
R G B WH GR BL
Grey Scale #13
C M Y K
DANES-PICTA.COM
A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19
Colour Chart #13
Centimetres
Inches
Blue
Cyan
Green
Yellow
Red
Magenta
White
3/Color
Black

EX LIBRIS

SŁOWNIK GEOGRAFICZNY.

SŁOWNIK GEOGRAFICZNY

KRÓLESTWA POLSKIEGO

I INNYCH KRAJÓW SŁOWIAŃSKICH

WYDANY

Pod Redakcyą

Bronisława Chlebowskiego, Magistra nauk filologiczno-historycznych b. Szkoły Głównej Warszawskiej.

Władysława Walewskiego, obywatela ziemskiego, Kandydata nauk dyplomatycznych Uniwersytetu Dorpackiego.

WEDŁUG PLANU

Filipa Sulimierskiego

i z pomocą zgromadzonych przez niego materyałów.

TOM IX.

WARSZAWA.
NAKŁADEM WŁADYSŁAWA WALEWSKIEGO.
Druk „WIEKU“ Nowy-Świat Nr. 61.

1888.

Дозволено Цензурою.
Варшава 28 Ноября 1887 г.

CZYTELNIA
19/3

P.

(Dokończenie).

Pożajście, dwór nad Niemnem, pow. kowieński, o 8 w. od Kowna, wsławiony wspaniałym kościołem i eremem niegdyś kamedułów, na górze zwanej Mons Pacis (Góra Pokoju, z aluzyą do nazwiska Paców), zamienionym dziś na monaster prawosławny. Erem ten wzniesiony został w 1662 r. przez Krzysztofa Paca, kanclerza w. ks. lit., jednego z najznakomitszych mężów stanu za Jana Kazimierza a następnie głównego doradcy i przyjaciela króla Michała, i żonę jego Elżbietę Eugenią z hr. de Maly. Droga brukowana i słupkami granitowymi obsadzona prowadzi do obwodu murem otoczonego, gdzie za bramą była ulica lipami wysadzana, a w końcu jej dopiero druga brama, przez którą wchodziło się do tak zwanego Forestarium. Jest to dziedziniec otoczony budowlami murowanemi ze trzech stron, którego czwartą ścianę stanowi sama świątynia. Mury te przeznaczone były po większej części dla pomieszczenia tych, którzy tu przybywali żądając gościnności zakonników. Od bramy na prawo jest tak zwana sala Pacowska, budowa długa bez piętra, ozdobiona czterema wielkimi obrazami pędzla włoskiego. Pierwszy z nich przedstawia powitanie Bogarodzicy ze św. Elżbietą; drugi wyobraża Chrystusa z uczniami i ma głowy bardzo piękne; trzeci Wniebowzięcie P. Maryi; czwarty ś. Romualda, a wszystkie mają zalety niepospolite. W tej sali także mnisi zachowali ekran, na którym tak doskonale odmalowany miał być kominek z palącym się ogniem, że Karol XII przybywszy tu podczas wyprawy na Litwę w 1706 r., kiedy wszedł do sali zziębnięty, chciał się przy nim ogrzać. Lecz poznawszy złudzenie zagniewany trącił go nogą, od czego została plama z błota, której kameduli dla pamiątki zmywać nie chcieli. Kościół sam jest rotundą zawartą między dwoma skrzydłami piętrowemi pięknego stylu, które przegradzają klasztor właściwy czyli erem od Forestarium. Fronton kościoła stanowią dwie wieże, a między niemi wklęsły półowalny przysionek, wszystko z ciosu. Nad drzwiami na marmurowej tablicy napis złocistemi literami, wyrażający kiedy i przez kogo te gmachy wzniesione. Kościół tutejszy nie jest to żaden ogromny gmach, ale pod każdym względem liczyć się może do najpiękniejszych świątyń w dawnej Polsce. Od gzemsów kopuły wszystkie ściany powleczone są czarnym i czerwonym włoskim marmurem, posadzka tymże samym kamieniem wysłana w kostki białego i czarnego koloru; kopuła zaś okryta bogatą rzeźbą i pięknymi alfreskami, wyobrażającymi historyą zakonu kamedułów. Wielka płyta ciemnego marmuru włożona w posadzkę ze złotymi napisami, pokrywa wejście do grobu fundatora i żony jego, gdzie także spoczywa troje dzieci ich i kilku wiernych służących. Przeszedłszy galeryą na kolumnach wspartą i przy kościele będącą, wchodziło się do samego eremu, który był podobnym do wszystkich klasztorów kamedulskich. Składało go dwanaście domków murowanych, stojących w pewnej symetryi, w sadzie drzew owocowych obwiedzionym wysokim murem. W końcu wznosiła się wieża na urwistym brzegu Niemna wymurowana. Kościół ten poświęcony św. Romualdowi i św. Magdalenie de Pazzi z Florencyi, razem z klasztorem, prócz hojnego uposażenia w ziemi, miał kosztować podług jednych 2,000,000 złp., a podług drugich, którzy sięgali do ksiąg rachunkowych domu Pacowskiego, 8,000,000 złp. Utrzymywała się tradycya miejscowa, że Pac miał na to wszystko ośm beczek złota poświęcić. Konstytucya sejmowa r. 1662 zatwierdziła tę fundacyą, druga zaś walnego sejmu warszawskiego r. 1667 ponawiając tę aprobatę, przydała zatwierdzenie na wioski temu klasztorowi od króla przydane i na majętność Duszmiany przez kanclerza Paca dla kamedułów nabytą (ob. Vol. Leg., t. IV, str. 895 i 1005). Utrzymuje się między ludem około Pożajścia podanie, jakoby dyabli widząc tak wspaniały kościół wznoszący się tu na ich zgubę, postanowili zniszczyć go koniecznie. Dla naradzenia się zaś jak tego dokazać, złożyli sejm, zebrawszy się we środku

piasta od koła porzuconego na drodze w pobliżu fabryki. Lecz Pac dostrzegł za łaską Ducha św. szatanów umawiających się, i klocem z jarzębiny (której uderzenie najgorzej im szkodzi) kazał zaklinować piasto i w ogień wrzucić. W 1832 r. d. 29 września erem ten zamieniony został na monaster prawosławny klasy drugiej, a w 1842 r. wyniesiony na pierwszo-klasowy. Kościół w 1840 r. poświęcony został pod wez. Uspienia Bogarodzicy. W monasterze tutejszym przebywał b. arcybiskup miński Antoni Zubko, jeden z głównych działaczy przyłączenia unitów na Litwie do kościoła prawosławnego. Par. prawosł. P., dekanatu (błahoczynia) kowieńskiego, ma 3 cerkwie i 14 parafian (8 męż. i 6 kob). W Tyszkiewicza „Wilii“ znajduje się rysunek bramy do eremu kamedułów pożajskich i ich kościoła, jak one wyglądały do 1831 r., t. j. do czasu przerobienia na cerkiew. Opis i widok P. podał Tygod. Illustr. z 1860 r. (t. I, str. 199), górę zaś pod P. zamieściły Kłosy (t. II, str. 317).

Pożaków, wś należąca niegdyś do klasztoru cystersów w Mogile. Leżała w par. Prandocin i zlała się w jednę całość z tą wsią. W XV w. był tu folwark, młyn, łany kmiece, karczmy (Długosz, Lib. Ben., III, 425).

Pożar al. *Pożary*, wś, pow. klimowicki, gm. rodniańska, ma 13 dm. i 87 mk., z których 12 zajmuje się wyrobem wozów, sań, kół i t. p. W błotach około wsi P. bierze początek rzeka Ipuć.

Pożar, wzgórze lesiste na płn. od wsi Bielawiec w pow. brodzkim. Po wschodniej stronie rozpościera się las Sznyrowczyk. Wznies. 226 mt. (szt. gen.); miejsce znaku triang.

Pożarce, wś nad bezim. strum., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, okr. wiejski Posopowo, o 12 w. od gminy a 64 w. od Wilejki, ma 10 dm., 136 mk. (61 dusz rewiz.); należy do dóbr Posopowo, hr. Tyzenhauza.

Pożarele al. *Pożerle*, wś i fol., pow. kalwaryjski, gm. i par. Ludwinów, odl. od Kalwaryi 12 w., ma 10 dm., 36 mk., 415 mr. Wchodziła w skład dóbr rząd. Ludwinów.

Pożarki 1.) wś, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. brahińskim, gm. Mikulicze, przy drodze ze wsi Szkuryły do Uniechówki, ma 13 osad; grunta urodzajne, nieco faliste. 2.) **P.**, wś, pow. wołkowyski, w 4 okr. pol., gm. Wilczuki, o 16 w. od Wołkowyska. *A. Jel.*

Pożarki, w dok. *Wola* al. *Pożaryszcze* i *Pożarki*, wś, pow. łucki, niegdyś we włości Rożyszcze, na płn.-zach. od Rożyszcz, niegdyś własność biskupów łuckich; ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 1: 201; Kronika Wieliczki, t. III; 306.

Pożarna, rzeczka, lewy dopływ rz. Byk (Bykul), prawego dopływu Dniestru.

Pożarnica 1.) wś i dobra, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Połoczany, okr. wiejski Szypulicze, o 12 w. od gminy a 45 w. od Oszmiany, podług spisu z 1866 r. 2 dm., 10 mk. kat. (w 1864 r. 15 dusz rew.); własność Puciatów. 2.) **P.**, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Dołhinów, okr. wiejski Izabelin, o 6 w. od gminy a $50^1/_2$ w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. dzisieńskiej z mka Dołhinowa, ma 3 dm., 23 mk. kat. (12 dusz rewiz.); należy do dóbr Karolin, Kamieńskich.

Pożarnica, przysiołek nad rz. Studzienicą (Studenicą), dopł. Dniestru, pow. uszycki, w 2 okr. pol. (Zwańczyk), gm. i par. Kitajgród, ma 15 dm. (w 1868 r.); własność Drużbackiej. *X. M. O.*

Pożarnica 1.) folw. na obszarze Babiniec, pow. borszczowski. 2.) **P.**, gajówka w Dobrowodach, pow. zbarazki.

Pożarów, wś nad Wieprzem, pow. lubartowski, gm. Firlej, par. Kock. W 1827 r. 31 dm., 92 mk. W XV w. P. (par. Kock) należy do biskup. płockiego. Z trzech łanów kmiec. płacono dziesięcinę wartości 3 grzyw. probostwu w Kocku, zaś za dziesięcinę konopną dawano proboszczowi 4 koguty. Biskup płocki pobierał czynsz po fertonie z łanu (Długosz, Lib. Ben., I, 629, 631 i II, 566). *Br. Ch.*

Pożarowo, os. wiejska, domin. i okr. domin., pow. szamotulski, o 3 klm. na płd.-zach. od Wartosławia, poczta tamże, par. i st. drogi żel. w Wronkach o 7 klm. Między r. 1383 i 1396 pisał się Mikosz z P.; w r. 1580 należało P. do par. biezdrowskiej i składało się z Małego i Wielkiego P.; na Wielkiem P. siedzieli Jan Smogulecki, Marcin i Paweł Przecławscy, a na Małem Maciej Gorzeński. Około 1773 r. był Adam Kurnatowski właścicielem całego P. Osada ma 6 dm., 49 mk. (8 kat. i 41 prot.) i składa się z hub pożarowskich, szkoły i cegielni. Domin. liczy 189 mk. i 13 dm., obszaru ma 1386·09 ha, czyli 407·45 roli, 37·44 łąk, 58·05 pastw., 838·22 lasu, 29·15 nieuż. i 15·78 wody; czysty dochód 7582 mrk; cegielnia, nabiał, tucz bydła i owczarnia zarodowa. Właścicielem jest Stanisław Kurnatowski, wieloletni wice-marszałek sejmu prowincyonalnego. W skład okr. domin. wchodzi fol. Olina (1 dm., 8 mk.); cały okrąg ma 14 dm., 197 mk. (180 kat. i 17 prot.). *E. Cal.*

Pożarstwo, wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 30 w., ma 8 dm., 96 mk.

Pożary, wólka, pow. tarnowski, gm. Ryglice, ma 11 dm., 72 mk. *Br. G.*

Pożarynie, wś, pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Kajmele, odl. od Władysławowa 35 w., ma 3 dm., 105 mk. W 1827 r. 6 dm., 31 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Kidule.

Pożaryszcze 1.) zaśc. pryw. nad rzeczką, pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 43 w. od m.

Wilejki, przy b. drodze poczt. z m. Sosienki do granicy pow. borysowskiego, ma 2 dm., 14 mk. kat. 2.) **P.**, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Horodek, okr. wiejski Piotrowszczyzna, o 3 w. od gminy a 44 w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. z Mołodeczna do granicy pow. mińskiego, ma 11 dm., 76 mk. W 1864 r. należała w części do dóbr Piotrowszczyzna Olendzkich, w części zaś do Kalinowskich. W części Olendzkich było w 1864 r. 12 dusz rewiz. włośc. uwłasz., 12 b. ludzi dwors. i 9 włościan nienadzielonych; w części zaś Kalinowskich 18 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych i 2 b. ludzi dworskich. Była tu cerkiew prawosł. 3.) **P.**, własność ziemska, pow. miński, od dość dawna należy do Komockich, ma przeszło $3^1/_4$ włóki.

Poże, fol., pow. wiłkomierski, par. Kupiszki, należy do dóbr Mirabel, hr. Choiseuil-Gouffrien.

Pożega, potok, powstaje w Wielkim lesie, w gm. Toporzysko, pow. myślenicki, płynie w kierunku wschodnim, tworząc granicę między Toporzyskami a Spytkowicami. Następnie przepływa las w gm. Wysoka i w płn.-wschodniej stronie Spytkowic uchodzi do Skawy. Długość biegu 6 klm. *Br. G.*

Pożegi, niem. *Poseggen*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsborski, 3 klm. od granicy, st. p. Dłotowo. Eberhard v. Wesenthan, komtur baldzki, nadaje Antoniemu Pożedze (Poszego) i Stanisławowi, jego bratu, na prawie magdeburskiem 10 włók w dąbrowie piskiej, położonych między Turowem, Stefenstock i Bogumiłami, z obowiązkiem jednej służby zbrojnej. Dan w Piszu r. 1448. *Ad. N.*

Pożegowo 1.) wś, pow. szremski, tuż pod Mosiną, ku północy; par., poczta i st. dr. żel. tamże; 15 dm., 150 mk. (137 kat. i 13 prot.). Fol. na P. jest własnością Stanisława Zakrzewskiego (ob *Budzyń*). W 1302 r. Mikołaj, woj. kaliski, oddając sołtysowi Henrykowi miasto Mosinę do osadzania na prawie niemieckiem, przyłączył do miasta P., Krośno i Zarębek (Zarub parvum). W 1358 r. Mikołaj z Mosiny sprzedał w takim samym celu Andrzejowi Wasiłowiczowi sołtystwo w P.; około r. 1439 wchodziła ta wieś w skład ststwa mosińskiego, z którem podzielała swe losy. W 1580 r. miał Stanisław Górka, woj. poznański, w P. fol. z 2 osadn. Wykopaliska pożegowskie znajdują się w zbiorach poznańskiego Tow. Prz. Nauk. 2.) **P.**, fol. do Dusiny, pow. szremski, o $2^1/_2$ klm. na płn.-zach. od Gostynia, par. i poczta tamże, st. dr. żel. w Bojanowie o 27 klm.; ma 94 mk. w 8 dm.; właścicielem jest Nepomucen Kurnatowski. W r. 1246 przysądził Przemysław I klasztorowi lubińskiemu wieś Cichowo, do której rościli sobie prawo Krzyszko i Krystyn, synowie Bogusza, dziedzice Pożegowa i Tworzymirek; z tego też P. pisał się Maciej, który w r. 1275 procesował się o dziedzictwo Gostynia z Mikołajem, łowczym poznań. (Kod. Wielkop., № 458). W 1301 r. biskup poznański Andrzej przekazał szpitalowi gostyńskiemu kościół w Starym Gostyniu z dziesięcinami z Pożegowa i innych osad; w r. 1337 Mikołaj z Gostynia nadał swemu miastu dziedzicznemu wś P. i inne. W końcu zeszłego stulecia należało P. z Dusiną do Nepomucena Mycielskiego, starosty ośnickiego. *E. Cal.*

Pożegzdrze, wś, pow. władysławowski, gm. Dobrowola, par. Poniemoń, odl. od Władysławowa 45 w., ma 15 dm., 140 mk. W 1827 r. było 4 dm., 30 mk.

Pożelis, zaśc. nad jeziorem, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Łabonary, o 6 w. od gminy a 28 w. od Święcian, ma 1 dm., 15 mk. kat. (8 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Łyngmiany.

Pożelstwo, wś i fol., pow. kalwaryjski, gm. i par. Ludwinów, odl. od Kalwaryi 14 w. Wś ma 19 dm., 201 mk., 17 os., 368 mr.; fol. 11 dm., 42 mk. W 1827 r. należało do par. Krasno, miało 22 dm., 185 mk. W 1835 r. należało do dóbr rząd. Ludwinów, nadanych jako majorat hr. Bergowi. *Br. Ch.*

Pożemie, jezioro w pow. nowoaleksandrowskim, w obrębie dóbr Magunele, ma 11 mr. 6 pręt. obszaru.

Pożemis, jezioro w pow. nowoaleksandrowskim, w obrębie dóbr Dukszty, Antoniny z Biegańskich Dowgiełowej. Powierzchnia wynosi 14 mr. 7 pręt., największa głębokość 5·75 mt. (13 sąż. 1 st.). Na wybrzeżu północnem we wsi Swilskiej znajduje się źródło z temperaturą $+5^1/_2$ R. przy temperaturze powietrza $+20^1/_2$ R. Od płn. i wschodu okolone uprawnemi polami, pastwiskami i łąką. Poławiają się: jazgarze, okunie, miętusy, liny, płocie, szczupaki i raki (w wielkiej ilości). *A. K. Ł.*

Pożemiszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, gm. Dukszty, ma 10 osad i 200 dzies. ziemi; ob. *Magunele.*

Pożeńki 1.) wś, pow. dzisieński, ob. *Pieżeńki.* Podług spisu w 1866 r. ma 14 dm., 146 mk. (138 prawosł. i 8 katol.) i jest odległą o 14 w. od Dzisny. 2.) **P.**, zaśc. szlach., tamże, o 11 w. od Dzisny, ma 1 dm., 7 mk. katol. 3.) **P.**, folw., pow. sieński, w pobliżu źródło wody żelazistej. *J. Krz.*

Pożercie, dwa dwory, pow. wiłkomierski, oba należą do Pożerskich.

Pożernica, góra lesista w gm. Synowuńcku Wyźnim, w płn. jego stronie, między potokami Serednym (od wsch.) a Zdzennym (od zach.). Wznies. 666 mt. (sztab. gen.). Na płn.-wsch. szczyt Pohar (719 mt.), na płn.-zach. Kiczerka (744 mt.), a na zach. Czupryna (652 mt.).

Pożeruny, dwór, pow. rossieński, par. taurogowska, własność ks. Wasilczykowa; obok wieś t. n.

Pożerupie, wś, pow. rossieński, par. kołtyniańska.

Pożery, wś, pow. maryampolski, gm. Wejwery, par. Godlewo, odl. 38 w. od Maryampola, ma 33 dm., 262 mk., 753 mr. W 1827 r. było 9 dm., 116 mk. Wchodziła w skład dóbr Freda.

Pożerys, wś, pow. sejneński, gmina Lejpuny, odl. od Sejn 42 w., ma 4 dm., 15 mk.

Pożewgirnie, pow. szawelski, ob. *Giryszki*.

Pożewiszki, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Daugieliszki, o 6 w. od gminy, 4 dusze rewiz.

Pożezdrys, dwa zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Daugieliszki, o 2 w. od gminy, 2 dusze rewiz.

Pożeża al. *Białozierze* (*Biełozierje*) *Woroncowskie*, w dok. *Biedino Oziero*, wś, pow. czerkaski, na płd.-zach. od Moszen, rozrzucona na wielkiej przestrzeni śród błot, obecnie prawie zupełnie osuszonych wskutek przeprowadzonych prac kanalizacyjnych, ma 3828 mk. pł. ob. Cerkiew p. w. Pokrowy N. M. P., wzniesiona w 1803 r. na miejsce dawniejszej z 1721 r., uposażona jest 89 dzies. ziemi. Podług wizyty z 1740 r. par. składało 80 sadyb w Białozierzu i 30 w Bajbuzach. Parochem był Nikita Jarmuleńko, przedstawiany przez ks. Radziwiłłów, ówczesnych właścicieli klucza moszczeńskiego, i zatwierdzony przez metropolitę unickiego w 1739 r. Jeszcze w początku bieżącego stulecia w południowej stronie wsi było jezioro, mające przeszło wiorstę długości i tyleż szerokości. Pośrodku tego jeziora, dziś błota, po większej części wyschłego, znajduje się ostrów, zarosły lasem, na którym są ślady dawnego horodyszcza. W pobliżu sioła znajduje się 10 mogił stojących rzędem. W nich znajdowano kości ludzkie i zwierząt. Należy do klucza moszczeńskiego ks. Woroncowych. O P. znajdują sie wzmianki w dokumentach ogłoszonych w Arch. J. Z. R., cz. I, t. 3: 548, 550, 552, 554, 582, 624, 628, 631. *J. Krz.*

Pożeżyn 1.) folw., pow. miński, od 1834 r. własność Krajewskich, ma przeszło $7\frac{3}{4}$ włók. 2.) **P.**, sioło i folw., pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Wielkoryto, o 27 w. od Brześcia. 3.) **P.**, sioło, tamże, o 30 w. od Brześcia.

Pożóg, wś i folw., pow. nowo-aleksandryjski (puławski), gm. Nowo-Aleksandrya, par. Końskowola. Leży niedaleko Klementowic, st. dr. żel. nadwiślańskiej. Część obszaru folwarcznego, mająca 396 mr., należy do instytutu agronomiczno-leśnego w Puławach. W XV w. P., w par. Końskowola, była własnością Marcina Konińskiego h. Rawa. Były tu łany kmiece, fol. rycerski, z których dziesięcinę wartości 12 grzywien płacono do Końskowoli (Długosz, L. B., II, 571). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wsie: Pożog, Witowicze, Chrzochów i Siedlcze, w par. Końskowola, miały 17 łan., 1 młyn (Pawiński, Małop., 359). *Br. Ch.*

Pożog, w narzeczu ludowem *Pażoh*, wś i folw. nad Stochodem, pow. piński, w 2 okr. pol. lubieszewskim, gm. Kuchecka-Wola. Wś ma 13 osad; cerkiew pounicka p. w. św. Michała, fundacyi dawnej i możnej w Pińszczyźnie rodziny Czarneckich, ma z dawnych zapisów 3 włóki ziemi i łąk; około 500 parafian; filia w Buczynie p. w. św. Paraskiewii, z zapisem 3-ch włók ziemi. Dobra, własność Czarneckich, mają 719 dzies. Miejscowość bardzo nizinna, łąk wielka obfitość, rybołówstwo znaczne. Lud więcej flisaczy i rybacki niż rolniczy.

Pożogi, mylnie *Pozygi*, w XV w. *Pożogi* (major i minor), wś i folw., pow. stopnicki, gm. i par. Gnojno. Wś ma 19 os., 131 mr.; folw., należący do dóbr Gnojno, ma 432 mr. W 1827 r. było 12 dm., 116 mk. W XV w. wsie Pożogi major i P. minor w par. Gnojno, były własnością Andrzeja z Oleśnicy h. Dębno, miały łany kmiece, karczmy, zagr., z których dziesięcinę płacono pleban. w Gnojnie (Długosz, Lib. Ben., II, 445, 446). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 wś Pozogi, w par. Gnojno (w 1510 r. pow. szydłowski), dzierżawiona przez Kacpra Piątkowskiego, miała 3 osad., $\frac{3}{4}$ łana (Pawiński, Małop. 227). *Br. Ch.*

Pożogi, wś, pow. klimowicki, gm. Szymiacze, ma 35 dm. i 218 mk.

Pożoha, *Pożoga*, mała rzeczka w pow. mozyrskim, pr. dop. Uborcia, w obrębie gminy Bujniewicze; długość biegu w kierunku płn.-zach. przez lesiste moczary około 1 mili.

Pożolpie, wś, pow. rossieński, par. girdyska.

Pożordzie, *Pożardze*, zaśc., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski i dobra Łopacińskich Rafałowo, o 3 w. od gminy a 74 w. od Jod, ma 1 dm., 28 mk. (10 dusz rewiz.).

Pożoryta, *Pozoritta*, niem. *Poschoritta*, wś, pow. i obw. sąd. kimpoluński, nad rz. Mołdawą, przy gościńcu z Kimpolungu do Dorny Watry. Graniczy od wsch. z Kimpolungiem i Sadową, od płn. ze Sadową, od płn.-zach. z Fundulem mołdawskim, od zach. z Waleputną, a od płd. z Dorną Watrą. Północny obszar przepływa Mołdawa od zach. na wsch. Obszar na płn. od Mołdawy położony przedstawia obszerne połoniny, spadające z płd.-zach. pochyłości Mińczoła, wznoszącego się na płn.-wsch. od granicy do 1286 mt. Obszar na płd. od Mołdawy położony, przeważnie lesisty i górzysty. W sa-

mym środku wznosi się góra stożkowa Aluna (1667 mt.), od której jakby w promieniach rozchodzą się działy górskie, i tak: ku płn.-zach. dział Tinis (1280 mt.), ku płd.-zach. dział ze szczytem Sapih (1428 mt.), od którego na płn.-zach. wzbił się szczyt Strinsul (1377 mt.), a ku płd.-wsch. dział Kaldu ze szczytem Dżumaleu (1859 mt.). Przez liczne doliny i jary, między tymi działami, toczą swe wody liczne potoki i rzeki. Między niemi najważniejszą jest Putna, która powstawszy na obszarze Waleputny, podąża ciasnym wąwozem, wśród lasów szpilkowych, w kierunku płn.-wschod. przez obszar Pożoryty do Mołdawy, zabierając liczne strugi, jak pot. Tinis i Chersti. Od płd.-wschod. obszaru Kimpolunga wpływa na obszar Pożoryty strumień Izwor, uchodzący do Mołdawy. Wreszcie dalej na płn.-wsch. pot. Praska. W dolinach pot. Putny i Izworu, na dolnych ich biegach i nad pot. Praska, rozsiadły się zabudowania wiejskie Pożoryty. Na lew. brzegu pot. Praski, między nim (od wsch.) a Izworem (od zach.), wzbiły się pięknemi kształtami wierzchołki Adam (1047 mt.) i Ewa (1009 mt.). Poszczególne części wsi są: Hirnu, Pareu-Izwor, Pareu-Kailor, Piczety i Runku-Perzu. Obszar gm. w r. 1869 wynosił 10,480 ha 67 arów 14 mt. kwadr. W 1880 r. było na obsz. wiejskim 388 dm., na dwors. 111 dm. W r. 1869 było 1392 mk. w gm., 471 na obszarze dwors. W r. 1880 na obsz. gm. 1353 mk. a dwors. 493 mk., w ogóle było 1846 mk. Między nimi 301 kat., 1218 gr.-or., 92 żyd., 225 innych wyznań. Co do narodow. było w r. 1880 621 Niem., 11 Rusinów, 1214 Rumunów. Jest tutaj cerkiew gr.-orm. p. w. św. Mikołaja, zbudowana z drzewa w latach od 1801 do 1806, za staraniem Gabryela Bedrulego, Longina Salahoru i gminy. Szkoła ludowa jednoklasowa. Własność funduszu religijnego gr.-orm. St. pocz. w miejscu. Rz.-kat. należą do par. łac. w Luisental. Jest tu siedziba c. k. zarządu leśnego. Kopalnie żelaza, miedzi i siarki. *Br. G.*

Pożujewka, sioło, pow. homelski, gm. Wylewo, ma 106 dm. i 250 mk.

Pożuwińcie, zaśc. nad potokiem, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski Puczkarzyszki, o 10 w. od gminy a 51 w. od Święcian, 1 dm., 11 mk. kat. (w 1864 r. 7 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Inturki.

Pożwelsie, wś nad rz. Zwelsą, pow. telszewski, okr. pol. sałancki, o 56 w. od Telsz, 22 dm., 214 mk., młyn wodny (1859).

Pożwernie 1.) fol. nad jez. Żwernis, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 46 w. od Wilna, 4 dm., 40 mk. (2 prawosł., 28 katol., 10 żyd.). 2.) **P.**, fol. szl. nad jez. Zwerins, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 54 w. od Wilna, 1 dm., 12 mk. katol.

Pożworkule, wś, pow. rossieński, par. kielmeńska.

Pożychar-Ostrow, obręb leśny wśród niedostępnych błot, pow. rzeczycki, w obrębie gm. karpowickiej, o parę wiorst na południe od jeziora Stojaczeje. W ostatnich czasach w tej okolicy przeprowadzono roboty kanalizacyjne, w skutek czego niezmierne bagna porosły bujną trawą. *A. Jel.*

Pożyrdzie, wś, pow. rossieński, par. lidowiańska.

Pożyrnice al. *Na Pożyrnicy*, grupa domów w Uciszkowie, pow. złoczowski.

Pożyżma 1.) wś i dobra nad Żyżmą, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Żyrmuny, o 14 w. od gminy, 9 dusz rewiz.; własność Żelazowskich. 2.) **P.**, okolica szl. nad Żyżmą, tamże, okr. wiejski Horodenka, o 13 w. od gminy a 26 w. od Lidy, 12 dm., 164 mk. (w 1864 r. 35 dusz rewiz. jednodworców)

Prabichy, jezioro w pow. reszelskim, ob. *Jeziorany* (III, 575).

Prabuty, wś, pow. ostrowski, gm. i par Długosiodło. W 1827 r. 7 dm., 52 mk.

Prabuty, niem. *Riesenburg*, dok. *Resem*, *Resenburg*, 1376 *Resinburg*, około 1454 *Prabuth*, miasto w Pomezanii, pow. suski, 20 klm. na wsch. od Kwidzyna, nad rz. Liwną (Liebe), niedaleko jez. Dzierzgoń, przy trakcie z Kwidzyna do Susza. W miejscu jest stacya kolei malborsko-mławskiej, urząd poczt., sąd okręgowy, cukrownia, która r. 1886 przerobiła 355,660 cent. buraków, wodociąg założony między 1726—37 r. przez Fryderyka Wilhelma I, dostarczający miastu świeżej wody, dwa starożytne kościoły ewangielickie, jeden wielki (grosse Stadtkirche) i drugi mały czyli bernardyński (Bernhardiner albo kleine Kirche), zwany dawniej kościołem pod zamkiem (Kirche unter dem Schlosse). W tym ostatnim jeszcze r. 1789 odprawiało się polskie nabożeństwo. Kościół ten przez biskupa Jana IV (1480—1501) podarowany był karmelitom w Gdańsku. Spalił się 1727 r., ale zaraz został odbudowany. Murowany kościół kat. po za miastem, p. w. św. Wojciecha, powstał dopiero przed kilkunastu laty. Tutejsza parafia kat., należąca do dekanatu sztumskiego, liczyła 1884 r. 720 komunik. W 1885 r. było w P. 364 dm. i 4302 mk. W 1858 r. 3500 mk.; 1880 r. 3718 mk. Ludność przeważnie ewangielickiego wyznania trudni się rolnictwem i drobnym handlem. Tutejsze ewang. realne progimnazyum (szkoła Webera) zostało 1870 r. założone; liczy 5 klas, 103 uczniów i 9 nauczycieli. Oprócz tego jest tu wyższy prywatny 4-klas. zakład dla dziewcząt; szkoła

miejska z 6 klasami, 6 nauczycielami i 368 uczniami, także druga dla uboższych, licząca 130 uczniów i prywatna szkoła kat. z 1 klasą. Niemiecka nazwa Riesenburg pochodzi od starego terytoryum pruskiego Resin, Resen i Risen. P. są schludnem miasteczkiem. Ciasno zabudowane, leżą na pagórku, który z dwóch stron otaczają jeziora, z zachodniej Zamkowe (Schloss-See, 1330 Lewencz zwane) a z wschodniej Młyńskie (Muehlen-See), dziś już nieomal całkiem osuszone. Niedaleko za miastem na północ ciągnie się jez. Dzierzgoń. W objaśnieniach mapy archeol. Prus zachodnich podaje Ossowski, że znaleziono tu młot starożytny z gnejsu (str. 100). P. były dawniej rezydencyą bisk. pomezańskich, którzy je sami nazywają: Castrum nostrae habitationis (a. 1371). Zamek zbudował biskup Albert według Dusburga (Scr. rer. Pruss., I, 204) r. 1276, według bezimiennego kanonika sambijskiego r. 1277 (Scr. rer. Pruss., I, 280). Przy zamku powstała równocześnie osada, której biskup Rudolf r. 1330 nadał prawo miasta. Włók było 83, do kościoła należało 6. W oznaczeniu granic wymieniona jest także biskupia winnica. Oprócz tego zapisał biskup miastu jeszcze 7 włók, stanowiących dziś folwark Piątki; sądownictwo zaś zastrzegł sobie samemu (ob. Voigt: Cod. dipl. Pruss., II, № 131 i Cramer, Gesch. Pomesaniens, str. 75). W drugiej połowie XIV w. napotykamy tu kilkakrotnie litewskich książąt jako gości; tak r. 1379 Świdrygiełłę, r. zaś 1381 Waydotę (ob. Scr. rer. Pruss., III, 111 i 115). W czasie wojny r. 1410 i 1414 zajęli Polacy miasto, które r. 1414 wraz z zamkiem zgorzało (ob. Scr. rer. Pruss., III, 345, nie zaś jak powiada Długosz r. 1422). W 13-letniej wojnie r. 1454 stanął i biskup pomezański z początku po stronie związku, ale po klęsce pod Chojnicami musiały się P. poddać zakonowi, który odtąd silną tu utrzymywał załogę. Gdy r. 1520 znów wojna wybuchła, spalili Polacy przedmieście i zmusili bisk. Joba, poplecznika Albrechta, do zawarcia pokoju. Tymczasem zaczęła się i tu szerzyć reformacya i już około r. 1524 ordynował Erhard v. Queiss Wawrzyńca Morgenstern, którego tu sam Luter przysłał ze Słupska w Pomeranii, na predykanta. Według topografii Goldbecka z r. 1789 odprawiali tu luteranie polskie nabożeństwo i posiadali także polską szkołę miejską (ob. Kętrz., O ludn. pols., str. 210). Po pokoju krakowskim (1525) zostały P. punktem środkowym nowego starostwa (Hauptamt Riesenburg), w którem leżały miasta: P., Biskupiec i Kisielice; parafii zaś luterskich 13: Biskupiec, Piotrowice, P., Gdakowo, Stanko, Riesenkirch, Lisnowo, Trumieje, Trumiejki, Pławty, Rodowo i Nowa Wioska (ob. Hist. Comp. Geogr. v. Toeppen, str. 281). O utrzymanie zamku tutejszego, stojącego na płn.-zachodniej stronie miasta, starano się już dla tego, że leżał nad głównym traktem między Berlinem a Królewcem i dla tego nieraz dostojnych w sobie mieścił gości. W 1556 r. przebywał tu ks. pruski Albrecht i ks. meklemburski Jan Albrecht na zebranym wtedy synodzie, roku 1629 zaś elektor brandenburski Jerzy Wilhelm, r. 1635 tegoż posłowie przeznaczeni do pertraktacyi ze Szwedami. Poeta Eobanus Hessus, który od r. 1509—13 zajmował wybitne stanowisko na dworze bisk. Joba, wysławia zamek tutejszy jako odznaczający się wieżami i basztami. Niedaleko zamku, tuż nad Liwną, stała dawniej wieża zwana „gdańską“. R. 1688 zniszczył ogień wielką część miasta i zamku, który odtąd coraz bardziej podupadał. Za zezwoleniem władzy zaczęli mieszkańcy z kościoła zamkowego i wieży gdańskiej używać materyału do swych domów. R. 1787 d. 11 paźdz. wielki pożar spustoszył czwartą część miasta i zamek, w którym się mieściło mieszkanie prezesa regencyjnego, urząd domen królewskich, magazyn wełny należący do tutejszego cechu sukienników i królewski magazyn zbożowy dla włościan. Dziś pozostały już tylko gruzy i szczątki murów, tylko sklepy jeszcze całkowicie się zachowały. Widoki dawniejszego zamku podają: Hennenberger (Erklaerung der Landtafel z r. 1595) i Hartknoch (Altes und neus Preussen z r. 1684). Prócz kościoła zamkowego była jeszcze kaplica zamkowa („capella minor castri nostri“ 1421); dalej refektarz większy (refectorium) i mniejszy (cenaculum), a w zachodniej stronie studnia (Schlossbrunnen). Znajdują się też jeszcze dziś dobrze zachowane ganki podziemne (ob. Zeitsch. d. Westpreuss. Gesch. Ver., 1882, zeszyt VII, str. 49—55). *Ks. Fr.*

Prace 1.) *Duże*, wś i fol. i 2.) **P.** *Małe*, wś i fol., pow. grójecki, gm. Komorniki, par. Tarczyn, odl. 10 w. od Grójca. P. Duże mają 223 mk., młyn wodny zwany Korczyk. W 1827 r. było 20 dm., 195 mk. P. Małe mają 165 mk. Fol. P. Duże rozl. w 1884 r. 1167 mr.: gr. or. i ogr. mr. 659, łąk mr. 72, past. mr. 99, lasu mr 307, nieuż. mr. 30; bud. mur. 4, z drzewa 8; płodozmian 6-polowy, las nieurządzony. Wś P. Duże os. 34, z gr. mr. 344. Fol. P. Małe rozl. w 1873 r. 1025 mr.: gr. or. i ogr. mr. 699, łąk mr. 61, past. mr. 42, lasu mr. 194, nieuż mr. 29; bud. mur. 2, z drzewa 13; las nieurządzony; młyn wodny. Wś P. Małe os. 24, z gr. mr. 28. 3.) **P.**, fol., pow. makowski, gm. i par. Płoniawy. *Br. Ch.*

Prachenau, wś, pow. zgorzelicki. Do 1815 r. należała do saskich Łużyc. W 1841 r. 333 mk. (1 kat.).

Prachersdorf, ob. *Ballupoehnen*.

Prachnówki, niwy w płd. stronie Woli Wysockiej, pow. żółkiewski.

Praciszki, dwór, pow. rossieński, par. betygolska, własność Montwiłłowej.

Praciuny, wś włośc. nad rz. Dzisną, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Daugieliszki, okr. wiejski Ożany, o 7 w. od gminy a 31 w. od Święcian, ma 9 dm., 95 mk. kat. (w 1864 r. 21 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Seniszki.

Pracka Wólka, wś i fol., pow. grójecki, gm. i par. Jazgarzew, ma 91 mk., 244 mr. dwor., 25 mr. włośc. Fol. wchodził w skład dóbr Głosków.

Prackowszczyzna 1.) wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Polany, o 2 w. od gminy, 9 dusz rewiz.; należy do dóbr Starosiele, Skryplewskich. 2.) **P.**, wś i dobra, tamże, okr. wiejski Berwenciszki, o 5 w. od gminy, 18 dusz rewiz., własność Moczydłowskich. Do dóbr należą wsie: P., Ciechany, Szarki i Czarny Ług.

Pracopól 1.) fol., pow. wyłkowyski, gm. Zielonka, par. Wyłkowyszki, odl. od Wyłkowyszek 8 w., ma 2 dm., 40 mk., 448 mr. Wchodził w skład dóbr Dydwiże. 2.) **P.**, os., pow. wyłkowyski, gm. Zielonka, par. Olwita, odl. od Wyłkowyszek 7 w., 2 dm., 45 mk. W 1827 r. było 3 dm., 36 mk.

Pracopol, wś, pow. lucyński, w 2 okr. pol. do spraw włośc., gm. Pyłda, w 1863 r. 15 dusz rewiz.

Pracówka, grupa domów w Żohatynie, pow. dobromilski.

Praćpol, wś włośc., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski Pawłowicze, 3 dusze rewiz.

Pracuty 1.) wś nad rz. Rudnią, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Dubotówka, okr. wiejski Daniszewo, o 10 w. od gminy a 79 w. od Święcian, 10 dm., 95 mk. kat. (w 1864 r. 31 dusz rewiz.); należy do dóbr Daniszewo Czarnowskich. 2.) **P.**, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., o 60 w. od Święcian, 11 dm., 68 mk., kat. 3.) **P.**, fol. szl., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 60 w. od Święcian, 1 dm., 3 mk. katol. *J. Krz.*

Pracutycze, wś, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Bojary, o 35 w. od Wołkowyska.

Pracy, niem. *Protsch*, wś, pow. mielicki, par. Mielice (odl. 1 milę). W 1842 r. 37 dm., zamek, fol., 335 mk. (22 kat.), dwa młyny wodne, smolarnia, cegielnia, gorzelnia.

Pracyplony, fol., pow. miński, od 1857 r. własność Gałeckich, ma około 15 1/2 włók.

Pracz, niem. *Wiesenau*, fol., pow. wyrzyski, o 3 klm. na połud. od Wyrzyska, w którem jest parafia, poczta i st. dr. żel. w Osieku (Netzthal), 8 dm., 128 mk. (75 kat., 53 prot.). Należy do królewskiej domeny Wyrzysko.

Praczaki, grupy chat w obr. gm. Rzyki, pow. wadowicki, nad górnym biegiem rzeki Wieprzówki, na półn. stoku Łamanej Skały (934 mt.). W pobliżu leżą zabudowania wiejskie: Sordelówka, Hatale i Moskówka. *Br. G.*

Pracze al. *Praczów*, także w dok. *Pratcze*, *Pratce*, wś dziś nieistniejąca, która w XIV i XV w. leżała tuż koło Krakowa, na wschód od miasta, między Dąbiem a Piaskami, przedmieściem Wesołą i Grzegórzkami. W dokumencie wystawionym przez klasztor mogilski 27 stycznia 1389 r., sprzedającym mieszczanom krakowskim wieś Dąbie: „in dorso agrorum hereditatis de Praczów (Kodeks m. Krakowa, str. 84), w dyplomie Spytka z Tarnowa z 4 paźdz. 1389 r. oznaczającym granice wsi Dąbie, gdzie jako świadkowie występują mieszkańcy wsi Lęgu (lang) et pracze (ibid., str. 90) i w układzie klasztoru mogilskiego z mieszczanami krakowskimi z 1 maja 1428 (ibid., 184 i 186) „des dorffis Pratcze“. Wydawca Kodeksu miasta Krakowa przypuszcza, że może to być pierwotną nazwą Płaszowa, któryby w takim razie leżał wówczas po lewym brzegu Wisły, prawdopodobniej jednak jest to nazwa wsi królewskiej zniszczonej wylewami i nieodbudowanej, nazwanej od powinności, podobnie jak Rybaki, Piekary i t. d. *Mac.*

Praczka 1.) w XVI w. *Praczkie*, fol., pow. włoszczowski, gm. i par. Kluczewsko, odl. 9 w. od Włoszczowy. W 1886 r. fol. ten od dóbr Kluczewsko oddzielony, rozl. mr. 346: gr. or. i ogr. mr. 242, łąk mr. 9, past. mr. 2, lasu mr. 86, nieuż. mr. 7; bud. z drzewa 8; płodozmian 11-polowy, las nieurządzony. Fol. ten już wspominany w akcie rozgraniczenia wsi Ciemiętniki (Czyenyathnyky) w 1562 r. pod nazwą Praczkie (Lib. Ben. Łask., I, 550). 2.) **P.**, os. leś., pow. lipnowski, gm. i par. Nowogród, odl. o 20 w. od Lipna, ma 1 dm., 11 mk., 15 mr. *Br. Ch.*

Praczka, część Gabonia Polskiego, pow. nowosądecki. W 1869 r. było 13 dm., 126 mk. Ob. *Gaboń*. *Br. G.*

Praczkarnia, karczma na obszarze Bakończyc, pow. przemyski.

Praczuny, wś, pow. rossieński, par. betygolska.

Praddau (niem.), majątek, pow. królewiecki, 2 klm. od st. poczt. i tel. Waldau. Obszar 178 ha.

Pradła (*Prądła*) al. *Korytnica* (Łabęcki, Górn., I, 432), rzeczka w pow. olkuskim, ma początek pod Samoszycami, na płn.-wsch. Kromołowa, płynie piaskami w kierunku wsch.-północnym pod Pradłami i powyżej wsi Grabiec na granicy pow. włoszczowskiego wpada z praw. brzegu do Krztyni. Długa około 16 w. Niekiedy tak Krztynia jak i sama przyjmująca ją Żebrówka, noszą nazwę Pradły.

Pradła, w XVI w. *Kuźnica Prądelna*, wś, fol. i dobra nad rzką Pradła, pow. olkuski, gm. Kroczyce, par. Irządze, odl. 28 w. od Olkusza; leżą przy drodze bitej z Żarek do Szczekocin, posiadają pokłady rudy żelaznej i wapna, wielki piec wytapiający surowiec, fryszerkę wyrabiającą kute żelazo, młyn amerykański, tartak, st. poczt. odl. 21 w. od Żarek a 14 w. od Szczekocin. W 1827 r. było 47 dm., 290 mk. Była to pierwotnie osada górnicza koło kuźnicy posługującej się siłą wody. Według regest. pobor. z 1581 r. Kuźnica Prądelna, w par. Irządze, należy do ststy chęcińskiego (Dębińskiego ?), mającego swe części w przyległych Siedliszowicach, Irządzach, Gołuchowicach. Kuźnica ma 2 koła i 5 towarzyszy (robotników ?). Wś nie istniała wtedy widocznie. Wielki piec istniał tu podobno już w XVIII w. W 1835 r. bank polski zbudował swym kosztem wielki piec, który następnie przeszedł w posiadanie właściciela dóbr. W 1884 r. fol. P. rozl. mr. 2858: gr. or. i ogr. mr. 368, łąk mr. 32, lasu mr. 2381, nieuż. mr 87; bud. mur. 28, z drzewa 25; płodozmian 11-polowy, las urządzony. W skład dóbr wchodziły dawniej: wś P. os. 77, z gr. mr. 692; wś Gołuchowice os. 40, z gr. mr. 529; wś Siedliszowice os. 32, z gr. mr. 473. Folwarki należące do tych dóbr zostały w 1884 r. hypotecznie oddzielone. *Br. Ch.*

Pradło, inaczej *Pradlno*, pole czy też plac miejski, wspomniany trzykrotnie w opisie Piotrkowa w Lib. Ben, Łask. (II, 225 i 226) jako „pradlo“ lub „pradlno sutorum“. Jest to zapewne plac nad rzeczką czy stawem, służący za pralnią.

Pradna, strumień, długi 5 wiorst, w pow. będzińskim, poczyna się na zachód Żarek, płynie ku zach. lasami, poruszając kilka młynów i na południe Starej Kuźnicy wpada od praw. brzegu do Warty (nazwa z mapy Reymanna)

Pradziad, gromada zabudowań w obrębie gm. Jeleśni, pow. żywiecki, na praw. brzegu Koszarawy, niedaleko granicy Mutnego.

Pradzuchy, grupa domów w Wiszence Wielkiej, pow. gródecki.

Praedit *Stary*, *Średni i Nowy*, rządowe stadniny i zabudowania gospodarskie pod Horodnikiem Dolnym, w pow. radowieckim. *Br. G.*

Praelang (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. szczecinkowski, st. p. Knacksee.

Praemerhaus (niem.), ob. *Przewóz*, pow. szamotulski.

Praemnitz, ob. *Promnice*, pow. poznański.

Praesidentenhoehe (niem.), góra pod Zaworami w kaszubskiej Szwajcaryi, w pow. kartuskim; otwiera się z niej piękny widok na jeziora: Raduńskie, Kłodno, Rekowo i Białe.

Praeslauken (niem.), wś, pow. gołdapski, st. p. i tel. Szittkehmen.

Praetz-Kadies, *Matz* al. *Tumstallies*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Schakuhnen.

Praetz-Rudies, *Matz*, ob. *Kuppern*.

Praetzmen, ob. *Bartel-Pretzmen*.

Praegsden 1.) *Gross*, wś, pow. morąski, blisko granicy pow. liebarskiego, niedaleko jez. Wusznik, 4 klm. na płd.-wsch. od st. p. i tel. Dobregomiasta. 2.) **P.** *Klein*, dobra ryc. z fol. Herzogswalde, tamże. Obszar 154 ha.

Praetlack (niem.), wś, pow. gierdawski, st. p., tel. i kol. żel. Gierdawy.

Praga 1.) z przedmieściami: *Nowa Praga*, *Pelcowizna*, *Szmulowizna*, *Targówek*, *Grochów*, obecnie dzielnica Warszawy, dawniej odrębne miasteczko, leży na prawym brzegu Wisły, naprzeciw Warszawy, na szeroko rozwiniętej dolinie nadrzecznej. Żelazny most systemu kratowego łączy P. z dzielnicami miejskiemi lewego brzegu. P. pod względem administracyjnym wcielona w obręb Warszawy od 1791 r., stanowi 12^{ty} okrąg (cyrkuł) policyjny i 11^{ty} okrąg sądowy (sąd pokoju). Posiada kościół paraf. katolicki murowany, cerkiew parafialną, synagogę, gimnazyum, szpital ogólny, ochronę dla dzieci, kasę oszczędności groszową i czytelnię bezpłatną (utrzymywane przez Warsz. Towarz. Dobrocz.), oddział straży ogniowej miejskiej, dwa dworce dróg żelaznych: petersburskiej i terespolskiej, trzeci zaś drogi nadwiślańskiej na przedmieściu Pelcowiznie, połączony z dworcem warszawskim lewego brzegu za pośrednictwem drugiego mostu żelaznego kratowego, urząd pocztowy, trzy stacye telegr. na dworcach, park rozległy nad brzegiem Wisły, targowisko na konie i bydło (targi co piątek), kilka mniejszych zakładów fabrycznych (fabryka kamieni młyńskich), 24 ulic, 239 posesyi z zabudowaniami przeważnie murowanemi i do 20,000 mk. (w 1882 r. 16,290 mk.). Komunikacya tramwajowa łączy dworce pragskie z Warszawą a linia kolei obwodowej utrzymuje związek tych dworców z warszawskimi (warsz.-wiedeńskiej i nadwiślańskiej drogi). Rozwój. P. wiąże się ściśle z kolejami Warszawy. Zmienny bieg Wisły oddalił dzisiejszą P. od Warszawy, podczas gdy jeszcze w XVII w. koryto Wisły podchodziło pod sam wyniosły brzeg warszawski a od prawego brzegu ciągnęły się obszerne kępy, utworzone przez napierające na ten brzeg fale, których ciągła działalność usunęła dziś i te szczątki dawnej linii brzegowej. Gdy wyniosły brzeg warszawski nie przedstawiał, z wyjątkiem Solca i Ujazdowa, dogodnych warunków dla handlu wodnego i gospodarstwa wiejskiego, opartego na hodowli bydła i koni, to niski, płaski, obfity w łęgi, błota, pastwiska brzeg pragski, zachęcał do zakładania osad, które się długim ciągiem tu rozłożyły. Dość znaczne oddalenie wyniosłej-

szego, lesistego przeważnie obszaru od brzegów Wisły, było powodem, iż wody leśne i wody drobnych lecz licznych zbiorników i mokradel wytworzyły rzeczkę, zwaną Skurcza, która okrążała Pragę, towarzysząc pasmu wzgórzy piaszczystych i spływała pod Tarchominem. (Por. plan dołączony do Opisu bitwy pod Warszawą w 1656 r., w Bibl. Warsz. z 1887 r. i opis sam pola walki na str. 228 do 232, zeszyt za luty i marzec). Obecnie, chociaż koryto Wisły odsunęło się od brzegu warszawskiego a nurt zwrócony ku prawemu brzegowi zniósł istniejące dawniej kępy i zarwał zapewne część wybrzeża, na lewym brzegu jednak wązki pas tylko nadbrzeżnej niziny oddziela koryto Wisły od wyniosłej krawędzi płaskowzgórza, na którym się rozłożyła Warszawa, podczas gdy na prawym brzegu podnoszenie się poziomu występuje bardzo nieznacznie i nie przedstawia widocznych krawędzi. W dwuwiorstowej dopiero odległości pojawia się pas piaszczystych wzgórków, zwanych „Łysemi górami“, ciągnący się równolegle z Wisłą, jakby wał naturalny, po prawej stronie nasypu linii drogi żel. nadwiślańskiej. Rozległa piaszczysta równina prawego brzegu, podlegająca zalewom Wisły, z ubogą glebą, nie przedstawiała przyjaznych dla rolników warunków. Puszcze, pokrywające cały obszar między Bugiem, Liwem, Wilgą i Wisłą, dochodziły aż do tej ostatniej i przechodziły na lewy brzeg, sięgając do Pilicy. Puszcze te miały, nielicznych wprawdzie, mieszkańców żyjących z przemysłu leśnego. Brzegi rzek ściągały ludność, tu bowiem najłatwiej było zbywać produkty przemysłu pierwotnego i nabywać w zamian potrzebne przedmioty. Takiem targowiskiem nadrzecznem był niewątpliwie warszawski Solec (przedmieście Warszawy a pierwotnie odrębna wieś), takiem również Modlin przy ujściu Narwi. Znajdywane w okolicach Pragi a głównie na owych „Łysych górach“ narzędzia krzemienne i cmentarzyska (w Grochowie) i Targówku świadczą, iż zaludnienie sięga tu epoki przedhistorycznej. Kolonizacya oparta na przemyśle rolniczym (hodowli bydła) bierze tu początek w niezbyt odległej epoce (XVI wiek zapewne) i rozwija się najżywiej w obecnem dopiero stuleciu. Obszar otaczający Pragę miał głównie dwóch właścicieli: książąt mazowieckich i biskupów płockich. Choć właściciele ci we własnym interesie starali się zaludniać puszcze, jednak uboga gleba i brak zbytu na produkty rolne a przytem brak ludzi utrudniał kolonizacyą. Sam brzeg Wisły jedynie przedstawiający w swych łęgach i kępach dogodne pastwiska dla bydła a przytem dogodne warunki zbytu, pociągał osadników, którzy mając po drugiej stronie rozwijającą się dość szybko od XV w. Warszawę, zaludnili brzeg przeciwległy (por. nadanie brzegu Wisły we wsi Drwały i Żerzeniu 1303 r. klasztorowi płockiemu, Kod. Mazow., 36). Powstają tu drobnych rozmiarów wioski: Golendzinów, Praga, Skaryszew, Kamionka i dalej nieco od brzegu położone: Brudno, Grodzisk, Białołęka, Targówek, Grochów. Początek tych osad i ich nazwy sięgają zapewne odległej przeszłości, lecz ich zaludnienie i przekształcenie z leśnych na rolniczo-przemysłowe zaczyna się nie wcześniej zapewne jak w XVI w. Nazwa Praga oznacza osadę na wypalonym lesie założoną (od słowa *prażyć*, ztąd nazwa *Prażucha*). Z dokumentu którym biskup płocki Klemens poświadcza w 1347 r. zwrot wsi „Kamono prope Wislam nec non Thargowe prope Kamono sitam“, należących od niepamiętnych czasów do bisk. płockich a przywłaszczonych przez Trojdena, ks. mazowieckiego, widzimy (Kod. Mazow., 58, 59), iż posiadłości te obejmowały całe prawie terytoryum dzisiejszej P. i jej przedmieść. Kamion (później Kamionka), Targowe (Targówek), obok których powstają później zapewne: Grochów i Skaryszew, należą do biskupów płockich. Grodzisk był wsią książęcą, w której Bona podobno fundowała kościół parafialny a Zygmunt III nadał połowę wsi bernardynom warszawskim; Brudno, także wieś książęca, od XV wieku stanowi własność szpitala pp. marcinkanek w Warszawie; Białołęka ma dworzec książęcy. Brzeg Wisły musiał być wcześnie już rozdarowany przez książąt. W XVI w. Warszyccy posiadają wieś Golendzinów (gdzie obecnie fort Sliwickiego, naprzeciw cytadeli warszawskiej) a przyległa wioska Praga (wprost ulicy Mostowej w Warszawie) należy do rodziny Praskich. W dalszym ciągu, tam gdzie się rozwinęła dzisiejsza P., między Wisłą a dworcami kolei petersburskiej i terespolskiej, leżała wieś Skaryszew. Centrem dóbr biskupich była pierwotnie Kamionka, gdzie wznieśli oni zdawna już kościołek i ustanowili przy nim prebendę, służącą za uposażenie dla kanonika pułtuskiego. Prebendarza zastępował zwykle wikary; kościół stał podobno w miejscu gdzie dziś cmentarz katolicki. Wzrost Warszawy stającej się miastem sejmowem i zbudowanie stałego mostu na Wiśle (1569—1573) przez Zygmunta Augusta podziałało na rozwój osad przeciwległego brzegu. Nowy most, zbudowany w przedłużeniu dzisiejszej ulicy Mostowej, prowadzącej do Nowej Wrszawy, wywołał zabudowanie się i zaludnienie wioski Pragi, do której prowadził. Rzecz naturalna, iż właściciele ziemi zachęceni wysokiemi cenami sprzedają częściowo swą posiadłość. Jan Zamoyski w 1583 r. kupuje pewien obszar (Wajnert, Star. Warsz., I, 318, powołuje się na Metr.

Kor., 127, f. 235) i takowy odstępuje Marcinowi Białobrzeskiemu, bisk. kamienieckiemu, w zamian za Szarogród na Podolu. Odtąd aż do 1794 r. biskupi kamieniecey mają tu swą rezydencyą. Przy końcu XVI i w pierwszej połowie XVII w. zarówno obszar Pragi jak i przyległego Golendzinowa przybierają charakter przedmieścia noszącego ogólną nazwę Pragi. Dziedzice Golendzinowa Warszycey wznoszą około 1598 r. kościół murowany p. w. św. Antoniego i osadzają przy nim bernardynów. Klasztor sam był pierwotnie drewniany, dopiero w 1653 r. stanął murowany budynek na 30 zakonników. Bernardyni wznieśli przy kościele w 1640 r. kaplicę loretańską (na wzór domku w Lorecie) z pomocą darów pieniężnych Władysława IV, Cecylii Renaty i braci królewskich. W trzydzieści pięć lat później, zapewne po uszkodzeniach z czasów wojny szwedzkiej, odnowił kaplicę ks. Węgierski, pleban z Nieporętu pod Warszawą. Kaplica ta była celem pobożnych pielgrzymek dla mieszczan warszawskich. W adwencie co sobota zbierały się tłumy pobożnych. Uczniowie szkół jezuickich i pijarskich urządzali uroczyste procesye z chorągwiami i światłem po zamarzniętej Wiśle. Rywalizacya obu kolegiów sprowadzała często bójki między dwoma współczesnemi procesyami. Rozporządzenie marszałka Bielińskiego położyło koniec skandalom przez wyznaczenie oddzielnych dni dla każdej szkoły. Szczegóły te podaje Kitowicz. W Lorecie tym podziwiano ołtarz cały lśniący od złota i licznych wotów; oglądano z całą wiarą garnuszki i miseczki, jakoby przez Matkę Boską używane. Adam Jarzembski w Opisie Warszawy z 1643 r. powiada o Pradze, że są tu „wielkie ulice, słodownie, karczmy, browary, składy rozmaitych kupców, ogromny skład soli, mieszkanie żupnika, cegielnia, kościół bernardynów porządny, z gankami dla muzyki“. On też opisuje kaplicę loretańską a następnie przyległy Skaryszew, który przedstawia jako miasteczko „z nowym kościołem i obszernym rynkiem, mieszka tu burmistrz z rajcami, wójt i ławnicy. Bokami nad Wisłą ciągną się spichrze a przy nich szkuty. P. ze Skaryszewem stanowią drugą Warszawę. Żydom nie było wolno mieszkać“. Biskupi płoccy rywalizowali zapewne ze swymi sąsiadami biskupami kamienieckimi w wyzyskiwaniu korzystnego położenia nadwiślańskich wiosek. W 1641 r. Skaryszew otrzymuje przywilej miejski i prawo magdeburskie, burmistrza i wójta, tudzież pewien obszar łąk i pastwisk. W tym czasie zapewne powstaje tu kościołek filialny, drewniany, p. w. św. Stanisława. W 1655 r. brat królewski ks. Ferdynand Karol, biskup płocki i wrocławski, wyjednywa u króla 3 jarmarki dla miasteczka. W 1691 r. Jędrzej Załuski, biskup płocki, oddzielił prebendę w Kamionce od kanonii pułtuskiej, stanowiąc stałego plebana a następnie, z powodu zrujnowania kościoła w Kamionce, przeniósł parafią do Skaryszewa. Od 1773 do 1793 r. proboszczem tutejszym jest zasłużony pisarz, publicysta i pedagog ks. Bohomolec. Kościół skaryszewski, zniszczony w 1794 r., został ostatecznie rozebrany przy budowie fortyfikacyi nad Wisłą w 1807 r. Parafią przeniesiono do kościoła bernardynów. Przykład biskupów płockich pobudził Michała Działyńskiego, biskupa kamienieckiego, który w 1648 r. otrzymuje od Władysława IV przywilej miejski dla Pragi. W akcie tym król zaleca, ażeby wszelkie zwyczaje (omnes modos et consuetudines) prawu magdeburskiemu przeciwne a przez mieszkańców P. dotąd używane, zostały zniesione, ustanawia magistrat, upoważnia do zakładania zgromadzeń kupieckich i rzemieślniczych, prowadzenia handlu. Nadaje miastu 4 jarmarki i targi tygodniowe co piątki na konie i bydło, we wtorki i soboty na inne przedmioty. Żydom zabrania przebywać, z wyjątkiem jarmarków, dysydentów nie dozwala przypuszczać do praw miejskich i nabywać nieruchomości lub gruntów. Nadany miastu herb przedstawia Matkę Boską a dokoła godła biskupie i herb Ogończyk. Przywilej miejski zamiast rozpocząć erę pomyślniejszego rozwoju, zamyka właściwie takową. Rozwinąwszy się pomyślnie jako osada targowa, przemysłowa, w której pobudowano też liczne gospody dla szlachty zjeżdżającej na sejmy do Warszawy, zaczyna P. wraz z krajem przechodzić szereg klęsk wojennych. Trzydniowa bitwa na przyległych do Pragi polach tocząca się 28 do 30 lipca 1656 r., między wojskami polskiemi a Szwedami i Brandeburczykami, skończyła się powtórnem zajęciem Warszawy przez Szwedów i spaleniem Pragi, Skaryszewa i Kamionka. Rekwizycye wojskowe, rabunki i pożary, wreszcie morowe powietrze ubożąc Warszawę i kraj cały, dały się we znaki i pragskim przedmieściom Warszawy. Karol XII w 1702 r. obozuje na P. Na początku XVIII w. powstaje tu klasztor bernardynek, założony przez Urszulę Iwanowską, bernardynkę klasztoru warszawskiego. Kościół i klasztor drewniany wykończone zostały około 1750 r. kosztem Zamoyskich i przy pomocy daru Augusta III. Zrujnowany w 1794 r., trzymał się mimo to tak, iż w 1800 r. było jeszcze 14 zakonnic. W 1807 r. zakonnice przeniesiono do szpitala Dzieciątka Jezus w Warszawie a w 1809 r. rozebrano klasztor i kościół; ołtarze przeniesiono do kościoła we wsi Grodzisku. D. 5 paźdz. 1733 r. odbyła się na polach wsi Kamionka (przyległych do Skaryszewa) elekcya Augusta III,

po skończeniu której odśpiewano Te Deum w kościele bernardynów. W czasie modłów załamała się podłoga nad grobami kościelnemi. W 1770 r. otoczono P. i Skaryszew usypanymi okopami z powodu morowej zarazy. Według testamentu Bohomolca w skład par. Skaryszew wchodziły: P., Brudno, Ząbki, Grodzisko, Kawęczyn, Gocław, Targówek, Kamień i Grochów. Nazwa Praga powoli wchodzi w użycie na oznaczenie całego ogółu osad leżących na prawym brzegu Wisły. Obok założonych dawniej miasteczek powstają nowe tak zwane jurydyki na obszarach nabytych przez Lubomirskich, Kazanowskich, Czartoryskich. W 1782 r. pożar niszczy drewnianą osadę. W 1791 r. komisya policyi podzieliła Pragę na dwa wydziały: siódmy, po lewej ręce Brukowanej ulicy i ósmy po prawej stronie tej ulicy. W 1792 r. P. (jurydyki bisk. kamienieckich i trzech wspomnianych rodzin) ma 14 ulic, 254 posesyi, Skaryszew i Kamień 18 ulic, 206 posesyi (dzisiejsza ulica Targowa i okoliczne), Golendzinów 4 ulice i 46 posesyi. Według szczegółowego wykazu podanego przez Al. Wajnerta, wszystkie posesye są drewniane, z wyjątkiem 6 kamienic i browarów. Korzon podaje (Wewn. dzieje Polski za Stan. Augusta, I, 289) ludność P. w 1787 r. na 6700 głów. Choć w latach następnych wraz z wzrostem Warszawy (w czasie wielkiego sejmu) wzmagało się zapewne zaludnienie P., to znowu po 1792 r. nastąpił odpływ niestałej, łatwymi zarobkami ściągniętej ludności. W 1794 r. nie było chyba więcej jak 7000 mk. Chwilowo jednak i to przed pamiętnym szturmem przybyła tu pewna liczba wieśniaków okolicznych, spędzonych do sypania wałów a w części i chroniących się przed nadciągającem wojskiem, tudzież mieszczan warszawskich, którzy jako ochotnicy pracowali w liczbie 3000 w październiku (około połowy) nad budową fortyfikacyi, a przed szturmem w nocy z 3 na 4 listopada stawili się ale w znacznie mniejszej ilości (kilkuset) do obrony szańców. Wobec sprzecznych ze sobą relacyi rossyjskich, pruskich i polskich trudno ściśle oznaczać ilość walczących. Korzon przyjmuje następne cyfry: 13,637 wojska, 3200 mieszczan warszawskich, 6700 mieszkańców Pragi i nieoznaczoną cyfrę napływowej ludności, ogółem do 24,000. Z tej cyfry niewielka tylko część zdołała się przedrzeć do Warszawy, z którą komunikacyą przerwano przez zniszczenie mostu, reszta o ile nie dostała się do niewoli (według raportu Suworowa 438 oficerów i do 16000 (?) żołnierzy) znalazła śmierć. Pomiędzy poległymi byli generałowie: Jakub Jasiński, Paweł Grabowski i poseł z wielkiego sejmu Korsak. Drewniane zabudowania przedmieścia spłonęły do szczętu. Suworów przyjmuje deputacyą warszawską w namiocie, siedząc na pieńku. Dopiero 9 listopada odbudowano most na Wiśle. Zaledwie zaczęła się P. odbudowywać, gdy znowu w 1807 r. z polecenia władz wojskowych francuzkich ufortyfikowano ją i w tym celu rozebrano znaczną ilość domów (spis domów tych podaje Gazeta Warsz. z 1807 r. Nr. 100), klasztor bernardynek i kościołek skaryszewski. W 1831 r. znowu na tych samych prawie polach, na jakich walczono w 1656 r., stoczoną została w d. 25 lutego walka zwana zwykle Grochowską od głównego punktu rozległego pobojowiska. Do 1860 r. P. jest spokojnem, nieludnem przedmieściem, miejscem wycieczek letnich mieszczan warszawskich, podążających tu łodziami lub po drewnianym łyżwowym moście (wprost ulicy Bednarskiej) do pragskich ogródków na miód, piwo, kurczęta i t. p. Przeprowadzenie kolei warszawsko-petersburskiej z dworcem na Pradze (1860 r.), zbudowanie stałego żelaznego mostu na Wiśle (otwarty 1864 r.), następnie kolei terespolskiej (1865) i nadwiślańskiśj (1876 r.), wywołało szybki wzrost ludności i współczesne zabudowanie główniejszych ulic murowanemi, piętrowemi kamienicami. Zaprowadzono oświetlenie gazowe, wodociągi, założono na piaskach nadwiślańskich rozległy park, poprawiono bruki, sprostowano ulice, wreszcie przeprowadzono linie tramwajowe, otwarto gimnazyum a obecnie parafia katol. pragska zamierza wznieść nowy kościół. Parafia ta po zamknięciu kościołka w Skaryszewie przeniesioną została do kościoła bernard. Rząd pruski zabrał dochody probostwa i wyznaczył wzamian 300 tal. rocznie. Kościół i klasztor bernardynów rozebrano z powodu wznoszonych fortyfikacyi w 1811 r. Pozostała tylko kaplica loretańska. Przy rozbiorce oszacowano kościół skaryszewski na 100,000 złp. a bernardyński na 329,344 złp. Sumy te miał wypłacić skarb na budowę nowego kościoła. Do 1853 r. mała kapliczka loretańska służyła za kościół dla parafii pragskiej, która w 1854 r. ma 3210 dusz a w 1860 r. 6240 (obejmuje Pragę i wyliczone wyżej przyległe wioski). Dopiero w 1853 r. rozszerzono kaplicę otaczając dokoła obszerniejszą budowlą z wieżą, ściany której utworzyły okalający kaplicę korytarz. Zaludnienie przyległych przedmieść doprowadziło cyfrę parafian do 28,650 (w 1884 r.). Budowa nowego kościoła ma się rozpocząć w 1888 r. Do dziejów P. odnoszą się następujące druki: „Relatia krótka o domeczku nazareńskim Najświętszej Panny dla pospolitego pożytku ludzi... którzy chcą nabożeństwo w domeczkach Jej..., mianowicie w Pradze przy Warszawie zażywać, wydana z klasztoru pragskiego“ (Warszawa, 1642, ob. Enc. Orgelbr., t. XXVI,

465); „Gościniec albo krótkie opisanie Warszawy z okolicznościami jej dla kompanii dworskiej, przez Adama Jarzembskiego, muzyka J. K. M. i budowniczego ujazdowskiego“ (Warszawa, 1643, streszczone prozą w Pamiętn. o dawnej Polsce Niemcewicza, t. III); O bitwie ze Szwedami w 1656 r. i jej opisach strategicznych niemieckich, współczesnych, pisał Konst. Górski w Bibl. Warszaw. (1887 r. styczeń—marzec); opis szturmu z 1794 r. podają raporty Suworowa, zeznania Wawrzeckiego w komisyi petersb., wydane w zbiorze prac Rossyj. Tow. historycz. (Cztienia... z 1867 r.); pamiętniki Kitowicza i Zajączka. W 1836 r. wydał J. Słowaczyński, „Praga, rys historyczny“ (Paryż). O zabytk. archeol. okolic P., ob. „Wiad. archeol.“, Warszawa, 1873 r., str. 70. Dzieje kościołów P., podał „Pamiętnik religijno-moralny“ (Warszawa, 1854, t. XXVI, 232). Historyą parafii P., W. Sułkowski („Gazeta Warszawska“ z 1884 r., № 243—248). O kościołach P. pisał J. Bartoszewicz („Kościoły Warszawskie“, Warszawa, 1856 r.). „Tyg. Illustr.“ z 1863 r. (t. VIII, 282) i 1868 r. (t. I, 161). 2.) **P.-*Nowa***, osada, przedmieście Warszawy, należy do gminy Brudno, w pow. warszawskim, a do par. katol. Praga, zajęło obszar po za wałem miejskim w stronie północno-wschodniej Pragi, dotyka od połud.-wschodu dworca i stacyi dr. żel. warsz.-petersburskiej, na północo-wschód graniczy z częścią wzgórzy piaszczystych (Łysych gór), na których w ostatnich czasach także wiele domów pobudowano. Na północ dotyka gruntów zajętych pod esplanadę cytadeli Warszawskiej a raczej fortu „Śliwickiego“, na płd.-zachód zaś dotyka przedmieścia Pragi. Przedmieście to powstało na obszarze dóbr Targówek, mianowicie jednej z kolonii, utworzonych około 1844 r., przez ówczesnego właściciela tych dóbr Józefa Noskowskiego. Kolonia ta, oznaczona № 12, obejmowała 12 mr. i 20 prętów i nabytą została około r. 1861 przez Ksawerego Konopackiego, który korzystając z sąsiedztwa ze świeżo wzniesionym dworcem kolei warsz.-petersb. na gruntach tejże wsi Targówka, wytknął na swej kolonii ulice i rozdzielił ją na place, na których liczni nabywcy pobudowali w krótkim czasie domy po większej części drewniane. Początkowo płacono za place około 20 kop. za łok. kwadr., z czasem jednakże ceny się podniosły tak, że około 1880 r. sprzedawano łokieć po 2 ruble i wyżej, zwłaszcza gdy Towarzystwo Warszawskiej fabryki stali zakupiwszy od właściciela dóbr Targówek obszar, obejmujący 31 mr. 18 pręt., zbudowało tam wielką fabrykę stali, przerabiającą żelazo surowe w aparatach Bessemera i zatrudniającą znaczną liczbę robotników. Obecnie N. P. liczy 263 dm. a na obszarze zajętym przez fabrykę stali 17 dm. Ludność stała wynosi 4211 dusz, lecz ogólna ludność jest znacznie większą, z powodu iż mieszka tu znaczna liczba robotników przybywających z okolic i zapisanych do ksiąg niestałej ludności. Najważniejsza dźwignia korzystnego rozwoju osady, fabryka stali, jest obecnie stopniowo zwijana, z powodu przenoszenia takowej w głąb cesarstwa. Produkcya tej fabryki ulegała w ogólnej cyfrze nagłym przeskokom. Gdy w 1879 r. wartość wyrobu wynosiła 1,069,753 rs. a ilość robotn. 896 (330 cudzoziem.), to w 1880 r. wyprodukowano za 5,076,785 rs. przy udziale 1037 robotn. (114 cudzoziem.). Zagranicznego surowca użyto za 1,472,479 rs., krajowego za 268,000 rs., zarobek robotników wynosił 420,000 rs. Wartość machin i budowli fabrycznych wynosiła w 1879 r. 1,062,460 rs. Drugi zakład wyrobu stali w pobliskiej wsi Brudno zajmował w 1880 r. 100 robot. (55 cudzoz.) i wyrobił za 49,800 rs. Na Nowej P. mieści się urząd wójta gminy Brudno, apteka i liczne sklepy. Obok drewnianych, pobudowano dość domów murowanych. Od murowanych, piętrowych i dwupiętrowych domów dziwnie odbijają szerokie, proste lecz nie brukowane i nie oświetlone ulice, piaszczyste lub błotniste na przemiany. Zamierzone wcielenie przedmieścia w obręb Warszawy zostało powstrzymanem z powodu znacznych wydatków, jakichby wymagało uporządkowanie i utrzymywanie osady, która ponosi obecnie niewielki tylko ciężar opłat gminnych. Szczegóły tyczące innych przedmieść P. podano pod właściwemi nazwiskami tych osad (ob. *Grochów*, *Pelcowizna*). Ogólna ludność P. wraz z przedmieściami wynosi w przybliżeniu 40 do 50,000. Sama ludność katolicka parafii pragskiej wynosiła w 1884 r. 28,000 a do tego trzeba zaliczyć prócz dość znacznej ludności niestałej, jeszcze znaczny procent żydów i należących do innych wyznań chrześciańskich. 3.) **P.**, os. młyn. nad rz. Mrożycą, pow. brzeziński, gm. Mroga-Dolna, par. Kołacinek, 1 dm., 28 mk., 24 mr. ziemi dwor. 4.) **P.**, kol. i os. nad rz. Ner, pow. łęczycki, gm. i par. Poddębice, odl. od Łęczycy 26 w.; kol. ma 31 dm., 234 mk.; os. ma 1 dm., 7 mk. 5.) **P.**, wś włośc., pow. kozienicki, gm. i par. Zwoleń, odl. od Kozienic 27 w., ma 12 dm., 116 mk., 198 mr. włośc.; garbarnia i olejarnia. 6.) **P.**, fol., pow. iłżecki, gm. i par. Sienno, odl. od Iłży 19 w. a $2^1/_2$ w. od Sienna; leży na wzgórzu, ma 14 dm., 83 mk., 568 mr. ziemi dwor. 7.) **P.**, wś, pow. konecki, gm. i par. Gowarczów, odl. od Końskich 9 w., ma 10 dm., 114 mk., 2310 mr. ziemi dwors., 23 mr. włośc. W 1827 r. było 10 dm., 97 mk. Fol. P. wchodzi w skład dóbr Gowarczów. 8.) **P.**, wś nad

rz. Wisłą, pow. płoński, gm. Sielec, par. Czerwińsk, odl. o 30 w. od Płońska, ma 3 dm., 16 mk., 92 mr. *Br. Ch.*

Pragarine (litew. nazwa, tyle co „bezdenne"), błoto pod Kiernowem, pow. wileński.

Praimberg, szczyt górski, ob. *Kieżmark* (t. IV, 55).

Prakendorf, niem. *Prackendorf*, węg. *Prakfalu*, dawniej *Praków*, wś górnicza, w hr. spiskiem (Węgry), pow. gielnicki, na praw. brzegu rzeki Gielnicy, przy ujściu pot. Hralikowa, w pięknej okolicy Beskidu spiskiego, na płd.-zach. od Gielnicy. Wś ta istniała już w XVI w., gdyż według przywileju Ludwika Węgierskiego z 1375 r. miasto Gielnica posiadało siedm wsi, między nimi Praków, dzisiejsze Prakendorf. Przeciwległe boki doliny otaczającej wieś, składają się z łupku talkowego i przeobrażonego. Pokład zwany Johanni-Goldgang składa się przeważnie z białego kwarcu i gruboziarnistego węglanu żelaza; tu rozsiany jest też panabaz, siarczyk miedzi i żelaza; pokład zaś zwany Landstrasse składa się z wodanu żelaza i ma do 2 mt. grubości. Według Zipsera są też pokłady węglanu manganezu, któremu towarzyszy żelazo magnetyczne w pasmie górskiem Tohanką zwanym. Istnieje tu siedm czynnych kopalni. W 1876 r. dostarczyły one z 4 gór 8516 klg. rudy miedzianej a z jednej góry 745 klg. miedzi i srebra. Oprócz tego są huty żelazne. W 1880 r. było 121 dm., 758 mk. Niemców i Słowaków. Parafia rzymsko-katolicka w Gielnicy a grecko-katolicka w Helcmanowcach. Obszar wynosi 5447 sążni kw. katastr. Sąd powiatowy, urząd podatkowy i stacya pocztowa w Gielnicy. *Br. G.*

Praksedów al. *Niwice*, kol. nad rz. Wartą, pow. kolski, gm. Brudzew, par. Dobrów (ewan. Koło), ma 8 dm., 257 mr. Należała dawniej do dóbr Kwiatków i stanowi jedną całość z kol. Janów (ob.).

Prakwice, niem. *Proeckelwitz*, wś, pow. moląski, st. p. i tel. Kiszpork. Wś ta świadczy o kolonizacyi polskiej i w tym powiecie.

Pralnia, uroczysko, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Obrębniki, o 13 w. od Białegostoku.

Pralniki, wś i dobra nad rzką Makasierką, dopł. Isłoczy, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Iwieniec, par. kat. Raków, ma 19 osad pełnonadziałowych; cerkiew pounicka, filia par. Ojcenicwo, fundacyi obywatela Ratyńskiego z 1805 r. Od początku bieżącego wieku aż do 1852 r. P. były własnością Ratyńskich, dziś należą do hr. Ledochowskich. Dobra te, dawniej obszerniejsze, teraz mają 889 dz. ziemi dworskiej w wybornej glebie. We dworze stare archiwum. Dochody przynoszą propinacye i młyny. *A. Jel.*

Prałkowce, rus. *Prałkiwci*, wś, pow. przemyski, 4 klm. na płd.-zach. od sądu pow., st. kol., urz. pocz. i tel. w Przemyślu. Na płn.-zach. i płn. leży Ostrów, na wsch. Kruhel Mały, na płd.-wsch. Kruhel Wielki i Wituszyńce, na płd.-zach. Rokszyce, na zach. Nahórczany. Wzdłuż granicy płn. płynie San od zachodu na wschód, łukiem na płn. wygiętym i przyjmuje w obrębie wsi dopływ od praw. brzegu. Zabudowania wiejskie leżą w półn. stronie obszaru (240 mt.). Na płd.-zach. leży las „Długie" 403 do 407 mt. wznies. Grupa domów „Na Dołhim" leży w środku obszaru. Własn. więk. (Feliks Drużbacki) ma roli or. 189, łąk i ogr. 48, past. 30, lasu 712 mr.; wł. mn. roli or. 174, łąk i ogr. 27, past. 26 mr. W r. 1880 było 60 dm., 376 mk. w gminie, 10 dm., 90 mk. na obsz. dwor.; 155 rz.-kat., 285 gr.-kat., 26 izrael.; 176 Polaków, 287 Rusinów. Par. rz.-kat. w Przemyślu, gr.-kat. w miejscu, dek i dyec. przemyska. Do par. należą: Kruhel Wielki i Kruhel Mały. We wsi jest cerkiew drewniana przez Eustachego Druźbackiego w r. 1842 postawiona. Przy gościńcu sanockim za P. występuje w kamieniołomie szary, nieco bitumiczny piaskowiec ze znacznem lepiszczem wapiennem. Skała ta zawiera liczne odciski i skorupy ammonitów. Ta obecność ammonitów wskazuje, iż jest to najstarszy horyzont kredowy, mianowicie neokom (Dunikowski, Rzut oka na geol. stosunki Galicyi, str. 46). *Lu. Dz.*

Pramort (niem.), dobra w Pomeranii, pow. Franzburg, st. p. Zingst.

Prams, kol. i młyn, pow. ziębicki, ob. *Olbersdorf* 2.).

Pramsen 1.) wś i fol., pow. brzeski (Brzeg) na Szląsku, par. ew. Schwanowitz (Żwanowice ?). W 1842 r. była tu kaplica ew. drewniana, szkoła ewang., 56 dm., 305 mk. (17 kat.). 2.) **P.**, ob. *Prężyna.*

Pramsin (niem.), ob. *Prężyna.*

Prańce, wś, pow. władysławowski, gm. i par. Błogosławieństwo, odl. od Władysławowa 31 w., ma 9 dm., 139 mk. W 1827 r. było 6 dm., 82 mk.

Prandocin al. *Prendocin*, w XV w. *Prandoczyn*, wś, pow. miechowski, gm. Kacice, par. Prandocin, leży w pobliżu drogi bitej z Miechowa do Słomnik, posiada kościół par. z kamienia ciosowego, szkołę początkową ogólną. W 1827 r. było 185 dm., 1091 mk. Wieś ta stanowiła posiadłość rodu Odrowążów. Jeden z nich Wisław zamierzał założyć klasztor cystersów w Prandocinie, lecz na życzenie Iwona Odrowąża, biskupa krakowskiego, fundacyą przeniesiono do Mogiły pod Krakowem. W 1235 r. Henryk Brodaty uwalnia P. od straży; 1243 r. Bolesław Wstydliwy uwalnia

P. i kilka innych wsi klasztornych od stróży i przewodu; 1266 r. poddaje te wsie juryzdykcyi duchownej. W 1278 r. przywilej książęcy nadaje P. prawo niemieckie. Kiedy powstał kościół i parafia w P. niewiadomo. Podana przez Sobieszczańskiego (Enc. Org.) i rubrycele kościelne wiadomość jakoby Floryan czy też Bartłomiej Ligęza, woj. krakowski, był fundatorem kościoła w 1314 r. nie zasługuje na wiarę dla braku dowodów i w obec świadectwa Długosza, który opowiada pod 1235 r., iż Konrad mazowiecki walcząc z Bolesławem Wstydliwym, pozamieniał na warownie i poosadzał załogami: kościół św. Jędrzeja pod Krakowem i kościoły: w Skalmierzu, Jędrzejowie i Prendocinie, wskutek czego Henryk Brodaty i Bolesław powznosili w tych miejscowościach warownie z bali i kłód drzewnych. Dopiero w 1237 r., po zawarciu ugody, wyprowadził Konrad załogi swe z tych warowni. W opisie parafii Długosz nic nie wspomina o założycielu, powiada tylko, że kościół jest p. w. św. Jana Chrzciciela, wzniesiony z kamienia ciosowego. Wieś, własność klasztoru w Mogile, miała 50 łanów kmiecych, dwie karczmy z rolą, zagrodn. z rolami. Dziesięcinę, wartości do 50 grzyw., brał klasztor. Był także folwark klasztorny i wykupione sołtystwo, niedające nikomu dziesięciny Pleban miał swe role i łąki i grzywnę czynszu z karczem na świecę paschalną, wedle dawnego zwyczaju i prawa a kmiecie dawali mu za meszne po mierze owsa i żyta (Lib. Ben., II, 32). Według reg. pob. pow. proszowskiego z r. 1581 wś Prędoczin, należąca do opactwa Mogilańskiego, miała 46 łanów kmiecych, 8 zagr. z rolą, 12 komor. bez bydła, 1 karczmę, 1 chałupnik, czyn., 12 ról Chałowskich (Pawiński, Małop. 23). Co do dalszych kolei tej wsi ob. *Kacice*. P. par., dek. miechowski, 3189 dusz. *Br. Ch.*

Prandotów, folw., pow. skierniewicki, gm. Doleck, par. Stara Rawa, odl. 7 w. od Skierniewic. Folw. ten odłączony od dóbr Trzcianna, ma rozległ. mr. 388: gr. orn. i ogrody mr. 356, łąk mr. 6, pastw. mr. 10, nieuż. mr. 16; bud. z drzewa 10; płodozmian 15 polowy.

Prangenau (niem.), ob. *Prągowo* i *Pręgnowy*.

Prangschin (niem.), ob. *Prędzieszyn*.

Pranie, leśn. na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsborski, st. pocz. Turośl.

Prantlack (niem.), dobra ryc., pow. frydlądzki, 5½ klm. od st. pocz. i tel. Szępopeln. Obszar 188½ ha.

Prapolany, wś, pow. wyłkowyski, gm. Kibarty, par. Olwita, odl. od Wyłkowyszek 25 w., ma 4 dm., 61 mk.

Prappeln (niem.), wś, pow. królewiecki, st. pocz., tel. i kol. żel. Królewiec.

Prasatin, szczyt górski (855 mt.) na obszarze wsi Niżna, w hr. orawskiem.

Praska, potok górski, wypływa z pod góry Praski (975 mt.), w obrębie gm. Pożoryty, w pow. kimpolúńskim, płynie na płn.-zachód przez płd.-wschod. część wsi, a opłynąwszy stopy szczytów Adama (1047 mt.) i Ewy (1009 mt.), zwraca się na płn.-wschód i u płn. podnóża Magóry (1113 mt.) wpada do Mołdawy z praw. brzegu. Długość biegu 7 klm.

Prasneta, niem. *Alt-Huette*, według Kętrzyńskiego miejscowość w pow. suskim; w spisach nowszych nie zapisana.

Prassberg (niem.), wś, pow. gołdapski, st. poczt. Tolmingkehmen.

Prassen (niem.) 1.), dobra ryc., leśn., cegielnia, pow. rastemborski, 7 klm. od st. pocz. i tel. Szępopeln. Należą tu folw.: Gross Bloskeim, Landkeim, Leunenburg, Wangnick i Wettin; razem obszaru 2716 ha, z tego 602 ha lasu. Jestto majorat hr. Eulenburg. 2.) **P.**, folw. do Frednów należący, pow. suski, st. pocz. Rudzicz, par. kat. Iława, ew. Frednowy. W 1868 r. 7 bud., 4 dm., 22 mk. ewang.

Prassnicken (niem.), dobra ryc., z folw. *Herrmanshof* i os. holend. *Spohr I*, pow. królewiecki, 5 klm. od st. pocz. i tel. Waldau. Obszar 298½ ha.

Praszczyki, wś i os. karcz., nad rz. Kostrzewską Wodą, pow. częstochowski, gm. Panki, par. Truskolasy; wś ma 46 dm., 431 mk., 695 mr. dwors.; os. 2 dm., 7 mk., 39 mr.; os. karcz. 1 dm., 3 mk., 3 mr. W 1827 r. było 32 dm., 256 mk.

Praszka, niem. *Prauskaw*, osada miejska, folw., os. leś., przed 1865 r. miasteczko, pow. wieluński, gm. i par. Praszka, odl. 21 w. od Wielunia. Leży nad Prosną i jej dopływem rzeczką Śmierdzącą, na wznies. 604 st. n. p. m. Na prawym brzegu Prosny, na płd. od Praszki, występuje jura brunatna, składająca się z piasków i piaskowców żelazistych; są również pokłady torfu i rudy żelaznej. P. posiada kościół par. murowany, cerkiew prawosławną, dom przytułku dla 6 ubogich, szkołę początkową ogólną, sąd gm. okr. V, st. pocz., komorę celną na granicy od Prus, straż ogniową ochotniczą, aptekę, około 250 dm (60 murow.) i do 3000 mk. Ludność trudni się głównie szewctwem i stolarstwem. Z zakładów przemysłowych są: młyn parowy i kilka małych garbarni. Po pożarze, który w 1852 r. zniszczył całą osadę, odbudowała się ona na nowo według ułożonego wtedy planu regulacyjnego. P. prawdopodobnie była pierwotnie osadą górniczą, należącą do sąsiedniej wsi Strojec (Stradziec). Dobywanie rudy żelaznej (błotnej), obfitującej w żelazo, zajmowało już w XV w. ludność osady. Niezbyt żyzna gleba nie sprzyjała pracy rolniczej a pograniczne i nadrzeczne położenie

nadawało się do wytworzenia tu handlowego i przemysłowego ogniska. Nazwa sąsiedniej wsi Kowale, wskazuje na rodzaj zajęcia ludności. Z czasem P. wyniosła się po nad sąsiednie osady przez swe pomyślniejsze położenie i otrzymanie praw osady miejskiej. Wynikiem skupienia tu ludności i pracy przemysłowej było zubożenie sąsiednich parafii (Strojec i Kowale) i wcielenie takowych do młodszej prawdopodobnie lecz bogatszej parafii w Praszce. Fundatorami kościoła i założycielami miasta byli zapewne właściciele Strojca i Praszki, Nieczujowie, którzy przybrali nazwisko Praskich. Według reg. pobor. z 1552 r. w Strojcu i Praszce władają Prascy. W Strojcu jest kuźnica o 2 kołach wodnych. W 1563 r. P. ma 2 rzemieśl. (Wieluń 133, Bolesławiec 45) i płaci soszu 4 zł. 24 gr. Przy mieście jest młyn o 2 kołach (Pawiński, Wielkop., II, 294, 309). W mieście jest jednak szkoła, kościół zaopatrzony jest w aparaty (4 srebrne kielichy), księgi (około 1521 r. jest mszał drukowany i agenda krakowska), pleban ma łan dający mu pół grzyw. czynszu, pobiera też z łanów miejskich meszne po mierze owsa i żyta a z łanów szlacheckich i dziedzicznych dziesięcinę snopową (Łaski, Lib. Ben., II, 123, 124). Zygmunt III bawiąc w P. 1620 r. miał na prośbę mieszczan wydać przywileje na utworzenie cechów (Sobieszcz. Enc. Org.). Od Praskich przeszła P. i przyległe dobra w ręce Wężyków, którzy upamiętnili się przez przebudowanie kościoła (Zofia Wężykowa, kaszt. wieluńska) i dobudowanie dwóch kaplic, fundacyą prebendarza i altaryi, mieszczanom zaś stali się pamiętni przez pozbawienie ich praw miejskich i obciążenie pańszczyznianemi powinnościami. Mimo to, dzięki pogranicznemu położeniu, osada utrzymywała swój miejski charakter lecz zaludnioną została przez żydów. W 1807 r. było tu 1000 mk., w tej liczbie 300 żydów. W 1827 r. P. ma 186 dm., 1850 mk.; w 1862 r. było 221 dm., 2258 mk., przeważnie żydów. Po Wężykach dziedzicami miasta i dóbr byli w połowie XVIII w. Mączyńscy a w końcu hr. Tomasz Potocki i jego spadkobiercy. Staranne gospodarstwo zaprowadzone w tutejszych dobrach opisane zostało w „Opisie podróży po kraju“ przez uczniów instytutu marymonckiego (Bibl. Warsz. 1848 r., I, 41). Dobra Praszka składały się w 1885 r. z folw.: Praszka, Rozterk, Grodzieczyzna, Raczyzna i Kuźnieczka. Rozl. dom. mr. 3191; folw. P. gr. or. i ogr. mr. 249, łąk mr. 45, pastw. mr. 12, zarośli mr. 6, nieuż. mr. 19, razem mr. 331; bud. murow. 13; płodozmian 9 polowy; fol. Rozterk gr. or. i ogr. mr. 212, łąk mr. 27, zarośli mr. 5, nieuż. mr. 23, razem mr. 267; bud. mur. 2, z drzewa 7; płodozmian 10 polowy; folw. Grodzieczyzna gr. or. i ogr. mr. 453, łąk mr. 10, pastw. mr. 14, lasu mr. 605, nieuż. mr. 88, razem mr. 1170; bud. mur. 14, z drzewa 3; płodozmian 9 polowy; folw. Raczyzna gr. or. i ogr. mr. 513, łąk mr. 5, lasu mr. 602, nieuż. mr. 21, razem mr. 1141; bud. mur. 6, z drzewa 3; płodozmian 13 polowy; folw. Kuźniczka gr. or. i ogr. mr. 170, łąk mr. 101, zarośli mr. 1, nieuż. mr. 9, razem mr. 281; bud. mur. 2, z drzewa 4; płodozmian 9 polowy, las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły: os. Praszka os. 213, z gr. mr. 1010; wś Szyszków os. 32, z gr. mr. 342; wś Strojec os. 43, z gr. mr. 467; wś Wygiełdów os. 24, z gr. mr. 386; wś Brzeziny os. 33, z gr. mr. 403; wś Prosna os. 19, z gr. mr. 329; wś Rosocha os. 14, z gr. mr. 134; wś Skotnica os. 34, z gr. mr. 258; wś Bugaj os. 2, z gr. mr. 12. P. par., dek. wieluński, 4030 dusz. P. gmina należy do s. gm. okr. V w miejscu. Ma 16,691 mr. obszaru i 7800 mk. *Br. Ch.*

Praszki, wś, folw., os. młyn. nad rz. Wolborką, pow. brzeziński, gm. Będków, par. Łaznów, leży przy linii dr. żel. warsz.-wied., niedaleko st. Rokiciny, odl. 21 w. od Brzezin; wś ma 30 dm., 318 mk.; folw. 8 dm., 63 mk.; os. młyn. 1 dm., 4 mk., 15 mr. Przechował się ciekawy wyrok wydany 1488 r. w grodzie łęczyckim przez Floriana de Komorowa, skarbnika brzeskiego i starostę łęczyckiego, w sprawie granicy między wsią Praszki i Wola Praska, należącymi do Stanisława Pokrzywnickiego, a Kurowicami, wsią bisk. krakowskiego (klucz Pabianicki) i Łaznowem, wsią bisk. kujawskiego (Muczk. Rzysz., II, 575). W akcie tym wś zwana jest Praskij i Prasska, tudzież wymieniona nieistniejąca dziś Wola Praska. Dobra P. składały się w 1871 r. z folw.: Praszki i Teodorów, rozl. mr. 1202: gr. or. i ogr. mr. 661, łąk mr. 55, pastw. mr. 100, lasu mr. 90, zarośli mr. 170, w osadach mr. 15, nieuż. mr. 111; bud. mur. 2, z drzewa 9; gospodarstwo 4 polowe, pokłady torfu. Wieś P. os. 33, z gr. mr. 362; wś Teodorów os. 4, z gr. mr. 24.

Praszków, młyn, ob. *Piekłów.*

Praszlauken (niem.), wś, pow. gąbiński, st. pocz. Walterkehmen.

Prasztuły, mylnie podano (ob. Krasnosielc, IV, 638) zamiast *Przytuły.*

Praszywa 1.) góra lesista, w Karpatach szląskich, w obr. gm. Wędrynia (Wendrin), w pow. cieszyńskim, obw. sąd. jabłonkowskim, nad granicą od Bystrzycy i Nidku. Od płn.-zach. opływa ją pot. Wędrynka, a od płd.-wsch. Głuchowa, dopływy Olszy. Wznies. 569 mt. (szt. gen.). 2.) P., góra i szczyt lesisty, w Karpatach szląskich, w dziale jabłonkowskim, w odnogach północnych, na granicy Ligoty Górnej (Ober-Ellgoth), w pow. cieszyńskim, obw. sąd. frydeckim, i Ligotą Kameral-

ną, w pow. i obw. sąd. cieszyńskim, na prawym brzegu Morawki. Wznosi się do wys. 843 mt. nmp. (szt. gen.). Na płd. od niego szczyt Jagocz (861 mt.), na płd.-zach. Czubel (796 mt.). Liczne potoki spływają ku zachodowi do Morawki, a ku płn. do Holczyny, dopływu Łuczyny, jakoteż na płn.-wsch. do Słonówki, dopływu Olszy. 3.) **P.**, potężny dział górski w Tatrach niżnich, w zach. ich części, rozciągający się w głównym grzbiecie, od wsch. ku płd.-zach., między 36° 59′ a 37° 9′ wsch. dłg. g. Ferro, na południowej granicy hr. liptowskiego z hr. zwoleńskiem. Jest to lesista, dzika grupa gór, przytykająca od wschodu do działu górskiego Dżumbir. Oba te działy górskie łączy szczyt Chabieniec (Chabenec), 1955 mt. wznies. Odtąd ciągnie się grzbiet ku zach. aż po szczyt Wielką Halę (1640 mt.). Cokolwiek na wschód wznosi się szczyt Latiborska Hala (1648 mt.). Od Wielkiej Hali zwraca się na płd.-zach. aż po szczyt Kosarzysko Wielkie (1682 mt.). Tu zwraca się znowu na zach. i w szczycie Chochuli Wielkiej al. Kochuli Wielkiej dosięga 1754 mt. Tu zwraca się nagle ku płd. kończąc się nad przecznicą korytnicką (1103 mt.), stanowiącą przejście z doliny Rewuczanki do doliny Hronu. Długość działu 18 klm. Ze stoków płn. spływają strugi zapomocą Łupczanki do Wagu, a przez Łużankę do Rewuczanki. Stok płd. należy do Hronu. Na płn. stoku legły liptowskie osady górnicze Łużna i Magórka, jakoteż Osada z Korytnicą, zakładem kąpielowym. *Br. G.*

Praszywka, potok podgórski, powstaje na obszarze Ligoty Górnej, w pow. cieszyńskim, obw. sąd. frydeckim, u płn.-zach. podnóży góry Praszywy; płynie na płn.-zach. przez obszar Ligoty Dolnej i Noszowic a następnie podpływa pod Bukowiec, w końcu przechodzi na obszar gm. Wojkowic, gdzie poniżej gościńca frydeckiego łączy się z praw. brzegu z Rybią, tworząc rz. Holczynę, dopływ Łuczyny. Długość biegu $4^1/_2$ klm. *Br. G.*

Praszywka, góra i szczyt lesisty w Beskidzie żywieckim, w gm. Rycerka Górna, pow. żywiecki, między pot. Rycerką i Rycerskim. Wznies. 1043 mt. *Br. G.*

Praszywka, grupa domów, w gm. Rycerka Górna, pow. żywiecki, na zach. stoku góry Praszywki (1043 mt.), ma 2 dm., 10 mk.

Pratków, w XVI w. *Prathkow*, wś i os. karcz., pow. sieradzki, gm. Wojsławice, par. Korczew, odl. od Sieradza 15 w., posiada szkołę początkową. Wieś, obecnie kolonia, ma 48 dm., 327 mk.; karcz. 1 dm., 8 mk. Według Lib. Ben. Łask. (1, 481) łany kmiece dawały dziesięcinę na stół arcybiskupi a kolędę pleban. w Korczewie, folwarczne zaś dziesięcinę dawały plebanowi. Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552—1553 wś P., w części Jana Krusa miała 1 łan. Część Jana Kamockiego miała 4 łany. Część Mikołaja Pratkowskiego 2 łany (Pawiński, Wielkp., II, 245). *Br. Ch.*

Pratkowice, w XVI w. *Prathkovicze, Prawkowycze* i *Praphkovicze*, wś, folw., pow. noworadomski, gm. i par. Wielgomłyny; wś ma 35 dm., 252 mk., 544 mr.; fol. 4 dm., 615 mr. W 1827 r. było 30 dm., 173 mk. Na wyroku królewskim z 1466 r., w sprawie między bisk. kujawskim Jakubem a Mikołajem Oporowskim o groblę pomiędzy Raciążkiem a Ciechocinkiem, podpisany jest Piotr Donin z Prawkowic podkom. sandomier. (Muczk. Rzyszcz. Kod. dyp., II, 532). W Lib. Ben. Łask. (II, 204, 207) wś ta podana z trzema waryantami nazwiska; łany fol. dają dziesięcinę plebanowi w Wielgomłynach, kmiece zaś pleb. w Chełmie. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1552-1553 wś Prawkowicze, w par. Wielgy Młyn, własność Gmościńskiej, miała 8 osad, a łącznie z Sokolą Górą 8 łanów (Pawiński, Wielkp., II, 276). *Br. Ch.*

Pratkuny, wś, pow. nowoaleksandrowski, na zach. od wsi Poubiany, o 8 w. na płd.-zach. od mka Sołoki. Pod wsią wznosi się góra t. n., 113 saż. n. p. m.

Pratten (niem.), ob. *Napratten.*

Pratulin, wś i folw. nad rz. Bugiem, pow. konstantynowski, gm. Bohukały, par. Pratulin (wschod. obrz.), odl. 16 w. od Janowa, ma 13 dm., 170 mk.; w 1827 r. było 43 dm., 306 mk. Jest tu cerkiew parafialna, kościół par. katolicki zamknięty został w 1876 r. Na obszarze folw. gorzelnia, olejarnia, wiatrak, pokłady torfu. P. pierwotnie zwał się podobno Hornow, nazwę tę nosił jeszcze w 1478 r. W 1686 r. Tomasz z Nasiłowa Ostrowski odbudował stary kościół i założył parafią; nowe uposażenie kościoła uczynił w 1787 r. Jan Potocki, dziedzic. W 1838 r. Tomasz Mostowski wzniósł kościół murowany p. w. św. Piotra i Pawła. Cerkiew greko-unicka, niewiadomej erekcyi wspominana w wizytach z 1738, 1751, 1757; nowo wybudowana 1852 r. Założycielem miasta (w 1732 r.) miał być Józef Fran. Sapieha. Joachim Potocki, ststa trembowelski, uzyskał u Augusta III przywilej na jarmark dwutygodniowy, który poraz pierwszy odbył się 1761 r. Miasto nie mając warunków bytu nie mogło się rozwijać, ztąd osada zachowała charakter wsi. W 1861 r. parafia P. (dek. kodeński) obejmowała 1850 dusz obrz. grec., 251 obrz. łaciń., 32a katol., 14 mahometan i 62 żydów, ogółem 2309. Dobra Pratulin składały się w 1886 r. z folw.: P. i Zaczópki, z awulusem Krynica, rozl. mr. 2275: folw. P. gr. or. i ogr. mr. 587, łąk mr. 359, pastw. mr. 104, lasu mr. 63, nieuż. mr. 182, razem mr. 1295;

bud. mur. 11, z drzewa 35; płodozmian 12 polowy; folw. Zaczepki z przyl. Krynica gr. or. i ogr. mr. 629, łąk mr. 47, pastw. mr. 8, lasu mr. 278, nieuż. mr. 18, razem 980; bud. mur. 4, z drzewa 17; płodozmian 12 polowy, las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły: wś P. os. 8, z gr. mr. 7, wś Bohukały os. 56, z gr. mr. 1019, wś Zaczopki os. 52, z gr. 994, wś Łągi os. 46, z gr. mr. 452. *Br. Ch.*

Pratwa, niem. *Proschlitzer Bach*, rzka, lewy dopływ Prosny, powstaje pod Guzanowem, na Szląsku, o 8 klm. na zachód od Górzowa i Praszki; płynie od wschodu ku zachodowi na Nasale, Gosław, Parusowice, Chudobę, Sarnów, Kochłowice, Biskupice, Prośnicę (Proschlitz), gdzie skręca ku północy, Miechów (Omechau) i Kosztów; mija Siemianice w pow. ostrzeszowskim i wpada do Prosny na łąkach siemianickich. Długość biegu wynosi około 27 klm.; przyjmuje drobne strugi. Obraca Piłę pod Prośnicą i młyn Olek między Miechowem a Kosztowem; pod Prosznicą rozdziela się na 2 ramiona i tworzy Wielki staw; w pow. ostrzeszowskim płynie 1800 metrów. Kopalnie rudy żelaznej znajdują się nad Pratwą w Gosławiu. *E. Cal.*

Pratwalki, wś, pow. rossieński, par. niemoksztyńska.

Pratwin, ob. *Przetwin.*

Prauerschitten (niem.), wś i folw., pow. frydlądzki, st. poczt., tel. i kol. żel. Bartoszyce.

Praukau, 1217 r. *Prauicouo*, wś, pow. wołowski, par. Lubiąż. W 1842 r. 67 dm., folw. 497 mk. (79 ewang.), szkoła katol. filialna, młyn wodny, potażarnia, gorzelnia. Wś należała do klasztoru w Lubiążu.

Praurimie al. *Wesoła*, wzgórze pod Kownem, ob. *Aleksota.*

Praus, 1394 *Praws*, wś nad rz. Ślęzą, pow. niemczyński, posiada kościół par. ewang., kaplicę katol. i ewang. W 1842 r. było 51 dm., folw. i dwór, 441 mk. (157 katol.).

Prauschwitz, ob. *Pruszczewo*, pow. kościański.

Prauske 1.) *Crusiusa*, wś, pow. rozborski, odl. 3¾ mil od mta pow., par. ewang. Gebelzig Ober. Do 1815 r. należała do saskich Łużyc. W 1842 r. 34 dm., 164 mk. przeważnie Serbów łużyckich. 2.) **P.** *Rietschen*, wś, pow. rozborski, par. Daubitz. W 1842 r. 45 dm., 277 mk. ewang.

Prausnitz *Nieder* i *Ober*, 1370 *Pruznicz*, wś i dobra, pow. jaworski, par. ewan. w miejscu, odl. 1¼ mili od mta pow. W 1842 r. był tu kościół par. ewang. (od 1801 r.), kaplica katol. filia par. Seichau, szkoła ewang., dwie rezydencye pańskie, 3 folw., 154 dm., 969 mk. (20 katol.), 5 młynów wodnych, piec wapienny, łomy kamienia. Hodowla bydła i owiec. Parafia i kościół istniały tu już w XV w. W r. 1523—26 prob. Otto von Zedlitz i cała gmina przyjęła naukę Lutra i wprowadziła nowy obrządek do kościoła. W XVII w. odebrali katolicy kościół i szkoła została zamkniętą w 1666 r. a dopiero w 1741 r. na nowo otwartą.

Praussen (niem.), posiadł., pow. świętosiekierski, 6 klm. od st. pocz., tel. i kol. żel. Ludwigsort. Obszaru 150 ha.

Praust (niem.), ob. *Pruszcz.*

Prauster 1.) *Krug* (niem.), os. do wsi Braunsdorf należąca, pow. gdański, ma 7 mk. 2.) **P.** *Pfarrdorf* wyb., do Pruszcza należące, pow. gdański, 3.) **P.** *Schild*, wyb. do Pruszcza należące, pow. gdański. 4.) **P.** *Schleuse* wyb. do Pruszcza należące, pow. gdański.

Prawaluk, jezioro w obrębie dóbr Orniany, w pow. wileńskim.

Prawciuki, wś nad rz. Sołokuczą, prawym dopł. Prypeci, w zach. stronie pow. rzeczyckiego, przy granicy pow. mozyrskiego, w 2 okr. pol. jurewickim, w gm. narowlańskiej, ma 2 osad; miejscowość dość malownicza, falista, grunta wyborne, łąk dużo, most na Sołokuczy.

Prawda 1.) kol. nad rz. Górecką, pow. łódzki, gm. Gospodarz, par. Rzgów, ma 30 dm., 296 mk., 497 mr. W 1827 r. 16 dm., 158 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Gospodarz, oddzielonych od dóbr Pabianice. 2.) **P.**, pow. miechowski, gm. Michałowice, par. Węcławice. 3.) **P.**, fol., pow. tomaszowski, gm. Kotlice, par. Dub, odl. 30 w. od Tomaszowa. Fol. ten powstał z gruntów należących do probostwa Dub, ma rozl. mr. 401: gr. or. i ogr. mr. 296, łąk mr. 54, lasu mr. 39, nieuż. mr. 12; bud. mur. 3, z drzewa 3, las nieurządzony. 4.) **P.**, wś, fol. i majorat rząd., pow. łukowski, gm. Prawda par. Stoczek, odl. około 30 w. od Łukowa, 31 dm., 210 mk. (14 żydów). W 1827 r. 19 dm., 122 mk. Dobra P. stanowiły własność rządową. W 1835 r. z dóbr tych wydzielono na majorat gen. Gołowina folw.: Prawda mr. 780, Borek mr. 112, Januszówka mr. 144, Lasy mr. 2961; młyny: Dąbek mr. 6, Okuń mr. 60, Sniczek mr. 69, Ozimek mr. 105; sołtystwo Kinkówka mr. 61, razem mr. 4298. Należały też wsi: P. os. 17, z gr. mr. 561; Wólka Poznańska os. 6, z gr. mr. 198; Kobiałki os. 22, z gr. mr. 713; Jamielnie os. 42, z gr. mr. 1293; Kiecikowa os. 18, z gr. mr. 606; Ruda os. 7, z gr. mr. 165; Kisielek os. 31, z gr. mr. 1023; Wola Kisielska os. 23, z gr. mr. 815; Kadzidła os. 6, z gr. mr. 173; Mizary os. 40, z gr. mr. 982; Błażejki os. 13, z gr. mr. 421; Wólka Różańska os. 15, z grun. mr. 408; Borki os. 5, z grun. mr. 119; Rosy os. 13, z gr. mr. 535; Toczyska os. 43, z grun. mr. 985; Soćki os. 10, z grun. mr. 328; Zabiele os. 24, z gr. mr. 882; Zgorz-

nica os. 30, z gr. mr. 1192; Januszówka 1-sza os. 4, z gr. mr. 156; Januszówka 2-ga os. 15, z gr. mr. 78; Róża 1-sza os. 88, z gr. mr. 2684; Róża 2-ga os. 19, z gr. mr. 47. Wydzielono na majorat Iwowe dla gen. Gorłowa wś Chromin mr. 801 i wś Łopacianka mr. 587. Pozostało przy skarbie folw.: Jamielnik mr. 751, Lipniak mr. 716, Zwola mr. 631, Sucha Wola mr. 331; młyny: Komar mr. 4 i Grobla; obszar leśny mr. 1574; os. Stoczek mr. 313; wsie: Lipniak mr. 127, Jedlanka mr. 2067, Zagoździe mr. 919, Jamielnik mr. 1127, Szyszki mr. 920, Zwola mr. 846, Sucha Wola mr. 238. P. gmina należy do sądu gm. we wsi Miastków Kościelny (odl. 13 w.), urząd gm. w os. Stoczek, st. poczt. Łuków (30 w.), Siedlce (36 w.) i Żelechów. Gmina P. graniczy z gminami: Mysłow i Miastków, ma 5729 mk. (1881), w tej liczbie 2839 męż., 2890 kob.; co do wyznania 5198 katol., 528 żyd. i 3 prawosł. Obszar wynosi około 24,000 mr. (12,914 dzies.), w tem 14,000 mr. ornej ziemi a reszta pod łąkami, lasami, budynkami. Gleba żytnia, rodzi żyto, owies i kartofle; sieją też pszenicę, jęczmień, proso i groch. Znajduje się w gminie 283 koni, 2420 bydła, 3850 owiec, 826 świń. Jedyna szkoła począt. w Stoczku liczy do 100 dzieci. W skład gminy wchodzą: Błażejki, Borki, Dębek, Dąbina, Jamielne, Jamielnik, Januszówka, Kadzidło, Kapica fol., Kienkówka, Kisielsk, Kisielska-Wola, Kochany, Kobiałki, Mizary, Okoń, Poznańska Wólka, Prawda, Rossy, Róża, Różańska-Wólka, Ruda, Rudnik, Soćki, Stoczek, Toczyska, Zabiele, Zaskwira i Zgórznica. 5.) **P.**, pow. augustowski, gm. Dowspuda, par. Janówka, odl. od Augustowa 15 w., ma 1 dm. *Br. Ch.*

Prawda 1.) wólka w gm. Raciborowice, pow. krakowski, tuż nad granicą Galicyi z królestwem polskiem, między Łysą górą (284 mt.) a wzgórzem Pod Pielgrzymowem (305 mt.). W 1880 r. 8 dm., 44 mk. 2.) **P.**, os. w zachodniej stronie Pankowic, pow. brodzki.

Prawdniki, wś, ob. *Prawiedniki.*

Prawdowo 1.) wś na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, na płn. od mikołajkowskich lasów, w pobliżu st. p. i tel. Mikołajek. W r. 1623 znajdujemy w P. Jakuba Brodę, któremu r. 1635 ks. Jerzy Wilhelm zatwierdza przywilej na dwie włóki tamże. 2.) **P.** *Nowe*, dobra, tamże. *Ad. N.*

Prawdzino, wś nad rz. Brożą, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. Broża, ma 13 osad; miejscowość poleska, piaszczysta, równa, nizinna. *A. Jel.*

Prawdziska, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, ledwie $^1/_2$ klm. od granicy królestwa polskiego, 7 klm. na płd.-wsch. od st. poczt. Kalinowa. Jakub Reiff, zwany Walter, wójt łecki, sprzedaje r. 1505 Jadamowi (Sandam ?) i Mikołajowi Belom 10 włók pod Prawdziskami, biorąc za włókę 3 dobre woły.

Prawego brzegu Odry, droga żelazna na Szląsku pruskim, wychodzi z Wrocławia i przechodzi przez Oleśnicę - Bernstadt - Namysłów - Konstad - Kluczbork - Vossowską - Tarnowice - Bytom - Laurahuette - Szopienice - Emanuel - Segen - Tychów - Pszczynę i w Dziedzicach łączy się z linią austryacką kolei Północnej. Odnogi jej są: 1) Oleśnica - Syców - Bralin - Kępno - Podzamcze 8 mil długości; 2) Vossowska - Małepany - Opole 4 mile dłg. Ogólna długość wynosi 316·8 klm.

Prawęcice, w XVI w. *Praveczice*, kol. i os. nad rzeczką, pow. łęczycki, gm. Chociszew, par. Bełdów, odl. od Łęczycy 23 w.; kol. ma 31 dm., 295 mk.; os. 1 dm. Według Lib. Ben. Łask. (II, 377) łany kmiece dawały plebanowi w Bełdowie tylko kolędę po groszu z łanu, zaś dziesięcinę klasztorowi w Trzemesznie (mylnie wydrukowano: Przemyslensi). Według reg. pobor. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś Praweczicze miała 7 łanów, 2 wójtowskie łany, 13 osad; należała do opactwa trzemeszeńskiego (Pawiński, Wielkop., II, 54). *Br. Ch.*

Prawęcin, wś, pow. opatowski, gm. i par. Kunów, odl. od Opatowa 23 w., 44 dm., 307 mk., 620 mr. ziemi włośc. W 1827 r. 20 dm., 151 mk. Wś ta była pierwotnie osadą leśną śród puszcz otaczających Łysogóry. Przemysł leśny zajmował prawdopodobnie nieliczną ludność. Chcąc zwiększyć dochody swej posiadłości przez ściągnięcie osadników i wykarczowanie lasów na orne pola, uzyskuje w 1340 r. od Kazimierza W. Jadwiga, wdowa po Broszku, wraz z synami: Tomisławem, Falisławem i Wojciechem, przywilej na założenie na obszarze dąbrowy (merica), zwanej Prawęcinem, wsi na prawie niemieckiem (średzkiem), na 24 łanach i na przeniesienie kmieci wsi Prawęcina z pod prawa polskiego na niemieckie. Przeszedłszy na własność trzech braci, w dalszych pokoleniach wieś dzieliła się na drobne części. Ilość łanów osadzonych nie dosięgała zapewne nigdy cyfry oznaczonej w przywileju królewskim, sołtystwo też nie zostało utworzone i obsadzone. W połowie XV w. drobniejsze cząstki skupiły się znowu w ręku Tomasza h. Róża, zwanego Kalski. Pozostała po nim wdowa Barbara z domu Morawa, zapisała klasztorowi św.-krzyzkiemu 50 grzywien, zabezpieczając na swej posiadłości, w skutek czego P. przeszedł na własność klasztoru. Było wtedy 6 łan. kmiec., płacących po $^1/_2$ grzywny, poradlnego 2 grosze, 30 jaj, 2 koguty, 2 sery; jeden dzień w tygodniu odrabiano własnym wozem i pługiem. Prócz tego były 4 karczmy z rolą, zagrodnicy płacący ogółem 3 grzyw. 4 gr. Z roli karczemnej i z ról kmiecych płacono dziesięcinę wartości

około 30 grzyw. probostwu w Kunowie. Istniał też folwark, z którego płacono dziesięcinę do Giełszowa (?), z łanów innych dawano miarę jęczmienia i 4 korce owsa, jako meszne zapewne (Długosz, L. B., II, 477 i III, 237). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś P., w par. Kunów, należała do opactwa św.-krzyzkiego, miała 11 osad, 5½ łan., 1 zagr. z rolą, 2 komor. biednych (Pawiński, Małop., 193). *Br. Ch.*

Prawicz al. *Brabec*, potok górski, wypływa w Karpatach wschodnich, w gm. Lolina, pow. dolińskim, z pod grzbietu łączącego grzbiet Gorganu ilemskiego z grzbietem Jajec, w krainie kosodrzewu i płynie leśnym parowem na płn.-wsch., przybierając liczne strugi. Prawie w połowie, na wysok. 875 mt., znajduje się śluza, która wstrzymując wodę, tworzy spory stawek. Wezbrana woda pędzi korytem i zabiera w różnych miejscach ponakładane kłody, które spławia aż do Świcy. Od tej śluzy wzdłuż potoku prowadzi droga do doliny Świcy. Ubiegłszy 6 klm. wpada do Świcy z prawego brzegu. *Br. G.*

Prawiedniki, w XV w. *Prawydlnyki*, wś nad rz. Bystrzycą, pow. lubelski, gm. Zemborzyce, par. Krężnica Jara, odl. 13 w. od Lublina, ma młyn wodny, pokłady kamienia wapiennego i torfu. W 1827 r. było 24 dm., 163 mk. W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 524: gr. or. i ogr. mr. 329, łąk mr. 48, past. mr. 1, lasu mr. 130, nieuż. mr. 16; bud. mur. 2, z drzewa 8; płodozmian 5, 6 i 7-polowy, las nieurządzony. Wś P. os. 21, z gr. mr. 568. Wspomina tę wieś Długosz, lecz nie daje jej opisu (Lib. Ben., II, 540). Toż samo reg. pobor. pow. lubelskiego z 1531 r. wymieniają nazwę tylko, bez żadnych szczegółów (Pawiń., Małop., 354).

Prawina, ob. *Prowena*.

Prawingen, dobra koronne, w okr., pow. i par. tukumskiej (Kurlandya).

Prawkowice, ob. *Pratkowice*.

Prawkowski Las, wielki las dębowy, na wschód od wsi Koszlany, w pow. lipowieckim.

Prawnik, os., ob. *Niepołomice* (t. VII, 106).

Prawno, wś nad rzką Stróżą i Podlipie, pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. Rybitwy, par. Prawno, posiada kościół par. drewniany, 37 osad, 332 mr., młyn i tartak. W r. 1827 18 dm., 343 mk. Wś wchodziła w skład dóbr Mazanów. Założona prawdopodobnie przez Sienińskich. Ani Długosz, ani regestra pobor. z XVI w. nie wymieniają P. Kościół i parafią erygował tu w 1614 r. Jan Abraham z Sienna Sieniński, dziedzic Mazanowa i Krasnego. Obecny pochodzi z XVIII w. Dykcyonarz Echarda nazywa P. miasteczkiem (w dopełnieniach); spis z 1827 r. podaje P. jako miasto. P. par., dek nowoaleksandryjski (dawniej chodelski), 1111 dusz. *Br. Ch.*

Prawomyśl, niem. *Bergthal*, os., pow. chodzieski, na praw. brzegu Noteci, par. i st. dr. żel. w Miasteczku (Friedheim), odl. 6 klm., poczta w Kaczorach (Erpel), 39 dm., 320 mk. (168 kat., 152 prot.).

Prawten (niem.), wś, pow. królewiecki, st. poczt. Neuhausen.

Prawutyn 1.) *Mały*, wś, pow. nowogradwołyński, gm. Berezdów, ma 217 dusz włościan, ziemi włośc. 759 dzies. Należy do dóbr wielko-prawutyńskich, własność Woroniczów. 2.) **P.** *Wielki*, wś, pow. nowogradwołyński, gm. żołobeńska, par. Berezdów, ma 231 dusz męz. włościan, ziemi 895 dzies. Niegdyś należała do dóbr berezdowskich ks. Jabłonowskich, przez ks. Stanisława sprzedana Woroniczom, stanowi ich własność. Przy rezydencyi dziedziców jest mszalna katol. kaplica. Dobra prawutyńskie, do których należy wś P. Mały i Chiżówka, mają 1573 dzies. ziemi dworskiej.

Prawy-Las, wś, pow. suwalski, gm. i par. Przerośl, odl. od Suwałk 25 w., ma 45 dm., 240 mk.

Prazdniki, wś, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Bojary, o 22½ w. od Wołkowyska.

Prażma, wś, pow. cieszyński, obw. sąd. frydecki, na Szlązku austr., na lew. brzegu Morawki, przy zejściu się gościńców od Morawki i z Krasnej, na płn. pochyłości Beskidu jabłonkowskiego, wznies. 428 mt. Południowy obszar zajmują lasy; wznies. na płd. granicy 669 mt. (szt. gen.). Z lasów tych, Oborą zwanych, spływają potoki: dwa wschodnie do Morawki a trzeci zachodni do Mohelnicy, lew. dopływu Morawki. W 1880 r. było 75 dm., 548 mk., 532 kat., 8 prot., 8 żyd.; 24 Niemców, 524 Czecho-szląz.; obszaru 617 mr.; par. łac. w Morawce, st. p. w miejscu. *Br. G.*

Prażmów 1.) wś, fol. i dobra nad rzką Jeziorną, pow. grójecki, gm. Wągrodno, par. Prażmów, odl. 9 w. od Grójca, posiada kościół par. murowany, kaplicę cmentarną, młyn wodny, 345 mk. W 1827 r. było 30 dm., 273 mk. Dobra P. składały się w 1884 r. z fol. P., Wola Prażmowska i Dziecinów, rozl. 3170 mr. Fol. P. gr. or. i ogr. 699 mr., łąk 213 mr., past. 17 mr., lasu 955 mr., nieuż. 47 mr., razem 1931 mr.; bud. mur. 6, drew. 29; płodozm. 15-polowy. Fol. Wola Prażmowska gr. or. i ogr. 559 mr., łąk 51 mr., past. 22 mr., lasu 308 mr., nieuż. 13 mr., razem 953 mr.; bud. mur. 3, z drzewa 15; płodozmian 9-o polowy. Fol. Dziecinów gr. or. i ogr. 185 mr., łąk 29 mr., pastw. 8 mr., lasu 46 mr., nieuż. 17 mr., razem 286 mr.; budowli z drzewa 3; płodozmian 7-o polowy. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś Prażmów os. 26, z gr. mr. 39; wś Wola Prażmowska os. 22, z gr. mr. 174; wś Wilcza Wólka al. Prażmowska Wólka os. 13, z gr. mr. 315; wś Zawodne os. 5, z gr. mr.

125; os. Dziecinów z gr. mr. 4. Na gruntach należących do dóbr utworzono w ostatnich czasach nowe kolonie: Żabieniec, Aleksandrów i Nowa Wola. Według ks. Lubomirskiego (Księgi sądowe ziemi czerskiej), parafia istniała już w r. 1406. W latach 1452—1479 był plebanem ks. Bernard; kościół tytułu św. Wita stał na pagórku nad łąkami nadrzecznemi, mając od wschodu lasy, a od zachodu piaszczyste wydmy. „Kościół zrujnowany, dla ubóstwa i starości, ściany grożą zawaleniem“, powiada wizyta z 1616 r. Z drewnianego kościołka dziś niema ani śladu, miejsce tylko jego wskazuje murowana kaplica Roztworowskich, stojąca na starym cmentarzu obok plebanii. P. był gniazdem rodziny Prażmowskich. Między latami 1468 a 1470 sędzią ziemi czerskiej był Piotr z Prażmowa. W r. 1564 P. należał do Inocentego Prażmowskiego, kanonika płockiego i kruszwickiego. Stąd rodem był głośny w XVII w. Mikołaj Prażmowski, arcyb. gnieźnieński. Ulryk Werdum w swej podróży po Polsce tak pisze o P. pod d. 3 kwietnia 1672 r. (Liske, Cudzoziemcy w Polsce): „Z Grzegorzewic do Tarczyna 2 mile; miejscowość z dwoma kościołami, jeden z kamienia, drugi z drzewa. Potem do Prażmowa 1 mila. Jest to dwór szlachecki, leżący za wsią pomiędzy piaszczystemi gruntami nad jeziorem. Tutaj urodził się wraz z braćmi swymi teraźniejszy prymas polski i arcyb. gnieźnieński Mikołaj Prażmowski. W wojnie kozackiej“ (szwedzkiej) w r. 1656 spalono tu na okół wszystko aż do gruntu. Zbudowano tu napowrót z drzewa wcale nie pośledni dwór i położono fundamenta kamiennego kościoła; tymczasem odbywają nabożeństwo w malutkiej drewnianej kaplicy. Założono tu także ładny ogród, a w nim zgrabny pawilon, częścią z drzewa, częścią z kamienia, z wielu komórkami; już był po większej części gotów“. Od Prażmowskich, dobra przechodzą na własność Roztworowskich, Czołchańskich, i barona Klewitza, ministra z czasów pruskich, a z kolei do Ryxów, w których posiadaniu do dziś pozostają. Jeden z Czołchańskich jako założyciel obecnego murowanego kościoła, ma w zakrystyi kamień z napisem dziś mocno zatartym. W r. 1817 Franciszek Ryx, b. major wojsk pol. i synowiec starosty piaseczyńskiego, odnowił kościół, jak świadczy napis na marmurowej tablicy umieszczonej nad głównemi drzwiami. W r. 1874, za staraniem Bronisława Ryxa i miejscowego proboszcza, kosztem parafian, wybudowana została na froncie murowana wieża, służąca zarazem za dzwonnicę. W zakrystyi przechowuje się ładna srebrna monstracya, na postumencie której wyrznięto: Memorie nobilis viri Laurencii Prażmowski, can. ploc. heredis et pastoris loci. Laudi divinae; marcae II Scoti XI, A. 1565, herb Belina. Dzwon duży ma napis: Gloria in excelsis Deo. offert Deo Ecclesiae pro animabus existentib, in purgatorio indign. peccator Hieronym. Michael in Prażmow Nieporet Comes Prażmowski. Vexiliferides curiae regni. A. Dni 1702 die 16 Febru. Varsoviae fecit Christian Thim. Dzwon mniejszy ma napis: A. Ł. Soli deo gloria anno 16.. (brak dwóch cyfr). Do zabytków P. należy też figura murowana na pagórku za wsią, wystawiona jak się zdaje na pamiątkę bitwy ze Szwedami w r. 1656. Od granicy Gościeńczyc i Mirowic znajduje się cmentarzysko przedhistoryczne, dotychczas niezbadane, w którem od czasu do czasu wykopują włościanie urny i garnki. W ogrodzie dworskim, tudzież w borku za łąkami stoją dęby, których wiek obliczają na 800 do 1000 lat. W dniu 6 sierpnia 1863 r. zaszła tu potyczka gen. Meller-Zakomelskiego z oddziałem Grabowskiego, w której z obu stron zginęło po kilkunastu ludzi. P. par., dek. grójecki, 2243 dusz. 2.) **P.**, wś i fol., pow. sieradzki, gm. Majaczewice, par. Burzenin, odl. 17½ w. od Sieradza, posiada urząd gminny, 19 dm., 211 mk. we wsi, 8 dm., 76 mk. na folw. Jestto starożytna osada jak o tem świadczą ślady cmentarzyska przedhistorycznego, odnalezione w 1880 r. Na początku XVI w. były tu tylko łany kmiece, dające dziesięcinę podobnie jak i Burzenin katedrze i kanonii gnieźnieńskiej (Łaski, Lib. Ben., I, 427). Według reg. pobor. pow. sieradzkiego wś Prasmów, w par. Burzenin, miała w 1553 r. 5 łan. a w 1576 r. 5½ łan. (Pawiński, Wielkop., 215). Dobra P. były kolejno własnością Burzeńskich, Pstrokońskich, hr. Schliebenów, Morsztynów, książąt d'Aschen, hr. Dąmbskich, Wiewiórowskich (por. *Witów*), Tymienieckich, Węglińskich, Kuntzego, Domaniewskiego, dziś Michała Kobierzyckiego, który je nabył za 36,000 rs. W 1887 r. fol. P. rozl. 994 mr.: gr. or. i ogr. 500 mr., łąk 43 mr., pastw. 36 mr., lasu 369 mr., nieuż. 46 mr.; budowli mur. 7, z drzewa 10, jest wiatrak; las urządzony. Wś P. os. 30, z gr. mr. 282. 3.) **P.**, wś, pow. garwoliński, gm. Pawłowice, par. Stężyca, ma 10 dm., 60 mk., 55 mr. ziemi. *Br. Ch.*

Prażmowska Wola 1.) wś włośc., pow. radzymiński, gm. Strachówka, par. Jadów, ma 14 mk., 116 mr. 2.) **P. W.**, wś, pow. grójecki, gm. Wągrodno, par. Prażmów, ma 193 mk., 970 mr. ziemi dwor., 184 mr. włośc.

Prażmowska Wólka, ob. *Wilcza Wólka.*

Prażnowo, dobra wchodzące niegdyś w skład sstwa niegrodowego Koziany, obecnie w pow. horodeckim.

Prażów al. *Prażewo*, w dokum. *Preżów, Prezów, Pryżów*, wś przy ujściu Kodeńki do Huj-

wy, pow. żytomierski, par. Żytomierz, na płd.-wschód od Żytomierza. W 1870 r. 58 dm., 223 mk., w tem 15 procent żydów, cerkiew. Należała do Worcella. Podług rewizyi zamku żytomierskiego z 1545 r. stanowiła ojcowiznę Bohdana, Zdana, Semena i Waśka Prozowskich. Wspomniana w Arch. J. Z R., cz. I, t. 4: 641; cz. III, t. 2: 508; cz. VI, t. 1: 231; dodatki: 641. *J. Krz.*

Prażuchy, kol. i dwie os., pow. kaliski, gm. Ceków, par. (ewang.) Prażuchy, odl. od Kalisza 23 w., od Cekowa 2 w., posiada kościół par. ewangielicki, murowany, cmentarz i szkołę ewang. Kol. ma 68 dm., 807 mk.; dwie os. 2 dm., 12 mk.; os. pastora 1 dm., 6 mk. Kolonia ta powstała na obszarze lasów należących do dóbr Ceków. Par. ewangielicka obejmuje 3000 dusz.

Prażyszki, zaśc. szlach., pow. trocki, w 4 okr. pol., o 50 w. od Trok, 2 dm., 8 mk. kat.

Prądki, mylnie *Prątki*, niem. *Prondtke*, wś na praw. brzegu Noteci, pow. bydgoski, o 9 klm. na wschód-południe od Rynarzowa, między Bydgoszczą a Łabiszynem; poczta i par. w Bydgoszczy, st. dr. żel. w Chmielnikach, 3 dm., 34 mk. (3 katol., 31 prot.). Należała do wójtostwa bydgoskiego.

Prądnica, ob. *Prątnica*.

Prądnickie Holendry al. *Prądno*, *Promno*, pow. średzki, nad rz. Cybiną, o 5 klm. na zachód-połud. od par., poczta i st. dr. żel. w Pobiedziskach, 8 dm., 61 mk. (4 katol., 57 prot.). Należały dawniej do benedyktynek poznańskich. Leśnictwo królewskie *Promno*, niem. *Krummfliess*, ma 1 dm. i 19 mk. katol. Powstało na gruntach Prądna. *E. Cal.*

Prądnik, *Prątnik*, *Promnik*, także *Białucha*, *Białka*, rzka, lewy dopływ Wisły, bierze początek śród wyniosłego tarasu krakowskiej wyżyny, w stronie wschodniej od Olkusza, we wsi Sułoszowej, w pobliżu kościoła. Tworzy on z początku strumień do $1^3/_4$ mt. szeroki. Od źródła aż do zamku w Pieskowej Skale bieży ku płd.-wschod. wąską doliną a raczej wąwozem, zwartym z obu stron malowniczo najeżonymi wzgórzami i skałami. Opodal zamku zabiera z lew. brzegu strumień tryskający z pod skały, poniżej którego wysyła ramię do stawów pieskoskalskich. Koryto dzikie płynie od płd. tuż obok lasu Bukowca, mija dwa stawy, dosięga zamku, tworzy pod lasem znaczną topiel otoczoną skałami. Pod Sokolcem (Pałką Herkulesa) zabiera ramię lewe, płynące ze stawów na młyny. Koryto dzikie leży o $2^1/_4$ mt. niżej poziomu stawów. Dotąd dno P. stanowi skała wapienna. Minąwszy zamek wydobywa się P. na obszerniejszą dolinę, otoczoną wysokiemi ścianami wyżyny. Pod Grodziskiem tworzy kilka stawów, dziś po większej części zarosłych szuwarem. Odtąd z obu brzegów sterczą skały wapienne, których szereg zaczyna Grodzisko z kaplicą i pustelnią św. Salomei. Stroma ta skała opada ku zach. i płd. w dość obszerną dolinę. Od płn. przechodzi w płaskowzgórze, pokryte gęstym lasem. W dalszym ciągu skały jużto wyskakują w postaci słupów, już też układają się w prostopadłe ściany. Pod Ojcowem południowe pasmo skał pokrywa las szpilkowy, śród którego wyskakująca ku płn. skała dźwiga na barkach swych resztki zamku Ojcowa. W całym przebiegu towarzyszą strumieniowi po brzegach łąki. Koryto ma $2^2/_3$ mt., brzegi $1^1/_4$ mt. wysok., nurt 30—60 cm. Obraca kilka młynów, dawniej w Ojcowie papiernią. Poniżej Ojcowa skały kryją się pod warstwą ziemi i rosnącym na niej lasem. Ze szczytu Chełmu widzieć można dolinę Prądnika, pod Kraków sięgającą. Po przeciwnym (lewym) brzegu P., również wznoszą się stromo, ale nagie skaliste wzgórza, z licznemi grotami. Minąwszy te wzgórza napotykamy okruchy wapieni prostopadle sterczące, które przepuszczając wąski strumyk, przedstawiają jakoby ruiny bramy. Odtąd skały maleją i wzgórza okryte ziemią, rozstępując się coraz bardziej, doprowadzają aż do wsi Januszowic, nad granicą królestwa polskiego. Wszedłszy na obszar Galicyi przyjmuje P. nazwę Białuchy. Tu ma on $2^2/_3$ mt. szerokości a nurt 30 cmt.; brzegi namuliste, na nich wąskie, paśmiste łąki. Od Januszowic zwraca się cokolwiek ku wschodowi, mija na gliniastym wzgórzu położony Giebułtów, następnie dosięga po lew. brzegu leżących Trojanowic. Już pod Giebułtowem rozdwaja się. Lewe ramię idzie na młyn, krzyżując się z dzikiem czyli prawem, tak, że ostatnie staje się północnem, i poniżej młyna, zabrawszy południowe, tworzy na łąkach strumień $3^1/_2$ mt. szeroki, o nurcie 30 cmt. a brzegach dochodzących $2^1/_3$ mt. wys. Następnie mija grupę domów Kąty, a nim dojdzie do Pękowic, rozdwaja się powtórnie. Koryto, ujęte rowem $1^3/_4$ mt. szer., leży 1—$1^2/_3$ mt. wyżej poziomu przyległych łąk, które w czasie wylewu P. zastępują miejsce koryta dzikiego. Od młyna koryto się rozszerza. Pod Zielonkami przyjmuje cechy dzikiego. Rozdziela wieś na północną, nisko położoną, i południową, zajmującą skaliste wzgórze. Mija młyn prądnicki al. rozdziałowski, następnie młyn duchacki pod Lipkami, wreszcie kaniowski. W tym przebiegu opływa od płn. wsie: Prądnik Biały i Czerwony. Koryto 2 mt. szerokie, brzegi 1 mt., nurt 60 cmt. Nadto rzeczone koryto raz łączy się upustem z korytem Robotnej (ob.), a w załom jego od Prądnika Białego ku płd. wpada Górecka woda. Minąwszy Prądnik Czerwony skręca się na płd., mija Rakowice, gdzie przyjmuje od lewego brzegu potok Sudolski.

Poniżej, w wschod. stronie Rakowic, ramię robocze łączy się z dzikiem, a pod Olszą przyjmuje z praw. brzegu pot. Robotnę. Odtąd przepływa pola i wieś Dąbie w kierunku płd.-wschod. brzegi 1—4 mt., łęgi 3 mt., ma nurt 60 cmt. do $1^1/_4$ mt., szerokość $3^1/_2$ — 7 mt.; dno kamykami i żwirem wysypane. W całym przebiegu przerzyna P. wąską dolinę, otoczoną po większej części kamienistemi wzgórzami. Koryto płytkie, dno kamieniste. Wzbiera gwałtownie na wiosnę lub po deszczu. Wtedy zatapia dolinę, zalewa młyny wsi Januszowice, Tonie, os. Kąty. Pod Pękowicami, z powodu wąskiego i płytkiego koryta, wylewa nawet w czasie podniesienia się nad 1 mt. Cała dolina dość sucha. Wyjątek stanowią: Pękowice, Zielonki, w części Prądnik Biały i Czerwony, Rakowice, Olsza, Dąbie. Woda czysta, zdrojowa, zimna. Prócz ryb pospolitych, jak białki, branki, karasie, lipienie, ślizie, węgorze, strzeble, ma dosyć pstrągów, które lubią szczególnie głębiny Pieskowej Skały, Ojcowa i Giebułtowa. Obraca wiele młynów. W r. 1880 zarybiono Prądnik pod Krakowem przez wpuszczenie 4000 pstrągów. Wśród swego biegu w Galicyi przedewszystkiem nosi przeróżne nazwy, i tak od granicy do Zielonek zwie się *Sułoszówką*, od Zielonek do wsi Prądnika *Białuchą* lub *Białką*, między wsią Prądnikiem Białym a Czerwonym ma nazwę „*Prądnik*“ lub pospolicie „*Wódki*“, dalej zaś aż do ujścia nazwę „*Olsza*“. Dopływy prawe są: Sąspowski pot., Robotna; lewe dopływy: Garlicka al. Naranka, Górecka woda i Sudolski pot. W dokumencie z r. 1267, mocą którego Salomea osadza miasteczko Skałę na prawie teutońskiem, czytamy *Prandnik* i *Prandenik*; tę samę nazwę napotykamy w dok. z r. 1274, 1335, 1348; nazwę zaś *Prandnyk* w dok. z r. 1355 i 1360 (ob. dr. Piekosiński, Kodeks dypl. Małopolski). Długość biegu w królestwie polskiem 14, w Galicyi 13, razem 27 klm. Szczegółowy opis podaje Hydrografia mta Krakowa i okręgu Fr. Marczykiewicza (str. 74—78) oraz Oskara Flatta, Opis doliny Prądnika (Gaz. Codz. z 1855 r., № 189, 190, 191, 198, 210 i 212). *Br. G.*

Prądnik, Jestto ogólna nazwa całego obszaru doliny towarzyszącej rzeczce tego nazwiska. Na obszarze tym mieści się dziś cały szereg wiosek mających obok ogólnej drugą właściwą nazwę. Cześć tych wsi leży w pow. olkuskim, gm. Cianowice, par. Smardzewice. 1.) **P.** *Czajowski*, ma 96 mk. 2.) **P.** *Korzkiewski*, par. Biały Kościół, ma 18 mk. 3.) **P.** *Ojcowski*, ma 124 mk.; ob. *Ojców*. 4.) **P.**, wś nie istniejąca obecnie, w par. Chełmce, pow. kieleckim. Wspomina ją Lib. Ben. Łask. (I, 590), nie podając żadnych szczegółów. Spotykamy ją w regestr. pobor. pod 1508 r. w pow. chęcińskim jako własność Łukowskiego. Według reg. pob. z r. 1540 wś Prądnik, w par. Chełmcze, własność Jakuba Szczygniewskiego, dzierżawiona przez Wacława Jasieńskiego, miała 8 kmiecí osiadłych na łanach, $^1/_2$ łana pust., 1 zagr., karczmę, lasy i pasieki wspólne dla wsi Chełmcze i Strawczyn. Ogólna wartość trzech wsi 350 grzywn. W r. 1573 miała 3 łany, 4 zagr. (Pawiński, Małop., str. 275, 485, 574). *Br. Ch.*

Prądnik 1.) *Biały* z *Górką Narodową* i *Witkowicami*, rozległa wś, powiat krakowski, przy gościńcu z Krakowa do granicy królestwa polskiego, w równinie glinkowej urodzajnej, o nieznacznych wzniesieniach. Obszar wsi przepływa strumień Prądnik al. Białucha, z dopływem z lewego brzegu, płynącym z pod Bibic w kierunku południowym. Przeważnie nad tym potokiem ciągną się chaty włościańskie, nad nim też stoją zielenią otoczone dworki: Górka Narodowa i Witkowice. Znaczna część obszaru między wsią a Krakowem, zwana Czternastówkami, jest mniej urodzajną i używaną bądź za pastwiska, bądź za miejsce ćwiczeń wojskowych. Wieś składa się z trzech odrębnych grup chat, liczących razem 101 dm., z czego przypada na Górkę 25 a na Witkowice 41 dm. i 960 mk. (465 męż., 495 kob.), 926 rzym.-kat., 2 prot. i 32 izrael. Obszary dworskie mają: w Górce 4 dm. i 32 mk. (28 rzym.-kat. i 4 izrael.), w Witkowicach 3 dm., 85 mk. (80 rzym.-kat. a 5 izrael.) i w Biskupim 3 dm., 67 mk., (41 rzym.-kat. a 26 izrael.). Jest też szkoła ludowa i trzy młyny wodne. Pos. większa wynosi razem 120 mr. roli, 4 mr. łąk i 20 mr. pastw.; mniejsza pos. 293 mr. roli, 4 mr. łąk, 28 mr. pastw. i 2 mr. lasu. Według regestr. pobor. z r. 1581 należał P. do par. św. Mikołaja i dzielił się na części: Wawrzyńca Dudkowicza, kapituły sandomierskiej i klasztoru św. Trójcy, prócz tego miał łan sołtys i papiernią Zreckinger. Pierwsza część największa miała 16 łanów kmiecych, 3 zagrody bez roli, 3 komorników bez bydła i 1 czynszownika; druga 2 zagrody bez roli, 1 komornika z bydłem i 1 komornika bez bydła; trzecia, trzy łany kmiece, 1 zagrodn. bez roli i komornika bez bydła (Pawiński, Małop., 5). 2.) *Prądnik czerwony* z *Olszą*, *Bosackiem* i *Celarowską*, wś, pow. krakowski, na płn. od Krakowa nad Sudolskim potokiem, uchodzącym na obszarze Olszy do Białuchy, leży na wschód od poprzedniego. Osada składa się z czterech części: Prądnika Czerwonego (94 dm. i 917 mk.), Olszy (8 dm., 81 mk.), Bosackiego (8 dm., 92 mk.) i Celarowskiej (8 dm., 120 mk.). Obszar większy rozpada się na pięć części, z których Olsza ma 5 dm., 67 mk., Bosackie 2 dm., 12 mk., Celarowska 5 dm., 33 mk., Domini-

kańskie 4 dm., 84 mk. i św. Łazarza 2 dm., 33 mk. Razem 136 dm., 1436 mk. (703 męż., 743 kob.), 1369 rzym.-kat. i 67 izrael. Obszar więk. pos. ma 565 mr. roli, 34 mr. łąk i ogr. i 21 mr. pastw.; pos. mn. 501 mr. roli, 17 mr. łąk i ogr., 27 mr. pastw. i 2 mr. lasu. Według Długosza, który tę wieś nazywa (L. B. II, 28) przedmieściem za bramą św. Mikołaja, należało tu do opactwa tynieckiego 17 łanów kmiecych i sołtystwo na 4 łanach, z czego płacono dziesięcinę plebanowi u św. Mikołaja w Krakowie wartości 25 grzywien. Prócz tego mieli mieszczanie krakowscy trzy folwarki, z których dziesięcina przynosiła 14 grzyw. a proboszcz miał 2 i pół łana, łąkę i pastwisko. W innem miejscu podaje (III, 210, 453), że sołtystwo utworzono w r. 1400 i że pierwotnie należało 5 łanów do franciszkanów czyli minorytów, od których kupili je opaci tynieccy. Według reg. pob. z r. 1581 (Pawiński, Małop., 5) część biskupów krak. miała 3 półłanki kmiece, 3 zagrody z rolą, 2 komorników z bydłem, 3 młyny i papiernię, a nadto były dwie mniejsze części: młynarza Janikowskiego i Ansullowy. Tutaj znajduje się kaplica murowana, wzniesiona w r. 1640 przez Jana Morskiego, mająca w ołtarzu obraz Biczowania Chrystusa z podpisem Stanisław Boja 1604 (Łepkowski, Roczn. Tow. nauk. krak., 1861, str. 100). Skreślić w krótkości chociażby pobieżnie przeszłość tej miejscowości jest bardzo trudno, albowiem z powodu bliskości Krakowa dzieliła się na wiele drobniejszych części, które często zmieniały właścicieli. Zazwyczaj też nie rozróżniano od siebie obydwóch wsi, oznaczając je imieniem Prandnyk, Prandenyk, Prandnik. W 1220 r. (Dług. L. B., III, 38, 42, 105) Iwon de Końskie Odrowąż, biskup krak., wykonując zamiar swego poprzednika Pełki (Fulco) herbu Lis, czego bisk. Wincenty Kadłubek z Karwowa wykonać zaniechał, sprowadził zakonników św. Ducha (ztąd część zw. Duchackie, obecnie św. Łazarza) z Wienny i założył szpital, dając zakonnikom kościół św. Marcina w Biskupicach koło Wieliczki z dochodami a nadto wieś biskupią Prądnik z młynem, Krowodrzę, Wielki i Mały Wronin, Błędów i część dochodu z karczmy w Sławkowie. Szpital w Prądniku istniał tylko 24 lat, ale już po czterech latach 6 kwietnia 1224 postanowił bisk. Prandota z Białaczewa Odrowąż przeniesienie szpitala do Krakowa, któremu nadał kościół św. Krzyża. Przy tym kościele był ten szpital do ostatnich lat, w końcu tylko oddział obłąkanych pod tytułem św. Ducha przy ulicy Szpitalnej. W 1268 bisk. krak. Paweł z Przemankowa przemienił cokolwiek dotacyą szpitala, czyniąc pobory wygodniejszymi (por. także Bielski, Kronika, wyd. 1764, str. 117). Odnośnie do P. mamy wiele dokumentów z XIV w. mniejszej wagi, dotyczących kupna, zamiany młynów i t. p. (ob. Kod. dypl. Małop, 209 i 247 i Kod. katedry krak., str. 77, 78, 123, 124, 223, 274, 466 i 467). Tutaj istniała sławna papiernia Jana Hallera w XVI w. Na polach między tymi wsiami a Krakowem stoczył Zamojski pamiętną bitwę z Maksymilianem w r. 1587, w której zmusił go do ustąpienia na Szląsk. Tutaj również witano królów odprawiających wjazdy na koronacyą a także przyjmowano uroczyście kondukty pogrzebowe królewskie. Tu również zbudował Samuel Maciejowski, bisk. krakowski, letni dworzec, w którym Górnicki pomieścił towarzystwo dysputujące w Dworzaninie. Oba P. należą do parafii u św. Krzyża w Krakowie. Graniczą na zachód z Bronowicami i Toniem, na płn. z Zielonkami, Węgrzcem i Dziekanowicami a na wschód z Mistrzejowicami i Rakowicami. *Mac.*

Prądnik, u ludu dziś *Prudnik*, niem. *Neustadt*, do 1708 r. *Polnisch-Neustadt*, mto powiat. na Szląsku pruskiem. Leży nad strum. Prudnik i jego dopływem Braunde, pod 35° 14′3″ wschod. dług. i 50° 15′30″ płn. szerok., na wznies. 1088 st. n. p. m., w odl. 14¾ mil od Wrocławia i 7 mil od Opola. W 1861 r. był tu kościół par. katolicki, kościół przy klasztorze braci miłosierdzia i kościół przy zakładzie karnym dla duchownych, kościół par. ewang. (pokapucyński), wyższa szkoła miejska (5 klas), wyższa szkoła dziewcząt, katolicka wyższa szkoła dziewcząt, katol. szkoła elementarna, ewang. szkoła element., żydowska szkoła, ochronka dla biednych dzieci, szpital miejski, szpital przy klasztorze braci miłosierdzia, sąd okręgowy, urząd celny, poczt. i telegr. biuro, urząd powiatowy. Z zakładów przemysłowych była tu wielka fabryka wyrobów lnianych, zatrudniająca tkaczów w sąsiednich wioskach i urządzona w 1863 r. na nowo na wzór angielskich i irlandzkich fabryk płótna. W mieście było 270 tkaczy płóciennych i bawełnianych z 590 warsztatami, 6 tkaczy wełnianych i jedwabnych. Prócz tego było 5 cegielni, 3 młyny wodne, tartak, 6 browarów, 2 gorzelnie, 1 fabr. octu. Z pomiędzy rzemieślników najwięcej było szewców (108), stolarzy (24), krawców (19), piekarzy (16). Były też 2 apteki, 1 fizyk powiatowy, 3 cywilnych lekarzy i 2 wojskow. Ludność z 3684 dusz w 1803 r., wzrosła w 1831 r. do 4682 a w 1861 r. do 8464 (359 wojskow.). Miasto ma 6133 mr. ziemi, rozdzielonej na 314 posiadłości; w tej liczbie 4710 mr. roli i 633 mr. łąk. Z pomiędzy posiadaczy ziemi 93 żyło tylko z pracy rolnej, 164 zajmowało się innemi jeszcze przemysłami. Pod miastem znajduje się na wyniosłości, w malowniczem położeniu, dom poprawy dla duchownych na Kapellenberg a niedaleko

w wąwozie górskim klasztor franciszkański i wiejski folw, Kotzem, nabyty w 1420 od bisk. wrocławskiego Konrada a po 1849 r. przeważnie rozparcelowany. Od strony południowej ciągną się aleje spacerowe, obsadzone drzewami owocowemi. Miasto początek swój zawdzięcza podobno templaryuszom, po których zamku, zwanym Wagendrossel, została pamiątka w wieży strażniczej dotąd stojącej. Oni to zapewne na miejscu pierwotnej wsi założyli osadę miejską. Po zniesieniu templaryuszów przeszedł zamek i przyległe dobra w 1312 r. na własność książęcą. W 1327 r. istnieje już Nowe Miasto obwarowane. Ludność pierwotnie słowiańska (polsko-morawska zapewne) i w archiwach miejskich według Triesta („Topograf. Handbuch von Oberschlesien, Breslau 1865) znajdują się dokumenty w „słowiańskim języku". W 1384 r. przystępuje P. do związku miast szląskich. Najdawniejszym z dochowanych dokumentów miejskich jest przywilej ks. Władysława Opolskiego, nadający miastu wyższe sądownictwo, wieś Alt-Kotzem. W ciągu XVI w. powstają i organizują się cechy rzemieślnicze. Szewcy otrzymują swój przywilej 1506 r., piekarze 1555 a za niemi z kolei krawcy itd. Sukiennicy dostają list gildyjny 1579 r. od ces. Rudolfa II. Handel winem i lnem zbogacił tak miasto, iż w 1597 r. odkupuje od cesarza Rudolfa w zastawie zostające liczne wsie przyległych dóbr. W 1554 r. rozszerza się reformacya; kościół parafialny zostaje w ręku protestantów od 1556 do 1629 r. Wystawiony przez gminę ewang. w 1627 r. nowy kościół został w 1652 r. oddany założonemu tu klasztorowi kapucynów. Dopiero po zniesieniu klasztorów w 1810 r. powrócono kościół ewangielikom. Morowe powietrze w 1624-5, pożar w 1627 r., z którego zostały 4 całe domy i wypędzenie protestantów zadały ciężką klęskę pomyślnie rozwijającemu się miastu. Po pierwszej wojnie szląskiej przechodzi P. 1742 r. pod panowanie pruskie. W czasie wojny 7-letniej musiało miasto zapłacić do 30,000 talar. Dnia 28 lutego 1779 r. Austryacy zbombardowali miasto, przyczem spłonęły kościoły, 183 domów w mieście i 48 na przedmieściach. Fryderyk II udzielił zapomogę w sumie 127,000 tal. na odbudowanie. Rozporządzenie cesarskie z 1708 r. zniosło dawną nazwę „Polnisch Neustadt", zamieniając ją na „Koenigliche Stadt". *Prądnicki powiat*, w zachodniej części regencyi opolskiej na Szląsku, graniczy od zachodu z pow. nissańskim, od płn. z niemodlińskim i opolskim, od wschodu z wielko-strzeleckim i kozielskim, od południa z głupczyckim i kilku gminami morawskimi, włączonymi w obręb pow. tropawskiego na Szląsku austryackim. Obszar powiatu wynosi 14·56 mil kwadr. albo 314,001 mr. Szerokość największa $4\frac{1}{2}$ mili, długość zaś (od zach. ku wschod.) około 6 mil. Zajmuje on dorzecze lewego brzegu Odry i składa się z wschodniej części górzystej, obejmującej do 3 mil kwadr. i falistego płaskowzgórza. Część górzystą wypełniają odnogi gór morawskich, sięgające najwyższego wznies. (969 st.) w okolicy wsi Langenbrueck. Skały składają się głównie z szarej waki i szarowakowych łupków. Tworzą one kilka dzikich, malowniczych wąwozów (Neudeck, Eichhaeusel i Wildgrund), od których ta okolica nosi miano szląskiej Szwajcaryi. Średnie wznies. powiatu wynosi 710 st. Glina pokrywająca skały wytwarzą żyzną ale trudną do uprawy glebę. W miarę posuwania się ku wschodowi górska okolica przechodzi w lekko pofalowaną równinę o coraz to uboższej glebie. Głównemi rzekami w powiecie są dopływy Odry: Straduna we wsch. części, Osoblaha w płd. i dopływy jej: Prudnik i Stynawa. Są to niewielkie, o nieuregulowanych korytach, w ciągłych zakrętach płynące rzeczki. Ludność zajmuje się przeważnie rolnictwem. W części górzystej przeważa uprawa żyta i owsa, pszenica w równinach. Ludność powiatu jest w połowie polską. Miasto Prądnik z okolicą i część zachodnia powiatu są przeważnie niemieckie. Co do wyznania przeważają katolicy. W 1861 r. było 38 parafii katol. a trzy ewangielickie. W 1861 r. było 80,101 mk., w tej liczbie 6299 ewang. i 728 żydów. Budynków mieszk. prywatnych 10,423, publicznych 256, szkół i kościołów 140, gospodarczych bud. 6963, przemysł. i fabrycz. 517. Pod względem historycznym obszar powiatu stanowił dawniej część pograniczną (od Morawii) ks. opolskiego, po przejściu Szląska z pod władzy Austryi pod panowanie pruskie utworzono dopiero w 1817 r. z rozdziału poprzedniego, większego obwodu, dzisiejszy powiat. *Br. Ch.*

Prądno 1.) al. *Promno*, dok. *Prandno*, wś i okr. wiejski, pow. średzki, nad strumieniem, który tu wpada do Cybiny; par., poczta i st. dr. żel. w Pobiedziskach (odl. 4 klm.); 27 dm., 229 mk. P. znane już było w r. 1257; ztąd pisał się Janko Kot w r. 1381, a w r. 1565 należało do Prądzyńskich. W 1618 r. posiadały benedyktynki poznańskie jedną część P., drugą zaś sukcesorowie Hieronima Prądzyńskiego. Około 1649 r. cała wś była własnością zakonic. W skład okręgu wchodzi osada tejże nazwy; cały okrąg ma 31 dm. i 263 mk. (169 katol., 94 prot.). 2.) **P.**, os., tamże, 4 dm. i 34 mk. 3.) **P.**, ob. *Prądnickie Holendry*. *E. Cal.*

Prądy 1.) niem. *Prondy*, os., pow. bydgoski, o 7 klm. na zachód od par., poczt. i st. dr. żel. w Bydgoszczy; 19 dm., 177 mk. (45 kat., 132 prot.). 2.) **P.**, wś, tamże; 9 dm., 68 mk. (9 kat., 59 prot.); przy schyłku zeszłego wie-

ku należała do Józefa Korytowskiego. 3.) **P.**, niem. *Prondy-Krug*, karczma i okrąg wiejski, tamże; 6 dm., 55 mk.; w skład okręgu wchodzi hamernia tejże nazwy: cały okrąg ma 8 dm. i 73 mk. (19 kat., 54 prot.). 4.) **P.**, niem. *Prondy-Kupferhammer*, hamernia, tamże; 2 dm., 18 mk. 5.) **P.**, folw., tamże; 2 dm., 35 mk., należy do okr. wiejskiego Pawłówek. 6.) **P.**, niem. *Prondy-Muehle*, młyn, tamże, z pocztą w Wilczaku, okr. wiejski Pawłówek, 1 dm., 10 mk.; należał niegdyś do Józefa Korytowskiego. *E. Cal.*

Prądy 1.) niem. *Brande*, 1480 r. *Prandi*, 1534 *Prudy*, wś, pow. niemodliński, par. kat. Prądy, odl. 1 milę na wschód od Niemodlnia. W 1861 r. był tu kościół katolicki (od 1831 r.) par., szkoła katol., szkoła ewang. (od 1861 r.), młyn wodny, 82 dm., 336 mk. (192 ewang.). Obszar wynosił 4770 mr. (w tem 1736 mr. roli i 2111 mr. lasu), rozdzielonych między dwa sołtystwa, 25 gospodarzy, 8 ogrodn., 13 komorn. 2.) **P.**, niem. *Brande*, kol., pow. lubliniecki, kol. i folw. dóbr Strzebień.

Prądzew, 1.) w XVI w. *Prandzewo*, kol., i P. al. *Liberadz*, folw. nad rz. Bzurą, pow. łęczycki, gm. i par. Topola, odl. od Łęczycy 7 w.; kol. ma 11 dm., 62 mk.; folw. 8 dm., 35 mk. Folw. P. rozl. mr. 586, gr. or. i ogr. mr. 533, łąk mr. 43, nieuż. mr. 10; bud. mur. 8, z drzewa 9. Według Lib. Ben. Łask. (II, 431) były tu łany folwarczne, oddawna odrębne od kmiecych, dające dziesięcinę pleban. w Kościele (Tumie pod Łęczycą); kmiece zaś mansyonarzom przy kościele łęczyckim. Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś Prandzewo, w par. Topola, w części Baltazara Puczka miała 2 łan., 4 osad. Część Doroty Wiesiołowskiej, wdowy po Albercie, 2 łan., 1 zagr., karczmę, 3 osad. Część Stanisława i Marcina Gawrońskich $1^1/_2$ łan., 1 zagr. pusta, 4 osadn. Część Jadwigi Żernikowskiej, wdowy po Mikołaju Gajewskim, miała 3 łany i 3 osad. Część Alberta Golisewskiego, pusta i nieobsiana, 1 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 71). 2.) **P.**, kol., pow. łaski, gm. Dąbrowa Rusiecka, par. Wola Wiązowa, ma 19 dm., 253 mk., 445 mr. Powstała na obszarze należącym do dóbr Wola Wiązowa. *Br. Ch.*

Prądzona, niem. *Prondzonna*, wś szlach., pow. człuchowski, st. pocz. Lipienice, par. kat. Borzyszkowy $^3/_4$ mili odl. Ma 4993·07 magd. mr. obszaru. W 1868 r. 106 bud., 45 dm., 433 mk., 40 ewang., 391 kat., szkoła katolicka. P. leży niedaleko płn. granicy powiatu. Już za czasów Rzpltej leżała w pow. człuchowskim. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili tu Prądzyński od 10 włók folw. 10 fl., Andrzej Prądzyński od $2^1/_2$ wł. folw. i ogr. 2 fl. 23 gr., Krzysztof Prądzyński od 3 wł. folw. i ogr. 3 fl. 8 gr., Wawrzyniec Prądzyński od 2 folw. włók 2 fl. 23 gr. (ob. Roczniki Tow. P. N. w Pozn., 1871, str. 190). Według taryfy na symplę z r. 1717 płacili tu: Wojciech Gostomski z częścią Łąkie 8 gr., Maciej Jerzy Lipiński 4 gr., Wojciech Prądzyński 4 gr., Maciej Lipiński 1 gr. $15^3/_4$ den., część Jana Starzyńskiego 2 gr. $4^1/_2$ den., Mateusz Prądzyński 1 gr. $15^1/_4$ den., Maciej Prądzyński 11 gr. $4^1/_2$ den. i Łukasz Lipiński 4 gr. $15^1/_2$ den. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 95).

Prądzonka, 1710 *Prądzanka*, 1648 *Prządząka*, niem. *Prondzonka*, wś, pow. człuchowski, st. pocz. Studzienice, par. kat. Ugoszcz; zawiera 585·96 magd. mr. W 1869 r. 49 bud., 15 dm., 209 mk., 200 kat., 8 ew., szkoła katol., która r. 1886 liczyła 43 dzieci. P. leży tuż nad granicą pow. człuchowskiego i bytowskiego. Według wizyt. Rybińskiego z r. 1780 było 91 mk. katol. (str. 23). Według lustr. z r. 1664 płaciła wś do zamku tucholskiego 123 flor. W 1648 r. płacili tu poddani od 4 karczem i 4 ogrod. 6 fl. 12 gr. (ob. Roczn. Tow. Przyj. N. w Pozn., 1871, str. 185). *Kś. Fr.*

Prądzyński Młyn, niem. *Prondzonna-Muehle*, os. młyń., pow. człuchowski, liczy się do Prądzony. W 1868 r. 4 bud., 2 dm., 8 mk. ew.

Prągowizna, według Kętrzyńskiego miejscowość w pow. lubawskim, w spisach nowszych nie zapisana.

Prągowo, 1641 Kętrzyń. *Prągnowo*, *Prągnowy* i *Prągowo*, dok. 1350 *Prangow*, niem. *Prangenau*, wś na Wielkich Żuławach malborskich, pow. malborski, st. pocz. Nytych, par. kat. Nowa Cerkiew, odl. $2^1/_4$ mili na płn.-zachód od Malborka. Posiada kośc. par. ewang. i szkołę ewang. Zawiera 11 chełmińskich majętności i 7 zagród, razem 68 włók 21 mrg. W 1869 r. 260 mk., 80 kat., 137 ew., 43 menonitów, 30 dm. Pierwszy przywilej wystawił tej wsi w 1350 r. w. m. Duserner v. Arfberg. Pierwszy ewang. predykant nastał tu dopiero około r. 1660 (ob. Gesch. d. Kr. Marienburg, von Eckerdt, str. 99). Dawniej była tu kaplica katolicka, o której w spisie kośc. z r. 1641 czytamy: Prągowo capella desolata (ob. Urk. B. des Bist. Culm v. Woelky, str. 1028).

Prągowo 1.) *Dolne*, mylnie *Prągowo* (Kętrzyński) i *Przegonowo* (Ossowski), niem. *Nieder-Prangenau*, wś kośc., pow. kartuski, nad Radunią, tworzącą tu granicę między pow. kartuskim i gdańskim, odl. $3^1/_4$ mili na płd.-wschód od Kartuz, st. p. i par. ew. Lublewo. Razem z plebanką Popówką i os. młyń., własnością katol. królewskiej kaplicy w Gdańsku, zawiera ta wieś 957 mr., zagród 4, gburstw 2. W 1869 r. było 164 mk., 127 kat., 37 ew.; 15 dm. Tutejsza 1-klas. szkoła katol. liczyła 138 dzieci (1886 r.). Na obszarze do Popówki

należącym znajduje się t. z. góra zamkowa (Schlossberg), która dawniej była obwarowaną. Podobno w okolicy znaleziono groby starożytne; 2 urny twarzowe ztąd znajdują się w zbiorach Towarz. antropol. w Berlinie (ob. Objaśn. do mapy archeol. Prus Zach. przez Ossowskiego, str. 56 i Preuss. Prov. Bl., 1852, str. 139). W dok. napotykamy P. po raz pierwszy r. 1323 już jako wś kościelną (ob. Zeitschrift d. Westpr. Gesch. Ver., VI, 66). Potem nadał ją w. mistrz Konrad v. Jungingen pannom brygitkom w Gdańsku (ob. Borck, Echo sepulchralis, II, 452). Kościół tutejszy był pierwotnie parafialny, później został jako filia przyłączony do kaplicy królewskiej w Gdańsku, od której dopiero r. 1859 znów go odłączono. Patronat wykonywa rząd. Tutejsza parafia, należaca do wiejskiego dekanatu gdańskiego, liczyła 1867 r. 4139 dusz, w 1886 zaś roku 4962. Kościół p. w. Bożego Ciała pochodzi prawdopodobnie z początku XIV w.; cały zrąb z nieociosanych kamieni zbudowany, tylko szczyty i okolenia okien są z cegły, posowa z desek. Wieża została około 1739 r. w pruski mur zbudowana; jej spiczasty szczyt jest cynkiem pokryty. Z starszych zabytków sztuki zasługuje na wzmiankę obraz przedstawiający św. Rocha, jak mu aniołowie rany zawiązują. W kruchcie stoją dwie stare granitowe kropielnice. Dzwonów posiada kościół dwa; mniejszy bez napisu i większy z napisem: Jesus nasarenus en Konick der juden, help s. maria madalena anno 1519 (ob. Bau- und Kunstdenkmaeler d. Pr. Westpr., I, 21—23). Są także dwa nagrobki: Adama Gołyńskiego, oficyała pomorskiego dziekana i proboszcza gdańskiego i prągowskiego († 1635) i familii Lindów. Napis drugiego już za czasów Borcka był nieczytelny (ob. Echo sepulchralis, II, 453). Do par. należą: Prągowo Dolne i Górne, Ostroszki, Babidół, Neuheit, Popówka, Kałbudy Górne i Dolne, Podwidlino, Łapino wraz z Papiernikiem, Buschkrug, Wielino, Buszkowy Górne i Dolne, Bielkowo, Bielkówko, Ziegelscheune, Nicponie, Schlangenberg, Lisewo, Krymki, Warcz, Johannesthal, Malęcin, Domachowo, Fuchsberg, Kleszczewo, Pulvermuehle, Fichtenkrug, Czerniewo i Czerniewko, Zaskoczyno, Goszyno, Żuława i Żuławka, Lublewo i Bąkowo Do kościoła filialnego w Czapielsku zaś są przyłączone: Czapielsk Wielki i Mały, wś Marszewo, Marschauerberg, kol. Marszewo, Ząbrcz Dolny i Górny, Ober i Nieder-Huette, Majdany, Kroenke, Nowydwór, Weismist, Pomlewskie zarośla, Stęgwołd i Nowa Karczma. Oprócz tego należy do parafii publiczna kaplica św. Krzyża w Żuławie. Przy kościele prągowskim są dwa bractwa: Opatrzności Boskiej (od 1763 r.), trzeźwości (od 1858 r.) Z tutejszych księży są nam znani: Mikołaj Koss prob. r. 1583, jego wikaryuszem był Ambroży Kaczkowski; 1686 Jerzy Ridel oraz dziekan i prob. gdański, jego wikaryuszem był Franciszek Markiewicz; 1710 kanonik włocławski i dziekan gdański Szczepan Janowicz; 1848 był lokalnym wikarym Karol Kunert; 1860 August Folleher. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny, płaciła tu panna ksieni gdańska summatim 30 fl. 20 gr. (ob. Roczn. Towarz. Przyj. Nauk w Pozn., 1871, str. 173). 2.) **P.** *Górne*, niem. *Ober-Pranyenau*, wś włośc., tuż obok P. Dolnego położona, należała także do brygitek w Gdańsku, zawiera 20 gburstw i 39 zagród, 804 mr.; 1869 r. 462 mk., 377 kat., 80 ew., 5 żyd., 51 dm. Woda z tutejszych obfitych źródeł idzie rurami do Gdańska. *Ks. Fr.*

Prątnia, os. włośc., pow. rypiński, gm. Pręczki, par. Rypin, odl. o 4 w. od Rypina, 1 dm., 13 mk., 62 mr.; należy do dóbr Kowalki.

Prątnica 1.) dok. *Pratnica*, rzeczka, dopływ Rogoźnicy, w pow. wejherowskim. Wspomniana w przywileju Mestwina z r. 1281, przy odgraniczeniu wsi Świecina, którą książę nadaje pannom benedyktynkom w Żarnówcu (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 283). 2.) **P.**, dok. *Pranthenycz*, 1321 *Prantenitz*, 1452 *Prantnicz*, 1546 *Pranthnicz*, tak zwała się dawniej rzeka pod wsią Prątnicą w pow. lubawskim, dziś zwana *Pęcherz*. *Ks. Fr.*

Prątnica, niem. *Pronikau*, dok. 1400 *Prandnitz*, *Brandnicz*, 1546 *Pranthnicz*, 1667 *Prądnica*, *Brandtwitz*, wś kościelna, pow. lubawski, st. p. Lubawa odl. 1 milę. Ma 3884·73 magd. mr.; w 1868 r. 114 bud., 48 dm., 401 mk., 395 kat., 6 ew. Szkoła kat., którą 1886 r. odwiedzało 100 dzieci. Kościół murowany, p. w. św. Katarzyny, patronatu bisk. i rządowego; przy kośc. istnieje bractwo trzeźwości (od 1855 r.). W skład par. wchodzą: Prątnica, Omule, Szczepankowo, Tuszewo, Olszan (w pow. lubawskim), zaś w ostródzkim: Czerlin, Napromki, Wygoda, Pieńki, Marwałd, Gintlewo, Janowo, Płąchawy, Ketzwalde, Georgenthal i Kernsdorf. Parafia, należąca do dek. lubawskiego, liczyła 1867 r. 1635 dusz, zaś 1886 r. 1780. P. leży niedaleko granicy pow. ostródzkiego, nad strugą Pęcherzem, praw. dopływem Wla. Struga ta zwała się dawniej Prątnicą (w dok.); od niej więc pochodzi nazwa wsi, która przedtem była własnością bisk. chełmińskich. Wizyt. Strzesza donosi (1667 r.), że wś tę założył bisk. Otto (1323—49), lokując ją na 60 włókach. Do prob. należą 4 włóki w 3 polach, z których jedno nazywało się Szczytne, a drugie Dworznica. W skład par. wchodziły wówczas: P., Omule, Szczepankowo, Tuszewo i Napromek. Na małem wzgórzu stała szkoła; komunikantów było 300 (str. 235). R. 1706 posiadał prob. 6 włók, 19 było pustych, od

reszty 35 płacono po pół korca żyta i owsa od włóki (wizyt. Potockiego, str. 448). Proboszczem był Jan Janiszewski, komunikantów liczono przeszło 400, gdyż i z Prus książęcych to wielu przybywało. R. 1546 podaje biskup Tidemann do wiadomości, że ponieważ w skutek założenia stawa rybnego mieszkańcom wsi łąki się zalewają, nadaje im 2 puste włóki na obszarze wsi leżące. Zastrzega sobie jednak po wynagrodzeniu te włóki, gdyby woda im już więcej szkody nie wyrządzała (ob. Urk. B. des Bist. Culm von Woelky, str. 820). Inwentarz bisk. chełmińskiego z r. 1731 podaje o wsi: „Szołtys Ewertowski na wiecznych włókach z budynkami; szołtys Klimek na włókach wiecznych, trzyma dwie wolne doczesno, którym już lata wyszły. Smołka gbur, chałupa w szacholec z dachem zła, stara, stodoła o dwu klepiskach w wiązarek, jeden sąsiek a dwa w zrąb, stara, zła, z dachem, szopa w szacholec dobra oprócz dachu, chlewy się zrujnowały. Drzwi ladaco wszystkie. Kaczewski gbur, Burhard gbur, Kopec gbur, Lapa gbur, Pierzchała gbur, Korpacki gbur, Laguna gbur, Lemani za przywilejami: Cysztopski za prawem doczesnem, z budynkami swemi, Lampas Jan za przywilejem ze swojemi budynkami, Rykaczewski za prawem, jego budynki; za kontraktem jeden, budynki ma swoje (str. 64). *Ks. Fr.*

Prątnik al. *Sędziwuje*, fol., pow. łomżyński, gm. i par. Zambrów, odl. 25 w. od Łomży, rozl. mr. 257: gr. or. i ogr. mr. 109, łąk mr. 55, pastw. mr. 33, lasu mr. 48, wody mr. 4, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 6; las nieurządzony, młyn i pokłady torfu.

Prążewo, wś włośc. nad rz. Łydynią, pow. ciechanowski, gm. Opinogóra, par. Ciechanów, odl. o 2 w. od Ciechanowa, ma 12 dm., 108 mk., 431 mr.

Prążyce, niem. *Brandschuetz*, 1319 *Branschin*, 1401 *Pranschiz*, 1466 *Pranse*, wś i dobra, pow. nowotarski na Szląsku, par. Auras. W 1842 r. szkoła ewang. (od 1800 r.), 41 dm., zamek, 282 mk. (70 kat.).

Preban, ob. *Przyboń*.

Prebenda *Koprzywnicka*, fol. majorat, pow. sandomierski, gm. Pokrzywnica, par. Łoniów, odl. od Sandomierza 14 w., ma 216 mr. ziemi dworskiej.

Prebiczka, góra w gm. Kamionka, pow. doliński, na zach. granicy gm. ze Skolem, na lewym brzegu pot. Kamionki, praw. dopływu Oporu, dochodzi 819 mt. (szt. gen). *Br. G.*

Prechelhauland, ob. *Dreihaus* i *Trzy Domy*, pow. chodzieski.

Prechlau (niem.), ob. *Przechlewo*.

Prechrestje al. *Przechreście*, szczyt w paśmie Magóry spiskiej, wznosi się 1199 mt.; miejsce znaku triang. Por. *Frankowa Mała* i *Wielka*. *Br. G.*

Precza, osada nieistniejąca w pow. starogrodzkim: ob. *Gorzędziej*.

Preczer, grupa zabudowań w obrębie gm. Ostrej, pow. i obw. sądowy kimpoluński.

Predelek al. *Tredelek*, małe jezioro w dobrach Kadaryszki, pow. suwalski.

Predeszi, fol., pow. raciborski, ob. *Gorczyce*.

Predstawino, sioło, które według Nestora leżało nad rzką Łybed (ob. t. V, 847).

Preedeneeken, fol. dóbr Pormsaaten, w okręgu hazenpockim, pow. grobiński, parafia gramzdeńska.

Preedulajs, zapora na spławnej rz. Dźwinie, u ujścia Ewikszty. Stąd aż do Kokenhuzy liczne prądowiny, zwłaszcza między Stabben a Kokenhuzą.

Preekuln, ob. *Prekuln*.

Preekuls-Assiten, dobra pryw., w okr. i pow. hazenpockim, par. amboteńska. Do dóbr należy fol. Elkeseem i Abelneeken.

Preetz, dok. 1262 *Poretz*, później *Porez*, dziś *Porzecze*, niem. *Paretz*, wś w Pomeranii, pow. sławiński. W 1268 r. nadaje ją ks. Barnim klasztorowi bukowskiemu pod Sławnem (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 138).

Preetzen (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. nakielski, st. p. Crien.

Pregelkrug (niem.) 1.) os., pow. królewiecki, st. p., tel. i kol. żel. Królewiec. 2.) **P.** *Neu*, os., tamże.

Pregelswalde (niem.) 1.) wś, pow. królewiecki, st. p. i tel. Loewenhagen. 2.) **P.**, wś i dobra, pow. welawski, st. p. i tel. Tapiewo.

Pregoła al. *Pregla*, *Pregel*, rzeka w Prusach wschodnich, powstaje z połączenia Pisy, Rominty, Węgorapy i Wystruci. W okolicy Wystrucia dopiero przybierają te połączone wody ogólne nazwisko Pregoły. Całe to dorzecze leży już na północnej stronie baltyckiej wyżyny i zabiera tylko z lewego obszaru wody północnych stoków. Wystruć płynie z północy i ma źródło w puszczach bagnistych, płynie z początku w kierunku płn.-zach. a potem zwraca się na płd.-zachód. Od praw. brzegu przyjmuje tylko drobne strugi, od lewego zaś naprzód bardzo rozgałęzioną rz. Meskuppe, następnie trzy strugi, z których jedna zwie się Daube, następnie rz. Niebudis a poniżej Striss. Pisa wypływa z wisztynieckiego jeziora i zabiera z sobą od praw. brzegu kilka drobnych strug, z których druga zwie się Dobup, od lewego zaś brzegu naprzód dwie strugi a następnie rz. Romintę, która w okolicy lesistej i lekkimi wzgórkami pokrytej, powstaje w okolicy Przerośla. Od prawego i lewego brzegu uchodzi do Rominty 7 strug jeziornych; Rominta uchodzi do Pisy przy Gąbinie. Węgorapa nakoniec wypływa z jeziora

Mamry przy mieście Węgoborku i płynie z południa ku północy a w biegu pomija Darkiejmy; przyjmuje od praw. brzegu naprzód rz. Gołdapę, powstającą z jezior w okolicy Przerośla, zkąd płynie kręto na zachód a w biegu swoim pomija Gołdapę. Następnie uchodzą do Węgorapy trzy strugi, złączone przy ujściu. Pod Wystruciem połączone wody tych rzek i odtąd już P. zwane, przebiegają jeszcze tylko przestrzeń mil 12 w kierunku ze wschodu na zachód, pomijając Welawę i Tapiawę. Poniżej Tapiawy dzieli się P. na dwa ramiona, z których lewe Starą a prawe Nową P. jest nazwane. Ramiona te oblewają podłużną, lasami porosłą wyspę i łączą się do piero z sobą w samym już Królewcu pruskim, gdzie się od Starej P. jeszcze jedna odnoga odrywa, która oblawszy Knipawę pod Gotdau znowu do głównego wartu powraca. Dalej pomija P. Szpichrze-Miejskie i wpada trzema ujściami do zatoki Świeżej (Frischhaf). Jedno z ujść pod wsią Judyty. Kraj którym od Wystrucia płynie jest równy, urodzajny, dolina jej rozkłada się szeroko, a brzegi są po obu stronach łagodnie ku wodom pochylone i czarnemi borami zamknięte. Koryto głębokie i przystępne, spadek wód wolny a miejscami leniwy. Ważną jest P. pod względem rozgałęzienia wodnego, bo zgromadza wielkie wody na krótkiej przestrzeni; jej dopływy południowe są większe od niej samej, szczególniej zaś Węgorapa i Łyna. Dorzecze jej jest tedy stosunkowo szersze niż dłuższe. P. odznacza się także tem jeszcze, iż jest jedną z większych rzek baltyckich, która grzbietu baltyckiej wyżyny nie przerywa, lecz po za nim spokojnie swe wody zebrawszy, bez zawad uchodzi. Dopływy P. powyżej Wystruci należy uważać za jej górny bieg, na tej przestrzeni poczynają być Pisa i Węgorapa spławnemi już od jezior z których wypływają. Spadek wód Węgorapy jest nagły i rwący, jezioro Mamry leży o 336 stóp wyżej od jej ujścia a cały jej bieg zajmuje tylko mil 23. Łoże jej jest kamieniste. Od Wystrucia chodzą po P. pomniejsze żagle; Łyna zaś, która od lew. brzegu do P. na jej dolnym biegu pod Welawą wpada, z połud. ku północy mil 30 płynie, na grzbiecie roztoki pruskiej, z mnogich jezior powyżej Olsztynka nastaje, unosi już statki od miasta Frydlądu. Łoże P. jest pod Królewcem głębsze od zatoki Fryskiej dla mielizny tej i ław piaszczystych na kotlinie, podchodzą tedy tylko pomniejsze okręty do królewieckiej ostoi. Z owych zaś trzech ramion, któremi P. do zatoki wpada, jest tylko północna do żeglugi zdatna. Po Wystruci jest dolina P. odchodzi skiem morskiem. Jeziorne i leśne jej wody wzbierają mocno i wylewają szeroko wiosną, jesienią i pod dżdżystą porę, bo masa tych wód wspiera się na znacznie płytszej kotlinie zatoki Fryskiej i zrządza wylewy. Poniżej Wystrucia od praw. brzegu P. uchodzi naprzód rz. Droje, następnie P. styka się z kanałem Auer-Gruben, który na północy styka się z rzeczką Dejmą, uchodzącą do P. przy Tapiawie. Poniżej tego kanału uchodzi do P. rzeka Nehne i jeszcze jedna struga, następnie rz. Dejma, która pośrednio, przez kanał opływający Labiawę, łączy P. z Kurońską zatoką; poniżej Dejmy uchodzi pięć strug zosobna a w samym Królewcu uchodzi Wirr-Grab. Od lewego zaś brzegu poniżej Wystruci uchodzi do P. najprzód rz. Szerimm, następnie rz. Auxinne z rzeczkami: Diltowa Jodka, Meernitze i Bundsze, poniżej rz. Menge a następnie uchodzi rz. Łyna, największy z dopływów. Długość P. podają jedne źródła na 128 klm., inni znów, razem z Pisą, liczą 26 mil. Na całej długości, w której nosi miano P., jest spławną. Węgorapa, z której głównie powstaje P., wypływa z pow. leckiego i płynie przez pow. węgoborski, darkiejmski, wystrucki. Od Wystruci, jako Pregoła, płynie przez pow. wystrucki, welawski i królewiecki. Por. *Gilia, Golbe, Guber, Ilme, Jańsborski Kanał, Łyna* (z pomocą Hydrografii W. Pola).

Prehata al. *Pryhata*, młyn w Hrehorowie, pow. rohatyński.

Prehode, ob. *Prychody*.

Prehoryłe al. *Prehoryły*, wś i dwór nad rz. Bug, pow. hrubieszowski, gm. i par. Kryłów. Leży tuż pod os. Kryłów, w stronie połudn. i stanowi niejako jej przedłużenie. Posiada cerkiew filialną, pounicką. W 1827 r. było tu 112 dm., 737 mk.

Preibit (dok.), ob. *Strzemocin*.

Preichau, ob. *Prychow*.

Preil (niem.) 1.) os., pow. rybacki, st. p. Metgethen. 2.) **P.**, wś, pow. kłajpedzki, st. poczt. Nidden.

Preiland, 1311 r. *Prelant*, wś nad rz. Bielą, pow. nissański, par. Biała (Bielau), posiada szkołę katol. W 1861 r. była tu przędzalnia bawełny (od 1847 r.), zatrudniająca 80 robotn. Sołtystwo rycerskie istniejące tu sprzedała Anna von Prittwitz, wdowa, dziedziczka na Heide i Preiland, w 1616 r. miastu Nissie za 11,400 talar. Obszar wsi wynosił w 1861 r. 2471 mr.; było 75 dm., 581 mk. (5 ew.).

Preilsdorf 1.) 1373 *Preilingsdorff*, wś, pow. bolkowicki, par. ewang. Rohnstock. W 1842 r. 14 dm., 93 mk., folwark. 2.) **P.**, 1369 *Pryolsdorf*, 1376 *Breilingsdorff*, wś i fol., pow. strzygłowski. W 1842 r. 40 dm., folw., 292 mk. (22 katol)., szkoła ewang. od 1760 r. i cmentarz ewang. od 1784 r.

Preis (niem.), struga, dopływ Dźwiny pod Frydrychstatem, w okr. selburskim.

Preisenwałd, ob. *Prycenwałd*.

Prejkopie, wś, pow. kowieński.

Prejkury, wś, pow. rossieński, par. kielmeńska.

Prejszagoła, wś szlach., pow. kowieński, par. w Wędziagole, okr. pol. i st. poczt. w Janowie (o 14 w.).

Prejsagołka, wś, pow. kowieński, par. w Wędziagole, gm. Żejmy, dawniej własność uniwersytetu wileńskiego.

Prekrasna Pustynia, niegdyś monaster bazylianów w Jasienicy, pow. kamionecki (ob. t. III, str. 473).

Prekule, rzeczka w gub. kurlandzkiej, dopływ rz. Durbe, płynie w par. gramzdeńskiej.

Prekuln al. *Preekuln*, łotew. *Preekule*, dobra pryw. w okr. hazenpockim, pow. grobiński, par. durbska, w miejscu kośc. ewang., z filią w Firks-Assiten. Do dóbr należą: folw. Kaupen, Katharinenhof, Julianenhof, Jaugeneeken. W 1585 r. własność Mikołaja Korffa. Na gruntach dóbr znajduje się stacya dr. żel. lipawo-romeńskiej, na przestrzeni Lipawa-Możejki, pomiędzy st. Wajnoden (o 16 w.) i Grobin (o 22 w.), o 38 od Lipawy a 49 w. od Możejek.

Prele, mko i wś (łotew. *Prejlu mistieńsz* i *Prejlu mujża*) nad rzką Prelką, pow. dyneburski, niedaleko Ruszony, ma około 1000 mk., kośc. kat. paraf., jarmarki. W pobliżu mka wznosi się piękny pałac prelski, wzniesiony w pierwszej połowie XIX w. przez hr. Michała Borcha. Kościół paraf. p. w. N. M. P. Szkaplerznej, zbudowany z drzewa w 1771 r. przez ówczesnego dziedzica sstę Józefa Borcha, na miejscu dawnego, założonego w 1715 r. przez dominikanów posińskich. Gdy ten kościołek popadł w ruinę, proboszcz miejscowy ks. Józef Jarocki, dzięki ofiarności miejscowych i okolicznych parafian, przystąpił w 1877 r. do budowy nowego kościoła, który w d. 24 lutego 1886 r. poświęcony został przez dziekana dolno-dyneburskiego ks. Józefa Szymanowicza. Świątynia ta, z kamienia łupanego, w stylu ostrołukowym, długą jest na 27 a szeroką na 12 sążni. Dach pokryty blachą cynkową, na wieży znajdują się dwa niewielkie dzwony. Według Manteuffla (Inflanty polskie, str. 122) dobra P. i Wyping nadane zostały w 1563 r. przez Zygmunta Augusta, jako dobra lenne, rodzinie Borchów i w posiadaniu jej pozostały do 1866 r.; obecnie hr. Mohla. Podług szczegółowego opisania Prel (w dodatku do Rigasche Zeitung z d. 23 listopada 1864 r.) dobra prelskie jeszcze w XIV w., mianowicie 1382 r. znajdowały się już w posiadaniu Borchów, a następnie, mianowicie od 1472 r. służyły za świetną rezydencyą dla prowincyonalnego mistrza Bernarda de Borch. Gdyby ta wiadomość była prawdziwą, to, jak powiada Manteuffel, zadziwiający i jedyny byłby przykład, że władca rycerskiego zakonu dziedziczne posiadał dobra, które następnie potomkom swoim zostawił. Parafia katol., dek. dolno-dyneburskiego, ma 7162 dusz; filie: Pelany i Eleonorwil. *J. Krz.*

Prelipcze al. *Prelipce*, rus. *Prilipcze*, wś kośc. nad Dniestrem, pow. kocmański, obw. sąd. Zastawny, graniczy od płn. po za Dniestrem z Pieczarną, od wsch. z Łuką, Kostryżówką i Zwiniaczami, od płd. z Kisielowem, a od zach. z Babinem. Wzdłuż zach. granicy płynie pot. Wymuszów; oprócz tego bierze we wsi początek pot. bezimienny, który zrazu płynie na płn. a potem zwróciwszy się na wschód uchodzi do Dniestru między Łąką i Kostryżówką. W 1869 r. było 2283 ha obszaru, 190 dm., 831 mk. W 1880 r. było 15 dm. na obsz. dwor., 188 na obsz. włośc.; 811 mk. na obsz. włośc. a 59 mk. na obsz. dworsk., rz.-kat. 53, gr.-orm. 782, żyd. 35 (Niemc. 35, Rusinów 819, innych zaś 35). Par. gr.-orm. w miejscu. Cerkiew drewniana p. w. Uspienia N. P. M., zbudowana r. 1784, odrestaurowana r. 1883. Szkoła ludowa jednoklasowa, st. pocz. Zaleszczyki (w Galicyi). Wznios. wsi 270 mt.; własność Jana Łukasiewicza (1869).

Prelisko al. *Perelisko*, część Zabłociec, pow. brodzki.

Prellwitz (niem.), ob. *Przelewice*.

Prełaje, ob. *Przełaje*.

Prełuczka, grupa domów w Uścierykach, pow. kossowski.

Prełuczny al. *Prełuka-Ledeskulska*, grzbiet pograniczny w dziale czarnohorskim Karpat, na granicy Węgier i Galicyi, między szczytami Ledeskulem al. Borszutynem (1590 mt.) a Budyowską Wielką (1684 mt.). Wznies. 1573 mt. Na wschodnich stokach obszerne połoniny. Wody tego pasma uprowadza pot. Kosmacz (ob.). *Br. G.*

Prełuczny, pot. górski, wypływa z pod działu Prełucznego, w pasmie czarnohorskim, płynie nad płn.-wsch. leśnym parowem i po 4 klm. biegu zlewa swe wody do Czeremoszu Czarnego, z lew. brzegu. Ujście leży 929 mt. npm. *Br. G.*

Prełuka 1.) grzbiet górski w Karpatach wschodnich, w dziale skolsko-delatyńskim, ciągnie się od działu Guretwyny wprost na płd., na granicy Galicyi i Węgier, aż po szczyt Busztul (1693 mt.); w nim szczyty (od płn. ku płd.): 1258 mt., 1195 mt., 1204 mt., następnie szczyt Prełuka 1520 mt., inne na 1408 1619 mt. i szczyt Busztul 1693 mt. U płd.-wsch. podnóży źródła Łomnicy. Z wschod. stoków spływają do Łomnicy potoki: Lachów, Woronin, Darów z Guretwyną; od zach. opływa podnóże grzbietu potok Mokranka, dopływ Taraczki. Od tego grzbietu na płn.-wsch. między Łomnicę a pot. Darów wybiega grzbiet lesi-

sty Darów zwany, kończący się nad Łomnicą szczytem Owołem (1615 mt.). 2.) **P.**-*Ledeskulska*, ob. *Prełuczny*. *Br. G.*

Prełuki, wzgórze leśne na granicy Prełuk i Duszatyna, pow. sanocki, na pr. brz. Osławy, między pot. Olchowatym (od płd.) a Kołodzialnym (od płn.); las po stronie płd. zwie się Niwą Turzańską. Wznies. 779 mt. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Prełuki, wś, pow. sanocki, w okolicy górskiej, 453 mt. npm., nad pot. Osławą. Cerkiew i część chat leży po lewym, reszta zaś na praw. brzegu rzeki. Obszar wsi stanowią lasy na wzgórzach, na płd.-wschód od wsi szczyt Prełuki 779 mt. Z wyżyn tych spływa kilka potoków do Osławy; największe są z praw. brz. Trawny i Kołodaczny. Wś graniczy na płn. z Turzańskiem, na wschód z Kamionkami, na płd. z Duszatynem a na zachód z Komańczą (3·7 klm.), mającą st. kolei przemysko-łupkowskiej. Gleba nieurodzajna, owsiana. P. mają 46 dm. i 316 mk. gr.-katol., Rusinów. Cerkiew par. drewniana, należy do dek. jasliskiego. Par. obejmuje Duszatyn i Piekarki. Uposażenie parocha wynosi 16 mr. roli i 129 złr. dodatku do kongruy. Obszar więk. pos. (Okt. hr. Alcantara i I. Kanitz w Belgii) ma 16 mr. roli, 7 mr. łąk, 8 mr. pastw. i 544 mr. lasu; pos. mn. 526 mr. roli, 112 mr. łąk i 325 mr. pastwisk. Według Siarczyńskiego (rps. bibl. Ossol. № 1826) było tu źródło słone, które z rozkazu rządu austryackiego zasypano. Istniało tu wójtostwo, które należało do ststwa mrzygłodzkiego (ob. Mrzygłod, t. VI, 772). *Mac.*

Prełużny, szczyt lesisty w Karpatach wschodnich, dziale czarnohorskim, w obr. gm. Hryniawy, pow. kosowski, na lew. brzegu Czeremoszu Białego, na płd. od pot. Maskotyna. Wznies. 1517 mt. npm. *Br. G.*

Premdau, ob. *Przebędowo*.

Premore (dok. 1262), wś zaginiona pod Oksywiem, pow. wejherowski, dawniej własność panien norbertanek w Żukowie (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 305).

Premslaff (niem.), ob. *Przemysław*.

Prenada 1.) karczma w Jaryczowie Starym, pow. lwowski. 2.) **P.**, ob. *Prynada*.

Preniuki, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Giełwany, o 5 w. od gminy a 65 w. od Wilna, ma 7 dm., 67 mk. katol (36 dusz rewiz.); należy do dóbr Tundziszki, Łukaszewiczów.

Prenowłoki, wś nad jeziorem, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 38 w., ma 28 dm., 277 mk. W 1827 r. było 15 dm., 195 mk. We wsi jezioro mające 15 mr. obszaru.

Preny 1.) miasto w pow. maryampolskim, w pobliżu Niemna, w malowniczej dolinie, otoczonej z południa i zachodu przez rozległe lasy dawnej puszczy preńskiej, odl. od Maryampola 42 w., od Olity 28 w. a około 20 w. od st. dr. żel. warsz.-petersb. Maurucie (między Kownem a Wierzbołowem). Posiada kościół par. drewniany, kościół ewang. filialny, synagogę, dwie szkoły początkowe, st poczt., urząd miejski. Miasto należy do sądu pokoju okr. III w Maryampolu. Zabudowane z drzewa, ma 10 dm. murow., 201 drewn., 3304 mk. (1584 męż., 1720 kob.). W 1827 r. było 187 dm., 1972 mk.; w 1862 r. 206 dm., 2688 mk. Dochód miasta w 1878 r. 2986 rs. Od Pren aż do Kowna ciągnęły się głośne lasy lipowe, które dostarczały znanego kowieńskiego miodu. Puszcze te, własność w. książąt litewskich, nadał król Aleksander w 1502 r. ks. Michałowi Glińskiemu, lecz zdrada kraju pociągnęła utratę dóbr, które wróciły znowu do króla. Na początku XVII w. starostwo preńskie posiada Kacper Horwat, który w 1609 r. założył kościół i uposażył parafią w P. W tym czasie zapewne osada otrzymała przywilej miejski. Jan Kazimierz wstępując do zgromadzenia jezuitów w Rzymie, prosił brata Władysława IV by zezwolił na rozdanie dóbr, stanowiących jego uposażenie, między zasłużonych dworzan. Wtedy starostwo preńskie otrzymał Gotard Wilhelm Butler, towarzysz podróży i niewoli królewicza we Francyi w latach 1638—1640. Wystawił on w P., na górze za dzisiejszą osadą, nad Niemnem zamek, przypominać mający planem więzienie królewicza w Citeron we Francyi. P. zostawały w ręku jego potomków do 1773 r. Ostatni z rodu Michał Butler zmarł bezdzietnie. Na sejmie z 1773—75 nadano starostwo Kazimierzowi Sapiesze, gener. artyleryi litews. Butlerowie płacili kwarty 8,446 zł. 6 gr. a hyberny 7,060 złp. Napoleon I w 1807 r. nadał to starostwo ponownie swemu szambelanowi ks. Aleksandrowi Sapiesze na lat 50. W 1857 r. gdy termin nadania upłynął, dobra wróciły w posiadanie rządu. Dobra rządowe Preny składały się w 1859 r. z kluczów: 1) Kwieciszki (26 nomenklatur), 2) Elżbiecin (43), 3) Igliszki (59), 4) Jaworów (7), 5) Michaliszki (61), 6) Chlebiszki (47), 7) Szałtupie (25), 8) Tarpupie (36), 9) Rudupie (10), 10) Żytowiszki (16). Ogółem rozległość w gruntach folwarcznych 9395 mr., w gruntach włościańskich 79,041 mr., w lasach 42,065 mr., razem 130,501 mr. Z dóbr powyższych ukazem z r. 1866 dobra Szałtupie nadane zostały na własność generał-majorowi Stachowiczowi. Następnie 1866 i 1868 r. nadano na prawach majoratu generał-feldmarszałkowi hr. Bergowi dobra: Kwieciszki, Karkliny, Rostkowszczyzna, Porowsie, Kadaryszki, Buruiszki i Olszanka-Huk. W 1866 r. dobra Elżbiecin

nadane zostały na własność rzecz. radcy stanu Hilferdingowi. O losach samego miasta brak wiadomości. W 1750 kościół drewniany uległ przebudowaniu i wtedy zapewne powstała przy nim murowana kaplica grobowa rodziny Szukształów. W 1794 r. jest chwilowo miastem powiatowem a jedynym marszałkiem pow. preńskiego jest podówczas Biszping. Za rządów pruskich P. są siedzibą sądu okręgowego, st. poczt. pogranicznej, i kwaterą stałą szwadronu czarnych huzarów, którym zbudowano tu magazyn. Z zamku starostów były tylko ruiny. Miasto, zaludnione przeważnie przez żydów, miało 204 dm. i 1224 mk. (Holsche, I, 432). P. par., dek. maryampolski, dawniej sapieżyński, 14,210 dusz. 2.) **P.**, fol., pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 42 w., ma 3 dm., 81 mk. W 1827 r. było 6 dm., 75 mk. *Br. Ch.*

Preny 1.) wś włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., o 38 w. od Święcian, ma 29 dm., 245 mk. katol. i 6 żydów. 2.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Giełwany, okr. wiejski Giełwanki, o 7 w. od gminy a 70 w. od Wilna, 2 dm., 17 mk. starowier. (w spisie z 1864 r. podana jako wś, mająca 3 dusze rewiz.); należy do dóbr skarbowych Szeszołki. 3.) **P.**, wś nad jez. Niewieranką, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski i dobra (Zawadzkich i Urbanowiczów) Poszyrwińce, o 7 w. od gminy a 59 w. od Wilna, ma 11 dm., 80 mk. katol. i 53 starowier. (podług spisu z 1864 r. tylko 24 dusz rewiz.). 4.) **P.**, wś włośc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dobra skarbowe Preny, o 10 w. od gminy, 115 dusz rewiz. W okolicy znajduje się tuf wapienny. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: P., Borejszuny, Pierczyna, Maguny, Ogierdany, Strzypuny; zaśc. Szaszkinia, Roubiszki, Bołoszyna, Pinaniszki, Pojedupie, Cipliszki, Bindraje, Wirdzieliszki, Skastupole i Brzegówka, w ogóle 430 dusz rewiz. b. włośc. skarbowych. 5.) **P.**, fol. i wś na lew. brz. Dubissy, pow. kowieński, między Butkiszkami a Czekiszkami, par. Czekiszki; własność Brygidy z Białłozorów Konstantowej Ferguessowej. 6.) **P.**, pow. kowieński, ob. *Wysoki Dwór.* 7.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. kołtyniańska. 8.) **P.**, dwór rządowy, pow. rossieński, par. lidowiańska. *J. Kvz.*

Prenzlau (niem.), ob. *Pręsławek.*

Prenzlaw (niem.), ob. *Przemysław.*

Prenzlawitz (niem.), ob. *Pęsławice.*

Preobrażenka, przysiołek wsi włośc. Pieredolje al. Pieredoły, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa, okr. wiejski Pieredolje.

Preobrażenka, wś w pow. aleksandrowskim gub. ekaterynosławskiej, ob. *Litewskie Sioło.*

Preobrażenskaja, st. dr. żel. warsz.-petersburskiej, w gub. petersburskiej, pomiędzy st. Mszynskaja (o 17 w.) a Ługa (o 13 w.), o 116 w. od Petersburga a 383 w. od Dyneburga.

Preobrażeński, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Gołkiszki, o 6 w. od gminy, 11 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Inturki.

Prepinka, grupa domów w Humniskach, pow. Kamionka-Strumiłowa.

Prepoły, ob. *Przepoły.*

Prepunty, jezioro na obszarze wsi t. n., w pow. sejneńskim, leży 7 w. na południe od jez. Duś, ma około 2 w. długości a $1^1/_2$ szer., brzegi bezleśne, wzgórkowate. Na brzegach leży fol. Prepunty i wś Buteluncy. Obszar jeziora wynosić ma 60 mr. (Wolski), a wody jego odprowadza strumień do Białej Hańczy.

Prepunty, fol. nad jeziorem, pow. sejneński, gm. i par. Święto-Jeziory, odl. od Sejn 29 w., ma 3 dm., 37 mk. W 1827 r. 2 dm., 38 mk. Fol. P. w 1882 r. rozl. mr. 1058: gr. or. i ogr. mr. 312, łąk mr. 178, past. mr. 7, wody mr. 270, lasu mr. 275, nieuż. mr. 16; bud. mur. 1, z drzewa 9; płodozmian 4-polowy, las nieurządzony, pokłady torfu i wapna. Do fol. należała wś Buteluncy os. 21, z gr. mr. 443; wś Żyliszki os. 5, z gr. mr. 123.

Prerow (niem.), rzeczka na półwyspie Dars w Pomeranii, na zachód od Stralsundu; uchodzi do Baltyku.

Prerow (niem.), wś nad rz. Prerow, w Pomeranii, pow. Franzburg, leży na półn. wybrzeżu półwyspu Dars, tuż nad Baltykiem. Wiele ucierpiała od wylewów, lecz w ostatnich czasach groble znacznie wzmocniono. Posiada szkołę dla żeglarzy i 1376 mk., niemal wyłącznie ewang. (1877), trudniących się rybołówstwem i rolnictwem. *Ks. Fr.*

Presaca, ob. *Prysaka.*

Presberg (niem.), wybud., pow. gołdapski, st. p. i tel. Gołdap.

Presekareny, wś kośc. nad rz. Seretem, pow. i obw. sąd. storożyniecki. Seret wypływa tu z Karabczowa Sereckiego i przerzyna obszar P. z płn.-zachodu na płd.-wschód. Tu przyjmuje z praw. brzegu Mały Seret. Na płn. granicy wznosi się szczyt Płaj Paltin (493 mt.); cokolwiek na płn. od dworu szczyt Gramena (401 mt.). W płd. stronie rozpościera się las Humena ze szczytem Mihuczka (454 mt.). W r. 1869 było 2217 ha obszaru, 133 dm., 781 mk. W r. 1880 było na obsz. dwor. 14 dm., 78 mk., a na włośc. 128 dm., 600 mk., razem 142 dm., 678 mk. (męż 332, kob. 346); rz.-kat. 33, gr.-or. 598, żyd. 47; Niemców 6, Rusinów 2, Rumunów 667. Par. łac. w Starejhucie (niem. Althuette), gr.-kat. w Hliboce, a gr.-orm. w miejscu. Cerkiew drewniana pod

wez. św. Jana ewang., zbudowana w latach 1798—1803 staraniem ówczesnego właściciela Ilii de Grigorcea. W r. 1877 właścicielka Aleksandra de Grigorcea sprawiła do cerkwi nowy ikonostas. Do tej par. gr.-orm. należy wś Karapczów. St. p. Hliboka. *Br. G.*

Presenske (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. rugijski, st. p. Altenkirchen.

Presnaki, wś poleska w płn. stronie pow. słuckiego, nad błotem Hałe, z którego wypływa rz. Łoknieja, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Hresk, ma 31 osad pełnonadziałowych; grunta nieco faliste, lekkie. *A. Jel.*

Preśniszcze, wś nad rzką Czerniawką, pow. ihumeński, ma 7 os.; grunta piaszczyste.

Presowce, rus. *Prysiwci*, wś, pow. złoczowski, 24 klm. na płd.-wsch. od Złoczowa, 4 klm. na zach. od urzędu poczt. i sądu pow. w Zborowie. Na płn. leżą Młynowce, na wsch. Zborów, na płd.-wsch. Pohrebce, na płd. Korszyłów, na płd.-zach. Zarudzie, Płn.-wsch. krawędzią obszaru wsi bieży gościniec złoczowsko-tarnopolski, wchodząc tu z płn.-zach. od Młynowiec, a wiodąc na płd.-wschód do Zborowa. Krańcem południ. obszaru płynie Mała Strypa, która na zach. tworzy część granicy P. od Korszyłowa, a na płd.-wschod. krańcu, na przestrzeni 1 klm., granicę od Zborowa. W dolinie Strypy i jej małego przytoku leżą zabud. wiejskie (342 mt.). Najwyższe wzniesienie w stronie płn.-wsch., obok gościńca, dochodzi 394 mt. Obszar wsi wynosi 1040 ha. Własn. więk. ma 147 ha ziemi urodz. i 97 ha lasu (w stronie płn.-zach. obszaru, mieszanina dębu, grabu, brzozy i osiki; jest to płd. kraniec lasku zwanego Chorostkowiec, z którego reszta należy do Urlowa i w małej cząstce do Pleśnian); dochód roczny 684 złr.; własn. mn. ma 760 ha ziemi urodz., dochód roczny 3489 złr. W r 1880 było 712 mk.; rz.-kat. 181, gr.-kat. 508, izrael. 20. Par. rz.-kat. w Zborowie, par. gr.-kat. w miejscu, dek. zborowski. Do par. należy Korszyłów i Pohrebce. We wsi jest cerkiew p. w. N. M. P., szkoła etatowa od r. 1865, gminna kasa pożyczkowa z kapit. 783 złr. i młyn wodny o 3 kamieniach. Własność większa należy do oo. dominikanów w Podkamieniu. *Br. Sok.*

Presse, ob. *Przysieka*, pow. kościański.

Preświata, rzeka, lewy dopływ Dźwiny, ma źródła w pow. iłłukszciańskim, obok folw. Matuliszki, ujście pod folw. Annenhof,; przepływa jezioro t. n. na granicy gub. kowieńskiej z Kurlandyą.

Prethin, dzisiejsze Brzeźno w pow. wejherowskim, nazwane tak w kopenhagskich tablicach woskowych z XV w.

Pretmin (niem.), dok. 1223 *Pretemyn*, wś pod Kołobrzegiem w Pomeranii. W 1223 r. nadają ją księżniczki Mirosława i Ingardis klasztorowi w Mogilnie (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 21).

Pretoschin (niem.), ob. *Przetoczyn.*

Pretzmen-Bartel, ob. *Bartel-Praetzmen.*

Preuschhoff (niem.) 1.) wś, pow. świętosiekierski, st. p. i tel. Świętasiekierka. 2.) **P.**, maj. chełm., pow. ostródzki, 2 klm. od st. p. Brzydowa; obszar 122 ha.

Preuschmarkt (niem.), ob. *Przezmark.*

Preussendorf (niem.), ob. *Prusinowo.*

Preussenhof (niem.), fol., pow. holądzki, st. p. Alt-Dollstaedt.

Preussenhof, ob. *Ludowo.*

Preussisch, skrócone Preuss. al. Pr. znaczy pruski; nazwy z tym przymiotnikiem złożone, jeżeli nie tworzą jednolitego wyrazu, umieszczone są pod głównym wyrazem. Tu pomieszczamy także te, które na właściwych miejscach opuszczone zostały.

Preussisch 1.) *Arnau* (niem.), dobra ryc., pow. królewiecki, st. p., tel. i kol. żel. Królewiec. 2.) **P.**-*Bahnau* (niem.), wś, pow. świętosiekierski, st. p., tel. i kol. żel. Świętasiekierka 3.) **P.** *Eylau*, ob. *Iławka.* 4.) **P.** *Goerlitz*, ob. *Gierłoża Pruska.* 5.) **P.** *Hoehe* (niem.), dobra na Mazurach, pow. łecki, st. p. Prostki. 6.) **P.** *Holland*, ob. *Holland.* 7.) **P.** *Mark*, ob. *Przezmark.* 8.) **P.** *Rockels* (niem.), karczma, pow. rybacki, st. p. *Gruenhoff.* 9.) **P.** *Thierau* (niem.), pow. świętosiekierski, st. p. Bladiau. 10.) **P.** *Waeldchen* (niem.), dobra, pow. świętosiekierski, 7 klm. od st. p. i tel. Zinten. Obszaru 78 ha. 11.) **P.** *Wilken* (niem.), dobra z cegielnią, pow. frydlądski, st. poczt. i tel. Domnau.

Preusslanken (niem.), ob. *Pruska Łąka.*

Preuszlauken (niem.), dobra, pow. welawski, 7 klm. od st. p., tel. i kol. żel. Welawy; obszar 79 ha.

Prewalówka, *Prywałówka*, w dok. *Perewałowka*, wś nad Słuczą, pow. nowogradwołyński, na płd. od Połonnego, gm. Mszaniec, 324 dusz włościan, ziemi włośc. 856 dz., dwors. 909 dz. Dawniej własność Budzyńskich, obecnie Miączyńskich. Ob. Arch. J. Z., cz. VI, t. 1: 290. *L. R.*

Prewedy, grupa domów w Szczutkowie, pow. cieszanowski.

Preworokie al. *Preworoki*, wś, pow. i obw. sąd. serecki, nad dopł. pot. Kotowca, który przychodzi od Tereszen i przez pola Kotowiec wpływa na obszar Opryszen. W półn. stronie wznosi się góra Gerla (385 mt.); cały naziom nachyla się ku połud. tak, że na połud. granicy gm. Preworokie, przy ujściu wody preworockiej do Kotowca, wznies. wynosi 327 mt. (szt. gen.). Graniczy od płn. z Mołodią (pow. czerniowiecki), od zach. z Tereszenami i Dymką, od płd. z Opryszenami, a od wsch. z Stanowcami Górnymi. W płd.-wsch. stronie wsi las Obczyna. Z Tereszen od gościńca czernio-

wiecko-suczawskiego, przez obszar Tereszen i P. wiedzie gościniec do Stanowców Górnych. Wś ma 985 ha 95 arów obszaru; 123 dm., 498 mk. w 1869 r.; w 1880 r. 111 dm., 487 mk., rz.-kat. 1, gr.-orm. 475, żyd. 10; Niemców 10, Rusinów 2, Rumunów 474. Par. łac. w Serecie, gr.-kat. w Hliboce, a gr.-orm. w Tereszenach. St. poczt. Tereszeny. Własność gr.-orm. funduszu religijnego. *Br. G.*

Prewssen (niem.), dobra w pow. chełmińskim, ob. *Prusy*.

Preybeth (dok.), ob. *Strzemocin*.

Prezantól, fol. szlach. nad Niemnem, pow. trocki, w 3 okr. pol., o 64 w. od Trok, 2 dm., 29 mk. (1 prawosł., 28 katol.); była tu gorzelnia.

Prezma, w dok. z 1583 r. *Pressmen*, wś i dobra, pow. rzeżycki, stanowią osobną parafią dekan. rzeżycko-nadłubańskiego, która w 1886 r. liczyła 2038 dusz. Sam dwór P. leży przy ujściu rzki Prezmienki do Małty, o $2^1/_2$ mili na południe od Rzeżycy, 10 mil na płn. od Dyneburga, 1 milę od Antonopola, st. dr. żel. petersbursko-warszawskiej, która w odległości $^3/_4$ mili od dworca kolejowego przecina obszar dóbr. Przez dobra te przechodzi też szosa petersbursko-warszawska. Najdawniejsze wiadomości o P. sięgają pierwszej połowy XVI w. Lustracya dóbr inflanckich, dokonana z rozkazu Stefana Batorego w 1583 r., opiewa wyraźnie: jako dobra Pressmen, które niegdyś wchodziły w skład dóbr Laedschen, stanowiących od 1507 r. dziedziczną posiadłość rodu Overlaker, przez Filipa de Overlaker ustąpione zostają jego krewnemu Wawrzyńcowi Brinkowi w dniu śś. apostołów Szymona i Judy 1550 r., w obec świadków: Henrico ab Huelsen, Joanne à Manteuffel dicto Szoege, Joanne à Wolkershan et Henrico à Borch, którą to cesyą Filipa Overlakera ówczesny prowincyonalny mistrz krzyżaków inflanckich Henryk a Galen, na prośbę tegoż Wawrzyńca Brinka, urzędownie konfirmuje w d. 2 czerwca 1554 r. Król polski Zygmunt August przywilejem danym w Wilnie d. 3 maja 1562 r. utwierdza dziedzictwo Wawrzyńca Brinka na dobra Pressmen cum omnibus attinentiis. W XVII w. przechodzi P. do rodu de Berg. Inwentarz z 1677 r. wykazuje w P. z folw. Czernawsk i Ładyszmojżą (późniejszy Rezentów) 406 włók litew. ziemi i 240 mk. Od Bergów przechodzi P. do Grothusów, od tych do Borchów, W 1714 r. Jan Andrzej Borch, horodniczy inflancki, starosta lucyński, sprzedaje P. cum omnibus attinentiis Janowi Pereświt-Sołtanowi, chorążemu inflanckiemu, w którego rodzie dobra prezmieńskie i dotąd pozostają. Wszelako część znaczna attynencyj, mianowicie fol. Rezentów i Czerniawsk, stanowiące obecnie osobną parafią rezentowską, sprzedał Piotr Pereświt-Sołtan w 1766 r. Felkerzambowi, od którego prawem sukcesyi przeszła następnie do Bohomolców. Obecnie w skład dóbr P., oprócz głównej fermy, wchodzą folw.: Wirtuksznа, Łosze, Sucharzewo i Syłańcze, których obszar wynosi ogółem $2181^1/_2$ dzies., nie licząc w to $1571^1/_2$ dziesięcin ziemi należącej do włościan zamieszkałych w 11 wsiach, z których 10 (Lisowskie, Mamulnica, Ziemskie, Stukmujża, Dzenie, Bykowniki, Puszbarny, Astyki, Pustoszka i Uzuliszki) osiadłe są wyłącznie przez Łotyszów, a 11-ta (Skradale) przez Rossyan-starowierców, przybyłych w te okolice przed 1772 r. Włościanie należą do gminy rezentowskiej, której kancelarya i zarząd oraz szkółka gminna znajdują się przy folw. Wirtuksznа. W par. P. już w 1854 r. w dniu ś-go Jerzego zniesione zostało poddaństwo a chłopi osadzeni na czynsze. Łotysze wszyscy bez wyjątku katolicy, dbali o oświatę; wielu z nich mówi po polsku a wszyscy umieją czytać (przynajmniej po łotewsku), bo do 1863 r. istniała tu szkółka łotewska elementarna, utrzymywana kosztem dziedziców. Odkąd tę ludową szkółkę zamknięto, matki Łotewki, co niegdyś do niej uczęszczały, same uczą dzieci czytać; utrudnia naukę brak elementarzy i książek łotewskich, wydawanych w narzeczu miejscowem, druk których w 1871 r. został wzbroniony (ob. art. Łotysze, V, 743); książki zaś ogłaszane w narzeczu szwedzko-inflanckich i kurlandzkich Łotyszów, używających głosek gotyckich i zawiłej pisowni niemieckiej, nie są zrozumiałe dla włościan Łotwy katolickiej. Teraźniejsza szkółka gminna w folw. Wirtuksznie nie pociąga włościan. Osada P., tuż przy dworze, dziś pozbawiona nazwy miasta i w skład dworu poniekąd wchodząca, założoną została za przywilejem Augusta III z d. 11 października 1750 r., danym Dominikowi Pereświt-Sołtanowi. Odbywają się tu dwa jarmarki doroczne, na Wniebowstąpienie Pańskie oraz w niedzielę po dniu śś. Szymona i Judy według nowego stylu. Jest to jedyny w Inflantach zabytek zastosowania kalendarza gregoryańskiego. Kościół parafialny, wzniesiony z muru w 1858 i 59 r. kosztem Sołtanów, w stylu włoskim, z wyniosłemi wieżami, p. w. śś. Szymona i Judy, pod tytułem których był i dawny kościołek drewniany, fundowany w 1781 r. przez Franciszka Sokołowskiego. Pomiędzy kościołem a dworem znajduje się młyn murowany, poruszany siłą wody rzeczki Prezmienki, wypływającej z jeziora Łosze w obrębie dóbr a uchodzącej do Małty we wsi Prezmie. Obszar dóbr przerzyna też rzka Wirtuksznа, wypływająca z jez. Wirtuksznа; stanowi ona aż do ujścia swego do Małty granicę pomiędzy parafią prezmieńską a rezentowską. Na obszarze par. P. są cztery niewielkie

jeziora. Do większych zaś należy jezioro Wirtukszna, słynące z malowniczego położenia wśród małych pochyłości, otoczone w części borem sosnowym a w części lasami świerkowemi, oraz część znaczna obszernego jez. Łosze, należącego do kilku właścicieli ziemskich. Wody tego jeziora ostatniemi laty znacznie się obniżyły. Większa część obszaru dóbr P. jest wzgórkowatą a po części lesistą. Błot i nieużytków jest tu stosunkowo mało, gdyż tylko 14·17 dzies. Lasu budowlanego 400 dzies., opałowego 425, łąk 297 dzies. Grunt najrozmaitszy. Gleba składa się przeważnie ze żwiru, gliny, marglu i piasku, i wydaje różne zboża i jarzyny; pszenica wszakże udaje się tutaj tylko w latach, w których zima dobra; gdy zaś pola śniegiem nie dość dobrze były pokryte, wtedy najczęściej wymarza. W starym dworze godnemi uwagi są: biblioteka i archiwum. Pierwsza liczy obecnie do 10,000 tomów; pomiędzy niemi wiele rzadkich starych wydań, jako to „Juvenalis Satyrae“ (Aldus) z r. 1501; „Martialis epigrammata“ z r. 1501 (także Aldus); „Biblia Leopolity“; „Kazania Skargi o siedmiu Sakramentach“ (1610); „Syreniusza Zielnik“ z r. 1603. Archiwum liczy do 1500 numerów. Wiele się tu przechowuje pamiątek rodzinnych; pomiędzy niemi laska marszałkowska i ordery Stanisława Sołtana, w. marsz. lit., jego pierścień złoty (dar Kościuszki) z napisem: „gdzie cnota tam sława“ oraz „Tadeusz Kościuszko Naczelnik“, pas złotolity króla Jana III, mający $4^1/_2$ metrów długości i 56 centymetrów szerokości, i wiele innych. *G. Manteuffel.*

Pręczawa, niem. *Prenczawa*, dok. 1533 *Prenczella*, rzeczka, prawy dopływ Ossy, wypływa z jez. Gapiarni al. Gapy w pow. grudziądzkim, mija os. Gapę i płynie rowem przez plebańskie łąki do Gubin, gdzie przerzyna jezioro. Potem spieszy do Rogoźna i dopiero tu przybiera miano Pręczawy. Przy dworcu rogozińskim wpada do niej z prawej strony Czerwona Woda, płynąca z pod Kalmuzów. Za Kłódką zmienia P. swój płn.-południowy bieg na płn.-zachodni i łączy się z Ossą. *Kś. Fr.*

Pręczki, 1434 *Pranczkow*, w XVI w. *Preczkowo*, wś, folw. i dobra, pow. rypiński, gm. Pręczki, par. Rogowo, odl. o 7 w. od Rypina. Posiada kościół katolicki filialny, szkołę początkową, urząd gminny, 20 dm., 300 mk., wiatrak, pokłady kamienia wapiennego i torfu. Na akcie z 1434 r. (Kod. dypl. Mucz. Rzysz., II, 860) podpisany jest Joannes de Pranczków, z ziemi dobrzyńskiej. Według reg. pob. pow. rypińskiego z r. 1564 wś Preczkowo, w par. Rypin, własność Walentego Przeczkowskiego, miała 5 poddanych na całym łanie i 2 zagr.; Andrzej Przeczkowski miał 5 poddanych i 7 zagr.; Konstancya Białymska miała 3 poddanych na całym łanie, młyn o 1 kole zwany Korzecznik, należący do Jana Gniazdko. Poboru płacono zł. 8 gr. 4 i 2 solidy (Pawiński, Wielkop. I, 288). W 1789 r. własność Fran. Łempickiego, który wysiewa 50 kor. żyta, 2 kor. pszen.; pobiera 269 złp. czynszu. Dobra P. w r. 1879 uległy segregacyi. W 1885 r. folw. P. rozl. mr. 1107: gr. or. i ogr. mr. 512, łąk mr. 123, pastw. mr. 38, lasu mr. 406, nieuż. mr. 28; bud. mur. 7, z drzewa 8; las nieurządzony. Do dóbr zaliczały się dawniej: wieś P. os. 29, z gr. mr. 99; wś Lasoty os. 23, z gr. mr. 109; wś Dębiany os. 8, z gr. mr. 17; kol. Dębiany os. 40, z gr. mr. 230; wś Karbowizna os. 9, z gr. mr. 198; os. Pryszcze os. 1, z gr. mr. 2. Poprzednio należały do dóbr P. folw. Dębiany i Drozdowo. P. gmina należy do sądu gm. IV okr., ma 314 dm., 2923 mk. i 9388 mr. obszaru (6335 ornej ziemi). W gminie znajduje się: kościół filialny katol., ewang. dom modlitwy, szkółka, urząd gminny, browar, cegielnia, 4 młyny, 4 karczmy. W skład gm. wchodzą: Balin, Bożymin, Czarownica, Dębiany, Drozdowo, Dylewo, Dziewanowo, Głowińsk, Gniazdek, Krupianka, Karbowizna, Kamionka, Kowalki, Lasoty, Pieńki, Przyrowa, Przecze, Puszcza, Prątnia, Piekiełko, Pręczki, Rejki, Sikory, Sosnowo, Szynkowizna, Szwarowy, Wyręby, Wysokie Pole, Zajeziorek, Zakroczek. *Br. Ch.*

Pręczów, *Preczów*, wś i folw. nad rz. Czarną Przemszą, pow. będziński, gm. Gzichów, par. Będzin; wś ma 22 dm., 179 mk., 198 mr.; folw. 2 dm., 5 mk., 51 mr. W 1827 r. było 17 dm., 136 mk.

Prędkie, część Żurawiec, pow. Rawa Ruska.

Prędkowice, niem. *Prentkowitz*, wyb. do Chełmna należące, pow. chełmiński, szkoła Grubno, ma 448·86 magd. mr; 4 bud., 1 dm., 14 mk., 8 kat., 6 ew. (1868 r.), W r. 1710 dał Seweryn Szczuka, archidyakon chełmiński, siostrom miłosierdzia w Chełmnie wiatrak zwany Propowski, w Prędkowicach przed miastem położony (ob. Klasztory żeńskie przez ks. Fankidejskiego, str. 232.). *Kś. Fr.*

Prędocin 1) wś i fol., pow. iłżecki, gm. Błaziny, par. Iłża, odl. od Iłży 5 w., ma 92 dm., 396 mk., gorzelnią i wiatrak. W 1827 r. było 66 dm., 391 mk. W 1881 r. folw. P. rozl. mr. 1264: gr. or. i ogr. mr. 1042, łąk mr. 21, pastw. mr. 14, lasu mr. 163, nieuż. mr. 24; bud. mur. 5, z drzewa 13; płodozmian 6 i 8 polowy, las urządzony. Wś P. os. 82, z gr. mr. 805. W XV w. P., w par. Iłża, był własnością biskupstwa krakowskiego, miał 12 łanów km., 2 karczmy, z których dziesięcinę, wartości 10 grzyw., płacono plebanowi w Iłży (Długosz, L. B., II, 482). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 wś Prędoczin i

Brzoza, dzierżawione przez Abrahama z Brzozy, płaciły pob. 1 grzyw. gr. 16. W r. 1569 wś P., należąca do klucza iłżeckiego dóbr bisk. krakowskiego, miała łan. 14, kom. 3 (Pawiński, Małop., 322, 476). 2.) **P.**, ob. *Prandocin.*

Prędocinek, w XV w. *Prędocin* wś i folw., pow. radomski, gm. i par. Radom, odl. od Radomia 2 w., ma 15 dm., 176 mk., 281 mr. ziemi dwors., 144 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 12 dm., 112 mk. W 1885 r. folw. P. rozl. mr. 271: gr. or. i ogr. mr. 243, łąk mr. 14, pastw. mr. 3, lasu mr. 4, nieuż. mr. 7; bud. mur. 2, z drzewa 14. Wś P. os. 15, z gr. mr. 145. W połowie XV w. Prędocin, wś w par. Stary Radom, własność Mikołaja Szydłowieckiego, miała łany kmiece, karczmę i zagrodników. Dziesięcinę płacono w połowie większej biskupowi krakow. a mniejszą połowę oddawano plebanowi w Starym Radomiu. Z folwarku rycerskiego płacono dziesięcinę do Szydłowca (Długosz, L. B., II, 525). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1577 wś Predoczin, w par. Stary Radom, miała 3 łany, 1 pusty (Pawiński, Małop., 297). *Br. Ch.*

Prędzieszyn, niewłaściwie *Pręgszyn*, niem. *Prangschin*, dobra ryc., pow. gdański, st. kol. na przestrzeni z Kościerzyna do Skarszew (otworzona w 1885 r.). Leży przy szosie gdańskiej, nad rz. Radunią, $1\frac{1}{2}$ mili na płd. od Gdańska; par. kat. św. Wojciech, ew. Jaśki. Obejmuje 204·3 ha roli or. i ogr., 13·68 łąk, 21·29 pastw., 1·81 lasu, 10·17 nieuż., razem 251·25 ha; czysty dochód z gruntu 2698 mrk; w 1869 r. 207 mk., 99 kat., 108 ewang., 16 dm., dwie hamernie i dwa młyny. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu Dawid Pideman od 13 wł. folw., 4 ogr., karczmy, 6 kół młyńskich 26 fl. 12 gr. (ob. Rocz. Tow. Przyj. N. w Pozn., 1871, str. 173). Mesznego pobierał ztąd prob. w 1710 r. 6 korcy żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 147).

Pręgnowo, ob. *Prągowo.*

Pręgnowo, wś, pow. rastemborski, 5 klm. na płd.-zach. od mta Rastemborku, w którym jest st. pocz., tel. i kol. żel.

Pręgowo, ob. *Prągowo.*

Pręgszyn, ob. *Prędzieszyn.*

Pręsławek, niem. *Prenzlau*, w dok. *Prazile*, *Prezla* (1250), dobra ryc., pow. kwidzyński, st. poczt. Czarne Górne 3 klm. odl., st. kol. Gardeja, par. ew. Tromnowo, kat. Gr. Schoenwalde; 84·2 ha roli or. i ogr., 53·85 łąk, 2·22 lasu, 3·74 wody i nieuż., razem 144·01 ha; czysty dochód z gruntu 1536 mrk, hodowla owiec. W 1868 r. 11 bud., 3 dm., 48 mk. ew. P. leży nad rz. Jardęgą, niedaleko granicy pow. grudziądzkiego. W 1240 r. obowiązują się Pomerańczycy pobudować kościół „in Procile“, t. j. w Pręsławku, który wówczas był zapewne grodem polskim, posuniętym w granice pomerańskie (ob. Kętrz. O ludn. pol., str. 28). Pod 1414 r. wspominana w dok. wś Preczlaw (str. 214). W r. 1525 sprzedają Maths, Nicolas, Marcus die von Bandtkow gebruder und Khachna, Barbara geschwister, t. j. Maciej, Mikołaj, Marek Bądkowscy z Bądek, Kachna i Barbara ich siostry, Melchiorowi Schulkman 8 włók w Pręsławku (str. 200). Z szlachty polskiej mieszkali tu dawniej Boruccy (str. 203). *Ks. Fr.*

Prętki, niem. *Schreibersdorf*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski, tuż nad granicą Prus Zachodnich, 5 klm. na płn. od st. pocz. Płośnicy. Mikołaj Prawda z Wierzbowa nabył P. w 1527 r.; ks Olbracht zatwierdza kupno dnia 3 czerwca tegoż roku. *Ad. N.*

Prętkowice, os. leśna, pow. kościański, o 9 klm. na zachód od Kościana; par. i okr. domin. Białcz, poczta w Szmiglu, st. dr. żel. w Starem Bojanowie, 1 dm. i 3 mk.; należy do Żółtowskich.

Prętynia, jezioro na obszarze wsi Ostrowitego, „ad limites villae Gorale“, pow. lubawski (ob. Wizyt. Strzesza z r. 1667, str. 460).

Prężyna *Wielka* i *P. Mała*, *Pramsin Gross* i *P. Klein*, 1379 r. *Pramsin Major* i *P. Minor*, 1423 *Parva Pramsen*, 1534 *Gross Prusin*, dwie wsi i dobra, pow. prądnicki, odl. $1\frac{1}{4}$ mili od Prądnika. *P. Wielka*, wś, posiada kościół par. katolicki, szkołę katol. W 1861 r. 576 mk. (1 ewang.), 98 dm., 29 gospodarzy, 20 ogrodn., 26 komorn. Obszar wynosił 3237 mr., w tem 2847 mr. roli. P. *Mała*, wś i dobra, 121 dm., 672 mk. (3 ewang.), szkoła katol., młyn wodny, 13 gospod., 32 ogrodn., 44 komorn., 1656 mr. ziemi (1343 mr. roli, 97 mr. ogrod., 105 mr. lasu). Do wsi należy kol. Neuhof. Dobra rycer. P., z folw. Eloisenhof, mają 1724 mr. roli, 515 mr. lasu, 81 mr. łąk, ogr. i nieuż. Gleba żytnia. Do par. P. należą P. Mała i Wielka, Scisowice, kol Neuhof.

Pri...., ob. *Pry*.... i *Przy*....

Priban, ob. *Przyboń.*

Pribbernow niem. 1.), wś w Pomeranii, pow. kamiński. W 1877 r. 789 mk. ewang., trudnią się rolnictwem, hodowlą bydła i pszczelnictwem. We wsi jest fabryka machin rolniczych i st. poczt. 2.) **P.** *Deutsch* al. *Ganzken*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. Greifenberg. 3.) **P.** *Wendisch*, dobra ryc., tamże.

Pribstow (niem.), dok. 1248 *Pristowe*, *Peristowe*, *Piristowe*, wś w Pomeranii, pow. sławiński, na południe od Ruggenwalde. W 1248 r. nadaje ją Świętopełk cystersom w Dargunie w Meklenburgii dla założenia klasztoru (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 99).

Prichracane, węg. *Perlasz*, wś, hr. gocmoerskie (Węgry), kościół katol. filialny, par. ewang., garncarstwo, 219 mk.

Priddargen (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. bobolicki, st. poczt. Bobolice.

Priebisch, ob. *Przybyszew*, w pow. wschowskim.

Priebitz (niem.), ob. *Przybycz*.

Priebkow 1.) *Alt*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. szczecinkowski, st. poczt. Baerwalde. 2.) **P.** *Neu*, dobra, tamże.

Prieblow (niem.), folw. do dóbr Falkenburg należący, w Pomeranii, pow. drawenburski, st. poczt. Falkenburg.

Prieborn, 1297 *Antiquum preworn*, 1318 *Priworn*, 1431 *Breborn*, wś nad rzką Kryhnbach, pow. strzeliński, par. kat. Sieben Hufen. Posiada kościół par. ewang., szkołę, zamek. W 1842 r. było król. leśnictwo folw., 119 dm., 927 mk. (261 kat.), młyn wodny, olejarnia, rafinerya cukru, gorzelnia, słodownia, hodowla owiec i bydła. Tutejsze łomy marmuru dostarczają siwego i szarego marmuru, używanego na słupy, posągi itp. Zamek tutejszy i dobra należały w XV w. do rodziny Czirnów. Wzniesioną przez nich warownią na Rummelsbergu oblegali Wrocławianie i mieszkańcy Nissy w 1429, 1443 i 1461 r., w końcu zburzyli. Z kolei przeszedł zamek i dobra do ks. na Brzegu a po nich od 1675 do dóbr korony czeskiej. Kościół zdawna istniejący, był odbudowany w 1575 r.

Priebus, ob. *Przewóz*.

Prielang (niem.), ob. *Przyłęk*.

Prielipp-Neu (niem.), trzy dobra w Pomeranii, pow. pierzycki, st. poczt. Damnitz.

Priemen, dobra ryc. w Pomeranii, pow. nakielski, st. poczt. Guetzkow.

Priemhausen, wś ze st. poczt. w Pomeranii, pow. Naugard. W 1877 r. 640 mk. ewang.

Priester See (niem.), pewnie *Księże jezioro*, jezioro w pow. kartuskim, pod Parchowem. Leży w lesie, na wznies. 154·5 mt. npm., tuż przy płd.-zach. końcu jeziora. Kl. Mausch. Swą nazwę ma pewnie ztąd, że prob. parchowski miał tu wolne rybołóstwo (ob. „Wanderungen durch die Kassubei“ von Pernin, str. 33). *Kś. Fr.*

Priesznau al. *Pritznau*, wyb. do Bolszewa należące, pow. wejherowski, st. poczt. Rybińska Karczma.

Prijutino, os. włośc., pow. radomski, gm. i par. Radom, odl. od Radomia 2 w., ma 10 dm., 65 mk. Utworzona po 1864 r. na gruntach pokościelnych, oddawanych zwykle żołnierzom dymisyonowanym.

Prikra, wś. hr. szaryskie (Węgry), obszerne lasy, 101 mk.

Prilacken (niem.), majątek, pow. rybacki, u stóp góry Galtgarben, 4 klm. od st. pocz. i tel. Drugehnen. Obszaru 230 ha.

Prilang (niem.), ob. *Przyłęk*.

Prilipcze, ob. *Prelipcze*,

Prilipka, wzgórze na lew. brzegu rz. Zadobrówki, na płd. gm. Wasłowiec, w pow. czerniowieckim; wznosi się 308 mt. npm. Na płd.-wsch. leży lesista Gropa Wyższa (251 mt.).

Prilipp (niem.), dobra w Pomeranii, pow. Randow, st. p. Szczecin 6 klm. odl.

Prillwitz (niem.), wś i dobra ryc. w Pomeranii, pow. pierzycki, st. poczt. w miejscu, w 1877 r. 722 mk. ewang.

Priment, ob. *Przemęt* i *Perkowo*, w pow. babimoskim.

Primkenau, w dok. *Primislavia*, *Primke*, *Primikau*, miasto i gmina zamkowa, pow. sprotowski. Miasto posiada kościół par. kat., kościół ewang., dwie szkoły (katol. i ewang.), 1676 mk., zamek książęcy (ks. Schleswig, Holstein, Sondenburg-Augustenburg), piękny park, fabrykę żelaznych odlewów i wyrobów emaliowanych (Henrietten Huette). Przemysł garncarski i wyroby drzewne. W 1842 r. było 156 dm., 1358 mk. (1163 ew., 195 kat.). Gmina zamkowa miała 21 dm., 136 mk. (13 kat.). Przy zamku książęcy browar, a na północ od miasta książęcy folwark. Miasto założył w 1280 r. Przemysław I, ks. na Stynawie, Szprotawie i Żeganiu, ztąd zwało się Prymka, Prymikau. Kościół katol. przeszedł w ręce ewangielików od 1521 do 1637 r.; obecny kościół ewang. zbudowany w 1741 r. *Br. Ch.*

Primore, dok. z 1279 r., i *Prsimore* 1283, wś zaginiona pod Gdańskiem. Należała już r. 1279 do cystersów w Oliwie (ob. P. U. B. v Perlbach, str. 205). Por. *Jelitkowo*.

Prinkendorf, 1414 *Primkindorff*, wś, pow. lignicki, w pobliżu praw. brzegu Kacbachu. W 1842 r. 22 dm. 175 mk. (3 katol.); młyn wodny.

Prinsnig, 1360 *Prinzenig*, wś, pow. lignicki, par. ewang. Gross Tinz (Tyniec ?). W 1842 r. 36 dm., 215 mk. (1 kat.), zamek, 2 folw.; kopalnia żółtej i czerwonej ziemi farbiarskiej.

Prinzdorf, wś, pow. bolesławski, par. ew. Schoendorf. Do 1815 r. należała do saskich Łużyc. W 1842 r. 38 dm., folw., 269 mk. (1 kat.); szkoła ewang.

Prinzenberg, folw. dóbr Neugut (łotew. Wezza-Muiża), w okr. mitawskim, pow. bowski, par. neugutska (Kurlandya).

Prinzenhof al. *Erbprinzenhof*, dobra koronne w okr., pow. i par. goldyńskiej (Kurlandya).

Prinzenthal, wś, pow. dobromilski, 12 klm. na płd. od sądu pow. w Dobromilu, 18 klm. na płd.-zach. od urz. poczt. i st. kol. w Chyrowie. Na płn. leży Starzawa, na wsch. Smereczna, na płd.-zach. Terło (pow. staromiejski). Środkiem obszaru płynie Smereczanka, dopływ Borsecki, wpadającej do Strwiąża. W r. 1880 było 11 dm., 77 mk., 1 gr.-kat., reszta ewang. Niemcy. Par. rz.-kat. w Chyrowie, gr. kat. w Terle. Kolonią tę założono

na mocy kontraktu abolicyjnego z d. 31 sierpnia 1787 r. Ob. *Smereczna*. *Lu. Dz.*

Prinzenthal, ob. *Wilczak Wielki*, pow. bydgoski.

Printzlaff (niem.), ob. *Przemysław*.

Prinzwald (niem.), wybud., pow. ostródzki, st. p, i tel. Miłomłyn.

Pripiat', ob. *Prypeć*.

Prisaca, ob. *Eisenau* i *Prysaka*.

Priskevitz (niem.), dobra w Pomeranii, pow. rugijski, st. p. Trent. Własność klasztoru św. Anny w Stralsundzie.

Prislop al. *Prisłop*, ob. *Przysłop*.

Prismara z *Prismarką*, dwie małe strugi, wpadają z lewej strony do Desny, lewego dopływu Dniepru.

Prissau (niem.), ob. *Prusewo*.

Prisselwitz (niem.), ob. *Przecławice*.

Pristelwitz, 1389 *Priczilwicz*, wś, pow. trzebnicki, par. kat. i ew. Trzebnica. W 1842 r. szkoła ewang., dwór, 2 folw., 22 dm., 160 mk. (18 katol.).

Pristram, 1370 r. *Pristran*, wś, pow. niemczyński. par. ew. Pątnów. W 1842 r. był dwór, folw., sołtystwo, 40 dm., 294 mk. (15 kat.), gorzelnia, hodowla owiec. Okolica malownicza, górska, obfita w jaskinie i wąwozy (Hochlengrund i Himmel), tudzież starożytne zabytki (okopy tatarskie).

Prisvitz (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. rugijski, st. p. Bergen.

Priszyb 1.) sioło w pow. kremieńczugskim gub. połtawskiej, 2400 mk., jarmarki. 2.) **P.**, kolonia nad rz. Mołoczną, pow. melitopolski gub. tauryckiej, 1600 mk. Niemców, kościół ewang., szkoła, 3 jarmarki, fabryka octu, cegielnia.

Pritschen, ob. *Przyczyna*, pow. wschowski.

Prittag, wś, pow. zielonogórski. W 1842 r. 142 dm., 860 mk. (9 kat.); kościół ewang. paraf., szkoła ewang., 4 młyny wodne, olejarnia, gorzelnia. Do dóbr należały dwa folw.: Obervorwerk i Waldvorwerk.

Pritten, dobra ryc. w Pomeranii, pow. drawenburski, st. p. Labenz.

Prittin, ob. *Prethin*.

Prittisch, ob. *Przytocznia*.

Prittwitzdorf, wś, pow. bolkowicki, par. ewang. i katol. Rudelstadt. W 1842 r. 30 dm., 168 mk. (15 kat.). Jestto kolonia należąca dawniej do Rudelstadt.

Pritzenow (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. dymiński, st. p. Voelschow.

Pritzier (niem.), fol. fiskalny w Pomeranii, pow. gryfijski, st. p. Wolgast.

Pritzig (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. miastkowski, st. p. Pollnow.

Pritzkehmen, ob. *Misslauken*.

Pritzlow (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Randow, st. p. Szczecin 7·5 klm. odl.

Priwalnaja (niem. *Wagenburg*), kol. niemiecka przy ujściu rz. Sonkułowki do Wołgi,, pow. nowouzeński gub. samarskiej, 4000 mk. kościół katol., szkoła, 2 jarmarki, przystań, st. poczt.

Priwolnoje, osada przemysłowa nad płn. Dońcem, pow. bachmucki gub. ekaterynosławskiej, 600 mk.; odznacza się bogatymi pokładami węgli kamiennych.

Pro..., ob. *Pru...*.

Próba, kol., pow. sieradzki, gm. i par. Brzeźnio, odl. od Sieradza 11 w., ma 19 dm.; stanowi jedną całość z wsią Zapole.

Probabin, wś, pow. horodeński, odl. 7·5 klm. na wschód od Horodenki, na płd.-zachod. brzegu Dniestru. Granice: wschod. rz. Dniestr i Babin, połud. i zach. Serafińce, półn. Strylcze. Obszar dwor. 262, włośc. 420 mr. W 1857 r. 258 mk.; w 1870 r. 317; w 1880 r. w gminie 342, na obszarze dwor. 10; rz.-kat. 32, par. Horodenka, gr.-kat. 315; cerkiew mur. wystawiona i poświęcona 1882 r., par. Strylcze o 3 klm.; kasa pożyczkowa gm. z kapit. 409 złr. Wszystkie urzędy w Horodence. Właściciel pos. dwor. Szulim Neuberger. *B. R.*

Probark 1.) niem. *Probeberg*, dobra na pols.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, st. p. i tel. Dźwierzuty. 2.) **P.** *Stare*, niem. *Proberg Alt*, wś na pols.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, nad jeziorem t. n., około 7 klm. na płd.-wsch. od st. p i tel. w Ządzborku. 3.) **P.** *Nowy*, niem. *P. Neu*, wś, tamże, o 1 klm. na płn.-wsch. od P. Starego. Są to wsie polskie. Frycz v. Lucken, ststa szestyński, sprzedaje Janowi Kutyłowskiemu, Stanisławowi, synowi jego, Piotrowi, Andrzejowi i Marcinowi Smoleńskim, jego bratankom, oraz Mikołajowi i Tomaszowi, jego siostrzeńcom, dobra P. z 50 włókami; z nich otrzymał Jan Kutyłowski 20, jego syn 10, jego bratanki 10 i jego siostrzeńcy również 10 włók na prawie chełmiń. Ks. Olbracht nadaje 1558 r. Tomaszowi Richter 12 włók w P. nad granicą wierzbowską (ob. Kętrz., O ludn., 414). 4.) **P.** *Mały*, niem. *P. Klein*, kol., tamże. 5.) **P.** *Wielki*, niem. *P. Ober*, kol., tamże. *Ad. N.*

Probarski al. *Probarkowski Ostrów*, niem. *Probergswerder*, os. na Mazurach, pow. ządzborski, st. p. i tel. Ządzbork.

Probina, pot. górski, powstaje w gm. Hryniowy, w pow. kosowskim, ze złączenia się pot. Łukowca, Mihailewy i Odzirnego, spływających z płn.-wschod. pochyłości działu Ludowy. Pot. Łukowiec uważają niektórzy za ramię Probiny; w takim razie strugi Mihailewa i Odzirny są jej prawymi dopływami. Między Łukowcem al. Probiną a Mihailewą rozciąga się grzbiet Rozbinyczna (1274 mt.) a między Mihailewą a Odzirnym grzbiet Pochreptina (1312 mt.); oba do siebie równoległe, biegną ku północy. Od t. z. Starej Klauzury płynie

Probina ku wschod. jarem, nad którym od płn. rozpościera się las Ludowa ze szczytem Ludową (1466 mt.), a od płd. grzbiet Odzirniński (1258 mt.). Od ujścia Czarnego pot. z lew. brzegu zwraca się ku płd.-wschod. po pod las Stopnie, między nim a Odzirnińskim grzbietem. Przyjąwszy od praw. brzegu pot. Moczerny podąża znowu na wschód; zasiliwszy się od praw. brzegu wodami pot. Hramitnego przyjmuje kierunek płn.-wsch. śród ornej doliny górskiej, nad którą od zach. wznosi się szczyt Stopnie al. Stoupny (1274 mt.) a od wsch. Perehrestyj (1073 mt.), Kaptarka (1017 mt.) i wreszcie Kobyła Wielka (1066 mt.). U półn. stóp Kobyły Wielkiej uchodzi P. do Czeremoszu Białego. Od lew. brzegu wpadają doń Czarny, Hryniawa al. Hryniuka i Malowaty, a z prawego Mihailewy, Odzirny, Moczerny i Hramitny. W wodach pot. Probiny żyje przeważnie pstrąg. Długość biegu wynosi 20 klm. Zwą go także Probihną albo też Probijną. *Br. G.*

Probnitz *Deutsch* i *P. Polnisch*, pols. *Browiniec*, 1379 *Polonical Profencz*, 1534 *Polnisch Brownitz*, *Deutsch Probens*, dwie wsi i dobra, pow. prądnicki, odl. $1^1/_2$ mili od Prądnika. P. Deutsch posiada kościół paraf. katol., szkołę katol. Wś ma 3157 mr. (2940 mr. roli), dobra 844 mr. P. Polnisch ma 1586 mr. W 1861 r. było w P. Deutsch 93 dm., 641 mk. (1 ewang.), a w P. Polnisch 251 mk. kat. i 39 dm. Por. *Browiniec*. *Br. Ch.*

Proboj, trzy pobliskie osady, pow. ihumeński. Mieszczanin Kudzin od 1857 r. posiada $^3/_4$ włóki; szlachcic Górski od 1872 r. ma 3 włóki; włościanin Cimochowicz od 1875 r. $8^1/_4$ włóki. Do tych własności należy uroczysko Rozsochy. *A. Jel.*

Probołowice, w XV w. *Probolowycze*, wś i fol., pow. pińczowski, gm. Czarnocin, par. Probołowice. Leży w dolinie, na lewo od drogi z Działoszyc do Wiślicy, odl. 20 w. od Pińczowa; posiada kościół paraf. drewniany, szkołę począt. ogólną. W 1827 r. 38 dm., 288 mk. W 1887 r. fol. P. rozl. mr. 640: gr. or. i ogr. mr. 450, łąk mr. 48, past. mr. 2, lasu mr. 125, nieuż. mr. 15; bud. mur. 2, z drzewa 13; płodozmian 12-polowy, las urządzony w kolei 60-letniej. Do folw. należały poprzednio: wś P. os. 30, z gr. mr. 206; os. Zawada os. 3, z gr. mr. 19; os. Podlesie os. 3, z gr. mr. 8; os. Młynek os. 2, z gr. mr. 15. Kościół i par. zostały tu utworzone już XIV w. a może i wcześniej. Długosz w opisie uposażenia katedry wiślickiej podaje, że Włościbór, proboszcz z Probołowic, podarował wikaryuszom wiślickim łan na przedmieściu Wiślicy, przynoszący grzywnę czynszu. W XV w. istniał tu kościół paraf. a wś była własnością Piotra Gnoińskiego h. Rak. Cztery łany kmiece dawały dziesięcinę, wartości 4 grzywien, kantoryi wiślickiej. Prócz tego było 5 łanów kmiecych, dwór rycerski z rolą, karczma z rolą, 3 zagr. z rolą, z których dziesięcinę, wartości 6 grzywien, płacono proboszczowi w Probołowicach. Probostwo posiadało dostateczne łąki. Był też młyn bez roli (Długosz, Lib.. Ben., I, 413, 432, II, 414). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 wś P., własność Stanisława Gnoińskiego i synowca Andrzeja Gnoińskiego, miała 12 osad, 6 łan., 4 zagr. z rolą, 13 biednych i 3 rzem. (Pawiński, Małop., str 217). Obecny kościół drewniany wystawił 1759 r. prob. Jacek Kowalski. P. par., dek. pińczowski (dawniej opatowski), 1315 dusz. *Br. Ch.*

Proborz, wzgórze, na płn.-zach. od wsi Czerepina, w pow. lwowskim, na granicy tej gminy z Dawidowem, wśród pól, wznies. 353 mt. (szt. gen.). U płd.-wsch. podnóża tej góry biją źródła pot. Czerepinki. Miejsce znaku triang.

Probościszki, wś włośc. i zaśc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Dziewieniszki, o 2 w. od gminy a 34 w. od Oszmiany; wś ma 5 dm., 52 mk. katol.; podług spisu z 1864 r. mają razem 41 dusz rewiz.

Probostwo 1.) *Łask*, wś i os. prob. nad rz. Grabówką czyli Pisą, pow. łaski, gm. i par. Łask, leży przy mieście Łasku. Wś ma 24 dm., 323 mk., 25 mr. włośc.; prob. 5 dm., 8 mk., 6 mr. prob.; os. 2 dm., 9 mk., 3 mr. dwors.; os. 2 dm., 40 mk., 2 mr. dwor. 2.) **P.** *Niewiesz*, pow. turecki, gm. i par. Niewiesz, odl. od Turka w. 27, ma 2 dm., 11 mk., szkołę początkową. 3.) **P.** *Sucha*, os., pow. kozienicki, gm. Suskowola, par. Sucha. 4.) **P.** *Kazimierz*, fol., pow. głupczycki; ob. *Kazimierz* (III, 934).

Probostwo 1.) niem. *Probsteivorwerk*, fol. pod Poniecem, pow. krobski. 2.) **P.** pod Ryczywołem, pow. obornicki. 3.) **P.** pod Gośliną Murowaną, pow. obornicki. 4.) **P.** pod Łopiennem, pow. wągrowiecki.

Probostwo *Skarszewskie*, fol. plebański, należący do katol. proboszcza w Skarszewach, pow. kościerski, obejmuje 214 ha $84^1/_3$ arów. W pobliżu dworu napotykają tu na wzgórzach piaszczystych groby skrzynkowe (ob. Objaśn. do mapy archeol. Prus zachod. przez Ossowskiego, str. 49). *Kś. Fr.*

Proboszczowice 1.) kol. i fol., pow. łódzki, gm. Lućmierz, par. Zgierz, odl. 10 w. od Łodzi, przy drodze bitej ze Zgierza do Ozorkowa; kol. ma 30 dm., 594 mk., 195 mr. włośc.; fol. 6 dm., 39 mk., 238 mr. dwor. W 1827 r. 8 dm., 80 mk. Fol. P. lit. A rozl. w 1885 r. mr. 194: gr. or. i ogr. mr. 179, łąk mr. 7, past mr. 2, odpadki mr. 2, nieuż. mr. 4; bud. mur. 2, z drzewa 14. Do fol. należały: wś P. os. 34, z gr. mr. 261; wś Maryanowo os. 5,

z gr. mr. 45; wś Stępowizna os. 31, z gr. mr. 55. Według Lib. Ben. Łask. (II, 387) folwark dawał dziesięcinę pleb. w Zgierzu, zaś łany kmiece kanonii łęczyckiej, którą wtedy posiadał Bernard Wapowski, a pleban. w Zgierzu tylko kolędę po groszu z łanu. Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś P., w par. Zgierz, miała w części należącej do Andrzeja Tymińskiego ½ łana, 2 osad. Część Mateusza syna Jana Jedlickiego miała 1 łan, 1 osad. (Pawiński, Wielkop., II, 63). 2.) **P.** al. *Proboszczewice*, wś i os. nad rz. Wartą, pow. turecki, gm. Grzybki, par. Warta, odl. od Turka 36 w., ma 42 dm., 324 mk. Według Lib. Ben. Łask. (I, 412) wś dawała pleb. w Warcie tylko kolędę po groszu z łanu. Według reg. pob. pow. sieradzkiego wś P., w par. Warta, miała w 1553 r. 2½ łan. (Pawiński, Wielkop., II. 221). 3.) **P.**, wś i fol. nad rz. Wierzbicą (dopływ Skrwy), pow. płocki, gm. Brwilno, par. Proboszczowice, odl. 14 w. od Płocka, w stronie północnej. Posiada kościół paraf. mur., karczmę, 51 dm., 209 mk., 1536 mr. obszaru (844 mr. folwar.). W 1828 r. był tu młyn, 16 osad rolnych, 5 dm. bezrolnych i 239 dusz. Kościół obecny pochodzi z końca XVII w., wystawiony przez ks. Całowańskiego, sufrag. płockiego. P. należały do dóbr biskupów płockich a następnie do dóbr rząd. ekonomii Brwilno. Parafią i kościół fundowali tu zapewne biskupi. Dawniejsze niż wieś jest niewątpliwie wielkie grodzisko w stronie południowej wsi. Mieści się ono nad głębokim jarem, utworzonym przez wody spływające z istniejących dawniej bagien i jezior. W lesie Junoszyce, należącym do wsi Żągoty, są ślady dawnych jezior, zawalonych starymi pniami drzew. Grodzisko ma kształt owalny; wznosi się na 15 sążni po nad okoliczną równinę, wewnątrz ma wklęsłość głęboką 5 sążni, sreroką 60 kroków a długą na 120 kroków. Dokoła grodziska są ślady dalszych okopów w półksiężycowej formie. Lud nazywa to grodzisko Kosmatą górą albo Szwedzkimi okopami. Szczątki podobnych, tylko mniejszych okopów spotykamy w okolicznych wsiach: Mokrzko, Brudzew, Trzebunie. Być może, iż pochodzą one już z czasów historycznych i stanowiły obwarowania mające osłaniać Płock od napadów Prusaków a może i Krzyżaków. Opis tego zabytku podał W. H. Gawarecki w „Pamiętniku Płockim“ z 1830 r. P. par., dek. płocki, 2166 dusz. 4.) **P.**, wś nad rz. Naruszówką, pow. płoński, gm. Szumlin, par. Wrona, odl. o 12 w. od Płońska, ma 17 dm., 262 mk., gorzelnią. Dobra P. i Wrona, oddzielone dawniej od dóbr Szumlin, składały się w 1887 r. z fol. P. i Wrona, rozl. mr. 1807: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 599, łąk mr. 36, past. mr. 12, lasu mr. 1, nieuż. mr. 16, razem mr. 664; bud. mur. 4, z drzewa 6; fol. Wrona gr. or. i ogr. mr. 309, lasu mr. 827, nieuż. mr. 7, razem mr. 1143; bud. *Br. Ch.*

Proboszczowice, niem. *Proboschowitz*, wś i fol., pow. toszecko-gliwicki, par. Kotulin Wielki, odległa 4 mile od miasta powiat., ma 583 mr. obszaru, 41 dm., 280 mk. kat. Folw. Dombina zwany powstał około 1840 r. i ma 454 mr. obszaru. Ztąd zapewne pochodził Piotr z Proboszczowic, astronom i astrolog, prof. akademii krakowskiej za czasów Zygmunta Augusta, wydawca kalendarzy.

Proboszczówka, niem. *Drobe*, łąka w komturstwie bierzgłowskiem, w pow. toruńskim, którą r. 1347 komtur bierzgłowski Henryk v. Kranichsfeld zapisuje Mikołajowi Selhorne i jego braciom Janowi i Gotken (ob. Urk. B. des Bist. Culm, v. Woelky, str. 217). *Kś. Fr.*

Proboszczowskie, fol. dóbr rząd. Krzepice (ob. t. IV, 784).

Probotschine, 1288 *Prewozn*, 1369 *Pravocin*, wś, pow. wrocławski. Dawniej własność katedry wrocławskiej. W 1842 r. 12 dm., sołtystwo, 93 mk. (23 ewang.); par. ewang. Silmenau.

Probotschuetz, 1403 *Prawoczycz*, wś, pow. trzebnicki, par. ewang. Lutzine Nieder. W r. 1842 dwór, folw., 16 dm., 101 mk. (1 kat.).

Probowda, rzka w gub. kowieńskiej, praw. dopł. Gintary, praw. dopł. Szałtony. Płynie pod Rossieniami.

Probowdzie, wś, par. rossieński, par. rossieńska.

Probstberg (niem.), wś, pow. prądnicki, ob. *Wyszków*.

Probstei (niem.), fol. do dóbr ryc. Buczka należący, pow. złotowski, obejmuje 30·64 ha roli or. i ogr. i 7·66 łąk, razem 38·3 ha. St. poczt., tel. i kol. Lipka, 3·5 klm. odl.

Probstei, wś, pow. nowotarski na Szląsku, par. Nowytarg. W 1841 r. 15 dm. dwor., folw., 150 mk. (57 kat.). Dawna posiadłość kapituły wrocławskiej.

Probsteivorwerk (niem.), ob. *Plebania* 2.).

Probsthain., 1206 *Probosthow Gay*, 1409 1409 *Probsthagn*, wś nad pot. Deichsel, wypływającym z poblizkiej Klingelberge, pow. głogowsko-hajnowski. Leży w malowniczej górskiej okolicy, posiada kościół par. ewang., szkołę ewang. i dwie pomocnicze w górnej i dolnej wsi. W 1842 r. było tu 228 dm., 2 folw. dwor., 1364 mk. (20 kat.), 4 młyny wodne, gorzelnia, piec wapienny, hodowla owiec i bydła. Kościół tutejszy zbudowany w 1168 r., od 1550 ewangielicki, jeden z niewielu jakie pozostały protestantom w latach od 1544 do 1740 r.

Probus, wzgórze 258 mt. wysok. (znak triang.), w płn.-zach. części Kniażego, pow. złoczowski.

Probużna *Stara* i *Nowa*, mczko, pow. husiatyński, odl. 20 klm. na płd.-zach. od Husiatyna. Granice: wschod. Tłusteńkie, połud. Hryńkowce, zachod. Szwajkowce, półn. Żabińce. Obszar dwor. 1748, włośc. 1515 mr. wybornej podolskiej gleby, kukurydza i tytuń doskonale się udają obok pszenicy i innych ziemiopłodów. W 1857 r. 2189 mk., w 1870 r. 2034; w 1880 r. w gminie 2364, na obszarze dwor. 202; rz.-kat. w P. i Hryńkowcach, razem 388, par. w Żabińcach, gr.-kat. par. w miejscu, właściwie w P. Nowej. Cerkiew p. w. Wniebowstąpienia N. P. Maryi wystawiona 1882 r.; gr.-kat. parafian przy głównej cerkwi 574; cerkiew filialna w Probużnie Starej p. w. N. P. Maryi liczy parafian 744, filia Hryńkowce 572, razem 1890 gr.-kat. Szkoła etat. o 2 nauczyc.; dzieci w wieku szkolnym będących gr.-kat. obrządku 214. Kasa pożycz. gm. z kapit. 2726 złr. Co wtorek targi bardzo uczęszczane, szczególniej na woły, z powodu licznych gorzelni w okolicy. W 1885 r. w P. byli: mosiężnik 1, złotnik 1, kołodziej 1, szklarzy 3, szewców 4, waciarz 1, tkaczy 2, kuśnierzy 2, krawców 21, balwierzy 2, piekarz 1, dzierżawca młyna 1, rzeźników 11, gorzelnia 1, mydlarz 1, kowali 2, stolarz 1, handlujący przędziwem 1, kramarzy 10, handlarz skórami 1, handlarzy mąką 2, dzierżawca propinacyi 1, spekulant pieniędzmi 1, faktor 1, szynkarzy 10. Sąd pow. Husiatyn, poczta i tel. w miejscu. Właśc. pos. dwor. dawniej Antoni Rogala Zawadzki, po jego śmierci sukcesorowie sprzedali Maryi hr. Drohojowskiej. Na granicy miasta i wsi Probużny, wsi Hadynkowiec, Kociubiniec i Kopyczyniec 6 lipca 1746 r. Antoni Potocki, wojewoda bełzki, i inni komisarze królewscy rozgraniczają Pobożnę i Hadynkowce w skutek polecenia Augusta III króla z d. 28 sierpnia 1744 r. wydanego w Warszawie (Ak. g. i z., t. X, str. 420, ustęp 7102). *B. R.*

Proce, wś, pow. słonimski, w 1 okr. pol., gm. Piaski, o 92 w. od Słonima.

Procewicze, wś i dobra w pobliżu kotliny rz. Słuczy, pow. słucki, w gminie carewskiej, przy drodze z Carowców do Iserny albo Giserni. Wś ma 31 osad. Dobra, dawniej ks. Radziwiłłów, od drugiej ćwierci b. stulecia ks. Wittgensteina, mają 23 włóki. Miejscowość dość równa i nizinna. Grunta lekkie, urodzajne, łąki piękne.

Proch, wś, pow. grudziądzki. Leży pod Radzynem, ma 303·62 magd. mr. W 1868 r. 10 bud., 5 dm., 36 mk., 4 kat., 32 ew. Powstała na obszarze do Radzyna należącym w połowie XVIII w. W 1790 r. wypuszczono ten folw. miejski w wieczystą dzierżawę zagrodnikom Jerzemu Tessmer i Andrzejowi Baumann za 266 tal. 60 gr. zakupnego, a 50 tal. rocznego kanonu. Za tn pozyskali prawo wolnej paszy w miejskim lesie Buk dla 12 koni, 6 źrebiąt, 10 krów, 8 wołów, 12 jałowic, 60 owiec i 40 świni. Za zrzeczenie się tego prawa dało miasto w 1832 r. 40 mr. roli. W 1772 liczyła ta osada 3 domy z drzewa i 15 mk. (ob. Gosch. d. Graudenzer Kr. Froehlicha, I, str. 243). *Ks. Fr.*

Prochano, jezioro, pow. orszański; roczny połów wynosi około 65 pudów.

Prochenki, wś, pow. konstantynowski, gm. Olszanka, paraf. r. l. Hadymów, r. g. Prochenki. Posiada cerkiew, szkołę początkową. Ma 2199 mr. obszaru, 84 dm., 623 mk. W 1827 r. było 64 dm., 367 mk. Cerkiew tutejszą pounicką erygował podobno 1669 r. Michał Korybut Wiśniowiecki. Wś ta należała do starostwa łosickiego.

Prochidne, las w płn. części Choderkowiec i płn.-zach. części Łanów, pow. bóbrecki.

Prochir al. *Prochirów*, *Chirowa*, potok, powstaje w gm. Ławrów, pow. staromiejskim, w lesie kobeńskim; płynie zrazu na wschód, a potem na płd., i wreszcie na wschod. końcu Ławrowa uchodzi do Leniny z lew. brzegu. Długość biegu około 4 klm. *Br. G.*

Próchna al. *Pruchna* al. *Pruszna*, wś kość., pow. strumieński, na Szląsku austryackim, posiada st. kol. żel. północnej między Krakowem a Wiedniem, o 109 klm. od Krakowa, między stacyami Seibersdorf a Chiby. Trakt pocztowy łączy P. ze Skoczewem (15 klm.) i z Ustronią (24 klm.). Gmina ma 1337 mk., 3325 mr. obszaru. P. par. katol., dek. strumieńskiego, ma 2645 katol., 950 ewang., 40 izrael.

Próchniewo, pow. augustowski, gm. Bargłów, par. Studzieniczna, 1 dm., 20 mk.

Próchnik, wzgórze 357 mt. wys. (znak triang.), w płn.-zach. stronie Janowa, pow. gródecki.

Prochniów, ob. *Pruchno*.

Próchnowo 1.) al. *Prochnowo* i *Pruchnowo*, majorat i okrąg domin., pow. chodzieski, o 5 klm. na płd.-wsch. od Margonina, na trakcie wągrowieckim, w okolicy wznoszącej się do 94 mt. n. p. m.; par. Żoń, poczta w Margoninie, st. dr. żel. w Budzyniu o 12 klm. P. liczy 277 mk. w 16 dm.; obszaru ma bez folwarków 652·46 ha, t. j. 565·05 roli, 36·31 łąk, 26·10 pastw., 2·61 lasu, 13·23 nieuż. i 9·16 wody; czysty doch. grunt. wynosi 8044 mrk; parowa gorzelnia i śrotownia. Klucz prochnowski składają folw.: Dziewoklucz, Klaudia, Ofelia, Sulaszewo, Zbyszewice i Tereska. Cała majętność ma 3394·11 ha, t. j. 2239·43 roli, 145·97 łąk, 203·61 pastw., 692·97 lasu, 62·00 nieuż. i 50·13 wody; cz. doch. grunt. 29052 mrk; właścicielem jest ordynat Zygmunt hr. Potulicki. W r. 1272 Bolesław syn Odonicza sprzedał Henrykowi Stroibirowi (!) z Kłecka wś Prochnowo i pozwolił osadzać ją na prawie niemieckiem; r. 1364 przy rozgraniczaniu dye-

cezyi gnieźnieńskiej od poznańskiej zostało P. z dziesięciną przy biskupie poznańskim, za czasów atoli arcyb. Łaskiego należało do archidyecezyi gnieźnieńskiej. W 1579 r. było w P. 16 śladów osiadłych, 6 zagrodników i kowal; r. 1618 stał tam młyn o 2 kołach. Przy schyłku zeszłego stulecia należał klucz prochnowski do Fryderyka Skórzewskiego, dziedzica dóbr łabiszyńskich. W skład okręgu domin. wchodzą: Bugaj, Ofelia, Sulaszewo i Tereska; cały okrąg ma 35 dm. i 579 mk. (557 kat., 22 prot.), 2.) **P.** *Nowe* al. *Pruchnowo*, os., pow. chodzieski, na lewym brzegu Noteci, o 4 klm. na płn.-wschód od Szamocina, 21 dm., 160 mk. (37 kat. i 123 prot.). 3.) **P.**, ob. *Pruchnowo*, pow. gnieźnieński. *E. Cal.*

Prochody 1.) błotnisty obręb leśny w zachodniej stronie pow. bobrujskiego, w obrębie gm. Horki, pomiędzy rzeką Otoczką i strugą błotną Stupnicą, w okolicy wsi Sorogi i zaśc. Zarezinka. 2.) **P.**, zaśc., pow. borysowski, o 3 w. na płn.-zach. od mka Chotajewicz, gmina pleszczenicka, par. kat. Chotajewicze, ma 2 osady; grunta lekkie. 3.) **P.**, zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Hlewin, o milę ku zachodowi od Hlewina, ma 3 osady; grunta lekkie, miejscowość odosobniona. 4.) **P.**, mały zaśc., pow. ihumeński, gm. Dudzicze, przy drożynie z Cieplenia do Jaczonki, ma 3 osady; należy do domin. Samuelów, Czapskich. Miejscowość dość leśna, grunta lekkie. 5.) **P.**, wś i zaśc. nad rz. Jasiołdą, pow. piński, w 1 okr. pol. łohiszyńskim, gm. Porzecze, w pobliżu gościńca z Pińska do Porzecza. Wś ma 15 osad, zaśc. zaś 1 osadę. Miejscowość nieco falista, piękna, grunta wyborne, obfitość łąk. Lud trudni się rolnictwem i flisactwem. 6.) **P.**, wś, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. hrycewicka, przy gościńcu z Puzowa do Cepry, ma 4 osady; grunta urodzajne, miejscowość bezleśna. *A. Jel.*

Prochodziec, folw. i karcz. szlach., pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 64 w. od Wilejki, 5 dm., 29 mk. katol.

Prochonica, rzeczka w pow. orszańskim, wpada do jez. Orzechy (Orjechi), w gm. wysockiej.

Prochorów, chutor nad rz. Tykiczem, pow. zwinogródzki, o 1 1/2 w. od Budyszcz Łysiańskich (par. praw.), ma 14 mk. i 30 dzies. ziemi; własność w 1878 r. Anny Prochorowej.

Prochorówka, wś, pow. klimowicki, gm. Chotowiż, ma 27 dm. i 165 mk., z których 1 zajmuje się wyrobem wozów, sań itp., 1 kowalstwem.

Prochorowka 1.) osada nad rz. Plisą, w pow. obojańskim gub. kurskiej, 1400 mk., 5 handlowych jarmarków. 2.) **P.**, os., w pow. koroczańskim kurskiej gub., st. p. i st. dr. żel. kursko-charkowo-azowskiej, pomiędzy st. Marjino (o 24 w.) a Kustarnaje (o 25 w.), o 97 w. od Kurska, 132 w. od Charkowa a 669 w. od Rostowa nad Donem. 3.) **P.**, wś nad Dnieprem, w gub. chersońskiej, na wprost wsi Maszczenki w pow. czerkaskim. 4.) **P.**, wieś cerkiewna, pow. zołotonoski gub. połtawskiej, na zchd od Zołotonosza; ob. Arch. J. Z. R., cz. III, t. 3: 593. *J. Krz.*

Prochory, wś cerkiewna nad strum. Wiałym, pow. borzneński gub. czernihowskiej, na płd.-zach. od mta Borzna, niegdyś mto setnicze. Z setników wymieniają dokumenty Grzegorza Chomeńko.

Prochownia, wś, pow. warszawski, gm. Młociny, par. Kiełpin. Leży na zachód od lasu młocińskiego, przy szosie do Modlina, o 16 w. od rogatek marymonckich, ma 5 dm.

Prochownia, grupa chat w gm. Nowojowa Góra, pow. chrzanowski. *Br. G.*

Prochownia 1.) al. *Na prochowni*, osada w Bezbrudach, w pow. złoczowskim. 2.) **P.**, osada w mieście Brodach.

Prochownia 1.) posiadłość, w pow. ostrzeszowskim, nad Olszynką, o 4 klm. na zachód-południe od mta powiat., pod Rojowem. Nie wykazana w Spisach urzędowych. 2.) **P.**, nasyp, w pow. szremskim, pod Zaworami.

Prochownia, niem. *Pulvermuehle*, os. do Oliwy należąca, pow. gdański. Dawniej była tu prawdziwie fabryka prochu, należąca do klasztoru cystersów. *Ks. Fr.*

Prochowszczyzna, uroczysko około wsi Warowicze, w pow. radomyskim.

Prochwatyłówka, wś, pow. zwinogródzki, par. praw. Olchowiec (o 2 w.), ma 566 mk. pł. ob. Powstała z chutorów mka Olchowca i ma położenie górzyste.

Prochy, dominium z kościołem paraf., pow. kościański, o 3 1/2 klm. na płd.-wschód od Rakoniewic, w pobliżu kanału Obrzańskiego; par. w miejscu, poczta w Rakoniewicach, st. dr. żel. o 22 klm. w Starem Bojanowie; liczy 14 dm. i 196 mk., t. j. 184 katol., 12 prot.; obszaru ma 846·26 ha, czyli 293·58 roli, 403·92 łąk, 2 92 pastwisk, 124·18 lasu, 20·90 nieuż. i 0·76 wody; czyst. doch. grunt. 636 mrk; cegielnia. P. należą do hr. Platerów. W r. 1380 bracia Sambor, Jan, Stanisław, Stępota i Maciej, dziedzice Proch, Proszkowa i Tarnowej, uposażyli tu kościół p. w. N. M. Panny, św. Mikołaja i św. Krzyża, przekazując mu wolną karczmę, ogród przy młynie, łąkę „Rudki“, dziesięciny z Tarnowej, Proch i Proszkowa, tudzież daniny z młynów dziedzicznych i łanów kmiecych. W r. 1725 stał w miejscu poprzednich nowy kościół, zewnątrz w mur pruski stawiany, kolacyi Wojciecha Gozdawy Dzierzanowskiego, dziedzica ówczesnego. Przy schyłku zeszłego wieku należały P. do Rozalii Kierskiej, a później do hr. Mielżyńskich. Około r. 1564 skła-

dały biskupom poznańskim 42 gr. fertonów z $3^1/_2$ łan. osiadłych; r. 1580 były tam 3 łany, 9 zagrodników, 6 komorników, 3 rzemieślników, 20 owiec i 2 młyny wodne. Do paraf. (dek. grodziski) wcielone były: Proszkowo (Pruszkowo) i Tarnowa (Tornowo); później przybyły Faustynów, Piotrów i Terespol. W 1873 r. obejmowała 550 dusz. *E. Cal.*

Prochy, niem. *Proch*, dobra, pow. złotowski, st. poczt. i paraf. katol. Zakrzewo, ma 2294·79 magd. mr. W 1868 r. 15 bud., 4 dm., 90 mk., 22 katol., 68 ewang. Na obszarze dóbr znajduje się góra zamkowa (Schlossberg), o której Quandt (Baltische Studien 1853, I, 179) utrzymuje, że na niej stał za czasów książąt pomorskich gród należący do kasztelanii nakielskiej. *Ks. Fr.*

Procile (dok. 1249), ob. *Pręsławek.*

Procisne, wś, pow. liski, w okolicy górskiej i lesistej, 637 mt. n. p. m., na lewym brzegu Sanu. Par. rzym. kat. w Polanie a gr.-kat. w Smolniku. Odl. od Lutowisk 7·5 klm. Liczy 39 dm. i 261 mk. (130 męż., 131 kob.), 18 rzym. kat., 210 gr.-kat. a 33 izrael. Na obszarze więk. pos. (Fel. Podolski) jest 6 dm. i 35 mk., 7 rzym.-kat., 10 gr.-kat. i 18 izrael. Obszar pos. większej wynosi 126 mr. roli, 46 mr. łąk, 107 mr. pastw. i 431 mr. lasu; obszar pos. mniejszej 300 mr. roli, 90 mr. łąk i 80 pastw. Wysoko wzniesiona, ma glebę na wybrzeżu Sanu i potoków górskich namulistą, na górach zaś zimną i nieurodzajną. Lasy szpilkowe, przeważnie świerkowe. Graniczy na zachód z Dwernikiem, na wschód ze Smolnikiem i Stuposianami a na południe przez góry z Caryńskiem. *Mac.*

Prockendorf, 1374 *Brockendorf* i *Bruckendorf*, wś, pow. nissański, par. Volkmannsdorf. Posiada szkołę. Wś składa się z 3 sołtystw, 33 gospodarzy, 28 komorn. z rolą, 12 bez roli, z ogólnym obszarem 3570 mr. Uprawa pszenicy i lnu. Obszar wsi początkowo niewielki, wzrósł przez wcielenie bądź przyległych wsi (Tscheschdorf), bądź kawałków roli i łąk.

Procki, wś, pow. kaniowski, ob. *Prucki.*

Proćwin al. *Prućwin*, w XVI w. *Proczvyn*, wś, pow. konecki, gm. i par. Końskie, odl. od Końskich 2 w., ma 18 dm., 131 mk., 279 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 10 dm., 65 mk. Według Lib. Ben. Łask. (I, 703) ze wszystkich łanów szła dziesięcina dla pleb. w Końskich, wynosząca około grzywny a także dzies. konopna po pół grosza z łanu. Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508 wś P. i Modliszowice, własność Andrzeja Modliszewskiego, płaciły pob. 1 grzyw. 13 gr. 9 d. W r. 1577 P., w par. Końskie, własność Prussakowskiej, miała $1^1/_2$ łan., 3 zagr. (Pawiński, Małop., 285). Później wchodził P. aż do ostatnich czasów w skład dóbr Końskie. *Br. Ch.*

Procykowych, młyn w Olszanicy, pow. złoczowski.

Procyń, ob. *Proczyn.*

Procz, węg. *Procsfalva*, wś, hr. szaryskie, lasy, łąki, 228 mk.

Proczert, os. w Jamnej, pow. nadwórniański.

Proczyn, al. *Procyn*, wś, domin. i okr. dominialny, pow. mogilnicki, o $4^1/_2$ klm. na płd. od par. i poczty w Gębicach (Gembitz), st. dr. żel. o 12 klm. w Mogilnie. W r. 1271 komes Lanchomir zapisał P. kościołowi kruszwickiemu; r. 1285 arcyb. gnieźnieński Jakub przysądził wieś tę klasztorowi trzemeszeńskiemu przeciw uroszczeniom Stanisława i Wojciecha, synów Andrzeja, kasztelana nakielskiego (Kod. Wielkp., 554). W 1363 r. toczyły się spory o młyn (Gać) na rzeczce Różannej między dziedzicami P. a wspomnianym klasztorem, któremu przysądzono połowę młyna spornego; r. 1367 Grzymisław, jeden z dziedziców, ułożył się z klasztorem. W r. 1489 piszą się ztąd Proczyńscy (Prosińscy), z których Walenty posiadał część wsi przed r. 1582; przy schyłku zeszłego stulecia należał P. do Ign. Kossowskiego, później do Malczewskich, dziedziców dóbr Myślątkowskich. Wś liczy 24 mk. katol. w 3 dm. Dominium ma 12 dm. i 221 mk.; obszaru 881·25 ha włącznie z folw. Nowawieś, t. j. 680·69 roli, 43·28 łąk, 46·90 pastw., 60·40 lasu, 13·40 nieuż. i 36·58 wody; cz. doch. gr. 6243 mrk; chów bydła, gorzelnia parowa, młyn wodny o 2 kołach, 2 cegielnie i stacya do stanowienia klaczy; właścicielem jest Niemiec. W skład okr. domin. wchodzą Nowa Wieś i młyn „Gać"; cały okrąg ma 14 dm. i 248 mk. (178 kat., 63 prot. i 7 żyd.) *E. Cal.*

Proczynko, osada w Krasnej, pow. nadwórniański.

Proczyska al. *Proszyska* i *Proszysk*, domin., pow. inowrocławski, o 8 klm. na płd.-wschód od Strzelna, par. Kościeszki, poczta w Wojcinie, st. dr. żel. o 21 klm. w Mogilnie; 5 dm. i 62 mk. katol. (w r. 1871); ma 214·03 ha; czysty doch. 1202 mrk; cegielnia. Właścicielem był w r. 1885 Marceli Kugler, dawniej Mierosławscy, dziedzice Mirosławic. P. występują w dok. pod r. 1358 przy rozgraniczaniu dóbr klasztornych mogilańskich i strzelneńskich. *E. Cal.*

Proczyrka, grupa domów w gm. Stebne, pow. wyżnicki, obw. sąd. Uścia Putyłowskiego, na praw. brz. Czeremoszu Białego. *Br. G.*

Proden, dobra prywatne, w okr. zelburskim, pow. iłukszteński, par. dyneburska (Kurlandya). Do dóbr należą folw. Kazimirswahl, Jakobsruh i Hermaniszki oraz mko Nowy Subocz (Neu-Subbat).

Prodkuny, wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Kronie, okr. wiejski Nikodemowo, o 51 w.

od Trok, ma 2 dm., 36 mk. katol. (w 1864 r. 9 dusz rewiz.). *J. Krz.*

Prodobole, os. włośc., pow. kalwaryjski, gm. i par. Ludwinów, odl. od Kalwaryi 9 w., ma 10 dm., 55 mk., 65 mr. W 1827 r. 1 dm., 7 mk. Wchodziła w skład majoratu Ludwinów lit. B. *Br. Ch.*

Produbówka, wś u źródeł rz. Willi, dopł. Teterewa, pow. radomyski, o 10 w. od sioła Wilna al. Wilia (par. prawosł.), ma 95 mk. pł. ob. (20 katol. w 1864 r.). Włościanie nadzieleni zostali 208 dzies. ziemi, ocenionej na 4279 rub., z której płacą 255 rs. 54 kop. rocznie. We wsi znajduje się drewn. kapl. kat. par. Korystyszew, wzniesiona przez dawniejszego dziedzica Jerlicza. Własność Gustawa Belke, który posiada 47 dzies. gr. orn., 282 dzies. lasów i 18 dzies. nieużytków.

Proebbernau (niem.), ob. *Przebrno.*

Proeck (niem.), folw., pow. gierdawski, st. p. i tel. Nordenbork.

Proeken (niem.), wś, pow. gołdapski, st. p. i tel. Gołdap.

Proekuls (niem.) 1.) wś, pow. kłajpedzki, 21 klm. na płd.-zach. od Kłajpedy, nad rz. spławną Mingą, śród rozległej niziny, wystawionej w porze wiosennej i jesiennej na powodzie. Grunt gliniasty; na zachodzie ku Kuryjskiej zatoce torfiska. Mieszkańcy, w liczbie 400, Litwini i Niemcy, trudnią się przeważnie rolnictwem i handlem drobnym. Trzy jarmarki rocznie na bydło i konie. Znajduje się tu urząd nadleśniczy, st. poczt., tel. i kol. żel. tylżycko-kłajpedzkiej; poczta piesza chodzi do Kinten i Aglonen. 2.) **P.**, dobra ryc., tamże. Obszar 1237 ha. 3.) **P.**, dobra, tamże. Obszar 334 ha. *Ad. N.*

Proembock (niem.), fol. do dóbr ryc. Woplauken należący, pow. rastemborski, st. p., tel. i kol. żel. Rastembork. Obszar 163 ha.

Proenken (niem.), ob. *Prynka.*

Proessln (niem.), ob. *Proszczyny.*

Proewoiszen (niem.), wś, pow. ragnecki, st. poczt., tel. i kol. żel. Ragneta.

Profen, 1401 r. *Profen*, wś, pow. jaworski, nad rz. Waidlache, par. ewang. Jawor (odl. $^3/_4$ mili). Posiada kościół par. katol., szkołę katol., szkołę ewang. W 1842 r. zamek z pięknym, rozległym parkiem, folw., 104 dm., 698 mk. (202 ewang.), 2 młyny wodne, hodowla bydła i owiec. Do P. należy folw. Raaben, mający 6 dm., 36 mk. i owczarnię.

Profeska Wólka, wś przy ujściu rzki Kurówki do Wisły, pow. nowo-aleksandryjski (puławski), gm. Nowa Aleksandrya, par. Włostowice. Fabryka krochmalu i mąki kartoflanej, założona około 1880 r. przez przemysłowca holenderskiego.

Progale, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Nowe Berezowo, o 29 w. od Bielska.

Progen (niem.), dobra ryc., pow. welawski, 1 klm. od st. poczt. i tel. Alemborku. Obszar 441 ha.

Progalina, uroczysko, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Romanówka, o 31 w. od Sokółki.

Progalwis, rzeczka w gub. kowieńskiej, lewy dopł. Dobikini, pr. dopł. Windawy.

Progi, ob. *Porohy.*

Prohibna, pot., pow. kosowski. ob. *Mihailewa.*

Prohn (niem.), folw., pow. Franzburg w Pomeranii, 2 klm. od Baltyku; ma st. pocz., 365 mk. ewang.

Prohnen (niem.), dobra z maj. *Feilschmidt*, al. *Prohnen Klein*, pow. morąski, 2 klm. od st. poczt. Miswalde.

Prohon, wś w zach. stronie pow. borysowskiego, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Pleszczenice, ma 18 osad pełnonadziałowych; miejscowość nieco falista, dość leśna. *A. Jel.*

Prohyniec, gajówka na obszarze Barańczyc, pow. samborski.

Projektowicze, mały folw. nad bezim. dopływem Serwecza, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, grunta wyborne, miejscowość nieco falista.

Prokisiel, wś we wschod. stronie pow. rzeczyckiego, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. Chołmecz, o 6 w. od mka Chołmecza i od brzegu Dniepra; ma 39 osad; grunta wyborne, lud zamożny. Własność niegdyś Rokickich.

Prokocice, wś, pow. pińczowski, gm. Dobiesławice, par. Rachwałowice, ma 23 os., 290 mr. W 1827 r. było 17 dm., 180 mk. Wchodziły w skład dóbr Dobiesławice. W połowie XV w. wś Prokoczyce, w par. Rafałowice, była własnością Mikołaja Szalowskiego h. Strzemię, miała 2 łany km., karczmę, 2 zagr. z rolą, od których dziesięcinę snopową płacono kapitule krakowskiej. Za dziesięcinę konopną dawano po 4 pęki, wartości około 5 grzyw. Był tam dwór rycerski z rolą z którego dziesięcinę płacono do Rafałowic (Długosz, L. B., I, 30, 153). Według reg. pob. pow. proszowskiego z r. 1581 wś P., w części Polianowskiego miała trzy półłanki, 1 czyn., 1 kom. bez bydła. Część Mikołaja Złotnickiego $^1/_2$ łana, 1 komor. (Pawiński, Małop., 10, 442). *Br. Ch.*

Prokocim, w 1392 r. *Prohocin*, u Długosza *Krokoczyn* i *Prokoczyn*, w 1490 r. *Proczyn*, wś nad Drwiną, potokiem uchodzącym z prawego brzegu do Wisły, w pow. wielickim, leży w okolicy pagórkowatej, urodzajnej. Od północy przecina jej obszar tor kolei Karola Ludwika między stacyami Płaszów-Podgórze a Bierzanowem, od południa gościniec z Podgórza (6·1 klm.) do Wieliczki. W odsłoniętych łomach występuje tu gips i alabaster. Przed r. 1846

istniała tutaj także komora celna. Wś ma 89 dm. i 522 mk. rzym.-kat.; na obszarze więk. pos. 8 dm. i 63 mk., 49 rzym.-katol. a 14 izr. We wsi jest młyn wodny. Pos. większą wynosi 165 mr. roli, 85 mr. łąk i ogr., 16 mr. pastw. i 52 mr. lasu; pos. mn. 294 mr. roli, 116 mr. łąk i ogr. i 133 mr. pastwisk. Na jej obszarze stoi piękny pałacyk. Pierwotnie należał P. do par. św. Jakuba na Kazimierzu (Długosz, L. B., II, 23), teraz do par. w Bierzanowie. Dyplom Kazimierza W. wydany przy zatwierdzeniu podziału dóbr między Krystynem z Mikluszowic a jego czterema synami: Stanisławem, Jędrzejem, Wydźgą (Wiczga) i Janem (Kod. Małop. Piekos., I, 347) podaje: „Wyszyce cum libertate ipsius Prokocina". Następnie jest P. wymieniony w dyplomie Mikołaja, archid. i administr. dyec. krakow., z r. 1392 (Kod. dypl. katedry krak., str. 166). W XV w. P. był własnością wdowy po Koczwarze lub Czoczwarze, konsulu krakowskim (L. B., II, 23). Obszar dworski oddawał wtedy dziesięciny kościołowi i scholasteryi w Wojniczu, kmiecie zaś, karczma i zagrodnicy proboszczowi u św. Jakuba na Kazimierzu. Aktem z 5 czerwca 1482 r. Stanisław i Jan z Dobczyc, Lanckorony i Prokocima nadają Klemensowi z Górki, kaznodziei polskiemu przy kościele św. Barbary w Krakowie, 17 grzywien na Prokocimie, w myśl testamentu Stanisława Koczwary konsula krak. (Kod. m. Krakowa, wydanie Piekosińskiego, 1882, str. 622). W sto lat później według reg. pobor. z r. 1581 (Pawiński, Małopolska, 40) trzymał P. Łyczko; miał 11 łanów kmiecych, 3 zagrody z rolą, tyleż bez roli, 3 komorników z bydłem, 7 kom. bez bydła. W tych spisach mamy także nazwy w r. 1490 Proczyn a 1491 Prokoczyn. Na początku b. stulecia był P. własnością hr. Wodzickich a później hr. Skorupków. Graniczy na zachód z Wolą Duchacką, na południe z Piaskami Wielkiemi, na wschód z Bierzanowem a na płn. z Płaszowem i Rybitwami. *Mac.*

Prokopie *Majdan*, pow. lubartowski, gm. Syrniki, par. Ostrów.

Prokopów 1.) rus. *Prokopiw*, os. w Libochorze, pow. turczańskim. 2.) **P.** al. *Wojniłów*. W r. 1552 pozwolił Zygmunt August Prokopowi Sieniawskiemu, stol. lwowskiemu, założyć miasto nad rzeczką Sielką al. Wojniłówką, i nazwać je Prokopowem. Widać jednak, że nazwa ta się nie przyjęła, gród bowiem nazwano Wojniłowem (Petruszewycz, Swodnaja litopyś w Literaturnym Sbornyku z r. 1872 i 1873, Lwów, 1874, str. 629).

Prokopów, wś, pow. pleszewski, o 2 klm. na płn.-wschód od mta powiat., par. Grodzisko, poczta w Pleszewie, st. dr. żel. o 5 klm. w Kowalewie; 12 dm., 97 mk. (89 katol. 8 prot.).

Prokopowicze 1.) wś, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Indura, o 26 w. od Grodna a 22 w. od Krynek; ma zarząd gminy indurskiej. 2.) **P.**, wś, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Grzebienie, o 31 w. od Sokółki.

Prokopówka, wś, pow. homelski, gm. Markowicze, ma 34 dm. i 177 mk., z których 1 zajmuje się krawiectwem, 1 szewctwem, 2 obróbką materyałów leśnych, 1 kowalstwem. Wznies. 515 st. n. p. m.

Prokorty 1.) zaśc. szl., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 35 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. kat. 2.) **P.**, zaśc. szl., pow. wileński, w 5 okr. pol., o 25 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. katol.

Prokowo, niem. *Prockau*, wś włośc., pow. kartuski, st. p. i par. ewang. Kartuzy $^5/_8$ mili odl., katol. Chmielno; zawiera 22 gburskich posiadłości i 34 zagród, 2058 mr. obszaru wraz z jeziorem (60 mr.). Szkoła kat. w miejscu. W 1869 r. 510 mk., 506 kat., 4 ew., 61 dm. Za czasów krzyżackich należało P. do wójtostwa mirachowskiego, ale miało jeszcze polskie prawo i płaciło od radła 18 skojców. Około r. 1440 leżało tu z 8 radeł $6^1/_2$ odłogiem. R. 1495 nadaje król Olbracht wś P. kartuzyanom w Kartuzach. Dan w Toruniu feria quinta ante dominicam Judica proxima. Między świadkami są wymienieni: bisk. warmiński Łukasz, chełmiński Szczepan, Jan Bysza, woj. ruski, Ambroży de Pampów, sieradzki, Mikołaj Bażyński, malborski, Karol de Felden, chełmiński, Mikołaj de Wolkaw, pomorski; dalej kasztelani: Jan de Dambrow, chełmiński, i Maciej de Waplitz, t. j. z Waplewa, elbląski, wreszcie podkomorzowie: Eberhard Powersche, chełmiński, Andrzej z Borzechowa, malborski, i Jan de Wolkow, elbląski (ob. Cod. dipl. Cartusiae w Peplinie, str. 230). Jeszcze dziś płaci kasa rządowa co rok 19 tal. na odprawienie aniwersarza za duszę fundatora. Tutejsze wolne sołectwo posiada przywilej z r. 1675, karczma z r. 1801; uwłaszczenie czynszowników nastąpiło r. 1820.

Prokowskie Zarośla, niem. *Prockauer-Gestraeuch*, wś, odl. $^1/_2$ mili od Kartuz, założona w obecnem stuleciu, na obszarze lasu król., sprzedanego w 1837 r. Zawiera 5 gburskich, posiadłości, 217 mr.; 1869 r. 71 mk., 60 kat., 11 ew., 6 dm. *Kś. Fr.*

Prokuratowszczyzna, wś gub. grodzieńskiej, w b. ziemi bielskiej.

Prokurowa, wś, pow. kossowski, odl. 23 klm. na zach. od sądu pow. i urz. tel. w Kossowie, a o 15 klm. na płd.-zach. od rz.-kat. par. i urz. poczt. w Pistyniu. Leży w głębokich górach karpackich, rozrzucona po nad niezliczonymi potokami, zlewającymi się do rzeczki Pistynki, dopływu Prutu. Granice:

wschod. Szeszory, połud. Brustury, zachod. Kosmacz, półn. Akreszory. W płn.-zach. stronie stoi na wzniesieniu Schelen znak triang. wznies. 449·7 mt. n. p. morza Czarnego. Obszar dwor. 430 mr. lasu, włośc. 1409 mr. W 1857 r. 786 mk.; w 1870 r. 715; w 1880 r. w gminie 874; gr.-kat., w 1887 r. 949, par. Szeszory o 12 klm. Cerkiew p. w. N. P. M. drewniana, bardzo stara. Szkoła filialna. P. należy do dóbr rządowych. *B. R.*

Prole, wś na pol. Warmii, pow. olsztyński, par. Lamkowo, st. p. i tel. Wartembork, st. kol. żel. Wieps. R. 1581 nadaje bisk. warmiński, Marcin Kromer P. swemu bratu. R. 1656 należą do Radzimińskiego. *Ad. N.*

Prolejki, wś i kol., pow. augustowski, gm. Hołynka, par. Teolin, odl. od Augustowa 48 w.; wś ma 18 dm., 171 mk., 27 osad, 365 mr.; fol. 1 dm., 3 mk.; należy do majoratu rząd. Łabno. W 1827 r. 20 dm., 117 mk.

Prolenau, fol. dóbr pryw. Sussei, w obw. zelburskim, pow. iłukszteński, par. dyneburska (Kurlandya).

Prolna al. *Ławrowo*, zaśc. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 51 w. od m. Wilejki, przy b. drodze pocztowej z mka Ilii do mka Radoszkowicz, 1 dm., 3 mk. prawosł.

Prom al. *Podpromie*, grupa domów w gm. Drabinianka, pow. rzeszowski, nieopodal przewozu na Wisłoku pod Rzeszowem. Wznies. 211 mt. (szt. gen.). *Br. G.*

Promiadziów, dwór, pow. rossieński, par. girtakolska, własność Kajsarowej.

Promicz al. *Promierz*, fol. i dobra nad rz. Pierczajką, pow. kalwaryjski, gmina i par. Udrya, odl. od Kalwaryi 47 w., leży na samej granicy pow. maryampolskiego, niedaleko od Balwierzyszek, ma 23 dm., 69 mk. W 1827 r. 4 dm., 44 mk. P. Buchta, os., ma 1 dm., 22 mk. Dawna własność rodu Pakoszów h. Prawdzic. Był tu zbór kalwiński, którego fundatorem i patronem był właściciel tych dóbr Teofil Pakosz, żyjący około 1680 r. Pastor tutejszy miał kilka włók gruntu, chłopów czterech i pieniędzy 320 złp. od sumy 4000, na ten zbór legowanej od Hrehorego Mińskiego, strażnika litew. i żony Katarzyny z Kopaszczewskich. Wiernych w 1715 r. nie wiele było; sam patron tylko i dom jego: Hrehory Pakosz, Wolan i Szweryn; w r. 1732 znajdował się on jeszcze w ręku kalwinów, ale w r. 1754 już go nie posiadali. Dobra P. własn. Józefa Narbuta miały 5369 mr. ziemi dwors. Dykc. Echarda nazywa P. miastem (w woj. i pow. trockim). Dobra P. w 1866 r. składały się z folw.: P., Pierszajka, Tamuliszki, Adasin al. Strogiszki, attyn.: Pas, Markowszczyzna, Stroga i Posada Strzelca, rozl. mr. 2540: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 751, łąk mr. 129, past. mr. 44, nieuż. mr. 36, razem mr. 960; bud. mur. 13, z drzewa 14; płodozmian 12-polowy; fol. Pierszajka gr. or. i ogr. mr. 381, łąk mr. 104, past. mr. 14, nieuż. mr. 18, razem mr. 517; bud. mur. 1, z drzewa 9; płodozmian 12-polowy; fol. Tamuliszki gr. or. i ogr. mr. 97, łąk mr. 6, past. mr. 4, nieuż. mr. 3, razem mr. 110; bud. z drzewa 5; płodozmian 8-polowy; fol. Adasin al. Strogiszki gr. or. i ogr. mr. 291, łąk mr. 38, past. mr. 8, nieuż. mr. 11, razem mr. 348; bud. mur. 1, z drzewa 7, płodozmian 9-polowy, las mr. 605 urządzony w kolei 60-letniej; pokłady torfu. W skład dóbr dawniej wchodziły: wś P. os. 16, z gr. mr. 419; wś Koleśniki os. 21, z gr. mr. 440; os. Popoje z gr. mr. 34; wś Karkliny os. 14, z gr. mr. 319; wś Zegary os. 18, z gr. mr. 375; wś Jackany os. 25, z gr. mr. 232; wś Szuksztele os. 10, z gr. mr. 215; wś Podworzyszki os. 11, z gr. mr. 11; wś Jawojszany os. 87, z gr. mr. 356; wś Narkuny os. 19, z gr. mr. 35; wś Swirniszki os. 7, z gr. mr. 25; wś Kaleśnie os. 4, z gr. mr. 5; os. Tamuliszki z gr. mr. 1.

Promieże, zaśc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno, okr. wiejski Sabowa, o 10 w. od gminy, 12 dusz rewiz.

Promiszki 1.) wś, pow. augustowski, gm. Sztabin, par. Krasnybór, odl. od Augustowa 12 w., ma 21 dm., 176 mk. W 1827 r. 9 dm., 51 mk. 2.) **P.**, pow. augustowski, gm. Kolnica, par. Augustów, odl. od Augustowa 12 w., ma 2 dm., 18 mk. W 1827 r. 3 dm., 22 mk.

Promna, wś i fol. nad rz. Pilicą, pow. grójecki, gm. i par. Promna, odl. 20 w. od Grójca, posiada kościół paraf. drewniany i szkołę początk., młyn wodny, pokłady torfu, 449 mk. W 1827 r. 34 dm., 387 mk. Kościół tutejszy niewiadomej erekcyi. Parafia przeniesiona tu została z Biejkowa. Już w 1616 r. kościół był zrujnowany. W 1805 r. kościół tutejszy jako zrujnowany, został z rozkazu władzy rozebrany a materyał sprzedano przez licytacyą. Parafianie wystawili nowy z drzewa, który spłonął w 1857 r., skutkiem czego nabożeństwo odprawiano w kaplicy. W 1885 r. fol. P. pozostały po rozdziale obszerniejszych dóbr, rozl. mr. 1500: gr. or. i ogr. mr. 600, łąk mr. 172, past. mr. 3, lasu mr. 626, nieuż. mr. 99; bud. mur. 25, z drzewa 14; płodozmian 4 i 8-polowy, las nieurządzony. Wś P. os. 40, z gr. mr. 677; wś Zbrosza Mała os. 17, z gr. mr. 31. P. par., dek. grójecki, 1984 dusz. P. gm. należy do sądu gm. okr. II w os. Goszczyn, st. poczt. Białobrzegi, ma 12,451 mr. obszaru i 2500 mk.; urząd gm. w Falęcicach. *Br. Ch.*

Promnice, może *Prądnice*, niem. *Premnitz*, os., pow. poznański, o 4 klm. na zach.-połud. od Gośliny Murowanej, wzdłuż praw. brzegu Warty, par. Owińska, 49 dm., 382 mk. (138 kat., 244 prot.); poczta w Gośliniu, st. dr. żel. o 10 klm. w Wargowie. W poblizkiej mogile

znaleziono kościotrupy, a na cmentarzysku popielnice i naczynia bronzowe. *E. Cal.*

Promniec, potok, powstaje w gm. Lężyn, pow. jasielski, z dwóch strug, jednej od wsch., drugiej zaś od płn. Potok płynie ku płn.-zach. wzdłuż gościńca żmigrodzko-jasielskiego, a minąwszy wś Swirchową uchodzi do Wisłoki z praw. brzegu, ubiegłszy 6 klm. Ujście znajduje się na granicy Swirchowy i Zarzycza.

Promnik al. *Promnica*, rzka w pow. garwolińskim, poczyna się pod wsią Ostrożeń, płynie ku zach. przez Gończyce, Łaskarzew i pod Damirowem wpada z praw. brzegu do Wisły. Długa 21 wiorst.

Promnik 1.) fol., pow. rawski, gm. Góra, par. Żdżary, odl. 21 w. od Rawy, ma 1 dm, 30 mk. W 1885 r. fol. P. lit. A B rozl. mr. 485: gr. or. i ogr. mr. 417, łąk mr. 61, nieuż. mr. 7; bud. mur. 1, z drzewa 4; płodozmian 9-polowy. 2.) **P.**, wś, fol. i dobra nad rzką bezim., pow. kielecki, gm. Piekoszów, par. Strawczyn, odl. 14 w. od Kielc, posiada pokłady wapienia, piec wapienny, młyn wodny. W 1827 r. było 45 dm., 243 mk. Dobra P. składały się w 1886 r. z fol. P. i Ruda Strawczyńska, attyn.: Kamieniec, Piotrowice, Bukowko i Ogrójec, rozl. mr. 1614: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 469, łąk mr. 45, past. mr. 20, lasu mr. 636, odpadki mr. 2, nieuż. mr. 36, razem mr. 1208; bud. mur. 14, z drzewa 4; płodozmian 9-polowy; fol. Ruda Strawczyńska z attynen. Kamieniec gr. or. i ogr. mr. 298, łąk mr. 84, nieuż. mr. 24, razem mr. 406; bud. mur. 9, z drzewa 6; płodozmian 9-polowy. Wś P. os. 52, z gr. mr.. 629; wś Ruda Strawczyńska os. 28, z gr. mr. 575: wś Małogoskie os. 7, z gr. mr. 215; wś Akwizgran os. 7, z gr. mr. 170. 3.) **P.**, wś, ob. *Prądnik. Br. Ch.*

Promno 1.) al. *Prądno*, niem. *Claraslust*, fol., pow. czarnkowski, par. i poczta w Czarnkowie, odl. 6 klm., stacya drogi żel. 17 klm. w Trzciance, okr. domin. Sarbia, 1 dm., 18 mk. 2.) **P.**, ob. *Prądno, Prądnickie Holendry*, pow. średzki.

Promowa, os. szl., w pow. rowieńskim, należy do dóbr Hubków.

Promówka, ob. *Poromówka.*

Promsza, rzka w pow. nowogródzkim i słonimskim, mały prawy dopływ Mołczadzi, lew. dopł. Niemna. Jestto właściwie dalszy ciąg rzki Droczyłówki, biorącej początek w pow. nowogródzkim, we wzgórzystej okolicy wsi Koszelewo. Nazwę P. przybiera na granicy pow. nowogródzkiego i słonimskiego. *A. Jel.*

Promusz, zasc. i os. młyn. nad rzką Promuszką, pow. wiłkomierski, par. Wiłkomierz (o 8 w.).

Promuszka, rzeczka w pow. wiłkomierskim, wypływa z jez. kurońskiego i wpada do Muszy; długa 4 w.

Promyk, pow. jędrzejowski, gm. Wodzisław, par. Krzcięcice.

Promyślata, zaść pryw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Łuczaje, o 80 w. od mta Wilejki, 1 dm., 2 mk. kat.

Proncewicze, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Krasne (Krasne Sioło), okr. wiejski Ułanowszczyzna, o 7 w. od gminy, 11 dusz rewiz. jednodworców; należy do dóbr skarbowych Krasne Sioło.

Pronczaki, wś, pow. nowogródzki, w 5 okr. pol. snowskim, gm. snowska, w pobliżu gośc. z miasteczka Wiedźmy do fol. Dubiny, ma 23 osad pełnonadziałowych; miejscowość bezleśna, grunta i łąki urodzajne. *A. Jel.*

Pronczejkowo, wś i dobra, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Horodek (Gródek), o 5 w. od gminy a 45 w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. z Mołodeczna do granicy pow. mińskiego; fol. ma 1 dm. i 21 mk., wś zaś 29 dm. i 164 mk. (77 dusz rewiz.); własność Tyszkiewiczów.

Pronia, rzeka w gub. mohylewskiej, prawy dopływ Soży. Bierze początek w pow. horeckim z błota w pobliżu wsi Antipeńki (gm. Światoszyca), przepływa w kierunku południowym przez pow. czauski, następnie rozgranicza pow. bychowski od czerykowskiego i pod Propojskiem uchodzi do Soży. Długa do 150 w., szeroka pod Horkami około 5 saż., pod mkiem Drybinem 4 saż., w pow. czauskim od 5 do 10 saż. a w bychowskim i czerykowskim od 10 do 15 saż. W górnym biegu ma brzegi nizkie, błotniste; poniżej miasta Horek płynie śród dość głębokiej doliny, mającej od 1 do 2 wiorst szerokości i pokrytej przeważnie łąkami, w nielicznych miejscach przerzniętemi zaroślami lub niewielkimi laskami. Dno rzeki powyżej Horek jest przeważnie iłowate, poniżej zaś piaszczyste albo kamieniste. W wielu miejscach pokryte roślinnością wodną. Wezbranie wiosenne zaczyna się w końcu marca i trwa w górnym biegu przez tydzień lub dwa tygodnie, w dolnym zaś około miesiąca. W pow. horeckim szerokość rozlewu nie przewyższa zwykle 50 saż., w czauskim w niektórych miejscach dochodzi od 1—1½ w. a pod mkiem Drybinem nawet do 3 w.; w pow. bychowskim i czerykowskim wynosi od 1—1½ w. Młyny na P. znajdują się: w pow. horeckim pod wsiami: Sawa, Rodyonówka i Seńkowo oraz w pobliżu Horek; w pow. czauskim pod wsiami: Założe, Skwarsk i Piotuchówka. W pow. bychowskim i czerykowskim nie ma młynów na Proni. Promy znajdują się w pow. czauskim pod wsiami: Założe, Drużenopol, Skwarsk, Pucek, Starosiele i Wysokie; w pow. bychowskim i czerykowskim pomiędzy siołami Ciepłem (Tepłym) i Berezówką. Oprócz mostów znajdu-

jących się zwykle przy młynach, ważniejsze znajdują się pod mkiem Drybinem, pod słobodą Dranicką i w pobliżu Propojska pod szosą moskiewsko-warszawską. Spław zaczyna zię w pow. czauskim od wsi Pucek. Pronia przybiera od praw. brzegu: Pniewkę, Basię (z lewobocznym dopływem Koszną) i Restą al. Retę (przybierającą od praw. brzegu Rudzieję, Bielicę i Chotin, od lewego zaś Nawoznicę i Wilią); od lew. brzegu wpadają do niej Bystra, Wierzbówka i Koszanka. *J. Krz.*

Proniatyn, wś, pow. tarnopolski, odl. 6·4 klm. na płn.-zach. od ststwa, sąd. pow., urz. poczt. i tel. w Tarnopolu. Granice: wschód Biała, płd. Kutkowce, zachód Dołżanka, płn. Hłuboczek Wielki i Czystyłów. Leży przy płn.-zach. krańcu stawu Tarnopolskiego, nad rz. Seret. Między P. a Białą i Czystyłowem przechodzi tor kol. żel. lwow.-tarnopol. Obszar dwor. 758 mr., włośc. 1294 mr. Są tu łomy piaskowca. W 1857 r. 429 mk.; w 1880 r. w gm. 612, na obsz. dwor. 39, wszyscy gr.-katol.; par. Kutkowce, szkoła etat. o 1 naucz., kasa pożyczk. gm. z kapit. 2370 złr. Właśc. pos. dwor. Jakub Gall. W Warszawie 19 listopada 1743 r. August III pozwala Jerzemu Hondorfowi, stol. inflanckiemu, podpułk. piechoty, zlać prawa dożywocia przysługujące mu na wsiach królewskich Kutkowicach (teraz Kutkowce) i Proniatynie, w woj. ruskiem, ziemi halickiej a pow. trembowelskim, na Józefa Potockiego, woj. poznańskiego, leżajskiego itd. ststę, hetmana w. kor. (A. g. i z., t. X, str. 240 ustęp 7095). W Warszawie 7 lutego 1762 r. August III rozszerza prawa Józefa Potockiego, star. leżajskiego, do dóbr Kutkowce i Proniatyn na żonę jogo Teresę z Ossolińskich (tamże, str. 431, ustęp 7291). Proniatyńskie starostwo niegrodowe, w pow. trębowelskim, podług spisów podskarbińskich z r. 1771 obejmowało: Proniatyn i Kutkowce z przyległościami, które w tym czasie posiadał Józef Potocki, z żoną Teresą z Osolińskich, opłacając kwarty złp. 1065 gr. 28, a hyberny złp. 13 gr. 25. Rząd austryacki sprzedał te dobra dnia 14 sierpnia r. 1776 Janowi Orłowskiemu za złot. reń. 20,500. Potem należały do Turkułów i Mierów. *B. R.*

Pronieszki, wś w płn. części pow. borysowskiego, w 3 okr. pol. i gm. Dokszyce, przy drożynie z Łydnicy do Hołubicz, ma 2 osady.

Proniewicze 1.) wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Rajsk, o 3 w. od Bielska. 2.) **P.**, okolica szlach., pow. grodzieński, w 2 okr. pol, gm. Krynki, o 43 w. od Grodna.

Proniewszczyzna, folw., pow. konstantynowski, gm. Hołowczyce, par. Sarnaki, st. poczt. Janów, okr. sąd. Komarno, ma 136 mr., w tem 98 mr. roli, 37 mr. lasu.

Pronikau (niem.), ob. *Prątnica.*

Proniłów, wś, pow. latyczowski, par. Międzybóż; cerkiew. Należała do ks. Adama Czartoryskiego; ob. Arch. J. Z. R., cz. III, t. 2: 578. *X. M. O.*

Proniuny, wś i fol., pow. kalwaryjski, gm. Nadniemeńska, par. Rumbowicze, odl. od Kalwaryi 60 w.; wś ma 13 dm., 90 mk.; folw. 5 dm., 25 mk. W 1827 r. było 9 dm., 62 mk.

Proniuny 1.) zaśc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Dziegieniewo, o 8 w. od gminy, w 1864 r. 1 dusza rewiz.; należy do dóbr Kamionka, Łokuciewskich i Leszczyńskich. 2.) **P.**, folw. szl., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 18 w. od Oszmiany, 1 dm., 10 mk. katol.; kaplica katol. par. Soły. 3.) **P.**, wś włośc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 16 w. od Oszmiany, 4 dm., 47 mk. katol. *J. Krz.*

Proński 1.) 1-sze, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Zaporocz, o 4 w. od gminy, ma 57 dusz rewiz.; należy do dóbr Augustowo Świąteckich. 2.) **P.** 2-gie, wś, tamże, o 4 w. od gminy, ma 40 dusz rewiz.; należy do dóbr Mokrzyca, Jewdokimowych. 3.) **P.**, wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 64 w. od Swięcian, 17 dm., 250 mk. (240 prawosł., 10 katol.).

Prońsk, w dokum. *Pryńsk*, *Pruńsk*, mto pow. gub. riazańskiej, nad rz. Pronią, pr. dopływem Oki, o 143 w. od Riazania, ma 1641 mk., 7 cerkwi, szkołę powiat. i miejską, szpital, 6 fabryk mniejszego znaczenia, jarmarki; st. pocztowa. Starożytne, założone w 1186 r. przez ks. Wsiewołoda i Światosława, warowne, później siedziba udzielnych książąt Prońskich, zburzone przez Mongołów w 1237 r. W 1372 r. weszło w skład ks. riazańskiego, następnie przyłączone do w. ks. moskiewskiego, pamiętne bitwą z Tatarami krymskiemi pod wodzą chana Gireja w 1541 r. *Prońskí powiat* ma na przestrzeni 2112 w. kw. 90974 mk., trudniących się głównie rolnictwem i przemysłem. Powierzchnia wzniesiona, częścią zaś równa, grunt gliniasto-piaszczysty. Znajduje się tu ruda żelazna, glina garncarska, wapno, źródła wody żelazistej. Znaczniejsza rzeka Pronia. Lasy zajmują 14% ogólnej przestrzeni.

Pronzendorf, 1452 *Bruntzelndorf*, wś, pow. stynawski, par. ewang. Kunzendorf, kat. Krehlau. W 1842 r. 73 dm., 2 folw., 486 mk. (127 katol.), szkoła ewang., szkoła kat., młyn wodny, hodowla owiec i bydła.

Propimo, wś, pow. rossieński, gm. chwejdańska.

Propojsk, mko na prawym, wyniosłym brzegu Soży, przy ujściu do niej Proni, pow. starobychowski, przy dawnej szosie moskiewsko-warszawskiej, w 2 okr. pol., gm. Propojsk, o 55 w. od Bychowa a 88 w. na płd.-wschód

od Mohylewa. W 1880 r. było tu 2123 mk. (1023 męż. i 1100 kob.), w tej liczbie 1071 prawosł., 10 katol. i 1042 żydów; 341 dm. drewnianych (107 należy do chrześcian a 154 do żydów), letnia rezydencya właścicieli, w prześlicznym położeniu na stromym brzegu Soży, otoczona pięknym parkiem; 40 sklepów drewnianych; 2 cerkwie murowane, z których jedna p. w. Narodzenia N. M. P., wzniesiona w 1793 r. przez ks. Golicyna; synagoga drewniana i 4 szkoły żydowskie. W P. znajduje się: biuro 2 okr. policyjnego (stanu), zarząd gminny, szkoła ludowa, lecznica wiejska, biuro sędziego pokoju 7 rewiru okr. mohylewskiego, poczta, biuro poborowe; fabryka kafli, zatrudniająca 21 robotn. i produkująca za 2800 rs., 2 fabryki powrożnicze, zatrudniające 33 robotn. i produkujące za 4500 rs. rocznie, oraz trzy wiatraki. Na znajdującej się przystani na Soży ładuje się rocznie średnio do 25 statków. W ciągu 9 lat (1872—80) naładowano średnio rocznie na 10 statków 98420 pudów wartości do 30610 rs., wyładowano zaś z 14 statków 95,640 pudów, wartości 79160 rs. W miasteczku odbywa się małoznaczący jarmark w 10 piątek po Wielkiejnocy. Jest to starożytna osada, wymieniona w XIV w. w liczbie miast zależnych od Kijowa. Wraz z innymi nadane przez Wład. Jagiełłę Skirgajle, ks. trockiemu i połockiemu. W 1430 r. należy do Swidrygajły. Od końca XV w., jako mto pograniczne z posiadłościami w. ks. moskiewskich ulegało częstym napadom, podobnie jak podczas wojen kozackich. W 1511 r. otrzymali mieszkańcy przywilej wnoszenia podatków bezpośrednio do skarbu. W tym też czasie było mtem królewskim i stanowiło sstwo niegrodowe, leżące w pow. rzeczyckim woj. mińskiego i zajmujące znaczną część dzisiejszego pow. bychowskiego. Wedle metryk litewskich obejmowało od 1518 r. miasta: P. i Czeczersk, z zamkami, wsiami i dobrami Czeryszcze, Jeziora, Hryby, Łapicze, Hołowczyce albo Hołowacze, które od t. r. posiadali kolejno: Czartoryscy, Wiszniewscy, Zenowiczowie, Sołtanowie, Służkowie, Krasińscy, Zaronkowie, Niezabitowscy, Sapiehowie, Chreptowiczowie, Massalscy, Brzostowscy, wreszcie z mocy przywileju króla Stanisława Augusta z d. 25 kwietnia 1769 r., po śmierci Stanisława Brzostowskiego, dzierżył te dobra narodowe Niesiołowski, kasztelan nowogródzki, opłacając zeń kwarty złp. 9902 gr. 6. Podczas wojny północnej w pobliżu P., pod wsią Leśną, wojsko Piotra W. odniosło d. 28 września 1708 r. zwycięztwo nad armią szwedzką pod wodzą Lewenhaupta. D. 16 września 1772 r. przeszło pod panowanie Rossyi i wkrótce potem darowane zostało przez cesarzową Katarzynę II ks. Aleks. Golicynowi. Obecnie należy do Muromcowej, Gmina propojska ma 6459 mk. (1518 męż., 1609 kob. i 3332 dzieci), z których 594 zajmuje się przemysłem leśnym W gminie znajduje się 6936 dzies. lasów prywatnych i 1079 dzies. włościańskich.

Prora (niem.), las na Rugii, pow. rugijski, własn. ks. Putbus, st. p. Zirkow, 4·5 klm. odl.

Proroki al. *Bogacze*, grupa chat w obr. Tarnawy Dolnej, pow. żywiecki. *Br. G.*

Prorokowa Góra, wzgórze po części lesiste, w gm. Tarnawa Dolna, pow. żywiecki, nad ujściem Tarnawki do Skawy, z lew. brzegu, na płd. brzegu Tarnawki a zach. brz. Skawy, pod 37°14′ wsch. dłg. g. F. a 49°46′12″ płn. sz. g. Wznies. 584 mt. Od strony płd. powstaje potok Błądzonka, dopływ Stryszawki.

Prorokowo, pow. szczuczyński, gm. Pruska, par. Bargłów.

Prorów, jez. w pow. rohaczewskim; rocznie poławia się około 20 pudów szczupaków, linów, płoci, okoni i jazów.

Prorwy 1.) wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Łopacińskich Leonpol, o 6½ w. od gminy, 15 dusz. rewiz. 2.) **P.**, wś włośc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Przebrodź, okr. wiejski Skakuny, o 37 w. od gminy a 45 w. od Dzisny, ma 2 dm., 9 mk. prawosł. (7 dusz rewiz. w 1864 r.).

Prość, mała rzeczka w pow. borysowskim, wypływa z błota Kałuhy, leżącego na zachód od wsi Makowie, w dobrach mściskich. Płynie przez wś Makowie, potem kanałem wykopanym w celu osuszenia łąk bagnistych, którym przebiegłszy 930 prętów wchodzi w własne koryto, dalej przebiega jez. Bustowo i wpada do rz. Berezyny z prawej strony na granicy dóbr mściskich i budzienickich. Brzegi P., jako też kanału przez który płynie, są niskie i bagniste; dawne koryto Prości zarosłe trawą błotną. *T. S.*

Prościanka, rz. w gub. mińskiej, lewy dopływ Świsłoczy, pr. dopł. Berezyny.

Proście, piękne dobra nad rz. Uszą, pow. nowogródzki, w gminie horodziejskiej, dawna własność Protasewiczów, ma 64 włóki. Grunta i łąki wyborne, znaczne dochody z młynów i propinacyi. Obecny właściciel Maurycy Protasewicz zaprowadził piękne we wszystkich gałęziach i zamożne gospodarstwo. Znajduje się tu kaplica katol. par. Połoneczka, dawniej par. Mir. Miejscowość małoleśna, falista, rezydencya piękna. *A. Jel.*

Prościeniec, kol., pow. błoński, gm. Guzów, par. Szymanów. Powstała na rozparcelowanej części dóbr Miedniewice.

Prościuny, pow. władysławowski, gm. Świątoszyn, par. Poniemoń Fergisa, odl. od Władysławowa 45 w., ma 8 dm., 105 mk. W 1827 r. 8 dm., 63 mk.

Proseczanka, rzeka podgórska, w hr. lip-

towskiem, powstaje po płn. stronie pasma Tatr liptowsko-orawskich i płynie na płd. jarem górskim przez Tatry liptowsko-orawskie, przerzucając się na ich stronę południową, przepływa wieś Prosek i poniżej Sielnicy uchodzi do Kwaczanki. Długość biegu 9 klm. U płn. wejścia w pasmo Tatr wznies. 783 mt., ujście 541 mt. *Br. G.*

Prosek al. *Prosnek*, wś, w hr. liptowskiem, w pow. mikułaskim, nad Proseczanką, u płd. stóp Tatr liptowskich, a na płn. od wsi Sielnicy. Wznies. 598 mt. npm. W 1880 r. 50 dm., 313 mk., obszaru 2929 kw. sąż. katastr. Sąd pow. w św. Mikułaszu. (St. poczt. Sielnica. W miejscu znajduje się par. łac. z 1826 r., poprzednio należała do par. św. Anny. Metryki od 1779 r. Kościół p. w. św. Elżbiety. *Br. G.*

Prosiaczka, rus. *Porosiaczka*, gorzelnia, młyn i zabudowania włościańskie w Nagórzanach, pow. zaleszczycki.

Prosiczny, potok, powstaje w gm. Hryniawa, pow. kosowskim, ze źródeł leśnych, płynie na płn.-wschód przez obszar Hryniawy i Hołowego, gdzie, ubiegłszy 5 klm., uchodzi do Czarnej, dopływu Czeremoszu. *Br. G.*

Prosiecz, mały zaśc., pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. krugowicka, przy gościńcu poczt. nieświesko-pińskim, o 4 w. na płn. od st. Lubaszewo, w pobliżu toru dr. żel. baranowicko-pińskiej. *A. Jel.*

Prosie Błota, bagna na obszarze dóbr ryc. Gruenfelde w pow. sztumskim, wymienione w przywileju z r. 1316 (ob. Gesch. d. Stuhmer Kr. Schmitta, str. 246).

Prosiełkowicze al. *Prosiłkowicze*, urzęd *Peresiełkowiczy*, folw., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajów, o 9 w. od Dzisny, ma 1 dm., 10 mk.; dobra za poddaństwa liczyły 52 dusz rewiz. i miały 510 dzies. ziemi dworskiej. Własność dawniej Mogilnickich, później Rypińskich. Znajduje się tu kapl. katol. murowana p. w. N. M. P., wzniesiona w 1762 r., dawniej filia par. Dzisna.

Prosienica, wś i folw., pow. ostrowski, gm. Jasienica, par. Ostrów. Wieś włośc. ma 171 mr., część szlachty drob. 284 mr., folw. P. 144 mr. W 1827 r. było 26 dm., 141 mk.

Prosika, wś, pow. nowogradwołyński, gm, serbowska, 35 dusz włościan., ziemi włoś. 112 dzies. Należy do dóbr kurczyckich hr. Męcińskiej. *L. R.*

Prosinówki, dobra, pow. połocki, własność Ogińskich.

Prosit (niem.) folw., pow. gierdawski, st. p., tel. i kol. żel. Klein Gnie.

Prositten (niem.), wś kośc. na niem. Warmii, pow. reszelski, dekanat jeziorański, st. p. i tel. Bisztynek.

Proskau, ob. *Pruszków.*

Proskówka, grupa chat w gm. Stróży, na praw. brz. Raby, przy granicy Górnej Wsi, naprzeciwko ujścia pot. Mikoszeza. *Br. G.*

Proskownia, wś, pow. iłżecki, wchodziła w skład dóbr rząd. Grabków.

Proskurnie, wś, pow. rohaczewski, gm. Strzeszyn, ma 76 dm. i 474 mk., z których 1 zajmuje się krawiectwem, 1 bednarstwem.

Proskurów (urzęd.), mylnie *Płoskurów*, właściwie *Płoskirów*, mto powiatowe gub. podolskiej, przy ujściu rz. Płoski (zkąd nazwa mta) do Bohu, położone pod 49°26′ płn. szer. i 44°39′ wsch. dług., na błotnistej równinie, otoczonej wzgórzami. Odl. o 87 w. od Kamieńca a 50 w. od Wołoczysk, komory pogranicznej, połączone jest traktem pocztow., przechodzącym na Wołyń do Starego-Konstantynowa oraz przez obecnie budowaną drogę bitą (szosę) przez Kamieniec do Isakowiec na granicy Galicyi. Znajduje się tu st. dr. żel. odesko-wołoczyskiej (między Bohdanowcami a Czarnym Ostrowem, o 454 w. od Odessy a 92 od Żmerynki), połączona z miastem drogą bitą, st. tel. rządowa i kolejowa, poczta, urząd powiatowy i zjazd sędziów pokoju, kościół par. katol. p. w. św. Anny, wymurowany na miejscu dawnego drewnianego w 1801 r. przez Macieja Żurowskiego, prezesa sądów granicznych. Kościół ten znajduje się w starem mieście, gdzie dawniej był także zameczek, z którego niema śladów. Parafia (od 1715 r.) miała w 1884 r. 8684 wiernych, po większej części Mazurów, osiedlonych tu jeszcze przez Zamoyskich; zachowali oni ubiór, mowę i zwyczaje i oznaczają się wielkiem przywiązaniem do kościoła. Na starym cmentarzu, dziś w obrębie miasta położonym, jest kaplica katolicka. Cerkiew murowana p. w. N. P. M., wzniesiona w 1837 r. i uposażona 35 dzies. ziemi, ma do 2000 parafian; druga cerkiew p. w. Wniebowzięcia, na cmentarzu. W 1881 r. było 14554 mk., obecnie jest z górą 15,000; przed otwarciem dr. żelaznej było zaledwie 6794, ludność więc wzrasta ciągle. Pod względem wyznań jest 3472 katol., 7437 żydów, reszta prawosławnych. Pod względem stanów jest 212 szlachty, 19 duchow. i około 10,000 mieszczan, reszta włośc. Miasto błotniste, bruku dotąd nieposiada, ma do 800 domów, po większej części drewnianych, kilkanaście większych sklepów i magazynów. Handel, zwłaszcza zbożem, dość znaczny. Z fabryk znajduje się: 2 fabryki świec łojowych z produkcyą 5500 rs.; fabryka mydła z produkcyą 1400 rs.; gorzelnia, założona w 1878 r., z aparatem Galla, zatrudnia 10 ludzi, przerabia 17273 pudów, wyrabia 691,274 stopni spirytusu i opłaca 39,409 rubli akcyzy; duży młyn krupczatny, zatrudnia 9 ludzi, przerabia do 3100 czetwerti zboża, na 27,900 rs.; 2 browary zatrudniają 6 ludzi, z produkcyą 2600 rs.; 2 fabryki wód

mineralnych, produkują za 2200 rs.; fabryka tytuniu przerabia 779 pudów tytuniu bessarabskiego, krymskiego i miejscowego, wyrabia 95,400 sztuk cygar, zatrudnia 10 ludzi, opłaca akcyzy 7673 rs.; 3 cegielnie z produkcyą 5000 rs., zatrudniają 33 ludzi; fabryka powozów Dorożyńskiego, zatrudnia 17 ludzi; razem 24 fabryk (według wykazu kijowskiego komitetu), zatrudniających 131 robotników i prod. za 88,000 rs. Rzemieślników jest w ogóle 508. Odbywają się w mieście dwa jarmarki na rok. Pod względem sanitarnym jest w mieście 7 lekarzy, 2 apteki, skład materyałów aptecznych, szpital miejski na 25 łóżek i szpital więzienny na 7 łóżek. Pod względem oświaty znajduje się dwuklasowa szkoła miejska. Do par. katol., oprócz P., należą wsie: Arkadyówka, Chodakowce, Dawidkowce, Hreczane, Hryniowce Lasowe, Iwankowce, Kalinówka, Karpowce, Krzyszkowce, Kopystyn, Leźniów, Maćkowce, Malinicze, Oleszyn, Peczyska, Rakowa, Różyczna, Różyczanka, Stufczyńce, Skarzyńce, Szaraweczka, Szumowce, Wojciechówka, Tyranówka i Zarzecze. Niewiadomo kiedy i przez kogo zbudowany został Proskurów. W 1483 r. był jeszcze wsią, mającą 7 osad. Początkowo należał do dóbr królewskich, dopiero Zygmunt August w 1550 r. wynagradzając zasługi i waleczność Macieja Włodka z Hermanowa, chorążego i ststę kamienieckiego (Niesiecki nazywa go generałem podolskim), nadał mu wieczyście dobra królewskie, włości: Ploskirzów, Lessnow (Leźniów) i Holyschin (Oleszyn) z przyległościami, nad Bohem w pow. kamienieckim leżące (Baliński). Ten Maciej Włodek był rzeczywiście znakomitym rycerzem kresowym. On to rozbił Wołochów u miasteczka Gojsca, odebrał hołd w 1552 imieniem króla od Piotra, wojewody mołdawskiego (Cod. dipl., I, fol. 619), przyczynił się do zwycięztwa pod Obertynem (Bielski), pobudował bramę w Kamieńcu i zamek nietylko ufortyfikował ale i kształtniej ozdobił (Paprocki). Z Łaskiej, wojewodzianki sieradzkiej, zostawił syna Stanisława, późniejszego wwdę bełzkiego, ststę halickiego i kołomyjskiego. Ten otrzymał od Stefana Batorego przywilej w 1578 r. na jarmarki na Nowy Rok, św. Wita i Narodzenia N. M. P., targi zaś we wtorki; widać więc, że przedtem lub jednocześnie otrzymał P. przywilej miejski. Stanisław Włodek z Elżbiety Zamoyskiej, siostry kanclerza, zostawił córkę Jadwigę Firlejową, kaszt. zawichostską. Dla czego majętność ta nie przeszła we władanie córki, lecz wróciła do dóbr królewskich, niewiadomo, dosyć że podczas lustracyi kaszt. kamien. Humieckiego w 1616 r. posesorem tych dóbr był Stanisław Lanckoroński z Brzezia, wwda podolski, za ustąpieniem prawa na osobę swoją przez JP. Potocką, wwdzinę bracławską W czasie wojen kozackich P. uległ zupełnemu zniszczeniu. Lustracya z 1662 r. podaje: „posesorem dzierżawy Marcin Zamoyski, podstoli lwowski, pułkownik JKM. Mieszkańców jest 12, żadnego podatku nie dają, gdyż niedawno na słobodę zeszli się. Wsi dzierżawy: Holiszyn (Oleszyn), Leśniów albo Hlesnów, Maćkowce, Wolica, Zarzecze; w nich żadnego niema poddanego, a zatem stawy i młyny puste, bo się zostać dla incursiej i najazdów opryszkowskich w domach swoich niemogą. Żeby jednak successu temporum per incuriam aliquam w dobra dziedziczne obrócone niebyły, gdyż największy jest dowód dobrom królewskim kwarty płacenie, tedy in vim supremi Rpublic. dominii naznaczamy, aby od przyszłej lustracyi et ad feliciora tempora, na każdy rok dzierżawca wniósł do skarbu Rzpltej na Świątki do Rawy, pod winami w prawie opisanemi: kwarty starej fl. 5, nowej fl. 5“. Lustracya z 1765 r. tak stan dóbr opisuje: Proskirów nad stawem na Bohu leżący, płaci czynsz z podorożczyzną, sierpowe, stawszczyznę, kotłowe, dziesięcinę pszczelną, oczkowe od pni, arendę itp. ogółem złp. 20,363 gr. 6. Znajdują się cechy: kuśnierski z krawieckim, tkacki z szewskim i kowalski z bednarskim. Starostwo w dzierżawie Zamoyskiej, wwdziny lubelskiej, lasów niema, prócz zapustów brzozowych i chaszczy; łanowego nie płaci, tylko podymne na wojsko; dochód wynosi 30,732 złp. 14 gr.“. Stanisław August w przywileju 22 grud. 1775 r. „mając wzgląd na zubożałe przez nieszczęśliwo okoliczności miasteczko“, nadał nowe jarmarki na Nowy rok i św. Annę podług kalend. russ., każdy z nich przez 2 tygodnie trwać mające. Taryfa 1776 r. wykazuje 366 dm., opłacających podymne, lustracya zaś 1789 r. podaje, iż Proskirów ma 184 dm. żydowskich, mieszczan pociężnych 96, chałupników i piechotnych 126; dochód z miasta wynosi 24,138, a ogólny ze starostwa 54,023 złp. 14 gr. Do ststwa należały wsie: Hreczana, Szaraweczka, Maćkowce, Zarzecze, Oleszyn, Iwankowce i Leśniów. Znajdowało się ono w dzierżawie Konstancyi z Czartoryskich Zamoyskiej, ordynatowej. W czasie tej lustracyi magistrat podał następującą skargę: „w zadosyć uczynieniu uniwersałom, dostawienie uczniów do szkoły głównej lekarskiej zalecającym, gdy miasteczko Podole czyli Bućniowce do wspólnego kosztu wraz z Proskurowem wyznaczone, po kilkakrotnych zgłoszeniach naszych żadnego nie uczyniło przychylenia, my kosztem naszym do złp. 400 na oporządzenie i inne potrzeby wynoszącym, jako też i na najętą podwodę złp. 126 zapłaciwszy, ucznia Wojciecha Plackowskiego do Krakowa 1786 r. odesłali, i na

edukacyę tegoż przez lat trzy corocznie po złp. 120 wypłaciliśmy. A że ten uczeń w czasie teraźniejszych wakacyi, przymuszony uszczupleniem wiktu i dochodów, jako też przez niedojście od miasta Podola podobnegoż wypłacenia o oddaleniu swojem obwieszczonym został, zaczym w takowej okoliczności do JWPanów udajemy się, jak najpokorniej dopraszając się, aby połowa kosztów naszych z mta Podola wrócona nam była, nadal zaś, aby inne miasto do wspólnej naszej expensy przykładało się" (Baliński, Starożytna Polska). Na sejmie z 1764 r. Stany Rzpltej zapewniły dożywocie na ststwie proskurowskiem ordynatowi Klemensowi Zamoyskiemu, łącznie ze ststwem tarnawackiem i dzierżawą Wieprzowe Jezioro, w woj. bełzkiem położonemi. Po przyłączeniu Podola do Rossyi w 1796 r. w P. ustanowiono urzędy powiatowe i w tym roku nadano mu herb: w niebieskiem polu 3 strzały na krzyż ułożone, średnia ostrzem ku dołowi a 2-ie ku górze. Cesarzowa Katarzyna darowała sstwo proskurowskie feldmarszałkowi Gudoniczowi, od którego przeszło do jego spadkobierców Lizogubów; dziś większa część tego majątku znajduje się w obcych rękach. W 1822 r. miasto uległo pożarowi, przyczem wszystkie archiwa spłonęły. Opis podał Orłowskij w Podol. eparch. Wied. *Proskurowski powiat* zajmuje płn.-zachodnią część gub. podolskiej; graniczy na płn. z gub. wołyńską, na zachód z Galicyą, od której oddziela go rz. Zbrucz, na wschód z pow. latyczowskim, na płd. z kamienieckim i uszyckim. Położenie wyniosłe, zwłaszcza nad Zbruczem i w płn.-zachodniej części, gdzie leży tak zwane Awratyńskie płaskowzgórze, od którego ciągną się wzgórza w pow. proskurowskim i sąsiednich Najwyższe wzniesienie pod m. Fulsztynem dochodzi do 1160 stóp ang. Okolice przylegające do Wołynia są więcej płaskie; brzegi Smotrycza i Uszycy kamieniste. Gleba wszędzie czarna, urodzajna; grubość czarnowiemu rozmaita, od stopy do kilku łokci, na podłożu gliniastem. Z rzek zraszających powiat najważniejszą jest Boh, zaczynający się na granicy Wołynia z Awratyńskiego płaskowzgórza; zródła jego leżą około 600 stóp npm.; przepływa pod Czarnym Ostrowem, Proskurowem i przechodzi do pow. latyczowskiego. W granicach powiatu przybiera od prawej strony Mszaniec, mający zródło na Bębnowieckim stepie, uchodzący pod Czarnym Ostrowiem; Płoska, zaczyna się pod wsią Chomińcami, płynie z zachodu ku wschowi tworząc 6 stawów, wpada do Bohu pod Proskurowem; długość jej biegu 3 mile; płynie pod Chomińcami, Czabanami, Daniukami, Wodyczkami, Maleszowcami, Maćkowcami, Szaraweczką i Hreczaną; Samiec zaczyna się około wsi Reżoliniec, przepływa obok wsi Malinicz, Rożycznej, gdzie tworzy duży staw, następnie drugi pod Proskurowem zwany Rakowem i Dębowem jeziorem, a pod wsią Knyszkowcami, już w pow. latyczowskim, wpada do Bohu. Wołk zaczyna się na pograniczu powiatu między Szumowcami i Różyczną, przyjmuje Wołczek, zaczynający się pod wsią Wołkowcami i pod Latyczowem wpada do Bohu. Od lewej strony wpadają do Bohu: Zwonicka al. Fossa, już w pow. latyczowskim; Bożek bierze początek na granicy Wołynia pod wsią Łyczówką, płynie granicą powiatu od zachodu ku wschodowi i pod Międzybożem wpada do Bohu. Oprócz Bohu i jego dopływów przepływają powiat; Uszyca, biorąca początek w południowej części powiatu pod wsią Nową Wsią, płynie przez wieś Sokołówkę, gdzie przechodzi do pow. latyczowskiego i dalej ku Dniestrowi. Przyjmuje w granicach powiatu Kadejoweczkę al. Uszkę, płynącą pod Szarawką i Bednarówką. Zbrucz płynie z Wołynia granicą pow. proskurowskiego pod Tarnorudą, Satanowem, przez pow, kamieniecki ku Dniestrowi, przyjmuje strumienie: Gniłą, Szukajwodę i Olchowiec. Smotrycz bierze początek z błot około m. Fulsztyna; właściwie tworzy się z małych rzeczek Wierzchówki, Skwili, Pisi i Trościańca, które w m. Gródku, w pow. kamienieckim, łączą się tworząc rz. Smotrycz. Powiat zajmuje 48·48 mil kw. czyli 2345 w. kw. al. 244,372 dziesięcin, jest więc najmniejszy ze wszystkich 12 powiatów gub. podolskiej. Z ogólnej tej przestrzeni miasta zajmuują 566 dz., osady i wygony 20,492 dz., pola orne 157,925 dz., łąki 22,201 dz., lasy 22,673 dz. (ilość ta lasów zmniejszyła się obecnie do 16,755, t. j. 6·85 ogólnej przestrzeni), błota i wody 18,380 dzies. Ziemi w posiadaniu włościan liczy się 112,265 dzies., w tej ilości 88,837 ornej; ziemi prywatnej i rząd. 117,633 dz. (ornej 75,156 dz.). W pow. jest 170,065 mk., w tej liczbie 89,032 męż. i 81,033 kob., wypada więc na 1 milę kw. 3,507 mk., pod względem więc gęstości zaludnienia powiat proskurowski zajmuje drugie miejsce po kamienieckim. Pod względem wyznań: 43,541 katolików (rubrycela), t. j. 25%, 19 protestantów, 14,070 (8%) żydów, reszta prawosławnych (66%). Ze wszystkich więc powiatów proskurowski posiada najwięcej katolików. Podług kalendarza Hurlanda w 1879/80 r. było 18,507 żydów (8552 męż. i 9955 kob.). Pod względem stanów: 1734 szlachty, 1065 duchownych, 24,000 mieszczan, resztę stanowią włościanie. Mieszkańcy trudnią się przeważnie rolnictwem. Ziemia, chociaż urodzajna, potrzebuje jednak nawozu. System gospodarstwa po większej części 3 polowy, w niektórych jednak gospodarstwach wprowadzony płodozmian. Stopień urodzajności wynosi: dla

oziminy od 6 do 10, dla jarzyny i owsa 8, jęczmienia 6, hreczki 5 do 6, grochu 6, prosa 12 do 20 ziarn. Najwięcej sieją pszenicy, której w 1881 zasiano przez większych posiadaczy 27,336 czet., przez włościan 12,707 czet., przez mieszczan 696, razem 40,739 czet. Zebrano przez większych właśc. 109,626 czet., przez włośc. 44,078, przez miesz. 2684, razem 156,388 czet. Żyta zasiano przez właścicieli 6366, przez włośc. 59,482, przez mieszczan 382, razem 66,230 czet., zebrano przez właścicieli 25,464, przez włościan 193,187, przez miesz. 1528, razem 220,179 czet. Owsa zasiano przez obywateli 20,667, przez włośc. 16,766, przez mieszczan 238, razem 36,671 czet., zebrano przez obywateli 86,334, przez włościan 77,118, przez mieszczan 1326, razem 164,778 czetw. Według wykazu miejscowego statystycznego komitetu z 1880 r. pow. proskurowski produkuje różnych gatunków zboża średnio do 675,000 czet., z tego na miejscowe potrzeby zużywają 460,000 czet., pozostałość wywozi się przez Wołoczyska lub Odessę za granicę. Bydła w powiecie było: u obywateli 10,694, u włościan 22,581, u innych (mieszczan) 3,735, razem 37,010 sztuk, wypada więc na 100 mk. 27·65 sztuk; wartość zaś obliczają na 557,660 rs. Koni w miastach 417, u włościan 55,626, razem 56,043, w tej liczbie 21,999 klaczy. Owiec wyższych gatunków u obywateli 8,299, zwykłych u włościan 46,610 sztuk, razem 54,909; w ogóle hodowla owiec w ostatnich czasach upadła bardzo, z przyczyny nizkich cen na wełnę, a co więcej braku wypasów odpowiednich. Świń znajduje się 33,092 sztuk. Zakłady przemysłowe w powiecie są następujące: 3 potażarnie: w Czarnym Ostrowie, w Zielonej i w Medwedówce, z produkcyą 2280 rubli, zajmują 16 ludzi, wyrabiają 1650 pudów; 2 fabryki wód gazowych w Proskurowie i w Jarmolińcach, produkują za 3,000 rubli; fabr. cukru w Czarnym Ostrowie (piasku), własność hr. z Przeździeckich Walewskiej, założona w 1849 r., przerabia do 28,000 berkowców buraków, z prod. do 20,000 pud. piasku cukrowego; 6 cegielni większych, z dochodem do 14,000 rubli; 7 młynów krupczatnych większych, zatrud. 31 ludzi, przerab. 13,175 czet. na sumę 34,652 rubli; 3 browary, z tych 2 w Proskurowie, zatrud. 6 ludzi, przerabiają do 1370 słodu i 34 pud. chmielu; 6 gorzelni: w Niemierzyńcach, Sokołówce, Korytny, Satanowie, Stawczyńcach i w Proskurowie, zajmują 60 ludzi, przerab. 138,839 pud. produktów krochm., wyrabiają 4,272,031 stopni bezwodnego spirytusu; drzewa zużywają 502 sążni, akcyzy opłacają 286,839 rubli; fabryka tytuniu w Proskurowie; 5 fabryk świec łojowych: 2 w Proskurowie, w Jarmolińcach, w Kuźminie i Fulsztynie, zatrud. 16 ludzi, z prod. 10,000 rubli; garbarnia w Satanowie, pracujących 3, przerabia do 4000 sztuk skór; fabr. odlewu dzwonów we wsi Zaharowcach, zatrudnia 5 ludzi, własność włościanina Jana Ostrowskiego, przerabia do 80 pud. na sumę 1080 rubli; fabryka powozów Dorożyńskiego w Proskurowie. Według sprawozdania kijowskiego komitetu przemysłowego z 1882 roku w pow. proskurowskim było 29 fabryk (oprócz msta Proskurowa), zatrudniających 333 ludzi, z prod. 123,650 rubli. Co się tyczy przemysłu domowego to w Satanowie i Mikołajowie mieszkańcy szyją kożuchy, które sprzedają na okolicznych jarmarkach; w Iwankowcach włościanie zajmują się tkactwem, w Matwiejkowcach wyrabiają plecionki, zastępujące dywany przy łóżkach, kobiałki, podkładki do wycierania nóg i inne rzeczy. Za materyał używają sitowia, szuwar zwanego. Handel skupia się przeważnie na jarmarkach, z liczby których znane są w okolicznych prowincyach: w Jarmolińcach od 15 czerwca do 1 lipca zwany na św. Piotra i Pawła; średni obrót wynosi do miliona rubli. Towar łokciowy przywożą z królestwa polskiego (Łódź), z Moskwy i innych miejscowości, powozy, bryczki z Austryi, tabuny koni ze stepów południowej Rossyi. Oprócz tego znane są także jarmarki na konie w Fulsztynie, kilka razy do roku, i w Czarnym Ostrowiu na Pokrowy (1 października). Handlem zboża trudnią się przeważnie w Proskurowie miejscowi żydzi. Swiadectw na wolną sprzedaż w 1881 r. wydano na 16,438 rubli. Z rzeczy kopalnych dobywają się nad brzegami Uszycy i Kadejoweczki (Uszki) fosforyty, szczególniej wś Borbuchy (12 w. od Jarmoliniec) posiada jedną z większych kopalni. Rocznie dobywają do 150.000 pud., które wywożą do Anglii i Niemiec. Kopalnia w sąsiedniej Bednarówce dawała zaledwie do 30,000 pud. Skutkiem nałożenia cła wywozowego cena produktu na miejscu spadła o połowę i wiele kopalni zostało zamkniętych. Kamień wapienny znajduje się w Bębnówce, Lipówce, Sokołówce i Tomaszówce. Kuźmin posiada kamień wapienny i ciosowy na żarna i kamienie młyńskie. W Nowym Świecie wyborny piasek do hut. Pod względem sanitarnym, oprócz szpitali w Proskurowie, znajduje się w Czarnym Ostrowie, przy fabryce cukru, na kilka łóżek. Lekarzy praktykuje w powiecie 3 rządowych i 9 prywatnych, dalej jest 6 aptek i skład aptecznych materyałów w P. Pod względem oświaty jest tylko szkoła dwuklasowa miejska w P. i szkółki wiejskie przy gminach. Obecnie zakładają szkółki duchowne przy cerkwiach po wsiach. W ogóle oświata stoi jeszcze na bardzo nizkim stopniu. Pod względem komunikacyi północną część powiatu przerzyna kolej żelazna odesko-wołoczyska,

ze stacyami w P. i w Czarnym Ostrowie. Trakt rządowy prowadzi z Kamieńca do Proskurowa, przez wschodnią część powiatu, ze stacyami w Jarmolińcach, Antonowcach i w P. Trakt ten na wiosnę i w jesieni jest tak błotnisty, że komunikacya prawie niemożliwa. Projektowana jest obecnie droga bita (szose) z Proskurowa przez Jarmolińce, Dunajowce do Kamieńca. Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na 4 okręgi policyjne (stany): w Jarmolińcach, Czarnym Ostrowie, Satanowie i Fulsztynie; 2 okręgi pokojowe do spraw włościańskich: w Jarmolińcach i Czarnym Ostrowie; 4 rewiry sędziów pokoju: w Jarmolińcach, Czarnym Ostrowie, Satanowie i Proskurowie; 10 gmin: w Maliniczach, Fulsztynie, Szarawce, Jarmolińcach, Kuźminie, Sarnowie, Tretelnikach, Czarnym Ostrowie, Juryńcach i Chodkowcach. Obejmują one 177 okręgów wiejskich (starostw); w powiecie jest 191 wsi, 6 miasteczek prywatnych i jedno rządowe, 19,533 domów. Pod względem kościelnym dzieli się powiat na 6 dekanatów prawosławnych, obejmujących 112 cerkwi. Katolicki dekanat płoskirowski, dyec. łucko-żytomierskiej, rozciąga się na powiat t. n. i obejmuje 12 parafii: P., Fulsztyn, Mikołajów, Czarny Ostrów, Jarmolińce, Satanów, Tarnoruda, Zawalijka, Kumanów, Michałkowce i Skazińce. Liczy 41,766 wiernych. Marszałkami powiatowymi szlachty byli: Gadomski, Grabianka, Orłowski, Borkowski, Przeździecki, Zaleski, Chwalibóg, Marcinkiewicz i Popławski. *Dr. M.*

Proskurówka al. *Płoskirówka*, mylnie *Proskirówka*, wś nad rzką Uszką, dopł. Uszycy, pow. uszycki, okr. pol. Dunajowce, gm. i par. Sołobkowce, ma 202 os., 952 mk. (z Hajdamakami), 616 dz. ziemi włośc., 1216 dz. dworskiej; młyny, papiernia parowa (jedyna w gubernii podolskiej), założona przez Narcyza Makowieckiego, zatrudnia 20 ludzi i produkuje za 17,000 rs. rocznie. Cerkiew paraf. p. w. św. Mikołaja, wzniesiona w 1830 r. i uposażona 33 dz. ziemi, ma 1041 parafian. Dawniej była tu kaplica kat. par. Mukarów. Położenie górzyste, gleba glinkowata; znajduje się tu glina garncarska. Jestto stara osada, występująca w dziejach w czasie wojny króla Aleksandra z wojewodą mołdawskim Stefanem, któremu pomagał Menli Girej, chan Tatarów krymskich, trwającej z małemi przerwami od 1500—1506 r. Polacy dla obrony usypali szaniec we wsi P., po lewej stronie rzki Uszki. Po drugiej stronie rzki usypali szaniec prawdopodobnie Mołdawianie i Tatarzy. W 1542 r. P. została zniszczoną i zamienioną przez Zygmunta I z Alitianem Popowskim na wś Popowce w pow. latyczowskim. Następnie wchodziła w skład sstwa barskiego jako wś bojarska. W czasie lustracyi Humieckiego, kaszt. kamienieckiego, w 1616 r. posesorami byli Proskirowscy „prawem wiecznem, na co ukazali kommutacyą za wś Popowce, w pow. latyczowskim, za ś. p. króla JMci Zygmunta I de data Cracoviae feria secunda post festum Divisionis Sanctorum Apostolorum proximo anno 1542: która kommutacya, iż poprzedziła konstytucyą, którą zabroniono frymarków przez konsensa króla JMci, a do tego, że tak dawno są in possessione, tedy prawo dobre być znajdujemy, nihilominus wedle przywileju na tę kommutacyą przodkom swym danego, ad instar aliorum nobilium servitia bellica z starostą barskim pro tempore będącym odprawować będą powinni“ (Jabłonowski, Lustracye, str. 28). Następnie musiała być w częściach, gdyż należała w części do Humieckich, dziedziców sąsiednich Sołobkowiec. W 1656 r. został tu napadnięty i rozbity przez Tatarów krymskich ks. siedmiogrodzki Rakoczy, wracając do kraju po zawartym z Polakami pokoju w Międzyborzu. Obecnie P. należy do Makowieckich. *J. Krz.*

Proskurowszczyzna, mały folw. w pow. mińskim, w 2 okr. pol. rakowskim, pomiędzy Horodyszczem Piszczatowskiem i okolicą Kryczniki; miejscowość bardzo wzgórzysta i malownicza. *A. Jel.*

Proślice, niem. *Proschlitz*, wś i dobra nad rz. Pratwą, pow. kluczborski, odl. 2·3 mil od Kluczborka. W 1861 r. jest tu kościół paraf. ewang., założony w 1580 r., z polskiem nabożeństwem, szkoła ew., 60 dm., 708 mk. (139 kat., 6 żyd.). Obszar dwor. ma 5168 mr., na których uprawiano żyto, kartofle i len. Był tu zakład do przerabiania lnu, gorzelnia produkująca spirytus, cegielnia, owczarnia (2000 owiec), kopalnia torfu (milion cegieł rocznie). Obszar wiejski miał 1080 mr., karczmę i młyn.

Prosmyczy, wś nad rz. Brahinką, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. brahińskim, gm. Sawicze, ma 33 osad. Grunta wyborne namułowe, łąk wielka obfitość, rybołówstwo znaczne; miejscowość nieco falista, w ogóle bogata w dary natury, lud zamożny. *A. Jel.*

Prosna, rzeka, lewy dopływ Warty, powstaje na Szląsku, pod Żarzyskiem (Sorsisk), niegdyś własnością (1193 r.) klasztoru N. M. Panny na Piasku w Wrocławiu, u stóp wzgórza wznoszącego się na 285 mt. npm. Płynie zrazu od północy ku południowemu wschodowi; pod Biskupicami (Bischdorf) skręca ku wschodowi, dotykając lasu biskupickiego i biegnie na Wołęcin (262 mt.), gdzie z prawego brzegu zasila się strugą radłowską. Minąwszy tę wieś porusza młyn Kowal, zmienia następnie swój bieg ku północy, oblewa zachodnie krańce Psurowa (239 mt.); obraca młyny: Bieniasz (Beasch, Bensch), Scymik na

wysokości Ligoty, Raj (Roj, 268) pod Sternalicami (254 mt.), Kozak (Kozok na mapie sztab. a Makosch na mapach Reymanna i Engelhardta), Węgieł (Waengel) i Drochepka (Droschepka, Drschepka, Wilhelm), poniżej którego dobiega granicy królestwa polskiego. Długość biegu jej na tej przestrzeni wynosi 9·1 klm. Od miejsca tego do Siemianic odgranicza P. powiaty: olesiński i kluczborski od wieluńskiego; o 600 mt. dalej oblewa Kuźnicę Żytniowską; lewy jej brzeg wznosi się tu 213 mt.; następnie zmierzając ku półn.-zachodowi, płynie przez Wytokę, przedzieloną kordonem granicznym, na osadę wieluńską Pomyków, naprzeciw której stoi młym Bonasch (?), i dostarcza wody młynom: Marosch (?), Paprotnik, Gola (Goller Muehle), Rzepka, gdzie zasila się z prawego brzegu strugą od Brzezin, Roch i Zimnowody (Kaltwasser), w pobliżu którego przyjmuje z lew. brzegu strugę kościelecką, a nieco dalej, pod Jastrzygowicami, naprzeciw Wygiełdowa, potok od Zarzyska. Od Jastrzygowic i Wygiełdowa zmierza ku Górzowu, powyżej którego znajduje się huta Paulina, obraca młyn Jagła (Jagel, Jaglauer, Jagelowski) i skręca potem ku północy. Pod Górzowem przyjmuje Brzeżnicę (Briesenitz, mylnie Brynica) i płynącą od Szczotek (Sotken) strugę, odlewając staw naprzeciw Czyszkowa. Gorzów (205 mt.) był kasztelanią w r. 1274, a zamczysko miejscowe miało być wzniesione podczas najazdu Tatarów w r. 1241. P. mająca na Szląsku brzegi wzgórzyste, płynie od Wytoki do ujścia swego śród nizkich wybrzeży, pokrytych łąkami, przerywanemi tu i owdzie pasmem pagórków, czarnoziemem lub lasami. W biegu tym tworzy drobne stawy i rozliczne łachy, zarastające trawą, trzciną i rokitą. Minąwszy Górzów, obraca młyn Łączny (Wiesenmuehle), zasila się strugą od Lubiąża i oblewa wschodnią odnogą Praszkę a zachodnią Trusice i Zawisną. Między Praszką i Bugajem wpada do P. z praw. brzegu Jaworka, a nieco dalej strumień ożarowski al. Utrata przy młynie tejże nazwy, pod Krzyżańcowicami, do zachodniego zaś ramienia jej uchodzi struga płynąca od Goli. Krzyżańcowice, wieś fabryczna, rozciągająca się na $1^1/_2$ klm. wzdłuż lewego pobrzeża P., posiada hutę żelazną Wsisko (Alt-Wziesko), a na półn.-zachodnim krańcu jej stoi fol. Łącznów. Po stronie królestwa polskiego rozpościerają się pola kowalskie od Utraty ku Przedmościu; na przestrzeni tej stoi na wschodniej odnodze P. młyn Plewa (Plewo, Plewy). Naprzeciw Przedmościa, nad strugą płynącą od Przymiarek (Koenigswille), która tu wpada do P., rozłożyła się wieś kościelna Zdziechowice (Seichwitz), a o 2 klm. na północ od Przedmościa uchodzą dwa strumienie, łączące się pod Śmiałkami. Nieco dalej stoi na P. młyn Kik (Kijek) a przy nim bogate pokłady torfu; na przeciwległem pobrzeżu wznoszą się pagórki Zdziechowickie z szczątkami lasu. Uchodząc tędy z kraju królowa Bona kazała podobno usypać groblę dla łatwiejszej przeprawy skarbów swoich; szedł tu stary trakt z Wielunia do Byczyny, którym wiodła najbliższa i najdogodniejsza droga z Warszawy po za granice Rzpltej. Podanie wiąże ucieczkę Bony z młynem, zwanym dotąd Groblą Królewską. P. przed tym młynem odlewa staw na praw. brzegu i przyjmuje dwie strugi, od Komornik i od Mokrska. Między Kijkiem (Kik) a Groblą zmienia P. swój bieg ku zachodowi; poniżej Grobli przyjmuje z lewego brzegu strugę uszycką; o $1^1/_2$ klm. w dół rzeki stoi na prawym brzegu młyn Ług, a na zachod. odnodze jej, po stronie Szląska, młyn Utrata. Od Ługu ku północy ciągnie się smug bagnisty, który za Skomlinem rozramienia się ku Wieluniowi z jednej, a ku Wieruszowowi z drugiej strony. Tym smugiem sączy się od karczmy Brzozówki struga, która poniżej Zawady uchodzi do P. O 1·4 klm. na zachód od ujścia tego stoi młyn dzierżkowicki, Bezulą zwany, a naprzeciw, t. j. na zachodniej odnodze Prosny, młyn Nędza (Nensa u Engelhardta, Nonsir u Reymanna). Niepodal ztąd, wśród łąk i bagien schodzą się granice pow. szląskich: olesińskiego i kluczborskiego; o 1·7 klm. ku zachodowi wpada do P. z lew. brzegu struga roszkowicka, a w pobliżu ujścia jej stoją dwa młyny: sierosławicki po stronie Szląska i Krupka po stronie królestwa polskiego. Między Krupką a wsią Golą o 2·2 klm. na połud.-wschód od Wójcina oznacza mapa Reymanna na prawym brzegu Prosny młyn Pohl; na lewej zaś odnodze na północo-wschód od Byczyny, stoi młyn kluczowski. Wieś Gola, należąca do dóbr wójcińskich, leży na starym trakcie z Bolesławca do Byczyny. Tuż przy Goli, ku zachodowi, znajduje się młyn i karczma Zmyślona (Myslony-Krug). Odtąd do samego Bolesławca spotykamy jedną tylko osadę na prawym brzegu Prosny, t. j. młyn chrościński Kasandrą zwany; Chrościn zaś, własność niegdyś cystersek ołobockich (1245 r.), leży o 1 klm. od rzeki. Powyżej Goli wieluńskiej rozdziela się P. na dwa ramiona; północne stanowi granicę, a południowe tworzy łachę pokrytą łąkami, do 5 klm. długą. Na południowej odnodze stoją młyny: gołkowicki i nowowiejski. Po złączeniu się obu ramion, na wysokości Kosztowa, zwraca się P. ku północy. Naprzeciw młyna chrościńskiego schodzą się granice pow. ostrzeszowskiego i kluczborskiego, a nieco dalej wpada Pratwa, najznaczniejszy przypływ P. z lewego brzegu. Od młyna Kasandra roz-

dziela dziś P. historyczną ziemię wieluńską; lewe jej pobrzeże z pow. ostrzeszowskim przypadło Prusom, a prawe pozostało przy królestwie polskiem. W odległych wiekach bezpośrednio brzegi P. od Górzowa po pod Bolesławiec nie były przystępne osadnikom; prócz młynów, o których powstaniu nie posiadamy wskazówek, znajdujemy tam późniejsze tylko osady. Jeszcze późniejsze, jak np. Chrościn, Chotynin i Mieleszyn, powstawały w pewnem oddaleniu. Bolesławiec był drugim grodem nadbrzeżnym; Bolesław syn Odonicza, wspomina o nim w dyplomatach z r. 1277 jako o grodzie, przy którym zaczął zakładać miasto. Podział Polski urwał miastu położone na lewym brzegu Prosny grunta, na których stoi Podbolesławiec, a ststwu bolesławickiemu: Jankowy, Donaborów i Wyszanów. Od Bolesławca ku północy ciągnie się wzdłuż praw. brzegu rzeki pasmo wzgórz po pod Wieruszów; przeciwległy zaś brzeg jest nizki, pokryty szczątkami lasów, zaroślami i łąkami. Okolicę Siemianic (182 mt.) i Opatowa (168 mt.) tylko urozmaicają nieznaczne pagórki. Prawe pobrzeże P. w okolicy Bolesławca, dokąd sięgały posiadłości cystersek ołobockich, zaludniało się wcześniej aniżeli lewe, przeciwległe; tu pojawia się w XIII w. Opatów, pod r. 1280 jako własność klasztoru św. Wincentego w Wrocławiu, tam Chrościn (1245), Bolesławiec (1266), Chotynin (1213) i Mieleszyn (1245), pominąwszy Łubnicę i inne osady w znaczniejszem nieco promieniu. Między Chotyninem a nowszą osadą Piaskami, zwaną, stoi kościołek św. Małgorzaty; u stóp jego wije się strumyk, który powstaje między Żażarem a Wójcinem i na wysokości Piasków uchodzi do P. Rzeka rozdziela się tu na dwa ramiona; główne koryto tworzy granicę, a na wschodniej odnodze znajduje się młyn Krupka. Od pustkowia ostrzeszowskiego „Szpot“ płynie P. jednem korytem na przestrzeni 1·3 klm. i znów się rozdziela przy młynie Moszczyńskim; na odnodze wschodniej, o 1·3 klm. na zachód od Mieleszyna, stoi młyn Chochół a nieco dalej hamernia miedzi (Seiegacz u Engelhardta), naprzeciw której znajduje się fol. Dobrygość. O 1 klm. poniżej hamerni łączą się oba ramiona w jedno koryto, do którego wpada strumień płynący od Parcic. Ztąd P. toczy się wśród bujnych łąk na Wieruszów; naprzeciw tej osady, z lewego brzegu, uchodzi Janica a raczej Niesób, nad którym odbył się wiec w r. 1233 i którego dolna część przed r. 1793 odgraniczała pow. ostrzeszowski od wieluńskiego. Do Wieruszowa spływają: droga żelazna wrocławska, bity trakt z Kępna, gościńce: z Byczyny, Ostrzeszowa i Grabowa, na lewem porzeczu Prosny, z Wielunia i Złoczewa na jej prawem porzeczu. Komory celne, straże graniczne i roje przemytników osiadły tu w bieżącem stuleciu po obu brzegach rzeki; Podzamcze wieruszowskie stało się jednym z etapów kolonizacyi niemieckiej prącej ku wschodowi. Wieruszów istniał już około 1360 r. wraz z poblizkiemi osadami na lew. brzegu: Świba, Mirków (1253 ?), Wyszanów i Lubczyna. O 700 kroków od zamku wieruszowskiego ku północy stoi na odnodze wschodniej młyn Pasternik. Jak Bolesławiec i Wieruszów tak też Mirków przecięto na dwoje przy podziale; na gruntach po stronie królestwa polskiego powstała istniejąca dotąd papiernia. Tu przyjmuje P. płynącą od Kopanin sokolnickich Brzeźnicę; nieco dalej, na brzegu, leży os. Sopel, a młyn cieszęciński stoi przy ujściu strugi, powstającej między Osową a Galewicami. W Cieszęcinie stał kościół p. w. św. Wojciecha już przed r. 1523; nie dalej też sięgają wiadomości nasze o pogranicznym Osieku; naprzeciw tej wsi przyjmuje P. z lewego brzegu strugę jutrkowską. Na tym brzegu, ku północy od wspomnianego właśnie ujścia, na przestrzeni około $4^1/_2$ klm. osiadły: Śpik, Zimak, Tonia i Niełacnowskie. Naprzeciw fol. Niełacnowskiego, pod Węgłowicami, uchodzi rzeczka powstająca z 2-ch strumieni, z których jeden płynie od Naramic, a drugi od Łęk Królewskich z pod Lututowa. Węgłowice, współczesne z Osiekiem i Cieszęcinem, leżą o 700 kroków od ramienia wschodniego i o 1 klm. od głównego koryta P., gdzie idzie granica; nad odnogą tą stoi fol. Głowienkowski; tam uchodzi struga pod Mieszałami (!) wąwozem śród pagórków, ciągnących się od Osieka po pod Węgłowice. Odtąd znikają wzgórza na praw. brzegu P. O $2^1/_2$ klm. na półn.-zachód od Węgłowic, po lew. brzegu P., między Tonią a Oświecimiem leżą Pługawice. Pod Oświecimiem rozdziela się znów P. na dwie odnogi, które poniżej Mieleszówki z jednej i Brzezin z drugiej strony zlewają się w jedno koryto, tworząc łachę 3 klm. długą a około $1^1/_2$ klm. szeroką; część południ.-wschodnia łachy pozostała przy pow. wieluńskim, Skarydów (1360) zaś z Oświecimiem i Mieleszówką przy powiecie ostrzeszowskim. Poniżej Brzezin stoi na prawym brzegu rzeki młyn Kiełpin, a nieco dalej fol. t. n, graniczący od północy z Dębiczami. Naprzeciw Dębicz leżą Bobrowniki (1360), poniżej których t. j. pod Kuźnicą Bobrownicką, wprost Skrzynek, uchodzi Rudnica. Pod Skrzynkami wykopano w r. 1859 numizmat złoty z czasów Trajana. Tu tworzy znów P. jedną odnogę, po stronie królestwa polskiego stoi na niej młyn Osiny, a do niej przypierają pustkowia Budy i Pałaty. Naprzeciw Bud, przy młynie Olasz, powyżej Grabowa, uchodzi Porajówka. Grabów ze starostwem przecięła granica na dwoje; część jego na praw. brzegu

rzeki nazwano Podgrabowem albo Paryżem. Grabów leży w nizinie, na bitym trakcie, wiodącym z Skalmierzyc do Kępna; sięga podobno 1264 r.: ztąd pochodzić mieli Zarembowie, których później (1417 r.) widzimy dziedzicami Grabowa, miasta z prawem niemieckiem. Zamczysko miejscowe, zajęte przez Władysława opolskiego, odzyskał król Władysław 1396 r. Były tu niegdyś kopalnie rudy żelaznej; mosty na P. wiodły do zamku i do kościoła parafialnego. Poniżej Grabowa, na pół drogi do Giżyc, schodzą się granice pow. ostrzeszowskiego i odolanowskiego z jednej, wieluńskiego i kaliskiego z drugiej strony. Giżyce, posiadłość arcyb. gnieźnieńskich około 1357 r., graniczą z Mącznikami, osadą późniejszą; na przeciwległym brzegu rzeki leżą Niwiska i Zamoście z Pustelnikiem (Marcyan). O 500 kroków poniżej Mącznik oddziela się znów od P. ramię, do którego wpadają Biadaszka i, nieco dalej, pod Ostrowem kaliskim, naprzeciw Kani, Łużyca powstająca pod Starcami, na półn.-zachód od Złoczowa. Ku północy od Kani, na lewym brzegu rzeki stoi młyn Teski. Wprost młyna wpada Głuszynka do odnogi, która pod Przystajnią łączy się z głównem korytem. Z lewego brzegu P. pod Raduchowem oddziela się Bystrzec, ramię przeszło 13 klm. długie, które pod Ołobokiem miesza swe wody z Ołoboczką i z nią wpada do P. Na Bystrcu, który tworzy łachę około 500 kroków szeroką, stoją 3 młyny: Podgórny (Górski) poniżej Raduchowa, Wielowiejski i Młynek Młynikowski między Wielowsią a Ołobokiem. Ku zachod. od Wielowsi (1388 r.), własności niegdyś cystersek ołobockich, wznoszą się wśród wyżyn miejscowych t. zw. okopy szwedzkie. Przeciwległe, prawe porzecze jest nizkie i tu tworzy P. takie łachy, które z małemi przerwami ciągną się od Przystajni po pod Zadowice (odnoga Kakawska zowie się podobno Zapławiem). Na przestrzeni tej leżą odwieczne siedziby szlacheckie: Kakawa (1388), Wola Droszewska (1377) i Zadowice (1213). Pod Kakawą znajdowała się około 1821 r. i później papiernia, a pod Wolą Droszewską młyn i Wólka z karczmą, zwaną Zwycięztwem. Naprzeciw tej karczmy, na samej granicy stoi druga „Wydarła“, uchodzi Ołoboczka i rozłożył się Ołobok z Zamościem. Ołobok był już w r. 1208 osadą kościelną, w której niebawem stanął klasztor cystersek, uposażony przez Władysława Odonicza. W okolicy Ołoboka łowiono bobry na rzece. W 1360 r. król Kazimierz poruczył Kaliszanom, ażeby uspławnili tę rzekę na milę powyżej Ołoboka. W tej okolicy zlewała się (w pewnych porach roku) Prosna z Baryczą, dopływem Odry. Minąwszy Zamoście ołobockie, obraca P. młyny Sławiński i Zadowicki, z lewego brzegu, pod Lezioną, przyjmuje strugę od Mącznik; potem oblewa Radziszew i Osiek, gdzie rozdzieliwszy się, opuszcza granicę pruską (odolanowską). Naprzeciw Smiłowa, w miejscu późniejszej karczmy sobocińskiej, stał młyn Dobrzysłów (około 1821 r.). W pobliżu Sobocina, o 2·3 klm. na zachód od Stobna wpada do P. z prawego brzegu Krzemionka (Godziesze). Wprost Osieka gostyczyńskiego stoi folwark Józefów, a na lewym brzegu odnogi zachodniej, w powiecie kaliskim, rozłożył się z swym zamkiem Żydów (1213 r.), własność niegdyś cystersek ołobockich. Na odnodze tej, która o 0·7 klm. poniżej zamku żydowskiego łączy się z głównem łożyskiem, stoją dwa młyny, jeden bliżej Osieka, drugi na północ od Żydowa. Ztąd płynie P. dalej na Piwonice (1282), gdzie z lew. brzegu przyjmuje strumyk (Piwonija?), który obraca młyn Wilczak; potem mija Zagórzynek i Rypinek (1287), a naprzeciw Zawodzia i starego miasta Kalisza przyjmuje z praw. brzegu Swędrnię z Cienią, którą w nowszych czasach Stawką i Trojanówką przezwano. Zostawiwszy przedmieście Czaszki na lewym brzegu, obramienia Kalisz kilkoma odnogami. Na tak utworzonem ostrowiu stanął przy końcu XIII w. dzisiejszy Kalisz. Ślady pierwotnego znachodzimy w Starem Mieście, sięgającem czasów przeddziejowych. Z Kalisza, drugiej po Poznaniu stolicy wielkopolskiej, rozpromieniają się trakty i gościńce na wszystkie strony. Ku zachodowi wychodzi bity trakt na Skalmierzyce do Ostrowa odolanowskiego i stary gościniec na Kościelną Wieś i Gołuchów do Pleszewa; na wysokości Kalisza, w tymże kierunku, schodzą się niedaleko granice powiatu odolanowskiego i pleszewskiego. P. oddzielając Kalisz od Ogrodów, własności proboszczów przy kościele św. Mikołaja, zmierza ku granicy pruskiej, którą na chwilę opuściła; po prawym brzegu zostawia Majków (1282 r.) i Warszówkę (1335 r.), gdzie się znów rozdziela; zachodnią odnogą oblewa Kościelną Wieś (1171 r.), z klasztorem niegdyś benedyktynów, a wschodnią obraca młyn Woźnik, poniżej którego, o 600 kroków, w pobliżu Podlesia Kucharskiego, dobiega granicy. Rozdziela ona popod Niniew pow. kaliski od pleszewskiego. Wyjąwszy okolicę Chocza, prawy brzeg P. na tej przestrzeni jest mniej błotnisty aniżeli lewy i ztąd więcej zaludniony. Na lewym brzegu leżą Kuchary (1198 r.) o 2 klm. od głównego łożyska, Popówek (1309 r.) o 1 klm., Macew (1410 r.) o 2 klm., Jedlec (1309 r.) o 800 kroków, a Gołuchów o przeszło 3 klm.; na przeciwległym zaś pobrzeżu w Kaliskiem: Pruszkowa o $1^1/_2$ klm.; Zagórzyn (1326 r.) zaś, Szadek (1326) i Kurza o kilkaset kroków tylko od brzegu, a Dojutrów przypiera prawie

całkiem do rzeki. Pod Dojutrowem uchodzi struga od Borkowa ($7^1/_2$ klm. na północ od Kalisza), a pod Kurzą druga, od Jastrzębnik (1213 r.). Między Kurzą a Szadkiem stoi młyn Żabiak. Na płn.-zachód od Kurzy leżą Żerniki (1364 r.), Laszków (1136 r.) i Biskupice Kierołowskie (1293 r.), naprzeciw których, z lewego brzegu, uchodzą: Trzemna poniżej Gołuchowa i Sowinka pod Podrzeczanami, poniżej Turska (1258 r.). Na Tursko idzie trakt bity z Pleszewa do Bogusławia, komory celnej na granicy pruskiej; ztąd zaś zwyczajna droga na Grodziszczko, Janków i Blizanów do Stawiszcza. Przez sam środek Blizanowa i Jankowa płynie struga, która powstaje pod Godziątkowem, obraca Nową Piłę i wpada do P. poniżej młyna Kotusz. Przy tym młynie oddziela znów P. po stronie królestwa polskiego ramię, do którego karta sztabu pruskiego (351 Sobotka) wlewa rzekę Bawoł czyli Czarną Strugę, dopływ Warty, mylnie kreśląc jej bieg półkołem od Stawiszyna ku zachodowi. Między Kotuszem a Rokutowem, własnością niegdyś Bożogrobców miechowskich, pod Dębniakami, uchodzi do P. z lewego brzegu Ner al. Struga. Na prawym brzegu wschodniej odnogi, w Kaliskiem, leżą: Brudzewek, Kuźnia, Piła i Olesiec, późniejsze osady. Z lewego brzegu wpada do P. Korzkiewka poniżej Grodziska (1160 r.). Pod Grodziskiem, w miejscu gdy P. oddziela odnogę, zwaną strugą Żegocińską, wznoszą się t. zw. okopy szwedzkie, przedzielone takiemi zalewami od Chocza. W dawnych czasach Chocz, otoczony z jednej strony odwiecznemi lasami, a z drugiej P. i jej licznemi odnogami, obronnem był stanowiskiem i już w r. 1294 znaczną osadą, w której Przemysław II sporządzał często akta. W 1382 r. wystawiono tu gródek obronny, a starosta odolanowski Bartosz rzucił na prędce most, którego śladów możnaby szukać w wspomnianych okopach. Poniżej Chocza leżą na tem samem porzeczu: Mycielinek, Kwileń, Niniew i Obory, osady późniejsze; pod Mycielinkiem uchodzi strużka; między Niniewem a Oborami schodzą się granice pow. kaliskiego i słupskiego; naprzeciw Obór leży Łęg, siedziba niegdyś Łęskich i osada odwieczna, przy której znajdują się zwaliska starego zamku i gdzie wykopują różne zabytki przeddziejowe. Łacha utworzona tu dwoma odnogami P. ma do 16 klm. długości i $1^1/_2$ klm. szerokości. Ciągnie się ona wzdłuż granicy, w górę rzeki poza Grodzisko, a w dół rzeki popod Prusinów. Wzdłuż odnogi wschodniej idzie granica; odnogę zachodnią zasilają wspomniana już powyżej Korzkiewka pod Grodziskiem, Strzydzewka między Polskiem a Zbikami, strumyk od Sadziska i struga wieczyńska pod Wieczynem (1289 r.). Na północ od Wieczyna (o 1·2 klm.) stoi młyn, a na prawym brzegu Ruda Wieczyńska. Pod Oborami i Niniewem uchodzą do P. dwie strużki bezimienne. Poniżej Rudy Wieczyńskiej rozłożyły się osady: Giżałki (1285 r.), Czołnochów (1328 r.) i Szymanowice (1250 r.). Między Szymanowicami a Miniszewem z jednej i Prusinowem (1289 r.) a Białym Dębem z drugiej strony znajduje się wygodny bród na rzece. Pod Prusinowem uchodzi strumień do jej zachodniej odnogi. Na tej odnodze stoi papiernia i młyn Robakowski; wieś Robaków leży na ostrowiu. O kilka set kroków na północ od wspomnionego brodu schodzą się na lewym brzegu P. granice pow. pleszewskiego i wrzesińskiego. W powiecie tym leżą na pobrzeżu: Żerniki, Kretków (1382 r.), Chwałów i Komorze, na przeciwległym zaś brzegu: Górki, Lisewo (1480 r.), Polazinski (!), Olsza, Ruda Komorska i Modlica. Między Lisewem a Szymanowicami uchodzi do wschodniej odnogi Świerczynka, a do głównego koryta, pod Olszą, płynąca od Łukomia struga. P. uchodzi do Warty pod Modlicą, o 3 klm. na południo-zachód od Pyzdr; długość biegu jej wynosi 180 klm. Prócz wymienionych powyżej dopływów wspominają Starożytności Polskie Pokrzywnicę, której istnienia nie stwierdzają znane nam zródła, wykazana tam struga Rokułowa (!) jest Nerem, uchodzącym w pobliżu Rokutowa. Zachodząca w dyplomatach wielkopolskich pod r. 1209 Syrcha (Kod. Wielkop., n. 64) nie zdaje się być dopływem Prosny. Wątpliwym dokumentem z tegoż roku (Kod. Tyniecki, str. 9) Mieszko Stary nadał klasztorowi św. Wawrzyńca połowę P. z wszelkiemi użytkami od Kościelnej Wsi do Kuchar podłężnych; w r. 1213 Władysław Odonicz nadał klasztorowi ołobockiemu część Prosny z bobrami; r. 1247 przy podziale Wielkopolski dostał się Bolesławowi kraj od Prosny do Przemętu. W 1280 r. Przemysław II oddając Herdanowi wieś Dobrzec z pod Kalisza do osadzenia na prawie niemieckiem, pozwolił mu ryby łowić i młyny stawiać na P.; o uspławnieniu (1362) jej i o moście (1382) pod Choczem wspomniano już powyżej. Przed upadkiem Rzpltej płynęła P. środkiem pow. kaliskiego, uchodząc pod Giżycami i wypływając z niego między Żernikami a Tomicami; w r. 1793 dostała się królowi pruskiemu, a w r. 1807 księztwu warszawskiemu; od r. 1815 rozgranicza część w. ks. poznańskiego od królestwa polskiego. Pod względem archeologicznym zasługuje lewe jej porzecze na szczególną uwagę badaczy. *E. Cal.*

Prosna 1.) wś nad rz. Prosną, pow. wieluński, gm. i par. Praszka, odl. od Wielunia 22 w., ma 21 dm., 120 mk. 2.) **P.**, os. leś. nad rz. Pilicą, pow. rawski, gm. Góra, ma 1 dm., 8 mr. ziemi dwors.

Prosna, al. *Prośna*, niem. *Prossen*, wś, domin. i okr. domin., pow. chodzieski, o 5 klm. na zachód od Budzynia, par. Ryczywół, poczta i st. dr. żel. w Budzyniu. Około r. 1580 należała P. do Piotra Czarnkowskiego; było tam wówczas $7\frac{1}{2}$ łan. osiadłych, 7 zagrodników i 13 rzemieśl.; około 1773 r. wchodziła w skład dóbr wyszyńskich Filipa Raczyńskiego, ssty mieściskiego. Wś ma 27 dm., 189 mk., (147 kat. i 42 prot.) a dominium 7 dm. i 104 mk., obszaru wraz z folw. Wyrydianna, 699·89 ha czyli 589·74 roli, 29·85 łąk, 57·98 past., 29·67 nieuż. i 1·65 wody; czysty doch. grun. 7668 mrk; cegielnia; chów owiec; właścicielem jest Karol hr. Raczyński. W skład okr. domin. wchodzi cegielnia i fol. Wyrydianna; cały okr. ma 156 mk., przeważnie katol.

Prośnianka al. *Prośnionka*, wś, pow. bydgoski, o 9 klm. na płd.-wschód od mta powiat., par. i poczta w Bydgoszczy, st. dr. żel. o 4 klm. w Chmielnikach; ma 3 dm. i 23 mk. (10 kat., 13 prot.). Należała dawniej do starostwa bydgoskiego.

Prośnica, struga pod Okoniem, w gm. Galewice, pow. wieluńskim.

Prośnica, rzeka, ob. *Persanta*.

Prosniska, os., pow. sokołowski, gm. i par. Kossów, ma 2 dm.

Prosnitz (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. rugijski, st. p. Poseritz.

Prosno, w XVI w. *Prosno Zaliesne*, wś i fol., pow. włocławski, gm. i par. Chodecz, 9 dm., 84 mk. Wś ma 30 mr. Fol. P., mający 389 mr., należy do dóbr Chodecz. W 1827 r. 6 dm., 60 mk. Według reg. pob. pow. przedeckiego z r. 1557—1566 wś P. Zaliesne, w par. Przedecz, własność Jakuba Zaleskiego i braci, miała 2 łany (Pawiński, Wielkop., II, 23).

Prosnów, wś, pow. konstantynowski, gm. i par. Huszlew, poczta Międzyrzec, ma 21 dm., 236 mk., 396 mr. W 1827 r. 22 dm., 136 mk.

Prosocha, fol. dóbr Turowa, w pow. opolskim.

Prosowce, wś, pow. zbarazki, odl. 9·5 klm. od st. p. i tel. w Podwołoczyskach, leży na zachod. brzegu Zbrucza, przy granicy od gub. wołyńskiej. Granice: wschod. Zbrucz, południ. Dorofiówka, zachod. Pieńkowce i Medyń, półn. Worobiówka. Obszar gminny 651 mr. W 1857 r. 335 mk.; w 1880 r. w gminie 376; rz.-kat. 189, par. Toki (o 5 klm.), gr.-kat. 218, par. Skoryki. Kasa poż. gm. z kapit. 175 złr.

Prosperowa Wola, wś i fol., pow. kutnowski, gm. Żychlin, par. Oporów, ma 6 dm., 110 mk., 216 mr. ziemi dwors., 7 mr. włośc. W 1827 r. było 8 dm., 38 mk.

Prossen, ob. *Kielary*.

Prossin (niem.), ob. *Proszczyńskie jezioro*.

Prostale, wś pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 42 w. od Dzisny, 5 dm., 64 mk.

Prostiejow, niem. *Prossnitz*, mto okręgowe w Morawii, na równinie Hany, 15,000 mk., piękne kościoły, starożytny ratusz, fabryki sukna, cukru i in., targi na zboże. Osada bardzo starożytna, niegdyś siedlisko braci czeskich, którzy mieli tu słynne szkoły i drukarnię.

Prostiwec, wś, pow. bychowski, gm. horodecka, ma 28 dm. i 121 mk., z których 2 zajmuje się krawiectwem.

Prostka, mała odnoga rz. Oły, w pow. bobrujskim, w obrębie gm. Nowe-Stepy, naprzeciwko wsi Plesowicze, długa przeszło na $\frac{1}{2}$ w.; tworzy wyspę na zakręcie Oły. *A. Jel.*

Prostkergut, ob. *Immionken*.

Prostki 1.) *Wielkie*, wś nad rz. Łyk, na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, 2 klm. od granicy królestwa polskiego, 5 klm. na płn. od st. kol. żel. w Grajewie, 17 klm. na płd. od miasta pow. Położone w okolicy lesistej, mają glebę gliniastą, miejscami gołe piaski. Mieszkańcy, w liczbie 1300, prawie wyłącznie Polacy, trudnią się rolnictwem. Przeładowywanie towarów do wagonów rossyjskich i na odwrót zatrudnia około 150 robotników. Sześciu spedytorów tu mieszkających trudni się przeważnie transportem drzewa z Rossyi. Pamiątką historyczną jest słup graniczny, jaki książę Olbracht w r. 1545 wznieść kazał na oznaczenie granicy między Prusami a Litwą i Prusami a Mazowszem. Obok łacińskiego napisu umieszczono na nim herb Prus i Litwy. Słup ten stoi zapewne w miejscu starożytnego kamienia, jaki istniał tu w XVI jeszcze w. i stanowił znak graniczny pomiędzy ziemiami Prusów, Jadźwingów i Mazurów (ob. *Galindya*, II, 475). Jerzy Ramungol Ramek, komtur ryński, nadaje r. 1432 Marcinowi i Janowi, synowi Tyburcego, 20 włók w P. na prawie magdeburskiem. Rudolf v. Diepoltskirchen nadaje roku 1509 Marcinowi, sędziemu ziemskiemu, staremu Pawłowi Małemu, Marcinowi, Janowi, synowi Tyburcego i Pawłowi z Prostek $7\frac{1}{2}$ włók pod Niedźwiedzkiemi na prawie magdeburskiem, z obowiązkiem $\frac{1}{2}$ służby. Pod P. rozegrała się zaszczytna dla oręża polskiego bitwa podczas wojny szwedzkiej, a mianowicie wkrótce po nieszczęśliwej bitwie trzydniowej pod Warszawą. Wincenty Gosiewski pobił zupełnie połączone siły szwedzko-brandenskie pod dowództwem Bogusława Radziwiłła i hr. Waldecka 8 października 1656 r. Zabito lub wzięto do niewoli 7000; ks. Bogusław i wielu ze starszyzny wpadło w ręce zwycięzców. Obecnio jest tu st. poczt., tel. i kol. żel. Omnibus pocztowy kursuje do Ostrykółu. 2.) **P.** *Małe*, komora celna, tamże. *Ad. N.*

Prostredna Wes, węg. *Kis-Ladna*, wś, hr.

szaryskie (Węg.), między górami, nad rz. Hernadem, st. kol. koszycko-bogumińskiej, 332 mk.

Prosty, wś, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Górnica, o $8^1/_2$ w. od Grodna.

Prostyń, wś i fol. nad Bugiem, pow. węgrowski, gm. i par. Prostyń. Leży w dolinie nadrzecznej, o $1^1/_2$ w. od Bugu z praw. brzegu, niedaleko od Małkini, st. dr. żel. warsz.-petersb., w bagnistem położeniu, odl. 29 w. od Węgrowa. Posiada kościół par. mur., urząd gminny, 32 dm., 336 mk. W 1827 r. było tu 28 dm., 231 mk. Kościół tutejszy, słynny z odpustu na św. Trójcę, gromadzącego dziesiątki tysięcy pobożnych, założony był wraz z parafią w 1511 r. przez Prostyńskich, dziedziców wsi. W 1758 roku wzniesiono nowy z drzewa a w 1852 r. obecny murowany. Między wotami zawieszonemi w kościele były kajdany, oddane tu według tradycyi miejscowej (podanej przez p. Delf. Kalicką) przez małżonków, właścicieli P., którzy popadłszy w niewolę tatarską, zostali z niej cudownie wyzwoleni. Dobra P. mają 3280 mr. obszaru, sama wieś ma 505 mr. P., par., dek. węgrowski, 2510 dusz. P. gmina należy do sądu gm. okr. I-go w Sadownem, graniczy z gm. Sadowno i Płatkownica, ma 2942 mk. i 4599 mr. obszaru; st. poczt. Małkiń. W skład gminy wchodzą: Kępa-Pruska, Kiełczew, Kutaski, Morzyczyn, Orzelek, Prostyń, Treblinka, wieś i młyn, i Złotki. *Br. Ch.*

Prostyrń al. *Prostyrnia* 1.) odnoga rzeczna, pow. piński, w obrębie gm. Chojno, szeroko płynąca i stanowiąca połączenie rz. Strumienia z Prypecią z prawej strony, prawie naprzeciwko odnogi tegoż nazwiska, łączącej Prypeć ze Styrem (ob.). Długość około 1 mili; prąd wody ma kierunek od Prypeci ku Strumieniowi na północ. 2.) **P.**, odnoga rz. Styru, pow. piński, łącząca Styr z Prypecią z prawej jej strony, w obrębie gm. Chojno, na przestrzeni począwszy od wsi Stare-Koni, aż po za wieś Para. Długość odnogi około 10 w.; ma ona kilka rozgałęzień mniejszych. *A. Jel.*

Proszanka, urzęd. *Pruszanka* 1.) *Baranki*, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Aleksin, o 33 wiorst od Bielska. 2.) **P.** *Stara*, wś, tamże, o 23 w. od Bielska. 3.) **P.** *Nowa* al. *Mała*, wś, tamże.

Proszczyce, po białorusku *Proszczycy*, wś i dobra nad kotlinami rz. Słuczy i wpadającej do niej Wiesiejki, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. i par. kat. Słuck, o 3 w. od szosy bobrujsko-brzeskiej. Wś, niekiedy zwana Wielkie (Wialikija) Proszczycy, ma 33 osad pełnonadziałowych. Dobra, dziedzictwo niegdyś kn. słuckich Olelkowiczów, z kolei ks. Radziwiłłów, a od drugiej ćwierci b. wieku ks. Wittgensteina, mają około $83^1/_2$ włók w gruntach lekko szczerkowych, urodzajnych; łąk i lasów obfitość. *A. Jel.*

Proszczyńskie, jezioro, niem. *Proessin-See*, leży pod Proszczynami, w pow. szczecinkowskim (ob. Powiat wałecki przez Calliera, str. 45). „Palus Bzuczina“ w przywileju z 1286 r., nadającym templaryuszom pewien obszar ziemi nad Drawskiem, odnosi Schmitt (Gesch. d. Dt. Croner Kr., 243) do Brocza nad wsią tejże nazwy w pow. miastkowskim, z większem atoli prawdopodobieństwem objaśnia je wydawca Nowego Kod. Wielkopol. jako jez. Proessin czyli Proszczyńskie (tamże, str. 8).

Proszczyny, niem. *Proessin*, dok. *Prosin*, *Prosna*, wś w Pomeranii, pow. szczecinkowski, leży na płn. Czaplinka i Drahimia, graniczy od zach. z Kłaszewem; wchodziła w skład starostwa drahimskiego (Callier, Pow. wałecki, str. 45). *Kś. Fr.*

Proszenie (w XVI w. *Proschynye*), wś, kol., os. karcz. i os. leś., pow. piotrkowski, gm. Bogusławice, par. Wolborz, leży na lewo od traktu z Piotrkowa do Wolborza. Wś i kol. ma 39 dm., 357 mk., 836 mr.; os. karcz. 1 dm., 2 mk., 2 mr. dwor.; os. leś. 2 dm., 11 mk. 2050 mr. lasu (w tem 30 mr. roli). W 1827 r. 26 dm., 221 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 230) dziesięcina z łanów włośc. szła na stół arcybiskupi, jeden tylko łan, zwany Lychawa, dawał plebanii w Czarnocinie. Pleban w Wolborzu otrzymywał tylko kolędę po groszu z łanu. Reg. pob. pow. piotrkowskiego we wsi Proshynye, w par. Wolborz, własn. biskupa kujawskiego, wykazały w 1552 r. 21 osad a w 1553 r. 12 łanów (Pawiński, Wielkopolska, II, 267). *Br. Ch.*

Proszew, wś i fol. nad rz. Kostrzyniem, który tu wpada do Liwca, pow. węgrowski, gm. Wyszków, par. Kopcie, odl. 14 w. od Węgrowa, ma 43 dm., 456 mk.; młyn wodny. W 1827 r. 36 dm., 247 mk. Dobra P. składały się w 1885 r. z fol. P., Wólka Proszewska, rozl. mr. 1108: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 420, łąk mr. 171, past. mr. 82, lasu mr. 36, nieuż. mr. 66, razem mr. 775; bud. mur. 2, z drzewa 20; płodozmian 9-polowy; fol. Wólka Proszewska gr. or. i ogr. mr. 240, łąk mr. 62, past. mr. 16, lasu mr. 6, nieuż. mr. 9, razem mr. 333; bud. mur. 2, z drzewa 4; płodozmian 10-polowy. Wś P. os. 43, z gr. mr. 520; wś Wólka Proszewska os. 19, z gr. mr. 293.

Proszewska Wólka, wś i fol., pow. węgrowski, gm. Wyszków, par. Kopcie. Folw. należy do dóbr Proszew.

Prószka, rzka w pow. opolskim, płynie koło wsi Chmielowice, Dziekaństwo i Pruszków.

Proszki, wś nad rz. Dzisienką, pow. dziśieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski i dobra Łopacińskich Tadulin, o 15 w. od gmi-

ny a 71 w. od Dzisny, ma 11 dm., 106 mk. (w 1864 r. 42 dusz rewiz.).

Proszków al. *Prostkowo*, fol. i młyn na strudze smoguleckiej, pow. wągrowiecki, o 11 klm. na południe od Wyrzyska; par. i poczta w Smogulcu, st. dr. żel. o 7 klm. w Osieku, okr. domin. Smogulec; 3 dm., 27 mk. Młyn istniał już za czasów Łaskiego (L. B., I, 121)

Proszkowa góra, wzgórze w gm. Jeleń, pow. chrzanowski, w połud stronie gminy, nad granicą gm. Dęba, na lew. brzegu Przemszy, w pobliżu pot. Byczynki, uchodzącej do Przemszy, wśród rozległych mokradeł. Wznies. 274 mt. npm. (szt. gen.). Miejsce znaku triang.

Prószkówka, dawniej *Podzbęcze*, fol. dóbr Lipie, w pow. sądeckim.

Prószkowo, wś i fol. nad rz. Mławką, pow. mławski, gm. Dąbrowa, par. Szreńsk, odl. o 17 w. od Mławy, posiada ewang. dom modlitwy i szkołę począt. ewang., wiatrak, 35 dm., 314 mk. W pobliżu ciągną się rozległe błota, biorące początek od Żuromina. Fol. P. rozległy w 1885 r. mr. 574: gr. or. i ogr. mr. 248, łąk mr. 235, past. mr. 1, nieuż. mr. 20; bud. mur. 3, z drzewa 5, pokłady torfu. Dawniej w skład dóbr wchodziły: wś P. os. 51, z gr. mr. 438; wś Stołowo os. 12, z gr. mr. 287; wś Rochnia os. 24, z gr. mr. 622; wś Wola Prószkowska os. 19, z gr. mr. 440; wś Ostrów os. 19, z gr. mr. 406. *Br. Ch.*

Proszkowo, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Prozoroki, okr. wiejski Ziabki, o 16 w. od gminy a 44 ½ w. od Dzisny, ma 17 dm., 125 mk. (w 1864 r. tylko 34 dusz rewiz.); należy do dóbr Boryskowicze, Doboszyńskich. Była tu kapl. katol. filialna drewniana.

Proszkowo al. *Pruszkowo*, *Małe Prochy*, wś, pow. kościański, o 2½ klm. na południowschód Rakoniewic, na zachód od Wielichowa, par. Prochy, poczta Rakoniewice (Rakwitz), st. dr. żel. pod Bukówcem (Eichenhorst); 24 dm., 165 mk. (15 katol., 150 prot.). W r. 1389 dziedzice Proch, Proszkowa i Tarnowej przekazali kościołowi parafialnemu dziesięciny z P.; w r. 1580 posiadał P. Maciej Proski; było tu 4 zagrodn. i 2 osadn. Około 1739 r. należała do Rozalii Kierskiej. *E. Cal.*

Prószkowska-Wola, wś, pow. mławski, gm. Dąbrowa, par. Szreńsk. Wchodziła w skład dóbr Prószkowo (ob.).

Prosznów, pow. kałuski, ob. *Brożniów*.

Prosznyowicze, pierwsna nazwa wsi Woli Radłowskiej, w pow. brzeskim. Długosz opowiada (L. B., II, 136), że Zbigniew Oleśnicki przeniósł ją z miejsca bagnistego: ex tristi optimam effecit, transferendo agros eius versus borram et antiquos agros novis in cruda radice exstirpatis adiugendo. W dawnej wsi było 6 łanów kmiecych; biskup dodał 6 nowych łanów, utworzył dwa sołtystwa, karczmę i zagrodę i nadto łan dał za wysługi. Wś ta należała do par. rz.-kat. w Radłowie i stanowiła posiadłość biskupią. *Mac.*

Proszów, niem. *Proschau*, 1353 *Preschow*, wś, pow. namysłowski. W 1842 r. był tu kościół katol. filialny do Kreuzendorf, szkoła kat. od 1779 r., 51 dm., 2 sołtystwa, 354 mk. (18 ewang.). Wieś należała do dóbr biskupstwa wrocławskiego.

Proszowa, wś, pow. tarnopolski, o 5 klm. od urz. poczt. w Baworowie a o 6·8 klm. od sądu pow. i urz. tel. w Mikulińcach. Granice: wschod. Smolanka, połud. Skomorochy i Mikulińce, zachod. Czartorya i Myszkowice, półn. Zastawie i Baworów. Obszar dwor. 1431 mr., włośc. 555 mr. W 1857 r. 438 mk.; w 1880 r. w gm. 602, na obsz. dwor. 50; rz.-kat. 18, par. Baworów; gr.-kat. 620, cerkiew paraf. w miejscu, z filiami: Smolanka (350), Skomorochy (48), Magdalówka i Teklówka (759), razem 2210 gr.-kat., dek. Trembowla. Szkoła etat. o 1 naucz., kasa pożycz. gm. z kapit. 1387 złr.; właśc. pos. dwor. Władysław hr. Baworowski. *B. R.*

Proszowice, w dok. *Prossovicz*, *Proschowicze*, os. miejska, fol. i dobra, przed 1867 r. miasto, pow. miechowski, gm. i par. Proszowice, Leży śród wyżyny krakowskiej, sięgającej w okolicznych wzgórzach do 1050 st. npm., na wzgórzu wznoszącem się na brzegu obszernej kotliny, która zapewne stanowiła niegdyś dno jeziora. Dziś wody tego zbiornika uprowadza Szreniawa. P. leżą przy starożytnym trakcie z Krakowa do Kielc, połączone z Krakowem drogą bitą, odl. od Miechowa 28 w., od Krakowa około 4 mil a od Wisły 2 mile. P. posiadają obecnie kościół par. mur., kościołek fil. za osadą, szkołę począt. męzką i żeńską, dom przytułku dla starców, sąd gm. okr. V, urząd gm., st. poczt., fabrykę narzędzi rolniczych (z prod. do 12,000 rs.), aptekę, około 200 dm. (przeważnie drewniane) i do 2000 mk. Na obszarze fol. jest browar i młyn wodny. W 1827 r. było 154 dm., 1027 mk.; w 1862 r. 169 dm., 1676 mk., wyłącznie katol. P. są starożytną osadą, stanowiącą centralny punkt słynnej z żyzności okolicy. Spływające ku Wiśle wody północnych tarasów wyżyny krakowskiej powyżłabiały tu liczne doliny i poznosiły bogate pokłady napływowe, którym gleba proszowska zawdzięcza swą słynną urodzajność Żyzność gleby ściągała tu licznych osadników i zachęcała do rolnictwa, zwłaszcza że blizkość Krakowa i drogi wodnej (Wisła) ułatwiała zbyt korzystny. Dolina Szreniawy stanowi kolebkę licznych rodów małopolskich. P. były pierwotnie wsią królewską; istniał tu zapewne dworzec służący za miejsce spoczynku królom w ich podróżach po kraju. Królowa Elżbieta założyła tu kościół parafialny, jak

przekonywa akt nadający temu kościołowi dziesięciny z łanów we wsi Szczytniki, nadanych przez Kazimierza W. niejakiemu Petrlinowi Brunowi (Kod. Małop., 372 i 374). Kościół był p. w. św. Jana. Wkrótce potem nastąpiła zapewne lokacya miasta na obszarze wsi. Długosz pod 1412 r. opowiada jak Jagiełło spiesząc z Litwy na spotkanie przybyłego do Krakowa ks. Ernesta austryackiego, nocuje w Proszowicach, które zwie miastem (oppidum). W Lib. Ben. (II, 154) opisuje Długosz P. jako miasto mające 14 łanów i folwark królewski. Kościół paraf. był murowany (latere cocto) p. w. Wniebowzięcia Matki Boskiej i św. Jana Chrzciciela. Proboszcz pobierał od mieszczan i z folw. dziesięciny i kolędę, miał w mieście 6 domów, dających mu czynszu kwartalnego po 9 skotów. Byli przy plebanie wikaryusze, przy kościele istniała altarya pobierająca dziesięcinę z jednego folw. w Dziemierzycach (Lib. Ben., I, 121, II, 79). Czynsz z P., w ilości 16 grzyw., stanowił uposażenie altaryi przy kościele św. Anny w Krakowie (Lib. Ben., II, 14). Trakt (strata publica) przechodzący przez P. służył królom gdy jechali do Korczyna, Kielc, Lublina, na Litwę. Musiał tu stale istnieć dworzec królewski, który Dyke. Geogr. Echarda, zwie pałacem. Szczegół o kaflach rzeźbionych w P. dla Jagiełły w 1393 r. (Życie domowe Jadwigi i Jagiełły, 85) świadczy, że przy dworcu królewskim rozwijała się tu rzemieślnicza osada, żyjąca z robót dla dworu wykonywanych. Gęste zaludnienie doliny Szreniawy wywołuje potrzebę odbywania w P. roków sądowych, które jak świadczą księgi sądowe ziemi krakowskiej dotąd przechowane, odprawiały się w 1377, 1386, 7, 8, 9 i następnych (Hube, Prawo polskie w XIV w., str. 4 i 296). Przywilej z 1409 r. zastrzega, że mieszczanie wrazie bytności króla lub królowej, mają dostarczyć pod sprzęty i rzeczy tylko 4 wozy. Zygmunt I w przywileju r. 1532 mówi: ponieważ dla braku wody, mieszczanie z niemałym kosztem dla jej przywożenia konie utrzymywać muszą, a wrazie pożaru ratunek staje się nader utrudzający, pragnąc przeto tej niedogodności zaradzić, pozwalamy: ażeby woda z rzeki Szreniawy sprowadzoną była kanałami do sporządzonego rezerwoaru wśród rynku, zkąd rurami dostarczać się ma po domach. Na opędzenie nakładów, stanowi król opłatę po 4 gr. od każdego waru piwa, inni zaś mieszkańcy wnosić mają po groszu co kwartał. Mieszczanie zawarłszy w 1549 r. układ z Miechowem, tyczący się składu i sprzedaży soli centnarowej, długie z wspomnionem miastem wiedli spory. Górnicki opowiada, iż gdy Zygmunt August blizko od trzech lat przebywał na Litwie „obrażało to ludzie nie pomału; sprawiedliwość leżała odłogiem, granice od nieprzyjaciela nie były bezpieczne; przeto celniejsi ludzie złożyli sobie 1562 r. sejmik w Proszowicach, nad wolą i wiadomość królewską, z którego posłano do króla posły, upominając się powinności królewskiej, żeby sejm złożył i w Polsce mieszkał: czego jeśliby uczynić nie chciał, iż oni o sobie chcą radzić". Podług lustracyi 1563 r. „iesth łanow $10^3/_4$, z kthorich pro festo Martini placzą per gr. 20, kthorzi piwa niewarzą, a iesth ich 110, od kazdego domu per gr. 1. Gutowe placzą pywowarowie na quarthal: rinkowy per gr. 12, uliczni gr. 10, ktorich poczeth odmienia szie. Theras iest rinkowich 17 a ulicznich 20. Jathek rzezniczich 5, z kazdei per gr. 12 et per duos lapides sepi. Jathecznego od 6 okyen albo kramow pro quartali per gr. 4, a od sziodmego gr. 2. Pokazali raycze przywiley regis Casimiri 1456 super concessione fori septimanalis et exactione foralium pro oppido. Przywiley 1467 donacionis balnei titulo perpetuo Nicolao de Dolsko barbitonsori. Przywiley na iathki ziwiolne 1490, na postrzigalnią y na wagę, alye niemasz czo do skarbu obraczacz z thakich rzeczi, bo nędza. Mlinow na Szrzeniawie 2, a na Wszczieklczu 1". Lustratorowie 1569 r. ten szczegół zamieszczają: „dochód rurny arendowali myeszczanie pro mar. 36. Stego dawayą burmistrzowy mar. 18, na drzewo, zelyazo, wyczyszczenye rzek citra vel ultra mar. 10". Wizytacya Radziwiłła biskupa krak. z 1596 r. podaje o kościele: „Nadanie uniwersytetu jagiellońskiego. Kościół zbezczeszczony rozlewem krwi w czasie bezkrólewia; na nowo poświęcony przez sufragana krak. Jest proboszcz i powinno być 5 mansyonarzy, z tych atoli jest tylko jeden, z powodu, iż procenta i dziesięciny niewypłacone. Uposażenie *lectoris missae* (ćwierć łanu) rajcy zabrali. Dom zabrała p. Bzowska" (Bukowski, Hist. Reform., I, 651). W lutym 1606 r. zgromadzona na sejmiku szlachta, podburzona mową Mik. Zebrzydowskiego, wdy krak., spisała w kilkudziesiąt artykułach zażalenia na rządy Zygmunta III. Uchwała ta stała się zarodem rokoszu. W czasie wojny szwedzkiej wiele ucierpieć musiało miasto, lustratorowie bowiem 1664 r. mówią: iż rury poniszczone, ratusz i postrzygalnia spalone; poboru płacą mieszczanie zł. 24, wozu zaś wojennego nie zwykli wyprawiać. „Tych co na okienkach victualia przedają jest 5, kto piwo robi płaci gutowe, jest rynkowych 5, ulicznych 3; rzeźników 5, tkaczy 5, piekarzów 3, kuśnierzów 5, krawiec 1. W jednymże cechu zostają: kowale, ślusarze, stolarze, kotlarze, kołodzieje, stalmasy, powroźnicy, miecznicy. Tych rzemieślników nie masz oprócz jednego kowala i powroźnika. Szewcy, których jest 5, produ-

kowali list urzędu radzieckiego, który zakazuje, aby żaden z partaczów nie ważył się roboty nosić, ani towarów wykupować pod winami opisanemi; z miast zaś gdzie są tego rzemiosła cechy, wolno przyjeżdżać z robotą i skórami tak garbarzom, jako i inszemu pospolitemu człowiekowi przynosić, przywozić i przedawać". Miasto należące do wielkorządów krak., nie podźwignęło się z upadku; inwentarz 1733 r. podaje tylko 60 domów, które ogółem płacą zł. 4 gr. 5 den. 9. Zamożność mieszczan i blizkość Krakowa, ułatwiająca kształcenie synów, sprawiły, iż P. wydały cały szereg wybitniejszych zdolnościami ludzi, przeważnie duchownych. W 1567 r. przyszedł na świat w P. Stanisław Bzowski, późniejszy dominikanin, teolog i historyk kościoła († 1637); Szymon z P. był superintendentem zboru wileńskiego i wydał „Akta t. j. sprawy zboru wileńskiego, ktore się poczeli r. 1557" (Brześć 1559). Inny Szymon z P., poeta łaciński, uczeń akad. krak., rektor szkoły św. Floryana († 1565), wydał w Krakowie kilka utworów. Ztąd też zapewne pochodził Jan Proszowski, malarz nadworny Jana Kazimierza, kształcony we Włoszech, po którym przechował się portret króla (w zbiorze Tom. Zielińskiego) i rysunek do obrazu przedstawiającego „Wskrzeszenie Piotrowina" (Ambroży Grabowski, Dawne zabytki, Kraków 1850). On też wykonał rysunki do „Hippiki" Dorohostajskiego. Dziś jeszcze mieszczanie proszowscy synów swych najchętniej przeznaczają na księży, którzy zajmują następnie stanowiska proboszczów w okolicznych parafiach. Jedynym zabytkiem przeszłości jest kościół wystawiony z cegły, w stylu ostrołukowym. F. M. Sobieszczański (w Encykl. Org.) twierdzi, że Kazimierz Jagiellończyk wzniósł tu okazały kościół ostrołukowy na wzór wiślickiego ale większych jeszcze rozmiarów, ze sklepieniem, na dwóch rzędach filarów. Twierdzenie to atoli, niepoparte świadectwami, nie zgadza się z danemi jakie dostarczają dokumenty i Długosz. Budowla ta w XIX w. uległa znacznej przeróbce. Zniżono dach do połowy, rozebrano ścianę szczytową i wystawiono nową zmniejszoną, W 1869 r. dano kościołowi marmurową posadzkę. Rysunek kościoła podał Tyg. Illustr. z 1867 r. (t. XVI, 128). Drugi kościołek św. Trójcy pod miastem, niewiadomej fundacyi, pierwotnie drewniany, został odbudowany z muru w ostatnich czasach. Przy kościele są groby rodziny Gostkowskich. P. były stolicą powiatu t. n., który choć mały rozmiarami, był niejako sercem Małopolski, jako gniazdo dawniejszych rodów szlacheckich. P. par., dek. miechowski, 4736 dusz. Dobra P. al. Zagrody Proszowskie składały się w 1885 r. z fol.: Zagrody Proszowskie i Kadzice, rozl. mr. 843: fol. Zagrody Proszowskie: gr. or. i ogr. mr. 315, łąk mr. 74, past. mr. 6, lasu mr. 15, nieuż. mr. 15, razem mr. 425; bud. mur. 8, z drzewa 10; płodozmian 7, 8 i 9-polowy; fol. Kadzice gr. or. i ogr. mr. 332, łąk mr. 39, past. mr. 18, lasu mr. 13, odpadki mr. 5, nieuż. mr. 10, razem mr. 417; bud. mur. 4, z drzewa 5; płodozmian 10 i 12-polowy. Wś Zagrody os. 29, z gr. mr. 64; wś Kadzice os. 31, z gr. mr. 132. Proszowice gm. należy do sądu gm. okr. V, ma 791 mr. obszaru i do 2000 mk. *Br. Ch.*

Proszowice, niem. *Proschowitz*, wieś nad Odrą, pow. raciborski, par. Stara Wieś (Altendorf), ma 724 mr. (667 mr. roli), 473 mk. katol. (1861 r.).

Proszówka 1.) część wsi Dobrocieszy, w pow. brzeskim. 2.) **P.**, fol. na obszarze Lipia, w pow. nowosądeckim. *Br. G.*

Proszówki 1.) z *Krzyżanowicami Małymi* i *Wygodą*, w XV w. *Proschovicze*, wś, pow. bocheński, par. rz.-kat. w Krzyżanowicach Wielkich a urz. pocz. w Bochni (5·3 klm.). Leży na lewym brzegu Raby, w glebie urodzajnej, namulistej, przy gościńcu z Bochni (5 klm.) do Sierosławic, na granicy królestwa polskiego. Od zachodu styka się z puszczą niepołomską. Składa się z trzech osad. Sama wieś ma 40 chat i 243 mk., wólka Krzyżanowice Małe 37 chat i 202 mk, a wólka Wygoda 11 chat i 50 mk. Razem 88 dm., 495 mk., (489 rz.-kat. i 6 izrael.). Obszar więk. pos. wynosi 344 mr. (276 roli, 12 łąk, 14 pastw. i 42 lasu); pos. mn. 318 mr. (248 roli, 42 łąk, 26 pastw. i 4 lasu). Istniała już w XV w. (Długosz, L. B. II, 131) a w r. 1581 (Pawiński, Małopolska, 59) miała dziewięć półłanków kmiecych, 5 zagród z rolą, 6 zagród bez roli, 4 komorników z bydłem, 7 komorników bez bydła, rybitwę i rzemieślnika. Na początku XIX w. należała do Wielowiejskich, po nich do F. Żuka Skarszewskiego a w 1885 nabył ją za 60 tys. zł. w. a. Ruebenbauer. We wsi most murowany na Rabie. Graniczy na zach. z Damienicami a na płn. z Daczkowem. Od południa i wschodu oblewa P. rzeka Raba. 2.) **P.**, przyl. *Dobrocieczа*, pow. brzeski. Wymieniają ją regestra pob. z r. 1581 (Pawiński, Małopolska, 139) wraz z Porąbką. Obie osady dzieliły się wówczas na trzy części: Piotra Otfinowskiego, Marcina i Jerzego Porębskich i Barbary Gnojeńskiej. W całej nie wielkiej osadzie był 1 kmieć na półłanku, 7 zagród z rolą, 1 zagroda bez roli, 2 komorników z bydłem, tyluż bez bydła i trzy czwarte bez roli. Dzisiaj niema tam takiej osady. *Mac.*

Proszowskie *Opatkowice*, ob. *Opatkowice*.

Proszyca, wś, pow. sieński, własność Eryka Szołkowskiego, posiada młyn wodny i folusz.

Protasewicz, mały zaśc. poleski we wsch. części pow. ihumeńskiego, w 3 okr. berezyńskim, gm. dołżańska, ma 1 osadę; miejscowość głucha, bezludna, grunta nizinne, piaszczyste.

Protasewicze, wś, zaśc. i dobra poradziwiłowskie nad rz. Sinią, pr. dopł. Swisłoczy, pow. bobrujski, w 4 okr. pol. świsłockim, gm. Zamosze, o 4 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Osipowicze. Wieś ma 18 osad pełnonadziałowych; zaśc. 1 osadę; dobra, obecnie własność ks. Wittgensteina, około 400 włók. Miejscowość całkiem poleska, ponura i małoludna; grunta piaszczyste, łąk i pastwisk dużo; lud okoliczny, oprócz rolnictwa, zajmuje się pszczolnictwem w puszczach. Młyny wodne; smolarnie po lasach, pokłady rudy żelaznej.

Protasowszczyzna 1.) własność ziemska w pow. ihumeńskim, od 1842 r. należy do szlacheckiej rodziny Daszkiewiczów, ma $3^3/_4$ włóki. 2.) **P.**, białoruskie *Pratasouszczyna*, dwa w pobliżu siebie leżące zaśc., pow. ihumeński, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. Szack, par. katol. uździeńska, mają razem 14 osad; grunta lekkie, okolica lesista, borowa. Niegdyś dziedzictwo Oskierków, należała do dom. Szack; drobna szlachta ma tu teraz schedy dziedziczne. 3.) **P.**, folw., pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Kamionka, o 50 w. od Grodna. *A. Jel.*

Protasy 1.) wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm., okrąg wiejski dobra hr. Czapskich Łużki, o 6 w. od gminy a 37 w. od Dzisny, ma 5 dm., 58 mk. (w 1864 r. 27 dusz rewiz.). 2.) **P.**, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Łużki, okr. wiejski i dobra Hryniewskich Jakubeńki, o 8 w. od gminy, 22 dusz rewiz. 3.) **P.**, wś, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. parycekim, gm. Broża, ma 18 osad; miejscowość dzika, odosobniona, nizinna, grunta piaszczyste. 4.) **P.**, wś, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Zabłudowo, o 8 w. od Białegostoku.

Protereb, opustoszała osada we włości iwankowskiej, na lewym brz. rz. Teterewa, t. j. w dzisiejszym pow. radomyskim, na zachód od Iwankowa; ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1; dodatki: 156.

Protesy z *Zuzanówką*, wś, pow. żydaczowski, odl. 16·4 klm. na płd.-wschód od sądu pow., urz. poczt. i tel. w Żurawnie. Granice: wschód. Dąbrowa, Dołżka, płd. Dubowica, Tomaszowce, płd.-zachód Perekosy, płn.-zachód Monasterzec, płn. Kotoryn. Obszar dwor. 248 mr., włośc. 1127 mr. W 1857 r. 430 mk.; 1870 r. 512; 1887 r. w gm. 611, na obsz. dwor. 20; rzym.-kat. 75, par. Wojniłów, gr.-kat. 548. Cerkiew par. w miejscu, z filią Dąbrowa (267) razem 815 gr.-kat., dek żurawieński. Szkoła o 1 naucz. Właśc. pos. dwor. Ewelina Chajęcka. *B. R.*

Prothainen (niem.), folw., pow. moląski, st. pocz. Alt-Christburg.

Prothen (niem.), folw., pow. pr. holądzki, st. poczt. i tel. Christburg.

Prothenow (dok.), ob. *Pruchno*,

Protkowszczyzna, wś, pow. słonimski, własność Jundziłów. Włościanie zapłacili 6728 rs. wykupu za nadaną im ziemię.

Protniszken (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. poczt., tel. i kol. żel. Prockuls.

Protoczna, wś nad Drucią, pow. bychowski, gm. Czyhyrynka, ma 40 dm. i 213 mk.; młyn wodny, pływak.

Protoka, na karcie Chrzanowskiego *Przetoka*, u Pochilewicza *Rotoka* i *Rotka*, rzeka w pow. wasylkowskim, lewy dopływ Rosi, do której wpada pod Białocerkwią, między rzekami Kamionką a Użynem. Bierze początek powyżej wsi Maryanówki, przepływa w kierunku z północy na południe pod wsiami: Ksawerówką, Pińczuki, Hrebenki, Saliwonki, Hłuszki, Skrebesze, Pieszczany. Długa przeszło 50 w. Powyżej Białejcerkwi rozlewa się w stawy. *J.Krz.*

Protschkenhayn, wś, pow. świdnicki, par. ewang. Fuerstenau, katol. Gross Mohnau. W 1842 r. 63 dm., sołtystwo, 397 mk. (175 katol.), młyn wodny, cegielnia.

Protsch *nad Weide*, wś, pow. wrocławski, par. katol. Świniary, ewang. Psary. Posiada kościół katol. filialny, wzniesiony 1348 r., odbudowany z wieżą 1760 r. przez hr. Sierstorpf, szkołę katol. (od 1798 r.). W 1842 r. było 36 dm., dwór, folw., 250 mk. (52 katol.), młyn wodny (od 1353 r.), gorzelnia, cegielnia.

Protupiany, wś szl., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 16 w. od Święcian, 7 dm., 42 mk. (6 katol., 36 starowierów).

Protyk, folw., pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. Horodeczna, o 28 w. od. Prużany.

Proużyny, wś, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Iwieniec, przy gościńcu z mka Wołmy do mka Iwieńca, ma 22 osad pełnonadziałowych; miejscowość nieco falista, małoleśna, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Prowal, przysiołek (ob. t. III, 202, Hucisko 17).

Prowale, ob. *Prowała*.

Prowalene folw., pow. orszański, posiada krupiarnią; własność Sawatiugina.

Prowalie, uroczysko, ob. *Ostr.* (t. VII, 672).

Prowalniewo al. *Prowalnowo*, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Łużki, okr. wiejski i dobra Szyrynów Porzecze, o 5 w. od gminy a 38 w. od Dzisny, przy b. dr. poczt. z Wilejki do Dzisny, ma 2 dm., 46 mk. (14 dusz rewiz. w 1864 r.).

Prowała al. *Prowale*, wś, pow. żółkiewski, 16 klm. na płd.-zach. od sądu pow. i st. kol. lwowsko-bełzeckiej w Żółkwi, 11 klm. od urz.

pocz. w Krechowie. Na płd. leży Hucisko, na zach. Horbowice (część Huciska), na płn. Krechów, na wschód Krechów i Fujna. Wody płyną strugami na wschód i wpadają po za obrębem wsi do pot. Fujny. Zabudowania wiejskie leżą na płn.; na płn.-wsch. leży grupa domów „Hołuby“. Na płd. od zabudowań wiejskich wznosi się wzgórze do 298 mt., a na wschód od niego drugie do 373 mt. Własn. więk. (Micewskich) ma roli or. 15, lasu 148; włas. mn. roli or. 239, łąk i ogr. 34, past. 43, lasu 61 mr. W r. 1880 było 47 dm., 290 mk. w gminie, 10 rz.-katol., 275 gr.-kat., 5 izrael., 9 Polaków, 281 Rusinów. Par. rzym.-katol. w Żółkwi, gr.-kat. w Krechowie. *Lu. Dz.*

Prowałas, jez. w pow. święciańskim, na płd. od stacyi Ignalino, pod wsią Garbuny, w pobliżu jezior Łankois i Majtys.

Prowarda, rzeczka w gub. kowieńskiej, lewy dopływ Szeszuwki, lew. dopł. Wilii. Za pośrednictwem P. spływają do Szeszuwki wody z obszernego błota zw. Wielki Rojst.

Prowarken (niem.), folw., pow. frydlądzki, st. pocz. i tel. Domnau.

Prowdy, folw., pow. lepelski, należy do dóbr Lachowo.

Prowehren (niem.), dobra ryc., pow. rybacki, st. pocz., tel. i kol. żel. Królewiec (odl. 7 1/2 klm.). Obszar 194 1/2 ha.

Prowena, *Prawina*, rzeczka w pow. kowieńskim, pr. dopływ Niemna, do którego uchodzi pod mkiem Rumszyszki; bierze początek śród obszernych błot. Długa do 20 w.

Proweniszki al. *Prowieniszki*, st. dr. żel. warsz.-petersburskiej, w pow. trockim, na przestrzeni Kowno-Wilno, pomiędzy Kownem (o 19 w.) a Koszedarami (o 15 w).

Prowent, os., pow. włocławski, gm. i par. Chodecz, ma 3 dm., 33 mk.

Prowina, 1255 r., al. *Browina*, niem. *Froeben*, rzeczka, ob. *Fryba*.

Prowirszulis, jez. w pow. rossieńskim, z którego Łukna wypływa.

Prowle, wś, pow. kowieński, gm., par. i st. poczt. w Janowie (o 3 w.).

Prowochyn, pole w Pomeranii, nad rzeką Dzierzgoń, obejmujące 30 włók. W 1304 r. otrzymał je Janko (Joncko), Prusak, od Zegarta z Szwarcburgu (ob. Kętrz, O ludu pol., str. 191).

Prozoroki, folw. i mko, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Prozoroki, o 327 w. od Wilna a 30 w. od Dzisny, ma 33 mk. (15 męż. i 18 kob. podług spisu z 1882 r.); według zaś spisu z 1866 r. było tu 14 dm. i 103 mk. różnych wyznań; własność bar. Kreutza. Kościół par. katol. p. w. N. M. P., wzniesiony z drzewa przez Justyna Szczytta, podkomorzego połockiego, w 1698 r. (podług rubryceli (Balińskiego) i al. w 1677 (jak podają akta francisz. ob. Encykl. Kośc., V, 580), odnowiony był w 1721 r. przez Józefa Pawła Korsaka, chorążego smoleńskiego, a następnie w 1852 r. staraniem parafian. W 1797 r. oddano parafią franciszkanom, których mieszkało wówczas 4 w klasztorze. W 1832 r. franciszkanie zostali skasowani i parafią powierzono księżom świeckim. Parafia katol., dek. dzisieńskiego, ma 4268 wiernych i kaplice w P. i Ostrowiu a dawniej i w Nowej Psui. Okrąg wiejski P., w gm. t. n., obejmuje mko P. wsie: Kulhaje, Rudniki, Zapole, Szo (Szczo), Osinówka, Górowe, Lepiejki, Bondary, Jałówka, Bojary, Szaragi, Wiracieje, Sobaczki, Łozowo, Góranie (Horanie), Długie, Kamionka, Skrobotuny (Skrabatuny), Dziwniki, Zaiwiś, Zaułek i Draczyno (Draczyny), w ogóle w 1864 r. 432 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych, 83 b. ludzi dworskich, 24 jednodworców i 18 żołnierzy urlopowanych. Gmina P. należy do 1 okr. pokojowego do spraw włośc., 2 rewiru powołanych do służby wojskowej z pow. dzisieńskiego oraz 3 okr. sądu pokoju i obejmuje 94 wsie, mające 466 osad, zamieszkałych przez 6209 włościan pł. ob. Zarząd gminy w mku Prozorokach. Gmina składa się z 6 okr. wiejskich: P., Sanniki, Błoszniki, Ziabki, Dziwniki i Cerkowno. Szkoła gminna znajduje się w Prozorokach. Uczęszczało do niej w 1885/6 r. 48 chłopców. Podług spisu z 1864 r. było w gminie: 1465 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych, 81 b włośc. skarbowych, 335 b. ludzi dworskich, 53 jednodworców i 67 żołnierzy urlopowanych. P. były niegdyś dziedzictwem Jozafata Kuncewicza, arcybiskupa połockiego; około 1609 r. dziedzicami byli Jan Rahoza z żoną Eufemią Masłowówną, po śmierci których w 1616 r. nastąpił dział pomiędzy ich synami Jaroszem i Dymitrem, na część Jarosza Rahozy dostały się P. W 1629 r. P. były już własnością Bazylego Tukowicza, który zapisał na majętności tej 600 kóp groszy żonie swej Zofii. W 1664 r. Stefan Tukowicz zastawił a w dwa lata później sprzedał P. Justynianowi Szczyttowi, wojskiemu połockiemu. Tenże Szczytt w 1677 r. (podług Balińskiego w 1698 r.) sprowadził do P. ks. franciszkanów. W 1691 r. P. były własnością Ewy z Korsaków ks. Czartoryskiej, I mo voto ks. Sołomereckiej. W 1710 r. Krzysztof Szczytt, cześnik lit., syn Justyniana, zapisuje P. żonie swej Annie z Zawiszów. W 1713 r. tenże Krzysztof Szczytt dał prawo wyderkafowe na majętność Szo, należącą do P., ks. franciszkanom na sumę 1000 złp. W 1719 r. Krzysztof Benedykt Szczytt, kasztelan smoleński, nabywa drugą część P. Następnie P. należą kolejno do syna jego Józefa, kasztel. mścisławskiego, a następnie około 1750 do wnuczka jego generała Krzysztofa Szczytta; po bezpotomnym zej-

ściu tegoż przechodzą na jego siostry, które spłaciwszy Teresa ze Szczyttów Eustachowa Chrapowicka, instygatorowa litew., obejmuje P. na wyłączną własność, poczem przechodzą do jej syna Józefa Chrapowickiego, marszałka gub. połockiej. Około 1811 r. własność jego syna Michała, marszałka dzisieńskiego, poczem około 1848 r. przechodzą drogą sukcesyi do jego syna Arkadyusza, od niego zaś do bar. Kreutza. Dziś P. przeszły w obce ręce.

Prozoryszki 1) wś nad rzką Łowkistą, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żośle, okr. wiejski Stabinciszki, o 6 w. od gminy a 39 w. od Trok, 18 dm., 188 mk. katol. i 8 żydów (w 1864 r. wraz z zaśc. Łopciszki 80 dusz rewiz.); należy do dóbr Poporcie, dawniej Zaleskich, następnie Tuchołków. 2.) **P.**, zaśc. na lew. brz. Wilii, pow. kowieński, okr. pol. i st. pocz. Janów (o 15 w.), par. Kormiałów, o 17 w. od Kowna, własność Zdanowicza.

Próżanka, zaśc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, o 48 w. od Wilejki, 1 dm., 12 mk. prawosł.

Prożytas, zaśc. włośc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Krzyżaki, o 4 w. od gminy, 14 dusz rewiz; należy do dóbr skarbowych Rzesza Gulbin.

Prstec (moraw.), niem. *Perstetz* (ob. *Pierściec*). Leży nad pot. Bajerką, pr. dopływem Wisły. Wznies. wsi 290 mt. npm. W zach. stronie wznosi się góra wapienna, Kępa winohradzka (317 mt.). Przy niej piec wapienny. Par. kat. P. obejmuje wsie: Uchylany, Zaborze, Kowale i Rostropice. Kościół p. w. św. Mikołaja. W miejscu szkoła ludowa dwuklas. St. poczt. Skoczów. W r. 1880 było 83 dm., 574 mk.; rz.-kat. 371, prot. 190, żyd. 13, Niemców 27, Czechosłąz. 1, Polaków 545.

Prstna (mor.), ob. *Piersna*. W 1880 r. było 59 dm., 448 mk., rz.-kat. 442, prot. 4, żyd. 2; Polaków 394, Czechosłąz. 1, Niem. 18. *Br. G.*

Prucheńsko, w XVI w. *Prochensko* i *Prochenisko*, wś włośc., pow. opoczyński, gm. Owczary, par. Błogie Stare, odl. od Opoczna 25 w., ma 43 dm., 369 mk., 1034 mr. W 1827 r. było 27 dm., 213 mk. Według Lib. Ben. Łask. (1, 628) wś dawała dziesięcinę, wartości do 11 grzywien, swemu plebanowi w Błogiem. Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1577 wś P., w par. Błogie, należąca do opactwa sulejowskiego, miała 10 łan., 2 zagrod. z rolą (Pawiński, Małop., 293). *Br. Ch.*

Pruchna, w XVI w. *Prochny*, wś i fol, pow. sieradzki, gm. i par. Wróblew, odl. od Sieradza 10 w.; wś ma 12 dm., 150 mk.; fol. 2 dm. W XVI w. łany kmiece i dworskie dawały dziesięcinę pleb. w Wróblewie. Wś P. należała podobno później do prob. w Wągłczewie. W 1874 r. dobra P. składały się z folw. P. i Żurawiec, rozl. mr. 113: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 87, nieuż. mr. 8, razem mr. 95; bud. z drzewa 5; fol. Żurawiec gr. or. i ogr. mr. 17, nieużytki mr. 1, razem mr. 18; bud. z drzewa 3. Wś P. os. 36, z gr. mr. 153; wś Żurawiec os. 6, z gr. mr. 57. Fol. P. należy obecnie do częściowych właścicieli. Według reg. pob. pow. sieradzkiego wieś Prochny, w par. Wróblów, miała w 1553 r. 6 łanów a w 1576 r. 8 łanów (Pawiński, Wielkop., II, 220).

Pruchna al. *Próchna*, wś, pow. bielski, obw. sąd. strumieński, na Szląsku austr., leży przy gościńcu strumieńsko-frysztackim, linii dr. żel. cesarza Ferdynanda. Graniczy od płn. na przestrzeni $6^3/_4$ klm. ze Szląskiem pruskim; od zach. leżą Zebrzydowice Górne, Kończyce Małe; od płd. Rudnik a od wschodu Ochaby i Drahomyśl. Wzdłuż wschod. granicy płynie pot. Knajka, lewy dopływ Wisły. Zabudowania wiejskie legły przy gościńcu z Drahomyśla do Frysztatu. Wznies. wsi koło kościoła 283 mt.; na płd.-zach. od tego wzgórze Banot (294 mt.). U płn. stóp wzgórza leży wólka Babiszów, dalej na płn. wólka Gawliniec, na płn.-wsch. Borowiec; przy drodze do Drahomyśla Knajski Dwór; na płd. od niego Rudnik i las rudnicki, na zach. ostatniego fol. Chylistwo. Oprócz tego są wólki: Chałupy Nowe, Kopaniny i Podbór. W 1880 r. było 162 dm. (Chałupy Nowe 9, Gawliniec 13, Kopaniny 7, Podbór 3, Rudnik 8); mk. było 1525 (Chałupy Nowe 74, Gawliniec 105, Kopaniny 63, Podbór 28, Rudnik 69); sama wś P. liczy 122 dm., 1186 mk. (552 męż., 634 kob.). Co do wyznania w 1880 r. 942 rz.-kat., 555 prot., 28 żyd., a co do narodowości: 1429 Polaków, 10 Czecho-szlązaków, 44 Niemców. We wsi jest kościół katol. paraf. starożytny, p. w. św. Anny. Do par. należą: Rychold, Knaj i Kunczyce Małe. Obejmuje 2645 dusz kat., 950 prot., 43 żyd. W miejscu są dwie szkoły ludowe 2-klas., st. p. i kol. Dobra są własnością arcyks. Albrechta. P. jest siedzibą zarządu tych dóbr. *Br. G.*

Pruchnik, potok, powstaje w gm. Kramarzówka, pow. jarosławski, w lesie Grabińskim, płynie na wschód przez Kramarzówkę, następnie zwraca się na płn. i opływając zach. i półn. podnóże góry Iwy (406 mt.), przepływa wś Pruchnik; ubiegłszy 12 klm. wpada do Mleczki wschodniej. We wsi Pruchnik odlewa kilka stawów. Źródła leżą na wysokości 328 mt., a ujście 224 mt. npm. *Br. G.*

Pruchnik, pasmo wzgórzy na praw. brzegu Wereszycy, między Lelechówką a Janowem, w pow. lwowskim, na płn.-zach. od Janowa, pod 41° 22′ 40″ wsch. dłg. g. a 49° 56″ płn. szer. g. Roślinność okolic tych wzgórzy, u stóp których od płn.-wsch. rozlegają się wielkie błota, jest dosyć ciekawa, a chociaż nie bogata, to przecież charakterystyczna, gdyż

rosną tu: Alyssum montanum, Veronica spicata, Pyrola umbellata, Teucrium chamaedrys itd. Wznies. 357 mt. npm. a 60 mt. nad poblizki staw Janowski. *Br. G.*

Pruchnik 1.) mtko w pow. jarosławskim, odl. 21 klm. od Jarosławia, przy gościńcu z Jarosławia do Dubiecka, nad pot. Cietrzewią al. Pruchnikiem, ktory uchodzi z lewego brzegu do Mleczki. Składa się z 205, przeważnie drewnianych, domów z podcieniami, zabudowanych w rynek i kilku krótkich ulic. Mieszkańcy w liczbie 1503 (718 męż., 785 kob.), 740 rzym.-kat., 188 gr.-kat., 3 różnow. i 188 izrael., trudnią się szewstwem i masarstwem. Dawniej (Siarczyński, rps. bib. Ossol., № 1826) liczono w P. do stu szewców, dostarczających obuwia dla ludu wiejskiego a nadto istniał tu przemysł garbarski. Obecnie znajdują się tu piękne sady, jest kilku garncarzy i innych rzemieślników. Słynęły w okolicy tutejsze kukiełki, t. j. pszenne długie chleby. Miasto leży w kotlinie, w położeniu pagórkowatem. Najniższy punkt na płd.-zachodniej stronie miasta, przy krzyżu, wznosi się 244 mt., najwyższy na płn.-zachod. krańcu, przy gościńcu, 294 mt. Na południe od mtka wznosi się lesiste wzgórze Iwa do 406 mt. P. posiada kościół par. rzym.-katol. i cerkiew gr.-kat., szkołę ludową czteroklasową, urząd pocztowy, kasę pożyczkową gminną z kapit. 4105 zł. w. a., aptekę i lekarza. Co czwartek odbywają się targi a 21 stycznia i 26 lipca doroczne jarmarki. O początku P. niema wiadomości; pierwszy raz bowiem czytamy nazwę Prochnig na dyplomie erekcyjnym parafii w Krośnie z r. 1399 (A. G. Z., VI, p. 134—136), na którym jako świadek podpisał się Bernard rector ecclesiae in Prochnig. Obecny kościół murowany, w stylu gotyckim, założył Kość czyli Konstanty, dziedzic P., około 1436. Szlachecka rodzina Próchnickich, mająca tutaj siedzibę i zamek, z którego atoli niema śladów, wsławiła się dwoma biskupami: Mikołajem kamienieckim, i Andrzejem, arcyb. lwowskim † 1633. Fundacyą parafii odnawiali: Mikołaj, bisk. kam., Jan z Rozborza, podczaszy przemyski, i Jan Miąsik, dziedzic P., mianowicie fundacyą Leszka, jako też Piotr i Aleksander z Rozborza, rozszerzając fundacyą Konstantego. W rozgraniczeniu dóbr Stanisława i Jana Kmitów z 14 marca 1458 (A. G. Z., XI, 434, № 3442) oznaczono granice P. aż po Newnadową (Nienadowa pod Dubieckiem); 1498 r. spalili P. Wołosi. W 1523 porażono tu Tatarów a niedługo potem wdowa po Janie Próchnickim, sędzim krak., wniosła wianem tę majętność Janowi Odrowążowi Pieniążkowi. Zwolennik reformacyi, zabrał w 1570 r. katolikom kościół, który odzyskali dopiero 1607 r. W 1640 r. Anna z Konar Gorczyska utworzyła przy nim kolegiatę mansyonarzy, których przełożony aż do zajęcia Galicyi przez Austryą był proboszczem. Wtedy poświęcił kościół 14 maja 1684 r. Jan Dębski, sufragan przemyski. Geograf ówczesny Cellarins (Descriptio Poloniae, wyd. Amsterdam, 1659, str. 326) nazywa Pruchnik: „castellum munitum“. Par. rzym.-kat. należy do dyec. przemyskiej, dek. pruchnickiego, i obejmuje Czudowice, Chorzów, Hawłowice Górne i Dolne, Jodłówkę z nowo wymurowanym kościołem w r. 1831, Kramarzówkę, wieś Pruchnik, Rozborz Długi i Okrągły, Rzeplin, Swiebodnę, Tyniowice i Węgierkę. Par. gr.-kat. ma cerkiew murowaną (dyec. przemyska, dek. pruchnicki), obejmuje Węgierkę (Uherkę), Tyniowice, Hawłowice Górne i Dolne, Przedmieście Górne i Dolne, Chorzów, Jackowice, Tuligłowy i Wolę Węgierską. Pleban gr.-kat. ma uposażenia 74 mr. roli i 4 mr. łąk a oprócz tego 83 zł. w. a. dodatku do konguny. Mtko graniczy na wschód z Chorzowem, na płn. z Tyniowicami i Hawłowicami, na zachód z Rozborzem Okrągłym a na południe z Pruchnikiem wsią. 2.) **P.**, wś pod miasteczkiem t. n., zabudowana wzdłuż potoku w zwartej dolinie, ma 230 dm. i 1322 mk. (660 męż., 662 kob.), 1214 rzym.-kat., 86 gr.-kat. i 22 izrael. Prócz tego na obszarze dworskim są 4 dm., w których przebywa 34 mk., 24 rz.-kat., 7 gr.-kat. i 3 izrael. Z obszaru 3060 mr. przypada 1068 mr. na własność większą, mianowicie 375 roli, 23 łąk i ogr., 38 pastw. i 638 lasu, a 1992 mr. na własność mniejszą, t. j. 1348 mr. roli, 238 łąk i ogr., 275 pastw. i 131 lasu. We wsi znajduje się szkoła etatowa, młyn wodny i kasa pożyczkowa gminna z kapit. 2000 zł. w. a. Wieś wraz z mtkiem w bieżącym wieku należała do Morskich, następnie do Włodzimierza hr. Dzieduszyckiego, poczem przeszła wianem na Zygmunta hr. Szembeka. Graniczy na wschód z Jodłówką, na płd. z Komarzówką. Od wschodu odgranicza ją góra Iwa i lasy od Węgierki i Woli Węgierskiej. Gleba składa się z urodzajnej gliny. W lesie zwanym Kucowem stoi na wznies. 404 mt. leśniczowka Borowiec. *Mac.*

Pruchniszcze al. *Pruchniska*, rus. *Prykmyszcze*, wś, pow. kołomyjski, odl. 5·62 klm. od sądu pow., par. rz.-katol., urz. poczt. i tel. w Gwoździcu. Granice: wschod. Winograd, płd.-wschod. Ostapkowce, płd.-zachód Turka, płn.-zachód Dziurków, płn. Rosochacz, od którego ją dzieli pot. Czerniewa. Obszar dwor. 261 mr., włość. 775 mr. W 1857 r. 431 mk., w 1870 r. 539 mk.; w 1880 r. w gm. 526, na obsz. dwor. 30; rz.-katol. 80, gr.-katol. 455, par. Rosochacz. Kassa pożyczkowa gminna z kapit. 920 złr. Właściciel pos. więk. Franciszek Kunz. *B. R.*

Pruchno al. *Prochniów* i *Próchno*, Kod. dypl. *Wielki Prochnów*, 1337 *Borkenow*, później *Bro-*

chenow, 1349 *Prothenow*, dziś po niem. *Prochnow* 1.) *P. Stare*, niem. *Alt-P.*, wś kośc. i dobra ryc. nad jez. Bytyńskiem, w pow. wałeckim, na płn.-wschód od Tuczna. Par. katol. Marcinkowo, st. pocz. Jabłonowo, szkoła ew. w miejscu; 4478·48 magd. mr. obszaru. W 1868 r. 30 bud., 7 dm., 162 mk., 14 kat., 148 ewang. P. wymienia już dok. z r. 1251, akt rozgraniczenia ziemi Sternberg z Nową Marchią, tudzież przywilej z r. 1349. Obejmowało 40 włók, należało niegdyś do Nowej Marchii. W 1490 r. nadaje elektor Jan Cicero Wedelowi P. jako lenno (ob. Pow. wałecki przez Calliera, str. 45 i Gesch d. Dt. Croner Kr. von Schmitt, str. 251). Dziś posiada te dobra hr. v. Schlabrendorf 2.) **P.** *Nowe*, niem. *Neu-P.*, wś tamże, 1190·61 magd. mr., 1868 r. 49 bud., 14 dm., 126 mk., 37 kat., 89 ewang. 3.) **P.** *Nowe*, folw., tamże, 1067·17 magd. mr.; w 1868 r. 5 bud., 2 dm., 33 mk., 14 kat., 19 ew. *Ks. Fr.*

Pruchnów, folw., pow. sieradzki. Należał do dóbr Męka. W 1849 r. oddzielono od nich folw. P. i folw. Ocinek, każdy z obszarem 570 mr. Obecnie nie wykazany w spisach urzędowych.

Pruchnowo, wś i folw., pow. nieszawski, gm. Piotrków, par. Radziejów, odl. 35 w. od Nieszawy, ma 71 mk. W 1827 r. było 4 dm., 38 mk. W 1883 r. folw. P. z attyn. czynszową Modlibórz rozl. mr. 329: gr. or. i ogr. mr. 203, łąk mr. 22, pastw. mr. 10, nieuż. mr. 9; attyn. czynszowa Modlibórz mr. 85; bud. mur. 7, z drzewa 2. Wś P. os. 6, z gr. mr. 5.

Pruchnowo 1) folw., pow. gnieźnieński, poczta w Kłecku; 4 dm., 95 mk. (82 kat., 13 prot.). Należy z Brzozogajem do bar. v. Sprenger; powstał w nowszych czasach. Mylnie widzą w tym folwarku wś Parchaczyno wydawcy Lib. Ben. Łaskiego (I, 48 i 49). 2) P., ob. *Próchnowo*, pow. chodzieski.

Prucki 1.) al. *Prycki Małe*, przysiołek, pow. kaniowski, parafia katol. Rzyszczów, prawosł. Makedony, ma 450 mk. W 1741 r. było tu 10 a w 1792 r. 24 chat. Wchodziły niegdyś w skład starostwa kaniowskiego, następnie własność Hołowińskich, potem Perrów. 2.) **P.** *Wielkie*, *Prycki*, w dokum. *Pruczki*, *Procki*, wieś, pow. kaniowski, rozrzucona po wzgórzach i jarach, nad bezimiennym dopływem Dniepru, pod Rzyszczowem. Okolicę cechują liczne wyniosłości, jary i doliny, które zaczynając się od Stajek aż do Moszen i dalej, stale towarzyszą Dnieprowi. Okolica P. słynie z niezwykłej urodzajności gleby. Cukrownie założone 1847 r. w Jabłonowie przez Eustachego Jankowskiego, a w Wielkich P. przez Zenona Hołowińskiego, dały popęd do rozwoju przemysłu cukrownianego w tej okolicy. W 1863 r. w P. Wielkich było 355 mk. płci męz. Cerkiew tutejsza p. w. Simeona Bohopriimca, z drzewa zbudowana w 1854 r. W wizyt. z 1746 i 1782 r. czytamy, że istniała tu cerkiew unicka p. t. Zaczatja św. Anny, z kaplicą św. Mikołaja, zbudowana z drzewa, z trzema kopułami, wśród wsi na górze. W 1785 r. pożar ją zniszczył. P. Wielkie a raczej ziemia na której stanęły, od najdawniejszych czasów wchodziły w obręb dóbr Rzyszczowskich i były pierwotnie dziedzictwem Kordyszów, możnej rodziny, idącej ze starego pnia bojarszczyzny kijowskiej (ob. Malinowski, Źródła, t. II, str. 122). Pierwszym, znanym z dziejów członkiem tej rodziny był Skobiejko „Kijanin“, który w Trokach 1440 r. zamordował Zygmunta Kiejstutowicza, w. ks. lit. (ob. Latop. Bychowca, wyd. Narbutta, Wilno 1846, str. 49). Od niego poszedł ród Skobiejków Kordyszów. Onyśko i Filon Skobiejkowie Kordysze w 1571 roku „ojczyste“ Rzyszczów i Chodorów, zawiedli byli niejakiemu Hankiewiczowi „za pewnem przestąpieniem“ a od tegoż ta „ojczyzna“ dostała się „w ręce Niemców“ (?) (Ksiąg ziem. i grodz. kijow. w magistracie kijow. znajdujących się od r. 1571 z datą i esencyą wypisany regestr). Majętność ta wszakże musiała napowrót przejść w posiadanie Kordyszów, bo w 1588 r. Filonowa Kordyszowa, po śmierci męża swego, Rzyszczów, Chodorów z horodyszczem, Hulatycze i Woronów z przyległościami przedaje za 3000 kop gr. lit. Andrzejowi Chaleckiemu. Ród Chaleckich pochodził pierwotnie z Czernichowszczyzny, gdzie od dóbr Chalczy Chaleckimi nazwani zostali. Pierwszym z rodu tego, który osiadł w Kijowskiem, był Michał Chalecki, ożeniony z Trypolską; posiadł on z daru wwody kijowskiego Łukę Strymiatycką, koło Chodorowa, nad Dnieprem. Żył on jeszcze około 1508 r. Andrzej Chalecki zaś był naprzód pisarzem ziemskim, potem marszałkiem rzeczyckim. W 1569 r. jeździł w poselstwie do Moskwy, a ścisła łączyła go przyjaźń z Andrzejem Kurbskim, który zbiegł z Moskwy i osiadł na Wołyniu (Iwaniszew, t. I, str. 110, 114, 140). Ożeniony z Chwalczewską, miał trzech synów: Józefiana, Franciszka i Piotra. Z tych Józefian w 1612 r. z podziału wziął Rzyszczowszczyznę i w niej na pamiątkę gniazda swego rodowego w Czernichowszczyznie, wieś Chalczę założył. Dobra Rzyszczowskie były skąpo zaludnione i cały ich obszar wonczas zamykał w sobie: Rzyszczów, Chodorów, Hulatycze, Woronów i Chalczę. Były one w swoich granicach zakłócone. Mieszkańcy kaniowscy, już wtenczas „kozakujący“, wdarłszy się gwałtownie w sam środek tych dóbr, ogromną w nich przestrzeń pustkowiem zalegającą zajęli i trzymając takową, na tem całem oderwanem terytoryum, liczne posiadali futory,

jako to: Prucki, Rosochy, Czernysze, Dudarze, Czaplińce, Tulińce, Pieje i Mołodowce. Józafian Chalecki założył protest przeciwko zaborowi i pozwał Kozaków, składając dowody okazujące, że ziemia na której się osiedlają, jest jego własnością, i że nie do Kaniowa przecież, ale do włości Rzyszczowskiej należała. Sprawa ta oparła się aż o króla, który osobne po kilkakroć wyznaczał był komisye, ale te nie mogły do skutku przyjść „dla trudnego, jak mówi dokument, zwiedzenia tych dalekich krajów przez Ichmość pp. Senatorów". Chalecki zyskał chyba to, że gdy w 1616 r. odbywała się lustracya sstwa kaniowskiego, uprosił on iustratorów, aby onych osiedlonych bezprawnie na jego gruntach futorów nie lustrowali (ob. Lustr. ststwa kaniowskiego r. 1616). Ale bunty kozackie już się wszczynały; Chalecki z Rzyszczowa na Litwę się wyniósł, powierzywszy zarząd dobrami niejakiemu Łochowskiemu, ale ten zaczął uciskać do tego stopnia poddanych, iż ci musieli się „rozejść" (Opis akt. knigi kiew. centr. archiwa, Nr. 13, str. 86). To też dziedzic Rzyszczowa w celu odnowienia zaludnienia w 1618 r. wypuścił był Rzyszczowszczyznę w zastaw na trzy lata niejakiemu Czernyszewskiemu (Ksiąg ziemsk. i grodz. etc. regestr., rkpsm). Mamy ślad, że wymienione wyżej a na oderwanych gruntach od Rzyszczowa osiadłe futory kozackie, w 1622 r. już się na wioski poprzeistaczały Między innymi w P. Wielkich i Makiedonicach (tak) już podtenczas rachowano „poddanych posłusznych (stście kaniowskiemu) 10 ciu; drudzy Kozacy, czynsz dają" (ob. Lustr. ststwa kaniow. z 1622 r.). Tymczasem Chalecki, wystawiony na tak uprzykrzone sąsiedztwo z Kozakami starostwa i nie mogąc z rąk ich oderwanego od Rzyszczowa terytoryum uwolnić, z wielkiej „dokuki", jak się wyraża dokument, własność swoją tak uszczuploną sprzedał Aleksandrowi Konst. Woroniczowi, podkom. kijow., z prawem atoli dochodzenia obszarów zagarniętych niesłusznie przez Kozaków. Woronicze byli pierwotnie ziemianami Wołynia, gdzie w pow. łuckim Tuliczowo posiadali, ale w końcu pierwszej połowy XVI w. już z nadań królów posiedli byli w Kijowszczyznie: Łowków, Iwankowo, Krosznię (Ad. Boniecki, str. 385), tudzież Trojanów i Szumsk. Rzyszczowszczyzna niedługo, bądź drogą kupna, bądź spadku na kilka oddzielnych rozpada się części. Obok więc Woroniczów stają się jednocześnie współdziedzicami tych dóbr: Tyszkiewicze i Hołowińscy. Przez ożenienie Dymitra Hołowińskiego z Aleksandrą z Woroniczów, w dom Hołowińskich, oprócz Szumska, dostaje się jeszcze spora część w Rzyszczowszczyznie, w której już wtedy mieściły się wioski: P. Wielkie i Małe, Pieje, Demonszczyzna, Onacki i in. Familia Hołowińskich należała do familii rodowych Wołynia. Prastarą ich dziedziną był Hołowin na Wołyniu, pomiędzy Stepaniem a Klewaniem położony. Już w pierwszej połowie XVI w. występują oni w aktach jako „ziemianie i powietnicy łuccy" (Pamiat. izd. kiew. wrem. komis., t. IV, cz. 2, str. 94). Oprócz Hołowina posiedli Hołowińscy jeszcze z nadania Aleksandra Jagiellończyka i Zygmunta Augusta dobra Jankiewicze, Lubusze, Berestowice, Podłużne, Panfiłowicze, Beresko, Peremirkę, Rokitnę Wielką i Małą, Piaski, Ostalce na Wołyniu i Cudynowce w pow. chmielnickim (z akt grodz. łuckich). Nareszcie w 1525 r. nabyli oni od Rohaczewskich w pow. łuckim sioło Wielkie Krzywicze. Gabryel Hołowiński, mówi Paprocki, przy kniaziu Czartoryskim, na znacznych posługach i w potrzebach z pogany bywał. Kupił on Korytnę, Chotyn i Rudki od Korotenskich. Tomasz miał syna Bohusza, który na wojnie z Gustawem w Prusiech „przy bytności królewskiej" był zabity, i córki dwie: Eudoksyą za Michałem Sudymontowiczem Kropiwnickim i Halszkę za kniaziem Jerzym (Michajłowiczem ?) Czartoryskim (Okolski, Orb. pol., t. I, fol. 297), który z nią miał syna Jędrzeja, i córką za Kazimierzem Piaseczyńskim, ststą mławskim i ostrołęckim, pułkownikiem i regimentarzem, bezpotomną. Ten to Jerzy Czartoryski sprzedał w 1602 r. Janowi Pacowi Czartorysk (J. Wolff, Pacowie, str. 47—9). Już od 1545 r. Hołowińscy z ojczystego Hołowina przenieśli się do Wielkich Krzywic, z których nawet, jako z gniazda rodowego, jakiś czas pisali się, ale nareszcie od wyjścia za mąż Aleksandry Woroniczównej za Dymitra Hołowińskiego, Szumsk w Kijowszczyznie stał się tej odtąd już kijowskiej tego domu odnogi siedzibą. Niedługo potem nadeszły wojny kozackie za Bohdana Chmielnickiego (1648) i ukraińscy dziedzice musieli z dóbr ustąpić. Jednakże w ciągu tych wojen okolicom Rzyszczowa najwięcej dały się we znaki czasy t. zw. „ruiną", w których Rzyszczów sam przez Turków w 1677 r. był spalony, a następnie w 1679 r. cała ludność miejscowa przez Samojłowicza, hetmana lewego brzegu Ukrainy, została przepędzoną za Dniepr. Rzyszczowszczyznę już odtąd najcałkowiciej pustą, wyprosił był dla siebie u hetmana Skoropadzkiego metropolita Krokowski; nadanie to wszakże nie przyszło do skutku, albowiem z racyi traktatu Grzymułtowskiego (1686) cała przestrzeń kraju nieosiadłego wzdłuż nowych granic pomiędzy Rossyą i Polską, w której zakres wchodziła i Rzyszczowszczyzna, na pustkę skazaną była. Ale gdy w 1711 r. nastąpił t. zw. traktat Prutski,

i gdy w skutek tego państwo ościenne zrzekło się było wszelkich uroszczeń do Ukrainy prawobrzeżnej, wtedy dopiero dawni miejscowi właściciele wrócili. Dymitr Hołowiński, dziedzic Prucek, już nie żył wtedy (Opiś akt. knigi kiew. centr. archiwa, Nr. 5, str. 42), tylko małżonka jego Aleksandra z Woroniczów żyła jeszcze w 1701 r., jak o tem dowiadujemy się z jej skargi sądowej, w tymże roku na Filona ojca i syna tegoż Michała Woroniczów, podanej o to, iż ci ostatni podczas „przeszłych w wojew. kijowskiem trwających rozruchów“ napadli na siedzibę jej w Szumsku, spustoszyli ją i przeszło 12 armat i dział spiżowych i żelaznych do Syngur swoich, zabrali (Arch. J. Z. R, cz. III, t. 2, str. 884). Nie ona wszakże ale dopiero syn jej Szymon Hołowiński przyszedł do faktycznego posiadania P. Było to wkrótce po 1711 r., gdy na całej Ukrainie polskiej na nowo osadnicza rozpoczęła się praca. Wszędy też miejsca byłych wsi, dotąd dzikiemi zarosłe chwasty, wznowiły się ludzkiemi osiadłościami. Własność się porządkowała. To też Szymon Hołowiński w Pruckach kazał „wkopać wolę“ i wkrótce sporo ludu emigrującego z Zadnieprzszczyzny zajęło osamotnione uroczysko. W r. 1741 rachowano już w P. 100 chat. Tymczasem ani Szymon Hołowiński, ojciec, ani syn Jerzy miecznik czernichowski, w tej nowo urządzonej własności nie mieszkali, albowiem P. znajdowały się na samem pograniczu, niepokojone przez ustawiczne napady hajdamackie. Czerncy kijowscy posiadali pod nazwiskiem futorów część terytoryum kijowskiego, na prawym brzegu Dniepru położonego a traktatem Grzymułtowskim Rossyi odstąpionego; futory te zasiedlali zbiegami i włóczęgami z obu krajów do nich przybywającymi, a ci na rabunek w Rzyszczowszczyznę pograniczną i dalej wyprawiali się. Herman Hołowiński w swoich zapiskach opowiada, jak dziad i babka jego, Jerzy i Franciszka ze Szczeniowskich Hołowińscy, gdy przybyli do P. w pierwszym roku ich pobrania się (babka zaledwie lat 14 liczyła) zostali napadnięci przez kilkudziesięciu konnych rabusiów, którzy powiązawszy służbę i rozbroiwszy spieszącego z bronią gospodarza, zabrali wszystko, co tylko uwieźć mogli, a mianowicie 12,000 złp. w gotowiznie, i piękne jedwabne obicie; po dokonanym rabunku, pożegnali słowy „Porostajte zdorowy“ (rkpsm w zb. Konstantego Swidzińskiego). Hołowińscy rezydowali potem stale w Szumsku koło Żytomierza, a rządy P. powierzyli t. zw. gubernatorowi. Bunt 1768 r. ogarnął i okolicę P.; kiedy został już ugaszony, Jan Hołowiński, syn Jerzego, zjechał do P. dla obejrzenia gospodarstwa i zabrania różnych prowentów. Tymczasem lud okoliczny (od Kaniowa do Lisianki) ruszył się na nowo. I jakkolwiek Sawicki zniósł hajdamaków pod Kahorlikiem, a Szelest, kozak z Bohusławia, wierny Rzpltej, tropił ich i ścigał, jeden wszakże zastęp hajdamacki uderzył w nocy na dwór w P. Napastnicy zastawszy tam Jana Hołowińskiego, na śmierć go skłuli. Na wieść o śmierci brata Ignacy Hołowiński pośpieszył do P., ale przed pogonią czerni zaledwie życie uniósł (Serw. Pius Socharzewski: Echo ukr. rzezi odgłosem brzmiące; rkpsm). W 1785 r. synowie Jerzego Hołowińskiego: Ignacy, Onufry, Kazimierz i Piotr, sprzedawszy Szumsk, Wolicę, Dworzec, Żelezniak, Hołowinkę za 150,000 Ignacemu i Szczęsnej z Woroniczów Działyńskim, przenieśli siedzibę swoją w okolice Rzyszczowa. Od tego czasu P. stale zamieszkane zostały przez Ignacego Hołowińskiego, któremu w skutek układów rodzinnych przypadł w udziale klucz pruckowski. Klucz ten wonczas zamykał w sobie: P. Wielkie i Małe, Piwce, Onacki, Makedony, Demońszczyznę. Po Ignacym Hołowińskim, marszałku pow. bohusławskiego, wziął P. syn jego Zacharyasz. Ten ostatni w 1829 r. własnym wystawił kosztem dzisiejszy murowany kościół katolicki w Rzyszczowie. W 1792 r. było w P. Wielkich 141 zagród kmiecych, w przysiołku Burtach 32. I tak majętność ta, przez siedm prawie pokoleń w imieniu Hołowińskich przebywszy, dziś jest własnością Zenona Hołowińskiego, b. marszałka gub. kijowskiej, syna Zacharyasza, b. marszałka pow. bohusławskiego. Rezydencya w P. ozdobna, na piętrze z muru zbudowana, z pięknym ogrodem angielskim, założonym przez Miklera; sad słynie drzewami owocowemi w najlepszych gatunkach. Na polach P. Wielkich znajduje się 10 mogił (ob. Kartę gen. sztabu, XXIII, str. 9), jedyna spuścizna odległych stuleci. W ogrodzie znajduje się kaplica murowana katol., w której odprawia się nabożeństwo. *Edward Rulikowski.*

Pruczyska, bagna nad rzką Kirsną, w pow. kalwaryjskim, ob. *Kirsna.*

Prud, rzeczka w gub. kowieńskiej, pr. dopływ Gorłówki, pr. dopł. Laudy, dopł. Niewiaży.

Prud 1.) mały zaśc. nad rzeką Citewką, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. i gm. puchowickiej, par. kat. błońska, w pobliżu mka Błoń. 2.) **P**, wś, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Stara Wieś, o 24 w. od Słonima. 3.) **P**, wś, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Derewna, o 19 w. od Słonima.

Prudaliszki, zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Podkrzyż, o 5 w. od gminy a 30 w. od Wilna, ma 3 dm., 9 mk. katol. (w 1864 r. 6 dusz rewiz.); należy do dóbr Podkrzyż hr. Tyzenhauzów.

Prudce, wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm.

lacka, okr. wiejski i dobra hr. Uruskiej, Spusza, o 7 w. od gminy a 21 w. od Szczuczyna, ma 22 dm., 191 mk. (w 1864 r. 59 dusz rewiz.).

Prudczany, wś i karczma nad jez. Łukno, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 15 w. od Trok, 6 dm., 63 mk. katol.

Prudek 1) zaśc., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Międzyrzecz, okr. wiejski Terniany, o 6 w. od gminy a 18 w. od Trok ma 1 md., 6 mk. katol. (w 1864 r. 6 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Waka Metropolitalna. 2.) **P.**, wś nad bezim. dopływem Berezyny, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. i gm. paryckiej, przy gościńcu z Parycz do Jakimowskiej Słobody, ma 13 osad; grunta lekkie, faliste, miejscowość poleska, bogata w łąki i rybę. 3.) **P.**, mały folw. nad rz. Usą, dopł. Berezyny, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Jurewicze, przy gośc. z Domowicka do Natalewska; młyn, grunta lekkie, łąk dużo. 4.) **P.** *Stary*, wś nad rzeką Usą, pow. ihumeński, przy gościńcu z Ihumenia do Jurewicz, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Jurewicze, o 14 w. od Ihumenia, ma 4 osady, młyn; niegdyś należała do dóbr iwanowskich (ob. *Iwanowsk*) bisk. wileńskich przez dar Kieżgajłłow, następnie Szewiczów. Grunta lekkie, łąk dużo. Na rz. Usie znajduje się młyn i wspaniała grobla, usypana przez Francuzów w 1812 r. 5.) **P.**, wś i dobra nad rzką t. n., pow. mozyrski, w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. Skryhałowska-Słoboda, o $1\frac{1}{2}$ mili od Mozyrza. Wieś ma 30 osad pełnonadziałowych; cerkiew. Dobra, dziedzictwo Leńkiewiczow, razem z folw. Chomicze, mają około 150 włók obszaru; grunta dobre, łąk obfitość, rybołówstwo znaczne, młyn; miejscowość falista, dość piękna, wśród okolicznych nizin poleskich. 6.) **P.**, własność ziemska, w pow. rzeczyckim, przeszło 4 włóki. 7.) **P.**, wś i folw. nad rzeczułką dopł. do jez. Piaseczna, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. i gm. Jurewicze. Wś ma 27 osad, cerkiewkę; grunta urodzajne, łąk dużo, rybołówstwo znaczne, okolica lesista. Jeden z folw., dziedzictwo Żudrow, razem z fol. Szyrejki ma $22\frac{1}{4}$ włóki. Drugi zaś, własność Knobelsdorfa, 9 włók. 8.) **P.**, wś, pow. bychowski, gm. Bachań, ma 71 dm. i 462 mk., z których 1 zajmuje się krawiectwem; cegielnia. 9.) **P.**, wś, pow. newelski, w 1 okr. pol. do spraw włośc., gm. Trechalewo, w 1863 r. 1 dusza rewiz. 10.) **P.**, ob. *Prudok*. *A. Jel.—J. Krz.*

Prudele, os., pow. kalwaryjski, gm. Kirsna, par. Urdomin, odl. od Kalwaryi 21 w., ma 3 dm., 16 mk.

Prudetis, małe jezioro na obszarze dóbr Krasnowo, w pow. sejneńskim.

Prudimmen (niem.), dwie wsie, pow. nizinny, st. pocz. i tel. Lappienen.

Prudiny, wś, pow. sieński, gm. Obczuha, ma 39 dm. i 306 mk., z których 30 zajmuje się wyrobem przedmiotów z łyka i kory.

Prudis, strumień, pow. święciański, płynie pod wsią Januszyszki.

Prudka, rzka, poczyna się z trzech strumieni płynących od Mąkolic, Stradzowa i Mokracza, w pow. piotrkowskim, i łączących się pod Bogdanowem. Płynie w kierunku płd.-wschod. przez Jeżów, Rozprzę, poczem wpada od lew. brz. do Luciąży. Na w prost Jeżowa przyjmuje z praw. brz. strugę od Blizina.

Prudki 1.) zaśc., pow. oszmiański, w 1 okr pol., gm. Polany, okr. wiejski Debesie, o 7 w. od gminy, 8 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Ostrowiec Hudogaje. 2.) **P.**, wś nad bezim. dopł. Hajny, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. hajeńska, ma 24 osad; miejscowość mocno falista. 3.) **P.**, wś nad Dnieprem, pow. mohylewski. Pod wsią znajduje się mielizna, utrudniająca żeglugę.

Prudkowskie, jezioro, pow. klimowicki; roczny połów dochodzi do 50 pudów ryb.

Prudnik, uroczysko około mka Rożyszcze, w pow. łuckim.

Prudnia, jezioro w pow. świeckim, może w okolicy Płochocina (ob. Zeitsch d. Westpr. G. Ver., XVII, str. 43).

Prudnik, al. *Pruśnik*, potok, wypływa w lesie na zach. od wsi Siedlisk w pow. rawskim, płynie z początku na wschód przez wieś Siedliska i zwraca się na płn.-wschód a dosiągnąwszy Hrebennego, przecina gościniec żółkiewsko-tomaszowski, mija wś Hrebenny i w płn. kierunku podąża do Sołokii pod Mostami Małemi. Długość biegu wynosi do 7 klm. Źródła leżą 259 mt., ujście 236 mt. npm.

Prudniki 1.) wś nad rz. Wiatą i jez. Mierzycą, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Drujka, okr. wiejski i dobra Miłoszów, Stajki, o 6 w. od gminy a 57 w. od Dzisny, ma 7 dm., 87 mk. katol. (w 1864 r. 36 dusz rewiz.). 2.) **P.**, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Prozoroki, okr. wiejski Błoszniki, o 8 w. od gminy, 29 dusz rewiz.; należy do dóbr Józefowo, Racewiczów. 3.) **P.**, fol., pow. dzisieński, ob. *Iwisa*. 4.) **P.**, wś nad rz. Wołożynką, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wołożyn, okr. wiejski Czertowicze, o 61 w. od Oszmiany, 4 dm., 42 mk. (w 1864 r. 18 dusz rewiz.). 5.) **P.**, zaśc., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żośle, okr. wiejski Poporcie, o 9 w. od gm. a 34 w. od Trok, ma 1 dm., 7 mk. katol. 6.) **P.**, fol. pryw., pow. wilejski, w 2 okr. pol., o 66 w. od Wilejki, przy dr. poczt. mińskiej, 1 dm., 9 mk. katol. 7.) **P.**, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Krzywicze, o 1 w. od gm. a 30 w. od Wilejki, ma 4 dm., 50 mk. (podług spisu z 1864 r. tylko 16 dusz rewiz.); własność Szwejkowskich. Był tu młyn wodny drewniany. 8.) **P.**, wś nad

strum. Rajówką, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, okr. wiejski Ostrów, o 5 w. od gminy a 56 w. od Wilejki, ma 7 dm., 58 mk. prawosł. i 25 katol. (podług opisu z 1864 r. 27 dusz rewiz.); należy do dóbr Wereczata, Koziełłów. 9.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Łuczaje, o 83 w. od Wilejki, ma 3 dm., 35 mk. 10.) **P.**, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski i dobra Ksaweryn (Ksawerynowo), o 14 w. od gminy, 3 dusze rewiz.; własność dawniej Montwiłów, obecnie Piłsudzkich. 11.) **P.**, wś przy ujściu rzki Baranówki do rz. Pierszajki, w zach. stronie pow. mińskiego, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Pierszaje, ma 4 osady; grunt szczerkowe, łąki dobre. 12.) **P.**, wś nad rz. Dryssą, pow. dryseński, o 2 w. na płd. od mka Wołyniec; była tu st. poczt. przy trakcie z Połocka do Dryssy. *J. Krz.*

Prudnikowo, zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 32 w. od Dzisny, 1 dm., 5 mk. katol.

Prudok, rzeczka w pow. mozyrskim, mały prawy dopływ Prypeci, zaczyna się za wsią Radusze, płynie w kierunku północnym, najprzód niziną aż ku wsi Kamieńska-Rudnia i tu przyjąwszy z pr. str. rzkę Kamionkę ma młyn na jeziorku, dalej nieco zasila się rzeczką płynącą od Skryhałowskiej-Słobody i odtąd ma już oba brzegi wzgórzyste. Przepływa dalej koło wsi: Szekotowo, Boryskiewicze, Prudek (młyn na rozlewie), Retyka i Mirabela, o 2 w. poniżej której ma ujście w pobliżu wsi Łyczeżewicze. Długość biegu prawie $2^1/_2$ mili. *A. Jel.*

Prudok, w narzeczu ludowem białoruskiem oznacza młyn wodny. Jest wiele miejscowości na Rusi litewskiej noszących tę nazwę i zawsze znajduje się w nich młyn z osadą młynarską lub ślady istnienia takowej. Pokrewne tej nazwie są: Prud, Prudziszcze, Prudy, Prudki i in. *A. Jel.*

Prudok 1.) mały zaśc. poleski nad bezim. dopł. rz. Siniej, pow. bobrujski, w 4 okr. pol. swisłockim, gm. Zamosze, o 4 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Osipowicze, ma 1 osadę. 2.) **P.**, wś nad bezim. rzką, rozlaną tu w jeziorko, pow. borysowski, w 3 okr. pol. dokszyckim, gm. witunicka, przy drodze ze wsi Juchnówki, przez Skuraty do Dobryni, ma 3 osady, w pobliżu młynek; grunta lekkie, miejscowość dość leśna. 3.) **P.**, zaśc., pow. borysowski, nad rzką Mańczą al. Izbą, która rozlewa się tu w jeziorko i obraca młynek. 4.) **P.**-*Polewoj*, wś, pow. borysowski, nad rzką Pieszczanką (dopł. Bobra), która rozlewa się tu w jeziorko i obraca młyny. 5.) **P.**-*Nowy*, mała wioseczka poleska nad rz. Usą, pr. dopł. Berezyny, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Jurewicze, 2 ma osady; grunta lekkie. 6.) **P.**, zaśc., pow. ihumeński, ob. *Podostrowie*. 7.) **P.**, wś nad jez. Pieszczanka, pow. rzeczycki, gm. Jurewicze. 8.) **P.**, wś, pow. czauski, gm. Czausy, ma 28 dm. i 174 mk., z których 1 zajmuje się stolarstwem. 9.) **P.**, wś nad Biesiedzią, pow. czerykowski, własność Wasilewskich; młyn o dwóch postawach i stępy do kory łozowej, zatrudniające 5 ludzi i produkujące do 40,000 pudów rocznie. 10.) **P.**, wś, pow. homelski, gm. Homel, ma 117 dm. i 551 mk., z których jeden zajmuje się szewctwem, 6 stolarstwem, 1 obróbką materyałów leśnych, 5 kowalstwem. 11.) **P.**, wś, pow. klimowicki, gm. Zabiełyszyn, ma 31 dm. i 138 mk., z których 1 zajmuje się krawiectwem. 12.) **P.**, wś, pow. klimowicki, gm. rodniańska, ma 20 dm. i 137 mk., z których 3 zajmuje się bednarstwem 13.) **P.**, wś, pow. klimowicki, gm. zahustyńska, ma 4 dm., 15 mk., z których jeden zajmuje się kowalstwem. 14.) **P.** *Biesiedzki*, wś nad rz. Biesiedzią, pow. klimowicki, gm. Chocimsk, ma 39 dm. i 360 mk., z których 1 zajmuje się wyrobem uprzęży, 37 naczyń drewnianych, 1 przedmiotów z łyka i kory. Most długi 15 a szeroki $2^1/_2$ saż. 15.) **P.** *Lipowy* al. *Lipowski*, wś, tamże, ma 27 dm. i 270 mk., z których 4 zajmuje się wyrobem naczyń drewnianych, 1 przedmiotów z łyka i kory, 1 bednarstwem. 16.) **P.**, ob. *Prudek*. *A. Jel. J. Krz.*

Prudowe 1.) wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Zaleś, okr. wiejski i dobra Michałowskich, Kosarzewszczyzna, o 6 w. od gminy, 38 dusz rewiz. 2.) **P.**, wś pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 50 w. od Dzisny, przy b. dr. poczt. połockiej, 3 dm., 32 mk. 3.) **P.**, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Prozoroki, okr. wiejski Ziabki, o 17 w. od gminy, 9 dusz. rewiz.; należy do dóbr Boryskowicze, Doboszyńskich.

Prudowiecie, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny. Nie podane w ostatnich spisach urzędowych. W 1827 r. był 1 dm., 2 mk.

Prudowka, rzeczka w pow. rohaczewskim, wypływa z błota Korabliszcze, w gm. Koszelewo, i uchodzi od lewego brzegu do Lipy, pr. dopł. Soży.

Prudówka, futor, pow. homelski, pod Homlem, w którym do 1881 r. istniała jedyna w gub. mohylewskiej cukrownia, założona w 1831 r., zatrudniająca w ostatnim roku istnienia 238 ludzi i mająca około 50,000 rs. obrotu. W 1882 r. cukrownia zamienioną została na fabrykę masy ze słomy do fabrykacyi papieru.

Prudowo, wś pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 55 w. od Dzisny, ma 5 dm., 42 mk. prawosł.

Prudy 1.) wś nad Powianużką, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Mikołajewo, okr. wiejski i dobra hr. Platerów, Wianuża, o 10 w.

od gminy a 12 w. od Dzisny, ma podług spisu z 1864 r. 23 dusz rewiz. W spisie z 1866 r. pomieszczono 2 wsie t. n., o 12 i 12½ w. od Dzisny, z których jedna ma 2 dm. i 18 mk. prawosł., druga zaś 3 dm. i 40 mk. t. wyzn. 2.) **P.**, fol., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Bienica, okr. wiejski Zaśkiewicze, własność niegdyś Tukałłów, po 1864 r. skonfiskowany. 3.) **P.**, wś nad rz. Szurą, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Naliboki, okr. wiejski Prudy, o 5 w. od gminy a 101 w. od Oszmiany, ma 35 dm., 293 mk., w tej liczbie 275 katol. i 18 żydów (w 1864 r. 182 dusz rewiz.); młyn wodny drewniany; należy do dóbr Naliboki ks. Wittgensteina. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: P., Rudnia, Terebejna, Podrudnia, Nowosiołki i zaśc. Poddoroże, w ogóle 308 dusz rewiz. włościan uwłaszcz. i 205 b. włośc. skarbowych. 4.) **P.**, fol. pryw. nad jez. Siekułką, pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 40 w. od m. Wilejki, przy b. dr. poczt. z Wilna do Mińska, 1 dm., 35 mk., młyn wodny. Własność Tukałły. Była tu st. poczt. między Mołodecznem a Smorgonią. Obecnie st. dr. żel. lipawo-romeńskiej, między st. Zalesie (o 9 w.) a Mołodecznem (o 13 w.), o 89 w. od st. Wilejskiej i 85 w. od Mińska. 5.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Szylniki, o 12 w. od gminy, 4 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Białydwór. 6.) **P.**, zaśc. nad rzką Schą albo Cchą, dopł. lewym Bereczyny, pow. borysowski, przy drodze ze Starzyny do wsi Barany, w 3 okr. pol. chołopienickim, ma 3 osady; miejscowość poleska, grunta lekkie. 7.) **P.**, wś, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Jeziory (Oziery), o 23 w. od Grodna. 8.) **P.** *Niżnie*, wś, pow. horecki, własność Wojejkowa, posiada młyn wodny i folusz. 9.) **P.**, dawniej *Prudowlany*, wś, pow. lepelski, gm. i okr. wiejski Kublicze, należała do dóbr Kublicze. *J. Krz.*

Prudyszcze, zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 57 w. od Dzisny, przy b. drodze pocztowej z Wilejki do Dzisny, 1 dm., 9 mk. prawosł.

Prudziany 1.) wś włośc. nad rz. Niewiszą, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Dubicze, okr. wiejski Nowy-Dwór, o 10 w. od gminy, 55 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Ostrzyna. 2.) **P.**, wś włośc., pow. trocki, w 2 okr. polic., gm. Sumiliszki, okr. wiejski Dowgierdziszki, o 4 w. od gminy, 26 dusz rewiz. włośc. i 1 dusza jednodworców; należy do dóbr Dowgierdziszki, dawniej Seweryna Roemera.

Prudzie, wś na pr. brz. Wilii, pow. kowieński, własność Jabłonowskiego i Ćwiczyna.

Prudziec 1.) wś nad rz. Naczą, pow. borysowski, w gm. Chołopienicze, ma 27 osad pełnonadziałowych; grunta lekkie, szczerkowe, miejscowość dość leśna, wzgórzysta, młyn wodny. 2.) **P.**, fol. na lew. brz. rz. Słuczy, pow. słucki, przy drożynie z mka Pohosta do Listopadowicz i Starobina, w 3 okr. pol. starobińskim, miejscowość poleska, odosobniona, łąki obfite, grunta lekkie. *A. Jel.*

Prudzinki 1.) zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 116 w. od Dzisny, 1 dm., 9 mk. star. 2.) **P.** al. *Ginie*, wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Łopacińskich, Leonpol, 4¾ w. od gminy a 31½ od Dzisny, ma 8 dm., 90 mk. prawosł. (45 dusz rewiz.).

Prudziszcze 1.) al. *Janowo*, wś nad Dzisienką, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Mikołajewo, o 5 w. od Dzisny, ma 2 dm., 33 mk. (32 praw. i 1 kat.). 2.) **P.**, zaśc. szl., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 24 w. od Święcian, 1 dm., 8 mk. starow. 3.) **P.**, zaśc. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 59 w. od m. Wilejki, 1 dm., 7 mk. kat.; własność Wojciechowskiego w 1866 r. 4.) **P.**, wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Wołkołata, okr. wiejski Wirże, o 10 w. od gminy a 69 w. od Wilejki, ma wraz ze wsią Malakowo 5 dm., 49 mk. kat. (w 1864 r. P. 8 dusz rewiz., Malakowo 13 dusz); należy do dóbr skarbowych Firkowszczyzna. 5.) **P.**, folw., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski Tatarka, własność Chodolejów. 6.) **P.**, wś na pograniczu pow. wileńskiego i oszmiańskiego, zapisana w 1616 r. wraz ze wsią Wewerany (Wiewiorany al. Wowierany) przez Jana Mikołaja i Helenę z Gnoińskich Korsaków na uposażenie dominikanów w mczku Ostrowiec. 7.) **P.**, mała bagnista rzeczułka, w pow. bobrujskim, lewy dopływ Broży; płynie lesistemi moczarami w obrębie gm. horbacewickiej, w kierunku południowym, około 7 w. 8.) **P.**, mały zaśc. nad strugą wodną zwaną Jaskinia, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, w obrębie gm. Osowiec; zapadłe Polesie, grunta piaszczyste. 9.) **P.** al. *Laubuniewszczyzna*, mały fol., pow. borysowski, od 1846 r. własność Urbanowiczów, przeszło 6 włók. 10.) **P.**, wś nad rz. Hajną, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. jurewska, ma 10 osad pełnonadziałowych; grunta lekkie, miejscowość lesista. 11.) **P.**, ob. *Leśniki*, pow. borysowski. 12.) **P.**, mały zaśc. poleski nad bezim. dopł. rz. Schy, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, przy drożynie ze wsi Niemanicy do Żytkowa; grunta lekkie, łąk dostatek. 13.) **P.**, mały zaśc. poleski nad rz. Schą, dopływem Bereczyny, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, par. kat. Borysów, przy drożynie z Borysowa do Rogowszczyzny, ma 4 os., miejscowość nieco falista, łąk dużo. 14.) **P.**, mały zaśc. poleski nad bezim. dopł. Uszy, pow. ihumeński, przy drożynie z Zamostocza

do Słobody Rawanickiej, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. bieliczańska, ma 2 osady; grunta lekkie, miejscowość odosobniona, dzika. 15.) **P.**, wś nad bezim. dopł. Moczyny, małego dopł. Świsłoczy, pow. miński, w 2 okręgu pol. rakowskim, gmina zasławska, ma 7 os.; grunta wzgórzyste, szczerkowe, łąk dostatek. 16.) **P.**, cztery folw. pow. miński: *a*) własność Witkowskich od 1847 r., ma 3 włóki; *b*) własność Żebrowskich od 1860 r., 24 włók; *c*) własność dość dawna Łukaszewiczów, wraz z fol. Hanolesie $6^3/_4$ włóki; *d*) własność dość dawna Naborowskich, wraz z fol.: Ratomla, Wróblewszczyzna i Kijowiec, ma około $79^1/_2$ włók obszaru. 17.) **P.**, dwa małe fol. nad rz. Ratomką, praw. dopł. Swisłoczy, pow. miński, o 3 w. od st. Ratomki dr. żel. lipawo romeńskiej, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. zasławska. 18.) **P.**, zaśc. nad rz. Baranówką, w zachod. stronie pow. mińskiego, w pobliżu granicy pow. oszmiańskiego, w 3 okr. pol. rakowskim, par. katol. pierszajska, ma 1 osadę; miejscowość wzgórkowata, grunta szczerkowe, dobre. 19.) **P.**, zaśc. w pobliżu rz. Wiaczy, w półn. stronie pow. mińskiego, w 1 okr. pol. derażańskim, ma 5 os.; miejscowość wzgórzysta, grunta szczerkowe. 20.) **P.**, mały zaśc. nad rz. Piereczutą, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, par. kat. Kojdanów, ma 2 os.; miejscowość wzgórzysta, małoleśna, grunta dobre, szczerkowe. *J. Krz.—A. Jel.*

Prudziszki, wś, pow. suwalski, gm. i par. Jeleniewo, odl. od Suwałk 7 w., ma 51 dm., 393 mk., 247 mr. obszaru. W 1827 r. było 38 dm., 234 mk.

Prudziszki 1.) zaśc. szl., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 17 w. od Wilna, 2 dm., 15 mk. kat. 2.) **P.**, wś nad rzką Permaksznią, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski i dobra Baranowo, o 18 w. od gminy a 70 w. od Wilna, ma 7 dm., 93 mk. kat. (w 1864 r. 28 dusz rewiz.); własność ks. Wittgensteina. 3.) **P.**, dobra, pow. drysieński, w 1639 r. własność Chrapowickich, z działu pomiędzy braćmi własność Tomasza Chrapowickiego; wnuk jego Władysław Tadeusz Wańkowicz z żoną swą Heleną z Wołodkowiczów sprzedał Annie z Hłasków Szczyttowej, wojskiej połockiej. Obecnie w pow. drysieńskim są trzy majątki t. n.: *a*) własność Bronisława Hłuszawina, 220 dz. ziemi dworskiej; *b*) Aleksandra Łakisa, 174 dz. ziemi dworskiej; *c*) Staszkiewicza, 20 dz. *A. K. Ł.*

Pruetzmannshagen (niem.), domena fiskalna w Pomeranii, pow. Grimmen, stacya poczt. Grimmen.

Prunkowszczyzna, dobra, pow. słonimski, w 4 okr. pol. gm. Rogotna, o 38 w. od Słonima.

Pruntnia, pow. rypiński, ob. *Prątnia* i *Kowalki*.

Pruppendorf (niem.), wś, pow. malborski, st. p. Stare Pole, par. kat. Notzendorf; obejmuje 4 chełmińskie majątki i 3 zagr., 39 włók 8 mr. W 1869 r. 137 mk., 89 kat., 48 ew., 8 dm. Wś ta leży nad szosą i koleją do Królewca wiodącą, $1^2/_3$ mili na wsch. od Malborka.

Prusak, wś i os., pow. wieluński, gm. Sokolniki, par. Walichnowy, odl. od Wielunia 16 w.; wś ma 7 dm., 44 mk.; os. 1 dm., 7 mk.

Prusakiszki 1.) fol. nad jez. Wiszyntą, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Kukuciszki, o 54 w. od Święcian, ma 3 dm., 25 mk. kat.; własność Aleksandra Bożeniec Jałowieckiego, posiada rozległe lasy iglaste i rybne stawy. Do dóbr P. należały przed uwłaszczeniem włościan wsie: Osmały, Borejsze i Kejlupie, w których było 27 chat, 7 zagrod. i 164 dusz męz. Po uwłaszczeniu pozostało przy dziedzicu 35 włók ziemi i 14 włók lasu. 2.) **P.**, zaśc. rząd., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 35 w. od Święcian, 2 dm., 17 mk. katol.

Prusce al. *Prusiec*, wś kośc. i fol. domin., pow. wągrowiecki, na lew. brzegu Wełny, o 6 klm. na wsch. od Rogoźna, przy trakcie wągrowieckim, wznies. 76—78 mt. Par. Lechlin, poczta i dr. żel. w Rogoźnie. Z P. pisali się Wierzbięta w r. 1329, Henryk, przeor klasztoru owińskiego, w r. 1335, Maćko w r. 1372, Jakusz r. 1389—1391. Około 1580 r. posiadali tę wieś: Marcin Zieleński i Maciej Sadowski, później Rumiejowscy, a w nowszych czasach Radolińscy, dziedzice dóbr siernickich. Kościół miejscowy p. w. śś. Trójcy, Maryi Magdaleny, Macieja i Kazimierza, założyć miał w r. 1421 Jakub Wierzbięta, kaszt. rogoziński; w miejsce starego stanął nowy, poświęcony w r. 1690 przez Hieron. Wierzbowskiego, sufrag. poznańskiego. W 1763 r. Wojciech i Anna z Bnińskich Radolińscy wystawili nowy kościół, który spłonął w 1808 r. W skład parafii, którą następnie wcielono do Lechlina, wchodziły: Pokrzywnica, Prusce i Wiatrowo. Szkoła istniała tu między 1628 a 1778 r.; szpital zgorzał około 1728 r. Wś ma 15 dm. i 137 mk. (124 kat. i 13 prot.). Folwark, należący do okr. domin. Sierniki, ma 13 dm., 190 mk.; obszaru 733·10 ha, t. j. 272·77 roli, 89·81 łąk, 28·91 past., 279·58 lasu, 16·15 nieuż. i 45·88 wody; czysty doch. grun. 3947 mrk; właścicielem jest dr. Władysław Szołdrzyński. *E. Cal.*

Pruschillen 1.) *Gross* (niem.) al. *Czapullen*, wś, pow. gąbiński, st. p. Nemmersdorf. 2.) **P.** *Klein*, wś, tamże.

Pruschkehmen al. *Pruskehmen*, wś i dobra, pow. wystrucki, st. p. Norkitten.

Pruścisza, rzeczka, prawy dopływ Zbychownicy, rzeczki przychodzącej z za Bychowa w ziemi lęborskiej i wpadającej do jez.

Piaśnicy, w pow. wejherowskim. Wymienia ją przywilej Mestwina z r. 1279 pod nazwą Pruscisca. Dobra ryc. Prusewo, nad nią leżące, mają od niej swe miano. *Kś. Fr.*

Prusdorf (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Franzburg, st. p. Damgarten.

Prusele al. *Pruszele*, wś, pow. władysławowski, gm. Giełgudyszki, par. Szaki, odl. od Władysławowa 27 w., ma 12 dm., 121 mk., 425 mr. obszaru. W 1827 r. 8 dm., 88 mk. Wchodziła w skład dóbr Giełgudyszki. Pruselskie starostwo niegrodowe, w wojew. trockiem, pow. upickim, podług spisów podskarbińskich z r. 1766 należało do Chaleckiego, ststy preńskiego, który opłacał kwarty złp. 610 gr. 26, a hyberny złp. 80.

Prusewicze 1.) wś z zarządem gminnym i dobra nad rz. Cną, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, par. kat. okcłowska, dawniej własność jezuitów mińskich. Wś ma 16 osad i szkółkę gminną. Cerkiew pounicka p. w. św. Mikołaja ma około 1200 parafian pł. ob., 3 włóki ziemi z dawnych zapisów. Kaplice cmentarne w Dalkowiczach, z zapisem włóki ziemi obywatela Górskiego, w Stanowiszczu i Mietliczycach. Gmina prusewicka składa się z 7 okręgów wiejskich (starostw), 288 osad, zamieszkałych przez 1791 włościan pł. męz., posiadających 4734 dzies. ziemi. Dobra P., własność Rogowskich, mają 116 włók i 3 mr.; propinacya i dochód z młynów. Grunta szczerkowe, łąk dosyć; miejscowość mocno wzgórzysta, malownicza i lesista. 2.) **P.**, fol. w tejże okolicy, przy drodze ze Stanowiszcz do wsi Prusewicz. W dziejach miejsce to zostało upamiętnione potyczką stoczoną przez wojska litewskie w 1657 r. z opryszkami, pod wodzą Muraszki, który buntował chłopów przeciw panom. Muraszko wzięty tu w niewolę, został stracony na szubienicy (ob. Pamiętnik Cedrowskiego). *A. Jel.*

Prusowo, niem. *Pruessau*, dawniej *Pruessow*, *Prissau*, dok. 1376 *Brusow*, *Prussow*, dobra ryc. nad rzką Prúściszą, pow. wejherowski, st. p. Osieki w pow. lęborskim, 6 klm. odl., st. kol. Wejherowo o 25 klm., par. katol. Żarnowiec, 373·27 ha roli or. i ogr., 25·53 łąk, 24·26 past., 47·23 lasu, 12·76 nieuż., razem 483·05 ha; czysty doch. z gruntu 5050 mrk. W 1869 r. 165 mk. ew., 11 dm. R. 1376 d. 25 kwietnia komtur gdański Walpot v. Bassenheim zawiera ugodę z braćmi Stanisławem i Mikołajem, synami Alberta z Łepcza, mocą której nadaje im za ustąpioną trzecią część Prusewa połowę dóbr polchowskich na prawie polskiem. Tegoż roku d. 4 sierp. nadaje tenże dobra P., zawierające 36 włók, na prawie chełmińskiem Marcinowi i jego prawowitym spadkobiercom. Sołtys ma posiadać $3^1/_2$ woln. wł. i trzecią część kar sądowych; drudzy płacą od włóki po pół grzywny, 2 kury i po 1 skojcu na Matkę Boską Gromn.; biskup ma pobierać od każdej włóki pół wiardunka, proboszcz także tyle. Około r. 1400 ma P. 33 włók, pomiędzy niemi 7 pustych, 3 ogrody, 1 młyn i dostawia 1 mierzynka (Sowner) i czyni jedną służbę zbrojną. Młyn około r. 1400 założony, czynszuje rocznie 2 grzywny (ob. Gesch. d. Kr. Neustadt, von Prutz, str. 205). *Kś. Fr.*

Prusgirren al. *Schirwen*, wś, pow. ragnecki, st. p. Budwethen.

Prusianka, rzeczka w pow. czerkaskim i czehryńskim, dopływ Taśminy z praw. strony, bierze początek pod wsią Prusy (w pow. czerkaskim) i uchodzi pod wsią Rewówką (w pow. czehryńskim).

Prusice, 1253 r. *Prusicz* i *forum hebdomadale* (*Targowisko*), niem. *Prausnitz*, miasto, pow. mielicki, odl. $4^1/_2$ mil na północ od Wrocławia, a 4 mil od Mielicza, w dolinie śród wyniosłości trzebnickich, nad rzeczką, lewym dopł. Baryczy, wznies. 303 st. npm.; posiada kościół par. katol., kościół ewang., synagogę, szkołę katol. i ewang., zamek książęcy, ratusz z kamienną wieżą, urząd miejski, urząd poczt., szpital miejski, szpital księżęcy, przemysł sukienniczy, szewctwo, dwa młyny wodne, browar miejski, 2149 mk. (1872 r.). W 1842 r. było 105 dm. w mieście, 121 na przedmieściach, w tej liczbie 21 publicznych budowli, 2429 mk. (1772 ew., 545 kat., 112 żyd.). Do miasta należy 750 mr. roli i 757 mr. lasu. Właścicielem posiadającym władzę sądową był księżę Hermann von Hatzfeld Schoenstein, pan na Trachenbergu. P., jako osada targowa z kościołom par., wspominane są w dokumencie z 1253 r. Henryk ks. wrocławski nadaje P. w 1287 r. prawo miejskie. Husyci pustoszą w 1432 r. W 1640 do 1642 r. cierpi wiele od klęsk wojennych. Reformacya wprowadzona w końcu XVI w., kościół par. w ręku ewangielików od 1594 do 1654 r. Nowy kościół ewang. stanął w 1742 r. Pożary niszczyły miasto: 1452, 1520, 1529, 1833 r. Mury miejskie rozebrane zostały w 1819 r. *Br. Ch.*

Prusicino, 1279 *Prusecino*, *Prusentino*, *Prusencino*, wś zaginiona pod Gdańskiem. Należała w 1279 r. do cystersów w Oliwie (ob. P. U. B. v. Peribach, str. 265). *Kś. Fr.*

Prusicka-Wólka, wś i fol. nad rz. Kacynką, pow. noworadomski, gm. i par. Brzeźnica, ma 35 dm., 223 mk., ziemi włośc. 469 mr. P.-Wólka, własność Morzkowskich składa się z folw.: Brąszew, P.-Wólka z Młynem i Janów, ogólnej przestrzeni 3557 mr., w czem ziemi ornej 1750 mr.

Prusie, wś, pow. rawski, 10 klm. na zach. od sądu pow., urz. poczt., tel. i st. kol. w Rawie Ruskiej. Na płn. i płn.-wschód leżą Sie-

dliska, na wsch. Borowe (część Potylicza), na płd.-wschód. Huta Zielona, na płd. Potylicz i Dziewięcierz, na zach. Werchrata. Środkiem obszaru płynie Rata od zach. z Werchraty, na płd.-wsch. do Borowego i przyjmuje w obrębie wsi kilka dopływów od prawego brzegu. W dolinie Raty leżą zabudowania wiejskie. Wschod. część doliny moczarzysta (259 mt.). W połud. stronie obszaru leży las Bukowy (ze szczytem 329 mt.), w stronie płn. las Sosnowy (269 mt.). Własn. więk. ma roli or. 94, łąk i ogr. 75, past. 6, lasu 1397 mr.; wł. mn. roli or. 391, łąk i ogr. 115, past. 17, lasu 6 mr. W r. 1880 było 55 dm., 296 mk. w gm., 5 dm., 21 mk. na obsz. dwor.; 31 rz.-kat., 264 gr.-kat., 22 izracl.; 16 Polaków, 276 Rusinów, 24 Niemców. Par. rz.-kat. w Potyliczu, gr.-kat. w Werchracie. We wsi jest cerkiew i hamernia miedzi. Za czasów Rzpltej należała do ststwa lubaczowskiego. W lustracyi z r. 1765 (rkp. Ossol., Nr. 2835, str. 122) czytamy: „W tej wsi jest łan wybraniecki, na którym siedzący Jacko, Matwij, Iwan i Stefan Hnaty, wybrańcy, reproduxerunt przywilej Najjaśn. Michała Króla w Warszawie d. 21 listopada R. P. 1760 uczciwym Hnatykom, braci rodzonym na łan cały dany, vigore cujus privilegii tychże samych prawo reprodukujących Hnatów przy łanie zachowujemy i płacenie łanowego corocznie po zł. 100 zaczynając od raty marcowej przy kwarcie dwoma ratami po zł. 50 naznaczamy. Osiadłość i powinności tej wsi: Ta wieś osiadła na ćwierciach 35 po 12 zagonów i zagrodach 7, z których do cerkwi należy się ćwierć jedna; pod wybrańcami ćwierci 4, pod mielnikami ćwierci 2 i zagroda, do arendy miejskiej razem i z tej wsi idącej ćwierci 3, reszta pod poddaństwem. Poddanych w tej wsi znajduje się z Tywonem i mielnikiem Nr. 12. Powinności te: Poddani z ćwierci osiadłej dni 4 pańszczyzny i szarwarków 4, pociężni ciągłem, piesi pieszo odbywają. Czynszyku drobnego gr. 24, furowego zł. 1, kurę 1 i jaj 5 oddają, a ze 3 zagonów osiadłych czwartą część tych powinności pełnią. Czynszu stróżnego z ćwierci, że są krótkie, nie płacą, tylko ze staja sznurem mierzonego, na zimę sianego, zł. 1 gr. 6, a na jare gr. 18. Zgoła wszystkie powinności tak jak w Radrożu i Dziewięcierzu odbywają. Staw, na którym młyn o jednym kamieniu. Ten staw OO. Reformaci Rawscy za konsensem JW. Marszałka nadwornego zławiają, który w intratę nie rachuje się, ile nigdy w arendzie spust nie bywał, i stawek mały. Mielnicy mają pół łanu i zagrodę; miarkę trzecią z tego młyna biorą, z którego za nieukarmienie wieprza zł. 15 gr. 15 z groszowym płacą. Powozów 3 o mil 12 dają, i z siekierą na tydzień dni 2 odbywają. Intrata roczna ze wsi wynosi 403 zł. 16 gr. 12 den. Arenda do arendy miejskiej potylickiej przyłączona. *Lu. Dz.*

Prusiecki Młyn al. *Prusiec*, os. młyn. na Wełnie, pow. wągrowiecki, między Rogoźnem a Wągrowcem, poczta i st. dr. żel. o 8 klm. w Rogoźnie; 4 dm., 43 mk. (39 kat., 3 prot., 1 żyd).

Prusieckie al. *Prusiec*, jezioro, pow. wągrowiecki, o $7^1/_2$ klm. na wschód od Rogoźna, pod młynem Prusieckim, $2^1/_2$ klm. długie i około $^1/_2$ klm. szerokie, odpływa do Wełny.

Prusiecko, w dok. *Prussyczko*, wś, fol. i dobra nad rz. Wartą, pow. noworadomski, gm. i par. Brzeźnica. Leży na lewo od drogi z Brzeźnicy do Częstochowy, odl. 18 w. od Radomska. Posiada pokłady wapienia, fryszerkę (1874 r.), młyn wodny. Wś i fol. ma 78 dm., 347 mk.; os. karcz. 1 dm., 7 mk. W 1827 r. było 45 dm., 363 mk. Długosz, znający dobrze okolice P. jako strony rodzinne, podaje, iż wieś ta należała na początku XV w. do Hinczy z Rogowa h. Działosza, kasztel. sandomierskiego. Tenże Hincza na granicy wsi, na rzece Trzebiczy, wykopać kazał dwa obszerne stawy, obfitujące w ryby i takowe podarował klasztorowi mstowskiemu, który za ten dar i ofiarę pieniężną (15 grzyw. i 100 seksagen) na kupno wójstostwa mstowskiego, zobowiązał się na wieczne czasy odprawiać za duszę ofiarodawcy po cztery msze żałobne tygodniowo i jedną śpiewaną do M. Boskiej: „Obowiązek dość uciążliwy“, dodaje Długosz. W połowie XV w. siedzą tu w P. wnukowie Hinczy (po synu siostry) Hieronim, Jan i Jakub Kobyleńscy (Lib. Ben., III, 156). Według Lib. Ben. Łask. (I, 484, 6) wieś ta zamieszkaną była przez kmieci i drobną szlachtę, dawała dziesięcinę kanonii gnieznieńskiej a pleb. w Brzeźnicy tylko kolędę po groszu. W P. były wtedy dwa młyny. Według Dyke. Geogr. Echarda w połowie XVIII w. dobra P. należały do Małachowskich a we wsi nad Wartą wznosił się zamek starożytny. Dobra P. składały się w 1874 r. z fol. P. i os. młynarskiej Almierz, rozl. 3594 mr.: fol. P. gr. or. i ogr. 727 mr., łąk 180 mr., pastw. 103 mr., wody 36 mr., lasu 1818 mr., zarośli 663 mr., nieuż. 49 mr., razem 3525 mr.; z tej przestrzeni wydzielono za serwituty włościanom z zarośli 477 mr.; osada wieczysto dzierżawna Kuźnica zawiera 69 mr.; budowli mur. 6, z drzewa 25; las urządzony. W skład dóbr wchodziły wś P. os. 17, z gr. mr. 1014; wś Zychy i Płaczki os. 5, z gr. mr. 237; wś Kuźnica i Gość al. Gwoździec al. Gwojce os. 22, z gr. mr. 685. *Br. Ch.*

Prusiek, w dok. *Proseg*, *Proscheg*, *Proschek*, *Prossek*, wś, pow. sanocki, przy ujściu pot. Drażowy do Sanoczka z praw. brzegu, w okolicy falistej, 336 mt. npm. Od wschodu zasłania wś las bukowy, pokrywający wzgórza

(472 mt.), na płd. graniczy z Niebieszczanami, na zachód z Pobidnem a na północ z Markowcami. Niegdyś wś królewska, osadzona na prawie niemieckiem, stanowiła część sstwa sanockiego, miała powinności względem grodu sanockiego, jak np. obowiązek naprawiania i utrzymywania 15 przęseł w warowni sanockiej, mianowicie wtyle wieży glinianej (A. G. Z., XI, 335, № 2681) a przytem prawo wyrębu w lesie za Niebieszczanami. Wymienia tę wś dokument z 1424 r. (A. G. Z., XI) odnoszący się do sporu sołtysa z szlachcicem Climaszkonem z Pisarzowic. W XVIII w. należał P. do Antoniego Starzeńskiego. Obecnie liczy P. 118 dm. i 701 mk., 317 rz.-katol., 369 gr.-katol. i 15 izrael. Obszar większ. posiadł. wynosi 151 mr. roli, 16 mr. łąk i ogr., 14 mr. pastw. i 10 mr. lasu; obszar mn. pos. 603 mr. roli, 52 mr. łąk i ogr., 224 mr. pastw. i 82 mr. lasu. We wsi znajduje się źródło nafty w formacyi eocenicznej. P. należy do par. rz.-katol. i urz. poczt. w Sanoku; par. gr.-kat. z cerkwią drewnianą w miejscu. *Mac.*

Prusiele, żm. *Prusalia*, wś nad rz. Lepupie, pow. telszewski, okr. polic. sałancki, o 32 w. od Telsz, 14 dm., 160 mk., młyn wodny (1859).

Prusim 1.) wś, okr. wiejski, domin. i okr. domin., pow. międzychodzki, o $3\frac{1}{2}$ klm. na wschód-północ od Kamionnej, nad dwoma stawami, spływającemi do Warty. Leży w okolicy wzgórzystej, wznies. 106 mt. npm., par. i i poczta w Kamionnej (Kaehme), st. dr. żel. o 30 klm. w Wronkach. Pod r. 1386 występuje Mirosław Prusimski. W r. 1389 pozwał Mścigniew Brodziszewski Piotrka z Połajewa do grodu poznańskiego o 40 grzywien, zabezpieczonych na P. W 1392 r. pisał się Mikołaj z P.; r. 1438 bawił tu Rafał z Gołuchowa, starosta wielkopolski. Około 1562 r. płacił P. bisk. poznańskim 4 złp. 16 gr. dziesięciny z 17 łanów osiadłych, po 8 gr. od łanu; w r. 1580 posiadał Stanisław Prusimski 5 półłanów, 6 zagr., 1 komor., 20 owiec, pasterza i rolę karczmarską. Przy schyłku zeszłego wieku posiadali tę wś Wilkońscy. Wś ma 167 mk., 22 dm. Do okręgu wiejskiego należy młyn Prusimski; cały okrąg ma 23 dm., 180 mk. (133 katol. i 47 protest.). Dominium ma 8 dm., 187 mk., a obszar wraz z fol. Zielona Chojna 925 ha, czyli 422·50 roli, 72·00 łąk, 164·00 pastw., 170·00 lasu, 16·94 nieuż. i 79·56 wody; czysty doch. gr. 4011 mrk. W skład okr. domin. wchodzi fol. P.; cały okrąg ma 10 dm., 226 mk. (166 katol. i 60 prot.) 2.) **P.**, ob *Prusimski Młyn.* *E, Cal.*

Prusimski al. *Prusim*, młyn, pow. międzychodzki, na odpływie stawów prusimskich, par. i poczta w Kamionnej, okr. wiejski Prusim, 1 dm. i 13 mk.

Prusin, sioło, pow. klimowicki, gm. Kostiukowicze, ma 92 dm. i 475 mk.

Prusina, rzka, prawy dopływ Czarnej Wody, powstaje z kilku strug pod Osiecznem, w pow. starogardzkim, płynie potem przy Krownie, w płn.-płd. kierunku i wstępuje przy kol. Bieliczku w pow. tucholski. Przyjąwszy z prawej strony Śliwicki Rów, pędzi w Łobodzie młyn, mija leśn. Łobodę i wś Śliwiczki, a przy leśn. Sarnówku przechodzi do pow. świeckiego. Tu płynie przez wś Laski i Zazdrość, wijąc się przy Łąskich Piecach, dąży przez lesistą okolicę do Łążka. Przy nadleśn. Szarłacie kieruje się ku wschodowi i przy karczmie Tleniu wpada do Czarnej Wody. W nowszym czasie powstał projekt połączenia kanałem Prusiny z Czarną Wodą przez bory tucholskie dla spławu drzewa. *Ks. Fr.*

Prusinech (dok. z r. 1290), dwa jeziora pod Piechowicami, w pow. kościerskim. Ks. Mestwin nadał je wwdzie Mikołajowi z Kalisza (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 422).

Prusinicze, wś, pow. sieński, gm. Riasna, ma 14 dm. i 70 mk., z których 1 zajmuje się krawiectwem.

Prusinów al. *Prusinowo*, wś i dobra nad bezim. dopł. Niemna, w płd. str. pow. mińskiego, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Świeżeń, o 2 mile od st. dr. żel. moskiewsko-brzeskiej Niehorełe, o 1 w. od brzegów Niemna. Niegdyś własność ks. Radziwiłłów, od początku bieżącego stulecia do końca lat siedmdziesiątych P. należał do Maszewskich. Przed kilku dopiero laty odprzedany Czapskim, przyłączony do dom. Stańkow. Wieś ma 15 osad; dobra około 118 włók w glebie lekkiej, dość urodzajnej, lasu dostatek, łąk obfitość; rezydencya zamożna; z młynów, arend smolarni i propinacyi około 2000 rubli. Ostatni dziedzic z rodu Maszewskich Artur założył tu słynny na całą Litwę ogród owocowy i ananasarnią. Szkółka wyborowych drzewek owocowych zawiera przeszło 100,000 szczepów, ogród fruktowy na przestrzeni 10 morgów, tudzież produkcya różnych nasion aptecznych i wszelkich jarzyn dopełniają wysoką wartość tego zakładu. Po przejściu w ręce Czapskich, jakkolwiek nakłady na ogrodnictwo zmniejszyły się, wszakże przedsiębierstwo nieustaje. Istnieje tu kościołek katolicki filialny par. swierżeńskiej. Przy dworze znajduje się kolonia dla robotników wiejskich, mająca 10 osad. Z powodu obszernych łąk miejscowość ta nadaje się dla hodowania stadniny, jakoż Maszewscy mieli tu zawsze doskonałe konie. *A. Jel.*

Prusinów 1.) wś i domin., pow. pleszewski, o 9 klm. na wschód-południe od Żerkowa, na lewym brzegu Prosny, naprzeciw Szymanowic; par. Kretków (dawniej Szymanowice), poczta w Robakowie, st. dr. żel. o 14 klm.

w Chrzanie. W r. 1288 Przemysław II pozwolił Piotrowi Prusinowskiemu, synowi Tomasza, osadzać P. na prawie niemieckiem; ztąd piszą się Stefan w r. 1318 i Przecław między (1352 i 1370); Jadwiga i Mikołaj Prusinowscy mieszkali tu w r. 1579; Andrzej Prusinowski i Jan Gutowski w r. 1618, a w nowszych czasach Stanisław Zieliński i Artur Dobrogojski. Wieś ma 10 dm., 79 mk. (63 katol. i 16 prot.). Dominium 5 dm., 51 mk. (47 katol. i 4 prot.); obszaru ma 194·01 ha, czyli 166·77 roli, 18·07 łąk, 0·87 pastw, 2·81 lasu i 5·49 nieuż.; cz. doch. grunt. 1935 mrk. 2.) **P.** al. *Prusinowo*, wś i folw., pow. szremski, nad jez. Bnińskiem, o 4 klm. na płd. od Bnina; par. Bnin, pocz. w Kurniku, st. dr. żel. o $10^1/_2$ klm. w Środzie. Regestra poborowe (Pawiński, Wielkop. I, 197) z r. 1578 wykazują tu 7 śladów osiadłych i 3 puste Wojciecha Poznańskiego, sołectwo Macieja Korosza o $4^1/_2$ ślad. z 1 zagr. i 2 ślady poddanych. Regestra z r. 1618 (Parczewski, 147) 6 śladów osiadł. JP. Biechowskiego (kasztelana) i 2 komorników bez bydła. Wś ma obecnie 29 dm. i 297 mk. Folw. należy do klucza kurnickiego. 3.) **P.** al. *Prusinowo*, wś i folw., pow. czarnkowski, o 6 klm. na południe od Czarnkowa; par. i poczta w Lubaszu, st. dr. żel. o 20 klm. w Wronkach i w Trzciance. W r. 1580 należał P. do Macieja Włościejowskiego, później wchodził w skład klucza czarnkowskiego, który w XVIII w. był własnością Poniatowskich, z kolei przeszedł na własność Świnarskich. Przy schyłku zeszłego wieku był P. w ręku Miaskowskich. Wś ma 14 dm., 80 mk. (69 kat. i 11 prot.). Folw., w okr. domin. Lubasz, liczy 137 mk. i 8 dm. Właścicielem jest D-r Zygmunt Szułdrzyński.

Prusinów, rus. *Prusyniw*, wś, pow. sokalski, 24 klm. na płd.-zach. od Sokala, 5·6 klm. na płd. od sądu pow., urz. pocz., tel. i st. kol. w Bełzie. Na płn. i wschód leży Góra, na płd.-wschód Kuliczków, na płd.-zach. Chliwczany, na zach. Tehlów (obie w pow. rawskim). Wś leży w nizinie nadbużańskiej, między Sołokiją, dopływem Bugu, a Błotnią, dopływem Raty. Wody jej spływają na płn. do Sołokii. Zabudowania wiejskie leżą na płn. Na płd. od nich leży folw. Adelinówka (nazwany na cześć Antoniny Adeli z hr. Humnickich Dodyńskiej) i cegielnia, na zach. leśniczówka Zielona. Płd.-zach. część zajmuje las Bełzki i Wysoka Dębina (225 mt.), część płd. las Brzezinki, a płd.-wsch. Gniłe Potoki (218 mt.). Własn. więk. (Bogumiła Young) ma roli or. 313, łąk i ogr. 240, pastw. 37, lasu 2950; wł. mn. roli or. 475, łąk i ogr. 766, pastw. 115 mr. W r. 1880 było 102 dm., 616 mk. w gm., 10 dm., 99 mk. na obsz. dwor.; 155 rzym.-kat., 508 gr.-katol., 50 izrael., 2 innyco wyznań; 164 Polaków, 526 Rusinów, 26 Niemców. Par. rzym.-katol. i gr.-katol. w Bełzie. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. jednokl. Wś była niegdyś własnością miasta Bełza na mocy aktu fundacyjnego, wystawionego przez Zygmunta I d. 10 listopada 1509 r. we Lwowie a ponowionego w r. 1633 przez Władysława IV. W XVIII w. utraciło ją miasto; w archiwum miejskiem znajdują się akta tyczące tej sprawy. Dr Fr. Papée (Zabytki przeszłości miasta Bełza, Lwów, 1884, str. 7 i 8) przedstawia tak tę sprawę: „Franciszek Salezy Potocki, wwda kijowski i ststa bełzki, oddawna już zakroił był na P., leżący w obrębie jego posiadłości. Pierwsza sposobność podniesienia pretensyj pieniężnych przeciw gminie Bełza nadarzyła mu się, gdy pachołek obwiniony o kradzież sreber w jego kredensie, uciekł z więzienia miejskiego, dokąd był odstawiony. Tytułem odszkodowania puścili mu Bełżanie P. na czas krótki w dzierżawę, potem zaś zostawili mu i nadal tę dzierżawę. Aliści wojewoda zaczął rozgospodarowywać się w P.; zaprowadził różne ulepszenia, przedewszystkiem zaś usypał nową kosztowną groblę między wsią a miasteczkiem. Gdy w r. 1770 mieszczanie zmuszeni byli wypożyczyć od Eyzyka Józefowicza sumę 986 zł. i 9 gr. pol. na pokrycie kontrybucyi przez wojsko rossyjskie nałożonej, Potocki nieproszony wykupił weksel od żyda. Po latach 20, gdy mieszczanie zapragnęli objąć P. we własny zarząd, Potocki zażądał kilkudziesięciu tysięcy złp. za poczynione nakłady. Zapłacić nie było z czego, przyszło więc do egzekucyi, tem łatwiej, że według zapewnień współczesnych aktów Jan Wojtawicki, landwójt miejski, przekupiony, słabo bronił interesów miasta. Po r. 1772 sprawa wytoczyła się przed sądy austryackie i po długich latach doczekała się załatwienia już w początkach naszego stulecia drogą komplanacyi. Następca Potockich Fabian hr. Humiecki utrzymał się w posiadaniu włości, odstępując miastu natomiast pewną sumę pieniężną i 150 morgów lasu. Z P. pochodził podobno dom Prusinowskich h. Topor (ob. Siarczyński, Rkp. w Bibl. Osol., № 1829). *Lu. Dz.*

Prusinowa Wólka, wś na pol.prus. Mazurach, pow. ządzborski, st. poczt. Piecki. Ob. *Czerawola*.

Prusinowice 1.) w XVI w. *Pruschynovicze*, wś i folw. nad rz. Ner, przy ujściu Dobrzynki, pow. łęczycki, gm. Tkaczew, par. Leźnica Mała, odl. od Łęczycy 12 w.; wś ma 11 dm., 152 mk.; folw. 3 dm., 48 mk. W 1875 r. folw. P. rozl. mr. 426: gr. or. i ogr. mr. 167, łąk mr. 144, pastw. mr. 91, wody mr. 24; bud. z drzewa 9. Wś P. os. 20, z gr. mr. 107. W potwierdzeniu przez Grzegorza IX w 1229 r., posiadłości i praw klasztoru sulejowskiego wymieniono „possessiones de Prussinou“ (Kod. Małop., II, 42). Wydawca Kod. Małop. wyra-

ża wątpliwość czy domyślać się tu Prusinowic w par. Leźnica czy też drugich w par. Waśniów; w obec tego jednak, iż to drugie Prusinowice należały do klasztoru w Wąchocku w 1275 r. (ob. Kod. Małop., 137), trzeba odnieść ów *Prusinou* do Prusinowic w par. Leźnica. Według Lib. Ben. Łask. (II, 363) były tu zdawna odrębne role folwarczne, dające dziesięcinę pleban. w Leźnicy, kmiece zaś dawały na stół arcybiskupi a plebanowi tylko kolędę. Reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576, podają we wsi P. $3^1/_2$ łan., 2 zagr., młyn dziedziczny o 2 kołach, 7 osad. Właściciel Jan Prusinowski (Pawiński, Wielkp., II, 70). 2.) **P.** *Wielkie*, kol., *P. Lutomiersk*, wś, *P. Folusz*, młyn, pow. łaski, gm. Lutomiersk, par. Mikołajewice. P. Wielkie mają 17 dm., 183 mk.; P. Lutomiersk 8 dm., 26 mk.; P. Folusz 1 dm., 7 mk. W 1827 r. było tu w ogóle 24 dm., 209 mk. Wraz z kol. Katarzynów i wsią Teresbór mają 33 dm., 340 mk., 796 mr. Według Lib. Ben. Łask. (I, 382) łany folwarczne dawały dziesięcinę pleb. w Mikołajowicach, kmiece zaś tylko kolędę po groszu z łanu a dziesięcinę prepozyturze łęczyckiej. Reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1553 podają we wsi P. major, w par. Mikołajewice, w części Mikołaja i Stanisława 6 osad, część Bykowskiego 7 osad, 1 młyn; łącznie 2 części miały $5^1/_2$ łana (Pawiński, Wielkp., II, 237). *P. Małe*, ob. *Prusinowiczki*. 3.) **P.** *Żdżary*, w XVI w. *Prussynowycze*, fol., pow. łaski, gm. i par. Wygiełzów, ma 2 dm., 22 mk., 149 mr. dwor. W 1827 r. było 5 dm., 26 mk. W XVI w. były tu łany kmiece i folwarczne, dające dziesięcinę pleban. w Wygiełzowie (Łaski, Lib. Ben., I, 455). Reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552-1553 podają we wsiach Pruszy i Chayczyny, w par. Wygiełzów, 7 osad, 4 łany (Pawiński, Wielkp., II, 240). Jest to zapewne tylko pomyłka w nazwisku. 4.) **P.**, fol. i dobra i *P. Stara Wieś*, wś nad strum. Szadkówką, pow. sieradzki, gm. Zadzim, par. Szadek, odl. od Sieradza 20 w.; wś ma 25 dm., 306 mk.; folw. 5 dm., 66 mk., gorzelnią parową i młyn. Staranne gospodarstwo rolne. Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552-1553 wś P. miała 16 osad., 5 łanów (Pawiński, Wielkp., II, 229). W XVI w. łany dworskie dawały dziesięcinę pleb. w Szadku, kmiece zaś maldraty na stół arcybiskupi a kolędę plebanowi. W 1734 r. wś została zniszczoną przez oddział stronników Augusta III. Dobra P. składały się w 1885 r. z folw. P. i Henryków rozl. mr. 2868: fol. P. gr. i ogr. mr. 750, łąk mr. 192, lasu mr. 1529, nieuż. mr. 74, razem mr. 2546; bud. mur. 16, z drzewa 4; płodozmian 5 i 13 polowy; fol. Henryków: gr. or. i ogr. mr. 318, nieuż. mr. 14, razem mr. 322; bud. z drzewa 5; płodozmian 9-o polowy, las urządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś P. os. 41, z gr. mr. 143; wś Grzybów os. 37, z gr. mr. 349; wś Borki os. 23, z gr. mr. 360. 5.) **P.**, wś włośc., pow. opatowski, gm. i par. Waśniów, odl. od Opatowa 20 w., ma 28 dm., 261 mk., 486 mr. W 1827 r. było 11 dm., 92 mk. P. należały do klasztoru cystersów w Wąchocku jak o tem świadczy dokument z 1275 r., którym Bolesław, ks. krakowski i sandomirski, obdarza przywilejami i potwierdza jego posiadłości. Toż samo ponawia w 1284 r. Leszek, ks. krakowski, sandomierski i sieradzki (Piekos., Kod. Małop., II, 137 i 159). Według Długosza (Lib. Ben., I, 354, III, 408) część wsi należała do klasztoru wąchockiego, nadana przez kanonika (?) Humberta. Były tam łany, z których płacono czynsz i dawano po 30 jaj, 2 kapłony, sery, odrabiano jeden dzień w tygodniu własnym wozem i pługiem; odrabiano powab, dawano osep. Z części należącej do klasztoru wąchockiego płacono temuż klasztorowi dziesięcinę snopową i konopną, wartości 4 grzywien. Część wsi należała do prebendy i kanonii sandomierskiej, zwanej Zajączkowska; były tam 4 łany km., z których każdy płacił po 2 grzywny, 30 jaj, 2 kapłony; z tych 4 łanów składano dziesięcinę konopną i snopową w Woli Konińskiej, w ziemi lubelskiej, wartości około 4 grzyw. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś P., w par. Waśniow, należąca do kanonii sandomierskiej, miała 2 osad. (Pawiński, Małop., str. 194). 6.) **P.**, wś i folw., pow. pułtuski, gm. Gołębie, par. Klukowo. W 1827 r. było 13 dm., 133 mk. W 1868 r. fol. P. rozl. mr 644: gr. or. i ogr. mr. 414, łąk mr. 43, pastw. mr. 14, lasu mr. 113, zarośli mr. 30, nieuż. mr. 30. Wś P. osad 30, z gr. mr. 132. *Br. Ch.*

Prusinowiczki, wś, i *P. Kwirynów*, kol., dawniej *Prusinowice Małe*, w XVI w. *Prussynowicze minor*, wś i os., pow. łaski, gm. i par. Lutomiersk. P. mają 13 dm., 90 mk., 113 mr. włośc.; P. Kwirynów 3 dm., 22 mk., 109 mr. kolonistów. Według Lib. Ben. Łask. (I, 379) łany dworskie dawały dziesięcinę plebanowi w Górce Pabiańskiej, zaś kmiece prepozyturze łęczyckiej, wś należała jednak do par. Mikołajewice.

Prusinowo 1.) al. *Pruska Wieś*, niem. *Preussendorf*, dok. 1375 *Pruschendorf*, na początku XVI w., *Prussendorf*, 1648 *Pruszewo*, wś kośc., pow. wałecki, st. pocz. Ruszona, 6·5 klm. odl., par. kat. Nakielno, szkoła ew. w miejscu. P. leży na wschód od Tuczna, a na płd.-zachód od Wałcza, ma 506·46 magd. mr.; 1868 r. 33 bud., 7 dm. R. 1641 istniał tu drewniany kościół katol., filia do Tuczna. Teraźniejszy kościół murowany pochodzi z r. 1864. Jeden dzwon dała zrobić Urszula v. Wedel r. 1607. Tutejszy murowany kościół ewang.

został zbudowany r. 1843 (ob. Bau- u. Kunstdenkmaeler von West-Preussen, IV, str. 435 i 456). 2.) **P.**, dobra ryc., tamże, 488·17 ha roli or. i ogr., 38·3 łąk, 7·66 pastw., 257·36 lasu, 16·52 nieuż., 29·62 wody, razem 837·63 ha; czysty dochód z gruntu 5077 mrk; gorzelnia parowa, młyn parowy, cegielnia, hodowla bydła. W 1868 r. 25 bud., 11 dm., ze wsią razem 255 mk., 100 kat., 155 ew. R. 1805 posiadał te dobra v. der Goltz; były one wtedy oszacowane na 22,000 tal. Nazwa P. wskazuje na osadzonych tu Prusaków (ob. Gesch. d. Dt. Croner Kr. von Schmitt, str. 241). Zdaje się także, że tę samą miejscowość, pod nazwą Pruszewo, wymienia taryfa z r. 1648. W 1375 r. nadaje w. m. Winrych z Knyprody wiernym braciom Mikołajowi (Nitzen) i Janowi (Hanus) i ich spadkobiercom 40 wł. w P. (Pruschendorf) i 10 w Stręcznie? („Sterns“) na prawie chełm. Oprócz tego dołączamy jez. „Coldalensek“, w którym mogą dla własnej potrzeby małemi narzędziami łowić. Za to będą czynili jednę służbę w lekkiej zbroi na każde zawołanie i będą nam pomagali przy budowlach. Ponieważ gleba tu mniej żyzna, dla tego będą nam płacili od każdej osiadłej włóki tylko po korcu owsa, a na uznanie naszej zwierzchności 1 funt wosku i 1 fenik chełmiński na św. Marcin. Dan w Kosubudach we wtorek po św. Marcinie (ob. Dregera odpisy w Peplinie, str. 23). 3.) **P.** *Nowe*, niem. *Neu P.*, dobra ryc., tamże, st. pocz. od r. 1883, odl. od Wałcza 13·8 klm. W 1868 r. 22 bud., 9 dm., 120 mk., 40 kat, 80 ewang. Dobra te obejmują razem z folw. Gruenwald i Rohrkalk 991·93 ha; tartak parowy; hodowla bydła i owiec. *Kś. Fr.*

Prusinowo 1.) wś na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, st. pocz. Piecki. Frycz v. Lucken, starosta szestyński, sprzedaje braciom Piotrowi i Pawłowi na prawie chełmińskiem 30 włók w polu prusinowskiem. 2.) **P.**, *Prusenaw* (dok.), dobra na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski, 5 klm. od miasta pow., st. p., tel. i kol. żel. Działdowa, o 2 klm. od granicy królestwa polskiego. P. istniało już r. 1455. *Ad. N.*

Prusińska Buda, wś, pow. klimowicki, gm. Kostiukowicze, ma 63 dm. i 353 mk.; tartak, zatrudniający 20 ludzi i produkujący za 2000 rs. rocznie.

Pruska, w XV w. *Proszka*, w XVI *Proska*, wś, pow. pińczowski, gm. i par. Opatowiec. W 1827 r. było 9 dm., 56 mk. W XV w. wś należała do par. Opatowiec, była własnością wójta z Pilzna, miała łany kmiece, karczmę, zagrodników, z których płacono dziesięcinę, wartości 2 grzywien, biskup. krakowskiemu. Z folw. szła dziesięcina do Opatowca (Długosz, L. B., II, 409). Według reg. pob. pow. wiślickiego w 1508 r. Jan Królewski, właściciel Proski i części Mistrowic płacił poboru gr. 22 d. 9. W r. 1579 wś Proska, w par. Opatowiec, własność Rafała Węchadłowskiego, miała 2 zagr., 1 biednego (Pawiński, Małop., 214, 486). *Br. Ch.*

Pruska, fol., pow. szczuczyński, gm. Pruska, par. Bargłów. Leży na granicy pow. augustowskiego. Wieś, stanowiąca dawniej jedną całość z fol., leży częścią w pow. augustowskim. Ogólny obszar wynosi 3188 mr. W 1827 r. było 2 dm., 19 mk. P. gmina należy do s. gm. okr. III w os. Rajgród, tamże jest st. poczt. (odl. 10 w.), urząd gminny we wsi Tajno. Gmina ma 3631 mk., rozl. 16,193 mr. W skład gm. wchodzą: wś szlach. Górskie i włośc. wsie: Barszcze, Karczewo, Dręstwo, Karwowska Wólka, Kruszewo, Kroszówka, Orzechówka, Pruska, Tajno, Tajenko, Woznawieś. 2.) **P.** *Mała*, wś, pow. augustowski, gm. Dowspuda, par. Janówka, odl. od Augustowa 11 w., ma 23 dm., 213 mk., 621 mr. W 1827 r. było 15 dm., 86 mk. Wchodziła w skład dóbr donacyjnych Dowspuda. 2.) **P.** *Wielka*, pow. augustowski, gm. Dowspuda, par. Janówka, odl. od Augustowa 10 w., ma 39 dm., 307 mk. W 1827 r. było 26 dm., 174 mk. *Br. Ch.*

Pruska 1) wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Kamieniec Litewski, o 40 w. od Brześcia. 2.) **P.**, wś i dobra, tamże, o 32 w. od Brześcia. 3.) **P.**, wś i dobra, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Pruska, o 12 w. od Kobrynia. Włościanie zapłacili 5422 rs. wykupu za nadaną ziemię. Zarząd gminy we wsi Czerewiczyce.

Pruska Górka, zaśc. nad pot., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 34 w. od Oszmiany, 5 dm., 54 mk. katol.

Pruska, potok, powstaje po płd.-wsch. stronie góry Litacza (652 mt.), w gm. Trzetrzewina, pow. nowosądecki, płynie na płd.-wsch. przez Niskową a powyżej Świniarska zlewa się do Dunajca. Długość biegu 7 klm. *Br. G.*

Pruska Gierłoża, niem. *Pr. Goerlitz*, dom. i młyn, pow. ostródzki, 7 klm. od st. pocz., tel. i kol. żel. Bergfredy. Obszar 506 ha.

Pruska Kępa, pow. wągrowski, ob. *Kołodziąż* i *Kępa Pruska*.

Pruska Łąka, niem. *Preussisch-Lanke* al. *Preusslanken*, dok. *Pr. Langka*, dobra ryc., pow. toruński, st. poczt., tel. i kol. Kowalewo, 6 klm. odl., 515·17 ha roli orn. i ogr., 31·08 łąk, 65 lasu, 15 nieuż., 0·88 wody, razem 627·13 ha; czysty dochód z gruntu około 6750 mrk, hodowla krów i świni. Właścicielem w 1858 r. Kalinowski, 1886 r. Emil Steinbart. Par. kat. Wielka Łąka, ew. Grębocin. W 1868 r. 25 bud., 15 dm., 179 mk., 143 kat., 36 ew. Za czasów krzyżackich należała ta osada do komturstwa kowalewskiego. W wizyt. Potockiego z r. 1706 czytamy, że dobra te posiadał

wówczas Zygmunt Dąbski, płacił mesznego 3 korce żyta i tyleż owsa; dawniej było tam 3 kmieci, wówczas nie było żadnego (str. 146).

Pruska Wieś, ob. *Prusinowo.*

Pruska al. *Czeczewiński Potok*, dopływ Dunajca (ob.).

Pruski, pow. łęczycki, ob. *Pruszki.*

Pruski 1.) folw. na prawym brz. Horynia, pow. ostrogski, o 15 w. na płn. od Ostroga, założony w ostatnich czasach na gruntach wsi Stadnik, należy do Adolfa Jełowickiego, b. marszałka pow. krzemienieckiego, ma glebę czarną, wydającą obficie proso i pszenicę. 2.) **P.**, w dokum. *Prusy*, wś na lewym wzgórzystym brzegu Horynia, pow. ostrogski, o 30 w. na płn. od Ostroga, na płd.-zach. od mka Hoszczy, ma glebę urodzajną, czarnoziem z podkładem gliniastym. Wieśniacy trudnią się tylko rolnictwem i są dość zamożni. Wś ta należała niegdyś do Hulewiczów, potem do Czarneckich, w końcu do Zwolińskich, w posiadaniu których do dziś pozostaje. Ob. Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 88, 108. *Z. Róż.*

Pruski Hołąd, ob. *Hołąd Pruski.*

Pruskie, niem. *Pruski*, kol., pow. świecki, st. pocz. Gacki, par. kat. Osie 1¼ mili odl., 457·63 magd. mr. W 1868 r. 32 bud., 15 dm., 92 mk. kat.

Pruskołęka, wś, pow. przasnyski, gm. Zaręby, par. Chorzele, odl. o 28 w. od Przasnysza, ma 19 dm., 107 mk., 280 mr. ziemi użytecz. i 88 mr. nieuż.

Pruskowicze, wś nad rz. Berezyną, pow. oszmiański, o 35 w. od Oszmiany, ma 5 dm., 43 mk., 35 prawosł., 8 katol.

Pruślin, wś, pow. odolanowski, o 4 klm. na wschód od Ostrowa, pod Wielkiem Wysockiem; 23 dm., 227 mk. (208 katol. i 19 prot.); par., poczta i st. dr. żel. w Ostrowie. W r. 1579 należał P. do częściowych właścicieli Pruślińskich, a w r. 1618 do Augustyna Bobrowskiego, Piotra Rosowskiego i Jadwigi Pruślińskiej. Pod P., ku północy, znajduje się z czasów wojen Napoleońskich cmentarz w sosnowym lasku między dwoma pagórkami. Na polach wiejskich wykopano różne popielnice z popiołami, czaszki ludzkie, monety obce.

Pruśnica, ob. *Prużnica.*

Pruśnik, ob. *Prudnik.*

Prusniszki, w spisie w 1866 r. *Prusiszki*, wś włośc. nad jez. Galpie, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Sumiliszki, okr. wiejski Budzile, o 4 w. od gminy a 22 w. od Trok, ma 3 dm. i 47 mk katol. (podług spisu z 1864 r. wraz ze wsią Jurażelis ma 26 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Sumiliszki.

Prusocin, wś i fol. nad rz. Działdówką, pow. mławski, gm. Ratowo, par. Strzegowo, odl. 23 w. od Mławy, ma 11 dm., 111 mk., ziemi włośc. 358 mr., w tem 254 orn. Folw. należy do Radzimowic. *J. O.*

Prusoły, pow. Nisko, ob. *Nowawieś* 11).

Prusów al. *Pruszów*, dział górski i lesisty w Beskidzie Żywieckim, między Sołą (od zach.) a Żabnicą (od wsch.), na granicy gm. Milówki i Żabnicy w pow. żywieckim. Las od płd.-zach. zowie się Milowskim, dalej na płd. las Sucha Góra, na płn. las Tynionka, a na wsch. las Prusów. Najwyższy szczyt tego działu wznosi się 1009 mt. npm. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Prusów, grupa zabudowań w gm. Milówka, pow. żywieckim, w wsch. części wsi, na płd. stoku góry Prusowa, na polanie śródleśnej. W 1880 r. 19 dm., 84 mk. Ob. *Milówka. Br. G.*

Prusów Borek, wś na pol.-prus. Mazurach na płd.-wschód od mta pow. Szczytna.

Prusowo, uroczysko, pow. orszański, fabryka zapałek, zatrudniająca 16 ludzi, produkująca rocznie 2500 pudełek (po 1000 paczek) zapałek, wartości 2125 rs.

Prusowszczyzna, fol., pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Żyrowice, o 13 w. od Słonima.

Prussen 1.) *Martin* (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. pocz. Dawillen. 2.) **P.** *Michel*, ob. *Plicken.*

Prussiszken (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. pocz., tel. i kol. żel. Proekuls.

Prussy, ob. *Prusy.*

Prussy, ob. *Patków* 2.).

Prust (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Greifenberg, st. pocz. tamże.

Prust (niem.), ob. *Pruszcz.*

Prusuma, dwór, pow. szawelski, gm. Zagory, o 68 w. od Szawel.

Prusy 1.) al. *Prussy*, wś włośc., pow. grójecki, gm. Nowawieś, par. Warka, ma 126 mk., 247 mr. 2.) **P.**, wś włośc., pow. nowomiński, gm. i par. Mińsk, ma 38 mk., 66 mr. 3.) **P.**, wś włośc., pow. sochaczewski, gm. Seroki, par. Pawłowice, ma 106 mk., 330 mr. W 1827 r. było 9 dm., 69 mk. 4.) **P.**, wś i folw., pow. skierniewicki, gm. i par. Głuchów, odl. 20 w. od Skierniewic, ma 254 mk. W 1827 r. było 23 dm., 199 mk. Dobra Prussy składały się w 1886 r. z folw. Prussy i nowo założonego fol. Nowiny, rozl. mr. 1378: gr. or. i ogr. mr. 857, łąk mr. 113, past. mr. 34, lasu mr. 342, nieuż. mr. 32; bud. mur. 13, z drzewa 22; płodozmian 8 i 9 polowy; las nieurządzony. Wś P. os. 20, z gr. mr. 248; wś Dzielnica os. 9, z gr. mr. 139. 5.) **P.** *Górne*, wś i fol., pow. opatowski, gm. Czyżów Szlachecki, par. Przybysławice, odl. od Opatowa 20 w., ma 20 dm., 221 mk. W 1827 r. było 17 dm., 107 mk. 6.) **P.** *Dolne*, wś, pow. opatowski, gm. Czyżów Szlachecki, par. Przybysławice, odl. od Opato-

wa 24 w., ma 13 dm., 118 mk., 122 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 11 dm., 52 mk. Długosz podaje iż wieś P. należała do Jana Grada, h. Rawa. We wsi były cztery „campi alias niwy“ okopane dokoła rowami i łąka, należące do wikaryi probendy Dwikozkiej w Sandomierzu. Role te dawały wikaryuszowi grzywnę czynszu rocznie (Lib. Ben. I, 379). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 wś Prussy, Żyrniki, część Skrobaczewa, własność Mikołaja Swata z Piaseczna, płaciły poboru 4 grzywny. W roku 1578 Jan Ślabkowski miał w Prusach 11 osad., $5^1/_2$ łan., 7 zagr. z rolą, 4 kom., 4 biednych (Pawiński, Małop., 181, 439). Dobra P. składały się w 1887 r. z fol. P., Józefków i nomenkl. Cegielnia, rozl. mr. 1245: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 647, łąk mr. 7, past. mr. 37, nieuż. mr. 6, oddano włościanom za służebności mr. 39, razem mr. 736; bud. mur. 4, z drzewa 16; płodozmian 16 polowy; fol. Józefków z nomenkl. Cegielnia gr. or. i ogr. mr. 502, past. mr. 1, nieuż. mr. 6, razem mr. 509; bud. z drzewa 11; wieś P. Górne osad 17, z grunt. mr. 176. 7.) **P.**, w dok. *Prussi*, *Pruszy*, wś, pow. stopnicki, gm. Szczytniki, par. Stopnica. W 1827 r. było 11 dm., 107 mk. W XV w. P. należały do par. Stobnica, były własnością Jana z Rytwian, kaszt. krakowskiego. Z łanów kmiecych płacono dziesięcinę biskup. krakowskiemu. Z folwarku rycerskiego dawano dziesięcinę do Stobnicy (Długosz, L. B., II, 442). Według reg. pobor. pow. wiślickiego z r. 1579 wś Prussy, własność kasztelana krakowskiego, miała 4 osad, $1^1/_2$ łan., 2 zagr., 1 biednego (Pawiński, Małop., 233). *Br. Ch.*

Prusy 1.) wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Łuck, okr. wiejski Kozłowsk, o 3 w. od gminy a 63 w. od Dzisny, ma 5 dm., 55 mk. (w 1864 r. 13 dusz rewiz.). 2.) **P.**, wś poleska, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Osowiec, przy krzyżowych drogach z Małych Jaminek do Pasieki i z Plusna do Dokoła, ma 35 osad pełnonadziałowych. Miejscowość odosobniona, ponura, grunta piaszczyste, nizinne 3.) **P.**, mały zaśc. poleski, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, przy drożynie z zaśc. Czorny-Osol do Zebeńkowa; grunta lekkie. 4.) **P.**, wś i fol. w pobliżu zlewu rzek Morocza i Moży, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. cimkowicka. Wś ma 46 osad pełnonadziałowych; fol., niegdyś radziwiłłowski, dziś ks. Wittgensteinów, ma około 67 włók w glebie wybornej, pszennej; miejscowość małoleśna, łąki piękne. 5.) **P.**, wś i fol. poradziwiłłowski, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. carowska, przy drodze z Kosynicz do Wielkiego-Młyńska, ma 51 osad pełnonadziałowych. Folwark, obecnie dziedzictwo ks. Wittgensteina, ma około 67 włók. Grunta nieco faliste, lekkie ale urodzajne, miejscowość dość leśno. *A. Jel.*

Prusy 1.) wś u źródeł rzki Prusianki, pow. czerkaski, o 5 w. od Rajgrodu, ma 1951 mk. prawosł. i 9 katol.; cerkiew p. w. św. Michała Archanioła, wzniesiona w końcu zeszłego wieku, uposażona jest 36 dzies. ziemi. W pobliżu wsi znajduje się kilka dawnych mogił. Wś ta należała do hr. Samojłowa, następnie do Tarnowskich, od których przeszła do ich wierzycieli: Skrzebickich, Ruszczyców, Protosawickich i Turczaninowej. W 1863 r. posiadali tu: bracia Macewicze 3274 dzies.; Mitrochin 304 dzies.; Zenon Fisz 323 dzies.; Edward Protosawicki 239 dzies. Była tu cukrownia (Macewicza), 1847 r. założona. 2.) **P.**, wś nad rz. Rosią, przy ujściu do niej strum. Buszowe Stawy i rz. Horochowatki, pow. wasylkowski, o 1 w. od t. z. Wału Trojana, ma 738 mk. prawosł. i 78 katol. Cerkiew p. w. św. Trójcy, drewniana, wzniesiona w 1760 r. na miejsae dawnej, uposażona jest 47 dzies. ziemi. We wsi przy ujściu Horochowatki do Rosi znajduje się starożytne horodyszcze, mające przeszło 4 dzies. obszaru, oraz kilka mogił. Należy do klucza białocerkiewskiego hr. Branickich. *J. Krz.*

Prusy, w XV w. *Prussy*, wś z os. *Topolowa*, pow. krakowski, par. rz.-katol. w Raciborowicach. Wś leży przy gościńcu z Krakowa do Proszowic, wznies 294 mt. npm. Teren wznosi się zwolna ku północy, zkąd spływa do Dłubni mały potoczek. Glebę składa glinka urodzajna. P. mają 28 dm. i 167 mk. rz.-katol.; szkoła ludowa. Na obszarze więk. pos. (J. Johna) jest 5 dm., 51 mk. (47 rz.-katol., 2 prot. i 2 izrael.). Z całego obszaru (482 mr.) należy do pos. większej 289 mr. (236 mr. roli, 25 łąk, 25 pastw. i 3 lasu) a do pos. mniejszej 193 mr. (154 mr. roli, 16 łąk i 23 pastw.). P. graniczą na płn. z Sulechowem, na wschód z Dojazdowem, na płd. z Łuczanowicami i Grębałowem a na zachód z Raciborowicami. Istniały już w XV w. (Długosz, L. B., II, 58).

Prusy 1.) z *Tomaszówką*, wś, pow. lwowski, 12·18 klm. na płn.-wschód od sądu pow. i urz. poczt. we Lwowie, 7·2 klm. od urz. tel. i st. kolei Karola Ludwika w Barszczowicach. Na płn. leżą Żydatycze i Zapytów, na wschód Pikułowice, na płd. Kamienopol, na zach. Sroki przy Laszkach. Wieś leży w dorzeczu Wisły. Południ. część obszaru przepływa Pełtew od zachodu na wschód. Środkowa część obszaru wznosi się do 269 mt. Na lew. brzegu Pełtwi leżą zabudowania wiejskie; prawy brzeg moczarzysty (239 mt.), również jak i krawędź północna; są torfowiska. Niwy w stronie zachodniej zowią się Jampul. Własność więk. (spadkob. Kornelego Krzeczunowicza) ma roli or. 394, łąk i ogr. 65, past. 13 mr.; wł. mn.

roli or. 686, łąk i ogr. 290, past. 161 mr. W r. 1880 było 175 dm., 1081 mk. w gminie, 7 dm., 94 mk. na obsz. dwor.; 1128 rz.-kat., 20 gr.-kat., 27 izrael.; 1151 Polaków, 22 Niemców. Par. rz.-kat. w miejscu, dek. lwowski zamiejski. Do parafii należą: Kamienopol, Laszki, Pikułowice, Podborce, Sroki i Żydatycze. Dokumentem wydanym we Lwowie d. 23 października 1485 r. (ob. Liske, A. G. Z., t. VI, str. 211 nn.) odnawia i zatwierdza Kazimierz Jagiellończyk założenie i uposażenie kościoła w P. Kościół ten był założony i uposażony na wiele lat przed r. 1485, skoro król mowi: „bacząc, że kościół parafialny we wsi naszej Prusy nie posiada uposażnych przywilejów na wszystkie w ogóle i w szczególności doń zdawna, jak z pewnego dowiadujemy się źródła, należące niżej opisane pożytki, należytości i dochody, postanowiliśmy wznowić, jakoż i wznawiamy niniejszem akt uposażenia i t. d.“ We wsi jest kościół murowany, postawiony w r. 1825, konsekrowany 1837 r. p. w. św. Bartłomieja; na cmentarzu kaplica publiczna. Par. gr.-kat. w Pikułowicach. We wsi jest szkoła etat. 2-klas. Wś, o ile się zdaje, została założona za czasów Władysława Jagiełły na gruntach królewskich wsi Kamienopola i osiedlona jeńcami zabranymi w wojnach z krzyżactwem. Dotąd jeszcze w Prusach mieszka 9, w Kamienopolu i Srokach po jednym a w Podborcach 4 gospodarzy nazwiskiem „Prajs“, a nadto w tych siołach i pobliskich Pikułowicach i Żydatyczach spotykamy nazwiska: Abel, Tryz, Hammel, Prygel, Radler, przytem w P. wyjątkowo język polski i obrządek łaciński dotąd utrzymują się (ob. Dodatek do Gazety Lwow. 1851, str. 115, 119 i 124). W r. 1433 Wincenty z Szamotuł, kaszt. międzyrzecki i ststa ruski, i Dobko ze Sprowy, podkomorzy ruski, ustanawiają z polecenia królewskiego granicę między wsiami P. i Sroki (A. G. Z., t. V, str. 72). W r. 1554 pozwala Mikołaj Odnowski z Fulsztyna, woj. krakowski i lwowski, wójtowi i poddanym z P. wrąb w Dąbrowie Barszczowickiej (Arch. Bernard. we Lwowie, C., t. 475, str. 1056). W r. 1558 zawiadamia Zygmunt August spadkobierców Mikołaja Hineka, że wydelegował komisarzy do uregulowania sprawy o wójtostwo w P. (ib., C., t. 330, str. 223). W r. 1604 nadaje Zygmunt III prawem dożywotniem wś P. Mikołajowi Kuropatwie, stolnikowi halickiemu (ib., C., t. 360, str. 564). W r. 1650 nadaje Jan Kazimierz tę wieś Tomaszowi i Annie Jankowskim (ib., C., t. 400, str. 765). W lustracyi z r. 1661 i 1662 (rkp. Ossol., Nr. 2834, str. 93) czytamy: „Tej wsi possessorami Panowie Kasper Wandałkowski z Panią Zofią Gosławską, małżonkowie, in solidum ex cessione Generosae Annae Krakowska, generosi olim Thomae Jankowski relictae viduae vigore consensus Sacrae Regiae Majestatis de data Leopoli die 9 mensis augusti anno 1653 factae et recognitae, którą una cum intromissione pokazano. Tenże pan dzierżawca wzwyż pomieniony produkował przywilej z podpisem Króla Imci Jana Kazimierza z r. 1654. Ta wieś ode Lwowa mil 2 leży, od starostwa lwowskiego oderwana, na półłanach Nr. 15 zdawna zasiadła, na których kmieci pociągłych bywało Nr. 15. A teraz tylko 12. Na ćwierci łanu każdy z nich siedzi. Przychodnich 7 a ojczyców 5. Czynszu z półłanku dawać powinni po gr. $17^1/_2$, co uczyni od poddanych 12 zł. 7. Kur, gęsi, jajec, owsa i stróżnego nie dają, jako się z lustracyi 1628 r. pokazało. Poddani z tej wsi z ćwierci łanu dwa dni w tydzień od poranka do wieczora robić powinni, a od św. Jana aż do św Marcina po 3 dni rabiają. Zagrodników w tej wsi przed wojną bywało 3, ci żadnego nie dawali czynszu, tylko dzień w tydzień robić byli powinni; teraz nie masz żadnego. Wójtostwo jest w tej wsi, którego posessorami wzwyż pomienieni Jm. PP. Kasper Wandałkowski z JWP. Zofią Gosławską, małżonką swą, in solidum za konsensem Jana Kazimierza de data Leopoli 9 augusti A. D. 1653 z kancelaryi króla wydanym. Do tego wójtostwa jeden tylko łan roli należy. Poddani wszyscy z tej wsi przez cały rok 12 dni panu wójtowi odrobić powinni. W tej wsi jest kościół drewniany; jus collationis królowi należy. Venerabilis Andreas Kulicki Parochus. Dziesięcina temuż ks. plebanowi w Kamienopolu po folwarku wytyczna należy, a z Prus tuteczni poddani według dawnego zwyczaju i postanowienia meszne temuż księdzu Plebanowi z półłanku żyta pół kłody i owsa także dawać powinni; w Laskach (pewno Laszkach) także po folwarku wytyczna temuż ks. Plebanowi należy dziesięcina. Karczma w tej wsi była przed wojną, która spalona. Wkładamy to na p. dzierżawcę, aby onę pobudował i prowentu z tej karczmy do skarbu Rzpltej płacił złp. 20. Młyn w tej wsi przed wojną kozacką był, teraz spustoszał. Wybrańca ta wieś z Boreszenicami i Nawozem do obozu co rok wyprawuje. Granicę ta wieś ma z Żydatyczami, wsią kapitulną z jednej, z Zapytowem, wsią JmP. Krakowskiej z drugiej, z Piekiełowicami (t. j. Pikułowice), wsią kapitulną z trzeciej, z Kamienopolem, wsią Króla JMCI z czwartej strony, zewsząd spokojne. Summa prowentu z tej wsi złp. 27. Folwark w tej wsi jest nowo kosztem niemałym teraźniejszego p. Dzierżawcy zbudowany. Obora. Urodzaj folwarkowy (wymieniony szczegółowo). Suma prowentu z tego folwarku facit zł. 172 gr. 15. Czeladź folwarkowa: Urzędnikowi z żoną salarium na rok zł. 20. Summa dochodów wszyst-

kich ze wsi Prus i folwarku defalcatis salariis facit 179 zł. 15 gr.“ W r. 1678 potwierdza Jan III zrzeczenie się dożywocia na wsi P. przez Adama i Zofią Służewskich na rzecz Zbigniewa Bliskowskiego (ib., C. t. 437, str. 1748). W tymże roku wypuszcza Zbigniew Bliskowski, podstoli lubelski, pułk. J. K. M., dzierżawca wsi Prus, dwa puste dworzyska w tejże wsi położone, Emanuelowi de Jona Jonie, dr. medycyny, w dzierżawę i pozwala je zabudowywać i osadzać (ib., C., t. 445, str. 602). W r. 1682 pozwala Jan III Cecylii Bliskowskiej zrzec się dożywocia na rzecz Zygmunta Gałeckiego (ib., C., t. 443, str. 748). W r. 1691 pozwala Jan III Zygm. Gałeckiemu, wielkiemu kuchmistrzowi kor., i Rozalii z Dziedoszyc, małżonkom, odstąpić praw swoich do dożywocia na wsi P. na rzecz Jana i Anny Krosnowskich (ib., C., t. 174, str. 1825). W r. 1729 daje August II Stefanowi Potockiemu, marsz. nadwornemu, i żonie jego Teresie z Kąckich dobra P. w dożywocie (ib., C., t. 524, str. 1621). W r. 1767 pozwala Stanisław August Ewie z Kaniewskich Potockiej, wdowie, zrzec się dożywocia na wsi P. na rzecz syna Wincentego (ib., C., t. 610, str. 233). 2.) **P.**, grupa domów Radrużu, pow. Rawa Ruska. 3.) **P.**, wś, pow. samborski, 20 klm. na płd.-wsch. od Sambora, 8·5 klm. na płd.-zachód od sądu powiat. i urzędu poczt. w Łące, 5 klm. na płd.-wschód od st. kol. i st. tel. w Dublanach-Kranzbergu. Na zachód leżą Nowoszyce, na płn. Dublany i Tatary, na wsch. Ortynice i Byków, na płd. Bronica (pow. drohobycki). Półn. część wsi przepływa dopływ Dniestru Bystrzyca. Wchodzi ona tu od zach. z Nowoszyc, a płynie na płn.-wsch. do Ortynic. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru. Płn.-wsch. część wsi przerzyna kolej naddniestrzańska. Włas. więk. (Leonard Rychlicki) ma roli or. 8, łąk i ogr. 10, past. 6 mr.; wł. mn. roli or. 568, łąk i ogr. 202, past. 164 mr. W r. 1880 było 136 dm., 657 mk. w gm.; 46 rz.-kat., 561 gr.-kat., 50 izrael.; 25 Polaków, 582 Rusinów, 50 Niemców. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. mokrzański. Do par. należą Nowoszyce. We wsi cerkiew drewniana p. w. Wzniesienia Krzyża św., zniszczona przez pożar d. 24 grudnia 1886 r. Jest tu kasa pożycz. gminna z kapit. 418 zł. w. a. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr koronnych ekonomii samborskiej, w ziemi przemyskiej. W lustracyi z r. 1686 (rkp. Ossol., Nr. 1255, str. 81) czytamy: „W tej wsi jest folwark do Dublan należący; ten jest folwark dworski. W nim izba z oknami dobrymi i piecem, drzwi na zawiasach. Druga izba czarna, albo piekarnia, sernik, chlew z chrustu, obora dla bydła z chrustu, spiżarnia z drzewa zbudowana. Stodoła płotem ogrodzona, brogów 3. Ogrody tamże zasiane, ale nie zrodziły. Sad jest, ale nie obrodził tego roku, a kiedy obrodzi, dają z niego zł. 40. Tego roku zaprzedany za złp. 30. Zasiewek tamże: żyta zasiano na zimę miary drohobyckiej półmiarków 76, owsa 80, grochu 2, jęczmienia 19, tatarki $11\frac{1}{2}$, konopi 1. Ta wieś ma łanów $3\frac{1}{8}$. Między tymi jest popowskich ćwierci 2, mielnicka 1, Tymonowa 1, karczmarskiej $\frac{1}{2}$, u popa zabranej gromadzkiej ćwierci $\frac{1}{2}$, ćwierć cale zarosła 1; osiadłych tedy zostaje do pańszczyzny należących ćwierci 8. Powinności poddanych tej wsi: Robią z łanu każdego dni 6 od południa. Zakos, obkos, zażen, obżen, to jest dni 4 od południa Na szarwarki do młyna bez pańszczyzny pójść i robić powinni. Soli wywieźć powinni do składu z każdej ćwierci po beczek 6, a na myto dają im od beczki po gr. 5. A kiedy soli nie wożą, tedy za każdą beczkę płacą po gr. 24. Stróżę odprawują po jednemu na noc bez pańszczyzny. Przędzy uprząść powinni z pańskiego przędziwa z ćwierci po łokci 3. Konopi pańskich namoczyć, wymiędlić i wytrzeć pół kopy powinni i tak oddać wytarte. Krup hreczanych z pańskiej hreczki oddać powinni półmiarek. Gęś jednę z ćwierci, kur 2, jajec 6. Czynszu dają z ćwierci pociężnej po gr. 16; owsa miary samborskiej z ćwierci dają po półmiarku jednym; od chlebnika każdego płacą czynszu gr. $2\frac{1}{2}$; pop płaci czynszu z pół łanu zł. 2; z kaczmarskiej pół ćwierci z obszarem płacić powinno zł. 16; z mielnickiej ćwierci płacą zł. 4. Zagród w tej wsi jest 5, z tych każdej płacą na rok zł. 2. Michał Popowicz z obszaru dworskiego, Mutryca i Zawyja innych nie pełniąc powinności jako z gruntu folwarkowego podług ostatniej rewizyi płacić ma zł. 30. Michał drugi Popowicz z obszaru dworskiego, nad brzegiem Bystrzycy leżącego, płacić powinien jako z gruntu folwarcznego po złp. 30. Łąki przy tej wsi dworskie poddani z Jakubowej Woli posiec, zgrabić i w styrty ułożyć bez pańszczyzny powinni, a tej roboty nie powinni im poddani z Prus pomagać. Ponieważ doniesiono nam, że Popowiczowie na ćwierci roli siedzący podymnego nie chcą płacić, tedy widząc to być z uciążeniem poddanych, uznawamy, aby ciż Popowiczowie z chlebników swoich podymne równo z innymi poddanymi płacili, czego dwór dublański doglądać powinien. Także p. Jakubowski z roli ćwierci gromadzkiej podatki wszystkie aby do gromady płacił nakazujemy, i żeby zagrodnika J. Kr. Mości do gromady należącego, sobie jako do roboty tak do poddaństwa nie niewolił. Dymitr Mykita także do tych podatków wszystkich z roli kaczmarskiej należeć będzie powinien, i aby w szynkach arendarzowi doroszowskiemu nie przeszkadzał nakazujemy, i aby młyn Ortyński do kontraktu dublańskiego arendarzowi

oddał znajdujemy. A kiedy się na jakie podatki składać będą, tedy sami się rachować z łanów mają. Na prażniki, także i inne akty weselne albo chrzciny piwo im i gorzałki zrobić wolno będzie bez szynkowania, które do dnia drugiego wypić będą powinni". W inwentarzu z r. 1760 (rkp. Ossol., Nr. 1632, str. 22 i 23) czytamy: „Ta wieś osiadła na łanach $3^1/_2$; czyni ćwierci 14, videlicet gromadzkich roboczych ćwierci 3, arendownych 5, pustych, które gromada pozostawiała $2^1/_2$; do tych mielnicza, Mikłaszewska zwana 1, popowskich 2, kaczmarskiej $^1/_2$. Chlebnika gromadzkiego znajduje się ad praesens Nr. 12. Czynsze z tej wsi (wymienione szczegółowo) czynią 85 zł. 21 gr. Item w tejże wsi Prusach płacić powinni czynsz roczny, jako to: JmPan Olszewski z pół ćwierci kaczmarskiej z obszarami zł. 16, który wszelkie podatki, tak hybernę, expenszczyznę, pogłówne i inne jako tylko być mogą, wraz z gromadą płacić powinien. Z obszaru dworskiego Mutryca nazwanego i Zawyja, kto trzyma, płacić ma zł. 30. Pani Gujska z przywłaszczonej sianożęci mielniczej do wójtostwa Bykowskiego zł. 4. Summa z obszarów czyni zł. 50. Powinności tej wsi: Robią z łanu każdego dni 6 od południa na tydzień, ad praesens z ćwierci 3 roboczych przychodzi na tydzień półdzionków $4^1/_2$, facit na cały rok 234 półdzionków. W tem sami poddani obrachować się mają i regestr półdzionków dla odrobienia folwarkowi pruskiemu oddać. Zażen, obżen, zakos, obkos, to jest dni 4 pełnią półdzionków 4 każdy z chleba. Na folwarku stróżę po jednemu kolejno odprawują bez pańszczyzny. Przędą z pańskiego przędziwa po łokci 3, a z każdej ćwierci roboczej, ad praesens z ćwierci roboczych 3, przychodzi łokci 9. Krup hreczanych z pańskiej hreczki wyrobić i oddać powinni półmacek na rok. Konopi pańskich pół kopy namoczyć, wymiędlić, wytrzeć i wytarte oddać mają. Łąki przy tej wsi dworskie poddani J. Kr. Mości wsi Woli Jakubowej pokosić zgrabić, w sterty ułożyć bez pańszczyzny powinni, a tej roboty nie mają im pomagać poddani pruscy. Na prażniki i inne akty weselne albo chrzciny, piwo warzyć i gorzałkę palić wolno im będzie, bez szynkowania, jednak tylko na własną potrzebę, które trunki do dnia drugiego powinni będą wypić". Dokumentem wydanym d. 24 lipca 1759 r. (Dod. do Gaz. Lwow. 1861, Nr. 27) nadaje August III Adamowi i Teresie z Motowidłów Olszewskim, tudzież synowi ich Adamowi Motowidle karczmarstwo we wsi Prusach z półćwiercią pola, tudzież ćwierć pola pustą przy nim leżącą, Mikłaszewska nazwaną, po dobrowolnej żyjących jeszcze Iwasia Wielkiego, Iwasia Małego i Stecia Dmytrowych, donataryuszów naszych, rezygnacyi.

4.) **P.**, grupa domów i folwark w Torskiem, w pow. zaleszczyckim. *Lu. Dz.*

Prusy 1.) al. *Prussy*, *Prusy Pośrednie*, wś i okr. wiejski, pow. pleszewski, o $6^1/_2$ klm. na płd.-wsch. od Jarocina, par. Witaszyce, poczta i st. dr. żel. w Jarocinie, 26 dm., 194 mk. Około r. 1408 pisał się Dobrogost z Prus. W r. 1579 należały P. do Bartłomieja Pruskiego, a w r. 1618 do Pawła Dobrzyckiego i jednego z Bojanowskich. W skład okręgu wchodzą Dąbrowo i Franowo, cały okrąg ma 30 dm., 218 mk. (202 kat. i 16 prot.). 2.) **P.** *Nowe*, os. wiejska, pow. pleszewski, o 11 klm. na wsch.-płd. od Żerkowa; par. Żegocin, poczta w Robakowie, st. dr. żel. o 14 klm. w Chrzanie; 3 dm. i 21 mk. kat. 3.) **P.** *Zakrzewo*, ob. Zakrzew, pow. pleszewski. 4.) **P.**, błota niegdyś, między Dolskiem a Drzonkiem, pow. szremski. *E. Cal.*

Prusy Wschodnie, kraj, księstwo i prowincya. Swiat starożytny znał kraje nadbałtyckie pod innem mianem. Tacyt zwie mieszkańców tych ziem *Aestii*, mianem przyjętem od narodów germańskich, które ludność tych stron Estami, a kraj Eastland, t. j. ziemię na wschodzie leżącą nazywały. Pod tem nazwiskiem występują w historyi aż pod koniec X stulecia. Dopiero gdy w r. 997 św. Wojciech znalazł w kraju tym śmierć męczeńską, zasłyszano po raz pierwszy o Prusach czyli Prusakach (Pruzi, Pruci, Po-russi), bo wiadomość przyszła z Polski, a w Polsce tem mianem wyróżniano północnych sąsiadów. Odtąd znika nazwisko germańskie, a miejsce jego zastępuje polskie. Te dawne siedziby zaginionego plemienia stanowią obecnie dziś prowincyą zwaną Prusy Wschod., tworzącą półn.-wschodnią część królestwa pruskiego. Leży ona pomiędzy $53^0\ 8'\ 30''$ i $55^0\ 53'\ 40''$ płn. szer. a $36^0\ 59'\ 6''$ i $40^0\ 33'\ 12''$ wsch. dłg. (Ferro). Graniczy od północy z morzem Baltyckiem, ze wschodu z gub. kowieńską i augustowską, z południa z augustowską i płocką, z zachodu z Prusami Zachodniemi. Obejmują t. z. Stare Prusy czyli kraje, które należały do księstwa pruskiego, jakie utworzył ks. Olbracht po zniesieniu zakonu; Warmią, czyli powiaty: olsztyński, brunsberski, licbarski i reszelski; Sambią czyli kraje objęte Dejmą, Pregołą, morzem Baltyckiem, Fryską i Kuryjską zatoką; Litwę czyli część północną; Mazury czyli południową obwodu gąbińskiego. Jakkolwiek urzędowo nazwy się te nie uwzględniają, utrzymały się jednak powszechnie i używane są więcej niż urzędowe. *Kształt powierzchni.* P. Wschodnie leżą na wielkiej germańsko-słowiańskiej nizinie. Wzgórza baltycko-uralskie, tu wschodnio-pruskiemi zwane, ciągną się wzdłuż prowincyi ze wschodu na zachód i dosięgają najwyższej wysokości przy Kerns-

dorfie, 15 klm. na południe od Ostródu leżącym, wznies. 317 mt. i w górach szeskich, ciągnących się na granicy pow. oleckowskiego i gołdapskiego i sięgających 313 mt. wznies. Znajdują cię jeszcze inne znaczniejsze wyniosłości na płn.-zachód od Iławki, t. z. Stablack (216 mt.), między rzekami Pasaryą i Łyną, wyżyna sambijska, miejscami 60 mt. stromo spadająca, ze szczytami Galtgarben (110 mt.) i Rombinus (75 mt.), między Tylżą i Ragnetą na prawym brzegu Niemna. Z nizin najważniejsze są urodzajne, w łąki bogate niziny nadniemeńskie, tudzież nizina tylżycka między Rusą i Gilią zawarta. Obie zabezpieczone są przeciw powodziom i lodom silnemi tamami i poprzecinane licznymi kanałami, którymi zbyteczne wody odpływają. Ciągną się także niziny nad Pregołą. Na szczególną wzmiankę zasługują t. z. mierzeje, które jakby naturalne, piaszczyste groble odgraniczają Kuryjską i Fryską zatokę od morza. Kuryjska 98 klm. długa a przecięciowo 2 klm. szeroka, należy cała do P. Wschodnich; z wyjątkiem kilku nieznacznych zagajeń, przedstawia jedną wydmę piaskową; Fryska, należąca tylko wschodnią częścią do P. Wschodnich, nie wiele się różni od Kuryjskiej; ciągnie się aż do cieśniny Piławskiej, dzielącej ją od sambijskiego półwyspu. *Gleba i płody.* Glebę posiadają P. Wsch. rozmaitą; pszenną mają niziny nad Niemnem, Pregołą i Warmia; piaszczyste są wybrzeża morskie, mierzeje, powiaty: niborski, szczycieński i jańsborski; moczary większe znajdują się w pow. labiewskim i pilkałowskim. Z całego obszaru prowincyi przypada na pola, ogrody, łąki i pastwiska 73·5 %. Najwięcej gruntów do uprawy mają pow.: stołupiański, gąbiński, frydlądzki, rastemborski, prusko-holądzki, podczas gdy królewiecki i szyłokarczemski najwięcej w łąki obfitują. Sieją tu głównie żyto, pszenicę, owies, jęczmień i sadzą kartofle; pszenica udaje się głównie na obszarze obwodu regencyjnego królewieckiego i około Gąbina; najlepsze koniczyny i trawy wydają niziny nad Niemnem. Len uprawiają na Warmii i około Tylży. Lasu posiada prowincya znaczne obszary, z których 353,788 ha należy do rządu a 330,598 ha do gmin i prywatnych właścicieli, razem około 18·7 % ogólnego obszaru. Największe lasy są w powiecie jańsborskim, t. z. puszcza jańsborska, 98 klm. długa a 45 klm. szeroka, tudzież lasy napiwodzkie, lasy nad Rusą i Romintą w pow. gołdapskim. Kruszców i węgla kamiennego prowincya nie posiada; węgiel brunatny znajduje się nad morzem, lecz w nieznacznej ilości. Za to posiadają P. Wschodnie wielkie pokłady torfu, głównie w moczarach nad zatoką Kuryjską i na północnym stoku wschodnio-pruskich wzgórz. Właściwością prowincyi jest bursztyn, który zbierają nad brzegiem morza, łowią w morzu, gdzie po powierzchni kawałkami pływa, lub za pomocą umyślnie w tym celu zbudowanych statków, t. z. bagerów, wydobywają z zaszlamionego dna zatoki, a także kopią w ziemi wzdłuż sambijskiego wybrzeża. W 1875 r. zebrano 1350 cnt. bursztynu, wartości 1,145,000 mrk. Przerabiają go w większej części na miejscu; znaczne partye jednakże wychodzą w stanie surowym za granicę, mianowicie do Wiednia (ob. Glagau, Littauen, str. 191). *Hydrografia.* P. Wschodnie oblewa na przestrzeni 202 klm. morze Baltyckie. Wybrzeże jego niskie, z wyjątkiem sambijskiego; nad brzegiem gęste ławy piaskowe utrudniają żeglugę. Latarnie morskie stoją przy Piławie, Bruesterost, Nidden, na mierzei Kuryjskiej i przy Kłajpedzie. Zatoka Kuryjska obejmuje 1614,61 kw. klm., zatoka Fryska 858·09 kw. klm. Prócz tych dwóch zatok posiadają P. Wschodnie bardzo liczne jeziora, leżące przeważnie śród wzniesionego pasu tak zwanego pojeziorza baltyckiego, na wysokości około 100 mt. nad powierzchnią morza. Najznaczniejsze leżą w obwodzie regencyjnym gąbińskim. Z rzek najważniejsze są: Niemen, Pregoła Łyna, Pisek, Drwęca, Gilia, Rus. Liczne są kanały: Friedrichsgraben (18 klm.), łączący rzekę Dejmę z Nemoninem, Seckenburski (12 klm.) między Nemoninem i Gilią, Wilhelmowski (23·2 klm.), łączący Atmat z Minią, kanał łączący jeziora Sniardwy, Niewocin i Mamry i kanał łączący jez. Drużyńskie z jez. Miłomłynu, Zewałdu i Ostródu. Kąpiele morskie, licznie odwiedzane, znajdują się w Schwarzort na Kuryjskiej mierzei, Cranz, Naukuhren, Rauschen i Neuhaeuser nad wybrzeżem sambijskiem. *Klimat* Prus Wsch. przedstawia cechy morskiego północnego klimatu; zmienność częsta i obfitość opadów. Często już w październiku nastają mrozy, a w listopadzie spadają śniegi; zima z nagłemi zmianami w temperaturze trwa aż do kwietnia, mrozy nocne aż do maja czasami. Wiosna bywa krótka, zwykle chłodna i mokra; w lecie padają częste deszcze a nad brzegami morskimi zalegają mgły. Średnie ciepło roczne wynosi (podług 20-letnich obserwacyi) w Kłajpedzie 5·23, w Tylży 5·10, w Królewcu 5·37, w Orzyszu 4·85 stop. R. Pora wegetacyi trwa przecięciowo 4 1/2 do 5 miesięcy. *Chów zwierząt* stanowi ważną gałęź przemysłu rolniczego, a rasa tutejszych koni cieszy się uznaniem i znacznym popytem. Do uszlachetnienia rasy przyczyniła się bliskość głównej stadniny królewskiej w Trakenach, największej w kraju, i trzech pomniejszych: w Rastemborku, Wystruci i Gudwallen. Oprócz państwowych ma prowincya jeszcze wiele stadnin prywatnych. Nawet mniejsi właści-

ciele chowają obok dobrych koni roboczych szlachetniejsze rasy, mogąc je łatwo zbywać, czy to na potrzeby wojska, czy też na dorocznych jarmarkach w Gąbinie, Tylży, Welawie i Królewcu. Bydło chowają w znacznej liczbie w pow.: królewieckim, licbarskim, nizinnym, tylżyckim, stołupiańskim i gąbińskim. Mleko odstawiają do najbliższych miast lub przerabiają na masło i ser i posyłają do Berlina, Szczecina i Hamburga. Chów owiec, prawie wyłącznie szlachetnych ras, jest rozwinięty w pow.: gierdawskim, rastemborskim, frydlądzkim, iławkowskim i świętosiekierskim. Świń chowają wiele pow.: wystrucki, gąbiński, stołupiański i południowa część obwodu regencyjnego krolewieckiego. W 1875 r. wywieziono ze stacyi wschodnio-pruskich kolei wschodniej (Ostbahn) 32,979 koni, 3,811 wołów opasów, 37,537 bydła różnego, 35,323 cieląt i świń opas., 400,130 świń chudych, 60,997 prosiąt, owiec, kóz i jagniąt, 40,689 gęsi. Z dziczyzny znajdują się łosie starannie chowane w lasach w Ibenhorst. Na zastrzelenie jednego potrzeba osobnego pozwolenia gabinetowego. *Zatrudnienie mieszkańców, przemysł, handel.* Przeważna liczba ludności trudni się rolnictwem, prowadzonem racyonalnie, do kategoryi tej zaliczano w ostatnich latach 40·5 % ogólnej liczby; 16·1 % zajmuje się górnictwem, hutnictwem, przemysłem i budownictwem, 5·6 % handlem a 37·8% innymi zawodami. Do ostatnich policzono robotników, których liczba 9 % wynosiła. Obok rolnictwa trudnią się mieszkańcy wydobywaniem torfu, używanego prawie wszędzie, zwłaszcza przez biedny lud. Doniosłego znaczenia dla mieszkańców prowincyi jest rybołóstwo. Trudnią się niem mieszkańcy wybrzeża morskiego, łowiąc przedewszystkiem lepsze gatunki ryb, jak łososie, dorsze i flądry. Niemniej rozwinięte jest rybołóstwo na obydwóch zatokach, gdzie łowią znane kuryjskie minogi, dalej na Niemnie i jeziorach mazurskich. Znaczną część ryb odstawiają do wielkich miast, wędzone i marynowane przeważnie do Rossyi i zachodnich prowincyi niemieckich. Raki z jezior mazurskich znajdują popyt aż we Francyi. Gorzelnie są liczne, a okowitę zużywają częścią na miejscu, częścią wywożą do Szczecina i Berlina. Niemniej liczne są browary, cegielnie, młyny i tartaki; najznaczniejsze leżą nad Łyną w pow. welawskim i frydlądzkim, nad Pregołą, w pow. wystruckim i nad Niemnem w pow. ragneckim; także wzdłuż brzegów Niemna i nad jeziorami mazurskiemi. Papiernie i fabryki papy wyrabiają towar bardzo dobry i rozsyłają go w znacznych partyach za granicę, mianowicie do Anglii. Odlewni i fabryk maszyn posiada prowincya wiele, nawet po mniejszych miejscowościach; wyrabiane przez nie maszyny rolnicze, sprzęty i t. p. idą prawie wyłącznie na zaspokojenie potrzeb prowincyi i po targowiskach zagranicznych nie znajdują popytu. Większą wziętością cieszą się gisernie i fabryki w Królewcu i Tylży, odstawiające i dla dalszych stron maszyny parowe, lokomotywy i okręty. Liczne garbarnie, farbiarnie, drukarnie, fabryki świec i mydła, fabryki wozów, smolarnie, warsztaty do budowy okrętów, fabryki tabaki, fabryki instrumentów muzycznych, zaspakajają lokalne potrzeby mieszkańców. Handel P. Wschodnich już w dawniejszych czasach znaczny, rozwijany przez Hanzę i Krzyżaków, do dziś jest znaczny, lecz, jak sprawozdania kupców królewieckich z lat ostatnich wskazują, świetność jego minęła, a nawet Królewiec, który stać się miał potężnem miastem handlowem i zająć rolę Gdańska, utracił nadzieję świetnej przyszłości. Prócz Królewca prowadzą jeszcze znaczny handel: Kłajpeda, Tylża, Wystruć i Brunsberga. Do artykułów handlowych należą: węgle kamienne, sól, wapno, cement, gips, drzewo, żelazo, nafta, zboże, len, konopie, bawełna, herbata, kawa, ryż, tabaka, cukier, syrop, olej, wełna, skóry, futra, tran, mydło, porcelana, szkło, masło, ser, śledzie, płaty i t. p. Żeglugą morską trudnią się przedewszystkiem Królewiec i Kłajpeda. W r. 1875 nadeszło do Piławy (Królewca) 726 parowców, 1698 żeglowców; odeszło zaś 731 parowców, 1585 żaglowców. Do Kłajpedy zaś nadeszło 71 parowców, 1142 żaglowców; odeszło 68 parowców a 1220 żaglowców. Liczne statki krążą po rzekach i jeziorach; na samej Pregole naliczono 11,000 statków; do Kłajpedy nadeszło 3767, w Tylży naładowano 135 statków. *Komunikacye.* Regularna komunikacya morzem łączy Królewiec z Amsterdamem, Hull, Londynem, Szczecinem, Gdańskiem, Kopenhagą i Antwerpią. Po wodach stałego lądu chodzą statki z Królewca na Piławę, Brunsbergę do Elbląga, na Tapiewo, Labiewo i Skoepen do Tylży i do Welawy; dalej między Cranz i Kłajpedą, Tylżą i Kłajpedą, Tylżą i Kownem, Alt-Dollstaedt i Elblągiem przez jezioro Drużyńskie. Na Śniardawskiem i sąsiednich jeziorach między Lecem, Mikołajkami i Jańsborkiem krążą statki do ciągnienia tratw i łodzi i do transportu ludzi i towarów. Kolei żelaznych posiadają Prusy Wschodnie stosunkowo mniej niż inne prowincye państwa. Kolej wschodnia, główna linia przecinająca prowincyą, wchodzi między stacyami Gueldenboden i Schlobitten, przerzyna ją na linii brunsbersko-królewiecko-wystruckiej aż do st. nadgranicznej Ejtkun i łączy się tu, albo raczej na st. Kibarty, po za granicą leżącej, z odnogą wileńską drogi warszawsko-petersburskiej. Druga południ. linia

kolei wschodniej (na Piłę, Bydgoszcz, Toruń do Wystruci) wchodzi między stacyami Rudziczem i Bergfredą, przechodzi przez Ostród, Olsztyn, Korsze, zdążając do Wystruci, gdzie łączy się z linią północną. Z Wystruci wychodzi kolej prywatna na północ do Tylży, gdzie łączy się z państwową koleją pod zarządem dyrekcyi kolei wschodniej stojącą i idzie aż do Kłajpedy. Inna kolej prywatna (wschodnio-pruska południowa), wychodząca z Piławy, przecina w Królewcu linią północną, w Korszach południową kolei wschodniej, kończy się w Prostkach i ma związek z linią brzesko-grajewską. Kolej prywatna z Malborku do Działdowa i dalej do Mławki, należy do P. Wschodnich tylko przestrzenią od Koszelew na Działdowo do Iłowa. Do tych dróg żelaznych przybyła jeszcze ostatnimi czasy kolej z Olsztyna do Gueldenboden, z Olsztyna do Ełku i z Ełku na Margrabowę, Gołdapią, Darkiejmy do Wystruci. Przystąpiono także do budowy kolei z Królewca do Labiewa, a w projekcie jest linia z Tylży na Ragnetę, Piłkały do Stołupian. Traktów bitych posiadał (1875) obwód regencyjny królewiecki 1933 klm., obwód regencyjny gąbiński 1639, całe P. Wschodnie więc 3572 klm. W 1877 r. miały P. Wschodnie 16 stacyi poczt. I klasy, 28 II kl., 137 III kl., 164 agentur, 482 stacyi telegr., 99 poczthalteryi. W tymże roku wypadło 9·97 listów i 0·16 telegramów na jednego mieszkańca. Jedna stacya poczt. przypada na 107·2 kw. klm. i 5380·9 mk., jedna stacya telegr. na 269·9 kw., a 13550·5 mk. *Podział administracyjny — Władze.* P. Wschodnie dzielą się na dwa obwody regencyjne: królewiecki, liczący 20 powiatów, i gąbiński, z 16 powiatami. Prowincyą reprezentuje w sejmie niemieckim 17, w sejmie pruskim 32, w izbie panów 25 posłów. Naczelny prezes prowincyi i dyrektor krajowy mieszkają w Królewcu, gdzie również swe posiedzenia odbywają sejm i wydział prowincyonalny. Pod nadzorem naczelnego prezesa stoją, prócz obydwóch regencyi: prowincyonalne kolegium szkolne, medyczne, dyrekcya celna, bank rentowy prowincyonalny, sądy administracyjne obwodowe w Królewcu i Gąbinie, instytuty ziemsko-kredytowe, generalna dyrekcya towarzystwa zabezpieczenia od ognia na posiadłości wiejskie i miejskie. Do administracyi prowincyonalnej pod nadzorem wydziału i dyrektora krajowego stojącej, należą: zakłady głuchoniemych w Królewcu i Węgoborku, zakład dla akuszerek w Gąbinie, zakład dla ociemniałych w Alemborku pod Welawą, szpital w Królewcu, zakład dla biednych w Tapiewie, kasa pożyczkowa prowincyonalna i kasa dla melioracyi w Królewcu. Wyższe szkoły są następujące: uniwersytet w Królewcu, połączony ze szkołą agronomiczną i kliniką dla weterynaryi, lyceum Hosianum w Brunsberdze, 15 gimnazyów, i to: 4 w Królewcu, po 1 w Olsztynie, Bartoszycach, Brunsberdze, Gąbinie, Olsztynku, Wystruci, Ełku, Kłajpedzie, Rastemborku, Reszlu i Tylży, 5 szkół realnych 1ej klas., 2 w Królewcu, po 1 w Wystruci, Tylży i Welawie, 3 szkoły wiejskie obywatelskie, 7 seminaryów dla nauczycieli elementarnych, 30 wyższych szkół dla dziewcząt, akademia sztuk pięknych, prowincyonalna szkoła przemysłowa, szkoły dla żeglugi w Kłajpedzie i Piławie. Prowincya należy pod militarnym względem do 1 korpusu, którego główna komenda znajduje się w Królewcu; tam garnizonują także sztaby 1 dywizyi, 1 i 2 brygady piechoty i 1 brygady kawaleryi. Katolicy P. Wschodnich należą do dyecezyi warmińskiej, którą rządzi biskup mieszkający w Fromborku. Dyecezya obejmuje 11 dekanatów; dekanat turowski w pow. niborskim należy do dyec. chełmińskiej (ob. Warmia). Kościołem luterskim kieruje konsystorz w Królewcu, mający pod sobą 36 superintendentur. Gazety polskie w P. Wschod. nie zbyt liczne. Przed r. 1861 wydawał rząd własnym kosztem pismo p. t. „Kurek Mazurski“, skierowany przeciw zabiegom polskim. Od r. 1884 wychodzi staraniem naczelnego prezesa, a pod redakcyą pastora Klaudyusza z Małych Jerałek, pismo p. t. „Nowe ewangielickie głosy“, które bywają rozrzucane między ludność polską nie tylko protestancką, lecz też katolicką. Polszczyzna w niem licha. Prócz tego wychodzi „Gazeta Lecka“, wydawana przez p. Gierscha. Do niedawnego czasu wychodził jeszcze „Mazur w Ostródzie“, wydawany pod redakcyą p. F. K. Sembrzyckiego z Tylży. Od kwietnia 1886 r. poczęto wydawać w Olsztynie na polskiej Warmii gazetę z tendencyą polsko-katolicką; redaktorem jest J. Liszewski, b. nauczyciel. *Ludność.* Prusy Wsch. zamieszkują Polacy, Litwini i Niemcy. Polaków było (1875) 18·39 %, Litwinów 8·11%, Niemców 73·48 %. Aż do linii z Ostródu do Lecu pociągniętej, mówią po niemiecku, choć miejscami mieszkają Polacy, poniżej tej linii po polsku. Zwłaszcza po wsiach jest polskiej ludności podług niemieckich statystyk 80—90%, w miastach za to żywioł niemiecki liczniejszy. Wyjątek stanowią mazurskie miasta: Wielbark i Pasym, czysto polskie. Co do wyznania, to mieszkańcy prawie całego obwodu regencyjnego gąbińskiego są protestantami, i w królewieckim przeważają protestanci, lecz na Warmii mieszkają prawie sami katolicy, bardzo liczni w pow.: niborskim, ostródzkim, szczycieńskim, także w Królewcu i Kłajpedzie. *Dzieje.* Pierwotni mieszkańcy, zwani Prusakami, byli plemieniem litewskiem.

Łagodni i gościnni, trudnili się rolnictwem, pszczelnictwem, rybołóstwem i polowaniem. Religia ich polegała na czci sił przyrodzonych, uosobionych w postaciach licznych bogów i bożków. Pod względem politycznym nie stanowiło to plemie całości państwowej, lecz kraj składał się z licznych ziem, niepołączonych z sobą żadnym innym węzłem, jak tylko narodowością i spólnym językiem. Każda zaś ziemia rozpadała się znowu na tyle cząstek samodzielnych i niezależnych, ilu w niej było panów czyli właścicieli większych obszarów ziemi. Do większych terytoryów pruskich należały: ziemia gołędzka, najbardziej na południe wysunięta, z Mazowszem graniczęca. Mieszkańcy jej, liczni niegdyś, ponieśli klęskę od Polaków i prawie zupełnie wyginęli, przynajmniej w walkach Krzyżaków z pruskimi szczepami nigdzie nie ma wzmianki o Gołędzianach. Na zachód od niej leżała ziemia saska, kraj Sasinów, przedzielona od niej wielką puszczą zwaną Patrąkiem, zajmowała przestrzeń dzisiejszych pow.: niborskiego i ostródzkiego. W ścisłym z nią stosunku stoi ziemia lubawska, rychło przez Polaków na Prusakach zdobyta i zaludniona, tak delece, że częścią jej być się zdaje; późniejsze jabłko niezgody między Polską a krzyżackim zakonem. Na północ od niej rozciągała się Pomezania, aż do Nogatu i jeziora Drużyńskiege, z którą ze wschodu graniczyła Pogezania. Dalej na wschód wzdłuż Fryskiej zatoki leżała Warmia, na półn.-wschód ziemia bartska. Trójkątem między Warmią i ziemią bartską wrzynała się Natangia, a na północ ztąd leżała Sambia aż do morza i Kuryjskiej zatoki. Do pruskich prowincyi zaliczają się także ziemie: nadrowska, szalawska i sudawska. Ściśle biorąc, ziem tych do Prus zaliczyć nie można, a granica Prus sięga z północy i wschodu aż do granicy Sambii, Natangii, ziemi bartskiej i gołędzkiej. Pojęcie „Prus“ wytworzył dziejowy rozwój. Ze zdobyczami i postępem zakonu rozszerzyła się nazwa aż za Niemen, z upadkiem uległa ścieśnieniu. Bolesław Chrobry, Krzywousty i Kędzierzawy liczne przedsiębrali do P. wyprawy, zdobycze ich jednak nie były trwałemi, a kraj pruski zajęty przez Polaków, tak długo do nich należał, jak długo z wojskiem w nim stali. Nie brakło w tych walkach i dotkliwych klęsk dla Polski, jak przegrana za Kędzierzawego, gdzie kwiat polskiego rycerstwa, a podobno także Henryk Sandomirski poległ. Chrześciaństwo nie mogło przebić się przez gęste puszcze; misye św. Wojciecha, Brunona spełzły na niczem. Dopiero z początkiem XIII w. podjęto znowu i z lepszym skutkiem pracę około nawrócenia Prusaków. Punktem, z którego wyszły te usiłowania, był wielkopolski klasztor cysterski w Łeknie, a szerzycielem apostoł Gotfryd. Udał się on celem uwolnienia kilku wziętych do niewoli braciszków do Prusaków i przy tej sposobności nabrał przekonania, że chrześciaństwo znalazłoby w tych okolicach dobre przyjęcie. Wyjednawszy pozwolenie papiezkie, przeszedł w następnym roku Wisłę i począł apostołować mając do pomocy kilku zakonników, z których najwięcej zasłynęli Filip i Krystyan, późniejsi kierownicy misyi. Prusacy przyjmowali tak licznie wiarę chrześciańską, iż okazała się potrzeba ustanowienia dla nich osobnego biskupstwa. Do godności tej powołanym został, po męczeńskiej śmierci Filipa, Krystyan (1215). Ten postęp chrześciaństwa rozdrażnił jednak Prusaków, którzy wierze ojców pozostali wiernymi i wywołał walki zacięte tak z nowo nawróconymi, jak z biskupem i posiłkującymi Polakami. Papież wezwał do krucyaty, a w skutek tego kilka wypraw ruszyło, jak zwykle z ziemi chełmińskiej, na Prusaków. Pomścili się za to Prusacy, pustosząc ją w 1220 r. Klęska ta była dotkliwą tak dla Polaków, jak i dla biskupa Krystyana. Konrad Mazowiecki, chcąc szkody wynagrodzić, nadał biskupowi znaczne dobra, a zarazem wyposażył go władzą biskupią w obrębie ziemi chełmińskiej. Odtąd ziemia chełmińska należała do biskupstwa pruskiego. Mimo to misya nie zaprzestała swych czynności. Konrad mazowiecki widząc, że sam nie poradzi z Prusakami, wezwał zakon teutoński Panny Maryi z Palestyny nad Wisłę. Gdy układy zbyt długo trwały, zorganizował na wzór teutońskiego zakon braci dobrzyńskich, którym walkę z Prusakami powierzył. Nie sprostali oni jednak zadaniu. Tymczasem 1228 r. przybyli Krzyżacy. Konrad przeznaczył im ziemię chełmińską, ale ponieważ chwilowo zajęli ją Prusacy, musiał ich pomieścić na lewym brzegu Wisły, gdzie im zamek Vogelsang, naprzeciwko dzisiejszego Torunia, postawił. Rycerze Panny Maryi, zapewniwszy sobie dokumentami od papieża, cesarza i Konrada różne przywileje, poczęli apostołować między Prusakami — mieczem. Lat pięćdziesiąt trwały te zapasy. Prusacy pobici, powstawali na nowo, aż upadli obezwładnieni w r. 1283. Po uspokojeniu kraju i zlokalizowaniu wojny z sąsiednimi Litwinami, począł zakon zajęte na Prusakach ziemie osadzać kolonistami, a używał do tego najbliższych sąsiadów Polaków (Mazurów); prócz nich także Niemców, Litwinów i oczywiście Prusaków. Polaków osadzono przeważnie na obszarze dzisiejszych Mazurów pruskich. Litwinami kolonizowano północną część puszczy nadgranicznej, po obu brzegach Pregoły położonej, Niemcami zaś obszary dziś należące do pow.: węgoborskiego, szestyńskiego i szczycieńskiego, oraz olsztynkowskiego,

ostródzkiego. We wszystkich innych powiatach, w których także Polacy się osiedlali, czasami nawet znacznemi grupami, jak w wystruckim, gierdawskim, morąskim, pasłęckim i na Warmii, przeważali Niemcy i utrzymali przewagę swą, z wyjątkiem południowej Warmii, która od końca XV w. począwszy, w krótkim czasie się spolonizowała. We wszystkich zaś powiatach wschodnich, z wyjątkiem szestyńskiego, węgoborskiego, wystruckiego, oraz kilku wsi niemieckich, mieszkali Niemcy od początku tylko pojedynczemi osadami. Na zachodzie panowały te same stosunki, mianowicie w pow. działdowskim i niborskim, a tylko w ostródzkim, olsztynkowskim i północnej części dąbrowińskiego siedzieli Niemcy początkowo w większych masach. W ogóle zaś przeważali Polacy, z którymi Litwini i Prusacy się zlewali, i przed którymi ostatecznie i żywioł niemiecki nawet w pow. ostródzkim i olsztynkowskim musiał ustąpić. Prusacy wreszcie przeważali pierwotnie w powiatach półn.-zachodnich. W tych stronach rozsadowił się od morza żywioł niemiecki i wypierał tubylców, ale i tutaj osiedlali się Polacy, mianowicie w okolicach pogranicznych z Polską. Wszystkie trzy narodowości: polska, pruska i niemiecka były około r. 1410 liczebnie mniej więcej sobie równe. Posiadłszy kraje pruskie, potrafił zakon wojną lab sztuczkami dyplomatycznemi rozszerzyć panowanie swe na sąsiednie ziemie. Na początku XIII w. posiadł Pomorze, kupiwszy je za tanie pieniądze od margrabiów brandenburskich, którzy prawo do spadku po Świętopełkach sobie przywłaszczyli. Pod wielkim mistrzem Henrykiem Kniprode (1351—82) stanął zakon na szczycie potęgi. Dopiero 1410 rok przyniósł mu klęskę grunwaldzką, a w następstwie stopniowy upadek. Wprawdzie Henryk z Pławna, komtur świecki, a późniejszy wielki mistrz, zdołał zawrzeć stosunkowo korzystny pokój z Polską, nie wstrzymało to jednak upadku zakonu. Wewnątrz kraju rosło niezadowolenie, szlachta wiejska i miasta połączyły się i stanęły otwarcie przeciw zakonowi, poddając się opiece króla Kazimierza (1454). Wielki mistrz Ludwik Erlichhausen musiał opuścić Malbork i przeniósł stolicę do Królewca (1457). W skutek pokoju toruńskiego (1466) musiał zakon odstąpić Polsce wszystkie ziemie za Wisłą, ziemię chełmińską, lubawską, michałowska, Sztum, Kiszpork, Malbork, Elbląg i Tolkmicko, jako też biskupstwo warmińskie; z pozostałych zaś ziem uznał się wasalem Polski. Z upokarzającego tego stanowiska usiłował zakon w ten sposób się wyzwolić, że obrał wielkim mistrzem ks. Fryderyka saskiego w przekonaniu, że tenże w skutek wysokiego urodzenia, koligacyi i potęgi zdoła chylącą się instytucyą zakonną podeprzeć; lecz nadzieje zawiodły, Fryderyk niczego dla zakonu nie uczynił. Następca zaś jego margrabia Albrecht przyjąwszy reformacyą, zmienił w 1525 r. za radą Lutra a zgodą Polski, kraje zakonne na państwo świeckie, dziedziczne, Polsce hołdujące, zwane odtąd Prusami Książęcemi. Tak więc w Prusiech przestał zakon istnieć. Biskupi: sambijski Jerzy von Polenz i pomezański Erhard von Queis poszli za przykładem Albrechta i przyjęli protestantyzm, pociągając przykładem dyecezyan. W ziemiach pozostałych przy zakonie nic się w wewnętrznych stosunkach nie zmieniło, a język niemiecki pozostał oczywiście urzędowym. Pomimo to żywioł polski tak się rozszerzył, mianowicie w XVII i XVIII w., że Prusy Książęce, mimo rządu niemieckiego, miały więcej polskiej niż niemieckiej ludności. Wśród mieszczaństwa i inteligencyi stosunek ten był daleko mniej korzystnym dla ludności polskiej, mimo to na uniwersytecie królewieckim spotykamy w 1744 r. 119 Polaków pruskich nieszlacheckiego pochodzenia. Od 1718 do 1720 r. wychodziła w Królewcu jedna z najstarszych gazet polskich „Poczta Królewiecka“. Z śmiercią ks. Albrechta przeszło księstwo na linią brandenburskich Hohenzollerów, ciągle jeszcze jako państwo hołdownicze Polski. Dopiero wielki kurfirst Fryderyk Wilhelm, korzystając z krytycznego położenia Polski podczas wojny z Szwecyą, umiał się wyzwolić z hołdownictwa traktatem welawskim, potwierdzonym w Oliwie (1660). Następca jego Fryderyk ogłosił księstwo pruskie, za zgodą cesarza niemieckiego, królestwem i koronował się w Królewcu (1701). Odtąd poczyna się agitacya przeciw żywiołowi polskiemu. Reskryptem z 2 marca 1724 r. zakazał król Polakom osiedlać się na pruskiej Litwie, z d. 24 marca zaś zabronił używać do kolonizacyi Żmudzinów, Żydów i Polaków. Największą klęską dla ludności polskiej Prus Książęcych był podział Polski, przez który Fryderyk II uzyskał wszystkie kraje swego czasu w pokoju toruńskim odstąpione, prócz biskupstwa warmińskiego, Gdańska i Torunia; dwa te miasta dostały mu się przy drugim podziale. Z ziem tych, z wyjątkiem Warmii, utworzone zostały Prusy Zachodnie, z Warmii zaś i wszystkich innych ziem pruskich Prusy Wschodnie. Z zabranych przy trzecim rozbiorze ziem utworzono Prusy Południewe albo Nowe Prusy Wschodnie; musiano je jednak w r. 1807 w pokoju tylżyckim Francyi odstąpić, która z obwodu gdańskiego wolne miasto utworzyła, a inne ziemie do księstwa warszawskiego wcieliła. Po upadku Napoleona zabrały Prusy jeszcze ziemie chełmińską i michałowską. W r. 1824 połączono Wschodnie i Zachodnie Prusy w je-

dną prowincyą, a 1 kwietnia 1878 podzielono je znowu na Wschodnie i Zachodnie. Po upadku Rzpltej zniemczenie szlachty i osad polskich stało się tylko kwestyą czasu, tem więcej, że kierunek polityki pruskiej wobec Polaków przybrał charakter wyraźnie nieprzyjazny. Powoli znikł język polski z urzędów, sądów i szkół. Aby zaś zniemczenie pszyśpieszyć, usunięto inteligencyą polską, to jest szlachtę; w tym celu wywłaszczył naczelny prezes prowincyi pruskiej Schoen obywatelstwo polskie, zalegające po wojnach francuzkich z procentami od pożyczek zaciągniętych w landszafcie królewieckiej. Udzielał zaliczek Niemcom z innych prowincyi sprowadzonym, by wykupili wystawione na sprzedaż majątki polskie. W ten sposób znikła szlachta w Prusach Książęcych. Lud zaś w skutek tego pozbawiony przewodników, bądź zniemczył się, bądź też zachowując język, zatracił poczucie łączności z macierzą. Obszerniej o Prusach Wschodnich czytać można u Kętrzyńskiago, O ludności polskiej w Prusach niegdyś krzyżackich; Toeppena, Hist. comp. Geographie v. Preussen; Das Reichspostgebiet; Handbuch des Grundbesitzer in Ort-Preussen; Lohmeyer, Geschichte v. Ost. u. Westpreussen; Sieniawski, Biskupstwo warmińskie. *Ad. N.*

Prusy Zachodnie, dawniejsze *P. Królewskie*, część Pomorza, obecnie jedna z 12 prowincyi królestwa pruskiego, już w części opisano w artykułach Gdańsk i Kwidzyn a pod względem kościelnym w artyk. Chełmno. Tu dajemy tylko uzupełniające szczegóły. *Nazwa*: Kronikarz pruski Hartknoch pisze: Porussi et contracte Prussi dicti esse videntur hi populi nostri quia fuerunt accolae Russorum" (ob. Voigt, Gesch. Preus., I, 672). Drudzy wywodzą tę nazwę od „Rusy", prawej odnogi Niemna. Rozmaite etymologie zestawił Voigt (l. c., 666—673). *Układ powierzchni.* P. Zachodnie zajmują część niziny sarmackiej. Charakterystyczną cechą ich obszaru stanowi występująca tu wyżyna baltycka, która od obfitości jezior na niej rozłożonych nosi nazwę Pojezierza (Seenplatte). Wyżynę tę, ciągnącą się ze wschodu na płn.-zachód, dzieli Wisła na dwie części. Wschodnia sięga aż do Drwęcy, zachodnia aż do nizin Noteci. W pow. kartuskim dochodzi wyżyna do najwyższego wzniesienia w spiczastej górze (Thurmberg) w pasmie szymbarskich gór pod Kartuzami, wznies. 1020 stóp npm. Ku Wiśle i Baltykowi opadają te wyżyny dość ostro, tak że niżej położone okolice nadwodne zabezpieczać trzeba groblami. Przeciętne wzniesienie wynosi w pow. kartuskim 235 mt., w kościerskim 171 mt., człuchowskim 170, wejherowskim 152, chojnickim 151, wałeckim 139, złotowskim 137, tucholskim 133, gdańskim 132, świeckim 99 a w starogardzkim 98 mt. Na całem pojeziorzu porozrzucane są liczne głazy erratyczne, przeniesione ze Szwecyi przez lodowce. Największe znajdują się pod Przetoczynem w pow. wejherowskim, dalej w Granicznej Wsi (pow. gdański), przy Chłapowie (pow. wejherowski) tuż nad Baltykiem, w Wierzycy między Peplinem a Wierzycą. Największy może w całej prowincyi jest głaz pod Nową Hutą (pow. kartuski), obejmujący około 93 mt. sześciennych. Niedaleko dworca kolei żelaznej w Laskowicach, pod Bełnem, leży wielki głaz, ośm stóp wysoki, 28 kroków w obwodzie mający, z jednej strony są na nim wyżłobione progi, wklęsłość zaś na powierzchni pozwala domyślać się iż stanowił ołtarz ofiarny. Odrębnemi od wyżyny baltyckiej są góry elbląskie, dochodzące w t. z. Górze Maślanej (Butter-Berg), pod wsią Trunz, 632 st. npm. Najżyzniejszemi są niziny wzdłuż Wisły położone, zwłaszcza Żuławy przy jej ujściu. Przeciwnie t. z. Puszcza Tucholska (Tuchler-Heide), między Czarną Wodą i Brdą, jest mało urodzajna i w znacznej części sosnowemi borami pokryta. Stosunki hydrograficzne i komunikacye przedstawione zostały już wyżej (ob. t. II, 536 i V, 24). *Klimat* P. Zachodn. jest morskim, ztąd wilgotny, zmienny, ostry Najczęstsze są wiatry zachodnie, dosyć częste południowe i północne, najrzadsze wschodnie. Lato trwa krótko, upały dochodzą średnio 24, wyjątkowo 28° R., zima jest długa, mrozy sięgają 22° R. Nad brzegami morza rozpoczyna się zima później, ale trwa dłużej. Wiosna nastaje zazwyczaj dopiero w końcu kwietnia. Północne wiatry i nocne przymrozki, aż do początku maja trwające, opóźniają rozwój roślinności. W połowie maja temperatura znów nagle się obniża o 6 do 12 stopni. U ludu powstało przysłowie, że wtedy panują surowi panowie: Mamert, Pankracy, Serwacy i Bonifacy (11—14 maja). Burze i pioruny bywają w czerwcu częste. Jesień jest pogodniejszą niż w północnych Niemczech. Przeciętne ciepło wynosi według 20 letnich spostrzeżeń na półwyspie Helu 6,01°R., w Gdańsku (9 mt. npm.) 6,22R., w Szymborku w pow. kartuskim (250 mt. npm.) 4·55, w Chojnicach (155 mt.) 5·35 R. Obok Orzysza w Prusach Wschodnich są Chojnice najzimniejszym punktem w całej prowincyi. Roczna ilość deszczu wynosi w Gdańsku 475 mlm., w Chojnicach 487 mlm. Wegetacya trwa $4^1/_2$ do 5 miesięcy. *Dzieje, obszar* i *podział.* Po pierwszym podziale Polski utworzono z dawniejszych Prus Królewskich prowincyą, którą rozkazem gabinetowym z d. 31 stycznia 1773 r. nazwano Prusami Zachodniemi. Warmią wcielono do Prus Wschodnich, a Gdańsk i Toruń należały jeszcze do Polski. Za to przyłączono do P. Zachodn. wschodnio-pruskie mia-

sta: Kwidzyn, Prabuty, Susz i Iławę z ich okręgami, a r. 1775 także Nadnotecie (Netzedistrikt). Najwyższą dla rzeczonej prowincyi władzą administrycyjną była t. z. izba spraw wojennych i królewszczyzn (Westpreussische Kriegs und Domaenen-Kammer) w Kwidzynie. Na jej czele stał z początku prezydent, od r. 1791 zaś naczelny prezes. W skutek drugiego podziału Polski wcielono r. 1793 także Gdańsk i Toruń do Prus Zachod. i od tego czasu nie zaszła aż do r. 1807 żadna zmiana co do terytoryum tejże prowincyi. Zawarty w r. 1807 traktat tylżycki, mocą którego utworzono księstwo warszawskie, oderwał od Prus Zach. większą część Nadnotecia, mianowicie pow. inowrocławski i bydgoski w całości, z pow. zaś kamieńskiego i wałeckiego większą część, dalej dawniejsze województwo chełmińskie, czyli nowo utworzone powiaty chełmiński i michałowski, z wyjątkiem Grudziądza i trzech wsi pomiędzy fortecą a ujściem Osy położonych, wreszcie Gdańsk z dwumilowym okręgiem. Izbę spraw wojennych nazwano mocą rozkazu z d. 26 grudnia 1808 r. regencyą zachodnio-pruską. Gdy r. 1815 uchwałą traktatu wiedeńskiego zniesiono księstwo warszawskie, wcielono napowrót województwo chełmińskie i Gdańsk do Prus Zachod. Prócz odłączonych w 1803 r. ziemi lęborskiej i bytowskiej, podzielono prowincyą zach.-pruską na dwa obwody regencyjne: gdański i kwidzyński i ustalono rozgraniczenie dotąd trwające, tak, że Prusy Zachodnie obejmują dziś całe Prusy Królewskie, z wyjątkiem księstwa warmińskiego, oraz cztery powiaty: złotowski i wałecki, oderwane od Wielkopolski i kwidzyński i suski, należące przedtem do Prus Książęcych. W r. 1824 połączono Prusy Zachodnie i Wschodnie w jedną pruską prowincyę, ale r. 1878 znów je rozdzielono (ob. Niektóre wiadom. o archid. pomorskim przez Hildebrandta, 1865, str. 80). Prusy Zach. leżą między 52° 50′ 24″ i 54° 50′ 8″ północn. szer. a 33° 38′ 1″ i 37° 38′ 55″ wsch. dł. od Ferro i graniczą na północ z morzem Baltyckiem, na wschód z P. Wschodniemi, na południe z królestwem polskiem i w. ks. poznańskiem, na zachód z Brandenburgią i Pomeranią. Obszar wynosi 25,584 klm. kwadr. czyli 463 mil kwadr. Gdański obwód regencyjny dzielił się dotychczas na 9 powiatów (w opisie Gdańskiej reg., t. II, 530—podano 8 pow., bo opuszczono elblągski wiejski). Kwidzyński obwód regenc. zawierał 14 powiatów. W r. 1887 utworzono, celem wzmocnienia żywiołu niemieckiego, w obwodzie reg. kwidzyńskiej jeszcze jeden powiat wąbrzeski, a w obwodzie regencyi gdańskiej trzy: tczewski, pucki i rozdzielono gdański na górny i dolny. Zamierzono obok wąbrzeskiego utworzyć jeszcze drugi nowy powiat nowski i wyznaczono już jego obszar, lecz projekt ten nie został zatwierdzonym ostatecznie. Pow. tczewski będzie miał 51,583 ha i ma liczyć około 29,380 dusz; pow. gdański górny będzie miał 40,954 ha i 39,405 mk. (22,103 katol.); gdański dolny 42,469 ha i 34,114 dusz, lecz tylko 4370 katol., wreszcie pucki 58,173 ha i 24,699 dusz (19,409 katol.). Do pruskiej izby poselskiej wybierają P. Zach. 22 posłów i 11 do izby panów. Przy wyborach do sejmu pruskiego został nowy powiat wąbrzeski połączony z obwodem wyborczym toruńsko-chełmińskim, pow, tczewski z obwodem wyborczym kościersko-starogardzkim. Inne nowo utworzone powiaty głosują razem z temi, z których zostały utworzone. Głosowanie jest jawnem i odbywa się w trzech klasach, stosownie do wysokości podatku. Ten podział a przytem sztuczne łączenia pojedynczych okręgów są przyczyną, że tylko okręgi wejherowsko-kartuski i lubawski wybierają trzech Polaków. Do parlamentu niem. obiera prowincya 13 posłów. Łączą się zwykle po dwa powiaty w jeden okrąg wyborczy. Głosowanie odbywa się tajnie i nie według systemu klasowego lecz jest powszechne. Wedle liczebnego stosunku ludności polskiej do niemieckiej powinna pierwsza wybierać 5 do 6 posłów. W całych P. Zach. oddano przy wyborach w 1881 r. do 148,000 głosów, z których około 68,000 padło na kandydatów polskich, do 80,000 na Niemców, licząc w to kandydatów katol. centrum. W r. 1884 przy wyborach rozstrzygających oddano około 180,000 głosów; w tem około 75,000 głosów polskich, 105,000 niemieckich, licząc w to głosy na kandydatów centrum, z których obrano jednego. Posłów polskich obrano 5, niemieckich zaś 8. Zwycięztwo Polaków jest niewątpliwe w okręgach: Wejherowo-Kartuzy, Kościerzyna-Starogard i Chojnice-Tuchola. W pierwszym było w r. 1884 12,754 głosów polsk., 3832 niem.; w drugim 12,136 polsk., 5341 niem.; w trzecim 7462 polsk., 2917 niem. W trzech okręgach, mianowicie: Elbląg-Malbork, Gdańsk miasto i Wałcz komitet polski zwykle kandydatów swych nie stawia ze względu na małą liczbę polskiej ludności. Powiat gdański wybiera zwykle kandydata centrum. Z pozostałych 6 okręgów jeden Złotów-Człuchowo nie przedstawia lepszych widoków dla polskiego kandydata. W pozostałych natomiast pięciu zacięta zawsze wre walka, a szala zwycięztwa przechyla się raz na jedną, raz na drugą stronę. Tylko w lubawsko-suskim okręgu nieudało się Polakom jeszcze nigdy zwyciężyć, ale stosunek bywał taki, iż w r. 1881 Niemiec miał głosów 7177, Polak zaś 6829, a w r. 1884 Niemiec 8405, Polak 6954. Okrąg wyborczy Sztum-Kwidzyn wysłał w r.

1867 do parlamentu Polaka. W r. 1878 kandydat polski miał 7406 głosów, niem. 7675, w r. zaś 1881 Polak 6789, Niemiec 7360; w r. 1884 pozyskał Polak 6274, a obydwaj kandydaci niemieccy 6938 głosów. I w tym okręgu większość niemiecka jest bardzo nieznaczna. Najwięcej ważą się losy w okręgach Grudziądz-Brodnica, Świecie i Toruń-Chełmno. W pierwszym z nich r. 1881 polski kandydat otrzymał 8859 głosów a Niemiec 7748. Okrąg wyborczy Świecie reprezentował w r. 1874 i 1881 Polak, który w ostatnim roku otrzymał 5694 głosów, podczas kiedy na Niemca padło tylko 4937 głos. W r. 1884 zwyciężył 5403 głosami Niemiec Polaka, który miał tylko 5100 głosów. W okręgu Toruń-Chełmno polski kandydat otrzymał w 1884 r. 9253 głosów, niemiecki zaś tylko 8787 głosów. *Posiadłości ziemskie.* Według statystyki Holschego (Geographie und Statistik Westpreussen) w 1806 r. było w P. Zach. 765 dóbr szlacheckich. Z tych 544 znajdowało się w ręku Polaków a tylko 221 w ręku Niemców. Dziś stosunek ten zmienił się na niekorzyść Polaków. Podług urzędowych danych w 1886 r. liczono w ogóle 2064 wsi. Dóbr (Gutsbezirke) było w obwodzie reg. kwidzyńskiej 639, obejmujących 550,828·95 ha; z tych posiadał fiskus 30,176·62 ha. Z 420,651·83 ha, należących do osób prywatnych, przypada 523 dóbr z 336,563·49 ha na własność Niemców a tylko 116 z 84,115·23 ha należy do Polaków. W obwodzie reg. gdańskiej znajduje się 448 dóbr, mających 315,852·13 ha. W rękach prywatnych pozostaje 201,880 ha; z tych 236 dóbr z 183,411·52 ha należy do Niemców, a 42 z 18468·48 ha do Polaków. Wielkie prywatne posiadłości, liczące przynajmniej 150 ha, obejmują w obwodzie reg. kwidzyńskiej 426,441 ha; z tych Niemcy mają 336,536 ha, Polacy tylko 84.115 ha. W ostatnich 25 latach przeszło w ręce niemieckie 36,864 ha, w polskie 4902 ha, więc posiadłości polskie zmniejszyły się o 31,092 ha. W obwodzie reg. gdańskiej obejmują wielkie posiadłości 201,880 ha i to niem. 183,412, polsk. 18,428 ha. Posiadłości, obejmujące więcej jak 100 ha stanowią w P. Zach. 47·1%, od 10—100 ha, 42·4%, od 1—10 9·1%, wreszcie niżej 1 ha liczące 1·3%. W r. 1887 uchwaliła pruska izba poselska 100 milionów mrk na środki ku wzmocnieniu żywiołu niemieckiego w wschodnich prowincyach, t. j. w P. Zach. i Poznańskiem. Ustanowiona ku temu komisya kolonizacyjna skupuje teraz polskie dobra i nabyła już klucz ryński w pow. toruńskim, dalej Ostaszewo w tymże samym powiecie, obejmujące 1600 mr. za 230,000 mrk; wś Bobrowo w pow. brodnickim, przeszło 3000 mr. za 600,000 mrk, Dolnik i Paruszkę, w pow. złotowskim, dalej Kijewo w pow. chełmińskim za 370,000 mrk i dobra Lipusz w pow. kościerskim za 135,000 mrk. Aby dalszym stratom zapobiedz, założyli Polacy bank ziemski w Poznaniu, z kapitałem zakładowym wynoszącym 3 mliony marek. Towarzystwo to rozpocznie już wkrótce swą działalność. *Oświata.* Uniwersytetu nie posiada obszerna prowincya. Gimnazya są: katol. w Chełmnie, Chojnicach, Wałczu i Wejherowie, ew. w Gdańsku 2, w Elblągu, Grudziądzu, Malborku, Kwidzynie i Toruniu; symultanne w Starogardzie i Brodnicy; t. z. realne gimnazya są: w Gdańsku 2, dalej w Elblągu i Chełmnie. Progimnazya są: katol. biskupie w Peplinie; symultanne: w Kościerzynie, Frydlądzie, Lubawie, Nowem Mieście i Świeciu; realne progimnazya istnieją i to symultanne: w Tczewie, Toruniu, Jankowie, Prabutach i w Chełmnie. Kwidzyńskie zostało 1885 r. zniesione. Oprócz tego jest w Gdańsku akademia handlowa, w Malborku szkoła rolnicza i w Nowymdworze (Tiegenhof) wyższy zakład dla chłopców. Wyższy katol. zakład dla dziewcząt z pensyą istnieje w Kościerzynie; symultanne są prawie w każdem mieście. Seminarya nauczycielskie katolickie istnieją: w Kościerzynie, Grudziądzu i Tucholi; ewangielickie: w Frydlądzie, Lubawie i Malborku; zakłady dla preparandów: katol. w Radzynie, ewang. w Starogardzie. Szkoła kadetów w Chełmnie, ma być przeniesiona do Koszalina w Pomeranii. Zakłady dla głuchoniemych są w Malborku i Człuchowie, dla niewidomych w Koenigsthal pod Wrzeszczem (Langfuhr). Szkół ludowych w 1886 r. było 2066. W 1886 r. przypadało w obwodzie regencyjnym gdańskim 72 dzieci na jednego nauczyciela, w kwidzyńskim 82. Na 10,000 rekrutów przypadało w P. Zach. w 1875/6 r. 1101, w 1885/6 tylko 666 nieumiejących czytać. *Dziennikarstwo* polskie w P. Zach. zaczęło się rozwijać dopiero od r. 1848. W tym roku zaczęło wychodzić drukiem i nakładem Józefa Gółkowskiego w Chełmnie pismo tygodniowe p. t. „Szkoła Narodowa". Dnia 4 lipca 1849 r. wyszedł pierwszy numer tygodnika p. t. „Katolik dyecezyi chełmińskiej", także drukiem i nakładem Józefa Gółkowskiego, redagowany z początku przez ks. Pokojskiego w Kijewie, a po jego zgonie przez ks. Kręckiego, prob. w Starogrodzie. W końcu września r. 1851 „Katolik" przestał wychodzić dla trudności wynikających z nowego prawa prasowego. W r. 1850 począł tenże Gółkowski wydawać tygodnik „Nadwiślanin" z dodatkiem „Gospodarz", a później z dodatkiem „Przyjaciel Ludu". Początkowo nie miał debitu pocztowego, później wychodził trzy razy w tygodniu. Redaktorem był Ignacy Danielewski, ale podpisywał pismo jego teść Józef Gółkowski. Z „Nadwiślanina" przekształ-

cił się z początkiem r. 1867 na jedyne codzienne czasopismo „Gazeta Toruńska“, którą z kolei redagowali dr. Władysław Łebiński, potem dr. Szymański, Rakowicz, Glinkiewicz, Ign. Danielewski aż do r. 1886, a obecnie dr. Karol Graff. „Gaz. Toruńska“ kosztowała dawniej 4 marki 25 fen., teraz 3 marki i stoi na gruncie czysto religijnym. W 1861 r. powstało w Chełmie zasłużone pismo ludowe „Przyjaciel Ludu“, wychodzący następnie jako osobne pismo raz na tydzień (75 fen. kwart.); w czasie swego rozkwitu liczyło 6000—7000 abon. Jego założycielem i redaktorem był Ignacy Danielewski. W 1850 r. wyszedł „Kalendarz polski“ nakładem Gółkowskiego. Już przedtem wychodził u Lambeka w Toruniu Kalendarz Sierp-Polaczka (t. j. Juliusza Preissa). „Przyjaciela Ludu“ nabył później Tomaszewski, który go teraz wydaje w Poznaniu. Danielewski r. 1875 zaczął wydawać „Przyjaciela“ razem z miesięcznym dodatkiem „Gazetką dla dzieci“ (75 fen. kwart.). W r. 1869 pojawiły się dwa pisma rolnicze: „Piast“ w Chełmnie i „Rolnik“ w Peplinie, które jednak zaledwie 2 lata się utrzymały. Na ich miejsce wystąpił „Gospodarz“, który dotąd co sobotę wychodzi w Toruniu (60 fen. kwart.). W 1869 r. pojawił się w Peplinie „Pielgrzym“, którego założycielem i pierwszym redaktorem był ks. Keller, prob. w Pogódkach († 1872 r.). Po jego śmierci podpisywali się redaktorowie z kolei Stan. Roman, Franciszek Wyrębski i Edward Michałowski. „Pielgrzym“ wychodził początkowo raz w tydzień, przez kwartał r. 1872 z dodatkiem „Podarek dla dzieci“, od r. 1876 dwa razy tygodniowo, a od r. 1877 trzy razy. Od 1 stycznia 1881 r. do 30 czerwca 1883 r. wychodził tygodnik czysto religijny p. t. „Krzyż“, który od lipca 1883 r. stanowi niedzielny dodatek „Pielgrzyma“ (1 mrk 50 fen. kwart.). Obecnie istnieją cztery czasopisma: „Gazeta Toruńska“, „Przyjaciel“, „Gospodarz“ i „Pielgrzym“, z których dwa: „Pielgrzym“ i „Przyjaciel“ dołączają dodatki. „Pielgrzym“, obecnie najwięcej rozpowszechnione w Prusach Zach. czasopismo, miewa latem przeszło 2000, zimą około 2500 abonentów. Dawniej wydawał jeszcze Chociszewski „Przyjaciela dla dzieci i młodzieży“ w zeszytach a Danielewski „Niańkę“. Wychodził także w Chełmnie po raz drugi „Katolik“ (r. 1869), później wydawany przez Karola Miarkę na Górnym Szląsku. Kalendarzy wychodziło dwa w Toruniu, jeden w Pelplinie i jeden w Chełmnie. Do podniesienia oświaty przyczyniają się także niemało liczne biblioteczki ludowe, istniejące w wielu wsiach i miastach, a także i stowarzyszenia śpiewaków i przemysłowców, które co rok dają przedstawienia teatralne. Między stowarzyszeniami najstarszem jest *Towarzystwo Pomocy Naukowej* w Chełmnie, założone r. 1849, które w roku 1885 — 86 wydało na wsparcie uczącej się młodzieży 4498 mrk, i sumę tę rozdzieliło między 7 medyków, 3 filologów, 5 teologów, 2 prawników, 1 górnika, 1 weterynarza, 1 farmaceutę i 1 malarza (razem 2999 mrk); prócz tego 31 gimnazyastom 1059 mrk. W 1875 r. założone zostało w Toruniu za inicyatywą Zygmunta Działowskiego z Mgowa *Tow. Naukowe*. Jego celem jest zbieranie i przechowywanie wszelkich pamiątek i zabytków krajowych, mianowicie do przeszłości Prus Zach. się odnoszących, tudzież przedmiotów naukowych, oraz pielęgnowanie nauk i umiejętności w języku polskim. Tow. to dzieli się na 3 wydziały: teologiczny, lekarsko-przyrodniczy i historyczno archeologiczny, który dotychczas najwięcej rozwinął żywotności i wydał kilka roczników zawierających ciekawe artykuły o Prusach Zachod. Istnieje też w Toruniu polskie muzeum, bogate w cenne starożytne zabytki. Jest tam wiele urn twarzowych na całą Polskę wyłącznie w Prusach Zach. się znachodzących, także kilka czerepów i jedna cała urna z rodzaju symbolicznych, rzadkości nadzwyczajnej, nadto broni kamiennej, brązowych narzędzi i ozdób znaczna ilość i umiejętnie ułożony zbiór numizmatyczny. Biblioteka także się pomnaża (ob. Roczn. Towarz. Naukowego w Toruniu, r. 1884, str. 103). W Toruniu istnieje także bogate *muzeum* zach.-pruskie, około którego najwięcej się zasłużył Działowski. Celem podniesienia dobrobytu włościan zaczęto przed kilkunastu laty zakładać *towarzystwa rolnicze*. Zarządy tych towarzystw sprowadzają poprawne nasiona zbożowe, pastewne i ogrodowe, szczepy drzew owocowych i ułatwiają zgłaszającym się nabycie potrzebnych narzędzi i sprzętów. Nie małą dźwignią dla ludu są także liczne polskie *instytucye kredytowe*. Na czele takowych stoi toruński bank kredytowy. Za nim idą spółki pożyczkowe, których w Prusach Zach. mamy 23, należących do związku spółek zarobkowych. Do najstarszych należą Brodnica i Golub, w których spółki już r. 1862 założone zostały; za niemi następuje Gniew (1864), Bobowo (1866), 1867 Starytarg i Toruń, 1868 Tuchola. Nowszej daty są spółki w Czersku, Lisewie, Wąbrzeźnie, Nowem, Sztumie, Pierzchowicach, Lidzbarku, Lubawie, Brusach, Drzycimiu, Lubiewie, Chełmnie, Chełmży, Kowalewie, Górznie i Łasinie. Stowarzyszenie *św. Bonifacego i Wojciecha* dla dyecezyi chełmińskiej wspiera ze składek duchownych i szkoły śród protestanckiej ludności istniejące. Duchownych utrzymuje ono w Dąbrownie, Suszu, Działdowie, Gowidlinie, Iławie, Nidborku, Ostrodzie i w Christ-

felde pod Człuchowem, szkoły zaś katolickie w Działdowie, Iławie, Marcinkowie, Nidborku i Suszu. Nadto opiekuje się nabożeństwem w Zełwałdzie i Morągu a nauką religii w Bukówcu i Karwach w parafii rozłazińskiej, w Cieplewie pod św. Wojciechem i w 7 szkołach parafii giemlickiej. W r. 1882 przybyła jeszcze na miejsce dwóch szkół wspieranych nowa w Narzymiu. W 1883 r. wynosił dochód 10,052 mrk 64 fen., rozchód 14,369 mrk, r. zaś 1885 złożyła dyecezya 20,229 mrk 94 fen. *Stowarzyszenie św. Józafata* wysyła co rok kilka tysięcy marek dla zmartwychwstańców w Adryanopolu na utrzymanie misyi bułgarskiej. Dla wspierania ubogich rodzin istnieją w dyecezyi *stowarzyszenia św. Wincentego a Paulo*, mianowicie w Peplinie, w Chełmnie, Lubawie, Wejherowie, Gdańsku, Toruniu, Grudziądzu, Chojnicach i w Czersku. Domy chorych utrzymują w Gdańsku siostry boromeuszki, w Kamieńcu elżbietanki, w Chojnicach franciszkanki, w Peplinie, Lubawie, Chełmnie, Wejherowie, Tczewie i Bysławku siostry miłosierdzia reguły św. Wincentego a Paulo. R. 1878 powstało w Toruniu *Tow. Pomocy Naukowej dla dziewcząt*, starające się o gruntowne wykształcenie swych stypendystek w gospodarstwie domowem, krawiectwie i innych odpowiednich rzemiosłach. R. 1869 zawiązało się także w Toruniu *Tow. ku wspieraniu moralnych interesów* ludności pol. pod panowaniem pruskiem. Celem Tow. jest skupić siły intelektualne i środkami prawnemi wspierać moralne interesa ludności pol. a) na wewnątrz przez podniesienie oświaty, b) na zewnątrz przez wpływanie na opinię publiczną w kraju za pomocą prasy i przez starania u rządu i reprezentacyi kraju o uszanowanie i równouprawnienie narodowości pol. w całem państwie pruskiem (ob. Rocz. Tow. Nauk. w Toruniu, r. 1884, str. 102). *Ludność*: Wedle statystyki rządowej liczyły Prusy Zachodn. w 1867 r. 1,282,842 dusz; 1871 r. 1,314,611; 1875 r. 1,343,057; 1880 r. 1,405,898; 1885 r. 1,408,229; więc w ostatnich 5 latach pomnożyła się ludność tylko o 2331 dusz, czyli o 0·15%, podczas kiedy w całem królestwie pruskiem wzrosła o 3·79%. Ludność wiejska zmniejszyła się nawet w ostatnich 5 latach, czego przyczyną jest wychodztwo do Ameryki, dokąd r. 1883 z Prus Zach. udało się 13,749 osób; dalej szukanie roboty w Westfalii i Saksonii, a wreszcie wydalanie Polaków nieposiadających pruskiego indygenatu, których liczba według urzędowych spisów aż do 1 stycznia 1887 r. wynosiła 28,695 osób. W obwodzie reg. gdańskiej przypada na 1 milę kwadr. 3638 dusz, w kwidzyńskiej 2480, w całem państwie pruskiem 3911. Co do wyznania, to r. 1784 liczono w Prusach Zach. 203,721 kat. a 122,201 ew. R. 1817 było tu według rządowej statystyki o 31,463 protestantów więcej niż katolików. W r. 1826 przewyższali protestanci katolików już tylko o 19,165. W r. 1864 wynosiła większość protest. 25,553. Ale w r. 1880 stosunek się zmienił; katolików było 693,719, a protest. tylko 682,735, a zatem 10,984 mniej niż kat. Żydów było 1880 r. 26,000. Menonitów, których r. 1875 liczono 12,300, włączano do protest. Spis ludności z d. 1 grudnia r. 1885 wykazał, że w ogólnej cyfrze 1,408,229 mk., było 701,842 katol., 667,255 prot., 24,654 żydów, około 10,000 zaś przypada na inne wyznania. Co do narodowości, to według rządowej statystyki z r. 1885 było w reg. gdańskiej 137,000 Polaków, w kwidzyńskiej 280,000, razem 417,000, ale liczba ta jest za nizka, możemy śmiało twierdzić, iż ludność polska przenosi pół miliona. Miast liczą Prusy Zach. 55, między niemi 7 mających więcej niż 10,000 mk. Gdańsk liczył 1885 r. 114,822 dusz, 1880 r. zaś 108,551; Elbląg 1885 r. 38,286, 1880 r. 35,842; Toruń 23,914 (1880: 20,617); Grudziądz 17,336, (1880: 17,321); Tczew 11,143 (10,939); Malbork 10,122 (9559); Chojnice 10,056 (9096); Chełmno 9979 (9937); Kwidzyn 8080 (8238); Mokre wś 6827 (5244); Wałcz 6655 (6568); Starogard 6619 (6253); Orunia wś 5713 (5513); Brodnica 5465 (5801); Wejherowo 5146 (4715); Jastrowie 5047 (5456); Chełmża 4969 (3429); Lubawa 4724 (4857); Nowe 4722 (4947); Wąbrzeźno 4655 (4498); Iława 4574 (4126); Gniew 4499 (4715); Prabuty 4302 (3718); Kościerzyna 4207 (4283); Copoty targowisko 4083 (3543); Złotowo 3883 (3921); Oliwa wś 3838 (3922); Sępolno 3643 (3736); Lidzbark 3565 (3820); Pruski Frydląd 3472 (3597); Człuchowo 3278 (3252); Kiszpork 3234 (3284); Krajenka 3216 (3531); Tuchola 3062 (3066); Susz 3052 (3044); Hamersztyn 2960 (2956); Skarszewy 2919 (2662); Tolkmicko 2845 (2896); Czersk wś 2760 (2356); Nowydwór 2749 (2646); Nowe Miasto 2679 (2742); Golub 2637 (2893); Pangritz wś 2538 (2240); Stutthof 2460 (2394); Frydląd Marchijski 2439 (2498); Baldenburg 2399 (2419); Nitych 2375 (2145); Pruszcz wś 2370 (2135); Kartuzy 2300 (2179); Sztum 2240 (2210); Kisielice 2188 (2298); Łasin 2186 (2286); Człopa 2175 (2156); Sypniewo 2144 (2378); Peplin 2117 (2049); Tuczno 2045 (2045); Biskupiec 2027 (1966); Skurcz wś 2014 (2084); Radzyn 1941 (1879); Puck 1880 (2019); Kamien 1703 (1737); Więcbork 1668 (1661); Górzno 1620 (1799); Gardeja 1150 (1205); Lendyczek 980 (1029); Kurzętnik 941 (974). *Stosunki etnograficzne.* Północną część Prus Zach. między Baltykiem, zatoką Pucką i Gdańską, górną Brdą a Pomerania zajmują

Kaszubi (ob. t. III, 904). Ziemię tę zowią Niemcy „Modrą Krainą“ (Das blaue Laendchen) a górzystą okolicę koło Kartuz „Szwajcaryą kaszubską“. W okolicy Lignów w pow. kwidzyńskim i starogardzkim, wzdłuż lewego brzegu Wisły, między Gniewem a Subkowami, mieszkają na t. z. Fetrach *Feteraki*. Jedni utrzymują, że ta nazwa powstała z niem. „Futter Boden“ (tłusta ziemia), bo gleba tu rzeczywiście jest bardzo urodzajna, drudzy że od niem. „Vetter“, t. j. kuzyn; Feteraki są bowiem między sobą często spokrewnieni i tak się nawzajem zwykli zagadywać. Wsie przez nich zamieszkałe są: W. i M. Słońca, M. Garc, Grębliny, W. Garc, Rudno, Walichnowy i Walichnówki, Lignowy i Sprudowo. Feteraki są Niemcami luterskiego wyznania; zdaje się, że się tu osiedlili już za czasów krzyżackich. Północną część pow. starogardzkiego i część pow. kwidzyńskiego po lewym brzegu Wisły zamieszkują *Kociewiacy* (ob.). Południową część pow. starogradzkiego zajmują *Lasaki*, mieszkający w wykarczowanej po większej części, mało urodzajnej okolicy, stanowiącej kończyny borów tucholskich. Wiele wsi lasackich przypomina już samą nazwą swoje lesiste otoczenie. Są niemi: Czarnylas, wś parafialna, niejako stolica Lasaków, z bardzo starym murowanym kościołem; dalej Bukowiec, jedna z najmożniejszych wsi w tutejszej okolicy, i Zelgoszcz. Mieszkańcy tych wiosek trudnią się głównie rolnictwem, gdyż gleba tu dosyć urodzajna, a rozległe łąki umożebniają hodowanie bydła. Inne przez Lasaków zamieszkałe wsie są: Wda, Długie, Gęby, Głuche, Osiny, Kasperus, Krępki, Karzynki, Mermet, Osowo, Osówko, Ocepel, Osiek, Połom, Smolniki, Ziemianek, Lubichowo, Zajączek, Osieczno, Wyciny, Czarne, Szlaga i inne. W tych wioskach gleba po większej części piaszczysta, to też konia trudno tu ujrzeć, pracują w krowy. Chaty tu niepozorne, nizkie; rola mchem i wrzosem pokryta, lichy plon wydaje. Dla tego ubożsi szukają zatrudnienia w lesie, więc zimą wycinają drzewo na opał i do budowli, które potem Czarną Wodą spuszczają w dalsze strony. Wyrabiają także z drzewa osinowego lub olszowego różne narzędzia, jako to łyżki, łopaty, kopanki, warzęchy itd., z któremi potem idą na jarmarki do Gniewu, Świecia, Nowego lub Peplina, by je spieniężyć. W lecie sadzą młode lasy, wypalają smołę i węgle drewniane dla fabryk i hamerni, hodują pszczoły, zbierają jagody i grzyby lub pracują w cegielniach i innych fabrykach. Dawniej, kiedy tu jeszcze nie było żelaznych dróg, wyjeżdżali Lasacy z drzewem opałowem, rzadziej z deskami, w każdy wtorek i piątek już popołudniu z domu, nocowali w wioskach nad traktami leżącemi, n. p. w Dzierzążnie, a rano puszczali się w dalszą podróż na targi do Gniewu, Nowego, Peplina i Starogardu, tak że wieczorem znów byli w domu. Lasak jest wysoki, silny i zdrowy, uczciwy, bardzo religijny, na ozdobę kościoła obficie i chętnie daje, chociaż nie jest zamożny. Z Lasakami graniczą na południe *Borowiacy*, zajmujący sławne bory *Tucholskie*. W płd.-zachodnim pasie pow. chojnickiego, sięgając kończynami swemi w pow. tucholski i złotowski, mieszkają drobne kolonie Niemców dolno-saskiego pochodzenia, znanych w okolicy pod mianem *„Kosznajdry“*. Ludność ta żyje w swoim kole, unikając związku z obcymi, ztąd zachowała odrębny swój typ tak co do mowy, jako i zwyczajów i ubioru. Są oni katolikami gorliwemi. Kiedy i zkąd przyszli niewiadomo. Pochodzenie nazwy Kosznajdry nie jest dotąd wyjaśnione, równie jak ich dolno-niemiecka mowa. Prof. Schwemiński widzi wprawdzie w ich mowie dyalekt fryzyjski, ale przekonywających dowodów nie przytacza. Kwestya co do granic obszaru przez nich zamieszkałego jest sporną. Jedni twierdzą, że tylko 9 wsi: Niem. Ciechocin, Ostrowite, Sławęcin, Lichnowy, Silno, Pawłowo, Granowo, Obrowo i Piastoszyn są siedzibą Kosznajdrów. Drudzy chcą nietylko Obkaz, Dąbrówkę i W. Cerkwicę, leżące w pow. złotowskim, po lewej stronie Kamionki, ale nawet wszystkich Niemców katolików południowej połowy pow. człuchowskiego do Kosznajdrów zaliczyć. Dyalekt człuchowskich katolików nie mało się różni od dyalektu Kosznajdrów chojnickich, lubujących się w używaniu brzmień przyćmionych. Prawda, że niektóre różnice, jak n. p. wymawianie zgłoski ke, koe, trybem polskim przez: kie (Kelch-Kielch, Koenig-Kienig), wyrobiły się pod wpływem polskim, na który Niemcy człuchowscy nie byli tak wystawieni jak Kosznajdrzy chojniccy, ale mimo to różnica dyalektowa musi mieć przyczyny swe w różnicy okolic z których przybyli. Południowo-człuchowscy Niemcy w większej części przyjęli protestantyzm, Kosznajdrzy zaś chojniccy, w zbitej mieszkając masie, pozostali katolikami. Co do ziemi, z której przybyli, opiewa tradycya, jakoby nią była wschodnia Fryzya. Zdaje się, iż w tem jest coś prawdy. Ich język wykazuje niektóre cechy fryzyjskie, także zewnętrzna postać Kosznajdrów przypomina nieco ociężały typ chłopa fryzyjskiego. Pojawili się prawdopodobnie już za czasów krzyżackich. Zamieszkany przez nich obszar leży po lewej stronie Kamionki, południową swą granicą do niej przypierając, a więc na terytoryum krzyżackiem a nie polskiem. Wedle traktatu kaliskiego z r. 1343 rzeczka owa stanowiła granicę między dzierżawami polskiemi a krzyżackiemi. Nadto okolica owa, położona między Chojnicami a Tucholą, opierała się na waro-

wniach tych miast krzyżackich. Wsie przez nich zamieszkałe nosiły nazwy polskie, które później albo na niemieckie zamienione, jak Silno na Frankenhagen, albo też z niemiecka przeinaczone zostały, jak Sławęcin na Schlagentin, Ciechocin na Cekzin, Ostrowite na Osterwick, Piastoszyn na Petzlin, Lichnowy na Lichnau, Pawłowo na Paglau, Granowo na Granau i Obrowo na Abrau. Widzimy ztąd zarazem, że osiedli oni nie w pustej bezludnej okolicy, lecz na zasiedlonych już obszarach, których ludność pierwotna wyginęła może przez wojny lub powietrze a w części pewno przez asymilacyą z przybyszami W latach 1350-52 nawiedziło morowe powietrze, czarną śmiercią zwane, wiele krajów Europy, między niemi też Polskę, Prusy i Pomorze. W Gdańsku padło około 14,000, w Elblągu około 7000 ofiar. Wiadomo, że Winryk v. Kniprode, zostawszy r. 1351 w. mistrzem, energicznie się zajął sprowadzeniem osadników zagranicznych, by na nowo zaludnić spustoszałe okolice. O Kosznajdrach pisał prof. Maroński w piśmie „Pielgrzym“ za 1885 r. Sama nazwa „Kosznajder“ dotąd nie wyjaśniona, zostaje być może w związku ze staropolskim wyrazem „kośmider“, oznaczającym człowieka ociężałego. Wyraz ten obecnie nie jest używany, ale w Prusach Zach. istnieją jeszcze dziś rodziny Kośmidrów. Pow. złotowski i przyległe powiaty od w. ks. poznańskiego zajmują *Krajniacy*, których siedziby Krajną (ob.) się zowią. Okolicę Tuczna zaś w pow. wałeckim nazywają Niemcy „*Nippsches Gebiet*“, t. j. „Niemiecką ziemią“. Niziny nadwiślańskie po obu jej brzegach, od Torunia aż pod Gdańsk, zajmują *Holendry* (ob.). Są to koloniści niem., po części ewangielicy, po części menonici. Trudnią się głównie rolnictwem i hodowlą bydła. Żyzne niziny przy ujściu Wisły nazywają się *Żuławami*. Są one zamieszkałe przez kolonistów niemieckich, najwięcej menonitów. Dalej na południe po prawym brzegu Wisły, między Nogatem, Wisłą, Ossą, Dzierzgonią (Sorge) i Druznem (Drausen-See) leży po większej części niemiecka i protestancka *Pomezania*. Między Wisłą, Ossą i Drwęcą leży ziemia *Chełmińska*, od początku polska, jak tego dowodzą nazwy grodów i wsi wymienione w przywileju łowickim z r. 1222. Więc kiedy ją na mocy darowizny Konrada Mazowieckiego zajęli Krzyżacy, był to kraj już zaludniony. Dalej na wschód leży ziemia Lubawska a na południe Michałowska. *Przemysł* rolniczy zatrudnia w Prusach Zach. 30·7 proc. ludności, rękodzielniczy 17·7, handlowy 6·7; pracuje w innych zawodach 44·9 mk. Obszar na rolę orną, ogrody, łąki i pastw. użyty wynosił 71·5 proc. całego terytoryum. Hodowla drobiu bardzo rozwinięta, tak samo i mleczarstwo. Przed 40 laty płacono za funt masła 50 fen., dziś zwykle 1 markę, za gęś dawniej 1 markę, dziś 3 do 4. Hodowla owiec na wełnę dziś się niebardzo opłaca, bo przed 40 laty kosztował centnar wełny 80—120 tal., dziś około 50; dopiero w ostatnim czasie cena powoli idzie znów w górę. Za to hodowla bydła na opas przynosi zysk dostateczny. W 1873 r. było w Prusach Zach.: koni 191,032, bydła rogatego 430,406, owiec 1,806,056, świni 241,073, kóz 41,310. Bydło lepszej rasy hodują głównie na większych posiadłościach. W wysokim stopniu rozwinięte jest leśnictwo. Lasy zajmują 22% całego obszaru. Największe są sławne bory tucholskie; we wszystkich przeważa sosna, która pokrywa $^9/_{10}$ obszaru zalesionego. Tylko na mocniejszych gruntach trafiają się lasy dębowe, bukowe i brzozowe, na mokrych także olszowe. *Pszczelnictwo* na nizkim stoi stopniu, choć liczne lasy obfitego w tym względzie dostarczają materyału. Około r. 1880 liczono tylko 62,723 kószek. Istnieje jednak od r. 1884 w Gdańsku główne tow. pszczelnicze, liczące 29 filii i 555 członków. *Rybołóstwem* trudnią się nietylko mieszkańcy nadmorscy na Helu i Nierzeii, lecz i ci, których osady leżą nad Wisłą lub jeziorami, w które Prusy Zach. obfitują. Na Helu złowili rybacy 1872 r. 1557 łososi, 300 pstrągów, 12,849 węgorzy, 1,223,847 śledzi i 36,500 fląder. Pod Piekłem chwytają we Wiśle minogi. Wielką część ryb wysyłają już to świeże, już to wędzone lub marynowane do Polski i do zachodnich prowincyi pruskich; raki nawet do Francyi. W ostatnich latach zajęto się zarybieniem rzek i jezior lepszemi gatunkami, na co sejm prowincyonalny daje rocznie 3000 marek. Urządzono też w Helu wędzarnią na większą skalę. Zawiązało się także zachodnio-pruskie tow. rybackie, liczące 1887 r. 520 członków, mające rocznego dochodu 10,500 mrk. Przemysł *młynarski* w Prusach Zach., pomimo licznych rzek i jezior, nie jest dosyć rozwinięty. Najwięcej młynów wodnych pędzi Radunia, Wierzyca i Drwęca. Młyny te służą głównie do mielenia zboża, ale są między nimi i papiernie, olejarnie, krochmalnie i tartaki. *Przemysł cukrowniczy* rozwinął się w Prusach Zach. dopiero w ostatnich 10 latach, ale zato nadzwyczaj szybko. Podczas kiedy około r. 1876 nie było jeszcze cukrowni, liczono ich r. 1883 już 13, a 1885 r. już 18. W 1880 r. było obsadzono burakami tylko 2223 mr., r. zaś 1881 już 21,895, a w 1882 r. 34,807 mr. R. 1883/84 przerobiło 13 fabryk 7,439,656 centnarów buraków, w 1884/85 r. 18 fabryk 8,611,767 centn. Z tych Starepole przerobiło 385,315 centn., Chełmża, największa, 1,553,700; cukrownia w Tczewie, najstarsza w Prusach Zachodnich, 482,630, W. Cędry 323,730, Lisewo 410,050,

Niepon pod Gniewem 292,700, Kwidzyn 255,010, Mełno 410,851, Nowe Kowalewo 348,480, Nitych 624,950, Peplin 393,740, Pruszcz pod Gdańskiem 506,200, Prabuty 296,326, Świecie 515,990, Sobowidz 516,800, Nowy Dwor 454,280, Unisław 365,590, Malbork 475,430. Do wymienionych fabryk należy jeszcze dodać drugą fabrykę w Tczewie, która już w jesieni r. 1885 została w bieg puszczoną. W 1883 r. nastąpiła już reakcya. Nadprodukcya bowiem wywołała zniżenie w cenach buraków i cukru. Ztąd mniej korzystnie położone fabryki otrzymały niedobory, a akcyonaryusze niedostawali żadnej albo tylko nizką dywidendę. Buraki tutejsze są ubogie w cukier, gdyż zawierają średnio 10 do 14%. Fabryki we W. Cędrach i w Gniewie już upadły. Za mało jeszcze jest papierni i fabryk machin. W Gdańsku i Elblągu budują lokomotywy i okręty, odlewnią dzwonów posiada tylko Gdańsk. Za to stosunkowo liczne są fabryki tytuniu, octu, mydła i smolarnie. Kwitnie także garbarstwo, farbiarstwo, drukarstwo, gorzelnictwo, browarstwo, hutnictwo i garncarstwo; najgłośniejsze są wyroby garncarskie w Tolkmicku; pierniki toruńskie i gdańska wódka zażywają szerokiej sławy. Na świeżej Nierzei znachodzi się także bursztyn; surowy materyał wywożą po części do Wiednia i Konstantynopola, albo wyrabiają z niego różne przedmioty dla ozdoby, zwłaszcza guziki, cygarniczki i naszyjniki. *Cena robotnika* była w 1884 r. w obwodzie reg. kwidzyńskiej następująca: Dorośli mężczyźni pobierali dziennie w pow. lubawskim 1 mrk 50 fen., lecz w mieście Lubawie tylko 80 fen., w miastach Kwidzynie, Gardeii, Biskupcu, Człuchowie i Sztumie 1 mrk 40 fen. Miasta Chojnice, Brodnica, Golub, Górzno i pow. brodnicki miały też same ceny. Po 1 m. 35 fen. płaciły pow. chełmiński i lidzbarski; 1 m. 30 fen. miasta Krojanka, Radzyn i pow. chojnicki i świecki; z 1 m. 25 fen. następują dalej miasta Grudziądz, Złotowo, Sępolno, Pr. Frydląd i pow. sztumski; 1 m. 20 fen. pow. kwidzyński, suski i miasta Toruń, Tuchola, Złotowo, Człuchowo, Kurzętnik, Kisielice i Hamersztyn; z 1 m. Wąbrzeźno, Łasin, Wałcz, Jastrowie, Nowemiasto, Człopa, Prabuty i pow. wałecki, a wreszcie krom miasta Lubawy jeszcze Nowe. Z powyższego zestawienia, wziętego ze źródła urzędowego, wynika, że cena robotnika po wsiach prawie wszędzie jest wyższą niż po miastach. Źródła do dziejów Prus Zachodnich podano w artykule *Pomorze*. *Kś. Fr.*

Prusy Królewskie, dawna prowincya Rzpltej, obejmowały po prawej stronie Wisły ziemię chełmińską i michałowską jako i Pomezanią, po lewej zaś Pomorze w ściślejszem znaczeniu a więc obszar dzisiejszych Prus Zachodnich z wyjątkiem pow. wałeckiego, oprócz tego aż do r. 1657 także ziemię bytowską i lęborską, które dopiero mocą traktatu welawskiego Jan Kazimierz odstąpił, ale z obowiązkiem hołdownictwa, elektorowi brandenburskiemu w zamian za Warmią. Nazwa, która powstała w przeciwstawieniu do Prus Książęcych, jest pod względem historycznym całkiem niestosowna, bo na obszarze większej części tej dzielnicy, zwłaszcza po lewej stronie Wisły, Prusacy nigdy nie mieszkali. P. Królewskie były podzielone na trzy województwa: chełmińskie, malborskie wraz z biskupstwem warmińskiem, stanowiącem udzielne księstwo, i pomorskie, i miały swoje osobne prawa, przywileje, stany, obrady i sądy. Krzesłowych senatorów było 8, jako to: biskupi: warmiński i chełmiński, wojewodowie: chełmiński, malborski i pomorski, kasztelani: chełmiński, elbląski i gdański. Ci dostojnicy wraz z podkomorzymi: chełmińskim, malborskim i pomorskim, podskarbim i radcami wysyłanymi po dwóch ale po jednym tylko głosie mającymi od miast Gdańska, Torunia i Elbląga, składali pruską izbę senatorską, w której prezydował bisk. warmiński. Izbę poselską zaś składali posłowie, których województwo chełmińskie obierało na 7 powiatów 14 na sejmiku w Kowalewie, malborskie na 4 powiaty 8 w Sztumie, pomorskie na 8 pow. 16 w Starogardzie. Na t. z. generał pruski, odbywający się na przemian w Grudziądzu i Malborku, zjeżdżał się senat i posłowie. Najprzód obierano marszałka, potem wprowadzano uroczyście komisarza królewskiego. Ten składał swoje listy wierzytelne w języku łacińskim pisane, przedstawiał wnioski królewskie i uroczyście znowu do domu został odprowadzony. Następnie generał pruski rozdzielał się na dwie izby, wyższą i niższą. Potem w izbie niższej posłowie czytali swoje instrukcye. Wnioski przez zgodę przyjęte spisywano zaraz jako uchwały, wnioski zaś, na które nie było zgody, zamieszczano w oddzielnem piśmie z wyrażeniem „do góry“, t. j. do izby wyższej. Gdy już instrukcye wszystkich powiatów odczytano, łączyły się znowu obie izby. Marszałek zasiadał do stołu senatorskiego, posłowie zaś gdzie miejsce było i roztrząsano na nowo owe punkta sporne. Choć obrady w obu izbach toczyły się po polsku i tylko deputowanym miast wolno było używać języka łacińskiego, jednakowoż uchwałę ogólną spisywał po łacinie sekretarz toruński i z nią, jako z instrukcyą, udawano się na walny sejm do Warszawy. Podkomorzowie rzadko kiedy a delegowani miast nigdy nie chcieli należeć do walnego sejmu, odwołując się na to, że Kazimierz Jagiellończyk przyrzekł, iż królowie sami na generały pruskie zjeżdżać będą. Szlachtę pruską obowiązywało

prawo ziemskie nadane jej od Kazimierza Jagiellończyka i jego następców. W 1598 r. wyszła t. z. korektura pruska, obejmująca zmiany i dodatki do prawa ziemskiego. Szlachta apelowała do sądów nadwornych królewskich, wyłamując się z pod trybunału piotrkowskiego. Miasta rządziły się prawem chełmińskiem, odwołując się do sądów nadwornych królewskich. Urzędnik albo senator pruski winien być według przywilejów krajowych obywatelem pruskim. Dla tego stany miały często zatargi z królem gdy tenże oddał urzędy nieosiadłym w ziemi obywatelom. Ci więc musieli się wystarać o indygenat pruski. Pospolite ruszenie pruskie nie było zobowiązane wychodzić za granice Prus, dla tego szlachta królom nieraz odmawiała pomocy (ob. Starożytności pol., Poznań 1852, art. Generał pruski i Prusy Królewskie). *Ks. Fr.*

Prusy Wschodnie *Nowe*, niem. *Neu-Ost Preussen*, była ta nazwa urzędowa dana prowincyom polskim zabranym przez Prusy na mocy traktatów podziałowych z 25 września 1793 r. i 3 stycznia 1795 r. Nazwą tą objęto: ziemię dobrzyńską, obszar województwa i biskupstwa płockiego, większą część Mazowsza (ziemie: zakroczymska, ciechanowska, różanska, nurska, łomżyńska, wizneńska), większą część wojew. trockiego, małą część Żmujdzi po lewym brzegu Niemna. Wisła, Bug i Niemen były naturalnymi granicami tej nowej prowincyi. Od Niemirowa nad Bugiem (o 3 mile od Brześcia) aż do Grodna ciągnęła się 30 milowa powyginana linia graniczna od posiadłości rossyjskich. Ziemię dobrzyńską i wojew. płockie, już w 1793 r. oderwane, zaliczono pierwotnie do Prus Południowych lecz od 1796 r. włączono je w skład Nowo-Wschodnich Prus. Prowincyą tę rozdzielono na dwie kamery: płocką i białostocką. Według przybliżonego obliczenia (Holsche) miała płocka kamera 350 mil kwadr., 48,975 dymów (1796) i licząc po 6 dusz na jeden dym, 293,950 mk., białostocka zaś 565 mil kwadr., 88,911 dym. i 512,785 mk. Ogółem 915 mil kwadr. i 806,735 mk. Gdy w 1807 r. utworzono zostało księstwo warszawskie w skład jego weszła cała kamera płocka, zaś kamerę białostocką na mocy traktatu tylżyckiego (7 lipca 1807 r.) rozdzielono między księstwo a Rossyą, która otrzymała tak nazwany obwód białostocki.

Prusy Południowe, niem. *Sued Preussen*, była to prowincya pruska utworzona z polskich prowincyi zabranych w 1793 i 1795 r. Części zajęte w 1773 r. nosiły nazwę Prus Zachodnich. Dopiero po tak znacznym przyroście obszaru utworzono odrębną prowincyą. Pilica i Wisła były jej naturalnymi granicami. W skład tej prowincyi weszły: wojew. poznańskie, gnieźnieńskie, kaliskie, sieradzkie z ziemią wieluńską, rawskie, łęczyckie, brzesko-kujawskie, inowrocławskie (bez ziemi dobrzyńskiej) i część Mazowsza (na lew. brzegu Wisły z małym kawałkiem na prawym). Z części woj. krakowskiego (częstochowski pow.) utworzono: Nowy Szląsk. Prowincya cała dzieliła się na trzy kamery: poznańską, kaliską, warszawską i 38 powiatów. Poznańska kamera miała 403½ mil kwadr., kaliska 332 mil a warszawska 218 mil; Nowy Szląsk zaś 41 mil. Ogółem było 999½ mil. kwadr. Miast znajdowało się 235. Poznańska kamera miała 120 miast (32 królew., 88 szlach.), w nich 22,387 dm., z tych 787 murow., 1317 dachówką a 20,283 gontami lub słomą krytych, 2978 pustych placów, 273 kośc., 175,416 mk. (465 zakonników, 85 zakonnic, 10,415 wojsk., 34,811 żydów). Kaliska kamera miała 64 miast, w nich 405 murow., 7746 drewn. domów, 78 kośc., 51 kaplic, 40 klaszt. męzk., 8 klaszt. żeń., 1157 pustych placów, 72,609 mk. Warszawska kamera miała 51 miast; Warszawa posiadała 3619 dm. (39 kośc., 48 gmachów publicz., 117 pałaców), 63,359 mk. cywiln. (9724 żydów) i 11,232 wojsk. W pozostałych 48 było 33,519 mk. (dwóch nieznana cyfra mieszkańców) i 4488 dm. (w trzech nie podana cyfra). W 10 tylko miastach było więcej niż 1000 mk. a jedno tylko (Łowicz) miało więcej niż 2000. *Br. Ch.*

Prusy 1.) niem. *Adl. Prussy*, dok. *Prussen*, *Pruschin*, *Preussen*, 1499 *Pruschin*, 1438 *Prewssen*, 1516 *Prussi*, dobra szlacheckie, pow. chełmiński, st. pocz., tel. i kol. Wąbrzeźno odl. 3 klm., paraf. katol. i ew. także Wąbrzeźno. W 1868 r. 10 bud., 3 dm., 52 mk., 32 kat., 20 ew.; 142·14 ha roli orn. i ogr., 17 łąk; czysty dochód z gruntu 2463 mrk, hodowla bydła holend. rasy. W dok. napotykamy P. po raz pierwszy r. 1438 jako dobra graniczące z Cymbarkiem i Wroniem (ob. Gesch. d. Kr. Culm von Schultz, I, str. 201 i Woelky „Urk. B. d. Bist. Culm“, str. 454). W 1499 r. poświadczają „nobilis Laurentius Pyarkorsky una cum Joanne fratre amitali de Dambrowka“ przed sadem w Wąbrzeźnie że majętność swą w Prusach, obejmującą 7 włók, sprzedali biskupowi chełmińskiemu Mikołajowi „pro septem sexagenis“, którą to sprzedaż poświadcza sąd ławniczy w Wąbrzeźnie, r. 1546 (ob. Urk. B. des Bist. Culm von Woelky, str. 600). R. 1516 poświadcza sąd w Chełmży, że Mikołaj Ponkoczky dobra Prusy sprzedał bisk. chełmińskiemu za 30 grz. pośledniej monety (ob. Woelky, l. c., str. 671). Biskupi chełmińscy puścili potem te dobra w wieczystą dzierżawę. W 1667 r. zastał tu wizytator Strzesz 2 działy „Nobilium Pruskich“; każdy płacił mesznego 2 kor. żyta i tyleż owsa (str. 400). Inwentarz biskupstwa chełm. z r. 1733 zawiera o P.

następ. relacyą: Tę wieś trzyma za prawem JM. Melin na lat 40, nie wiem jak stare, bo prawa niewidziałem. Jest folwark i chałup dwie; ci mu płacą co rok fl. 200. Do kościoła wąbrzeskiego dają fl. 9 (str. 29). R. 1751 ustąpił bisk. Leski dóbr tych kapitule chełmińskiej (ob. Woelky, l. c., str. 1134). 2.) **P.** *Stare*, niem. *Alt-Prussy* al. *Alt-Pruss*, dobra ryc., pow. chojnicki, st. pocz., tel. i kol. Czarna Woda 4 klm. odl., par. kat. Łęg ¼ mili odl., ewang. Mokre. W 1867 r. 86 mk., 61 kat., 25 ew., 17 dm., 407·8 ha roli or. i ogr., 41·8 łąk, 107·7 past., 72·1 lasu, 10·5 nieuż., 4·9 wody; razem 644·8 ha; czysty dochód z gruntu 2192 mrk; gorzelnia, hodowla bydła na sprzedaż. P. leżą niedaleko granicy pow. starogardzkiego. W wizyt. Szaniawskiego z r. 1711 zowią się „Brussy“. Za czasów Rzpltej należały do pow. tucholskiego. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu Sartawski od 1 wł. osiad., 2 ratajów 2 fl. 16 gr. Podług taryfy na symplę z r. 1717 płacił tu Linda 1 zł. 3.) **P.** *Nowe*, niem. *Neu-Prussy*, dobra szlach., pow. chojnicki, st. pocz., tel. i kol. Czarna Woda, 5 klm. odl.; par. kat. i ew. ta co i dla P. Starych. W 1867 r. 72 mk., 35 kat., 37 ew. *Ks. Fr.*

Prusy 1.) wś, pow. niborski, st. pocz. Koszelewy. 2.) **P.**, wś, pow. olsztynkowski, dziś już nieistniejąca. 3.) **P.** al. *Preussen-Tilsit*, wś przy Tylży.

Pruszanka 1.) *Mała*, pow. mazowiecki, gm. i par. Piekuty. 2.) **P.** *Mała*, fol., i *P. Mańce*, os., pow. mazowiecki, gm. Piekuty, par. Jabłoń.

Pruszanka 1.) zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Padziuny, o 6½ w. od gminy a 29 w. od Wilna, ma 3 dm., 20 mk. katol. (9 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Jęczmieniszki. 2.) **P.**, dobra, kol. i folw., pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, własność dość dawna starej rodziny Proszyńskich. Dobra mają 2130 dzies. ziemi dworskiej, kolonia 7 osad robotników; grunta urodzajne, szczerkowe. *A. Jel.*

Pruszcz 1.) niem. *Praust*, dawniej *Prust*, wś nad rz. Radunią, pow. gdański górny, 1½ mili na południe od Gdańska. Wraz z wybud. Prauster Pfarrdorf zawiera 9 gburstw i 44 zagród, 6456·88 mr. W 1869 r. 1819 mk., 725 kat., 1071 ew., 4 menonitów i 19 żydów, 143 dm.; 1885 r. 181 dm., 495 dymów, 2370 mk. Ludność trudni się rolnictwem, hodowlą bydła, handlem zbożowym i rękodzielnictwem. Par. kat. św. Wojciech w Gdańsku. W miejscu jest kościół par. ewang., sześcioklasowa szkoła symultanna z 432 dziećmi, trzema nauczycielami i jedną nauczycielką (tylko jeden nauczyciel jest katolik), urząd pocz. 3 klasy, apteka, cukrownia, która r. 1887 przerobiła 390,680 centn. buraków. Niedaleko jest st. kolei tczewsko-gdańskiej i żukowskiej. Odłącza się tu od rzeki kanał Nową Radunią zwany, idący do Gdańska, podczas kiedy Stara Radunia uchodzi do Motławy. Przy wsi jest szluza, za pomocą której można kanał spuścić do Starej Raduni. Kanał ten zbudowali Gdańszczanie już w połowie XIV w., dostarczał on miastu dobrej wody do picia i pędził liczne młyny. To też nieraz krwawe toczyły się walki o tak ważny punkt. Ponieśli tu Gdańszczanie klęskę od Krzyżaków r. 1460. W 1563 r. najechał tę wieś Erich z Brunświku; r. 1577 oszańcowali się tu Polacy pod Stefanem Batorym; r. zaś 1807 usadowili się tu Francuzi i urządzili w kościele magazyn prochu. Pierwszą wzmiankę o P. znajdujemy już r. 1307. O kościele zaś wspomina odnowiony przywilej z r. 1367, który wystawił komtur gdański Ludeke v. Esson. Kościół ten z cegły, w stylu bazylikowym zbudowany, należy do najciekawszych w prowincyi. Ma trzy nawy, z których średnia jest wyższa jak boczne. Szczegółowy opis podaje dzieło: „Die Bau und Kunstdenkmaeler d. Prov. Westpreussen“ (II, str. 124—132). Między zabytkami sztuki zajmuje pierwsze miejsce wielki ołtarz pięknej snycerskiej roboty, pochodzący z końca XV lub początku XVI w. Jest to rodzaj tryptyku, mieszczącego w średniem polu Ukrzyżowanie Pana Jezusa, w lewem Dźwiganie krzyża, w prawem Złożenie do grobu. Kazalnica została r. 1578 postawiona, a r. 1661 odnowiona; organy, odznaczające się bogatą ornamentyką, zbudował r. 1728 gdańszczanin Andrzej Hildebrandt. Chrzcielnica z czerwonego marmuru pochodzi z kościoła w Petershagen, który na początku drugiej wojny szwedzkiej został rozebrany. W kościele wiszą obrazy przedstawiające 10 przykazań w ten sposób, iż na jednej połowie odtworzono w odpowiednim pomyśle zachowanie, a na drugiej przestępowanie każdego przykazania. Odpowiednio temu występują aniołowie albo czarci przy odnośnej scenie. Kaznodzieja, który w trzecim obrazie słowo Boże ogłasza, ma rysy Lutra. Mniemanie, jakoby te obrazy były pędzlem Łukasza Kranach, jest pewnie mylne. Kościołowi tutejszemu darował je r. 1681 burmistrz Krystyan Schroeder. Dzwonów posiada kościół tutejszy trzy: średni z r. 1551, inne późniejsze. W ręce luteran przeszedł kościół wcześnie, bowiem prawo patronatu wykonywał oddawna magistrat gdański. Pierwszy predykant został tu ustanowiony r. 1578. Kiedy r. 1583 komisarz biskupi przybył aby wizytować kościół, niedozwolił tego predykant. Gdy mu pokazano dekret biskupi wizytacyą rozporządzający, nie chciał czytać, dodając „Ubi a Senatu (sc. gedanensi) videro li-

teras, libenter concedam“ (ob. Wizyt. Rozdrażewskiego, str. 31). Obecnie na obszarze P. firma A. Rathke i Syn urządziła wielki zakład ogrodniczy, obejmujący przeszło 70 mr. Na wystawę owocową w Sansouci r. 1877 wysłano ztąd samych jabłek 105 gatunków. 2.) **P.**, niem. *Prust*, wś kośc. niedaleko rzeki Sępolny, pow. tucholski, st. pocz. Gostycyn, par. ew. Kamienica, szkoła kat. w miejscu. W 1857 r. 463 mk., 334 kat., 118 ew., 41 dm., młyn wodny. Tutejszy kościół kat. p. w. N. M. P. jest patronatu prywatnego (obecnie hr. Koenigsmark na Kamienicy). Kościół pochodzi z 1762 r. a r. 1792 benedykowany. Przy nim istnieje bractwo rożańcowe od 1853 r. W skład par wchodzą: Pruszcz, Kamienica, Bagienica, Motyl, Pinkowo i Krzywe Kolano. W 1867 r. liczyła par. 660 dusz, 1886 r. zaś 583. Dawniej należał P. do dekanatu więcborskiego, dziś do tucholskiego. Z wizyt. Trebnica (1653 r.) dowiadujemy się, iż wieś należała podówczas do spadkobierców po Władysławie Witosławskim. W starym, drewnianym kościele były trzy ołtarze. Proboszcz posiadał 3 włóki ale niecałe. Mesznego dawało we wsi 11 gburów po 3 korce (corios alias rzeszetniki) żyta i tyleż owsa; 2 puste posiadłości uprawiał dwór, i nic z nich nie płacił z krzywdą proboszcza. Młynarz dawał 1 korz. żyta. Oprócz tego należały do probostwa 2 ogrody, jeden warzywny i drugi gdzie przed pożarem stała plebania, i trzy łąki, jedna in loco dicto Targowo, druga w lesie Dąbrówką zwanym i trzecia nad rzeką. Dawniej była tu i szkoła. Proboszczem był Piotr Przyłuski (str. 141—142). Z wizyt. Mathego z r. 1767 dowiadujemy się, że wieś ta należała wtedy do Franciszka Weyhera, ststy białemborskiego. Kościół drewniany zbudował w 1735 r. skarbnik uski Franciszek Wałdowski, poświęcił go zaś tegoż roku Maciej Linkiewicz, kanonik kamiński. Przy kościele stała murowana dzwonnica z 3 dzwonami, postawiona r. 1760. Bractwo różańca św. istniało już od r. 1736. Proboszczem był Paweł Szwemiński, przed nim Wojciech Gierszewski. Obszaru obejmowała wś 23 włók włącznie ze z 2 sołeckiemi; z każdego pobierał proboszcz 1¼ kor. żyta i tyleż owsa. Sołtys posiadał jeszcze oprócz tego pół włóki, z której nic nie dawał z krzywdą dla prob. Katolików było we wsi 110, inowierców 32; cała parafia miała 244 kat., 164 innowierców (str. 1458). P. istniał już r. 1351. 3.) **P**, niem. *Gross Prust*, zwykle *Prust*, dok. 1349 *Prusk*, po r. 1410 *Prustk*, 1442 *Pruszz*, dobra ryc., pow. świecki, st. pocz., kol. tejże nazwy odl. 1 milę; par. kat. Niewieścin ½ mili odl., ew. Jasieniec. W 1868 r. 30 bud., 19 dm., 194 mk., 139 kat., 55 ew. Razem z fol. Pruszczykiem i Pruszeckim folw. obejmują te dobra 610·56 ha roli or. i ogr., 36 łąk, 0·78 past., 19·02 nieuż., 0·32 wody, w ogóle 666·68 ha; czysty dochód z gruntu 8133 mrk; cegielnia, w której wyrabiają dreny, hodowla bydła, mlekarnia, uprawa buraków dla cukrowni. P. leży tuż nad granicą Prus Zachodnich i w ks. poznańskiego. To też już r. 1349 w traktacie kaliskim napotykamy tę osadę jako wś graniczną między ziemią kujawską a pomorską. Za czasów krzyżackich należały dobra do komturstwa świeckiego i odbywały jednę służbę zbrojną. W dok. z 1394 występuje Jan z P., r. 1422 Thomke z P. (ob. „Gesch d. Kr. Schwetz“ von Wegner, str. 433). R. 1583 płaci P. mesznego 4 kor. żyta i tyleż owsa. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu ststa Jasieniecki od wł. osiadł., karczmy i 4 ogr., ale ile, nie powiedziano. P. należał wtedy do pow. świeckiego (ob. Rocz. Tow. Przyj. N. w Poznaniu, 1871, str. 180). Wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 donosi, że tu dawniej było 9 gburów (coloni), każdy płacił pół kor. żyta i tyleż owsa, wówczas jednak zostały posiadłości gburów na dworskie zamienione, a dwór dawał tylko 3 kor. żyta, beczkę piwa i 2 flor. (str. 250). 4.) **P.** niem *Prust*, st. p., tel. i dworzec kolei bydgosko-tczewskiej, 21 klm. na płd.-zachód od Swiecia, pow. świecki; gleba żyzna; 1878 r. 8 mk. Linia drogi wschodniej (Ost-Bahn) dochodzi tu na przestrzeni między Berlinem a Królewcem punktu kulminacyjnego, przy wznies. 321 st. npm. *Ks. Fr.*

Pruszczak, folw. do Przytocznicy, pow. ostrzeszowski, o 7 klm. na wschód od Ostrzeszowa, par. Doruchów. W 1845 r. miał 2 dm. i 13 mk. katol.; w nowszych Skorowidzach nie wykazany.

Pruszczewo, dawniej *Brzuszczewo* i *Brzoszczewo*, niem. *Prauschwitz*, wś i folw., pow. kościański, o 4 klm. na wschód od Szmigla, par. Szmigiel, poczta i st. dr. żel. o 4 klm. w Starem Bojanowie. Wznies. 93·26 mt. n. p. m.; 7 dm., 90 mk. (76 kat., 14 prot.). Około r. 1180 należało P. do klasztoru lubińskiego; w r. 1580 składało się z 2 łanów, 2 zagrod., 1 osadn. i młyna walnika; przy schyłku zeszłego wieku było własnością Chłapowskiego, podczaszego wschowskiego, następnie przeszło w ręce księżnej Acerenza-Pignatelli. Obecnym właścicielem folw., który nie tworzy odrębnej całości, jest Kalikst Biron, ks. kuroński, dziedzic dóbr koszanowskich (Kuschen). *E. Cal.*

Pruszczyk, niem. *Klein Prust*, folw. do Pruszcza należący, pow. świecki; w 1868 r. 5 bud., 2 dm., 5 mk. kat., 3 ew.

Pruszczyn al. *Pruszczyno*, wś włośc. i fol., pow. płocki, gm. Święcice, par. Orszymowo, odl. o 35 w. od Płocka, ma 8 dm., 127 mk. W 1885 r. fol. P. i P. Górny rozl. mr. 609:

gr. or. i ogr. mr. 471, łąk mr. 27, past. mr. 23, lasu mr. 74, nieuż. mr. 14; bud. mur. 2, z drzewa 12; płodozmian 8-polowy, las nieurządzony. Wś P. os. 14, z gr. mr. 15. W akcie z r. 1254, którym Opiso, legat papieski, bierze w opiekę klasztor w Czerwińsku, wymieniono w liczbie posiadłości i wieś Prusczyno (Kod. dypl. Muczk. Rzysz., I, 71). *Br. Ch.*

Pruszele, ob. *Prusele.*

Pruszewice, niem. *Pruschwitz*, wś i okr. wiejski, pow. średzki, o 10 klm. na płd.-wsch. od Gośliny Murowanej, w pobliżu jezior Wrączyńskich; par. Wrączyn, poczta i st. dr. żel. w Pobiedziskach. Przy schyłku zeszłego wieku posiadał P. Melchior Gurowski, proboszcz katedr. gniezn., następnie Władysław hr. Gurowski. W skład okr. wiejskiego wchodzą holendry Tuczyńskie (Tuczno) z 43 mk. i 5 dm.; cały okrąg ma 17 dm., 154 mk. (18 katol. i 136 protest.). *E. Cal.*

Pruszewo, miejscowość wymieniona w taryfie z r. 1648, jako należąca do pow. człuchowskiego. Wówczas uchwalono pobór podwójny, a akcyzę potrójną; według tej normy płacił tu Garczyński z Zamartego od 7 włók osiad. 14 fl. (ob. Rocz. Tow. P. N. w Poznaniu, 1871, str. 190). Jest to pewnie dzisiejsze Prusinowo w pow. wałeckim, bo w dok. niem. z r. 1375 nazywa się Pruschendorf. *Kś. Fr.*

Pruszischken al. *Pruszisken*, wś, pow. gąbiński, st. p., tel. i kol. żel. Gąbin.

Pruszki 1.) ogólna nazwa obszaru w pow. łęczyckim, gm. Topola, par. Siedlec, odl. 7 w. od Łęczycy. Na obszarze tym mieszkała dawniej zagonowa szlachta, której cząstki połączone utworzyły trzy folwarki zwane: *P. Piekacie-Madaje*, *P. Pierdatki-Moraczewizna* albo *Pruszkowizna*, *P. Szarowizna-Koziołki*. Nazwy te poszły od przezwisk dawniejszych lub pierwotnych posiadaczów. Ogólna ludność wynosi 120 dusz. Na obszarze fol. Piekacie, na wzgórzu piaszczystem wykopano popielnicę, wysoką na stopę, przykrytą kamieniem, zawierającą spopielałe kości. Lib. Ben. Łask. (II, 435) nazywa tę wieś „sześciorakie Pruszki“ (sextuplex Pruskj), widocznie więc już na początku XVI w. istniało tu sześć oddzielnych cząstek szlacheckich. Dziesięcinę dawano plebanowi w Siedlcu; kmieci nie było wcale. W r. 1886 fol. P. Piekacie A B rozl. mr. 248: gr. or. i ogr. mr. 213, łąk mr. 19, past. mr. 3, lasu mr. 5, nieuż. mr. 8; bud. mur. 5, z drzewa 3; płodozmian 8-polowy. Do 8 osad włośc. należy 18 mr. Fol. P. Pierdatki al. Pruszkowizna rozl. w 1870 r. mr. 136: gr. or. i ogr. mr. 132, łąk mr. 3, nieuż. mr. 1; bud. mur. 4, z drzewa 5; płodozmian 9-polowy. P. Szarowizna rozl. mr. 240: gr. or. i ogr. mr. 225, łąk mr. 3, past. mr. 1, wody mr. 3, os. karczm. mr. 8, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 13; gospodarstwo 4-polowe. Do 5 os. włośc. należy 4 mr. 2.) **P.**, wś szlach., pow. makowski, gm. Sielc, par. Rożan. 3.) **P.** *Jabłoń*, pow. łomżyński, gm. i par. Zambrowo. W 1827 r. 8 dm., 67 mk. 4.) **P.** *Wielkie* i *P. Małe*, wś szl. i włośc., pow. łomżyński, gm. i par. Puchały. W 1827 r. P. Wielkie miały 17 dm., 127 mk. a P. Małe 3 dm., 22 mk. W dokum. z 1443 r. wymienione są już P. Jabłoń, P. Wielkie, P. Małe. Jest to gniazdo Prószkowskich i Pruszyńskich (Gloger, Ziemia łomżyńska). 5.) **P.**, pow. ciechanowski, ob. *Kosmy-P.* *Br. Ch.*

Pruszki, fol. nad rz. Moszną, dopł. Studzienicy (Studenicy), pow. uszycki, w 2 okr. pol. i par. Żwańczyk, gm. Łysice, st. poczt. Dunajowce; należy do klucza żwańczykowskiego. *X. M. O.*

Pruszków 1.) wś, fol., os. fabr., st. dr. żel. i wille prywatne, pow. warszawski, gm. Pruszków, par. Żbików, odl. 15 w. od Warszawy, leży w błotnistej nizinie nad rz. Pisą, al. Mrową dopł. Bzury, przy dr. żel. warsz.-wied., mającej tu swą stacyą. Boczna linia kolei, 6 w. długa, łączy Pruszków z fabryką cukru Józefów. Na obszarze P. znajduje się stacya kolejowa, fabryka odlewów żelaznych (Rudnickiego) z prod. w 1880 r. wartości 80,950 rs., przy udziele 60 robotn., fabryka igieł, fabryka porcelany i fajansu, mydlarnia, eksploatacya torfu, szkoła początkowa, apteka, doktor, piękny park prywatny założony na osuszonych błotach przylegających do st. kolejowej, kilkanaście willi i domków prywatnych służących za letnie mieszkania, powznoszonych na obszarze dawnego folwarku, sprzedawanego cząstkowo. W 1871 r. folw. ten miał 465 mr. obszaru, w tem 359 mr. roli; wieś miała 16 os. i 17 mr. a należąca przedtem do dóbr wś Józefów 9 os., 211 mr. W 1827 r. było 14 dm., 147 mk.; w 1872 r. 182 mk.; obecnie zaludnienie się wzmogło szybko bardzo i przechodzi zapewne 500 dusz bez napływającej na czas letni ludności. Pozakładane sklepy, zakłady piekarzów i rzeźników nadają osadzie charakter miasteczka. Zamierzona budowa szpitala dla obłąkanych w przyległej wsi Tworki, wpłynie niewątpliwie na pomyślniejszy jeszcze rozwój Pruszkowa. P. gmina należy do sądu gm. okr. III w Raszynie, ma 10,564 mr. obszaru i 4324 mk. W gminie jest 5 wiatraków, młyn wodny, 4 cegielnie, 5 szkółek jednoklasowych. 3.) **P.**, wś, pow. skierniewicki, gm. Dębowa Góra, par. Żelazna, ma 40 mk., 144 mr. W 1827 r. było 9 dm., 39 mk. 3.) **P.**, w dok. *Pruskow*, wś i fol. nad rz. Grabią, pow. łaski, gm. Pruszków, par. Marzenin, przy drodze z Łasku do Widawy. Wś ma 32 dm., 274 mk., 227 mr. włośc.; fol. 9 dm., 29 mk., 1041 mr. (315 mr. roli i 385 mr. lasu). W 1827 r. 17 dm., 139 mk. Wieś ta wraz

z kilku przyległemi dawała dziesięcinę z łanów kmiecych kanclerzowi kapituły gnieźnieńskiej, zaś pleban w Marzeninie pobierał od nich tylko kolędę i dziesięcinę z ról folwarcznych, na których w części siedzieli też kmiecie i zagrodnicy (Łaski, L. B., I, 483). Według reg. pob. pow. szadkowskiogo z r. 1552 i 1553 wś Prusków, w par. Marzenin, w części Marcina miała 14 osad, 8½ łanów, młyn o 2 kołach; w części Wawrzyńca 5 osad (Pawiński, Wielkop., II, 242). P. gmina należy do sądu gm. okr. IV w Buczku, st. poczt. Łask, 8280 mr. obszaru i 2389 mk. 4.) **P.**, w XVI w. *Pruskowo major* i *minor*, wś i fol. nad rz. Prosną, pow. kaliski, gm. i par. Pamięcin, odl. od Kalisza 4 w. Wś ma 15 dm., 137 mk.; fol. 1 dm., 24 mk. W potwierdzeniu dóbr i dochodów arcyb. gnieźn. przez Innocentego II w 1136 r., wymienioną jest wś Pruszkow około Kalisza. Według Lib. Ben. Łask. (II, 81) P. major dawało pleban. po mierze owsa i żyta z łanu, zaś w P. minor dawali tylko rybacy po pół grosza kolędy. Według reg. pob. pow. kaliskiego z r. 1579 Pruskowo miało 4 łany, 1 komor., 2 rybaków. Część Katarzyny z Orlia Ciswickiej miała 5 łanów, 4 rybaków (Pawiński, Wielkop., I, 24). *Br. Ch.*

Pruszków 1.) *Prusków*, niem. *Proskau*, zamek, dobra królewskie, miasteczko i okr. leśny, pow. opolski, par. Pruszków, odl. 1½ mili od Opola, wznies. 1552 st. par. npm. Posiadało głośną akademią rolniczą, kościół par. katol., zamek użyty na pomieszczenie akademii. W 1861 r. było 207 dm., 2190 mk. (336 ew., 41 żyd.). Dobra P. należały pierwotnie do rodziny szlacheckiej mającej swą siedzibę w Ziemnicach Małych. W 1563 r. jeden z tego rodu Jerzy wybudował w P. zamek i odtąd poczęli się właściciele dóbr pisać von Proskau. Dobra te składały Biała (miasto i hrabstwo), wsi: Chrzelice, Kujawy i Komprachcice. Spalony przez Szwedów w 1644 r. zamek, został odbudowany w dzisiejszej postaci 1677 r. W 1696 r. ówczesny dziedzic Jerzy Krzysztof ustanowił z dóbr tych fideikomis, który przechodził w ustanowionej przez niego kolei z rąk do rąk, aż ostatni sukcesor sprzedał dobra w 1783 r. za 133,333 dukat. królowi Fryderykowi W. Razem z dobrami sprzedano też fabrykę fajansu, istniejącą w nich, za 6202 dukatów. Zakład ten istniał do 1850 r. Królewską domenę wydzierżawiono w 1847 r. utworzonej tu królewskiej akademii rolniczej. Zamek użyto na pomieszczenie zakładu, który sciągał przez długi czas znaczną liczbę młodzieży polskiej zarówno z księstwa poznańskiego jak i królestwa polskiego i dalszych prowincyi. Od 1869 r. istnieje tu stacya rolnicza doświadczalna, od 1874 stacya botaniczna. Obszar wydzierżawiony akademii wynosił 4087 mr., w tem było (1861 r.) 3175 mr. roli, 407 mr. łąk, 230 mr. wód. Dzielił się na dwa zarządy: Pruszków i Ziemnice. Gleba zawiera cały szereg odmian i stopni, począwszy od drobnego piasku aż do zbitej czarnej gliny. Część obszaru (780 mr.) leżąca w dolinie Odry ma glinę z humusem mieszaną, na spodzie przepuszczalnym. Na folwarkach hodowla owiec (2585 w 1861 r.). Z zakładów przemysłowych były: gorzelnia, browar i cegielnia. Miasteczko P. z wioską tegoż nazwiska, kol. Neustadt i Neuwelt, os. Obora, Starą Kuźnicą i pasiekami: Kaletta, Pfarrwidmuth, Bartsch, zawdzięcza swój rozwój głównie przyległej akademii. W 1861 r. była tu fabryka narzędzi rolniczych, 3 młyny wodne, 34 mieszczan, 21 ogrodz., 100 komorn. Do osady należało 1896 mr., w tem 1509 mr. roli, 300 mr. łąk. Targi tygodniowe i 4 jarmarki rocznie. Kościół katolicki, zbudowany 1580 r., pierwotnie filialny do Ziemnic, następnie parafialny z filiami: Ziemnice i Ligota-Pruszkowska. Szkoła katolicka miała 3 nauczycieli i 373 uczniów; szkoła ewang. istniejąca od 1809 r., miała 70 uczniów. Zarząd domen królewskich miał tu swój urząd. Pruszkowski okrąg lasów królewskich (Forstrevier) ciągnął się wzdłuż lew. brzegu Odry, obejmował 20,726 mr. i dzielił się na 6 straży leśnych: Wilhelmsberg, Przysiec, Hellersfleiss w części nad Odrą, zaś Polska Nowa Wieś, Jaśkowice i Ligota w części dalszej płn.-zachodniej. Drzewostan składają świerki, sosny i dęby. Par. P., dek. t. n. 1869 r. miała 3110 kat., 360 ew., 46 izr. Dek. P., dyec. wrocławskiej, miał tegoż roku 16,565 kat., 451 ew. i 59 izr. w 6 parafiach: Chrościna, Chrzumczyce, Komprachcice, P., Ziemnice Wielkie i Żelazna. 2.) **P.**, niem. *Pruskau*, wś i fol., pow. olesiński, par. Zembowice, odl. 1½ w. od Olesina, obszar dworski należy do dóbr Zembowice; wieś ma 29 dm., 217 mk. (2 ew.). *Br. Ch.*

Pruszkowo, wś i fol. nad rz. Działdówką, pow. płoński, gm. Kuchary, par. Królewo, odl. 9 w. od Płońska, ma 17 dm., 53 mk. W 1881 r. fol. P. i Pruszkówko rozl. mr. 536: gr. or. i ogr. mr. 449, łąk mr. 28, past. mr. 4, zarośli mr. 2, nieuż. mr. 13; bud. z drzewa 12; płodozmian 7-polowy. Wś P. os. 27, z gr. mr. 249.

Pruszkowo, dobra, pow. horodecki, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. Długopole (Dołgopole), w 1863 r. 27 dusz rewiz.

Pruszkowo, ob. *Proszkowo*, w pow. kościańskim.

Pruszno, fol. i dwie os., pow. turecki, gm. Lubola, par. Brodnia, odl. od Turka 36 w., ma 4 dm., 26 mk.

Pruszów, ob. *Prusów*.

Pruszyn, w XVI w. *Prussin*, *Prusehim*, wś i fol. nad rz. Liwiec, pow. siedlecki, gm. Stara Wieś, par. Pruszyn, odl. 9 w. od Siedlec,

posiada kościół par. mur., szkołę począt., dom przytułku dla ubogich (fundusz ?), 43 dm., 316 mk., młyn wodny. W 1827 r. 28 dm., 252 mk. Jestto jedna z dawniejszych osad w tych stronach. Należała w XVI w. do pow. łukowskiego. Kościół paraf. został podobno założony w 1430 r. Obecny murowany pochodzi z 1832 r. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1531 we wsi kość. P. Jan miał 1 łan, pleban $^1/_4$ łanu, Stanisław 2 łany i młyn. W r. 1552 Hieronim Prusiński miał 15 osadn., Piotr Danielewicz 2 osadn., 1 rolę pustą, Feliks 2 osadn. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1580 p. Jaroszowa Pruszińska płaciła poboru z P. i Zawad od 7 wł. osiadłych fl. 7, od koła młyń. gr. 12, p. Maciej Prusziński od zagrody bez roli z Zawad gr. 4, suma fl. 7 gr. 16 (Pawiński, Małop., 380, 386, 401, 428). Dobra P. w 1884 r. rozl. mr. 2588: gr. or. i ogr. mr. 756, łąk mr. 141, lasu mr. 1651, nieuż. mr. 40; bud. mur. 1, z drzewa 22; las nieurządzony. Wś P. os. 31, z gr. mr. 419; wś Błogoszcz os. 2, z gr. mr. 1. P. par., dek. siedlecki, ma 1407 dusz. *Br. Ch.*

Pruszyn, obręb leśno-bagnisty w pow. rzeczyckim, gm. Maładusz, po prawej stronie gościńca ze wsi Horoszków do Dombrowicy. Tu się znajdują smolarnie. *A. Jel.*

Pruszyna, część Rodatycz, pow. gródecki.

Pruszynek, pow. nieszawski, gm. i par. Straszewo. Niepodana w spisie urzęd. miejscowości gub. warszawskiej.

Pruszyńskie, wś, pow. rossieński, par. kielmeńska.

Pruszyszki, wś, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Płutyszki, odl. od Maryampola 22 w., ma 2 dm., 19 mk. W 1827 r. 1 dm., 14 mk., par. Preny.

Prut 1.) staroż. *Pyretus*, rzeka, lewy dopływ Dunaju, bierze początek w Karpatach wschodnich, w dziale czarnohorskim. Grzbiet Czarnohory ciągnie się od szczytu Kukula (1542 mt.) wprost na płd. po Howerlę (2058 mt.) a ztąd wygina się ku płd.-wschod. przez szczyty Dancerza (1822 mt.), Turkuła (1935 mt.) i Szpyci (1866 mt.). Na płn.-wschod. pochyłości ściany górskiej od Howerli do Turkuła leżą źródłowiska, których wody zbierają się w dwa ramiona, jedno wychodzi z pod Howerli ku wschodowi, drugie z pod Turkuła ku północy. Oba ramiona łączą się u płn. podnóża Maryszewskiej Małej (1451 mt.). Odtąd podąża Prut górskim wąwozem w krętym biegu ku północy, tocząc wody łożyskiem kamienistem i skalistem, zabierając liczne wody górskie z obu stron, jak z lew. brzegu: Forczynkę al. Foreszczynkę, Hawryłeć Wielki i Mały, a z prawego: Kostryczyk i Ardziałużę. Przy ujściu ostatniego potoku leży polana t. n., stanowiąca miejsce wypoczynku owczarzów, jako też jadących wzdłuż koryta drogą, która ze wsi Woroczty prowadzi gęstymi lasami i manowcami na Czarnohorę i inne szczyty Karpat, a którą bez przewodnika trudno przebyć. Na tej romantycznej polanie występuje bogata i ciekawa roślinność. Nazwa tej okolicy rumuńska ma oznaczać długą dolinę. Od polany Ardziałuży wygina się P. na płn.-zach. aż po Worochtę i zabiera na tej przestrzeni z praw. brzegu Worochcel i Wojtuł, a z lew. brzegu Świnny pot. i Paradczyn. Poniżej Worochty płynie znów na północ wąwozem zwężonym, nad którym od zachodu wznosi się Magóra (1270 mt.), a od wsch. Ryza (1292 mt.), a przyjąwszy z praw. brzegu pot. Pihy z dopływem Hordie, wydostaje się na równinkę cokolwiek szerszą, na której legły zabudowania Tatarowa, wioski należącej do gm. Mikuliczyna; od lew. brzegu wpada silny dopływ Prutec zwany, z dopływami Prutczykiem, Hnylicą i Jabłonicą. Odtąd podąża przeważnie na północ, wijąc się śród doliny jużto się rozszerzającej, jużto zwężającej, aż wreszcie pod Mikuliczynem rozpływa się w szerokiem łożysku, zabrawszy z praw. brzegu znaczne ramię wodne, Pruteć mikuliczyński al. wschodni. Tym, którzy przybyli od północy do Mikuliczyna po raz pierwszy, okazują się wyniosłości karpackie, zasłonięte przedtem wyniosłymi brzegami Prutu. Na płd.-wschod. półkolu tej kotliny wysuwają się lesiste kopce gór jedne po drugich; na płn.-wschód zaś wyzierają z osłony iglastych borów ostrokończyste grzbiety Gorganów. Poniżej Mikuliczyna dolina zwęża się znacznie, rzeka płynie miejscami ciasnem korytem, miejscami zaś wstępuje w rozwarte kotliny. Wszędzie dopływy Prutu tworzą tu wyłomy o stromych ścianach. Po za osadą Jamną rzeka zbliża się powoli ku Dorze, którą poprzedza wspaniały wodopad Prutu. Najdogodniej go oglądać z prawego brzegu, gdyż lewy brzeg lesisty wznosi się stromo nad korytem rzeki. Po głazach ogromnych, rozniesionych w korycie i przy brzegach, można się dostać podczas zwykłego wodostanu do groty wyżłobionej w ścianie skał lewego brzegu, zkąd wodospad przedstawia się z dołu we mgle pyłu wodnego. Środkiem toczą się z szumem spienione wody, cisnące się przez skalistą bramę wyłomu, spadają na dół z głuchym hukiem w postaci śnieżystych obłoków i rozbryzgując o głazy, rozpływają się następnie modrawozielonemi falami. Z hukiem wodospadu miesza się szum ujścia pobliskiego potoku Żonki, której pęd wartki uderza o kamienisty brzeg lewy Prutu. Minąwszy ujście Czernohorczyka pod Jaremczem, dosięga P. wsi Dory, leżącej w górskiem i lesistem otoczeniu. Wzniesienia tu występują rozmaicie, bliższe w postaci stoż-

ków zaokrąglonych, dalsze w głębi jeżą się ostrymi grzbietami. Od Dory poczywszy, aż po bliski Delatyn P. oswobadza się zwolna z ciasnych ścian skalnych i występuje na szersze równiny. Rozdzielając się odtąd na liczne ramiona, między któremi legły mniejsze lub większe kamieńce, pod Delatynem zwraca się na płn.-wschód, opierając się praw. brzegiem o podnóża gór, ostatnich wysłanników Karpat. Przepływa osady: Dobrotów, Łanczyn, Sadzawkę, a od Iwanowiec, wyginając się ku płd.-wschodowi, mija Tłomaczyk, Kniażdwór, Szeparowce, Diatkowce, Kujdańce a wreszcie podpływa pod Kołomyję. Tu dolina P. wraz z jego łożyskiem wysłanym naniesionymi głazami górskimi, staje się coraz szerszą. Na praw. brzegu P. wpadają do niego pod Kołomyją dwa górskie potoki: Pistynka i Żuczka. Od Diatkowiec do Kołomyi zregulowano łożysko P., który odtąd przybiera stale kierunek płd.-wschodni, podążając kilku ramionami do Zabłotowa, Sniatyna, poniżej którego przyjąwszy od lew. brzegu pot. Turecki, tworzy granicę między Galicyą a Bukowiną, aż po ujście Czeremoszu. Odtąd przerzyna obszar Bukowiny w płd.-wschodnim kierunku, mija Czerniowce, a od osady Lehuczen, części wsi Bojanu, aż po Nowosielicę tworzy granicę między Bukowiną a Mołdawią. Pod Nowosielicą opuszcza P. granicę Bukowiny i podąża granicą Mołdawii i Besarabii, z początku na wschód, potem płd.-wschód, a wreszcie mołdawskiemi równinami i stepami w kierunku południ. biegiem powolnym do Dunaju, do którego uchodzi niedaleko Reni, na wschód od Gałaczu. Od mołdawskiego miasta Stefaneszy bieg jego staje się wolnym; żeglownym jest P. dopiero od Skulien, naprzeciwko Jass. Pod miastem Husz opływa P. znaczny półwysep, na którym Turcy osaczyli Piotra W. i 23 lipca 1711 r. zniewolili do zawarcia pokoju. Od pokoju w Bukareszcie (1812) tworzył P. granicę między Turcyą a Rossyą; od pokoju paryskiego r. 1856 tylko do osady Katanory, podczas gdy odtąd aż do ujścia przyznano Rumunii także lewy brzeg. Wreszcie kongres berliński 13 lipca 1878 r. zrobił znowu P. aż do ujścia granicą między Rumunią a Rossyą. Górny bieg P. kończy się pod Delatynem, średni w okolicy Jass, a dolny sięga Dunaju pod Reni. Na pierwszy bieg przypada 65 klm., na drugi 345 klm., na trzeci 282 klm., razem cały bieg jego wynosi 632 klm. czyli 85 mil geogr. Na Galicyą przypada 150 klm., na Bukowinę 75 klm. a na resztę krajów 407 klm. Na górnej przestrzeni ciągnie się dolina rzeki śród gór poprzecznym wyłomem po Delatyn. Od Delatyna do Kołomyi płynie u podnóża gór szeroką doliną; odchodzisko jej leży po lewym brzegu, po prawym zaś są dosyć nagłe zabrzeża. Na wielkie równiny wołoskie występuje w okolicy Lipczan, aż do Jass przypomina łoże jego rzekę górską; dalej idzie już równym stepem aż do ujścia. Przy ujściu rozlewa się szeroko. Spławy chodzą do Mikuliczyna na Prucie, a nawet i wyżej; mógłby być użytym do spławu nawet od źródeł, tak silne są wody jego, tylko że na górnej jego przestrzeni przepływa okolice niezamieszkane, a wielkie bogactwo lasów na porzeczach jego nie zmusiło jeszcze mieszkańców do posunięcia spławności P. ku wierzchowinie. Żeglowny mógłby być P. dla pomniejszych statków już od Czerniowiec, dla większych zaś statków od Skulien. Co do dopływów zabiera P. na praw. brzegu mnóstwo górskich nagłych potoków, które kończą się właściwie z ujściem Czeremoszu; odtąd poczynają się krótkie podgórskie strugi. Kiedy się ku południowi wykręca, wpadają doń krótkie stepowe rzeki. Od lewego brzegu zabiera P. również po Delatyn wody górskich potoków; kędy się ku wschodowi wykręca, płyną ku niemu małe strugi, które na grzbiecie bukowińskiego międzyrzecza nastają. Mają one już charakter rzek stepowych, a to tem więcej, czem dalej się posuniemy za biegiem Prutu na wschód i południe. Dopływy galicyjskie i bukowińskie są: z lewego brzegu: Forczynka al. Foreszczynka, Hawryłeć Mały i Wielki, Świnny, Paradczyn, Pruteć Zachodni, Żeniec, Poławicza, Jaworneński pot., Żonka, Czernohorczyk, Kamionka, Przemyska, Lubizna, Łojowiec, Krasna ze Słobożnicą, Tłómaczyk, Moczychwost, Kołomejka, Rydyłówka, Kołomyjski pot. z Kozaczowem, Olchowiec, Rudka, Turka, Czerniawa, Orelec, Korbasinka, Bełełuja, Potoczek, Turecki pot., Sowica, Szubraniec z Zadobrówką, Huków i Rokitna. Praw. brzegu: Kostryczyk, Ardziałuża, Worochcel, Wojtuł, Pihy, Pruteć Wschodni, Nerezny, Kisny, Bujarski, Pithirski, Jasinoweć, Osława, Kobylica, Szybieńka, Łuczka, Pistynka, Hruszów, Berezówka, Cuculin, Horoczna, Dubowiec, Rybnica, Czeremosz, Bruśnica, Hlinica, Rewnia, Berenówka, Dereluj i Łukawicki pot. Czas żeglugi trwa dosyć krótko, bo wody przybywają wprawdzie nagle, ale i opadają dość szybko, gdy P. bez zawad miejscowych płynie; spław idzie na każdej wodzie, bo powyżej Delatyna jest spadek wód nagły, więc z łatwością uprowadza tratwy, a poniżej ujścia Czeremosza jest łoże Prutu już dostatecznie wodą opatrzone. W ogólności upływają spławy dziennie 8 do 10 mil. Z Delatyna mogą na Dunaju stanąć spławy w przeciągu 10—11 dni w czasie pogody. Pod wodę nie chodzą na P. statki. Spław na P. składa się z 8—10 pni okrągłego drzewa na 6—8 mt. długości; takie dwa spławy wiążą razem wiciami i spuszczają je jeden za

drugim zazwyczaj, a nie obok siebie, jak to bywa na innych rzekach. Poniżej Czerniowiec używają małych czajek, a na dolnej przestrzeni chodzą płaskie gabary, niekiedy żaglami opatrzone. Żegludze na P. stają na zawadzie wielkie łomy kamieni i pnie drzew, które nieraz powódź z gór sprowadza i w łożu jego składa. Około Dory sterczą progi kamienne; a tam, kędy ku równinom się przebiera, znajdują się częste kępy i mielizny. Wprawdzie tamy bite na zastrzał po brzegach jego, mianowicie koło Delatyna, Łanczyna, Kniażdwora, Załucza i Czerniowiec, wzmocniły siłę spławną rzeki, ale nie usunęły jeszcze zawad, do których należą młyny—pływaki, po brzegach jego, na przestrzeni średniego biegu. Na górnej przestrzeni P. jest okolica mało zamieszkała. Górale zajmują się głównie chowem owiec i bydła, tudzież spławem drzewa i żyją zbożem, a mianowicie kukurydzą zakupioną w równinach. Poniżej Delatyna wdzięczna gleba na porzeczach P. opłaca hojnie pracę rolnika. Od źródeł po ujście rzeki Rokitny do pogranicza państwa bukowińskiego leży po obudwu brzegach rzeki 72 wsi, 3 miasteczek, 3 miast. Mianowicie w Galicyi: Worochta, Tatarów, Mikuliczyn, Jamna, Dora, Delatyn, Zarzecze, Dobrotów, Łanczyn, Sadzawka, Iwanowce, Tłumaczyk, Kniażdwór, Szeparowce, Diatkowce, Kujdańce, Sopów, Werbiąż Niżny i Wyżny, Kołomyja, Oskrzesińce, Korolówka, Kornica, Pererów, Trościanka, Matyjowce, Załucze, Zamulińce, Siemiakowce, Debesławce, Borszczów, Chlebiczyn Polny, Trójca, Demycze, Ilińce, Zabłotów, Tułuków, Oleszków, Lubkowce, Wołczkowce, Orelec, Widynów, Tuława, Karłów, Uście, Cudyłów, Śniatyn, Kułaczyn, Zawale. Na Bukowinie zaś następujące osady: Orszowce, Niepołokowce, Redykowce, Zopeny, Barbowce, Zielona, Rewakowce, Berhomet, Dubowce, Hlinica, Łuk, Rewna, Łużany, Mamajowce Stare, Mamajowce Nowe, Strylecki Kut, Biała, Lenkowce kameralne i prywatne, Czerniowce, Zuczka, Buda, Mahała, Kołul-Ostrzyca, Ostrzyca, Czahor, Zuryn, Lehuczeny, Gugulina i Nowosielica. W Galicyi przepływa powiaty: nadworniański, kołomyjski i śniatyński; na Bukowinie: kocmański, starożyniecki i czerniowiecki. Przedmiotem spławu jest drzewo tarte i okrągłe, które częścią żupy solne zaopatruje, częścią po drodze pozostaje w miastach na Pokuciu i na Bukowinie, gdzie jest okolica żyzna lecz bezleśna, a częścią do Multan się spławia. Jak w dolinie dniestrzańskiej broi Strwiąż i Stryj, tak uderza Czeremosz potężnemi swemi wodami na dolinę P., w skutek czego przybiera on kierunek Czeremoszu. Zetknięcie się P. z Czeremoszem pod kątem prostym sprawia, że dolina ich w tem miejscu aż po ujście Rybnicy podmaka na przestrzeni prawie dwóch mil. Górny bieg P. przedstawia krainę pstrąga, a średni krainę brzany i głowacicy. Spadek wód wskazują liczby: 1750 mt. (źródło połud.), 925 mt. (ujście Forczanki), 690 mt. (ujście Prutecia pod Tatarowem), 519 mt. (ujście Żonki), 443 mt. (ujście Przemyski), 424 mt. (ujście Łojowca), 285 mt. (most pod Kołomyją), 230 mt. (pod Zabłotowem), 197 mt. (most kolei czerniow.), 179 mt. (ujście Hlinicy), 144 mt. (ujście Rokitny). *Br. G.*

Prut, potok górski, wytryska w obr. gm. Mołdawicy Ruskiej. w pow. kimpoluńskim, ze źródeł leśnych i płynie na płd. wśród łąk i ubiegłszy 3 klm. zlewa swe wody do Demakuszy z lew. brzegu. *Br. G.*

Prut al. *Mogilnica*, prawy dopływ Obry, powstaje na łąkach Podlesiska, fol. należącego do Zgierzynki, o 3 klm. na południe od Pniew, w pow. bukowskim, na pograniczu szamotulskiego, płynie od północy ku południowi na Brody, Marszewo, Wymysłowo, Trzciankę, Chrystyanowo, Niegolewo, Opalenicę, Woźniki, Drużyn, Kotowo, Karczewo, Jaskółki, Konojad, Wilanowo, Małe Łęki i Sepno, gdzie (o 7 klm. na północo-zachód od Kościana) uchodzi do kanału obrzańskiego. Wijąc się wśród łąk, nizin i lasów przez cały pow. bukowski, wchodzi między Cykowem a Granówkiem do kościańskiego, gdzie płynie około 9 klm. Cała długość wynosi 42 klm. w linii powietrznej. Głównym przypływem jest rzeczka, również Prutem i Mogilnicą zwana, która także powstaje pod Pniewami, płynie od zachodu ku wschodowi na Chełmno i holendry Chełmińskie, gdzie skręca ku północy i ubiegłszy 20 klm. łączy się pod Dakowami Mokremi z właściwą Mogilnicą, która dobiegając granicy pow. kościańskiego, między Kotowem a Jaskółkami, zasila się zachodnim odpływem jeziora Strykowskiego. Ob. *Mogilnica*. *E. Cal.*

Pruteć, nazwa dwu dopływów Prutu. 1) *P. Zachodni*, wypływa w obr. gm. Jabłonicy, pow. nadworniańskim, dwiema strugami, Prutczykiem i Hnilicą. Prutczyk nadpływa od wschodu, a Hnilica od płn. zachodu i łączą się pod tak zwaną Babiną Jamą. Odtąd płynie P. na wschód leśnym jarem i zasila się od lew. brzegu Bogdanem, a od prawego Jabłonicą i pod Tatarowem wpada do Prutu z lew. brzegu. Długość biegu 18 klm. 2) *P. Wschodni*, wypływa w obrębie Mikuliczyna, pow. nadworniański, z pod szczytu Hordie (1478 mt.); płynie na płn. leśnemi debrami, w łożu kamienistem i pod Mikuliczynem wpada do Prutu z praw. brzegu. Długość biegu 20 klm. Przyjmuje z praw. brzegu: Lewuszczyk, Rokietę, Foreszczynkę, a z lewego: Szekelowski, Hyczkę, Kopczyn, Stawny. W obu P. żyje pstrąg.

Prutec, młyn koło Jabłonicy, w pow. nadwórniańskim.

Prutinek, osada w Jamnej, pow. nadwórniańskim.

Prutucz, góra lesista w gm. Matków, na obszarze przys. Iwaszkowiec, pow. turczański, na praw. brzegu Stryja, między Kudawcem a Krowsienianką, dopływami Stryja. Wznies. 1000 mt. *Br. G.*

Prutylce, przys. wsi Daćki, w pow. kaniowskim, wchodziły niegdyś w skład ststwa korsuńskiego, podług lustracyi z 1763 r. jako oddzielna wieś

Pruzinowce, wś, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Kamionka, o 44 w. od Grodna.

Prużana al. *Prużany*, mto powiatowe gub. grodzieńskiej, po obu brzegach rz. Muchawca, powstającej ze zlewu dwu rzeczułek: Muchy i Wica, łączących się przy samem mieście (z zachodniej strony), i dzielącej mto na dwie nierówne części, z których większa leży po prawym brzegu Muchawca. Lewy brzeg rzeki jest nieco wyższy i leżąca po tej stronie część miasta odznacza się większą malowniczością, ma szerokie, wysadzone drzewami, niezabrukowane jednak dotychczas ulice, błotniste przeto na wiosnę i w jesieni. W części miasta po prawej stronie rzeki (Szkolny dwór) tylko znaczniejsze ulice są brukowane, przeważnie zaś bardzo wąskie, pełne brudu i zgnilizny. P., położona pod 52° 33′ płn. szer. a 42° 07′ wsch. dług., odl. o 189 w. od Grodna a 13 w. od st. dr. żel. moskiewsko-brzeskiej Liniewo (właśc. Linówka), ma 983 dm. (w tej liczbie 64 murowanych) i 7291 mk. (1611 prawosł., 422 katol., 6 ewang., 5252 żydów). W 1817 r. było 245 dm., wszystkie drewniane, i 824 mk. (w tej liczbie 374 żydów). W 1860 r. było 577 dm. i 5665 mk., w tej liczbie 2908 żydów; do miasta należało 1551 dzies. ziemi. W 1878 r. było 7044 mk. (1746 prawosł., 543 katol., 4750 żydów i 5 machometan). W mieście znajdują się dwie cerkwie paraf. murow. (soborna św. Aleksandra Newskiego i Narodzenia Jezusa Chryst.), cerkiew filialna drewniana i kaplica na cmentarzu grzebalnym drewniana, dalej kościół katol. murowany p. w. św. Zygmunta i Wacława, wzniesiony (na miejsce dawnego z 1522 r.) w 1881 r. a konsekrowany w 1884 r. przez ks. Karola Hryniewieckiego, biskupa wileńskiego, kapl. kat. cmentarna murowana; 9 domów modl. żydowskich, st. pocztowa, zwykłe urzędy powiatowe, zjazd sędziów pokoju, szkoła powiat. dwuklasowa, szkółka elementarna jednoklasowa, szkółka prywatna, szpital miejski, szpital żydowski (kahalny). Instytucyi publicznych i dobroczynnych niema wcale w P. Kilka razy do roku odbywa się teatr amatorski na rzecz biednych. Przed kilkunastu laty żydzi rozpoczęli budowę synagogi, lecz dla braku funduszów takowej zaprzestali. W 1877 r. mieszkańcy mieli 250 koni, 785 sztuk bydła rogatego, 480 owiec zwyczajnych, 643 świń i 74 kóz. Pod względem fabrycznym znajduje się tu: fabryka tytuniu (machorki), zatrudn. 7 ludzi i produkująca za 12,600 rs.; dwa browary z produkcyą za 19,340 rs.; dwie fabryki zapałek z produkcyą za 1997 rs.; trzy fabryki świec łojowych z produkcyą za 1175 rs., oraz świeżo (w 1887 r.) założony młyn parowy na większą skalę, dotychczas jeszcze nie czynny. W P. jest 476 rzemieślników, po większej części garncarzy, zamieszkałych na przedmieściu zwanem Górka, i słynących na cały powiat; znajduje się tu 99 sklepów, z tych 54 murowanych. Targi odbywają się co tydzień, większe jarmarki zaś cztery razy do roku: na drugi dzień Zielonych Świątek, w piątek dziesiątego tygodnia po Wielkanocy, 6 (18) sierpnia i 14 (26) października. Główne przedmioty handlu: bydło i narzędzia rolnicze. P. połączony jest linią telegraficzną z Brześciem przez Kobryń i bezpośrednio z Wołkowyskiem. W dziejach występuje P. w drugiej połowie XV w., gdy kn. Iwan Semenowicz Kobryński usiłował założyć tu miasto. Pierwotnie miał stać tu dwór należący do ks. Kobryńskich, nazwany Dobuczyn, który został nazwany P., według podania Prosianą, od prosa, które znakomicie się tu rodzi. Z uwagi jednak, że o 5 w. od dzisiejszej P. jest duża wieś, do dziś dnia Dobuczynem nazwana, podanie to zdaje się być wątpliwem. Podług innego podania osada ta założoną została przez wychodźców pruskich, który uchodząc przed prześladowaniem Krzyżaków, schronili się do dzielnicy ks. Kobryńskich, osiedlili w lesistych okolicach wsi Dobuczyna i nadali nowej osadzie miano Prussany al. Prussiany. W 1473 r. kn. Iwan Semenowicz Kobryński z żoną swą Fedorą, córką Iwana Rohatyńskiego, fundował w P. cerkiew na cześć Narodzenia Bożego. Akt fundacyi tej, wydany w Kobryniu d. 9 października 1473 r. i ogłoszony przez Balińskiego (ob. Starożytna Polska, t. III, 765), ma się znajdować w metryce litewskiej oraz w spółczesnym odpisie w książce cerkiewnej zawierającej ewangelie. Dokument ten, jak to słusznie zauważył Baliński, zdaje się być podrobionym, wszakże widocznie osnowa jest wzięta z autentyku, który protopop przedstawiając królowej Annie do potwierdzenia, mógł cokolwiek zmienić. Jednym z dowodów podrobienia jest, że kn. Iwan Kobryński nazwany jest tu dzierżawcą całej ziemi żmujdzkiej, podczas gdy wiadomo, że starostą generalnym żmujdzkim od 1450 do 1485 r. był Jan Kieżgajłowicz. Po wygaśnięciu na kn. Iwanie w linii męskiej rodu kn. Kobryńskich, dobra ko-

bryńskie wróciły do króla, który pozostawiając księżnę Fedorę w posiadaniu takowych, wydał ją 1492 r. za Juria Pacewicza; następnie Kobryńszczyzna pozostaje w posiadaniu Wacława Kostewicza, męża Anny, siostry ostatniego kn. Kobryńskiego, który po śmierci swej żony († 1513 r.), otrzymał Kobryń w dzierżawę, był pierwszym jego starostą, i sumę dzierżawną 1000 kóp przy objęciu sstwa uiścił. Na przypadek śmierci Kostewicza przywilej na Kobryń otrzymała królowa Bona, która weszła w faktyczne posiadanie w 1533 r. Kostewicz fundował w P. w 1522 r. kościół katol. p. w. św. Zygmunta i Wacława, który królowa Bona w 1534 r. odnowiła i nowym funduszem wzbogaciła, zamieniając osadę w miasteczko. Następnie dobra te otrzymała w oprawie wdowiej królowa Anna Jagiellonka, która w 1588 r. wyzwoliła miasto z pod prawa ziemskiego, obdarzając je magdeburskiem, przyczem nadała P. pieczęć czyli herb błękitnego węża, wijącego się i trzymającego w pysku dziecię do połowy widzialne, w srebrnem polu. Herb ten, będący herbem Sforzów, dotychczas pozostał. Zygmunt III potwierdzając 6 maja 1589 r. przywilej ten swojej ciotki, dozwolił miastu mieć własne kramy, inaczej kletkami zwane, woskobojnię i wagę, tudzież miarę zboża i miodu praśnego; oddał na dochód miasta pobór pod nazwami: poduszne, pomierne, stołpowe i łopatkowe; za wolne szynkowanie miodu i piwa naznaczył kapszczyzny z każdego szynku po 60 gr. rocznie, od wina zaś i gorzałki arendy z całego miasta 100 zł., które to pieniądze wójt winien na św. Marcin oddawać do rąk ststy albo ekonoma kobryńskiego. Oprócz targów w piątek naznaczone zostały jarmarki na drugi dzień po św. Trójcy i na dzień Przemienienia Pańskiego lub na Podwyższenie św. Krzyża. W leżącem o 1 w. od miasta przedmieściu Górka, założoną została w 1570 r. cerkiew, którą w 1689 r. odnowił Bułharyn. Ekonomia prużańska składała się z 66 wsi i zarządzaną była przez gubernatora. Po ostatnim rozbiorze Rzpltej cesarzowa Katarzyna dobra te darowała generałowi Rumiancowowi; wkrótce rozprzedane przez niego Trębickiemu, Szwykowskiemu, Bułharynowi, Włodkowi i in., w posiadaniu potomków których do dziś dnia po większej części pozostają. W 1812 r. stał tu generał francuzki Reynier z 7-m korpusem piechoty. Par. kat., dek. prużańskiego, 2119 dusz. Kaplica a dawniej filia w Dołhem. Par. prawosł. św. Aleksandra Newskiego ma 3318 wiernych, Narodzenia zaś Bożego 2841 dusz. Opis P. podały Kłosy, t. XI, Nr. 276. *Prużański powiat*, położony w środku gub. grodzieńskiej, ograniczony jest powiatami: kobryńskim, słonimskim, wołkowyskim i brzeskim. Położenie ma stosunkowo wzniesione lecz równe. W północnej części powiatu znajduje się błotniste płaskowzgórze, z którego biorą początek rzeki: Muchawiec, wpadający do Bugu i idący z nim do Bałtyku, oraz Jasiołda, zalewająca błota pińskie i zdążająca do morza Czarnego. Ten dział wodny może być uważany za płn.-zachodnią granicę Polesia. Zachodnią część powiatu zajmuje puszcza Białowiezka, w której dotychczas znajdują się jedyne w Europie żubry. Liczba ich jednak zmniejsza się ciągle, zwłaszcza ostatnimi czasy, z powodu powstania tu nowych wsi i osad, mieszkańcy których wyrabiając nowe pola i kosząc łąki, pozbawiają żubrów żywności, i niszcząc pokryjomu, liczbę ich uszczuplają, tak że ostateczne zniknięcie żubrów jest już teraz tylko kwestyą czasu. Gleba powiatu po części czarnoziemna, w części gliniasta, w ogóle urodzajna. Ogólna przestrzeń powiatu zajmuje 3465 w. kw. al. 360,938 dzies., w tej liczbie 106,653 dz. rządowej. Lasów w powiecie znajduje się 123,223 dz. (32,492 dz. prywatn. i 90,731 rząd.), t. j. 34·2 % ogólnej przestrzeni. Podług dawniejszych pomiarów było w powiecie 350,162 dz., w tej liczbie 4,335 pod sadybami, 115,970 gr. orn., 48,074 łąk, 28,623 pastw., 150,452 lasów i 2696 nieużytków. W 1860 r. było w powiecie: 6550 koni, 24 986 sztuk bydła rogatego, 23,090 owiec zwyczajnych, 20,305 rasy poprawnej, 21,650 świń i 249 kóz, w ogóle 96,860 sztuk. W 1877 r. liczba bydła wzrosła do 161,344 sztuk, mianowicie: 16,001 koni, 46,022 bydła rogatego, 49,541 owiec zwyczajnych, 13,732 rasy poprawnej, 35,645 świń, 401 kóz i 2 osły. W 1878 r. było w powiecie 96,865 mk., t. j. 28 na 1 w. kw. Podług stanu było (oprócz mta P.), 755 szlachty rodowej, 40 szlachty osobistej, 222 stanu duchownego, 9920 mieszczan, 24,635 włościan skarbowych, 315 kolonistów, 50,428 włościan uwłaszczonych, 102 cudzoziemców; resztę stanowią wojskowi i żołnierze urlopowani. Pod względom wyznaniowym było w powiecie: 67,735 prawosł., 12,320 katol., 397 ewang. i 9369 żyd. Pod względem narodowości w 1860 r. było 30,000 Rusinów prawosł, 307 Wielkoross. prawosł., 22,103 Litwinów praw., 6447 Polaków katol., 5,507 Litwinów katol. i 6013 żydów. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo. Pod względem fabrycznym, podług danych za 1877 rok, znajdowało się w powiecie: 10 gorzelni produkujących za 131,415 rs. i zatrudniających 65 ludzi; 4 browary z prod. 26,500 rs., dających zatrudnienie 17 ludziom; 1 młyn parowy, produkujący za 1400 rs. i zatrud. 5 ludzi; 4 fabryki terpentyny, produk. za 4810 rs. i zatrudn. 17 ludzi; 4 fabr. kleju, produk. za 855 rs. i zatrud. 4 ludzi; 6 cegielni, prod. za 4000 rs. i zatrud. 24 ludzi; 1 fabr. serów, produk.

za 14,000 rs. i zatrud. 3 ludzi; 1 fabr. sztyftów do butów, produk. za 12,000 rs. i zatrud. 4 ludzi. Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na 5 okręgów policyjnych (stanów): Sielec, Bereza Kartuska (Kartuz-Bereza), Prużana, Szereszewo i Narewka; 22 gmin: sielecką, noskowską, rudnicką, kotrańską (w 1 okr. pol.), bereską, malecką (Malecz), rewiatycką, czerniakowską, maciejowską (w 2 okr. pol.), nikytyńską (z zarządem w Prużanie), dobuczyńską, michałowską, linowską, bajkowską, wielkosielską (w 3 okr. pol.), szereszewską, horodeczniańską, starunowską, murawiewską, suchopolską (w 4 okr. pol.), masiewską i białowiezką (w 5 okr. pol.). Oprócz P. w powiecie znajdują się mka: Bereza, Malecz, Narewka, Sielec i Szereszewo. Pod względem kościelnym powiat dzieli się na 3 dekanaty (błahoczynia) prawosławne: poznański, sielecki i szereszewski, obejmujące 27 parafii (oprócz dwu parafii w P.) i mających w ogóle 14 cerkwi murow., 23 drewn., 1 kapl. murow. i 14 kaplic drewn. Dekanat (błahoczynie) prużański ma 10 parafii i 19,325 dusz. Wszystkie parafie katol. pow. prużańskiego tworzą jeden tylko dekanat t. n., obejmujący dziś 4 tylko parafie: P., Szereszów, Siehniewicze i Kiwatycze (dawniej jeszcze Sielec i Bereza); 19,964 wiernych. Kościołów jest 2 murow. i 2 drew. oraz 2 kaplice murow. Nadto w powiecie znajdują się 2 domy modlitwy protestanckie drewn., 2 synagogi żydowskie murow., 1 szkoła modlitewna murow. i 19 drewn. St. pocztowe znajdują się w P., Szereszewie, Linowie, Berezie i Tewlu (trzy ostatnie są także stacyami drogi żelaznej moskiewsko-brzeskiej). W 1794 r. utworzony był z części pow. prużańskiego powiat berezki, którego jedynym marszałkiem był ks. Franciszek Lubecki. Marszałkami szlachty pow. prużańskiego byli: Felicyan Grabowski h. Dołęga (1798, 1800), Filip Chrzanowski h. Korab (1805, 1807), Wiktor Wisłouch h. Odyniec (1807), Józef Bułharyn h. Dwa Miecze (1812), Kazimierz Moraczewski h. Cholewa (1817, 1825), Walenty Szwykowski h. Ogończyk (1854). *J. Krz.*

Prużanka, rzka w pow. ihumeńskim, mały prawy dopł. Żarnówki, ma kierunek północny przez lesiste moczary i ostępy, o wiorstę za wsią t. n. ma ujście; długość biegu około 4 w. Ob. *Cieklinka*. *A. Jel.*

Prużanka 1.) zaśc. rząd., pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 48 w. od Wilejki, 1 dm., 12 mk. prawosł. 2.) **P.**, wś nad rzką t. n., w półn. stronie pow. ihumeńskiego, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. bieliczańska, ma 10 osad, grunta lekkie, łąk dużo; miejscowość poleska.

Prużańska Juryzdyka, wś, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. michajłowska, o 1 w. od Prużany.

Prużany, dobra, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Dobuczyn, o 6 w. od miasta pow. Prużany.

Prużniszcze, wś, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. czernińska, ma 22 osad; grunta lekkie. *A. Jel.*

Prybeń, część Podkamienia w pow. rohatyńskim.

Prybilina, ob. *Przybylina*

Prybirynow-Jar, uroczysko około mczka Koszewata, w pow. taraszczańskim.

Prybisz, wś, hr. orawskie, pow. dolnokubiński, nad rz. Prybyszem, dopływem Orawy, w okolicy górskiej. W 1880 r. było 89 dm., 434 mk. Słowaków. Par. łac. w Pucowie. We wsi jest kościołek drewniany p. w. św. Katarzyny. Według szem. duch. dyec. spiskiej z r. 1876 było rz.-kat. 457, żyd. 12, nieun. 65, razem 534. Obszar obejmuje 1438 sąż. kw. katastr. Sąd pow. i urz. podatk. w Kubinie dolnym. St. p. w Podzamczu orawskim.

Prybołowickie, jezioro, na południ. krańcu pow. mozyrskiego, w obrębie gm. Tonież, ma około 300 mr. obszaru; na zachodnim brzegu leży wś Prybołowicze. *A. Jel.*

Prybołowicze, wś nad jeziorem t. n., na południ. krańcu pow. mozyrskiego, w 3 okr. pol., gm. Tonież, 33 osad; cerkiewka. *A. Jel.*

Prybor 1.) mała osada, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. Starobin, przy drożynie z mka Pohosta do Dziakowicz w Bobrujskiem. 2.) **P.**, st. poczt., pow. bychowski, pomiędzy st. Sidorowicze (o 19¾ w.) a Obidowicze (o 15¾ w.). 3.) **P.**, wś, pow. homelski, gm. teleszewska, ma 95 dm., 233 mk., z których 1 zajmuje się szewctwem, 1 bednarstwem. Posiada młyn krupczatny, zatrudniający 4 ludzi, wartość produkcyi 4 400 rs., młyn wodny, krupiarnię, folusz. Własność ks. Paskiewicza. 4.) **P.**, ws przy ujściu Wabicza do Druci, pow. mohylewski, gm. Cerkowicze, ma 10 dm. i 71 mk., z których 1 zajmuje się wyprawą skór, 17 powroźnictwem, 7 wyrobem wozów, sań i t. p., 17 kobiet tkactwem. Od P. Druć poczyna być spławną. 5.) **P.**, wś, pow. pow. rohaczewski, gm. Horodec, ma 23 dm. i 147 mk. *J. Krz.*

Pryborki, zaśc., pow. borysowski, w 1 okr. pol. i gm. łosznickiej, ma 3 osady; grunta lekkie, miejscowość małowodna. *A. Jel.*

Prybut (dok.), ob *Strzemocin.*

Prybytki, wś cerkiewna, pow. homelski, gm. Nosowicze, ma 113 dm. i 587 mk., z których 2 zajmuje się krawiectwem, 2 szewctwem, 4 stolarstwem, 4 obróbką materyałów leśnych, 1 kowalstwem.

Prybytkowska Rudnia, wś, pow. homelski, gm. Nosowicze, ma 67 dm., 417 mk., z których 3 zajmuje się stolarstwem, 23 obróbką materyałów leśnych.

Prycanowo, wś i fol., pow. makowski, gm. Perzanowo, par. Rożan, odl. 2 w. od Rożana. Jako wś zaciężna wchodziło P. w skład starostwa a następnie ekonomii Rożan. Podług pomiaru z 1805 r. wś miała 330 mr. magd.; każdy włościanin odbywał do miejscowego folw. 104 dni sprzęż. i 104 piesz. W 1806 r. z powodu wojny włościanie rozpierzchli się, pozostał się jeden tylko gospodarz Antoni Wieja; trzeba więc było sprowadzać nowych osadników i przyjmować warunki przez nich podawane. Gospodarze Szruba i Chmielewski, osiedli w 1817 r., zobowiązali się płacić 80 złp. rocznie i odbywać 8 dni tłuki w żniwa; Sadowski, osiadły 1818, miał odrabiać 104 dni sprzężajnych i 52 pieszych. W 1819 wś urządzono, z półwłoczka oznaczono czynsz na 7 rs. 50 kop., pańszczyznę na 52 ręczn., 39 sprzęż. i 8 dni tłuki w żniwa. Było wtedy 4 gospodarzy półwłóczkowych wysiewających po 5 korcy żyta i 4 jarzyny, 4 komorn., karczma i fol. (karczma i folw. spaliły się 1817 r.), razem 8 męż., 8 kob. i dzieci, 4 męż., 6 kob. młodszych i 5 męz., 3 kob. starszych nad 10 lat, 1 parobek, 7 koni, 10 wołów, 7 krów, 9 jałowic, 15 świń. Gromada nie płaciła dziesięcin; dzieci posyłano do szkoły w Rożanie. W 1827 r. 5 dm. 47 mk. Fol. P. wypuszczony 1851 do 1863 r. w dzierżawę Fryderyk. Prippenbach za 120 rs. 81 kop. rocznie. W pobliżu wsi młyn Ołda nad rz. Gorzkiewką; w 1842 r. wypuszczony przez skarb w wieczystą dzierżawę Nowińskiemu za 86 rs. 74 kop. *Lud. Krz.*

Prycenwałd, 1653 *Preisenwołd*, niem. *Prietzenwalde*, 1354 *Priesenwald*, wś, pow. człuchowski, st. p. Peterswalde, par. kat. Heinrichswalde odl. 1 milę, 5986·8 magd. mr. W 1868 r. 142 bud., 61 dm., 550 mk., 52 kat., 490 ew. Tutejsza szkoła liczyła 1886 r. 104 dzieci i 1 nauczyciela. Dawniej był tu drewniany kościół katol. patronatu rządowego, p. w. Najśw. Maryi Panny. Drewniana dzwonnica stała na cmentarzu. Przed reformacyą stanowił kościół w P. własną parafią. R. 1410 zalicza go Mikołaj, proboszcz i dziekan chojnicki, do swojego dekanatu. Odkąd zaś niemieccy mieszkańcy przyjęli luteranizm, został przyłączony jako filialny w 1617 do Frydlądu, a później do Heinrichswalde. W r. 1653 przybywał tu prob. z Heinrichswalde co drugą niedzielę i odprawiał nabożeństwo; później tylko co trzecią niedzielę miewał po niemiecku kazania. W r. 1695 zobowiązuje go ówczesny oficyał kamiński Michał Jezierski, ażeby przynajmniej kilka razy w roku odprawiał także i mszę św. Na swoje utrzymanie posiadał proboszcz w P. 4 włóki roli; r. 1652 dzierżawił jedną Adam Bar, drugą Grzegorz Jot, trzecią Jan Kop, czwartą zaś Marcin Jot. Każdy płacił po 5 zł. od włóki; nadto dawali po półtora korca owsa, macę lnu, jednę gęś i 2 kury; prócz tego każdy z nich miał obowiązek zawieźć proboszczowi jeden wóz zboża do Gdańska i obrobić 2 morgi roli pod zasiew tak na zimę jako i na lato. Na potrzeby kościoła były zapisane 3 mr. roli i łąka z ogrodem, ad locum dictum Hamervoert. Kiedy kościół przestał istnieć, niewiadomo (ob. Utracone kośc., przez ks. Fankidejskiego, str. 331). P. leży niedaleko rz. Dobrynki, w pobliżu granicy pow. złotowskiego. R. 1354 urządza komtur człuchowski Ludolph Hake sołectwo i wś Prusenwald (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, 14). *Ks. Fr.*

Prycewka al. *Adamówka*, wś, pow. berdyczowski, o 5 w. od Pawłówki (par. prawosł.), ma 594 mk. pł. ob.; kaplica prawosł. drewn. p. w. św. Parascewii, wzniesiona w 1819 r. Włościanie na mocy ugody wykupnej nabyli w 1863 r. 586 dz. za 28531 rs. Należy do klucza pohrebyszczańskiego.

Prychaby, wś, pow. mohylewski, gm. Białynicze, ma 34 dm. i 150 mk., z których 2-ch zajmuje się powroźnictwom, 8 wyrobem naczyń drewnianych, 20 wozów, sań i t. p., 20 bednarstwem a 79 kob. tkactwem.

Prychód, pow. krasnystawski, gm. i par. Łopiennik.

Prychody, grupa domów i papiernia w Wróblaczynie, pow. Rawa Ruska.

Prychow, niem. *Preichau*, 1210 *Prichow*, 1372 *Prychovia*, wś nad Odrą, pow. stynawski, posiada kościół par. kat., szkołę kat. W 1842 r. było 53 dm., 2 fol., 360 mk. (89 ew.), gorzelnia, browar. Wś należała do dóbr biskupa wrocławskiego.

Prycierpa, dwie wsi, pow. ihumeński, nad rz. Berezyną, przy ujściu do niej Kamionki, po obu brzegach tej ostatniej zbudowane, przy gościńcu z mka Świsłoczy do mka Berezyny, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Jakszyce. Jedna z nich ma 10, drnga 12 osad; grunta lekkie, łąki obfite. *A. Jel.*

Pryciuny, fol. szl. nad stawem, pow. wileński, w 4 okr. pol., o 38 w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. katol.

Prycki *Wielkie* i *Małe*, dwie wsie, pow. kijowski, ob. *Prucki*.

Pryczalesnica, wś, pow. rohaczewski, gm. Merkułowicze, ma 45 dm. i 260 mk., z których 2 zajmuje się bednarstwem, 1 kowalstwem.

Pryczka, mały zaśc. na płd.-zachd. krańcu pow. słuckiego, w 2 okr. pol. kleckim, gm. krugowicka, w pobliżu koliny rz. Cny, ma 3 osady; miejscowość całkiem odludna, nizinna.

Pryczuny, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 2 okr. pol., o 45 w. od Nowoaleksandrowska.

Prydacza, os., pow. kielecki, gm. Bodzentyn, par. Wzdół.

Prydorożie, st. poczt. w pow. czerykow-

ski, na trakcie z Mohylewa do Czerykowa, o 20 w. od Czaus a 193 w. od Czerykowa.

Prydubok, wś, pow. radomyski, w pobliżu błota Jagodno, o 6 w. na zach. od Modelowa al. Modylowa (par. prawosł.), osiedlona po 1871 r. na gruntach nabytych od ks. Szczerbatowej, ma 123 mk., 68 dz. gr. ornych i 254 lasów. Z 20 właścicieli największy udział (49 dzies.) posiada Kulikowski.

Prydumki, wś, pow. połocki, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. Andrzejewo, w 1863 r. 16 dusz rewiz.

Pryga, wś i fol., majorat, pow. kalwaryjski, par. Simno, gm. Kirsna, odl. od Kalwaryi 30 w. Wś ma 15 dm., 121 mk.; fol. 7 dm., 31 mk. W 1827 r. 13 dm., 126 mk. Dobra P. w 1843 r. oddzielone z dóbr rząd. Rudawka, nadane zostały na prawach majoratu generałowi jazdy Strandtmannowi; składały się z folw.: Krasne (512 mr.), Ateśniki (723 mr.), Siemieniszki (304 mr.), Pryga (397 mr.), lasu (998 mr.), osad: Nowinka (33 mr.), Makowszczyzna (41 mr.), razem 3008 mr. Do dóbr należały też: wś Pryga os. 12, z gr. mr. 353; wś Grabówka os. 16, z gr. mr. 368; wś Turyszki, os. 10, z gr. mr. 403; wś Birszcze os. 24, z gr. mr. 551; wś Ateśniki os. 70, z gr. 856; wś Siemieniszki os. 34, z gr. mr. 515; wś Dałmaryło os. 48, z gr. mr. 150; wś Poczyre, os. 7, z gr. mr. 26.

Pryhanie, wś, pow. mohylewski, gm. Krubłe, ma 25 dm. i 150 mk., z których 2 zajmuje się wyrobem narzędzi rolniczych, 7 przedmiotów z łyka i kory.

Pryhata al. *Perechata*, grupa domów w Snowiczu, pow. złoczowski.

Pryhoniki, wś, pow. mohylewski, gm. Szkłów, ma 29 dm. i 167 mk., z których 2 zajmuje się wyrobem narzędzi rolniczych.

Pryhoroda, tartak, młyn i karczma na obszarze Perehińska, pow. doliński.

Pryjma 1.) dwór w Dobrowlanach, pow. stryjski. 2.) **P.** al. *Pryma*, grupa domów w Mikołajowie, pow. żydaczowski.

Pryki, wyspa na jeziorze Łańskiem, w pow. olsztyńskim.

Prykładniki, wś nad Stochodem, pow. piński, w 2 okr. pol. lubieszewskim, gm. Chojno, przy grobli wiodącej ze wsi Sińczyc do wsi Newla, ma 25 osad; miejscowość nizinna i płaska, łąk niezmierny obszar. Lud trudni się głównie rybactwem, suszeniem ryb, raków i flisactwem.

Prykula, zaśc. w Inflantach polskich, o 2 w. od dworu warklańskiego.

Prylejewo, sioło, pow. czauski, gm. Czausy, ma 44 dm. i 256 mk., z których 10 zajmuje się tokarstwem.

Prylepka, uroczysko na gruntach mka Trypola, w pow. kijowskim.

Prylepowka, wś, pow. czauski, gm. Radoml, ma 25 dm. i 150 mk., z których 6 zajmuje się stolarstwem.

Prylin, wś włość., pow. gostyński, gm. Rataje, par. Białotarsk, ma 57 mk., 57 mr.

Prylipka 1.) al. *Czeremoszna*, chutor, pow. berdyczowski, par. praw. Bieliłówka (o 4 w.), ma 107 mk. Stanowił niegdyś własność b. monasteru bieliłowskiego, nadany przez ks. Annę Korecką. 2.) **P.**, opustoszałe sioło we włości kuźmińskiej, t. j. w dzisiejszym pow. skorokonstantynowskim; ob. Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 228.

Pryłowo 1.) wś na pol. Warmii, pow. olsztyński, st. poczt. Purda. Ludność czysto polska do dziś. 2.) **P.**, dobra ryc. i młyn, tamże, obszar 640 ha.

Pryłuka al. *Pryłuki* (*Priłuki*, *Przyłuki*), mto pow. gub. połtawskiej, nad rz. Udają, o 218 w. od Połtawy, ma 12,878 mk., 7 cerkwi, synagogę, szkoły powiat. i miejską, 86 sklepów, szpital, bank miejski, st. pocztową; 4 jarmarki, zwłaszcza na konie, bydło, zboże, łój i tytuń. Starożytne, wspominane w latopisach po raz pierwszy pod 1092 r., często niszczone, od XVI w. należało do Litwy, następnie wchodziło w skład dóbr zadnieprowskich ks. Jeremiego Wiśniowieckiego, który założył tu klasztor dominikanów. Podług inwentarza dóbr ks. Jeremiego było w P. 306 gospodarzy i 36 kół młyńskich. Po 1648 r. P. stała się miastem kozackiem, od którego nosiły nazwę pułk i sotnia pryłucka, od 1781 r. przyłączone do namiestnictwa czernihowskiego, od 1812 r. powiatowe. Z setników sotni przyłuckiej wymienieni są w dokumentach: Michajło Rakowicz i Semen Semenow, z pułkowników zaś: Dmitro Czerniawski, Piotr Doroszenko, Dmitro i Łazar Horleńko, Daniło Piesocki, Iwan Ruban, Fedor Tereszczenko, Szkurat, Jaśko Woronko. Pod P. znajduje się szkoła wiejskich ekonomów, założona przez ks. Koczubeja. *Pryłucki powiat* ma na przestrzeni 2840·7 w. kw. 146,690 mk. Powierzchnia równa, tylko w stronie północnej wzgórzysta, grunt urodzajny, czarnoziem, najgłówniejsza rzeka Udaj. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem i hodowlą bydła a zwłaszcza koni. *J. Krz.*

Pryłuki al. *Przyłuki*, wś nad Miranką, prawym dopływem Uszy niemnowej, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mirskim, gm. Mir, ma 22 osad pełnonadziałowych; grunta bardzo urodzajne, miejscowość bezleśna, mocno falista.

Prymaki 1.) wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Wasiliszki, okr. wiejski Szejbakpol, o 8 w. od gminy a 47 w. od Lidy, 6 dm., 55 mk. katol. (w 1864 r. 13 dusz rewiz.); należy do dóbr Niewisze, Aleksandrowiczów. 2.) **P.**, zaśc., tamże, o 9 w. od gminy, 11 dusz rewiz.

Prymasowskie Ostrowite, ob. *Ostrowite*.

Prymowce al. *Prymowiec*, niem. *Primocz* al. *Primsdorf*, weg. *Primóc*, wś, hr. spiskie, pow. tatrzański, nad pot. płynącym od Szwabowiec ku pot. Ganowskiemu, nie daleko toru dr. żel. bogumińsko-koszyckiej. W pobliżu leżą: Horka, Św. Andrzej, Kiszowce, Mikluszowce i Widernik. Wś ma 12 dm., 82 mk. Słowaków (1880 r.). Par. łac. w Szwabowcach; według szem. dyec. spiskiej z r. 1876 było 60 rz.-katol., 2 ewang., 3 nieunit., razem 65. Obszar obejmuje 319 sążni katastr. kw. Sąd pow. w Spiskiej Sobocie, urz. podatk. w Kieżmarku, st. poczt. Horka. *Br. Gu.*

Prymusowa Wola, wś, pow. opoczyński, gm. Janków, par. Sławno, odl. od Opoczna 7 w, ma 28 dm., 306 mk. W 1827 r. było 20 dm., 154 mk. Według reg. pobor. pow. opoczyńskiego z r. 1577 wś Wola Primuschowa, w par. Sławno, własność Piotra i Mikołaja Primusów, miała 9 łan., 4 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., 291). W 1871 r. fol. P. Wola rozl. 1381 mr.: gr. or. i ogr. 536 mr., łąk 110 mr., pastw. 138 mr., wody 5 mr., lasu 561 mr., w osadach 2 mr., nieuż. 29 mr.; bud. mur. 3, z drzewa 12; las nieurządzony. Wś P. Wola os. 31, z gr. mr. 272; wś Grążewice os. 17, z gr. mr. 236. *Br. Ch.*

Prynczyce, dobra, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Rogotna, o 26 w. od Słonima.

Prynkowo, 1710 *Prynka*, niem. *Prinkowo*, dawniej pewnie *Proenken*, fol. do Rybna należący, pow. wejherowski, st. poczt. Rybińska Karczma, odl. $2^1/_4$ mil. od Wejherowa. W 1871 r. 3 dm., 40 mk.

Prynowo, wś na pruskich Mazurach, pow. węgoborski, st. poczt. i tel. Węgobork. Wieś spolszczała. Wielki mistrz Paweł v. Rusdorf nadaje Janowi Krause, Marcinowi, synowi Pietrasza, Pawłowi Schuler, Pawłowi Knorr i Tomaszowi, synowi Pietrasza, na prawie chełmińskiem 60 włók we wsi Primsdorf, z wyższem i niższem sądownictwem i obowiązkiem 1 służby zbrojnej od każdych 15 włók; 6 lat wolności. Dan w Gierdawach w piątek przed św. Piotrem w okowach r. 1435. W. m. Marcin Truchses zatwierdza r. 1484 powyższy przywilej Marcinowi i Jerzemu Floryanom, braciom, Jerzemu Rusinowi (Reusse), Niklaszowi Miłkowi, Jakubowi Schmidt i innym mieszkańcom prynowskim. Jan Pusz, ssta węgoborski, podaje r. 1547 do wiadomości, że Jakub Kózka (Koschka) z Prynowa i jego zięć Michał Gierawski sprzedali Krzysztofowi, sołtysowi z Nowej Wsi, 5 włók za $167^1/_2$ grzywien. *Ad. N.*

Prynta, wś i dobra nad rz. Narocz, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Wilejka, okr. wiejski Prynta, o 9 w. od gminy, ma 6 dm., 78 mk. prawosł. (w 1864 r. 22 dusz rewiz.); własność Skirmuntów. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: P., Przewóz (Perewoz), Przystań, Osinówka, Kraśnica, Lachowszczyzna, Długie (Dołgoje) i zasc. Babiszcze, w ogóle 111 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych.

Pryoma, wś, pow. niborski, na wzgórzu, 5 klm. na północ od granicy królestwa polskiego, po lewej stronie traktu bitego z Działdowa do Lidzbarku, st. poczt., tel. i kolei żel. Działdowo, 8 klm. na wschód odległa. P. istniała już r. 1437 i należała do miasta Działdowa. *Ad. N.*

Pryparne, fol., pow. borysowski, od 1822 r. własność Malczewskich, ma 6 włók. *A. Jel.*

Prypeć, po białorusku *Prypać* (wyraz białoruski *prypadź* znaczy miejsce przepadziste, bagniste, oparzyste), ross. *Pripiat'*, u latopisców i kronikarzy (Strykowski) *Perepecz* al. *Perepieca*, łaciń. *Perepetus*, w mowie Hisaków podobno *Trypiać*, rzeka poleska, prawy dopływ Dniepru, do którego uchodzi w pobliżu Czarnobyla. P., mając przeważnie charakter rzeki bagnistej, w biegu swym przez niziny poleskie wielokrotnie rozdziela się i rozgałęzia na liczne ramiona, które następnie łączą się znów z sobą, przyczem kilkakrotnie zatraca swą nazwę i przybiera zupełnie inną, jak Parok, Strumień, Stochod i in., w skutek czego śledzenie głównego koryta jest bardzo utrudnionem a nawet miejscami niemożliwem. Z tego też powodu wszystkie dotychczasowe opisy tej rzeki grzeszą brakiem jasności, czego i w naszej pracy niepodobna było uniknąć. P. bierze początek pod wodnym działem europejskim, który ją odgranicza w krainie jej źródłowisk od doliny Bugu (o 20 w.), w pobliżu mka Szacka w pow. włodzimierskim gub. wołyńskiej, pomiędzy wsiami Hołowno a Stara Huta, w okolicy leżącej na krańcu kredowych formacyi Wołynia, która z wyższego poziomu spadając ku Prypeci, wodami swemi zasila małe pojezierze. P. powstaje z połączenia kilkunastu (do 15) błotnistych ruczajów, wypływających z błot i niewielkich jezior. Zaraz na początku zasila P. od strony południowej kanał na 10 wiorst długi, odprowadzający wody rz. Wyżwy, a nieco wyżej rz. Turya od prawego brzegu. Płynąc w kierunku płn.-zachodnim łąkami oparzystemi, poniżej mka Ratna (w pow. kowelskim) rozdziela się na wiele drobnych i wązkich odnóg, tworzących znaczną ilość ostrowów. Pod wsią Niewier tworzy całą sieć odnóg i tu z prawej strony przyjmuje obfitą strugę, prowadzącą wody poblizkiego wielkiego jeziora Białe. Następnie zwracając się coraz bardziej na wschód i zebrawszy wszystkie odnogi w jedno koryto, rozlewa się szeroko pośród bagnistych błoni i pod wsią Wieszły tworzy staw. Przyjmuje tu od prawego brzegu strumienie wypływające z bagien Stoleńskich; o 3 w. poniżej obra-

ca młyn. Dosięga gub. grodzieńskiej, przyczem podzielona na odnogi przyjmuje od lew. brzegu rzkę Krywicę i na przestrzeni 4 w. stanowi granicę pow. kowelskiego i kobryńskiego. Następnie wchodzi w pow. piński, na samej granicy którego, przyjąwszy od lewego brzegu rzkę Zagłuszeczie, przy ujściu jej obraca młyn. O 3 w. poniżej dzieli się na dwa ramiona: lewe, zasilone rzką Rozsochą, i prawe, przybierające rzkę Breszczę. Ramiona te łączą się na krótko pod wsią Cyr, w okolicy wsi Łachwicze, by się rozdzielić ponownie i potem znowu po przebiegu trzech wiorst zlać się w punkcie przejścia przez rzekę traktu pocztowego pińsko-rowieńskiego. O kilka wiorst poniżej tego traktu P. zbiera swe wody w dużem jeziorze Lubiaź, pod wsią t. n. Za Lubiaziem, pod wsią Chociuń, rozlewa się w jezioro z kilku wyspami; do tego rozlewu dopływa z prawej strony ramię Stochodu. Dalej P. rozdziela się na liczne odnogi, zwłaszcza pod wsią Swałowicze, kędy tworzy rozlew jeziorny, zasilony z praw. strony wodami rzeki Stochodu. Za Swałowiczami podzielona na koryta, dąży pod mko Nobel do dużego jeziora t. n. Począwszy od Chociunia do Nobla, około 20 w., nosi nazwę Parok al. Paroh. Przed Noblem oddziela lewe koryto, które płynąc na płn.-wschód, rozlewa się pod wsią Omyt w jezioro zwane Osady. Z jeziora tego wypływająca odnoga prawa łączy się z jez. Nobel, lewy zaś prąd po za Omytem, podzielony na kilka koryt, płynie koło wsi Newel i Prykładniki, by się zlać ze Strumieniem. Z drugiej znowu strony, cała masa wody wypływająca kilku odnogami z jez. Nobel, zasilona od prawego brzegu rz. Wiesiełuchą i Młynok, przybiera nazwę Strumień. Prąd ten Strumienia pomiędzy wsiami Siniczyce i Dubczyce tworzy cały szereg wysepek wśród licznych odnóg. Za Dubczycami lewe rozgałęzienia łączą się w okolicy wsi Komora z ramionami płynącemi od Newla i Prykładnik, prawe zaś ramię, odzyskawszy znowu nazwę Prypeci, znacznie zwężone, zasila się pod fol. Golec z prawej strony rz. Nożyk; następnie upłynąwszy 10 w. kotliną, mającą prawe wybrzeże lesiste, a lewe bagniste, rozszerza swe koryto pod wsią Niańkowicze i naprzeciwko wsi Para, przecięte silnym prądem lewego ramienia rz. Styru, zwanego Prostyrń, zasila się dwoma lewemi odnogami Styru: Zadubie i Zalesie. Na przestrzeni około 32 w., począwszy od okolicy Dubczyc do wsi Para, lud nazywa rz. Gniłą-Prypecią, a czasem Para. O 5 w. za pot. Zalesie, płynącym od strony Styru, P. przyjąwszy z prawego brzegu główne koryto Styru, płynie koło wsi: Łopatyn i Koniuchy, a pod wsią Hrywkowicze zasila się z prawej strony rz. Stubłą; następnie pod wsią Wulwiczy przecina gościniec z Pińska do Płotnicy i upłynąwszy z tego miejsca około 10 w. i oddzieliwszy na krótko wprzód prawe wązkie ramię, łączy się w okolicy wsi Berezcy z korytem pochodzącem od zlania się Jasiołdy, a jak inni chcą Piny ze Strumieniem, płynącem od Pińska. Do tego miejsca P. przerywana okolnemi licznemi odnogami, przybierała odmienne nazwiska, odtąd zaś aż do ujścia nazwa jej już się nie zmienia. Rzeka ma i odtąd ciągle kierunek wschodni aż do Mozyrza, poczem zwraca się na południe. Kotlina Prypeci nieprzejrzana, błotna, zarosła jest nadzwyczaj bujną trawą, sitowiem, łozą a niekiedy dziewiczymi lasami; koryto zaś porozdzielane na mnóstwo odnóg, tworzy mnogość ostrowów, zatok i jezior, które są niezmiernie dogodne dla rozpładzania się ryb i przemysłu rybnego. Prąd wody z powodu szerokości kotliny rzadko się zbliża do brzegów mało zasiedlonych. Poniżej Berezców w obrębie pow. pińskiego, z obu stron wcale nie ma osad zamieszkałych. W granicach pow. mozyrskiego znajduje się 38 miejsc zasiedlonych nad brzegami, w odległości najwyżej 2 wiorst od kotliny, mianowicie z lewej strony: Borek, Laskowicze, Dereszewicze, Hołubica, Wyszałów, Turek, Makarycze, Petrykow (mko, około 500 osad), Biełki, Biołanowicze, Nowosiołki, Ocirki, Micury, Końkowicze, Bahrymowicze; z prawej strony: Wiereśnica, Zapiaseczno, Zajatele, Turow (mko, przeszło 500 osad), Czernicze, Pohost, Pierérów, Śniadyń, Mordwin, Mojsiewicze, Wieławsk, Szestowicze, Bałażewicze, Skryhałów, Żechowicze, Kościakiewicze, Zahorany, Łyczyżewicze, Irenki, Łanty, Telepuny, Mozyrz i Okuninki. W obrębie pow. rzeczyckiego 20 miejsc zasiedlonych, mianowicie z lewej strony: Hrady, Jurewicze (mko, około 140 osad), Obuchowszczyzna, Łomot, Tulgowicze, Łomacze, Orewicze, Krasnosielie, Barszczowka; z prawej strony: Strelsk, Barbarów (mko, około 90 osad), Huta, Narowla (mko), Konotop, Karpowicze, Wiepry, Nadtoczajewka, Reżawa, Dowlady, Białosoroki. W obrębie powiatu radomyskiego, z lewej strony: Usowa, Krasne, Krywa-Hrada, Starosielie, Koniówka; z prawej strony: Beniówka, Katarówka, Rudnia, Szepielewicze, Siemichody, Nahorcy, Kopacze, Lelew, Czarnobyl (mko) i Ocieszew w pobliżu ujścia, w okolicach którego miała zajść krwawa bitwa Litwinów z Tatarami, dowodzonych z jednej strony przez Erdziwiłła, w. ks. lit., z drugiej przez wodza Kiejdana. W boju tym dzicz tatarska została pobitą. Z dopływów wymienimy te tylko, które mają ustalone nazwy. Uchodzą do P. począwszy od Berezców w pow. pińskim z lewej strony: Bobryk i Cna; z prawej strony: Wietlica płynie na samej granicy pow. pińskiego i mozyrskiego; w pow. mozyrskim

z lewej strony: Smieró, Łań, Siteńka, Głucha-Łań, Słucz, Skrypica, Utwocha, Bobryk (drugi), Ptycz, Tremla, Ippa i Nienacz; z prawej strony: Horyń, Stwiga, Swinowoda, Uboró, Buklówka, Prudek; w pow. rzeczyckim, z lewej strony: Damarka, Uniej, Sudziłówka; z prawej strony: Narowlanka, Mytwa, Sławeczna, Kostrówka; w powiecie radomyskim z lewej strony: Brahinka i Teresica; z prawej strony Uż pod Czarnobylem, o 20 w. od ujścia Prypeci do Dniepru. Długość biegu rzeki w zakrętach obliczają na 770 wiorst; z tej liczby przypada na gub. wołyńską 89 w., na gub. mińską, t. j. od granicy pow. kobryńskiego do Białosoroki czyli do granicy pow. radomyskiego 551 w., wreszcie na guber. kijowską 70 w. Powiaty: piński i mozyrski przecięte są Prypecią przez pół, rzeczycki w części i z tego powodu komunikacya bardzo jest utrudniona, zwłaszcza w czasie powodzi, kiedy szerokość wód rozlanych dochodzi niemal 15 w. Poziom wody wtedy bywa tak wysoki, że w miejscach gdzie się latem kosi trawa, przepływają swobodnie duże statki. Najszersze rozlewy na wiosnę bywają pomiędzy Berezcami i Turowem, wtedy wysokość wód dosięga po nad stan normalny do 19 stóp. Spadek wód P. jest bardzo nieznaczny i podług tablicy podanej przez inżyniera Choroszewskiego (Poszukiwania geologiczne dokonane na Polesiu, Pamiętnik fizyogr., I, 128) wynosi na przestrzeni 579·3 klm., od Pińska do ujścia, zaledwie 37·57 mt., czyli że przeciętny spadek na całej przestrzeni = 0·0000641. Brodów na Prypeci nie ma prawie a to w skutek bagnistego dna i brzegów w trzęsawiskach. Przeprawy, mianowicie promy, znajdują się: na gościńcu wiodącym z Dawidgródka do Łachwy, pod Turowem, pod Petrykowem, pod Mozyrzem, pod Kimbarówką, pod Barbarowem, wreszcie na gościńcu pod Dowladami. Mosty znajdują się: na gościńcu pocztowym z Pińska do Równa, w pobliżu mka Łubiaż, tudzież dwa mosty i dwa promy przez odnogi, na gościńcu małym z Newla do Morocznej, a niedawno przybył most żelazny na kolei baranowicko-rowieńskiej, w okolicy ujścia Bobryka. Położenie brzegów Prypeci chociaż w ogóle nizinne, ma jednak i rażące wyjątki. Od wsi Zahoran, o 14 w. od Mozyrza położonej, brzeg prawy coraz się podnosząc formuje wysokie, malownicze wzgórza, nawet urwiska skaliste, parowy i jary, które ciągną się pasmem do 3 w. szerokiem o 25 w. po za Mozyrz, mianowicie do okolic mka Barbarowa. Lewy brzeg od Mozyrza też się piętrzy wzgórzami, aczkolwiek niższymi i po kilkowiorstowej przerwie znowu się podnosi pod mkiem Jurewicze. Urwiska skaliste na brzegu prawym stanowią ciekawe wystąpienie gliny mamutowej (ob. *Polesie*). Znaczne wzniesienia gruntu w okolicach Mozyrza widnieją i na przestrzeni ciągnącej się kilkunasto-wiorstowym pasem, od strony zach.-południ. na płn.-wschód, pomiędzy błotami, mianowicie: od Jurewicz aż pod Brahin, mil może siedm. Okolica tedy Mozyrza i Jurewicz jest tylko punktem kulminacyjnym tych wysokości, przez które przedarły się niegdyś wody kotliny obecnego Polesia, torując sobie drogę do Dniepru. Głębokość rzeki bardzo rozmaita i często się zmienia po powodziach. Zdarzają się nawet mielizny, a tuż obok kilko-sążniowe głębiny; nadto do niedawna jeszcze główne koryto było zawalone olbrzymimi dębowymi pniami, które w czasie obniżenia się poziomu wód w posuchę, nadzwyczaj utrudniały spław wszelki; wszakże od lat kilku niedogodność ta usuwa się przedsięwzięciem, kosztem rządu, prac kanalizacyjnych pod kierunkiem generała Józefa Żylińskiego i inżyniera Franciszka Daniłowicza, a ta czynność dała już znakomite rezultaty dla handlu. Teraz po P. pływają swobodnie nie tylko mniejsze statki ale i parostatki, dochodzące do Pińska. Szerokość rzeki przy normalnym poziomie rozmaita. Od punktu zlania się wód Jasiołdy i Strumienia do ujścia Słuczy, P. miewa od 20—35 sążni, pomiędzy Słuczą i Mozyrzem do 60 sążni; niżej 100 sążni, a przy ujściu od 150—200 sążni i tam ma dno już twarde. Ze statków kursujących po Prypeci, oprócz parostatków, ważniejsze: barki bez masztów, podnoszące do 20,000 pudów. Chodzą one z towarem na „niż“ do Chersonu i Kremieńczuga, lecz już nie wracają i tam zwykle bywają sprzedawane na drwa; te zaś barki, które mają maszty, pływają z „niżu“ i w górę Prypeci. Berliny, podnoszące do 12,000 pud., pływają na „niż“, jak niemniej za pośrednictwem kanału Bugskiego w górę aż do Warszawy lub przez kanał Ogiński do Niemna. Półbarki pływają po Prypeci, Dnieprze, systemie Ogińskim i Bugskim. Oprócz tych statków są jeszcze tak zwane: obiniaki, łodzie, czajki i szuhaleje, podnoszące od 150 do 500 pudów. Na „niż“ z pow. pińskiego i mozyrskiego spławia się: drzewo okrętowe, dziegieć, smoła, klepka, różne przeróbki materyałów leśnych, kamienie i wódka. Z powrotem statki zabierają przeważnie sól i zboże, jakowe produkta z portów Prypeci rozwożą się wozem w głąb kraju, lub transportują dalej wodą. Portów sztucznych na Prypeci nie ma wcale; naturalne zaś najważniejsze: w Mozyrzu, Petrykowie i Turowie; inne mniej ważne: pod Zahoranami, Skryhałowem, Sielcem, Strelskiem, Jurewiczami, Barbarowem, Narowlą, Łomaczem, Białosoroką, Dereszewiczami, Laskowiczami, Końkowiczami, Białożewiczami, Kościukiewiczami i

Czarnobylem. W czasie spławu statki poruszają się za pomocą szostów, długich drągów, kierunek bowiem za pomocą żagli bardzo jest trudny z powodu częstych zakrętów koryta, prawie pod prostym kątem. Statki przy zwykłym stanie powietrza przepływają dziennie do 40 wiorst z wodą, przy wietrze zaś niepomyślnym do 15 wiorst. Z obserwacyi 10-letniej obliczono, że P. zamarza około 9 grudnia, lody puszczają około 25 marca. Rybołóstwo stanowi jedno z niewyczerpanych bogactw Prypeci; najgłówniejsze w okolicach Turowa, tudzież przy ujściu rz. Sławecznej, kędy przed puszczaniem lodów ryba się gromadzi w zwartej masie i często ją łowią dziesiątkami tysięcy pudów. Z ryb poławiają się: jesiotry, sterle, sandacze, szczupaki, miętusy, okonie, liny, leszcze, karasie, podleszcze, płocie, jazie, głównie, bielu hy, wierozuby, wjuny i inne. Raków moc nieprzeliczona i one też się łowią przez mieszkańców, gotują a wyłącznie suszone szyjki stanowią nawet przedmiot handlu wywozowego za granicę. Ryba znowu turowska zalega wszystkie rynki krajowe w porze zimowej. Niedawno pobudowane koleje żelazne ułatwiają bardzo transporty ryby z Prypeci do Warszawy i w inne miejsca. O przypuszczalnej hypotezie uformowania się Prypeci z wód zalegających w przedhistorycznym czasie kotlinę dzisiejszego Polesia, oraz o stosunkach geologicznych i przyrodniczych doliny Prypeci ob. art. *Polesie* (t. VIII, str. 579—587). Opisywali Prypeć: Kazimierz Kontrym (w Exkursyi 1829 roku); Sztukenberg (w t. 3 Hydrografii Rossyi); Zieleński (w t. I opisu mińskiej gubernii, str. 155—212); Rewiński Stanisław (w t. 3 Encykl. Rolnictwa, str. 305). *Aleksander Jelski.*

Prypiatka, wązka odnoga Prypeci, w pow. pińskim, w obrębie gminy płotnickiej, tworzy wyspę nizinną i lesistą, przeszło na 8 wiorst długą i na 5 w. szeroką, pomiędzy wsiami Bierezcy i Stachów. Odnoga zatacza podłużne półkole na przestrzeni 10 wiorst; w połowie biegu przyjmuje od praw. brzegu rzkę Płotnicę. *A. Jel.*

Prypieczyn, wś, pow. czerykowski, gm. dołżańska, ma 41 dm., 225 mk., z których 10 zajmuje się stolarstwem, 2 bednarstwem; własność ks. Oboleńskiego. Posiada młyn wodny i folusz.

Prypir 1.) góra lesista, wznies. 1068 mt., w południowej stronie Zubrzycy, w pow. turczańskim, nad pot. Czernoszowym, dopływem Rybnika zubrzyckiego. 2.) **P.**, góra 916 mt. wznies., w pow. turczańskim, na obszarze gm. Husne. Por. *Czernoszów, Husne, Łabyciówka.*

Pryporec, domy w Mikuliczynie, pow. nadworniański.

Pryputeńka, rzeczka wpadająca do Horynia, płynie pod Pryputniami.

Pryputnie, wś i fol., pow. zasławski; fol. należy do zasławskiego klucza dóbr sławuckich.

Pryrub, las do wsi Kosikowiec należący, pow. uszycki.

Prysa, rzeczka w pow. lidzkim, w par. Iszczołna.

Prysa, ob. *Tałałaje*, pow. berdyczowski.

Prysaka al. *Prisaca*, także *Presaca*, niem. *Eisenau*. Do szczegółów podanych pod nazwą Eisenau dołączamy: Jestto osada hutnicza, leżąca śród doliny górskiej, wznies. 560 mt., na lewym brzegu Mołdawy, w pow. i obw. sąd. kimpolúńskim, między Kimpolungiem a Wamą, z którą tworzy jedną gminę. Od płn.-zach. wznosi się szczyt Tomnatyk (129 mt.) i Runcu-Presaca (1137 mt.) a od płd.-wschodu szczyt Magóra (1085 mt.). W r. 1869 było 122 dm., 705 mk.; w 1880 r. 137 dm., 775 mk.; katol. 159, izr. 13, innych wyznań 602 (przeważnie protest.). Co do narodowości było Niemców 770, Rusinów 2, Rumunów 3. Szkoła ludowa jednoklasowa. Własność gr.-orm. funduszu religijn. St. poczt. Wama. Przy drodze z Wamy do P. wznosi się kolumna z piaskowca na pamiątkę zwycięztwa odniesionego w 1716 r. przez wojewodę Michała Rakowiczę. Od strony połud. jest napis w języku wołoskim: „Ja Michał Rakowicza, wojewoda i książe całych Multan. W r. 1716, w trzecim mego panowania, wiodła wojnę Porta Ottomańska z Niemcami“, dalsze słowa nieczytelne. Na wschodniej stronie kolumny: „Połączeni z niewielu Niemcami usiłowali Wołosi, Węgry i inni ze Serbii nasze stołeczne miasto Jassy zdobyć i nas w niewolę pojmać, całe miasto opanować, jak to dawniej z wojewodą Mikołajem Maurdkordata, księciem Wołoszczyzny, uczynili. Jednakże za wolą i pomocą Boga szczęśliwie ich zwyciężyliśmy a trupy ich w jeden stos złożyli. Na pamiątkę tego kazaliśmy ten krzyż oraz studnię postawić“. Dalsze wiersze nieczytelne. Ze strony płn.: „Ta kamienna kolumna była wzniesioną gdyśmy przez góry Mestekanestie i Suchardo do Węgier koło Rodny wkroczyli. Stąd wyruszyliśmy wraz z hanem, dowódcą wielkiej liczby Tatarów do Bystrzycy, wszędzie zebraliśmy wielką zdobycz, wszystkie włości obróciliśmy w perzynę, tylko jedno miasto ocalało, skąd powrócili Tatarzy do Marmorosz..... a Tatarzy ponieśli wielką klęskę“. Na str. zach.: „Pod wodzą Jordaki Kantakuszenos, dowódzcy Magazonów.“ Reszta zatarta. *Br. Gu.*

Prysakowe, domy w Czyżowie, pow. złoczowski.

Prysiew, chutor, pow. lipowiecki, w pobliżu Zarubiniec.

Pryska góra, w pow. lwowskim, 363 mt. wznies., w płd.-zach. stronie Winnik, a w południowej stronie tak zw. Wielkiego Lasu, nad Czyszkowskim potokiem (ob. t. V, 549).

Pryśniak, lesiste wzgórze, 233 mt. wznies. (znak triang.), w płn.-wschod. stronie Rudy, pow. brodzki.

Prysno, wś cerkiewna, pow. rohaczewski, gm. Dudycze, ma 142 dm. i 791 mk., z których 3 zajmuje się krawiectwem, 2 szewctwem, 7 wyrobem wozów, sań i t. p., 5 bednarswem, 70 obróbką materyałów leśnych, 1 kowalstwem.

Prysowce, ob. *Presowce.*

Prysówka, dawniej *Sprysówka*, wś, pow. uszycki, leży niedaleko Mukarowa.

Pryśpierka al. *Pryśpieuka*, mały fol. nad kotliną rz. Essy, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim; miejscowość dość odosobniona, grunta lekkie, łąk dużo. *A. Jel.*

Prystań 1.) mały zaśc. nad rz. Sergut, pow. borysowski, przy drożynie z Załaz do Damzerewicz, ma 2 osady: miejscowość odosobniona, nizinna. 2.) **P.** *Hora*, uroczysko flisackie nad rz. Oressą, pow. bobrujski, prawie na pół odległości pomiędzy wsią Horki i mkiem Lubań. W tem miejscu Oressa, rozdzielona na dwa ramiona, tworzy wyspę i ma brzegi stałe.

Prystromy, wś nad rz. Usiażą, dopł. Dubrawki, w płn.-wsch. części pow. mińskiego, w 1 okr. pol. derażańskim, gm. Ostrożyce, ma 7 osad; miejscowość nieco falista, dość leśna, łąki dobre. *A. Jel.*

Prystup al. *Na Prystupie*, fol. na obszarze dwor. Monasterka Brodzkiego, pow. brodzki.

Prystupowszczyzna, wś nad bezim. dopływem Ussy, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, ma 15 osad; miejscowość wzgórzysta, ale małoleśna. *A. Jel.*

Prysucha, jezioro w dobrach Kublicze, w pow. lepelskim.

Prysy, dwór, pow. rossieński, par. betygolska, własność Janczewskiego.

Prysynek, wś i dwa folw. u wierzchowin Niemna, pow. ihumeński, w 1 okr. pol., gm. i par. katol. uździeńskiej (jeden z fol. leży po drugiej stronie Niemna, w gm. Pereszewska Słoboda). Wś ma 28 osad pełnonadziałowych; miejscowość lesista, grunta lekkie, łąk dużo. Folw., niegdyś własność Bułharynów, będąc później w posiadaniu różnych osób, od drugiej ćwierci bieżącego stulecia należał do Mirkowskich. Dobra P. w 1628 r. należały do Jana Bułharyna i małżonki jego Hanny, i podług spółczesnego inwentarza obejmowały wsie: P., Zabłocie, Świtajłówkę i Choromyckie, w których 96 gospodarzy, osiadłych na 55 włókach, robiło pańszczyznę; na 29 włókach byli czynszownicy, płacący po dwie kopy groszy z każdej włóki. Inwentarz roboczy włościan „ciahłych“ składał się z 192 wołów i 54 koni. Wś P. miała wtedy 22 ciahłych gospodarzy, nadzielonych 13 włókami; posiadali oni 47 wołów roboczych i koni. Czynszownicy w P. siedzieli na 9 włókach. We dworze dom mieszkalny z brusów, posiadał 4 duże izby, alkierz, komorę, komnatę z kominem dużym, 3 piwnice murowane, piece z kafli zielonych, drzwi, okna i futryny stolarskiej roboty z okuciem pobielanem (sic), niektóre podłogi z drzewa lipowego. Były nadto obszerne oficyny, stajnie, stodoły i guma, a cały dworzec okolony ostrokołem („ostrogiem“), miał bramę wjazdową zamczystą, z obszernem mieszkaniem na górze. Obok był młyn na Niemnie i 5 stawów rybnych. Domin. zbierało do 1000 wozów siana. W 4 poletkach zasiewano od 70—90 beczek oziminy; zbierano do 1500 kóp żyta; jarzyny prawie drugie tyle. Dochód z czynszów i arend wynosił 171 kóp. Miodu przaśnego i innego z danin otrzymywano rocznie 120 kamieni. Włościanie obowiązani byli do następujących powinności z każdej włóki: *a*) orać dwa dni w tygodniu tylu parami wołów, ile ich miał gospodarz, a oprócz tego dawać przez dwa dni z chaty po jednej sosio (sic); *b*) latem do żniwa, do siana i do plewidła po czterech pieszych przez dwa dni w tygodniu; *c*) zimą po dwa dni w tygodniu, po dwóch pieszych z czem każą; *d*) podwodę konną wszystkim koleją, gdzie każą, bez ograniczenia; *e*) stróżą dawać wszystkim koleją do dworu; *f*) prząść we dworze 4 razy przez zimę; *g*) lnu dać dziesiątek; *h*) chmielu dać kamień; *i*) kapłonów do kapłonienia co rok dwu; *k*) jaj 20; *l*) gęś jedną; *ł*) żyta miary mińskiej beczkę jedną; *m*) owsa takiejże miary beczkę jedną; *n*) łyka lipowego „wiosło“ jedne; *o*) łuby lipowe dwa; *p*) miodu z ulów i z barci połowę (z archiwum A. Jelskiego w Zamościu). Obecnie, po odseparowaniu włościan, jeden z folw. ma około 34 1/2 włók, a drugi około 50 włók. *A. Jel.*

Pryszczanówka, ob. *Międzyrzeczka.*

Pryszczowa Góra, kol., pow. lubartowski, gm. Samoklęski, par. Krasienin, ma 27 os., 862 mr., 249 mk. (1886 r.). Powstała na obszarze dóbr Krasienin.

Pryszmonckie Bobyle, wś, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 77 w. od Kowna.

Pryszmonty 1.) wś, pow. rossieński, par. betygolska. 2.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. taurogowska. 3.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. widuklewska. Dwór Sylwestrowicza, tamże. 4.) **P.**, wś, pow. rossieński, par. żwingowska. 5.) **P.**, wś, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 73 w. od Kowna. 6.) **P.**, folw., pow. telszewski, o 68 w. od Telsz o 5 w. od mka Kretyngi.

Pryszowice, niem. *Preiswitz, Preischewitz*, wś kośc. i dobra ryc., pow. toszecko-gliwicki. Le-

ży nad rz. Kłodnicą, odl. 1 mil. na płd.-wschód od mta powiat. Posiada kościół par., kaplicę cmentarną, szkołę kat., szpital na 3 ubogich, fundacyi dawnego dziedzica Pryszowskiego. W 1861 r. wś miała trzy młyny wodne, 21 gospod., 15 półgospod., 18 ogrodz., 11 półogrodz., 5 komorn. z rolą i 8 bezrolnych. Obszar ziemi wynosił 1000 mr. Dobra ryc. miały 1642 mr. obszaru (1300 mr. roli, 100 mr. lasu) i składały się z folw. Briegerhof, Miserauerhof, Oberhof i Maczeborniahof. Ludność ogólna wynosiła 1066 dusz (5 ewang., 13 żydów) w 127 dm.

Prytoczyłówka, rzeczka w pow. kaniowskim, dopływ rz. Rosi, do której uchodzi w Bohusławiu.

Prytwice, niem. *Prittwitz*, kol., pow. kluczborski, założoną została w 1777 r. na obszarze skarbowego folwarku, tworzy z przyległą kol. Steinberg jedną gminę, mającą 370 mr. obszaru i 180 mk. (33 katol.).

Prytyka 1.) wś nad rz. Ippą, dopł. Prypeci, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. Czernin, ma 5 osad; grunta lekkie, łąk dostatek. 2.) **P.**, własność ziemska w pow. borysowskim, od 1858 r. należy do Żyżniewskich i razem z osadą Swiderszczyzna ma $5^1/_4$ włók. 3.) **P.**, karcz., pow. ihumeński, przy gościńcu pocz. z Klinka ku Ihumeniowi, o 1 w. od Wołmy w stronę Rudni, na obszarze wsi Buda, własn. Homolickiego. 4.) **P.**, wś, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. i gm. Puchowicze, w pobliżu rz. Swisłoczy i wsi Turynia, ma 6 osad pełnonadziałowych; własność Estków, później Jodków; grunta i łąki dobre. 5.) **P.**, zaśc. nad rz. Świsłoczą, pow. ihumeński, w pobliżu mta Łapicz, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. pohorelska, ma 6 osad; grunta szczerkowe, urodzajne, łąki wyborne, miejscowość lesista. *A. Jel.*

Prytyka, wś nad rz. Konełą, pow. humański, na pograniczu pow. lipowieckiego, ma 602 mk. pł. ob. i wraz ze wsią Pieniążkowo 3051 dzies. gruntu. Cerkiew p. w. św. Łukasza, drewniana, wzniesiona w 1788 r. i uposażona 36 dzies. ziemi. Do par. praw. należy wś Pieniążkowo. Własność Rusieckich. Dawniej należała do klucza humańskiego dóbr tulczyńieckich Szczęsnego Potockiego.

Prywał al. *Przewał*, część Ciemierzyniec w pow. przemyślańskim.

Prywałówka, ob. *Prewalówka*.

Prywatna 1.) *Podoba*, ob. *Podoba*. 2.) **P.** *Ploska*, ob. *Ploska* 1).

Pryweredów al. *Perewredy*, wś nad Ikwą, pow. dubieński, na zachód od mka Młynowa. Podług rewizyi zamku łuckiego z 1545 r. wś należała do Hryćka Pryweredowskiego, który miał obowiązek utrzymywania trzech horodni w zamku łuckim. Jedna z tych horodni „oprawy potrebujet, powyszyti i pomostu i dwerej i obmazati“ (Jabłonowski, Rewizye, str. 35). Ob. Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 74, 84, 104; Arch. J. Z. R., cz. II, t. 1: 8, 9.

Prywietka, wś, pow. sieński, gm. Ulanowicze, ma 36 dm. i 126 mk., z których jeden zajmuje się szewctwem, 2 wyrobem wozów, sań itp.

Prywitów, wś, pow. nowogradwołyński, w gm. hordijowieckiej, ma 377 dusz włościan; ziemi włośc. 856 dzies., ziemi dworskiej 2362 dzies.; własność Niewmierzyckich. *L. R.*

Prywitówka, wś i folw., pow. piński, w 3 okr. pol., gm. Moroczne, ma 85 mk., ziemi 4758 dzies.; własność Terleckiego. *Ks. M.*

Pryżginy 1.) okolica szlach., pow. rossieński, par. niemoksztyńska. 2.) **P.**, wś, pow. szawelski, gm. Gruździe, o 19 w. od Szawel.

Pryżołonok, ruczaj na płd. krańcu pow. mozyrskiego, w obrębie gminy Skorodno, dopływa od lewego brzegu do rzki Żołon. *A. Jel.*

Przanowice, dawniej *P. Wielkie* i *Małe*, folw., trzy kol. i os. nad rz. Mrogą, pow. brzeziński, gm. Gałkówek, par. Brzeziny, odl. 5 w. od Brzezin, tuż pod Koluszkami, st. dr. żel. warsz.-wied. i dąbrowieckiej. Pierwsza kol. ma 31 dm., 299 mk., 578 mr. (567 roli), dwie mniejsze 7 dm., 78 mr. Folw. 1-y ma 2 dm., 23 mk., 182 mr., 2-gi zaś 2 dm., 2 mk. 399 mr.; dwie os. (jedna zwana Kowalszczyzna) mają 2 dm., 16 mk., 48 mr. W XVI w. były tu dwie części, ztąd Lib. Ben. Łask. (II, 400) zwie je „Przanowice duplex“. Dziesięcina z łanów kmiecych i folwarcz. szła dla plebana w Brzezinach. Regestra pobor. z 1576 r. wymieniają tu obok małych cząstek, osadzonych przez kmieci, przeważnie części szlacheckie bez kmieci. P. Wielkie (major) mają 1 łan kmiecy i pustą karczmę należąca do sukces. Jakuba Lasockiego a za to 7 cząstek (pół, ćwierć i ósma część łanu), na których niekiedy mieszkają zagrodnicy. Właściciele zwykle zwą się Przanowscy. W P. Małych (minor) było tylko pół łana szlach., na którym siedział kmieć, a za to 4 cząstki (pół i ćwierć łanu) szlach. bez kmieci (Pawiński, Wielkop. II, 93 i 151). *Br. Ch.*

Przasnysz al. *Prasnysz*, w 1416 *Przasnisch*, 1476 r. *Przassnyschs*, miasto powiatowe gub. płockiej, pod 53°0′9″ szer. półn. i 38°37′3″ dług. wschod., nad rzką Węgierką, odl. 84 w. od Warszawy, 23 w. od Ciechanowa (najbliższa st. dr. żel. nadwiślańskiej) i 31 w. od Chorzel, osady na granicy od Prus położonej. Połączony drogami bitymi z Mławą, Makowem i Ciechanowem. Posiada kościół par. murowany, kościół po-bernardyński, klasztor etatowy felicyanek (11 zakonnic), szpital św. Stanisława na 35 łóżek, kościół par. ewangielicki, prywatną szkołę element. katol., szkołę elementarną ewang., szkołę elemen. żydowską,

szkołę rzemieślniczą, sąd pokoju okr. IV i sąd gminny, należące do II okr. zjazdu sędziów w Płońsku, zarząd powiatowy, urząd miejski, st. poczt. i telegr., 538 dm. (54 murow.) i 7074 mk. (3955 żydów) w 1880 r. Z zakładów przemysłowych istnieją tu: dwa małe browary, z prod. na 4344 rs., garbarnia (660 rs.), dwie mydlarnie (1040 rs.) i fabryka cykoryi (1500 rs.). Cyfry te pochodzą z 1879 r. Dochód miasta w 1877 r. wynosił 13,317 rs. W 1858 r. miasto miało dochodu 2861 rs. a budowle ubezpieczone od ognia ocenione były 130,580 rs. Było wtedy 387 dm. (49 murow.) i 3843 mk. (1875 żydów i 74 niemców). Ostatni większy pożar w 1875 r. sprowodził zabudowanie rynku murowanemi jednopiętrowemi domami. Do miasta przylega P. wójtostwo nad rz. Węgierką (należy do gminy Karwacz), ma 24 dm., 91 mk., 326 mr. obszaru, młyn wodny. P. rozwój swój zawdzięcza położeniu na punkcie zetknięcia się lesistej i bagnistej północnej części ziemi ciechanowskiej, z jej południową, żyzną i zaludnioną połową. Dwór książęcy, istniejący na końcu puszczy, stał się zawiązkiem osady, w której ludność puszczy żyjąca z przemysłu leśnego i ludność rolnicza z okolic Ciechanowa, wymieniały swe produkty i zaopatrywały się w potrzebne przedmioty. Blizkość granicy pruskiej nadała osadzie znaczenie pogranicznego targowiska (handel wołami). „Kronika miasta Prasnysza“, spisana po łacinie przez jednego z bernardynów po 1585 r., podaje, iż zawiązkiem osady był młyn na rzece Węgierce (w stronie płn.-zach. od miasta), przy którym istniała bogata pasieka. Właścicielem młyna i pasieki był niejaki Prasnyk, który za ugoszczenie ks. Konrada, zbłąkanego na łowach, miał otrzymać szlachectwo, a jednocześnie książę założył na przyległym obszarze miasto. Przywilej fundacyjny znajdował się według kroniki w archiwum miejskiem, lecz spłonął w czasie pożaru miasta. Tym sposobem początek P. sięgałby pierwszej połowy XIII w. W 1427 r. ks. Janusz obdarzył P. prawem chełmińskiem i uwolnił mieszczan od opłaty ceł i myta w całem księstwie. Przywilej z 1497 r., wydany przez ks. Konrada, stanowi, iż miasto przedstawiać ma trzech kandydatów, z których jednego wybierze na burmistrza sam książę lub starosta książęcy. Wspomniana powyżej „Kronika“ podaje szczegóły świadczące, iż w ciągu XV w. handel i przemysł pomyślnie bardzo się rozwijały. Istniały w mieście liczne browary, fabryki sukna, handle win, złotnicy i inni rzemieślnicy, jarmarki ściągały kupców z Prus i dalszych stron Mazowsza. Sprzedawano na nich bydło, konie i rozliczne przedmioty. Ludność miasta miała dochodzić do 14,000. Cyfra ta jest zapewne większą znacznie od rzeczywistej, jednakże w istocie ludność musiała być znaczną stosunkowo i zamożną, gdyż stwierdzają pomyślny stan miasta dane, zamieszczone w lustracyi z 1564 r. Miasto samo miało wtedy 487 domów a przedmieścia 202 domów. Piwowarów było 126, piekarzów 117, szewców 67, kuśnierzów 36, krawców 34, zdunów 22, kowalów 14, kotlarzów 2, mieczników 6, złotnik 1. Koronacyjnych pieniędzy dawano 20 złp. a za wóz wojenny w czasie pospolitego ruszenia 27 złp. 15 gr. Dane te objaśniają znaczenie tutejszego przemysłu dla okolicznej ludności: kurpiów z puszczy i drobnej szlachty zagonowej, z jej ciechanowskiego rojowiska. Ludność leśna zaopatrywała się to w chleb, piwo, kożuchy, ludność rolnicza kupowała mięso, piwo, ubiór zwierzchni, narzędzia rolnicze, miecze, garnki. Jarmarki i nabożeństwa dawały sposobność do obfitej konsumcyi piwa przez licznie zbierającą się okoliczną ludność. W XVI w. istnieją aż cztery kościoły. W końcu XVI w. zwiększające się zaludnienie puszczy, wywołało rozdział ziemi ciechanowskiej na dwa powiaty: przasnyski i ciechanowski. P. odłączony został od starostwa ciechanowskiego i tworzy odrębne starostwo. Odbywają się tu sądy ziemskie. W 1613 r. pożar zniszczył znaczną część drewnianego przeważnie miasta. Lustracya z 1616 r. podaje: „Był przedtem dwór (książęcy zapewne) niemały i mieszkania w nim dosyć, ale zgorzał. Miasto ma włók 110, z tych czynszowych 102, dawają z każdej na św. Marcin po gr. 42, owsa po korcy 7, kapłonów po 2. Przed laty trzema pogorzało miasto, dla czego mniejsza teraz liczba domów; znajduje się ich 404, pustych placów 262. Jednak i z tych domów które są, czynszu żadnego nie płacą, na co prawa żadnego nie pokazują, jeno zwyczaj dawny allegują. Z rzemieślników żaden także czynszu nie płaci, szczycąc się dawnym zwyczajem..... Ogrodów 201, w których prętów 783½, z każdego pręta na św. Marcin dają per denarios 3. Piwowarowie zalewają na słód wedle ustawy wojewodzej kor. 12, od których we młynie dawają wymiaru po 3 miary wirzchowate; których miar 6 w korzec jaki jest na ratuszu od urzędu wojewodzego ustanowiony. Z osobna dawają cechowego od słodu całego, który w sobie zamyka korcy 24 po groszu jednemu. Bywają trzy jarmarki wywołane, dni targowe czwartek i sobota; biorą od bydlęcia i koni per denar. 8, od owcy i kozy per den. 3; z osobna od kupców i szotów. Uczyni to targowe na rok fl. 50. Jest jatek rzeźniczych 26, dadawają z każdej po kamieniu łoju, uczyni fl. 43 gr. 10. Z osobna od rzeźników wieskich, którzy przyjeżdżają z mięsem w targi i jarmarki, biorą od każdego bydlęcia wielkiego i małego łopatkę, uczynią fl. 30. Cło ziemne:

płacą od konia per gr. 1, od wołów per denar. 9, od owiec, kóz, wieprzów per den. 3, uczynią fl. 100. Gajowe: mieszczanie, którzy się gają do puszcze na drwa leżące i sucho stojące, daje każdy na rok owsa po korcu pod strych, dostawa się korcy 120, uczyni fl. 44. Ukazali mieszczanie kwit na oddanie pieniędzy podwodnych na każdy rok per fl. 15. Święcicki w „Opisie Mazowsza“ z początku XVII w. (Kwartalnik Kłosów, I, 113) powiada: „Miasto duże, ludne i sławne jarmarkami na woły. Otacza je okolica żyzna, znajdziesz w niem wielką taniość rzeczy ściągających się do potrzeb życia“. Morowe powietrze nawiedzało P. w 1604, 1623, 1628, 1652, 1658, 1667 i 1677 r. Epoka klęsk wojennych, niszczących kraj od połowy XVII w., powstrzymała pomyślny rozwój miasta, które jednakże dzięki żyznej okolicy, zamieszkiwanej przez pracowitą ludność, prędzej się podniosło ze swego upadku. Za czasów pruskich (około 1800 r.) mieści się tu urząd powiatowy, sąd okręgowy, urząd podatkowy, szwadron dragonów; miasto ma 235 domów i wznosi się według Holsche'go. W 1807 r. ma, według Flatta, 1500 mk. i 240 dm., podczas gdy Pułtusk liczy 1300, Ciechanów 800 a Maków 700 mk. Wyrazem zamożności i znacznego zaludnienia miasta w przeszłych wiekach są liczne kościoły i szkoły tu istniejące. Kronika klasztoru z XVI w. twierdzi, iż kościół paraf. powstał w P. już w XIII w. wraz z osadą miejską. Była to zapewne pierwotnie kaplica przy dworcu książęcym. Wzniesienie murowanego kościoła w stylu ostrołukowym odnieść wypada do końca XIV lub początku XV w. Konsekracya odbyła się 1408 r. Z potwierdzenia posiadłości i dochodów kościoła, wydanego przez Janusza w 1476 r. (Kod. Maz., 282), dowiadujemy się, że wówczas już nadania dawniejsze zostały zatracone zapewne w pożarze, a „jak tylko zasięgnąć mogła pamięć ludzka“, kościół był w posiadaniu wymienionych szczegółowo łanów i dochodów. Każdy łan miejski (było ich 110) dawał jako meszne (sep) dwa korce żyta i jeden owsa. Toż samo dawały z łanów wsie: Bartniki i Oględa. Do plebana należały dwa łany, na których stał spichrz na skład tak znacznego sepu; prócz tego posiadał pleban dwa place, ogród, dom. Przy kościele był wtedy niejaki Michał Bończa „curatus in Przasnyschs et capellanus curie“, któremu wydał książę owe potwierdzenie nadań. Po drugim pożarze (zapewne w czasie wojny szwedzkiej, gdy Ciechanów uległ temuż losowi w 1657 r.) kościół został na nowo odbudowany i poświęcony w 1670 r. przez Macieja Kurskiego, sufr. poznańsk., za pozwoleniem Jana Gembickiego, bisk. płockiego. Trzeci pożar w 1792 r. zniszczył zupełnie całe wnętrze kościoła, który został zamknięty a nabożeństwo przeniesiono do kościoła bernardynów. Dopiero w 1856 r. po odbudowaniu poświęcono i otworzono znowu starą świątynię. Nieudolna restauracya zniewoliła do ponownej gruntownej odbudowy w 1880 r. Prócz ścian wszystko dano nowe. Na dachu wzniesiono kopułę, dano nowy sufit imitujący sklepienie, nowy chór z organami, nową marmurową posadzkę. Długość kościoła wynosi 96 łokci, szerokość w nawie $23^1/_2$ łok. Prócz wielkiego są tylko dwa boczne ołtarze i przy kościele są dwie kaplice murowane, sklepione, jedna M. B. Różańcowej, a później św. Stanisława Kostki, fundowana przez matkę świętego, Małgorzatę Kostkową, kasztelankę zakroczymską, i jej syna Pawła, chorąż. ciechanowskiego, druga Pięciu Ran P. Jezusa. Te liczne pożary i odbudowy zatarły cechy pierwotne ostrołukowego stylu. Dzwonnica przy kościele czworokątna przypomina dzwonnicę kościoła P. Maryi w Warszawie. Najstarszy dzwon ma datę 1615 r. a trzy inne z 1747 i 48 r. Drugi kościół św. Ducha, murowany, wedle tradycyi równie starożytny jak i parafialny, był prawdopodobnie kaplicą a może i pierwotnym kościołkiem parafialnym. Zrujnowany i opuszczony, został odbudowany staraniem miejscowego proboszcza w 1877 r. Trzeci drewniany kościołek św. Jakuba był właściwie kaplicą przy szpitalu istniejącym w XVI w. Już wtedy był zrujnowanym i został rozebrany a w jego miejscu wzniesiono w 1588 r. nowy kościół murowany z klasztorem bernardynów, fundowany przez Pawła Kostkę (brata świętego), który przeznaczył fundusze na uposażenie klasztoru i szpitala miejskiego. W 1615 r. Elżbieta Mostowska, skarbnikowa ciechanowska, założyła tu klasztor bernardynek; zapewne przy tym klasztorze stał kościół św. Michała murowany, na ulicy Żydowskiej, oddany za rządów pruskich na użytek luteranom. Jeszcze piąty kościołek (kaplica?) drewniany św. Krzyża, stał przy ulicy Żydowskiej, za mostem, od strony wsi Bartniki; w 1793 r. był on już zrujnowany i został rozebrany. Bernardyni utrzymywali przy klasztorze 3 klasową szkołę a bernardynki do 1864 r. prowadziły głośny w okolicy pensyonat. Po bernardynkach umieszczono tu po 1864 r. felicyanki. Obecny szpital został wzniesiony (p. w. św. Stanisława Kostki) w 1852 r. ze składek okolicznych mieszkańców. W braku zatraconych dokumentów miejskich i kościelnych, ciekawym źródłem do historyi P. może być rękopis znaleziony przez ks. Czaplińskiego, prob. przasnyskiego, w papierach po klasztorze bernardynów i mieszczący kronikę miasta spisywaną po łacinie od 1585 r. Z rękopisu tego korzystał lecz w sposób niekrytyczny ks. Jan

Osiecki w historyi P., pomieszczonej w Koresp. Płockim (1880 r., № 74—82). Opisy i rysunek P. podawał Tyg. Illustr. (1861 r., III, 208, 1863, VIII, 316, 1864, X, 248). P. par., dekan. t. n., ma 8045 dusz. Przasnyskie starostwo niegrodowe, w woj. mazowieckiem, ziemi ciechanowskiej, podług lustracyi z r. 1661 obejmowało miasta: Przasnysz i Chorzele, oraz wsie: Jednorożec al. Sopechy, Żelazne, Szla, Ruda, Kobylak, Lipa, Baranów, Jastrząbka, Budki i dwie dzierżawy: Dobrzanków i Janowo. W r. 1771 posiadał je Kazimierz Krasiński, oboźny koronny, opłacając zeń kwarty złp. 2,574 gr. 16, a hyberny złp. 2,696 gr. 29. *Przasnyski powiat*, utworzony w 1867 r. z 9 gmin dawniejszego powiatu t. n., zajmuje płn.-wschodnią część obszaru gub. płockiej, z przestrzenią 25·38 mil kwadr. Graniczy on od północy z Prusami Wschodniemi (pow. niborski), od wschodu z pow. ostrołęckim i makowskim, od południa z ciechanowskim a od zachodu z ciechanowskim i mławskim. Pod względem fizycznym przedstawia on te same cechy co północna część pow. mławskiego i przyległy pow. ostrołęcki. Większa część obszaru powiatu leży na stokach wyżyny pojezierza baltyckiego, które na granicy pow. mławskiego i przasnyskiego dochodzi do swego najwyższego wzniesienia (brzegi bagna Niemyje i zródła Orzyca), od którego pochyla się w kierunku wschodnio-południowym ku Przasnyszowi i Ciechanowowi. Obszar ten w czasach historycznych jeszcze pokrywała puszcza z licznemi zbiornikami wód i bagnami odpływającymi do okrążającego je półkolem Orzyca. Uboga gleba nie zachęcała do uprawy roli a trudna komunikacya i odległość od większych rzek i miast odstręczała osadników. Dotąd powiat przas. należy do mało zaludnionych (nieco więcej nad 2000 mk. na 1 milę). Wsie nieliczne i oddalone od siebie potworzyły się w zagłębieniach wyżyny, gdzie zbierające się wody wytworzyły lepszą glebę i łąki torfiaste. Najmniej zaludnioną jest wschodnia część powiatu którą przerzyna Orzyc wijący się licznemi odnogami i zabagniający swą szerokę dolinę bez wydatnych brzegów. Najżyzniejszą i najludniejszą jest południowa część powiatu, okolica Przasnysza. Wyżyna tu nagle obniża się z 560 do 350 stóp i kończy się ostro sterczącymi występami, jakby przylądkami gorującemi nad morzem, które powyżłabiało w wyżynie liczne zatoki. Wody spływające z wyżyny (uprowadzają dopływy prawe Orzyca: Ulatówka, Węgierka i Murawka) wytworzyły tu żyzną glebę z bujną roślinnością i ściągnęły wcześnie osadników. Ta południowa część powiatu łączy się cechami fizycznemi z żyznym obszarem pow. ciechanowskiego. Cały obszar powiatu tworzył puszczę książęcą, do której zjeżdżali na łowy książęta mazowieccy. Większa własność nie mogła się tu rozwinąć dla nieprzyjaznych warunków fizycznych i ekonomicznych. Ludność uboga zajmowała się przemysłem leśnym. Dotąd jeszcze ludność północnej części powiatu nosi nazwę Poborzan i ma swe odrębne cechy, wyróżniające ją od ludności rolniczej południowych okolic. Wschodnią część powiatu zajmują w części Kurpie (w gminach Baranowo, Jednorożec, Zaremby) i na obszarze tym większa własność w kilku gminach wcale nie istnieje. Mimo to ogólny obszar większej własności (94,542 dzies.) przenosi mniejszą posiadłość (63,674 dzies.). Znaczny obszar lasów rządowych stanowi oddzielne leśnictwo przasnyskie, obejmujące 28,820 mr., i dzielące się na straże: Lipa, Adamczysko, Olszewka, Jarzynny Kierz. W lasach tych znajduje się bursztyn, którego eksploatacya została wzbronioną dla ochrony lasów. Rolnictwo nie rozwija się pomyślnie dla ubogiej gleby, braku dróg i dogodnych rynków zbytu. Przemysł fabryczny prawie że nie istnieje. W 1880 r. cała produkcya roczna dwóch małych browarów, bibularni i 5 drobnych cegielni przedstawiała cyfrę 13,174 rs. a w połączeniu z prod. fabryk miasta Przasnysza niecałe 21,000 rs. Głównymi punktami handlowemi są Przasnysz i pograniczna (od Prus) osada Chorzele. Ludność mimo to wzrasta dość szybko. W 1867 r. było 45,590; w 1879 r. 52,120 (44,701 katol., 6,446 żyd., 892 prot.); w 1887 r. doszła do 60,700. Szkół w powiecie jest 4 miejskich (284 uczniów w 1879 r.) i 7 wiejskich (476 uczn.). Te ostatnie istnieją w os. Chorzele i wsiach: Dzierzgowo, Brzozowo, Krzynowłoga W., Leszno, Bartniki, Bogate. Pod względem kościelnym powiat stanowi przasnyski dekanat dyec. płockiej, składający się z 13 parafii: Baranowo, Bogate, Brodowe Łąki, Chorzele, Czernice, Dzierzgowo, Janowo, Krzynowłoga Wielka, Krzynowłoga Mała, Pawłowo, Przasnysz, Węgra i Zaremby. Pod względem sądowym dzieli się powiat na jeden okrąg sądu pokoju dla Przasnysza i cztery okręgi sądów gminnych, ze sądami w Przasnyszu, Dzierzgowie, Jednorożcu, Chorzelach. Pod względem administracyjnym składa się powiat z jednego miasta i 9 gmin: Baranowo, Bugzy-Płoskie, Chojnowo, Dzierzgowo, Jednorożec, Karwacz, Krzynowłoga Wielka, Krzynowłoga Mała, Zaremby. W ośmiu gminach istnieją kasy pożyczkowe z ogólnym kapitałem 9499 rs. *Br. Cl.*

Przatów, wś i fol., pow. łaski, gm. Bałucz, par. Szadek, odl. 11 w. od Łasku, na prawo od drogi do Szadku. Wś ma 24 dm., 65 mk., fol. zaś 9 dm., 80 mk. W XVI w. łany kmiece dawały dziesięcinę plebanowi w Zgierzu, folw. zaś do Szadku (Łaski, L. Ben., II, 442). We-

dług reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552-1553 wś Przathów, w par. Szadek, miała w części Mikołaja Rowieńskiego 8 osad, $8^1/_2$ łan.; część Laurentego Wieczorkowskiego 9 osad, młyn o 1 kole, Lyaskowy o jednem kole (Pawiński, Wielkp., II, 229). W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 1141: gr. or. i ogr. mr. 419, łąk mr. 73, lasu mr. 629, nieuż. mr. 21; budowli mur. 10, z drzewa 13; płodozmian 10 polowy, las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły przedtem: wś P. os. 65, z gr. mr. 319; wś Juliewo os. 7, z gr. mr. 29; wś Przybyłów os. 10, z gr. mr. 54. *Br. Ch.*

Przatowska Wola, wś, fol. i młyn, pow. sieradzki, gm. i par. Szadek, odl. 29 w. od Sieradza. Wś ma 15 dm., 68 mk.; fol. 2 dm., 12 mk.; os. młynarska 1 dm., 6 mk. W XVI w. wś i folw. dawały dziesięcinę na stół arcybiskupi, plebanowi zaś w Szadku tylko kolędę (Łaski, Lib. Ben., II, 441). Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552-1553 wś Wola Przatowska w par. Szadek, miała w części Nicków 6 osad, 7 łan.; część Laur. Victor 7 osad (Pawiński, Wielkp., II, 229).

Prząсław al. *Prząsław*, *Przęsłow*, 1153 r. *Preneslawe*, wś i fol., pow. jędrzejowski, gm. Prząсław, par. Jędrzejów, odl. 5 w. od Jędrzejowa, posiada szkołę początkową gminną. W 1827 r. P., wieś poduchow., ma 20 dm., 225 mk. Wchodziła w skład rząd. ekonomii Jędrzejów (ob. t. III, 590). Jest to starożytna osada. Około 1140 r. bisk. krakowski Radost nadał kościołowi w Brzeźnicy (pod Jędrzejowem) dziesięciny z wsi Preneslawe (ob. Kod. Małop. Piekosiń., II, 1, 4, 22 i 23). W 1256 r. Bolesław Wstydliwy uwalnia P. wraz z innemi wsiami klasztornemi od daniny „stan“ zwanej (Kod. Małop., I, 51). Długosz podaje pobieżny, nie zaopatrzony w cyfry opis wsi; były tu łany kmiece, folwark, młyn, karczmy (Lib. Ben., III, 371). Według reg. pob. pow. książkiego z r. 1581 wś Przacław, w par. Andrzejów, własność opactwa jędrzejowskiego, miała 5 łan. km., 6 kom. bez bydła (Pawiński, Małop., 87). Dobra P. składały się w 1886 r. z folw. P. i Brynica Sucha, rozl. mr. 756: folw. P. gr. or. i ogr. mr. 439, łąk mr. 111, nieuż. mr. 13, razem mr. 563; bud. mur. 7, z drzewa 13; płodozmian 13 polowy; fol. Brynica Sucha gr. orn. i ogr. mr. 154, pastw. mr. 19, lasu mr. 14, nieuż mr. 5, razem mr. 192; bud. z drzewa 4. P. gmina należy do s. gm. okr. V w Jędrzejowie, tamże st. poczt. Obszaru ma 19,210 mr. i 4551 mk. W gminie istnieją trzy szkoły początkowe, 6 młynów wodn. (Chorzew, Ciernie, Deszno, Potok Wielki i Mały), dwie cegielnie (Potok W.), gorzelnia (Deszno), tartak (Warzyn). *Br. Ch.*

Prząsław, pow. jędrzejowski, ob. *Prząсław.*

Prząталina, wś nad rz. Orzyc, pow. przasnyski, gm. Krzynowłoga Wielka. par. Chorzele, odl. o 29 w. od Przasnysza, ma 5 dm., 46 mk., 33 mr.

Przebendów, kol. niemiecka na obszarze Wampierzowa, w pow. mielnickim położona, składa się z 37 dm. i 198 mk rzym.-kat. narodowości niemieckiej. Leży w piaszczystej równinie, 185 mt. n. p. m., przy drodze z Piątkowic do Wadowic Dolnych. Od wschodu zasłania osadę bór Wychylówka, na płd. graniczy z wólką Wilczą Wolą i Zgórskiem, na zachód z Wadowicami Górnymi a na płn. z Wampierzowem. *Mac.*

Przebendowo, ob. *Przebędowo.*

Przebernał, w dok. *Pribernelle*, jezioro w Pomezanii, pod Gardeją, pow. kwidzyński (ob. Kętrz. O ludn. pol., str. 215).

Przebędowo al. *Przebendowo* i *Przependowo*, wś, okr. wiejski, domin. i okr. dom., pow. obornicki, o 1 klm. na północ od Gośliny Murowanej, nad Goślinką, w okolicy wznies. do 76·9 mt. n. p. m., par. i poczta w Goślinie Murowanej, st. dr. żel. o 15 klm. w Obornikach. W r. 1388 wchodziło P. w skład opola chojnickiego; właścicielem był wówczas Mikołaj Brzechwa, który później pisał się Przebędowskim. W 1580 r. posiadał tę wieś Piotr Potulicki, a przy schyłku zeszłego wieku Władysław Gurowski. Na sejmie z r. 1773-5 wyznaczono komisyą do rozgraniczenia dóbr Gurowskiego, z dobrami Gądkowskich: Wrączynem, Kołatą, Boduszewem, Przebędowem, Pławnem i Zielonką. Tuż przy dworze przebędowskim odkopano grobowisko ulowate, w którem znaleziono czarne naczynia z pokrywkami, a w jednem z nich pierścionek bronzowy, naprzeciw zaś dworu tego cmentarzysko (ob. *Murowana Goślina*). Wieś liczy 111 mk., 10 dm.; w skład okr. wiejs. wchodzi fol. Garganowo; cały okr. ma 11 dm., 129 mk. (85 katol. i 44 prot.). Dominium liczy 149 mk., 7 dm.; obszaru ma wraz z fol. Garganowo i Trojanowo 925·93 ha, czyli 821·12 roli, 76·03 łąk, 1·32 lasu, 26·19 nieuż. i 1·27 wody; czysty dochód grunt. 10,041 mrk. Gorzelnia parowa, młyn wodny i cegielnia; nabiał, chów bydła, owiec i koni. W skład okr. domin. wchodzi fol. Trojanowo; cały okrąg ma 10 dm., 181 mk. (122 katol. i 59 prot.). *E. Cal.*

Przebędowo 1.) u Kętrzyń. *Przebędzino*, niem. *Prebendow*, dok. 1493 *Prebbentow*, *Prsebando*, *Prsebyndow*, dobra ryc. i wś w Pomeranii, pow. lęborski, st. poczt. Żelazna 2 klm. odl., st. kol. i par. katol. Lębork 21 klm. odl. Dobra zawierają 477·16 ha. Przywileje P. dotyczące, umieszczono pod Jencewem. Jeszcze r. 1437 miało P. prawo staropomorskie i płaciło podatek w świniach, krowach, kozach i prowod od 2 radeł (hocken; ob. Gesch. d. Lan-

de Lauenb. und Buetow von Cramer, II, str. 293). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu Przebendowski od 3 włók osiadł., młyna i 3 ogrod., 7 flor. 2.) **P.**, niem. *Premdau*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. słupski, st. poczt. Cecynowo, 523 ha. *Ks. Fr.*

Przebędzino, ob. *Przebędowo*.

Przebieczany, wś, pow. wielicki, w okolicy falistej, o glebie urodzajnej rędzinnej, po płn. stronie drogi z Wieliczki (5.3 klm.) do Gdowa. Wieś leży u źródłowisk pot. Obrzydki Dolnej, uchodzącej pod Podłężem do pot. Podłęże (dopł. Wisły). Graniczy na zachód z Lednicą, na płd. z Tomaszkowicami, na wschód ze Szczygłowem i Suchorowem a na płn. z Bodzanowem. Należy do par. rzym.-kat. w Biskupicach. Wś ma 70 a obszar większej pos. (Romuald Wiśniowski) 4 dm.; miesz. w ogóle 403, w tem 395 rzym.-kat. i 8 izr. Pos. większa wynosi 231 mr. roli, 22 mr. łąk i ogr., 15 mr. past. i 97 mr. lasu; pos. mn. 244 mr. roli, 39 mr. łąk i ogr., 28 mr. pastw. i 19 mr. lasu. Istniała tu kiedyś kopalnia soli nadana klasztorowi miechowskiemu w XII w. i wspomniana w dok. patryarchy jerozolimskiego 1198 r. (ob. t. VIII, 659). Długosz nazywa tę wieś *Przewyeczany* i *Przewyaczyany* (L. B., II, 120 i III, 195) a w spisach pobor. z r. 1581 (Pawiński, Małop., 61) brzmi: *Przewierciany* i *Prześwyeczany*. Była własnością bisk. lubuskich i miała 13 półłanków kmiecych, z których dziesięciny oddawano prebendzie krak. zwanej Krzesławską, w wartości 15 grzywien. Obszar szlachecki wyrobiono w połowie z łanów kmiecych, z drugiej więc tylko połowy pobierał dziesięciny proboszcz w Biskupicach. W spisach pobor. za r. 1490 oznaczono ilość łanów 6 a 1581 trzymał P. Rosowski i prócz 13 półłanków były 4 zagrody bez roli, 3 komorn. z bydłem, 2 komorn. bez bydła a nadto przy karczmie ćwierć łanu. *Mac.*

Przebienda, os. do Poręby radlnej, pow. tarnowski, ma 10 dm., 68 mk. rzym.-kat.

Przebin al. *Prybeń*, wś, pow. przemyślański, odl. 11 klm. od st. poczt. Firlejów, par. gr.-kat. Dobrzanice. Granice: wschod. Dobrzanice i Korzelice, płd. Mełna, zachod. Trybuchowce, płn. Tuczna. Obszar dwor. ról, łąk i pastw. 37 mr., lasu 915 mr.; włośc. 252 mr. W 1857 r. 110 mk.; w 1880 r. w gm. 163, na obsz. dwor. 21; gr.-katol. 124. Właśc. pos. dwor. Leontyna z hr. Baworowskich hr. Starzeńska. Dawniej wieś ta zwała się Przybin. W Żydaczowie 15 czerwca 1667 r. Felicyan Zaleski, syn Hieronima i Zofii z Chocimierza Zaleskich, darował swe dobra odziedziczone po matce, t. j. $^1/_3$ część wsi Uciechowic, Zendowic (teraz Rzędowice) i Przybinu, w lwow. ziemi Aleksandrowi Cetnerowi, kasztel. halickiemu (A. g. i z., t. X, str. 303, ust. 5044).

Przebita-Góra, w narzeczu ludowem *Pierabita-Hara*, okolica, na zachodnim krańcu pow. rzeczyckiego, przy samej granicy mozyrskiego, przy drożynie z Siekierycz do Kopatkiewicz, nad lesistą kotliną rzeki Ptyczy, w 3 okr. pol. wasilewickim, gm. krukowicka. Okolica ta w 1868 r. została nabyta przez włościan: Pilkiewicza (11 włók) i Wołotowskiego (24 włóki). W ostatnich latach przeprowadzono tu roboty kanalizacyjne. *A. Jel.*

Przeblusczyno al. *Gorzewo*, ob. *Pągów* 3.).

Przeborowice, 1531 r. *Przedborowitze*, niem. *Przeborowitz*, wś i dobra, pow. kozielski, $1^3/_4$ mili od Koźla, par. Gierałtowice. Dobra ryc. (zwykle wraz z Ostrożnicami w jednym ręku zostające) mają 740 mr. (717 mr. roli); wś ma 478 mr. (441 mr. roli). W 1861 r. było w ogóle 255 mk. katol. i 30 dm.

Przebrno, *Przebrzno*, niem. *Proebbernau*, wś na fryskiej Mierzei, tuż nad zatoką fryską, pow. gdański dolny, st. pocztowa Sztutowo, par. katol. Fuerstenwerder, odl. 7 mil od Gdańska. Posiada kościół ewang., który dawniej należał do katolików, dwuklasową szkołę ewang. (1886 r. 145 dzieci, 1 naucz.). Zawiera 3 gburstwa i 40 zagród, 1065·11 mr. W 1869 r. 297 mk. (5 kat., 292 ew.), 45 dm. Znaną jest w 1465 i 1520 r. pod nazwą Pribernaw. Pierwszy predykant nastał tu r. 1605. W 1680 r. kościół zgorzał, lecz został zaraz odbudowany a 1860 odnowiony. R. 1641 skarżył się tutejszy pleban, że ledwie 10 osób przychodzi do kościoła, dla tego burmistrz nierzejski kazał chodzić na nabożeństwa pod karą 6 gr. Do kościoła należy filia w Neukrug. Gleba jest żyzniejsza jak w innych osadach Mierzei, tak że mieszkańcy trudnią się nietylko rybołóstwem ale i rolnictwem. W poblizkich lasach gnieżdżą się czaple, sokoły i kruki morskie (ob. Gesch. des Landkr. Danzig v. Brandstaeter, str. 232). *Kś. Fr.*

Przebród 1.) wś, pow. szczuczyński, gm. Przestrzele, par. Rajgród. 2.) **P.**, wś, pow. suwalski, gm. Kukowo, par. Suwałki, odl. od Suwałk 7 w., ma 26 dm., 247 mk. W 1827 r. było 18 dm., 111 mk.

Przebrodź al. *Przebrodzie*, urzęd. *Perebrodze*, mko nad dwoma jeziorami (Przebrodzie i Ostryno), pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Przebrodź, przy drodze z Drui do Pohosta, o 296 w. od Wilna a 52 w. od Dzisny, w 1882 r. 350 mk. (174 męż. i 176 kob.). Podług spisu z 1866 r. było tu 66 dm. i 328 mk. (253 prawosł., 72 katol. i 23 żydów). Znajduje się tu cerkiew par. drewniana, p. w. św. Jerzego, wzniesiona w 1782 r. staraniem generała Józefa Antoniego Kossakowskiego, szkoła cerkiewna, do której uczę-

szcza 38 dzieci (33 chłopców i 5 dziewczyn), szkoła ludowa. Własność miejscowych mieszczan chrześc. Dawniej było sstwem, we władaniu rodziny Kossakowskich. Przez P. przechodził na wyprawę pod Smoleńsk Stefan Batory i za ułatwienie wojsku przeprawy nadał mieszkańcom prawa miejskie, rozmaite inne przywileje i dużo ziemi na własność. Oryginalny przywilej przechowywany był do niedawnych czasów bardzo starannie w miejscowej cerkwi. Potwierdzenie dawnych przywilejów otrzymało mko w 1792 r. Par. praw., dekanatu (błahoczynia) drujskiego, ma 2083 dusz (1062 męż. i 1021 kob.). Szkółki duchowne, oprócz w P., znajdują się w Wołkowszczyźnie i w Iwanowie. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Linkowszczyzna, Fiedosowszczyzna, Muraszki, Zaczerewy, Malawki, Podziawy (tu była kapl. katol. fundowana przez ks. dominikanów drujskich), Pietkuny, Natyszki, Jauteryszki, Gryszewo, Niwniki, Achremowo, Wiaziewszczyzna, Słoboda, Zapołocie, Chorobrowo, Czerniawszczyzna i Nadrezie; przysiołki: Przydoroże, Kondzierszczyzna, Bogdanowo, Czerniawka, Haruszki, Sosnówka i Krasna Górka, oraz zaśc.: Hłybka, Rusakowszczyzna, Borkowo, Bory, Kowalewszczyzna, Kurmiełowo, Jankowszczyzna, Piluczenki, Pawluczeńki, Rutkowszczyzna, Swiderszczyzna, Perchulewo, Aleksiszki, Gasperowszczyzna, Jakubeńki, Datowszczyzna, Jasienowszczyzna, Kotlarewszczyzna, Strakielewszczyzna i Wilcza-Góra, w ogóle w 1864 r. 504 dusz rewiz. b. włościan skarb., 12 rolników żydów i 114 osadników w. ross. Gmina Przebrodź należy do 2 okr. pokoj. do spraw włośc. oraz do 3 rewiru powołanych do służby woj. z pow. dzisieńskiego. Składa się z 6 okr. wiejskich (Przebrodź, Bielawce, Pohost, Hustały, Gabryelowo i Skakuny) i podług spisu z 1864 r. miała 1308 dusz rewiz. włośc. skarb., 32 b. jednodworców, 243 osadników w. rossyjskich i 48 żydów rolników. Podług danych z 1882 r. w skład gminy wchodziło 86 miejsc. osiadłych, mających 450 osad i 4305 mk. Wiadomości z 1888 r. wykazują 5 okr. wiejskich, liczących 53 miejsc. osiadłych, mających 201 osad, zamieszkałych przez 3502 włościan. Zarząd gminy znajduje się we wsi Linkowszczyznie. *J. Krz.*

Przebrodzie albo *Ukla*, jez. w pow. dzisieńskim, do 8 w. długie, do 3 w. szerokie, leży między Janką, lew. dopł. Dzisny, a Drujką, lew. dopł. Dźwiny.

Przebrodzie. ob. *Przebrodź*.

Przechlewo 1.) niem. *Koenigl. Prechlau*, według Kętrz. *Przechylewo*, wś kośc., pow. człuchowski, 18 klm. na północ od Człuchowa, par. ew. Sąpolna, 8151·82 magd. mr. W 1868 r. 231 bud., 109 dm., 1086 mk., 638 katol., 406 ew. W miejscu jest st. poczt., 2 szkoły katol. o dwóch klasach z 184 dz. i 2 nauczyc. i ew. jednoklasowa z 142 dziećmi i 1 naucz. 2.) **P.**, niem. *Adelig Prechlau*, dobra ryc. w dwóch działach, tamże, 1673·64 magd. mr.; w 1868 r. 27 bud., 12 dm., 139 mk.; (63 katol., 76 ew.). P. leży w górzystej okolicy niedaleko Brdy, ma żyzną glebę; lud tutejszy jest niemiecki. Kościół p. w. św. Anny, w pruski mur r. 1720 zbudowany, jest patronatu rządowego. Przy nim istnieje bractwo trzeźwości, założone r. 1858. W skład parafii, należącej do dekan. człuchowskiego, wchodzą: Przechlewo, Przechlewski Młyn, Zielony Most, Gostbrueck, Eisenbrueck, Junkerbrueck, Vossberg, Neubraa, Lipczyn, Giemły, Płaszczyce, Dąbrowa, Lubianka, Szczytno, Lisewo, Zawada, Sorge, Pawłówko wraz z Młynem, Pakotolsk i Pokrzywnica. Oprócz tego należą dotąd 2 filie, mianowicie: Woltersdorf czyli Kiełpin i Polenica. W 1867 r. liczyła parafia 2434 dusz, w 1886 r. 3136. Za czasów Rzpltej był proboszcz tutejszy infułatem. Proboszczami byli: 1653 r. Floryan Konecki, kommendarz; 1663 r. Jerzy Hintz († 1688 r.), za jego czasów kościół i akta zgorzały; 1689—1705 r. Hermann Kazimierz Zawadzki († 1733 r.), dziekan człuchowski; 1706 r. Marcin Józef Germanowicz († 1728 r.); od 1728—32 Augustyn Bernard Parth; 1733 r. Jakub Templiński († 1759 r.), dziekan człuchowski; 1759 r. Jan Szmelter; 1848 r. Edward Haub (ob. Borck, Echo Sepulchralis, II, str. 459—60). Tenże wymienia 2 nagrobki: Heleny z Główczewskich Prądzyńskiej († 1737 r.) i Jakuba Jana Templińskiego. Do probostwa należą 4 włóki, do fabryki kościoła 1. W dok. napotykamy P. już w XIV w. W 1377 r. potwierdza komtur człuchowski Henryk v. Grobitz sołtysowi Carbowen list sołecki na 4 włóki. W 1350 r. podaje Ulryk v. Lichtenberg, dziedzic P., że uczciwemu panu Tempelyn i jego spadkobiercom zapisuje 6 włók w P. (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, str. 11 b.—12 a.). Za czasów Rzpltej należało P. do sstwa człuchowskiego. R. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili tu lemani od 7 włók folw. 7 fl. (ob. Roczn. Tow. Przyj. N. w Pozn., 1871, str. 190). Według taryfy na symplę z r. 1717 płacili tu: Zawadzki 8 gr. 14½ den., Komyski 18 gr. 13½ den. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 95). *Kś. Fr.*

Przechlewski Młyn al. *Przechylewski M.* (Kętrz.), niem. *Prechlauer Muehle*, majętność chełmińska nad rz. Sępolną, pow. człuchowski, st. poczt. i par. katol. Przechlewo, 6 klm. odl., ew. Sąpolna, odl. od mta pow. wynosi 24 klm., zawiera 156·03 ha roli orn. i ogr., 52·62 łąk, 17·15 pastw., 727·4 lasu, 17·73 nieuż., 278·8 wody, razem 1249·73 ha; czysty dochód

z gruntu 1661 mrk; tartak parowy, młyn wodny i cegielnia. *Ks. Fr.*

Przechód, las w płd.-zach. stronie Wierzbicy, pow. Rawa Ruska.

Przechodki, kol., pow. augustowski, gm. Sztabin, par. Krasnybór, odl. od Augustowa 18 w.

Przechodnie, jezioro w pow. suwalskim, należy do grupy sześciu małych jezior, zlewających swe wody do Szeszupy. Leży na obszarze dóbr Kadaryszki, ma do 10 mr. obszaru. Ob. *Gulbin.*

Przechody, wś, pow. szczuczyński, gm. Ruda, par. Białoszewo, leży śród lasów i błot, na prawo od linii drogi żel. brzesko-grajewskiej, posiada urząd gminny, 58 dm., 2470 mr. obszaru. W 1827 r. było tu 44 dm., 278 mk. Wieś ta wchodziła w skład dóbr Grabowo.

Przechody, *Perechody* 1.) okolica szlach., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Pokrowo, okr. wiejski Chodziłonie, o 8 wiorst od gminy, 2 dusze rewiz. 2.) **P.**, wś, tamże, 5 dusz rewiz.; własność Łabeńskich. 3.) **P.**, wś włośc. nad Berezyną, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Krewo, okr. wiejski Bojarska, o 9 w. od gminy a 36 w. od Oszmiany, ma 10 dm , 112 mk., w tej liczbie 15 prawosł. i 97 katol. (w 1864 r. 42 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Milejkowo. 4.) **P.**, fol. pryw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Sitce, o 77 w. od Wilejki, 2 dm., 10 mk. katol. 5.) **P.**, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Sitce, okr. wiejski Łopaczewicze, o 13 w. od gminy, o 77 w. od Wilejki, ma 16 dm., 120 mk. (w 1864 r. 48 dusz rewiz.); należy do dóbr Dobryjanowo, Buszów. 6.) **P.**, wś, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Gródek, o 20 w. od Białegostoku. 7.) **P.** (*Prochody*), wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Wojsko, o 45 w. od Brześcia. 8.) **P.**, uroczysko, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. Masiewo, o 73 w. od Prużany. *J. Krz.*

Przechodzisko, wś i os., pow. radzyński, gm. Zagajki, par. (obrz. wschod.) Drelów; os. ma 1 dm., 4 mk., 2 mr.; wś 30 dm., 226 mk., 1185 mr. W 1827 r. było 43 dm., 233 mk.

Przechówko, niem. *Wintersdorf*, wś, pow. świecki, leży niedaleko Czarnej Wody i Świecia, nad szosą bydgoską, st. poczt., par. katol. i ewang. Świecie, 1166 mr. magd. W 1868 r. 44 bud., 19 dm., 167 mk. (1 katol., 166 ew.). R. 1710 płaciło P. mesznego 5 korcy żyta i tyleż owsa (ob. Wiz. Szaniawskiego, str. 268). W okolicy tutejszej znaleziono kości nosorożca, pochodzące z epoki lodowej; są one złożone w prowincyonalnem muzeum w Gdańsku.

Przechowo, niem. *Schoenau*, dok. 1338 *Przechow*, 1415 *Pezechaw*, *Pczechaw*, wś nad Czarną Wodą, niedaleko Wisły i Świecia, pow. swiecki, st. poczt., par. katol. i ew. Świecie, 2693·15 mr. magd. W 1868 r. 151 bud., 90 dm., 829 mk. (411 katol. i 396 ew.). Szkoła ewang. (w 1887 r. 109 dzieci, katol. 100). Nazwa pochodzi podobno od przechowania (przezimowania) flisaków, którzy tu się chronili przed krą wiślaną. P. istniało już r. 1338. Rejestry krzyżackie z r. 1415 donoszą, że P. ma 33 włók, tych posiada sołtys 3 wolne; od reszty czynszują po 1 grz. i po 2 kury na św. Marcin. Osadzonych było tylko 12 z nich włók. Młyn czynszował 3 łaszty, później 6 grz., rachowano więc na jeden łaszt 2 grz., karczmarz płacił 9 wiardunków. Przez P. szła stara droga do Bydgoszczy i Torunia (ob. Gesch. d. Kr. Schwetz von Wegner, II, str. 433). R. 1710 płaciło P. 13½ korca żyta i tyleż owsa mesznego (Wiz. Szaniawskiego, str. 268). Młynarz dawał 4 kor. żyta. *Ks. Fr.*

Przechowski Folwark, polska nazwa dla fol. Marienhoehe, w pow. świeckim.

Przechy, właściwie *Borze-Przechy*, wś, pow. pułtuski, gm. Kozłowo, par. Gzy. Wchodziła w skład dóbr Kozłowo, ma 42 mk., 335 mr. obszaru. Ob. *Borze* i *Kozłowo.*

Przechyba *Wielka* i *Mała*, dwa szczyty górskie na obszarze gm. Gabonia, w pow. sądeckim. Ob. *Gaboń.*

Przechylewo, ob. *Przechlewo.*

Przecianiszki, fol. rząd., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 51 w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. katol.

Przecieszyn, w XV w. *Przeczyeschyn*, w XVI w. *Przeczieszin*, wś, pow. bialski, w równinie, 266 mt. npm., na lewym brzegu Soły. Graniczy na zachód z Brzeszczem, na wschód ze Skidzinem, na płn. z Wilczkowicami, na płd. zaś ma duży las zw. Pańskim albo Bestwińskim, który ją dzieli od Wilamowic. Wś liczy 49 dm. i 305 mk. rz.-katol.; par. rz.-katol. w Oświecimie (8·3 klm.). Posiadłość większa (arcyks. Albrechta) ma obszaru 179 mr. roli, 25 mr. łąk, 10 mr. pastw. i 45 mr. lasu; pos. mn. 206 mr. roli, 11 mr. łąk, 42 mr. pastw. i 5 mr. lasu. Na obszarze P. jest fol. Nadsolna. Za Długosza (L. B , II, 224) P. posiadali Skidzińscy (Szkedzenscy) Marek, Jan i Michał, później zaś Luboński. W 1581 r. były 2 łany kmiece, 5 zagród z rolą, 2 komor. i 1 rzem. (Pawiński, Małop., 99). *Mac.*

Przecim (*Pretym*), wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gmina, okr. wiejski i dobra hr. Uruskiej Orla, o 52 w. od Lidy, 34 dm., 155 mk. (w 1864 r. 121 dusz rewiz.).

Przeciszewek, dwór, pow. rossieński, par. kroska, własność Przeciszewskich.

Przeciszewo, wś, fol. i dobra, pow. płocki, gm. Kleniewo, par. Zagroba, odl. 23 w. od Płocka. W ostatnich latach istniał tu browar i wiatrak. Są pokłady torfu. P. ma 25 dm., 370 mk. Do fol. należy karczma Uljanowo.

W 1887 r. fol. P. rozl. mr. 540: gr. or. i ogr. mr. 481, łąk mr. 38, past. mr. 9, nieuż. mr. 12; bud. mur. 8, drewn. 8. Wś P. os. 29, z gr. mr. 28. Fol. P. lit. B rozl. mr. 70: gr. or. mr. 65, łąk mr. 4, nieuż. mr. 1; bud. mur. 1, drewn. 2.

Przeciszów, w XV w. *Przeczyczow*, wś, pow. wadowicki, nad Stronikiem, uchodzącym z praw. brzegu do Wisły, przy gościńcu z Zatora (6 klm.) do Oświecima. Przez wieś idzie tor kolei żel. Podgórze-Oświecim, która ma tu stacyą. Wś ma parafią rz.-kat., szkołę ludową 2-klas.; dawniej był klasztor dominikanów. Gleba urodzajna rędzinna; trzy rozległe stawy, zwane: Wawrzek, Kasztelan i Myszkowski, z gospodarstwem rybnem. Wszystkie trzy wykopano za dawnych właścicieli Myszkowskich w XVI w. Jest także młyn wodny i gorzelnia. Wś zabudowana po obu brzegach potoku, ma 430 dm. i 2535 mk. (1195 męż., 1340 kob.). Na obszarze więk. pos. (Aug. hr. Potocki) 17 dm., 88 mk. Co do wyznań jest ogółem 2537 rz.-kat. i 86 izrael. Obszar więk. pos. ma 854 roli, 166 łąk, 112 past. i 437 mr. lasu; obszar pos. mn. 1442 roli, 253 łąk, 281 past. i 3 mr. lasu. P. był pierwotnie posiadłością książąt oświecimskich (ob. Oświecim, t. VII, 747) a zapewne dopiero w XV w. mógł przejść w inne ręce. Trudno wierzyć w autentyczność dokumentu erekcyjnego z 1384 r., przechowywanego w archiwach parafialnych, na którym podpisany Mikołaj z Mirowa i Prusinowa Myszkowski „in villa sua hereditaria Przeciszew“ (Łepkowski, Roczn. Tow. nauk. Krak. z r. 1861, str. 241). Pierwotnie był kościół drewniany w miejscu, gdzie teraz stoi murowana kaplica w ogrodzie plebańskim. Teraźniejszy murowany zbudowała Łucya hr. Przyrębska w r. 1821. Na akcie, którym Kazimierz Jagiellończyk w Piotrkowie 1488 r. zobowiązuje się wypłacić Kazimierzowi ks. oświecimskiemu i jego żonie 2000 flor., podpisał się Piotr Myszkowski „z Przeczica“, kaszt. oświecimski. W akcie odnośnym do tejże sprawy, spisanym w Trokach 1488 r., występują Piotr i Paweł Myszkowscy „de Przeticzow“ (Kod. dypl. pol., t. IV, 1887, str. 171, 172). Według podania w lasach tej wsi napadł Wawrzyniec Myszkowski ks. Jana zatorskiego i rozpłatał jadącego na koniu (1498 lub 1523). Miał on z księciem spór graniczny, mianowicie iż książę zalewał mu grunta wodą ze stawów spuszczaną a skargi zanoszone przed Zygmunta I nie odniosły skutku. Myszkowski uszedł do Moskwy, zkąd po kilku latach powrócił uzyskawszy przebaczenie. Księstwo zatorskie zaś przyłączono do Korony. W r. 1627 Ferdynand i Władysław Myszkowscy zapisali P. dominikanom (Akt darowizny w archiwum par. w Spytkowicach). Klasztor istniał aż do suppresyi przez Józefa II. W kaplicy znajduje się obraz, pomnik Katarzyny Strzyżowskiej, przedstawiający kobietę klęczącą przed obrazem Chrystusa (z r. 1617). W podłodze kamień Zygmunta z Mirowa Myszkowskiego z r. 1597. Dzwony mają daty 1549, 1690 i 1839. W zakrystyi są dwa skrzydła szafiastego ołtarza, dobrze malowane, trzecie skrzydło znajduje się za ołtarzem. Za Długosza (L. B., II, 230) P. był własnością Mikołaja Jastrzębca Myszkowskiego. Łany kmiece, karczma i zagrody dawały dziesięcinę scholastykom katedry krakowskiej wartości 4 grzywny a łany dworskie plebanowi, który miał rolę na swój użytek. Według reg. pob. z r. 1581 (Pawiński, Małop., 97) było tu łanów kmiecych 8, czynszown. 2, zagród bez roli 9, komorn. z bydłem 9, komorn. bez bydła 6, przekupień, rzemieślnik i karczma, mająca ćwierć roli. Parafia należy do dyec. krakowskiej, dek. oświecimskiego. Obejmuje Koło Lipowieckie. Wś ta graniczy na zach. z Porębą Wielką, na płd. z Polanką Wielką i Piotrowicami, na wsch. z Zatorem a na płn. z Kołem Lipowieckiem (12 dm., 84 mk.) i Wisłą. *Mac.*

Przeciwiec, posiadłość, par. owińska, w okolicy Gośliny Murowanej, wykazana w regestrach pobor. z r. 1580 (Pawiński, I, 25); dziś nie istnieje.

Przeciwnica, fol. do Niemieczkowa, pow. obornicki, istniał przed r. 1793 i należał już wówczas do Raczyńskich; par., poczta i st. dr. w Szamotułach; 8 dm., 84 mk. (52 katol. i 32 protest.).

Przecław 1.) wś włośc. i os. karcz., pow. brzeziński, gm. Mroga Dolna, par. Brzeziny, leży w odl. 3 w. od Brzezin, przy trakcie do Rogowa; posiada szkołę począt. ogólną, 32 dm., 266 mk., 816 mr.; os. karcz. 1 dm., 7 mk., 8 mr. dwor. W 1827 r. 21 dm., 150 mk. Wieś ta w XVI w. była własnością kościoła w Brzezinach. Około 1520 r. połowa wsi stała pustką, na 3 tylko łanach siedzą kmiecie, po dwóch na łanie, i płacą po 20 groszy bez dwu trojaków czynszu z półłanka i odrabiają pewne roboty plebanowi. Sołtys dziedziczny ma też pewne obowiązki względem plebana, opisane w przywileju na sołtystwo wydanym (Łaski, Lib. Ben., II, 490). 2.) **P.**, w XVI w. *Przeczlyaw*, wś i fol., pow. słupecki, gm. i par. Ostrowite, odl. od Słupcy 15 w.; wś ma 4 dm., 54 mk.; fol. 8 dm., 95 mk. Na obszarze fol. jest małe jezioro i stoi wiatrak. W XVI w. kmiecie płacili plebanowi w Ostrowitem tylko meszne po korcu żyta i owsa z łanu. Dziesięcina szła zapewne na stół arcybiskupi (Łaski, Lib. Ben., I, 301). W 1874 r. fol. P. rozl. mr. 524: gr. or. i ogr. mr. 361, łąk mr. 30, lasu mr. 93, wody mr. 16, nieuż. mr. 8; bud. mur. 7, z drzewa 6; płodozmian 8-polowy, las urządzony w kolei 60-letniej. Wś P. os. 10, z gr. mr. 11.

Przecław, w 1556 r. *Przeczsław*, miasteczko w pow. mieleckim, śród piaszczystej równiny, 204 mt. npm., na lewym brzegu Wisłoki, przy gościńcu z Dębicy do Mielca. Po drugiej stronie rzeki, przez obszar wsi Tuszyny przechodzi tor kolei z Dębicy do Baranowa (odnoga kolei Karola Ludwika). Miasteczko drewniane, źle zabudowane, ma murowany kościół paraf., szkołę ludową 2-klasową, urząd poczt., kasę pożycz. gminną z kapit. 963 zł. Na obszarze większej posiadłości stoi dwór, przerobiony z obronnego zamku, na urwisku oblanem wodą, gorzelnia i dwa wiatraki. Od południa leży przedmieście zwane Podzamczem, od płn. Wenecya, dalej zaś na płd. przy gościńcu do Dębicy wś Podole, na zach. od niej Wólka Podolska i os. Podzamcze, a na zach. od mczka Wyłów. Na płn. graniczy z wsią Kiełkowem. Od wschodu zasłania tę osadę sosnowy bór, zwany Przecławskim. W P. odbywają się co czwartek targi. Osada ma 158 dm. i 1026 mk. (490 męż., 536 kob.), 718 rz.-kat., 9 gr.-kat. i 299 izrael. Na obszarze więk. pos. (Mieczysław hr. Rej) jest 6 dm. i 135 mk. rz.-kat.; 834 mr. roli, 76 łąk i ogr., 82 past. i 1566 mr. lasu (ob. *Dobrynin*); obszar mn. pos. ma 672 roli, 77 łąk i ogr., 150 past. i 14 mr. lasu. Gleba na porzeczu jest glinką urodzajną, dalej zaś ku zachodowi piaski. Osadę tę miał założyć Przecław Ligęza w XIII w. i osadzić kolonistami niemieckimi. W reges. pobor. woj. sandomierskiego z r. 1556 (Pawiński, Małop., 500) czytamy: Przeczsław, mto urodzonego Mikołaja Ligenzy, dziedzica na Bobrku i Przecławiu. Jest w tem mieście domów 40, z nich niektóre opuszczone; ról nie mają, tylko niektóre ogrody, z których to domów i ogrodów płacą czynsz rozmaicie. Suma tego czynszu wynosi 12 grzywien 4 groszy. Innych czynszów nie ma; łaźnia płaci półtory grzywny, młyny 2, jeden trzyma dziedzic, drugi na Wisłoce, trzeci pod zamkiem mało dogodny; żegluga na Wisłoce niesie półtory grzywny. Sołtys ma 2 łany i siódmy grosz z czynszu. Zamek i grunta szlacheckie (praedium) dobre, sadzawek małych trzy, łąki i t. p. Na przedmieściu 45 kmieci, 5 na łanach płacą po grzywnie, 3 na trzech ćwierciach łanu po trzy fertony, 22 na półłankach płacą po pół grzywny, 7 na ćwierciach łanu po fertonie. Inni mają cząstki ról, z których płacą według wielkości roli. Suma czynszów wynosi 33 i pół grzywny. Dwa półłanki opuszczone. Kmiecie dają nadto 70 mierzyc (cherotos) owsa, 296 jaj, 57 kapłonów i 53 sery. W r. 1581 należało przedmieście do kasztelana rozpierskiego (ibid., str. 248) i miało wtedy kmieci 33, na 11 i ćwierci łanach, komorników z bydłem 5, komorników bez bydła 4 a samo miasto (ibid., str. 269) dawało podwójnego szosu 8 zł. Było w nim 19 rzemieśln., osadników (inquilini) 7, paliło gorzałkę (ollae cremati) 4, przekupień był 1, golibroda 1, hultaj pauper 1, roli miejskiej było dwa łany. Kościół paraf. niewiadomej erekcyi, był pierwotnie drewniany p. t. Wniebowzięcia N. B. (Długosz, L. B., II, 295). Do r. 1454 było w nim dwóch proboszczów (rectores), z czego wynikały rozmaite spory. Dla tego 25 maja 1454 r., po śmierci proboszcza Grzegorza, postanowił bisk. i kard. Zbigniew Oleśnicki na prośbę Stanisława Ligęzy, kaszt. małogoskiego, patrona tegoż kościoła i Adama jedynego proboszcza, aby nadal był jeden proboszcz i trzech mansyonarzy, którzyby codziennie śpiewali godzinki o M. B. W tym akcie, podanym w Lib. B. (II, 297) ciekawym jest punkt odnoszący się do zbierania wszelkich zapisów, darowizn i dochodów z pogrzebów do specyalnej skrzynki w zakrystyi pod kluczem dziedzica i plebana. Rozporządzanie funduszem miało zostawać pod kontrolą dziedzica. Długosz powiada, że dziesięciny z miasta ceniono na 5 grzywien a każdy mansyonarz miał na mieszkanie dom. Stanisław Ligęza miał wyznaczyć to dręczony wyrzutami, gdyż z depozytu złożonego przez zmarłego proboszcza Grzegorza „non mediocrem summam sibi usurpavit et appropriavit". P. wydał w XVII w. Jana Przecławczyka (Preklaides), teologa i filozofa uniw. krakowskiego około 1630 r. Po Ligęzach posiadali P. Krupkowie Przecławscy, potem Wielopolscy. W urzędzie parafialnym przechowują się metryki od r. 1601. Parafia należy do dyec. tarnowskiej, dek. radomyskiego i obejmuje: Błonie, Podole, Korzeniów, Tuszynę, Białybór, Wyłów, Kądziołki, Łączki, Meciszów, Bobrową i Rudę. *Mac.*

Przecław, dawniej *Przecławice*, dom n. i okr. domin., pow. obornicki, o 11 klm. na płd.-wschód od Szamotuł; par. Sobota (dawniej Żydowo), poczta i st. dr. żel. o 5 klm. w Rokitnicy, ma 171 mk., 13 dm., obszaru 653.63 ha, t. j. 574·60 roli, 24·59 łąk, 39·86 lasu i 14·58 nieuż.; czysty doch. gr. 8218 mrk; chów bydła holenderskiego; właścicielem jest Bolesław Błociszewski. W r. 1384 Jarosław z Mroczkowa posiadał tę wieś, którą 26 kwietnia t. r. najechał Sędziwój Świdwa, kaszt. nakielski (Kronika Janka z Czarnkowa, Pomn. Dz. Pol., II, 754). Około r. 1580 był tu dziedzicem Janusz Przecławski, około 1793 Łukomscy a później Bartłomiej Miłaczewski. W skład okr. domin. wchodzi fol. Maryanowo. cały okrąg ma 14 dm. i 183 mk. kat. *E. Cal*;

Przecławek 1.) fol. do Pamiątkowa, pow. poznański, o 12 klm. na płd.-wschód od Szamotuł, nad jeziorem; par. Cerekwica, poczta i st. dr. żel. o 4 klm. w Rokitnicy, okr. domin. Pamiątkowo, własność hr. Bnińskich; ma 8 dm. i 102 mk. P. należał w r. 1580 do Jana Prze-

cławskiego, około 1793 r. do Nepomucena Dobrzyckiego a następnie do hr. Bielińskich. 2.) **P.**, tak zowią niektórzy jezioro w pow. poznańskim, 3 klm. długie, $^1/_2$ klm. szerokie, ciągnące się od Przecławka ku północy do Pamiątkowa. *E. Cal.*

Przecławice 1.) al. *Przesławice*, wś i dobra, pow. łowicki, gm. Bielawy, par. Chruślin. Leżą na prawo od drogi z Łowicza do Bielaw. Fol. ma 2 dm., 49 mk. W 1728 r. P. wraz z Piotrowicami i Wojewodzą stanowiły jedną całość dóbr i należały do Marcina Walewskiego, kaszt. brzezińskiego. W opisie par. Chruślin z początku XVI w. (Lib. Ben. Łask., II, 346—348) niema wzmianki o P., za to w liczbie wsi podano „triplex Pyotrowice", gdy dziś są tylko jedne. Być może iż jedna z części tych potrójnych Piotrowic przybrała nazwę Przesławic i stała się odrębną wsią, ale tworzącą jeszcze w XVIII w. jedną całość dóbr z Piotrowicami. 2.) **P.**, wś i folw. przy zbiegu rzki Goszczy ze Szreniawą, pow. miechowski, gm. i par. Koniusza, leżą przy drodze bitej ze Słomnik do Proszowic. W 1827 r. było 22 dm., 262 mk. W XV w. P., w par. Koniusza, własność Zbigniewa Krakowczyka, miały łany kmiece i folwark, z których dziesięcinę, wartości 13 grzyw., płacono plebanowi w Koniuszy (Długosz, L. B., II, 171). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wś Przecławice, w par. Birków, miała $3^1/_2$ łanów. W r. 1581 w par. Koniusza, była własnością Przecława Krupki, miała $5^1/_2$ łan., 1 czyn., 5 zagr. bez roli, 1 komor. z bydłem, 3 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 17 i 441). *Br. Ch.*

Przecławice, niem. *Prisselwitz*, 1289 *Prsedzlawice*, 1321 *Prezlawicz*, 1361 *Priczlawicz*, wś i dobra, pow. wrocławski, odl. 3 mil od Wrocławia. Posiada kościół par. katolicki od 1353 r., patron. królews. i biskup., szkołę katol. W 1842 r. było 45 dm., dwór, folw., sołtystwo, 366 mk. (74 ewang.) Wieś należała do klasztoru klarysek we Wrocławiu.

Przecławka, fol., pow. pińczowski, gm. Góry, par. Wolica, odl. 14 w. od Pińczowa. W 1827 r. było 16 dm., 120 mk. Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1570 wś Przecławka, w par. Dzierzązna, własność Chiszowskiego, miała $1^1/_2$ łan., 3 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., 221). Folw. ten, należący do dóbr duchowieństwa krakowskiego, przeszedł na własność rządu po 1864 r. i został sprzedany za 15,844 rs. W 1886 r. fol. P. rozl. mr. 243: gr. or. i ogr. mr. 220, lasu mr. 17, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 12. *Br. Ch.*

Przecze, były to drobne działki ornej ziemi, dodawane do łanów, może dla wyrównania niejednakowej wartości takowych pod względem gleby. W Lib. Ben. Łaskiego (I, 41) czytamy: „necnon et certos arvos agri, alias *przymyarky* sive *przecze*, respectu cujus libet mansi in quolibet campo". Por. też Lib. Ben. Łask. (I, 46) i Słow. Geogr. (VII, 851).

Przecze 1.) wś włośc., pow. sochaczewski, gm. Iłów, par. Jamno, ma 73 mk., 220 mr. 2.) **P.**, os. włośc. i folw., pow. rypiński, gm. Pręczki, par. Rogowo, odl. o 9 w. od Rypina, ma 1 dm., 10 mk. Ob. *Dębiany*. W 1885 r. folw. P. (w r. 1878 oddzielony od dóbr Pręczki) miał rozległości mr. 154: gr. or. i ogr. mr. 64, łąk mr. 49, past. mr. 18, lasu mr. 21, nieuż. mr. 2; bud. mur. 3, z drzewa 1; pokłady torfu. Os. włośc. ma 1 mr. *Br. Ch.*

Przeczki, wś szlach., pow. ostrołęcki, gm. i par. Troszyn. W 1827 r. było 10 dm., 59 mk.

Przeczne Drogi, osada o 3 dm. w wsi Olszynie, pow. ostrzeszowski. Mapy powiatowe oznaczają P. D. między Parzynowem, Rzetnią i Kochłowami.

Przeczniak, pow. kolneński, gm. Gawrychy, par. Nowogród,

Przecznie, folw. i *Dębowalec*, os. młyn., pow. łaski, gm. i par. Wygiełzów, odl. 17 w. od Łasku, ma 6 dm., 69 mk.; pokłady rudy żelaznej. W 1827 r. było 12 dm., 98 mk. Według Lib. Ben. Łask. (I, 455, 463) dziesięcina z łanów kmiecych szła dla plebana w Parznie, z folwarcznych zaś do właściwego plebana w Wygiełzowie, który prócz tego pobierał dziesięcinę z młynów i kolędę od kmieci, po groszu z łana. Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552-1553 wś P., w par. Wygiełzow, miała 7 osad, $4^1/_4$ łan., młyn korzecznik o 1 kole (Pawiński, Wielkp., II, 240). W 1886 r. folw. P. z os. młyn. Dębowalec i Kępa rozl. mr. 1696: gr. or. i ogr. mr. 579, łąk mr. 181, past. mr. 30, lasu mr. 845, nieuż. mr. 61; bud. mur. 8, z drzewa 9; las nieurządzony. Dawniej należały: wś Pszczółki os. 27, z gr. mr. 270; wś Szczur al. Faustynów os. 20, z gr. mr. 81. *Br. Ch.*

Przeczniów, al. *Przyczniów*, wś, pow. pińczowski, gm. Nagorzany, par. Gorzków, odl. 28 w. od Pińczowa. Tu bierze początek rzka Kocielina, prawy dopływ Nidzicy. W 1872 r. folw. P. rozl. mr. 193: gr. or. i ogr. mr. 171, łąk mr. 17, pastw. mr. 2, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 3; płodozmian 4 polowy. Wchodził w skład dóbr Krzyszkowice; został rozparcelowany około 1880 r. W skład dóbr P. wchodziły dawniej: wś P. os. 6, z gr. mr. 55; wś Brończyce os. 6, z gr. mr. 45. W XV w. Przyczniów w par. Gorzków, własność bisk. krakowskiego, miała 8 łanów kmiec. i karczmę z rolą, dające dziesięcinę snopową i konopną klasztorowi mogilskiemu wartości 12 grzyw. (Długosz, L. B., III, 432). Reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 podają wś Przysuno w par. Gorzków. W r. 1581 Prziśniów, własność bisk. krak., miała 3 zagr. z rolą, 1 kom. z byd. (Pawiński, Małop., 12, 442). *Br. Ch.*

Przeczno, dawniej *Przeczmno* i *Przesmno*, Kętrz. pisze *Przeszno*, niem. *Heimsoot* al. *Heimsoth*, dok. *Preczno*, 1251 *Heiminsod*, 1445 *Heymsodt*, *Heymsode*, dobra ryc. w pow. toruńskim. W 1868 r. było 30 bud., 14 dm., 160 mk., 145 kat., 15 ew. P. obejmuje 411·83 ha roli or. i ogr., 5·36 łąk, 5·87 nieuż., 0·39 wody, razem 423·45 ha; czysty dochód z gruntu wynosi około 6423 mrk; cegielnia, hodowla bydła i owiec. Właśc. 1858 r. Znaniecki, 1885 r. Claus. P. leży nad szosą chełmińsko-toruńską, posiada szkołę katol. i filialny kościół katol. należący do Biskupic. W dok. napotykamy P. po raz pierwszy już r. 1251 pod nazwą Heiminsod (ob. Woelky: Urkb. des Bist. Culm, str. 17). R. 1257 nabył ją bisk. chełmiński drogą kupna od Alberte de Pach. P. leżało wtedy w komturstwie bierzgłowskiem i obejmowało 100 włók. Kiedy się biskupi tej wsi pozbyli, nie wiadomo. W 1391 r. występuje Hannus de Heimsode, t. j. Hanusz z Przeczna; syn jego nazywał się także Hanusz. W 1396 r. sprzedają synowie Hanusza z P., Hanusz, Tomasz i Aleksander razem z żonami i dziećmi swą wś Brokowo. W 1444 r. są wymienieni Otto i Clawke v. Heimsode, t. j. Otto i Klawko z P., w r. 1543 zaś Jan Przeszmiński (ob. Kętrz. „O ludn. pol.“, str. 125 i 187). W XV w. należało P. w znacznej części do benedyktynek w Toruniu. W 1459 r. zapisał im Szymon de Glazaw, sędzia ziemski chełmiński „i generalis congregatarum“, 15 grzywien czynszu, jakie tu niegdyś nabył od Erazma Wisschoth. Karczmarz płacił pół grzywny, drudzy poddani od włóki po jednej grzyw., mianowicie Jakub Stosschen $5^1/_2$, Michał Konig 2, posiadłość dawniej Mikołaja Konig 2, Magnus Nicolaus 2, Paweł 2 i dział dawniejszego posiadacza Conteze 1. Zarazem odstąpił benedyktynkom swoje ruchomości (omnia sua bona mobilia) z warunkiem, aby mu dały wolne mieszkanie przy klasztorze i żeby jadał ze stołu proboszcza. Po śmierci miał zostać pochowany w klasztorze (ob. Woelky Urk B. des B. Culm., str. 508). W 1510 r. zapisała Jadwiga Langhausowa zakonnicom $13^1/_2$ włók w P. jako dziedziczny swój spadek. Była jeszcze niejaka Katarzyna, wdowa z Dybowa, zwana pospolicie Kaśka; ta miała w P. także $13^1/_2$ włók, z których, póki żyła, dostawała w czynszu 2 łaszty żyta. Po jej śmierci odziedziczyły benedyktynki ten majątek. Umarła ona w Bydgoszczy r. 1513 z morowego powietrza. Tegoż r. Arnold z Frący, kaszt. chełmiński, zabrał zakonnicom 14 włók w P.; królewski dekret polecił oddać włóki. Po reformacyi już zakonnice nie pobierają czynszu i nie mają folwarku (ob. Klasztory żeńskie, przez ks. Fankidejskiego, str. 168). Kościół katolicki istniał tu już r. 1445, był jeszcze r. 1667 parafialnym. Fundowali go Znanieccy, do których jeszcze dziś należą poblizkie dobra Wymysłowo. Założony był p. w. Podwyższenia Ś-go Krzyża, zbudowany z kamienia; patronat przysługuje właścicielowi dóbr. Do tutejszej filii należy Przeczno, Dembiny i Wymysłowo. W wielkim ołtarzu znajduje się za zasuwą obraz Pana Jezusa na krzyżu, uchodzący dawniej za łaskawy, jako tem świadczą różne wizytacye i wota, których r. 1789 było 25. Dziś nie ma żadnych, tylko przy obrazie Przemienienia Pańskiego są trzy. Proboszczowie w Biskupcu utrzymywali tu osobnego komendarza (ob. Cudowne obrazy ks. Fankidejskiego, str. 12.) W wizyt. Strzesza z r. 1667 czytamy, że P. należało dawniej do Przesmińskich, potem do Trebniców i Raciniowskich; później rozpadło na 6 działów, dwa posiadali bracia: Jan, vicepalatinus i grodzki sędzia chełmiński, i Andrzej Trebnic, trzeci Maciej Radowicki, poborca ziemi chełmińskiej, czwarty Stanisław Raciniowski i Brzeski, piąty Jerzy Kosowski, szósty Paweł Mistkowski (?). Strzesz sądzi że kościół pobudowali już Krzyżacy; do probostwa należały 4 włóki w trzech polach. Komunikantów było 60, bo w skład par. wchodziło tylko Przeczno. We wsi była i szkoła z ogrodem (str. 162). Wizytacya Potockiego z r. 1706 wylicza 183 komunikantów i wymienia szpital dla ubogich, za mostkiem przy drodze toruńskiej (str. 108). Tuż przy wsi leży szaniec, z południowej strony, niedaleko szosy toruńskiej. Jego pierwotne kształty zostały nieco zatarte wskutek wzniesienia w obrębie jego wału jakiejś nowszej budowy, od której dziś pozostały tylko fundamenta. Dawniej znajdowały się na obszarze wsi tutejszej kamienie ustawiane z mogiłami kamiennemi, dziś są do szczętu zrujnowane (ob. Objaśn. do mapy archeol. Prus Zach. przez Ossowskiego, str. 6 i 83). Z zapisków ś. p. ks. Gapińskiego z Nawry wyjmujemy jeszcze następ. notatki o P. Jest to osada przedkrzyżacka z grodem; r. 1244 występuje Otto de Heymsod, feudalis; r. 1268 Skumand, książę Sudowian, zdobywa i pali gród w Przecznie; okop jeszcze dziś istnieje. Posiedzicielami byli: Michał Gajewski, sędzia michałowski, Franciszek Bajerski, sędzia michałowski i deputat na Trybunał r. 1721; założył tutejszy szpital. W r. 1743 nabywa te dobra Franciszek Ciborski, sędzia ziemiański chełm., 1791 Adam Znaniecki. Proboszczami w P. byli około r. 1612 Szalajski, 1722 ks. Wawrzyniec Lauri, który tegoż roku idzie do Łążyna, po nim tegoż roku ks. Kazimierski Wojciech, Ludwik Gawroński, 1760 Szymon Szotowicz, 1766 Tomasz Wróblewski, 1780 Wojciech Buliński, 1769 Stanisław Ciborski, 1782 (?) Strzyżewski, 1791

za ks. prob. Cieszyńskiego spaliły się budynki plebańskie; 1798 ks. Antoni Kuberski. 2.) **P.**, niem. dawniej *Ballrau*, wś, pow. grudziądzki, st. pocz. i par. ew. Łasin, kat. Szembruk, 1/4 mili odl., 196·01 magd. mr. W 1868 r. 5 bud., 5 dm., 31 ew., 2 kat. P. istniało jako osada za czasów Rzpltej. W 1811 r. ustępuje sołtys dziedziczny szembrucki 5 gburom, każdemu 18 mr., za 500 zł. zakupnego i za 150 fl. rocznego czynszu na 30 lat prawem emfiteutycznem. Przy regulacyi r. 1830 ustąpił sołtys Einsporn Janowi Schielke i 4 towarzyszom połowę dotychczasowych gruntów, więc każdemu 9 morgów na zupełną własność, drugą połowę znów do swej posiadłości w Szembruku przyłączając. W 1789 r. było tu 7 dymów (ob. Froehlich „Gesch d. Graud. Kreises“, I, str 242). *Ks, Fr.*

Przeczów, wś, pow. stopnicki, gm. Łubnice, par. Beszowa, leży na prawo od drogi ze Stopnicy do Połańca. W 1827 r. było 16 dm., 137 mk. W 1232 r. daje P. dziesięciny klasztorowi sulejowskiemu (ob. t. VIII, 671). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1579 wś Przeczów antiqua, w par. Baszowa, własność kasztelana Żarnowieckiego, miała 6 osad, 3 łan., 8 zagr., 1 inquil (Pawiński, Małop., str. 226). *Br. Ch.*

Przeczyca, w dok. *Przeczicza* i *Przedczicza*, wś, pow. pilzneński, na lew. brzegu Wisłoki, w okolicy pagórkowatej i lesistej, przy drodze z Jodłowy do Brzostka (4 klm.). Posiada kościół par. rzym.-kat., urząd poczt., kasę pożyczkową gmin. z kapit. 717 zł., 89 dm. i 519 mk. Na obszarze więk. pos. są 4 dm. i 33 mk. Co do wyznania jest 527 rzym.-kat., 19 izrael. Obszar więk. pos. (J. Spetta) ma 268 mr. roli, 9 mr. łąk, 32 mr. pastw. i 370 mr. lasu; pos. mn. wynosi 401 mr. roli, 22 mr. łąk, 22 mr. pastw. i 2 mr. lasu. Lasy znajdują się na północ od wsi w międzyrzeczu Wisłoki i Jodłowskiego pot. Wieś należała pierwotnie do opactwa tynieckiego i wtedy zbudowano drewniany kościół. Dokument z 7 lipca 1374 r., w którym Bodzantha Szeliga, bisk. krak., funduje parafią (przechowywany w archiwum parafialnem), jest podrobionym, Bodzanta bowiem z Jankowa był biskupem krak. 1348—1366 a po nim Flor. Mokrski 1366—1378. Teraźniejszy drewniany kościół zbudowano w r. 1730. Biskup Muskata odebrał wieś opatowi tynieckiemu i przyłączył do dóbr biskupich. Miała wówczas (Długosz, L. B., II, 245) 6 łanów kmiecych, 6 zagród z rolami, karczmę z rolą, grunta biskupie i plebańskie. Do par. należały: Kawęczyn, Dęboszyn i Zagórze. Taki skład był też w r. 1536 (Pawiński, Małop., 529). W tym czasie było we wsi 11 kmieciów, karczma płacąca 1 1/2 grzyw. i cztery zagrody. Czynsze wynosiły 5 grzyw. a nadto dawano 2 zagrody za wysługi. Były też trzy sadzawki i małe łąki. Szacowano wieś na 300 grzywien. Później bisk. krak. Tomicki zamienił P. z opatem tynieckim za część wsi Rudki. Według reg. pob. z r. 1581 (Pawiński, ibid., 244) była własnością opatów tynieckich i miała 30 kmieci na 19 półłankach, 5 zagród z rolą, 4 zagrody bez roli, 15 komor. z bydłem, 8 komor. bez bydła, 3 rzemieśl. i karczmę z ósmą częścią łanu. Sołtys Wojciech Warziczki miał 3 i pół łanu. Po zniesieniu opactwa tynieckiego przyłączył rząd austryacki tę wieś do funduszu religijnego a następnie sprzedał. Parafia należy do dyec. przemyskiej, dek. brzosteckiego i obejmuje: Dęboszyn, Jaworze Górne, część Skurowy, Kamienicę Dolną i Zagórze. P. graniczy na płd. ze Skurową, na zachód z Jodłową a na płn. z Dęboszynem. Od wschodu oblewa ją Wisłoka. *Mac.*

Przeczyce, wś, młyn., os. karcz. nad rzeką Czarną Przemszą, pow. będziński, gm. Sulików, par. Targoszyce, posiada szkołę początkową ogólną, młyn wodny, 104 dm., 1008 mk., 1550 mr. włośc.; os. młyn. 4 dm., 8 mk., 38 mr. dwors.; karcz. 1 dm., 6 mr. dwors. W 1827 r. było 78 dm., 453 mk.

Przeczyste, wś i b. st. pocztowa, przy dawnym trakcie pocztowym ze Smoleńska do Białej, o 36 w. za Duchowszczyną.

Przedanica, wś kośc. w pow. sądeckim, ob. *Przydonica.*

Przedbojowice, niem. *Przedbojewitz*, domin., pow. inowrocławski, o 6 klm. na płn.-zachód Kruszwicy, na lew. brzegu Noteci, par. Sławsko, poczta w Mątwach, st. dr. żel. w Inowrocławiu o 8 klm.; ma 5 dm., 82 mk. (65 katol., 17 prot.) i obszaru 222·85 ha, t. j. 215·90 roli, 3·33 pastw. i 3·62 nieuż.; cz. doch. grunt. 3968 mrk; chów bydła.

Przedborów 1.) al. *Przedborowo*, wś kośc., okr. wiejski, domin. i okr. domin., w dekan. i pow. ostrzeszowskim, na płd.-wschód o 4 klm. od Miksztata, w okolicy wzgórzystej; paraf. w miejscu, poczta w Miksztacie, st. dr. żel. w Ostrzeszowie o 10 klm. Wieś liczy 156 mk. w 21 dm.; w skład okr. wchodzą Jaźwiny: cały okr. ma 41 dm., 309 mk. (277 kat., 32 prot.). Dominium ma 9 dm., 97 mk. i obszarn wraz z Drożdżycami 949·51 ha, t. j. 411·84 roli, 60·56 łąk, 15·02 pastw., 443·33 lasu, 18·20 nieuż. i 0·56 wody; cz. doch. grunt. 5312 mrk; właścicielką jest Brygida Szeliska. Do okręgu domin. należą: Drożdżyny i Huta Szklana; cały okr. ma 15 dm., 174 mk. (165 kat., 9 prot.). Par. składają: Drożdżyny, Huta Szklana, Krzyżaki, Przedborów, Jaźwiny i Wędzioch; w 1873 r. było 752 dusz. P. istniał przed r. 1553. 2.) **P.**, nazwę tę dają też przyległym Jaźwinom (ob.). *E. Cal.*

Przedborska Wola, folw., pow. konecki,

gm. i par. Przedborz, leży tuż pod miastem i ma 3 dm., 28 mk., 582 mr. Wchodził w skład starostwa przedborskiego i służył za rezydencyą starostów. Istniał już w 1573 r., miał wtedy 1 łan kmiecy (Pawiń., Małop., 276).

Przedbory 1.) *Tańskie*, wś nad rz. Orzyc, pow. przasnyski, gm. i par. Dzierzgowo, odl. o 27 w. od Przasnysza, ma 6 dm., 70 mk., 203 mr. 2.) **P.** *Ostrowe*, pow. przasnyski, ob. *Ostrowe*.

Przedborz 1.) w dok. *Predbor*, miasto z przedmieściem *Widomą*, pow. konecki. Leży pod 51°5'3" szerok. północ. i 38°31'8" długości wschod., na prawem brzegu Pilicy w dolinie otoczonej przez wynioślejsze wzgórza, odległe 44 w. od Końskich, 42 w. od Opoczna, 31 w. od Radomska i 24 w. od st. kol. warsz.-wied. w Gorzkowicach. Drogi bite łączą P. z powyższemi miejscowościami a także i z Piotrkowem. O geologicznych stosunkach okolicy miasta podał szczegóły „Pam. Fizyograficzny" (t. III, 185). Obecnie P. posiada kościół par. murowany, kościołek przy przytułku dla starców i kalek, szkołę początkową, dom modlitwy ewang., urząd miejski, urząd gminny, st. pocz., należy do sądu pokoju okręgu III-go w Końskich. Z fabryk: browar, miodosytnią, olejarnią, fabrykę łyżek, 4 garbarnie, fabrykę pończoch, cegielnię, piec wapienny; 283 dm. (170 murow.), 6600 mk. (1885 r.) i 822 mr. ziemi do mieszczan należącej. W 1827 r. było 196 dm., 2535 mk.; w 1862 r. 297 dm., 4738 mk., fabryki kortów (Zacherta) i płótna (Goldberga). Do miasta należy przedmieście Widoma, na lew. brzegu Pilicy, które ma 60 dm. i 340 mr. W mieście odbywa się 12 jarmarków rocznie; dawniej słynęły z dostawy trzody chlewnej. P. poduchowny, osada, ma 2 mr. ziemi włośc. P. par., dek. konecki, ma 3890 dusz; kaplica filialna w Rączkach. Pierwszą wzmiankę o P. spotykamy w 1145 r. w akcie potwierdzenia posiadłości i dochodów klasztoru w Trzemesznie (ob. t. VIII, 656). W lipcu 1239 r. w tutejszym grodzie gości Bolesław Wstydliwy z matką i panami (baronibus suis) i Konrad mazowiecki z synem Ziemowitem. Odbywa się tu rada (colloqium). Tu wydaje książę dokument potwierdzający darowiznę wsi Kępiny, danej klasztorowi sulejowskiemu przez Fulkona, arcyb. gnieźn. (Kod. Małop., II, 62). Takie wiece częściej musiały się odbywać w tutejszym grodzie, gdyż tenże sam książę wydaje podczas „colloqium" w P. w grudniu 1260 r. potwierdzenie wsi Garno, danej Januszowi, arcybisk., przez niejakiego Mikołaja, którego bracia zabili Leonarda dyakona i kanonika z Kurzelowa (Kod. Małop., II, 113). Kazimierz W. odwiedzając często P. dla łowów, wystawił piękny, murowany zapewne zamek, i on to prawdopodobnie nadał osadzie, jaka się tu utworzyła, prawo miejskie, wystawił wedle tradycyi istniejący dotąd kościół i przeniósł do niego parafią z przyległego Policka. Na łowach pod P. trafił się Kazimierzowi w 1370 r. wypadek, który sprowadził przedwczesną śmierć wielkiego króla. Powstanie i rozwój swój zawdzięczał P. położeniu nadrzecznemu na pograniczu dwóch prowincyi, przy trakcie handlowym. Pobierane tu cło stanowiło uposażenie kanclerza kapituły łęczyckiej, który wydzierżawiał je za 12 do 15 grzyw. rocznie. Miał on za to obowiązek naprawiać i budować most na Pilicy (Długosz, Lib. Ben., I, 509). Dziesięcinę z łanów miejskich pobierała kanonia kurzelowska (Łaski, Lib. Ben., I, 556). Uposażenie proboszcza przedborskiego opisał Łaski (I, 616); pobierał on między innemi dziesięciny z wójtostwa. Nawiedzał miejsce to Jagiełło i zamek rozprzestrzenił, a podczas bytności w 1405 r., pragnąc spalonemu miastu nieść pomoc, przeniósł je z prawa polskiego na niemieckie i porównał co do praw, swobód i zwyczajów z Chęcinami. Według regestr. pobor. z 1540 r. P. jest w zastawie u Abrahama Łużeńskiego. Do miasta należy 64 łanów i 130 dm. Dochody są z czynszu z domów, od rybaków, szewców, rzeźników, przekupniów soli i z młyna. Wójt dziedziczny ma 3 łany, łaźnią, trzeci grosz od rybaków i rzeźników, łąki obszerne i dobre. Oceniono to wójtostwo na 125 grzyw. Mostowe należy do kolegiaty krakowskiej i daje do 20 grzyw.; ocenione na 200 grzyw. Wraz z P. zastawioną była i wś król. Policko i inne przyległe dobra krakowskie. W 1573 r. płaci P. szosu „in duplo" fl. 36 gr. 86, od 3 rzem. 12 gr.; z młyna o 2 kołach 1 fl. 18 gr., czopowego za cały rok 55 fl. (Małop., Pawiński, 279, 572). Przedborska Wola istnieje już w 1573 r. i ma łan (Małop., 276, 462). Zygmunt August przywilejem 1550 r. w Secemince danym, mając wzgląd na ubogi stan miasta i na wycieńczenie mieszkańców częstemi podwodami, uwalnia od dostawiania wozu wojennego, pod obowiązkiem płacenia 20 grzyw. w razie wyprawy wojennej. Tenże król uwalnia 1570 r. mieszczan P. z towarami lub po takowe jadących, od ceł, targowego i jarmarkowego w całem państwie, a ich bydło i trzody od opłaty mostowej i pastewnego w okolicach miasta; udający się zaś po towary do Wrocławia, lub wracający z niemi, nie mają w drodze żadnej doznawać przeszkody. Kiedy Zygmunt III dążył objąć tron, Erazm Lichtenstein, dowódca jazdy arcyks. Maksymiliana i hufce Zborowskich, opanowawszy P. w paźdz. 1587 r., stojący tam oddział częścią znieśli, częścią zabrali. Wspomniony król nakazuje 1595 r., ażeby więcej nie przybywało domów żydowskich; w razie zaś gdyby obywatel

sprzedał dom żydowi, jeden postrada kupno a drugi pieniądze, które mają być użyte na budowanie ratusza, na potrzeby miasta lub szpitala. Według lustr. 1636 r. było 162 dm., opłacających po groszu; żydowskich z bóżnicą 10, z każdego po zł. 2, komorn. żyd 6, po 1 zł. Na stacyą składają mieszczanie owsa kor. 90, piwa achteli 12. Targ we czwartek, jarmarków 6, z których 3 po tygodniu; wybiera się na zamek od wozu kupieckiego i od wołu po 1 gr., tyleż od czworga baranów lub cieląt, od pospolitego wozu 9 den.; garncarze zaś i handlujący naczyniami drewnianemi, dają naczynia. Mostowe należy do kolegiatów krak. Rzeźnicy dają z 10 jatek po ćwierć kam. łoju nieszmel., a zamiast łopatek płaci każdy po zł. 4; krawcy, kuśnierze, szewcy, kowale i inni rzemieślnicy nic nie płacą, a garncarze dają po kopie garnków i są obowiązani do naprawy pieców w zamku. Młynów jest trzy. Władysław IV w 1638 r. powiada: „przychylając się do supliki żydów miasta naszego, z dopuszczenia Bożego przez ogień ze wszystkim domostwem zniesionych, daiemy ten przywiley y pozwolenie, aby mogli domy swe na tymże mieyscu gdzie pierwey mieli budować, także boznicę y kierchow, handle wszelkie odprawować, pozywienie wszelakie kupować y rzeź wszelakie bydła bić y przedawać, gorzałkę palić y szynkować y wszystkich inszych praw swych, wolności y zwyczaiów dawnych zażywać, podatki iako przedtym dawali, tak y teraz niemniey ani więcey dawać będą powinni“. Szwedzi za Jana Kazimierza spalili miasto, przyczem i zamek ucierpiał. Lustratorowie z 1660 r. podają tylko 30 dm. „Zamek murowany, w gornych pokoiach okien i piecow nie masz. Przetosz zlecamy P. Staroście, aby wcześnie zabieżał dalszey ruinie tak pięknego pałacu, mianowicie dachem nowym opatrzyć kazał“. Żydzi otrzymali 1745 r. przywilej dozwalający im posiadać 25 domów, według świadectwa zaś lustracyi 1765 r. znajdowało się gospod. 37 i 46 komorn. „Jarmarków bywa 8, mają przywileje na więcej, ale jeszcze nie przyszły *ad effectum*; 3 główniejsze dawniejszych czasów po tygodniu się odprawiały, *ad praesens* po 1 dniu trwają. Targi bywają w niedziele; przeszła lustracya ordynowała one na czwartek, dla uczczenia dnia świętego, ale wzwyczajeni ludzie, targ niedzielny utrzymują. Zamek spustoszały i zrujnowany, nad 3 izbami dach, *reliquum* wali się“. Lustracya 1789 r. podaje: „Przywileju *locationis* Przedborz nie składa, ani żadnej wiadomości o wielości łanów posiadanych nie ma. Stacyi wydaje owsa miary opoczyńskiej w ćwierć garcy 10 trzymającą korcy 45, które na teraźniejszą miarę warszawską wynoszą kor. 56, ćwierć 1. Należy miastu dawać piwa achteli 6, garcy 55. Jarmarków bywa 12, ale podupadły i niewiele oddają pożytków. Most na Pilicy należał do akad. krak.; ten nabyty od JW. Piotra Małachowskiego, Wdy krak. Ssty Przedbors., prawem dziedzictwa, nowo porządnie, wygodno i bespiecznie wystawiony. Cechy: krawiecki, ślusarski z kowalami, kuśnierski i szewcki. Teraz krawców katolików tylko 2, ślusarza żadnego tylko kowal 1, szewców kilku znajduje się. Ludność przez uciski różne, a jak się miasto oświadcza, żołnierskie najwięcej, do dziesiątej i więcej części zmniejszona, wszystko podupadło, przywileje i prawa czcze zostały, ani prowent starościński żadnej z cechów prowencyi nie ma. Żydów znacznie pomnożyło się, ale gdy miasto prawie do szczętu pogorzało, więc tylko wybudowanych znajduje się 37 dm., szkoła, szpital i dom szkolnika. Z domów płacić powinni po zł. 2; komorn. 41, płacą po 1 zł.; rzeźników kilku, płacić każdy winien zł. 4, dotąd bez żadnego opłacają zażalenia zł. 60. Browar za miastem pod zamkiem wystawiony, który z przyległemi browarkami trzyma arendarz, płacąc 4800 zł. Między austeryami starościńskiemi są rudera zamku, do niczego niezdatne. Do murów zamkowych są przystawione chatki 3, ledwie mieszkalne i upadające, w których pogorzelcy i nędzni mieścić się są przymuszeni. Jest także domów do zamku należących 2, żydom sprzedanych, z których zakupnicy dają zł. 45. Dochód ze sstwa czyni zł. 9128 gr. 20, z czego połowa wpływa do skarbu kor.“. Miasto żydami jest przepełnione, w rynku stoi starożytny murowany budynek, mający sklepy z różnemi towarami; kościół zaś farny z muru, pamięta czasy Kazimierza W. Z pamiątek przeszłości mało bardzo się pozostało. Po zamku królewskim, który już w 1660 r. był ruiną bez dachu, przechowały się tylko ubogie szczątki. Kościół Kazimierzowski, zniszczony ostatecznie w czasie pożaru miasta w 1834 r., został na nowo odbudowany kosztem rządu. Ma dwie kaplice boczne i wieżę. Widoki i opisy P. podał Tyg. Illustr. z 1863 r., t. VII, 156; z 1871 r., t. VII, 238 i z 1876 r., t. II, 248, tudzież „Kłosy“ z 1876 r., № 565. Przedborskie starostwo niegrodowe, w wdztwie sandomierskim, pow. chęcińskim, podług lustracyi z r. 1765 obejmowało miasto Przedbórz z zamkiem opustoszałym i wsie: Zuzowy z wójtostwem, Nosalewice, Policzko, Starawieś z Wólką, Żeleźnica, oraz daniny z wsi Rączki i Stobnicy. W r. 1771 posiadał je Piotr Małachowski, ssta oświecimski, opłacając kwarty złp. 1,543 gr. 15, a hyberny złp. 1,726 gr. 18. P. gmina należy do s. gm. okr. IV w Pilczycy, urząd gminy w Przedborzu, ma 6794 mr. (1810 dwors.), 278 dm. drewn. i mur., 2156 mk. W skład gminy wchodzą: Chałupki, Gaj, Gro-

belaki, Nosalewice, Pohulanka, Policzko, Robak młyn, Taras wś, Trupień, Zuzowy. Leśnictwo rządowe przedborskie, z zarządem w Radoszycach, dzieli się na pięć straży: nosolewicka, zychowska, wietrzyńska, przygołowska, żeleźnicka. 2.) **P.**, wś i fol., pow. płocki, gm. i par. Staroźreby, odl. o 29 w. od Płocka, ma szkołę początkową, 15 dm., 187 mk., 402 mr. obszaru (11 nieuż.). W 1887 r. folw. P. lit. A. rozl. mr. 102: gr. or. i ogr. mr. 101, nieuż. mr. 1; budowli z drzewa 2. *Br. Ch.*

Przedborz z *Małżowem*, wś, pow. kolbuszowski, w piaszczystej, pokrytej sosnowymi borami równinie, 250 mt. npm., przy gościńcu z Kolbuszowy (7 klm.) do Sędziszowa. Par. i urząd poczt. w Kolbuszowy. Wś ma 146 dm. i 814 mk.; 807 rz.-kat., 7 izrael. Obszar więk. pos. ma 10 dm. i 54 mk.; 27 rz.-kat. i 27 izrael. Gleba piaszczysta, na folwarku gorzelnia. Kasa gminna rozporządza 700 zł. w. a. Obszar więk. pos. (Wład. Lewickiego) wynosi 392 roli, 83 łąk, 19 past. i 492 mr. lasu; obszar mn. pos. 942 roli, 241 łąk, 183 past. i 85 mr. lasu. Małżow al. Małeżów, os. i fol., leży na wschód od wsi. P. otoczony od płd. dużym lasem, graniczy na płn. z Bukowcem, na zach. z Hutą a na wsch. z Porębami. *Mac.*.

Przedborze z *Broszkami*, rus. *Peredwirie*, wś, pow. jaworowski, 20 klm. na zach. od Jaworowa, 3 klm. na wsch. od sądu pow. i urz. pocz. w Krakowcu. Na płn. leży Świdnica (grupa domów Horodno) i Kochanówka, na wschód Huki i Wólka Rosnowska, na płd. Morańce, na zach. Krakowiec i Ruda Krakowiecka. Płd. część wsi przepływa pot. Szkło, wzdłuż granicy płn. pot. Retyczyn, dopływ Szkła; od wschodu na zachód do Szkła podążają wody całego obszaru małemi strugami. Zabudowania wiejskie leżą na płn.-zach.; na południe nad Szkłem część wsi Broszki. Na płn.-wschód leży las Komarnik (237 mt.). Przez wieś idzie droga z Jaworowa do Krakowca. Własn. więk. ma roli or. 33, łąk i ogr. 14, past. 11, lasu 441 mr.; wł. mn. roli or. 531, łąk i ogr. 154, past. 144, lasu 136 mr. W 1880 r. było 66 dm., 352 mk. w gminie, 1 dm., 10 mk. na obsz. dwor.; 50 rz.-kat., 310 gr.-kat., 2 izrael.; 46 Polaków, 316 Rusinów. Par. rz. i gr.-kat. w Krakowcu. We wsi jest cerkiew i kasa pożycz. gm. z kapit. 114 złr.

Przedecz, w dok. z r. 1427 *Przedecz*, osada miejska, dawniej miasto, nad jeziorem t. n., pow. włocławski, gm. i par. Przedecz. Leży niedaleko punktu w którym zbiegają się granice pow. kolskiego, kutnoskiego i włocławskiego, odl. 10 w. od Kłodawy, tyleż od os. Chodecz, 29 w. od Koła i 26 w. od Krośniewic. Otoczony do koła wieńcem małych osad w promieniu 10-wiorstowym (Chodecz, Izbica, Brdów, Kłodawa, Dąbrowice). Osada mieści się na wzgórzu, nad wschodnim brzegiem jeziora, które w kształcie półksiężyca rozlewa się w kierunku od południa ku północy, przy długości około 3 wiorst i szerokości dochodzącej do 1 wiorsty. Za pośrednictwem błot pod Arkuszewem i strugi pod Zbijewo się ciągnącej, jezioro Przedeckie ma odpływ do długiego pasma jezior ciągnących się od wsi Szczecin w kierunku od południa ku północy i płn.-zachodowi i zlewających się do Wisły za pośrednictwem Zgłowiączki. Okolica jez. Przedeckiego wznosi się na 400 stóp npm. Prócz tego wody jeziora, dawniej o wiele rozleglejszego, miały (mają ?) odpływ przez strugę do pobliskich w stronie zachodnich jezior: Korzecznik, Modzerowskie, Brdów a przez nie do Gopła. P. obecnie posiada kościół paraf. mur., kościół ewang., szkołę począt. katol., szkołę ewang., urząd gminny, st. poczt., 2300 mk. (1496 kat., 243 ew., 561 żyd.), 1015 mr. ziemi do osady należącej. Prócz rolnictwa głównym przemysłem osady jest szewstwo. Około 1878 r. było do 80 majstrów, produkujących za 14,750 rs. W 1827 r. było 125 dm., 1395 mk.; 1862 r. 168 dm., 1864 mk. P. jest starożytną osadą. W potwierdzeniu posiadłości arcyb. gnieźnieńskich w 1136 r. przez Innocentego II wymieniono jez. Przedeckie (ob. t. VIII, 655). Widocznie istniała tu już osada, lecz jezioro miało większe znaczenie niż otaczające je lasy i drobne osady rybaków i dla tego też wymieniono same jezioro. W 1360 r. Kazimierz W. nabył Przedecz drogą zamiany za inne dobra od arcyb. Jarosława. W 1383 r. Ziemowit, ks. mazowiecki, nadaje „castrum nostrum et opidum sibi adjacentem dicta Przedecz et opidum de super Klodawa prope predictum castrum et civitatem Przedecz cum villis et suo districtu sita in Terra nostra Cuyavie cum omnibus villis et toti districtu ad dicta castrum et opida partinentibus“ Bartoszowi „de Wezenburg“ ze wszystkiemi prawami jakie posiadał sam książę. W końcu obiecuje, iż skoro uzyska koronę królewską, potwierdzi ponownie to nadanie (Kod. Maz., 100). W 1427 r. P. ma gród (castrum Przedecz) i zostaje w dzierżawie (tenuta przedecensis) Floryana z Korytnicy, kaszt. wiślickiego, który wś Kłokoczyn, należącą do grodu, przenosi na prawo niemieckie i nadaje osadzającemu wś Albertowi z Głogowy wójtostwo i zwykłe takowego uposażenia (Kod. dypl. Muczk. Rzysz., II, 840, 842). W 1454 r. uwalnia Kazimierz Jagiellończyk mieszczan od ceł i targowego w innych miastach. Zygmunt I w 1526 r. potwierdził ten przywilej. Korycińscy trzymając ciągle w swej rodzinie to starostwo, nadużywali widocznie władzy, skoro Zygmunt I w 1548 r. na skargę mieszczan określił władzę starostów i ich stosunek do mieszczan. Nadużyć tych dopuszczał

się zapewne Wojciech Koryciński, protegowany przez Bonę. On to skupił łany sołtysie w obrębie 16 wsi starostwa a za to zobowiązał się odbudować walący się zamek, czego dokonawszy, zmarł w 1555 r. Rodzina Korycińskich posiadała szczególny talent do chwytania i utrzymywania w swem ręku starostw (Przedecz, Solec, Kłodawa, Oświecim, Parczów, Ojców, a także Gniewków, Żywiec, Brzeżnica, Rabsztyn, Kowal, Wolbrom). Zygmunt August w 1538 r. wydaje nowy przywilej lokacyjny dla P., w miejsce zniszczonego przez pożar miasta. Z przywileju tego dowiadujemy się, że miasto miało 26 łanów roli, ostrowy i łąki na pastwisko. Zygmunt III w 1615 r. zabronił starostom propinacyi w mieście a wieśniakom z dóbr starostwa pozwolił kupować trunki w mieście. Według lustracyi z 1564 r. było 28 piwowarów w mieście. W tymże roku w skład ststwa wchodzą: miasta Przedecz i Kłodawa, wsie: Kobylajata, Głogowa, Zbójno, Łążek, Długiekąty, Rybna, Żórowo, Dziwie, Jakuszewo, Nowawieś, Kłokocino, Kamieniec, Zalesie, Rogoźno, Jasieniec, Kubłowo, Dąbrowice, Ostrowy, Kopy, Baby, Niwki, Dobiejniów, Dąb i Wołodrza. Powiat przedecki ma 9·03 mil kwadr., obejmuje 5 parafii, 3 miasta i 111 wsi. August II w 1722 r. ustanowił w P. targi dwa razy w tydzień i 6 jarmarków. Według lustracyi z 1766 r. P. był ststwem grodowem i miastem powiatowem. Starostwo przedeckie było uszczuplone przez odłączenie klucza kłodawskiego (z 5 wsiami) i dąbrowickiego (z 8). Ststą był Kossowski, następca Kossowskiego Stefana. Z zamku niektóre części tylko się trzymały, jak baszta, mieszcząca archiwum, z dwoma izbami na kancelaryą starosty i sąd, o dachu słomianym, brama z murami dwułokciowymi i mostem zwodzonym na łańcuchach Wójtostwo, mające trzy włóki, było dziedziczną własnością Józefa Pogonowskiego, pisarza grodzkiego brzesko-kujawskiego. W 1771 r. płacił Kossowski Antoni 1007 zł. kwarty i 3825 zł. 29 gr. hyberny. Sejm z 1773—75 r. nadał te dobra w emfiteutyczne posiadanie Kretkowskiemu. Wróciły one na początku następnego stulecia w posiadanie skarbu i w 1818 r. stanowiły oddzielną ekonomią dóbr rządowych. Z obszaru gruntów starościńskich i wójtowskich wydzielono około 1820 r. części na kolonie i ogrody dla 23 sukienników, sprowadzonych tu z Niemiec, którzy obowiązani byli płacić wieczysty czynsz z nadanych im osad. W 1824 r. było w mieście 109 sukienników (42 majstrów), 4 postrzygaczy a miasto całe miało 125 dm. i 1562 mk.; przemysł ten upadł po 1831 r. Z dawnych zabytków pozostał kościół murowany z XV w. pochodzący a z resztek zamku zbudowano kościół ewang., obróciwszy basztę na dzwonnicę. Po zamku został wielki nasyp czworoboczny, długi do 100, szeroki 20 a wysoki 12 łokci. Do dziejów P. szczegóły mieszczą się w Monografii rodziny Korycińskich, napisanej przez Hoszowskiego (Roczniki Towarz. Nauk. Krakow., t. 29 i osobno, Kraków 1852). P. par., dek. włocławski, 3480 dusz. P. gmina należy do sądu gm. okr. IV w os. Chodecz. Majorat rządowy P. wydzielony został w 1835 r. z dóbr P. dla gener. artyleryi Gillenschmidta. W skład majoratu wchodzą folw.: Katarzyna mr. 1013, Rybno mr. 457, Dziwie mr. 328, wójtostwo P. mr. 41, lasu mr. 1689, razem mr. 3528. Do majoratu należały w 1854 r. wsi: Arkuszewo os. 16, z gr. mr. 285; Zalesie os. 21, z gr. mr. 569; Żarowo os. 36, z gr. mr. 1072; Rybno os 28, z gr. mr. 680; Rogoźno os. 6, z gr. mr. 81; Dziwie os. 36, z gr. mr. 602; Kłokoczyn os. 23, z gr. mr. 830; Nowawieś Wielka os. 24, z gr. mr. 895; Jakowlewo os. 20, z gr. mr. 40. Pozostały w posiadaniu rządu: folw. Kubłowo mr. 359, lasu mr. 669, razem mr. 1028; nadto wsie: Nowawieś Mała mr. 108, Jasienice Stare mr. 342, Lipiny mr. 202, Przysypka mr. 341, Narty Duże i Małe mr. 194, Kubłowo mr. 226, Jasieniec Nowy mr. 163 i w mieście Przedecz mr. 8. *Br. Ch.*

Przededworze, fol. pow. stopnicki, gm. i par. Chmielnik, odl. 21 w. od Stopnicy, leży tuż pod Chmielnikiem, ma pokłady torfu i kamienia wapiennego. W 1827 r. 14 dm., 151 mk. W 1882 r. fol. P. z attyn. Dezyderów i osadą Holendry, oddzielony od dóbr Chmielnik, rozl. mr. 1429: gr. or. i ogr. mr. 406, łąk mr. 55, past. mr. 22, lasu mr. 901, nieuż. mr. 45; bud. mur. 8, z drzewa 7; płodozmian 5 i 7 polowy, las nieurządzony.

Przedewsie, pow. olkuski, gm. i par. Pilica.

Przedgórze, fol., pow. sieradzki, gm. i par. Brzeźnio, odl. od Sieradza 12 w., ma 1 dm., 16 mk.

Przedkocin, kol. i os. młyn., pow. częstochowski, gm. i par. Mykanów; kol. ma 6 dm., 34 mk., 154 mr. włośc.; os. młyn. 1 dm., 5 mk., 45 mr. dwor. W 1827 r. 6 dm., 29 mk.

Przedkościelna, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Onikszty, o 35 w. od Wiłkomierza.

Przedkowo, pow. kartuski, ob. *Przodkowo.*

Przedleski, młyn w pow. wrzesińskim, o 4 klm. na zach.-północ od Żerkowa, tuż pod Bieżdziadowem, na strudze, która pod Dębnem wpada do Warty. W 1845 r. 11 mk. (6 kat., 5 prot.). Nowsze skorowidze nie wykazują go; mapa sztabowa nazywa go fałszywie *Pschisdwezie M.* *E. Cal.*

Przedlubycza, przedmieście mka Lubyczy, pow. Rawa Ruska.

Przedłuż *Połajewski*, wś, pow. nieszawski,

gm. Ruszkowo, par. Połajewo, ma 18 os., 130 mr.. Wchodziła w skład dóbr Połajewo (ob.).

Przedmiedze, poszczególne domy w Podusilnej, w pow. przemyślańskim.

Przedmiejska Wieś, na lewym brzegu Noteci, pod Pakością, w pow. mogilnickim, zlała się z miastem. W r. 1579 należała w jednej części do Krzysztofa Sokołowskiego, starosty rogozińskiego, a w drugiej do Jana Krotoskiego; pierwszy posiadał tam 7 łanów i 4 zagrodn., a drugi 9 łan. i 2 komorn.; w r. 1618 mieli tam 10 łan. i 3 zagrodn. spadkobiercy po Michale Działyńskim. *E. Cal.*

Przedmiejska Wola, wś włośc., pow. turecki, gm. Kościelnica, par. Uniejów, odl. 23 w. od Turka, ma 31 dm., 222 mk. W 1827 r. wś rząd., ma 23 dm., 126 mk.

Przedmiejski Młyn, pod Trzemesznem, w pow. mogilnickim, należał niegdyś do klasztoru trzemeszyńskiego.

Przedmieścia, są to albo osady powstające na obszarach podmiejskich, stanowiących własność miasta, bądź też dawniejsze wsie, które skutkiem wzrostu poblizkich miast przekształcają się z osad rolniczych na przemysłowe. Z biegiem czasu P. stają się dzielnicami miast, które otaczają. Nazwy swe biorą albo od osad, na których powstały, albo też często od traktów przy których się wytwarzały (Krakowskie Przedmieście w Warszawie i Lublinie). Pomieszczamy w „Słowniku“ niniejszym oddzielne opisy tych przedmieść, które stanowią dotąd oddzielne jednostki administracyjne i mają nazwę odrębną. Niekiedy nazwę P. noszą wsie podmiejskie.

Przedmieście 1.) kol,, pow. łódzki, gm. Rszew, ma 3 mr. 2.) **P.**, os., pow. krasnystawski, gm. i par. Turobin.

Przedmieście 1.) *Dubieckie*, wś, pow. brzozowski, na płn.-zachód od Dubiecka (2·5 klm.), nad potokiem płynącym z pod Huty Drohobyckiej i uchodzącej tu do Sliwnicy. Zajmuje zwartą dolinę potoku, otoczoną lasami. Stanowi osobną gminę z obszarem większej posiadłości (4 dm., 24 mk.) i liczy 108 dm. i 688 mk., 528 rz.-kat., 131 gr.-kat. i 29 izr. Kasa pożycz. gm. ma 640 zł. w. a. kapitału. Par. rz.-kat. i gr.-kat. w Dubiecku. Posiadł. wiek. (Aleks. hr. Konarska) składa się z 357 roli, 59 łąk i ogr., 125 past. i 89 mr. lasu; pos. mn. wynosi 631 roli, 50 łąk, 125 past. i 95 mr. lasu. Gleba jest tutaj żytnia, średnio urodzajna, składająca się przeważnie z glinki i krzemionki a w wyższych miejscach z iłów. Graniczy na zach. z Kostową, na płn. z Drohobyczką a na wschód ze Śliwnicą. 2.) **P.** *Dynowskie* z *Igioz*ą, pow. brzozowski, w stronie zachod. mta Dynowa, składa się ze 165 dm. Liczy 964 mk., 912 rz.-kat., 16 gr.-kat. i 36 izrael. Na zach. graniczy z Łubnem. Mieszkańcy trudnią się przeważnie rolnictwem. 3.) **P.** *Bobowy*, wólka, pow. grybowski, leży na wschód od tego mczka i ma 12 dm., 89 mk. rz.-kat. 4.) **P.** *Niżne*, należy do Biecza, pow. grybowski, leży między klasztorem a miastem i ma młyn wodny na potoku uchodzącym z lew. brzegu do Ropy. 5.) **P.** *Łańcuckie* ze *Stermakówką*, wś, pow. łańcucki, przytyka od zachodu do miasta. Par. rz.-kat. i urz. poczt. w Łańcucie. Znajdują się tu koszary i stajnia dla wojska, 4 domy administracyjne ordynacyi łańcuckiej. Wieś ma 147 dm. i 1020 mk., 937 rz.-kat., 62 gr.-kat. i 21 izrael. Obszar pos. wiek. ma 7 mr. roli; mn. pos. 797 roli, 68 ogr. i 46 mr. past. Kasa pożycz. gm. ma kapitału 1516 zł. w. a. Gleba składa się z glinki urodzajnej, zmieszanej z piaskiem. 6.) **P.** z *Podlaskiem*, pow. ropczycki, par. rz.-katol. w Strzyżowie leży na zachód od tego mka, nad pot. Grodziskim, ma 65 dm. i 419 mk.; 393 rz.-kat. a 26 izr. Kasa pożycz. gm. ma kapitału 100 zł. 7.) **P.** *Strzyżowskie*, przy gościńcu do Czudca pod Strzyżowem, pow. ropczycki. Ma 50 dm. i 440 mk., 436 rz.-kat. i 4 izr. 8.) **P.** *Czudeckie*, z osadami: *Wolą*, *Wólką* i *Wygodą*, wś, pow. rzeszowski, par. rz.-kat. w Czudcu, odl. 7 klm. na płd. od Czudca. Zabudowana na południ. stoku Boguchwalskiego lasu, lesistego pasma wzgórz, ze szczytami Niechobrz i Babia Góra. Składa się z odrębnych grup chat, rozrzuconych nad potokami płynącymi w kierunku południ. do Wisłoka. Wś ma 194 dm. i 1180 mk.; obszar wiek. pos. (K. Wasilewska) 11 dm., 131 mk., w tej liczbie 1299 rz.-kat. i 12 izrael. Z całego obsz. 663 mr. przypada na pos. wiek. 311 mr. (244 roli, 56 łąk i ogr. i 12 past.); na mn. 352 mr. (268 roli, 42 łąk i 42 past.). Lasy otaczają tę osadę z trzech stron: od zach., płn. i wsch.; na płd. graniczy z Czudcem. 9.) **P.** i *P. Małe*, pod Tuchowem, w pow. tarnowskim. Pierwsze ma 122 dm. i 637 mk.; P. Małe 26 dm. i 151 mk. 10.) **P.** *Niemirowskie*, wś, pow. rawski, 24 klm. na płd.-zach. od Rawy Ruskiej, 2 klm, na wschód od sądu pow. i urz. poczt. w Niemirowie. Na płn. leży Wróblaczyn, na wsch. Parypsy, na płd. Trościanicc (wś pow. jaworowskiego). Wzdłuż granicy południ. płynie Smerdech od wschodu na zachód, wzdłuż granicy półn. pot. Rybna, środkiem obszaru zaś pot. Czerniawka Zabudowania wiejskie leżą w zach. stronie obszaru; na płn. od nich grupa domów Sosnowe al. Sosnowce i młyn Romaniec. W płd. stronie obszaru leży las Pod Pomiarkami. Na płn.-wsch. wznosi się Zawrotnia Góra (351 mt.). Własn. wiek. ma roli or. 323, łąk i ogr. 33, past. 8, lasu 728 mr.; wł. mn. roli or. 273, łąk i ogr. 31, past. 24, lasu 15 mr. W r. 1880 było 69 dm., 348 mk. w gminie, 2 dm., 19 mk. na obsz. dwor.; 18 rz.-kat., 325 gr.-kat., 24 izrael.; 10 Polaków, 333 Rusinów, 24 Niemców. Par. rz.-kat. i gr.-kat w Niemirowie. *Mac.—Lu. Dz.*

Przedmieście, wś, pow. buczacki, odl. 3 klm. na płn.-wschód od st. poczt. i tel. oraz

par. rz. i gr.-kat. w Jazłowcu. Granice: wsch. Krzywołuka, płd.-zachod. Browary i Jazłowiec, zachod. Jazłowiec, półn. Zaleszczyki Małe. Obszar dwor. 588, włośc. 768 mr. W 1857 r. 458 mk.; 1870 r. 506; w 1880 r. w gminie 543, na obsz. dwor. 36, rz.-kat. 23, reszta gr.-kat. Cerkiew drewniana p. w. św. Michała, filia Jazłowca. Księgi metryk sięgają 1721 r. Właśc. pos. dwor. Władysław hr. Wolański.

Przedmieście 1.) część Koronowa nad Brdą, w pow. bydgoskim. 2.) **P.**, ob. *Poznańskie P.* pod Żninem, w pow. szubińskim; 3.) **P.** *Przemęckie*, w pow. babimoskim. 4.) **P.** *Zamkowe*, pod Odolanowem. *E. Cal.*

Przedmoście, wś, fol. i młyn, nad rz. Prosną, pow. wieluński, gm. Praszka, par. Ożarów, odl. od Wielunia 16 w.; wś, 56 dm. wraz z os. Śmiałki 540 mk.; młyn 1 dm., 8 mk.; os. karcz. 2 dm., 9 mk.; fol. 3 dm. W 1875 r. dobra P. składały się z fol. P. i Kozioł, nomenkl. Śmiałka, rozl. mr. 1314: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 300, łąk mr. 57, past. mr. 22, lasu mr. 751, nieuż. mr. 56, razem mr. 1186; bud. mur. 7, z drzewa 16; płodozmian 10-polowy; fol. Kozioł gr. or. i ogr. mr. 118, łąk mr. 2, nieuż. mr. 8, razem mr. 128; bud. murow. 1, z drzewa 4; płodozmian 6-polowy, las urządzony. Wś P. os. 55, z gr. mr. 686. *Br. Ch.*

Przedmoście, zaśc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Hanuszyszki, okr. wiejski Bitowtany, o 6 w. od gminy, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr Bitowtany, Dowgiałów.

Przedmoście, pow. odolanowski, ob. *Zamość.*

Przedmost, niem. *Priedemost*, 1290 r. *Przedemost*, 1394 *Predmost*, wś i dobra, pow. głogowski, par. ewang. Gramszyce. W 1842 r. dobra dzieliły się na trzy części, dwie prywatnych właścicieli i część królewską. Było w ogóle 137 dm., 2 fol., 1 sołtystwo dziedziczne, 1109 mk. (296 kat.), szkoła ewang., szkoła katol., młyn wodny, hodowla owiec i bydła.

Przedmoszczany, 1257 *Predmoscane*, 1262 *Predmostane* i *Predmoschane*, wś w par. Mstyczów. Stanowiła ona posiadłość klasztoru klarysek w Zawichoście a potem w Krakowie i należała do par. Mstyczów (por. Kod. Małop., I, 53, 71, 75). W XV w. Przedmoszczany, w par. Mstyczów, są własnością Chrzelowskiego. Było tam 8 łan. kmiec., karczma z rolą, zagr. z rolą. Płacono dziesięcinę konopną i snopową klasztorowi św. Andrzeja w Krakowie (Długosz. L. B., III, 325). Według reg. pob. z r. 1581 wieś Podmoszczany, w pow. książkim, par. Mstyczów, własność Płazy, miała 2½ łan. kmiec., 2 zagr. bez roli, 4 kom. bez bydła, 2 rzem. (Pawiński, Małop. 438). Prawdopodobnie zlała się w jedną całość z dzisiejszą wsią Przełaj.

Przednie, ruskie *Perednie*, grupa domów w Stubnic, w pow. przemyskim.

Przedni Młyn, niem. *Vordermuehle Neufeld*, młyn, pow. międzychodzki, 2 dm., 26 mk., par., okr. wiejski i poczta w Przytoczni (Prittisch).

Przedoły, wś, pow. dzisieński, ob. *Peredoły.*

Przedpełce, 1349 r. *Przedpełcz*, wś, pow. płocki, gm. Starożreby, par. Woźniki, odl. 21 w. od Płocka. Składa się z 4-ch części: *P. Kiełbasy* mają 5 dm., 53 mk., 122 mr.; w 1827 r. było 4 dm., 21 mk.; *P. Kościołki* 8 dm., 76 mk., 273 mr. (66 mr. nieuż.); 1827 r. 9 dm., 40 mk.; *P. Witkowice* 3 dm., 20 mk., 95 mr. (15 mr. nieuż.), karczma, 1827 r. 3 dm., 15 mk.; *P. Włosty* 9 dm., 78 mk., 298 mr. (14 nieuż.); 1827 r. 6 dm., 32 mk. Akt rozgraniczenia ziemi wyszogrodzkiej od płockiej z 1349 r. zalicza P. do płockiej (Kod. Maz., 59). *Br. Ch.*

Przedpełki, młyn w Poznaniu, na Cybinie, istniał w r. 1306 (Kod. Wielkop., 931).

Przedpolna al. *Dyabełek* al. *Łubień* (na mapie hydr.), struga w pow. włocławskim, poczyna się na granicy pow. kutnowskiego pod wsią Kąty, płynie w kierunku zach.-płn. przez jez. Lubieńskie, pod Kłóbką, Kępką, Wilkowicami, Smiłowicami, młynem Dyabełek, Nakonowem, Łagiewnikami, przez błoto Rakutowskie i poniżej Mazurów wpada z prawego brzegu do Zgłowiączki. Długa około 40 w.; przyjmuje z praw. brzegu Kłótnię. *J. Bliz.*

Przedrzymichy *Małe* i *Wielkie*, rus. *Peredrymichi*, wś, pow. żółkiewski, 10·5 klm. na wschód od Żółkwi, 9 klm. na płn. od sądu pow., urz. poczt., st. kol. i tel. w Kulikowie. Na wschód leżą Dzibułki i Nahorce, na płd. Mohylany, na płd.-zach. Przemiwółki i Smereków, na zach. Błyszczywody, na płn.-zach. Turynka. Obie wsie leżą w dorzeczu Bugu, na przestrzeni między Żełdcem od wsch. a Świnią od zachodu. Płd. część obszaru, pagórkowatą zajmują P. Wielkie (najwyższe wznies. 294 mt.); północną, nizinną, zajmują P. Małe (wzgórze 254 mt.), a na płn. od niego „Lisi piasek“ (237 mt.). Własn. więk. (w P. Małych Jana Muellera, a w P. Wielkich Teofili Ceneckiej i probostwa łaciń. w Żółkwi) ma roli or. 78, łąk i ogr. 22, past. 1 mr.; wł. mn. roli or. 975, łąk i ogr. 503, past. 350, lasu 15 mr. W r. 1880 było w P. Małych 42 dm., 265 mk.; 118 rz.-kat., 120 gr.-kat., 18 izrael., 9 innych wyznań; 118 Polaków, 120 Rusinów, 27 Niemców; a w P. Wielkich 75 dm., 464 mk. w gm., a 4 dm., 16 mk. na obszarze dwor.; 69 rz.-kat., 388 gr.-kat., 22 izrael.; 75 Polaków, 378 Rusinów, 22 Niemców, 5 innej narodowości. Par. rz.-kat. w Kulikowie, gr.-kat. w Nahorcach. We wsi P. Wielkie jest cerkiew p. w. św. Michała Archanioła i szkoła filialna. Za czasów Rzpltej należała do dzierżawy mierzwickiej w ziemi lwowskiej. W r.

1386 poświadcza Andrzej, ststa ruski, że Mikołaj Słanka sprzedał Beńkowi z Żabokruk posiadłość Zarudce i dworzysko Przedrzymiechy (Przedrzymechi, ob. A. G. Z., t. II, str. 21). D. 23 sierpnia 1444 r. zapisuje Władysław Warneńczyk Janowi de Sprowa i bratu jego Eustachemu 100 grzywien na wsiach Artaschow i Przedrzimychi (Arch. Metr. Lit., Nr. 155). W lustracyi z r. 1661 i 1662 (rkp. Ossol., Nr. 2834, str. 102) czytamy: „Wieś ta odprawuje także robociznę do Mierzwicy. Jest ona zdawna na łanach trzech zasiadła. Poddanych w tej wsi przed wojną bywało 12, a teraz tylko 2, trzeci pieszy, każdy z nich na ćwierci łanu siedzi, czynszu ci dwaj dają z ćwierci łanu po gr. 15, facit 1 zł.; trzeci pieszy gr. 6. Pszenicy dają po półmiarku; przychodzi półmiarków 2, po zł. 2, facit zł. 4. Owsa z ćwierci dają po 2 półmiarki; przychodzi owsa półmiarków 4, facit zł. 2 gr. 20. Kapłonów 2 z ćwierci, po gr. 6, facit gr. 12; kury i jajca, za te gr. 12. Robić powinni z ćwierci po 2 dni w tydzień. Karczmy w tej wsi nie masz. Za powóz z ćwierci dawać powinni po zł. 4, facit zł. 8. Summa prowentu z tej wsi facit zł. 16 gr. 20.“ W r. 1684 pozwala Jan III Barbarze z Kuropatnickich Grabianczynie przenieść prawa swe dożywotnie do Mierzwicy, Przedrzymiechów i innych wsi na osobę Wiktoryna Sobieskiego (Arch. Bernard. we Lwowie, C., t. 167, str. 2061). W r. 1762 daje August III Pawłowi Starzyńskiemu i małżonce jego Teresie z Wybranowskich ststwo mierzwickie, t. j. wsi Mierzwica, Przederemichy i inne, opróżnione skutkiem dobrowolnego zrzeczenia się Filipiny de Horst Mieczyńskiej (ib., C., t. 590, str. 1913). W lustracyi z r. 1765 (Dod. do Gaz. Lwow. 1869, Nr. 11) czytamy: „W tej wsi są dziedziczne części szlacheckie urodzonych Przedrzymirskich, Manasterskich i Wolskiego; część zaś królewska do dzierżawy mierzwickiej z dawna należąca, powinna mieć pod sobą podług lustracyi z 1664 r. łanów 3; teraz tylko na ćwierci dworzysznych Nr. 8 osiadłych, a 9 pustych, jakich 4 dworzysko całe albo i ćwierć składają, i pół ćwierci dworzysznych osiadłych Nr. 4; ogrodów Nr. 3 osiadłych a 4½ pustych i zagród Nr. 3 pustych. Osiadłość tej wsi: Poddanych na ćwierciach dworzysznych siedzących Nr. 8, na półćwierciach 4, na ogrodach 3. Tych powinności w sumaryuszu generalnym mierzwickim opisane. Prowent roczny (wymieniony szczegółowo) czyni 1238 zł. Z tego na konserwacyą i reparacyą karczemki, oprócz szarwarków, corocznie przyjmuje się po złp. 16; zostaje 1222 zł. Należy się kwarty 305 zł.“ Na polach tutejszych, na t. zw. Zahajcach, są kurhany, po większej części pozaorywane. Znachodzono tu w piaskach wielkie czerepy pochodzące z urn i popielnic, krzemienie i ozdoby bronzowe. Mały naramiennik bronzowy, tu znaleziony, posiadał jeden ze szlachty miejscowej jako relikwią rodzinną (Schneider, teki złożone w Muzeum Ossolińskich we Lwowie). *Lu. Dz.*

Przedświt, wś, pow. ostrowski, gm. Komorowo, par. Wąsewo. Spis z 1827 r. nie podaje tej wsi.

Przedświt al. *Pereswity*, jezioro w pow. nowoaleksandrowskim, ob. *Dukszty*.

Przedteczenka, wś włośc., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Międzyrzecz, okr. wiejski Porudomino, o 15½ w. od gminy, 8 dusz rewiz. b. włościan skarbowych i 19 osadn. wielko-ross. Należy do dóbr skarb. Międzyrzecz.

Przedwieczny Młyn, *Przedwyeszny*, pod Niestronnem, w okolicy Mogilna i Gąsawy, za czasów arcyb. Łaskiego (Lib. Benef., I, 171).

Przedwiesne, dawna nazwa jeziora na obszarze wsi Głodowo w pow. kościerskim.

Przedwojewo al. *P. Sona*, wś i fol. nad rz. Soną, pow. ciechanowski, gm. Regimin, par. Ciechanów, odl. o 4 w. od Ciechanowa, posiada kaplicę mur. z 1620, filią Ciechanowa, mającą niekiedy stałego kapelana; 16 dm., 226 mk. W 1827 r. 13 dm., 102 mk. W 1868 r. fol. P. Sona z os. Jałowa Wieś, rozl. mr. 698: gr. or. i ogr. mr. 420, łąk mr. 103, past. mr. 100, lasu mr. 18, nieuż. mr. 57. Wś P. Sona os. 25, z gr. mr. 112; os. Jałowa Wieś gr. mr. 16.

Przedworszczyzna al. *P. Holendry*, wś, pow. nieszawski, gm. Wierzbie, par. Sompolno, ma 74 mk., 135 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 5 dm., 49 mk., par. Sadlno,

Przedzeń, w XVI w. *Przedzino*, wś i fol., pow. kaliski, gm. Kamień, par. Kościelec, odl. od Kalisza 19 w.; wś ma 9 dm., 108 mk.; fol. 4 dm., 26 mk. W 1827 r. 14 dm., 122 mk. Według reg. pob. pow. kaliskiego z r. 1579 wś Przedzino, w par. Kościelec, własność Jana Przedzińskiego, miała ½ łanu, 3 zagr., 2 kom. Część Jana Grodzieskiego 3 łany. Część Szymona i Alberta Przedzińskich ⅜ łanu. Część Bartłomieja, Wacława i Krzysztofa Przezdzińskich ¼ łanu. Część Alberta Przezdzińskiego sive Kaczkowskiego ⅛ łanu (Pawiń., Wielkp., I, str. 114). W 1885 r. fol. P., oddzielony od dóbr Szadek, rozl. mr. 410: gr. or. i ogr. mr. 351, łąk mr. 13, past. mr. 31, nieuż. mr. 15; bud. mur. 4, z drzewa 6. *Br. Ch.*

Przedział, *Peredjeł* 1.) dobra, pow. kobryński, w 5 okr. pol., gm. Janowo (Iwanowo), o 84 w. od Kobrynia. 2.) **P.**, uroczysko, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Luszniewo, o 27 w. od Słonima.

Przedziałka al. *Przedziałek*, karczma koło Ostalec, na obszarze dwor. Suszczyna, w pow. tarnopolskim.

Przedziałki (*Predjełki*), wś, pow. słonim-

ski, w 2 okr. pol., gm. maryńska, o 28 w. od Słonima.

Przedziałki 1.) pole pod Baszkowem, w okolicy Jutrosina, Kobylina i Krotoszyna (Lib. Ben., II, 16). 2.) **P.**, por. *Przydziałki.*

Przedzielnica, rus. *Peredilnycia*, wś, pow. dobromilski, 9 klm. na płn.-płn.-wschód od sądu pow. w Dobromilu, 6 klm. od st. kol. i urz. poczt. i tel. w Niżankowicach. Na płd.-wschód leżą Komarowice, na płd. Grabownica Sozańska, na płd.-zach. Hubice, na zach. Truszowice, na płn.-zach. Podmojsce, na płn. Niżankowice, na płn.-wsch. Borszowicze, na wschód Bybło (cztery ostatnie w pow. przemyskim). P. leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Wyrwy, dotykającej wschodniej granicy wsi, i pot. Rybiska, dopływu Wiaru. Wchodzi on tu od płd.-zach. z Hubic i płynie środkiem obszaru, na płn. do Niżankowic, gdzie wpada do Wiaru. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie potoku, przeważnie na lewym brzegu. W środku obszaru wznosi się wzgórze do 260 mt. Płn.-wschod. część wsi przerzyna tor kolei galicyjsko-węgierskiej (łupkowskiej). Własn. więk. (fundusz religijny) ma roli or. 318, łąk i ogr. 39, past. 50 mr.; wł. mn. roli or. 719, łąk i ogr. 48, past. 88 mr.; w r. 1880 było 128 dm., 720 mk. w gminie, 2 dm., 10 mk. na obszarze dwor.; 5 rz.-kat., 708 gr.-kat., 14 izrael.; 8 Polaków, 708 Rusinów, 14 Niemców. Par. rz.-kat. w Nowem Mieście, gr.-kat. w miejscu, dek. dobromilski, dyec. przemyska. Do parafii należą: Grabownica i Podmojsce. We wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja, drewniana, w r. 1736 postawiona, szkoła etatowa 1-klasowa, założona w r. 1874. Grabownica była dawniej osobną parafią; w r. 1788 przyłączono ją do P.; Podmojsce także miały parafią, włączoną w r. 1814 do przedzielnickiej. P. niegdyś należała do kniaziów Przedzielnickich, o których Okólski wspomina, że z książąt ruskich pochodzili. Później była w posiadaniu Fredrów; ci nadali ją karmelitom; nadanie to potwierdził sejm z r. 1690. Po kasacie zakonów zajęto ją na fundusz religijny. *Lu. Dz.*

Przegaliny Wielkie, wś i dobra (lit. A. i B) i *P. Małe*, wś, pow. radzyński, gm. Żelizna, par. rz.-katol. Komarówka, odl. 21 w. od Radzynia. Dobra P. lit. B. mają gorzelnię parową, cegielnię z wyrobem drenów, pokłady torfu, staranne gospodarstwo rolne. Istniała tu produkcya miodu do picia. We wsi znajduje się cerkiew, poprzednio unicka, erekcyi niewiadomej. Od 1680 r. miała trzy nadania: Jana III, Zaranków i Kierdejów; w 1820 r. na nowo wzniesiona z drzewa. Obecnie P. Wielkie lit. A. mają 32 dm., 268 mk.; lit. B. 51 dm., 314 mk.; P. Małe 33 dm., 235 mk. W 1827 r. P. Wielkie 62 dm., 407 mk. a P. Małe 29 dm., 138 mk. Par. P. należała do dekanatu wisznickiego. W 1886 r. dobra P. Wielkie lit. A. składały się z fol. P. i Brzeziny al. Syczówka, rozl. 822 mr.: gr. or. i ogr. 505 mr., łąk 198 mr., pastw. 6 mr., lasu 81 mr., nieuż. 33 mr.; bud. mur. 7, z drzewa 21; płodozmian 7-o i 14-o polowy, las nieurządzony. Wś P. lit. A. os. 55, z gr. mr. 977; wś P. Małe, os. 6, z gr. mr. 967. P. Wielkie lit. B. składały się z fol. P. Wielkie B., rozl. 886 mr.: gr. or. i ogr. 527 mr., łąk 95 mr., pastw. 55 mr., lasu 166 mr., odpadki 18 mr., nieuż. 26 mr.; bud. mur. 8, z drzewa 26; płodozmian 11-o polowy, las nieurządzony. Wś P. Wielkie B. os. 35, z gr. mr. 607; wś Wólka Komarowska os. 29, z gr. mr. 600. *Br. Ch.*

Przegendza, 1531 r. *Przięgenda*, 1581 *Przegenza*, wś i leśnictwo, pow. rybnicki, par. Rybnik, odl. 1 milę. Leży na krawędzi lasu królewskiego, na wyniosłości między dolinami Rudy i Birawki. W 1861 r. było 66 dm., 562 mk. (15 ewang.), 102 gospodarstw, 700 mr. Szkoła od 1864 r. Przy wsi jest leśnictwo Szczotki, mające 19 gospodarstw i 42 mk. (32 tylko po polsku mówi) i młyn Korus 11 mk. Polaków. Leśnictwo królewskie P. ma 2472 mr. lasu, obejmującego półkolem wieś i przerzniętego przez drogę żelazną: Rybnik-Katowice. *Br. Ch.*

Przeginia, 1381 r. *Brzeginia*, u Długosza *Przeginya*, wś, pow. olkuski, gm. Sułoszowa, par. Przeginia. Leży przy drzodze z Olkusza do Szklar i Krakowa, śród wyniosłego terasu wyżyny olkuskiej, wznoszącej się tu do 1400 stóp. W najwyższym punkcie stoi kościół par. murowany. Wieś ciągnie się długą linią domów, ma 123 osad. i 1771 mr. obsz. W 1827 r. było 104 dm., 761 mk., dziś ludność przeszła tysiąc. Jestto starożytna osada, dawna wieś królewska, założona przy starej drodze królewskiej (ob. t. VI, 75), dająca pierwotnie dziesięciny bisk. krakowskim. W 1228 r. przekazuje bisk. Iwo Odrowąż dziesięciny z P. dla klasztoru w Imbramowicach (ob. t. VIII, 669). Wspomina też P. dokum. z 1276 r. (Kod. dypl. Bartoszew.). Kościół parafialny musiał tu powstać wcześnie, bo w 1380 r. Stefan, przełożony klasztoru premonstratensów w Bytomiu, jako sędzia papieski rzuciwszy klątwę na kilku ziemian ze Słupowa, poleca takową ogłosić w ważniejszych kościołach a między innemi i w P. (Kod. Małop., I, 420). W połowie XV w. istnieje tu kościół drewniany p. w. św. Mikołaja; uposażenie proboszcza stanowią role i łąki, tudzież meszne (po mierze żyta i owsa z łanu) i dwa fertony za dziesięcinę z łanu sołtysiego. Kmiecie dają za dziesięcinę po 2 fertony szerokich groszy, ale niewiadomo komu, bowiem Długosz choć wie, że dziesięciny z P. nadał Iwo klasztorowi w Imbramowi-

cach (Lib. B, III, 105), ale wyliczając później i opisując wsie dające dziesięciny klasztorowi, pomija P. i w jej opisie (L. B., II, 55) nic o stosunku do klasztoru nie wspomina. Być może, iż przy uposażeniu parafii klasztor zrzekł się dziesięcin dla proboszcza. Za Długosza P. jest własnością królewską (niema folwarku), w XVI w. przechodzi w ręce Szafrańców i stanowi odtąd część dóbr Pieskowa-Skała. Według reg. pobor. z 1581 r. P., własność Stanisława Szafrańca, ma 17 łan. kmiec., 1 komor. z bydł., 3 komor. bez bydła (Pawiń., Małop., 30, 434). Tenże Szafraniec, żarliwy propagator reformacyi, zabrał kościół w P., usunął proboszcza i oddał utworzony zbór pod opiekę ministra mieszkającego w Sułoszowy (według wizyt. z 1597 r. u Bukowskiego, Hist. Reform., I, 664). Z wygaśnięciem rodu Szafrańców (1608 r.) dobra ich przeszły do Zebrzydowskich. Żarliwy katolik Michał Zebrzydowski wzniósł w P. nowy murowany kościół w 1662 r. Kościół ten został odnowiony z gruntu w 1862 r. Posiada słynący cudami wizerunek Chrystusa. Co do dalszych dziejów P. ob. *Pieskowa Skała*. Rysunek kościoła i opis w „Tyg. Illustr." (1862, t. VI, 260). *Br. Ch*

Przeginia, potok, pow. bocheński, ob. *Pluskawka*.

Przeginia Duchowna i *P. Narodowa*, dwie wsie, pow. krakowski, nad pot. Rudną, uchodzącym z lew. brzegu do Wisły, na płd. stronie gościńca z Liszek do Alwerni. Leżą w okolicy pagórkowatej, urozmaiconej od wschodu gajami a od zachodu pokrytej dużym lasem. Przez obie prowadzi droga z Czernichówka do Tenczynka. Gleba rędzinna, urodzajna. Graniczą na płn. z Rybną, na płd. z Ratanicami, na zachód przez lasy z Kamieniem a na wschód z Nową Wsią i Zagaciem Obydwie mają szkoły ludowe i 3 młyny wodne. Do P. Duchownej, t. j. północnej, należą trzy wólki: Reteryjka (7 dm., 51 mk.), Zagórze (35 dm., 188 mk.) i Zajazie (19 dm., 134 mk.). Całość obejmuje 104 dm., 845 mk. (828 rz.-katol. i 17 izrael.). Obszar większej posiadł. (kanoników laterańskich w Krakowie) składa się z 9 mr. roli, 28 mr. łąk, 8 mr. pastw. i 265 mr. lasu; pos. mniejsza ma 508 mr. roli, 161 mr. łąk, 176 mr. pastw. i 23 mr. lasu. P. Duchowna należy do par. w Rybny. Dawniej była własnością opactwa tynieckiego. Za Długosza (II, 124 i III, 189) liczyła 4 łany kmiece i karczmę, z czego klasztor pobierał po 12 jaj, po 4 koguty, po 2 sery, dziesięciny zaś, na podstawie przywileju bisk. krak. Jana, dawano albo w snopach, albo w ziarnie i pieniądzach. W r. 1581 (Pawiński, Małop., 38) było 3 łany kmiece, 3 komorn. z bydłem, 6 kom. bez bydła, 1 rzem. i ćwierć roli. P. Narodowa ma wólkę Bonar (19 dm., 109 mk.) i osadę Wyręby i składa się ze 104 dm. i 591 mk. rz.-katol. Pos. więk. (Tow. rolnicze w Krakowie) wynosi 43 mr. roli, 3 mr. łąk, 32 mr. pastw. i 273 mr. lasu; pos. mniejsza ma 300 mr. roli, 152 mr. łąk i 94 mr. pastw. Za Długosza (II, 124) dziedziczył ją Jan Skawiński. *Mac.*

Przegnojów, wś, pow. przemyślański, odl. 5·3 klm. od st. poczt. w Glinianach, o 15 klm. od st. dr. żel. Karola Ludwika w Zadwórzu. Granice: wschod. Olszanica, południ. Krzywice, zachod. Poluchów, półn.-zach. Gliniany, półn. Bałuczyn i Bortków. Na płn.-wschód, wschód i płd.-wschód rozlewa się na pot. Przegnojówka szeroko i długo ogromny staw, składający się właściwie z dwóch stawów, mniejszego północnego i wielkiego południowego, połączonych kanałem. Obszar dwor. 675, włośc. 1428 mr. W 1857 r. było 601 mk., w 1880 r. w gm. 814: rz.-katol. 125, par. Gliniany, gr.-katol. 632, par. w miejscu, dek. Uniów, dyec. Lwów. Szkoła fil. o 1 naucz., kasa pożyczk. gminna, z kap. 1502 złr. Właśc. pos. dwor. Franciszka hr. Potulicka. W dok. erekcyjnym Jana z Tarnowa dla Glinian, którym tenże nadaje wójtostwo Piotrowi Szydel, przy oznaczeniu granic wymienioną jest wś Przegnojów (A. g. i z., t. I, str. 12). *B. R.*

Przegnojówka, potok, prawy dopływ Pełtwi, w górnym biegu zwany Jaktorowski potok, otrzymuje swą nazwę od wsi Przegnojów w pow. przemyślańskim, przyjmuje dopływy: Hanaczówkę, Rogowiecki pot. (pod Glinianami) i Tymkowiecki potok w Laszkach. Wpada do stawu w Połtwi, zlewającego swe wody do Pełtwi.

Przegonia al. *Polesie*, fol., pow. grójecki, należy do dóbr Nowa Wieś.

Przegonina, po rusku *Perehonina*, wś, pow. gorlicki, w okolicy górskiej i lesistej, u zlewiska potoku Skalnego do Przegoniny al. Przegonki, dopływu Sękowy, uchodzącej pod Gorlicami z praw. brzegu do Ropy. Przez wieś wiedzie droga z Bortnego do Małastowa (6·1 klm.), gdzie się łączy z gościńcem z Gorlic do Zborowa (Zbóró) na Węgrzech. Wznies. 411 mt. npm. Wś otaczają od wschodu Magóry, których lesiste szczyty sięgają do 837 mt. a od zachodu Dziamara i Ostra Góra, 735 mt. We wsi jest drewn. cerkiew, przyłączona do par. gr.-katol. w Bortnem, szkoła ludowa, 54 dm. i 281 mk. (275 gr.-katol. Rusinów i 6 izraelitów). Obszar większej pos. (W. hr. Siemieński) wynosi 7 mr. roli, 37 mr. łąk, 23 mr. pastw. i 410 mr. lasu; pos. mn. ma 337 mr. roli, 311 mr. łąk, 476 mr. pastw. i 38 mr. lasu. Gleba iłowata a lasy szpilkowe, przeważnie świerkowe. Założona prawdopodobnie na początku XVI w., miała P. w r. 1581 sołtystwo i dwa półdworzyszcza wołoskie. Należała do sstwa bieckiego (Pawiński, Małopol., 121). P.

graniczy na płd.-wschód z Bortnem a na płn.-zachód z Bodakami, na zachód z Draganowem, a na wschód dzielą ją duże lasy i góry od Pielgrzymki. *Mac.*

Przegonka, potok, bierze początek na obszarze wsi Przegonina, w pow. gorlickim, z Magóry małastowskiej i pod Gorlicami wpada do Ropy z praw. brzegu. Zabiera z sobą pot. Sękowę.

Przegorzałe, pustkowie, pow. sieradzki, gm. Gruszczyce, par. Wójków, odl. od Sieradza 23 w.

Przegorzały, wś, pow. krakowski, par. w Zwierzyńcu. Leży na lewym brzegu Wisły, na zachód od Krakowa, między Mogiłą Kościuszki, lasem Woli Justowskiej (częścią Skał Panieńskich) i klasztorem kamedułów na Bielanach. Stoi tu kilka pięknych willi i domków, fabryka wyrobów glinianych i celniejsze wapniarki. Pos. większa należy w części do ks. Lubomirskich, w części do kolegiaty Wszystkich Ś Ś. w Krakowie i z tego powodu dzieli się na P. Duchowne (8 dm., 48 mk.) i P. Szlacheckie (30 dm., 192 mk.). W ogóle jest 336 rz.-katol. i 4 izrael. Na obszarze więk. pos. stoi 5 dm., 54 mk. (36 rz.-katol. i 18 izrael.). Cały obszar większej własności ma 103 mr. roli, 10 mr. łąk i ogr., 35 mr. pastw. i 62 mr. lasu; pos. mn. 85 mr. roli, 28 mr. łąk i ogr. i 47 mr. pastw. Za Długosza (L. B., II, 10) było w P. 4 łany kmiece zwane zagrodami; każdy zagrodnik płacił 20 groszy, dawał 20 jaj, 2 kapłony, 2 sery i pracował dzień w tygodniu. Na miejscu starego koryta Wisły było jezioro, którego część należała do klasztoru zwierzynieckiego, część miał Jakub Koniecpolski a dwie tonie (stadia) pleban W.W. Ś.Ś. na Zwierzyńcu. Prócz tego miał pleban las z jednej strony Wisły zwany Pasieką a z drugiej strony duży las ku Tyńcowi, wreszcie rolę. Klasztor zwierzyniecki miał tu łan, karczmę, zagrody, młyn i praedium. Z części Jakuba Koniecpolskiego, której obszaru Długosz nie podaje, płacili kmiecie i zagrodnicy dziesięciny wartości 15 grzywien kościołowi Wszystkich Świętych. W tej części znajdował się też łan należący do kleryków u św. Michała na Wawelu, z którego płacono im 2 grzywny czynszu i grzywnę dziesięciny. Według spisu poradlnego z r. 1490 (Pawiński, Małop., 432) płacono pobór z półtora łanu; w r. 1581 (ibid., 39) część szlachecka Glińskiej miała 5 półłanków kmiecych, 14 zagród bez roli i 4 komorn. bez bydła, a część dziekana u Wszystkich Świętych 1 zagrodę bez roli i 1 komornika bez bydła. Przez wś prowadzi gościniec z Krakowa (6·1 klm.) do Liszek. *Mac.*

Przegroda 1.) karczma na obszarze dwor. Korszowa, pow. kołomyjski. 2.) **P.**, część Zawiszni, pow. sokalski.

Przegrody, pow. kielecki, gm. i par. Łopuszna.

Przegrodź al. *Przegrodzie*, wś włośc. i dobra skarbowe nad jez. Miadzioł, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, okr. wiejski Niekazieck, o 14 w. od gminy a 65 w. od Wilejki, ma 15 dm., 134 mk. katol. (66 dusz rewiz.). Kaplica katol. par. Miadzioł.

Przehibek al. *Przehybek*, przełęcz w Karpatach, w Beskidzie trenczyńsko solskim okrążającym dolinę Soły; wznies. 958 mt. Ob. *Karpaty* (t. III, 859).

Przehyba 1.) przełęcz w Karpatach, w dziale dunajecko-popradzkim, na północ od doliny szczawnickiej, wznies. 1195 mt. 2.) **P.**, część pasma górskiego w dziale dunajecko-skolskim, w pow. grzybowskim, na pograniczu Węgier. Wznies. 864 mt. 3.) **P.**, ob. *Zawory*.

Przejazd, os., pow. kozienicki, gm. i par. Kozienice, ma 6 dm., 47 mk., 35 mr. ziemi dwor., 15 mr. ziemi włośc.

Przejazd-Biały, zaśc., pow. mozyrski, w 2 okr. pol. petrykowskim, gm. Komarowicze, ma 7 osad. *A. Jel*

Przejma 1.) wś włośc., pow. sochaczewski, gm. Iłów, par. Jamno, ma 89 mk., 362 mr. 2.) **P.**, fol., pow. tomaszowski, gm. Tarnowatka, par. Krasnobród. 3.) **P.**, pow. szczuczyński, gm. Przestrzele, par. Rajgród. 4.) **P.**, os., pow. sejneński, gm. i par. Krasnopol, odl. od Sejn 13 w., 1 dm., 8 mk., 10 mr. Należała do dóbr Ilgieniki. 5.) **P.** *Wielka*, *P. Mała* i *P. Niska*, pow. maryampolski, gm. Zaboryszki, par. Jeleniewo, odl. od Maryampola 21 do 23 w. P. Wielka, wś, ma 18 dm., 136 mk.; P. Mała 11 dm., 90 mk.; P. Niska 2 dm., 25 mk. W 1827 r. P. Wielka ma 20 dm., 116 mk.; P. Mała 17 dm., 96 mk. 6.) **P.** *Wysoka*, wś, i *P.*, fol., pow. maryampolski, gm. Zaboryszki, par. Puńsk, odl. od Maryampola 22 w., ma 19 dm., 155 mk.; we wsi jest jezioro Kozlin. Wchodziła w skad majoratu Kadaryszki. P. fol. ma 1 dm., 15 mk. W 1827 r. w obu 17 dm., 141 mk. *Br. Ch.*

Przejmy *Rządowe*, *Leśne*, os., pow. przasnyski, gm. Jednorożec, par. Przasnysz, odl. o 11 w. od Przasnysza, ma urząd leśny, 2 dm., 14 mk., 79 mr. roli i 15,920 mr. obszarów leśnych i nieużytków.

Przejuszyn, ob. *Przeuszyn*.

Przeklew, ob. *Przyklew*.

Przekładniki, wś, pow. piński, w 3 okr. pol., gm. Chojno, własność Łapickiego, ma 90 mk. *Ks. M.*

Przekop, pow. sokołowski, gm. Korczew, par. Knychówek.

Przekop, przystań i wś pryw. nad rz. Niemnem, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 61 w. od Lidy, przy drodze dereczyńskiej, 10 dm., 74

mk. (1866), przewóz przez rzekę. W pobliżu nad jez. zaśc. pryw. t. n., 3 dm., 17 mk.

Przekop, ob. *Perekop.*

Przekopana z *Przerwą*, rus. *Perekopanie*, wś, pow. przemyski, 4 klm. na wschód od Przemyśla. Od płn.-zachodu, płn. i płn.-wschodu tworzy granicę San, od płd.-wschodu Wiar, dopływ Sanu. Zabudowania wiejskie leżą na płd.-wschód, nad Wiarem, na północ od nich przysiołek Przerwa. Własność większa (łaciń. kapituły przemyskiej) ma roli or. 32 mr., łąk i ogr. 9 mr.; własność mniejsza roli or. 270 mr., łąk i ogr. 38 mr., pastw. 28 mr., lasu 4 mr. W r. 1880 było 80 dm., 533 mk. w gminie; 84 rz.-katol., 321 gr.-katol., 128 izrael. (212 Polaków, 321 Rusinów). Par. rzym. i gr.-katol. w Przemyślu. We wsi jest cerkiew. *Lu. Dz.*

Przekopów, fol. do Gołuchowa, pow. pleszewski, o 9 klm. na południe-wschód od Pleszewa, w nizinie, śród łąk i pastwisk; par. i okr. domin. Gołuchów, poczta w Bogusławiu, st. dr.-żel. o 12 klm. w Kowalewie (pod Pleszewem); 1 dm., 45 mk.

Przekopy (*Perekopy*), uroczysko, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Jeziory (Oziery), o 35 w. od Grodna.

Przekopy, ob. *Perekopy.*

Przekora, os., pow. łęczycki, gm. Poddębice, par. Kałów, odl. od Łęczycy 27 w., ma 1 dm., 3 mk.

Przekorka, kol., pow. łęczycki, gm. Poddębice, par. Kałów, odl. od Łęczycy 27 w., ma 8 dm., 96 mk.

Przelacz, ob. *Przełącz.*

Przelaski al. *Przylaski*, część Pukowa, pow. rohatyński.

Przelewice 1.) al. *Pieczyska*, niem. *Prellwitz*, wś, pow. wałecki, st. p. Czuchowo, par. kat. i ew. Człopa, 1-klas. szkoła ew. 2.) **P.**, fol., tamże, st. p. W. Dzierzno; obie miejscowości razem obejmują 4425·51 magd. mr., 143 bud., 44 dm., 418 mk., 2 kat., 416 ew. (1868). P. leżą nad strugą zwaną Muehlen-Flies, niedaleko granicy pow. czarnkowskiego. *Kś. Fr.*

Przelnica, wyb. do Kistowa należące, pow. kartuski, st. p. Sulęcin.

Przełaj, wś i fol., pow. jędrzejowski, gm. i par. Mstyczów, odl. 28 w. od Jędrzejowa. W 1827 r. 39 dm., 219 mk. Dobra Przełaj, których obszar dworski uległ parcelacyi, składały się w 1874 r. z folw. P. i Czepiec, rozl. mr. 1234: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 283, łąk mr. 35, lasu mr. 300, wody mr. 1, nieuż. mr. 3, razem mr. 622; bud. z drzewa 12; fol. Czepiec gr. or. i ogr. mr. 284, łąk mr. 25, lasu mr. 300, nieuż. mr. 3, razem mr. 612; bud. z drzewa 4, las nieurządzony, pokłady torfu. Wś P. os. 22, z gr. mr. 161; wś Czepiec os. 15, z gr. mr. 109. W XV w. Przełaja, w par. Mstyczów, własność Stanisława Pliaszy h. Topór, miała 8 łan. kmiec., karczmę z rolą. Dziesięcinę snopową i konopną składano klasztorowi św. Andrzeja w Krakowie. Z jednego łanu składano dziesięcinę parafii w Kossowie (Długosz, L. B., III, 327). Według reg. pob. pow. książkiego z r. 1581 wś Przełaja i Czipiecz, w par. Mstyczów, własność Płazy, miała $5^1/_2$ łan. kmiec., 3 zagr. bez roli, 2 komor. bez bydła, 3 rzem. (Pawiń., Małop., 90). *Br. Ch.*

Przełaje, wś zwana mkiem i dobra skarbowe nad Mereczanką, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Orany, okr. wiejski Przełaje, przy dawnym trakcie wileńsko-mereckim, o 9 w. od gminy a 63 w. od Trok, ma 113 dm., 738 mk. kat. i 52 żyd. (w 1864 r. tylko 272 dusz rewiz.). W 1850 r. dobra skarbowe składały się z mczka, 9 wsi i 1 zaśc. i miały 7603 dz. rozległ. Znajduje się tu drewn. kaplica katol. cmentarna, par. Niedzingi, dawniej filia par. Daugi, wzniesiona, podług podania, przez Witolda. W skład okr. wiejskiego wchodzi tylko wś Przełaje. Ststwo niegrodowe przełajskie, w wojew. i pow. trockim, podług spisów podskarbińskich z 1766 r. wraz z Karaliszkami było połączone z sstwem daugoskiem, które posiadali Michał i Kazimiera Brzostowscy, p. w. ks. lit., opłacając z nich łącznie kwarty złp. 2368 gr. 27, a hyberny złp. 521.

Przełajka, 1313 r. *Przelaja*, 1532 *Przyleyka*, wś, pow. bytomski, par. Michałkowice. Leży na granicy królestwa polskiego, nad rz. Brynicą. W 1861 r. było 67 dm., 576 mk. (35 ew., 30 żyd.), młyn amerykański (od 1847 r.), posługujący się zarazem siłą pary i wody, magazyny zboża i mąki. Obszar wsi wynosił 922 mr. (872 roli ornej) i dzielił się między 5 gospodarzy, 12 półgospodarzy, 36 komorn. P. wchodziła w skład dóbr Siemianowice.

Przełamanie, niwy w płn.-wschod. stronie Dachnowa, w pow. cieszanowskim.

Przełamaniec, część Głuchowiecy (Głuchowca), pow. lwowski.

Przełącz al. *Przelacz*, wś nad pot. Jelitowym, dopł. Łomny, pow. cieszyński, obwód sądowy jabłonkowski, na Szląsku austr., należy do gm. Łomny. Leży na płn. pochyłości Murzynkowego, góry wznoszącej się na 969 mt. w granicznym grzbiecie Beskidu jabłonkowskiego. Wś ma 32 dm., 230 mk., 228 rz.-kat., 1 prot., 220 Polaków, 10 Czechoszlązaków (w 1880 r.); st. poczt. w Jabłonkowie, szkoła ludowa 1-klas. w miejscu. *Br. G.*

Przełączka *Mała*, ob. *Hińczowe Stawy.*

Przełbice, ob. *Przyłbice.*

Przełęcze, ob. *Liliowe*, *Lodowy*, *Polska Przełęcz*, *Przehyba*, *Zawory*, *Zawrot* a głównie *Tatry.*

Przełęk, ob. *Przyłęk.*

Przełęk 1.) *Wielki*, wś i dobra ryc. na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski, nad Nidą, tuż

przy granicy król. polskiego, po prawej stronie traktu z Działdowa do Lidzbarku, 7 klm na płd. od st. p. Płośnicy. 2.) **P.** *Mały*, wś kośc., tamże, odl. 1½ klm. od pierwszej na płd.-zachód. Jestto zdawna polska osada, posiada kościół katol., filią par. Łęck (ob.) i szkołę katol. Luder z Brunświku, komtur dzierzgoński, nadaje Klausowi z Zielenia (Selen) i Walterowi z Zgniłego Błota (pod Brodnicą, Vulinbruch) 42 włók, położonych między dobrami Gródki i Łęck nad Nidą, z obowiązkiem 2 ch służb w lekkiej zbroi, do jakich pan Piotr z Leszcza i jego przyjaciele są obowiązani. Dan w Dąbrowie r. 1328 podczas Wielkiejnocy. Po pokoju toruńskim stracili w skutek napadu Polaków Szymon 1 a panicz Hanusz 4 konie; tamże mieszkali jeszcze panicz Hunt, Piotr Wayner, Mikołaj Wayner, karczmarz, Jakub Łatkowicz i Herman, którzy szkody powyższe poświadczyli. *Ad. N.*

Przełęskie, okolica szlach., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Zabłoć, o 3 w. od gminy, 48 w. od Lidy a 19 w. od Wasiliszek, ma 3 dm., 22 mk. kat. (11 dusz rew. jednodworców); należy do dóbr skarbowych Wasiliszki.

Przełom (*Perełom*), wś i dobra na prawym brz. Niemna, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Hoża, o 24 w. od Grodna. Kaplica katol. par. Hoża. W XIV w. był tu zameczek drewniany, zbudowany przez Litwinów dla obrony pogranicznych powiatów od napaści krzyżaków, zwany przez Wiganda: Perla. W 1378 r. Teodoryk Eltner, komtur z Balgi, przysławszy podjazdy swe aż pod ten zamek, stoczył bitwę z załogą litewską na moście i spalił podzamcze. Za czasów Rzpltej wś ta stanowiła ststwo niegrodowe przełomskie, w wojew. trockiem, pow. grodzieńskim, które podług spisów podskarbińskich z 1569 r. zaliczało się do dóbr stołu królewskiego. Podług konstytucyi sejmowych z lat 1662, 1670, 1672, 1679 było w ciągłem posiadaniu egzulantów smoleńskich i starodubińskich; nareszcie na sejmie z roku 1773—75 stany Rzpltej ststwo to w myśl uchwał z r. 1669 i 1772 na dziedziczne dobra dla tychże egzulantów przemieniły. Porów. *Perełom.* *J. Krz.*

Przełomka, wś, pow. suwalski, gm. Pawłówka, par. Przeroś, odl. od Suwałk 20 w., ma 17 dm., 217 mk. W 1827 r. było 13 dm., 106 mk.

Przełomszczyzna, wś, pow. kalwaryjski, gm. Kirsna, par. Simno, odl. od Kalwaryi 32 w., ma 30 dm., 105 mk.

Przełomy (*Perełomy*), straż leśna, pow. kobryński, w 2 okr. pol., gm. Oziaty, o 24 w. od Kobrynia.

Przełowskie, część Berezowicy Wielkiej, pow. tarnopolski.

Przemanków al. *Przemęków*, ob. *Przemyków.*

Przemęcki Folwark, niem. *Primentsdorf*, pow. babimoski, tuż pod Przemętem, wchodzi w skład okr. domin. Zaborowo; ma 5 dm. i 91 mk.

Przemęckie Przedmieście, dawniej *Świętopietrze*, niem. *Primentsdorf*, wś i okr. wiejski, pow. babimoski, tuż pod Przemętem, ma 68 dm., 431 mk. W skład okr. wchodzi folwark proboszczowski Biała Góra (3 dm. i 51 mk.); cały okr. ma 71 dm., 482 mk. (475 kat., 7 prot.).

Przemęczanki, w XV w. *Przemączany minor*, wś i folw., pow. miechowski, gm. Łętkowice, par. Zielenice. Co do przeszłości par. *Przemęczany.* Według reg. pob. pow. proszowskiego z r. 1581 wś Przimęczanki, własność klaszt. staniątkowskiego, miała ¼ łan. km., 4 zagr. z rolą, 3 kom. bez bydła, 1 rzemieśl., 1 duda, 1 czynsz. (Pawiński, Małop., 25). W 1874 fol. P., oddzielony od dóbr Przemenczany, rozl. mr. 393: gr. or. i ogr. mr. 312, łąk mr 13, pastw. mr. 19, lasu mr. 26, nieuż. mr. 23; bud. z drzewa 11; płodozmian 10 polowy; wś P. os. 19, z gr. mr. 134.

Przemęczany, w dok. z 1242 r. *Permutani*, 1253 *Premanzanj*, 1581 *Przimęczani*, wś i fol., pow. miechowski, gm. Łętkowice, par. Zielenice, odl. 14 w. od Miechowa. Istniała tu fabryka narzędzi rolniczych, zamknięta w 1876 r. Posługiwała się siłą rąk i przerabiała żelazo sprowadzane z Blizina. W 1827 r. P. miały 51 dm., 277 mk. Jest to dawna osada, którą wymienia dokument z 1242 r., w jakim Konrad ks. krakowski, łęczycki i mazowiecki, potwierdza nadania klasztorowi w Staniątkach. Klasztorowi zaś nadał tę wieś Klemens, kaszt. krakowski. W akcie przyjęcia klasztoru pod opiekę stolicy apostolskiej z 1253 r. nazwano wieś *Premanzanj.* Kod. dypl. Muczk. i Rzysz. (I, 80) mylnie objaśnia Przedmoszczany z aktu uposażenia klarysek w Zawichoście jako Przemęczany. W XV w. obok wsi pierwotnej powstaje obszerny folwark klasztorny, dzisiejsze Przemęczanki, zaś sama wieś, zwana Przemanczany major, ma 15 łanów kmiec., 2 karczmy z rolą i ogrodami, młyn z rolą. Dziesięciny z całego obszaru pobierają kolejno trzy prebendy katedry krakowskiej: Więckowska, Bosutowska i Żyrawska. Żyrawska bierze kolejno jednego roku z oziminy, drugiego z jarych zbóż z tego samego pola, dwie inne dzielą się pozostałą dziesięciną w stale oznaczonym stosunku. Konopną bierze wyłącznie preben. Bosutowska. Na obszarze folwarku klasztornego w Przemenczankach było trzy polowe gospodarstwo a także siedziało 7 zagr., dających dziesięcinę klasztorowi, i karczma z rolą, dająca dziesięcinę pre-

bendom krakowskim (Długosz, L. B., II, 80, 81). Według reg. pob, pow. proszowskiego z r. 1581 wś Przimęczani, własność klasztoru staniątkowskiego, miała 8 łan. km., 1 zagr. czyn., 3 kom. z byd., 6 kom. bez byd., ¼ łanu karczm. (Pawiński, Małop., 25). W 1885 r. dobra P. składały się z folw. P., Podgórze i Janów al. Góry, rozl. mr. 960: gr. or. i ogr. mr. 692, łąk mr. 71, past. mr. 29, lasu mr. 126, nieuż. mr. 42; bud. mur. 2, z drzewa 18; wś P. os. 28, z gr. mr. 147. *Br. Ch.*

Przemęt 1.) niem. *Priment*, wś kośc. i okr. wiejski, pow. babimoski, dekan. szmigielski, o 13 klm. na południe-wschód od Wielichowa, nad płn. kończyną jez. Brenno, w nizinach obrzańskich, wśród przetrzebionych lasów bukowych i dębowych, ma 38 dm., gorzelnię i 453 mk. Czysty doch. grunt. z ha 9 mrk; par. i poczta w miejscu, st. dr. żel. w Wolsztynie o 16 klm. i Wschowie o 25 klm. P. był czołem opola jeszcze w r. 1416; w skład opola tego wchodziły następujące osady: Koszanów, Glińsko, Nietążkowo, Robaczyn, Radomicko, Mórownica, Popowo (niemieckie), Biskupice, Sikorzyn, Sokołowo, Reńsko (Rącko), Ziemin, Górsko, Starkowo, Wijewo, Kaszczor (Stary Klasztor), Mochy, Bukowiec i Polodowo (Liber terrestr. Costens). Miastem jest około 1140 r., stolicą ziemi przemęckiej w r. 1210, a następnie kasztelanią i siedzibą oo. cystersów. Około r. 1140 Wisława darowała klasztorowi lubińskiemu posiadłość swoją „in ipsa civitate“ *Prenrut* (Zeissberg, Kl. Gesch. Pol., 12); w r. 1210 Władysław Odonicz nadał Winemarowi, opatowi porteńskiemu, różne włości (ob. t. VIII, 666) dla założenia klasztoru cystersów w ziemi przemęckiej. Zamiar ten dojrzał dopiero w r. 1278, w tym bowiem czasie stanął klasztor w pobliskiem Wieleniu. W r. 1242, gdy panowie wielkopolscy sprzykrzyli sobie rządy Bolesława Łysego, odzyskali przemocą zamek przemęcki i oddali go Bolesławowi i Przemysławowi, synom Władysława Odonicza. Pierwszym kasztelanem, stwierdzonym dyplomatami, był Przedpełko w r. 1244; po nim nastąpił Wojciech r. 1245, Beniamin r. 1257—1261, Czechosław r. 1265, Bodzanta r. 1277—1281, Wincenty r. 1326, Bodzanta r. 1355—1362, Przybysław z Gryżyny r. 1370—2, Jan z Jezierzyc i Paruszewa r. 1388, Sędziwój Gałązka r. 1397, Rafał z Leszna r. 1450, Hieronim Rozdrażewski r. 1513, Sędziwój Czarnkowski r. 1539, Stanisław Łaski r. 1541, Piotr Potulicki r. 1576, Roszkowski (?) r. 1578,.....Jan Nałęcz Morawski († 1716), Krzysztof Nowina Mielżyński († 1721), Adam Łodzia Poniński r. 1721—2, Mikołaj Abdank Skoraszewski († 1729), Konstanty Rogala Marszewski († 1737), Jan Abdank Tworzyański († 1764), Rafał Wczele Gurowski († 1781) i Adam Szreniawa Kwilecki, mianowany w 1781 r. Przy podziale Wielkopolski w r. 1247 dostało się Bolesławowi księstwo kaliskie czyli obszar kraju od Prosny ku zachodowi aż do Przemętu, a ztąd do Obry, jeziora „Sepno“ i ujścia Mosinki do Warty. Między r. 1261 i 1312 istniał powiat (districtus) przemęcki; w r. 1281 występuje pleban, a w r. 1311 wójt miejscowy. W r. 1395 król Władysław zastawił miasto i zamek przemęcki z wsiami: Błotnica, Radomirz, Sączkowo i Zaborów braciom Gryżyńskim (z Gryżyny) za 600 grzywien, w roku zaś 1408 (1409) darował cystersom wieleńskim zamek i miasto P. z przyległościami, ażeby ich nakłonić do przeniesienia klasztoru swego z Wielenia do P. Papież Jan XXIII potwierdził w r. 1410 ten przywilej. P. miał swego burmistrza i ławników; w r. 1458 dostawił 2 żołnierzy pieszych na wyprawę malborską; gdy zakonnicy przenieśli się do P. nie dopuszczano żydów do miasta. W r. 1482 powierzył król Kazimierz Janowi Sapieńskiemu stacyą królewską w dobrach klasztoru przemęckiego; r. 1580 było w mieście i na przedmieściu Świętopietrzu 7 łanów osiadłych, 2 zagr., 2 komorn., 4 osad. i 8 rzem. W mieście odbywały się 3 jarmarki doroczne. Przy końcu zeszłego wieku było tu 38 dm. i 252 mk., między którymi jeden organista, 5 muzyk., 3 szynk. i 20 rzem.; miasto utrzymywało stróża nocnego; z dniem 1 czerwca 1797 utraciło swe prawa miejskie. Cystersi wieleńscy objęli w r. 1411 kościół św. Piotra i Pawła, stojący na przedmieściu, które dawniej zwano Świętopietrzem, a w kwietniu r. 1420, za rządów opata Tomasza, przenieśli się do P. Wspomniany opat jest ostatnim wieleńskim i pierwszym przemęckim opatem; po nim nastąpił Jan w r. 1422, Piotr r. 1440, Andrzej r. 1443, Mikołaj r. 1492, Szymon z Kluczewa r. 1518, Maciej r. 1533, Andrzej r. 1542, Błażej ok. r. 1545, Stefan Siemieński r. 1554, Jan Węgorzewski r. 1561, Stanisław Ostrowski r. 1587, Jakub Brzeźnicki r. 1597, Zygmunt Suliński (?), Krzysztof Karśnicki (Charnicki) ok. r. 1607, Adam Nowodworski r. 1610, Andrzej Leszczyński (?), Mikołaj Dunin Suligowski (?), Mikołaj Żegocki ok. r. 1689, Robert Zbarski ok. r. 1690 i Hieronim Turno ok. r. 1758. Klasztor wieleński zostawał w stosunku zależności do klasztoru paradyskiego przed przeniesieniem go do P. Zakonnikami byli pierwotnie sami Niemcy; ostatni opaci byli komendataryjni. Gmach klasztorny z cegły palonej stanął w r. 1604 w miejscu dawnego, a gdy spłonął r. 1742, odnowił go w r. 1758 opat Turno. O pierwotnem uposażeniu klasztoru ob. *Wieleń*. Około r. 1566 zastawione były Janowi Hersztopskiemu wsie klasztorne: Radomirz z Guździną, Górsko i Starkowo; około 1650 r. składał się

majątek klasztoru przemęckiego z następujących dóbr: a) Błotnica, Ciosaniec, Kaszczor, Łupica, Mochy, Obrzysko, Przemęt, Przysieka, Szreniawa (Sieniawa) i Zbiersko; b) Buchwałd na płn. od Wschowy, Górsko, Osłonin, Poladowo, Radomirz, Starkowo i Wieleń. Przy schyłku zeszłego wieku należały do opatów: Błotnica, Brzeziny, Frydrychowo, Kaszczor, Łupica, Mochy, Przemęt z przedmieściem i Przysieka, a do klasztoru: Bruchvorwerk, Buchwałd, Ciosaniec, Droniki, Górsko, Kronkretscham, Nowa Nędza, Nowa Wieś, Olejnica, Osłonin, Poladowo, Radomirz, Szreniawa, Starkowo, Targowisko i Zaborów. Rząd pruski znosząc klasztory, część dóbr (Przemęt, Frydrychowo, Kaszczor, Łupicę i Mochy) sprzedał hr. Kaizerlingowi, zasłużonemu przy okupacyi Prus Zachodnich w r. 1772. Kościół p. w. św. Piotra i Pawła istniał w P. przed r. 1281. Oddany cystersom wieleńskim w 1411 a następnie w 1449 r. wcielony do klasztoru. Gdy uległ zniszczeniu, przeniesiono w 1600 r. nabożeństwo parafialne do kościoła św. Andrzeja; w miejscu zaś jego stanął w r. 1650 staraniem Bartłomieja Andrzejowicza i Jakuba Wojtynowicza nowy kościół z cegły palonej; w r. 1775 odnowił go ks. Stefan Szukalski. Kościół parafialny p. w. św. Andrzeja stanął w r. 1605 w rynku miasta; poświęcony r. 1618 przez Adama Nowodworskiego, bisk. poznańskiego, spłonął r. 1742; w miejsce jego wystawiono nowy kościół z drzewa. Księgi kościelne zaczynają się od 1742 r. Parafia przemęcka liczy 5952 dusz; w skład jej wchodzą: Błotnica, Górsko, Kluczewo, Nowawieś, Olejnica, Perkowo, Przemęt z przedmieściem i leśnictwem, Radomirz, Siekówko, Siekowo, Starkowo i Zaborów. W r. 1580 składały ją: Błotnica, Boszkowo, Ciosaniec, Górsko, Kaszczor, Kluczewo, Łupica, Mochy, Osłonin, Przemęt z Swiętopietrzem, Radomirz, Sączkowo, Siekówko, Siekowo, Szreniawa, Starkowo, Wieleń i Wijewo; do par. należała kaplica w Siekowie. Kościół klasztorny przyozdobiony w r. 1604 kosztem opata Jakuba Brzeźnickiego i na nowo stawiany w r. 1690, pogorzał w r. 1742; opat Turno odnowił go w r. 1758, pokrył miedzią i zapisał klasztorowi 20,000 złp.; wieża kościelna jest 50 mt. wysoka. Szkoła istniała w P. około 1685 r. a szpital, uposażony legatem Andrzeja Zbijewskiego, między r. 1610 a 1685. Pod P. znajdują się t. zw. okopy szwedzkie; na łąkach przedmieścia wykopano karbowany węborek z bronzu z żelazną pokrywką, w którym znaleziono różne drobne przedmioty z bronzu i siekierkę żelazną. W skład okręgu wiejskiego wchodzi wś Perkowo, 28 dm. i 290 mk.; cały okrąg ma 76 dm. i 643 mk., t. j. 601 katol., 36 prot. i 6 żydów. *E. Cal.*

Przemiany, folw. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 32 w. od Dzisny, 1 dm., 18 mk. kat.

Przemiarowo, wś nad rz. Pełtew, pow. pułtuski, gm. Kleszewo, par. Pułtusk. Należała do bisk. płockich, istniała jeszcze przed 1203 r. (ob. t. VIII, 664). W 1827 r. było 21 dm., 155 mk. Obecnie ma 43 os. i 885 mr. Wchodziła w skład dóbr Górki.

Przemiłów, wś nad rz. Grabią, pow. łaski, gm. Wola Wężykowa, par. Marzenin, składa się z dwóch części: P. lit. A. ma 17 dm., 101 mk., 234 mr. ziemi włośc.; lit. B. ma 10 dm., 76 mk., 116 mr. Folw. ten wchodził w skład dóbr Grabia. Według Lib. Ben. Łaskiego (I, 483) dawał dziesięcinę pleb. w Gnieźnie, zaś plebanowi w Marzeninie tylko kolędę. Reg. pobor. pow. szadkowskiego z r. 1552—1553 podają we wsi Przemielów w par. Marzenin w części Mateusza 1 osad., $^1/_2$ łan. Część Jana 1 osad. (Pawiński, Wielk., II, 241).

Przemiwółki, rus. *Peremyłki*, wś, pow. żółkiewski, 8·5 klm, na płd.-wschód od Żółkwi, 4 klm. na płn.-zach. od sądu pow., urz. poczt. i tel., st. kol. lwowsko-bełzeckiej (tomaszowskiej) w Kulikowie. Na płn. leży Smereków, na płn.-wschód Przedrzymiechy Wielkie, na wschód Mohylany, na płd. Kulików, na płd.-Mierzwica, na zach. Wiesenberg. Zabudowania wiejskie leżą na płd.-zach. Zach. część przebiega gościniec lwowsko-żółkiewski. Własn. więk. (Maksymiliana Bogdanowicza) ma roli or. 106, łąk i ogr. 56; wł. mn. roli or. 219, łąk i ogr. 47, pastw. 8 mr. W r. 1880 było 43 dm., 280 mk. w gminie, 1 dm., 12 mk. na obsz. dwor.; 258 rzym.-kat., 20 gr.-kat., 14 izrael.; 278 Polaków, 14 Niemców. Par. rzym.-kat. w Kulikowie, gr.-kat. w Smerekowie. Przyjaciel domowy z r. 1865 (str. 134) podaje następującą wiadomość: „W ogrodzie przy dworze między kilkoma starymi topolami nadwiślańskimi, znajduje się jedna olbrzymiej wielkości, o której wśród ludu następująca utrzymuje się tradycya: Na początku obecnego wieku żył we wsi stary wieśniak, który opowiadał, iż ojciec jego w młodości swojej widział Jana Sobieskiego, który jadąc z Żółkwi do Lwowa (Przemiwółki należały wtedy do Żółkwi) odpoczywał z kilku dworzanami pod tą już wówczas okazałą i cienistą topolą. W r. 1864 uszkodziła gwałtowna burza nieco to drzewo, złamała z niego wielki konar, z którego było 5 sągów drzewa na opał". *Lu. Dz.*

Przemoszczanica, wś nad rz. Ładawą, dopł. Dniestru, pow. mohylowski, gm. Maryanówka, par. kat. Snitków, st. poczt. Kuryłowce, o 20 w. od Baru, ma 93 osad, ziemi włośc. 590 dzies., dworskiej 821 dzies. Cerkiew p. w. św. Dymitra, wzniesiona w 1860 r. i uposażona 38 dzies. ziemi, ma 790 parafian. Wieś ta należała niegdyś do sstwa barskiego, osadzona

była przez Mytków na gruntach wsi Wereszczatyniec (lustracya Humieckiego z 1615 r.). W ostatnich czasach Paszkowscy sprzedali ją gen. Luedersowi. *Dr. M.*

Przemsza 1.) *Biała*, ob. *Biała Przemsza*. 2.) **P.** *Czarna*, u Długosza *Przemscha*, rzeka, bierze początek z północnej pochyłości olkuskiego płaskowzgórza, o 3 w. na północ od Ogrodzieńca, pod wsią Bzowem, w pobliżu źródeł Warty. Średnie wznies. okolicy dochodzi 1400 stóp a w pobliżu Bzowa, w stronie płn.-wschodniej wznosi się wzgórze do 1582 stóp. Przybrawszy kierunek zachodni płynie P. koło folw. Jordanówki, po za którym wchodzi w lesisty piaszczysty obszar na północ od wsi Rokitna (w pow. będzińskim) i tu łączy się z kilku strumieniami, prowadzącymi wody ze stoków zachodnich wyżyny między Ogrodzieńcem a Bzowem i wody lasów rokitniańskich. Podążając w kierunku zach., zach.-płn. dochodzi do Turza, tu przyjmuje z lew. brzegu rzeczkę Masłoninę i skręca na płn. O kilka wiorst na płd. od Turzy skręca ku zachodowi i dąży doliną wyżłobioną przez wody spływające tak z północnych stoków centralnego terasu wyżyny, jak i z pochylającego się ku południowi obszaru płn. części powiatu. Płynie przez Porębę Mrzygłodzką, Dziechciarze, Krzemiędzę, mając z prawej strony bezleśny, piaszczysty a z lewej przeważnie lesisty obszar. Łysa Góra, wznosząca się nad brzegiem rzeki między Krzemiędzą a Siewierzem, sięga tylko 1120 st. n. p. m. Przyjąwszy z praw. brzegu dość znaczny dopływ strumieni z pod Niwki, Żelisławic i Pinczyc (Mapa sztabu gen. XXI C zwie dopływ z pod Pinczyc, Biała Przemsza) a z lew. brzegu poniżej Siewierza rz. Mitręgę, skręca ku południowi, pomiędzy wspomnianą Łysą Górą z lewego a wsią Piwonią z praw. brzegu. Za Siewierzem przybiera zachodni i płd.-zachodni kierunek, tworzy liczne zakręty, wymijając wynioślejsze obszary wyżyny, sięgającej tu do 1000 st. miejscami. Pod Przeczycami rozszerza się dolina rzeki, która aż do wsi Łagisz przybiera kierunek południowy. Między Wojkowicami, Ząbkowicami i Łagiszą dolina P. rozszerza się w lesisty i podmokły obszar, z którego wody z części wschodniej prowadzi do P. rzeczka Trzebyczka, uchodząca z lew. brzegu poniżej Przeczowa i Bogorya, uchodząca pod Gzichowem. Te dwie rzeczki płynące niemal równolegle i uchodzące w trzywiorstowej odległości, wytwarzały na lewym brzegu Przemszy obszar błotny między Przeczowem, Piekłem, Gołonogiem, Dąbrową. Od Łagisza P. skręca ku zachodowi, dosięga Będzina i podąża ku południowi doliną, którą przeprowadzono linią dr. żel. warsz.-wied. (odnoga do Sosnowic). Trzy razy przerzyna tor kolejowy, raz na głównej linii (pod Sielcami) a dwa razy na odnogach fabrycznych. Na południe od Sielc dosięga granicy od Szlązka Pruskiego, płynie koło Modrzejowa, tworząc na przestrzeni około 6 w. linią graniczną i na południe od Niwki przyjmuje z lew. brzegu Białą Przemszę w punkcie zbiegu granic król. polskiego, Galicyi i Szlązka, następnie płynie granicą Galicyi i Szlązka Pruskiego i pod Gorzowem (pow. chrzanowski), niedaleko Oświecimia, wpada do Wisły z lew. brzegu. W Galicyi przyjmuje drobne dopływy: Katowicką Wodę (od Katowic), Wąwolnicę, Ponikwicz i Smierdzionkę. Długość biegu w obrębie królestwa wynosi około 56 w. a na granicy Galicyi 22 w. (23·25 klm.). W 1818 r. zamierzano uspławnić część od Będzina do ujścia Białej Przemszy. Na trzech ostatnich milach spławiają na P. w Galicyi drzewo i węgiel kamienny. Opis P. podał też Wolski (Dzien. Powsz., 1862, № 98). *Br. Ch.*

Przemykow, 1322 r. *Primancov*, u Długosza *Przemankow*, wś i folw. nad Wisłą, niedaleko ujścia Nidzicy, pow. pińczowski, gm. Filipowice, par. Przemyków. Leży na prawo od traktu z Koszyc do Korczyna, odl. 40 w. od Pińczowa. Posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, dom przytułku dla kalek i starców (?), 89 osad. W 1827 r. było 86 dm., 528 mk. W 1886 r. folw. P. rozl. mr. 894: gr. or. i ogr. mr. 567, łąk mr. 41, past. mr. 206, lasu mr. 20, nieuż. mr. 60; bud. mur. 4, z drzewa 19; wś P. os. 89, z gr. mr. 393; wś Piotrowice os. 64, z gr. mr. 222. P. par., dek. pińczowski, 1556 dusz. P. był wsią królewską. W pierwszej połowie XIII w. któryś z książąt krakowskich oddał ją Jazdonowi h. Półkoza, kanclerzowi książęcemu. Synem jego był głośny Paweł z Przemankowa, obrany po śmierci Prandoty biskupem krakowskim w r. 1266. Długosz w opowieści panowania Bolesława Wstydliwego przedstawia w czarnych barwach czyny Pawła jako biskupa i przywódzcy opozycyi przeciw książęcym rządom (o Pawle z P. wydał A. Przezdziecki rozprawkę w 1851 r. w Warszawie). Kościół i parafia powstały w P. zapewne już w XIII w. Na wyroku bisk. Nankera w sprawie między Władysławem Łokietkiem a klasztorem sądeckim, wydanym 1322, r. podpisał się jako świadek Venceslaus rector ecclesie Primancoviensi (Kod. Małop., II, 252, 253). Był to zapewne kościół drewniany. W XV w. P., wś królewska, ma kościół murowany p. w. św. Katarzyny, fundacyi Stanisława Reja z Kobylnik, kanon. krak. Władysław Jagiełło nadał plebanowi (magister Szczekno) łan roli, z obowiązkiem odprawiania mszy za dusze Władysława i królowej Jadwigi. Folw. królewski, łany kmiece, karczmy i zagrodnicy dawali dziesięcinę plebanowi, wartości do 20 grzyw. (Dłu-

gosz, L. B., II, 149). Według reg. pob. pow. proszowskiego we wsi Przimęków część Mieleckiego miała 9 1/2 łan. km., 11 zagr. z rolą, 2 kom. z byd., 2 kom. bez byd., 1 roli sołtysiej (A. Pawiński, Małop., str. 10, 443). Przemękowskie starostwo niegrodowe, w pow. proszowskim, a po części w pow. wiślickim, podług metryki koronnej obejmowało w 1676 r. wsie: Przemęków z Wolą Przemękowską, Piotrowice, Ławy, łan Łabiński, 1/2 łana Krzyszkowskiego i trzy kolonie. W r. 1771 posiadali je Hieronim Wielopolski, koniuszy koronny, z małżonką Urszulą z Potockich, i opłacali kwarty złp. 3,144 gr. 25, a hyberny złp. 787 gr. 10. Dykcyonarz geogr. Echarda nazywa P. miastem. *Br. Ch.*

Przemykowata, grupa domów w Pasiecznej, pow. nadworniański.

Przemykowska Wola, wś na praw. brz. Wisły, pow. brzeski, ob. *Wola Przemykowska.*

Przemyska, potok w pow. nadworniańskim, uprowadza wody z obszaru wsi Łuh do Prutu z lew. brzegu. Dopływem P. jest pot. Mała rzeczka.

Przemysko-łupkowska dr. żel., łączy Przemyśl z Łupkowem i jest częścią drogi żelaznej węgiersko-galicyjskiej. Kolej ta idzie od Przemyśla naprzód w górę dolinami Wiaru i wpadającej doń Wyrwy aż do Dobromila. Dworzec w Przemyślu 191 mt. n. p. m., w Dobromilu 276 mt., w Chyrowie 328 mt., przechodzi w dolinę Strwiąża, którą idzie aż do Ustrzyk, 451 mt. W Ustyanowej, 488 mt., przekracza dział wodny pomiędzy Strwiążem a Sanem. W Glinnem koło Liska idzie głębokim przekopem, a w Łukawicy schodzi w dolinę Sanu, z której wkrótce wstępuje w dolinę Osławy, a dalej potoków do tejże uchodzących, ciągle się podnosząc. Dworzec w Zagórzu 298 mt., w Szczawnem 391 mt., w Komańczy 458 mt. Pominąwszy Łupków, 593 mt., wspina się jeszcze do 603 mt. i na tej wysokości przechodzi tunelem, leżącym około 37 mt. pod powierzchnią ziemi, główny działowy grzbiet Beskidu i granicę węgierską.

Przemyśl 1.) folw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol.. gm. Ihumenowo, okr. wiejski Łońsk, własność Rutkiewiczów. Dawniej należał do dóbr Szarkowszczyzna, Łopacińskich. 2.) **P.**, łotew. *Premysli*, wś, pow. rzeżycki, w 3 okr. pol. do spraw włośc., w 1863 r. 301 dusz rewiz.; posiada kaplicę katol., par. Bukmujża. Własność sukc. Józefa Kułakowskiego. Należała niegdyś do dóbr dagdzieńskich Hylzenów.

Przemyśl, rus. *Peremyszl*, w dok. *Prymsl*, *Premislia*, *Peremisl*, *Premysl*, *Przemislia*, miasto powiat. i stolica dwóch biskupów katolickich, dawna stolica księstwa przemyskiego, a później główne miasto ziemi przemyskiej. *Położenie.* Miasto leży między 49° 45′ a 49° 48′ 30″ płn. szer. i 40° 24′ 30″ a 40° 29′ 40″ wsch. dłg. od Ferro. Na północ znajdują się Ujkowice i Żurawica, na wschód Buszkowice, Wilcza, Przekopana i Krowniki, na płd.-wschód Sielec, Bakończyce i Nehrybka, na płd. Pikulice, na płd.-zach. Kruhel Mały, na zach. Prałkowce, Ostrów i Kuńkowce. Środkiem obszaru płynie San od płd.-zach. na płn.-wschód. Granicy wschodniej dotyka na małej przestrzeni (od Krownik) dopływ Sanu Wiar, płynący od płd. z Krownik. Wzdłuż granicy zachodniej (od Kuńkowiec) płynie mały dopływ Sanu. Na praw. brzegu Sanu, tuż nad rzeką, rozłożyło się miasto na niewyniosłem wzgórzu. W płd.-zachodniej stronie obszaru leży przedmieście Podzamcze z częściami: Cybulanka i Krzemieniska. W stronie południowej leży przedmieście Podgórze (Pidhirie), w stronie płd.-wsch. i wschodniej Lwowskie przedm. z częściami: Błahowiszczenie (Przedm. Błahowiszczeńskie), Forszterówka, Garbacze, Mnisze, Podskale, Wodna i Władycze. Władyczem zwie się płd.-wschodnia część obszaru miejskiego, śród której stała katedra obrządku greckiego. Plac dokoła cerkwi był z początku wolny. W 1550 r. otrzymał bisk. Antoni Radyłowski od Zygmunta Augusta przywilej na zabudowanie placu pod warunkiem, że otoczy go od wschodu murem. Biskup plac zabudował domami, w których osadził kler, swoją służbę i rękodzielników. Zostawali oni pod biskupią jurysdykcyą. Na lew. brzegu Sanu leży przedm. Zasanie z częściami: Białoczyna, Kazanów, grupą chat Bąki i najdalej na płn.-zach. wysuniętą częścią Lipowica (al. Lipowice). Przedmieścia leżące na lew. brzegu Sanu łączy z miastem most, który istniał już w r. 1554 (Zubrzycki, Kronika Lwowa, Lwów 1844, str. 175). Starożytny most przemyski była to, jak mniema Hauser (Monografia Przemyśla, str. 153), szeroka kładka z desek ułożonych na palach, którą wezbrana woda często zabierała. W drugiej połowie XVIII w. mostu nie było i utrzymywano komunikacyą z drugim brzegiem za pomocą promu. Za czasów austryackich (1777 do 1779) wybudowano kosztem rządu stały most drewniany w miejscu, gdzie jest obecny. Most ten, 80 sążni długi, spoczywał na trzech kamiennych filarach, był dachem pokryty, kosztował 80,000 złr. Dnia 19 lipca 1845 r. podczas powodzi przyniosła woda wielką ilość galarów, które swym naporem zrujnowały most. Tegoż roku jeszcze zbudowano poniżej dawnego most prowizoryczny, który zastąpiono w 1865 r. mostem obecnie istniejącym. Drugi kolejowy most, ukończony w r. 1859, zbudowany z żelaza według systemu Schiffkorna, spoczywa na 9 filarach i 2 przyczółkach z kamienia ciosa-

wego. Mimo silnej konstrukcyi nie oparł się on prądowi wezbranego Sanu w dniach 10 i 11 lipca 1867 r. Wzburzone fale podmuliły przyczółek i pierwszy filar, przez co pochyliły południową część mostu. Spowodowało to odbudowę mostu. Kryty most nad Wiarem, postawiony w latach 1777 do 1779, istnieje dotąd. Co do malowniczości położenia jest P. jednem z najpiękniejszych miast Galicyi. Najokazalej przedstawia się z gościńca wiodącego do Węgier. Głównym punktem panoramy miasta jest góra Zamkowa (al. Capia), pokryta drzewami ze szczątkami zamku. Na południe wznosi się wzgórze „Zniesienie“ do 356 mt. (znak triang.). Na granicy półn. (w Lipowicach) dochodzi wzgórze 348 mt. wys. Na Zasaniu, na polu zwanem Babinie, należącem do klasztoru benedyktynek, wznosi się kopiec Babiniec. Z góry Zamkowej malowniczo przedstawia się miasto, rozrzucone na pochyłościach wzgórzy, strzelające wieżami mnogich świątyń, ujęte w ramy ogrodów przedmiejskich, na tle szeroko rozpostartej doliny Sanu. Od południa zamykają krajobraz siniejące w oddali szczyty Beskidu. Miasto wraz z przedmieściami obejmuje przestrzeni 2867 mr. i 701 sążni kwadr. *Geologiczny układ.* Obszar miasta i najbliższej okolicy składa się orograficznie z grzbietów i stoków dwu do brzegu karpackiego należących pagórów: Kruhelskiego (od wsi Kruhel Wielki i Mały) i Lipowieckiego (od Lipowiec), tudzież z niziny, w części między nimi, w części zaś na wschód od nich rozłożonej, obejmującej dolinę Sanu i dopływu tegoż Wiaru. W skład wspomnionych pagórów wchodzi: A) *wapień* wieku *wyższo-jurajskiego* (ogniwa stramberskiego), w masie ledwie na powierzchnię się wydobywającej (osobliwie nad Kruhlem Wielkim), zresztą o nieznanych rozmiarach i tylko domniemywanym kształcie rafowym. Odosobniona ta masa wapniowa stanowi wschodnie przedłużenie północnego ciągu karpackich raf jurajskich, do którego należą w Galicyi zachodniej skały wapniowe występujące koło Inwałdu, niedaleko Wadowic. B) Układ warstwowy wieku *niższo-kredowego*, silnie nachylony, przeważnie na N W N skierowany a na W S W upadający, który składa się z następujących ze sobą naprzemianległych gatunków skał: *a*) Przeważa marglowy łupek piaszczysty, ciemno-szary, zresztą co do jakości bardzo zmienny, do łupku iłowego, piaskowca ilastego lub wapienia piaszczystego się zbliżający. *b*) Margiel fukoidowy, t. j. cienko warstwowany, szarawo-biały margiel, zwykle liczne odciski fukoidów (morszczyn) zawierający. *c*) Piaskowiec drobno-ziarnisty, wapienny, cienko warstwowany, żelazisto wietrzejący. *d*) Okruchowiec wapniowy w pojedynczych, często grubość jednego metra przechodzących pokładach, tu i owdzie wtrącony. W marglu wymienionym pod *a*) znajdują się miejscami okrąglaki wapienia jurajskiego. W tejże samej skale znaleziono w kamieniołomie za wsią Prałkowce (około 4 klm. na zachód od P.) dość liczne skamieliny, przeważnie amonitowe, które, jakkolwiek są licho zachowane, wskazują na wiek niższo-kredowy i stały się jedną z głównych podstaw horyzontowania (uporządkowania wiekowego) oddziałów całego górotworu Karpat galicyjskich, pośród którego charakterystyczne skamieliny nadzwyczaj rzadko występują. Przykrycie powierzchowne przemyskich pagórów karpackich, osobliwie u ich boków, stanowi przeważnie C) *glina dyluwialna*, wykształcona najczęściej jako typowy „Loess“, którego grubość dochodzi miejscami do 15 mt. Dosyć często zawiera ona u spodu swego zwiry lub pojedyncze bryły erratyczne (skandynawskie). Na stokach przy wsi Kruhel Wielki występują pośród gliny nagromadzone okrąglaki wapieniowe, pochodzące widocznie z ukrytej rafy jurajskiej, które to bryły oddawna w wielkiej ilości jako materyał do wypalania wapna użytkowane bywają. Do stóp pagóra Kruhelskiego od strony S E przytyka i ztąd dalej na obszar wsi Pikulice rozprzestrzenia się *il formacyi miocenicznej*, do którego należą występywania soli i solanki, które w okolicy na S przytykającej (koło Fredropola) w dawniejszych czasach na sól warzelną zużytkowane bywały. Nizina towarzysząca Sanowi i Wiarowi aż do wysokości około 210 mt. (Wojsk. inst. geogr. w Wiedniu) utworzona jest z nanosów rzecznych, które przedstawiają się prawie wyłącznie jako piaszczysty namuł iłowy, a bardzo podrzędnie występuje obok tegoż drobny zwir karpacki. O geologii okolicy P. traktują rozprawy: „J. Niedźwiedzki, Spostrzeżenia geologiczne w okolicy P.“, Kosmos, rok I, Lwów 1876 r. (toż samo po niemiecku w „Jahrbuch der geolog. Reichs, Anstalt, t. 26, Wien 1867); „C. Paul, Die neueren Fortschritte der Karpathensandstein Geologie“; Jahrbuch der geologischen R. Anstalt, t. 33, Wien 1883, p. 669—673. (Ustęp ten opracował prof. J. Niedźwiedzki). *Klimat i flora.* Klimat P. łagodniejszy jest od klimatu w okolicy Lwowa i Krakowa. Brak systematycznych spostrzeżeń, obejmujących znaczniejszy przeciąg czasu nie pozwala podać ścisłych danych. W. Pol („Muzeum natury we Lwowie“, Dzieła, t. 10, str. 260) podaje, że przez lat kilka odbywał tu obserwacye Aleksander Zawadzki. Na podstawie spostrzeżeń czynionych przez K. Frattinga od 1866 do 1878 r. (z przerwami) oznaczył B. Kutula średnią temperaturę zimy na — 1·7°; wiosny + 7°, lata + 15°,

jesieni + 5·8° R.; półrocza letniego + 12·3°, półrocza zimowego + 0·7° R. Florę leśną okolicy i stosunki klimatyczne opisał prof. gimn. Bol. Kutula (Sprawoz. Dyrekcyi gimn. przemyskiego za 1878 r.), Lichenologiczną florę okolic P. badał Wł. Boberski (Kosmos, 1885, str. 68 nn.). W liście Chodakowskiego do gen. L. Kropińskiego (Bibl. Warsz., 1866, II, 177) czytamy: „W Przemyślu znalazłem przy katedrze ruskiej przywilej oryginalny Lwa ks., syna Daniela, króla halickiego, z roku 1292, w którym między innymi „dla katedry potwierdzają się dziesięciny z wina (winohradnyje)". *Ludność* miasta podobnie jak i innych miast czerwono-ruskich była różnoplemienną. Obok Rusinów i Polaków osiedlali się tu Niemcy i Żydzi a nie brakło osadników z innych narodowości. W pierwszych czasach po przyłączeniu P. do Polski za Kazimierza W. mają przewagę Niemcy, którzy osiedlają się tu jako kupcy i rzemieślnicy. W ciągu wieku XVI polonizacya tej różnoplemiennej ludności została ukończoną. W dokumencie z r. 1625, mocą którego burmistrz i rajcy miasta nadają ustawy cechowi złotników, malarzy i konwisarzy, czytamy: „Polskim albo łacińskim a nie inszym językiem mają gadać w cechu pod winą funta wosku, excepto żeby nie umiał po polsku albo po łacinie, tedy takiemu wolno mówić językiem przyrodzonym i tłumacza wolno mu mieć, jeśliby w cechu nie znalazł się, coby język jego rozumiał" (Hauser, l. c., str. 103). W zbiorze listów w archiwum przemyskiem nie znajdujemy już listów niemieckich od początku XVII w. Żydzi osiedli tu prawdopodobnie na podstawie przywileju Kazimierza W., nadanego w r. 1367 żydom na Rusi i w Małopolsce. W XV w. posiadali oni ulicę w płn.-wschod. części miasta, w obrębie muru obronnego (gdzie dziś ulica Handlowa), zajmowali się drobnym handlem i płacili pewną daninę staroście (właściciele domów 4 złp. rocznie, inni po 3 złp.). Według lustracyi ststwa przemyskiego z r. 1542 było 18 rodzin żydowskich; z tych tylko 7 posiadało domy (przy ulicy Żydowskiej). Od tego czasu wzrasta liczba żydów. W 1559 r. udziela im Zygmunt August przywilej na swobodne osiedlanie się w P. i na wolność handlu; około tego czasu rozpoczynają budowę synagogi. W r. 1576 nadał Stefan Batory tutejszej gminie izraelickiej zupełny samorząd. W skutek tego wybierała co rok starszych, w których ręku, pod przewodnictwem wojewody lub jego zastępcy, spoczywał zarząd i sądownictwo gminy. Stefan Czarniecki jako wojewoda ziem ruskich nadał żydom przemyskim przywilej (potwierdzony przez Jana Kazimierza w r. 1660), mocą którego uzyskali starsi władzę więzienia swych współwyznawców, chłostania ich a nawet ucinania im uszu. Z przywilejów Władysława IV z r. 1638 i Augusta III z r. 1752 wynika, że rabin przemyski był „archirabinem ziemskim przemyskim", a do okręgu synagogi przemyskiej należało 26 miast i miasteczek okolicznych i wszystkie wsie w podgórskich okolicach Przemyśla. Gmina izraelicka istniała zupełnie odrębnie, samoistnie i niezależnie obok gminy chrześciańskiej, a żydzi przemyscy nazywali się obywatelami „żydowskiego miasta Przemyśla", a jako tacy wolni od wszelkich ciężarów miejskich, opłacając jedynie podatek staroście. I ten podatek obniżył Stefan Batory, zakazując przywilejem z r. 1578 pobierać po 2 złp. od żydów nieposiadających domów. Wśród takich stosunków rósł majątek gminy żydowskiej, gmina chrześciańska natomiast podupadała coraz bardziej. To wywołało między dwoma gminami walkę o byt zagrożony, której odbiciem są ślady w aktach sporów, prowadzonych przez wieki całe. Dotyczą one przedewszystkiem prawa wolnego handlu, warzenia piwa, sycenia miodów i szynkowania trunków, tudzież prawa wykonywania rzemiosł. Skargi wytaczano zazwyczaj przed sąd królewski, a król wyznaczał komisarzy do zbadania sprawy i wydania wyroku. Skutek skarg bywał różny, częściej jednak korzystny dla żydów. Około r. 1750 żydzi wykonywują swobodnie rzemiosła, należące do cechu (krawieckiego), zakupują domy na wszystkich ulicach a nawet w rynku, słowem są równouprawnieni z chrześcianami. Po rozbiorze Rzpltej stanowili żydzi pod rządem austryackim odrębną gminę a w stosunkach prawno-politycznych podlegali jurysdykcyi miejskiej bez równouprawnienia z chrześcianami. Dopiero po wprowadzeniu rządów konstytucyjnych, uzyskali równouprawnienie i od r. 1867 biorą udział w reprezentacyi miasta. Obecna izraelicka gmina wyznaniowa urządzona jest na podstawie statutu z r. 1874. Do tej gminy należą obowiązkowo wszyscy izraelici zamieszkali w P. i w tych miejscowościach powiatu przemyskiego, w których nie ma samoistnej izraelickiej gminy wyznaniowej. Członkowie gminy, opłacający pewien minimalnie oznaczony podatek, wybierają „radę gminy wyznaniowej", złożoną z 24 członków, na 3 lata. Rada wybiera z pośród siebie prezydenta i jego zastępcę na rok jeden i dzieli się na 3 sekcye: wyznaniową, dobroczynności i nauki, gospodarczo-finansową. Rada gminy nakłada na członków podatki i opłaty za korzyści pociągane z zakładów i urządzeń gminnych, i zarządza majątkiem gminy składającym się z bożnicy, łaźni, szpitala, kilku realności i kapitałów. Co do liczby mieszkańców w czasach dawniejszych brak danych. Znajdują się wprawdzie w archiwum

miejskiem spisy mieszczan z wieku XVII i XVIII, kamienic i placów, ale miasto składało się z rozmaitych jurysdykcyi, a magistrat spisywał tylko ludność, kamienice i domy należące do jego jurysdykcyi. W regestrze panów mieszczan przemyskich z r. 1600 (?) podano imiona (bez nazwisk), z dodaniem rzemiosła, 170 mieszczan według dzielnic miasta: Rynek, ulica Lwowska, Grodzka, Wodna. Na „Władyczu“ zapisano tylko 3 obywateli, inni bowiem mieszkańcy zostawali pod jurysdykcyą władyki. Na „Wale za Farą“ mieszkało 9 mieszczan między jurysdykcyami starościńskiemi. W XVII wieku osiadała tu wielka liczba szlachty, zakupując kamienice i dworki przedmieszczan. Według regestru 1650 r. było 38 gruntów chłopskich na „Błoniu“ w ręku szlachty, a 22 osiadłości w ręku starych posiadaczy „Błońszczanów. Oprócz tego znajdowały się na „Błoniu“ dworki szlacheckie z własnemi jurysdykcyami i dworki jurysdykcyi bonifratrów i jezuitów. Według rewizyi z roku 1660 było w P. 85 domów w rękach żydów, a w każdym z nich mieszkało po 2 do 5 gospodarzy. W 1671 r. było kamienic i domów płacących podatek w P. wraz z miastem żydowskiem, z wyjątkiem „Władycza“, 262. Według konskrypcyi z r. 1700 (?) było tylko 130 dymów. Wzrost P. w XIX w. przedstawią następujące liczby. W r. 1830 było 7538 mk.; w 1850 r. 9500 mk.; 1860 r. 10,140 mk.; 1870 r. 859 dm. a 15,185 mk. Spis z 31 grudnia 1880 r. wykazuje 1208 dm. a 22,040 mk. Podług wyznania było: 9563 rz.-kat., 4712 gr.-kat., 7645 izrael., 120 innych wyznań. Podług narodowości: 18,839 Polaków, 1659 Rusinów, 1177 Niemców, 76 innych narodowości. Umiejących czytać i pisać 7764 (4292 męż. a 3472 kob.); umiejących tylko czytać 828. Niewidomych było 23, głuchoniemych 16, umysłowo niedołężnych 11, obłąkanych 53 (3 męż. a 60 kob. w szpitalu). Osób stanu duchownego 152 męż. a 36 kob.; urzędników czynnych 149; nauczycieli 56, nauczycielek 19; wojskowych 1373; literatów i redaktorów 3; aktorów, muzyków, śpiewaków i tancmistrzów: 20 męż., 3 kob.; malarzy i rzeźbiarzy 9 męż., 1 kob.; architektów i inżynierów cywilnych i geometrów 7; adwokatów i notaryuszów 22; lekarzy 27; sług czynnych w służbie rządowej lub autonomicznej 60; żandarmerya, straż bezpieczeństwa, straż skarbowa i inne straże publiczne zatrudniały 60 mężczyzn; właścicieli gospodarstw rolnych było: 72 męż., 14 kob.; dzierżawców gospodarstw rolnych 13; przemysł i rzemiosła zatrudniały samoistnie 701 męż., 159 kob., oprócz tego 11 zawiadowców i kierowników, 860 robotników i 86 robotnic; handlem zajmowało się: 495 męż., 116 kob., przytem zawiadowców i kierowników 43 męż., 33 kob., robotników zaś 135 męż., 19 kob.; zakłady pieniężne i kredytowe wraz z bankierami przedstawiały: samoistnych 8 męż. i 1 kob., urzędników 3, robotników 2; przewóz lądowy podróżnych i towarów zajmował 20 męż., 3 kob., urzędników 171 a robotników 286; właścicieli domów i rent było 468 męż., 159 kob.; emerytów 71 męż., 100 kob.; zakłady naukowe i dobroczynne zatrudniały 8 osób; służących było 302 męż., 1431 kob.; wyrobników: 1041 mężczyzn, 685 kobiet. Bliższe szczegóły podaje monografia Hausera (str. 55 do 69; 80 do 82; 176 do 179; 232).

Przemysł i handel. O rozwoju rzemiosł świadczą liczne cechy, których 18 zawiązało się w P.: szewców (akta od r. 1386), rzeźników (od r. 1400), kowali (od r. 1471) a łącznie z niemi wchodzili tu ślusarze, miecznicy, kotlarze, szychterze, iglarze, zegarmistrze, blachownicy, płatnerze, pancernicy, rygmacherowie, naglarze, błonarze i nożownicy; uździarzy i siodlarzy od r. 1482; kuśnierzy od r. 1509; stolarzy od r. 1537 (należeli: stolarze, bednarze, stelmachowie i kołodzieje); piekarzy od r. 1558 (należeli: piekarze, piernikarze, opłatnicy, krochmalnicy, tatarczusznicy, babiarze, pampusznicy, krępiarze, mączarze i krupiarze); krawców od r. 1561; browarników od r. 1561; cyrulików od r. 1574; tkaczy od r. 1578; czapników od r. 1580; kupców od r. 1591; cech połączonych złotników, malarzy, i konwisarzy od r. 1625; przedmiejski cech garncarzy od r, 1634; muzyków od r. 1754; murarzy od r. 1798 i cieśli od r. 1798. Każdy cech miał jedną z baszt powierzoną swej pieczy i był obowiązany bronić jej w razie potrzeby. W tym celu każdy mistrz wstępujący do cechu był obowiązany złożyć w cechu półhak lub muszkiet i pewną ilość prochu i ołowiu. Broń i amunicyą składano w właściwej baszcie (o organizacyi cechów ob. Monografią Hausera, str. 28 i „Przegląd bibliogr.-archeol., Warszawa, 1881, t. I, str. 109). Z ważniejszych dokumentów przechowały się: przywilej Andrzeja, ststy ruskiego, wydany w r. 1386 z upoważnienia Władysława ks. Opolskiego, nadający katolickim szewcom te prawa, których używają szewcy lwowscy, pod warunkiem, że z każdego straganu opłacać będą rocznie po jednym fertonie, lub razem 4 grzywny do kasy księcia (A. G. Z., t. VI, str. 1). Przywilej Piotra, bisk. przemyskiego, z r. 1437, nadający bractwu szewców przemyskich odpust 40 dniowy, a potwierdzony w r. 1480 przez biskupa Jana (ib., str. 26). Dokument wystawiony w r. 1480 przez rajców przemyskich a potwierdzający szewcom ich prawa cechowe (ib., 195). Potwierdzenie statutu kowalów przez rajców miejskich w r. 1471 (ib., str. 142);

statutu uździarzy i siodlarzy przez wójta i rajców przemyskich (ib., str. 152—156). Piwa przemyskie były już w drugiej połowie XVI w. tak sławne, że we Lwowie istniała osobna arenda tegoż piwa, z której dochód do kasy miejskiej wynosił w r. 1574 złp. 180 (Zubrzycki, Kronika Lwowa, Lwów, 1844, str. 197). Słynęły także miodowarnie. Od połowy XVII w. zaczyna z upadkiem miasta podupadać także przemysł. Zwrot ku lepszemu nastąpił dopiero w ostatnich czasach. W r. 1859 otwarto ruch na kolei Karola Ludwika, w r. 1872 na pierwszej galicyjsko-węgierskiej kolei wiodącej przez Chyrów i Łupków do Węgier. Koleje, a niemniej budowa fortyfikacyi, rozpoczęta w r. 1872 wpłynęły korzystnie na rozwój przemysłu i handlu. Zwolna poczęły powstawać fabryki i rękodzielnie, które przy zwiększaniu się ludności i napływie obcych coraz korzystniej się rozwijają. Z ważniejszych fabryk istnieją obecnie: warsztaty żelaznej kolei Karola Ludwika, które służą li tylko potrzebom kolei, fabryka machin i narzędzi rolniczych i odlewarnia żelaza Michała Dornwalda, młyn parowy amerykański o 9 kamieniach (od 1866 r.), fabryka powozów, fabryka spirytusu, rumu i likierów. Pierwszą drukarnię założył w P. Adam Klein w r. 1751. Około r. 1758 urządził bisk. łaciński W. Sierakowski drukarnię i oddał ją jezuitom. Po zniesieniu zakonu istniała przez lat kilka rządowa drukarnia. Potem istniała od r. 1783 do 1792 drukarnia Antoniego Matyaszewskiego, a od r. 1800 do 1828 Jana Gołembowskiego, którą zakupił biskup gr.-kat. Jan Snigurski w r. 1829 i zapisał w r. 1840 gr.-kat. kapitule. Obecnie istnieje drukarnia gr.-kat. kapituły i druga, założona w r. 1879 przez Jana Cara, obecnie własność Piątkiewicza (ob. Lwowianin, r. 1840; str. 16 i Zubrzycki „Historyczne badania o drukarniach rusko-słowiańskich w Galicyi“ Lwów, 1836, str. 57). Istnieje także zakład litograficzny. Pierwszą księgarnię założył Karol Fryderyk Wenzel w r. 1825 i istniała do r. 1838. Od r. 1846 utrzymuje księgarnię Jan Jeleń, dziś pod firmą „Bracia Jeleniowie“. Obok niej są dwie antykwarnie. *Kościoły i klasztory.* P. posiadał jako siedziba dwóch biskupów znaczną liczbę świątyń. Z biegiem czasu wiele ubyło tak, że obecnie są tylko 4 kościoły i 2 cerkwie; z klasztorów zostało trzy. *Katedra łacińska.* W początkach był kościołem katedralnym kościół św. Piotra. W r. 1412 Władysław Jagiełło podczas pobytu w P. dał katolikom kościół katedralny na zamku, zbudowany z ciosowego kamienia, a służący dla wyznawców obrządku greckiego. Gdzie ten kościół stał, niewiadomo. Domyślać się można, że daleko od miasta, u podnóża góry, obok muru starego zamku. Biskup Mikołaj Błażejowski postanowił katedrę przenieść do miasta i w tym celu rozpoczął w r. 1460 budowę dzisiejszej świątyni. Budowy dokończył dopiero bisk. Jan Dziaduski. W r. 1730 rozpoczął przebudowę i rozszerzenie katedry bisk. Aleksander Fredro, a ukończył ją Wacław Sierakowski i poświęcił w r. 1744 p. w. Jana Chrzciciela i Najśw. M. P. Katedra ta jest najwspanialszą budową ostrołukową na Rusi. Wzniesiona z ciosowego kamienia, o charakterystycznem ceglanem żebrowaniu sklepień, utraciła wiele pierwotnych cech wskutek późniejszych dodatków (konsole renesansowe). Gipsowa i ceglana powłoka tak dalece zakryły ciosową budowlę i wyrazistość linii, że tylko doświadczone oko może odkryć ślady ostrołuku. Za staraniem obecnego bisk. ks. Soleckiego rozpoczęto w r. 1884 restauracyą świątyni według planów Prylińskiego i pod jego kierownictwem. Odbudowa ta ma przywrócić katedrze cechę starożytną z zachowaniem wszystkich znamion stylu (ob. „Dziennik literacki“, 1859, № 1 i Lwowianin, 1840, str 7. O restauracyi katedry ob. „Czas“ z r. 1884, № 179 i z r. 1885). Obok katedry stoi wieża z dzwonami i zegarem, wzniesiona kosztem kapituły około r. 1776. Wewnętrzne jej urządzenie sprawił później bisk. Kierski. Paweł II papież nadaje w r. 1464 Piotrowi z Książa ołtarz św. Stanisława w kościele katedralnym przemyskim (A. G. Z., t. VIII, str. 169). Tenże papież udziela odpust na święto Trzech Króli i Nawiedzenia N. M. P. kościołowi katedralnemu w r. 1471 (ib., str. 177). *Kościół i klasztor franciszkanów.* Około r. 1235 przybyli do P. dwaj franciszkanie (minoryci) wysłani przez Grzegorza IX dla szerzenia katolicyzmu na Rusi. Kowal Andrzej Seren podjął ich gościnnie, a przyjąwszy katolicyzm zapisał im przed śmiercią swój dom z ogrodem. Na tem miejscu stanął w r. 1379 klasztor i kościół p. w. Maryi Magdaleny, wzniesiony przez Eryka, pierwszego biskupa. W XVIII w. rozebrano dawny kościół chylący się do upadku a gwardyan ówczesny Ostrowski, rozpoczął ze składek w r. 1754 budowę nowego, który konsekrował biskup Kierski w 1778 r. O tym kościele i klasztorze ob. Tygodnik katolicki z r. 1864 (zesz. 45, str. 412), Encykl. Kośc. (t. V, 574) i Lwowianin (1840, str: 7.). *Kościół i klasztor reformatów,* wzniesiony pierwotnie z drzewa w r. 1629 przez Piotra na Cieciszowie i Felicyanę ze Żmigrodu Cieciszowskich, po za murami, przy bramie lwowskiej, zgorzał w r. 1637, a natomiast wzniósł Hermanalay Tyrawski w r. 1645 murowany klasztor i kościół p. w. św. Antoniego Padewskiego, a Andrzej Maksymilian Fredro, woj. podolski, opasał go murem, zaopatrzył czterema basztami i zamienił w małą forteczkę. Ob.

Święcki, Histor. pamiątki (I, 64). *Kościół i klasztor benedyktynek* na Zasaniu, powstał z kaplicy św. Trójcy, wymurowanej w r. 1616 przez Macieja Wałkowicza, misyonarza z Przemyśla, po części z jego funduszów, w części ze składek, i darowanej zakonnicom św. Benedykta w Jarosławiu. Konwent jarosławski utworzył przy tej kaplicy filią, którą bisk. przemyski Doenhoff w r. 1694 przekształcił na konwent samoistny. Kościół dzisiejszy wymurował Franciszek Potocki w latach 1768 do 1777. Na dawnym cmentarzu istnieje kaplica murowana, a na cmentarzu dzisiejszym kaplica z cegły. W ostatnich czasach osiedliły się w P. felicyanki i kierują przemyską ochronką św. Jadwigi i zakładem sierot fundacyi ks. Józefa Ziemiańskiego. Kościoły dziś nie istniejące są: *Kościół św. Piotra*, prawdopodobnie najdawniejsza parafia łacińska w P., istniał bowiem już w r. 1235. Eryk, pierwszy bisk. przemyski, zastał go w stanie upadku i w rękach wyznawców wschod. obrządku. Odbudował go i poświęcił na kościół katedralny p. w. Najśw. M. P. i św. Jana Chrzciciela. Do r. 1412 był kościołem katedralnym; stał tam, gdzie dzisiejszy kościół pojezuicki. *Kościół i klasztor dominikanów.* Wedle podania mieli dominikanie swój kościół i klasztor w P. już w XIII. w. Klasztor ich mieścił się w gmachu, który dziś służy na pomieszczenie sądu. W klasztorze był nowicyat i seminaryum uposażone przez Elżbietę Korniaktową. Kościół kilkakrotnie wraz z klasztorem przez pożar zniszczony, odbudowywała ofiarność prywatna. Po zniesieniu klasztoru w r. 1787 rozebrano kościół, a w budynku klasztornym umieszczono urząd cyrkularny (ztąd nazwa gmachu „stary cyrkuł"). W r. 1817 przeniesiono urząd cyrkularny do kamienicy, w której do dziś się znajduje starostwo, a budynek klasztorny zakupił bisk. gr.-kat. Jan Śnigurski i ustanowił z dochodów fundacye dobroczynne. W 1874 r. przebudowała kapituła gr.-kat. ten gmach, wymurowała w dziedzińcu kaplicę więzienną i szpital dla więźniów, a do przebudowanego gmachu wprowadzono w r. 1875 sąd obwodowy. Czytaj: Barącz „Rys dziejów zakonu kaznodziejskiego w Polsce", Lwów, 1861 (t. II, str. 325) i tegoż „Archiwum oo. dominikanów w Jarosławiu", Lwów, 1884 (str. 75 do 204); Encykl. kośc. (IV, 293). *Kościół i klasztor dominikanek* drugiego habitu, niewiadomo kiedy i przez kogo wzniesiony i uposażony (według Barącza „Rys dziejów zak. kaznodz.", t. II, str. 523, założony około r. 1606 przez mieszczan i szlachtę). Akta biskupie wspominają o nim dopiero w drugiej połowie XVI w. Po zniesieniu zakonu w r. 1782 rozebrano kościół a klasztor obrócono na szpital wojskowy (Encykl. kośc., t. IV, str. 308). *Kościoł i klasztor jezuitow.* W r. 1610 sprowadził tu jezuitów bisk. Sieciński i oddał im za przyzwoleniem kapituły kościół św. Piotra. W kościele tym odprawiali oni nabożeństwo do 1626 a następnie rozebrali go. W 1627 r. rozpoczęli budowę nowego kościoła kosztem pokojowej księżnej Ostrogskiej, Anny Tyrawskiej. Do funduszu jezuitów przemyskich należała wieś Hruszatyce, darowana im w r. 1629 przez Mikołaja Krasickiego, folwark pod miastem i kilka dworków i kamienic w mieście. Biskup Sierakowski oddał jezuitom bibliotekę utworzoną swojem staraniem, z warunkiem, aby ją otwierali w oznaczonych godzinach dla użytku publicznego, i drukarnię biskupią. Utrzymywali oni także szkołę pięcioklasową w dzisiejszym budynku gimnazyalnym i aptekę. Po zniesieniu jezuitów obrócono ich kościół na magazyn wojskowy, a klasztor na koszary. Czyt. „Die Jesuitenkirche" w Mittheil, der Commission zur Erhaltung der Baudenkmacle, Wien, Neue Folge (t. III, str. XV). *Kościół p. w. św. Teresy i klasztor karmelitów bosych*, fundowany w r. 1625 przez Marcina na Krasiczynie Krasickiego, kaszt. lwowskiego, ststę przemyskiego etc., ukończony w r. 1630. W r. 1688 darował Grzegorz z Siecina Krasicki karmelitom wsie: Hubice i Przedzielnicę, a darowiznę tę potwierdził sejm warszawski w r. 1690. Cesarz Józef II zniósł ten zakon, kościół i klasztor darował grekokatolikom na katedrę, wsie zaś Hubice i Przedzielnicę wcielił do funduszu religijnego. *Kościół św. Ducha z szpitalem*, fundowany w r. 1461 przez Andrzeja Mzurowskiego, pisarza ziemskiego przemyskiego, stał z początku po za murami miasta przy ulicy Dobromilskiej, w miejscu, gdzie dziś hotel przemyski. Zniszczony przez pożar w r. 1638, odbudowany został i poświęcony p. w. św. Walentego, św. Stanisława i św. Wojciecha. Po powtórnem zgorzeniu odbudował go Aleksander Maksymilian Fredro, woj. podolski, wraz z szpitalem w mieście, przy bramie lwowskiej, a poświęcono go p. w. św. Rocha. Częste zmiany tytułów naprowadziły niektórych pisarzy na mylny domysł, jakoby istniały równocześnie kościoły św. Ducha, św. Stanisława, św. Rocha itd. Kościół św. Rocha zniesiono i rozebrano prawdopodobnie w drugiej połowie XVIII w. *Kościół bonifratrów.* Biskup przemyski Jan Stanisław Zbąski sprowadził ten zakon braci miłosierdzia w r. 1678, a Paweł z Burzenina Mniszech wymurował kościół i klasztor ze szpitalem na miejscu, gdzie dziś budynek starostwa. Klasztor ten zniesiono w r. 1787 (Encykl. kośc., II, 551). *Kaplica misyonarzy.* Biskup Zbąski wprowadził w r. 1678 w życie fundacyą bisk. Sarnowskiego i założył seminaryum duchowne a kierownictwo powierzył

misyonarzom reguły św. Wincentego a Paulo. Wznieśli oni pod zamkiem dom mieszkalny i kaplicę. Po wydaleniu misyonarzy w r. 1783 zniesiono także seminaryum a budynek przeznaczono na dom poprawy dla księży dyecezyi przemyskiej. W r. 1819 przywrócono seminaryum i umieszczono w przekształconym budynku misyonarzy. *Cerkiew katedralna.* Od r. 1412 służyła wyznawcom obrz. wschodniego cerkiew „Zwiastowonia Najśw. M. P." na Wilczu za cerkiew katedralną. Około r. 1500 mieszczanin, kowal Koźma wymurował cerkiew katedralną w obrębie murów miejskich, przy bramie lwowskiej. Przy cerkwi istniał szpital, szkoła parafialna i budynek dla kleru. Bisk. Atanazy Szeptycki postanowił tę cerkiew przebudować, a uzyskawszy fundusze ze składek rozpoczął budowę wieży, którą wzniesiono w latach 1775 do 1778, umarł jednak niedokończywszy budowy. Gdy 1784 r. cesarz Józef II dał kościół pokarmelicki wraz z klasztorem biskupowi i klerowi przemyskiemu, a kościół ten przekształcił na cerkiew katedralną p. w. Urodzenia św. Jana Chrzciciela. Plac, na którym stała dawna cerkiew katedralna i nowo wzniesioną wieżę oddano do funduszu szpitalnego; tu stanął później budynek szpitalny, na wieży zaś umieszczono zegar miejski. Na kościele pokarmelitańskim znajdował się herb rodziny Krasickich i napis pamiątkowy fundatora tego kościoła Marcina Krasickiego. W r. 1883 rozpoczęto renowacyą cerkwi katedralnej i dokonano dzieła pomyślnie. Z prawej strony od wejścia przybudowano nową kaplicę św. Mikołaja na wzór kaplicy Zygmuntowskiej na Wawelu. W cerkwi tej jest prześlicznie rzeźbiona ambona, przedstawiająca okręt z żaglami najdokładniej wyrobionymi, zabytek dawnych czasów. Z nowszych pamiątek zdobi ją marmurowy pomnik, wystawiony kosztem kapituły dla bisk. Śnigurskiego. *Cerkiew Urodzenia N. M. P.* na przedmieściu „Błonie", dawniej drewnianą, rozebrano w ostatnich latach i wybudowano natomiast piękną cerkiew murowaną o 3 kopułach. O erekcyi tej cerkwi pisał Szaraniewicz („Przegląd archeologiczny", Lwów, 1882, zesz. I, str. 89). Według szematyzmu dyecezyalnego miało być w P. 28 cerkwi. Ks. Ant. Dobrzański wylicza 9 cerkwi, które istnieją w drugiej połowie XVII i XVIII w., a mianowicie: Cerkiew katedralna Urodzenia św. Jana Chrzciciela (ob. wyżej); cerkiew św. Trójcy, drewniana, po za murami miasta przy ulicy Dobrowolskiej. Przy niej bazylianie utrzymywali gr.-kat. seminaryum (około r. 1780). Po otwarciu wszechnicy lwowskiej przeniesiono seminaryum do Lwowa, a dopiero w r. 1845 otworzono przy gr.-kat. katedrze przemyskiej czwarty rok teologii i zaprowadzono seminaryum dotąd istniejące. Cerkiew św. Mikołaja na Podgórzu zgorzała w r. 1759. Odbudowano ją w r. 1763, ale rozebrano około 1786. Cerkiew Zwiastowania Najśw. M. P. przy ulicy Lwowskiej, tam gdzie stary zamknięty cmentarz. Dokument erekcyjny z 1679 r. ogłosił Szaraniewicz („Przegląd archeologiczny", Lwów, 1883, II, 124). Cerkiew św. Michała na Podzamczu nad Sanem, zniesiona przy końcu zeszłego wieku. Cerkiew Przemienienia Pańskiego na Garbarzach, zniszczona przez pożar 1748 r. Cerkiew św. Jerzego na Garbarzach, zniesiona z początkiem obecnego wieku. Cerkiew Objawienia Pańskiego na Zasaniu, przy ulicy Jarosławskiej, za klasztorem benedyktynek, zniesiona z końcem XVIII w. Cerkiew Najśw. M. P. na Zasaniu przy ulicy Węgierskiej, zbudowana w r. 1612, zniesiona i rozebrana w r. 1786. Izraelici mają bóżnicę, zbudowaną w końcu XVI w. przy ulicy „Na Wale", rozszerzaną i przekształcaną w czasach późniejszych niejednokrotnie, ale noszącą mimo to cechy wieku, w którym powstała. Ewangielicy należą do parafii w Jarosławiu. *Szkoły.* Jakkolwiek dopiero w początkach XV w. znajdujemy w aktach pierwszą wzmiankę o szkole przy katedrze rzym.-kat., zdaje się, że szkoła ta, a także i szkoła przy katedrze gr.-katol. istniały o wiele wcześniej. W drugiej połowie XV w. założono tu według J. Łukaszewicza (Historya szkół) kolonią akademii krakowskiej. Jezuici otworzyli w 1617 r. pięcioklasowe kolegium, które istniało do 1772 r. Po zniesieniu zakonu utworzył rząd austryacki sześcioklasowe gimnazyum. W r. 1820 otwarto w P. dwuletni kurs filozofii, który w r. 1849 połączono z gimnazyum sześcioklasowem, istniejącem do dzisiaj, a w którem od r. 1867 język polski jest wykładowym. W 1888 r. będą wprowadzone klasy paralelne z językiem ruskim. Założono też szkoły normalne dla chłopców i dziewcząt, dwuklasową szkołę niższą realną i kurs preparandy dla nauczycieli i nauczycielek. Obecnie istnieją w P. prócz gimnazyum: seminaryum nauczycielskie żeńskie i połączona z niem wzorowa szkoła ćwiczeń i ogródek Froeblowski; 8 klasowa szkoła wydziałowa męzka; 3 klasowa szkoła etat. mieszana na Błoniu; 4 kl. szk. etat. męzka; szkoła wydziałowa żeńska istniejąca przy klasztorze pp. benedyktynek od r. 1782; prywatny zakład wychowawczo-naukowy żeński; dwuklas. szkoła izraelicka męzka. Przy kapitule gr.-kat istnieje zakład wychowawczo naukowy dla diaków, założony w r. 1816 przez gr.-kat. bisk. Michała Lewickiego, utrzymywany początkowo z dobrowolnych datków duchowieństwa. Biskup Jan Śnigurski zapisał zakładowi wieś Nowosiółki pod Kalwaryą Pacławską, by z dochodów utrzymywano w za-

kładzie 24 uczniów. Z wyższych zakładów naukowych istnieją w P. wyżej wspomniane: 4 letni zakład teologiczny obrz. łaciń. i 4-ty rok wydziału teolog. obrz. gr.-kat. *Archiwa i biblioteki.* O archiwach przemyskich pisał dr. Dudik w dziele „Archive im Koenigreiche Galizien", Wien, 1867". Obecny stan rzeczy przedstawił Hauser w „Monografii P." (str. 7 do 88). Następujące archiwa istnieją tu obecnie: Archiwum rzym.-kat. biskupstwa rozpoczyna się z r. 1470 a zawiera fundacye, przywileje, testamenta itp. Personalia mieszczą się w 100 tomach z rejestrami; wizytacye generalne rozpoczynają się z r. 1720, a protokuły sesyjne z r. 1788. Arch. rz.-kat. kapituły połączone z biblioteką założoną w r. 1561 przez bisk. przemyskiego Walentego z Fulsztyna Herburta, posiada około 300 dokumentów pergaminowych, kilkadziesiąt rękopisów, protokóły sesyj konsystoryalnych i spis dokumentów i uchwał kapitulnych, sporządzony przez dra Fryderyka Alembeka, kanonika przemyskiego, w r. 1647. Arch. gr.-kat. biskup, obejmujące dokumenta od r. 1302, uporządkowane i spisane przez kanonika Petruszewicza w r. 1858. Arch. gr.-kat. kapituły z biblioteką, założoną przez kanonika Jana Ławrowskiego († 1849) a powiększoną zbiorami biskupa Jana Śnigurskiego († 1847), obejmującą około 17,200 ksiąg i manuskryptów. Porządkował ją ks. Tomasz Polański, bisk. przemyski, ks. A. Petruszewicz spisał w r. 1858 katalog rękopisów i dokumentów. Arch. i biblioteka franciszkanów znajdują się w stanie zaniedbanym. Między dokumentami najstarszy z r. 1595; między księgami znajduje się wiele druków starych od r. 1589 począwszy. Arch. i biblioteka reformatów z dziełami treści przeważnie teologicznej. Arch. miejskie, uporządkowane w latach 1874 do 1878, posiada obszerny i dokładny katalog (906 str.). Archiwum podzielone jest na 12 działów. Pierwszy obejmuje 85 dokumentów pergaminowych (najstarszy z r. 1356); drugi zawiera dokumenty pergaminowe cechów; trzeci księgi wójtowstwo-ławnicze (od r. 1402 począwszy); czwarty księgi radzieckie (od r. 1558); piąty rachunki dochodów i wydatków miejskich od r. 1472; szósty księgi cechowe od r. 1533; siódmy książki miejskie okolicznościowe nie należące do żadnego z poprzednich działów. Ważnym jest dział dziesiąty, obejmujący dokumenta papierowe w pojedyńczych fascykułach, podzielone według treści na działy: a) Żydzi, b) Rusini, c) Cechy, d) Posiadłości miejskie, e) Lustracye, f) Kwity, g) Dokumenta odnoszące się do dziejów miasta i magistratu, h) Wypisy z konstytucyj koronnych, i) Lauda rodzieckie, j) Lauda sejmików wiszeńskich i petycye miasta na te sejmiki wnoszone, k) Materyały do statystyki ludności P., l) Przechody i stanowiska wojsk nieprzyjacielskich i polskich, ł) Dokumenta miast obcych, m) Uniwersały polskie i okólniki rządu austryackiego, o) Dokumenta ogólniejszego interesu, p) Dokumenta odnoszące się do historyi tego archiwum. Biblioteki publicznej P. nie posiada. Biblioteka jezuitów, uposażona przez biskupa W. Sierakowskiego, została po zniesieniu zakonu wywiezioną do Lwowa i wcieloną do biblioteki uniwersyteckiej (ob. Lwowianin, 1840, str. 94). *Czasopisma* wydawano w P. niejednokrotnie, ale żadne nie zdołało wyrobić sobie dłuższej egzystencyi. W 1790 r. wyszły; „Zabawki literatów w kompanii pożytecznie bawiących się" (I zeszyt); od 1833 do 1840 r. wychodził „Przyjaciel chrześcijańskiej prawdy" (32 zesz.); w 1857 „Prawda" (3 numery); „San" wychodził od r. 1878; „Urzędnik" w r. 1879 i 1880 (przeniesiono redakcyą do Lwowa); „Nowości" (od stycz. do czerw. 1880); „Przemyślanin" (w r. 1881 wyszło 15 num.). W r. 1887 zaczęła wychodzić „Gazeta Przemyska" *Stosunki sanitarne* P., w porównaniu z innemi miastami galicyjskiemi, są względnie najkorzystniejsze. Na tysiąc mieszkańców umiera tu rocznie 28. Pierwszy szpital miejski został założony d. 26 listopada 1461 r. przez Andrzeja z Pomorzan, właściciela Maćkowic. W księdze radzieckiej (Nr. 178 i 180) znajdujemy pod r. 1613 wzmiankę o drugim szpitalu przy procesie prowadzonym o szpital ruski zwany „Xenodochium ritus graeci" albo „Hospitale ruthenicum", któremu przeciwstawiony jest wyraźnie „Xenodochium polonicum". Następnie utrzymywali w P. szpital bonifratrzy. Po zniesieniu ich konwentu połączył rząd austryacki w r. 1779 fundusze wszystkich trzech szpitali i utworzył jeden szpital miejski powszechny w r. 1781. Oprócz tego istnieją: szpital izraelicki, założony przez gminę izraelicką w r. 1842, szpital więzienny i szpital wojskowy. Doktorów medycyny posiada P. 12, chirurgów 6, akuszerek 14. W dawnych wiekach dostarczają mieszkańcom miasta pomocy lekarskiej i środków leczniczych klasztory. Najdawniejsza apteka istniała przy klasztorze dominikanów; później utrzymywali aptekę także jezuici. Od XVI w. spotykamy już w P. lekarzy świeckich, a obok aptek klasztornych także prywatne. W 1553 r. mieszkał tu aptekarz Piotra Kmity, wojew. krakowskiego, Stanisław Sulikowski (Przegląd bibliogr.-archeol., 1881, t. I, str. 442). W księdze testamentów (Nr. 124, w Arch. miasta P.) znajdujemy inwentarz apteki, spisany po aptekarzu Aleksym w r. 1584, a drugi po Wacławie Zawiszy, spisany w 1586 r. W r. 1582 była apteka Malchera Erasmusowicza i Wojciecha Gwoździewskiego; w r. 1643 apteka

Krzysztofa Mielkiewicza, a w r. 1672 Krzysztofora Wilkowica (Przegląd bibliogr.-archeol., l. c.). Za rządów austryackich ustanowiono po zniesieniu aptek klasztornych pierwotnie dwie apteki: w roku 1875 powstała trzecia. Cmentarze istniały dawniej przy każdym kościele i cerkwi, a że świątyń było wiele, więc też natrafiamy na liczne cmentarzyska. W r. 1785 otwarto przy ulicy Lwowskiej cmentarz, dziś już zamknięty, który służył miastu do r. 1855. W tymże roku otwarto podczas cholery cmentarz nowy, do dziś istniejący, przy ulicy Dobromilskiej. *Zarząd miasta.* Przywilejem z d. 1 października 1389 r. nadał Władysław Jagiełło miastu prawo magdeburskie. Władzę, nadaną miastu tem prawem, rozdzielono między urząd radziecki z burmistrzem na czele i sąd ławników z wójtem na czele. Urząd radziecki istniał jeszcze przed r. 1389, gdyż w przywileju cechu szewskiego, nadanym przez starostę Andrzeja w imieniu Władysława Opolczyka w r. 1386, jest wzmianka o burmistrzach i rajcach. Urząd ten nie miał jednak tak obszernego zakresu władzy, jak urząd ustanowiony po r. 1389, skoro nadzór nad cechami według przywileju z r. 1386 należał do starosty. Urząd radziecki ustanowiony po r. 1389 miał sobie poruczoną administracyą i policyą miejską. Składał się on z burmistrza, rajców i 20 mężów. Najpierw wybierano 8 rajców (*consules*). Z początku wybierał ich starosta; w XVI w. podzielono prawo wyboru: starosta wybierał 2, wójt z ławnikami 2, cechmistrze wszystkich cechów 2, a pospólstwo, t. j. zaprzysięgli mieszczanie, 2. Następnie wybierali mieszczanie co roku z pośród siebie 20 mężów (w XVII w. wybierano ich 24), którzy stanowili władzę kontrolującą nad urzędem radzieckim, mieli prawo rozporządzania majątkiem miejskim i t. d. Nakoniec wybierano 4 burmistrzów z pośród 8 rajców na rok jeden. Jednego wybierał starosta, 3 „viginti viri“. Burmistrze pełnili urząd po kolei każdy przez kwartał. Rajców wybierano pierwotnie co 3 lata, a od roku 1603, na mocy przywileju Zygmunta III, dożywotnio. W XVII w. w posiedzeniach 20 mężów biorą udział wszyscy cechmistrze, chociażby nawet do owych 20 mężów nie należeli, a dalej tak zwani „potiores plebis“, t. j. przedniejsi mieszczanie, a nawet „honorata communitas“. Były to zatem, jak się zdaje, zgromadzenia ludu, na których każdy mieszczanin mógł się jawić, głos zabierać i w uchwałach brać udział. W drugiej połowie XVII w. na czele 24 mężów stoi „regent“, wybierany przez mieszczan. Miał on czuwać nad tem, by członkowie rady regularnie przychodzili na posiedzenia a opieszałych karać grzywnami. Regenta zastępował „podregent“. W XVIII w. regent zastępował często burmistrza. Obowiązek skarbników miejskich pełnili dwaj szafarze, których spotykamy już w XVI w. Obrady i uchwały urzędu radzieckiego spisywał osobny pisarz. Sąd wójtowsko-ławniczy składał się z wójta i 7 ławników, a od r. 1744 z 12 ławników. Urząd wójta nadawany przez króla, był urzędem dziedzicznym. Wójta nazywano w aktach po łacinie „advocatus haereditarius“. Miał on swego zastępcę, który sie zwał „viceadvocatus“ al. „advocatus juratus“ al. „judex ordinarius“. Ławników, zwanych „scabini jurati“, wybierali rajcy z pośród mieszczan na rok jeden. Sądowi ławników był dodany pisarz sądowy (notarius) i podpisek sądowy (vicenotarius). Tych mianował wójt dziedziczny. Do sądu wójtowsko-ławniczego należały z początku tylko sprawy cywilne, o ile się one odnosiły do mieszczan przemyskich wyznania chrześciańskiego (żydzi bowiem podlegali sądowi wojewódzkiemu; księża i ich domownicy sądowi biskupiemu; szlachta zaś, mająca swe posiadłości w mieście, sądowi grodzkiemu lub ziemskiemu). W r. 1450 d. 28 kwietnia nadał Kazimierz Jagiellończyk miastu prawo sądzenia także spraw kryminalnych, a na podstawie tego przywileju objął sąd ławniczy sądownictwo karne. Po zaborze kraju, przy podziale Galicyi na obwody, zorganizowano w P. urząd cyrkularny, który zawiadywał sprawami polityczno-administracyjnemi miasta i całego obwodu. Na podstawie dyplomu cesarza Józefa II zorganizowano w r. 1789 także magistrat miasta wedle normy w dyplomie ustanowionej i wprowadzono język niemiecki jako urzędowy. Na podstawie tej organizacyi weszły do zarządu miasta następujące czynniki: wydział miasta (złożony z 20 przez rząd wybranych mężów) i urząd miejski (złożony z burmistrza, 2 asesorów, syndyka, kasyera i kilku innych). Taki skład trwał do r. 1855, w którym zaprowadzono w P. sąd obwodowy i sąd miejsko-delegowany. Sądy te objęły wymiar sprawiedliwości, a urząd syndyka przy magistracie został zniesiony. Urząd miejski zajmował się odtąd wyłącznie administracyą i policyą miejską i istniał w tym składzie do r. 1867, to jest do zaprowadzenia autonomii. Wówczas to zorganizowano nową reprezentacyą gminną, złożoną z rady gminnej i zwierzchności gminnej. Rada gminna składa się z 36 radnych, wybieranych przez członków gminy na 3 lata. Rada wybiera z łona swego burmistrza, zastępcę i 4 asesorów, a ci stanowią zwierzchność gminną. Dochody miasta za czasów polskich były: pogłówne (od każdej osoby po 1 zł. 25 gr.), podymne, aquae ducta, grobelne (prowent miejski na poprawę dróg i brukowanie, na który był osobny przywilej Zygmunta Augusta z r. 1550), szatarne (ró-

wnież prowent pro reparatione viarum (na mocy przywileju Zygmunta Augusta z r. 1554), jarmarczne (na mocy przywileju Zygmunta Augusta z r. 1557), winne (t. j. składne od każdej beczki wina po zł. 1), czopowe. Miasto miało też przywilej wyłącznego wyrobu i sprzedaży świec łojowych w mieście, które to prawo wydzierżawiano przedsiębiorcom. Majątek gminy miasta składa się obecnie z dóbr ziemskich: Kruhel Wielki, z kilku kamienic i realności w P. położonych i z kapitałów w publicznych papierach wartościowych lub na hypotekach ulokowanych. Wartość tego majątku wynosi 216 570 zł. 72 ct. Oprócz tego posiada gmina prawo propinacyi w obrębie miasta, które przynosi rocznego dochodu prawie 80,000 zł. Długi gminy wynoszą 60,063 zł. *Władze i urzędy.* Za czasów polskich był P. głównem miastem ziemi przemyskiej i powiatu przemyskiego i mieścił w sobie następujące władze: starostę i urząd starościński; sąd ziemski przemyski (judicium terrestre) i sąd grodzki (judicium castrense), a obok tych władz szlacheckich wymienione wyżej władze i urzędy miejskie. Obecnie istnieją następujące władze i urzędy: A) *Autonomiczne*: rada powiatowa złożona z 26 członków i wydział rady powiatowej złożony z prezesa i 6 członków; rada gminna złożona z 36 członków i zwierzchność gminna. B) *Rządowe*: starostwo, główny urząd podatkowany, sąd obwodowy, miejsko-delegowany sąd powiatowy, prokuratorya państwa, izba notaryalna powiatowa, dyrekcya skarbu, urząd miar i wag, urząd pocztowy, rada szkolna okręgowa. C) *Władze wyznaniowe*: I. Biskupstwo rzymsko-katolickie. Już w pierwszej połowie XIII w. osiedleni są w P. wyznawcy obrządku rzym.-katol. i zostają pod władzą biskupa w Lubiążu (lubuskiego). Po przyłączeniu Rusi Czerwonej przez Kazimierza W. do Polski, mianuje bisk. lubuski w r. 1340 niejakiego Iwana biskupem przemyskim dla Rusi a przedewszystkiem dla P., a papież potwierdza tę nominacyą. Po śmierci Iwana (r. 1352) mianuje papież biskupem przemyskim przeora oo. dominikanów w Sandomierzu Mikołaja, zwanego Rusinem. O tych dwóch pierwszych biskupach nic nie wiemy. Nie mieszkali oni w P. i nie rządzili dyecezyą bezpośrednio. Dopiero za staraniem Ludwika węgierkiego i Władysława Opolczyka ustaliła bula Grzegorza XI z r. 1375 rzymskie biskupstwa na Rusi, a między niemi także biskupstwo przemyskie. Odtąd też i dzieje biskupstwa tego znamy dokładnie. W r. 1377 mianuje papież biskupem Eryka Winsen h. Mora, franciszkanina, pochodzącego z Saksonii. Był on pierwszym organizatorem biskupstwa. Przedewszystkiem odbiera syzmatykom kościół parafialny św. Piotra na rzecz katolików, restauruje go i poświęca. Następnie wyjednał u węgierskiej królowej Maryi w r. 1384 uposażenie biskupstwa, a mianowicie 5 nowo założonych włości: Radymno, Brzozów, Domaradz, Równe i Cergowę, i uwolnienie z pod jurysdykcyi władz świeckich (A. G. Z., t. VII, str. 27). Później nabył 7 innych włości drogą darowizny lub kupna. Emeryk Bebech n. p. starosta ruski, poświadcza w r. 1385, że Piotr Stryjski zapisał wieś swą Przekolt (dziś Pnikut) na rzecz biskupów przemyskich (A. G. Z., t. VII, str. 32). W r. 1390 zorganizował łacińską kapitułę, a w r. 1391 umarł. Po nim byli biskupami: 2) Maciej Janina od 1391 r.; 3) Janusz Doliwa z Lubienia od 1421; 4) Piotr Strzygonia Chrząstowski od 1436; 5) Mikołaj Odrowąż Błażejowski od r. 1452; 6) Andrzej Sulima na Oporowie Oporowski od 1474; 7) Piotr Łodzia Moszyński od 1482; 8) Jan Rogala Bieberstein Kazimierski od 1484; 9) Jan Tarnawa Targowicki od 1486; 10) Mikołaj Łabędź Krajewski od 1492; 11) Andrzej Boryszewski od 1500; 12) Maciej Ciołek Drzewicki od 1504; 13) Piotr Łodzia Tomicki od 1514; 14) Rafał Wieniawa Leszczyński od 1521; 15) Andrzej Kotwicz Krzycki od 1523; 16) Jan Junosza Karnkowski od 1527; 17) Jan Habdank Chojeński od 1531; 18) Piotr Sulima Gamrat od 1536; 19) Stanisław Topor Tarło od 1537; 20) Jan Jelita Dziaduski od 1545; 21) Filip Nowina Padniewski w r. 1560; 22) Walenty Pawęza z Fulsztyna Herburt od 1560; 23) Łukasz Ogończyk Kościelecki od 1575; 24) Wojciech Dołęga Sobiejuski od 1578; 25) Szymon Junosza Ługowski w r. 1583; 26) Jan Junosza Borakowski od 1583; 27) Wojciech Jastrzębiec Baranowski od 1585; 28) Wawrzyniec Grzymała z Goślic Goślicki od 1593; 29) Maciej Poraj Pstrokoński od 1601; 30) Stanisław Rogala na Sieciuie Sieciński od 1610; 31) Jan z Woli Wężykowej Wężyk od 1620; 32) Achacy Junosza z Grochowiec Grochowski od 1624; 33) Adam Nałęcz Nowodworski, od 1629; 34) Henryk Lewart z Dąbrowicy Firlej od 1630; 35) Andrzej Łodzia z Szołder Szołdrski od 1635; 36) Piotr Nałęcz Gębicki od 1637; 37) Aleksander Jastrzębiec Trzebiński od 1643; 38) Paweł Janina Piasecki od 1644; 39) Jan Jelita Zamojski od 1649; 40) Andrzej Łabędź Trzebicki od 1655; 41) Stanisław Ślepowron z Sarnowa Sarnowski od 1658; 42) Jan Stanisław Nałęcz Zbąski od 1678; 43) Grzegorz Albert Doenhoff od 1690; 44) Jan Kazimierz Paprzyca Bacum od 1702; 45) Jan Krzysztof ze Słupowa Szembek od 1719; 46) Aleksander Antoni Bończa z Pleszowic i Prządzieli Fredro od 1724; 47) Walenty Leliwa Czapski od 1737; 48) Wacław Hieronim Ogończyk z Bogusławic Sierakowski od 1742; 49) Michał Leliwa z Granowa Wodzicki od 1760;

50) Walenty z Osiny Wężyk od 1765; 51) Andrzej Stanisław Kostka Korab Młodziejowski od 1767; 52) Józef Tadeusz Jastrzębiec Kierski od 1768; 53) Antoni Wacław Betański od 1783; 54) Antoni z Gołaszy Dąb Gołaszewski od 1786; 55) Jan Antoni Potoczki od 1825; 56) Michał Tomasz Korczyński od 1834; 57) Franciszek Ksawery Zacharyasiewicz od 1839; 58) Franciszek Ksawery Wierzchleyski od 1846; 59) Adam Jasiński od 1859; 60) Antoni Wałagiu Manastyrski od 1863; 61) Maciej Hirszler od 1870; 62) Ks. Łukasz Solecki od 1881. Za staraniem biskupów przemyskich przyzwolił papież Innocenty XI w r. 1678 na ustanowienie biskupa sufragana. Pierwszym był Jan z Dębów Dembski w r. 1681 mianowany. Rząd austryacki zniósł sufraganią w r. 1786 a przywrócił ją dopiero w r. 1881 mianując na tę godność ks. Ignacego Łobosa. Dziś jest sufraganem ks. Jakub Glazer. Dyecezya przemyska graniczy na zachód z dyecezyą tarnowską, na płn. z sandomierską i lubelską, na wsch. z lwowską. Obszar jej wynosi przeszło 410 mil kwadr. Dekanatów liczy 27, a mianowicie: przemyski miejski z parafią przemyską, do której należą prócz miasta i przedmieść, wsie: Bakończyce, Grochowce, Krówniki, Kruhel Mały, Kruhel Mały, Kruhel Wielki, Lipowica, Łuczyce, Nehrybka, Opłyn, Ostrów, Kuńkowce, Pikulice, Prałkowce, Sielce, Wilcze, Wituszyńce; dekanat przemyski zamiejski z parafiami: Babice, Krasiczyn, Krzywcza, Niżankowice, Ujkowice, Wyszatyce i Żurawica; dek. biecki, brzostecki, brzozowski, dobromilski, drohobycki, dynowski, frysztacki, głogowski, jarosławski, jasielski, jaworowski, krośnieński, lisecki, leżajski, miechociński, mościcki, pruchnicki, przeworski, rzeszowski, rudnicki, rymanowski, samborski, sanocki, strzyżowski, żmigrodzki. Do dziejów biskupstwa odnoszą się: Siarczyński: „Dzieje biskupstwa gr. i łac. obrządku“, w czasop. księgozbioru im. Ossolińskich (Lwów 1828, zesz IV, str. 3); Zacharyasiewicz „Vitae Episcoporum Premislensium ritus latini“ (Wiedeń 1844); Ks Fr. Pawłowski „Premislia sacra sive Series et Gesta Episcoporum ritus latini Premislensium“ (Cracoviae 1869; „O powstaniu przemyskiego biskupstwa łacińskiego“, w „Przyjacielu chrześciańskiej Prawdy“ (1833, zesz. I, str. 97; zesz. II, 85; zesz. III, 93; zesz. IV, 84); „O Kapitule Przemyskiej“, tamże, 1834, (zesz. I, str. 83, zesz. II, 100; zesz. III, 92; zesz. IV, 82); Dużo ciekawych szczegółów podaje Dzieduszycki w dziele „Żywot Wacława Sierakowskiego arcyb. lwowskiego“. Alembek napisał dzieło p. t. „Historia Episcoporum aut Volumen Episcoporum res gestas complectens“. Manuskrypt ten jest zapisany w regestrach kapituły p. n. „Gemma Ecclesiae catedralis Premisliensis“, ale znajduje się w bibliotece gr.-kat. kapituły przemyskiej p. n. „Notitiae aliquod de episcopatu Leopoliensi, episcopatu et capitulo Premisliensi“, pożyczył go bowiem był raz gr.-kat. kanonik ks. Ławrowski, a z jego biblioteką przeszedł on w posiadanie biblioteki gr.-kat. kapituły. Dokumenty odnoszące się do dziejów biskupstwa i kapituły znaleść można w Aktach grodz. i ziem., t. VII, str. 27, 32, 78 i t. VIII, str. 21, 29, 34, 38, 39, 40, 41, 44, 52, 53, 54, 56, 59, 61, 65, 68. 71, 72, 75, 78, 87, 94, 101, 109, 114, 115, 119, 120, 122, 125, 245, 257, 270. Ob. także „Dyecezya przemyska z mapami“, w Bibliotece Pawlikowskiego we Lwowie, teka Nr. XLVIII, i „Znakomici mężowie przemyskiej kapituły„, w „Tygodniku katolickim“ 1864, str. 465 i 493. II. Biskupstwo grecko-katolickie, według Nestora istniało już w XII w. O początkowych dziejach biskupstwa nic nie wiemy; nie znamy z nazwisk pierwszych władyków. Od r. 1218, w którym miał być władyką Antoni (Dobrynia Jadrenkowicz), można wprawdzie zestawić szereg władyków, nie ze wszystkiem dokładny, ale do dziejów biskupstwa brak źródeł aż do połowy XVI w., pożar bowiem zniszczył w r. 1535 cerkiew katedralną i wszystkie znajdujące się przy niej dokumenty. Obok przemyskiego istniało już w XIII w. biskupstwo samborskie obrządku wschodniego i miało własnych władyków, których siedzibą był klasztor Przemienienia Pańskiego czyli „Spasa“, we wsi „Spas“, istniejącej koło Starego Miasta. Biskupstwo to przyłączono w r. 1422 do przemyskiego i odtąd nazywają się biskupi przemyscy także samborskimi, od roku zaś 1661, kiedy władyka Antoni Winnicki przebywał dłużej w Sanoku, także sanockimi, a od r. 1730 jeszcze jarosławskimi. Od drugiej połowy XVI w. są dzieje biskupstwa dokładniej znane. W r. 1596 przystępuje władyka przemyski Michał Kopystyński do unii na synodzie w Brześciu Litewskim. Mimo to trwał on przy schyzmie. Ale część duchowieństwa, szlachty i reszta ludności przyjęła unią, a tak powstało rozdwojenie pomiędzy wiernymi dyecezyi. Po śmierci Kopystyńskiego zamianował król w r. 1610 biskupa dla unitów Atanazego Krupeckiego, dyzunici wybrali jednak w r. 1620 władykę dla siebie. Odtąd bywało po dwóch biskupów. Jeden zarządzał zwykle dyecezyą przemyską, drugi samborską. Między nimi przychodziło często do gorszących walk i najazdów. Trwało to do r. 1691, kiedy Inocenty Winnicki, władyka dyzunicki, przyjął unią wraz z całą dyecezyą. Z powyższego wynika, że biskupów przemyskich należy podzielić na 3 grupy. Do pierwszej należą władycy wy-

znania wschodniego (do r. 1610). Byli nimi: 1) Antoni Dobrzynia Jadrenkowicz od 1218 do 1225; 2) nieznany z imienia około 1243; 3) Ilarion 1254; 4) Abraham 1271; 5) Jeremiasz 1282; 6) Sergiusz 1283—87; 7) Memnon 1288; 8) Eufemiusz 1290; 9) Ilarion 1292—1301; 10) Jerzy 1315; 11) Marek 1330—1341; 12) Cyryl Wołoszyn 1351; 13) Ilarion 1366—70; 14) Bazyli 1375; 15) Atanazy 1397—1407; 16) Helazy 1415; 17) Ilij 1422; 18) Atanazy Drohojewski h. Korczak 1440—1443; 19) Antoni 1449; 20) Joannikij 1451; 21) Jan Gozdawa Wirecki 1466; 22) Jan Iwonka 1469—76; 23) Joannikij 1491—97; 24) Antoni Onykij 1506—20; 25) Joakim 1521—27; 26) Laurenty Sas Terlecki 1528—1549; 27) Antoni Radyłówski 1549—81; 28) Arsenij Sas Bryliński 1581—91; 29) Michał Kopystyński h. Leliwa 1591—1610. Drugą grupę tworzą biskupi obrządku gr.-kat. nieuznawani powszechnie. Byli nimi: 1) Atanazy Krupecki od r. 1610; 2) Paweł Obłoczyński 1646; 3) Prokop Wieniawa Chmielewski 1652; 4) Antoni Sas Terlecki 1664; 5) Jan Prus Małachowski 1669 (równocześnie z nimi byli władykami wyzn. wsch.: 30) Izaak Kopiński Borysowicz 1620—33; 31) Jan Romanowicz Popiel h. Sulima 1633—34; 32) Sylwester Wojutyński Hulewicz h. Nowina 1635—45; 33) Antoni Sas Winnicki 1650; 34) Grzegorz Sas Hoszowski 1667—75. Trzecią grupę tworzą biskupi po przyjęciu unii występujący i uznawani: 6) Innocenty Winnicki h. Sas 1689—1700; 7) Grzegorz Sas Winnicki od 1700; 8) Hieronim z Uhnowa Ustrzycki h. Przestrzał 1715; 9) Onufry Szumlański h. Korczak 1746; 10) Atanazy Szept Szeptycki 1762; 11) Maksymilian Sieniawa Ryło 1879; 12) Antoni Angelowicz 1796; 13) Michał Lewicki 1813, 14) Jan Śnigurski 1818; 15) Grzegorz baron Jachimowicz 1848; 16) Tomasz Polański 1860; 17) Józef Sembratowicz 1869; 18) Jan Saturnin Stupnicki 1872. Do biskupstwa należały następujące dobra: Walawa, Wilcze, Wielunice, Stubienko, Glinice, Kalników, Oleszowice, Grochowce, Jaksmanice, Hruszowice, Makuniów, Dziewięczyce, Buczkowice, Szechynie, Małkowice, Tarnawce, Kormanice i Kłokowice. Do biskupstwa samborskiego należały: Straszowice, Busowiska, Tarło, Łobochów, Rosochy, Wołoszynowa, Kobło, Wola Koblańska, Babina, Wołkowia, Sozań, Smolnica, Potok i Ławrów. Z biegiem czasu w posiadaniu biskupów pozostają tylko: Walawa, Wilcza i Wielunice pod Przemyślem a Straszowice i część Busowisk pod Samborem. Władycy przemyscy mieszkali z początku (do r. 1412) na zamku przy cerkwi katedralnej, potem w klasztorze bazyliańskim we Wilczy pod Przemyślem; wielu z nich w dobrach biskupich w Walawie, w Straszowicach, w Ławrowie; niektórzy w Samborze. Od r. 1784 mieszkali oni w klasztorze pokarmelitańskim, później w rynku miejskim w pałacu, który zgorzał w r. 1801. Dziś mieszka biskup w najętej kamienicy przy ulicy Dobromilskiej. Kapituła gr.-kat. składa się z 6 kanoników. Dyecezya przemyska gr.-kat. liczy 39 dekanatów a mianowicie: przemyski (parafie: Przemyśl, Barycz, Bolestraszyce, Buców, Chodnowice, Drohojów, Hurko, Jaskmanice, Krówniki, Maćkowice, Małkowice, Medyka, Nehrybka, Ostrów, Pozdziacz, Prałkowce, Radymno, Święte, Sośnica, Stubno, Torki, Ujkowice, Walawa, Wapowce, Wyszatyce, Żurawica), bełzki, biecki, birczański, drohobycki, dobromilski, dukielski, jaworowski, jarosławski, jasielski, horożański, kańczucki, komarniański, krośnieński, kulikowski, liski, lubaczowski, mokrzański, mościcki, muszyński, niżankowicki, olchowiecki, oleszycki, potylicki, pruchnicki, samborski, sanocki, sokalski, staromiejski (albo starosamborski), starosolski, sądowo-wiszeński, uhnowski, ustrzycki, waręski, wysoczański, zatwarnicki, żółkiewski i żukotyński. Bibliografia: A. Dobriański „Korotkaja widomost istoryczeskaja o epyskopach ruskich w Peremyszli“ (Peremyszlianyn na rik 1853, str. 13, na 1854, str. 1, na rik 1857, str. 89). „Sostojanie eparchii ruskoj pered stoma lity“ (Hałyczanyn, literaturnyj sbornyk, kn. I, wyp. II, Lwów, 1863, str. 79). Dobriański, „Isaja Borysowycz Kopyńskij, prawosławnyj episkop peremyskij‘, (Naukowyj sbornyk, 1866, str. 147). J. Lewicki „Istoria wwedenia muzykalnoho pinia w Peremyszli“ (Peremyszlianyn, 1854, str. 81). Z drukowanych dokumentów ważniejsze są: Akt z r. 1407, ktorym Władysław Jagiełło zatwierdza uposażenie władyctwa przemyskiego i niektóre jego przywileje (A. G. Z., t. VII, str. 50). Dokument z r. 1424, którym Spytko z Tarnowa, ssta ruski, ogłasza wyrok w sprawie Eliasza, władyki przemyskiego, przeciw Januszowi Nasangniewiczowi o grunt we wsi Kormanicach (i b., str. 65). Dokument z r. 1469, którym Kazimierz Jagiellończyk uwalnia duchowieństwo ruskie władyctwa przemyskiego z pod jurysdykcyi świeckiej (ib., str. 117). Akt z r. 1688, którym Jan III potwierdza ordynacyą kapituły gr.-kat. w P. przez biskupa tejże Innocentego Winnickiego (ib. t. I, str. 85). *Stowarzyszenia i zakłady publiczne.* Stowarzyszenia i zakłady gospodarskie i kredytowe: oddział galic. tow. gospodarskiego dla pow. przemyskiego, mościckiego, jaworowskiego i dobromilskiego, istniejący od r. 1866; Kasa oszczędności (od 1867); Towarzystwo zaliczkowe rolne (od 1875); kasa zaliczkowa rzemieślników i rolników (od

1874). Stowarzyszenie oszczędności i zaliczeniowego pierwszego ogólnego Tow. urzędników austr.-węgier. monarchii (od 1872). Stow. wzajemnej pomocy dyetaryuszów sądowych (od 1878). Filia krakowskiego Tow. wzajemnych ubezpieczeń, filia „Slawii“ Tow. wzaj. ubezpieczeń w Pradze i inne. Stowarzyszenia i zakłady dobroczynne: Miejski fundusz ubogich, utworzony w r. 1835, z zakład. majątkiem 15,500 złr.; Dom przytułku z zapisu ks. Dobrzańskiego z r. 1839, z majątkiem zakład. 10,500 złr.; Fundusz inwalidów (od r. 1850) z zakład. majątkiem 1250 złr.; fundusz rekonwalescentów (od 1857), z majątkiem zakład. 1400 złr.; fundusz wdów i sierot po księżach obrz. gr.-kat. (od r. 1843); Towarz. pań miłosierdzia św. Wincentego à Paulo (od r. 1869); Tow. panien ekonomek św. Wincentego à Paulo; Ochrona małych dzieci im. św. Jadwigi (od r. 1869); Wychowawczy zakład sierot dziewcząt, z zapisu (5000 złr.) Katarzyny z hr. Wodzickich Konarskiej (z r. 1845); Tow. bursy przemyskiej od r. 1875; Tow. św. Mikołaja i Tow. naukowej pomocy im. J. I. Kraszewskiego (od 1879); Tow. straży ogniowej ochotniczej (od r. 1872). Istnieją prócz tego 3 izraelickie stow. dobroczynne. c) Tow. mające na celu podniesienie oświaty i zamiłowanie sztuk pięknych: Oddział Tow. pedagogicznego; Koło Towarzystwa nauczycieli szkół wyższych; Tow. muzyczne (od r. 1862) i Tow. dramatyczne (od r. 1879). d) Stow. mające na celu zabawę towarzyską: „Gwiazda“, stow. młodzieży rzemieślniczej (od r. 1869); Tow. łyżwiarskie i łodziowe (od 1881 r.); Tow. strzeleckie (od r. 1873), nareszcie Kasyna: mieszczańskie, ruskie, kupieckie, (zwane dawniej izraelskiem), czytelnia polska i wojskowa. *Dzieje.* Według bajecznej tradycyi podanej przez Długosza, książę polski Przemysław założył P. w VII w. i nazwał go od swego imienia. O starożytności grodu który był zawiązkiem osady miejskiej świadczy następne podanie Nestora „*W lito 6489* (to jest w r. 981) *ide Wołodymir na Lachi i zaja hrady ich: Peremyszl, Czerwień i innyi, iże sut do seho dnia pid Rusiju*“. Po zajęciu ziemi przez Włodzimierza zapanował w tej lechickiej okolicy obrządek wschodni. Okres drugi, ruski, przedstawia nam bratobójcze wojny książąt ruskich, zapasy z obcym najezdcą lub z dawnymi panami grodu, którzy pragną odebrać wydartą ziemię. Po śmierci Włodzimierza I Wielkiego, podzielili liczni synowie jego państwo ruskie między siebie, z czego powstało kilka udzielnych księstw. Książęta w ciągłych walkach używają pomocy sąsiadów. W r. 1018 spieszy Bolesław Chrobry w pomoc swemu zięciowi, ks. kijowskiemu Świętopełkowi, wygnanemu przez brata Jarosława, a osadziwszy go napowrót w Kijowie, wraca do domu, po drodze zaś zdobywa P. i wciela w obręb swego państwa. W 1031 r. Jarosław I, w. ks. kijowski, wspólnie z bratem Mścisławem wtargnęli z mnogiem wojskiem wgłąb Polski, zabrawszy mnóstwo jeńców, osadzonych potem nad Rosią, zajęli napowrót grody czerwieńskie, wraz z głównym ich grodem Przemyślem. Ale już w r. 1071 zdobywa go znowu Bolesław II Śmiały, wracając z wyprawy kijowskiej. Odtąd Przemyśl stanowił główne stanowisko Bolesława. Tu przepędza on całą zimę, tu przyjmuje poselstwo węgierskich książąt z prośbą o pomoc, a powróciwszy z wyprawy węgierskiej, zimuje tu po raz wtóry, aby następnie wyruszyć na podbój grodów wołyńskich. Ziemia czerwieńska w r. 1086 lub 1087 przeszła napowrót w ręce ruskie. W r. 1087 siedzi już w P. Ruryk Rościsławicz jako pierwszy udzielny książę przemyski. Po śmierci Ruryka objął gród w r. 1092 Wołodar Rościsławicz. Wśród bratobójczych walk, jakie Rościsławicze staczają między sobą, wzywa w. ks. kijowski Świętopełk posiłki węgierskie, a w r. 1099 stanął sam król Koloman z dwoma biskupami i licznem wojskiem koło P. nad Wiarem. Zagrożeni Rościsławicze pogodzili się między sobą, a przywoławszy w pomoc Połowców, odnieśli nad Węgrami świetne zwycięztwo i zmusili ich do ucieczki. Po śmierci Wołodara w r. 1124 objął rządy w P. syn jego Rościsław Wołodarowicz. Ten umiera jednakże już w r. 1126, a brat jego Wołodzimirko Wołodarowicz, książę dźwinogrodzki zagarnął P. pod swoje panowanie, bez względu na pozostałego syna Rościsławowego, Iwanka, głośnego później pod nazwą Berładnika. Panowanie Włodzimirka było dla P. fatalne. Stolicę państwa swego przeniósł on do Halicza. Już w r. 1134 państwo to zowie się „halickim“. P. zeszedł w ten sposób na gród drugorzędny. Włodzimirko walczył bez ustanku przeciw wielkim książętom: Wszewołodowi II Olgowiczowi i Izasławowi II Mścisławowiczowi i w tych wojnach ilekroć zbliżył się ku Przemyślowi, czekała go klęska. Doznał on tu upokorzenia w r. 1150 i 1152 i umarł w P. w r. 1152. Po nim obejmuje rządy syn jego Jarosław Osmomysł, ks. halicki, a po jego śmierci syn jego Włodzimierz Jarosławicz w r. 1187. Tego wygnali bojarzy z Halicza w r. 1188, a przywołali natomiast Romana, ks. Włodzimirskiego. Lecz i ten nie długo się utrzymał. W tymże roku wypędził go król węgierski Bela III, u którego Włodzimierz szukał wtedy pomocy, a na tronie halickim osadził swego syna Andrzeja, Włodzimierka zaś zabrał do Węgier i osadził w więzieniu. Haliczanie, chcąc się pozbyć Węgrów, zaprosili na tron Rościsława, syna Berładnika, właściwego dziedzica Halicza i Przemyśla. Ale zaledwo tenże przybył już go nie chcieli i

trzymali się Węgrów. Rościsław zginął pod Haliczem w r. 1189, Włodzimierz tymczasem uszedł z więzienia, udał się do cesarza niemieckiego Fryderyka Rudobrodego, a ten wysłał go do Polski z poleceniem do Kazimierza Sprawiedliwego, aby mu Halicz przywrócił. Kazimierz wyprawił z Włodzimierzem wojewodę Mikołaja, Haliczanie przyjęli go, a królewicza Andrzeja wygnali. Współczesny kronikarz polski Wincenty powiada: „że Kazimierz przyłączył do swych dzierżaw ziemię przemyską z miastami sąsiedniemi". W r. 1210 widzimy znów w P. udzielnego księcia Świętosława Igorowicza, syna Igora putywelskiego. Śród dalszych zaburzeń schwytano Świętosława i powieszono w r. 1211. W r. 1214 P. dostaje się mocą ugody spiskiej Leszkowi Białemu, ale niebawem odebrał mu go król węgierski. Leszek przywołuje wprawdzie przeciw Węgrom w r. 1119 Mścisława nowogrodzkiego, ten wygania Węgrów, zajmuje Halicz, ale godzi się z Daniłem i staje nietylko przeciw Węgrom ale także przeciw Polakom. Wtedy przerzuca się Leszek na stronę króla węgierskiego, obydwaj zajmują P., ciągną na Halicz, osadzają tam Kolomana z Salomeą. W 1220 r. Mścisław zajął Halicz powtórnie, Kolomana wziął w niewolę, a córkę swoją zaręczył z innym królewiczem węgierskim, Andrzejem i dał mu Przemyśl. Andrzej panował około sześciu lat. Nie ufając Mścisławowi uciekł on do ojca, który połączywszy się z Leszkiem ruszył znowu w zimie r. 1226 na Halicz, a po drodze zajął P., oddany mu przez Jurya, tysiącznika tamtejszego. W r. 1230 był P. ogniskiem spisku Aleksandra bełzkiego i bojarów przeciw Romanowiczom, którzy jednakże pod P. odnieśli zwycięztwo. W r. 1235 otrzymuje P. Daniło Romanowicz od Michała halickiego, ale traci go natychmiast. W r. 1241 uchodzi Daniło przed Tatarami, a kiedy wrócił, zastał ziemię całą rozdrapaną przez bojarów. P. zagarnął Hrehory Wasylewicz, ale Daniło wtrącił go niebawem do więzienia. W r. 1243 wybuchł w P. przeciw Daniłowi rokosz, ua czele którego stanął władyka przemyski. Rokoszanie, połączeni z Rościsławem, synem Michała Kijowskiego, zajęli P., walka toczy się lat kilka a rozstrzygnęła się dopiero w r. 1247 na korzyść Romanowiczów. Po śmierci Daniła Romanowicza w r. 1264, objął ziemię przemyską w posiadanie syn jego Lew Daniłowicz. Ze śmiercią Lwa w r. 1301 zapada na lat 40 mrok na dzieje Rusi halickiej. Po Lwie nastąpił syn jego Jerzy I, a po nim dwaj jego synowie: Andrzej i Lew II w r. 1315. Ze śmiercią Andrzeja w r. 1324 wygasł ród Romanowiczów, a rządy w jego państwie objął Bolesław Jerzy II Trojdenowicz. W całym tym okresie spotykamy o P. jedną tylko wzmiankę w dok. ks. Jerzego II z r. 1335, gdzie między świadkami wymieniony jest wojewoda przemyski Hryćko Kossaczowicz. Musiał tedy P. zajmować ważne miejsce między grodami włodzimiersko-halickiej Rusi, skoro był siedzibą takiego dygnitarza. Po otruciu Bolesława Jerzego II w r. 1340, objął puściznę Romanowiczów Kazimierz Wielki. Zajęciu temu stawili krajowcy, o ile nam wiadomo, w jednem tylko miejscu czynny opór, a ogniskiem tego oporu był właśnie Przemyśl. „Jakiś nader złośliwy bojar" pisze współczesny kronikarz Janko z Czarnkowa — „Detko imieniem, dzierżący gród przemyski, wspólnie z niejakim Danielem z Ostroga i inną także szlachtą donieśli chanowi Tatarów o zajęciu kraju swego przez Kazimierza, przekładając mu, że król Kazimierz napadł i zajął Ruś i w ten sposób przeszkodził składaniu haraczów, jakie Rusini Tatarom składać byli zwykli. Na to ich doniesienie chan Tatarów wielkie bardzo wojsko wyprawił na Ruś. Tatarzy wyparli wojska Kazimierza z Rusi, zbliżyli się nawet ku Wiśle, oblegali Lublin, lecz ostatecznie cofnęli się niewiele zdziaławszy. Ruscy bojarowie nie ufając w przyjaźń Tatarów, przerzucili się na stronę króla polskiego i zawarli z nim ugodę. Sam Dymitry Detko donosi o tem w liście kupcom toruńskim, tytułując się rządcą czyli starostą ziemi ruskiej: „Szatan wzniecił był niezgodę między nim a królem polskim, obecnie już przyjaźń ze sobą zawarli z natchnienia Ducha św." Tak więc pozostał P. (według wszelkiego prawdopodobieństwa od r. 1340) stale przy Polsce. Kazimierz W. wzniósł w P. pierwszy zamek murowany. Za panowania Ludwika andegaweńskiego zarząd Rusi otrzymał Władysław ks. Opolski w r. 1372. Przebywał on w P. o ile wiemy w r. 1376 (A. G. Z., t. V, str. 13) i w r. 1377 (ib. t. II, str. 10 i t. VIII, str. 16). Po ustąpieniu Władysława Opolczyka z Rusi w r. 1379 przyłączył ją Ludwik do Węgier, a grody ruskie, między nimi także P., porozdawał w zarząd starostom węgierskim. Po śmierci Ludwika w r. 1382 pozostała Ruś przy węgierskiej królowej Maryi, która dość chętnie zajmowała się losami kraju, a także ziemi przemyskiej. Pamiątką po niej jest uposażenie biskupstwa przemyskiego łaciń. w r. 1384. Rządy Maryi trwały do r. 1387. Wówczas to wyruszyła Jadwiga na Ruś i przyłączyła ją ponownie do Polski. Na nic się nie przydały zabiegi Władysława Opolczyka około pochwycenia rządów Rusi w swe ręce. Rusini, uciemiężani przez starostów węgierskich, przyjęli Jadwigę z wdzięcznem sercem. Na wieść o wstąpieniu królowej polskiej na ziemię przemyską, wychodzą wszyscy dygnitarze naprzeciw do Jarosławia, wójt przemyski Mi-

chał i rajcy, obaj biskupi: Eryk i Wasyli, obie kapituły, bojarzy, szlachta i lud, i nietylko poddają się chętnie jej koronie, ale proszą o zapewnienie, że ziemia ta od korony polskiej nigdy odłączoną i nigdy pod władzę jakiego księcia oddaną nie będzie. Królowa dała im żądane zapewnienie w przywileju, wydanym w Jarosławiu d. 18 lutego r. 1387 (Lewicki, l. c., str. 138). W r. 1389 nadaje miastu Władysław Jagiełło prawo magdeburskie (A. G. Z., t. V, str. 23 do 25), dodaje mu sto łanów frankońskich, poczynających się u granic wsi Nehrzebka (dziś Nehrybka) a ciągnących się aż po rzekę San, a nadto cztery wolne łany wójtowi Michałowi, jego dziedzicom i następcom po wieczne czasy, mieszkańców uwalnia od opłat z ról i łąk na lat sześć, z winnic na lat 16, z lasów na lat 20, ustanawia roczny targ ośmiodniowy od dnia śś. apostołów Piotra i Pawła począwszy. Na podstawie tego przywileju organizuje się P. na wzór Lwowa, ustanawia urząd radziecki i sąd ławniczy. D. 18 lipca r. 1409 nadaje Władysław Jagiełło przywilej, mocą którego uwalnia mieszczan od obowiązku dawania jakichkolwiek podwód pieszych lub konnych, z tym wyjątkiem, że dla potrzeby króla lub królowej będą obowiązani dać 3 lub 4 wozy do najbliższej stacyi. Snać jednak starostowie starali się o przytłumienie samorządu miasta, skoro Władysław Jagiełło przywilejem wydanym w Niepołomicach d. 19 listopada 1424 r. potwierdza ponownie prawa i łany miastu nadane. Równocześnie pozwala król mieszczanom przemyskim rąbać drzewo w lasach królewskich (A. G. Z., t. VI, str. 19). Władysław Jagiełło przebywał dość często w P., wiadomo nam bowiem, że tutaj wystawił przywileje: d. 7 marca 1395 (A. G. Z., t. VIII, str. 38), w r. 1407 (ib., t. III, str. 158 i t. X, № 36); d. 29 października 1408 (ib., t. IV, str. 70 i t. VIII, str. 58); w r. 1427 (ib., t. II, str. 82); d. 12 maja 1431 (ib., t. V, str. 66) i 8 maja 1434 (ib., t. VII, str. 78 i t. VIII, str. 267). Za przykładem Jagiełły szli inni królowie polscy. Każdy z nich prawie bądź to nadawał miastu nowe prawa i przywileje, bądź też potwierdzał dawne. W czasie klęsk doznanych otrzymują mieszczanie uwolnienie od podatków. Kazimierz Jagiellończyk potwierdza d. 28 kwietnia r. 1458 prawo magdeburskie, rozszerzając władzę miejskiego sądu wójtowsko-ławniczego do sądzenia także spraw kryminalnych, nadając mu prawo miecza. Król ten przebywał w P. d. 15 lutego r. 1469 (A. G. Z., t. VII, str. 117), a Jan Olbracht d. 11 maja r. 1497 (ib., t. IX, str. 148) i potwierdził prawa i przywileje nadane miastu przez jego poprzedników, zwłaszcza przez ojca Kazimierza. Gdy w r. 1498 Wołosi i Turcy miasto zrabowali, ogniem i mieczem zniszczyli, uwalnia Jan Olbracht przywilejem danym w Krakowie dnia 10 września 1499 r. mieszczan przemyskich na lat 12 od wszelkich podatków od ról i ogrodów królowi przypadających, dalej od podatków państwowych ustanowionych lub ustanowić się mających, jak niemniej od podwód, myt, wypraw wojennych i jakichkolwiek opłat królewskich (Dod. do Gaz. lwow., 1851, str. 110). Dnia 24 sierpnia r. 1509 bawił w P. Zygmunt I (A. G. Z., t. VIII, str. 208). Przywilejem danym w Krakowie d. 16 marca r. 1525 nadaje Zygmunt I miastu" prawo pobierania od każdego wozu towarami obciążonego po 4 obole, co do jednej skrzynki składać, na naprawę dróg obracać i staroście z tego co roku rachunek zdawać winni". Zygmunt August nadaje miastu prawo pobierania myta od wołu, krowy, konia po 3 denary, tyleż od wozu obciążonego, a $^1/_2$ grosza od wozu lekkiego; pozwala również pobierać opłaty od wprowadzonego do miasta piwa, likierów i wszelkich trunków, którą to należytość nazywano „Szotarne". Około r. 1530 buduje miasto z wielkim kosztem wodociągi, a już od 1 stycz. 1532 r. nadaje mu Zygmunt I. prawo nakładania podatku miejskiego po $3^1/_2$ grosza od każdej warki piwa, który to dochód „Aquaeducta" lub „Canalia" zwany, miał służyć na utrzymanie tych wodociągów. Przywilejem danym w Krakowie d. 13 październ. r. 1550 nadaje Zyg. Aug. mieszczanom przemyskim wolność handlu w granicach królestwa i posiadłości królewskich, i uwalnia ich od wszelkich podatków płaconych od towarów, z wyjątkiem pogranicznego sąsiedniego. W tymże roku pozwala Zyg. Aug. radzie miejskiej stosować się w rzeczach spadkowych do plebiscytu lwowskiego (Dod. do Gaz. lwow., 1853, № 4 i 5). Przywilejem danym 25 list. r. 1553 w Knyszynie potwierdza Zyg. Aug. juryzdykcyą miejską, zakazując starostom mieszania się do takowej i do administracyi miasta, tudzież zabraniania miastu poboru myta. W r. 1557 zatwierdza Zyg. Aug. wyrok komisarski z lat 1512 i 1515, wydany w sprawie o błonie między władyką przemyskim i mieszczanami (Rkp. Ossol., № 2264, str. 404). W r. 1559 po św. Michale przybyły do P. królewny Anna i Katarzyna i bawiły na zamku czas dłuższy. Przywilejem danym w Wilnie w r. 1561 postanawia Zyg. Aug. „ że odtąd w P. żaden szlachcic lub żyd, lub kto inny, juryzdykcyi miejskiej nie podległy i ciężarów miejskich nie ponoszący, piwa warzyć i sprzedawać nie może". Stefan Batory bawił w P. w r. 1578 (A. G. Z, t. X, № 2008). Przywilejem danym w Wilnie 28 lipca 1589 określa Zyg. III bliżej juryzdykcyą sądu w sprawach spornych. W r. 1595 srożyło się morowe powietrze w P. i okolicy (Rkp. Ossol.,

Ossol., № 2410, t. I, str. 102). W r. 1597 i i 1601 potwierdza Zygmunt III przyzwolone kupcom przemyskim od urzędu radzieckiego ustawy (Rkp. Ossol., № 2264, str. 408). Przywilejem danym w Krakowie d. 27 września r. 1602 ustanawia Zyg. III ordynacyą wyborczą radziecką, a w r. 1603 potwierdza wyroki wydane przez komisarzów w sprawie między radą miejską a pospólstwem (Rkp. Ossol., № 2264, str. 413). Troskliwa opieka królów i wzrastająca zamożność okolicznego ziemiaństwa sprowadzają pomyślny rozwój P. w XV, XVI i w początkach XVII w. jako ogniska politycznego i ekonomicznego całej ziemi. Ożywione jarmarki, zjazdy szlachty na sądy grodzkie i ziemskie, na obrady przedsejmikowe, podnoszą handel i rękodzielnictwo. Ład i porządek pannje w całem mieście a zwłaszcza w urzędach miasta, o czem świadczą akta jak najstaranniej pisane i przechowywane. Nawiedzają jednak miasto i w tym okresie rozmaite klęski, jak pożary (w latach 1489, 1498, 1535), morowe zarazy, wylewy Sanu i napady nieprzyjacielskie, ale po każdej klęsce miasto dźwigało się rychło dzięki przyjaznym warunkom ekonomicznym. Dnia 15 maja 1641 bawił w P. Władysław IV (A. G. Z., t. X, № 4075). W r. 1648 uderza na miasto oddział Kozaków wysłany przez Chmielnickiego pod dowództwem pułk. Kapuścińskiego. Oddział ten zbliżył się do miasta d. 4 list., lecz mieszkańcy przedmieścia Błonia zastąpili mu drogę i zmusili do odwrotu. Dopiero gdy nadeszły z pod Lwowa posiłki przystąpił Kapuściński (6 list.) do oblężenia miasta. W krytycznej chwili nadeszła niespodziewana pomoc. Karol Korniakt, dziedzic sąsiedniej Żurawicy, zebrał kilka tysięcy ludzi w okolicy, przybył w odsiecz i napadł na Kozaków. Kapuściński padł w początku potyczki a wojsko jego pierzchło, pozostawiając licznych jeńców i chorą giew pułkową w ręku zwycięzców. Otwarto bramy miasta i wprowadzono Korniakta w tryumfie do fary, gdzie zdobytą chorągiew zawiesił na wieczną pamiątkę (Hauser, l. c., str. 126 do 128; Przegl. archeol., r. 1883, zesz. III, str. 122 i Rkp. Ossol., № 496, str. 180). W czasie wojny szwedzkiej w 1656 r. Duglas z pod Jarosławia przybył pod P. D. 8 marca stanął na lewym brzegu Sanu obozem, a 9 marca chciał część wojska przeprawić przez zamarzniętą rzekę. Lód jednakże załamał się i utonęła znaczna liczba Szwedów. Wezwani do poddania się Przemyślanie wysłali posłów do Jana Kazimierza, bawiącego we Lwowie, z prośbą o pomoc, a gdy 13 marca Duglas przeprawiwszy się przez San stanął pod murami miasta uwiadomiono go, że Stefan Czarniecki spieszy miastu na pomoc. Szwedzi odstąpili od oblężenia i przenieśli swój obóz do Radymna, nie wyrządziwszy miastu szkody (Hauser, l. c., str. 129; Przegl. archeol., 1883, zesz. III, str. 124). W rok potem oblega P. ks. siedmiogrodzki Grzegorz II Rakoczy. Wkracza on do Polski jako sprzymierzeniec Szwedów na początku r. 1657, a w lutym rozkłada swój obóz pod P. na szerokiej równinie około Medyki i Torek. Przemyślanie widząc, że ze słabą swoją załogą (1500 ludzi) nie będą mogli stawić oporu, skłonili księcia bogatym okupem do odstąpienia. Dla obozującego pod Przeworskiem Rakoczego przybyło z Węgier 16 wozów z winem dla wojsk, które pod strażą węgierską przechodziły przez Przemyśl. Mieszczanie chcąc się zemścić za złożony mu okup, napadli na konwój węgierski, ale zostali odparci. Rakoczy dowiedziawszy się o tem, wysłał Jana Kemenyego i polecił mu zająć miasto i zrabować, a mężczyzn w pień wyciąć. Dnia 1 marca stanął Kemenyi pod Przemyślem, zajął najpierw klasztor benedyktynek i młyn na lewym brzegu Sanu położony, a potem przeprawiwszy się przez San zajął klasztor reformatów, po za murami miasta. W kościele zamordowano bezbronnego laika Józefa Reklowskiego, poniszczono ołtarze i relikwie, powywlekano z grobowców ciała zmarłych, zniszczono doszczętnie kościół wraz z klasztorem. Następnie zaczęto szturmować miasto. Mieszkańcy widząc przeważną siłę wyprawili posłów: Mniszka i Wojakowskiego do Kemenyego w celu tentowania zgody. Na prośbę tych posłów, jak również Grondzkiego, Polaka a sprzymierzeńca Rakoczego, znajdującego się wówczas w obozie Kemenyego, skłonił się tenże do odstąpienia od oblężenia miasta, za co Przemyślanie złożyć musieli 20,000 czerwonych złotych i zaopatrzyć w żywność wojska nieprzyjacielskie. Lud pobożny przypisał to wybawienie miasta od zagłady św. Wincentemu, którego relikwie znajdowały się już wówczas w kościele ks. franciszkanów (sprowadzono je w r. 1651). Odtąd został św. Wincenty patronem miasta. Wypadek ten upamiętniono w dwóch obrazach, z których jeden znajduje się w ratuszu, a drugi, malowany na ścianie, w kościele franciszkanów nad drzwiami prowadzącymi do chóru (Hauser, l. c., str. 130 do 138). W r. 1660 Jan Kazimierz bawił w P. i wydał tu d. 18 paźdz. pismo do rajców samborskich (arch. samborskie, Protocollon ex annis 1659, 1660, str. 320 i 321). Kiedy w r. 1672 Muhamed IV w połączeniu z Kozakami i Tatarami wtargnął do Polski, nawiedziła w październiku ziemię przemyską czerń tatarska. Plądrując w okolicy omijali Tatarzy miasto same. Przemyślanie postanowili położyć kres okrucieństwom i rabunkom. Każdy zdolny do boju chwycił za broń i stanął w szeregi ochotników, którym przewodził

gwardyan reformatów ks. Krystyn Szykowski. D. 8 paźdz., gdy trzy ordy Tatarów po całodziennym rabunku, obciążone zdobyczą i jeńcami, stanęły obozem na polach pod Kormanicami, Pnikutem i Podstolicami, o milę od miasta, wyruszył ks. Szykowski z ochotnikami wieczorem z P., napadł na Tatarów w śnie pogrążonych i odebrał łupy i jeńców (Hauser, l. c., str. 138 do 140; „Bohater zakonny“ w Rozmaitościach z r. 1830, № 16; „Chrystyan Szykowski, obrońca P.“ w Przyj. Dom., 1859, str. 201; „Znaczenie pomnika ks. Szykowskiemu wzniesionego“ p. L. Hausera, Przemyśl, 1879). Pod rokiem 1726 znajdujemy w kronice Kiszki zapisek, wedle którego „Rossyanie z Kozakami przystąpiwszy pod P., pobierali wielkie kontrybucye i prowianty“. Zubożałe wraz z całem krajem miasto nie poprawiło swej doli z chwilą gdy od 1773 r. przeszło pod panowanie austryackie. Nietylko bowiem, że przechody wojsk austryackich wyczerpały resztę funduszów, ale nadto w r. 1778 sprzedał rząd P. wraz z Bakończycami i innymi dobrami starostwa przemyskiego hrabiemu Ignacemu z Czertwic Cetnerowi, panu na Podkamieniu i Krakowcu. Odtąd przestaje P. istnieć jako miasto wolne. Mieszczanie jednakże, korzystając z dwukrotnego pobytu cesarza Józefa II (w r. 1780 i 1786) wnieśli prośbę o pomoc. Na skutek takowej przywrócił cesarz dyplomem (z 1789 r.) miastu autonomią, nadając mu przytem różne prawa i przywileje (Hauser, l. c., str. 161). W myśl tego dyplomu winien był rząd wykupić miasto od hr. Cetnera. Ówczesny urząd cyrkularny nakłonił jednak magistrat, że tenże zobowiązał się imieniem miasta zwrócić rządowi sumę wypłaconą hr. Cetnerowi. Przyszło ztąd do procesu między miastem a fiskusem, ale rozporządzeniem cesarskiem z d. 12 paźdz. 1792 r. uwolniono P. od tego obowiązku. W r. 1880 bawił w P. cesarz Franciszek Józef I podczas podróży po Galicyi przez dzień 4 września. W r. 1882 urządzono w P. wystawę rolniczo-przemysłową (czyt. Dodatek do Gazety lwow., № 288 do 266). W r. 1883 obchodzono tu uroczyście 200letnią rocznicę wycięstwa Sobieskiego pod Wiedniem (czyt. Gaz. lwow., 1883, № 213). Obwarowanie P. sięga dalekiej przeszłości. Miasto otoczone było murem i głębokim rowem. Do miasta prowadziły bramy: lwowska al. senatorska (r. 1541 nowo wymurowana) od wschodu, grodzka od zachodu, wodna na południe do rzeki i na most prowadząca i furta zamkowa, wiodąca do katedry. Budowę murów zaczęto zapewne już w XIV w. i prowadzono powoli kosztem miasta. W pierwszej połowie XVI w. już cały P. był murem opasany. W murach wzniesiono baszty: 1) kowalską na rogu wsch.-płd., 2) małą przy kościele karmelitów, 3) krawiecką, 4) małą kramarską, 5) szewcką na rogu zach.-płd., 6) małą nad Sanem na płn.-zach. rogu, bronioną przez cech browarników, 7) czapniczą, 8) kuśnierską, 9) rymarską. Z furty zamkowej bronił miasta cech cyrulików, z bramy grodzkiej cech bednarzy, z bramy lwowskiej złotnicy i tkacze, z bramy wodnej żydzi. Zamek wymurowany za czasów Kazimierza W., stał na górze, w płd.-zach. stronie. Był otoczony murem, po nad którym wznosiło się baszt kilka, a między nimi baszta biskupia, która służyła za schronienie osób i skarbów biskupich i kapituły. W zamku mieszkał zwykle starosta, odbywały się sądy ziemskie i był skład ksiąg i aktów sądowych. Królom polskim i członkom rodziny królewskiej służył zamek za mieszkanie w czasie pobytu w P. Z biegiem czasu ulegał zamek przekształceniom, o których wspominają lustracye. Ostatnim ze starostów, który tu mieszkał, był Stanisław August Poniatowski, późniejszy król. On też po raz ostatni restaurował zamek, który później rozpadł się w gruzy, tak, że pozostały tylko dwie baszty i mur wewnętrzny. W r. 1842 przekształcił rząd austryacki górę zamkową na ogród publiczny, a w r. 1867 odrestaurowała zwierzchność miasta płn.-zach. basztę narożną i wsch. część murów zamkowych, pokrywszy je dachem i góra zamkowa przybrała kształt obecny. Odrestaurowaną basztę opisano dokładnie i podano jej rycinę w artykule: „Ein Rundthurm am Schlosse zu P.“ w „Mittheil. der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale“, (Wien, 1868, t. 13, str. XXV). Plan starożytnego P. odtworzył Hauser na podstawie planu z początków XIX w., kronik i aktów miejskich i załączył go do swej monografii. Warownie miasta zniósł rząd austryacki wkrótce po zaborze. Po wojnie niemiecko-francuzkiej rząd austryacki ufortyfikował P. na nowo. Dotąd wydano podobno na fortyfikacye, niezupełnie jeszcze skończone, do 7,000,000 zł. w. a, *Herb* miasta przedstawiał pierwotnie niedźwiedzia kroczącego w lewą stronę, z krzyżem graniastym u góry i z napisem w otoku: „Sigillum attenticum (sic!) civitatis de Premissel“. Taki herb znajdujemy na pieczęci przy dokumencie z d. 6 paźdz. 1625, zatwierdzającym statut cechu złotniczego, malarskiego i konwisorskiego. Sąd wójtowsko-ławniczy używał pieczęci cokolwiek odmiennej, a mianowicie: niedźwiedzia zwróconego w lewą stronę, z podniesioną lewą łapą przednią aż do pyska, a u góry sześciopromienną gwiazdę i napis w otoku: „Sigillum scabinorum civitatis Premisliensis“. W drugiej połowie XVII w. herb przedstawia niedźwiedzia kroczącego w lewą stronę z gwiazdą sześciopromienną u góry. Przywilej cesarza Józefa

II z r. 1789 pozwala miastu używać tego herbu i opisuje go dokładniej (Hauser, l. c., str. 163). Akta grodzkie i ziemskie podają opisy pieczęci biskupów przemyskich Eryka, Macieja, Janusza, Piotra i innych, miejskiej i ławników. Z dawnych pamiątek niewiele się zachowało. Katedra łacińska posiada ornaty pochodzące z XVII i XVIII w. (ob. Katalog wystawy archeol. i etnogr. we Lwowie, 1885, № 218 do 222). W podwalinach katedry łacińskiej znaleziono w dwu ułamkach płytę grobową, pochodzącą z dawnej katedry ruskiej, spalonej przez Tatarów i wyobrażającą mężczyznę w bojarskim kołpaku. Jest to zapewne pomnik jednego z książąt ruskich, może Wołodara, i pochodzący z XII w. (Katalog wystawy, № 171) W kościołach, zwłaszcza w katedrze łacińskiej, znajdują się pomniki i obrazy z dawniejszych czasów, ale nieposiadające pod względem artystycznym większej wartości (ob. Sobieszczański „Wiadom. histor. o sztukach pięknych w Polsce", t. I, str. 73, 131 i t. II, str. 323). W zagłębieniu muru otaczającego klasztor ks. reformatów stoi pomnik, wzniesiony (w latach 1872 do 30 sierpnia 1877) z piaskowca, dłuta rzeźbiarza krakowskiego Zyg. Trembeckiego, przedstawiający mnicha w habicie zakonu ks. reformatów, z krzyżem w jednej a rozwiniętym nad głową sztandarem w drugiej ręce. Na podstawie pomnika czytamy stosowny napis w marmurowej płycie wyryty (Hauser, l. c., str. 140). Z dawnych warowni przemyskich pozostała, obok wymienionych już resztek zamku, tylko część muru obronnego na Władyczu. Na szczycie góry, na której stoku leży miasto, wznosi się na granicy wsi Pikulic kopiec, widocznie usypany, pospolicie „*Zniesieniem*" lub „*Kopcem tatarskim*" nazywany. Ma on kształt podłóżnego trójkąta. Na szczycie stoi kapliczka murowana, niewiadomo kiedy wzniesiona. Podanie głosi, że gdy raz Polacy znieśli Tatarów pod Przemyślem, a chan tatarski poległ w tej bitwie, pochowano jego zwłoki na górze i usypano na mogile ten kopiec. Na widoku P. umieszczonem w dziele Cellaryusza z XVII w. jest już oznaczony kopiec wraz z kaplicą. Poszukiwania robiono w tym kopcu w r. 1869, pod przewodnictwem dra Teofila Żebrowskiego, nie doprowadziły do żadnego rezultatu. Znaleziono czaszki i kości ludzkie dość liczne, szeląg litewski z r. 1664, ale nic godnego uwagi pod względem archeologicznym nie odszukano. *Bibliografia.* Oprócz źródeł wyżej powoływanych wymieniamy jeszcze: „Dzieje księstwa niegdyś przemyskiego" p. F. Siarczyńskiego (Czasopismo księgozbioru im. Ossol." Lwów, 1828); Siarczyński „Wiadomość o stanie miasta P., o dziejach jego, o mieszkańcach niegdyś zlemi, teraz obw. przemyskiego" (ib., 1829, zosz. I, str. 3); „Rozmaitości" (1830, № 44); Przyjaciel ludu (1837, 321); „Widomist istoryczeskaja o misti Peremyszli i okruzi tohoż imeny" (Peremyszlianyn, 1852; ocena tej pracy w „Dzienniku literackim" z r. 1852, № 6 i w „Bibliot. warszaw. z r. 1852, t. II, str. 155, tudzież odpowiedź na tę recenzyą w Peremyszlianynie z r. 1853, str. 1). Ks. Henryk Lewiński „P. und sein altes Schloss" (Sprawozd. gimn. przemyskiego za r. 1857—58); „Słowo" (Lwów, 1862, № 33); „Główniejsze miasta Galicyi" (Dodat. tyg. do Gaz. lwowskiej, 1868, № 21 do 25); ks. Wojciech z Zaleszan (Michna) „Przemyśl i jego okolice" (Nowy Sącz, 1872); Dobieszewska „Opis P. z ryciną" (Tyg. ilustr. z r. 1873, str. 188 i 200); „Widok P. i zarys jego dziejów" (Kłosy, 1882, № 899 i 900); „Dmytro Detko, ruskij wojewoda peremyskij, istoryczne opowidanie" napysaw J. E. Lewickij, (Lwów, 1882); Rkp. Ossol., № 2865, str. 12 do 28. Obacz także zbiór rycin Pawlikowskiego we Lwowie (№ 4681 do 4691).

Przemyski powiat (w atlasie Kummersberga karty: 19, 20 i 30; szt. gen. Z. 6, C.: 27, 28 i Z. 7, C.: 27, 28) leży między 49° 36′ a 49° 56′ 20″ płn. szer. i między 40° 4′ a 40° 42′ wsch. dłg. Graniczy na płn. z pow. jarosławskim, na wschód z mościskim, na płd.-wsch. z samborskim, na płd. i płd.-zach. z dobromilskim, na zach. z brzozowskim. Obejmuje obszaru 903·336 klm. kwadr. Gmin katastralnych i administracyjnych zawiera 113, obszarów dworskich 95, a mianowicie w obrębie sądu powiat. przemyskiego: miasto Przemyśl, miasteczka: Babice, Krasiczyn, Krzywcza i wsie: Bachów, Bakończyce, Barycz (bez obszaru dwors.), Batycze, Bełwin, Bolestraszyce, Buców, Buszkowice, Buszkowiczki, Byków, Chodowice, Chyrzyna, Cisowa, Drohojów, Dunkowiczki, Dusowce (bez obsz.), Dusowskie Chałupki (bez obsz.), Hnatkowice, Hucisko Nienadowskie (bez obsz.), Hureczko, Hurko, Jaksmanice, Korytniki, Kosienice, Krasice, Krówniki (bez obsz.), Kruhel Wielki i Mały, Krzeczkowa, Krzywiecka Wola, Kuńkowce, Kupna, Łętownia, Łuczyce, Maćkowice, Małkowice, Medyka, Mielnów, Nakło, Nehrybka, Nienadowa, Nowosiółki, Olszany, Orzechowce (bez obsz.), Ostrów, Pikulice, Poździacz (bez obsz.), Prałkowce, Przekopana, Reczpol, Rokszyce, Ruszelczyce, Siedliska (bez obsz.), Sielec, Skład Solny (bez obsz.), Skopów (bez obsz.), Śliwnica, Średnia, Stubienko, Stubno, Szechynie, Tarnawce, Torki (bez obszaru), Trójczyce, Ujkowice, Walawa, Wapowce, Wilcza (bez obsz.), Wyszatyce, Żurawica; a w obrębie sądu powiat. niżankowickiego miasteczka: Fredropol i Niżankowice i wsie: Aksmanice, Boratycze, Borszowice, Bry-

lińce, Bybło, Chodnowice, Chraplice (bez obszaru), Cyków, Darowice (bez obsz.), Drozdowice, Gdeszyce, Grochowce, Hermanowice, Hruszatyce, Kłokowice, Kniażyce, Koniuszki al. Koniuchy, Koniusza, Kormanice, Kupiatycze, Malchowice, Miżyniec, Młodowice, Paćkowice, Pleszowice, Podmojsce, Popowice, Rozubowice, Sanoczany, Sierakośce, Sólca (bez obsz.), Stanisławczyk (bez obsz.), Stroniowice, Tyszkowice, Wielunice, Witoszyńce, Zabłotce i Zrotowice. P. leży prawie w samym środku powiatu (odl. średnio 15 klm.). Najdalej od Przemyśla odległe są: Sanoczany na płd.-wsch. o 22 klm. i Hucisko Nienadowskie na płn.-zach. o 28 klm. Cały powiat przemyski leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Sanu. Wyjątek stanowi płd.-wsch. narożnik Goleszyc, przez który płynie pot. Radochońce, dopływ Strwiąża (dorzecze Dniestru). San wchodzi na obszar powiatu od zach. z Dubiecka i płynie na płd.-wsch., tworząc granicę między Nienadową a Ruską Wsią (pow. brzozowski) i Iskaniem (pow. dobromilski). Pod 49° 48′ 15″ opuszcza on granicę powiatu, wchodzi do pow. dobromilskiego, do Iskania i płynie na płd.-wsch. aż do 49° 46′ 45″ płn. szer. Tu skręca na wschód i wchodzi w obręb pow. przemyskiego, do Bachowa. We wsi tej skręca, po przyjęciu prawobocznego dopływu Stupnicy, na płn., potem na płn.-zach., a wszedłszy na granicę Babic, wygina się zrazu na płn.-wsch., następnie na płd.-wsch. i płynie w tym kierunku przez Ruszelczyce, Krzywczę, Reczpol, Chołowice, Mielnów do Krasic. Odtąd płynie na płn.-wsch. przez Krasiczyn i Korytniki do Wapowiec, gdzie wschodni przyjąwszy kierunek, zatrzymuje go aż do Łętowni. Tu skręca na płd. tworząc granicę między Kuńkowcami a Tarnawcami, dalej na płd.-zach. tworząc granicę między Ostrowem a Tarnawcami, poczem wchodzi do Ostrowa w kierunku wschodnim i płynąc dalej w tym kierunku wzdłuż północnej granicy Prałkowic wchodzi do Przemyśla. Ztąd płynie w kierunku w ogóle wschodnim przez Buszkowice, Przekopaną, Hureczko, Hurko a wszedłszy na granicę Medyki, przyjmuje kierunek półn. i płynie przez Torki, Wyszatyce, Walawę i Dusowce a nareszcie wzdłuż granicy Barycza i Składu Solnego z jednej strony a wsi Sośnicy z drugiej strony, i wchodzi do pow. jarosławskiego. Ze znaczniejszych dopływów wpadają do Sanu w obrębie powiatu od prawego brzegu (wyliczając od zach. ku wschod.): Stupnica, Kopia, pot. Głęboki al. Cisowa ze znaczniejszym dopływem Krzeczkową od lew. brzegu; Wiar (wchodzi od płd. z Falkenbergu w pow. dobromilskim i płynie na płn.-wschód przez Sierakośce, Niżankowice i Wielunice, a od Drozdowic w kierunku półn. przez Cyków, Stanisławczyk, Rożubowice, Łuczyce, Nehrybkę, Sielec i w końcu wzdłuż granicy Hureczka i Przekopanej) ze znaczniejszymi dopływami od praw. brzegu: Rybiska (wpada w Niżankowicach), Wyrwa (wpada w Paćkowicach) z prawobocznym dopływem Czyszki (ob.), wpadającym w Borszowicach, Warwa (wpada w Drozdowicach), Buchta al. Popowice (wpada w Cykowie), od lewego zaś boku: pot. Górny (wpada w Niżankowicach, Malinowiec (ob.) z Kormanicą od prawego brzegu (wpada w Stanisławczyku), pot. Błonia (wpada w Nehrybce) z pot. Głębokim, wpadającym od lew. brzegu w Pikulicach. Prawoboczny dopływ Sanu: Wisznia dotyka także płn.-wschod. granicy powiatu, a do niego podążają z płn.-wschod. części obszaru lewoboczne dopływy; Bucowski kanał i Stubienka. Od lew. brzegu wpadają do Sanu w obrębie powiatu: Kamieniec (ob.), Swinka (obydwa potoki wpadają w Nienadowej), Kamionka al. Jordan z Babią rzeką od lew. brzegu (wpada w Krzywczy), Hołubla (wpada w Wapowcach), Łętowianka (wpada w Łętowni), a w końcu podąża z półn. strony powiatu jako prawoboczny dopływ Sanu powstający w obrębie powiatu pot. Rada, wpadający po za obrębem powiatu. W obrębie powiatu zaznaczyć należy roboty ochronne przy brzegach Sanu przedsiębrane wytrwale od wielu lat przez zarząd dóbr krasiczyńskich. Stałą rubrykę wydatków stanowią w tych dobrach koszta łożone corocznie na utrzymanie i uregulowanie brzegów Sanu tamami, a właściwie główkami z faszyn łozowych na przestrzeni 7500 sążni. Koszta budowy jednej główki wynoszą od 45 do 60 złr. Jako rezultat z tej ochrony zyskuje się przy dobrze rozłożonych tamach namulisko, które najpierw zasadza się łoziną koniecznie potrzebną dla ochrony brzegów; łozina ta już po trzech latach daje doskonały i przez włościan poszukiwany materyał na płoty. Gdy namulisko następnie się powiększy, część tegoż karczuje się i używa pod uprawę buraków pastewnych, które przez 4 lata bez nawozu znakomicie się udają; następnie podsiewa się trawami i zamienia na łakę (czyt. Wiadom. statyst. o stosunkach krajowych, Lwów 1880, rocznik V, zesz. II, str. 144). Najwyżej wznosi się płd.-zach. część powiatu między praw. brzegiem Sanu a lew. brzegiem Wiaru, zajęta przez ostatnie odrośla Karpat, a mianowicie wsi: Berendowice (szczyt Chyb, 429 mt.), Koniusza (szczyt 491 mt. i Łysa góra, 460 mt.), Kormanice z Szybenicą (501 mt, znak triang.), Brylińce ze Struczyną (470 mt., znak triang.), Cisowa z Grunową górą (509 mt., najwyższy szczyt w powiecie), Spławą (508 mt.) i Paporteńką (476 mt.), Krzeczkowa z górą Kamieńką (506 mt.) i Na-

mułową (423 mt.). Z innych wyniosłości prawego brzegu Sanu spotykamy: Wróblik (417 mt.) na granicy Bachowa i Chyrzyny; Kupieński las (ze szczytem 430 mt.); Popielowa góra (365 mt.) w Olszanach; Pod Mazurami (408 mt.) w Nahurczanach; Lipnik (400 mt.) w Kruhlu Wielkim; Zniesienie (356 mt.) w Przemyślu. Część bliższa Wiaru opada niżej 300 mt. Wschodnia część powiatu na prawym brzegu Wiaru i Sanu jest pagórkowata na południu. Wznoszą się tu: Magiera (320 mt.) w Hruszatycach; Gliniska (323 mt.) w Gdeszycach; Zawaliny (307 mt.) w Borszowicach; Kamienica (293 mt.) w Paćkowicach; Liskowiec (313 mt.) w Stroniowicach; Dubriwczyna (293 mt.) w Popowicach; Dubnów (317 mt.) w Nowosiółkach. Obszar opada ku północy i przechodzi w nadsańską nizinę, niedochodzącą 200 mt. Część powiatu płn.-zach., na lew. brzegu Sanu, jest pagórkowata na zachodzie. Wznoszą się tu: Nienadowa (443 mt.) we wsi tej nazwy; Kijów (335 mt.) w Krzywczy; Czarna góra (348 mt.) na granicy Krasiczyna i Korytnik; Karczmarowa (412 mt.) w Wapowcach; Nadgrodzenie (389 mt.) w Ujkowicach. Część wschodnia tego obszaru, bliższa Sanu, opada poniżej 220 mt., a miejscami poniżej 200 mt. Roli ornej zawiera powiat 104,179 mr., ogrodów 3,510, łąk 9,401, pastwisk 13,692, lasów 41,439, stawów i moczarów 46, innych gruntów 7,632 mr. W 1880 r. było 13,609 koni, 29,835 sztuk bydła rogatego, 2,289 owiec, 6,342 świń, 1,461 uli pszczół Ludność w 1880 r. wynosiła 89,734 (z wojskiem). Na 1 klm. kwadr. wypadało 99 mk. Pod względem wyznania było: 24,207 rz.-kat., 54,190 gr. kat., 11,207 izrael., 130 innych wyznań. Języka polskiego używało w domu 39,328, ruskiego 48,727, niemieckiego 1,230. Umiejących czytać i pisać było 13,351 (8,080 męż., 5,271 kob.); 2,767 umiejących tylko czytać (1,463 męż., 1,304 kob.); 73,616 nieumiejących ani czytać ani pisać (35,128 męż., 38,488 kob.). Ślepych na oba oczy 37 męż., 37 kob.; głuchoniemych 45 męż., 30 kob.; obłąkanych 6 męż., 62 kob.; umysłowo niedołężnych 24 męż., 14 kob. Według sposobu i źródła zarobkowania na 100 mieszkań.: 68·16 zajmowało się rolnictwem, leśnictwem i żyło z roli; 7·98 przemysłem; 4·41 handlem; 2·20 przy środkach komunikacyjnych lądowych i wodnych; 6·01 urzędników, wojskowych, emerytów, duchownych, nauczycieli; 0·56 adwokatów, notaryuszów, architektów, inżynierów, geometrów prywat., artystów, literatów, lekarzy, służby zdrowia; 3·31 właścicieli domów i rentierów; 7·37 % robotników ze zmiennnem zajęciem, służby dochodzącej i ludności niewiadomego zatrudnienia. Z zakładów przemysłowych w 1884 r. istniały: 1 młyn parowy (w Przemyślu), 1 wodny amerykański (w Niżankowicach), 13 wodnych, 4 wiatraki, 8 gorzelni, tartaków (w 1887 r.) było 3 parowych, 1 wodny. W Olszanach jest huta szkła; w Krasiczynie browar; w Kruhlu i Grochowcach huty wapna; w Nebrybce cegielnia pospolita; Medyka dostarcza pomniejszych wyrobów tkackich. Drogi kolejowe przerzynają wschodnią część powiatu. Kolej Karola Ludwika wchodzi tu od wschodu z Lackiej Woli, a idzie na zachód przez Szechynię, Medykę (stacya), Hurko, Hureczko, Krówniki, Przekopanę i Wilczę do Przemyśla (stacya), tu skręca przez San na płn.-zach., a potem na płn.-wsch. i idzie przez Buszkowice, Buszkowiczki, Żurawicę (stacya), Bolestraszyce, Wyszatyce, Walawę, a potem na płn. do Dusowiec i opuszcza powiat, wchodząc do Sośnicy w pow. jarosławskim. Kolej galicyjsko-węgierska wychodzi z Przemyśla na płd. trzymając się lew. brzegu Wiaru, a idzie przez Bakończyce, Sielec, Nehrybkę, Hermanowice (stacya), Małkowice, Niżankowice (stacya), tu przerzuca się na praw. brzegu Wiaru i idzie doliną między Wiarem a Wyrwą, a w Borszczowicach między Wyrwą a dopływem Wiaru Rybiska i wchodzi do Przedzielnicy (pow. dobromilski). Z Przemyśla wybiega na wschód gościniec wiodący do Lwowa, na płn. do Radymna, na płd. do Dobromila, na płd.-zach. przez Birczę do Sanoka, na zach. przez Dubiecko do Dynowa. Powiat przemyski tworzy wraz z pow. dobromilskim jeden okrąg szkolny, Szkół jest 49 w powiecie, a mianowicie: 2 wydziałowe męzka i żeńska, obie w P., jedna 4-klas. żeńska w P., 5 dwuklas., 36 jednoklas., 5 filialnych. Sądów powiatowych jest 2 w powiecie: w P. i Niżankowicach. Dawniejszy obwód przemyski obejmował 58 mil kwadr., a na tej przestrzeni było 5 miast, 12 miasteczek i 372 wsi. Graniczył on na płn. z królestwem polskiem i z obwodem żółkiewskim, na wschód z obw. lwowskim, na płd. z obw. samborskim i sanockim, na zach. z obw. rzeszowskim. Z obwodu tego powstały dzisiejsze powiaty: przemyski, mościski, jaworowski i jarosławski. Bibliografia: Kriebel „Topogr., statyst. i histor. wiadomości o cyrkule przemyskim“ (Gazeta Lwowska 1812, Dodatek do Nr. 81); Szałowski „Przydatek do opisu cyrkułu przemyskiego“ (Gazeta Lwowska 1812, Dod. do Nru 103); „Der Przemysler Kreis in Galizien“ (w Vaterlaendische Blaetter, 1811, Nr. 102); „Beitrage zur Kenntniss des Przemysler Kreises“ (ib., 1812, Nr. 65); „Gradobicia w obw. przemyskim od 1821 do 1859“ (Gaz. Lwow. 1861, Nr. 9); „Statystyka obw. przem.“ (Rozmaitości, 1835, str. 213); „O salinach w dawnym obw. przem.“ (Jahrbuch der k. k. geolog. Reichsanstalt, t. 26, str. 171).

Przemyska ziemia wchodziła w skład wojew. ruskiego. Przeważną jej część zajmowała ekonomia samborska, należąca do dóbr stołowych królewskich a obejmująca 3 miasta, 7 żup i 127 wsi. Z dóbr koronnych należały tu starostwa: Drohobycz z 1 miastem i 20 wsiami; Leżajsk z 1 miastem i 23 wsiami; Mościska; Przemyśl z 1 miastem i 12 wsiami; Sądowa Wisznia; Stryj z 1 miastem i 20 wsiami; dzierżawy: Dołhe z 6 wsiami; Laszki z 3 wsiami; Lisiatycze; Terszów i 76 wójtostw. Ziemia przemyska przechodziła te same koleje co i Przemyśl. Zaludniła ją przeważnie kolonizacya polska, która zagospodarowała puste obszary. Rozsiadły się tu głównie dwie gałęzie jednej wielkiej polskiej rodziny: Tarnowscy i Melsztyńscy. Jaśko z Tarnowa, wyniesiony do godności generalnego starosty Rusi, otrzymał od Władysława Jagiełły dwa klucze: przeworski i jarosławski; brat zaś jego Spytek z Melsztyna klucz samborski. Nadto zagnieździły się już wcześnie w ziemi przemyskiej rodziny Kmitów i Tarłów. Zaklice czyli Tarle ze Szczekarzewic dostał się bowiem od Władysława Jagiełły Stryj; Piotr Kmita zaś otrzymał Dubiecko. Herbem ziemi był orzeł dwugłowy; Długosz wyliczając ziemie, które znajdowały się na polu bitwy pod Grunwaldem i Tannenbergiem w r. 1410, opisał już chorągiew ziemi przemyskiej jako mieszczącą herb taki.

Przemyskie starostwo obejmowało miasto P. z przedmieściami; folw. Bakończyce i wsie: Pikulice, Nehrybka, Krówniki, Zasanie, Cisowa, mczko Niżankowice (al. Krasnopol) z wójtostwem, folw. Dziewieńczyce, wsie Jaksmanice, Siedliska, Popowice i Cykowa. Tę część ststwa wraz z wsią Wyszatyce sprzedano w r. 1778 Ignacemu hr. Cetnerowi za 274,150 złr., a dopiero w r. 1787 odkupiono P. i ekscyndowano. Drugą część ststwa, obejmującą wsie: Bandrów, Berehy, Hujsko, Liskowate, Katynę, Łodynę, Łopusznicę, Nanowę, Polanę, Smerecznę, Sopotnik, Stebnik, Tarnawę i Wolicę przydzielono do dóbr dobromilskich. Najdawniejszym starostą był, o ile dotąd wiadomo, Benko de Kuchar, wymieniony w dokumentach z r. 1375 (A. G. Z., t. II, str. 8; t. VII, str. 14 i t. IX, str. 1). Po nim następowali: Merbota w r. 1376 i 1377; Predborius de Koniecpole 1443 do 1463; Nicolaus de Koniecpole 1464; Jakub Koniecpolski 1464; Dobeslaus de Żyrawica 1469—70; Raphael de Jaroslau 1476; Matthias de Bryn 1485; Nicolaus de Żmigrod 1489; Stanislaus Kmita de Wiśnicz 1493—1510; Andreas Czurilo de Stajanowice 1512; Petrus Kmita de Wiśnicz 1517—52; Spytek Jordan z Zakliczyna 1553—1556; Krasicki Aleksy z Siecina i Grochowiec 1569; Jan Herburt z Fulsztyna 1570; Drohojowski Tomasz 1595—1605; Jan Mikołaj z Żurowa Daniło 1631—48; Madaliński Marcin 1659; ks. Michał Korybut Wiśniowiecki 1659; Michał Kazimierz Radziwiłł ks. na Ołyce i Nieświeżu 1661—1676; Michał Kazimierz Radziwiłł, koniuszy w. ks. litew., 1729; Stanisław Poniatowski, kasztelan krakowski, 1152—62; Stanisław August Poniatowski, późniejszy król, od 1763. Ostatnim starostą był Franciszek Ksawery Branicki, łowczy koronny, do r. 1773 (spis powyższy, daleki jeszcze od zupełności, podaliśmy głównie na podstawie Akt grodzkich i ziemskich we Lwowie). *Ludwik Dziedzicki.*

Przemyśl 1.) wś, pow. międzychodzki, o 6 klm. na płd. od Sierakowa, par. Chrzypsko, poczta w Sierakowie (Zirke), st. dr. żel. o 23 klm. w Wronkach; ma 7 dm., 72 mk. (51 kat., 21 prot.). Około 1793 r. należała do Bnińskich. 2.) **P.**, fol. do Nieczajnej, pow. obornicki, o $9^1/_2$ klm. na płd.-zachód od Obornik; par. Obiezierze, okr. domin. Nieczajna, poczta w Obornikach, st. dr. żel. o $6^1/_2$ klm. w Rokitnicy. *E. Cal.*

Przemyślanka, zaśc., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Jewie, okr. wiejski Strejpuny, o 3 w. od gminy a 19 w. od Trok, ma 1 dm., 4 mk. kat. (w 1864 r. 3 dusze rewiz.); należy do dóbr Owsianiszki, Fiorentinich.

Przemyślany, miasto powiat. w Galicyi wschodniej, nad rz. Lipą Gniłą al. Przemyślańską, przy gościńcu lwowsko-brzeżańskim, odl. 47 klm. od Lwowa. Granice: wschodnia Borszów, połud. Kołków i Meryszczów, zachod. Czupernosów, półn. Krosienko i Lipowce z Majdanem. Okolica górzysta i lesista, gleba glinkowata, więcej pod las i na pastwiska stosowna niż jako pole orne. Obszar dwor. 1160, włośc. 1235 mr. W 1857 r. 3167 mk.; 1870 r. 2922, 1880 r. w gminie 3654, na obszarze dwor. 180 mk. Obydwie parafie w miejscu; rz.-kat. założyła Anna de Polanowice Krzelczycka Mrożkowa w 1642 r. Kościół obecny murow. wystawiony razem z klasztorem ks. dominikanów obserwantów, kongregacyi św. Ludwika Bertranda 1765 r. preez Elżbietę Wiktoryą Potocką, wdowę po Andrzeju Potockim, woj. bracławskim. Poświęcony 1780 r. p. w. św. Piotra i Pawła. W miejscu parafian rz.-kat. 875; do par. (w dekan. Świrż) należy 16 miejscowości: Biłka (42), Borszów (47), Brykoń (11), Brzuchowice (149), Czupernosów (112), Kostyniów (6), Krosienko (299), Ładańce (25), Meryszczów (32), Pletenice (93), Pniatyń (94), Siworogi (103), Uniów (31), Uszkowice (94), Wołków (60), Wypyski 19); ogólna liczba 2110 katol., 44 protest., 1941 izrael. W Uszkowicach stoi kaplica grobowa rodziny Pierzchała. Gr.-kat. par. (dek. Bóbrka) obejmuje w P. 806, w filii Krosienko 712, razem 1518 gr.-kat. Jest tu szkoła cztero-

klasowa etat. męzka, kasa pożycz. gm. z kapit. 2456 złr. P. są siedzibą: starostwa, sądu pow., rady pow., mają st. pocz. i tel. w miejscu. W 1857 r. J. Lubieniecki założył tu szkołę pszczelniczą. Kuropatnicki w „Geografii Galicyi z 1786 r.“ pisze o P.: „Miasto klasztorem i kościołem obserwantów dominikanów zaszczycone“. Była to uboga osada, zapewne w XVII w. dopiero zamieniona na miasteczko. Otoczona dokoła zamkami obronnymi w Dunajowie, Pomorzanach, Brzeżanach i całą siecią podolskich zamków, wciśnięta między lesiste wzgórza, nie stanowiła nawet obronnego schroniska okolicznej ludności. Wystawiona na częste najazdy tatarskie śród ubogiej i niszczonej często okolicy, nie mogła się rozwinąć pomyślnie. Obecnie P. należą do klucza Kurowice, będącego własnością Alfreda hr. Potockiego. Z zakładów przemysłowych istnieje tu tylko młyn wodny. Co do zajęć ludności, to w 1885 r. mieszkali tu: zegarmistrz 1, bednarzy 2, rymarz 1, szewców 13, kuśnierzy 2, krawców 19, balwierzy 2, piekarzy 7, rzeźników 12, wędliniarzy 5, piwowar 1, gorzelnik 1, fabryka wody sodowej 1, aptekarz 1, kominiarz 1, kowali 3, muzykant 1, liwerant szutru 1, handlarzy jajami 6, handlarzy żelazem 3, handlarzy przędziwem 4, handlarzy zbożem 18, drobnych handlarzy 25, kramarzy 26, handlarzy mąką 8, sprzedających naftę 4, handlarzy końmi 5, handlarz produktami 1, dzierżawca propinacyi 1, kupców bławatnych 4, kupiec korzenny 1, skupujących szmaty 4, handlarzy wiktuałami 6, spekulantów 11, utrzymujących domy zajezdne 5, kawiarz 1, szynkarzy 18. W aktach grodzkich i ziemskich, wydanych we Lwowie, czytamy o Przemyślanach: We Lwowie 27 czerwca 1596 r. Trybunał lubelski pozwala Sebastyanowi Kuropatnickiemu zająć P., własność Jerzego Ulanieckiego z powodu nieoddania 2 włościan tamże zbiegłych (t. X, str. 177, nstp. 2752). Dnia 3 marca 1609 r. Piotr Polanowski i Adam Bałaban, dziedzice P., przyzwalają monasterowi uniejowskiemu usypać staw na gruncie młynowieckim, przypierającym do Przemyślan (t. X, str. 197, ust. 3110). Werdum, podróżując po Polsce w 1671 r., tak opisuje P.: „Miasto P. należy do chorążego kor. Sieniawskiego; jest ono otoczone wałami z ziemi, a na nich znajdują się ściany z balów jako balustrady. W obrębie miasta znajduje się papiezki i ruski kościół, po za miastem zaś ku płn. klasztor reformowanych dominikanów, założony przez matkę chorążego koronnego. Klasztor ten jest jakoby szaniec obwarowany wałami i fosą. Zakonnicy nie jadają nigdy mięsa i nie podróżują ani konno, ani wozem, lecz tylko pieszo. Miasto zniszczyli i spalili z gruntu Tatarzy w czasie oblężenia Podhajec. Tuż naprzeciw grobli widać po drugiej stronie jeziora, po lewej ręce, wieś Borszczów“ (Liske, Cudzoz. w Polsce, str. 263). W inwentarzu z r. 1698 (rkp. Ossol., Nr. 2122, str. 90—98) czytamy: „*Zamek*: W wale starym, osypanym, parkany wkoło stare, słabe i niespełna do bramy zamkowej. Most z drzewa z poręczami. Wrota dwoiste, proste. Nad bramą budynek, do którego schody pod daszkiem gontowym. Z sionki drzwi do izby na żelaznych zawiasach; z izby do alkierza. Okien w izbie 3, czwarte w alkierzu, w okuciu prostem, w cynę oprawne, z kwaterami. Dach gontami pobity. Na dole budynek murowany nowo, pod dachem gontowym. Izba wielka, do niej drzwi stolarskiej roboty na zawiasach wycinanych i hakach żelaznych, zewnątrz zaszczepka żelazna. Z izby drzwi do mniejszej sionki, z sionki drzwi do skarbcu; z tejże sionki drzwi na podwórze. Piec w izbie wielkiej biały, nowy, kominy murowane. Okien w izcie wielkiej 4, w sionce nade drzwiami jedno, w skarbcu jedno, wszystkie nowe, w cynę oprawne. W kącie zamkowego podwórza, przy furcie ku folwarkowi baszta w ziemi murowana; do niej drzwi jedne na górze, drugie na dole dobre, na żelaznych zawiasach z wrzeciądzami do zamykania. Nad tą basztą spiżarnia z chrustu pleciona, gliną lepiona, pod słomą, drzwi na biegunach drewnianych, z wrzeciądzem żelaznym do zamykania. Z podwórza tegoż na dół furta prosta, zamczysta, z niej mostek nowy, drewniany, z poręczami, do stajni. Stajnia z drzewa, nowa, pod słomą, wrota z zasuwem drewnianym, żłoby wkoło z tarcic. *Miasto* w wale starym parkanem opasane. Bram dwie, trzecia furta. Brama jedna murowana była spustoszona, bez dachu, ale się teraz reparuje; druga drewniana od Brzeżan, pod gontami, dobra. *Folwark* za zamkiem nad stawem miejskim; do folwarku wrota nowe zamczyste, z deszczek. Budynek nowy, z gliny lepiony, trzciną poszyty. Przy drzwiach do budynku mostek drewniany, drzwi nowe, bieguny drewniane, na żelaznych hakach. W tym budynku drzwi do izby stolarskiej roboty, nowe, na zawiasach i hakach żelaznych. Szafa przy drzwiach prosta. Komin przy piecu murowany, piec z kafli starych, powała nowa, okien dwa w cynę oprawne. Z izby drzwi do komory proste, na zawiasach prostych żelaznych. W komorze okno w cynę oprawne. Z izby drzwi do komory proste, na zawiasach prostych żelaznych. W komorze okno w cynę oprawne. W piekarni okien 2, w drzewo oprawnych. Piec czarny. Z piekarni takież drzwi do komory, tam okno jedno w drzewo oprawne. Item w sieniach komin od fundamentu wymurowany, nad dachem wywiedziony. Z sieni drzwi drewniane, pro-

ste, na tył, mostek ze drzwi drewniany. Przed budynkiem na podwórzu karmnik z drzewa budowany. Z podwórza wrota z tarcic na zagumienie. Gumno z podwórza. Wrota do gumna dwoiste, samo zaś gumno we wszystkiem porządne. Przy wrotach szpichlerz z chrustu pleciony, pod słomą, stary, na podłodze drewnianej, z przegrodami dylowanemi. W gumnie stodoła nowo dylowana, wrot 4. W tymże gumnie pszczelnik do schowania pszczół na zimę, z chrustu pleciony, słomą nakryty i z boków zagajony. Podle gumna obora i stadnica. Ogrody i pastewnik wkoło dobrymi płotami ogrodzone. *Amunicya*: działo funtowe żelazne na lawecie okowanej, koła niekowane. Hakownic krzosowych 5. Prochu baryła jedna; kul muszkietowych ołowianych baryła jedna; kul żelaznych do harmaty 131; glutów żelaznych 27; łyżka żelazna do lania kul jedna; form na kule do hakownic 2; kartaczy zaprawnych 13; blach z kartaczy próżnych 14. Dalej opisane jest stado, obora, drób folwarczny, a następnie wymienione powinności mieszczan: każdy mieszczanin powinien odrobić latem zażenki, obżenki, tłok trzy, kosić dzień jeden i co skoszą zgromadzić powinni w kopiec, a sielanie w stóg. Z pola powinni wozić do gumna dwa dni ci, co mają sprzężaj, a piesi w stertę kłaść powinni i na wozy nakładać. Czynszu na św. Marcin dają z domów rynkowych po gr. 15, z zatylnych chałupek wałowych i co na Woli po gr. 10, z ogrodów osiadłych po gr. 15, z pustych zaś po jednemu złotemu, z ćwierci osiadłej płacą po zł. 2. Powozowego każdy, ktokolwiek konie lub woły ma, płacić powinien po złp. 4. Ci zaś, co sprzężaju nie mają a ćwierci sieją, płacić powinni po 2 złp.; jednak ci, co ani sprzężaju nie mają, ani ćwierci nie sieją, nic dawać nie powinni, ale i ci co powóz odbywają podwodami, już powozowego płacić nie powinni. Rzeźnicy, którzy bydło rzną, dawać powinni po kamieniu jednym łoju. Dziesięcinę pszczelną dają wszyscy ul dziesiąty, świnną wieprz dwudziesty. Na szarwark, do stawów, do naprawienia grobli, robienia upustu, chwytania wody, naprawy dróg i mostów, a osobliwie na gwałt do stawów pod gardłem tak pociągli jechać jako i piesi iść powinni nemine exceptos. Mieszczan (wymienionych po nazwisku) było w rynku 31, na Zatyłkach 50; za wałem 6; wolan 13, kramarzy 3, rzeźników 3. Pop ojciec Iliasz, pod nim pola ćwierć jedna i ogród. Ten za prawem Jmci Dobrodzieja siedzi wolny. Mielnik według wyraźnie opisanego prawa trzyma młynów dwa, jeden pod miastem, w którym kamieni dwa i stępy, drugi co na stawie świrskim, w którym kamieni dwa, jednak, że teraz ten staw zerwany i ten młyn naprawy potrzebujący, ten mielnik do wszystkiej naprawy i zamkowej roboty powinien każdego tygodnia robić, co mu rozkażą po dniu jednym, wieprzów według prawa napisanego powinien ukarmić na rok 3 i dobrze ukarmionych oddać do zamku. Z trzech sianożęci rocznego czynszu dawać powinien zł. 14. Stawy są dwa: pod miastem przynoszący rocznie 266 złp. 80 gr. i staw zalipski przynoszący 733 zł. 10 gr. Pasieki dwie o 70 pniach". W r. 1857 założył był Julian Lubieniecki przy swojej pasiece w Przemyślanach szkołę pasieczników. Była to jedyna nie tylko w Galicyi, ale w całej monarchii austryackiej (ob. Przyjaciel domowy z r. 1858, Nr. 1 i 11; ob. też: Bąkowski, „Mięczaki z okolicy Bóbrki i Przemyślan", Sprawozd. Komisyi fizyogr., t. XIII, 1879, str. 130). (Część historyczną dodał *Ludwik Dziedzicki*).

Przemyślański powiat leży w środku Galicyi i graniczy na wschód z pow. złoczowskim i brzeżańskim, na południe z rohatyńskim, na zachód z bobreckim i lwowskim, na północ z pow. Kamionka Strumiłowa; obejmuje 9,327 miriam. kwadr. al. 16·63 mil kw., ma 61,991 mk. w 72 osadach i 68 gminach katastr. Dzieli się na dwa okręgi sądowe: Gliniany i Przemyślany, z których pierwszy liczy 26,408, drugi 35,583 mk. W 1883 r. obejmował ten powiat 69 gmin administr., 64 obszarów dwor.; na 1 klm. wypadało 67 mk., na 1 gminę 850, na 1 obszar dwor. 51 mk. Wedle wyznania było: rz.-kat. 14,740, gr.-kat. 38,289, izrael. 7,742, innych wyznań 1,220. Na 1000 mk. wypada rz.-kat. 237·77, gr.-kat. 617·65, izr. 124·89, innych wyznań 19·69. Jako języka towarzyskiego używa języka: polskiego 13,041, ruskiego 45,031, niemieckiego 3,803, innych 7. Umiejących czytać i pisać mężczyzn 3,275, kobiet 1702, razem 4977; tylko czytać męż. 1,031, kob. 627, razem 1,900; ani czytać ani pisać męż. 26,176, kob. 29,180, razem 55,356. Na 1000 umie czytać i pisać męż. 107·5, kob. 54, tylko czytać męż. 33·8, kob. 19·9, ani czytać ani pisać męż. 838·7, kob. 926·1; zajmuje się rolnictwem, leśnictwem i żyją z roli 80·25%, przemysłem 6·65%, handlem 3·64%, zajęci przy środkach komunikacyjnych lądowych i wodnych 0·26%, urzędnicy państwa, kraju, powiatu, gmin, wojskowi czynni, służba bezpieczeństwa publicznego, duchowni, nauczyciele, zakłady publiczne, rodziny, domownicy i służba 2·25%, adwokaci, notaryusze, architekci, inżynierowie, geometrzy prywatni, artyści, literaci, lekarze, służba zdrowia, rodziny, domownicy i służba 0·20%, właściciele domów i rentierzy, ich rodziny, domownicy i służba 0·26%, robotnicy ze zmiennem zajęciem, służbą dochodzącą i ludność niewiadomego zatrudnienia 6·48%. Śmiertelność od 1878 do 1885 r. (stosunek zmarłych lub nie-

żywo urodzonych do 1000 ludności): w 1878 r. 34·6, w 1879 r. 31, w 1880 r. 37·2, w 1881 r. 39·2, w 1882 r. 42·0; średnia śmiertelność 36·8; w 1885 r. 35·8 (wedle Rocznika statystyki Galicyi, wyd. przez biuro statystyczne pod kierunkiem dra T. Rutowskiego, Lwów 1887). Szkół jest 49, a mianowicie: etatowe męzkie 4-klas. w Przemyślanach, 2-klas. w Glinianach; 1-klas.: Biała, Błotnia, Borszów, Chlebowice Świrskie, Ciemierzyńce, Dunajów, Dusanów, Hanaczów, Jaktorów, Janczyn, Kimirz, Koszelice, Krosienko, Kurowice, Laszki Królewskie, Lipowce, Ładańce, Podhajczyki, Połtew, Słowita, Swirz, Uszkowice, Wiśniowczyk, Wyżniany, Zadwórze. Filialne: Baczów, Brzuchowice, Dobrzanica, Kosteniów, Meryszczów, Nowosiółki, Ostałowice, Peczenija, Pletenice, Podusów, Pohorylce, Połonice, Poluchów Wielki, Przegnojów, Rozworzany, Sołowa, Stanimirz, Tuczne, Turkocin, Uniów, Wołków, Zeniów. Są także szkoły niezorganizowane, przy których jednak są nauczyciele: Alfredówka, Biłka Zharska, Czupernosów, Krzywice, Łahodów, Łonie, Majdan Lipow. i Pleników, oraz 3 ewangielickie: Dobrzanica, Unterwalden i Uszkowice. Z tych jest z językiem wykładowym polskim 9, niemiec. 3, reszta z ruskim. Obszar powiatu co do zużytkowania przedstawia: 47,846 ha 86 ar. roli, 11,828 ha 86 ar. łąk, 2,127 ha 80 ar. ogrodów, 6,929 ha 26 ar. pastwisk, 21,533 ha 78 ar. lasu, 62 ha 19 ar. jezior, moczarów i wód i 2,218 ha 86 ar. nieużytków. Co do rodzaju kultury lasów zajmują: wysokopienny liściasty 12,671·65 ha, szpilkowy 789·13 ha, niskopienny 8,559·91 ha, nieużytki zdolne pod uprawę leśną 170·69 ha; gospodarstwo leśne urządzone obejmuje 9,520·70 ha, nieurządzone 12,499·99 hektar. W 1880 r. było koni 10,863, bydła rogatego 23,413, owiec 8,380, kóz 3, świń 7,719, uli pszczół 7,189; na 1 klm. kwadr. wypada koni 11·74, bydła 25·30, owiec 9·05, świń 8·34, uli pszczół 7·77; na 100 ludzi wypada: koni 17·52, bydła 37·77, owiec 13·52, świń 12·45, uli pszczół 11·13. Pod względem przemysłowym rozwinęła się w powiecie jedna gałęź tylko, młynarstwo: jest 1 młyn parowy w Zadwórzu (Hipolita Bohdana), 1 wodny amerykański (Władysława Ostrowskiego) w Wyżnianach i zwyczajne młyny wodne w gm.: Baczów, Biała, Błotnia, Borszów, Brykoń, Chlebowice Świrskie, Ciemierzyńce, Dusanów, Dworzyska, Gliniany po 1; w gm. Hanaczów 5; w gminach: Hanaczówka, Janczyn, Kimirz, Korzelice, Krosienko, Krzywice, Lipowce, Ładańce, Meryszczów, Pleników, Podusów po 1; w gm. Pohorylce 3, Poluchów 2; w gm. Połtew, przys. Prybeń ad Tuczne, w gm. Przemyślany, Słowita, Sołowa po 1; w gm. Swirz 3; w gm. Tuczne 1; w gm. Uniów 2, Uszkowice 2, Wypyski 2; w gm. Zadwórze 1. Gościńce rządowe przecinają ten powiat w dwóch kierunkach: *a*) gościniec t. z. podolski al. lwowsko-zaleszczycki w kierunku z zachodu ku wschodowi przez Unterwalden, Szopki, Kurowice, Podhajczyki, Słowita; *b*) od tego gościńca wychodzi w Podhajczykach drugi rządowy, przecinając powiat z płn.-zachodu ku płd.-wschodowi przez Krosienko, P., Meryszczów do Brzuchowic, tu się rozdziela, jedna odnoga idzie na wschód przez Janczyn, Błotnię, Narajów ku Brzeżanom i dalej przez Podhajce ku Manasterzyskom; druga odnoga przecina powiat w prostym kierunku z półn. ku południowi, idąc przez Firlejów, Rohatyn do Bursztyna. Krajowa droga z dworca kolejowego w Zadwórzu do Nowosiółek 1·880 klm. długa i dwie drogi powiatowe: *a*) Przemyślany-Świerz, wychodzi z drogi rządowej w Uszkowicach, prowadzi przez Uszkowice, Kimirz i Swierz ku Bóbrce, 14·385 klm. długa; *b*) Zadwórze-Gliniany, od dworca kolejowego w Zadwórzu przez Bogdanówkę do Glinian 10·770 klm. (dotąd dopiero 5·77 klm. ukończonych). Droga komunalna Gliniany-Jaktorów, 8·700 klm. dłg. Zakłady przemysłowe, oprócz wymienionych młynów, są następujące: gorzelnie w gminach: Niedzieliska i Sołowa, huta szklanna w Plenikowie, cegielnia w Borszowie. Wedle sprawozdania izby handlowo-przemysłowej w Brodach z r. 1886, było w powiecie w latach od 1881 do 1885: lakierników 2, aptekarzy 2, piekarzy 7, balwierzy i chirurgów 5, budowniczy 1, właścicieli browarów 3, farbiarz 1, handlujący pijawkami 1, gorzelnik 1, posiadaczy gorzelni 9, handlarz gorzałką 1, szynkarzy gorzałką i piwem 210, introligatorów 2, posiadacz młyna parowego 1, handlarzy jajami 8, handlarzy żelazem 5, bednarzy 5, handlarz beczkówkami 1, geometrów i inżynierów 3, rybak i handlarz rybami 1, rzeźników i masarzy 9, furman 1, garbarzy 3, handlarz przędziwem 1, oberżysta 1, spekulantów pieniędzmi 3, handlarzy towarami mieszanymi 17, handlarzy zbożem 38, szklarzy 4, właściciel huty szklannej 1, dzierżawców dóbr i spekulantów 15, zbieraczy szmat 17, trudniących się handlem obnośnym 8, graizlerów 7, akuszerek 3, kupców drzewa 2, podkuwaczy koni 4, kawiarz 1, posiadaczy pieców wapiennych, gipsowych i cegielni 2, kramarzy 39, kotlarzy 2, posiadacz hamerni 1, kuśnierzy 2, handlarzy towarami drobiazgowymi 10, białoskórnia 1, handlarzy skórami 14, handlarzy lnem 2, faktorów 4, malarzy 2, murarzy 8, handlarzy mąką i krupami 7, mosiężnik 1, właścicieli młynów 55, dzierżawców młynów 54, młynarz 1, muzykantów 2, handlujących naftą 24, handlarzy towarami norymberskimi 3, handlarzy końmi 2, robiący pługi i koła 1, pisarz

prywatny 1, dzierżawców propinacyi 73, kominiarzy 2, rymarzy 2, handlarzy produktami surowymi i zbożem 12, handlarzy solą 5, mydlarz 1, szynkarz 1, ślusarzy 2, kowali 14, krawców 13, kupców towarami łokciowymi 5, handlujących przyborami do pisania 2, sprzedający książki szkolne 1, szewców 23, powroźników 2, masarzy 12, handlujących kosami 3, wyrabiających wodę sodową 3, kupców korzennych 20, dystylator spirytusu 1, stolarzy 8, handlujący garnkami i naczyniem 1, tandeciarz 1, fabrykant sukna 1, handlarzy suknem 2, zegarmistrz 1, handlarzy wiktuałami 3, handlujących bydłem 18, handlujących smarowidłem do wozów 5, kołodziei 6, praczka 1, handlarzy i szynkarzy wina 12. Istnieje towarzystwo zaliczkowe założone w 1872 r. Na mocy statutu, ułożonego przez wydział powiatu, istniało ono w pierwszych 3 latach pod opieką wydziału pow., który był zarazem wydziałem stowarzyszenia. Rada powiat. wyposażyła to stowarzyszenie kwotą 1,000 złr., którą w 10 ratach rocznych spłacać było obowiąznem. Udziały członków wynoszą od 20 do 500 złr.; najniższa wkładka miesięczna na udział wynosi 50 ct. Do głosowania uprawnieni są ci członkowie, którzy wpłacili przynajmniej 20 złr. udziału. Rada zawiadowcza składa się z 9-ciu członków; obecny prezes rady Roman Wybranowski. Dyrekcya składa się z 3 członków (obecnie: Piotr Acht, Jan Rudnicki i Ignacy Smutny). Stowarzyszenie to ma zastępstwo banku krajowego na okrąg sądowy przemyślański. Towarzystwo kredytowe, stowarzyszenie zaregestrowane z nieograniczoną poręką, mającą na celu dostarczanie członkom środków pieniężnych do prowadzenia handlu i przemysłu za pomocą wspólnego kredytu, składa się z samych izraelitów. Kasa handlowa i przemysłowa stowarz. zareges. z ograniczoną poręką; cel: dostarczanie członkom środków pieniężnych na niskie odsetki dla celów gospodarstwa, handlu albo rzemiosła, skup wekslów, wykupno należytości hypotecznych na rzecz członków, albo pośrednictwo w zakupnie tychże i t. d.; tu należą również sami izraelici. Zaregestrowaną jest też firma Alfred Potocki, fabryka skór przemyślańska w Przemyślanach. Zakłady dobroczynne: fundusz ubogich w Dunajowie, założony r. 1848 przez rz.-kat. plebana Jana Rafacza, potwierdzony przez rząd w 1858 r.; cel: wspieranie ubogich z dunajowskiej parafii; majątek zakładowy 750 złr. w obligacyach indemnizacyjnych. Zakład dla sierot u pp. bazylianek w Słowicie, założony w r. 1620 przez ststę lwow. Stanisława Mniszka; majątek zakładowy w efektach 26,199 złr., w kapitałach lokowanych 1406 złr. i 101 mr. ziemi; dochód roczny 1377 złr. 11 ct a. w.; kierowniczką przełożona klasztoru. Zakład dla chorych (na 20 łóżek) w klasztorze siostr miłosierdzia w Nowosiółkach, założony w 1819 r. przez Jana Strzembosza, właściciela dóbr Olszanica; majątek zakładowy: kapitały funduszowe 4250 dukatów i 5232 złr. i 15 mr. gruntu; dochód w 1886 r. 1846 złr. 50 ct. w. a.; rozchód 2605 złr. 43 ct. w. a.; kierowniczką przełożona klasztoru z 4 siostrami. Kasy pożyczkowe gminne z kapitałami: Baczów 58 złr., Borszów 1108 złr. 66 ct, Gliniany 4817 złr. 24½ ct., Jaktorów 700 złr., Krosienko 292 złr. 35 ct., Laszki 599 złr. 12 ct., Przegnojów 1502 złr. 25 ct., Przemyślany 2456 złr. 29½ ct., Wyżniany 2539 złr. 29 ct., Zamoście 2375 złr. 35 ct., Zadwórze 1449 złr. 79 ct., Rzędowice 599 złr., Żeniów 367 złr. 26 ct. w. a. Północnym brzegiem powiatu przechodzi droga żel. Karola Ludwika, której stacya Zadwórze leży w obrębie powiatu. *B. R.*

Przemyślany, grupa domów w Czortkowie Starym, pow. czortkowski.

Przemysław 1.) al. *Przemysłów*, kol., pow. sochaczewski, gm. i par. ewang. Iłów, ma 68 mk. protest., 113 mr. Wchodziła w skład dóbr rządowych Iłów. W 1827 r. było 2 dm., 28 mk. 2.) **P.**, nomenkl. dóbr Krynica, w pow. sokołowskim.

Przemysław, niem. *Printzlaff*, *Prinzlaff*, 1242 *Primezlaua*, 1463 *Prenslow* (Kętrz. pisze *Prenzlaw*), wś włośc. na Nierzeji gdańskiej, nad Wisłą Elbląską, 4 mile na wschód od Gdańska, pow. gdański, st. p. Schoenbaum, paraf. kat. Fuerstenwerder. Zawiera 10 gbustw i 25 zagr., 1839·49 mr.; w 1869 r. 36 dm., 384 mk., 14 kat., 360 ew., 10 menonitów. W 1463 r. spalona przez Krzyżaków. Po raz pierwszy napotykamy ją w dok. z 1242 r. pod mianem Primezlaua. Około r. 1248 mieli tu Krzyżacy zamek warowny, castrum Prenszlau (ob. Gesch. d. Landkr. Danzig v. Brandstaeter, str. 229). *Kś. Fr.*

Przemysław 1.) niem. *Premslaff*, wś w Pomeranii, pow. Regenwalde, 12 klm. na północ od mta Labes; ma agenturę poczt. i 314 mk. ewang. (1877 r.). 2.) **P.**, dobra ryc., tamże, st. kol. Glietzig; obejmują 553·35 ha roli orn. i ogr.; gorzelnia parowa, młyn i cegielnia.

Przemysław, pierwotna nazwa miasta Primkenau na Szląsku pruskim.

Przemysława, dok. 1285 *Primislava*, niegdyś odnoga Wisły przy jej ujściu, ob. *Kabal.*

Przemysławice, przyległ. dóbr Kosmów, w pow. hrubieszowskim.

Przemysławki, folw., pow. szremski, w okolicy Jaraczewa; okr. domin. Wojciechowo; 1 dm., 4 mk. Powstał w nowszych czasach.

Przemysławów al. *Przemysław*, kol., pow. koniński, gm. Władysławów, par. Rusocice, odl. od Konina 24 w., ma 13 dm., 46 mk.

Przemysłów al. *Przemysław*, kol., pow. gostyński, gm. i par. Czermno, ma 10 dm., 84 mk., 215 mr. Ludność uprawia głównie buraki cukrowe. Wchodziła w skład dóbr Czermno.

Przemysłów 1.) zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Rogowo, o 41 w. od Wiłkomierza. 2.) **P.**, folw., tamże, gm. Subocze, o 51 w. od Wiłkomierza. 3.) **P.**, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Siesiki, o 21 w. od Wiłkomierza.

Przemysłów, rus. *Peremysliw*, wś, pow. sokalski, 19 klm. na płd.-zach. od Sokala, 6·4 klm. na płn. od sądu pow., urzęd. poczt., st. kol. i tel. w Bełzie. Na płn. leży Wyżłów, na wschód Cebłów, na płd.-wschód Żużel, na płd. Zabłocie (przedmieście Bełza), na zach. Oserdów i Myców. Wś leży w nizinie Bugu, a wody uchodzą do Sołokiji za pośrednictwem pot. Chrusny, powstającego w płn. stronie wsi i płynącego ku granicy Żużlów i Cebłowa. Zabudowania wiejskie leżą w płn. stronie obszaru. Na płn.-wschód od nich wznosi się „Zalesie“ do 270 mt. (znak triang). Na płd.-wsch. leżą niwy „Czetwertyny“, na granicy płd. karczma „Borek“. Własn. więk. (Aleksandra Hulimki) ma roli or. 266, łąk i ogr. 40, pastw. 10, lasu 166; wł. mn. roli or. 644, łąk i ogr. 82, past. 9 mr. W r. 1880 było 83 dm., 442 mk. w gminie, 6 dm., 50 mk. na obsz. dwor.; 52 rzym.-kat., 433 gr.-kat., 7 izrael.; 42 Polaków, 450 Rusinów. Par. rzym.-kat. w Bełzie, gr.-kat. w Oserdowie. We wsi jest cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P. i szkoła niezorganizowana. *Lu. Dz.*

Przemysłowo 1.) al. *Przemysławowo*, fol., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Giełwany, okr. wiejski Giełwanki, o 62 w. od Wilna, 1 dm., 22 mk. katol.; własność Horodeńskich. 2.) **P.**, wś, pow. wiłkomierski, gm. Żmujdki, o 27 w. od Wiłkomierza.

Przemystka, folw., pow. nieszawski, gm. i par. Radziejów, odl. 28 w. od Nieszawy, ma 59 mk. W 1885 r. folw. ten rozl. mr. 305: gr. or. i ogr. mr. 269, łąk mr. 28, nieuż. mr. 8; bud. mur. 12.

Przeniczniki, wś, pow. kaniowski, ob. *Pszeniczniki.*

Przeniczniki, wś, pow. tłumacki, odl. o 5·62 klm. od st. pocz. i tel. w Tyśmienicy. Granice: wschód Nadorożna, płd. Czarnołożce, zach. Chomiakówka, płn. Tyśmienica i Pohonia. W 1857 r. 956 mk., w 1880 w gm. 1045, na obsz. dwor. 29; rzym.-kat. 130, par. Tyśmienica, gr.-kat. 988, cerkiew drewniana filialna p. w. św. Grzegorza, par. Nadorożna. Obszar dwor. 1119 mr. (654 mr. lasu), obszar gm. 1409 mr. Właśc. pos. dwor. Karolina z książąt Jabłonowskich hr. Husarzewska.

Przeniczyska, przyległ. wsi Cięcina, w pow. żywieckim.

Przenosiny, folw. dóbr Krasław, w pow. dyneburskim (ob. t. IV, 616).

Przenosza, wś, pow. limanowski, wznies. 395 mt. n. p. m., u źródeł Stradomki, przy drodze z Wierzbanowy do Skrzydlny (0.7 klm.). Od płn.-zachodu zasłaniają ją stoki lesiste Czeczenia (835 mt.), ku płn.-wschodowi ku Gruszowowi, podnosi się teren na 419 mt. a na płd. ku Woli Skrzydlińskiej na 512 mt. Wś graniczy na zachód z Wierzbanową a na wschód ze Skrzydlną. Ma ona 50 dm. i 329 mk.; 309 rzym.-kat. i 20 izrael. Kasa pożyczkowa gminna rozporządza kapitałem 126 zł. w. a. Obszar więk. pos. (Zygm. Pruszyński) wynosi 117 mr. roli, 7 mr. łąk, 28 mr. pastw. i 92 mr. lasu; pos. mn. 217 mr. roli, 63 mr. łąk, 69 mr. pastw. i 44 mr. lasu. Wieś tę wymienia dwa razy Długosz (L. B., II, 130 i III, 275). Według pierwszej zapiski należała do Jana Marka, Jerzego i Ratolda h. Szarzya. Z obszaru szlacheckiego dawano dziesięciny proboszczowi w Skrzydlny a kmiecie, zagrodnicy i karczma benedyktynom w Sieciechowie; według drugiej nie było tam obszaru szlacheckiego. *Mac.*

Przeoczki, wś, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 18 w. od Poniewieża.

Przeorsk, wś i dwa folw., pow. tomaszowski, gm. Majdan Górno, par. wschod. obrz. Przeorsk, rzym.-kat. Chodywańce, odl. 1 milę od Tomaszowa, leży przy granicy galicyjskiej, ma 68 dm., 482 mk. (157 rzym.-kat.). W 1827 r. było 65 dm., 319 mk. We wsi cerkiew drewniana, dawna filia par. Korhynie, niewiadomej erekcyi, szkoła początkowa ogólna, 4 tkaczy, 2 kołodziejów, młyn, pokłady kamienia wapiennego i gipsu. Fol. P. lit. A. w 1872 r. rozl. mr. 1521: gr. or. i ogr. mr. 434, łąk mr. 112, pastw. mr. 145, lasu mr. 675, zarośli mr. 148, nieuż. mr. 7; bud. z drzewa 10; las urządzony w kolei 60-letniej. W r. 1879 z przestrzeni powyższej z zarośli odprzedano mr. 93. Wś P. lit. A., os. 40, z gr. mr. 596. Fol. P. lit. B. z awalsem Przewłoka rozl. w 1884 r. mr. 1047: gr. or. i ogr. mr. 465, łąk mr. 58, pastw. mr. 187, lasu mr. 270, w odpadkach mr. 11, nieuż. mr. 5, przestrzeń sporna mr 51; bud. z drzewa 13; las nieurządzony.

Przepadek al. *Przypadek*, młyn w Poznaniu, na Wierzbaku, przy bramie młyńskiej, należał do pp. dominikanek poznańskich.

Przepadlisko, bagno w Plemiętach, pow. grudziądzki. Lud miejscowy opowiada, że stała tu dawniej karczma, w której znieważono księdza zawezwanego umyślnie jakoby do chorego. Na ukaranie bezbożnych karczma się zapadła i w tem miejscu utworzyła się niezgłębiona przepaść.

Przepadłe al. *Przepadły*, *Przepadla*, *Przypadłe*, młyn na Nerze, pow. pleszewski, o $3^1/_2$

klm. na wschód-południe od Pleszewa, pod Brzeziem; par. i okr. domin. Lenartowice, poczta w Pleszewie.

Przepałkowo 1.) niem. *Zempelkowo*, dok. 1496 r. *Przethpelcowo*, później *Przedpelkowo*, *Przedpałkowo*, dobra ryc., pow. złotowski, par. kat. Wałdowo pół mili odl., st. p. Sępólno 9 klm. odl., st. kol. Lipka 27 klm. odl., 271·24 ha roli orn. i ogr., 70·28 łąk, 18·89 pastw., 51·39 lasu, około 6·5 nieuż., 0·31 wody, razem 418·61; czysty dochód z gruntu 2370 mrk; cegielnia. P. leży nad Sępolną; ztąd pochodzi dzisiejsza niemiecka nazwa. W 1496 r. posiadał te dobra Szląg de Radzice h. Nałęcz, r. 1700 Wałdowscy, którzy tu sprowadzili luteranów. W r. 1744 mieszkali tu sami luteranie, z wyjątkiem 4 posiedzicieli i 1 ogrodn. W r. 1805 dzierżył te dobra v. Heyden, do którego należała też Skarpa, Kamienica i część Kloni. Potem był dziedzicem Dominik Radziecki, 1858 Gustaw Tepper v. Ferguson (ob. Gesch. d. Kr. Flatow v. Schmitt, str. 295). Jeszcze r. 1780 błąkał się w tutejszej okolicy niedźwiedź. W r. 1653 pobierał ztąd prob. tempore messis unam sexagenam siliginis (ob. Wizyt. Trebnica, str. 145). 2.) **P.**, wś, tamże, obejmuje 1582·47 magd. mr. i ma szkołę ewang. Obie miejscowości razem w 1868 r. miały 73 bud., 24 dm., 225 mk., 73 kat., 152 ew. W wizytacyi Jezierskiego z r. 1695 czytamy, że dawało mesznego od 10 włók 20 korcy (alias rzeszetniki) żyta i tyleż owsa miary kaliskiej (str. 110). *Ks. Fr.*

Przepaść, wś i młyn, pow. opatowski, gm. i par. Ćmielów. Odl. od Opatowa 14 w., ma 17 dm., 136 mk., 27 mr. ziemi dwors., 219 włośc. W 1827 r. było 12 dm., 77 mk. Wchodziła w skład dóbr Ćmielów. Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś Przepaszcz, w par. Szczmielów (Ćmielów), własność ks. Ostrogskiego, miała 5 osad, $2^1/_2$ łan., 1 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., 188).

Przepaść, folw., pow. poznański, o 7 klm. na płn. od Poznania, pod Piątkowem, par. Chojnica. Około 1845 r. było tu 4 dm. i 32 mk. (26 kat., 6 prot.). Należał do Binkowskich przy schyłku zeszłego wieku; nowsze spisy urzędowe nie wykazują go pod tą nazwą.

Przepaśniska, las na obszarze Płazowa, w pow. cieszanowskim. Na wsch. krawędzi jego wznosi się punkt jeden do 324 mt. (znak triang).

Przependowo, ob. *Przebędowo*, pow. obornicki.

Przepieczyce, urzęd. *Perepieczyca*, *Małe* i *Wielkie*, dwa folw., pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Lida, okrąg wiejski P., o 4 i 5 w. od Lidy, 4 dm., 87 mk, kaplica kat. par. Lida, młyn wodny na Lidzie; własność Szyszków. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Przydybajły, Szejbaki, Nowoprudce, Bieliński, Nowickie, Kieńcie, Winkowce, Trzeciakowce, Zarzecze, Borki, Górnie, Łajkowszczyzna, Nowosiołki, Szepielewszczyzna, Dworcowa Słoboda, Nowoprudce, Szeroka, Konaczele, Mielki; zaśc. Bogdzie, Kasin, Nowick, Bieliński, Mostowszczyzna, Niewiarzyszki, Podębne; okol. szlach. Zajelszczyzna, Zaleszczyzna, Bogdzki, Jodki, Dolina, w ogóle 305 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych, 242 b. włościan skarbowych i 15 jednodworców. *J. Krz.*

Przepietowszczyzna, osada szlach., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 65 w. od Dzisny, 8 dm., 51 mk. katol.

Przepiórka, rzeczka na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, wypływa w okolicy Kalinowa i wpada pod Krzypkami do jeziora Lisewo.

Przepiórki, wzgórze, pod Księginkami, pow. szremski, w okolicy Dolska.

Przepiórki, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, nad jeziorem t. n., nad samą granicą od król. polskiego, 4 klm. na płd. od st. p. Borzym. P. istniały już 1574 r. *Ad. N.*

Przepiorów, wś i folw. nad rz. Koprzywianką, pow. opatowski, gm. Iwaniska, par. Mydłów, odl. od Opatowa 12 w., posiada pokłady kamienia, 14 dm., 218 mk. W 1827 r. było 11 dm., 95 mk. W XV w. P., w par. Mydłów, był własnością Alberta Wichera i Stanisława Grocholi. Były tam łany kmiece, karczma, zagrod., z których płacono dziesięcinę wartości 5 grzywien bisk. krakowskiemu. Z dwóch folwarków rycerskich płacono dziesięcinę do Mydłowa (Długosz, L. B., II, 339, 340). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 część P., własność Katarzyny z Przepierowa płaciła 1 grzywnę, 1 gr. W r. 1578 P., własność Święcickich, miała 7 osad., $1^3/_4$ łan., 3 zagr. z rolą, 1 biedny kom. (Pawiński, Małop., 179, 462). W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 764: gr. or. i ogr. mr. 483, łąk mr. 29, pastw. mr. 12, lasu mr. 224, nieuż. mr. 16; bud. mur. 5, z drzewa 13; las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś P. os. 20, z gr. mr. 8; wś Borków os. 13, z gr. mr. 94; wś Kamieniec os. 10, z gr. mr. 82; wś Garbowice os. 18, z gr. mr. 219. *Br. Ch.*

Przepitki, folw., pow. płoński, gm. Kuchary, par. Królewo, odl. 14 w. od Płońska, ma 2 dm., 20 mk. W 1886 r. rozl. mr. 300: gr. or. i ogr. mr. 241, łąk mr. 18, lasu mr. 28, nieuż. mr. 4, przestrzeń sporna mr. 9; bud. z drzewa 7.

Przepoły (*Prepoły*), zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Ciechanowiszki, o 16 w. od gminy i tyleż od Wilna, ma 2 dm., 15 mk. katol. (w 1864 r. 11 dusz rewiz.); należy do dóbr Mazuryszki, Illikowiczów.

Przerabka (niem.), ob. *Przeróbka*.

Przeradowo, wś i folw. nad rz. Narwią, pow. makowski, gm. Smrock, par. Zambski. We wsi mieszka drobna szlachta i włościanie. W 1827 r. było 16 dm., 128 mk. W 1867 r. folw. P. rozl. mr. 916: gr. or. i ogr. mr. 362, łąk mr. 120, pastw. mr. 100, lasu mr. 210, zarośli mr. 44, nieuż. mr. 80. Wś P. os. 29, z gr. mr. 349; wś Wygoda os. 6, z gr. mr. 45.

Przeradz Mały i *P. Wielki*, wś, pow. mławski, gm. Rozwozin, par. Lutocin, odl. o 44 w. od Mławy. P. Mały posiada szkołę początkową, wiatrak, 41 dm., 393 mk., 1469 mr. ziemi użytecznej i 27 mr. nieuż. P. Wielki ma 20 dm., 165 mk., 624 mr. użytk. i 31 nieuż., w tem 406 mr. należy do drobnej szlachty. W 1827 r. P. Mały 36 dm., 228 mk. a P. Wielki 14 dm., 132 mk. W 1885 r. folw. P. Wielki lit. E rozl. mr. 184: gr. or. i ogr. mr. 130, łąk mr. 24, pastw. mr. 27, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 7. *Br. Ch.*

Przerąb, w dok. *Przeramb*, wś, fol. i dwie os. młyn. nad rz. Luciążą, pow. noworadomski, gm. Przerąb, par. Rzejowice, odl. 20 w. od Radomska, na prawo od drogi z Gorzkowic do Przedborza, w wyniosłem położeniu, na stokach wzniesienia stanowiącego dział wodny Pilicy i Luciąży (w pobliżu wsi wzniesienie sięga 1100 st. n. p. m.), posiada młyn wodny, wiatrak, pokłady torfu, 48 dm., 401 mk. W 1827 r. było 32 dm., 233 mk. Najbliższa st. dr. żel. warsz.-wied. i st. poczt. Gorzkowice. Jestto gniazdo rodziny Przerębskich. W 1501 do 1505 występuje w dokumentach (Kod. Muczk. Rzysz., I, 229, 357) Joannes de Przeramb, kaszt. sieradzki. Regestra poborowe z 1553 r. podają jako właściciela Wincentego Przerębskiego, który płacił od 7 osadników. Rodzina ta w XVI w. licznie się rozrodziła i zyskała rozgłos przez wysokie godności kościelne osiągnięte przez jej członków. Wacław Przerębski jest bisk. płockim i kujawskim, Jan arcyb. gnieźnieńskim (por. Herbarz Paprockiego). Kasztelania sieradzka utrzymuje się stale w tej rodzinie. Oni to wystawili w P. kościołek murowany i założyli szpital dla ubogich. Szpital nie istnieje obecnie, ale nową kaplicę (w miejsce starej) wystawił z cegły Bąkowski, dziedzic P. w obecnem stuleciu. Dobra P. składały się w 1881 r. z folw. P. i Wymysłów, rozl. mr. 2244: fol. P. gr. orn. i ogr. mr. 541, łąk mr. 163, pastw. mr. 68, lasu mr. 934, nieuż. mr. 106, razem mr. 1812; bud. mur. 12, z drzewa 5; płodozmian 11 i 12 polowy; folw. Wymysłów gr. or. i ogr. mr. 134, pastw. mr. 34, lasu mr. 53, nieuż. mr. 172, razem mr. 393; w osadach młyn mr. 39; bud. z drzewa 4; płodozmian 8 polowy, las urządzony. Wś P. os. 34, z gr. mr. 127; wś Adamów os. 17, z gr. mr. 134; wś Huta Przerąbska os. 12, z gr. mr. 270; wś Borki os. 18, z gr. mr. 166; wś Wola Przerąbska os. 35, z gr. mr. 439. *Br. Ch.*

Przerąbska Huta al. *Kliżyńska*, wś włośc., pow. noworadomski, gm. Przerąb, par. Rzejowice, ma 19 dm., 134 mk., 270 mr.; ob. *Kliżyn*,

Przerąbska Wola, wś, pow. noworadomski, gm. Przerąb, par. Bęczkowice, ma 33 dm., 251 mk., 439 mr. włośc. W 1827 r. 21 dm. 167 mk. W XVI w. zwała się Wolą Bartodziejską od przyległej wsi Bartodzieje, miała tylko łany kmiece, dające dziesięcinę plebanowi w Rzejowicach (Łaski, L. B., II, 215).

Przerębla, struga pod Klocem, pow. kościerski (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, str. 108).

Przerębelska Huta, miejscowość w pow. kościerskim (według Kętrzyń.); w spisach urzędowych niewymieniona. Natomiast napotykamy w wizyt. Rybińskiego z r. 1780 Przerębską Hutę, os. do par. kościerskiej należącą.

Przerębska Huta, niem. *Englershuette*, dobra, pow. kościerski, puszczone w wieczystą dzierżawę r. 1817, st. p. Dziemiany 7 klm. odl., st. kol. Kościerzyna 14 klm. odl., par. kat. Wiele. Wraz z folw. Dąbrowo zawiera 178·73 ha roli or. i ogr., 12·77 łąk, 12·77 pastw., 153·19 lasu, 76·6 nieuż., 51·06 wody, razem 485·12; czysty dochód z gruntu około 900 mrk. W 1868 r. 62 mk., 36 kat., 26 ew., 6 dm. Właśc. Jan Szopiński. W 1767 r. ststa kościerski Nowowiejski nadaje Chrystyanowi Engler las przez gwałtowną burzę bardzo uszkodzony. Nad wodą Przerębłą może wystawić tartak. Oprócz tego dołącza kawał łąki pod Grzybnem (Grzybau) nad Czarną Wodą i wszelkie drzewo w oznaczonej granicy, także kawał ziemi nad wdzydzkiem jeziorem do wykarczowania, dalej wolne rybołóstwo w jez. „Radolny“ i w Wdzydzach dla własnej potrzeby; wolno mu także w rz. Wdzie, t. j. Czarnej Wodzie, za pańskim jazem, jeden dla siebie urządzić i piwo warzyć dla własnego stołu. Ma także prawo trzymania tyle owiec, ile przezimować może i prawo łowów z chartami w borach ststwa kościerskiego. Zakupnego zapłacono 2600 fl. pruskiej monety; czynszu płaci rocznie 180 fl., oprócz tego dla Rzeczypospolitej 10 fl. zagłównego i 10 fl. hyberny. Zresztą nie jest do żadnej służby zobowiązany i może swą posiadłość sprzedać za konsensem (ob. „Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver.“ XV, str. 108). *Ks. Fr.*

Przeróbka (?), niem. *Przerabka*, prawe wybrzeża Wisły między Gdańskiem a Wisłoujściem, gdzie flisacy zboże z Polski składają, by je przerobić i przeczyścić. Wówczas panuje tu ruchliwe życie. Wznoszą się słomiane budki flisaków, przy ogniskach wieczorem rozlega się gra na skrzypcach lub ligawce towa-

rzysząca tańcom (ob. „Gesch. d. Landkr. Danzig“ v. Brandstaeter, str. 222). *Kś. Fr.*

Przerodki, wś nad rz. Działdówką, pow. mławski, gm. i par. Zieluń, odl. 40 w. od Mławy, ma 15 dm., 137 mk., 484 mr. obszaru.

Przerośl 1.) dawniej *Przerośla*, os. miejska, przed 1867 r. miasteczko, przy zródłach rzeczki Rominty, dopływu Pregoły, nad jeziorem zwanem Kościelne, pow. suwalski, gm. i par. Przerośl. Leży w pobliżu granicy pruskiej, odl. 10 w. na północ od Filipowa, 25 w. od Suwałk, posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, urząd gminny, 153 dm., 1703 mk. Sąd gminny okr. II i st. poczt. w os. Filipów. W 1827 r. było tu 218 dm. i 1645 mk. Zawiązkiem P. była osada leśna w królewskiej puszczy przełomskiej. W osadzie tej stanął mały kościołek drewniany, lecz nieliczna i uboga ludność nie mogła dostarczyć dochodów plebanowi. Zygmunt August nadał osadzie prawo miejskie i uposażył plebana sześcioma włókami ziemi i 6 placami w mieście. Zamiast dziesięciny łany miejskie i przyległej wioski Krzywej Woli (dziś Krzywulka) miały płacić plebanowi po 2 grosze, nadto otrzymał prawo rybołówstwa w jeziorze i rzece. W 1576 r. 23 list. Stefan Batory nadał (potwierdził ?) miastu prawo magdeburskie i herb (lew za kratą). August II nadał plebanowi jeszcze dwie włóki w 1696 r. na prośbę ks. Jerzego Liskowskiego. P. leżąc na trakcie handlowym z Grodna na Augustów, Raczki, Filipów do Prus prowadzącym, jako punkt pograniczny, stanowiła dość ożywiony rynek handlowy. Około 1800 r. jest ona jednym z najludniejszych miasteczek tej okolicy, ma bowiem 1166 mk. i 230 dm., a więc tyleż co Suwałki (1184 mk.) i Maryampol (1178) a więcej niż Sejny (516 mk.). Holsche (t. I, 442) podaje, iż rozwijał się tu dość żywy ruch handlowy i miasto się podnosiło. Stał wtedy garnizonem szwadron huzarów pruskich i miał tu swe magazyny. Później, po wcieleniu tych okolic w obręb księstwa warszawskiego i królestwa polskiego, ludność P. zajmuje się głównie przemytnictwem. W 1828 r. wystawiono nowy kościół drewniany, kosztujący 2040 rs. W r. 1857 miała P. 198 dm. i 1887 mk. (1131 żydów). Przeprowadzenie dróg żelaznych w Prusach i królestwie zdala od P. osłabiło ruch handlowy i zubożyło P., skutkiem czego ludność się zmniejszyła. W 1883 r. wyrestaurowano kościół i wzniesiono nową plebanię. P. par., dek. suwalski, 2626 dusz. P. gmina należy do s. gm. okr. II w Filipowie, ma 5693 mr. obszaru i 1932 mk. W skład gminy wchodzą: Prawylas wś, Przerośl osada i wś, Samborowszczyzna, Sypytka. Przeroślskie starostwo niegrodowe leżało w wdztwie trockiem, pow. grodzieńskim. Podług spisów podskarbińskich z r. 1766 obejmowało miasto Przerośl z przyległościami, które w tym czasie po Mejerach posiadał Białozór, opłacając z nich kwarty złp. 1562 gr. 11; hyberny zaś cały powiat grodzieński nie uiszczał. 2) **P.** *Nowa*, wś, pow. suwalski, gm. i par. Przerośl, odl. od Suwałk 25 w., ma 9 dm., 56 mk. W 1827 r. było 4 dm., 25 mk. 3.) **P.** *Mała*, wś i folw., pow. suwalski, gm. Czostków, par. Przerośl, odl. 27 w. od Suwałk, ma 6 dm., 129 mk.; w 1827 r. 13 dm., 63 mk. *Br. Ch.*

Przerośl 1.) niem. *Przeroszlenen*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. gołdapski, nad jeziorem, tuż przy granicy król. polskiego, 4 klm. na płd.-wsch. od st. poczt. Dubeningken. 2.) **P.**, niem. *Przyroscheln*, wś i osada leśna na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsborski, st. p. Turośl.

Przerósł al. *Przerośl*, wś, pow. nadworniański, odl. 9·4 klm. na płn.-wsch. od Nadwórny. Górska wś, leży nad pot. Strymba, dopływem Bystrzycy Nadworniańskiej. Granice: wschod. Cucyłów, połud. Tarnawica Leśna, zach. Fitków, półn. Wołosów. Między P. a Fitkowem przechodzi gościniec prywatny Stanisławów-Nadwórna. Obszar dwor. 637, włośc. 2364 mr. W 1857 r. 966 mk.; w 1880 r. w gminie 1040, na obsz. dwor. 40; rz.-kat. 144, par. Nadwórna, gr.-kat. 979, par. w miejscu, dek. Nadwórna. Cerkiew drewniana p. w. św. Mikołaja, wystawiona i poświęcona 1821 r. Księgi metrycz. rozpoczynają się od 1784 r. Do par. należy filia Tarnawica Leśna z cerkwią drewnianą p. w. św. Kosmy i Damiana (gr.-kat. 600), ogółem w parafii 1579 dusz. Szkoła filialna systemizowana 1876 r. Poczta Cucyłów o 5·1 klm., kasa pożycz. gm. z kapit. 1276 złr. Właśc. posiadł. dwor. spadkobiercy hr. Stadiona. *B. R.*

Przerów, ob. *Przyrow.*

Przerowiec, niem. *Przerowetz*, grupa chat w obrębie gm. Nowosiedlic (Neu-Sedlitz), nad pot. Selinką, tuż nad granicą Suchych Łaziec (Sucholasetz), u zach. brzegu Szczecińskiego lasu (385 mt.), na płd. od wsi. Ma 7 dm., 42 mk. rz.-kat., Czecho-Szlązaków. Ob. *Sedlitz.*

Przerwa, os. młyn. nad rz. Osetnicą, pow. gostyński, gm. Skrzany, par. Trębki, ma 1 dm., 16 mk., 38 mr.; młyn o dwóch gankach.

Przerwa, rzeka w gub. grodzieńskiej, prawy dopływ rz. Łososny (lew. dopł. Niemna).

Przerwa (*Prorwa*), uroczysko, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Hoża, o 15 w. od Grodna.

Przerwa, potok, ob. *Pokrowa.*

Przerwa 1.) grupa domów w Przekopanej, pow. przemyski. 2.) **P.**, ob. *Pererwa.* 3.) **P.**, ob. *Przyrwa.* 4.) **P.**, wś, pow. śniatyński, o 3·7 klm. od Śniatynia, na płd.-wschód Prut oddziela miasto od tej miejscowości, będącej prawie przedmieściem. Granice: wsch. Prut,

połud. Zawale, zach. Załucze, półn. Prut a za nim Śniatyn i Kułaczyn. Przez obszar P. przechodzi droga żel. lwowsko-czerniowiecka. Obszar dwor. ma 132, włośc. 81 mr. W 1857 r. 244 mk.; w 1880 r. wliczono ludność P. do Sniatynia. Właśc. pos. dwor. gmina Śniatyn.

Przerwa, karczma, pow. odolanowski, o 2 klm. na płn.-wschód od Odolanowa, na trakcie ostrowskim, par. i poczta w Odolanowie, okr. wiejski Tarchały Wielkie, st. dr. żel. o 8 klm. w Przygodzicach; 1 dm., 8 mk.

Przerwa, kol. nad brzegiem Odry, pow. wielko-strzelecki, par. Odmęt (Ottmuth). Stanowi część dóbr Odmęt; otoczona prawie ze wszech stron przez wodę.

Przerwanek *Mały* i *Wielki*, dwa spuszczone jeziora w Skórczu, na roli plebańskiej, pow. starogardzki. *Kś. Fr.*

Przerwanica, strużka, która połączywszy się z Milicą tworzy Szorycę, uchodzącą do Węgiermucy, a z nią do Wierzycy, pow. starogardzki. *Kś. Fr.*

Przerwanki al. *Przerwanken*, *Muscowiter*, *Spitzenort*, wś na Mazurach, pow. węgoborski, w środku między trzema jeziorami (ob. *Gołdopiwa*), w okolicy lesistej, 5 klm. od st. poczt. Kruklanek. Istniały już r. 1544. R. 1549 sprzedaje Jan Pusz, ststa węgoborski, Andrzejowi Moskalowi (Muscowiter) 3 włóki sołeckie, włókę za 30 grzywien. Dan r. 1549 we wtorek Zielonych Świątek. W okolicy nad jeziorem Gołdopiwa odkopano cmentarzysko; znaleziono wiele urn, a w nich kamienie zwane zwykle „piorunowcami“; jedna z urn była mosiężna, w niej znajdowała się korona oplecіona drutem na pół palca grubym. *Ad. N.*

Przerycze al. *Przericie*, część wsi Ruda, w pow. rybnickim. W 1861 r. 37 gospodarstw, 207 mk., 19 dm.

Przerytybór, z os. dom. *Pod Różą*, *Za Górą*, *Za Lasem*, wś, pow. pilzneński, w równinie nadwiślańskiej, nad górnym biegiem Brenia. Graniczy na półn. przez las ze Zdziarcem, na zach. z Jastrząbką Starą i Żarówką, na połud. z Różą a na wsch, z Dąbiem. Par. rz.-kat. w Zassowie (o 5 klm.). Wś składa się z 48 dm. i 265 mk.; na obsz. więk. pos. 3 dm. i 28 mk. W ogóle jest 260 rz.-kat. i 33 izrael. Obszar więk. pos. ma 206 roli, 26 łąk i ogr., 9 past. i 209 mr. lasu; pos. mn. wynosi 252 roli, 45 łąk i ogr., 23 past. i 10 mr. lasu. Wś założoną prawdopodobnie w XVI w., wymieniają reg. pobor. z r. 1581 (Pawiński, Małop., 247) jako własność ks. Ostrogskiego. Wówczas miała tylko pół łana kmiecego i 4 zagrody.

Przesada *Kumary*, wś nad rz. Kodymą, pow. bałcki, okr. pol. i par. Krzywe Jezioro, leży na trakcie poczt. z Krzywego Jeziora do Koniecpola. Cerkiew. W 1868 r. było tu 74 dm.

Przesadycze (*Peresadyczi*), wś, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Rożany, o 37 w. od Słonima.

Przesiadłów, wś włośc. nad rz. Piasecznicą, pow. brzeziński, gm. Łaziska, par. Ujazd, ma 23 dm., 187 mk., 363 mr. W 1827 r. było 9 dm., 70 mk. Według Lib. Ben. Łaskiego (II, 320) łany folwarczne dawały dziesięcinę kościołowi (dziś nieistniejącemu) w Tobiaszach, zaś łany kmiece kustodyi przy kolegiacie łęczyckiej, zaś plebanowi w Małczu tylko kolędę. Według reg. pob. pow. brzezińskiego z r. 1576 we wsi Przesiadłowo, w par. Malcz, Stanisław Olszewski ma razem ze siostrą swą Anną Modrzewską 3 łan., 1 zagr., młyn, 3 osad. (Pawiński, Wielkop., II, 94). *Br. Ch.*

Przesieki (*Peresieki*), uroczysko, pow. prużański, w 4 okr. pol.. gm. białowiezko-aleksandrowska, o 33 w. od Prużany.

Przesiełówka, strumień w pow. dzisieńskim, przepływa pod wsią Mrozy.

Przesiemieńce, dobra, pow. połocki, w 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. Artejkowo, w 1863 r. 78 dusz rewiz., 1220 dzies. ziemi dworskiej; własność Maryi Hłaskowej.

Prześlików, góra lesista przy ujściu Zielenicy do Bystrzycy Nadworniańskiej, pod 42° 2′ 30″ wsch. dłg. a 48° 32′ 11″ płn. szer.; wzniesienie 866 mt. *Br. G.*

Przesławice 1.) ob. *Przęsławice*. 2.) **P.** al. *Przecławice*, w dok. z 1277 r. *Przedslavice*, u Długosza *Przeczslawycze*, wś i fol. nad rz. Szreniawą, pow. miechowski, gm. i par. Koniusza, odl. 21 w. od Miechowa, posiada pokłady gipsu i kamienia, szkołę początkową, młyn wodny, 44 os. włośc. W 1827 r. było 33 dm., 187 mk. Jestto dawna osada. Niejaki Boksa, dziekan od św. Floryana w Krakowie (około 1200 r.), nadał swą część w P. wraz z karczmą klasztorowi miechowskiemu. Nadanie to, odebrane w niewiadomy sposób klasztorowi, przywraca i potwierdza w 1277 r. Bolesław, ks. krakowski i sandomierski (Kod. Małop., II, 140). Klasztor widocznie zakupił czy otrzymał w darze inne części wsi, tak że w połowie XV w. jest właścicielem całej. Długosz podaje, że dziesięcina płacona bisk. krakowskiemu wynosiła do 20 grzyw. Klasztorowi łany kmiece dawały po 14 skotów czynszu, 30 jaj, 4 koguty, 2 sery, osep, odrabiano jutrzyny i powabę (Lib. Ben., III, 20). W 1581 r. reg. pobor. pow. książkiego podają P. jako własność proboszcza miechowskiego, dającą pobór od 6 łanów i 2 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 92). W 1883 r. dobra P. składały się z fol. P., Chorążyce i Kępa. Fol. P.: gr. or. i ogr. mr. 344, łąk mr. 42, past. mr. 10, lasu mr. 56, nieuż. mr. 22, razem mr. 484; bud. mur. 4, z drzewa 9; płodozmian 8-polowy; fol. Chorążyce: gr. or. i ogr. mr. 206, łąk mr. 24, past. mr. 18, nieuż. mr. 8, razem

mr. 256; bud. mur. 2, z drzewa 2; płodozmian 4 i 5-polowy; fol. Kępa: gr. or. i ogr. mr. 282, łąk mr. 11, past. mr. 1, nieuż. mr. 4, razem mr. 298; bud. mur. 2, z drzewa 1; las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły: wś P. os. 44, z gr. mr. 289; wś Chorążyce os. 15, z gr. mr. 236; wś Moniaczkowice os. 11, z gr. mr. 315; wś Bugaj os. 8, mr. 35. *Br. Ch.*

Przesłoc, jezioro wymienione w inwent. bisk. chełmińskiego z r. 1733 (str. 83), leżało w kluczu lubawskim; liczono je do jezior niewodnych. *Kś. Fr.*

Przesłowo, wś i fol., pow. dzisieński, ob. *Pereslówka.*

Przesmark, ob. *Przezmark.*

Przesmno, ob. *Przeczno.*

Przesmuszka, dobra, pow. połocki, pod samym Połockiem, w 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. Przesmuszka, w 1863 r. 248 dusz rewiz.; własność Adama Reuta, ma 2490 dz. ziemi dwor. W 1750 r. nabyte przez Stanisława, Adama i Mikołaja braci Hrebnickich h. Ostoja, przydomku Doktorowicz, którzy otrzymali od Augusta III przywilej dozwalający im założenie miasta.

Przesmyckie, *Presmyckoje*, wioska, pow. bałcki, z cerkwią św. Łukasza, wybudowaną w 1881 r.

Przesmycz, struga w pow. wilejskim, płynie pod mkiem Duniłowicze.

Przesmyk, wś, w par. Kłoczew (pow. garwoliński), obecnie nie istnieje. W 1827 r. leżała w pow. żelechowskim, miała 21 dm., 193 mk. Według reg. pobor. pow. radomskiego z r. 1508, wś Kłoczow i Przesmyk, własność Jana z Kłoczowa, płaciły 2 grzyw. 8 gr. W r. 1569 wś Przesmyk, w pow. stężyckim, była własnością Piotra Kłoczowskiego (Pawiński, Małop., 332, 476). W regestrze podatkowym z 1579: „de villa Przesmyki D. Andreas Kłoczowski ex lan. 9 fl. 9 (Akta gr. stęż., 3—36, wypisy 114). W 1664 r. było 66 poddanych. Należał do dóbr Kłoczów, Leśniowolskiego.

Przesmyk 1.) os. szl. przy leśnem uroczysku Białusy, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 6 w. od Święcian, 1 dm., 4 mk. kat. 2.) **P.**, zaśc. włośc. nad jez. Ulszyszki, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 50 w. od Wilna, 1 dm., 10 mk. kat. 3.) **P.**, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 50 w. od Wilna, 1 dm., 10 mk. katol. *J. Krz.*

Przesmyki, wś, pow. konstantynowski, gm. i par. Przesmyki, odl. 44 w. od Janowa, posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, dom schronienia dla kalek (?), urząd gminny, 68 dm., 502 mk., 1197 mr. ziemi. Mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. było 52 dm., 305 mk. Kościół paraf. p. w. św. Jakuba apost. istniał już 1465 r. Zniszczony przez Szwedów 1657 r., nowo zbudowany na miejscu starego 1776 r. W skład parafii, leżącej w dawnej ziemi drohickiej, wchodziły: Górki, Kukawki, Zawady, Rzewuski, Bejdy Klimy, Suchodołek, Raczyny i Lipiny. P. par., dek. konstantynowski (dawniej janowski), 3190 dusz. P. gmina, graniczy z gm.. Łysów, Łosice i Czuchleby, ma 12,786 mr. obszaru, 2456 mk., sąd gm. okr. IV i st. pocz. w os. Łosice o 14 w., do Janowa Podlaskiego $44\frac{1}{2}$ w. W skład gm. wchodzą: Kaliski, Kamianki-Czabaje, Kamianki-Kickie, Kamianki-Lackie, Kamianki-Wańki, Kozubska Wólka, Kukawki-Lipiny, Pany, Pniewiski, Przesmyki, Raczyny, Rzewuski-Stare, Rzewuski-Zawady, Tarnówek, Zawady, Zalesie.

Przesmyki (*Peresmyki*), wś, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Sielec, o 28 w. od Prużany.

Przesmykowszczyzna, białorus. *Piaresmykouszczyna*, zaśc., pow. słucki, należy do ordynacyi nieświezkiej, w pobliżu gościńca z Nieświeża do Mohilny, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Howiezna, ma 3 osady; miejscowość dość leśna, grunta lekkie, urodzajne. *A. Jel.*

Przesniska, os., pow. makowski, gm. Sypniewo, par. Gąsewo, ma 7 mr.; należała do dóbr Jarzyły. W 1827 r. było 3 dm., 23 mk.

Przespolew *Pański*, wś i fol., *P. Kościelny*, wś, i *P. Zmyślonka*, fol., w XVI w. *Przespolewo*, pow. kaliski, gm. Ceków, par. Przespolew, odl. 25 w. od Kalisza. Posiada kościół paraf. drewniany. P. Pański, wś, ma 9 dm., 134 mk.; fol. 7 dm., 74 mk.; P. Kościelny 11 dm., 89 mk. a P. fol. 4 dm., 34 mk.; ogółem 31 dm., 331 mk. W 1827 r. było 22 dm., 235 mk. Jestto stare gniazdo rodziny Przespolewskich, którzy założyli tu kościół paraf. i uposażyli w 1333 r. Kościół ten był p. w. św. Katarzyny, istniała przy nim szkoła. W XVI w. w skład parafii wchodziły: Przespolewo, Poroże, Skarzyno i Skarzynko, Będziechowo i Czechulec. Plebanem był Albert Przespolewski, syn jednego z najmożniejszych częściowych posiadaczy wsi. Byli tu jednak i kmiecie (Marcin Chwałek i Mateusz Thorna). Według regestr. pobor. pow. kaliskiego z r. 1579 we wsi Przespoliewo Jan Przespoliewski miał $1\frac{1}{4}$ łan., 2 zagr.; Stanisław Mycielski $1\frac{1}{2}$ łana, 1 zagr., 1 komor., 1 rzem.; Piotr i Marcin Przepoliewscy $\frac{1}{2}$ łanu (Pawiński, Wielkop., I, 125). W XVII w. kościół tak podupadł i fundusze widocznie zmalały, że wcielono parafią do Malanowa, dopiero w 1752 r. dziedzic wsi Zaremba zbudował nowy kościół i uzyskał przywrócenie parafii. Metryki istnieją przy kościele od 1788 r. (Łaski, Lib. Ben., II, 69). W 1867 r. fol. P., rozl. mr. 1777, został rozparcelowany między częściowych nabywców; z fol. łączyły się dawniej: wś P. os. 13, z gr. mr. 117; wś Stare Poroże os. 56, z gr. mr.

1094; wś Stara Huta os. 11, z gr. mr. 139. W 1877 r. fol. P. Pański w r. 1871 oddzielony od dóbr Przespolew, rozl. mr. 550: gr. or. i ogr. mr. 267, łąk mr. 106, past. mr. 38, wody mr. 2, lasu mr. 94, zarośli mr. 14, os. młyn. mr. 4, nieuż. mr. 23; bud. mur. 11, z drz. 6, las nieurządzony. Wś P. Pański os. 9, z gr. mr. 15. P. par., dek. kaliski, 1850 dusz. *Br. Ch.*

Przessina (*Brzezina*?), os. młyn. w Beneszowie, pow. raciborski.

Przestańsko, wś, pow. miechowski, gm. i par. Iwanowice. W 1827 r. było 12 dm., 128 mk. Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490, wś Przestańsko miała 10 łanów. W r. 1581 Przestańsko, własność klasztoru jędrzejowskiego, dzierżawiona przez Borka, miała 8 łan. kmiec., 1 komor. z bydł., 2 komor. bez bydła, ¼ roli, 1 duda (Pawiński, Małop., 24, 437). W XV w. Przestańsko (w par. Iwanowice) była własnością Jana Pieniążka h. Odrowąż i Zgorzewskiego. Łany kmiece dawały dziesięcinę w połowie klasztorowi w Imramowicach a drugą połowę plebanowi w Iwanowicach (Długosz, L. B., III, 111).

Przestawałki al. *Przystawałki*, *Perestawki*, grupa domów w Pietrzycach, pow. złoczowski.

Przestrzele 1.) wś i fol., pow. kolneński, gm. i par. Jedwabno, odl. 28 w. od Kolna, miała gorzelnię i dystylarnię (w 1872 r.). W 1827 r. 20 dm., 116 mk. W 1872 r. fol. P. rozl. mr. 614: gr. or. i ogr. mr. 416, łąk mr. 127, past. mr. 22, wody mr. 3, zarośli mr. 37, nieuż. mr. 9; bud. mur. 5, z drzewa 13; płodozmian 13-polowy, pokłady torfu. Wś P. os. 30, mr. 46. Fol. P. wchodził w skład dóbr Jedwabne. 2.) **P.**, wś drobnej szlachty i włośc., pow. szczuczyński, gm. Bełda, par. Rajgród, odl. 28 w. od Szczuczyna, leży na samej granicy od Prus, ma pokłady torfu i wapna. W 1827 r. 13 dm., 75 mk. W 1872 r. fol. P. lit. A rozl. mr. 263: gr. or. i ogr. mr. 155, łąk mr. 86, past. mr. 20, nieuż. mr. 2; bud. z drzewa 11. *Br. Ch.*

Przeświaciszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 67 w. od Nowoaleksandrowska.

Przeszkoda 1.) wś włośc., pow. błoński, gm. Grodzisk, par. Ojrzanów, ma 80 mk., 106 mr. W 1827 r. 4 dm., 41 mk. 2.) **P.**, os., pow. nowo-radomski, gm. i par. Gidle. Niepomieszczona w ostatnich spisach urzędowych. 3.) **P.**, wś, pow. tomaszowski, gm. i par. Tyszowce, odl. 5 w. od Tyszowiec, ma 5 dm., 57 mk., 40 mr. gruntu. 4.) **P.**, osada nad jez. Kleszczyn, pow. rypiński, gm. i par. Żałe, odl. o 9 w. od Rypina, ma 3 dm., 37 mk. Tworzy jeden obszar z wsią Kleszczyn. 5.) **P.**, os., pow. szczuczyński, gm. Szczuczyn, par. Wąsosz. W 1827 r. 2 dm., 18 mk. 6.) **P.**, wś, pow. wyłkowyski, gm. i par. Giże, odl. od Wyłkowyszek 16 w., ma 18 dm., 165 mk. W 1827 r. 9 dm., 30 mk. Wchodziła w skład dóbr Giże. *Br. Ch.*

Przeszkoda, uroczysko, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Luszniewo, o 30 w. od Słonima.

Przeszkoda, karczma koło Woli Mazowieckiej, na obszarze dwor. Mikuliniec, pow. tarnopolski.

Przeszkoda, niem. *Lusche*, fol., pow. babimoski, o 3 klm. na zach. od Kopanicy i tyleż na płn. od Kargowej; par. Kopanica, okr. domin. Wielka Wieś, poczta w Kargowej (Unruhstadt), st. dr. żel. w Babimoście o 8 klm.; 2 dm., 35 mk.; należał do ststwa kopanickiego.

Przeszkoda, niem. *Przeskoda*, os. młyn., pow. brodnicki, st. p. i tel. Wrocki 6 klm. na płn., st. kol. Wąbrzeźno 15 klm. odl., par. kat. Łobdowo ¾ mili odl., ewang. Golub. W 1868 r. 9 bud., 3 dm., 45 kat. mk., 101·38 ha roli or. i ogr., 20·42 łąk, 13·82 past., 8·15 lasu, 3·07 nieuż., 19·05 wody, razem 165·89 ha; czysty doch. z grun. 411 mrk. Właściciel 1858 r. Lipiński, 1885 r. Załuski. *Kś. Fr.*

Przeszno, ob. *Przeczno*.

Przetoczno, ob. *Przytoczno*.

Przetoczyn, 1407 *Prsetotzin*, 1686 i 1710 *Przytoczyno*, niem. *Pretoschin*, wś włośc. na Kaszubach, pow. wejherowski, par. kat. Luzino 1 milę odl., ew. Smażyn. Zawiera 16 gburs. posiadłości i 14 zagród, 94 wł. 11 mr. W 1869 r. 454 mk., 335 kat., 119 ew., 53 dm.; 1871 r. 492 mk. W skład wsi wchodzi leśnictwo i tartak wodny. Tutejsza szkoła kat. liczyła 1886 r. 71 dzieci, ew. 24 dzieci. W 1884 r. otworzono tu agenturę poczt., połączoną z Wejherowem. P. leży 1½ mili na płd. od Wejherowa, nad bezim. strugą. Na obszarze wsi znajdują się 3 jeziora: Morznica, Kropówki i Wygoda. W 1710 r. płacił tu każdy gbur „pro strena“ prob. 1 fl. (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 30). Według wizytacyi Rybińskiego z r. 1780 liczyło P. wraz Sosnową Górą 114 kat., między tymi 70 komunikantów i 4 ew., żydów żadnych (str. 187). W 1623 r. podaje wojewoda Jan Weiher do wiadomości, że Bartłomiejowi (Barthel) Potriz sprzedał sołectwo w P. wraz z należącą do niego rolą, 7 sążniami drzewa i prawem wolnego pastwiska w lesie za 100 złotych (ob. Gesch. d. Kreis Neustadt von Prutz, str. 205). Za czasów Rzpltej należał P. do ststwa puckiego. Lustracya tegoż ststwa z r. 1678 podaje: „Wś Przytoczyn, Szołtys w tej wsi Jan Petricus z żoną, dzieci dwoje małych, włókę ma jednę, od której płaci co rok fl. 15. Szymon Rąbca, poddany, z żoną, dzieci pięcioro małych, na włóce jednej, płaci na rok fl. 34. Wiertel drew wycina i robi we żniwa dni 5. Jan Rąbca, poddany, z żoną, ma dzieci pięcioro, niedorosłe niektóre, daje od roli fl. 14 gr. 20

i wiertel drew wycina i robi we żniwa jak drugi. Matys Biesk, poddany, z żoną, daje czynszu fl. 8 gr. 20, wiertel drew wycina i robi we żniwa. Jakób Lis z żoną, dzieci ma 5, roli morgów 10, płaci z niej fl. 16 gr. 20. Wiertel drew wycina i robi we żniwa jak drudzy. Blasz Płomień, poddany, z żoną, dzieci ma 2, roli morgów 11, daje czynszu fl. 15 gr. 20. Wiertel drew wycina i czyni szarwark we żniwa. Albrecht Kopacz, poddany, młodzieniec, ma roli włókę, płaci fl. 35, wiertel drew wycina i robi we żniwa jak drudzy, ma dwie siestrze. Adam Roda, za włókę roli arendą daje czynszu fl. 30. Benedykt Boyk, poddany, z żoną, dzieci ma pięcioro, roli włókę, daje fl. 35. Wiertel drew wycina i szarwarkuje we żniwa. Jakub Lis i Jan Rąbca trzymają pustą włókę, płacą czynszu fl. 30. Wawrzyniec Ceza daje czynszu do zamku fl. 6. Adam Borzch z żoną, karczmarz, piwo pańskie i gorzałkę szynkuje. Jerzy Borzch, młodzieniec, leśny i sługa zamkowy, ordynacya jego taka, jaka i Zagórskiego leśnego; ma także powinność lasów pilnować i co w zamku nakażą. Chałupa przy Przytoczynie: mieszka w niej Michał Mroch, daje czynszu fl. 6 (ob. str. 17, manuskrypt w Peplinie). Za czasów pruskich uwłaszczono 12 gburów. O starożytności P. świadczą mogiły kamienne, rozrzucone na obszernej przestrzeni lasów, ciągnących się od P. ku płn.-wschodowi, aż do samej prawie wsi Wygody. Są one tu pomieszane z kręgami i innemi figurami z kamieni ustawianych. Położenie leśne utrudnia obliczenie ilości mogił, jako też gruntowne ich zbadanie (ob. Objaśn. do mapy archeol. Prus Zach. przez Ossowskiego, str. 27). Cmentarzysko pogańskie leży z południowej strony wsi, na wyniosłem wzgórzu, na lewo od strumyka bez nazwy, na posiadłości Potrykusa. Kilkakrotnie znajdowano tu groby skrzynkowe, lecz zawsze je niszczono. Resztki pognicionych urn znajdują się w Muzeum Towarz. Nauk. w Toruniu (ob. tamże, str. 60). Ustawiane kamienie znajdują się na przestrzeni między P. a Wygodą (str. 83). W gniewowskim rewirze leśnym niedaleko P. znajduje się na wznies. 180 mt. npm. wielki głaz erratyczny, wystający 1·1 mt. nad ziemią i obejmujący około 8 kubicz. metrów. *Kś. Fr.*

Przetok 1.) wś, pow. sejneński, gm. i par. Kopciowo, odl. od Sejn 31 w., w błotnistej okolicy, w pobliżu zbiegu Marychy i Hańczy, ma 10 dm., 88 mk., 153 mr. obszaru. Wchodziła w skład dóbr Justyanów. 2.) **P.**, pow. sejneński, gm. Pokrowsk, par. Sejny. Miejscowość niepomieszczona w ostatnich spisach.

Przetok (*Peretok*), uroczysko, pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Braszewicze, o 46½ w. od Kobrynia.

Przetwin, 1717 *Pratwin*, dziś *Bratwin* (ob.), dok. 1307 *Pserstwin*, 1565 *Pratwino*, 1676 *Pratfin*. Wś tę darował r. 1307 szlachic Siwan (Żywanus) i żona jego Adelheida cystersom w Peplinie (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 577). Za czasów krzyżackich należała ta wś do komturstwa pokrzywińskiego, potem do rogozińskiego. W r. 1423 mieli tu Krzyżacy folw., należący do komturstwa świeckiego (ob. „Gesch. d. Kr. Schwetz“ von Wegner II, str. 430). W r. 1565 obejmował P. 22½ włóki, z których sołtys posiadał 1½ włók, ale z obowiązkiem czynszu i dozorowania tłoki, resztę posiadało 12 gburów. Od każdej wł. płacono 2 grz. 2 gr. i 2 kury, karczmarz zaś dawał od propinacyi 2 grz. Niektórzy ogrodnicy mieli tylko chałupy i byli do tłoki zobowiązani. Łąki, pastwiska i drzewo mieli w dostatecznej mierze. Suma prowentów ze wsi tutejszej wynosiła 49 grz. 5 gr. i 45 kur. P. należał do par. michalskiej, bowiem o kościół na Nizinach (die Niederunger Kirche) toczył się proces. W r. 1623 uwolnił Zygmunt III wś od kontrybucyi i kwaterunku. W r. 1649 należał P. do par. sartawickiej; w 1676 r. było 104 mk. W 1749 r. należał P. do par. świeckiej; 1773 r. było 26 włók, 49 dym. i 181 mk. kat., ew. i menonitów, między nimi znajdowało się 2 lemanów i 22 gburów na dzierżawach siedzących, dalej jeden rzemieślnik, 1 przemysłowiec i 1 nauczyciel. W 1785 r. było 27 kat. i 109 akat. (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XVIII, 164). Według taryfy na symplę z r. 1717 płacił P. 22 zł. 8 gr. 9 den. Tutejsza szkoła ew. liczyła 1887 r. 55 dzieci. W zach. stronie tej osady natrafiono przypadkowo przy oraniu na kamienne groby skrzynkowe. Jeden z nich rozkopano r. 1876 i znaleziono w nim 2 urny (ob. „Objaśn. do mapy archeol. Prus Zachodn.“ przez Ossowskiego, str. 38). *Kś. Fr.*

Przetyckie Budy, wś, pow. ostrowski, gm. i par. Długosiodło, ob. *Przetycz*.

Przetycz, wś, fol. i dobra, pow. ostrowski, gm. i par. Długosiodło, na międzyrzeczu Narwi i Bugu, pomiędzy Wyszkowem a Ostrowem, na lewo od szosy białostockiej, ma 66 dm., 435 mk. W 1827 r. było 44 dm., 316 mk. Dnia 16 maja 1831 r. zaszła tu potyczka, w której gen. Jankowski wyparł ze wsi batalion strzelców inflackich i batalion jegrów z 2 działami. W 1868 r. folw. P. rozl. mr. 2250: gr. or. i ogr. mr. 518, łąk mr. 180, lasu mr. 1141, pastw. i zarośli mr. 235, nieuż. mr. 186, las nieurządzony; pokłady torfu. W 1873 r. odprzedano lasu mr. 592. Do dóbr należały poprzednio: Wś P. os. 96, z gr. mr. 645; wś Maryanowo os. 48, z gr. mr. 1127; wś Pulwy os. 2, z gr. mr. 228; wś Kalinowo os. 58, z gr. mr. 542; wś Blechy os. 41, z gr. mr. 674; wś

Stasin os. 22, z gr. mr. 300; wś Zamość os. 2, z gr. mr. 184; wś Siecichy os. 78, z gr. mr. 1272; wś Budy Przetyckie os. 8, z gr. mr. 198; wś Budy Chrzcianka os. 27, z gr. mr. 401; wś Budy Znamiączki os. 4, z gr. mr. 52; wś Chrzcianka os. 27, z gr. mr. 340; wś Zygmuntowo os. 26, z gr. mr. 422; wś Chorchochy (Chorchoszki) os. 12, z gr. mr. 191; wś Dalekie os. 26, z gr. mr. 383; wś Adamowo os. 6, z gr. mr. 175; wś Olszak os. 20, z gr. mr. 561; wś Nowa Wieś os. 14, z gr. mr. 373; wś Augustowo os. 29, z gr. mr. 469; wś Dębnica os. 31, z gr. mr. 394; wś Zalas os. 13, z gr. mr. 223; wś Dozin os. 23, z gr. mr. 257. *Br. Ch.*

Przeuszyn, właściwie *Przejuszyn*, w XV w. *Przeyuszyn*, wś i folw., pow. opatowski, gm. Cmielów, par. Ptkanów, odl. od Opatowa 6 w. ma 20 dm., 205 mk., młyn wodny. W 1885 r. folw. P. rozl. mr. 562: gr. or. i ogr. mr. 487, łąk mr. 26, pastw. mr. 19, lasu mr. 3, nieuż. mr. 22; bud. mur. 6, z drzewa 11; płodozmian 10-polowy. Wś P. os. 22, z gr. mr. 167. W XV w. Przeyuszyn, w par. Pkanów, własność Mikołaja Przejuszskiego h. Sulima, miał kmiece łany, z których dziesięcinę z jednego łanu dawano prebendzie krzczonowskiej (wartości 1 grzyw.), z innych łanów płacono bisk. krakowskiemu. Folw. dawał plebanowi w Pkanowie. Była karczma i zagrodnicy (Długosz, L. B., I, 380, II, 499). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś Przeuszin, własność Jana Wiliama, miała 7 osad., 7 łan., dworski 1 łan, 1 zagr., 1 kom., 1 biedny (Pawiński, Małop., 182). *Br. Ch.*

Przewa, os. na obszarze Markowic, pow. raciborski.

Przewale, wś, pow. tomaszowski, gm. i par. Tyszowce, odl. pół mili od Tyszowiec, ma 32 dm., 156 mk., w tem 80 rzym.-kat., ludność rolnicza, gruntu 324 mr., gleba popielatka. Folw. ma 380 mr. gruntu, 855 mr. lasu; własność Józefa Głowskiego. W 1827 r. było 34 dm., 232 mk. Dyke. geogr. Echarda (t. III, dopełnienie) podaje Przewały, miasto w ziemi chełmskiej. *X. S. S.*

Przewaliska, grupa domów i browar w Białej, pow. tarnopolski.

Przewałka, urzęd. *Priwałka*, wś i folw. nad Niemnem, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Sobolany, o 30 w. od Grodna. Była tu filia par. kat. Hoża. Za czasów Rzpltej stanowiła ststwo niegrodowe przewalskie, leżące w woj. trockim, pow. grodzieńskim. Podług spisów podskarbińskich z r. 1569 zaliczało się wówczas do dóbr stołu królewskiego; następnie przemienione na ststwo, obejmowało miasteczko Przewałka z przyległościami, które w r. 1766 posiadał Franciszek Ogiński, opłacając zeń kwarty złp. 1533 gr. 3. Pomiędzy wsiami Hożą i Przewałką przechodzi południowa granica języka litewskiego.

Przewałki, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 37 w. od Poniewieża.

Przewały, wś, pow. włodzimierski, st. pocz. Kowel, z par. kośc. kat. p. w. Wniebowzięcia M. B., zbudowanym 1464 r. z drzewa przez obyw. Górkę. Parafia katol., dek. kowelskiego, 644 dusz.

Przewank, góra pod wsią Garną, na wsch. od niej, nad Bałtykiem, w pow. słupskim, w Pomeranii. *Kś. Fr.*

Przewarka, *Przywarka*, *Prywarka*, *Perewarka*, *Pryorka*, *Preorka*, wś, pow. kijowski, na płn.-zchd od Kijowa, uważana za przedmieście mta Kijowa, niegdyś mko należące do dominikanów kijowskich, którzy w pierwszej połowie XVII w. wznieśli tu cerkiew. Uroczyska na gruntach P. noszą nazwy: Popówka, Uwarów Wielki i Mały, Jackówka. O P. znajdują się liczne wzmianki w dokumentach ogłoszonych przez Komisyą archeol. kijowską (ob. Skorowidz Nowickiego, str. 654).

Przewilanka 1.) uroczysko, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Obrębniki, o 21 w. od Białegostoku. 2.) **P.**, uroczysko, tamże, o 22 w. od Białegostoku.

Przewiska, ob. *Przyzwiska.*

Przewłoczna, dobra, pow. mohylewski, własność dawniej Dzierożyńskich, dziś Hrebnickich.

Przewłoczna z *Bajmakami*, wś, pow. złoczowski, 40 klm. od Złoczowa, na krańcu płn. powiatu. Zabudowania wsi, której część płn. nazywa się „Lasowe“, otaczają z trzech stron podmokłe łąki po wytrzebionych lasach. Gleba gliniasta i piaszczysta, rodzi żyto, pszenicę, jęczmień, owies i ziemniaki. Pszczelnictwem i sadownictwem zajmują się niektórzy mieszkańcy. Przysiołek „Bajmaki“ leży wśród lasów, o 5 klm. na płd. od P. Odbywa się tu wyrób smoły. We wsi kasa pożyczkowa z kapitałem 327 zł. Par. łac. w Toporowie, gr.-kat. w miejscu. Przysiołek Bajmaki należy do par. gr.-kat. w Sokołówce. Urz. poczt. w Sokołówce, sąd pow. w Olesku. Szkoła (od 1875 r.) dotąd niezorganizowana, z jęz. wykład. ruskim. W P. 1880 r. było w P. 1144 mk., w Bajmakach 206; na obsz. dwor. 90. Obszar wsi 1998 ha. *Bron. Sok.*

Przewłoka, wzgórze nad jeziorem Slesińskiem, nazwane od przeciągania (przewłoczenia) statków przez wązkie wodne przesmyki, łączące ze sobą jeziora.

Przewłoka 1.) wś nad rz. Wisłą, pow. sandomierski, gm. i par. Koprzywnica, odl. od Sandomierza 16 w. Wisła oddziela tu powiat sandomierski od Galicyi. Na obszarze P. jest jezioro, mające do 30 mr. obszaru, zarosłe trzciną, zamienione w bagno (przed 1860 r.).

Wś ma 20 dm., 144 mk. W 1827 r. było 20 dm., 123 mk. W 1885 r. folw. P. rozl. mr. 344: gr. or. i ogr. mr. 157, łąk mr. 61, pastw. mr. 25, nieuż. mr. 101; bud. mur. 1, z drzewa 10; płodozmian 7-polowy. Wś P. os. 18, z gr. mr. 83. 2.) **P.** al. *Przywłoka*, wś i cztery fol. nad rz. Piwonią, pow. radzyński, gm. Milanów, par. Parczew, odl. 33 w. od Radzynia. Wś ma 39 dm., 505 mk.; fol. A. 10 bud., 5 mk.. folw. B. 3 dm., 7 mk. W 1827 r. było w ogóle 51 dm., 332 mk.; wś należała do par. Gęś. W 1872 r. folw. P. lit. A. rozl. mr. 1173: gr. or. i ogr. mr. 523, łąk mr. 132, pastw. mr. 32, lasu mr. 388, w wieczystych dzierżawach mr. 30, nieuż. mr. 68; bud. z drzewa 21; młyn wodny. Wś P. os. 23, z gr. mr. 380. W 1881 r. folw. P. lit. A. al. Korona rozl. mr. 387: gr. or. i ogr. mr. 163, łąk mr. 66, pastw. mr. 24, lasu mr. 113, nieuż. mr. 21; bud. z drzewa 10; las nieurządzony. Folwark ten oddzielony został od dóbr Przewłoka lit. A. W 1882 r. folw. P. lit. A., zwany *Litwa* al. *Welinów*, rozl. mr. 302: gr. or. i ogr. mr. 158, łąk mr. 36, pastw. mr. 13, lasu mr. 91, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 5; las nieurządzony. W 1886 r. folw. P. lit. B. Litwa rozl. mr. 373; gr. or. i ogr. mr. 179, łąk mr. 45, pastw. mr. 22, lasu mr. 76, w odpadkach mr. 43, nieuż. mr. 8; bud. z drzewa 11; las nieurządzony. Wś P. B. os. 7, z gr. mr. 163. Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś Przewloka, w par. Parczów, własność Mikołaja Chojeckiego, miała 1 łan, 1 młyn (Pawiński, Małop., 362). Dobra P. były w ostatnich czasach własnością hr. Scipio de Campo, po Firlejach (ob. *Jabłoń*). Rzeka Piwonia, która stanowiła tu niegdyś granicę wdztwą brzeskiego, dzieli ten majątek na dwie części, jedna zowie się P. Korona a druga P. Litwa. *Br. Ch.*

Przewłoka, dwa folw., pow. nowogródzki; jeden, od 1839 r. własność Tarajewiczów, ma około 3¼ włók; drugi, od 1827 r. własność Czerniszewiczów, ma 4 włóki. *A. Jel.*

Przewłoka, dok. 1282 *Preuloca*, pewnie przystań nad Baltykiem, pod wsią Garną, w pow. słupskim, w Pomeranii (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 299). *Kś. Fr.*

Przewłoka z *Zalesiem*, wś, pow. buczacki, odl. 7·5 klm. na płn od st. poczt. i telegr. w Buczaczu, na zach. brzegu rz. Strypy. Granice: wsch. Zielona, płd. Żurawińce, zach. Olesza, płn. Petlikowce Stare. Obszar dwor. 968 mr., włośc. 3198 mr., wyborna podolska gleba. W 1857 r. 1902 mk.; w 1880 r. w gm. 2083, a to w Przewłoce 1974, w Zalesiu 109, na obsz. dwor. 102; rzym.-kat. 30, par. w Petlikowcach Starych; gr.-kat. 2100, par. w miejscu, cerkiew murowana p. w. św. Grzegorza, zbudowana od 1837 do 1855 r. Księgi metryk zaczynają się od 1758 r. Druga cerkiew filialna, drewniana, wystawiona w 1752 roku. Dawniej mieszkał tu proboszcz, mający swoją jurydykę. Szkoła etat. o 1 naucz., dzieci w wieku szkolnym będących 130. Właśc. pos. dwor. Ludwik Szawłowski. Dnia 4 lipca 1467 r. Michał i Jan z Buczaca, dziedzice na Jazłowcu, potwierdzają i pomnażają fundacyę kościoła paraf. w Jazłowcu dokonaną w r. 1436 przez ojca ich Teodoryka z Buczaca. W tym dokumencie wymienioną jest P. z Zalesiem jako do dóbr Jazłowicc należąca (A. g. i z., t. II, str. 194). *B. R.*

Przewłoka Wola, folw., pow. radzyński, gm. Milanów, par. Parczew, ma 2 dm., 6 mk., 120 mr.

Przewłokno, ob. *Przywłoczno.*

Przewodnik, niem. dawniej *Buelowsheide*, od 1868 r. *Hagen*, nadleśn. król., leśn. i kol., w pow. świeckim, st. poczt. Jeżewo, par. kat. Jania Kościelna. W 1868 r. 9 bud., 1 dm., 39 mk., 21 ew., 18 kat. *Kś. Fr.*

Przewodów, rus. *Perewodiw*, wś, pow. sokalski, 24 klm. na zach. od Sokala, 14·6 klm. na płn.-zach. od sądu pow., urz. poczt., st. kol. i tel. w Bełzie. Na płn. leżą Liski, na zach. Zniatyn i Chłopiatyn, na płd. Budynin, na płd.-zach. Wasylów Wielki (pow. Rawa Ruska), na płn.-zach. Radków (w królestwie polskiem). Wody z całego obszaru zabiera pot. Kamień i płynie na zach. do Radkowa. Zabudowania wiejskie leżą w płn. stronie obszaru (252 mt.). Na zach. od nich leży leśniczówka Dąbrowa. Na płd.-zach. wznosi się wzgórze Przewodów do 263 mt. (znak triang.). Własn. więk. (Jana Krzyżanowskiego) ma roli or. 504, łąk i ogr. 100, pastw. 52, lasu 189 mr.; własn. mn. roli or. 1029, łąk i ogr. 163, pastw. 4, lasu 4 mr. W r. 1880 było 120 dm., 682 mk. w gminie; 5 dm., 37 mk. na obsz. dwor.; 40 rzym.-kat., 656 gr.-kat., 23 izrael.; 38 Polaków, 668 Rusinów, 13 Niemców. Par. rz.-kat. w Zniatynie, gr.-kat. w Liskach. We wsi jest cerkiew, szkoła etat. jednokl. i kasa pożyczk. z kapit. 604 zł. w. a. *Lu. Dz.*

Przewodowice, wś i folw. nad rz. Białką, pow. rawski, gm. Wałowice, par. Kurzeszyn, posiada młyn wodny, 14 dm., 194 mk., 212 mr. ziemi włośc., 346 mr. dwors. Folw. należy do dóbr Konopnica. W 1827 r. było 20 dm., 123 mk. Według Lib. Ben. Łaskiego (II, 292) były tu części szlacheckie, dające dziesięcinę plebanowi w Kurzeszynie a łany kmiece oddawały na stół arcybiskupi, pleban. zaś kolędę po groszu z łanu.

Przewodówka, rzeczka, poczyna się pod wsią Borze, w pow, pułtuskim, płynąc ztąd w stronę wschd.-północną pod Osiekiem, kawałkiem wchodzi na obszar pow. ciechanowskiego, poczem wraca w pow. pułtuski, pod Grochami skręca ku południowi, płynie przez

Kozłowo, Gzy i Przewodowo. Przyjąwszy tu z praw. brzegu dwa strumienie połączone, jeden z zachodu od Żebrów, drugi z południa od Kęsów, skręca ku wschodowi, płynie przez Gromino, Moszyn, Białowierzę i wpada z praw. brzegu do Pełty, powyżej Kleszewa. Długa około 20 wiorst. *J. Bliz.*

Przewodowo, wś, i *P. Nowe*, wś nad rzką Przewodówką, pow. pułtuski, gm. Kozłowo, par. Przewodowo, posiada kościół murowany, szkołę początkową, 1549 mr. obszaru. W 1827 r. było 24 dm., 202 mk. Kościół i parafią założyli tu biskupi płoccy posiadający P. już w XII w. (Kod. Maz., 337). Przy kościele istnieje kaplica grobowa, którą wzniósł w 1830 r. dla swej żony Paweł Grąbczewski, poseł pow. pułtuskiego, tu również pochowany. Wś zarobna P. i folw. wchodziły w skład dóbr Golądkowo, będących naprzód własnością bisk. płock., następnie skarbu. W 1835 r. część dóbr golądkowskich, a w tej liczbie wś i folw. P., oddaną została w donacyą ks. Michałowi Gorczakowowi. W 1816 r. nastąpiła seperacya folw. od wsi; we wsi znajdowały się osady pańszczyźniane całorolne i półrolne. Całorolne osady liczyły 40 mr.; pańszczyzna z każdej wynosiła 156 dni rocznie, pieszych lub sprzężajnych stosownie do woli dworu, 4 dni tłuki w żniwa i 16 stacyjnych; czynsze zaś: 8 złp. 8 gr. hyberny, 3 złp. stróżowego, 15 gr. „czynsiku“, 30 złp. dziesięciny do dworu (uiszczanej za czasów bisk. do semin. w Pułtusku), 3 łokcie przędzy z włókna dworskiego, 2 kapłony, 15 jaj, 1 kura. Półrolne osady, liczące 20 mr., odrabiały tylko po 156 dni piesz. i 10 dni tłuki w żniwo. Pańszczyznę odrabiano do folw P., czynsze zaś i naturalia oddawano do dworu w Golądkowie. W 1821 r. spotykamy tu gospodarstwo trzypolowe; oprócz 5 osad całorolnych, wysiewających po 4 kor. jarz. i 4 ozim. i zbierających po 4 fur siana, i 5 osad półrolnych, wysiewających połowę tego, jest jeszcze dwóch czynszowników 10 morgowych (sołtys i młynarz), wysiewających po 1 korcu jarz. i 1 ozim., i płacących 30 złp. czynszu, 18 dziesięciny do dworu, 2 hyberny, 12 dni tłuki; 2 budnik., karczma. Na plebanii siedzi 3 gospodarzy i 4 kopiarz.; do plebanii należały grunta na P., Kozłowie i Porzewie. Proboszcz posiadał nadto 3 półwłóczki, z których płacił 9 złp. hyberny. Proboszczem bywał zawsze kanonik pułtuski. Razem na fol., plebanii i wsi w 1821 r. znajdujemy 68 męz., 70 kob. (w tej liczbie 45 męż, 51 kob. starszych nad lat 12), 35 koni, 46 woł., 43 krów, 28 jałow., 55 świń, 30 owiec. Folwark w 1821 r. posiadał 1492 mr. (1042 mr. orn.); wysiewano na nim 11 korc. pszen., 91 żyt., 20 jęczm., 130 owsa, 12 grochu; zbierano 60 fur siana; znajdowało się zaś: 11 parob., 2 włodarz., 4 dziew., 4 forn., 5 pasterz., 20 koni, 36 woł, 30 krów, 2 stadn., 21 jałow., 50 świń, 300 owiec; browar i cegielnia, wystawione przez naddzierżawcę ekonomii Golądkowo za 47,000 złp. W 1846 r. wś urządzono kolonialnie; przed urządzeniem prestanda ze wsi wynosiły 167 rs. 16½ kop., razem z czynszem z 3 półwłóczków uprawianych przez proboszcza. Po urządzeniu i odtrąceniu sołtysa, czynsz wynosił 186 rs. 67 kop.; kapitał spłacalny ustanowiono na 2660 rs. 10 kop. Dwór otrzymał 996 mr., włościanie 348 mr. 240 pręt., probostwo 187 mr. 289 pręt., szkoła 1½ mr. Urządzono 10 osad rolnych, 4 po 35—37 mr., inne po 27—30, szkołę, karczmę, osady: kowalską i młynarską. Ob. *Gromino* i *Kozłowo*. P. par., dek. pułtuski, 2201 dusz. *Lu. Krz.*

Przewody, wś, pow. wiłkomierski, gm. Onikszty, o 28 w. od Wiłkomierza.

Przewodziszowice, w XV w. *Przewodzyszowicze*, wś i folw., pow. będziński, gm. i par. Żarki, posiada pokłady kamienia wapiennego, 27 dm., 192 mk., 362 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 20 dm., 338 mk. W 1881 r. folw. P., oddzielony od dóbr Żarki, rozl. mr. 569: gr. or. i ogr. mr. 271, pastw. mr. 72, lasu mr. 181, nieuż. mr. 145; bud. z drzewa mr. 5; las nieurządzony. Władysław ks. Opolski, zakładając w 1382 r. klasztor Paulinów w Częstochowie, dał mu w uposażeniu, między innemi, dziesięcinę z P., wsi królewskiej (Długosz, Lib. Ben., III, 121). Według reg. pob. pow. krakowskiego w 1581 r. wś Przewodziszowice, w par. Leszniów (Leśniów), własność Jaroszewskiego, miała 2 łan. km., 3 zagr. z rolą, 1 kom. bez byd. (Pawiński, Małop., 76, 436). *Br. Ch.*

Przewodzk 1) folw., pow. wiłkomierski, gm. Towiany, o 12 w. od Wiłkomierza, własność Wojnisza. 2.) **P.**, sioło, tamże, o 11 w. od Wiłkomierza.

Przeworsk, miasto, pow. łańcucki, niegdyś warowne i przemysłowe, w ziemi przemyskiej, dzisiaj drewniane i biedne; stoi na małym wzgórzu, 203 mt. n. p. m., nad rz. Mleczką, dopływ, Wisłoka. Na płn. od miasta (o 2 klm.) st. kol. arc. Karola Ludwika (195 mt. wznies.), odl. od Krakowa 195 klm., a od Lwowa 150 klm. Miasto zajmuje obszaru 180 ha; zbudowane na grzbiecie podłużnego wzgórka, którego kraniec zachodni zajmuje kościół par. resztkami fortecznego muru otoczony, wschodni zaś starożytny klasztor bernardynów. Między tymi budynkami ciągną się wązkie uliczki, rynek i plac w miejscu, gdzie dawniej stał kościół św. Katarzyny. Rynek zabudowany w prostokąt domami parterowymi, drewnianymi, o wysokich gontowych dachach. We wschodniej połaci rynku murowany ratusz piętrowy, stary budynek z drewnianą wieżyczką. Za nim widać obszerną murowaną synagogę. Z miasta

prowadzą gościńce: na płn. od Sieniawy, z boczną dojazdową drogą do dworca kolei; na zachód gościniec wiedeński do Łańcuta, na południowy-wschód do Jarosławia i na południe do Kańczugi. W miejscu gdzie się te drogi krzyżują stoi piękny pałac i park ks. Lubomirskich a w stronie drogi dojazdowej zabudowania folwarczne, gorzelnia i młyn parowy. P. otaczają przedmieścia: na wschód Budy Przeworskie, za klasztorem bernardyńskim i przedmieście Jarosławskie, na płd. przedmieście Kańczuckie i Mokra Strona. Na zachód ciągną się nad Mleczką podmokłe błonia a na płn. łąki nad tą rzeczką, dzielącą się na kilka ramion. Ozdobą miasta są trzy kościoły. Parafialny w stylu ostrołukowym, z trzema nawami. W prezbiteryum jest płaskie ostrołukowe sklepienie, malowane w złote gwiazdy. Na ścianach wiszą portrety starożytne papieży, przeorów Miechowitów i członków rodziny ks. Lubomirskich. W głównym ołtarzu (toskański renesans) znajduje się Chrystus na krzyżu a nad ołtarzem godło Miechowitów. Ołtarzy jest 11. Po prawej stronie wielkiego ołtarza wisi na ścianie obraz M. B. z napisem gotyckim w otoku; jestto pomnik Rafała na Jarosławiu i Przeworsku Tarnowskiego († 1409). Jest to ciekawy zabytek dawnej sztuki, podobnie jak i spiżowa chrzcielnica w kształcie kielicha, z gotyckim napisem i datą odlewu (1400 r.). Do kościoła przybudowano w pierwszej połowie XVII w. kaplicę Grobu Chrystusa, według rozmiarów kaplicy jerozolimskiej. Z tego samego czasu pochodzi dzwonnica (dzwon z r. 1627) i sygnaturka. Wieża kościelna nad wielkimi drzwiami, ośmiogranna, została dwukrotnie zniżaną. Z zakrystyi prowadzi kryty krużganek, wsparty na arkadach, do piętrowego domu, dawniej klasztoru miechowitów. Z kościoła i kaplicy prowadzą schody zamknięte płytami do krypty, w której się znajduje grobowiec ks. Lubomirskich. Resztki muru fortecznego zachowały się także w ulicy żydowskiej. Klasztor bernardynów, otoczony murem z basztami, jest piętrowym czworobocznym budynkiem. Dziedziniec wewnętrzny tworzy ogród kwiatowy, otoczony krytymi korytarzami. Dziedzińczyk ten nazywają patelnią. Do klasztoru prowadzi furta z gotyckim napisem. Kościół obszerny w stylu romańskim, z ośmiograniną wieżą nietynkowaną, jest dobrze utrzymany. Klasztor tutejszy, jeden z najdawniejszych w Polsce, mieni swym założycielem Rafała Tarnowskiego lub jego brata Spytka. Według Niesieckiego (powołującego się na Wadinga Annal. Min. i napis w kościele) został zbudowany 1476 r. w miejsce drewnianego, założonego przez św. Jana Kapistrana (przed 1453 r.). Obecnie w klasztorze przebywa 3 zakonników i 2 laików. W pierwszej połowie obecnego stulecia klasztor ten służył za więzienie dla duchownych. Trzeci kościół siostr miłosierdzia stoi przy drodze sieniawskiej. Jestto skromna budowa z końca XVIII w., łącząca się z piętrowym budynkiem służącym za klasztor i szpital. Założył go ks. Antoni Lubomirski, kaszt. krak., w 1781 lub 1785 r., prawdopodobnie na gruzach kościoła św. Michała, za bramą krakowską, przy którym także był szpital uposażony przez Rafała na Jarosławiu i Tarnowie Tarnowskiego. Uposażenie pomnożyła Elzbieta z ks. Czartoryskich ks. Lubomirska. W klasztorze tym przebywa zwykle 7 sióstr, które opatrują 30 chorych i wychowują 10 sierot. Przy tej samej drodze, lecz w położeniu niższem niż miasto, wznosi się w parku pałac piętrowy ks. Lubomirskich w stylu włoskim, z kaplicą domową, biblioteką i zbrojownią, dalej zaś obszerna i pięknie rzeźbami ozdobiona oranżerya i cieplarnia. W 1880 r. miał P. 333 dm. i 2926 mk. (1477 męż. i 1449 kob.), 1593 rz.-kat., 107 gr.-kat., 2 prot. i 1224 izrael.; 2819 Polaków, 90 Rusinów i 4 Niemców. W mieście znajduje się sąd powiatowy, urz. poczt. i tel., notaryat, szkoła ludowa 4 klasowa męzka i 2 klasowa żeńska, lekarz, apteka, kilka sklepów korzennych i bławatnych i stale przebywa 172 żołnierzy. Majątek czynny wynosi 68,000zlr., bierny 1195 zlr. a roczny dochód 12,566 zlr. Kasa pożyczkowa gminna ma kapitału 8784 zlr. Ludność izraelicka trudni się przeważnie drobnym handlem a chrześciańska rzemiosłami (szewctwem, garbarstwem i garncarstwem) i uprawą roli. Oprócz 26 mr. należących do pos. większej ks. Lubomirskich, zajętej przeważnie pod park i budynki, własn. mn. ma 118 mr. roli, 79 mr. łąk i ogr. i 30 mr. pastw. Gleba składa się z glinki urodzajnej. Do upadku miasta przyczyniło się częścią zniesienie komisyi moderunkowej w Jarosławiu, dla której pracowało tu wiele warsztatów tkackich a także niemożebność konkurencyi ręcznych warsztatów tkackich z fabrykami szląskimi. W pierwszej połowie b. wieku, jak zapewnia Siarczyński (Rps. bibl. Ossol., № 1826), liczono w P. 900 tkaczów, którzy wozili swój towar do Węgier i na Wołoszczyznę. Do rozwoju tkactwa przyczyniła się wiele Zofia z Krasińskich Lubomirska, sprowadziwszy z zagranicy rękodzielników i farbiarzy (Kuropatnicki, Geografia Galicyi, wyd. 1876). Kuropatnicki nazywa P. miastem ludnem i opowiada, że wyrabiano prócz drelichów także materye bawełniane, malowane obicia, pasy jedwabne i bogate obrusy i inną bieliznę. Stęczyńskiemu zaś (Okolice Galicyi, 1847) opowiadano, że przed r. 1830 nie było rzeczą rzadką, że tkacze dawali córkom w posagu po 1000 dukatów. Obecnie, o ile wiadomo, nie ma w mieście nikogo, zaj-

mującego się tym przemysłem. Zubożałe miasto ożywia się tylko w dni targowe (poniedziałki, środy i piątki) i w jarmarki 2 stycznia, 19 marca, 1 maja, 25 lipca, 4 października i 19 listopada. Podana przez Tatomira wiadomość, jakoby już w 1281 r. istniało miasto Przeworsk nie jest popartą przez odpowiednie świadectwo. Do 1340 r. był P. wsią ruską na pograniczu ziemi sandomierskiej, nadaną przez Kazimierza W. Janowi z Melsztyna Leliwicie. Nakielski pisze (Miechovia, 344), że w r. 1393 Jan, biskup lubuski, przywilejem wydanym w Fuerstenwaldze 28 kwiet.t. r., przychylając się do prośby Jana z Tarnowa woj. sandomierskiego, erygował w mieście P. parafią; biskupi lubuscy mieli bowiem przed Kazimierzem W. powierzoną sobie od papieży jurysdykcyą nad katolikami Rusi i wykonywali ją jeszcze jakiś czas po dekrecie Grzegorza XI z r. 1375. W następnym r. 1394 zatwierdził Maciej, biskup przemyski, akt fundacyjny i oddał parafią miechowitom. Kościołem parafialnym był wówczas kościół św. Katarzyny, który stał do r. 1744, kiedy go wizytował bisk. Sierakowski Wacław. Zgorzał on w 1634 r. wraz z miastem i później miał drewniane sklepienie. Kiedy rozebrany niewiadomo. Uposażeniem parafii było „kniazie dworzyszcze“. W r. 1428 powiększył Spytek z Tarnowa to uposażenie, poczem ks. miechowici rozpoczęli 1430 r. budowę teraźniejszego kościoła, którą ukończono 1473 (Miechovia, 441 i 533). Budowali go proboszczowie Dominik i Mikołaj. Ten ostatni powiększył znów uposażenie parafii nabywając 1450 r. wieś Ujeznę od Rafała Tarnowskiego. W tym czasie rozpoczęto budować kościół i klasztor bernardynów, których sprowadził Rafał Tarnowski, marszałek w. kor., około 1467 lub im tylko wzniósł budynki, jeżeli założycielem był Spytek; byli to bowiem bracia. W 1470 wcielili oni za przywilejem Kazimierza Jagiellończyka P. do ordynacyi jarosławskiej, co jednak Zygmunt I uchylił w 1519 r. Były to najświetniejsze czasy P., wkrótce bowiem rozpoczęły się klęski. W 1498 r. Stefan, woj. wołoski, wraz z Tatarami napadł na P. i zniszczył. Podziemne chodniki i pieczary dla ukrycia mienia, które według podania wtedy pourządzano, miały się ciągnąć od kościoła bernardynów aż do kościoła w Gniewczynie. Miasto odbudowało się wkrótce, bo 1509 r. uzyskał Spytek z Jarosławia przywilej dozwalający mieszczanom pobierać z mostów na Mleczu i Wisłoku myto po 6 denarów od wozu ładownego a po groszu od konia i wołu. Po nowym napadzie Tatarów rozpoczął Jan Tarnowski otaczać miasto murem w 1512 r. W tym czasie otrzymali bernardyni od Klemensa VII bulę, ustanawiającą odpust dla pomagających w obwarowaniu klasztoru, pozwolono zbierać jałmużny na zakupno dział i prochów a prowincyał otrzymał prawo rozgrzeszania tych zakonników, którymby się trafiło przy obronie klasztoru zadać śmierć nieprzyjacielowi. Prawdziwość buli z 31 grudnia 1523 r. zatwierdził bisk. krak. Tomicki 1525 r. W aktach z XVI w. są wzmianki o czwartym kościele (kaplicy?) drewnianym, p. w. M. Boskiej, za bramą krakowską. W r. 1527 było już miasto obwarowanem, bo Zygmunt I uznając, że mieszczanie należycie utwierdzili je (munitione opportuna cinxisse) i na obronę dalsze czynili nakłady, opuścił im na prośbę Jana Tarnowskiego, kaszt. wojnickiego, po 10 grzywien z 40 grzywien szosu. W 1550 r. uzyskali mieszczanie uwolnienie od wszelkich ceł, prócz granicznych. W tym czasie przeszedł P. z rąk Tarnowskich w posagu Zofii, córki Jana Amora Tarnowskiego, do ks. Konst. Ostrogskiego. Sprzeciwiał się temu brat Zofii Krzysztof, kaszt. wojnicki, i prowadził dłuższy proces, który wygrał. Po jego śmierci jednak wyszła wdowa za Jana z Stemberku Kostkę, woj. sandom. Zmarła ona w Gorliczynie 1580 r. pozostawiając dwie córki: Annę Ostrogską, wojewodzinę wołyńską, i Katarzynę, czwartą żonę Prokopa Sieniawskiego, dziedzica Brzeżan. Trzecia córka Małgorzata zmarła za życia matki, pochowana w Przeworsku. Na jej dworze przebywał Mikołaj Sęp Szarzyński. P. odziedziczyła Anna. Gdy w 1613 r. pogorzało miasto, wyjednała zaprowadzenie jarmarków na św. Zofią, na Podwyższenie św. Krzyża i na św. Walentego. Niedługo potem (1624) spustoszyli P. Tatarzy a w 1634 nawiedził miasto pożar. W 1648 r. okupiło się miasto Kozakom i Tatarom. W 1625 wniosła Zofia, córka Anny z Kostków Ostrogskiej dobra przeworskie w wianie Stanisławowi Lubomirskiemu, woj. ruskiemu, i odtąd zostają stale w tej rodzinie. W skład dóbr wchodziły: P. Przedmieście, dwa wójtostwa i folw. Nowiny, Grodzisko, Gniewczyna, Grzęska, Gorliczyna, Rozborze, Kielnia, Grodziska Wola, Tryncza, Mirocin, Mokra Strona, Wola Polańska, Białobrzegi, Nowosielec i Wólka Brzozowa. Dwa razy jeszcze niszczono miasto. W r. 1656 zdobyli je Szwedzi i wzięli znaczną kontrybucyą, co zaś pozostało zabrały oddziały Rakoczego, który je 1657 zajął. Cellarius (Amsterdam 1659) nazywa P. „oppidulum“. Sejm 1677 r. „widząc ruinę miasta przez inkursye nieprzyjacielskie“ zaprowadził nowy jarmark na św. Jakuba Ap., nadając mu prawa jarmarków jarosławskich, ustanowił skład wina i potwierdził dawne przywileje. Podnosiło się znów miasto staraniem dziedziców, szczególniej Elżbiety z Czartoryskich Lubomirskiej i Zofii z Krasińskich Lubomirskiej. Po śmierci ks. marszałkowej Lubomirskiej odtworzono, za pozwoleniem ces. Franciszka I, ordynacyą

przeworską, która obejmuje 8586 mr. Miechowici zarządzali parafią do r. 1846, wtedy bowiem dopiero po śmierci ostatniego przełożonego Kaspra Mizerskiego, zamienił rząd parafią na świecką. Par. należy do dyec. przemyskiej, dek. przeworskiego i obejmuje: Budy Przeworskie, Burdasz, Chałupki, Dębów, Gorliczynę, Grzęskę, Maćkówkę, Mirocin, Mokrą Stronę, Rozbórz, Studzian, Świątniową, Ujeznę i Żurawiczki. Na mocy ustawy z 1567 r. odbywały się w P. sądy ziemskie cztery razy do roku, zawsze w trzy tygodnie po sądach przemyskich. Według Dyec. Echarda istniały tu w połowie XVIII w. fabryki obrusów, pasów, obić i płócien, wyrabiano też płótno żaglowe. Co opowiada Szaraniewicz (Rys statystyczny monar. austr.-węg., wyd. III) o wspaniałym zamku, przędzalniach i warsztatach tkackich, należy do przeszłości. Z P. pochodził niejaki Jan, twórca czy też zbieracz i tłumacz zbioru pieśni religijnych polskich, którego rękopis p. t. „Cantionale labore et ingenio honesti Joannis olim Ludi magistri in Przeworsk a. 1434“ posiadał ks. Hieronim Juszyński. W P. urodził się też Jan z P., sławny kaznodzieja krakowski około r. 1593 i Grzegórz Przeworczyk, drukarz krak. († 1546), umarł zaś Józef Lubomirski, woj. czernichowski, 12 czerwca 1732 r. *Mac.*

Przewóz 1.) *Karczewski*, wś, pow. nowomiński, gm. Otwock, par. Karczew. W 1827 r. 9 dm., 69 mk. 2.) **P.** *Mały*, wś nad jez. Połajewskiem, pow. nieszawski, gm. Ruszkowo, par. Połajewo, ma 141 mk., 3 mr. dwor., 488 mr. włośc. Według reg. pob. pow. radziejowskiego z r. 1557—1566 wś Przewosz, w par. Broniszewo, własność Marcina Sokołowskiego, miała 3 półłanki, 1 rybaka (Pawiń., Wielkop., II, str. 31). 3.) **P.**, os. nad rz. Wartą, pow. słupecki, gm. Dłusk, par. Pyzdry, odl. od Słupcy 22 w., 1 dm. 4.) **P.** al. *Mielnica*, fol., pow. słupecki, ob. *Lisewo* 2.). 5.) **P.**, os. i fol. nad rz. Wartą, pow. turecki, gm. Skotniki, par. Wilamów, odl. od Turka 14 w.; os. ma 1 dm., 7 mk.; fol. 1 dm., 5 mk. 6.) **P.**, kol. nad rz. Pilicą, pow. piotrkowski, gm. i par. Ręczno, ma 8 dm., 55 mk., 116 mr. włośc. W 1827 r. 3 dm., 9 mk. Według reg. pobor. pow. piotrkowskiego z r. 1552—1553 wś Przewoz w par. Ręczno, własność klasztoru witowskiego, miała 2 os. (Pawiński, Wielkop., II, 269). 7.) **P.**, os. leś. nad rz. Pilicą, pow. piotrkowski, gm. i par. Ręczno, ma 1 dm., 5 mk., 45 mr. ziemi dwor. 8.) **P.**, wś włośc. nad rz. Wisłą, pow. kozienicki, gm. i par. Kozienice, leży tuż pod Kozienicami, ma 6 dm., 56 mk., 87 mr. W 1827 r. 6 dm., 36 mk. Wchodziła w skład majoratu rząd. Kozienice. 9.) **P.**, nad rz. Wisłą, pow. kozienicki, gm. i par. Sieciechów, odl. od Kozienic 16 w., ma 18 dm., 145 mk., 124 mr. włośc. W 1827 r. 13 dm., 112 mk. 10.) **P.** *Tarnowski*, wś, *P.* kol., nad rz. Wisłą, pow. kozienicki, gm. Trzebień, par. Magnuszew, odl. od Kozienic 28 w., 22 dm., 199 mk., 234 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było w obu 18 dm., 55 mk. 10.) **P.**, wś nad Wisłą, pow. garwoliński, gm. i par. Maciejowice, leży na płd.-zachód od Maciejowic, ma 12 dm., 110 mk., 173 mr. ziemi. Wchodziła w skład dóbr Maciejowice. Według lustracyi z 1661 r. Przewóz wś królewska, należy do ststwa stężyckiego. Jest w tej wsi przewoźników 8, którzy żadnej roboty nie powinni odprawować, tylko przewozić na promie na potrzebę dworską. Graniczy z Kępicą (do opactwa) (Akta grodz. stęż., 22, 153). 11.) **P.**, os. nad rz. Wieprzem, pow. lubartowski, gm. Czemierniki. 12.) **P.** *Nurski*, wś i fol. nad rz. Bug, pow. sokołowski, gm. Sterdyń, par. Ceranów, ma 16 dm., 172 mk., 276 mr. ziemi. Folw. wchodzi w skład dóbr Kiełpieniec a przyległości w skład dóbr Długie Kamieńskie. W 1827 r. 11 dm., 126 mk. 13.) **P.**, rumunek nad rz. Narwią, pow. pułtuski, gm. Zegrze, par. Popowo. 14.) **P.**, wś włośc. nad rz. Bugiem, pow. ostrowski, gm. Orło, par. Brok. Wchodziła w skład dóbr bisk. płockich, a za czasów pruskich w skład dóbr rządowych Brok. Włościanie za czasów biskupich i pruskich płacili czynsz i byli wolni od pańszczyzny, opierając się na przywileju z 1751 r. wydanym Małkynii, Siemiężnemu (dziś Sumiężne) i kilku innym okolicznym wsiom. W 1819 r. znajdujemy 6 czynszowników, opłacających 195 złp. 9 gr. czynszu, 15 złp. 13 gr. hyberny, 19 złp. 11 gr. dziesięciny do dworu; 3 chałupników z ogrodami, opłacających 34 złp. 8½ gr. czynszu, razem 10 dm., 54 mk. (9 męż., 9 kob., 12 synów, 17 córek, 5 parobków, 2 dziewki), z tych 3 żyd.; 13 koni, 11 wołów, 18 krów, 12 jałowic, 25 świń. Wysiew wynosił 11½ korcy jarzyny i tyleż oziminy; grunta połączone były z gruntami Małkynii. W 1827 r. 10 dm., 69 mk. W 1850 r. 6 osad roln., 4 ogrodn. W 1851—52 urządzono wieś kolonialnie; na 97 mr. 48 pręt. utworzono 3 osady rolne i oznaczono czynsz na 32 rsr. 13½ kop. *Br. Ch.—Lu. Krz.*

Przewóz 1.) al. *Szykowo*, zaśc. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 36 w. od mta pow. Wilejki, przy b. drodze poczt. z Wilna do Mińska, 1 dm., 10 mk. prawosł.; własn. Plewaki. 2.) **P.** al. *Alsieja*, zaśc. pryw. nad rz. Wilią, pow. wilejski, w 2 okr. pol., o 8 w. od miasta Wilejki, 5 dm., 59 mk. prawosł. 3.) **P.** *Olka*, zaśc. szlach. nad jez. Dubinki, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 51 w. od Wilna, 2 dm., 16 mk. kat. 4.) **P.**, białorus. *Pierewoz*, fol. nad rz. Łoszą, przy gośc. mińsko-słuckim, pomiędzy Starzycą i Pereszewską-Słobodą, w 1 okr. pol.

uździeńskim, gm. Puków, niegdyś własność kn. słuckich Olelkowiczów, z kolei Radziwiłłów, obecnie ks. Wittgenstejnów. Miejscowość lesista, grunta lekkie, łąk obfitość. W porze wiosennej ztąd spławia się dużo drzewa towarowego ku Niemnowi do mka Piaseczna. 5.) **P.**, białorus. *Pierewoz*, wś i fol. nad rz. Berezyną, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, par. kat. berezyńska, gm. Brodziec. Wś ma 15 osad pełnonadziałowych; lud trudni się rolnictwem i flisactwem; grunta lekkie w dobrej kulturze; łąk i lasu obfitość. Folw., dziedzictwo Kamińskich, ma przeszło 27 włók. Znajduje się tu kaplica katol. na cmentarzu, filii rawanickiej. 6.) **P.** (*Perewoz*), os., pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Rogoźno, o 18 w. od Kobrynia. 7.) **P.** *Szczara*, wś cerkiewna, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Kuryłowicze, o 47 w. od Słonima. 8.) **P.**, uroczysko, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Tarnopol, o 53 w. od Wołkowyska. *A. Jel.—J. Krz.*

Przewóz 1.) wólka do Suchorzowa, w pow. tarnobrzeskim, na lew. brzegu Wisły, na płn.-zachód od Suchorzowa a na wschód od Baranowa (2·2 klm.), wznies. 159 mt. Par. rz.-kat. w Baranowie. Osada liczy 28 dm. i 126 mk. rz.-kat. Wisła tworzy tu kilkanaście kęp należących do Galicyi. Według reg. pob. z 1508 r. należała wraz z Baranowem i Suchorzowem do Stanisława z Kurozwęk, w 1581 r. była własnością Andrzeja Leszczyńskiego i miała 4 zagrody (Pawiński, Małop., 200, 457) 2.) **P.**, wś, pow. wielicki, par. kat. Bierzanów. Leży na praw. brzegu Wisły, wznies. 199 mt. Wisła tworzy tu wężykowate wygięcie ku południowi, a następnie pod Brzegami zwraca się ku wschodowi. Graniczy osada przez Wisłę z Mogiłą, na zachód z Płaszowem a na południe z Kępą i Rybitwami. W XV w. była własnością opactwa mogilskiego i miała kilka łanów kmiecych i 8 zagrod. Długosz podaje że graniczyła z Rybitwami Śledziejowicami, od których przedziela ją teraz Kępa, Brzegi i Kokotów, i Wylczaszą (może Wyciąże na lew. brzegu Wisły, przy drodze z Krakowa do Nowego Brzeska w królestwie polskiem). Według reg. pob. pow. proszowskiego z r. 1581 wś Przewozy, w par. Mogiła, własność opactwa mogilańskiego, miała 9 siedlisk per gr. 12, ¼ roli, 2 komor. z bydł., 4 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 5). Po zabraniu dóbr opactwa mogilskiego sprzedano tę wieś i obecnie jest własnością Aleks. Zdzieńskiego. Liczy ona 74 dm. i 447 mk. rz.-kat. (7 izrael.). Jest tu szkoła ludowa. Pos. więk. ma obszaru 64 roli, 33 łąk i 5 mr. past.; pos. mn. 245 roli, 171 łąk i 192 mr. past. Gleba urodzajna, jednak znaczna część obrócona na łąki i pastwiska jest podmokła na wybrzeżu. Rzeczka Drwinka tworzy długi lecz wązki staw. 3.) **P.**, grupa domów w Łuce, pow. kałuski. 4.) **P.**, karczma w Niźniowie, pow. tłumacki. 5.) **P.** *hubiński*, karczma i domy w Czernelicy, pow. horodeński. *Mac.—Lu. Dz.*

Przewóz 1.) niem. *Faehrkrug*, os., pow. kościański, w pobliżu Wielichowa. W 1845 r. 1 dm., 8 mk. (4 kat., 4 prot.). 2.) **P.**, karczma na praw. brzegu Warty i przewóz, w pow. obornickim, pod Goślinką. 3.) **P.**, niem. *Praehmerhaus*, pow. szamotulski, nad Wartą, pod Wartosławiem (Neubruck), 1 dm. i 7 mk. 4.) **P.**, w pow. wrzesińskim, na praw. brzegu Warty, przy granicy król. polskiego, o $3^1/_2$ klm. na płd.-zachód od Pyzdr. 5.) **P.**, wś niegdyś kościelna, na lew. brzegu Warty, w okolicy Szremu, Mosiny i Bnina, miała kościół paraf. p. w. św. Marcina, już przed r. 1307; w tym bowiem czasie występuje Bogumił, pleban miejscowy. W 1353 r. miał pleban przekazaną sobie dziesięcinę z pobliskiego Jaszkowa. Około 1580 r. składały parafią: Baranowo, Krajkowo, Przewóz i Tworzykowo. Regestra pob. z tych czasów wykazują na P. 1 łan osiadły i 1 zagrodnika. W r. 1672 istniał tam jeszcze kościół, którego już nie było w r. 1685; z kościołem znikła też osada. *E. Cal.*

Przewóz 1.) niem *Lindenhof*, dobra ryc., pow. kartuski, st. p. i par. ew. Szymbark 7·5 klm. odl., kat. Stężyca, st. kol. Kartuzy 14 klm. odl.; szkoła ew. w miejscu. Hodowla bydła i świń i fabrykacya masła na sprzedaż. W skład dóbr wchodzi: karczma Haska al. Haski, dalej Chróstowo, os. Kruchlandt al. Kriegland i Kriechland, Sznurki i dobra Max. Obszar wynosi 455·74 ha roli or. i ogr., 45·45 łąk, 54·03 lasu, 11 nieuż., razem 566·22 ha; czysty doch. z grun. 2540 mrk. W 1869 r. 28 dm., 262 mk., 121 kat., 141 ew. P. leży na wschod. brzegu jeziora raduńskiego, tam gdzie ono się znacznie zwęża. Ztąd już w starych czasach znajdował się tu przewóz, a w ostatnich latach przeprowadzono tędy kartuskobytowską szosę. Położenie wsi malownicze. Okolica tutejsza była już oddawna zaludniona, czego dowodem znalezione tu groby starożytne (ob. Baltische Studien, XI, 117—19 i XII, 177). Od r. 1381 należała P. do wójtostwa mirachowskiego. Około r. 1395 siedzą tu Ubisław, Boslav i Jakub z szlacheckiego rodu (feodales). W regestrach krzyżackich figuruje P. jako zaścianek, którego właściciele byli zobowiązani do służby konnej i do rocznego czynszu w kwocie 1 grz. R. 1392 zachodzi spór między pannami w Żukowie i właścicielami dóbr tutejszych o prawo rybołówstwa w jez. Raduńskiem (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, 132). Według taryfy z r, 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili tu: Marcin Przewoski od $1^1/_2$ włóki folw. 1 fl. 15 gr., Żuromski od 1 włóki

osiad. i 2 ogrod. 2 fl. 16 gr., Michałowa Przewoska od 4 włók osiad., 1 pust., 2 ogrod., 2 rzem., koła młyńs. 13 fl. 4 gr. P. należał wtedy do pow. mirachowskiego (ob. Roczn. Tow. Prz. N. w Pozn., 1871, 192). W wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 czytamy, że proboszcz stężycki pobierał ztąd 3 kor. żyta i tyleż owsa mesznego (str. 9). Według taryfy na symplę z r. 1717 płacił tu Żuromski 12 gr. (Cod. Belnensis, str. 97). R. 1780 było tu 39 kat. i 64 akatol. (ob. Wiz. Rybińskiego). 2.) **P.**, dokum. 1252 *Prewos*, 1282 *Prewosz*, wś, pow. słupski, nad Łebą, w Pomeranii. Już Świętopełk II zapisał ją pannom norbertankom w Żukowie, dołączył także r. 1252 wolną rybitwę w rzece ztąd aż po morze do Łebskiego jeziora. W czasie reformacyi została ta wś zabrana klasztorowi, a biskup Rozdrażewski daremne czynił zabiegi o jej odzyskanie (ob. Perlbach, P. U. B., str. 641 i Utracone kościoły Fankidejskiego, 275). 3.) **P.**, niem. *Przywors*, wś, pow. bytowski, st. p. Studzienice. W 1780 r. było 52 kat. (ob. Wiz. Rybińskiego). P. należy do par. ugoskiej; szematyzm z r. 1867 wykazuje tu 117 katol. 4.) **P.**, niem. *Faehrkrug*, os. nad Wisłą, pow. chełmiński, st. poczt., par. katol. i ewang. Ostromecko, 1868 r. 4 bud., 2 dm., 12 mk. ewang. *Ks. Fr.*

Przewoz 1.) niem. *Przewos*, wś nad Odrą, pow. kozielski, leży między Szczepnicą, Roszowicami i Podlesiem, ciągnie się na przestrzeni pół mili, przy szerokości, $^1/_4$ mili, wzdłuż Odry. W 1861 r. 84 dm., 496 mk. katolików. Potomkowie pierwszego osadzonego tu przewoźnika noszą nazwisko Przewoźnik. Wał broni wieś od wylewów. Obszar wynosi 1462 mr. (880 mr. roli, 220 mr. łąk). We wsi szkoła katolicka. Do P. należy fol. Golaszka, mający 672 mr. roli. 2.) **P.**, łużyc. *Pschibus*, 1311 *Prebus*, niem. *Priebus*, miasto na praw. brzegu Nissy łużyckiej, pow. żegański, odl. 22 mile od Wrocławia, 14 mil od Lignicy. Posiada kościół par. ewang., kościół par. katol., szkołę ewang., szkołę katol., ratusz z wieżą, ruiny starego zamku Piastowskiego, tkactwo lniane i wełniane, 1235 mk. (1872 r.). W 1840 r. było 1062 mk. (947 ew., 115 kat.), 136 dm. Właścicielką była księżna Talleyrand Perigord, z domu ks. kurlandzko-żegańska (Sagan). P. jestto starożytna osada; już między 1010 a 1025 r. wzniesiono tu warowny zamek, po którym zostały okopy i wieża strażnicza, zwana Głodową (Hungerthurm), ponieważ Jan, ks. żegański, zagłodził w niej swego brata Baltazara w 1472 r. Kościół paraf. był założony podobno już w 1012 r.; odnowił erekcyą ks. Primko 1290 r. Reformacya wprowadzoną została 1539 r., lecz w 1668 r. oddano kościół katolikom. W 1755 r. wystawiono kościół ewang., odbudowany i rozszerzony w 1823 r. Najdawniejszy dokument tyczący się miasta, pochodzi z 1311 r. i odnosi się do kościoła paraf. p. w. św. Idziego. Morowa zaraza 1586 r. i wojna 30-letnia w 1631 r. ciężko dotknęły miasto. Pożary wielkie były: 1597, 1612 i 1719 r. Do 1429 r. P. należał do Łużyc. 3.) **P.** *Mały*, niem. *Priebus Klein*, wś, pow. rozborski. Do 1815 r. należała do Saskich Łużyc. W 1842 r. 23 dm., 130 mk. (1 kat.); par. ewang. Podroże. *Br. Ch.*

Przewoziec 1.) al. *Przywoziec*, rus. *Perewozec*, część Koropca, pow. buczacki. 2.) **P.**, wś, pow. kałuski, 15·17 klm. na płn.-wschód od Kałusza, 9·37 klm. na płd.-wschód od sądu pow. i urz. poczt. w Wojniłowie. Na wschód leży Medynia, na płn. Wojniłów, na zach. Słobódka, na płd.-zach. Babin, na płd.-wschód Bryń (pow. stanisławowski). Wschod. część wsi przepływa Łomnica, wchodząca z Babina i płynąca na płn.-wschód od Medyni. W obrębie wsi przyjmuje z lew. brzegu dopływ pot. Sielski, przychodzący od zach. od Słobódki. W dolinie potoku leżą zabudowania wiejskie. Część płn.-zach. lesista. Własn. więk. (Waligórskich) ma roli or. 268, łąk i ogr. 67, past. 128, lasu 299 mr.; własn. mn. roli or. 433, łąk i ogr. 240, paąt. 85 mr. W r. 1880 było 107 dm., 601 mk. w gm., 5 dm., 29 mk. na obsz. dwor.; 13 rz.-kat., 598 gr.-kat., 19 izrael.; 28 Polaków, 602 Rusinów. Par. rz.-kat. w Wojniłowie, gr.-kat w miejscu, dek. kałuski. We wsi jest cerkiew, szkoła filialna i kasa pożycz. gmin. z kapit. 435 zł. w. a. 3.) **P.**, wś, pow. buczacki, odl. 2 klm. od st. poczt. Koropiec, 10 klm. od st. tel. Niźniów. Leży na lewym brzegu Dniestru, przy ujściu do rz. Koropiec, płynącej od Kozowa. Granice: wschod. Dniestr a za nim wś Delawa, połud. Dniestr i Horyhlady, zachod. Ostra, półn. Koropiec wś i rzeki Koropiec i Dniestr. Obszar dwor. i gminny leży w gminie katastr. Koropiec. W 1850 r. w gminie 602, na obszarze dwor. 3 mk. Rz.-kat. policzeni do Koropca, gr.-kat. należą do cerkwi drewnianej w P. p. w. św. Mikołaja, filialnej do Koropca, wystawionej w 1795 r. Szkoła filialna w miejscu. Właściciel posiadł. dwor. Alfred Mysłowski. *Lu. Dz.—B. R.*

Przewózki, wś, pow. sokołowski, gm. Kudelczyn, par. Sokołów, ma 57 dm., 498 mk., 1397 mr. W 1827 r. 42 dm., 289 mk.

Przewoźniki 1.) os. włośc. nad Wisłą, pow. sandomierski, gm. i par. Łoniów, odl. od Sandomierza 26 w., 1 dm., 8 mk., 14 mr. W 1827 r. 3 dm., 18 mk. 2.) **P.**, wś nad rz. Niemnem, pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Sudargi, odl. od Władysławowa 34 w., leży o kilka wiorst od os. Sudargi, graniczy przez Niemen z Prusami, ma 42 dm., 489 mk., 162 mr. W 1827 r. 44 dm., 424 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Kidule. 3.) **P.**, os.

nad rz. Szeszupą, pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Słowiki. Niepomieszczona w ostatnich spisach urzędowych.

Przewoźniki 1.) wś nad rz. Łuczajką, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Postawy, o 5 w. od gminy a 112 w. od Dzisny, ma 11 dm., 125 mk. (w 1864 r. 76 dusz rewiz.). 2.) **P.**, wś rząd. nad Wilią, pow. święciański, o 38 w. od Święcian, ma 5 dm., 31 mk. katol. i 27 prawosł. 3.) **P.**, wś włośc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dóbra skarb. Rytenie, o 1 w. od gminy, 41 dusz rewiz. 4.) **P.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 57 w. od Nowoaleksandrowska. *J. Krz.*

Przewozy 1.) karczma pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 54 w. od Dzisny, 1 dm., 4 mk. żydów. 2.) **P.**, wś włośc., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Plissa, okr. wiejski i dobra skarbowe Przedoły, o 16 w. od gminy a 54 w. od Dzisny, ma 3 dm., 25 mk. prawosł. (w 1864 r. 9 dusz rewiz.).

Przewozy al. *Zarzecze*, grupa domów w Jezupolu, pow. stanisławowski.

Przewoża, wś i dobra nad rz. Pielasą, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Zabłoć. Wś odl. o 6 w. od gminy, 53 w. od Lidy a 21 w. od Wasiliszek, ma 8 dm., 98 mk. katol. (w 1864 r. 38 dusz rewiz.); fol., odl. 45 w. od Lidy a 14 w. od Wasiliszek, ma 35 mk. kat.; własność hr. Potockich.

Przewrocie 1.) *Pryworot*, wś niedaleko rz. Kizi, dopł. Zbrucza, pow. kamieniecki, gm. i par. Orynin, o 18 w. od Kamieńca, ma 94 os., 540 mk., 388 dz. ziemi włosc., 930 dz. dwor (wraz z Kizią). Cerkiew p. w. św. Paraski, wzniesiona w 1775 r. i uposażona 30 dz. ziemi, ma 1707 parafian. Dawniej własność Stanisława Jaszewskiego, dziś Zukotyńskich. 2.) **P.**, *Pryworotie*, wioska nad rzeką Mukrzą, dopł. Dniestru, pow. kamieniecki, par. kat. Zaleśce, prawosł. Werbka, o 16 w. od Kamieńca, w górach Miodoborskich, w pięknem położeniu, ma 20 dm.; należy do Makowa, własn. Raciborowskich. Między P. a Werbką, na górze do Przewrocia należącej, znajduje się kamień ciosowy. 3.) **P.**, *Pryworot*, wś, pow. radomyski, o 3 w. od sioła Ozieranie (par. prawosł.), przy krzyżowych drogach z Brusiłowa do Korostyszewa i z Koczerowa do Pokryszowa, ma 412 mk. pł. ob. Włościanie nadzieleni zostali 298 dz., ocenionemi na 8252 rs., ze spłatą po 494 rs. 56 kop. rocznie. Należała w części do rodzeństwa Wawrzyńca i Maryi Potockich (483 dz.), następnie Macewicza, w części zaś (118 dz. i 12 dusz rewiz. przed uwłaszczeniem) do księdza Odyńca Sokołowskiego. W 1881 r. nabyta przez Jana Nowickiego, do którego należy 238 dz. ziemi ornej, 184 lasów i 12 dz. nieuż. 4.) **P.**, wś rząd. między źródłami rz. Rudki a rz. Żwańczykiem, pow. uszycki, okr. pol. i par. Żwańczyk (o 5 w.), gm. Łysiec, st. poczt. Dunajowce (o 27 w.), na trakcie z Dunajowiec do Starej Uszycy, o 32 w. od Kamieńca, ma 160 os., 935 mk. (90 jednodworców), 1236 dz. ziemi włośc. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, wzniesiona z muru w 1811 r. i uposażona 50 dzies. ziemi, ma 528 parafian. Szkoła niższa duchowna (bursa) 4-klas. i szkoła przygotowawcza (w obu do 200 uczniów). Niegdyś dobra królewskie, będące w czasie lustracyi Humieckiego w 1616 r. w posiadaniu Stanisława Milewskiego, podstolego podolskiego, na mocy starej sumy na cztery dożywocia zapisanej. Następnie w 1636 r. trzymał ją Teofil Szemberk, sekretarz królewski, za opłatą 192 złp. 23 gr. (wraz z Gorczyczną). Na mocy ukazu z d. 4 września 1807 r. darowana na 12 lat bez opłaty kwarty wraz ze wsią Ruńkuszowem gen. majorowi Bystramowi, który odstąpił praw swoich Albinowi Kogutowskiemu. *Dr. M.—J. Krz.*

Przewrocie, potok, powstaje w obrębie gm. Zielonej, w pow. skałackim, u płn. stóp wzgórza Wołowej (400 mt.), płynie na zach. przez wieś Zieloną, poniżej której zwraca się na płd.-zach. i naprzeciwko Biliłówki wpada do Gniłej z lew. brzegu. Dług. biegu 6 klm. *Br. G.*

Przewrotna Góra, pow. ostrołęcki, gm. Nasiadka, par. Ostrołęka. W 1827 r. było 5 dm., 24 mk.

Przewrotne, wś kośc., pow. rzeszowski, przy gościńcu z Rzeszowa do Raniżowa, nad Młynówką, uchodzącą do Olchówki, a z nią do Łęgu. Założona około r. 1553, na rubieży lasów królewskich, przez Jordana, kaszt. krakow., dzierżawcę wsi król. Zgłobienia. Wybudował on kościół i utrzymywał księdza. W 1581 r. (Pawiń., Małop., 256) trzymał tę wś Andrzej Tarnowski; należała do par. w Kołaczycach; było tu 12 kmieci na 4 łanach, 3 zagr. z rolą, 3 zagr. bez roli, 6 komor. z bydł. i 3 komor. bez bydła. Później utworzono tu parafią, gdy jednak w 1657 r. wojsko Rakoczego spaliło wieś, spłonęły akta parafialne. Obecny kościół murowany wzniesiono w r. 1823. Wś składa się z 368 dm. i 1933 mk., z czego na wólkę Studzieniec przypada 84 dm. i 436 mk. Pod względem wyznania jest 190 rz.-kat., 7 prot. i 24 izrael. Na obszarze więk. pos. (F. Doliński i K. Politańska) 6 dm., 75 mk.; 57 rz.-kat. i 18 izrael. Na obszarze tym mieści się os. Smoleń. We wsi szkoła ludowa i gorzelnia. Kasa pożycz. gminna ma kapit. 5145 zł. Obszar więk. pos. wynosi 513 roli, 84 łąk i ogr., 32 past., i 798 mr. lasu; pos. mn. ma 2157 roli, 562 mr. łąk, 286 past. i 221 mr. lasu. Lasy szpilkowe z dwóch stron otaczają tę dużą wieś, w piaszczystej równinie położoną.

Na połud. graniczy ze Stykaniem, na wschód z Huciskiem a na półn. z Gwizdowem. *Mac.*

Przewrué, fol., pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Byteń, o 29 w. od Słonima.

Przezchlebie, wś i fol., pow. toszecko-gliwicki, par. Ziemięczyce. Fol. ma 789 mr. (403 mr. lasu) i należy do dóbr Ziemięczyce; wś ma 453 mr. (385 mr. roli). W 1861 r. było 46 dm. i 394 mk. (2 ewang.).

Przezdzęk 1.) *Wielki*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, st. p. i tel. Wielbark. 2.) **P.** *Mały*, wś, tamże.

Przezdziatka, wś i fol., pow. sokołowski, gm. Kudelczyn, par. Sokołów, odl. od Siedlec 30 w., od Sokołowa 2 w., od rz. Bugu 21 w. Posiada cukrownię Elżbietów (ob.), gorzelnię przerabiającą do 12,000 korcy kartofli, browar, smolarnię, cegielnię, wiatrak, 50 dm., 762 mk. W 1827 r, było 23 dm., 212 mk. Wś ma 54 os. i 316 mr. ziemi włośc. Dobra P. wchodziły w skład dóbr Sokołów; po nastąpionem w r. 1882 wydzieleniu w drodze działów, stanowią oddzielną hypotekę i składają się z fol. P., Nowawieś i Emilianów i posiadają ogólnej przestrzeni 4138 mr. 239 pr. Wchodzące dawniej w skład dóbr attynencye: Majdan, Budy, Siwe Bagno, Spoczynek, Wesółka czyli Auguścin, po uwłaszczeniu włościan, zostały tylko hypotecznemi nomenklaturami i gospodarstwa rolnego dworskiego na nich nie ma. Fol. P. zawiera przestrzeni: ogr. warz. 4 mr., owocow. 6 mr., spacerow. $8^1/_2$ mr., gr. or. 699 mr. 219 pr., łąk poln. 57 mr., pastewników 46 mr., lasów przyległych 3 mr. 50 pr., miejsc niewykarczow. 140 mr. 131 pr., wód 4 mr. i nieuż. 6 mr., granic, dróg, wygonów, rowów 52 mr. 60 pr., pod zabudowaniami 17 mr.; razem 1045 mr. Należące do dóbr P. lasy obejmują: 1820 mr., w tem: ogr. warz. 2 mr. 236 pr., gr. orn. 234 pr., łąk 7 mr. 248 pr., zarośli 9 mr. 38 pr., bagien 13 mr. 175 pr., piasków i nieuż. 2 mr., granic, dróg, wygonów, rowów 25 mr. 271 pr. Przy fol. P. znajduje się fabryka cukru i rafineryi Elżbietów, pobudowana na gruncie emfiteutycznym przestrzeni 109 mr. 14 pr. Budynków w dobrach całych jest 102, z tych 32 murow. i 70 drewn., w samym zaś fol. P. bud. 79, między któremi gorzelnia, browar i pałac. Płodozmian 11-polowy, zaprowadzony od lat 40. Dobra należą do Stanisława Hirszmana, cukrownia zaś do bar. Stanisława Lessera. *L. Cz.*

Przeździecko, okolica szlachec. nad rzką Brok Mały, pow. ostrowski, gm. Warchoły, par. Andrzejowo, pomiędzy Czyżewem, st. dr. żel. warsz.-petersb., a Ostrowem. Jest to gniazdo Przeździeckich i Drogoszewskich, zamieszkane przez drobną szlachtę. Mieszczą się tu następne wioski: 1.) **P.** *Drogoszewo*, obecnie wś włośc., w 1827 r. 15 dm., 90 mk.; ob. Drogoszewo-Przeździecko. 2.) **P.** *Dworaki*, wś szlach., 5 dm., 135 mk.; w 1827 r. 20 dm. 118 mk. 3.) **P.** *Grzymki*, wś szl. i włośc., ma 6 dm., 74 mk., ziemi włośc. 13 mr. (14 osad) i folwarcz. 336 mr. (w 1866 r.). W 1827 r. 10 dm., 104 mk. 4.) **P.** *Jachy*, w 1827 r. 12 dm., 88 mk. 5.) **P.** *Lenarty*, w 1827 r. 9 dm., 52 mk. 6.) **P.** *Mroczki*, w 1827 r. 9 dm., 50 mk. 7.) **P.** *Pierzchały*, w 1827 r. 7 dm., 58 mk. Pomiędzy wsią P. Jachy a P. Grzymki znajduje się obszar zwany dotąd Żale, dawne cmentarzysko, na wyniosłem wybrzeżu rzeczki Mały Brok. Według podania miała stać świątynia pogańska, której szczątkami są rozrzucone w tem miejscu wielkie kamienie. W okolicy liczne gniazda szlacheckie: Pułazie, Załuski. *Br. Ch.*

Przezmark al. *Przesmark* (Kętrz.), niem. *Preussisch Mark* al. *Preuschmark*, dok. 1349 *Pruschinmarkt*, *Preuschenmarkt*, *Prussmork*, wś z kośc. ewang., $^1/_4$ mili na wschód od jez. Drużyńskiego, pow. elbląski, st. poczt. i par. kat. Elbląg $1^1/_8$ mili odl. W 1869 r. zawierała 8 gburstw i 5 zagród, 2386·85 mr., 298 mk., 10 kat. i 288 ewang., 29 dm. Do tutejszej szkoły ewang. uczęszczało (1887 r.) 76 dzieci. Jest to jedna z najstarszych osad w tej okolicy; istniała jako targowisko już przed Krzyżakami, i uczeni utrzymują, że owe Truso, o którem wspomina Wulfstan, który tutejsze strony zwiedził około r. 900, jest właśnie P. Wskazują też na to różne znalezione tu przedmioty do ozdoby służące i monety rzymskie (ob. Der Elbinger Kreis von Rhode, str. 21 i Pr. Prov. Bl. 1854, I, str. 300). W 1361 r. dostają bracia Buntiken, Dywon, Adam i Girdune 6 włók, później limburskiem albo szewieckiem polem zwane. Zagłówne wynosiło 30 grz.,. byli za to zobowiązani do służby konnej, dopomagania przy budowlach i dawania płużnego (tamże, str. 46). Dawniej mieli tu kat. kośc. paraf. Pierwszy pleban ewang. nastał tu w 1557 r.

Przezmark 1.) *Pruski Targ*, niem. *Preuss. Mark*, domin. król. z folw. Schoensfelde, Prothainen i łąkami zwanemi Saalfeld, i wś, pow. morąski, 8 klm. od st. pocz. i tel. Żelwałdu. Domena ma obszaru 816 ha. Wieś ta była pierwotnie „forum Pruthenicum“, targowiskiem, w którem w pewnych dniach lub pewnej porze roku ludność i kupcy z okolicy i zdaleka się zbierali. Przy braku organizacyi politycznej u Prusaków są te targi jedynym śladem kupienia się ludności. Potrzeba wymiany produktów krajowych na towary zagraniczne, mianowicie na broń, żelazo i sól, stworzyła już bardzo wcześnie takie miejsca, gdzie krajowcy i zamorscy kupcy z towarami stawali. Miały one jakiś charakter świętości, zapewniającej wolność i bezpieczeństwo tak osób jako też towarów. Nie były jednak targowiska te w niczem do miast podobne; podczas targu pano-

wało tu życie i ruch, były szałasy i stragany, po targu znów tylko pole puste. *Ad. N.*

Przezmierowo, folw. do Swadzimia, pow. poznański, o 11 klm. na zachód od Poznania; par. Lusowo, okr. domin, Swadzim, pocz. w Sadach, st. dr. żel. o 9 klm. w Rokitnicy; 3 dm., 38 mk.

Przezwany, zaśc. włośc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o $62^1/_2$ w. od Dzisny, 1 dm., 6 mk. star.

Przezwody 1.) w dok. z 1257 r. *Prezuuod*, 1262 *Presuod*, u Długosza *Przezwady*, *Przeszwatki*, wś i folw. nad rz. Opatówką, pow. sandomierski, gm. Wilczyce, par. Jankowice, odl. od Sandomierza 10 w., ma 32 dm., 262 mk. W 1827 r. było 31 dm., 206 mk. Bolesław Wstydliwy uposażając szpital przy klasztorze klarysek (pauperum dominarum S. Damiani) w Zawichoście w 1255 r. nadaje mu między innemi „duas sortes in Prezwod“ (Kod. Małop., II, 100), następnie w uposażeniu samego klasztoru w 1257 r. dodaje znowu „aliquas sortes in prezuuod et Cobernici cum vinea“ (Kod. Małop., I, 53, 70). Nie cała wś przeszła na własność klasztoru, inne części widocznie później nadane zostały przez książąt za posługi rycerskie. W połowie XV w. całą wieś zajmuje szlachta h. Janina. Jedną część posiada Bernard Wrzazowski. Folwark daje dziesięcinę do Mydłowa a łany kmiece, karczma, zagrodnicy bisk. krakowskiemu, wartości do 10 grz. (Długosz, L. B., II, 330). Inne części zajmują Stanisław i Bernard h. Janina, którzy twierdzą jakoby zakonnice dały im wś tę za rozmaite usługi. Było tu 16 łanów km., 2 karczmy, 2 zagr. z rolą. Dziesięcina pierwotnie szła do bisk. krakowskich, którzy ją ponadawali rozmaitym kościołom. Największa część (do 5 grzyw.) szła dla plebana w Pniowie, druga część (3 grzyw.) dla pleb. w Mydłowie, trzecią część (2 grzyw.) brał pleb. w Jankowicach a wreszcie najmniejszą (1 grz.) pleb. w Rudnie. Trzy folw. rycerskie dawały do Jankowic. Długosz, nie uznający widocznie przywłaszczenia własności klasztornej, podaje szczegółowo wykaz czynszów i danin jakie należały się klasztorowi. Z łanu płacono po pół grzywny, dawano po 30 jaj, 2 koguty, jeden dzień robocizny sprzężajnej tygodniowo i podwody do Sandomierza, Zawichosta, Koprzywnicy i Opatowa. Dwie karczmy z rolami płacą po pół grzywny. Z dwóch ogrodów (ogrodziarze) po jednym dniu pieszym tygodniowo. Łany (folwarczne zapewne) dają (klasztorowi?) po korcu pszenicy, dwa żyta i sześć owsa (Długosz, L. B., III, 318). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578 wś P., w par. Jankowice, należała do Stanisława Garbowskiego, który miał 3 osad., $1^1/_2$ łan.; 2 zagr. z rolą, 2 komorn., 3 biednych; Mikołaja Przeznickiego (4 osad., 2 łany); Krzysztofa Jaroc-kiego, który miał 3 osad., $^3/_4$ łan., 2 zagr. z rolą, 7 biednych komorn. (Pawiński, Małop., str. 183). Dobra P. składały się w 1885 r. z folw. P. i Bugaj, rozl. mr. 905: folw. P. gr. or. i ogr. mr. 384, łąk mr. 70, pastw. mr. 10, nieuż. mr. 14, razem mr. 478; bud. mr. 4, z drzewa 8; płodozmian 8 polowy; folw. Bugaj gr. or. i ogr. mr. 421, pastw. mr. 4, nieuż. mr. 2, razem mr. 427; bud. z drzewa 7. Wś P. os. 45, z gr. mr. 411. 2.) **P.**, w XV w. *Przeszwody*, wś, pow. pińczowski, gm. i par. Kościelec. W 1827 r. było 22 dm., 126 mk. W XV w. P., wś w par. Kościelec, własność klasztoru świętokrzyzkiego, miała łany kmiece, z których płacono $^1/_2$ grzywny, poradlnego 4 grosze, 30 jaj, 2 koguty, 2 sery; karczma z rolą opłacała $^1/_2$ grzywny. Był też folwark. Wszystkie role kmiece i karczemne płaciły dziesięcinę archidyakonowi krakowskiemu wartości do 16 grzywien (Długosz, L. B., t. III, 240). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 wś Przezwodi należała w części do Dobiesława z Przezwod, płaciła pob. gr. 9. W r. 1581 wś Przezwody, własność opactwa świętokrzyskiego, miała 6 łan. kmiec. (Pawiński, Małop., 11, 459). 3.) **P.**, wś i folw., pow. jędrzejowski, gm. i par. Nawarzyce. Folw. ma 1024 mr. i należy do dóbr Lubcza, wś ma 25 os. i 161 mr. W 1827 r. było 17 dm., 97 mk. *Br. Ch.*

Przęczki Mierzejewo, pow. ostrołęcki, ob. *Mierzejewo.*

Przędzel, wś, pow. Nisko, w piaszczystej równinie, 169 mt. n. p. m., na lewym brzegu Sanu, naprzeciw ujścia Tanwi, i mtka Ulanowa. Przez obszar P. idzie gościniec z Rudnika do Niska a we wsi zlewają się potok Olszynka z pot. Stróżańskim. Potok ten okrąża wieś od wschodu i wpada do Sanu. Drogi gminne prowadzą z P. do gościńca na zachód i do Ulanowa na wschód. Na Sanie pod Ulanowem jest przewóz. Otoczony od wschodu dużymi borami szpilkowymi. Na płn. graniczy z Woliną a na płd. ze Stróżą. Gleba porzeczna jest urodzajnym namułem, części zaś zalesione piaskami. Par. rzym.-kat. w Racławicach, we wsi szkoła ludowa, kasa pożyczkowa gminna z kapitałem 1085 zł. w. a., gorzelnia i młyn wodny, 207 dm. i 1168 mk. Obszar więk. pos. (Jadw. hr. Mniszchowej) 9 dm., 71 mk. W ogóle jest 1239 mk. (615 kob.); 1195 rz.-kat. i 44 izrael. Z obszaru 4503 mr. przypada połowa na lasy. Mianowicie na 3208 mr. obszaru dworskiego jest 717 mr. roli, 269 mr. łąk, 99 mr. pastw. i 2097 mr. lasu; na 1221 mr. mn. posiadłości jest roli 920 mr., łąk 251 mr., pastw. 48 mr. a lasów 2 mr. Wś powstała zapewne dopiero w XV wieku, na rubieży puszczy sandomierskiej i została zaludniona przez osadników mazowieckich i niemieckich.

Za Długosza (L. B., II, 363 i 364) była własnością Filipa Bolochowyecza i jego synowca herbu Nałęcz. Wówczas była to mała osada (2 łany kmiece i karczma z rolą). Jako osobnych kmieci wymienia historyk: Rybalda, mającego stajanie (stadion) i Russeka na niwie. Dziesięciny płacono z obszaru szlacheckiego proboszczowi w Bielinach i Racławicach, kmiecie oddawali dziesięciny do kościoła w Racławicach. W r. 1581 (Pawiński, Małop., 199) było 11 kmieci na tyluż półłankach, 12 zagr. mających role, dwóch komorn. z bydłem, 3 komorników bez bydła i 1 rzemieśln. Wówczas dziedziczyli tę wieś Maliccy. *Mac.*

Przęsławice 1.) wś i folw. nad rz. Jeziorką, pow. grójecki, gm. Konie, par. Jeziorka, odl. 6 w. od Grójca, ma 210 mk., młyn wodny. W 1827 r. było 17 dm., 146 mk. W 1886 r. folw. P. rozl. mr. 579: gr. or. i ogr. mr. 440, łąk mr. 55, lasu mr. 60, nieuż. mr. 24; bud. z drzewa 16. Wś P. os. 23, z gr. mr. 301. 2.) **P.**, w 1379 r. *Przesławicze*, wś, pow. sochaczewski, gm. Tułowice, par. Kamion, posiada szkołę początkową ogólną, 304 mk. W 1827 r. było 37 dm., 117 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Kampinos. Ziemowit, ks. mazowiecki, dzieląc swe posiadłości między synów w 1379 r., dodaje Januszowi do jego części trzy wsie książęce: Kamion, Przesławice i Młodzieszyno. Też wsie wymienia akt z 1474 r., którym ks. Konrad nadaje je matce swej Barbarze (Kod. Maz. 92, 261). *Br. Ch.*

Przin (niem.), ob. *Psiny.*

Przodkowo, niem. *Seefeld*, wś kośc., pow. kartuski, st. pocz. w miejscu, wznies. 581 st. n. p. m., leży przy gdańsko-wejherowskiej szosie, o 30 klm. na zachód od Gdańska, 9·3 klm. od Kartuz, a 8·2 od Żukowa. Razem z wyb. Kawle obejmuje 2737 mr., włącznie z jeziorem (39 mr.). Gburskich posiadłości jest 28, zagród 24; oprócz tego 2 karczmy i dwuklasowa szk. kat. W 1868 r. było 62 dm., 554 mk., 513 kat., 33 ew., 8 żydów. Mieszkańcy trudnią się głównie rolnictwem i hodowlą bydła; gleba gliniasta, z piaskiem zmieszana, dosyć żyzna. Do Żukowa dochodzi poczta posłańcowa. W pobliżu wsi płynie rzeczka Słupianka (Kleine Stolpe), uchodząca do Raduni. Kościół parafial. p. w. św. Andrzeja apost., jest patronatu rządowego, istnieje przy nim bractwo różańcowe (od 1852 r.) i br. trzeźwości (od 1856 r.). Do par. należą: Przodkowo, Barwik, Barwickie wybudowania, Bielawy, Brzeziny, Brzezinki, Butterfass (niem.), Cegielnia, Szarłata i wyb., Czarna Huta, Grzybno Górne i Dolne, Kopy, Kawle, Kobusewo, Kosowo i Duba wraz z wyb., Krzywda, Kurmacya, Gliniana Góra, Melgrowa Góra, Młynek, Osowa Góra, Otalżyno, Pieczysko, Piekło, Pomieczyno, Rąb, Sarnowo, Sitna Góra, Czarna Rzeka, Stanisławie, Smoldzino, Sośniak, Teufelsbruch (niemiec.), Trzyrzeki, Ucisk, Wilanowo, Zagajnik i Załęże. W 1867 r. parafia obejmowała 3018 dusz a 2045 komunik.; 1886 r. było 4560 dusz; dekanat wiejski gdański. Obecny murowany kościół został wybudowany przed kilkunastu laty; dawniejszy był drewniany. Paraf. została tu dopiero r. 1866 przywróconą, przedtem istniał tu lokalny wikaryat, należący do par. w Kielnie, chociaż według starszych wizytacyi kościół tutejszy zawsze był parafialnym. Na południe od wsi w stronę Kobusewa, po lewej stronie żwirówki, leży na wyniosłem wzgórzu cmentarzysko. W r. 1874 znaleziono tu grób skrzynkowy z kilku urnami, między któremi jedna była twarzowa. Na plebance zaś, na szczycie najwyższego wzgórza tej posiadłości, znaleziono r. 1865 przypadkowo liczne groby skrzynkowe, które jednak do szczętu zniszczone zostały (ob. Objaśn. do Mapy archeol. Prus Zach. przez Ossowskiego, str. 55). Za czasów krzyżackich należało P. do wójtostwa gdańskiego (Danziger Waldamt), miało prawo chełmińskie i płaciło 12 skojców od włóki, nadto był sołtys zobowiązany do służby konnej w lekkiej zbroi. Istniał tu wtedy już młyn, w którym oprócz P. także Smoldzino i Kobuszewo mleć dawały; czynszu pobierał zakon od młynarza 8 grzywien, karzmarz zaś płacił 18 skojców. Najście hussytów w r. 1433 okolicę tutejszą bardzo dotknęło, tak że gdański komtur jeszcze r. 1442 o P., Kobusowie i Smoldzinie pisze, że wsie te „czur czeit fast abegenomen und vorwustet weren“, t. j. że podówczas prawie znikły i zniszczone były. Młynarz w P., któremu już przedtem zniżono czynsz z ośmiu grzyw. na cztery, mógł się ledwie zdobyć na trzy; z 32 włók do wsi należących było 7 pustych. Kościoła, jak się zdaje, jeszcze wtedy nie było (ob. Zeitsch. d. Westpreus G. Ver.“, VI, str. 135). W XVI w. jest to wś królewska, należąca do kluczu kielińskiego (ob. Kielno). Wizytacya Rozdrażewskiego z r. 1583 podaje, że wś trzymali Wejherowie, a kościół, który ze starości już upadał, odbudowała wówczas Wejherowa, księdza nie było przy nim od 19 lat. P. należało do dekanatu mirachowskiego i zwane było po niem. Herfeldt (?). Do probostwa przyłączono 4 włóki. Osadnicy płacili każdy po 10 gr. zamiast mesznego; było ich 14 oprócz szlachcica Lubowskiego i oprócz tych, którzy mieszkali w młynie „et malleo“. Parafianie dopominali się proboszcza, ale niejedni luterskiego. „Si surrogetur sacerdos catholicus bonus, salva res erit“, pisze wizytator (str. 184) i dodaje „Expulsus est haereticus praedicans, qui et ecclesiam in Kielno invaserat“. W r. 1710 kościół już bardzo był podupadł;

były w nim 2 ołtarze, na wieży 2 dzwony. Do par. należały: P., Młynik, Smałdzino, Kobusewo, Kosowo, Załęże i Pomieczyno (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 135). Według taryfy na symplę z r. 1717 płaciło P., umieszczone w spisie pod dzierżawami, 1 zł. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 85). Uwłaszczenie nastąpiło tu r. 1821. *Kś. Fr.*

Przono al. *Przno*, mor. *Prżno*, wś, pow. cieszyński, ob w. sąd. frydecki, na Szląsku austr., na praw. brzegu Ostrawicy, przy dr. żel. ostrowsko-frydlandzkiej, u płn.-zach. stóp Beskidu jabłonkowskiego, na granicy Morawii. Od płd. leży Łubno, od wschodu Janowice, od płn. Baszka, a od zach. wś morawska Metylowice. W 1880 r. było 56 dm., 386 mk.; rz.-kat. 380, prot. 1, żyd. 5; Niemc. 2, Czechoszląz. 384. Par. łac. w Borowej; w miejscu szkoła ludowa 1 klas. St. poczt. Frydland. *Br. G.*

Przybańcze, wś rząd., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 20 w. od Trok, 3 dm., 32 mk. kat.

Przybenice, w XV w. *Przybinicze*, 1581 r. *Przybienice*, wś i folw., pow. pińczowski, gm. Boszczynek, par. Skalbmierz, odl. 30 w. od Pińczowa. W połowie XV w. P. należą do par. Skalmirz, są własnością Stan. Kotha h. Pilawa, Jana Swirackigo i Pyełsza h. Zabawa. Z 7 łanów kmiecych składano dziesięcinę wartości 7 grzyw. kanonii skalmirskiej w Krakowie. Była tu karczma z rolą, z której dziesięcinę oddawano prob. w Małoszowie; folw. rycerski i 2 zagr. także dawali dziesięcinę do Małoszowa (Długosz, L. B., I, 525, 527, 530). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wś Przybienice miała 4½ łan. W r. 1581 jest własnością Stanisława Glińskiego, który ma 4 łany km., 4 zagr. z rolą, 1 kom. z byd., 4 kom. bez bydła (Pawiński, Małop., 18, 441). W r. 1884 fol. P. rozl. mr. 480: gr. or. i ogr. mr. 415, łąk mr. 37, lasu mr. 19, nieuż. mr. 9; bud. mur. 3, z drzewa 11; płodozmian 6 i 9 polowy. Wś P. os. 22, z gr. mr. 93. *Br. Ch.*

Przybiń al. *Przybinia*, wś i dom., pow wschowski, o 5 klm. na wschód-północ od Rydzyny; par., pocz. i st. dr. żel. w Rydzynie. Należała w r. 1580 częściowo do Wojciecha Drzewieckiego i Stanisława Przybińskiego, a przy schyłku zeszłego stulecia do Antoniego Bojanowskiego. Wś ma 14 dm., 98 mk. (39 kat., 59 prot.). Domin. ma 5 dm., 87 mk. (59 kat., 28 prot.), obszaru 296·94 ha, t. j. 233·91 roli, 55·23 łąk, 0·50 pastw. i 7·30 nieuż. Czysty doch. gr. 4395 mrk; chów i tucz bydła.

Przybitz (niem.), ob. *Przybycz*.

Przybliżyszki, zaśc. włośc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski Rubno, o 14 w. od gminy, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Dubienki.

Przybłudnicze, folw., pow. wołkowyski, w 2 okr. pol., gm. Hornostajewicze, o 30 w. od Wołkowyska.

Przybojewo 1) wś i dobra nad Wisłą, pow. płoński, gm. Wychodź, par. Grodziec, odl. o 19 w. od Płońska, ma 21 dm., 420 mk. Dobra P. składały się w 1877 r. z folw. P. i Wólka Przybojewska, rozl. 1522: folw. P. gr. or. i ogr. mr. 1044, łąk mr. 124, pastw. mr. 1, wody mr. 4, nieuż. mr. 27, razem mr. 1200; bud. mur. 8, z drzewa 19; płodozmian 8 i 10 polowy; folw. Wólka Przybojewska gr. or. i ogr. mr. 164, pastw. mr. 4, wody mr. 108, lasu mr. 23, nieuż. mr. 22, razem mr. 322; bud. mur. 1, z drzewa 4; płodozmian 5 i 9 polowy. Wś P. os. 35, z gr. mr. 36; wś Wólka Przybojewska os. 68, z gr. mr. 276. 2.) **P.**, wś, pow. sierpecki, gm. Lisewo, par. Mochowo, odl. o 13 w. od Sierpca, ma 4 dm., 50 mk., 191 mr.

Przybojewska Wólka, wś i folw. nad Wisłą, pow. płoński, gm. Wychodź, par. Chociszewo, odl. 24 w. od Płońska, posiada 32 dm., 220 mk. Folw. należy do dóbr Przybojewo.

Przybok-Czarny, mały folw. nad rzką Zapruda, lew. dopł. Wiślicy, pow. piński, w 4 okr. pol. telechańskim, gm. Łohiszyn; grunta lekkie, łąk obfitość. *A. Jel.*

Przyboń al. *Preban* i *Priban*, części wsi Ropczego, pow. i obw. sąd. storożyniecki, na płn.-zach. stoku góry t. n. (435 mt.). Ob. *Ropcze*.

Przybór, szczyt górski w Beskidzie zachodnim, na granicy Galicyi i Węgier (hr. orawskie) w odnodze wybiegającej na północ ku Żywcowi. Wznies. 898 mt.

Przybor, niem. *Schiefer*, 1380 *Schieboraw* i *Schieberau*, 1401 *Proschiberau*, 1402 *Przriberau*, wś i dobra nad Odrą, pow. stynawski, par. Stynawa. W 1824 r. było 48 dm., dwa folw., 235 mk. (32 katol.), leśniczowka nad lewym brzegiem Odry. Do P. należy folw. Sandvorwerk.

Przyborki 1.) folw. nad rz. Klewą, pow. ihumeński, gm. pohoska, przy drodze z Berezyny Luboczańskiej do mka Białynicz, ma 5869 mor.; dziedzictwo Okuliczów. Lasy wielkie, grunt piaszczysty. W 1779 r. P. należały do Massalskich i liczyły 102 poddanych pł. męz. 2.) **P.**, *Pryborki*, wś i folw. nad rz. Klewą, w płn.-wsch. części pow. ihumeńskiego, w 3 okr. pol. berezyńskim, gminie Pohost. Wś ma 4 osady; folw., własność Juszkiewiczów, przeszło 5 włók; miejscowość poleska, grunta lekkie, łąk dostatek. Poczynając od wsi P. rz. Klewa staje się spławną na wiosnę. *A. Jel.*

Przyborki, folw., pow. wrzesiński, o 2½ klm. na zachód-północ od Wrześni, nad Wrześnicą, par., poczta i st. dr. żel. w Wrześni, okr. wiejski Psary Polskie; 1 dm. i 19 mk.; obszaru ma 104 ha, t. j. 89·10 roli, 3·08 łąk, 1·92 pastw., 3·41 lasu i 6·51 nieuż.; dochód grunt. 970 mrk. Właścicielem jest E. hr. Po-

niński, dziedzic dóbr wrzesińskich. *E. Cal.*

Przyborny, karczma, pow. wrzesiński (na mapie Chrzanowskiego), nazywa się właściwie Podborny (ob.).

Przyborów, 1.) wś w par. Jamno, pow. gostyński. Obecnie nie istnieje. W 1827 r. była to wś rządowa, mająca 19 dm., 318 mk. 2) **P.**, os. karcz., pow. włocławski, gm. i par. Chodecz, należy do dóbr Brzyszewo. 3.) **P.** al. *Poklętnia*, w XVI w. *Przeborowye*, wś, pow. koniński, gm. Piorunów, par. Wyszyna, odl. od Konina 15 w., ma 9 dm., 84 mk. Według Lib. Ben. (I, 270) na początku XVI w. wś stała pustkami, gdy była uprawianą dziesięcinę dawano pleb. w Wyszynie. Przy wsi był też młyn Przeborowy, również wtedy opuszczony. 4.) **P.**, fol., pow. łaski, gm. Chociw, par. Restarzew, ma 1 dm., 26 mk., 90 mr. 5.) **P.**, wś i folw., pow. noworadomski, gm. Kobiele, par. Kobiele Wielkie. Wś ma 12 dm., 188 mk., 114 mr. włośc.; folw. 3 dm., 9 mk. W 1827 r. było 16 dm., 58 mk. W 1886 r. folw. P. rozl. mr. 176: gr. or. i ogr. mr. 122, łąk mr. 12, lasu mr. 37, nieuż. mr. 5; bud. z drzewa 7. 6.) **P.**, os. górn. nad rz. Kamienną, pow. opatowski, gm. Bodzechów, par. Denków, odl. od Opatowa 15 w., huta żelazna, 7 dm., 29 mk., 48 mr. włośc. 7.) **P.**, os., pow. stopnicki, gm. Gnojno, par. Janina. *Br. Ch.*

Przyborów, wś, pow. brzeski, w równinie o małych pagórkach, nad dopływem Uszwicy z lew. brzegu i u źródłowisk pot. Uszwi. Od płn. leży las Lachmaniec, na płd. las Chobot oddziela ją od Szczepanowa, na płd.-wschód graniczy z Łękami, na zachód z Mokrzyskami, na płn. z Borzęcinem a na wschód z Bielczą. Par. rz.-kat. w Szczepanowie. Wś ma 316 dm. i 1492 mk. i 7 dm., 34 mk. na obszarze więk. pos. (Fr. Łasińskiego), w tej liczbie 1507 rz.-kat. i 19 izrael. Z obszaru 2447 mr. należy do pos. większej 640 mr. (78 roli, 41 łąk, 3 past. i 518 lasu) a 1807 mr. do pos. mn. (1110 roli, 413 łąk, 241 pastw. i 43 lasu). We wsi jest kasa pożyczk. gminna z kapit. 2593 złr. Gleba sapowata, lasy szpilkowe. *Mac.*

Przyborowice 1.) w XVI w. *Przeborowicze*, wś i folw., pow. opatowski, gm. Małkowice, par. Kiełczyna, odl. od Opatowa 20 w., ma 20 dm., 100 mk. W 1827 r. było 12 dm., 66 mk. W 1887 r. folw. P. rozl. mr. 262: gr. or. i ogr. mr. 216, łąk mr. 5, pastw. mr. 33, nieuż. mr. 8; bud. z drzewa 11; płodozmian 7 polowy. Wś P. os. 15, z gr. mr. 109. W XV w. P., w par. Kiełczyna, były własnością Mikołaja i Tomasza h. Róża, miały 5 łan. km., karczmę z rolą, 1 zagr. z rolą, z których płacono dziesięcinę snopową i konopną, wartości 5 grzywien, archidyakonowi sandomierskiemu. Z fol. rycerskiego płacono dziesięcinę pleb. w Kiełczynie. (Długosz, L. B., I, 320 i II, 327). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1508 część wsi Przeborowicze i Malikowice, własność Mikołaja Krępskiego, płaciły pob. gr. 12. Część Przeborowic, Malikowic i Wola, własność Bernarda z Przeborowic, płaciły pob. gr. 40. W r. 1578 wś Przeborowice, własność Adama Przeborowskiego, miała 6 osad, 3 łan., 2 zagr. (Pawiński, Małop., 175, 458, 459, 462). 2.) **P.** *Górne*, *P. Dolne* i *P. Zarzeczne*, pow. płoński, gm. Załuski, par. Krysk (P. Górne par. Wrona), odl. o 12 w. od Płońska, P. Górne, wś i folw., mają wiatrak i karczmę, 22 dm., 173 mk. W 1876 r. folw. P. rozl. mr. 157: gr. or. i ogr. mr. 133, łąk mr. 21, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 3. Wś P. Górne os. 20, z gr. mr. 42; wś Michałówko os. 6, z gr. mr. 191; wś Sokal os. 17, z gr. mr. 151. P. Dolne, wś i dwa folw., mają 11 dm., 114 mk. W 1886 r. folw. P. Dolne lit. BD rozl. mr. 208: gr. or. i ogr. mr. 168, łąk mr. 15, pastw. mr. 14, lasu mr. 6, nieuż. mr. 5; bud. z drzewa 7. W 1886 r. folw. P. Dolne lit. AC rozl. mr. 445: gr. or. i ogr. mr. 353, łąk mr. 27, pastw. mr. 10, lasu mr. 49, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 11. Wieś P. Dolne os. 17, z gr. mr. 31. P. Zarzeczne, wś, ma 2 dm., 15 mk., 153 mr. 3.) **P.** al. *Przyborowo*, wś, pow. ostrowski, gm. Komorowo, par. Jelonki. W 1827 r. było 14 dm., 87 mk. *Br. Ch.*

Przyborowie, dok. *Przeborowe* i *Przibórowye*, wyspa na Drawie, przy jej ujściu do Noteci, o 11 klm. na wschód od Drzenia. Należała do klasztoru owińskiego między r. 1250 a 1424 (Kod. Wielkop., № 284 i Cod. Epist. Vitoldi, 667).

Przyborowie, os. dom. do Głowaczowy, pow. pilzneński, ma 17 dm. i 83 mk.

Przyborówka, wś nad rz. Kobylnią (dopł. Desny), która tworzy tu staw, pow. winnicki, na pograniczu gub. kijowskiej, okr. pol. i par. katol. Strzyżawka, gm. Hawryszówka, przy drodze z Kosakówki do Siwakowiec, ma 65 osad, 411 dzies. ziemi włośc., 615 dzies. dworskiej (488 dz. ziemi ornej, 48 dz. lasu mieszanego, 72 dz. pod stawem, 7 dz. nieużytków); dwa młyny wodne. Gleba czarnoziem piaszczysty. Cerkiew par. dawna, przebudowana w 1881 r. Wś ta należała w końcu XVIII w. do brygadyera Perekładowskiego, następnie do Reiznerów, dziś Zawadzkich. *Dr. M.*

Przyborówka, szczyt górski w Beskidzie zachodnim, na obszarze gm. Krzyżówka, w pow. żywieckim. Wznies. 882 mt. Ob. *Krzyżowa.*

Przyborówko 1.) domin. i dwór wiejski, pow. szamotulski, o 5 klm. na płd. od Szamotuł, na lew. brzegu Samicy szamotulskiej; par. Kazimierz, poczta i st. dr. żel. w Szamotułach (Samter). W r. 1580 posiadał Mikołaj Pawłowski na P. 6 półłanków i 4 zagr.; przy schyłku zeszłego stulecia należało do Stefana Zay-

dlica. Domin. ma 7 dm., 150 mk. (129 katol., 21 prot.); obszaru 523·95 ha, t. j. 375·67 roli, 22·44 łąk, 27·76 pastw., 85·44 lasu i 12·64 nieuż.; czysty doch. grunt. 4283 mrk.; cegielnia; chów bydła holenderskiego i tucz nierogacizny; właścicielem jest Władysław Gromadziński. Dwór ma 2 dm., 11 mk. (9 kat., 2 prot.). 2.) **P.**, ob. *Przyborowskie Holendry. E. Cal.*

Przyborowo 1.) wś włośc., pow. włocławski, gm. Pikutkowo, par. Brześć, ma 37 mk., 93 mr. 2.) **P.**, os. włośc., pow. włocławski, gm. i par. Chodecz, ma 2 dm., 25 mk., 8 mr. gruntu. 3.) **P.**, kol. włośc., pow. włocławski, gm. i par. Kowal, ma 37 mk., 44 mr. 4.) **P.**, wś, pow. mławski. Wymieniona w opisie dóbr Liberadz, zwie się właściwie *Przyrowo*. 5.) **P.**, wś, pow. szczuczyński, gm. Grabowo, par. Lachowo; mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. było 23 dm., 135 mk. 6.) **P.**, wś, pow. ostrowski, ob. *Przyborowice*. 7.) **P.**, ob. *Przyborów*.

Przyborowo 1.) wś cerkiewna i dobra, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Domaczów, o 50 i 52 w. od Brześcia. 2.) **P.**, wś, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Byteń, o 30 w. od Słonima.

Przyborowo 1.) domin., pow. gnieźnieński, o 6 klm. na północo-zachód od Czerniejewa; par. Łubowo, poczta i st. dr. żel. o 5 klm. w Chwałkowie (Weissenburg, Bz. Bromberg); 6 dm., 64 mk.,(2 prot.); obszaru 217·03 ha, t. j. 178·73 roli, 20·43 łąk, 15·32 pastw. i 2·55 nieuż.; czysty doch. gr. 1380 mrk. W r. 1438 sądził się pleban łubowski w konsystorzu gnieźnieńskim o dziesięciny z P. (Łaski, L. B., I, 42, przyp.). Osada składała się z łanów dziedzicznych i kmiecych; ostatnie stały około r. 1523 pustkami, a szlachta uprawiała je sama, składając snopowe jednej z prebend gnieźnieńskich. W 1580 r. należało P. do 4 Przyborowskich, r. 1618 do Pawła Przyborowskiego, a przy schyłku zeszłego stulecia do Piotra Kaliszkowskiego, dziedzica Malczewa. 2) **P.**, wś i domin., pow. krobski, o 7 klm. na południe-zachód od Krobi i tyleż na północ-zachód od Górki Miejskiej; par. Niepart, pocz. w Poniecu, st. dr. żel. o 13 klm. w Rawiczu i Bojanowie. W r. 1310 wchodziło P. w skład pow. ponieckiego. Około 1793 r. należało do Szczanieckich, a w nowszych czasach do Rożnowskich. Wś liczy 77 mk. katol., 11 dm. Domin. ma 7 dm., 139 mk. (126 kat., 13 prot.), obszaru 430·97 ha, t. j. 358·33 roli, 35·30 łąk, 24·82 pastw., 9·36 nieuż. i 3·16 wody; czysty doch. grunt. 6175 mrk; własność ks. Czartoryskich 3.) **P.**, niem. *Freithal*, wś, pow. szamotulski, o 6 klm. na płd. od Szamotuł, na lewym brzegu Samicy szamotulskiej, naprzeciw Myszkowa; par. Kazimierz, poczta i st. dr. żel. w Szamotułach; 19 dm., 158 mk. (62 kat., 96 prot.). Między r. 1387 i 1397 pisali się z P. Jan, Przybysław, Mikołaj, Gotard i Stefan Przyborowscy (Przeborowscy). W r. 1580 posiadał Maciej Bieganowski 3 łany osiadłe, 1 zagr., 2 komor., 1 łan pusty, $^1/_8$ łanu karczm., 40 owiec i pasterza. Około r. 1793 należało P. do Julii Żółtowskiej, dziedziczki Myszkowa. 4.) **P.**, ob. *Przyborowskie Holendry*. *E. Cal.*

Przyborowskie Holendry al. *Przyborowo*, dawniej *Przyborówko*, os. wiejska, pow. gnieźnieński, o 7 klm. na zachód-północ od Czerniejewa; par. katol. Łubowo, prot. Czerniejewo, poczta i st. dr. żel. w Chwałkowie; 8 dm., 77 mk. (63 prot., 14 kat.). Należała przy schyłku zeszłego wieku do Piotra Kaliszkowskiego. *E. Cal.*

Przyborsk, *Pryborsk*, wś na lewym, wyniosłym brzegu rz. Teterowa, przy ujściu do niego w samej wsi potoku Ternawa, pow. radomyski, pomiędzy Iwankowem a Hornostajpolem, na wybrzeżu lasów, o 12 w. poniżej Iwankowa. We widłach Teterowa i Zdwiża (uchodzącego do Teterowa na wprost Przyborska) wznosi się stare horodyszcze, opatrzone wysokim wałem i porosłe odwiecznemi dębami. Horodyszcze to widocznie było wzniesione w celu wojennym dla obrony od napaści nieprzyjaciół. Dziś nosi nazwę „Truba“. Inne uroczysko, należące obecnie do cerkwi, zowie się „Mohylne“. Według podania miejscowego, znajdowała się niegdyś na tem uroczysku wieś, której mieszkańcy wymarli od morowego powietrza. Wś ma 939 mk. (35 żydów); w 1864 r. było 832 mk. Włościanie, w liczbie 253 dusz rewiz., nadzieleni zostali 1346 dzies. ziemi, z której płacą rocznie 599 rs. 9 kop. wykupu. Znajduje się tu cerkiew Pokrowska, niewiadomej erekcyi, podług wizyty z 1783 r. wzniesiona w 1730 r. na miejsce dawnej, popadłej w ruinę, a po spaleniu się tej ostatniej na nowo fundowana w 1775 r. przez ówczesnego dziedzica Michała Antoniego Niemirycza, podstolego czernihowskiego, komisarza na trybunał radomski i sędziego kapturowego wwdztwa kijowskiego, który nadto przywilejem swym potwierdził posiadane przez cerkiew z dawnych zapisów grunta. Do par. praw. należą wsie: Pirohowicze, Woropajówka, Rusaki i Domanówka. We wsi jest zarząd gminny (wołost') i st. poczt. Gleba gliniasta i piaszczysta. Jestto stara osada śród lasów założona, siedziba rodu Niemiryczów. Pierwszym znanym jest Iwan al. Iwaszko Niemirycz, ziemianin owrucki. W 1510 r. posądzony o zdradę, z powodu iż mieszkał w domu Iwana Hlińskiego, oczyścił się z tego zarzutu, dowiódłszy że on to właśnie ostrzegł ks. Konstantego Ostrogskiego, przez ojca swego Niemirę o zamiarze w. ks. moskiewskiego przysłania Polaka, więźnia zmoskwiciałego, Ostafa Daszkiewicza do tego Hlińskiego (Ad. Boniec-

ki, Poczet rodów, str. 208). Iwaszko Niemirycz był dworzaninem królewskim (1514—1524) i dzierżawcą czarnobylskim, do którego król pisał w krzywdach poddanych czarnobylskich Rostrochowiczów i innych, aby się względem nich zachował według dawnego zwyczaju (Dawny regestr. Metr. lit. w zb. Konst. Swidzińskiego). W 1539 r. dozwolił mu król Zygmunt zbudować zamek i założyć miasto, ustanowić targi i otworzyć w dziedzicznych jego dobrach Horodyszczu. Oprócz Horodyszcza Iwaszko Niemirycz posiadał Chwośnię, Przyborsk i Teremce pod Owruczem. Po żonie Fedii, córce Bułhaka, wziął Warewcy. A że ta żona jego była najbliższą krewną Juchny Oberniejewicza, otrzymał Iwaszko od króla w 1518 r. wszystkie dobra po Juchnie leżące w pow. owruckim (Boniecki, 209). W liczbie tych dóbr był i Olewsk. Wszystko to stanowiło pokaźne dość mienie. Synem Iwaszka był Józef (Jesif), dworzanin królewski za Zygmunta Augusta, pierwszy sędzia kijowski. On to wyjednał sądy grodzkie dla Kijowszczyzny. Umiał pilnie powiększać bogactwa swego domu. Rewizya zamku żytomirskiego z 1545 r. wspomina o nim jako o dziedziczącym na macierzystych swoich dobrach Czernichowie po Skojbeku (Skobiejku). Dwa razy żonaty: z wdową po Lwie Połozie i z Zofią Skuminówną. Iwan i Semen byli synami z pierwszego łoża; Matfij i Andrzej z drugiego. Józef Niemirycz umarł 1598 r. W rozporządzeniu testamentowem żąda on, aby był pochowanym w monasterze Pieczerskim w Kijowie „podle grobu rodziców swoich". Żonie Zofii Skuminównie wś Kremno i Momorycze w pow. mozyrskim i 200 kóp gr. lit. na Żebrowiczach i Żarewiczach zapisuje. Ponieważ zaś dwaj synowie jego z pierwszego małżeństwa Iwan i Semen „z dopuszczenia Bożego na rozumie i na zdrowiu są ułomni" a więc pierwszemu z nich Iwanowi dożywotnie używanie na 3 ch siołach swoich we włości czernichowskiej, Krasnosiele, a pod Owruczem Kościukowszczyznę i Medwedne wyznacza; drugiemu zaś Semenowi, również prawem dożywotniem, Chwośnicę pod Owruczem, Ładyżyce i Teremne odkazuje. Mają oni te imiona dzierżeć, ale sprzedawać i „zawodzić one" nie będą mogli. Gdy zaś ci synowie jego spłodzą potomstwo „z małżonkami swomi wieńczalnemi szlachciankami", to jeżeli to będzie potomstwo męzkie, to takowe w pomienionych imionach mieszkać i trzymać je będą; jeżeli zaś to będą dziewki, to synowie jego Matfij i Andrzej, albo ich potomkowie z 4-ch części mianowanych imion, według prawa pospolitego, jeno wywianować je mają. Synowi Matfijowi daje zamek i miasto Olewsk z atynencyą, Andrzejowi zaś zapisuje zamek Czerniechów (miasto stare i nowe) z przyległościami. A że wprzódy dał Matfijowi sioło Kurnicę w pow. kijowskim leżące, to teraz Andrzejowi wyznacza Przyborsk sioło i dwór, a także Szersznie, Sobolewszczyznę i Nowaki. Dan w Olewsku 1598 d. 31 Augusta (w zb. Konst. Świdzińskiego). Andrzej Niemirycz, pan na Czerniechowie i Przyborsku, jeszcze w 1601 r. przez nabycie Pirohowicz i Mojsiejkowicz, następnie Iwnicy, powiększył swoją fortunę. Z wyznawcy obrządku wschodniego niezjednoczonego przeszedł na krzewiący się już w tych stronach aryanizm. Ożeniony z Chreptowiczówną, umarł w 1610 r. w Iwnicy. Zostawił syna Stefana. Ten za młodu ukończywszy szkoły, przebywał w Danii, Anglii, Włoszech i Niemczech. Naprzód pokojowy królewski, deputat na tryb. koronny z Wołynia, komisarz z sejmu 1625 do ordynacyi kozaków, podkomorzy kijow. (Okolski, fol. 348) i ssta owrucki. Miał on z Hrehorym Paszkiewiczem zajście, którego pamięć przechowały nam akta. Gdy w 1609 r. toczyła się wojna z Moskwą, Paszkiewicz, założywszy sobie siedlisko w dobrach Niemirycza Czerniechowie jął tam zgromadzać najemną watahę. Motłoch zaweibowany dopuścił się w Czerniechowie licznych nadużyć. Stratę swoją majątkową obliczył był Stefan Niemirycz na 50 tysięcy, ale odpłatę odłożyć musiał do czasu. Kiedy z wyprawy powracał Paszkiewicz i ze swoim oddziałem zatrzymał się w Bezowie (niedaleko Czerniechowa), Niemirycz w lot zebrał nadworną milicyą, tudzież dwa poczty sąsiedzkie i znienacka uderza na oddział kozaczy. W pierwszem zwarciu Paszkiewicz pokonany i śmierć odnosi, a wataha jego w rozsypce. Wyprawa sowicie Niemiryczowi się opłaciła, bo wszystkie skarby zdobyczne Paszkiewicza dostały się w ręce jego (Opis akt. kn. kiew. centr. arch., Nr. 12, str. 45—46; Akty o Kozak., Kijów, 1863, str. 154—187). Stefan Niemirycz do własności po ojcu spadłej jeszcze wiele majątków przykupił. W 1622 r. nabywa on od Kiryka Swirskiego drugą część w Mojsiejkowiczach i Pirohowiczach (Archiw. Charlęskich), w 1625 zaś roku od ks. Stanisława Lubomirskiego za sumę 124,000 kupuje Noryńsk. Nareszcie od Rafała Leszczyńskiego, wwody bełzkiego, nabywa Horoszki, miasto nowe i stare, zwane Aleksandropolem, za sumę 200,000 złp. Dla nabycia tak obszernych dóbr nie stało mu widocznie gotówki, bo w 1626 r. Przyborsk, Mojsiejkowicze, Rusaki, Suhacze, Bołotnią i słobodę Horodyską w sumie 20,000 wypuścił był w zastaw Wojciechowi Pruszak Bieniewskiemu (Ks. zapis. Tryb. wwdztwa kijow., zaczęta ab anno 1590 variar. transact. do dóbr WW. Niemiryczów pro et contra ściągających się usque ad an. 1728 kontynuowane, rkpsm). Tenże Stefan Niemi-

rycz około tego czasu P. wyniósł na stopień miasteczka. Możny ten ziemianin, gorący promotor socynianizmu, w sprawach sekciarstwa odgrywał wybitną rolę. Jakoż gdy w Lublinie r. 1627 powydalano aryanów a szkoły i zbór ich wyrokiem trybunału zniesiono, Stefan Niemirycz w 1628 r. pośpieszył tam by porozumieć się ze współwiercami; ale podczas bytności swej zaniemógł i chory wróciwszy do domu, umarł w 1630 r. Jeszcze w Lublinie d. 30 sierpnia pisał on testament, w którym małżonkę swą Martę z Wojnarowskich uczynił dożywotniczką ogromnego majątku, jaki zostawił. Prócz tego przekazał jej 15,000 opartych na Przyborsku, Iwankowie, Styrtach i Andrzejówce (Ks. zapis. Tryb. wwdztwa etc., WW. Niemiryczów etc., rkpsm). Zostawił on trzech synów: Jerzego, Władysława i Stefana i trzy córki: Katarzynę za Sieniutą, potem Leszczyńską, Zofią za Stanisławem Tyszkiewiczem, cześnikiem kijow., i Helenę za Mikołajem Lubienieckim, potem za Ryszkowskim. Niedługo po śmierci męża i Marta z Wojnarowskich Niemiryczowa umarła (około 1638) i majątek cały spadł na młodych Niemiryczów, którzy jednak z powodu, iż najmłodszy z nich Stefan był nieletnim, nie mogli jakiś czas do działu dóbr pomiędzy sobą przystąpić. W 1648 r. nareszcie Stefan przyszedł był do lat i niezwłocznie też trzej Niemirycze przystąpili do sporządzenia działu majątkowego pomiędzy sobą. Najstarszy z nich Jerzy wziął Horoszki z przyległościami, mko Rafałów al. Krajewszczyznę, Baskaki etc.; Władysław otrzymał Noryńsk z attynencyą, mko Łuhiny i mko Władysławów i inne; najmłodszy zaś Stefan wziął Czerniechów ze Stawowem, Andrzejówką, Styrtami, Ośnikami, Dziwoczkami, Wysokiem, Iwankowem, Horbaczowem, Szczurową, Nekraszowem, Trokowiczami, Mokrańszczyzną, Piekarszczyzną, mczkiem Toporzyszczami, Kamiennym Brodem, Bobryką, Niebieżą, młynem na Wałkach, młynem na Bukach, m. Turczynówką, Starykami z rudnią Kowalów, Krasnosiółką, Hutą szklanną, Papiernią; tudzież Przyborsk ze Starykami, Ruszkowem, Pirohowiczami, Suhaczami, Mojsiejkami, Bołotnią, Domaniówką, Makarówką, Krasną Dąbrową, Zarudziem al. Zdwiżem z Rudnią. Ale gdy w tymże roku (1648) wybuchł bunt Bohdana Chmielnickiego i gdy Polesie całe w płomieniach stanęło, to jak wszystka szlachta, tak i trzej bracia Niemirycze musieli uciekać aż za Wisłę. Niemirycze zrobiwszy dział nie mieli nawet dość czasu aby akt tegoż działu swego ulegalizować i dopiero podczas swojej tułaczki, zjechawszy się do Torunia, w tamecznym grodzie go aktykowali. Ale skoro w 1650 r. po układzie Zborowskim błysła nadzieja pokoju, dwaj starsi Niemirycze, Jerzy i Władysław, spiesznie wracają na Polesie. Pokój ten wszakże niedługo trwał i gdy na nowo rozpoczęły się niepokoje na Ukrainie, Jerzy z wielką pracą i uszczerbkiem własnego dziedzictwa staje w obronie rodzinnego Polesia od Kozaków. Znosi ich w końcu doszczętnie pod Hornostajpolem (Okolski, Orbis pol.). Następnie Władysław, nawrócony na wiarę katolicką, umiera w 1653 r. w Lublinie, a Jerzy jako głośny zdrajca, przechodzi do Szwedów. Jeden tylko Stefan pozostał wiernym królowi i Rzpltej. Po ustąpieniu Szwedów z Krakowa został na czele jazdy dla obrony miasta. Gdy zaś za przyczyną brata Jerzego stanął traktat Hadziacki, Stefan wrócił na Ukrainę. W 1660 r. walczy w bitwie pod Cudnowem i Słobodyszczami, pod rozkazami generała artyleryi Wolffa, liczne daje dowody odwagi, zabierając nieprzyjaciołom ośm dział. To też po zwycięztwie cudnowskiem hetman, między innymi, i jego do traktowania z nieprzyjacielem, który się poddał, wyznacza (Ambr. Grabowski, Spominki ojczyste, t. I, str. 148—161). W 1664 r. Stefan Niemirycz niespodziewanie prawem zastawnem w sumie 26,000 złp. Przyborsk z attynencyą wypuszcza Krzysztofowi i Annie z Mierzwińskich Trzeciakom i zabrawszy żonę, dzieci, synowca Teodora (był to syn Jerzego Niemiryczа, zabitego w 1659 r. przez Kozaków) i synowicę Maryannę, dziedziczkę Norzyńska, córkę brata Władysława, wyjeżdża za granicę do Nejdorfu na Szląsku. Mamy list Stefana Niemirycza do króla, w którym pisał, iż „nie dla sekty aryańskiej, bo jest Christianae fidei, ani dla żadnych fakcyi, ale dla zniszczenia i spustoszenia przez nieprzyjaciela fortuny, wziąwszy z sobą starościankę (synowicę Maryannę), dla bezpieczeństwa, za granicę wyjechał". W skutek nalegań Jana Kazimierza w 1680 r. powrócił do dóbr swoich. Król go najprzód kasztelanią, potem wojew. kijowskiem zaszczycił. Pierwsza żona Gryzelda z Wilamów zmarła mu za granicą; na starość ponowił śluby małżeńskie z Teresą Opalińską. Umarł około 1688 r. Zostawił czterech synów: Konstantego, Krzysztofa, Jerzego i Władysława. Z tych trzej bracia starsi, wynarodowiwszy się, poumierali na obczyźnie; najmłodszy Władysław wraz z ojcem wrócił do siedliska przodków. Przez całe życie trzymał się kątów rodzinnych. On to, po śmierci ojca, wraz z macochą zamieszkał w Czerniechowie, bo do Przyborska przyjść nie mógł, ile że ogołocony z gotowego grosza, nie mógł go z zastawy wykupić od Trzeciaków (Opis akt, Nr. 22, str. 16; Nr. 22, str. 14). Był on starostą nowosielickim i kasztelanem polanieckim. Według Niesieckiego, Władysław Niemirycz trzy razy śluby małżeńskie ponawiał, 1mo voto z Heleną Piaso-

czyńską, 2do z Błażejowską, 3^tio^ z Ludwiką Skorczycką; z tych żon synami jego byli: Aleksander, Karol, Stefan, Jerzy, August, Stanisław i Michał. Umarł w 1700 r. Po jego śmierci w 1701 r. d. 16 czerwca synowie jego z pierwszego łoża: Aleksander, Stefan i Karol sprzedali Przyborsk, Mojsiejki, Rusaki Wielkie i Małe, Pirohowicze, Suhacze, Domaniówkę, Wachnówkę z Rudnią Stefanowi Czackiemu, łowczemu wołyńskiemu (Ks. zap. Tryb. wdztwa kijow., rkpsm). Ale przedaż ta nie mogła przyjść do skutku, ile że działu pomiędzy braćmi Niemiryczami jeszcze nie było. Zresztą w skutek klęsk zadanych przez nieprzyjaciela w ostatnich czasach Polesiowi kijowskiemu, dobra przyborskie były bardzo zniszczone, tak, że ich zastawny ówczesny posesor Aleksander Trzeciak, musiał je na nowo osiedlać (Arch. J. Z. R., cz. VI, t. I, dod. str. 310). Wówczas P. spadł był do znaczenia wsi. Ale gdy młodsi bracia Niemirycze, kasztelanice polaniccy, dobiegli do pełnoletności, wtedy dopiero dział dóbr pomiędzy nimi a starszymi braćmi dopełnionym został. Dział ten nosi datę d. 21 lutego 1729 r. w Czerniechowie. Na mocy tego działu Jerzemu, Augustowi i Karolowi dostał się klucz czerniechowski, dobra Radostów, podzielone na trzy schedy wzięli Karol, Aleksander i Michał, jezuita; najmłodszy zaś Stanisław wziął klucz przyborski (uwolniony już z pod zastawu), z tem jednak, aby jedną połowę tych dóbr oddał pod prawo dożywotnie wdowie po bracie Stefanie (Sumaryusz do sprawy działowej ex archivo JW. Niemirycza, Generała wojsk kor.). Stanisław Niemirycz, miecznik żytomierski, dziedzic połowy Przyborska, ożeniony był z Pawszanką i zostawił jednego syna Michała, który w skutek układów familijnych, po śmierci stryjenki Stefanowej, został już panem całych dóbr przyborskich. I jakkolwiek dzięki pokojowi Polesie zakwitać zaczęło, jednakże od czasu do czasu smutnego doznawało losu od łotrujących zgrai hajdamackich. I tak w 1750 r. hajdamacy nawiedzili P. rabunkiem (Arch. J. Z. R., cz. III, t. 3, str. 225). Podczas niedawno minionych wojen kozackich pozacierały się granice dóbr. Ztąd pomiędzy sąsiadującymi ziemianami wywiązać się musiały uroszczenia i wzajemnym zaborom i napadom nie było końca. To też Mikołaj Ksawery Chodkiewicz ssta żmudzki, dziedzic hrabstwa czarnobylskiego, sąsiadującego z Przyborszczyzną, w 1761 r. ze zbrojną siłą zajechał był granice tych dóbr, niby dochodząc „awulsów“ swoich. Jakoż oderwał od Przyborszczyzny uroczysko Krasną Dąbrowę (później Krasiłówką lub Rozkoszą nazwane), oraz Tajne uroczysko; nadto w lasach przyborskich „Medweży korm“ i „Łebedyn“. Tępił i pustoszył drzewa na maszty, zakładał majdany, popioły palił i klepkę rąbał. Przyborszczyzna oczywiście ze swej strony również zniewoloną była zbrojny opór stawić; to też z obu stron zawzięcie wojowano. Michał Niemirycz miał jedyną córkę Teklę, słynącą wdziękami jako też i bogatem wianem, która wyszła za Ignacego Niemirycza, krewnego z odnogi rodu tak zw. Olewskiej. Ignacy Niemirycz był wychowany za granicą, oddany dla poloru na dwór drezdeński, był paziem Augusta III; potem służył w wojsku saskiem; po śmierci króla rzucił Drezno i wrócił do dóbr swoich Olewska, spadłych na niego i brata. Był podkomorzym smoleńskim, oraz szambelanem J. K. M.; w 1771 r. został delegowanym z województwa kijowskiego do Rumiancowa, w krzywdach tegoż województwa, które Rumiancow pismem swem z Jass datowanem d. 14 maja t. r. obiecał zaspokoić. Po ojcu miał Ignacy Niemirycz obszerne posiadłości, jeszcze wnioskowemi dobrami żony powiększone. Dom jego w Olewsku, lubo w zapadłem położony Polesiu, wrzał życiem towarzyskiem. Rozległe w jego dobrach bory i puszcze pełne były grubego zwierza; wielki miłośnik polowania, wyprawiał sławne łowy na niedźwiedzie, dziki i łosie. Wystawne nad miarę życie jakie prowadził, w końcu spowodowało majątkową ruinę. Szerokie dostatki jak śnieg stopniały, i nareszcie tak Olewsk jak i P. z ręku mu się wymknął. W 1772 r. sprzedał też całą Przyborszczyznę Janowi Mikołajowi Chodkiewiczowi, stście żmudzkiemu. Ocalały resztki tylko nadwerężonej fortuny, a mianowicie klucz styrtiański, który żona jego dla siebie zatrzymała. Ignacy Niemirycz stratę majątku zniósłszy z niezwykłą pogodą, zamieszkał na starość w Paszkówce przy córce Magdalenie Charlęskiej, i tam umarł. Nowy dziedzic P. Jan Mikołaj Ksawery Chodkiewicz, starosta żmudzki, umarł 26 lutego 1781 r. w Czarnobylu. Z żony Ludwiki Rzewuskiej zostawił czterech synów, z których Józef posiadł był P., ale gdy ten zeszedł bezpotomnie, spadły te dobra na brata jego Aleksandra, który oddał je w posagu córce swej Zofii za Wiktorem Ossolińskim. W 1833 r. kupił P. Jan Modzelewski, od sukcesorów którego nabył te dobra w 1850 r. słynny w tych okolicach gospodarz Daniel Horwat. Po 1863 r. Horwat odstąpił dobra przyborskie Potemkinowi. Ten podczas niedługiego swego władania wyniszczył majątek, sprzedawszy las na wycięcie Naftule Horensteinowi, poczem sprzedał dobra dzisiejszemu właścicielowi Mikołajowi Zaleskiemu. Uszczuplone dobra przyborskie, obejmujące wsie: P., Rusaki, Wachówkę, Woropajówkę, Domanówkę, Pirohowicze, Białybrzeg, Bołotnię i Sukacze, mają ogółem 18,490 dzies.

obszaru (4,802 roli ornej, 11,229 lasów i 2,459 nieużytków). *Edward Rulikowski.*

Przyborszczyzna, *Przyborszczyna*, zaśc. nad rz. Plisą, przy ujściu do niej rzki Turomieszki, na płd. krańcu pow. borysowskiego, na samej granicy pow. ihumeńskiego, w 2 okr. pol. i par. katol. Łohojsk, ma 2 osady; grunta lekkie, nieco faliste, miejscowość poleska. *A. Jel.*

Przybówka, wś, pow. jasielski, na lewym brzegu Wisłoka, przy drodze z Frysztaka (6 klm.) do Krosna, leży w dolinie pot. płynącego od Niepli, w kierunku wschodnim. Dolinę zamykają od północy i południa pagórki (312 do 316 npm. wznies.); najniższy punkt we wsi ma 284 mt. Od strony wschodniej podnoszą się lesiste wzgórza do 381 mt. (Pogorzały) i wyniosłości stanowiące dział wodny Wisłoka i Sanu. We wsi jest szkoła ludowa, młyn wodny, kasa pożyczk. gm. z kapit. 356 złr., 117 dm. (4 na obszarze wiek. posiadłości) i 660 mk., w tem 654 rz.-kat. i 6 izrael. Par. rz.-kat. w Łękach. Obszar więk. pos. (W. Petrowicza) ma 359 roli, 56 łąk, 22 past. i 13 mr. lasu; pos. mn. 436 roli, 50 łąk, 74 past. i 24 mr. lasu. Dawniej była P. attynencyą zamku Kamieńca w Odrzykoniu i należała do Kamienieckich. A. G. Z. (XI, str. 315, Nr. 2531) podają oblatę z 5 marca 1448 r., podziału majątku przed sądem ziemskim sanockim z d. 26 stycznia t. r. między Mikołajem, Marcinem i Henrykiem Kamienieckimi. P. wtedy, jako część Łęk, dostała się Marcinowi wraz z sąsiedniemi wsiami. Długosz (L. B., III, 209) wspomina o niej jako graniczącej z Chrząstówką, własnością opactwa tynieckiego. Według spisu poborów z r. 1536 (Pawiń., Małop., 523) Marcin Kamieniecki posiadał tu 25 kmieci, płacących razem 16 grzywien, karczmę dającą półtory grzywny. We wsi był obszar szlachecki, młyn, 4 sadzawki, a mieszkańcy dawali dziedzicowi 40 miar owsa, 26 kogutów, 26 serów i 2 kopy jaj. W 1581 r. (ibid., 249) trzymał ją od Kamienieckich Frysztacki. Spis podaje 20 kmieci na pięciu łanach i ćwierci, 2 zagrodników, 3 komorników i 1 łan pusty. Graniczy na północ z Widaczem, na wschód z Łękami, na południe z Chrząstówką i Wojszówką a na zachód z Niepla. *Mac.*

Przybradz, wś, pow. wadowicki, par. rz.-kat. w Frydrychowicach. Wś leży w równinie, w pobliżu Skawy (lewy brzeg), u zlewu Wieprzówki z pot. Frydrychowieckim, ma kaplicę, trzy młyny wodne, 75 dm. i 451 mk. Na obszarze więk. posiadł. 8 dm., 49 mk. Pod względem wyznania jest 487 rz.-kat. i 13 izr. Gleba urodzajna. Obszar więk. pos. (Jan Pleszowski) wynosi 465 roli, 16 łąk i ogr., 46 past. i 87 mr. lasu; pos. mn. ma 349 roli, 17 łąk, 54 past., i 75 mr. lasu. W XV w. (Długosz, L. B., II, 231) miał P. dwóch dziedziców: Mikołaja Szarzowskiego de domo „Fossorum“ i Aleksandra Frydrychowskiego Kornicza. Zamiast dziesięciny płacono ztąd scholasteryi krak. 8 szkotów. W 1581 r. (Pawiński, Małop.) dziedziczył tę wieś Palczowski; było w niej 16 półłanków kmiecych, 4 zagrody bez roli, 3 komorn. bez bydła, rzemieślnik i karczma. P. graniczy na płn. z Rudzami, na zach. z Gierałtowicami, na płd. z Frydrychowicami a na wschód z Graboszycami. *Mac.*

Przybranówek, wś, pow. nieszawski, gm. Służewo, par. Straszewo, odl. 16 w. od Nieszawy, ma 63 mk. W 1827 r. 7 dm., 98 mk. W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 392: gr. or. i ogr. mr. 342, łąk mr. 24, past. mr. 29, nieuż. mr. 15; bud. mur. 7; płodozmian 11-polowy, pokłady torfu. Do włościan należy 17 mr.

Przybranowo 1.) os. włośc., pow. włocławski, gm. Przedecz, par. Błenna, ma 2 dm., 14 mk., 45 mr. 2.) **P.**, w XVI w. *Przibranowo major* i *minor*, wś, fol., dobra i kol., pow. nieszawski, gm. i par. Służewo, odl. 16 w. od Nieszawy; wś ma 82 mk., 254 mr. W 1827 r. 22 dm., 168 mk. Dobra P. składały się w 1885 r. z folw.: P. i Podgaj, rozl. mr. 1388; fol. P. gr. or. i ogr. mr. 526, łąk mr. 29, lasu mr. 3, w os. młyn. mr. 2, nieuż. mr. 16, razem mr. 577; bud. mur. 12, z drzewa 3; płodozmian 13-polowy; fol. Podgaj gr. or. i ogr. mr. 456, łąk mr. 33, past. mr. 59, nieuż. mr. 6, razem mr. 554; bud. mur. 7, z drzewa 1; płodozmian 5 i 10-polowy; nadto w lasach: łąk mr. 28, past. mr. 8, lasu mr. 212, nieuż. mr. 9, razem mr. 257; las urządzony w kolei 40-letniej. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś P. os. 37, z gr. mr. 255; wś Przybranówek os. 16, z gr. mr. 15; wś Podgaj os. 9, z gr. mr. 19; wś Dębicze os. 9, z gr. mr. 63; wś Lisianki os. 3, z gr. mr. 97. Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557—1556 wieś Przibranowo major, w par. Strassewo, miała 14 łan., 2 zagr., 1 rzemieśl. Część Włodkowej 1 łan. P. minor miała 5 łan., 3 zagr. (Pawiński, Wielkop., II, 5). *Br. Ch.*

Przybroda al. *Przybrody*, dok. *Pribrodowicz* 1235, *Pribrodo* 1258, *Pribrodow*, *Pribrodrowicz*, *Priprodov*, wś nieistniejąca obecnie pod Żarnowcem, w pow. wejherowskim. W 1279 r. potwierdza ks. Mestwin II, że wś tę podarował był już dawniej pannom cysterkom krewny jego Subisław (ob. ks. Fankidejski, Klasztory żeńskie, str. 9). Prawdopodobnie było to wybudowanie na łęgach w pobliżu rzeki Piaśnicy i Młynicy, gdzie jeszcze dziś znajduje się osada Przybysz (str. 197). *Ks. Fr.*

Przybroda 1.) domin., pow. gnieźnieński, o $1^1/_2$ klm. na wsch.-płn. od Kłecka, tamże par. i poczta, st. dr. żel. o 5 klm. w Mielżynie; 5 dm., 67 mk. (1 prot.); obszaru ma 202·50 ha, t. j. 182·92 roli, 15·57 łąk i 4·01 nieuż.; czysty doch. grun. 1235 mrk; chów i tucz by-

dła. P. istniała już w r. 1255 (Kod. Wielkop., 330); za czasów arcyb. Łaskiego składała się z łanów kmiecych i dziedzicznych; w r. 1580 Wojciech Modrzewski posiadał 2 łany i 2 zagrodników; około 1793 r. należała do Szymona Głowackiego, później do Grochowskich. 2.) **P.**, fol., pow. mogilnicki, o 12½ klm. na płd.-wsch. od Gębic, na zachod. brzegu jez. Suszewskiego; okr. domin. Linowiec, poczta w Orchowie, st. dr. żel. o 21 klm. w Mogilnie; 7 dm., 44 mk. 3.) **P.** wś i fol., pow. poznański, o 11 klm. na płd.-wschód od Szamotuł; par. Cerekwica, poczta i st. dr. żel. o 6½ klm. w Rokitnicy. P. była własnością kapituły poznańskiej. Na gruntach wsi stał kopiec około 15 stóp wysoki z średnicą w podstawie do 50 stóp, z wierzchołkiem ściętym i wklęsłym. Wś ma 8 dm. i 51 mk. (4 prot.). Fol. należy do domeny rzadowej Mrowino (Joachimsfeld) i ma 96 mk. w 5 dm. *E. Cal.*

Przybrodowice, ob. *Przybroda.*

Przybrody, ob. *Przybroda.*

Przybrodzin, wś, pow. gnieźnieński, o 2 klm. na płn.-wschód od Powidza, tamże par. kat. i poczta, par. prot. Witkowo, st. dr. żel. o 17 klm. w Trzemesznie; 13 dm., 114 mk. (5 kat., 109 prot.). P. istniał już przed r. 1523; należał do ststwa powidzkiego i składał się około 1579 r. z 7½ łanów. W 1618 r. stał tu młyn i wiatrak. *E. Cal*;

Przybudek, wś, pow. maryampolski, gm. Gudele, par. Skrawdzie, odl. od Maryampola 26 w., ma 12 dm., 102 mk. W 1827 r. było 5 dm., 39 mk.

Przybudek, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Łosinka, o 30 w. od Bielska.

Przybrudzie (*Bogusławce*), przysiołek, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Ołtusz, o 50 w. od Brześcia.

Przybuże 1.) *Nowe* (*Pribużje N.*), wś, pow. czauski, gm. horodecka, ma 70 dm., 448 mk., z których 1 zajmuje się szewctwem, 10 wyrobem naczyń drewnianych; własność Katarzyny Koch; młyn wodny i folusz. 2.) **P.** *Stare*, wś tamże, 69 dm. i 382 mk., z których 11 zajmuje się wyrobem naczyń drewnianych.

Przybychówko, niem. *Pripkowko*, wś, pow. obornicki, o 8 klm. na zach.-północ od Ryczywoła, pod Przybychowem; poczta i par. Połajewo, st. dr. żel. o 18 klm. w Budzyniu; 6 dm., 43 mk. (4 kat., 39 prot.). P. należało do ststwa rogozińskiego, później do domeny połajewskiej. *E. Cal.*

Przybychowo, niem. *Pripkowo*, wś, pow. obornicki, o 8 klm. na zach.-północ od Ryczywoła, nad Rudą; par. kat. Połajewo, prot. Bukowiec (Gramsdorf), poczta w Połajewie, st. dr. żel. o 18 klm. w Budzyniu; 32 dm. i 346 mk. (49 kat., 297 prot). Większą własn. na P. z obszarem 167·52 hekt. posiada Louis Beyer. Wś ta należała do ststwa rogozińskiego, później do domeny połajewskiej. W r. 1580 miał tu Wojciech Urbanowski ¾ łana i 1 zagrodnika. *E. Cal.*

Przybył, fol., pow. mielecki, należy do dóbr Mielecka Wola.

Przybylanka Kępa, pow. gostyński, ma 31 mk. Ob. *Kępa* 17.).

Przybylina, wś, hr. liptowskie, pow. hradecki, na praw. brzegu Białej liptowskiej, przy ujściu pot. Przybylińskiego, wznies. 765 mt. npm., u połud. stóp Tatr liptowskich. Graniczy od płd.-zach. z Wawryszowem, od zach. z Jakubowianami, od płd.-wsch. z Kokawą. Granica zachodnia biegnie ze wzgórza Działu (830 mt.) przez wzgórze Stronę (866 mt.) wprost ku północy do doliny potoku Raczkowej, z której wybiega na grzbiet górski, tworzący ścianę między doliną Jamnicką a Raczkową przez szczyty Raczkową połudn. (2189 mt.) i północ. (2142 mt.) do grzbietu głównego Tatr. Ztąd ciągnie się grzbietem głównym przez kończystą Starą Robotę, Błyszcz, Kamienistą do Hrubosza, zkąd spuszcza się ku płd.-wschod. do doliny Cichej, a z niej ku płd.-zach. do doliny Białej liptowskiej. W tych granicach zajmuje 14,368 sążni kw. katastral. Na płn. obszar tejże gminy przypada dolina Raczkowa, Bystrej wody i dolina Kamienista, a oprócz tego dział górski odrywający się od Błyszczu, szczytu głównego grzbietu Tatr i ciągnący się ku szczytowi Bystrej (2250 mt.), odkąd rozdziela się na dwa ramiona: zachodnie Jerzową i wschodnie Koltową zwane; wreszcie od szczytu Kamienistej w głównym grzbiecie Tatr ciągnie się między doliną Kamienistej a potokiem Hlina grzbiet górki Hlina zwany. W półn. części doliny Raczkowej legły dwa stawki Raczkowe. W 1880 r. było 171 dm., 1438 mk. Słowaków. Kościołek łaciń. filialny, p. w. św. Katarzyny, należy do par. w Dowałowie. Według szem. duch. dyec. spiskiej z r. 1876 było 86 rz.-kat., 1483 ew., 8 nieun., 9 żyd., razem 1586. W miejscu jest kościołek ewangielicki, założony 1868 r. Sąd pow. w Hradku, urząd podatk. w Św. Mikułaszu, st. poczt. Hradek. *Br. G.*

Przybyłów 1.) w XVI w. *Przybylowo*, kol., os. karcz. nad rz. Ryglewką, pow. kolski, gm. Chełmno, par. Grzegorzew, odl. od Koła 6 w.; kol. ma szkołę począt. ogólną, 30 dm., 293 mk; os. 1 dm., 5 mk.; os. karczm. 1 dm., 6 mk. Według Lib. Ben. Łask. (I, 219) wś ta daje pleban. w Grzegorzewie tylko kolędę po groszu z łanu a pół grosza od zagrodników. Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1579 wś P., własność arcyb. gnieźnieńskiego, miała 10 łan., 2 sołtysie łany, 6 osad (Pawiński,

Wielkop., II, 53). 2.) **P.** al. *Młynek*, os., pow. kolski, gm. Sompolno, par. Lubstów, odl. od Koła 19 w., ma 2 dm., 8 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Chełmno. 3.) **P.**, wś i os., pow. wieluński, gm. i par. Lututów, odl. od Wielunia 27 w.; kol. ma 30 dm., 256 mk.; os. 1 dm., 5 mk. P. wchodził w skład dóbr Lututów; wś ma 24 os., 353 mr. 4.) **P.**, kol. i os., pow. łaski, gm. Bałucz, par. Szadek; kol. ma 8 dm., 77 mk., 54 mr. ziemi włośc.; os. 1 dm., 2 mk., 9 mr. dwors. W 1827 r. 2 dm., 7 mk. 5.) **P.**, wś, pow. nowo-radomski, gm. Rzeki, par. Kłomnice; ma 4 dm., 54 mk., 31 mr. włośc. Wchodziła w skład dóbr Chorzenice. 6.) **P.**, wś, pow. częstochowski, gm. Kamyk, par. Kłobuck. W 1827 r. 9 dm., 47 mk. *Br. Ch.*

Przybyłów 1.) wś, pow. grybowski, tworzy wraz z Kąśną Górną wspólną całość tabularną, leży w okolicy pagórkowatej i lesistej, na lew. brzegu Biały. Ma 25 dm. i 148 mk. rz.-kat. Par. rz.-kat. w Jastrzębi. Graniczy na płn. z Kipszną, na zach. z Jastrzębią, na wsch. z Bogoniowicami a na płd. z Kąśną Górną. 2.) **P.**, fol. na obszarze więk. pos. w Gorzycach, w pow. tarnobrzeskim, ma 1 dm., 10 mk. 3.) **P.**, wś, pow. tłumacki, odl. 12·3 klm. od st. p. i tel. w Tłumaczu. Granice: wschod. Bortniki, połud. Bohorodyczyn i Targowica Polna, zachod. pot. Tłumacki i wś Hostów, półn. Korolówka. Na płd. od wsi, w lesie zwanym „Czarna Dębina“, wzgórze wznies. 196 mt. (znak triang.). Obszar dwor. 817, włośc. 785 mr. W 1857 r. 763 mk; w 1880 r. w gm. 810, na obszarze dwor. 45; rz.-kat. 46, par. Tarnawica Polna; gr.-kat. 783, przyłączonych w 1793 r. do macierzystej cerkwi w Hostowie o 4 klm. Cerkiew drewniana filialna wystawiona w 1804 r. Właściciel pos. dwors. Abraham Weidenfeld. *Mac.—B. R.*

Przybyły (*Pribiły*), wś, pow. kobryński, w 2 okr. pol., gm. Oziaty, o 22 w. od Kobrynia.

Przybyły, wólka do Padwi Narodowej, pow. mielecki, ma 3 dm. i 13 mk.

Przybynów, wś i fol., pow. będziński, gm. Choroń, par. Przybynów, leży przy drodze z Częstochowy do Żarek, o kilka wiorst na płn.-zachód od Żarek; posiada kościół paraf. mur., kaplicę oddzielną. Wś ma 76 dm., 524 mk., 927 mr.; fol. 3 dm., 17 mk., 550 mr.; prob. 4 dm., 6 mr. W 1827 r. 62 dm, 365 mk. P. wchodził w skład dóbr Choroń. Kościół paraf. niewiadomej erekcyi istniał podobno już 1440 r. i stanowił pierwotnie filią par. Leśniów. Zapewne współcześnie z przeniesieniem parafii z Leśniowa do Żarek (w 1522 r.) utworzono par. Przybynów. Obecny kościół wystawił w 1772 r. dziedzic P. Antoni Dębski. Za wsią w polu od strony Choronia stoi kaplica. Według reg. pob. pow. krakowskiego w r. 1490 wś należała do par. Lyeszniów. W r. 1581 P., w par. Przybinów, własność Jarosza Myszkowskiego, miała 5 łan. kmiec. (Pawiński, Małop., 75, 436). P. par., dek. będziński (dawniej lelowski), 2994 dusz. *Br. Ch.*

Przybysław, fol., pow. słupecki, gm. i par. Trąbczyn, odl. od Słupcy 18 w., ma 1 dm., 14 mk.

Przybysław 1.) wś, okr. wiejski i fol., pow. inowrocławski, o 17 klm. na wsch.-płn. Kruszwicy, przy granicy król. polskiego, par. Chlewiska, poczta w Dąbrowej (Louisenfelde), st. drogi żel. o 10 klm. w Inowrocławiu i w Gniewkowie. W r. 1252 Kazimierz, ks. kujawski i łęczycki, nadając przywileje biskupom włocławskim, wymienia między posiadłościami P., który w ich ręku pozostawał aż do rozbioru Rzpltej, a następnie zabrany za rządów pruskich i wcielony do domeny inowrocławskiej. Wspominany pod 1271 r. „comes Miloslaus Prebislaviensis“ mógł być częściowym chyba właścicielem Przybysławia. W r. 1583 było tu 14 łanów osiadłych, 4 sołeckich i 2 zagrodn. Wieś liczy obecnie 226 mk. w 19 dm. Fol. ma 4 dm., 66 mk. i 217·34 ha, t. j. 186·31 roli, 0·47 łąk, 30·24 pastw. i 0·32 wody; cz. doch. grun. 2181 mrk. Cały okrąg ma 23 dm., 292 mk. (258 kat., 34 prot.). 2.) **P.**, domin. i okr. domin., pow. wrzesiński, o 6 klm. na płn.-wschód od Żerkowa; par. Pogorzelica, poczta i st. dr. żel. w Żerkowie. Około r. 1564 płacił P. 5 grzywien dziesięciny biskupom poznańskim; w r. 1578 posiadała go pani Boturzyńska; było wtedy 13 łanów osiadłych, ćwierć karczmarska, 4 zagrod. i 5 komorn. Reg. pobor. z r. 1618 wykazują tęż samą dziedziczkę i 10 śladów osiadłych. Około 1793 r. był właścicielem Poniński, ststa kopanicki. Dominium ma obecnie 227 mk. w 9 dm.; obszaru ma 699·87 ha, t. j. 527·19 roli, 59·79 łąk, 43·22 past., 49·42 lasu, 20·11 nieuż. i 0·14 wody; cz. doch. grun. 9533 mrk.; cegielnia, nabiał, chów bydła i owiec; właścicielem jest Zygmunt hr. Czarnecki. W skład okr. wchodzi fol. Siekierzyn; cały okr. ma 10 dm., 242 mk. kat. 3.) **P.**, pole pod Wielowsią, w pow. krotoszyńskim, w okolicy Pogorzeli, Koźmina i Kobylina; wspominane w dokumen. z 1473 r. *E. Cal.*

Przybysławice 1.) wś, pow. olkuski, gm. i par. Minoga, posiada tartak przerabiający drzewo w wartości do 30,000 rubli rocznie. W 1827 r. 21 dm., 115 mk. (mylnie nazwane Przybyłowice). W XV w. wś ta należała do par. Minoga, była własnością Klemensa Bodzanki h. Nowina, miała kilka łanów kmiec. i folwark, z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 6 grzyw., płacono plebanowi w Minodze (Długosz, L. B., II, 43). Według reg. pob. pow. krakowskiego z 1581 r. wś P., w par. Minoga, dzierżawiona przez Kotphicza, miała

6 półłanków, 3 zagrod. z rolą, 1 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 24). 2.) **P.**, wś i fol., pow. olkuski, gm. Cianowice, par. Korzkiew. Fol. ma 278 mr., należy do dóbr Korzkiew; wś ma 23 os., 126 mr. obszaru. Wś ta poprzednio należała do par. Giebułtów (dziś w pow. krakowskim). Jeszcze spis z 1827 r. podaje tę parafią. Było wtedy w P. 19 dm., 152 mk. Zapewne po rozdziale bisk. krakowskiego i utworzeniu dyecezyi kieleckiej wcielono wś do par. Korzkiew. W XV w. P., w parafii Giebułtów, własność Stanisława Oraczewskiego h. Szreniawa i innej szlachty. Było tu 12 zagrod., mających specyalne role, 2 karczmy także z rolą, z których prócz drobnych kawałków zwanych niwy al. przymiarki, płacono dziesięcinę snopową i po 2 pęki konopi, wartości 3 grzyw., wikaryuszowi przy prebendzie raciborowskiej. Z dwóch folwarków rycerskich i z niektórych części kmiecych płacono dziesięcinę plebanowi w Giebułtowie, wyjąwszy niwy, z których płacono dziesięcinę wikaryatowi (Długosz, L. B., II, 62). Według reg. pob. pow. proszowskiego z r. 1581 wś P. były własnością Oraczowskiego, miały pięć półłanków, 5 zagr. z rolą, 1 zagr. bez roli, 5 komor. bez bydła, 3 rzemieśl. (Pawiński, Małop., 28). 3.) **P.**, wś i fol., pow. miechowski, gm. i par. Książ Wielki, posiada szkołę początk. ogólną. Fol. P. należy do dóbr Rzędowica. W pobliżu folwarku przechodzi droga żel. dąbrowiecka, posiadająca tu wielki tunel (ob. *Miechowski tunel*). W 1827 r. było 55 dm., 367 mk. W XV w. P., w par. Książ, wś królewska, miała łany kmiece, karczmę, zagrod. z rolą, z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 10 grzyw., płacono kapitule krakowskiej. Był tam także folwark (Długosz, L. B., I, 182). Według reg. pob. pow. księskiego z r. 1581 P., własność zamku żarnowieckiego, miała 15½ łanów kmiec., 3 komorn. bez bydła, 1 rzem., 4 chałupników (Pawiński, Małop., 82). 4.) **P.**, wś i fol. nad rz. Szreniawą, pow. miechowski, gm. Tczyca, par. Szreniawa, odl. 10 w. od Miechowa, posiada tartak, piec wapienny, gorzelnią (1873 r.). W 1827 r. 18 dm., 161 mk. W 1873 r. dobra P. składały się z folw. P. i Psarków, rozl. mr. 627: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 307, łąk mr. 9, wody mr. 3, lasu mr. 13, nieuż. mr. 18, razem mr. 350; bud. mur. 4, z drzewa 13; fol. Psarków gr. or. i ogr. mr. 138, lasu mr. 134, nieuż. mr. 5, razem mr. 277; bud. z drzewa 3; las nieurządzony. Wś P. os. 43, z gr. mr. 242. W XV w. P., w par. Szreniawa, są własnością Jana Pieniążka z Iwanowic h. Odrowąż, są tu łany kmiece, 3 zagr., karczma, folw. rycerski, z których dziesięcinę, wartości 10 grzywien, płacono pleb. w Szreniawie (Długosz, L. B., II, 36). Według reg. pob. pow. krakowskiego z 1581 r. wś P., własność Mateusza Misziowskiego, miały 2½ łan. kmiec., 1½ pogorzało, 3 zagr. z rolą, 1 zagr. bez roli, 2 komorn. bez bydła (Pawiński, Małop., str. 26). 5.) **P.**, wś i fol., pow. opatowski, gm. Ożarów, par. Przybysławice, odl. od Opatowa 20 w., posiada kościół par. mur., 10 dm., 146 mk. W 1827 r. 16 dm., 109 mk. W 1867 r. fol. P. rozl. mr. 519: gr. or. i ogr. mr. 345, łąk mr. 16, lasu mr. 150, nieuż. mr. 8. Wś P. os. 23, z gr. mr. 120. P. Poduchowne, os. włośc., 2 dm., 17 mk., 59 mr. Kościół paraf. erygować miał 1414 r. Janusz Pakosz, dziedzic P. Długosz podaje niedokładną wiadomość o wsi i kościele p. w. św. Stanisława. Byli tu częściowi właściciele, łany kmiece, pleban miał rolę i łąkę (Lib. Ben., II, 497). W r. 1578 P. własność Sebastyana Jankowskiego, miały 6 osad, 3 łany, 3 zagr. z rolą, 1 biedny komor. (Pawiński, Małop., 180). Obecny mur. kościół wystawiony został w 1842 r. z funduszu zapisanego przez Józefa Wiercińskiego, dziedzica wsi. P. par., dek. opatowski (dawniej zawichoski), 1300 dusz. 6.) **P.**, wś i fol., pow. sandomierski, gm. Klimontów, par. Goźlice, odl. od Sandomierza 20 w., posiada urząd gm., 24 dm., 193 mk. W 1827 r. 16 dm., 85 mk. W 1881 r. fol. P. rozl. mr. 348: gr. or. i ogr. mr. 274, łąk mr. 42, past. mr. 1, wody mr. 1, lasu mr. 11, nieuż. i place mr. 3; bud. mur. 3, z drzewa 9; płodozmian 5, 7 i 10-polowy; cegielnia. Wś P. os. 23, z gr. mr. 178; wś Borek Przybysławicki al. Szlachecki, os. 7, z gr. mr. 71. W XV w. P., w par. Goźlice, są własnością Stanisława Nyerada h. Ostoja, Mikołaja Gola h. Jasionna, miały 6 łanów kmiec., 2 karczmy zwane Kopa, z rolą, 2 zagr. z rolą, z których dziesięcinę płacono biskup. krakowskiemu. Z dwóch folw. dawano dziesięcinę do Goźlic; wartość dziesięciny biskupa wynosiła 6 grzywien (Długosz, L. B., II, 334, 336). Według reg. pob. pow. sandomierskiego z r. 1578, miał tu Przybysławski 8 osad., ½ łana, 1 zagr., 1 komor.; część Słupeckich 2 osad., 1½ łana, 1 zagr., 1 biedny komor. (Pawiński, Małop., 172). 7.) **P.**, wś i fol., pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. i par. Garbów. Fol. należy do dóbr Garbów, posiada gorzelnię z produkcyą na 50,000 rs. Wś ma 74 os., 1234 mr. W 1827 r. miała 59 dm., 459 mk.; spis ówczesny podaje P. w par. Markuszów. W XV w. P., wś królewska w par. Garbów, ma 20 łanów kmiecych, płacących dziesięcinę snopową klasztorowi Ś.-Krzyża, wartości około 10 grzyw., 2 karczmy i 1 zagr, bez roli. Był tam dwór i fol. królewski, z których płacono dziesięcinę kościołowi Ś. Trójcy na zamku lubelskim (Długosz, L. B., II, 543 i III, 246), Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś P., w par. Garbów, miała 6 łan., 1

młyn (Pawiński, Małop., 349). Według taryfy starostw (Płata wojska z 1771 r.) dzierżawa P. należy do ks. Michała Czartoryskiego, kanclerza w. ks. lit., z małżonką. Płaci on kwartę 1696 zł. 26 gr. W 1716 r. hyberna wynosiła 458 zł. 21 gr. *Br. Ch.*

Przybysławice 1.) wś, pow. brzeski, na lewym brzegu Dunajca, w równinie, 187 mt. n. p. m. Par. w Otfinowie. Graniczy na płn. z Miechowicami Małymi, na płd. z Marcinkowicami, na zachód z Zaurbaniem, częścią Jadownik Mokrych a na wschód z Pasieką. Wś ma 99 dm. i 553 mk., obszar więk. pos. 7 dm. i 50 mk.; 575 rzym.-kat. i 28 izrael. Kasa pożyczkowa gminna posiada 637 złr. Pos. więk. wynosi 426 mr. roli, 135 mr. łąk i ogr., 68 mr. pastw. i 24 mr. lasu; pos. mniejsza ma 248 mr. roli, 99 mr. łąk i ogr. i 93 mr. pastwisk. Grunta dobrze nawodnione są urodzajne. Wś ta istniała już w XV w. (L. B. II, 407). Długosz nie podaje jednak bliższych o niej wiadomości. Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1508 wś P. Dymlin (Dęblin), Detrzychowicze (Wietrzychowice), własność Jana młodszego, płaciły pob. 3 grz. 39 gr. W r. 1531 wś P., w par. Otwinów, własność Mnichowskiej miały 11 osad, 3½ łan., 4 zagr. z rolą, 2 komor., 3 biednych (Pawiński, Małop., 233, 488). 2.) **P.**, pow. kolbuszewski, przyległość wsi *Brzostowa Góra*. *Mac.*

Przybysławice, domin., pow. odolanowski, o 2½ klm. na południe od Raszkowa; par. Pogrzybów, poczta w Raszkowie, st. dr. żel. pod Biniewem o 6½ klm. i nieco dalej w Ostrowie; ma 6 dm., 117 mk. (85 kat., 32 prot.), obszaru 340·37 ha, czyli 292·76 roli, 35·53 łąk, 2·72 lasu, 7·91 nieuż. i 1·45 wody; cz. doch. gr. 3291 mrk; cegielnia, nabiał i tucz bydła; właścicielem jest Nepom. Niemojowski. W r. 1392 król Władysław zastawił tę wś Iwanowi z Karmina za 100 grzywien; około 1579 i 1620 r. były tu dwie części (P. Większe i Małe). Większe P. posiadali częściowo w r. 1579 Wojciech Marszałkowski, Maciej i Idzi Przybysławscy czyli Mierzyńscy, a w r. 1620 Piotr Kęszycki, Anna i Bartłomiej Przybysławscy; P. Małe posiadali w tym czasie Maciej i Wojciech Przybysławscy, a w nowszych czasach Iłowieccy. *E. Cal.*

Przybysławska Wola, wś, pow. nowoaleksandrowski (puławski), gm. Markuszew, par. Garbów, ma 94 os., 2135 mr. W 1827 r. było 99 dm., 497 mk. (par. Markuszów). Wchodziła w skład dóbr Garbów.

Przybysow (dok.), jezioro pod Bysławiem, pow. tucholski, wymienione w przywileju tejże wsi z r. 1379 (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, str. 118). *Ks. Fr.*

Przybysz, niem. *Priebitz* al. *Prybitz*, wyb. do Żarnówca należące, pow. wejherowski, st. poczt. Krokowo, odl. od m. pow. 4¼ mili. W aktach klasztoru żukowskiego nie ma o tej osadzie przed r. 1807 żadnej wzmianki (ob. Klaszt. żeńsk. ks. Fankidejskiego, str. 197)

Przybyszew 1.) w XVI w. *Przybyschów*, os. miejska, dawniej miasteczko nad rz. Pilicą, z lew. brzegu, pow. grójecki, gm. Borowe, par. Przybyszew. Leży na połowie drogi między Mogielnicą a Białobrzegami, nad boczną odnogą Pilicy, na wyniosłym brzegu, odl. 7 w. od Białobrzegów a 70 w. od Warszawy. Posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, 1097 mk. i 1187 mr. ziemi do mieszczan należącej. Na obszarze osady i w okolicy kwitnie hodowla warzyw (ogórków i cebuli), dowożonych na targi warszawskie. Hodowla ta bardzo starannie i racyonalnie prowadzona, zawdzięcza podobno swój początek benedyktynom płockim, posiadaczom przyległego Borowa. Poblizka Mogielnica z kilku wsiami (Otaląż) należała już w XIII w. do cystersów sulejowskich (Kod. Maz., 340). Być może iż wspólna działalność kolonizacyjna i rolnicza obu klasztorów, przy żyzności gleby, rozkrzewiła tu przemysł warzywny. Święcicki (Opis Mazowsza) mówi o tej hodowli, która oparta obecnie na potrzebach Warszawy, rozwija się pomyślnie. Założycielem kościoła wedle tradycyi miał być Piotr benedyktyn, towarzysz św. Wojciecha (Lubomirski Ks. sąd. ziemi czerskiej, XXXVIII). Tradycya ta powstała zapewne z mylnego pojmowania słów dokumentu erekcyjnego. Klasztor benedyktynów płockich, do których należały Borowa i P., był p. w. św. Wojciecha i jeden z opatów był niewątpliwie założycielem tutejszego kościoła i parafii. Na sporządzonym w Mogielnicy akcie darowizny wsi Chalino klasztorowi płockiemu (benedyktynów) w 1396 r. podpisał się jako świadek „Thoma dictus Galinszki advocatus in Przibiszewo“ (Kod. Muczk. i Rzysz., II, 807). Widocznie więc P. było wtedy osadą, mającą prawo niemieckie i prawdopodobnie miastem założonem na obszarze wsi zwanej Przybyszewice, która jeszcze w XVI w. istnieje obok miasta. Lib. Ben. Łask. (I, 666) w opisie par. Wyśmierzyce (na praw. brzegu Pilicy, naprzeciw Przybyszewa) powiada, iż folwarczne łany wsi Przybyszewice (a także i w Borowem), własność opata klasztoru św. Wojciecha na zamku płockim, dawały dziesięcinę, wartości około grzywny, pleban. w Wyśmierzycach. W 1806 r. (Flatt, Opis ks. warsz.) było 650 mk. (65 rzemieśl.). Na miejscu starego drewnianego stanął nowy kościół w 1812 r. Pomieszczono w nim pomnik marmurowy (roboty Syrewicza) gener. Antoniego Madalińskiego, wojownika z 1794 r. W 1827 r. było tu 132 dm., 896 mk. P. par., dek. grójecki, ma

3391 dusz. 2.) **P.**, wś i folw., pow. kolski, gm. Drzewce, par. Kłodawa, odl. od Koła 21 w.; wś 5 dm., 29 mk., 15 mr, wchodziła w skład dóbr Krzewata; folw. 2 dm., 22 mk., rozl. mr. 281: gr. or. i ogr. mr. 263, łąk mr. 6, pastw. mr. 1, nieuż. mr. 10; bud. mur. 5, z drzewa 5, wiatrak. *Br. Ch.*

Przybyszew 1.) al. *Przybyszewo*, niem. *Priebisch*, wś i folw. domin., pow. wschowski, o 6 klm. na płd. od Święciechowej, par. Święciechowa, poczta i st. dr. żel. o $7^1/_2$ klm. w Lesznie. Około r. 1564 należał P. do Stefana Wilkowskiego i Jana Przybyszewskiego. Pierwszy posiadał 9 zagrod. z rolą, 5 bez roli, 1 rzemieśln., 3 komor. z bydłem, 5 bez bydła, owczarza, 20 owiec i 3 łany, które sam uprawiał; drugi miał $3^1/_2$ łanów osiadłych, 7 zagr. bez roli, komorn. z bydłem i 4 komorn. bez bydła. Na dziale Przybyszewskiego siedział Hans Crumne (!) na 2 łanach, z których płacił po 12 gr. dziesięciny bisk. poznańskim. Przy schyłku zeszłego wieku należał P. do Franciszki Mycielskiej, a około 1845 r. do Józefa hr. Mycielskiego. Wś ma 56 dm. i 319 mk. (130 kat., 189 prot.). Folw. z leśnictwem t. n. ma 9 dm., 125 mk. (98 kat., 27 prot.). 2.) **P.**, dom borowy, 6 mk., w pow. krotoszyńskim, o $8^1/_2$ klm. na płd.-wschód od Pogorzeli; par. Wielowieś, okr. domin Kromolice. Około r. 1845 był P. jeszcze wsią o 3 dm. z 26 mk. katol. Łukaszewicz w Opisie pow. krotoszyńskiego (I, 376 i 7) wnioskuje, że wieś ta istniała już w XV w.; nie znają jej atoli późniejsze Regestra poborowe. 3.) **P.**, ob. *Przybyszów*. *E. Cal.*

Przybyszewo, wś i folw., pow. sierpecki, gm. Lisiewo, par. Gozdowo, odl. o 14 w. od Sierpca, ma 17 dm., 164 mk. Folw. P. rozl. mr. 158: gr. or. i ogr. mr. 123, łąk mr. 21, lasu mr. 9, nieuż. mr. 5; bud. z drzewa 3. P. wś ma 16 os., 225 mr. Należała do dóbr Gozdowo.

Przybyszewo, niem. *Przybiszewo*, os., pow. lubawski, st. poczt. Łąkorz, par. kat. Lipinki. W 1868 r. 4 bud., 2 dm., 18 mk., 17 kat., 1 ewan. Należy do Cichego. *Kś. Fr.*

Przybyszów 1.) wś włośc. i os. karcz., pow. noworadomski, gm. i par. Kobiele Wielkie, ma 46 dm., 384 mk., 496 mr.; karcz. 1 dm., 3 mr. dwors.; należy do dóbr Kobiele. W 1827 r. było 20 dm., 207 mk. 2.) **P.**, wś włośc., pow. włoszczowski, gm. Moskorzów, par. Goleniowy, ma 22 osad, 139 mr. W 1827 r. było 16 dm., 66 mk. P. wchodził w skład dóbr Goleniowy. *Br. Ch.*

Przybyszów al. *Przybyszew*, wś, pow. ostrzeszowski, o 6 klm. na północo-zachód od Kępna; par. katol. Parzynów, prot. Kępno, poczta w Mielęcinie, st. dr. żel. w Kępnie; 24 dm., 299 mk. (80 kat., 219 prot.).

Przybyszów, wś górska w pow. sanockim, nad pot. Płonką, uchodzącą do Polanki (dopływu Osławy). Leży w dolinie potoka, na płn.-wschodnim stoku lesistego pasma górskiego, tworzącego dział wodny między Wisłokiem i Osławą. Szczyty tego pasma dochodzą 698 i 721 mt. wznies. Wieś na punkcie najbardziej na północ wysuniętym ma 474 mt. ale zarówno ku wschodowi jak i zachodowi wznosi się teren dosyć stromo, mianowicie na zachód w górę Tokarnią 777 mt. a na wschód w Rzepedź 706 mt. Paraf. gr.-kat. w Karlikowie. Wieś składa się z 57 dm. i 359 mk.; obszar dworski (A. Rylskiego) ma 3 dm., 15 mk. Prócz 5 rzym.-kat. i 3 izrael. mieszkańcy są obrządku gr.-kat. Gleba górska iłowata, lasy szpilkowe. Obszar więk. pos. ma 35 mr. roli, 3 mr. łąk, 32 mr. pastw. i 493 mr. lasu; pos. mn. 747 mr. roli, 57 mr. łąk, 201 mr. pastw. i 48 mr. lasu. Oddzielony górami na płd. od Jawornika a na zachód od Wisłoka Wielkiego, graniczy P. na płn. z Karlikowem a na wschód z Kulasznem. Między Kulasznem i Szczawnem jest st. kolei przemysko-łupkowskiej. *Mac.*

Przybyszówka 1) wś, pow. rzeszowski, w równinie, nad pot. t. n., dopływem Wisłoka (o 9 klm. od Rzeszowa) z lewego brzegu. Wś leży na płn.-zachód od Rzeszowa, przy gościńcu do Sędziszowa. Na płd. stronie gościńca ciągnie się wieś z murowanym kościołem (z r. 1805), na północnej zaś piękny pałac w parku i zabudowania gospodarcze więk. pos. z gorzelnią. Okolica lekko falista, urozmaicona gajami w stronie południowej, ma glebę urodzajną. Wieś liczy 294 dm. i 1466 mk., obszar dworski wraz z osadami Grędyszówka, Staszów i Jordanówka 10 dm. i 148 mk. Pod względem wyznania 1575 rzym.-kat., 2 gr.-kat. i 37 izrael. Szkoła ludowa i kasa pożyczk. gminna z kapit. 340 zł. Obszar więk. pos. wynosi 659 mr. roli, 37 mr. łąk i ogrodów, 10 mr. pastw. i 79 mr. lasu; pos. mn. 2039 mr. roli, 208 mr. łąk i ogr., 99 mr. pastw. i 54 mr. lasu. Par. rzym.-kat. jest dawną; w 1409 r. przywilej erekcyjny par. w Łękach wymienia jako świadka plebana z Przybyszówki. Fundacyą przypisują rodzinie Rzeszowskich. W 1559 r. odnowił fundacyą Krzysztof Głowa z Nowosielec, do którego wówczas ta wieś należała a w 1617 r. powiększyła uposażenie jej Zofia z Prostyni Grabińska, dziedziczka. Rodzina ta dziedziczy dotąd P. (obecnie Henryk Christiani Grabiński). Par. należy do dyec. przemyskiej, dek. rzeszowskiego i obejmuje sąsiednią, na południowy-zachód położoną Bziankę. P. graniczy na zachód z Wolicą, na północ z Rudną Wielką i Miłocinem, na wschód ze Staromieściem i Ruską Wsią pod Rzeszowem. 2.) **P.**,

pow. Nisko, ob. *Groble*. 3.) **P.**, przedmieście Chodorowa, pow. bóbrecki. 4.) **P.** al *Chatki*, część Plebanówki, pow. trębowelski. *Mac.*

Przybyszowy al. *Przybyszewy*, al. *Przybyszowa*, w XVI w. *Przybischewy*, wś i folw., pow. opoczyński, gm. Sworzyce, par. Bedlno, odl od Opoczna 17 w., ma 22 dm., 320 mk W 1827 r. było 16 dm., 148 mk. W 1877 r. folw. P. z attyn. Majdan rozl. mr. 1354: gr. orn. i ogr. mr. 362, łąk mr. 151, pastw. mr. 44, lasu mr. 630, zarośli mr. 89, wody mr. 27, nieuż. mr. 51; bud. z drzewa 13, gospodarstwo 4-polowe; las nieurządzony. Wś P. os. 19, z gr. mr. 183. W XV w. P., w par. Bedlno, własność Mikołaja Koruny h. Wieniawa, miała łany km., z których płacono dziesięcinę snopową i konopną (po 4 pęki), wartości około 2 grzyw., prebendzie Turebskiej. Karczma, zagr. i folwark rycerski płaciły dziesięcinę w Bedlnie (Długosz, L. B., I, 351). Lib. Ben. Łask. (I, 705) wymienia tę wieś w opisie par. Bedlna, nie podając żadnych szczegółów. Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508 wsie P., Bedlinko, własność Jana i Zygmunta Jeżowskich płaciły pob. 1 grzyw. W 1577 r. P. z Głupiówem, w par. Bedlno, własność Waleryana Jeżowskiego, miała $^1/_2$ łan., 1 zagr.; Kacpra Jeżowskiego część miała 2 łany, 3 zagr. z rolą. Część Kacpra Jeżowskiego młodszego wynosiła $1^1/_2$ łan. Część Elżbiety Pawłowskiej miała $^1/_2$ łan., 2 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., 287, 481). *Br. Ch.*

Przybyszyce, w XVI w. *Przybyschice*, wś włośc., pow. skierniewicki, gm. Słupia, par. Jeżów, ma 167 mk., 623 mr. W 1827 r. było 17 dm., 101 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 333) mieszkańcy dawali pleban. w Jeżowie tylko kolędę a sufraganowi gnieźnieńskiemu czynsz i maldraty zamiast dziesięciny. W obecnem stuleciu wchodziła w skład dóbr Głuchów (ob.), należących do księstwa łowickiego.

Przybyszyn, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Szkurec, o 48 w. od Bielska.

Przybyszyn, lesisty szczyt wznies. 1001 mt., na obszarze Korostowa, w pow. stryjskim. Jest on częścią pasma górskiego Kreminny.

Przybytka, część Przyborowa w pow. żywieckim.

Przybytki, wś cerkiewna, pow. homelski, własność Betulińskiej, posiada młyn wodny, krupiarnią, folusz, olejarnią.

Przybytki, *Prybytki*, wś nad Noryniem, pow. owrucki, na płd. od mka Wielednik, dawniej we włości wielednickiej; ob. Arch. J. Z. R. cz. VI, t. I: 250, dodatki: 174, 177, 178.

Przybytki, os., pow. gnieźnieński, o 5 klm. na płd. od Gniezna; okr. wiejski Pustochowo, par., poczta i st. dr. żel. w Gnieźnie, 2 dm., 17 mk.

Przybytkowo, dobra, pow. suraski, w 1 okr. pok. do spraw włościańskich, gm. Wyszedki, w 1863 r. 242 dusz rewiz.

Przybytkowszczyzna, wś włośc., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Dubicze, okr. wiejski Nowy Dwór, o 12 w. od gminy, 11 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Ostrzyna.

Przychaby (*Prichaby*) 1.) dobra, pow. połocki, własność Arkadyusza Szantyra, mają 3277 dzies. ziemi dworskiej. 2.) **P.** al. *Ignapol*, dobra, tamże, własność Stanisława Swirszczewskiego, mają 600 dzies. ziemi dworskiej. 3.) **P.**, wś, pow. siebieski, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. P., o 25 w. od Siebieża, w 1863 r. 80 dusz rewiz., 439 dzies. ziemi dworskiej; własność sukcesorów Boszniaka. Gmina w t. r. liczyła 892 dusz rewiz., obecnie 1627 mk. 4.) **P.**, dobra z zarządem gminnym, pow. wieliski, w 1 okr. pok. do spraw włośc. W 1868 r. w gminie, obejmującej 4 okręgi wiejskie: Horodziec, Kasiłowo, Barbarowo i Wyrwiny, było 970 dusz rewiz. 5.) **P.** za czasów Rzpltej stanowiły sstwo niegrodowe przychabskie al. prychabskie, leżące w woj. połockiem. Podług metryk litewskich obejmowało w r. 1744 wsie i posiadłości P., Czemiosy, Jankowicze, Balkierzyn, Ozierców, Krupowszczyznę i część Parszyn, które od r. 1621 posiadali: Szczytowie, Teleccy, Kiszkowie, Kuszlowie, Mikuszowie, Sumorokowie; wreszcie na mocy przywileju króla Poniatowskiego z d. 1 sierpnia 1769 r., po śmierci Krzysztofa Sumoroka, dzierżyli je Jan i Anna z Bracanowskich Bujniccy, stolnikowie połoccy, którzy zeń opłacali kwarty złp. 454 gr. 23, a hyberny złp. 70. Od d. 16 września 1772 r. dobra te narodowe przeszły pod panowanie rossyjskie.

Przychód 1.) kol., pow. gostyński, gm. Szczawin Kościelny, par. Suserz, ma 16 mk., 44 mr. Należała do dóbr Szczawin. 2.) **P.**, wś i folw. nad rz. Mławką, pow. mławski, gm. Mostowo, par. Szreńsk, odl. o 22 w. od Mławy, posiada młyn wodny, 27 dm., 378 mk., 1362 mr. obszaru, w tem 157 mr. włośc. Folw. należy do dóbr Szreńsk. W 1827 r. było tu 8 dm., 165 mk. *Br. Ch.*

Przychod, 1428 r. *Prechod*, 1534 *Prschichod*, wś, pow. prądnicki, par. w miejscu, odl. 4 mile od Prądnika, posiada kościół katolicki murowany, szkołę dwuklasową, dwa młyny, dwie kuźnie, leśnictwo królewskie. W 1861 r. było 94 dm., 623 mk. katol., 862 mr. (720 mr. roli) należących do gminy a 19,235 mr. rządowej posiadłości (1095 mr. roli). Gleba zimna, piaszczysta, rodzi żyto, owies i kartofle. Wieś ta powstała już w XV w., założona przez osadników żyjących z przemysłu leśnego; pierwotny kościół z 1518 r. był drewniany, obecny z muru wzniósł w 1754 r. hr. Leo-

pold von Proskau. Par. ma 3000 dusz, należy do archidyakonatu niemodlińskiego.

Przychody 1.) wś, pow. wieluński, gm. Naramnice, par. Łyskornia, odl. od Wielunia 12 w., ma 6 dm., 25 mk. 2.) **P.**, 1257 *Prechodj*, w XV w. *Przechody*, wś i folw., pow. olkuski, gm. i par. Kidów, odl. 21 w. od Olkusza, posiada młyn i pokłady kamienia wapiennego, 49 os. włośc. W 1827 r. było 43 dm., 289 mk. W 1874 r. folw. P. rozl. mr. 617: gr. or. i ogr. mr. 454, łąk mr. 37, pastw. mr. 35, wody mr. 1, lasu mr. 56, nieuż. mr. 29, wieczyste dzierżawy mr. 5; bud. mur. 10, z drzewa 5; las nieurządzony. Do dóbr należały poprzednio: wś P. os. 49, z gr. mr. 689; wś Jastrzębie os. 3, z gr. mr. 49; wś Maleszyna os. 2, z gr. mr. 31. Wieś ta należała do posiadłości nadanych klasztorowi klarysek w Zawichoście przez Bolesława Wstydliwego w 1257. W XV w. jest własnością Jana Pileckiego h. Leliwa, kaszt. krakowskiego. Łany kmiece dają dziesięcinę klasztorowi św. Andrzeja w Krakowie. Jest młyn, karczma, zagrodnicy, folwark, z których dziesięcinę (?) sprzedano bisk. krakowskiemu (Długosz, III, 327). W r. 1581 wś Przechodi (Przychody), w pow. lelowskim, par. Kidów, własność Mikołaja Padniowskiego, miała $5^1/_2$ łan. km., 4 zagr. z rolą, 4 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 80, 434). 3.) **P.**, os. leś., pow. sandomierski, gm. i par. Połaniec, odl. od Sandomierza 44 w., ma 1 dm., 5 mk., 2 mr. dwor. 4.) **P.**, pow. lubartowski, gm. Chudowola, par. Rudno. 5.) **P.**, wś nad rz. Krzną, pow. radzymiński, gm. Misie, par. Międzyrzec, ma 46 dm., 241 mk., 1026 mr. W 1827 r. było 40 dm., 177 mk. *Br. Ch.*

Przychody, grupa domów i gajówka w Stanimirzu, pow. przemyślański.

Przychody, łąka na Małych Sokolnikach, pow. szamotulski.

Przychodziec, folw., pow. hrubieszowski, gm. i par. Moniatycze, odl. 7 w. od Hrubieszowa. Folw. ten, mający 131 mr. obszaru (w 1872 r.), został oddzielony od dóbr Czartowice i rozparcelowany na kolonie.

Przychodzkie Holendry al. *Przychodzka Wieś*, niem. *Deutschhoehe*, dawniej *Przychodzker Hauland*, os. wiejska, pow. międzyrzecki, na wschod. brzegu jez. Lutoleckiego (Mokry Lutolek), między Trzcielem a Zbąszyniem (odl. 6—7 klm.); par. kat. i prot. Zbąszyn, poczta w Trzcielu, st. dr. żel. w Zbąszyniu; ma 55 dm., 357 mk. (33 kat., 324 prot.). Należała w końcu XVIII w. do Stefana Garczyńskiego.

Przychojec, wś, dawniej przys. Starego Miasta, pow. łańcucki, na low. brzegu Sanu, na płn. od Leżajska, gdzie jest par. rz.-kat. Ma 145 dm. i 652 mk., 404 rz.-kat., 243 gr.-kat. i 5 izrael. Kasa pożycz. z kapit. 3395 złr. Jestto attynencya klucza leżajskiego ordynacyi łańcuckiej. Graniczy na zach. z Baranówką a na płn. z Łukową. *Mac.*

Przychyra, os., pow. grójecki, gm. Kobylin, par. Worów, ma 14 mk.

Przyczłapy, wś, pow. wieluński, gm. Starzenice, par. Ruda, odl. od Wielunia 6 w., ma 63 mk. W 1827 r. 1 dm., 10 mk.

Przyczma, os. leś., pow. sieradzki, gm. i par. Męka, odl. od Sieradza 8 w., 1 dm., 3 mk.

Przyczniów, pow. pińczowski, ob. *Przeczniów*.

Przyczów *Górny*, *Dolny* i *Plebański*, niem. *Prietzen Nieder*, *Ober*, *Probsterlich*, 1266 *Bredwitz*, wś i dobra, pow. oleśnicki. W 1842 r. *P. Dolny* miał zamek, fol., 28 dm., 259 mk. (13 kat.), par. ew. Przyczów Górny. *P. Górny* posiadał kościół paraf. ewang. wymieniony już w akcie erekcyi parafii w Oleśnicy 1380 r. W 1775 r. nowo odbudowany z drzewa. Była tu gorzelnia, browar, 2 dm., owczarnia. Do dóbr należały: fol. Borki (Borken), Borek (Klein Waltersdorf) fol. i kol. *P. Plebański*, stanowił posiadłość proboszcza.

Przyczyna 1.) dok. *Pretsino* (1210), *Przyczyn* (1273), *Predsin* (1290), *Przyczyny* (1326), *Pritchinin* (1327), *Pricz* (1345), *Przyczyn* (1367), *Przedczin* i *Przetszyn* (1404), *Priczyn* (1444), *Priczyna* (1564), niem. *Pritschen*, dawniej *Prietschen*, dwie wsie, pow. wschowski, tuż pod Wschową. P. Dolna przypiera do wschodnich, a P. Górna do zachodnich krańców miasta. a) *P. Dolna*, własność Wschowy, ma 92 dm., 476 mk. (117 kat., 359 prot.); leży na wznies. 91·4 mt. npm. b) *P. Górna*, wś kośc. i domin., ma 2 kościoły: katol. i protest., 107 dm. i 740 mk. (85 katol., 655 protest.); leży 102·749 mt. n. p. m. Domin. ma 4 dm., 54 mk. (18 kat., 36 prot.), obszaru 366·19 ha, t. j. 304·97 roli, 57·20 łąk i 4·02 nieuż.; czysty dochód grun. 4677 mrk; gorzelnia parowa, tucz bydła i stacya do stanowienia klaczy. Kościół katol. istniał tu przed r. 1404; w r. 1578 zajęli go protestanci i trzymali do r. 1643; w tym roku poświęcił go p. w. Wniebowzięcia N. M. Panny i św. Jerzego biskup poznański, Wojciech Tholibowski. W 1667 r. afiliowanym został do kościoła w Wschowie. W środku kościoła znajduje się kamień grobowy Walentego Floryana, drugiego z rzędu pastora, z napisem łacińskim. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1643. Pierwotny kościół protestancki zgorzał w pierwszej połowie XVIII w. W r. 1210 Władysław Odonicz nadał P. Winemarowi, opatowi porteńskiemu, z poleceniem, ażeby w ziemi przemęckiej założył klasztor cystersów. W 1273 r. Przemysław II oddał wś tę z 50 łanami ziemi jakiemuś Walterowi dla osadzania jej na prawie niemieckiem; r. 1290 Henryk III, ks. na Głogowie, przyrzekł mieszkańcom Wschowy, że z powo-

du nieurodzaju opodatkuje 15 należących do miasta łanów na P. jako 10 tylko, licząc łan po 8 prętów; r. 1326 ogłasza tenże książę, iż Lutold z Malewic zapisał klasztorowi wieleńskiemu 5 łanów na P., z których Weleylinus i Maranus z Świdnicy posiadają 3, a Guncelinus de Triwny i Herman z Wielenia po jednym łanie. W 1327 r. Przemysław, ks. na Głogowie, potwierdza przywilej brata swego Henryka, mocą którego Herman de Trebitz otrzymał 5 łanów na Starej P., należących do posiadłości Temchina z Świdnicy. W 1345 r. król Kazimierz nadał miastu Wschowie Nową P., złożoną z 50 łanów, którą niegdyś miał Maciej z Panowic, a w r. 1367 potwierdził sprzedaż 30 łanów na Nowej P., które Gunter Piotr de Falkenhayn nabyli od Tamona de Schellendorf; od r. 1404 do 1793 posiadała Wschowa obie Przyczyny. Dolną kupiła od Piotra de Falkenhayn; odnośny dokument (Kod. Wielkop. Raczyńsk., 264) wspomina o młynie „in polonico stempy“ zwanym w tej P. a o kościele w Górnej. Przywilejem z roku 1444 potwierdził król Władysław dokument z r. 1273, a król Kazimierz obadwa w r. 1447. Około 1563 r. płaciła Wschowa bisk. poznańskim dziesięciny 16 złp. 15 gr. z 41 łan. 3 pr. W r. 1579 było na Dolnej P. 17 łan., 54 zagrodn. bez roli, jeden z rolą, 3 komorn. z bydłem, jeden bez bydła i 3 ubogie wdowy, a na Górnej 50 łan., 2 zagrodn. z rolą, 11 bez roli, 2 komorn. z bydłem, 11 bez bydła, owczarz i 40 owiec. 2.) **P.**, staw, na Małych Jeziorach, w pow. średzkim. *E. Cal.*

Przyczyt, grupa domów w Zielonej, pow. nadwórniański.

Przydańce (*Prydancy*), wś, pow. czauski, gm. hładkowska, ma 19 dm. i 69 mk., z których 1 zajmuje się wyrobem wozów, sań i t. p.

Przydatki 1.) kol., pow. piotrkowski, gm. Parzniewice, par. Bogdanów, ma 12 dm., 72 mk., 111 mr. 2.) **P.**, wś, pow. maryampolski, gmina Jaworowo, par. Maryampol, odl. od Maryampola 11 w., ma 7 dm., 79 mk. W 1827 r. 5 dm., 60 mk. Należały do par. Igłówka. *Br. Ch.*

Przydatki 1.) przys., pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Kronie, okr. wiejski Kajryszki, odl. 51 w. od Trok, 2 dm., 31 mk. kat. (8 dusz rewiz.). 2.) **P.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Mickuny, okr. wiejski Ławaryszki, o 18 w. od gminy, 23 w. od Wilna, ma 2 dm., 14 mk. kat.; należy do dóbr skarbowych Rubienka. 3.) **P.**, zaśc., pow. święciański, odl. 30 w. od Święcian, w 3 okr. pol., 1 dm., 7 mk. starowier. 4.) **P.**, fol., pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 60 w. od Kowna. 5.) **P.**, dwór, pow. szawelski, gm. Gruździe, o 12 w. od Szawel. 6.) **P.**, dwór, pow. szawelski, gm. Szawlany, o 33 w. od Szawel. 7.) **P.**, łotow. *Prydatki*, wś, pow. dyneburski, par. W. Indryca, własność Anny Szumowiczowej. *J. Krz.*

Przydatki 1.) os., pow. inowrocławski, o 5 klm. na płd.-wschód od Strzelna. W 1830 r. 1 dm., 4 mk. kat.; w nowszych Skorowidzach niewykazana. 2.) **P.**, os., w pow. wyrzyskim, nie tworzy odrębnej całości.

Przydatki 1.) niem. *Przydatken*, dobra, pow. brodnicki, 3·5 klm. od Brodnicy, gdzie jest st. p. i kol., par. katol. i ewang., 194·86 ha roli or. i ogr., 15·58 łąk, około 2 nieuż., 0·1 wody, razem 212·54 ha; czysty doch. z gruntu 1935 mrk.; hodowla bydła i owiec. Właściciel 1858 r. Sypniewski na Żmijewie; potem Donimirski; od niego nabył Bolesław Łyskowski za 210,000 mrk. W 1886 r. kupiła ten folwark radczyni Schulenburg z Grudziądza za 119,000 mrk. Gleba przeważnie bardzo dobra a budynki wystarczające. W 1868 r. było 5 bud., 3 dm., 45 kat. mk. 2.) **P.**, wybudowania do wsi Rogoźna należące, pow. grudziądzki.

Przydługie (*Pridołgoje*), uroczysko, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Berszty, o 45 w. od Grodna.

Przydole, os. do Garbka należąca, pow. tarnowski, na lew. brzegu Biały, na zachód od Tuchowa, ma 12 dm. i 54 mk. *Mac.*

Przydonica, wś, pow. nowosądecki. Posiada rz.-kat. ekspozyturę, należącą do par. w Podolu, leży nad potokiem t. n., lewym dopływem pot. Bartkowy a z nią Dunajca z prawego brzegu. Położona w zwartej dolinie (398 mt. n. p. m.), śród wzgórz (Kobielnica 582 mt.) tworzących na zachód dział wodny potoków dopływów Dunajca, na wschód dzielących dopływy Biały od dopływów Dunajca a sięgających koło kapliczki do 562 mt., na południe zaś w Młyńskiej górze do 529 mt. Od północy otaczają P. lasy. Wraz z Glinikiem (43 dm., 241 mk.) ma P. 138 dm. i 875 mk., a obszar więk. pos. 4 dm., 31 mk. Pod względem wyznania 895 rz.-kat. i 11 izrael. Obszar więk. pos. (Wł. Hołubowicz) ma 78 roli, 3 łąk, 25 past. i 39 mr. lasu; pos. mn. 566 roli, 59 łąk, 189 past. i 193 mr. lasu. Pierwszą wzmiankę o P. znajdujemy w dyplomie królowej Jadwigi, wdowy po Władysławie Łokietku, z d. 27 lipca 1336 r., w którym, jako pani ziemi sądeckiej, tę wieś należącą do kmiecia Getka z Giedczyc przeniosła z prawa polskiego na niemieckie (Kod. Małop., I, 243) za zgodą Kazimierza W. Królowa czyni to „ob melioracionem communis utilitatis in terrae sandecensi“. Królowa daje osadnikom znaczne wolności „ut .... praedictae villae (Przydonica, Glinik i Gródek) commodius et facilius possint locari, damus in eisdem villis antiquis agris et cultis duodecim annorum libertatem, non extirpatis et incultis vero

viginti annorum libertatem ab omnibus solucionibus“ etc. Później nabyli P. Rożnowie a w podziale majątku z 9 maja 1370 (ibid., 367) Klemensa i Piotra, postanowił sędzia Paweł z Bogumiłowa, by obaj bracia dzierżyli ją do śmierci matki Heleny, a potem by Klemens objął trzy części a Piotr część czwartą. Za Długosza (L. B., II, 142) należała do Stanisława Tenczyńskiego a w 1581 (Pawiń., Małop., 136) w części do Konstantego Ostrogskiego (11 łan. kmiecych, 4 zagrody z rolą, tyleż zagród bez roli i rzemieślnik), część do Bilickiego (zagroda z rolą), część do Stanisława Falkowskiego (półłanek kmiecy i 3 zagrody z rolą) a prócz tego miał rolę szlachecką (praedium) Piotr Biesiadecki. Pod koniec XVIII w. wymarli we wsi z zarazy mieszkańcy wraz z proboszczem. Ekspozytura nie jest obsadzoną dla braku funduszów na utrzymanie kapelana. P. graniczy na płd. z Milkową, na zach. ze Zbękiem i Glinikiem, na płn. z Podolem a na wsch. z Jasienicą i lasami. Por. *Opoka. Mac.*

Przydoroże, przys., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Przebrodź, o 1 w. od gminy, 4 dusze rewiz.

Przydrożne, jezioro w pobliżu Pszczewa, pow. międzyrzecki. Istniało około 1564 r., dziś nieznane.

Przydrujsk, mko pryw. na prawym brz. Dźwiny, pow. drysieński, na pogr. pow. dzisieńskiego, na wprost mta Drui (w pow. dzisieńskim), którego część niegdyś stanowił, o 35 w. od Dryssy, posiada zarząd 3-go okr. pol., 789 mk., kościół par. katol. murowany, p. w. Wniebowzięcia N. M. P., wzniesiony kosztem Karola Karpia, kanonika wileńskiego, i konsekrowany w 1760 r. przez miejscowego dziekana; cerkiew p. w. św. Mikołaja, pierwotnie unicka, wzniesiona przez ks. Sapiehę, następnie na nowo z muru wystawiona kosztem rządu. Par. katol. utworzoną tu została w początku XVII w., kiedy niebyło w Drui czyli Sapieżynie żadnego jeszcze kościoła, jak widać z wizyt tegoż kościoła z 1832 i 1835 r., podług których ks. Leon Sapieha, wwda wileński i hetman w. lit., przed 1633 r. fundował kościół drewniany w P., i uposażył go znacznym funduszem ziemnym. Na jednym z dzwonów kościoła jest wyryty r. 1619. W księdze bractwa N. M. P. znajduje się kopia indultu z d. 17 lipca 1727 r. przy instalacyi bractwa przez pap. Benedykta XIII udzielonego, w którym kościół nazwany jest parafialnym. Par. katol., dekanatu drysko-siebieskiego, ma 5368 dusz i kaplice na cmentarzu w P., w Balbinowie al. Szniokowie (o 12 w.), fundacyi Zaborowskich, poprzednich właścicieli (dziś Nitosławskich; Balbinowo otrzymało nazwę od Balbiny Nitosławskiej, zamężnej Swołyńskiej, jako jej wiano), i w Wojciulewie (Wojciełowie), fundacyi Materny, prezydenta drysieńskiego, do którego sukcesorów i dziś należy. Dobra, stanowiące dawniej uposażenie parafii przydrujskiej a obecnie należące do skarbu, obejmują 33 wsi, 11 zaścianków i 1 fermę, mają 1531 mk. (745 męż. i 786 kob.), ziemi w ogóle 6819 dzies., z czego włościanom wydzielono 3257 dzies. Historya P. spólną jest z dziejami Drui. Przed 1500 r. należały do ludzi putnych, odbywających posługi do zamku połockiego. W 1506 r. nadano Druję z przyległościami Annie Duchnie z Sapiehów kn. Massalskiej, wdowie po Tymoteuszu Massalskim, poległym pod Wiedroszą w 1499 r., i synom ich: Piotrowi, Jerzemu i Iwanowi. Dokument ten powiada, że nadaje się część księstwa połockiego, zwaną obrębem drujskim (Civitas Drujensis), ciągnącą się wzdłuż Dźwiny do Pereświtu i Kobyły, uwalniając zarazem ziemian drujskich od powinności do zamku połockiego. Dorota z Horskich Janowa Dziewoczyna (córka Wasilisy Massalskiej, prawnuczka Tymoteusza) wespół ze swym mężem sprzedają Druję 11 stycznia 1611 r. Lwowi Sapiezie, kanclerzowi w. lit., za sumę 5000 kóp groszy lit., wreszcie w 1824 r. ks. Franciszek Sapieha sprzedał Józefowi Miłoszowi; dziś własność Eugeniusza Miłosza. *J. Krz.*

Przyduń, niem. *Schutschenofen*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski, st. poczt. Jedwabno.

Przydwórz, niem. *Schoenfliess*, domena skarbowe, pow. chełmiński, st. poczt. i par. ewang. Wąbrzeźno, odl. 8 klm., st. kolei dworzec wąbrzeski, odl. 11 klm., par. katol. Ryńsk. Ma 574·31 ha roli orn. i ogr., 87·15 łąk, 96·86 pastw., 15·98 nieuż., 139·28 wody, razem 913·58 ha; czysty dochód z gruntu 10,891 mrk. W 1868 r. 31 bud., 8 dm., 220 mk. (183 katol., 37 ewang.). *Ks. Fr.*

Przydworze (*Pridworje*), wś, pow. sieński, gm. Łukoml, ma 20 dm. i 92 mk., z których 1 zajmuje się krawiectwem, 1 szewctwem.

Przydworzyce, wś włośc. nad rz. Wisłą, pow. kozienicki, gm. Trzebień, par. Magnuszew, odl. od Kozienic 23 w., ma 23 dm., 348 mk., 476 mr. W 1827 r. było 24 dm., 167 mk. Wchodziła w skład dóbr Magnuszew.

Przydybajły al. *Przydybajliki*, wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Lida, okr. wiejski Przepieczyce (Perepieczyce), o 4 w. od gminy, 15 dusz rewiz.; należy do dóbr Przepieczyce Sadowskich. W spisie z 1866 r. podane jako wś i zaśc., mające 5 dm. i 50 mk.

Przydziałki 1.) różne pola, w pow. ostrzeszowskim, n. p. pod Mikształtem, na Komorowie i Biskupicach Zaborycznych. 2.) **P.**, por. *Przedziałki.* 3.) **P.**, wyb., pow. krotoszyński, z pocztą w Koźminie, i drugie w pow. ple-

szowskim, z pocztą w Pleszowie, nie tworzą odrębnych całości.

Przydzierki (*Pridirki*), fol., pow. wołkowyski, w 1 okr. pol., gm. Izabelin, o 17 w. od Wołkowyska.

Przygąska, struga w pow. tureckim, płynie pod Kowalami i Siedliskami.

Przygąskie, os. nad rzką Przygąska, pow. turecki, gm. i par. Kowale Pańskie, odl. od Turka 11 w., ma 1 dm., 10 mk.

Przygłów, 1308 r. *Przeglow*, w XVI. *Przeglow*, wś i os. nad rz. Luciążą, pow. piotrkowski, gm. Łęczno, par. Sulejów, odl. 9 w. od Piotrkowa, przy drodze do Sulejowa. Wś ma 44 dm., 304 mk., 812 mr.; os. 4 dm., 14 mk. W 1827 r. było 34 dm., 247 mk. Folwark P. wszedł w skład dóbr rząd. (donacyi) *Łęczno*. W 1885 r. os. P. rozl. 130; gr. or. i ogr. 127 mr., nieuż. 3 mr.; bud. mur. 1, z drzewa 4. Osada ta pozostała z uwłaszczonych gruntów. Jestto dawna osada, nadana w uposażenie klasztorowi sulejowskiemu, wspomniana w dok. z 1250 r. (Kod. dypl. Bartoszewicza) i w potwierdzeniu posiadłości i przywilejów klasztoru przez Łokietka w 1308 (Kod. Małop., II, 313 i 314). Dziesięcinę z łanów folw. pobierał pierwotnie pleban w Sulejowie, lecz takową odkupił w 1456 r. opat klasztoru Mikołaj (Łaski, Lib. Ben., II, 188). Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552—1553 wś P., własność klasztoru sulejowskiego, miała 23 osad, 8 łan., karczmę i młyn o 3 kołach (Pawiński, Wielkop., II, 269). *Br. Ch.*

Przygody, wś i folw., pow. siedlecki, gm. Krześlin, par. Suchożebry, ma 30 dm., 281 mk., 594 mr., w tem 373 mr. ziemi włośc. Folw. P. należy do dóbr Krześlin. W 1827 r. było 28 dm., 186 mk.

Przygodzice 1.) *Wielkie*, wś, dominium, hrabstwo, okr. dom. i przystanek dr. żel. poznańsko-kluczborskiej, leżą o 7 klm. na płd. od Ostrowa, na prawym brzegu Baryczy, nad jez. Trzcielino, w okolicy wznies. od 127 do 149 mt. n. p. m.; par. Ostrów, poczta i st. dr. żel. w miejscu. Wieś ma 46 dm., 444 mk (403 kat., 34 prot. i 7 żyd.). Domin. liczy 263 mk. w 19 dm.; obszaru wraz z folw.: Koziemba, Strugi, Wysocko Małe i Zembców, 2514·14 ha, czyli 1275·35 roli, 430·22 łąk, 124·25 pastw., 12·26 nieuż. i 671·46 wody; czysty doch. gr. 18915 mrk; gorzelnia, chów i tucz bydła. Jeziora są rybne, szczególnie chowają się w nich karpie; na łąkach spotykamy rudę żelazną. Hrabstwo przygodzickie składają folw.: Antonin (zamek), Bledzianów, Gorzyce Wielkie, Kamienica Stara, Kociemba, Krępa, Przygodzice Wielkie, Radłów, Radziwiłłów, Strugi, Tarchały, Topola, Wtórek, Wysocko Małe, Zacharzew, Zalesie i Zembców. Cały kompleks ma obszaru 15668·42 ha, t. j. 5321·45 roli, 1706·15 łąk, 210·81 pastw., 7371·52 lasu, 380·95 nieuż. i 677·54 wody; czysty doch. gr. 76481 mrk; właścicielem jest Ferdynand ks. Radziwiłł. P. istniały przed r. 1403; w tym bowiem czasie bisk. poznański Wojciech Jastrzębiec przekazał dziesięciny z P. mansyonarzom. W r. 1488 król Władysław pozwolił Rafałowi z Gołuchowa zamienić P. na miasto z prawem niemieckiem i nazwać je Światłowem. Miasto rozciągać się miało wzdłuż płn. brzegu jeziora Trzcielino, na pustych gruntach zwanych Trzcielinami. Dziedzic nie korzystał z tego przywileju. W 1499 r. należały P. do Andrzeja z Gołuchowa, a w r. 1507 Cherubin z Gołuchowa, stolnik poznański, ustąpił je synowcowi Rafałowi Leszczyńskiemu. Wywiązały się ztąd spory między Marcinem Zborowskim, podczaszym kor., a Janem Leszczyńskim, kaszt. brzeskim, któremu dobra te przysądzono w r. 1530. Około r. 1630 przeszły P. w ręce Denhoffów i wróciły następnie do Leszczyńskich; Zygmunt Denhoff, sstа sokalski, zrzekł się dziedzictwa swego na rzecz Bogusława Leszczyńskiego. W r. 1579 posiadał je Rafał Leszczyński. W P. było 16 łanów osiadłych, 2 ćwierci karczmarskie, 2 zagrodn. i 1 rzemieślnik. Rafał Leszczyński, ojciec króla Stanisława, sprzedał je (zastawił) r. 1698 Stanisławowi Szczuce, referend. kor., lecz zwolnił go z tego kontraktu i w r. 1699 odstąpił Janowi Jerzemu Przebędowskiemu (Baliński. Star. Pol., I, 236). O nabycie dóbr starał się także królewicz Jakub Sobieski, który z Oławy pod dniem 22 czerwca 1699 r. pisząc do Władysława Ponińskiego, wspomina o potrzebnej na ten cel sumie 88677 złp. (Bibl. Ord. Myszkowskich, 1860, str. 493—5). Dorota, córka Przebędowskiego, wniosła P. w dom Radziwiłłów. Istniał niegdyś kościół w P. W archiwum kapitulnem pod rokiem 1624 jest czynność, którą Jan Wężyk, bisk. poznański, na żądanie Wacława Leszczyńskiego wyniósł kościół w P. do rzędu parafialnych, z warunkiem, aby Leszczyński kościół ten uposażył. Wizyta atoli kościelna z r. 1684 opiewa, że kościół jest drewniany, dosyć obszerny, ale spustoszony; zawiera trzy ołtarze wybornej roboty snycerskiej. Nikt z żyjących wówczas nie pamiętał przy tym kościele plebana, nikt też nie wiedział, czy kościół ten miał jakie uposażenie lub fundusze; wcielono go więc do Wysocka (J. Łukaszewicz, Kośc. par., II, 144). W skład okr. domin. wchodzą: Antonin, Bażanterya, Bledzianów, Bodyl, Drygas, Gorzyce Wielkie, Kąkolewo, Kamienica Stara, Kłady, Kociemba, Krępa, Krzyżaki, Ludwików, Pardalin, Piec Górny, Przygodzice Wielkie (hrabstwo), Radłów, Radziwiłłów, Strugi, Szmata, Szperek, Tarchalskie pustkowie. Tarchały Wielkie, Topola Mała, Wtórek, Wyso-

cko Małe, Zacharzew (folwark i rybitwa), Zalesie i Zembców; cały okrąg ma 126 dm. i 1875 mk. (1425 kat., 450 protest.). 2.) **P.** *Małe*, wś i okr. wiejski, pow. odolanowski, o 4 klm. na północ-zachód od Miksztata; par. Ostrów, poczta w Miksztacie, st. dr. żel. o 8 klm. w Przygodzicach Wielkich; 275 mk. w 37 dm. W skład okr. wchodzą: Kłady, Jeziory i Staś; cały okrąg ma 57 dm., 451 mk. (327 kat., 124 prot.). 3.) **P.**, ob. *Przygodzickie pustkowie*. *E Cal.*

Przygodzicka 1.) al. *Przygodzka*, kuźnica, pod Przygodzicami Wielkiemi, w par. wysockiej, istniała między r. 1579 a 1620, i była własnością Leszczyńskich. 2.) **P.**, ob. *Szklarka Przygodzka*, pow. odolanowski.

Przygodzicki, ob. *Janków Przygodzki*, pow. odolanowski.

Przygodzickie Pustkowie al. *Przygodzkie*, okr. wiejski, pow. odolanowski, pod Przygodzicami Wielkiemi, składa się z pust. Grochowisko, Nadstawki, Papiernia i Trzcieliny; ma 22 dm. i 351 mk. (270 kat., 81 prot.).

Przygodzicze, wś, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Wiercieliszki, o 7 w. od Grodna.

Przygoń al. *Bugaj*, folw., pow. łaski, gm. Wymysłów, par. Łask, odl. 6 w. od Łasku, posiada dystylarnią wódek słodkich z prod. na 39,000 rs.; 4 dm., 24 mk. W 1885 r. rozl. mr. 139: gr. or. i ogr. mr. 71, łąk mr. 18, lasu mr. 46, nieuż. mr. 4; bud, mur. 8, z drzewa 7. Fol. ten oddzielony został od dóbr Poleszyn i Orpelów. *Br. Ch.*

Przygorzelec, folw. do Swierczowa, pow. namysłowski.

Przygradów, w Lib. Ben. Łask. *Przybyradow*, *Przybradow*, wś, pow. włoszczowski, gm. Włoszczowa, par. Konieczno. W 1827 r. było 23 dm., 151 mk. Według Lib. Ben. Łask. (I, 572, 608) pleban w Koniecznie pobierał dziesięcinę tylko z jednego łanu zwanego Wyssycze (Wyżyce). Łany folwarczne dawały plebanowi w Kozłowie dziesięcinę wartości około fertona. Było tu więc bardzo mało ziemi uprawnej. *Br. Ch.*

Przygrażyszki, pow. maryampolski, gm. Antonowo, par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 15 w., ma 3 dm., 34 mk. W 1827 r. 1 dm., 10 mk.

Przygrodek, urzęd. *Prigorodok*, wś cerkiewna nad Dniestrem, pow. chocimski gub. bessarabskiej, na płn. stronie pod Chocimem, par. Chocim, posiada cerkiew drewnianą. W 1868 r. było tu 38 dm. Ob. Arch. J. Z. R., cz. III, t. 2: 663; cz. VI, t. I, dodatki: 300.

Przygródek, przedmieście Zbaraża

Przygulany, pow. maryampolski, gm. Antonowo, par. Pilwiszki. Zapewne przyległość wsi Gulany (ob.).

Przyjaliny, jeziora wspomniane w dok. z 1436 r., są to niezawodnie dzisiejsze jeziora: Kaemmerer, Rackower, Bruder, Baerbaum i Katt-See w Pomeranii, w pow. szczecinkowskim (ob. Pow. wałecki w XVI stuleciu przez Calliera, str. 5). *Kś. Fr.*

Przyjałgiszki, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 28 w. od Telsz.

Przyjałgowo, okolica, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 45 w. od Telsz.

Przyjałkowszczyzna, część folw. Jaślików, w pow. krasnostawskim.

Przyjawiczno, niem. *Przjawitzno*, według Kętrz. *Neuer Krug*, wś, pow. kościerski, st. p., tel. i kol. Frankenfelde, par. kat. St. Kiszewa, ew. Nowe Polaszki. Odl. od Kościerzyny 3½ mili; zawiera 2 gburstwa i 1 zagrodę, 204·1 mr. W 1869 r. było 26 mk. kat., 3 dm. Karczma posiada przywilej z r. 1778. Komisya katastrowa z r. 1772 zalicza P. do osad nowo powstałych. Wówczas dzierżawił je Michał Szramkowski; gleba piasczysta; wysiew: 20 korcy żyta, 2 jęczm., 6 tatarki, czynszu płaci 13 tal. 30 gr., zresztą jest wolny od wszelkich podatków (ob. Zeitsch d. Westpr. Gesch. Ver., XV, 145). *Ks. Fr.*

Przyjazd ał. *Przejazd* 1.) karczma w Hruszowie, pow. jaworowski. 2.) **P.** al. *Przyjazdy*, grupa domów i folw. w Kniażem, pow. złoczowski. 3.) **P**, ob. *Przejazd*.

Przyjaźń 1.) folw. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 64 w. od Dzisny, 1 dm., 9 mk. kat. Należy do dóbr Kozłowsk. 2.) **P.**, zaśc. szl., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 43 w. od Święcian, 1 dm., 5 mk. starowier. 3.) **P.**, dobra nad jez. Warnis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Daugieliszki, okr. wiejski P., o 28 w. od Święcian, ma 4 dm., 33 mk. (26 katol. i 7 żydów); gorzelnia; własność Kamińskich. Znajduje się tu kościół katol. p. w. Nawiedz. N. M. P., z muru wzniesiony w 1828 r. przez Jana Kamińskiego, filialny daugieliski; filia ma 2542 wiernych. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Gawiejkiany, Białowieckie, Rymszany, Zaborcie, Pawiliszki, Sciejgaliszki, Piotrowo, Poszwagino, Bałtaniszki, Kiłotraki, Rymszańce, Nowiki, Łabuńcie, Kiryliszki, Zakamionka, Kucharzyszki, Koniejsze, Bojary i Dziedziszki (Dediszki), oraz zaśc. Budry, Zalesie, Podwornie, Bujwiliszki i Piotuchy, w ogóle 516 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych i 93 włościan nieuwłaszczonych. *J. Krz.*

Przyjaźń 1.) niem. *Rheinfeld*, dok. niem. 1349 *Prisyesen*, 1583 *Reinfeld*, dobra ryc., pow. kartuski, st. pocz. i par. kat. Żukowo (4·5 klm. odl.). Odl. od Gdańska 16 klm., od Kartuz 2 mile. Leży nad rzką do Raduni uchodzącą. Posiada kościół par. ewang. i szkołę 2 klas. ewang. Razem z folw. Lichtenfeld, Ellerfeld, Kołem (Neufeld) i pertynencyą w Skrzeszewie

zawiera 940·38 ha roli or. i ogr., 90·47 łąk, 95·9 pastw. i bagien, 733·92 lasu, 34·76 nieuż., 18·7 wody, razem 1914·13 ha; czysty dochód z gruntu 10237 mrk. W 1868 r. 658 mk., 305 kat., 349 ew., 4 żyd., 53 dm. P. należy do rzędu starych osad. O napotkanych tu grobach wspomina Hirsch w Historyi pow. kartuskiego. W 1349 r. nadaje komtur gdański Henryk Richter sołtysowi Janowi wś P. (Reynfelt) z 73 włókami bez 8 morgów na prawie chełmińskim. Sołectwo i każdą dziesiątą włókę będzie posiadał wolną, także trzecią część kar sądowych, „judicia saltem polonica i pruthenica cum derivationibus ab ipsis provenientibus Fratrum nostrorum examini reservantes“. Dla proboszcza wyznaczamy 4 wolne wł.; od reszty będzie on pobierał po 1 kor. żyta i tyleż owsa. Nam zaś będą z włók, które nie są wolne, płacili po 15 skojców i 2 kury na św. Marcin, a bisk. kujawskiemu półwiardunka od wł. także na św. Marcin. Nadto udzielamy wsi 3 lata wolności. Datum in castro Danczk (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, str. 59). P. należała wtedy do wójtostwa gdańskiego (Waldamt). Później znajdujemy tu i młynarza, który płacił 2½ grz.; dalej 2 karczmy, z których każda czynszowała 2 grz. i 30 kur; gospodę kramną (Hakenbude) i jatki piekarskie; pierwsza i drugie dawały każda po 18 skojców czynszu. Sołtys był zobowiązany do służby konnej a wś dostawiała 2 okulbaczone konie. R. 1442, więc 9 lat po wyprawie hussytów, było we wsi z 50 włók 25 pustych. W r. 1457 darował król Kazimierz tę wś burmistrzowi gdańskiemu Reinholdowi Niederhoff. Syna tutejszego karczmarza Mikołaja Senger, napotykamy pomimoto r. 1459 po stronie Krzyżaków (ob. Zeitsch d. Westpr. G. Ver., VI, str. 133). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił w P. Nataniel Barcz z Niestępowa i Rychłowa 133 fl. 12 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 173). W P. był dawniej katolicki kościół parafialny. Data erekcyi w 1210 r. (przez ks. Raciborza, brata Świętopełka) polega na podrobionym dokumencie. Jednakże w 1239 r. napotykamy w dok. między świadkami Mikołaja, probosz. z Przyjaźni. Kościół tutejszy p. w. św. Jana został jako filialny przyłączony do Żukowa. W 1540 r. gorliwy kanonik Wawrzyniec Niederhof przeniósł do tutejszego kościoła wszystkie fundacye z Jerozolimskiej kaplicy zajętego przez luteranów kościoła Maryi Panny w Gdańsku. W 1561 r., kiedy Zygmunt August zaciągnął dług u Gdańszczan, dał im w zastaw pobliższe dobra klasztorne, między któremi było i Żukowo. Nowi opiekuni Paweł Bahl i Hadryan Rosenberg rządzili teraz w Żukowie. Za naleganiem ówczesnego dziedzica Przyjaźni Henryka Niederhof, gorliwego luteranina, usunęli samowolnie kościół w P. z pod zależności od Żukowa i sami przy nim predykanta obsadzali. W r. 1583 przybył do P. oficyał pomorski Mikołaj Mylonius, ażeby kościół odebrać i poświęcić, lecz ówczesny patron i dziedzic niechciał dopuścić wizytacyi. Następnego r. 1584 tenże oficyał znowu jest na wizytacyi w P. Otworzono mu kościół, który był cały z kamieni stawiany. W czasie ostatniej gdańskiej wojny wiele był ucierpiał; miał teraz tytuł św. Michała. Nie mógł oficyał kościoła poświęcić, bo dziedzic tego niedopuścił. Predykantem był dawniejszy proboszcz ze Swarzewa, który się swojemu oficyałowi nie pokazał. O parafianach pisze Mylonius, że „omnes seducti sunt“ (Wizyt. Rozdrażewskiego, str. 184). Później jednak znajdowało się wielu katolików, którzy przez sto lat prawie musieli chodzić na luterańskie nabożeństwo i z rąk pastora przyjmować sakramenta. Uwolnieni zostali od tego dopiero w następujący sposób. W 1662 r. sejm nałożył był pogłówne na cały kraj, niewyłączając dóbr duchownych, z każdej wsi miał być wygotowany spis ludności i potwierdzony przez miejscowego proboszcza pod karą tysiąca grzywien. Ówczesny dziedzic Bartsch był wtedy w wielkich kłopotach: z jednej strony niechciał się poddać pod władzę żukowskiego proboszcza katolickiego, z drugiej strony zaś obawiał się zapłacić 1000 grz. kary. Wreszcie sam zrobił spis ludności i oddał go do grodu w Skarszewach. Gród jednak nie przyjął go, bo nie był poświadczony przez proboszcza. Wtedy Bartsch wolał uznać władzę proboszcza aniżeli karę zapłacić. W taki sposób katolicy z P. i z Niestępowa znowu zostali przyłączeni do Żukowa, a predykant w P. mógł już tylko za zezwoleniem proboszcza żukowskiego chować umarłych, chrzty i śluby dawać swoim współwyznawcom (ob. „Utracone kościoły“ przez ks. Fankidejskiego, str. 194). Predykanci w Borcka „Echo sepulchralis“ wymienieni są: Jan Clausewitz († 1671), Jan Schultz († 1688), Jan Gaunersdorf (1676—1681), Jerzy Linck (1681—1700), Adam Buschius (1700—1728), Jan Chrystyan Wottilenus († 1741), Bogumił Teofil Karol Wottilenus, syn poprzedniego (str. 508). 2.) **P.**, niem. *Przyasnia*, wś, pow. chojnicki, st. p. Czersk, par. kat. Łęg pół mili odl. W 1867 r. 108 mk., 102 kat., 6 ew., 14 dm.; leży niedaleko kolei chojnicko-tczewskiej, na wschodnim krańcu powiatu. 3.) **P.**, niem. *Neuhof*, według Kętrz., miejscowość w pow. kościerskim. *Kś. Fr.*

Przyjezierze, niem. *Amsee*, pow. inowrocławski, mylnie tak zwane zamiast Janikowo; ob. *Amsee* i *Janikowo* 3).

Przyjma 1.) w XVI w. *Przeyma*, wś, fol. i

dobra, pow. słupecki, gm. Kazimierz, par. Golina, odl. od Słupcy 14 w.; posiada młyn parowy, cegielnię, smolarnię. Wś ma 36 dm., 206 mk.; fol. 8 dm., 221 mk. W 1827 r. było 27 dm., 276 mk. Dobra P. składały się w 1886 r. z fol. P. i Brzeźniak, rozl. mr. 1439: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 833, łąk mr. 32, past. mr. 7, lasu mr. 117, nieuż. mr. 32, razem mr. 1021; bud. mur. 12, z drzewa 9; płodozmian 6 i 13-polowy; fol. Brzeźniak gr. or. i ogr. mr. 354, łąk mr. 57, nieuż. mr. 7, razem mr. 418; bud. mur. 1, z drzewa 4; płodozmian 9-polowy; las nieurządzony, pokłady torfu. Wś P. os. 37, z gr. mr. 102. Na początku XVI w. łany kmiece dawały plebanowi w Golinie dziesięcinę pieniężną po 6 gr. z łanu; obszar ról folwarcznych stał pustkami i zarósł lasem. Przedtem dawał dziesięcinę plebanowi w Golinie (Łaski, L. B., I, 291). Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579 wś Przima, w par. Golino, własność Stanisława Przyjemskiego, miała 8½ łan., 5 zagr. bez roli, 1 komor. z bydłem, 2 rzemieśl. (Pawiński, Wielkop., I, 228). 2.) **P.** al. *Przyjmy*, wś włośc., pow. stopnicki, gm. i par. Kurozwęki, ma 10 os., 98 mr. Wchodziła w skład dóbr Kurozwęki. 3.) **P.** al. *Przejma*, os., pow. sejneński, gm. i par. Kopciowo, odl. od Sejn 30 w., ma 1 dm., 9 mk. 4.) **P.**, ob. *Przejma*. *Br. Ch.*

Przyjma 1.) niem. *Przima* i *Przyma*, wś, pow. mogilnicki, o 8 klm. na zach.-południ. od Mogilna, par. Palędzie, poczta w Józefowie, st. dr. żel. w Mogilnie; 10 dm., 73 mk. (18 kat., 55 prot.). 2.) **P.**, łąka, na Michorzewku, w pow. bukowskim. *E. Cal.*

Przyjmy 1.) wś włośc. nad rzką Tuchełką, pow. ostrowski, gm. i par. Poręba, ma 33 dm., 284 mk. W 1827 r. 23 dm., 150 mk. Wś ta wchodziła w skład dóbr bisk. płockich, następnie dóbr narodowych Brok. W 1819 r. znajdujemy 16 czynszowników, opłacających 231 złp. 21⅔ gr. czynszu i hyberny, wysiewających 56 kor. 12 garn. jarzyny i tyleż oziminy, zbierających 29½ fur siana (dwaj z pomiędzy czynszowników posiadali łąki etatowe, z których po za czynszem i hyberną opłacali 8 złp. 3 gr. rocznie czynszu); 6 chałupników, obsiewających nowiny leśne i płacących czynsz nie naddzierżawcy w Broku, jak czynszownicy, ale wnoszących takowy do kasy leśnictwa Brańszczyk, razem 18 dm., 114 mk. (22 męż., 22 kob., 34 synów, 30 córek, 3 parob., 3 dziewek); 22 koni, 39 wołów, 41 krów, 37 jałowic, 49 świń. W 1827 r. 23 dm., 150 mk.; w 1850 r. w pobliżu wsi, na uroczysku Pułki, znajdowała się smolarnia. 2.) **P.**, wś włośc., pow. ostrowski, gm. i par. Brańszczyk, ma 51 dm., 349 mk. W 1827 r. było 19 dm. 207 mk. Wchodziła w skład dóbr bisk. płockich, następnie narodowych, Brańszczyk. Za czasów pruskich pańszczyznę zamieniono na czynsz. W r. 1820 na 7 osadach czynszowych znajdujemy 16 gospodarzy, wysiewających 18 kor. oziminy i 18½ jarzyny, płacących 364 złp. 14 gr. czynszu i 8 złp. hyberny; trzech z pomiędzy nich trzyma w posiadaniu łąki leśne, za co do urzędu leśnego płacą 12⅕ złp.; 6 chałupników; szynk, biorący wódkę z karczmy brańszczykowskiej; razem 96 mk. (7 żyd.); 16 koni, 24 woły, 20 krów, 16 jałowic, 28 świń, 9 owiec. Włościanie najmują się do wywózki. 3.) **P.** *Jelonki*, wś włośc., pow. ostrowski, gm. Komorowo, par. Jelonki, ma 14 os., 356 mr. Wchodziła w skład dóbr Jelonki i Jelenie. *L. K.*

Przykalety, wś, pow. sejneński, gm. i par. Pokrowsk, odl. od Sejn 25 w.; ma 13 dm., 271 mk. Mieszkają tu tak zwani Filiponi (starowiercy prawosławni).

Przy Kamiennej górze, młyn w Bełzcu, pow. Rawa Ruska.

Przyklew, w XVI w. *Przeklew*, wś nieistniejąca obecnie pod tą nazwą w par. Kłoczew (pow. garwoliński). W 1827 r. leżała w pow. żelechowskim, była wsią prywatną, mającą 11 dm., 117 mk., odl. 5½ mil od Łukowa. Według reg. pob. pow. stężyckiego z r. 1569 wś Przeklew, w par. Drzązgów, własność Piotra i Jędrzeja Kłoczowskiego, miała 3 łany (Pawiński, Małop., 332). Ob. *Przykwa*. *Br. Ch.*

Przy Kolaszowie, część Trinitatis, kolonii niemieckiej, na płn.-zachód od Bochni, ma 10 dm. i 61 mk. *Mac.*

Przykolesie, wś, pow. prużański, w 4 okr. pol , gm. Suchopol, o 25 w. od Prużany.

Przykona al. *Przykuna*, wś, fol. i dwie os. nad rzką Teleszyną (Pisą), dopływ. Warty Starej, pow. turecki, gm. Wichertów, par. Psary, odl. od Turka 8½ w. Wś i dwie os. 48 dm., 399 mk.; fol. i os. 2 dm., 14 mk. W 1827 r. wś rząd. (par. Boleszczyn), ma 37 dm., 314 mk. Jestto starożytna osada, wymieniona w liczbie wsi arcyb. gnieźnieńskiego w potwierdzeniu Innocentego II z 1136 r. (ob. t. VIII, 655). W XVI w. należy do par. Psary, ale plebanowi daje tylko kolędę po groszu z łanu. Sołtysi zaś z tej wsi dają pieniężną dziesięcinę, w ilości 1 fertonu, plebanowi w Turku (Łaski, L. B., I, 260, 264). Według reg. pobor. pow. sieradzkiego wieś Przykuna miała 6 łanów w 1553 r., 5½ łanów w 1576 r. (Pawiński, Wielkop., II, 225). *Br. Ch.*

Przykop, wś, pow. mielecki, na wznies. 194 mt. n. p. m., na praw. brzegu Wisły, zaginającej się tu najprzód ku półn. a następnie ku wschodowi, przez co otacza wś od zach. i północy. Zabezpieczona wałami od zalewów, kupi się koło dwóch stawów, na małem wzniesieniu i graniczy na płd. z Zadusznikami i Domaszynami a na wsch. z Morgami i Dmytrowami. Par. rz.-kat. w Padwi, urz. poczt. w Barano-

wie. Wraz z obszarem większym (3 dm., 39 mk.) jest 85 dm. i 385 mk., 342 rz.-kat. i 45 izrael. Pos. więk. (izraelity Sam. Ratter) wynosi obszaru 72 roli, 34 łąk, 79 past. i 409 mr. lasu; pos. mn. 194 roli, 17 łąk i 148 past. Była to wieś królewska, która za Długosza trzymał Jakub Koniecpolski h. Pobóg, ststa przemyski (L. B., II, 310), a wówczas należała do par. w Dmytrowie. Według reg. pob. z r. 1581 (Pawiński, Małop., 200) było w niej 41 kmieci na 10 ćwierci łanów, 2 zagr. z rolą, 2 komor. z bydł. i 10 komor. bez bydła. *Mac.*

Przykop 1.) majątek z młynem na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki, st. p. Miłki. Obszar 244 ha. 2.) **P.**, os. leśn. na pol. Warmii, pow. olsztyński, st. p. Butryny. 3.) **P.** *Wielki* al. *P. Podkuborno*, wś na pol. Warmii, pow. olsztyński, st. p. Butryny. 4.) **P.** *Mały*, wś, tamże. Kapituła warmińska nadaje 1575 r. założoną już dawno w borach olsztyńskich wś Przykop z 25 włókami między jeziorem Copanki, wsią Butryny, miejscowościami Trzcianki i Mosbruch i jez. Kalno, sołtysowi Maciejowi z Semskeim, oraz wolne rybołóstwo w jeziorze Czerwonka (ob. Kętrzyń., O ludności, 554). *Ad. N.*

Przykopa, struga w pow. toszecko-gliwickim, na obszarze dóbr Latscha.

Przykopiec, potok w hr. spiskiem, ob. *Markuszowce.*

Przykopy, potok, dopł. Sanu, ob. *Ożańsko.*

Przykory 1.) wś włośc., pow. grójecki, gm. Konie, par. Jeziorka, ma 38 mk., 37 mr. W 1827 r. 1 dm., 5 mk. 2.) **P.**, wś, pow. sochaczewski, gm. Łazy, par. Zawady. W 1827 r. par. Kampinos, ma 3 dm., 26 mk. Nie podana w nowszych spisach urzędow. 3.) **P.**, wś i fol., pow. radzymiński, gm. Zabrodzie, par. Postoliska, odl. 21 w. od Radzymina, ma 94 mk. W 1827 r. 12 dm., 91 mk. W 1870 r, fol. P. rozl. mr. 611: gr. or. i ogr. mr. 301, łąk mr. 46, past. mr. 23, lasu mr. 222, nieuż. mr. 19, las nieurządzony; bud. mur. 1, z drzewa 13. Wś P. os. 14, z gr. mr. 64. 4.) **P.**, wś, pow. łukowski, gm. i par. Miastków, ma 17 dm., 172 mk., 405 mr. W 1827 r. 13 dm., 85 mk. 5.) **P.**, wś, pow. płocki, gm. Święcice, par. Orszymowo, odl. o 33 w. od Płocka, ma 3 dm., 53 mk., 90 mr. *Br. Ch.*

Przykościele, os., pow. kozielski, należy do Dzierzgowic.

Przykrzec, szczyt górski na praw. brzegu Skawy, w pow. myślenickim, na obszarze wsi Osielec. Wznies. 738 mt.

Przykulec, strumień, prawy dopływ Warty w północnej części pow. konińskiego (ob. t. IV, 337).

Przykuna, ob. *Przykona.*

Przykuty 1.) wieś nieistniejąca obecnie; w XVI w. należała do par. Żychlin, w pow. kutnoskim. Łany kmiece i folwarczne dawały dziesięcinę plebanowi w Żychlinie (Łaski, Lib. Ben., II, 497). Według reg. pob. pow. orłowskiego z r. 1576, we wsi P., w par. Żychlin, część Agnieszki, wdowy po Stanisławie Dembowskim, miała ½ łana. Alberta Przikuckiego część zastawiona. Adam Przykucki miał 1 łan i wiatrak (Pawiński, Wielkop., II, 110 i 148). 2.) **P.**, pow. makowski, gm. i par. Krasnosielc. *Br. Ch.*

Przykuty, wś, własność niegdyś kapituły gnieźnieńskiej, w dawnym pow. pyzdrskim, w par. Mączniki, w pobliżu Środy; istniała jeszcze przy schyłku zeszłego stulecia. W r. 1578 miała trzy łany osiadłe; dzierżawił ją Janusz Wrzesiński, a w r. 1618 Minicki, kanonik gnieźnieński.

Przykwa (*Przyklew*?), wś włośc., pow. garwoliński, gm. i par. Kłoczew, ma 20 dm., 220 mk., 32 os., 508 mr. ziemi. Wchodziła dawniej w skład dóbr Janopol. Prawdopodobnie wieś ta nosiła poprzednio nazwę Przyklew (ob.).

Przylank, ob. *Przyłęk.*

Przylasek, wś włośc., pow. rypiński, gm. i par. Skrwilno, odl. o 24 w. od Rypina, ma 10 dm., 92 mk., 57 mr. Należał do dóbr Czarnia.

Przylasek 1.) przys. do Brzany, pow. grybowski, ma 3 dm. i 27 mk. rz.-kat. 2.) **P.** *Rusiecki*, wś, pow. krakowski, par. rzym.-kat. w Ruszczy, urz. poczt. w Cle (5 klm.). Wieś leży na lew. brzegu Wisły, która starem korytem odgranicza ją na zachód od Woli Rusieckiej. Na wschód za moczarami leży druga część osady, zwana Kępą Rusiecką, która graniczy z Rogową i lasem Kościelnickim na granicy królestwa polskiego. Półn. granicą dotyka wś Przylasku Wyciązkiego, wólki do Wyciąża, mającej 24 dm. i 131 mk. rz.-kat. P. Rusiecki z Kępą liczy 47 dm., 281 mk., 274 rz.-kat. i 7 izrael. (Kępa 8 dm. i 48 mk.). Obszar więk. (pos. P. Popiela) składa się z 24 mr. łąk, 42 past. i 66 mr. lasu; pos. mn. wynosi 96 roli, 45 łąk i 13 mr. past. Niskie położenie (195 mt.) i płaskie brzegi wystawia wieś na częste zalewy. 3.) **P.**, wólka do Borka Nowego, pow. rzeszowski, na praw. brzegu Struga, dopływu Wisłoka z praw. brzegu, między tą wsią, Stawiskami (na płn.), Wolantówką (na płd.) i Brzezówką (na wsch.); składa się z 31 dm. i 167 mk. 4.) **P.**, wólka do Budziwoja i 5.) **P.**, wólka do Hermanowy, pow. rzeszowski, leżą w międzyrzeczu Wisłoka i Struga. Pierwszy z os. Podlesie ma 31 dm. i 170 mk.; drugi z os. Wijasy 146 dm. i 776 mk. Położone wśród lasów, u źródłowisk potoków uchodzących do Wisłoka. Graniczą na zach. z Siedliskami, na płn. z Budziwojem a na wsch. z Hermanową pod Tyczynem. *Mac.*

Przylaski, fol., pow. gostyński, gm. i par. Pacyna, ma 41 mk., 150 mr.

Przylaski, os. leśna i las, pow. uszycki, gm. Kitajgród, par. Żwańczyk, przy trakcie z Dobrotowego do Nefedowiec, o 4 w. od Żwańczyka, 3 dm.; własność gen. Luedersowej.

Przylaskowy, potok, bierze początek w powiecie bocheńskim, w lesie dworskim Przylasku a płynąc od płd. ku płn., łączy się pod dworem w Łąkcie Górnej z pot. Rzegocińskim; w tym kierunku dąży aż pod karczmę Skrzydłówkę, zabiera tutaj pot. Bytomski i skręcając na zachód przechodzi przez Łąktę Dolną, Trzcianę i wpada do rzeczki pod Wieruszycami. *F. A.*

Przylej, może *Przyłęg* (?), niem. *Scherlanke*, holendry, pow. bukowski, pod Lutomyślem; par. kat. Wytomyśl, prot. Lutomyśl, st. dr. żel. w Lutomyślu; 148 dm., 969 mk. (57 kat., 912 prot.).

Przylepa, os. karcz., w pow. średzkim, o 7 klm. na płd. od Środy, nad rz. Maskawą, par. Mądre. Około 1845 r. 2 dm., 27 mk. kat.

Przylepcy, *Prylepcy*, wś nad rzką Małką, dopł. Gromnicy, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. pleszczenicka, o $^1/_2$ w. ku północy od mka Pleszczenice, ma 10 osad; grunta lekkie, nieco faliste, łąk dostatecznie; miejscowość dość lesista. *A. Jel.*

Przylepki, domin., pow. szremski, o 8 klm. na płn.-zach. od Szremu, par. Brodnica, poczta w Grzybnie, st. dr. żel. w Szremie, 9 dm., 121 mk. (3 prot.); położenie wzgórzyste; obszaru z folw. Esterpole 699·62 ha (496·73 roli, 24·35 łąk, 1·72 pastw., 156·27 lasu, 20·15 nieuż., 0·41 wody); czysty doch. grun. 6100 mrk.; właściciel Kazimierz Chłapowski. Między r. 1391—97 występują Mirosław i Dzeczko Przylepscy. W 1580 r. P. dziedziczyli Piotr Przylepski i Łukasz Iłowiecki. Około 1793 r. posiadał je Józef Wybicki, dziedzic poblizkich Manieczek, około 1845 r. Ludwik Paługa, a potem Stanisław Koźmian. Pod P. wykopano mnóstwo kości ludzkich, kilka żelaznych krzyżyków i pieniążków z czasów Jana Kazimierza.

Przylepnica, *Przylipnica*, także *Przelipnica*, rzeczka w pow. mławskim, w dorzeczu Wkry, powstaje z połączenia dwóch strug: jednej płynącej ze źródeł i rowów wsi Zalesia, przez Szronkę, i drugiej, biorącej początek w „Zdrojowisku“ na gruntach fol. Łążek. Obie łączą się w olszynach Szrońskich i płyną pod nazwą Szronki do wsi Sarnowa, gdzie przybierają nazwę Przylepnicy. Następnie dąży ona do Chojnowa, w kierunku płd.-wsch., tworząc pomiędzy Chojnowem i Sarnowem torfiaste bagna; przepływa potem przez Nidzgórę, Kuczbork i pola mostowskie, przerzynając pod Mostowem obszerne niziny, zajęte pod łąki i znane w okolicy pod nazwą olszyn Mostowskich i Zawadzkich. W olszynach Mostowskich był ujęty Sawa po wzięciu Szreńska. Po za olszynami Mostowskiemi, powyżej Szreńska wpada z prawej strony do Mławki. Długość wynosi około 3 mil. Z prawej strony, poniżej Nidzgóry, przyjmuje Miłotkę, mającą początek w bieżuńskich dobrach. P. uprowadza wody bagnistych kotlin pojeziornych z części wyżyny mławskiej, zwanej górami Nieckiemi al. Nicko. Por. *Mława* i *Nieckie*. *Lu. Krz.*

Przylepy al. *Prylepy*, wś i dobra nad rz. Usiażą, pow. miński, w gm. ostrożycko-gródeckiej. We wsi cerkiew pounicka z 1787 r., fundacyi metropolity unickiego Smogorzewskiego; około 1600 wiernych; fundusz cerkiewny z dawnych zapisów składa się z 10 włók ziemi, lasów i łąk. Kaplice w Usiażu i Kowalewszczyznie. Dobra od lat kilkudziesięciu własność miejscowej rodziny Popowych, mają około 71 włók, w glebie dobrej, lekko szczerkowej, łąk i lasów dostatek. *A. Jel.*

Przylesie, pow. olkuski, gm. i par. Bolesław.

Przylesie 1.) zaśc., pow. mozyrski, w 4 okr. pol. lenińskim, gm. Łachwa, ma 4 osady. 2.) **P.** (*Prylesie*), wś cerkiewna, pow. czauski, gm. Czausy, ma 44 dm. i 256 mk., z których 1 zajmuje się krawiectwem.

Przylesie, majętność gburska, pow. kartuski, $2^1/_4$ mili na zach. od Kartuz, st. p. Miechucin, par. kat. Sierakowice; zawiera 2 gburstwa, 124 mr. W 1868 r. 17 mk., 7 kat., 10 ew., 2 dm. Należała do ststwa mirachowskiego; na własność została wydana r. 1820.

Przylot, wś włośc., pow. grójecki, gm. i par. Konary, ma 269 mk., 30 osad, 587 mr. W 1827 r. było 28 dm., 185 mk. Wchodziła w skład dóbr Konary.

Przyłaje, wś włośc., pow. makowski, gm. i par. Krasnosielc, ma 3 os., 97 mr. W 1827 r. było 3 dm., 15 mk. Wchodziła w skład dóbr Krasnosielc.

Przyłbice al. *Przełbice*, rus. *Prylbici*, wś, pow. jaworowski, 11 klm. na płd.-wschód od sądu pow. w Jaworowie, 2 klm. od urz. poczt. w Mużyłowicach. Na płn. leżą Jaworów, Czołhynie i Bruchnal, na wschód Podłuby Małe, na płd. Mużyłowice i Ożomlas, na zach. Czerczyk. Wody płyną do pot. Szkła. Wzdłuż granicy wschod. płynie od płd. na północ dopływ Hnojeńca. W płn.-wschod. stronie powstaje wśród zabudowań pot. Rulów i płynie na płn.-zach. do Czołhynia, zkąd znowu wchodzi do Przyłbic, a przepływając płn.-zachod. część obszaru, wchodzi do Jaworowa. Na zach. od Rulowa powstaje mały jego lewoboczny dopływ i płynie również na płn.-zach. Zabudowania wiejskie leżą na płn.-wschód (286 mt.). Jedna grupa domów zwie się Nowy Świat. Na płn.-wschód od nich, na granicy południ. leży karczma Szczodrów al. Nazorówka, Na Nazorówce; o 4 klm. na zach. od zabu-

dowań leśniczówka i karczma Kobłów (Kobliw); na płn. grupa domów i fol. Rulów al. Rolów; na płn.-zach. od Rulowa karczma Murowanka, a na płn. od niej grupa domów Senatów (Senatiw). Niwy na zachód od zabudowań wiejskich zowią się Małkowem. Zachod. część wsi przerzyna droga z Sądowej Wiszni do Jaworowa. Własn. więk. (hr. Jana Szeptyckiego) ma roli or. 593, łąk i ogr. 246, past. 93, lasu 1069 mr.; wł. mn. roli or. 1230, łąk i ogr. 195, past. 101, lasu 3 mr. W r. 1880 było 207 dm., 950 mk. w gminie, 11 dm., 156 mk. na obsz. dwor.; 82 rz.-kat., 975 gr.-kat., 47 izrael.; 238 Polaków, 868 Rusinów. Par. rz.-kat. w Bruchnalu, gr.-kat w miejscu, dek. jaworowski. Do par. należy wś Czołhynie. We wsi jest cerkiew, której założycielem, według inwentarza parafialnego, był archijerej Szeptycki, właściciel wsi. Świadczy o tem mitra nad carskiemi wrotami i herby na filarach ołtarza. Cerkiew, plebania i kilka sąsiednich zabudowań stoją, wedle podania, na miejscu dawnego cmentarza. We wsi jest szkoła etat. 1-klas., gorzelnia i wiatrak. W r. 1589 potwierdza Zygmunt III sprzedaż miasta Bruchnala i wsi Przyłbic, Czołhynie i cześci w Podłubach uczynioną przez Jana Herburta z Fulsztyna, chorążego lwowskiego, na rzecz Jana Dulskiego, w. podskarbiego kor. (Arch. Bernard. we Lwowie, C., t. 346, str. 518). W r. 1626 rozgraniczają Jan Daniłowicz z Żurowa, woj. ruski, i inni komisarze królewscy, miasto Bruchnal od wsi Czołhyni i Przyłbice (ib., C., t. 378, str. 1842). *Lu. Dz.*

Przyłęcka al. *Janowiecka struga*, rzka dopływ Wisły, poczyna się w gm. Grabów nad Wisłą, w pow. kozienickim, płynie przez gminę Oblasy na długości 10 w. i niedaleko Janowa ma ujście. Pod Baryczką przyjmuje strugę Łaguszowską.

Przyłęcki Ostrów, pow. bydgoski, ob. *Ostrów Przyłęcki* 7.).

Przyłęczek, wś nad rz. Mierzawą, pow. jędrzejowski, gm. Wodzisław, par. Piotrkowice. W 1827 r. 19 dm., 148 mk. W 1866 r. dobra P. składały się z fol. P. i Mierzawa, rozl. mr. 1017. Wś P. os. 12, z gr. mr. 260; wś Mierzawa os. 16, z gr. mr. 244.

Przyłęg, pow. bukowski, por. *Przylej.*

Przyłęgi, potok w pow. grybowskim, płynie ze wsi Falkowej i w obrębie Kąśny wpada do Kąsnianki, dopływu Biały Dunajcowej.

Przyłęk 1.) *Duży*, wś, i *P. Mały*, wś, w XVI w. *Przelank*, pow. brzeziński, gm. Popień, par. Jeżów, leży przy linii dr. żel. warsz.-wiedeń., między Płyćwią a Rogowem. P. Duży ma 24 dm., 279 mk., 570 mr. włośc.; os. karcz. 1 dm., 5 mk., 2 mr. dwor.; os. dróżnika dr. żel. 1 dm., 18 mr. W 1827 r. 19 dm., 141 mk. P. Mały, wś, 12 dm., 118 mk., 317 mr.; os. karcz. 1 dm., 3 mk., 2 mr. W 1827 r. 9 dm., 80 mk. Według Łaskiego (L. B., II, 344) wś jest własnością kościoła paraf. w Jeżowie, a mieszkańcy prócz czynszów zwykłych dają meszne takie jak mieszczanie Jeżowa, po 4 korce żyta i tyleż owsa i odbywają robocizny właściwe każdej porze roku. 2.) **P.**, wś i fol. nad strumieniem Siekierką, pow. kozienicki, gm. Grabów nad Wisłą, par. Janowiec, odl. od Kozienic 30 w., ma 45 dm., 385 mk. W 1827 r. 30 dm., 208 mk. Istniała tu gorzelnia przed 1870 r. W 1885 r. fol. P, rozl. mr. 1308: gr. or. i ogr. mr. 1003, łąk mr. 94, past. mr. 24, lasu mr. 151, nieuż. mr. 31; bud. mur. 15, z drzewa 15; płodozmian 11-polowy, las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły: wś P. os. 37, z gr. mr. 875; wś Babin os. 34, z gr. mr. 739; wś Okrężnica os. 22, z gr. mr. 537. W XVI w. należy P. wraz z Babinem i Okrężnicą do Andrzeja Firleja, kaszt. lubelskiego, który wypuszcza te dobra w 1577 r. Mikołajowi Kochanowskiemu z Czarnolasu, synowi Filipa (ks. Gacki, O rodzinie Jana Kochan., 89). 3.) **P.**, w XV w. *Przelang*, w XVI *Przilank*, *Przilenk*, wś nad rz. Czarną, pow. opoczyński, gm. Wielka Wola, par. Żarnów, odl. od Opoczna 22 w., ma 65 dm., 519 mk., 1256 mr. ziemi włośc. i 1 mr. dwors. W 1827 r. 29 dm., 264 mk. Wś należała do par. Wojcin (?). W połowie XV w. P., w par. Żarnów, jest własnością Stanisława i Jana hr. Wąż, ma łany kmiece, z których dziesięcinę snopową i konopną po 4 pęki, dawano scholastryi sandomierskiej; wartość dochodziła 1 grzywny. Z fol. rycerskiego płacono dziesięciną do Żarnowa (Długosz, L. B., I, 339). Według Łaskiego (L. B., II, 624) z dwóch dworów szlacheckich szła dziesięcina do plebana w Żarnowie, wartości do 2 grzyw. Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508, Przylank, Pilchowicze, Myszliborz, własność Katarzyny i Mikołaja, płaciły poboru gr. 12. W r. 1577 w Przyłęku część Balcera Przileckiego miała $^1/_2$ łana, 1 zagr. z rolą. Mik. Przilecki miał $^1/_2$ łana, 4 zagr. z rolą. Janusz Dłużniowski (dzierżawca Rakosz) miał $^1/_2$ łana, 3 zagr. z rolą. Jadwiga Dłużniewska miała 1 łan, 2 zagr. z rolą, 1 komor. (Pawiński, Małop., str. 289, 478, 482). 4.) **P.**, w 1246 r. *Prelanch*, 1384 *Przylang*, w XVI w. *Przilenk*, wś i fol., pow. jędrzejowski, gm. Nawarzyce, par. Piotrkowice W 1827 r. 16 dm., 145 mk. W 1246 r. „comes Mstigneus“, syn Marcina z Kurozwęk, sprzedaje klasztorowi jędrzejowskiemu swą część „in Prelanch“. W 1256 r. Bolesław Wstydliwy, uwalniając wsie klasztorne od daniny „stan“, podaje w ich liczbie i „Prelanch“. Wieś otrzymała prawo niemieckie. W 1384 r. w sądzie krakowskim toczyła się sprawa między sołtysem z P. a opatem o pra-

wo swobodnej sprzedaży sołectwa (Kod. Małop., 35, 51, 435). Według Długosza były tu łany kmiece, z których klasztorowi dawano (czynsz) jaja, koguty, sery. Karczma, młyn, folwark. Odrabiano powabę, dawano osyp ze wszystkich ról, dziesięcina szła dla klasztoru (Lib. Ben., III, 369). Obok części klasztornej, istniała druga część wsi, szlachecka. W reg. pob. z 1581 r. ta część, wykazana jako arendowana przez Dąbrowskiego, miała 4 czynsz., 2 z rolą, 1 zagr. bez roli, 3 komor. bez bydła, podczas gdy posiadłość opactwa jędrzejowskiego miała 5 łan. kmiec., 4 zagr. bez roli, 5 komor. bez bydła, $^1/_2$ łan. karczm. (Pawiński, Małop., 84, 439). Po kassacyi klasztoru P. wchodził w skład dóbr rządowych Jędrzejów. 5.) **P.** al. *P. Szlachecki*, wś i fol. nad rz. Pilicą, pow. włoszczowski, gm. Secemin, par. Przyłęk, odl. 21 w. od Włoszczowy, posiada kościół par. murowany, dom przytułku dla starców i kalek, młyn wodny. Około 1870 r. istniała tu gorzelnia. W 1827 r. 45 dm., 287 mk. Według reg. pob. pow. lelowskiego z r. 1581, wś kośc. Przyłęk w części Maryana Przyleckiego miała pół łana ziemi, 3 zagr. bez roli. Część Grotków 1 łan km., 2 zagr. bez roli. Część Prandoty pół łana ziemi, 2 zagr. bez roli. Część Pawła Perzyńskiego 1 łan km., 3 zagr. bez roli, 3 komor. bez bydła. Część Dembieńskiego pół łana (Pawiń., Małop., 74, 434). Kościół i parafia erekcyi niewiadomej, istniał już w XVI w. Obecny murowany wystawiła 1774 r. Justyna Moszczeńska, dziedziczka wsi. P. Szlachecki par., dek. włoszczowski (dawniej dzierzgowski). Dobra P. Szlachecki składały się w 1885 r. z folw.: P., Starzyny i Borek al. Wólka, z nomenkl. Suchy Młyn, rozl. mr. 4327: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 391, łąk mr. 101, past. mr. 288, lasu mr. 1842, nieuż. mr. 539, razem mr. 3161; bud. mur. 9, z drzewa 13; płodozmian 4 i 7-polowy; fol. Starzyny gr. or. i ogr. mr. 430, łąk mr. 78, past. mr. 299, nieuż. mr. 59, razem mr. 866; bud. mur. 8, z drzewa 7; płodozmian 7-polowy; fol. Borek al. Wólka gr. or. i ogr. mr. 296, nieuż. mr. 4, razem mr. 300; bud. mur. 2, z drzewa 3; płodozmian 4 i 7-polowy, las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś P. os. 30, z gr. mr. 202; wś Starzyny os. 43, z gr. mr. 387; wś Wólka os. 16, z gr. mr. 178; wś Brzostek os. 60, z gr. mr. 352; wś Łysaków os. 6, z gr. mr. 123. 6.) **P.** al. *Przyłęg*, wś i fol. nad rzką Prośnicą, pow. garwoliński, gm. Sobolew, par. Łaskarzew, odl. 15 w. od Garwolina, ma 20 dm., 158 mk., 878 mr. W 1827 r. 13 dm., 95 mk. W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 773: gr. or. i ogr. mr. 560, łąk mr. 37, past, mr. 57, lasu mr. 95, nieuż. mr. 28; bud. mur. 1, z drzewa 22; płodozmian 11, 12 i 15-polowy, las nieurządzony. Wś P. os. 8, z gr. mr. 128; wś Kownacice os. 17, z gr. mr. 424; wś Zygmunt os. 12, z gr. mr. 278; wś Leokadya os. 10, z gr. mr. 370. Długosz podaje opis wsi Przelank w par. Serokomla. Dość znaczna odległość dzisiejszego Przyłęku (pod Łaskarzewem) od Serokomli, na płn.-zach. od Kocka leżącej, pozwala przypuszczać albo omyłkę Długosza, albo też inną wieś tego nazwiska. Świadectwa archiwalne z XVI w. podają także kilka coraz to innych parafii i sprzecznych danych. W reg. pobor. z 1566 r. występuje Stanisł. Ciołek „de Żelechów et in Pogorzelec i Przyłek haeres". W 1579 r. podano „de villa Przyłęka, par. Kłoczow, ex sorte Andr. Kłoczowski, ex sorte Dom. Barbarae Kłoczowska" (Ak. gr. stęż., 2—108, 3—36). Widocznie więc mowa tu o dwóch różnych wsiach. Ta druga wieś w par. Serokomla a później Kłoczów, obecnie nie istnieje. W połowie XV w. należała do Jana Janowskiego h. Serokomla. Łany kmiece dawały dziesięcinę klasztorowi Św. Krzyża. Prócz tego był folwark, karczma i zagrodnicy (Długosz, L. B., II, 552 i III, 252). Reg. pobor. z 1569 r. podają wś Przitek (Przyłęk) w par. Serokomla al. Janowiec i Przyłęki w par. Wilczyska, mające $2^1/_2$ łan. (Pawiński, Małop., 319, 336). W 1648 r. dziedzicem P. w par. Maciejowice jest Adam Sułowski, wojewodzic rawski. W 1669 r. Przyłęk i Chotynia należą do Krzysztofa ze Skoliszyna Sułowskiego (Ak. gr. stęż., 18—54, 23—70). Jednocześnie jednak są tu inne części szlacheckie. Reg. pob. z 1664 r. podaje w P. (par. Maciejowice) „praedium G. Kożuchowski". Wieś miała 30 poddanych, dwa dworce, 3 osób służby. Regestr podymn. z 1661 r. podaje 5 dm. i z nich 2 fl. 15 gr. (Ak. stęż., 22—195, 299). Por. *Ostrożeń*. *Br. Ch.*

Przyłęk 1) wś, pow. mielecki, w piaszczystej i lesistej równinie, przy gościńcu z Mielca do Kolbuszowy (13 klm.), wznies. 214 mt. n. p. m. Rozpada się na dwa obszary więk. pos. (Jadw. Ciesielskiej i Wandy Dolańskiej) i ma sześć grup chat: Przyłęk (115 dm., 639 mk.), Podlesie (35 dm., 206 mk.) ze Staszówką (16 dm., 84 mk.), Hucinę z os. Źródło (28 dm., 162 mk.), Poręby (14 dm., 72 mk.) i Żabiniec (11 dm., 63 mk.). Razem 219 dm. i 1226 mk.; 1176 rz.-kat. i 50 izrael. Na obu obszarach więk. pos. 12 dm., 94 mk.; 29 rz.-kat. a 65 izrael. Obszar więk. pos. ma 583 roli, 94 łąk, 145 past. i 3607 mr. lasu; pos. mn. 688 roli, 100 łąk, 21 past. i 15 mr. lasu. Par. w Ostrowie Tuszowskim. W XV w. łany kmiece dawały dziesięcinę prebendzie turebskiej w Sandomierzu, fol. zaś pleban. w Charzewicach, (Długosz, L. B., I, 350, II, 356). Jako własność Piotra i Swidra Nieczujów miała i w owym czasie dwa folwarki. W 1581 r. (Pawiński,

Małop., 199) więk. posiadłość należała do Barbary Strzałkowskiej, Jakuba i Tomasza Swidrów i Faliszowskiego. Jest tutaj szkoła ludowa i kasa pożyczk. z kapit. 636 złr. Wieś sama zajmuje polanę podłużną, przysiołki zaś leżą na płd. od niej wśród lasów. Graniczy na płn. z Ostrowem Tuszowskim i Toporowem, na płd. z Niwiskami a na wsch. z Kossowym i Siedlanką. 2.) **P.** *Zgórski*, pow. mielecki, wólka do Cyranki, wśród szpilkowego boru, nad dużym stawem, na zachód od poprzedniego, składa się z kilku chat. *Mac.*

Przyłęk, niem. *Prielang*, *Prilang*, *Prilank*, prawy dopływ Dobrzycy, pow. wałecki, powstaje pod Jampolem na wschód od Marchijskiego Frydlądu; oblewa Rudki (niem. Hofstaedt) i uchodzi pod Wielbokami (niem. Poln. Fuhlbeck) do Piły (Dobrzycy) (ob. Pow. wałecki, przez Calliera, str. 46). *Kś. Fr.*

Przyłęk, niem. *Frankenberg*, 1210 *Priluk*, 1230 *Prilank* i *Frankenberch*, 1294 *Antiquum Frankenberg*, wś, pow. ząbkowicki, posiada kościół paraf. katol. patronatu królewskiego i biskupiego, szkołę katol. W 1842 r. było 120 dm., 954 mk. (15 ewang.). Wś ta należała do kościoła św. Krzyża w Wrocławiu, część zaś jej zwana *Frankenberger Sand* do klasztoru w Kamieńcu. Kościół spalony w 1802 r., został w 1803 r. odbudowany.

Przyłęki 1.) wś i okr. wiejski, pow. bydgoski, o 9 klm. na płd. od Bydgoszczy, poczta i st. dr. żel. o 6 klm. w Chmielnikach. Wieś ma 356 mk. w 45 dm. W skład okr. wchodzi osada Przyłęki-Górki (215 mk. w 25 dm.); cały okrąg ma 70 dm. i 571 mk. (223 kat., 348 prot.). W zeszłym wieku należały P. do Ant. Przysieckiego. 2.) **P.**-*Górki*, os., tamże, graniczy z Przyłękami. 3.) **P.**-*Ostrów*, tamże, ob. *Ostrów Przyłęcki*. 4.) **P.**, niem. *Prielang*, leśnictwo, pow. czarnkowski, o 9 klm. na zachód od Trzcianki; par. Dzierżno Wielkie, poczta w Siedlisku, st. dr. żel. w Trzciance, okr. domin. Wieleń, 1 dm. i 8 mk. *E. Cal*

Przyłęków, potok, w pow. żywieckim, lewoboczny dopływ Koszarawy.

Przyłęków, wś, pow. żywiecki, par. Żywiec odl. 9·8 klm. Obszar więk. posiadłości należy do dóbr arcyks. Albrechta.

Przyłogi, wś, pow. konecki, gm. i par. Miedzierza, odl. od Końskich 16 w., ma 60 dm., 465 mk., 726 mr. włośc., 1 mr. dwor. W 1827 r. 23 dm., 134 mk.

Przyłom, fol. nad strum. Bełk, pow. grójecki, gm. Nowawieś, par. Jasieniec; wchodzi w skład dóbr Falęcin (ob.).

Przyłożnica, rzka, w pow. czarnkowskim, w okolicy Wielenia i Człopy. Istniała w r. 1546, dziś nieznana (Schmitt, Gesch. d. Deut. Croner Kr., 230); Kętrzyński (rozdz. XIII, pow. wałecki i ststwo drohimskie) wymienia też rzeczkę t. n.

Przyłubie 1.) *Polskie*, niem. *Weichselthal*, dawniej *Polnisch Przylubie*, wś i domin., pow. bydgoski, o 3 klm. na wschód od Solca, na lew. brzegu Wisły; par. kat. i prot. tudzież poczta w Solcu (Schulitz), st. dr. żel. o 17 klm. w Chmielnikach. P. należało do Przyłuskich od 1489 po za r. 1583, a przy końcu zeszłego wieku do Ant. Nieborskiego. Wś liczy 42 mk. prot. w 5 dm. Domin. ma 9 dm., 111 mk. (14 kat., 97 prot.), obszaru 706·38 ha, t. j. 99·65 roli, 17·41 łąk, 60·65 past., 516·11 lasu i 12·66 nieuż.; czysty doch. grun. 2844 mrk.; cegielnia parowa. 2.) **P.** *Niemieckie*, niem. *Graetz an der Weichsel*, dawniej *Deutsch Przylubie*, wś i okr. wiejski, pow. bydgoski, o $6^1/_2$ klm. na wschód od Solca, ciągnie się wzdłuż lew. brzegu Wisły; par. kat., prot. i poczta w Solcu, stacya drogi żel. (o 19 klm.) w Chmielnikach; 28 dm., 259 mk.; należała niegdyś do Nieborskiego. W skład okręgu wchodzi os. karczm. Piaski (13 mk.), 2 domki kolej. z 12 mk.; cały okrąg ma 32 dm., 284 mk. (12 kat., 271 prot. i 1 żyd). *E. Cal.*

Przyłubień, *Przyłuben* al. *Lubenia*, potok, w pow. jarosławskim, przyjmuje dopływ Kotylnicę z obszaru Pawłowy, w pobliżu granicy od królestwa polskiego.

Przyłubsko, w XVI w. *Przilupsko*, wś i fol., pow. olkuski, gm. i par. Kroczyce, odl. 42 w. od Olkusza, posiada dwa młyny wodne, tartak, pokłady wapienia. W 1827 r. 27 dm., 130 mk. Wś ma 18 os., 177 mr. W 1878 r. fol. P. z nomenkl. Huta al. Puszcza, oddzielony od dóbr Lgota Murowana, rozl. mr. 1003: gr. or. i ogr. mr. 472, łąk mr. 44, past. mr. 15, wody mr. 3, lasu mr. 447, zarośli mr. 10, nieuż. mr. 12; bud. mur. 4, z drzewa 4. W r. 1886 oddzielono fol. Huta (314 mr.), Młyński folwark (132 mr.). Według reg. pob. pow. lelowskiego z r. 1581 wś P., w par. Kroczicze, własność Józefa Giebułtowskiego, miała $2^1/_2$ łan. (Pawiński, Małop., 76). *Br. Ch.*

Przyłucza, dawniejsza nazwa wsi Kłopotowce, w pow. lityńskim.

Przyłuczki, wś nad rz. Ptyczą (Ptyczem), pow. miński, gm. Samochwałowicze, w pobliżu linii dr. żel. moskiewsko-brzeskiej; os. 15, z gr. 162 dzies. i 6, z gr. 18 dzies. Do wsi należą zarośla i pastwisko, razem 28 dzies. (por. *Przyłuki*). Cerkiew par. pounicka, wzniesiona w 1763 r. przez Józefa Iwanowskiego, ststę mińskiego; około 1000 dusz. Paroch z dawnego zapisu ma około 2 włók ziemi.

Przyłuka, *Pryłuka*, mczko po obu brzegach rz. Desny, pow. berdyczowski, o 65 w. od Berdyczowa, położone w miejscowości słynnej wyborową glebą, dzieli się na t. zw. Starą i Nową, przedzielone od siebie rozległym sta-

wem, uformowanym z rozlewu Desny. Stara P. leży po lewej al. wschodniej stronie rzeki, Nowa zaś po prawej. W mku było w 1863 r. w ogóle 5147 mk. (2824 prawosł., 303 katol. i 2020 żydów), obecnie jest 665 dm. i 4045 mk. (1891 męż. i 2157 kob.), w tej liczbie 43% żydów. Jarmarki odbywają się: 1 stycznia, 9 maja, 1 i 25 października i 6 grudnia. W Starej P. znajduje się cerkiew Preobrażeńska, z muru wzniesiona w 1819 r. i uposażona 72 dzies. ziemi, oraz kościół katolicki, niegdyś parafialny, dziś filialny par. Wachnówka; w Nowej zaś cerkiew Troicka, zbudowana w 1730 r. i uposażona 71 dzies. ziemi. W Starej P. nad rz. Desną jest zamkowiszcze, otoczone wałem na 168 sążni z każdego boku, a wysokim na 4½ sążnia. Samo zamkowiszcze zawarte ma wewnątrz 19 sążni kwadratowych. Od tego zamkowiszcza do rz. Desny ciągnie się wał, długi na 494 sążni, wysoki na cztery. P. początkiem swym sięga bardzo odległych czasów. Wzmianka w Nikonowskiej kronice pod r. 1146, podług Karamzina, odnosi się do P. leżącej na granicy gub. podolskiej i kijowskiej. Kronika mówi: „pryjde Wołodymir Halickij i wzia Priłuk". P. leżała wtedy w ziemi t. zw. Bołochowskiej, rozpostartej od rz. Chomora aż do wierzchowisk Bohu. Wiadomo z dziejów, że ówczesną Ruś Kijowską, oplotły dokoła stepowe ludy, jak Torki, Kowuje, Czarne Kłobuki, Berendeje, które się tem różniły od swoich współplemieńników Połowców, zwanych „dzikimi", że przez ocieranie się z Rusią nawykać zaczęły do życia osiadłego, a zespalając się z ruską ludnością, służyły za zaporę przeciw koczowniczym pobratymcom (Połowcom). Owóż zlewek ów tych różnoimiennych plemion Ruś ówczesna obejmowała jedną zbiorową nazwą: bołochowców. Wyraz ten prawdopodobnie z bohołowca na bołochowca przekształcony, widocznie nie na rodowość, ale raczej na zatrudnienie ich i tryb życia wskazywał, jak późniejszy wyraz kozak. Miano „bołochowiec" stósunkowo dość nawet późno spotyka się jeszcze w zródłach dziejowych, bo jeszcze za czasów litewsko-polskich. Tak np. pisze Zygmunt August do Kutwic Murzy: „Na wchodi i Bołochowie u poddanych naszych Winnickich i Bracławskich Tatary nemało pobrali" (ob. Kniga posols. Obolenskiego i Daniłowicza, Moskwa 1843, str. 203). Przywilej zaś Zygmunta III dany w 1622 r. mieszczanom m. Lisianki wspomina o bołochowcach, jako ludziach, których zatrudnieniem jest „zwierz wszelaki łowić w lesiech i rybę w rzekach". To też niemijając się zbyt z prawdą, możnaby przypuścić, że nazwa bołochowiec czyli bohołowiec oznaczać musiała ludzi żyjących z polowania w lasach i stepach, a z rybołówstwa w rzekach (przeważnie w Bohu). Wszakże i późniejsi kozacy, których owi właśnie Kowujowie, Torkowie i Czarni Kłobukowie zdają się być przodkami historycznymi, niczem innem pierwiastkowo jak tylko łowem się bawili. Że P. leżała w dawnej ziemi Bołochowskiej, dowodem są grody wspomniane w kronice, a dziś jeszcze mieszczące się w poblizkiej okolicy, jak Hubin, Czerniatyn (w pow. berdyczowskim), Kudyn czyli Kudynka (w pow. latyczowskim). Ziemia Bołochowska oddzielała Halicz od Kijowa i przez tę ziemię szła do tych grodów walna droga, którą książęta kijowscy i haliccy, szarpiący się z sobą ustawicznie, z zastępami zbrojnemi swojemi przebiegali. W 1241 r. Daniel Halicki bołochowskie grody (Kudyn, Hubin, Kobud, Horodziec Buzski, Diadków) zniszczył doszczętnie, a Mongołowie z innych ich posad wyruszyli, tak że musieli się usunąć aż na niziny Dniepru, kędy w dniach późniejszych miała się wytworzyć kozaczyzna. Pomimo wyrugowania Tatarów z tych krain przez Litwę, P. i jej bliższa okolica nie zaludniają się długo. Występuje ona jako osada stosunkowo dość późno, bo dopiero w XVI w. i już jako własność ks. Zbarazkich. Przypuścićby należało, że pierwszym jej właścicielem a może i założycielem był kn. Mikołaj Andrzejewicz Zbarazki. P. położona w punkcie rozdziału wód płynących do Dniepru i Bohu, przez który zwykle Tatarowie deptali sobie szlak w głąb kraju, bo na nim żadnych przepraw przez rzeki niespotykali, była narażoną na napady Tatarów, którzy od śmierci hana krymskiego Hadzigireja peryodycznie prawie Bracławszczyznę najeżdżali. Ks. Janusz Zbaraski, chcąc zabezpieczyć własność swoją, wznosi w P. zamek obronny, umocniwszy go basztami, wałami i przekopami, których i dziś jeszcze widoczne są ślady. To też odtąd i ludność, nietylko w P. samej, ale i w bliższej jej okolicy niepospolicie wzrosła, a spływała ona z głębi kraju, z Wołynia najwięcej, jak to widzimy z procesów sądowych, jakie ustawicznie wytaczali ziemianie wołyńscy ks. Januszowi Zbaraskiemu o zbiegłych poddanych z ich dóbr do Przyłuczyzny. Włości Przyłuckie w niedługim czasie tak się zaludniły, że w 1602 r. liczono w nich 29 siół (kwit poborowy z m. Przyłuki 1602 r.). W 1594 r. przejeżdżający przez P. Erich Lassota, powiada, iż widział w koło tego mczka na polach sporo baszt opatrzonych we strzelnice, w których mieszkańcy, w razie niespodziewanego napadu, schronienie i obronę znajdowali. Dalej mówi tenże Lassota, iż oracz tutejszy, nawet gdy z pługiem wychodził w pole, muszkiet i szablę zabierał z sobą. P. wyniesiona przez ks. Janusza Zbaraskiego na stopień miasteczka, już za pobytu w niej Lassoty liczyła podobno wraz z dobrami 4,000 osad. Janusz Zbaraski swoje

posiadłości osadził ludem bojowym. Sam wszystkich prawie wojen ówczesnych uczestnik, sam też swoje hufce zbrojne prowadził, i wraz z nimi pod Czaśnikami, Sokołem, Wielkiemi Łukami i Pskowem mężnie dokazywał. Janusz Zbaraski umarł w 1608 r., lat 32 przesiedziawszy na województwie bracławskiem. Żona jego, za którą wziął w posagu rozległe w Bracławszczyźnie dobra, ks. Anna z Czetwertyńskich, przeżyła go. Oddawszy dobra swe synom, na starość osiadła w odnowionym własnym kosztem monasterze panieńskim w Czetwertni nad Styrem, zbudowanym w 1437 r. przez przodka jej Aleksandra Światopełka ks. Czetwertyńskiego. Ks. Janusz Zbaraski zostawił dwóch synów: Jerzego (Hrehorego) i Krzysztofa. Po śmierci ks. Janusza synowie jego odziedziczyli tak substancyą ojczystą, jak macierzystą, która była kolosalną. Jednakżo zlew takowych w jedną całość uskuteczniał się stopniami, a to w miarę tego, jak ks. Janusz, potem dwaj synowie jego do dóbr spadkowych P. i Pohrebyszcz, tudzież macierzystych, dokupywali inne sąsiednie posiadłości od podupadłych pierwiastkowych właścicieli bracławskich, których nieustanne pustoszące najścia tatarskie przywiodły do zupełnej majątkowej ruiny, tak, że dobra swe radzi nie radzi zbywać musieli. Oto więc zaczynając od P. nad Desną i Pohrebyszcz nad Rosią, dzierżawy Zbaraskich w jedną stronę wzdłuż Rosi i Rośki się ciągnęły, zamykając w sobie cały obszar, na którym Żywotów, Borszczajówka, Antonów i Bereźna, Wołodarka i Torczyca się mieściły; dalej zaś skręcając w południowym kierunku z pewną przerwą obejmowały P., Monastyrzyszcza i docierały aż do Ładyżyna przed Bohem i Berszady za Bohem; w drugą nareszcie stronę od P. z Daszowem i ogromną Niemirowszczyzną się wiązały. Obaj bracia Jerzy i Krzysztof Zbarascy chodzili też z swojemi milicyami kozackiemi z wyprawy na wyprawę, to przeciwko Michałowi do Multan (1600 r.), to 1609 r. na potrzebę moskiewską. Jerzy Zbaraski, mając poruczony sobie dozór nad granicą, ze swojej kozackiej milicyi urządził był straż, która doroczną służbę swoję odbywała pod regimentem hetm. Stanisława Żółkiewskiego. Gdy w 1626 r. Tatarzy naszli Bracławszczyznę, Stefan Czetwertyński, podkomorzy kijow., rodzony wuj braci Zbaraskich, zabrawszy w P. poczet zbrojnych kozaków nadwornych, wyruszył z nimi d. 23 lutego w pole, i połączywszy się z hetm. Żółkiewskim, dopędził hana z ordą o milę od Halicza. Han dopędzony szukał ocalenia w odwrocie ku szlakowi kuczmańskiemu, lecz Przyłuczanie wsiedli na kark uciekającemu. Koło Ujścia Tatary w bród poszli przez Dniestr, ale większa ich część niezdołała się jeszcze przeprawić, gdy hetman rozkazał rzucić się do walki z nimi Przyłuczanom, i ci ostatni tak mężnie natarli, iż Tatarzy bezładnie w Dniestr skoczyli, a han uciekając odbiegł w popłochu rydwana swego i dział cztery (Spominki ojczyste, I, str. 61—2). Obrona pograniczna po zamkach królewskich na Ukrainie wytworzyła mieszczan-kozaków. Pierwsi to więc starostowie królewscy, jak też niemniej i wielcy panowie ukraińscy (przeważnie kniaziowie z Wołynia), wychodowali ich i rozswywoliwszy na wyprawach wojennych, potem na ich wybryki musieli patrzeć przez szpary. I w dobrach Zbaraskich też w owym czasie było już sporo kozaków czyli raczej mieszczan kozakujących. Kozacy ci nietylko ustawicznie wychodzili w stepy na obłów, łupiąc czabany tatarskie i tureckie, ale i do Krymu się zapędzali, lub na Czarnem częstokroć rozbijali morzu. W 1578 r., jeszcze za życia ks. Janusza Zbaraskiego, zachodziły do króla polskiego od Porty skargi na tegoż księcia i synów jego, iż w dzierżawach swoich „kozaków chowają“, którzy w Turcyi szkodę nie małą czynią. Król kazał Zbaraskich nadwornymi pozwy spozywać, i zesłał umyślnie komisarzy, aby ci zrobili inkwizycyą po miasteczkach książęcych. Atoli komisarze owi, zjechawszy na miejsce „nie mogli nikogo winnego wymacać, tak że ledwie tam nędzę jakieś kilku znaleźli, i zaś puścili, gdy niebyło się nad czem pastwić“ (M. Bielski, księgi 6, str. 75). Widocznie, że Zbarascy spodziewając się rewizyi, przed przyjazdem komisarzy mieli dość czasu ukryć kozaków swoich. Po śmierci ks. Janusza Zbaraskiego P. z zamkiem i przyległościami, mocą rozdziału, dostała się ks. Jerzemu. Do niej należały wonczas wsie: Nowogrobla, Łosijówka, Turbów, Skibińce, Kurawa, Wachna, Petanowka, Kołuszowa, Jarmuszówka, Pisarówka dziś Psiarowka, (Dział Zbaraskich, w zb. Konst. Świdzińskiego). Za ks. Jerzego Zbaraskiego nieprzestawały osiedlać się te dobra, i tak powstał Nowy Zbaraż i Hubin Nowy na uroczysku dawnego. Kiedy w 1620 r. ks. Jerzy Zbaraski został kasztelanem krakowskim, kupił od Padniewskich Pilicę (w dzisiejszym pow. olkuskim), kędy w wspaniałym zamku lubiał przebywać. Po bracie młodszym Krzysztofie, koniuszym kor., bezżennym, wziął cały majątek, ale wkrótce i sam umiera w 1631 r., także bezżenny, jako dziedzic ostatni sławnego imienia. Olbrzymie dobra dziedziczne, zamki, miasta „wielowładnych“ Zbaraskich spadły na Maruszę Bazylową Zahorowską, kasztelanową bracławską, siostrę rodzoną ks. Janusza Zbaraskiego, a od tej z kolei przeszły na córkę tejże Annę, za ks. Konstantym Wiszniowieckim, wwdą ruskim (ob. Adam Boniecki, Poczet rodów, str. 395 i 415). Ostatecznie więc cały majątek ks. Zba-

raskich przelał się w dom ks. Wiszniowieckich. P. następnie z przyległościami stała się własnością córki ks. Konstantego Wiszniowieckiego Heleny, która oddała rękę swą Stanisławowi Warszyckiemu, wprzód kasztelanowi mazowieckiemu potem krak. Matka jej Anna z Zahorowskich ks. Wiszniowiecka wcześnie ją odumarła. Wychowywała ją jej babka Marusza ze Zbaraskich Zahorowska. Ślub ks. Heleny Wiszniowieckiej ze Stanisł. Warszyckim odbył się w Lublinie. Przy oddawaniu nowożeńcowi panny młodej miał mowę Jakub Sobieski, krajczy kor., szwagier księżniczki (ob. Swada polska, cz. II, str. 83, 84, 85, 95). Oprócz P., na mocy działu sporządzonego między tą księżniczką a bratem jej Januszem ks. Wiszniowieckim w 1635 r., jako posag swój i spadek po Zbaraskich wniosła ona jeszcze w dom mężowski następujące posiadłości: Pilczę, Smoleń, Mrzygłód, Kazimierzę Wielką itd., razem dwa miasteczka i 39 wsi (Ad. Boniecki, Poczet rodów, str. 371). Atoli Stanisław Warszycki niedługo władał P., bo w 1648 r. wybuchła wojna kozacka. Rządy przeto Warszyckiego nad P. tem się tylko upamiętniły, że założył tu wś Warszycę. Po klęsce korsuńskiej cała nawałnica Kozaków i Tatarów spadła nagle na P. i jej okolicę (Ks. pam. Michałowskiego, str. 159). Tegoż roku (1648) w lipcu gościli tu już Krzywonos i Sangirej (tamże, str. 95). Od roku zaś 1649, gdy utworzono pułk kalnicki, jedna jego sotnia konsystowała w P.; sotni tej był w tymże roku sotnikiem Wasyl Antonenko, a pisarzem Petro Kończyski (Rejestr wojsk. zap., str. 192). Gdy zaś w tym roku miała nadciągnąć orda, posiłkująca Chmielnickiego, to wódz ten wydał uniwersały, nakazujące osadom postronnym, aby szukały schronienia pod zasłoną twierdzy Przyłuckiej. Jakoż gromady sąsiednie przed nadciągającymi Tatarami, uniosły do obwarowanej P. życie i majątki. Oprócz P. i inne obronne punkta, jak Nowy Zbaraż i Hubin, stały się przytułkiem okolicznej, szukającej schronienia ludności (Akty J. Z. R., dodatki: t. III, str. 211). W 1650 r. wskutek traktatu Zborowskiego P. została uznaną za miasto kozackie (Letop. Hrebianki, str. 90). Atoli pokój Zborowski rozchwiał się wkrótce, i znów zaczęły się kroki wojenne; oporne miasta, jak P., Hubin i Nowy Zbaraż, zostały przez wojska koronne częścią wycięte, częścią rozpędzone (Grabowski, Spom. ojcz., II, str. 69). Podczas gdy P. takie przechodzi koleje, wówczas dziedzic jej Stanisław Warszycki walczy zawzięcie z kozakami „na Zbarazkie i Berestecckie okazyo, tak piesze, jak jezdne, wystawia chorągwie"; w czasie burzy szwedzkiej Jana Kazimierza nieodstępuje; z Pileckiej i Krzepickicj fortecy Szwedów w 1655 r. wypędza. Dan kowską twierdzę przeciwko nim uzbraja i mężny w niej daje im odpór. W tychże dobrach swoich Jana Kazimierza przez niemały czas hojnie i wspaniale podejmuje; co mu i w Pileckim potem świadczy zamku. Był to pan bogaty i „pieniężny", jak się wyraża o nim Jemiołowski; skupił też dóbr niemało; od Firleja nabył Ogrodzieniec, Kromołów i Włodowice z licznemi włościami. Pierwsza żona jego Bełzecka, druga ks. Helena Wiszniowiecka. Cudzoziemiec Werdum z niezbyt korzystnej strony go wystawia. Maluje go jako okrutnika względem żony (zapewne pierwszej Bełzeckiej), z którą się rozstał, a także i względem poddanych własnych, dla których był uciążliwym dziedzicem (Liske, Cudzoziemcy w Polsce, str. 124). Bartoszewicz wręcz ma przeciwne o nim zdanie, mówi bowiem, że umarł on w 1681 r. d. 25 stycznia w Pilczy „najzacniejszy staruszek". Z Wiszniowieckiej zostawił syna Jana Kazimierza, który zszedł bezpotomnie i dwie córki: Teresę za Andrzejem Firlejem, i Helenę za Michałem Warszyckim, miecznikiem kor. (1690), wwdą sandomierskim (1695). Ten ostatni był blizkim krewnym swojej żony, albowiem był to syn Andrzeja Warszyckiego a wnuk Aleksandra, który był rodzonym bratem Stanisława Warszyckiego, kaszt. krak., ojca żony jego. Przyłuka atoli dla trwających niespokojności niebyła w ręku Warszyckich. Te ukrainne wszakże rozruchy rok za rokiem coraz więcej słabły. Jakoż po traktacie Prutskim (1711 r.) właściciele ziemscy ukraińscy bezpiecznie już do swych dóbr wrócili: objęli też i Przyłukę w swe posiadanie Warszyccy, ale rządów w majątku nieprowadzili własną ręką; poruczali je gubernatorom. Z ręki Warszyckich rządził tu w 1746 r. niejaki Maciej Biedrzyński (ob. Arch. J. Z. R., część VI, t. I, dodatki: str. 363 i część III, t. 3, str. 362). W 1763 r. przebywała na leżach w P. t. zw. wojska koronnego partya ukraińska pod regimentem wwdy kijow., a mianowicie czwarta chorągiew kasztelana sierpskiego, której porucznikiem był Łubek, chorążym Niemiejski; dziesiąta chorągiew kasztelana polanowieckiego, której porucznikiem był Kwaśniewski; i jedynasta, której porucznikiem był Remigian Jełowicki, chorążym Maciej Poletyłło (komput wojska kor. i lokacya onego d. 13 grudnia 1763). Michał Warszycki, ożeniony z Heleną Warszycką, dziedziczką P., umarł 1697 r. Był on pułkownikiem wojsk Rzpltej, „z Czarnieckim wojował, a potem w ukraińskich i moskiewskich mogiłach, także pod Wiedniem wojownik"; zostawił on dwie córki; Teresę za Janem Odrowążem, i Teofilę za Janem Męcińskim, oraz synów Stanisława, miecznika kor., i Jerzego, wwdę łęczyckiego. Z tych Stanisław odziedziczył był po matce P.; ożeniony

z Jordanówną, zostawił jedną tylko córkę Emerencyannę, która pierwszym ślubem była za Ludwikiem Pociejem, wwdą wileńskim i hetmanem lit., drugim za Józefem hr. Montmorency. Z Ludwikiem Pociejem miała tylko jedną córkę, która wyszła za Franciszka Borzęckiego, podstolego w ks. lit., sstę żydaczewskiego. Ten Borzęcki był to mąż zacny, mówi Krasicki, zasługi jego i przymioty słały mu drogę do najwyższych honorów, ale śmierć prędko temu zagrodziła. Umarł bowiem 1743 r. w sile wieku (J. Wolff, Dygnitarze, str. 305). Żona go przeżyła. Zostawił on z nią córkę jedną za Kalinowskim, sstą lelowskim, i synów dwóch, jednego nieznanego nam z imienia, i Aleksandra, podstolego kor. (1769) i sstę przemyskiego. Ten ostatni wziął w dziale P., która już odtąd stale zostaje siedliskiem swoich dziedziców. Piękny dwór wystawił i ogród założył; wzniósł też kaplicę. Możny ten ziemianin kroił na magnata, i przez życie nad stan trwonił majątek. Należał on do rzędu częstych w owym czasie maniaków, którzy wciąż mieli tron na myśli. Przez tę niewczesną pretensyę dawał pole do żartów z siebie (ob. Piotra Jaksę Bykowskiego, Ostatni sejmik wwdztwa bracł.). Był on wielkim znawcą i miłośnikiem koni i miał słynną stadninę. Większą część dóbr Przyłuckich za życia jego jeszcze rozszarpali wierzyciele. Jednakowoż podstoli kor. zostawił dzieciom następujące wsie: Przyłukę, Cholewińce, Czuprynówkę, Turbów, Wachnówkę, Kurawę, Bryckie, Warszycę, Psiarówkę, Łosijówkę, Zbaraż Nowy i Hubin. Żona jego z domu Ankwiczówna przeżyła go; w 1780 r. rządzi kluczem przyłuckim, tak zwaną Przyłuką Nową (dawniej Kisiele) i osiedla ją żydami i mieszczaństwem (Arch. J. Ż. R., część V, str. 584). Była tu kaplica publiczna, z kapelanem, z pensyą dla tegoż i ordynaryą. Ale z powodu, że okolica tutejsza od aktualnego kościoła w Zozowie, była zanadto oddaloną, konsystorz bracławski wydzielił dla kaplicy publicznej w Przyłuce parafią, składającą się ze wsi Nowej Przyłuki, Psiarówki, Krzywca, Kisielów, Cholewiniec, Łosijówki, Konstantynówki, Turbowa, Monczyna, Szenderówki, Zbaraża, Oweczaczów, Hermanówki, Nowogrobli, Hubina, Kurawy, Kotiużyniec, Warszycy, Starej Przyłuki i Piotrówki. Przyłuka w 1802 r. należała już do hr. Honoraty Borzęckiej, córki Aleksandra, podst. kor., i Anny z Ankwiczów, Borzęckich. Ona to w 1805 r. nowy tu kościół wymurowała p. w. św. Anny. W tymże roku poświęcił ten kościół ks. Staruszkiewicz, dziekan lipowiecki. Komendarzami tego kościoła byli: ks. Hordziejowski, potem ks. Jan Deręgowski, nareszcie w 1820 r. ks. Dymitr Jurkiewicz. Kaplica w Wachnówce, fundowana przez Trzecieskiego, była filią tegoż kościoła Dziś kościół przyłucki przestał być parafialnym. Przyłukę nareszcie posiedli wierzyciele; Stara Przyłuka przeszła na własność Opitza, a Nowa (mająca 3628 dzies. ziemi) podzieloną będąc na połowy, części i cząstki, dziś zostaje w ręku Gojżewskich, Bołsunowskich, Karskich, Berezowskich, Sawickich i Podwysockich. Wyborne stado koni poszło też w rozproszenie. Znaczną część tego znakomitego stada (klacze tak zwane pepijki) nabył Walenty Abramowicz, dziedzic Józefówki, które to stado umiejętnie prowadzone, istnieje dziś jeszcze u sukcesorów niedawno zmarłego Leopolda Abramowicza, b. marszałka pow. skwirskiego, w Sachnach i Zawadówce. Następnie Stara P., licząca 4949 dzies. ziemi, drogą kupna przeszła w posiadanie Władysława Zdziechowskiego, właściciela Czerepaszyniec, którego syn, niedawno zmarły Czesław Zdziechowski, jako znawca i prawdziwy miłośnik zabytków, dom swój w P. dziełami sztuki napełnił. *Edward Rulikowski.*

Przyłuka, wś i folw., pow. zasławski. Folwark należy do zasławskiego klucza dóbr sławuckich.

Przyłuki, folw., pow. radzyński, gm. Tłuściec, par. Międzyrzec, ma 4 dm., 12 mk., 594 mr.

Przyłuki 1.) dobra nad rz. Ptyczą (Ptyczem), pow. miński, gm. Samochwałowicze, par. rz.-kat. Wołczkiewicze, o 20 w. na płd. od Mińska, na wielkim trakcie ze Stańkowa do Mińska. Grunt mocno falisty, urodzajny, gliniasto-piasczysty. Dobra P., rozległe 2376 dzies., składają się z folw.: P., Wołczkiewicze, Timoszki i Otolin i z zaśc.: Szczomyslnica, Otolin i Talkowszczyzna. Folw. Przyłuki: pod bud. i ogrod. 16 dzies., ziemi orn. 295 dzies., łąk 105 dz., lasu 1240 dz., wody i nieuż. 85 dz., razem 1741 dz.; folw. Wołczkiewicze (z kościołkiem parafialnym rz.-katolickim): pod bud. i ogr. 5 dzies., ziemi orn. 137 dzies., łąk 20 dz., nieuż. 8 dz., razem 170 dzies.; folw. Timoszki 93 dz.; folw. Otolin 88 dzies.; zaśc. Szczomyslnica (1 gospodarz) 45 dzies.; zaśc. Otolin (6 gosp.) 168 dzies.; zaśc. Talkowszczyzna (2 gosp.) 54 dzies. Reszta ziemi (17 dzies.) pod osadami karczemnemi i młyńskiemi. Dwa młyny na Ptyczy. Na folw. głównym P. płodozmian 8-polowy, na innych trzypolówka. Dawniej do dóbr tych należały wsie: Podgaje os. 28, gr. or. 202 dzies. i 22 dz. pastwisk i nieuż.; Przyłuczki os. 21, z gr. or. 180 dzies. i 28 dz. zarośli; Leckowszczyzna os. 17, z gr. 161 dzies. i 31 dz. zarośli; Słoboda os. 12, z gr. 135 dzies. i 19 dzies. zarośli; Maksymiłowo os. 6, z gr. 74 dzies. i 16 dz. zarośli; Kochanowszczyzna os. 12, z gr. 186 dz. i 27 dz. zarośli; Timoszki os. 21, z gr. 175 dzies. i 3 dzies. zarośli; Wołczkiewicze os. 20 z gr. 186 dzies. i

112 dzies. pastwisk i zarośli (wypis z ksiąg gminy Samochwałowicze). Niegdyś własność Stetkiewiczów, w początku b. wieku należały P. do Iwanowskich; w 1849 r. przez Iwanowską, żonę Leona Osztorpa, długoletniego marszałka szlachty gub. mińskiej, przeszły do tego ostatniego. W 1851 r. umarł Osztorp, a majątek odziedziczyła córka jego Ottonowa Horwattowa, marszałkowa mińska. Ona to pałac (dawny klasztor), który dotąd był tylko wielkim czworobokiem, ozdobiła krenelami i wieżami, oraz wszystkie budynki w pobliżu pałacu będące upiększyła architektonicznemi pomysłami. Pałac spłonął w 1868 r., ale już w 1872 r. P. nabył hr. Emeryk Czapski i odbudował pałac na wzór dawnego, w trwalszy od poprzedniego sposób. Pałac ten, pięknej architektury, z bastyonami i stojącą w pobliżu zegarową wieżą, na górze pokrytej terasami i ogrodem, bardzo okazale i malowniczo wygląda. P. tworzą obecnie jedną całość ze Skoreniczami, folwarkiem nabytym przez hr. Czapskiego w 1876 r., i wchodzą w skład wielkich dóbr hr. Emeryka Czapskiego (ob. Stańków). Obecnie posiada P. i Skorenicze syn Emeryka, hr. Jerzy Czapski, ożeniony w 1886 r. z hrabianką Thun-Hohenstein. Do 1864 r. była tu st. p. przy b. trakcie poczt. z Mińska doPińska. Widok P. pomieścił Orda w swym Albumie. Archimandryta Mikołaj na podstawie źródeł archiwalnych twierdzi, że od czasów dawnych istniały w P. dwie cerkwie, jedna na t. zw. Hermanowskiej Górze, p. w. Wniebowzięcia N. M. P. i druga św. Trójcy, przy której Anna z Ogińskich Stetkiewiczowa fundowała w 1635 r. monaster męzki za zezwoleniem kijowskiego metropolity Piotra Mohyły, a następcy jej byli dobroczyńcami świątyni. W 1740 r. jakoby za wpływem mińskiego ssty Józefa Iwanowskiego, ówczesnego dziedzica P., mnisi musieli ustąpić. Iwanowski fundował cerkiew unicką w 1763 r. p. w. św. Ducha, a majątek monasteru Stukotycze wcielił do dóbr przyłuckich, od których znowu był oddzielony za wyrokiem sądowym w 1778 r. na rzecz bazylianów mińskich (ob. Opisanje mińskoj eparchii, str. 99—100). 2.) **P.**, *Pryłuki*, karczma w pow. nowogródzkim, przy gościńcu z Miratycz do Janowicz, w 2 okr. pol. horodyszczańskim. 3.) **P.**, folw., pow. nowogródzki, dawniej ks. Radziwiłłów, obecnie ks. Witgensteina; 10 1/4 włóki, młyn wodny. 4.) **P.**, wś nad Bugiem, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Miedno, o 12 w. od Brześcia. 5.) **P.**, wś i dobra, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Zalesie, o 6 i 7 1/2 w. od Kobrynia. *J. E. W.—A. Jel.*

Przyłuski 1.) wś i folw., pow. rawski, gm. Lubania, par. Biała; wś ma 8 dm., 140 mk., 127 mr.; folw. 3 dm., 7 mk., 395 mr. W 1827 r. było 14 dm., 102 mk. 2.) **P.**, wś i folw., pow. rawski, gm. Stara Wieś, par. Biała, odl. 21 w. od Rawy; wś ma 4 dm., 129 mk., 6 mr. włośc. W 1827 r. było 9 dm., 89 mk. W 1885 r. folw. P. lit. C. rozl. mr. 532: gr. or. i ogr. mr. 428, łąk mr. 21, pastw. mr. 4, lasu mr. 64, nieuż. mr. 15; bud. z drzewa 15; las nieurządzony; pokłady torfu. *Br. Ch.*

Przyma, pow. mogilnicki, ob. *Przyjma.*

Przymiarki, wzgórze wznies. 640 mt., w obrębie gm. Bałucianka, pow. sanocki, na granicy krośnieńskiego. Z pod wzgórza wypływa potok Iwanicki, dopływ Lubatówki i pot. Bałucianka, dopływ Wisłoka.

Przymiarki 1.) al. *Warwaryno*, os. fabr., pow. będziński, gm. Koziegłowy, posiada urz. gminny, 2 dm., 28 mr. Własność ks. Pankratjew z domu Gorczakow. 2.) **P.**, folw., pow. iłżecki, gm. Ciszyca Górna, par. Tarłów, odl. 35 w. od Iłży, 1 dm., 3 mk., 258 mr. Należy do dóbr Czekarzewice. 3.) **P.**, pow. włodawski, gm. Wola Wereszczyńska, par. Wereszczyn. 4.) **P.**, wś, pow. biłgorajski, gm. Księżpol, par. Tarnogród (wsch. obsz. Księżpol). Należy do dóbr ordynacyi Zamoyskich. 5.) **P.**, wś, pow. chełmski, gm. Cyców, par. Puchaczów. 6.) **P.**, pow. krasnostawski, gm. Turobin, par. Czernięcin. *Br. Ch.*

Przymiarki 1.) pow. bocheński, wólka do Pogwizdowa, ma 17 dm. i 100 mk. 2.) **P.**, pow. pilzneński, os. dom. do Klecia, 1 dm., 6 mk. 3.) **P.**, os. do Dulczówki, tenże powiat, 17 dm., 73 mk. 4.) **P.**, pow. rzeszowski, wólka do Hermanowy, 29 dm. i 135 mk. 5.) **P.**, wólka do Tyczyna, tenże powiat, 10 dm., 33 mk. 6.) **P.**, os. do Zgłobienia, 19 dm. 112 mk. 7.) **P.**, pow. tarnowski, wólka do Ryglic, 30 dm. i 181 mk. *Mac.*

Przymiarki, pole pod Ołobokiem, pow. odolanowski.

Przymiarki al. *Królewska Wola*, niem. *Koenigswille*, wś, pow. olesiński, par. ewang. Nassodel. W 1842 r. 10 dm., 119 mk. (4 katol.).

Przymiłowice, w XIV w. *Przemulowicze*, w XVI w. *Przemiłowicze*, wś włośc. i karcz., pow. częstochowski, gm. i par. Olsztyn, odl. 12 w. na płd.-wschód od Częstochowy, ma 58 dm., 470 mk., 1199 mr.; gleba piasczysta. W 1827 r. było 40 dm., 247 mk. W uposażeniu klasztoru częstochowskiego przez Władysława ks. opolskiego w 1382 r. wymieniono dziesięciny miodowe ze wsi Przemulowicze w powiecie olsztyńskim (districtu Holsztinensi, ob. Długosz, Lib. Ben., III, 120). Według reg. pob. pow. lelowskiego z r. 1581 wś Przemiłowicze w, par. Mstów, należąca do zamku olsztyńskiego, miała 8 1/2 łan. km., 1/4 roli (Pawiński, Małop., 77). Lustracya star. olsztyńskiego z 1660 r. wymienia wieś Przemiłowicze. *Br. Ch.*

Przypierno, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Głębokie, okr. wiejski Szuniowce, o 5 w. w. od gminy, 76 dusz rewiz.

Przypiesz, dobra, pow. siebieski, o 23 w. od Siebieża, z zarządem gminnym, mają 1024 dzies. ziemi dworskiej; własność Arcisona i Waleryi Łabuńskiej. Gmina miała w 1863 r. 402 dusz rewiz. Własność niegdyś Bałabanowskich, z których Michał i Marcela z Hłuszaninów w 1693 r. sprzedali Konstantemu Szczyttowi. *A. K. Ł.*

Przymorze, ob. *Primore.*

Przymotyka, os., pow. brodnicki, par. kat. Łobdowo, odl. 1 milę. W 1848 r. 8 mk. kat. W nowszych spisach nie wymieniona.

Przymysława, rzeczka (w dok. XIII w.), dopływ odnogi Wisły zwanej *Kabal* (ob.).

Przynada 1.) al. *Prenada*, karczma na obsz. dwor. Lesienic, pow. lwowski. 2.) **P.**, karcz. na obsz. dwor. Łahodowa, pow. przemyślański.

Przynady, grupa domów na obszarze dwor. Ulicka Zarąbanego, pow. Rawa Ruska.

Przyny, ob. *Psiny.*

Przypiecki, skały w Pieninach, na południe od grupy skał zwanej *Ligarki* (ob.).

Przypki, wś i folw., pow. grójecki, gm. Komorniki, par. Tarczyn, odl. 10 w. od Grójca a 53 w. od Warszawy, ma 357 mk., 564 mr. ziemi folw., 603 włośc. W 1827 r. było 32 dm., 209 mk. Folw. P. jest wieczystą dzierżawą, z której płaci się skarbowi czynsz roczny w ilości 410 rs. 61 kop.

Przypkowska Wola, wś włośc., pow. grójecki, gm. Komorniki, par. Tarczyn, posiada szkołę początkową ogólną, młyn wodny, 326 mk., 820 mr. W 1827 r. wś rząd., ma 5 dm., 65 mk.

Przypor, szczyt górski w Karpatach Spiskich, na obszarze gm. Drużbaki, między pot. Ryki (Rzeki) i Żelaznym. Wznies. 1050 mt.

Przyporniak, potok, na Podhalu nowotarskim, lewy dopływ pot. Filipczańskiego.

Przyprostynia al. *Przeprostynia*, niem. *Brandorf*, wś kośc., pow. międzyrzecki, o 2 klm. na płd. od Zbąszyna, na wsch. brzegu jeziora zbąszyńskiego; par. kat., prot., poczta i st. dr. żel. w Zbąszyniu; 76 dm., 527 mk. (446 kat., 81 prot.). Tożsamość P. z podawanymi w dyplom. wielkopolskich nazwami: *Prendekow*, *Brandotindorf* i *Brutnicz*, budzi pewną wątpliwość. W r. 1311 Gerhardus de Prendekow, który od klasztoru paradyskiego otrzymał w lenno wieś Staropole, pochodzić miał z P. (Kod. Wielk., 947). Następnego roku ks. szląscy dzieląc się Wielkopolską, wymieniają „Brandatindorf cum suo districtu", co każe przypuszczać pewną odległość od Zbąszynia. Pod r. 1317 znachodzimy wzmiankę „in castris ante Brandatindorf", a odnośny dyplomat z r. 1319 określa granicę: „von Kopanitz den Ober nyder biz an Brandatendorf und.... vorbaz von Brandatendorf bis zu Bentzin", która zdaje się wskazywać na Chobienice, leżące na pół drogi między Kopanicą a Zbąszyniem. W 1329 r. Henryk szląski otrzymał od króla czeskiego Jana między innemi Brutnicz; posiadłości te wymienia także w tym co i Sommersberg (Script. I, 845) porządku kronika Benedykta (Pomn. Dz. Pol., III, 570), z tą różnicą, że zamiast „Brutnicz" ma „Rutnicz", a za „Standendorf" ma „Brandatendorf". Występujący pod r. 1329 pleban „in Brandatendorp" mógł być proboszczem w Chobienicach, bowiem nazwy „Prendekow" i „Brandatendorf" odnosić się mogą tak do P. jak do Chobienic. Pod r. 1338 spotykamy się dopiero z Przeprostynią (ruska Pereprostyna), która miała swe zamczysko (castrum). W r. 1387 pisał się z P. Jan, kaszt. łęczycki. Około r. 1564 płaciła P. z 16 łanów osiadłych 4 grzywny dziesięcin bisk. poznańskim; w r. 1580 było 17 łanów, 4 zagr., 3 komor. i 15 owiec. Około 1779 r. posiadał P. Edward Garczyński, kaszt. rozpierski, a później Stefan Garczyński. Za Prus Południowych pojawia się obok polskiej nazwa niemiecka Brandorf, przypominająca średniowieczną Brandatendorf (wieś Prądoty). Kościół p. w. św. Stanisława i Narodzenia N. M. Panny istniał tu przed r. 1510; bisk. poznański Jan Lubrański wcielił go do kolegiaty zbąszyńskiej w r. 1516. W miejsce starego stanął nowy kościół z drzewa, poświęcony w r. 1667 przez Macieja Kurskiego, sufragana poznańskiego, i odnowiony w r. 1779 przez ówczesnego dziedzica. *E. Cal.*

Przy Pułkowym Moście, os. do Mokrego Lasu należąca, pow. brodnicki, st. poczt. i par. ew. Golub, kat. Łobdowo. W 1869 r. 4 bud., 2 dm., 7 mk. kat. Leży nad traktem toruńsko-brodnickim. *Kś. Fr.*

Przypust, wś i folw. nad Wisłą, pow. nieszawski, gm. Lubanie, par. Nieszawa, odl. 2 w. od Nieszawy, leży nad Wisłą, stanowiącą wschodnią granicę wsi, ma 138 mk. Folw. P. rozl. mr. 568: gr. or. i ogr. mr. 308, łąk mr. 20, pastw. mr. 54, wody mr. 139, nieuż. mr. 47; bud. mur. 7, z drzewa 3; pokłady torfu. Wś P. os. 13, z gr. mr. 19. P., kol. w gm. Bądkowo, ma 13 mk. W 1827 r. 5 dm., 35 mk. P. jest starą osadą. Już w XI w. istniał tu gród warowny a przy nim nadrzeczna osada. W akcie uposażenia benedyktynów w Mogilnie (1065 r.) wymieniony jest i P. (ob. t. VIII, 654). Dokum. Bolesława Kędzierzawego z 1155 r. podaje P. w liczbie grodów kujawskich i mazowieckich (ob. t. VI, 200). W 1308 r. Wład. Łokietek zastawia bisk. kujaw. Gerwardowi za 440 grzyw. wsie: Płowce, P. i Polanowo (Kod. Muczk. Rzysz., II, 184). Kazimierz Jagielończyk zakładając miasto Nieszawę w 1460 r., nadaje mu przyległą wś P., gdzie

pobierano cło wodne (Kod. dypl. Mucz. Rzysz., II, 899 i 924). Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557—1566 wś Przipusth w par. Przipusth, miała 12½ łan., 8 zagr., 3 rybaków 1½ łanu sołtyskiego, 1 komor. (Pawiński, Wielkp., II, 5). Kościół parafialny istniał tu zapewne zdawna, jeszcze przed założeniem Nieszawy. W XVI w. jest on jeszcze parafialnym. Kiedy zniesiono parafią niewiadomo. Kościół sam istnieje dotąd i stoi na granicy od posiadłości miejskich. *Br. Ch.*

Przypusta, kol., pow. łódzki, gm. Wiskitno, par. Rzgów, ma 10 dm., 81 mk., 181 mr.

Przyranie, wś, pow. kaliski, gm. Zbiersk, par. Kościelec, odl. od Kalisza 22 w., ma 37 dm., 313 mk. Lib. Ben. Łaskiego w opisie par. Kościelec (II, 10) podaje, iż łany kmiece we wsi Przyranie dawały pleban. po 8 gr. i po mierze żyta i owsa; folw. zaś dawał dziesięcinę. Według reg. pob. pow. kaliskiego z r. 1579 wś P., w par. Kościelec, własność And. Biernackiego i Alb. Przirańskiego, miała 3½ łan., 6 zagr., 1 rzemieśl. (Pawiński, Wielkp. I, str. 114). Według regestr. pobor. z 1618—20 r. (Parczewski, Analekta Wielkop., 69), siedzą tu częściowi właściciele: Andrzej Gronowski ma 2½ ćwierci roli własnej, 3 zagrod., pół łana kmiecego, łan pusty; Piotr Rościerski łan kmiecy i 2 zagr.; Jerzy Szyszkowski 1 zagrod.

Przyrąb, wś i folw., pow. jędrzejowski, gm. i par. Nawarzyce. W 1827 r. wś rząd., ma 6 dm., 30 mk.

Przyrębów al. *Przerębów*, folw. i os. leś. nad rz. Wartą, pow. noworadomski, gm. Konary, par. Pławno, leży między Radomskiem a Widzowem; folw. ma 1 dm., 17 mk., 536 mr.; os. leś. 1 dm., 4 mk., 2 mr. W 1827 r. 3 dm., 8 mk.

Przyrodki, wś włośc., pow. mławski, gm. i par. Zieluń, ma 14 dm., 140 mk., obsz. gruntu 530 mr. (463 roli). W 1827 r. wś pryw., 7 dm., 57 mk. *F. O.*

Przyrów, 1369 r. *Przirów*, u Długosza *Przerow*, osada miejska, dawniej miasto, nad rz. Wiercicą, pow. częstochowski, gm. i par. Przyrów. Leży na połowie drogi z Częstochowy do Koniecpola, odl. 31 w. od Częstochowy w stronie płn.-wschod., na granicy pow. noworadomskiego. Okolice osady bagniste, występuje tu formacya kredowa. P. posiada kościół par. drewniany, kościół pobernardyński z klasztorem etatowym dominikanek po za miastem, szkołę początkową ogólną, urz. gminny, st. p. przy osadzie klasztornej (Ś-ta Anna), 234 dm. (5 murow.), 2819 mk. (połowa żydów). W 1807 r. było 800 mk. W 1827 r. 222 dm., 1169 mk.; 1864 r. 252 dm., 2152 mk. Do osady należy 3740 mr. ziemi (1120 roli ornej). *P. poproboszczowski*, os. włośc., 2 dm., 55 mk., 143 mr. *P. wojtostwo*, folw., ma 2 dm., 9 mk., 42 mr. W 1369 r. Kazimierz W. bawiąc w Olsztynie wydał 15 marca Jakubowi Rechickiemu z Nagłowic (prouido viro Jacobo Rechiczki de Naglouicz heredi, nostro fideli), widocznie pochodzenia nieszlacheckiego, przywilej na założenie miasta w miejscu zwanem Przyrow (in loco Przirow), pomiędzy Lelowem a Radomskiem, w sąsiedztwie wsi królew. Komorów, śród bagien nad rz. Wiercicą. Wspomniany Jakub otrzymał za 20 grzyw. groszy pragskich dziedziczne wójtostwo z trzema łanami ziemi, dwoma ogrodami, sadzawką i młynem, do którego obowiązani byli oddawać swe zboże wieśniacy sąsiednich wsi królewskich. Trzecia część kar sądowych, trzecia jatka rzeźników, szewcow, rybaków i piekarzy należały do wójta, również łąka śród bagien, zaczynając od Kozielca aż do granic Ulesia i od wsi Komorów począwszy, której role nadawał przywilej miastu, cały obszar bagien i lasów zwanych Głębokie i Kozielny. Kościół świeżo założony w Komorowie otrzymał jeden łan i opłatę (meszne) z jatek. Dwa łany przeznaczone były na wygon bydła miejskiego. Z łanów miejskich król miał pobierać po fertonie a w miejsce dziesięciny płacono z łanu po 6 groszy. Miasto otrzymało prawo niemieckie średzkie (Kod. Małop., Piekos.). Przywilej ten potwierdzali kolejno; Zygmunt August w 1554 r. (z dodaniem 3 jarmarków), Stefan Batory 1576 r. (przeniósł jarmarki na inne dni), Zygmunt III 1602 r., Władysław IV 1633 i Michał Korybut 1669 r. (dodał jeszcze trzy jarmarki). Wieś Komorowo znikła już w XV w., jako wcielona do obszaru miejskiego. Długosz w opisie parafii nie wymienia jej, podając tylko, że Przyrów posiada kościół parafialny drewniany p. w. św. Doroty, patronatu królewskiego (założony przez Kazimierza W. w Komorowie). Dziesięcina z łanów miejskich szła dla bisk. krakowskiego. Kościół parafialny przeniesiony został z obszaru Komorowa do miasta, zapewne w XV w., w miejscu zaś pierwotnego kościoła postawiono kaplicę św. Mikołaja, stojącą dotąd po za miastem. Podług lustracyi 1564 r. „iesth mieszczan 86 stharich, kthorzi czinssu placzą per gr. 12 y 5 wolnikow, kthorzi iesscze nicz nie placzą. Rzezniczi składayą 3 kam. loyu, z kthorich 1 woithowi z plebanem, a 2 do dwora. Rzeczne: od rzeki Wierczicze skladayą wsziszczi 3 zlothe, facit mar. 1 gr. 42. Inquilini: komorniczi placzą per gr. 4, theras ich 10. Trzi garncze gorzalczane, placzą od nich per fl. 1, facit mar. 1 g. 42. Stacya: na przyazd JKM. dawayą owsa cor. 30, piwa beczek 6 et feni 6 currus. Summa census oppidi cum molendino, mar. 63 gr. 41. W 1581 r. P. płacił podatku 26 flor. W 1606 r. po za miastem, w stronie północnej, na górze, przy trakcie do Częstochowy powstał

kościół św. Anny i przy nim klasztor bernardynów. Miejsce to, jako punkt odpoczynku pielgrzymów do Częstochowy idących, zaczęło się zabudowywać, powstały karczmy, kramy, zaczęto odbywać targi zapewne na mocy przywilejów jakie posiadał klasztor. Lustracya z 1620 r. podaje w samem mieście 136 domów. Szwedzi w 1656 r. do szczętu P. spalili. Lustratorowie sstwa olsztyńskiego w 1665 r. mówią: iż jest dom. tylko 55 i koś. założenia ś. Doroty. Na przyjazd króla do sstwa, winni mieszczanie dostarczyć owsa kor. 30, piwa beczek 6, co zwano stacyą. Zamiast wozu wojennego na posp. rusz. płacą 10 grzywien. „Opowiadały się mieszczanie, iż wielkie praejudicium ponoszą ab incolis fundi S. Annae, ktorzy sobie przywłascili y postanowili iarmarki y targi, dla czegosz iuz w miescie lubo uprzywilejowane penitus upadłe y targi uiebywaią. Co wszystko iest wielką znisczenia ich przyczyną". Ostatnia lustr. 1789 r. w ten sposób wyraża się: „mieszczan jest obowiązkiem, aby mosty i groble własnym kosztem utrzymywane i reperowane były. W młynach nie innych tylko starościńskich mleć mieszczanie i żydzi mają pod grzywnami wyznaczonemi. Wysyłanie do żniwa na łany dworskie, ma się ściągać do żydów, place i budynki posiadających. Słodów nad korcy 5 aby nikt nie ważył się zalewać pod karą grzywien 20. Rybacy do łowienia ryb na zamkową potrzebę excypować się nie mają. Miasto płaci do zamku czynszu zł. 76, łojowego zł. 24, mostowego zł. 12". P. par, dek. częstochowski, ma 3520 dusz. Przyrów gmina, miała w 1880 r. 2933 mk. (1365 męż., 1568 kob.), 1420 kat., 1260 izrael. Obecnie do gminy P. wcielono gminę Staropole, mającą 2633 mk. *Br. Ch.*

Przyrowa, wś włośc., pow. rypiński, gm. Pręczki, par. Żałe, odl. o 6 w. od Rypina, ma 9 dm., 61 mk., 225 mr. Z wsią tą łączy się wś Zajezierki-Przyrowa i os. Wysokie Pole.

Przyrowa, 1374 r. *Przerowa*, 1653 *Przerowa*, niem. *Przyrowa*, na karcie gen. sztabu *Christinenfeld*, wś i dobra ryc., pow. tucholski, st. p. i par. kat. Gostyczyn 4 klm. odl., st. kol. Tuchola 11 klm. odl. Ma 210·54 ha roli or. i ogr., 11·24 łąk, 25·26 past., 104·43 lasu, 5·7 nieuż., razem 357·17 ha; czysty doch. grun. 1644 mrk. W 1867 r. 52 mk., 50 kat., 2 ew. 6 dm. W 1858 r. właściciel Prądzyński. P. wś miała w 1867 r. 124 mk. (26 ew.) i 977 mr. P. istniała już r. 1374 (ob. Kod. Dypl. Wielkop., III, str. 428, Nr. 1710). Lustracya starostwa tucholskiego z r. 1565 podaje, że Marcin Przewoski od 7 włók płacił 20 gr., 3 ogrodnicy 4 gr. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu Węglikowski od 3 włók osiadł., 6 ogrod., 3 ratai, 8 fl. 12 gr. W wizytacyi Trebnica z r. 1653 czytamy, że dwór dawał mesznego 3 kor. żyta i tyleż owsa (str. 115). Według taryfy na symplę z r. 1717 płaciła P. 21 gr. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 92). Wizyt. Mathego z r. 1766 podaje, że właściciel P. Węsierski, asesor tucholski, płacił mesznego $3^1/_2$ kor. żyta i owsa (str. 1684).

Przyrówek, fol., pow. ciechanowski, gm. i par. Opinogóra, odl. o 6 w. od Ciechanowa, 1 dm., 3 mk., 94 mr.

Przyrowie, Kętrz. *Przyrowy*, niem. *Thalheim*, wyb. do Kamienicy należące, pow. kartuski, st. p. Sierakowice.

Przyrówka, rzeka w pow. noworadomskim, poczyna się wśród piasków na granicy pow. częstochowskiego i włoszczowskiego, pomiędzy Koniecpolem a Przyrowem, z kilku strumieni z pod Luborczy, Starego Koniecpola, Podlesia, Zarębic płynących w stronę płn.-zachodnią i łączących się na wschód Przyrowa, ztąd od klasztoru św. Anny płynie ku północy pod Dąbrowę, Raczkowice, od Cielętnik skręca więcej ku zachod. pod Cieszkowice i pod Gidłami, na połud. Pławna, wpada z prawego brz. do Warty. Długa 25 w. *J. Bliz.*

Przyrówka, niem. *Przyrowko*, os. do wsi Przyrowy należąca, pow. tucholski, st. p. Gostyczyn. Na wzgórzu, nad doliną rzki Kamionki, znaleziono groby skrzynkowe. Szczątki zdobnej popielnicy posiada Muz. Tow. Nauk. w Toruniu (ob. Objaśn. do mapy archeol. Prus Zach., Ossowskiego, str. 36). *Ks. Fr.*

Przyrownica, wś i kol. nad rz. Plisią, pow. łaski, gm. Wodzierady. par. Małyń, leży przy drodze z Szadku do Puczniewa; kol. ma 16 dm., 97 mk., 462 mr.; wś 10 dm., 172 mk., 73 mr. Kolonia powstała po 1868 r. na obszarze dawnego folwarku. W 1827 r. 14 dm., 120 mk. W XVI w. obszar dworski dawał dziesięcinę plebanowi w Małyniu, kmiecie zaś proboszczowi łęczyckiemu. Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552—53 P. miała 5 osad, 1 łan (Pawiński, Wielkop., II, 236).

Przyrowo, wś włośc. nad rz. Łydynią, pow. ciechanowski, gm. Młock, par. Malużyn, odl. o 19 w. od Ciechanowa, ma 10 dm., 98 mk., 233 mr. Wchodziła w skład dóbr Liberadz, w opisie której mylnie podana pod nazwą Przyborowo. *Br. Ch.*

Przyrowy, ob. *Przyrowie*.

Przyrucz, wś rząd. nad rz. Berezyną, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 70 w. od Oszmiany a 56 w. od Dziewieniszek, ma 11 dm., 37 mk. prawosł. *A. T.*

Przyruda, os. przy zbiegu rzki Przedpolnej do Zgłowiączki, pow. włocławski, gm. Łęg, par. Włocławek, ma 46 mk., 42 mr. włośc. W 1827 r. 1 dm., 14 mk. Stanowiła część dóbr Lisek-Błażejewo.

Przyrwa al. *Zdanówka*, struga w pow. jędrzejowskim, ma początek pod Rakoszynem, na wschód Jędrzejowa, płynie ku wschodowi, a potem ku północy pod Zdanówkę i poniżej Popowic wpada z prawogo brzegu do Nidy. Długa 9 wiorst. *J. Bliz.*

Przyrwa 1.) potok w pow. kolbuszowskim. W średnim biegu nosi nazwę Olszaniec i Swierczówka; uchodzi do Łęgu (dopływu Wisły) z lew. brzegu, na obszarze Wilczej Woli. Przepływa przez Kąty i Niwiska. 2.) **P.**, pot., ob. *Gogołowski potok*. 3.) **P.**, ob. *Pokrowa*.

Przyrwa, os. leśn., pow. iłżecki, gm. Łaziska, par. Wielgie, odl. od Iłży 18 w., 1 dm., 9 mk., 1 mr.

Przyrytka, wś włośc., pow. włocławski, gm. Dobiegniewo, par. Wistka, ma 124 mk., 352 mr. W 1827 r. 8 dm., 66 mk.

Przysada 1.) dwór w Jaworniku Ruskim, pow. dobromilski. 2.) **P.**, grupa domów w Lipie, pow. dobromilski. 3.) **P.** *Jawornicka*, część Jawornika Ruskiego, pow. dobromilski.

Przysiec, niem. *Przyschetz*, 1532 *Arnsdorf*, *Przcziza*, *Pritze*, wś, pow. opolski, par. kat. Ligota-Pruszków. W 1842 r. potażarnia, młyn wodny, smolarnia (Smolnik), 48 dm., 309 mk. (5 ewang.).

Przysiecka Łacha, niem. *Przysieker Lache*, dawniej znaczna odnoga Wisły, dziś małe błoto pod Toruniem. W 1555 r. pozwala rada miejska bractwu rybaków tam chronić swe statki przed krą (ob. Wernicke, Beschr. von Thorn, str. 281). *Kś. Fr.*

Przysiecki Kanał, w pow. kościańskim, odprowadza wody z smugu bagnistego z pod Przysieki Niemieckiej do Obry, na południe od Kościana.

Przysiecki Młyn al. *Przesiecki*, niem. *Prossekel-muehle*, os., pow. czarnkowski, nad Przysieką, o 14 klm. na płd.-zach. od Człopy i tyleż od Dobiegniewa; par. prot. Dębowa Góra, poczta w Osiecznie, st. dr. żel. w Dobiegniewie, 6 dm., 52 mk. prot. Największa posiadłość ma 383·14 ha; młyn wodny i tartak parowy. *E. Cal.*

Przysieckie Holendry, dawniej *Witakowo*, niem. *Przysieka-Hauland*, pow. wągrowiecki, o 6 klm. na połud. od Wągrowca; par. kat. Lechlin, prot. Skoki, poczta w Wągrowcu, st. dr. żel. o 13 klm. w Rogoźnie; 18 dm., 173 mk. (74 kat. i 99 prot.).

Przysieckie Huby, niem. *Przysieka Hufen*, huby i okr. wiejski, pow. wągrowiecki, pod Przysieką, z pocztą w Skokach; 2 dm., 29 mk. W skład okr. wchodzą dworki Fankowo; cały okrąg ma 4 dm. i 44 mk. kat.

Przysiek al. *Przysieki*, kol. nad rz. Brynicą, pow. będziński, gm. Ożarowice, par. Sączów, ma 4 dm., 36 mk., 34 mr.

Przysiek, w dok. 1437 *Przeseck*, niem. *Wiesenburg*, dobra niegdyś do miasta Torunia należące, nad Wisłą, pow. toruński, st. p. Toruń 7·5 klm., tamże par. kat. Dobra zawierają 332·4 ha roli or. i ogr., 114 łąk, 38·8 past., 255·3 lasu, 22·9 nieuż., 13·5 wody, razem 776·9; czysty doch. z grun. 5432 mrk., hodowla bydła oldenb. rasy i owiec (1000 sztuk); cegielnia parowa z okrągłym piecem i wodny młyn o 2 gankach. Za czasów krzyżackich obejmował P. 18 włók i płacił 15 grzyw. i 20 skojców czynszu; była to wieś włościańska. W 1608 r., gdy już zamienioną została na folwark, założyło tu miasto Toruń wielki browar (jeszcze dziś istniejący), który warzył sławne białe piwo. R. 1668 została zbudowana gorzelnia, którą jednak r. 1803 zwinięto, folwark zaś wydzierżawiono. W 1725 r. pobudowano tu młyn wodny o jednym ganku (ob. Beschr. von Thorn, Wernickego, str. 281). P. istnieje już r. 1437 (ob. Woelky, U. B. des Bist. Culm, str. 449). Około r. 1400 zwie się w dokumencie Pussek, Pusesk, Pusk. *Kś. Fr.*

Przysieka 1.) os. włośc. i karcz., pow. częstochowski, gm. Grabówka, par. Kłobuck; os. ma 5 dm., 58 mk., 15 mr.; karcz. 1 dm., 2 mr. dwor. W 1827 r. 1 dm., 5 mk. 2.) **P.**, wś włośc., pow. noworadomski, gm. i par. Koniecpol, ma 7 dm., 44 mk., 43 mr. Wchodziła w skład dóbr Koniecpol. 3.) **P.**, os. leś., pow. noworadomski, gm. i par. Kobiele Wielkie, ma 1 dm., 3 mr. 4.) **P.**, wś i fol., pow. miechowski, gm. Kozłów, par. Mstyczów, odl. 16 w. od Miechowa, leży w pobliżu drogi z Książa Wielkiego do Mstyczowa. Wś ma 58 os., 504 mr.; folw., oddzielony od dóbr Marcinowice, ma 331 mr. (322 mr. roli) i 6 bud. z drzewa. W 1827 r. było 36 dm., 287 mk. W XV w. P., w par. Mstyczów, własność Żegoty Marcinkowskiego h. Topor. Z czternastu łanów kmiec. dawała dziesięcinę snopową i konopną klasztorowi św. Andrzeja w Krakowie, wartości od 6 do 12 grzyw. Była tam karczma, 2 zagr. z rolą, folw., z których dawano dziesięcinę klasztorowi św. Andrzeja „in gonithwam“. Z jednego pola składają dziesięcinę ołtarzowi WW. Świętych w Krakowie (Długosz, L. B., I, 90; III, 327). Według Lib. Ben. Łask. (II, 209) na wsi tej zabezpieczone były na rzecz plebana w Wielgomłynach opłaty roczne wynoszące 12 grzyw. Według reg. pob. pow. krakowskiego z 1490 r. P. miała 5 łan. W r. 1581 wś P., dzierżawiona przez Smolika, miała 3 łany km., 4 zagr. z rolą, 2 komor. bez bydła, 2 rzemieśl. (Pawiński, Małop., 91, 438).

Przysieka, niem. *Dessel*, rzeczka, lewy dopływ Drawy (dopł. Noteci), wypływa z jez. Czuchowskiego, o 9 klm. na płd.-zachód od Człopy, w pow. wałeckim, płynie od półn. ku południowi, wchodzi do pow. czarnkowskiego, oblewa Przysieki, łączy się z strugą wycho-

dzącą z sąsiedniego jeziora; porusza młyn Przysiecki i piłę Drawską, poniżej której uchodzi, przebiegłszy około 10 klm. *E. Cal.*

Przysieka 1.) domin. i okr. domin., pow. gnieźnieński, o 7 klm. na wsch.-północ od Kłecka; par. Sokolniki, poczta w Kłecku, st. dr. żel. o 14 klm. w Gnieźnie; ma 4 dm., 110 mk. i obszaru wraz z Kobylicą 747·76 ha, t. j. 510·86 roli, 63·15 łąk, 40·60 past., 107·69 lasu i 25·46 nieuż.; czysty doch. grun. 4986 mrk; chów i tucz bydła. W r. 1243 Przemysław I nadał P. szpitalowi gnieźnieńskiemu, oddanemu bożogrobcom miechowskim; r. 1272 pisał się komes Lupus, a w r. 1381 Michał z P. W r. 1532 składała się z łanów dziedzicznych i kmiecych; z dziedzicznych pobierał dziesięcinę snopową kościół paraf., a od łanu kmiecego składano mu po 2 korce pszenicy i tyleż owsa. W r. 1580 należała P. do Krzysztofora Mieleńskiego, stolnika kaliskiego, r. 1618 do Aleksandra Popowskiego, a przy schyłku zeszłego stulecia do Jana Kalksteina, dziedzica Mieleszyna. W skład okr. domin. wchodzi folw. Kobylica (Kobielica) z 97 mk. w 8 dm.; cały okrąg ma 12 dm., 207 mk. (178 kat., 29 prot.). 2.) **P.**, posiadłość niegdyś w okolicy Gniezna, Kłecka i Łopienna (par. Modliszewko), nie jest Kobylicą czyli Kobielicą z pod Kłecka, jak objaśnia wydawca Ksiąg Łaskiego (Lib. Ben., I, 14); ta Kobylica bowiem pojawia się pod swoją nazwą już w r. 1259, a w r. 1523 i w następnych latach wchodzi w skład par. Sokolniki; w r. 1580 posiadają część jej Mieleńscy, dziedzice dóbr modliszewskich, w których skład wchodziła ta Przysieka, nieistniejąca już około 1618 r. 3.) **P.** *Polska*, niem. *Polnisch Presse*, wś i fol., pow. kościański, o 5 klm. na wsch.-północ od Szmigla; par. Czacz, poczta w Kościanie, st. dr. żel. w Starem Bojanowie o 5 klm. P. znaną już była w r. 1356 (Kod Wielkop., Nr. 1334); w r. 1580 było 6 łan. osiadłych, 3 zagrodn. i wiatrak; około 1793 r. była własnością Szołdrskiego. W wrześniu 1886 r. wykopano na gruntach P. wyroby z bronzu, jako to: sztylet, dwie głównie sztyletów bez rękojeści, celt i podłużne wązkie narzędzia, ostre w obu końcach. Wykopalisko to złożono w zbiorach Pozn. Tow. Prz. Nauk; opisał je szczegółowo dr. B. Erzepki (II zesz. Zapis. archeol.). Wś ma 13 dm. i 77 mk. kat. Folw. (55 mk. i 1 dm.), należy do dóbr czackich (Czacz). 4.) **P.** *Niemiecka*, niem. *Deutsch Presse*, wś, domin. i okr. domin., pow. kościański, o 6 klm. na wsch.-północ od Szmigla, graniczy z P. Polską; par. Wonieść, poczta w Kościanie, st. dr. żel. w Starem Bojanowie o 5 klm. W r. 1278 woj. Beniamin nadał, między innemi, P. klasztorowi paradyskiemu dla uposażenia klasztoru, który stanąć miał w Wieleniu. Odnośne potwierdzenie ks. Bolesława i Przemysława II pozwala zaprowadzać prawo niemieckie w nadanych włościach. P. była własnością klasztoru wieleńskiego, przeniesionego z biegiem czasu do Przemętu, aż do schyłku zeszłego stulecia. W r. 1580 było 12 łan. osiadłych, $1^1/_2$ pustych, $1^1/_2$ sołeckich, 4 zagrod., tyleż rzemieśl. i 2 wiatraki. Na polach odkopano groby kamienne z popielnicami; w pobliżu znajdują się nasypy ziemne. Wś liczy 32 dm., 199 mk. (182 kat., 17 prot.). Domin. ma 26 dm., 310 mk. i obszaru 782·89 ha, t. j. 522·54 roli, 93·72 łąk, 24·40 pastw., 112·94 lasu, 27·25 nieuż. i 2·04 wody; czysty dochód grun. 10,039 mrk; właścicielelem jest Zygmunt Kurnatowski, około 1845 r. był Edw. hr. Potworowski. W skład okr. domin. wchodzą Brzeziny i Widziszewo; cały okrąg ma 29 dm., 335 mk. (288 katol., 47 protest.). 5.) **P.**, domin. i okr. domin., w pow. wągrowieckim, o 7 klm. na północ od Skok, par. Lechlin, poczta w Skokach, st. dr. żel. w Rogoźnie o 10 klm.; 6 dm., 126 mk.; obszaru ma 862·20 ha, t. j. 432·92 roli, 29·47 łąk, 76·74 pastw., 306·39 lasu i 16·68 nieuż.; czysty dochód grun. 5570 mrk; właścicielem jest Aleks. Nałęcz Moszczeński. P. znajduje się w ręku Moszczeńskich od r. 1818. W r. 1384—1395 pisał się Przybko z P. (Długosz, Hist., III, 419 i Akta grodz. poznań.). Od r. 1580 po za rok 1618 należał P. do Przysieckich. Sejm z r. 1773—1775 wyznaczył komisyą dla rozgraniczenia Przysieki, Witakowa (późniejszych Holendrów Przysieckich), dezerty Rudnikami zwanej i innych posiadłości (Konstyt., II, 155). W drugiej połowie XVIII w. byli właścicielami P. kolejno Swinarscy i Gliszczyńscy. Na łąkach znajduje się okrągły tak zw. okop szwedzki. W skład okręgu wchodzi fol. Kurki (10 mk. i 1 dm.); cały okr. ma 7 dm. i 136 mk. kat. 6.) **P.**, ob. *Przysieckie Holendry*. *E. Cal.*

Przysieker *Anwachs* (niem.), przyległość do Przysieka, dawniej *Baussenteich* zwana, pow. toruński; 38 mr. i 117 prętów. W 1832 r. był 1 dm. i 5 mk. *Ks. Fr.*

Przysieki, ob. *Budy-Przysieki* i *Krasnosielc.*

Przysieki 1.) os. i karcz. należąca do Brzeźnicy, pow. bocheński, przy drodze gminnej z Bochni do Brzeźnicy, pod lasem t. n. Wspominana w dok. z 1238 r. (Kod. Dypl. Bartoszewicza). 2.) **P.**, wś, pow. jasielski, na lewym brzegu Ropy. Na północ od wsi idzie gościniec z Biecza do Jasła (10 klm.) i droga żelazna między stac. Sławęcin i Trzcinica. Wś leży w równinie urodzajnej, z glebą glinkową, nad potokiem uchodzącym do Ropy a teren podnosi się ku północy w podgórza lesiste. P. graniczy na zach. z Siedliskami, na wsch, z Trzcinicą a na płn. z Opaciem; ma 97 dm. i 583 mk. i 6 dm. z 62 mk. na obszarze więk.

posiadł.; 634 rz.-kat. i 9 izrel. Par. rz.-kat. w Sławęcinie. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 116) trzymał ją Taszycki; miała wtedy 3 łany km. i 3 zagr. z rolą, 4 komor. z bydłem, 7 komor. bez bydła, 7 pręt. roli karczemnej; siedział też krawiec. *Mac.*

Przysieki al. *Przesieki*, niem. *Prossekel*, wś z kościołem protest. i okr. wiejski, w pow. czarnkowskim, o 12 klm. na płd.-zachód od Człopy, nad Przysieką, w okolicy wznoszącej się 70 mt. n. p. m.; poczta w Osiecznie, st. dr. żel. o 16 klm. w Dobiegniewie i Krzyżu; większą własność z obszarem 379 ha posiada Wilhelm Gruetzmacher. W skład okręgu wchodzi osada Jazgarz (12 mk. w 1 dm.); cały okrąg ma 66 dm. i 725 mk. (3 katol., 2 żydów i 720 protest.). *E. Cal.*

Przysiersk 1.) niem. *Heinrichsdorf*, wś kościelna, pow. świecki, nad szosą z Tucholi do Terespola, st. p. i kol. Terespol 4 klm. odl., par. ew. Bukowiec. Ma 2-klasową szkołę bezwyznaniową (1887 r. 119 dzieci); obszaru 4025·97 mr., gleba średnia. W 1868 r. 141 bud., 90 dm., 713 mk.; 454 kat., 243 ew. Murowany kościół p. w. św. Wawrzyńca, patronatu rządowego, pochodzi z początku bieżącego stulecia. Istnieje przy nim bractwo rożańcowe od 1732 r. i trzeźwości od 1851 r.; jest także szpital dla 2 ubogich. W skład parafii wchodzą: Przysiersk, Drozdowo, Konopat Niemiecki, Bukowiec, Zając, Bramka, Kawieczyn, Budyń, Jarzębieniec, Biechowo, Biechówko, Wyrwa, Pniewno, Konopat Polski, Terespol, Julianowo i Papiernia. Par., dek. świecki, liczyła 1867 r. 1363 dusz a 838 komunikantów, zaś 1886 r. 1774 dusz. P. jest starą osadą przy dawnej drodze ze Świecia do Tucholi, leżał w środku komturstwa świeckiego, służył dla zebrań szlachty. R. 1351 nadaje zakon Janowi Klukow i jego spadkobiercom wś P. (Heinrichsdorf) na prawie chełmińskiem. Osadzający dostaje dziesiątą włókę wolną, także sołectwo i trzecią część kar sądowych, dotyczących niemieckich poddanych („driten pfenig von allem deuczem wichbildesgerichte“); wyjęci są nasi lenni polscy poddani. Już wtedy była ludność mieszaną; polską sądził komtur albo ławnicy pod jego przewodnictwem, podług polskiego prawa. W 1415 r. obejmowała wś 59 włók, z których proboszcz posiadał 4 wolne, tyleż sołtys, od reszty płacili po pół grzywny i po 2 kury. W miejsce dziesięciny dawali po 5 skojców od włóki; osadzonych było tylko 9 włók; karczmarz czynszował 5 wiardunków (ob. Gesch. d. Kr. Schwetz v. Wegner, str. 433). R. 1565 należało do wsi 60 włók piaszczystej gleby. Sołtys posiadał 4 włóki; 2 włóki proboszczowskie uprawiali gburzy za czwartym snopkiem; 5 włók lemańskich posiadał Niemiec Wilda, który nic nie płacił, chociaż swego przywileju nie mógł wykazać; 48 włók posiadało 17 gburów, z których każdy płacił 1 grzyw. i 2 kury. Dwie karczmy bez roli płaciły 2 grzyw. i 4 kury, a od trzeciej pobierał sołtys 1 grz. rocznie. Dwóch ogrodników było do tłoki zobowiązanych na zawołanie i płaciło 1 grz. 4 gr. czynszu. Trzech mieszkających na gburskich posiadłościach pracowało u gburów na folw., ale tylko za zapłatą; łąk było brak, drzewo brali gburzy ze swoich zarośli albo kupowali. Papiernię za wsią wystawił Chełmiński dla Wildy, który ją zaniedbał wraz z rolą koło niej położoną. Do tłoki na fol. w Gródku byli poddani każdego czasu zobowiązani, tak samo do zwózki drzewa na zamek w zimie, ile razy tego żądano. Suma czynszu do zamku wynosiła więc 53 grz. 4 gr. i 104 kur. R. 1683 był tu tenutaryuszem Dulski. R. 1676 było 88 mk. Dawniejszy kościół był drewniany, ale dachówką pokryty. Pleban miał w 1649 r. dwie włóki; w 1749 r. $3^1/_2$ i pół spornej, dawniej 4. Według taryfy na symplę płacił P. 3 zł. 22 gr. Szkoła istniała już r. 1583. W 1773 r. P. należał do dóbr generałowej Czapskiej. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił Niewieściński 1 fl. Proboszczami byli: 1583 r. Mikołaj ze Ślębowa, 1749 Andrzej Herstowski, 1711 Piotr Piechowski, 1848 Robert Oldenburg, 1867 Boryszkowski. W 1711 r. obejmowała wś 60 włók, z których proboszcz pobierać miał po pół korca żyta i tyleż owsa, ale od 10 włók pana Niewieścińskiego od lat kilku nic nie dawano (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XVIII, str. 211). 2.) **P.**, fol., tamże. W 1868 r. 8 bud., 3 dm., 50 kat., 13 ew. Dawniej był to fol. fiskalny. R. 1676 należał do Macieja Kossowskiego, asesora ziemskiego sądu świeckiego, liczył 50 mk.; symplum wynosiło 8 gr. R. 1773 był to fol. chełmiński o 10 gburskich włókach, 4 dymach i 27 kat. mk., między krórymi było 4 gburskich dzierżawców, zaprzęgi posiadających (Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., 18, 213). *Ks. Fr.*

Przysietnica 1.) wś, pow. nowosądecki, par. rz.-kat. w Barczycach, ciągnie się po obu brzegach Przysietnickiego pot., uchodzącego z lew. brzegu do Popradu, w dolinie sandeckiej. Wznies. 456 mt. n. p. m. Ku południowi przechodzi w Beskid lesisty, ze szczytami najbliższymi: Tyłowskie (1037 mt.) i Wdżary Wyżne (821 mt.). Lasy tworzą południ. granicę. Na zachód graniczy P. z Gaboniem a na północ ze Skrudziną i Barczycami. Przez obszar idzie tor kolei (Tarnów-Leluchów), między st. Stary Sącz i Rytro. P. ma 131 dm. i 869 mk., 853 rz.-kat. i 16 izrael. We wsi jest szkoła ludowa, dwa wodne młyny i kasa pożyczkowa z kapit. 816 złr. Obszar więk. pos.

(Tow. dla produkcyi leśnej w Wiedniu) ma 14 roli i 1417 mr. lasu; pos. mn. 686 roli, 286 łąk, 394 past. i 172 mr. lasu. Kunegunda, żona ks. Bolesława, nadała P. klasztorowi klarysek w Sączu. Wymienia tę wieś przywilej wydany w Sączu 1280 r., a następnie potwierdzenie posiadłości klasztoru przez Marcina IV. Zapewne pomyłką kopisty jest pisownia „Preffetniche“ (w Kod. Małop.). Długosz (L. B., III, 359) pisze Presecznycze. W 1581 (Pawiński, Małop., 129) część królewska, którą trzymał Garnisz, miała 2 łany kmiece, 11 zagr. z rolą, 3 komor. z bydł., 6 komor. bez bydła i 400 owiec. Rząd austryacki przyłączył P. do funduszu religijnego a następnie sprzedał. 2.) **P.**, wś, pow. brzozowski, w zwartej dolinie Stopnicy, u jej źródłowisk. Wzniesienie w najniższym punkcie koło folw. 291 mt. Poziom podnosi się ze wszystkich stron w lesiste pagórki dochodzące do 500 mt. Przez wieś idzie droga z Brzozowa (6 klm.) do Nozdrzca, gdzie się łączy z gościńcem do Dynowa. We wsi jest szkoła i kasa pożyczk. z kapit. 2243 złr. Wieś wraz z obszarem więk. pos. (biskupstwo rz.-kat. przemyskie) liczy 353 dm. i 1810 mk., 1750 rz.-kat. i 60 izrael. Kościół paraf. drewniany, niewiadomej erekcyi, jak i wś sama, o której wiadomo tylko, że w r. 1413 była biskupią. O parafii znajduje się pierwsza wzmianka w aktach biskupich w r. 1506. Biskup Wacław Sierakowski w r. 1756 nadał to beneficyum wikaryuszom kolegiaty brzozowskiej, ale rząd austryacki zniósłszy kolegiatę, odnowił probostwo. Należy ono do dyec. przemyskiej, dek. brzozowskiego. *Mac.*

Przysięga (*Prisega*), wś włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Daugieliszki, o 3 w. od gminy, 29 w. od Święcian, ma 4 dm., 32 mk. kat.

Przysięgi (*Prisjagi*), uroczysko, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. michajłowska, o 7 w. od Prużany.

Przysiołek, wólka do Golcowy, pow. brzozowski (Special-Orts-Repertorium) ma 17 dm., i 99 mk., 93 rz.-kat. i 6 izrael. *Mac.*

Przysiołki, *Prysiołki*, wś nad rz. Wiaczą; pow. miński, w gm. Białorucz, ma 9 osad, miejscowość falista, dość lesista, grunta szczerkowe, dobre. *A. Jel.*

Przyskałek, urzęd. *Priskałok*, uroczysko, karczma na przedmieściu miasta Kamieńca.

Przyślin, ostrowie, w Starej Dąbrowej, pow. babimoski.

Przysłop 1.) szczyt w Karpatach płn.-zachodnich, w pasmie Baraniej góry, w pobliżu doliny Wisły, na granicy Galicyi i Szląska; wznies. 1021 mk. (ob. t. III, 858). 2.) **P.**, szczyt w Górcach, nad doliną Raby, w obrębie gm. Sieniawa, w pow. myślenickim; wznies. 756. 3.) **P.**, szczyt górski na obszarze wsi Lasek w pow. nowotarskim, w pobliżu doliny pot. Lepietnicy; wznies. 708 mt. 4.) **P.**, szczyt górski w pow. nowotarskim, nad pot. Czerwonka, na granicy gm. Ochotnica, w pobliżu doliny Kamienicy; wznies. 1187 mt. (ob. t. II, 701 i III, 746). 5.) **P.**, szczyt górski na lew. brzegu Sanu, na obszarze gminy Mrzygłód, w pow. sanockim; wznies. 449 mt. 6.) **P.**, szczyt górski w pow. Lisko, nad pot. Łoboźwicą (ob.); wznies. 549 mt. 7.) **P.**, szczyt w Magórze spiskiej, w pobliżu przełęczy żdżarskiej, na granicy Jurgowa, Osturni i Żdżaru; wznies. 1216 mt. Ob. *Jaworzynka* (t. III, 535). 8.) **P.** *Bialski* al. *Kopa* pod *Surowiną*, szczyt górski zamykający dolinę Kieżmarską od strony Spiżu; wznies. 1531 mt. (ob. t. IV, 58). 9.) **P.**, szczyt w pasmie Fatra (t. II, 875). 10.) **P.**, szczyt w Beskidzie lesistym, w pobliżu źródeł rzki Hoczewki, na obszarze wsi Jabłonki, w pow. Lisko; wznies. 1007 mt. 11.) **P.**, szczyt górski w Karpatach wschodnich, w dziale dukielsko-skolskim, na północ od góry Krzemieniec (ob.); wznies. 761 mt. 12.) **P.**, rus. *Pryslip*, szczyt górski w Beskidzie lesistym, nad pot. Grabowiec, w pow. stryjskim; wznies. 980 mt. Ob. *Grabowiec* (t. II, 778). 13.) **P.**, szczyt górski w Beskidzie lesistym, nad pot. Bystrym, na obszarze gm. Kolna, w pow. dolińskim; wznies. 1022 mt. W pobliżu płynie pot. Falaczerski. 14.) **P.**, szczyt górski, 1030 mt. wznies., w grupie Magóry, między Czeremoszem Czarnym a jego dopływem Czarną (ob. t. I, 799). 15.) **P.**, szczyt górski, wznies. 1171 mt., w Karpatach bukowińskich, w dziale Obczyny Wielkiej, między rz. Humorą a Mołdawicą. Stanowi główny węzeł działu Obczyny (ob. t. VII, *Obczyna* 15.). 16.) **P.**, przełęcz w Tatrach, ob. *Miętusia Dolina*. 17.) **P.**, las na obszarze wsi Niedzielna, pow. staromiejski. 18.) **P.**, potok, prawy dopływ Ropy, bierze początek ze stoków Kwaśnej góry i Mięczowa, na granicy gm. Nowicy i Uścia, w pow. gorlickim, i wpada z praw. brzegu do Ropy.

Przysłop 1.) grupa chat w obrębie Uścia Putyłowskiego, pow. wyżnicki, na śródleśnej polanie, przy wschod. granicy tejże gminy, na płd.-wschod. stoku góry „Poczkiu“ (1240 mt.). 2.) **P.**, grupa zabudowań przy Łuczynie, w pow. i obw. sąd. radowieckim, w obrębie Szypotu Kameralnego, na półn. stoku Bobeikuzy (1314 mt.), między rz. Izworem a Kobylorą. 3.) **P.** pod *Pohoniszczowem*, grupa zabudowań w obrębie przys. Pohoniszczowa al. Pohanestie, należącego do Szypotu Kameralnego, w pow. i obw. sąd. radowieckim, na płn. pochyłości góry Hrebenia Izwora (1215 mt.).

Przysłopki *Waksmundzkie*, w Tatrach, ob. *Filipczański Potok*.

Przysłowiecie, os., pow. maryampolski,

gm. Aleksota, par. Godlewo, odl. od Maryampola 49 w., 1 dm., 6 mk. W 1827 r. był 1 dm., 5 mk.

Przysługa, karczma, pow. poznański, o 7 klm. na płd.-zach. od Swarzędza; par. i okr. domin. Spławie, poczta i st. dr. żel. w Gądkach o $5^1/_2$ klm.; 2 dm., 19 mk

Przysłup 1.) rus. *Prysłup*, wś, pow. liski, w okolicy górskiej i lesistej, u źródeł Dołżyczki (Rzyki ?), dopływu Solinki, w pobliżu granicy węgierskiej. Gleba nieurodzajna i klimat zimny, wznies. do 605 mt. n. p. m. Od południa góry pokryte lasem, ze szczytem Mały Wiasiel (1097) i Wiasiel (1153 mt.), od zach. szczyt Rożki (935 mt.) a od wsch. Krzemień (937 mt.). Graniczy na północ z Krywem a na wschód ze Strubowiskiem; 22 dm. i 137 mk.; kapelania gr.-kat., filia par. Krywe. Ludność rusińska, wyzn. gr.-kat. (4 izrael.). Obszar więk. pos. (H. hr. Fleming-Arnim) ma 35 past. i 1067 mr. lasu; pos. mn. 158 roli, 131 łąk i 49 mr past. 2.) **P.**, górska wś, pow. gorlicki, u źródłowisk dopływu Ropy z praw. brzegu, zajmuje kotlinę otoczoną od płn. Magórą małastowską (814 mt.), od zach. Krasną górą (622 mt.) a od połud. wzgórzami sięgającemi 660 mt. Graniczy z Nowiną na płn.-wschód Ma cerkiew drewnianą, uposażoną 22 mr. roli, 14 łąk i 6 mr. past.; filia par. gr.-kat. w Nowicy; 37 dm. i 221 mk. gr. kat. Pos. więk. (Fr. Trzecieski) ma 63 mr. lasu; mn. pos. 352 roli, 201 łąk, 90 past. i 29 mr. lasu. Gleba owsiana a lasy świerkowe. 3.) **P.**, rus. *Prysłup*, wś, pow. kałuski, 38·87 klm. na płd.-płd.-zach. od sądu pow., st. kol. i tel. w Kałuszu, 15 klm. od urz. poczt. w Perehińsku. Na płn.-wschód leży Majdan, na płn. Niebyłów, na zach. Sliwki, na płd. Bogrówka i Krzywiec, na wschód Kosmacz (3 ostatnie w pow. bohorodczańskim). W płd.-zach. kończynie wsi powstaje na wschod. stoku Kocebałówki pot. Łukwa al. Łukiew, dopływ Dniestru, i płynie przez wschod. część obszaru, poczem wchodzi na granicę Majdanu i Kosmacza. Od lewego brzegu zabiera Łukwa w obrębie wsi potok Szyrny, powstający w zachod. stronie wsi z kilku strumyków. Zabudowania wiejskie leżą na płd.-zachód. Na wschód od nich po obu brzegach Łukwi las, wznoszący się na lewym brzegu do 581 mt. Lesista jest także północna część obszaru (góra „Kosmiczara“ i las „Zakuty“). Własność więk. (rządowa) ma łąk i ogr. 164, past. 3, lasu 3362 mr.; wł. mn. roli or. 574, łąk i ogr. 1025, past. 327, lasu 107 mr. W r. 1880 było 129 dm., 610 mk. w gminie, 2 dm., 11 mk. na obsz. dwor.; 2 rz.-kat., 590 gr.-kat., 29 izrael.; 3 Polaków, 618 Rusinów. Par. rz.-kat. w Kałuszu, gr.-kat. w miejscu, dek. perehiński, archidyec. lwowska. Do par. należy Majdan. We wsi jest cerkiew i szkoła niezorganizowana. Są tu także ślady nafty. Za czasów Rzpltej P. należał do dóbr koronnych starostwa kałuskiego a ziemi halickiej. W lustracyi z r. 1765 (rkp. Ossol., Nr. 1892, str. 17) czytamy: „Według produkowanego ad praesens importuje na rok intraty 924 złp. 6 gr. 3 den. Arendy karczemnej inkludując majdańską, w jeden kontrakt wchodzącą, zł. 360 gr. 15, która summa do oryginalnej summy 924 zł. wchodzi“. 4.) **P.**, domy w Jelenkowatem, pow. stryjski. 5.) **P.**, wś, pow. turczański, 8 klm. na płn.-zach. od sądu pow., urz. poczt. i tel. w Turce. Na płn.-zach. leży Wołcza, półn. narożnik dotyka Rozłucza, na wschód leży Szumiacz i Turka, na płd. Jabłonka Niżna, na płd.-zach. Jabłonka Wyżna. Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Litmirza, dopływu Jabłonki, wpadającej do Stryja. Litmirz powstaje na płd.-wsch. stoku wzgórza „Hołowaniwka“ i płynie krętym biegiem przez płn.-wschod. część obszaru do Turki, zabierając w obrębie wsi liczne strugi z obu brzegów. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Litmirza (cerkiew na płn.-zach. 672 mt.). W pobliżu granicy Turki stoi nad Litmirzem młyn. Na lewym brzegu wznosi się na granicy Szumiacza „Wielki Horb“ do 796 mt. Na płd.-zach. wznoszą się wzgórza 731 do 747 mt. wysokie. Własn. więk. ma roli or. 201, łąk i ogr. 26, past. 29, lasu 481 mr.; wł. mn. roli or. 1835, łąk i ogr. 143, past. 219, lasu 54 mr. W r. 1880 było 156 dm., 839 mk. w gminie (810 obrz. gr.-kat., 29 izrael.; 814 Rusinów, 25 Niemców). Par. gr.-kat. w miejscu, dek. wysoczański, dyec. przemyska. We wsi jest cerkiew. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr stołowyoh, ekonomii samborskiej a krainy rozłuckiej. W rkp. Ossol. (Nr. 2837, str. 66 i 67) czytamy: „A. D. 1521. Dominica infra octavam Nativitatis Christi. Petricoviae in Comitiis. Privilegium Sigismundi primi super locationem novae villae circa rivulum dicsum Litmir, penes montem dictum *Przyslop, Ormieszowo* appellandae Michalkoni Sculteto collatum. In qua ad Scultetiam unam aream, cum facultate, in rivulo Litmir dicto, molendinum extruendi, ac tortas, Columbationes, percipiendi, ac duos dies quotannis laborum subditalium, scilicet arationis, et falcastrationis foeni adjungit. Ratione quorum Scultet, bellicam expeditionem obire, praecisis dationibus stationum, per aliarum villarum Scultetos praestari solitis obligantur“. A. D. 1554 die 18 Augu sti, Varsaviae. Poponetum in villa Przyslop Bona regina religioso Hyacintho, cum area, pratis, agris, hortis, salvis publicis, Tributis, inibi haerentibus confert“. W tymże rkp. (str. 140 i 741). „A. D. 1594 die 17 Decembris. Cracoviae. Confirmat Sigismundus III rex assignationem fundi Przyslop dicti, duos

laneos in se continentis, in personas Hermani et Joannis Pleszczeniętka, circa limites Tuchli torrentis, et villae Orawa in latitudine, et circa limites Dźwinowej in longitudine jacentis, cum facultate duorum hortulanorum locationis, et molendini pro suo commodo aedificationis, salvo censu sex florenorum quotannis praestando, per loci Capitaneum Samboriensem in A. 1593 die 25 Novembris in Sambor datam". W lustracyi z r. 1686 (rkp. Ossol., Nr. 1255, str. 145) czytamy: „Ta wieś ma łanów $23^3/_4$. Między tymi hajduckich łanów $1^1/_2$, wójtowskich $4^1/_2$, popowski łan 1. Czynsze na św. Michał: kuchenne, stróżne, żyrowszczyznę, kopy hajduckie, za sądy zborowe, tak płacą jako Wołcze. Czynsze na św. Marcin i czynszu głównego z łanu płacą po złp. 4; za wołu z łanu każdego po zł. 1; owies, kury, gęsi z koszonych łanów tak dają jako Wołcze. Z wójtostwa za pokłon, z dworzyszcza, z karczmy, z młyna leśnego dają zł. 20 gr. 6. Z popowstwa czynszu dają zł. 2 gr. 6. Czynsze na św. Wojciech: kuchenne, stróżne, kopy hajduckie, owies, gęsi, kury, za jagnię i jarząbki, za barana i baranka, jajec kopę, owczą daninę tak płacą, jako wieś Wołcze. Drzewo i robotników tak wysełają z łanu każdego jako wieś Wołcze". W inwentarzu z r. 1760 (rkp. Ossoliń., Nr. 1632, str. 199) czytamy: „Ta wieś osiadła na łanach 24; videlicet sianych łanów $5^1/_2$, koszonych $7^1/_2$, pustych 10. Zosobna wójtowskich $4^1/_2$, hajducki seu sołtyski 1, popowski 1. Chlebnika ad praesens znajduje się in Nr. 35. Sołtysi in scorsiva specificatione non reperiuntur, bo do ziemi należą. Czynsze tej wsi (wymienione szczegółowo) czynią 295 zł. 13 gr. Wójtostwa possessor Jmc. P. Radziminski, na które prawa non produxit, jednak płaci do ekonomii za pokłon stacyą z dworzyszcza, karczmy i młyna na rok 20 zł. 5 gr.; od lat hibernę na gardekurów JKr. M. i inne onera fundi. Lasy tej wsi: 1) Las od miasta Turki nazwany „Grabówka", smerekowy; 2) las od Jabłonki, nazwany „Wysoki", smerekowy; 3) las nazwany „Sychła", jodłowy. Skarży się gromada, że do wójtostwa odebrano im grunt, na którym podsadków osadzono i karczmę postawiono. Do tegoż wójtostwa łan jeden i łany odebrano, item drugi łan Wasylowski. Żaliła się też gromada, że popowicz gruntu prentów dwa w zastawie za krowę trzyma, czynszu nie płaci żadnego. Więc już od lat kilkunastu gromada wypłacając ten czynsz przewyższyła walor tej krowy. Ksiądz Wasyl Łopuszański stary od granicy Szumiańskiej przywłaszczył sobie pola gromadzkiego na pługów trzy". W rewizyi praw i t. d. ekonomii samborskiej z r. 1766 (Dod. do Gaz. Lwow. 1872, t. I, str. 158) czytamy: „Ta wieś ma łanów gruntu 24. To jest sianych 7, koszonych 6, pustych 11. Zosobna wójtowskich $4^1/_2$, sołtyskiego łan, cerkiewny łan. Duchownych ad praesens 2, chlebnika gromadzkiego 39, hajduków ziemiańskich 4, sołtysów regimentowych 3, popowiczów 3. Poresor wójtostwa Jm. P. Radzimiński, starosta janowski, za jednym przywilejem, jako Wysockie, Butla, Jaworów; ma ztąd rocznego prowentu, demptis oneribus, z karczmą i innymi przynależytościami zł. 1200. Ta wieś ma dosyć obszerności gruntu, a osiadłość gromady bardzo szczupłą. Uskarżała się gromada, iż na jej gruncie stoi karczma, browar, podsadek jeden wójtowski siedzi i siana zbierają na wozów trzy corocznie, żadnej nie dając gromadzie opłaty, oraz iż sołysi regimentowi łaz od ćwierci Maksyma zwanej odebrali, i iż Teodor Łopuszański popowicz także gruntu gromadzkiego prętów dwa przywłaszczył sobie". *Mac.—Lu. Dz.*

Przysłupiec, karczma na obszarze dwors. Boryni, pow. turczański.

Przysowa, rzka, bierze początek w pow. gostyńskim, w błotach pod wsią Trębki, płynie w kierunku wschod.-południowym pod Kątami, Skrzeszewami, Modelem, przechodzi kawałkiem przez pow. kutnowski, poczem wchodzi w pow. łowicki, płynie pod Złakowem, Retkami i pod Klewkowem powyżej Łowicza wpada z lew. brzegu do Bzury. Długa blizko 40 w. Przyjmuje z praw. brzegu pod Złakowem Studwię, z lewego pod Retkami Czernicę al. Czerniew. *J. Bliz.*

Przysowy, wś, pow. przasnyski, gm. Krzynowłoga Wielka, par. Chorzele, odl. o 27 w. od Przasnysza, ma 21 dm., 180 mk., 418 mr. ziemi użytk. i 75 mr. nieuż.

Przyśpa, wś włośc., pow. mławski, gm. Zielona, par. Kuczbork, odl. o 25 w. od Mławy, ma 2 dm., 29 mk., 180 mr. Należała do dóbr Gościszka.

Przyspa, niem. *Przispa* i *Pschispa*, kol. do Taszewka, pow. świecki, st. pocz. i kol. Laskowice, par. kat. Jeżewo. W 1868 r. 15 dm., 88 mk., 73 kat., 15 ew.

Przystajń al. *Przystajnia*, w XV w. *Przystań*, w XVI w. *Przestań*, wś, folw. i pustkowie nad rzką Liswartą, pow. częstochowski, gm. i par. Przystajń, o 27 w. na płn.-zach. od Częstochowy, w pobliżu granicy pruskiej, przy drodze z Częstochowy do Olesina na Szląsku Pruskim. Posiada kościół par. murowany, urz. gminny, szkołę początkową i wielki piec do wytapiania rudy żelaznej (od 1858), który w 1875 r. wydał 32,000 pudów surowcu; wś ma 139 dm., 981 mk.; os. 2 dm., 9 mk.; fol. 11 dm., 21 mk.; *P. poduchowny*, ma 10 dm., 67 mk., 61 mr. włośc. W 1827 r. było 51 dm., 436 mk. W 1877 r. folw. P. rozl. mr. 2199: gr. or. i ogr. mr. 718, łąk mr. 83, pastw. mr.

217, lasu mr. 1115, nieuż. mr. 6; bud. mur. 5, z drzewa 10; płodozmian 4 i 5-polowy; las nieurządzony; pokłady rudy żelaznej. Wś P. os. 151, z gr. mr. 1331. W połowie XV w. istnieje tu już kościół drewniany p. w. św. Krzyża, filia par. Kłobucko. Wś należy do Mikołajewskiego h. Wyssowye, ma 7 łanów, dających dziesięcinę wartości 4 grzyw. bisk. krakowskiemu. Folw. daje pleb. w Przestaniu; za meszno dają kmiecie po 3 kor. żyta i owsa z łanu. Istniała też na obszarze wsi Dankowic kuźnica „fabrica dicta Przestanszka", dająca stołowe po groszu z domu kościołowi i pleban. w P. (L. B., II, 211). Podając te szczegóły Długosz, zaznacza, że wś ta, jako położona po za Liswartą i Krzepicami, przytem filia par. Kłobuck, stwierdza prawa bisk. krakowskich do Krzepic, które wcielał do swej dyecezyi arcyb. gnieźnieński. Według reg. pob. pow. lelowskiego z r. 1581 wś Przestań, w par. Miedzwno (Miedzno), własność Jana Żabickiego, miała 5 łan. km., 3 zagr. bez roli, 2 kom. bez bydła (Pawiński, Małop., str. 81). Widocznie kościół par. w P. uległ zniszczeniu i parafią wcielono do Miedzna a dopiero ze wzrostem ludności wznowiono ją w XVIII w., gdy wystawiono dzisiejszy kościół. P. par., dek. częstochowski, 3375 dusz. P. gmina należy do s. gm. okr. II w Truskolasach, st. pocz. Krzepice; ma 4622 mk. (2222 męż., 2400 kob.), 4498 kat., 40 ew., 60 izrael. (1880 r.) *Br. Ch.*

Przystajne, jezioro w pow. suwalskim, na północ od wsi t. n.; pomiędzy Filipowem a Przeroślą. Łączy się ono od strony płd. kanałem z jeziorem Białe. Na płn. w niewielkiej odległości leży jezioro Krzywe, ciągnące się aż pod Przerośl. W stronie wschodniej rozciąga się rozległy bagnisty obszar, widocznie dno dawniejszego jeziora, którego pozostałością małą jest obecne. Obszar ten łączy się z jez. Łanowicze i Motule.

Przystajne, wś nad jeziorem t. n., pow. suwalski, gm. Czostków, par. Filipów. Odl. od Suwałk 21 w., 17 dm., 145 mk., 93 mr. W 1827 r. było 4 dm., 48 mk. Wchodziła w skład dóbr Motule.

Przystajnia, wś, folw. i holendry nad rz. Prosną, pow. kaliski, gm. i par. Godziesze, odl. od Kalisza 20 w., posiada młyn wodny; wś ma 27 dm., 250 mk.; folw. 5 dm., 13 mk.; holendry 35 dm., 251 mk. W 1883 r. folw. P. z os. Praga rozl. mr. 629: gr. or. i ogr. mr. 333, łąk mr. 55, pastw. mr. 4, lasu mr. 209, nieuż. mr. 28; bud. mur. 3, z drzewa 17; las nieurządzony. Dawniej do dóbr należały: wś P. os. 48, z gr. mr. 205; kol. Holendry Przystańskie os. 36, z gr. mr. 302. *Br. Ch.*

Przystajnia, łąka na Drawsku, pow. czarnkowski.

Przystałowice 1.) *Duże*, wś, pow. opoczyński, gm. Rusinów, par. Klwów, odl. od Opoczna 28 w., ma 45 dm, 333 mk. W 1827 r. było 31 dm., 240 mk. W 1885 r. folw. P. rozl. mr. 766: gr. or. i ogr. mr. 457, łąk mr. 45, pastw. mr. 1, lasu mr. 147, nieuż. mr. 17; bud. mur. 8, z drzewa 13; płodozmian 15-polowy; las nieurządzony. Wś P. Wielkie os. 58, z gr. mr. 841. 2) **P.** *Małe*, wś i trzy folw., pow. opoczyński, gm. Rusinów, par. Nieznamierowice, odl. od Opoczna 25 w.: wś i folw. mają 35 dm., 366 mk., 608 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 29 dm., 223 mk. Folw. P. Małe część I lit. A, oddzielony w r. 1878 od dóbr Rusinów, rozl. mr. 240: gr. or. i ogr. mr. 153, łąk mr. 24, pastw. i zarośli mr. 55, nieuż. mr. 7; bud. mur. 2, z drzewa 7. Folw. P. Małe lit. B część II rozl. mr. 161: gr. or. i ogr. mr. 135, łąk mr. 3, pastw. mr. 11, lasu mr. 9, nieuż. mr. 3: bud. z drzewa 7. Folw. al. os. P. Małe część III lit. C rozl. mr. 97: gr. or. i ogr. mr. 83, łąk mr. 10, pastw. mr. 2, nieuż. mr. 2; bud. z drzewa 4. Według Lib. Ben. Łask. (I, 653, 654, 657) już na początku XVI w. obszar dworski w P. należał do par. Nieznamirowice i tam dawał dziesięcinę, łany kmiece zaś należały do Klwowa i tworzyły dwie wsie. W 1508 r. część P. należała do Elzbiety Moczyninej, inna część wraz z Zawadami, Smogorzewem do Stanisława Wąsowicza, który płacił 3 grzyw. poboru. W 1569 r. dzisiejsze P. Duże noszą nazwę P. Ruskowskich; część Jana i Stanisława Przystałowskich ma $2^1/_2$ łana i 2 zagr.; dzierżawi czy też w zastawie trzyma Stan. Błotnicki. Druga część Andrzeja Drzewicza (Drzewickiego ?) zostaje w ręku Wojciecha Wiskowskiego, obejmuje 14 półłanków i 4 zagr. (Pawiń., Małop., 313, 474, 476). *Br. Ch.*

Przystań al. *Działyń*, jezioro na płn. od os. t. n., w pow. lipnowskim, na lewo od drogi ze wsi Wielgie do Działynia. Leży w kotlinie otoczonej dokoła przez płaskowzgórza, na których leżą wsie: Kijaszkowo, Działyń i Wielgie. Zostaje w związku z sąsiedniemi jeziorami Kijaszkowo i Wielgie.

Przystań 1.) wś i fol. nad rz. Omulew, pow. makowski, gm. Sypniewo, par. Nowawieś, posiada dwa młyny wodne, tartak, cegielnią, piec wapienny, gorzelnią (w 1867 r.). W 1827 r. było 10 dm., 86 mk. Dobra te należały do Mostowskiego, ministra za ks. warszawskiego; istniała tu kuźnica żelaza. Dobra P. składały się w 1867 r. z folw.: P., Działyń, Nowawieś, Chojniki. Rozl. ogólna dominialna mr. 4236: gr. or. i ogr. mr. 439, łąk mr. 354, lasu mr. 3046, pastw. i zarośli mr. 289, nieuż. mr. 99. Do dóbr należały poprzednio: wś P. os. 13, z gr. mr. 95; wś Działyń os. 10, z gr. mr. 170; wś Nowawieś os. 12, z gr. mr. 90; wś Chojniki os. 22, z gr. mr. 282; wś Mostowo os. 18, z gr. mr. 293, wś Grabnik os. 21, z gr. mr.

275; wś Mostówek os. 10, z gr. mr. 218; wś Skrzynek (Skrzypek) os. 5, z gr. mr. 75; kol. Grądy, os. 4, z gr. mr. 71; os. Kępa z gr. mr. 22. 2.) **P.**, wś nad jez. Przystań al. Działyń, pow. lipnowski, gm. Mazowsze, par. Działyń, odl. o 27 w. od Lipna, ma 4 dm., 24 mk., 129 mr. Wchodziła w skład dóbr Działyń. *Br. Ch.*

Przystań 1.) wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Łogumowicze, okr. wiejski Czapuń, o 8 w. od gminy, ma wraz ze wsiami Czapuń i Raszkowo 167 dusz rewiz.; należy do dóbr Mikołajewo hr. Zamoyskich. Niegdyś własność Jałozów, którzy sprzedają Aleksandrowi Kazimierzowi Śliźniowi. 2.) **P.**, wś nad rz. Wilią, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Wilejka, okr. wiejski Prynta, o 12 w. od gminy a 8 w. od Wilejki, ma 7 dm., 89 mk. prawosł. (w 1864 r. 27 dusz rewiz.); należy do dóbr Teklinopol, Skirmuntów.

Przystań, niem. *Pristanien*, wś na prus. Mazurach, pow, węgoborski, nad jeziorem, 6 klm. na zachód od Węgoborka, st. poczt. i tel. Węgobork. Jest to jedna z miejscowości najpiękniej położonych, z obszernym parkiem i domem. *Ad. N.*

Przystanie al. *Przystań*, rus. *Prystań*, wś, pow. żółkiewski, 21 klm. na płn. od Żółkwi, 14 klm. od sądu pow. i urz. pocz. w Mostach Wielkich. Na wschód leżą Butyny, na płd.-wsch. Lubela, płd. narożnik dotyka Biesiadów, na zach. Kamionka Lasowa i Wólka Mazowiecka, na płd. Chliwczany (trzy ostatnie w pow. rawskim). Środkiem obszaru płynie Rata (dopływ Bugu), a wzdłuż granicy płd.-wsch. dopływ Raty: pot. Biała. Zabudowania wiejskie leżą na płn.-wsch. w dolinie Raty; na lew. jej brzegu, na wschód od nich kol. Kłopoty al. Kłopody, a na płn. grupa domów Borczynki. Na praw. brzegu Raty leży część wsi „Za rzeką“; w płd.-zach. narożniku grupa dom. „Kazumin“. Dolina Raty moczarzysta, wznies. 215 do 220 mt. n. p. m. W płd. stronie leży las Koszeliwski, a w nim wzgórze „Za Białą“ (222 mt.). Na granicy płn.-wsch. „Pawłowska góra“ (220 mt. znak triang.). Wschodnią część obszaru przebiega droga z Żółkwi do Bełza. Przy niej jest na płd. karczma „Do Budki“, a na płn. karczma „Babicek“ al. „Bablek“. Własn. większa ma roli or. 194, łąk i ogr. 339, pastw. 59, lasu 1986; włas. mn. roli or, 895, łąk i ogr. 728, pastw. 282 mr. W r. 1880 było 153 dm., 862 mk. w gminie, 2 dm., 12 mk. na obsz. dwor.; 10 rzym.-kat., 840 gr.-kat., 24 izral.; 10 Polaków, 852 Rusinów, 12 Niemców. Par. rzym.-kat. w Mostach Wielkich, gr.-kat. w miejscu, dek. uhnowski. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała Archanioła i szkoła filialna. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr koronnych, pow. i woj. bełzkiego. Według wykazu kwarty z r. 1770 była dzierżawą w posiadaniu Michała z Buczeniewa Muszka, z prow. 2800 złp., z czego kwarta 700 złp. Zajęta 15 marca 1786 r. przez rząd austryacki, sprzedana w r. 1819. W r. 1653 pozwala król Jan Kazimierz Kazimierzowi Duninowi na ustąpienie wsi P. na rzecz Krzysztofa Dunina (Arch. Bern. we Lwowie, C., t. 141, str. 61 do 64 i t. 229, str. 1361). W r. 1656 nadaje Jan Kazimierz P. Władysławowi Zaliwskiemu (ib., C., t. 405, str. 89). W r. 1667 zezwala Jan Kazimierz Andrzejowi i Zofii Kucińskim na ustąpienie wsi P. na rzecz Stanisława Łaźnińskiego, rotmistrza królewskiego (ib., C. t. 153, str. 605). W r. 1691 Jan III pozwala Gabryelowi Temruk Czerkas, podczasz. mielnickiemu, zrzec się dożywocia wsi P. na korzyść Michała Temruk Czerkas, syna swego (ib., C., t. 460 str., 2663). Ob. też lustracyą z r. 1776 (Rkp. w Bibl. Ossolin., № 2835, fol. 72. *Lu. Dz.*

Przystanki, wś i domin., pow. szamotulski, o 10 klm. na wschód od Pniew, na płd.-wsch. brzegu jez. Lubosińskiego; par. Otorowo, poczta w Podrzewiu, st. dr. żel. w Szamotułach o 15½ klm. W aktach grodzkich poznańskich występuje pod r. 1391 Michał Przystanowski. Około r. 1564 należały P. do jednego z Przystanowskich, który z działu swego na P. i z połowy wsi płacił 2 grzywny dziesięcin bisk. poznańskim; w r. 1580 posiadał tam Franciszek Przystanowski 2 zagrod. Przy schyłku zeszłego stulecia siedzą tu Kowalscy, później Kamieńscy. Wś ma 3 dm. i 22 mk. (1 prot.). Domin. liczy 10 dm. i 185 mk. (167 kat., 18 prot.); obszaru ma 489·22 ha, czyli 313·15 roli, 44·86 łąk, 86·71 pastw., 7·88 nieuż. i 36·62 wody; cz. doch. grunt. 5085 mrk; należy do rodziny de Rége. *E. Cal.*

Przystanówka, przys. wsi Panasówki (ob.), w pow. uszyckim, ma 4 dm.

Przystawa Długa, ob. *Długa Przystawa.*

Przystawańce, wś, pow. sejneński, gm. Krasnowo, par. Puńsk, odl. od Sejn 16 w., ma 21 dm., 218 mk., 667 mr. W 1827 r. było 14 dm., 108 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Krasnowo.

Przystawka, wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostra Góra, o 24 w. od Sokółki.

Przystawy, żm. *Pristowa*, wś nad rz. Minią, pow. telszewski, okr. pol. Sałanty, o 45 w. od Telsz, w 1859 r. 15 dm., 127 mk., młyn wodny.

Przystoje, wś, pow. lepelski, ob. *Iwańsk.*

Przystowiany al. *Prestowiany*, w spisie urzęd. *Przytowiany*, wś, pow. szawelski, gm. Radziwiliszki, o 39 w. od Szawel, na płd.-wschód od Szadowa a na płn. wschód od Bejsagoły. W d. 4 maja 1831 r. spotkał pod P. gen. Sulima idący na czele 5000 kolumny z 5 działami z Krakinowa na Szadow ku Szawlom,

oddział powstańców, liczący 6500 ludzi, pod wodzą Załuskiego, który stoczywszy walkę cofnął się przez Bejsagołę ku Rossieniom.

Przystronie, w XVI w. *Przysthronye*, wś, pow. kolski, gm. Sępolno, par. Mąkolno, odl. od Koła 11 w., ma 9 dm., 90 mk. W XVI w. dziesięcina snopowa z łanów kmiecych idzie dla plebana w Mąkolnie, który pobiera też po 2 gr. z łanu za dziesięcinę lnianą i po 1 gr. kolędy (Łaski L. B., I, 214). Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579 wś P., własność Jana Rudnickiego, miała $^1/_2$ łan., 1 zagr. bez roli (Pawiński, Wielkp., I, 234). *Br. Ch*

Przystupicze, wś, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Skidel, o 36 w. od Grodna.

Przysucha, os. miejska dawniej miasteczko, wś i dobra nad rzeczką Wiązownicą (Jazownicą, Wywózką), jednym z dopływów Radomki, tworzącą tu 7 stawów, pow. opoczyński, gm. i par. Przysucha. Odl. 25 w. od Opoczna, leży w błotnistej kotlinie, połączona drogami bitemi z Opocznem, Drzewicą, Szydłowcem, posiada kościół par. murowany, sąd gminny okr. III, szkołę początkową, urz. gminny, st. pocz., zakłady żelazne, składające się z pieca wielkiego, walcowni sztabowej i pudlingów, walcowni blachy, kopulaka do topienia surowizny i na odlewy. Są też trzy młyny wodne. Okolica osady posiada obfite pokłady rudy żelaznej, gliny ogniotrwałej i torfu. Motorem zakładów fabrycznych jest siła wody, dostarczana przez 7 stawów. W 1875 r. wytopiono tu surowcu 48,625 pudów i żelaza kutego 146,200 pudów. Produkcya roczna dochodzi średnio do 200,000, rs. przy udziale 200 pracowników. Przy fabryce istnieje kasa pomocy, która z miesięcznych składek utrzymuje lekarza, aptekę, felczera i wspiera w chorobie. Osada miejska ma 192 dm., 2400 mk.; w 1827 r. było 195 dm., 2035 mk.; w 1864 r. 198 dm., 2907 mk. Wieś P. ma 36 dm., 292 mk.; w 1827 r. 27 dm., 195 mk. P. poduchowna, wś, ma 7 dm., 63 mk., 54 mr. włośc., 1 mr. dwors. Ludność składa się przeważnie z rzemieślników przerabiających żelazo (kowale, ślusarze, gwoździarze), tudzież stolarzy, kaflarzy, szewców i krawców, sprzedających swe wyroby na miejscu handlarzom żydom. Brak instytucyi udzielającej kredyt i ułatwień w zbycie tamuje rozwój tego przemysłu. Na początku XVI w. P., w par. Skrzyn (Skrzyńsko), należy do Męczynów, rodziny mającej liczne posiadłości w tych stronach, łany folwarczne dają dziesięcinę wartości do trzech grzyw. pleban. w Skrzynie (Łaski L. B., I, 692). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 wś P., Zapniów i Gródek, własność Pawła Męczyny, płaciły 1 grzyw. 36 gr. W r. 1569 wś P., Anny Mączininy z synem, miała 1 łan. Stanisław Męczyna miał z bratem 8 półłanków, 6 kom. (Pawiński, Małop., str. 316, 475). Kościół i parafia powstały tu zapewne dopiero w XVII w. W 1780 r. na miejscu starego kościoła wzniosła nowy z kamienia ciosowego Urszula z Morsztynów Dembińska, starościna wolbromska. Dykc. Echarda nazywa P. wsią. Widocznie dopiero z rozwojem przemysłu górniczego P. przekształcona została na miasto. Wielki piec istnieje tu już około 1780 r. (Korzon., Wew. dzieje Polsk., II, 294, zdaje się że mylnie tu podano Podkańskiego jako właściciela zamiast Dembińskiego). Zakłady fabryczne istniejące obecnie urządzone zostały przed 1830 r. Zajmują one obszar kilkowiorstowy. Rozległe lasy dostarczają materyału opałowego. Zakłady te i dobra od zeszłego wieku do ostatnich czasów pozostawały w ręku Dembińskich (a przed nimi Morsztynów). Główną ozdobą osady jest piękny, obszerny kościół, z ciosowego kamienia wzniesiony. Drewniane domy osady przechowały w swych formach cechy dawnego budownictwa (Rysunek ich podał Tyg. Illustr., № 260 z 1880 r.). P. jest miejscem rodzinnem zasłużonego zbieracza pieśni ludowych Oskara Kolberga. P. par., dek. opoczyński (dawniej skrzyński), 2804 dusz. Dobra P. składały się w 1886 r. z folw. P., Mechlin, osad fabrycznych Janów, Topornia, Młynów, Bulion. Rozl. wynosi mr. 8855: folw. P. gr. or. i ogr. mr. 274, łąk mr. 40; folw. Mechlin gr. or. i ogr. mr. 61, łąk mr. 43, nadto przy folwarkach wody mr. 48, lasu mr. 8120, zarośli mr. 26, w osadach fabrycz. mr. 103, nieuż. mr. 51; bud. mur. 60, z drzewa 54; lasy urządzone. W skład dóbr wchodziły poprzednio: osada Przysucha os. 412, z gr. mr. 291; wś P. os. 29, z gr. mr. 254; wś Pomyków os. 18, z gr. mr. 201; wś Zapniow os. 23, z gr. mr. 173; wś Gródek os. 9, z gr. mr. 82; wś Lipno os. 15, z gr. mr. 225; wś Browarek os. 5, z gr. mr. 25; wś Jakubowa os. 11, z gr. mr. 119; wś Kozłowiec os. 15, z gr. mr. 261; wś Janów os. 24, z gr. mr. 79; wś Drutarnia os. 15, z gr. mr. 36; wś Topornia os. 8, z gr. mr. 36; wś Gwarek os. 16, z gr. mr. 61; wś Młyny os. 23, z gr. mr. 88; wś Puszcza os. 7, z gr. mr. 22; wś Hamernia os. 6, z gr. mr. 52. P. gmina ma 4439 mk., 450 dm., 10988 mr., w tem ziemi dwor. 8853 mr. W skład gminy wchodzą: Browarek, Drutarnia, Gródek, Gwarek, Hamernia, Huta, Jakubów, Janów, Juliuszów, Kozłowiec, Lipno, Mechlin, Młyny, Pomyków, Przysucha, Puszcza, Suchodół, Topornia, Zapniów. *Br. Ch.*

Przysypka, wś włośc., pow. włocławski, gm. Przedecz, par. Dąbrowice, ma szkołę początkową, 11 dm., 74 mk., 335 mr. W 1827 r. (par. Chodecz) było 9 dm., 92 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Kubłowo.

Przyszczepa, karczma przy drodze z La-

tyczowa do Czartoryjki, pow. latyczowski, par. Międzybóż.

Przyszczepówka, wś, pow. bałcki, ob. *Międzyrzeczka*.

Przyszosze, os. leś., pow. kozienicki, gm. Grabów nad Wisłą, par. Janowiec.

Przyszów Szlachecki i *P. Kameralny* al. *Królewski*, dwie wsie, pow. niski, leżą na brzegach Rudy-Łęgu, w piasczystej i lesistej nizinie, 174 mt. n. p. m., przy drodze z Kolbuszowy do Rozwadowa. Zajmują one obszerną polanę, śród borów stanowiących część dawnej sandomierskiej puszczy. P. Szlachecki z lewej a P. Kam. z prawej strony rzeki. Par. rzym.-kat. w Stanach. P. szlach. powstał później, nie wymieniony bowiem w spisie pobor. z r. 1581; liczy teraz 57 dm. i 309 mk., 300 rzym.-kat. a 9 izrael. Obszar więk. pos. wynosi 3 mr. pastw. i 228 mr. lasu; mn. posiad. zaś 255 mr. roli, 65 mr. łąk i 26 mr. pastw. P. Kameralny, niegdyś wieś królewska, miał za Długosza (L. B., II, 366) dwór łowiecki z wieżą zbudowany przez Kazimierza W. i należał do par. w Charzewicach. Następnie stanowił własność katedry sandomierskiej (ob. t. VII, 156). Obecnie posiada szkołę ludową i fabrykę smoły. Oddzielne części wsi noszą nazwy: Burdze (40 dm.), Kołodzieje al. Krakowiec (35 dm.), Ruda (63 dm.), Staw (35 dm.) i Zapuście (126 dm). W ogóle P. Kam. ma 299 dm. i 1652 mk. a obszar więk. pos. (Eug. hr. Kinsky) 2 dm., 8 mk. Pod względem wyznania 1596 rzym.-kat. i 64 izrael. Obszar więk. wynosi 78 mr. roli, 32 mr. łąk, 81 mr. pastw. i 1074 mr. lasu; pos. mn. 1404 mr. roli, 624 łąk, 499 mr. pastw. i 139 mr. lasu. Gleba piasczysta, uboga. *Mac.*

Przyszowa, wś, z przyś. *Wądole, Nowa Janina*, pow. limanowski, odl. 11 klm. od st. poczt., tel. i kolei transwersalnej w Limanowy a 14 klm. od st. dr. żel. leluchow.-tarnowskiej w m. Nowym Sączu. Leży w dolinie rzeczki Słomki, lew. dopływu Dunajca, na stokach wzgórz ciągnących się po obu jej stronach, śród których wznoszą się od strony zachodniej Kuklacz (672 mt.), Łyżki (807 mt.), Pępowki (777 mt.) i Bąkowiec (598 mt.) a od płd.-wschodniej dział Kaniny (595 mt.) i Okręglica (605 mt. n. p. m.) Połudn. część P., obejmująca folw. Wyźni-Dwór, Niźni-Dwór i przyś. Wądole, zowie się P. Dolna, zaś płn. część, z fol. Berdychów, Zarembowszczyzna, Podowszczyzna i Ogrojec, zwie się Nowa Janina. Z pochyłości zwróconej ku wschodowi, spływają do rzeczki Słomki trzy bystre potoki: potok b. n. pod folw. Berdychowem, Leżaje pod Wyźnim Dworem i Lemierzyska pod Niźnim Dworem. Wieś tę, długą 6 klm., przerzyna droga łącząca stacyą dr. żel. w St. Sączu (odl. 24 klm.) ze st. dr. żel. podkarpackiej w Limanowy (odl. 11 klm.). Ogólny obszar wynosi 3114 mr. austr., z czego na obszar dworsk. wypada: roli or. 729, łąk i ogr. 118, pastw. 136, lasu, przeważnie jodłowego, 364, razem 1409 mr.; do włościan: roli or. 898, łąk i ogr. 232, pastw. 310, zarośli 265, razem 1705 mr. Gleba w dolinie urodzajna, zaś na wzgórzach glinka ze szczerkiem. Wieś ma 185 dm. i 1464 mk. Par. rzym.-kat. w miejscu (dek. łącki). Pierwotny drewniany kościół p. w. św. Mikołaja zajęty w 1555 r. przez różnowierców, zniszczał w pożarze, na jego miejscu wystawiono drugi w 1595 do 1600 r. Teraźniejszy z drzewa modrzewiowego, poświęcony r. 1638; w 1710 r. przystawiono kaplicę N. M. P. z obrazem Matki Bożej słynącym łaskami. W 1774 r. odnowił kościół Marcyan Żuk Skarszewski, dziedzic P. Mieszczą się tu groby i pomniki: Duninów-Wąsowiczów, między temi Krzysztofa i jego żony Zofii z Taszyckich (1710—1720), Stefana Wielogłowskiego, regiment. bieckiego, przywódzcy pospolitego ruszenia szlachty podgórskiej w 1715 na Sasów († 1737), Żuków-Skarszewskich, Wiktorów z Wiatrowic, Marszałkowiczów. Metryki od r. 1665. Pamiętnik kościelny od r. 1610. Do par. należą: P. z Wądołem i Nową Janiną, Stronie, Długołąka z Świerklą i Zagórów; razem 2704 katol., 23 ewang., 23 żydów. Włościanie tutejsi trzeźwi, pracowici, oszczędni, siedzą na swej ojcowiźnie, najczęściej z dziada na pradziada. Obok uprawy roli zajmują się chowem inwentarza i wypasem wołów, czemu sprzyja dostatek łąk i pastwisk, oraz blizkie jarmarki w Starym i Nowym Sączu, Limanowy i Tymbarku. Między rodzinami kmiecemi spotykamy nazwiska Bargły, Kraski, Hyble i staroszlacheckie: Wajda, Pierzchała, Hebda, Zaręba, Suchodolski, Sułkowski. W wytępieniu załogi szwedzkiej w Nowym Sączu (13 grud. 1655 r.) brali udział okoliczni chłopi pod wodzą Krzysztofa Wąsowicza. W istniejącej tu od dawna szkole udzielano nauki przeszło 100 dzieciom; odkąd jednak uchylono ją r. 1876 z pod zarządu miejscowego plebana i przemieniono na 1-klasową etatową, uczęszcza do niej po 50 do 60 uczniów. Jest tu kasa pożyczkowa gminna z kapitałem 1900 złr. Na obszarze dworskim jest tartak, młyn zbożowy, stępa i młyn do kości, dostarczające gospodarstwu sztucznego nawozu. Na przygórku z trzech stron spadzistym, wznoszą się nad rzeką na posadach dawnego zameczku, śród ogrodów, zabudowania dworskie, między któremi godzien uwagi starożytny, dobrze utrzymany piętrowy budynek, obecnie spichrz, a z pierwotnego przeznaczenia swego dworzec obronny, postawiony około r. 1600, jak to pokazuje napis nad głównemi drzwiami na piętrze (MDLL.). Zbudowany w odziomku z belek dębowych, wyżej

z modrzewia, zaopatrzony strzelnicami na dole na piętrze okrążony z trzech stron wzniesionemi 8 łokci nad poziom dziedzińca zakrytemi gankami, z których można było bronić przystępu napastnikowi, był ten dworzec dość silną warownią (rycinę z opisem tego budynku podają „Kłosy“, t. XXIX, № 738). Dawniejszy zameczek miał się składać z trzech dworców, stojących nad spadzistościami dziedzińca, połączonych z sobą w wyższych piętrach kładkami wiszącemi na łańcuchach; resztę obwarowania dopełniały wały i częstokoły. W przyległym lasku obejmującym 9 mr. i urządzonym na park, wskazuje podanie na samotnej wyżynie nad potokiem, stare cmentarzysko aryańskie, porosłe płaczącemi brzozami. Ślady dawnych dziejów tej wsi pozostały w takich miejscowych nazwach, jak: Szubienica, Pikieta, Kierków, a zapiski kościelne, podania familijne i ludowe, przechowały pamięć gorliwego udziału tutejszych mieszkańców w zbrojnych ruchach szlachty podgórskiej r. 1655 i 1656 przeciw Szwedom, z r. 1715 przeciw Sasom, i r. 1768—1772 w konfederacyi barskiej. Na wyniosłej górze Łyżce jest śród lasu miejsce zw. „Stare Zamczysko“, gdzie według podania ludu miał ongi stać potężny gród, którego jedyną dziś pozostałością są gruzy kamieni, pokrywające obszerne podziemia, dla bardzo ciasnych przejść i zepsutego powietrza niedostatecznie zbadane. Żegota Pauli wspomina w „Podróżach naukowych po Sądeczczyźnie“ o zachowującem się podaniu w klasztorze pp. klarysek w Starym Sączu, jakoby skarby św. Kunegundy ukryte były przed Tatarami w Przyszowy na górze Łyżce. W dawnych wiekach dziedziczyli tu Wierzbiętowie. Janik (Janusz), woj. sandomierski, miał być synem Jana, a wnukiem Wierzbięty z Przyszowy (ob. Sądeczczyzna Morawskiego, t. II, str. 359). Tegoż synowi Bernardowi Wierzbięcie nadał Kazimierz W. r. 1341 za zasługi wojenne „szerokie pola pod Sączem“ (dzisiejsze Załubincze), które jako przynależność P., leżąca tuż pod miastem, nastręczała powody do sąsiedzkich waśni między Wierzbiętami a butnymi mieszczanami. Głośną była swego czasu sprawa „o głowę Wierzbięty z Przyszowy“ rzekomego niegdyś (r. 1431) wodza husytów Zygmunta Korybuta, w wyprawie na Czerwony klasztor kartuzów w Lechnicy na Spiżu. Rzecz dotąd niezupełnie wyjaśniona. Ze starych aktów m. Nowego Sącza widać, że między synami zabitego, urodzonymi pany Janem i Marcinem Wierzbiętą, dziedzicami Przyszowy, a mieszczanami, toczyły się z powodu śmierci ojca długo zatargi i najazdy (lites et guerrae); wnoszono z obu stron żałoby przed starostę, a nawet przed samego króla, czemu położyły dopiero koniec dwa rozjemcze wyroki (r. 1468 i 1470) sądu polubownego, złożonego pod przewodem Jakuba z Dębna, kanclerza, starosty krak. i sądeckiego, z Przecława z Dmoszyc, starosty spiskiego, Jędrzeja Pieniążka z Krużlowy, starosty czorsztyńskiego, i kilku szlachty z pod Sącza: mieszczanie uznani zostali niewinnymi śmierci Wierzbięty, „który jak zabit tak zabit“; „dla miłej jednak zgody“ zasądzeni na zapłacenie synom zabitego 24 grzywien (Arch. m. Nowego Sącza). Bliższe szczegóły tej sprawy podaje Morawski (Sądeczczyzna, II. 244—248). Za Długosza (L. B., II, 301) był tu drewniany kościół p. w. św. Mikołaja a wieś dziedziczyli bracia Wierzbięta h. Janina. Prócz gruntu plebańskiego były tu dwa obszary szlacheckie i łany kmiece, dające dziesięcinę proboszczowi wartości 6 grzywien. W 1581 (Pawiński, Małop., 132) rozpadała się wieś na cztery części: Stanisława, Andrzeja, Marcina i Mikołaja Wierzbiętów i składała się w ogóle z 2 łanów kmiecych, ćwierci roli szlacheckiej i 11 zagrodn. z rolą. Jakub Wierzbięta, podstarosta grodzki sądecki, który według świadectwa hetmana Tarnowskiego r. 1535 przy zdobyciu Staroduba „okrył swój dom wielką sławą“, założył w obrębie P., od granic wsi Siekierczyny, u podnóża starego grodziska zw. Janina, nową wś i dał jej nazwę swego herbu: Nowa Janina. W 1560 r. 24 sierpnia nastąpił między synami tegoż Jakuba W. dział ojcowizny, potwierdzony w ziemstwie czchowskiem (Fer. 3 post fest. Purif. B. V. M., r. 1571). Jędrzejowi dostał się „wszystek dwór“ (zameczek) z południową częścią Przyszowy i Wądołem (odtąd zw. Niźnimdworem). Mikołajowi udział zw. już wówczas „na Staremdworzysku“ (odtąd Wyżnidwór). Marcinowi Podoszczyzna i Zaręboszczyzna w P., wschodnia część dzisiejszego folw. Berdychowa, oraz zastawna dzierżawa sołtystwa w Mokrejwsi, trzymanego od starosądeckiego konwentu pp. klarysek w sumie 125 zł. Stanisławowi, Nowa wieś Janina; gdy zaś były tam prawie same lasy i zarośla a pola gotowego bardzo mało, więc dodano tej schedzie folwark pod Sączem (Załubincze), „w granicach jak był nadany ich przodkowi przez sławnej pamięci króla Kazimierza“. Wojciechowi wieś Siekierczyna, obszerne lasy, pola mało. Każdy udział obejmował odpowiednią ilość lasu i osad włościańskich. Patronat kościoła zostawiono najstarszemu bratu Jędrzejowi (Archiw. w Przyszowy). Rozdrobniona fortuna Wierzbiętów przeszła rychło w obce ręce. Przyszowskie udziały posiedli: Łapki z Łapanowa, Wiktory z Wiatrowic i Przyborowscy; Nową Janinę rozkawałkowaną: Podoscy, Wielogłowscy, Oyrzanowscy, Tomiccy, później Miclżeccy; Siekierczynę: Pęgowscy i Jaklińscy. Po przejściowych zmia-

nach własności, widzimy w drugiej połowie XVII w. tntejszymi dziedzicami braci Dunin ów ze Smogorzewa Wąsowiczów, Jana i wsławionego w wojnie szwedzkiej r. 1655—1660 Krzysztofa, dzielnego komendanta zdobytej na Szwedach Koldyngi w Danii. W 1683 r. 30 stycznia objął w posiadanie nabytą od Wąsowiczów P. Aleksander Żuk Skarszewski, skarbnik podolski, pierwej osiadły w woj. bracławskiem, który porzucił zgliszcza zniszczonej ojczystej włości, a po odbytych wojnach kozackiej i szwedzkiej osiedliwszy się w P., zaślubił Katarzynę, córkę Piotra Taszyckiego z Lusławic, siostrę żony wspomnianego Krzysztofa Wąsowicza. Stał się on przodkiem rozrodzonego dziś potomstwa, będącego odtąd nieprzerwanie w posiadaniu tej majętności. *M. Ż. Skarsz.*

Przyszówka, wś nad kanałem kłodnickim, pow. toszecko-gliwicki, par. katol. Laband. W 1842 r. 27 dm., 210 mk. kat., łomy wapienia, szluza kanałowa, leśnictwo z leśniczówką.

Przyszychwosty, wś, pow. kobryński, w 3 okr. pol., gm. Antopol, o 32 w. od Kobrynia.

Przyszywalnia, wś na prawym brz. Irpenia, pow. wasylkowski, na pograniczu pow. skwirskiego, ma 521 mk. prawosł., 206 katol. (wraz ze wsią Jaroszówką) i 12 żydów; cerkiew p. w. św. Jerzego, zbudowana przed 1746 r., przebudowana w 1803 i 1851 r., uposażona jest 56 dzies. ziemi. Do par. praw. należy wś Jaroszówka. We wsi znajduje się starożytne zamczysko, z jednej strony którego znajduje się głęboki jar, z pozostałych zaś trzech stron otoczone wałem. Należy do klucza chwastowskiego dóbr państwa. Na skałach nad Irpeniem pokaznje lud jakoby odciski stóp ludzkich i kopyt końskich. *J. Krz.*

Przytarnia, niem. *Wildau*, dok. 1878 *Przyterne*, wś, pow. chojnicki, st. pocz. Karsin, par. kat. Wiele $^1/_4$ mili odl., ew. Mokre, posiada szkołę kat., 6881·23 magd. mr. W 1867 r. 362 mk. kat., 51 dm. P. leży na płn. krańcu powiatu nad płd. odnogą wielkiego jeziora Wdzidzkiego. W r. 1378 nadaje w. m. Winrych v. Kniprode wiernemu Mikołajowi (Nickel) z P. i jego następcom 16 włók na P. leżących z prawem chełm. Gdyby potem mniej znaleziono jak 16 włók, nie będziemy zobowiązani one dopełnić. Łąki, które od dawna używał, Grzywnę i Wiśliczą, ma i teraz otrzymać. Z osobliwej łaski użyczamy mu wolne łowienie ryb w jez. „Synse“ małym zakładem, dla własnego stołu. Za to będą nam służyli zbrojno we wszelkich wyprawach i pomagali przy budowli zamków na każde zawołanie. A ponieważ tam rola licha, dlatego będą nam dawali od każdej osiadłej włóki tylko po 1 korcu owsa za płużne zboże, a na uznanie naszego państwa 1 funt wosku i pieniążek chełmiński albo 5 kolońskich co rok na św. Marcin. Dan na dworze naszym w Kossobudach (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 61). W lustr. sstwa tucholskiego z r. 1565 czytamy, że P. obejmowała 14 włók, z których 4 były puste; 10 posiadał pan Jerzy Żaliński, który płacił 20 gr. P. należała wówczas do pow. tucholskiego. Wizytacya Rozdrażewskiego z r. 1683 donosi, że P. była dawniej własnością szpitala i kaplicy św. Anny w Wielu. Gdy oba zgorzały, ststa tucholski Kościelecki zabrał P. i przyłączył ją do dóbr starościńskich. Była to wś wielka i bogata. Bisk. Rozdrażewski zadekretował żeby proboszcz na drodze prawnej odebrał starostom P. Mimo to P. została przy tucholskich starostach (ob. „Utracone kośc.“ przez ks. Fankidejskiego, str. 136). Mesznego płacili ztąd $6^1/_2$ kor. żyta i tyleż owsa. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili tu poddani 13 fl. 10 gr. (ob. Rocz. T. P. N. w Poznaniu, 1871, str. 184). W lustr. ststwa tucholskiego z r. 1670 znajdujemy o P. następną relacyą. Ten folw. z pustych włók uczyniony. Dom gburski na folw. obrócony. Przy tym domu chlew, drzwi na biegunach. Podle tego domku ogród, który na najem zasiano, w nim wiśni trochę. Przy tym ogrodzie szopa, podle szopy stodółka o jednem klepisku. Urodzaj folwarkowy. Wysiew żyta 116 ćwiartek, owsa 25, grochu 1, tartaki 2. Urodzaj: żyta 62 kóp, owsa 7, grochu 1, tatarki $1^1/_2$ kóp; plon żyta 3 ćwiartki, owsa 5, grochu $1^5/_8$; wychowanie: żyta 26 ćwiartek, owsa 35, grochu $1^1/_2$; reszta; żyta ćwiartek 160, grochu $1^3/_4$, tatarki 2; taxa żyta ćwiartka $22^1/_2$ gr. (?), owsa 10, grochu 30, tatarki 12, suma żyta flor. 120, owsa 11 fl. 20 gr., grochu 1 fl. 10 gr. 12 den., tatarki 24 gr.; siana wozów 30 bywa; przedano w tym roku łąki. Suma pieniędzy fl. 133 gr. 24 den. 12. Oprócz tego jest tu: stajnia, szopa o 2 chlewach, podle szopy domek, za nim rozgart ogrodzony, w nim sadzawka, browar i chlew. Ogród w tył domu konopiami zasiany, mlecznik przy domu. Na oborze były 2 chlewy, stodoła o jednem klepisku, śpichlerz. Bydła sztuk 32, krów dojnych 16, cielnych 2, jałowic czwartoletnich 8, jałowych krów 5, stadnik 1. Gumna: szopa, stodoła o 2 klepiskach, podle niej druga szopa i druga stodoła o 2 klepiskach, 3 ogrody, jeden zasiany, a dwa kapustą i jarmużem zasadzone; na wsi sadzawka 1, druga pusta, ogrodniczych chałup 4, folw. wszystek ogrodzony; staw teraz pusty. Urodzaj na starym folw.: żyta wysiewano $364^1/_2$ ćwiartki, pszenicy mało, jęczm. 95 ćw., owsa 290, grochu $3^1/_2$, jarki 1; urodzaj wynosił: 365 kóp żyta, 3 kopy i 10 snopów pszenicy, 77 kóp jęcz., 136 owsa,

5 grochu, $1^1/_2$ i 10 snopów jarki. Siana zebrano 163 wozów. Suma dochodu rocznego tego folw. nad wychowanie 1387 fl. i 6 den. (Odpisy w Peplinie). W r. 1664 obejmowała wś 15 włók, między temi 2 sołeckie; czynsz wynosił 46 fl. 16 gr. Barci wielewskiej musieli strzedz prócz innych sołtys z P., 3 karczm. i 2 zagrodn. W r. 1710 płaciła wś mesznego $13^1/_2$ kor. żyta i tyleż owsa (Wizyt. Szaniawskiego, str. 15). R. 1780 było tu 127 mk., samych kat. (Wizyt. Rybińskiego, str. 68). Za wsią, na lewo od drogi do Kluczkowa, leży na wzgórzu cmentarzysko, na którem bardzo często znajdowano groby skrzynkowe, które jednak zatracone zostały (Ossowski, Objaśn. do mapy archeol. Prus Zach., str. 35). *Ks. Fr.*

Przytarnia, jezioro, pow. bytowski, przez które Kamienica przepływa (ob. t. III, 747).

Przytkowice, w dok. *Pribkovicz*, *Przybkowice*, wś, pow. wadowicki, w okolicy pagórkowatej, w glinkach urodzajnych, posiada parafią rz.-kat. z drewnianym kościołem z 1733 r., szkołę ludową i młyn wodny na potoku, uchodzącym z lew. brzegu do Cedronu albo Skawiny. Ze wsi rozchodzą się gościńce do Skawiny, Kalwaryi i Wadowic. Składa się z 209 dm. i 1139 mk.; obszar więk. pos. (Ewa Radwan Brandysowa) ma piękny pałac, 12 dm., 96 mk. W ogóle jest 1235 mk., 1201 rz.-kat. i 34 izrael. Obszar więk. pos. ma 365 roli, 59 łąk i ogr., 60 past. i 299 mr. lasu świerkowego; pos. mn. 920 roli, 156 łąk i ogr., 92 pastw. i 124 mr. lasu. Już w r. 1440 istnieje tu parafia, ale akt uposażenia probostwa przez Stanisława i Jana Przybkowskich nosi datę 1443 (Łepkowski, Roczn. Tow. nauk. Krak., 1861, str. 269). W 1388 r. sławetna Offka z Przybkowic, wdowa po Jaśku zwanym Zaplecek, sprzedała swą część Mikołajowi z Brodowa za 44 grzywny, licząc po 48 gr. pol. na grzywnę (Kod. dypl. Katedry Krak., str. 124). W XV do XVI w. wś nosi nazwę Pribkouicz i Przybkowicze (Długosz, L. B., II, 128), dziedziczyli ją Przybkowscy. W XVI w. byli oni gorliwymi socynianami i zamienili kościół na zbór (por. Bibliotheca antitr. Fr. S. Bock, I, 2, 667—700) i dopiero w XVII w. zwróciła go katolikom Anna Zebrzydowska ze Srednich Dworów, siostra bisk. Andrzeja Zebrzydowskiego. W 1581 r. miała wieś 10 i ćwierć łanów km., 14 zagród z rolą, 1 czynszow., 7 komor. z bydłem, 6 komor. bez bydła, 2 piekarzy, 1 rzemieśl. i 1 dudka (Pawiń., Małop.). Kościół ma charakter budowli drewnianych z XVI w. i w ołtarzu staroniemiecki obraz (Zaślubiny P. M.). Dzwony noszą daty 1560 i 1624. Wieś graniczy na płd. przez lasy z Zarzyczami Wielkiemi, na wsch. z Łęczem Górnym i Polanką Hallerowską, na płn. z Paszkówką a na zach. z Stanisławem Dolnym. *Mac.*

Przytockie Budy, wś włośc., pow. nowomiński, gm. Jakubów, utworzona z części dóbr Łaziska i czasowo zwana Gabryelów, ma 165 mk., 27 os., gruntu 429 mr. W 1827 r. było tu 6 dm., 37 mk. Wchodziła w skład dóbr Łaziska. *Św.*

Przytocznia 1.) niem. *Prittisch*, wś kośc., okr. wiejski, domin. i okr. domin., pow. międzychodzki, dek. zbąszyński, o 13 klm. na wschód od Skwirzyny i 5 klm. od lew. brzegu Warty, przy trakcie poznańsko berlińskim, w okolicy wznoszącej się od 59 do 63 mt. n. p. m.; poczta, par. kat. i prot. w miejscu, st. dr. żel. w Międzyrzeczu (o 15 klm.). P. ma 2 kościoły, fabrykę syropu i 5 gorzelni. Kościół katol. istniał przed r. 1510; podczas reformacyi zabrany przez protestantów, wrócił następnie do katolików. Zniszczony pożarem, przyłączony został do par. w Góraju, którego filią był aż do r. 1754. Około tego czasu Jędrzej Wysogota Zakrzewski, kaszt. kaliski, wzniósł nowy kościół i wyrobił przywrócenie parafii. Parafią P. składały w 1580 r.: Góraj, Hersztupy, Krobielewo, Przytocznia i Strychy; obecnie należą: Apa, Blaustern, Boettcherhaeuschen, Buschmuehle, Dębowiec, Dłusko Nowe i Stare, Emilin, Hersztupy, Karczewo, Karowiec, Krynica, Kwiecie, Łódź Złota, Lubikowo, Marylasek, Nowe Pole, Przedni Młyn, Przytocznia, Rosenthal i Zamłyńskie Holendry; dusz liczy 945. Szkoła i szpital istniały około 1640 r.; szpital uposażyła Brezina, dziedziczka. Kościół protestancki stał już przed r. 1733; do parafii należy 12 osad i 1756 dusz (około r. 1861), obok 1769 katolików. W r. 1398—99 pisały się Jadwiga i Jarochna z P. Około r. 1564 płaciła P. bisk. poznańskim dziesięciny 2 złp. 5 gr. od 13 łanów osiadłych po 5 gr. W r. 1580 posiadała Jadwiga Przetocka (Przytocka): 6 półłanków, 6 zagrodn., 16 komorn., 60 owiec, pasterza, ćwierć karczmarską i krawca; Stanisław Przetocki: 2 półłanki i 3 zagrodn.; Jan Kręski: $1^1/_2$ łana, 5 zagrodn., 4 komorn., 1 osadnika, kowala, ćwierć karczmarską, 100 owiec i 2 pasterzy i Abraham Kręski: 3 łany, 6 zagrodn., 4 komorn., 2 rzemieśl., ćwierć karczm., 75 owiec i pasterza. Później władali tu: Brezowie, Zakrzewscy, Bojanowscy i Gliszczyńscy. Przy schyłku zeszłego wieku była P. miasteczkiem, w którem odbywało się 5 jarmarków dorocznie. W r. 1871 liczyła wieś 785 mk. w 68 dm.; w skład okr. wiejskiego wchodziły 2 młyny z 39 mk.; cały okr. miał 71 dm., 824 mk. (133 kat., 691 prot.). Domin. ma 3 dm., 99 mk. i włącznie z Dębowcem obszaru 1134·31 ha, czyli 636·14 roli, 29·75 łąk, 35·55 past., 379·53 lasu, 24·47 nieuż. i 28·87 wody; czysty dochód gruntowy 5044 mrk.; właścicielem jest R. Schulz-Boossen.

2.) **P.**, miejscowość pod Wymysłowem, w powiecie krobskim. *E. Cal.*

Przytocznica, wś domin. i okrąg domin., pow. ostrzeszowski, o 8 klm. na wschód od Ostrzeszowa, między rz. Porajówką i Rudnicą; par. Doruchów, poczta w Bukownicy, st. dr. żel. w Ostrzeszowie. W r. 1360 Przecław, bisk. wrocławski, oddał P. w dożywocie Stefanowi Gromassy, kanonikowi poznańskiemu. Część wsi należy do dóbr arcyb. gnieźnień. (ob. t. VII, 738). Wieś ma 21 dm., 224 mk. (114 kat., 110 prot.). Domin. liczy 192 mk. w 13 dm.; obszaru ma 809·07 ha, t. j. 460·28 roli, 58·81 łąk, 16·47 past., 251·94 lasu, 20·72 nieuż. i 0·85 wody; czysty doch. grun. 4306 mrk; nabiał i chów bydła; właścicielką jest Bertha Koschmieder. W skład okręgu domin. wchodzi Szklana Huta (Juliushuette) z 41 mk. w 2 dm.; cały okrąg ma 15 dm., 233 mk. (130 kat., 96 prot. i 7 żyd.). *E. Cal.*

Przytoczno, wś nad rz. Wieprzem, pow. łukowski, gm. Serokomla, par. Łysobyki, odl. 35 w. od Łukowa, leży tuż pod osadą Łysobyki, która wchodziła w skład dóbr Przytoczno. Wś ma 59 dm., 507 mk., młyn wodny, pokłady torfu. W 1827 r. 69 dm., 455 mk. Dobra P. składały się w 1886 r. z fol. P. i Wojciechów, rozl. mr. 2050: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 235, łąk mr. 287, past. mr. 242, wody mr. 19, nieuż. mr. 17, razem mr. 800; bud. mur. 3, z drzewa 23; fol. Wojciechów gr. or. i ogr. mr. 400, past. mr. 27, lasu mr. 799, nieuż. mr. 24, razem mr. 1250; bud. mur. 2, z drzewa 7. W skład dóbr wchodziły poprzednio: os. Łysobyki os. 253, z gr. mr. 1680; wś Przytoczno os. 67, z gr. mr. 710; wś Walentynów os. 20, z gr. mr. 282. W XV w. Mikołaj z Ostrowa, woj. sandomierski, na obszarze tej wsi, na części zwanej Łysobyki, zakłada w 1498 r. miasto. Regestra pob. z XVI w. podają przy nazwie Przytoczno „seu Lissobiki". Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 część P., Krampa, Lagustów, własność Kacpra Jarczowskiego, płaciły 2 grzyw. gr. 6. Część P. Charlow, własność Schyrka i Zofii Stanowy, płaciły 1 grz. gr. 12. W 1569 r. P., w par. Przethoczno al. Lissobiki, miało 14 łan., 9 zagr., 10 komor. (Pawiń., Małop., 332, 477). W 1648 P., Łysobyki, Charlew, Krempa, Krzówka, Lendo, Czarne, Budziska, Sobieszyn i Wola Sobieska należą do Zbąskich (Ak. stęż., 18—36). Według reg. podymnego z 1661 r. było dm. włośc. 33, z nich podymnego 16 fl. 15 gr. W reg. pob. 1664 r. fol. P., należący do księdza Jana Zbąskiego, służby pleb. 9, poddanych 145. Praedium trans flumen Wieprz dictam Konty osób 2, służby folw. 3, we młynie osób 8 (Ak. gr. stęż., 22—202). W 1671 r. P. i Charlów należą do Stanisława Zbąskiego, kanonika gnieźn., warszaw. i łowickiego, sekretarza J. K. M. (24—8).

Przytoczno, przyległ. Goli, pow. olesiński.

Przytoczyno, ob. *Przetoczyn.*

Przytoka 1.) wś i fol., pow. nowomiński, gm. i par. Jakubów, odl. 10 w. od Mińska. Leży przy źródłach rzeczki Mieni, dopływu Swidra, ma 19 os., 139 mk., 66 mr. włośc. W 1827 r. 6 dm., 37 mk. Fol. P. oddzielony w 1871 r. od dóbr Łaziska, rozl. mr. 663: gr. or. i ogr. mr. 279, łąk mr. 25, lasu mr. 352, nieuż. mr. 7; bud. z drzewa 7, las nieurządzony. 2.) **P.**-*Pałuki*, wś, pow. ciechanowski, gm. i par. Gołymin, odl. o 10 w. od Ciechanowa, posiada szkołę początk., urząd gm., 7 dm.; 64 mk., 179 mr. (29 mr. nieuż.). Mieszka tu drobna szlachta. *Br. Ch.*

Przytoń, fol., pow. łaski, gm. Wymysłów, par. Góra Pabiańska, ma 4 dm., 24 mk., 139 mr.

Przytowiany, ob. *Przystowiany.*

Przytrakiel, os., pow. kalwaryjski, gm. i par. Krakopol, odl. od Kalwaryi 43 w., 1 dm., 5 mk. W 1827 r. 1 dm., 11 mk.

Przytuki, w XVI w. *Przythuki*, wś i fol nad jez. Przytuckiem, pow. słupecki, gm. Kleczew, par. Dobrosołowo, odl. od Słupcy 12 w.; wś ma 5 dm., 30 mk.; fol. 4 dm., 45 mk. Fol. P. w r. 1868 oddzielony od dóbr Komorów, rozl. mr. 217: gr. or. i ogr. mr. 191, łąk mr. 20, nieuż. mr, 6; bud. mur. 6, z drzewa 3; płodozmian 7-polowy, pokłady torfu. Na początku XVI w. wieś stoi pustkami; kmiecie dopóki siedzieli płacili dziesięcinę i po 2 gr. za dzies. lnianą pleb. w Dobrosołowie (Łaski, Lib. Ben., I, 299). *Br. Ch.*

Przytulanka, wś, pow. białostocki, w 3 okr. pol., gm. Przytulanka, o 33 w. od Białegostoku.

Przytulia 1.) *Murowana*, wś nad Uszycą, pow. uszycki, pod Mińkowcami, do których gminy i par. należy; w pięknym jarze, ma 84 osad, ziemi włośc. 191 dzies. Należała do Marchockich i im skonfiskowana. Część tylko Nowińskiej (92 dzies. ziemi) po śmierci dożywotniczki wróciła w ostatnich czasach do sukcesorów Marchockich. 2.) **P.** *Zielona*, wś, tamże, obok powyższej, ma 49 osad, 416 mk., 551 dz. ziemi. Były tu piękne ogrody z wodotryskiem, wodospadami, skałami i t. p., założone przez znanego dziwaka Marchockiego (ob. *Mińkowce*), synowi którego została skonfiskowana; dziś śladów tego nie ma.

Przytullen (niem.), ob. *Przytuły.*

Przytuła *Murowana* i *Zielona*, ob. *Przytulia.*

Przytułek 1.) pow. włocławski, gm. Łęg, par. Włocławek; stanowi przyległ. dóbr Lisek Błażejewo. 2.) **P.**, os., pow. sejneński, gm. Krasnowo, par. Łoździeje, odl. od Sejn 8 w., 1 dm.

Przytułki al. *Cegielnia*, fol., pow. radomski,

gm. Wielogóra, par. Radom, odl. od Radomia 6 w., mo 3 dm., 12 mk. W 1877 r. fol. P. oddzielony od dóbr Klwatka Szlachecka, rozl. mr. 128: gr. or. i ogr. mr. 98, łąk mr. 7, nieużytków mr. 5; bud. murow. 2, z drzewa 10; cegielnia.

Przytuły 1.) wś włośc. nad rz. Orzyc, pow. makowski, gm. i par. Krasnosielc, ma 14 os., 831 mr. W 1827 r. 16 dm., 102 mk. Wchodziła w skład dóbr Krasnosielc. Mylnie podano jako Prasztuły. 2.) **P.**, wś i fol. nad rz. Narwią, pow. ostrołęcki, gm. i par. Rzekuń, odl. 10 w. od Ostrołęki, ma 259 mk., pokłady wapna, cegielnię. W 1827 r. 13 dm., 112 mk. W 1872 r. fol. P. rozl. mr. 1446: gr. or. i ogr. mr. 476, łąk mr. 150, past. mr. 23, lasu mr. 450, zarośli mr. 200, wody mr. 57, nieuż. mr. 90; bud. z drzewa 14, las nieurządzony. Wś P. os. 48, z gr. mr. 177. 3.) **P.**, fol., kol., wś, major. rząd., pow. kolneński, gm. Kubra, par. Przytuły, odl. 22 w. od Kolna, przy drodze z Kolna do Radziłowa, pomiędzy Stawiskami a Radziłowem, posiada kościół paraf. drewniany, urząd gminny, szkołę początkową. Kościół i par. założył tu w 1436 r. Władysław ks. mazowiecki. Należał do dekanatu w Wiznie. P. były wsią książęcą a następnie królewską. W 1664 r. należały do starostwa knyszyńskiego al. leśnickiego, w ziemi bielskiej, które zostawało w zastawie u Orsettich. Obecny kościół wzniesiony w 1770 r. Dobra P. w r. 1838 wydzielone od dóbr rządowych Wizna, nadane zostały jako majorat rzecz. radcy stanu Teodorowi Hilferdingowi. Składają się z fol. P. i Żaby; wsi: P. Żaby i Okrasin. Obszar fol. wynosi 1615 mr. Wś P. os. 30, z gr. mr. 394; wś Żaby os. 26, z gr. mr. 738; wś Okrasin os. 42, z gr. mr. 2054. W 1884 r. fol. P. lit. C rozl. mr. 194: gr. or. i ogr. mr. 154, łąk mr. 37, nieuż. mr. 3, budowli z drzewa 4. P. par., dek. kolneński, 3040 dusz. *Br. Ch.*

Przytuły 1.) wś na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, st. p. Gąski. 2.) **P.** al. *Giniowa Wola*, wś, tamże, pow. oleckowski, st. p. i tel. Margrabowa, na wschód od miasta tego, niedaleko granicy król. polskiego. Wieś polska. Wawrzyniec v. Halle, ststa oleckowski, sprzedaje r. 1564 Markowi Bartoszowi z Wilkas 2 włóki sołeckie, włókę za 36 grzywien, celem założenia wsi dannickiej na 30 włókach nadanych prawem chełmińskiem i 10-letnią wolnością. W P. mieszkają 1600 r. sami Polacy. 3.) **P.**, dobra ryc. na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, $5^1/_2$ klm. od st. p. Rańska. Obszar 402 ha. 4.) **P.**, dobra ryc. i fol. Natalienhof i Karlsberg, na Mazurach, pow. węgoborski, 4 klm. od st. p. i tel. Przezdrza. Obszar 850 ha, z cegielnią i młynem. Wś tę założyli r. 1569 osadnicy z pow. łeckiego.

Przytyczyn, futor pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 20 w. od Dzisny, 1 dm., 6 mk. katol.

Przytyk 1.) w XVI w. *Przythyk*, *Przithik*, os. miejska dawniej miasteczko nad rz. Radomką, pow. radomski, gm. i par. Przytyk. Leży przy drodze bitej z Radomia do Klwowa i Nowego Miasta, odl. 18 w. od Radomia a 14 w. od Klwowa, w dolinie rzeczki uważanej bądź za Radomkę, bądź za jeden z tworzących ją dopływów: Przytyczkę. Posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, sąd gmin. okr. IV, urząd gmin., st. poczt., 90 dm. (21 mur.), 1613 mk., 123 mr. ziemi do mieszczan należącej. W 1827 r. było 94 dm., 1050 mk.; w 1864 r. 94 dm., 1264 mk. W XV w. P. jest siedzibą Podlodowskich h. Janina, rodziny zajmującej wybitniejsze stanowiska publiczne. Pierwotną siedzibą tej rodziny był nieistniejący dziś Ostrów (pod Przytykiem) „curia et praedium antiquum haeredum in Przytyk“, jak się wyraża Lib. Ben. Łaskiego. Jan z P. jest kasztelanem żarnowskim (1455), a Jakub kasztelanem radomskim 1460 r. (Paprocki, Herby, 316). Oni to zapewne byli fundatorami parafii i założycielami miasta. Już na początku XVI w. P. jest miastem i posiada kościół paraf. drewniany p. w. św. Ducha i św. Krzyża. Parafia obejmowała samo miasto i cztery dwory szlacheckie przyległe. Były to zapewne dwory Podlodowskich (Łaski, Lib. Ben., I, 682). Według reg. pobor. z 1508 r. Zbigniew Podlodowski, posiadający część P., Studzienice, Wolę Zakrzewską i Oblas, płacił 3 grzyw. 4 gr. 9 dm. a Hieronim Podlodowski z części P., Sulkowa i Woli Sulkowskiej 4 grzyw. (Pawiński, Małop., 477). Dochody kościelne były dość szczupłe, bo mieszczanie i podmieszczanie dawali plebanowi tylko koledę po groszu (hospites) i pół grosza (inquilini). Mimo to pleban utrzymywał wikaryusza i ministra, płacąc pierwszemu 2 grzyw. a drugiemu jednę. Proboszcz posiadał jeszcze trzy łany i osobną rolę (niwę). Łany przeznaczone na uposażenie miasta, już na początku XV w. obrócone zostały na folwarki dziedziców, ztąd to dziś do osady należy tylko 123 mr. (Łaski, I, 682). Rodzina Podlodowskich posiadała w XVI w. inne jeszcze włości w okolicach Przytyka i Radomia, w parafiach Zakrzów i Jarosławice. Około połowy XVI w. Podlodowscy przyjęli kalwinizm i w skutek tego wszystkie kościoły, w których mieli prawo patronatu, pozamieniali na zbory. O zabraniu kościoła w Przytyku opowiada Niesiecki (III, 626) i Łukaszewicz (Dzieje kośc. helw. w Małopolsce, 398), podający mylnie nazwę (Przytycz). Według wizytacyi Radziwiłła z 1596 r. (pomijającej Przytyk jako leżący w dyec. gnieźnieńskiej, lecz tuż na granicy krakow-

skiej) tak kościół w Zakrzowie, gdzie mieli patronat Podlodowscy, jak i w Jarosławicach, gdzie podzielali to prawo z Bienieckimi i Gorzkowskimi, były bez proboszczów, srebra i aparaty zabrane. W Zakrzowie Jan Podlodowski zabrał grunta plebańskie a na plebanii osadził łowczego swego z ptaszarnią i sieciami. Srebra kościelne z Jarosławic zabrał niejaki Jan Kunecki, przebywający w Przytyku. Wszystkie prawie kościoły w okolicy P. uległy profanacyi, jak Klwów, Drzewica, Gielniów, Jedlińsk, Goryń (ob. Bukowski, Hist. Reform., str. 679, 680 i mapa dyec. krakow.). Szczegóły jakie o rodzinie Podlodowskich zgromadził kś. Gacki (O rodzinie Jana Kochanowskiego, str. 83—85), wskazują nam w tej licznie rozrodzonej rodzinie kilka gałęzi. Dorota, żona Jana Kochanowskiego, jest zdaniem kś. Gackiego rodzoną siostrą Grzegorza, Jakuba i Jana, synów Stanisława Lupy z Przytyka Podlodowskiego, stolnika sandomierskiego. Grzegorz był ststą radomskim (1568—1574). Jakub, podkoniuszy królewski, zabity w Turcyi 1583 r.; Jan zaś jest owym dziedzicem Zakrzowa, w którym zagarnął role plebana i samą plebanią. Temu to Janowi pożycza w 1579 r. poeta 200 zł., zabezpieczone na połowie wsi Mleczkowa (Gacki, 81). Po śmierci poety, przy rozgraniczeniu lasów czarnoleskich między córkami Jana a Mikołajem Kochanowskim, dziedzicem drugiej połowy Czarnolasu, występuje tenże Jan Podlodowski, jako wybrany ze strony córek sędzia polubowny (Gacki, 95). Dopiero na początku XVII w. Podlodowscy wracają do katolicyzmu i stawiają w P. na miejscu poprzedniego zrujnowanego nowy kościół drewniany. Obecny pochodzi z 1779 r. Sama osada miejska, nieposiadając warunków rozwoju, nie miała nawet chwil pomyślniejszych. W d. 11 sierpnia 1831 r. zaszła tu potyczka pomiędzy oddziałem ks. Wirtemberga a pułkiem jazdy wołyńskiej Różyckiego, kolumną Obuchowicza i strzelcami Grotusa, które utrzymały swe stanowiska. Dobra P. składały się w 1877 r. z fol. Podgaje i os. Przytyk, rozl. mr. 630: gr. or. i ogr. mr. 396, łąk mr. 132, past. mr. 56, wody mr. 27, nieuż. mr. 19; bud. mur. 12, z drzewa 5; młyn wodny. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś Podgajek os. 5, z gr. mr. 1; wś Słowików os. 27, z gr. mr. 244; wś Studzienice os. 27, z gr. mr. 304. P. par., dek. radomski, 723 dusz. P. gm. ma 6865 mk., 651 dm. drew., 55 mur. i 21,645 mr. obszaru, w tem ziemi dwor. 13,223 mr.; 4 wodne młyny i 2 szkoły. W skład gminy wchodzą: Borki, Dąbrowa, Dęba, Domaniew, Domaniewska-Wólka, Duży-Las, Glinice, Goszczewice, Jabłonna, Jagodno, Kaszów, Kaszowska-Wola, Marysin, Młodnice, Nowy-Młyn, Ostrołęka, Podgajek, Podwalina, Potkany, Przytyk, Seweryнów, Słowików, Stary-Młyn, Studzienice, Suków, Sukowska Wola, Wrzeszczów, Wrzeszczowska-Wola, Wrzos, Wrzosek, Wygnanów, Wyręba, Zameczek i Żerdź. 2.) **P.**, przyległ. dóbr *Chodel* (ob.) 3.) **P.** al. *Brzozogaj*, os., pow. słupecki. *Br. Ch.*

Przytyki, wś, pow. słupecki (ob. *Komorów* 7.), są to Przytuki.

Przytyki, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Zaleś, okr. wiejski Zaleś 2-gi, o 7 w. od gminy, 35 w. od Dzisny, ma 6 dm., 66 mk.

Przywałka (*Prwałka*), wś i fol., pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Berszty, o 30 w. od Grodna.

Przywałówka, wś nad rz. Słuczą, pow. nowogradwołyński, par. Ostropol, cerkiew drewniana; własność Jaroszyńskich. W 1867 r. było tu 117 dm. *X. M. O.*

Przywarówka al. *Privarovka*, grupa domów we wsi Lipnicy, w hr. orawskiem; ob. *Lipnica* 1.).

Przywary 1.) pustk. należące do Semrowic, pow. lubliniecki. 2.) **P.** al. *Przywor*, 1531 *Przywory*, wś, pow. opolski, par. kat. Groszowice. W 1842 r. 36 dm., 262 mk. kat.; szkoła kat., gorzelnia, browar. Dawniej własność kolegiaty opolskiej.

Przywidz, wś i os., pow. turecki, gm. Lubola, par. Pieczew, odl. od Turka 41½ w.; wś ma 19 dm., wraz z wsią Jesiony 271 mk.; os. 1 dm., 8 mk.

Przywidz, niem. *Marien-See*, jezioro na połudn. pograniczu pow. kartuskiego, między dobrami t. n. a wsią Mierzyszynem, 600 st. n. p. m. Wyróżnia się malowniczością położenia między licznemi jeziorami pow. kartuskiego; otoczone lasami gęstymi, pokrywającymi strome brzegi. Ciągnie się z zach.-płd.-zach. na wsch.-płn.-wschód, ma $^4/_5$ mili długości a przecięciowo $^1/_{10}$ mili szerokości. Zachodn. brzegu dotyka szosa gdańska, z której widać część jeziora, wraz z wysepką laskiem pokrytą. Południ. odpływ tego jeziora zasila rz. Wietcisę (ob. Die Kassubei Tuchler Heide von Pernin, str. 36 i 162). W 1429 r. nadaje zakon część jez. przywidzkiego burmistrzowi gdańskiemu Gert v. d. Beke (ob. Zeitschr. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, str. 60). *Ks. Fr.*

Przywidz, niem. *Mariensee*, dok. 1294 *Priuisa*, dobra ryc., pow. kartuski, odl. 33 klm. na płd.-wschód od Kartuz, nad jeziorem t. n., śród wyżyny pomorskiego pojezierza, wznies. 634 st. n. p. m. Leżą przy trakcie gdańsko-kościerskim; najbliższa st. kol. na płd. Liniewo 14 klm. odl.; na płn. Kolbudy. W miejscu jest st. poczt., połączona pocztą osobową z Gdańskiem i Kościerzyną. We wsi kościół ewang. i szkoła ewang., młyn wodny, gorzelnia parowa, krochmalnia, wysełająca swe wy-

roby prawie wyłącznie do Frankfurtu nad Odrą; cegielnia. Odbywają się tu 4 jarmarki kramne i na bydło. W 1877 r. było 284 mk., po większej części ewang. Razem z fol. Katarzynkami, Katarzynkami Wielkiemi (Huettenfeld) i Jeziorami (Kleinsee) obejmują te dobra 530·52 ha roli or. i ogr., 50·2 łąk, 10·55 past., 545·95 lasu, 12·4 nieuż., 202·1 wody, razem 1351·72 ha; czysty doch. z grun. 4112 mrk. Mlekarnia, hodowla bydła, owiec i koni. Właściciel 1858 r. Hugo Simon, 1885 r. Juliusz Krosta. Starożytności osady dowodzi okop starożytny, w którym znaleziono ślady ogniska i około 20 kręgów, z kamienia ustawianych (ob. Ossowski, Objaśn. do mapy archeol., str. 12 i 82). Wydobyto również anglo-saskie monety (króla Ethelreda, Ottonów i Henryka) i inne srebrne, jako też ozdoby z bronzu, znajdujące się teraz w muzeum berlińskiem i gdańskiem. R. 1294 nadaje książę Mestwin dobra cystersom w Eldenie pod Gryfią (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 451). Od r. 1311 należał P. do wójtostwa tczewskiego. Jedną część dóbr wspomina przywilej z r. 1419, wystawiony przez w. mistrza Michała Kuechmeister, drugą, pod nieistniejącą już dziś nazwą Dietrichswalde, list nadawczy od w. mistrza Pawła von Rusdorf z r. 1425 (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, str. 130). Dobra te często zmieniały właścicieli. W XVI w. należały do Przywidzkich, po nich (około 1589) do Lindów. W 1648 r., gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu „von der Linde“ sumatim 23 fl. 8 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 173). Od r. 1700 są Trzcińscy dziedzicami w P., później Pawłowscy; od r. 1788 Trembeccy, 1820 Steffens, 1830 jego siostra Pickering, która przemieszkiwała najwięcej w Liwerpolu w Anglii. Dziedzice byli patronami tutejszego katol. kościoła paraf., który aż do niedawnych czasów istniał w P. Według wizyt. Trochowskiego z r. 1765 należały do niego: P., Młyn Przywidzki, Klonowo Dolne i Górne, Jakubska Huta, Michalska Huta, Stara Huta, Szklanna Huta, Pomlewo, Szenbek, Garczyska i Watarzynki. Wizytacya podaje, że włóki kościelne po wprowadzeniu protestantyzmu przyłączono do folwarku, później pozostało zaledwie 10 mórg. Oprócz tego miał proboszcz wolny opał i pastwisko; brał także targowe w czasie jarmarków; tacę dawano mu w gotówce; zresztą za dziedziców polskich zawsze mieszkał we dworze. Kościół był zapewne p. w. N. M. Panny, na co już sama niemiecka nazwa Mariensee naprowadza i stał na wzgórzu, gdzie później był cmentarz. Kiedy ten kościół założono, trudno dociec, to pewna, że istniał przed reformacyą. W r. 1622 zeznał Szymon Przywidzki, dawniejszy dziedzic, przed sądem starogardzkim, jako podówczas, kiedy pan Linda kupił jedną część wioski, to jest r. 1589, już kościół był spróchniały. Od swojego ojca słyszał, że go pobudował jakiś mieszczanin gdański Lickfeld. Kiedy Gdańszczanie prowadzili wojnę z Batorym, droższe aparaty i sprzęty kościelne schowano w Prągowie. Niedługo potem kościół całkiem podupadł, a luteranin Linda wystawił nowy zbór, na innem jednak miejscu. Był on drewniany, dranicami kryty. Dopiero na początku XVIII w. dostał się ten kościół w ręce katolików, gdy ostatnia dziedziczka panna Bogumiła Barbara Lindówna wyszła za gorliwego katolika Bernarda Trzcińskiego, sędzica ziemskiego chełmińskiego, i sama przyjęła katolicyzm. Biskup Szembek, wizytujący kościoły na Pomorzu w 1701 r., konsekrował kościół przywidzki i nadał mu tytuł św. Franciszka Ksawerego. Potem oddał go o. Marquartowi z Gdańska. Odtąd proboszcz tutejszy zarządzał i parafią mierzyszyńską. W 1722 r. wystawiono obok starego kościoła, który rozebrano, nowy i większy, w pruski mur budowany. R. 1740 zarządzał kościołem ks. Jan Wendt, rodem z Warmii. Księża ci utrzymanie pobierali od dziedzica, który włóki do kościoła należące miał w dzierżawie. R. 1758 odprawiła się tu misya. Niedługo po rozbiorze Polski luteranie parafii przywidzkiej wytoczyli proces, domagając się zwrotu kościoła. Ale sąd rozstrzygnął na korzyść katolików. Zostawiony bez opieki i funduszów kościół podupadał; w 1849 r. został na rozkaz policyi zamknięty, a r. 1851 rozebrany. Dziedzic wsi Simon wystawił na cmentarzu katolickim kościół luterański, a ogrody i kilka morgów roli proboszcza zabrał. Obecnie parafia tutejsza należy do mierzyszyńskiej (ob. Utracone kośc. przez ks. Fankidejskiego, str. 188). *Ks. Fr.*

Przywidz, małe jezioro na płd.-wschód od Dębogóry, w pow. kościerskim, 142 mt. npm.

Przywieczerzyn, w XVI w. *Przwiecierzino major*, wś i fol., pow. nieszawski, gm. i par. Lubanie, odl. 6 w. od Nieszawy, ma 176 mk. W 1827 r. 15 dm., 201 mk. W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 1068: gr. or. i ogr. mr. 1001, łąk mr. 12, lasu mr. 40, w osadzie czynsz. mr. 1, nieuż. mr. 14; bud. mur. 13, z drzewa 4; płodozmian 9-polowy. Dawniej tu należały: wś P. os. 26, z gr. mr. 63; wś Gawrony os. 4, z gr. mr. 13; wś Leokadyowo os. 8, z gr. mr. 16. Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557—66 wś P. major, w par. Liubanie, własność Marcina Osieckiego, Mikołaja Trzebuchowskiego z Roszki, miała 6 łan., 1 zagrod. (Pawiński, Wielkop., II, 4). *Br. Ch.*

Przywieczerzynek, w XVI w. *Przywiecierzino minor*, fol., pow. nieszawski, gm. i par. Lubanie, odl. 7 w. od Nieszawy, ma 52 mk.

W 1827 r. 3 dm., 36 mk. Fol. P., w 1882 r. oddzielony od dóbr Janowice, rozl. mr. 302: gr. or. i ogr. mr. 245, łąk mr. 16, w odpadkach mr. 35, nieuż. mr. 6; bud. mur. 6. Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557—66 wś P. minor, w par. Liubanie, miała 2 łany, 2 zagr. (Pawiński, Wielkop., II, 4). *Br. Ch.*

Przywilcz, wś i fol., pow. ciechanowski, gm. Grudusk, par. Łysakowo, odl. o 14 w. od Ciechanowa; ma wiatrak, 35 dm., 343 mk. Obszar folwarczny należy do drobnej szlachty, ma 677 mr.; włościanie mają 44 osad i 388 mr.

Przywitówka, w narzeczu ludowem *Přiwitouka*, wś i dobra nad Styrem, pow. piński, w 2 okr. pol. lubieszowskim, gm. Moroczna. Wś ma 21 osad pełnonadziałowych; dobra, dziedzictwo Terleckich, około 85 włók; młyny, rybołówstwo znaczne, łąk dużo, grunta lekkie, miejscowość nizinna, odosobniona.

Przywitowo, w XVI w. *Przywythowo*, wś i fol., pow. rypiński, gm. Czermin, par. Skrwilno, odl. o 11 w. od Rypina, posiada sąd gm. okr. III, karczmę, 40 dm., 392 mk. Na obszarze P. istniało jezioro zwane Łabędziowe. W 1885 r. fol. P. z przyl.: Białebłoto i Jędrzejowizna, rozl. mr. 1092: gr. or. i ogr. mr. 564, łąk mr. 65, past. mr. 71, lasu mr. 357, nieuż. mr. 35; bud. mur. 7, z drzewa 12; las urządzony. Wś P. os. 43, z gr. mr. 150; wś Wólka Przywitowska os. 58, z gr. mr. 279. Według reg. pob. pow. rypińskiego z r. 1564 wś P., w par. Skrwilno, miała 8 poddanych, szlachcianki Urszuli Sierpskiej na 1 łanie, karczmarza. Płacono pob. flor. 4 gr. 25 sol. 1 (Pawiński, Wielkop., I, 310). R. 1789 dziedzictwo Andrzeja Rokickiego, który tu wysiewał 29 korcy żyta, 3 korcy pszenicy, czynszu pobierał 519 złp. *Br. Ch.*

Przywitowska Wólka, wś włośc., z kol. *Szeroka Olsza*, pow. rypiński, gm. Czermin, par. Skrwilno, ma 58 osad, 34 dm., 147 mk., 279 mr. (221 mr. roli), wiatrak.

Przywłoczno, dok. 1290 *Preulocno*, jezioro pod Piechowicami, w pow. kościerskim. W r. 1290 nadaje to jezioro Mestwin woj. kaliskiemu Mikołajowi (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 422). W Kod. dypl. Wielkop. nazwane Przewłokno. Leży na wznies. 126 mt. n. p. m.; ciągnie się z zach. na wschód i jest $^2/_5$ mili długie a $^1/_{20}$ mili szerokie; spływa na wschód do Wierzycy, brzegi ma spadziste, miejscami lasem pokryte. *Kś. Fr.*

Przywory 1.) kol., folw., os., pow. wieluński, gm. i par. Czastary, odl. od Wielunia 22 w.; kol. ma 23 dm., 271 mk.; folw. 3 dm., 8 mk.; os. 1 dm. 2.) **P.**, w XVI w. *Przewory*, wś, pow. siedlecki, gm. i par. Domanice, leży w pobliżu źródeł rz. Kostrzynia, ma 47 dm., 348 mk., 1219 mr. W 1827 r. było 28 dm., 192 mk.; należała do par. Zbuczyn. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1552 wś Przewory miała 21 osad. W r. 1580 dał ze wsi Piotr Kozierski, sługa jegomości p. starościn, pobór od poddanych jegomości od 9 włók osiadłych i z dziesięciną fl. 9. Trzy włóki tego roku chłopi pomiotali i puste są, na co wójt przysiągł. Od 6 zagr. bez ról gr. 12. Suma fl. 9 gr. 12 (Pawiński, Małop., 390, 409). Jako wś rządowa wchodziła w skład donacyi rządowej Grzózówka, utworzonej 1836 r.

Przywóz 1.) w XVI w. *Przewoss*, *Przewosz*, kol. nad rz. Wartą, pow. wieluński, gm. i par. Mierzyce, odl. od Wielunia 14 w., ma 30 dm., 187 mk. Mieszkała tu w XVI w. drobna szlachta. Około 1520 był tylko jeden osadnik nieszlachecki (incola), płacący zamiast dziesięciny 8 gr. kolegiacie wieluńskiej. Inne pola stały pustkami a dziesięcina z nich oddawaną była pleban. w Mierzycach (Łaski, L. B., II, 95). Według reg. pob. pow. wieluńskiego z r. 1552—1553 część Bartłomieja i Mikołaja Starzechowskich miała 2 młyny o 1 kole, 1 łan. Część Piotra i Jakuba Mierzyckich, 4 osadn. (Pawiński, Wielkp., II, 297). 2.) **P.**, pow. kozienicki (t. IV, 550), mylnie zamiast: Przewóz. *Br. Ch.*

Przyzorz, wś i folw., pow. kutnowski, gm. Sójki, par. Trębki, ma 24 dm., 211 mk., 1083 mr. folw. (1023 mr. ornej) i 57 mr. włośc. W 1827 r. było 23 dm., 235 mk. Dobra P. oddzielone zostały od dóbr Trębki. Przy segregacyi oznaczono rozl. na 1170 mr. Obecnie własność Karola Treskowa; gospodarstwo staranne, racyonalnie prowadzone. *W. W.*

Przyzwiska al. *Przewiska*, w XVI w. *Przywiska* i *Przezwiska*, wś, pow. łowicki, gm. Bielawy, par. Sobota, odl. 29 w. od Łowicza, 3 w. od Soboty, ma 27 dm., 259 mk., 420 mr., 39 osad. W 1827 r. 6 dm., 34 mk. Według Lib. Ben. Łaskiego (II, 429, 504) łany kmiece, zdawna oddzielone od folwarcznych, dawały dziesięcinę kolegiacie łęczyckiej, folwarczne zaś pleb. w Sobocie. Jeden zaś łan folwarczny pleb. w Bielawach. Na mocy umowy z plebanem kolegiata pobierała dziesięciny i z ról folwarcznych, oddając w zamian takież dziesięciny w Wąsoszach. Według reg. pob. pow. orłowskiego z r. 1576 wś Przezwiska miała w części Sebastyana Przezwiskiego $1^1/_2$ łan., 1 zag., pustą karczmę (Pawiński, Wielkp., II, 108). *Br. Ch.*

Przyżarcz, dok. *Presercz*, jezioro pod wsią t. n., pow. chojnicki. Wymienione w przywileju wsi Lotynia z 1355 r. (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, str. 32). Jest ono nieomal pół mili długie i leży do połowy w lesie rytelskim. *Kś. Fr.*

Przyżarcz, *Przyżarcie*, *Przyziarcie*, niem. *Przizarcz*, *Przyarcz*, *Spierewnik*, wś, właściwie

pustkowie, pow. chojnicki, st. pocz. Rytel, par. kat. Nowa Cerkiew ¾ mili odl. W 1867 r. 29 mk., 24 kat., 5 ew., 3 dm. Leży nad jez. tejże nazwy, niedaleko granicy pow. tucholskiego. *Ks. Fr.*

Psaar (*Psary?*), z os. Bukowiec i Płaszczymąka, pow. lubliniecki, odl. 3 m. od Lublińca, par. kat. Lubszo, ewang. Piasek. W 1861 r. 88 dm., 629 mk. (10 ewang.), 22 półhubiarzy, 28 ogrodz., 29 komorn., mających 1049 mr. roli, 175 mr. łąk, 40 mr. ogrod. i 528 mr. nieuż. Szkoła katol. od 1829 dla P. i Babińca, młyn wodny. Gleba przeważnie piaszczysta i torfiasta.

Psale, wyb. należące do dóbr ryc. Kamionka, pow. wejherowski, st. p. Przetoczyn, odl. 3 mile na płd. od Wejherowa. W 1871 r. 15 dm., 111 mk.; par. kat. Kielno.

Psalmo, wyb. należące do dóbr ryc. Kamionka, pow. wejherowski, st. pocz. Przetoczyn, par. kat. Kielno. W 1871 r. 3 dm., 27 mk.

Psalteristen-Milcherei (niem.), ob. *Mlekarnia.*

Psarce, wś, pow. lidzki, ob. *Psiarce.*

Psarka, rzka, poczyna się w pow. kieleckim pod wsią Psary, na zachód Bodzentyna, płynie pod tą osadą, potem ku wschodowi pod wś Tarczek w pow. iłżeckim, ztąd zaś skręca ku północy i wpada z praw. brzegu do Sickierny powyżej Ratkowic. Długa 14 w. Pod Bodzentynem przyjmuje z lew. brzegu Puniklę al. Zawzdalę. *J. Bliz.*

Psarka al. *Pazdewnik*, potok, wypływa w okr. gm. Psar, w pow. chrzanowskim z pod Ostrońskiej góry (481 mt.), z rozpadlin piaszczystych. Płynie ku płd. między domostwami Psar, następnie przez Karniowice, zabierając małe strugi o dnie kamienistem. W przebiegu przez Karniowice ma koryto 1—2 mt. szer., nurt 30 cmt., łęgi 20 mt. wysokie, a dno kamieniste. Pod Dulową obraca młyn; poniżej wsi zwraca się ku płd.-wsch., płynąc tuż obok toru drogi żel. ces. Ferdynanda. Dotarłszy do Woli Filipowskiej bieży na wsch.; tutaj dno staje się namuliste; po obu brzegach rozpościerają się dość suche łąki. W końcu tuż pod Krzeszowicami łączy się z Filipówką z lew. brzegu i przybiera nazwę Krzeszówki, będącej głównem ramieniem Rudawy. Długość biegu 14 klm. *Br. G.*

Psarka al. *Psiarka* 1.) wólka, w obr. gm. Grobli, pow. bocheński, na praw. brzegu Wisły, przy drodze do Woli Zabierzowskiej, ma 7 dm., 45 mk. (1880 r). 2.) **P.,** wólka, w obr. gm. Woli Zabierzowskiej, pow. bocheński, ma 3 dm., 20 mk. 3.) **P.,** przysiołek gm. Nowejgóry, pow. chrzanowski. 4.) **P.,** kopalnia galmanu, na obszarze Psar, w pow. chrzanowskim. *Br. G.*

Psarki al. *Adamów*, wś włośc. nad strum. Piłą, pow. noworadomski, gm. Przerąb, par Rzejowice, ma 19 dm., 136 mk., 134 mr.

Psarskie 1.) wś, pow. poznański, o 11. klm. na płn.-zachód od Poznania, wśród jezior; par. Kiekrz, poczta i st. dr. żel. w sąsiednich Złotnikach; 22 dm., 182 mk. (129 kat., 53 prot.). P. należało do poznańskich Kawalerów św. Jana Jerozolimskiego i wchodziło w skład klucza Krzyżowniki; zabrane przez rząd pruski, wcielonem zostało do domeny Swarzędzkiej. W r. 1580 posiadał je (trzymał) Aleksander Mokronoski; było tam wówczas 6 zagrodn. i tylu rybaków. Sejm z r. 1773—5 wyznaczył komisyą do rozsądzenia sprawy Józefa Zabłockiego z Walentym Morawskim „ex re tenuty Psarskiego". 2.) **P.,** domin., pow. szremski, o 2 klm. na płn.-zachód od Szremu, na lew. brzegu Warty; par., pocz. i st. dr. żel. w Szremie; 15 dm., 219 mk. (206 kat., 13 prot.); obszaru ma 549·20 ha, czyli 358·17 roli, 41·58 łąk, 68·60 pastw., 48·89 lasu, 19·20 nieuż. i 11·76 wody; cz. doch. grunt. 3389 mrk; gorzelnia parowa; właścicielem jest Władysław Grodzicki. P. ma być tą wsią, którą pod nazwą *Psurevo*, razem z Jaszkowem, Chwalimirz, syn Jana, przekazał testamentem kościołowi poznańskiemu; Przemysław II przywrócił tę posiadłość kościołowi w r. 1278 i 1284 (Kod. Wielkop., № 478 i 540). W r. 1279 było Psarskie własnością Borka, syna Wojsława, którą Przemysław II uwolnił od kasztelanii i opola szremskiego a przyłączył do opola Drzonek. W 1307 r. Przybysław, syn Borka z Sierakowa, nadał Byczkowi sołtystwo psarskie z 2 łanami roli, wolny młyn i część wody Saben, Mirosław zaś i Jarkyebolth, dawniejsi dziedzice P., odnowili nadanie 2 łanów na rzecz sołtysa Szymona. W 1381 r. Józef z Grodziska darował P. Zemce de Langmyl. Roku 1580 posiadali je Wojciech Sokołowski w jednej, a Bartłomiej i Stanisław Psarscy w drugiej części; około 1793 r. należało do Eustachego Wierusz Kowalskiego, później do Pauliny Platerowej, a w nowszych czasach do Ant. Raczyńskiego. Pod P. odkopano cmentarzysko z popielnicami. 3.) **P.,** wś kośc., domin. i okr. dom., pow. szamotulski, dek. lwowecki, o 9½ klm. na płn.-wschód od Pniew, nad jeziorkiem, które z innemi spływa do Warty; par. w miejscu, poczta w Nojewie, st. dr. żel. w Wronkach o 15 klm. Cała wieś liczy 305 mk. w 24 dm.; dominium wraz z Karminem, Koninkiem i Bielawami ma 1797·92 obszaru, t. j. 1230·26 roli, 242·76 łąk, 223·39 lasu, 60·62 nieuż. i 40·89 wody; gorzelnia parowa i mleczarnia; właścicielem jest Franc. hr. Kwilecki. Kościół istniał w P. przed r. 1462; w miejscu starego stanął nowy z cegły palonej w r. 1628. Jest w nim nagrobek

bez napisu, poświęcony podobno Rafałowi Bnińskiemu. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1703. Par. liczy 1796 dusz; w skład jej wchodzą: Białokosz, Bielawy, Dąbrowo, Gnuszyn, Grzywno, Karmin, Nojewo, Orliczko, Podborowo, Półko, Psarskie (wieś i holendry) i Zajączkowo. Między r. 1386—1399 piszą się z P. Sędziwój, Mieszko (Mixo), Dzierzysław, Piotr, Wojciech i Mikołaj Psarscy. P. należało do Zajączkowskich około 1463 r.; w r. 1564 płaciło bisk. poznańskim $2^1/_2$ grzywny, od 16 łanów osiadłych po 8 gr.; w r. 1580 posiadał tu Piotr Potulicki, woj. płocki, 8 łanów, 2 ćwierci karczm., 3 zagrodn., 1 krawca i kowala; późniejszymi właścicielami byli Bnińscy, których spotykamy jeszcze po r. 1793, a w nowszych czasach Kalksteinowie. Sejm z r. 1773—5 wyznaczył komisyę dla rozgraniczenia Psarskiego, dziedzictwa Łukasza Bnińskiego, pułkownika husarskiego, od Lubocześnicy Jakuba Szołdrskiego (Konstyt., II, 130). W skład okr. domin. wchodzą: Bielawy Nowe, Karmin i Koninko; cały okrąg ma 40 dm., 574 mk. (500 katol., 74 prot.). 4.) **P.** *Holendry Wielkie*, pow. szamotulski, o 6 klm. na płn. od Pniew; par. kat. Psarskie, par. prot. i poczta w Pniewach, st. dr. żel. w Wronkach o 16 klm.; 18 dm., 151 mk. (12 kat., 139 prot.). 5.) **P.** *Holendry Małe*, tamże, o 4 klm. na wschód od Holendrów Wielkich; 7 dm., 58 mk. (5 kat., 53 prot.). *E. Cal.*

Psarski Młyn, pod Psarami, pow. odolanowski. Istniał na początku XVI w. (Łaski L. B., II, 50). Obecnie istnieje młyn zwany Maślanką (Maślonka), należący do Psar, na strudze, która płynie od Skalmierzyc, tworzy staw i wpada do Ołoboczki pod Psarami.

Psary 1.) wś i folw., pow. skierniewicki, gm. Doleck, par. Jeruzal, odl. 15 w. od Skierniewic, w stronie płd.-wschodniej, ma 11 os., 125 mk. W 1827 r. było 11 dm., 73 mk. W 1885 r. folw. Psary rozl. mr. 425: gr. or. i ogr. mr. 303, łąk mr. 32, pastw. mr. 55, lasu mr. 24, nieuż. mr. 11; bud. z drzewa 9. Wieś P. os. 11, z gr. mr. 285. 2.) **P.**, kol., pow. włocławski, gm. Przedecz, par. Chodecz, ma 27 os., 196 mk., 882 mr. W 1827 r. było 27 dm., 238 mk. Wchodziła w skład dóbr Chodecz. 3.) **P.**, wś i folw. nad rz. Mrogą, pow. łowicki, gm. Bielawy, par. Waliszew, odl. 25 w. od Łowicza a $^1/_2$ w. od Waliszewa, ma 19 os., 320 mk., młyn wodny. W 1827 r. było 22 dm., 160 mk. W 1884 r. folw. P. Pluszczynów rozl. mr. 1615: gr. or. i ogr. mr. 766, łąk mr. 129, pastw. mr. 42, lasu mr. 642, odpadki mr. 6, nieuż. mr. 30; bud. mur. 7, z drzewa 14; płodozmian 13-polowy; las nieurządzony. Wś P. os. 19, z gr. mr. 227; wś Pluszczynów os. 11, z gr. mr. 347. Na początku XVI w. część obszaru folwarcznego (dwa pola) leżącą po za rzeką Mrogą dawała dziesięcinę pleb. w Modlny, połowa zaś z drugiej strony rzeki pleb. w Waliszewie, role kmiece prebendzie i kanonii łęczyckiej należącej wtedy do Wojciecha Waliszewskiego (Łaski, L. B., II, 414, 424). Istniała też Psarska Wola, lecz stała pustkami. Według reg. pob. pow. orłowskiego z r. 1576 wś P., własność Jadwigi Sobockiej, miała 8 łan., 2 zagr., 1 karczmę, młyn o 3 kołach, 26 osad (Pawiński, Wielkp., II, 103). 4.) **P.**, w XVI w. *Psary Majus* i *P. Minor*, *Pszary*, wś, folw. i młyn, pow. łęczycki, gm. Dalików, par. Domaniew, odl. od Łęczycy w. 15; folw. ma 5 dm., 84 mk.; młyn 1 dm., 4 mk.; wś 8 dm., 104 mk. W 1827 r. 20 dm., 192 mk. W 1885 r. folw. Psary z nomenkl. Psarki i Kuzlak rozl. mr. 711: gr. or. i ogr. mr. 515, łąk mr. 80, pastw. mr. 75, lasu mr. 22, nieuż. mr. 19; bud. mur. 13, z drzewa 7; płodozmian 8 i 9-polowy. Wś P. os. 27, z gr. mr. 67. Łany folw. dawały dziesięcinę w P. Wielkich do Domaniewa, kmiece pleban. w Turze. P. Małe (minor) miały tylko folwarczne role, dające dziesięcinę pleb. w Domaniewie (Łaski, L. B., II, 369). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś P., w par. Domaniewo, miała w części Katarzyny Gawrońskiej 1 łan, 8 osad. Część Stan. Przyrownickiego $^1/_2$ łan, 1 łan pusty i młyn. P. minor miała w części Stan. Przyrowniekiego $^1/_2$ łan., Katarzyny Gawrońskiej $^1/_2$ łan. (Pawiń., Wielkp., II, 67). 5.) **P.**, *P. Kościelne*, *P. Mostowe*, z fol. *Rzadkowice*, dwie wsie, fol. i os. nad rz. Teleszyną (Plisą), pow. turecki, gm. Wichertów, par. Psary, odl. $9^1/_2$ w. od Turka, posiadają kościół par. drewniany, 23 dm., 398 mk. Obszar dworski miał 1064 mr. (420 mr. lasu). W 1827 r. było 11 dm., 168 mk. Kościół par. p. w. Nawiedzenia P. Maryi istniał już w 1443 r. Obecny pochodzi z końca XVIII w., fundacyi Józefa Watta Kosickiego, dziedzica P. Do par. wcielono w 1728 r. parafią Słomów. Uposażenie plebana w P. stanowiły dziesięciny z wsi: Rzadkwice, Psary i Psarki, tudzież kolęda po groszu z łanu z Psar, Przykuny i Trzemeszy i czynsz po 8 gr. z łanu z Psar. Posiadał on dwa pół łany z dwoma kmieciami, karczmę, zagrodnika i prócz tego folwark obejmujący $1^1/_2$ łana, rybołówstwo w rzece i łąki (Łaski, Lib. Ben., I, 259). Według reg. pob. pow. sieradzkiego wś Psary Stare, w par. Psary, miała w 1553 r. 1 łan. Psary Korytkowskie miały w 1553 r. 1 łan, w 1576 r., 3 zagr. (Pawiński, Wielkp., II, 224). P. par., dek. turecki, 2869 dusz. 6.) **P.**, wś w pobliżu jeziora Modzerowskiego, pow. kolski, gm. Lubotyn, par. Brdów, odl. od Koła 18 w., ma 18 dm., 284 mk, W 1827 r. wś rząd., 15 dm., 97 mk. Stanowiła własność klasztoru paulinów w Brdowie. 7.) **P.**, 1252 r. *Psarevo*, wś nad

rz. Moszczanką, pow. piotrkowski, gm. Bogusławice, par. Wolbórz, odl. 3 w. na zach. od Wolborza, ma 68 dm., 429 mk., 1231 mr.; os. karcz. 1 dm., 4 mk., 2 mr. dwor. W 1827 r. było 29 dm., 225 mk. Wieś ta zdawna należała do bisk. kujawskich. Wspomina ją przywilej Kazimierza ks. kujawskiego i łęczyckiego, wydany w Sieradzu 1252 r. a nadający dobrom biskupim różne przywileje. Wymieniają pod tą nazwą dok. z 1273, 1280 i 1285 r. (Kod. dypl. Muczk. Rzysz., II, 85, 100, 108, 604). Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552 P., własność bisk. kujawskiego, miały 19 osad, 14 łan. (Pawiński, Wielkp., II, 268). W XVI w. łany kmiece dają pleban. w Wolborzu tylko kolędę po groszu z łanu, dziesięcina zaś z łanów kmiecych szła dla scholastryi łęczyckiej. Kmiecie dwaj siedzący na rolach folwarcznych dawali pleban. w Nagórzycach, z innych zaś ról brał w części pleban. w Czarnocinie, w części scholastyk łęczycki. Część wsi zwana Lichowa, włączona do Proszenic (Proschynyc), dawała pleban. w Czarnocinie (Łaski, Lib. Ben., 177, 185, 230). 8.) **P.,** wś włośc. i os. karcz. nad rzką Jaworznik, pow. będziński, gm. Bobrowniki, par. Grodziec, posiada kopalnie węgla kamiennego, szkołę początkową; wś ma 108 dm., 854 mk., 1242 mr. (887 mr. roli); karcz. 1 dm., 9 mr. dwors.; os. górnicza rząd. Tadeusz ma 58 mr., 11 dm., 46 mk. Kopalnia węgla była już eksploatowaną" między 1789 a 1792 r. i dawała 3000 zł. rocznie (ob. t. VI, 70). W XV w, Psary, wś w par. Grodziec, była własnością Dersława de Sternberg i Mikołaja Witkowskiego h. Sternberg, sędziego ziemi bytomskiej, miała 13 łan. km., 2 zagr. (Długosz, L. B., II, 197). Według reg. pob. w ks. siewierskim z 1667 r. wś Psary miała 5 kmieci. W części Jarockiego 4 kmieci (Pawiński, Małop., 452, 453). 9.) **P.,** wś, pow. kozienicki, gm. i par. Brzeźnica, odl. od Kozienic 5 w., ma 51 dm., 423 mk., 775 mr. włośc. i 1 mr. dwors. W 1827 r. było 43 dm., 259 mk. W XV w. wś P., w par. Brzeźnica, własność klasztoru sieciechowskiego, miała 3 łany km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 3 grzywien, dawano klasztorowi w Sieciechowie. Karczma z rolą płaciły tamże dziesięcinę. P. leżały nad rzeką Czerwoną Wodą, miały świeżo wykarczowane grunta, młyn nowo wystawiony zwany Propheta. Drugi młyn, należący do Smietanki, leżał w Janikowie nad Rudą i miał także świeżo wykarczowane grunta, należące do par. Brzeźnica. Łany kmiece dawały czynszu fertona, 30 jaj, 2 koguty; także odrabiano z łana jeden dzień w tygodniu własnym wozem i pługiem. Karczma z rolą płaciła fertona, Wszystkie role płaciły dziesięcinę snopową w Sieciechowie, wartości 3 grzywien. Dziesięcinę konopną dawano po jednym pęku (Długosz, L. B., II, 565 i III, 363). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1569 we wsi Psary, należącej do opactwa sieciechowskiego, pod zarządem Stanisława Osuchowskiego, było 3 łany, 2 zagr. (Pawiński, Małop., 322, 478). Wójtowstwo w Psarach opat Wereszczyński nadał Sebastyanowi Klonowiczowi, poecie, włożywszy na niego i na następców obowiązek wydawania 100 zł. na kupno dział dla klasztoru w Sieciechowie. 10.) **P.,** wś i obręb leśny, pow. kielecki, gm. i par. Bodzentyn, posiada szkołę początkową. Obręb leśny P. stanowi część leśnictwa Bodzentyn. W 1827 r. było 65 dm., 412 mk. 11.) **P.,** wś i folw., pow. włoszczowski, gm. Secemin, par. Dzierzgów, odl. 14 w. od Włoszczowy, mają pokłady torfu, młyn wodny, gorzelnią (1876 r.). W 1827 r. było 18 dm., 131 mk. Dobra Psary, oddzielone w 1867 r. od dóbr Secemin, składały się w 1876 r. z folw. P. i Celiny, rozl. mr. 3512: folw. P. gr. or. i ogr. mr. 477, łąk mr. 118, pastw. mr. 1080, lasu mr. 1282, nieuż. mr. 262, razem mr. 3219; bud. mur. 7, z drzewa 21; płodozmian 10-polowy; las urządzony; folw. Celiny gr. or. i ogr. mr. 239, pastw. mr. 46, nieuż. mr. 8, razem mr. 293; bud. mur. 2, z drzewa 3. Dobra te w ostatnich latach zostały rozparcelowane. W XV w. P., w par. Dzierzgów, były własnością Andrzeja i Stanisława Jastrzębców, miały kilka łanów km., z których dziesięcinę snopową i konopną oddawano prepozyturze przy katedrze krakowskiej i odstawiano na miejsce. Była też karczma, zagr., folwark rycerski, z których dziesięcinę snopową dawano pleb. w Dzierzgowie (Długosz, L. B., I, 22). Według reg. pob. pow. krakowskiego z 1581 wś P., własność Szafrańca, miała $6\frac{1}{2}$ łan. km., 1 kom. z bydłem, 2 kom. bez bydła (Pawiński, Małop., 70). 12.) **P.,** wś i folw., pow. płocki, gm. Majki, par. Łęg, odl. o 22 w. od Płocka, ma 14 dm., 159 mk. W 1885 r. folw. Psary lit. AB rozl. mr. 627: gr. or. i ogr. mr. 391, łąk mr. 64, pastw. mr. 31, lasu mr. 116, nieuż. mr. 25; bud. mur. 7, z drzewa 11; płodozmian 11-polowy; las nieurządzony; wiatrak. Wś P. os. 20, z gr. mr. 43. 13.) **P.,** wś, pow. pułtuski, gm. i par. Obrytte. W 1827 r. było 28 dm., 217 mk. Wymienione już w akcie z 1203 r., którym Konrad ks. mazowiecki potwierdza posiadłości bisk. płockich (Kod. Maz., 337). P. wchodziły w skład dóbr Obrytte, należących do bisk. płockich, a następnie stanowiących klucz dóbr narodowych Obrytte. We wsi były dwa wójtostwa, któremi biskupi obdarowywali zwykle szlachtę. Pierwsze nadaje bisk. Szembek w 1795 r. szlachc. Mianowskiemu za opłatą 1 złp. czynszu rocznie, ale w 1806 r. rząd pruski podnosi czynsz na 47

złp. 12 gr. Wójtowstwo drugie nadaje tenże Szembek prawem emfiteutycznem niejakiemu Rogalińskiemu bez żadnej opłaty; rząd pruski ustanawia czynsz roczny na 52 złp. 28 gr. Włościanie obu wójtostw w 1822 r. płacą czynszu do naddzierżawcy dóbr Obrytte 9 złp. rocznie. W 1822 r. spotykamy 14 włościan trzydniowych, odrabiających rocznie po 20 dni tłuki, 78 dni sprzęż. i tyleż pieszych; nadto każdy opłacał 9 złp. 14 gr. czynszu i 4 złp. kolejnego rocznie, a wysiewał 4 kor. ozim. i 5 jarz.; 6 dwudniowych, odrabiających po 52 dni sprzęż. i tyleż pieszych, inne ciężary takie same jak u trzydniowców; dwudniowiec wysiewał $2^1/_2$ kor. ozim. i 4 jarz.; 3 jednodniowców odrabiających po 26 dni piesz. i tyleż sprzęż., 20 dni tłuki i opłacających po 2 złp. kolejn. i 3 zł. 21 gr. czynszu; 1 czynszownik Chorzela, wysiewający po korcu ozim. i jarz., odbywający 4 dni tłuki i opłacający 34 złp. czynszu. Szynk. Razem we wsi, oprócz wójtostwa i karczmy, w 1820 r. było 115 mk., 14 koni, 40 woł., 30 krów, 33 jał., 41 świń, 42 owiec. Włościanie oddawali dziesięcinę wytyczną do kolegium w Pułtusku; w 1818 zamiast niej zobowiązali się płacić 414 złp.; oprócz tego płacili dziesięcinę do Obryttego. Pańszczyznę odrabiano do folw. Skłody. W 1846 r. urządzono wieś kolonialnie, przytem przeniesiono tu włościan ze wsi Bartodzieje; utworzono 36 osad, z których 24 zajęli dawni gospodarze psarscy, 4 włościanie z inkamerowanego wójtostwa № 2 i 8 gospodarze z Bartodziej, nadto osady karczemną, kowalską (3 mr.) i leśną (34 mr.). Dawni trzydniowcy otrzymali po $24^1/_2$—25 mr., dwudniowcy i jednowcy po $16^1/_2$—17 mr., czynszownik $21^1/_2$ mr., gospodarze z wójtowstwa № 2 po 15 mr., z Bartodziej po 30 mr., 4 gospodarzy bartodziejskich osadzono na wójt. № 1, ale ponieważ dożywotniczka Mianowska nie chciała ustąpić, pozostawiono więc ich na Bartodziejach, a przeniesiono tylko pozostałych czterech. Wójtostwo drugie zniesiono, obracając grunta na osady włościańskie i leśne. Czynsz ze wsi, oprócz pozostałego wójt. № 1, ustanowiono na 459 rs. 36 kop.; dziesięcinę do par. Obrytte na 17 kor. żyta i 6 owsa, do kolegium Pułtusk na 47 rs. 7 kop. Kapitał, za który mają wykupić się włościanie, na 6940 rs. 95 kop. *Br. Ch.—Lud. Krz.*

Psary 1.) wś, pow. chrzanowski, par. rz.-kat. w Płokach, leży w okolicy pagórkowatej i lesistej, 359 mt. n. p. m., blisko granicy królestwa polskiego. Na płn. graniczy z Płokami, na wschód z Nową Górą, na płd. z Karniowicami (7·6 klm.) a na wschód z Trzebinią i Myslachowicami. Gleba piaszczysta, lasy szpilkowe, dobrze utrzymane. Za Długosza (L. B., II, 46) należała wieś do Stanisława Ligęzy h. Półkozic a w 1581 (Pawiń., Małop., 36) do Dominika Alemana. W 1490 r. było 4 łany km., później zaś 3 łany km. i 3 zagr. z rolą, kom. bez bydła, 2 rzemieśl. i piekarka. Teraz pos. większa należy do Art. hr. Potockiego i składa się z 9 mr. roli i 448 mr. lasu. Pos. mniejsza ma 529 mr. roli, 15 mr. łąk i ogr., 108 mr. pastw. i 8 mr. lasu. Jest tu 105 dm. i 666 mk., 659 rz.-kat. i 7 izrael. 2.) **P.**, wś, pow. rohatyński, odl. 5·31 klm. od urz. pocz. w Knihiniczach, o 8·7 klm. od st. tel. w Chodorowie, nad pot. Swirz, który tu tworzy dwa wielkie stawy. Przy płd. brzegu stawu leży osada P. i na południe od niej ogromny staw, u którego południowego brzegu leżą Knihinicze i Zagórze. Granice: wschod. Rohatyn, płd. staw, zach. Pomonięta, płn.-zach. Doliniany, płn. staw, płn.-wsch. Dechowa. Na wschód od osady stoi znak triang., 161·1 mt. n. p. m. Obszar dwor. 1789, włośc. 997 mr. W 1857 r. 604 mk.; w 1880 r. w gm. 687, na obsz. dwor. 159; rzym.-kat. 108, par. Podkamień, gr.-kat. 631, par. w miejscu, dek. Chodorów, filia Dechowa z 483, razem 1114 gr.-kat. Szkoła etat. o 1 naucz., kasa pożycz. gm. z kapit. 474 zł, Właśc. posiadł. dwor. Wilhelmina z Głogowskich hr. Rej, która wystawiła tu pałac i wzorowe prowadzi gospodarstwo. P. stanowią jedną całość dóbr z Dechową i Dolinianami, *Mac.—B. R.*

Psary 1.) wś, okr. wiejski, domin. i okr. domin., pow. odolanowski, o 13 klm. na wschód od Ostrowa, na lew. brzegu Ołoboczki, przy ujściu strugi, która spływa z pod Skalmierzyc; par. Rososzyca, poczta w Ołoboku, st. dr. żel. w Ostrowie. P. istniały już przed r. 1523; należały do Jadwigi Psarskiej w r. 1579, a do Jana Szkudlskiego w r. 1618; regestra poborowe wspominają o młynie o 2 kołach walnych (ob. *Psarski Młyn*). Pod P. odkopano grobowisko przedhistoryczne, w którem znaleziono monety arabskie, dyadem srebrny i kolczyki. Wś liczy 152 mk., w 23 dm.; w skład okr. wiejskiego wchodzi młyn Maślanka (Maslonka); cały okrąg ma 24 dm., 167 mk. (127 kat., 40 prot.). Domin. liczy 227 mk. w 15 dm.; obszaru ma 837·56 ha, czyli 458·80 roli, 27·96 łąk, 58·37 past., 275·36 lasu i 17·07 nieuż.; czysty doch. grun. 5734 mrk; cegielnia i gorzelnia; właścicielem jest Aleksander Brodowski. W skład okr. domin. wchodzą: Brodowa i Wrząca; cały okrąg ma 17 dm., 264 mk. (254 kat., 10 prot.). 2.) **P.**, wś, pow. wrzesiński, o 3 klm. na płn.-zachód od Wrześni, nad rzką Wrześnią; par. kat., prot., poczta i st. dr. żel. w Wrześni. W r. 1258 Bolesław, syn Władysława Odonicza, i w r. 1294 Przemysław II potwierdzając dawne przywileje z klasztoru lubińskiego, wymieniają między niemi P. (*Psacovo*, *Psachovo*, Kod. Wielk., 368

i 719). W r. 1578 posiadali tę wieś Łukasz Bardzki i Andrzej Zebrzydowski, w r. 1618 Dębiński i wojewodzic brzeski, a przy schyłku zeszłego wieku Marceli Poniński, wojski gnieźnieński. W tym czasie powstały P. Małe, Wielkie i Polskie. P. Małe i Wielkie osadził wspomniony Poniński w r. 1787 Niemcami protestantami: Małe przywilejem z d. 12 września a Wielkie przywilejem z d. 15 czerwca. *a*) P. Polskie, wś i okr. wiejski; wś ma 410 mk. w 31 dm.; w skład okręgu wchodzą: Nowy Folwark i Przyborki; cały okrąg ma 33 dm., 524 mk. (516 kat., 8 prot.). *b*) P. Wielkie, holendry, mają 13 dm., 121 mk. (60 kat., 61 prot.). *c*) P. Małe, holendry, mają 8 dm., 78 mk. (31 kat., 47 prot.). *E. Cal.*

Pścin, ob. *Pcin.*

Pścinno, w XVI w. *Pczienino major* i *minor*, wś i fol., pow. nieszawski, gm. Bytoń, par. Witowo, odl. 34 w. od Nieszawy, ma 106 mk. W 1827 r. 12 dm., 104 mk. W 1886 r. fol. P. rozl. mr. 521: gr. or. i ogr. 458, łąk mr. 33, past. mr. 6, nieuż. mr. 24; bud. mur. 8, z drz. 5; płodozmian 11-polowy. Wś P. os. 26, z gr. mr. 29; wś Wincentowo os. 5, z gr. mr. 84. Jestto starożytna osada, nadana już na początku XII w. klasztorowi w Mogilnie (ob. t. VIII, 660). Podług reg. pobor. z r. 1557—1566 wś Pczienino major, w par. Wythowo, własność Mateusza Pczienińskiego, miała $7^1/_2$ łan., 4 zagrod., 1 rzem. P. minor, własność ststy radziejow., 7 łan., 3 zagrod., 1 komor. (Pawiński, Wielkop., II, 33). *Br. Ch.*

Pseł, ob. *Psioł.*

Psia Dolina, nad pot. Cisniawą, gm. Sidzina, pow. myślenicki.

Psia-Droga al. *Kierz*, wś włośc., pow. rypiński, gm. Płonne, par. Radziki, odl. o 17 w. od Rypina, ma 2 dm, 13 mk., 45 mr. Stanowi jedną całość z wsią Kaszuba (ob.).

Psia Górka 1.) os., pow. radomski, gm. Pajęczno, par. Rząśnia. Niepodana w ostatnich spisach. W 1827 r. 2 dm., 7 mk. 2.) **P. G.**, pow. janowski, gmina i par. Urzędów. 3.) **P. G.**, os. karcz. nad rz. Wisłą, pow. lipnowski, gm. i par. Szpetal, odl. o 22 w. od Lipna, ma 3 dm., 49 mk., 3 mr.

Psia Górka 1.) nazwa zabudowań na obszarze Krzywaczki, pow. myślenicki. 2.) **P. G.**, część Biczyc, pow. sądecki. *Br. G.*

Psia Górka, pustkowie, pow. ostrzeszowski, o 5 klm. na płd.-zach. od Ostrzeszowa; par. Kobyla Góra, okr. wiejski Doruchów. Około 1845 r. 2 dm., 23 mk. (2 kat., 8 żydów i 13 prot.). *E. Cal.*

Psia Noga, os., pow. rawski, gm. Boguszyce, par. Żelechlinek, ma 2 dm., 4 mk., 32 mr. Wchodziła w skład dóbr Łochów.

Psiarce, *Psarce*, wś włośc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Wasiliszki, odl. 42 w. od Lidy a 6 w. od Wasiliszek, ma 27 dm., 243 mk. kat.; własność Wilkańców.

Psiarce, przedmieście Przemyśla, wspomniane w dokumencie Jana III z r. 1688, potwierdzającym ordynacyą kapituły gr.-kat. w Przemyślu przez bisk. Innocentego Winnickiego (A. G. Z., t. I, str. 91). *Lu. Dz.*

Psiarka 1.) potok, ob. *Pazdernik.* 2.) **P.,** ob. *Psarka.* 3.) **P.,** wólka do Zabierzowskiej Woli, pow. bocheński, w puszczy niepołomskiej, nad Wisłą, na zachód od wsi Grobli, składa się z leśniczówki i dwóch chat, ma 20 mk. *Mac.*

Psiarki al. *Adamów*, wś włośc. nad rzką Piłą, pow. noworadomski, gm. i par. Przerąb, ma 19 dm., 136 mk., 134 mr.

Psiarki 1.) grupa zabudowań w obrębie gm. Cieniawy, pow. grybowski, po półn. stronie gościńca sądecko-grybowskiego, u połud. podnóża góry Rozahutki (753 mt.). 2.) **P.,** niwy w Kukizowie, pow. lwowski. Wznies. 262 mt.

Psiarków, fol., pow. miechowski, gm. Tczyca, par. Szreniawa.

Psiarnia, fol. w obrębie miasta Kielc.

Psiarnia, zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Niemenczyn, o 10 w. od gm., 27 w. od Wilna, ma 1 dm., 8 mk. kat.; należy do dóbr Czarny Dwór, Parczewskich.

Psiarnisko 1.) wólka do Staroniwy, pow. rzeszowski, na płd.-zachód od Rzeszowa, wraz z os. Stojnem ma 29 dm. i 211 mk. 2.) **P.,** podmokłe pastwisko w Tartakowie, nad pot. Szeroką, pow. sokalski.

Psiarów, potok podgórski, powstaje w obrębie gm. Zamościa (al. Zamostie), w pow. waszkowieckim; płynie na płn. przez obszar Zamościa, opływając wzgórze Garby (275 mt.) od zach., a potem skierowawszy się na płn. podąża na obszar Waszkowiec, gdzie tuż na płd.-zachod. końcu m. Waszkowiec wpada od lew. brzegu do Hlibiczoka, dopływu Czeremoszu. Długość biegu 7 kil. *Br. G.*

Psiarówka 1.) wś na praw. brzegu rz. Desny, pow. berdyczowski, o 2 w. poniżej Nowej Grobli, ma 697 mk. prawosł. i 4 katol.; 2258 dz. ziemi. Cerkiew Pokrowska drewniana, niewiadomej erekcyi, z gruntu odnowiona w 1856 r., uposażona jest 57 dz. ziemi. Dawniej własność Michała Wojciechowskiego, od którego nabyta przez ks. Olimpią Radziwiłłowę. 2.) **P.,** wś przy ujściu do Jatrani bezim. rzki, płynącej od wsi Gromy, pow. humański, o 12 w. od Humania, ma 1349 mk.; cerkiew Pokrowska, drewniana, niewiadomej erekcyi, uposażona 34 dz. ziemi. Do par. prawosł. należy wś Stepkówka (o 3 w. odległa). Należy do okręgu humańskiego kolonii wojennych. *J. Krz.*

Psie Głowy, niem. *Hundskopf*, łac. *Capita Canina*, jezioro pod wsią t. n., na płd. od Cza-

plinka, w pow. drawenburskim. Wymieniono w podrobionym dokum. z r. 1251 (ob. Powiat wałecki w XVI w., przez Calliera, str. 46).

Psienie, wś i domin., pow. pleszewski, o 8 klm. na płn. od Pleszewa, par. Czermin, poczta w Żegocinie (Rzegocin), st. dr. żel. w Kowalewie pod Pleszewem. Właścicielami P. byli: Andrz. Korosz w r. 1579, Jan Tomicki r. 1618, Wiktor Szołdrski około 1793 r. i Radońscy w nowszych czasach. P. składało się z $6^1/_2$ łanów, z których 3 przeistoczono na folwark około 1618 r. Wieś ma 1 dm. i 13 mk. kat. Domin. liczy 162 mk. w 8 dm. i wchodzi w skład okręgu domin. Żegocin; obszaru ma 524·09 ha, czyli 364·71 roli, 31·75 łąk, 6·40 past., 110·05 lasu i 11·18 nieuż.; czysty doch. grun. 3067 mrk; cegielnia; właścicielami są bracia Brandt z Pleszewa. *E. Cal.*

Psieniec, os. młyn. nad rz. Piasecznicą, pow. brzeziński, gm. Łazisko, ma 1 dm., 7 mk., 16 mr. dwor.

Psiepole 1.) niem. *Hundsfeld*, domin., pow. krotoszyński, o 3 klm. na płd.-zach. od Koźmina; par., poczta i st. dr. żel. w Koźminie; 7 dm., 134 mk. (67 kat., 67 prot.); obszaru ma 481·65 ha, t. j. 434·80 roli, 7·70 łąk, 22·68 lasu i 16·47 nieuż.; czysty doch. grun. 4577 mrk; uprawa buraków. 2.) **P.,** fol. niegdyś, pow. krotoszyński, pod Wyganowem, w pobliżu Kobylina, istniał około 1821 r.

Psie Pole, niem. *Hundsfeld*, w dok. z 1206 r. *Pzepole*, 1252 *Psepole canum villa*, 1281 *villa Caninus campus*, miasto i dobra nad rz. Widawą (Weide), pow. oleśnicki, odl. 7 klm. od Wrocławia a 3 mile od Oleśnicy, posiada st. dr. żel. między Wrocławiem a Oleśnicą. Wznies. 403 st. n. p. m., posiada kościół par. katol., kościół ewang. (od 1790 r.), synagogę, szkołę katol. i ewang., 1195 mk. (1872 r.). W 1842 r. było 96 dm., 774 mk. (396 ew., 342 kat., 36 żyd.). W 1206 r. nadane zostało przez ks. Henryka I klasztorowi wincentynów we Wrocławiu, w którego posiadaniu zostawało do 1810 r. W akcie nadawczym powiedziano: „Pzepole predium a Vidava usque ad dobram (rzeczka) cum ecclesia et theutonicis". Podanie o klęsce, jaką tu miały ponieść wojska niemieckie prowadzone przez Henryka V w walce z Bolesławem Krzywoustym 1109 r., nie ma podstawy faktycznej, jest ona tylko przekształconem w wyobrażeniu ludowem, obrazem odwrotu tych wojsk, wyniszczonych przez choroby, niedostatek i podjazdową walkę, jaką Krzywousty z nieporównaną zręcznością nękał nieprzyjaciela. Gallus, dziejopis Krzywoustego, nic o tej walce zwycięzkiej nie wspomina, za to z zapałem rozwodzi się nad niezmordowaną czujnością Bolesława i szybkością ruchów, którą terroryzował znękanych trudami wyprawy Niemców. O bitwie tej ob. rozprawę w Bibl. Warsz. (1873, t. III). *Br. Ch.*

Psi Młynek, grupa zabudowań w obr. Krzeczowic, pow. łańcucki, 3 dm., 21 mk. *Br. G.*

Psinna, rzeczka, lewy dopływ Odry, ob. *Cyna.*

Psinna, niem. *Psinnamuehle*, młyn pod Raciborzem, na obszarze wsi Brzezie, pow. raciborski. Triest (Oberschlesien, str. 665) zwie ten młyn prastarym „uralt", nie podając jednak świadectw jego dawności.

Psiny 1.) al. *Przyny* (Kętrz.), niem. *Adelig-Przin* al. *Pschin*, kol. do Milewa należąca, pow. świecki, st. p., par. kat. i ew. Nowe, odl. $^1/_2$ mili. W 1868 r. 18 bud., 12 dm., 75 mk., 25 kat., 50 ew. 2.) **P.** *Miejskie*, niem. *Staedtisch-Psin* al. *Pszin*, wś do Nowego należąca, pow. świecki, st. p., par. kat. i ew. Nowe. W 1868 r. 3 bud., 3 dm., 14 mk., 7 kat. i 7 ew.

Psioł, *Psel* al. *Psło*, rzeka w gub. kurskiej, charkowskiej i połtawskiej, bierze początek w pow. obojańskim gub. kurskiej, przepływa gub. charkowską i w połtawskiej na pograniczu pow. kremienczugskiego i kobelackiego uchodzi od lew. brzegu do Dniepru. Długa 508 w., z których 155 w gub. kurskiej, 110 w charkowskiej i 243 w połtawskiej; największa szerokość dochodzi 60 saż., głębokość 21 st. Brzegi ma wyniosłe, lesiste; spławna.

Psiska, młyn wodny nad Czarną Przemszą, na obszarze gm. Brzezinka, pow. bytomski.

Psitnikowo, dobra, pow. newelski, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. szałachowska; w 1863 r. 74 dusz rewiz.

Psiuk, młyn na obszarze Rusinowic, pow. lubliniecki.

Psiuki al. *Mokra*, os. karcz., pow. częstochowski, gm. Miedzno, ma 1 dm., 4 mr. dwor.

Pskow, u dawnych latopisców *Pleskow*, msto gubernialne na praw. brzegu rz. Wielikiej, przy ujściu do niej Pskowy i przy drodze żel. warszaw.-petersbur., pod 57° 49′ płn. szer. a 45° 59′ wsch. dług., odl. o 257 w. na płd.-zach. od Petersburga, jest siedzibą arcybiskupa prawosł. pskowskiego i inflanckiego oraz gubernatora cywilnego. P. liczy 21,170 mk. (w 1882 r.) i posiada z kamienia zbudowany kreml, starożytne warowne mury miejskie i wały, szerokie ulice, 38 cerkwi, kościół katol. i ewang., seminaryum duchowne, gimnazyum, dwie szkoły powiatowe i tyleż duchownych, instytut wychowania panien, trzy monastery, szpital, szkołę wojskową, dom sierot i murowany bazar. Z fabryk znaczniejsze: skór juchtowych, płótna, płótna żaglowego i inne. Prowadzi ożywiony handel wodą do Narwy i lądem do Petersburga. Corocznie w lutym odprawia się ożywiony jarmark. Z gmachów publicznych odznaczają się: wspaniały pałac gubernatora i seminaryum ducho-

wne. Z pomiędzy cerkwi najcelniejsze: sobór św. Trójcy z XII w., czterokrotnie przebudowywany, z cudownym obrazem N. M. P. i grobami książąt panujących i arcybiskupów; dalej cerkiew św. Dymitra Sołuńskiego z XII w. i św. Bazylego Wielkiego z XIV w. Kościół katol. p. w. św. Trójcy, wzniesiony został z muru w 1855 r. (opis w Tygodn. Illustr. z 1864 r., Nr. 242). Par. katol., dek. petersburskiego, ma 2837 wiernych. W 1876 r. dochód miasta wynosił 60,322 rs., rozchód zaś 60,329 rs. P. należy do rzędu z najdawniejszych miast Rusi północnej. W latopisach wspominany jest pod 862 r., jako istniejący już podczas przybycia Waragów. Początkowo stanowił przygród (prigorod) Nowogrodu, jakkolwiek od XII wieku posiadał już więcej niezależności od innych przygrodów nowogrodzkich i coraz widoczniej dążył do zaprowadzenia u siebie oddzielnego rządu gminnego. Z P. pochodziła w. ks. Olga, żona Igora Rurykowicza, pamięć której przechowała się pomiędzy ludem w t. zw. Studni Olgi, źródle znajdującem się w siole Zawieliczje, położonem na wprost P. z rz. Wieliką. Pskowianie brali udział w licznych wyprawach mieszkańców Nowogrodu przeciwko Czudzi, Litwie, Suzdalowi a potem przeciwko Niemcom inflanckim. Pod względem znaczenia i bogactwa P. pierwsze po Nowogrodzie zajmował miejsce. Za czasów pomyślności miasto miało liczyć 60,000 mk. i posiadać 61 cerkwi i 6 przedmieść. Od początku XIII w. P., należący do związku miast hanzeatyckich, posiadał oddzielnych książąt, zależnych wprawdzie od Nowogrodu. W 1241 r. P. wpadł w ręce Niemców, był on jednak wkrótce odebrany w skutek zwycięztwa ks. Aleksandra, odniesionego w 1242 r. na jez. Czudzkiem. Odtąd P. zostawał w ciągłych prawie walkach z rycerzami inflanckimi, zwłaszcza w XIV w., a bohaterem tych bojów był ks. Dowmunt Tymoteusz, syn ks. litewskiego Mindowga, panujący w P. przez lat 30, począwszy od 1266 r. W 1348 r. Nowogród uznał niepodległość P. i nazwał go swym bratem młodszym, mimo to obie rzeczypospolite rzadko żyły z sobą w zgodzie i spory pomiędzy sobą rozstrzygały orężem. Po Dowmuncie władało tu jeszcze kilku książąt litewskich, tak że Giedymin uważał P. za część wielkiego państwa. W 1341 r. uznało miasto nad sobą zwierzchność w. ks. litewskiego Olgierda, nie znalazłszy jednak spodziewanej pomocy przeciwko Niemcom, przechyliło się w 1347 r. na stronę Nowogrodu. W ogóle położenie P. było kłopotliwe; nie mogąc bowiem własnemi siłami oprzeć się naciskowi Niemców, zmuszony był szukać opieki u silniejszych sąsiadów, mianowicie u Nowogrodu, Litwy i w. ks. moskiewskich. Począwszy od XV w. coraz bardziej przeważa wpływ tych ostatnich, tak że od 1401 r. ks. pskowski jest właściwie tylko namiestnikiem w. ks. moskiewskiego. Dążności w. ks. Witolda do ugruntowania wpływu w P. (1406 i 1426 r.) nie miały trwałego znaczenia. W końcu wspólne niebezpieczeństwo zbliżyło P. z Nowogrodem (1450 r.); książęta pskowscy Wasili (1448—55) i Aleksander Czartoryski (1455—1460), prawnuk Olgierda, byli jawnymi nieprzyjaciołmi w. ks. moskiewskiego. Wkrótce jednak stronnictwo moskiewskie wzięło górę i miejsce Czartoryskiego zajął namiestnik wielkoksiążęcy. Po upadku Nowogrodu rządzony przez namiestników, mianowanych przez w. ks. moskiewskich, zachował P. jeszcze czas jakiś cień dawnej niepodległości. W 1510 r. w. ks. Wasili zniósł wiece pskowskie, 300 najbogatszych rodzin przesiedlił do miast moskiewskich i odtąd P. w niczem się nie różnił od innych miast rossyjskich. Dzieje rzeczypospolitej pskowskiej i jej upadek opisał Kostomarow. W XVI w. P. pamiętny jest długiem oblężeniem i zdobyciem przez króla polskiego Stefana Batorego a w XVII w. przez króla szwedzkiego Karola Gustawa. Od 1772 r. miasto gubernialne. Opisy wydali Iliński (1790—95), Kniaziew (1858), Tołstoj (1864) i inni. *Pskowski powiat* ma na przestrzeni 5113·6 w. kw. 153,846 mk., zajmujących się głównie uprawą lnu i rybołówstwem. Powierzchnia równa, pokryta w większej części bagnami, grunt piaszczysto-gliniasty, niezbyt urodzajny; wody dostatek, znaczniejsza rz. Wielikaja. Z pomiędzy jezior (41) najważniejsze Pskowskie. Lasy zajmują 34% ogólnej przestrzeni. *Pskowska gubernia*, położona w płn.-zachod. stronie Rossyi Europejskiej, graniczy na północ z jeziorem Czudzkiem (Pejpus) oraz z gub. petersburską i nowogrodzką; na wschód z gub. nowogrodzką, twerską i smoleńską; na południe z gub. witebską a na zachód z gub. inflandzką, ma na przestrzeni 38,846·5 w. kw. 895.713 mk. (w 1882 r.). Powierzchnia jest w ogóle nieco wyniosła, w południowej części górzysta, od zachodu ku północy pochylona. Między jeziorami Czudzkiemi i Ilmenem ciągnie się pasmo wzgórz, zwanych górami Świętemi. Pod względem geognostycznym przeważa formacya dewońska z czerwonemi piaskowcami. Z kopalin znajdują się rozmaite gliny, gips, torf, ruda żelazna. Z rzek główniejsze są: Wielka (Wielikaja), Dźwina Zachodnia, Szełoń, Łowat i Polist z licznymi dopływami. Oprócz jez. Pskowskiego całą prawie południową część gubernii pokrywa szereg jezior (854), w części obszernych i rybnych; wielkie i rozległe bagna. Lasy zajmują 31% ogólnej przestrzeni; przed niewielu jeszcze laty przenosiły 54%. Są

one ubogie w zwierzynę, obfitują natomiast w grzyby i różne jagody, którymi mieszkańcy prowadzą rozległy handel. Klimat dość umiarkowany (średnia temperatura roczna + 4°) lecz niestały; przejścia od ciepła do zimna są nagłe. Grunt po większej części piaszczysty lub gliniasty, miejscami kamienisty; czarnoziemu jest bardzo mało, a pomimo to rolnictwo stanowi główne zatrudnienie ludności, chociaż sprzęt zboża nie wystarcza na wyżywienie mieszkańców. Ważne natomiast znaczenie ma uprawa lnu i konopi. Łąki stanowią także znaczne źródło dochodu dla mieszkańców, którzy większą część siana sprzedają do Peterburga. Przemysł bardzo słabo rozwinięty; z fabryk główniejsze: skór, szkła i tkanin bawełnianych. Pod względem administracyjnym dzieli się gubernia na 8 powiatów: pskowski, chołmski, nowożewski, opoczeński, ostrowski, porchowski, toropecki i wielkołucki; obejmuje 9 miast, 2 osady, 70 słobód, 1294 siół i 13000 wsi. W całej gubernii znajduje się jedyna parafia katolicka w Pskowie. *J. Krz.*

Pskowa, rzeka w gub. petersburskiej i pskowskiej, prawy dopływ rz. Wielikoj (Muldowy), długa do 70 w., najwyższa szerokość 24 saż.; spławna.

Pskowskie, jezioro na granicy pow. gdowskiego gub. petersburskiej i pow. pskowskiego, długie 75 w., szerokie 20 w. i mające 734 klm. kw. przestrzeni, poczyna się o 5 w. od Pskowa i za pomocą długiego (24 w.) i szerokiego (od 2—8 w.) przesmyku łączy się z jeziorem Czudzkiem (Pejpus). Znajduje się na niem do 50 wysp; niektóre osiadłe. W jeziorze odbywa się znaczny połów ryb, szczególniej tak zwanych śnitków. Do jeziora wpada pomiędzy innemi rz. Wielka (Wielikaja).

Psło, ob. *Psioł.*

Psota 1,) os., pow. radzymiński, gm. Zabrodzie, par. Niegów. Niepomieszczona w ostatnich spisach. 2.) **P.,** wś włośc., pow. rypiński, gm. i par. Skrwilno, odl. o 26 w. od Rypina, ma 4 dm., 49 mk., 65 mr. 3.) **P.,** wś włośc., pow. mławski, gm. Rozwozin, par. Zieluń, odl. o 45 w. od Mławy, ma 3 dm., 60 mk., 58 mr. *Br. Ch.*

Psota, os. leś., pow. wyrzyski, okr. wiejski Jadwiga, 1 dm., 8 mk.

Psowo, dobra, pow. newelski, w 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. P., w 1863 r. 310 dusz rewiz. Gmina miała w tymże roku 436 dusz rewiz. W P. była dawniej filia par. katol. Newel.

Pstrągarnia 1.) gajówka przy Biedaczowie, pow. łańcucki. 2.) **P.,** wylęgarnia pstrągów w Dubiu, pow. chrzanowski, założona staraniem hr. Potockich. *Br. G.*

Pstrągi 1.) wś szlach. i włośc., pow. łomżyński, gm. Puchały, par. Zambrowo, ma 1344 mr. W 1827 r. 9 dm., 62 mk. 2.) **P.** *Gniewoty,* wś, pow. łomżyński, ma 9 os., 234 mr. Wchodziła w skład dóbr Jakać.

Pstrągowa, pot. podgórski, powstaje w obrębie gm. Pstrągowej, w pow. ropczyckim, z pod góry Budzisza (449 mt.); płynie przez Górnąwieś, część wsi Pstrągowej, na płd.-wschód, poczem zwraca się na wschód; przyjąwszy strugę z pod nockowskich krzaków płynącą, zwraca się między domostwami Pstrągowej na płd.-wsch., a przeszedłszy na obszar Nowej wsi, w kierunku wschodnim, uchodzi z lew. brzegu do Wisłoka. Długość biegu 11 klm. Przyjmuje z praw. brzegu potok Podbrzezie i Strachotynę. *Br. G.*

Pstrągowa, rozległa wś w pow. ropczyckim, w dolinie pot. Pstrągowy, uchodzącego do Wisłoka z lew. brzegu. Wś przerzynają dopływy Pstrągowy: Strachotyna, Podbrzezie, Granice i kilka bezimiennych. Składa się z kilku części. Granice Pstrągowskie (35 dm., 201 mk.), Podbrzezie (20 dm., 115 mk.), Pstrągowa (162 dm., kościół, 1092 mk.), Pyrówki (28 dm., 139 mk.), Strachociny (17 dm., 86 mk.) i Wola Pustkowska (91 dm., 557 mk.). Obszar więk. posiadłości dzieli się na 5 części: Będkówki, Górny Dwór, Łychowszczyznę, Maraskówkę i Okopy, mające 22 dm. i 202 mk. W ogóle ma P. 375 dm. i 2392 mk. (1214 męż., 1178 kob.), pod względem wyznania 2312 rz.-kat. i 80 izrael. Z obszaru 4967 mr. (3253 roli, 238 łąk, 299 past. i 1177 mr. lasu); przypada na więk. pos. 2448 mr. (1445 roli, 100 łąk, 122 past. i 781 lasu) a na własn. mn. 2519 mr. (1808 roli, 138 łąk, 177 past. i 396 lasu). Obszar więk. pos. ma kilku współwłaścicieli. Wś zajmuje obszerną kotlinę, otoczoną od zachodu, północy i wschodu wzgórzami, pokrytemi lasem. Gleba w ogóle glinkowa a w częściach wyżej położonych iłowa; najlepsze grunta ma część (Okopy i Maraskówka) najniżej położona. Zdawien była to kollokacya (Długosz, Lib. Ben., II, 256 i III, 393) a w 1536 (Pawiński, Małop., 516) dzieliła się na Pstrągową Górną i Niżną. P. Górna należała w połowie do Stanisława Łowczyńskiego a w połowie do Jana Krampskiego; było w niej 60 kmieci na gruntach różnej wielkości, płacących czynsz w łącznej sumie 18 grzywien i dodających 60 miar owsa, sery, jaja i t. d, a prócz tego było 30 ról pustych, 2 dwory i 2 folw. szlacheckie, 2 karczmy płacące 2 grzywny, staw, młyn i 3 zaniedbane sadzawki. Sołtys miał 4 łany. Szacowano wieś na 300 grzywien. P. Niżna, własność Jana Ramolta miała 17 łan. kmiecych, płacących 7 grzyw. 23 gr. i karczmę dającą 22 miar owsa. Nadto kmiecie robili na gruntach Nowej wsi. P. Niżną szacowano na 250 grzyw. W r. 1581 (ibid.,

257) dzieliła się na dwie części, ale obie były własnością Melchiora Szczepieckiego. Jedna, którą trzymała Dorota Dymnicka, miała 25 kmieci na 13 półłankach, 3 zagrody, 2 komor. z bydł., 3 komor. bez bydła i sołtystwo na 2 łanach; na drugiej 46 kmieci na 11 łanach, 6 komor. z bydł. i 7 komor. bez bydła. Par. rz.-kat. ma kościół drewniany, orygowany 1474 r. i kaplicę. Par. należy do dyec. tarnowskiej, dek. wielopolskiego. Obecnie posiadają tu części: Teof. Wasilewski i Elżb. Gokiert; Okopy zaś od Łazowskich nabył izraelita. W 1846 r. wymordowano tu wszystkich współwłaścicieli i ich oficyalistów wraz z nieletnimi synami a nawet usiłowano ściągnąć do wsi i zamordować tych, którzy w chwili rzezi znajdowali się w szkołach w Rzeszowie. Szkoły nie ma, a kasa pożycz. gm. posiada 1033 złr. kapitału. P. graniczy na płd. z Nową Wsią, na wsch. z Czudcem i Przedmieściem Czudeckiem, na zach. z Zawadką i Nawsiem a na płn. z Bystrzycą. *Mac.*

Pstrągówka, potok, powstaje w obrębie gm. Pstrągówki, w pow. jasielskim, w Wielkim lesie, na płn. granicy tej gminy; płynie na płd.-wschód z początku przez las, następnie między domostwami wsi Pstrągówki, opłukując płd.-zach. podnóże wzgórza Rakówki (411 mt,); w dalszym swym biegu tworzy granicę między gm. Pstrągówką i Cieszyną; w końcu dostaje się na obszar Wiśniowy, poniżej której, minąwszy gościniec frysztacko-strzyżowski wpada do Wisłoka z lew. brzegu. Długość biegu 7 klm. Pędzi kilka młynów.

Pstrągówka, wś w podgórskiej i lesistej okolicy pow. jasielskiego, w dolinie dopływu Wisłoka z lew. brzegu. Par. rz.-kat. i urz. poczt. w Frysztaku (8 klm.). Graniczy na płn.-zach. z Jaszczurową, na wsch. z Niewodną, na płd. z Cieszyną a na zach. z Chytrówką. Liczy 106 dm. i 722 mk., 714 rz.-kat. i 8 izrael. We wsi znajduje się szkoła ludowa i kasa pożycz. gm. z kapit. 494 złr. Większa pos. (Fr. hr. Mycielski) składa się z 67 roli, 5 ogr. i łąk, 9 past. i 137 mr. lasu; pos. mn. ma 804 roli, 37 łąk, 84 past. i 148 mr. lasu. W 1581 (Pawiński, Małop., 248) należała P. do Seweryna Bonara i liczyła 23 półłanków kmiec., 2 zagr. z rolą, 5 komor. bez bydła a nadto łan sołtysi. *Mac.*

Pstrążna, niem. *Pstrzonsna*, wś i dobra na lew. brzegu rzeczki Summiny, pow. rybnicki, odl. 2 mile od Rybnika, w stronie zach. Posiada kościół par. drewniany, założony w 1680 r., szkołę kat. od 1780 r. W 1860 r. było 40 dm., 332 mk. (5 ew.), dwa młyny wodne, 943 mr. więk. posiadł. i 390 mr. mniejszej. Gleba gliniasta ze spodem nieprzepuszczalnym ale żyzna. Par. P., dek. pogrzebińskiego, miała 1869 r. 2844 katol., 25 ewang. *Br. Ch.*

Pstrążne, górska wś w pow. gorlickim, nad potokiem uchodzącym z praw. brzegu do Przegonki, dopływu Sękowy, wznies. 501 mt. n. p. m. Graniczy na płn. z Męciną Wielką, na wsch. z lesistemi górami (wznies. do 693 mt.) i wsią Bodakami, na płd. z Draganowem a na zach. z Ropicą Ruską. Par. gr.-kat. w Męcinie Wielkiej. Wieś ma 34 dm. i 196 mk., 194 gr.-kat Rusinów i 2 izrael. Większej posiadłości nie ma; mniejsza zaś ma 218 roli, 63 łąk, 235 past. i 5 mr. lasu. Gleba górska iłowa a lasy świerkowe. *Mac.*

Pstrążnica, kuźnica o dwóch ogniskach nad rz. Łączną, w pow. kieleckim, urządzona na nowo w 1839 r. (ob, Słownik Geogr. powszechnej, t. II, Warszawa 1854). Dziś nie istnieje zapewne.

Pstrążnice, w XII w. *Pistranici*, w XVI w. *Pstrągi;* wś nieistniejąca obecnie nad rz. Sanną, w dawnym pow. urzędowskim, par. Borów (pow. janowski). Dochody z tej wsi (dziesięciny) nadane były już w XII w. kolegiacie sandomierskiej (ob. t. VIII, 661). Według Długosza, wieś tę nadał Bolesław Wstydliwy klasztorowi św. Andrzeja w Krakowie (klaryskom). Były tam 3 łany km., z których dawano rocznie po 1 fertonic, 30 jaj, 2 koguty, 4 korce owsa i 3 jęczmienia. Ze wszystkich ról kmiecych dawano dziesięcinę snopową i po 4 pęki konopi scholasteryi sandomierskiej. Wartość dziesięciny wynosiła 3 grzywny (Lib. Ben., I, 332; II, 505 i III, 314). *Br. Ch.*

Pstrokonie 1.) w XVI w. *Pstrekonye*, wś i fol. nad rz. Wartą, przy ujściu Widawki, pow. łaski, gm. Zapolice, par. Strońsko, odl. 21 w. od Łasku, 11 w. od Widawy, przy drodze ze Zduńskiej Woli do Widawy; wś ma 41 dm., 453 mk.; fol. 10 dm., 105 mk. W 1827 r. 37 dm., 288 mk. W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 885: gr. or. i ogr. mr. 554, łąk mr. 63, past. mr. 130, nieuż. mr. 137; bud. mur. 11, z drzewa 15; płodozmian 9 i 10-polowy. Wś P. os. 94, z gr. mr. 680; wś Woźniki os. 34, z gr. mr. 317; wś Swieżyny os. 21, z gr. mr. 143; wś Jeziorno os. 7, z gr. mr. 91. Łany kmiece i fol. dawały dziesięcinę plebanowi w Strońsku (Łaski, L. B., I, 477). Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552—1553 wś P. miała w części Jana 11 osad., 4 łany; w części Spytka 2 łany (Pawiński, Wielkop., II, 243). 2.) **P.,** w XVI w. *Psthreconye*, nazwa pola we wsi Gorzędów (pow. piotrkowski); wspomniana w Lib. Ben. Łaskiego (I, 505). *Br. Ch.*

Pstrokońszczyzna, fol. pod Sieradzem istniał w 1840 r., miał 303 mr. obszaru, w tem 18 mr. włośc.

Pstroszyce, wś, pow. miechowski, gm. Wielko-Zagórze, par. Miechów, leży pod Miechowem. Na obszarze wsi występuje opoka

kredowa. We wsi szkoła początkowa gminna. W 1827 r. 44 dm., 186 mk. W XV w. P. w par. Miechów, były własnością klasztoru miechowskiego. Z 18 łanów kmiecych płacono czynsz (nieoznaczony), dawano po 30 jaj, 4 koguty 2 sery. Odrabiano dwa dni w tygodniu własnym wozem i pługiem, odrabiano powab, dawano osep. Była tam karczma z rolą, zagrodnicy, młyn, folwark, z którego dziesięcinę pobierał klasztor miechowski. Wszystkie role składały dziesięcinę wartości około 15 grzywien, klasztorowi miechowskiemu (Długosz, Lib. B., III, 23). Według reg. pobor. pow. książkiego z r. 1581 wś P. miała 7 łan. km., 1 czynsz., 4 zagr. bez roli, 3 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 82). *Br. Ch.*

Pstruhów al. *Pstrukowy*, pot. górski, wytryska z pod góry Woronienki (810 mt.) w obrębie gm. Stronny, w pow. samborskim; płynie leśnym parowem na płn.-wschód i pod Kiczerką (461 mt.), na dolnym końcu wsi Stronny, uchodzi do Stronawki, dopływu Bystrzycy. Długość 5 klm. *Br. G.*

Psucin, wś, pow. pułtuski, gm. Nasielsk, par. Pomiechowo. W 1827 r. 19 dm., 71 mk,

Psuja 1.) mczko pryw. nad jez. Psuja al. Długie, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gmina Prozoroki, okr. wiejski Ziabki, dwór St. Psuja, o 41 w. od Prozorok, 45 w. od Dzisny a 285 w. od Wilna, ma 7 dm., 53 mk. Cerkiew par. drewniana p. w. św. Michała, niewiadomej erekcyi, przebudowana w 1841 r. Par. prawosł., dekanatu (błahoczynia) głębockiego, 1036 wiernych i 2 cerkwie filialne. Własność dawniej Samojły, dziś Kossowa. 2.) **P.** *Stara*, fol. pryw., tamże, o 46 w. od Dzisny, 1 dm., 18 mk. 3.) **P.** *Nowa*, fol. pryw., tamże, o 44 w. od Dzisny, 1 dm., 33 mk. Była tu kaplica katol. par. Prozoroki. 4.) **P.**, wś pryw. nad rz. Iszanką, tamże, o 43 w. od Dzisny, 4 dm., 18 mk. Dziedzictwo Korsaków, od których nabył Romuald Podbipięta, marszałek dzisieński, drogą wiana za córką jego Justyną przeszło do Jana Deszpot Zenowicza, dziś własność syna jego Zenona. *J. Krz.*

Psurow, wś i dobra pow. olesiński, $1^1/_2$ mili od Olesina. W 1861 r. 12 dm., 112 mk. (8 ewang.). Obszar dworski 453 mr., włośc. 146 mr.

Psurze, w XVI w. *Psurz majus* i *minus*, wś szlach. i włośc., pow. kutnoski, gm. Krzyżanówek, par. Łąkoszyn, ma 129 mk., 142 mr., gleba piaszczysta. W 1827 r. 14 dm., 86 mk. Mieszka tu częściowa szlachta. Według Lib. Ben. Łaskiego (II, 483) wś dawała dziesięcinę plebanowi w Łąkoszynie. Były tu części szlacheckie i kmiece. Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 było kilkunastu drobnych właścicieli, mających od $^1/_2$ do $^1/_8$ łana, i karczma (Pawiński, Wielkop., II, 85 i 139).

Psyszcze, wś rząd. nad rz. Teterowem, pow. żytomierski, cerkiew, młyny; należała do starostwa żytomierskiego.

Pszanec al. *Mszaneć*, *Na Mszance*, grupa domów i młyn w Hołowiecku, pow. stryjski.

Pszaniczny Potok, pot. górski, powstaje w gm. Hołowiecko, pow. stryjski, ze źródeł leśnych, z pod szczytu Trościanu, na granicy Hołowiecka, Sławska, Tarnawki i Pławia. Płynie na płn. leśnym jarem, a potem pomiędzy domostwami Hołowiecka i w tejże wsi uchodzi do Hołowczanki (dopływ Oporu). Od wschodu nad doliną wznoszą się Przysłop (990 mt.), Menczel al. Mińczoł (1014 mt.) i Makówka (958 mt.) a od zach. Czerteż (1080 mt.) i Pliszka (1019 mt.). Długość 8 klm. Przy ujściu pędzi młyn wodny. *Br. G.*

Pszanówka, właściwie *Przanówka*, kol. i os. karcz., pow. brzeziński, gm. Lipiny, par. Brzeziny; kol. 8 dm., 56 mk., 174 mr. włośc.; karcz. 1 dm., 6 mk., 3 mr. dwor. W 1827 r. było 6 dm., 48 mk.

Pszczelna, wś nad rz. Tepliczką, dopływem Udycza (Hadycza), pow. hajsyński, okr. pol. i gm. Teplik, par. Ternówka, ma 253 osad, 794 dusz męz., 1749 dzies. ziemi włośc. Cerkiew. Należała do klucza teplickiego hr. Stanisława Potockiego. *X. M. O.*

Pszczelnik, niem. *Bienengarten*, fol. w Siemianowicach, pow. bytomski.

Pszczew, niem. *Betsche*, miasto, domin., okr. domin., okr. miejski, pow. międzyrzecki, o 15 klm. na wschód-północ od Międzyrzecza (st. dr. żel.), około 80 klm. na zachód od Poznania, 6 klm. od rz. Obry i 15 od Warty, na wzgórzu, między jeziorami Pszczewo i Chłop. Miasto ma 2 kościoły (katol. i protest.), 157 dm., 1447 mk., aptekę, lekarza, komisarza okr. pol., urz. pocz. trzeciorzędny, st. tel. i 4 jarmarki do roku, Przy schyłku XVIII w. było 107 dm., 581 mk.; w 1811 r. 129 dm., 753 mk.; 1837 r. 140 dm., 1174 mk.; 1858 r. 1770 mk.; 1861 r. 1810 mk. Mieszkańcy zajmują się rolnictwem i przemysłem. W r. 1580 było po 3 krawców, szynkarzy i komorników, po 2 szewców i rybaków, 1 kowal, rzeźnik, prasoł i komornik z bydłem, młyn i $5^1/_2$ łanów miejskich; soszu płaciło miasto 18 złp. 29 gr. a czopowego od 132 warów po 21 gr. i od 672 kwart warzonego wina (vini cremati) po 3 den., razem 115 złp. 3 gr. Około 1793 r. liczono 10 krawców, po 7 szewców i garncarzy, po 3 piekarzy i muzyk., 1 zegarm., golarza, rybaka, piwowara, kupca, 13 szynkarzy i 9 różnych rzemieślników; jarmarków było 9; mieszczanie mieli wolny wrąb w lesie za złożeniem pewnej daniny. Żydów nie cierpiano w mieście; osiedli tu oni za rządów pruskich. P. stał się wtedy głośnym gniazdem złodziei i złoczyńców, których dopiero w 1832 r. wytępiła policya

pruska (ob. Thiele, Die juedischen Gauner in Deutschl.). Herb miasta wyobraża w czerwonem polu dwa na krzyż złożone klucze, nad któremi znajduje się litera P.; herb książąt Hohenlohe, używany w nowszych czasach, jest świeżego pochodzenia. Kościół parafialny p. w. św. Maryi Magdaleny istniał w XIII wieku; bisk. poznański Andrzej z Bnina nadał nową erekcyą w r. 1446. W miejsce starego kościoła, który pogorzał wraz z miastem 16 maja 1631 r., stanął nowy murowany około 1640 r. staraniem biskupa Andrzeja Szołdrskiego. Poświęcił go w r. 1654 bisk. Floryan ks. Czartoryski. W r. 1602 dnia 2 czerwca odbył Wawrzyniec Goślicki, bisk. poznański, w kościele pszczewskim kongregacyę synodalną trzech dekanatów: pszczewskiego, lwóweckiego i grodziskiego. Istniała też kaplica św. Wojciecha za miastem i druga w Policku. Par. pszczewską (dek. zbąszyński) składają obecnie: Chłop, Dreifrei, Heinrichswaldau, Janowo, Kuligowo, Pąchowskie Holendry, Policko, Rasiński folwark, Roińskie holendry, Silno, Sophienhof, Stoki, Stołuń, Święchocin, Szarcz, Waldecke, Wilhelmsruh, Zajezierny młyn i Zielomyśl. W 1873 r. było 4928 dusz. Dawniej liczono jeszcze do par. Łowin i Trzebiszew; osady z niemieckiemi nazwami powstały w nowszych czasach. Probostwo pszczewskie ma 499·03 ha, t. j. 267·26 roli, 44·45 łąk, 69·48 pastw., 98·98 lasu, 4·09 nieuż. i 14·77 wody; cz. doch. grunt. 2204 mrk. Szkoła istniała w P. około 1640 r. Szpital założony w r. 1566 przez Adama Konarskiego, bisk. poznańskiego, stał za miastem jeszcze w r. 1725. Kościół protestancki powstał za rządów pruskich. W 1860 r. parafia obejmowało 894 dusz w 8 os., obok 2461 katol. Dzieje P. wiążą się ściśle z dziejami kościoła. Wspominane w rocznikach Wielkopolskich pod r. 1091 Psechen (Rechen, w Pomn. Dz. Pol., II, 796 i 874) nie jest ani Regą (Rzeczą) na Pomorzu, jak objaśniają wydawcy przywiedzionych Pomników, ani Pszczewem, jak przypuszcza Wuttke (Staedteb. d. L. Posen, 268), lecz Drzeniem (Driesen) nad Notecią, gdzie w r. 1092 Władysław Herman pokonał Pomorzan. W r. 1256 występuje kapelan pszczewski (Sommersberg, II, 87); r. 1259 był P. już własnością bisk. poznańskich (Kod. Wielk., № 379). Dnia 25 paźdz. 1276 r. bawił tam biskup Mikołaj. Jakkolwiek bisk. Andrzej dzieląc archidyakonat poznański w r. 1298 na dekanaty nie wymienia Pszczewa, lecz Wronki i inne, zdaje się, że nazwa archidyakonatu pszczewskiego nie ustaliła się od razu i wahała przez pewien czas między Wronkami a Pszczewem. Archidyakon Jakub zwany pszczewskim między r. 1360 i 1363, zowie się też wronieckim tegoż r. 1363. W r. 1327 wzywa papież Jan XXII, ażeby przyjść w pomoc Piotrowi, dziekanowi poznańskiemu, dla odzyskania grodów: Pszczew, Bytyń i Pniewy, tudzież innych posiadłości kościelnych. W 1350 r. król Kazimierz nadając mieszkańcom dóbr biskupich różne przywileje, wymienia między niemi P., który pozostał w ręku biskupów aż do upadku Rzpltej. Sporządzony w r. 1564 inwentarz majątku biskupiego wylicza następujące z P. dochody. Przy mieście było 11 łanów osiadł., z których płacono po 24 grosze; 5 zagród pustych, od których płacono rocznie 28 gr.; 4 jatki rzeźnicze, z których każda składała kamień łoju; pasicki dostarczały 10 ćwierci miodu, a dawniej całą beczkę, ale baré jedna spustoszała, odeszły ćwierci 2 miodu. Item baré una wójtowska, która dworowi należy. Mieszczanie, którzy warzą piwo, dostawiają $5^1/_5$ ćwiertki słodu do młyna. Wymiarnego dają od każdego słodu wierteli 2, a od każdego waru płacą gr. 2 i 3. Połowę tych pieniędzy pobiera biskup, a drugą połowę kościół miejscowy. Jezior w okolicy P. posiadał biskup 9, t. j. miejskie czyli Pszczewo, Chłop, Wędromierz, Stołuń (Stobeń?), Pieczniewo, Golin, Przydrożne, Szarcz i Mielno; na wszystkich niewodem robią, tylko na Mielnie nie. Ibidem najmują włoków, od każdego dają per florenum 4 i obroki trzykroć w tydzień. Item census setny. Item hortulani. Przy folwarku biskupim znajduje się wójtowstwo (advocatia mansorum). Siać można na zimę i wiosnę około 5 małdrów; z łąk zbiera się mniej więcej 3 stogi. Przy folwarku są 3 stawy. Młynów posiada biskup dwa: Zajezierny i Borowy, a wsi 12: Dormowo, Głażęwo, Kuligowo, Łowin, Silna, Stoki, Stołuń, Święchocin, Szarcz, Trzebiszew (pod Skwirzyną), Wojciechowo (pod Międzyrzeczem) i Zielomyśl. Z całego klucza pszczewskiego pobierał biskup: w gotówce $119^1/_2$ grzywien 8 gr. (191 złp. 14 gr.), owsa małdrów 10, łoju 4 kamienie, kapłonów 41, kur 208, jaj $52^1/_2$ kopy i 20, miodu $3^1/_2$ beczki i 2 ćwierci. Wiecznego składano 25 kur i pewną ilość owsa (Kś. Jabczyński, Dolsk, 95—8). Dobra te z obszarem kilku mil kwadratowych zabrał rząd pruski i wraz z innemi, leżącemi na Kujawach i w Kaliskiem, sprzedał za 99,250 talarów księciu Hohenlohe-Ingelfingen. Wartość ówczesną tych dóbr ceniono na 800,000 tal.; roczne z nich dochody wynosiły 50,000 tal. (J. Loewenberg, D. enth. Posen, III, 44 i 58). Prócz wspomnionego powyżej archidyakona Jakuba, zachodzą w dyplomatach: Mikołaj 1369—1371 r., Piotr 1376—1385 r. i Dzierżysław pod r. 1396; ostatnim archidyakonem pszczewskim był Antoni Umiński. Archidyakonia pszczewska posiadała wieś Giecz, w pow. średzkim. Dekanat pszczewski, przeniesiony obecnie do Zbąszy-

nia, składały parafie: Babimost, Bledzew, Chociszew (Chodziszewo), Dąbrowa Sokola (Fafałdy), Dąbrówka, Góraj, Kalawa, Kosieczyn, Koźminek, Kramsko Nowe, Międzyrzecz, Paradyż, Pszczew, Rokitno, Skwirzyna, Stary Dwór, Trzciel, Trzebiszew i Zbąszyń. Podanie głosi, że pierwsze miasto P. zapadło się w jeziorze; skoro zaś nowe zaludniać się zaczęło, przybył tam pewnego razu żebrak i prosił o jałmużnę, a gdy mu jej odmówiono, utkwił laskę swoją w piasek i zapowiedział, że z niej wyrośnie lipa olbrzymia, do której przywiązane będą późniejsze losy miasta; jeżeli uschnie lipa, zapadnie się miasto również jak poprzednie. W skład okręgu miejskiego wchodzą: Zajezierny młyn, Jeziorki, Wielkie Błota, Chłop, Rzedziny, Wrony i wybudowania pszczewskie; cały okręg ma 206 dm., 1809 mk. (1311 kat., 420 prot. i 78 żyd.). Dominium czyli zamek pszczewski (folw. Reimannsdorf (?)) obecnie zwane *Hiller-Gaertringen*, liczy 122 mk. w 8 dm.; obszaru ma wraz z fol. Rasińskim (Reimershof), Annahof i Sophienhof 2224·89 ha, czyli 708·56 roli, 133·25 łąk, 12·62 pastw., 760·17 lasu, 51·53 nieuż i 558·76 wody; cz. doch. grunt. 7135 mrk; gorzelnia parowa z młynem, cegielnia i wapiarnia. Właścicielem jest hr. Dohna, poprzednio baron Hiller-Gaertringen, który dobra te nabył od ks. Hohenlohe. W skład okr. domin. wchodzą: folw. Rasiński, Annahof, Sophienhof i Waldecke; cały okr. ma 13 dm., 188 mk. (52 katol., 136 prot.). *E. Cal.*

Pszczewo al. *Pszczewskie jezioro*, niem. *Kachel-See*, w pow. międzyrzeckim, tuż pod Pszczewem, obszaru około 1 klm. kwadr., łączy się od północy z jez. Szarcz a od południa z jeziorem Chłop. Ostatnie zlewa się pod Rybojadami z Obrą, która tu tworzy znaczne jezioro, ciągnące się popod Trzciel. Całe to pasmo jezior od Pszczewa do Trzciela, na przestrzeni około 12 klm. tworzyło dawniej jedno tylko jezioro, znane za czasów Długosza pod nazwą Pszczewo (Pczowo). Od Nowej Górzycy spływa jednem ramieniem do jez. P. a drugiem do jez. Chłop strumień, który przed ujściem swojem do P. obraca młyn Zajezierny. P. było własnością bisk. poznańskich. *E. Cal.*

Pszczewskie 1.) holendry, pow. międzyrzecki, o 8 klm. na wschód-południe od Pszczewa, między Silnem a Lewicą, zlewają się z holendrami Lewickiemi i Pąchowskiemi. 2,) **P.**, wybudowania północne (62 mk. w 7 dm.) i południowe (29 mk. w 4 dm.), wchodzą w skład okr. miejskiego Pszczew. *E. Cal.*

Pszczoli Dwór, mniej właściwie *Benowo*, niem. *Boenhof*, 1300 *Bynhow*, wś, pow. sztumski, par. kat. Sztumska Wieś; 1408·9 magd. mr. W 1868 r. 108 bud., 86 dm., 742 mk., 477 kat., 256 ewang.; posiada dwuklasową szkołę i katol. lokalny wikaryat z nowym kościołem. Wś ta leży niedaleko Starego Nogatu; w 1829 r. została przez powódź prawie całkiem zniszczona. Dalej od rzeki nowo odbudowana. Na starem miejscu stoją tylko dwie chaty i wiatrak. Istnieje tu przewóz przez Stary Nogat, bowiem schodzą się trakty ze Sztumu, Malborka i Kwidzyna. Krzyżacy mieli tu swe spichlerze, tak samo miasto Sztum i sołtys z Postolina. Zkąd Świętopełk na prawej stronie Nogatu już r. 1244 wystawił sławny zamek Zantir. Jeszcze dziś widać przy owych dwóch chałupach ślady dawnych murów. Niedaleko stał kościół (Kirche zum Czantir). Dotąd lud nazywa cztery włóki między Starym Nogatem, groblami wiślanemi i drogą do Rudzińskiej Wsi, „pańskiemi włókami“; należały one widocznie do proboszcza. Miejsce, gdzie był cmentarz, można dotąd rozpoznać. Nazwa Boenhof powstała z Bienenhof a że w wójtowstwie tutejszem (Waldamt Boenhof) kwitło pszczelnictwo dowodzi już ta okoliczność, że r. 1399 n. p. płaciło do kościoła „czum Czantir“ kilka beczek miodu, zwłaszcza, że meszne w miodzie rzadko się płaciło (ob. „Ermlaendsche Zeitschrift“, I, str. 560). Obszar wsi tutejszej był dawniej większy, bo owe 4 pańskie włóki i wieś Rudzińska także dawniej do niej należały. *Kś. Fr.*

Pszczółczyn, wś włośc., pow. mazowiecki, gm. Kowalewszczyzna, par. Waniewo, ma 42 os., 966 mr. obszaru. W 1827 r. było 28 dm., 287 mk. Wchodziła dawniej w skład dóbr Kurowo.

Pszczołczyn al. *Pszczółczyn*, niem, *Pscholtschin* i *Bienenwerder*, folw., pow. szubiński, o 7½ klm. na płd.-wschód od Rynarzewa i tyleż na płn. od Łabiszyna; par. i pocz. w Rynarzewie, st. dr. żel. w Chmielnikach o 9 klm. Wraz z domem leśnym 12 dm. i 162 mk. (126 kat., 36 prot.) a obszaru 379·80 ha, t. j. 240·97 roli, 70·39 łąk, 50·97 pastw., 7·18 lasu, 9·96 nieuż. i 0·33 wody; czysty doch. grunt. 2449 mrk; właścicielem jest Leon hr. Skórzewski, dziedzic dóbr Łabiszyńskich. Niemiecka nazwa Bienenwerder, używana około 1830 r., nie rozpowszechniła się dotąd. W XVI w. (Łaski, L. B., I, 131) nie było na P. łanów dziedzicznych, lecz pola, zwane morgami, z których składano snopowe proboszczom rynarzewskim, i łany kmiece, od których płacono po 8 dziesięciny. Przyległe Pszczołczynko wówczas już dawno leżało pustkami. *E. Cal.*

Pszczołczyńskie Smolniki al. *Budy*, *Holendry*, niem. *Pscholtschiner Theerbuden*, os. wiejska, pow. szubiński; 3 dm., 26 mk., odl. 5½ klm. płd.-wschód od Rynarzewa; par. Łabiszyn, okr. wiejski Annoniewo, poczta w Rynarzewie, st. dr. żel. w Chmielnikach o 11 klm.

Pszczołka, folw., pow. ihumeński, w 1 okr.

pol. uździeńskim, gmina Szack. Niegdyś własność Oskierków, należał do dom. Szack; w początku b. stulecia trzymali go Sobeccy, następnie nabyty przez Puciatów, dotychczas pozostaje własnością tej rodziny i należy do dom. Mońce albo Gabryelówka, ma 7 1/2 włók; grunta lekkie, kamieniste, *A. Jel.*

Pszczołecka Wola, wś i folw., pow. łaski, gm. i par. Wygiełzów, odl. 12 w. od Widawy; wś ma 29 dm., 321 mk., 427 mr. włośc.; folw. 5 dm., 41 mk., 1241 mr. (302 mr. roli). Do wsi należy młyn Borowiec i os. Fraszki. W XVI w. z dawnych łanów kmiecych pobierał dziesięcinę arcyb. gnieźnieński, z późniejszych łanów, na których siedzieli kmiecie i drobna szlachta, pleb. w Wygiełzowie (Łaski, L. B., II, 455). *Br. Ch.*

Pszczółki 1.) w XVI w. *Pczolky*, wś i os., pow. łaski, gm. i par. Wygiełzów; wś ma 18 dm., 191 mk., 270 mr.; os. 1 dm., 5 mk., 7 mr. W 1827 r. było 10 dm., 90 mk. Dziesięcina z łanów dworskich i kmiecych szła dla plebana w Wygiełzowie, z jednej tylko części szlacheckiej brał pleb. w Buczku. Mieszkała tu drobna szlachta, pomieszana z kmieciami (Łaski, L. B., I, 455). Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552—1553 wś Pszczolky miała w części Al. Czecha 1/4 łan., Stoczkowski także 1/4 łan. (Pawiński, Wielkp., II, 247). 2.) **.P,** okolica szlachecka, pow. ciechanowski, gm. i par. Grudusk, odl. 21 w. od Ciechanowa, na granicy pow. przasnyskiego, st. pocz. Przasnysz. W obrębie jej mieszczą się: *P. Czubaki*, *P. Górne* i *P. Szerszenie*. *P. Czubaki* odl. 13 w. od Przasnysza mają 4 dm., 34 mk., 238 mr.; gleba kamienista. *P. Górne*, odl. 14 w. od Przasnysza, mają 11 dm., 92 mk., 386 mr., w tej liczbie do drobnej szlachty 263 mr., do włościan 23 mr.; gleba żytnia. We wsi wiatrak i sklep wiktuałów. *P. Szerszenie*, odl. 14 w. od Przasnysza, mają 8 dm., 65 mk., 78 mr. wyłącznie należących do drobnej szlachty. Wszystkie te wsie dobrze zagospodarowane, leżą w pobliżu szosy z Przasnysza do Mławy. *Br. Ch.—St. Ch.*

Pszczółki Moczydły, pow. bielski (gub. grodzieńska) ob. *Moczydły* 2).

Pszczółki, niem. *Hohenstein*, dok. z r. 1307 *Psolcicz*, wś włośc., pow. gdański, st. p. i kol. wschod. i nowej wiodącej przez Skarszewy do Kościerzyny (otworzonej 1885 r.), 11·3 klm. na płn.-zach. od Tczewa. W bardzo żyznej okolicy, na nizinach wiślańskich. Przez wś przechodzi szosa gdańsko-tczewska. P. obejmują 15 gburskich posiadeł i 7 zagród, obszaru 2442·47 mr. W 1869 r. 475 mk., 253 kat., 222 ew., 38 dm.; par. kat. Mołobądź 3/4 mili odl., ew. Rębielcz, szkoła ew. w miejscu, wiatrak i dwie karczmy. W 1307 r. wojewoda Święca i Bogusz, sędzia pomorski, zeznają, że spór Oliwy z Trsebeboriusem o granice między Skowarczem a P. został załatwiony (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 575). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny z akcyą potrójną, płacił tu p. Sędzia Mirachowski od 33 wł. osiad., karcz., kowal, 7 ogr. 70 fl. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn. 1871, str. 173). *Ks. Fr.*

Pszczonów, w XVI w. *Pczonow*, *Pczionow*, wś i folw., pow. łowicki, gm. Łyszkowice, par. Pszczonów, odl. 18 w. od Łowicza, połączony drogą bitą z Łyszkowicami. Posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, dwa domy przytułku (szpitale) dla kalek i ubogich, zajazd murowany, 96 dm. (3 folw.), 624 mk. Folwark poduchowny (proboszczowski) ma 16 osad, 312 mr.; wś ma 66 os., 1422 mr. (50 mr. nieuż.); gleba żytnia. W 1827 r. było 59 dm., 461 mk. P. wchodzi w skład dóbr księstwa Łowickiego i był około 1840 r. siedzibą generała Botwinki, administratora tychże dóbr, który upamiętnił się zbudowaniem drogi bitej, pomocą w restauracyi kościoła i pasieką, jaką utrzymywał w ogrodzie przy swej rezydencyi. P. należał zdawna do dóbr stołowych arcybiskupów gnieźn., którzy założyli tu parafią zapewne na początku XIV w. i zaprowadzili prawo niemieckie. Arcyb. Jarosław ze Skotnik sprzedaje wójtowstwo w 1366 r. niejakiemu Tomaszowi z obowiązkiem oddawania dziesięciny miejscowemu plebanowi. Wieś zaliczała się jeszcze w XVI w. do kasztelanii łowickiej. Parafią uposażył Jakub z Sienna, arcyb. Kościół był p. w. WW. Św. i św. Doroty. Probostwo służyło zwykle za uposażenie kanonika łowickiego. Proboszcz obowiązany był utrzymywać dwóch wikaryuszów. Uposażenie proboszcza stanowiły prócz zwykłych placów pod zabudowania i ogrody, sadzawki, jeszcze młyn, część lasu, łan roli w trzech polach z łąką, rola karczemna, rola zagrodnika (dziś część poproboszczowska ma 212 mr.). Młynarz płacił 40 gr. czynszu i nie pobierał miarki od zboża plebana, karczmarz płacił fertona. W XVI w. pleban na swoim łanie osadził kmieci, obowiązanych płacić po seksagenie czynszu, wozić drwa, kosić łąkę plebana i dawać po 2 kapłony i 13 kur i „duas capetias ovorum“. We wsi było 27 łanów, z których kmiecie dawali plebanowi tylko meszne i kolędę po 3 gr. z łanu (Łaski, L. B., II, 281—284). Kościół z cegły, pokryty dachówką, ma długości 59 łokci, szerokości 23, a wysokości 17 i pół. Przerobiony między 1844 a 1847 według planu budow. Idzikowskiego; ściany podwyższono, wewnątrz przy ścianach dano filary, na których wsparto gotyckie sklepienie. Restauracya ta kosztowała 18,000 rs. Obrazy w trzech ołtarzach pędzla Jabłońskiego, ołtarz wielki z cementu, z ozdobami gi-

psowemi a posadzka z cegły wzorzysto ułożona. Do par. należą: Bobiecko, Jacochow, Kalenice, Kuczków, Ługów, Seligów, Uchań, Zakulin, kol. Koperka, os. fabr. Łyszkowice, Łyszkowska kol. i os. młynarska Danick. Lud. kat. 3607, prawosł. 3, ewang. 341, żydów 180. Według zatrudnienia 2293 rolników, 201 rzemieślników, 991 służby i wyrobników, 122 oficyalistów i urzęd. fabr. W gminie dwie szkoły elem. gminne i 1 fabryczna. *Br. Ch.*

Pszczyna, w dok. 1407 *Plschina* (czeskie), 1474 *Plezina*, ztąd niem. *Pless*, miasto powiatowe na Szląsku pruskim, nad rzką Pszczynką, w bagnistej kotlinie między osuszonymi obecnie stawami, wznies. 758 do 791 st. par. n. p. m. Odl. 1 milę od granicy Galicyi, 4 mile od granicy Królestwa polskiego, 15 mil od Opola a 7 od Raciborza, posiada dwa kościoły katol., kośc. ewang., synagogę, ewang. gimnazyum, władze powiatowe i zarząd miejski, szpital, zamek książęcy z parkiem. W 1872 r. było 3820 mk. W 1782 r. było 1841 mk. i 205 dm.; 1842 r. 241 dm., 3197 mk. (1883 katol., 1015 ewang., 249 żyd.); 1861 r. 3154 mk. (2121 katol., 702 ewang., 331 żyd.), 257 dm., 8 kościoł. i 8 bud. publicznych. W latach 1842—46 wydawał tu Szemal „Tygodnik Polski“, po 1848 „Tygodnik górnoszląski“ a od 1850 r. wychodził „Przyjaciel ludu“. Do miasta należy 1409 mr. Zawiązkiem osady był podobno dworzec myśliwski książęcy, wzniesiony śród lesistych bagien. Przy dworcu tworzyła się osada. W 1202 r. wzniesiono kościół (dziś p. w. św. Jadwigi). Dokument wydany w Raciborzu 1210 przez Władysława, ks. opolskiego, przekonywa, iż okrąg pszczyński był w jego posiadaniu. Leszko, syn Przemysława, oddał 1327 r. w lenno król. czeskiemu księstwo i dobra P. Jan I ks. na Raciborzu odstąpił miasto P. z okręgiem dóbr ks. Władysławowi opolskiemu. Jan II ks. na Raciborzu poślubił córkę Korybuta ks. litewskiego i zastawił P. za 3000 grzyw. groszy pragskich. Za rządów Wacława, Henryk Podiebradzki, ks. na Koźlu i Ziębicach, obległ P. z pomocą Matyasza, kr. węgierskiego, który zdobywszy miasto w 1474 r., zastawił je Henrykowi (wraz z dobrami) za 20,000 dukat. Henryk, pogodziwszy się z Wacławem, objął w posiadanie P. za pozwoleniem króla czeskiego Władysława w 1478 r. Zamienił następnie P. na Collin w Czechach z bratem Wiktorynem, który odstąpił znowu P. swemu krewnemu Kazimierzowi, ks. cieszyńskiemu. Ten ostatni sprzedał P. w 1517 r. węgierskiemu magnatowi Aleksemu Turzo z Betlehem Falva za 40,000 czerw. zł. W 1548 r. przeszła P. drogą sprzedaży w ręce bisk. wrocław. Baltazara z Promnitz. Po wygaśnięciu jednej linii (Lessendorf) tej rodziny przeszły dobra na linią Alt-Weichan. W ręku tej rodziny pozostawały do 1767 r., w którym hr. Jan Erdmann przekazał swemu siostrzeńcowi (po kądzieli) ks. Fryderykowi Erdmann von Anhalt Coethen. Ostatnia z tego rodu dziedziczka Anna wniosła P. i tytuł książęcy swemu małżonkowi hr. Hochberg Fuerstestein. Ich syn Hans Henryk, pan na Fuerstensteinie ks. Pszczyński, odbudował zamek w P., wzniesiony w 1734 i upiększył park. Zmarł on w 1855 r. jako prezydent pruskiej izby panów. Do 1848 r. książęta ci mieli władzę sądową (z apelacyą do królew. sądów w Raciborzu), własnych żołnierzy, odbierali przysięgę wierności od poddanych a hołd (homagium) od szlachty. Hr. Jan Erdmann von Promnitz, ks. Pszczyny pomógł odbudować miasto zniszczone przez pożary w 1679 i 1748. Pierwotnym parafialnym kościołem był dzisiejszy kościołek św. Jadwigi, drewniany, w 1653 r. odbudowany. Niewiadomo kiedy wzniesiono obecny kościół paraf. murowany, który przez jakiś czas zostawał w ręku protestantów. Zniszczony przez pożary 1662 i 1748 r., został odbudowany. Wieżę ukończono 1851 r. Trzeci kościół św. Krzyża został rozebrany w 1815 r. Gdy w XVII w. ludność miasta i okolicy powróciła do katolicyzmu, pozwracano zabrane katolikom wszystkie trzy świątynie i dopiero w 1743 r. Erdmann hr. Promnitz wzniósł obecny kościół ewangielicki i szkołę. Parafia ewangielicka dzieli się na gminę polską i niemiecką. W 1861 r. pierwsza liczyła do 2000 dusz, druga do 1000 dusz. Synagogę wzniesiono 1835 r. Zamek książęcy przytyka do miasta, gdyż tworzył część murów miejskich. Założony w XII w., spustoszony w czasie 30-letniej wojny, odbudowany w 1734 r., spłonął w 1737. Na nowo wznoszona budowla ukończoną została, po licznych przeróbkach, w 1848 r. Przy zamku rozległy park, pełen wielkich lip, dębów, wierzb, z malowniczemi częściami nadwodnemi. W cieplarni znajdują się czterowiekowe figi. Do zamku należy fol. Kempa, mający 1580 mr. (w tem 117 mr. parku, 770 mr. roli, 693 mr. łąk i pastw). Na folw. był w 1861 r. młyn amerykański i olejarnia parowa. Par. P., dek. t. n., 1869 r. miała 8720 katol., 1984 ewang., 357 izr. Dekan. pszczyński, dyec. wrocławskiej, miał 22348 katol., 2876 ewang., 464 izr., w 8 parafiach: Brześć, Ćwiklice, Wisła Niemiecka, Goczałkowice, Łąka, Miedzna, P. i Susiec (Sussetz). *Księstwo pszczyńskie* przypadło przy działach książąt na Raciborzu (z linii Ottokara czeskiego) na starszego brata Mikołaja. Syn jego Jan starszy sprzedał je w 1475 r. Wiktorynowi, starszemu synowi Jerzego Podiebrada, króla czeskiego. Od niego nabył Kazimierz ks. cieszyński, który je odstąpił Aleksemu Thurzonowi. Ten odprzedawszy osobno klucz My-

słowicki, odstąpił resztę w 1546 r. Baltazarowi z Promnitz, bisk. wrocławskiemu. Dalsze koleje podane w dziejach miasta. Obszar księstwa w 1861 r. wynosił 18 mil kwadratowych. Obejmowało ono 18 wsi kościelnych i miasta: Pszczyna, Mikułów i Beruń. Dobra książęce, obejmujące z lasami 144,533 mr., zajmują trzecią część obecnego powiatu a więc $6^1/_2$ mil kwadr. Lasy same zajmowały 100,730 mr.; przeważnie iglaste, gdyż liściastego było tylko do 6000 mr. Dawniejszy obszar dóbr był o wiele większy, zajmowały one prawie cały dzisiejszy powiat pszczyński i część bytomskiego. Częściowe sprzedaże od XVI w. uszczupliły je niezmiernie. *Pszczyński powiat* stanowi obecnie część dawniejszego, utworzonego w 1817 r. i obejmującego 27 mil kwadr. Odłączone części weszły w skład pow. rybnickiego a także bytomskiego i raciborskiego. Położony między 36°16' i 36°55' wsch. dług. a 49°53' i 50°15' płn. szerok., obejmuje 18·85 mil kwadr. (420,969 mr. pruskich). Od północy graniczy z pow. bytomskim i częścią toszecko-gliwickiego, na zach. z rybnickim, na wschód i południe ze Szląskiem austryackim i Galicyą, od których dzieli powiat Wisła i Przemsza. Północna część powiatu spoczywa na starszej formacyi węglowej, południową zajmuje młodsza trzeciorzędna formacya. Co do układu poziomego jest to wyżyna, sięgająca pod Mikułowem w górze Łaziska do 1116 st. par. n. p. m. Najwyższy taras wyżyny przypada na okolice Mikułowa, w których wiele wyniosłych punktów przechodzi 1000 st. Najniższy punkt, poziom Wisły przy Zabrzegu w okolicy Berunia, ma 720 st. Podkład warstwy rodzajnej stanowią warstwy piasku, żwiru i glinek, zmieszane z brunatnymi żeleźniakami, piaskowcami i łupkami gliniastymi; w południowej części pod tym podłożem znajduje się warstwa 600 st. gruba gliny wapnistej, pokrewnej z podobnym pokładem wiedeńskiej kotliny. Pod wierzchnią warstwą rodzajną często spotyka się tak zwana kurzawka, ruchoma z wodą zmieszana piaszczysta glinka. Przez obszar powiatu przechodzi linia działu wodnego Wisły i Odry. Większa część powiatu należy do dorzecza Wisły, która, wijąc się w nieustannych zakrętach, tworzy linią graniczną powiatu na przestrzeni 6 mil. Od ujścia Przemszy pod Czarnuchowicami po Wiśle zaczynają chodzić galary. Przemsza na przestrzeni $1^3/_4$ mili od Dzieckowic do Czarnuchowic płynie granicą powiatu. Wody środkowej wyżyny powiatu prowadzą do Wisły: Gostynia (niem. Gostine), utworzona z połączenia strumieni od Zgonia, Zawiści i Łazisk Górnych, płynie przez Gostyń, prowadzi wody łąk i bagien, uchodzi na południe od Jedlina; Pszczynka (ob.) i Korzyniec, wypływający ze Zwierzyńca pszczyńskiego, niedaleko źródeł Rudy, dopływu Rudy, prowadzi wody leśne do Wisły między Wolą i Jedlinem. W okolicach Berunia, Jaroszewic, Brześcia i Łąki istniały wielkie stawy, mające od 1000 do 3000 mr. obszaru, lecz zostały już dawno osuszone i zamienione na łąki lub pola orne. Lasy tutejsze a szczególniej należące do księstwa pszczyńskiego, obfitują w zwierzynę, nawet grubą. W lasach księstwa, w leśnictwie Międzyrzecz, utrzymują żubry, przychowek z daru pochodzącego z puszczy białowieskiej. Klimat, skutkiem wyniosłego położenia i blizkości Karpat, ostrzejszy niż w północnych powiatach Szląska. Dojrzewanie zbóż i żniwa są tu o 14 dni zwykle późniejsze niż w okolicznych powiatach. Ludność powiatu jest przeważnie polską, wyróżnia się czystością języka od innych części Szląska. W 1840 r. było 62,547 mk., 1858 r. 71,273 mk., 1861 r. 75,725 mk. (w tej liczbie 8413 Niemców). W 1871 r. ludność wynosiła 79,177 mk., w tej liczbie 89% katol., 9% ewang. i 2% żydów; mówiących po polsku było 87% a po niemiecku 13% (według urzęd. wykazów). Z miast przeważnie polskiem jest Mikułów, w Pszczynie zaś znaczną większość stanowią niemcy. Nieżyzna gleba i ostry klimat stanowią warunki nieprzyjazne dla pomyślnego rozwoju rolnictwa. Przemysł: leśny (smolarnie, terpentynarnie itp. produkta drzewne) i górniczy (dobywanie węgla, galmanu, wapna) oraz oparte na nim gałęzie fabrykacyi (wielkie piece, huty szklane, cynkowe, żelazne). Solankowe źródła, obfite w jod, w Goczałkowicach posłużyły do urządzenia dość uczęszczanego zakładu kąpielowego. Jak zwykle na wyżynach, rozwinęła się tu wielka własność i utrzymały skutkiem tego znaczne obszary leśne. Na 420,969 mr. obszaru przypada: 228,479 mr. roli, 3076 mr. ogrodów, 32,479 mr. łąk, 8945 mr. pastw., 136,216 mr. lasu i 11,724 mr. wód, dróg i nieużytków. Przeszło trzecią część obszaru (144,533 mr.) zajmują dobra księstwa pszczyńskiego, prócz nich w 1861 r. było 30 dóbr rycerskich, zajmujących 67,054 mr. W ogóle powiat składał się z 2 miast, 1 osady targowej, 111 gmin wiejskich i 7 nowych kolonii. Prócz tego było 34 folwarków dominialnych, 53 kolonii, wiosek, oddzielnych części wsi, 77 odrębnych osad (młynów, hut, leśnictw, karczem). Rzadkością są wsie złożone ze skupionych w jedną całość osad, gdyż zwykle siedziby wieśniaków są porozrzucane i mieszczą się na cząstkach należącej do nich ziemi. Pod względem kościelnym powiat dzielił się w 1861 r. na 24 parafie, należące do dekanatów: pszczyńskiego (8 parafii), bieruńskiego (8 parafii) i żórawskiego (Sohrau—7 par.). Jedna parafia należała do dek. bytomskiego. Ewan-

gielicy rozdzielali się między parafie: Pszczyna, Mikułów, Hołdanów, Gołaszowice i Żurow. *Br. Ch.*

Pszczynka, niem. *Psinka*, *Muehlgraben*, rzka, dopływ Wisły, w pow. pszczyńskim, ma źródła po za wsią Szyroki (Timmendorf), płynie ku wschodowi na Boryń, Krzyżowice, Warszowice, Mizerów aż do Brześcia, stąd ku płd. koło Polskiej Wisły i Łąk, dalej znów ku zachodowi koło Pszczyny, Jankowic i nareszcie po za Międzyrzeczem (Meseritz) uchodzi do Wisły poniżej Woli (Wohlau).

Pszeń, pow. olkuski, gm. Bolesław, par. Olkusz.

Pszenicznik, część wsi Mizuń, w pow. dolińskim.

Pszeniczniki, wś o 3 w. od Dniepru, pow. kaniowski, rozłożona w wązkim lecz długim i krętym jarze, w okolicy górzystej i lesistej, zwłaszcza od strony Dniepru, ma 2100 mk. prawosł. i 70 katol. W 1792 r. było tu 37 sadyb i 534 mk., w 1863 r. zaś 1440 mk. prawosł. i 52 katol. Włościanie w 1863 r. na mocy ugody wykupnej nabyli 556 dzies. za 26,825 rs. Co drugą niedzielę odbywają się tu targi. We wsi znajduje się cerkiew p. w. Wniebowzięcia N. M. P. (Uśpieńska), niewiadomej erekcyi, która istniała już przed 1753 r.; obecna pochodzi z 1859 r. i uposażona jest 38 dzies. ziemi. Do par. prawosł. należy wieś Iwańków i Buczak. We dworze znajduje się kaplica katol. domowa par. Rzyszczew. Do dóbr P. przed 1863 r. należały wsie: Troszczyn, Siniawka, Iwańków, Glińcza i Buczak, mające ogółem wówczas 1570 dusz rewiz. i 6604 dzies. ziemi, z której 2637 dzies. odeszło do włościan przy uwłaszczeniu. Gleba więcej gliniasta niż czarnoziemna. Na początku zeszłego wieku P. wchodziły w skład ststwa kaniowskiego, następnie własność Stanisława Poniatowskiego, poczem przez pewien czas były w posiadaniu Morzkowskiego i Stanisława Hołowińskiego, od którego w 1818 r. kupił pułkownik wojsk polskich Józef Poniatowski; w 1847 r. syna jego Cezarego Poniatowskiego, obecnie Szembeków. W pobliżu wsi, w lesie zwanym Szpilkowatym, znajduje się dawny pomnik kamienny z czasów tatarskich, w kształcie grubej deski granitowej, zaokrąglonej u wierzchu na podobieństwo głowy ludzkiej, nieco ostro zakończonej. Na desce tej znajduje się jakiś na wpół zatarty napis w języku tureckim lub arabskim, nieodczytany dotychczas. *J. Krz.*

Pszenna, os., pow. jędrzejowski, gm. Przęsław, par. Krzcięcice.

Pszonka 1.) os. nad rz. Tyśmienicą z lewego brzegu, pow. lubartowski, gm. i par. Czemierniki. Przewóz przez rzekę. 2.) **P.,** os. nad rz. Tyśmienicą z praw. brzegu, pow. radzyński, gm. Suchowola, par. Czemierniki, ma 3 dm., 18 mk., 2 mr. 3.) **P.,** fol., pow. garwoliński, gm. Pszonka, par. Parysów, odl. 12 w. od Garwolina, ma 6 dm., 45 mk., 273 mr. W 1827 r. było 13 dm., 94 mk., par. Parczew. Stanowił jedną całość z wsią Łukowiec. W 1874 r. fol. P. rozl. mr. 492: gr. or. i ogr. mr. 335, łąk mr. 84, lasu mr. 55, nieuż. mr. 18; bud. mur. 9, z drzewa 19; płodozmian 11-polowy. W r. 1885 oddzielono mr. 123 z ogólnej przestrzeni. Wś Łukowiec os. 19, z gr. mr. 191. P. gmina graniczy z gm. Wola-Rębkowska i Górzno, urząd gm. w os. Parysów, st. p. w Garwolinie; ma 5093 mk. i 13975 mr. obszaru; sąd gm. okr. I w Aleksandrowie (Myza). W skład gminy wchodzą: Choiny, Gocław, Grzebowilk, Józin, Kalonka, Lipówki, Łukówek, Niesadna, Obrąb, Parysów, Poschła, Pszonka, Puznówka, Siedcza, Starowól, Starogrodzka-Wola, Stodzew, Wygoda, Zawodka, Żabieniec i Żelazna. *Br. Ch.*

Pszonka, rzeczka w pow. lityńskim, zaczyna się powyżej wsi Lepiatyna, mija tę wś, i pod wsią Morozówką uchodzi od prawego brzegu do Salniczki. *X. M. O.*

Pszonka, niem. *Pszonke*, kol., pow. kluczborski, par. Dobiercica. Należy do gminy Maciejów.

Pszonki, wś, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Zbirogi, o 25 w. od Kobrynia.

Pszonkowa Pasieka, ob. *Łebedyn.*

Pszów, niem. *Pschow*, 1306 *Psov*, 1350 *Pschu*, 1561 *Pschow*, wś i dobra, pow. rybnicki. Leży w wyniosłem, pagórkowatem położeniu, wznies. 944 st. n. p. m., najwyższy punkt w powiecie. Gleba złożona z gliuki nieprzepuszczalnej, żyznej lecz wymagającej mozolnej uprawy. Spodnią warstwę wzgórz tutejszych tworzy szary, twardy wapień, który przerobiony w trzech piecach rumfordzkich dostarcza wybornego wapna hydraulicznego i służy do użyźniania gliniastej gleby. Są także pokłady krystalicznego gipsu, przerabianego na miejscu w piecach i młynach i wyprawianego do Wiednia lub używanego na surowo jako nawóz. W 1861 r. było tu 170 dm., 1301 mk. (6 ewang., 16 żyd.), 107 budynków gospod. Wś sama zamożna i rozległa, ma 279 gospodarstw i 1402 mr. roli. Dobra rycerskie 2865 mr. z przyległ. Zawada, mającą 191 mr. Kościół par. katol., z cudownym obrazem M. Boskiej, sięga swą fundacyą odległej starożytności. Dokument fundacyjny biskup. pragskiego z 973 r. podaje na północnej granicy dyecezyi: *Psowane* obok Chrovati i Zlazane. Świadczyłoby to, że P. był grodem, centrem znaczniejszego obszaru. W dok. z 1293 r. występuje kapelan nadworny Jasco z P. W dok. z 1306 r. w liczbie dworzan ks. Przemysława wystąpuje Rychulph z P. W 1743 r. kościół

nowy stanął na miejscu starego, w 1847 r. przybudowano dwie wieże i odnowiono świątynię, widzialną zdala w skutek wyniosłego położenia. Kościół otacza kalwarya ze stacyami męki Chrystusa. Tysiące pobożnych pielgrzymów przybywa tu w czasie świąt M. Boskiej. Szkoła istniała już 1691 r.; w 1861 r. uczęszczało do niej 570 uczniów. Do P. należy fol. Neuhoff, Pszowskie Kąty os. i Anna kopalnie węgla. P. par., dek. wodzisławskiego, miała w 1869 r. 6114 kat., 56 ew., 43 izrael. Dzieje kościoła podaje: Chronik des Pfarr. und Wollfahrtsorts Pschow, napisał Paul Skwara i Aug. Wolleczek (Rybnik 1861). *Br. Ch.*

Pszowskie Doły, niem. *Pschower Dollen*, kol., leżąca w pobliżu Pszowa, w pow. rybnickim, w głębi wąwozu otaczającego od południa i zachodu wyżynę, na której leży Pszów. Ludność trudni się robotami w kopalniach wapienia, gipsu, węgla i uprawą roli (520 mr.). W 1861 r. było tu 107 gospodarstw, 110 budyn., 520 mk. Polaków. Do szkoły w Pszowie uczęszczało ztąd 131 dzieci.

Pszyki, domy w Żółtańcach, w pow. żółkiewskim.

Ptaczesy, niem. *Taetzschwitz*, wś łużycka nad Czarną Elsterą, pow. wojerecki. Do 1815 r. należała do Saskich Łużyc. W 1840 r. było tu 356 mk. Serbów; w 1860 r. 416 a 1880 r. 430 mk.

Ptaczkowe, węg. *Patacskö*, wś, hr. szaryskie, 180 mk.

Ptacznik 1.) góra rozłożysta na granicy gmin Wysocko i Zabłotce, w pow. brodzkim. Dokoła rozległe moczary i błota; wznies. 287 mt. n. p. m. Miejsce znaku triang. 2.) **P.,** góra w obr. Łączek, pow. jasielski, na prawym brzegu Wisłoka, nad granicą Wójkówki. Wznies. 370 mt. n. p. m., a 124 mt. nad doliną Wisłoka. Miejsce znaku triang. 3.) **P.,** nazwa lasów na południ. pochyłości Tatr, po obu brzegach Popradu, cokolwiek na płd. od Szczyrbskiego jeziora. 4.) **P.,** szczyt górski, 1070 mt. wznies. ,nad pot. Czerwona Woda, w gm. Szczyrba, na granicy hr. spiskiego i liptowskiego. 5.) **P.,** szczyt górski, 1348 mt. wznies., w Karpatach, w zach. dziale Rudaw węgierskich, w pobliżu mta Kremnicy. *Br. G.*

Ptak, os. nad rz. Wartą, pow. wieluński, gm. Radoszewice, par. Osiaków, odl. od Wielunia 10 w., ma 2 dm.

Ptak, pustkowie pod Biskupicami Zaborycznemi, pow. ostrzeszowski.

Ptak, młyn wodny nad Szkotową, pobocznąNidy, pow. niborski, na pol.-prus. Mazurach o 12 klm. na zachód, od Niborku, 5½ klm. od st. p. Kozłówka. *Ad. N.*

Ptaki 1.) wś włośc., pow. nowomiński, gm. Łukowiec, par. Siennica, ma 65 mk., 102 mr. W 1827 r. 8 dm., 57 mk. 2.) **P.** al. *P. Młyny*, wś nad rz. Pissą, pow. kolneński, gm. Rogienice, par. Nowogród, wchodziła w skład dóbr ststwa nowogródzkiego a następnie majoratu rząd. Nowogród, ma 105 mr. obszaru. W 1827 r. 6 dm., 57 mk. 3.) **P.** *Niższe* i *P. Wyższe*, wś nad rz. Pissą, pow. kolneński, gm. Czerwone, par. Kolno. W 1827 r. 30 dm., 177 mk. Wchodziła w skład starostwa Kolno, a potem dóbr rządowych. *Br. Ch.*

Ptakiszki, dobra, pow. wiłkomierski, gm. Szaty, o 36 w. od Wiłkomierza.

Ptakowice, niem. *Ptakowitz*, wś i dobra, pow. bytomski, odl. ¾ mili od Tarnowic a 2 mile od Bytomia. W 1861 r. było 74 dm., 714 mk. (8 ew., 8 żyd.). Obszar dwor. miał 2666 mr. (1460 roli, 500 lasu, 631 mr. zarośli i nieuż.); gorzelnia i cegielnia. Wś wraz z kol. Górniki 420 mr. Na obszarze dwor. odkryto w 1822 r. pokłady galmanu, którego eksploatacyą prowadziły trzy oddzielne przedsiębierstwa, z których jedno tylko istniało w 1861 r.

Ptasia Góra, fol. koło Huty Nowej, na obszarze Monasterzysk, pow. buczacki.

Ptasica al. *Ptasia Ulica*, os. włośc., pow. łaski, gm. Bałucz, par. Borszewice, ma 6 dm., 8 mk., 35 mr. W 1827 r. 1 dm., 5 mk.

Ptaszarnia, zaśc. szlach. nad rz. Drujką, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 57 w. od Dzisny, 1 dm., 4 mk. kat.

Ptaszki al. *Na Ptaszkach*, przyl. dóbr Gumowo, w pow. ciechanowskim.

Ptaszkowa, wś, pow. grybowski, leży w górach, u źródeł Czarnej Kamionki, dopływu Kamienicy z praw. brzegu, wznies. 475 mt. n. p. m. Posiada ekspozyturę rz.-kat. (filią par. w Grybowie), szkołę ludową i st. kol. żel. tarnowsko-leluchowskiej (17 klm. od Sącza a 137 klm. od Zagórza), wznies. 497 mt. Część drogi między Grybowem i Ptaszkową, wyróżnia się malowniczością widoków i trudnościami jakie musiano pokonać przy budowie. Między st. Ptaszkową i Kamionką przeprowadzono drogę tunelem 280 mt. długim. Wś liczy 236 dm. (8 na obszarze więk. pos.) i 1508 mk., 1475 rz.-kat., 3 gr.-kat., 7 ewang. i 23 izrael. Na obszarze więk. pos., dawniej Podoskich, teraz rozparcelowanej, są przy gościńcu z Grybowa do Nowego Sącza dwie karczmy: Zbójnik i Bąkowice. Obszar ten wynosi 222 roli, 30 łąk, 49 past. i 314 mr. lasu; pos. mn. ma 1080 roli, 381 łąk, 490 past. i 514 mr. lasu. P. jest dawną osadą; parafią założył tu Kazimierz W. w 1359 r. Około r. 1510 zabito proboszcza, poczem do 1608 administrowali duchowni nieustaleni, poczem zamieniono parafią na filią. Należy ona do dyec. tarnowskiej, dek. grybowskiego; ma kościół drewniany i obejmuje Bogusze i Królową Ruską. Wś otoczona od płd. dużymi lasami, graniczy na zach. z Królową Ruską i Cie-

niawą, na wsch. z Białą Wyźnią a na płn. z Starąwsią-Strzyżawką. *Mac.*

Ptaszkowice, w XVI w. *Ptaschcowycze*, wś i fol., pow. łaski, gm. Zapolice, par. Stroński, odl. 6 w. od Zduńskiej Woli, 14 w. od Łasku. Wś ma 21 dm., 31 os., 187 mk., 285 mr. włośc.; fol. z przyległ. Złotniki 7 dm., 95 mk., 977 mr. (740 mr. roli, 37 mr. łąk, 81 mr. past., 82 lasu, 36 mr. nieuż.). W 1827 r. 22 dm., 134 mk. Zarówno obszar folwarczny jak i łany kmiece dawały w XVI w. dziesięcinę i kolędę plebanowi w Stroński (Łaski, L. B., I, 477). Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552—1553 wś P., w par. Stroński, miała 11 os., 8 łanów (Pawiń., Wielkop., II, 244).

Ptaszkowo 1.) wś kośc., okr. wiejski, domin. i okr. domin., pow. bukowski, o 5 klm. na wschód od Grodziska, po obu brzegach Grąbkowskiej strugi (wpadającej pod Puszczykowem do kanału Obrzańskiego); par. w miejscu, poczta w Grodzisku, st. dr. żel. w Opalenicy o 10 klm. Pierwszą wzmiankę o P. mamy w dok. z 1298 r.; ztąd pisali się Pasko r. 1354—60, Janusz r. 1360—78, Paweł, kanonik poznański, r. 1378—85, Przybysław r. 1381, Andrzej i Mikołaj r. 1383—99, Maćko r. 1389—98 i Sędziwój r. 1390 Ptaszkowscy. Z nich zwrócili na siebie uwagę podczas zaburzeń domowych w r. 1383 bracia Andrzej i Mikołaj, którzy mając powierzony sobie zamek kębłowski, zmówili się z załogą zbąszyńską i złupili okolicę Grodziska; Janko z Czarnkowa (Pomn. Dz. Pol., II, 734) zowie ich „fratres haeredes de Ptaszcowo“. Poddali oni w r. 1386 zamczysko (fortalicium) swoje królowi Władysławowi, który pod d. 21 maja 1394 r. zabronił sądom królewskim pozywać ich przed roki mniejsze i poruczył, ażeby ich sprawy toczyły się przed starostą wielkopolskim i na wiecach walnych. Około r. 1564 płaciło P. bisk. poznańskim 2 grzyw. 9 gr. dziesięcin z 8 łanów osiadłych i 3 ćwierci. Po Ptaszkowskich posiadali tę wieś Opalińscy (1525), Koszutscy (1740), Ponińscy (?), Rozdrażewscy i Żółtowscy (1793). Około r. 1773 zachodziły spory graniczne między Józefem Mielżyńskim, dziedzicem Borzysławia, a właścicielami P. i innych wsi granicznych. Obecnie należy P. do Żółtowskich. Obszar wynosi 775·72 ha, t. j. 679·65 roli, 59·14 łąk, 15·34 past., 20·68 nieuż. i 0·91 wody; czysty doch. grun. 8995 mrk. Podział P. na Małe i Wielkie uskutecznił się przed r. 1580; obie te części tworzą obecnie dwa okręgi wiejski i dominialny. Małe P. ma 25 dm., 182 mk. a Wielkie 9 dm., 81 mk., razem 34 dm., 263 mk. (250 kat., 13 prot.). Domin. Małe P. ma 3 dm., 64 mk. a Wielkie 11 dm., 178 mk., razem 242 mk. kat. w 14 dm. W r. 1580 było na Małem P. 6 łanów osiadł., 1 zagrod., komornik, rzemieślnik, wiatrak i gorzelnia, a na Wielkiem P. $8^1/_4$ łanów osiadł., 4 zagrod. z rolą, 3 bez roli, 3 komorn. i gorzelnia. Kościół p. w. św. Piotra w Małem P. był parafialnym już w r. 1298. Stawiali go z drzewa Opalińscy w XVI a Ponińscy w XVIII w. W czasie reformacyi zesłany do P. dominikanin Paweł Sarbin zdołał zachować kościół dla katolików. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1610. Par. składają: Borzysław, P., Snowidowo, Strzelce i Woźniki; w ogóle 1204 dusz. 2.) **P.,** fol., pow. gnieźnieński, o 5 klm. na południe od Kiszkowa, pod Sroczynem. Zniesiony został około 1840 r.; przy schyłku zeszłego stulecia należał do Antoniego Swinarskiego. *E. Cal.*

Ptasznik, uroczysko, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Tarnopol, o $60^1/_2$ od Wołkowyska.

Ptasznik 1.) al. *Leżaj*, części miasteczka Wilamowic, w pow. bialskim. 2.) **P.,** leśniczówka w obr. Lubczy, w pow. pilzneńskim.

Ptaszniki, grupa domów w Sielcu Bieńkowym, nad Bugiem, pow. sokalski.

Ptickie, wś nad rzką t. n., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra ks. Radziwiłłów Czeress, o 3 w. od gminy a 33 w. od Dzisny, 14 dm., 102 mk., w tej liczbie 70 prawosł., 28 kat. i 4 żyd. (44 dusz rewiz.).

Ptkanów, w XV i XVI w. *Pkanów*, os. kośc., pow. opatowski, gm. Opatów, par. Ptkanów, leży na wzgórzu przyległem do wsi Podole; ma 2 dm., 7 mk., 8 mr. W 1827 r. 3 dm., 21 mk. P. był pierwotnie wsią, której części weszły następnie w skład dwóch przyległych wsi: Podole i Rosochy, a nazwa Ptkanowa została przy małym obszarze otaczającym kościół, stojący na wzgórzu. W akcie uposażenia kolegiaty sandomierskiej z 1191 r. podano obok Krzczonowic i Trębanowa „Bechanow“, w którym możnaby domyślać się pobliskiego wsiom powyższym Ptkanowa (Pkanow u Dług.). Tradycya przypisuje założenie starożytnego tutejszego kościoła bądź Duninowi bądź Templaryuszom i odnosi fundacyą do połowy XII w. Kościół wzniesiony z ciosowego kamienia, stanowił kiedyś warownię, której ślady przechowały się w obmurowaniu cmentarza. W XV w. kościół ten, p. w. św. Egidiusza, zostawał pod patronatem kolejnym właścicieli Podola i Rosochy. Dziedzicem Podola był Domorat h. Grzymała, Rosoch zaś Jakub z Koniecpola h. Pobóg. Były tam łany kmiece, fol. rycerski, zagrod., od których dziesięcinę snopową i konopną dawano do Ptkanowa. Kawał roli wolnej z łąką należał do proboszcza (Długosz, L. B., II, 498). Reg. pobor. z 1578 r. wymieniają wś Pkanów, nie podając żadnych o niej danych (Pawiński, Małop., 182). Rysunek i opis kościoła podały

„Kłosy“ (z 1886 r., Nr. 1099). P. par. dek. opatowski, 1310 dusz. *Br. Ch.*

Ptlikene, fol., pow. rossieński, gm. kielmeńska, o 24 w. od Rossień.

Ptowo, dok. *Ptove*, osada w ziemi przemęckiej, istniała między r. 1210 i 1379. Władysław Odonicz w 1210 r. nadał P. i inne Winemarowi, opatowi porteńskiemu, dla klasztoru cystersów. W 1278 r. Bolesław i Przemysław, potwierdzając uposażenie klasztoru w Wieleniu, wymieniają P. między wsiami nadanemi. W 1379 r. Jan, opat wieleński, potwierdzając kupno sołtystwa wijewskiego, przywołał na świadków sołtysów z wsi klasztornych: Osłonina, Moch i Ptowa. Sołtys ptowski mienił się Górskim czyli z Górska, wsi także klasztornej, w tejże okolicy. Można domyślać się Ptowa w dzisiejszej Olejnicy, wsi klasztornej leżącej między Górskiem a Radomirzem, na wschodniem wybrzeżu jeziora Brenno; nazwa Olejnica jest nowszą od osady, którą dziś oznacza. *E. Cal.*

Ptur al. *Pturek*, *Pturskie jezioro*, pow. szubiński, na zachód od Barcina, 4 klm. długie, 2 klm. szerokie, łączy się z całą siecią jezior ciągnących się na przestrzeni około 16 klm. od Chomiąży Szlacheckiej po pod Pturek i Ptur. Na wybrzeżach jeziora osiadły wsie: Młodocin, Kierzkowo, Wójcin, Wolica, Knieja, Pturek i Ptur. Przez jezioro płynie Noteć.

Ptur al. *Ptur Wielgi*, niem. *Pturke*, wś, pow. szubiński, o 5 klm. na zachód od Barcina, przy wyjściu Noteci z jeziora Pturskiego, par. kat. Barcin, prot. Łabiszyn, poczta w Barcinie, st. dr. żel. w Złotnikach o 18 klm.; ma wraz z Pturkiem 21 dm., 239 mk. (33 kat., 206 prot.). P. znany już był w r. 1369 (Kod. Wielkop., 1610); około 1580 r. składał się z 10 łanów osiadłych i 9 rybaków; właścicielami byli Niemojewscy. Około r. 1830 wcielono do P. pograniczny Pturek, który odtąd nie tworzy odrębnej gminy. Większą własność z obszarem 122 ha posiada Otto Muetzell. *E. Cal.*

Pturek 1.) dawniej *Pturzec*, osada, pow. szubiński, o 4 klm. na zachód od Barcina, na płn.-zachod. wybrzeżu jez. Ptur. Nie tworzy odrębnej całości od r. 1830. W r. 1583 posiadał tam Maciej Sierski 2 łany i 2 zagrodn. 2.) **P.,** ob. *Ptur*, jezioro. *E. Cal.*

Ptuszacze, wś nad rz. Ptyczą, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, w pobliżu gościńca z fol. Krynki do wsi Radutycze, ma 5 osad; grunta lekkie, łąki obfite. *A. Jel.*

Ptuszki, wś, pow. orszański, gm. Chłystowo, ma 24 dm. i 193 mk., z których 5 zajmuje się stolarstwem.

Ptycz, białoruskie *Pcicz*, rzeka w gub. mińskiej, lewy dopływ Prypeci. Zrasza powiaty: miński, ihumeński, bobrujski i mozyrski, a w nich 14 gmin, na przestrzeni 363 wiorst, czyli przeszło 54 mil (podług Zielińskiego, Opis gub. mińskiej, t. I: 205—210); Stukenberg podaje przeszło 300 w.; opis rz. P. z 1830 r. 244 w., raport zaś urzędowy naczelnika okręgu komun. (podany przez Zielińskiego, l. c.) tylko 180 w. Zaczyna się we wzgórzystej zachodniej stronie powiatu mińskiego, w okolicy wsi i folwarku Norejki al. Ernestowszczyzna, stanowiącej punkt najwyższy wodorozdziału, z którego wypływają rzeczki i strumienie w dwie różne strony, ku Baltykowi i morzu Czarnemu, za pośrednictwem Niemna i Prypeci. Początkowo P. ma kierunek prawie północny, który zmienia się na wschodni o 10 w. od źródła, pod wsią Stare-Sioło, kędy rozlana w staw około 1 w. długi i na $^1/_6$ w. szeroki, porusza młyny. Koryto w górnym biegu ścieśnione ciągle między wzgórzami jest dość wązkie, ma spadek znaczny. Niepodobno wyliczać wszystkich wsi i dworów, koło których P. przepływa; jej okolice w pow. mińskim i ihumeńskim są mocno zaludnione i posiadają najdawniejsze bodaj sadyby stron tutejszych, o czem świadczą nadbrzeżne kurhany, okopiska i horodyszcza lub kamienie pamiątkowe i stacye krzemienne przedhistoryczne. Zaznaczmy jednak miejscowości ważniejsze. W pow. mińskim: Papiernia, z fabryką papieru zwyczajnego, poruszaną siłą wody; wś i dobra Ptycz (młyn), wś i dobra Nowy-Dwór (młyn), wś Wołoczkiewicze, po za którą Ptycz przecina tor dr. żel. moskiewsko-brzeskiej pomiędzy st. Mińsk i Fanipol, a następnie płynie w ciągłych skrętach pod wsią Leckowszczyzna, dalej przepływa pod Przyłukami i przeciąwszy dawny trakt pocztowy mińsko-kojdanowski przepływa przez dobra Rusinowicze (młyn i folusze) i Samochwałowicze (młyn i folusze); pod folw. Ignatycze porusza duży młyn i folusze, pod folw. Piaciewszczyzna młyn z krupiarnią, a pod Annopolem rozlana w staw ma młyn, folusze i tartak. Odtąd aż po za Samuelów (młyn), stanowiąc granicę pow. mińskiego i ihumeńskiego na przestrzeni prawie mili, wpływa w pow. ihumeński w obrębie dóbr Bacharewicze. Do tego miejsca Ptycz zasila się jedynie drobnemi rzeczułkami i krynicami wytryskającemi z okolicznych wzgórz, dopiero od Bacharewicz, przyjąwszy w siebie z prawej strony Osokę, a z lewej Bierczukówkę, rozszerza nieco koryto pod Hrebnią i ma młyn; pod Dudziczami obraca młyny i folusze. Dalej dotyka wsi Ozieryczyn (młyn, folusz, pytel). Za Ozieryczynem zasila się od lewego brzegu bagnistą rzeczką Użanką al. Uszonką, płynie ku Woroniczom, miejscu urodzenia Michała Szyszki. Nieco poniżej na obszarze dóbr Citwa, w uroczysku zwanym św. Jan, przez wązką bagnistą odnogę, oddzielającą się od lewego brzegu, daje początek rzece Citewce,

prawemu dopływowi Świsłoczy. Pod wsią i folw. Rusakowicze przecina gościniec wojenno-komunikacyjny (młyn i niedawno odnaleziona stacya krzemienna); za Rusakowiczami zasila się pod folw. Uborek, z prawej strony, rzeką Nieświaczą, wypływającą z jeziora Sierhiejewickiego. Odtąd okolice Ptyczy mają charakter poleski i nizinny, spadek mniejszy, a koryto coraz się rozszerza; przepływa pod wsiami Prystań i Kobylicze (wyborne łąki zalewne), Horelcem (młyn i również rozległe łąki); o 4 w. za Horelcem wpada do P. od prawego brzegu rzeka Szacza, zasilona Kowalówką i w tem miejscu, niedostępnem do dziś dnia, znajdują się bobrowe gony. Pod wsią Wieczerewicze koryto bardziej się rozszerza na przestrzeni 3 w. i tworząc ostrowy i zatoki, ma brzegi porosłe bujną trawą. Poniżej Wieczerewicz, przyjąwszy od prawego brzegu bagnistą rzkę Jasznę, kieruje się coraz bardziej na wschód, w zakrętach, przez lesiste moczary i ostępy ku wsiom: Porzecze i dalej ku Kletnu, po za którem odludną miejscowością zwraca się znowu nieco na południe i o 5 w. przed wsią Życin wpływa w pow. bobrujski na 146 w. od zródeł. Pod Życinem tworzy rozlewy i odnogi i ma młyn. Odtąd znacznie i stale się rozszerza, płynie około wsi Krymok, Jurewicze, Mosiewicze, Krynki, Chalki, Ptuszacze, Radutycze i wszędy ma brzegi nieco wyższe, odznaczające się dobremi łąkami. W okolicy wsi Słopiszcze zatacza koło na południe, wśród głuchych ostępow zasila się z prawej strony rzką Żeleźnicą al. Żeleźnianką i kilku jeszcze mniejszemi bezimiennemi, a pod wsiami Simonowicze i Jewsiejewicze przecina dawną szosę bobrujską, ma młyn i spust przy moście dla spławu drzewa. Dalej płynie około folw. Zawałowszczyzna, wsi: Zapole i Horodok (młyn na szerokim rozlewie), o kilka wiorst za którą, pod wsią Horodyszcze, zasila się z lewej strony rzeką Krasną, dotyka wsi Kanysze, pod wsią Żelwiniec zatacza koło na południo-zachód ku Hłuskowi, dalej zasiliwszy się od prawego brzegu rzką Komarówką rozdziela się na odnogi, to się znowu zlewa w jedno koryto i tak dociera do Hłuska, odkąd staje się żeglowną dla wielkich łodzi zwanych szuhaleje, podejmujących do 250 pudów towaru, które tu przybywają na wiosnę z Mozyrza, pod wodę, ze zbożem, wódką, solą, żelazem, kamieniami, transportując w zamian z powrotem: wosk, miód, grzyby, klepkę, terpentynę, smołę i inne produkty stron poleskich. O 10 w. za Hłuskiem leży nad P. wś Poblin z młynem; tu z lewej strony wpada rzeczka Lisa i odtąd zwróciwszy się pod ostrym kątem prawie całkiem na południe, płynie koło wsi: Ryłowicze, Podłużje i Bierezówka, na przeciwko której przyjmuje w siebie od lewego brzegu rzkę Bieżenicę, a niżej o wiorstę prawie przed Kosaryczami rzekę Dokołkę od prawego brzegu, na przeciwko ujścia której jest znaczna wyspa z odnogi uformowana. U Kosarycz P. rozlewa się w znaczne, otoczone odnogami jezioro, na $1^1/_2$ w. długie i na $^3/_4$ w. szerokie, stanowiące wygodną przystań dla statków i płytów. Jakkolwiek żegluga zaczyna się daleko wyżej, atoli od Kosarycz jest znacznie swobodniejszą z powodu dogodnego urządzenia spustów młynowych, kędy przechodzić mogą łatwiej statki ładowne. Na przeciwko Chołopienicz (przystań) lewa odnoga Ptyczy zasila się od lewego brzegu bagnistą rzką Wołożdą, a niżej oddzielają się od głównego koryta łachy i głęboko w ląd wrzynające się rozlewy. Dalej koło wsi Porzecze i Rżanów ma prawy brzeg wynioślejszy i stały; pod Bubnówką uchodzi do P. od prawego brzegu rz. Oressa, prawie na samej granicy pow. mozyrskiego. Długość P. na przestrzeni pow. bobrujskiego wynosi 152 w. W pow. mozyrskim zasilając się z obu stron drobnemi rzeczkami i strugami, płynie w zakrętach i rozlewach pod wsiami Chojno, Łuczyce (przystań), Kapcewicze (przystań), Słobodka; pod wsią Rudzienka przybiera rzkę Chwaszczady-Ruczaj, tworzy wyspę i zatacza koło na zachód ku miasteczku Kopatkiewicze (młyn). Za Kopatkiewiczami leżą nad Ptyczą wsie: Słoboda, Iwaszkowicze, Horodyszcze; pod Bobryczami od prawego brzegu wpada rzka Młynek i w tem miejscu tworzą się dwa szerokie ramiona na przestrzeni 4 w., po złączeniu się których koryto się rozszerza jeszcze bardziej, wije na przestrzeni 10 w. w zakrętach odludną lesistą niziną, nadto oddzieliwszy od siebie od lewego brzegu odnogi zwane Kopanica, Lubicz i inne, uchodzi do Prypeci w okolicy wsi Bahrymowicze, w miejscowości kędy się zaczyna zatoka Prypeci zwana jeziorem Zapiesoczno. Długość biegu P. w pow. mozyrskim wynosi 65 w. Gdyby nie liczne tamy przy młynach i jazy rybackie, stanowiące na P. nieustanne przeszkody dla spławu, to żegluga na tej rzece mogłaby się rozpoczynać już w pow. ihumeńskim, w okolicy Rusakowicz. Według statystycznych obliczeń podanych przez Zielińskiego w 1864 r., w ciągu 14 lat (od 1844 do 1857 r.) wywożono co rok ku ujściu różnych towarów średnio na 27,734 rs., przywożono zaś za 2,280 rs., czyli w ogóle wartość spławu wynosiła 30,014 rs. Ptycz jest bardzo rybną, a nadto obfituje w wydry i w wielu miejscach ma jeszcze bobry. *A. Jel.*

Ptycz 1.) wś i dobra nad rz. Ptyczą, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. starosielska, par. katol. Raków, w miejscowości wzgórzystej, w gruntach pięknych. Wś ma

6 osad pełnonadziałowych. Dawniej własność Hlebowiczów, z których Mikołaj w 1609 r. sprzedaje Marcinowi Szabłowskiemu; w 1743 r. należy do Adama i Bogumiła Żydowiczów, w 1788 r. zaś do Stefana Świdy. W 1802 r. St. Swida testamentem oddał P. wraz z folw. Ratomka w dożywocie żonie swojej Anieli z Przystanowskich; atoli później przy podziałach familijnych rozdrobniony, oddawany w dzierżawy, nareszcie nabyty został przez Łapickich. Przed 1863 r. Hektor Łapicki miał tu dobre gospodarstwo. Skonfiskowany w tym czasie, P. przeszedłszy do rządu, miał kilku właścicieli, aż w 1872 r. nabyty przez urzędnika Arnoldiego, w posiadaniu którego do dziśdnia zostaje, ma 620 dz. obszaru. Młyny, karczma i arendy wynoszą do 1000 rubli; łąki obfite. 2.) **P.,** uroczysko leśne, pow. kobryński, w 5 okr. pol., gm. Worociewicze, o 73 w. od Kobrynia. *A. Jel.*

Ptycza al. *Ptycze*, mko nad rz. Ikwą, pow. dubieński, na płn. od mka Werby, niedaleko Kozina, st. p. Dubno al. Tarnawka; dawniej w pow. krzemienieckim. Znajduje się tu kościół paraf. katol. p. w. św. Trójcy, z drzewa wzniesiony w 1632 r. przez ks. Wład. Lubomirskiego. Par. kat., dek. dubieńskiego, 1262 wiernych. Kaplice: Berehy, Werba, Kozin. Podług podania w Ptyczy pogrzebiony został Hugo Kołłątaj, zmarły w niedalekiej wiosce Stołbcu. Podług innych umarł i pochowany został w Warszawie. P. należała niegdyś do zamku krzemienieckiego i przez Zygmunta Starego nadaną została ks. Konstan. Ostrogskiemu. Podług rewizyi zamków wołyńskich z 1545 r. była w posiadaniu ks. Wasila, który z P., Studenki, Biełohorodki i innych przysiołków miał obowiązek utrzymywać horodnię w zamku krzemienieckim. Horodnię tę lustratorowie znaleźli w dobrym stanie (ob. Jabłonowski, Rewizye, str. 93, 98 i 104). Porów. też Arch. J. Z. R., cz. IV, t. 1: 373 i Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 200, 209, 223.

Puc, niem. *Putz*, łac. dok. 1284 r. *Pchuce*, 1722 *Puca*, dobra ryc. nad jez. tejże nazwy, pow. kościerski, st. p. i kol. i par. kat. Kościerzyna 7 klm. odl. Razem z fol. Nowy P. obejmują 400 ha roli or. i ogr., 80 łąk, 40 pastw., 100 lasu, 5 nieuż., 65 wody, w ogóle 690 ha; czysty doch. grun. 3530 mrk; dobywanie torfu, hodowla bydła i skopów. W 1869 r. 127 mk., 39 kat., 88 ew., 8 dm. Na obszarze P. znaleziono w głębości 14 stóp siekierkę kamienną (ob. Preuss. Prov. Bl., 1856, str. 276). W 1284 r. nadaje ks. Mestwin ciotce swej Giertrudzie ziemię Piersznę z 22 wsiami, do których i Puc należał (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 349). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu Piotr Powalski summatim 6 fl. 25 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn. 1871, str. 171). Podług taryfy na symplę z r. 1717 płacił Puc 8 gr. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 83). Po pierwszym podziale Polski zdała komisya katastrowa r. 1772 o osadzie tutejszej następną relacyą: Puc należy do ststwa kościerskiego; są to dobra szlacheckie, własność Karola Jezierskiego, który je po ojcu odziedziczył. Jest on katolikiem, poddani są mieszanej religii. Jest tu folw., który sam właściciel obrabia, dalej 2 gburów i 7 zagrodników w pańskich domach. Do dóbr należą 2 nowe osady: Dobrogoszcz z 4 gburami i Dąbrówka z 6 gburami. Rozległość obszaru nieznana. Wiele roli leży dla nieurodzajności odłogiem. Wysiew, włączając gburów i nowe osady, wynosi 170 korcy żyta, $29^3/_4$ jęczm., $73^1/_2$ owsa, 11 tatarki, $9^1/_4$ grochu; żniwują 2 do $2^4/_5$ ziarna. Oziminę gleba rzadko wydaje, a choć ona wyrośnie w słomę, to nie ma żadnych ziarek. Siana jest za mało, tak że je muszą kupować furę po 2—3 tal. Co do drzewa, jest włoka młodego lasu, na opał nieprzydatnego; więc są zmuszeni drzewo budulcowe i na opał kupować w kościerskim królewskim boru. Warzą piwo i dostarczają go karczmom w Lubani i M. Klińczu, bo na miejscu samem nie ma karczmy. We W. Klińczu mają wolne mieliwo; trzy jeziora: Puc, Dobrogoska i Podbiszewsko ledwie dla własnej potrzeby ryb dostarczają. Gburzy w P. płacą po 9 talarów czynszu, w Dobrogoszczu po 10, tak samo w Dąbrówce. Zagrodnicy nic nie płacą, lecz odrabiają dzierżawę za mieszkanie i za rolę. Gburzy nic czynią tłoki, lecz jeżeli panu pomogą, to czynią to na jego prośbę za jakiemś wynagrodzeniem w trunkach lub czem innem. Pogłówne wynosiło 1 tal. 54 gr., do czego gburzy niczem się nie przyczyniają, płacąc i tak już wysoki czynsz (ob. Zeitsch. d. Westpreus. G. Ver., XV, str. 84). Dawniej istniała tu kaplica prywatna we dworze. Od roku 1773 przebywał przy niej staruszek cysters (ob. Utracone kościoły przez ks. Fankidejskiego, str. 237). *Ks. Fr.*

Puc, jezioro na obszarze dóbr tejże nazwy, pow. kościerski.

Pucakiemia, wś, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Niedzingi, o $1^1/_2$ w. od gminy, ma 15 dusz rewiz.; własność Żylińskich.

Pucewicze, fol., pow. nowogródzki, o 5 w. ku zachodowi od Nowogródka, wpobliżu gościńca poczt. z Nowogródka do Lidy, od 1849 r. własność Buchowieckich, ma $18^1/_2$ włók. Niegdyś własność korony; w 1661 r. oddana za zasługi wojenne Janowi Miniewskiemu (ob. Vol. Leg., t. IV, fol. 806), później przeszły do Radziwiłłów. Tu w 1753 r. 23 maja umarła Urszula z Wiszniowieckich ks. Radziwiłło-

wa, matka ks. Karola Panie Kochanku, autorka komedyi. *A. Jel.*

Puchacze, wś, leś. os., pow. radzyński, gm. Żerocin, par. Dołha (wschod. obrządku); wś ma 14 dm., 89 mk., 429 mr.; leś os. 1 dm., 2 mk., 8 mr. W 1827 r. było 13 dm., 65 mk.

Puchacze al. *Puhacze*, rus. *Puhaczi*, część Podemszczyzny, pow. cieszanowski.

Puchaczew, wś, pow. brzesko-litewski, na płd.-wschód od Brześcia, między Muchawcem a drogą żelazną do Kowla.

Puchaczów al. *Puhaczów*, os. miejska, dawniej miasteczko i dobra nad rz. Świnką, pow. chełmski, gm. Brzeziny, par. Łęczna, leży o 7 w. na wschód od Łęczny, przy drodze bitej z Łęczny do Włodawy, odl. 35 w. od Chełma, posiada kościół par. murowany, filią Łęczny, szkołę początkową, 105 dm., 1035 mk. (522 żyd.). W 1827 r. było 103 dm., 555 mk.; 1864 r. 95 dm., 871 mk. Do osady należy 1592 mr. Ludność uboga, trudni się rolnictwem i drobnym handlem. Na obszarze dworskim istniała około 1870 r. huta szklana, gorzelnia, browar, dwa młyny, smolarnia, terpentynarnia. Są też pokłady torfu, gliny wapiennej. P. był pierwotnie częścią wsi zwanej „Łęczna Mniska“ a należącej do benedyktynów w Sieciechowie. Długosz w opisie Łęczny nic o P. nie wspomina. Wymienia on tylko pięć jezior na obszarze Łęczny: Osthwisz, Ostwiszek minus, Nadrib, Rikoczew, Teszaczin. Przez wieś płynęła rzka Swaczycza. Łęcznę wraz z innemi wsiami dał klasztorowi (w XII w. ?) niejaki „Jaxa dux cujus stirps est ignota“, jak się wyraża Długosz. Jaksa ów posiadał i nadał klasztorowi jeszcze kilka wsi w tej okolicy (Długosz, L. B., III, 266—268). Ciekawe to świadectwo posuwania się kolonizacyi małopolskiej ku wschodowi. W 1527 r. opat klasztorny Maciej uzyskał przywilej na założenie na obszarze Łęczny miasta mającego się zwać Puhaczowem. Nowa osada otrzymała prawo niemieckie, trzy jarmarki, targi. W 1533 r. utworzono tu parafią. Na miejsce drewnianego obecny murowany powstał w 1778 r. za staraniem opata Prokopowicza. W kościele znajduje się obraz M. Boskiej słynący z cudów. Werdum w swej podróży po Polsce w końcu XVII w. powiada o P.: „Otwarte miasto, ma drewniany zamek z fosą, należy do opactwa sieciechowskiego“. W 1819 r., po zniesieniu klasztoru, P. wraz z dobrami przeszedł na własność rządu i został sprzedany prywatnym nabywcom. W 1880 r. pożar zniszczył osadę. P. par., dek. chełmski, 3311 dusz. Dobra P. składały się w 1870 r. z fol.: Wesołówka, Brzeziny, Turowola; nomenkl.: Malinówka, Kępa, Skłopotów, rozl. mr. 5973: gr. or. i ogr. mr. 933, łąk mr. 651, wody mr. 258, lasu mr. 2504, zarośli mr. 35, w osadach i wieczystych dzierżawach mr. 1533, nieuż. mr. 58; bud. mur. 2, z drzewa 47; płodozmian 9 i 13-polowy, las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły poprzednio: os. P. os. 190, z gr. mr. 1592; wś Brzeziny os. 48, z gr. mr. 692; wś Starawieś os. 25, z gr. mr. 346; wś Zawadów Stary os. 5, z gr. mr. 118; wś Szpica os. 21, z gr. mr. 511; wś Huta al. Zawadów os. 26, z gr. mr. 253; wś Turowla os. 49, z gr. mr. 802. *Br. Ch.*

Puchaczówka, ob. *Puhaczówka.*

Puchaczowskie-Brzeziny, ob. *Brzeziny* 11.).

Puchalszczyna, błoto wpobliżu wsi Czapliszcza, w pow. czehryńskim.

Puchałki al. *Borzewo*, wś i fol., pow. płoński, ob. *Borzewo Szlacheckie.*

Puchałowo, niem. *Puchallowen*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski, st. p. Muszaki.

Puchały 1.) wś i fol., pow. warszawski, gm. Falenty, par. Raszyn, ma 11 mk., 220 mr. ziemi dwors., 200 mr. włośc. W 1827 r. było 6 dm., 53 mk. Wś wchodziła w skład dóbr Falenty. 2.) **P.** al. *Sokola Łąka*, wś i fol., pow. łomżyński, gm. i par. Puchały, odl. 16 w. od Łomży, posiada kościół par. drewniany. W 1827 r. 5 dm., 85 mk. Jestto gniazdo Puchalskich, wspomniane w aktach sąd. w 1421 r. (Gloger, Ziemia łomż.). Kościół i parafią erygował 1411 r. Puchała i Sasin, dziedzice wsi. Obecny pochodzi z 1762 r. W 1885 r. fol. P. rozl mr. 622: gr. or. i ogr. mr. 382, łąk mr. 65, past. mr. 13, lasu mr. 147, nieuż. mr. 15; bud. mur. 10, z drzewa 6. Wś Pniewo os. 28, z gr. mr. 343; wś Rybno os. 4, z gr. mr. 30; wś Gać os. 14, z gr. mr. 60; os. Budy Pniewskie gr. mr. 11. P. gmina, z urzędem we wsi Gać, ma 5870 mk., rozległości 12,640 mr., sąd gm. okr. IV w Kołomyi, st. p. w Łomży. W skład gminy wchodzą: Bacze-Mokre, Bacze-Suche, Gać, Gronostaje-Puszcza, Kossaki, Koty-Lutostań, Koziki-Jałbrzyków-Stok, Łady, Mieczki-Małystok, Milewo-Sokola-Łąka, Modzele, Pęsy-Lipno, Pniewo, Pruszki, Pstrągi, Puchały, Rybno, Szeligi-Leśnica, Wybrany, Wyrzyki i Zbrzeźnica. Gmina przeważnie zaludniona przez drobną szlachtę; w 5-ciu miejscowościach jest ludność czysto włościańska a w 11-stu czysto szlachecka, pozostałe mają ludność mieszaną. 3.) **P.,** pow. ostrołęcki, gm. i par. Troszyn. 4.) **P.,** wś nieistniejąca obecnie, prawdopodobnie dawna okolica szlachecka w ziemi wyszogrodzkiej, na granicy płockiej. Wymienia je jako „omnes Puchali in Wyssegrod“ akt z 1349 r. (Kod. Maz., 59). *Br. Ch.*

Puchały 1.) *Nowe*, wś, pow. bielski gub. grodzieńska, w 3 okr. pol., gm. Grodzisk, par. kat. Dołubów, o 28 w. od Bielska, na płd. od Brańska. W 1816 r. 82 mk. kat. 2.) **P.** *Sta-*

re, wś, tamże, o 28 w. od Bielska. W 1816 r. 154 mk. kat.

Pucharki, fol., pow. tomaszowski, gm. Tarnowatka, par. Krasnybród.

Pucheńskie, ob. *Pąchowskie Holendry.*

Puchlaki, wś nad rzką Moczyną, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Radoszkowicze, okr. wiejski Głowacze (Hołowacze), o 7 w. od gminy a 52 w. od Wilejki, przy b. dr. pocz. z Wilna do Mińska, ma 12 dm. i 78 mk. prawosł. (37 dusz rewiz.); należy do dóbr Nowy Dwór, Wołodkowiczów.

Puchła, wzgórze lesiste na lew. brzegu Seretu, w gm. Białej, pow. czortkowskim, na płd. od przys. Nagórzanki. Wznies. 312 mt. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Puchły, wś cerkiewna i dobra, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Pawły, o 30 w. od Bielska.

Puchno, chutor, pow. czauski, własność Czechowskiego, posiada młyn wodny i folusz.

Puchnowo, wś rząd. nad jez. Greczy, pow. wieliski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. P., w 1868 r. 74 dusz rewiz. Gmina obejmowała w t. r. 577 dusz rewiz.

Puchowa, dobra, pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Osowce, o 70 w. od Kobrynia.

Puchowa Góra, folw., pow. radzyński, gm. i par. Jabłoń (wschod. obrz.), 3 dm., 32 mk., 1279 mr. Wchodzi w skład dóbr Kolano.

Puchowe, jezioro w kotlinie Prypeci, w pow. rzeczyckim, w obrębie gminy dernowickiej, pomiędzy wsiami: Barszczówka i Dowlady, po obu brzegach Prypeci leżących. *A. Jel.*

Puchowicze 1.) mko i dobra nad rz. Świsłoczą, przy ujściu do niej Citewki, pow. ihumeński, o 32 w. od Ihumenia a 8 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Maryna Gorka, par. kat. Błonie, posiada zarząd 4 okr. pol. i zarząd gminy, przeszło 140 osad drewnianych, przeważnie żydowskich. Cerkiew z 1841 r., na miejscu unickiej wzniesiona p. w. Nar. N. P. M., ma z dawnych zapisów 6 włók i 2 mr. gruntu; około 1202 parafian. Gmina puchowicka, zaliczona do 1 okr. sądowego i 2 rewiru powołanych do służby wojsk. z pow. ihumeńskiego, składa się z 7 starostw wiejskich, 574 osad, liczących włościan 3297 pł. męz., którym przy uwłaszczeniu wydzielono 20,579 dzies. ziemi. Szkoła gminna w samem miasteczku, a oprócz niej gmina ma szkółki paraf. w Turyniu, Błoniu, Oczyżu i Błużu. W skład okręgu policyjnego wchodzą gminy: puchowicka, pohorelska, omelańska, nowosielska i citewska. Pod koniec XVIII w. i w początkach bieżącego P. należały do Sulistrowskich. Kiedy w 1796 r. dopełniano pierwszego popisu wojskowego, okazało się w dobrach 997 włościan należących do właściciela i wzięto wtedy 2 rekrutów. Paroch unicki miał tu wtedy 4 poddanych. Później P. należały w części do Frybesów i Estków. Następnie część po Estkach przeszła do Wańkowiczów przez wiano Konstancyi z Estków Wańkowiczowej i wraz z folw. Michalewo mają P. około 48½ włók. Grunta i łąki dobre. Żydzi miasteczkowi trudnią się drobnym handlem i cieszą się smutną sławą koniokradów. Okoliczni włościanie trudnią się wyrobem kół, sań prostych, rohoży z łyka lipowego, tudzież rozmaitych sprzętów gospodarskich z drzewa jesionowego, dębowego i osinowego. Jarmarki zwyczajowe, nie zaś na mocy przywilejów, na bydło wszelkiego rodzaju i miejscowe wyroby, odbywają się w miasteczku 2 lutego na N. M. P. Gromniczną, w dni św. Mikołaja 9 maja i 6 grudnia, tudzież w dziesiątą niedzielę po Wielkiejnocy. 2.) **P.,** wś rybacka nad jez. Kniaź, pow. mozyrski, w 4 okr. pol. lemińskim, gm. żytkowicka, ma 51 osad. Cerkiewka. Miejscowość tu tak nizinna, że lud nie mogąc trudnić się rolnictwem, prawie wyłącznie zajmuje się rybołówstwem, suszeniem i soleniem ryby. Dojechać wozem tu nie można. Wiosną nie można tu przejechać, więc komunikacya odbywa się zwykle na łodziach z dalszemi okolicami. W tych miejscowościach ostatniemi czasy przeprowadzono prace kanalizacyjne i tym sposobem nieco osuszone obszary, stały się przystępniejszemi i porastają obfitą trawą.

Puchówka, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Mańkowicze, okr. wiejski Kubarka, o 10 w. od gminy a 78 w. od Wilejki, ma 16 dm., 208 mk. katol. (92 dusz rewiz.); należy do dóbr Cieszyłowo, Okuliczów.

Puchówka, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. margrabowski, tuż nad granicą pow. leckiego, 6½ klm. na płd. od st. pocz. Wieliczek.

Puchowo, st. dr. żel. kozłowo-woroneskorostowskiej, w gub. woroneskiej, pomiędzy st. Diwnogorskaja (o 9 w.) a Ewdokowo (o 25 w.), o 276 w. od Kozłowa a 502 w. od Rostowa.

Puchowszczyzna 1.) folw., pow. bobrujski, rozparcelowany w 1871 r. razem z folw. Mojsiejówka; nabyli: Baranowski około 8 włók, Berezowski około 15 włók, Korbut 8 włók, Murowicki 8 włók i Niekraszewicz 8 włók. 2.) **P.,** wś w płd. części pow. mińskiego, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gminie Swierżeń, ma 20 osad; miejscowość nieco falista, w okolicy lasu dostatecznie, grunta dobre. 3.) **P.,** wś, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. Staruny, o 39 w. od Prużany. *A. Jel.*

Puchy, os. nad rz. Wartą, pow. noworadomski, gm. i par. Brzeźnica, ma 3 dm., 26 mk., 54 mr. włośc. W 1827 r. było 2 dm., 12 mk.

Puciacin, *Puciatyn (Putiatin)* 1.) folw. i do-

bra nad jez. t. n., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski Puciacin, o 16 w. od Dzisny. Folw. ma 2 dm., 20 mk., cerkiew drewnianą Uśpieńską, niewiadomej erekcyi, fil. par. Jazno. Dobra, własność niegdyś Korsaków, następnie Hłasków, obecnie Korzeniewskich, mają 444 dzies. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Ambrozionki, Klimiaty, Kisiele, Kilekowo, Morozy, Narowy, Plejki, Słabki, Szanterowo, Wołotowki i Zaucie 1 i 2, w ogóle 163 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych, 11 b. ludzi dworskich i 5 żołnierzy urlopowanych. 2.) **P.**, futor szlach., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 16 w. od Dzisny, 2 dm., 9 mk. prawosł. *J. Krz.*

Puciaciszki, zaśc. szl. nad jez. Surweliszki, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 28 w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. starowier.

Puciaków, zaśc. nad rzką Pietrówką, pow. bobrujski, w 3 okr. pol., gm. i par. Hłusk; własność Hryniewieckich, ma 3 włóki; miejscowość nieco falista, grunta piaszczyste. *A. Jel.*

Puciatowszczyzna, os., pow. augustowski, gm. Hołynka, par. Adamowicze, odl. od Augustowa 50 w., 1 dm., 15 mk.

Puciatowszczyzna, okolica nad rz. Wiszyntą, pow. wileński, w 5 okr. pol., o 30 w. od Wilna, gm. i par. Soleczniki, ma 2 dm., 13 mk. katol., 44 dzies. ziemi uprawnej.

Puciaty, folw. dóbr Dochtorowicze, w pow. słuckim, własność ks. Wittgensteina.

Puciaty, wś, pow. ostrogski, ob. *Monasterek* 7).

Pucicha, wzgórze w pow. leckim, śród wyżyny pojezierza baltyckiego (ob. t. V, 116).

Puciłki, wś, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Zubrzyca, o 4 w. od Sokółki.

Puciłańce 1.) wś, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Aleksandrowo (dawniej Oława), okr. wiejski Mieluny, o 4 w. od gminy a 63 w. od Trok, ma 8 dm., 145 mk. katol. (w 1864 r. tylko 38 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Daugi. Za czasów Rzpltej stanowiło ststwo niegrodowe puciłańskie al. pucielańskie, położone w wdztwie i pow. trockim. Podług spisów podskarbińskich z r. 1765 obejmowało małą, nader zniszczoną wioskę P., którą posiadał po Franciszku Zawiszy, Godaczewski, opłacając z niej kwarty tylko 6 złp. 2.) **P.**, okoł. szlach., pow. trocki, w 4 okr. pol., o 56 w. od Trok, 4 dm., 19 mk. katol. *J. Krz.*

Puciłkowicze al. *Puciłowicze*, wś i folw. nad rzeką Uszaczą, we wschod. części pow. borysowskiego, w 3 okr. pol. dokszyckim, gm. Dolce, par. kat. Berezyna, dawniej dziedzictwo Koziełłów. Wieś ma 7 osad pełnonadziałowych; folw., od 1863 r. własność Werenków, ma obszaru wraz z folw. Lipniaki około $54^1/_2$ włók. Grunta lekkie, faliste, miejscowość dość lesista, łąk dużo. Za czasów poddaństwa do folwarku należało 52 włościan pł. męz. *A. Jel.*

Puciłów, wś, pow. oszmiański, nadana w 1440 r. przez Kazimierza IV wraz z dobrami Łoszko (dzisiejszy Łosk) kościołowi w Krewie. Spisy urzędowe niewykazują miejscowości z tą nazwą w tej okolicy. 2.) **P.**, wś, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Pleszczenice, ma 2 osad; miejscowość nieco falista i lesista, grunta lekkie. 3.) **P.** al. *Puciłowo*, folw., pow. borysowski, około 9 włók, własność Płońskich. *A. Jel.*

Puciłowicze, ob. *Puciłkowicze.*

Puciłowo 1.) zaśc. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 47 w. od m. Wilejki, 1 dm., 11 mk. prawosł. 2.) **P.**, folw., pow. borysowski, własność Konopackich, przeszło $9^1/_4$ włók. 3.) **P.**, folw., pow. borysowski, dziedzictwo Grabowskich, przeszło 11 włók. 4.) **P.** *(Puciłowo)*, wś, pow. witebski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. wierzchowska, w 1863 r. 72 dusz rewiz. 5.) **P.**, wś, tamże, gm. Chrapowicze, w 1863 r. 48 dusz rewiz.; własność niegdyś Chrapowickich, ma 243 dzies. ziemi dworskiej. 6.) **P.**, wś, pow. wiłkomierski, gm. Rogowo, o 42 w. od Wiłkomierza. 7.) **P.**, ob. *Puciłów.* *J. Krz.*

Puciniszki, wś, nad rzką Rzeszą, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Chalin, o 7 w. od gminy a 15 w. od Wilna, ma 7 dm., 45 mk. katol. w (1864 r. 19 dusz rewiz.); należy do dóbr Chalin, Pomarnackich.

Puck, po kaszubsku *Peck*, niem. *Putzig*, dawniej *Pauzigk* i *Pautzke* (dok. 1277 *Putze*, 1277 *Pusecz*, 1288 *Puczse* i *Putsk*, 1289 *Pucz*). Od r. 1887 miasto powiatowe, podobnie jak i za czasów polskich, dawna stolica Kaszubów Beloków, dziś przeważnie zniemczone. Leży nad zatoką Pucką (Putziger-Wiek), niedaleko ujścia Plutnicy, na t. z. Puckiej Kępie, odl. 15 klm. na płn. od Redy, najbliższej st. kol. i $2^1/_2$ mili na płn.-wschód od Wejherowa. Trzy drogi bite rozchodzą się ztąd: jedna przez Redę do Gdańska, druga przez Werblin, Krokowo do Pomeranii, trzecia przez Swarzewo do Łepcza. Komunikacyą z Gdańskiem ułatwia parowiec Puck, dochodzący tu dwa razy na tydzień. Niedawno urządzono tu kąpiele morskie, które jednak dotychczas nie ściągają wielu gości. Jest tu urząd pocz. trzeciej klasy, sąd okr., kościół katol. i ewang. (1780 r.), bóżnica, trzyklasowa szkoła katol., dwuklasowa ewang., urząd poborowy, kilka gorzelni i cegielni, wiatrak, młyn parowy i kilka browarów. Puckie piwo było niegdyś sławne, jak o tem świadczy Borck, powołując się na Rzączyńskiego. Do gminy miejskiej należy wyb. Heinrichshof, leśn. Kępino, cegielnia Prangenthal, młyn parowy Seefeld i wyb. Tannenburg. R. 1773 było 103 dm. i 778 mk., 1827 r. 1818 mk. i 140 dm., 1869 r. 2357 mk. (1589

kat., 664 ew., 102 żyd. i 2 dysyd.), 1880 r. 2019 mk., w 1885 r. 1880 mk., 163 dm. Klimat ostry, morski i zdrowy; gleba nadzwyczaj urodzajna, tak że okolica P. stanowi oazę pośród piaszczystej ziemi kaszubskiej. Mieszkańcy trudnią się głównie rolnictwem i drobnym handlem. Co rok odbywają się tu 4 jarmarki, 2 kramne i 2 na bydło. Herb miasta ma lwa na łososiu srebrnym. Stary zamek, warowne mury i wały znikły, pozostały tylko ślady dawnej fosy miejskiej. Zachowało się też podanie o jakichś przejściach podziemnych. W środku miasta znajduje się obszerny rynek, w którym ulice pod prostymi kątami się schodzą. Jedyną ozdobą i pomnikiem przeszłości jest wspaniała, w cegłę murowana fara katolicka. Najstarszą jej częścią (z XIII w.) jest ciężka kwadratowa wieża aż pod fryz i łukowa ściana oddzielająca długą nawę średnią od presbyteryum. Kościół pierwotnie miał jedną nawę; w XIV w. dodano dwie boczne, z których każda miała swój dach osobny i wykończono górną część wieży. Po wojnie 13-letniej zastąpiono te trzy dachy jednym, wskutek czego szczyty trzeba było znacznie podwyższyć. Długość świątyni w świetle, bez wieży, wynosi 37·6 mt., szerokość 19·8. Kaplic posiada właściwie 4, ale tylko 2 są w używaniu: kaplica oficyała Judyckiego, w której według wizyt. Szembeka umieszczone było ciało św. Germana, i kaplicę Jakuba Wejhera, wojew. malborskiego, w której się znajdują portrety Wejhera, jej fundatora, i jego małżonki (z r. 1597); nagrobek zaś wzniesiono r. 1599. Ozdobę zewnętrzną kościoła stanowi wschodni szczyt i szczyt kaplicy Judyckiego. Z zabytków sztuki ma wartość rzeźbiony ołtarzyk w kaplicy Wejhera a w nim obraz na drzewie malowany, drzwi do kaplicy z kutego żelaza, kilka wielkich lichtarzy bronzowych, i trzy pająki, z których największy pochodzi z r. 1664. Z kościelnych bogactw wyróżnia się srebrny i pozłacany krzyż gotycki, czyli pacyfikał, tudzież piękna monstrancya i kielich. Największy dzwon z r. 1605 roboty Krzysztofa Oldendorf z Gdańska; najstarszy godziny u zegara bijący, jest ozdobiony napisem: „Ave Maria“ w gotyckich literach (ob. Die Bau u Kunstd. d. Prov. Westpreussen, Zesz. I, str. 53—60; tam znajdują się też rysunki odnośne). Proboszczami byli: r. 1291 Lambert, 1360 Jan, 1488 Jerzy Witte, 1583 Maciej Lulowski, 1595 Marcin Culcius, † 1735 Piotr Gniazdowski, kanonik włocławski, 1735 Piotr Sikorski, 1740 Tomasz Szczepański, później kanonik warmiński, 1750 Loga, około 1755 Adam Goldmann (ob. Borck, l. c., str. 487), 1848 Franciszek Anlauf. Dawniej było przy tutejszym kościele do 7 księży. Oprócz kościoła paraf. posiadał P. jeszcze prepozyturę św. Jerzego i kaplicę na zamku. Prepozytura znajdowała się po za miastem, była połączona ze szpitalem i cmentarzem; Szwedzi zburzyli ją (ob. Utracone kośc. ks. Fankidejskiego, str. 211). Parafia należy do dek. puckiego, obejmującego 9 parafii: Jastarnią, Mechowo, Wejherowo, Oksywie, Puck, Rumią, Swarzewo, Strzelin i Żarnówiec. Kościół pucki p. w. św. Piotra i Pawła, patronatu rządowego. Szpital p. w. św. Jerzego mieści 10 ubogich. Przy kościele bractwo Niep. Pocz. N. M. P. od r. 1660 i bract. trzeźwości od r. 1856. W skład par. wchodzą: Puck, Polchowo, Mrzezin, Smolno, Osłanin, Beka, Rzucewo, Sławutowo i Sławutówko, Brudziewo, Celbowo, Żelistrzewo, Błądzikowo i Połczyn. W 1867 r. liczyła 2996 komunik. a 4944 dusz, r. zaś 1886: 4540 dusz. P. jest starą osadą słowiańską, dowodzą tego wykopane tu urny i klin bronzowy, o którym wspomina Ossowski (Objaśn. do mapy archeol. Prus. Zach., str. 107). W 1853 r. znaleziono w pobliżu miasta 33 srebrnych monet kufickich (z r. 898—965 po Chr.), 30 z nich znajduje się w numizmatycznym gabinecie w Królewcu. Opisał je dokładnie Nesselmann (Preuss Prov. Bl., 1853, II, str. 421—429). Przywilej Mestwina z r. 1289 mówi o przechodzącej tędy drodze królewskiej „juxta viam regiam, currentem de Gdancz in Pucz“ (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 412). Dla tego też P. w dawniejszych czasach nie małego zażywał znaczenia, tak za książąt pomorskich jako i za czasów krzyżackich i polskich; ze zmianą granic politycznych znaczenie osady zmalało. Kronikarz Schuetz (str. 11) utrzymuje, że P. założył r. 1150 ks. pomorski Bogusław, ojciec Subisława, fundatora klasztoru oliwskiego. Pierwotnie był P. tylko wsią, którą Sambor I darował cystersom w Oliwie, lecz później im odebrał, dając im za to Starzyn (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 17). P. zaś zamieniono na targowisko, w którem się targi i sądy odbywały. Niedługo potem jest P. siedzibą kasztelana. Kasztelania pucka graniczyła na wschód i północ z Bałtykiem, na zachód tworzył granicę Żarnówiec i pobliskie jez. Piaśnica jako i wś Gowino, na płd. wreszcie sięgała ona aż do Oksywia nad morzem i do Miłoszewa i Będargowa (ob. Toeppen., Hist. Comp. Geogr., str. 44). Po raz pierwszy jest kasztelania pucka wymieniona w dok. Mestwina r. 1277 („castellatura de Putze“; ob. P. U. B. von Perlbach, str. 245). Z kasztelanów są znani: r. 1277 Ziborius al. Cyborius, Albertus 1296 r. i Woyslaus 1304 r. (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 692). O kościele wspomina przywilej z r. 1283 (tamże, str. 328). Za czasów krzyżackich należał P. do komturstwa gdańskiego, tworzył jednak z przyległą okolicą osobne wójtostwo (Fischamt) i jeden z 6 obwo-

dów poborowych tegoż komturstwa. Rezydował tu więc wójt i połowa konwentu, t. j. 3 księży z zakonu i 6 rycerzy (ob. Borck „Echo sepulchralis“, str. 486). Odbywały się tu sądy krzyżackie. W 1348 r. nadał w. m. Henryk Tusmer miastu i leżącej pod nim wsi prawo chełmińskie, wyznaczając dla proboszcza 4 wolne włóki (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, str. 86). Jedna część nadanych miastu włók leżała w bagnistych łąkach „Puck“ zwanych („in dem Bruche Putzk“, zkąd pewnie pochodzi nazwa miasta). W 13-letniej wojnie P. niepoślednią odgrywa rolę już to dla swego położenia nadmorskiego już to dla swych warowni. P. stanął po stronie polskiej, szukając pomocy u bogatych Gdańszczan, którzy króla wspierali znacznemi pożyczkami. Za to dał im Kazimierz r. 1454 Puck i całą pucką ziemię w zastaw. R. 1457 zawitał do P. rzadki gość, król szwedzki Karol, który pozbawiony tronu szukał pomocy u króla polskiego. Ztąd udał się on z orszakiem 200 zbrojnych do Gdańska. Odwdzięczył się mieszczanom gdańskim za przyjęcie pożyczając 15,000 grzyw., za które w zastaw dostał P. i okolicę. Odtąd rezydował król w P., którego strzegła załoga szwedzka. Ale r. 1460 naszli Krzyżacy z nienacka miasto, zdobyli je, a załogę na zamku zmusili do poddania się. P. w ręku rycerzy teutońskich był dla Gdańszczan solą w oku. Ale Fritz v. Raveneck z 700 ludźmi dobrze strzegł warowni. Lecz po zwycięztwie Piotra Dunina pod Świecinem, a nie pod Puckiem jak zwykle mówimy, odniesionem d. 17 września 1462 r., zabrali się na seryo do oblężenia miasta i oblegali je r. 1464 od strony lądu i morza przeszło pięć miesięcy. Wreszcie załoga kapitulowała, otrzymawszy wolne wyjście z bronią. Po drugim pokoju toruńskim stał się P. miastem powiatowem, w którem się odbywały sejmiki i sądy ziemskie; zamek zaś został siedzibą starosty niegrodowego. Tak powiat jak ststwo należały do województwa pomorskiego. Król szwedzki Karol, który tymczasem powrócił na tron, zaczął się dopominać o wydanie Pucka; gdy posłów jego odprawiono z niczem, groził nawet wojną, ale śmierć (1470 r.) zniweczyła te zamiary. W 1491 r. dał król Kazimierz znowu P. w zastaw Gdańszczanom, którzy go trzymali aż do r. 1545. R. 1520 w wojnie z Albrechtem zajęli Krzyżacy na krótki czas miasto. Lecz kilka dni potem złupiwszy je, opuścili „ob defectum victualium et pecuniarum“ jak pisze Borck (Echo sepulchralis, str. 472). R. 1586 pojawił się w Gdańsku radzca szwedzki Mikołaj Gueldenstern i żądał w imieniu króla Jana II wydania P., czego naturalnie i tą razą odmówiono, tak samo jak r. 1692 i 1698; odtąd sprawy tej już nieporuszano. R. 1594 wylądował tu Zygmunt III, przybywszy z 44 statkami z Sztokholmu i pojechał ztąd do Gdańska (ob. Adlerhold: Preussen, str. 737). R. 1626 został P. przez Gustawa Adolfa opanowany, ale już następnego r. (8 kwiet.) zmusił Szwedów Stanisław Koniecpolski do wydania tej twierdzy (Borck: Echo sepulchralis, str. 498). W 1632 r. uchwalił sejm elekcyjny P. silniej obwarować i urządzić tu port dla floty wojennej. Z zapałem zabrał się Władysław IV do tego dzieła; obwarował P., założył w nim arsenał morski, kazał około r. 1636 wygodniejszą przystań urządzić dla floty wojennej, składającej się z 12 mniejszych okrętów i przeznaczył jej ten port za stanowisko. Dla obrony zaś P. wystawił nad zatoką dwa forty: Władysławów i Kazimierzów. Pierwszy leżał według „Starożytności polskich“ na krańcu kępy puckiej. Dotąd znajdują się u podnóża Wielkiej Wsi (Grossendorf), na lekkiej pochyłości, łączącej wieś z półwyspem, tuż przy niej się zaczynającym, szczątki murów. Lud tamtejszy twierdzi, że to resztki miasta, po zniszczeniu którego Wielka Wieś powstała. Kazimierzów zaś leżał nie pod Kussfeldem, jak niektórzy utrzymują, ale w Chałupach czyli Cejnowie gdyż i w tej wsi murowane fundamenta większych budowli napotykają. Zaznaczyć także wypada, że według map współczesnych jeszcze w XVII w. fale morskie pod Wielką Wsią wolny miały przystęp do zatoki, zanim się i tu nizkie mielizny nie potworzyły, z których obecny wązki pas piaszczysty powstał (ob. Okrężne, Poznań 1885, str. 15). Na utrzymanie tych zakładów przeznaczył król dochody ze ststwa puckiego, czemu się jednak stany pruskie opierały. A jednak właśnie P. w drugiej wojnie szwedzkiej okrył się sławą, opierając się potężnej flocie Karola Gustawa, którą tenże pod dowództwem Axla Wrangla z Wolgastu wysłał był pod Gdańsk i Puck. Wsławił się tam mianowicie ks. Grzegorz, franciszkanin z Wejherowa, który cały przebieg oblężenia dokładnie opisał w Kronice przechowującej się jeszcze dziś w plebanii w Wejherowie. Na jej podstawie osnuty został dramat w 3 aktach p. t. „Ojciec Grzegórz czyli obrona Pucka r. 1655/56 („Pielgrzym.,“ z 1881, № 114 i nast.) Jan Kazimierz pokazał się wdzięcznym mieszczanom i darował im las starościński i tuż przy mieście 30 włók roli. W 1678 r. przy odebraniu ststwa od Gdańszczan zdała komisya królewska o stanie miasta tutejszego następne sprawozdanie: „Produkowali przywilej krzyżacki locationis miasta a. 1348; ma być w mieście placów sto, w szerz i wzdłuż każdy 7 prętów. Płacą od nich, oprócz sołtyskiego placu jednego, na każdy rok do zamku fl. 12 gr. 25. Jeśliby zaś więcej placów się wykazało w mieście, wyjąwszy przedmieści, census

przychodzący ma być rozdzielony per medium z miastem i zamkiem. Z tego przywileju mają włók 18 prawem chełm., z których włók 14 bez morgów 10 w błocie przy Pucku, drugie 4 włóki w błocie przy Gniezdowie i w lesie Kępinie nazwanym; w którym lesie także 15 włók mają. Nadto do wsi włók 60 jest przyłączonych, z których kościołowi farskiemu należą 4 wł., że zaś z tych włók odjęto im było wł. 30, tedy nowym przywilejem od JKM. Jana Kazimierza z r. 1657 są im non obstante jure possessorum ststwa puckiego jure perpetuo za wierność pod wojnę szwedzką powrócone. Płacą od tych włók do zamku fl. 300. Ciż mieszczanie puccy skarżyli się przed nami żałośnie, że do ostatniego zniszczenia przyszli przez nieznośne płacenie hyberny, tak, że wytrzymać nie mogą i domy opuszczać chcą. Co my jako i całe poddaństwo starostwa na tę hybernę i przeciągi żołnierskie nieznośne skarżące się i cale zubożone, jakośmy to widzieli, do JKM. P. N. Miłościwego odsyłamy. Narzekają osobliwie na regiment Pana Chełmskiego, któremu jedna wieś Karwańskie Błota zwana, na złotych 21,000 wydać musiała i zubożała (str. 9). Rok 1700 znów wojną się rozpoczął. P. strzegła od 16 czerwca r. 1703 polska załoga, z 200 ludzi się składająca. Zmuszona ona była ustąpić a od grudnia r. 1703 do maja r. 1704 stał tu batalion szwedzki, który od mieszczan ściągnął kontrybucyą 400 zł. wynoszącą. Jeszcze się wojna nie skończyła, a już r. 1710 i 1711 morowe powietrze nawiedziło miasto. W 1772 r. przeszedł P. pod panowanie pruskie. *Starostwo puckie.* Lustracya z r. 1565 podaje: Ststwo puckie, dzierżawa Jana Kostki ze Sztembarka, kaszt. gdań., ziem pruskich podskarbiego. Do którego ststwa nic masz zamku, jeno dwór drewniany, w którym wieża murowana starodawna, dla jakiejkolwiek obrony od nieprzyjaciela a zwłaszcza dla strzelby. Do tego ststwa należą: Miasto Puck, które było przed laty obronne w mury, ale już zaniedbale. Item należy wsi osiadłych 23, pustych 1, w których jest in summa włók 610; osiadłych 535, pustych 30, sołtyskich 69½, kościelnych 18, wolnych 11½, okrom włók na folwarki przez pana Gdańskiego zeznanych i kupionych, których jest 41½. Item młynów na miarze młyńskiej 6, item folwarków wszystkich 4. Item karczem 1, ogrodników 2. Item łowienie na odnodze morskiej, której wynajmują rybitwę. Suma prowentów ststwa puckiego tak pieniężnych jako pospolitych czyni fl. 3110 i 3 den., z których na onera myta czeladzi w dworze puckim i w folw. mieszkajecej wychodzi fl. 102 gr. 2, okrom wychowania pospolitego zboża, które w sumę wymienioną inkludowano (ob. Odpisy w Peplinie). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu JMC. P. Wojewoda 866 fl. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 195). Z obszernej lustracyi ststwa P. z r. 1678 wyjmujemy niektóre szczegóły: *Zamek Pucki.* Stoi nad morzem zaraz in contiguitate miasta, wałami dobrymi opasany, koło miasta także wały dobre, w których cztery są baterye, a piąty „biastian“. Bram do miasta 2, a trzecia furta nad morze, czwarta brama z zamku na wały i furta do młyna z wyjazdem. *Budynki w zamku:* Najprzód kamienica jedna murowana od Krzyżaków, starsza i nowsza przy młynie, w którym izdeb 4; tamże wieża do lontów nad bramą, w tejże jest sklep do prochu, a 3 do piwa i jarzyn, a pod bramą więzienie sklepiste, z tamtąd ganek drewniany do nowego budynku. Podle tej kamienicy jest druga nowsza, ma izb pięć. Przeciwko jest gmach murowany, ma izdeb 4, nad tym budynkiem śpichlerz wzdłuż. Ku miastu idąc są stajnie, nad niemi śpichlerz. Tamże w zamku ceghauz murowany w drewno po prusku. *Czeladź w zamku:* Pan administrator z żoną; brał od Ich MM. PP. Gdańszczan taki jurgelt i ordynacyą: Pieniędzy fl. 600, żyta korcy 20, jęczm. korcy 2, owsa łasztów 3, grochu korcy 2, wieprzów 2, masła achteli 4, gomółek kop 4, słodu na piwo pół łaszta. Tenże na urzędników, których co niedziela podejmować powinien; żyta korcy 3½, piwa beczek 10½, soli achteli 7, śledzi achteli 14; z tego salarium powinien czeladź sobie i zamkowi potrzebną chować. Tego salarium nie aprobowaliśmy, aleśmy do JKM. odesłali, aby JKM. według swej woli naznaczył; zdało nam się pieniędzy za siła, ale ordynarya mała niektóra. Pisarz prowentowy. Tego salarium i ordynarya taka: na rok ma pieniędzy fl. 140, żyta kor. 8, jęczm. kor. 2, masła achteli 2, gomółek kop 3, piwa beczek 6, soli achteli 4, wieprzów 2, śledzi achteli 4, owsa na konia 32. Strądowy, tego powinność doglądać jak wiele prętów na gruncie starostwa drew stawiają i popisować, pieniądze wybierać i do zamku oddawać. Salarium i ordynaria jego na rok taka: Pieniędzy ma fl. 60, żyta korcy 12, jęczm. korcy 2, owsa łaszt. 1, grochu korcy 2; item pieniędzy na mięso 21 fl. Pisarz macowy, tego powinność mace zboża we młynie wybierać i do mackomory sypać. Salarium ze wszystkiem na rok fl. 18 i korzec żyta. *Ceghauz w zamku puckim:* Na odbieranie tego od gdańskich deputatów deputowaliśmy Pana Fryderycha Rytorfa, ceygwatra koronnego, który na to umyślnie z rozkazu JKM. zjechał; odebrał tedy według inwentarza Kaspra Glicznera, ceykwatra Rzpltej, który w Pucku będąc circa deocupationem od PP. Gdańszczan anno 1656, tymże ceghauz oddawał, znajdowało się wtedy tak na wałach jak i w ceghau-

zie: Spiżowych dział 12; 2 działa spiżowe strzelają à funtów 6, 4 działa spiżowe à 4, 3 à 3, 1 à 2½, 2 à 1. Żelaznych 10: à 2 strzelają à funtów 10, 1 à 11, 1 à 7, 2 à 5, 2 à 4, 1 à 3, 1 à 1½; 12 dział żelaznych okrętowych krótkich, 7 dział śrotowych żelaznych, 4 kamersztuki żelazne. *Żelazne kule:* in summa wielkich i małych 4251. Muszkietowe kule, in suma ulanych 172,148. Item 18 sztuk ołowiu. In suma ważą centn. 12 funtów 83. Proch: jest go centn. 36. Lonty: tych własnych królewskich jest 770. Według którego inwentarza pomienionego Glicznera ceytwatra nie dostawa najprzód działek spiżowych dwu; 1 strzelało à funtów 3, drugie 1. O tych działach taką dają relacyą PP. Gdańszczanie, że jak do Gdańska były zawiezione, wziął je był za ordynansem JKM. Jana Kazimierza JMP. generał Grodzicki, na co mają kwit i producere gotowi. Nadto nie dostawa 3 dział żelaznych, które były wzięte do Lemborka. Jeszcze według tego inwentarza Glicznerowego nie dostaje dział z ceghauzu puckiego 4 spiżowych a 11 żelaznych. Ale że w tym inwentarzu sam Gliczner pisze, że te a. 1655 jeszcze przed czasem okupacyi Pucka od Gdańszczan wziął był oberstlejtnant Czarpski za rozkazem Jakuba Weyhera, woj. malborskiego, tedy ponieważ ich nie wrócili do ceghauzu puckiego, salva ich repetitio Rzeczypospolitej u kogo się znajdą albo apud quem de jure competunt. Jeszcze według tego inwentarza niedostaje prochu centn. 18, ołowiu cent. 50 i lontów 770 i innych niektórych drobnych rzeczy. Na co odpowiedzieli, że to w fortecy przez tak długi czas wyszło. W tymże ceghauzie znajdują się rzeczy, których nie masz w pomienionym inwentarzu jako to: muszkietów lontowych 103, bandelerów piechotnych 44, morgienszterny z żelaznymi gwoździami 57, widelców pod muszkiety 4, kaszkiet (?) z łańcuszkami na drążkach przybitych 16, wielki ręczny młyn 1, żelaznych rydłów 8, sztęgów żelaznych 17, ważą centn. 6 fun t. 11, ręcznych granatów napełnionych 198, półtrzeciofuntowych kartec 263, sześciofuntowych 170, drewnianych kartec 7, ładunków do flintowych rusznic 61, dzbany blaszane do polewania wałów 2, piła 1, saletry funtów 32, siarki funtów 46, lina 1, starych złamanych kar poprawy potrzebujących 70. *Żelazne kule:* Dwufuntowych dwanaście łótowych 135, trzyfuntowych i jedenwiertlowych 202, jednofuntowych i trzywiertlowych 712, jednofuntowych i jednowiertlowych 729, 31-łótowych 1050, 28-łótowych 250, 25-łótowych 167. Na te rzeczy gdańscy deputaci powiedzieli, że to są gdańskie własne i tu do puckiego ceghauzu przywiezione i chcieli je zaraz wziąć, aleśmy im perswadowali, aby to tu w cegh. do deklaracyi JKM. zostawili, co oni wzięli ad referendum do Gdańska, a tymczasem to tu ma zostać (str. 22—24, manuskrypt w Peplnie). *Młyn przy zamku puckim:* za zamkiem ku morzu przy bramie zaraz jest młyn zamkowy, kół w nim 2, najwięcej słodu mele. Młynarz doroczny za kontraktem na ordynaryi dworskiej, która taka jest: Piwa beczek 2, słodu korcy 2, żyta korcy 9 i dwie furze drew na rok młynarzowi. Prowent zamkowy z tego młyna z mac przeszłego r. uczynił słodu łasztów 6 korcy 27, a żyta korcy 28 bez półwiertla. Wieprzów według lustr. przeszłej powinien był karmić 6, przeszłego r. ukarmił tylko dwa, powiadając, że żadną miarą więcej nie może. Dom przy młynie pod dachówką, gdzie przedtem browar był (str. 9). *Prowent morski tego ststwa.* Sieci łososne: z tych nie równo każdego roku wchodzi intraty, bo jednego roku więcej niewodów, drugiego mniej bywa. Tegoż roku zastaliśmy niewodów, którymi robiono, całkowitych 21, nadto w szlachecki jeden z Poczernina, w którym ma zamek połowę. Płacą od każdego niewodu fl. 16 i dwa dobre łososie, albo w ogóle fl. 20 od jednego niewodu na św. Wojciech. Jesiotra każdego do zamku oddać powinni, a według zwyczaju zamek za to daje od stopy 3 gr., nie rachując głowy i ogona. *Skarpowce sieci:* Z tych także nie równy prowent każdego roku; przeszłego roku było ich 9, od każdego na rok na św. Jan Chrzciciel płacą po fl. 3 gr. 15. Notandum w tych sieciach sołtys każdy strądowy, który w skarpowcu part. ma, piątą część dani wytrąca według przywileju. *Sieci gronowce:* Takiż prowent jak i z pierwszych, nie równy, przeszłego r. było ich 7. Płacą z każdego na św. Marcin po fl. 5. *Sieci węgorzyńce:* Prowent nie równy; przeszłego r. było ich 11, z każdego do zamku na św. Marcin płacą dani 5 fl. Notandum w tych sieciach węgorzyńcowych każdy sołtys strądowy, który ma part w nich, szóstą część dani wytrąca według przywileju. *Zaki (t. j. saki) sieci:* Za każdy zak od św. Jana Chrz. do św. Marcina płacić powinni po 12 gr. Roku przeszłego było ich 180. Za każdy zaś zak od św. Marcina do Mięsopust płacić powinni 8 gr., tego roku było ich 30. Za każdy zak od mięsopust do św. Jana Chrz. płacić powinni po gr. 6, tego roku było ich 24. *Bodarze:* Jest to prowent rybny, co węgorze na morzu biją, jest nierówny, od każdego bodarza na rok płacić powinni po gr. 12; przeszłego r. było ich tylko 10. *Waty sieci:* Prowent nierówny, od każdej waty płacą fl. 2; przeszłego r. nie było żadnej. *Kupcy:* Ci kiedy chcą łososie na strądzie przy sieciach kupować, każdy z nich wkupnego dać powinien fl. 6; przeszłego r. było ich tylko 2. *Rybacy Gdańscy:* Prowent nierówny, od każdego niewodu na tydzień płacą po fl. 4, póki ło-

wią, bo im wolno wypowiadać; teraz ich jest 2. *Takie wędy łososne:* To są wędy, co je w zimie stawiają na łososie, dają od nich po jednemu łososiu; z tych prowentu przez dwie lecie nic nie było i często myli. *Strądowe:* Jest to prowent od drzewa i drew przechodzących na morze, ze dwu miejsc biorą, z jednego przy rzece Becc, tam do dóbr weyherowskich KsJM. Radziwiłła, podkanclerzego W.Ks. L., od każdego pręta drew po 8 fl. płacą, a do zamku puckiego po fl. 5. Z drugiego miejsca gdziekolwiek drwa lub drzewo postawią przy strądzie, do ststwa puckiego należące, biorą od każdego pręta drew po fl. 5 gr. 10. Od inszego zaś drzewa od sztuki strądowe biorą, tak od całej balki gr. 6, od półbalki gr. 3, od klapek olenderskich kopy gr. 13, od francuzkich klapek kopy gr. 6, od krzywki każdej od sztuki gr. 3, od delów lub dębowych lub sosnowych od sztuki gr. 2, od planek całych albo balów od sztuki po gr. 6, od barkolcu od sztuki po gr. 6, od wagenszosu od kopy po fl. 1 itd. Ten prowent także nierówny, przeszłego r. uczynił fl. 1077. *Prętowe albo prowent leśny:* Każdy gbur szarwarkowy drew pół pręta wystawić z lasu puckiego powinien. Teraz gburów jest tylko 39. Uczyni prętów 19½. Nadto ex usu wycinają na każdy rok na prowent zamkowy prętów 20. W Przytoczynie powinni co rok wyciąć 7 wiertli. *Gajowe:* Prowent nierówny. Teraz zastaliśmy go ze wsi Rumia opactwa oliwskiego; który chłop 4 końmi jeździ do lasu, płaci fl. 20 gajowego; teraz tylko jeden taki jest; który zaś parą koni jeździ, płaci każdy po fl. 10; przeszłego r. takich było 2. *Gromadne alias od węgli.* Z tego prowent do zamku przeszłego r. wynosił fl. 50. *Łąki.* Z tych pustych z Brzeźna za przeszły rok prowent uczynił 50 fl. *Morgowe:* Z ról pustych w starostwie morgowe przeszłego r. uczyniło fl. 20 (ob. str. 34b—36a). Do ststwa puckiego należało 6 folw.: Połczyn (ob.), Rekowo (ob.), Picleszewo (ob.), Łepcz (ob.), Mieruszyno (ob.) i Brzeźno. Według taryfy na symplę z r. 1717 płaciło tutejsze ststwo 117 fl. 16 gr. 13 den. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 103). Ze starostow puckich są znani: 1) Stanisław Kostka, kasztelan, potem wojew. chełmiński i ststa pucki, kościerski i tczewski († 1555). 2) Jan Kostka, kaszt. gdański, woj. sandomierski, ststa pucki, malborski i tczewski († 1581). 3) Ernest Weiher († około r. 1600). 4) Jan Weiher, woj. chełmiński († 1626). 5) Jan Działyński, woj. chełmiński († 1648). 6) Jerzy z Tęczyna Ossoliński, kanclerz koronny, rezygnował tegoż roku († 1650). 7) Kazimierz Zawadzki r. 1669 i około r. 1676; Borck w swojem „Echo sepulchralis“ pisze, że był vir doctus, cujus extant opera typo impressa: 1) Gloria Orbi Sarmatico consensu monstrata a Deo data. 1670 in 4-to. 2) Historia arcana sive diaria actorum publicorum sub rege Michaele; opus posthumum, 1699 in 4-to. 3) Tractatus super advertentiam defectuum in capitibus imperii sarmatici, 1678 in 4-to († 15 kwiet. 1691). 8) Piotr Przebendowski, woj. malborski, ststa pucki i mirachowski († 1756). 9) N. Przebendowski. Nowy *powiat pucki* ma być utworzony z północnej części pow. wejherowskiego. Będą więc do niego należały: Puck, wojtowe okręgi Rzucewo, Celbowo, Darzlubie, Krokowo, Karwieńskie Błoto, Starzyn, Łepcz, Swarzewo, Żarnowiec, Hel, Oksywie, Dębowa Góra, i od okręgu Rybnińskiego obwody gminne Tyłowo i Lubocin, a od okręgu Redy gmina Polchowo i obwód do dóbr rekowskich należący. *Kś. Fr.*

Pucka Huta, niem. *Putzhuette*, dawniej *Dąbrówka*, wś szlach., pow. kościerski, st. p. i par. kat. Kościerzyna, odl. 1¼ mili na płn.-zachód, obejmuje 8 gburskich posiadłości, 535·25 mr. W 1869 r. 9 dm., 56 mk. ewang. *Kś. Fr.*

Pucka-Jastarnia, ob. *Jastarnia Pucka.*

Pucka Kępa, niem. *Putziger Kaempe*, średnia z trzech kęp, stanowiących zachod. granicę zatoki Puckiej; ciągnie się od rz. Plutnicy aż do rz. Redy; powstała w ten sam sposób jak Oksywska Kępa (ob.). Morze oderwało część lądu, zniszczyło okopy i wały pod Puckiem, jako i bramę nad morzem. Stare groble zaś ciągnące się od Pucka do Swarzewa już znikły, tylko o ich szczątki rybacy sieci często rozrywają. Dla zabezpieczenia brzegów usypano nowe groble, dalej w ląd wsunięte (ob. Preuss. Prov. Bl., 1837, str. 279 i Ossowski, Objaśn. do mapy archeol. Prus Zach., str. XV). *Kś. Fr.*

Pucka Zatoka, niem. *Putziger Wiek*, zach.-półn. kąt zatoki Gdańskiej (Danziger Bucht). Kaszubi tutejsi zowią ją Małem Morzem, dla odróżnienia jej od Baltyku, który Dużem Morzem nazywają. Zatoka ta oddzielona od Baltyku półwyspem Helą, tworzy równoramienny trójkąt, którego podstawa od Oksywia do m. Helu ma 15 klm. długości, a boki przy Wielkiej Wsi się schodzące 32 klm., tak, że cała powierzchnia wynosi 526 mil kwadr. Od wsi Rewy aż do Kusfeldu ciągnie się mielizna Rewą (Reff) zwana, którą przy niskim stanie wody przejść można. Na niej budują sobie gniazda ptaki morskie. Dla okrętów przekopano kanał około pół mili od Redy, a miejsce to oznaczają pływające po powierzchni beczki, t. z. boje, które kotwicami do dna morskiego są przymocowane; po każdej stronie jest ich trzy. Drugie takie miejsce, Kuźnicą zwane, jest pod Kusfeldem przy półwyspie Helu. Do zatoki uchodzi kilka rzeczek: Plutnica, Reda, Biała i inne. Nad brzegiem tej zatoki leżą na półwyspie: miasto Hel z lą-

tarnią morską, dalej Jastarnia Gdańska i Pucka, Kusfeld i Cejnowa, potem na lądzie Wielka Wieś, Swarzewo z cudownym obrazem M. Boskiej, Gnieździewo, Puck z starożytnym kościołem kat., Rzucewo z dworem pięknym, Osłanin, Rewa, Mechlinko i Oksywie, gdzie także jest latarnia. Woda morska w Małem Morzu, zwłaszcza w zakątku Rewą oddzielonym, zawiera tylko 0·73 proc. soli. Także wały i głębokość nie są wielkie, a zamulenie coraz bardziej postępuje. Z ryb znajdują się w tej zatoce: łososie, skarpie, banki, stornie, śledzie, brejtlingi. Węgorze trzymają się głównie w zakątku zatoki, gdzie mają swoje zimowe legowiska. Zimą wyrębują tam rybacy lód i zabijają je harpunami, poczem wędzone lub marynowane do Gdańska wysyłają. Także kaczki i psy morskie żyją w tej zatoce, a zimą chwytają je rybacy sieciami; psy te trzymają się głównie przy dużych kamieniach, gdzie im nieraz, kiedy lód morze pokrywa, zwinni rybacy odwrót do otwartych miejsc w morzu przecinają (ob. Landkr. Danzig von Brandstaeter, str. 18). *Kś. Fr.*

Pućki 1.) wś, pow. wołkowyski, w 2 okr. pol., gm. Tołoczmany, o 17 w. od Wołkowyska. 2.) **P.** (*Put'ki*), wś nad Pronią, pow. czauski, gm. Czaussy, własność hr. Tołstoja, posiada młyn wodny i folusz; przeprawa promem. Od P. Pronia poczyna być spławną.

Puckiszki, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 14 w. od Poniewieża.

Pucknen (niem.), wś i dobra ryc., pow. ragnecki, 6 klm. od st. p., tel. i kol. żel. Szilen. Obszar 202 ha.

Pućków, wś i fol., we wsch.-płdn. części pow. ihumeńskiego, w 3 okr. pol. i par. kat. berezyńskiej, gm. Jakszyce. Wś ma 18 osad pełnonadziałowych; folw., dziedzictwo Pawlikowskich, przeszło 52 włóki. Miejscowość poleska, nizinna, grunta lekkie. *A. Jel.*

Pućkowice (*Put'kowice*) 1.) *Nadolne*, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Narojki, o 54 w. od Bielska. 2.) **P.** *Nagórne*, wś, tamże, o 52 w. od Bielska.

Pućkowo (*Put'kowo*), wieś nad jeziorem t. n., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Łuczaje, okr. pol. i dobra hr. Mostowskich: Oleszyn, o 7 w. od gminy a 78 w. od Wilna, ma 4 dm., 55 mk. kat. (22 dusz rewiz.).

Pucołowo, domin., pow. szremski, o 8 klm. na zach.-płn. od Szremu, nad strugą, która płynie z pod Grzybna i z odpływem jezior dolskich pod Racotem uchodzi do Obry; par. Błociszew (dawniej Brodnica), poczta i st. dr. żel. w Szremie; 9 dm., 97 mk. (1 prot.); 167·46 ha; czysty doch. grun. 2576 mrk. W r. 1294 Przemysław II, potwierdzając przywilej Przemysława I z r. 1342, wymienia P. (*Puteovo*) między posiadłościami klasztoru lubińskiego; pod r. 1366 występuje Zbrosław, dziedzic P., który połowę dziedzictwa tego sprzedał Młodocie, Mikołajowi i Rączywojowi z Chaław. W 1564 r. płacił jeden z Pucołowskich bisk. poznańskiemu 6 groszy dziesięciny od półłanka; r. 1500 posiadał Andrzej Pucołowski 2 zagrodn., 1 osadn., a Maciej Krzyżanowski 4 zagrodn., 1 osadn. i 20 owiec. Około 1793 r. należało P. do Wilczyńskich. *E. Cal.*

Puców, potok w gm. Pokrywacz, hr. orawskiem, pow. dolno-kubińskim, powstaje z 2-ch strug napływających ku płn. i łączących się na obszarze gm. Pucowa u płn. podnóża góry Roztok (725 mt.); mija wś Puców, u zachod. podnóża góry Turyka (850 mt.) zwraca się na zachód, opływając stopy Wierchu Czoła (717 mt.); wreszcie skręca się na płd. i we wsi Medzibrogy wpada do Orawy z lew. brzegu. Długość biegu 8 1/2 klm. Dolina potoku górzysta. Dno kamieniste. Pędzi kilka młynów wodnych. *Br. G.*

Puców, węg. *Puczó*, wś nad potokiem t. n., hr. orawskie, pow. dolno-kubiński. Graniczy od płn. i zach. z Medzibrogą, od płd. z Srniaciami i Pokrywaczem, a od wschodu z Prybiszem. W płn. stronie wznosi się Polanka (718 mt.), w płd.-zach. Sołtyski wierch (778 mt.), w płd. stronie Malicka góra (693 mt.) i wreszcie Roztoki (725 mt.). Wznies. wsi 591 mt. n. p. m. W 1880 r. obszar wynosił 1731 kw. sążni katast.; było 84 dm., 392 mk.; w miejscu kościół par. rz.-kat., zbudowany r. 1787, p. w. św. Andrzeja. Metryki od 1787 r. Do par. należą: Prybisz, Pokrywacz i Srniacie. Według szem. duch. dyec. spiskiej z r. 1878: rz.-kat. 922, cw. 228, nieun. 125, żyd. 27, z czego na P. przypada rz.-kat. 414, nieun. 50, żyd. 5, razem 469. Sąd pow., urząd podatkowy i st. p. Dolny Kubin. *Br. G.*

Pucówka al. *Puczewka*, rzka w Bracławiu, dopływ Bohu.

Puczańce, osada, pow. wiłkomierski, gm. Świadoście, o 89 w. od Wiłkomierza.

Pucze, jez. w pow. bobrujskim, ob. *Puczjo.*

Puczekalnie, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 85 w. od Poniewieża.

Puczekany, wś, pow. wiłkomierski, gm. Rogowo, o 55 w. od Wiłkomierza.

Puczeliszki, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 73 w. od Poniewieża.

Puczewka, ob. *Pucówka.*

Puczeż 1.) os. nad rz. Wołgą, pow. jurjewski gub. kostromskiej, o 188 w. od Kostromy, ma 2410 mk., zajmujących się handlem i spławem zboża; fabryka krochmalu, bank miejski, st. poczt. i przystań statków parowych. 2.) **P.,** st. poczt. w pow. bałacheńskim gub. niżegorodzkiej.

Puczjo al. *Pucze*, bagniste jezioro w pow. bobrujskim, na lew. brzegu Oressy, w obrę-

bie gm. pleskowickiej, ma przeszło 200 mr. Poławiają się tu okonie, karasie i inne ryby.

Puczkaniszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 58 w. od Nowoaleksandrowska.

Puczkany, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 66 w. od Nowoaleksandrowska.

Puczkarowszczyzna, dobra, pow. wołkowyski, w 4 okr. pol., gm. Werejki, o 21 w. od Wołkowyska.

Puczkary, dobra, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 29 w. od Telsz.

Puczkaryszki, wś włośc. i dobra skarbowe, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski P., o 7 w. od gminy a 41 w. od Święcian, ma 7 dm., 65 mk. katol. (w 1864 r. 23 dusz rewiz.). W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: P., Wojele, Poużole, Pogilbiszki, Awiniszki, Dryże, Tarejle, Bryliszki, Macielańce, Pleszyszki, Napruny, Dacienie, Gudziela, Stasiuny, Wiziuny, Mintowszyszki, przys. Dziewinie, oraz zaśc. Ajudemis, Pokanis, Padumble, Trymaniszki, Ryliszki, Pogilbis, Ponatrytis, Ażurojstis, Powiażyńce 1 i 2, Powialnominigie, Salinie, Warańce, Jodziesały, Milejkiszki, Grzybowszczyzna, Antorojście, Sidoryszki, Podzielinis, Zawietyszki, Matwiszki, Poledis, Pożuwińcie, w ogóle 500 dusz rewizyjnych włościan skarbowych. *J. Krz.*

Puczkowskie, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Korsaków, Jazno, o 20 w, od Dzisny, 2 dm., 20 mk. prawosł. (10 dusz rewiz.).

Puczniew, wś, fol. i os. fabr. nad rz. Ner, pow. łódzki, gm. Puczniew, par. Małyń, odl. 28 w. od Łodzi, posiada cukrownię. Wś ma 19 dm., 608 mk.; fol. 16 dm., 66 mk.; os. fabr. 8 dm., 35 mk. W 1827 r. 40 dm., 376 mk. Cukrownia, należąca do Wernera, właściciela dóbr P., zatrudnia do 160 robotn. i produkowała za 30 do 46.000 rs. rocznie. P. nadany został przez Kazimierza Sprawiedliwego wraz z przyległym Mianowem klasztorowi sulejowskiemu przy jego założeniu w 1176 r. (Kod. dypl. Muczk. Rzysz., I, 12). Wymienia te wsie i prawem średzkiem obdarza Władysław Łokietek w akcie potwierdzającym dobra i przywileje klasztoru w 1308 r. (Kod. Małop., II, 213). W XVI w. P. i Puczniewska Wola należą do par. Małyn. Łany folwarczne w P. dawały dziesięcinę plebanowi, kmiece zaś proboszczowi łęczyckiemu, w Puczniewskiej Woli zaś były tylko łany kmiece, dające dziesięcinę na stół arcybiskupi (Łaski. L. B., I, 375). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś P., w par. Kazimierz, miała w części Jakuba Puczniewskiego 3 łany, 1 zagr., 18 osad; w części Jana Maczińskiego miała 9 łanów, 1 karcz., 1 młyn, 4 osad (Pawiński, Wielkop., II, 65). Dobra P. składały się w 1878 r. z folw.: Puczniew, Jeziorko i Mianów, rozl. mr. 2999: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 666, łąk mr. 202, past. mr. 3, lasu mr. 1375, nieuż. mr. 105, razem mr. 2351; bud. mur. 11, z drzewa 27; płodozmian 4, 6 i 11 polowy; fol. Jeziorko gr. or. i ogr. mr. 124, łąk mr. 104, lasu mr. 2, nieuż. mr. 20, razem mr. 250; bud. z drzewa 7; płodozmian 7-polowy; fol. Mianów gr. or. i ogr. mr. 378, lasu mr. 2, nieuż. mr. 17, razem mr. 397; bud. mur. 2, z drzewa 9, płodozmian 10-polowy, las urządzony w kolei 80-letniej; pokłady torfu. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś P. os. 40, z gr. mr. 149; wś Jeziorko os. 8, z gr. mr. 59; wś Mianów os. 21, z gr. mr. 238; wś Madaje os. 18, z gr. mr. 68; wś Oleśnica al. Podzagrodniki os. 15, z gr. mr. 210; wś Wola Puczniewska os. 21, z gr. mr. 196. Ostatni wykaz urzędowy miejscowości gub. piotrkowskiej podaje obszar folwarczny P. na 857 mr., we wsi 165 mr., w os. fabrycz. 30 mr., w os. karcz. i cegielni 9 mr. *Br. Ch.*

Puczniewska Wola, wś, pow. łódzki, gm. Puczniew, par. Małyń, ma 18 dm., 196 mk.; w 1827 r. 14 dm., 183 mk. Wchodziła w skład dóbr Puczniew. Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 Wola Puczniewska, w par. Kazimierz, miała w części należącej do Stanisława i Piotra Charbieckich 5 łan., zagr. zbiegły, osad. 2. Część Aarona Pudłowskiego miała $^1/_2$ łana, 1 zagr., 5 osad. Część Katarzyny Wolskiej $^1/_2$ łana, 1 zagr., 4 osad (Pawiński, Wielkop., II, 65). *Br. Ch.*

Puczos al. *Puczosu*, *Pucios*, *Putios*, wólka, w obrębie gm. Jakoben, w pow. kimpolúńskim, obwód sąd. Dorny Watry. Leży przy gościńcu z Jakoben do Waleputny; liczy 33 dm., 127 mk. Istnieje tu zakład kąpielowy siarczany, ściągający w letnich miesiącach dość licznych gości. *Br. G.*

Puczyce, wś i fol., pow. konstantynowski, gm. Łysów, par. Rusków i Chłopków (wschod. obrz.), odl. 28 w. od Janowa, posiada szkołę początkową, browar piwa bawarskiego, pokłady torfu. W 1827 r. 22 dm., 188 mk. W 1885 r. fol. P. rozl. mr. 949: gr. or. i ogr. mr. 506, łąk mr. 118, past. mr. 71, lasu mr. 217, nieuż. mr. 37; bud. mur. 6, z drzewa 18, las nieurządzony. Wś P., os. 29, z gr. mr. 461; wś. Czachów os. 23, z gr. mr. 413. *Br. Ch.*

Puczyki, wś, pow. orszański, gm. Mikulino, ma 6 dm. i 38 mk., z których 2 zajmuje się krawiectwem.

Puczyn, wś, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. brahińskim, gm. sawicka, ma 32 osad; grunta wyborne, łąk dużo. *A. Jel.*

Puczyny al. *Puczyn*, wś i dobra w pobliżu rzki Zaprudy, lew. dopływu Wiślicy, pow.

piński, w 1 okr. pol. pohoskim, gm. dobrosławska. Wś ma 14 osad i 47 mk.; fol., własność Abramowskich, około 52 włók; grunta piaszczyste, łąk dostatek. *A. Jel.*

Puczyry, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 45 w. od Nowoaleksandrowska.

Pudagla, dawniej klasztor norbertanów na wyspie Uzedom, w Pomeranii (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 3), dziś domena fiskalna, st. poczt. Benz.

Pudaków, wś, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. brahińskim, gm. mikulicka, ma 44 osad; grunta namułowe, bardzo urodzajne, miejscowość nieco falowata. *A. Jel.*

Pudaty, dobra, pow. suraski, w 3 okr. pol. do spraw włośc., w 1863 r. 326 dusz rewiz.

Pudczos, ob. *Puczos.*

Puddemin (niem.), dobra w Pomeranii, pow. rugijski, st. p. Garz.

Pudder, ob. *Drycany.*

Puddiger 1.) *Wendisch* (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. miastkowski, st. p. Warcin. 2.) **P.** *Deutsch*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. sławiński, st. p. Wusterwitz.

Pudel, 1489 r. *Pudel*, wś i fol., pow. głogowski, par. Jakobskirch. Ludnośc ewang.

Pudelek, powiat radomski, niewłaściwie zmieniona nazwa fol. *Podulek.*

Pudelkeim (niem.), wś, pow. iławkowski, st. p., tel. i kol. żel. Licbark.

Pudełko, os., pow. kolneński, gm. Turośl, par. Myszyniec.

Pudencyanów al. *Budki*, wś, pow. rawski, gm. Starawieś, par. Biała, ma 5 dm., 53 mk., 50 mr. Wchodziła w skład dóbr Chodnów.

Pudenzig (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Naugard, st. p. Gollnow.

Pudewitz (niem.), ob. *Pobiedziska.*

Pudhorod, węg. *Munkacs-Varallya*, wś, hr. beregskie (Węg.), nad rz. Latorczą, kościół paraf. gr.-kat., 463 mk.

Pudigau, 1373 r. *Podigów*, fol., pow. niemczyński, stanowi jedną całość z Jezierzycami (Jeseritz). Znaleziono tu ciekawe cmentarzysko.

Puditsch, wś, pow. trzebiński, par. Prausnitz. W 1842 r. 36 dm., 315 mk. (30 kat.), szkoła ewang. od 1742 r., zamek, folw., wiatrak, gorzelnia, cegielnia.

Pudlau, ob. *Pudłów.*

Pudlein, ob. *Podoliniec.*

Pudliszki, wś, dom. i okr. domin., pow. krobski, o 3 klm. na zach. od Krobi, nad Kanią al. Kopanicą Polską. Położenie pagórkowate, pochylone na zach.; na łąkach znajduje się torf i margiel biały; dawniej były bagniste i zarastały olszyną. Przez łąki te, tam gdzie teraz wiedzie żwirówka do Ponieca, była niegdyś droga brukowana z mostem, a po prawej stronie jej głęboki dół, zwany Porąbką. Na polach wyorano znaczny kawał bursztynu. Żale i mogilniki poodkrywano tu liczne; dziś po nich śladu nie zostało. W pobliżu P., między Karcem a Krobią, znajduje się nasyp ziemny. W 1245 Wierzbięta i Racława, wdowa po Klemensie, kasztelanie krakowskim, nadali P. (*Pudliskowo*) pod pewnemi warunkami klasztorowi cystersek w Łubnicy. W 1564 r. płaciły P. bisk. poznańskim z $3^1/_2$ łan. osiadłych po 12 gr. dziesięciny; r. 1580 było tam 6 łan. os., 7 zagrod. i wiatrak. Około 1793 r. należały P. do Jana Pruskiego. W P. 1783 r. urodził się Franciszek Morawski, żołnierz i poeta. Ojciec jego żonaty ze Szczaniecką, trzymał te dobra w zastawie. Dobra te składały: Karzec, Kokoszki, Kuczyna, Kuczynka i Zawady. Wś ma 20 dm. i 148 mk., między którymi 6 protest. Domin. liczy 225 mk. w 9 dm.; obszaru ma 574·93 ha, t. j. 379·41 roli, 119·91 łąk, 30·59 past., 91·18 lasu, 21·85 nieuż., 1·99 wody; czysty dochód grun. 9581 mrk; właścicielem jest H. Kennemann (dawniej Łubieńscy), który prócz P. posiada pod Krobią: Ziemlin i Kokoszki. W dobrach znajduje się gorzelnia, młyn parowy i cegielnia. W skład okr. domin. wchodzą: Karzec, leśnictwo Karzeckie, Kokoszki, Kuczyna i Kuczynka; cały okrąg ma 18 dm., 596 mk. (493 kat., 103 prot.). *E. Cal.*

Pudlówka, grupa zabudowań w obr. Raby Niżniej, pow. limanowski. *Br. G.*

Pudło, wś i os. młyn. nad rz. Piasecznicą, pow. brzeziński, gm. Łazisko, par. Tomaszów; wś ma 13 dm., 88 mk., 101 mr.; młyn 1 dm., 17 mr. dwor. W 1827 r. 3 dm., 18 mk.; należała do par. Chorzęcin.

Pudłów, w XVI w. *Pudlovo major*, wś, fol. i kol. nad rzeczką Pnieją (Olchna), dopływem pobliskiego Neru, pow. sieradzki, gm. i par. Wierzchy, odl. od Sieradza 28 w.; wś ma 14 dm., 190 mk.; fol. 7 dm., 16 mk.; kol. 17 dm., 38 mk. W 1872 r. była gorzelnia. W 1827 r. 24 dm., 191 mk. Dobra P. składały się w 1872 r. z fol. Pudłów i Bratków, oraz przyl. Zofiówka i nomen. Młyn, rozl. mr. 869: gr. or. i ogr. mr. 456, łąk mr. 150, lasu mr. 180, past. i zarośli mr. 53; nomenkl. Młyn mr 23, nieuż. mr. 7; bud. mur. 15, z drzewa 33, las urządzony. Oprócz powyższej przestrzeni w wieczystej dzierżawie mr. 30 i w r. 1872 oddzielono częściowym nabywcom mr. 296, oraz w r. 1876 oddzielono realność Zofiówkę z grun. mr. 46. Wś P. os. 35, z gr. mr. 171; wś Bratków Górny os. 7, z gr. mr. 8. W XVI w. łany kmiece w P. dawały dziesięcinę dziekanowi łęczyckiemu, a za kolędę pleban. w Bałdrzychowie po korcu żyta z łanu. Z łanów folwarcznych w P., na których siedzą kmiecie: Włodarczyk, Panczyk i Sobieraj, pobiera pleban bałdrzychowski. W Pudłowku łany kmie-

ce dają tylko kolędę (po korcu żyta), młynarz grosz a folwarczne łany dziesięcinę wartości 4 grzyw. plebanowi w Bałdrzychowie (Lib. Ben., I, 372, 373). Według reg. pobor. pow. szadkowskiego z r. 1552, 1553, wś Pudłów major, w par. Bełdrzychów, miała 6 os., 3 łany (Pawiń., Wielkop., II, 235). *Br. Ch.*

Pudłów 1.) niem. *Pudlau*, wś, pow. frysztacki, obwód sąd. bogumiński, na Szląsku austr., na praw. brzegu Odry, 3 klm. na płd. od Bogumina, nad granicą Szląska prus. Na wschód leży wś Zablacs, st. kolei półn. ces. Ferdynanda, i wś Szunichel, od płd. Herzmanice, a od płd.-zach. Hruszów. Do obszaru katastr. tej gminy należy wieś Wierzbice. W płn.-wschod. rogu obszaru leży grupa chat Polesie. Wznies. wsi 202 mt. (szt. gen.). W 1880 r. było 125 dm., z tego na Wierzbice przypada 50; mk. 1041, z czego na Wierzbice przypada 447; rz.-kat. 1005, prot. 9, żyd. 27. Co do narodowości; 112 Niemców, 281 Czecho-Szląz., 501 Polaków; z tego na Wierzbice 45 Niemców, 228 Czecho-Szląz., 105 Polaków. Należy do par. kat. w Boguminie. Szkoła ludowa 1-klasowa; st. poczt. w miejscu. 2.) **P.**, niem. *Pudlau*, folw. w obrębie gm. Kunczyc Wielkich, pow. i obw. sądowy frysztacki, na Szląsku austr. *Br. G.*

Pudłowce, wś rząd. nad Smotryczem, powiat kamieniecki, gm. Dłużek, par. kat. Zińkowce, o 8 w. na płn.-zach. od Kamieńca, ma 133 osad, 610 mk. (w tej liczbie 75 jednodworców), 1032 dz. ziemi włośc.; cerkiew p. w. św. Paraski, wzniesiona w 1867 r. i uposażona 38 dz. ziemi, ma 726 parafian. W 1628 r. wś ta była zapisana przez Mikołaja Potockiego, wojew. bracławskiego, klasztorowi dominikanów w Kamieńcu. Ob. Arch. J. Z. R., cz. V, t. 1: 298. *Dr. M.*

Pudłówek, w XVI w. *Pudlovo minor*, wś i fol. nad strum. Pnieją, pow. sieradzki, gm. i par. Wierzchy, odl. od Sieradza 28 w.; młyn wodny, 20 dm., 184 mk. W 1827 r. 14 dm., 144 mk. Dobra P. składały się w 1887 r. z fol. P. i Anusin, rozl. mr. 971: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 250, łąk mr. 42, past. mr. 35, lasu mr. 144, nieuż. mr. 20, razem mr. 491; bud. mur. 3, z drzewa 13; fol. Anusin gr. or. i ogr. mr. 234, łąk mr. 42, past. mr. 82, lasu mr. 91, nieuż. mr. 31, razem mr. 480; bud. mr. 1, z drzewa 5; las nieurządzony, pokłady torfu. Wś P. os. 26, z gr. mr. 123; wś Żerniki, os. 10, z gr. mr. 118. *Br. Ch.*

Pudłowice, niem. *Paudelwitz*, dobra ryc., pow. moraski, 8 klm. od st. p. i tel. Christburg. Obszar 493 ha.

Pudolschine, fol. dóbr Zakrzew, pow. wielko-strzelecki.

Pudowie, grupa chat w obrębie gm. Pewli Wielkiej, pow. żywiecki. *Br. G.*

Pudownia, jezioro, pow. sieński, rocznie poławia się do 32 pudów ryb.

Pudownia, wś, pow. czauski, gm. Czerniawka, ma 38 dm. i 252 mk., z których 1 zajmuje się kowalstwem.

Pudoż, mto pow. gub. ołonieckiej, nad rz. Wodłą, o 487 od mta gubernialnego odległe, ma 1281 mk., 2 cerkwie, szkołę miejską, szpital, znaczne jarmarki, st. poczt., przystań. Pierwotnie osada, od 1785 r. miasto. *Pudożski powiat* ma na przestrzeni 17,406 w. kw. zaledwo 30,780 mk., zajmujących się rolnictwem i uprawą lnu. Powierzchnia równa, grunta piaszczysto-gliniaste, mnóstwo jezior i bagien, lasy zajmują 92% ogólnej przestrzeni.

Pudymy, wś, pow. władysławowski, gm. Zyple, par. Łuksze, odl. od Władysławowa 32 w., ma 6 dm., 53 mk. W 1827 r. 6 dm., 63 mk.

Pudziek, fol. na praw. brzegu Świsłoczy, pow. ihumeński, w 2 okr. pol. śmiłowickim. Należał niegdyś do dóbr bakształńskich, z kolei Kieżgajłłów, Zawiszów, Ogińskich, Moniuszków; przez wiano dostał się Neftelowi, poczem przeszedł na własność córki jego Ewy Wojciechowiczowej. Ma 25 1/3 włók w glebie wybornej, łąk obfitość, lasu dostatek. *A. Jel.*

Pudzieniszki, mko w pow. wileńskim, mylnie podane jako wchodzące w skład okr. wiejskiego Mokrzyca; ob. *Cudzieniszki.*

Pudziewszczyzna, wioska, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubieżewicze, ma 3 osad; miejscowość mało leśna, bardzo wzgórzysta. *A. Jel.*

Pudzin al. *Pudzino*, wś nad rzką Nalibówką, dopł. Niemna, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra ks. Wittgensteina Dokudowo, o 26 w. od Lidy, 12 dm., 135 mk. (w 1864 r. tylko 47 dusz rewiz.).

Pudziszki 1.) wś, pow. sejneński, gm. Hołny Wolmera, par. Berżniki, odl. od Sejn 13 w., ma tartak, folusz, młyn wodny, 16 dm., 109 mk., 17 os., 347 mr. Wchodziła w skład dóbr Hołny Wolmera. 2.) **P.**, wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Płutyszki, odl. od Maryampola 28 w., ma 5 dm., 43 mk. W 1827 r. 1 dm., 25 mk.; par. Preny. 3.) **P.** *Urszule*, folw., i *P. Mercze*, wś, pow. wyłkowyski, gm. Zielonka, par. Olwita, odl. 3 w. od Wyłkowyszek. W 1885 r. folw. P. Urszule rozl. mr. 835: gr. or. i ogr. mr. 564, łąk mr. 166, lasu mr. 78, nieuż. mr. 27; bud. z drzewa 14; płodozmian 8-polowy; las nieurządzony; pokłady torfu. Wieś P. Mercze os. 33, z gr. mr. 314 *Br. Ch.*

Pudziszki, dwór, pow. rossieński, par. lalska, własność Świderskich.

Puehhajaerw al. *Wollustsche See* (niem.), jezioro w gub. inflanckiej. Z niego pod nazwą Puehhajoeggi wypływa Omowża Mała.

Puehlau, 1391 *Peław*, wś, pow. oleśnicki, par. ewang. Rakawa (Raake). W 1842 r. 42 dm., 304 mk. (11 katol.), szkoła ewang. Par. katol. Kunersdorf.

Puelz (niem.), wś i dobra, pow. rastemborski, 9 klm. od st. pocz., tel. i kol. żel. Reszlu. Obszar 647 ha.

Puerben, 1435 *Pirwin*, wś i dobra, pow. frysztacki, par. ewang. Niebusch. W 1842 r. 41 dm., zamek i folw., 263 mk., szkoła ewang., młyn wodny, trzy wiatraki.

Puerbischau, 1367 *Pirwuschaw*, 1393 *Pirwischaw*, wś, pow. trzebnicki, par. ewang. Wysoki Kościół. W 1842 r. 18 dm., sołtystwo, 138 mk. (18 katol.). Dawniej własność klasztoru w Trzebnicy. Do P. należy os. karcz. i włość Bloessel.

Puerschen, wś i dobra, pow. głogowski, par. ewang. Rosterdorf. Posiada kaplicę kat., filią par. Rietschuetz, ze starożytnym i cudownym obrazem M. Boskiej, do którego na uroczystość Nawiedzenia P. Maryi przybywają tłumy pielgrzymów. W 1842 r. było tu 20 dm., dwór, folw., 164 mk. (26 katol.).

Puerschkau, wś i dobra, pow. kożuchowski, par. ewang. i katol. Sława. W miejscu kaplica z kapelanem stałym. W 1842 r. było 78 dm., dwór i folw., 460 mk. (59 katol.), szkoła ewang. Do dóbr należały: Boehmisch Vorwerk i Ziegel Vorwerk.

Pueryna, przysiołek, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 33 w. od Poniewieża.

Puestow (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. miastkowski, st. pocz. Warcin.

Puetnitz (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Franzburg, st. pocz. Damgarten.

Pugajne 1.) wś rząd., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 20 w. od Trok, 4 dm., 21 mk. kat. 2.) **P.,** wś włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła. okr. wiejski Rostyniany, o 15 w. od gminy, 9 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Elnokumpie. 3.) **P.,** zaśc. włośc., tamże, 3 dusze rewiz.

Pugarewo, folw., pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Poczepowo; miejscowość falista, bezleśna, grunta urodzajne, szczerkowo-gliniaste. *A. Jel.*

Puggerschow (niem.), ob. *Pogorszewo.*

Pugi, wś, pow. słonimski, w 1 okr. pol., gm. Piaski, o 93 w. od Słonima.

Pugroszany al. *Putroszany* wś, pow. maryampolski, gm. i par. Balwierzyszki. Odl. od Maryampola 37 w., składa się z dwóch części, mających razem 44 dm., 422 mk. W 1827 r. zwą się Putroszany, 1 część 26 dm., 206 mk., 2-a część 12 dm., 92 mk.

Puhacze 1) wś włośc. nad rz. Niewiszką, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Dubicze, okr. wiejski Nowy Dwór, o 9 w. od gminy, 94 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Ostrzyna. W spisie z 1866 r. podane dwie wsie: P., o 56 w. od Lidy, mające 24 dm. i 202 mk. i P. Wielkie, o 59 w. od Lidy, 24 dm. i 178 mk. Wś P. wchodziła niegdyś w skład dóbr królewskich Nowy-Dwór. 2.) **P.,** wś i folw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Żośno, okr. wiejski Nowe Żośno o 8 w. od gminy a 57 w. od Wilejki, ma 5 dm., 33 mk. prawosł. (14 dusz rewiz.); własność Kandybów. 3.) **P.,** wś włość. nad Mereczanką, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Merecz, okr. wiejski Mordasowo, o 10 w. od Merecza a 70 w. od Trok, ma 16 dm., 178 mk. katol. (w 1864 r. 76 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Merecz. Pod wsią odbywa się obfity połów łososi. 4.) **P.,** białoruskie *Puhaczy*, wś nad rzeką Małyszówką, dopływem Berezyny-Niemnowej, pow. miński, w 2 okr. pol. i gm. Raków; ma 20 osad pełnonadziałowych; grunta lekko faliste, szczerkowe; miejscowość dość leśna. Wś P. wchodziła dawniej w skład dóbr Dubrowy. 5.) **P.,** wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Malesze, o 13 w. od Bielska. *J. Krz.*

Puhaczewo *(Józefpol)*, wś i dobra, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Kamienica Żyrowicka, o 10 w. od Brześcia.

Puhaczówka 1.) wś nad bezim. dopł. Górskiego Tykicza, pow. taraszczański, ma 1034 mk. prawosł. i 14 katol.; cerkiew drewniana Pokrowska, wzniesiona w 1761 r., uposażona 68 dzies. ziemi. Wchodziła niegdyś w skład dóbr tetyjowskich ks. Sanguszków, następnie Ledochowskich i Zakrzewskich. Ostatni sprzedał P. na początku b. wieku Jakubowi Jastrzębskiemu, od którego przeszła do syna jego Stefana a po jego śmierci w 1838 r. rozdzieloną została pomiędzy jego siostrzenice: Reginę Dzierzkową (221 dusz rewiz. i 1612 dzies. ziemi) oraz Julią Suską (211 dusz rewiz. i 1419 dzies.) Część Suskiej drogą wiana przeszła do Józefa Miączyńskiego. 2.) **P.,** *Puchaczówka* (u Rulikowskiego), wś na prawym brzegu Rosi, pow. wasylkowski, par. praw. Biriuki (o 2 w. powyżej), ma 526 mk. Należy do klucza białocerkiewskiego hr. Branickich. 3.) **P.,** wś, pow. żytomierski, ob. *Pukaczówka.* *J. Krz.*

Puhary 1.) leśniczówka koło Belejowa, na obsz. dwor. Czołhan, pow. doliński. 2.) **P.** al. *Pohary*, grupa domów i gajówka w Słobódce Leśnej, pow. kołomyjski. 3.) **P.,** część Jabłonicy, pow. nadwórniański. 4.) **P.,** ob. *Pohary.*

Puhawki, wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Ihumenowo, okr. wiejski Koporów, o 35 w. od gminy, 18 dusz rewiz.; należy do dóbr Ihumenowo, ks. Puzynów.

Puhlaj, gmina w pow. horeckim, ma 5208 mk. (1837 męż., 2071 kob. i 1300 dzieci).

W gminie jest 4843 dzies. lasów prywatnych i 198 dzies. włościańskich.

Puhlau al. *Buhlau*, kol. i dobra, pow. prądnicki, par. Wierzch (Deutsch Muellmen). W 1861 r. dobra miały 1303 mr., kolonia 56 mr.

Puhlstheerofen, folw., pow. czarnkowski, o 11 klm. na zachód od Trzcianki; par. prot. i poczta w W. Dzierżnie; 2 dm., 19 mk. prot. Istniał już przed r. 1830.

Puhujen, dobra prywatne, w okr. tukumskim, pow. talseński, par. arlaweńska (Kurlandya).

Puhowicze, folw. i wś nad rz. Oszmianką, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski Sokołajcie, o 17 w. od gminy a 70 w. od Wilna. Folw. ma 1 dm. i 9 mk. (1 praw. i 8 katol.), wś zaś 8 dm. i 84 mk. katol. (w 1864 r. 30 dusz rewiz.); własność Czarnockich.

Puhowszczyzna, zaśc. szl., pow. trocki, w 3 okr. pol., o 31 w. od Trok, 2 dm., 13 mk. katol.

Puicken, ob. *Boiken.*

Puickwallen (niem.), wś na prus. Litwie, pow. darkiejmski, st. pocz., tel. i kol. żel. Darkiejmy.

Pujanuwa (łotew.), wś, pow. lucyński, ob. *Półjanów.*

Pujdaki, wś, pow. władysławowski, gm. Swiatoszyn, par. Iłgowo, odl. od Władysławowa 40 w., ma 4 dm., 25 mk. W 1827 r. Pujdraki, mają 4 dm., 38 mk.

Pujdałowo, u Buszyńskiego *Pundałów*, wś, pow. rossieński, gm. Taurogi, o 68 w. od Rossień; własność Przyjałgowskich.

Pujdugale, wś, pow. telszewski, w 3 okr. pol., o 45 w. od Telsz.

Pujki 1.) osada, pow. rossieński, gm. Botoki, o 46 w. od Rossień. 2.) **P.,** sioło, pow. szawelski, gm. Krupie, o 59 w. od Szawel.

Pujkiszki, dobra, pow. szawelski, gm. Tryszki, o 57 w. od Szawel.

Pujkojnie, wś, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 47 w. od Kowna.

Pujle, wś, pow. szawelski, gm. Radziwiliszki, o 29 w. od Szawel.

Pujło, ob. *Pójło.*

Pujowoska struga, ob. *Gać.*

Pujsie, ob. *Pujsze.*

Pujsze 1.) wś nad rz. Ponaczką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Koniawa, okr. wiejski Krzywile, o 2 w. od gminy, 13 w. od Ejszyszek a 51 w. od Lidy, ma 4 dm., 25 mk. kat., (12 dusz rewiz.); należy do dóbr Hołodziki Pileckich. 2.) **P.,** u Buszyńskiego *Pujsie*, wś, pow. rossieński, gm. Rossienie, par. Widukle, o 12 w. od Rossień. *J. Krz.*

Pujszyszki, obręb leśny, pow. rossieński, gm. Monkuny, o 11 w. od Rossień.

Pujtowo, folw. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 48 w. od m. Wilejki, przy b. drodze pocztowej z Ilii do Radoszkowicz, 1 dm., 8 mk.; własność Strzałkowskiego (1866 r.).

Pukacze, las w płn.-zach. stronie Niemiłowa, pow. Kamionka Strumiłowa.

Pukaczów, rus. *Pukacziw*, grupa domów, młyn parowy i leśniczówka w Niemiłowie, pow. Kamionka Strumiłowa.

Pukaczówka, wś nad rz. Użem, pow. żytomirski, na pograniczu pow. owruckiego, o 5 w. od mka Uszomierza. Składową część gruntu stanowi czerwony granit i gnejs. *A. L. Br.*

Pukaczy, obręb leśny w zach. części pow. nowogródzkiego, w pobliżu granicy pow. lidzkiego, pomiędzy rzekami Dzietomlanką i Bałajcą. *A. Jel.*

Pukały 1.) wś włośc., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Wojstom, okr. wiejski Ruskie Sioło, o 22 w. od gminy, 9 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Wojstomska Plebania. W spisie z 1866 r. podany jako zaśc., o 78 w. od Święcian, mający 1 dm., 5 mk. kat. 2.) **P.** al. *Józefpol*, fol. szl., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 71 w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. prawosł.

Pukaniszki, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Marciniszki, o 4 w. od gminy a 43 w. od Wilna, 1 dm., 13 mk. kat. (w 1864 r. 2 dusze rewiz.); należy do dóbr skarb. Jęczmieniszki.

Pukarzów 1.) al. *Pukarzew* wś i fol. nad rz. Pilicą, pow. noworadomski, gm. Maluszyn, par. Borzykowa, odl. 32 w. od Radomska, młyn wodny, pokłady torfu. Wś ma 31 dm., 338 mk.; fol. 5 dm., 50 mk. W 1827 r. 23 dm., 249 mk. W 1884 r. fol. P. z nomenkl. Kozieł rozl. mr. 1612: gr. or. i ogr. mr. 241, łąk mr. 136, past. mr. 323, wody mr. 41, lasu mr. 786, zarośli mr. 3, w odpadkach mr. 64, nieuż. mr. 17; bud. mur. 6, z drz. 24; płodozmian 6-polowy, las urządzony, pokłady torfu. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś P. os. 24, z gr. mr. 345; wś Mosty os. 12, z gr. mr. 269; wś Pierzaki os. 10, z gr. mr. 209. W XVI w. role kmiece dawały plebanowi w Borzykowy dziesięcinę snopową, za konopną po groszu i na kolędę po groszu z domu. Łany dworskie od strony Borzykowy dawały tamże, inne zaś plebanowi w Maluszynie (Łaski, L. B., I, 512). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1552—1533 wś Pukarzów, w par. Borzikowa, własność Pukarzewskiego, miała 2 osad. (Pawiński, Wielkop., II, 277). 2.) **P.,** wś i dobra, pow. tomaszowski, gm. Rachanie, par. Łaszczów, odl. 20 w. od Tomaszowa, posiada gorzelnię z roczną produkcyą do 70,000 rs., 61 dm., 540 mk. (485 rz.-kat.). W 1827 r. należał do par. Rachanie, miał 49 dm., 328 mk. Właścicielem dóbr około 1880 r. był hr. Fredro. Dobra P. składały się w 1885 r. z fol. P., Mo-

ratyn i Hopke, rozl. mr. 2166: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 463, łąk mr. 100, past. mr. 1, lasu mr. 296, nieuż. mr. 28, razem mr. 888; bud. z drzewa 47; fol. Moratyn gr. or. i ogr. mr. 439, łąk mr. 60, past. mr. 4, nieuż. mr. 11, razem mr. 514; bud. z drzewa 18; fol. Hopke gr. or. i ogr. mr. 366, łąk mr. 87, lasu mr. 303, nieuż. mr. 8, razem mr. 764; bud. z drzewa 10, las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś P. os. 58, z gr. mr. 701; wś Wólka Pukarzowska os. 42, z gr. mr. 715; wś Moratyn os. 46, z gr. mr. 845; wś Hopke os. 31, z gr. mr. 488. *Br. Ch.*

Pukarzowska Wólka, wś, pow. tomaszowski, gm. Rachanie, odl. 21 w. od Tomaszowa. Ma 76 dm., 419 mk., w tem 295 rz.-kat., 722 mr. gruntu, 46 mr. lasu. Stolarz i tkacz. Fol. należy do Pukarzowa, gleba pszenna. W 1827 r. 44 dm., 232 mk. *X. F. S.*

Pukasowce z *Korypowem*, wś, pow. stanisławowski, odl. o 7·5 klm. na zachód od sądu pow., st. pocz. i tel. w Haliczu, leży między rzekami: Dniestrem i Łomnicą, na płn.-zach. brzegu Łomnicy, Korypów zaś na połud. brzegu Dniestru. Na płn.-zach. od tych osad wpada Łomnica do Dniestru, a cały półwysep utworzony przez obydwie rzeki, pokrywają bagna i trzęsawiska z powodu płaskich i niskich brzegów Dniestru. Granice: wschodnia Dniestr a za nim wsie: Popławniki, Łomnica a za nią klasztor św. Stanisława na stromej górze i wś Załukiew, dawny Halicz; połud. Łomnica i wś Bludniki; zachod. wzgórza obrosłe lasami a za nimi Wojniłów i wsie: Seredne, Darachów i Kołodziejów; półn.-zachod. wś Ostrów; półn. Dniestr a za nim: Demeszkowce i Hanowce. Obszar dwor. 472, włośc. 637 mr. W 1857 r. 285 mk.; w 1880 r. w gm. 281, na obsz. dwor. 2; rz.-kat. 2, par. Wojniłów; gr.-kat. 281, par. Ostrów, Właściciel posiadłości dworskiej Zygmunt Jaroszyński. *B. R.*

Pukawica, wś włośc., pow. piotrkowski, gm. Bujny, par. Łobudzice, ma 10 dm., 100 mk., 129 mr. W 1827 r. 6 dm., 45 mk.

Puki 1.) wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 96 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **P.,** wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 14 w. od Poniewieża. 3.) **P.**-*Barsze*, okolica, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 38 w. od Telsz.

Pukianiszki, zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Goćkiszki, o 3 w. od gminy a 56 w. od Wilna, ma 2 dm., 38 mk. kat. (w 1864 r. 10 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Inturki.

Pukiele, zaśc. szl., pow. wileński w 4 okr. pol., o 30 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. kat.

Pukielewszczyzna, białor. *Pukielouszczyna*, wś nad rz. Łań, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, przy gościńcu poczt. z Nieświeża do Klecka, ma 6 osad; miejscowość bezleśna, równa, grunta wyborne pszenne. *A. Jel.*

Pukieliszki, zaśc. szl., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 27 w. od Wilna, 1 dm., 4 mk. kat.

Pukienicze al. *Pukinicze*, rus. *Pukinyczi*, wś, pow. stryjski, 10 klm. na płn.-wschód od sądu pow. w Stryju, 4 klm. na wschód od st. kol. i urz. poczt. w Uhersku. Na płn.-wsch. i wschód leżą Lisiatycze, na płd. i płd.-zach. Uhersko, na zach. i płn.-zach. Wownia. Narożnika płn.-wsch. dotyka pot. Wowiński. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru. Zachod. część wsi przebiega kolej żelazna i gościniec stryjsko-lwowski. Przy tym gościńcu stoi karczma „Podlipowce“. Własn. więk. (ks. Juliana Świdrygiełły Świderskiego) ma roli or. 343, łąk i ogr. 278, past. 176, lasu 104 mr.; wł. mn. roli or. 304, łąk i ogr. 246, past. 167 mr. W r. 1880 było 86 dm., 433 mk. w gminie, 10 dm., 77 mk. na obsz. dwor.; 91 rz.-kat., 353 gr.-kat., 20 izracl., 46 innych wyznań; 50 Polaków, 414 Rusinów, 46 Niemców. Par. rz.-kat. w Stryju, gr.-kat. w Lisiatyczach Górnych. We wsi jest cerkiew p. w. Narodz. Chrystusa Pana. *Lu. Dz.*

Pukienie, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Androniszki, o 26 w. od Wiłkomierza, własność Miłaszewskich.

Pukinin, w XVI w. *Pukynyn*, wś włośc., pow. rawski, gm. Regnów, pow. Rawa, ma 42 dm., 312 mk., 1191 mr. (584 ornej). W 1827 r. 25 dm., 260 mk. Była to wieś na prawie niemieckiem. Łany kmiece i wójtostwo dawały dziesięcinę pieniężną po 6 gr. z łanu plebanowi w Rawie. *Br. Ch.*

Pukino, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 53 w. od Nowoaleksandrowska.

Puklaki, w dokum. *Poklęki*, wś rząd. nad Zbruczem, pow. kamieniecki, okr. pol. Lanckoroń, gm. Orynin, par. kat. Czarnokozińce, ma 126 osad, 580 mk., 760 dz. ziemi włośc.; posterunek straży pogranicznej; cerkiew p. w. św. Mikołaja, wzniesiona w 1817 r. i uposażona 63 dz. ziemi, ma 1325 parafian. Niegdyś dobra koronne. Podług lustracyi Humieckiego, kaszt. kamienieckiego, w 1616 r.: „tej wsi posesorem urodz. Piotr Wróblewski i z p. Maruszą Janczyńską, małżonką swą, in solidum oboje. Na którą pokazali teraz sumę dobrą, przez ś. p. króla Władysława zapisaną, która iż jeszcze czworgiem dożywociem nie expirowała, bo dopiero w trzeciem dożywociu te dobra trzymają, lustracyi natenczas nie podlegają“ (Jabłon., Lustracye, 64). W 1636 r. trzymał ją Marcin Gąsiorowski z opłatą fl. 19 gr. 8 den. 15, w 1770 r. zaś Joachim Łoś, opłacając 626 złp. Ukazem z d. 12 grudnia 1816 r. nadane na lat dwanaście generałowi Kniaźninowi bez opłaty kwarty, a przez niego ustąpione Fedkowiczowi. *Dr. M.*

Puklaki, wś, pow. borszczowski, nad rz. Zbruczem, przy samej granicy gub. podolskiej. Zbrucz dzieli wieś na dwie części, jedna leży w gub. podolskiej, druga w Galicyi. Rzeka skręca w tem miejscu wprost z zachodu ku wschodowi, tak, że część w gub. podolskiej leży na północ, galicyjska na południe tej rzeki. Granice: połud. Podfilipie, zachod. Turylcze i Słobódka. Obszar należy do gm. Słobódka Turylecka. W 1880 r. było 131 mk. *B. R.*

Puknajcie, wś, pow. rossieński, par. betygolska.

Pukniany 1.) wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 52 w. od Poniewieża. 2.) **P.,** dwór, tamże, o 48 w. od Poniewieża. 3. **P.,** dobra, tamże, o 49 w. od Poniewieża.

Puknie, wś, pow. wiłkomierski, gm. Ołoty, o 96 w, od Wiłkomierza.

Pukniszki, wś włośc., pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Sudargi, odl. od Władysławowa 29 w., ma 6 dm., 59 mk., 81 mr. W 1827 r. 1 dm., 10 mk. Należała do dóbr rządowych Kidule.

Pukniszki, dwór, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 105 w. od Nowoaleksandrowska.

Puków, z *Hussakowem*, *Pograniczem* i *Przylaskiem*, wś, pow. rohatyński, o 7 klm, na płd.-wschód od sądu pow., urz. poczt. i tel. i rz.-kat. w par. Rohatynie. Granice: wschod. Cześniki, połud. Danilcze i Putiatyńce, zachod. Rohatyn, półn. Dobrymów. Leży przy gościńcu kraj. Rohatyn-Brzeżany. Obszar dworski 1146, włośc. 1572 mr. W 1857 r. 1012 mk.; w 1880 r. w gminie 1093, na obsz. dwor. 72; rz.-kat. 16, gr.-kat. 1085; par. w miejscu, dek. Rohatyn; szkoła etat. o 1 naucz., kasa pożycz. gm. ma 99 złr.; właśc. pos. dwor. Władysław i Klaudya Tustanowscy. W Stratynie 20 marca 1695 r. Jan Stefan Silnicki, chorąży podolski, buczniowski starosta, i Katarzyna Drużbicówna, małżonkowie, oddają Tyburcemu Stanisławowi Odrowskiemu, podstolemu chełmińskiemu, i Joannie Cichorzównie, małżonkom, wś swą Puków, w wojew. ruskiem a ziemi halickiej leżącą, w trzyletnie używanie, wzamian za pożyczone od nich 23,000 złp. (A. gr. i z., t. X, str. 372, ustęp 6254). *B. R.*

Pukowatycin, leśniczówka w Skomorochach, pow. sokalski.

Pukowica, fol. dóbr Sromotka, pow. piotrkowski.

Pukowo al. *Puków*, dwie poblizkie wsie z zarządem gminnym i dobra, w połud. części pow. ihumeńskiego, o 126 w. od Ihumenia, niegdyś własność radziwiłłowska, od początku bieżącego wieku należy do Jodków. Jedna wieś ma 48 osad pełnonadziałowych. Cerkiew paraf. pounicka p. w. św. Jerzego, z dawnych zapisów 3 włóki i 3 morgi ziemi, około 1200 parafian; druga wieś ma 20 osad. Gmina pukowska składa się z 6 starostw wiejskich, 367 osad, zamieszkałych przez 2578 włościan, którym przy uwłaszczeniu wydzielono 5295 dz. ziemi. Gm. pukowska graniczy od płn. z gminami: Mohilna i Pereszewska-Słoboda; od wsch. z tą ostatnią; od płd. z pow. słuckim, z gminami Hresk i Hrozow; od zach. też z powiatem słuckim, z gminami: Pociejki i Teladowicze i obejmuje około 18 w. kw. Należy do 1 okr. pol. uździeńskiego, par. kat. uździeńskiej, 4 rewiru sądowego, 3 okr. wojskowego. Szkółka gm. pukowskiej znajduje się w Starzycy. Dobra razem z fol. Łopuchy mają około 125 włók i liczą się do najlepszych w powiecie. Gleba urodzajna, nawet pod pszenicę, lasu dostatek. Fol. zabudowany starannie, prawie cały z muru, posiada rezydencyą z pięknym ogrodem i parkiem. Niedawno zmarły właściciel Tomasz Jodko zgromadził tu piękny księgozbiór, oraz nieco pamiątek i dzieł sztuki. Gospodarstwo oddawna porządne; hodowla bydła, owiec i koni poprawna. Kaplica katol. cmentarna, niedawno z muru wzniesiona, z grobami familijnymi. *A. Jel.*

Pukowo al. *Puchów*, dawna nazwa wsi Karabaczyn, w pow. radomyskim.

Pukście, wś, pow. rossieński, gm. kielmeńska, o 26 w. od Rossień.

Pukśnie 1.) wś nad rzką Pieną, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Kurzeniec, o 1 w. od gminy a 7 w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. z Dołhinowa do Wilejki, ma 4 dm., 38 mk. prawosł. (11 dusz rewiz.); należy do dóbr Dziakowszczyzna, Klaczkowskich. 2.) **P.,** fol., pow. wiłkomierski, gm. Traszkuny, o 28 w. od Wiłkomierza.

Pukszany, wś, pow. suraski, w 2 okr. pol. do spraw włośc., gm. janowska; w 1863 r. 94 dusz rewiz.

Puksztaniszki, fol., pow. trocki, par. Wysoki Dwór, w 1850 r. własność Kononowicza, miały 370 dz. rozległości. Do dóbr należały 4 zaścianki.

Puksztulis, zaśc. rząd. nad jez. Dzisną, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 37 w. od Święcian, 1 dm., 4 mk. kat.

Pukszyszki al. *Puniszki*, wś, pow. władysławowski, gm. Światoszyn, par. Poniemoń, odl. od Władysławowa 43 w., ma 7 dm., 68 mk. W 1827 r. 5 dm., 38 mk.

Pukszwy, dwór, pow. rossieński, gmina Skawdwile, o 31 w. od Rossień.

Pukusy, grupa domów w Ulicku Seredkiewicz, pow. Rawa Ruska.

Pulce, ob. *Pilce* 2.).

Pulcinów al. *Polcinów*, fol., ob. *Kąty* (t. III, 944).

Pulemieckie, jezioro w pow. włodziwier-

skim, 14 w. kwadr. rozległe (podług Strielbickiego).

Puleny, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 73 w. od Poniewieża.

Pulewna Wola, wś, pow. pułtuski, ob. *Pulwy* i *Polewna Wola.*

Pulima 1.) zaśc. szl. nad jeziorem t. n., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 36 w. od Wilna, 5 dm., 56 mk. kat. 2.) **P.,** zaśc., pow. wileński, ob. *Piotrzyszki.*

Puliny, dawniej *Czertow les, Czertolescy, Czartolesy, Czortolesy,* mko u źródłowisk rzeki Tenki, pow. żytomierski, blizko granicy pow. nowogradwołyńskiego (zwiahelskiego), otoczone wzniosłymi, rozległymi lasami, o 35 w. od Żytomierza (st. poczt. i tel.), o 19 w. od Horoszek, 20 w. od Wilska, w 1 okr. pok. do spraw włośc., w 2 rew. powołanych do służby wojsk. W 1870 r. było tu 130 dm., 390 mk. płci męz. (dziś około 800 mk.), w tem 38% żydów; 14 sklepów, 32 rzemieślników, fabryka świec. Znajduje się tu cerkiew, kościół katol., dom modlitwy żydowski, zarząd gminy; odbywają się dość ożywione jarmarki. Kościół katol. par. p. w. św. Jana Nepomucena, wzniesiony w 1796 r. i tegoż roku konsekrowany przez ks. prałata Janowskiego, posiada cudowny obraz Zbawiciela. Par. katol., dek. żytomierskiego, 10971 wiernych, kaplice w Baranach, Pohostowie i Dawidówce (dawniej i w Szczerbinach). Uroczyska noszą nazwy: rzeczka Uliczanka, rz. Teńka, potok Czerniawka, Makowe błoto, Sitnikowe błoto; w gruntach kureńskich las Worotyszczy i las Domasznik; wś Czeretianka, Sokołów al. Ilińsk, Nowosielica, Wałek al. Stare zamczyszcze, gdzie kopiec ścienny Puliński, Babie horodyszcze, uroczysko Mutyszcze. W lasach tutejszych pełno jest zabytków z czasów przedhistorycznych. Między innemi zasługują na uwagę liczne horodyszcza, z których jedne, według tradycyi ludowych, były przeznaczone dla mężczyzn, drugie dla kobiet. W pobliżu P. znajduje się jedno z „horodyszcz babich“, ma ono kształt czworobocznego okopu. Za czasów Rusi kijowskiej temi miejscami szła walna droga z Wołynia i z Litwy do Kijowa, którą książęta ruscy, szarpiący się z sobą ustawicznie, nieraz zbrojnie przebiegali, przedzierając się przez rozpościerające się dokoła nieprzebyte na pozór bory i lasy. W 1150 r. za uciekającym z Kijowa Izasławem, w. ks. kijow., Jerzy Suzdalski w ślad drużynę swą posyła, która goni za nim aż do Czertow lesa, ale niedognawszy wraca z niczem. W następnym roku (1151) ów z Kijowa wygnany Izasław, przez tenże Czertow les spiesznie prowadzi swoje pułki na Kijów, który z Jerzego Suzdalskiego rąk odbiera. W 1231 r. Władysław, bojarzyn halicki, z pułkami Andrzeja królewicza stacza bój u Białobrzeża i z lasu Czertowa pędzi za nimi aż do rzeki Derewenny (Ipat. letopis, 280, 285, 511). Czy jednak nazwą Czertow les oznaczano wonczas samą tutejszą przestrzeń leśną, czy też imię to przywiązywano zarazem do jakiegoś siedliska ludzkiego, latopisy o tem milczą. Zresztą, gdyby nawet i była w tych miejscach jaka tego nazwiska osada, to ta prawdopodobnie musiała być wyplenioną, albowiem Baty po zburzeniu Kijowa w 1240 r., jak wiadomo, tą okolicą właśnie posuwał się w głąb kraju, wszystko po swej drodze burząc i niszcząc. Jednakże z tego spustoszenia nazwisko uroczyska wybrnęło, i widzimy że za czasów litewskich Czartolesy występują już jako osada czyli „dwór“, a posiedzicielem takowego w pierwszej połowie XV w. jest Kalenik Miszkowicz, protoplasta rodu Tyszkiewiczów. Jaką drogą Czartolesy czyli Czartolescy przeszły w posiadanie tego ostatniego, nie wiemy, ale prawdopodobnie, że skutkiem darowizny przez w. ks. Swidrygiełłę, który temuż Kalenikowi w 1437 r. nadał w tej samej okolicy nader hojną posiadłość, jako to: sioło Borkowcy, Słobodyszcze, Michejewicze, Chodorkowiczy, Jejkowiczy, a w pow. owruckim sioła: Ostafiewo, Walkowiczy, Demodkowiczy, Wiszczy i Kusopiczy (Ad. Boniecki, Poczet rodów, str. 355). Z dóbr, które w pow. żytomirskim leżały, z czasem wytworzył się obszerny kompleks włości, zwanych Berdyczowszczyzną, jednakże Czartolescy z tą ostatnią nigdy jednej całości nie stanowiły. Kalenik Miszkowicz miał trzech synów: Senka, podskarbiego i podkanclerzego w. ks. Swidrygiełły (1450), Iwaszka, ożenionego z Nastazyą Zienkówną, i Tyszkę, potomstwo którego wzięło imię Tyszkiewiczów. Trzej ci bracia musieli się podzielić ojcowizną, gdyż Iwaszko Kalenikowicz zapisał część swoją w Czartolescach żonie swej Nastazyi Zienkównie, który to zapis Aleksander Jagiellończyk potwierdził. Następnie Nastazya dobra te zastawiła ks. Konstantemu Ostrogskiemu, a akt tego zastawu król Zygmunt w 1513 r. potwierdził (Boniecki, Poczet rodów, str. 255). Jednakże część zastawiona w Czartolescach musiała być spłaconą, kiedy w 1544 r. posiada już Czartolescy w całości Wasyl Tyszkiewicz (Tyszka), wwoda smoleński, ożeniony z Aleksandrą ks. Czartoryską, za którą wziął Łohojsk. Pomimo niedostępności lasów, wśród których Czartolescy były położone, Tatarzy i tu zapuszczali swoje zagony, jakoż czytamy w opisie zamku żytomirskiego z 1544 r., „że ludzie na tych sełyszczach nesmieli pered Tatarami żyti“ i zwykle ustępowali do swoich „horodni“, znajdujących się na zamku żytomirskim, kędy też całą swą unosili własność. Jednakże lu-

dność tak z Czartolesców jak i z Berdyczowa i innych dóbr, podtenczas do Wasyla Tyszkiewicza należących, wbrew zwyczajowi dawnemu, który nakładał na nią obowiązek dostarczania pospołu z włością Romanowską t. zw. „klikunów i stróży“ wyłamywać się zaczęła; o co też ziemianie żytomirscy przed rewizorami skarżyli się na nią (Jabłonowski, Rewizya zamków, str. 130, 137). Wasyl Tyszkiewicz, wwoda smoleński, testamentem z 1661 r. zapisuje połowicę Łohojska, tę właśnie co mu była zapisała nieboszczka żona Aleksandra Siemionówna Czartoryska, dwom synom swoim: Jurjemu i Kalenikowi; dalej zaś mówi: „a imienie otczyznu i dedyznu moju i sztom prykupił, w pow. kiewskom, na imia Słobodyszczy, dwor Czertolescy, Berdyczewo, Kodnia, Rudniki, to synom moim Juriu a Kalenikowi i wnuku mojemu Konstantinu, ich potomkam na wecznyje czasy, a nic nema do tych dobr doczka moja Nastazya, bo jak jeju otdał za Iwana Mieluszku dał i posah“. Jurji, syn Wasyla, ożeniony z Kotówną, wdową po Illiniczu, według Sztejna (rodopisy Tyszkiewiczów), Kotowiczówną według Bonieckiego, żył w 1566 r. i on to, między innemi dobrami po ojcu, posiadł i Czartolesy, do której nazwy odtąd już, jak to widzimy w dokumentach, dodawano „alias Puliny“. Jerzy Tyszkiewicz, wwoda brzeski, miał synów: Fedora (Fryderyka), Marcina, Piotra, Aleksandra, Jerzego, Ostafiana. Z tych Marcin, protoplasta Tyszkiewiczów, posiadających w wwdztwie mińskiem Łohojszczyznę a w kijowskiem Białopolszczyznę, na mocy działu 1593 r. datowanego w Łohojsku d. 11 listopada, posiadł też nadto w tymże wwdztwie kijowskiem leżące Czartolesy alias Puliny, Kurne, Sokołów cum attinentiis (z papierów Tadeusza Sztejna w zbiorze Konst. Swidzińskiego). Ale jeszcze przed owym działem synów Jerzego z 1593 r. trzymał P. najstarszy syn ostatniego Fedor czyli Fryderyk Tyszkiewicz „za postąpieniem Ichmościów, według listów obligów, między Ichmościami (braćmi) z obu stron danych o równy dział“ (Arch. J. Z. R., cz. III, t. 1, str. 226). Fedor (Fryderyk) Tyszkiewicz, wojewodzic brzeski, skarży się w 1583 r. na Aleksandra kn. Prońskiego, stolnika w. ks. lit., iż ten nasłał z Niesołoń sąsiednich, na Puliny i Babie horodyszcze ludzi, którzy u poddanych pulińskich sporo koni i wołów zrabowali (arch. Hańskich). Nadto, tenże Fryderyk Tyszkiewicz pożyczywszy u podstarościego mta Zwiahla Wasyla Iwanowicza Ilińskiego i wójta tegoż miasta Tomily Mancewicza 320 kop gr. lit., puścił im w zastaw na trzy lata Puliny, ale gdy w naznaczony termin P. nie wykupił, więc Iliński i Mancewicz uważali już tę majętność za swą własną (Opis akt kiew. centr. arch., Nr 8, str. 18). Z powodu jednak, że kn. Proński wciąż grunta pulińskie zajeżdżał, tępił lasy i szkody w barciach czynił a Tyszkiewicz nie tylko wbrew zawartej z nimi ugodzie od tych napaści nie bronił ich, ale nadto sam nawet względem nich wielkiej krzywdy był się dopuścił, bo w P. kazał „wolu zaklikaty“ i w ten sposób sporą część poddanych pulińskich do siebie w Berdyczowszczyznę przywabił, darowując im „wolę“ na lat 20; naciśnieni przeto wytoczyli mu proces (Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1, str. 145). Niewiadomo jak się ten proces skończył, musiał jednak Tyszkiewicz Puliny z zastawu Ilińskiego i Mancewicza uwolnić w końcu, gdyż w rewizyi dóbr słobodyskich z 1593 r. widać, że Pulinami władał już ten ostatni. Rewizor dóbr onych Mackiewicz powiada, iż po zlustrowaniu Słobodyszcz pytał wójta mieszczanina Słobodyskiego: „jeśliby jakie wsie dawne nieboszczyka p. Kalenickiego osiadłe, do Słobodyszcz należące (były)?, któren mi powiedział: iż więcej wsi niemasz, oprócz jednego sioła starego P. za Żytomierzem w pięciu milach, na Polesiu, w których było poddanych domów osiadłych 18, a nowo domów 32; z tych poddanych powinności, także na Jegomościa idzie, czynszów gotowych pieniędzy kóp 10, miodu prząśnego dani dają wiader żytomirskich 14, to jest kadzi trzy bez jednego wiadra; z arendy od młynka i karczmy i wszelkiego napoju na rok arendarz płaci pieniędzy kóp 20; nadto też poddani powinni jechać w podwodę na rok, jeden raz za dziesięć mil, więcej nic“ (Arch. J. Z. R., cz. IV, t. 1, str. 226). Fedor czyli Fryderyk Tyszkiewicz był ststą niechworowskim, umarł około 1620 r. a syn jego Janusz wziął po nim ststwo niechworowskie około 1614 r. a więc nie po śmierci jego (jak podano mylnie w art. Niechworoszcz), ale jeszcze za życia. P. około 1602 r. wyszły z rąk Fryderyka Tyszkiewicza, który je trzymał od braci w pewnym długu. Skutkiem działu pomiędzy braćmi Tyszkiewiczami z r. 1593 posiadł P. Marcin Tyszkiewicz, ale w 1602 r. były one już w posiadaniu syna tegoż Józefa Tyszkiewicza. W tymże roku (d. 14 kwietnia) Józef Tyszkiewicz, dziedzic P., skarży się wraz z żoną swoją na Konst. Ostrogskiego, wwodę kijowskiego, iż ten nasłał sługę swego z zastępem zbrojnych ludzi na majętność ich Babie Horodyszcze, którzy rozpędzili włościan tamecznych i ograbili, tudzież młyn zniszczyli (Opis akt kiew. centr. arch., Nr. 9, str. 19). Wkrótce (w 1609 r.) Tyszkiewicz dobra P. sprzedaje Gabryelewi Hosckiemu, chorążemu kijow. natenczas, potem stście owruckiemu i kasztel. kijow., może dla tego, iż uprzykrzyły się mu niemiłe z sąsiadami stosunki, którzy nieszanując granic,

odrywali mu grunta, tak że niejednokrotnie pomiędzy nim a tymiż sąsiadami do krwawych przychodziło rozpraw. Gabryel Hoscki, nowy dziedzic P., zakrzątnął się pilnie około urządzenia dóbr. P. samc wyniósł na stopień miasteczka, a pustki szerokie w majątku zaczął kolonizować. Ale w tej pracy napotkał trudności. Osiedlił on był od granicy Horoszek i Hreżan wieś Mołczanówkę. Tymczasem Andrzej Leszczyński, wwoda brzesko-kujawski, dziedzic sąsiedniego klucza horoszkowskiego, a także opiekun nad Hreżanami, majętnością należącą do małoletnich ks. Juliusza i Aleksandra Prońskich, kazał zrobić najazd na powstającą Mołczanówkę podstarościemu dóbr hreżańskich Marcinowi Michowskiemu, który w istocie na tę słobodę zbrojno napadł, chaty popalił, ludzi porozpędzał, Waśka Suchara osadzcę zranił, drogę zarąbał do wsi i dwie szubienice na drodze tej postawił (Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1, str. 310). Gabryel Hoscki jest historycznie znaną osobistością. W 1589 r. na sejmiku łuckim obrała go szlachta, jako w prawie biegłego, do przejrzenia praw statutu litew. Za króla Stefana bił się pod Gdańskiem i Wielkiemi Łukami, za Zygmunta III pod Oryninem. W 1617 r. czynny brał udział w rokowaniach, jakie hetman Żołkiewski prowadził w Jarudze nad Dniestrem ze Skinderbaszą o ujęcie najazdów tatarskich z jednej strony, jako i o pohamowanie Kozaków z drugiej (Zbiór pam. Niemcewicza, t. VI, str. 34). Wkrótce P. znowu wróciły w posiadanie rodu Tyszkiewiczów, albowiem w 1632 r. odkupił je od Hosckiego Stanisław Tyszkiewicz, syn Józefa który je przed laty sprzedał. Stanisław Tyszkiewicz cześnik kijowski, był ożeniony z Zofią Niemiryczówną, 1mo voto Krzysztofową Sieniucińą, siostrą Jerzego, Władysława i Stefana a córką Stefana, Niemiryczów. W skład klucza pulińskiego wchodziły wówczas mczko Puliny vel Czartolesy, Staryki, Czeretianka, Sokołów, Kurne, Tońka, Krzyżkówka, Koniówka, Cieciurki i Czerniawka (Kwerenda akt trybunału województw: kijowskiego, bracławskiego, wołyńskiego ad an. 1724 kontynuowana, rkps.). Pełen gorliwości w sprawie wiary, Tyszkiewicz sprowadził do dóbr swoich zakon kaznodziejski św. Dominika, w celu by dźwignąć zagrożony mocno w tych stronach katolicyzm. Jakoż w 1642 r. w Sokołowie dla ks. dominikanów wzniósł kościół i klasztor i uposażył ich wsią Koniówką, tudzież wieczystą darowizną 600 zł. z arendy sokołowskiej. W konwencie tym według woli fundatora powinno się było mieścić 12 zakonników. Stan. Tyszkiewicz, aby wiele miejsc w Pulińszczyznie ogołoconych z mieszkańców zaludnić, pomiędzy nowych osadników puste grunta rozdał i założył trzy wioski: Łohojsk, Januszgród i Nadbajówkę. Podczas rokoszu Chmielnickiego (1648 r.) Kozacy zajęli P. W trakcie tego atoli Stan. Tyszkiewicz umiera, zostawując syna małoletniego Janusza i córkę Katarzynę. Żona zaś jego wkrótce potem wychodzi za mąż za Tomasza z Biberstejnu Kazimirskiego. Gdy w 1649 roku, w skutek traktatu Zborowskiego, pokój się nieco ustalił, od Kazimirskiej i opiekunów małoletniego Janusza stryjów rodzonych Mikołaja i Bartłomieja Tyszkiewiczów, bierze w 1650 r. w arendę Kurne niejaki Zaleski, ile że Kozaków jeszcze w 1649 r. Przyjemski z tych stron wyparował. Jednakże następne nieustanne wojny kozackie, które bezpieczeństwa tej prowincyi mieszać nie przestawały, nie dozwoliły Januszowi Tyszkiewiczowi po dojściu lat zamieszkać w dziedzicznych Pulinach, ile że te były, jak mówi współczesny dokument, „przez Kozaków i ordę tak zdezelowane, że pustkami stały, i tylko gromadka z 10 ludzi zaledwie złożona, tułała się po lasach“. Janusz Tyszkiewicz przebywając stale na Litwie, umarł tamże w Krzywym Stoku, a P. po jego śmierci spadły w 1689 r. na brata jego stryjecznego Michała Jana Tyszkiewicza, ststę strzalkowskiągo, ale gdy ten zmarł bezpotomnie, majętność ta przeszła znowu w spadku na brata jego Emanuela Władysława. Ten atoli niechcąc posiadać dóbr w stronie utrapionej, w której warunki własności były niepewne i wszelkiej rękojmi pozbawione, w 1701 r. sprzedał P. z attynencyą Wojciechowi Dzikowi, miecznikowi bracł., i i żonie tegoż Jadwidze z Kamieńskich. Dzikowie była to szlachta z wwództwa sandomirskiego pochodząca, używali h. Doliwa i pisali się ze Swinar (ob. Pawiński, Małopolska, 163). Historya ich budzi zajęcie. Jeszcze w drugiej połowie XVII w. dwóch czy trzech członków tego rodu wyniósłszy się z Sandomirskiego i urosłszy na usługach ks. Koreckich, osiedliło się tutaj. W żywocie tej rodziny uderza ta okoliczność, że podczas gdy jedni z nich wyznawali katolicyzm, drudzy przeciwnie aż do XVIII w. prawie trzymali się niezjednoczonego obrządku wschodniego. Z tych ostatnich wybitnieje Michał Mikołaj Dzik. Jemu to ks. Samuel Karol Korecki oddał wś Babin w Bracławskiem w zastaw, z całą tych dóbr przynależytością „nic na siebie niewyjmując (słowa ks. Koreckiego) oprócz Kozaków, tych wszystkich, którzy mi pod ten czas rebeliey wiary powinney dotrzymali, w buncie nie byli, pod chorągwią sotnika swego Kowalenka zostawali, tedy tych od prawa tego zastawnego sobie excypuję“ (z dokumentu w zbiorze piszącego). Michał Mikołaj dwa razy się żenił: pierwsza żona jego była niewiadomego nam nazwiska; druga Owdotya Sośnicka.

Z pierwszego małżeństwa miał synów: Michała Meletiego i Piotra; z drugiego: Krzysztofa, Jarosza i Szymona. Z tych najstarszy Michał Meletii był ihumenem monasteru kirylskiego w Kijowie a następnie rektorem szkoły brackiej. Drugi z rzędu Piotr, awanturnik, rabuś. On to ożeniwszy się z kozaczką (córką pułkownika kozackiego) i przeszedłszy w kozactwo, rodzica swego, który po pogromie wojska koronnego pod Batowem, wraz z dziećmi i majątkiem ruchomym uciekał na Wołyń, na gościńcu spotkawszy, rozbił i zrabował. Zabrał mu on 6000 złp. w gotówce, tudzież „sprawy, membrany, dyspozycye odnoszące się do dóbr niegdyś w Sandomierskiem przez Dzików posiadanych“, jednem słowem „cały splendor domu“. Ojciec rozżalony i oburzony syna wyrodnego postępkiem, w dyspozycyi przedgrobowej od synostwa i substancyi go oddalił. Michał Mikołaj Dzik umarł na tułaczce w 1668 r. w Równi, w ziemi chełmskiej (Jerlicz, t. II, str. 131), w dali od Babina swego, spustoszonego przez Kozaków. Pochowany był w zimnieńskim monasterze pod Włodzimierzem. Testamentem zaś swym Babin synom: Meletiemu, Krzysztofowi, Jaroszowi i Szymonowi przekazał; sumę zaś pewną na tymże Babinie, Wachnówce, i Kalenkowej żonie swej przeznaczył. Los tułaczy padł również udziałem i dwom synom jego: Krzysztofowi i Jaroszowi, którzy wyzuci z mienia przez Kozaków, w ubóstwie i poniewierce całe życie przebyli; jeden tylko Szymon lepszej doczekał się doli, bo po przejściu niepokojów kozackich powrócił do stron rodzinnych i jego to synowi Wojciechowi Tyszkiewicze sprzedali P., Kurne i Sokołów. Ale dobra te, jak nas naucza współczesny dokument, w skutek długiego pustkowania po „rewolucyach publicznych nieprzyjacielskich“, mocno przez sąsiadów w granicach swych ukrzywdzone zostały. Wojciech Dzik, skoro wziął w posiadłość P., porządkować je musiał, naprawiać majątku tego straty, nieszczędząc nakładu i pracy w podźwignięciu stojących pustkami wiosek, życie i czynność wprowadzając do nich (arch. Hańskich). Roku zaś 1736 dziedzicem P. jest już Stanisław Dzik, syn Wojciecha. Ten był ożeniony z Zofią Kordyszówną; ostatni ze szczepu, gdyż zostawił jedyną córkę Maryannę, która w 1732 r. wyszła za Franciszka Skorupkę, miecznika sochaczewskiego. Fran. Skorupka, dziedzic P., zabiegliwy, gospodarny, majątku przysporzył, bo już w 1753 r. nabył od ks. Lubomirskiego klucz wierzchowiński koło Pawołoczy. Zostawił dwie córki: Katarzynę za Janem Potockim z Wielednik i Zofią za Janem Hańskim, chorążym kijow. Hańscy pochodzili pierwotnie z ziemi chełmskiej, mając za gniazdo rodzinne Hańsk. Jeden z nich Jakub Aleksander ożeniwszy się z Niemiryczówną, kijowianką, osiadł w Kijowskiem i stał się praojcem domu Hańskich na Ukrainie. Od niego w prostej linii szedł Jan Hański. Ten ostatni posiadał na Wołyniu Pliszczyn, Brodów, a na Podolu miał sumy zastawne na Bohdanowcach, Hreczyńcach, Siomakach i Woronowicy, a w Chełmskiem dział dziedziczny w Hańsku, ze starym dworem, Kulczyn, Żdżarki i Starzyznę (arch. Hańskich). Jan Hański i Zofia ze Skorupków, gorliwi o chwałę Bożą, w 1796 r. fundowali kościół w P. W akcie fundacyjnym wyrazili się jak następuje: „dla zawdzięczenia za wszystkie łaski Najwyższemu Bogu, umyśliliśmy w dobrach naszych dziedzicznych wsi P., w wwództwie kijow. a pow. żytomierskim leżących, kościół parafialny fundować i wiecznym zapisem naszym razem za błogosławieństwem Jmci ks. Kaspra Kazimierza Cieciszowskiego, biskupa wołyńskiego (sic) i orderów polskich kawalera. Tę intencyą za uskutecznioną mieć chcemy w sposobie takowym: Najprzód kościół podług obrządku łacińskiego z drzewa sposobnego przystojnie zbudować, również dom dla proboszcza; prezenta ma od nas zależeć, dla proboszcza przeznaczamy 1000 złp., dla wikarego 400. Proboszcz przed ołtarzem Ukrzyżowanego Zbawiciela po jednej mszy św. za duszę naszą odmawiać będzie. Płacić zaś będziemy pensyą, pókąd ten kościół do rządu biskupów obrządku rzymskiego należeć będzie“ (arch. Hańskich). Jan Hański był jednym z przodkującym ziemian w wwództwie kijowskiem. U szlachty też był w wielkiem zachowaniu. Ochocki w swoich pamiętnikach wielekroć wspomina o gościnnym domu Hańskich. Stary dworzec puliński był powabnej budowy, bez piętra, z wystawą wspartą na czterech słupcach, mnóstwem drzew otoczony. Tenże Jan Hański w 1781 r. kupił od Kajetana Potockiego (Pilawity) „hrabstwo“ hornostajpolskie za 450,000 złp. (ob. *Hornostajpol*). Zostawił on jedynego syna Wacława i trzy córki: Maryą za Józefem Morzkowskim, Józefę za Wacławem Borejką i Monikę za Marcinem Bukarem, dziedzicem Januszpola, bratem Seweryna, autora Pamiętników. Zofia ze Skorupków Hańska przeżyła męża, umarła w Zytomierzu, pochowana w Pulinach 1810 r. Po śmierci matki Wacław Hański objął w posiadanie klucze: puliński, wierzchowieński i hornostajpolski. Urodzony w 1782 r., od młodych lat był oddany posłudze publicznej: w 1801 r. był deputatem kijowskiej szlacheckiej komisyi; w 1808 r. został marszałkiem powiatowym radomyskim; w 1811 r. był wybrany na marszałka gubernialnego wołyńskiego; w 1814 r. został dozorcą szkoły pow. żytomirskiej, i na wszyst-

kich tych urzedach zjednał sobie u współobywateli ogólny szacunek. On to z P. przeniósł rezydencyą do Wierzchowni, którą ozdobił okazałym pałacem i angielskim ogrodem. W pulińskim kluczu założył wieś Wacławpol i osiedlił starowiercami. Ożeniony z Eweliną hr. Rzewuską, zostawił córkę Annę, która wniosła dobra dziedziczne po ojcu w dom hr. Jerzego Mniszcha, znanego właściciela zbiorów entomologicznych. Hr. Mniszchowa przedała następnie P. dr. Karolowi Kaczkowskiemu, niegdyś profesorowi w liceum krzemienieckiem, autorowi Podróży do Krymu i Pamiętników własnych. Ten zaś w końcu odprzedał je kolonistom Czechom, którzy rozparcelowali takowe. *Edward Rulikowski.*

Pulipucie, wś, pow. szawelski, gm. Szawle, o 6 w. od Szawel.

Pulitzeny al. *Buliczeny*, wólka w obrębie gm. Dorny Watry, pow. kimpoluński na lew. brzegu Bystrzycy Złotej, nad granicą Multan, 784 mt. n. p. m., ma 16 dm., 82 mk. *Br. G*

Pulka 1.) wś włośc., pow. rypiński, gm. Sokołowo, par. Dulsk, odl. o 19 w. od Rypina, ma 4 dm., 20 mk., 140 mr. 2.) **P.** *Duża* i *P. Mała*, wś, pow. rypiński, gm. Wąpielsk, par. Radziki, odl. o 16 w. od Rypina. P. Duża ma 4 dm., 41 mk., 67 mr.; P. Mała 2 dm., 34 mk., 74 mr.

Pulkau, ob. *Pólko* 5.).

Pulki, pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. Nowoaleksandrya, par. Końskowola.

Pulki, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 72 w. od Nowoaleksandrowska.

Pulkie, wieś, pow. rossieński, par. kielmeńska.

Pulko (niem.), ob. *Pólko.*

Pulków al. *Pólków*, wś, pow. warszawski, gm. Młociny, ma 322 mk., 70 mr. włośc., 8 mr. dwor. W 1827 r. było 10 dm., 185 mk. Ob. *Pólków.*

Pulkowitz (niem.), ob. *Pulkowice.*

Pulkówko i *Pulkowo*, ob. *Pulkowo.*

Pullen, gród starożytny litewski, głośny z bohaterskiej obrony, jaką w 1336 r. stawili w nim Litwini wyprawie krzyżackiej. Obrońcy zamku wedle tradycyi, którą podaje za kronikarzami pruskimi Długosz, pozabijali żony swe i dzieci, spalili zgromadzone kosztowności a wreszcie sami padli pod mieczem krzyżackim. Zamek uległ zniszczeniu. Strykowski domyśla się, że nazwa Pullen jest tylko źle odczytaną nazwą Punie. Na fakcie tym osnuł Syrokomla poemat p. t. Margier. Por. *Punie.*

Pulma, wś, pow. włodzimierski, w 4 okr. pol. lubomelskim, gm. Pulma, o 18 w. od Włodawy, 105 w. od Włodzimierza a 438 w. od Żytomierza. Gmina należy do 1 okr. pok. do spraw włośc., 5 rewiru powołanych do służby wojsk. z pow. włodzimierskiego w Szacku.

Pulstoki, wś, fol. pryw. i okolica szlach., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 48 w. od Lidy a 12 w. od Ejszyszek, 10 dm., 57 mk. kat. i 22 starowier.

Pulow (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. frygijski, st. p. Lassan.

Pulow 1.) fol., pow. wielkostrzelecki, należy do dóbr Rosmirka. 2.) **P.,** kol., pow. prądnicki; ob. *Kujawy.*

Pulsnitz 1.) ob. *Półcznica.* 2.) **P.,** ob. *Pełcznica* 2.).

Pulsy, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Rajsk, o 17 w. od Bielska; kaplica katol. par. Wyszki.

Pulvermuehle, grupa zabudowań w obrębie gm. Kileszowic (Gilschwitz), w pow. i obwodzie sąd. opawskim. *Br. G.*

Pulvermuehle, ob. *Prochownia.*

Pulwa, rzeka w gub. grodzieńskiej, poczyna się z kilku strumieni w płn.-zachod. stronie pow. brzeskiego, płynie ku południowi pod Wysokiem Litewskiem, Wołczynem, Wołkowiczami i o 5 w. poniżej wsi Ogrodniki (Ohorodniki) uchodzi od praw. brzegu do Bugu. Długa 35 w., brzegi ma w ogólności wysokie, w niektórych tylko miejscach błotniste.

Pulwica, ob. *Polwica.*

Pulwy 1.) rozległe bagna, na dziale wodnym Bugu i Narwi, w pasie ich równoległego biegu ze wschodu ku zachodowi, w odległości około 3 mil. Bagna te ciągną się w pow. pułtuskim, na obszarze należącym do leśnictwa rządowego Wyszków, tudzież dóbr prywatnych: Przetycz, Lubiel, Wola Lubielska, Bielino i dóbr donacyjnych Rząśnik. Od południowschodu otoczone wzgórzami, z których mnóstwo zdrojów wytryska. Obszar bagnisty dochodzi 6000 mórg. Na wiosnę obszar ten zalewają wody z topniejących śniegów, ściekających ku Narwi trzema dolinami: pierwszą w granicach dóbr Lubiel; drugą na obszarze kol. Józefów, wsi Wola Pulewna, Sokołów, Rozdziały, Gostków; trzecią, najszerszą, od strony południowej pod wzgórzami lasów wyszkowskich, majoratu Rząśnik, Grudek, gruntami wsi: Wincentów, Gołystok, dóbr prywatnych Wola Pulewna, Cygany, Sokołowo, lasami do dóbr Gostkowo należącymi, nakoniec gruntami wsi Zambski Zastrużne. Pierwszemi dwoma nizinami wody zbyteczne odprowadzają rowy w tym celu wybite, ostatnią zaś (podług dekretu granicznego z r. 1767) odprowadzała rzeczka Pulewna, na którym w uroczysku Mruczek, w dobrach Gostkowo, był młyn wodny do r. 1806 istniejący, a dziś zniesiony. Kiedy nizina ta ostatnia pokryta była lasami i młyn istniał, to rzeczka ciągle płynęła, dziś pojawia się tylko wiosną i jesie-

nią, a latem po wielkich deszczach. Ztąd u okolicznych mieszkańców nazwisko swoje straciła. Dokumenta jednak i mapy rzekę te wymieniają zawsze. Rząd pruski zamierzał osuszyć Pulwy, o czem świadczą plany niwelacyjne z 1798 r., po rządzie tym pozostałe. Na planach tych oznaczone są linie, którędy kanał do rz. Narwi miał być prowadzonym, a mianowicie korytem rz. Pulewny. Rząd ks. warszawskiego nie mógł wykonać tego dzieła; właściciele zatem dóbr prywatnych, a mianowicie: Lubiel, Bielino, Sokołowo, Cygany, sami przeprowadzili rowy dla osuszenia błot w obrębie swych posiadłości, lecz roboty prowadzone nieumiejętnie i oszczędnie, nie odpowiedziały celowi. W r. 1859 Komisya rządowa przychodów i skarbu w celu osuszenia błot P. na gruntach skarbowych oraz majoratu Rząśnik położonych, nizinami ku rz. Narwi przez dobra prywatne się ciągnącemi, poleciła sporządzenie planu sytuacyjnego i niwelacyjnego i zapytywała właścicieli, przez których dobra kanał projektowany miał przechodzić, czyli w stosunku do osiągnąć się mających korzyści przyłożą się do kosztów osuszenia. Kanał projektowany miał posiadać u spodu szerokości stóp 6, głębokości zaś 3 do 4 stóp. Koszt wybicia kanału obliczono: w części leśnictwa Wyszków na długości prętów pol. 1864 rsr. 2102 kop. 74; w części majoratu Rząśnik na dług. pręt. 1591 rsr. 1487 kop. 69; że zaś długość projektowanego kanału ku rz. Narwi, przez dobra prywatne Wincentowo, Gołystok, Woła Polewna, Cygany, Sokołowo, Gostkowo i Zambski Zastrużne wynosi pręt. 2722, to w stosunku powyższym koszta wybicia takowego czyniły około rsr. 2829, czyli razem kanał dług. pręt. 6177 kosztowałby rsr. 6419 kop. 43. Projekt ten zaniechanym został i w r. 1867 postanowiła komisya część błot wydzierżawić włościanom wsi Ochudno i innym za roczny czynsz, resztę zaś Pulw w leśnictwie Wyszków zamierzono sprzedać przez licytacyą, która dla braku konkurentów nie przyszła do skutku. Błota na obszarze dóbr prywatnych Lubiel, Przetycz, Bielino po osuszeniu w r. 1820 rozkolonizowane, a w r. 1864 uwłaszczonemi zostały; pozostałą część Pulw skarbowych włók 44 mr. 17 i do majoratu Rząśnik przydzielone wł. 52 mr. 2, razem wł. 96 mr. 19, czyli mr. 2899, stanowią przeważnie bagna torfowe, po brzegach karłowatą brzozą i olszą porosłe, w których pokłady torfu do 15 stóp grubości dochodzą; potrąciwszy na pastwiska nadbrzeżne i łąki cienki pokład torfu obejmujące $^1/_8$ część, t. j. mr. 363, reszta bagien stanowi bogate pokłady torfu, obejmujące mr. 2533. Przyjmując średnią głębokość stóp 10, z morga otrzymać można torfu niesuszonego stóp sześcien. 675,000 (3125 sążni); suchego zaś torfu sążni 1562, a zatem na obszarze 2533 mr. torfu suchego sążni (po 216 st.) jest 3,956,546 sążni, co przy cenie 3 rsr. za sążeń, przedstawia kapitał 11,869,638 rs. 2.) **P.**, pastwiska nad Narwią, na obszarze do miasta Łomży należącym. *Wojciech Leppert.*

Pułanek, wólka do Tyczyna, pow. rzeszowski, ma 12 dm. i 65 mk.

Pułanki, wś, pow. jasielski, na północ od Frysztaka, na lewym brzegu Wisłoka, między gościńcami z tegoż miasta do Brzostka i Strzyżowa. Otoczona od północy i zachodu lasem, stanowi niejako przedmieście północne Frysztaka i zajmuje obszar nawodniony potokami wpadającymi do Wisłoka. Graniczy na wschód z Hlinikiem Dolnym a na północ z Cieszyną. We wsi jest kasa pożyczk. z kapit. 130 złr., fabryka zapałek, 80 dm. i 469 mk., 458 rz.-kat. i 11 izrael. Parafia we Frysztaku. *Mac.*

Pułankowice, wś, pow. janowski, gm. Wilkołaz, par. Kraśnik. W 1827 r. było 16 dm., 101 mk.

Pułapina Stara i *P. Nowa*, wś i folw., pow. błoński, gm. i par. Kaski. *P. Stara* ma 96 mk., 97 mr. folw., (130 mr. włośc.). *P. Nowa* al. *Buszyce* ma 26 mk., 250 mr. folw., 56 os. i 774 mr. włośc. W 1827 r. było 4 dm., 24 mk. Oba folw. wchodzą w skład dóbr Kaski.

Puławska Góra, ob. *Góra Puławska* (t. II, 686).

Puławska Wieś, wś, pow. nowo-aleksandryjski (puławski), gm. Nowaaleksandrya, par. Włostowice. Stanowi przedmieście Puław (ob.).

Puławski Potok, pot., powstaje w okr. Puław z pod płn.-zach. narożnika działu górskiego Bukowicy, w pow. sanockim; płynie wądołem między wzgórzami Kiczerą (639 mt.) a Polanami (689 mt.) przez Puławy ku płn.; poczem opłynąwszy Kiczerę od płn., zwraca się na płd.-zach. i uchodzi do Wisłoka, ubiegłszy 6 klm. *Br. G.*

Puławszczyzna, zaśc. nad bezim. rzką, w płn.-zach. części pow. mińskiego, w 2 okr. pol. rakowskim, ma 1 osadę; miejscowość wzgórkowata, dość leśna, gleba szczerkowa. O parę wiorst ku zachodowi przechodzi dawny gośc. pocz. mińsko-wileński. *A. Jel.*

Puławy, urzęd. (od 1846 r.) *Nowa Aleksandrya*, os. miejska, główny punkt pow. nowo-aleksandryjskiego (puławskiego) gub. lubelskiej, leży nad Wisłą z praw. brzegu, pod 51°25′ płn.-szer. i 21°57′ wschod. dług. od Greenwich, wznies. 351 st. n. p. m., odl. 4 w. od st. kolei nadwiślańskiej Nowa-Aleksandrya zwanej, 46 w. od Lublina a 125 w. od Warszawy, przy drodze bitej idącej z Lublina do Radomia. P. należą do par. we Włostowicach, posiadają kościół filialny (dą-

wna pałacowa kaplica) katolicki, cerkiew prawosł. w gmachu instytutu rolniczo-leśnego, synagogę, szpital powiatowy św. Karola na 13 łóżek, instytut rolniczo-leśny, szkołę początkową, urząd powiatowy, urząd gminny, zarząd żandarmeryi na dwa powiaty (puławski i lubartowski), urz. pocz. i telegr., st. dr. żel. nadwiślańskiej (Nowa Aleksandrya), o 4 w. od osady. Pod względem sądowym gmina P. należy do s. gm. w Celejowie. Z zakładów przemysłowych istnieje tu browar piwa bawarskiego, fabryka machin i narzędzi rolniczych z prod. na 3,000 rs. Na Wiśle przystań dla spławu drzewa i zboża, tudzież przewóz promem na drodze bitej z Lublina do Radomia. Osada ma 121 dm. (35 mur.) i 3342 mk. (1878 r.), oprócz studentów i wojska. W tej liczbie było 2505 żydów, którzy mają, prócz synagogi, 10 domów modlitwy i 8 hederów. Wyżyna lubelska tworzy tu na przestrzeni między Puławami a Kazimierzem malowniczą panoramę stromo spuszczających się ku Wiśle i pokrytych bujną roślinnością stoków, poprzerywanych zbiegającymi ku rzece głęboko wierzniętemi jarami. Pas wybrzeża w samej dolinie rzecznej użyzniony zarówno przez osady wiślane jak i przez spłukiwane z wyżyny cząstki, dzięki swej glebie i południowo-zachodniej wystawie pod osłoną wyniosłej krawędzi wyżyny, przedstawia, w okolicy Kazimierza zwłaszcza, najprzyjaźniejsze warunki do hodowli drzew owocowych, która tu od stu lat się pomyślnie rozwija. Wisła przerznąwszy się z trudem przez najwyższy taras północnej części wyżyny lubelskiej (objęty dolinami Kurówki i Chodla, z malowniczą doliną Bochotnicy w środku), zmienia powyżej Kazimierza swój kierunek wschod.-płn. na płn.-zach. i odsypuje na prawym brzegu rozszerzającą się stopniowo dolinę nadrzeczną, śród której rozłożyła się wieś Włostowice i przechodzi droga z Puław do Kazimierza. W punkcie gdzie znowu przybliża się krawędź wyżyny do koryta Wisły, i to z obu brzegów, gdzie przechodzi przez Wisłę stary trakt radomsko-lubelski z przewozem przez rzekę, rozłożyły się Puławy. Sama nazwa, przypominająca formą pokrewne nazwy osad nadrzecznych: Bielawy, Żuławy, tudzież Pulwy (Pólwy), Pułazie, oznacza prawdopodobnie łęgi nadrzeczne. Zarówno żyzny brzeg prawy Wisły jak i doliny rzeczek: Kurówki, Chodla i Bochotnicy, wcześnie zostały zaludnione przez osadników małopolskich. Założenie Kazimierza w XIV w. jako ogniska dla handlu zbożowego na Wiśle, świadczy o pomyślnem rozwoju rolnictwa w tych okolicach. W XV w. Wąwolnica, Kurów, Kazimierz są miastami, Końskowola wsią, nadbrzeżne wsie: Włostowice, Parchowatka już istnieją. We Włostowicach jest kaplica filialna par. w Jaroszynie (Góra Puławska); o Puławach Długosz, opisujący tutejsze parafie, nie wspomina. Końskowola i wszystkie wsie do tej parafii należące są za czasów Długosza własnością Końskich (Konynsky) h. Rawa, którzy zapewne byli pierwszymi kolonizatorami tego obszaru (L. B. II, 571). Do nich należą tu Włostowice, Parchowatka i Skowieszyn, od którego zwą się też Skowieskimi (L. B., II, 563, 4). Jeszcze w 1531 r. Marcin Skowieski posiada na Skowieszynie i Parchowatce trzy łany, lecz druga połowa tej ostatniej, Włostowice, Osiny a zapewne i Końskowola są już w 1531 r. własnością Tęczyńskich. Andrzej Tęczyński według regestr. poborow. (Pawiń., Małop., 359) ma tu 15 łanów i młyn. Co do Włostowic utrzymuje się na miejscu tradycya, jakoby miały one kiedyś prawo miejskie. Wskazują miejsce gdzie stał ratusz. Rybacy mieli przywilej podobno na utworzenie cechu. Gabryel Tęczyński, woj. lubelski, ożenił się z księżniczką Barbarą Zbaraską, córką Stefana († 1586), woj. trockiego, i drugiej jego żony Doroty Firlejówny (J. Bartosz., Encykl. Orgel., XXVIII, 931). Tą drogą zapewne przeszła Końskowola z całym kluczem dóbr do Zbaraskich na początku XVII w. Z Końskowoli wyrusza na wiosnę 1622 r. Krzysztof Zbaraski z licznym orszakiem by odprawić głośne poselstwo do Turcyi (ob. Przeważna legacya, Twardowskiego). Po śmierci obu braci Zbaraskich ogromny ich majątek przeszedł na Wiszniowieckich. Z wdową po Dymitrze Wiszniowieckim, synu Janusza, koniuszego koronnego, ożenił się Lubomirski Józef Karol, marszał. w. kor. za Augusta II. Zapewne ten związek spowodował przejście dóbr końskowolskich do Lubomirskich, po których w posagu otrzymał je Adam Sieniawski, syn hetmana, stronnik Augusta II. Niewiadomo czy Lubomirscy czy też Sieniawski przeniósł rezydencyą z Końskowoli do malowniczo położonych Puław. Karol XII przeprawiwszy się z przeciwległej za Wisłą Góry (Puławskiej), spalić kazał swym żołnierzom zamek Sieniawskich. Ostatnia z Sieniawskich Zofia odbudowała zniszczoną siedzibę. Wyszła ona za mąż za Denhoffa, hetm. pol. litew., a po jego śmierci oddała swą rękę ks. Augustowi Czartoryskiemu, woj. ruskiemu, w 1731 r. Olbrzymie dobra rozrzucone po całym kraju i burzliwe życie polityczne nie pozwalały książęcej parze urządzać stałej, jednej siedziby, na którą najwięcej się nadawały Puławy. Dopiero syn woj. ruskiego ks. Adam, generał ziem podolskich, ożeniony (1761 r.) z Izabellą Flemingówną, założy tu stałą rezydencyą i stworzy w niej ognisko życia umysłowego i towarzyskiego, wywierające przez pół wieku

wpływ na literaturę i obyczaje. Księżna Izabella, wcieliwszy w Powązkach swe upodobania artystyczne i pojęcia, znalazła w Puławach, które od 1784 r. stają się stałą rezydencyą dworu książęcego, nowe pole do swej ulubionej działalności i sposobność do odtworzenia dojrzalszych teraz już pojęć i podnioślejszych, miłością kraju nacechowanych uczuć. Pobyt w Anglii obudził w niej upodobanie do swobodnej przyrody. Po wymuszonej piękności Powązek, znalazła w Puławach piękno wytworzone przez szczęśliwą kombinacyą przyrodzonych czynników (bujną roślinność niziny nadwiślańskiej, malowniczą rozmaitość wzgórz i dolin, obfitość wody), które należało tylko umiejętnie wyzyskać dla stworzenia harmonijnej całości. Pałac uległ rozszerzeniu przez dobudowanie oficyn. W 1784 r. odbył się tu ślub księżniczki Maryi z ks. Ludwikiem Wirtemberskim a w kilka lat potem nieszczęśliwa małżonka powraca do domu rodzicielskiego. Dla niej to w dolnej części parku nad łachą wiślaną wzniesiono pałacyk nazwany „Marynki“. W 1792 r. generał Kachowski zajął z korpusem swym (20,000 ludzi) P. i okolicę. W 1794 r. dwukrotnie uległy zajęciu przez wojska i zupełnemu przytem zniszczeniu. Młodzi książęta jako zakładnicy wyprawieni zostali do Petersburga. W 1796 r. ks. Izabella powraca do swej siedziby, w której zastaje tylko nagie mury i stos połamanych mebli, posągów, cacek. Praca nad restauracyą gmachu, nad klejeniem i uzupełnianiem poniszczonych przedmiotów, rozbudza u księżny upodobania antykwarskie; uczucia narodowe, rozbudzone żywo przez świeże wypadki i przebyte cierpienia, nadają tym upodobaniom kierunek. Realizacyą tych dwóch zespolonych uczuć będzie świątynia Sybilli i domek gotycki. Pierwsza mianowicie z tych budowli, zdobiąc park swymi klasycznemi kształtami, poświęcona zostanie na muzeum pamiątek narodowych, które pomieści rozlicznej natury i wartości (pamiątkowej, artystycznej i archeologiczno-historycznej) przedmioty, zebrane przez ks. Izabellę w jej podróżach po kraju i zagranicą lub też nadsyłane z różnych stron do jej zbiorów. Zniszczenie dokonane w 1794 r. wyjdzie na dobre Puławom, bo da pole księżnie Izabelli do rozwinięcia całej energii organizatorskiej w przekształceniach i uzupełnieniach, nacechowanych wykwintnym smakiem i poważną myślą. Pierwotna rezydencya, dzieło Sieniawskich czy Lubomirskich, miała charakter zamku obronnego z basztami od strony Wisły. Dotąd jeszcze ta część budowli przechowała w części swój pierwotny charakter. Kamienne schody, w dwa skrzydła załamane, schodziły się na pierwszem piętrze. Przed pałacem rozległy prostokątny dziedziniec, otoczony fosą, z bramą wjazdową i mostem. Po obu stronach dziedzińca stały cieplarnie. Księżna dobudowała teraz pawilon dla męża. Przed pałacem stały posągi przedstawiające dwie postacie „Jerozolimy wyzwolonej“: Kloryndę i Tankreda, tudzież popularną tak wówczas Pamelę. Na lewo, w niewielkiej odległości od pałacu, na krawędzi wzgórza górującego nad Wisłą i drogą wiodącą do przewozu na tej rzece, wzniosła księżna kaplicę w stylu klasycznym (Panteon), na prawo od pałacu, również na krawędzi wyniosłości wznoszącej się nad niziną nadwiślańską, stanęła „Świątynia Sybilli“ (na wzór świątyni w Tivoli), której kamień węgielny położono 1798 r. Plany tych budowli tworzył nadworny budowniczy Piotr Aigner. Urządzenie wspaniałego parku uzupełniało tę świetną całość. Choć naturze zostawiono tu swobodę i dozwolono w dolnej części parku rozrastać się olbrzymim topolom nadwiślańskim, zdumiewającym wysokością i rozmiarami pni, za to górna część parku musiała się nagiąć do wymagań ówczesnego smaku, który odbił się w okazałych strzyżonych szpalerach, labiryntach, sztucznych grotach itp. Stosunek przyjazny, jaki łączy młodego księcia Adama z cesarzem Aleksandrem I, sprowadza Puławom wizytę monarszą. W 1805 r. cesarz rossyjski bawi tu przez trzy tygodnie, prowadząc ztąd układy z Austryą i Prusami o wspólne działanie przeciw Napoleonowi. Po raz drugi, lecz na krótko, przybywa tu cesarz Aleksander w 1814 r. Królestwo sascy, objąwszy tron księstwa warszawskiego, goszczą tu w 1810 r. Książę Adam, generał ziem podolskich, umiera, a syn jego Adam, minister spraw zagranicznych cesarza Aleksandra I, kurator szkół okręgu wileńskiego, żeni się w 1827 r. z ks. Sapieżanką i prowadzi dalej dzieło rodziców, utrzymując w Puławach ognisko umysłowego życia i obyczajowej ogłady. Na wytworzenie tego ogniska złożyły się tu liczne czynniki. Zarówno książę generał jak i syn jego posiadali gruntowne, wszechstronne wykształcenie i uzdolnienie literackie. Książę generał prócz komedyi i ulotnych pism, ogłosił cenione w swoim czasie „Myśli o pismach polskich“. Syn przewyższył ojca, wykazując w bezimiennie ogłoszonym „Bardzie polskim“ (1795 r.) obok gorącego patryotyzmu uzdolnienie i natchnienie, stawiające go obok współczesnych śpiewaków uczuć narodowych. Zarówno „Żywot Niemcewicza“ jak i świeżo ogłoszone w języku francuzkim „Pamiętniki“, wykazały wysokie uzdolnienie umysłowe i literackie w innych też kierunkach. Księżna generałowa, twórczyni „Sybilli“, autorka „Pielgrzyma w Dobromilu“ i „Myśli o ogrodach“ i córka jej Marya, torująca swą „Mal-

winą“ (1816) drogę rozwojowi polskiej powieści a „Powieściami wiejskiemi“ literaturze ludowej, przyczyniały się niemniej do potęgowania blasku tego ogniska, jakie tworzyło zespolenie tylu rozumnych i szlachetnych dusz. Pokarmu umysłowego dostarczała bogata biblioteka i zbiory naukowe, których zamożność podwoiła się, gdy w 1818 r. sprowadzono do Puław zbiory Czackiego z Porycka. Od 1785 r. bibliotekarzem i zarazem nauczycielem młodych książąt jest uczony filolog Groddeck. Od 1818 r. zarządza biblioteką przybyły z Porycka Gołębiowski Łukasz, później Karol Sienkiewicz. Szereg pisarzów, którzy bądź stale, bądź czasowo goszczą w P., biorąc udział w tutejszem życiu i ulegając jego wpływom, rozpoczyna Kniaźnin, którego pieśni i cała działalność poetycka jest odbiciem stosunków, obyczajów, zabaw, pojęć i uczuć towarzystwa puławskiego. Przez krótki czas bawił tu Franciszek Karpiński. W blizkiem sąsiedztwie Puław po 1794 r. otrzymują, nie przypadkowo przecie, probostwa dwaj poeci: w Górze Puławskiej a następnie w Końskowoli — Zabłocki, komedyopisarz, pracujący dawniej w kancelaryi ks. generała (poprzednio w Końskowoli jest proboszczem Piramowicz, zasłużony pracownik w działalności komisyi edukacyjnej), w Kazimierzu zaś osiada na probostwie Woronicz, któremu urządzone przez ks. Izabellę muzeum pamiątek narodowych, podsunęło myśl do „Świątyni Sybilli“. Utrzymując tradycyą dworów polskich z XVI wieku, Czartoryscy przyjmują chętnie młodzież z rodów pańskich i szlacheckich, przybywającą tu dla odbywania lub kończenia edukacyi. Ks. generał pojmując poważnie obowiązki wychowawcy, urządza rodzaj szkoły dla młodzieży męzkiej a następnie pensyonatu dla panien (ubogich i sierot przeważnie). Młodzież uczy się początkowo razem z młodymi książętami, ale gdy ci wyjadą do Petersburga w 1796 r., szkoła nie przestanie istnieć. Kształcą się między innymi: Dominik Radziwiłł, Sapieha, Rembieliński, Rudomina, Sicheń, Dembowski Leon, Haller z Bardyowa. Istnieje także szkoła dla nauczycieli elementarnych i szkoła organistów. Pensyonatem panien (liczącym zwykle do 30 uczennic) kieruje Bernatowiczowa, matka autora „Pojaty“, który się tu wychowuje (ojciec jego rządcą dóbr). W pensyonacie tym kształci się matka Klementyny Tańskiej (Hofmanowej), a ojciec jej Ignacy jest po Kniaźninie nadwornym poetą puławskim. Niemcewicz w P. układa plan „Jana z Tęczyna“ a Franciszek Morawski pisze przedmowę do „Katalogu zbiorów Świątyni Sybilli“. Jednym z czynników życia umysłowego i edukacyi młodzieży jest teatr a raczej amatorskie przedstawienia, urządzane z okazyi obchodów rodzinnych, przy uczestnictwie młodzieży dworskiej. Dla tego teatru napisał Kniaźnin, prócz innych, zarówno „Matkę Spartankę“ jak „Cyganów“, a później Tański tworzył okolicznościowe obrazki. Około 1830 r. pojawia się w P. drukarnia, z której wychodzi kilka książek, a między innemi pierwszy przekład prozą „Hernaniego“ W. Hugo, i jeden tom „Pamiętników o dawnej Polsce“ Niemcewicza. W 1830 r. wychodziło tu pismo peryodyczne miesięczne p. t. „Skarbiec dla Dzieci“. P. są miejscem urodzenia Gołębiowskiego Seweryna, historyka, i Belkego Gustawa, naturalisty. Wojna 1831 r. dotknęła kilkakrotnie P. Dnia 26 lutego i z 1 na 2 marca oddziały polskie z kolumny Kossakowskiego i korpusu Dwernickiego, przeszedłszy Wisłę po lodzie, atakowały z powodzeniem rossyjskich dragonów a następnie, po ich zniesieniu, inny oddział jazdy zajmujący P. Odznaczył się tu szczególniej Juliusz Małachowski, szef batalionu a następnie podpułkownik strzelców. W kilka miesięcy później młody ks. Wirtemberski, syn ks. Maryi, prowadząc przeciwległym brzegiem Wisły oddział wojsk rossyjskich, przesłał puławskiemu parkowi i pałacowi przez Wisłę porcyą armatnich kul. Niepomyślny przebieg kampanii zniewolił ks. Czartoryskiego, zajmującego wysokie stanowisko w ówczesnym rządzie, do opuszczenia kraju. Bibliotekę i zbiory puławskie wywieziono w 1831 r. po za granicę kraju. Utworzyły one później bibliotekę polską w Paryżu, obecnie przeniesioną wraz ze zbiorami dzieł sztuki i pamiątek do Krakowa. Po roku 1831 P. zniszczone kilkakrotnym pobytem wojsk, zaczęły zwolna zamieniać się w pustkę. Dobra zostały przez rząd zajęte i w części sprzedane (w r. 1836) a w części wypuszczone w dzierżawę. Pałac i park pozbawione opieki, niszczały. W 1842 r. powstał zamiar przeniesienia tu szkoły guwernantek w Warszawie istniejącej, z przekształceniem takowej na instytut panien, mający zostawać pod opieką cesarzowej. Przebudowano więc pałac puławski odpowiednio celowi, pod kierownictwem budowniczego Ankiewicza i otworzono w 1844 r. instytut nazwany „Maryjskim“. Inspektorem zakładu był Bartoszewicz Dominik, prof. języka polskiego Teodozy Sierociński, wychowaniec liceum krzemienieckiego, a sekretarzem przez czas jakiś Kazimierz Kaszewski. W ciągu 18-letniego istnienia zakładu w Puławach, ukończyło nauki do 200 uczennic. W 1846 r. rozporządzeniem rządowem nazwę Puław zmieniono na Nową Aleksandryą. W 1862 r. przeniesiono instytut Maryjski do Warszawy, do budynku przy ulicy Wiejskiej, w którym mieścił się dawniej zniesiony instytut szla-

checki, w Puławach zaś otwarto instytut politechniczny, złączony z rolniczo-leśnym, nowo zorganizowany staraniem margrabiego Aleksandra Wielopolskiego, reformatora edukacyi publicznej w królestwie. Inst. rolniczy mieścił się dotąd w Marymoncie pod Warszawą. Dla instytutu politechnicznego w Puławach zgromadzono na razie dość znakomite zbiory pomocnicze (gabinety) do nauk przyrodniczych i inżynierskich, a mianowicie: pozostałe po byłej szkole farmaceutycznej warszawskiej (zbiór mineralogiczny); po instytucie szlacheckim (przyrządy do wykładu matematyki i nauk przyrodniczych); po instytucie w Marymoncie (przyrządy chemiczne, zbiory mineralogiczno-geognostyczne, zoologiczne i leśne, oraz bibliotekę); po gimnazyum realnem warszawskiem (przyrządy chemiczne, mineralogiczno-geognostyczne, fizyczno-matematyczne i bibliotekę); oddano także z komisyi rządowej przychodów i skarbu oraz spraw wewnętrznych wszelkie modele różnych wynalazków, oraz mostów, szluz i t. p. przedmiotów inżynierskich, także rudy krajowe. Wykłady nauk w instytucie politechnicznym trwały w r. 1862 jeden miesiąc, poczem uczniowie w liczbie 500 rozjechali się z Puław na święta Bożego Narodzenia. W r. 1863 lekcye przeciągnęły się do pierwszych dni lutego, następnie w skutku opuszczenia zakładu przez młodzież (około 500 uczniów), lekcye zostały zawieszone a wreszcie instytut został zamknięty. Około 1865 r. powstał projekt założenia instytutu technicznego w Łodzi. Z tej przyczyny część przyrządów do wykładu chemii i fizyki, oraz wszelkie dublety ze zbiorów mineralogiczno-geognostycznych puławskich przewieziono do Łodzi. W r. 1869 otwarty został w Puławach instytut gospodarstwa wiejskiego i leśnictwa, z wykładem wszystkich nauk w języku rossyjskim i etatem w sumie 48,000 rs. Stanowisko dyrektora, inspektora a także nauczyciela języka i literatury rossyjskiej, oraz prawa i ekonomii politycznej powierzono Rossyanom; inne katedry zajęli dawniejsi profesorowie szkoły marymonckiej i innych zakładów w królestwie. Stopniowo jednak wszystkie katedry pozajmowali nauczyciele ruskiego pochodzenia. Jeszcze instytutowi politechnicznemu nadano dla pomocy naukowej dwa folwarki: Końskowolę i Górę Puławską za Wisłą, lecz w dwa lata później, dla ułatwienia administracyi, odebrano Górę Puławską, a wzamian nadano Pożóg, sąsiedni z Końskowolą i Kępę Puławską al. Mokradki, graniczącą z Puławami. Obecnie instytut posiada 1400 mr. ziemi ornej, 220 mr. łąk i 56 mr. pod budynkami gospodarskimi i ogrodami. W pierwszym roku istnienia instytutu było 36 uczniów, w drugim 47, w trzecim 56. W latach 1880 do 1886 liczba studentów wynosiła od 200 do 220. W r. 1886 grono nauczycielskie składało się z 14 prawosławnych i 1 katolika, a studentów uczęszczało 120 prawosławnych i 85 innych wyznań. Biblioteka instytutu składa się z 8,000 dzieł, obejmujących około 20,000 tomów, z tych większość znaczna rossyjskich. Czytelnia studencka została w 1884 r. zamkniętą. W r. 1874 urządzono produkcyą gazu oświetlającego z nafty surowej dla potrzeb laboratoryum chemicznego, które należy do najobszerniejszych w naszym kraju i może pomieścić 60 do 80 pracujących. Przy instytucie istnieje też i obserwatoryum meteorologiczne, z którego trzykrotne codzienne obserwacye przesyłają się co miesiąc do głównego obserwatoryum w Petersburgu. P. doczekały się obszernej monografii, którą opracował Ludwik hr. Dębicki i wydał p. t. „Puławy, monografia życia towarzyskiego, politycznego i literackiego (1762—1830), na podstawie archiwum ks. Czartoryskich w Krakowie“ (Lwów 1887—1888 r., 4 tomy z rycinami). Prócz licznych utworów poetycznych (Kniaźnina, Woronicza, Tańskiego, istnieje nawet niemiecki poemat wydany w Lipsku 1829 r. p. t. „Erinnerungen an Pulawy“), odnoszą się do przeszłości P. następujące druki: „Poczet pamiątek zachowanych w domku gotyckim w Puławach“ Warszawa 1828); Aug. Kretowicza „Puławy“ (Lwów 1831); opisy P. w „Rozrywkach“, Hofmanowej i „Kalendarzyku politycznym“ za 1830 rok. Opisy obecnych P. z licznymi rysunkami podawał „Tyg. Illustr.“ (w 1868 r., Nr. 35 i 36; 1869 r., t. II, str. 200; 1877 r., t. IV, str. 158, 163, 178). O stacyi meteorol. ob. „Bibl. Warsz.“ z 1881 r. (Ustęp o zakładach naukowych po 1831 r. opracował prof. F. Berdau).

Powiat, którego centrem są Puławy, urzędowo *nowo-aleksandryjskim* nazwany, powstał w 1867 r. z części (17 gmin) dawnego pow. lubelskiego. Graniczy on od wschodu z lubartowskim i lubelskim, od płd. z janowskim, od zach. Wisła oddziela go od pow. iłżeckiego i kozienickiego, a od płn. z garwolińskim i częścią łukowskiego; część granicy tworzy Wieprz. Obszar powiatu wynosi 30·20 mil kwadr.; zajmuje on zach.-północny narożnik gubernii. Wyżyna lubelska dociera tu do samego koryta Wieprza (Baranów 5(8 st. npm.) i Wisły (między Zastowem a Puławami), opadając stromemi ścianami (Puławy 352 st.). Najwyższy taras tej wyżyny mieści się w trójkącie, którego krańcowymi punktami są: Puławy, Miłocin (st. dr. żel. nadwiśl. Nałęczów) i Kazimierz. Wzniesienia (nieoznaczone na karcie sztabowej) dochodzą tu prawdopodobnie do 800 st.; liczne jary poszar-

pały wyżynę na pasmo malowniczych wzgórz, porośniętych bujną liściastą roślinnością. Środkiem tego trójkąta płynie rzeczka Bochotnica, tworząca bogatą w malownicze krajobrazy dolinę, w której mieszczą się: Nałęczów (zakład kąpielowy), Celejów, Wąwolnica i Bochotnica (przy ujściu rzeki t. n. do Wisły). Lesiste stoki stromo opadającej wyżyny ku tej dość szerokiej, kilkomilowej długości dolinie, nadają krajobrazowi charakter górskiej okolicy. Naturalnemi granicami tego centralnego tarasu na obszarze powiatu są rzeczki: Kurówka (dopływ Wisły poniżej Puław) i Chodelka (wpadająca pod Zastowem); okrążają one dwoma łukami od północy i południowschodu centralny taras i uprowadzają jego wody. Południową część powiatu wypełnia przeważnie dolina Wisły, która wszedłszy w obszar powiatu pod wsią Biasonią, wrzyna się jakby wązką zatoką w głąb wyżyny aż pod Prawno. Przy Rybitwach, nad tą zatoką leżących, wzniesienie wyżyny sięga 622 st. npm. W dalszym biegu rzeki wyżyna opada stromo ku Wiśle. Kaliszany, Piotrowin i Kamień, starożytne osady, leżą na wązkim pasku niziny nadrzecznej. Po za Kamieniem znowu dolina Wisły wrzyna się szeroką zatoką, sięgając aż pod Opole. Koryto rzeki rozszczepia się na dwie, a dalej na trzy odnogi, tworząc liczne kępy, wyspy i łachy. Nizina nadwiślańska tworzy tu trójkąt, którego dwa boki (Kamień-Opole, Opole-Zastów) mają do 17 w. w linii powietrznej. Środkiem doliny przepływa rzka Chodel, odprowadzająca wody stoków przyległego płaskowzgórza. Północna część powiatu przedstawia też rozległą nizinę, utworzoną przez złączenie się dolin Wisły i uchodzącego do niej pod Dęblinem Wieprza. Śród tej doliny leży przy zbiegu obu rzek forteca Iwangród, a w pobliżu, o 10 w. w górę Wisły, Gołąb, miejsce pamiętnego zjazdu szlacheckiego i konfederacyi w 1672 r. Pod względem geologicznym obszar powiatu jak i cała wyżyna lubelska spoczywa na formacyi kredowej, której dolne piętro stanowi wapień glaukonitowy (występujący w okolicy Puław). Górne warstwy stanowią utwory trzeciorzędowe (loes i piaski). Gleba powiatu, odpowiednio do zmiennych warunków układu powierzchni, o ile jest żyzną w dolinach nadwiślańskich, o tyle ubogą (piaszczysta przeważnie) na wyżynach. Rozległa dolina między Kamieniem, Opolem a Zastowem posiada żyzną glebę, sprzyjającą uprawie buraków cukrowych (cukrownia w Opolu) i hodowli bydła. Wązki pas wybrzeża między Zastowem a Puławami, dzięki żyznej glebie i położeniu osłoniętemu od wiatrów półn.-wschod. przez stromą ścianę wyżyny, sprzyja hodowli drzew owocowych (jabłka i śliwki głównie), których produkt spławiany bywa tak zw. galarami do Warszawy, a obecnie przerabiany w założonej świeżo w Kazimierzu fabryce przetworów owocowych. Gleba półn. niziny uboższa, obfituje w łąki i sprzyja uprawie kartofli, ztądto w Profeskiej Wólce, między Puławami a Gołębiem założono, zwiniętą obecnie, wielką fabrykę syropu i krochmalu z kartofli. Cały obszar powiatu w niedalekiej przeszłości rozpadał się na kilka wielkich posiadłości. Kolonizacya małopolska, posuwająca się doliną Wisły i dolinami jej dopływów, rozpoczęła się tu zapewne już w XIII w. i wytworzyła, jak później na Czerwonej Rusi, wielką przeważnie własność. Południową część stanowił obszar rozległych dóbr opolskich (Tarłów), środkową końskowolsko-puławskie dobra (Czartoryskich), północną Dęblin, Bobrowniki (Mniszchów). Dęblin, Puławy i Końskowola przeszły drogą konfiskaty na własność rządu; dobra opolskie rozpadły się na kilka mniejszych, lecz mimo to jeszcze rozległych kluczów. Wielka własność dotąd ma stanowczą przewagę na tym obszarze. Ztąd przemysł rolniczy rozwinął się tu pomyślniej niż w innych powiatach gubernii lubelskiej, a miast we właściwem znaczeniu słowa nie ma w powiecie. Kazimierz był miastem w przeszłości; P., Końskowola, Kurów, Opole i inne miasteczka, są to właściwie wsie z targami, centra wielkich dóbr, niemające ani w przeszłości, ani obecnie cech miejskich. Zakłady przemysłowe Opola opierają się głównie na produkcyi rolnej rozległych dóbr. Jest tu cukrownia z produk. na 340,000 rs., młyn amerykański (33,000 rs.), kaflarnia (14,000 rs.) i garbarnia (10,000 rs.). Gorzelnie w Kluczkowicach i Kamieniu produkują za 25,000 rs., browary w Puławach i Kazimierzu za 70,000 rs.; garbarnia w Kazimierzu za 13,370 rs., papiernia w Rybitwach za 7,000 rs., fabryka sukna włościańs. w Końskowoli wyrabia za 8,000 rs. a fabr. narzędzi rolniczych w Markuszowie za 8,000 rs. We wsi Irenie istniały wielkie fabr. żelazne z prod. roczną do 400,000 rs., lecz pożar w 1883 r. zniszczył takowe. Czy zostały odbudowane i w ruch puszczone, niewiadomo. Z przemysłów drobnych zasługuje na uwagę: wyrób obręczy w Kazimierzu i drobne warsztaty sukienne, wyrabiające sukno grube w Końskowoli. Ogółem produkcya roczna większych zakładów wynosiła w 1886 r. 525,000 rs.. Prócz tego istniało w powiecie 105 młynów wodnych i wiatraków, 7 tartaków, 15 cegielni, 2 terpentynarnie i 7 olejarni. W Garbowie prowadzi się znacznych rozmiarów gospodarstwo rybne, Ludność powiatu, która w 1867 r. wynosiła 68,874 dusz, wzrosła w 1883 r. do 96,915 (46,588 męż., 50,327 kob.). Miast w powiecie nie ma, są

tylko drobne osady miejskie: Puławy, Końskowola, Kazimierz, Baranów, Opole, Wąwolnica, Józefów i osada forteczna Iwangród (Dęblin). Szkół początkowych jest 20 w osad. i wsiach: Puławy, Iwangród (forteca), Baranów, Bobrowniki, Gołąb, Idalin, Kamień, Kazimierz, Klementowice, Końskowola, Kurów, Józefów, Braciejowice, Wąwolnica, Markuszów, Opole, Włostowice, Wronów, Zakrzew, Żyrzyn. Głównemi drogami komunikacyjnemi są: Wisła, stanowiąca zachodnią granicę powiatu; Wieprz, przerzynający część północną; kolej żel. nadwiślańska (na przetrzeni 46 w.), mająca na obszarze powiatu trzy stacye: Iwangród, Nowo-Aleksandrya i Nałęczów. Droga bita 1 rzędu (państwowa) warszawsko-lubelska, wchodzi w obszar powiatu pod Moszczanką i przez Kurów i Garbów dąży do Lublina. Z niej wychodzą odnogi: z Moszczanki do Iwangrodu i z Kurowa na Końskowolę, Puławy, przez Wisłę do Radomia. Drogi bite gubernialne (2 rzędu) składają się z kilku kawałków drogi wzdłuż Wisły prowadzonej (Iwangród - Gołąb i około Józefowa). Pod względem kościelnym powiat stanowi dekanat tejże nazwy, składający się z parafii: Baranów, Bobrowniki, Bochotnica, Garbów, Gołąb, Kazimierz (z filią Karczmiska), Klementowice, Końskowola, Kurów, Markuszów, Opole (filia Kluczkowice), Piotrowin, Rybitwy (z filiami Józefów i Prawno), Wąwolnica, Wilków, Włostowice (z filią w Puławach), Żyrzyn. Pod względem sądowym powiat dzieli się na 5 okręgów sądów gminnych: Żyrzyn, Kurów, Kazimierz, Polanówka i Opole. Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na 19 gmin: Baranów, Celejów (urząd gminny w Strychowicach), Garbów, Godów, Gołąb, Irena, Kamień, Karczmiska, Kazimierz, Końskowola (osada miejska), Kurów, Markuszów, Nowo-Aleksandrya (Puławy), Opole, Rogów, Rybitwy, Szczekarków, Wąwolnica, Żyrzyn. *Br. Ch.*

Puławy z *Wernejówką*, wś, pow. sanocki, nad Puławką, dopływem Wisłoka z prawego brzegu, w jego górnym biegu, ma kościół par. gr.-kat. i szkołę ludową. Wraz z wólką Wernejówką (18 dm., 106 mk.) ma 57 dm., 359 mk. gr.-kat. Cerkiew par., w części drewniana a w części murowana należy do dyec. przemyskiej, dek. jaśliskiego. Uposażenie proboszcza składa się z 48 roli, 3 łąk i 15 mr. past. Prócz tego pobiera proboszcz 198 złr. dodatku. Więk. pos. (ks. Wład. Czartoryski) składa się ze 116 roli, 30 łąk, 18 past. i 749 mr. lasu; pos. mn. 1271 roli, 188 łąk, 235 past. i 154 mr. lasu. Od płn. otacza wieś las zwany Jodłowym, pokrywający wzgórza wznies. do 564 mt., od płd. las Bukowiec ze szczytem Zrubań (776 mt.), od wsch. las Zapowiednik, na zach. graniczy z Zawojem. Najbliższe miasteczko Bukowsko odl. 12·3 klm. *Mac.*

Pułazie 1.) wś nad rz. Broczysko, pow. ostrowski, gm. Zaremby Kościelne, par. Zuzel, ma 5 dm., 63 mk. drobnej szlachty. 2.) **P.** *Świerze*, pow. mazowiecki, gm. Szepietowo, par. Dąbrówka Kościelna; mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. 36 dm., 198 mk. Jest to gniazdo Pułaskich. 3.) **P.**, ob. *Połazie* 1.). 4.) **P.**, ob. *Kostry*. *Br. Ch.*

Pułdoroże, wś, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., o 70 w. od Oszmiany, 4 dm., 37 mk. (30 prawosł., 7 katol.).

Pułgburkowie, os. do par. żarnowieckiej należąca, wymieniona w wizyt. Szaniawskiego z r. 1710; obejmowała 1 włókę w dwóch działach (str. 62).

Pułhanów, wś, pow. łucki, ob. *Połhan*.

Pułjezierie, ob. *Połuozerie*, wś, pow. połtawski.

Pułkabele, fol. prywatny nad rz. Wasupką, pow. lidzki, o 61 w. od Lidy a 28 w. od Ejszyszek, 4 dm., 44 mk. kat. *A. T*

Pułkowice, niem. *Pulkowitz*, 1295 *Polkuiten*, 1402 *Polkwiten*, 1437 *Polckes*, *Polkewyte*, *Polkewiten*, 1534 *Polkewicz*, wś w Pomezanii, pow. sztumski, st. p. i kol. Mikołajki, par. kat. Postolin, ew. Klecewko; szkoła kat. w miejscu; za wsią stoi wiatrak. W 1868 r. 1593·61 mr. magd.; 66 bud., 34 dm., 274 mk., 259 kat., 15 ew. R. 1440 dostał P. Gabryel Bażyński, (von Baisen) w Sztembarku (ob. Kętrzyński, O ludn. pol., str. 188). R. 1682 był tu tenutaryuszem Melchior August Heidenstein, syn kaszt. gdańskiego. W 1700 r. napotykamy tu wdowę poprzedniego Zofią Heidenstein z Putkamerów; 1772 r. były P. dobrami gracyalnemi Piotra Jerzego hr. z Przebędowa (Prebentow) (ob. Gesch. d. Stuhmer Kr. von Schmitt, str. 216). *Kś. Fr.*

Pułkówko al. *Małe Pułkowo*, niem. *Klein Pulkowo*, dok. *Kl. Polkaw* i *Polkau*, dobra ryc., st. p. i par. kat. W. Radowiska 2·7 klm. odl., st. kol. Wąbrzeźno 9·5 klm. odl. W 1868 r. 19 bud., 7 dm., 168 mk., 163 kat., 5 ew.; razem z fol. Pokrzywką obejmują 748·6 ha roli or. i ogr., 66·38 łąk, 1·02 lasu, 11·49 nieuż., 1·66 wody; w ogóle 829·15 ha; czysty dochód z gruntu około 5970 mrk. Właściciel 1858 r. Wysocki, 1885 Ludwik Wierzbicki. P. należało za czasów krzyżackich do komturstwa kowalewskiego. Według krzyżackich ksiąg szkodowych z r. 1414 poniósł tu Hanusz z P. i jego pasierb 1000 grz. szkody (ob. Gesch. d. Kr. Culm v. Schultz, II, str. 153). *Kś. Fr.*

Pułkownicza, wś, pow. humański oraz taraszczański, ob. *Połkownicza*.

Pułkownicza Słoboda, ludowa nazwa wsi Stawiszówka, w pow. taraszczańskim.

Pułkowniczy, las we wsi Krymki (w połudn. części wsi), pow. czehryński.

Pułkownikowo, fol., pow. nieszawski, gm. Osięciny, par. Kościelna Wieś, ma 79 mk., 446 mr.

Pułkowo *Wielkie* al. *Duże*, niem. *Gross Pulkowo*, około 1400 *Gr. Polkau*, 1445 *Gr. Polkow*, *Gr. Polkaw*, wś, pow. brodnicki, st. p. Wrocki, par. kat. Łobdowo, pół mili odl., ew. Golub, szkoła kat. w miejscu; 3263·76 magd. mr. W 1868 r. 122 bud., 55 dm., 463 mk., 417 kat., 46 ew. Leży nad traktem brodnicko-toruńskim. Za czasów krzyżackich należało do komturstwa golubskiego. R. 1408 występuje Hanusz z Ryńska, piszący się też Hans von Polkaw (z Pułkowa); brat jego Mikołaj z Ryńska był chorążym chełmińskim, znany z bitwy pod Grunwaldem, w której się odłączył od hufców krzyżackich (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 127). R. 1667 pobierał ztąd proboszcz w Łobdowie od każdej osadzonej posiadłości gburskiej (ex quolibet agro culto) 1 korzec żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Strzesza, str. 361 *b*). Dawniej posiadała ta wieś własny kościół. Księgi szkodowe Krzyżaków z r. 1414 opiewają, że kościół tutejszy poniósł w ostatniej wojnie szkodę wynoszącą 1000 grzyw. P. obejmowało wtedy 70 włók, wyrządzoną wówczas szkodę oszacowali Krzyżacy na 3000 grzyw., 7 ludzi zabrano, 1 człowieka zabito, 30 włók było pustych. R. 1445 kościół tutejszy jeszcze istniał, bo ówczesny biskup chełmiński Jan Morgenau rozporządził, aby parafianie tutejsi zeszli się na synod do Kurkocina (ob. Utracone kościoły przez kś. Fankidejskiego, str. 70). *Ks. Fr.*

Pułtawa, właściwiej *Połtawa*, małoruskie *Piwtawa*, w dawnych latopisach *Łtawa*, miasto gubernialne przy ujściu Połtawki do Worskli i przy drodze żel. Charków-Elizawetgrad, pod 55° 29′ płn. szer. a 46° 26′ wsch. dłg., odległe jest o 606 w. od Petersburga a 624 w. od Moskwy. Otoczona bulwarami, posiada szerokie i proste lecz niebrukowane po większej części ulice, ma 19 cerkwi, seminaryum duchowne, gimnazyum, piotrowskie gimnazyum wojskowe, dwa teatry i liczy 41035 mk. (w 1881 r.). Plac publiczny zdobi piękny spiżowy pomnik Piotra W., wzniesiony w 1809 r. przez cesarza Aleksandra I. Rzemiosła i przemysł niezbyt rozwinięto (główniejsze: fabryki łoju i wyrobów tabacznych), znaczny natomiast handel, zwłaszcza na jarmarku ilińskim, trwającym od 10 lipca do 10 sierpnia (st. stylu). W 1876 r. dochody miasta wynosiły 203,329 rs., rozchody zaś 218,532 rs. Podług Siemienowa w 1865 r. było w P. 665 katol. Osada starożytna, wspominana w latopisach pod 1174 r. jako sioło ziemi perejasławskiej, w XV w. należała do Litwy, następnie do Polski. W XVII w. wchodziła w skład dóbr zadnieprskich ks. Jeremiego Wiśniowieckiego i podług inwentarza dóbr tych miała 812 gospodarzy osiadłych i 11 kół młyńskich (Stecki, Wołyń, II, 230). Po 1648 r. stała się miastem pułkowem Kozaków, poczem na mocy traktatu andruszowskiego w r. 1667 odstąpiona Rossyi. W dziejach upamiętniła się P. zwłaszcza wielkiem zwycięztwem, odniesionem 27 czerwca (7 lipca) 1709 r. przez Piotra I nad Karolem XII, królem szwedzkim. Bitwa ta, zakończona zupełną porażką Szwedów, liczebnie zresztą znacznie słabszych (24,000 Szwedów przeciwko 60—70,000 wojska rossyjskiego), miała niesłychane znaczenie. Zakończyła ona wojnę północną, złamała potęgę Szwecyi i wyniosła Rossyą na stopień pierwszorzędnego mocarstwa. O P. znajdują się liczne wzmianki w dokumentach ogłoszonych przez kijowską kom. archeol., wyliczone w Skorowidzu Nowickiego (str. 639 i 640).

Pułtawski (połtawski) powiat ma na przestrzeni 2978·7 w. kw. 163,573 mk., zajmujących się rolnictwem. Powierzchnia równa, miejscami wzgórzysta, grunt urodzajny, gliniasty. Znaczniejsza rzeka Worskla; bagna zajmują 29 w. kw., lasy 10·7% ogólnej przestrzeni.

Pułtawska (połtawska) gubernia, jedna z gubernii małoruskich, graniczy na północ z gub. czernihowską, na wschód z kurską i charkowską, na połud.-wschód i południe z ekaterynosławską, chersońską i kijowską, i zajmuje 43,775·8 w. kw. Jestto przeważnie równina w niektórych tylko miejscowościach wzgórkowata, zroszona Dnieprem z jego licznymi (242 rzek, rzeczek i strumieni) dopływami, z których ważniejsze: Suła, Psioł, Worskla, Oreł, Trubeż i in. Dniepr przepływa w gubernii 340 w. i jest jedyną rzeką spławną i żeglowną, ważną pod względem handlowym. Na wybrzeżach jej znajdują się w wielkiej ilości pelikany, łabędzie, dzikie kaczki i bekasy, w wodach zaś mnóstwo ryb, połów których stanowi ważne źródło dochodu mieszkańców. Pod względem geognostycznym gubernia nie odznacza się rozmaitością; granity przechodzą na lewy brzeg Dniepru, formacya kredowa natrafia się we wschodniej części pow. konstantynogrodzkiego, zresztą większą część zajmuje formacya trzeciorzędowa eoceńska. Klimat umiarkowany, średnia temperatura roczna + 4°17. Liczba mieszkańców wynosi 2,418,871, przeważnie Małorusów, pomiędzy którymi przebywa wielu Wielkorossyan, Greków, Niemców i żydów, którzy zagarnęli prawie wyłącznie cały handel. Podług Kalendarza Hurlanda za 1879—80 rok było w gubernii 53,964 żydów. Mieszkańcy zajmują się głównie rolnictwem, które, jakkolwiek stoi na niskim stopniu, jednakże z powo-

du wielkiej urodzajności gruntu wydaje wyborne rezultaty. Oprócz zbóż wszelkiego rodzaju, jest tu znacznie rozwinięta uprawa roślin strączkowych, oleistych, lnu, konopi, chmielu, tytuniu, kukurydzy, pieprzu tureckiego; melony i arbuzy rosną na polach. Z pomiędzy drzew owocowych odznaczają się tutejsze wiśnie, tworzące częstokroć rozległe lasy. Hodowla bydła, a zwłaszcza koni, wołów i owiec, stoi na wysokim stopniu. Równie kwitnie przemysł i fabryki w związku z rolnictwem będące, jak gorzelnictwo, garbarstwo, fabryki wyrobów wełnianych, łoju, saletry, konfitur i cukrownictwo. Przemysł podniósł się zwłaszcza po wykończeniu sieci dróg żelaznych południowo-rossyjskich. Z miast gubernii pod względem historycznym zasługuje na wzmiankę Perejasław, jedno z najdawniejszych miast Rusi południowej, niegdyś stolica udzielnego księstwa perejasławskiego. Pod względem handlowym ważne zajmuje miejsce Kremeńczug, jako główny skład towarów Dnieprem spławianych. Pod względem administracyjnym gubernia dzieli się na 15 powiatów: połtawski, chorolski, hadziacki, kobelacki, konstantynogradzki, kremeńczucki, łochwicki, łubeński, mirgorodzki, perejasławski, piriatyński, przyłucki, romeński, zieńkowski i zołotonoski. W gubernii znajduje się 4518 miejscowości zaludnionych, w tej liczbie 17 miast, 33 miasteczek, 699 siół, 27 słobód, 2 kolonie, 979 wsi i 2625 folwarków czyli chutorów. Historycznie miejscowość zajmowana przez gub. połtawską znaną jest od czasów Nestora, podług którego zamieszkiwało tutaj zdawna plemię słowiańskie Siewierzan; za czasów Olega weszła w skład państwa ruskiego i w epoce podziałów była znacznie osiadła. Zniszczoną przez Mongołów, zajęła około 1351 r. Litwa i przyłączyła do swoich krajów, potem należała do Polski, która w 1476 r. utworzyła z niej ks. kijowskie i województwo. W 1654 r. stanowiła część Małorossyi, tak zw. Hetmańszczyznę, od 1667 r. podwładna Rossyi. W 1796 r. składała gub. małorossyjską, od 1802 roku pod teraźniejszą nazwą. Opisy liczne, pomiędzy innymi Obłeuchowa, Stat. opis. połtaw. gub. (1856); Markiewicza, O narodonasielenii połtaw. gubernii (1855) i inne. *J. Krz.*

Pułtowce, wś, pow. winnicki, ob. *Półtowce.*

Pułtowicze (w dok.), wś, pow. winnicki, ob. *Półtowce.*

Pułtowski *Niżny* i *Wyżny*, dwie grupy zabudowań w obr. Brzyny, w pow. sądeckim.

Pułtusk, 1203 r. *Poltowsko*, 1232 *Poltovsck* i *Peltovsck*, 1366 r. *Polthowsk*, 1538 *Pultowsco*, miasto powiatowe gub. łomżyńskiej, nad rz. Narew, na prawym brzegu, poniżej ujścia rzeczki Pełty (w dok. z 1366 r. Polthew), pod 52°41'8'' szer. płn. i 38°53' dług. wschod., wznies. 257 st. n. p. m., odl. 54 w. od Warszawy, 84 w. od Płocka, 94 w. od Łomży a 24 w. od najbliższej stacyi dr. żel. nadwiślańskiej w Nasielsku. Drogi bite łączą P. z powyższymi punktami. P. posiada obecnie trzy kościoły katolickie i jedną kaplicę, cerkiew prawosławną, kościół ewangielicki, synagogę, szpital na 35 łóżek obsługiwany przez siostry miłosierdzia, dom schronienia dla ubogich, progimnazyum męzkie (do 150 uczniów), szkołę początkową męzką, szkołę począt. żeńską, dwie szkoły początk. ogólne, drugi okrąg zjazdu sędziów pokoju dla gub. łomżyńskiej, sąd pokoju okr. III dla P. i Nasielska, urząd powiatowy, urząd miejski, st. tel. i poczt., przystań na Narwi dla wywozu zboża i przywozu soli. Z zakładów fabrycznych istnieją tu: dwa browary piwne z prod. roczną na 8000 rs., młyn parowy, tartak, dystylarnia. Stała ludność miasta wynosi obecnie 9046, w tem 4143 katol., 75 prawosł., 59 ewang., 13 filipinów, 4756 żyd. W 1827 r. było 262 dm., 3755 mk.; w 1864 r. 305 dm., 6816 mk. Dochód miasta w 1860 r. wynosił 3178 rs., w 1877 r. 16,532 rs. Miasto leży w nadrzecznej dolinie, przerzniętej dwoma ramionami Narwi, której wylewy zatapiają niekiedy sam rynek. Dokoła podnosi się poziom, tworząc wyniosłą krawędź doliny rzecznej. Okolica lesista, malownicza. Miasto samo po wielkim pożarze z 1875 r. odbudowane na nowo z muru, składa się przeważnie z jednopiętrowych domów. Szerokie ulice brukowane, wysadzone kasztanami przeważnie, z chodnikami asfaltowymi. Jest to starożytna osada, po Płocku najważniejsze miasto na zawiślańskim Mazowszu. Jak Płock był kluczem Mazowsza dla państwa Piastów a zarazem ogniskiem kultury zachodniej, tak Pułtusk jest najdalej ku wschodowi posuniętą strażnicą, panującą nad rozległym obszarem puszcz nadnarwiańskich i nadbużańskich a zarazem ogniskiem religijnego i umysłowego życia dla tych rozległych obszarów. Prawdopodobnie jeszcze w epoce przedchrześciańskiej istniała tu znaczniejsza osada, w której skupiały się religijne, sądowe i handlowe interesa ludności puszcz okolicznych. Na górze po za miastem, na której stoi kościół św. Krzyża, istniało cmentarzysko a wedle tradycyi i świątynia pogańska. Znajdowano tu często groby z popielnicami. Biskupi płoccy, otrzymawszy zapewne już w XI w. rozległy obszar nadnarwiański na swe uposażenie, zwrócili uwagę na istniejący tu gród, jako twierdzę przeciw napadom Prusaków i Jadźwingów i założyli zapewne jednocześnie jeśli nie parafią to kapelanią z kaplicą przy grodzie. Brzegi Narwi i Pełtwi (Pełty) były już na początku XIII w.

zasiane licznemi osadami, drobnemi zapewne, które wymienia przywilej Konrada, ks. mazowieckiego, z 1203 r., potwierdzający posiadłości bisk. płockich. Na czele tych osad wymienia: „castrum Poltowsko... cum castellatore suo“ (Kod. Maz., 337). W potwierdzeniu papiezkiem przywilejów nadanych kościołowi płockiemu przez ks. Konrada (z 1232 r.) powiedziano: „Si homo de Nosidlk (Nasielsk) vel de alio castro fecerit malum homini de Poltovsck non provocetur homo ille coram judice de Poltovsk sed coram Judice illius castri cujus est homo. Et tribunus de Peltovsck cum actore suo vadant ad iudicem illius castri.... Ita annona que colligitur in villis que sunt ecclesiae datur in conservationem castri Poltovsck“ (Kod. Maz., 6, 7). W dok. z 1237 r. występuje „Janko capellanus de Poltowsk“ (Kod. Maz., 8). O rozwoju rolnictwa w okolicy i wzroście ludności miejskiej, świadczą przywileje na młyny. W 1366 r. bisk. Stanisław nadaje młyn „Jacussio filio Feliciani civi nostri Polthoviensis“, w 1380 r. bisk. Dobiesław „magistro Cunrado“ (Kod. Maz., 78, 94). Jak widzimy był P. zarazem punktem strategicznym, siedzibą sądu, magazynem danin i dziesięcin kościelnych a przytem centrem kościelnym i targowiskiem. Gród pułtuski istniał prawdopodobnie na wyniosłościach panujących nad doliną Narwi, w każdym razie po za obrębem miasta, jak o tem świadczy dokum. z 1380 r. (Kod. Maz., 95). Wedle tradycyi Szymon, bisk. mazowiecki (płocki), sprawujący tę godność od 1107 do 1129, miał zorganizować zarząd dóbr całego okręgu kasztelanii pułtuskiej. Po nim Gunter, rycerskiej duszy, prowadzący walki z Prusakami, pierwszy podobno miał przybrać tytuł „princeps territorii pułtoviensis“. Biskup Piotr (około 1229 r.?) na miejscu starego drewnianego kościołka, fundacyi Szymona, wzniósł murowany p. w. Panny Maryi i utworzył parafią. Według Gawareckiego, przywilej miejski i prawo chełmińskie miał potwierdzić w 1257 r. Ziemowit, ks. mazowiecki, a następnie zniszczonemu przez najazdy Litwinów miastu nowy przywilej wydał bisk. Klemens, który rządzi dyecezyą między 1339 a 1361. Udzielił on niejakiemu Mikołajowi przywilej na wójtostwo pułtuskie (1339 ?), z obowiązkiem osadzenia miasta na 100 łanach. Ponieważ akt ten spłonął „in civitate, Varschoviensi“ przeto biskup Dobiesław daje w 1380 r. nowy przywilej Janowi, synowi owego Mikołaja, wójtowi pułtuskiemu. Ze względu na częste napady Litwinów, zmniejsza on opłaty mieszkańcom, oznaczając czynsz i dziesięcinę razem na pół grzywny z łanu. Cztery łany służyły za wspólne pastwisko. Mieszczanom wolno było na całem terytoryum polować na zające, wilki i lisy. Wójt prócz swych łanów ma 12 mr. (jugera) łąk nad Narwią, z drugiej strony rzeki a z tej strony 3 morgi na dom i ogrody. Wolne rybołóstwo z jednym rybakiem, z wyłączeniem sadzawek między miastem a grodem (castrum), i trzeci denar z jatek rzeźników, szewców, łaźni i wszelkich dochodów (K. Maz. 95). Miasto było obwarowane rowami a zapewne i parkanami drewnianymi. Być może iż pierwotny zamek leżał na tak zwanej górze Abrahama, w której były wykute korytarze na piwnice, używane potem przez jezuitów na składy żywności (Gawarecki, Wiad. hist. Pułtuska, 80). Ważniejsze napady Litwinów miały miejsce w 1325, 1338 i 1368 r. Drewniane miasto ulegało zwykle pożarowi i rabunkowi. Przy ostatnim napadzie pod wodzą Kiejstuta spłonął i zamek wraz z obrońcami. Najezdcy bowiem otoczyli warownią stosami drzewa, które pozapalali. Z końcem XIV w. ustają napady litewskie i miasto może swobodnie i pomyślnie się rozwijać. Wyrób piwa, przemysł rękodzielniczy i handel zbożowy stanowią trzy główne źródła pomyślności. Pod względem handlowym (podobnie jak Przasnysz) jest P. punktem wymiany produktów przemysłu leśnego ludności puszcz po drugiej stronie Narwi się ciągnących i płodów rolnych żyznej ziemi ciechanowskiej, przylegającej od zachodu. W ciągu wieku XV wyrazem tej wzrastającej pomyślności są powstające w mieście budowle i instytucye. Biskup Jakub z Kurdwanowa zbudował w 1405 r. ratusz i podniósł opłatę z włóki z 15 na 25 groszy. Około 1440 r. istnieje tu już szkoła, kierowana przez mistrzów akademii krakowskiej, utrzymywanych kosztem biskupim. Paweł Giżycki wyznaczył w 1449 r. stałe uposażenie rektora szkoły. W 1512 r. pobierał on pięć kóp groszy z mostowego. Tenże sam Giżycki wznosi w 1449 r. kościół, wyniesiony przez papieża Mikołaja V na stopień kollegiaty, p. w. Zwiastowania P. Maryi. Była to budowla murowana, w stylu ostrołukowym. Przy kościele zorganizowaną była kapituła, złożona z trzech prałatów i 10 kanoników. Do obsługi kościoła było 13 wikaryuszów (w 1517 r. bisk. Erazm wyznaczył) i 8 mansyonarzy (Wincenty Przerębski ustanowił). Szpital dla ubogich założony był w 1439 r. przez bisk. Pawła Giżyckiego a bisk. Scibor w 1469 uposażył go dochodem z mostowego. Na nowo założył upadłą instytucyą bisk. Firlej w 1623 r. Przy tym szpitalu p. w. św. Ducha była kaplica i proboszcz z tytułem kanonika. Najważniejszą instytucyą, której Pułtusk zawdzięczał swą pomyślność i rozgłos, było kolegium, założone przez sprowadzonych z Brunsbergi jezuitów, staraniem bisk. Noskowskiego w 1566 r. Biskup ten wystawił im dwupiętrowy gmach na

kolegium i kościół. Spłonął w 1646 r. Wzniesiono wtedy nową okazałą świątynię (70 łokci dług. i 41 szerok.), sklepioną, z dwoma wieżami (73 łok. wysok.), dodanemi w 1717 r. Kolegium to otrzymało w różnych czasach z darów i zapisów pięć wsi z folwarkami, pięć folwarków odrębnych, w czterech wsiach części z folw., dziesięciny wytyczne z Przasnysza i Magnuszewa Kotowego. Szkoły przepełnione zawsze, przynosiły również wielki dochód. Przybywali tu uczniowie nietylko z całego Mazowsza ale z Kaliskiego, Wołynia, Prus, Kurlandyi. Regestra szkolne, przechowywane jeszcze w początku obecnego stulecia w bibliotece benedyktynów (którzy po zniesieniu jezuitów objęli ich szkoły), wykazują w ciągu 207 lat 25,623 zapisanych uczniów. W 1696 r., gdy pożar zniszczył kościół i kolegium, było 900 uczniów. W kolegium tem rozpoczął po powrocie z Rzymu swą działalność Piotr Skarga, tu nauczał Jakub Wujek a uczniem jego był Stanisław Grochowski, znany wierszopis, tu wreszcie kształcił się wielki poeta łaciński Maciej Sarbiewski. Uczniami tej szkoły byli też: Andrzej Batory, bisk. warmiński, i Jerzy Ossoliński. Rzecz dziwna, że zamożne i ludne miasto nie zdobyło się na drukarnią. Są wprawdzie ślady istnienia drukarni w XVI w. (ob. Bandtkie, Hist. Druk., II, 103) ale wątpliwe. Do zewnętrznej świetności miasta przyczyniał się nie mało zamek biskupi nad samem korytem Narwi, wznoszący się na sześciosążniowym nasypie (600 łokci obwodu), pod którym jeszcze na trzy łokcie wgłąb sięgał fundament, na palach olszowych wsparty. Dworzec biskupi stał tu zapewne od dawnych czasów, bisk. Floryan przemieszkiwał tu prawie stale od 1318 do 1334 r. Dopiero jednak w XVI w. budowę murowanego gmachu rozpoczął Rafał Leszczyński w 1522. Kościół (kaplicę) p. w. św. Magdaleny wzniósł przy zamku w 1538 r. Piotr Gamrat. Wykończali i upiększali zamek dwaj biskupi humaniści: Andrzej Krzycki i Piotr Myszkowski. Święcicki w „Opisie Mazowsza“ powiada: „Piotr Myszkowski przy pomocy geniuszu włoskich sztukmistrzów dawną mu (zamkowi) piękność przywrócił. Przed zamkiem założył rozkoszne ogrody, które pod innem niebem zrodzonych drzew i latorośli ziół zagranicznych dostatkiem zawierają w cieplarniach. Miejsce to nader przyjemne i równego w całej prowincyi znaleźć nie łatwo. Andrzej Krzycki wzniósł okrągłej budowy świątynię, w której chciał Panteon, dzieło Agryppy, naśladować“. I mieszczaństwo pułtuskie cieszy się dobrobytem, opartym na ożywionym handlu i przemyśle rękodzielniczym. „Mieszczanie, powiada Święcicki, utrzymują ciągłe stosunki handlowe z Gdańszczanami i codziennie przysparzają majątku. Winnice i ogrody żyzne zdobią wzgórza piaszczyste nad Narwią“. O pomyślnem rozwoju rzemiosł świadczy wczesne organizowanie cechów. Krawcy utworzyli cech już w 1430 na mocy przywileju bisk. Giżyckiego, za nimi poszli ʼzduni (1455), kowale (1462), łucznicy (sagittarii, 1499), rybacy (1588), konwisarze (1608), kupcy (1621), rzeźnicy (1629), szewcy (1637), piekarze (1643). Dla poparcia przemysłu rękodzielniczego bisk. Noskowski wydzielił w 1554 r. 1000 zł. jako fundusz na pożyczki dla rzemieślników, oznaczając najwyższą sumę pożyczki na 20 kóp groszy i procent 3 grosze od kopy. W związku z zamożnością miasta zostaje wzniesienie murów miejskich. W 1508 r. bisk. Erazm zawiera umowę z mularzem Jerzym Czackim z Chomiąt, który pracował przy zamku poznańskim, o wzniesienie muru miejskiego z wieżami, po cenie za pręt (tej długości i wysokości co w Poznaniu), przy grubości na 4 cegły, po 6 grzywien a za każdą wieżę dodatkowo po 4 grzywny. Zygmunt I w 1533 r. na sejmie w Piotrkowie wydał przywilej, w którym, prócz innych swobód, pozwolił obmurować miasto. Bisk. Baranowski przeznaczył na utrzymanie murów (w 1597 r.) dochód z cła od zboża spławianego do Gdańska (po 6 groszy od łasztu i po florenie od statków). Zniszczone przez wojny i pożary, mury te w szczątkach przetrwały do początku XIX w. Ostatnia brama w 1818 r. została rozebrana. O ludności miasta, ilości domów w epoce największej pomyślności, brak danych. Po dwóch wielkich pożarach, z których pierwszy w 1613 r. 12 sierp. całe miasto objął a drugi w 1646 zniszczył obok szkół i kościoła jezuitów znaczną część miasta, było w 1650 r. jeszcze 491 domów opłacających szos. Mieszczanie mieli praw wrębu w rozległych lasach biskupich (za korzec owsa rocznie od pary koni lub wołów), ztąd budowali przeważnie drewniane domy. Te dwa pożary rozpoczynają szereg klęsk, które spadać zaczną na miasto. W 1656 r. zajmują miasto Szwedzi, w 1703 r. Karol XII stacza tu walkę zwycięzką z Sasami pod wodzą gen. Steinau. Biskupi płoccy, jako panowie P., energicznie się krzątają koło podtrzymania miasta. Po wielkim pożarze w 1613 r., biskup Marcin Szyszkowski urządził na nowo miasto, wydając w 1615 r. tak zwane Plebiscitum, on też odbudował zamek biskupi. Bisk. Firlej opasał murem ogród biskupi i wydał powtórną erekcyą dla kościoła zamkowego, w którym pomieszczono portrety biskupów przeniesione z Płocka. W 1648 r. powstał klasztor reformatów z kościołem, fundacyi Wojciecha Wessla, kaszt. warszawskiego, i innych ofiarodawców. Wiek XVIII nie przyniósł pomyśl-

nych zmian w losach miasta. Zniesienie zakonu jezuitów pociągnęło zamknięcie głośnego kolegium. Istnieją i nadal wprawdzie szkoły, w których uczą początkowo byli jezuici, później zaś benedyktyni, zawezwani z Płocka w 1781 r., prowadzący zakład według programu szkół publicznych ówczesnych, mimo to napływ uczniów zmalał znacznie. Od 1781 do 1825 r. pobierało naukę 4295. W 1826 r. było 408 uczniów. Przy szkole ustanowiła komisya edukacyjna w 1789 r. konwikt na 6 ubogich uczniów, utrzymywany do 1794 r. Szkoła akademicka przestała istnieć około 1670 r. Troskliwością o podniesienie miasta odznaczały się rządy bisk. Załuskich i Szembeka. Andrzej Stanisław Załuski zakłada w 1732 r. bank pożyczkowy (Mons pietatis) z kapitałem 5000 zł. (4000 dla mieszczan, 1000 dla włościan). W 1825 r. fundusz ten wzrósł do 16,614 zł. Procent pobierano 3 od sta. Tenże biskup wzniósł w 1728 r. okazały ratusz z wieżą, na miejsce spalonego, a w 1732 r. wystawił w pobliżu kolegiaty nowy dom na seminaryum, mieszczące się od 1594 r. za miastem, w gmachu obróconym następnie na szpital, do którego sprowadzono siostry miłosierdzia w 1735 r. W 1785 r. miał P. tylko 199 dm. a za to 111 pustych placów. W liczbie domów były: 2 kamienice wysokie, 23 kamieniczek, 6 kamienic pustych, 8 domów mur. parterowych z facyatami, inne wszystkie z drzewa. Rządy bisk. Szembeka były także pomyślnemi dla miasta, które zaczęło się dźwigać z upadku, gdy w 1794 r. przeszło pod panowanie pruskie. W marcu 1794 r. wojska pruskie wyciągnęły linię posterunków wzdłuż Narwi i zająwszy P., obserwowały działalność polskiego oddziału pod wodzą Augustyna Zawadzkiego, zajmującego brzeg przeciwległy. Rząd pruski zabrawszy dobra biskupie położył koniec rządom tych władzców. Biskupi płoccy, jako książęta pułtuscy, mając na całem terytoryum dóbr władzę udzielną z prawem miecza, ustanowili starostów, którzy podobnie jak starostowie królewscy sprawowali władzę sądową i policyjną. Akta grodu pułtuskiego, zaczynające się od 1570 r., wykazują 21 starostów, z których ostatnim był Józef Pisarzowski, szambelan królewski, ustanowiony w 1797 r. (?) przez bisk. Onufrego Szembeka. Sprawy szlachty rozsądzał gród pułtuski, miejskie cywilne burmistrz z ławnikami, kryminalne wójt z osobnymi ławnikami. Drugą instancyą był sąd starościński. Najwyższą instancyą dla szlachty i mieszczan był sąd biskupi, złożony z dwóch kanoników i dwóch urzędników ziemskich lub burgrabiów grodowych. Według inwentarza biskupstwa z 1785 r. do miasta należało 37 włók i 2 zagony, ks. benedyktyni mieli 8 włók, dziekani kolegiaty 2 wł., kościół św. Krzyża 1, kościół P. Maryi $1^1/_2$, Promotorya 1 wł. Reszta ze 100 włók, stanowiących pierwotnie uposażenie miasta, weszła w skład folwarku biskupiego. Herbem miasta był wąż okręcający się głową do góry koło pionowego drążka. W nowo utworzonej przez rząd pruski prowincyi Nowo-wschodnich Prus P. stał się stolicą powiatu i otrzymał garnizon z batalionu fizilierów Ledebura. Władza biskupów ustała w 1796 r. wskutek zabrania dóbr przez rząd pruski. W 1800 r. było tu 239 dm., rynek brukowany, zabudowany murowanemi kamienicami, pałac biskupi i kanonie nadawały P. pozór zamożnego miasta. Holsche żałuje, że rząd pruski nie pomieścił tu władz departamentalnych zamiast w Płocku. Po ustąpieniu Prusaków w 1806 r., zaszła tu dnia 26 grudnia 1806 r. na polach miejskich, śród błot nadrzecznych, walka między wojskami rossyjskiemi pod gen. Kamienskoj a francuzkimi pod wodzą marszałka Lannes. Walka trwała od 11 rano do 6 po południu. Nazajutrz 27 grudnia o 7 rano, po ustąpieniu wojsk rossyjskich za Narew, oddział Francuzów zajął miasto. Następnego dnia, 28 grudnia, przybył tu po bitwie pod Gołominem, Napoleon z bratem Hieronimem i sztabem, i bawił przez 8 dni. Pobyt większej liczby wojsk tak ogłodził miasto i okolicę, że przez jakiś czas płacono do 2 zł. za funt chleba razowego. W 1807 zajął miasto korpus bawarski gen. Wrede; poczem, według wskazówek marszałka Masseny, powznoszono reduty i baterye z obu stron rzeki. Wojska rossyjskie zająwszy poblizką wieś Obryte, rozpoczęły dnia 16 maja utarczkę z Bawarami, trwającą od 1 do 9 po południu. W 1809 r., w dniu bitwy pod Raszynem (19 kwietnia), pożar zniszczył połowę miasta, drewnianą głównie. W tym czasie (od 1807 r.) przybywa miastu nowy element, ludność żydowska, której dawniejsze prawa miejskie wzbraniały pobytu. W 1810 r. było 2295 chrześc. i 118 żydów. Od 1816 r. jest P. miastem obwodowem i mieści władze sądowe (sąd policyi, sąd pokoju, notaryat) i administracyjne (komisya obwodowa, kasa, urząd municypalny i administracya dochodów miasta). Tu odbywają się sejmiki obwodu pułtuskiego. W 1825 r. było w P. 3957 mk. (643 żydów), budowle były ubezpieczone od ognia na sumę 811,825 złp. a dochody miasta wynosiły 16,610 zł. Rynek i ośm ulic były brukowane. W mieście były dwie apteki (istniała apteka już 1516 r. na mocy przywileju Erazma Ciołka, danego Grzegorzowi z Poznania) i kilku lekarzy. Budowa synagogi rozpoczęła się 1815 r. i trwała przeszło 10 lat. W czasie wojny 1831 r. zmarł pod Pułtuskiem we wsi Kleszewie naczelny wódz rossyjskiej armii Dybicz. W dniu 24 sierpnia 1831 r. zaszło w P. starcie

między kozakami gen. Dochturowa a konnicą Łubieńskiego. Z zabytków przeszłości, jakie się przechowały w P., najdawniejszym jest kościół P. Maryi, niegdyś w starem mieście, później, po przesunięciu się miasta w górę rzeki, za obrębem miasta stojący, pochodzący prawdopodobnie z XIII wieku. Stawiany z cegły, bez tynku, miał w ścianach wmurowane liczne kule kamienne i kamienie młyńskie. Biskupi: Andrzej Chryz. Załuski (1697) i Szembek (1787) odnawiali podupadłą świątynię, z której nabożeństwo parafialne zdawna przeniesiono do kolegiaty. Zabrany przez rząd pruski na kaplicę ewangielicką dla wojska (1803), służył następnie za magazyn wojskowy i odtąd stał pustkami. Kolegiata przez liczne przeróbki (w 1560 r., 1613 pożar, 1786, 1828, 1833 i 34 odnawiania) zatraciła swoje pierwotne kształty. Godne uwagi nagrobki biskupów: Giżyckiego fundatora († 1413), Leszczyńskiego Rafała († 1527), wspaniały grobowiec Noskowskiego w kaplicy N. Sakramentu, grobowce rodziny Załuskich, wzniesione dla siedmiu członków tego rodu przez bisk. Ludwika Załuskiego. Zniszczona przez pożar 1875 r., została w ostatnich czasach odbudowaną. W skarbcu zachował się krzyż, monstrancya i kielich, gotyckie, z XV w. Kościół św. Magdaleny, filialny, niewielki, z rotundą w środku, przechował zniszczone przez wilgoć wizerunki biskupów (71 wizerunków). Starożytny kościół św. Krzyża, na wzgórzu po za miastem, nad odnogą Narwi, pochodzi podobno z 1539 r. Odnowił go w 1805 r. bisk. Onufry Szembek, mający tu wraz z poprzednikiem Krzysztofem Szembekiem, swe nagrobki. Kościół pojezuicki, wzniesiony 1566 r., po spaleniu na nowo zbudowany w 1717 r., po kasacyi jezuitów zostawał w ręku benedyktynów do 1864 r. Obszerna ta świątynia, z dwoma wieżami, ma stalla i obrazy sprowadzone przez benedyktynów z Płocka. Obraz Matki Boskiej Niepokal. Poczęcia ma datę 1524 r. Kościół poreformacki (z 1648 r.) nie odznacza się niczem. Gmach szpitalny z kaplicą był wzniesiony pierwotnie w 1594 r. na seminaryum. Opis P. skreślił w 1623 r. ks. Jan Przeździecki Soc. Jes. po polsku. Rękopis ten zawiera 4 arkusze. Inny rękopis dwuarkuszowy: „Stan miasta Pułtowska czyli prawa i przywileje, dawność założenia jego wolności i swobody okazujące“ z 1786 r., przytacza w urywkach „Star. Polska“. J. Nep. Chądzyński zostawił w rękopisie „P. i jego okrąg“ (w zbiorach hr. Konst. Przeździeckiego). Monografią P. szczegółową dość i źródłową opracował Michał Szczepankowski, pisarz konsystorza pułtuskiego a uzupełnił, poprawił i wydał W. Hip. Gawarecki p. t. „Wiadomość historyczna miasta Pułtuska (z ryciną), Warszawa 1826 r. Tutejsza szkoła obwodowa wydawała od 1835 do 1848 r. w Płocku „Akta uroczyste zakończenia roku szkolnego“. Opisy P. i gmachów ważniejszych podawał „Tyg. Illustr.“ w 1860 r. (t. II, 510), 1865 r. (XI, 204), 1867 r. (VII, 220). *Powiat pułtuski*, utworzony w 1867 r. z 13 gmin dawnego pow. t. n., zajmuje płd.-zach. narożnik gub. łomżyńskiej i obejmuje 27·71 mil. kwadr. Graniczy on od północy z makowskim, a od wsch. z ostrowskim, od połud. oddziela go od pow. radzymińskiego (gub. warszawskiej) naprzód Bug a następnie Narew, stanowiąca też granicę w części od pow. warszawskiego, dalej znika granica wodna, gdyż pow. płoński (gub. płockiej) zachodzi klinem pomiędzy Narwią a połud. granicą pow. pułtuskiego. Od zachodu graniczy z pow. płońskim i ciechanowskim (gub. płockiej). Środkową i południową część obszaru zajmują doliny dwóch rzek, które biegnąc w dwóch przeciwnych kierunkach (Narew od płn. ku płd., Bug od wsch. ku zach.), spotykają się na połud. granicy powiatu przy ujściu Bugu do Narwi pod Serockiem. Stolica powiatu leży niemal w środku, w nizinie (257 st. n. p. m.), śród której rzeka szeroko się rozlewa i rozdziela na dwa koryta. Obszar powiatu po prawym brzegu Narwi jest wynioślejszy, suchszy. W pobliżu Nasielska przechodzi w kierunku z południa ku północy linia działu wodnego między dorzeczem Wkry i Narwi. Lewe pobrzeże Narwi a zarazem wschodnia połowa powiatu przedstawia obszar zbliżających się do siebie dolin Narwi i Bugu, płynących na przeszło trzymilowej przestrzeni równolegle (w odległości $2^1/_2$ do $3^1/_2$ mil). Obszar ten wypełnia mało wyniosłe płaskowzgórze, z niewyraźną linią działu wodnego, pokryte przez lasy i rozległe bagna zwane Pulwy (ob.), stanowiące część rozległej puszczy, zalegającej w epoce historycznej międzyrzecze Bugu i Narwi a zwłaszcza płaskowzgórze zajmujące cały niemal dzisiejszy powiat ostrowski i większą część ostrołęckiego. Najwynioślejszą częścią wschodniej połowy powiatu jest obszar między Popowem i Wyszkowem, otoczony z północy doliną rzeczki Śliskiej, prowadzącej do Narwi wody Pulw i lasów wschodniej części. Z prawej strony ważniejszymi dopływami Narwi są: Pełta pod Kleszewem i bezimienna rzeczka płynąca na Winnicę, Goladkowo, Łempice, Koziegłowy, i Pokrzywianka, uchodząca pod Gzowem. Najlepszą glebę posiada część płn.-zachod., przytykająca do pow. ciechanowskiego i makowskiego, a zwłaszcza okolice przerznięte przez rz. Pełtę. Uprawiają tu pszenicę i buraki cukrowe (cukrownie w Krasińcu i Łukowcu). W ogóle powiat posiada glebę bielicowatą na spodzie gliniastym, miejscami margiel; we wschodniej

części przeważa piasek. Z ogólnego obszaru ziemia orna zajmuje 831 wiorst kwadr., łąki 77 w., lasy 310 w., pastwiska 21 w., piaski 26 w., wody 12 w., wygony 21 w., drogi $9^5/_7$ w., nieużytki 18 w. Ogólny wysiew wynosi 85,584 korcy, zbiór 520,574 korcy. Bydła rogatego znajduje się 39,465 sztuk, owiec 44,042, koni 12,378. Przeważną część obszaru zajmowały dawniej dobra biskupów płockich, którzy byli głównymi kolonizatorami tych stron. Przeszedłszy na własność rządową, dobra te zostały w części rozdane na donacye, obejmujące w powiecie 10,265 mr. (sam ks. Gorczakow posiada 6842 mr.) a w części stanowią obszerne leśnictwo rządowe Wyszków z częścią Pulw. Większa własność przeważa w powiecie ale składa się ze średnich folwarków (122 posiadłości wyżej 200 mr.). Przemysł fabryczny i rękodzielniczy mało rozwinięty Głównemi fabrykami są: młyn parowy w Zegrzynku nad Narwią (Kropiwnicki i Spółka, przerabia produktów za 190,000 rs.); gorzelnie: w Zatorach, parowa połączona z młynem, przerabia na okowitę i mąkę produktów za 80,000 rs., w Popowie przerabia za 10,000 rs., w Zegrzu za 9000 rs., w Sokołowie za 6000 rs. Cztery browary piwa bawarskiego (2 w Pułtusku, w Wyszkowie i Chrzcinnie) przerabiają produktów za 30,000 rs. Ogólna wartość produktów przerobionych 325,000 rs.; wartość wytworzonych wyrobów, zwłaszcza z doliczeniem podatku od wódki i piwa, wyniesie co najmniej dwakroć większą sumę a z doliczeniem produkcyi młynów wodnych, wiatraków i drobnych fabryk dojdzie prawie miliona rubli. W obec ogólnej produkcyi gubernii, przewyższającej nieco sumę trzech milionów rubli, powiat pułtuski sam przedstawia prawie trzecią część produkcyi. Przyczynia się do tego obfitość środków komunikacyjnych, jakich dostarczają dwie drogi wodne: Narew i Bug, przerzynające w dwóch kierunkach obszar powiatu, dr. żel. nadwiślańska, przechodząca częścią zachodnią, ze stacyą pod Nasielskiem i dwoma blizko granicy powiatu położonymi: Modlinem i Gąsocinem. Drogi bite przerzynają powiat w tych kierunkach co i wodne. Brzegiem Narwi idzie droga bita (szosa petersburska), odłączająca się w Jabłonnie od szosy warszawsko-płockiej i podążająca na Serock, Pułtusk, Ostrołękę, Łomżę. Druga droga bita wyszedłszy z Modlina idzie przez Serock, Wyszków, Ostrów do Białegostoku. Prócz tego drugorzędne drogi bite łączą Pułtusk z Makowem, Ciechanowem, Płońskiem (na Nasielsk). Ludność powiatu, która w 1867 r. wynosiła 64,366, wzrosła w 1882 r. do 79,186, a w 1886 r. do 85,168 mk. Na dwa miasta (Pułtusk i Nasielsk) przypadało 14,716, na osady miejskie (Wyszków i Serock) i 398 wsi 70,452. Co do wyznania było katolików: w miastach 5561, we wsiach 65,282; prawosł.: w miastach 96, we wsiach i osadach 41; ewangiel.: w miastach 59, we wsiach 1143; filipinów 13 (w Pułtusku); żydów w miastach 8872, we wsiach i osadach 3986. Co do stanów: do klasy większych posiadaczy należało 291 osób, do właścicieli cząstkowych 6120, mieszczan 8005, wyrobników 3180, włościan 67,572. Prócz progimnazyum i czterech szkół początkowych w Pułtusku, jest w powiecie 21 szkół, w miejscowościach: Nasielsk, Serock, Wyszków, Obryte, Pniewo, Popowo Borowe, Nuna, Gnojno, Marynin, Przewody, Kleszewo, Kacice, Zatory, Somianka, Piskornia, Strzegocin, Winnica, Grabowiec, Dąbrowa, Głowica, Wólka Lubielska. Pod względem kościelnym powiat stanowi dekanat pułtuski składający się z 20 parafii: Barcice, Dzierżenin, Gzy, Klukowo, Lubiel, Nasielsk, Obryte, Pniewo, Pokrzywnica, Popowo, Przewodowo, Pułtusk, Serock, Smogorzewo, Szyski, Winnica, Wyszków, Zambski, Zatory i Zegrze. Pod względem sądowym powiat tworzy jeden okrąg sądu pokoju w Pułtusku (dla Nasielska także) i trzy okręgi sądów gminnych: Pułtusk, Nasielsk, Wyszków. Pod względem administracyjnym składa się z dwóch miast i 11 gmin: Gołębie, Gzowo, Kleszew, Kozłowo, Obryte, Somianka, Wyszków, Winnica, Zatory, Zegrze (Dane statystyczne do opisu powiatu dostarczył p. Wójcicki). *Br. Ch.*

Pułwiesk al. *Półwiesk*, wś, folw. i dobra, pow. rypiński, gm. Płonne, par. Radziki, odl. 15 w. od Rypina. Do szczegółów podanych wyżej (ob. Półwiesk) dodajemy. Według reg. pob. pow. rypińskiego z r. 1564 wś Pułwiesk, w par. Radzyki, miała wielu drobnych posiadaczy, poddanych Stanisława Loss'a, na całym łanie. Było tam 5 ogrodz. i karczma. Płacono pob. 8 flor. 15 gr. i 1 sol. (Pawiński, Wielkp., t. I, str. 300). Dobra Pułwiesk Wielki składały się w 1884 r. z folw. P. Wielki, P. Mały, Tomkowo i Jakubowo, nomenkl.: Kołat, Wiązewo, Zduniec, Grodzisk, Grabina, Młyn Popielarz, Wydmuchowo i Kaszuba, rozl. mr. 2919: folw. P. Wielki gr. or. i ogr. mr. 306, łąk mr. 40, nieuż. mr. 14, razem mr. 360; budowli z drzewa 3; płodozmian 10-polowy; folw. P. Mały gr. or. i ogr. mr. 547, łąk mr. 19, pastw. mr. 3, nieuż. mr. 33, razem mr. 602; bud. mur. 5, z drzewa 4; płodozmian 11-polowy; folw. Tomkowo gr. or. i ogr. mr. 372, łąk mr. 50, pastw. mr. 64, lasu mr. 1105, nieuż. mr. 54, razem mr. 1646; bud. mur. 34, z drzewa 4; płodozmian 8-polowy; folw. Jakubowo gr. or. i ogr. mr. 258, łąk mr. 29, pastw. mr. 15, nieuż. mr. 9, razem mr. 311; bud. mur. 3, z drzewa 5; płodozmian 9-polowy; las urządzony, młyn wodny i wiatrak. W skład dóbr

wchodziły poprzednio: wś P. Wielki osad 14, z gr. mr. 13; wś P. Mały os. 31, z gr. mr. 20; wś Jakubowo z os. Torfiak os. 8, z gr. mr. 6; wś Tomkowo os. 27, z gr. mr. 17; wś Grabina os. 4, z gr. mr. 14; wś Zdunia Babia Góra os. 17, z gr. mr. 11; os. Kierz, Pułwieski, Psia Droga, Kaszuba os. 6, z gr. mr. 323.

Pułyski Bród, uroczysko na gruntach wsi Wyżwa Stara, w pow. kowelskim.

Pumany, dobra, pow. rzeżycki, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. Fejmany, w 1863 r. 378 dusz rewiz.

Pumple, wś, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 16 w. od Poniewieża.

Pumptow (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. pierzycki, st. pocz. Doelitz.

Pumpucie 1.) wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 73 w. od Wilna, 7 dm., 53 mk. kat. 2.) **P.,** wś, pow. wiłkomierski, gm. Kowarsk, o 20 w. od Wiłkomierza.

Pumpuciszki, zaśc. włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 55 w. od Wilna, 3 dm., 27 mk. katol.

Pumpury, wś, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 47 w. od Telsz.

Puńce Kasperniki, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 29 w. od Telsz.

Puncewice *(Punczewicze)*, dawna nazwa wsi *Ponczany*, w pow. dzisieńskim.

Punców, niem. *Punzau*, wś, pow. i obw. sąd. cieszyński, na Szląsku austr., 5 klm. na płd.-wsch. od Cieszyna, nad rz. Puncówką, prawym dopływem Olszy. Graniczy od płn. z Cieszynem, Mnichami, Krasną, od wschodu z Bażanowcami i Dzięgielowem, od płd. z Kojkowicami, a od zach. z Kąską (al. Końską), Ropicami i Szybicami. W kierunku od wschodu ku zach. przepływa obszar P. rzeczka Puncówka, zabierająca pomniejsze strugi. Zabudowania wiejskie legły w dolinie rzeczki. Od płn. wzgórza polne „Na Piasek“ (345 mt. i 355 mt.), a na płd. granicy Osówka (405 mt.). W 1880 r. było 117 dm., 1009 mk., między nimi rz.-kat. 480, prot. 523, żyd. 6; Polaków 972, Niemców 19, Czechoszląz. 18. Obszar wynosi 2201 mr. W miejscu starożytny kościół kat. parafialny p. w. św. Jerzego. Do parafii należą: Dzięgielów i Kojkowice. Liczba dusz rz.-kat. 478, prot. 1090, żyd. 4 (Szem. duch. z r. 1885). W miejscu szkoła ludowa jednoklasowa. St. pocz. Cieszyn. *Br. G.*

Puncówka, rzeczka, powstaje w zach. części Ciszowy Wielkiej (Zeislowitz, mor. Tisownice), w pow. bielskim, obw. sąd. skoczowskim, pod Machową górą (402 mt.) i płynie w kierunku zach. przez obszar Dzięgielowa i Puncowa, a na granicy Szybic i Cieszyna zlewa swe wody do Olszy z praw. brzegu. Długość biegu 10 klm. Opuszczając Punców zwraca się ku płn.-zach. Nad ujściem leżą Błogocice (Blogotitz), wioska należąca do Szybic. *Br. G.*

Punczewa, potok, powstaje w gm. Markówka, pow. kołomyjski, na płn. stoku góry „Waratyki“ (779 mt.); płynie wądołem górskim, śród lasu bukowego, zrazu na płn. potem na wschód, przechodzi na łąki Peczeniżyna i uchodząc tu z praw. brzegu do Demienówki (Demianówki), dopływu Łuczki. Długość biegu $6^3/_4$ klm. *Br. G.*

Puńczany, folw., pow. dzisieński, ob. *Ponczany.*

Pundałów, wś, pow. rossieński, ob. *Pujdałowo.*

Pundikken, folw. dóbr pryw. Dsehrwen, w okr. i pow. hazenpockim, par. piltyńsko-hazenpocka (Kurlandya).

Pundowo, folw., pow. dzisieński, ob. *Tomasz Dwór.*

Pundury, dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 83 w. od Poniewieża.

Puńdzie, wś, pow. rossieński, gm. szydłowska, o 13 w. od Rossien.

Pundziszki, uroczysko, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Jeziory (Oziery), o 12 w. od Grodna.

Punen, dobra prywat., w okr. i pow. hazenpockim, par. neuhauzeńska (Kurlandya).

Puni (ross.), ob. *Punie.*

Puniała, rzeczka w pow. trockim, prawy dopływ Niemna, do którego uchodzi pod Puniami.

Puniany, wś i folw., pow. wileński, ob. *Punżany.*

Punie 1.) ross. *Puni*, przez Krzyżaków *Pullen* al. *Pillenen* zwane, mko nad Niemnem i rzką Puniałą, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Butrymańce, okr. wiejski Punie, o 10 w. od gminy, 64 w. od Trok a 87 w. od Wilna odległe, ma 1304 mk. (630 męż. i 674 kob.); w 1859 r. 135 dm. i 729 mk., w 1864 r. 285 dusz rewiz., w 1866 r. zaś było tu 139 dm. i 1056 mk. (24 prawosł., 826 katol., 4 mahom. i 202 żydów). Kościół katol. murowany, szkoła żydowska drewniana; odbywają się 3 jarmarki. W skład okręgu wiejskiego wchodzi mko P. oraz wsie Szyłajcie i Aleksandrowo, w ogóle 306 dusz rewiz. b. włościan skarb. Dobra skarbowe P. w 1850 r. miały 15,558 dzies. obszaru. Mko należy do skarbu, który ziemię oddał włościanom na wykup. Kościół par. kat. p. w. św. Jakuba, z muru wzniesiony w 1857 r. przez ks. Zagórskiego i parafian. Na cmentarzu kaplica. Parafia kat., dekanatu mereckiego, 2821 wiernych, z filią 4655 dusz. Filia w Butrymańcach, kaplica w Płasówce. Data założenia pierwotnego kościoła niewiadoma, gdyż król Aleksander Jagiellończyk, ponawiając i rozszerzając nadanie w 1503 r., powiada, że dawniejsze przywileje przez niedbalstwo rząd-

ców kościelnych zaginęły. Uposażyli kościół ten królowie Aleksander w 1503 r. i Zygmunt I w 1533, oraz mieszczanie puńscy w 1534 r. i niektórzy z plebanów. Kościół przed upadkiem nie odznaczał się ani pod względem sztuki ani też zabytkami historycznemi. Podług miejscowego podania dawniejszy kościół stał na opuszczonem dziś cmentarzu św. Jerzego za miasteczkiem, następny zaś wybudowany został przez powracającą z jakiejś wyprawy chorągiew rycerską. Przy kościele stała dzwonnica, w której największy z dzwonów odlany był w 1699 r. kosztem ks. Jana Falkowskiego, miejscowego plebana, drugi w 1666 r. fundowany przez Wincentego Korwina Gosiewskiego, hetmana polnego i podskarbiego lit., ststę puńskiego, trzeci zaś, w połowie b. wieku pęknięty, kosztem miejscowego plebana ks. Wincentego Łabońskiego w 1797 r. Z pomiędzy plebanów puńskich znakomitsi byli: ks. Jan Falkowski, kanonik smoleński i dziekan trocki, żyjący w końcu XVII w. Uposażył on kościół 3 włókami gruntu, 1 włóką łąk i 10 placami w mieście. Zapis ten potwierdził Konstanty Brzostowski, bisk. wileński, w 1699 r. Dalej ks. Jerzy Huszcza, doktor obojga praw i sztuk wyzwolonych, kanonik wileński, który otrzymawszy w 1747 r. probostwo z kościołem i plebanią w stanie największego opuszczenia, w ciągu 29-letniego zawiadywania parafią (do 1776 r.) dźwignął walący się kościół i podmurował go cegłą, wzniósł trzy ołtarze, chrzcielnicę, ambonę, chór i nowe organy, wymurował pod kościołem podziemia, wzniósł na nowo plebanią i zabudowania gospodarcze. W końcu ks. Ignacy Downar, kanonik smoleński, był deputatem na sejm grodzieński i wybornym agronomem (podług rękop. kroniki kościoła puńskiego przez ks. Winc. Jezierskiego z 1849 r., przytoczonej przez Syrokomlę w Wycieczkach po Litwie, 1850 r.). Jest to stara osada. Za czasów pogańskich wznosił się tu wielki drewniany zamek, do którego odnoszą szczegóły bohaterskiej obrony zamku Pullen al. Pillenen. W 1336 r. wyprawa krzyżacka, pod wodzą w. m. Teodoryka z Altenburgu, Ludwika, margr. brandenburskiego, Filipa hr. Namur i hr. Hennenberga, oblegla zamek Pullen, w którym zamknął się Margier, zwany przez dziejopisów pruskich królikiem litewskim, wraz z nielicznym pocztem zbrojnych i przeszło 4000 okolicznej ludności. Margier długo mężnie się bronił; w końcu jednak widząc niemożność dalszej obrony, Margier ze stu rycerzami wyciął dzieci, starców, niewiasty i rannych, i zwłoki ich rzucił na wielki stos ofiarny, poczem własnoręcznie zabił żonę i dzieci, wreszcie sam się przebił, zostawiwszy wrogowi tylko popielisko i zgliszcza. Narbut (Dzieje Litwy, t. IV, str. 600 i t. VII, str. 86), twierdzi, że wypadek ten miał miejsce we wsi Piluny nad Szeszupą, blizko Pilwiszek. Inni wreszcie odnoszą fakt ten do wsi Pielawy w pow. wyłkowyskim (Por. rozprawkę Al. Osipowicza O zamczyskach w gub. suwalskiej „Tyg. Illustr.“, 1867 r., V, 57). Ślady zamczyska, podług Syrokomli, pozostały się na wyniosłym stromym brzegu Niemna, na wzgórzu, gdzie znajdują się cegły i kafle. Wśród urwisk i wąwozów od rzki Puniały dawał się widzieć loch, przypadkiem otworzony. Następnie P. stanowiły królewszczyznę i podług Metryk litewskich, nadane były w dożywocie w 1494 r. Iwanowi Litaworowi Chreptowiczowi; następnie w 1499 r. Stanisławowi Bartoszewiczowi (Montowtowiczowi); od 1501—1506 r. Aleksandrowi Chodkiewiczowi; od 1527 r. ks. Pawłowi Holszańskiemu, biskupowi łuckiemu; od 1536 r. Janowi Zabrzezińskiemu, wwdzie trockiemu i marszałkowi w. ks. lit.; w 1568 r. Jerzemu Aleksandrowiczowi Chodkiewiczowi († 1569 r.). Podług spisów podskarbińskich z 1569 r. P. należały do dóbr stołu królewskiego. Następnie przemienione na ststwo, zostawało w posiadaniu Pociejów, Sapiehów, Brzostowskich, którzy w 1766 r. opłacali 9951 złp. 15 gr. kwarty a 6966 złp. hyberny. Ststwo obejmowało wówczas mko P. z obszernemi przyległościami. Na sejmie z 1773—75 r. Stany Rzpltej nadały jako ekspektatywę te dobra narodowe Konstantemu Brzostowskiemu, synowi podskarbiego w. ks. lit., łącznie z ststwem daugowskiem, orańskiem i koniawskiem, z zastrzeżeniem jednak dożywocia poprzednich posiadaczy. Po upadku Rzpltej cesarz Paweł I nadał je na 25 lat generałowi Kachowskiemu, a cesarz Aleksander I przedłużył używalność na lat pięć jego synowi, po upływie których P. przeszły pod zarząd skarbu. Podług Strykowskiego zamek puński, odbudowany jak widać po napaści krzyżackiej, dany był na mieszkanie jakiemuś zwyciężonemu hanowi krymskich Tatarów. W t. XIII aktów wyd. przez Wil. Komisyą Arch. znajduje się przywilej Zygmunta Starego z d. 1 maja 1536 r., nadający pewne grunta strzelcowi królewskiemu Janowi Stanilewiczowi i bratu jego Maciejowi, oraz królowej Anny Jagiellonki z d. 9 kwietnia 1585 r., potwierdzający używanie tych gruntów Szczęsnemu i Kasprowi Maciejewiczom Staniewiczom, zapewne synom wspomnianego powyżej Macieja Stanilewicza. 2.) **P.,** wś nad rzeką Łostajką, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 35 w. od Oszmiany, 2 dm., 22 mk. prawosł. 3.) **P.,** dwór, pow. poniewieski, w 2 okr. pol. 4.) **P.,** sioło i okolica, pow. wiłkomierski, gm. Towiany, o 20 w. od Wiłkomierza; własność Mackiewicza. *J. Krz.*

Punie, grupa domów w Kamionce Wołoskiej, w części zwanej Hołe Kamioneckie, pow. Rawa Ruska.

Punieliszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 65 w. od Nowoaleksandrowska.

Puniewo, wś, pow. wieliski, na granicy gub. smoleńskiej, przy trakcie z Ilina do miasteczka Białego (w gub. smoleńskiej).

Punikla al. *Zawzdole*, rzeczka w pow. kieleckim, zaczyna się na zachód wsi Wzdół, płynie w kierunku płd.-wsch. koło wsi Leśnej i pod Bodzętynem wpada z lewego brzegu do Psarki. Długa 7 wiorst. *J. Bliz.*

Punikwa, ob. *Ponikwa.*

Puniszcza, uroczysko pod Kijowem, nad Obołonicą, niegdyś własność monasteru Kiryłowskiego.

Puniszcze 1.) wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski i dobra Bożeranowych Paulinów (Pawlinowo), o 6 w. od gminy a 75 w. od Dzisny, ma 5 dm., 39 mk. (w 1864 r. 15 dusz rewiz.), 2.) **P.,** zaśc. szlach., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 47 w. od Dzisny, 1 dm., 6 mk. kat. 3.) **P.,** zaśc. rząd. nad jez. Surakście, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 39 w. od Święcian, 2 dm., 14 mk. (7 żyd., 7 starow.). 4.) **P.,** wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Traby, okr. wiejski Gruszeńce, o 5 w. od gminy, 38 w. od Oszmiany a 23 w. od Dziewieniszek, ma 5 dm., 50 mk. katol. i 10 prawosł. (w 1864 r. tylko 12 dusz rewiz.); należy do dóbr Bokszanki, Dmochowskich. 5.) P., wś, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. pleszczenicka, przy drożynie z majątku Petrolina do wsi Horodca, ma 6 osad; miejscowość falista, grunta lekkie. 6.) **P.,** mały zaśc. nad rzką Zajelnianką, dopł. Hajny, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, par. katol. Łohojsk, ma 1 osadę; grunta lekkie, łąk dostatek, miejscowość lesista. 7.) **P.,** zaśc. w pobliżu rz. Łydnicy, dopł. Krupicy, w płn. części pow. borysowskiego, w 3 okr. pol. dokszyckim, par. kat. Dokszyce, ma 2 osady; grunta faliste; od płd. lasu dostatek. 8.) **P.,** wś, pow. miński, w 1 okr. pol. derażańskim, gm. Białorucz, ma 9 osad; miejscowość wzgórzysta, dość leśna, grunta szczerkowe. Szlachcic Rogoziński posiada tu około 11 włók. 9.) **P.,** mały zaśc. nad bezim. dopł. Isłoczy, pow. miński, w 2 okr. pol. i par. kat. Raków, ma 1 osadę; miejscowość wzgórzysta, grunta szczerkowe. 10.) **P.,** wś, pow. newelski, w 1 okr. pok. do spraw. włośc., gm. Korohajowo, w 1863 r. 9 dusz rewiz. *J. Krz.—A. Jel.*

Puniszki, wś, pow. władysławowski, gm. Światoszyn, par. Poniemoń, od Władysławowa 43 w., ma 7 dm., 68 mk. W 1827 r. było 5 dm., 38 mk.

Punitz, ob. *Poniec.*

Punizów al. *Grabek*, tartak na obszarze Łazisk, pow. sycowski.

Puńka, zaśc., pow. dzisieński, nad lesistemi moczarami, u źródeł rzeczki Krupicy, dopływu Łydnicy.

Puńki 1.) zaśc. pryw., pow. wilejski, w 2 okr. pol., o 56 w. od m. Wilejki, przy b. drodze pocztowej borysowskiej, 1 dm., 3 mk. prawosł. 2.) **P.,** zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, ma 4 osady; grunta lekkie, miejscowość dość lesista. 3.) **P.,** wś, pow. lepelski, należała do dóbr Iwańsk.

Punki al. *Las*, część Tyniatysk, pow. Rawa Ruska.

Punkiany, wś, pow. wiłkomierski, gm. Kowarsk, o 28 w. od Wiłkomierza.

Punkiele, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 79 w. od Nowoaleksandrowska.

Punkiszki 1.) wś, pow. wiłkomierski, gm. Ołoty, o 89 w. od Wiłkomierza. 2.) **P.,** fol., tamże, o 68 w. od Wiłkomierza, należy do dóbr Soły hr. Przeździeckiej.

Punków, ob. *Pachowskie Holendry.*

Punkrele, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 48 w. od Poniewieża.

Punkry, fol., pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 51 w. od Poniewieża.

Puńsk, os. miejska, dawniej miasteczko, pow. suwalski, gm. Sejny, par. Puńsk, odl. od Suwałk 27 w. w stronie płn.-wschod., na prawo od szosy łączącej Suwałki z Maryampolem, posiada kościół paraf. mur., szkołę początkową ogólną, 105 dm., 760 mk. i 803 mr. ziemi. W 1827 r. 82 dm., 748 mk. Była to osada leśna śród rozległej puszczy królewskiej, pokrywającej wyżynę pojezierza baltyckiego, sięgającą tu do 1000 st. P. został miastem zapewne w XVIII w. dopiero (podobnie jak Maryampol, Kalwarya, Ludwinów) i dla braku przyjaznych warunków nie mógł się rozwinąć. Ststwo puńskie posiadał na początku XVIII w. Ludwik Pociej, kaszt. wileński, hetman litewski, założyciel Ludwinowa, jemu też zapewne i P. zawdzięcza swój miejski przywilej. Ostatecznie dobra rząd. P. wchodziły w skład ekonomii Krasnowo (ob.). Kościół i parafią erygował w 1597 r. Stanisław Zalewski, chorąży inflancki. Po 1772 r. wzniesiono nowy, też drewniany, kościół, na miejscu którego wystawiono obecnie murowany, w kształcie krzyża. P. par., dek. suwalski (dawniej sejneński), 10,302 dusz. Puńskie leśnictwo rządowe dzieli się na straże: Wiżajny i Lebiedzina, zajmuje 4651 mr., z tych 3945 w pow. suwalskim a 142 w pow. kalwaryjskim. *Br. Ch.*

Puńsk, jezioro w pow. sejneńskim, na obszarze dóbr Hołny Wolmera, ma 15 mr. obsz.

Puńskie Trąby, os. leśna, na miejscu któ-

rej powstało miasteczko Ludwinów, w pow. kalwaryjskim.

Punsztany, zaśc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Mickuny, okr. wiejski Ławaryszki, o 15 w. od gminy, 1 dusza rewiz.; należy do dobr Jazowo, Jaszczołdów.

Puntuckie lasy, pod Onikształami, w pow. wiłkomierskim, niegdyś z rozbojów sławne.

Puntuny, wś, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Mickuny, okr. wiejski Ławaryszki, o 20 w. od gminy a 23 w. od Wilna, ma 9 dm., 71 mk. kat., 3 prawosł. i 3 starow. (w 1864 r. tylko 13 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Rubienka.

Punty, wś nad rzką Rzeżycą, pow. rzeżycki, naprzeciwko wsi Żogoty.

Punyrów. fol., pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. i par. kat. Słuck, o kilka wiorst ku północy od Słucka; grunta równe, urodzajne, miejscowość dość leśna. *A. Jel.*

Punżany 1.) wś i dobra, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Kimeliszki, okr. wiejski Bojarele, o 11 w. od gminy; fol. ma 1 dm., 17 mk. kat., młyn wodny, wś zaś 6 dm. i 47 mk. kat. (w 1864 r. 36 dusz rewiz.); własność Kwintów. 2.) **P.** (*Puniany*), fol. i wś nad Wilią, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski Bujwidze (Bujwidy), o 14 w. od gminy a 32—33 w. od Wilna. Fol. ma 1 dm. i 15 mk. kat., wś zaś 10 dm. i 101 mk. tegoż wyznania (w 1864 r. 43 dusz rewiz.); należy do dóbr Punokony, Turcewiczów.

Pupańce 1.) wś włośc., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Troki, okr. wiejski i dobra skarbowe Michniszki, o 9 w. od gminy a 11 w. od Trok, ma 4 dm., 34 mk. kat. (w 1864 r. 19 dusz rewiz.). 2.) **P.,** wś, pow. wiłkomierski, ob. *Pupany.* *J. Krz.*

Pupany 1.) wś, pow. wiłkomierski, gm. Kupiszki, o 75 w. od Wiłkomierza. 2.) **P.,** dobra, tamże, o 72 w. od Wiłkomierza, własność Kołogrywowa. 3.) **P.** al. *Pupańce*, wś rząd. nad rz. Kupą, tamże, gm. Pupany, o 69 w. od Wiłkomierza; zarząd gminny. Za czasów Rzpltej stanowiła ststwo niegrodowe pupiańskie al. pupańskie, położone w wojew. wileńskiem, pow. wiłkomierskim. Podług spisów podskarbińskich z r. 1761 posiadał je Puzyna, opłacając zeń kwarty złp. 938 gr. 7, a hyberny złp. 528. Na sejmie warszawskim z r. 1773—75 Stany Rzpltej nadały te dobra narodowe w posiadanie emfiteutyczne Teodorowi Rodziewiczowi, sędziemu grodzkiemu smoleńskiemu, z zastrzeżeniem prawa dożywocia poprzedniego starosty. *J. Krz.*

Pupaszki, zaśc. szlach., pow. wileński, w 6 okr. pol., o 16 w. od Wilna, 2 dm., 25 mk. katol.

Pupecie, wś, pow. rossieński, par. kielmeńska.

Pupejki 1.) pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 35 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **P.,** wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 24 w. od Nowoaleksandrowska.

Puperowo, fol., pow. słucki, niegdyś radziwiłłowski allodyalny, teraz ks. Wittgensteina, około 13 włók. *A. Jel.*

Pupiany, dwór, pow. rossieński, gm. i par. kroska, o 43 w. od Rossień.

Pupiele 1.) zaśc. szlach., pow. wileński, w 6 okr. pol., o 10 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. kat. 2.) **P.,** wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 50 w. od Nowoaleksandrowska. 3.) **P.,** zaśc., tamże, o 51 w. od Nowoaleksandrowska.

Pupielicze, wś nad rz. Biereżnicą, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Zaczyste, ma 24 osad; grunta lekkie, miejscowość lesista. *A. Jel.*

Pupieliszki, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 57 w. od Nowoaleksandrowska.

Pupienia, zaśc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Twerecz, okr. wiejski i dobra skarbowe Dzisna, o 12 w. od gminy a 50 w. od Święcian, ma 1 dm., 10 mk. kat. (6 dusz rew.).

Pupieniszki, zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Podkrzyż, o 7 w. od gminy a 31 w. od Wilna, ma 1 dm., 7 mk. kat. (w 1864 r. 5 dusz rewiz.); należy do dobr Podkrzyż hr. Tyzenhauzów.

Pupinie 1.) wś, pow. nowoaleksandrowski, w 2 okr. pol., o 36 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **P.,** wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 21 w. od Telsz.

Pupinnen, ob. *Neusorge* 3.).

Pupiszki 1.) os., pow. sejneński, gm. Kudrany, par. Liszkowo, odl. od Sejn 57 w., 1 dm., 5 mk. 2.) **P.,** wś, pow. władysławowski, gm. Gryszkabuda, par. Pilwiszki, odl. od Władysławowa 19 wiorst, ma 5 dm., 38 mk. W 1827 r. było 4 dm., 25 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo.

Pupiszki 1.) wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki, okr. wiejski Stołgany, o 4 w. od gminy a 32 w. od Oszmiany, 4 dm., 64 mk. kat. (w 1864 r. tylko 16 dusz rewiz.); należy do dóbr Daubuciszki, Umiastowskich. 2.) **P.,** wś włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gmina i dobra skarbowe Łyngmiany, okr. wiejski Antolkiena, o 4 w. od gminy a 28 w. od Święcian, ma 3 dm., 22 mk. kat. (12 dusz rewiz.). 3.) **P.,** wś, pow. szawelski, gm. Poszwityń, o 42 w. od Szawel.

Pupkajmie, sioło, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 58 w. od Kowna.

Pupki, wś kurpiowska, pow. kolneński, gm. Czerwone, par. Kolno, odl. 7 1/2 w. od Kolna, 31 1/2 w. od Łomży. W 1802 r. było 9 rolników i 1 chałupnik; w 1819 r. 9 rolni-

ków i 3 chałupników, razem 96 mk. (13 męż., 18 kob., 14 synów i 11 córek młodszych od 10 lat, 4 syn., 7 cór. starszych nad 10 lat, 6 parobków, 2 dziewek), w tej liczbie 75 głów nazwiska Pupek; 22 koni, 21 wołów, 19 krów, 14 jałowic, 14 świń, 24 owiec. Czynsz wynosił 88 złp. 19 gr. $2^1/_2$ szel.; chałupnicy płacili po 3 złp. trzydniówki; oddawali dziesięcinę do Kolna. W 1827 r. 96 mk., 12 dm. W tabelach mylnie podana jako wś prywatna. Obecnie 462 mr. 118 pręt. (148 mr. 98 pręt. orn.).

Pupki 1.) zaśc. i fol., pow. borysowski, w 3 okr. pol. dokszyckim, par. kat. Kiemieszewicze. Fol., własność rodziny Niewiadomskich, należy do domin. Derbentowo. 2.) **P.**, fol., pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Iwieniec, w okolicy wsi Kurduny; miejscowość dość leśna, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Pupki 1.) niem. *Pupkeim* al. *Pupkaim*, wś na pol. Warmii, pow. olsztyński, o $5^1/_2$ klm. od st. p. Jonkowa, blizko biegu lewego rzeczki b. n., pobocznej Passaryi. 2.) **P.**, niem. *Pupkeim*, os. leśna nad jeziorem t. n., pow. ostródzki. W spisach urzędowych niewzmiankowana. 3.) **P.**, niem. *Puppken*, os. leśna, tamże, o $2^1/_2$ klm. na połud. od poprzedniej, wśród rozległych lasów t. n., nad jeziorkiem. 4.) **P.**, wś i huta na Mazurach, pow. szczycieński, nad jeziorem, tuż nad granicą pow. jańsborskiego, po drugim brzegu jeziora leży huta, a o klm. na płd. wybudowanie do wsi należące, st. poczt. Pupy. *Ad. N.*

Pupkowizna, wś kurpiowska, pow. kolneński, gm. Turośl, par. Gawrychy, odl. 25 w. od Kolna, leży śród błot i lasów, na północ od jez. Serafin. W pobliżu, śród błot, małe jezioro. W 1802 r. 14 rolników, 25 chałupników i karczma; w 1819 r. 14 rolników, 28 chałupników, karczmarz, razem 203 mk. (49 męż., 52 kob.), 42 koni, 53 wołów, 57 krów, 38 jałowic, 51 świń, 37 owiec. Gromada płaciła czynszu 226 złp. 18 gr., dziesięciny do dworu 8 złp. 10 gr., uiszczanej do 1799 r. do seminaryum w Pułtusku. Chałupnicy, oprócz jednego siedzącego na własnej chałupie, płacili do dworu po 3 złp. tak zwanej trzydniówki. W 1827 r. 38 dm., 220 mk. W 1878 r. 829 mr. (301 mr. 259 pręt. ornych). Obręb leśny P. wchodzi w skład straży Wejdo; 1356 mr. lasu sosn.; bursztyn; cietrzewie. *Lud. Krz.*

Pupkule 1.) wś, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 41 w. od Kowna. 2.) **P.**, fol., pow. wiłkomierski, okr. pol. Pogiełoże, należy do dóbr Markuciszki, Adamowiczów.

Puplaucken (niem.), wś, pow. stołupiański, st. p., tel. i kol. żel. Stołupiany.

Puplejtkiecie, osada, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 57 w. od Poniewieża.

Pupławki, wś, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 61 w. od Kowna.

Pupów, jezioro, w pow. mozyrskim, w obrębie gm. turowskiej, około 30 mr.; w okolicy tej ostatnimi czasy przeprowadzono prace kanalizacyjne. *A. Jel.*

Pupowicze, dobra, pow. newelski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. sokolnicka. Dobra te w 1657 r. nadane zostały Kazimierzowi Hrebnickiemu.

Puppe, st. drogi żel. rysko-tukumskiej, w gub. ryskiej, pomiędzy st. Sassenhof (o 6 w.) a Bilderlingshof (o 7 w.), o 12 w. od Rygi, o 48 w. od Tukuma odległa.

Pupsze, wś, pow. rossieński, par. retowska.

Pupy 1.) wś i os. leśna, na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, śród wyżyny górzystej i piaszczystej, bogatej w wody i lasy, 26 klm. na wschód od Szczytna. Mieszkańcy ewang., lecz wszyscy mówią po polsku, trudnią się rolnictwem, rybołóstwem na sąsiednich jeziorach i znajdują wiele zajęcia w lasach okolicznych. Ryby odstawiają przeważnie do królestwa polskiego, drzewo do Wystruci, Tylży, Królewca. St. poczt. w miejscu. Poczta piesza do st. Ukty i Chochołu (Friedrichsfeld). Zdawna były P. punktem centralnym w administracyi okolicznych lasów. W rewirze pupowskim było około 1716 r. 5 wart, które razem 88 tal. 39 gr. $10^1/_2$ fen. pobierały pensyi. Lasy te bogate do dziś w zwierzynę, dawniej kryły nawet grubego zwierza. W drugiej połowie XVI w. żyły tu jeszcze łosie. W okolicy odkryto około 1810 r. pokłady bursztynu. Okoliczni chłopi poczęli je początkowo wyzyskiwać i przemycać za granicę; r. 1813 zabrał je rząd i wydzierżawił za 200 tal. rocznie dzierżawcom wybrzeża baltyckiego. Lud okoliczny opowiada sobie, że w miejscu, gdzie stał poprzednio książęcy dwór myśliwski, wznosił się wspaniały zamek, który się w skutek zbrodni w nim popełnionej zapadł. Od tego czasu zjawiają się na tem miejscu trzy dziewice w bieli i zawodzą wśród nocy smutne pieśni, wabiąc wędrowców do siebie (ob. Teppen, Masur. Sagen). 2.) **P.**, wś na prus. Litwie, pow. ragnecki, st. poczt. Jargaitschen. *Ad. N.*

Pur al. *Por*, rzeczka, poczyna się w pow. krasnostawskim, pod Turobinem, płynie ku południowi pod wsią Czernięcinem, wchodzi w pow. zamojski, od Radecznicy przybiera kierunek płn.-wschodni, płynie przez Mokre Lipie, Sułów i pod Nieliszem wpada z lewego brzegu do Wieprza. Długa 22 w. Pomiędzy Radecznicą i Mokrem Lipiem przyjmuje z prawego brzegu strumień płynący od południa z pod Czarnego Stoku i Gorajca. *J. Bliz.*

Purańce, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Ołoty, o 89 w. od Wiłkomierza.

Purany, osada, pow. wiłkomierski, gm. Ołoty, o 56 w. od Wiłkomierza.

Purda 1.) *Duża*, wś kośc. z młynem i os. leśną nad rzką Kirmes, na pol. Warmii, pow. olsztyński, 4 klm. na zachód od granicy pow. szczycieńskiego, nad bitym traktem do Wartemborku; posiada kościół par. katol., parafią ewang., 762 mk., król. leśnictwo; st. p. w miejscu. Wś założona 1784 r. Kapituła udziela dokumentem z d. 21 stycznia t. r. 70 włók boru na założenie wsi „Porden“ Janowi v. Razergenaw. Założyciel otrzymał 7 włók wolnych, 10 lat wolności; potem płaci się $^1/_2$ grzywny i 2 kuraki od włóki, rybołówstwo w jeziorze Porden, sądownictwo zwykłe, prawo chełmińskie. R. 1590 stawia Bartłomiej Grabowski młyn w Purdzie. Podług dokumentu z r. 1656 liczyła P. 70 włók, 22 gburów, 2 sołtysów, młyn, 2 karczmy, a płaciła podatku 88 kurczaków, 44 gęsi i 29 fl. 10 gr. P. Duża, par. kat., należy do dekanatu wartemborskiego, dyec. warmińskiej. W skład par. wchodzą: Purda, Purdka, Marcinkowo, Kośno, Giławy (Gillau), Wały (Wallen), Prejlowo, Pajtuny (dwór, młyn). *Ad. N.*

Purdka, niem. *Klein Purden*, wś na pol. Warmii, pow. olsztyński, o $1^1/_2$ klm. na południe od Purdy, nad rzeczką; st. p. Purda.

Puren, dobra pryw. w okr. tukumskim, pow. talseński, par. kandawska (Kurlandya). Do dóbr należą folw.: Gemauerthof, Neuhof, Bekkerhof i Wiljatlen.

Purgalki, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski, 5 klm. od granicy król. polskiego, w nizinach ciągnących się wzdłuż brzegów Nidy (Działdówki), wśród lasów białatowskich, st. p., tel. i kol. żel. Iłowo, odl. 5 klm. na południe. *Ad. N.*

Purkańce, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Traszkuny, o 58 w. od Wiłkomierza.

Purkarczyce 1.) *Nowe*, niem. *Neu-Buergersdorf*, mor. *Purkartice Nove*, wś, pow. bruntalski, obwód sąd. werbneński, na Szląsku austr., tworzy z Karlstalem Starym jednę gminę, leży na lew. brzegu Opy (Opawicy); ma 61 dm., 400 mk., rz.-kat. 341, prot. 59; narod. niemieckiej. Należy do par. łaciń. w Karlstalu Starym. Szkoła ludowa w miejscu. St. poczt.. Karlstal Stary. 2.) **P.** *Stare*, niem. *Alt-Buergersdorf*, mor. *Purkartice Stare*, wś, pow. i obw. sąd. karniowski, na Szląsku austr., 13 klm. na płn.-zach. od Karniowa, przy gościńcu z Karniowa do Werbna, w okolicy górzystej. Od płd. lesisty dział Stosshuegel (711 mt.); wieś leży w dolinie potoku Kohlbachu, dopł. Złotej Opawicy, na wznies. 528 mt. W r. 1880 było 71 dm., 371 mk.; między nimi rz.-kat. 326, prot. 45; wszyscy narodow. niemieckiej. Par. łac. w miejscu. Szkoła ludowa 1-klasowa. Na płn. leży Kruzberk (niem. Kreuzberg), Długa Wieś (niem. Langendorf), od zach. Karlstal Stary z P. Nowymi, od płd. Kronsdorf, a od wsch. Goczałkowice (Gotschdorf). *Br. G.*

Purkliszki, zaśc rząd., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 29 w. od Wilna, 2 dm., 10 mk. kat.

Purleszki, dobra, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 57 w. od Poniewieża.

Purmallen (niem.), dobra, pow. kłajpedzki, $5^1/_2$ klm. od st. p., tel. i kol. żel. Kłajpedy. Obszar 143 ha.

Purniewicze, dwie poblizkie wsie i fol. nad rz. Sworotwą, dopł. Mołczadki, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. poczepowska. Jedna wś ma 10, druga 4 osad. Fol., własność Swierzyńskich, $7^1/_4$ włók; młyn wodny; miejscowość falista, małoleśna; grunta i łąki wyborne, szczerkowo-glinkowate, pszenne. *A. Jel.*

Purniszki, wś, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Niemenczynek, o $12^1/_2$ w. od gminy, 34 dusz rewiz.; należy do dóbr Niemenczynek, Siestrzeńcewiczów.

Purnuszki, wś włośc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Padziuny, o 7 w. od gminy a 24 w. od Wilna, ma 10 dm., 79 mk., w tej liczbie 5 prawosł. (w 1864 r. tylko 14 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Giejany.

Purowszczyna, własność ziemska, pow. miński, należy do Pawłowiczów, ma $1^1/_2$ włóki. *A. Jel.*

Purpesseln (niem.), dobra z udziałem we wsi Norbaden, pow. gąbiński, 6 klm. od st. p., tel. i kol. żel. Gąbinia. Obszar 376 ha.

Purpiszki, dobra, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 46 w. od Nowoaleksandrowska.

Purple 1.) wś włośc. nad Mereczanką, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Merecz, okr. wiejski Mordasowo, o 12 w. od gminy a 75 w. od Trok, ma 11 dm., 99 mk. (w 1864 r. 40 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Merecz. 2.) **P.,** wś, pow. szawelski, gm. Wiekszne, o 89 w. od Szawel, posiada kościół fil. par. Łajżew, p. w. św. Krzyża, wzniesiony z drzewa przez ks. Rumycia. 3.) **P.,** wś, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 5 w. od Telsz.

Purplewo, dobra, pow. sieński, własność Moszczyńskiego Stanisława, posiadają kaplicę katol. par. Sienno, młyn wodny i folusz oraz gorzelnię, która zatrudnia 7 ludzi, przerabia w ciągu 179 dni po 54 pudy mąki dziennie, produkując 385,533$^3/_4$ st. spirytusu i daje 1208 rs. dochodu. *J. Krz.*

Purpurowce, wś, pow. winnicki, ob. *Parpurowce.*

Purpuszki, fol. i wś rząd. nad jez. Purpuszki, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 31 w. od Wilna; fol. ma 4 dm. i 66 mk. prawosł., wś zaś 3 dm. i 27 mk. katol.

Purrch, st. poczt. w pow. bałachnińskim

gub. niżegorodzkiej, o 13 w. na południe od st. Miednikowo.

Purście 1.) wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Lida, okr. wiejski Sukurcze, o 8 w. od gminy, 11 dusz rewiz.; należy do dóbr Krupa Szukiewiczów. 2.) **P.**, wś włośc., tamże, o 8 w. od gminy, 20 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Ostrowo. W spisie z 1866 r. podane jako fol. pryw. i wś nad rz. Krupką, o 7 w. od Lidy, 10 dm. i 94 mk. *J. Krz.*

Purszyce, ob. *Purzyce.*

Purwa, błoto w pow. wiłkomierskim, 6 wiorst długie.

Purwajcie 1.) wś, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 43 w. od Kowna. 2.) **P.,** wś i dobra, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 76 w. od Kowna. 3.) **P.,** wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 28 w. od Telsz.

Purwas, gen. *purwo,* al. *purwaj,* gen. *purwu,* w języku litewskim błoto. Wyraz ten dał początek nazwie licznych miejscowości w ziemiach litewskich, jak: Purwa, Purwajcie, Purwiańce, Purwiany, Purwicze, Purwie, Purwieniki, Purwieniszki, Purwiliszki, Purwiły, Purwiła, Purwinie, Purwiszki, Purwy i in.

Purwe, rzka w Kurlandyi, ob. *Otanga.*

Purweniszki, ob. *Purwieniszki.*

Purwiańce 1.) fol. nad jeziorem, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Styrnie, o 49 w. od Święcian, ma 2 2 dm., 15 mk. kat.; własność Kostrowickich. 2.) **P.,** zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Czulsk, o 8 w. od gminy, 14 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Inturki.

Purwiany 1.) wś włośc., pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Ejszyszki, okr. wiejski Wiersoka, o 12 w. od gminy a 49 w. od Lidy, ma 21 dm., 193 mk. kat. (86 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Raduń. 2.) **P.,** wś włośc. nad rz. Syrwietą, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Zabłociszki, okr. wiejski Cejkin, o 10 w. od gminy, ma 7 dm., 66 mk. katol. (w 1864 r. 20 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Konciarzyn. 3.) **P.,** wś, pow. szawelski, gm. Wiekszne, o 76 w. od Szawel.

Purwicze, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 55 w. od Nowoaleksandrowska.

Purwie, os., pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Preny, odl. od Maryampola 39 w., 1 dm., 2 mk. W 1827 r. 1 dm., 8 mk.

Purwie 1.) zaśc. szl., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 20 w. od Trok, 1 dm., 4 mk. kat. 2.) **P.,** zaśc., pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 35 w. od Poniewieża. 3.) **P.,** wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 89 w. od Poniewieża. 4.) **P.,** dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 49 w. od Poniewieża. 5.) **P.,** wś, pow. rossieński, par. lalska.

Purwienen (niem.), wś, pow. gąbiński, st. poczt. Judtschen.

Purwieniki, wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Kronie, okr. wiejski Taliszki, o 49 w. od Trok, ma 70 mk. kat. i 4 żyd. (w 1864 r. 24 dusz rewiz.). W 1850 r. w par. Kowale, własność Horoszewskich, miała 560 dz. rozległości. Do dóbr należał folwark i 4 wsie.

Purwienis, jezioro na obszarze dóbr Krasnowo, w pow. sejneńskim.

Purwieniszki, *Purweniszki* al. *Purwiniszki* 1.) wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski Zamosz, o 10 w. od gminy, 16 dusz rewiz.; należy do dóbr Dowiaty, Hanaków. 2.) **P.,** wś, tamże, o 10 w. od gminy, 23 dusz rewiz.; własność Brinkenów. W spisie z 1866 r. podany fol., odl. 86 w. od Dzisny, mający 1 dm. i 12 mk., oraz wś, odl. 84 w. od Dzisny, mająca 4 dm. i 71 mk. 3.) **P.,** dobra, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i par. Kukuciszki, okr. wiejski Purwieniszki, o 56 w. od Święcian. Fol. ma 2 dm., 15 mk. kat.; własność Dobkiewiczów, dawniej Ciemnołońskich. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Bolekiemie, Kaczuny, Poniewież, Gimżyszki, Lepiniszki, Rudakiszki 1 i 2; zaścianek Połosodzie, Szłapie 1, 2, 3 i 4 i Hryniszki, w ogóle 237 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych i 122 b. włośc. skarbowych. 4.) **P.** (*Zacisze*), zaśc. szl. nad pot. Pienowes, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 39 w. od Święcian, 2 dm., 6 mk. kat. 5.) **P.,** wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Dubinki, o 19 w. od gminy a 53 w. od Wilna, ma 6 dm., 77 mk. kat. (36 dusz rew.); należy do dóbr Dubinki hr. Tyszkiewiczów. 6.) **P.,** wś, pow. nowoaleksandrowski, gm. bachmacka. 7.) **P.,** zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Owanty, o 50 w. od Wiłkomierza. *J. Krz.*

Purwiliszki, zaśc., pow. nowoleksandrowski, w 4 okr. pol., o 64 w. od Nowoaleksandrowska.

Purwilskie, błoto w pow. oszmiańskim, z którego wypływa rzka Purwiła, dopł. Olszanki, praw. dopływu Berezyny Niemnowej.

Purwiła, według W. Pola *Wpurwiła,* rzka w pow. oszmiańskim, dopływ Olszanki, prawego dopł. Berezyny Niemnowej. Wypływa z błota Purwilskiego. Według W. Pola uchodzi bezpośrednio od praw. brzegu do Berezyny.

Purwiły, dobra, pow. rzeżycki, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. Duksztygal Czarny; w 1863 r. 119 dusz rewiz.

Purwin, jezioro na obszarze dóbr Kojle, w pow. suwalskim.

Purwin (niem.), wybud., pow. kłajpedzki, st. p. Nidden.

Purwina, uroczysko w dobrach Orniany, w pow. wileńskim.

Purwinia, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., a 25 w. od Nowoaleksandrowska.

Purwinie, wś, pow. sejneński, gm. i par. Kopciowo, odl. od Sejn 21 w., ma 7 dm., 85 mk., 14 os., 628 mr. W 1827 r. miała 6 dm., 54 mk.; należała do par. Berżniki. Wchodziła w skład dóbr Hołny Wolmera.

Purwinie, fol., pow. szawelski, gm. Podubiś, o 26 w. od Szawel.

Purwiniki, mylnie *Purwieniki*, wś, pow. maryampolski. gm. Pogiermoń, par. Preny, odl. od Maryampola 48 w., w stronie północno-wschodniej, o 11 w. od Pren; ma 11 dm., 101 mk., 261 mr. W 1827 r. 7 dm., 80 mk.

Purwiniszki 1.) wś, fol. i os., pow. maryampolski, gm. Antonowo, par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 13 w. Wś ma 14 dm., 99 mk.; os. 11 dm., 52 mk.; fol. 3 dm., 31 mk. 2.) **P.,** fol. i os. nad rz. Bredejką, pow. wyłkowyski, gm. Olwita, par. Łankieliszki, odl. od Wyłkowyszek 14 w., ma 10 dm., 99 mk. W 1885 r. fol. P. powstał z uwłaszczonych osad włościańskich, rozl. mr. 288: gr. or. i ogr. mr. 207, łąk mr. 65, past. mr. 6, nieuż. mr. 10; bud. mur. 8, z drzewa 2; płodozmian 8 polowy; pokłady torfu. Os. P. powstała z uwłaszczonych osad włościańskich, rozl. 117 mr. gr. or. i ogr. mr. 88, łąk mr. 12, past. mr. 14, nieuż. mr. 3; bud. mur. 3, z drzewa 2; płodozmian 5-polowy, pokłady torfu. *Br. Ch.*

Purwiniszki, ob. *Purwieniszki.*

Purwinki, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 6 w. od Nowoaleksandrowska.

Purwiszki, fol. nad rzką Zapsią, pow. sejneński, gm. i par. Wiejsieje, odl. od Sejn 20 w., ma 18 dm., 127 mk. W 1827 r. było 2 dm., 8 mk. W 1883 r. fol. P., oddzielony od dóbr Wiejsieje, rozl. mr. 533: gr. or. i ogr. mr. 283, łąk mr. 196, past. mr. 38, wody mr. 4, zarośli mr. 1, nieuż. mr. 10; bud. mur. 2, z drzewa 10; płodozmian 4-polowy, pokłady torfu. *Br. Ch.*

Purwiszki 1.) zaśc. nad jeziorem t. n., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Suderwa o 16 w. od gminy a 25 w. od Wilna, ma 1 dm., 5 mk. kat. (2 dusze rewiz.); należy do dóbr Izabelin, Kotwiczów. 2.) **P.,** cztery zaśc. rząd., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 25 w. od Wilna, mają po 1 dm. i 5, 3, 7 i 3 mk. kat. 3.) **P.,** wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Rostyniany, o 9 w. od gminy, 12 dusz rewiz.; należy do dóbr Rostyniany, Izmailskich. 4.) **P.,** okolica, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 43 w. od Kowna. 5.) **P.,** zaśc., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 71 w. od Poniewieża. 6.) **P.,** wś, pow. rossieński, gm Erżwiłek, par. gawrańska, o 33 w. od Rossień. 7.) **P.,** wś, pow. rossieński, gm. Łabardzie, par. Retów, o 82 w. od Rossień. *J. Krz.*

Purwy, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 55 w. od Poniewieża.

Pury, pow. szawelski, ob. *Dobikinia.*

Purykowa al. *Purykowa Kryniczka*, uroczysko w lesie lebiedzińskim, pod wsią Lebiedzin, w pow. czehryńskim.

Puryszki 1.) wś włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Rostyniany, o 12 w. od gminy, 14 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Elnokumpie. 2.) **P.,** fol., pow. słucki, należy do ordynacyi nieświeskiej, ma około $2^1/_2$ włók. *A. Jel.*

Purzyce 1.) wś, pow. siedlecki, gm. Niwiska, par. Siedlce, mają 13 dm., 113 mk., 599 mr. W 1827 r. 9 dm., 77 mk. 2.) **P.,** okolica szlachecka nad rz. Łydynią, pow. ciechanowski, gm. i par. Grudusk, odl. 22 w. od Ciechanowa. W obrębie jej leżą: *P.-Pomiany*, folwark, posiada wiatrak, 6 domów, 48 mk., 177 mr. obszaru, w tem 126 mr. roli, 45 mr. łąk i 6 mr. nieuż. *P.-Rozwory*, wś, 16 dm., 115 mk., 434 mr. użyt., 17 nieuż. Mieszka tu drobna szlachta. *P.-Trojany*, wś, 3 dm., 44 mk., 240 mr. użyt., 20 mr. nieuż. Mieszka tu drobna szlachta. 3.) **P.,** wś, pow. rypiński, gm. Okalewo, par. Lubowidz, odl. o 22 w. od Rypina, ma 9 dm., 110 mk., 227 mr. *Br. Ch.*

Pusa, rzka, pow. kładzki, ob. *Posna.*

Pusbauble, fol. dóbr Kłajsze, w pow. szawelskim.

Pusberszkallen (niem.), wś, pow. wystrucki, st. p. Berschkallen.

Pusbocze, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Rogowo, o 28 w. od Wiłkomierza.

Pusboczka, wś, pow. wiłkomierski, gm. Traszkuny, o 31 w. od Wiłkomierza.

Pusch, os., pow. wschowski, o 2 klm. od Szlichtyngowej; par. prot. i poczta tamże, dr. żel. w Wschowie, o 10 klm., okr. wiejski Górczyna, ma 17 dm., 74 mk. prot.

Puschdorf (niem.) 1.) wś kościelna, pow. wystrucki, st. p., tel. i st. kolei wschodniej, odl. 28 klm. na zachód od Wystruci, w okolicy lesistej. Mieszkańcy wyznania ewang., trudnią się rolnictwem, chowem bydła i koni. Bardzo wielu znajduje pracę w wielkich lasach sąsiednich przy ścinaniu i obrabianiu drzewa i przy wydobywaniu żwiru, jaki tuż przy wsi kopią. 2.) **P.,** fol., pow. labiewski, st. p., tel. i kol. żel. Labiewo. *Ad. N.*

Puschienen (niem.), wybud., pow. welawski, st. p. Gr. Schirrau.

Puschinnen (niem.), wś, pow. piłkałowski, st. pocz. i tel. Piłkały.

Puschkau, ob. *Pastuchów.*

Puschkau, wś i folw., pow. żegański, par. ewang. Dohms. W 1842 r. 41 dm., folw., 308 mk. (5 katol.), szkoła ewang.

Puschkeiten (niem.), dobra ryc., pow. fryd-

lądzki, 5 klm. od st. pocz. i tel. Domnau. Obszar 1935 ha. Browar, cegielnia, młyn.

Puschmuehle, grupa zabudowań w obr. Fulsztyna (Fuellstein), w pow. karniowskim, obw. sąd. osoblahskim, na Szląsku austr.

Puschvorwerk, 1290 *allodium Jacobi de Wichowe*, folw., pow. żegański. W 1842 r. 59 mk. (28 katol.). Par. kat. Stary Kościół (Altkirche).

Puschwitz (niem.), ob. *Bogdaszowice*.

Puschwitz, 1281 *Bogdaschowitz*, 1360 *Bodaswicz*, 1409 *Budischwitz*, 1454 *Budoschkowicz*, wś i dobra, pow. nowotarski na Szląsku, posiada kaplicę katolicką, w 1353 r. już istniejącą, należącą do par. Malkwitz, szkołę katol., młyn wodny. W 1842 r. 64 dm., dwór, 413 mk. (70 ewang.), gorzelnia, browar, owczarnia. Do 1787 r. własność kolegium jezuickiego we Wrocławiu. W 1841 r. odnaleziono tu w lesie sosnowym cmentarzysko przedhistoryczne.

Pusdwor, wś, pow. rossieński, par. betygolska.

Pusel, góra na której stoku stoi miasto Muensterberg (Ziębice) na Szląsku pruskim.

Pusiawory, wś nad rz. Dzitwą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski i dobra hr. Potockich Kozakowszczyzna, o 15 w. od gminy, 29 w. od Ejszyszek a 28 w. od Lidy, ma 15 dm., 117 mk. katol. (62 dusz rewiz.).

Pusitz (niem.), ob. *Pużyce*.

Puska, potok, prawy dopływ Mołdawicy, rzeki bukowińskiej.

Puśki, mylnie *Pieśki*, wś, pow. sieński, należała do dóbr Mieleszkowice, Chmarów; po uwłaszczeniu ma 430 dzies. ziemi używalnej i 194 dzies. nieużytków.

Puskielnie, wś, pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, par. Maryampol, odl. od Maryampola 5 w.; 50 dm., 462 mk. W 1827 r. było 17 dm., 218 mk.

Puskiepele al. *Puskapele*, wś, pow. władysławowski, gm. Zyple, par. Szaki, odl. od Władysławowa 27 w., ma 6 dm., 82 mk., 296 mr. W 1827 r. było 2 dm., 18 mk. Wchodziła w skład dóbr Giełguduszki Dolne.

Puskiepury, wś, pow. maryampolski, gm. i par. Szumsk, odl. od Maryampola 7 w., ma 11 dm., 58 mk. W 1827 r. było 17 dm., 106 mk.

Puśle, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 27 w. od Nowoaleksandrowska.

Puśliszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 33 w. od Nowoaleksandrowska.

Pusłowicze, dwór, pow. szawelski, gm. Poszwityń, o 40 w. od Szawel.

Puśnia 1.) wś nad potokiem Pusle, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Kietutany, o 8 w. od gminy a 52 w. od Wilna, ma 14 dm., 74 mk., w tej liczbie 6 prawosł., 59 katol. i 9 żydów (w 1864 r. tylko 23 dusz rewiz.); należy do dóbr Okraspol Mińskich. 2.) **P.,** zaśc., tamże, o 6 w. od gminy, 15 dusz rewiz.; własność Bronieców.

Puśniki al. *Pąśniki*, wś i folw., pow. kutnowski, gm. Krzyżanówek, par. Łąkoszyn, odl. 3 w. od Kutna, ma 138 mk.; wiatrak. W 1827 r. było 8 dm., 58 mk. Folw. Puśniki rozl. mr. 343: gr. or. i ogr. mr. 276, łąk mr. 55, pastw. mr. 12; bud. mur. 5, z drzewa 16; płodozmian 6 i 10-polowy. Wś P. os. 14, z gr. mr. 10. *Br. Ch.*

Puspetrellen (niem.) al. *Skarullen*, wś, pow. stołupiański, st. pocz. i tel. Stołupiany.

Pussen, jez. w okr. goldyńskim, w Kurlandyi, w parafii Pilten, 6 w. dł., 2 w. szer., otrzymuje wodę z jez. Usmaiten przez rzkę Anger. Przepływa przez jezioro rz. Irba Wielka.

Pussen, dobra prywat., w okr. goldyńskim, pow. windawski, par. piltyńska (Kurlandya). Do dóbr należą folw.: Moden, Danswitten i Bezitten. W P. znajduje się kośc. ewang.

Pusseneeken, dobra pryw., w okr. goldyńskim, pow. windawski, par. piltyńska (Kurlandya). Do dóbr należy folw. Ammeln.

Pusta, lewy dopływ Styru, pod Stanisławczykiem, znany pod nazwami *Baczki*, *Radostawki* i *Pokrowy*. Ob. *Baczka*. *Br. G.*

Pusta 1.) góra lesista, w płd.-zach. stronie gm. Stronny, w pow. samborskim, pod 41°50' wsch. dłg. g. F., a 49°19'18" płn. sz. g., między pot. Czajkami (od płn.-zach) a Lewkowem (od płd.-wsch.). Wznies. 827 mt. 2.) **P.,** leśniczówka na obsz. dwor. Panasówki, w pow. brodzkim. 3.) **P.,** leśniczówka koło Czułowic, w pow. rudeckim.

Pusta 1.) al. *Huta P.*, pow. obornicki, na wschód-południe Gośliny Murowanej, pod Zielonką, należała w końcu zeszłego wieku do Aleksandra Bojanowskiego (ob. Hutta, t. III, 239). 2.) **P.,** ob. *Wolica P.*, pow. pleszewski.

Pusta, wybud. należące do Niesiołowic, pow. kartuski.

Pustachowo *Nowawieś*, ob. *Pustochowo*.

Pusta Dąbrówka 1.) niem. *Pusta Dombrowken*, fiskalna domena pow. brodnicki, st. pocz. i par. kat. Wrocki, 5 klm. odl., st. kol. Brodnica 13 klm. odl.; 1868 r. 19 bud., 11 dm., 144 mk., 104 kat., 40 ew., 290·75 ha roli or. i ogr., 44·43 łąk, 99·91 pastw., 14·85 nieuż., razem 449·94 ha; czysty dochód z gruntu 4195 mrk. Osada ta leży blizko Drwęcy, nad granicą król. polskiego. 2.) **P. D.,** wś, tamże; 1868 r. 8 bud., 3 dm., 58 mk., 48 kat., 10 ew., 175·32 ha; czysty dochód z gruntu 1751 mrk. Właśc. Józef Załuski. *Kś. Fr.*

Pusta Hora 1.) wzgórze, na granicy Ga-

jów Wyźnich a Uliczna, w pow. drohobyckim, na lew. brzegu Lutyczyny, nad źródłami Worony (dopł. Słonicy), pod 41°19'30" wsch. dłg. g. F. a 49°17' płn. sz. g. Wznies. 322 mt. n. p. m. 2.) **P.**, góra w Beskidach spiskich, na płd. od Lubowli, na praw. brz. Popradu i Jakubiańskiej Wody al Jakubianki, dopływu Popradu, pod 38° 22' 41" wsch. dług. g. F. a 49° 16' 53" płn. sz. g., na granicy Lubowli Starej i Nowej; wznies. 717 mt. *Br. G.*

Pustak, karczma i młyn przy drodze z Mytkowiec do Mołomoliniec, pow. latyczowski, par. Międzyboż. *X. M. O.*

Pustakiele, wś rząd., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 25 w. od Trok, 12 dm., 125 mk. katol.

Pustamezo (węg.), st. dr. żel. na przestrzeni Preszów-Orló, o 9 klm. od Orló.

Pustamin (dok. 1301 *Postomino*), wś i dobra ryc. ze st. pocz., w Pomeranii, pow. sławiński, 15 klm. na płd.-zach. od Stolpmuende, 7·5 klm. od morza. Gleba pszeniczna. W 1877 r. 880 mk. ewang. R. 1301 należały dobra do Macieja, burgrabi w Sławnie (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 527). *Ks. Fr.*

Pustar (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Kołobrzeg-Koerlin, st. pocz. Degow.

Pusta Stróżka, w spisie urzęd. *Pustaja Storożka*, wś włośc., pow. radomski, gm. Przytyk, par. Wrzeszczów, odl. od Radomia 26 w., ma 6 dm., 23 mk., 202 mr. Utworzona i nazwana przy uwłaszczeniu włościan po 1864 r.

Pustaszki, dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 57 w. od Poniewieża.

Pustaszok, szczyt skalisty, w Karpatach lesistych, na obszarze Lolina, w pow. dolińskim, nad praw. brzegiem Świcy, pod 41° 29' 13" wsch. dłg. g. F., a 48° 46' 15" płn. sz. g. Na płn.-zach. od niego leży szczyt Zurapol (1318 mt.), a dalej na płn. Kamionka (1012 mt.). Wznies. 1427 mt. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Pusta Wielka, szczyt w Beskidach wschodnich, dziale popradzko-dukielskim, na granicy Żegiestowa, Zubryka i Wierchomli Małej, w pow. sądeckim. Wznies. 1061 mt. n. p. m. Miejsce znaku triang. Pod szczytem posiada w znacznej ilości skały wapienne w postaci progów, których wysokość do czterech a długość kilkunastu metrów dochodzi. Karłowata buczyna pokrywa ten szczyt. *Br. G.*

Pustawieś, kol. pod Lisią Górą, pow. łęczycki, gm. i par. Grabów, odl. od Łęczycy 16 w., ma 11 dm., 88 mk.

Pusta Wola, fol., pow. jędrzejowski, gm. Złotniki, par. Rembieszyce.

Pusta Wola, wś, pow. jasielski, par. rz.-kat. w Sławęcinie, leży na praw. brzegu Ropy, w równinie, 245 mt. n. p. m. Ma 23 dm. i 163 mk., 156 rz.-kat. i 7 izrael. Glebę składa glinka urodzajna. Obszaru większego niema, mniejszy zaś obejmuje 191 mr. roli, 26 mr. łąk, 42 mr. pastw. i 16 mr. lasu. Graniczy na zachod z Kunową, na północ przez rzekę ze Sławęcinem, na południe z Harklową a na wschód przez las z Osobnicą. Las na wzgórzach dochodzących 349 mt. *Mac.*

Puste Dwory, wś nad rzeką Ptyczą, pow. miński, gm. Stare Sioło, ma 8 osad; grunta i łąki dobre, miejscowość falista, dość leśna.

Puste Gniazdo, wś włośc., pow. konecki, gm. Pijanów, par. Pilczyca, odl. od Końskich 28 w., ma 3 dm., 20 mk., 110 mr. Utworzona na gruntach poplebańskich wsi Pilczycy.

Pustejow (mor.), ob. *Puszczyjów.*

Pustelnia, góra na obszarze wsi Iwkowa, w pow. brzeskim. Stoi tu kaplica śród lasu.

Pustelnia św. Salomei, nad doliną Prądnika, ob. *Grodzisko* i *Ojców.*

Pustelnica, skała, ob. *Olsztyńskie wzgórza.*

Pustelnik 1.) fol., pow. warszawski, gm. Brudno, par. Praga, ma 107 mk. W 1827 r. było 7 dm., 46 mk., należał do par. Skaryszew (Praga). Stoi tu mały kościołek modrzewiowy, wzniesiony według tradycyi w XVII w. przez jakiegoś możnego pana, który strwoniwszy mienie w hulaszczem życiu, osiadł tu jako pokutnik (ob. Tyg. Illustr., 1875 r., № 395). 2.) **P.**, wś i fol., pow. nowomiński, gm. Dębe Wielkie, par. Pustelnik, posiada kościół par. murowany, urząd gminny, 129 mk., 114 mr. dwors., 153 mr. włośc. W 1827 r. było 8 dm., 90 mk. Kościół i parafią erygował w 1540 r. Jakub Buczacki, bisk. płocki. Obecny z 1843 r. wystawiony przez Stan. hr. Grabowskiego. P., par. dek. nowo-miński (dawniej stanisławowski), 2147 dusz. 3.) **P.**, fol., pow. sieradzki, gm. i par. Brzeźnio, odl. od Sieradza 12 w., ma 1 dm., 20 mk. 4.) **P.**, pow. sokołowski, przyległ. dóbr *Długie Kamieńskie.* *Br. Ch.*

Pustelnik al. *Marcyan*, pustkowie, pow. odolanowski, o 3 klm. na północ od Grabowa. W 1845 r. 1 dm. i 10 mk. katol. W nowszych Skorowidzach niewykazane.

Pustelnik, szczyt w paśmie gór bielańskich pod Krakowem, na płn.-wsch. od Srebrnej góry, na której szczycie wznosi się klasztor kamedułów w Bielanach. Wznies. 362 mt. n. p. m., a 160 mt. nad dolinę Wisły.

Pustelnik, potok, wytryska w obr. Olszówki, w pow. limanowskim, z pod Szumiącej góry (834 mt.), płynie na wschód i na obszarze gm. Poręby Wielkiej uchodzi z lew. brzegu do Poręby. Długość biegu 3 klm. *Br. G.*

Pustelnik, gajówka na obszarze Szczurowic, pow. brodzki.

Pustelniki, wś, pow. władysławowski, gm. Lesnictwo, par. Władysławów, odl. od Władysławowa 5 w., ma 3 dm., 57 mk. W 1827 r.

było 3 dm., 29 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo.

Pustelniki 1.) wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Juryewo-Hejszyszki, o 11 w. od gminy a 36 w. od Wilna, ma 3 dm., 23 mk. katol. (10 dusz rewiz.); należy do dóbr Europa, Narbutów. 2.) **P.**, sioło, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 53 w. od Kowna. 3.) **P.**, fol., pow. wiłkomierski, okr. pol. Pogiełoże, należy do dóbr Markuciszki, Adamowiczów. 4.) **P.**, wś nad rz. Saryą, pow. lucyński, własność Ign. Suryna. 5.) **P.**, pow. drysieński, ob. *Nowy Dwór* 19).

Pustelniki, przedmieście mka Chodorkowa, w pow. skwirskim, nad rz. Unawą.

Pustelniki 1.) grupa zabudowań w obr. gm. Iwkowej, pow. brzeskim. 2.) **P.**, grupa domów w Radziechowie, pow. Kamionka Strumiłowa.

Puste Łąki, wś włośc., pow. radzymiński, gm. Zabrodzie, par. Kamieńczyk, ma 23 mk., 76 mr.

Pustepolje Wizranka, węg. *Pusztamező*, wś, hr. szaryskie, kościół par. gr.-kalol., 420 mk. Lasy, pastwiska, łąki, chów i handel bydła, młyny wodne, tartaki.

Pustkarnia, wólka do Tuszymy, pow. miechecki, ma 4 dm. i 18 mk.

Pustken (niem.), miejscowość w pow. lubawskim, st. pocz. Radomno.

Pustki, pow. kielecki, gm. i par. Mniów. W 1827 r. 1 dm., 1 mk.

Pustki, fol., pow. radzyński, należy do dóbr Jabłoń, ma 412 mr.

Pustki, szczyt lesisty, na północ od wsi Łużny, w pow. gorlickim, nad praw. brzegiem Bieśninki, dopływu Białej dunajcowej. Wznies. 449 mt. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Pustki, fol., w pow. ropczyckim, na obszarze wsi Mała.

Pustki, pustk., pow. ostrzeszowski, okr. wiejski Góra, par. i poczta w Kobylej Górze, 3 dm., 13 mk.

Pustki 1.) wś, pow. starogardzki, st. pocz. Karsin, par. kat. Wiele, $1^3/_4$ mili odl., ew. Mokre, odl. od Stargardu $5^1/_2$ mili. Zawiera 3 gburstwa i 6 zagród, 823·91 magd. mr. W 1875 r. 14 dm., 122 mk.; 1869 r. 80 mk. kat. Według wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 płaciła „taberna Kiszewiensis vulgo Pustki“ 1 fl. mesznego (str. 16). W wizyt. Rybińskiego z r. 1780 czytamy, że kol. P. i Wieck liczyła 41 mk. katol. (str. 67). Os. ta leży w klinie zachodzącym w granice pow. chojnickiego. 2.) **P.**, wyb. do Niesiołowic należące, pow. kartuski, st. pocz. Sulęcin. 3.) **P.** (Kętrz.), miejscowość w pow. kościerskim; w spisach urzędowych nie wymieniona. *Ks. Fr.*

Pustki 1.) fol. na obszarze dóbr Hanuszek, pow. toszecko-gliwicki. 2.) **P.**, folw. dóbr Grodzisko (Loslau) pow. rybnicki. 3.) **P.**, owczarnia w Miechowy, pow. kluczborski.

Pustki 1.) *Bodzanowskie*, pow. włocławski, gm. Śmiłowice, par. Grabkowo. 2.) **P.** *Choceńskie*, pow. włocławski, gm. Śmiłowice, par. Grabkowo. Nie pomieszczona w ostatnich spisach. 3.) **P.** *Działyńskie*, wś, pow. lipnowski, gm. Mazowsze, par. Działyń, odl. o 21 w. od Lipna, ma 7 dm., 47 mk., 46 mr. 4.) **P.** *Pułanki*, kol., pow. zamojski, gm. i par. Nielisz, odl. od Zamościa 21 w., ma 25 mr. ziemi. 5.) **P.** *Wilkowskie*, pow. włocławski, gm. Śmiłowice, par. Grabkowo. Nie pomieszczona w ostatnich spisach urzędowych.

Pustków al. *Pustkowie* z *Męciszowem* i *Wola Pustkowska* i os. *Rudki*, *Krownica*, *Zastawie* i *Budy*, wś, pow. ropczycki, par. rzym.-kat. w Brzeźnicy. Leży w piaszczystej równinie, na praw. brzegu Wisłoka. Obszar rozciąga się między dopływami Wisłoka: Ocieką na północ i Wielopolką na południe. Cały ten obszar przecina tor kolei arc. Karola Ludwika (Dębica-Nadbrzezie) a w samem P. utworzono stacyą. Wólki zabudowały się nad Ocieką, śród lasów, które otaczają wieś od wschodu. Przez wś przechodzi gościniec z Dębicy do Mielca. Pustkowska Wola ma 39 dm. i 188 mk., Pustków 164 dm. i 899 mk. i Męciszów 87 dm., 476 mk. Razem 290 dm. i 1563 mk., z nich 1531 rzym.-kat. i 32 izrael. Na obszarze więk. pos. (K. hr. Bobrowski) 11 dm., 86 mk., z nich 75 rzym.-kat. i 11 izrael. Obszar więk. pos. składa się z 537 mr. roli, 77 mr. łąk i ogr., 130 mr. pastw. i 1115 mr. lasu; pos. mn. ma 905 mr. roli, 290 mr. łąk i ogr., 91 mr. pastw. i 61 mr. lasu. Glebę stanowi namulisko zmieszane z piaskiem. Gorzelnia na większym obszarze. W 1423 r. istniała już osada, pisał się bowiem na Pobiedniu i Pustkowie Klemens (Climaschko, A. G. Z., XI). W 1508 r. dziedziczył ją Mikołaj Ligęza z Bobrka (Pawiński, Małopolska 468) a w 1581 r. było 8 kmieci na 7 półłankach, 3 zagród, 2 komor. z bydłem, 2 komor. bez bydła, 2 karczmy (po ćwierci łanu). P. graniczy na północ z Tuszymą i Białymborem, na wschód z Ocieką i Ostrowem a na południe z Parszczyzną i Brzeźnicą. *Mac.*

Pustkowa Góra, holendry nad rz. Bzurą, pow. łęczycki, gm. Chociszew, par. Parzęczew. Wchodziły w skład dóbr rząd. Krzepocin, mają 16 dm.

Pustkowe Kwiatki, pustk., pow. krotoszyński, poczta w Zdunach. Powstało w nowszych czasach.

Pustkowie 1.) os., pow. łęczycki, gm. Poddębice, par. Kałów, odl. od Łęczycy 30 w., ma 1 dm., 7 mk. 2.) **P.** al. *Budy*, kol., pow. łęczycki, gm. Poddębice, par. Kałów, odl. od Łęczycy 30 w., ma 13 dm., 126 mk. 3.) **P.**, os. włośc., pow. noworadomski, gm. Kruszyna,

ob. *Lipicze*. 4.) **P.**, pow. częstochowski, gm. Popów, par. Wąsosz. 5.) **P.**, młyn, pow. olkuski, ob. *Ogrodzieniec* (VII, 410). 6.) **P.** *Bogdanowskie*, os. włośc. i os. młyn nad rzką b. n., pow. piotrkowski, gm. Parzniewice, ma 2 dm., 12 mk., 21 mr. włośc.; młyn 1 dm., 5 mk., 13 mr. dwors. 7.) **P.** *Gężyn*, trzy os. włośc., pow. będziński, gm. Choroń, mają 6 dm., 21 mk., 18 mr. 8.) **P.** *Młynek*, os., pow. piotrkowski, gm. Ręczno, par. Bąkowa Góra, ma 1 dm., 59 mk., 34 mr. włośc. Wchodziła w skład dóbr Dobrenice. 9.) **P.** *Piekło*, wś, pow. rawski, gm. Lubochnia, ma 3 dm., 21 mk., 8 mr. ziemi włośc. 10.) **P.** *Piła Lubieńska* i *P. Przewóz*, pow. kolski, wchodziły w skład dóbr rząd. Koło (ob. t. IV, 277). 11.) **P.** *Tumidaj*, os., pow. kaliski, gm. Koźminek, par. Rajsko, odl. od Kalisza 17 w., ma 1 dm. Należy do Pietrzykowa. *Br. Ch.*

Pustkowie, ob. *Pustków*.

Pustkowie, pow. bytomski, ob. *Płotowo* 1).

Pustkowiec, niem. *Pustkowetz*, wś, pow. opawski, obw. sąd. klimkowicki, na Szląsku aust. 1880 r. 61 dm., 396 mk., katol. 390, prot. 1, żyd. 5; Niemców 5, Czechoszląz. 390, Polak 1. *Br. G.*

Pustkowo, niem. *Puschkowa*, *Buskow*, 1352 *Pustkowo*, wś, pow. wrocławski, odl. $2^3/_4$ mili od Wrocławia, par. ew. Rankau. W 1842 r. 10 dm., sołtystwo, 106 mk. (15 kat.). Dawna własność kapituły wrocławskiej.

Pustławki, dobra, pow. rossieński, gm. Botoki, o 43 w. od Rossień.

Pustniki 1.) wś na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, st. pocz. i tel. Sorkwity. Jan z Olszyn nadaje r. 1391 pobożnym sługom Mikołajowi i Wawrzyńcowi, braciom, 10 włók przy jeziorach Gieląd i Moty, na prawie chełmińskiem. R. 1499 nadaje Bartsch v. Gessen Janowi z Pustnik, Albrechtowi z Pustnik i pani Katarzynie, karczmarzowej tamże, 10 włók (Por. *Jełomie*). 2.) **P.**, dobra ryc. z fol. *Surmowenhof*, tamże, 4 klm. od st. pocz. i tel. Sorkwit, z gorzel. i cegiel. Obszar 385 ha.

Pustobory, wś i fol., pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Czemery, o 25 w. od Słonima.

Pustocha, rzeczka w pow. berdyczowskim i żytomierskim, lewy dopł. Hujwy, pr. dopł. Teterowa. Przepływa pod wś: Czerwona, Nikonówka, Niechworoszcz.

Pustocha, wś nad rz. Rastawicą, pow. skwirski, o 2 w. powyżej Rużyna (par. prawosł.), ma 323 mk., 825 dzies. ziemi, z której wydzielono włościanom 320 dzies. Własność Adolfa Knota, dawniej należała do klucza rużyńskiego ks. Lubomirskich.

Pustochowo al. *Pustachowo*, wś i okr. wiejski, pow. gnieźnieński, o $3^1/_2$ klm. na południe od Gniezna gdzie jest par., pocz. i st. dr. żel.; 153 mk., 17 dm. Okr. wiejski składają: P., Kokoszki Nowe i Stare, Pławnik i Nowa Wieś Pustochowska, osady: Gostomka, Nowaszki, Szewcy i Przybytki, tudzież leśnictwo gnieźnieńskie; cały okrąg ma 51 dm., 501 mk. (427 kat., 74 prot.). *E. Cal.*

Pustokiemia, na karcie Chrzanowskiego *Pustakemie*, u Korejwy *Pustakiejmy*, wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żośle, okr. wiejski Gilucie, o 7 w. od gminy, przy drodze z Jewia do Żosieł, 69 dusz rewiz.; należy do dóbr Gabryelowo, Matuszewiczów.

Pustoleszczyzna, zaśc. pryw., pow. dziśieński, w 2 okr. pol., o 60 w. od Dzisny, 1 dm., 7 mk. starowierców.

Pustołczyn, dok. *Pustolczino*, przyległość Trzuskotowa, w pow. poznańskim, w pobliżu Gośliny Murowanej, nadaną była w r. 1282 klasztorowi owińskiemu przez Archenbolda, wojewodę kaliskiego (Kod. Wielkop.).

Pustołówka, wś, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Bukiszki, o 11 w. od gminy a 15 w. od Wilna, ma 8 dm., 57 mk. katol. (29 dusz rewiz.); należy do dóbr Bukiszki Radziwiłłowiczów.

Pustoły, rzeka w pow. winnickim, prawy dopływ Bohu, ob. *Postołowa*.

Pustomieciszka, ob. *Pustomściża*.

Pustomoty, wś cerkiewna, pow. rówieński, na wschód od mka Tuczyna.

Pustomściż, wś, pow. borysowski, gm. kossakowiecka, leży nad rzeką Omściżą, naprzeciw wsi Ikany. Obszar 442 mr., w tem 48 mr. nieużytków.

Pustomściża al. *Pustomściżka*, *Pustomieciszka*, także *Omściż*, rzeczka w pow. borysowskim, prawy dopływ rz. Mraj, do której uchodzi pod wsią Ikany.

Pustomściżka, ob. *Pustomściża*.

Pustomyty, w dok. *Pustomyt*, wś cerkiewna u źródeł rz. Połonki, pow. włodzimierski, na pograniczu pow. łuckiego, na płd.-wschd od mka Świniuchy. P. należały niegdyś do zamku włodzimierskiego i nadane zostały przez Zygmunta Augusta wraz ze Świniuchami, Korytnicą, Woinem i in. przysiołkami p. Michałowi Siemaszce, pisarzowi (ob. Jabłonowski, Rewizye, str. 61, 62, 67 i 83). Porów. też Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 178.

Pustomyty z Wolicą, wś, pow. lwowski, przyst. kolei żelaznej i miejsce kąpielowe, 18 klm. na płd.-zach. od Lwowa, 9 klm. na płn.-wsch. od sądu pow. w Szczercu, 5 klm. od urz. poczt. i tel. w Nawaryi. Na płn. leży Nawarya, na wschód Porszna i Podsadki, na płd. Miłoszowice, na płd.-zach. Siemianówka, na zach. Leśniowice, na płn.-zach. Glinna. Wzdłuż granicy wschod. płynie pot. Szczerek. Zach. część obszaru przepływa dopływ Szczerka i Stawczanka al. Bartatówka. W dolinie jej leżą zabudowania wiejskie. Część wsi płn. zwie

się Wolicą (Wołycia); grupa domów na płd. „Zając“. Na płn.-wschód leży las „Dąbrowa“ z leśniczówką. Własn. więk. (Longina de Sajo Dunka) ma roli or. 478, łąk i ogr. 103, past. 20, lasu 483; wł. mn. roli or. 854, łąk i ogr. 120, pastw. 60 mr. W 1880 r. było 160 dm., 926 mk. w gminie; 7 dm.. 47 mk. na obsz. dwor.; 475 rz.-kat.. 472 gr.-kat., 7 izrael., 19 innych wyznań; 71 Polaków, 874 Rusinów, 27 Niemców. Par. rz.-kat. w Nawaryi dla Wolicy a w Hodowicy dla Pustomyt; par. gr.-kat. w miejscu, dek. szczerzecki. Należą do niej Leśniowice. We wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja, szkoła etat. jednokl. i kasa pożyczk. gm. z kapit. 3853 zł. w. a. Znajduje się tu kilka źródeł wody siarczanej. Hacquet („Neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1791—1795 in die dacischen und sarmatischen oder noerdlichen Karpathen, t. IV, str. 26) powiada, iż woda siarczana z tych źródeł nie różni się prawie wcale od wody lubieńskiej. Fr. Siarczyński w artykule „Galicya, jej płody, klimat i mieszkańcy“ (Dodatek do Gaz. lwow. z r. 1857, № 14) zalicza źródła te do pierwszorzędnych. Mimo to dopiero z końcem r. 1879 zajął się bliżej niemi, nabywca Pustomyt, Longin Sajo Dunka. Za jego staraniem dokonał dr. Wąsowicz rozbiór tej wody, i otrzymał następne rezultaty. Ciepłota wody w zdroju wynosi 10·3°C. a ciężar jej właściwy w ciepłocie +4°C. 1·00524. Woda zawiera w sobie: potas, sód, lit, amoniak, wapń, stront, magn, żelazo, jako chlorki, siarkany i węglany, a także podsiarczan magnowy, fosforan glinowy, bezwodnik krzemowy, selen (ślady), azot, gaz bagienny, wolny bezwodnik węglowy siarkowodór, naftę (ślady) i pewną ilość ciał organicznych“ (Dokładny ilościowy rozbiór podaje broszurka: „Pustomyty, zakład kąpielowy“. We Lwowie, 1881, str. 5). Na podstawie tego orzeczenia otrzymał Dunka pozwolenie na urządzenie zakładu kąpielowego, co nastąpiło z końcem maja 1880 roku. Na stoku wzgórza, w odległości 100 mt. od domów mieszkalnych wytryska źródło mineralne. Ujęte w omurowanie kamienne, dostarcza wody łazienkom. Dwie maszyny systemu Schwartza ogrzewają wodę, rozprowadzaną do wanien. W odległości 100 mt. od łazienek, na wzgórzu, w pośrodku parku z drzew szpilkowych, stoi piętrowy dom mieszkalny, mieszczący w sobie 26 pokoi, obszerną salę na 150 osób i wygodną werendę. Tuż przy głównym budynku piętrowym znajduje się restauracya. Łazienki dla używających kąpieli zimnych rzecznych, zbudowane wraz z basenem dla kobiet, nad rzeczką, o 400 kroków od domu łaziebnego. O 150 kroków od zakładu leży dwór właściciela, otoczony wielkim parkiem. Za wsią, w oddaleniu ćwierć mili od zakładu, ciągnie się las szpilkowy. Wieś ta nazywała się dawniej także „Myto“. W metr. kor. (Litt. E. fol. 82, Anno 1448 do 1454) czytamy: „Confirmatio venditionis villa Myto, seu Pustomyty, circa oppidum Szczyrzec in districtu Leopoliensi sitae, Nobili Stanislao Korytkoni. Cujus ville granicies incipientur videlicet a fluvio Szczyrzec recte ad quercum dictum Bortny Ostrowy remanendo ad villam Myto, a quercu vero Bortny sursum recta ad Radownice etiam remanendo Łazy pro villa praedicta, et a Łazy magna valle, vulgariter Rozdole, recte ad Nigrum Paludem, alias Łoza, quae jacet circa viam magnam in Leopolim tendentem, et ab eodem valle Rozdole, recta ad quercum Tymoszowo, a quercu Tymoszowo recte ad fluvium Szczyrzec, quibus praedictis villa praedicta in ovum complectitur. Cui Stanislao Korytko ex speciali gratia nostra partem nostram, quo cum praefata villa Myto ex parte fluvii Szczyrzec est annexa adjungimus in perpetuum. A Lesniowice remanendo Piotrachów pro villa Myto, et a Piotrachów ad Rudzice ad antiquam viam, qua tendit in oppidum Szczyrzec, et ulterius incipiendo a fluvio Szczyrzec usque ad fluvium, et determinationem laneorum, et terminatione Laneorum praedictorum, ad finem laneorum Siemianówki usque ad fluvium Szczyrzec. Regnante Casimiro rege“. Według Dzieduszyckiego Maurycego (Kronika Dzieduszyckich, str. 53) posiadał tę wieś Jan Dzieduszycki, sprzedał ją w r. 1528 hetmanowi Janowi Tarnowskiemu, ale potem znowu odzyskał, bo w r. 1541 był syn jego Mikołaj właścicielem. W r. 1554 pozwala Zygmunt August mieszkańcom wsi Pustomito i innych paść trzodę chlewną w lasach na żołędziach i bydło na pastwiskach królewskich (Arch. Bernard. we Lwowie, C., t. 32, str. 26). W r. 1617 wymieniony jest jako właściciel wsi Rafał Dzieduszycki (ib., T., t. 50, str. 649). Przywilejem Jana Kazimierza z r. 1665 otrzymał wieś tę Wieniawski w nagrodę zasług wojennych (Rkp. Ossol., № 1829 w artykule „Pustomyty“). W r. 1721 przeznacza August II komisarzów do rozgraniczenia dóbr Pustomyty i Maleczkowice (Arch. Ber., C., t. 526, str. 1023). W r. 1729 mianuje August II komisarzy celem rozgraniczenia Siemianówki od Pustomyt (ib., C. t. 570, str. 1395) i celem rozgraniczenia Porszny i Nagórzan od Pustomyt (ib., C., t. 570, str. 1383). W sprawie rozgraniczenia P. od wsi innych ob. także w temże archiwum C., t. 570, str. 1411, 1413, 1381. W r. 1887 założono w P. dwa wielkie piece w celu wypalania wapna. *Lu. Dz.*

Pustopodzie, wś i fol., pow. wyłkowyski, gm. i par. Wyłkowyszki, odl. od Wyłkowyszek 5 w., ma 37 dm., 402 mk. W 1827 r. było 49 dm., 378 mk.

Pustopol 1.) zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Giełwany, okr. wiejski Powicinie, o 8 w. od gminy, 1 dusza rewiz.; należy do dóbr Możejkiszki, Lisieckich. 2.) **P.,** fol., pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 79 w. od Kowna. 3.) **P.,** po łotew. *Pystapals*, wś w pow. rzeżyckim, par. berzygalskiej, własność Skrutkowskich, należała niegdyś do dóbr berzygalskich Manteufflów.

Pustopolce, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Ołoty, o 30 w. od Wiłkomierza.

Pustopole, wś, pow. wiłkomierski, gm. Ołoty, o 40 w. od Wiłkomierza.

Pustopole, niem. *Weideland*, pow. kościański, o 6 klm. od Starego Bojanowa, powstał około 1840 r. na gruntach Sulejowa w skutek separacyi włościan; par. Goniembice, poczta i st. dr. żel. w Starem Bojanowie, okr. domin. Sulejewo; 3 dm., 39 mk.; obszaru ma 118·40 ha.

Pustosiele, wś, pow. mohylewski, gm. Cerkowicze, ma 14 dm. i 97 mk., z których 21 kobiet zajmuje się tkactwem, 26 męż. powroźnictwem, 14 wyrobem naczyń drewnianych.

Pustosz, dobra, pow. suraski, w 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. Uświaty, w 1863 r. 214 dusz rewiz.

Pustoszka 1.) wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Hoduciszki, okr. wiejski Mirkliszki, pow. Komaje; podług spisu z 1864 r. ma 16 dusz rewiz. W spisie z 1866 r. podany jako zaśc., o 24 w. od Święcian, mający 1 dm. i 14 mk. starow. 2.) **P.,** wś, pow. święciański, ob. *Kondraciszki* 3.). 3.) **P.,** wś szl. nad pot. Musiną, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 78 w. od Wilna, 6 dm., 69 mk. starow. 4.) **P.,** wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 54 w. od Wilna, 10 dm., 109 mk. (28 prawosł. i 81 katol.). 5.) **P.,** wś, pow. bobrujski, w 1 okr. pol. dokszyckim, gm. Bortniki Wielkie, ma 23 osad pełnonadziałowych; miejscowość poleska, grunta lekkie.

Pustoszki 1.) zaśc. szl., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 73 w. od Dzisny, 1 dm., 5 mk. kat. 2.) **P.** 1 i 2, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 74 i 78 w. od Nowoaleksandrowska.

Pustoszylany, wś, pow. szawelski, gm. Kurszany, o 37 w. od Szawel.

Pustoszry, fol., pow. wiłkomierski, gm. Siesiki, o 18 w. od Wiłkomierza.

Pustow (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Grimmen, st. p. Dersekow.

Pustowarówka, wś nad rz. Skwirą i nad bezim. rzką płynącą od wsi Tchorówki, pow. skwirski, na pograniczu wasylkowskiego, o 8 w. poniżej Skwiry, ma 1851 mk. prawosł., 41 kat. i 48 żyd.; 4462 dz. Cerkiew Pokrowska, drewniana, niewiadomej erekcyi, uposażona jest 60 dz. ziemi. Kapl. kat. par. Wołodarka. Należała do Maryi Zaleskiej. Połowa wsi przeszła przed 1863 r. na własność starszego jej syna Franciszka, który na mocy ugody wykupnej wydzielił włościanom 903 dzies. za 33,985 rs.

Pustowniszki, pow. władysławowski, gm. Zyple, par. Łuksze, odl. od Władysławowa 31 w., ma 5 dm., 54 mk. W 1827 r. było 5 dm., 41 mk.

Pustowojły, mylnie, ob. *Pustowójty*.

Pustowójty 1.) wś po obu brzegach rzeki Rasawy, pow. kaniowski, gm. Karapysze, o 50 w. od Kaniowa, 14 w. na północ od Bohusławia a 9 w. od Mironówki, ma 2010 mk. prawosł. i 18 katol. W 1740 r. było tu 20 sadyb; w 1790 r. 85 sadyb i 888 mk.; w 1863 r. 1724 mk. prawosł. i 17 kat. Cerkiew p. w. św. Jana Bohosłowa wzniesiona 1745 r. a przebudowana w 1862 r. Podług wizytacyi dziekana bohusławskiego z 1764 r. parochem był Piotr Mużałowski. Okolica stepowa, gleba urodzajna. Fol. ma 1105 dz. ziemi ornej. Mieszkańcy przeważnie trudnią się rolnictwem, z przemysłu domowego bardzo rozpowszechnione tkactwo na warsztatach ręcznych dawnej konstrukcyi, wyrób gruby na miejscowe potrzeby. Wś ta wchodziła niegdyś w skład ststwa bohusławskiego, obecnie należy do klucza bohusławskiego dóbr hr. Branickich. 2.) **P.,** mylnie *Pustowojły*, wś, pow. lityński, gm. i par. kat. Ułanów, ma 116 osad, 302 mk., 461 dz. ziemi włośc. i 450 dz. dwors.; cerkiew wzniesiona w 1760 r. Należała niegdyś do ststwa chmielnickiego, podług lustracyi z 1629 r. wś Kozminin al Pustowojty trzymał Piotr Komorowski, z opłatą 35 zł. W ostatnich czasach należała do Budzyńskich, dziś Rudzikowskich. *J. Krz.*

Pustowszczyzna, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podbrzeź, okr. wiejski Adamejcie (mylnie Adamejciszki), o 11 w. od gminy a 35 w. od Wilna, ma 1 dm., 8 mk. kat. (5 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Pacuny.

Pustułowa, rzeczka, lewy dopływ Bohu w gub. podolskiej.

Pustutten (niem.), wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Kallningken.

Pustwin, os. nadana w r. 1145 przez księżnę Salomeję klasztorowi trzemeszyńskiemu (Kod. Wielkop., Nr. 11), zlała się prawdopodobnie z miastem Kwieciszewem (pow. mogilnicki).

Pusty Dwór, dwór, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 83 w. od Nowoaleksandrowska.

Pusty Garb, wzgórze w płn.-zach. stronie Pawłowa, pow. Kamionka Strumiłłowa.

Pusty Horb, szczyt w Karpatach wschodnich, w dziale skolsko-delatyńskim, między

dolinami Ilnicy od wschodu a Jałowego od zachodu, w ramieniu górskiem, odrywającem się od grzbietu górskiego Dauszki pod 41° 21′ 34″ wsch. dłg. F. a 48° 47′ 45″ płn. sz. g. Na płd. od niego Kruhła (1345 mt.). Oba szczyty tworzą skalisty dział wśród rozległych lasów. Wznies. 1314 mt. *Br. G.*

Pusty-Kąt, fol. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 53 w. od miasta Dzisny, przy b. drodze pocztowej z mta Wilejki do mta Dzisny, 1 dm., 3 mk.

Pusty Kościół, potok podtatrzański, na wyżynie Hochwald (ob.), w hr. liptowskiem, wypływa z pod Wilczej Jamy (926 mt.), w obrębie Szczyrby, przepływa Szczyrbę i uchodzi poniżej do Zadniego pot., tworzącego wraz z Młynicą rzeczkę Poprad Mały. Długość biegu 4 klm. *Br. Ch.*

Pustyłka 1.) wś nad rzką t. n., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Okmiana, o 5 w. od gminy a 40 w. od Wilna, ma 10 dm., 129 mk., w tej liczbie 6 prawosł. i 123 katol. (w 1864 r. tylko 39 dusz rewiz.); należy do dóbr Okmiana, Jasieńskich. 2.) **P.,** zaśc., tamże, okr. wiejski Wielki Dwór, o 10 w. od gminy, 1 dusza rewiz.); należy do dóbr Wielki Dwór, Jeleńskich. *J. Krz.*

Pusty Młyn, niem. *Wuestemuehl*, grupa chat w obr. gm. Brumowic (Braunsdorf), pow. i obw. sądowy karniowski, na Szląsku austr. W 1880 r. 10 dm., 56 mk. kat.; Niemców 46, Czechoszląz. 10. Par. łaciń. w Brumowicach.

Pustyń, dobra, pow. drysieński, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. P., o 27 w. od Dryssy; w 1863 r. 674 dusz rewiz. Dobra wraz z folwarkami mają 4168 dz. ziemi dwor. Gmina ma 254 osad i 578 dusz męzkich. Włościanie zapłacili 37,134 rs. 57 kop. wykupu za wydzieloną im ziemię. Znajduje się tu kościół paraf. drewniany p. w. Przemienienia Pańskiego, wzniesiony kosztem hr. Platerów. Par. kat., dekanatu drysko-siebieskiego, 3488 wiernych. Własność niegdyś ks. Sapiehów, attynencya hrabstwa drujskiego, około 1748 r. sprzedana Konstantemu hr. Platerowi, kaszt. połockiemu, dziś własność sukcesorów Zygmunta hr. Platera. *J. Krz.*

Pustynia 1.) os. nad jez. Komorowskiem, pow. kolski, gm. i par. Izbica, odl. od Koła 28 w., ma 2 dm., 9 mk. 2.) **P.,** wś, pow. lipnowski, gm. i par. Dobrzejewice, odl. o 84 w. od Lipna, ma 2 dm., 17 mk., 70 mr. 3.) **P.,** os. włośc. nad jez. Blizno, pow. rypiński, gm. Szczutowo, par. Gujsk, odl. o 17 w. od Rypina, posiada kaplicę, 1 dm., 17 mk., 2 mr.

Pustynia-*Archirejska*, fol. nad rz. Świsłoczą, pow. miński, o 1 milę od Mińska, od pół wieku własność archirejów mińskich, którzy mają tu letnią rezydencyą i piękny park. Michał Hołubowicz eks-unita, archirej miński, założył tu obszerny sad fruktowy i często przebywał. Również głośny archirej Antoni Zubko długo tu gościł po usunięciu się z zarządu eparchią, zanim został przeniesiony do Pożajścia. *A. Jel.*

Pustynia 1.) wś, dawniej część Krościenka Wyżnego, pow. krośnieński, leży na lewym brzegu Wisłoki, przy gościńcu z Miejsca do Domaradza, nad potokiem. Wraz z fol. t. n. ma 55 dm. i 158 mk. Leży w urodzajnej równinie i graniczy na północ z Krościenkiem Wyżnem, na zachód z Łężanami, na południe z Targowiskami a na wschód z niwami należącemi do Haczowa. 2.) **P.** z *Kędzierzem* i *Kozłowcem*, wś, pow. pilzneński, par. rz.-kat. w Dębicy (0·4 klm.). Leży w równinie (199 mt. n. p. m.), na praw. brzegu Wisłoki. Przecinają wieś: gościniec z Dębicy do Mielca i kolej arcyks. Karola Ludwika Dębica-Nadbrzezie, między stacyami Dębicą i Brzeźnicą. Kędzierz (60 dm., 362 mk.) leży na brzegu Wisłoki, Kozłów zaś (36 dm., 178 mk.) na północ od wsi, nad potoczkiem. Na wschód od Kozlowa a płn.-wschód od Pustyni znajduje się las zwany Borkiem. Wieś otacza od zachodu i północy Wisłoka, na wschód graniczy z Paszczyną a na południe z Dębicą. Wieś wraz z przysiołkami liczy 162 dm. i 887 mk.; obszar większy zaś 4 dm., 42 mk. (21 męż., 21 kob.), w ogóle 901 rz.-kat. i 28 izrael. We wsi jest szkoła ludowa a na obszarze dworskim gorzelnia i dwa duże stawy. Posiadłość większa (Anna hr. Raczyńska) wynosi 460 roli, 54 łąk i ogr., 65 past. i 10 mr. lasu; pos. mn. ma 1013 roli, 90 łąk i ogr., 217 past. i 9 mr. lasu. Za Długosza (L. B., II, 162) była P. własnością Stanisława Ligęzy Półkozica i Jadwigi, wdowy po Stanisławie Gryfic. Stała tu kaplica drewniana p. w. św. Stanisława biskupa, do której odprawiano pielgrzymki w dniu św. Stanisława. Długosz podaje, że działo się tam wiele cudów. Dochody pobierał proboszcz w Dębicy. Było tam wówczas sołtystwo, łany kmiece, zagrody i karczmy. W 1536 r. (Pawiński, Małop., 469) miał tę wieś Piotr Ligęza i Aleksander Trzecieski. Dobra Ligęzy: Lubzinę, Brzozówkę, Ostrów, Parszczynę (Paszczynę), Stobiernę, Kanrisch (Kędzierz) i Pustynię szacowano na 4500 grzywien. W Kędzierzu było 9 kmieci, karczma, sołtys, praedium szlacheckie i przewóz na Wisłoce (navigium). W 1581 r. (ibid., 241) część Ligęzy była własną Mikołaja Tarnowskiego i składała się z 13 kmieci na 3 łanach, 6 zagród i 3 komorników; część Trzecieskiego Al. miała 6 km. na 1 łanie, 2 zagrody, 1 komornik z bydłem, 2 komor. bez bydła i 2 rzemieślników. Wreszcie w 1508 r. (ibid., 468) sołtystwo trzymała Beata Pniowska, szlachcianka. Grunta są tutaj urodzajne, namuliste.

3.) **P.**, przyl. wsi Gorzów, w pow. chrzanowskim. *Mac.*

Pustynia, podleśnictwo na obszarze dóbr Byczyna, pow. toszecko-gliwicki.

Pustynka, wś nad rzką Neretwą, w gub. wołyńskiej.

Pustynki, sioło, pow. sieński, gm. Pustynki, ma 20 dm. i 115 mk., z których 4 zajmuje się garncarstwem, 1 kowalstwem. *Pustyńska gmina* ma 4446 mk. (1542 męż., 1496 kob. i 1408 dzieci), z których 160 zajmuje się przemysłem leśnym, używając do pomocy 270 koni. W gminie znajduje się 11,831 dzies. lasów prywatnych i 934 dzies. włościańskich.

Pustynki-Horki, góra w pow. połockim, na lewym brzegu Dźwiny, z folw. Horki na szczycie.

Pustynne Piatyhory, ob. *Piatyhory.*

Pusty Wierch, szczyt skalisty w Karpatach wschodnich, w dziale skolsko-delatyńskim, paśmie wyszkowskiem, w obr. Wyszkowa, pow. doliński, na dziale wodnym Świcy i Mizunki. Wznies. 1358 mt. n. p. m. Ze szczytu rozległy widok na doliny obu rzek. Ob. *Gurgulat.* *Br. G.*

Puswaszki, wś, pow. wiłkomierski, gm. Żmujdki, o 23 w. od Wiłkomierza.

Pusza, po łotew. *Puszy*, wś, pow. rzeżycki, wraz z *Dorotpolem* (łotew. *Doratpols*), własność Szadurskich. Posiada kościół par. kat. p. w. św. Trójcy, w 1743 r. wzniesiony przez Jana Antoniego Szadurskiego, i kaplicę filialną. Par. katol., dek. rzeżycko-raźnieńskiego, ma 2388 wiernych. Za czasów zakonu rycerskiego P. (niem. Puschen) stanowiła dziedziczne dobra Henryka Korffa do Schmysing. Około 1569 r. przez czas jakiś była w posiadaniu Henryka Cymermana, uszlachconego mieszczanina ryzkiego.

Puszakinia, zaśc. dóbr Orniany, w pow. wileńskim.

Puszałaty, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 50 w. od Wilna, 2 dm., 20 mk. starow.

Puszany, wś włośc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Butrymańce, okr. wiejski Krużuńce, o 8 w. od gminy a 66 w. od Trok, ma 15 dm., 131 mk. kat. i 3 żyd. (w 1864 r. 61 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Punie.

Puszcz, pow. radomski, ob. *Chomentów Puszcz.*

Puszcza, jako obszar leśny była pierwotną postacią przeważnej części terytoryum zajętego przez plemiona wchodzące w skład późniejszego państwa polskiego. Rzeki i jeziora jedynie, tudzież wytworzone działaniem wód nadbrzeżne łęgi, przerywały to rozległe pokrycie borów i lasów. Puszcze te zamieszkiwała, nieliczna naturalnie, ludność, śród której wytworzył się odrębny sposób życia i odrębne urządzenia i stosunki społeczne. W dolinach rzek i nad brzegami jezior, w miarę tego jak skupiać się zaczęła gęstsza ludność, przy innych warunkach bytu, powstały inne gałęzie przemysłu (pastersko-rolniczy) a zarazem inne stosunki społeczne. W pierwszych wiekach dziejowego życia spotykamy jeszcze obok siebie te dwie formy bytu i kultury. Działalność kolonizatorska książąt i duchowieństwa toruje drogę rolnictwu, przemysłowi i związanym z nimi stosunkom, i zacieśniając stopniowo ludność leśną do coraz drobniejszych obszarów, rozsianych jak wyspy śród rozpościerających się osad rolnych i prywatnej własności. Piaszczyste i bagniste obszary stanowią ostatnie przytułki leśnej ludności, która powoli porzuca swoje zajęcia, traci swe urządzenia i prawa. Rozległy pas ziemi rozdzielający wyżynę pojezierza baltyckiego od południowego pasa wyżyn (podolska, lubelska i małopolska), najdłużej przechował to leśne pokrycie (Polesie, Podlasie, Mazowsze) i złączony z nim stopień kultury mieszkańców. Na wyżynach południowych a po części i na północnych rozwinęła się wcześnie wielka własność, w dolinach rzek drobna posiadłość, które zmieniły stosunki społeczne a stopniowo i warunki bytu ludności leśnej. Na miejsce dawnego przemysłu myśliwskiego, pszczelniczego, powstaje przemysł górniczy, huty, smolarnie, przeróbka drzewa, przytem gospodarstwa rolne. Puszcze środkowych nizin, nienęcące ani glebą żyzną, ani bogatym drzewostanem, pozostają przeważnie własnością królewską. Dorzecze Narwi stanowiło do ostatnich niemal wieków krainę puszcz, w której typowymi przedstawicielami kultury z epoki leśnej są Kurpie. Jak obszar nizin, tak i puszcze przechodziły na lewy brzeg Wisły i łączyły się z obszarami lesistymi wyżyny małopolskiej w dorzeczu Pilicy. Rzecz naturalna, że ludność puszcz występowała opornie wobec nowej kultury i łączących się z nią urządzeń. Powstanie, na czele którego stanął Masław (1040 r.), było niewątpliwie objawem oporu ludności leśnego Mazowsza przeciw wprowadzonym tu przez wielkopolskich książąt porządkom, zagrażającym dzikiej swobodzie tych synów puszczy. „Roksolania“ Klonowicza przechowała nam obrazy utrzymujących się jeszcze w XVI w. na Rusi Czerwonej zabytków dawnego życia leśnego. „Worek Judaszów“ podaje ciekawy szczegół srogiej kary za kradzież barci (rozprucie brzucha). Najdłużej pierwotne stosunki społeczne i urządzenia przechowały się u Kurpiów, których prawo bartne (spisane w 1559 roku przez Niszczyckiego) obowiązywało do końca XVIII w. (Por. szczegóły o Lasakach i Borowiakach w artyk. „Prusy“, t. IX, 99). Puszcze brały swą nazwę albo od cech fizycznych (Czerwony bór, Biała, Zielona puszcza), albo od rzek (Skwańska) albo też od głównych osad skupiających się zwykle koło myśliwskiego dworu książęcego lub siedziby starosty (Białowieska, Kampinoska, Myszyniecka, Niepołomicka). *Br. Ch.*

Puszcza 1.) leś. os., pow. piotrkowski, gm. Kluki, par. Kaszewice, ma 1 dm., 3 mk., 5 mr. W 1827 r. był 1 dm., 2 mk. 2.) **P.**, wś włośc., pow. noworadomski, gm. Sulmierzyce, par. Chabielice, ma 6 dm., 53 mk., 50 mr. W 1827 r. było 7 dm., 45 mk. 3.) **P.**, os., pow. opoczyński, gm. i par. Przysucha, odl. od Opoczna 25 w., ma 5 dm., 43 mk., 16 mr. dwors., 19 mr włośc. 4.) **P.**, wś włośc., pow. chełmski, gm. Żmudź, par. Kumów (wsch. obrz. Klesztów), ma 10 os., 116 mr. W 1827 r. 8 dm., 59 mk. Wchodziła w skład dóbr Klesztów. 5.) **P.**, wś włośc., pow. rypiński, gm. Pręczki, par. Rypin, odl. o 10 w. od Rypina, ma 33 dm., 242 mk., 1094 mr. (699 ornej zie-

mi). 6.) **P.** *Chabielicka*, os. włośc., pow. piotrkowski, gm. Chabielice, par. Kaszewice, ma 3 dm., 29 mk., 55 mr. W 1827 r. był 1 dm., 7 mk. 7.) **P.** *Huta*, pow. olkuski, gm. i par. Krocyce. 8.) **P.** *Korabiewska* al. *Maryańska*, wś włośc. nad rzką Korabiewką al. Suchą, pow. skierniewicki, gm. Korabiewice, par. Mszczonów, posiada kościół poklasztorny, filialny, 67 mk., 80 mr. W 1827 r. było 6 dm., 35 mk. W drugiej połowie XVII w., wśród królewskiej puszczy Korabiewskiej, osiedlił się by wieść pustelnicze życie Stanisław Krajewski wraz z dwoma towarzyszami. Uzyskał on przywilej na założenie osady od Michała Korybuta, w nagrodę zasług wojskowych (2 octob. 1670 r.). Poznawszy kś. Stanisława Papczyńskiego pijara, jemu przywilej swój odstąpił, i sam z towarzyszami swemi jego się poddał władzy, aktem d. 7 paźdz. 1673 r. sporządzonym. Był to zawiązek czysto polskiego zakonu Niepokalanego Poczęcia Najśw. Maryi Panny, znanego pod nazwą Maryanów. Rzplta w r. 1677 przyjęła pod opiekę to zgromadzenie (Vol. leg., V, 241), a Jan III przywilejem z d. 2 czerwca 1679 r. granice posiadłości w puszczy Korabiewskiej naznaczył. Do istniejącej pierwotnie drewnianej kaplicy św. Michała, przybudowano z muru klasztor, w r. 1755 zaś za staraniem ks. Sanguszków znacznie rozszerzono świątynię. Piękny obraz N. Panny w głównym ołtarzu, pochodzi z kościoła we wsi Lubocza, ofiarowany niegdyś jednemu z przodków właścicieli wioski Karskiemu przez papieża Urbana VIII (Pam. relig.-moralny, V, z r. 1843). Z zabytków przeszłości pozostał nagrobek Juliana Turskiego († 2 kwiet. 1771 r.), ozdobiony herbami (Grabie, Poraj, Nałęcz i Jelita), oraz portret założyciela zakonu kś. Papczyńskiego († 1701 r.). Jedyną pamiątką po Janie III, jest wspaniała kapa, zwana „turecką“. Do r. 1864, w którym zwinięto klasztor, było tu ośmiu zakonników, dziś kościół należy do par. w Mszczonowie (M. R. Wit.). 9.) **P.** *Miejska*, wś włośc., pow. rypiński, gm. i par. Rypin, odl. o 9 w. od Rypina, ma 8 dm., 30 mk., 289 mr. 10.) **P.** *Osińska*, wś włośc., pow. piotrkowski, gm. Chabielice, par. Kaszewice, ma 3 dm., 30 mk., 29 mr. Istniał tu kościół filialny do Rząśni, założony w 1459 r. przez dziedzica wsi Andrzeja Osińskiego. W 1529 r. zamieniony na parafialny, obejmował wsie: Puszczę, Osiny i Chabielice. Wizyta z 1729 r. świadczy o spustoszeniu kościoła; wtedy zapewne zniesiono parafią i przeniesiono do Chabielic. 11.) **P.** *Płodownicka*, ob. *Płodownica*. 12.) **P.** *Solska*, wś, pow. biłgorajski, gm. i par. Puszcza Solska, posiada kościół parafialny murowany, poklasztorny, urząd gminny. W 1827 r. było 21 dm., 170 mk. Wchodziła w skład dóbr ordynacyi Zamoyskich. W 1603 r. osiedlili się tu franciszkanie i zbudowali kaplicę, w 1644 r. powstał kościół, klasztor i utworzoną została parafia. Obecny kościół pochodzi z XVIII w. P. Solska par., dek. biłgorajski(dawniej tarnogrodzki), 7041 dusz. P. Solska gm. należy do s. gm. okr. I st. poczt. w Biłgoraju. W skład gminy wchodzą: Bojary, Cecynopol, Dąbrowica, Dąbrowickie Zagrody, Dyle, Edwardów, Gromady, Gromadzki Majdan, Ignatówka, Kajetanówka, Nadrzecze Sędlaki, Rapy Bojarskie, Rapy Dylańskie, Rożnówka, Wola. *Br. Ch.*

Puszcza, jez. w pow. święciańskim, leży nad niem wś Leonowicze.

Puszcza 1.) wś, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Bieniakonie, okr. wiejski Sokoleńszczyzna, o 11 w. od gminy, 21 dusz rewiz.; własność Kapulcewiczów. 2.) **P.,** fol., pow. borysowski, własność Onacewiczów, należy do dom. Horodyszcze. 3.) **P.** *Hołubicka*, własność ziemska, pow. borysowski, od 1872 r. włościanina Japuty; razem z osadą Bykowszczyzna ma $11^1/_2$ włóki. 4.) **P.,** zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Rogowo, o 43 w. od Wiłkomierza. 5.) **P.,** zaśc., tamże, gm. Subocz, o 59 w. od Wiłkomierza, własność Szalikowa. 6.) **P.,** wś, tamże, gm. Subocz, okr. wiejski Pelisze, o 64 w. od Wiłkomierza. 7.) **P.,** wś, tamże, gm. Kowarsk, o 24 w. od Wiłkomierza.

Puszcza 1.) grupa zabudowań w obr. gm. Barwałdu Górnego, pow. wadowicki. 2.) **P.,** część Porąbki w pow. bialskim. W 1880 r. 75 dm., 463 mk. 3.) **P.** *Mała*, grupa zabudowań w tejże wsi. *Br. G.*

Puszcza Tucholska, ob. *Tucholska Puszcza.*

Puszczanka, mała rzeczka w pow. borysowskim, bierze początek w wzgórzystej okolicy zaśc. Rozsochy i Skorody, płynie w kierunku północnym, przecina gościniec z Chotajewicz do Niestanowicz przy wsi Puszczance, po za którą, ubiegłszy lesistemi i moczarami około 4 w., wpada z lewej strony do Gromnicy dopł. Dzwinosy. *A. Jel.*

Puszczanka, mała wś nad rzką t. n., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Pleszczenice, ma 6 osad; miejscowość lesista, grunta lekkie. *A. Jel.*

Puszcze 1.) zaśc. włośc., w pow. lidzkim, ob. *Łozowiki*. 2.) **P.,** wś, w pow. rzeżyckim, w dobrach Warklany, zaludniona wyłącznie przez włościan pochodzenia polskiego, w liczbie 96 osób płci obojej.

Puszczew, kol., leś. os., pow. częstochowski, gm. Węgłowice, par. Truskolasy, odl. 14 w. na zachód od Częstochowy, ma 75 dm., 475 mk., 512 mr. W 1827 r. było 30 dm., 208 mk. Powstała na obszarze starostwa krzepickiego i należała następnie do dóbr rządowych ekonomii Krzepice.

Puszczewiki, wś, pow. dzisieński, w 1 okr.

pol., gm., okr. wiejski i dobra (hr. Czapskich) Łużki, o 10 w. od gminy, 8 dusz rewiz.

Puszczewo 1.) wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Hermaniszki, o 10 w. od gminy, 10 dusz rewiz.; należy do dóbr Hermaniszki, Wołłowiczów. 2.) **P.,** wś włośc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Hermaniszki, o 9 w. od gminy, 31 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Słobódka Trzecianiszki. 3.) **P.,** zaśc. szl., pow. oszmiański, w 1 okr. pol. o 14 w. od Oszmiany, 2 dm., 26 mk. katol. 4.) **P.,** wś włośc., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Jewie, okr. wiejski Aleksandryszki, o 8 w. od gminy a 21 w. od Trok, ma 2 dm., 29 mk. katol. i 6 żydów (w 1864 r. 18 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Kozakiszki. 5.) **P.,** wś rząd. nad potokiem, pow. wileński, w 4 okr. pol., o 50 w. od Wilna, 4 dm., 31 mk. katol. *J. Krz.*

Puszczyjów, mor. *Pustejov*, niem. *Petrowitz*, wś, pow. opawski, obw. sąd. bielowiecki, na Szląsku austr. (ob. *Petrowitz bei Wagstadt*). W r. 1880 było 210 dm., 1085 mk.; rz.-katol. 1077, żyd. 8; Niemców 69, Czechoszląz. 1907, Polaków 9. *Br. G.*

Puszczyki, wś, pow. wołkowyski, w 2 okr. pol., gm. Tołoczmany, o 17 w. od Wołkowyska.

Puszczykówko, wś, pow. szremski, o $3^1/_2$ klm. na północ od Mosiny, na lewym brzegu Warty. Dawniej własność kapituły poznańskiej, zabrana przez rząd pruski; par. Wiry, poczta i st. dr. żel. w Mosinie; 8 dm., 93 mk. (52 katol., 41 prot.). Pod P. znaleziono w Warcie piszczel mamuta. *E. Cal.*

Puszczykowo 1.) wś i folw., pow. kościański, o 5 klm. na wschód od Wielichowa, nad kanałem obrzańskim; par. Parzęczew, poczta w Wielichowie, st. dr. żel. w Kościanie o 15 klm.; ma 13 dm., 108 mk., między którymi 6 protest. Folw. (20 mk., 1 dm.) wchodzi w skład okr. domin Goździchowo. Z P. pisał się pod r. 1394 Nicolaus filius (Akta grodz. Pozn.) Posczukofszki; w r. 1580 było $3^1/_2$ łan. os., 3 zagrod. i 1 komor. 2.) **P.,** domin., pow. średzki, o 4 klm. na północ-zachód od par. i pocz. w Kostrzynie, st. dr. żel. w Pobiedziskach, okr. domin. Tarnowo; ma 7 dm., 72 mk. i obszaru 205·32 ha, czyli 175·90 roli, 8·87 łąk, 11·33 past., 4·43 lasu i 4·79 nieuż.; czysty doch. grunt. 2700 mrk; chów bydła i owiec; właścicielem jest Aleksy Suchorzewski. P. istniało przed r. 1565; w r. 1580 należało do Adama Tarnowskiego, a około r. 1620 leżało pustkami; przy schyłku zeszłego stulecia posiadał je Michał Radoszewski. 3.) **P.,** wś, pow. szremski, o 6 klm. na północ od Mosiny, należała już przed r. 1580 do kapituły poznańskiej; obecnie składa się z Nowego i Starego P. Folw, P. ma 135·07 ha. Nowe P. ma 21 dm., 161 mk. (50 kat., 111 prot.) a Stare 30 dm., 242 mk. (186 kat., 56 prot.). 4.) **P.,** ob. *Puszczykowskie holendry* i leśnictwo. *E. Cal.*

Puszczykowskie 1.) *Holendry*, niem. *Puszczykowo-Hauland*, pow. kościański, o 4 klm. na wschód od Mosiny; par. kat. Parzęczew, prot. Rakoniewice, poczta w Wielichowie, st. dr. żel. w Kościanie o 16 klm.; ma 16 dm., 99 mk. (14 kat., 85 prot.). 2.) **P.,** leśnictwo, niem. *Unterberg*, pow. szremski, w pobliżu Mosiny, pod Puszczykowem (Kapitulnem). *E. Cal.*

Puszczyno, st. dr. żel. riazańsko-kozłowskiej, w gub. riazańskiej, pomiędzy st. Riazań (o 12 w.) a Sergiewo (o 9 w.), o 186 w. od Kozłowa.

Puszełaty, wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Pohost, okr. wiejski Biruki, o 8 w. od gminy, 32 dusz rewiz.; należy do dóbr Biruki, dawniej Ukolskich, następnie Wołosowskich.

Puszkańce 1.) wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 78 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **P.,** wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol.. o 73 w. od Nowoaleksandrowska.

Puszkanka, rzeczka (nazw. w Enc. Org., II, 428) w pow. augustowskim, bierze początek na wschód wsi Koniuchy, płynie ku wschodowi przez Naumowicze, Puszkary i wpada z lew. brzegu do Niemna. Długa 6 w. *J. Bliz.*

Puszkar, szczyt górski w grupie Magóry, pomiędzy Czeremoszem Czarnym a rzką Czarną. Wznies. 812 mt.

Puszkarnia 1.) wś rząd. nad jez. Spandze, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Olkieniki, okr. wiejski Wójtowo, o 31 w. od Trok, 17 dm., 180 mk. katol. (92 dusz rewiz.). 2.) **P.,** wł. szl. nad rz. Wilenką, pow. wileński, w 6 okr. pol., o 11 w. od Wilna, 1 dm., 43 mk. (5 prawosł., 30 katol., 8 żydów); młyn murowany.

Puszkarowo, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 20 w. od Telsz.

Puszkary, wś nad Niemnem, pow. augustowski, gm. Łabno, par. Adamowicze, odl. od Augustowa 58 w., ma 26 dm., 161 mk., 632 mr. W 1827 r. było 7 dm., 89 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Adamowicze.

Puszkary 1.) wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Postawy, okr. wiejski Zosin, o 10 w. od gminy, 28 dusz rewiz. 2.) **P.,** zaśc. pryw. nad bezim. jez., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 104 w. od Dzisny, 1 dm., 7 mk. katol. 3.) **P.,** wś i dobra nad rz. Minią, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 35 w. od Telsz, w 1859 r. 33 mk., młyn i cegielnia. 4.) **P.,** wś, pow. sieński, gm. Ostrowno, ma 24 dm. i 95 mk.

Puszkaryszki 1.) wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 50 w. od Nowoale-

ksandrowska. 2.) **P.,** wś, pow. rossieński, par. kielmeńska.

Puszkarze, wś, wchodząca w 1636 r. w skład sstwa kaniowskiego (ob. t. III, 813).

Puszkeppeln 1.) *Gross*, wś, pow. nizinny, st. poczt. Neu-Argeningken. 2.) **P.** *Klein*, wś, tamże. 3.) **P.** *Gros*, wś, pow. ragnecki, st. pocz. Neu-Eggleningken. 4.) **P.** *Klein* al. *Uszupoehnen*, wś, tamże.

Puszki, kol., pow. chełmski, gm. Turka, par. ew. Lublin. Mieszkają tu Niemcy ewangielicy. Jest to osada wieczysto czynszowa, należąca do dóbr Dorohusk.

Puszkiele, w spisie z 1861 r. *Putkiele*, zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Drujka, okr. wiejski i dobra Szaumanów Malkowszczyzna, o 10 w. od gminy a 50 w. od Dzisny, 1 dm., 12 mk. katol. (w 1864 r. podany jako wś, mająca 16 dusz rewiz.).

Puszkino, st. dr. moskiewsko-jarosławskiej, w gub. moskiewskiej, pomiędzy st. Mytyszcze (o 11 w.) a Talicy (o 14 w.), o 28 w. od Moskwy a 233 w. od Jarosławia.

Puszkow, wś, pow. klimowicki, gm. Kostiukowicze, ma 40 dm. i 229 mk.

Puszków, wś nad rz. Dereniuchą Mokrą, dopł. Bohu, pow. bałcki, okr. pol. Bohopol, gm. Lipoweńka, par. kat. i st. poczt. Hołowaniewskie, ma 72 osad, 726 mk., 868 dzies. ziemi włośc.; cerkiew murowana p. w. św. Łukasza, wzniesiona w 1872 r. i uposażona 55 dzies. ziemi, ma 816 parafian. Niegdyś własność Potockich, dziś Sołtykiewiczowie posiadają 801 dzies., Filipscy 800 dzies. i Jasińscy 50 dzies. *Dr. M.*

Puszkowiec, osada w obr. gm. Cieszkowic (Tzieschkowitz, mor. Teżkovice), pow. opawski, obw. sąd. bielowiecki, na Szląsku austr. *Br. G.*

Puszmycowa (łotew.), wś, pow. lucyński, ob. *Poszmucowo.*

Puszno 1.) *Godowskie*, wś włośc., pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. Godów, par. Chodel, ma 55 os., 1019 mr. obszaru. W 1827 r. było 11 dm., 73 mk. Wchodziła w skład dóbr Godów. 2.) **P.** *Skokowskie*, wś i fol., pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. Godów, par. Chodel, odl. 35 od Puław, ma kamień wapienny. W 1827 r. było 25 dm., 116 mk. W 1875 r. fol. Puszno Skokowskie rozl. mr. 295: gr. or. i ogr. mr. 231, lasu mr. 55, os. karcz. mr. 1, nieuż. mr. 8; bud. z drzewa 5. *Br. Ch.*

Puszogród, fol. i dobra, pow. maryampolski, gm. Poniemoń, par. Pokojnie, odl. od Maryampola 54 w., ma 4 dm., 150 mk. Dobra Puszogród składały się w 1885 r. z fol. P. i Rymiszki oraz os. Dobile, w r. 1873 oddzielone od dóbr Pogiermoń, rozl. mr. 703: gr. or. i ogr. mr. 525, łąk mr. 146, past. mr. 1, w os. mr. 1, nieuż. mr. 18; bud. mur. 3, z drzewa 21; płodozmian 10 i 11-polowy.

Puszołaty (żm. *Puszołataj*), mko rząd. nad rzką Omietą, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 23 w. od Poniewieża. W 1859 r. 10 dm., 278 mk., kośc. kat. par., szkoła żydowska, dom schronienia dla starców i kalek. Kościół par. katol. p. w. św. Piotra i Pawła, wzniesiony w 1639 r. kosztem Władysława IV. Par. katol., dek. szadowskiego, 5250 wiernych. Filia w Spirakach. W P. był przed 1863 r. proboszczem znany lingwista litewski ks. Antoni Juszkiewicz. *J. Krz.*

Pusztamezö (węgier.), ob. *Pustepolje.*

Puszupie, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 39 w. od Telsz.

Puszy (łotew.), ob. *Pusza.*

Puszyca, rzeczka w pow. rzeżyckim, wypływa z jez. t. n., wpada do jez. Ruszony.

Puszyłowo, dobra, pow. wiłkomierski, gm. Rogowo, o 42 w. od Wiłkomierza.

Puszyna, niem. *Puschine*, wś i dobra, pow. niemodliński, par. Fyrląd, odl. $3^1/_2$ mil od Niemodlina. W 1861 r. było 97 dm., 677 mk. (13 ew.), stary zamek, zbudowany jeszcze przez Templaryuszów, kaplica w zamku. Obszar dóbr wynosił 2849 mr. (1694 mr. lasu) a wraz ze wsią 3710 mr. (1548 mr. roli, 271 mr. łąk). We wsi szkoła katol., młyn wodny. W skład dóbr P. w 1818 r. wchodziły: Piechocice, Henrychów, Jamka Polska.

Puszyna, wś, pow. rossieński, par. taurogowska.

Puszyńce, zaśc. szl. nad jez. i rzką Tramis, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 77 w. od Wilna, 3 dm., 26 mk. katol.

Puszynia, karczma, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 20 w. od Poniewieża.

Puszynie, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 18 w. od Telsz.

Puszyniszki, wś, pow. rossieński, par. lalska.

Puszynmedry, dwór, pow. szawelski, gm. Szawlany, o 20 w. od Szawel.

Puszynowo 1.) dobra, pow. szawelski, gm. Szawlany, o 19 w. od Szawel, 1061 dzies. rozległ.; własność Bogdanowicza. 2.) **P.,** wś i dobra, pow. szawelski, gm. Tryszki o 57 w. od Szawel.

Puszynpelki, wś, pow. rossieński, par. lalska.

Puszynszyki, wś, pow. szawelski, gm. Szawlany, o 18 w. od Szawel.

Putaczyno, dworzysko w Kołbajowicach, wsi pow. rudeckiego. W r. 1357 nadał je Kazimierz W. Andrzejowi Czaplicowi (Arch. Bernard. we Lwowie, C., t. 454, str. 1016).

Putany, dobra skarbowe, pow. dyneburski, w 1863 r. 850 dusz rewiz. Nadane w 1700 r. wraz Kurdziszkami ks. dominikanom agłoń-

skim przez Ewę Justynę z Sielickich Szostowicką, skarbnikową witebską.

Putbus, targowisko i kąpiele morskie, na płd.-wsch. wybrzeżu wyspy Rugii; posiada agenturę pocztową i wyższy zakład naukowy (pedagogium). W 1884 r. było 1800 mk., głównie ewang., trudniących się przeważnie rolą i hodowlą bydła; gleba żyzna. Kąpiele leżą w odl. 3 do 4 klm. przy os. Lauterbach; urządzone w 1816 r. Liczba gości kąpielowych dochodzi zwykle stu. Targowisko P. założył w 1810 r. ks. Wilhelm Malte z P.; ciągnie się ono półkolem obok pięknego parku książęcego, w którym się znajduje zamek, gniazdo książąt putbuskich, linii pobocznej dawnych książąt rugijskich. Dla pięknego otoczenia zowią miejscowość tutejszą rugijskiem Karlsruhe. Zamek książęcy zgorzał r. 1865, został jednak odbudowany. W starych dok. P. nazywa się Podebuck. Książęta putbuscy pochodzą od Stoisława, brata rugijskiego księcia Jaromira, zmarłego r. 1212. Cesarz Karol IV wyniósł w 1427 r. jednego z jego potomków, Malte z Putbus, do godności hrabiowskiej, a Szwedzi r. 1807 do książęcej. Posiadali oni 45 wsi i 55 dóbr. R. 1854 umarł ks. Wilhelm Malte z P. bez potomka, lecz po śmierci jego żony odziedziczył go jego wnuk Wilhelm, syn jego córki Klotyldy, która była wyszła za hrabiego v. Willich i Lottum, a rząd pruski zezwolił nadal nazywać się księciem putbuskim. *Ks. Fr.*

Putczyn al. *Putczyna*, wś nad bezim. dopł. Usy, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubieżewicze, ma 21 osad; miejscowość wzgórzysta, grunta dobre. *A. Jel.*

Puteba, ob. *Putwie.*

Putejki, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 27 w. od Poniewieża.

Putele, wś i dwór, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 102 w. od Nowoaleksandrowska.

Puteliszki, wś, pow. rossieński, par. kroska.

Puteniki, ob. *Putwie.*

Puterki, os. włośc., pow. sokołowski, gm. i par. Kossów, ma 4 dm., 49 mk., 15 mr. W chodziła w skład dóbr Nowa Wieś.

Putiatycze, rus. *Putiatyczi*, wś, pow. gródecki, 16 klm. na płd.-zach. od sądu pow. w Gródku, 14 klm. na płd.-wschód od pocz. i st. kol. w Sądowej Wiszni. Na płn. leży Milatyn, na wschód Dobrzany, na płd.-wschód Szołomieńce (pow. rudecki), na płd. Milczyce, na zach. Nikłowice, na płn.-zach. Dołhomościska (3 ostatnie w pow. mościskim). Wieś leży w dorzeczu Wisły. W płd.-wsch. stronie mała struga płynie na płn., podążając do pot. Zamłynki (al. Wzduch), dopływu Rakowa, wpadającego do Wiszni. Zabud. wiejskie leżą we wschod. stronie obszaru. Na płn.-zach. las „Buluka“ (szczyt 301 mt.) z leśniczówką „Brzezina“ na wschód i gajówką „Hubiwszczyzna“. Własn. więk. (Henryka Wiszniewskiego) ma roli or. 281, łąk i ogr. 75, lasu 332; wł. mn. roli or. 375, łąk i ogr. 128, past. 7, lasu 23 mr. W r. 1880 było 79 dm., 501 mk. w gm., 3 dm., 19 mk. na obsz. dwor.; 97 rz.-kat., 417 gr.-kat., 6 izrael.; 82 Polaków, 429 Rusinów, 9 Niemców. Par. rzym.-katol. w Milczycach, gr.-kat. w Dobrzanach. We wsi jest cerkiew p. w. św. Dymitra. Wieś tę osadził w r. 1380 rycerz Putyata, na obszarze nadanym przez Władysława ks. Opolskiego i nazwał ją Putiatycze. Potomkowie jego nosili nazwisko Putyatyckich (Rkp. Ossol., № 1829, w artyk. „Putiatycze“). D. 6 stycznia 1391 r. zeznaje w Gródku Jan Tarnowski, wwda sandomirski, ststa Rusi, że na rozkaz króla odebrał od Mymoja Putiatycze, dał je Iwaśkowi Sienkiewiczowi, a Mymojowi dał Humiatycze (Arch. Bernard. we Lwowie, C., t. 355, str. 1487). Według Siarczyńskiego (Rkp. Ossol. № 1829) dziedziczyli tę wieś Świrscy, a ich córka wniosła ją wraz z Dobrzanami Sienińskiemu, podkomorzemu lwowskiemu. *Lu. Dz.*

Putiatyńce, wś, pow. rohatyński, 16 klm. na płd.-wschód od sądu pow., urz. poczt. i tel. oraz par. rzym.-kat. w Rohatynie. Granice: wschod. Łopuszna i Żołczów, połud. Łuczyńce i Babuchów, zachod. Wierzbiłowce, północ. Rohatyn i Puków. Obszar dwor. 943, włośc. 1463 mr. W 1857 r. 814 mk.; w 1880 w gm. 1009 mk., na obsz. dwor. 49; rz.-kat. 60, gr.-kat. 1025, par. w miejscu, dek. Rohatyn. Szkoła etat. o 1 naucz., kasa gm. pożyczkowa z kapit. 415 złr. Właścicielami w ostatnich czasach byli: Kopystyńcy, Kornel Krzeczunowicz, poseł sejmowy, Torosiewicze.

Putice, wś, pow. newelski, w 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. Trechalewo; w 1863 r. 9 dusz rewiz.

Putijańska, wś na Kaszubach, pow. kartuski, st. p. i par. kat. Sierakowice, odl. 2 mile. W 1867 r. było tu 23 mk. kat.

Putilla al. *Putylla*, ob. *Putylówka.*

Putimel, wś, pow. klimowicki, gm. Miłosławicze, ma 35 dm. i 123 mk., z których jeden zajmuje się wyprawą skór, 10 wyrobem naczyń drewnianych.

Putka, fol. i os. młyn., pow. błoński, gm. i par. Grodzisk, odl. 2 w. od Grodziska, ma 42 mk. W 1827 r. było 2 dm., 19 mk. W 1886 r. fol. Putka i Kałęczyn I powstał z połączenia drobniejszych osad, rozl. mr. 297: gr. or. i ogr. mr. 227, łąk mr. 24, past. mr. 13, lasu mr. 14, nieuż. mr. 19; bud. mur. 2, z drzewa 16; płodozmian 5-polowy; młyn wodny.

Putkale, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 66 w. od Telsz.

Putkiele, mylnie, ob. *Puszkiele.*

Putkowice, fol., pow. grójecki, gm. Czersk, par. Sobików, odl. 16 w. od Grójca. Fol. ten oddzielony od dóbr Sułkowice, ma 128 mr. obszaru.

Putna 1.) potok, powstaje ze źródeł leśnych z pod pasma Luty, u płd.-wsch. podnóża góry Leksoru (1016 mt.), w obr. Kalny, pow. doliński; płynie na płn.-wschód granicą gmin: Kalny i Mizunia, aż do ujścia doń Hawryłowa. Odtąd przenosi się na obszar Witwicy, gdzie uchodzi z praw. brzegu do Łużanki. W dolnym biegu zowie się także Sołotwiną. Długość biegu 10 klm. Wody górskie; prąd rwący. 2.) **P.,** rzeka podgórska, ma źródła w obr. Putny, w pow. radowieckim, w lesie Oglinda, u płnoc. podnóża górskiego działu Rusu (1191 mt.); płynie leśnym parowem na płn. aż po ruiny klasztoru Putny, gdzie zabrawszy z lew. brzegu potok Ursoję zwraca się na płn.-wsch., podpływa pod monaster i wydostaje się na obszerniejszą równinę, poczem wygiąwszy się na płn. opływa wieś Putnę od wschodu i na obszarze gm. Karlsberg zlewa wody do Suczawy z praw. brzegu. Z pomiędzy licznych dopływów z prawego brzegu wymieniamy: Putryszorę i Wiciów (al. Veceo). W dolnym biegu tworzy po części granicę między Putną a Karlsbergiem. Na lewym brzegu wznoszą się działy górskie: Oglinda al. Oględa (1167 mt.), Strygoja (906 mt.), Magóra Vase (1159 mt.), Ursoja (922 mt.) i Scunca mare (653 mt.), a nad praw. brzegiem dział Barbakaryje, Gomory (763 mt.) i Magóra Wielka (832 mt.) i Mała (799 mt.). Dług. biegu wynosi 23 klm. Tworzy liczne kamieńce i dzieli się na odnogi tuż pod wsią. Zródła leżą 1100 mt., ujście 493 mt. n. p. m. 3.) **P.,** rzeka górska, bierze początek w półn. stronie gm. Dorny pe Dżumaleu, w pow. kimpoluńskim, z pod góry Sterparu (1403 mt.); zrazu płynie na płd.-zach., tworząc granicę między Pożorytą a Waleputną; w końcu przyjąwszy kierunek płn.-wschodni przechodzi na obszar Pożoryty, gdzie z praw. brzegu uchodzi do Mołdawy. Dolina rzeki jest górską; aż do Waleputny płynie jarem, a dopiero na obszarze Pożoryty dolina cokolwiek się rozszerza. Z praw. brzegu przyjmuje na górnym biegu strugę Putnę Małą, dalej Tynisz i Chersti; z lewego zaś nieznaczne strugi. Długość biegu 20 klm. 4.) **P.,** potok, powstaje w płn.-wschod. stronie Mołdawicy Ruskiej, w pow. kimpoluńskim, z pod góry Orate (1034 mt.); płynie leśnym jarem na płd.-zachód i poniżej przys. Putny, należącego do obszaru Mołdawicy Ruskiej, zlewa swe wody do Mołdawicy z lew. brzegu. Ujście 656 mt. n. p. m. Długość 9 klm. *Br. G.*

Putna, wś kośc., w pow. i obw. sąd. radowieckim, graniczy od wschodu z Wikowem Werchnym i Niżnym, Wojtynelem, Fuerstentalem i Suczawicą, od płd. z Mołdawicą Ruską, od zach. ze Seletynem a od płn. ze Strażą i Karlsbergiem. Granica płn. dotyka się prawego brzegu rz. Suczawy, wschodnia zaś wybiega z doliny Suczawy (wznies. 470 mt.) na grzbiet Magóry Małej (799 mt.) i Wielkiej (832 mt.), ztąd na Aloniss (916 mt.), przez polanę Stryniszorę na polanę Haciungo (950 mt,), gdzie schodzą się granice wsi Wikowa Niżnego, Wojtynela i Fuerstentala. Z tej polany wznosi się granica ku płd.-zach. grzbietem górskim na polanę Kruczą (Cruce), 1092 mt. wys., aż po szczyt Hopelankę (1075 mt.). Grzbiet ten górski od Magóry po polanę Haciungo stanowi dział wodny między rz. Putną a Suczawą, mianowicie do Putny spływają na zach. i płn.-zach. strugi górskie pomniejsze, między niemi pot. Veceo, a do Suczawy na płn.-wschód pot. Remeseo i Wojtynel. Od polany Haciungo po szczyt Hopelankę oddzielają ten dział górski dopływy Putny od dopływów Suczawicy, a mianowicie do Putny na płn. płynie potężny strumień Putniszora al. Krekusik, a do Suczawicy na płd.-wschód pot. Ruska, Berkieza i Wojwodiasa. Niemniej granica południowa ciągnie się grzbietem górskim od wsch. na zach. od Hopelanki przez Hotar, Huzano (1091 mt.) po szczyt Rusu (Ruski, 1194 mt.), oddzielając dorzecze Putny a tem samem Suczawy od dorzecza Mołdawicy. Od działu Rusu wykręca się granica na płn.-zach. przez dział Oględa (1167 mt.) po szczyt Strygoję (1192 mt.) a następnie na płn. Magórę Vasę (1159 mt.) i Skorburę (996 mt.), zkąd spuszcza się granica leśnymi obszarami na płd.-wschód i wreszcie północ do doliny rz. Putny, którą schodzi do doliny Suczawy. Od szczytu Rusu po Strygoję wyniosły grzbiet górski oddziela dopływy Mołdawicy od dorzecza Putny; a od szczytu Strygoi po Skorburę dolinę Putny od doliny Suczawy, do której z tego działu spływają Brodynorska za pomocą Brodyny, Askunzo, Askunczel i Boul. W tych granicach obszar Putny obejmuje 13,336 ha 36 arów 16 mt. kw. Prawie środkiem tego obszaru z płd.-zach. na płn.-wschód i na północ płynie naprzód zwężoną a potem od ujścia Putnyssory, cokolwiek rozszerzoną, pół klm. szeroką doliną rzeka Putna. Całe dorzecze Putny, z wyjątkiem dolnego jej biegu, należy do obszaru gm. Putny. Zabudowania wiejskie legły w dolinie rzeki, począwszy od ujścia Putnyssory w dół za biegiem rzeki. Górny (połud.) koniec wsi wznosi się 650, a dolny (półn.) 514 mt., podczas gdy obszar P. sięga na granicy połudn. w szczycie Rusu 1194 mt., przy ujściu Putny do Suczawy na granicy półn. tylko 470 mt.

Okolica P. należy do najpiękniejszych w Bukowinie. W 1869 r. było 193 dm., 1047 mk.; w 1880 r. 258 dm., 1207 mk.; 192 katol., 985 gr.-orm., 24 żyd., 6 innego wyznania; Niemców 210, Rusinów 10, Rumunów 985, innej narodow. 2. Par. łac. w Karlsbergu. W miejscu cerkiew gr.-orm. p. w. Ofiary N. M. P. Pierwotnie należała do par. gr.-orm. we Wołowcu. Według podania zbudował we Wołowcu cerkiew ks. multański Dragosz r. 1346. Cerkiew tę zniósł r. 1468 Stefan W., ks. multański, i zbudował w Putnie t. r. cerkiew drewnianą, odbudowaną 1781 r. We Wołowcu zaś tenże sam książę fundował w 1502 r. nową cerkiew p. w. Podniesienia św. Krzyża. Według szem. gr.-orm. dyec. bukowińskiej z r. 1885 było w par. putniańskiej 341 rodzin, 1075 mk. Szkoła ludowa 1-klasowa. U połud. stóp góry Cyrany a zachodnich góry Ursoi, tuż poniżej ujścia pot. Glodu, na lew. brzegu P., w uroczem miejscu wznosi się starożytny i warowny klasztor, Manastirea Putna zwany, z głównym kościołem p. w. Uśpienia N. P. M. i zimową kaplicą p. w. św. Piotra i Pawła. Założycielem tego klasztoru jest ks. multański Stefan W. Rozpoczął on budowę pięknego i bogatego, ołowiem krytego kościoła klasztornego r. 1466. Budowę jego wraz z fortecznemi murami klasztoru i wieżą, z ciosowego kamienia, ukończono r. 1470. W XVII wieku (1634—1654) ks. mołdawski Bazyli Lupul, skoligacony z domem Radziwiłłów, ojciec pięknej Rozandy, zniósł powyższy kościół i rozpoczął nową budowę, której dokończył dopiero Stefan XII i Grzegorz (1654—1658). W 1654 r. bandy kozackie pod wodzą Tymosza zrabowały kościół. Jakub, metropolita multański, zrestaurował r. 1757 cały klasztor, a r. 1772 odnowił wnętrze kościoła. Stefan V przywilejem z 15 marca r. 1490 nadał klasztorowi rozległe góry Branisko, wśród których powstały: Straża, Putna, Sulica al. Mołdawa, Płoska, Szypot, Ulma, Korasnodil, Izwor, Łuczyna i Kirlibaba. Tenże sam fundator darował klasztorowi Wików Werchny (15 września 1466), na obszarze którego powstała później wieś Biłka; następnie Wików Niżny (20 września 1479), Wojtynel (16 marca 1490), Botuszanicę, Klimowce i Fratowce, na lewym brzegu Suczawy, przywilejem z 14 października 1489; dobra Kosminul, na obszarze których powstały potem wsi Czahor i Mołodia, przyw. z 3 kwietnia 1488; Ostrycę przyw. z 25 kwietnia 1472; Ternawkę (obecnie wciągnioną w obszar dóbr Fratowiec Nowych) przyw. z 1 marca 1479; Bałkowce przyw. 10 września 1471 i wreszcie Mahalę przyw. z 15 września 1473. Za przykładem hojnego fundatora inni pobożni obdarzali klasztor posiadłościami, mianowicie biskup radowiecki Calistru darował dobra Tereblestie 15 stycznia 1748; Grzegorz Kupczyn (Cupcin) dobra Kamionkę, Kupkę i Tomesci (dziś Suczaweny) 2 lutego 1503; Marya Komisoja dobra Czudyn 15 sierpnia 1707; Filoten, biskup radowiecki, połowę dóbr Krasnej 11 stycznia 1613; Hajdeu połowę dóbr Karapczowa Sereckiego 2 listopada 1762. Oprócz tego klasztor nabył 30 marca 1575 r. rozległe dobra Kuczurmare za 400 dukatów, na którym to obszarze powstały później gminy Wołoka i Korowia. Kościół uwagi godnym jest jeszcze pod tym względem, że w nim spoczywają zwłoki wielu władców Multan z domu Dragosza. Na praw. brzegu rz. Putny, przy ujściu pot. Veceo, znajduje się w skale wykuta pieczara, którą tradycya uważa za pustelnię. St. poczt. Wików Niżny (15·5 klm.), st. tel. Czudyn (6·65 klm.). Własność gr.-orm. funduszu religijnego. 2.) **P.**, przys. Mołdawicy Ruskiej, w pow. i obw. sąd. kimpoluńskim. 3.) **P.**, przys. Pożoryty, w pow. i obw. sąd. kimpoluńskim. 4.) **P.**, wólka w obrębie gm. Wikowa, w pow. i obw. sąd. radowieckim; liczy 2 dm., 8 mk. (męż. 5, kob. 3) według obl. z r. 1880. *Br. G.*

Putne, *Putnoje*, jez., pow. porzecki gub. smoleńskiej, na płd.-wschód od jez. Pławno.

Putniki 1.) *Pątniki*, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., par. kat., gmina, st. p. i tel. Radoszkowicze, okr. wiejski Putniki, o 7 w. od gminy a 45 w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. z Wilna do Mińska, ma 21 dm. i 187 mk. prawosł. (w 1864 r. 94 dusz rewiz.), 620 dzies. ziemi; należy do dóbr Dekszniany, Wołodkiewiczów. Dawniej była tu cerkiew fundacyi Szumskich. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: P., Wołodźki, Wazgiły, Szemiatowszczyzna, Powiazyń, Pieciule, Sycewicze, Wołoki, Migówka i pięć zaśc. Borowy, w ogóle w 1864 r. 379 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych i 163 dusz b. włościan skarbowych i jednodworców. W XVI w. własność Stanisława Surwiły, który zapisuje żonie swej Maryannie Bohdanównie Jaroszance, 2do voto za Benedyktem Jesmanem; następnie syna jego Jana Surwiły (w 1598 r.), poczem przechodzą na własność ks. Korybutów Wiszniowieckich, dalej sukcesyjnie dostają się do ks. Horskich. W 1611 r. własność Teodora Karola i Maryanny z Ciechanowieckich Horskich, wojewodziców mścisławskich, którzy w 1669 r. sprzedają Janowi Antoniemu Chrapowickiemu, wojew. witebskiemu, i żonie jego Annie z Wyleżyńskich; w 1686 r. własność synów ich Stefana i Franciszka, z których ostatni w 1687 r. zapisuje siostrze swej Maryannie. Ta wychodząc w 1703 r. za Franciszka Kurcza, wojewodzica brzesko-litew., wniosła dobra te tytułem wiana w dom mężowski.

Kurczowie puszczają P. w zastaw Michałowi Rafałowi i Elżbiecie ze Stachowskich Dzierzgowskim Szumskim. W 1725 r. nabywa dobra te od Jana Michała Kurcza Franciszek Montwid Białłozor, podsędek upicki, i puszcza w zastaw Szumskim a w 1744 r. zapisuje wnukowi swojemu Idziemu Kurczowi, podstolicowi brzeskiemu, który w 1745 r. sprzedaje za 12,000 złp. Pawłowi i Aleksandrze z Maciejewskich Rymwid Mickiewiczom, a ci w 1770 r. za 160,000 złp. sprzedają Michałowi Wołodkowiczowi, stście hajeńskiemu, Antoni zaś Świętorzecki, pisarz ziemski miński, zostaje zastawnikiem. Od 1784 r. dziedzictwo Wincentego Wołodkowicza, marszałka borysowskiego, od 1839 do 1864 r. pod dożywociem wdowy jego Jadwigi z hr. Tyszkiewiczów, od 1864 do 1883 r. własność syna jej Józefa, od r. 1884 zaś synowca jego Wincentego Wołodkowicza. 2.) **P.**, wś, pow. horecki, gm. Lubinicze, ma 18 dm. i 141 mk., z których 5 zajmuje się wyrobem przedmiotów z łyka i kory. *J. Krz.—A. K. Ł.*

Putniszki, zaśc., pow. szawelski, należy do dóbr Minki.

Putnitza al. *Putnizca* (dok. 1285), ob. *Plutnica.*

Putno, wś i dobra, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Gornica, o 22 w. od Grodna.

Putnok, miasteczko w hr. goemerskiem (Węg.), niedaleko Myszkowca (Miskolcz), st. węg. kol. półn., st. poczt. i tel., kościół paraf. katol. i ewang., uprawa roli i wina, handel, rzemiosła, jarmarki, 2879 mk. Zamek tutejszy zdobyty został 1567 r. przez Turków po trzydniowem oblężeniu; 1706 r. był w posiapaniu partyzantów Rakoczego.

Putnowce, dobra, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Makowlany, o 18 w. od Sokółki.

Putnowice 1.) wś i fol., pow. chełmski, gm. i par. Wojsławice, odl. 25 w. od Chełma, posiada szkołę począt. ogólną, pokłady wapna, piec wapienny, wiatrak. W 1827 r. było 24 dm., 95 mk.; należała do par. Swierze. W 1877 r. fol. P. rozl. mr. 1258: gr. or. i ogr. mr. 495, łąk mr. 251, past. mr. 18, lasu mr. 469, nieuż. mr. 25; bud. mur. 2, z drzewa 17; płodozmian 8 i 11-polowy; las urządzony w kolei 100-letniej. Wś P. os. 41, z gr. mr. 852; wś Wólka Putnowska os. 23, z gr. mr. 222. 2.) **P.**, wś, pow. hrubieszowski, gm. Jarosławice, par. Uchanie, posiada cerkiew pounicką, dawniej filią par. Buśno. W 1827 r. było 9 dm., 43 mk.; par. Hrubieszów. Wś ta wraz z młynem Busieniec wchodziła już na początku XVII wieku w skład starostwa hrubieszowskiego (ob. t. III, 184). *Br. Ch.*

Putnowicka Wólka, wś, pow. chełmski, gm. i par. Wojsławice. Wchodziła w skład dóbr *Putnowice* (ob.).

Putnyszora, potok, powstaje w płd.-wsch. stronie Putny, w pow. radowieckim, z dwóch strug leśnych, opływających dział Cruce (995 mt.), z pod Pojany Cruce (1092 mt.). Płynie parowem na płn. i uchodzi do Putny w obrębie wsi Putny z prawego brzegu. Długość biegu 14 klm. *Br. G.*

Putokszle, wś, pow. rossieński, gm. Sartyniki, o 85 w. od Rossień.

Putramentyszki, wś, pow. rossieński, gm. kołtyniańska, o 53 w. od Rossień.

Putrenica, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra hr. Czapskich Łużki, o 2 w. od gminy a 37 w. od Dzisny, ma 10 dm., 115 mk. (58 dusz rewiz.).

Putresze, dobra, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 38 w. od Kowna.

Putroszany i *P. poduchowne*, wś, pow. maryampolski, gm. i par. Balwierzyszki, odl. od Maryampola 37 w., ma 44 dm., 422 mk. W spisie z 1827 r. dwie wsie prywatne t. n.: 1szа ma 26 dm., 206 mk. a 2ga 12 dm., 92 mk.

Putroszany, ob. *Pugroszany.*

Putry 1.) wś, pow. dzisieński, ob. *Słoboda.* 2.) **P.**, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 41 w. od Poniewieża. 3.) **P.**, wś, pow. rossieński, gm. Mankuny, par. Ejragoła, o 28 w. od Rossień.

Putrycze, wś włośc., pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Rabuń, okr. wiejski Korejki, o 13 w. od gminy a 18 w. od Wilejki, ma 7 dm., 71 mk. (30 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Wilejka.

Putrynie 1.) wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol,, o 45 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **P.**, dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 85 w. od Poniewicża.

Putryszany, wś włośc. na lew. brzegu Wilii, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Żośle, okr. wiejski Rusiany, o 17 w. od gminy, poniżej Kasperyszek, 34 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Szylany. *J. Krz.*

Putryszki 1.) wś i os. włośc., pow. kalwaryjski, gm. Podawinie, par. Dauksze, odl. od Kalwaryi 22 w., ma 67 dm., 372 mk., 1016 mr.; wchodziła w skład dóbr rząd. Ludwinów. Os. P. powstała z uwłaszczonych osad, rozl. mr. 118: gr. or. i ogr. mr. 87, łąk mr. 30, nieuż. mr. 1; bud. z drzewa 6. 2.) **P.**, os., pow. władysławowski, gm. Zyple, par. Łuksze, odl. od Władysławowa 33 w., ma 3 dm., 38 mk. W 1827 r. 4 dm., 46 mk.

Putryszki 1.) wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Małaty, okr. wiejski Biebrusy, o $6^1/_2$ w. od gminy, 10 dusz rewiz.; należy do dóbr Biebrusy Dowgiałów. W wykazie wsi wchodzących w skład okr. wiejskiego Biebrusy podano Pietrzyszki. 2.) **P.**, wś, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Wiercieliszki, o 7

w. od Grodna. 3.) **P.**, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 40 w. od Poniewieża.

Putschinen, obszar leśny tuż przy Tylży, tworzący z miejscowością Jacobsruh miejsce przechadzek dla Tylżyczan. *Ad. N.*

Putschlau *Górne* i *Dolne* (Ober u. Nieder), wś i dobra, pow. głogowski, par. ew. Weissholz. W 1842 r. 26 dm., dwór, dwa folw., 224 mk. (12 katol.).

Putt, właściwiej *Bud*, *Butt*, fol. we wsi Neuvorwerk, pow. prądnicki.

Puttgarten (niem.), dobra na Rugii, st. p. Altenkirchen.

Puttnen, dobra pryw., w okr. tukumskim, pow. talseński, par. kandawska (Kurlandya).

Putwice, przys., pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Zbierogi, o 22 w. od Kobrynia.

Putwie 1.) okolica, pow. rossieński, gm. Pojurze, o 63 w. od Rossień. 2.) **P.**, dwór i wś nad rz. Okmianą, tamże, par. Szyłele, o 70 w. od Rossień. Dwór należał do Putwińskich. Znajdują się tu ślady obronnego zamku. Niegdyś Puteniki al. Puteba, silna twierdza i ludna osada. W 1307 r. komtur Ragnety Tolrat spalił przedmieście, a potem przez zdradę wziął samą warownię, załogę jej wyciął a twierdzę spalił. Odbudowaną jednak prawdopodobnie została wkrótce, gdyż w 1328 r. Krzyżacy spalili przedmieście i lud wycięli.

Putwińskie, dwór i wś, pow. rossieński, gm. i par. kołtyniańska, o 52 w. od Rossień. Dwór należał do Rymszy.

Putyk, kol., pow. janowski, gm. Brzozówka, par. Modliborzyce, odl. od Janowa 10 w., ma obszaru 300 mr. Był tu folwark, obecnie w całości rozparcelowany przez ostatniego właściciela Czarnowskiego. W r. 1880 było 5 dm., 41 mk.; obecnie 18 osad, 147 mk. Według podania ludowego mieli tu ponieść klęskę Tatarzy w czasie najazdu w 1241 r., jednocześnie z porażką pod Kraśnikiem.

Putyłów al. *Putyliw*, ob. *Storoniec*.

Putyłowicze, wś nad dopł. rz. Żerewy, pow. owrucki, na zachód od mka Łuhiny a na płd.-zach. od Norzyńska; ob. Arch. J. Z. R., cz. III, t. 2: 345; cz. IV, t. 1: 49.

Putyłówka al. *Putylla*, niem. *Putilla* 1.) rz. górska, powstaje w Karpatach bukowińskich, pod górą Seny (859 mt.), w płd.-zach. stronie Płoski Prywatnej, w pow. wyżnickim. Płynie leśnym jarem na wschód, a potem na płn.-wschód, mając od strony półn. szczyt Losowej (1429 mt.) i Komarniczny (1192 mt.) a od płd. szczyt Minty (1326 mt.). Przyjąwszy z praw. brzegu pot. Płoskę, zwraca się na płn., zrasza obszar gm. Sergic, Putyłowa, Toraków, Kiselic, Dychtenicy i wreszcie w Ujściu Putyłowskiem uchodzi z praw. brzegu do Czeremoszu. Długość biegu 39 klm. Dolina rzeki górska. Przyjmuje z praw. brzegu: Płoskę, Lostyn, Putyłówkę, Porkułyn, Tononki, Harywski pot., Beszyński i Bisków Wielki; z lew. brzegu: Komarniczny, Slatynę, Rypien, Storoniec, Dychtenicę, Manczuliwski i Myszy pot. Poziom wód przechodzi od 810 mt. (źródło) do 470 mt. (ujście). 2.) **P.**, pot. górski, powstaje w obrębie gm. Putyłowa al. Storońca, w pow. wyżnickim, ze źródeł leśnych, u stóp góry Roszysznego (1021 mt.), z dwóch strug, opływających tę górę; płynie na płd. a zabrawszy pot. z pod góry Wibczyny (1091 mt.), zwraca się na zachód i w obrębie Płoski uchodzi z praw. brzegu do Putyłówki (Putyli). Długość biegu 8 klm. *Br. G.*

Putynowo, wś nad rzką Wołtą, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Łopacińskich Leonpol, o 3 w. od gminy a 44 w. od Dzisny, 6 dm., 68 mk., w tej liczbie 64 prawosł. i 4 żyd. (33 dusz rewiz.).

Putyski, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Nowe Berezowo, o 27 w. od Bielska. Za czasów Rzpltej stanowiły ststwo niegrodowe putyskie, leżące w województwie podlaskiem, w ziemi bielskiej. Podług spisów podskarbińskich z 1771 r. posiadał je Karwowski, stolnik bielski, wraz z żoną Brygidą z Bobrownickich, opłacając zeń kwarty 493 złp. 23 gr., a hyberny 106 złp. 27 gr. Na sejmie z 1773—1775 r. stany Rzpltej nadały te dobra narodowe w posiadanie emfiteutyczne tymże Karwowskim, wraz z starostwami: augustowskiem, narewskiem i leśnictwem knyszyńskiem, oraz z zastrzeżeniem praw dożywocia poprzednich starostów.

Putyszcze, wś, pow. sieński, gm. pustyńska, ma 14 dm. i 65 mk., z których 1 zajmuje się krawiectwem, 1 szewctwem.

Putyszcze, szczyt górski, 832 mt. wznies., nad pot. Hołowczanką, przy źródłach pot. Kamienistego, na obszarze gminy Hołowiecka, w pow. stryjskim.

Putyszki, dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 59 w. od Poniewieża.

Putywl, mto pow. gub. kurskiej, przy ujściu rz. Putywlki do Sejmu, o 291 w. od Kurska odległe, ma 7407 mk., 11 cerkwi, starożytny monaster mołczańsko-peczerski (z XIII w.), szkołę powiatową i miejską, ślady warowni i wałów, fabryki łoju i mydła; st. poczt. Prowadzi znaczny handel zbożem i bydłem. Jedno ze starożytniejszych miast Rusi, wspominane już pod 1146 r., następnie dzielnica Igora, bohatera „Słowa o pułku Igora“. W XIV w. zawojowane przez Litwinów, lecz w XV w. książęta tutejsi wrócili pod zwierzchność w. ks. moskiewskich, w 1500 r. wcielone ostatecznie do państwa moskiewskiego, atoli długo jeszcze potem odegrywało ważną rolę w wojnach z Tatarami, Litwą i Polską. W 1604 r. przyjęło stronę Samozwańca i pozostało mu

wiernem do końca. *Putywlski powiat* ma na przestrzeni 2518 w. kw. 115,022 mk., zajmujących się rolnictwem. Powierzchnia wzgórzysta, grunt piaszczysto-gliniasty, w części zaś czarnoziem urodzajny. Znajdują się tutaj wyborne kamienie młyńskie, osełki i wapień. Znaczniejsza rzeka Sejm. Lasy zajmują 7% ogólnej przestrzeni. *J. Krz.*

Putz (niem.), ob. *Puc.*

Putzar (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. nakielski, st. p. Sarnów.

Putzermin (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Kołobrzeg-Coerlin, st. p. Coerlin.

Putzig i *P. Hauland*, pow. czarnkowski, ob. *Jędrzejów* i *Jędrzejowskie-olędry.*

Putzig (niem.), ob. *Puck.*

Putziger 1.) *Heisternest* (niem.), ob. *Jastarnia Pucka.* 2.) **P.**-*Kaempe* (niem.), ob. *Pucka Kępa.* 3.) **P.** *Wiek*, ob. *Pucka Zatoka.* „Wiek“ oznacza w języku szwedzkim zatokę; także niem. „Haff“ (por. Frisches i Kurisches Haff), pochodzi od szwedzkiego „hav“ i oznacza morze. Obie nazwy świadczą o stosunkach handlowych ze Szwecyą w najstarszych już czasach. *Kś. Fr.*

Putzraths *Ziegelei*, cegielnia i wybud., powiat wystrucki, st. p., tel. i kol. Wystruć.

Puwszumy, okolica, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 42 w. od Telsz.

Puzajcie, wś, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 37 w. od Kowna.

Puzajków, ob. *Pużajków.*

Puzańce, wś włośc. i dobra skarbowe nad Niemnem, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno, okr. wiejski Sipowicze, o 28 w. od gminy a 70 w. od Trok, ma 13 dm., 73 mk. kat. (40 dusz rewiz.).

Puzanowicze, ob. *Puziniewicze.*

Puzany, fol. szl. nad rz. Dzisienką, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 42 w. od Dzisny, 1 dm., 34 mk. (7 prawosł., 27 kat.); własność Bolesława Szyryna, dawniej attynencya Podolszczyzny.

Puzary 1.) wś na pol.-prus. Mazurach, powiat szczycieński, około 12 klm. na połud.-wschód od Szczytna. 2.) **P.,** dobra, tamże, o 4 klm. od st. p. Lipowca. Obszar 354 ha.

Puzdeszry, wś włośc., pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Słowiki, odl. od Władysławowa 18 w., ma 19 dm., 194 mk., 1103 mr. obszaru. Wchodziła w skład dóbr rząd. Kidule. W 1827 r. 22 dm., 233 mk.; należała do par. Sudargi.

Puzdrowice, ob. *Puzdrowiec.*

Puzdrowicie, ob. *Puzrowice.*

Puzdrowiec, mylnie *Pazdrowiec* i *Pazdrowice*, fol., pow. wągrowiecki, o 5½ klm. na zach.-płn. od Janowca, par. Kozielsko, okr. domin. Brudzyń, poczta i st. dr. żel. w Janówcu; ma 4 dm., 60 mk. i obszaru 225·34 ha: 202·26 roli, 5·60 łąk, 9·31 past., 4·20 lasu, 2·86 nieuż. i 1·11 wody; czysty doch. grun. 2175 mrk; właściciel Jan Moszczeński. W r. 1444 Sędziwój, pleban kozielski, skarżył Wojciecha Kozielskiego czyli Spławskiego o dziesięciny z P., Modrzewia i Międzylesia (Łaski, Lib. Ben., I, 141, przyp. 4); r. 1578 posiadał jedną część P. Kluczewski a drugą Grzymułtowski; około 1620 r. było tam trzech właścicieli: Janowski, Wybranowski i Kotarbski; pierwszy z nich i trzeci uprawiali każdy swój łan, a Wybranowski miał 2 łany i 2 zagrodn. Przy schyłku zeszłego wieku wchodził P. w skład dóbr stępuchowskich i należał do Aleksandra Moszczeńskiego. *E. Cal.*

Puzdrowizna, wś włośc. nad rzką Turką, pow. ostrowski, gm. Poręba, par. Brok. Niegdyś wś czynszowa Biskupszczyzny, następnie dóbr narodowych. W 1804 r. 4 osady rolne, opłacające z hyberną czynszu 107 złp. 16½ gr. W 1819 r. na 4 osadach rolnych 8 gospodarzy, opłacających ten sam czynsz co w 1804 r., wysiewających 28 kor. jarzyny i oziminy i zbierających 45 fur siana; gajowy; razem 8 dm., 44 mk.; 14 koni, 14 wołów, 18 krów, 17 jałowic, 17 świń; dzieci posyłają do szkółki w Broku. W 1827 r. 8 dm., 58 mk. W 1859—59 r. urządzono wś kolonialnie; na 215 mr. utworzono 8 osad rolnych po 22—24 mr., 7 ogrodniczych, karczemną i kowalską. Czynsz ustanowiono przed upływem lat wolnych na 60 rs. 11½ kop., po ich upływie 72 rs. 67 kop. *Lud. Krz.*

Puzdrowo, niem. *Pusdrowo*, dobra ryc., pow. kartuski, odl. 3¼ mili na wschód od Kartuz, st. pocz. pomocnicza w miejscu, nad traktem z Gdańska przez Kartuzy do Słupska. Wznies. 523 st. n. p. m. Dobra zawierają 6 działów, z których jeden zowią Dąbrową, 16 gbur. posiadłości i 7 zagr., razem 3487 magd. mr., wraz z 44 mr. jeziora. W 1868 r. 513 mk., 444 kat., 69 ew., 44 dm.; par. kat. Sierakowice, pół mili odl., ew. Sulęcin, szkoła kat. w miejscu. R. 1375 nadaje w. m. Winrich v. Kniprode wiernemu Jesken Pinth dobra Puzdrowo i Niebędzino, obejmujące 58 włók, na prawie magdeburskiem. Ponieważ gleba tu licha, dla tego będzie nam w Puzdrowie zamiast płużnego dawał po 1 korcu owsa od osiadłej włóki, a na uznanie naszego zwierzchnictwa 1 funt wosku i 1 fenik chełm. na św. Marcin. Dan w Gdańsku (ob. Gesch. d. Lande Lauenb. u. Buetow v. Cramer, II, str. 234, i Dregera odpisy w Peplinie, str. 66). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili: p. Sadzik od 1 wł. osiad. i ogrod. 2 fl. 8 gr., p. Pobłocki od wł. osiad. 3½ folw. ogrodz. 5 fl. 23 gr., p. Bojanowic od 2½ wł. folw. 2 fl. 15 gr.; possessores z Borzostowa od 6

wł. folw., 2 ogrod. 6 fl. 16 gr. (ob. Roczn. T. P. N., w Pozn. 1871, str. 192). P. należało do pow. mirachowskiego. Podług taryfy na symplę z r. 1717 płacił Piotr Pobłocki 4 gr., p. Sadzik 8 gr., Jan Bronk 4 gr., Wojciech Boiant 7 gr. 9 den., Stanisław Bojan 3 gr. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 98). Wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 donosi, że P., wś szl., płaciła mesznego 6 kor. żyta i tyleż owsa (str. 23). W wizyt. Rybińskiego z r. 1780 czytamy, że P. i Młyn Puzdrowski należało wówczas do Zakrzewskiego, Kręckiego i p. Boion; katol. było 107, komunikantów 72, protest. 13 (str. 157). R. 1858 był posiadaczem Leon Łaszewski. *Ks. Fr.*

Puzele 1.) al. *Puzole*, wś włośc. nad rz. Naczą, dopł. jez. Pielasy, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Koniawa, okr. wiejski Nacza, o 2 w. od gminy, 1 dusza rewiz. 2.) **P.**, folw. pryw. nad rz. Naczką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 35 w. od Lidy a 22 w. od Ejszyszek, ma 4 dm., 37 mk. katol. 3.) **P.** 1, 2 i 3, trzy wsie, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Połoczany, okr. wiejski Kobyłki, o 68 w. od Oszmiany, w 1864 r. miały 29, 21 i 4 dusze rewiz.; Puzele 1 należały do Dederków, 2-ie do Tyszkiewiczów, 3-cie zaś do Czerepowiczów. W spisie z 1866 r. podany folw. (1 dm. i 10 mk. katol.) i wś, mająca 15 dm. i 175 mk. (36 prawosł. i 139 katol.). *J. Krz.*

Puzgudzie, folw., pow. szawelski, należy do dóbr Kurszany, Grużewskich.

Puzicze al. *Pużyczy*, dobra, pow. mozyrski, własność Zamajskich, mają około 97 3/4 włók.

Puzieniszki, zaśc. nad jez. Ałksnas, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Łyngmiany, okr. wiejski Antolkiena, o 8 w. od gminy a 28 w. od Święcian, ma 3 dm., 31 mk. katol. (w 1864 r. 10 dusz rewiz.).

Puziewicze 1.) wś, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Skidel, o 30 w. od Grodna. 2.) **P.**, ob. *Puzowicze*.

Puziki 1.) zaśc. włośc., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Połoczany, okr. wiejski Litwa, o 8 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Borzdyń. 2.) **P.**, wś, pow. wołkowyski, w 1 okr. pol., gm. Międzyrzecz, o 18 w. od Wołkowyska.

Puziliszki, dwór, pow. rossieński, par. kroska, własność Styrpejki.

Puziniewicze al. *Puzanowicze*, dobra nad Niemnem, pow. nowogródzki, na pograniczu pow. oszmiańskiego, w 4 okr. pol. mirskim, par. połonecka, o 16 w. od Mira, o 10 w. od mka Korelicz a o 4 w. od mka Turca, mają 93 1/2 włók; własność Umiastowskich, poprzednio Rajeckich. Miejscowość mocno falista, bezleśna, grunta b. urodzajne, łąk obfitość.

Puzkariwka, domy w Jabłonicy, pow. nadwórniański.

Puźki, wś, pow. sieński, gm. Zamoczek, ma 43 dm. i 227 mk., z których 1 zajmuje się krawiectwem, 1 szewctwem, 1 kowalstwem.

Puźniki 1.) wś, pow. tłumacki, odl. 1·87 klm. na zachód od stacyi poczt. i par. rz.-kat. w Chocimierzu, a o 15·91 klm. na płd. od sądu pow. i stacyi tel. w Tłumaczu. Granice: wschod. Chocimierz, połud. Żuków i Bohorodyczyn, zach. Przybyłów, półn. Gruszka. Na południe od osady, w lesie „Dąbrowa“ zwanym, znak triang., 207 mt. n. p. morza Czarnego. Obszar dwors. ról, łąk i pastw. 670, lasu 928, włośc. 1495 mr. W 1857 r. 933 mk., w 1880 w gm. 1149, na obsz. dwor. 66; rz.-kat. 92, gr.-kat. 1014, par. w miejscu, dek. Tłumacz. Cerkiew drew. p. w. św. Parascewy, wybudowana i poświęcona 1816 r. Księgi metr. od 1785 r. Szkoła niesystemizowana. Kasa pożycz. gm. z kap. 453 zł. Właśc. pos. dwor. Jan Jakubowicz. 2.) **P.**, wś, pow. buczacki, odl. 8·5 klm. na połud. od st. pocz. Baryżu a o 10·5 klm. na płd.-wschód od st. tel. w Monasterzyskach. Granice: wschod. potok Baryż za nim wś Zubrzec, połud. Nowosiółka, zachód rzeka Koropiec i lasy należące do wsi Koropca, półn. Zaleszczyki Małe. W 1870 r. 557 mk., 1880 r. w gm. 640. Obszar P. złączony z gm. katastr. Baryż. Właśc. pos. dwor. Tytus Szawłowski. *B. R.*

Puznów Stary, wś, i *P. Nowy*, wś i folw., pow. garwoliński, gm. Wola Rębkowska, par. Garwolin. P. Stary ma szkołę początkową, 30 dm., 421 mk., 547 mr. W 1827 r. było 27 dm., 130 mk. P. Nowy ma 9 dm., 125 mk., 342 mr. Podług lustracyi z 1664 r. należała do starostwa niegrodowego Garwolin.

Puznówka, wś włośc., pow. garwoliński, gm. Pszonka, par. Parysów, posiada szkołę początkową ogólną, 50 dm., 418 mk., 62 os., 835 mr. W 1827 r. było 45 dm., 205 mk. Wchodziła w skład dóbr Osieck.

Puzole, ob. *Puzele*.

Puzony, wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Porpliszcze, o 85 w. od m. Wilejki, 4 dm., 24 mk.

Puzowce, folw., pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Kamionka, o 49 w. od Grodna.

Puzowicze al. *Puziewicze* 1.) wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Kozłowszczyzna, o 19 w. od Słonima. 2.) **P.**, wś, tamże, gm. Pacowszczyzna, o 34 w. od Słonima.

Puzówka, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 2 okr. pol., o 45 w. od Nowoaleksandrowska.

Puzowo 1.) wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Wiazyń. okr. wiejski Poniatycze, o 8 w. od gminy, 9 dusz rewiz.; należy do dóbr Poniatycze, Wołodkowiczów. 2.) **P.**, wś i dobra nad bezim. dopł. Łani, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. i par. katol. Cimkowicze. Wieś

ma 35 osad pełnonadziałowych; folwark, dziedzictwo Wojniłłowiczów, 600 dzies. ziemi dworskiej; należy do domin. Sawicze. Grunta szczerkowe, pszenne, bardzo urodzajne, miejscowość od zachodu równa, od wschodu i południa falista, bezleśna. Włościanie zapłacili 5969 rs. wykupu na wydzieloną ziemię.

Puzowo al. *Puzów*, wś nad błotami rz. Turyi, pow. włodzimierski, o 11 w. na płn.-zchd od Włodzimierza. Podług rewizyi zamku łuckiego z 1545 r. należała do Bohusza Puzowskiego i jego bratanków, którzy mieli obowiązek utrzymywania jednej horodni w zamku łuckim (Jabłonowski, Rewizye, 55). O P. znajdują się też wzmianki w Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 114; Arch. J. Z. R., cz. I, t. 1: 92, 373; cz. VI, t. 1: 223.

Puzrowice, u Buszyńskiego *Puzdrowicie*, wś, pow. rossieński, gm. Szwekszne, o 113 w. od Rossień.

Puzy, zaśc., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 107 w. od Dzisny, 1 dm., 6 mk. prawosł.

Puzycze, wś, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Żydomla, o 18 w. od Grodna.

Puzyczy al. *Puzicze*.

Puzyniszki 1.) folw., pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 29 w. od Poniewieża. 2.) **P.,** zaśc., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 25 w. od Poniewieża.

Puzyrki 1.) dawniej *Puzyry*, wś nad rzką Zakijanką, pow. berdyczowski, o 6 w. powyżej mka Białopola (par. katol.), wązkim pasem na przestrzeni $1^1/_2$ w. po nad rzką położona, ma 580 mk., 892 dzies. ziemi. Cerkiew św. Trójcy, drewniana, wzniesiona w 1788 r., uposażona jest 35 dzies. ziemi. W cerkwi znajduje się obraz N. M. P., uważany za cudowny. Do par. należą wsie Panasówka i Dzierżanówka. Podług akt b. konsystorza unickiego radomyskiego w P. była cerkiew unicka około 1747 r. i wówczas przebywał tu niekiedy Filip Wołodkowicz, biskup chełmski, późniejszy metropolita kijowski unicki. W 1863 r. P. wraz ze wsią Sadki należała do Władysława hr. Tyszkiewicza. 2.) **P.** *Wielkie* i *Małe*, sioło i wś nad rz. Ikopocią, pow. zasławski, o 25 w. na płd. od Zasławia i tyleż od Szepietówki, dawniej w pow. krzemienieckim. W P. W. znajduje się cerkiew, w P. M. zaś gorzelnia parowa (od 1849 r.), zatrudniająca 12 robotn. i produkująca 4392 wiadr spirytusu (w 1881 r.). Należą do klucza sławuckiego. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 292. *J. Krz.*

Puzyry 1.) dwie wsie, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Wołkołata, okr. wiejski dziatłowski, o 25 i 26 w. od gminy a 48 w. od Wilejki. Jedna z nich, należąca do dóbr Marcyanów Oskierków, ma 36 dusz rewiz., druga zaś, do dóbr Kosztownia Chmielewskich, 33 dusze. W spisie z 1866 r. podana jako jedna wś, mająca 15 dm. i 151 mk. 2.) **P.,** wś w płn.-zach. części pow. borysowskiego, w 3 okr. pol. i gm. Dokszyce, przy drodze z okolicy Krasny-Ług do folw. Wolszczyzna, ma 8 osad; grunta faliste, lekkie. 3.) **P.,** fol., pow. borysowski, własność Bujnickich, ma 312 dzies. ziemi dworskiej. *A. Jel.*

Puzyry, dawna nazwa wsi *Puzyrki* (ob.), w pow. berdyczowskim.

Puzyryszki 1.) os. karcz. rz. nad rz. Mereczanką, pow. wileński, w 5 okr. pol., o 35 w. od Wilna, ma 1 dm., 9 mk. (3 katol., 6 żyd.). 2.) **P.,** zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podbrzeź, okr. wiejski Adamejcie (mylnie Adamejciszki), o 21 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Jęczmieniszki. 3.) **P.,** fol. skarbowy nad Mereczanką, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiejski Puzyryszki, o 35 w. od Wilna, ma 2 dm., 29 mk. katol.; młyn wodny. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Żołtuny, Kalniszki, Biacikielnia, Mankuniszki, Bogdziule, Kurmielany, Żłoukty, Jankuny, Niegibany i przys. Bogdziule, w ogóle 290 dusz rewiz. włościan skarbowych. *J. Krz.*

Puża al. *Malanka*, chutor, pow. kijowski, o 3 w. od Krasnohorki, w lesie położony, należy do klucza kopyłowskiego Jackowskich. Znajduje się tu gorzelnia i do 50 mk.

Pużajków, mylnie *Puzajków*, wś rząd. przy ujściu rz. Perejmy (Sarażynki) do Sawranki, pow. bałcki, okr. pol. i st. poczt. Sawrań, gm. Pieszczanka, par. kat. Krzywejezioro, o 30 w. od Bałty, ma 368 osad, 2291 mk., 4064 dzies. ziemi włośc.; cerkiew p. w. św. Dymitra, wzniesiona 1876 r., uposażona jest 73 dzies. ziemi. Własność niegdyś Rzewuskich, którym skonfiskowana. Bałaklejewowie mają tu fermę rozległą 600 dzies. ziemi. *Dr. M.*

Puże 1.) fol., pow. rossieński, gm. Botoki, o 46 w. od Rossień. 2.) **P.** al. *Pużele*, dwór, pow. rossieński, gm. Skaudwile, par. Niemokszty, o 37 w. od Rossień; własność Niewiarowicza. 3.) **P.,** okolica, tamże, o 23 w. od Rossień.

Pużele, ob. *Puże*.

Pużyce, niem. *Pusitz*, wś w Pomeranii, pow. lęborski, par. kat. Rozłazin. W 1356 r. nadaje komtur gdański Sweder von Pelland Dobroszowi i Kirstaninowi wś „Pusicz“, obejmującą 50 włók, wraz ze sołectwem, na prawie chełm. Otrzymują oni dziesiątą włókę wolną oraz trzeci fenik od sądów niem. Sądownictwo nad polskimi mieszk., młynami, karczmami i kruszcami sobie zastrzegamy. Po trzech wolnych latach będą nam od każdej czynszowej włóki na M. B. Gromniczną płacili 11 skojców i 2 kury. Dostawiać nam także będą od każdej włóki jedną furę „die da heisset probot“. Biskup będzie pobierał od każdej włóki wiardu-

nek, prob. 1 korz. żyta i tyleż owsa jako meszne. Dan w Lęborku (ob. Gesch. d. Lande Lauenburg v. Buetow, von Cramer, II, str. 214 i odpisy Dregera w Peplinie, str. 75). R. 1437 mają 22½ radła (hoken); każde czynszuje 22 skojców, lecz jeszcze mają lata wolne i będą czynszowali w 11 roku. Pół radła leży odłogiem; młyn płaci 2 grz. Z osiadłych wł. płacą 21 grz. i 1 wiardunek, z wolnych jeszcze będzie czynsz wynosił 22 skojców; z pustych 11 skojców (str. 294). R. 1427 było tu z 50 włók 20 pustych, dla tego zamienił zakon na prośbę mieszkańców podział na włóki na podział na radła (Hakendorf), których było 25; każde czy osadzone czy puste czynszowało teraz 22 skojców (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, str. 38, przypisek 5). R. 1780 było tu 6 kat. i 28 ew. (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 98). *Ks. Fr.*

Pużyszki al. *Rowdan*, wś, pow. rossieński, gm. Erżwiłck, par. botocka, o 29 w. od Rossień.

Pyandziczow (w dok.), ob. *Pińczów.*

Pyaschen (niem.), ob. *Piaszno.*

Pyć, młyn nad rz. Górecką, pow. łódzki, gm. Gospodarz, ma 1 dm., 12 mk., 54 mr. dwors. Wchodzi w skład majoratu rząd. Czarnocin.

Pychanie, wś, pow. homelski, w pobliżu rozległego błota Kobylino, długiego do 40 a szerokiego około 5 wiorst.

Pychawka al. *Pechówka*, rzeczułka w pow. kijowskim, okala z trzech stron mko Dymir.

Pychowczyce, wś, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Mała Brzostowica, o 44 w. od Grodna.

Pychowice, wś, pow. wielicki, na praw. brzegu Wisły, przy drodze z Podgórza (1·6 klm.) do Tyńca, w glinkach urodzajnych a okolicy równej, nizinnej. Par. rz.-kat. w Podgórzu. Składa się z 45 dm. i 255 mk., 249 rz.-kat. i 6 izrael. Pos. większa (A. Maszewski) 2 dm. i 19 mk.; 42 mr. roli, 14 mr. łąk, 88 mr. pastw. i 11 mr. lasu; pos. mn. 146 mr. roli, 88 mr. łąk, 47 mr. pastw. i 7 mr. lasu. Graniczy na zachód z Kostrzem i Bodzowem, na połudn. z Kobierzynem a na wschód z Zakrzówkiem. Wątpliwy przyw. król. Elżbiety, wydany w Bochni 24 sierpnia 1376 (Kod. Małop. I, 396), nadaje paulinom na Skałce rolę Srzeb w Zawadzie (nie istniejącej). Czytamy tamże „cum area et horto et cum fossalibus omnibus vulgariter dictis Padołki, qui mansus sive Srzeb iacet circa Wislam et magnum lacum (dzisiaj niema) et tendit ad viam, qua itur in Pychowice, cum tribus campis et duobus pratis inter montes adiacentes, que sunt retro montem Tentawa (?) duobus particulis circumque viam eundo in villam iam dictam Pychowicz". Ten opis świadczy o znacznej zmianie, może wskutek zmiany koryta Wisły. Za Długosza (L. B., III, 118) należały P. do par. na Skałce. W 1490 r. (Pawińs., Małop., 450) miała wieś 6 łan. km. a w 1581 (ibid., 41) trzymał ją kanonik krak. Podoski, liczyła 4 łany km., 6 zagród z rolą, 6 komor. bez bydła a 4 komorników z bydłem. *Mac.*

Pyczek 1.) os., pow. turecki, gm. Strzałków, par. Lisków, odl. od Turka 17½ w., ma 6 mk. 2.) **P.** *Stary* i *P. Nowy*, kol., pow. turecki, gm. Strzałków, par. Przespolew, odl. od Turka 17½ w., mają 11 dm. i wraz z Groblicami i Zalesiem 336 mk.

Pyczkow (Lib. Ben. Łask.), dziś *Bryszki*, os. włośc. i fol., pow. piotrkowski, gm. i par. Rozprza. Fol. ma 2 dm., 21 mk., 400 mr.; os. włośc. 1 dm., 4 mk., 15 mr. W XVI w. były tu drobne dwory szlacheckie z rolami, na których osadzono wtedy 8 kmieci, pozostały tylko dwa dwory z małemi folwarkami. Role te dawały dziesięc. pleban. z Rozprzy, zaś dawne łany kmiece na stół arcybiskupi (Łaski, L. B., 191). *Br. Ch.*

Pydyhy, część wsi Soli, w pow. żywieckim, ma 17 dm., 82 mk. (1880 r.). *Br. G.*

Pygany, wólka do Piskorowic, pow. jarosławski, na praw. brzegu Sanu, przy gościńcu z Sieniawy do Leżajska, blizko Sieniawy, składa się z 19 dm. i 102 mk. Rzym.-kat. należą do par. w Leżajsku, gr.-kat. do par. w Piskorowicach. Graniczy na wschód z Wylewą a na płn. z Felbinem. *Mac.*

Pyhasowskie-Dworzyszcze, ob. *Porosiec.*

Pyków, opustoszała wś na praw. brzegu Teterowa, pomiędzy tą rzeką a Zdwiżem, we włości iwankowskiej, t. j. w dzisiejszym pow. radomyskim, na pograniczu pow. kijowskiego, w pobliżu mka Iwankowa. Za Koniecpolskich należała do dóbr Iwanków. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. I, dodatki: 156 i Słownik. t. III: 314.

Pykówka, wś, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. Ozarycze, przy drożynie z Zamoszan do Cydowa. *A. Jel.*

Pykówka, leśniczówka na obsz. Babiniec, pow. borszczowski.

Pykroń, wyb. do Kambłowa należące, wymienione w wizyt. Rybińskiego z r. 1780 (str. 188).

Pyleborg (niem.), po polsku Izbiczno, jezioro, ob. *Pieleburger-See.*

Pyliny, ob. *Pełynie.*

Pylipicha, uroczysko we wsi Edem, w pow. kaniowskim.

Pylow (niem.), ob. *Piła* i *Piławka.*

Pyłda, wś, pow. lucyński, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. P., o 10 w. od Lucyna, w 1863 r. 146 dusz rewiz. Posiada kościół par. kat. p. w. Ukrzyżowanego Zbawiciela, w 1765 r. przez Jana Augusta Hylzena, woj.

mińskiego, erygowany, na miejsce wzniesionego tu w 1699 r. przez dominikanów posińskich kościoła filialnego. Par. kat., dekanatu przedlucyńskiego, ma 2465 dusz. Dobra, mające obecnie 1119 dzies. ziemi dworskiej, od 1746 r. należały do dóbr Kownata Hylzenów, następnie do Rodziewiczów, dziś Aleksandra Steyna. W 1572 r. dziedziczył P. Mathias Schenking. W dobrach tych żyje wielu Estów. Gmina P. w 1863 r. miała 1717 dusz rewiz. *J. Krz.*

Pyłdzieńskie, jezioro w pow. lucyńskim, na południe od jez. Lucyńskiego.

Pyłypcze 1.) rus. nazwa Filipcza, przys. Zaleszczyk Starych. 2.) **P.,** rus. nazwa Filipkowic, wsi pow. borszczowskiego.

Pyłypczieta, młyn koło Pobuka, obszar dworski Lubieńce, pow. stryjski.

Pyłypy, grupa domów w Młodowie, w powiecie cieszanowskim.

Pymove, ob. *Pniów.*

Pyra, wś, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Jeziory (Oziery), o 23½ w. od Grodna.

Pyrce, wś, pow. czauski, gm. Radoml, 19 dm. i 137 mk., z których 2 zajmuje się krawiectwem, 5 stolarstwem, 1 bednarstwem.

Pyrczów, po rus. *Pyrcziw,* grupa domów w Cisowie, w pow. dolińskim.

Pyrda, jezioro bagniste na prus. Litwie, pow. tylżycki, w nizinach nadniemeńskich, Należy do szeregu zbiorników wodnych ciągnących się wzdłuż całego pobrzeża nadniemeńskiego, a świadczących, że kiedyś Niemen szerokiem korytem płynął przez całą nizinę.

Pyre, jezioro, ob. *Pyrkść.*

Pyreszewska Słoboda, ob. *Pereszewska Słoboda.*

Pyriatin, ob. *Piratyn.*

Pyritz (niem.), ob. *Pierzyce.*

Pyrka, wś, pow. garwoliński, gm. Kłoczew, par. Korytnica, 2 dm., 8 mk., 19 mr.

Pyrki, wś, pow. orszański, gm. Lubowicze, ma 6 dm. i 69 mk., z których 3 zajmuje się stolarstwem.

Pyrkowizna, fol. na obszarze Frydrychowic; w pow. wadowickim. *Br. G.*

Pyrkowszczyzna, wś, pow. sieński, gm. Łukoml, ma 16 dm. i 78 mk., z których jeden zajmuje się bednarstwem.

Pyrkść al. *Pyre,* małe jezioro na obszarze dóbr Krasnogruda, w pow. sejneńskim, w pobliżu jez. Gaładuś.

Pyrlica, st. dr. żel. odeskiej, na linii Razdelnaja-Ungeni, w gub. bessarabskiej, pomiędzy st. Perewał (o 12 w.) a Ungeni (o 13 w.), o 184 w. od Razdelnej a 141 od Bender.

Pyrohowce, mylnie, ob. *Pirohowce.*

Pyrohy, ob. *Perohy.*

Pyrra, rzeczka, prawy dopływ Kotry (dopływu praw. Niemna), długa 13 w., przyjmuje Łochnicę i Żydomlę i wody jez. Mlecznego. Połowa rzeki stanowi część kanału Tyzenhausa i służy do spławu drzewa (ob. t. II, 834).

Pyrszczyzna, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Zaleś, okr. wiejski i dobra Michałowskich Kosarewszczyzna, o 6 w. od gminy a 53 w. od Dzisny, przy b. dr. poczt. z Wilejki do Dzisny, 7 dm., 60 mk. (29 dusz rewiz.).

Pyrtkowie, grupa zabudowań w przys. Ponikwi, w gm. Międzybrodzie Lipnickie, powiat bialski. *Br. G.*

Pyry, wś i fol., pow. warszawski, gm. Wilanów, par. Służew; ma 94 mk., 366 mr. ziemi dwor., 160 mr. włośc.

Pyrzanki-Borek, wś, pow. makowski, gm. i par. Krasnosielc. W 1827 r. 6 dm., 33 mk.

Pyrzowa Góra, lesista wyniosłość pomiędzy wsią Kłódzką Wolą a Dobrzeszowem i Kuzniakami, w pow. kieleckim, na płn.-zach. od Kielc, na granicy od pow. konieckiego.

Pyrzowice, wś i fol., pow. będziński, gm. Ożarowice, par. Sączów; wś ma 26 dm., 256 mk., 23 os., 331 mr. włośc.; fol. 4 dm., 1006 mr. (w tem 550 mr. roli uprawnej). Obszar dworski należy do dóbr ks. Hugo Hohenlohe. W 1827 r. 22 dm., 105 mk. Według Długosza w XV w. P., wś w par. Sączów, własność Stanisława Rudzkiego h. Pilawa, miało 22 łany, z których dziesięcinę, po 6 groszy, płacono bisk. krakowskiemu; za meszne dawano miarkę jęczmienia i owsa probosz. w Sączowie (Długosz, L. B., t. II, 202). W drugiem miejscu podaje tenże historyk odmienne szczegóły a mianowicie, że P. były własnością Jana Feliksa Tarnowskiego, miały 12 łanów, z których dziesięcinę po 6 groszy z łanu, płacono bisk. krakowskiemu. Wartość dziesięciny wynosiła 1 grzywnę (L. B., III, 73). *Br. Ch.*

Pyrzyce 1.) dok. *Pyriz,* os. nadana w r. 1278 przez wojewodę Beniamina tworzącemu się w Wieleniu klasztorowi (Kod. Wielk., Nr. 473), leżała w okolicy Przemętu i Kębłowa, w wojew. poznańskiem. 2.) **P.,** ob. *Pierzyce,* w pow. krotoszyńskim. *E. Cal.*

Pyrzyce, ob. *Pierzyce.*

Pysana Kernycia, grupa domów w Rożance Wyżnej, w pow. stryjskim, na północnym stoku Wierchu Wysokiego al. Ostrego.

Pyskerwicz, ob. *Piskorowice.*

Pyskowice al. *Piskowice,* niem. *Peiskretscham,* 1872 *Peysenckreschin,* mto nad rz. Dramą, w malowniczej dolinie, przy drodze bitej z Opola do Krakowa, pow. toszecko-gliwicki, odl. 1½ mili od Gliwic, 9 mil od Opola. Posiada kościół par. kat. murowany p. w. św. Mikołaja, kaplicę cmentarną św. Stanisława i po za miastem kościołek św. Marka, synagogę, szpital miejski, seminaryum nauczycieli katolickie, szkołę katol., ratusz, urząd poczt. W 1842 r. było tu 345 dm., 3322 mk. (2985

kat., 79 ew., 258 żyd.). Ludność przeważnie była polska (co czwartą niedzielę nabożeństwo niemieckie). Po spaleniu w 1823 r. miasto odbudowane z muru i wybrukowane. Na obszarze dworskim dóbr P. był młyn wodny, dwa wielkie piece, kuźnica (Rosalienhuette) i walcownia. W mieście przemysł rękodzielniczy: tkactwo, szewctwo. Około 1870 r. było do 5000 mk. Przybyła rafinerya cukru, fabryka tabaczna, farb, fajansu. Par. P., dek. t. n., miała 1869 r. 3922 kat., 62 ew., 204 izrael. Dek. pyskowicki, dyec. wrocławskiej, miał w 1869 r. 25641 kat., 400 ew., 443 izr. w 8 parafiach: Brosławice, W. Paczyn, Kamieniec, Kopienice, P., Tworóg, Wieszowa i Ziemięcice. Nabożeństwo w języku polskim.

Pystapals, ob. *Pustopol.*

Pysz 1.) ob. *Pisa.* 2.) **P.,** ob. *Pisek.* 3.) **P.,** ob. *Jańsbork* (III, 441).

Pyszacze, wś nad rz. Możą, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. uchwalska, ma 33 osad pełnonadziałowych; cerkiew drewniana paraf. N. M. P., na miejscu pounickiej zbudowana w 1851 r., przeszło 1500 wiernych; posiada z dawnych zapisów około 3 włók gruntu. Cerkiewki filialne: w Słobodce z 1780 r.; w Wołkowszczyźnie i w Smorkach. Grunta w okolicy piaszczyste, łąk dostatek. *A. Jel.*

Pysząca, okr. wiejski i fol., pow. szremski, o 4 klm. na płd.-wsch. od Szremu, nad strugą, dopływem jeziora grzymysławskiego, par., poczta i st. dr. żel. w Szremie. P. należała do ststwa szremskiego. W1253 r. ks. Bolesław i Przemysław oddając mieszczaninowi Konradowi Szrem do osadzania na prawie niemieckiem, przekazali mu młyn książęcy w P. Rząd pruski zabrawszy dobra starościńskie, przezwał folwark *Sansberg.* Wś ma 56 dm., 367 mk.; w skład okręgu wchodzi powyższy folwark; cały okrąg ma 57 dm., 415 mk. (385 kat., 30 prot.). Folwark wcielono do królewskiej domeny Grzymysław. *E. Cal.*

Pyszcz, niem. *Pyschz, Pieschz,* wś i fol., pow. raciborski, odl. 2 mile od Raciborza, posiada kościół par. kat., szkołę kat., trzy młyny wodne. W 1842 r. było 162 dm., folw., 885 mk. (10 żyd.).

Pyszcz 1.) ob. *Piszcz.* 2.) **P.,** ob. *Piściec.*

Pyszczug, st. poczt. w pow. wetługskim gub. kostromskiej.

Pyszczyn 1.) al. *Piszczyn,* dok. *Peztin* (1315), *Pesczyn* i *Piscino* (1358), niem. *Ludwigsfelde,* domin. i okr. domin., pow. bydgoski, o 12 klm. na wsch.-południe od Koronowa, nad Strugą, dopł. Brdy; par. Dobrcz, poczta i st. dr. żel. w Kotomirzu o 3 klm. Z P. pisali się Wojciech w r. 1315, Szczepan i Tomasz w r. 1358. Około r. 1583 należał P. częściowo do Stanisława Myśleckiego, Bartłomieja Sieniń-skiego, Andrzeja, Prokopa i Rafała Pyszczyńskich. Dominium liczy 149 mk. w 9 dm.; obszaru ma 939·85 ha, t. j. 668·40 roli, 42·78 łąk, 60·09 past., 73·19 lasu, 87·08 nieuż. i 8·31 wody; czysty dochód grun. 5539 mrk; chów bydła, owiec, świń i koni litewskich. W skład okr. domin. wchodzi fol. Marcelewo (1 dm., 6 mk.) i 3 domy strażników kolejow. z 20 mk.; cały okrąg ma 13 dm., 175 mk. (101 kat., 74 prot.). 2.) **P.,** dok. *Pischyno* (1136), *Piszczyno* (1298), *Pisczin sive Galczewo* (1579), pow. gnieźnieński, o 3 klm. na płn. od Gniezna, nad odpływem jezior gnieźnieńskich do Wełny; par., poczta i st. dr. żel. w Gnieźnie; ma 13 dm., 146 mk. (127 kat., 19 prot.). Bulla Innocentego II z r. 1136 wymienia P. między posiadłościami arcyb. gnieźnieńskich a przywilej Kazimierza z r. 1357 między wsiami kapitulnemi; w r. 1298 arcyb. Jakub II zamienił P. na Urbanowo, Brodno i Piechcin, wsi kapitulne. W 1579 r. składał się P. z 6 łan. osiadł., 5½ pół-łan. pustych i 5 komor.; zabrany przez rząd pruski, wcielony został do domeny gnieźnieńskiej. 3.) **P.,** dok. *Pyschino* (1209), *Piscino* (1267), własność niegdyś klasztoru trzebnickiego. W r. 1209 Władysław Odonicz, bawiąc w Głogowie, nadał klasztorowi wsie Pyschino et Bratostowo, tudzież wodę „usque ad Syrcham fluvium ubi magnam intrat aquam“, a papież Klemens IV potwierdził tę posiadłość w r. 1267. Mosbach (Wiadom., 4) przypuszcza, że tu mowa o Wieszczyczynie i Brzostowni z pod Książa Szremskiego, Bach, monograf Trzebnicy, wpadł na „Bueschin und Protoslow in Polen“, a Haeusler poprawiając Mosbacha, na „Pyszonce und Brzostovine bei Schrimm“. Wydawca Nowszego Kodeksu Wielkopolskiego (Nr. 64: Indeks), szukał tych wsi w pobliżu Gniezna, to jest w Pyszczynie i Braciszewie, później dopiero zachwiał się w pierwotnym domyśle. „Pisczino“ i „Braczessevo“ w przywileju króla Kazimierza z r. 1357 występują w tem samem zestawieniu, z małą zmianą w formie nazwisk. Między r. 1136 a 1298 mógł Pyszczyn zmieniać właścicieli. Jeżeli wreszcie przypuszczamy, że „Pyschino“ z Kod. Wielkop. jest Pyszczynem z pod Gniezna, w takim razie „magna aqua“ oznaczałaby Wełnę, do której odpływają jeziora gnieźnieńskie. *E. Cal.*

Pyszczynek, wś, pow. gnieźnieński, graniczy z Pyszczynem, ma 24 dm., 210 mk. (175 kat., 35 prot.). P. własność kapituły gnieźnieńskiej już przed r. 1357, dzielił swe losy z Pyszczynem. Większa własność ma 189·70 ha.

Pyszki, wś nad Niemnem, pow. augustowski, gm. Łabno, par Adamowicze, odl. od Augustowa 61 w., ma 13 dm., 127 mk., 426 mr.; wchodziła w skład dóbr rząd. Łabno. W 1827 r. było 7 dm., 41 mk.

Pyszki, wś, pow. nowogradwołyński, gm. Mszanicc, par. Ostropol, ma 177 dusz włościan, 700 dz. ziemi włośc., 532 dz. dwor.; cerkiew murowana; własność Ostaszewskich. *L. R.*

Pyszki al. *Pyszczek*, młyn na obsz. Brzozdowicc, w pow. bóbreckim.

Pyszków, w XVI w. *Pyskowo*, *Pysskow*, wś i fol. nad rzką Zeglinną, pow. sieradzki, odl. 16 w. od Sieradza, gm. Barczew, par. Brzeżno. Wś ma 22 dm. i 405 mk. (z pust. Olszaki); fol. 7 dm. i 147 mk. (z fol. Staropole i Lipno); gospodarstwo folwarczne staranne. Dobra P. składały się w 1887 r. z fol. P., Lipno i Staropole, rozl. mr. 3271: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 454, łąk mr. 194, past. mr. 8, lasu mr. 2057, nieuż. mr. 74, razem mr. 2787; bud. mur. 10, z drzewa 7; fol. Lipno gr. or. i ogr. mr. 166, łąk mr. 13, past. mr. 64, nieuż. mr. 7, razem mr. 250; bud. mur. 2, z drzewa 4; fol. Staropole gr. or. i ogr. mr. 225, łąk mr. 1, nieuż. mr. 8, razem mr. 234; bud. mur. 1, z drzewa 2; las urządza się. Wś P. os. 60, z gr. mr. 295; wś Lipno os. 14, z gr. mr. 44. Jestto starożytna osada, jak o tem świadczą liczne cmentarzyska i wyroby kamienne (siekiery i dłuta), tu wykopywane. W XV w. niejaki Swyaszko (Świętosław), haeres de „Lypycze“, mający na Charłupi i Pyszkowie, dziedzictwie jakiegoś Wincentego, pewną sumę, zapisał mansyonarzom w Warcie, których ufundował Jakub z Sienna, arcyb. gnieznieński, 11 grzyw. rocznego dochodu z tej sumy zabezpieczonej na Pyszkowie i Charłupi. Wincenty miał prawo skupić ten czynsz za opłatą 165 grzyw. Łany kmiece w P. płacą dziesięcinę kanonii i prebendzie gnieznieńskiej, zaś plebanowi w Brzeznie tylko kolędę (Łaski, L. B., I, 412 i 420). Około 1559 r. dziedziczyli P. Tomasz syn Jana i Jadwiga z Pyszkowskich, małżonkowie Charłupscy. Od tych przeszedł w ręce Bużeńskich (h. Poraj) z Bużenina. Z tych około 1628 r. dziedziczył na Pyszkowie Jan Bużeński al. Gniewiecki. Dobra bużenińskie, złożone z Bużenina, Wielkiej Wsi, Strumian, Witowa, Prażmowa, Ligoty, Strzałek, Majaczewic, Szczawna, Woli Szczawińskiej, Biadaczewa, Barczewa, Pyszkowa, Lipna, Będkowa i Wólki Będkowskiej, przeszły do Pstrokońskich h. Poraj około 1637 r.; zaś w 1771 r. Magdalena Pstrokońska, ostatnia ze starszej linii, wniosła te dobra, będące podówczas w zastawie, w dom Korabitów Kobierzyckich, dotąd tu władających. W lasach P. w lutym 1863 r. był rozbity oddziałek ks. Makarego Drohomireckiego, który tu zginął. *Br. Ch.*

Pyszkowce, wś, pow. buczacki, odl. 5·5 klm. na płn.-wschód od Buczacza. Granice: wschod. Romaszówka i Słobódka; połud. Trybuchowce; zachodnia Buczacz i Dźwinogród; półn. Medwedowce. Obszar dwor. 897 mr., włośc. 1589 mr. W 1857 r. 760 mk.; w 1880 r. w gminie 904, na obszarze dwor. 36, rz.-kat. 260, gr.-kat. 825. W miejscu jest ekspozytura par. gr.-kat. w Trybuchowcach, utworzona 1762 r. Cerkiew drewn. p. w. św. Trójcy, wystawiona z materyału pozostałego z dawniejszej cerkwi w 1840 r. Księgi metryk. rozpoczynają się od r. 1785; szkoła etat. o 1 nauczycielu, kasa pożyczk. gm. z kapit. 900 złr. Właścicielka w 1880 r. Jadwiga br. Błażowska. Przez tę wieś przechodzi kolej państwowa Buczacz-Husiatyn. *B. R.*

Pyszkowice, pow. kładzki, ob. *Piszkowice* 1.).

Pyszkowo, wś i fol., pow. włocławski, gm. Pyszkowo, par. Chodecz, odl. 28 w. od Włocławka, ma 190 mk. W 1827 r. 14 dm., 154 mk. W 1887 r. fol. P. rozl. mr. 840: gr. or. i ogr. mr. 702, łąk mr. 82, past. mr. 25, lasu mr. 7, nieuż. mr. 24; bud. mur. 19, z drzewa 2. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś P. os. 18, z gr. mr. 22; wś Łączewna os. 14, z gr. mr. 251; kol. Sadok z gr. mr. 16. W 1238 r. dnia 29 czerwca ks. Kazimierz kujawski zawarł tu umowę z Krzyżakami w sprawie poboru cła (ob. t. VIII, 674). P. gmina należy do sądu gm. okr. IV w Chodczu, ma dwie szkoły początkowe, kopalnie torfu (Pyszkowo, Borzymy i Świątniki), 4036 mk. i 18.096 mr. obszaru gruntów dominialnych. *Br. Ch.*

Pyszna, rozległa hala na płn. stoku głównego grzbietu Tatr, a głównie szczytu Błyszczu, a na górnym końcu doliny Kościeliskiej. Wyborna pasza dla owiec, miała nadać nazwę tej hali, należącej do górali w Klikuszowy (w pow. nowotarskim). Tu wyrabiają najlepsze sery w bruskach. Położenie hali 1350 mt. n. p. m. Nazwę tej hali przenieśli niektórzy pisarze o Tatrach na szczyt Błyszcz i sąsiednią Bystrą. Z hali tej spływa potok Pyszniański, jedno z ramion źródlanych Kościeliskiego potoku. *B. G.*

Pysznagórka, wś, pow. konecki, gm. i par. Radoszyce, odl. od Końskich 21 w., ma 6 dm., 32 mk., 67 mr. włośc.

Pysznica, wś, pow. niski, na wzniesieniu 161 mt. n. p. m., nad pot. Kościelnym, uchodzącym z praw. brzegu do Sanu, przy drodze z Ułanowa (14·2 klm.) przez Jastkowice do Rozwadowa. Posiada kościół rz.-kat., urząd poczt., szkołę ludową i gorzelnię. Wieś liczy 381 dm. i 2114 mk. (obszar więk. pos. 9 dm., 64 mk.); 1909 rz.-kat., 151 izrael. i 54 prot. Gleba piaszczysta a lasy szpilkowe. Posiadł. więk. (Wolf Birnbaum) wynosi 130 mr. roli, 22 łąk, 21 past. i 1968 mr. lasu; pos. mn. 2232 roli, 327 łąk, 428 past. i 230 mr. lasu. Wieś zwana pierwotnie Pyszyńską Wolą al. Pyszenką, została założoną w lasach królewskich

w 1569 r. za pozwoleniem Zygmunta Augusta, który dozwolił sołtysowi Jerzemu Studzieńskiemu i kmieciom zbudować kościół i wyznaczył rolę i daniny na utrzymanie księdza. W 1578 r. (Pawiń., Małop., 203) liczyła już 30 kmieci na 9 łanach i 2 komorn. bez bydła. Gdy w r. 1593 Zygmunt III zatwierdził przywilej Zygmunta Augusta, utworzył bisk. Bernard Maciejowski parafią w 1605 r. Należała ona do dyec. krakowskiej, dek. miechocińskiego. W 1784 r. zbudowano istniejący drewniany kościół. Parafia należy do dyec. przemyskiej, dek. rudnickiego, i obejmuje: Domosławę Nową, Jastkowice z Domosławą Starą, Kusiorami, Moskalami, Paleniem, Szwedami i Wołoszczyzną, Kąty, Kutyły, Kłyżów, Rudę Jastkowską, Studzieniec i Zdżary. Do parafii należy filia w Kurzynie. P. graniczy na południe z Kłyszowem, na północ z Jastkowicami, od wschodu zaś ma rozległe bory, w których leży Studzieniec i Zdżary. *Mac.*

Pysznikowo, wś, pow. suraski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., w 1863 r. 39 dusz rewiz.

Pyszno, wś, pow. lepelski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., w 2 okr. pol., gm. Pyszno, o 15 w. od Lepla, ma 157 mk., cerkiew p. w. Wniebowstąpienia Pańskiego, z muru wzniesioną przez Kaszyca, kaplicę katol. par. Lepel. Dobra mają 208 dusz męzkich i 2037 dzies. ziemi dworskiej. Gmina ma 627 dusz, 111 chat, w 17 wsiach. W 1863 r. było w gminie 671 dusz rewiz. W pobliżu wsi wznosi się wzgórze Pysznohora. P. wraz z Zabołociem stanowiło własność Anny z Chreptowiczów 1-mo voto Rajeckiej, 2-do v. Kryszpinowej, która w 1742 r. odprzedała te dobra synowcowi swemu Janowi Chreptowiczowi, stolnikowi nowogródzkiemu. Po jego śmierci dostały się dobra bratu jego Marcyanowi Chreptowiczowi, ście werbelskiemu; w 1765 r. własność syna ostatniego Joachima, kanclerza w. lit., który po śmierci ojca, zmarłego w 1767 r. sprzedał Fabianowi Kaszycowi, ten zaś w 1786 r. odstąpił Piotrowi i Teresie z Komarów Sielawom. Po śmierci Piotra Sielawy w 1791 r., przechodzi na własność syna jego Józafata, poczem odziedziczył syn ostatniego Apolinary, po bezpotomnem którego zgonie w 1836 r. przechodzi do Krystyny ze Szczytów ks. Lubeckiej, jako córki jego siostry Teresy Szczyttowej, marszałkowej dawidgródzkiej. Po niej właścicielem był Jan Szczytt, marszałek drysieński, jako nabywca, ten zaś sprzedaje Stanisławowi, majorowi wojsk ross.; dziś własność syna jego Kazimierza. *A. K. Ł.*

Pyszno, kol., należała r. 1780 do par. Ugoszcz, w pow. bytowskim; liczyła 3 mk. kat. i 4 ew. (ob. Wizyt Rybińskiego, str. 23).

Pysznohora, dobra, pow. lepelski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. Pyszno, w 1863 r. 71 dusz rewiz.

Pysznyług, pow. łukowski, gm. Białobrzegi, par. Kock. Nie pomieszczony w ostatnich spisach urzędowych.

Pytaj, rzeczka w pow. berdyczowskim, bierze początek pod wsią Lewkówką, przepływa pod wsią Owsianiki i we wsi Zbaraż wpada od lewego brzegu do rzki Desny. Długa około 10 w.

Pytałowo, st. dr. żel. warsz.-petersburskiej, w gub. petersburskiej, pomiędzy st. Żogowo (o 14 w.) a Pondery (również o 14 w.), o 345 w. od Petersburga a 153 w. od Dyneburga odległa.

Pytki Pióry, ob. *Pióry* 2).

Pyt'kówka, wś, pow. rohaczewski, gm. Dudycze, ma 49 dm. i 188 mk., z których 1 zajmuje się wyrobem wozów, sań, itp., 2 wybijaniem oleju konopnego. W pobliżu znajduje się błoto Bluźniec, około 20 w. długie a do 1 w. szerokie i zajmujące 2500 dziesięcin. Pokryte jest lasem, zaroślami i mchem.

Pytkówka, grupa zabudowań wiejskich, w obr. Milówki, pow. żywiecki. *Br. G.*

Pytlewo, karczma, pow. mogilnicki, o 7 klm. na płn.-wschód od Gniezna; par. Strzyżewo Kościelne, okr. wiejski Jeziorzany, 1 dm. i 9 mk.; istniała już przed r. 1523.

Pytlówka, rzeczka w pow. święciańskim, przepływa pod wsią Łomiesta.

Pytlówka 1.) folw., pow. święciański, w 1 okr. pol., 1 dm., 10 mk. katol. i 8 żydów. 2.) **P.,** zaśc. szlach. nad stawem, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 38½ w. od Święcian, ma 2 dm., 7 mk. żydów; młyn wodny.

Pytowice, wś, fol. i dobra, pow. piotrkowski, gm. i par. Kamieńsk, odl. 26 w. od Piotrkowa. Leżą śród płaskowzgórza, którego wody uprowadza Widawka; wś ma 16 dm., 152 mk.; fol. 6 dm., 54 mk., tartak parowy, trzy młyny wodne, huta szklana, smolarnia, pokłady torfu. W 1827 r. było 16 dm., 179 mk. Dobra Pytowice składały się w 1886 r. z fol. Pytowice i Słostowice, os. Piaskowizna i Kmiecizna, nomenklatur: Kotlewy, Aleksandrów, Janówka i Nowiny, rozl. mr. 3391: fol. P. gr. or. i ogr. mr. 642, łąk mr. 277, past. mr. 27, lasu mr. 1367, nieuż. mr. 100, razem mr. 2415; bud. mur. 8, z drzewa 43; płodozmian 12-polowy; fol. Słostowice gr. or. i ogr. mr. 340, łąk mr. 51, pastw. mr. 23, lasu mr. 488, bagna mr. 55, nieuż. mr. 19, razem mr. 976; bud. z drzewa 3; płodozmian 11-polowy; lasy nieurządzone. Wś P. os. 22, z gr. mr. 138; wś Słostowice os. 47, z gr. mr. 269; os. Piaskowizna os. 1, z gr. mr. 6; os. Kmiecizna os. 1, z gr. mr. 7. Na początku XVI w. istniały już P. i dawały dziesięcinę i kolędę pleb. w Kamieńsku, część tylko jednego pola dawała

kanonii i prebendzie gnieźnieńskiej (Łaski, L. B., I, 503). *Br. Ch.*

Pytowska Wólka al. *Kodrębska Wólka*, wś, pow. noworadomski, gm. Gosławice, par. Kodrąb. Leży u źródeł rzki Widawki; wchodziła w skład dóbr Kodrąb.

Pyzdry, niem. *Peisern*, w dok. 1297 *Pysdor*, 1298 *Pysdir*, 1301 *Pisdra*, 1306 *Pysdri*, os. miejska nad rz. Wartą, na wyniosłym brzegu, pow. słupecki, gm. i par. Pyzdry. Odl. 19 w. od Słupcy, 77 w. od Kalisza, 237 w. od Warszawy. Leży w pobliżu granicy pruskiej, oddzielającej pow. słupecki od pow. wrzesińskiego w w. ks. poznańskiem. Posiada kościół par. murowany i drugi poklasztorny, dom modlitwy ewang., synagogę, dom przytułku dla 10 starców i kalek (?), szkołę dwuklasową ogólną, komorę celną 3 klasy, st. pocz. Najbliższe stacye dr. żel. pruskiej (Poznań-Gniezno-Toruń) w Miłosławiu i Żerkowie. Komora celna pruska w Pogorzelicy. P. mają 232 dm., 3151 mk. (2033 kat., 117 ewang., 12 prawosł., 989 żyd.). W 1827 r. było 278 dm., 3416 mk.; w 1860 r. 283 dm., 3317 mk. Domy przeważnie budowane z gliny. Do mieszczan należy znaczny obszar (250 włók ?) pięknego lasu, którego poręby rozdzielane corocznie między obywateli miejskich dają drzewa na dom w wartości do 100 rs. P. były ważnym w przeszłości stanowiskiem strategicznym i handlowym. Leżą one nad Wartą, w punkcie gdzie zbiegają się liczne i ważne dopływy tej rzeki, z lew. brzegu Prosna i nieco niżej Lutynia, z praw. brzegu Meszna (wody jeziora powidzkiego) i Września. Wraz z Koninem i Kołem P. stanowią jeden z najdawniejszych grodów nad Wartą. Już na początku XIII w. P. są stolicą powiatu t. n. (terra pisdrensis), którą według Kroniki Wielkopolskiej (Mon. Hist., II, 558) zajął Henryk Brodaty w 1232 r. za zgodą i życzeniem Wielkopolan (wraz z ziemią poznańską, kaliską i sredzką). W 1257 r. Przemysław ks. wielkopolski zawarł z bratem Bolesławem w Gieczu umowę, mocą której ustąpił mu grody wielkopolskie: Gniezno, Kalisz, Rudę, Pyzdry, Środę, Bnin, Biechów, Pobiedziska i Klecko. W 1265 odbywa tu arcyb. gnieźnieński Jan konsekracyą Falenty, dziekana gniezn., na biskupa poznańskiego. Falentę popierał ks. Bolesław i żona jego Helena, podczas gdy kapituła wybrała (po śmierci Bogufała) niejakiego Pietrzyka, proboszcza katedralnego, a papież Klemens IV, do którego strony spierające się udały, oddał biskupstwo swemu kapelanowi Mikołajowi (Mon. Hist. Pol., II, 590—592). Książęta wielkopolscy pamiętają o Pyzdrach. Przemysław uwalnia mieszczan w 1283 od opłaty myta w obrębie księstwa. Władysław Łokietek nadaje 1314 r. cztery wsie i młyn. W 1331 r. Krzyżacy niszczą ogniem i rabunkiem całe miasto. Kazimierz W. odbudował w 1333 r. zamek i obwarował, mieszkańcom ułatwił swobodny handel z Toruniem. W 1345 Kazimierz W. zawiera w P. ugodę z Bolesławem, ks. swidnickim, działającym w imieniu Jana, króla czeskiego. W 1364 r. P. zaliczono do 6 miast wielkopolskich, których delegaci mieli stanowić najwyższy sąd miejski dla Wielkopolski, z uchyleniem apelacyi do Halli i Magdeburga. W końcu rządów Ludwika wojska węgierskie zajęły w 1382 r. zamek w P. na rzecz zięcia królewskiego Zygmunta, margr. brandenburskiego, ale Wincenty z Kępy, woj. poznański, popierający kandydaturę do tronu polskiego Ziemowita mazowieckiego, obległ w 1383 r. miasto, które po czterodniowem oporze otworzyło swe bramy, zamek zaś trzymał się jeszcze trzy dni. Rzucony do miasta przez oblegających pocisk kamienny zabił stojącego przy wale miejskim Mikołaja, plebana z Biechowa (Mon. Hist., II, 726). Kazimierz Jagiellończyk w czasie wojen z Krzyżakami często tu przebywał. Zygmunt I nadał miastu w 1522 r. jeden jarmark, Zygmunt August w 1557 r. dodał drugi, Stefan Batory w 1576 r. trzy jeszcze dodał. W 1309 i 1390 r. zakupiło miasto wieś Bieniowice od jej częściowych dziedziców i odtąd stało się posiadaczem istniejących dotąd rozległych lasów. O zamożności miasta świadczy zarówno obwarowanie za rządów Kazimierza W. jak i powstające cechy. Rzeźnicy mają przywileje z 1297 i 1389 na wolny handel mięsem, ustawę cechową z 1423 r.; szewcy z 1469; krawcy, stelmachy i kołodzieje 1427, z tego roku stolarze, kowale i ślusarze. W 1522 r. powstały zgromadzenia bednarzy, młynarzy, kuśnierzy. W 1633 r. Władysław IV zatwierdził ustawę bractwa strzeleckiego, potwierdzoną przez Jana Kazimierza i Jana III. Bractwo te upadło i została po nim pamiątka w chorągwi i insygniach króla kurkowego, przechowywanych w magistracie (przed 1863 r.). Pomyślny rozwój P. miał swe zródło w zamożności i zaludnieniu powiatu rozległego, którego były stolicą. Powiat ten w XVI w. zajmował 50·27 mil kwadr. i obejmował 100 parafii z 18 miastami i 394 wsiami. Po ciężkich klęskach, jakie sprowadziły na Wielkopolskę i Kujawy powodzie letnie w 1627 r. i wynikły ztąd głód a następnie straszliwa epidemia, przyszły kontrybucye, rabunki i pożogi wojen szwedzkich, które do reszty zrujnowały te strony. W 1656 r. stał pod P. obozem generał szwedzki Wrangel. W 1704 r. zawiązała tu szlachta wielkopolska pod marszałkiem Broniszem konfederacyą dla popierania Augusta II. Skutkiem tego zawrzała tu walka domowa między stronnikami Leszczyńskiego (Grudziński) i

Sasa. Morowa zaraza w 1714 r., pożary w 1768, 1807 i 1814 r., zadawały coraz to nowe ciosy miastu, które mimo to dzięki korzystnemu położeniu odzyskiwało zawsze względną pomyślność. Pod panowaniem pruskiem P. zatrzymały swe stanowisko jako miasto powiatowe. Mają one 325 drewn. dm. a 4 murow. i publiczne budowle wszystkie murowane. Są tu dwie szkoły katolicka i ewangielicka (złączona ze szkołą garnizonową), synagoga murowana, 2047 mk. (598 żydów) a oprócz tego 212 wojskowych. Z ruin zamku wybudowano warowne więzienie, ratusz murowany nie był jeszcze wykończony, ulice brukowane. Z dawnych murów pozostały ruiny, rozbierane powoli przez mieszczan. Las miejski (1400 mr.) był bardzo podniszczony. Istniały warsztaty płócienne (wyrabiono 1800 r. za 930 talarów) i wyrób skór (1800 talar.). Handel zostawał głównie w ręku żydów. Między mieszczanami wielu było zamożnych, liczących od 20 do 30 tysięcy talar. Niektórzy trudnili się handlem bydła. Na Warcie pod miastem był most a za nim drugi 900 łokci długi (Holsche, II, 295, 297). Po utworzeniu królestwa kongresowego w 1815 r. P. pozostają stolicą powiatu, miejscem sejmików. Mają sąd pokoju, fabryki sukna, 278 dm., 18 murow., 3412 mk. (1042 żydów). Przy nowym podziale kraju na 5 gubernii w 1846 r. P. przestały być stolicą powiatu, a przy nowej organizacyi administracyjnej w 1867 r. straciły charakter miasta. Z zabytków przeszłości pozostało niewiele. Po dawnym zamku szczątki, które weszły w skład wzniesionego przez rząd pruski więzienia, przechowały się dotąd. Dom więzienny został własnością prywatną. Kościół parafialny, istniejący już w XIII w. a wyniesiony w 1519 r. przez Jana Lubrańskiego na stopień kollegiaty (osadzono przy niej mansyonarzy), został odbudowany widocznie w XVI w. Popadł on w ruinę w połowie XVIII w. i wtedy nabożeństwo parafialne przeniesiono do franciszkanów. Pożary 1768 i 1807 poniszczyły wszystko prócz murów. Jest to budowla ostrołukowa, z wieżą na czele, mająca w całej budowie jednostajną szerokość i wysokość. Kościół po franciszkański jest także starożytną budowlą, niewiadomej erekcyi. Historyk zakonu franciszkańskiego (w 1688 r.) Biernacki powiada, iż w 1277 r. na kapitule odbytej w Kaliszu policzono klasztor w P. do prowincyi czesko-polskiej. Po spaleniu w 1768 r. został odbudowany i przyozdobiony staraniem gwardyana ks. Piotra Krajewskiego. Trzeci kościołek św. Ducha powstał wraz ze szpitalem w XIII w., jak o tem świadczy przywilej ks. Przemysława z 1290 r. (Nakielski, Miechowia, 216). Zarządzali nim kanonicy lateraneńsey aż do ich zniesienia w 1819 r. Pierwotny kościołek uległ ruinie i na jego miejscu wzniesiono nowy w 1749 r., lecz i ten został zamknięty po 1819 r. Istniały jeszcze poprzednio cztery małe kościołki św. Piotra i Pawła pod zarządem mansyonarzy kollegiaty, drewniany kościołek św. Krzyża po za miastem i WW. Św. w 1475 r. wystawiony. Prócz szpitala św. Ducha był drugi drewniany przy kollegiacie. Zamożność mieszczan i bezpłatny materyał budowlany wielkiego lasu miejskiego ułatwiały te pobożne, nietrwałe fundacye. *Br. Ch.*

Pyzówka al. *Pyżówka*, wś, pow. nowotarski, na płn.-zach. od Nowegotargu, odl. 10 klm. Graniczy od wschodu z Laskiem i Klikuszową, od płn. ze Sieniawą, od zach. z Pieniążkowicami a od płd. z Morawczyną. Południową granicę tworzy pot. Syraczka, dopływ Lepietnicy. Z obszaru wsi spływa ku południu do Syraczki kilka strug b. n. Na półn. granicy wznosi się wzgórze Janiłówka (818 mt.); płn.-zach. narożnik graniczny tworzy również wzgórze lesiste (816 mt.); wzgórze nad wschodnią granicą, Przysłop zwane, ma 730 mt. Obszar włościański liczy roli or. 623, łąk i ogr. 92, pastw. 87, lasu 132 mr. austr. W r. 1777 było 45 dm., 249 mk.; w 1799 r. 56 dm., 323 mk.; w 1824 r. 60 dm., 337 mk.; w 1869 r. 79 dm., 427 mk.; w 1880 r. 474 mk. W r. 1777 posiadali włościanie wołów 62, koni 16, źrebiąt 2; w r. 1799 wołów 74, koni 25; w roku 1824 wołów 194, krów 123, koni 44, owiec 120. Wieś ta zwała się dawniej *Śreniawą* (Srzeniawa). Według lustracyi z 1636 r. 13 zarębników opłacało czynszu dorocznego złp. 130, zagrodnik złp. 2, komornicy złp. 5 gr. 9. Było tu sołtystwo; dochód z niego złp. 11. Całkowity dochód czynił złp. 148 gr. 9. Był tu także folw. starościński. Dochód z niego czynił złp. 233 gr. 8. Lustracya z r. 1660 podaje: „Jest w tej wsi zagrodników na rolach 5, którzy jako i w inszych wsiach nierównie, ale iuxta quantitatem fundi possessi czynsz doroczny płacą; dostaje się go annuatim od wszystkich złp. 47 gr. 8; item kwartalnego dają na kwartał per florenos duos, quod facit annuatim florenos 8; spy owsianej zsypują korcy nowotarskich 2, co czyni groszy 24; oprawę łokci 5 co czyni gr. 12 den. 9; robią dni 6 sprzężą, również 6 dni pieszo. In possesione sołtystwa zostaje Stanisław Pyzowski przy rozkazaniu robót, rządzie we wsi i podróżach zwykłych do dworu daje do dworu dorocznie złp. 12“, Całkowity dochód czyni zatem złp. 68 gr. 14 den. 9. Stanisław Pyzowski pokazał konsens Elżbiety Pyzowskiey, rodzicielkiey swoiey a teraznieyszego krola Jego Mci Pana Naszego Miłościwego de Data Cracoviae die 10-ma Februarij Millesimo Sexcentesimo Quadragesimo

Quarto in Personam sui, produkował y cessyą coram Actis Civitatibus Neoforensibus Praesentibus Nobilibus Joanne Kucharski et Remigiano Łazowski zeznaną y do Akt Grodzkich Sandeckich per oblatum podaną. Item pokazał przed urzędem naszym lustratorskim Conservatią na Sołtystwo od teraźnieyszego króla Jego Mci Pana Naszego Miłościwego de data in Castris ad Cracoviam die 12 Julij anno 1657, która cum omnibus et singulis agris, pratis, campis, sylvis, pascuis Hamry dictis ad rupem Jaworzyna sese extendentibus, taberna, molendino, braxatorio, horto Stankowski et Zajączkowski nuncupatim piscinis lacubus subclitis eorumque laboribus, oneribus, commodis, fructibus, personis nobilium Stanislai et Sofiae Pyzowski coniugibus ad extrema vitae tempora gratiose conservant". Folw. starościński przyniósł dochodu złp. 165. Według lustracyi z r. 1765 było ról 14. Płacono podatku rozmaitego złp. 1801 den. 4. Sołtystwo było w posiadaniu Jana i Reginy Czerwieńskich za przywilejem Augusta III z 7 paźdz. 1750. Płacili do dworu tg. 54 gr. 24, wliczonych w ogólny powyżej podany dochód z tej wsi. W tymże roku nie istniał już folwark starościński. Grunta doń przynależne rozdano chłopom. Wś należy do sądu pow. i urz. podatk. i poczt. w Nowymtargu. Paraf. rzym.-katol. w Klikuszowie. *Br. G.*

Pyzowy, os. nad rz. Pilicą, pow. noworadomski, gm. Masłowice, par. Bąkowa Góra, ma 1 dm., 8 mk., 49 mr. włośc. W 1827 r. było 2 dm., 6 mk.

Pyzy, przedmieście mka Goniądza, pow. białostocki, w 3 okr. pol., o 46 w. od Białegostoku.

Pyża, dobra, pow. siebieski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. Ryki, w 1863 r. 163 dusz rewiz.

Pyżowice, ob. *Pyrzowice.*

Pyżówka al. *Peżówka*, wś, pow. uszycki, położona na górze nad jarami, którymi od strony zachodniej płynie Uszyca (wpadająca o 4 w. poniżej pod St. Uszycą do Dniestru), z drugiej strony dotyka gruntami do Dniestru. Odległa o 4 w. od St. Uszycy, 30 w. od Nowej Uszycy, 55 w. od Kamieńca a 85 od Deraźni (najbliższej st. dr. żel.), przy drodze z Łojowiec do Wachmowiec, należy do 2 okr. pol. Żwańczyk, gm. Gruszki, par. kat. i st. poczt. Uszyca, par. praw. Łojowce. Ma 73 osad, 400 mk. (w tej liczbie 50 jednodworców), 1020 dzies. ziemi dworskiej, w tem 114 dzies. dobrego dębowego lasu, 421 dzies. ziemi włośc. i 50 dzies. cerkiewnej. Cerkiew fil. p. w. N. M. P., wzniesiona w 1874 r.; młyn wodny na Uszycy, walcowy, systemu peszteńskiego, poruszany turbiną o sile 20 koni, przerabia rocznie około 80,000 pudów mąki; wiatrak o dwóch kamieniach. Z dawnych pamiątek znajduje się w P. przechód podziemny od Dniestru do jaru Żornawki, na przestrzeni około 100 sążni, nie zbadany jednak dotychczas, oraz słup kamienny na granicy od wsi Łojowiec, wysoki około $2^1/_2$ sąż., nazwany babą. Grunt górzysty, gleba glinkowata, z piaskiem zmieszana. Znajduje się kamień wapienny i łupek. Za czasów Rzpltej P. wchodziła w skład sstwa uszyckiego, do którego należały nadto Koniłówka, Durciakowa i Gorajówka. Ostatnim sstą uszyckim był Sadowski. Ukazem z d. 18 sierpnia 1795 r. cesarzowa Katarzyna darowała sstwo uszyckie i teremeckie gen.-majorowi Bazylemu Szeremetiewowi, który w 1800 r. sprzedał oba sstwa a z niemi i P. Józefowi i Duklannie z Morawskich Wyleżyńskim, którzy w 1802 r. sprzedali same tylko P. Wojciechowi Odrzywolskiemu, od którego drogą spadku przeszła do jego córki Emilii Batowskiej. Od Batowskiej w 1834 r. kupił P. Józef Regulski, dziś Włodzimierza Regulskiego. *W. B.*

Pyżownia al. *Huby*, wś, pow. noworadomski, gm. Rzeki, ma 20 dm., 97 mk., 92 mr. ziemi włośc.

Q.

Quacke (niem.), rzeczka, lewy dopł. Słupny, w Pomeranii; nad nią leży wś i dobra Quackenburg. *Ks. Fr.*

Quackenberg (niem.), wś i dobra ryc. ze st. poczt. w Pomeranii, pow. słupski, nad traktem z Słupska do Bytowa, 12 klm. na płd. od Słupska, nad rz. Quacke. Okolica równa, gleba średnia. W 1877 r. 420 mk. ew. *Ks. Fr.*

Quadendorf (niem.) 1.) wś włośc., pow. gdański, st. p. Gr. Plehnendorf, par. kat. Król. kaplica w Gdańsku, ew. Rychemberk, szkoła ew. w miejscu; 904·39 magd. mr. W 1869 r. 151 mk., 7 kat., 135 ew., 9 menon., 18 dm.; 11 gburskich posiadłości i 5 zagród. Wś leży w małych gdańskich Żuławach, niedaleko Wisły, $^3/_4$ mili na wschód od Gdańska, do którego należała od 1807 do 1826 r. Gleba bardzo urodzajna; za posiadłość 150 morgową płacą do 75,000 mrk. R. 1399 nadaje komtur gdański Albrecht von Schwarzburg wsi Q., obejmującej 12 włók, prawo chełmińskie (ob. Cod. dipl. Cartusiae w Peplinie, str. 185). Czynsz wynosił 15 grzyw.; dziesięciny dla biskupa pół wiardunka od włóki a na meszne dla proboszcza 1 kor. jęczmienia i 1 kor. owsa od włóki. Od kar sądowych pobierała wieś trzecią część; kary od wykroczeń dróżnych i sądownictwo nad rycerzami i ich pachołkami, jak i nad obcymi zastrzegł zakon sobie. Przysługiwało im także prawo łowienia ryb w Małej Motławce małemi narzędziami, w granicach wsi, dla własnej potrzeby. Uwolnieni byli od tłoki i służenia przy wyprawach wojennych, wyjąwszy gdy szło o obronę całego kraju. Za to byli zobowiązani co rok siano na łące pod Plehnendorf „die da Bresslau genant ist“, gdy już było skoszone na obszarze jednej włóki zgrabić i w kopki ustawić. R. 1429 nadaje Paweł von Russdorf, w. mistrz wieś tutejszą szlachetnemu Henrykowi Hattenick, właścicielowi pobliskich dóbr Mutterstrentz (ob. tamże, str. 186). R. 1446 nabyli tę wś kartuzyanie za 1080 grzyw., na co w. mistrz chętnie dał swoje zezwolenie. Za to odwdzięczyli się mu ojcowie, postanawiając wsi tej nigdy nie sprzedać. Mieszkańcy tutejsi składają się z niemieckich kolonistów (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, str. 133). Po pierwszym podziale Polski szła tędy granica celna. R. 1807 stała cała ta okolica pod wodą, przez co Gdańszczanie chcieli to miasto ratować przed Francuzami, ale daremnie. Potem powstał o Q. spór między Napoleonem a Gdańskiem o granicę (ob. Land u. Leute des Landskr. Danzig von Brandstaedter, str. 21). 2.) **Q.**, dobra, tamże, st. p. Gdańsk, 6·8 klm. odl., 103·51 ha roli or. i ogr., 0·09 past., 3 nieuż., 2·89 wody, razem 109·49 ha; czysty doch. z grun. 3057 mrk; hodowla bydła; właściciel 1858 r. Schindler; 1885 Epp; 1869 r. 62 mk., 7 kat., 50 ew., 5 menon.; 5 dm. Dobra te leżą nad Małą Motławą. R. 1429 nadaje w. mistrz Paweł v. Russdorf Henrykowi Hattenick; obejmowały one wtedy $6^1/_2$ włóki. R. 1446 nabyli je kartuzyanie za 540 grz. (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, str. 95). Inne tej miejscowości dotyczące źródła zawiera niedrukowany dotychczas „Apparatus“ przeora Schwengel z przeszłego stulecia. *Ks. Fr.*

Quadrillen, fol. na niem. Warmii, pow. reszelski, o $5^1/_2$ klm. na płn.-zach. od st. p., tel. i kol. żel. w Reszlu, nad rzeczką wpadającą do jez. Zain. *Ad. N.*

Qualkau, 1223 *Falkau*, 1150 *Villa Falkonis* i *Qualkou*, właściwie *Falków*, wś i fol., pow. świdnicki, par. kat. Górka (Gorkau). W 1842 r. 42 dm., 379 mk. (19 ew.), szkoła ew. Trzy młyny wodne, łomy granitu w górze Sobocie (Zobtenberg), używanego na wyrób płyt, stopni.

Quallwitz, ob. *Źródłowice.*

Qualwitz (niem.), ob. *Chwałowice.*

Quanditten (niem.), dobra ryc., pow. rybacki, 2 klm. od st. p. i tel. Drugehnen. Obszaru 756 ha.

Quanzendorf, 1373 *Quanczindorff*, wś i dobra, pow. niemczyński, par. ewang. Wilków.

W 1842 r. 35 dm., zamek, dwór, fol., 189 mk. (25 kat.); łomy granitu. Znaleziono tu groby z urnami.

Quarghammer, kuźnica żelaza, na obszarze dóbr Althammer, pow. toszecko-gliwicki. Założona w XVIII w., produkowała w 1861 r. do 5000 cent. żelaza i zajmowała 11 robotn.

Quaritz, 1331 *Ouaricz*, targowisko i przyległość majoratu Quaritz i Tschammer, pow. głogowski. Posiada kościół par. kat., szkołę kat., kościół ew. (od 1741 r.) na 1000 miejsc, szkołę ew. (od 1742). St. dr. żel. na przestrzeni Głogowa-Żegań (Sagan), o 19 klm. od Żegania. W 1842 r. było tu 209 dm., 1767 mk. (61 kat.), zamek, fol. z owczarnią (1400 owiec), sołtystwo dziedziczne, gorzelnia, 7 wiatraków, 2 olejarnie, cegielnia, uprawa lnu. Kościół kat. od 1565 do 1658 r. zostawał w ręku ewangelików. O pół mili na płd. od Q. leży w dolinie śród gór rozległe bagno, zarosłe olszyną i przerznięte przez strumień.

Quarzau al. *Quarznau*, dziś *Voeltzendorf* (ob. *Chwarzno*), pow. wejherowski. W 1871 r. 7 dm., 108 mk. Obejmuje 577·59 ha roli or. i ogr., 30·53 łąk, 113·16 past., 7·17 lasu, 191 nieuż., 0·33 wody, razem 730·69 ha; czysty dochód grun. 2696 mrk. *Ks. Fr.*

Quaschin (niem.), ob. *Chwaszczyn.*

Quaschiner al. *Espenkruger-See* (niem.), *Chwaszczyńskie* jezioro, pow. wejherowski, na wschód od wsi t. n., leży nad szosą oliwską, wznies. 145 mt. n. p. m. i jest $^1/_5$ mili długie (ob. Kassubei und Tuchler-Haide, von Pernin, str. 48). *Ks. Fr.*

Quast, fol. dóbr Wendzin, pow. lubliniecki.

Quast (niem.), fol. do Tuczna należący; 1868 r. 2 bud., 1 dm., 32 mk., 28 kat., 4 ew.

Quatzow (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. sławiński.

Queden (niem.), dobra ryc. z fol. Krausendorf, pow. rastemborski, blisko granicy pow. leckiego, nad traktem z Lecu do Rastemborku, 6 klm. na płd.-wschód od st. p., tel. i kol. żel. w Rastemborku. Obszaru 548. Własność ks. Schaumburg-Lippe. *Ad. N.*

Quedin, zamek w Pomezanii. R. 1236 pozwala mistrz ziemski Hermann Balk Dyterykowi Dypenow zamek ten sprzedać, ale nie żadnemu Polakowi ani Pomorzaninowi (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 45 i Kwidzynek, Sł. Geogr., t. V, str. 30). *Ks. Fr.*

Quednau (niem.), wś i dobra, pow. królewiecki wiejski, 6 klm. na płn. od Królewca, nad bitym traktem do Cranz, na wzgórzach poczynającej się tutaj sambijskiej wyżyny. Gleba urodzajna. Mieszkańcy rolnicy. Poczta w miejscu. Omnibus pocztowy kursuje między Królewcem na Quednau do Cranz. Dawnymi czasy stał tu kościół p. w. św. Jakuba, pod którego opiekę marynarze przed podróżą morską się udawali, a po szczęśliwym powrocie ofiary składali. *Ad. N.*

Quedzyn (dok.), ob. *Kwidzyn.*

Quehnen (niem.), wś, pow. iławkowski, st. p. Wildenhoff.

Quellenau (niem.), dobra, pow. prusko-hołądzki, st. p., tel. i kol. żel. Pr. Hołąd.

Queiss, *Kwissa*, ob. *Kwiaź.*

Queissen, 1289 *Gwizdawon*, wś, pow. stynawski. Posiada kościół par. kat., szkołę kat., młyn wodny. W 1842 r. 24 dm., sołtystwo, 122 mk. (13 ew.). Dawniejsza posiadłość biskupów wrocławskich.

Querbach, wś, pow. lwowski, na Szląsku pruskim, par. ew. i kat. Giehren. W 1842 r. było 226 dm., 1185 mk. (40 kat.), szkoła ew., młyn wodny, tkactwo bawełniane. W pobliżu wsi od 1770 r. istnieją kopalnie kobaltu. W 1826 r. dobywano do 17,000 cent. rudy i wyrabiano 292 cent. farby błękitnej. Eksploatacyą kopalni następnie zawieszono.

Querlug, leśnictwo w pow. czarnkowskim, poczta w Chełście (Neuteich), okr. domin. Nothwendig, 1 dm. i 6 mk.

Querseifen, 1418 *Twerschseyfen*, wś, pow. jeleniogórski (Hirschberg), par. kat. i ew. Arnsdorf. W 1842 r. 31 dm., 169 mk. (13 kat.).

Quertingshof (niem.), dobra, pow. morąski, st. p. i tel. Morąg.

Quesdof *Gross* i *Klein*, dobra ryc. w Pomeranii, st. p. Suckow, właściciel ks. Hohenzollern-Sigmaringen.

Quesendorf (niem.), ob. *Gwiździny.*

Quesen-See *Gross* i *Klein* (niem.), dwa jeziora w pow. człuchowskim, rowem ze sobą połączone. Leżą między Brzeźnem a Borowym Młynem; pierwsze wzniesione 155 mt. n. p. m., drugie 157 mt.; oba są płytkie ale razem nieomal milę długie (ob. Kassubei und Tuchler-Haide, v. Pernin, str. 48). *Ks. Fr.*

Quetkendorf, ob. *Kwiatki.*

Quetkowa, jezioro, ob. *Kwiatkowo.*

Quetschlauken al. *Quetzlauken* al. *Szardehlen*, os., pow. pilkałowski, st. poczt. Malwischken.

Quetz al. *Queczow*, ob. *Kwiecowo.*

Quetz (niem.), wś i dobra ryc., pow. licbarski, $6^1/_2$ klm. od st. p. i tel. Dobregomiasta. Obszar 302 ha.

Queutsch, 1375 *Queitsch*, wś, pow. świdnicki, posiada kaplicę kat., filią Wierzbic (Wirrwitz). W 1843 r. 24 dm., folw., 249 mk. (15 kat.); par. ew. Rogau-Rosenau, szkoła ew. w miejscu.

Quicka, ob. *Kwik.*

Quickendorf, 1322 *Quitkendorf*, wś, pow. ząbkowicki, posiada kościół par. ew., szkołę ew., par. kat. Piotrowice (Peterwitz). W 1842 r. 70 dm., 515 mk. (74 kat.), dwa młyny,

tkactwo bawełniane. We wsi źródło mineralne żelaziste.

Quidate, os. nad rzeczką Ruda, na obszarze wsi Ruda Mała, w pow. rybnickim, ma 25 mk., tartak.

Quidlitz, ob. *Kwilice.*

Quidsin, pol. *Kwidzyn*, według Kętrz. miejscowość w pow. wejherowskim, w spisach urzędowych niewymieniona.

Quielitz, 1321 *Quelicz*, wś, pow. głogowski, posiada kościół par. kat., szkołę, 4 młyny wodne. W 1842 r. 91 dm., sołtystwo, 707 mk. (38 ew.). Wś ta była własnością augustyanów w Żeganiu.

Quilitten (niem.), wś i dobra, pow. swiętosiekierski, st. p. Bladiau.

Quilow (niem.), wś i dobra ze st. p., w Pomeranii, pow. gryfijski, nad lew. brzegiem Piany, 11 klm. na płn.-zachód od Nakła. W 1877 r. 191 mk. ew. *Ks. Fr.*

Quintei, część wsi Krasiejowa, w pow. opolskim.

Quinterei, młyn wodny i grupa domów w Swiebodowie (Schwiebedowe), pow. mielicki.

Quiram al. *Chwiramy*, *Chwiram*, *Kwiram*, *Kirany*, *Skwiram*, *Quyeramy*, *Quiran*, wś kośc., leży na płd. i w pobliżu Wałcza. W r. 1337 stały Chwiramy pustkami; r. 1641 stała tam kaplica, w której odprawiano nabożeństwo protest.; r. 1738 znajdowała się ona w ręku katolików (ob. Pow. wałecki w XVI w. przez Calliera, str. 12). Por. *Chwirama.* *Ks. Fr.*

Quirl, wś i dobra, pow. jeleniogórski, par. kat. i ew. Buchwald. W 1842 r. 127 dm., 673 mk. (39 kat.), szkoła ew., warsztaty tkackie. Do Q. należały: fol. Pfaffengrund i Hain, kol. Gansberg, grupa domów Hickel i dwa młyny wodne.

Quirmen (niem.), wś na pol. Warmii, pow. ostródzki, st. p., tel. i kol. żel. Olsztynek.

Quirren, fol. do Kamienia należący, pow. suski, st. p. Iława; 1868 r. 9 bud., 4 dm., 55 mk. ew.

Quirutsch, pustk. w Warłowie, pow. lubliniecki.

Quisbernow, dobra ryc. w Pomeranii, st. poczt. Polzin.

Quitau, al. *Quetendorf*, ob. *Kwiatki.*

Quittainen (niem.) 1.) dobra, wś i młyn, pow. pr. holądzki, 12 klm. na płd.-wschód od Holądu, w równinie, w okolicy lesistej. We wsi okazały zamek, w którym znajduje się zakład dla chorych, fundacyi rodziny Doenhoffów. Poczta w miejscu. 2.) **Q.** *Gross*, fol. 3.) **Q.** *Klein*, wś, tamże, st. p. Schlodien.

Quitzdorf, łuż. *Kwjetanecy* (ob.), wś nad rz. Czarną Schoeps, której poziom wznies. 454 st. n. p. m., pow. rozborski, par. ew. Diehsa. W 1842 r. 48 dm., 199 mk. ew., młyn wodny, olejarnia, gorzelnia, kopalnia torfu. Do 1815 r. wś należała do saskich Łużyc.

Quitzerow (niem.), dobra w Pomeranii, pow. dymiński, st. p. Dymin, 5·5 klm. odl., ma 551·84 ha.

Quitzin (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Grimmen, odl. od mta pow. 5 klm., ma 668·78 ha.

Qumaelisch, wś i fol., pow. żegański, par. ew. i kat. Przewóz (Priebus). W 1842 r. 24 dm., 135 mk. (3 kat.).

Quolsdorf 1.) 1263 *Qualichdorf*, wś, pow. bolkowicki, nad Strzygowską wodą, par. kat. i ew. Reichenau. W 1842 r. 111 dm., 960 mk. (137 kat.), szkoła ew. od 1785 r., sołtystwo dziedziczne, 3 młyny wodne, hodowla owiec, tkactwo lniane. Do 1810 r. wś była własnością klasztoru w Gryzoborze (Gruessau). 2.) **Q.**, wś i dobra nad rz. Białą Schoeps, pow. rozborski, par. ew. Haenichen. W 1842 r. 71 dm., 443 mk., 2 młyny wodne, cegielnia. Do Q. należały fol. Ferdinandshof i Heinrichswalden, tudzież wioska Hinter Quolsdorf. 3.) **Q.** przy *Mellendorf*, wś, pow. żegański, par. ew. Przewóz. W 1842 r. 12 dm., folw., 106 mk. ew. 4.) **Q.** przy *Tschoeppeln*, wś, pow. żegański, par. ew. Przewóz. W 1842 r. 38 dm., 183 mk. ew.; młyn wodny.

Quoltitz, dobra w Pomeranii, pow. rugijski, st. p. Sagard, należą do klasztoru św. Anny i Brygity w Stralsundzie, 271·25 ha.

Quossen al. *Quoossen* (niem.), dobra, pow. frydlądzki, st. p. Gallingen.

Quostków (niem.), *Quosnitz*, 1358 *Qwasnicz*, wś, pow. oławski, par. ew. Piskorzów Wielki, kat. Domajowice. W 1842 r. 10 dm., folw., 76 mk. (14 kat.). Dawniejsza własność kapituły wrocławskiej.

Qwesin al. *Quezen* (dok.), ob. *Gwiździny.*

R.

Raaben, 1213 *Rabyn*, wś i fol., pow. świdnicki, w górzystej okolicy, przy górze Raabenberg, z ruinami i widokiem na pasmo gór Olbrzymich. W pobliżu linia drogi żelaznej Wrocław-Freiburg, par. kat. Sasterhausen. W 1842 r. 45 dm., folw., 316 mk. (12 ew.), szkoła kat., młyn wodny. Dawniej własność wrocławskiego kościoła na Piasku.

Raaben (niem.), młyn, pow. iławkowski, st. p. Landsberg.

Raabmuehle, młyn wodny w Seppau, pow. głogowski.

Raade (niem.), fol., pow. świętosiekierski, st. p. i tel. Świętosiekierka.

Raaden (niem.), ob. *Raduń*, *Radunek*.

Raake 1.) *Gross*, 1438 *Grossin Rachau*, pow. trzebnicki, nad rzką (Paschkerwitzer Wasser), par. ew. Paschkerwitz. W 1842 r. 13 dm., 88 mk. (9 kat.), dwór, fol., młyn. 2.) **R.** *Klein*, 1402 *Rachau*, pow. trzebnicki, par. ew. Psary. W 1842 r. 8 dm., 62 mk. (25 kat.). 3.) **R.,** 1292 *Rackaua*, wś i dobra, pow. oleśnicki, posiada kościół par. ew. (do 1706 r. filia Ligoty), szkołę ewang., młyn wodny. W 1842 r. 31 dm., 253 mk. (6 kat.).

Raase (niem.), ob. *Razowa*.

Raatsch, ob. *Raczanki*.

Raatz, 1290 *Ratis*, 1302 *Jauernuuiz*, pow. ziębicki, ob. *Jaworowice*.

Raba, rzeka, prawy dopływ Wisły, ma źródła na granicy gm. Sieniawy i Klikuszowej, w pow. nowotarskim, na zachod. stoku Gorców, w pobliżu punktu zbiegu granic Sieniawy, Klikuszowy i Rdzawki, pod 37° 38′ 21″ wsch. dłg. g. F. a 49° 32′ 15″ płn. szer. Jako drobna struga podąża granicą Sieniawy i Klikuszowy na płd. a dosięgnąwszy lasu nad granicą Pyzówki zwraca się na lekki płn.-zachód, płynąc między domostwami Sieniawy, dolinką nad którą od płd. wznosi się Janiłówka (818 mt.) i las Bucznik (816 mt.), a od płn. Rabska góra (783 mt.). Zabrawszy od lew. brzegu strugę nadpływającą od wsi Bielanki, wykręca się na płn. łukowato przez obszar Raby Wyźniej (w pow. myślenickim), opływając Rabską górę od zachodu. Od ujścia Zaklętego pot. podąża w kierunku płn.-wsch. przez Rokiciny i Chabówkę (pow. nowotarski) aż do wsi Rabki, gdzie z praw. brzegu przyjmuje pot. górski Poniczankę. Ten potok, jako też górne ramię Raby od źródeł aż po ujście Poniczanki obejmują dział górski Piątkowej (715 mt.) i Rabskiej góry (783 mt.). W Chabówce zbliża się najbardziej dolina R. do doliny sąsiedniej Skawy, gdyż rozdziela je wał szeroki tylko na 2 klm. Dolina R. od ujścia Poniczanki, rozszerza się nieco, roztoczywszy się w obszerną równinkę międzywzgórzystą, na zach. od Mszany Dolnej, przy ujściu Mszanki (al. Mszany) do Raby. Na przestrzeni od Rabki do Mszany Dolnej płynie R. w kierunku płn.-wschod. Nad praw. brzegiem wznoszą się ostatnie czubałki zachodnich Gorców, jak Pilna (607 mt.), Grzebień (679 mt.), Potoczkowa (747 mt.), Adamczykowa (612 mt.), a nad lew. brzegiem Rabka (644 mt.) i Wielki Luboń (1023 mt.). Wśród tej uroczej doliny legły wioski: Zaryte (pow. myślenicki) i Raba Niźnia (pow. limanowski). Od ujścia Mszany zmienia R. nagle kierunek swój płn.-wsch. na płn.-zach. i płynie przez obszar Kasinki (pow. limanowski) doliną, nad którą od płd.-zachodu wystrzelił stożkowaty Strzebel (977 mt.), a od płn.-wsch. Lubogoszcz (967 mt.) i Kiczera (726 mt.). Liczne potoki z działu Lubonia i Strzebla, jakoteż Lubogoszcza, zasilają R. Są to przeważnie potoki krótkie; znaczniejszym z nich jest Kasinka. Porzecze R. w obrębie Kasinki jest namuliste i przepuszczalne; dla małej warstwy humusu grunta wymagają skrzętnej uprawy, albowiem za pługiem pokazują się kamienie. U stóp stromej Kiczery (726 mt.) opuszcza R. pow. limanowski i przerzuca się powtórnie w pow. myślenicki, przepływając wś Lubień uroczą kotliną, nad którą od wschodu wznosi się Kiczora (726 mt.), od płd.-wsch. stożkowy Strzebel (977 mt.), a od zach. dział Cymbałowej al. Zębałowej (859

mt.). Tutaj płynie R. coraz szerszem łożyskiem, zmieniając po każdym wylewie swe koryto. Stan wody R. w Lubniu jest zwykle niski; płynie bowiem kilku korytami po rozłożystym kamieńcu, który się w bród przebywa. Znaczna szerokość kamieńca i gwałtowność wody w czasie wezbrania nie dopuszczają wystawienia tutaj mostu. Dla komunikacyi pieszej zbudowano długą i wysoką ławę, mającą około 600 kroków długości a trzy belki szerokości. Zazwyczaj na wiosnę lub w jesieni zrywa rzeka tę ławę, rozbijając przęsła ogromnemi skałami, które unosi. Po takich powodziach, przerywających na kilka dni komunikacyą obydwu części wsi, zmieniają się brody i nową ławę budować trzeba na innem miejscu. Kamieńce porastają z czasem jałowcem i olszyną; próbowano je także zasiewać trawą i owsem, ale bezskutecznie. W Lubniu wpuścił prof. dr. Nowicki znaczną ilość zarybku łososi do R. przed kilku laty. Od ujścia Krzeczówki płynie R. wprost na płn. i przechodzi na obszar gm. Pcimia, przyjąwszy z lew. brzegu znaczny strumień Łętówkę, a z praw. brzegu Suszankę. Dolinę rzeki ścieśniają stoki z praw. brzegu góry Kamienik (782 mt.) i Łysina (897 mt.), a z lewego brzegu Kotoń al. Pękalówka (848 mt.), z pod której płynie pot. Klecanka, uchodzący do Raby z lew. brzegu pod kościołem pcimskim. Od Pcimia począwszy podąża znowu na płn.-zach. przez obszar Stróży, tworząc tu, jak w Pcimiu, rozległe kamieńce i zabierając z lew. brzegu pot. Trzebuńkę. Nad praw. brzegiem (od wschodu) rozpościera się dział górski Chełm, ze szczytem Stróża (654 mt.) a od zachodu (lewy brzeg) R., między Trzebuńką, Rabą i Bysinką wzgórze Sularzowa (624 mt.). Od ujścia Trzebuńki podpływa R. pod Plebańską górę (508 mt.) wprost na płn., a dochodząc do Myślenic przybiera kierunek płn.-wschodni. Dotąd dolina R. jest górską, wąską i głęboką; pod Myślenicami wypływa ona z gór w bezbrzeżnem korycie i dopiero pod Książnicami podnoszą się cokolwiek jej brzegi. Naprzeciw Myślenic na praw. brzegu R. wznosi się góra Uklejna (677 mt.). Na stoku jej, w lesie, na obszarze przysiołka Chełmu, znajdują się szczątki dawnego zamczyska, niższe piętro czworobocznej baszty, bez śladu okien lub otworu na drzwi; mury grube, złożone z surowego kamienia, gruzu i wapna. W XVI w. był zamek już w gruzach. Od Myślenic począwszy dolina R. staje się coraz szerszą a góry zwolna rozstępują się i znikają. W kierunku płn.-wschod. przepływa obszary gm. Dolnej Wsi, Osieczan, gdzie z praw. brzegu przyjmuje pot. Bulinkę, wypływający ze wschod. stoków Uklejny, następnie Banowic, Borzęty, Drogini i Brzązowic. Tu opuszcza pow. myślenicki i przechodzi do pow. wielickiego, gdzie opływa miasto Dobczyce od strony wschodniej, dalej przerzyna obszar Niezdowa, Winiar, Kunic, Stadnik, Fałkowic, mta Gdowa. Tuż za Gdowem przechodzi do pow. bocheńskiego i opływa Marszowice, Klęczany, Niewiarów, Nieznanowice, Pierzchów, Pierzchowice i Nieszkowice. Powyżej Drogini zabiera z praw. brzegu pot. Trzemeśnę, poniżej zaś Winiar rzkę Krzyworzekę. Między Pierzchowicami a Nieszkowicami przyjmuje kierunek północny, przepływa między Książnicami (wś i młyn), gdzie przyjmuje z lewego brzegu Gnojski pot., następnie zrasza Łężkowice i Targowisko. Między Targowiskiem od płn.-zachodu a Chełmem od połud. tworzy R. znaczne kolano, wyginając się na płn.-wschód i opływa Stanisławice, Cikowice, Chodenice, Damienice i Proszówki. Tu zmienia kierunek na płn. i podąża do Wisły rozległą równiną, dotykając wschod. brzegów Niepołomskiej puszczy. Z praw. brzegu (od wschodu) legły gminy: Krzyżanowice Wielkie, Słomka, Gawłów Stary i Nowy, Majkowice, Bogucice, Cerekiew i Uście Solne; na lewym: Krzyżanowice Małe, Baczków, Mikluszowice, Wyżyce, Bieńkowice i Niedary. Ujście R. do Wisły leży na obszarze Niedar. Koryto R. miejscami zajmuje do 80 mt. szerokości, rozszerzane przez bystry nurt tej rzeki i zdarzające się w ostatnich latach częste powodzie, podrywające mało wyniosłe brzegi. Koryto R. w tych okolicach miało dawniej 30—40 mt. szerok. Za to zmniejszyła się głębokość wody, która przy najmniejszym stanie pod Baczkowem dochodziła $1^1/_2$ mt., gdy dziś zaledwie 50 ctm. sięga, wyjmując niektóre głębizny i topieliska, które w wielu miejscach R. na tym dolnym biegu się znajdują. O stanie rzeki R. na przestrzeni od Bochni do ujścia, podał r. 1773 dokładne sprawozdanie A. Liesganig, ówczesny dyrektor budownictwa w Galicyi, wydelegowany dla zbadania koryta R. w celu uspławnienia jej dla transportu soli z Bochni do Wisły, co jednak do skutku nie przyszło. Cała dolina rzeki w dolnym biegu jest podmokłą. Wody gościnne bywają na R. w tym samym czasie co na Sole i Skawie, t. j. na św. Jan, św. Jakub, oprócz tego często w czasie letnich nawałnic. Od ostatniej wioski górskiej mogłaby być R. spławną, a w okolicy Bochni żeglowną. Okolica nad górnym biegiem R. jest ubogą w drzewo; od Bochni zaś mogą chodzić małe galary krakowskie. Po Myślenice jest łoże Raby zasute górskimi jazami. Na górnym biegu łomy drzew i kamieni, częste mielizny i zaspy kamieńca, poniżej kręty bieg, częste kolana, przykre zawroty, w końcu krótkotrwałe wody, są główną przeszkodą dla spławu i żeglugi. Nad rzeką

tą po obu brzegach leży do 50 wsi i 4 miasta. Na dolnym biegu łożysko rzeki wyścielone jest piaskiem i żwirem rzecznym, który pod Krzyżanowicami wydobywany, służy do konserwacyi drogi prowadzącej do Wisły pod Sierosławice. Według prof. Nowickiego żyją w R. ryby: brzana, brzanka, cyrta, głowacz, jazgar, jaź, jelec, karaś, karp, kiełb, klonek, kolka, lipień (pod Bochnią), łosoś, miętus, okoń, płotka, pstrąg (w okolicy Raby Niżniej, Wyżniej i Zarytego), siekierka, strzebla, szczupak, śliz, świnka, ukleja, węgorz. Dla R. istnieje oddział krajowego towarzystwa rybackiego w Bochni. W r. 1880 wpuszczono narybku pstrąga w R. pod Nieznanowicami 2000. Wysoki jaz pod Winiarami przeszkadza ciągowi ryb z Wisły do R. Cały bieg R. wynosi 138 klm., z czego od źródeł po Myślenice przypada 59 klm., od Myślenic po Krzyżanowice 56 klm., a od tych po ujście 23 klm. Na powiat nowotarski 12, limanowski 14, myślenicki 41, wielicki 16 i bocheński 55 klm. Z praw. brzegu przyjmuje dopływy: Poniczankę, Słonkę al. Słony pot., Olszówkę, Głęboki, Mszankę, Kasinkę, Suszankę, Krzywice, Ziębówkę, Uklejnę, Bulinkę, Trzemeśnę, Burletkę, Krzyworzekę, Kędzierzynkę, Stradomkę i Babicę; z lew. zaś brzegu: Zaklęty, Luboński, Krzeczówkę, Łętówkę, Klecankę, Trzebuńkę, Gnojski, Mikoszcze, Bysinkę, Wolnicę, Rudnik, Niżowę, Porębę i Królewski pot. Spad wód wskazują liczby: 780 mt. (źródło), 638 mt. (kapliczka w Sieniawie), 531 mt. (kościół w Rabie Wyżniej), 425 mt. (ujście Olszówki), 402 mt. (most na Rabie na gościńcu do Mszany Dolnej), 345 mt. (ujście Krzeczówki), 337 mt. (ujście Łętówki), 286 mt. (ujście Bysinki), 266 mt. (most na R. poniżej Drogini), 214 mt. (ujście Stradomki), 189 mt. (między Bogucicami a Mikluszowicami), 185 mt. (powyżej ujścia do Wisły). *Br. G.*

Raba 1.) *Niżna*, wś, pow. limanowski, par. rz.-kat. w Olszówce. Leży w dolinie rz. Raby, przy gościńcu z Mszany Dolnej (7·5 klm.) do Jordanowa i kolei państwowej między st. Mszana Dolna i Zaryte. Zajmuje wąską górską dolinę (428 mt. n. p. m. wznies.), ciągnącą się od płd.-zach. ku płn.-wschodowi, zawartą od północy stokami Wielkiego Lubonia (1023 mt.), od południa zaś wzgórzami 526 do 529 mt. wzniesionemi, które oddzielają R. od Olszówki. Jałowa glinkowata gleba pokrywa strome zbocza górskie (zwane działami), na których udaje się tylko nisko wyrastający owies. W dolinie gleba lepsza, napływowa, namulista, wydaje żyto, jęczmień, ziemniaki, o ile na uprawę pozwala ostry górski klimat. Dolina sama jest właściwie kamieńcem, pokrytym cienką warstwą ziemi. Ztąd na polach gromadzą się co roku większe kupy kamienia wydobytego przy orce. Lasy świerkowe przetrzebiono podczas budowy kolei żelaznej, obnażając zbocza wzgórz. Na płd.-zachód graniczy R. Niżna z Zarytem, na półn. z Gliznem, na wschód z Podobinem a połud. z Olszówką. Potok płynący przez Olszówkę uchodzi do Raby na obszarze tej wsi z praw. brzegu. Z obszaru 1658 mr. przypada więk. posiadłości 122 mr. (82 roli, 2 łąk, 8 past. i 30 lasu) a 1536 mr. pos. mn. (917 roli, 61 łąk, 215 past. i 343 lasu). Z 91 dm. stoi 3 na obszarze więk. pos. (spadkob. K. M. Baranowskiej). Ludność składa się z 641 osób, z których 628 rz.-kat. a 13 izrael. Żydzi trudnią się karczmarstwem i młynarstwem; stoją tu 4 wodne młyny. Chaty drewniane, rozrzucone, schludne; lud należy do górskiego szczepu Kliszczaków. Przed zbudowaniem kolei trudniła się ludność dowożeniem deszczek do Krakowa na targi, obecnie do pobliskich stacyi. 2.) **R.** *Wyżna*, wś, pow. myślenicki, nad górnym biegiem Raby, w pobliżu granicy węgierskiej, w dolinie górskiej, rozszerzonej dolinami potoków spływających z obu brzegów do Raby, a z których największym jest „Zaklęty potok“. Dolina wznosi się około kościoła 531 mt. n. p. m.; otaczają ją zaś od zachodu lesiste grzbiety Beskidu, tworzące granicę Galicyi, sięgające do 826 mt., od płd. Rabska góra (783 mt.), od wschodu Piątkowa (684 mt.), od płn. mniejsze wzgórza (535 mt.) tworzące dział wód Raby i Skawy. Droga gminna łączy R. z gościńcem, wiodącym ze Skomielny Białej do Podwilka na Śpiżu. Najbliższa st. kol. Chabówka (5 klm.). Obszar pos. więk. (Stefan Wilkoszewski) ma 1141 mr. (451 roli, 6 łąk, 52 past. i 632 lasu); mn. pos. 2401 mr. (1841 roli, 57 łąk, 267 past. i 236 lasu). Gleba zimna, ilasta; lasy świerkowe. We wsi są 4 młyny wodne, z nich jeden dworski. W 1880 r. było 189 dm. a 1251 mk. (596 męż., 655 kob.); 1240 rz.-kat. i 11 izrael.; na obszarze więk. pos. 9 dm., 58 mk. (30 męż., 28 kob.), z których 56 rz.-kat. a 2 izrael. Szkoły nie ma. W górze Strug znajdują się łomy kamienia młyńskiego, w ławicach 1—2 stóp grubych. Kamień ten składa się z granitu lub kwarcu, zlepionego niebieskim iłomarglem. Siarczyński (rkp. Bibl. Ossol., Nr. 1826) wspomina, że w pierwszej połowie bieżącego wieku były tutejsze kamienie młyńskie poszukiwane; dzisiaj wyrabiają je tylko dla okolicy bliskiej i na żarna. Wieś założono około roku 1580, gdyż regestra poborowe z r. 1581 (Pawiński, Małop., 49) zwą ją *novae radicis*. Należała do Spytka Jordana, kaszt. krak., i miała 23 półłanków kmiecych, 8 zagród z rolą, 2 zagr. bez roli, 2 komor. z bydłem, 1 komor. bez bydła i 3 rzemieśl. Nadto był łan sołtysi, 2 zarębników i 1 folusz. Tak-

że i teraz trudni się ludność tkactwem, jako przemysłem domowym, wyrabia jednak tylko grube płótna, które spieniężа na miejscu lub na targach pobliskich miasteczek. Należała do par. w Rabce. Chociaż parafią erygowano wraz z założeniem wsi, to uposażenie dał jej dopiero w 1668 r. Kasper Sierakowski; od tego też roku przechowały się metryki. Kościół drewniany stał w 1595 r., jak świadczy wizytacya zachowana w aktach parafialnych (Łepkowski, Rocznik Tow. nauk. krakow. z r. 1861). Dzwony noszą daty 1678 i 1732). Obecny kościół murowany, bez sklepienia, z czworoboczną wieżą, odbudowany w 1840 r. Par. należy do dyec. krakowskiej, dek. makowskiego, obejmuje: Rokiciny, Sieniawę i Bielankę. *Mac.*

Rabalce, os. w dobrach Wojciechów, pow. janowski.

Rabalina, wś, pow. suwalski, gm. Wólka, par. Raczki, odl. od Suwałk 13 w., ma 18 dm., 151 mk. W 1827 r. było 18 dm., 102 mk.

Rabce (*Riabce*), wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Chotenczyce, gm. Rabce, o 2 w. od gminy a 49 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Ilii do Radoszkowicz, ma 7 dm., 69 mk. (33 dusz rewiz.) W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: R., Chotenczyce, Dworzec, Zagórzany, Budźki, Daszki, Łowcewicze, Pleszczany, Zajelniki i zaśc. Zajelniaki, w ogóle 282 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych.

Rabcza Stara, węg. *O. Rabcsa*, wś w hr. orawskiem, na stoku Babiej Góry, na granicy Galicyi. Kościół par. katolicki, chów bydła, uprawa lnu, płóciennictwo, wyrób drewnianych sprzętów, 1482 mk. (1347 Polaków). Parafia rozległa na $1^1/_2$ mili kwadr.

Rabczanie, także *Zagórzanami* zwani, ród góralski, zajmujący wierzchowinę Raby górnej po obu jej stronach. Siedziby ich leżą w głębokiej kotlinie, pomiędzy płn. stokami Beskidu wschodniego w dziale skawiańsko-rabczańskim. Czy się zbliżamy do nich od płd. z doliny nowotarskiej, czy też od płn. od równin Wisły, zawsze legły ich osady poza górą. Stanowią oni przejście od Nowotarżan do Babiogórców, a wyłom Raby między górą Luboniem (od zach.) a Lubogoszczem (od wsch.) położony zamyka ich siedziby za biegiem Raby na północ. Na płd. tedy odgranicza ich siedziby pasmo Gorców, od wschodu lesiste działy Niedźwiedzia, które się od Gorców przeciągnęły do góry Mogilnicy i zródłowisk rzeki Łososiny, a od zach. odgranicza je płytki łęg poprzeczny, oddzielający obszar górnej Raby od obszaru Skawy. Od rz. Raby zowią się oni także góralami od Rabki czyli Rabczanami, bo też tutaj ich rodowość najwybitniejsze przybiera cechy. Zajmują oni wsi: Sieniawę, Bielankę, Rabę Wyźnią, Rdzawkę, Rokiciny, Chabówkę Rabkę, Zaryte, Rabę Niżnią, Mszanę Dolną i Górną, Kasinę i Kasinkę, Glizne, Węglówkę, Skomielnę Białą, Porąbkę, Gruszowice, Dobrą, Jasną, Tymbark, Zamieście, Chyżówkę, Podrzeczki, Jurków, Wilczyce, Łostówkę, Łętowę, Słomkę, Podobin, Witów, Niedźwiedź, Olszówkę, Porębę Wielką, Słone, Ponice, Koninę i Lubomierz. Niektórzy dzielą Zagórzan na Porębian i Rabczan, ob. *Górale.* *Br. G.*

Rabczanka, rzeczka, ma źródło w lesie Hłuboczku, w obr. gm. Delawy, w pow. drohobyckim; płynie głębokim jarem wprost na północ. Przepływa wś Słońsko i zwraca się na płn.-wschód; odtąd płynie uregulowanem korytem na wschod. brzegu rozległych błot tyśmienickich, których wody zabiera, dalej przez zach. obszar Dołhego, Oparów, gdzie z praw. brzegu przyjmuje Lutyczynę, następnie przez Rabczyce i wkońcu w biegu płn. podąża do Tyśmienicy z praw. brzegu, naprzeciw gm. Hrudy. Długość biegu wynosi 18 klm. *Br. G.*

Rabczańsko-dunajecki, dział górski, ob. *Karpaty* (t. III, 862).

Rabczyca, węg. *Rabcsicza*, wś w hr. orawskiem, pod Magórą. Kościół katol. paraf., chów bydła, uprawa lnu, wyrób naczyń drewnianych, 1309 mk. (1121 Polaków).

Rabczyce al. *Rapczyce*, rus. *Ripczyci*, wś, pow. drohobycki, 18 klm. na płn.-wschód od Drohobycza, 3 klm. od sądu pow. i urz. pocz. w Medenicach, 11 klm. na wschód od urz. tel. i st. kol. w Dobrowlanach. Na wschód leżą Medenice, na płd. Letnia, na płd.-zach. Opary, na zach. Wróblowice, na płn.-zach. Litynia i Hrudy (część Lityni). Wzdłuż granicy płn.-zach. płynie Tyśmienica, dopływ Dniestru, środkiem obszaru pot. Rabczanka, prawy dopływ Tyśmienicy. Zabudowania wiejskie leżą w płd. części obszaru. Płn. część moczarzysta, wznosi się średnio do 268 mt. Na granicy zach. stoi karczma „Czerwona“, a na granicy płn. karczma „Buczała“. Własność większa (fundacyi hr. Skarbka) ma roli or. 72, łąk i ogr. 429, past. 9 mr.; włas. mn. roli or. 594, łąk i ogr. 402, past. 258 mr. W r. 1880 było 171 dm., 903 mk. w gminie, 4 dm., 13 mk. na obsz. dwor.; 6 rzym.-kat., 890 gr.-kat., 16 izrael., 4 innych wyznań; 15 Polaków, 896 Rusinów, 5 Niemców. Par. rzym.-kat. w Medenicach, gr.-kat. w miejscu, dek. drohobycki, dyec. przemyska. Do par. należą: Opary i Dołhe. We wsi jest cerkiew i szkoła etatowa jednoklasowa. *Lu. Dz.*

Rabe 1.) [*przy Baligrodzie*] z *Huczwicami*, rus. *Raby*, wś, pow. liski, składa się z dwóch grup domów, zajmujących polany górskie (odległe od siebie o 2·5 klm.). Południowa ma cerkiew drewnianą i rozlega się u zródłowisk

pot. Rabskiego, północna z cerkwią drewnianą u źródłowisk pot. Huczwickiego (dopływ Rabskiego a z nim Hoczewki z lew. brzegu), na południe od Baligrodu (odl. 11·3 klm). Obie osady otacza od zachodu pasmo „Wysoki Dział“, tworzące dział wód Osławy i Hoczewki. Na pograniczu wsi wznoszą się szczyty 815, 913 i 990 mt. Góry na północ wysunięte „Na rywni“ (796 mt.) i „Żebrawski las“ (730 mt,) są także lesiste; nie mniej lesiste są pasma na wschód, ze szczytami „Żebrak“ (711 mt.), „Potoki“ (782 mt.) i „Michałów“ (810 mt.). R. należy do par. rzym.-kat. w Wołkowyi i posiada kapelanią gr-kat. Uposażenie proboszcza składa się z 20 mr. roli, 4 mr. łąk, 22 zł. 34 cent. odsetek od kapitału i 118 zł. dodatku do kongruy. Gleba nieurodzajna; dawniej wydobywano tu z kamienia iło-marglowego żelazo i były czynne kuźnice hr. Fredrów. Siarczyński (Rps. bibl. Ossol., 1826) powiada, że wieś odznaczała się wspaniałym zamkiem a puszczona na licytacyą była oszacowana na 141,600 złr. Dzisiaj pos. większa jest własnością izraelity (Herscha Grossingera), wynosi 226 mr. roli, 48 mr. łąk i ogr., 18 mr. past. i 94 mr. lasu; pos. mniejsza 597 mr. roli, 59 mr. łąk, 107 mr. past. i 8 mr. lasu. Wś R. ma 38 dm. i 293 mk.; 1 rzym.-kat., 271 gr.-kat. i 21 izrael., na obszarze więk. pos. 1 dm. i 13 mk., 2 gr.-kat. i 11 izrael.; Huczwice mają 21 dm. i 145 mk., 1 rzym.-kat., 130 gr.-kat. i 14 izrael.; obszar większej pos. 3 dm., 8 mk., z których 6 gr.-kat. i 2 izrael. Obie osady graniczą na zachód z Mikowem i Dusiatynem, na płd. z Wolą Michową, Maniowem i Kolonią, na wsch. z Bystrem a na płn. z Kamionkami, Sukowatem i Rostokami. 2.) **R.** *(koło Ustryk)*, rus. *Rabyj*, wś, pow. liski, par. rzym.-kat. w Jasieniu a gr.-kat. w Hoszowie. Leży w okolicy górskiej i lesistej, u źródeł pot. Jasińskiego (dopł. Strwiąża) i jego dopływów. Przez wś, której chaty ciągną się długą ulicą z płn.-zachodu na płd.-wschód, prowadzi pod górę gościniec z Ustrzyk do Lutowisk, wznoszący się koło karczmy do 638 mt. Najniższe wznies. koło drewnianej cerkwi wynosi 564 mt. Dolinę wąską ogranicza od zachodu pasmo wzgórz lesistych „Żuków“, ciągnące się w kierunku płd.-wschodnim i tworzące dział wodny Sanu i Strwiąża. Najwyższe szczyty wzgórz na zachód od Rabego są: przy karczmie na Żukowie 709 mt., między R. a Sokołową Wolą 675 mt. a dalej ku płd. 725 mt. Od wschodu zwiera dolinę pasmo ciągnące się w tymże kierunku i będące odnóżem lesistego Stebnika. Tworzy ono dział Jasińskiego potoka i Stebnika, również dopływu Strwiąża. Najwyższe szczyty sięgają tu na wschód od R. „Na buczkach“ 726 mt., w miejscu zaś gdzie biją źródła Stebnika 807 mt. pomiaru wojskowego. Wioska górska, graniczy na północ z Zadwórzem i Moczarami, na zachód z Wolą Sokołową, na płd. z Zołobkiem, na wschód z Gałówką. Obszar wsi (2605 mr.) należy w dwóch trzecich częściach do pos. więk. (Ad. Ziętarski), w której lasy zajmują prawie siedm ósmych części; mniejsza pos. ma 392 mr. roli, 208 mr. łąk, 144 mr. past. i 6 mr. lasu. Do parafii należy: 36 mr. roli, 6·5 mr. łąk i 6 mr. past. W XVIII w. była tu osobna parafia gr.-kat. Grunt górski, iłowy; lasy szpilkowe. R. ma 58 dm. (3 dworsk.) i 375 mk., 7 rzym.-kat., 338 gr.-kat. i 30 izrael. Żydów mieszka we wsi 18, na obszarze dworskim 12. Pierwsi trudnią się wykupywaniem jaj, zboża i przędzy, drudzy karczmarstwem. Podług narodowości w r. 1880 było 45 Polaków i 330 Rusinów. *Mac.*

Rabeczyno, w spisie z 1864 r. *Rabeszno* 1.) wś nad rz. Mierzycą, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra ks. Radziwiłłów Czeres, o 7 w. od gminy a 32½ w. od Dzisny, ma 5 dm., 38 mk. prawosł. i 9 katol. (w 1864 r. 16 dusz rewiz.). 2.) **R.,** zaśc., tamże, o 32 w. od Dzisny, 1 dm., 7 mk. katol.

Rabelmuehle, młyn w Wierzbicach Wielkich, pow. kożuchowski.

Rabenau, fol. i domin. w gminie Austen, pow. górski (Guhrau), na Szląsku pruskim.

Rabence, domy w Roztokach, pow. kossowski.

Rabendy 1.) pow. łomżyński, gm. i par. Lubotyń; mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. było 14 dm., 87 mk. 2.) **R.,** wś, pow. ostrołęcki, gm. i par. Troszyn, ma 586 mr. obszaru, należy do drobnej szlachty. 3.) **R.,** wś, pow. ostrołęcki, gm. i par. Goworowo, ma 3 os., 25 mr. Wchodziła w skład dóbr Kobylin. *Br. Ch.*

Rabengebierge, góra na Szląsku Dolnym, w pow. kamionogórskim, w pobliżu Lubawy, leży śród płaskowzgórza sięgającego do 2000 st., stanowiącego północne podnóże gór Olbrzymich. Wznosi się nad doliną rzeki Bobrawy u jej źródeł.

Rabenhors 1.) w pow. bydgoskim, ob. *Stefanów*. 2.) **R.,** pow. chełmiński, ob. *Gziki*.

Rabeńka, karczma przy drodze między Joską a Bortnikami, pow. bracławski, okr. pol. i par. Tulczyn, gm. Chołodówka.

Rabenstein, przedmieście miasta Cieszyna.

Rabenstein (niem.), dobra w Brandenburgii, pow. Zauche-Belzig, st. pocz. Niemegk. Tu pewnie szukać należy „Castrum Rabenstein“, wymienionego w dok. z r. 1338 (ob. „Kod. dypl. Wielkop.“, № 1187). *Ks. Fr.*

Rabenwalde (dok. 1341), dziś *Riewalde*, pol. *Rywałd*, w pow. starogardzkim.

Rabeszno, ob. *Rabeczyno*.

Rabiany, wś, pow. węgrowski, gm. Jaczew,

par. Korytnica, ma 37 dm., 312 mk., 799 mr. W 1827 r. było 28 dm., 168 mk.

Rabia skała, szczyt w głównym grzbiecie Karpat wschodnich, w dziale dukielsko-skolskim, na granicy Galicyi i Węgier, w płd. stronie gm. Wetliny, w pow. Lisko. Na zach. od niego legł szczyt Dziurkowiec (1190 mt.), a na wschód Czoło (1157 mt.), Borsuk (1000 mt.) i Czerteż (1076 mt.); na płn. zaś dział Jawornik ze Sękową (1022 mt.). Wznies. 1168 mt. n. p. m. Miejsce znaku triang. Ku płn. spływa pot. Lutowa do Solinki. *Br. G.*

Rabieki, w spisie urzęd. *Rebeki*, wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Postawy, okr. wiejski Antonowo, o 22 w. od gminy, 66 dusz rewiz.

Rabieniec 1.) al. *Rabiniec*, *Rabineć*, potok górski, ma źródła w płn. części gm. Białoberezki, w pow. kosowskim; płynie na płn.-zach. wzdłuż granicy tejże gminy z gm. Roztokami i wpada do pot. Łużek, dopływu Rożenia. Długość biegu 3 klm. Na prawym brzegu w popobliżu ujścia, wznosi się szczyt *Rabiniec* (916 mt.). 2.) **R.** al. *Rabiniec*, *Rabineć*, potok górski, bierze początek w Karpatach wschodnich, w paśmie Czarnohorskim, z pod Fureteka al. Foratyka (1530 mt.), w obr. gm. Żabiego, w pow. kosowskim; płynie leśnym jarem biegiem powolnym na płn.-wsch. i po 6 klm. biegu zlewa swe wody do Czarnego Czeremoszu naprzeciwko osady Rabieńca. Nad płn.-zach. brzegiem wznosi się Kierniczny Mały (1424 mt.), a nad płd.-wsch. grzbiet Ladieskul (1399 mt.). W wodach potoku żyje pstrąg. 3.) **R.** al. *Rabenec*, tracz nad lewym brzegiem Czeremoszu Czarnego, na obszarze Żabiego, w pow. kosowskim; ob. *Łukowiec*. *Br. G.*

Rabierzyce, pow. gnieźnieński, ob. *Grzybowo-Rabierzyce*.

Rabijowka, wś nad rz. Grabarką, dopływem Zbrucza, pow. starokonstantynowski, par. Kupiel. W 1867 r. było tu 107 dm.

Rabinówka 1.) zaśc. szl., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 10 w. od Wilna, 3 dm., 14 mk. katol. 2.) **R.,** dwie pobliskie wsi, w zach.-płd. części pow. ihumeńskiego, przy gościńcu handlowym mińsko-słuckim, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. Dudzicze; jedna wieś ma 15 a druga 1 osadę; miejscowość dość leśna, grunta lekkie, szczerkowe. Posiada kaplicę katol. par. uździeńskiej. 3.) **R.,** urz. *Riabinowka*, wś, pow. bychowski, gm. Propojsk, w pobliżu błota Czysta Łuża, zajmującego 2860 dzies. przestrzeni, ma 42 dm. i 146 mk.

Rabinowo, fol., pow. włocławski, gm. Piaski, par. Zgłowiączka, odl. 28 w. od Włocławka, ma 41 mk. Fol. Rabinowo, oddzielony od dóbr Żydowo, rozl. mr. 292: gr. or. i ogr. mr. 232, łąk mr. 23, past. mr. 2, lasu mr. 17, nieuż. mr. 18; bud. mur. 4; płodozmian 9-polowy; pokłady torfu. Do włościan należy 8 mr.

Rabinowo, fol. szl., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 92 w. od Święcian, 1 dm., 10 mk. (7 prawosł. i 3 kat.).

Rabishau 1.) dawniej *Rabs-Hau*, wś i dobra, pow. lwowski (na Szląsku). Leży na podgórzu gór Izerskich, składa się z trzech części (Ober, Nieder i Muehldorf), posiada kościół par. ewang. z 1566 r. (od 1659 do 1742 w ręku katol.), szkołę ewang., kaplicę katol. W 1842 r. 316 dm., fol., leśnictwo, 1567 mk. (26 katol.). 2.) **R.** *Hayne*, wś, pow. lwowski (na Szląsku), par. ewang. Rabishau. W 1842 r. 58 dm., 293 mk. (8 katol.). Wś powstała w 1621 r.

Rabisko, część wsi Cerekwi, w pow. bocheńskim, na praw. brzegu Raby. *Br. G.*

Rabizy, wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra ks. Puzynów Ihumenowo, o 2 w. od gminy a 44 w. od Dzisny, ma 2 dm., 27 mk. katol. (13 dusz rewiz.).

Rabka, os., część dóbr Klimontów, w pow. będzińskim.

Rabka, góra, na płn.-zach. od wsi t. n., w obr. gm. Skomielny Białej, pow. myślenicki, pod 37°36′ wsch. dłg. g. F., a 49°37′30″ płn. sz. g., na lew. brzegu Raby. Wznies. 644 mt. n. p. m. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Rabka ze *Słonką*, wś i zakład kąpielowy, pow. myślenicki, okr. sąd. w Jordanowie. Posiada przyst. kolei transwersalnej (linii Zwardoń-Nowy Sącz), odl. od Zwardonia o 109, od Nowego Sącza o 65 klm., par. rzym.-kat., urząd pocz. i tel. i szkołę ludową; co drugi poniedziałek targi. Wś rozciąga się w dolinie górnego biegu rz. Raby, do której wpadają na jej obszarze potoki: Skomielna z lew. a Słonka i Poniczka z praw. (południowego) brzegu. Gleba mało urodzajna, składa się z łupku glinowego, nieprzepuszczalnego; głównym bogactwem okolicy są dobrze zachowane lasy, przeważnie szpilkowe (mianowicie świerkowe). Znajdują się też gaje dębowe i bukowe. Ubóstwo gleby zmusza ludność do szukania zarobku w przemyśle, ztąd zdawna istnieją we wsi warsztaty tkackie. Prawie w każdej chałupie stoi warsztat do wyrobu płótna, którego rocznie około 4600 sztuk wyrabiają. Położenie tkaczy jest niepomyślne, ponieważ izraelici, dostawcy przędzy, wykupują płótno po niskich cenach. Dla podniesienia tego przemysłu utworzono w Myślenicach „Towarzystwo tkaczy“. Oprócz tego zajmuje się ludność garncarstwem. Wś zajmuje rozległą dolinę (wznies. przy kościele 478 mt.), zasłoniętą od wschodu, północy i południa lesistemi górami a odsłoniętą ku zachodowi. W tę stronę otwiera się piękny widok na Beskid, zamknięty olbrzymim stożkiem Babiej góry, odl. o dwie

mile (17 klm.), której sine kontury rysują się wydatnie na tle pogodnego nieba. Szczyty otaczające Rabkę są: od płn. Luboń Mały (870 mt.) i Wielki (1023 mt.), od płd. Piłat i Rabuń ze szczytem św. Krzyż (715 mt. i 664 mt.); od wschodu Pilna (607 mt.) i Grzebień (679 mt.), od zachodu Rabka Dzielec (664 mt.). Na obszarze wsi rozchodzą się gościńce: z miejscowości zwanej Zabornią 1) na południe do Nowego Targu, 2) południowo-zachodni na Spytkowice do Podwilka na Węgrzech, 3) ze Skomielny na północ, wojskowy przez Lubień i Pcim do Myślenic, 4) wschodni na Zaryte do Mszany Dolnej i Nowego Sącza, wreszcie 5) na Jordanów i Osielec do Krakowa, wschodni. Ostatnie dwa gościńce przecinają samą wieś. Najbliższem miasteczkiem jest Jordanów (odl. 10 klm.). R. zajmuje obszar 3214 mr., z czego przypada 1370 (401 roli, 10 łąk i ogr., 51 past. i 908 mr. lasu) na własność większą a 1844 mr. (1277 roli, 53 łąk i ogr., 285 past. i nieuż. i 229 lasu) na pos. mniejszą. W 1880 r. było we wsi 198 dm., 1247 mk., 1199 rzym.-kat. i 48 izracl. Na obszarze więk. pos., wraz z zakładem kąpielowym, 20 dm. i 77 mk., 61 rzym.-kat. i 16 izrael. Od tego czasu przybyło w zakładzie 2 domy, kilka zaś przebudowano. Mieszkańcy rzym.-kat. należą do szczepu góralskiego Kliszczaków; odznaczają się silnym wzrostem, przeważnie mają czarne oczy i noszą długie włosy, spadające im na ramiona. Strój mężczyzn składa się z ciemnego wielkiego kapelusza o szerokich kresach, przybranego, zamiast wstążki, muszlami nanizanemi na jedwabny sznurek, z ciemnej tabaczkowego koloru guni, zwanej chazuką, z czerwonemi wyłogami, którą w dni gorące zawieszają przez lewę ramię, obcisłych białych sukiennych spodni i chodaków (kierpców), wyrabianych z surowej skóry, spiętych rzemykami. Strój kobiet, mniej malowniczy, składa się u mężatek z białego rańtucha, t. zn. płachty, i zazwyczaj niebieskiej spodnicy; dziewki chodzą z odkrytą głową i zaplecionymi warkoczami, w które wplatają jaskrawe wstążki. Lud jest rozwinięty (każdy niemal umie czytać), religijny, zapobiegliwy i trzeźwy, zarazem jednak podejrzliwy w stosunkach z obcymi i przebiegły. Domy drewniane, dobrze utrzymane. R. graniczy na płn. ze Skomielną Białą i Zarytem, na wschód z Olszówką i Słonnem, na płd. z Ponicami i Chabówką, na zachód ze Skawą. Nazwisko Rabki spotykamy w dok. Bolesława Wstydliwego z r. 1254 (Długosz, Lib. Benef., III, 446), potwierdzającym posiadłości klasztoru cystersów w Szczyrzycu, które w r. 1234 nadał klasztorowi Teodor h. Gryf, wda krakowski. W dyplomie czytamy: *Sal in Rabschycza*, co Długosz objaśnia (L. B., III, 438, 446) *Sal in Rabka*. Widocznie już wtedy warzono to sól. Być może, że tylko warzelnie należały do klasztoru a wsi nie było. Kazimierz W. w 1364 nadał przywilej Mikołajowi z Uścia, dozwalający osadzać wsie na prawie niemieckiem między rzekami Rabą, Słoną, Łętownią i Kasiną. Za Ludwika Węg. 1382 r. została „Sal in Rabka“ odebraną klasztorowi wraz z innemi dobrami należącemi do klucza szaflarskiego. Władysław Jagiełło rozdarował lub zastawił te dobra różnym panom. Według poszukiwań Żegoty Paulego, ogłoszonych w broszurze A. Aleksandrowicza (Rozbiór chemiczny trzech zdrojów wody alkaliczno-słonej jodowo-bromowej w Rabce, Kraków, 1882, str. 3), sprzedał Rabkę i Kasinę Zygmunt, wójt z Dębowego Działu, Janowi Ligięzie, woj. łęczyckiemu, za 1000 grzywien groszy praskich. Od Ligięzów dostała się R. na początku XVI w. w posiadanie Jordanów h. Trąby. W r. 1540 miał ją Jan Jordan. W 1584 r. (Pawiński, Małopolska, 49) Spytkowie Jordanowie posiadali wsi: Rabkę, Rabę Niżną, Chabówką, Słonne, Skomielnę Białą, Rokiciny i Ponice. Olszówka należała do Mikołaja Pieniążka. Jordanowie założyli i uposażyli parafią w 1557 r. i zbudowali pierwotny drewniany kościół. Fundatorem był Wawrzyniec z Melsztyna Jordan Spytek, kasztelan krakow. († 1568). W 1568 należała R. do Anny z Sieniawy Jordanowej, kaszt. krak. Jerzy Grossman, mieszczanin oświecimski, uzyskał przywilej u Zygmunta Augusta (dany w Grodnie 19 czerwca 1568) na poszukiwanie i kopanie soli między wsiami Rabką i Słoną. Dla braku pieniędzy zaniechał rozpoczętej w pobliżu warzelni roboty w roku następnym, a wziąwszy już poprzednio znaczną zaliczkę (Acta consular. civit. crac., tom. 23, pag. 200) odstąpił połowy prawa swego Bartłomiejowi Osfalle, kupcowi z Werony. Czy tenże robił dalsze poszukiwania, nie wiadomo, ale w następnym roku (21 czerwca 1569) wyrobił sobie Marcin Konopnicki, dworzanin królewski, wyłączny przywilej na poszukiwanie kruszców w okolicach podbieszczadzkich (datowany z Lublina) i wybił szyb na 3 łatry głęboki, następnie zaś zobowiązał Matysa Wychowańca z Kaźmierza do wybicia 16 łatrów szybu prostego, dobrze ocembrowanego. Matys nie wykonał dobrze roboty i uszedł, o co go Konopnicki 1570 r. do grodu krak. pozywał (Lib. inscript. castri crac., tom. 98, pag. 53). W tym czasie umarł Konopnicki i upadła zapewne warzelnia a tylko lud okoliczny czerpał wodę na własny użytek aż do r. 1813. W kalendarzu Duńczewskiego z r. 1768 jest wzmianka, że te źródła leczą gardziele. W 1584 r. parafia w R. obejmowała: Chabówkę, Olszówkę, Rabę (Niżną), Skomielnę Białą, Rokiciny i Ponice. Wieś składała się z 25 półłanków, 3 zagród z rolą,

1 komornika z bydłem, 2 rzemieśln. i 1 tracza (Pawiń., Małop., 49). Nie długo potem przeszła R. na własność Zebrzydowskich, ale już w r. 1621 sprzedał ją Jan Zebrzydowski, ststa lanckoroński, Maryanowi Przyłęckiemu, któremu sejm dozwolił (r. 1635) pobierać cło na naprawę dróg. Po Przyłęckim odziedziczyli R. Komorowscy a po nich Wielopolscy. W 1725 r. Józef Jan hr. na Pieskowej Skale Wielopolski, ststa nowotarski, posiada R., Zaryte, Słone, Rdzawkę, Skomielnę (Oblat. lib. 149, f. 407). W r. 1740 w dziale po Franciszku Wielopolskim otrzymał klucz rabczański Józef Wielopolski, ststa lanckoroński. Klucz ten tworzyły Rabka, Chabówka, Skomielna, Zaryte, Ponice, Rdzawka i Słone. Dobra te nabył w pierwszej połowie bież. wieku Józef Wieniawa Zubrzycki, ojciec dzisiejszego właściciela, od Wincentego na Ślemieniu Wielopolskiego. W r. 1885 ukończono budowę kolei państwowej tranwersalnej, której stacye: w Chabówce i Zarytem i przystanek w Rabce ułatwiły dostęp do tej pięknej doliny. Par. w R. należy do dekanatu makowskiego i obejmuje: Słonne, Chabówkę, Skomielną Białą, Rdzawkę, Ponice, Skawę i Zaryte. Prócz kościoła znajduje się prywatna kaplica we dworze w Rabce i w zakładzie kąpielowym w Słonnie, nadto malownicze kościoły w Zarytem, Ponicach i św. Sebastyana w Skomielny białej. W aktach parafialnych przechowują się metryki od r. 1665 i *Liber memorabilium*. Prof. Łepkowski (Rocznik Tow. nauk. krak. z r. 1861, str. 314) podaje z Liber memorabilium, że przy kościele był 1570 proboszczem ks. Wojciech Najemnik, w 1605 Szymon Petrycy. Przechowały się dzwony, noszące daty 1558 i 1610 r. i zniszczony pomnik Stanisława Sienkowicza z r. 1628. Przed r. 1634 zgorzał kościół, w tym bowiem roku konsekrował bisk. Jan Oborski obecny kościół p. w. św. Maryi Magdaleny. Jest to drewniana budowla z baniastą wieżą. Był przy nim 1763—1768 proboszczem ks. Józef Alojzy Putanowicz, prof. akademii krak., a w r. 1802 ks. Andrzej Antałkiewicz, malarz, który go odmalował. Prof. Łepkowski wspomina o kropielnicy zrobionej z dwóch kul kamiennych, wykopanych w Rabie Niżnej w r. 1835. *Zakład kąpielowy*. Do r. 1813 lud okoliczny czerpał z tutejszych zródeł wodę, używając jej zamiast soli; zauważono lecznicze własności mułu. Rząd austryacki, widząc w tem uszczuplenie dochodów z monopolu soli, polecił zasypać ziemią i kamieniami sześć otwartych źródeł. Gdy mimo to przesączała się woda, najęto stróża, którego nadzorowało dwóch strażników skarbowych. W 1857 r. komisya balneologiczna, zawiązana przy Towarzystwie nauk. krakowskiem, wydelegowała swego przewodniczącego dr. Fryderyka Skobla, dla zbadania tych źródeł. Uzyskawszy w dyrekcyi skarbu pozwolenie odkrycia źródeł, udał się tam dr. Skobel w sierpniu 1858 r. w asystencyi komisarza skarbowego Fleischmanna, a zbadawszy źródła na miejscu, sporządził pierwszy ich opis (ogłoszony w 26 tomie Roczników Tow. nauk. krak. z r. 1859). Na podstawie rozbioru dokonanego przez A. Aleksandrowicza, komisya balneologiczna a współcześnie z nią dziedzic Rabki p. Jul. Zubrzycki rozpoczęli starania u rządu o urządzenie zakładu kąpielowego. Dopiero w 1861 r. reskrypt ministerstwa skarbu pozwolił właścicielowi R. urządzić zakład kąpielowo-leczniczy. Do lipca 1862 r. odkopano cztery źródła, w których znaleziono obszerne ocembrowanie, utworzone z grubych a tak zdrowych desek, iż uznano że nowego ocembrowania nie będzie potrzeba. Dopiero w maju 1863 r. mógł A. Aleksandrowicz zbadać trzy źródła: Rafaeli, Maryi i Krakusa. Źródło czwarte, Kazimierza, nie było zabezpieczone jeszcze od napływu słodkiej wody, piąte zaś Heleny odkryto dopiero w r. 1882. Pracowano z takim pośpiechem nad splantowaniem terenu, założeniem ogrodu i chodników, nad budową łazienek i domów mieszkalnych, że w r. 1864 kąpiele zostały otwarte i korzystało z nich 164 osób. W rzędzie solanek jodo-bromowych R. zajmuje pierwszorzędne miejsce. Według dr. M. Zieleniewskiego (Nasze wody mineralne i zakłady zdrojowo-kąpielowe, w Gaz. lwowskiej z lipca 1886 r.) posiadają tutejsze zdroje w 1000 częściach wody samoistnego jodu (zdrój Maryi 0.0386, podczas gdy Heilbrunn 0.028, Krankenheil i Kreuznach 0.001, samoistnego bromu zaś, którego w Heilbrunn i Krankenheil niema, zawiera Kreuznach 0.231 a R. (zdrój Maryi) 0.0574. To też powiada dr. Zieleniewski w Rysie balneoterapii (str. 244) „iż szczycić się Galicya może posiadaniem zdrojów słono-jodo-bromowych, najsilniejszych z pomiędzy europejskich. Nie tylko zatem z narodowych i ekonomicznych względów, ale nawet z czysto umiejętnych zasad, nie godzi się nam odmawiać sprawiedliwego przyznania wyższości wspomnianym ojczystym zdrojom nad obcokrajowymi, jeżeli nie chcemy okryć się śmiesznością (z zapoznawania naszych wód) a sobie samym ubliżać“. Zakład leży w dolinie Słonki, na płd.-wschód od wsi (odl. o 1 klm.). Temperatura średnia w zakładzie wynosi w czerwcu 16° Cels., w lipcu 17·6° C., w sierpniu 17·8° C., we wrześniu 14—16° C. Źródła leżą na pochyłej ku południowi zwróconej płaszczyźnie. Nad pot. Słonką, w odl. od niego 4 mt., zdrój „Rafaeli“; ma on wysokość słupa wody 12 cali wied. Od wierzchu jest zabezpieczony cembrzyną kamienną, na 4

stopy wysoką, niżej zaś do dna czworoboczną, drewnianą. W kierunku wschodnim, około 15 mt. od niego, znajduje się zdrój „Maryi“, oprawiony w czworoboczną cembrzynę drewnianą. Wysokość słupa wody aż po otwór odpływowy wynosi 34 stopy. W kierunku płd.-wschodnim od niego, około 37 sążni, zdrój „Krakusa“, ocembrowany drewnianą czworoboczną cembrzyną, położony wyżej od poprzednich, ma słup wody 16'8"; około 22 sążni od niego w kierunku płd.-zachodnim jest zdrój „Kazimierza“, głębszy od poprzednich, z drewnianą czworoboczną cembrzyną, dalej zaś zdrój „Heleny“. Dokładnego zbadania przybytku wody nie można było przeprowadzić, skonstatowano tylko, że najobfitszym jest zdrój Rafaeli, potem Maryi, im zaś źródło leży wyżej, tem ilość wody się zmniejsza. W trzech źródłach badanych dostrzegł Aleksandrowicz następujące właściwości: Woda w studniach zostaje w ciągłym ruchu, z powodu wydobywających się gazów, które za zbliżeniem ognia zapalają się. Ruch ten jest największy w zdroju Rafaeli. Woda świeżo zaczerpana jest przezroczystą i bezbarwną, a tylko ze zdroju Rafaeli cokolwiek sinawą. Posiada woń oleju skalnego a w zdroju „Krakusa“ w porze niekąpielowej niemiłą woń, z powodu cząstkowego rozkładu soli jodowo-bromowych; smak ma słony, nieco gorzkawy. Najmniej gorzka jest woda ze źródła Maryi, gdyż tam najmniej jest soli magnezyowej. Z badania temperatury wody przy różnej ciepłocie powietrza (w lipcu 1862, maju 1863 i styczniu 1866) okazało się, że temperatura jest niezmienną, mianowicie w zdroju Rafaeli 9·5° Cels., Maryi 8·8° Cels., Krakusa 8·5° Cels., Kazimierza 10° Cels. Ciężar gatunkowy wody po kilkakrotnych badaniach okazał się następujący: w zdroju Rafaeli przy 15° Cel. 1·019495, Maryi 1·018775, Krakusa 1·018800, Kazimierza 1·00992. Badanie chemiczne (jakościowe) przedsiębrał najprzód trzech zdrojów dopiero wymienionych A. Aleksandrowicz, który rezultat i sposób swego badania ogłosił w wymienionej powyżej broszurze, czwartego zaś zdroju Kazimierza dr. K. Olszewski (Rozbiór chemiczny wody mineralnej rabczańskiej ze zdroju Kazimierza, Kraków 1885), który podał także rozbiór chemiczny soli rabczańskiej (Kraków, 1884). Różnica pomiędzy tymi rozbiorami jest w najgłówniejszej części ta, że kiedy Aleksandrowicz oznaczył tylko ślady boranu sodowego, to prof. dr. Olszewski wykazał, że „ten w nowszych czasach coraz więcej w medycynie zastosowywany składnik zajmuje w zdroju Kazimierza i soli czwarte miejsce, a zatem i w innych zdrojach rabczańskich znajduje się w jeszcze większej ilości. Rozbiory te dały następujący rezultat, podany tu taką koleją: zdrój Maryi, Rafaeli, Krakusa, skład samej soli.

Siarkanu potasow. SO_4K	0,03	0,07	0,08	—
Chlorku potasu KCl . . .	0,13	0,09	0,09	0,65%
„ sodu NaCl	22,86	22,98	22,96	91,59 „
Jodku sodu NaJ	0,04	0,94	0,05	0,05 „
Bromku sodu NaBr	0,07	0,06	0,07	0,14 „
Węglanu sodow. CO_3Na_2 .	1,14	1,23	1,11	1,18 „
Węglanu litowego CO_3Li_2	0,02	0,03	0,03	0,63 „
„ wapniow. CO_3Ca .	0,40	0,45	0,49	1,11 „
„ magnow. CO_3Mg . .	0,13	0,26	0,28	1,23 „
„ żelazawego CO_3Fe .	ślady	ślady	ślady	— „
„ mangan. CO_3Mn .	ślady	ślady	ślady	0,04 „
„ strontowego CO_3Sr	ślady	ślady	ślady	ślady „
„ amonowego	ślady	ślady	ślady	ślady „
Siarkanu barow. SO_4Ba	0,01	0,01	0,01	0,01 „
Tlenku glinu Al_2O_3	ślady	ślady	ślady	0,16 „
Boranu sodowego BO_3Na	ślady	ślady	ślady	1,56 „
Kwasu krzemow. SiO_2 . . .	0,02	ślady	0,02	0,40 „
Ogólna ilość składn. stałych	24,87	26,26	25,18	100 części.
Kwasu węglowego woln. .	0,14	0,14	0,07	

Sezon kąpielowy trwa od 1 czerwca do 15 września i dzieli się na trzy sześciotygodniowe (do 10 lipca, do 20 sierpnia i 15 września). Sprawozdania zdrojowego lekarza dra Rybczyńskiego (z r. 1886 i 1887) wymieniają 22 chorób, w których użycie wód rabczańskich jest wskazane. Są to różne postaci zołzów, czyli to choroba tkwi na skórze, na błonach śluzowych, na okostni lub w sustawach; wypociny i wysięki stałe i zbite w różnych narzędziach; przewłoczny gościec i jego następstwa; wreszcie zadawniona dna ze stwardniałymi wysiękami około sustawów (dr. M. Zieleniewski: Rys balneologii powszechnej, Warszawa, 1873, str. 196 nt.). Użycie jest wewnętrzne przez picie wody bądź czystej zimnej, bądź ogrzanej lub zmieszanej z mlekiem albo wodą sodową i zewnętrzne, mianowicie kąpiele słonojodowe pełne lub nasiadowe, z dodaniem według potrzeby soli lub ługu. Oprócz tego używano w pewnych chorobach kąpieli zimnych i natryskowych w łazienkach urządzonych na rzece za zakładem, żętycy i wód mineralnych. Ruch gości w zakładzie był następujący: w r. 1864 było 120 osób, w 1865 r. 129, w 1866 r. 139, w 1867 r. 242, w 1868 r. 278, w 1869 r. 263, w 1870 r. 220, w 1871 r. 368, w 1872 r. 456, w 1873 r. 356, w 1874 r. 446, w 1875 r. 365, 1876 r. 419, 1877 r. 428, w 1878 r. 449, w 1879 r. 552, w 1880 r. 425, w 1881 r. 565, w 1882 r. 668, w 1883 r. 606, w 1884 r. 610, w 1885 r. 802, 1386 r. 1042, wreszcie w 1887 r. 951 osób. W r. 1864 wydano kąpieli 2040, w 1874 r. 4952, w 1885 r. 7319; w tymże roku rozesłano 3935 flaszek wody, 521 kgr. soli i 90 flaszek ługu; w 1886 r. wydano w ogóle 14529 kąpieli, sprzedano 4184 flaszek wody i 637 kgr. soli w pudełkach. W miarę wzrostu liczby gości powiększał się corocznie zakład.

Obecnie ma zakład gmach łazienny z 24 pokojami wysokimi. W większych znajduje się po dwie, w mniejszych po jednej wannie cynkowej. Pomieszkań jest liczba wystarczająca. W 15 domach zakładowych, po części drewnianych, po części murowanych, jest 240 pokojów, z odpowiednią ilością kuchen. Ceny wynoszą od 50 centów do 3 złr. za dobę. W chatach włościan są także mieszkania, tańsze naturalnie. Zwyczajne kąpiele kosztują po 30, 60 i 80 centów a taksa kuracyjna (z muzyką) wynosi 5 złr. W zakładzie znajduje się kaplica, kryty deptak, werenda, sala dla zabaw i zebrań, czytelnia, dwie restauracye z cukiernią, jatki mięsne, sklepy galanteryjne i bławatne. Innych potrzeb dostarczają górale z wsi okolicznych. Komunikacyą ze stacyą kolejową utrzymuje omnibus i powóz zakładowy, tudzież liczne wózki góralskie. Dla pieszych wycieczek utrzymuje zakład chodniki w otaczających zakład lasach świerkowych, cokolwiek dalsze spacery są do stacyi kolei w Chabówce, Zarytem; koleją do Mszany Dolnej, wózkami góralskiemi na górę Luboń, św. Krzyż, Obidową, Zimną wodę; trwające dwa dni: do Nowego Targu, Poręby i przez Podwilk na Babią górę. Kilkudniowe wycieczki odbywają się do Pienin (Czerwonego klasztoru) i Tatr. Zakład rabczański jest pięknym rezultatem energii i wytrwałości właściciela (p. Jul. Zubrzyckiego), który z niewielkimi środkami umiał doprowadzić go do obecnego pomyślnego stanu. Opisy R. podawał „Tyg. Illustr.“ z 1867 r. (t. XVI, № 418) i 1871 r. (VIII, str. 44). *Mac.*

Rabki 1.) wioska nad rz. Mołczadzią, pow. nowogródzki, przy granicy pow. słonimskiego, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Koszelewo, ma 5 osad pełnonadziałowych; grunta nieco faliste, urodzajne, łąki wyborne. 2.) **R.**, urzęd. *Riabki*, wś i os., pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Dworzec, o 48 w. od Słonima. 3.) **R.**, wś, pow. czauski, gm. Czerniawka, ma 13 dm. i 79 mk., z których 3 zajmuje się wyrobem naczyń drewnianych, 1 wyrobów z kory i łyka, 6 kołodziejstwem, 5 bednarstwem, 7 tokarstwem.

Rabkowa, las, pow. uszycki, gm. Kosikowce, par. Żwańczyk, należy do Huty Białej Mieczysława Regulskiego.

Rabkowicze, wś nad rz. Dzwieją, dopł. lewym Uszy, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. snowskim, gm. Wolna, ma 28 osad pełnonadziałowych; grunta nieco faliste, bardzo urodzajne, łąki obfite, miejscowość bezleśna.

Rabkowszczyzna, przedmieście miasteczka Strzyżawki, w pow. winnickim. W 1868 r. miało 45 dm.

Rablacken (niem.) wraz z *Trankwitz*, fol., należący do Metgethen, pow. rybacki, $2^1/_2$ klm. od st. pocz., tel. i kol. żel. Metgethen. Obszar 310 ha.

Rablauken (niem.), majątek na pruskiej Litwie, pow. ragnecki, 7 klm. od st. p., tel. i kol. żel. Szillen. Obszar 133 ha.

Rable, wś, pow. wiłkomierski, gm. Ołoty, par. kat. Poniemuniek, odl. 101 w. od Wiłkomierza. Wchodziła w skład dóbr Soły.

Rabowice, dawniej *Rawowice* i *Rawice*, wś, pow. poznański, par. Siekierki, poczta i st. dr. żel. w Swarzędzu (o 5 klm. na płd.-wschód), 17 dm., 142 mk. (84 kat., 58 prot.). R. były własnością poznańskich kawalerów św. Jana jerozolimskiego aż do okupacyi pruskiej. W r. 1366 odnowił komandor Mikołaj Poppo przywilej na sołectwo, które sołtys Stanisław Swęk był nabył od Mikołaja z pobliskiego Jasienia. W 1394 r. uwolnił król Władysław mieszkańców R. od różnych ciężarów. W r. 1580 trzymał R. Adam Czarnkowski. Obecnie fol. ma 109·02 ha; czysty dochód grun. 1220 mrk. Właściciel Hermann Mueller. *E. Cal.*

Rabowicze sioło, pow. bychowski, gm. Propojsk, w pobliżu błota Czysta Łuża, zajmującego 2860 dz. przestrzeni, ma 75 dm. i 270 mk., z których 2 zajmuje się krawiectwem, 15 wychodzi na zarobek.

Rabowo *Ługowe*, zaśc. szl., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o $43^1/_2$ w. od Dzisny, 1 dm., 6 mk. kat.

Rabowszcze, duży obręb leśny w pow. nowogródzkim, nad rz. Słoczwą, w gm. Wsielub, pomiędzy wsiami: Mołoczka, Gieniuszczy i Biczewicze. *A. Jel.*

Rabowszczyzna, fol., pow. nowogródzki, o 4 w. na płd. od jez. Switezi, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, od 1847 r. własność Michałowskich, ma 5 włók; miejscowość lekko falista, dość leśna; grunta szczerkowe, dobre.

Rabsen, 1307 *Rapocina*, wś, pow. głogowski, posiada kościół par. kat., szkołę. W 1842 r. 40 dm., dwór, fol., sołtystwo, 310 mk. (47 ew.). Dawniej własność klasztoru klarysek w Głogowie.

Rabska Góra, szczyt w Górcach zachodnich, w grzbiecie odrywającym się od Obidowej (1027 mt.), tworzącym dział wodny między pot. Poniczanką a Lepietnicą, od którego na płn.-zach. wychodzi dział górski, oblany od płd.-zach. i płn. przez Rabę, a od wschodu przez Rdzawkę. U połndn. stóp tego działu legła wieś Sieniawa, a u zach. Raba Wyżnia, obie w dolinie Raby; na półn. zaś stokach rozpostarły się Rokiciny i Chabówka. Najwyższy punkt stanowi Rabska Góra (783 mt.), na granicy Raby Wyżniej, Sieniawy i Rokicin. W półn. stronie, nad gościńcem nowotarsko-myślenickim, wznosi się szczyt Piątkowa (715 mt.); tuż przy gościńcu kapliczka Święty Krzyż (664 mt.). Ob. *Górce* (II, 700).

Rabski Potok, wypływa w obrębie gm. Rabego, w pow. Lisko, w Karpatach, z Działu bagnistego (816 mt.); spływa krętym korytem w kierunku płn.-wsch. przez obszary gm. Rabego i Huczwicy, gdzie z lew. brzegu zabiera Huczwiczkę i na granicy Baligrodu z Bystrem wpada do Hoczewki z lew. brzegu. Długość biegu 7½ klm. Źródła leżą 795 mt., ujście 460 mt. n. p. m. Nad praw. brzegiem wznoszą się szczyty: Michałów (810 mt.) i Piaski (782 mt.), nad lewym zaś Wysoki dział (990 mt.), Żebrak (711 mt.) i Milikówka (710 mt.). Przy ujściu Huczwiczki do R. leży tracz wodny; nad górnym biegiem R. tracz parowy na wysok. 603 mt. n. p. m. *Br. G.*

Rabskówka, grupa zabudowań w obrębie Raby Niżniej, pow. limanowski. *Br. G.*

Rabszany, dobra, pow. wiłkomierski, par. Kowarsk, własność Butlerów, mają 1400 dz. ziemi dworskiej.

Rabszczyzna, wyniosłość w pow. newelskim, pokryta lasem sosnowym, przerzynająca drogę z Połocka do Newla, w pobliżu dóbr Turyczyn, stanowi dział wodny rzek spływających z jednej strony ku Dźwinie, z drugiej ku Łowaci i zatoce Fińskiej. Środkowe wzgórze stanowi Pieczanowska Hora. *J. Krz.*

Rabsztyn, obecnie fol. z ruiną zamku, pow. olkuski, gm. Rabsztyn, par. Olkusz. Leży w pobliżu drogi bitej z Wolbromia do Olkusza, na skalistej górze, wznoszącej się śród płaskowzgórza olkusko-krakowskiego i górującej nad okolicą. Obok ruin zamku, dotąd okazale i malowniczo się przedstawiających, mieszczą się tu zabudowania folwarczne. W 1827 r. było 5 dm., 45 mk. Cały obszar wyżyny olkuskiej, nieprzedstawiający warunków korzystnych dla hodowli bydła i rolnictwa, był własnością książęcą, zaludniającą się powoli bardzo w czasach historycznych. Niemiecka nazwa wskazuje na niemieckich założycieli pierwotnej osady. Zamek zapewne zawdzięcza swój początek Toporczykom, którzy posiadają w tych stronach rozległe dobra i przez naśladownictwo (zapewne dość częste u ówczesnych panów) obyczajów i sposobu życia niemieckich baronów, wybrali sobie R. za siedzibę, od której przyjęli nazwisko. Obronne z natury położenie także sprzyjało awanturniczym upodobaniom ówczesnych panów małopolskich. Toporczykowie z Rabsztyna zostają w ścisłych związkach z Leliwitami z Melsztyna. W połowie XV w. Książ Wielki, dawne dziedzictwo Melsztyńskich, należy do Jana Rabsztyńskiego, a za to współcześnie w Rabsztynie siedzi Spytko z Melsztyna, wyznawca hussytyzmu, który za napad zbrojny na zgromadzony w Korczynie dwór i radę królewską, został ukarany śmiercią a majątek jego uległ konfiskacie. Król jednakże złagodził wyrok i oddał Rabsztyn pozostałej wdowie i synom. Czy R. był pierwotnie grodem królewskim, czy też dopiero przez konfiskatę stał się starostwem, niewiadomo. Marcin Bełza, jeden z rajców krakowskich, skazanych za zabójstwo Andrzeja Tęczyńskiego, tu odsiaduje więzienie (Paprocki, Herby Ryc., 885). Według regest. pobor. z 1581 r. należą do zamku rabsztyńskiego wsi: Kosmołów, Zederman, Sienniczno (w par. Przeginia), Bogucin, Pomorzany (w par. Olkusz), Gołczowice (par. Chechło). Starostą jest Seweryn Bonar, trzymający także w dzierżawie wsi królewskie Osiek i Zimnodół (Pawiński, Małop., 30, 31). W 1587 r. głośny z męztwa Hołubek urządził tu zasadzkę na posiłki spieszące Maksymilianowi z Niemiec. Porozumiawszy się z górnikami olkuskimi, jednocześnie z dwóch stron zaatakował je śród lesistej zapewne drogi, rozproszył, zabrawszy wielu jeńców i tabor niemogący uciekać po tutejszych piaskach i kamieniach. Zygmunt III oddawał R. dwom z kolei ulubieńcom swoim, miłośnikom cudzoziemczyzny, z artystycznemi usposobieniami, którym R. dla malowniczego położenia był zapewne pożądaną rezydencyą. Obdarowanymi byli: Mikołaj Wolski, marszałek nadworny, i Zygmunt Myszkowski, marsz. w. kor., który przebudował znaczną część zamku. Smutny stan gmachu przedstawia nam lustr. 1660 r. „Zamek na skale przyrodzoney, complectitur latifudium nie małe, ktory od Szwedow na ustępowaniu spalony iest. Propugnacula pierwsze od mostow ktore są dwa, wały staroświeckie sypane z fosami sutemi do bramey wiezdney, ktora tylko iedna iest. Pokoie po obu stronach kosztowne, ale w ruinę poszły. Trzecia strona naiwiększa, ktorą niebosczyk P. Myszkowski Marsz. W. K. z gruntu wymurował, o 40 circiter plus minus pokoiach, ta iako tylko z fundamentu wywiedziona była, w murze tylko samym stoi". W 1713 r. nadał August II ststwo Aleksandrowi Dominikowi hr. na Pieskowej Skale i Żywcu Wielopolskiemu i jego małżonce Ludwice Maryi Sapieżance, marszałkównie w. lit. (Żychliński, Złota Ks., IX, 189). Lustr. z 1765 r. podaje: „Wjeżdżając do zamku, brama, nad tą rezydencya spustoszała. W dziedzińcu po prawej stronie wieża na skale bez przykrycia, w niej pokojów spustoszałych 4. Rezydencya quondam o 3 kondygnacyach spustoszała, same mury tylko stoją, częścią poobalane. Stajnie i insze pomieszkania spustoszałe; studnia w skale wykuta, murami obałonemi zawalona". Ostatnia lustr. z 1789 r. opiewa: „Zamek na skale wystawiony spustoszały, połowa jego tylko murów, rozwaliny stoją: na drugiej połowie dach do reszty spada, przez co już pokoje pognieły. Rezydencya Starosty z izbami,

spiżarnią, dobrze utrzymane, dachem gontowym pokryte. Folwark przystawiony do muru. Studnia bardzo głęboka w skale wykuta, nowo wyreparowana, dachem pokryta. Szpiklerz pod gontami z piętrem porządny; stodoła o 2 boiskach; browar pod gontami, z suszarnią, palarnią, izbą do roszczenia słodu, izbą dla pisarza i z szpiklerzem. Góry mineralne mogące co importować w tym Starostwie znajdują się, lecz łożenia wielkiego potrzeba kosztu na dobywanie ich, dla czego tak z gór, jako i huty żadnej intraty, podobnie jak i w dawniejszych lustr. nie dostrzegliśmy. Lasy jak są wielkie, tak i dobrze dotąd utrzymywane, najmniej nieposzkodowane; mogą przynieść do półtora tysiąca intratę. Do pilnowania tych lasów jest leśnych 8 i leśniczy. Sstwo to w pow. krak., posiada JP. Mieczkowski ab anno 1775. Summa intraty rocznej zł. 15,618 gr. 16 den. 4". Dobra rządowe Rabsztyn i Czubrowice składały się w 1826 r. z fol. Rabsztyn, wsi: Skulskie, Sikorka z browarkiem, Bogucin, Gołcowice, młyn, tartak, stępy oraz browarek; fol. Hutki, wieś i młyn Hutki, młyn Koślickiego, wieś Pomarzany z dwoma browarkami, fol. realność Roznos, wsie: Kosmołów, Zederman, Zimnodół, Osiek, Sienniczno, Czarnogóra, Racławice, Ziemnodole, fol. Czubrowice i wś z młynem Czubrowice, rozl. wykazana mr. 8653, lasu mr. 7791. *Rabsztyńskie* starostwo niegrodowe, w pow. krakowskim, podług lustracyi z r. 1660 obejmowało zamek wraz z folwarkiem i wsie: Kosmołów, Zederman, Zimnodół, Osiek, Sienniczno, Racławice, Łęki, Bogucin, Gołczowice, Pomarzany i Ponik. W r. 1771 posiadał je Gadomski, podkomorzy sochaczewski, opłacając zeń kwarty złp. 3145 gr. 20. Na sejmie z r. 1773—75 stany Rzpltej nadały to ststwo w posiadanie emfiteutyczne Mieczkowskiemu, szambelanowi. Ob. „Wiadomość o starostwie rabsztyńskiem" (Bibl. Warsz. 1855, t. II, 188). Opisy i widoki R. podają: Tyg. Illustr. (1862, V, 79) i Tyg. Powsz. (1884, Nr. 2). *Br. Ch.*

Rabsztyn, szczyt we wschod. połaci Pienin, między Ruską wodą (od płn.) a Lipnickim pot. (od płd.), na granicy Galicyi i hr. spiskiego, pod 38° 10′ 30″ wsch. dłg. g. F. a 49° 23′ 38″ płn. szer. Wznies. 899 mt. npm. Piękny widok z niego na dolinę Lipnika, aż ku Lechnicy i na Trzy Korony Pienin zachod. W pobliżu groty: Jarmuta i Aksamitka.

Rabucha, ob. *Rabusa.*

Rabuhn (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. kołobrzeski, st. p. Ramelow.

Rabuń 1.) sioło nad rzką t. n., prawym dopł. Wilii, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Rabuń, o 21 w. od Wilejki, ma 50 dm., 482 mk. różnych wyznań. Była tu cerkiew prawosł. murowana. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: R., Kławsie, Niesterki, Słoboda, Kosuta, oraz zasc. Kosuck i Abramowszczyzna, w ogóle w 1864 r. 422 dusz rewiz. b. włośc. skarbowych. Gmina R. należy do 3 okręgu pok. do spraw włośc. oraz 1 rewiru powołanych do służby wojskowej z pow. wilejskiego, dzieli się na 5 okręgów wiejskich: R., Huby, Korejki, Ostaszkowo i Orpa i obejmuje 33 wsi, mających 383 osad, zamieszkałych przez 4111 włościan. W 1864 r. było w gminie 1173 dusz rewiz. b. włośc. skarb. i 207 włościan uwłaszcz., w 1881 r. zaś 2989 mk. Szkoła gminna znajduje się we wsi Rabuń; uczęszczało do niej w 1885/6 r. 40 chłopców i 4 dziewczyny. 2.) **R.,** fol. rząd. nad rz. Wilią, pow. wilejski, w 2 okr. pol., o 14 w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. borysowskiej, 1 dm., 9 mk. prawosł. *J. Krz.*

Rabusa al. *Rabucha,* wś nad bezim. dopł. rz. Wiedrec, pow. rzeczycki, przy torze drogi żel. pińsko-rzeczyckiej, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. Rowieńska Słoboda, ma 39 osad pełnonadziałowych; grunta urodzajne. *A. Jel.*

Rabuszka, wś nad bezim. dopł. Moczyny, pow. miński, w pobliżu dawnego traktu poczt. mińsko-wileńskiego, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Zasław, ma 4 osady; miejscowość lekko falista, mało leśna, grunta szczerkowo gliniaste. *A. Jel.*

Rabuszki, własność ziemska, pow. miński, włościanina Łukomskiego, ma około 3 ½ włóki.

Raby, ob. *Rabe.*

Race, wś, pow. sejneński, gm. Sereje, par. Mirosław, odl. od Sejn 34 w., ma 17 dm., 150 mk.

Racendów al. *Racendowo,* dok. *Reczssadowo* (1388), *Ratszadowo, Raczadowo* (1579), *Racadowo* (1618), niem. *Ratzendau,* domin. i okr. domin., pow. pleszewski, o 10 klm. na wsch.-południe od Jarocina, u źródeł Lubianki, dopływu Lutyni, par. Sławoszew, poczta i st. dr. żel. w Kotlinie o 6 klm. W r. 1388 pisał się Gyszbracht z R.; w r. 1579 posiadali R. Jan Raczadowski i Maciej Mańkowski, a w r. 1618 Wojciech Zawadzki. Obecnie R. ma 8 dm. i 230 mk.; obszaru wraz z fol. Nowa Ruda 908·70 ha, t. j. 645·54 roli, 24·17 łąk, 212·86 lasu, 0·90 wody; czysty doch. grun. 6973 mrk; cegielnia, wiatrak, huta szklana, maślarnia i fabyka serów; właścicielami są żydzi: Marcus Cohn i Magnus Czapski. W skład okr. domin. wchodzi fol. Nowa Ruda, 2 dm. i 24 mk., cały okrąg ma 10 dm., 254 mk. (171 katol., 83 prot.). *E. Cal.*

Racenowa, potok, ma źródło w południowej stronie gm. Hutara, w pow. stryjskim, w lesie na półn. stoku Obnohy (1111 mt.). Płynie leśnym parowem na płn., po pod górą Racenową (953 mt.) i Kotunowiec (826 mt.)

i w Hutorze uchodzi do Wądrówki z prawego brzegu. Długość biegu 6 klm. Źródło wznies. 1100 mt., ujście 710 mt. n. p. m. *Br. G.*

Racewicze 1.) al. *Raczewicze*, wś włośc., pow. święciański, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Wojstom, o 3 w. od gminy, przy drodze z Wilejki do Oszmiany, 10 dusz rewiz. 2.) **R.,** dwa przysiółki, tamże, dawniej fermy skarbowe. W 1864 r. miały 5 i 1 dusze rewiz. osadników w.-rossyjskich. 3.) **R.,** dobra, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 54 w. od Kowna.

Racewo 1.) wś, pow. sokólski, w 2 okr. polic., gm. Nowowola, o 9 w. od Sokółki. 2.) **R.,** fol., pow. orszański, posiada kapl. kat. par. starosielskiej, fabrykę krochmalu, zatrudniającą 13 ludzi i dającą 3000 rs. dochodu rocznie; własność Mężyńskich.

Racewo, wś nad błotami uformowanemi przez rzeczkę Szybekę, pow. czehryński, na wschód od Czehrynia, ma 1040 mk.; w 1741 r. było w R. 54 sadyb i do 400 mk.; w 1808 r. 52 osad i 601 mk. Cerkiew p. w. Nawiedzenia N. M. Panny, drewniana, wzniesiona w 1774 r., uposażona jest 36 dz. ziemi. Wś ta wchodziła dawniej w skład starostwa czehryńskiego, obecnie należy do dóbr państwa. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 3: 195; cz. VI, t. 2: 152. *J. Krz.*

Rachanie, wś, fol. i dobra, dawniej miasteczko, pow. tomaszowski, gm. i par. Rachanie, leży śród wyżyny, wznies. 818 st. npm., odl. 10 w. od Tomaszowa, posiada kościół par. kat. murowany, cerkiew pounicką, dawniej filialną, dom przytułku dla kalek (?). Na obszarze folwarku gorzelnia z prod. roczną do 70,000 rs., dwa młyny wodne. Według Enc. Orgel. (XXI, 844) R. miały (około 1862 r. ?) 710 mk. (22 żyd.). W 1827 r. 122 dm., 831 Jestto dawna osada w ziemi bełzkiej. Pod r. 1341 jest wzmianka o erekcyi probostwa w R., które już jako miasto, oddane zostały 1436 r. przez Kazimierza, ks. mazowieckiego i ruskiego Mikołajowi Lach de Brzewuśna, z obowiązkiem dostarczania kopijnika z łucznikami uzbrojonymi na każdą wyprawę wojenną w ziemiach ruskich. Zygmunt I w 1509 r. nadaje miastu na prośbę Trajana Rachańskiego, chorążego bełzkiego, przywileje na jarmarki na św. Magdalenę i św. Marcina. Pierwszy Trajan Rachański wszedł w zupełne posiadanie dóbr jako właściciel. Z rąk jego poszło miasto w posiadanie Cetnerów, którzy założyli piękny ogród a fundowali w tymże kaplicę, wznieśli zamek, pałacem zwany. Obszerne lochy, do dziś istniejące a niektóre zawalone, tudzież wystające mury, świadczą o istnieniu budowli charakteru obronnego. Po Cetnerach przeszły w drugiej połowie XVII w. w ręce Czarnkowskich a z kolei Rostkowskich, Rzeczyckich, Fredrów a obecnie hr. Starzyńskiej. Parafia i kościół drewniany powstały 1341 r. W pobliżu ogrodu, po spaleniu przez Tatarów, wybudowano inny z drzewa p. w. św. Anny, który istniał półczwarta wieku. Michał Czarnkowski w 1701 r. wybudował nowy p. w. św. Trójcy, z kaplicą murowaną, w której umieszczono obraz św. Anny. W tem miejscu do dziś stoi na podmurowaniu figura kamienna Matki Boskiej. W 1744 r., w odległości 100 kroków od dawnego kościoła, wybudowała z drzewa nowy Anna Rostkowska, starościna wiska i tyszowiecka, tudzież obszerny dom na mieszkanie dla księży komunistów (Bartoszkami zwanych), sprowadzonych w 1749 r. Mieszkali tu oni do r. 1777 (por. *Grodysławice*). W pobliżu tego kościoła Adam i Anna Rostkowscy założyli 1769 r. fundamenta na kościół murowany, do dziś istniejący, a 1797 r. dopiero Aryadna z Krasickich Rzeczycka, przy staraniu ówczesnego proboszcza Ant. Mokrawskiego, dokończyła; konsekr. w 1798 r. p. w. Przemien. Pańskiego. Po przejściu tej części kraju pod panowanie austryackie, miasteczko uległo zamianie na wieś. Dobra R. składały się w 1866 r. z fol. R. i Michalew, rozl. mr. 2339: gr. or. i ogr. mr. 849, łąk mr. 228, past. mr. 29, lasu mr. 1140, nieuż. mr. 93. Wś R. os. 124, z gr. mr. 1148; wś Michalew os. 50, z gr. mr. 681. R. par., dek. tomaszowski, 1647 dusz. *Br. Ch.*

Rachanshof (niem.), dobra i kol., pow. świecki, st. p. i par. ew. Grupa, kat. W Lubień, 145 ha obszaru (83 roli or. i 16 lasu). W 1885 r. 9 dm., 13 dym., 64 mk., 52 ew., 6 kat. i 6 innych chrześcian. W 1868 r. było 79 mk. *Kś. Fr.*

Rachcin, wś i fol., pow. lipnowski, gm. Szpetal, par. Chełmice, odl. o 20 w. od Lipna, ma 15 dm., 166 mk., 251 mr. Fol. należy do dóbr Chełmica Wielka.

Rachelany, wś, pow. sejneński, gm. Hołny Wolmera, par. Berżniki, odl. od Sejn 10 w., leży nad jez. Hołny, ma 10 dm., 75 mk., 227 mr. W 1827 r. 7 dm., 43 mk. Wchodziła w skład dóbr Hołny Mejera.

Rachelinka, wś, pow. płoński, gm. Kuchary, par. Królewo, odl. o 14 w. od Płońska, ma 7 dm., 53 mk., 141 mr.

Racheliszki, wś nad Wilią, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski Kiernów, o 8 w. od gminy a 39 w. od Wilna, ma 5 dm., 53 mk. kat. (w 1864 r. 18 dusz rewiz.); należy do dóbr Kiernówka, Rusieckich.

Rachelshof, też *Rachholzhof* (niem.), kol. i leśn. do Jeżewa należące, w Pomezanii, pow. kwidzyński, st. p. Ryjewo (Rehhof), par. kat. Tychnowy, ew. Kwidzyn. W 1868 r. 7 bud., 3 dm., 21 mk. (13 kat. i 3 ew.); od niedawna

przyst. dr. żel. na przestrzeni od Kwidzyna do Malborka. *Ks. Fr.*

Rachen, 1418 *Rochow*, wś, pow. nowotarski (na Szląsku), par. ew. Rausse. W 1842 r. 25 dm., fol., 129 mk. (20 kat.).

Rachenau, wś, pow. zgorzelicki. Do 1815 r. należała do saskich Łużyc i była poprzednio własnością szpitala św. Ducha w Zgorzelicach. W 1842 r. 25 dm., 149 mk. (6 kat.), par. ew. Kieslings Waldau.

Rachin al. *Rachynia*, wś, pow. doliński, przyst. kolei stryjsko-stanisławowskiej, 6 klm. na płn.-wschód od sądu pow. w Dolinie. Na płd.-wch. leżą Raków i Nadziejów, na płd. Dolina, na zach. Słoboda Bolechowska, na płn.-zach. Belejów, na płn. Turza Wielka, na wsch. Zawadka, Kadobne (obie w pow. kałuskim) i Krechowice. Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Turzanki, prawobocznego dopł. Świcy. Wody z półn. części obszaru zabierają potoki: Siwka i Głęboka, łączące się po za obrębem wsi. Siwka tworzy na małej przestrzeni granicę płn.-zach. a potem płn. Zabudowania wiejskie leżą w płd. części obszaru (392 mt.). Przeważna część wsi lasem pokryta (lasy: Graby, Chmielnik, Gąszcz, Pereczów, las Kameralny). Najwyższe wznies. w połud. stronie obszaru sięga 488 mt. W stronie płd.-wschod., niedaleko granicy Krechowic, ma Werch Kruchy do 454 mt. Wśród lasów w stronie półn. jest jedna chata zwana „Szuligańczyk“. Do obszaru dworskiego należą karczmy: „Na Kruszynie“, „Na Tartaku“ (koło Turzy Wielkiej) i młyn, tartak i os. „Trepelna“ koło Jakubowa. Południowy kraniec wsi przebiega kolej państwowa. Własn. więk. (rządowa) ma roli or. 1, łąk i ogr. 75, lasu 7799 mr.; wł. mn. roli or. 426, łąk i ogr. 702, past. 340, lasu 128 mr. W r. 1880 było 167 dm., 738 mk. w gm., 8 dm., 48 mk. na obsz. dwor. (do którego należą obszary: Jakubów, Jaworów i Turza Wielka). Co do wyznania było 176 rz.-kat., 538 gr.-kat., 59 izrel., 13 innych wyznań, 34 Polaków, 588 Rusinów, 164 Niemców. Par. rz.-kat. i gr.-kat. w Dolinie. We wsi jest cerkiew p. w. św. Eliasza i szkoła filialna. W r. 1592 potwierdza Zygmunt III „actum granicialem“ między Kniaziołuką a dobrami ststwa dolińskiego: Doliną, Rachinią i innymi (rkp. Ossol., Nr. 2837, str. 133). Warzelnia soli istniała tu do 1791 r. Państwo rachińskie, w sól bogate, posiadali niegdyś Dzieduszyccy. Należały wsie: Rachinia, Słoboda z solnemi baniami Leśną i Nowicą (Nowiczka) zwanemi, Pacyków, Lolin, Niagryn nad Świcą, Seneczów, Równia koło Słobody nad Łomnicą, Topolsko i Hołyń nad Siwką. *Lu. Dz.*

Rachlow, niem. *Rachlau*, wś, pow. wojerecki, do 1815 należała do saskich Łużyc, par. kat. Wittichenau. W 1840 r. było 136 Serbów, w 1860 r. 152, w 1880 r. 116 Serbów.

Rachmańki, wś, pow. orszański, gm. Chłystów, ma 12 dm. i 95 mk.

Rachmanów, w dok. *Rochmanów*, dawniej wś *Pihasy*, mko w pobliżu rz. Wilii, w płn.-wschod. części pow. krzemienieckiego, niedaleko Szumska, w 1870 r. miało 45 dm., 371 mk., w tem 10 proc. żydów, cerkiew drewnianą p. w. św. Trójcy, dom modlitwy żydowski, zwaliska starożytnego zamku. Niegdyś R. był znacznem miastem, przez Cellaryusza jeszcze wzmiankowanem. Z nazwy wznosząc (Rachmanów w bliskim związku z „rachmanskij wełykdeń“ w wierzeniach ludu ukraińskiego), powstanie R. odnieśćby należało do czasów pogańskich, choć z dokumentów wiadomo, że R. jeszcze w pierwszej połowie XVI w. był wsią, zwaną Pihasy, i w tym czasie dopiero na miasto zamieniony, otrzymał obecną nazwę. Najdawniejszymi właścicielami R. byli Bohowitynowie h. Korczak, przybyli w te okolice z Litwy. W 1513 r. Zygmunt I, król polski, nadaje Bohuszowi Bohowitynowi, podskarbiemu litewskiemu, za zasługi, obszerne dobra na Litwie oraz na Wołyniu w pow. krzemienieckim: wś Pihasy, mko Szumbar, wsie: Kutno, Załuże, Ołybisy, Kordyszów, Nowystaw, Horbowce, Żołobki, Wołoka, Bykowce, Potuturów, Walów, Bryków, Bajmaki i kilka innych. Majętności te rozciągały się na przestrzeni kilku mil w około. Rozrodzeni potomkowie Bohusza, osiadłszy w tych majętnościach, podzielili się na kilka linii i przybrali nazwę Bohowitynów Szumbarskich (od Szumbaru), Kuteńskich (od Kutna), Kozieradzkich (od Kozierad). Podług rewizyi zamku krzemienieckiego z 1545 r. dziedzicami Pihasów, Szumska i przysiołków szumskich byli Wojna i Iwan Bohuszewicze, którzy mieli obowiązek utrzymywania trzech horodni zamkowych. W 1570 r. właścicielem Pihas i Załuża był Wojna Bohuszewicz Bohowitynowicz, który w tymże roku usypał i podwyższył groblę na pograniczu z wsią Obyczą, uzyskawszy na to pozwolenie dziedzica Obyczy Mytki Popielińskiego i brata swego Bohowityna Piotrowicza Szumbarskiego, trzymającego od lat dawnych wś Obycz w zastawie. W 1579 r. Michał Bohowityn Szumbarski, dziedzic Pihas i Obycza, robi wieczysty zapis tych wsi Wkryńskiemu, a w akcie tym wś Pihasy nazwana już jest mkiem Rahmanowem. W parę lat potem R. wraz z Obyczą przechodzi napowrót w posiadanie Bohowitynów. W 1596 r. d. 7 stycznia dziedzic tutejszy Wacław Bohowityn Szumbarski, chorąży wołyński, w którego rękach skupiła się znaczna część fortuny Bohowitynów, ewikuje i zabezpiecza na kluczu rachmańskim z przyle-

głościami sumę 40,000 zł., pożyczoną od żony swej Zofii Michajłówny ks. Czartoryskiej. Wkrótce potem umiera Wacław Bohowityn i wdowa po nim staje się panią i właścicielką pozostałej po nim fortuny, t. j. mka R., połowy m. Szumbaru, połowy wsi Horbowiec i wsi: Kordyszowa, Bykowiec, Ołybisów, Soszyszcz, Nowego Stawu, Żołobek, Obyczy, Potuturowa, Walowa, Brykowa i Bajmak. Zofia Bohowitynowa niedługo żyła po śmierci męża (zmarła 1603 al. 1604 r.). Była ona rozumną i głębokiej nauki; tłumaczyła ewangielie i pisma apostolskie z języka greckiego na słowiański i założyła w R. drukarnię, w której długo jeszcze potem wytłaczano pobożne księgi ruskie. Prawem spadku po śmierci Zofii Bohowitynowej objęli całą majętność bracia jej rodzeni: ks. Jerzy i Michał Michajłowicze Czartoryscy. Dnia 10 grudnia 1605 r. ks. Jerzy zrzeka się całego tego majątku na rzecz krewnego swego ks. Michała Wiśniowieckiego, ststy owruckiego, i żony jego Reginy Mohilanki. Po śmierci ks. Michała Wiśniowieckiego (1618 r.) dziedzicem majątku rachmanowskiego został ks. Jeremi, wojew. ruski, który zjeżdżał tu niekiedy, zamek powiększył i silnie obwarował, i wydał ztąd kilka przywilejów dla mieszkańców miasta. Syn jego Michał, obrany królem polskim, nie zapomniał o R. i obdarzył miasto kilku przywilejami. W tym czasie R. i kilka wsi okolicznych trzymał w dzierżawie zastawnej Remigiusz Błędowski. W 1672 r. pożar zniszczył zamek rachmanowski i wszystko co się w nim znajdowało, między innemi papiery i przywileje miejscowej cerkwi. Król Michał Korybut wydał nowy przywilej dla cerkwi rachmanowskiej d. 23 czerwca 1672 r. z Warszawy, potwierdzając wszystkie dawne prawa i prerogatywy tejże cerkwi, przez poprzedników swoich nadane. W 1675 i 1676 r. Tatarzy zniszczyli do szczętu mto R., będące wówczas dziedzictwem ks. Dymitra Wiśniowieckiego, wojew. bełzkiego, hetm. w. kor., przyczem mieszkańcy częścią w jasyr uprowadzeni, częścią zaś po lasach rozpierzchnęli się, wsie zaś do tego majątku należące popalone i na uroczyska zamienione zostały. Zniszczenie to wymownie opisał Remigiusz Błędowski, zastawny dzierżawca dóbr rachmanowskich, w manifeście d. 12 paździer. 1676 r. do grodu krzemienieckiego zaniesionym. Po wielu dopiero latach mko R. powoli dźwigać się z gruzów zaczęło, aż nareszcie dawny swój byt i zamożność odzyskało. W 1725 r. dobra rachmanowskie przeszły do Radziwiłła Rybeńki, tytułem wiana za Franciszką Urszulą, córką ostatniego z rodu Wiśniowieckich ks. Janusza Antoniego Korybuta, kasztelana krakowskiego. Radziwiłłowie odziedziczywszy te dobra, a posiadając już w okolicy wiele innych majętności, i coraz inne nabywając, jak klucze szumski i antonowiecki, często tu przebywali, podobnie jak i syn ich Karol Panie Kochanku, wojew. wileński, który wspaniałe łowy w puszczach szumskich i rachmanowskich wyprawiał. Powoli jednak świetność R. i jego dworu gasnąć poczęła a ks. Dominik Radziwiłł, synowiec Karola i spadkobierca jego fortuny, doszedłszy do pełnoletności, sprzedawać zaczął dobra wołyńskie. Klucze szumski i rachmanowski kupił wtedy od niego w 1806 r. Romuald Bystry, ststa hutowski, który przez nieład i marnotrawstwo roztracił całą fortunę, i pozostał mu z niej jeden tylko R. i parę okolicznych wiosek, które posiadają sukcesorowie jego Siemiątkowscy. W 1860 r. właścicielką R. z attyn. Załuże i Lutowiszcze była Marya z Cieciszowskich Siemiątkowska. Przy miejscowej cerkwi ocalało dość bogate archiwum, starannie utrzymywane przez parocha. Obszerniejszy opis R. podał T. J. Stecki (Wołyń, t. II: 53—63), który też ogłosił kilka dokumentów odnoszących się do przeszłości tego miasteczka (tamże, str. 442—464). *J. Krz.*

Rachmany, wś w pow. orszańskim, w pobliżu rozległego błota Radomski Moch (ob.).

Rachnowiecka słobódka, pow. uszycki, w 1 okr. pol., st. pocz. i par. rz.-kat. Dunajowce (o 9 w.), gm. i par. gr. Rachnówka, przy trakcie poczt. z Kamieńca do Uszycy. W 1868 r. było tu 20 dm.

Rachnówka 1.) wś, pow. hajsyński, okr. pol. Kuna, gm. Kublicz (Kiblicz), par. katol. Granów (o 7 w.), o 12 w. od Hajsyna, ma 97 osad, 750 mk., w tej liczbie 40 jednodworców, 666 dzies. ziemi włościańskiej, dworska należy do klucza kuniańskiego (ob. Kuna) Jaroszyńskich. Znajduje się tu cerkiew par. p. w. św. Jana, wzniesiona w 1752 r. i uposażona 50 dzies. ziemi, mająca 1080 parafian. Wś ta należała dawniej do klucza granowskiego ks. Czartoryskich. 2.) **R.,** u Marczyńskiego i w dokumentach *Rachniówka*, wś nad bezim. dopł. Tarnawy, pow. uszycki, na pograniczu pow. kamienieckiego, w 1 okr. pol., gm. w miejscu, st. pocz. i par. katol. Dunajowce (o 7 w.), na płn. od mka Krzywczyka, ma 109 osad i wraz ze Słobódką Rachnowiecką 550 mk., w tej liczbie 34 jednodworców, 620 dzies. ziemi włośc. i 654 dzies. dworskiej; cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1813 r. i uposażona 35 dzies. ziemi, ma 744 parafian. Do gminy należą: R. ze Słobódką, Błyszczanówka, Hołozubińce, Huta Błyszczanowiecka (Błyszczanowica), mko Krzywczyk, Ksawerówka, Michałówka, Raczyńce z przysiołkami Galicyą i Łukaszówką, Sosnówka, Supruńkowce, Szlak, zaśc. Szydłówka, Teklówka, Woro-

bijówka i Zamłynówka. Gmina dzieli się na 8 starostw wiejskich, ma 1331 osad, 7373 mk. włościan (3646 męż. i 3727 kob.), 5959 dzies. ziemi włośc., w tem 4617 dz. ornej. Oprócz tego w obrębie gminy zamieszkuje 200 osób innych stanów i znajduje się 1885 dzies. ziemi (1091 dzies. ornej). Do niedawna była we wsi stacya pocz. konna, przeniesiona obecnie do mka Szatawy (o 10 w.). R. należała do Witosławskich, następnie do Żerów, dziś Sabatynowej. Ob. Arch. J. Z. R., cz. III, t. 2: 511, 512; cz. VI, t. 1, dodatki: 494, 495. *Dr. M.*

Rachny 1.) *Lasowe*, małe miasteczko niedaleko źródeł rz. Wilczycy (Suchej), dopływu Murachwy, pow. jampolski, przy trakcie pocz. do Bracławia, gm. i par. katol. Krasne, o 1 w. od st. dr. żel. odeskiej Rachny, ma 215 osad, 1406 mk., 233 dzies. ziemi włośc., 1535 dzies. dworskiej, stacya poczt., pałac z pięknym ogrodem; cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1862 r. i uposażona 46 dzies. ziemi, ma 1122 parafian. Jest to stara osada, własność niegdyś Świrskich, od których nabyta przez ks. Stefana Czetwertyńskiego, następnie Skarzyńskich, Dąbrowskich, obecnie Bałaszowa. St. dr. żel. odeskiej R., między stacyami Jurkówką (o 15 w.) a Jaroszynką (o 19 w.), odległą jest o 39 w. od Żmerynki, 147 w. od Birzuły a 324 w. od Odessy. 2.) **R.** *Polowe*, wś nad rz. Kraśnianką, dopł. Bohu, pow. jampolski, na pograniczu pow. winnickiego, gm. i par. katol. Krasne, o 15 w. od st. dr. żel. Rachen (Lasowych), ma 104 osad, 664 mk., 997 dzies. ziemi włośc., 1154 dzies. dworskiej, w tej liczbie tylko 75 dzies. lasu, dwa stawy, dwa młyny murowane; cerkiew drewniana p. w. N. M. P., wzniesiona w 1790 r. i uposażona 64 dzies. ziemi, posiada 944 parafian. Własność niegdyś Piaseckich, dalej Potockich, Domaniewskich, obecnie należy w połowie do Chełmińskich i Mosakowskich. 3.) **R.** *Sobowe*, w dok. *Rachmów* i *Rachnów*, wś przy ujściu Białki do Sobu, pow. hajsyński, na pograniczu gub. kijowskiej, okr. pol. Kuna, gm. i par. kat. Granów, o 14 w. na płn.-wschód od Hajsyna, ma 100 osad, 674 mk., w tej liczbie 52 jednodworców, 420 dzies. ziemi włośc., 2554 dzies. dworskiej wraz z Semireczką i Huńczą; cerkiew p. w. św. Jerzego, wzniesiona w 1881 r. i uposażona 50 dzies. ziemi, liczy 802 parafian. Jest to dość dawna osada, wymieniona w rewizyi zamku bracławskiego z 1545 r., którą trzymał wówczas Rachnowski, bezwątpienia jej założyciel. Następnie należała do klucza chaszczowackiego hr. Jarosława Potockiego, poczem do Urusowych, obecnie Sznejderów. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 26. *Dr. M.*

Rachocin 1.) fol., pow. sierpecki, gm. Gutkowo, par. Unieck, odl. o 37 w. od Sierpca, ma 6 dm., 53 mk., 210 mr. W 1827 r. ma 11 dm., 43 mk. 2.) **R.**, wś włośc. nad rz. Skrwą, pow. sierpecki, gm. Borkowo, par. Sierpc, odl. o 4 w. od Sierpca, ma 8 dm., 60 mk., 223 mr. ziemi użytk. i 90 mr. nieuż. W 1827 r. wś rząd., 6 dm., 60 mk. *Br. Ch.*

Rachodoszcze, wś, fol. i dobra nad rz. Wieprz, pow. zamojski, gm. Suchowola, par. Krasnobród (wschod. obrz. Lipsko), odl. 13 w. od Zamościa, w okolicy lesistej, ma szkołę początkową, 34 os., 381 mk. (299 kat., 77 prawosł., 5 żyd.). W 1827 r. było 33 dm., 204 mk., należała do par. Suchowola. Dobra Rachodoszcze składały się w 1875 r. z folw. R., Zalesie, nomenkl. Pasieka i Czarnowoda, rozl. mr. 1649: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 250, łąk mr. 52, wody mr. 3, razem mr. 283; bud. mur. 1, z drzewa 13; płodozmian 12-polowy; fol. Zalesie gr. or. i ogr. mr. 281; budowli z drzewa 7; w nomenkl. Pasieka i Czarnowoda gr. mr. 17, nadto w lasach mr. 1046; las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś R. os. 34, z gr. mr. 514; wś Feliksówka os. 25, z gr. mr. 348; wś Boża Wola os. 27, z gr. mr. 421; wś Suchowola os. 101, z gr. mr. 1901; wś Gutkowo os. 65, z gr. mr. 810; wś Wólka Husina os. 30, z gr. mr. 582; wś Nowe Sioło al. Nowa Wieś os. 14, z gr. mr. 77. Dobra R. stanowiły dawniej część dóbr Adamów, hr. Tarnowskich, w ostatnich czasach własn. Załusków. *Żuk.—A. Pal.*

Rachów 1.) wś, os., fol. i dobra nad Wisłą, z praw. brzegu, pow. janowski, gm. Annopol, par. Świeciechów, odl. 42 w. od Janowa. Leży na krawędzi wyżyny lubelskiej, po nad doliną Wisły, w miejscu gdzie schodzą się trzy trakty z różnych stron gubernii lubelskiej (od Józefowa, Lublina na Urzędów i Kraśnik), zmierzające do przeciwległego brzegu i dalszych okolic gub. radomskiej. Z tego powodu istnieje tu przewóz i przystań dla statków, st. poczt., mały browar i przeszło 500 mk. W 1827 r. 28 dm., 218 mk. R. graniczy z przyległą i na jego obszarze założoną osadą miejską Annopolem (ob.), którą zwykle nazywają Rachowem. W połowie XV w. R. należy do par. Świeciechów, jest własnością w połowie Jana Czyżowskiego h. Półkozic a w drugiej należy do Piotra i Mikołaja Rachowskiego h. Bilina. Z 15 łan. kmiec. płacono dziesięcinę archidyakonatowi zawichostskiemu wartości 15 grzyw. Z 5 łan. kmiec. i folw. rycerskiego dziesięcinę, wartości 6 grz., dawano plebanowi w Świeciechowie. Była też karczma z rolą, zagr. z rolą, z których płacono dziesięcinę częścią archidyak. zawichostskiemu, częścią do Świeciechowa (Długosz, L. B., II, 511). Według reg. pobor. pow. lubelskiego z r. 1531 wś Rachów, w par. Świeciechów, miała 13 łan. (Pawiński, Małop., 356).

Przy uregulowaniu granic między Austryą a Rzecząpospolitą po pierwszym rozbiorze pas graniczny przeszedł nieco na płd.-wschód od Rachowa. Dobra R. al. Annopol składały się w 1886 r. z fol. R., nomenkl. Łęk, Leśniczówka Rachowska, fol. Stary i Kopanina, rozl. mr. 3455: gr. or. i ogr. mr. 1636, łąk mr. 126, past. mr. 67, lasu mr. 1194, nieuż. mr. 432; bud. mur. 16, z drzewa 26; płodozmian 11-polowy, las nieurządzony, pokłady wapna. W skład dóbr poprzednio wchodziły: os. Annopol os. 113, z gr. mr. 164; wś Rachów os. 14, z gr. mr. 157; wś Jakubowice os. 8, z gr. mr. 78; wś Wólka Sucha os. 5, z gr. mr. 44; wś Chamówka os. 5, z gr. mr. 72. 2.) **R.** al. *Rachowa*, wś i fol., pow. turecki, gm. i par. Malanów (ob.) odl. od Turka w. 12. *Br. Ch.*

Rachów 1.) wzgórze między Świdnikami a Tęgoborzem, w pow. sądeckim, na lew. brz. Dunajca, a praw. brzegu Świdnika, dopływu Dunajca. Wznies. 381 mt. n. p. m. 2.) **R.**, wzgórze polne, w obr. gm. Dobrotowa, pow. nadworniański, na lew. brzegu Osławy, między nią od wschodu a pot. Kochaweciem od zachodu. Wznies. 589 mt. n. p. m., a 175 mt. nad doliną bliskiego Prutu. *Br. G.*

Rachowice, niem. *Rachowitz*, wś kośc. i dobra, pow. toszecko-gliwicki, posiada kościół par. katol., szkołę katol. W 1861 r. 33 dm., 645 mk. (7 ewang.). Obszar większej posiadł., należący do dóbr ks. raciborskiego, miał 800 mr. a przy nadleśnictwie Potempa 115 mr i 7626 mr. lasu mieszanego; gmina wiejska 550 mr., os. kośc. 54 mr. i przy os. karczem 46 mr.; razem 650 mr. R. par. obejmuje 3300 dusz.

Rachowicze, wś, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Żyrowice, o 14 w. od Słonima.

Rachowiec, szczyt w Beskidzie treńczyńsko-solskim, w obrębie gm. Soli, pow. żywiecki, między pot. Czerną a Słonicą (Sołą); wzn. 951 mt. Miejsce znaku triang. Na płn.-zach. od szczytu rozpościera się polana t. n. z zabudowaniami. W 1880 r. było 15 dm., 46 mk.

Rachowska Huta, os. fabr., pow. janowski, gm. Annopol, par. Świeciechów. Huta szklana z prod. do 5000 rs. rocznie.

Rachsitten (niem.), wś, pow. królewiecki, st. pocz. Neuhausen. Wieś ta była przedmiotem sporów między biskupami sambijskimi a zakonem. Należała ona pierwotnie do kapituły sambijskiej, która zmuszoną była przez zakon do zamiany majątku tego i wsi Awanken na dwie wsie inne: Weiskayms (Wischenen) i Sursigems (Schorschenen). Dan in octava epyphanie domini 1300. Traktat zawarty z landmeistrem Ludwig v. Schippen. Później skarzy się biskup i upomina o krzywdę. D. 20 maja 1322 przychodzi do ugody, a zakon przyznaje biskupowi pewne majątki, za które się tenże ostatecznie zrzeka wsi R. (ob. Toeppen, Hist. pol. Geogr. v. Preussen). *Ad. N.*

Rachsittenthal (niem.), majątek, pow. królewiecki, st. pocz. Neuhausen. Obszar 70 ha.

Rachujka, wś włośc. nad rz. Orzyc, pow. przasnyski, gm. Zaręby, par. Chorzele, odl. o 29 w. od Przasnysza, ma 30 dm., 187 mk., 474 mr. ziemi użyt. i 430 mr. nieużytków (bagna i piaski).

Rachuta, os. młyn., pow. odolanowski, pod Namysłakami, o 8 klm. od Miksztata, przy stawie rachucińskim, utworzonym przez Baryczkę dopł. Ołoboczki. Istniała jeszcze około 1845 r. i składała się z 2 dm., z 16 mk. kat.; par. Ołobok.

Rachwałowice, właściwie *Rafałowice*, wś i fol. nad rz. Kocieliną, pow. pińczowski, gm. Filipowice, par. Rachwałowice, odl. 35 w. od Pińczowa, na lewo od drogi z Koszyc do Korczyna, posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, 29 osad. W 1827 r. 32 dm., 154 mk. Kościół i parafia niewiadomej erekcyi, istniały już w połowie XV w., zapewne poprzednio należała wieś do par. w Przemykowie. Za czasów Długosza właścicielem był Tomasz Rachwałowski h. Grzymała. Łany kmiece i zagrodnicy dawali dziesięcinę do Przemankowa, dwa zaś łany kmiece plebanowi miejscowemu (L. B., II, 22, 26, 150). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wś R. miała 1 ½ łanu. W r. 1581 wieś ta, dzierżawiona przez Złotnickiego, miała 3 łan. km., 3 zagr. z rolą, 3 kom. bez bydła, 1 rzem. (Pawiński, Małop., 10, 442). Nowy kościół wystawił w 1542 r. prob. Albert Kijewski. Przez lat 45 zostawał podobno w ręku różnowierców. W 1885 r. fol. Rachfałowice rozl. mr. 547: gr. or. i ogr. mr. 445, łąk mr. 42, lasu mr. 47, nieuż. mr. 13; bud. mur. 1, z drzewa 18; płodozmian 11-polowy; las nieurządzony. Należały dawniej: wś R. os. 29, z gr. mr. 171; wś Filipowice os. 22, z gr. mr. 159. R. par., dek. pińczowski (dawniej opatowiecki), 1568 dusz. *Br. Ch.*

Raciąska Struga, niem. *Reetzer Fliess*, wypływa z małego jeziora przy os. Suszku, w pow. chojnickim, i przerzyna po za wsią Przyżarcz długie jezioro t. n. Wstąpiwszy w pow. tucholski pędzi młyny: wysocki i raciąski, płynie przez jez. Rudnicę i Przylonek, wije się przez staw przy os. Nadolniku i przy wsi Nadolnej Karczmie (Niederkrug) wpada do Brdy. Jej bieg tworzy półkole na południe zwrócone. Sławny zamek raciąski (ob. Raciąż) nie stał nad tem jeziorem lecz na półwyspie pobliskiego jeziora Mrowinieckiego (Przyżarcz).

Raciąska Wola, kol. włośc., pow. nieszawski, gm. i par. Raciążek, ma 109 mk., 134 mr.

Raciąski Młyn, *Reetzer Muehle*, os. młyń., do Raciąża należąca, nad Strugą Raciąską

(Reetzer-Fliess). W 1363 r. podaje komtur tucholski Siegfried v. Gerlachsheim do wiadomości, że uczciwemu Wilkowi (Willeken), młynarzowi, jego dzieciom i sukcesorom, sprzedał młyn raciąski wraz z nowym młynem podle Brdy prawem dziedzicznem. Za to będzie nam karmił 4 wieprze od nas mu dane i co rok dostawiał 2 łaszty żyta na św. Marcin od obu młynów. Dajemy mu także podle młyna raciąskiego dwie morgi roli a u nowego podle Brdy 30 morgów, z prnwem łowienia ryb w obu stawach dla swego pożytku. Chcemy też, aby milę drogi tam i sam w tucholskim powiecie od nas i braci naszych żaden młyn nie był budowany bez zezwolenia pomienionego Wilka i jego spadkobierców. Dan w Tucholi (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 21). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił młynarz tutejszy od 2 kół 4 fl. (ob. Roczn. Tow. P. N. w Poznaniu, 1871, str. 185). Mesznego płacił proboszczowi dwa półkorce żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Jezierskiego z r. 1695). W r. 1764 nadaje Anna z Mycielskich Radziwiłłowa Fryderykowi Goede, młynarzowi, 21 morg i 250 pręt. kw., w rewirze nowocerkiewskim, nad granicą wysocką, przy końcu jez. pod Milonkiem, jako i jego spadkobiercom. Czynsz będzie płacił według inwentarza. Szlacheckim osobom i duchownym nie wolno mu tej posiadłości sprzedać, innym tylko za zezwoleniem (ob. Odpisy kś. Kujota w Peplinie z akt gruntowych). Dan w Człuchowie. Według lustracyi sstwa tucholskiego z r. 1664 płacił młyn raciąski 168 fl.; liczył się do t. z. polnych, wprzeciwstawieniu do zaborskich. Młynarz tutejszy zobowiązany był strzedz barci w Polskim Cekcynie koleją przez jeden tydzień. R. 1858 posiadał tę majętność Buettner; było wtedy 11 mk. W 1868 r. 8 bud., 2 dm., 7 mk. kat., 13 ewang.; 1885 r. 2 dm., 13 mk. *Kś. Fr.*

Raciąskie jezioro, niem. *Reetzer-See*, znaczne jezioro w pow. tucholskim, przy wsi kościelnej Raciążu, na wznies. 106 mt. npm. Ciągnie się z południa na północ i zostaje w związku z jez. Rudnicą. Obfituje w różne rodzaje ryb. *Kś. Fr.*

Raciąż, 1250 r. *Ratcenz*, 1358 r. *Raczsąs*, os. miejska, dawniej miasto nad rzką Raciążnicą, dopływem Wkry, pow. sierpecki, gm. i par. Raciąż, odl. 32 w. od Sierpca, 40 w. od Płocka, 42 w. od Mławy a 24 w. od Płońska. Najbliższa st. dr. żel. nadwiślańskiej w Ciechanowie. Osada obecnie posiada kościół par. murowany, synagogę, szkołę początkową ogólną, sąd gminny okr. III, urząd gminny, st. pocz., księgarnią, aptekę, dwa browary piwa zwyczajnego, olejarnią, 6 małych garbarni (wyrób skór na kożuchy), cztery młyny wodne, 243 dm., 4360 mk. (połowa żydów). Do osady należy 3315 mr. ziemi użytk. i 165 mr. nieużyt. Wś włośc. przy osadzie leżąca ma 5 dm., 42 mk., 259 mr. Jest to dawna osada. Wspólność nazwiska i charakteru pierwotnego z Raciążem pomorskim (w pow. tucholskim), również grodem i siedzibą kasztelana, nie jest zapewne przypadkową jedynie lecz może mieć źródło czy to w zatraconem dla nas znaczeniu nazwy czy może w kolonizacyi pomorskiej. Na wiecu odbytem 1250 r. we wsi „Wilckovici“ (Wilkowiec, Wilkowo, Wilczkowo?) występuje Jakub, kasztelan „de Ratcenz“ (Kod. Maz., 15). Akt, na którym podpis jego się znajduje, jest wyrokiem przysądzającym bisk. płockiemu wieś Długosiodło, w okręgu zamku pułtuskiego leżącą. Akt z 1358 r., odnoszący się do rozgraniczenia Litwy z Mazowszem, wymienia w liczbie delegowanych do tej czynności „Mroczkonem castellanum raczsasensem“ (Kod. Maz., 73). W 1512 r. Zygmunt I zamienił kasztelanią raciąską na dobra Kockie (w lubelskiem), należące zdawna do biskupów płockich. Kościół parafialny zapewne dawno istniał przy grodzie, lecz brak wiadomości o jego dziejach. Obecny, na miejsce dawnego drewnianego, wzniesiony został staraniem proboszcza kanon. Gracyana Rzewuskiego, ze składek parafian w ciągu lat 10 (od 1876 do 1886 r.). Jest to budowla w stylu ostrołuku ceglanego, o trzech nawach i dwóch wieżach. W 1736 r. parafia liczyła 1232 katol. i 16 żydów, obecnie 4959 katol. (2039 osada i 2920 wsie) i przeszło 2000 żydów (Rozporządzenia i pisma pasterskie ks. Michała Poniatowskiego, bisk. płockiego, 1785 r., t. IV, mieszczące wykaz parafii i ludność dyecezyi płockiej). Po grodzie nie zostało obecnie żadnych śladów. R. był stolicą powiatu t. n., miejscem odbywania sejmików. W 1800 r. za czasów pruskich R. leżał w pow. mławskim, miał 116 dm., 580 mk. (15 żydów). Stał tu garnizonem szwadron huzarów. W 1827 r. było 133 dm. i 1266 mk. a w 1864 r. 140 dm., 1990 mk. (865 żydów). R. par., dziś w dek. sierpeckim, poprzednio w dekanacie raciąskim. R. gmina obejmuje 525 dm., 7397 mk., 13078 mr. obszaru, w tem 382 mr. nieużytków. W gminie znajdują się: dwa kościoły, ewangiel. dom modlitwy, synagoga, urząd gminny, sąd gminny, poczta, apteka, 2 browary, 2 fabryki octu, 4 młyny, fabryka oleju, szkoła i 8 karczem. W skład gm. wchodzą: Cieciersk, Draminko, Kondrajec-Pański, K. Szlachecki, Kossobudy, Kraszewo-Gaczułty, K.-Dezerta, K.-Bory, K.-Sławęcin, K.-Fałki, K.-Budy, Krajkowo, Kruszenica-Włodki, K.-Sądki, Lipa, Niedroż-Stary, Raciąż os. i fol., Sierakowo, Sierakówko, Ulijanowo, Wawrzon-

ki, Zychowo, Zdunówko, Żukowo-Strusie, Ż.-Wawrzonki. *Br. Ch.*

Raciąż, ludowe *Reciąż*, niem. *Reetz*, dok. 1178 *Rezck*, 1273 *Recinz*, 1294 *Racens*, 1305 *Rossins*, *Ratzens*, *Racenze*, *Racez*, 1293 *Stargart*, wś kośc. w pow. tucholskim, w najwyższej szym punkcie powiatu (wznies. 146 mt.). Odl. 1 milę na płn.-zachód od Tucholi, nad jez. raciąskiem. Posiada dwuklasową szkołę kat. i pomocniczą, st. pocz.: najbliższa st. kol. w Ostrowitem (Osterwick). Razem z Raciąskim Młynem (Reetzer-Muehle) obejmuje 914 ha: 644 ha roli or., 42 łąk i 41 lasu. W 1858 r. było 461 mk.; 1871 r. 619 mk. (587 katol. i 32 ew.); 1885 r. 662 mk. (631 kat., 16 ew. i 15 żydów). Domów było 86, dymów zaś 148. Tutejszy nowy kościół kat. p. w. św. Trójcy, patronatu rządowego, jest wraz z wieżą w cegłę budowany (w latach 1864—1866). Konsekrowany r. 1871 d. 4 paźdz. przez sufragana Jeschke'go. Przy kościele istnieje bractwo św. Józefa (od 1677 r.) i br. trzeźwości (od 1858 r.), oprócz tego jest szpital dla 4 ubogich niewiast. Na cmentarzu stoi grobowiec familii Połczyńskich na Wysoce, posiadających w okolicy znaczne dobra. W Dąbrówce jest drewniany kościół filialny p. w. św. Jana Nep. (zbud. 1766 r.), kollatorem jest Adam Połczyński na Wysoce. W skład par. (dekanat tucholski) wchodzą: Raciąż, Stobno, Piastoszyn, Żalno, Zielonka (nieistnieje), Nowe Żalno, Nadolna Karczma czyli Lutomski Most (niem. Niederkrug), Wysoka, Lubierzyn, Grochowo, M. Komorza, Wysocki Młyn, Raciąski Młyn i Nadolnik, a od r. 1887 także Dziegieć, odłączony od par. śliwickiej. Do filii są przyłączone: Dąbrówka, W. Komorza i Woziwoda. Rola plebańska w Raciążu obejmuje około 296 mr., nadto w Piastoszynie łąkę i około 2 morgi roli. W 1867 r. liczyła parafia 2408 dusz, r. 1886 zaś: 2702. Stary kościół, który r. 1851 prawie z całą wsią zgorzał, był drewniany, dachówką pokryty, tylko presbyteryum miał murowane. W wielkim ołtarzu znajdował się obraz św. Józefa, sławny i na dalszą okolicę, tak że w Borka: Echo sepulchralis, str. 767, II, Raciąż zowie się: „Locus sponsi Deiparae Virg. S. Josephi gratiosa imagine celebris". Na odpust św. Józefa zjeżdżała się szlachta z różnych stron, jako to kasztelanowie gdańscy, starostowie tucholscy, tczewscy, ziemscy sędziowie z Tucholi i Mirachowa i szlachta z Więcborka, Człuchowa, Świecia, Kościerzyny, Chojnic, Koronowa itd. Wota z ognia wyratowane, zostały przerobione na teraźniejszą wielką monstrancyą (ob. Cudowne obrazy kś. Fankidejskiego, str. 181). Dawniej należał R. do archidyecezyi gnieźnieńskiej. Z proboszczów są znani: Jakub Szado 1653, Wawrzyniec Bekierton 1661, Wojciech Idzikowski 1665—76, Andrzej Aleksander Grabowski 1676—1733, kanonik Kamieński 1733—76, Franciszek Łukowicz, Gaspar Hoppe 1775—93, Kazimierz Splettstoesser 1798—1821, Michał Półczyński 1821—45, Józef Michał Wieland 1846—79, jako wikaryusz Mikołaj Frydrychowicz 1879—83, Andrzej Rink od 1883. R. należy do rzędu najstarszych osad w okolicy. W dokum. występuje wś i zamek raciąski już w XII wieku. W 1178 r. zapisuje Sambor I klasztorowi oliwskiemu dziesięciny z Raciąża (Redzk, Rezek albo Rezck, ob. Perlbach: P. U. B., str. 4). Długo niewiedziano, gdzie właściwie leżał ów Raciąż. Wydawcy kodeksu pomorskiego (Hasselbacha) wpadli na pomysł, że owo Redzk nie jest nazwą miejscowości lecz oznacza rzeź a więc dziesięcinę z rzezalni książęcych, albo tyle co rzeka, porzecze, brzeg morski i prawo zaboru rozbitych statków. Wydawcy Kod. dyplomat. wielkopolskiego upatrywali w objaśnieniach do przywileju z r. 1299 w „Racenze" miasto Raciążek poniżej Włocławka nad Wisłą. Dopiero Quandt („Baltische Studien", 1885, zeszyt I, str. 176 i 178) szczęśliwie Redzk odgadnął. Tradycya ludowa zachowała pamięć zamku i wskazuje jako miejsce, gdzie stał, wzgórzystą wyspę na jez. Mrowinieckiem czyli Przyżarczu, około ćwierć mili na północny-zachód od Raciąża. Jeszcze niedawno temu, za pamięci żyjących, był tam tylko półwysep, który skutkiem przerwania przez wodę stał się wyspą. Autor rozprawy: Kasztelania raciąska i ziemia zaborska (Rocz. Tow. N. w Toruniu, 1880, str. 127—136) myli się utrzymując, że zamek raciąski leżał tuż obok wsi R., na jednym z półwyspów jeziora. Powiadają, że na owym półwyspie wyorywał pług jeszcze przed ćwierć wiekiem zardzewiałe i połamane brzeszczoty szabel, ostrogi i inne szczątki. Utrzymuje się podanie, że dawniejszy pan zniszczonego zamku, w ciemnych nocach jesiennych wyjeżdża na czarnym koniu, z licznym orszakiem myśliwców i hałaśliwą sforą w pobliskie knieje i wśród odgłosu trąb odbywa polowanie. Jeżeli kto odważy się podpatrywać polujących, to duchy gonią go manowcami i parowami. Gród ten raciąski zasłaniał Pomorze, zwłaszcza kasztelanią świecką, na zachód od Wielkopolski, i leżał nad głównym traktem, wiodącym z Nakła do Bytowa. O szlaku tym jest już wzmianka w przywileju Mestwina z r. 1273 („usque ad magnam viam, quae ducit in Recinz", P. U. B. v. Perlbach, str. 210). I późniejsze dokumenta krzyżackie pozwalają tę drogę śledzić za Raciążem koło Brus, gdzie się bytowską nazywa. Zamek był siedzibą kasztelanów. Najstarszą wzmiankę o zamku podaje Bogufał. W 1256

r. wyprawił się Przemysław, zaczepiony przez Mestwina, który Nakło był zdobył, razem z Kazimierzem kujawskim, pustosząc okolicę, pod zamek pomorski Raciąż, dokąd się z obawy przed nadchodzącymi schronili mieszkańcy tej kasztelanii. Książęta podłożyli ogień i mimo dzielnej obrony załogi owładnęli grodem. Między jeńcami znajdował się dowódzca twierdzy, chorąży Sokół (ob. „Script r. Pruss.“, I, 765). Zburzony zamek został odbudowany, występuje jednak przez pewien czas pod mianem Starogrodu (ob. P. U. B. v. Perlbach, dok. z 1293 r., str. 447). Po śmierci Świętopełka (1266) odgrywa zamek raciąski jeszcze raz ważną rolę w sporze jego dwóch synów, Mestwina II i Wracisława. Waśnili się oni o zwierzchnictwo. Wracisław uzyskał przewagę i trzymał Mestwina w grodzie tutejszym w więzieniu r. 1271 („Wardzlaus fratrem cepit et in Redzk eum tenuit vinculatum“, Script. v. Pruss V, p. 603). Ostatnią wiadomość o zamku mamy z r. 1294, gdyż tam (in Racens) wystawił Mestwin przywilej na dobra Wytomin w pow. wejherowskim (P. U. B. v. Perlbach, str. 454). Z czasem zamek wskutek przyjaźniejszych stosunków Pomorza i Wielkopolski stracił znaczenie i popadł w ruinę. O kasztelanii raciąskiej także w dok. kilkakrotnie jest mowa. Wspomina o niej najprzód Bogufał. R. 1299 nadaje Władysław Łokietek Mikołajowi Jankowiczowi, woj. kaliskiemu, wszystkie sądy w kasztelanii raciąskiej (omnia judicia, quae in districtu vel castellania de Racenze) i 30 miar miodu z barci w tej kasztelanii położonych (et triginta urnas mellis in mellificiis nostris in eodem districtu, P. U. B., str. 518). W 1300 r. uzyskali cystersi z Byszewa od arcyb. Jakuba część dziesięcin jego z północnej połaci kasztelanii nakielskiej (retro Nakel), za co mu oddali wieś Dobrów. Ale gdy tegoż roku dodali mu swoję wś Piecewo, użyczył im arcyb. dziesięcin z Dzidna i z Bralewnicy w kaszt. raciąskiej („castellania de Racez“, ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 525). Wydawcy kodeksu wielkopol. pomylili się tłumacząc Bralewnicę przez Zbrachlin pod Trzemesznem, gdy tymczasem Br. leży o milę od Tucholi, ku rzece Kamionce, gdzie pod młynem Tobołą zaczynało się księstwo poznańskie króla Przemysława. Oczywiście więc dotykała kaszt. raciąska na południe starych granic Pomorza i Wielkopolski. Zdaje się, że te okolice już zdawna należały do Pomorza. Dowodzi tego fakt, iż jeden z najstarszych kościołów w tych stronach, fara chojnicka, wzniesiony był podobno przez Sambora I r. 1205. Prawda, że jedynym dokumentem jest stara tablica, wpuszczona w mur nad bramą kościelną, i zapiski po wizytacyach biskupich. Kościół ten jednak ma tak znaczne rozmiary, że przy licznych dokumentach krzyżackich odnoszących się do Chojnic, niemniej przy dokładnych wiadomościach kronik krzyżackich, byłoby się niezawodnie przechowało imię komtura lub mistrza, który wybudował ten kościół. Budowa sama bardzo jest podobna do najstarszych murowanych świątyń w Tczewie i Gniewie, które także z wielką słusznością przypisują pierwszym książętom pomorskim. Sambor I nie byłby tak wielkiego i kosztownego kościoła stawiał w okolicy nie podlegającej jego rządom. Ale i owe dziesięciny oliwskie z Rezek czyli Redzk, dane r. 1178 przez Sambora I., dowodzą, że wtenczas Raciąż na pewno był w ręku Pomorzan. Długie walki po r. 1100 o Nakło i Czarnków się toczące, wskazują, że te grody stanowiły obronną granicę Pomorza; co było pod Brdą musiało już oddawna być oderwane od Polski razem z resztą Pomorza po śmierci Chrobrego. Żaden z przywilejów, wystawionych przez królów lub książąt wielkopolskich przed Przemysławem, nie odnosi się do obwodu Raciąża, zatem nigdy tu władzcy polscy nie wykonywali praw książęcych (ob. Rocz. Tow. Nauk. w Toruniu, 1880, str. 127—133). Dalsze wiadomości o R. dotyczą już tylko wsi tutejszej. Na początku XIV w. nadaje król Wacław II wsie Sierock, Raciąż i Stobno Piotrowi Święcy z Nowego w zastaw za 200 grzywien, które mu jako wiano był przyobiecał, a r. 1305 nadaje mu je Wacław III prawem dziedzicznem (ob. Perlbach: P. U. B., № 638). R. 1320 nadaje Piotr Święca uczciwemu Rulkowi za jego częste usługi lemaństwo w Raciążu o 4 włókach na prawie dziedzicznem i łąkę, poczynającą się od dębu przy strudze i ciągnącą się aż do wysockiej granicy; oprócz tego daje mu wolne rybołówstwo w jez. Przyżarcz małą siecią, dla własnego stołu. Za to ma mu służyć koniem, 6 grzywien wartującym, jak inni. Dan w Tucholi w świątki (ob. Cod. Belnensis, str. 23 i odpisy Dregera, str. 117). W 1325 r. nadaje Piotr Święca karczmę we wsi Raciążu Wawrzyńcowi Walce (Walke) wraz z 2 mr. roli pod warunkiem, aby co rok na Matkę B. Gromniczną 2 grzyw. płacił. Pozwalamy też jemu i jego spadkobiercom we wsi tej sprzedawać sól, mięso i chleb, co drugim we wsi i obcym ma być zakazane, chyba za zezwoleniem pomienionego Wawrzyńca. Chcemy też, aby ten karczmarz i jego spadkobiercy mieli wolne drwa, pastwiska i wody równo z drugimi gburami w tej wsi. Dan w Tucholi, w dzień Wszystkich Świętych (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 21 i Preuss. Prov. Bl., 1830, str. 9). Niedługo potem nabyli Krzyżacy dobra Święców, a zatem i R., który odtąd należał do komturstwa tucholskiego. W 1349 r. nadaje komtur tucholski Konrad Vullekop

uczciwemu Mikołajowi Blum (Claus Blumen) i jego prawym sukcesorom wś R. z 34 włókami do osadzenia, z prawem chełmińskiem i sprzedaje mu sołtystwo prawem dziedzicznem. Pomieniony Mikołaj i jego następcy mieć mają 4 włóki wolne wiecznie od wszelkiego czynszu dziedzicznem prawem. Do tego dajemy mu i jego sukcesorom trzeci grosz od sądu, drugie dwa zaś ma nam na zamek tucholski oddawać. Posiadacze reszty 30 wł. będą z każdej wł. na św. Marcin po pół grzywny płacili i po 2 kury i 2 dni usługi czynili przy sianie albo w innej potrzebie. Chcemy przytem, aby wszyscy posesorowie tych włók, t. j. sołtys z kmieciami swymi, co rok dawali plebanowi swemu po pół wiardunku zamiast dziesięciny. Nadajemy także sołtysowi i kmieciom łąkę przy rzece, za co, co rok, 2 grz. nam będą płacili. Będą nam wreszcie pomagali przy budowlach i czynili inne usługi, które całej ziemi pożyteczne są, ile razy im od braci naszych będzie nakazane. Dan w Tucholi w dzień św. Bartłomieja (ob. Cod. Belnensis, str. 11). R. 1355 oświadcza Henryk de Thaba, komtur człuchowski, że wszyscy mieszkańcy wsi Raciąża mają wolne pastwisko i suche drwa, także brzezinę, między mostem „Sylestri“ (Zeleska?) i jez. Przyżarcz aż do ostrowu w tem jez. (ob. Cod. Beln., str. 47 i odpisy Dregera w Peplinie, str. 117). R. 1450 w dzień św. Franciszka nadaje Henryk Rabensteiner, komtur tucholski, Henrykowi, sołtysowi w R., i Piotrowi Peyoten 4 wł. we wsi i 6 mr. łąk, osobno leżących, na prawie chełm. Henryk sołtys i Piotr Pijote będą rocznie płacili 4 grz. praskiej monety i 2 korce owsa chełm. miary; są wolni od tłoki; tylko w razie jeżeli kraj będzie w potrzebie, mają służyć jak inni; nadto udziela im wolne rybołówstwo dla własnego stołu w jez. Przyżarcz. Za czasów Rzpltej należał R. do sstwa tucholskiego. Lustracya tegoż sstwa z r. 1570 podaje: R. villa, in qua templum, habet 33 mansos, de quibus parochus 3 mansos habet et 17 mansi ante annum igne perierunt. Ejusdem, t. j. jest dzierżawą Jerzego Żalińskiego; 13 mansi possessi ad 20 gr., 3 hortulani ad 2 gr., opifex ad 6 gr., 1 caupona hereditaria (karczma) ad 20 gr., czopowe ad 15 gr. Wizytacya Trebnica z r. 1653 donosi, że wówczas było we wsi 10 włościan, dawniej 12, każdy dawał mesznego 1 półkorcze alias rzeszetnik żyta i tyleż owsa, tak samo 2 wolni, sołtys płacił 2 korce żyta i tyleż owsa, a od 1 pustej włóki ćwierć korca żyta i owsa, tak samo karczmarz od pustej wł. Młynarz dawał od 2 pustych wł. in duplo, a od młyna $1^1/_2$ korca żyta i owsa.. Do probostwa należały 4 włóki z łąkami i ogród przy plebanii, oprócz tego miał proboszcz wolne rybołówstwo w pobliskiem jeziorze, do kościoła zaś należało pół włóki (ob. str. 112). R. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili tu poddani od 27 wł. osiad., 2 karczem i 3 ogrod. 57 fl. 14 gr. (ob. Roczn. Tow. Przyj. N. w Poznaniu, 1871, str. 184). Według lustracyi z r. 1664 miała wś R. 37 włók, sołtyskich 4, plebańskich także 4, wybraniecką 1, którą wś zastępuje w ciężarach, lemańskich włók 4, gburów 6; kościół był collationis regiae; czynsz wynosił 152 fl. 14 gr. R. 1672 d. 18 marca nadaje Andrzej Morsztyn 2 włóki: Zabłotnowską i Niecewską, w spustoszonem starostwie, Albrechtowi Kuberowskiemu i jego spadkobiercom. Posiada on już lemańskie włóki t. z. Pliszkowskie, które kupił. Wolno mu piwo warzyć i ryby latem łowić; czynszu będzie płacił rocznie 9 zł. Dan w Warszawie. Przywilej ten potwierdza król Michał w Warszawie r. 1673 d. 20 czerwca. W wizytacyi Jezierskiego z r. 1695 czytamy, że wówczas było tu tylko 6 włościan, dawniej zaś 12, każdy dawał mesznego pół korca żyta i tyleż owsa, także z pustych włók. Dwóch wolnych dawało toż samo. Sołtys płacił 2 korce żyta i tyleż owsa, młynarz zaś 2 półkorcze żyta i tyleż owsa. W szkole mieszkał organista, który uczył także chłopców. Prowizorami kościoła byli Marcin Bruski, sołtys, Paweł Bury i Aleksander Pytlowski (str. 14). R. 1705 d. 15 wrześn. nadaje ssta tucholski Bieliński Mateuszowi Łukowiczowi 2 puste wł. t. z. Bednarskie, prawem wieczystem; czynsz będzie płacił jak inni, od tłoki będzie wolny, może je też sprzedać. Dan w Niborku. R. 1726 d. 23 listop. nadaje August II prawem wieczystem Mateuszowi Łukowiczowi szlachcicowi 1 wł. wybraniecką po śmierci pana Kazimierza Cisowskiego; dzierżawca winien mu ją oddać według lustracyi, będzie miał także drzewo na opał i budowle, piwo i gorzałkę może warzyć dla własnej potrzeby. Co rok, albo wedle potrzeby Rpltej, uzbroi jednego wybrańca jak węgierskiego piechotnika. Inne ciężary będzie ponosił wedle konstytucyi koronnej na wybrańców. Zresztą nie będzie płacił żadnego czynszu, nie będzie też szarwarkował, ani żadnych żołnierzy na kwaterę przyjmował. Dan w Grodnie. R. 1750 d. 30 czerwca nadaje August III Stanisławowi Lubiewskiemu 2 włóki Książkowskie; czynsz miał rocznie wynosić 6 zł. prusk. i 8 korcy owsa. Dan w Warszawie. R. 1767 dnia 16 kwietnia przychyla się Stanisław August do prośby Wawrzyńca Grabowicza i Magdaleny Schultz, właścicielki 4 włók, należących oddawna do młyna, aby im ich przywilej potwierdził. Kontrybucyą będą płacili zwyczajną. Dan w Warszawie. R. 1770 d. 10 czerw. nadaje Anna Goltz, starościna tucholska, Wawrzyńcowi

Grabowicz i Giertrudzie Chylewskiej 2 puste wł. prawem wieczystem; mają też mieć wolne drzewo, mogą owce trzymać, piwo warzyć i wolność sprzedaży. Dan w Tucholi. R. 1771 d. 10 czerw. nadaje Anna Goltz, aby dopomódz starostwu, Stanisławowi Nowickiemu i jego żonie Konstancyi ur. Rzeźniczkowej, 2 puste Pilochowskie włóki; czynsz będą płacili podług inwentarza a podatki wiejskie wedle starego zwyczaju; będą mieli wolne drzewo budulcowe, mogą też owce i bydło trzymać i w jez. ryby łowić, od tłoki będą wolni (ob. Odpisy ks. Kujota w Peplinie). *Ks. Fr.*

Raciążek, dawniej *Raciąż*, 1250 r. *Radcis*, *Radciz*, 1311 *Radcens*, 1316 *Raczians*, *Radcens*, *Raczens*, osada miejska, przed 1867 r. miasteczko, pow. nieszawski, gm. i par. Raciążek. Leży na wyniosłej krawędzi, zamykającej szeroką tu dolinę lew. brzegu Wisły, odl. 5 w. od Nieszawy, w stronie zach.-płn., około 3 w. od koryta rzeki, przy drodze z Nieszawy do Ciechocinka. Posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, dom schronienia dla starców i kalek, urząd gminny, ruiny dawnego zameczku, 82 dm., 782 mk. i 1071 mr. ziemi należącej do mieszczan. W 1827 r. było 69 dm., 517 mk.; 1864 r. 87 dm., 890 mk. Jest to starożytny gród książęcy. Wątpliwy co do daty (1065 al. 1165 r.) akt uposażenia klasztoru benedyktynów w Mogilnie podaje w liczbie osad składających opłaty klasztorowi: Raciążek i Słońsk. W 1250 r. „in Radcis“ Kazimierz, ks. łęczycki i kujawski, odstępuje bisk. kujawskiemu prawo kollacyi probostwa włocławskiego. W potwierdzeniu przez tegoż księcia posiadłości i przywilejów biskupich, wymieniono w liczbie wsi: „Radciz“. Akt ten nadaje biskupom prawo polowania w lasach na obszarze między Złotoryą, Ciechocinem i „Radaz“ (Kod. dypl. Muczk. i Rzysz., II, 43, 604). W potwierdzeniu posiadłości biskupich przez papieża Aleksandra VI w 1259 r. wymieniono: „castrum quod Raciąż dicitur cum omnibus pertinenciis suis“ (ib., 614). W 1259 r. Kazimierz, ks. kujawski, zabiera zamek raciąski bisk. Wolmerowi, który rzuca nań klątwę a sam chroni się do Łagowa w kieleckiem. Dopiero w 1267 r. kardynał Guido, legat papieski, polecił opatowi i kustoszowi klasztoru P. Maryi we Włocławku osądzenie i rozstrzygnięcie tej sprawy. Delegaci papiescy (opat i kustosz klasztorny) złożyli sąd we Włocławku i wysłuchawszy obu stron, wydali wyrok zalecający zwrot zamku wraz z obwodem biskupowi a książęcia uwolniono od klątwy (Długosz, Hist., ks. VI). W akcie z 1311 r. bisk. Geruardus oświadcza, iż „castrum Radcens... mali homines de manibus nostris abstulerant“ a dopiero książęta Przemysław i Kazimierz odebrali takowy i zwrócili biskupom (ib., 641). Rozmaite akta biskupie datowane są z Raciąża (Radcens, Raczens) w 1320, 1342, 1348, 1349, 1351, 1355, 1362 r. W akcie biskupim z 1426 r. powiedziano o wsi Sosnka, że należy „ad castellaniam nostram Raczansensem“. Na akcie z 1366 r. podpisał się „Paulus“ pleban „de Raczens“. W 1316 r. „Holibinus scultetus de Raczians“ kupuje wójtowstwo radziejowskie od Gorkona (Kod. Muczk., II, 648). W akcie z 1317 r. (ib., 208) występuje już inny sołtys Olbracht. Krzyżacy, których posiadłości i zamki sąsiadują przez Wisłę z R., chciwie spoglądali na to warowne stanowisko z lew. brzegu Wisły. W 1330 r. Werner, mistrz pruski, wyruszył z silną armią, zdobył Nakło, Wyszogród i obległ R., do którego schroniła się szlachta z okolicy ze swem mieniem. Po kilkonastodniowem oblężeniu, Krzyżacy zrujnowawszy mury za pomocą machin i owładnąwszy studnią zamkową, zabrali sam zamek z mnóstwem jeńców, dopuszczając się licznych morderstw na bezbronnych (Długosz pod 1330 r.). W 1358 r. Kazimierz W. pojednał tu, Jana biskupa poznańskiego, z Ziemowitem, ks. mazowieckim i warszawskim, i spór między nimi rozstrzygnął, zalecając z nowo zakładanych wsi dawać dziesięciny biskupowi. Obecni byli: Maciej, bisk. włocławski, i Władysław, ks. gniewkowski. Tenże Maciej zbudował (odbudował ?) zamek w R. W 1375 r. Ulrych v. Osten z Drdzenia, popierając sprawę ks. Władysława Białego, chciał zająć R. Opanował dzwonnicę, lecz straż zamkowa odparła napad. Biskupi tu często przemieszkiwają. Tu w 1383 r. umiera bisk. Zbilut, sparaliżowany od kilku lat; tu po jego zgonie odbywa kapituła obiór następcy, szukając bezpiecznego miejsca wobec nacisku Dragosza, starosty sieradzkiego, popierającego kandydaturę własnego brata. W 1404 r. w czasie Zielonych Świątek odbywa się tu walny zjad, na który przybywa Jagiełło z Witoldem i gronem senatorów a ze strony krzyżackiej w. mistrz Konrad v. Jungingen z gronem komturów. Zawierają obie strony układ, oddający Krzyżakom Żmujdź a zastrzegający wykup ziemi dobrzyńskiej przez Jagiełłę za 40,000 zł. W 1410 r. Jagiełło przybywa tu z Przypustu (pod Nieszawą) i ztąd wyrusza statkiem do Torunia. W tymże roku w święto Poczęcia P. Maryi odbywa się w R. zjazd między Jagiełłą a w. mistrzem Henrykiem v. Plauen, celem układów o zawieszenie broni. Przebywa tu król w 1414 r. i wzywa potajemnie znoszącego się z nim byłego mistrza Henryka v. Plauen, by schronił się do zamku raciąskiego, lecz Jan Kropidło, ks. opolski, biskup włocławski, bawiący wówczas w R., ostrzegł o tem Krzyżaków, którzy zapobiegli

ucieczce. W 1434 r. w dzień Narodzenia P. Maryi prowadzą się układy między senatorami polskimi a krzyżackimi posłami o wieczysty pokój. Na żądanie Krzyżaków układający przenoszą się do Złotoryi. W 1459 r. stawia R. na wojnę z Krzyżakami 6 zbrojnych pieszych. Po pokoju toruńskim (1466) traci R. swe strategiczno-polityczne znaczenie i odtąd nie pojawia się na kartach dziejów. Biskupi kujawscy mając tu swą rezydencyą, zamierzali zapewne, za przykładem innych biskupów, utworzyć kollegiatę przy tej rezydencyi. Na miejsce dawnego drewnianego kościołka, kilkakrotnie odbudowywanego, wystawił bisk. Hieronim Rozdrażewski w 1597 r. obszerny murowany kościół p. w. św. Hieronima z wieżą i zegarem. Kościół ten ukończony został dopiero w 1612 r. przez bisk. Wawrzyńca Gębickiego, z funduszów zostawionych przez Rozdrażewskiego. Konsekracya nastąpiła w 1627 r. Dzwony noszą datę: 1617 i 1638 r. Pięknej roboty rzeźbione stalla pochodzą z 1630 r. Zamek biskupi, odbudowany po zniszczeniu przez Krzyżaków przez bisk. Macieja z Gołanczewa po 1330 r., został ponownie przebudowany w 1467 r. przez Jakuba Sienińskiego a ozdobiony wieżą w 1530 r. przez Jana Karnkowskiego. Zamek ten popadł w ostateczną ruinę dopiero po zabraniu dóbr biskupich przez rząd pruski w końcu zeszłego wieku. Miasteczko samo zawsze było niceludną i ubogą osadą, niemającą znaczenia wobec pobliskiego Torunia i Nieszawy, które skupiały ruch handlowy i przemysłowy. Żydom nie wolno było osiedlać się w mieście. W skład klucza dóbr biskupich R. wchodziły: R. (miasto i fol.), Dąbrówka (wś i fol.), Podzamcze (wś i fol.), Brzeźno (wś i fol.), Siarzewo (wś i fol.); wsie: Józefów, Niestuszew, Turzno, Turzenek, Otłoczyn, Otłoczynek; młyny Kuczek i Kut; holendry Kawęczynek. Dobra te zabrane przez rząd pruski, zostały za ks. warszawskiego nadane przez Napoleona marszałkowi Soult. Zwrócone rządowi królestwa polskiego stanowiły w 1818 r. oddzielną ekonomią. W 1854 r. dobra rządowe R. obejmowały: miasto i wójtowstwo R., miasto Nieszawę z młynem, wsi: Turzno, Turzenko, Kuczek z młynem, Słońsk, Siarzewo, fol. Podzamcze, wś Podzamcze z młynem, Dąbrówka, Niestuszewo, Jutrzenka, fol. Brzeźno, wś Brzeźno z młynem, Ostrowąs z młynem, Zazdrość, os. Zamara, fol. Straszewo, os. Czajka, fol. Dąbrówka, Sędzin, wś Sędzin, Kuczkowo, fol. Gęcin, wsi: Gęcin, Ułomna, Ujma Duża, fol. Plebanka, wś Psarzewo, wś Ujma Mała, fol. Zbrachlin, wś Zbrachlin, Siutkowo, Mikanów, kol. Piekut, Piaski, młyn Ośle. Wydzielono na majorat dla generała majora Arseniewa: dobra Lubanie, obejmujące folwark Siutków, Kucerz, Gąbinek, wieś Gąbinek, młyn Kurka. R. par., dekanat nieszawski, ma 3640 dusz. Do par. należy kaplica fil., na miejsce której wybudowano obecnie nowy kościół w Ciechocinku. Do par. R. wcieloną została par. Słońsk. Widok R. z opisem podał H. Filipowicz w Tyg. Illustr. z 1869 r. (t. IV, 25). R. gmina należy do sądu gm. okr. I w Nieszawie, ma 7847 mr. obszaru: 1945 dworskiego, 5902 mr. włościańskiego. *Br. Ch.*

Raciążnica, rzeczka, prawy dopływ Wkry, ma początek w błotach pod Raciążem, w pow. sierpeckim, płynie przez pow. płoński pod Galominem, Kiełkami, Lachowcem i pod Sochocinem wpada do Wkry, ubiegłszy około 4 mil.

Raciborów al. *Raciborowo*, wś i fol., pow. krotoszyński, o 6 klm. na płn.-zach. od Krotoszyna (st. dr. żel. i poczta), nad strugą, dopływem Orli (pod Starogrodem), par. Benice. R. jest gniazdem Raciborowskich h. Rawicz, którzy tu siedzieli w XV w. Około r. 1510 mieszkają tu częściowi posiadacze: Jan Raciborowski, Ambroży Pępowski, Mikołaj Włostowski i Andrzej Bułakowski. Kmieci było ośmiu, liczba ich atoli malała z czasem. Między r. 1578 i 1618 należał R. do Rozdrażewskich; składał się z $3^1/_2$ odn. $2^1/_2$ śladów osiadłych; później wszedł w skład dóbr krotoszyńskich. Wś ma 7 dm., 59 mk. (54 kat., 5 prot.). Fol. o 2 dm. z 24 mk. (okr. domin. Krotoszyn) tworzy jedną całość z Benicami.

Raciborowice 1.) nad rz. Wolborką, wś, fol. i dom dozor. warsz.-wiedeń. drogi, pow. piotrkowski, gm. Bogusławice, par. Wolbórz, odl. 14 w. od Piotrkowa, na prawo od szosy z Piotrkowa do Brzezin, w pobliżu linii dr. żel. warsz.-wiedeń., niedaleko st. Baby. Wś ma 8 dm., 73 mk.; fol. 4 dm., 78 mk.; os. dozorcy kolej. 1 dm., 7 mk. W 1827 r. było 16 dm., 150 mk. W 1875 r. fol. R. rozl. mr. 430: gr. or. i ogr. mr. 363, łąk mr. 25, past. mr. 19, wody mr. 3, lasu mr. 3, nieuż. mr. 17; bud. mur. 3, z drzewa 6; płodozmian 6 i 7-polowy; pokłady torfu. Wś R. os. 22, z gr. mr. 73. Wś ta ze wszystkich łanów dawała dziesięcinę plebanowi w Wolborzu, który miał swój spichrz w Rzeczkowie (Łaski, L. B., II, 176). Mieszkała tu częściowa szlachta. Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552—1553, we wsi R. Stanisław Mazurek miał $^1/_4$ łana, Stefan Kapusta $^1/_2$ łana, Stanisław Racibor, Jakub Kamielski, Mat. Piotr Tworowscy i Jan Kamieński 2 łany (Pawiń., Wielkop., II, 267). 2.) **R.,** wś i fol., pow. hrubieszowski, gm. Białopole, par. Moniatycze (wchod. obrządku Buśno), odl. 20 w. od Hrubieszowa, posiadała cerkiew fil. par. Buśno, szkołę począt. ogólną. W 1870 r. istniały na obszarze folw.: młyn

wodny, dystylarnia, piec wapienny, cegielnia. Znajdują się tu pokłady marglu i torfu. W 1827 r. było 18 dm., 158 mk. W pobliżu R. wypadnie prawdopodobnie st. dr. żel. projektowanej od Chełma, do połączenia z linią galicyjską Lwów-Bełzec. W 1870 r. fol. R. rozl. mr. 2186: gr. or. i ogr. mr. 506, łąk mr. 338, past. mr. 58, lasu mr. 903, zarośli mr. 207, nieuż. i wody mr. 74; bud. mur. 5, z drzewa 35; las urządzony. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś R. os. 37, z gr. mr. 255; wś Zaporze os. 15, z gr. mr. 180; wś Kormanowo os. 18, z gr. mr. 229. *Br. Ch.*

Raciborowice z *Prawdą*, wś, pow. krakowski, na granicy krolestwa polskiego, na południowym stoku Łysej Góry (284 mt.), pod 50° 7′ płn. szer. a 37° 41′ wsch. dłg. od F., odl. 7·5 klm. na płn.-wschód od Krakowa, na wznies. 246 mt. n. p. m. (koło kościoła), posiada kościół paraf. rz.-kat., szkołę ludową, młyn wodny. Wś rozłożyła się na pagórkach o glebie glinkowej, nad doliną Dłubni, która tworzy rozległe łąki. Obszaru ma 578 mr., z których kapituła krakowska posiada 175 mr. (157 roli, 15 łąk i ogr., 18 past. i 5 lasu) a 403 mr. włościanie (325 roli, 28 łąk i ogr., 42 past. i 8 lasu). Z 46 dm. i 314 mk. przypada 8 dm. i 44 mk. na przys. Prawdę, położony na samej granicy, na wznies. 305 mt., między Zdzisławicami, Pielgrzymowicami i Maciejowicami w królestwie polskiem. Obszar więk. pos. ma 4 dm. i 47 mk. Bolesław Wstydliwy w dyplomie danym w Krakowie 19 maja 1273 (Kod. Katedry krak., 97), oświadcza, że „Raciborowicz“ darował kapitule nie wiele lat przedtem dziedzic i syn Racibora (Raczthibor) szlachcica, którego żona w tymże roku jeszcze żyła. Książę uwalnia R. od wszystkich ciężarów, równając z innemi wsiami kapituły. W 1396 r. Spytek z Melsztyna rozgraniczał R. od Zdzisławic (Zesławic) a 1452 r. Piotr Szafraniec od Pielgrzymowic. Przy rozgraniczeniach innych wsi znajdujemy wymienione R. w dokum. z 1308, 1409 i 1426 r. (Kod. tyniecki, wyd. Kętrzyński, str. 179, 220 i 248). Parafia istniała tu oddawna. Proboszczem przy niej był Jan Długosz, historyk, który w r. 1471 (L. B., I, 155) zbudował nawę i babiniec z cegieł, chór zaś wymurował jego poprzednik Paweł z Zatora, doktor dekretów (ibid., II, 58). Prof. Łepkowski (Roczn. Tow. nauk. krak., 1861, str. 153) podaje, że w 1464 r. Kazimierz Jagiellończyk przeniósł R. na prawo niemieckie. Kościół tutejszy ma w prezbyteryum sklepienie ostrołukowe a w głównej nawie pułap drewniany. Cegły czerwone i czarne, polewane, są układane w prezbyteryum w kwadrat, a w nawie w zęby. Nad bocznemi drzwiami znajduje się herb Długosza — Wieniawa i napis: „Anno Domini 1476 in honorem Dei et Stae Margarethae et Marthae fabricata sunt per generosum dominum Joannem Długosz“. Piękne są gotyckie drzwi i szczątki witraży w oknach, a prócz tego obramienie drzwi i okien, wykładane polerowaną cegłą. Z obrazów zasługują na uwagę: Matki Boskiej w ołtarzu, obraz olejny na płótnie, sprzedany przez bernardynów krak., św. Małgorzaty z r. 1690, obraz N. P. M. sprowadzony z Rzymu 1625 r. przez plebana Annibala Orgasa Romanusa, obrazy przenośne (feretrony) św. Małgorzaty i P. M., noszące cechy szkoły staroniemieckiej, i umieszczony w wielkim ołtarzu Chrystus na krzyżu, przeniesiony z domu mansyonarzy na Wawelu. Najdawniejszym pomnikiem jest nagrobek Walentego Brzostowskiego z r. 1586, potem Samuela Bielskiego z r. 1591, Mikołaja i Jana Rajskich z r. 1654 i Anny z Brzezin Brzezińskiej z r. 1657. Napisy podaje prof. Łepkowski (l. c.). Kropielnica z pinczowskiego kamienia, w postaci kielicha, pochodzi z XVI w. a kielich mszalny z r. 1529. Dzwony noszą daty 1518, 1550 i 1758 r. Na dzwonnicy znajduje się zegar zrobiony przez włościanina Wilgusa, który żył jeszcze w r. 1861 i był członkiem Tow. rolniczego krak. Na cmentarzu jest kaplica i pomnik Eustachego Belli z Zastowa, zabitego 21 lutego 1846. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 437) trzymał R. od kapituły Oczieski; było 8 łan. kmiecych, 2 czynszowe, 3 zagrody bez roli, 6 komorn. bez bydła, 2 rzemieśl., półłanek piekarski i 1 duda. Role probostwa były już za Długosza (L. B., II, 58; I, 155) w trzech kawałkach. W owym czasie dwór kanoników był dobrze zbudowany (honestis aedificiis cooperata). Kmiecie odrabiali po dwa dni w tygodniu od św. Bartłomieja do św. Małgorzaty, zresztą po 3 dni w tygodniu ciągłe. Zagrodnicy odrabiali w lecie po 1 dniu pieszym i płacili po fertonie czynszu. Gdy kmiecie robili powabę, należało im dawać po pół kwarty piwa. Wieś miała dobre gaje a zbiór roczny przynosił do 200 grzywien. Najprzód przeznaczała kapituła tę wś na uposażenie proboszcza na Skałce, później u św. Floryana na Kleparzu (ibid., III, 115) i dla tego za Długosza pobierał część dziesięcin klasztor na Skałce. Kmiecie dawali dziesięciny prebendzie raciborskiej w katedrze krakowskiej a młyn opłacał 9 grzywien. Par. należy do dyec. krakowskiej, dek. bolechowskiego. Obejmuje: Prawdę, Batowiec, Bieńczyce, Bolęcin, Bossutów, Dziekanowice, Kantorowice, Mistrzowice, Prusy, Sulechów, Węgrzec z Sudołem, Zastów i Zasławice, z ogólną liczbą 2826 rz.-kat. i 110 izrael. Wieś graniczy na zach. z Dziekanowicami i Batowicami, na płd. z Zasławicami, na wsch. z Zastowem, Prusami i Kantorowicami. *Mac.*

Raciborówka, rzeczka, lewy dopływ Biebrzy, uchodzi poniżej Węgierca, na obszarze gub. grodzieńskiej.

Raciborówka, przys. wsi Wygnanki, pow. proskurowski, gm. Juryńce, par. kat. Kumanów, przy drodze z Dachnówki do Kurowieczki, ma 27 osad. Własność Raciborowskich, przez których została założoną.

Raciborowo, w XVI w. *Raczíborowo major*, wś i fol., pow. kutnowski, gm. Kutno, par. Głogowiec. Wś ma 13 dm., 261 mk., 264 mr.; fol. 3 dm., 29 mk., 275 mr., należy do dóbr donacyi Gołębiów (senatora Starynkiewicza). W 1827 r. 10 dm., 33 mk. Akt uposażenia mansyonarzy w Płocku przez bisk. Scibora w 1388 r. wymienia w liczbie dających dziesięcinę: Raciborowo (Kod. Maz.). Według Lib. Ben. Łask. (II, 477, 478) w par. Głogowie istniały: Raciborowo i Raciborówek. Pierwsza dawała dziesięcinę łanów folw., z wyjątkiem dwóch dających kościółowi w Kutnie, miejscowemu plebanowi, łany kmiece zaś wikaryuszom kollegiaty płockiej; druga z łanów kmiecych i folw. kościołowi w Głogowcu.

Raciborowska Wola al. *Raciborska Wola*, wś i fol., pow. kutnowski, gm. Sójki, par. Głogowiec, odl. 5 w. od Kutna, ma 186 mk. W 1827 r. R. Wólka ma 12 dm., 99 mk. Dobra R. Wola, w r. 1872 oddzielone od dóbr Siemianów, składały się z fol. R. Wola, Wieszczyce i nomenkl. Wzgórze, rozl. mr. 918: gr. or. i ogr. mr. 785, łąk mr. 20, lasu mr. 90, nieuż. mr. 23; bud. mur. 20, z drzewa 11; płodozmian 16-polowy, las nieurządzony; pokłady kamienia wapiennego. *Br. Ch.*

Raciborska Góra, w pobliżu Podzamcza orawskiego, hr. orawskie, wznies. 779 mt. n. p. m. (Zejszner). *Br. G.*

Raciborskie Przedmieście, w Opawie, na Szląsku austr., ma 176 dm., 3135 mk. *Br. G.*

Raciborsko z *Bonarówką* i *Witkowcami*, wś, pow. wielicki, odl. 6·8 klm. na płd.-wschód od Wieliczki, wznies. 414 mt. n. p. m., u źródeł Wilgi. Par. rz.-kat. w Wieliczce. Glebę składa glinka urodzajna, a lasy liściaste. Wraz z obszarem więk. pos. (Maryan Dydyński) ma 136 dm. i 659 mk.; 653 rz.-kat. i 6 izrael. (os. Bonarówka 5 dm. i 28 mk.; os. Witkowce 17 dm., 97 mk.; obszar dworski 5 dm., 52 mk.). Pos. więk. ma 243 roli, 38 ogr. i łąk, 27 past. i 178 mr. lasu; pos. mn. 357 roli, 92 łąk, 57 past. i 54 mr. lasu. R. istniała już w XIV w. Dokument z 25 sierpnia 1386 r. podaje świadków: „de Raciborsko Slaso et Falislaus“ (Kod. kat. krak., II, 113, wyd. Piekos.), zatem przypuszczenie Siarczyńskiego (rkp. Bibl. Ossol., Nr. 1827), jakoby ją założyli Morsztynowie i sprowadzili osadników z Raciborza, jest mylnem. W XV w. (Dług., L. B., II, 104) Raczyborsko należało do Kląpa Stanisława i kilku współwłaścicieli i składało się z 6 łan. kmiecych, karczmy, zagrody i ról szlacheckich. Dziesięciny oddawano prebendzie gorzowskiej w Krakowie i proboszczowi w Wieliczce. W 1581 (Pawiński, Małop., 44 i 447) dziedziczył wś Floryan Morsztyn. Miała wtedy 6 półłanków kmiec., 4 zagr. z rolą, 2 komorn. z bydłem, 3 bez bydła. Morsztynowie założyli tu zbór kalwiński, po którym pozostał cmentarz. Jako główna siedziba głośnej w dziejach literatury rodziny Morsztynów, R. uważanem jest za domniemalne miejsce urodzenia niepospolitego poety Andrzeja Morsztyna. R. leży w malowniczej okolicy; na płn. lekko faliste, urodzajne pola, na płd. lasy, przez które idzie gościniec z Dziekanowic do Wieliczki. Na wschód graniczy z Dobranowicami i Grajowem, na zach. z Koźmicami a na płn. z Chorągwicami. *Mac.*

Racibory 1.) wś i fol., pow. grójecki, gm. Komorniki, par. Rembertów, odl. 9 wiorst od Grójca, ma 108 mk. W 1827 r. 11 dm., 88 mk W 1874 r. fol. R. rozl. mr. 695: gr. or. i ogr. mr. 604, łąk mr. 37, lasu mr. 29, nieuż. mr. 25; bud. mur. 2, z drzewa 11; płodozmian 10-polowy. Wś R. os. 14, z gr. mr. 67. 2.) **R.** *Stare*, wś, pow. mazowiecki, gm. i par. Sokoły, odl. 10 w. od Wysokiego Mazowieckiego. Znajduje się tu przystanek drogi żel. warsz.-petersb., odl. 128 w. od Warszawy a 35 w. od Białegostoku, pomiędzy stacyami Szepietowo i Łapami. W 1827 r. 6 dm., 43 mk. W 1876 r. fol. R. Stare rozl. mr. 168: gr. or. i ogr. mr. 112, łąk mr. 20, past. mr. 10, lasu mr. 20, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 9. Wś R. Stare os. 5, z gr. mr. 39; wś Ruś Stara os. 2, z gr. mr. 15. 3.) **R.** *Nowe*, wś, pow. mazowiecki, gm. Piekuty, par. Sokoły; mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. 4 dm., 19 mk. 4.) **R.**, pow. mazowiecki, ob. *Kropiwnica-R.* 5.) **R.** *Jurgi* al. *R. Jurki* al. *R. Górne*, wś nad rz. Wissą, w pobliżu ujścia do Biebrzy, pow. kolneński, gm. Kubra, par. Przytuły. W 1827 r. 14 dm., 83 mk. W 1866 r. fol. R. Jurgi rozl. mr. 335: gr. or. i ogr. mr. 120, łąk mr. 60, past. mr. 50, zarośli mr. 90, nieuż. mr. 15. Wś R. Jurgi Wielkie os. 13, z gr. mr. 53; wś R. Jurgi Małe os. 2, z gr. mr. 6. 6.) **R.**, pow. ciechanowski, ob. *Garlino R.* *Br. Ch.*

Racibórz, niem. *Ratzebur*, mto nad Czarną Rzeką (niem. Zarne), lewym dopływem Głdy, pow. szczecinkowski, ob. *Okonek.*

Raciborz, w dok. *Ratibor*, *Rathybor*, *Rathwor*, *Ratburg*, *Razibor*, mto powiatowe na Górnym Szląsku, pod 35° 49′ 22″ wsch. dług. i 50° 1′ 45″ półn. szer., wznies. 578 st. n. p. m., na lew. brzegu Odry, w dolinie rzeki, która odtąd zaczyna być spławną dla większych statków, odl. 155 klm. od Wrocławia a 84 klm. od Katowic. Położenie miasta malowni-

cze; dokoła podnosi się poziom, a w dali widnieją Bieskidy od południa, a wyniosłości morawskich gór od zachodu. Miasto posiada dwa kościoły katol. i kaplicę, kościół ewang. (od 1830 r.), synagogę (od 1829 r.), gimnazyum ewang. (od 1819 r.), instytut głuchoniemych (od 1840 r.), seminaryum dla nauczycieli w tego rodzaju zakładach, dwie prywatne wyższe szkoły żeńskie (jedną prowadziły około 1861 r. urszulanki), szkołę żydowską prywatną, szkołę rzemiosł i kilka szkół elementarnych, sąd apelacyjny dla Górnego Szląska, główny urząd celny, stacyą schodzących się tu linii dróg żelaznych prawego i lewego brzegu Odry, most żelazny na Odrze z wiaduktem kolejowym, rynek zbożowy i towarowy, oparty na schodzących się liniach komunikacyjnych kolejowych i wodnych, fabryki machin, wozów, dywanów, kamieni młyńskich, cygar i tabaki, młyny parowe, 15,323 mk. (1872 r.), w tej liczbie 900 wojskowych. Dokoła miasta ludne przedmieścia, ogrodnictwo i warzywnictwo. W 1750 r. było 1577 mk.; 1800 r. 3024; 1825 r. 5315; 1850 r. 9384; 1861 r. 11,794 mk. i 946 wojsk. W tym ostatnim roku miasto miało 33 ulic, 637 dm., bez przedmieść i przyległych osad wiejskich, wraz z któremi liczyło wtedy 19,432 mk. Ludność przeważnie niemiecka, lecz katolicka w $^3/_4$ częściach. Obszar miasta z ogrodami wynosi 168 mr.; obszar gruntów miejskich zajmuje 550 mr. roli, 308 mr. łąk i od 1860 r. przyłączono 1000 mr. przedmieścia Neugerten. R. pojawia się na kartach dziejowych w początkach XII w., jako siedziba wypędzonego przez braci Władysława II (1139—1162). Syn jego Mieszko otrzymał w dziale okrąg raciborski i cieszyński. W 1177 przebywa w R. wygnany Mieszko Stary z żoną i dziećmi. Otrzymawszy w dziedzictwie obwód opolski, piszą się książęta tutejsi opolskimi. Za rządów Kazimierza (1211—1230) otrzymuje R. prawo niemieckie. Mongołowie pod R. przeprawiają się przez Odrę i pustoszą okolicę a w 1255 r. palą i rabują miasto wracający z Prus krzyżowcy Ottokara czeskiego. Ks. Władysław otoczył miasto murem i przedmieścia osadził sprowadzonymi z Hollandyi kolonistami. W skutek rozdziału jego dzielnicy między czterech synów, stał się R. rezydencyą udzielnego księcia. W 1299 r. otrzymało miasto prawo magdeburskie. Rada miejska, co rok wybierana, składała się z 5 konsulów i 7 ławników. Po wygaśnięciu domu książęcego przeszło księstwo raciborskie jako lenne do Austryi (1532 r.) i odtąd zmieniało często panów, zostając zwykle w zastawie. W 1609 r. cesarz Rudolf nadał R. stanowisko cesarskiego miasta (Immediatstadt). W 1741 r. wraz z Szląskiem przeszło pod panowanie pruskie. Starożytny kościół paraf. p. w. św. Miriama wzniesiony został 1205 r.; od 1416 do 1810 r. był kollegiatą. W 1430 r. wzniesiono przy nim polską kaplicę. Drugi kościół św. Jakuba jest dawnym poklasztornym, założonym w r. 1258 wraz z klasztorem dominikanów, rozebranym 1823. Istniał też klasztor dominikanek, których kościół oddany został w 1823 r. gminie ewangielickiej i przebudowany 1830 r. Zamek starożytny uległ ostatecznie w 1858 r. pożarowi, po którym odbudowany i w części znacznej obrócony został na browar. Dobrze przechowała się stara ostrołukowa kaplica zamkowa, która w 1283 r. przyłączona do kollegiaty, uposażona została wieloma prebendami. Ogród zamkowy służy za miejsce przechadzki miejskiej. Dobra należące do zamku raciborskiego, po wygaśnięciu książąt z linii Piastowskiej, zostały oddane 1532 r. wraz z księstwem lennem Austryi. W 1609 r. cesarz Rudolf sprzedał te dobra za 161,977 zł. reń. baronowi von Mettich. Przechodząc rozmaite koleje, zostały te dobra nadane landgrafowi Wiktorowi Amadeuszowi księciu Hessen-Rothenburg wzamian za odstąpione przezeń Prussom w 1815 roku posiadłości i dochody. Dobra te nabył poprzednio w 1812 r. kurfirst heski (za 627,751 talar.), który otrzymał w 1810 r. sekularyzowane dobra kościelne i poklasztorne (kollegiaty, kościoła św. Krzyża i obu klasztorów raciborskich i po cystersach w Rudzie). Ponieważ z dobrami temi łączyły się prawa zwierzchnicze, przeto Fryderyk Wilhelm III aktem z 1821 r. wyniósł dobra na stopień zmedyatyzowanego księstwa, z prawem głosu w izbie panów i sejmie szląskim. Landgraf Wiktor Amadeusz ustanowił w 1829 r. z dóbr tych fidei komis dla swego siostrzeńca ks. Wiktora Hohenlohe-Waldenburg-Schillingsfuerst. Par. R., dek. t. n. miała w 1869 r. 10251 kat., 1952 ew., 1197 izr., 4 dyss. Dek. raciborski, dycc. wrocławskiej, miał 1869 r. 36963 kat., 2363 ew., 1381 izr. i 14 parafii: Binkowice, Janowice, Krzyżanowice, Lubowice, Ostrogi, Pawłów, Polski-Krawarz, Raciborz, Rudnik, Ruderswald, Stara Wieś, Tworków, Wojnowice, Zabełków. *Raciborski powiat*, zajmujący południowy kraniec regencyi opolskiej, utworzony został w 1817 r. z części dawnego powiatu t. n., obejmującego całe dawne księstwo raciborskie (Raciborz, Rybnik, Żóraw i 147 gmin), ma 15·73 mil kwadr. obszaru (około 7 mil obszaru dawnego księstwa, 7 mil ks. Troppen-Jaegerndorf i do 2 mil państwa Oderberg) czyli 339,234 mr. W 1861 roku było 270,000 mr. zajęte pod uprawę rolną, 57,000 lasów i 13,000 mr. pod budowlami, drogami, wodami. Graniczy od wschodu z pow. rybnickim, od północy z kozielskim, od zach. z głup-

czyckim a od południa (na długości 7 mil) ze Szląskiem austryackim i Morawią. Pod względem geologicznym wierzchnią warstwę tworzą utwory diluwialne: gliny, rudy żelazne, piaski, w niższych występuje formacya węglowa i bazalt. Układ powierzchni przedstawia pagórkowatą równinę, podnoszącą się ku południowi (wzgórza Bobrownickie 1050 st.) i stanowiącą część podgórza Beskidu szląsko-morawskiego, odległego o 4 mile. Gleba żyzna w części zachodniej, ubożeje w miarę posuwania się ku wschodowi. Ostry klimat, w skutek wyniosłego położenia, oddziaływa szkodliwie na wegetacyą. Wiosna opóźnia się o 14 dni, w stosunku do sąsiedniej równiny Morawii a o 10 dni odnośnie do dolnego Szląska. Częste deszcze letnie (264 paryz. linii, podczas gdy w Wrocławiu tylko 212 linii) utrudniają dojrzewanie i sprzęt zboża. Mimo to uprawianą jest pszenica, buraki cukrowe, rzepak, len. Z płodów mineralnych dobywane są tylko węgle kamienne. W 1855 r. powiat liczył 90,424 mk.; 1858 r. 94,782 mk.; 1861 r. 101,181 mk. (miasta Raciborz i Hulczyn 14,334 mk.); 1872 r. 116,609 mk., a więc 7652 mk. na jedną milę kwadr. Według wyznań było 96% kat., 3% ew. i 1% żyd.; według narodowości 47% Polaków, 33% Morawian i 18% Niemców. Morawianie zajmują południowo-zachodnią część powiatu, Polacy północną i środkową. W miastach większość stanowią Niemcy. W Raciborzu w 1861 r. było na 10174 Niemców, 1620 Polaków i to przeważnie śród ubogiej ludności przedmieść. Hulczyn miał przeważnie morawską ludność (2139 Morawian, 401 Niemców). Czysto niemieckie gminy były: Zauditz, Throem i Raatsch. W powiecie przeważa wielka własność, gdyż istnieją tu trzy wielkie obszary dóbr, jedne z najznaczniejszych w całem królestwie pruskiem: ks. raciborskie (30 dóbr rycerskich i 7 przyległ. i jedno allodyalne Lubowice) mające 41,333 mr.; majorat Kuchelno (ks. Lichnowsky'ego, obejmujący 33,164 mr., 18 dóbr rycer. i 3 przyległ., skupywane od 1679 do 1788 r.) i dobra Schillersdorf-Oderberg-Hultschin (od 1844 do 1846 r. zakupywane przez Rotszyldów), obejmujące 28,761 mr. (21 dóbr rycer.). Monografią R. ogłosił po niemiecku Weltzeil p. t. „Geschichte der Stadt Ratibor", Raciborz 1861 r. *Br. Ch.*

Raciborzany, dawniej przys. Janowic, teraz osobna gmina, w pow. limanowskim, par. rz.-kat. i urz. poczt. w Skrzydlny (0·53 klm.). Leży w okolicy podgórskiej i lesistej, nad pot. Stradomką, przy gościńcu z Dobry do Góry św. Jana, zajmuje dolinę osłoniętą od zach. lesistą górą Czeczeń (835 mt.), od wsch. wzgórzami sięgającemi do 444 mt. n. p. m. Graniczy na półn. z klasztorem szczyrzyckim, na wschód z Janowicami i Jodłownikiem, na południe ze Skrzydlną a na zach. z Gruszowem. Wś liczy 34 dm., 297 mk., 284 rz.-kat. i 13 izr. Młyn wodny. Z obszaru 454 mr. należy 142 do klasztoru szczyrzyckiego (115 roli, 15 łąk i ogr. i 12 past.) a 312 mr. do posiadłości mniejszej (236 roli, 37 łąk i 39 past.). Długosz podaje o tej wsi dwie różniące się wiadomości. Według pierwszej (Lib. Ben., I, 143 i III, 234) była dziedzictwem Stanisława Klampa i kilku szlachty (por. Raciborsko); prócz ról szlacheckich było 6 półłanków km., z których czwarta dziesięcina przypadała prebendzie gorzowskiej. Wartość dziesięciny konopnej szacowano na 5 grzywien. Według drugiej wersyi (L. B., II, 130) dziedziczył wieś Jan Swyeczka i kilku braci (h. Starza) a jedyne predium szlacheckie dawało dziesięciny proboszczowi w Skrzydlnej, kmiecie zaś, zagrodnicy i karczmarze klasztorowi sieciechowskiemu. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 50 i 448) były R. własnością klasztoru szczyrzyckiego, miały opodatkowany 1 łan roli, 3 zagrody z rolą, 4 komorn. bez roli i 2 bez bydła. *Mac.*

Racice, domin. i okr. domin., pow. inowrocławski, o 6 klm. na południe od Kruszwicy (poczta), na zachod. brzegu Gopła; par. Polanowice, st. drogi żel. w Inowrocławiu i Janikowie o 20 klm. R. istniały już przed r. 1489, liczą 141 mk. w 8 dm.; obszaru mają wraz z fol. Baranowo i Cykowo, 559·24 ha, czyli 350·28 roli, 142·98 łąk, 15·32 pastw., 10·41 nieuż. i 40·25 wody; czysty doch. gr. 8774 mrk; cegielnia, nabiał, uprawa buraków, chów i tucz bydła holenderskiego; właścicielem jest Władysław Ossowski. Dawniej należały R. do Zawadzkich; w r. 1593 pisał się w aktach ziemskich suraskich Adam Raczycki z Kujaw (Herbarz J. Kapicy Milewskiego, 346). W skład okr. domin. wchodzi fol. Baranowo z 6 dm. i 48 mk.; cały okr. ma 14 dm. i 189 mk. kat. *E. Cal.*

Racicze, wś, pow. augustowski, gm. Hołynka, par. Teolin (wschod. obrz. Perstuń), odl. od Augustowa 52 wiorst, przy drodze z Sopoćkiń do Grodna; ma 74 dm., 531 mk., 86 os. i 1768 mr. Wchodziły w skład majoratu rządowego Łabno.

Racie, os., pow. nowogradwołyński (zwiahelski), par. Cudnin. W 1867 r. było tu 36 dm.

Raciechowice z *Sosnową*, w XV w. *Raczyechowicze*, *Raczechowycze*, wś, pow. wielicki, w okolicy podgórskiej i lesistej, 8·4 klm. na płd.-wschód od Dobczyc, wznies. 457 mt., na dziale wodnym dopływów Raby z prawego brzegu: Krzyworzeki i Stradomki. Z obszaru wsi spływa kilka potoków do obu rzek. Glebę stanowi glinka urodzajna i ciemne iły, z pod których wydobywa się w miejscach niżej po-

łożonych rdzawka (woda zepsuta, czerwono zabarwiona). Od północy otaczają wś niższe wzgórza, pokryte świerkowymi lasami: Skrzydło las (387 i 434 mt.); od wschodu las Bukownik, przedzielający wieś od Sawy, od zach. duże lasy po lewym brzegu Krzyworzeki, ku południowi zaś widok otwarty na górę Grodzisko (623 mt.), o stożkowym kształcie, a w dalszej okolicy na Czeczeń (835 mt.). Wieś graniczy na płn. z Krzyworzeką i Mierzeniem, na zach. z Czasławiem i Kornatką, na połud. z Komornikami i Poznachowicami Dolnymi. We wsi kościół, par. rz.-kat. i szkoła ludowa. Więk. własn. (spadkobiercy Aleks. Bilińskiego) ma 388 roli, 64 łąk i ogr., 26 past. i 487 mr. lasu; pos. mn. 393 roli, 109 łąk i ogr., 46 pastw. i 79 mr. lasu. Wieś ma 70 domów i 470 mk., 455 rz.-kat. i 15 izr. (obszar dworski 6 dm., 45 mk., a Sosnowa 28 dm., 190 mk.). Sosnowa leży pod lasem, na północ od wsi. Kościół drewniany z XVIII w. Erekcya parafii pochodzi z r. 1440. Za Długosza były R. własnością Wyszgi i miały drewniany kościół, łany kmiece, zagrody, karczmę i folwark szlachecki. Kmiecie dawali dziesięciny klasztorowi w Sieciechowie a szlachcic proboszczowi. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 50, 51, 448) należały do Wieruskiego a składały się z 6 zagród bez roli. Do par. należał nieistniejący dziś Czermin, nie było zaś Sosnowy i Kurnatki. Par. obecnie należy do dyec. tarnowskiej, dek. dobczyckiego, obejmuje: Sosnowę, Czasław, Wiary, Kurnatkę, Glichów, Poznachowice Górne, Komorniki, Biegoszówkę, Dębie z Bukownikiem, Mierzeń i Krzyworzekę, ogółem 2870 rz.-kat. i 54 izr. *Mac.*

Racieniki, fol. i dobra, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Butrymańce, okr. wiejski Ajciuny, o 49 w. od Trok, ma 1 dm. i 39 mk.; własność Zasztowtów.

Racięcice, wś, fol. i koł. i *R. Poduchowne*, wś, w dok. z XVI w. *Raczyaczycze*, *Raczięczyce*, pow. kolski, gm. Sompolno. Wś i folw. i R. poduchowne należą do par. Lubstówek, kolonia do par. Sompolno, odl. 17 w. od Koła. Posiada cegielnię, wiatrak, pokłady torfu, jezioro zwane Bagno. Kol. ma wraz ze wsią 35 dm., 182 mk.; fol. 5 dm., 91 mk. R. poduchowne 5 dm., 30 mk. W 1827 r. było 25 dm., 270 mk. We wsi kościół drewniany, filia par. Lubstówek. Kościół ten był przed 1864 r. parafialnym, istniał już w XV w. Na początku XVI w. probostwo dla szczupłych dochodów nie było obsadzone. Do par. należała wś Łuczywna. Proboszcz pobierał dziesięcinę tylko z ról folwarcznych w R. a z kmiecych kolędę. Miał on łan roli, jezioro w lesie i łąkę w Łuczywnie, zarośniętą drzewami (Łaski, L. B., I, 224). Z tego powodu zwykle zarządzał parafią proboszcz Lubstówka tak, iż ostatecznie parafią zniesiono i wcielono w 1864 r. do Lubstówka, którego proboszcz zdawna pobierał dziesięciny z łanow kmiecych w R. Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579, wś R. była własnością Stan. i Gabr. Łuczylińskich, miała 3 łany, 2 zagr. bez roli, 2 komor. bez bydła. Część Adama Głębockiego miała 1 łan (Pawiński, Wielkop., I, 236). W 1870 r. fol. R. rozl. mr. 1724: gr. or. i ogr. mr. 782, łąk mr. 130, past. mr. 9, wody mr. 51, lasu mr. 123, zarośli mr. 599, nieuż. mr. 31; bud. mur. 10, z drzewa 5; płodozmian 14-polowy; las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś R. os. 32, z gr. mr. 178; wś Bagno os. 4, z gr. mr. 108; wś Łuczywno os. 19, z gr. mr. 340; wś Smolniki os. 10, z gr. mr. 164; wś Lasek os. 4, z gr. mr. 26; wś Rozmienna Góra os. 5, z gr. mr. 38; wś Dodatek Bagno os. 4, z gr. mr. 27; wś Młynisko os. 18, z gr. mr. 147; wś Koszary os 7, z gr. mr. 126; wś Jaźwiny os. 3, z gr. mr. 70; wś Klonowa os. 4, z gr. mr. 214; os. Zielona Baba gr. mr. 23. *Br. Ch.*

Racięcin, w XVI w. *Raczieczino*, wś, fol. i dobra, pow. nieszawski, gm. Ruszkowo, par. Broniszewo, odl. 50 w. od Nieszawy; wś ma 143 mk.; fol. 173 mk. W 1827 r. było 15 dm., 155 mk. Według reg. pob. pow. radziejowskiego z r. 1557 i 1566 we wsi R., w par. Broniszewo, Jan Sierakowski miał 4 łany, 3 rzemieśl., Polanowski 1 łan, 3 zagr. (Pawiński, Wielkop., II, 31). W 1885 r. fol. R. rozl. mr. 1277: gr. or. i ogr. mr. 1059, łąk mr. 86, lasu mr. 97, nieuż. mr. 35; bud. mur. 21, z drzewa 7; płodozmian 5 i 10-polowy; las nieurządzony, pokłady torfu, wiatrak. W skład dóbr wchodziły dawniej: wś R. os. 49, z gr. mr. 210; wś Trzciniec os. 5, z gr. mr. 92; wś Mostki Racięckie os. 3, z gr. mr. 46.

Racięckie Mostki, ob. *Mostki* 2.) i *Racięcin.*

Racimów al. *Wrocimów*, niem. *Rattimau*, wś, pow. frydecki, na Szląsku austr. Posiada kościół par. kat., dek. karwińskiego. Parafia liczy 4481 kat., 57 ew., 29 żyd.; filia w Rzepiszczu. Wś ma 883 mk., 1567 mr. obszaru.

Raciniewko al. *Nowe Raciniewo*, niem. *Neu-Raczyniewo*, wś należąca do Raciniewa, ma 288·15 magdeb. mr. W 1868 r. 27 bud., 12 dm., 83 mk., 72 kat., 11 ew.; 1885 r. 1 dm., 4 mk. *Ks. Fr.*

Raciniewo al. *Stare R.*, niem. *Raczyniewo* al. *Alt-R.*, 1667 *Rackiendorff*, dobra ryc., pow. chełmiński, st. p. i par. kat. Unisław, 1·5 klm. odl.; st. kol. Chełmno, 16 klm odl.; par. ew. Ostromecko. Razem z fol. Siegswalde obejmuje 617·86 ha roli or. i ogr., 38 łąk, 5 past., 325·64 lasu, 24·01 nieuż., 0·31 wody, razem 1010·82 ha; posiada gorzelnię parową, cegielnię i młyn; hodowla bydła holenderskiej rasy i owiec, uprawa buraków dla cukrowni w U-

nisławiu. Właśc. Juliusz Sieg. R. 1885 było w R. samem 14 dm., 299 mk. i to 214 kat., 85 ew. W miejscu jest 1-klas. szkoła ew. W zbiorach toruńskiego niem. Tow. Kopernika znajduje się z tutejszej miejscowości fibula bronzowa, pozwalająca przypuszczać, że tu istniały groby rzędowe (ob. Ossowski, Objaśn. do mapy archeol. Prus Zach., str. 16). O R. toczy się spór między historykami; trudno bowiem rozstrzygnąć, czy wymienione w dok. z r. 1224 i 1231 „Rasin al. Ratzin i Razyn“ jest Raciniewem czy Radzynem (ob.). W starych dokumentach zowie się ta miejscowość także Raczignewe 1410, Raczignife 1400, Ratzgnibbe, Radtschyneff 1510, Rackendorf, Rockendorf, Ruchendorf. Za czasów krzyżackich należało R. do wójtostwa unisławskiego (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 75). W wizyt. Strzesza z r. 1667 czytamy, że wś szlachecka R. należała wtedy do Wład. Zawackiego, chorążego pomorskiego, dawniej rozpadała się na 4 działy szlacheckie; włościan (cmethones) było 7. Mesznego płaciła 3 korce żyta i tyleż owsa (str. 21). W przywileju z r. 1345 wymieniony jest Eberhard z R. (Racegnive; ob. Kod. dypl. Wielkop., Nr. 1240). *Ks. Fr.*

Raciszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 53 w. od Nowoaleksandrowska.

Raciszyn, w XVI w. *Raczissin* i *Racischyn*, wś nad rz. Wartą, naprzeciw Działoszyna, pow. wieluński, gm. i par. Działoszyn, odl. od Wielunia w. 27, ma 65 dm., 372 mk., 54 os. i 899 mr. obszaru. Wchodziła w skład dóbr Działoszyn. W 1827 r. 31 dm., 172 mk. W XVI w. łany kmiece dawały dziesięcinę kanonii wieluńskiej, co z dziesięciu łanów, po 6 gr., czyniło jedną seksagenę i 6 gr., zaś łany szlacheckie pleb. w Działoszynie. Jeden kmieć ze swej części łana dawał 3 gr. plebanowi i 3 gr. kanonikowi. Pleban prócz tego dostawał od kmieci kolędę po groszu z domu (Łaski, Lib. Ben., I, 533 i II, 96). Według reg. pob. pow. wieluńskiego z r. 1552-1553 wś w par. Działoszyn, własność Kobylańskiego, miała 10 osad, 5 osadników (Pawiński, Wielk., II, 299).

Raciuny 1.) wś, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Melegiany, okr. wiejski Polesie, o 9 w. od gminy. W 1864 r. należała w części do dóbr Swiła, Mackiewiczów (37 dusz rewiz.), w części zaś do dóbr Anżełowo, Abramowiczów (25 dusz rewiz.). 2.) **R.,** wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 54 w. od Nowoaleksandrowska. *J. Krz.*

Rackau (niem.), ob. *Rakowo.*

Rackelwitz al. *Rakelwitz*, ob. *Rocławki.*

Rackendorff (dok.), ob. *Raciniewo.*

Raćki *(Rat'ki)* 1.) fol. i wś nad rz. Dzisienką, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Ihumenowo, okr. wiejski Sebastyanowo, o 7 w. od gminy a 49 w. od Dzisny. Fol. ma 1 dm. i 5 mk. katol., wś zaś 12 dm. i 95 mk., w tej liczbie 60 prawosł., 16 katol. i 29 starow. (w 1864 r. 15 dusz rewiz.); należy do dóbr Zosin, Szymkiewiczów. 2.) **R.,** zaśc., pow. dziśieński, w 1 okr. pol., gm. Głębokie, okr. wiejski Ozierec, o 15 w. od gminy a 48 w. od Dzisny, ma 2 dm., 10 mk. katol. (5 dusz rewiz.). *J. Krz.*

Rackiewicze 1.) wś, pow. słonimski, w 1 okr. pol., gm. Kossów, o 38 w. od Słonima. 2.) **R.,** wś włośc., wchodziła w skład dóbr Hanuta, w pow. święciańskim.

Racki-Most, karczma, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 57 w. od Nowoaleksandrowska.

Rackitt 1.) *Gross* (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. słupski, st. pocz. Dambec. 2.) **R.,** dobra ryc., pow. kamieński w Pomeranii, st. pocz. Przebrno. 3.) **R.,** dobra ryc. w Pomeranii, pow. pierzycki, st. pocz. Pierzyce.

Rackschuetz, 1288 *Rodacowicz*, 1324 *Rogschuetz*, 1360 *Rakczicz*, wś i dobra, pow. nowotarski (na Szląsku), posiadają kościół par. ewang. (od 1742 r.), kaplicę katol. (już w 1353 r.), filią par. Świdnica Polska (Poln. Schweinitz), szkołę ewang. W 1842 r. 71 dm., dwór, fol., 479 mk. (53 katol.). Hodowla owiec.

Racksdoyf, wś, pow. ziębicki, par. katol. Kaubitz. W 1842 r. 33 dm., 193 mk. (90 ew.).

Rackwitz 1.) *Gross*, 1360 *Rackowicz*, 1371 *Grozzen Rakewicz*, wś, pow. lwowski (na Szląsku prus.), par. Lwów. W 1842 r. szkoła ew., 57 dm., 455 mk. (65 katol.), hodowla owiec. 2.) **R.** *Wenig*, 1371 *Wenigen Rakewicz*, wś i dobra, pow. lwowski, par. ewang. Kesselsdorf-Ober, katol. Lwów, posiada kopalnie węgla kamiennego. W 1842 r. szkoła ewang., zamek z folw., 52 dm., 371 mk. (41 katol.) 3.) **R.,** fol., pow. oleśnicki. Należał do gminy Juliusburg.

Rackuny, wś włośc. nad strum. Raduńką, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Raduń, okr. wiejski Możejki, o 3 w. od gminy, 32 w. od Lidy a 35 w. od Wasiliszek, ma 8 dm., 80 mk. katol. (34 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Ejszyski.

Racławice 1.) folw. nad rz. Prosną, pow. kaliski, gm. Ostrów Kaliski, par. Giżyce, odl. od Kalisza 29 wiorst, ma 95 mr. Wchodzi w skład dóbr Giżyce. 2.) **R.,** wś, fol. i dobra, pow. miechowski, gm. i par. Racławice, odl. 10 w. od Miechowa, leży przy drodze bitej z Miechowa do Działoszyc. Droga ta okrąża łukiem, ku południowi wypukłym, wyniosły taras wyżyny olkusko-krakowskiej, pomiędzy Miechowem, Książem i Działoszycami. Wś posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, 31 osad. W 1827 r. było 46 dm., 298 mk. Na miejsce dawnego kościoła wzniósł o-

becny murowany w 1778 r. proboszcz miejscowy ks. Janikiewicz. Dobra Racławice składały się w 1886 r. z fol. R., Dale i Przysłońce, rozl. mr. 1554: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 286, łąk mr. 20, pastw. mr. 27, lasu mr. 359, nieuż. mr. 14, razem mr. 706; fol. Dale gr. or. i ogr. mr. 447, pastw. mr. 35, nieuż. mr. 9, razem mr. 491; fol. Przysłońce gr. or. i ogr. mr. 142, lasu mr. 209, nieuż. mr. 6, razem mr. 357; bud. mur. w ogóle 6, z drzewa 15; las nieurządzony. Wś R. os. 31, z gr. mr. 166. Por. *Dziemięrzyce*. W połowie XV w. R. mają kościół par. p. w. św. Piotra. Są tu łany km., karczma, z których płacono dziesięcinę. Był też folwark a proboszcz miał rolę wolną i łąkę do swego użytku (Długosz, L. B., II, 79, 80). W r. 1581 wś R., dzierżawiona przez Mikołaja Marszowskiego, miała 1 czyn., 2 zagr. bez roli, 1 kom. z bydłem, 4 kom. bez bydła, 1 rzem. Część Oleszyńskiego miała 2 łan. km., 2 czyn., 3 zagr. bez roli, 7 kom. z bydłem, 1 rzemieśl. (Pawiński, Małop., 15). Na polach tej wsi zaszła w dniu 4 kwietnia 1794 r. pamiętna bitwa, w której odniesione przez Kościuszkę zwycięztwo nad korpusem gen. Tormasowa nadało potężny impuls ruchowi powstańczemu. Dnia 24 marca 1794 r. ogłoszony został na rynku krakowskim akt powstania narodowego i powołano pod broń mieszkańców wojewódz. krakowskiego od 18 do 28 lat. W ciągu trzech dni z każdych pięciu dymów miał stawić się zbrojny w pikę lub karabin. Już w dniach 25, 29 i 31 marca zaszły pierwsze drobne spotkania między spieszącymi połączyć się z Kościuszką oddziałami wojska regularnego a siłami rossyjskiemi pod wodzą Łykoszyna, Jusupowa, Tormasowa. Korpus Kościuszki w bitwie pod R. składał się z 5 batalionów piechoty (liczących 2534 do 2673 ludzi), 22 szwadr. jazdy (4232 do 4479), 12 dział z 57 ludźmi i pewnej liczby nowozaciężnych wieśniaków, podawanej rozmaicie przez różne źródła od 300 do 2000 ludzi. Ogółem po strąceniu strat w poprzednich utarczkach było co najwyżej 4342 żołnierzy regularnych i pewna liczba wieśniaków krakowskich (Por. Korzon., Wewn. Dzieje Polski, IV, 356—363). Po skończonej bitwie wieśniacy popowracali do swych niedalekich siedzib. R. par., dek. miechowski (dawniej księski), 2480 dusz. R. gmina, należy do s. gm. okr. IV w Książu Wielkim, st. pocz. Miechów. Gmina ma 3048 mk. i 11,198 mr. obszaru. 3.) **R.**, w dok. *Raczlawycze*, wś, pow. olkuski, gm. Rabsztyn, par. Racławice, leży niedaleko granicy od Galicyi, na zachód od Ojcowa i Szklar, w wąwozie wrzynającym się w olkuską wyżynę, nad pot. Racławką, który po złączeniu się z Krzeszówką tworzy Rudawę, dopływ Wisły pod Krakownm. Wieś posiada kościół par. drewniany (modrzewiowy), szkołę początkową, 132 dm. W 1827 r. było tu 143 dm., 972 mk. Długosz nic wspomina o tej wsi. Do tych R. odnieść należy zapewne sołtysa Mikołaja „de Raczslavicz“ podpisanego na akcie z 1358 r. (Kod. Małop., I, 298). Pawiński (Małopolska 26, 444) uważa wś R. w par. Pobudnik (z regestr. 1490) za też same z R. należącymi do zamku rabsztyńskiego (w regestr. z 1581 r.). Te ostatnie miały w 1581 r. 21 półłanków, 4 czynsz., 2 komoru. z bydł., 6 kom. bez bydł., 7 rzem., 1 piekarz, 1 duda. Kościół i par. powstały tu dopiero około początku XVI w. R. par., dek. olkuski, 2119 dusz. *Br. Ch.*

Racławice 1.) z *Świętodniówkami*, wś, pow. niski, odl. 1·3 klm. na płd. od Niska, w piaszczystej równinie (168 mt. n. p. m.), na lewym brzegu Sanu. Przez wieś prowadzi gościniec z Niska do Rudnika. Wieś graniczy na płd. z Woliną, na zachód z przysiołkami Warcholem i Warchołami, po za którymi ciągną się obszerne bory sosnowe, niegdyś część południowa puszczy sandomierskiej. Wś składa się z 99 dm. i 580 mk., 526 rzym.-kat., 3 ew. i 51 izrael. Pos. większa (dawniej Adolfa hr. Mniszcha, obecnie izraelity) wynosi 290 mr. roli, 57 mr. łąk, 10 mr. pastw. i 3 mr. lasu; pos. mn. 421 mr. roli, 18 mr. łąk i 91 mr. pastw. Parafia z kościołem drewnianym niema erekcyi, ale są ślady że istniała już w 1326 r. Wymienia ją Długosz (L. B., I, 350 i II, 362). Według regestr. podatk. z 1508 r. pow. sandomierskiego, Mikołaj Chrzanowski, dziedzic Chrzanowic i Racławic, zapłacił 1 grzyw. 30 groszy jako czwartą część dochodu z dóbr. Inna część R. należy do Wojciecha Malickiego, który z części w Malicach (pow. opatowski), Kurowie, R. i innych zapłacił 5 grzyw. 24 gr. W 1578 r. R. rozpadły się na jeszcze drobniejsze cząstki. Jan Podgrocki ma 1 os., $^3/_8$ łana, 7 zagrod. z rolą, 1 ubog.; Adryan Brzeski 3 os., $^3/_4$ łana; Wawrzyniec Koński 3 os., $^3/_4$ łana, 2 ubog. bez roli; Baltazar Brzeski 3 os., $^3/_4$ łana; Maliccy mają w ogóle 8 os., $3\,^1/_2$ łana, 2 zagrod. z rolą, 2 zagr. bez roli, 2 ubogich, 2 rzemieśl. (Pawiński, Małop., 198, 199, 457, 458). O walkach ze Szwedami, stoczonych tu przez Stefana Czarnieckiego, ob. *Nisko*. Kościół teraźniejszy zbudował w r. 1746 Józef Grabiński, podczaszy wieluński p. t. św. Stanisława bisk. Par. należy do dyec. przemyskiej, dek. rudnickiego, i obejmuje: miasto Nisko, Hutę Deręgowską, Kończyce, część Nowosielec, Przędzel, Stróżę, Wolicę z Nową Wsią i Zarzyce. 2.) **R.**, w XV w. *Raczslavicze*, wś, pow. gorlicki, par. rz.-kat. w Rozembarku, rozciąga się długą ulicą w dolinie Sietnicy, dopływu Ropy z lew. brzegu. Teren spada z zachodu (285 mt. na granicy Rozembarku) ku wschodowi (271 mt. na gra-

nicy Binarowy). Od północy zasłania wś lesista Racławska góra (421 mt. n. p. m.), od południa Dział Krzemienny (371 mt.) i Sciborka (297 mt.). Przez R. prowadzi droga z Biecza (4·9 klm.) na płn.-zachód do Cięszkowic. Pos. większa (Stan. Więckowski) ma 116 mr. lasu; mniejsza 615 mr. roli, 36 mr. łąk i ogr., 111 mr. pastw. i 202 mr. lasu. R. liczą 111 dm., 693 mk.; 674 rz.-kat. a 19 izrael. Na Sietnicy jest jeden młyn wodny. Za Długosza (L. B., III, 201) R. graniczyły z Zagórzanami, co wskazuje, że nie istniały jeszcze Kwiatonowice, wś rozdzielająca dziś te dwie osady. Siarczyński (Słownik geogr. Galicyi; rps. bibl. Ossol. № 1826) podaje, że R. zostały założone w r. 1253 przez Cedrona (Teodora) Jaksę h. Gryf, woj. krak., założyciela klasztoru cystersów w Szczyrzycu, i nazwane od imienia jego żony Racławy. W r. 1581 (Pawiński, Małop. 122) miała $11^1/_2$ łanów kmiecych, 5 zagrod. bez roli, 2 komorników z bydłem, 4 kom. bez bydła i 3 rzemieślników. *Mac.*

Racławice 1.) mylnie *Rocławice*, niem. *Razlawitz*, wś, pow. inowrocławski, o 7 klm. na północo-wschód od Inowrocławia (poczta i st. dr. żel.), par. Płonkowo; 5 dm. i 46 mk. (37 kat., 9 prot.). 2.) **R.**, fol. do Kruchowa, pow. mogilnicki, o 5 klm. na północ od Trzemeszna (poczta i st. dr. żel.), par. Kruchowo.

Racławice 1.) *Niemieckie*, niem. *Rasselwitz deutsch*, 1387 r. *Major Rasslawitz*, 1408 *Rassilwicz*, 1531 *Raslawitz teutonicalis*, wś kośc., pow. prądnicki, odl. 2 mile od Prądnika i 1 milę na płd.-zachód od Głogowy Górnej. Posiada kościół par. katolicki (z 1798 r.), szkołę katol. (1861 r. 3 naucz., 362 dzieci), 6928 mr. obszaru (5882 mr. roli, 450 mr. łąk). W 1861 r. 342 dm., 2295 mk. (10 ewang.). Ludność bezrolna trudni się szewctwem a przeważnie wychodzi w lecie na roboty mularskie do królestwa polskiego. 2.) **R.** *Polskie*, niem. *Rasselwitz Polnisch*, 1383 *Polonicalis Rastlovitz*, 1531 *Raslawitze Polonicalis*, wś i dobra ryc. nad Solecką wodą, pow. prądnicki, posiada kościół par. kat., zbudowany 1802 r. z muru, szkołę katol., 1394 mr. obszaru (1112 mr. roli) wiejskiego, 1990 mr. obszaru dóbr rycer. (537 mr. roli, 340 mr. łąk, 1073 mr. lasu). W 1861 r. 121 dm., 756 mk. (7 ewang.), młyn wodny.

Racławiec 1.) fol., pow. jędrzejowski, gm. Sobków, par. Korytnica, wchodził w skład dóbr Korytnica. 2.) **R.**, pow. hrubieszowski, gm. Białopole, par. Buśno (wsch. obrz.).

Racławki, fol. do Targowej Górki, pow. średzki, o 7 klm. na zach.-południe od Września (st. dr. żel.), par., okr. domin. i poczta w Targowej Górce, 7 dm. i 118 mk.; właścicielem jest król pruski. R. należały w r. 1578 do Jana i Stanisława Racławskich i nie miały kmieci; w r. 1618 posiadał jednę część Wojciech Racławski z wiatrakiem, a drugą Aleksander Kębłowski. Przy schyłku zeszłego wieku były w ręku Mateusza Drogońskiego; następnie przeszły do Kosińskich. *E. Cal.*

Racławówka z *Kielanówką* i *Zabierzowem*, wś, pow. rzeszowski, odl. 8 klm. na płd. od Rzeszowa, w okolicy falistej, urodzajnej, wzn. 246 mt. n. p. m., nad pot. Zgłobieńskim, lew. dopływ Wisłoka. Składa się z trzech osad, używających z dawna praw osobnych wsi, z których jednak dwie: Kielanówka (Kilanówką lub Kilianówką) i Zabierzów są połączone z pierwszą we wspólną gminę. Nadto są dwa folwarki z os.: Raciborz i Kielanowski folwark. Na obszarze wsi spływają do pot. Zgłobieńskiego z lew. brzegu pot. Radzelówka i Niechobrzka a z prawego Nosowski i bezimienny pod Zabierzowem. Teren wznosi się ku wschodowi w małe płaskowzgórze, opadające ku płd. z 289 na 275 mt., tworzące dział między pot. Zgłobieńskim a Zwięczyckim, nad którym leży Kielanówka. Ku zachodowi niższa wyżyna nazywa się Boguchwałą i dosięga 264 mt. Na płn.-wschód od R. rozciągają się nad potokiem nisko położone obszerne łąki, na płn. zaś od Zabierzowa i Kielanówki nie wielki las. W Zabierzowie znajduje się murowany kościół, wzniesiony przez Teodora ks. Lubomirskiego, woj. krak., konsekrowany w r. 1732 przez Andrzeja Pruskiego, sufragana przemyskiego, przy którym jest szpital dla ubogich, założony przez Mikołaja Spytka Ligięzę, kaszt. sandom. i starostę bielskiego. W aktach parafialnych przechowują podrobiony dokument pargaminowy, według którego parafią miał erygować w r. 1318 Bartłomiej Pakosz, kawaler maltański. Wizyt. bisk. Sierakowskiego (XVIII w.) opowiada, że 1624 r. spalili kościół Tatarzy wraz z przywilejami a proboszcza Tomasza Krucińskiego uprowadzili w jasyr. Mimo to parafia jest dawną, gdyż na akcie erekc. kościoła w Łące (z 1409 r.) występuje jako świadek Marcin, pleban z Zabierzowa. Trzy osady mają obecnie 99 dm., 535 mk.; 506 rzym.-kat., 29 izrael. Obszar większej posiadłości (Teod. br. Christiani-Kronwald) ma 6 dm., 36 mk.; Kielanówka 27 dm., 153 mk.; Zabierzów 14 dm., 79 mk. Obszar więk. pos. ma 921 mr. roli, 42 mr. łąk i ogr., 43 mr. past. i 32 mr. lasu; mn. pos. 538 mr. roli, 117 mr. łąk i ogr. i 31 mr. past. Wszystkie trzy osady graniczą na północ z Nosówką i Przybyszowem, na wschód z Rzeszowem i Staroniwą, na płd. z Zwięczycą i Boguchwałą, na zach. z Niechobrzem. W Zabierzowie jest szkoła ludowa jednoklasowa, w R. kasa pożyczk. gminna z kapit. 634 zł. w. a. *Mac.*

Racławska góra, na granicy Racławic (pow. gorlicki) i Ołpin (pow. jasielski), na dziale wodnym Sietnicy i Olszynki, dopływów

Ropy. Stok płd. pokrywa las po części jodłowy. Wznies. 421 mt. (szt. gen.). *Br. G.*

Racławski potok, ob. *Sitanka, Sietnica.*

Racot al. *Racat*, dok. *Raczsati in insula* (na ówczesnej Obrze), niem. *Razot* i *Rakoten* (na niektórych mapach), wś, domin. i okr. domin., pow. kościański, o 5 klm. na płd.-wschód od Kościana (st. dr. żel.), przy bitym trakcie do Gostynia; par. Gryżyna (dawniej Wyskoć), poczta w miejscu. W r. 1366 Jan, bisk. poznański, ustanawiając stałego wikarego przy kościele wyskockim, przekazał na utrzymanie jego między innemi dziesięcinę z R. W r. 1580 składała się wieś z 6 łanów, 3 zagrod., 3 komorn., 2 osadn. i z młyna wodnego. Około tego czasu należał R. do Kostków, którzy tu wystawili sobie zamek; tu w r. 1635 dokonała życia Anna z Kostków księżna Ostrogska, wdowa po Aleksandrze, woj. wołyńskim. Ku schyłkowi XVII w. dostała się majętność w ręce Broniszów, z których Piotr, późniejszy kaszt. kaliski, dzielił przez długie lata losy Stanisława Leszczyńskiego. Opuszczając kraj, powierzył majątek swój, żonę z domu Szołdrskich i kilkoletnią córeczkę Dorotę, pieczy rządcy. W nieobecności jego zmarła Broniszowa, a gdy dziedzic nie wracał, przywłaszczył sobie rządca cały majątek, oddając córeczkę na folwark, między czeladź dworską. Po upływie kilkunastu lat wrócił Bronisz i uwolnił swą córkę, którą następnie wydał za ks. Jabłonowskiego, woj. rawskiego, a rządcę okuć kazał w kajdany, wtrącić do lochu i głodem umorzyć. Działo się to w zamku Kostków, który z czasem runął. Bronisz wystawił sobie na innem miejscu skromny domek, gdzie życia dokonał. Po śmierci jego objęła dobra córka, Dorota ks. Jabłonowska, która upiększała siedzibę i trudniła się chodowaniem jedwabników. W czasie konfederacyi barskiej wojsko rossyjskie zniszczyło dwór miejscowy. Po śmierci księżnej (1774) przeszły dobra w ręce syna jej Antoniego ks. Jabłonowskiego, kaszt. krakowskiego, który tu wzniósł pałacyk i założył ogród angielski. Książe sprowadzał do R. z dóbr swoich na Ukrainie i Wołyniu różne tameczne płody, po które zjeżdżali się kupcy zagraniczni. We dworze gościło wiele rodzin wielkopolskich po kilka miesięcy. Urządzono tu teatrzyk amatorski, dla którego pisał sztuki Józef Wybicki, dziedzic pobliskich Manieczek, późniejszy senator-wojewoda. W r. 1793 bawił tu Józef ks. Poniatowski, Tadeusz Kościuszko i generał Wielhorski; częstym też gościem był Jezierski, w. łowczy koronny. W końcu zeszłego wieku nabył dobra ks. Oranii, późniejszy król holenderski (Przyjaciel Ludu leszcz., z r. 1836, tom III, 193, 599, z ryciną zamku). Przed r. 1672 stał w R. kościół par. p. w. św. Marcina. Wcielony do par. gryżyńskiej, obrócony został w końcu na kościół luterański. W r. 1860 należało do par. protestanckiej 21 osad i 551 dusz, śród 4440 katolików. Na gruntach R. znaleziono młotek z jasnego serpentynu. Wś ma 33 dm. i 269 mk. (183 katol., 81 prot., 5 żydów). Domin. liczy 187 mk. w 12 dm. i składa się z fol. Betkowo, Brzeźniak, Darnowo, Racot, Słonin Nowy i Stary, Spytkówki i Wyskoć, zajmujących obszar 3013·35 ha, t. j. 1752·18 roli, 394·43 łąk, 29·28 past., 772·75 lasu, 61·55 nieuż. i 3·16 wody; czyst. doch. grunt. 27749 mrk; gorzelnia parowa i cegielnia; chów koni i bydła oldenburskiego i simmenthalerskiego; właścicielką jest w. księżna Zofia Sachsen-Weimar. W skład okr. domin. wchodzą fol. Darnowo, Słonin Nowy i Stary, Spytkówki i Witkówki, tudzież leśnictwo Stary Lubosz; cały okrąg ma 32 dm., 506 mk. (365 katol., 141 prot.). *E. Cal.*

Racówka, grupa zabudowań w gm. Wysokie, na płd. od gościńca limanowsko-sądeckiego. Na mapie mon. austr.-węg. (Z. 7. Kol. 23) podano: *Kacówka.* *Br. G.*

Racza 1.) *Mała*, wś nad rzką Głuchówką, dopł. Teterowa, pow. radomyski, o 3 w. powyżej R. Wielkiej, gm. i par. praw. Czudin, ma 688 mk., nadzielonych 900 dzies. ziemi, z których płacą 996 rs. 11 kop. rocznie. Do właściciela należy 380 dzies. ziemi ornej, 1379 dz. lasów i 282 dz. nieużytków. Wchodziła niegdyś w skład klucza radomyskiego dóbr metropolitów unickich kijowskich, obecnie własność Karola Wierzbickiego. 2.) **R.** *Wielka*, w dokum. *Raczyn*, wś nad rzką Głuchówką, lewym dopł Teterowa, pow. radomyski, o 2 na płn.-zchd od wsi Czudina (par. praw. i gmina), ma 672 mk., nadzielonych 1296 dzies. ziemi, z której płacą 1053 rs. 81 kop. wykupu rocznie; gorzelnia. Należała do klucza radomyskiego al. poleskiego dóbr metropolitów unickich kijowskich, obecnie do dóbr mežyryckich (ob. *Mežyryczka*) Złotnickich. O wsiach tych znajdują się wzmianki w Arch. J. Z. R., cz. I, t. 4: 8, 642; cz. III, t. 1: 214. 3.) **R.** *Stara* i *Nowa*, dwie wsie nad lewym dopływem Hreźli, pow. owrucki, na pograniczu pow. radomyskiego, na płn.-zahd. od Chabnego. *J. Krz.*

Racza Wielka, szczyt górski, ob. *Rajcza Wielka.*

Raczanki, niem. *Raatsch*, wś i dobra nad rz. Trują, pow. raciborski, par. Trzeboń. W 1861 r. 29 dm., 208 mk. katol. Obszar więk. posiadł. 919 mr. roli i 361 mr. łąk; wś obejmowała 10 zagrod., młyn i 15 komorn., w ogóle 198 mr. R. wraz z Trzebonicm stanowiły zdawna komandoryą niemieckiego zakonu. Po sekularyzacyi w 1810 r. własność rządowa (domena).

Raczany 1.) wś włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski i dobra skarbowe Symoniszki, o 8 w. od gminy a 12 w. od Święcian, ma 9 dm., 103 mk. kat. (w 1864 r. 30 dusz rewiz.). 2.) **R.,** dobra, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 48 w. od Nowoaleksandrowska. 3.) **R.,** wś, pow. wiłkomierski, gm. Towiany, o 6 w. od Wiłkomierza. *J. Krz.*

Racze 1.) dobra, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 70 w. od Kowna. 2.) **R.,** wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 43 w. od Telsz. 3.) **R.,** wś, pow. szawelski, gm. Gruździe, o 14 w. od Szawel.

Racze, błoto w pow. radomyskim, o 10 w. na północ od Radomyśla.

Raczek dok. *Rasen*, wś, pow. lubawski, st. pocz. i par. ew. Lubawa, par. kat. Kazanice; 61 ha obszaru (39 ha roli). W 1868 r. 15 bud., 8 dm., 60 mk., 59 kat., 1 ew.; 1885 r. 10 dm., 70 mk., 38 kat., 32 ew. Za czasów krzyżackich należała do wójtostwa bratyańskiego (ob. Kętrz. O ludn. pol., str. 88). *Ks. Fr.*

Raczele, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 41 w. od Telsz.

Raczenięta (*Raczeniaty*), wś włośc. nad rz. Dubinką, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wołożyn, okr. wiejski Łużany, o 56 w. od Oszmiany, ma 13 dm., 98 mk. prawosł. i 4 katol. (w 1864 r. 44 dusz rewiz.).

Raczewicze, ob. *Racewicze.*

Raczignife (dok.), ob. *Raciniewo.*

Raczkany, wś nad bezim. rzeczką, pow. słucki, gm. Lachowicze, ma 38 osad pełnonadziałowych; grunta faliste, szczerkowe, dość urodzajne. *A. Jel.*

Raczki 1.) os. miejska, przed 1867 r. miasteczko, pow. augustowski, gmina Dowspuda, par. Raczki. Odl. od Suwałk 17½ w., od Augustowa 21 w., od granicy pruskiej 5 w., od st. dr. żel. brzesko-grajewskiej w Grajewie 42½ w., st. dr. żel. w Olecku (Prusach) 22 w. R. leżą na wyniosłym prawym brzegu rz. Rozpudy, stanowiącej naturalną granicę między powiatem augustowskim i suwalskim. Obfitość raków, miała nadać nazwisko miejscowości. Przez R. przechodzi trakt łączący Suwałki z granicą pruską, w obecnej chwili przekształcony na drogę bitą. Na rzece wzniesiono w r. 1884 most długi 15, szeroki 4 sążni. Obszar gruntów miejskich wynosi 622 mr. 212 pr., w tem: ogrodów owocow. i warzyw. 17 mr. 52 pręt., roli ornej 501 mr. 172 pr., łąk 4 mr. 179 pr., past. 48 mr. 79 pr., wody 1 mr. 218 pr., piasków 11 mr. 38 pr., granic i dróg 25 mr. 255 pr., pod zabudowaniami 12 mr. 112 pr. (w r. 1886). Ulic w osadzie 16: Kościelna, Suwalska, Nowomoczydlańska, Staromoczydlańska, Szkolna, Stodolna, Nadrowna, Królewiecka, Browarna, Nowa, Żydowska, Niemiecka, Dworna al. Dowspudzka, Starodworna, Nadrzeczna, Ogrodowa. Dwa rynki: główny i koński. Rynek główny zabudowany w czworobok, po większej części domami murowanemi, z tych 4 jednopiętrowe. Miasto błotniste, posiada gdzie niegdzie trotoary brukowane, jeszcze w r. 1846, oraz jedną ulicę Suwalską, prowadzącą do mostu, wyłożoną kamieniem. R. mają kościół paraf. katolicki, synagogę murowaną, dom modlitwy. W r. 1830 było 204 dm. i 2500 mk.; w 1850 r. 140 dm., 2079 mk.; obecnie 11 dm. murow. (w tem dawniejszy magistrat), 194 drewn. i 2807 mk. (439 kat., 34 ewang., 5 prawosł., 2329 żydów). Jarmarków 6, targi co czwartek. Od czasu do czasu, zwykle w soboty, spędzają tu znaczną ilość trzody chlewnej, którą przybyli kupcy z Prus wielkiemi partyami zakupują. Ludność miejscowa utrzymuje się głównie z przemytnictwa, z czem też łączy się ożywiony handel końmi. Rzemieślnicy, przeważnie żydzi: szewców (wraz z czeladzią) 48, krawców 16, czapników 2, stolarzy 4, stelmachów 2, kowali 6, ślusarzy 2, tokarz 1, mularzy 3, cieśla 1, piekarzy 8, rzeźników 7, zegarmistrz 1, introligator 1, szklarzy 2, furmanów 3, rzezaków 2, złotnik 1, powroźników 2, mosiężnik 1, blacharzy. Do zakładów fabrycznych zaliczyć można: 2 piwowarów (z obrot. 3000 rs.), garbarnia (obr. 900 rs.), zakład garncarski, fabryka świec łojowych („szabasówek"), cegielnia. W okolicy obfite pokłady torfu, ślady rudy żelaznej. Domów zajezdnych 2, handel win 1, szynków piwnych 2, wódczanych 5, massarski 2, składów żelaza 2, innych sklepów większych 5. Kupców I-ej gildyi 1, II-ej 3, mniejszych 15, kupców zbożowych 5, felczerów 2, akuszerek 2, doktór przyjeżdża raz na tydzień z Suwałk, apteka. Szkoła elementarna 1 klas. o 3-ch oddziałach, miała w 1885 r. 62 uczniów (chłop. 49, dziew. 13, w tem kat. 51, żyd. 11); hederów 9. W domu skarbowym, murowanym, wartości rs. 3300, mieści się zarząd gminy Dowspuda, oraz narzędzia ogniowe (1 sikawka i 6 beczek). R. jako leżące w pasie pogranicznym, posiadają przykomórek, przez który wywieziono w 1876 r. za 228,685 rs., przywieziono za 17,860 rs. Podatków skarbowych płaci osada 400 rs. 71 kop. rocznie, składki ogniowej od zubudowań 982 rs. 62 kop. R., jako wieś, była gniazdem rodziny Raczków h. Ostoja, rozrodzonej później na Litwie. O jednym z nich Stryjkowski (Kronika, ks. 22, str. 701) wspomina, że w r. 1506 pod Kleckiem „Tatarów, przeprawy naszym broniących na rzece, długą rusznicą, ognia z niej dając, odstraszał, a po tem widząc jak się jej bali, choć nienabitą, kilku ich gonił". W drugiej połowie XVI w. Maryna Raczkówna, córka Stanisława, wniosła dobra Raczki w dom męża

Grzegorza Massalskiego, podkomorzego grodzieńskiego (Niesiecki, VIII, str. 3). Ona też funduje w r. 1599 kościół parafialny w R. p. w. św. Trójcy, Wniebowzięcia N. M. P. i św. Michała, uposażywszy go odpowiednio (Akt erekcyjny na pergaminie w archiwum kościelnem). August II w r. 1703, nadaje miastu targi tygodniowe. W r. 1748 od Ejdziatowicza nabywa dobra R. Józef Pac, hr. na Horodyszczu i Dowspudzie, kasztelan ks. żmujdzkiego, starosta chwejdański i ziołowski (Akt Tryb. Główn. 1749 r. 2 maja, № 102—103). Błędnie więc podaje Encykl. Olgerbranda, jakoby nabyte zostały od Raczyńskich, w których posiadaniu nigdy R. nie były. Pod rządem Paców nastają najświetniejsze czasy dla nędznej osady. Nowy dziedzic odnawia zniszczony kościół i hojnie go uposaża (Przywilej w arch. koś.) w r. 1751. Za staraniem właścicieli Stan. August wynosi R. do rzędu miast, lecz pożar w r. 1765 niszczy świeżo powstającą osadę. Prawem własności nabył je od Józefa hr. Paca z mocy aktu darowizny z d. 5 marca 1797 r., oraz testamentu z d. 6 t. m. i roku Ludwik hr. Pac, generał dywizyi wojsk franc. i polskich. W skład dóbr R., prócz miasteczka, wchodziły wsie: Raczki, Lipówka, Witówka, Szczodrochy, Bolesty, Wierciochy i Wasilówka, wszystkie w pow. dąbrowskim, obwodzie i wdztwie augustowskim, wartujące 110,000 talarów czyli złp. 600,000 (Wykaz hipoteczny w archiw. kośc.). Hr. Ludwik Pac, zawczasu myśląc nad podźwignięciem handlu i przemysłu, buduje cały szereg piętrowych kamienic w rynku, przeznaczając je na pomieszczenie „kramów“, wznosi w pośrodku rynku gmach z cegły, zwany „kaffenhaus“, którego ruiny dotrwały do 1864, a wyborna cegła w części użytą została do budującej się bóżnicy i domu na pomieszczenie magistratu. Sprowadzeni przez Paca osadnicy, z czasem zabudowali oddzielną ulicę, zwaną Niemiecką. Jednocześnie osadzeni zostali tkacze przy założonej (w r. 1822) tu fabryce obrusów i serwet, istniejącej do r. 1830. Kościół paraf., zniszczony podczas pożaru w r. 1765, z ruin i gruzów po raz trzeci na nowo wznosi (1811—1823), sprowadziwszy umyślnie artystów z Włoch (Inw. koś. z r. 1841). W 1812 r. generał Pac walczy wciąż przy boku Napoleona. Powróciwszy w 1815 r. do dóbr swoich zaprowadza tu wzorowe gospodarstwo, i następnie uzyskuje dla R. przywilej na 6 jarmarków. Przyjąwszy udział w walce 1831 r., zakończył życie jako wygnaniec na dalekim wschodzie. Rok 1831 sprowadził dotkliwe klęski na miasteczko. Domy będące własnością Paca zostały spalone i do szczętu zrujnowane (akta magistr.). Rozległe (na Litwie) dobra Paców, a w ich liczbie i R., w 1835 r. uległy konfiskacie. Odtąd miasteczko zostało własnością rządu. Z dawnych pamiątek pozostał tylko kościół w stylu włoskim, długi łokci 110, szeroki 20, wysoki 15 łok. Świątynia ta, po 226 latach od dnia założenia, dopiero w r. 1835 d. 27 września została poświęcona przez bisk. Stanisława Kostkę Choromańskiego, admin. dyec. augustowskiej. Po nad głównem wejściem umieszczony herb Lilija (Paców) a poniżej tablica marmurowa opiewa ważniejsze zdarzenia w historyi świątyni. Wewnątrz świątyni, beczkowate sklepienie której wsparte jest na 12 kolumnach jońskich, zwracają uwagę dwa pomniki wykonane z białego kararyjskiego marmuru, podobno dzieło Kanowy. Pomieszczone po obu stronach wielkiego ołtarza, na płytach jednakowej formy i wielkości przedstawiają w płaskorzeźbie, po lewej stronie: na kolumnie z wyrytym herbem Paców, popiersie mężczyzny uwieńczone kwiatami; o nią wsparta postać niewieścia w stroju greckim, z „corona muralis“ na głowie, zdaje się opłakiwać zgon przedwcześnie zgasłego męża. Po prawej stronie naprzeciw pierwszego: skrzydlata postać kobieca, unosząc się prawie w powietrzu, ryje na tablicy bohaterskie czyny zmarłego. U stóp jej, rzucone w malowniczym nieładzie, godła rycerskie. Piramidalne zaś zakończenie pomnika zdobi herb Paców. W aktach kościelnych niema wzmianki o tych pomnikach, tradycya tylko niesie a herby stwierdzają, iż poświęcone są pamięci jakiegoś Paca (Ludwika?). Brak napisów utrudnia sprawdzenie podania. Jeden z 6 ołtarzy bocznych przedstawia św. Maryą Magdalenę de Pazzi (ur. 1566 we Florencyi, † 1607, kanonizowana 1669), pędzel lichy, lecz godna uwagi, bogato rzeźbiona rama, z herbem Paców u góry. Też same godła zdobią i chór kościelny. W tyle świątyni wieża wysoka 38 łokci, mieści w sobie 4 dzwony, z tych największy (625 f.), p. t. św. Ludwika, przelany ze starego w r. 1834 w Broku, ozdobiony herbami Paców i Małachowskich. Par. R., dek. augustowskiego, składa się: z osady Raczek, wsi Lipówki i Witówki, w pow. augustowskim; tudzież wsi: Małe Raczki, Wasilówki, Wierciochy, folw. Szczodrochy, wsi: Włodzimierówka, Nieszki, folw. Nieszki, wsi Bolesty Stare, Bolesty Nowe, Rudniki, Choćki, Sidory, Rabalino, Podwysokie, Żyliny, Lipowe, Żubrynek, Krukówek, folw. Krukówka, Koniecbór, kolonii Koniecborskich, wsi: Stoki, Kuryanki, Popaśnica, Józefowo, Franciszkowo, Bakaniuk, folw. Bakaniuk, Niemcowizna i folw. Wolaninowo, w pow. suwalskim. W 1886 r. obejmowała 5475 dusz, w tem mężcz. 2692, kob. 2783. W r. 1884 spisano aktów urodzin 217 (męż. 115, kob. 102), ślubów 36, aktów zejścia 140 (męż. 65, kob. 75). Najstarsze akty

chrztu sięgają r. 1684, zaślubin 1766, zgonów 1786 r. Od r. 1823 zaprowadzono przy kościele bractwo św. Trójcy. Cmentarzy 2: stary zawiera w obwodzie 112 prętów i posiada kaplicę drewnianą, zbud. w r. 1825 kosztem plebana; stary—morg. 4, założony za miastem za rządu pruskiego, otoczony ogrodzeniem kamiennem (Inw. koś. z r. 1819). Na plebanii znajduje się obraz olejny, przedstawiający zgon małżonki hr. Ludwika Paca, Karoliny hr. Małachowskiej, † 1822. Szpital a raczej przytułek starców, istniał oddawna przy kościele tutejszym, bez stałego funduszu (Inw. kośc. 1819). O 2 w. od miasta, wznoszą się wspaniałe ruiny Dowspudzkiego pałacu, ulubiony cel wycieczek dla mieszkańców. 2.) **R.** *Małe*, przedmieście Suwałk w płd.-zachodniej stronie. Nazwisko wzięło od miasteczka leżącego o 17 ½ w. na zachód. Zamieszkałe przeważnie przez najbiedniejszą ludność żydowską. 3.) **R.** *Małe* al. *Zaskwiery*, wś nad rz. Rospudą, pow. suwalski, gm. Dowspuda, par. Raczki, odl. 1 w. od os. Raczki. Należały do dóbr Raczki, skonfiskowanych w r. 1835. Młyn wodny, kuźnia. W 1827 roku było 17 dm., 87 mk. 4.) **R.**, wś i kol., pow. sejneński, gm. i par. Sereje, odl. od Sejn 30 w., ma 28 dm., 278 mk. Mieszkają tu koloniści Niemcy, osadzeni 1843 r. W 1827 r. było 30 dm., 188 mk. 5.) **R.**, oś. włośc., pow. konstantynowski, gm. Hołowczyce, par. Janów i Konstantynów (wsch. obrz.), ma 6 dm., 44 mk., 363 mr. W 1827 r. było 8 dm., 42 mk. Stanowi część wsi Bonin. *M. R. Witanowski.*

Raczki 1.) okolica szlach., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 10 w. od Oszmiany, 8 dm., 134 mk. kat. 2.) **R.**, zaśc., pow. ihumeński, w 4 okr. pol., gm. puchowicka, par. kat. błońska. Położenie niskie, łąki i pastwiska rozległe; w okolicy stanowiska grubego zwierza. 3.) **R.** al. *Raszki*, wś i fol., pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Zbierochy (Zbirogi), o 30 w. od Kobrynia, dawniej w par. zbierochowskiej dziś wysoko-litewskiej, w pobliżu st. dr. żel. moskiewsko-brzeskiej. W 1789 r. R. folw. dziedziczny W. Kości, pułkownika, z wsiami R., Pszonaja (?), Smolice, Malki, Karabany, Wołoszki, razem 60 dymów (Akta Podskar., Nr. 35, str. 34). Obecnie własność Siedlikowskiego; włościanie wnieśli 2567 rub. 87 kop. wykupu za ziemię. 4.) **R.**, wś, pow. wołkowyski, w 2 okr. pol., gm. Zelzin, o 27 w. od Wołkowyska.

Raczki 1.) wś, pow. bracławski, okr. pol., st. poczt. i par. kat. Niemirów (o 4 w.), gm. Rubań, o 55 w. od Winnicy, ma 122 osad, 700 mk., w tej liczbie 12 jednodw., 1011 dz. ziemi włośc.; cerkiew p. w. św. Mikołaja, wzniesioną w 1783 r. i uposażoną 62 dz. ziemi; 1360 parafian. Należy do klucza niemirowskiego, dawniej Potockich, następnie hr. Strogonowa, dziś ks. Szczerbatowych. 2.) **R.**, wś na praw. brzegu rz. Rosi, pow. taraszczański, wśród lasów położona, o 7 w. od sioła Matwiejechy (par. prawosł.), par. kat. Wołodarka, ma 188 mk., 1119 dz. ziemi, po większej części lesistej; cerkiew drewniana p. w. św. Dymitra. Należała do klucza tetyjowskiego hr. Ostrowskiego Tomasza, przez którego darowana Libmanowi. 3.) **R.**, wś, pow. żytomierski, par. Cudnów, posiada cerkiew drewnianą, gorzelnię murowaną, 1300 mr. lasu, 600 mr. ziemi dwor. i 600 mr. włośc. Własność dawniej Kamińskich, potem Barszczewskich, Władysława Przyborowskiego, Trypolskiego, Wyrzykowskiego, Woraksina, dziś Tereszczenki. *J. Krz.*

Raczki 1.) *Wielkie*, niem. *Retzken*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. margrabowski, 1 klm. od granicy król. polskiego, 5 klm. od st. poczt. i tel. w Margrabowy. Wieś polska. Krzysztof v. Glaubitz, ststa straduński, sprzedaje r. 1560 sołeckie 3 włóki na prawie chełmińskiem, włókę za 38 grzywien, celem założenia wsi dannickiej na 30 włókach. W R. mieszkają w r. 1600 sami Polacy. 2.) **R.** *Małe*, dobra, tamże, od R. Wielkich o 2 klm. na północ; obszar 159 ha. 3.) **R.** *Nowe*, wś, tamże, od R. Wielkich o 2 klm. na połud. *Ad. N.*

Raczkiany, wś nad potokiem, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Soły, okr. wiejski i dobra Sulistrowskich Kuszlany, o 5 w. od gminy a 14 w. od Oszmiany, ma 15 dm., 167 mk. kat. (w 1874 r. 64 dusz rewiz.).

Raczkiewicze 1.) wś, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. Czaplice, o 1 w. od st. Sinica, na dawnej szosie brzesko-bobrujskiej, ma 30 osad pełnonadziałowych; miejscowość lekko falista, dość leśna, grunta dobre, szczerkowe. 2.) **R.**, dobra, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. czaplicka, dość dawne dziedzictwo Zaleskich, mają około 79 włók; grunta szczerkowe, lekkie, miejscowość dość leśna, nizinna. W R. urodził się w 1819 r. i przemieszkiwał potem Bronisław Zaleski, pisarz i filantrop, redaktor Roczników Towarzystwa historycznego w Paryżu. Była tu kaplica kat. par. Słuck, filii urzeckiej. 3.) **R.**, wś poradziwiłłowska, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Cimkowicze, w pobliżu Cimkowicz, ma 30 osad pełnonadziałowych; grunta faliste, pszenne, urodzajne; miejscowość bezleśna. *A. Jel.*

Raczkiszki, dwór nad Dubissą, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 45 w. od Kowna, między Ugianami a Ejragołą; własność Józefowicza.

Raczków, wś, fol. i os., pow. turecki, gm. Bartochów, par. Warta, odl. od Turka 36 w. Wś ma 7 dm. i wraz z wsią Upuszczowem 159

mk.; folw. 3 dm., 67 mk.; os. 1 dm., 2 mk. W 1886 r. fol. R. rozl. mr. 626: gr. or. i ogr. mr. 592, łąk mr. 10, lasu mr. 7, nieuż. mr. 17; bud. mur. 7, z drzewa 8; płodozmian 9 i 11-polowy. Wś R. os. 25, z gr. mr. 74: wś Upuszczów os. 7, z gr. mr. 36. W XVI w. dziesięcinę z łanów folwarcz. i kmiecych pobierał pleban w Warcie, który również dostawał kolędę po groszu z domu (Łaski, L. B., I, 411).

Raczków al. *Raczkowo*, fol., wś i dobra, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Połoczany, okr. wiejski Litwa, o 6 w. od gminy a 61 do $62^1/_2$ w. od Oszmiany. Fol. ma 1 dm., 10 mk. kat., wś zaś 5 dm. i 27 mk. prawosł. i 5 katol. (w 1864 r. 24 dusz rewiz.); własność Wagnerów. 2.) **R.**, osada na połud. krańcu pow. mozyrskiego, w 3 okr. pol. turowskim, gm. Biarozów. Miejscowość dzika, odludna.

Raczków 1.) al. *Raczkowo*, majętność z kościołem paraf. i okr. domin., pow. wągrowiecki, dek. gnieźnieński św. Piotra i Pawła, odl. $7^1/_2$ klm. na wsch.-płd. od Skok, na prawym brzegu Wełnianki, par. w miejscu, poczta w Popowie Kościelnem, st. dr. żel. w Łopiennie (o 17 klm.). R. ma 17 dm. i 180 mk. kat.; obszaru 413·63 ha, t. j. 221·40 roli, 33·83 łąk, 38·09 past., 108·87 lasu, 11·02 nieuż. i 0·42 wody; czysty doch. gr. 3540 mrk; właścicielem jest Leonard Brzeski, dziedzic Jabłkowa. Pomiędzy 1252 a 1280 r. wś Raskovicze al. Roskovicze (Kod. Wielkop., 303 i 496) była własnością klasztoru owińskiego; w r. 1389 pisał się z R. Trojan Grochola; r. 1579 należała jedna część R. do Szyszkowskiej, a druga do Jana Raczkowskiego. W 1618 r. posiadał całą majętność z młynem Łukasz Raczkowski, a około 1845 r. Łukasz Ciesielski. Kościół istniał już w XV w.; dzisiejszy drewniany wzniosła w r. 1780 Ludwika de Osten Saken z legatu Stanisława Miniszewskiego, a wykończył go i przyozdobił Wawrzyniec Loga i dziedzice miejscowi. Par. składały na początku XVI w.: Bliżyce, Glinno, Jagniewice, Kakulin, Niedarzyn, Rączków, tudzież nieistniejące już Małkowo i Żdżar; później przybyły: Antoniewo, Jabłkowskie Huby, Nadmłyn, Pomarzanki, Raczkowski młyn, Sosnówka, tudzież Jabłkowo i Pomorzany z kościołami filialnymi. Przy kościele istniała altarya p. w. św. Doroty, uposażona przez Raczkowskich. Pleban miejscowy, pobierał między innemi, dziesięcinę snopową z dwóch łanów zwanych Voydzylynsky i Martynynsky. W skład okr. domin. wchodzi młyn Raczkowski (1 dm., 6 mk.). *E. Cal.*

Raczkowa, dolina w Tatrach liptowskich, po południ. stronie głównego grzbietu Tatr. Półn. ścianę doliny tworzy grzbiet główny od szczytu Hrubego Wierchu, zwanego także Raczkową Czubą (2142 mt.), będącego narożnikiem dolin: Raczkowej, Jamnickiej i Jarząbczej aż po Błyszcz (2183 mt.), narożnik dolin Raczkowej, Kamienistej i Kościeliskiej. Grzbiet ten od Hrubego Wierchu ciągnie się na płn. wschód po Kończystą (2071 mt.), potem na płd.-wschód po Starą Robotę (al. Wysoki Wierch, 2170 mt.), następnie na wschód po Gaborów Zadek (1946 mt.), wreszcie na płd.-wsch. po Błyszcz. Na długości 4310 mt. tworzy granicę między Galicyą a Liptowem (Węgry). Zachodnią ścianę doliny tworzy ramię górskie, wybiegające od Hrubego Wierchu na płd. ze szczytami Jakubiną al. Magórą Wyźnią (2189 mt.), Pośrednią kotliną, Ostredokiem (2049 mt.) i Magórą Niżnią (1921 mt.); opada ono zwolna ku ujściu pot. Jamnickiego do Raczkowej Wody. Ściana ta odgranicza dolinę Raczkową od Jamnickiej. Od wschodu przypiera dolina do ramienia poprzecznego, idącego od Błyszcza na płd. po szczyt Bystrę, także Wysokim Wierchem nad Bystrą zwany (2250 mt.). Tu rozdziela się na dwie odnogi, wschodnią między pot. Kamienistą a Bystrą, i zachodnią między Bystrą a Raczkową. Ta ostatnia tworzy wschod. ścianę doliny Raczkowej. Od Starej Roboty (2170 mt.) wysuwa się ku płd. ramię rozwidlające górną część doliny na wschodnią, zwaną Gaborową doliną i zachodnią, właściwą Raczkowę. Obiema dolinkami płyną potoki: wschodni Gaborowym, zachodni Raczkową Wodą zwany. Powyżej ich połączenia się stoi szałas i kilka szop. Gaborową dolinę łączy przełęcza między Błyszczem a Starą Robotą (zwana Gaborowy Zadek) z doliną Kościeliską. Tędy wyborne przejście z doliny Kościeliskiej do Raczkowej. W górnej części zachodn. ramienia doliny R. legły u samych stóp Kończystej dwa stawki, Raczkowemi Plesami lub Stawkami zwane. Połączenie się doliny R. i Gaborowej leży 1425 mt. n. p. m. Odtąd 400 mt. na płn. wzniesienie doliny R. wynosi 1569 mt., o 600 mt. dalej w górę 1690 mt., a jeszcze 400 mt. w górę 1751 mt. Po nad tem stanowiskiem leżą wspomniane stawki, wzniesione 1671 mt. (według Wahlenberga), 1676 lub 1681 mt. (Steczkowski). Od połączenia się Gaborowego potoku z Raczkową, 900 mt. na płd., tuż nad potokiem, ścieżka po wschod. brzegu 1289 mt.; szałas Ostrzyca 1240 mt. W dolinie tej, według Wahlenberga, znajdować się ma źródło Dosziha (?); temperatura jego (d. 3 sierpnia 1813) wynosiła 4·6° R.; wznies. źródła 1193 mt. Wahlenberg podaje pomiary dwóch czub Raczkowych, wschodniej 2133·87 mt. (2178 mt. Oesfeld) i zachodniej 2094·15 mt. (2161·36 mt. Oesfeld). Pierwszy będzie niezawodnie Wysoki Wierch czyli Klin Staroroboci ański czyli Stara Robota; drugi zaś Hruby Wierch. Wal. Eljasz (Przewodnik) na

Hruby Wierch przenosi mylnie jednę Raczkową czubę, a drugą na szczyt Jakubinę (2189 mt.), gdyż u Wahlenberga wyraźnie jest mowa o czubie Raczkowej zachodniej i wschodniej, co powtarza także Oesfeld. Długość doliny $7^1/_2$ klm. *Br. G.*

Raczkowa, wś, pow. sanocki, w okolicy górzystej i lesistej, u źródłowisk pot. Różowego, lew. dopływu Sanoczka (dopływu Sanu). Od płn. i wschodu otaczają wieś lesiste wzgórza, których pasmo od szczytu Grabówka (531 mt.) pochyla się ku płd.-wschodowi (523, 529 i 501 mt.) a w Turzym potoku opada na 425 mt. Na obszarze wsi wpada do pot. Różowego kilka górskich strumyków. Graniczy wś na wschód z Mrzygłodem i Końskiem, na płn. z Krzywem, na zach. z Grabówką i Lalinem, od którego oddziela ją mniejszy las, północna część Wrocienia, na płd. z Falejówką. Par. gr.-kat. w Jurowcach a rzym.-kat. w Dydni. Pos. więk. wynosi 111 roli, 4 łąk, 16 past. i 303 mr. lasu; pos. mn. 402 roli, 37 łąk, 46 past. i 41 mr. lasu. Wś ma 72 dm. (2 na obszarze więk. pos.) i 407 mk.; 177 rz.-kat., 223 gr.-kat. i 8 izracl. *Mac.*

Raczkowa Woda, potok, wypływa ze stawów Raczkowych, w górnym końcu doliny Raczkowy; łączy się z Gaborowym potokiem i podąża na płd. a wypłynąwszy na Podhale liptowskie, rozdziela się na dwa ramiona. Wschodnie Raczkową zwane, uchodzi do Białej Liptowskiej z praw. brzegu dwiema odnogami, na płn.-wschód od Przybyliny; zachodnie, zwane Przybyliną, przepływa wś Przybylinę i na jej krańcu zlewa wody do Białej Liptowskiej. Pod Obecną Łuką przyjmuje R. Wodę, potok Jamnicki, także Małą Białą (Mała Bela) zwany. Długość biegu 12 klm. Janota podaje wznies. początku potoku na 1451·66 mt. *Br. G.*

Raczkowice, wś, kol. i karcz., pow. noworadomski, gm. i par. Dąbrowa; wś ma 33 dm., 298 mk., 363 mr. włośc.; kol. 13 dm., 83 mk., 31.; os. karcz. 1 dm., 11 mk., 4 mr. dwor.; należy do dóbr Cielętniki. W 1827 r. 28 dm., 186 mk. Dziesięcina z łanów kmiecych, wartości do grzywny jednej, szła dla wikaryuszów kollegiaty w Kurzelowie, z folwarcznych zaś dla plebana w Dąbrowie, który od kmieci otrzymywał tylko kolędę po groszu (Łaski, L. B., I, 515, 557). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1553, R. własność Prokopa, Benedykta i Mikołaja Witowskich, miały 9 os., 2 łany (Pawiń., Wielk., II, 278). *Br. Ch.*

Raczkowicze, wś nad bezim. dopł. Ślizanki, w zach.-płd. części pow. borysowskiego, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Hajna, ma 17 osad pełnonadziałowych; okolica dość wzgórzysta i lesista; grunta szczerkowe, urodzajne.

Raczkówka, część Raniszowa, w pow. kolbuszowskim. *Br. G.*

Raczkowski, fol. nad bezim. dopł. Isłoczy, pow. miński, przy drodze ze wsi Bobrowniki do Galimców, w 2 okr. pol. i par. kat. Raków, gm. Iwieniec. *A. Jel.*

Raczkowskiszki, dobra, pow. rossieński, gm. Kroże, par. stulgiewska, o 29 w. od Rossień; własność Lewoniewskiego.

Raczkowszczyzna al. *Rackowszczyzna*, fol. i dobra, pow. sejneński, gm. Sereje, par. Mirosław, odl. od Sejn 42 w., ma 3 dm., 44 mk. W 1827 r. 7 dm., 100 mk. Dobra R. składały się w 1886 r. z fol. R., Kocieniszki, nomenkl. Pasieka, rozl. mr. 557: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 230, łąk mr. 49, past. mr. 6, lasu mr. 140, nieuż. mr. 18, razem mr. 443; bud. mur. 2, z drzewa 9; płodozmian 9-polowy; fol. Kocieniszki gr. or. i ogr. mr. 77, łąk mr. 27, lasu mr. 3, nieuż. mr. 8, razem mr. 114; bud. z drzewa 4; płodozmian 5-polowy, pokłady torfu. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś Peleda os. 4, z gr. mr. 6; wś Race os. 29, z gr. mr. 232; wś Buceniszki os. 9, z gr. mr. 32; os. Pilokalnie gr. mr. 1; os. Kociliszki gr. mr. 1. *Br. Ch.*

Raczkowszczyzna 1.) fol. i dobra nad Niewiszką, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Dubicze, okr. wiejski Nowydwór, o 21 w. od Szczuczyna, ma 17 mk.; własność Jankowskich. 2.) **R.** al. *Rackowszczyzna*, zaśc. nad rz. Żyżmą, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Siedliszcze (Siedlicko), okr. wiejski Gilwińce, o 9 w. od gminy, 66 w. od Oszmiany a 27 w. od Dziewieniszek, ma 3 dm., 21 mk. kat. (w 1864 r. 5 dusz rewiz.); własność Tubielewicza. 3.) **R.** (*Józefin*), fol. szl., pow. święciański, w 2 okr. pol. o 9 w. na płd.-zach. od Święcian, 4 dm., 21 mk.; kaplica katol. par. Święciany. 4.) **R.,** pow. święciański, ob. *Paulinowo* 5.).

Raczkuny, wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Żyrmuny, okr. wiejski Horodenka, dwór Holmanciszki, o 12 w. od gminy a 28 w. od Lidy, ma 4 dm., 31 mk. (16 dusz rewiz.).

Raczów 1.) *Wielki*, niem. *Radisch Gross*, wś, pow. rozborski. Do 1815 r. należała do Saskich Łużyc. Posiada kościół par. ewang., poprzednio filią Belska, od połowy XVIII w. parafialny. W 1800 do 1802 r. na miejsce drewnianego murowany z wieżą. W 1842 r. szkoła ew., 80 dm., 435 mk. (w połowie Serbowie łużyccy). Kopalnie torfu. W pobliżu wsi ciągnie się pasmo wzgórz złożonych z szarej waki, dosięgające tu do 926 st. wznies. 2.) **R.** *Mały*, niem. *Radisch Klein*, wś, pow. rozborski, par. ew. Kletnów (Klitten). W 1842 r. 15 dm., 66 mk. ew.

Raczowa, potok, dopływ Orawy, ob. *Podzamcze* (VIII, 489).

Raczuny 1.) wś włośc. i dobra skarbowe

nad jez. Ryżem, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Soły, okr. wiejski Zajeziorce, o 19 w. od Soły a 23 w. od Oszmiany, ma 3 dm. i 27 mk. kat. (w 1864 r. 19 dusz rew.). 2.) **R.,** fol. nad rz. Kiernówką, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Soły, okr. wiejski Kowale, o 19 w. od Oszmiany, 1 dm., 20 mk. kat.; własność Salmanowiczów. 3.) **R.,** fol. nad rz. Oszmianką, tamże, o 28 w. od Oszmiany, ma 8 dm. i 58 mk. kat.; kaplica kat. par. Soły. Urodził się tu d. 3 września 1797 r. Antoni Odrowąż Kamiński. W 1654 r. własność Michała Kaczanowskiego, później Poźniaków, dalej Konstancyi Święcickiej, wreszcie Benisławskich. W spisie z 1864 r. wykazane jako własność Sławińskich, Kaczanowskich, Kamińskich i Hurczynów. Włościanie z części Sławińskiego wnieśli 1017 rub. 25 kop. a części zaś Salmonowiczów 4816 rub. 94 kop. wykupu za wydzieloną im ziemię. *J. Krz.*

Raczyborek, posiadłość, pow. ihumeński, od 1822 r. własn. Abramowiczów, ma 4 włóki.

Raczyce, wś i fol., pow. stopnicki, gm. Grabki, par. Gnojno. Fol. ma 1175 mr., należy do dóbr Januszowice, wś zaś ma 40 os. i 211 mr. W 1827 r. 21 dm., 156 mk. Za czasów Długosza należała już do par. Gnojno, której pleban pobierał dziesięcinę z łanów kmiecych (L. B., II, 446). Według reg. pob. pow. wiślickiego z r. 1508, wś Raczyce, Januszowice, Góra i inne, własność Andrzeja Marchowskiego, płaciły poboru 2 grzyw. 36 gr. W r. 1579 własność Anny Marchockiej, miały 7 osad, 2 łany, 1 biednego osadn. (Pawiński, Małop., 227, 448). *Br. Ch.*

Raczyce, niem. *Ratschütz*, wś i fol. na praw. brzegu Baryczy, pow. odolanowski, o 3 klm. na zach. od par. kat. i poczty w Odolanowie, st. dr. żel. w Przygodzicach o 15 klm. R. wchodziły dawniej w skład ststwa odolanowskiego; trzymali je w r. 1579 Feliks Kurowski, a w r. 1618 sukcesorowie Daćboga Karnkowskiego. W nowszych czasach przyłączono R. do dóbr ks. krotoszyńskiego. Na gruntach R. wykopano popielnicę, z grotem żelaznym. Wś ma 92 dm. i 756 mk. (728 kat., 28 prot.). Fol. liczy 31 mk. w 3 dm.; obszaru ma 227·68 ha, t. j. 172·17 roli, 38·30 łąk i 17·21 nieuż.; właścicielem jest ks. Thurn-Taxis. *E. Cal.*

Raczyck al. *Raczysk*, wś, pow. piński, ob. *Radczysk*.

Raczyki, wś w par. Łąkoszyn (pow. kutnowski), obecnie nie istnieje. Wymienia ją Lib. Ben. Łask. (II, 483). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś Raczyky, własność Mikołaja Kuczyńskiego, miała młyn o 2 kołach (Pawiński, Wielkop., II, 85). Zdaje się że weszła w skład Nowej Wsi w tejże parafii.

Raczyliszki, wś, pow. maryampolski, gm. Antonowo, par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 16 w., ma 7 dm., 44 mk. W 1827 r. 2 dm., 17 mk.

Raczyn, wś, fol. i dobra, pow. wieluński, gm. Wydrzyn, par. Raczyn, odl. 7 w. od Wielunia. Posiada kościół par. drewniany, 27 dm., 370 mk. W 1827 r. było 23 dm., 310 mk. Jestto gniazdo rodziny Raczyńskich h. Jastrzębiec. Na początku XVI w. wieś składa się z drobnych części szlacheckich, obejmujących 15 i pół łanów kmiecych, z których dawano kustoszowi kollegiaty wieluńskiej po fertonie, mierze owsa i żyta. Kustosz brał też dziesięcinę z łanów nieosiadłych, pleban zaś miejscowy z ról szlacheckich, a prócz tego po mierze żyta i owsa z łanów kmiecych, od kmieci wolnych (liberis) za dziesięcinę półtory grzywny, od zagrodników i komorników po groszu za meszne. Fundatorami i kollatorami kościoła byli cząstkowi dziedzice Raczyńscy. Data erekcyi nieznana; parafią stanowiła jedna wieś. Pleban miał dwa łany, dom z ogrodem i łąką. Zakrystyana płacili parafianie i budowali mu dom. Prócz zwykłych sprzętów kościelnych były trzy dzwony na dzwonnicy i mały w kościele, dwa mszały (pisany i drukowany) i dwie agendy (pisana i drukowana gnieźnieńska; Łaski, L. B., II, 99, 137, 138). Według reg. pob. pow. wieluńskiego z r. 1552, 1553, własność Raczyńskich, miała 19 osad, 7 łanów. Sołtysi grunt wynosił $1^1/_2$ łana. Karczma. Raczyński miał 2 łany. Młyn dziedziczny (Pawiński, Wielkop., II, 292). Obecny kościół drewniany p. w. WW. Św. pochodzi z 1844 r. W końcu zeszłego wieku wcielono do parafii jako filią kościół w Łagiewnikach. R. par., dek. wieluński, 1250 dusz. Dobra R. składały się w 1886 r. z fol. R. i Brody Raczyńskie, atyn. Milejów i Staropole, rozl. mr. 1028: fol. R. gr. or. i ogr mr. 692, łąk mr. 29, past. mr. 2, lasu mr. 112, nieuż. mr. 9, razem mr. 844; bud. mur. 5, z drzewa 13; płodozmian 4 i 15-polowy; fol. Brody gr. or. i ogr. mr. 143, łąk mr. 21, past. mr. 15, nieuż. mr. 5, razem mr. 184; bud. mur. 2, z drzewa 1, płodozmian 7-polowy, las urządzony, wiatrak. Wś R. os. 40, z gr. mr. 261. *Br. Ch.*

Raczyn 1.) w dokum. *Ratczyn*, sioło, pow. dubieński, na wschód od Dubna; ob. Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 126. 2.) **R.,** sioło, pow. włodzimierski, dawniej w pow. łuckim, na płn.-zach. od mka Horochowa; ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 284. 3.) **R.,** ob. *Racza*.

Raczyn al. *Raczyńskie Holendry*, os. wiejska, pow. chodzieski, o $7^1/_2$ klm. na płn. od Ryczywoła; par. Margocin, poczta i st. dr. żel. w Budzyniu o 10 klm.; ma 63 dm., 425 mk. (15 kat., 406 prot. i 4 żyd.); około 1830 r. było 43 dm., 10 mk. kat. i 265 prot. *E. Cal.*

Raczyn-Bród, uroczysko leśno-bagniste, na zach.-płd. krańcu pow. mozyrskiego, w pobliżu rz. Lwy, w obrębie gm. Biarozów.

Raczyna, góra w pow. przemyskim, na obszarze gminy Hucisko, nad pot. Kamieniec, wznies. 452 mt. Ze stoków jej spływa też pot. Łopuszka, dopływ Mleczki.

Raczyńce, wś nad Studzienicą (Studenicą), dopł. Dniestru, pow. uszycki, w 1 okr. pol., st. poczt. Dunajowce, gm. Rachnówka, par. kat. Zwańczyk (o 5 w.), par. praw. Hołozubińce, ma 79 osad i wraz z Zamłynówką i Hołozubińcami 1596 mk., w tej liczbie 62 jednodworców. Należy do klucza hołozubińskiego Wiktora Skibniewskiego, dawniej hr. Antoniego Krasińskiego. R. mają dwa przysiołki: Galicyą i Łukaszówkę.

Raczynki, urzęd. *Raczynok*, wś, pow. orszański, par. starokorotniańska, w pobliżu błota zwanego Wielkie (Bolszoje), zajmującego do 1500 dzies. przestrzeni.

Raczyńska Góra, szczyt górski, 443 mt. wznies., na obszarze gm. Swaryczowa, w pow. dolińskim, nad pot. Czaczawą.

Raczyny 1.) wś i fol., pow. konstantynowski, gm. i par. Przesmyki, ma 36 dm., 240 mk., 1291 mr. Mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. 39 dm., 177 mk. 2.) **R.,** wś, pow. mławski, gm. Rozwozin, par. Lubowidz, odl. o 40 w. od Mławy, posiada urząd gm., szkołę początkową, wiatrak, 36 dm., 327 mk., 860 mr. ziemi użytecz. i 21 mr. nieużytków.

Raczysk, ob. *Radczysk.*

Raczyszki 1.) zaśc. szl. nad stawem, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 44 w. od Wilna, 1 dm., 3 mk. kat. 2.) **R.,** wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 21 w. od Poniewieża. 3.) **R.,** dwór, pow. szawelski, gm. Krupie, o 51 w. od Szawel.

Raczyzna, fol., pow. wieluński, gm. i par. Praszki, odl. od Wielunia 24 w., ma 1 dm., 35 mk.

Rad, jezioro w pow. świeckim, wznies. 78 mt. n. p. m., $^3/_{10}$ mili długie i tyleż szerokie.

Rada, nazwa średniego biegu strumienia Łęgu, dopływu Sanu, w gm. Ostrów, pow. jarosławski. Ob. *Łęg*, V, 657). *Br. G.*

Radachówka, wś i fol., pow. nowomiński, gm. i par. Kołbiel, odl. 17 w. od Mińska W 1886 r. fol. R. rozl. mr. 444: gr. or. i ogr. mr. 194, łąk m. 51, past. mr. 50, lasu mr. 136, nieuż. mr. 13; bud. mur. 1, z drzewa 11, las nieurządzony. Wś R. os. 16, z gr. mr. 147.

Radacki, fol., pow. szubiński, o 6 klm. na płn.-wschód od Gąsawy, par. Góra, okr. wiejski Białożewin, st. dr. żel. w Damasławku (Elsenau) i w Mogilnie o 21 klm.; 1 dm. i 10 mk. Należy do domeny król. Gąsawa.

Radaczow, węg. *Radacs*, wś, hr. szaryskie, kościół par. katol., zdrój szczawiowy, łąki, pastwisko, lasy, 400 mk.

Radaczyn al. *Kiczera Radaczyńska*, szczyt w głównym grzbiecie Karpat wschodnich, na granicy Galicyi i Węgier, w połudn. stronie Seneczowa, pow. doliński. Wznosi się 1144 mt. npm. Na płn.-zach. leży szczyt Czarna Repa (1288 mt.) a na połud.-wschód Czarny Wierch (985 mt.). U płn. podnóża legła wś Seneczów i biją źródła pot. Słowiańskiego, dopływu Mizuńki. *Br. G.*

Radaj al. *Rataj*, karczma w gm. Nawsie, pow. ropczycki. *Br. G.*

Radajewice, ob. *Radojewice.*

Radajki, pow. tarnobrzeski, ob. *Jadachy.*

Radajowice, wś, pow. nowosądecki, nad potokiem uchodzącym z praw. brzegu do Dunajca, na zachod. stoku lesistego wzgórza Majdanu (503 mt. npm.). Graniczy na zach. z Rożnowem, na płd. z Gródkiem, na płn. z Roztoką a na wsch. z Paleśnicą i Bartkową. Par. rz.-kat. w Rożnowie a urz. poczt. w Gródku nad Dunajcem. Dawniej rozróżniano R. Wielkie i Małe, jak o tem świadczy dział wsi (Radnyowice) pomiędzy Klemensa i Piotra Rożnów z 9 marca 1370 r. (Kod. Małop. Piekosińskiego, I, 367 i u Helcla, Prawa pols. pomn., II, 173); prawdopodobnie część zwana Bójnem, z osadą Bębny, leżąca ku wschodowi od wsi a licząca 23 dm. i 144 mk., zwaną była R. Małemi. Cała wieś ma 94 dm. i 616 mk.; obszar dworski 5 dm., 43 mk. Co do wyznania jest 619 rz.-kat. a 43 żyd. Obszar wiek. pos. (A. Dobrzyński) ma 7 roli, 1 łąk i 521 mr. lasu; mn. pos. 216 roli, 17 łąk, 83 past. i 92 mr. lasu. *Mac.*

Radaksdorf, 1319 *Rodaksdorf*, 1360 *Rodagsdorf*, wś, pow. nowotarski (na Szląsku), par. kat. Leuthen, posiada kaplicę kat. filialną (już w 1353 r.). W 1842 r. 36 dm., zamek, 220 mk. (66 kat.).

Radau (niem.), wś, pow. świętosiekierski, st. p., tel. i kol. żel. Brunsberga.

Radauitza (dok.), ob. *Radowiska.*

Radautz, ob. *Radowce.*

Radawa, wś, pow. jarosławski, nad Lubatówką, praw. dopływem Sanu, w równinie piaszczystej, otoczona zewsząd sosnowymi borami. We wsi jest kościół par. rzym.-kat., szkoła ludowa i dwa młyny wodne. Par. kat. w Cetuli a urząd poczt. w Sieniawie (odl. 14 klm. na płn.-zach.). Grunt jałowy, piaszczysty, zasiewany łubinem przyorywanym; mimo to piasek z nieużytków posuwając się, zasypuje urodzajniejsze grunta i utrudnia dostęp do kościoła. W 1887 r. zadrzewiono ten obszar piaszczysty. Wś pochodząca zapewne z XVI w., była własnością jezuitów jarosławskich, którzy w r. 1594 zbudowali tu drewnianą kaplicę przy dworze. Po zniesieniu zakonu w r.

1774 zamienił rząd austryacki, który tę wś wcielił do funduszu naukowego, kaplicę na kościół paraf., dodając uposażenie z funduszu religijnego. Par. należy do dyec. przemyskiej, dek. jarosławskiego, i obejmuje Cetulę, część Czerc, Mołodycz, Surmaczówkę, Zapałów i Zaradawę, w ogóle 1531 rz.-katol., 6 protest. i 147 żydów. Prócz kościoła rz.-kat. jest drewniana cerkiew dawniejsza, niegdyś stanowiąca osobne probostwo, teraz zaś filia Cetuli. Uposażenie dawnego probostwa stanowiło 43 roli i 7 mr. łąk, należące i dzisiaj do uposażenia proboszcza gr.-kat. R. ma 134 dm., 753 mk.; obszar więk. pos. (Wilh. hr. Siemiński) 3 dm., 16 mk.; podług wyznania jest 265 rz.-kat., 405 gr. kat. i 68 izr. Przeważna część izraelitów (63) przebywa we wsi. Z obszaru 5296 mr. lasy sosnowe i wydmy zalesione zajmują prawie trzy czwarte części; obszar większy ma 3847 mr. mianowicie: 247 roli, 155 łąk, 67 past. i 3378 mr. lasu; mniejszy 1449 mr. a to 952 roli, 165 łąk, 265 past. i 67 mr. lasu. R. graniczy na płn. i wschód z Zaradawą cz. I i III i Mołodyczem, na zach. z Czerwoną Wolą i Manasterzem a na połud. z Cetulą i Wiązownicą. *Mac.*

Radawczyk, folw. i dobra, pow. lubelski, gm. Konopnica, par. Niedrzwica, odl. 14 w. od Lublina, posiada młyn wodny, pokłady torfu. W 1827 r. było 24 dm., 171 mk. Dobra Radawczyk składały się w 1874 r. z folw. R., Boboszów, attyn. Konopnica D., rozl. mr. 1834: folw. R. gr. or. i ogr. mr. 799, łąk mr. 52, nieuż. mr. 47, razem mr. 898; bud. mur. 3, z drzewa 24; płodozmian 6 i 8-polowy; folw. Boboszów gr. or. i ogr. mr. 460, łąk mr. 47, lasu mr. 410, nieuż. mr. 19, razem mr. 936; bud. z drzewa 5; płodozmian 4-polowy; las nieurządzony. *A. Pal.*

Radawie, niem. *Radau*, 1413 *Radan*, dobra ryc. z kol. *Radawka*, pow. olesiński, par. Zembowice. W 1861 r. było w R. 62 dm., 626 mk. (2 ew., 6 żyd.) a w Radawce 11 dm., 103 mk. katol. W miejscu kaplica katol., filia Zembowic. Przez obszar dóbr płyną dwa łączne strumienie, z których jeden poruszał trzy młyny i tartak. Na wiosnę wylewają one często i zrządzają wtedy wielkie szkody. Dobra R. wraz z częściami Kosic i Łęki (Lenke) obejmowały w 1857 r. 10197 mr., w tem 1900 mr. roli i 155 mr. łąk. Obszar gminy wiejskiej 1400 mr. Kolonia Radawka miała 10 osadn. i 1 komorn. Do R. należały też os. Draganic i młyn Krollmuehle.

Radawiec *Wielki*, wś, fol. i dobra, i *R. Mały*, wś i fol., pow. lubelski, gm. i par. Konopnica, odl. 12 w. od Lublina. Są tu pokłady wapienia i kamienia budowlanego; wiatrak i gorzelnia (1873 r.). W 1827 r. było 49 dm., 503 mk. Długosz w opisie par. Konopnica wylicza jako trzy oddzielne wsi: „Radawiec Hectoris, R. Puczkonis, R. Pszonczyn“, nie podając żadnych szczegółów (L. B., II, 540). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś Radawiecz miała w części Kacpra $6^1/_2$ łan., 1 młyn; Mateusz Puczek $1^1/_2$ łan.; Lodza $1^1/_2$ łan.; Andrzej Piotrowski $^3/_4$ łan.; Spicuth $1^1/_2$ (Pawiński, Małop., 348). Dobra Radawiec Wielki lit. AB. składały się w 1873 r. z folw. R. Wielki, R. Mały i Pawlin, rozl. mr. 2752: fol. R. Wielki gr. or. i ogr. mr. 690, łąk mr. 26, lasu mr. 478, nieuż. mr. 43, razem mr. 1237; bud. mur. 6, z drzewa 11; płodozmian 12-polowy; fol. R. Mały gr. or. i ogr. mr. 684, łąk mr. 74, lasu mr. 91, nieuż. mr. 22, razem mr. 871; bud. mur. 4, z drzewa 3; płodozmian 12-polowy; fol. Pawlin gr. or. i ogr. mr. 608, łąk mr. 16, nieuż. mr. 21, razem mr. 644; bud. mur. 2, z drzewa 1; las urządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. Wielki os. 58, z gr. mr. 1292; wś R. Mały os. 8, z gr. mr. 55; wś Radawczyk os. 5, z gr. mr. 53; wś Sporniak os. 10, z gr. mr. 118. *Br. Ch.*

Radawka al. *Radówka*, mylnie *Rydawka*, wś nad rzką Rudą (Pustuławą?), dopł. Hnyłopiaty, pow. winnicki, gm. Kutyszcze, par. kat. Janów, o 58 w. od Winnicy, ma 82 osad, 548 mk., 759 dzies. ziemi włośc., 1208 dzies. ziemi dworskiej z Zofijówką, 34 dzies. ziemi cerkiewnej; cerkiew p. w. św. Anny, wzniesiona w 1762 r., ma 1170 parafian. Na gruntach wiejskich znajduje się starożytna mogiła. Należała do Jędrzeja Chołoniewskiego, b. marszałka pow. lityńskiego, dziś sukcesorów Kazimirskich. *Dr. M.*

Radawka al. *Radówka*, potok, powstaje w lesie Lasowej, w płn.-zach. części Mołodycza, pow. jarosławski; płynie na płd. kręto przez las i Zaradawę, gdzie zlewa się do pot. Buczałki (al. Ruczkałki), dopływu pot. Bahy, uchodzącego do Lubaczówki. Długość biegu wynosi 10 klm. *Br. G.*

Radawne (niem.), ob. *Radunia.*

Radawnitz (niem.), ob. *Radownica.*

Radca, jezioro w pow. sieńskim, w obrębie gminy lisiczyńskiej, pomiędzy folw. Wysoki a wsiami Białe Górki i Kliszyno, na północ od jez. Sielawa, z którem połączone jest bezimien. rzeczką. Ma kształt okrągławy, do 3 w. średnicy i zajmuje 440 dzies. przestrzeni. Brzegi niskie, piaszczyste, częścią pokryte lasem, w niektórych miejscach zarosłe trzciną; dno po części piaszczyste, po części iłowate. Na północ od niego znajduje się jez. Obida (ob.). Rocznie poławia się około 220 pudów leszczów, szczupaków, okoni, płoci, jerszów i uklejek. *J. Krz.*

Radcowszczyzna, zaśc. nad rzeczką Studzionką, prawym dopływem Usy, pow. miński, w 3 okr. pol., gm. i par. kat. Kojdanów,

ma 5 osad; miejscowość lekko falista, małoleśna, grunta szczerkowo-gliniaste, urodzajne, łąki bujne. *A. Jel.*

Radcy al. *Douhoje*, wś na płd. krańcu pow. bobrujskiego, w pobliżu dużego jeziora uformowanego z rozlewu rzki Tremli, zwanego Tremlec, w 2 okr. pol. paryckim, gm. Czernin, ma 18 osad; miejscowość małoludna, nizinna, grunta piaszczyste. *A. Jel.*

Radcza, zatoka jeziorna z lewej strony rzeki Prypeci, pow. mozyrski, w obrębie gminy Lenin, bardzo rybna. *A. Jel.*

Radcza al. *Radcze*, al. *Radczyna*, wś, pow. stanisławowski, nad pot. Horocholiną, dopływem Bystrzycy Bohorodczańskiej, odl. 5·62 klm. na wschód od st. pocz. i par. rz.-kat. w Łyścu, o 13·5 klm. od st. tel. i sądu pow. w Stanisławowie. Granice: wschód Czerniejów, płd. Iwanikówka, drogą tylko od R. przedzielona, zach. Łysiec, płn. Czukułówka. Obszar dwor. 609, włośc. 1496 mr.; 1191 mk., gr.-kat. 1184 (7 rz.-kat.), par. w miejscu, dek. i dyec. Stanisławów, utworzona w 1805 r. z dwóch parafii złączonych. Cerkiew drewniana wystawiona 1826 r. Księgi metrykalne rozpoczynają się od 1783 r., prowadzone do 1805 r. osobno dla cerkwi św. Mikołaja i osobno dla cerkwi Naj. P. M. Od 1805 r. prowadzone są tylko dla cerkwi św. Mikołaja. Szkoła etat. (w 1887 r. 167 dzieci gr.-kat.), kasa pożyczk. gminna z kapit. 4632 złr. W 1857 r. 984 mk.; w 1880 r. w gm. 1080, na obsz. dwor. 24. Właśc. pos. dwor. w 1870 r. spadk. Antoniego Romera, w 1880 r. Joel, Lazar i Mendel Zwiebel. *B. R.*

Radczanka, potok, powstaje w gm. Bohorodczany, pow. bohorodczański, z pod wzgórza Horocholińskiego Pola (347 mt.); płynie na płn.-wschód prawie równolegle do Bystrzycy Sołotwińskiej, korytem krętem, przez obszar Bohorodczan Starych, następnie wschodni obszar Łyśca; tworzy granicę między Łyścem a Radczą i Drohomirczanami; wkońcu zrasza łąki Drohomirczan, gdzie uchodzi do Rudki, praw. dopływu Bystrzycy Sołotwińskiej. Długość biegu 13 klm. Ob. *Rudka.* *Br. G.*

Radcze, wś, pow. radzyński, gm. Jabłoń, par. Radcze (wsch. obrz.), posiada cerkiew parafialną pounicką, drewnianą, fundacyi Maryi z Wodzickich Scipionowej w 1797 r., szkołę początkową, 107 dm., 820 mk., 2018 mr. W 1827 r. było 80 dm., 520 mk. R. par. należała do dekan. wisznickiego.

Radczów, attyn. Chinoczy, dobra, pow. łucki, w 1860 r. własność Pawła Węgrzeckiego. *A. K. Ł.*

Radczyce, okolica, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Sielec, o 24 w. od Prużany.

Radczyce, ob. *Radczysk.*

Radczycha, część wsi *Romanówki* (ob.), w pow. zwinogrodzkim, należąca do skarbu.

Radczysk al. *Radczyce*, *Radczyck*, mylnie *Raczysk*, *Raczyck*, wś, pow. piński, przy drożynie z folw. Kołodno do wsi Ćmień i Ruchcze, w 3 okr. pol. płotnickim, gm. R., ma 66 osad pełnonadziałowych i do 300 mk.; cerkiew par. murowana p. w. Narodzenia N. M. P., z 1841 r., fundacyi Aleksandra Skirmunta, około 1900 parafian; kaplice: w Ruchczy, fundowana przez Skirmuntów i w Owsiemirowie; paroch ma 2 włóki gruntu. We wsi znajduje się zarząd gminy i szkółka wiejska. Gmina składa się z 9 okręgów (starostw) wiejskich, ma 497 osad i 3014 mk. włościan, którym nadzielono 14,091 dzies. ziemi. W skład gminy wchodzą, między innemi: R., Brodnica, Chwedory, Ćmień, Dubrojsk, Kostrów, Łasick, Nieczatów, Owsiemirowo, Ruchcze, Serniki, Swarycewicze, Weszna, Wiczówka, Wołczycy, i Żółkinie. Dobra R. należały dawniej do Skirmuntów, dziś bar. Hartinga. *A. Jel.*

Raddatz (niem.), wś i dobra ryc. nad jeziorem t. n., w Pomeranii, pow. szczecinkowski, st. pocz. Persanzig 3·5 klm. odl., st. kol. Gross Dallenthin 7 klm. odl. Dobra obejmują 997·43 ha; czysty dochód 3918 mrk. W luterańskim kościele tutejszym przechowuje się wóz tryumfalny Sobieskiego, ofiarowany mu w darze przez Wiedeńczyków, który kosztował 3000 dukatów. W 60 lat po wyprawie znajdował się ten zabytek na Szląsku, w majątku należącym do potomków króla po kądzieli. Tam zabrał go podczas pierwszej wojny szląskiej (1740 — 42) pruski generał Aleksander v. Kleist jako zdobycz i wysłał, za przyzwoleniem króla, do Pomeranii, gdzie wóz ten przerobiony został na ambonę. Do dziś dnia jeszcze stanowi on kazalnicę. Znać jeszcze dobrze delikatne złote malowidła, z wyrażonemi na kilku tarczach początkowemi literami (J. S. R. P.), widać białego orła i tureckie trofea (turbany, halebardy itd.). Na wierzchu odczytać można słowa: „Currus triumphalis Joannis Sobieski, Regis Polonorum“. Na stronie przedniej umieszczony jest herb familijny Kleistów. Niedługo po siedmioletniej wojnie oglądał ten zabytek Fryderyk Wielki, gdy bawił w R. z okazyi przeglądu wojsk. Na prawo od szosy do Baerwalde wiodącej, 9 klm. na zach. od Szczecinka, znajduje się nad jez. Raddatz starożytny szaniec, po niem. Wallberg zwany. Wznosi się do 27 mt. nad poziom jeziora; obwód u góry wynosi 460 kroków. Znaleziono w nim skorupy, wężykowatemi liniami ozdobione, podobne do wydobytych z nawodnych budowli w pobliskiem Persanzig. O 2000 kroków na południe od okopów znajduje się na wschod. stronie jez. inny szaniec, „Burgwerder“ po

niem. zwany. Podanie głosi, że tu niegdyś stał zamek, połączony podziemnym przechodem z wsią Raddatz. Dziś zachowały się tylko dwa pod prostym kątem się schodzące wały (ob. „Alterthuemer d. Neustettiner Schlochauer Kreises v. Kasiski, str. 16—17). *Kś. Fr.*

Raddeilen-Peter, ob. *Hans-Mueller-Matz.*

Raddow *Gross* (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Regenwalde, st. pocz. Gross Borkenhagen.

Radduhn (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Greifenberg, tamże st. pocz., tel. i kol.

Radeck 1.) wś i dobra, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Kotra, o 18 w. od Prużany. 2.) **R.,** wś i folw., pow. wiłkomierski, gm. Towiany, o 15 w. od Wiłkomierza. Urodził się tu Mścisław Kamiński, literat i badacz ludu.

Radecki potok, powstaje w gminie Rycerka Górna, pow. żywieckim, nad granicą orawską (Węgry), z pod Beskidu Wrzeszkowskiego (863 mt.); płynie na wschód koło grupy chat, Bernatem zwanej, i w Rycerce Górnej uchodzi do Rycerki z lew. brzegu. Długość 4 klm. *Br. G.*

Radeczka, grupa zabudowań w gm. Rycerka Górna, nad pot. t. n., pow. żywiecki.

Radecznica al. *Rodecznica,* wś, fol. i klasztor, pow. zamojski, gm. Radecznica, par. Mokrelipie, odl. 14 w. od Szczebrzeszyna. W malowniczem położeniu, na górze otoczonej lasem, wznoszą się po za wsią gmachy dawnego kościoła i klasztoru bernardynów, słynnego z odpustów i obrazu św. Antoniego, obecnie zamienionego na klasztor prawosławny. W 1883 r. wzniesiono tu pomnik na cześć cesarza Aleksandra II. W 1827 r. wś miała 43 dm., 245 mk. Fol. R. należy do klucza Górajec, dóbr ordynacyi Zamoyskich. Klasztor i kościół założył tu Mikołaj Swirski, bisk. sufragan chełmski, w 1667 r., początkowo z drzewa a wkrótce potem przystąpił do wznoszenia murowanych gmachów, które poświęcono w 1695 r. Świątynią zdobił przysionek na kolumnach wsparty, do którego wchodziło się po kilkudziesięciu stopniach. W ołtarzu wielkim był obraz św. Antoniego głośny z cudów. W lesie w pobliżu kościoła znajduje się studzienka ze źródłem, przy którem miał się święty objawić i stąd woda posiada lecznicze własności w różnych chorobach. Odpusty tutejsze ściągały tłumy pobożnych. W 1869 r. zamknięto kościół i zamieniono go na cerkiew, naprzód unicką, potem prawosławną. W 1886 r. założono tu klasztor prawosławny celem przeciwdziałania propagandzie katolickiej. Opis R. podał „Tygod. Illustr." z 1861 r. (t. III, 179). *Br. Ch.*

Radecznicza, w dok. z 1336 r. (Kod. Wielkop., 3846, 1557), może oznaczać wś Radzice lub strumień pod tą wsią płynący, lewy dopływ Łobzonki, uchodzącej do Noteci. O 10·9 klm. na północny-zach. od Złotowa leży także wś kośc. Radownica. *Kś. Fr.*

Radeczyna, las w płd.-zach. stronie Podkamienia, w pow. brodzkim. Najwyższe wznies. sięga 367 mt. na końcu płd.-wsch.

Radegast (niem.), ob. *Radogoszcz.*

Radegast, rzeka, lewy dopływ Stepnicy, dopływu morza Baltyckiego (pomiędzy ujściem Odry i Elby).

Radegosz, ob. *Radgoszcz.*

Radejki 1.) wś, pow. wiłkomierski, gm. i par. Uciany, o 70 w. od Wiłkomierza; uwłaszczona od dóbr Uciany. 2.) **R.,** fol. i karczma na szosie warszawsko-petersburskiej, tamże.

Radejkiszki, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Wirbaliszki, o 88 w. od Wiłkomierza.

Radekow (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Randow, st. pocz. Tantow.

Radelau, 1288 *Radlove,* 1417 *Radilwitz,* wś, pow. trzebnicki, par. kat. Cerekwica (Zirkwitz). W 1842 r. 11 dm., 74 mk. (27 ew.).

Radelicki, potok, jest to właściwie zachodnie ramię rzeki Kłodnicy, oddzielające się na obszarze wsi Radelicz i uchodzące do Dniestru.

Radelicz, wś, pow. drohobycki, 32 klm. na płn.-wschód od Drohobycza, 12·2 klm. na płn.-wsch. od sąd. powiat. i urz. pocz. w Medenicach, 13 klm. od st. kol. Bilcze-Wolica. Na płd. leży Krynica, na zach. Horucko i wsie powiatu rudeckiego: Lipice i Kołodruby, na płn. Saska Dominikalna, Horożana Mała i Sajków (przysiołek Werbiża), na wschód Uście i Rudniki, wsie pow. żydaczowskiego. Płn. część wsi przepływa Dniestr, zachd. część zaś prawoboczny dopływ Dniestru: Krynica, a wzdłuż granicy wschod. dopływ Dniestru: Niezachówka, tworząca na swych brzegach na obszarze R. rozległe trzęsawiska. Zabudowania wiejskie leżą na płd.-zach., na lew. brzegu Krynicy. Na wschód od nich, na praw. brzegu Krynicy, chaty: Chobicka i Kruszyna, a na płn. i płd. od nich lasy. Własn. większa tu i w Saskiej Kameralnej ma roli or. 67, łąk i ogr. 59, past. 13, lasu 831 mr.; wł. mn. roli or. 415, łąk i ogr. 853, past. 409, lasu 5 mr. W r. 1880 było 125 dm., 650 mk. w gminie, 3 dm., 23 mk. na obsz. dwor.; 6 rz.-kat., 637 gr.-kat., 22 izrael., 8 innych wyznań; 22 Polaków, 637 Rusinów, 14 Niemców. Par. rz.-kat. w Medenicach, gr.-kat. w Horucku. We wsi jest cerkiew i szkoła filialna. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koronnych, do klucza medenickiego. W lustracyi z r. 1686 (Rkp. Ossol., № 1255, str. 62) czytamy: „Ta wieś ma łan № 1. Osiadłości w nim jest № 20. Według dawnych i świeżych inwentarzów ta wieś należy do klucza medynickiego. Teraz jako nam powiadano trzyma ją JmPan Brucki. Prawa żadnego nie pokazał. Powinności je-

dnak do prowentu medynickiego klucza te należały: Za robociznę, ponieważ odległa ta wś od folwarku była, płacił każdy z ćwierci zł. 13. Przędzę, chyżne, dziesięcinę pszczelną z oczkowym, żerowszczyznę tak jak inni poddani płacili do dworu medynickiego. Młyn jest tamże o dwóch kołach. Staw, za który po spuszczeniu złp. 600. Karczma jest także, która należała do arendy medynickiej. Pastwisk i sianożęci, które do tej wsi należały, odejmuje JmPan Pruszczycki nullo jure, z których pastwisk, gdy one dla bydła na pastwiska przygnanego najmowano, pewny był prowent". W inwentarzu z r. 1760 (Rkp. Ossol., № 1632, str. 53) czytamy: „Ta wieś ma w osiadłości łan jeden, która że jest za przywilejem w posesyi Wgo JmPana Jerzego Dunina Borkowskiego, podstolego żydaczowskiego, na którą prawo produxit, dla tego prowentu z niej żadnego do skarbu nic przychodzi, tylko się pro informatione namienia, że od ekonomii oderwana, hybernę jednak na gardekurów JKrMości płacić ma". W r. 1656 d. 28 stycznia nadaje król Jan Kazimierz Krzysztofowi Stapkowskiemu wś R. w kluczu medynickim (Archiwum Bernard. we Lwowie, C., t. 405, str. 94 do 95). Według inwentarza z r. 1768 (Czemeryński, Dobra kor., str. 207) była w posiadaniu Jerzego Dunina Borkowskiego, podstolego żydaczowskiego, z prow. 2441 złp. 22 gr., z czego kwarta 278 zł. 13 gr. Zajęta w r. 1779. *Lu. Dz.*

Radem (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Regenwalde, st. pocz. Friedrichsgnade.

Radem 1.) *Gross* (niem.), ob. *Radomno*. 2.) **R.** *Klein* (niem.), ob. *Radomek*.

Rademjo, jezioro w płn.-zachodniej części pow. ihumeńskiego, w obrębie gminy Wierchmień, w miejscowości bagnistej, pomiędzy wsią Tury i zaśc. Bartniki i Starzynki, ma około 10 mr. przestrzeni. *A. Jel.*

Raden, wś, pow. głupczycki, par. Tropplowitz. W 1861 r. 52 dm., 309 mk. kat. Obszaru 1079 mr.; gleba zimna, kamienista, wydaje żyto i owies. We wsi kaplica katol. (od 1842), szkoła (od 1820 r.).

Raden *Alt* i *Neu*, dobra prywatne z kościołem ewangielickim, w okręgu mitawskim, pow. i par. bowska (Kurlandya). Do dóbr należą fol.: Klein Raden, Peterdorf, Paulinenhof, Althof i Kuhlmannshof.

Radenice al. *Radynice*, rus. *Radynyczi*, wś, pow. mościski, 8 klm. na płd.-wsch. od sąd. pow., st. kol., urz. pocz. i tel. w Mościskach. Na płn. leżą Strzelczyska, na płn.-wsch. Lipniki, na wsch. Czyżowice, Podliski i Wiszenka, na płd. Ostrożec i Krukienice, na zach. Pnikut i Buchowice. Mały potok płynie przez zach. część wsi do Strzelczyk, gdzie się łączy z Siekanicą. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie potoku. Na granicy płd.-wschod. wznosi się obszar do 326 mt., w środku opada do 306 mt., na płd.-wschód (grupa domów Helena al. Helenka, Helin i fol. Zady al. Na Zadach) do 268 mt., na płn.zach. do 249 mt. Własn. więk. (hr. Stanisława Stadnickiego) ma roli or. 558, łąk i ogr. 93, pastw. 58, lasu 266 mr.; własn. mn. roli or. 907, łąk i ogr. 152, past. 78, lasu 40 mr. W r. 1880 było 200 dm., 1148 mk. w gm., 8 dm., 60 mk. na obsz. dwor.; 324 rz.-kat., 852 gr.-kat., 32 izracl.; 390 Polaków, 818 Rusinów. Par. rz.-kat. w miejscu, dek. mościski, dyec. przemyska. Erekcya parafii zaginęła; akta konsystoryalne wspominają pod r. 1590, że około r. 1476 założył ją Mikołaj ze Żmigrodu (Stadnicki), dzierżawca Radenic, za zezwoleniem Kazimierza Jagiellończyka. Była tu niegdyś kaplica z bractwem Opatrzności Bożej i prebendaryusz, fundacya Franciszka Puławskiego, łowczego podlaskiego. Kościół drewniany wzniesiono w r. 1654, konsekrowany w r. 1768. Do par. należą: Burczyce, Chliple, Czyżowice, Jatwięgi, Kornice, Laszki, Lipniki, Mistycze, Ostrożec, Pakość, Podliski, Sanniki, Sudkowice i Wiszenka. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. mościski. Należą: Podliski, Czyżowice i Wiszenka. We wsi jest cerkiew i szkoła etatowa. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr koronnych i tworzyła wraz z Jatwięgami i Kornicami dzierżawę. Według inwentarza z r. 1768 (Czemeryński, Dobra koronne, str. 207) należała do Jana Grabińskiego z prow. 9030 złp. 20 gr., z czego kwarta 2257 złp. 20 gr. W r. 1790 oddano ją jako częściowy ekwiwalent za Nadwórnę Ignacemu hr. Cetnerowi. Znajdują się tu kurhany w niwie „Mogiliska". *Lu. Dz.*

Radeńka, prawy dopływ Uszy, prawego dopływu Prypeci, między Hreźlą a Iliją.

Radenz (niem.), ob. *Borzęciczki*, pow. krotoszyński. Nazwę niemiecką zawdzięcza ta wś hr. J. S. Radolińskiemu, dawnemu dziedzicowi. Gmina miejscowa zaprotestowała uroczyście przeciw tej zmianie (ob. Przegląd Poznański, XXIX, 152).

Radestów, właściwie *Radostów*, wś i fol., pow. konecki, gm. i par. Borkowice, odl. od Końskich 24 w., ma 25 dm., 189 mk. W 1827 r. było 17 dm., 102 mk. W 1886 r. folw. Radestów rozl. mr. 520: gr. or. i ogr. mr. 294, łąk mr. 18, past. mr. 6, lasu mr. 172, nieuż. mr. 20; bud. mur. 10, z drzewa 10; płodozmian 13-polowy; las nieurządzony. Wś R. os. 21, z gr. mr. 92. W XV w. Radestów, wś w par. Borkowice, własność Mikołaja Szpota h. Łabądź, miała łany kmiece (Długosz, L. B., II, 517). Wieś ta leżała na linii granicznej dyecezyi gnieźnieńskiej i krakowskiej. Obszar dworski dawał dziesięcinę pleban. w Skrzynnie (dyec. gnieznień.), kmiecie zaś pleb. w Bor-

kowicach (dycc. krakow.), który też brał pewną część dziesięciny dworskiej (Łaski, L. B., I, 690). W r. 1508 część Grotskiego i Barbary z Radostowa płaciła gr. 16. W r. 1569 Radestow, w par. Borkowicze, własność Macieja, Karwickiego, miał $^1/_2$ łan., 3 komorn.; Jan Radostowski miał $^1/_2$ łan., 1 zagr. (Pawiński, Małop., 315, 474). *Br. Ch.*

Radesz, ob. *Radzież.*

Radewald (niem.), pow. międzychodzki, ob. *Kolno.*

Radewitz (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Randow, st. pocz. Pencun.

Radewszczyzna, ob. *Rydzewszczyzna.*

Radgościce, wś nieistniejąca obecnie, wymieniona w dypl. Konrada, ks. mazowieckiego, danym w Łowiczu d. 12 kwietnia 1232 r. (Kod. Małopolski Piekosińskiego, str. 47). Książe potwierdza nadanie wsi Hudaczowo, Radgościce i Korito ad Magnum Sal (w Bochni), zwane sosthe, przez Władysława Laskonogiego niejakiemu Virbetowi. Wydawca kodeksu przypuszcza, że R. leżały w pobliżu klasztoru staniąteckiego i weszły następnie w skład jego posiadłości, ponieważ dokument ten znalazł się w kopijarzu tegoż klasztoru z XVII wieku. *Mac.*

Radgoszcz, wś i fol., pow. ostrołęcki, gm. Troszyn, par. Kleczków, ma 1001 mr. obszaru. W 1827 r. było 9 dm., 70 mk. W aktach sądowych z 1409 r. są wspomniane R. Gędory, R. Niedźwieck, gniazda Radgoskich (Gloger, Ziemia łomżyńska).

Radgoszcz al. *Radgoszcz Upustny*, potok, powstaje w gm. Smyków Mały, pow. dąbrowski, w lesie Jeziorkach (246 mt.), nad granicą gm. Jastrząbki Nowej (pow. tarnowski). Płynie na płn. przez Smyków Mały, Wielki, Luszowice, koło ich przysiołka Iwierza, gdzie zasila obszerny staw, poniżej którego, przyjąwszy z lew. brz. pot. bezimienny od Luszowic, przechodzi na obszar gm. Radgoszcza, od której bierze nazwę. Tu zabiera z praw. brzegu pot. Dębę. W dalszym biegu, zrasza łąki Brzezówki, Suchegogruntu, a dostawszy się na łąki gm. Zabonia, granicą tejże z Suchymgruntem płynie kopanym rowem na płn.-wschód i we wschod. części obszaru Zabonia wpada do Brenia pod nazwą *Upustu* z praw. brzegu. Długość biegu 23 klm. Zródla leżą 230, ujście 170 mt. n. p. m. *Br. G.*

Radgoszcz, wś, pow. dąbrowski, w równinie nadwiślańskiej, w dorzeczu potoku tegoż nazwiska, dopływu Upustu a z nim Brenia, 188 mt. n. p. m., posiada 589 dm. i 3166 mk. (1558 męż., 1608 kob.); 2803 rzym.-kat. i 363 izrael. Rozległa ta wieś rozdziela się na drobniejsze części (wólki): Czarnkowską Wólkę (34 dm., 169 mk.), Łęg (64 dm., 391 mk.), Narożniki (23 dm., 139 mk.), Podkościele (41 dm., 219 mk.), Podlesie (96 dm., 447 mk.), Podmalcem (69 dm., 382 mk.), Świnią Krzywdę (29 dm., 145 mk.), Trzydniaki (58 dm., 361 mk.), Zarzecze (40 dm., 217 mk.) i samą wieś Radgoszcz (135 dm., 696 mk.). Nadto na 17 obszarach dworskich 49 dm., 289 mk.; 128 rzym.-kat. i 159 izrael. Obszar więk. pos. ogółem wynosi 1755 mr. roli, 216 mr. łąk i ogr., 104 mr. past. i 885 mr. lasu; pos. mn. 3079 mr. roli, 427 mr. łąk, 493 mr. past. i 26 mr. lasu. Wieś posiada kościół par. rz.-kat., szkołę ludową jednoklasową, zakład ubogich, kasę pożycz. gm. z kapit. 1084 złr. i wiatrak. Założona prawdopodobnie w końcu XV w. w płd. części puszczy sandomierskiej, należała w r. 1536 (Pawiński, Małopolska, 497) do F. Ligięzy z Gorzyc, burgr. krak., jako przyl. Dąbrowy. Miała wówczas 14 półłanków km., z których płacono czynszu i osepu 9 grzyw. a nadto dawano jaja, kapłony, sery itd. Zanotowano też: imbricum (imbrias— dachówki, gonty?) in magna copia dantes; młynarz płacił $1^1/_2$ grzyw.; były dwie karczmy. Istniało też sołtystwo i folwark, które kmiecie obrabiali. W r. 1581 (ibid., 260, 487) R. „Wielka“ miała 20 km. na 9 łanach, km. 5 na 1 łanie, chałupników 2, komor. 2, rzemieśl. 2 i karczmę z ćwiercią łana. Parafią erygował 1662 r. Jerzy ks. Lubomirski a w dwa lata później zbudował drewniany kościół, który zniszczał zupełnie, wskutek czego w r. 1861 postawiono nowy. Do r. 1801 było tu beneficium simplex, następnie filia do Dąbrowy, zamieniona w r. 1847 na kapelanią miejscową a 1859 na parafią; należy do dycc. tarnowskiej, dek. dąbrowskiego, i obejmuje Żdżary. Fundusz ubogich założył Mikołaj Spytek z Melsztyna; składa się z zakładow. kapitału 524 złr., obligacyi na 155 złr. i $1^1/_2$ mr. gruntu. Zawiaduje nim wójt. Według Siarczyńskiego (Rps. bibl. Ossol., 1826) kwitnęło tu dawniej garncarstwo a wyroby miały zbyt do Szląska i królestwa polskiego, przemysł ten jednak upadł. Od wschodu otaczają R. duże lasy sosnowe: Dulecki, Wielki i Dolny, na zach. graniczy ze Żdżarami i Nieczajną, na płn. z Brzezówką i Malcem, na płd. ze Smykowem Wielkim. *Mac.*

Radgoszcz 1.) al. *Radogość* (na mapie Chrzan.), niem. *Radegosz*, wś i okr. wiejski na praw. brzegu Warty, pow. międzychodzki, o 4 klm. na płn. od par. i pocz. w Międzychodzie; st. dr. żel. w Drzeniu o 24 klm. R. było niegdyś własnością klasztoru bledzewskiego odzemskiego, który ją w r. 1328 zamienił na Rokitno, dziedzictwo Mikołaja, kaszt. starogrodzkiego. W końcu zeszłego w. wchodziła w skład dóbr międzychodzkich, należących do Unrugów. Wś ma 48 dm., 379 mk.; okr. wiejski składają R. Hamernia i karczma Nadrzeczna (Flusskrug); cały okrąg ma 50 dm., 398 mk.

(14 katol., 384 protest.). 2.) **R.**, ob. *Redgoszcz.* *E. Cal.*

Radhoszt, najwyższy szczyt Tatr morawskich (Jaworzyn al. Beskidu morawskiego), wznosi się na 3556 stóp. U stóp jego leży Rożnów.

Radieska al. *Izwor Radieska*, potok. Zowią go także *Redieszczykiem*; ob. *Izwor* i *Radieskul.*

Radieskul, grzbiet graniczny w Karpatach wschodnich, w dziale czarnohorskim, na granicy Węgier, w płd.-zach. stronie Żabiego, w pow. kosowskim; łączy on szczyty Stóg (1655 mt.) i Kopilas (1599 mt.); na płn.-wsch. wznosi się szczyt lesisty Radieska (1505 mt.), między pot. Szybenym a dopływem jego Radieską. *Br. G.*

Radików, grupa domów w Gołogórach, w pow. złoczowskim.

Radingsthal (niem.), fol., pow. niborski, st. poczt. Lidzbark; w najnowszych spisach niepomieszczony.

Radiów, szczyt płn.-zach. grzbietu Orowego, na granicy Nanowy (pow. dobromilski) i Bandrowa (pow. Lisko), między pot. Królówką od zach. a Stebnikiem od wschodu, dochodzi 660 mt. n. p. m. *Br. G.*

Radischken (niem.), wś na pruskiej Litwie, pow. ragnecki, st. p. i tel. Kraupischken.

Radiulewszczyzna, ob. *Radziwonowszczyzna.*

Radiwoła, potok, powstaje w obrębie gm. Stanowice Dolne, pow. serecki; płynie na płn.-wschód i wśród obszernych mokradeł wpada do Molnicy (ob.) z praw. brzegu, ubiegłszy $3^1/_2$ klm. *Br. G.*

Radków 1.) wś i fol., pow. włoszczowski, gm. Radków, par. Dzierzgów, odl. 14 w. od Włoszczowy, posiada młyn, tartak, gorzelnię (1873 r.). W 1827 r. było 30 dm., 264 mk. Według Lib. Ben. Łask. (I, 546) wś R., w par. Dzierzgów, własność prepozytury krakowskiej, dawała dziesięcinę z łanów kmiecych, wartości 9 do 10 grzyw. i po 6 pęków konopi z łanu, prepozyturze kurzelowskiej. We wsi był dwór szlachecki zwany Zyra, mający specyalne role folwarczne, dające dziesięcinę plebanowi w Dzierzgowie, który pobierał ją także i z niektórych ról kmiecych, skutkiem niedbałości proboszcza kurzelowskiej kollegiaty. Reg. pob. pow. lelowskiego z r. 1581 podają: W części Bałkowskiego 2 łany kmiece, 4 zagr. bez roli, 2 komor. bez bydła, $^3/_4$ roli. Część Rzeszowskiej $2^1/_4$ łan. km., 3 zagr. bez roli, 1 komor. bez bydła, $3^1/_2$ puste. Część Stanisława Kietlińskiego 1 łan km., 1 zagr. z rolą, 2 zagr. bez roli, 2 komor. bez bydła. Część Stanisława Dobrowieckiego miała 1 łan ziemi, 2 zagr. z rolą, 1 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 69). Dobra R. składały się w 1883 r. z fol. R. i Jakubówka, rozl. mr. 1968: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 499, łąk mr. 175, lasu mr. 629, nieuż. mr. 56, razem mr. 1360; bud. mur. 7, z drzewa 7; płodozmian 10-polowy; fol. Jakubówka gr. or. i ogr. mr. 157, łąk mr. 69, past. mr. 41, lasu mr. 297, nieuż. mr. 44, razem mr. 608; bud. mur. 2, z drzewa 19; płodozmian 8-polowy; las urządzony. Wś R. os. 35, z gr. mr. 322; wś Jakubówka os. 22, z gr. mr. 173. 2.) **R.,** nazwa części wsi Bychawka, w pow. lubelskim. 3.) **R.,** wś i fol. nad pot. Kamień (dopływ Huczwi), pow. tomaszowski, gm. Poturzyn, parafia Rzeplin (wschod. obrządku Telatyn), odl. 18 w. od Tomaszowa, a 7 w. od Poturzyna, leży na granicy od Galicyi, przytyka do wsi Liski i Przewodowa w pow. sokalskim. Wody płyną od Przewodowa i Lisek, wznoszących się do 279 mt. n. p. m. Posiada cerkiew drewnianą, pounicką, filią par. Telatyn. Erekcya nieznana, obecna cerkiew wzniesiona 1730 r. Wś ma 58 dm., 372 mk.; 1827 r. było 47 dm., 319 mk. Dobra R. w końcu XVIII w. własność Iwanickich, od 1811 r. Pawłowskich, od których 1870 r. nabył Jan Komornicki. W 1871 r. fol. R. rozl. mr. 884: gr. or. i ogr. mr. 329, łąk mr. 48, lasu mr. 500, nieuż. mr. 7; bud. mur. 2, z drzewa 13, las nieurządzony. Wś R. miała os. 30, z gr. mr. 654. *Br. Ch.*

Radków, dobra, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, dawniej ks. Radziwiłłów, obecnie ks. Wittgensteinów, mają przeszło 370 włók. *A. Jel.*

Radków, niem. *Ratkau*, wś, pow. opawski, obwód sąd. witkowski, na Szląsku austr., na lew. brzegu Morawicy, $5^1/_2$ klm. od Witkowa na płn., graniczy od płn. z Domoradowicami (Damadrau), Filipowicami (Philippsdorf) i Melczem (Meltsch), od zachodu z Ciechanowicami (Zechsdorf), od płd. z Ligotką (Nitschenau) a od wsch. z obszarem Detrychowa (Dittersdorf). Wznies. 473 mt. Do obrębu katastral. R. należą: Hertmanice (Erdmannsdorf) i Wigstein Górny z ruinami zamku na górze, przy gościńau do Witkowa (Wigstadt) i nad Morawicą. Mury, które jeszcze pozostały, są w niektórych miejscach 10—12 mt. wysokie; otaczał go wysoki mur, do dziś dobrze zachowany; przed nim ciągnął się podwójny wał. Czynione rozkopy wydobyły szczątki broni, ostrogi, ubrania końskie, miecze, lance, groty, strzały i t. p. Kto go założył i kiedy, niewiadomo. Zdaje się, że musiał dzielić losy z zamkiem w Uwalnie (Lobenstein) i padł ofiarą napadu Tatarów. Po r. 1241 miał go niejaki Witkon z Krawarza, dzielny burgrabia twierdzy Hradca (Graetz), znowu podnieść i nazwać go Witkowstein, Witkenstein, Wittenstein, a ztąd powstała nazwa Wigstein. R. liczy 195 dm., 1064 mk., między nimi kat. 1056, prot. 1, żyd. 7; Niemców 604, Czechoszlązaków 460.

Na Hertmanice przypada 29 dm., 144 mk., wszyscy narodow. niemieckiej; na Wigstein zaś 27 dm., 183 mk.; Niem. 141, Czechoszląz. 42. Zatem sam R. liczy 139 dm., 737 mk., między nimi kat. 731, żyd. 6; Niemców 319, Czechoszląz. 418 (1880 r.). Do obrębu gminy R. należą: młyn Hansel, Wendelinhof i Pollometz. Granicę połud. i wsch. tworzy Morawica, a półn. granicę potok Melcz, dopływ lewy Morawicy. Par. w miejscu. Szkoła ludowa. Poczta w Melczu. *Br. G.*

Radkowa, dopływ Dniepru od lew. brzegu, w pobliżu ujścia, w dzisiejszym pow. chersońskim.

Radkowce, wś, pow. starokonstantynowski, par. Stary Konstantynów (o 10 w.), na pograniczu pow. zasławskiego, w pobliżu wsi Futory (dawniej Feniki), założona w początkach XVIII w. Na gruntach wsi R., w odosobnionej, bezleśnej miejscowości, znajduje się uroczysko Kołodno, które, wedle podań ludu, jest zgliszczem mka tejże nazwy. Posiada ona ślady grobelek i stawków, wyschłych od dawna. I w innych okolicach Wołynia są osady zwane Kołodno; tak w pow. krzemienieckim, na pograniczu Galicyi, dalej w pow. łuckim, wś Kołodeńka w pow. rowieńskim i in. Nazwy te pochodzą prawdopodobnie od wyrazu kołoda — kłoda, to jest osady powstałe na karczowiskach, leśnych trzebieżach („pryszłymo na peń i na kołodu"), chociaż znawca przeszłości Wołynia Teofil Stypułkowski (Encykl. Powsz., t. XV, str. 166) utrzymuje, że powstały one z osad jeńców wojennych (kołodnik po rusińsku więzień). Jeżeli podania co do zatraconego mka Kołodna są pewne, to zburzone i zaginione ono było za czasów Chmielnickiego jak i całe sąsiedztwo (Ostropol, Hryców, Łabuń, Połonne, Piatka i inne), aczkolwiek nic znajduje się ono na liście miasteczek Wołynia i Ukrainy zburzonych, startych z oblicza ziemi przez Chmielnickiego i jego watażków (ob. Regestr miast pobranych przez Kozaków; Księga pamiętnicza Michałowskiego, str. 158 i 159).

Radkowica, urzęd. *Rakowce*, wś nad rzką Wierzchówką, dopł. Smotrycza, pow. proskurowski, gm. Kuźmin, par. kat. i st. poczt. Satanów, o 35 w. od Jarmoliniec, ma 137 osad, 790 mk., 791 dz. ziemi włośc., 648 dz. ziemi dwors.; cerkiew p. w. św. Mikołaja, wzniesiona w 1772 r. i uposażona 33 dz. ziemi, ma 877 parafian. Znajduje się tu kamień wapienny i cegielnia. Należała do Antoniego Sadowskiego, dziś Jaroszyńskich. *Dr. M.*

Radkowice 1.) wś i fol., pow. iłżecki, gm. Rzepin, par. Świętomarz, odl. od Iłży 28 w., posiada urząd gminny, 71 dm., 432 mk., 275 mr. ziemi dwor., 766 mr. włośc. Obszar dworski stanowi majorat rządowy. W 1827 r. było 41 dm., 238 mk. W XV w. R., w par. Świętomarz, były własnością bisk. krakowskiego, miały 7 łan. kmiec., karczmę z rolą, z których płacono dziesięcinę snopową i konopną, wartości 10 grzyw. (Długosz, L. B., II, 463). 2.) **R.,** wś, pow. kielecki, gm. Korzecko, par. Chęciny, posiada szkołę początkową. Obręb leśny radkowicki stanowi część rządow. leśnictwa Bodzentyn. Ludność wiejska zajmuje się wyrobem półkoszków do wózków. W 1827 r. było 47 dm., 355 mk. Kmiecie dawali plebanowi w Chęcinach tylko kolędę, po groszu z łanu (Łaski, L. B., I, 585). R. wś, w par. Chęciny, w dyec. gnieznieńskiej, własność królewska, miała 6 łan. km., z których płacono dziesięcinę snopową i konopną, wartości 6 grzyw., prebendzie szydłowieckiej w Kielcach. Był tam zagr. z rolą, płacący dziesięcinę kanonii, z folw. dawano do Nowych Chęcin (Długosz, L. B., I, 467). Według reg. pobor. pow. chęcińskiego z 1573 r. wś R., należąca do ststwa chęcińskiego, miała 3 ½ łan. (Pawiń., Małop., 277). *Br. Ch.*

Radkowice, wś przy ujściu rzki Materki do Dniestru. Rzeczka ta płynie granicą pow. uszyckiego i mohylowskiego.

Radkowszczyzna, wś pow. ihumeński, ob. *Ratkowszczyzna*.

Radkuny 1.) wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Druja, okr. wiejski i dobra Szaumanów, Ryżewszczyzna, o 14 w. od gminy, 16 dusz rewiz. 2.) **R.,** wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 58 w. od Poniewieża.

Radlauken (niem.), cegielnia, pow. gąbiński, st. p., tel. i kol. żel. Gąbin.

Radliczyce, wś, fol. i dobra, pow. kaliski, gm. Marchwacz, par. Rajsko, odl. od Kalisza 18 w., od st. p. Błaszki 8 w., od Łodzi 86 w. Wś ma 8 dm., 131 mk.; fol. 8 dm., 8 mk. Na obszarze dworskim była gorzelnia, cegielnia, wyrób dachówek, młyn konny, pokłady marglu i torfu. Wymieniona w potwierdzeniu posiadłości i dochodów arcyb. gniezn. przez Innocentego II (1136) wś Radlice oznacza prawdopodobnie Radliczyce, gdyż podano sąsiednie wsie, jak Rajsko, Dębsko. Lib. Ben. Łaskiego (II, 9) wymienia tę wieś podając, iż pleban w Rajsku pobierał ztąd po dwie miary żyta i owsa z łanu kmiecego. Według reg. pobor. pow. kaliskiego z r. 1579 R., w par. Rajsko, własność Stanisława Radliczkiego, miały 1 ½ łana, 3 zagr. Cześć Marcina 1 łan (Pawiński, Wielk., I, 126). Dobra Dąbrowa i Radliczyce mają obecnie 1271 mr., a mianowicie: fol. Dąbrowa gr. or. i ogr. mr. 450, łąk mr. 49, past. mr. 14, lasu mr. 256, place i nieuż. mr. 30, razem mr. 799; płodozmian 14-polowy; bud. mur. 6, drewnianych 5; fol. Radliczyce gr. or. i ogr. mr. 447, łąk mr. 7, nieuż. i place mr. 18, razem mr. 472; płodozmian 13-polo-

wy; bud. mur. 17. Wś Dąbrowo os. 15, z gr. mr. 20; wś R. os. 30, z gr. mr. 105. *Br. Ch.*

Radlin 1.) wś, pow. kielecki, gm. Górno, par. Leszczyny, posiada szkołę początkową. Wchodziła w skład dóbr rząd. ekonomii Kielce. W 1827 r. było 67 dm., 317 mk. W XV w. R., w par. Kielce, własność bisk. krakowskiego, miał 9 łan. km., jeden łan należący do uposażenia wikaryusza prebendy szewieńskiej (Szewna) przy kollegiacie kieleckiej. Łan ten dawał dziesięcinę snopową i konopną prebendzie szewieńskiej, wartości do pół grzywny (Długosz, L. B., I, 464, 474). Według reg. pobor. pow. chęcińskiego z r. 1540, było tu $3^1/_2$ łana, pół łana pustego, 1 łan należał do wikaryatu kieleckiego. W r. 1573 było 8 łan., 1 rzemieślnik (Pawiński, Małop., 276, 583). 2.) **R.**, wś i fol., pow. lubelski, gm. i par. Chodel, odl. 28 w. od Lublina, posiada tartak, wiatrak, pokłady kamienia wapiennego i opoki. Staranne gospodarstwo folwarczne, piękny ogród angielski. W 1827 r. 35 dm., 214 mk. Wspomina tę wieś Długosz ale jej nie opisuje (L. B., II, 545). Według reg. pobor. pow. lubelskiego z r. 1531 wś R., w par. Ratossin, miała 4 łany (Pawiński, Małop., 358). Dobra R., po rozdziale w r. 1880 dopełnionym, składały się z fol. R. i przyl. Stasin rozl. mr. 1565: gr. or. i ogr. mr. 848, łąk mr. 12, past. mr. 2, lasu mr. 655, nieuż. mr. 48; bud. mur. 15, z drzewa 20; płodozmian 6, 8, 10 i 15-polowy, las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły przed 1864 r. wsi: R. os. 27, z gr. mr. 484; Łopiennik os. 11, z gr. mr. 240; Zakącie os. 7, z gr. mr. 53; Majdan Stary al. Radliński os. 27, z gr. mr. 196; Ludwinów os. 41, mr. 317; wś Kazimirów os. 10, mr. 84. *Br. Ch.*

Radlin 1.) wś kośc., okr. wiejski i domin. na lew. brzegu Lubieszczki (dopływ Lutyni), pow. pleszewski (Jarocin), o 3 klm. na wschód od Mieszkowa, przy drodze żel. gnieznieńsko-oleśnickiej, między Chrzanem a Jarocinem. Par. kat. w miejscu, poczta w Mieszkowie, st. dr. żel. w Chrzanie (Żerków) o 5 klm. W r. 1291 Jan, syn Czechosława z Galewa, oddał tę wieś Marcinowi z Staniewa do osadzania na prawie niemieckiem; r. 1372 Langwar i brat jego Marcin sprzedali R. z przyległemi Kątami, Wawrzyńcowi, kaszt. poznańskiemu; r. 1358 pisał się Jan z R. W XVI w. należały dobra do Andrzeja z Bnina Opalińskiego, marsz. koron., ststy wielkopolskiego; w 1578 r. było w R. 4 ślady osiadłe, 3 zagrod. i 2 komorn.; zarządzał Jan Nieradzki. Po Andrzeju Opalińskim dostały się dobra w spadku Piotrowi, kasztel. kaliskiemu, a przez Ludwikę Opalińską, córkę Katarzyny z Przyjemskich, przeszły w dom ks. Sapiehów-Kozmińskich, w których ręku znajdowały się aż do r. 1791. Kazimierz Sapieha sprzedał je razem z kluczem kozmińskim za 358,333 tal. gener. pruskiemu Kalkreuthowi; ten umierając, zrobił opiekunem swych dzieci króla Fryderyka Wilhelma III, który całą tę majętność kazał rozprzedać około 1840 r. R., Stęgosze i Cielczę nabył wówczas Władysław hr. Radoliński, dziedzic Jarocina. Klucz radliński składały około 1793 r.: Annopol, Cielcza, Kąty, Kozakowy folw., Łuszczanów, Polskie Holendry, Stęgosze i Wilkowyja, Zamczysko w R. rozebrano po r. 1840; poważne sklepienia, porozrzucane kamienie ciosowe i marmury świadczyły o rozmiarach i wspaniałości jego. W r. 1708 zmarło w R. na powietrze morowe 138 osób. Kościół p. w. św. Walentego wystawił Andrzej Opaliński, który o nim wspomina w spisanym przed śmiercią (1592) testamencie. „Ciało moje, mówi, w Radlinie, w kościele ode mnie zbudowanym niech pochowano będzie.... Obicie do kamienicy radlińskiej, które właście do gmachów tych jest uczynione, i te ochędóstwa, które należą do tegoż domu i w kaplicy, przy Piotrze (synie starszym) się niech zostają, za które tysiąc złotych niech odłoży“.... (Niemcewicz, Zbiór Pam., V, 267). Uposażywszy kościół, utworzył Andrzej Opaliński parafią za wynagrodzeniem 100 grzywien dla kościoła mieszkowskiego, do którego R. należał pierwotnie. Piotr Opaliński, woj. kaliski, pomnożył uposażenie w r. 1652 i otrzymał erekcyą od Tholibowskiego, bisk. poznańskiego, w r. 1659. Druga erekcya była z 1665 r. Kościół stawiany z drzewa, zgorzał między 1683 a 1686 r. Nowy kościół z cegły palonej poświęcił Hieronim Wierzbowski w r. 1688. Kaplica murowana, w stylu gotyckim, przystawiona w r. 1625 do pierwotnego kościoła, przeznaczoną była na groby familijne Opalińskich. Rycinę przedstawiającą wnętrze dzisiejszej kaplicy zamieścił z opisem Tyg. Illus. (1862 r., VI, 13), tudzież Przyjaciel Ludu leszczyński (1843 r., IX, 337) i E. hr. Raczyński w swych Wspomnieniach Wielkopolski (II, 269). W kościele i w kaplicy znajdują się pomniki i nagrobki, opisane szczegółowo przez J. Łukaszewicza (Opis kośc. par., II, 219—222): *a)* Jędrzeja z Bnina Opalińskiego, dziedzica R. i Włoszakowic, marsz. koron., ststy wielkopolskiego († w Poznaniu 3 marca 1593); *b)* Katarzyny z Kościelskich, żony Jędrzeja Opalińskiego († 20 lipca 1601); *c)* Jędrzeja z Bnina Opalińskiego, bisk. poznańskiego († w Ciążyniu 1623 d. 19 grud.); *d)* Piotra Opalińskiego, kaszt. kaliskiego († około r. 1661); *e)* Katarzyny z Leszczyńskich, żony Piotra Opalińskiego († 1664 d. 21 maja); *f)* Antoniego Opalińskiego, ststy wałeckiego († 1695); *g)* portret młodej niewiasty z herbami Nałęcz i Łodzia. W sklepach kościoła spoczywają zwłoki: *a)* Ludwiki z Opalińskich

Sapieżyny, starościny bobrujskiej († 1719 r. 19 stycz.); *b)* Jana Sapiehy, feldmarszałka rossyjskiego, ststy bobrujskiego († 1730 r. 23 lutego); *c)* Pawła Sapiehy z Lachowicz († 1737 r. 7 lutego); *d)* Barbary z Świnarskich Krzyżanowskiej († 1786 r. 29 listop.). Księgi kościelne zaczynają się od r. 1691; dawniejsze spaliły się wraz z plebanią. Przy kościele zaprowadzone bractwo Szkaplerzne w r. 1666. Parafią (639 dusz) składają: Dąbrowa, Radlin, Radlinek, Radlińskie Holendry i Huby. Szkoła miejscowa istniała w r. 1610, a szpital między r. 1592 i 1683. Szpitalowi temu zapisał Jędrzej Opaliński († 1592) pewną ilość owiec a Piotr Opaliński, woj. łęczycki, przekazał 1000 złp. Wieś ma obecnie 6 dm., 71 mk.; w skład okr. wiejskiego wchodzi fol. Dąbrowa; cały okr. ma 7 dm., 83 mk. (73 kat., 10 prot.). Dominium liczy 279 mk. (271 kat., 8 prot.) w 18 dm.; obszaru ma 903·44 ha, czyli 673·55 roli, 79·05 łąk, 19·03 past., 100·40 lasu, 28·26 nieuż. i 3·15 wody; czysty dochód grun. 7821 mrk; właściciel ordynat Hugo hr. Radoliński. 2.) **R.,** ob. *Radlińskie Holendry.* *E. Cal.*

Radlin *Górny* i *Dolny*, dwie wsie i dobra, pow. rybnicki, par. Grodzisko (Loslau), odl. $1^1/_2$ mili od Rybnika, wzdłuż strumienia, dopływu Wodzisławki. R. Górny posiada kościół, filią Grodziska; obecny murowany pochodzi z 1767 r. Szkoła z tegoż roku; w 1861 r. 350 dzieci uczęszczało. W 1861 r. R. Górny miał 188 dm., 1290 mk. (11 ew., 2 żydów); R. Dolny 37 dm., 332 mk. (3 żyd.). R. Górny obejmował 2493 mr. roli w ogóle. Do dóbr Grodzisk należał folwark Kempa i kol. Glazin (15 domów, 106 mk. Polaków). We wsi 230 gospodarstw, trzy młyny. R. Dolny składał się z fol. Kisielowiec i wsi (260 mr. roli), w której było 62 gospodarstw; ludność polska. Gleba trudna do uprawy, spód nieprzepuszczalny, ludność zarabia pracą w pobliskich kopalniach węgla. *Br. Ch.*

Radlinek, wś, pow. pleszewski (Jarocin), o 4 klm. na płd.-zach. od Żerkowa, nad strugą Chrzanowską, która spływa do Lubieszczki; par. Radlin, poczta w Mieszkowie, st. dr. żel. w Chrzanowie o 4 klm.; ma 24 dm., 166 mk. katol. *E. Cal.*

Radlińska Wola, pow. radomski, ob. *Kożuchów* i *Kożuchowska Wola.*

Radlińskie Holendry al. *Radlin*, niem. *Wilhelmswalde*, osada wiejska, pow. pleszewski, o 3 klm. na płn.-wschód od Mieszkowa; par. katol. Radlin, protest. Jarocin, poczta w Mieszkowie, st. dr. żel. w Chrzanie o 3 klm.; ma 23 dm., 201 mk. (41 katol., 160 protest.).

Radlna al. *Ralna*, wś, pow. tarnowski, par. rz.-katol. w Porębie, odl. 8 klm. na płd. od Tarnowa, nad dopływem Biały z praw. brzegu. Terytoryum wsi przecina kolej tarnowsko-leluchowska między st.: Tarnów i Pleśna, w pobliżu zaś prowadzi gościniec z Tarnowa do Tuchowa. Graniczy na zachód z Swiebodzinem, na płn. z Nowodwórzem, na płd. z Kłokową a zachód z Porębą. Jest tu młyn wodny zwyczajny i kasa pożyczk. gminna z kapit. 177 złr. Wieś ma 40 dm. i 260 mk. rz.-katol.; obszar dworski (Józ. Wykowskiego) 3 dm., 31 mk., 24 rz.-katol. i 7 izrael. Pos. większa wynosi 260 mr. roli, 16 mr. pastw. i 48 mr. lasu; mn. pos. 125 mr. roli, 25 mr. łąk, 16 mr. pastw. i 3 mr. lasu. W 1508 r. (Pawiński, Małopolska, 467) była własnością Bernarda Radlińskiego (de Radlna) i opłacała kwarty pob. 1 grzywnę 13 gr. 9 denarów; w 1536 r. (ibid. 547) Hieronima Radlińskiego, miała 8 kmieci, którzy płacili 3 grzyw. 12 gr., nadto dawali kapłony, jaja i kury, karczmę opłacającą 2 grzyw., 2 zagr. na posługach, 2 sadzawki, dwa młyny, dworski i czynszowy, dający $1^1/_2$ grzyw., wreszcie predium i las starczący na opał. Szacowano tę wieś na 250 grzyw. W 1581 (ibid., 262) Jana Radlińskiego, miała 7 km. na $4^1/_2$ łanach, 5 zagrod. z rolą, 1 komorn. z bydłem i 6 bez bydła. *Mac.*

Radlna Poręba, ob. *Poręba* 7.) (t. VIII, 819).

Radlnia, wś, pow. konstantynowski, gm. Olszanka, par. Hadynów, ma 12 dm., 87 mk., 336 mr. W 1827 r. było 15 dm., 65 mk.

Radlonki, grupa zabudowań i leśniczówka w gm. Trzemeśni, pow. myślenicki, przy granicy od Zasania. *Br. G.*

Radlow (niem.), dobra w Pomeranii, pow. gryfijski, st. poczt. Zuessow.

Radłów, miasteczko w pow. brzeskim, zabudowane, przeważnie drewnianemi dworkami, w rynek i kilka ulic wzdłuż gościńców, które stąd prowadzą: na północ do Żabna, na płn.-zachód do Jadownik Mokrych nad Wisłą, na zachód do st. kolei Karola Ludwika w Biadolinach i Brzeska, na płd. do Wójnicza, a na wschód przez Siedlce nad Dunajcem do Tarnowa. R. leży w równinie nadwiślańskiej, na wznies. 196 mt. npm., po lew. brzegu Dunajca (odl. 2 klm.), ma kościół paraf. rz.-katol., sąd powiatowy, urząd poczt. i tel. i szkołę ludową dwuklasową. Niema apteki, chociaż lekarz stale tu przebywa. Ludność trudni się garncarstwem i rolnictwem. Mto składa się z 287 dm. i 1774 mk. (866 mężcz., 908 kob.), nadto na obsz. większ. posiadł. jest 20 dm. i 213 mk. Pod względem wyznania jest 1834 rz.-katol. i 153 izracl. Obszer więk. pos. ma 724 mr. roli, 73 mr. łąk i ogr., 317 mr. pastw. i 422 mr. lasu; mn. pos. 952 mr. roli, 128 mr. łąk i ogr., 167 mr. pastw. i 2 mr. lasu. Gleba piaszczysta, lasy szpilkowe, starannie utrzymywane. Sąd pow. należy do okr. sądu krajowego w Krakowie, obejmuje 25 gm. ad-

ministr. i 17 obszarów dworskich, w których znajduje się 4056 dm., 21,363 mk. (20,674 rz.-katol., 689 izrael.); 10,486 Polaków a 862 Niemców. W przeważnej części zaliczono żydów do narodowości niemieckiej. Instytucyą finansową jest kasa pożyczkowa gminna, z kapit. 7304 złr. i towarzystwo zaliczkowe, liczące 124 członków, obracające kapitałem 31,698 złr.; instytucyą humanitarną przytułek ubogich, założony w XVI w. przez bisk. krak. Majątek składa się z kapit. 920 złr., domu murowanego, 500 sążni kw. gruntu. Zawiaduje zakładem gmina. Na obszarze dworskim jest gorzelnia gospodarcza. Ozdobą mta jest starożytny kościół. Parafią erygowano w 1084 r. (?) (według szematyzmu duchownego), teraźniejszy zaś kościół założył bisk. krak. Jan Grott 1328 r., który w R., jako dobrach biskupstwa, w tym czasie przebywał (Dok. danym w R. 6 listopada nadaje Piotrowi de Dambno prawo lokacyi Jaworska; Kod. dypl. kat. krak. wyd. Piekosińskiego, II, str. 3; d. 26 listopada 1332 sprzedał Sdislao sołtystwo w Wzdowie). W dokumencie z 13 stycznia 1320 r. przyznaje Władysław Łokietek Piotrowi, dziedzicowi Dobczyc, niektóre prawa w Radłowskim borze, własności bisk. krak. Jana Muskaty, mianowicie wręb, barć i polowanie z sokołami, prawo trzebienia lasów pod grunta i paszenia własnego bydła (Kod. dypl. kat. kr. wyd. Piekosińskiego, I, 133), co bisk. Muskata dokumentem wydanym w Opatowcu 13 stycznia 1320 r. zatwierdził (ibid., 156). Później jednak zajął Kazimierz W. te dobra, gdyż utrzymywano, że poprzednio były szlacheckiemi (militales), ale przekonany, że je biskupom nadali książęta, zwrócił je 1354 bisk. Bodzancie i uwolnił od wszelkich ciężarów (Dok. dany w Krakowie 19 maja 1354, ibid., 252). Później wystąpił Wawrzyniec de Zabawa z pretensyami do biskupa o prawo: „leczyenstwo y o wramb“ (pro libertate et ductura voluntaria) w lasach radłowskich, może opierając się na wymienionem wyżej przyw. Władysława Łokietka, danym Piotrowi z Dobczyc w 1320 r., został jednak przez Mikołaja de Strelche (Strzelce nad Wisłą), sędziego, i Piotra de Falkow, podsędka ziemi sandomierskiej, odsądzony (wyrok ibid., II, 343). Za Długosza (L. B., II, 136) wś miała 12 łanów kmiecych, 10 zagr. z rolą, 4 zagr. bez roli i duży obszar biskupi. Dziesięciny, szacowane na 20 grzyw., oddawano proboszczowi w R. W 1536 r. (Pawiński, Małopolska, 491) miała 11 kmieci, z których 7 na łanach a 4 na półłankach siedziało. Płacili czynszu z łanu po 32 grzyw. a z półłanka po 7 grzyw.; dawali nadto cztery korce owsa z łanu, 2 koguty, 2 sery, 20 jaj i odrabiali po 2 dni w tygodniu. Z 12 karczem, 8 dawało po grzywnie bez 4 gr. a z 5 po 22 grosze czynszu. Było nadto 4 zagrodników na posługach, 2 sadzawki, dwór, predium, małe łąki i bagnisko. W 1581 r. (ibid., 259) było 12 kmieci na 6 łanach, 4 zagrody z rolą, 10 zagr. bez roli, 4 komorn. z bydłem, 8 bez bydła i 3 rzemieślników. Verdum w opisie podróży w końcu XVII w. odbywanej (Liske, Cudzoz. w Polsce, 132) powiada o R.: „Piękna wieś— dobrze zbudowany kościół, zgrabny zamek i ogród“ a o Radłowskiej woli: „Długi szereg domów wzdłuż jeziora, na $1^1/_2$ mili do Radłowa się ciągnie“. Dykc. Geogr. Echarda podaje, że w kościele jest nagrobek Maciejowskiego, arcyb. gnieźn. Wielkie stawy urządzić miał Zbigniew Oleśnicki, bisk. krak., a pałac i ogrody założył Opaliński, marszałek w. koronny. Siarczyński (Słownik geogr. Galicyi, rps. bibl. Ossol., 1826) podaje, że istniał tu wspaniały ogród, przypominający ogrody Lucculla a piękne probostwo wymurował ks. Duwal. Teraz ogród mniej starannie utrzymywany, w którym stoi piękny dwór a raczej pałac. Po zaborze Galicyi wcielił te dobra Józef II do funduszu religijnego, zniósł cztery folwarki i uwolnił lud od pańszczyzny, zamieniając ją na czynsze. Z razu lud płacił chętnie, gdy jednak pojawił się nieurodzaj, zaprzestano płacić, skutkiem czego zaprowadzono napowrót pańszczyznę, która trwała do r. 1848. Dobra sprzedano naprzód Badenfelsowi, następnie w r. 1872 nabył je bankier krakowski Ludwik de Sternsztyn Helcel. Po jego śmierci przeszły na własność wdowy, która przeznaczyła na fundacyą probostwa cmentarnego i inne cele dobroczynne w Krakowie. Kuratorya zarządzająca masą spadkową administrowała dobrami przez kilka lat, niechcąc sprzedać ich w obce ręce i dopiero w r. 1885 sprzedano je Tomaszowi hr. Zamoyskiemu. R. niema przywileju, mocą którego miałby prawo do tytułu miasteczka, używa go jako siedziba władz sądowych i rynek targowy. Graniczy na wschód z Siedlcami i Dunajcem, na płn. z Dunajcem i Wolą Radłowską, na płd. z Niwką i Bobrownikami Małemi a na zachód ma rozległe bory sosnowe. Parafia należy do dyec. tarnowskiej, dek. wojnickiego i obejmuje: Wolę Radłowską, Wał, Rudę i Śmielanę, Podwale, Zdżary, Zdrochec, Marcinkowice, Biskupice, Głów, Niwkę, Dobczyce i Rudkę, ogółem 6491 rz.-katol. i 310 izraelitów. *Mac.*

Radłów 1.) al. *Radłowo*, wś, os. wiejska, domin. i okr. domin., pow. mogilnicki, o 4 klm. na zachód-południe od Pakości, par. Szczepanowo (dawniej Słaboszewo czyli Sławoszewo), poczta w Pakości, st. dr. żel. w Janikowie o $7^1/_2$ klm. Wś ma 6 dm., 53 mk. (21 katol., 32 prot.). Os. wiejska liczy 195

mk. (148 katol., 47 prot.) w 23 dm. Domin. miało 8 dm., 163 mk.; obszaru wraz z folw. Karolewo 676·81 ha, czyli 560·03 roli, 3·23 łąk, 50·32 pastw., 37·85 lasu, 19·19 nieuż. i 5·44 wody; czysty dochód grunt. 6637 mrk; cegielnia; właścicielem był Nepomucen Silewicz, a następnie bank Kwilecki, Potocki i Sp., od którego nabyła tę majętność pruska komisya kolonizacyjna, płacąc 649·88 mrk za hektar. R. istniał już przed r. 1523. W skład okr. domin. wchodził fol. Karolewo; cały okrąg miał 9 dm., 175 mk. (162 katol., 13 prot.). 2.) **R.**, wś i fol., pow. odolanowski, o 4 klm. na płn.-zachód od Ostrowa, nad Ołoboczką, przy bitym trakcie do Roszkowa, par. Pogrzybów, poczta i st. dr. żel. w Ostrowie. R. posiadali Piotr Radłowski i Maciej Sokoliński w r. 1579 a Marcin Radłowski w r. 1618. Wś ma obecnie 40 dm., 253 mk. (212 katol., 41 prot.). Fol., wchodzący w skład okr. domin. Przygodzice, liczy 99 mk. w 5 dm., obszaru ma 286.83 ha, czyli 255·12 roli, 24·82 łąk, 1·53 pastw., 5·29 nieuż. i 0·07 wody; owczarnia zarodowa i nabiał; właścicielem jest ks. Radziwiłł. 3.) **R.** al .*Radłowo*, dom., pow. wrzesiński, o 7 klm. na wschód-południe od Mielżyna i o tyleż od Powidza i Strzałkowa, przy granicy królestwa polskiego, par. Ostrowo Kościelne, poczta i st. dr. żel. w Strzałkowie, ma 8 dm., 106 mk. (99 katol., 7 prot.), obszaru 275·96 ha, t. j. 229·11 roli, 12·22 łąk, 17·72 pastw., 9·46 lasu i 7·45 nieuż.; czysty dochód gruntowy 1588 mrk; właścicielem jest F. Kross. W r. 1294 miał R. należeć do poznańskich kawalerów św. Jana Jerozolimskiego (Kod. Wielkop., n. 344). W 1399 r. nabył go Pasko i sprzedał klasztorowi lędzkiemu; r. 1578 dzierżawił go Marcin Łukowski, a w r. 1618 jakiś marszałek nadworny; w nowszych czasach posiadali R. Wilkońscy. W 1882 r. nabył R. na subhaście za 115,000 mrk Von d. Osten. *E. Cal.*

Radłów, niem. *Radlau*, wś, pow. olesiński, par. Sternalice, odl. $1^1/_2$ mili od Olesina. W 1861 r. 61 dm., 432 mk. (4 ewang.), szkoła od połowy XVIII w. Obszar wynosi 1408 mr. (1261 mr. roli).

Radłowce, ob. *Rałowce.*

Radłówek al. *Radłówko*, mylnie *Pudłówko*, majętność, pow. inowrocławski, o 7 klm. na płn.-zachód od Inowrocławia i o tyleż na wschód-północ od Pakości, par. Tuczno, poczta w Jaksicach, st. dr. żel. w Inowrocławiu, ma 6 dm., 133 mk. katol., obszaru 286·19 ha, czyli 252·13 roli, 4·89 łąk, 20·29 pastw., 5·82 nieuż. i 3·6 wody; czysty doch. grunt. 5666 mrk; należy do Brzeskich. W r. 1583 był R. własnością Jana Krotoskiego, kaszt. inowrocławskiego.

Radłowice, rus. *Radłowyczi*, wś, pow. samborski, 5·62 klm. na płd.-wschód od sądu pow., urząd poczt., st. kolei i tel. w Samborze. Na płn.-zach. leży Sambor, na wschód Kulczyce, na płd.-wschód Szade, na płd. Sielce, na płd.-zach. Uherce Zapłatyńskie. Płn.-zach. część wsi przepływa Dniestr. Koryto jego na tej przestrzeni płytkie a szerokie, brzegi niskie, to też ta część wsi narażona na wylewy. Do Dniestru wpada w obrębie wsi od praw. brzegu pot. Oreb, z dopływem Uherce; łączą się niedaleko ujścia. Na praw. brzegu Dniestru leżą zabudowania wiejskie, a mianowicie: na płd. część wsi Radłowice Górne (337 do 341 mt. wzn.) al. Aleksandrowszczyzna (od dawnych właścicieli Aleksandrowiczów), na płn. R. Średnie i Dolne (średnio do 293 mt. wznies.). Na lew. brzegu Dniestru leżą: grupa domów Wychylówka nad rzeką, tuż przy gościńcu samborsko-drohobyckim, dalej karczma Kalinówka, grupa domów Chałupki al. Chatki, a jeszcze dalej, na samej płn. granicy wsi, przy gościńcu samborsko-rudeckim, karczma Ryniówka al. Jamy. Kraniec płd. obszaru zajmuje las Radłowicki (szczyt 353 mt.). Prawie środkiem wsi biegnie kolej państwowa i gościniec samborsko-drohobycki, a przez Dniestr prowadzą 2 mosty. Własność większa (Karola Barańskiego) ma roli or. 836 mr., łąk i ogr. 208 mr., pastw. 135 mr., lasu 264 mr.; własność mniejsza: roli or. 636 mr., łąk i ogr. 67 mr., pastw. 214 mr., lasu 24 mr. W r. 1880 było 199 dm., 865 mk. w gm.; 19 dm., 138 mk. na obsz. dwor.; 384 rz.-katol., 498 gr.-katol., 121 izrael.; 773 Polaków, 230 Rusinów. Parafie: rzymsko i gr.-katol. w Samborze. We wsi jest cerkiew, szkoła etat. jednokl., dwa dwory, fol. i gorzelnia. W archiwum parafialnem łacińskiem w Samborze (Metrica copulatorum ab a. 1666 ad a. 1725, t. II, str. 336) czytamy: „10 Febr. a. 1709. In curia bonorum villae Radłowice matrimonium legitime contraxerunt: Generosus Petrus Nahujowski, pincerna Braclavensis, et Generosa Joanna Siemińska, virgo dapiferri novogrodensis (ommissis bannis per dispensationem et indultum Illmi rever. administratoris premisliensis) in assistentia Illmi et Rdsimi domini Georgii Winnicki, archiep. et Metropolitae kijoviensis, episcopi premisliensis, sanocensis, samboriensis etc. assistente sibi Rdo Domino Petro Bodyni, sacerdote congregationis missionis, vicario Eccl. Paroch. Samboriensis, praesentibus testibus: Generoso Stephano Jurecki, ensifero dobrynensi, et Antonio Borzyński, pincerna łanciciensis ac aliis pluribus circa eundem actum comparentibus“. *Lu. Dz.*

Radłowice, niem. *Radlowitz*, 1288 *Radlowiz*, wś, pow. olawski, par. ewang. Piskorzów. W 1842 r. 19 dm., sołtystwo, 170 mk. (60

katol.). Dawniej własność kolegiaty św. Krzyża we Wrocławiu.

Radłowo, kaszub. *Redłowo*, 1710 *Wysokie Radłowo*, niem. *Hochredlau*, *Hoch-Redlau* i *Redlau*, dok. 1365 *Redelow*, majętność chełmińska na Kaszubach, w pięknem położeniu, niedaleko zatoki Puckiej, nad rzką Kaczą, na radłowskich wzgórzach (Redlauer Hoehen), stąd nazwa Wysokie R., pow. wejherowski, st. pocz., tel. i kol. i par. ew. M. Kaczki, par. kat. Oksywie. Gmina obejmuje 484 ha: 335 roli orn., 17 łąk, 20 lasu. W 1869 r. było 223 mk., 122 kat., 101 ew., 19 dm.; 1885 r. 21 dm., 44 dymow, 241 mk., 206 kat., 35 ew. Oberża Adlerhorst (5 dm., 46 mk.) leży na przylądku górującym nad zatoką Pucką. Piękny widok na morze ściąga tu licznych gości w porze letniej z pobliskich zakładów kąpielowych. Z dóbr tutejszych dostawiają mleko do Sopotu; prócz tego jest tu hodowla owiec. Właściciele: Ottomar Hermes, naczelny radca konsystoryalny w Berlinie, Jul., Aug. i Ant. v. Rossicki i Józef v. Grablowski. Na obszarze wsi znajduje się cmentarzysko, leżące na południowej pochyłości wzgórza radłowskiego i przy samej granicy ze wsią Kaczkami. W 1836 r. natrafiono na grób skrzynkowy z 9 urnami, z których 5 ocalało. Wszystkie były twarzowe; znaleziono w nich łańcuszki i szczypczyki bronzowe (ob. Objaśn. do mapy archeol. Prus Zach. Ossowskiego, str. 60). Od r. 1311 należało R. do komturstwa gdańskiego. R. 1365 d. 12 czerw. nadaje komtur Ludeke v. Essen dobra Redelow Piotrowi sołtysowi i jego spadkobiercom na prawie chełm. z 31 włókami, między któremi były 3 wolne sołeckie, z połową jazu i trzecim fenikiem od kar sądowych. Za 3 morgi łąk, które się jeszcze dołączają, będzie Piotr zobowiązany nam dla podróży dostawiać konia 3 grz. wartującego; za łowienie ryb w zatoce będzie naszemu wójtowi rybackiemu w Pucku 2 grz. płacił, drugim osadnikom dajemy (pewnie każdemu?) łąkę 1 mr. obejmującą, za co nam będą czynszowali 20 korcy owsa; od każdej osiadłej włóki będą płacili 16 skojców, 2 kury i od każdego pługa 2 korce żyta; biskup będzie jako dziesięciny pobierał pół wiardunka; wieś cała jest wreszcie zobowiązana uzbroić jednego ze wsi dla posyłek; o strawę jednak dla niego w. mistrz starać się będzie (ob. Prutz, Gesch. des Kr. Neustadt, str. 192). Około r. 1400 są tu 3 puste wł., 28 czynszujących i karczma, która płaci 3 złote (tamże). Wieś rządziła się wtedy jeszcze wciąż starodawnem prawem pol. (str. 54). Dawniej był tu murowany kościół ewang., zbudowany r. 1568. Znajdowała się tu jedna czy więcej hut żelaznych. Niemieccy robotnicy przyjęli zaraz luteranizm i ze składek zbieranych na odbudowę kościoła w Kaczkach wystawili zbór. Biskupi napróżno się domagali aby był oddany katolikom. W roku 1743 stał kościół tutejszy jeszcze w dość dobrym stanie; potem zaniechali go parafianie (ob. Utracone kośc. p. Fankidejskiego, str. 217). R. 1583 było tu 5 włościan (ob. Wizyt. Rozdrażewskiego, str. 14). R. 1710 płaciło R. mesznego 8 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 42). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płaciło tu 6 osób 12 fl. (ob. Roczn. Tow. P. Nauk w Pozn., 1871, str. 201). *Kś. Fr.*

Radłowska Wola, wś, pow. brzeski, par. rz.-kat. i urz. pocz. w Radłowie, odl. o 4 klm. na płd.-wschód, leży w równinie, nad pot. Kisieliną, lew. dopływem Dunajca, przy drodze z Radłowa do Jagodnik nad Wisłą. Wś wraz z obszarem większej posiadł. (Tom. hr. Zamoyski) ma 227 dm. (dwór 4 dm.), 1245 mk.; 1227 rz.-kat. i 18 izrael. Obszar więk. pos. (attyn. Radłowa) składa się z 328 mr. roli, 48 mr. łąk i ogr., 39 mr. past. i 850 mr. lasu; pos. mn. ma 823 mr. roli, 283 mr. łąk, 189 mr. past. i 10 mr. lasu. Lasy ciągną się w stronie zachodniej, łąki i pastwiska na płn.-wschód aż po Dunajec. Kasa pożyczk. gm. ma 4900 złr. kap. Szkoły niema. Graniczy na płd. z Radłowcem i lasami, na zach. z borem (w którym wś Wróblówka), na płn. z Rudą, Wałem i Zabawą. *Mac.*

Radłowszczyzna, ob. *Rałowszczyzna.*

Radły, pow. częstochowski, ob. *Ługi-Radły.* Kolonia ta powstała w ostatnich czasach na obszarze dóbr rządowych (ob. *Krzepice*), przy os. młyn. Radły, nad rz. Liswartą, na granicy od Szląska pruskiego. W 1827 r. było tu 15 dm., 65 mk., obecnie 82 dm., 620 mk.

Radmannsdorf, wś, pow. lwowski (na Szląsku), par. ew. Zobten. W 1842 r. 42 dm., 198 mk. (1 katol.).

Radmannsdorf (niem.), ob. *Trzebielucl.*

Radmercy, niem. *Radmeritz*, targowisko nad rz. Nissą, pow. zgorzelicki. Na granicy od Saksonii, którą stanowi rzka Wittich, dzieląca wieś na dwie połowy. Do 1815 r. należała osada do Saskich Łużyc. W 1842 r. był tu kościół par. ew. (do 1617 filia kościoła w Niedzie), szkoła ewang., kopalnie węgla kamiennego, 101 dm., folw., 556 mk. (7 katol.). Osada należała do zakładu dla panien szlacheckich, istniejącego w saskiej połowie wsi. Zakładu fundatorem był w 1728 Joachim v. Ziegler i Kliphausen, szambelan Augusta II, króla polskiego i saskiego.

Radmiany, zaśc., pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 25 w. Kowna.

Radnia 1.) al. *Ciekąca*, rzka, prawy dopływ Schodni (Szkodni), dopł. Czarnej, z którą łączy się pod Połańcem, przy ujściu do Wisły. R.

bierze początek pod Szydłowem. 2.) **R.** al. *Rednia*, lewy dopływ Świdra, prawego dopływu Wisły; płynie z pod Gościewicz w pow. łukowskim.

Radnicken (niem.), wś i folw., pow. rybacki, st. pocz. Gruenhoff.

Radnitz (niem.), ob. *Radocin*.

Radobycz, rzeczka wspomniana w Lib. Ben. Łaskiego (II, 32), oznacza może Strugę al. Ner, który oblewa Pleszew i pod Rokutowem wpada do Prosny. Nazwa tymczasem Radobycz przypomina Radowicę, dopływ Lutyni, płynącą o 15 klm. na zachód od Pleszewa. *E. Cal.*

Radocha 1.) pustka, kol. i os. nad rz. Brynicą, pow. będziński, gm. Gzichów, par. Czeladź; kol. ma 3 dm., 5 mk., 20 mr. włośc.; os. 1 dm., 17 mk., 12 mr. dwors. 2.) **R.,** pole we wsi Makowiska (pow. noworadomski). Wspomina je Lib. Ben. Łask. (I, 527).

Radocha, wś nad Sożą, pow. homelski, w pobliżu Chalczy. W okolicy mieszka dużo szlachty zaściankowej.

Radochońce, potok, wytryska w lesie Buczynie (345 mt.), w obr. gm. Czyszki, pow. samborski, przepływa na płd. obszar gm. Radochoniec, i w biegu wschod. wśród mokrych łąk, między wzgórzami: Potoczyskami (323 mt.) od płn. a Lasem za błotem podąża ku Adamówce (folw. gm. Rogoźna), gdzie zwraca się na płd.-wsch. Opłynąwszy wieś od zach. wpada do Błożewki z lew. brzegu, poniżej wsi Rogoźna, naprzeciwko Brześcian, na obszarze tej ostatniej gminy. Długość biegu 11 klm.

Radochońce *Polskie* i *Ruskie*, rus. *Radochonci*, wś, pow. mościski, 21 klm. na płd.-zach. od sąd. pow. w Mościskach, 6 klm. od urz. pocz. w Hussakowie. Na wschód leżą Bolanowice i Jordanówka, na płn.-wschód Horysławice, na płn. Hussaków i Chodnowice, na płn.-zachód Boratycze, na zachód Miżyniec i Gdeszyce (cztery ostatnie w powiecie przemyskim), na płd. Bylice, na płd.-wschód Rogóźno (obie w pow. samborskim). Płn.-zach. część wsi leży w dorzeczu Wisły, za pośrednictwem pot. Buchty, dopływu Wiaru. Buchta tworzy się z kilku potoków nadpływających z Gdeszyc i płynie na płn. do Horysławic, przyjmując w obrębie wsi małe dopływy. Płd. kraniec wsi leży w dorzeczu Dniestru, za pośrednictwem potoku Radochońce, nadpływającego od zach. z Gdeszyc a płynącego łukiem lekko na płn. wygiętym do Rogóźna. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Buchty, na zach. od nich cegielnia. Na wschód wzgórze Korpakówka (310 mt., znak triang). Płd. część wsi zajmują lasy: „Las za błotem“ (337 mt.) na praw. brzegu pot. Radochońce i las „Potoczyska“ (323 mt.). Torfowisko w lasach ma 130 mr. obszaru. Na granicy płd.-wschod. śród lasu karczma „Białe drogi“. Własn. więk. (hr. Stanisław Stadnicki) ma roli or. 341 mr., łąk i ogr. 128 mr., pastw. 25 mr., lasów 1552 mr.; własn. mn. roli or. 1609 mr., łąk i ogr. 305 mr., pastw. 364 mr., lasu 222 mr. W r. 1880 było 257 dm., 1524 mk. w gm., 10 dm., 90 mk. na obsz. dwor.; 898 rz.-katol., 679 gr.-katol., 37 izrael.; 973 Polaków, 614 Rusinów. Kapelania rz.-katol. w miejscu, dek. mościski, dyec. przemyska. Była tu niegdyś parafia, niewiadomej erekcyi. Pod koniec XVIII w. wcielono ją do par. hussakowskiej, a w r. 1865 założono kapelanią. Kościół drewniany p. w. św. Mikołaja w miejscu, dek. mościski. Do par. należą Horysławice; cerkiew murowana p. w. św. Mikołaja, szkoła etat. jednoklasowa, fol., gorzelnia i karczma. R. należą w ciągu XV i i XVI w. do Wapowskich, dziedziców Wapowiec, w pow. przemyskim. Doszli oni do znaczenia i majątku przez beneficya duchowne, które pozwalały pojedynczym członkom rodu gromadzić mienie, przechodzące po nich na dalszą rodzinę. Jan de Radochonycze, magister akademii krak. w 1408 r., kanonik katedralny, dziekan w 1416 r. a rektor 1424 i 1431 r., umiera prawdopodobnie 1450 r. Dom kanonicki po nim obejmuje w Krakowie Długosz. Jakub z R., także uczeń akademii, zrzeka się kanonii krakowskiej w 1477 r. na rzecz swego krewnego Piotra. Ten ostatni, jako krewny bisk. Jana Rzeszowskiego, ważną rolę odgrywał w kapitule, jeździł dwukrotnie do Rzymu (1482 i 1488 r.). Synowcem jego był znany historyk i humanista Bernard Wapowski, zapisany do akademii krakow. jako „Bernardus Stanislai de Radochonycze“. W 1535 r. umiera Bernard a w 1536 stryj jego Piotr; Radochońce zostają w ręku synowców (ob. J. Szujski, Wstęp do wyd. kroniki Wapowskiego, Kraków, 1874 r.). *Lu. Dz.—Br. Ch.*

Radochówka, w dokum. *Radachówka*, wś nad bezim. dopł. rz. Stubły, pow. rówieński, na płd.-zahd. od Klewania, par. Ołyka, posiada kapl. kat. dek. dubieńskiego. Około 1859 r. należała do Janusza Nowowiejskiego. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 4: 286, 287, 292—294, 318; cz. VI, t. 2: 74.

Radochy, folw. do Orli należący, na pol. Mazurach, pow. niborski, blisko st. p., tel. i kol. żel. w Niborku. *Ad. N.*

Radocin, niem. *Radnitz*, wś, pow. opawski, ob. sąd. bielowiecki, na Szląsku austr., na lew. brz. rz. Wag, tuż na zach. od Bielowca (Wagstadt), graniczy od płd. i wsch. z obszarem Bielowca, od płn. z Ciskiem (Zeiske), od zach. z Starą Wsią (Altstadt). Wzniesienie 393 mt. npm. Należy do sądu obw., urz. podat., poczt. i par. w Bielowcu. Liczy 67 dm., 406 mk. rz.-kat.; niemców 393, Czecho-szląz. 13. (r. 1880). *Br. G.*

Radocina, potok, powstaje w gm. Radociny, pow. gorlickim, z pod szczytu Beskidu (610 mt.), w głównym grzbiecie Beskidu wschodniego; płynie na płn. przez Radocinę, a następnie granicą Czarnego, Nieznajowej z jednej a Długiego i Rostajnego z drugiej strony, zabrawszy z lew. brzegu pot. Zawoję, tworzy rz. Wisłokę. Wspomina ten potok przywilej Zygmunta Augusta z d. 2 sierp. 1569, mocą którego Iwan, sołtys z Świętkowic, założył wieś Czarny Potok, dziś Czarne w pow. gorlickim: „Ex utraque parte fluvii et rivuli Czarny ab fluvio et rivulo Radocina inter fundos villae nostrae regalis Świętkowa ex una et villae Dolhae parte ab altera usque ad radicem silvarum Biesczad ac ad parietem fundi et bonorum Zdymia.“ Potok Czarny przepływa wieś Czarne i wpada z lew. brzegu do R. (Wś Dolha dziś zwie się Długie, Świętkowa—Świątkowa, Zdymia—Zdynia). *Br. G.*

Radocina, rus. *Radocyna*, wś, pow. gorlicki, u źródłowisk Wisłoki, na granicy węgierskiej. Dolina górska, w której zabudowała się wieś nad rzeką i drogą do Waradki na Węgrzech, wznies. poniżej drewnianej cerkwi na 523 mt. npm., na południe zamyka ją szczyt Beskidu (619 mt), ku zachodowi podnosi się teren w lesistych wzgórzach dzielących R. od Koniecznej do 695 mt. a Małym Beskidzie do 635 mt. Od wschodu w Dubrym werchu do 664 mt. Par. gr. kat. należy do dyec. przemyskiej, dek. dukielskiego, i obejmuje najbliższą wieś na północ leżącą: Dolhe. Uposażenie proboszcza składa się z 38 roli, 6 łąk i 44 mr. pastw. a nadto 186 złr. dodatku do kongruy. Najbliższa poczta w Grabie (odl. o 5 klm.). We wsi jest szkoła ludowa niezorganizowana, w której uczy djak. R. ma 87 dm. i 486 mk.; 479 gr. kat. Rusinów, 7 izrael. Pos. wiek. (Józefa Lewickiego) wynosi 3 łąk, 1 past. i 229 mr. lasu; pos. mn. 858 roli, 161 łąk, 347 past. i 49 mr. lasu. Gleba górska jałowa, lasy świerkowe. *Mac.*

Radocka, ob. *Radoszka.*

Radocka Góra, nazwa części wsi Radoczy w pow. wadowickim. *Br. G.*

Radocza z *Górą Radocką*, wś, pow. wadowicki, odl. 53 klm. na półn. od Wadowic, na lewym brzegu Skawy, wznies. 312 mt. npm., przy gościńcu z Wadowic do Zatora, ma kościół rzym.-kat., szkołę ludową i młyn wodny. Leży w okolicy urodzajnej, lekko sfałdowanej (gleba glinkowa), pokrytej na zachodniej stronie liściowymi gajami, które ją dzielą od Frydrychowic. Ozdobą wsi jest piękny dwór i zabudowania gospodarskie większej posiadłości F. br. Bauma. Liczy wogóle 173 dm. (47 na obszar dworski) i 1,108 mk. (291 obsz. dworski); 1,047 rzym.-kat. i 61 izraclitów. Więk. pos. ma 557 m. roli, 15 łąk i ogrodów, 47 past. i 200 mr. lasu; pos. mn. 553 m. roli, 23 łąk i ogr., 70 past. i 46 mr. lasu. Kościół drewniany został zbudowany w r. 1535 (Łepkowski, Rocz. Tow. nauk. krak. 1861, str. 250), na miejscu dawnego z 1484 r. Parafia jednak jest wcześniejszą, gdyż erygowano ją 1400 r. W 1563 r. dziedzic oddał kościół różnowiercom i zabrał uposażenie proboszcza. Po 30 latach oddany katolikom a dopiero w roku 1624 konsekrował go bisk. sufragan krak. Mikołaj Oborski, zmieniając tytuł dawny św. Klemensa na tyt. Przemienienia Pańskiego. Par. należy do dyec. krak., dek. wadowickiego. W r. 1581 R. była w części własnością Zygm. Palczowskiego (Pawiński, Małop. 101) i składała się z $8^1/_2$ łan. kmiec., 4 zagród z rolą, 1 komor. z bydłem, 5 kom. bez bydła i 1 rzemieślnika, $^1/_2$ pola zaś stało pustką. Drugą część posiadała Brandysowa a trzymał ją Narembski; składała się z 2 łanów kmiecych, 5 zagród bez roli, 3 komorników bez bydła; wreszcie część Frydrychowskiego miała $^3/_4$ łanu kmiecego i 1 zagrodę bez roli. R. graniczy na płd. z Tomicami a na płn. z Graboszycami. *Mac.*

Radoczka (Kętrz. pisze *Radocka*), attyn. do Cisewia, wymieniona w wizyt. Rybińskiego z r. 1780 (str. 67), pow. chojnicki, par. Wiele. *Ks. Fr.*

Radoczko, jezioro pod Płochocinem i Bąkowem, w pow. świeckim, wymienione w przywileju z r. 1350 (ob. Kreis Schwetz von Wegner, II, str. 399).

Radogoszcz, wś i kol. nad rz. Złotą, pow. łódzki, gm. Radogoszcz, par. Łódź, odl. $2^1/_2$ w. od Łodzi, stanowi niejako jej przedmieście. Posiada urząd gminny, fabrykę mydła z prod. na 45,000 rs. i cegielnią z prod. na 20,000 rs. Wś ma 33 dm., 344 mk., 233 mr.; kol. 121 dm., 991 mk., 1,443 mr. (798 mr. ornej). W 1827 r. było 15 dm., 351 mk. Jest to starożytna osada, wspominana w dok. 1242 r. (kod. dypl. Bartosz.). Należała pierwotnie do par. Zgierz a następnie do par. w Łodzi. W XVI w. łany kmiece płaciły dziesięcinę scholastryi łęczyckiej, folwarczne plebanii w Zgierzu, zaś pleb. w Łodzi pobierał tylko kolędę po groszu z łanu. (Łaski, L. B., II., 382). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 we wsi Radogoszcz, w par. Zgierz, Stanisław Skotnicki miał 3 łany, 3 osad.; Anna Lutomirska 3 łan., 2 zagr., 2 karczmy, szynkarz wódki; Barbara Radogoska 4 łany, 3 osad. (Pawiński, Wielkp. II. 63). R. gmina, należy do s. gm. okr. III w Bałutach, st. p. i kol. w Łodzi. *Br Ch.*

Radogoszcz, niem. *Radegast*, wś, pow. starogardzki, odl. o 5 mil na połd. od Starogardu, st. p. Bucłowsheide, par. kat. Osiek $^3/_4$ mili odl., cw. Skurcz, zawiera 7 gburstw i 10 za-

gród, 599,69 mr. W 1869 r. 17 dm., 107 mk., 102 kat., 5 ew. Cała gmina, do której należy Trzebiechowo (1885 r. 3 dm. i 23 mk.), Dębiagóra (4 dm., 39 mk.) i Łuby (9 dm., 65 mk.) obejmuje 329 ha, 42 dm. i 293 mk., 285 kat., 8 ew., z których na R. sam przypada 26 dm., 166 mk. Między R. a Osiekiem ciągnie się jezioro Kalęba, *Ks. Fr.*

Radohoszcz 1.) urocz. na gruntach wsi Hniewczyc, pow. piński, koło Pińska. 2.) **R.**, w spisie urzęd. mylnie *Ragodoszcz*, wś nad Piną, pow. kobryński, na pograniczu pow. pińskiego, w 5 okr. pol., gm. Odryżyn, o 80 w. od Kobrynia. Śluza na Pinie, o parę wiorst poniżej uścia do niej od pr. brzegu rzeki Zarobczanki.

Radohoszcz 1.) al. *Radohoszcza Wielka*, wś nad bezim. dopł. Wilii, pow. ostrogski, o 2 w. na płd.-zach. od Ostroga, pomiędzy górami, w lesistem położeniu. Posiada cerkiew parafialną. Gleba wogóle piaszczysta, po górach tylko i to w małej części glinkowata; w wądołach są bujne łąki zalewne, wydające obficie siano. Prawie każdy włościanin ma przy osadzie sad, składający się z drzew owocowych. Włościanie trudnią się rolnictwem i wogóle są zamożni. Domy obywatelskie, wzniesione na wynioślejszych miejscach, dość porządnie są zabudowane i otoczone obszernemi ogrodami owocowemi. We wsi znajduje się dotąd cmentarzysko aryańskie, zupełnie opuszczone, z kilkoma kamieniami grobowemi, wrośniętemi w ziemię, na których widać ślady napisów, zupełnie prawie zatartych przez czas i swawolę ludzką. Pośrodku wsi jest miejsce wynioślejsze, zwane „kościelisko,“ na którem prawdopodobnie stał zbór aryański. Zresztą niema żadnych pamiątek ani podań miejscowych. Jest to stare dziedzictwo rodziny Sieniutów, dzielącej się na Sieniutów Lachowieckich, Tychomelskich, Olszańskich i Radohoskich. Sieniutowie byli aryanami, lecz na początku XVII w. powrócili do katolicyzmu. Po wygaśnięciu linii Sieniutów Radohoskich wzięli najbliżsi krewni po kądzieli: Dobrzyńscy, Scybińscy, Jezierscy, Piaseccy, Świętochowscy i ks. Jabłonowscy, jak o tem świadczy dział majątków sporządzony w 1766 r. Obecnie R. Wielka należy do: Złotolińskich, Dziewulskich, Wysokich, Lebedyńskich, sukcesorów Żeromskich i Chodorowskich. 2.) **R.** *Mała*, wieś nad dopływem Wilii, pow. ostrogski, położona prawie na równi z R. Wielką, rozłożona po górach i dolinach, od północy zasłonięta lasem, posiada cerkiew filialną na wysokiej górze, do której doroczny odpust licznych ściąga pielgrzymów. Ma 134 mk., prawie wyłącznie samą szlachtę czynszową, katolików, kilku tylko włościan prawosławnych. Szlachta mówi po polsku, chociaż niepoprawnie, niektórzy umieją czytać i pisać; 17 z nich jest zamożnych, 16 zaś biedniejszych. Pierwsi mają pola orne czarnoziemne i koło domów sady, a drudzy tylko ogrody i utrzymują się z pędzenia smoły, wyrobu tarcic, bełek i klepek. Możniejsi trzymają po kilkanaście koni i tyleż bydła rogatego, chodują owce, trzodę chlewną, a zimą najmują furmanki pod transporta; biedniejsi mają od 2 do 3 krów i trochę nierogacizny. R. Mała jest przysiołkiem wsi Dobrynia i należy do dóbr Płużno. Własność pierwotnie ks. Ostrogskich, potem Koniecpolskich, w końcu ks. Jabłonowskich, w posiadaniu których dotąd zostaje. *Z. Roż.*

Radohoszcz (*Radoncz*), dawna nazwa mtka *Pohar* (ob.) w pow. starodubskim gub. czernihowskiej, wspomniana w kronice Ipatiewskiej pod 1155 r.

Radohoszcza, rzeczka w gub. grodzieńskiej, lewy dopływ Jasiołdy.

Radohoszcza, wś, nad rz. Newdą, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, ma 15 osad, miejscowość falista, małoleśna, grunta urodzajne, szczerkowo-gliniaste.

Radohoszcza, wieś w płd. stronie pow. owruckiego, na płd.-zch. od mka Łuhina, niegdyś własność monasteru Nikolskiego Pustyńskiego w Kijowie; ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 4: 21, 52, 80, 81; cz. III, t. 2: 166, 170.

Radojewice al. *Radajewice*, niem. *Radajewitz*, dawniej *Radujewice*, wś, domin. i okr. dom., pow. inowrocławski, o 12 klm. na wsch.-połud. od Inowrocławia i o tyleż na półn.-wschód od Kruszwicy, w okolicy wznies. do 109 mt. npm., par. Góra, poczta w Łojowie, st. dr. żel. w Inowrocławiu. W r. 1489 należały R. do Radojewskich, a w r. 1553 nast. do Zakrzewskich; w r. 1583 posiadał tam $^1/_2$ łan. Jan Niemojowski. Wś liczy 157 mk. kat. i 20 dm. Dominium ma 9 dm., 145 mk. i obszaru wraz z fol. Popowo 662·79 ha, t. j. 343·25 roli, 99·16 łąk, 156·20 past., 28·63 lasu, 26·73 nieuż. i 8·82 wody; czysty doch. gr. 4646 mrk; chów bydła holenderskiego i fryzyjskiego. W skład okr. domin. wchodzi fol. Popowo; cały okr. ma 10 dm., 163 mk. (127 kat., 36 prot.). *E. Cal.*

Radojewo, dawniej *Radujewo*, wś i domin., pow. poznański, o 9 klm. na płn. od Poznania; po lew. brzegu Warty, w okolicy wzgórzystej; par. Owińska, poczta i st. dr. żel. w Poznaniu. Przemysław I nadał w r. 1252 R. klasztorowi owińskiemu, który je posiadał aż do kassacyi. W r. 1388 wchodziło R. w skład opola chojnickiego. W lesie znaleziono cmentarzysko z popielnicami i przedmiotami z bronzu, tudzież śmietniki ciągnące się wzdłuż starego łożyska Warty. Ku północy od R. stoi na wzgórzu odwieczny dąb, u którego stóp le-

żały kamienic kołem z promieniami wypełnionemi drobnemi kamyczkami. Poszukiwania dyr. Schwartza (Mater. z. e. prachist. Kartogr. d. Pr. Posen, IV, Nachtr. 5) nie doprowadziły do pożądanego skutku z powodu rozgałęzionych korzeni dębu. Wś ma 11 dm., 109 mk. (99 kat., 10 prot.). Domin. liczy 172 mk. (108 kat., 64 prot.) w 13 dm.; obszaru ma 501·47 ha, czyli 308·63 roli, 65·76 łąk, 32·06 pastw., 73·34 lasu, 21·06 nieuż. i 0·62 wody; czysty doch. grunt. 4320 mrk; gorzelnia i cegielnia; chów krów holenderskich; obszerne sady owocowe (10 ha); właścicielem jest O. H. v. Treskow, którego przodkom nadał R. rząd pruski po zaborze dóbr klasztornych. *E. Cal.*

Radolin 1.) wś i fol., niegdyś miasteczko, pow. czarnkowski, o 5 klm. na płd.-wschód od Trzcianki, po prawym brzegu Noteci, nad Silnicą al. Trzcianką; par. katol. Biała, par. prot., poczta i st. dr. żel. w Trzciane (Schoenlanke). Herb miasta, jak wnioskuje Vossberg (Wappenbuch, 14) przedstawiał w czerwonem polu bróg zboża, spoczywający na 4 słupach srebrnych (Leszczyc, herb Radolińskich). Przypuszczenie H. Wuttke'go (Staedteb. d. Landes Posen, 421) i innych, jakoby z tego R. w r. 1390 pisał się Piotr, jest mylne. Radolińskich bowiem gniazdo rodzinne jest Radolina w Konińskiem, Radolin zaś nadnotecki nie istniał jeszcze w XIV w.; powstał on na obszarach wsi Białej, należącej pierwotnie do Czarnkowskich, a w końcu do Poniatowskich (1754) i Radolińskich. Jeden z nich uzyskał w r. 1759 przywilej Augusta III na założenie miasta pod nazwą Radolina. Dziedzic ten nadał pod dniem 2 września 1764 mieszkańcom nowo założonej osady przywilej, mocą którego wolno im było wybierać swą władzę miejscową. W r. 1772 dostał się R. pod panowanie pruskie, a następnie w ręce jakiegoś Livonius'a. W 1848 r. oświadczyli się mieszkańcy R. przeciw reorganizacyi w. ks. poznańskiego, a w r. 1858 przestali rządzić się prawem miejskiem. Ludność zajmuje się tkactwem, chowem bydła i uprawą roli; w r. 1816 było 58 warsztatów tkackich w biegu; czysty dochód z ha roli oblicza się na 11 mrk. W r. 1788 było tu 467 mk. i 46 dm.; 1816 r. 601 mk. (92 kat., 506 prot., 3 żyd.); 1831 r. 83 dm., 627 mk. (60 kat., 552 prot., 15 żyd.); 1842 r. 721 mk.; 1855 r. 81 dm., 703 mk. (117 katol., 575 prot., 11 żyd.); 1871 r. 93 dm., 773 mk. (130 kat., 641 prot., 2 żyd.). Folwark (1 dm. i 6 mk.) wchodzi w skład okr. domin. Biała. 2.) **R.,** ob. *Radolińska Wapiarnia.* *E. Cal.*

Radolina, wś, fol. i młyn nad rz. Wartą, pow. koniński, gm. Golina, par. Myśliborz, odl. od Konina w. 16; leży między Lądkiem a Goliną; wś wraz z os. Rybaki liczy 14 dm., 213 mk.; fol. 4 dm., 55 mk.; młyn 1 dm., 7 mk. Na początku XIII w. spotykamy R. w liczbie wsi dających dziesięcinę klasztorowi w Lądzie (ob. t. VIII, 666). W XVI w. dziesięciny folwarczne pobiera pleb. z Myśliborza, kmiecie zaś dają mu tylko meszne po mierze owsa i żyta. Łany sołtysie leżą pustkami, karczmarze i zagrodnicy dawali kolędę po groszu (Łaski, Lib. B., I, 292). Ztąd wywodzą swój ród Leszczyce z Koszut Radolińscy. Dobra Radolina składały się w 1885 r. z folw.: R., Barbarka, os. Rybaki, rozl. mr. 876: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 391, łąk mr. 174, past. mr. 86, nieuż. mr. 29, razem mr. 680; bud. mur. 14, z drzewa 6; fol. Barbarka gr. or. i ogr. mr. 193, nieuż. mr. 3, razem mr. 196; bud. mur. 3, z drzewa 2. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 47, z gr. mr. 168; wś Barbarka os. 8, z gr. mr. 8; wś Chrusty os. 8, z gr. mr. 6. *Br. Ch.*

Radlińska 1.) *Wapiarnia*, niem. *Radoliner Kalkfabrik*, pow. czarnkowski, tuż pod Radolinem, nad Notecią, naprzeciw Wałkowic; 1 dm., 11 mk. 2). **R.** *Wieś*, niem. *Radoliner Colonie*, pow. czarnkowski, osada wiejska, o 3 klm. na południe od Radolina, wzdłuż Silnicy al. Trzcianki; ob. *Flot.*

Radolny, niem. *Radolni-See*, zach. ramię wielkiego jez. Wdzidzkiego w pow. kościerskim, $^2/_5$ mili długie i $^1/_{10}$ mili szerokie. R. 1767 nadaje ssta nowowiejski Chrystyanowi Engler w Anielskiej Hucie wolne rybołówstwo w jez. Radolny. *Ks. Fr.*

Radom, miasto, stolica powiatu i gubernii, leży pod 51° 23′ 9 szer. płn. i 38° 18′ 7 dłg. wsch. (od Ferro), nad rzką Mleczną, dopływem poblizkiej Radomki (Radomierzy) uchodzącej do Wisły, śród pochylającej się ku płn.-wschodowi równiny pagórkowatej, stanowiącej przejście od wielkich dolin Bugu i Wisły i dolnej Pilicy, do wyżyny małopolskiej. Radom mieści się na niewielkiem płaskowzgórzu okrążonym od płd.-zach., zachodu i płn.-zach. przez rzkę Mleczną, powstającą z połączenia kilku strumieni odprowadzających wody tego płaskowzgórza. Ponieważ wycięcie lasów zmniejszyło zasoby wody, przeto rzeczka ta w górnym biegu (powyżej R.) często bardzo w lesie wysycha. Okrąża ona miasto od strony zachodniej. Centralne położenie R. uwidoczniają cyfry jego odległości od większych miast: Warszawy (95 w.), Kielc (73), Lublina (105), Sandomierza (108), Opatowa (79), Końskich (80), Piotrkowa (106). Kolej żelazna (dąbrowsko-iwangrodzka) przerzynająca gubernią ma w R. stacyą odl. 79 w. od Kielc, 53 w. od Iwangrodu. Drogi bite (I i II rzędu) rozchodzą się z R. siedmiu promieniami. Miasto rozciąga się w kierunku od płn.-zach. ku płd.-wsch. wzdłuż traktu lubelskiego, ztąd ulica Lubelska jest główną arteryą miasta.

Na krańcu płd.-wsch. mieści się stacya drogi żelaznej wraz z budowlami mieszczącemi biura i warsztaty kolejowe. Część ulicy Lubelskiej w pobliżu stacyi, zabudowała się dziś dwupiętrowemi kamienicami i stanowi najwięcej ożywioną dzielnicę miasta. Radom posiada obecnie tylko dwa kościoły katolickie: parafialny i pobernardyński, dwie cerkwie prawosławne świeżego pochodzenia, kościołek ewangielicki i synagogę. Z zakładów dobroczynnych istnieją: szpital św. Kazimierza, szpital żydowski i przy nim lombard, dom przytułku dla starców, towarzystwo dobroczynności i utrzymywany przez nie dom przytułku, ochrona dla dzieci prawosławnych. Naukowe zakłady są następujące: gimnazyum męzkie, gimnazyum żeńskie, dwie szkoły elementarne (męzka i żeńska), prywatne progimnazyum (4-klas.) męzkie i dwie pensye prywatne żeńskie. Władze sądowe są: sąd okręgowy z wydziałem hypotecznym; przy sądzie więzienie, zjazd sędziów pokoju, sąd pokoju okr. I, prokurator, 3 sędziów śledczych, 6 rejentów, 13 adwokatów przysięgłych, 4 komorników. Władze administracyjne: rząd gubernialny, kasa gubernialna, izba skarbowa, izba leśna i dóbr państwa, zarząd żandarmeryi gubernialny i powiatowy, zarząd akcyzy, komisya włościańska, zarząd powiatowy, magistrat z kasą miejską i biurem policmajstra, urząd pocztowy ze stacyą telegraficzną. Kolej dąbrowsko-iwangrodzka ma tu swe biura i warsztaty mechaniczne. Instytucyami kredytowemi są: oddział banku państwa, dyrekcya szczegółowa towarzystwa kredytowego ziemskiego, kasa oszczędności przy magistracie, kasa przemysłowców radomskich, kasa rzemieślnicza. Ze stowarzyszeń istnieją: stowarzyszenie spożywcze p. n. „Oszczędność“, straż ogniowa ochotnicza, resursa (przeszło 200 członków) z czytelnią, biblioteką, salą balową w której odbywają się koncerty i przedstawienia teatralne. Organem interesów miasta i okolicy jest „Gazeta Radomska“ wychodząca dwa razy na tydzień. Z zakładów fabrycznych ważniejsze są: młyn parowy z produkcyą na 29,195 rs., zajmujący 12 robot., 3 browary z 25 robot. i prod. na 40,050 rs., 4 garbarnie ze 160 robot. i prod. na 177,805 rs. Prócz tego kilka małych fabryk octu, zapałek, miodu i dwie dystylarnie. Są także dwie drukarnie. Z ważniejszych sklepów i zakładów publicznych są: 3 apteki, skład materyałów aptecznych, 3 księgarnie, 7 zajazdów, 12 restauracyi, 6 handlów win i korzeni, 4 magazyny mód, 4 jubilerów i złotników, 5 zegarmistrzów, 3 tapicerów, magazyn mebli, owocarnia, 4 sklepy z materyałami piśmiennymi, 8 sklepów z obuwiem, 7 sklepów żelaznych, 9 ze sprzedażą szkła i porcelany, 16 sklepów gotowych ubiorów, 5 rękawiczniczych, 12 bławatnych, 3 składy futer i sukna i około 200 drobnych sklepów z pieczywem, norymberszczyzną, tytoniem i t. p. Miasto nie posiada dotąd oddzielnego teatru zimowego, tylko letni zbudowany w 1887 r. Miejscem przechadzek są dwa ogrody publiczne, jeden dawny zwany Saskim (8 mr. obszaru), drugi nowy wprost gmachu rządu gubernialnego obszerny (12 mr.), starannie utrzymywany. Dla oczyszczenia miasta wielką usługę oddają przeprowadzone w 1885 i 1886 r. kanały, których budowa kosztowała 35,979 rs. Miasto składa się z 34 ulic, 5 placów, posiada 6 oddzielnych budowli kościelnych, jeden większy gmach (rząd gubernialny) i 480 domów, przeważnie murowanych. Ulice brukowane z chodnikami granitowymi i ciosowymi. Oświetlenie stanowią latarnie naftowe. Ludność miasta wzrasta dość szybko. W 1868 roku było 11,122 (spis jednodniowy), obecnie (1887 r.) jest 13,383 stałej, 3277 mk. niestałych, 3260 wojska i czasowo bawiących, ogółem 19,920 mk. Śród ludności stałej jest 6848 katol., 139 prawosł., 182 ewang., 6214 żydów. Znaczenie pierwotnej osady i założonego zapewne przy niej grodu, polegało na zetknięciu w tem miejscu wyżyny małopolskiej z niziną dolnego biegu Pilicy i na krzyżowaniu się w tym punkcie dróg prowadzących przez puszcze zalegające dorzecze Pilicy i lewy brzeg Wisły, na północ do Mazowsza i na wschód, przez Lublin na Ruś. W miarę tego jak stosunki polityczne i handlowe łączyły ściślej Wielkopolskę i Małopolskę z Mazowszem, Litwą i Rusią, wzrastało znaczenie R. jako głównej stacyi odległej około 4 mil od przeprawy przez Pilicę (pod Białobrzegami) a do 6 mil od Wisły pod Jaroszynem (Góra Puławska). Nazwa sama jest przymiotnikową formą Radom', utworzoną od imienia Radom, właściwie Radomir. Nazwa pobliskiej rzeczki Radomierza al. Radomirka, wskazuje, iż sama osada mogła nosić pierwotnie miano Radomirz (jak Sandomirz od imienia Sandomir). W Wielkopolsce jest wieś Radomirz. Pierwotna forma nazwy dzisiejszej Radomki brzmi w dok. z 1256 r. *Radomiria*. Do niej wreszcie al. do rzki Mlecznej odnieść należy rzkę *Radomera* w dok. z 1230 r. (Kod. Małop., II, 46). Prawdopodobnie dzisiejsza Mleczna, jak to często bywa z drobniejszemi rzekami, uważana była za początek Radomki, która od osady (grodu) leżącego w pobliżu źródeł otrzymała nazwę Radomierzy. *Dzieje*. Pierwszą wzmiankę o R. spotykamy w dokumencie z 1154 r., którym wieś Sławno „juxta Rado(m)“ nadaną jest katedrze wrocławskiej (Kod. Wielkopolski № 586), a darowizna ta dotyczy Sławna w parafii Nowa Cerkiew pod R. (Długosz, Lib. Ben.,

III, 112). Na mocy tego świadectwa, bytność w R. Henryka Sandomierskiego, syna Krzywoustego jest prawdopodobną. Lubo mylnie fundacya kościoła św. Jana jest przypisywaną księciu Kazimierzowi II, bratu i następcy Henryka w R., to pobyt Kazimierza II w Sieklukach w puszczy Stromieckiej, zapewne na łowach (Rzysz., Cod. dipl. Pol., I, 28) nie wyklucza prawdopodobieństwa rezydowania w R. Z tego nawet co wiemy o usiłowaniach Kazimierza i rodziny Piotra Dunina (Jaksy „księcia“ żonatego z jego córką Beatryksą i Idziego Świętosława jego syna) by objąć władzę obszerniejszą już za życia Bolesława IV, można wnosić, że Kazimierz II mógł bawić i 1171—1172 w R. Koło Sieciechowa bowiem znajdowały się majątki Jaksy, temu klasztorowi darowane (M. M. Aevi, III). Z tych Łęczna, później Puchaczów w lubelskiem do XVI w. nosiła nazwę „Rusi“ (Ks. Gacki, Kl. benedyk. w Sieciech., str. 56). Do tej Rusi Jaksy mógł Piotr oślepiony 1145 uciec z synem, jako do majątków swego zięcia. Tu bawili: albo do czasów jego wygnania jedynie, albo wrócili się powtórnie, gdy wyprawa Fryderyka I na pomoc Władysławowiczom podjęta w 1172 (Smolka, Henryk Brodaty, str. 12—13), zmusiła Bolesława IV do zgody z nimi i wydania im Szląska. Wówczas korzystając z zamięszania ogólnego, ofiarowali Jaksa i Świętosław władzę po Bolesławie IV Kazimierzowi, który wbrew upiększeniom kroniki Wincentego (Mon. Bielow., II, 394) nie odepchnął, gwoli braterskiej miłości, daru panów małopolskich, ale pośpieszył do Łęczycy (trakt wielkopolski z Rusi do niej przechodził przez Radom) i tu pierwsze spisał *pacta conventa* z panami 1172 r. (Piekosiński, M. M. Aevi, III, 2 n. 1, oraz E. S. S. w Przegl. bibl.-archeol. 1881, Życie Zdzisława arcyb.). O pobycie Leszka Białego w R. świadczyć się zdaje tradycya o założeniu przezeń kościoła św. Stanisława 1216, oraz położenie R. na trakcie w jego wędrówkach do Mikulina, pod Jeżewem, na zjazd z bratem Konradem i legatem Rajnoldem 1211, oraz na wyprawę krzyżową z Brodatym a także 1222 w Łęczycy (M. M. Aevi, III; Smolka, Henryk Brodaty). W latach 1228, 1230 i 1232 była Grzymisława, wdowa po Leszku w sąsiedniem Skrzynnie. Pobyt jej w zamku radomskim, którego kasztelan Marek jest już pod tę porę znany, wielce jest możebny. Zjazd 1224 Grzymisławy z Konradem „u przeprawy przez Pilicę z Wierzbicy“, stwierdza też hypotezę pobytu księżny w R. Zachodzi pytanie, czemu Grzymisława z synem została uwięziona przez Konrada nie w R. lecz w Sieciechowie, zkąd zapewne uciekali Wisłą, gdy na tym trakcie będące Zawichost i Sandomierz najprzód powstały w ich interesie (Smolka). Gdy jeszcze w końcu 1234 Konrad ks. Łęczycy z Bolesławem byłym księciem Sandomierza, a obecnym ks. Sieradza i Mazowsza, rozrządza drogami „w powiecie Skrzyńskim“ (Kod. Wielkop.) tem prawdopodobniejsze jest, że w tej porze Konrad rządził Skrzynnem, Sieciechowem i Radomiem. Bolesław Wstydliwy był 1262 w Skrzynnie. W ciągu procesu o fundusze maryackie od 1529 do 1779, akt z r. 1695 powołuje akt „Bolesława“, który dla uczczenia opata sieciechowskiego Jędrzeja, miał potwierdzić darowiznę Sadkowa przez Piotra syna Piotrka, dla kościoła św. Piotra w Starym R. uczynioną, dodając między murami Nowego R. miejsce na kościół i 7 łanów (Pam. Rel.-Mor. 1855, str. 283, 251). Wzmianka Jędrzeja opata, znanego 1349 (Kl. Sieciech., str. 174) cofa akt do czasów Kazimierza W., który za zgodą bisk. Bodzanty miał ów pierwszy dokument potwierdzić w Sandomierzu 1342 (? w kopii 1484 i dalszych). Inny egzemplarz owego aktu pomija Sadków, Bodzantę, wylicza 4 łany i oznacza rok 1351 wobec świadków Abrahama, ststy Rusi, Jana, wojew. sandomierskiego, Wilczka, kaszt. sandomierskiego, Eustachego, lubelskiego. Zaczem o Bolesławowskiej fundacyi św. Piotra nie może być mowy. W 1282 r. Janusz, kasztelan radomski do wspólki z Ottonem, wojew. sandomierskim zdradził Leszka Czarnego i wydał zamek w R. Konradowi ks. na Czersku. Piotrek już kasztelan i w R. 1284. Z czasów Łokietka mamy spisy 1326 i 1342 r., z których widać, że R. był głową archidyakonatu, a rektor św. Piotra wicearchidyakonem (Tejner, Mon., I). Czasy Kazimierza W. są dla R. najważniejszymi. Król ten założył Nowy R., obwarował go murem i nowym zamkiem, wzniósł nowy kościół z cegły p. w. ś. Jana Chrzciciela (Janko z Czarn, Długosz, Lib. Ben., II, 513). W bramie Iżeckiej wmurowany kamień z datą 1357 i napisem: opus regis Casimiri, znajomy ks. Siarczyńskiemu 1782—83 (por. Opis pow. radomsk., Pam. Rel.-Mor. 1855, str. 241 i nast.) może określać chwilę zaczęcia budowy. Kazimierz był tu 1349 r. (M. M. Aevi III). Sprzedał on wójtostwo w Nowym R. około 1340 w Lublinie, w dzień św. Wincentego Konradowi z Warszawy (Pam. Rel.-Mor. 1856, str. 410) i tym sposobem ufundował Nowy R. Kazimierz W. w Sandomierzu 1357 r. (Pam. Rel.-Mor. 1856, str. 495) darował łan pola Pawłowi radomianinowi, zwanemu „Płocki“, wobec Ninoty, kaszt. radoms., Sieciecha, rozpirskiego, Jakóba, sędzi sandomier., Mikołaja, proboszcza Wiślicy, Przecława, podkomorzego poznańsk., Jana Pakosławicza, a pisał akt Przybysław, proboszcz sandomier. Osobiście był Kazimierz w R. 1364 r., w oktawę Boż. Nar.

i przeniósł Nowy R. z prawa średzkiego na magdeburskie, wobec Jędrzeja wojew. krakowsk., Zawiszy, sandeckiego, Klemensa, radomsk., Pełki, zawichojskiego, kasztelanów, Pełki, sędziego sandomier. i Bodzanty wielkorządcy krakow. (transumpt z 1447 r., Pam. Rel.-Mor. 1856, str. 411—413). Był potem w Nowym R. 1365 (Kś. Gacki, Kl. w Siec.) i 1369 gdy nadał wójtostwo w Brzozie Pietraszowi Sawiczowi (Pam. Rel.-Mor.) Rządy Ludwika Węgierskiego przynoszą dwa ważne fakty dla R. Najprzód zjawia się 1370—1376 r. starosta radomski (Pam. Rel.-Mor. 1856, 1857; Bartosz., Kod. dypl., III, 332), dzielący odtąd z kasztelanem władzę miejscową. W r. zaś 1374 lubo na ostatniem miejscu (Sandomierz, Zawichost, Lublin, Sieciechów, Łuków, R.) jest wymieniony R. w liczbie „zamków i miast, do których godności i sądowe jurysdykcye są przywiązane“, a które tylko starostom i ziemianom krajowcom wolno będzie odtąd jedynie oddawać w posiadanie i zarząd. Ruchy wywołane zabiegami o następstwo tronu po śmierci Ludwika, odbiły się i na R. nie w ten jednak sposób jak podaje dotychczasowa historya R. Zjazdy w sprawie Jadwigi odbywały się nie w R. ale w Radomsku (Mon, Biel., II, 752 i M. M. Aevi, II, A). Jeden za to z nielicznych aktów Zygmunta brandeburskiego, męża Maryi, i z tego tytułu pana Polski był wydany w Radomiu 29 października 1382 (M. M. Aevi III; Czacki, O lit. i pol. pr., I, 190 nast.). Poprawka Somersberga, Bielowskiego i Szujskiego, Radomia z Rudy, którą najazd Węgrów z Zygmuntem w ziemiach mazowieckich niszczył (Mon. Biel., II, 748), nie da się usprawiedliwić powołaniem się na drogę, jaką Zygmunt odbywa w połowie września 1383 z Krakowa na Radom, Sochaczew, Gostynin do Brześcia (M. M. Ae., IV, XXXIX). Jagiełło zaledwo objąwszy władzę w Polsce, na św. Szczepan 1387 r. w Radomiu bawiąc, dał Arynknechtowi z R. grunt nad Mleczną, a jak sądzi kś. Gacki i kazał zbudować kościół w Jedlni, ile że w Jedlni bawił 1387 po św. Tomaszu apostole (Jedlnia przez kś. Gackiego). Jagiełło 7 stycznia 1388 upamiętnił swój pobyt w R. fundacyą ważną dla miasta (Cod. dipl. Rzysz., I). Chwilowa donacya posagowa R. dla Aleksandry Olgierdówny, wydana za Ziemowita IV, została zastąpioną podobno użytkiem Bełza (Pam. Rel.-Mor.). W końcu maja 1389 r. Jadwiga wyjechała z Korczyna na spotkanie męża do R., zkąd 16 czerwca 39 ludzi z orszaku Jagiełły, Litwinów i Rusinów wróciło do Korczyna (Życie dom. Jadw. i Jag., str. 13). Wszakże Jagiełło bawił tu dłużej lub ponownie tego samego roku, bo 10 paźdz. 1389 w R. posłowie Mircia wojew. mołdawskiego, zawarli rozejm z Jagiełłą przeciw niedoszłemu władcy Polski, cesarzowi Zygmuntowi (Gołębiowski, Dzieje Polski, I, 506 n. 127). W 1390 r. wystawił Jagiełło dwa akty w R. (Bart., Cod. dipl. Pol., III; Pam. Rel.-Mor., 1856, str. 476), z których drugi ponownie zaznacza istnienie współczesne, starego i nowego R. W 1393 r. gdy królestwo oboje bawią w Jedlni, Hinczko podskarbi odbiera w R. dochody z ziemi sandomierskiej, zarówno od poborców „poboru królewskiego“, jako też od podkanclerzego Klemensa z Moskorzewa i Spytka z Mielsztyna oraz wojewody i kasztelana krakowskich (Życie dom. Jadw. i Jag., str. 23). Prócz dworu królewskiego, przebywa tu i dwór kaszt. radomskiego Klemensa z Mokrska, zapewne liczny, skoro występuje marszałek „Mikołaj z Kościelca“ (Helcel, Starod. Pom. Pr. Polski, I, 163, 303, 394). Wypada przypuszczać, że albo starosta z kasztelanem dzielili się mieszkaniami w zamku noworadomskim przy farze, albo też zostawiając gród do użytku panujących, wojennego i sądowego, sami osobne sobie rezydencye zbudowali w mieście. W końcu listopada 1393 r. przysłano królowi do Radomia „poduszki skórzane, worki kreptuchy, na najętych saniach“, a że i Skirgiełło dotąd tu bawiący wybierał się w drogę, król nakazał podwody miejskie dawać księciu darmo (Życie dom. Jadw. i Jag., str. 38, 39). 1 stycznia 1394 r. bawiąc w R. oboje królestwo zwolnili Spytka z Mielsztyna od danin w jego okręgu samborskim (A. G. Z., VI). Pobyt Jagiełły w R. 1400 r. znany tylko ogólnikowo (M. M. Aevi, IV B, str. 263) z wysyłki doń posłańca przez rajców miejskich z Krakowa do R.; za to r. 1401 w R. przyniósł dla Polski (Cod. Pol., I, Rzyszcz.) drugi akt króla w dziejach unii z Litwą (pierwszy 1386 r. w Wyłkowyszkach). W 1409 Jagiełło uwolnił R. od dawania podwód nadzwyczajnych, zastrzegając tylko trzy lub cztery wozy dla siebie i swej żony do miast najbliższych, a to trybem Kazimierza W. 1418 r. wybuchnęły spory między miastem a młynarzami co do używalności pastwisk koło sadzawek. Rzecz rozstrzygnięta na korzyść miasta, a nadto obniżono pobór miarek, licząc ich cztery na 8 korcy słodu. W 1430 r. spędziwszy tu święta Bożego Narodzeniu wydał Jagiełło w Jedlni znany akt. W 1432 r. uzyskał R. uwolnienie od podatków oraz ceł, a to na poprawę murów okolnych miejskich. W dziejach kasztelanii miejscowej, jest to chwila dość ciekawa. Albowiem od 1428 r. po Klemensie z Mokrska, obejmuje kasztelanią w Radomiu Jan z Goślic, z Osolina albo Balic (Helcel, № 2272 i 2275, A. G. Z., II, 25 i 36, mylnie 1413; Vol. Leg.) do 1436, a po nim Mikołaj z Osolina 1438 (Gołębiow-

ski, Dzieje Polski, II, 160). Po nich zjawia się w tej samej godności, z tegoż samego rodu Grzegorz z Branic (brat spółczesnego sędziego ziemskiego Piotra) od 1444 do 1459 r. (Helcel, II, 521; kś. Gacki, Klasz. na Łysej Górze, str. 211). Charakterystyczne to dziedziczenie jednego urzędu przez członków jednej rodziny, na które Jan Ostroróg niedługo powstanie w swem „Monumentum“. Jan pierwszy z tej grupy rodowej kasztelanów radomskich, był „tutor terrae radomiensis“ 1435 r. (Helcel, II, № 2599, str. 405), czyli uczestniczył we władzy zarządu krajem, jaką dygnitarze sobie zabrali za małoletności Warneńczyka. Mikołaj wziął udział w konfederacyi korczyńskiej, wymierzonej przeciw konfederacyi husytów, zawiązanej przez Spytka z Melsztyna (syna bohatera z nad Worskli 1399 r.). Dla R. innego rodzaju faktem jest przywilej koronacyjny Warneńczyka z 25 lipca 1434 r. i traktat brzeski z Krzyżakami zawarty 1436 r. (Gołęb., Dzieje Pol., II, 174, nota *z*), którym świadkują delegaci miast, z wyjątkiem Radomia. W 1444 r. nadano dwa łany na Zamłyniu Janowi Witkowiczowi. 1447 cały urząd miejski R. i jego mieszkańcy wiedli jakieś spory z baronami, którzy mając w herbie „Łabędzia“. Jacyś „Labęczones“ są 1464 reprezentowani przez potomstwo Jędrzeja z Gosznikowa: Jana, Jędrzeja Piotra i Zofią Stanisławową Szydłowiecką, kasztelanowę żarnowską. Może to są Łabędzie 1447 (Helzel, II, 3030, 3752). W tym roku 1447 na rozkaz króla, Wojciech z Michowa, kaszt. zawichojski pod pieniężną rękojmią zawiesił te spory. Godna uwagi spółczesność tego zatargu miasta ze szlachtą, z innemi zajściami tego rodzaju, jak w Kościanie 1447, Lublinie 1451, Lwowie 1459, Krakowie 1461 i t. d. Położenie centralne R. na przecięciu dróg handlowych, oraz szczegóły podane przez Długosza, wskazują, że Kazimierz Jagiellończyk bywał w R. częstym gościem sam lub z żoną, a jego żona Elżbieta Austryaczka zwykle czasu sejmów tu przemieszkiwa. Pomijając przejażdżki przez R. podane u Długosza, zaznaczamy bądź ważniejsze, bądź nieznane mu. W 1449 r. zjazd Kazimierza pierwszy raz jadącego do Polski z matką i bisk. Oleśnickim; 1455 r. zajrzał Kazimierz do „Radomów“ („Radomy“ Bartosz., Cod. dipl. Pol., III, 417, 418; por. Helcel, II, № 3507) w towarzystwie podkanclerzego Tomasza ze Strzępina, krajczego koron., urzędników ziemskich i jednego z ministrów skarbu królewskiego (żupnika Mikołaja Serafina). Pobyt to nieznany Długoszowi. W 1456 r. król potwiedził R. własność Zamłynia, przeznaczył na mury i fosy oraz uwolnił od posług starościńskich (Siarczyński). W 1461 wypadł w R. rozkaz usunięcia przemocą elekta kapituły z Krakowa, bisk. Jakóba z Sienna, i tu też czekali długo posłowie chana Tatarów Hadzigireja († 1466), wiernego druha Polski od 1452 r., przywiózłszy w darze wielbłąda i propozycyą pomocy przeciw najezdźcom Podola. Spędzając święta Bożego Narodz 1461 i czerwiec 1462 r. w R. (Helcel, II, № 3726) król rozstrzygnął spór o prawo nominacyi nauczyciela szkoły w Wieliczce pomiędzy proboszczem a magistratem. Wyrok zapadł na korzyść plebana, gwoli dawnym miejscowym obyczajom. W 1464 przed 29 czerwca odbywa się ważna narada „prywatna“ (wedle Długosza) co do obrony kraju od Węgrów, jak i projektowanego małżeństwa Władysława z Ludmiłłą husycką, królewną czeską. Mamy dowód (akt fundacyi miejskiej Wierzbicy, Księ. kancler., 38, str. 501; Pam. Rel.-Mor., 1858) że 12 lipca Kazimierz odprawiał sejm w R., o którym milczy Długosz, by nie nadać znaczenia urzędowego tym naradom z husytami, które ledwo interdyktu nie ściągnęły na miasto. Podobnie zjazd 1473 r. po Zielon. Świątkach niby prywatny w R. odbyty (po piotrkowskim), na którym nikogo nie było z Rusi i krakowskiego, a użyty przez Kazimierza do ułagodzenia wrogów czeskich: Dobiesława Kmity, lubelskiego, Jana z Tarnowa, wojnickiego i Stanisława Wątróbki, sandeckiego, kasztelanów, jest conventus generalis (por. akt, Pam. Rel.-Mor. 1886, str. 486—7, dla Skaryszewa co do piwa). Na gody 1475 r. oboje królestwo w R. przyjęli swaty księcia bawarskiego o rękę Jadwigi. Po częstych pobytach królestwa w R. (1476, 1477, 1478, 1479), zapisanych przez Długosza, z jego śmiercią nastaje głucha o nich cisza. Bo np. 1482 r. w lutym Kazimierz król (nie „królewicz święty“ † 1484, jak omylnie skraca Mosbach, Przyczynki do dziej. Polski, str. 115) troszczy się o stosunki ekonomiczne R. W r. 1488 po Wniebowstąpieniu odbywa się znów sejm w R., na którym król wyposaża Przytyk na prośbę Jana z Podlodowa (Pam. Rel.-Mor. 1858). Nowym dowodem pobytu Kazimierza w R. jest akt z 28 paździer. 1489 (Rzyszcz., II, 953) który może był wydany także na sejmie. Sejmy te podnosiły znaczenie polityczne Radomia, jako centralnego w państwie punktu. Licząc tylko stwierdzone świadectwami, mielibyśmy pewność, że prócz dwu tamtych, trzeci sejm w R. odbył się 1491 na św. Idziego (Kś. Gacki, Klaszt. Benedykt. akt str. 221; A. G. Z., X, № 164, 166, $^{2}/_{9}$ 1491). Czwarty był zapowiedziany na Zielone Świątki 1492, ale Kazimierz III jadąc do R. umarł w Grodnie 7 czerwca (Bielow., Mon., III, 88 n., 221). Przez cały ten czas R. doznawał różnych ulg handlowych, a nadto 1486 wcielono przedmieście Zamłynie do Nowego

R., który coraz bardziej wyróżnia się od Starego R. Nazwę miasta w formie: „Radomy“ spotykamy w dok. z 1390, 1401, 1453, 1455 (Pam. Rel.-Mor. 1856; Rzysz., Cod. dipl., I; Star. Pom. Pr. pol., II, № 3570; Bartosz., Cod. dipl., III). Już 1409 r. odróżniano R. „civitas et oppidum“, t. j. miasto (Nowy R.) i miasteczko (Stary R.), a za Długosza (Lib. Ben., II, 514) Nowy R. jest oppidum, gdy Stary R. „wieś przed miasteczkiem R. położona, niegdyś“ miasteczko, dziś sioło (villagium). Na początku nowego panowania, Fryderyk Jagiellończyk, prymas Rzpltej, odbiera „w Farze noworadomskiej“ z wielką pokorą oznaki kardynalskie z rąk „ojca wikarego Vitreatora“ (Mon. Bielow., III, 252). R. dotknięty pożarem, uzyskał od Olbrachta na lat 18 wolność od wszelkich danin i podatków 1494 r. (Pam. Rel.-Mor. 1856). Drugi ślad pobytu Olbrachta w R. jest w akcie nadania chorążostwa krakowskiego Mikołajowi Firlejowi za męstwo w bitwie pod Kopestrzynem (tamże). Za Aleksandra R. uzyskuje odnowienie przywileju na łaźnię i wolność od podatków. Niedługo zjawia się tu szach Achmet chan tatarski uwięziony potem w sąsiedniej wsi. W 1504 r. godzono tu spór Zabrzezińskiego z Glińskim, ale Litwini niepogodzeni wyjechali 18 lipca t. r. Tegoż roku król na prośby matki zapisał siostrze Elżbiecie zamek wraz z ziemią w dożywocie lub do zamążpójścia (Bibl. Warsz. 1852, I, 524). Statut ogłoszony 1505 r. w R. wedle wyrażenia Czackiego „ruszył paraliżem króla i Rzpltę“. Tu też Aleksander rozstrzygnął spór o Mierzeję między Gdańskiem a Elblągiem. Był w R. 17 maja 1505 (A. G. Z., X, № 202). W 1507 r. Zygmunt I z Mielnika jadąc, odbierał w R. od ststy Szafrańca podatek koronacyjny (48 gr.). W 1508 wykupiwszy R. z zastawu, wcielił go król do królewszczyzn. Był w R. 1511 po święcie 11,000 panien. W maju 1513 wyznaczył Zygmunt I wracający z Poznania, w R. fundusz na obronę Podola, Krakowa, Płocka, gospodarstwo w Oświęcimiu. Był tu także 1519 r.; w 1520 nadał prawo wybierania pewnej miary od zbóż przywożonych i od słodu; 1522 i 1525 w którym uwolnił od grobelnego, oraz część szosu, wedle ustawy z 1510 wynoszącego 72 grzywien i 12 groszy, przeznaczył król na obronne ubezpieczenie R. W 1530 potwierdził nadania Jagiełły; wreszcie był 1533 (A. G. Z., X, № 525). W 1538 r. przelał na miasto grobelne i mostowe. W 1543 r. Bona odesłała tu swoją córkę Izabellę, królowę węgierską z Grodna, by usunąć powód niechęci ze strony posła francuskiego. Za czasów Zygmunta I, przed 1526 r. pleban z Wieniawy kupił dwa ogrody „za górą św. Piotra“ w Starym R. między łanami miejskiemi, a pleban z Wrzosu miał dom w mieście naprzeciw kościoła (Łaski, Lib. Ben., I, 688, 683) zaś 1541 prymas Gamrat „de Czonokląski“ z Kromerem Marcinem, kanonikiem pułtuskim erygowali ołtarz w kaplicy kosnowskiej, w farze noworadomskiej (Pam. Rel.-Mor. 1856, str. 503). Kś. Gacki zwraca uwagę na ten przydomek od posiadłości dodany Gamratowi, a dotąd nieznany. W czasie sejmu piotrkowskiego zjechała tu w 1548 (18 wrześ.) Barbara Radziwiłłówna, witana przez męża o ćwierć mili przed R. Barbara wyjechała z R. do Korczyna i tam 9 lutego 1549 doczekała się z utęsknieniem króla (Jagiellon. w XV w., Przeździecki, I). Prowadził ją zmarłą tędy w początkach czerwca 1551 r. Dla R. toczyła się jednocześnie ważna sprawa wójtostwa staroradomskiego, jego dochodów oraz własności Dzierzkowa, Gołębiowa i Woli Gołębiow., w której zapadały kolejno wyroki od 1549 do 1580 r., w którym zakończono sprawę. W 1550 r. 13 kwietnia wydał tu bisk. przemyski Dziaduski, monitorium przeciw Orzechowskiemu (Katal. ręk. Jagiel. Wisłockiego, № 3393). W 1557 R. uległ pożodze, w skutek czego uwolniony został na pewien czas od ciężarów publicznych. W 1559 r. w czerwcu, orędownik tutejszych protestantów, Stanisław Lasocki przekonywa Zygmunta Augusta, że wbrew Comendoniemu, okolice R. są pełne wyznawców nowej wiary, którzy też mają osobny dystrykt radomski, a ich spółwyznawca 1568 r. wypędził bernardynki z R. i dom ich zajął dla siebie na lat kilka (Pam. Rel.-Mor.). W 1569 mieszka tu wzgardzona przez męża Katarzyna Rakuska, którą odwiedzają Comendoni, Hozyusz, Dudycz (Przeźdz. Jagiell.; Mosbach). Wbrew wersyi kś. Gackiego, donoszącej, że przez R. prowadziła Anna zwłoki swego brata z Warszawy do Krakowa, to spis jałmużn wydanych na tym pogrzebie (Ks. stołu, 248). 1574 r. poczynając od 28 stycznia do 10 lutego wskazuje, iż kondukt jedzie na Rawę, Inowłódź, Opoczno, Białaczów, Radoszyce..... Stefan Batory 1576 r. potwierdził przywileje dawne R. jadąc z Głowaczowa w czternaście wozów i 90 koni. 17 kwietnia 1578 stanął w R. a podjęty przez ststę Jędrzeja Zborowskiego, tegoż samego dnia wyjechał na łowy do Jedlni (Pawiński, Zródła dziejowe IX). W 1583 potwierdził zamiany wsi miejskich. Królowa Anna Jagiellonka, jego żona, otrzymała R z wsiami, jak niegdyś jej matka Bona i Elżbieta Rakuska w uposażeniu 1580 r. W pogrzebie Stefana wziął udział kś. Jerzy Świątkowski, pleban noworadomski, rozdając jałmużnę (Pam. Rel.-Mor.). W 1588 bawiła tu Anna dla moru 8 października (Pawiński, IX, Jagiell.). Już za Zygmunta III, który 1588 potwierdził miejskie przywileje, 1591 r.

na skutek zniszczenia przez swawolę dwu zborów w Krakowie, protestanci w Chmielniku zebrani, zażądali odbudowy świątyni i ukarania winnych. Gdy król okazał się głuchym i zabronił nawet zgromadzeń w tej sprawie, d. 23 września zjechali się do R. w celu pozyskania na sejmie wznowienia uchwały konfederacyi generalnej warszawskiej z 1573 r. i wyznaczenia miejsca jawnej czci Boga. Dla małej liczby przybyłych, zjazd przeniesiono do Lublina na kadencyą trybunału (Heidenstein, Piasecki). W 1594 za nieobecności Zygmunta III, protestanci na usilne prośby arcybiskupa i in. odłożyli swe zebranie zapowiedziane tu w R. 1596 r. 16 września bawił tu w R. nuncyusz Gactano. Tędy prowadzono zwłoki Anny Jagiellonki 29 października. W 1618 wybuchł pożar, który sprowadził ulgi dla R. W 1613 r. postanowiony był tu trybunał skarbowy. W 1618 „na ten raz“ ponownie zwołany dla dokończenia rachunków, wszelcy poborcy zdawali rachunek od 1609 a w r. 1620 po raz trzeci go utworzono, czas kadencyi wskazując na poniedziałek po św. Bartłomieju; nakazano też pisarzowi polnemu robić rachunek z kwarty ną opłatę żołnierzom przeznaczonej. Dla braku czasu na sejmie, trybunał przedłużono do 1622 r. i znów „na ten jeden raz“ zwołano go nie tylko do R. ale i do Wilna 1626 r. na 22 lipca. Ciągle w formie tymczasowości zwoływano tu trybunał 1627 do „retent poborowych“, przyczem prolongowano go do 1628 r. z naznaczeniem dwu kadencyi (8 sierpnia, 6—27 listop.). Sejm roku następnego nowy naznaczył trybunał na 26 lutego 1630, wciąż „na ten jeden raz“ podobnie jak 1632. Dla miasta nie było istnienie trybunału bez korzyści, zwłaszcza, że 1618 r. 13 kwietnia wydał król Zygmunt III polecenie by nikt z przedmieszczan i po wsiach przymiejskich (Dzierżkowa, Gołębiowa i Wola Gołębiow.) nie ważył się wódki palić, lecz ją kupowano z „garków“ miejskich. Sądząc z późniejszych opisów Kitowicza, wyszynk ten był w prostym stosunku do obfitości zjazdów na trybunał. W 1631 r. 2 maja Jan Daniłowicz podskarbi nadworny w R. wezwał szlachtę do płacenia podatków (A. G. Z., X, № 3683) a 20 września t. r. już w Warszawie wyznacza R. na miejsce do poboru pieniędzy na skarb Rzpltej (№ 3648). Za rządów Władysława IV odbywały się trybunały 1633, 1634, 1637, 1638, 1642, przyczem obostrzono karami zaniedbanie egzekucyi podatków przez starostów lub nieskładanie ich przez poborców 1637 r. List królewski z 25 maja 1632 załatwił spory plebana z mieszczanami. Z tego czasu mamy też rzadki przykład zastosowania zwyczaju wspominanego przez Czackiego (O lit. i pol. pr., I, 19 n. 3, II, 145 n. 1), z mocy ktorego zbrodniarza od kary śmierci mogło uwolnić zażądanie go (jeśli był bezżennym) przez kobietę w małżeństwo. Formą tego symboliczną było zarzucenie chustki na szyję skazanego. Ostatniego grudnia 1634 r. zapisano w metrykach Nowego R. potwierdzenie małżeństwa, bez zapowiedzi, Konińskiego Józefa z wdową Katarzyną Kozłowską, gdyż wyzwoliła go od ścięcia przez to, iż wzięła za męża (Pam. Rel.-Mor.) Po śmierci Władysława IV zwołane sądy kapturowe do R. (1648) obrały na marszałka Balcera Wąsowicza. Za Jana Kazimierza w R. odbywały się trybunały 1650, 1652, 1654, 1655 r., odkąd przerwa nastąpiła w jego kadencyach aż do 1658 z powodu najazdu szwedzkiego. Już bowiem w grudniu t. r. i do kwietnia 1656 r. dzieci niechrzczono w R. dla najazdu szwedzkiego. W lutym 1656 z Rawy Karol szwedzki wysyła Rudgera Arzenberga na zwiady ku R. a sam na Wrociszew, Stromiec, Jedlnię, Kazanów, dąży do Kazimierzowi, by odciąć Czarneckiego od Wisły. W Zakrzewie napadnięty Arzenberg ledwo uciekł do R., a 18 lutego rozbił Karol Gustaw Czarneckiego pod Gołębiem. Po zdobyciu Warszawy 31 lipca, na Warkę i Jedlińsk stanął król szwedzki w R. i 12 sierpnia ztąd ofiarował sobie Kujawy, elektorowi część drugą Kujaw, Prusy, Pomorze, Podlasie, Żmudź, Kurlandyą, Radziwiłłom hr. słuckie i wojew. nowogródzkie, jako państwo niezależne, Kozakom Ukrainę, Rakoczemu resztę z tytułem króla i Litwę. Stanął w R. Karol Gustaw w domu mieszczanina Gąski Adama. Z R. król szwedzki na Przytyk udał się do Nowego Miasta nad Pilicą do elektora. Chrztów z powodu najazdów kozackich i tatarskich nieodbywano do lipca 1657 r. (Akta kośc. Nowego R.). Że łupili Szwedzi Radom, pisze Słow. Geogr. Korab-Kurpińskiego (1763). Lustracya 1661 r. zaznacza tylko, że domki pod murami w R. na wale były przez Kozaków spalone, inne pustki żołnierze popalili. Jan Kazimierz z Warszawy 5 sierpnia 1658 wzywa obywateli pow. radomskiego, żeby chlebów i stacyi nie dawali pułkowi Połubińskiego, bo sam dokonywa opresyi i nie idzie gdzie każą wodzowie. W 1664 w tutejszym grodzie oblatował Żaboklicki, poseł bracławski motywa zerwania przez się sejmu, na którym miano sądzić Lubomirskiego. W czasie następnie 1666 r. zawiązanej konfederacyi pod laską Warszyckiego, kaszt. krakow., pow. radomski obrał sobie na chorążego Piotra Kochanowskiego, wojskiego sandomierskiego. W czasie bitwy pod Mątwami Warszycki leżał chory w R., ale nakłonił biskupa krakow. Trzebieckiego, by wpłynął na zgodę stron i tem sprowadził umowę „Łęgonicką“. „Po skończonym i podpisanym traktacie, pisze Pasek, ruszy-

liśmy się z pod Łęgonic ku Radomiu, bo też Lubomirski był nad Wisłą". Akt przeproszenia króla przez Lubomirskiego odbył się w Jaroszynie pod Puławami (Pasek i list Grzymułtowskiego, kasztel. poznań. z 8 sierp. 1666 r.). Król tedy tylko przejechał przez R. Już za Michała Korybuta, po dwuletniej przerwie, odbył się trybunał skarb. na nowo w R. 28 lutego. W r. 1671 Verdum przejeżdżający tędy, widział las milowy wkoło R. ku Makowu i Wsoli. O R. pisze: „Jest to ładne miasto otoczone murami. Znajduje się w nim trzy czy cztery wielkie kościoły i mnóstwo dobrze zbudowanych domów" (Liske, Cudzoziemcy, str. 117). Gdy chodziło jednak o podatek (subsydyum), w poczcie miast większych płacących go, R. niepodano, zaliczając go do mniejszych (1673). W kwietniu 1671 odbył się trybunał skarbowy, w którym szybko i szczęśliwie załatwił „olbrzymią sprawę zadowolenia wojskowych" (jak się wyraził podkanclerzy Olszowski do marszałka trybunału Władysława Reja z Nagłowic, wojew. lubelskiego Załuski, Epist. histor. famil., I, 293). W marcu 1672 r. generał Łączyński, chwilowy nominat na komendanta Kamieńca Podolskiego, chował w R. żonę. Król Michał jadąc pod Gołąb dziesięć dni zamiast czterech zwykłych „strawił na jeździe wolną nogą", być może że był i w R. między 17 a 27 września 1672 r. Po zawiązaniu się konfederacyi szczebrzeszyńskiej przy Sobieskim, przeciw tej która w Gołębiu stanęła przy króla, Sobieski 4—11 listopada 1672 r. ruszył z Szczebrzeszyna i nowy zaciąg Czarneckiego pisarza rozbił pod Zwoleniem i Rawą (por. Epist. I, 48). Oczywiście tędy przechodził przez R. Sobieski. W 1678 r. zapisano w R. jedyne dwie metryki chrztu nieprawych urodzin w R. (na wywrót, Pam. Rel.-Mor.). August II jadący po raz pierwszy w życiu do Warszawy, został powitany w polu przed R. przez bisk. Andrz. Chr. Załuskiego, dotychczasowego stronnika Contiego, który tylko z porady Przebędowskiego, kaszt. chełmskiego odstąpił od swego zamiaru witania króla w Wąchocku. Marszałek koron. Stan. Lubomirski witał króla po francusku, tłumacząc dotychczasowych zwolenników Contiego, że zwłoka mała nie wiele znaczy, skoro szczerze teraz przystępują. Za nim mówili przepraszając króla, Załuski i Sapiehowie: Kazimierz, kaszt. wileński i Benedykt, podskarbi litewski, żałując Kontyzmu. Nowy król w wilią Trzech Króli 1698 z Owerbekiem, posłem brandeburskim w jednych saniach przybywszy, stanął w klasztorze bernardynów w R. i korzystał tam z zapasów Załuskiego. Towarzyszył Augustowi II marszałek koron. „z laską swoją zwyczajną" (Epist. hist. famil., II, 498—9). Po przebaczeniu oponentom, król na trzeci dzień wyjechał z R. śpiesząc ku Warszawie, witany u Pilicy w Warce przez Sobieskich Aleksandra i Konstantego (Manifest Augusta II do Litwy i Żmudzi, zalecający spokój, jest datowany z R. już 27 grud. 1697 str. 495—6). Na sejmie 1699 nakazał August II likwidacyą „krwawych zasług wojsk koronnych" od 1 lutego 1692, do R., dodając na rzecz ich opłacenia „sześć milion. 666,666 zł. pol. i groszy 20" od siebie (Vol. Leg.). Suma ta ściśle odpowiada jednemu milionowi rubli, na które snać August II liczył, zostając pod wpływem wschodniego przyjaciela. W 1701 r. czterokrotnie trybunał na niczem się rozchodził (Załuski, Epist. hist. famil., III, 125). Należy też zaznaczyć, że jeśli nie R. sam, to dygnitarze jego ziemi, Chomętowski, starosta radomski, Tarło, stężycki, Świętosław Dunin, sędzia grodowy radom., Stan. Borch, kasztelanic radom., i 3 posłów sandomierskich wniosło protest do grodu warsz. (23 czerw. 1701) przeciw koronacyi elektora brandeb. na króla pruskiego (Załusk. III, 137). W czasie zatargów Augusta II z Karolem XII, R., opłacał ciężko „mijane tańce obu króli" (Otwinowski). W 1704 r. 7 marca Hieronim Lubomirski hetman w. koron. (pogniewany na Augusta II o przymierze z Piotrem W.), zamknął sesyą trybunału skarbowego w R., wzywając poborców, by z pieniędzmi stanęli na reasumpcyą trybunału w Warszawie (A. G. Z., X, № 6506, Załuski, Epist. hist. Fam., IV, 397, 52). Część bowiem wojska pod wodzą Biernackiego zawiązała konfederacyą i niedopuściła do otwarcia trybunału. Znów August II w manifeście z 6 maja 1704 naznaczył trybunał w R. (str. 181). Po elekcyi Leszczyńskiego, Karol XII widział się z nim w Ołtarzewie i z Błonia na Nowe Miasto i Przytyk, przeszedł 24 lipca przez R. ku Sandomierzowi, goniąc za Augustem (Nordberg Histoire de Charles XII, I, 469). Jan Przebendowski podskarbi w. k., wydał w R. (1710 r.) rozporządzenie co do rewizyi celnej towarów pewnych kupców (A. G. Z., X, № 6596). Sieniawski w. hetmam kor., „kum" Piotra W. (we Lwowie 1711), naznaczył trybunał skarbowy w R. na 30 stycznia 1712 r. (A. G. Z., X, № 6636). W 1717 r. po sejmie niemym, trybunał radomski wydał „deklaracyą" przeciw wojskom „różne gravamina i exorbitancye czyniącym (Vol. leg.). W 1730 w czerwcu konsystowała tu chorągiew kapitana Rudzyńskiego, kasztelanica czerskiego (Mater. do dz. Farm. Swieżaw. Wenda, III). Między 1737 a 1748 r. St. Konarski pisał listy z R. do Tarłów woj. sand. (Katal. Wisłoc., № 3612), bawiąc zapewne u swego brata rektora szkół pijarskich w R. Wskutek zatargów o dziesięciny z Gulina i Nowej albo Ko-

ziej Woli między Brzezińskimi ich dziedzicami a benedyktynami z Siecicchowa, 25 września 1738 ogłoszono trzech Brzezińskich za zagrożonych klątwą a 20 grudnia t. s. r. z rozkazu kardynała i bisk. krak. Jana Lipskiego przy ogłosie wielkiego dzwonu i rzuceniu na ziemię świecy, z kazalnicy, w Starym R. 21 a w Nowym R. 25 grudnia uroczyście ich wyklęto. W 1739 r. 2 marca nastąpiło trzecie wyklęcie z dodatkiem interdyktu, niedopuszczającego wyklętych do kościołów w całym dekanacie. Zadośćuczynienie nastąpiło 19 sierpnia 1739 (Kś. Gacki, kl. ben. w Sieciechowie, 139—142). Za Augusta III pijatyki, karty i kości były zabawą dla wojskowych, którzy zjeżdżali do R. „Trzecia zabawa Wenus, jako faworytka Marsa, niezaniedbała do R. przysłać swojego fraucymera, z Warszawy i Lublina, dla zabawy ognistych rycerzów“ (Kitowicz, Opis obycz., I, 142). Z tych czasów zdaje się datować wyrażenie „panienka radomska“. Gwardya koronna piesza, złożona z zawadyaków, dostarczała straży i trybunałowi w R. W 1764 zaliczono R. do miast większych podatkowych (Vol. leg.) i skasowano trybunał skarbowy. W 1767 r. „w miasteczku Radomiu“ (Pam. XVI, t. 7, str. 24), ogłoszoną została konfederacya, która, w myśli pierwotnej dążąc do złożenia z tronu Stanisława Augusta, skończyła się przypuszczeniem dysydentów do traktowania i wezwaniem imperatorowej jako gwarantki ustaw. Ks. Karol Radziwiłł jej marszałek zjechał do R. 13 czerwca. Wojsko z artyleryą z rozkazu ks. Repnina, ambasadora, dodawało opieki zgromadzonym w ratuszu konfederatom. Wręczono im też gotowy akt konfederacyi. Pod ratuszem stanęły armaty, 24 czerwca zawiązano konfederacyą i o tem 6 lipca Radziwiłł zawiadomił ogół (A. G. Z., X, № 7388). Dnia 24 lipca zjazd się skończył zalimitowaniem sesyi przeniesionych do Warszawy. Z 168 konsyliarzy, zostało 24 przy boku „panie kochanku,“ który 30 lipca zjechał do Warszawy. W 1771 r. w końcu października Pułaski Kazimierz z Częstochowy na Przedbórz i Radom przybył do Rawy, gdzie go doszła 3 listopada wiadomość o nieudanem porwaniu Stanisława Augusta. Ustanowione 24 listop. 1789 r. komisye porządkowe cywilno wojskowe dla Korony weszły w życie i w R. dla powiatu radomskiego. Konfederacya targowicka zniosła je, Kościuszko przywrócił. W 1791 r. komisya porz. cyw. woj. pow. radomskiego przysłała sejmowi po ogłoszeniu nowej konstytucyi list z powinszowaniem opatrzony podpisami 7 komisarzy. Dnia 23 lipca prezes tej komisyi Kamieniecki, miecznik radomski, na egzaminie w szkołach pijarskich rozdawał nagrody (Gaz. Nar. i Obca, 1791). W połowie czerwca 1794 r. Kościuszko stanął obozem w Kozłowie na północ Radomia (kś. Gacki, Jedlnia) idąc do Warszawy. Gdy Prusacy zawczasu dając Warszawie tytuł *Luisburga*, od jej oblężenia cofnęli się (Monitor do ludu uzbrojonego), do swojego kordonu, część komend zostawili w Opocznie, Końskich i Radomiu (Pamięt. Kitow., II, 254). W 1795 r. austryjacy utworzyli cyrkuł radomski i kozienicki. W 1813 r. na skutek okólnika Gorskiego, bisk. kieleckiego, dziekan radomski, odprawił nabożeństwo za ks. Józefa Poniatowskiego w obec pijarów i bernardynów, oraz władz miejscowych, i trzy razy dziennie przez trzy dni kazał dzwonić. Tegoż bisk. Górskiego 22 lipca 1814 r. goszczącego w kolegium pijarskiem w R. odwiedził gubernator departamentu Borozdyn. R. jest następnie stolicą obwodu radomskiego i województwa. Na skutek rozporządzenia ks. Namiestnika z 9 listop. 1816 r., które nakazywało w każdem województwie wybrać losem 2 włościan w rolnictwie celujących, i wręczyć im po 6000 złp. na kupno gruntu wolnego od wszelkich ciężarów, odbyło się w R. losowanie, i los wyciągnął Józef Hernik z Mokrosęka. W Słupicy kupił 32 morgi, co potwierdzono 27 sierp. 1820 r. Po jego śmierci 1840 r. trzej synowie podzielili się ojcowizną, najstarszy został organistą w sandomierskiem. *Mury* R. wzniesione przy erekcyi miasta (Nowego R.) przez Kazimierza W. (Janko z Czarnk. i Dług. Lib. Ben.) istniały w 1388 r. kiedy Jagiełło fundował łaźnie „extra muros“ (Rzyszcz. Kod. dypl. Pol. I). W 1432 i 1456 różne daniny państwowe z miasta a 1486 i z przedmieścia królewskiego Zamłynia, obracano z woli króli na reparacyą murów (Pam. Rel. Mor., 1857). W 1525 r. Zygmunt I 12 grzyw. i 12 gr. z szosu na ten sam cel przeznaczył a 1539 r. zwolnił benedyktynów od reparacyi części murów przyległej ich zamiejskiej kaplicy P. Maryi. W 1549 gdy dochody wójtowskie z łazien, ogrodu i jatek chlebnych, po śmierci Mikołaja Kunata, wcielono do miasta, przeznaczono je na konserwacyą murów (Pam. Rel. Mor., Klasztor w Sieciech, 181). Lustracya 1567 r. podaje, że wieża miejska więzienna była odległa od zamku starościńskiego, a mur odgradzał dziedziniec tegoż od cmentarza farnego. W 1784 r. ołtarz nowego kościoła Wniebowzięcia wpuszczono w basztę miejską. Bram podają trzy lub cztery. Na krakowskiej albo iłżyckiej Siarczyński mieszkający w R. 1782—1783 widział kamień z datą 1337 r. i napisem „opus regis Casimiri“. Brama ta iłżecka albo „pijarska“ wiodła do St. R., drogą idącą na prawo od figury murowanej. Przy niej 1481 r. leżał ogród bractwa biednych i folwark Warcaba fundato-

ra kaplicy św. Jana. Druga brama zachodnia przed r. 1480 sąsiadowała z domem i polem dziekana kieleckiego (Długosz Lib. Benefic., I, 447). Wedle lustracyi 1787 r. była brama Piotrkowska wiodąca na przedmieście „Zamłynie“ położone za rz. Mleczną. Pam. Rel. Mor. (1857) wspomina bramę szpitalną (św. Ducha?), która graniczyła z ogrodem wójtowskim, przywłaszczonym przez Podlodowskich w pierwszej połowie XVI w. W 1671 r. Verdum widział mur w N. R. i liczne wieże. Siarczyński przed r. 1793 zapisuje, że „mury są jeszcze jakiekolwiek, ale bliskie coraz większej ruiny. Fos zaś miejsce tylko widzieć można“. Święcki (Star. Pol., 1816) podaje, że R. murem jest obwiedziony, gdy „Zbiór krótki“ także z 1816 r. zaznacza, że był „przedtem otoczony murem“. Kś. Gacki podaje, że fosa trzy sążnie szeroka i głęboka została zasypaną ostatecznie 1821 (Pam. Rel. 1857, str. 129). *Ludność R.* w XIV w. przedstawia jak i w innych miastach polskich mięszaninę plemienną odbijającą się w różnorodności nazwisk. Kunat z Warszawy, pierwszy wójt N. R., protoplasta rodu Kunatów, jest Konradem, niewiadomo jednak jakiego pochodzenia. Za to Paweł „zwany Płocki“ obdarzony 2 łanami w Dzierzkowie 1357 r. (Pam. Rel. Mor., 1856), sądząc z przydomku polskiego, jest polakiem; Mikołaj Arynknecht za zasługi obdarzony gruntem w Koparczowie nad Mleczną (późn. Zerwi Kaptur lub Kaptur) 1387 r. nosi w nazwie piętno germańskie (Pam. Rel. Mor., 1356). Długosz (przed r. 1480) wymienia 15 „przedmieszczan radomskich“ w N. R. z pól Zapłotniczych. Są to Piątek, Jedwabny, Warcab (zapewne były górnik), Gołąbczyna, Ryczek, Kwapisz, Michał Krawiec, Dobroj (?). Koło klasztoru bernardynów, na przedmieściu jedlińskiem (v. lubelskiem) mieszkali Jan rymarz, Mikołaj Slapk, Miąsek kowal (faber), Falacianka. Za „Zapłotniczem“ mieszkali: Michał szewc, Przekora, Bessering, było pole Landwójta (Kunata?) i Piętki (Długosz Lib. Ben., I, 303—4, II, 514). Z akt znamy mieszczan: Dydka 1416 r., Wojciecha Trzaskę 1420 r., 1486 r. Jana Stefanowicza, 1489 Macieja Małodobrego, 1495 Kościeniow, wnuka ich po siostrze Jana Falka. 1506 występuje Bartłomiej tesar (tesarz, stolarz), Michał Kubicz, Maciej Czapnik, Jan Pajączek; w 1521 przy wozach wojennych R. figurują Jan de Smelka, Marcin Kądzielia, Jakub Długosz. W 1564 R. liczył 180 domów t. j. tyle co Korczyn i Pilzno, a mniej niż Chęciny (296), Połaniec (284), Zwoleń (258), Stężyca (239), Szydłów (181). W 1569 szosu podwójnego czyli dupli tak od domów, jak od ról miejskich R. płacił 192. W 1578 R. płacił szosu 187. Po zarazach i wojnach 1622—1656 ludność spada. W 1629 (lustr.) ma R. 84 domów; 1660 (lustr.) 37 dm., 1662 liczył 395 głów (Źródła dziejowe, IX). W 1776 miał domów 252. W latach 1802 do 1811 Nowy i Stary R. z okolicznemi wsiami liczyły 2550 ludności co wywołało połączenie obu parafii (Pam. Rel. Mor., 1855). W 1816 „Krótki Zbiór“ podaje 252 dm. i 1161 mk. W 1821 Geogr. Stejna oblicza 285 dm. (20 mur.), 3400 mk. (649 żyd.). 1863 r. 326 dm., 9359 mk. *Szkoła* paraf. istniała zapewne od założenia parafii. Świadczy o tem dość znaczna ilość uczniów jakich R. dostarcza akademii krakowskiej. Grzegorz z R. zostaje bakałarzem w Pradze 1397, a Klemens z R. 1398 r. (Pam. Rel. Mor.). W 1404 r. na 4 promujących się w drugiem półroczu był jeden z R. Wacław z R. składający egzamin drugi 1405 r. W 1411 r. zjawia się na wszechnicy krakowskiej Henryk syn Wojciecha z R. Ten czy inny Henryk z R. bakałarzuje się 1442 r., magistruje 1445 r., 1448 jest archidyak. sand. i proboszczem u św. Pawła w Sandomierzu. On pewno wykłada Alberta W. 8 ksiąg „polityk“ 1448—1449 (Wisłocki Katalog. bibliot. un. Jagiel., № 645) i 1436 nabył Słownik do Polikratyku Jana z Salisbury, będąc archidyakonem sandom. i włodarzem krak. (№ 483). W 1427 magistruje się w Krakowie Bartłomiej z R. 1428 i 1436 dziekan wydziału sztuk, 1443 prof. teologii, 1446 rektor, autor Punctorum super librum Priorum Arystotelesa, prof. teologii, niegdy kanonik u św. Floryana na Kleparzu (Kat. № 1978). Prócz tych głośniejszych, 1418 był w Krakowie Stefan syn Wita z R., Marcin syn Mikołaja z R., 1420 r. było trzech z R., Jan syn Mikołaja, Mikołaj syn Jana i Wojciech Trzaska, 1421 Stanisław syn Marcina. Janowie uczą się w Krakowie 1452, 1457, 1486. Może którym z nich jest magister Jan z R. właściciel rękopisu Huguinis de 8 partibus oracionis (Ręk. zawiera daty 1393 i 1453, № 453), oraz Jan z R. altarzysta u P. Maryi, właściciel rękopisu Arystotelesa 1504 r. (№ 2073). Jakub z R. spisał Questiones fisicae w XV w. (№ 2182). Mikołaje, jeden 1456 bakałarz, 1458 magister, drugi bakałarz 1468, trzeci 1493. Innym od nich Mikołajem z R. magistrem sztuk, a bakałarzem dekretów był właściciel dzieła Piotra Conditora: Summa super V libros Decretalium (ręk. z 1429 r., № 389), Filipa z Pergamu. Speculum regiminis (№ 385) i Omelie super Mateum, które ów Mikołaj miał jako pleban w Drugni (№ 1401) Mgr. Mikołaj z R. właściciel uwag Landolfa na Lombarda i Tomasza z Akwinu pochodzi z XIV w. (№ 1391). 1485 magistrem zostaje Marcin z R. sentenciarius. St. R. ma rektora szkoły 1523, kantora 1522, w 1668 Środowicz rektor tej szkoły miał rolę bakalarską na Zamłyniu, a 1747 pleban St. R. prze-

stał utrzymywać szkołę dla bliskości pijarów. W ciągu wieku XV mamy już pozytywne wiadomości o szkole w N. R. Mianowicie, radomscy mieszczanie Kościeniowie w 1495 budując kaplicę u św. Jana w N. R. przepisali, by z funduszów jej płacono pewną ilość rektorowi i żakom szkoły w N. R. za asystę przy wiatykach i w Boże Ciało (Pam. Rel. Mor., 1856, str. 502). W 1518 r. przejeżdżając Zygmunt I przez R. dał 6 groszy starszym żakom (scholaribus) a młodszym 3 (ks. T. Lubomirski w hist. skarb. w Polsce). W 1522 kś. Feliks z Woli Pawłowskiej, pleban w N. R. wynajął czapnikom i tkaczom ogród i łąkę przez siebie kupioną za 24 grzyw., za co mieli rektorowi szkoły dawać świece łojowe palące się 3 godziny na całą zimę (od 15 dni przed Godami do 15 dni po Oczyszcz. M. B. 2 lutego). Za to rektor z żakami śpiewa różne pieśni po łacinie. W 1533 i 1536 robi zapisy 5 i 24 grz. kś. Stanisław Konopka proboszcz z Bukówna w celu zyskania śpiewów łacińskich żaczych w czasie nabożeństw. W 1541 kś Feliks znany już, buduje nowy gmach szkolny. W 1565 Gabryel Tarło, kaszt. radomski zapisuje w testamencie 59 grzywien na szkołę, pod warunkiem żeby rektor i żaki śpiewali „Ojcze nasz“ po polsku. W 1539 kś. Józef Śmiatkowski, kan. sandomierski w N. R. proboszcz zrobił inwentarz ksiąg plebańskich. Było 170 dzieł: Biblia, Concordantiae, Ambroży, Atanazy, Bazyli, Augustyn, Chryzostom, Grzegorz Nanz., Grzegorz papież, Hieronim, Hilary, Cypryan, Eufemi, Józef żyd. Kanony koncyliów, Filon, Klemens Aleks., Orygenes, Bonawentura, Tomasz z Akwinu, Wincenty Sieneński, komentarze, postylle itd., Lombardica historia, Vita S. Stanislai nec non Legendae ŚŚ. Pol. Ung. etc. in Lombardica historia non contentae. Liber antiquus manuscriptus seu historia necis nobilis Michaelis Zalewski, Doctrina de poenitentia auctore Melanchtone (combustus, dopisek) Opera clementis, Caearius Arelatensis, Damascenus i i. Świecki jedyny Kurcyusz, ani jednej książki polskiej (Pam. Rel. Mor., 1857, str. 261—2). W 1629 r. (Pam. Rel. Mor.,1858, str. 243) były już nadto: biblia polska, dzieła S. Bernarda i Marcina Białobrzeskiego. Stanislai Byliński de Wisnia Adversus Corvinum, De poenitentia auctore Joanne Ramult de Zabloyce, gramatyka grecka Klenarda, Cycero, Liwusz, Warro, Kwintylian, Terencyusz. W ciągu XVI w. nieustaje frekwencya Radomian w Krakowie. W 1573 bakałarzuje się Benedykt syn Jana, 1575 magister. W tymże roku Kacper Cilindrinus collega minor († 1625), Wojciech bakałarz i Jan bakałarz 1577. Kś. Gniewosz proboszcz u fary 1631 na Woźnikach zahypotekował 200 fl. z czego % 14 fl. mieli brać „bakałarze czyli rektorzy albo mistrze gimnazyum radomsk.“ by ćwiczyli chłopców uprawiających artes librales w śpiewie i muzyce (Pam. Rel. Mor., 1858, str. 250). Pierwszy to pobierał Stanisław Kunowski. W 1641 nowa erekcya plebanii (parochia) na probostwo ustanowiła i szkołę z rektorem i kantorem z płacą 10 i 5 fl., wszystko za kś. Gniewosza († 1649). Najazd Szwedów zniszczył tak R. że niestało funduszów na utrzymanie szkoły. Dopiero Jan Lewiński oddał własną kamienicę w R. „andzichowską“ prosząc jezuitów o założenie tu kolegium (koło 1674). Prowincyał odmówił na skutek braku funduszów. W 1680 r. Józef Gąsiorowski wojski radomski skłonił Lewińskiego by ofiarę swą zwrócił do Pijarów. Kasper Korwin Kochanowski podsędek sandomierski, ofiarował swą pomoc i na początek kamienicę „Forestowską“; za nim Jan Gołembowski ssta dał kilka tysięcy, kś. Walenty Gniewosz proboszcz N. R. dom własny, kędy była dawniej szkoła, i 1000 zł. na początek fabryki, obywatele z pow. radomskiego nadto ustąpili soli przypadającej na ich powiat. W chwili uroczystego wprowadzenia pijarów, 1682 do N. R. nadszedł list prowincyała odwołujący ich do Chełma. Dla wzniesienia kościoła i kollegium Kochanowski z Karol. Kaź. Wąsowiczem, pijarem i Janem Zarębą sędzią sandom. tworzą towarzystwo celem popierania fundacyi. Śmierć trzech tych opiekunów zachwiewa na chwilę losami pijarów, aż znowu Marcin ze Smogorzewa Wąsowicz daje 1683 i 1684 r., najprzód 10,000 potem 15,000, wreszcie 1688 nowe 15,000 na 4 alumnów w mającej powstać szkole. Sejmy 1685 i 1690 potwierdziły fundacyą łącząc ją z darem Wąsowicza. Brat kś. Stanisława kś. Florentyn Konarski jako rektor od 1737 do 1756 skończył budowę kolegium, choć jeszcze kościół został drewniany. Następca Konarskiego kś. Florentyn Potkański zbudował konwikt, kś. Jerzy Lubomirski, podkomorzy w. k., Przebendowski, Mateusz Ossoliński, podskarbiowie w. k. dali 20,000, Potkańska Marya, Tarłowa, kaszt. lub. 30,000, Wojciech Słomka włodarz zł. 588, wojsko polskie 4000 zł. Za czasów komisyi edukacyjnej pijarzy utworzyli szkołę podwydziałową mniejszą. 1782 kś. Fran. Kolendowicz wizytator znalazł rektora, prefekta i 3 nauczycieli 3 klas, uczni 174, muzea i bibliotekę, konwikt (12,000 złp.) na 3 uczni (w sukniach księżych fioletowych). Objazd wizytatora kś. Hołowczyca z r. 1782 i 1783 w szkołach radomskich podaje 371 uczni. W r. 1791 Gaz. nar. i obca na d. 23 lipca wspomina popis szkół w N. R. kś. Pijarów, w obec komisyi porządkow. cywil-wojsk. i przyznanie dwu medali Piotrowi Paliszewskiemu z klasy IV i Bartłom. Adamskiemu z klasy III.

W rozbiorze kraju 1795 szkoła straciła fundusze z Potyczy (95938) i nabyła w Galicyi tytuł gimnazyum. W r. 1797 gmach szkolny zajęto na administracyą. Po 1809 mimo tytułu nie była szkołą departamentową i smutny żywot wiodła (Łukaszewicz Hist. szkół). Geografia Stejna w liczbie znakomitszych gmachów podaje 1821 r. „kolegium kś. pijarów utrzymujące szkołę wojewódzką“. W 1861 r. było gimnazyum, szkoła realna, trzy żeńskie pensye (Pamiętnik Rel.-Moral., 1861). *Kościoły i klasztory.* Wedle podań Długosza, bisk. krakowski Gedko, fundując kolegiatę w Kielcach w r. 1171, uposażył dziekanię nowej kolegiaty funduszami probostwa w St. Radomiu (Mon. Biel., III, 350. Dług. V, 80, Lib. ben., II, 514, I, 443). W 1252 w uposażeniu benedyktynów sieciechowskich, Sadków jest tytułowany jako sąsiedztwo Radomia „ad S. Petrum“ (M. M. Aevi I, str. 42), co się też powtarza w opisie miejscowości opłacających czynsz papieżowi 1326 (Tejner Mon. Pol., I, 261), który wymienia „rektora (plebana) od św. Piotra“ obok stałego wikarego w R. Kościół św. Piotra tak 1252 jak 1326 okazuje się punktem krystalizacyjnym R. Przy nim więc zapewne istniała plebania owa, służąca za uposażenie dziekanii kieleckiej 1171. Długosz (Lib. ben., II, 514), już nie wiedział nazwy kościoła, tem uposażeniem w Starym R. będącego, ale tradycya zapisana przez kś. Gackiego (Pam. Rel.-Mor. 1855, str. 342 nast.) wie o górze św. Piotra (mons S. Petri) 1482, 1529 a potem Piotrówce należącej do 1819 r. do benedyktyków z Sieciechowa, która od 1790 do 1812 służyła za cmentarz grzebalny dla katolików obu Radomiów. Zdaniem ks. G. kościół św. Piotra stojący na owej górze usypanej jako kaplica zamkowa jest ową kaplicą, oddaną przez biskupa Iwona krakowskiego do obsługi benedyktynów z Sieciechowa w 1222 r. Gdy Kaźmierz W. założył Nowy R., benedyktyni wznieśli tam nową kaplicę P. Maryi, a obsługujący obie benedyktyn miał tytuł „praepositus cellae B. M. V. et capelae S. Petri“ (1447 i 1523 r. ob. klaszt. Bened. w Sieciech., str. 245—246). Fundusz odtąd służący św. Piotrowi zyskał nazwę Maryackiego. Odnawiali kaplicę św. Piotra benedyktyni 1590, 1695, 1747. W 1802 została składem umarłych. Budynki plebańskie w ilości 8, istniejące jeszcze 1789, tak spustoszały, że plebanię, dzwonnicę i dzwony sprzedano do Piotrkowa 1810 za 2135 zł. dla zabezpieczenia kościoła zmienionego w magazyn. Lustracya 1773. (Opis rękopiśmienny w bibl. Un. Warszawsk. 1850) oraz z 1787 (Staroż. Polsk.) podają w Starem mieście „Farę i kościołek św. Piotra i Pawła pusty“. W 1744 r. wymieniają akta kapelana wspólnego u P. Maryi i u św. Piotra i Pawła (kś. Gacki, klasz. Sieciech., str. 248). Kś. Siarczyński (Opis pow. radom. 102 i 105) powtarzając tęż samą powieść co kś. Gacki o górze sypanej „za starem (?) miastem gdzie kościołek pusty św. Piotra, najdawniejsze w tem mieście probostwo, bez parafii teraz do Benedyktynów należące;“ nic nie wie o kościele św. Piotra i Pawła, co świadczy o pomyłce w lustracyi 1773 i 1787 i akcie 1744 r. (za św. Piotra.) Drugim kościołem farnym Starego R., jest kościół św. Wacława w rynku, wedle aktu 1774 fundow. przez Leszka Białego 1216 (Pam. Rel.-Mor. 1855). Kś. Siarczyński, przypisuje jego fundacyą pod tą samą datą, Bolesławowi Wstydliwemu, co w każdym razie świadczy o żywej ciągle tradycyi co do r. 1216 i fundatorów. Być może, że ów „wikary stały w Radomiu“ znany 1326 r. obsługiwał ten kościół św. Wacława. Odnawiano go 1440 r. (wedle aktu 1802). Bractwo ubogich zawiązało się przy nim 1523 i drugie imienia Jezus. 1747, cech kuśmierski śpiewał tu godzinki. O klątwach w tym kościele rzucanych czytamy 1738—39 (Klasz. Sieciech. 139—142). W r. 1802 obrócono go na skład mąki, a parafią oddano w administracyą proboszczowi od św. Jana Chrzc. w Nowym R. W 1809 urządzono magazyn wojskowy, a w 1811 skasowano nawet ślad dawnych dwu parafij, stanowiąc jedną u św. Jana Chrzc. Krzyż z tego kościoła z błędną intytulacyą, iż pochodzi z katedry św. Wacława z datą 1380 przechowywano w Puławach (kś. Gacki). Przy założeniu Nowego R., jednocześnie z nowym zamkiem i murami, powstał trzeci kościół pod wezw. św. Jana Chrzciciela, z cegły, dzieło Kazimierza W. (Długosz, liber. ben., II, 513). Wizyta 1793 r. błędnie fundacyą jego przypisała Kaźmierzowi II, za czem już poszła tradycya wielu dzieł historycznych. Kościół pierwotny był prostokątem. Z późniejszych ofiar mieszczan radomskich powstały tu liczne kaplice: św. Krzyża 1426, fundacyi Teodora Dydka, stanęła u samego wejścia do kościoła (Pam. Rel.-Mor., 1856, str. 489—499). Jej altarysta Mikołaj założył szpital za murami Nowego R. (Św. Ducha?) i fundusz kapliczny przekazał mu 1432 r. Druga kaplica warcabowska stanęła 1482 na płn. od zakrystyi do wieży, a jej uposażeniem folwark za bramą iłżecką i 3 łąki, z których jedna post montem S. Petri. Później zwano ją różańcową, od ołtarza św. różańca i zawiązało się bractwo różańcowe, którego starsi 1681 r. przeznaczyli 10 fl. na szkołę Nowego R. z warunkiem, by żacy umieli śpiewać w kaplicy psałterz. Na połud. znów stanęła kaplica kosnowska fundacyi Wojciecha i Anny Kościeniów 1495 r. także z fundacyą na szkołę Nowego

R. Później zwano ją kaplicą św. Anny i uroczyście erygowano 1541 r. Kaplica Baryczkowska fundacyi Stefana Baryczki 1505 r. U drzwi kościelnych 1540 ks. Feliks proboszcz zbudował kaplicę Zwiastowania M. B., św. Feliksa i Adaukta. Później z kaplic kosnowskiej i baryczkowskiej zrobiono krużganek do kaplicy Kochanowskich a ś-to krzyzką zamieniono na skład rzeczy kościelnych. Jan Kochanowski ssta kozienicki († 1633) zapisał 1630 r. fundusz na kaplicę, kwadratową z półkulistem sklepieniem (w którem są cyfry i liczby fundatora). Ołtarz jej był niegdyś wielkim ołtarzem fary. Złocił go Jan Krzychulski 1605 r. Przy tem kościele 1464 zawiązało się bractwo bezimienne (Pam. Rel.-M., 1856, str. 503). Obok mieścił się konsystorz radomski w oficyałacie. Znany jest oficyał 1486 Jan Rudnicki ze Stężycy i pisarz ks. Andrzej 1483. W 1678 r. Adam Gąsiorowski przeznaczył fundusz na kapelę i kantorów w farze Nowego R. i zahypotekował go na pół łanic w Dzierzkowie. Czwarty kościół był p. w. św. Ducha. Przed 1480 r. dziesięcinę z Rajca małego pobierał proboszcz od św Ducha w R. (Lib. ben., II, 515). W 1483 r. są znani obok Jakóba proboszcza farnego od św. Jana w Nowym R. i Mikołaja wikarego od św. Jana, jeszcze Maciej proboszcz od św. Ducha (Pam. Rel.-Mor., 1857, str. 252). Lustracya z 1564 r. wspomina o 8 kamieniach łoju składanych przez jatki rzeźnicze na szpital św. Ducha. W 1553 r. Zygmunt August przeznaczył korzec mąki żytniej z młyna Pacyny na rzecz szpitala radomskiego. Jest to zapewne ten sam szpital, dla którego 1432 r. Zofija królowa kazała dawać ten sam korzec żyta co tydzień z Pacyny. Długosz (Lib. ben., II, 513) pisze zapewne o nim także wspominając w Nowym R. o szpitalu fundowanym za czasów bisk. Zbigniewa (1423—1455). Być może, że jego założycielem jest Mikołaj altarzysta z kaplicy św. Krzyża u fary N. R. z 1432. Później 1486 r. Gębarzewski jest wikaryjuszem szpitala radomskiego. W 1717 r. znany Stefan Nadolski proboszcz szpitalny, po 1770 r. Stefan Możdżenicki był proboszczem świętoduskim i plebanem noworadomskim, choć mieszkał przy kościele staroradomskim. Lustracya 1787 r. o tym kościele milczy, a Siarczyński donosi przed 1793, że „kościół szpitalny św. Ducha zniesiony jest zupełnie; beneficium w jego gruntach posiada proboszcz farny“ (str. 105). Nowozałożona kaplica P. Maryi czyli kościół Maryacki w Nowym R. ma obsługę benedyktyńską, wspólną ze św. Piotrem 1447, 1523 r. W 1547 był proboszczem u P. Maryi profes sieciechowski brat Aleksy z Garwolina. Jego następca pisał się Gregorius vicarius ad S. Mariam in Radom. W 1506 za Macieja przełożonego kaplicy tej, Stanisława czytelnika mszy tamże i z współudziałem Stanisława z Wilkowa, Barłomieja Tesar (Tesarza), Michała Kubicza, Macieja Czapnika i Jana Pajączka utworzone zostało bractwo literackie przy kaplicy P. Maryi. Od 1673 r. Adryan Warcab dał zapis na swej części Zamłynia na 2-go księdza w tej kaplicy, ale zapis przeniesiono do Sieciechowa i w XVIII w. był jeden tylko kapelan. W 1784 po rozwaleniu drewnianej zniszczonej kaplicy, opat Prokopowicz z Sieciechowa, zaczął murować a 1785 skończył kościół Wniebowzięcia P. Maryi 28 łokci długi, 16 szeroki, 15 wysoki, którego wielki ołtarz nieco w basztę miejską wpuszczono. Śladem tego topór z gwiazdą i tablica z datą fundacyi i nazwą fundatora. W 1781 r. już niebyło benedyktynów w R., folwark puszczono w dzierżawę, a kaplicę obsługiwali bernardyni. Od 1 listopada 1802 r. wzięto kościół maryacki na magazyn zbożowy, płacąc po 40 reńskich aż do 30 marca 1808. W 1811 r. prefektura radomska zamieniła go na teatr publiczny, w którym 1818 r. debiutowała Żuczkowska (Halpertowa). W 1830 r. przekształcono teatr na kościół ewangielicki, wybiwszy nowe drzwi wchodowe w prezbiteryum dawnem, gdy dawniej było wejście od fary (Kś. Gacki, klasztor w Sieciech., str. 246—249). Należący tu do kościoła ogród sojczyński, od 1513—1565 własność Sieciechowa był w dożywociu dwu sióstr wdów z Konar, benedyktynek; 1643 miała go dożywociem niejaka Rajecka, a w 1807 puszczono go w wieczystą dzierżawę (Kś. Gacki, kl. w Sieciech., 102, 226, 191). Klasztor i kościół bernardynów (fratrum minorum de observantia, Długosz, Lib. ben., II, 513) istniał w R. przed 1480 r. na przedmieściu jedlińskiem (lustr. 1787) czyli lubelskiem. Fundacyą przypisują to Kazanowskiemu staroście radom. 1468, to Kazimierzowi Jagiell. 1480 (wedle liber. monasterior. religio. seraphicae 1602). Miały być wały klasztorne. Słynie braciszek Jacek za ssty Pękosławskiego, zwycięzca kielichowy czterokrotny w jednym dniu (Pam. Rel.-Mor., 1855, str. 391—3). W 1485 ku Dzierzkowu przy bernardyńskim klasztorze za murami Nowego R. był ogród cum fusorio (z topnicą) stanowiący uposażenie ołtarza Bożego Ciała w kościele farnym Nowego R. Był klasztor ten pod wezw. św. Katarzyny. W 1504 r. Elżbieta królowa zamieniła domek zamkowy z placem na dom przedmiejski i ten darowała klasztorowi na powiększenie jego cmentarza (Pam. Rel.-Mor., 1857, str. 121). W 1836 r. odnowiono kościół. Kś. Siarczyński i lustracya z 1782 r. wspominają kościół drewniany, opustoszały św. Leonarda „za bernardynami“. Kościół i klasztor Benedyktynek czyli panien

zakonu św. Franciszka także na przedmieściu jedlińskiem (lustr. 1787 r.), istniał już w XVI w., skoro 1568 r. Stanisław przedmieszczanin wypędziwszy zeń zakonnice, zajął go samowolnie (Pam. Rel.-Mor.). Wedle Siarczyńskiego były one osadzone przez Tarłę sstę Zwoleńskiego 1620 r. po przeniesieniu z Janowca fundacyi. Cyfrę tę poprawia ks. Gacki na 1619 i fundatora zwie Janem Karolem Tarłem (Pam. Rel.-Mor., 1858, str. 148). Zapewne była to fundacya ponowna. Zamknięto klasztor w 1819 (Encykl. kośc. niepodaje o nim powyższych szczegółów). W 1821 odbywa się tu „nabożeństwo dla więźniów," osadzonych w gmachu poklasztornym. Opis ręk. z 1850 r. podaje, że zamieniony został na cerkiew. Kościół księży Pijarów w rynku, powstały z kolegium (wykończonem od 1737 do 1756) był w owej epoce jeszcze drewniany. Później wzniesiono go z cegły. Po skasowaniu zakonu, urządzono w pustej nawie, zachowującej jeszcze chór organowy na filarach, wystawę starożytności, na której odznaczył się zbiór medali dr. Rewolińskiego. Dziś mieści się tu gimnazyum. *Rzemiosła.* Cech tkacki istniał 1423, kuśnierski 1484 (Pam. Rel.-Mor., 1855). W 1522 spotykamy się z cechem tkaczy i czapników; 1525 r. wspomniany jest Grzegorz złotnik, który kupił kielich z kaplicy Baryczkowskiej (u fary N. R.), od p. Stanisława Baryczki. Lustracya z 1564 podaje 16 jatek rzeźniczych, płacących po 4 kamienie łoju, z tego 6 na szpital św. Ducha, szewcy płacą 2 grzyw., prasołowie 6, 2 sukno sprzedający płacili po 12 gr., bud kramarskich było 12 (po 8 gr.), 9 przedających pod ratuszem płaciło po 4 gr., piekarzy 24 (po 4 gr.), blech dworski 8 grzyw. dawał, z wagi ratusz brał dochód. Jednakże wykaz poborów z R. (1569 r.) ma tylko następne pozycye: szos miejski zwany duplą tak od domów jako i od ról miejskich (fl. 192), komornicy (fl. 10 gr. 10), garnce gorzałczane (16 fl.), wino i małmazya (fl. 7), dziesięcina z półtora łana gr. 15, czopowe za pierwsze półrocze 100 fl., za drugie 175 fl. Wpływu od rzemieślników w R. niema, choć jest w wykazach Skaryszewa i Ryczywoła. W r. 1611 zawiązuje się cech szewcki w N. R. Za Zygmunta III w N. R. było 46 bań gorzałczanych, ile że już i magnat Mikołaj Potocki kaszt. krak. i hetm. w. k. wódką upijać się lubił (1648, Pam. Rel.-Mor. 1858). W 1676 r. prasołowie (t. j. sprzedawcy soli) zawiązują odrębny cech solny (Pam. Rel.-Mor., 1858). W r. 1690 burmistrz radomski Mikołaj Poznański, jako złotnik „wielce dobry," ze starej monstrancyi i pastorału opaciego zrobił dla Siecicchowa nową monstrancyę srebrną w promienie i winne grona, wagi 34 grzyw. a ocenioną 200 (Kś. Gacki, klaszt, Siecicch., 270). W 1724 r. (wedle Siarcz.) z cechu prasołów August II wyłączył żydów. W 1752 r. poznajemy w Jedlni krawca Andrzeja z Radomia (Kś. Gacki, Jedlnia, str. 47). W 1765 lustracya winiarzy podaje 2 (od beczki po 8 zł.), sprzedających miód 4, piekarzy 14, szewców 12, prasołów 3, kramarz 1. 1789 brano łopatkowego od rzeźników żydów 512 zł. gr. 6, katolików rzeźników nie było. Piekarzy było 12, płacą do zamku 36 fl., szewców 20 płacą 3 fl. 6 gr., prasołów 4, płacą 9 fl. 1 gr., sukienników niemasz. Kramarz jeden Zelik żyd kupiec przy zamku płacący 800 fl., ale inni kramarze po 4 fl. *Handel* polega, o ile się zdaje na tranzycie. Z powodu zapewne istnienia samego zamku lub milowych lasów w koło (jeszcze w XVII w. Werdum), Tatarzy 1268 idą na Drohiczyn, Chełm, Lubelsk, Skaryszew, Iłżę i Tarżek (Połn. Sobr. rusk. liet. II); do tegoż Skaryszewa zjeżdżają się książęta 1228 i 1263 pomijając R. sąsiedni. Jak widać z aktu 1264 dotyczącego Skaryszewa, to przedmiotem handlu w XIII w. były śledzie, wosk i sól, do czego po ten rok kasztelan radomski się mięszał ze swego urzędu (dok. w arch. radom.). W 1394 r. pierwszego stycznia skarb królewski zyskał w R. od Marcina „domownika i łucznika żupy" 40 grzywien (Życie dom. Jad. i Jag., str. 23). Wynika stąd, że w tym czasie była w R. żupa czyli komora soli dostarczanej dla ziemian z Wieliczki, Bochni a może i Drohobyczy. Cło radomskie z R. jako komory i ze Zwolenia, Siecicchowa, Kozienic, Jastrzębia, Szydłowca, Bzina i Blizina jako przykomorków płacono w ilości 2 do 4 gr. od jucznych bydląt, od koni i bydła po 1 gr. a od owcy po 3 denary, ta połowa szła na korzyść kasztelana. Bywały wpływy znaczne, zwłaszcza od wołów, których tędy pędzono do 8000 (Lustr. 1564). Cło to 1615 czyniło 460 fl. z tego kasztelanowi 260, staroście radom. 60, kozienickiemu 140. W 1661 czyniło tylko 57 fl. W 1391 R. uzyskał dla swego handlu poważną ulgę, bo zwolnienie od opłaty mostowego w Ryczywole, Stężycy i Kazimierzu (na Wiśle) i Opatowie (Pam. Rel. Mor. 1856). Tym sposobem trakty wschodnie (północne i południowe) zostały otwarte dla radomian. Komunikacya nadwiślańska o tyle jest ważną, że już 1349 szedł trakt handlowy z Torunia do Włodzimierza na Rusi przez Siecicchów (naprzeciw Stężycy) i Kazimierz (Kod. Wielkp., № 1280). Godne uwagi, że trakt łowiecki którym królowie jeżdżą przez Kozienice i Jedlnią do R. niema nic wspólnego z tą drogą handlową. W 1419 r. obniżono dla Radomia cło lubelskie z czterech na dwa grosze od każdego konia jucznego. W 1422 r. uwolniono ich od opłaty mostowego w Mszadle. Już

za Kazimierza Jagiellończyka 1446 r. R. uzyskał zwolnienie dla swych kupców od budnego (targowego) w Opatowie, Skrzynnie. W 1455 r. po naradzie króla z rajcami miejskimi (w 1453) oznaczono trakty handlowe. W Radomiu przecinały się trakt ruski z Bełża, Hrubieszowa, Krasnystawu, Lublina, Kazimierza i Zwolenia idący; wrocławski idący na Skrzynno, Opoczno, Żarnów, Przedborz, Radomsk, Brzeźnicę, Wieluń i Bolesławiec; wielkopolski na Przytyk, Inowłódz, Brzeziny, Stryków i Łęczycę (Kod. Wielkop. Racz.). W 1461 zwolniono R. od ceł na komorze Janowskiej nad Wisłą, 1463 od ceł w Przytyku (Pam. Rel.-Mor.). W 1467 r. Kazimierz III Jagiellończyk nakazał urzędnikom (jak wojewodzi i in.), z powodu niewejścia w życie uchwały 1455 r. (o niej to chyba mowa jako na conventus generalis w R. zapadłej) by dawali opiekę i swobodny przejazd Wrocławianom jadącym do Lublina zwykłemi drogami, to jest „przez Radom i jego drogi“ (Przyczynki do dziej. pols., str. 110). W 1482 11 lutego sam król chyba,— nie królewicz (jak objaśnia Mosbach 115) pisze „uprzejmy„ list z Radomia do rajców wrocławskich, że złoczyńców, którzy uszli ręki sprawiedliwości (zapewne napastnicy kupców wrocławskich) każe wyśledzić, schwytać i ukarać. Świadczy to o pobycie króla w R. i o jego zabiegach w kwestyi pewności handlu tranzytowego przez R. W tej samej kwestyi „wolności handlowania z Rusią“, do czego trzeba było bezpiecznego traktu, Maciej Korwin proszony przez Wrocławian, podejmuje się pośrednictwa w obozie pod Wiedniem 1485 r. 2 marca (Mosbach, str. 115, 116). W tej samej kwestyi zabiera głos Władysław Jagiellończyk czeski 25 czerwca 1493 i 15 kwietnia 1497 r. w liście do Wrocławian i do Olbrachta; mówiąc o zakazie lub trudnościach dla handlu Wrocławian na Rusi i w Lublinie oraz o składach pewno w Krakowie i kilku miastach Wielkopolski w Polsce, d. 27 sierpnia 1493 (Mosbach, 116—117, 119). Sprawa tego składu i tranzyta skończyła się (1499 r. 27 lipca) rozkazem Olbrachta, by kupcy polscy towarów, zboża, wołów nie zbywali na Szląsku, lecz tylko w Polsce, choćby Szlązakom i to w pewnych na to oznaczonych składach. Wolno im przejeżdżać przez Szląsk do Norymbergi, Lipska i Frankfurtu nad Menem, ale na Szląsku wzbronioną mają sprzedaż. Na składach też tylko w Królewcu, Poznaniu i Kaliszu, Wrocławianie mogą sprzedawać lub wymieniać swój towar (Mosbach, str. 120). Ile na tem ucierpiał Radom, ściśle niewiadomo. W 1514 r. Krzysztof z Szydłowca podkanclerzy, kasztelan sandomierski (poprzednio radomski, a brat Mikołaja, ststy radomskiego) obiecywał rajcom Wrocławia swe zabiegi w kwestyi przywrócenia tranzyta Wrocławianom (oczywiście przez Radom) na Ruś (Mosbach, str. 130). Wojna z Albertem pruskim wskazuje, że folga nastąpiła, a dług Mikołaja Ruedigera wrocławianina u radomskiego Jana Wankusza z 1523 r. (Mosbach, str. 135), domysł ten potwierdza. Wszakże już 1524 r. Zygmunt I wydał edykt na lat 10 zakazujący tranzyta obu stanom, dla fałszywej monety rozdzielnej i nieprawidłowości ze strony Szlązaków. Wrocławianie, ze względu na upadek handlu, proszą Krzysztofa już kanclerzego o pośrednictwo (Mosbach, str. 135). Cofnięcie musiało nastąpić między 29 lutego a 10 październ. 1526 r. Pod ostatnią datą Zygmunt I grozi Wrocławiowi zerwaniem stosunków handlowych, z powodu importu nowinek religijnych (str. 135—6) jakie kupcy dowozili. W 1527 r. za podszeptem kanoników katedry wrocławskiej, bawiących w Polsce Zygmunt I wydał zakaz handlu z Wrocławianami, grożąc winnym Polakom nie już konfiskatą (jak Olbracht w 1499), ale i karą śmierci (str. 138). Wrocławianie w liście do cesarza 1527 r. w styczniu, zwracają uwagę na upadek handlu, przez podwyższenie cła od lat 70. W 1527 stanął traktat z Austryą ut viae sint liberae (Dziennik sejm. 1555, str. 322—323), nie: z Elektorem i Rzeszą w 1528, 1541. Król Ferdynand 1555 r. obesłał króla Zygmunta Augusta, senatorów i posłów sejmu piotrkowskiego w kwestyi przywrócenia wolnego handlu. Istotnie na owym sejmie najprzód podniesiono zarzut, że mieszczanie przywileju na składy nie złożyli (ani Lublin, ani Gdańsk, ani inne). Co do dróg handlowych wręcz oświadczono, że Krakowianie bronią z Wrocławia kupcom drogi zwykłej (to jest przez Radom) do Lublina, jeno aby na Kraków jeździli (Dzienniki sejm. 1555 i 1558, str. 48 i 52). Ponieważ sejm ten nie wydał żadnych konstytucyi, zajęty sprawą religii, i sprawa tranzyta radomskiego upadła. W 1559 r. zaś na sejmie uchwalono na czas sejmu elekcyjnego, że „kupcowie żadni ani z Korony wypuszczeni, ani do Korony puszczani być mają nie tylko z kupiami (towarami), ale osobami swemi, sub pena capitis“ (str. 193). Pewne zadość uczynienie za te ogólne przepisy uzyskali Radomianie przez cło grobelne (1538) w wysokości 3 denarów od konia jucznego i wołu, a 1555 r. uwolniono ich od wszelkiej opłaty cła wewnętrznego (Pam. Rel.-Mor., 1857). W r. 1565 Radomianie uzyskali odnowienie wykazu (z 1455 r.) dróg handlowych przez ich miasto idących (Vol. Leg.). W XVII wieku sprawa tych dróg odnowiła się. W 1611 r. następne drogi uprzywilejowane miastom składowym wskazano ze Szląska do Małopol-

ski, Rusi przez Będzin al. Oświecim i Krzepice, a do Mazowsza i Litwy przez Bolesławiec i Wieluń, co odpowiada traktowi radomskiemu z 1455 r. (Vol. Leg.). Z jednej strony szlachta wielkopolska w laudach swych z r. 1679 skarży się na to, że kupcy z Rusi i Litwy (jeżdżący traktem na Radom) swoje towary dowożą do granic, mijając składy świeżo ustanowione w Toruniu i Gnieznie. Z drugiej strony rezydent austryacki Zierowski wykrywa zmowę Torunian przeciw handlowi Polski ze Szląskiem (Wrocławiem). Nalegał więc na podskarbiego Morsztyna, by utrzymał dawny trakt handlowy owych kupców do Szląska, i uważał że agitacya między panami litewskimi mogłaby na to wpłynąć. D. 7 września 1679 Jan Sobieski wydał rozporządzenie w myśl dawnych ustaw dla handlu Litwy i Rusi z Wrocławiem. O ile mógł na to wpłynąć starosta radomski, Dominik Michał Radziwiłł, piastujący tę godność 1688—1690 r. (Mosbach, Przycz., str. 172—175) niewiadomo. Lustracya 1660 r. mówi o targach we wtorki i jarmarkach na św. Piotra i Pawła, św. Michała i św. Jędrzeja. Wedle określeń lustracyi 1629 r. trzy korce sepne (spu) czynią cztery korce radomskie targowe, które obowiązywały na lewym brzegu Wisły. *Higiena publiczna* w Radomiu została zainaugurowaną przez pozwolenie Władysława Jagiełły z 1388 r., datowane z Lublina na zbudowanie łaźni, po za murami miasta (Rzysz., Cod. Pol., I, 255—6). Król Aleksander odnowił przywilej 1502, ile że śladu po łaźni nie zostało (Pam. Rel.-Mor.). W 1564 lustracya podaje dwie łaźnie: miejską i wójtowską. Za Zbigniewa Oleśnickiego został założony szpital w Nowym Radomiu (Długosz, L. B., II, 513) przez rajców i obywateli miasta. Ksiądz Gacki wspomina o szpitalu pod r. 1432 przy wiadomości, że królowa Zofia zapisała tygodniowo korzec mąki żytnej z młyna Pacyny (Pam. Rel.-Mor. 1856). Inny zapis na szpital zrobiono 1486 r. W 1553 Zygmunt August odnowił ten sam zapis. W r. 1606 spotykamy w R. aptekarza Szymona, który farze miejscowej ofiarował trybularz srebrny i 4 kociołki miedziane. Już był wówczas i doktor w R., nazwiskiem Andrzej Rusel, dr. medycyny i filoz., który 1608 kupując na Zamłyniu Koparczew (inaczej Zerwikaptur) przyznał na jego hypotece 200 fl. wyderkafu dla fary noworadomskiej, zaś żona jego zapewne, doktorowa Ruslowa 1606 r. na ten sam cel daje kielich (Pam. Rel.-Mor. 1858). Później umiera w R. dr. Andrzej Krośnieński, pierwsze stopnie naukowe na uniwersytecie w Krakowie otrzymujący 1591 r. (Stat. nec non liber promotion). Zaraza zaczyna grasować w R. 1622 r. i trwa do Trzech Króli 1623, potem wraca 1625 od 21 czerwca i trwa do 12 listopada; następnie odnawia się 28 października 1652 do 1658 r. W 1632 r. 25 maja Władysław IV godząc spory miasta z plebanem nakazał mieszczanom ulice rozprzestrzenić, i nawozy wywiózłszy, ponaprawiać rynsztoki. W 1708 mór szedł od Krakowa do Warszawy i ślad jego w Jedlni pozostał w krzyżach z datą 1709 r. (Kś. Gacki, Jedlnia). W 1815 r. ulice sprostowano i wybrukowano (Geogr. Stejna). *Wójtostwo* w Nowym R. sprzedał Kazimierz Wielki za 300 grzyw. gr. pragskich Konradowi z Warszawy, nadając trzy wsie pod miastem: Dzierżków, Gołębiów i Wolę i szósty denar czynszu z łanów ich, 6 łanów wolnych młyn w Woli i nad stawkami, ile ich założą, plac wolny z domem i łaźnią, wszystkie sklepy sukienników i kramarzy, ławki rybne, szewckie i solne, połowę jatek rzeźniczych i stołów chlebnych, rzeźnią, pasicki, bór, polowanie, wyrąb drzewa, szósty łan, trzeci denar z kar, służba wojenna samotrzeć, jeden w szyszaku a drugi łucznik. Dan w Lublinie na św. Wincentego 1300 r. Świadkami są: Herman, kujawski (od 1340) i Floryan, łęczycki (od 1339) kanclerze, kasztelan radomski Ignalo jest Mścigniew (1334—1338) pisarz Przybysław syn Jacentego z Gniezna (znany od 1335 wedle Maurera, Urzędnicy kancelaryjni... do 1386). Przywilej ten znany z lustracyi 1569, z datą 1300 r. Lustracya z 1620, zna go z datą 1330. Powyżsi świadkowie, do których należy Sieciech, spicimirski kasztelan, Piotr Kościelecki, podkomorzy sandomierski, Wizga z Jankowic (Pam. Rel.-Mor. 1586, str. 410) mało znani, czynią rok aktu 1340 możebnym. W 1388 r. występuje w aktach krakowskich Kunat, wójt radomski, który za dług 10 grzywien u Prandoty z Przełęku, pozwał Krzesława, kasztel. sandomierskiego, aby wierzytelności jego zaspokoił (Helcel, Star. Pom. pr. pol., I, № 69 i 235), co tak załatwiono, że wrazie niewypłacalności kasztelana, sam Prandota pod karą królewską i grozą sfantowania miał uiścić swój dług. Pożyczka ta świadczy o bogactwie wójta. W r. 1529 z tej rodziny członkowie uposażali kaplicę Kosnowską albo św. Anny u fary radomskiej. W 1539 r. kś. Feliks, proboszcz noworadomski, pożyczył wójtowi Kunatowi (Mikołajowi) 180 grzywien i ubezpieczył tę sumę na jego Zamłyniu. W r. 1541 dopożyczył mu jeszcze 70 grzyw. z tym warunkiem, aby corocznie dawał kopę groszy na msze w kaplicy Zwiastowania. Gdy Kunat zobowiązania nie dopełnił, kś. Feliks 1550 r. zajął Zamłynie. Układ z 1549 r. po śmierci obecnego wójta Kunata, przelewał na miasto dochody z łaźni, ogrodu wójtowskiego przy bramie szpitalnej (św. Ducha) i czynsz z jatek chlebnych. Co do tych używalności, nieza-

długo następują spory z nabywcami wójtostwa staroradomskiego, a spory te dają razem miarę nadużyć, jakich się dopuszczano tak w stosunkach z miastami jak i z dobrami królewskiemi. Mianowicie 1548 r. Stanisław Lupa Podlodowski, stolnik sandomierski, kupił wójtostwo, wyrobił sobie na nie lenno miejskie i zagarnąwszy trzy wsie podmiejskie: Dzierżków, Gołębiów i Wolę Gołęb., nigdy (prócz pewnych dochodów) nienależące do wójtostwa, wbrew miastu, wymienił na dziedzictwo 4 wsi królewskich 1550 r. i zaraz w Blizocinie i Woli Bliz. w lubelskiem założył Podlodów. Sejm r. 1555 znalazł, że Podlodowski samowolnie przywłaszczył sobie wsie królewskie: Mazowszany, Blizocin, Blizocka Wola i 3 nowe wsie od ststwa radom. (Dzien. sejmów z 1555, str. 38). W skutek tego została lustracya 1564 r. nakazana. W 1566 r. na sejmie lubelskim unieważniono zamianę, gdyż miasto dowiodło, że wójtostwo staroradomskie z tych wsi miało tylko ustąpiony szósty denar czynszu, łany, folwark oraz młyny, a to jako ekwiwalent 800 grzywien w których Kazimierz W. wójtostwo Konradowi sprzedał, oraz 100 czerwonych złotych, które król Aleksander 1505 r. dołączył. Spór jednak na tem się nie zakończył. Synowie Stanisława, Jakób i Jan, w Warszawie na sejmie 22 grudnia 1579 r. za silną protekcyą i dodaniem części swej w Piotrowicach, pożądanej, jak twierdzili, przez króla do łowów, uzyskali lustracyą, która zacząwszy się w poniedziałek po Wniebowzięciu 1580 w Radomiu, stwierdziła, że radomskie wójtostwo i wsie Dzierzków, Gołębiów i Wola Gołęb. więcej czynią niż ustąpione wzamian królewszczyzny: Mleczków, Mazowszany, Blizocin i Wola Blizocka. Do wójtostwa przydaną została wieś Glinice z 5 zagrodnikami wymianą z Firlejem (za Leskowice i Serocko). Za lustracyi 1615 r. właścicielem wójtostwa był Seweryn Kurdwanowski, a małżonkowie Szczepan Raczkowski z żoną Katarzyną Osuchowską, 22 maja 1670 za wolą króla Michała scedowali je Kochanowskiemu, stcie radomskiemu (Pam. Rel.-Mor. 1888). *Zamek* pierwotny stał wraz z kościołem św. Piotra na sypanej górze, którą ks. Gacki odnajduje w wzgórzu mającem 3 morgi 79 pręt. rozległości, niedaleko Mlecznej, a wysokości pionowej 5 łokci. Przestrzeń ta objęta jest parowem i ma wał skrajny. Tu ks. Gacki mieści zamek wspomniany w dziejach pod 1282 r. (Pam. Rel.-Mor. 1855, str. 244—246). Akta mają mu nadawać w 1590 r. miano „domus regalis“, a 1605 już tylko wspominają górę niegdyś zamkową „mons quondam arcis“. Widać, że po wojnach szwedzkich, zamek pierwotny runął zupełnie. Inny zamek wzniósł Kazimierz W. wedle tradycyi Długosza, a opis lustracyi wszystkich, zwłaszcza 1554 i 1765 r. wskazują mu miejsce koło fary noworadomskiej. Krótki opis zamku z 1548 r. w którym Zygmunt August z Barbarą Radziwiłłówną spotkał się („po obiedzie od stołu wstawszy, J. K. M. szedł na górę do Jej K. M. i tam jest izba wielka, było w niej tak wiele ludzi, iż na krużganku niektórzy stali“ Baliński, Pisma hist., I, 151—152) zapowne odnosi się już do tego nowego zamku. Wedle lustracyi (o ile się zdaje z 1554 r.) zamek stał przy ulicy Grodzkiej, idącej od rynku. Brama miała z boku lokal burgrabiego. Na prawo w dziedzińcu dom piętrowy z kuchnią i gospodarskiemi izbami na dole, a jadalnią na górze, która gankiem oszklonym łączyła się z domem wielkim. Ten na dole miał jedną, na górze dwie izby i kilka komnat; drugie piętro miało salę wkoło opatrzoną oknami. Od podwórza były krużganki. Między obu domami stała wieża a w niej 4 sklepy. Ku wschodowi za dużym domem była wieża „biała“ (dla złoczyńców) i przy plebanii druga wieża (dla szlachty). Ztąd do bramy stroną północną ciągnął się mur trzyrusztowy bez blanków, wzdłuż niego taras. Budynki były z muru podskorupione lub gontem kryte, na piwnicach. Okna z błonami szklanemi okratowane lub z żelaznemi okiennicami. W jednej komnacie strop malowany z pozłacaniem. Za murem przekop z trzema sadzawkami i wał, na który wychodziło się furtą, bo tu był ogród, łaźnia i browar. Przy cmentarzu farnym była w murze grodzka furta (Pam. Rel.-Mor. 1857, str. 250—251). Opis z 1567 r. (Enc. Orgel.) przedstawia go, jako dwór murowany, mający na równi z sobą mur i przekop, z trzema sadzawkami. U bramy (na Z.) dom murowany piętrowy. Z piętra wchód do świeżo zbudowanego blanku i do tarasu czyli więzienia, będącego wwieży miejskiej o pół staja oddalonej do dworu. W kącie dolnych gmachów furta na wał, a z niej ganek drewniany między sadzawkami do baszty drewn. miejskiej. Do wierzchnich gmachów wiódł ten sam ganek. Dom wielki pod dachówką, piętrowy stał na południe nad przekopem. Na wschód od niego był mur „przy którym blanki dwoje, zwierzchnie; dalej w tymże murze biała wieża wśród blanków“. Porównywając dwa opisy z XVI w. spostrzegamy, że zamek był obwarowany; zarówno od miasta mur go odgraniczał, jak od muru miejskiego. W murach zamkowych były dwie wieże, od wschodu na zewnątrz miasta, i druga od miasta przy farze. Dwa domy, u bramy piętrowy zachodni i dwupiętrowy południowy mają wzmiankowaną wieżę, między sobą. Przerobiono ją w XVII w. (jak widać z następnej lustracyi), na dworek z czterema izbami. Wedle lustra-

cyi 1629 r. zamek składał się z dolnych i górnych gmachów, wał wkoło muru, 3 sadzawki i spichlerz. W lustracyi 1660 r. zaznaczono, że jest bardzo zdezolowany. „Dwa pokoje górne po ruinie wielkiej nieprzyjacielskiej restaurowane. Samborza nad bramą blizka ruinie“. Dla tego wyznaczono na poprawę zamku 400 fl. rocznie, a płacę podstarościemu 200, burgrabiemu 120 fl. Starosta Gołuchowski (1678—1683) wziął był sól na reperacyą zamku. Sejmik w Opatowie 1683 r. zebrany zalecił, aby zobowiązania swego dotrzymał (Kś. Gacki, Pam. Rel.-Mor. 1860, str. 274). Wedle lustracyi 1765 r.: „Jest zamek staroświecki murowany, przykryciem gontowem konserwowany, spodem piwnice mający, frontem ku kościołowi farnemu stoi, do którego wejście z ulicy. Brama między murami. Dziedzinicc obszerny wkoło murem obwiedziony. W tym zamku na wchodzie schody kamienne ze czterech gradusów, sień, z tej na prawej stronie izba wielka sądowa, w której okien 13, malowana, z sufitem. Na drugiej stronie dwie izby i schowanie na kancelaryą. Dalej były 2 izdebki na skład archiwów grodzkich, szynk i wieża w rogu. Przy bramie kamienica dwupiętrowa w arendzie żydowskiej za 800 fl. W środku dziedzińca dworek o czterech izbach, na około kramnic 20, najmowanych w czasie trybunału skarbowego. W 1787 r. zamek wyrestaurowano, pokryto nowym dachem. Z 2ch sal zrobiono 10 pokoi na kancelarye. Kamienica przy bramie niemieszkalna. Wieża o 2ch piętrach wyreperowana. Spichlerz i suszarnie za fosą na podwalu. W r. 1860 został zamieniony na plebanią noworadomskiej fary (Kś. Gacki, Klasz. w Sieciech., str. 246) w jednej części, a w drugiej na hypotekę (Encyk. Orgel.). *Starostwo radomskie* utworzone zostało za Ludwika węgierskiego. Już 1290 r. występujący przy Łokietku Bartłomiej z tytułem „provisor totius terrae sandomiriensis“ (Mon. M. Aevi III) zdaje się być ekonomicznym zarządcą dóbr państwowych w sandomierskiem i jest niejako wzorem dla utworzenia osobnego zarządu dla ziemi radomskiej. W r. 1370 zna kś. Gacki, Jana, ststę radomskiego, z układów granicznych Wojciecha, dziedzica Pękosława z cystersami w Wąchocku (Pam. Rel.-Mor. 1856 i 1857). W 1376 r. pleno titulo zwie się on Jan z Tarnowa „ststa ziemi radomskiej“ (Bart. III). W 1430 „rządcą wsi królewskich w pow. radomskim“ jest Mikołaj z Łodwigowic. Za Długosza do wsi królewskich należały: Jastrzębia, Mąkosze, Jedlna, Tczów, Maków, Makowiec (już nią przestał być 1480), Sucha, Chotkowska Wola (zaliczona do par. Ryczywół), Gzowice, Mazowszany, Zamłynie (przedmieście Starego R.), Bartodzieje, Radzice, Swierczynka (z par. drzewickiej), Gołębie (archid. lubel.), Swieszedlice (par. Ciepielów), Zwoleń miasto, Stężyca miasto, Solec i w jego parafii Czatkowice i Wola. W 1508 r. obejmowała przedmieście Szydłowiec, Korzeny, Ostałów Wielki i Mały, Grabowę, Wolę Grabowską, Częstochowice, Rybiankę, Pogorzałę, Skarzycko. W 1564 należały do ststwa Jedlna, Maków, Makowiec, Jastrzębia, Kozłów, Gzowice, Krwatka (Klwatka królewska), Sucha, Wola Suska, Tczów, Bartodzieje, Rawica Nowa albo Tczowska Wola, Brzoza, Wola Brzoska, Kozienice, Opatkowice, Swierze, Piotrkowice, Bielany, Wacyń, Mironice (Miroń), Glinice, przedmieście Zwoleń. Jako ststwo „bogate“ (Heidenstein) było otaksowane na 4574 fl. 20 gr. Bogatszemi były: bialskie na Podlasiu 8562 fl. 21 gr., rogozińskie w Prusiech 7978 fl. 10 gr., spiskie 5736 fl. 23 gr., grodeckie na Rusi 5165 fl. (Źr. dziejowe, IX). W 1615 r. ststwo miało tylko dwa młyny miejskie, trzeci na Pacynie, Maków, Makowiec i Wacyń. W 1765 r. należał do ststwa Radom z zamkiem i podzamczem, wsie Dzierżkowo, Gołębiów, Glinice, Wola Gołębiowska, Maków, Makowiec, Wacyń, Piotrowice i dzierżawy: Klwatka, Gzowice, Rawica i Brzezinki. W 1771 r. płacono kwarty 1989 fl. 12 gr. (więc 7957, 18); 1787 r. intraty było 14,364 gr. 25 ½. Wedle wiadomości zebranych przez kś. Gackiego (Pam. Rel.-Mor. 1858, po r. 1860) rozpadło się starostwo radomskie na części dopiero w końcu XVI w. i początkach XVII. Jego zdaniem Paprocki błędnie tytułuje Firleja (1533—53) starostą stężyckim, bo w owej epoce nie zostało wydzielone z kompleksu ststwa radomskiego. W 1564 do ststwa stężyckiego zaliczono wsi 37 (w 1569 r.): Rokitnę, Kletnią, Wojciechów, Niecieczę, Zajezierze, Brzeziny, Wargocin, Bałtów, Łąg, Skoki, Ryki, Oszczywilki, Rudę Małą, Skrudę, Kąty, Babice, Korzenne Jaty, Święte, Bazanów, Rososz, Chrośno, Grabów Rycki, Wolę Sierską, Sarny, Życzyn, Wolę Życką, Kozice, Wylezin, Ownią, Dybie, Zadybie, Zaryte, Stryj, Wróblew. Z tego ststwu stężyckiemu 1634 r. lustracya przypisała Stężycę i wsie: Kletnę, Rokitnę, Łąki, Zajezierze, Wojciechów i Przewoz, gdy 1765 r. starostwo ryckie obejmowało: Ryki, Rososz, Sierską Wolę, Swaty, Chrosno, Sarny, Ojszy Wilk, Ogonów, Panisze, Kurków, Grabów, Babice, Ownią, Wyleżyn, Rudę, Skrudę, Dębie, Bazanów, Okrzeję. W 1579 r. ceniono je na 6296 fl. 21 gr. 10 den., a 1580 na 6296 fl. 29 gr. W 1580 r. był ststą stężyckim Bartłomiej z Zielonek Zieleński, sekretarz królewski za elekcyi Walezego. Ekonomia kozienicka od 1607 oddzielona ze starostą (1609) Janem Świętosławskim, w 1632 obejmowała: Kozienice, Opatkowice, Mironice,

Bielany, Świerze, Brzozę z Wolą Brzoską, Jedlnę, Kozłów, Jastrzębie, Gzowice z folw. Piotrowice, Wargocin, Wróblany. Z czasem i ta ekonomia rozpadła się na dzierżawy Brzozę i Gzowice. W 1706 Kozienice są dobrami stołowemi; do 1830 r. w dzierżawie prywatnej. Dzierżawa Zwoleń, za dzierżawcy Jana Bohusza, w 1580 była otaksowana na 819 fl.; w 1629 obejmowała Zwoleń z folw. i wś Bartodzieje. Dzierżawa a ststwo 1674 r. gołąbskie także oderwane od radomskiego, 1789 obejmowała Gołąb, Wólkę Gołębską, Niecieczę, Skoki, Bałtów (Bałutów) i Wolę Bałtowską. Z Suchej, należącej do ststwa radomskiego z Kozienicami i Jedlną w r. 1659 powstała część ststwa kozienickiego, a później osobna dzierżawa suskowolska. Pierwszym starostą radomskim jest 1370—1376 r. Jan z Tarnowa. 1409—1418 Dobrogost Czarny z Odrzywołu (Pam. Rel.-Mor. 1856, str. 493), zna go Długosz w historyi 1409 r. jako ststę radomskiego, na polecenie króla Jagiełły przez budowniczego Jarosława, pod Kozienicami budującego most łyżwowy na Wiśle; 1442 r. Hincza z Rogowa (Helcel, Star. Pom. Pr. pol., II, № 3071); 1463 r. Dominik Litwos z Kazanowa (Kod. Tyniec., 463, A. G. Z., III); 1465, † 1485 (Ks. Gacki, Jedlnia Pam. Rel.-Mor. 1858); Dersław z Smogorzewa ststa radomski 22 grudnia 1488 (A. G. Z., X, № 163); 1501—1507 r. Piotr Szafraniec (Pam. Rel.-Mor. 1357); 1508—1531 Mikołaj Szydłowiecki, kaszt. sandomierski, podskarbi; 1533—53 Piotr Firlej z Dąbrowicy; 1567 Jan Lutomierski, kaszt. sieradzki, podskarbi (1563—64, Vol. Leg.); 1568—74 Grzegorz Podlodowski z Przytyka syn Stanisława; 1574—85 Jędrzej Zborowski, marszałek nadworny; 1585—98 Stanisław Gostomski z Lężenic; 1608 Kacper Ciołek Maciejowski (Pam. Rel.-Mor. 1858); 1611 Samuel z Gutowa Ciołek; 1620 † 1642 Filip Wołucki, kaszt. i wojew. rawski (1625—42 Vol. Leg.); 1648—50 Mikołaj z Oleksowa Gniewosz (Vol. Leg.); 1650 Stanisław Skarszewski, ustąpił 1654 r.; Piotr Korwin Kochanowski 1654, chory w 1659 r. wyjechał za granicę i dostał surogatora w osobie Pawła Podlodowskiego na lat trzy, † 1679 r.; 1678—83 Jan Kazimierz z Gołuchowa Gołuchowski (dobrodziej pijarów); 1688—90 Dominik Michał Radziwiłł; 1697—1728 Stanisław z Chomętowa na Jasieńcu Chomętowski. Od 30 kwietnia 1729 do 1730 † Jakób ze Skrzynna Dunin; 15 kwiet. 1730—48 Stanisław Antoni na Świdnie Świdziński; 1748—55 † 1779 r. Kazimierz z Granowa Granowski; 1758 Michał Świdziński, w 1772 r. potwierdzony, zdał ststwo (1773 r.) na ostatniego starostę Aleksandra z Potkania Potkańskiego, marszałka Targowiczan sandomierskich, głośnego ze zdzierstw. (Między innemi wydarł osadę młynarską Pacynę jeszcze 1433 r. nadaną Pacowi przez Jagiełłę, zwróconą właścicielom Pacynom 1827 r.). Zięć jego Piotr Choiński wziął ststwo 1810, poczem w 1822 r. wróciło do skarbu. Ststwo radomskie bywało uposażeniem królowych dynastyi Jagiellońskiej: Elżbiety Kazimierzówny 1504 r., Zofii Olgimondówny Holszańskiej, ostatniej żony Jagiełły, Elżbiety Rakuskiej, żony Kazimierza Jagiellończyka, Bony, która 1545 r. uwolniła ststwo od zapisu na swą korzyść na rzecz Elżbiety Rakuskiej, pierwszej żony Zygmunta Augusta; Katarzyna, trzecia żona wyjechała z kraju przed śmiercią. Ostatnia Anna Jagiellonka miała zapisy na dobrach ststwa. Żony króli elekcyjnych miały zapisy gdzieindziej robione (Dogiel). Nadużyć w starościńskich dobrach tak ze strony prywatnych jak i starostów, akta wspominają dosyć. Tak np. już 29 stycznia 1552 r. wspominali o tem w rozmowie z sobą Zygmunt August i Bona. Podlodowscy z Gębarzewa posiadłszy Mazowszany (koło 1589 r.) zajęli bory po pola makowieckie i wycięli je. Książę Zbarazki z Końskowoli w lasach gołąbskich wycina samomolnie do 1000 fur drzewa corocznie. Starostowie folwarki tworzą, wyganiając kmieci. Tak w Dzierżkowie uczynić radziła lustracya 1580 r. a zrobiono z wójtostwem w Gzowicach. Kacper Maciejowski zdając ststwo radomskie, wszelki dobytek spędzał do Sobótki, wsi starostwa zawichojskiego, zastawnej jego żony. Po folwarkach bywało 30—40 sztuk bydła, 20—80 owiec, 20 sztuk trzody. Wysiewów bywało żyta i owsa 100 do 200 korcy, pszenicy i jęczmienia 5 do 20. Korzec pszenicy i grochu szedł 28 gr., żyta 18, tatarki i owsa 10 gr. Pacht od krowy wynosił 3 złp. Urzędnik (ekonom) brał 6 zł., dworniczka (pani stara, gospodyni) 3, dziewka po 1½, parobek 2 zł. *Ziemia radomska* wcześnie lubo bez nazwiska, stanowi odrębną dzielnicę. Gdy bowiem po śmierci Henryka Sandomierskiego, Bolesław Kędzierzawy 1165—66 „lepszą (elegantior) część“ jego dzielnicy ze stolicą, t. j. z Sandomierzem otrzymał (M. M. Aevi, I) a Kazimierz II, zapewne po powrocie z Niemiec, przebywał w radomskich Sieklukach, i tam o opiekę był wzywany przez chłopów z zawisłości opatów czerwińskich (Milesco profugus latuit in Secluki sub duce Kasimiro, Rzyszcz., Cod. dipl. Pol., I, 28); z połączenia tych dwu faktów, wysnuwa się wniosek, że jednocześnie ze zgonem Henryka i podziałem jego dzielnicy, druga z trzech części jego puścizny z Sieklukami (więc i z R.) dostała się w ręce Kazimierza II i ten, jako rządca samodzielny radomskiej połaci przebywał w owych Sieklukach. Tylko też w obcej, niezależnej od Mazowsza dzielnicy, szukać mógł przytułku

chłop mazowiecki. Kronika wielkopolska (t. z. Bogufały, Mon. Biel., II, 518) nadająca Henrykowi ziemię sandomierską i lubelską (choć tej jeszcze nie było) również i Kazimierza obdarza tylko tytułem księcia sandomierskiego, po śmierci Kędzierzawego (str. 527). Tradycya przypisująca Leszkowi Białemu fundacyą kościoła św. Wacława w Starym R. (Pam. Rel.-Mor.) 1216 r. wskazuje, że i ten książę władał R. Prócz tego Kochów nadany z targiem przez Henryka augustyanom w Czerwińsku przed 1155 r. (Rzysz., Cod. dipl. Pol., I, str. 10) spokojnie przez nich posiadany, z potwierdzeniem Kazimierza II (M. M. Aevi, III, 18) był w ich ręku za Leszka, i uzupełniony nowym darem przez wdowę tegoż Grzymisławę z synem 1229 r. Świadczy to o należeniu i prawego brzegu Wisły do tej dzielnicy, w całym tym peryodzie, co się też potwierdza wykazem dóbr danych przez tegoż Henryka Sieciechowu, jak Dziewcza Góra pod Wąwolnicą i Leszna pod Stężycą (M. M. Ae., I, 42). W dokumencie Bolesław Leszkowic (Wstydliwy) ma już tytuł księcia „radomskiego“ (Kod. Wlkp., № 438) obok krakowskiego, sandomierskiego i lubelskiego. Akt ten nosi datę 1268 r.; atoli wystawca dokumentu, bisk. krakowski Prandota już nie żył wtedy († 1266), ze świadków Paweł z Przemankowa nie był dziekanem, a Prokop z Wrocławia nie mógł być kustoszem 1296 r., gdy kanonikiem był dopiero 1274, a scholastykiem 1279 r. To okazuje wyraźną fałszywość aktu, zaczem upada i dowód istnienia nazwy ziemi radomskiej w XIII w., mimo zamku już od jego początku, z Markiem kasztelanem na czele i sędzią Strońcem. Jako „terra radomiensis“ zjawia się 1372 (Bartosz., Cod. dipl. Pol., III) a nawet gdyby i było podejrzenie że to jest dodatek transumptu (1535) już 1351 r. byłaby odróżnioną tytułem i granicą u rzeki Kamiennej od sandomierskiej (Kś. Gacki, Kl. Ben. Skrzyz. na Łysog,, 199). Już jednak 1404 są postawione obok siebie jako jednakowe districtus, t. j. powiaty (ziemie) radomski i sandomierski (A. G. Z., VII) co powtarza się i w statucie nieszawskim 1454 r. w stosunku do ziemi krakowskiej, lubelskiej i wiślickiej (Bobrzyń., O ustaw. Niesz., str. 54). Księga ziemska radomska najdawniejsza z 1400 r. obecnie jest w Bibl. Jagiellońskiej (Wisłocki, Katalog rękopis.). Pomijając komornika ziemskiego z 1372 r., mamy ślady wieców sandomierskich w R. 1403, 1419 i 1429 (Klasz. Sieciech., str. 100, 175). Roki zaś znane są już 1475 (Kl. Łysog. 218). Prócz zamku radomskiego, w ziemi tej istnieje zamek i kasztelania sieciechowska z kasztelanami od 1229—1339, którzy są zapewne następcami autonomicznych niegdyś Toporczyków w tym grodzie. U Wojszyna i Nasiłowa jest granica sieciechowskich dóbr z kasztelanią kazimierską (znaną od 1372 do 1417), do której też, już przekształconej w ststwo, jeszcze 1498 r. z Nasiłowa, Szawłowic i Opatkowa brano robociznę (Kś. Gacki, Kl. bened., 120). W 1474 r. Dziurów nad Kamionną leży w powiecie radomskim (Kś. Gacki, Kl. ben. Łys., 217); Mniszek 1442 i 1462 (str. 209 i 229). Granica północna za to ścieśnia się. Siekluki, rezydencya Kazimierza II, należą do Mazowsza 1343 r., Kazimierz W. daje Ziemowitowi ks. Mazowsza „Zapilcze“ 1359 czyli posuwa Mazowsze od Pilicy do Radomierzy (Rzyszcz., Cod. dipl. Pol. i Kod. Mazow.) chociaż wieś Żdżar zakładana w lesie tej nazwy, z nadania tegoż Kazimierza W., jest podana „w ziemi sandomierskiej“ (A. G. Z., V). Podobnie jest niejasna granica zachodnia, kędy Konrad I jako książę Łęczycy 1234 r. włada „powiatem skrzynieckim“ (Kod Wlkp.). Wyśmierzyce są zależne od benedyktynów na zamku płockim, Jasiona jest osadzona przez któregoś z Bolesławów mazowieckich (może zarazem i księcia Sandomierza, więc Bolesława, syna Konrada I por. Łaski, Lib. Ben.). Obok tego jednak mamy dokument Jagiełły z 1429 r. wydany w Nieszawie, którym pozwala Mikołajowi z Drzewicy, „w pow. radomskim“ zamienić ją na miasto (Ks. Metr. 29 str,. 94 v.; Mon. Biel., III, 271; Łaski, Lib. Ben., I, 649). Nieco później Kazimierz Jagiellończyk pozwala Janowi z Podlodowa, kaszt. żarnowskiemu i dworzaninowi swemu, by w Nowym Przytyku, założonym obok Starego, odbywał się jarmark i targi, a Przytyk ten leży w wojew. sandomierskiem i pow. radomskim (na sejmie piotrkowskim feria 3 infra. Ascension. Dni 1488, potwierdzona 1511 w R. Ks. Metr. 25, str. 79; por. kś. Siarczyński, Opis pow. radom., str. 166—169). Tym sposobem granica świecka administracyjna powiatu radomskiego sięga w obręb innej (poznańskiej czyli gnieźnieńskiej) duchownej administracyi, a dotyka Grabowa i Woli Grabowskiej, na początku XVI w. (1508) zaliczanych do ststwa radomskiego. Dzieje kościelne Gorynia i Woli Goryńskiej w przeciwnej od Przytyka stronie położonych (między Jedlińskiem a Gowarczowem) wskazują dowodnie, że granice kościelnych obwodów zmieniały się w ciągu wieków. Tak owe dwie wsie 1326 i 1342 znajdują się w archidyakonacie radomskim (Tejner, Mon. Pol., I). W XV w. należą do dekanatu radomskiego, a za Łaskiego (Lib. ben.) w początkach XVI w. są w archidyakonacie kurzelowskim archidyecezyi gnieźnieńskiej, co też ma miejsce i z Przytykiem i Drzewicą. Porównywając spisy parafii podane 1326 do opłaty papiezkich danin, z wykazami Długosza i późniejszemi oblicze-

niami można zauważyć, że jedynie najdawniejszy wykaz kościelny z początków XIV w. zgadza się z obrębem administracyjnym jednoimiennym z początku XVI w. Wiek XV znany nam z Długosza przedstawia ważne odmiany. W 1326 i 1342 (Tejner I, 261, 442) archidyakonat radomski sięga od Chlewisk (Chelewicz) Jarosławia, Ciepły i Wysokiej (więc prawie linii Grabowa Skrzynno na Z.), na Płn. do Chotkowa (Chochów) Samagoszczy i Swierzy (Swierżowa) dochodząc, ociera się o Radomierzę, ogarnia Ryczywół, przeskakuje Wisłę i zająwszy parafie: Stężycę, Łuków, Żelechów i niezrozumiały Choschów, styka się na wschód z archidyakonatem lubelskim na granicy późniejszego ptu stężyckiego i dekanatu zwolińskiego. Na południe wymienia spis 1326 jedyną Wierzbicę i Skaryszew. Za Długosza dekanat radomski w ogóle ścieśnia się. Szydłowice i Chlewiska, na zachód Goryń, na północ Wierzbica, na południe Jedlnia następnie Wisła na wschód wytykają jego granice. Archidyakonat lubelski zabiera Zwoleń, Stężycę, Żelechów, Ryczywół, Ciepielów, Siecichów, Łuków, Wąwolnicę. Na początku XVI w. (1508) spisy drukowane przez prof. Pawińskiego (Źródła dziej. XV, str. 469) jak powiedzieliśmy, wytykają też same granice pow. radomskiemu, co spis 1326 archidyakonatowi t. n. Na zachód Bzin radomski i Blizin opoczyński, Szydłowiec rad., Mroczkow opocz., Skłoby rad., Nieświn opocz., Zapniów rad., Gowarczów opocz., Przysucha rad., Gielniów opocz., Nieznamirowice i Zychorzyn rad., Drzewica opocz., Klwów i Sulgostów rad. a Odrzywół opocz. dają miarę zachodnich strat powiatu radomskiego między 1429 a 1508 r. Dalej powiat radomski 1508 r. ma na północy granicę rz. Pilicy aż do Białobrzegów, skąd skręcać się zdaje dzisiejszą szosą na Jedlińsk do Radomska; a tą aż do Wisły dochodzi, przerzuca się na prawy brzeg tej rzeki i tu podchodzi na Samogoszcz pod Garwolin, w Trzciance, Rowach, Kobylej Woli, Górznie, ogarnia Żelechów, wierzchowinę Bystrzycy pod Lublin płynącej, nad którą Burzec, radomski jeszcze leży. Wschodnia granica od Burzca idzie na Gułów (koło Adamowa) i jej Wolę (koło Syrokomli) i w okolicach Sobieszyna spotyka rz. Wieprz. Tu wedle spisów poborowych 1531, starostwo lubelskie miało przednie czaty na lewym brzegu Wieprza naprzeciw Łysobyk we wsi Węgielce (parafii Rudno) naprzeciw Bobrownik, Niebrzegów lubel. (par. Końskowola) a między niemi Strzyżewice (paraf. Wilkołaz) tak że tylko mały okrajczyk z prawego brzegu Wisły (z Gołąbiem i Wolą Gołąbską) należy do powiatu radomskiego w r. 1508. Granica południowa powiatu radomskiego w początkach 1508 (więc sięgająca w końiec w. XV) idzie korytem Kamionny rzeki tak że rozdziela atynencye jednej i tej samej parafii (np. Wąchockiej). Dekanat radomski 1529 obejmuje Radom, Wsolę, Zakrzów, Jarosławice, Wolą św. Doroty, Szydłowiec, Borkowice, Wierzbicę, Kowalę, Cerekiew, Skaryszew, Tczów, Odechów, Zwoleń, Suchą, Jedlnią, Brzozę, Głowaczów, Ryczywół, Sieciechów, Bobrowniki, Stężycę, Ryki, Drzązgów, Kock, Czemierniki, Przetoczno, Boturz, Okrzeję, Żelechów, Korytnicę, Gorzno, Samogoszcz, Wilczyska, Kozirynek, Tuchowicz, Pruszyn, Zbuczyn, Trzebieszów, Ulan, Swierze(Pam. Rel. Mor. 1855, str. 258). W ostatnich latach rządów Zygmunta Augusta II następują zmiany w granicach powiatu czyli ziemi R. Kiedy 1539 i 1564 województwo sandomirskie ma 6 powiatów, a w ich liczbie i radomski, już w 1567 r. ogólna liczba powiatów rośnie do 7, i obok radomskiego zjawia się stężycki. Wygląda to na dalszy ciąg odmian, które zaszły w administracyi kościelnej, już za czasów Długosza, a przez które zostały wsie oderwane po drugiej połowie XIV w. do archidyakonatu lubelskiego. Są to mianowicie parafie położone na wschód Wisły. Trudności elementarne (wylewy Wisły) a zapewne i kwestya populacyi, utrudniająca skoncentrowanie zarządu były zapewne głównemi przyczynami tych modyfikacyj granicznych, które już ujawnia spis poborowy 1569 r. W 1569 r. pow. radomski obejmuje parafii 59 i 531 nomenklatur a mianowicie St. Radom (16 nomenklatur), Skaryszów (17), N. Cerekiew (20), Kowalska (Wolanów t. j. wola kowal. 3), Kaszów (2), Jarosławice (4), Zakrzów (6), Jankowice (8), Wsola (9), Lisow-Komorniki (4), Jedlińsko (5), Goryń (7), Odechów (7), Tczów (6), Ciepielów (8), Wielkie (7), Krępa (7), Chotcza (2), Sienno (2), Bałtów (4), Kowala Stępocina (16), Wierzbica (9), Wąchocko (3), Skarzycko (2), Bzin i Lipowe pole (reszta do pow. sandom.), Mirzec (Mircz) (5), Iża (13), Krzyżanowice (3), Gąsawy (4), Szydłowice (3), Wysoka (22), Błotnica (16), Jasionna (4), Nieznanice, (4), Radzanów (7), Bieliny (4), Bukówno (8), Wrzos (9), Wrzeszczów (9), Potworów (6), Klwów (16), Chlewiska (13), Borkowice (16), Stary Skrzyn (18), Skrzynno (9), Wieniawa (9), Mniszek (14), Swierze (5), Oleksów (9), Sieciechów (6), Sucha (2), Janowiec v. Serokomla (9), Regów (4), Zwoleń (8), Jaroszyn (7), Smogorzew (6), Odrzywół (2), Pawłowice (2), Solec (4), Ryczywół 3. 13 wsi sieciechowskich, 25 iłżeckich bisk. krakowskiego, 10 starostwa soleckiego, 18 radomskiego, 3 m. Radomia, 22 rud żelaznych. Miast jest 20: Radom, Szydłowiec, Skrzynno, Solec, Sienno, Nowy Targ albo Odechów, Skaryszów, Grzymałów, Przytyk, Nieznamirowice,

Wierzbica, Klwów, Jedlińsko, Sieciechów, Zwoleń, Ryczywół, Janowice, Kozienice, Iłża, Jastrząb. Stan rzeczy trwał ten sam do końca Rzpltej t. j. do utworzenia cyrkułu radomskiego i kozienickiego w kordonie austryackim, t. z. Galicyi Wschodniej. Gdy je wcielono do ks. warszawskiego, nowy departament radomski obejmował 10 powiatów: radomski (Radom, Skrzynno, Drzewica, Klwów); kozienicki (Kozienice, Sieciechów, Ryczywół, Białobrzegi, Jedlińsko); Opatowski (Opatów, Zawichost, Gliniany, Ćmielow, Ożarów, Ostrowiec, Denków, Tarłów); Solecki (Solec, Sienno, Mirsko); Sandomierski (Sandomierz, Klimontów, Bogorya); Staszowski (Staszów, Pokrzywnica, Osiek); Szydłowiecki (Szydłowiec, Iłża, Grabowiec, Jastrząb); Kielecki (Kielce, Borzęcin, Miedziana góra); Konecki (Końskie, Białaczów, Gowarczów, Radoszyce); Opoczyński (Opoczno, Przysucha, Gielniów, Drzewica, Nowe miasto nad Pilicą. W 1816 r. nastąpiło przemianowanie departamentu radomskiego na województwo sandomierskie w królestwie kongresowem, przez co Radom zeszedł na stolicę obwodu jednoimiennego i dwu powiatów radomskiego i kozienickiego. W pierwszym podane są miasta: Radom, Wierzbica, Skaryszew, Wyśmierzyce, Przytyk, Jedlińsk, Białobrzegi, Wolanów. W kozienickim: Kozienice, Zwoleń, Magnuszew, Janowiec, Ryczywół, Sieciechów, Kazanów, Głowaczów. W 1845 r. utworzono gubernią radomską z 8 powiatami i 19 okręgami. Z tych powiat radomski miał dwa okręgi: radomski i kozienicki (Radom, Guzów, Wierzbica, Skaryszew, Jedlna, Wyśmierzyce, Przytyk, Jedlińsk, Białobrzegi, Wolanów, Kozienice, Zwoleń, Magnuszew, Janowiec, Ryczywół, Jastrząb, Sieciechów, Kazanów, Głowaczów, Gniewoszów z Granicą); pow. opoczyński z okręgami opoczyńskim, koneckim i szydłowieckim; opatowski z okręgami opatowskim i soleckim; sandomierski z okręgami sandomierskim i staszowskim, kielecki z kieleckim i jędrzejowskim; stopnicki z stopnickim i szydłowskim, miechowski z miechowskim, skalbmierskim i proszowskim; olkuski z olkuskim, pileckim i lelowskim. *Zaludnienie* ziemi i pow. radomskiego w końcu XII w. da się mniej więcej wywnioskować z faktu, że by uposażyć kolegiatę w Sandomierzu, trzeba było po dochody dla niej sięgać aż po Sieciechow i Świerze na skraju północnym ziemi późniejszej radomskiej (1191), a fundusze dla kolegiaty kieleckiej musiały być wzięte z parafii Starego Radomia 1171 (Mon. Med. Aevi i Lib. benef. Dług.). Tradycya miejscowa w Świerzach naznaczała parafią dla Jedlni o 3 i dla Tczowa o 2 mile odległych (Kś. Gacki Jedlnia), co także świadczy o małej ludności tych okolic. Z innych miejscowości radomskich 1191 znamy wieś Piscatores (zdaje się późniejsze Małygi nad Wisłą w kluczu Regowskim. (Siarczyński, Opis pow. radomsk., 81), Rajec (Raci), Mokosy (Mąkosino) Lisowo, Bartodzieje, Jankowice, Goryń, Klonów, Malczów, Nieznamierowice, Bogusławice, Grzmucin (M. M. Aevi III). We włościach sieciechowskich z 1252 (M. M. Aevi I) Dziewczą górę (pod Wąwolnicą), Leszne (w par. Stężyca), Stypicza, Ostwisz teraz. Uściwierz, Nadrąb, Nasiłów, Opatkowice, Łęcznę, Podolszany, Święcicę, Brzeźnią, Psary, Sielce (w par. Końskowola) Ostrów, Kobylany, Janików, Chechły, Ciszycę, Rajce, Szawłowice, Garno, Brzeznica, Zgliszyn i Słyszyn, Święcin i Podolszany, Opatkowice, Sadłów. W 1326 (Tejner I) prócz „św. Piotra“ (t. j. St. R.) są podane parafie Wysoka, Ciepła, Tczów, Chlewice, Wierzbica, Kowala, Jarosławice, Samagoszcz, Skaryszew, Korytnica, N. Cerkiew, Sieciechów, Swierżowa (Swierze), Kochów (Chochów), Stężyca, Łuków, Żelechów i Chożków (?) razem 20. Wśród puszczy jedlińskiej, która przedmieściu Radomia dziś „lubelskiemu“ dała nazwisko jedlińskiego, powstaje nowa parafia Jedlnia z kościołem dopiero w końcu XIV w. (1387—1391, kś. Gacki, Jedlnia), Skaryszów parafia 1326 r., dopiero także w tej epoce wydziela z siebie parafią Odąchów, założoną przez ówczesnego kanonika sandomierskiego, Mikołaja Trąbę, między 1392 a 1402 (Dług. Lib. benef.). W 1420 Zaklika ze Szczekarzewic dostaje od Jagiełły „puszcze, lasy i gaje“ (vastitates, silvae et nemora) w ziemi sandomierskiej i pow. radomskim, nad rzekami Swarzyną, Ciemną Strugą i Kamionką, do osiedlenia, ale nadawca tak nieznа wielkości daru, że umie tylko obszar tych pustek określić obowiązkiem służby wojennej z każdych przyszłych 30 łanów, każdych 20, i każdych 10, jednego kopijnika, dwu i jednego łucznika konnego i zbrojnego (Bart. III, str. 379—381). W końcu tego wieku, a przynajmniej w zródłach Długosza († 1480) Mąkosy, znane już 1191 nieprzestały być wsią łowiecką, z łanami niewymierzonemi, podobnie jak Jedlnia. W opisie Długosza dekanatu radomskiego, już mamy pierwsze dane statystyczne. Parafii już wówczas było w dekanacie 19, w nich nomenklatur 147 z których największe są: Maków (własność królewska) 40 łan., Wirzbica 31 łan., Tczów 20 łan., Zakrzów 20 łan., Wawrzyszów 20 łan. itd. Parafia St. R. obejmowała za Długosza prócz wsi St. R., Wolą Kanimira (5 łan., 60 groszy, 1 ogr., 1 folw.) Mazowszany łany, Żakowice, Janiszów, Rajec Wielki i Mały, Malczow, Piotrowice, Prędocin, Długojów, Krwaty, Małączini, Zamłynie, Śródmieście N. R., w Prędocinie łany, ogr. i kar. do St. R.,

ale już folwark do Szydłowca przyłączyli w XV w. właściciele Prędocina, Szydłowieccy. Par. N. Radom obejmowała za Długosza: Szadków własność benedyktynów z Sieciechowa, Gołębiowską Wolę, Jastrzębią. Łany w Trawnicy, tytułem dziesięciny składanej dla dziekana kieleckiego, należały do St. R., a folwark rycerski do N. R. Nadto tu należało 25 łanów kmiecych, 4 ogrody z wsi Dzierżków. Wizyta Jerzego Radziwiła, bisk. krakowskiego w latach 1596—1598 odbyta, uwydatnia zmianę w administracyi kościelnej. Dekanaty: radomski, solecki, stężycki i zwoleński stanowią część archidyakonatu lubelskiego. Dekanat radomski ma 13 kościołów (paraf.): Borkowice, Chlewiska, Szydłowiec, Radom St., Wsola, Zakrzów, N. Cerkiew, Wola św. Doroty t. j. Wolanów, Jarosławice, Mniszek, Kowala Stępocina, Wierzbica i Wysoka. Dekanat solecki 9 kościołów i 1 kaplicę: Janowiec, Chotcza, Ciepielów, miasto i wieś, Wielkie, Lipsko, Krępa, Rzeczniow, Sienno, Solec. Dekanat stężycki liczy 16 parafii: Gołębie, Stężyca, Pawłowice, Wargocin, Maciejowice, Samogoszcza, Gorżno, Wilczyska, Żelechów, Okrzeja, Kłoczów, Korytnica, Żabianka w. Nowa Wąwolnica, Drążgów, Bobrowniki miast. Dekanat zwoleński ma 20 kościołów: Skaryszów, Kazanów, Tszczów, Oleksów, Zwoleń, Sucha, Jedlna, Brzoza, Głowaczów, Leśnice, Ryczywół, Swierze, Kozienice, Brzeźnica, Sieciechów, Policzna, Grodek, Bieżdzieża, Rogów, Jaroszyn. W drugiej połowie XVI w. t. j. za Batorego, prof. Pawiński oblicza w pow. radomskim (z odłączonym stężyckim) 2 miasta, 26 wsi bisk. krakowskiego, dwie wsie i 2 części plebańskie, 2 miasta i 19 wsi klasztoru sieciechowskiego, 1 wś sulejowskiego, 6 wsi klasztoru wąchockiego, razem kościelnych wsi 54, części 2, miast 2, parafii miejskich 20, wiejskich 38. Miast 20, wsi 505. Kmiecych łanów w 1573 r. było 2418. Zagrodników rolnych i bezrolnych w 1569 r. było 1138, komorników 494 razem 1632 głów. Między 1569 a 1581 prof. Pawiński oblicza ludność wiejską na 44,132. W 4 miastach 1564 r. było 748 dm., 5984 mk., licząc po 8 dusz na dym. Radom miał 180 dm., 1440 mk., Zwoleń 258 dm., 2064 mk., Kozienice 171 dm., 1368 mk. (Stężyca 239 dm., 1912 mk.). W końcu XVI w. pow. radomski niewłączając nawet stężyckiego ma 42 parafii. W r. 1674 do pow. radomskiego przybyło nomenklatur 105 z ludnością 3872. W 1662 r. miały w powiecie miasta 5382 mieszk.: Radom 395, Skaryszów 339, Ciepielów 114, Iłża 564, Szydłowiec 478, Zwoleń 535, Przytyk 289, Wierzbnik 165, Jedlińsko 244, Odechów 61, Jastrząb 250, Nieznamierowice 163, Klwów 370, Skaryszew 398, Sieciechów 227, Solec 474, Kozienice 336. Wedle taryfy 1776 r. było w pow. radomskim wsi dziedzicznych 414, królew. 47, duchown. 90, miast dziedzicznych 16, królew. 5, duchown. 6, dymów ogólnie 15,210. W 1789 r. było ludności chrześcian 85,441 (męż. 43,928, kob. 41,413), żydów 6363 (męż. 3250, kob. 3113), razem 91,804 głów. W 1821 obwód radomski liczył miast 18, wsi 493, gmin 201, mieszkańców 92,206. *Kasztelania* radomska powstała prawdopodobnie w tym czasie (XII w.) kiedy Radom pojawia się na kartach dziejów. Na akcie spisanym 1233 r. w Skaryszowie w obec Pakosława, woj. sandomierskiego i jego dworu, podpisał się „comes Marcus castellauus de Radome“ i „Stronec judex de Radom“. Tenże sam Marek podpisuje akt z 1237 r. spisany w obecności Bolesława ks. mazowieckiego. Na akcie z r. 1264 nadającym klasztorowi miechowskiemu prawo założenia miasta na obszarze Skaryszowa podpisał się między innemi „Janusius“ kaszt. radomski. Jeżeli można wierzyć rocznikom on to w 1282 wydaje R. mazurom. Piotrek już występuje 1284, Mścigniew 1290, Michał 1316, Smuszko 1325, potem Goworek brat Prota bisk. krak. 1333, Mścigniew 1334—1338, Andrzej 1340—1341, Jan z „Pilicy“ 1343—1346, Ninota 1358—1359, Klemens, wątpliwe czy z Osowy jak chce Bartoszewicz z Paprockiego 1365—1376, Klemens z Mokrzka 1390—1422 (Kod. Małop. Piekosiński, Helcel Star. Pam. praw. pol. I, № 367, 674, II, 120, 1014, 2024, 2273, 1392, 3981). Po nim obejmują jakby w dziedzictwo kasztelanią Balińscy, Osolińscy albo Gośliccy. Jan przed 1422 do 1436 (Helcel II, № 1581, 2272, str. 389, 401) tutor ziemi sandomierskiej 1434, Mikołaj z Osolina konfederat korczyński 1438 (Gołęb. Dzieje Pol. II, 160, Helcel II, str. 534, 543, № 3270). W 1444 kasztelanem jest Grzegórz z Branic (Helcel II, str. 521, № 3196) do 1459 (kś. Gacki Klaszt. Łysogór, str. 211). Eustachy ze Sprowy 1462—1476 († 1478 M. M. Aevi II, B.), Stanisław z Szydłowca 1479 (M. M. Aevi II B, str. 287, A. G. Z. VI 194) do 1491 (Gacki ibid, str. 220—221 por. A. G. Z. IV, VII), Stanisław z Młodziejowic 1501—1507 (Kod. dypl. Pol.), Mikołaj z Szydłowca 1510—1515, Adam z Drzewicy 1518 (A. G. Z. II—VI, Mon. Biel. III, 271) syn Jakóba kaszt. żarnowsk. a brat Macieja podkancl. bisk. przemysk. i kujawsk. i prymasa kasztelanił 1526 i 1533 (Pam. Rel.-Mor. 1857). Spytek Tarnowski 1535, Paweł Wolski, kanclerz kor. 1543, Bernard Maciejowski 1546, Mikołaj Myszkowski 1550, Gabryel Tarło († 1565), Jan Tarło z Szczekarzewic (1565—1573), 1576 obrano kaszt. Mikołaja Ligęzę z Bobrka, Stanisław z Tarnowa 1578—1583 (Pam. Rel.-Mor., 1857),

Jerzy Mniszech z W. Kończyc 1581—1589 (Źród. Dziej. IX i Vol. Leg., por. Pam. Rel.-Mor.), Krzysztof Lanckoroński 1549, poczem 1591—1601 Jędrzej Firlej z Dąbrowicy (Vol. Leg.), 1613—1618 Mikołaj Oleśnicki (Vol. Leg.), 1620—1633 Samuel z Konar Słupecki (Vol. Leg. A. G. Z. X), 1646—1649 Maciej Pękosławski (Vol. Leg.), 1668—1674 Mikołaj z Głogowiec Głogowski, 1678—1685 Józef ze Szczecna Borek, 1697—1699 Jan z Brzezia Lanckoroński, 1699—1670 Andrzej Morsztyn, 1701 Franciszek Morsztyn, 1733—1737 Piotr na Skrzynnie Dunin (wyjechał do Cieplic), 1764 J. Potkański. Z urzędników ziemskich znani są: wojski radomski 1620, Hieronim Dunin Sulgustowski (Vol. Leg.) 1646, Stanisław Wolski z Dąbrówki Warszowej (Pam. Rel.-Mor. 1858, str. 256). W1764, (Vol. Leg.) prócz rotmistrzów i poruczników pow. radomsk. występują: Franc. Libiszewski, podczaszy radomski, Wojciech z W. Rudy Wężyk podstoli, Michał Jaksa Bąkowski cześnik, Roch z Chynowa Romer wojski, Michał Jagniątkowski miecznik, Konstanty Popiel skarbnik; prócz sędzi kaptur. pow. radomskich jest Izydor Zdziechowski oboźny pow. radomskich. R. jest miejscem urodzenia dwu zasłużonych współczesnych lekarzy: Chałubińskiego Tytusa i Adama Raciborskiego.

Powiat radomski, utworzony w 1867 r. z dawnego powiatu t. n., rozdzielonego na dwa: radomski (21 gmin) i iłżecki (18 gmin), ma 35·5 mil kw. obszaru, zajmuje środkową część północnej połowy gubernii. Granicę płn. powiatu stanowi Pilica, oddzielająca go od pow. grójeckiego gub. warszawskiej, od wschodu graniczy z pow. kozienickim, od płd. z iłżeckim i częścią koneckiego, od zach. z koneckim i opoczyńskim. Pod względem układu poziomego przedstawia on płaszczyznę, podnoszącą się powoli w kierunku od północy ku południowi i zachodowi i stanowiącą przejście od obszaru środkowych dolin Bugu i Wisły do wyżyny małopolskiej. Rzekę Radomkę, przerzynającą powiat w kierunku od płd.-zach. ku płn.-wschodowi, można przyjąć za granicę obszaru nizinnego. W połowie północnej (na lewym pobrzeżu Radomki) występują nieznaczne tylko wzniesienia na linii mało wybitnego wododziału Pilicy i Radomki, w okolicy Kadłubka (na północ od Jedlińska), gdzie utworzyły się bagna. Gleba t. zw. popielatka zalega wąskim pasem od granicy pow. koneckiego. Glina występuje gniazdami i około Radomia; w ogóle przeważnie gleba gliniasto-piaszczysta. Przy ogólnym obszarze 181,197 dzies., jest ziemi ornej 98,630 dz., łąk 15,369 dz., sadów i ogrodów 7864 dz., lasów 51,008 dz., wód i i nieużytków 8326 dz. Obszar rozdziela się między 1 miasto, 8 osad miejskich, 312 folwarków, 269 wsi i osad włośc. Własność większa posiada ziemi 171,400 mr., włościanie 147,101 mr. W 1887 r. wysiano: pszenicy 6516 czetw., żyta 21,870 czetw., jęczmienia 9710 cz., owsa 30,304 cz., grochu i jarzyn 5059 cz., tatarki 1697 cz., ziemniaków 26,776 cz. Zebrano: pszenicy 35,061 czetw., żyta 52,269 cz., jęczmienia 28,583 cz., owsa 66,114 cz., grochu i jarzyn 21,889 cz., tatarki 5711 cz., ziemniaków 179,556 cz. W powiecie znajduje się: koni 13,384 sztuk, bydła rogatego 43,198, owiec 34,822, w tej liczbie poprawnych 14,928, zwyczajnych 19,894. Zakłady fabryczne istnieją następujące: 10 garbarni, z prod. roczną na rs. 70,295, robot. 189; 4 gorzelnie, z prod. na rs. 561,770, robot. 22; 5 browarów, z prod. na 252,735, robot. 28; 3 dystylarnie, z prod. na rs. 107,482, robot. 13; 4 młyny amerykańskie, z prod. na rs. 199,640, robotn. 35; 1 fabryka octu, z prod. na rs. 1046, robot. 1; 1 olejarnia, z prod. na rs. 32,009, robot. 7; 2 fabryki narzędzi rolniczych, z prod. na rs. 3017, robot. 9; 1 fabryka zapałek, z prod. 1500 rs., robot. 16; 2 piece wapienne, z prod. na rs. 2200, robot. 7; 3 cegielnie, z prod. na rs. 9800, robot. 34; 3 zakłady blacharskie, z prod. na rs. 6010, robot. 3. Wykazy urzędowe pominęły młyny wodne i wiatraki. Jarmarków w powiecie jest 46, w liczbie których jeden ważniejszy w os. Skaryszew. Ludność powiatu (wraz z miastem Radomiem) wynosi w 1887 r. 114,466 dusz, w tej liczbie: katolików 97,490, prawosł 170, luteranów 1633, żydów 15,143. Urodziło się wciągu 1886 r. 3721, zmarło 2004. W 1867 r. powiat liczył 76,266 mk., 1870 r. 84,809 mk., 1879 r. 97,706 mk. Budynków murow. jest 625, drewn. 10,528. W powiecie (oprócz Radomia) jest szkół elementarnych 15, w nich uczących się chłopców 593, dziewczyn 318, razem głów 911. Pod względem kościelnym powiat stanowi radomski dekanat, dyec. sandomierskiej, składający się z 29 parafii: Białobrzegi, Błotnica, Bukowno, Cerekiew, Goryń, Jankowice, Jarosławice, Jasionna, Jastrząb, Jedlińsko, Kaszów, Kowala-Stępocina, Lisów, Mniszek, Odechów, Potworów, Przytyk, Radom, Radzanów, Skaryszew, Stromiec, Wieniawa, Wierzbica, Wolanów, Wrzeszczów, Wrzos, Wsola, Wyśmierzyce i Zakrzów. Prócz 29 kośc. paraf., jest 1 filialny, 10 kaplic. Pod względem sądowym składa się z 1 okr. sądu pokoju dla miasta Radomia i 6 okręgów sądów gminnych: Dzierzków, Jedlińsk, Białobrzegi, Przytyk, Wolanów, Wierzbica. Pod względem administracyjnym rozdziela się radomski powiat na 1 miasto i 22 gmin: Białobrzegi, Błotnica, Gębarzew, Gzowice, Jedlińsk, Kowala-Stępocina, Kozłów, Kuczki, Orońsk, Potworów, Przytyk, Radom, Radzanów, Ro-

gów, Skaryszew, Stromiec, Wielogóra, Wieniawa, Wierzbica, Wolanów, Zakrzów i Zalesice. W skład tych gmin weszło 8 osad miejskich, dawnych miasteczek. Każda gmina posiada swą kasę wkładowo zaliczkową.

Radomska gubernia zajmuje środkową część południowej połowy królestwa polskiego, objętą przez dwie płynące granicami tej gubernii rzeki: Wisłę i Pilicę. Stanowi ona większą połowę dawniejszej gubernii t. n., z której przy nowym podziale królestwa w 1867 r. utworzono dwie gubernie: dzisiejszą radomską i kielecką. Graniczy od północy z gub. piotrkowską (pow. rawski) i warszawską (grójecki), od których oddziela ją Pilica. Wisła zaś od wschodu stanowi granicę od gub. lubelskiej (pow. puławski, janowski) a od południo-wschodu oddziela ją od Galicyi (pow. tarnobrzeski). Powyżej Połańca granica gubernii zwraca się ku północy, oddzielając powiat opatowski od stopnickiego (gub. kieleckiej), poczem w dalszym ciągu południowa granica przytyka do pow. kieleckiego i włoszczowskiego, dochodząc do Pilicy. Obszar ogólny gubernii wynosi 224·33 mil kwadr. (10,854 wiorst) al. 12,352 klm. kwadr. Częścią płn.-wschodnią (pow. radomski, kozienicki) obszar gubernii wkracza w pas środkowych dolin (Wisły, Warty, Bugu), rozdzielających wyżynę pojezierza baltyckiego od południowych wyżyn. Środkowe powiaty gubernii: opoczyński, konecki i iłżecki zajmują pofalowaną wyżynę, która służy za podnóże dla występującego w pow. opatowskim (i przyległej części gub. kieleckiej) pasma Łysogór. Odnoga tego pasma i dźwigająca je wyżyna zajmują też obszar powiatu sandomierskiego, sięgając brzegów Wisły, nad którymi opadają stromą krawędzią (Góry Pieprzowe). Pod względem geologicznym obszar gubernii przedstawia wielką rozmaitość w naturze i układzie warstw. Północna część gubernii, należąca do pasa nizin, przedstawia diluwialne piaski i gliny (pow. radomski i kozienicki); środkową część (wyżyna małopolska) cechuje różnorodność występujących tu formacyi. Wyniosły taras (w pow. koneckim), z którego rozchodzą się wody w trzy strony (ku zachodowi i północy do Pilicy, a ku wschodowi do Wisły), składa się z piaskowca liasowego, który zajmuje południową część pow. opoczyńskiego i sięga wąskim pasem ku wschodowi w pow. iłżecki. Biała jura występuje na stokach tego wyniosłego tarasu od zachodu (koło Sulejowa, Opoczna), na północ i od wschodu wąskim pasem ciągnie się na Iłżę do rz. Kamiennej. Stanowi ją żółtawo-biały, zbity wapień. Brunatna jura towarzyszy białej, ciągnąc się na południe od niej szerszym pasem po za Iłżę do Ostrowca i brzegów Kamiennej. Przedstawicielami jej są piaski, piaskowce żelaziste, wapniste piaskowce, szare gliny. Z formacyą tą styka się wąski pas marglów kajprowych. Prawie przy ich zetknięciu występują między żelazistym piaskiem a glinami gniazdowe rudy żelazne (głównie około Tychowa w pow. iłżeckim). Pokład ten ciągnie się od Mirowa (w pow. radomskim, na wschód od Szydłowca) do Bodzechowa (w pow. opatowskim), ma długości 35 wiorst, szer. do 40 sażeni i grubości do 28 cali. Zakłady żelazne w Bodzechowie, Ostrowcu, Starachowicach na nim się wspierają. Kredowa formacya, stanowiąca wyżynę lubelską, przechodzi na lewy brzeg Wisły i występuje w pow. opatowskim, iłżeckim i kozienickim, szerokim pasem wzdłuż brzegów Wisły. Góra puławska stanowi północny kraniec, południowy zaś Lasocin i Gliniany. Składa się z białych kredowych margli. Największe bogactwo pojawów geologicznych spotykamy na obszarze pow. opatowskiego i sandomierskiego, w pasmie Łysogór i ich rozgałęzieniach. Obszar ten przedstawia pod względem układu warstw dwa prawidłowe łęki antyklinalne, ciągnące się w kierunku W. Pd. W., przedzielone synklinalną doliną Łagowa. Łęki te rozpadają się ku zachodowi na kilka oddzielnych grzbietów, na wschód zaś ciągną się dwa tylko wyniosłe grzbiety od Słupi Nowej do Opatowa i od Łagowa do Klimontowa. Cztery niższe grzbiety giną pod napływami. Oś obu łęków tworzą łupki syluryjskie i piaskowiec szarowakowy; część środkową — dolno dewońskie piaskowce i kwarcyty, skrzydła zaś boczne — środkowo i górno dewońskie wapienie i łupki. Południowo-wschodnią część gubernii zalega płaska wyżyna, spadająca ku Wiśle, w której dawniejsze formacye, stanowiące przedłużenie warstw pasma łysogórskiego, pokrywa gruba warstwa loessu (pow. opatowski i sandomierski) a w części piaszczyste utwory lodowcowe (wschodnia część pow. opatowskiego). W loessie tym wody powyżłabiały liczne jary o ścianach prostopadłych niemal, cechujące dorzecze Opatówki i pow. sandomierski w części zbliżonej ku Wiśle. Glinom loessowym zawdzięczają te okolice swą żyzną glebę pszenną i bogatą roślinność. Najwyższy punkt na obszarze gubernii Łysagóra wznosi się 1813 st. ang., na północ od niej os. Słupia Nowa 922 st. (rynek) a na południe Łagów 922 (rynek). Sandomierz wznosi się 721 st. (poziom Wisły 468·72′) a Pieprzowe góry 728′. Opatów leży w dolinie wznies. 615′. Pod względem hydrograficznym obszar gubernii rozdziela się głównie na dwa dorzecza: Wisły i Pilicy, płynących granicami gubernii. Powiat konecki i opoczyński w przeważnej części, tudzież północno-zachodni i północny pas radomskiego i kozienickiego należą do do-

rzecza Pilicy, która przyjmuje ztąd drobne tylko dopływy. Dorzecze Wisły, obejmujące większą część gubernii posiada trzy większe dopływy: Radomkę, Iłżankę i Kamiennę i znaczną liczbę drobniejszych. Żadna z nich nie jest spławną, lecz stanowią one, mianowicie Kamienna, ważne motory, nadające ruch licznym zakładom fabrycznym (przemysł górniczy). Mineralne bogactwo gubernii stanowią: pokłady i kopalnie rudy żelaznej w 6 miejscowościach pow. opoczyńskiego, w 5 kopalniach pow. koneckiego, 2 pow. iłżeckiego i 2 pow. opatowskiego; wapienie w pow. radomskim i iłżeckim, wapień muszlowy w pow. opatowskim i koneckim, wapień grubo ziarnisty w pow. sandomierskim; pokłady i kopalnie gliny ogniotrwałej w pow. opoczyńskim, opatowskim i koneckim, oraz pokłady i kopalnie gliny fajansowej w Ćmielowie (pow. opatowski); piaskowiec zdatny na kamień ciosowy, kamienie młyńskie, piaskowiec pstry w pow. opoczyńskim, koneckim, iłżeckim, sandomierskim i opatowskim. W tym ostatnim nad rzeką Kamienną spotykamy znaczne pokłady piaskowca doskonałego, zdatnego nawet do wyrobu posągów; pokłady torfu w pow. radomskim (jedna kopalnia), kozienickim (1), koneckim (2). Co do gleby ziemi to pas czarnoziemu (?) ciągnie się w dolinie Wisły od Góry Puławskiej do Mniszewa (pow. kozienicki) na długości około 50 w., przy szerokości 1 do $1^1/_2$ w., obejmuje około 6338 mr. Gliniasta gleba t. z. popielatka, występuje w drobniejszych lub rozleglejszych obszarach w pow. opatowskim i sandomierskim a także zalega wąskim pasem granice pow. opoczyńskiego, radomskiego i koneckiego. Głębokość ornej warstwy dochodzi 1 stopy. Urodzajniejsza w opatowskim i sandomierskim niż w innych powiatach, gdzie przeważa domieszka piasku. Margiel albo t. z. rędzina znajduje się w dolinie Wisły, we wschodniej stronie pow. opatowskiego, w pow. iłżeckim i w południ. części kozienickiego. Gleba ta należy do rzędu urodzajniejszych. Głębokość ornej warstwy dochodzi 2 stóp. Żyzność jej wynika z połączenia kredowych marglów z czarnoziemem. Gliniasta gleba pojawia się gniazdami we wszystkich powiatach. Czysta glina zajmuje zachod. część pow. sandomierskiego i południ. opatowskiego, pojawia się także w okolicy Iłży oraz Radomia i Opoczna. W innych miejscowościach ma ona przeszło 50% gliny a resztę stanowi piasek. Glina iłowata, z drobnym piaskiem kwarcytowym (około 50% gliny), występuje we wschodnich częściach gubernii. Jeżeli przepuszczalna, to dość urodzajna. Najczęstsza w pow. radomskim, sandomierskim, w częściach koneckiego, opoczyńskiego, iłżeckiego i kozienickiego. Resztę obszaru zajmuje gleba złożona z napływowych piasków różnych rodzajów (gruby i miałki piasek kwarcowy z większą częścią gliny i innych przymieszek). Z powodu nieurodzajności po większej części pokryta lasem. Czyste, jałowe piaski i obszary zasiane odłamkami skał, spotykamy na całej przestrzeni Łysogór i wyżyny sandomierskiej w wynioślejszych punktach. Ziemi ornej gubernia posiada 580,557 dzies., łąk 74,702 dzies., sadów i ogrodów 43,522 dz., lasów 366,724 dz., wód i nieużytków 76,805 dz. Na obszarze tem znajduje się 11 miast, 51 osad (dawnych miasteczek), 2147 wsi i oddzielnych osad włośc., 1311 folwar., 179 kolonii włośc., 719 osad zamieszkałych (karczmy, osady leśne, fabryczne, górnicze). Własność większa zajmuje 930,782 mr., włościanie 870,555 mr. (1882 r.). Własność większa składa się przeważnie z średniej wielkości folwarków. Posiadłości obciążone pożyczką Tow. Kred. Ziem. w sumie od 3000 do 10,000 rs. stanowią 48%, niżej 3000 rs. pożyczki ma 13%, dóbr a wyżej 25,000 rs. tylko 7% ogółu dóbr stowarzyszonych. Hodowla bydła mało rozwinięta, zaspakaja zaledwie miejscowe potrzeby. Znajduje się w gubernii: koni 71,776 sztuk, bydła rogatego 243,451 sztuk. W ogólnej liczbie koni przeważają włościańskie, domowego chowu. W 13 majątkach było rasowych koni 263, utrzymywanych dla rozpłodu i poprawy rasy. Co do bydła rogatego, hodowla systematyczna dla poprawy ras i na sprzedaż, prawie nie istnieje. W okolicach Łysogór wytworzyła się rasa tak zwana Świętokrzyska (w powiatach: koneckim, opatowskim i sandomierskim), która zmieszana w następstwie z rasami holenderskiemi i szwajcarskiemi, wyróżnia się dorodnością wołów roboczych i krów mlecznych. W miejscowościach gdzie są gorzelnie bydło wywarem bywa wypasane i sprzedawane na rzeź, lecz w małych stosunkowo ilościach. Sztuki na rzeź głównie są sprowadzane z południowych gubernii cesarstwa. Prawie wszędzie właściciele wypuszczają dochód z krów w dzierżawę żydom. Hodowla owiec stanowi jeden z ważniejszych działów gospodarstwa rolnego. Ogólna liczba owiec w guberni R. dochodzi 242,919 sztuk, w liczbie tych 119,656 cienkowełnistych i 123,263 grubo-wełnistych, hodowanych przeważnie przez włościan. Owce poprawne (Rambouillet - Negretti) oraz gatunki z tychże mieszane, hodują tylko zamożniejsze majątki. Ogrodnictwo w wielu miejscach rozwinęło się, mianowicie w okolicy Sandomierza, lecz brak ukształconych ogrodników i taniego kredytu nie pozwala na dalsze udoskonalenie tej gałęzi przemysłu. Pszczolnictwo nie weszło jeszcze na drogę racyonalnego i

szerszego rozwoju. Gospodarstwo rybne w niektórych majątkach zostało już zaprowadzone. Na folw. Łękawica (pow. kozienicki) jest 12 małych sadzawek do rozpłodu (6 dla wzrostu i 6 dla łowienia); urządzenie kosztowało rs. 6000 i przynosi dobre zyski. W dobrach Borkowice (pow. konecki) w trzech folwarkach urządzono 10 sadzawek, zajmujących $4^1/_2$ mr., prócz tego jest siedm fabrycznych dużych stawów, zajmujących $42^1/_2$ mr., do których przenosi się dwuletnie ryby; połów odbywa się co dwa lata. Zakłady przemysłowe i fabryczne są następujące: 56 fabryk żelaznych, z prod. na rs. 3,010,988, zajmują 2397 robot.; 38 garbarni, z prod. 717,195 rs., rob. 92; 11 młynów (9 parowych i 2 amcryk.), z prod. na 482,749, rob. 48; 29 gorzelni, z prod. na rs. 814,650, rob. 153; 7 dystylarni, z prod. na rs. 236,112, rob. 19; 30 browarów, z prod. na rs. 144,679, rob. 103; 3 cukrownie, z prod. na rs. 882,000, rob. 401; 15 tartaków, z prod. na rs. 43,028, rob. 39; 10 olejarni, z prod. na rs. 6970, rob. 22; 24 cegielni, z prod. na rs. 28,447, rob. 123; 4 fabryk sukna, z prod. na rs. 18,750; 4 fabryk miodu, z prod. na rs. 3381, rob. 6; 8 fabryk narzędzi rolniczych, z prod. na rs. 53,717, rob. 278; 9 pieców wapiennych, z prod. na rs. 7940, rob. 17; 2 fabryki łóżek żelaznych, z prod. na rs. 4450, rob. 32; 3 fabryki szkła, z prod. na rs. 84,390, rob. 65; 2 fabryki porcelany i fajansu, z prod. na rs. 34,500, rob. 72; 2 fabryki garnczków glinianych, z prod. na rs. 3630, rob. 32; 2 fabryk octu, z prod. na rs. 2,047, rob. 3; 2 fabryki papieru (bibularnie), z prod. na rs. 1890, rob. 14; 2 farbiarnie, z prod. na rs. 2375, rob. 3; 2 smolarnie i dziegciarnie, z prod. na rs. 1492, rob. 5; 1 fabr. wyrobów miedzianych, z prod. na rs. 4350, rob. 6; 1 fabr. zapałek, z prod. na rs. 1000, rob. 10; 1 fabr. świec łojowych, z prod. na rs. 1200, rob. 2; 1 fabr. serów, z prod. na rs. 2160, rob. 2; 1 fabr. farbki do bielizny, z prod. na rs. 1125, rob. 3. Istnieje prócz tego jeszcze 262 młynów wodnych zwyczajnych, z prod. na 260,000 rs., a 166 wiatraków, z prod. na 168,216 rs. i 2 młyny konne, z prod. na 9619 rs. Przemysł rękodzielniczy wiejski i miejski przedstawia się w następujących cyfrach: masarze (przerabiający mięso wieprzowe) zatrudn. 369 ludzi, poduk. za 544,644 rs.; farbiarze (39 pracujących) z prod, 26,289 rs.; rzeźnicy (401) z prod. 570,767 rs.; rękawicznicy (19) z prod. 6040 rs.; krawcy (1040) z prod. 134,714 rs.; szewcy (1970) z prod. 544,844 rs.; kuśnierze (98) z prod. 43,594 rs.; tkacze (431) z prod. 26,406 rs.; czapnicy (418) z prod. 30,370 rs.; kapelusznicy (46) z prod. 6998 rs.; rymarze (123) z prod. 20,778 rs.; bednarze (271) z prod. 18,988 rs.; piekarze (274) z prod. 187,162 rs.; powroźnicy (83) z prod. 13,146 rs.; kołodzieje (432) z prod. 34,456 rs.; cukiernicy (21) z prod. 29,314 rs.; tkacze (710) z prod. 61,865 rs.; stolarze (714) z prod. 117,416 rs.; tokarze (2) z prod. 1600 rs.; młynarze (248) z prod. 125,761 rs.; gwoździarze (381) z prod. 35,361 rs.; garncarze (414) z prod. 34,997 rs.; blacharze (154) z prod. 18,275 rs.; złotnicy (9) z prod. 6880 rs.; rzeźbiarze (125) z prod. 32,305 rs.; kamieniarze (539) z prod. 47,452 rs.; ceglarze (78) z prod. 660,320 rs.; kotlarze (10) z prod. 15,050 rs.; kowale (1340) z prod. 113,176 rs.; malarze (41) z prod. 8601 rs.; brukarze (126) z prod. 32,305 rs.; mosiężnicy (41) z prod. 5350 rs.; nożownicy (9) z prod. 2226 rs.; fabrykanci broni (6) z prod. 2720 rs.; zduny (77) z prod. 16,689 rs.; slusarze (333) z prod. 90,185 rs.; szklarze (217) z prod. 16,554 rs.; jubilerzy (3) z prod. 4500 rs.; fabrykanci powozów (10) z prod. 2900 rs.; fryzyerzy (21) z prod. 7700 rs.; introligatorzy (96) z prod. 11,066 rs.; kominiarze (95) z prod. 14,225 rs.; felczerzy (198) z prod. 34,505 rs.; fotografowie (4) z prod. 3400 rs.; zegarmistrze (48) z prod. 8469 rs. W ogóle 12,016 pracujących, produkują za 3,757,174 rs. Roczna produkcya grubego płótna, przez włościan wyrabianego, dochodzi do 700,000 łokci. Co do handlu, dla braku ścisłych danych, można mieć jedynie przybliżone cyfry: W wewnętrznym handlu zbyt zboża, ogrodowizn i owoców dochodzi do rs. 3,966,839, inwentarza żywego do rs. 1,884,417, drzewa do rs. 642,215, wyrobów fabrycznych do rs. 2,365,739, wyrobów rzemieślniczych do rs. 257,473 (?); razem do rs. 9,116,683. Z innych guberni królestwa przywożone są: zboże, owoce, bydło, mydło, sukno, piwo, spirytus, wódka, cukier, wyroby tabaczne i t. p., a mianowicie: produkty gospodarstwa wiejsk. na rs. 680,790; bydło, konie i inne zwierzęta na rs. 150,572; produkty fabryczne na rs. 558,290; wyroby rzemieślnicze na rs. 822,072 rs. Towary przywozowe z cesarstwa w rocznym obrocie przedstawiają sumę do 140,000 rs. Towary zagraniczne przybywają głównie z Warszawy a w części przez granicę austryacką i pruską. Handel niemi koncentruje się w Radomiu. Przedmiotami handlu wywozowego są: zboże, bydło, konie, świnie, skóry, masło, sery, jaja, drzewo. Wywóz odbywa się przez Warszawę, oraz komory w Sandomierzu i Zawichoście. Produkty powyższe wychodzą za granicę lub do cesarstwa. Przybliżony roczny obrót handlowy wywozu do innych gubernii królestwa wynosi: za zboże rs. 2,678,462; bydło, konie i t. p. rs. 215,639; drzewo rs. 193,408; wyroby fabryczne rs. 1,513.932; wyroby rzemieślnicze rs. 15.000; razem na rs. 4,616,441. Wywozu zagranicę: za zboże rs. 762,866; by-

dło, konie, etc. rs. 123,000; drzewo rs. 68,200; razem na rs. 954,066. Jarmarków w gubernii odbywa się po miastach i osadach w ciągu roku 332. Jednym z ważniejszych jest jarmark w Skaryszewie (w pierwszą niedzielę wielkiego postu), na który sprowadzane bywają konie, bydło miejscowe i z Cesarstwa. Zakupu dopełniają i kupcy z zagranicy. Obrót na tym jarmarku dochodzi do 177,222 rs. Główna linia komunikacyjna na obszarze gubernii droga żelazna iwangrodzko-dąbrowska, otwartą została 15 stycznia 1885 r. Dzieli się ona na 3 oddziały: od Iwangrodu (st. dr. żel. nadwiśl.) do Bzina przez Radom wiorst 90; od st. Koluszki (warsz.-wied.) do Bzina 105 w. i od Bzina do Bodzechowa 46 w. Drogi bite (szosa) państwowe idą w trzech kierunkach: a) szosa krakowska od Białobrzeg do Bzina 73·2 w.; b) Lubelska, po lewym brzegu Wisły, 53·2 w. i c) od Bzina do Zawichosta 87·7 w. Gubernialnych ziemskich dróg w różnych kierunkach ośm. I rzędu, obejmujących 469½ w., w tej liczbie 401¼ w. dróg utrzymywanych z funduszów podatku drogowego. Dróg powiatowych II rzędu 66 (wiorst 1650), z tych szossowanych 1491 w. Drogi te utrzymywane są szarwarkiem. Dróg wiejskich i polowych III rzędu 301 w. Na drogach tych jest 308 mostów, w liczbie tej 10 taryfowych. Przewozów przez rzeki jest 7: przez Pilicę przy wsi Białobrzegi, na Wiśle: przy Mniszewie, przy drodze do Lublina, przy twierdzy Iwangród, przy Zawichoście, przy Sandomierzu dla mieszkańców Galicyi. Ludność gubernii w 1886 r. wynosiła 697,273 głów, t. j. 343,089 męż., 354,184 kob. Co do wyznania: katol. 587,048, prawosł. 1199, ewang. 11,392, żydów 97,634. Urodziło się w ciągu roku 30,429 (męż. 15,711, kob. 14,718); zmarło w ciągu roku 17,912 (męż. 8989, kob. 8923). W 1867 r. ludność gubernii wynosiła 498,852 dusz; 1870 r. — 527,343; 1875 r.—572,708; 1879 r.—613,086. W miastach mieszkało w 1880 r. 66,290. Najgęstsze zaludnienie miał pow. sandomierski (75 mk. na wiorstę kwadr.), najmniejsze iłżecki (46 mk. na wiorstę). Budowli murowanych było 4095, drewnianych 72,091. Dawniejsza gubernia radomska miała w 1863 r. na obszarze 438·8 mil kwad. 966,946 mk., a więc 2203 mk. na 1 milę; dziś zaludnienie wynosi 3113 mk. na 1 milę. Zakłady naukowe były w 1887 r. następujące: gimnazyum męzkie (24 nauczyc. z dyrektorem i inspektorem, uczniów 605); gimnazyum żeńskie (28 nauczaj., 211 uczennic); progimnazyum męzkie (11 naucz., 148 uczniów); progimnazyum żeńskie (15 naucz., 54 uczennic); prywatne progimnazyum męzkie (7 naucz., 115 uczni); prywatne progimn. żeńskie (6 naucz., 52 uczen.); seminaryum nauczycielskie (7 naucz., 134 uczniów); seminaryum duchowne katolickie (7 naucz., 55 uczni); dwie szkoły 2 klasowe męzkie (4 naucz., 193 uczni); jedna 2 klasowa żeńska (6 nauc., 258 uczen.); jedna 1 klasowa męzka i żeńska (3 naucz., 99 uczn.); prywatna 1 klasowa żeńska (2 naucz., 18 uczen.); pryw. 1 klas. żeńska żydowska (1 naucz., 11 uczen.); szkół rzemieślniczych niedzielnych 11 (11 naucz., 366 uczni); szkół początkowych wiejskich 134 (153 naucz., 9290 uczni); szkół ewangielickich 12 (męzkich i żeńskich), w tych nauczycieli 12, uczących się: chłopców 501, dziewcząt 193; hederów żydowskich 193 (naucz. 197, uczących się 3765). Pod względem kościelnym gubernia R. obejmuje dyecezyą sandomierską, dzielącą się na 7 dekanatów, mających prawie te same granice co i powiaty tejże nazwy. Dekanaty te dzielą się na 183 parafii. Kościołów parafialnych ma gubernia 183, filialnych 20, kaplic 83, klasztorów męzkich 3, żeński 1. Parafie prawosławne należą do eparchii warszawskiej; kościołów ewangielickich 2, domów modlitwy ewang. 8, synagog 40, domów modlitwy żydow. 51. Nad zakładami dobroczynnemi wywiera kontrolę rada gubernialna zakładów dobrocz. i rada miejska zakład. dobroczynnych w Radomiu. W 1887 r. było w gubernii: szpitali 6 (1 żydowski), domów przytułku 6, ochron dla dzieci katol. 2, ochrona prawosławna 1, lazaretów więziennych 2, rada dobrocz. 1, dom ochrony dla starców 1. Najwyższą instytucyą sądową jest sąd okręgowy w Radomiu. W gubernii jest 10 sędziów śledczych (3 w Radomiu, 6 w miastach powiatowych i 1 w Szydłowcu); 8 okręgów sądów pokoju i 40 sądów gminnych, rozdzielonych na dwa okręgi zjazdów sędziów pokoju (Radom i Sandomierz). Pod względem administracyjnym gubernia dzieli się na 7 powiatów: radomski, kozienicki, iłżecki, konecki, opoczyński, opatowski i sandomierski, 145 gmin wiejskich i 11 miast. *Bibliografia.* W latach 1815—16 wychodził w R. Dziennik departamentowy radomski; w 1817 do 36 r. Dziennik urzędowy województwa sandomierskiego; 1837—43 r. Dziennik urzędowy gub. sandomierskiej; 1844—66 r. Dziennik urzędowy gub. radomskiej; odtąd „Radomskija gub. wiedomosti". W 1831 r. wychodził tu „Inwalida radomski". Obecnie od kilku lat „Gazeta radomska". Szkoły pijarskie ogłaszały drukiem swe programaty. W programacie na r. 1824 ks. Antoni Michał Wolicki, rektor, zamieścił historyą tego kolegium. Gimnazyum tutejsze wydawało od 1834 do 1840 r. „Akta uroczyste zakończenia kursu rocznego nauk". Opisy i widoki R. pomieszczał Tyg. Illustr. z 1864 r. (t. X, str. 348 i 440), 1866 r. (t. VIII, 204) i 1880 r. (R. i jego okolice przez S. Przyborowskiego, t.

IX, 157, 171, 187); Tyg. Powsz. z 1885 r. (№ 34). Ks. Ign. Polkowski pomieścił rezutaty swych poszukiwań archiwalnych w niewielkiej notatce: „Ze starej przeszłości Radomia“ (Gaz. Radomska z 1884 r.). Ks. Fr. Siarczyński skreślił „Opis pow. radomskiego“ wydany z rękopisu w 1847 r. w Warszawie przez Lipińskiego. W 1848 r. wyszła w Warszawie książka zbiorowa „Radomianin“, mieszcząca między innemi historyą R. Dzieje R. ze źródeł wyjaśnił dopiero ks. Gacki w pracach: „Stary Radom i jego kościoły“, „Radom i Fara Nowo-radomka“ w Pam. rel.-moral. (Warszawa, 1855 i 1857 r.). Fr. M. Sobieszczański swe poszukiwania archeologiczne ogłosił w pracy „Wycieczka archeologiczna w gub. radomską“ (Warszawa, 1852) i „Kilkanaście dni w Opoczyńskiem“ (1853 r.). Sapalski Józef wydał: „Pogląd na historyę naturalną guberni radomskiej“, Radom, 1862 r. Stosunki geologiczne najważniejszej części obszaru gubernii wyjaśnił, na podstawie własnych badań i prac poprzedników, Józef Siemiradzki w „Sprawozdaniu o badaniach geolog. w zachod. części gór kielecko-sandomierskich“, do których dołączył szczegółową mapę geologiczną i wykaz prac poprzedników („Pam. Fizyogr.“, t. VII, za 1887 r.). Szczegółowy opis gubernii podają wydane pod kierownictwem gubernatora radomskiego: „Materjały dla statisticzeskago opisania radomskoj gubernii“, 2 tomy, Radom, 1881 r. (Część historyczną opracował *E. S. Swieżawski*, dane statystyczne zebrał na miejscu p. *Mierzanowski*, początek z ustępem o nazwie, opisy powiatu, gubernii i bibliografią opracował *Br. Ch.*).

Radom, wś, pow. obornicki, o 7 klm. na zachód-północ od Ryczywoła, w okolicy wzgórzystej; par. katol. Połajewo, protest. Bukowiec (Gramsdorf), poczta w Ryczywole, st. dr. żel. w Budzyniu o 16 klm. Wś ma 2 cegielnie, 34 dm. (z folw. *Radom-Rigge*) i 371 mk. (30 katol., 341 prot.). Z większych posiadłości ma jedna 238·77 ha, druga 172·98 ha i trzecia 154·25 ha. R. wchodził dawniej w skład starostwa rogozińskiego; po zaborze dóbr wcielony został do król. domeny Połajewo. *E. Cal.*

Radomek, niem. *Klein Radem*, wś w Pomezanii, pow. suski, st. pocz., par. katol. i ew. Iława; 171 ha. W 1868 r. 50 bud., 31 dm., 233 mk., 35 kat., 198 ew.; 1885 r. 46 dm., 61 dymów, 257 mk., 21 kat., 236 ew. *Ks. Fr.*

Radomia, rzeczka, ob. *Radomka*.

Radomice 1.) 1271 *Radomic*, 1275 r. *Radomici*, wś nad rz. Nidą, pow. kielecki, gm. Morawica, par. Lisów. W 1827 r. było 61 dm., 366 mk. Była to dawna posiadłość klasztoru cystersów w Wąchocku. Bolesław, ks. krakowski i sandomierski, chcąc nagrodzić klasztorowi szkody zrządzone przez Tatarów, pozwala im przenieść pewną liczbę wsi na prawo niemieckie. Wydany w Krakowie 8 maja 1271 r. dokument wymienia: „Radome et Below juxta fluvium qui Nida nuncupatur secus publicam stratam que ducit in Marzysc“. Z potwierdzenia swobód i posiadłości klasztornych w 1275 r. dowiadujemy się, że R. miały nadane targi, podobnie jak Łukowa (Kod. Małop. II, 130, 136). Według Długosza (L. B., III, 411) R., w par. Lissów, nadane klasztorowi wąchockiemu przez Bolesława Wstydliwego, matkę jego Grzymisławę i dziedzica wsi Tomka, miały łany km., z których płacono po fertonie, jeden tylko dawał 14 groszy, prócz tego po 30 jaj, 2 koguty i sery. Odrabiano raz w tydzień własnym wozem i pługiem, dawano osep, powab. Były 2 karczmy z rolą, z których jedna płaciła 1 grzyw., druga 3 fertony, folwark i sadzawka. Ze wszystkich ról płacono dziesięcinę, wartości 8 grzyw., klasztorowi. W 1540 r. R. miały 2 kmieci na łanach, 8 kom. na pół łanach, karczmę płacącą 2 grzyw., 2 puste łany. Z tego wszystkiego dawano królowi z łanu po 12 korcy owsa i 10 groszy i 3 korce jęczmienia i 3 dni robocizny w roku dla folw. Szydłowskiego. Były tam łąki, lasy, pasieki i folwark. Taksowano R. wspólnie z Marzyszem (Pawiński, Małop., str. 270). 2.) **R.**, wś, folw. i rumunki, pow. lipnowski, gm. Kłokock, par. Ostrowite, odl. o 5 w. od Lipna, posiada urząd gminny. Wieś ma 23 dm., 255 mk., 832 mr. Rumunki mają 31 dm., 223 mk., 313 mr., wiatrak i karczmę. Fol. Radomice rozl. mr. 816: gr. or. i ogr. mr. 555, łąk mr. 107, pastw. mr. 36, lasu mr. 76, nieuż. mr. 42; bud. mur. 5, z drzewa 5; płodozmian 10-polowy; las nieurządzony; jest wiatrak, pokłady torfu. Kazimierz ks. dobrzyński nadał R. niejakiemu Jakuszowi „dictus Schlachta“, który po śmierci księcia w obec wdowy po nim Małgorzaty sprzedał R. w Lipnie 1378 r. Andrzejowi, sędziemu dobrzyńskiemu, za 300 kóp groszy (Mucz. Rzysz., II, 761). W 1564 r. Radomicze, w pow. lipnowskim, należały do Stanisława Myśliborskiego, który od 12 kmieci, karczmarza, rzemieślnika, bartnika i 3 zagrod. płacił poboru 7 fl. 12 gr. (Pawiński, Wielk. 312). W 1789 r. wś należała do dóbr Kikoł; wysiewano na folwarku 87 kor. żyta, 10½ kor. pszen.; czynszu pobierał dziedzic 510 zł. *Br. Ch.*

Radomice, fol. do Czerniejewa, nad Wrześnicą, pow. gnieźnieński (Witkowo), o 3 klm. na płd. od par. i pocz. w Czerniejewie; st. dr. żel. w Nekli o 6 klm.; ma 7 dm., 157 mk. kat.; obszaru 1476·01 ha; właścicielem jest Zygmunt hr. Skórzewski. *E. Cal.*

Radomicko, niem. *Radomitz*, wś kośc., domin. i okr. domin. w dekan. szmigielskim,

pow. kościański (Szmigiel), o $7^1/_2$ klm. na południe od Szmigla, nad rzką Zieminem, dopł. Obry, wznies. 107 mt. n. p. m. Par. w miejscu, poczta w Lipnie, st. dr. żel. w Starem Bojanowie o 6 klm. R. znaczną było osadą, gdy w r. 1258 ks. Bolesław, syn Odonicza, nadawał ją klasztorowi lubińskiemu „cum tabernis et theloneo et omni jure forensi“; r. 1277 uwolnił ją Przemysław II od opola krzywińskiego, a w r. 1294 przekazał klasztorowi połowę sadzawki miejscowej i połowę młyna. Około tego czasu wyszło R. z rąk benedyktynów lubińskich; w r. 1311 bowiem występuje jako świadek Jaśko z R., syn Wincentego, wspólnie z Januszem z Gułtów (Golutow), synem Przecława; o nadaną atoli połowę młyna i sadzawki toczyły się jeszcze w r. 1335 spory, które roztrzygnięto na korzyść klasztoru przeciw uroszczeniom Dobiesława z Zielonego Dębu czyli z Zieleńca, Tomasza i całej ich rodziny. Między r. 1376 a 1382 pisał się z R. Dobrogost Gomółka, między r. 1390—1 Hanka i Jutka, a w r. 1395 Mikołaj Radomiccy. Na ten mniej więcej czas przypada też podział dóbr wspomnionego Przecława z Gułtów (z Gołuchowa, w Herb. Paprockiego), który jednemu z synów swoich zapisał R. Szmigiel i Kłębów, temu samemu, co w r. 1403 postarał się o odnowienie erekcyi dla kościoła radomickiego. W r. 1505 był dziedzicem R., Bernard. Córka jego Anna, żona Mikołaja Jutrosińskiego, zastawiła tę majętność w r. 1536 Mikołajowi Daleszyńskiemu za 1200 złt. ówczesnych. W r. 1559 siedział tu Stanisław Radomicki (h. Kotwicz); następnego roku puściła je Anna Radomicka w wyderek Rafałowi Leszczyńskiemu; po Hieronimie Radomickim, którego tu jeszcze spotykamy w r. 1610, przeszły te dobra w ręce Tworzyjańskich; przy schyłku zeszłego wieku posiadała je Kordula z Gorzeńskich Turnina, stolnikowa kaliska, a około 1845 r. ks. Acerenza. W r. 1580 składało się R. z 6 łanów osiadłych, $^1/_2$ łanu karczmarskiego, 2 zagrod., 5 komorn., 3 osadn. i z młyna; do par. należały, prócz R., Boguszyn, Sierpowo i Smyczyna Stara. Kościół p. w. św. Jana Chrzciciela istniał przed r. 1403; w miejsce starego wystawili nowy, także z drzewa, Tworzyjańscy po r. 1610; dzisiejszy, z cegły palonej, poświęcony został w r. 1851; par., liczącą 830 dusz, składają obecnie: Błotkowo, R., Sierpowo, Smolno, Smyczyna i Wydorowo. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1697. Szkoła istniała w r. 1685. Wieś ma 36 dm., 307 mk. (282 katol., 25 prot.). Dominium liczy 95 mk. w 6 dm.; obszaru ma, wraz z Smolnem i Wydorowem, 1224·73 ha, t. j. 411·50 roli, 53·67 łąk, 2·98 pastw., 732·70 lasu, 23·33 nieuż. i 0·55 wody; cz. doch. grunt. 6489 mrk; chów bydła holenderskiego; właścicielem jest Kalikst Biron, ks. Kuroński. W skład okr. dom. wchodzą folw.: Smolno i Wydorowo. Cały okręg ma 10 dm., 146 mk. (107 katol., 39 prot.). *E. Cal.*

Radomierz, rzeka, ob. *Radomka.*

Radomin, wś i folw., pow. rypiński, gm. Płonne, paraf. Radomin, odl. o 15 w. od Rypina, posiada kościół par. murowany, urząd gminny, cegielnią, posterunek straży celnej, wiatrak, karczmę, 42 dm. (6 mur.), 414 mk. W 1827 r. było 36 dm., 313 mk. Fol. Radomin w 1886 rozl. mr. 1644: gr. or. i ogr. mr. 1079, łąk mr. 88, past. mr. 15, lasu mr. 402, wody mr. 6; bud. mur. 12, z drzewa 22; płodozmian 8 i 12-polowy; las urządzony; pokłady torfu. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś R. os. 43, z gr. mr. 67; wś Bachorz os. 13, z gr. mr. 19; wś Gaj os. 5, z gr. mr. 342. O istnieniu R. w XII w. świadczy uposażenie klasztoru norbertanek w Strzelnie na Kujawach (ob. t. VIII, 662). Kazimierz, ks. szczeciński, dobrzyński, pomorski, aktem wydanym w Rypinie 15 kwiet. 1375 r. nagradzając zasługi marszałka swego dworu Iwona, uwalnia jego włości: Radomino, Sudragi i Balnio, w ziemi dobrzyńskiej położone, od opłat i danin książęcych (Mucz. Rzysz. Kod., Dypl., II, 759). Tenże sam Iwo podpisuje w 1375 r. jako świadek przywilej uwalniający dobra bisk. płockich od pewnych ciężarów, wydany przez ks. Kazimierza dobrzyńskiego w Płocku (Kod. Maz., 87). Według reg. pob. pow. rypińskiego z r. 1564, we wsi kośc. R. posiadał Piotr Radomiński 1 łan, Bartłomiej R. miał 6 zagrod. na łanach całych, rzeźnika i rzemieśl., Piotr Albert i Mateusz Radomińscy 2 łany, Malcher Swieżawski, trzech zagrod., Franc. Karwowski 2 zagr., Albert Radomiński pięciu zagrod. (2 kmieci?), Andrzej Osuchowski dwa łany i dwóch zagr., Anna Charzewska 1 kmiecia na łanie, Małgorzata Radomińska $^1/_2$ łanu, Zbyszek trzech zagrod. i 1 łan, ogółem dali poboru 11 flor. 24 gr. 1 solid. (A. Pawiński Wielkop., t. I, 296). Jest to gniazdo rodziny Radomińskich. W XVIII w. mieszkają tu Cisowscy. W 1789 r. własność Jana Cissowskiego, który wysiewa $135^1/_2$ kor. żyta, $1^1/_2$ kor. pszen., i pobiera 1420 złp. czynszu. Z kolei przeszło w ręce Rościszewskich. Kościół i parafia niewiadomej erekcyi. Kościół sam jest budowlą ostrołukową i wedle miejscowej tradycyi pochodzi z XII w. R. par. dek. rypiński, 807 dusz. *Br. Ch.*

Radomin, w dok. *Redemin*, *Radomino*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski, 6 klm. na płn. od st. pocz., tel. i kol. żel. w Niborku. Maciej z R. stracił r. 1412 przy napadzie Polaków 1 konia, co Hanusz z Waszulek i Marcin z Zagrzewa poświadczają. Wolf v. San-

senheim, komtur baldzki, odnawia Piotrowi z R. przywilej na 10 włók chełm. z obowiązkiem jednej służby pruskiej. Dan w Ostródzie r. 1422, w piątek po św. Trójcy. W R. mieszkają r. 1600 sami Polacy. *Ad. N.*

Radomina, os. karcz., pow. wieluński, gm. i par. Naramnice, odl. 13 w. od Wielunia.

Radomino, ob. *Radomin.*

Radomińskie sioło, ob. *Radomyśl* (pow. łucki).

Radomirka, rzeczka, ob. *Giełczew.*

Radomirka, wś i fol. nad rzką Giełczew al. Radomirką, pow. krasnostawski, gm. i par. Wysokie. Znana jest zwykle pod drugą nazwą *Giełczew* (ob.). Wś ma 115 osad, 3079 mr. włośc.; folw. należy do dóbr ordynacyi Zamoyskich.

Radomirz, dok. *Radomir*, wś, fol. i leśnictwo, pow. babimoski (Wolsztyn), o 14 klm. na płd.-wschód od Kębłowa, na wschod. wybrzeżu jez. Domnickiego; par. i poczta w Przemęcie, st. dr. żel. w Starem Bojanowie i Wschowie o 20 klm. R. nadany w r. 1210 przez Odonicza Winemarowi, opatowi porteńskiemu, był w ręku cystersów wieleńskich, przeniesionych z biegiem czasu do Przemętu, aż do zniesienia klasztorów za rządów pruskich. W r. 1395 zastawił król Władysław wieś R. z innemi wsiami braciom Gryżyńskim. Po zabraniu dóbr klasztornych wcielono R. do król. domeny Kaszczor. Wieś ma 50 dm., 405 mk. (400 kat., 5 prot.). Folw., przezwany *Radstaedt*, którą to nazwę rozciągają niektórzy na wieś Radomirz, liczy 62 mk. w 3 dm. i wchodzi w skład domeny i okr. domin. Zaborowo (Unterwalden); obszaru ma 1232 ha; czysty doch. grunt. 8352 mrk. Leśnictwo przezwane *Oelpoche*, tamże, ma 1 dm. i 12 mk. *E. Cal.*

Radomka 1.) dawniej *Radomirza*, *Radomierz*, 1256 r. *Radomiria*, rzeka, bierze początek z północnych stoków płaskowzgórza zalegającego obszar pow. koneckiego i stanowiącego węzeł wodny dla schodzących się tu dorzeczy Pilicy, Nidy i Wisły. Wypływa ona pod wsią Ruski Bród (według innych pod Bębnowem), na południe od Skrzynna, płynie w kierunku półn.-wschod. przez gminy: Borkowice i Chlewiska w pow. koneckim, Skrzynno w opoczyńskim i przechodzi na obszar pow. radomskiego (gminy: Wieniawa, Przytyk, Wielogóra, Jedlińsk i Kozłów), który przerzyna w kierunku od zachodu ku wschodowi, w jego północnej, nizinnej połowie i przybierając coraz wydatniej kierunek północno-wschodni, zdąża przez obszar pow. kozienickiego (gm. Jedlnia, Bobrowniki, Brzóza, Maryampol i Świerze Górne) ku Wiśle, do której uchodzi z lew. brzegu po za Ryczywołem, pod wsią Kłodą. W górnym swym biegu przebiega ona płaskowzgórze bogate w płody mineralne (rudy żelazne i kamień koło Chlewisk, gips koło Domaniewa); w tej części stanowiła ona niegdyś (koło Skrzynna) granicę dyecezyi gnieźnieńskiej od krakowskiej. W średnim biegu przyjmuje głównie z prawego brzegu dopływy: Dobrzycę pod Słowikowem (powyżej Przytyka), Bosak pod młynem Gulinką na obszarze Dąbrówki Podłężnej, Pacynkę z Mleczną pod Wolą Owadowską; z lewego zaś brzegu Jazownica (Wiązownica) prowadzi wody bagien między Sieklukami, Gozdem i Kadłubkiem, na linii wododziału R. i Pilicy. Obszar leśny dzisiejszego pow. kozienickiego dostarcza licznych drobnych strumieni, głównie z prawego brzegu, jak Kosienica z Leniwą i Ostrownicą, Kosionek. W dalszym biegu odgraniczała R. wojew. mazowieckie od sandomierskiego, czyli jak się wyraża Święcicki Mazowsze od Polski. Płynąc niziną pow. radomskiego rozdwaja R. swe koryto na dwie odnogi, które się schodzą pod Goryniem i odtąd R. może być spławną dla drzewa. Za Stanisława Augusta rozbudzona działalność przemysłowa zwróciła uwagę na użytek jakiby siła spławna R. przynieść mogła. Dopiero jednak w 1823 i 1824 r. wykonano roboty, które umocniły brzegi od Gorynia do ujścia i wykopano kanał $4^4/_5$ wiorst długi a 24 stóp szeroki. W skutek tego od 1826 r. rozpoczął się spław drzewa i innych przedmiotów, lecz tylko na trzy milowej przestrzeni od Gorynia. Skutkiem zaniedbania tej drogi wodnej spław obecnie na niej ustał. Długość ogólna R. wynosi 73 wiorst (3 w pow. koneckim, 4 w opoczyńskim, 43 w radomskim a 23 w kozienickim); ujście jej leży o 18 w. powyżej ujścia Pilicy. Doliną R. posuwała się kolonizacya tych stron, przemysł pasterski i rolniczy. Skrzynno, Przytyk, Jedlińsk, Skaryszew, Głowaczów, tudzież Radom i Jedlnia (nad dopływami Radomki), są głównymi ogniskami i stacyami ruchu kolonizatorskiego. W 1256 r. Bolesław, ks. krakowski i sandomierski, nadaje klasztorowi miechowskiemu prawo polowania na bobry we wsi klasztornej Swirczewice (Swierze ?) przy ujściu R. do Wisły (Kod. Małop., 104). 2.) **R.,** w XVI w. *Radomya*, rzeczka, prawy dopływ Warty. Bierze początek ze spływu wód wyżyny otaczającej kotlinę, w której szyi rozsiadło się miasto Radomsk. Ubiegłszy około 6 wiorst uchodzi do Warty pod Cerkowizną (po zach. stronie toru dr. żel. warsz.-wiedeń.). Na początku XVI w. proboszcz radomski miał na tej rzeczce pod miastem młyn i staw a piąta altarya przy kościele tutejszym miała także dwie sadzawki i młyn, dający po 2 grzyw. rocznego czynszu altaryście (Łaski, Lib. Ben., I, 495, 498). 3.) **R.,** nazwa dawana niekiedy rzeczce zwanej dziś Mleczna, płynącej pod Radomiem.

Niewiadomo czy do niej, czy też do dzisiejszej R. (dopływu Wisły), odnieść należy wzmiankę dokumentu z 1230 r. o zjeździe (colloqium) w okolicy Skaryszowa, przy moście na rzece „cui nomen Radomera (Kod. Małop., II, 46). *Br. Ch.*

Radomka, ruczaj, w pow. orszańskim, wypływa z rozległego błota Radomski Moch (ob.).

Radomki, dobra i młyn na pol. Mazurach, pow. ostródzki, 7 klm. odl. od st. poczt. i tel. Dąbrówna. Obszar 74 ha.

Radoml, sioło, pow. czauski, w 2 okręgu pol., o 12 w. od Rasny, gm. Radoml, ma 25 dm. i 162 mk. Kośc. kat. p. w. N. M. P., wzniesiony z muru w 1835 r. kosztem Chodkiewicza i parafian. Par. kat., dek. czerykowsko-czauskiego, ma 1891 wiernych. Byli tu niegdyś karmelici fundacyi Chodkiewiczów. W okolicy R. znajduje się dużo zaścianków szlacheckich. Gmina R. obejmuje 729 dm. i 5986 mk. (1614 męż., 1704 kob. i 2668 dzieci), z których 33 zajmuje się przemysłem leśnym, używając do pomocy 66 koni. W gminie jest 6065 dzies. lasów prywatnych i 235 dzies. lasów włościańskich. R., niegdyś dość znaczne miasta handlowe, było w peryodzie udziałów miejscem warownem. Jeszcze i dziś pod zwierzchnią powłoką ziemi znajdują się ślady fundamentów i murów. Podług podania przedtem jeszcze R. był stolicą plemienia Radymiczów, przebywających w dorzeczu Soży i jej dopływów. Pod koniec pierwszej ćwierci XVI w. zamek R. należał do księstwa mścisławskiego, poczem stanowił ststwo niegrodowe radomelskie al. radomskie, które według metryk litewskich w r. 1539 do 1770 obejmowało w sobie zamek R. i posiadłości: Rasno, Zapole, Zaliwie, Uszpole, Poradnin. Ststwo w różnych czasach posiadali Zenowiczowie, Sołomereccy, Hołyńscy, Burdziłowscy, Wojniłowiczowie i Wiazewiczowie. W 1771 r. opłacano z niego kwarty złp. 446 gr. 7, a hyberny złp. 1278. Jako najdawniejszych starostów wymieniają źródła: Jurja Zenowicza (od 4 listopada 1529 do 1534 r.), kn. Wasila Andrejewicza Połubińskiego (1535—1550), kn. Iwana Wasilewicza Połubińskiego (1551), Michała Paca (1584, † 1595 r.). *J. Krz.*

Radoml, sioło, pow. krzemieniecki, na zachód od Wiszniowca. Podług rewizyi zamku krzemienieckiego z 1545 r. należało do Semena Catina, który z dóbr swoich R. i Borszczówki obowiązany był do utrzymywania dwóch horodni w zamku (ob. Jabłonowski, Rewizye, str. 94 i 98); por. też Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 202, 210).

Radomno 1.) niem. *Gr. Radem*, duża wś kośc. w pow. lubawskim, nad granicą pow. suskiego, odl. 11 klm. na płd.-zach. od Iławy. Leży na wzgórzu, u którego stóp rozciąga się jez. radomskie, na północ zaś i wschód rozległe lasy; gleba dość żyzna, składa się z gliny i marglu. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem, hodowlą bydła i koszykarstwem. R. posiada agenturę poczt., 3-klas. szkołę kat. z 160 dziećmi (1877 r.), z dwoma nauczycielami i 1-klas. szkołę ewang. z 1 nauczyc. i 90 dziećmi. Kościół p. w. św. Katarzyny, kollacyi rządowej, zbudowany r. 1702 a r. 1735 d. 18 września konsekrowany; obecnie jest zrujnowany, dla tego ma stanąć nowy. Przy kościele bractwo św. Józefa, założone r. 1712 i bractwo trzeźwości, fundowane 1855 r. Do parafii (dek. nowomiejski) należą: Radomno, Nowydwór, Chrośle, Jamielnik, Gryźliny, Studa, Ruda i Bagno; dawniej także Iława. W 1767 r. było 1175 komunikantów a 1879 dusz; r. 1887 zaś 2013 dusz. Obszar wsi obejmuje 1371 ha, w tej liczbie 935 roli or., 106 łąk i 33 lasu. W 1868 r. było 171 bud., 100 dm., 940 mk., 679 kat., 257 ew.; r. 1885 zaś 119 dm., 235 dym., 1105 mk., 759 kat., 344 ew., 2 żyd. W skład gminy wchodzą: Pustki, Szaleniec i Tabory. Za czasów krzyżackich należało R. do wójtowstwa bratyańskiego. W starych dokumentach napotykamy je pod różnemi nazwami: Radom, Radam, Redemin, Redmin (ob. Kętrzyń., O ludn. pol., str. 88). Według krzyżackich ksiąg szkodowych z r. 1414 poniosła ta wś, obejmująca 69 włók, znaczny uszczerbek. Spalony został kościół i 25 posiadłości; szkodę oszacowano na 1700 grzyw.; proboszcz poniósł stratę na 36 grzyw. (ob. Gesch. d. Stadt u. d. Kr. Kulm, v. Schultz, II, 155). Wizyt. Strzesza z r. 1667 donosi, że w Wielkiem Radomnie było dawniej 36 włościan, od każdej posiadłości (ager) dawali mesznego 1 korzec żyta i tyleż owsa. Proboszcz Albert Babecki, instytuowany r. 1654. We wsi była szkoła (str. 293). W nowszym czasie byli proboszczami: Michał Jabłoński 1848 r., Reiske 1858, Jan Okrój 1868, Jan Batke 1881 r. 2.) **R.**, majęt. chełm. al. folw., tamże, zawiera 207 ha, między tymi 136 roli or., 50 łąk; 1868 r. 17 bud., 7 dm., 83 mk., 47 kat., 32 ew.; 1885 r. zaś: 5 dm., 15 dym., 68 mk., 44 kat., 24 ew. R. 1402 wymieniają dokum. Łukasza, syna Olbrachta, rycerza z Radomna (ob. Kętrz., O ludn. pol., 125 i 185). *Ks. Fr.*

Radomsk, dawniej *Radomskye*, *Radomsko*, urzęd. od 1857 r. *Nowo-Radomsk*, miasto powiatowe gub. piotrkowskiej, leży pod 51° 3′ 9″ szer. płn. i 37° 8′ 0 dłg. wsch. od Ferro, nad rzką Radomką, dopływem pobliskiej Warty. R. leży podobnie jak i Piotrków w zagłębieniu, śród wyżyny sięgającej w stronie wschodniej (o 5 w. od miasta) do 980 st. n. p. m. Kotlina ta rozciąga się w stronie płn.-wschod. od miasta i nad nią, podobnie jak i przy Piotrkowie spotykamy os. Bugaj. Wody tego zbior-

nika uprowadza w kierunku połud.-zachodnim rzka Radomka, uchodząca po 6-wiorstowym biegu do Warty pod Szczepocicami. Warta przerzyna tor dr. żel. warsz.-wied. o $4^1/_2$ w. od Radomska pod Cerkowizną. Położony śród okolicy niesprzyjającej rolnictwu i do niedawna pokrytej lasami, R. stanowi ognisko handlowe i stacyą przy krzyżujących się tu drogach z nad Pilicy (Przedborz) i Warty (Działoszyn) z dawnym traktem warszawsko-krakowskim i zastępującą go dziś drogą żelazną warsz.-wiedeńską, która tu posiada stacyą odl. 177 w. od Warszawy (tyleż prawie od Krakowa), 42 w. od Piotrkowa, 40 od Częstochowy, 129 w. od st. Granica. Miasto posiada obecnie kościół par. murowany, kościół mur. poklasztorny, kaplicę mur. św. Maryi Magdaleny i kościołek św. Barbary po za miastem, szpital św. Aleksandra na 36 łóżek, dom przytułku dla 16 starców i kalek, szkołę elementarną katol., szkołę prywatną męzką 2-klas., dwie szkoły prywatne żeńskie 2-klas., sąd pokoju okr. z wydziałem hypotecznym miejskim, urząd powiat., kasę powiat., magistrat. W 1859 r. założono tu staraniem Towarz. rolniczego szkołę rolniczą niższą, wkrótce zamkniętą. Z większych zakładów fabrycznych istnieją obecnie: dwie fabryki mebli giętych i fabryka wełny z gałganów, z prod. ogólną 410,914 rs. Zajmują one 961 robot. Meble tu wyrabiane idą przez Odessę na Kaukaz i do środkowej Azyi; wełna znajduje zbyt w Białymstoku. R. jest głównym rynkiem handlu zbożowego dla okolicy. Zboże koleją wychodzi na Sosnowice do Prus. W mieście znajduje się księgarnia, apteka, cukiernia, 3 restauracye, 3 handle win i 110 sklepów, hotel, kilka zajazdów. Położone w bagnistej nizinie, zabudowywało się dość nieregularnie. Rynek, okrążony kamienicami piętrowemi, i 11 ulic brukowanych składają miasto, posiadające 331 dm., 8165 mk. (stałych). Co do wyznania jest: 3221 katol., 20 prawosł., 21 ewang., 4903 żyd. Wzrost ludności zawdzięcza R. kolei żelaznej i utworzeniu powiatu. Na początku obecnego stulecia miał 1000 mk. (Flatt, Opis ks. warsz.). W 1827 r. było 182 dm., 1709 mk.; 1858 r. 3605 mk. (1554 żyd.). Dochód miasta w 1858 r. wynosił 4038 rs.; budowle były ubezpieczone od ognia na 126,530 rs. W 1877 r. dochód kasy wynosi 20,479 rs. Do miasta należy 5156 mr. roli, pastwisk i lasów. *Dzieje.* Już 1243 r. Konrad I, jako książę Krakowa i Łęczycy, potwierdzał tu nadanie dla dominikanów w Płocku (Rzyszcz., Cod. dipl. Pol., II, str. 37—38). Dochował się dokument nadawczy dla R. wydany przez Leszka Czarnego z 1266 r. (Łaski, Lib. Ben., I, 494). W 1343—1346 r. znany jest kanonik wiślicki Jan z R. (M. M. Aevi, I). W 1348—49 w sprawach dotyczących dzielnicy ks. Władysława łęczyckiego i dobrzyńskiego, występuje w Łęczycy obok innych dygnitarzy „Tyczo de Radomskie“ (Rzysz., I, 201, 203). Trzy te fakty z 1343 i 1348-49 zdają się świadczyć, że tak w XIII jak w XIV w. R. należał do dzielnicy łęczyckiej. Janko z Czarnkowa pod 1382 uważa R. za miasteczko sieradzkie (Mon. Bielow., II, 723). W 1472 r. zaliczono wsie Wielki Młyn, Trzebce, Myśliwczów, Łazów, Polichno, Kruszynę, Zagórze, Zalesie i Wolę Grzybowską do „ziemi sieradzkiej i pow. Radomskye“ (A. G. Z., VI, 164, spis mylnie to odniósł do Radomia), co dowodzi zmiany w podziale administracyjnym. Odtąd R. stale należy do wojew. sieradzkiego. Prócz fundacyi miasta na prawie niemieckiem, R. od Leszka Czarnego uzyskał kościół Ś. Krzyża franciszkanów (Łaski, Lib. Ben.) zapewne już po fundacyi kościoła parafialnego św. Lamberta. Ubocznie, w fundacyi Przyrowa (1364) wspomina Kazimierz W. o R. (M. M. Aevi, III, 361). W r. 1379 spłonął R. i kościół, zapewne św. Lamberta (Mon. Hist., II, 886). W r. 1398 w aktach Piotrkowskich zjawia się Mikołaj, pleban z R. zapewne po odbudowaniu (R. Hube, Kościół paraf. w R. 1876). W 1382 d. 27 listopada dygnitarze W. Polski, M. Polski, Sieradza i Łęczycy zjechawszy się w R., przysięgają wierność córce Ludwika Węgierskiego, danej „za dziedzica prawego w Królestwie Polskiem osiadłego“ (Kod. Wielkop., № 1804). Janko z Czarnkowa podaje imiona Maryi i Jadwigi, jako podległych temu wyborowi, i wspomina o zamieszkaniu mężów z niemi. Zjazd z 2 marca 1384 także w R. odbyty, ustanowił rząd tymczasowy (po 6 panów i 2 obywateli z każdej ziemi) (M. M. Aevi, II A, str. 1—3; Mon. Biel., II, 52). Miano odtąd nie znosić się z Węgrami, wrazie nieprzybycia królewny obrać nowego króla i zawarto sojusz z Opolczykiem. W 1455 r. na skutek zjazdu delegatów miejskich z 1453 r. uchwalono trakt handlowy z Rusi do Wrocławia na Radom, Skrzynno, Opoczno, Żarnów, Przedbórz „Radomskie“ (Raczyń., Cod. Maj. Pol., 175). W 1456 r. zakazano wybierać cło od krakowskich kupców w „Radomskie“ (M. M. Aevi, V, str. 218—9); w 1458 r. zwane „Radomysky“ (Długosz, Lib. Ben., III, 160). W r. 1475 wspomniono szpital; 1477 Kazimierz Jagiellończyk potwierdził fundacyą ołtarza w farze R. (pierwszy ołtarz stanął 1434 r.). W 1521 r. R. wykupiło się od dostarczenia wozu wojennego sumą 20 grzyw. (po 30 gr.). W tej epoce Bona dźwignęła na nowo kościół św. Ducha, a prócz tego istniał kościół św. Maryi Magdaleny drewniany i kaplica św. Rozalii. W kościele św. Lamberta 1521 r. było 6 ołtarzy; z dochodów ołtarza M. Boskiej

dwie grzywny szły „dla mistrza szkoły“, zapewne istniejącej od fundacyi miasta. Była też (pewno z tejże daty) łaźnia miejska 1521. W tym czasie na prośbę Lismanina, Bona zrestaurowała kościół i zbudowała klasztor drewniany dla ojców franciszkanów. Łaskiego Lib. Ben. (I, 497—9) zachowało z tej epoki kilka nazw lokalności, i tak ogrody zwały się: Rozumkowski, Dobrypanowski, Strugaliński, Kupiszowski, Zagnajowski, Zawiszyński; łąki: Radziejowska i Karłówna, Liszygaba; pola: Zawisza, Juchora, Klwacz, Brywidzowy; sadzawka Boża Czasza. Są to nazwy mieszczan, jak nazwy: Nys, Osły, Dyndo, są nazwami chłopskiemi. Pierwsze bractwo przy kościele zawiązało sio 1536 r. Bona w 1543 dała pole wójtowskie na dom wikaryuszy. W 1563 r. R. miało 90 rzemieślników, płaciło szosu 128 flor. W 1624 r. Lisowczycy przechodząc tędy ze Szląska podłożyli ogień i R. spłonął. Spalony kościół franciszkanów odbudował gwardyan o. Bonawentura Budecyusz 1631 r. W 1728 gwardyan o. Gordyan Wąsowski zaczął budować klasztor z cegły. Był w posiadaniu zakonu do 1864 r. Dnia 10 listopada 1734 Józef Rzewuski, krajczy koronny „pułkownik pierwszy wojsk“, wydał manifest za Augusta III w R. (A. G. Z., X, № 7003). W 1742 r. 25 sierpnia pożar zniszczył miasto. W 1771 Kazimierz Pułaski z 600 ludźmi idąc do Piotrkowa przeciw Zarembie, w R. odebrał wiadomość o wygnaniu generalności z Preszowa i zdobyciu Tyńca, Lanckorony i Bobrki. Przestrzeżony, iż posądzano go o udział w porwaniu króla, Pułaski wrócił do Częstochowy i uszedł z kraju (Kitowicz, Pamięt., str. 266). Za Ks. Warszawskiego „R. jest stolicą ósmego powiatu w departamencie kaliskim“, małe lecz porządne miasteczko w rynku murowane, z ratuszem i klasztorem. W okolicy włościanie robią „Radomską kaszę“ (Opis z 1816). Za królestwa 1825 r. stolica pow. radomskiego w obwodzie piotrkowskim, jest siedzibą sądu pokoju i sejmików, ma 182 dm., 22 mur., 1689 mk. (342 żyd.). O stanie oświaty w R. daje wskazówkę zarówno istnienie wczesne szkoły jak i młodzież tutejsza kształcąca się w Krakowie. Już w 1400 r. są z R. słuchacze: Mikołaj syn Janusza, Jakób syn Jana, Stefan syn Jakóba, 1405 Lampert syn Piotra z R., braciszek z Miechowa, 1406 Wojciech syn Jana, 1409 Mikołaj syn Mikołaja, 1412 Tomasz syn Jakóba, 1414 i 1415 Stanisław syn Arnolda, 1418 Andrzej syn Stanisława, Jan z R. R. zabiegał też lubo daremnie, o kanonizacyą franciszkanina Antoniego z R. Parafia R. mająca 1398 r. proboszczem Mikołaja, zaliczana do 1818 r. do archidyakonatu uniejowskiego archidyecezyi gnieznieńskiej, a od t. r. do dyecezyi włocławsko-kaliskiej, liczyła 1521 r. następne nomenklatury: R. i wsie: Swierznice (dziś przedmieście R.), Stobiecko miejs., Marciszowo szlach., Wierzbica, Rożny, Zdania, Golanki, Bogwidzowy, Młodzowy, Bartodzieje, Okradziszow, Płoszów, Piaszczyce, Kietlin, Orzechów, Orzechowiec, Strzałków, Zakrzów, Szczepocice, Radziechowice, Strzałkowiec (nieistniejące dziś), Ładzice. Dziś ilość wsi zdwoiła się. W 1745 i 1765 r. ludność do 2000 dochodziła, 1779 r. 3304, 1812 r. 5353, a 1876 r. (Hube R., Kościół paraf. st. i nowy w R.) 8918 dusz. Ststwo radomskie niegrodowe w 1669 r. obejmowało miasto R. i wsie: Niechcice, Wiewiorowo, Dobryszyce, Uszczanowice, Radziechowice, Strzałkowice, Orzechów i Zamoście. Z ksiąg podskarbińskich 1580 r. wynikałoby, że „tenuta“ R. stanowiła część ststwa wieluńskiego, z którego w tym czasie została wyłączoną i była w posiadaniu Aleksandra Koniecpolskiego, dworzanina Stefana Batorego. Ocenioną była na 1068 fl. 14 gr.; kwarta z niej wynosiła 213 gr. 20. W 1771 r. dawała kwarty 1968 gr. 13, hyberny 1895 gr. 12; na sejmie 1773—75 poszło w emfiteuzę Rychłowskiego, chor. piotrkowskiego. Pow. radomski (radomiscensis) spisany w księgach poborowych 1511 r. (Źródła dziej., t. II, 203) obejmował parafie: „Radomskie“, z nomenklatur. 20, Dmenin 6, Kodrąb 6, Kobiele 5, Rzuchowice 4, Chełm 14, Wielki Młyn 8, Niedospielin 4, Maluszyn 7, Żytne 7, Borsykowa W. 8, Chrząstów 4, Wszeborzyce 1, Dąbrowa 9, Gidle 8, Kłomicze 9, Mstów 7, Makowiska 3, Dworszowice 3, Pajęczna 8, Wiewiec 5, Siemkowice 3, Sulmierzyce 12, Rząśnia 10, Jedlno 2, Krampa 1, Lgota 7, Bąskowice (Beczkowice 5, Kamieńsko 15 — t. j. nomenklatur 201. W 1535 r. było sołectw 12 na 215 wsi. W 1540 r. łanów kmiecych było 839 1/2, sołeckich i wójcich 14 1/2, szlacheckich bezkmiecych 44 3/4, młynow 84, karczem 77. W 1552 r. (Paw., Zr. Dz., T. II, 273) było 6 miast, 215 wsi i 33 parafii: „Radomskie“ n. 21 (1553 r. zaś 23) Dmenin 6, Kodrąb 7, Kobiele 5, Rzujewice 5, Chełm 15, W. Młyn 8, Niedospielin 4, Maluszyn 7, Żytne 8, Borzykowa 8, Chrząstów 4, Wszeborzyce 1, Dąbrowa 8, Gidle 9, Kłomnice 11, Mstów 6, Borowno 4, Kruszyna 7, Brzeźnica 8, Makowiska 4, Pajęczno 7. W 1553 Dworzyszowice 1, Wiewiec 5, Rząśnia 10, Siemkowicze 3, Sulmierzyce 12, Jedlno 2, Lgota 6 (1553—57), Banchowice 3 (1553—54), Kamieńsko 13, Dobrzyszyce 2, Krępa 1. W 1552 było kmieci w powiecie 1970 (1553 r. łanów 811 1/4), łanów szlachty ubogiej i wójcich 43 1/2, karczem 34, młynów 128 1/2. W 1564 r. według niezupełnego obliczenia było łanów kmiecych 1086 3/4, po 16 gr. płacących 15, łanów szlachty bez-

kmiecej 55, młynów 145, karczem 90, zagrodników i rzemieślników 585, kuźnic 9, i kowali 11, garnków gorzałczanych 10 (t. II, 312, Pawiń.). W 1571 r. pow. radomski liczył 989 łanów i zagrodników 492, miał 42 mil kwadr. W 1590 r. jest 1001 łanów też chłopskich. Księgi grodzkie R. przechowały się od 1397 a ziemskie od 1410 r.

Powiat nowo-radomski utworzony został w 1867 r. z połowy (26 gmin) dawnego pow. piotrkowskiego i 2 gmin (27 wsi) pow. wieluńskiego. Zajmuje on północną część południowej połowy obszaru gubernii, graniczy na północ z częścią łaskiego i piotrkowskim, od wschodu rz. Pilica oddziela go od pow. koneckiego i włoszczowskiego, od południa graniczy z częstochowskim a od zachodu z wieluńskim. Obszar powiatu wynosi 38·37 mil kwadr. Zajmuje on część wyżyny krakowsko-wieluńskiej, na której rozwija się górny bieg Warty i Pilicy. Wody tej części wyżyny uprowadza Widawka do Warty. Obszar powiatu pochyla się ku połud.-zachodowi a dosięga swego największego wzniesienia w płaskowzgórzu rozciągającem się na wschód od Radomska i stanowiącym węzeł wodny, z którego rozchodzą się dopływy Pilicy, Warty i Widawki. Płaskowzgórze to sięga w górze o 5 w. od Radomska do 980 st., pod Orzechówkiem 959 st., jeszcze dalej ku wschodowi pod Przerębską Wolą na dziale wodnym Warty i Pilicy do 1078 st. Linia działu wodnego przechodzi (w przybliżeniu) przez Przerąb, Kodrąb, Przyborów, Kotwin. Wyniosły taras na wschód Radomska leżący, rozdziela dorzecza Warty i Widawki. Wody kotliny Radomska uprowadza Radomka do Warty płynącej o $4^1/_2$ w. na płd.-wschód od Radomska; o 8 w. na półn.-wschód płynie (równolegle od Warty) Widawka, okrążająca wyniosły taras radomski, ku północ.-zachodowi. W tym samym kierunku (po zachodniej stronie toru drogi żel. warsz.-wiedeń.) wzrasta na nowo wzniesienie poziomu, spiętrzającego się w całe pasma wyniosłości, jak góry Makowo (między wsią Dobryszyce, torem drogi żel. i korytem Widawki). Ta wzgórkowata wyżyna ciągnie się dalej ku zachodowi, przechodząc na obszar pow. wieluńskiego i dosięgając brzegów Warty. Na obszarze powiatu Warta płynie szeroką doliną, o niskich, podmokłych przeważnie brzegach. Rzeki przerzynające i opływające ten obszar wcześnie sprowadziły tu osadników. Zaludnienie dolin rzecznych sięga czasów przedhistorycznych. Lesisty obszar środkowej wyżyny także bardzo wcześnie przez kolonizacyą i nadania książęce podzielił się na średniej wielkości majątki. Położony na granicy Wielkopolski i Małopolski, obszar ten przedstawia pośrednie ogniwo między wielką własnością, rozwijającą się na płaskowzgórzach małopolskich a drobną własnością i osadami cząstkowej szlachty, cechującemi wielkopolskie niziny a zwłaszcza dolinę Warty i jej dopływów. Dotąd jeszcze, mimo licznych rozdrobnień i kolonizacyi obszarów dworskich, z ogólnej cyfry 376,203 mr., jaką obejmuje powiat, 228,104 (prawie $^2/_3$) należy do większej własności i rozdziela się między 266 folwarków (a więc przeszło 800 mr. na 1 folwark). Na 455 wsi przypada 128,238 mr. a więc około 280 mr. na jednę wieś. Do osad miejskich (Pajęczno, Brzeźnica, Pławno, Koniecpol) należy 6545 mr.; Radomsk posiada 5156 mr., lasy rządowe 8160 mr. Co do sposobu użytkowania było: 232,112 mr. ziemi ornej, 92,731 mr. lasów, 34,612 mr. łąk i 16,748 mr. wód i nieużytków. W 1880 r. było w powiecie lasów prywat. nieurządzonych 50,612 mr., urządzonych 33,910 mr., zasianych po wycięciu 7,063 mr., niezadrzewionych po wycięciu 14,716 mr., danych włościanom za służebności 2871, zdawna do włościan należących 421 mr., do osad miejskich 536 mr. Sady dworskie zajmowały 401 mr., włościańskie 332 mr., w osadach 14 mr. W 1886 r. wysiano 99,442 czet., zebrano 504,034 czet. Do rzędu większych majątków należą: Maluszyn, Koniecpol, Kruszyna, Chełmo, Krzemieniewice, Przerąb, Kobiele Wielkie, Dąbrowa, Cielętniki, Dubidze (Dupice), Borowno, Kodrąb Skrzydłów, Kłomnice, Jelno. Wzorowem gospodarstwem wyróżniają się: Chełmo, Kodrąb, (stadnina), Borowno (bydło), Dubidze. Średnie majątki wiele ucierpiały zarówno przez zmianę w stosunkach rolnych po 1864 r. jak i przez ostatnie przesilenie, ztąd znaczna liczba obszarów folwarcznych uległa parcelacyi. Na wyciętych lasach powstało również wiele kolonii. Gleba żytnia, średniej dobroci, przeważnie szczerk i popielatka; w południowej części pod piaskiem lub próchnicą występują pokłady gliny i marglu (w gm. Gidle, Dąbrowa, Żytno, Maluszyn, Koniecpol). Ztąd uprawa żyta, kartofli i łubinu przeważa w ekonomii rolnej. W związku z własnościami gleby i położenia zostaje hodowla owiec na wełnę i przemysł gorzelniczy (16 gorzelni). Przemysł fabryczny, prócz jedynego ogniska jakiem jest miasto Radomsk, zostaje przeważnie w związku z gospodarstwem rolnem. W 1886 r. było w powiecie: 1 cukrownia, z prod. roczną na 234,540 rs., zatrudn. robotn. 355; 16 gorzelni, z prod. 609,756 rs., rob. 112; 3 browary, z prod. 5,282 rs., rob. 9; 3 fabr. octu, z prod. 835 rs., rob. 3; 2 fabr. mebli giętych, z prod. 322,914 rs., rob. 861; 98 młynów wodnych i wiatraków, z prod. 161,070 rs., rob. 139; 58 piekarni, z prod. 16,540 rs., rob. 63; 2 huty szklane, z prod. 50,676 rs., rob. 138; 3 wa-

pielnie, z prod. 15,150 rs., rob. 18; 18 cegielni, z prod. 19,651 rs., rob. 66; 1 fabr. żelaznych wyrobów, gwoździ i blachy, z prod. na 6000 rs., rob. 30; 1 fabr. wełny sztucznej, z prod. 88,000 rs., rob. 100; 2 papiernie (bibuła i tektura), z prod. 25,100 rs., rob. 56. Ogółem 208 zakładów z prod. na 1,554,814 rs., zatrud. 1950 robotn. Przemysł rękodzielniczy przedstawiał następujące główne pozycye: 4078 domowych warsztatów płóciennicznych i sukiennych, z prod. na 41,458 rs., robot. 4128; 7 kożuszników, z prod. na 7,500 rs., 11 rob.; 3 zakłady żelaznych przeróbek ślusarskich i kowalskich, z prod. na 10,503 rs., robot. 31; 169 krawców, z prod. na 46,793 rs., rob. 199; 237 szewców, z prod. na 46,352 rs., rob. 290. Handlu wywozowego przedmiotami są: zboże, drzewo, skóry surowe i okowita, wysyłane do Prus. Z zagranicy od czasu wyższych ceł nic się nie sprowadza. Traktów bitych czyli szos przechodzi przez powiat cztery, których budowa dopiero się prowadzi, a mianowicie: Przedbórz-Radomsk w różnych odstępach posiada szosy 21 w.; Wieluń-Radomsk 21 w.; Włoszczowa-Radomsk 10 w. i Częstochowa-Koniecpol 12 w. Kolej żelazna warszawsko-wiedeńska przerzyna powiat na długość 36 w., ze stacyami: Radomsk i Kłomnice. Ludność powiatu w 1867 r. wynosiła 82,615 mk.; obecnie jest 123,652 mk. (3226 na 1 milę). Podług wyznań: katol. 109,108, prawosł. 46, ewang. 4,415, żydów 11,083. Szkółek elementarnych ma powiat 74, prócz tego w Radomsku jest pensya męzka dwuklasowa, 2 pensye żeńskie dwuklasowe; nauczycieli i nauczycielek jest 85, uczących się 5,900. Pod względem kościelnym powiat stanowi dekanat noworadomski dyecezyi kujawskiej, składający się z 30 parafii: Bąkowa-Góra, Borowno, Borzykowo, Brzeźnica, Chełmo, Cielętniki, Dąbrowa, Dmenin, Dobryszyce, Dworszowice, Gidle, Jedlno, Kłomnice, Kobiele-Wielkie, Kodrąb, Koniecpol, Kruszyna, Lgota, Makowiska, Maluszyn, Niedośpielin, Nowo-Radomsk, Pajęczno, Pławno, Rząśnia, Rzejowice, Sulmierzyce, Wielgomłyny, Wiewiec i Żytno. W powiecie znajduje się 35 kościołów katolickich, 30 parafialnych, 4 kaplic, 1 klasztor dominikanów w Gidlach, 1 klasztor żeński dominikanek w Św. Annie, 6 synagog, 1 kościół filialny luterański. Z zakładów dobroczynnych są: 3 szpitale i 1 dom starców i kalek. Pod względem sądowym powiat stanowi jeden okrąg sądu pokoju (dla Radomska) i 7 okręgów sądów gminnych: Pajęczno, Brzeźnica, Kłomnice, Nowo-Radomsk, Gidle, Soborzyce, Chełmo, Pod względem administracyjnym powiat noworadomski składa się z 24 gmin: Brudzice, Brzeźnica, Dąbrowa, Dmenin, Dobryszyce, Garnek, Gosławice, Gidle, Kobiele, Konary, Koniecpol, Kruszyna, Maluszyn, Masłowice, Pajęczno, Przerąb, Radomsk, Radziechowice, Rząśnia, Rzeki, Sulmierzyce, Wielgomłyny, Zamoście, Żytno, mających 115,487 mk. i zajmujących obszar 371,047 mr. i z jednej gminy miejskiej. W skład gmin wiejskich wchodzą dawne miasteczka, dziś osady, Brzeźnica, Koniecpol, Pajęczno i Pławno. Ogólnej ani szczegółowej ilości budynków statystyka rządowa nie posiada. Do dziejów i obecnego stanu R. odnoszą się: R. Hube, Kościół parafalny w R., Warszawa 1878 r. Opisy z rycinami w Tyg. Illustr. z 1869 r. (t. III, 169), 1872 r. (t. X, 6), z 1874 r. (Nr. 345). (Dzieje R. skreślił *E. S. Świeżawski*; opis miasta i powiatu, z pomocą danych zebranych przez p. Chmurzyńskiego, opracował *Br. Ch.*).

Radomski Moch, błoto w pow. orszańskim, w obrębie gm. chłystowskiej, na prawym brzegu rz. Berezyny, w pobliżu wsi: Ordówka, Berezyna, Badunowa i Rachmany. Największa długość dochodzi do 12, szerokość zaś do 3 w.; zajmuje 3750 dzies. przestrzeni. Wypływają z niego ruczaje Radomka i Antonów. Jest bardzo grzęzkie i wodniste, pokryte drobnym, rzadkim i prawie zeschłym lasem sosnowym i osiką.

Radomyśl, wś i fol., pow. siedlecki, gm. i par. Zbuczyn, leży przy linii dr. żel. warsz.-terespol., odl. 16 w. od Siedlec, a 10 od Łukowa, posiada szkołę początkową ogólną, 50 dm., 325 mk., 1536 mr. ziemi. W 1827 r. było 41 dm., 244 mk. W 1871 r. fol. Radomyśl lit. A z nomenkl.: Radomyśl, Okniny i Zabłocie, rozl. mr. 183: gr. or. i ogr. mr. 104, łąk mr. 10, lasu mr. 60, zarośli mr. 7, nieuż. mr. 2; bud. z drzewa 16; las nieurządzony. Osady: Radomyśl gr. mr. 25; Okniny os. 3, z gr. mr. 102; Zabłocie os. 2, z gr. mr. 59. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1531 we wsi Radomyśl-Szadki (Sądki 1534) Jan i Stanisław mają 1/4 łan. W r. 1552 we wsi Radomyśl, w par. Zbuczyn, część Sandkowskiej 2/4 łana. W r. 1580 Stanisław Radomiski płaci wspólnie z sąsiadami z 5-u włók, które sami orali, fl. 2 gr. 15 den. 12 a to i z czwarciną, od 3 zagrod. na rolach gr. 18, od 2 zagrod. bez rol gr. 8; p. Platho od 3 ćwierci, które sam orał, gr. 11 d. 9. Summa fl. 3 gr. 23 d. 3. W r. 1580 we wsi Radomiśl Sethky Mateusz Radomiski od 3 włók, które sam orze, fl. 1 gr. 13, od 2 zagrod. bez roli gr. 8 Summa fl. 1 gr. 23 (Pawiń., Małop., 383, 396, 413). *Br. Ch.*

Radomyśl, folw., pow. trocki, w 3 okr. pol., o 43 w. od Trok, ma 1 dm. i 8 mk. kat. W 1850 r. dobra R., w par. Wysoki Dwór, składały się z 2 folw., 3 wsi i 2 zaśc.; Żyzniewski posiadał 454 dzies., Lacki zaś 215 dzies.

Radomyśl, w dokum. *Radomińskie sioło*, *Radomysle*, *Radomyszl*, sioło skarbowe, pow.

łucki, na pograniczu dubieńskiego, na płd.-zach. od Łucka, o 13 w. od Połonki a 13½ od Czarnkowa, z kapl. katol. par. Złoczówka. Należało niegdyś do zamku łuckiego. Podług rewizyi zamku łuckiego z 1545 r. „w tom sele dworyszcz dwanadcet, a służba powinowataja ludej tych dworyszcz, perwej seho powinni byli w każdoj nedeli do zamku wyszneho na storożu po dwa człowieki choditi i klikati, a teper obaczywszy nam narachnost zamkowuju, włożyli jesmo na to seło po szesti czołowikow na nedeli k toj storoży choditi od roku do roku, a na dwor hospodarskii Krasnyj służbu służat, na wesnie deń orut, a na pareninu dwa dni, a ralat deń, owsa deń żnut, i żyta żnut dwa dnia. A rybołow zamkowych odynadcat, kotoryi pod mestom Łuckim meszkajut“ (Jabłonowski, Rewizye, str. 77).

Radomyśl, w dokum. *Radomyszl*, mto powiatowe gub. kijowskiej, pod 50°31′ płn. szer. i 46°55′ wschod. dług. geogr., przy ujściu rzki Myki i Sucharnej do Teterowa, odl. o 17 w. od szosy brzesko-kijowskiej a 95 w. na płn. od Kijowa, rozpościera się na wyniosłym i skalistym (granit siwy) brzegu rz. Teterowa, na której znajduje się tu most. Przedmieścia są: Lutowka, Mykhorod i za rzeką Rudnia. Prócz władz administracyjnych i sądowych jest tu szkoła powiatowa, urząd pocz. i st. telegr. W 1885 r. było 8579 mk.; w 1856 r. 563 dm.; w 1863 r. 4962 mk.; w 1865 r. zaś 5291 mk. (2926 męż. i 2361 kob.). W 1797 r. R. liczył 1829 ludności męskiej, w tej liczbie 1424 żydów. Do mta należy 2545 dzies. ziemi, przeważnie na prawym brzegu Teterowa. W 1882 dochody mta wynosiły 12,330 rs. 44 kop., wydatki zaś 12,409 rs. Handel mało rozwinięty, znajduje się w ręku żydów. Również i przemysł znajduje się na niskim stopniu. W 1880 r. było w R. 7 fabryk, zatrudniających 30 robotników i produkujących za 83,950 rs. W mieście odbywa się 5 nieznacznych jarmarków do roku, mianowicie: 9 i 15 maja, 6 sierpnia, 14 września i 6 grudnia. Mieszczanie zajmują się rolnictwem, szlachta drobniejsza zaś utrzymuje się z chowu bydła i z transportowania zboża do portu w Czarnobylu, oraz drzewa obrobionego do okolic pobliskich. Cerkiew murowana z dzwonnicą, na wyniosłem miejscu, wśród rynku; kaplica katol., z muru w 1804 r. kosztem obywateli i mieszczan wzniesiona, jest filią parafii w Wyszewicach. W 1880 r. miasto nawiedził wielki pożar. W odległych wiekach miejscowość tą, pokrytą lasami zajmowali Minczanie al. Minczowie, zostający w powinowactwie plemiennem z Drewlanami. Według podań miejscowych główną siedzibą ich miał być gród Miczesk, Miczsko, Mykhorod czyli dzisiejszy R. W latopisach ruskich o dawnym Miczesku znajdujemy parę wzmianek. W 1150 r. Izasław, w. ks. kijow., strącony z tronu przez Jerzego Suzdalskiego, z pułkami swymi staje w Miczesku. Było to podczas jego pochodu do Kijowa przeciw Jerzemu. Ale niedługo tu on gościł, bo Wasilko Halicki gonił za nim. Mieszkańcy wszakże Miczeska gościnnie go przyjęli, co atoli nieuszło im płazem, bo kiedy po zajęciu następnie Kijowa przez Izasława, Wasilko sprzymierzony z Jerzym, musiał też uchodzić, w przechodzie swym przez Miczesk najnielitościwiej zdarł i zniszczył jego mieszkańców (ob. Ipat. letopiś, str. 286—6 i u Karamzina kron. Woskr. i Rostow., t. II, str. 224). W 1240 r. Miczesk musiał uledz pod zalewem mongolskim, albowiem odtąd tracimy jego ślad w dziejach. Ludność jego była prawdopodobnie albo w pień wycięta, albo rozproszona. Dopiero gdy za litewskich czasów Kijowszczyzna wracać zaczęła do życia, spotykamy znów ślad „Miczeska na Teterewi“. Była to osada, jak nas naucza przywilej Włodzimierza Olgierdowicza (1387—1393), należąca do zdawna dziedziczących na kijowskiej Rusi kn. Połowców ze Skwira Rożynowskich. Posiadał ją w ówczas Jerzy Iwantycz Rożynowski. Atoli wkrótce napady dziczy zawołgskiej na Kijowszczyznę w 1399 r. (za Timur Kutłuka) i w 1416 r. (za Edygi) musiały się dobrze dać we znaki i Miczeskowi, ile że Olelko Włodymirowicz, ks. kijowski (1443—55), potwierdzając posiadanie onego Michałowi, synowi Jerzego, Rożynowskiemu, w swym przywileju wyraża się o Micku (Miczesku) i innych, jako o posiadłości „bardzo spustoszałej“. R. 1482 przyniósł nowy walny napad Mendligireja, który całkowicie spustoszył Kijowszczyznę. Wówczas Rożynowscy, posiadacze tak Micka jak i innych dóbr w Kijowszczyźnie, musieli z powodu zaguby dokumentów, lub innych przyczyn albo odpaść od dziedzictwa, albo sprzedać lub zastawić komu bądź innemu, albowiem na początku XVI w. Micko, Miczek al. Mykhorod jest w ręku archimandrytów pieczerskich. Ludność rozproszona lub zagnana w lasy, zaczęła wracać do dawnych siedzib, tak że z czasem M. stał się sporą osadą. Do tych też czasów łączy się zapewne legenda miejscowa, że gdy w M. lud nie mógł się już zmieścić, to wielu mieszkańców, po wspólnej naradzie, postanowiło przenieść się po za obwód jego i wówczas osiedlili się na miejscu dzisiejszego Radomyśla. Mykhorod został z czasem zupełnie opuszczony, a wyrósł natomiast i wzmógł się Radomyśl. Lubo R. ówczesny zasłaniały wtedy od napadów nieprzyjacielskich rozległe pustynie i trudne przejścia, jednakże archimandrytów pieczerskich, dziedziców miejsca, konieczna ostrożność zmuszała do zapewnienia większej

obronności temuż miejscu. Pod 1572 r. spotykamy wzmiankę o istniejącym tu zamku obronnym. Obręb dóbr radomyskich rozpościerał się przeważnie na prawym porzeczu Teterowa, w górę do Wyszewicz, w dół do Zabiłocza. Była to okolica lesista, obfita w miód, wosk, zwierzynę, to zwabiło licznych osadników, tak że wkrótce nie tylko sam R. się rozrósł, ale stało się to niemniej przyczyną i rozkwitu innych dokoła zamku leżących włości. Ławra pieczarska miała dóbr wielość, bo oprócz dwóch „zamków“ Wasylkowa i R., w 1593 r. za archimandryctwa Meletja Chreptowicza Bohuryńskiego, posiadała ona 2 miasteczka, 50 wielkich siół, 5 sieliszcz, 3 przysiołki, 5 sadyb, 2 dwory, różne rybne łowle, młyny rzeczne, przewozy, miodowe i pieniężne dania, i bobrowe gony (Arch. J. Z. R., cz. I, t. I, № 91. Gołubiewa: Petr Mogiła). Meletji Chreptowicz umarł 1593 r. a na miejscu jego został Nikifor Tur. Wiadomem jest zajście, jakie miało miejsce pomiędzy nim a metropolitą kijowskim unickim Michałem Rahozą, tak o archimandryą (opactwo) pieczarską, jak również i o dobra do niej należące a pozostałe w ręku dyzunitów. Rahoza chciał dobra te zająć na rzecz unii, ale Tur do zajęcia onych niedopuścił go, a nawet, pomimo że król złożył go z archimandryi, nietylko takowej nie ustąpił, ale i dóbr, do których rościł prawo Rahoza, nie oddał, R. więc, podobnie jak i inne dobra, pozostał i nadal przy ławrze pieczarskiej. Po Turze († w 1599 r.) objął rządy nad archimandryą Elizej Pletelnicki. Opat ten, czynny, zabiegliwy, do uregulowania spraw majątkowych opactwa niezwłocznie przystąpił. Wiele bowiem dóbr natenczas od archimandryi odpadło. Prowadził on nieustanne procesa; „całym rozumem i siłami“, jak się wyraża głos ówczesny, boroniaczy ich od tych, kotoryje jałmużnie, to jest majetnostkam toho światoho miesca (św. Ławry pieczar.) krywdy i bezprawia czyniat' i ich gwałtom odejmujut' i oddalajut' więcej zmyślenymi i potwornymi protestacyami, relacyami i pozwami nesłusznymi trudniat' i obtiażajut' do szkody i kosztu prywodiat'“ (ob. Kazanie na czestnom pohrebie Pletelnickoho przez Zachar. Kopystenskiego). Tymczasem o R. przyszło archimandrycie zafrasować się niepomału. Jak wiemy R. w dawnym czasie stanowił cząstkę dóbr należących do kniaziów Połowców ze Skwira Rożynowskich. W 1536 r. dom Rożynowskich wygasł i całe jego dziedzictwo po Jacku Rożynowskim przeszło drogą zapisu na Józefa Niemirycza, syna Iwana, wuja Jacka Rożynowskiego. Król zatwierdził ten zapis Józefowi Niemiryczowi po śmierci trzech synów Jackowych, bezpotomnie zeszłych. Ale ani Józef Niemirycz, otrzymawszy zapis dóbr, które już w obcych znajdowały się rękach, ani syn jego Andrzej niedochodzili prawem majętności, zwłaszcza R., może dla tego, że obaj byli wiernymi wyznawcami obrządku wschodniego, ale wnuk Józefa a syn Andrzeja Stefan Niemirycz, różnowierca i niemający już tych skrupułów, zapozwał archimandrytę Pletelnickiego o restytucyę dóbr. W pozwie swoim z 2 lipca 1616 r. zaniesionym do sądu ziemsk. kijowskiego domagał się on, aby tak archimandryta jak i cała kapituła pieczerska „na żałobę i prawne poparcie jego stanęła oblicznie do podniesienia i odebrania sumy pieniędzy, jeżeli jaką sobie mianują być na dobrach powodowych wieczystych imieniem Myków przy Teterewi, nowoosiadłym R., także i na sielcu Czudynie i Zabiłoczu“, a następnie aby prawa albo listy, jakie na te dobra mają, pokazawszy i sumę wziąwszy, z dóbr mianowanych „wiecznością ustąpili“. Pletelnicki zaskoczony niespodzianie pozwem, niewiedział jak się bronić. Zwrócił się tedy o pomoc do Zacharyasza Jełowickiego, sekr. królewskiego, i w liście swym zaklinał i błagał aby, go ratował „bo nikt inny (pisał) nieświadom tej sprawy, czembyśmy mogli zwątlić ich tam prawo stare, którem się popisują“. Pletelnicki znalazł dzielnego pomocnika w osobie Jełowickiego, ile że tenże był mocno w tej sprawie zainteresowany, albowiem w tym samym czasie procesował się z Janem Aksakiem o Swietylnów i Rożny (za Dnieprem), również stanowiące niegdyś cząstkę dóbr rożynowskich a ustąpione przez niejakiego Jerzego Rożynowskiego Janowi Aksakowi, sędz. ziem. kijow., pomimo że Jełowicki miał już na te dobra od króla przywilej nadawczy. Jełowicki przeto prowadząc własną sprawę, zarazem i archimandryty sprawę o R. promował. Sprawa ta ciągnęła się długo, i ostateczne rozwiązanie przyspieszyła ta okoliczność, iż wykryto i stwierdzono dowodami, iż ów Jerzy Rożynowski, który się podawał za wnuka Jacka Rożynowskiego, nie był nim właściwie a był to bojarzyn ostrski, nazwiskiem Rożnowski, jako ze wsi Rożnów pochodzący. On to będąc sługą rękodajnym u Michała Ratomskiego, ststy ostrskiego, miał wykraść u tegoż papiery odnoszące się do dóbr i rodu Rożynowskich, sam się pod ich imię podszywszy. Owoż fakt ten wykrycia i stwierdzenia dowodami tego samozwaństwa obalił wszelkie do R. pretensye Niemirycza, który samochcąc popsuł był swoją sprawę, bo zamiast oprzeć pretensye na mocy niewątpliwego zapisu dóbr od Jacka Rożynowskiego, a zatwierdzonego przez króla dziadowi jego Józefowi, on oparł je, tak samo jak i Aksak, na wlewku prawnym, danym mu od samozwańczego Rożnowskiego. Końca tej długiej i zawiłej spra-

wy Pletelnicki się niedoczekał, bo umarł w 1626 r. a sprawa została na jego korzyść zasądzoną dopiero w 1629 r. Pamiątką pozostałą w R. po tym archimandrycie była papiernia, którą on „kosztom nemałym na podiwienje w tom kraju, jako weszcz nebywałuju, wystawił i podnes“. Niemniej też w tymże Radomyślu i Horodku powznosił cerkwie. Po Pletelnickim objął archimandryą Zacharyasz Kopysteński, a po nim Piotr Mogiła. Ten ostatni oddał się niemniej czynnie administracyi dóbr radomyskich. Mczko za jego troskliwością znacznie się podniosło, a i dobra się uporządkowały i spory dochód przynosić zaczęły. Mamy ślad, że za rządów Mogiły kopano tu rudę żelazną. Taryfa podymnego wwdztwa kijowskiego z 1631 r. podaje, iż z mczka R. brano z 15 dymów po 24 gr.; od roli po 24 gr.; a od 5 ogrodników po 18 gr.; z 15 nędznych chałup po 12 gr.; z 18 dymów po 24 gr.; pop płacił 6 zł.; kowal i szwiec po 6 zł.; młynarz od koła jednego dorocznego 2 złp. 12 gr.; węglarz, dymarz, płókarz, kuźnik, każdy z nich 2 złp. 12 gr.; papiernik od papieru 2 złp., a od towarzystwa 2 złp. 12 gr. Wsie należące wówczas do klucza radomyślskiego były: Czudyn, Zabiłocz, Międzyrzeczka, Krymek, Ruda Zabiłocka, słoboda Nehrebowka, Nowa Grobla, Wyszewicze (Arch. J. Z. R., cz. VII, t. I: 391—2). Wkrótce potem (1648 r.) bunt Chmielnickiego srogą klęskę zadał tak całemu tutejszemu Polesiowi, jak i R. Po pogromie korsuńskim orda wnet tu spadła; Tatarzy palili, rabowali i najechaną ludność okoliczną w lasy i niedostępne pozapędzali kryjowki (Jerlicz, t. II, str. 334). Kozacy jednak R. oszczędzili i nie zajęli go. W 1650 r. z ramienia archim. Józefa Tryzny niejaki Semen Sknicki był tych dóbr zawiadowcą (opis akt kiew. centr. arch., № 19, str. 8). Ale dalsze wojny kozackie dały się w końcu dobrze we znaki Radomyślowi, który wciąż przez srogie przechodząc dociski, tak upadł, iż przybrał postać mizernej wioski. Lustracya podymnego woj. kijowskiego z 1683 r. powiada, iż wtedy w R. było wszystkiego 4 dm., z których wzięto podymnego 2 zł. (Arch. J. Z. R., VII, t. 1, str. 496). Wszakże następnie pod zarządem Samuela Szumlańskiego, cześnika podolskiego, który Radomyślszczyznę trzymał w dzierżawie, dobra te cokolwiek się wzmogły i zaludniły. W 1693 r. R. został zajęty przez „wolnicę“ Palejowską. Niedługo jednak wojska koronne stąd ją wyparowały. Szwagier Paleja ledwie się zdołał schronić do cerkwi, skąd w małym poczcie życie uniósł (Wieliczko, t. III, str. 132). Wkrótce potem dobra radomyskie zaczęły należeć do uposażenia czyli jak nazywano do stołu metropolitów kijowskich unickich. Tymi zaś byli w tych czasach: Józef Szumlański, Jerzy Winnicki, Lew Kiszka. Za tego ostatniego R. znacznie się podniósł i stał się dominialną włością wszystkich dóbr. Stanął tu klasztor kś. bazylianów, których przełożonym był oficyał Michał Prymowicz. Po Lwie Kiszce nastąpił Atanazy Szeptycki († w 1747 r.). Po Szeptyckim nastąpił Floryan Hrebnicki. Za jego czasów R. poniósł w 1750 r. wielkie straty od hajdamaków. Rabuś Podolaka wpadł w nocy chyłkiem na zamek, i zrabował go ze szczętem, jak zarówno i klasztor bazyliański (Kuryer Polski i Arch. J. Z. R., cz. III, t. 3, str. 527). W 1751 r. obywatele wwdztwa kijowskiego dla utrzymania nadal porządku i straży własności, postanowili uformować trzy chorągwie, któreby zasłaniały kraj od najazdów hajdamackich. Wkrótce jedna z owych chorągwi rozłożoną była w R. pod dowództwem Antoniego Laryssy Zdanowskiego, druga w Chwastowie pod Michałem Trypolskim a trzecia w Iwankowie pod Antonim Kamieńskim. Mundur tej milicyi wojewódzkiej składał się z kontusza niebieskiego i żupana czerwonego. Na chorągwi wyobrażony był wizerunek N. M. P. Berdyczowskiej (Arch. J. Z. R., cz. III, t. 3, str. 363). Po śmierci Floryana Hrebnickiego w 1754 r. objął rządy metropolitalne Felicyan Wołodkowicz. Ten, luboć w R. nie mieszkał wcale, ale dość często w nim przebywał i okoliczność ta wiele przydawała życia temu mczku. On to w 1763 r. poświęcił i ozdobił tutejszą cerkiew katedralną, wzniesioną na miejscu dawnej spalonej przez kś. Mateusza Krzywnickiego. Wołodkowicz prócz tego, że w Żytomierzu seminaryum unickie w 1754 r. ufundował, zaprowadził w R. konsystorz. Z jego ręki zawiadywał dobrami metropolitalnemi komisarz generalny Kamieński. W 1768 r. milicyą swoją nadworną oddał pod rozporządzenie konfederacyi barskiej. Milicya ta, połączywszy się z palestrą żytomierską i z milicyami Proskurów i Rościszewskich, tudzież kopajgrodzką, rozproszyła podjazd nieprzyjacielski pod Leszczynem. R. doznał wtedy niemałej szkody od rabunku z pogromu uchodzącego nieprzyjaciela (Socharzewski, Echo etc., rkpsm). Wołodkowicz pojmawszy około tego czasu znanego Melchizedeka Znaczka Jaworskiego, więził go naprzód w R., a potem w Dermaniu. Około 1764 r. żydzi zaczęli się osiedlać w miasteczku i płacili pogłównego z parafią 305 zł. (Dyspartyment pogł. na r. 1764). W 1768 r. dziekanem radomyskim był kś. Jan Roch Kościuszko. Wołodkowicz, według Stebelskiego, umarł w Kupieczowie, rezydencyi swojej pod Włodzimierzem i pochowany w katedrze włodzimierskiej. Po śmierci jego został metropolitą Ludwik Leon Szeptycki († 1779 r.). Po

śmierci Szeptyckiego został metropolitą Jason Junosza Smogorzewski i pierwszy z metropolitów stale w R. zamieszkał. Z decretum reformationis, który postanowił i wydał dla cerkwi tutejszej kś. dziekan Rubanowicz podczas wizyty w 1783 r., widzimy, że cerkiew ta nie była w żaden stały fundusz opatrzoną, używała ona tylko pewnych gruntów, jako to: gruntu obok niej zajętego przez plebanią, ogród i sad wiszniowy, dalej sadyby sporej nad rz. Myką, pod gumnem, kuchnią, spichlerzykiem, chlewami i stajenką. Nadto posiadała ona jeszcze inną sadybę nad drogą do Potijówki idącą za miastem; tudzież pole orne o trzech zmianach i łąki na uroczyskach: Kniażyn, Ładо i Horody. Oprócz tego pleban pobierał dań od Czubów, którzy posiadali ostrów Popowska otczyzna i tam mieli swoje barcie. Dań wynosiła półtrzecia belca, t. j. 23 kwart polskich midu. Niezależnie od tego pleban radomyski pobierał również dań miodową z ostrowów: Hłuchów, Korżes bór i Zapolje. Poo górą za cerkwią stała chatka zakrystyana. Tamże szkoła ze schludną komnatą, a przez sień szpital. Cerkiew była p. w. św. Trójcy. Przy niej istniały bractwa t. zw. stare, siostrzyczek i Małej Raczy. Do cerkwi należały kaplice w Mykhorodzie i Czudynie. Smogorzewski zamieszkawszy stale w R., wkrótce zajął się budową nowej katedralnej pod temże wezwaniem cerkwi, którą w sposób okazalszy z cegły wymurował; a obok niej i seminaryum. Za rezydencyą służył mu dawny zamek. R. za staraniem jego rozwijał się i powiększał. W dobrach stanęła papiernia, hamernia i tartak wodny. Smogorzewski miał upodobanie w ozdobieniu miejsca. Mamy przed oczyma list jego, w którym pisze, że naprzeciw ogrodu wycina las dla perspektywy, ale użyje drzewo na zbudowanie mostu na Teterowie, który powiąże R. z Mykhorodem. Smogorzewski był sympatyczną osobistością. Prawy charakter zjednał mu wielką wziętość. Oszczędny dla siebie, hojny dla drugich, przystępny, gościnny. Zasługi jego dla kościoła były wielkie. W Warszawie zbudował swoim kosztem okazałą świątynię, w Żytomierzu fundował misyą, urządził też seminaryum i kapitułę katedralną kijowską, na prelaturze wybrane osoby utwierdził. Usilnie pracował nad obroną kościelnej jedności. Umarł d. 1 listopada 1788 r. i w katedrze radomyskiej pochowany został. Za jego życia jeszcze zmarł 1783 roku w R, kś. Michał Prymowicz, archiprezbiter lwowski, wielki wikary i oficyał generalny kijowski. Oficyałem metropolitalnym po Prymowiczu został kś. Meleniewski. R. i za metropolity Teodozyusza Rostockiego pozostał zawsze rezydencyą główną. Rostocki d. 10 września 1790 r. pierwszy z biskupów ruskich zajął krzesło w senacie. Umarł on w Petersburgu w 1804 r., gdzie ostatnie lata życia przepędził. Pozwolono mu jechać do Rzymu i tam osiąść, ale śmierć wcześnie przyszła. Po zniesieniu greko-unickiej kijowskiej metropolii w 1795 roku, Radomyśl został wzięty na skarb a przy ustanowieniu gubernii w 1797 r. został miastem powiatowem. Miasto otrzymało za herb: rzekę z trzema unoszącymi się nad nią gołębiami. *Edward Rulikowski.*

Radomyski powiat utworzony w 1797 r., zajmuje północną część gub. kijowskiej i graniczy: od północy z pow. rzeczyckim gub. mińskiej, od wschodu przedzielony Dnieprem od pow. osterskiego gub. czernihowskiej, od południa z pow. kijowskim i skwirskim, od zachodu z pow. gub. wołyńskiej: żytomierskim i owruckim i podług danych z 1881 r. ma 8429·2 w. kw. przestrzeni. Podług Stołpiańskiego radomyski powiat ma rozległości 7377 w. kw. czyli 767,265 dziesięcin, w tej liczbie: 279,519 dz. ziemi ornej, 85,189 łąk, 331,333 lasów i zagajników, 3.250 wygonów, 13,510 piasków, przeszło 30,000 błot i bagnisk, 21,500 pod wodami i zabudowaniami. Powierzchnia powiatu w ogóle niska, błotnista, pokryta lasami, piaskami i błotami, nosi wyraźny charakter Polesia; tylko w południowej części powiatu znajdują się wzniesienia. Jezior znajduje się bardzo wiele, lecz wszystkie one są nierozległe. Z błot ważniejsze: Botima przy miasteczku Hornostajpole, Zdwiż przy wsi Wołkowo, Kazimirowskie przy wsi Warowicze, Hlebowskie przy mczku Chabne; Błota te są nieprzebyte, grzązkie i pokryte oczeretem. Oprócz tego w powiecie znajduje się mnóstwo błot wysychających podczas suchych lat. Obszar powiatu zroszony jest głównie rz. Teterowem (dopł. Dniepru), z licznymi dopływami i rz. Użą, dopływem Prypeci. Gleba przeważnią piaszczysta, w nizinach torfiasta, przechodzi w czarnoziem. W miejscach błotnistych znajdują się znaczne pokłady rudy żelaznej. Zaludnienie bardzo słabe, wynosi zaledwie 165,796 mieszkańców (w 1881 r.), t. j. 19·6 na 1 w. kw. (w całej gub. kijowskiej średnie zaludnienie na 1 w. kw. wynosi 51 dusz). W 1865 r. było w powiecie 152,343 mk. (74,776 męż. i 77,567 kob.). Podług wyznań było 124,929 prawosł., 2686 rozkolników, 7587 katol., 497 protest., 21,930 żydów i 3 mahometan. W 1879 r. (podług kalendarza Hurlanda) było w powiecie 23,187 żyd. (11,319 męż. i 11,863 kob). Podług narodowości: 76,313 Małorusów, 32,252 Litwinów (?), 9100 Polaków. Podług stanów było: 2065 szlachty dziedzicznej, 405 szlachty osobistej, 5930 szlachty drobnej, 1024 duchownych prawosł., 17 katol., 72 żydow., 29,008 mieszczan,

110,093 włościan, w tej liczbie 18,364 b. włościan skarbowych. W 1879 r. zawarto w powiecie 2036 związków małżeńskich, urodziło się 10,055 dzieci (5226 chłop. i 4829 dziew.), zmarło 5047 osób (2550 męż. i 2497 kob.), przyrost przeto ludności wynosił 5008 dusz. W 1864 r. było w powiecie: 11,412 sztuk koni, 55,319 bydła rogatego, 42,921 owiec prostych, 19,203 owiec rasy poprawnej, 36,034 świń, 9363 kóz i 7 osłów, czyli w ogóle 173,979 sztuk bydła (w tej liczbie 2576 sztuk w mieście). Główne zajęcie ludności stanowi rolnictwo, nadmiar zboża przerabia się w gorzelniach, których w 1865 r. było 19 w powiecie. Oprócz rolnictwa znaczne źródło dochodu dla mieszkańców stanowi obróbka materyałów leśnych, wydobywanie rudy żelaznej i przerabianie jej na surowiec, żelazo i wyroby z takowych. Przemysł to ciężki i mało korzystny, ale górnicy (rudnicy) oddają mu się z zamiłowaniem tradycyjnem i uważają się za coś lepszego od wieśniaków rolników. Rudę dobywają oni najwięcej z nad brzegów rzek, a mianowicie Irszy i takową w zwyczajnych kuźniach przekuwają na żelazo. Oprócz tego zajmują się oni jeszcze w lasach wypalaniem węgla drzewnego i pracują w fryszerkach. Górnicy ci zamieszkują 15 wsi, w części wyłącznie, w części zaś wspólnie z rolnikami. W południowej części powiatu zajmują się mieszkańcy pszczolnictwem. Przemysł fabryczny mało rozwinięty; w 1880 r. było tu 56 fabryk, zatrudniających 974 robotników i produkujących za 1,884,010 rs. Pod względem administracyjnym powiat radomyski dzieli się na 5 okręgów policyjnych (stanów): Brusiłów, Korostyszów, Malin, Iwańków i Czarnobyl oraz 16 gmin: Malin, Potyjówka (Pociejówka), Korostyszów, Wodotyj, Brusiłów, Kiczkiry, Wyszewicze (należą do 1 okr. pokoj. do spraw włośc.); Czarnobyl, Szepielicze, Hornostajpol, Chabne, Przyborsk, Iwanków, Krasiatycze, Rozważów i Martynowicze (w 2 okr. pok. do spraw włośc.), obejmujących 19 okr. (starostw) wiejskich i 319 miejscowości zamieszkałych. W 1847 r. powiat posiadał 1 mto, 8 mczek, 77 siół, 291 wsi i 1 chutor, razem 378 osad zamieszkałych. Pod względem oświaty pow. stoi nisko bo ma tylko 7 szkół w mkach: Rożew, Chabne i Malin, oraz we wsiach: Brusiłów, Maksymowicze, Skuraty i Czapowicze. Najdawniejsza z tych szkół istnieje od 1861 r.; uczniów w 1880 r. miały wszystkie 347, w tem tylko 4 katol. (314 chłopców i 33 dziew.). W tymże roku w szkołach cerkiewnych było 442 uczniów. Pod względem komunikacyjnym tylko południową część powiatu przecina trakt pocztowy brzesko-kijowski, ze stacyami w Korostyszewie, Stawiszach i Koczerowie, skąd idzie odnoga do Radomyśla, $17^3/_4$ w. długa. Nadto przecinają powiat trakty komunikacyjne z Kijowa przez Dymer do mka Czarnobyla, z Kijowa przez Hostoml, Kresiatycze do Owrucza i w końcu z Kijowa przez Białogródkę do Brusiłowa. Oprócz tego w powiecie znajduje się 19 stacyj poczt. wiejskich do przewozu urzędników administracyjnych, policyjnych i akcyznych. Pod względem kościoła katol. pow. radomyski stanowi dekanat t. n., dyecezyi łucko-żytomierskiej, obejmujący 9 parafij: Brusiłów, Korostyszew (z kapl. w Starosielicy, Berezówce, Produbówce, Stawkach, Wileńce i w Tesnówce), Chabne, Iwanków, Wyszewicze (Wiszewicze), z filią w Radomyślu i kapl. w Krymku, Malin (z kapl. w Mirczy), Rozwazów, Horbulów (z kapl. w Czajkówce) i Czarnobyl. Liczy 10,610 wiernych. W pow. radomyskim, we wsi Jurewie, urodził się dnia 14 października 1806 r. Alojzy Kalikst Kozłowski, filolog, autor gramatyki polskiej. Tenże powiat jest także miejscem pobytu i poszukiwań zasłużonego badacza natury Gustawa Belke, autora rozprawy Notice sur l'histoire naturelle du district de R. (Bulletin de la societé des natur. de Moscou) 1866 r. Marszałkami szlachty pow. radomyskiego byli: Wacław Hański h. Gozdawa (1807 r.), Antoni Mikołaj Bohdanowicz h. Mogiła (1809,12), Onufry Gałecki h. Junosza (1817 r.). *J. Krz.*

Radomyśl 1.) miasteczko w pow. mieleckim, w równinie, 205 mt. npm., między Wisłą i Wisłoką, pod 38°53' wschodniej długości (Ferro) a 50°10' północnej szerokości. Pod osadą wypływa pot. Rabka, dopływ pot. Partyńskiego (dopł. do Brenia). Wiodą stąd drogi: na płd. do Czarny, stacyi kolei arc. Karola Ludwika (16 klm.), na półn.-wschód do Mielca (15 klm.), na zachód do Dąbrowy (21 klm. w linii prostej). W okolicy gleba glinkowa, mocno z piaskiem zmieszana; opodal znajdują się lasy szpilkowe w stronie płn. i płd.-wschod. i zachodniej. Zabudowane przeważnie drewnianemi dworkami, liczy 484 dm., 3141 mk., 1468 rzym.-katol. i 1670 izrael. Więk. pos. (M. i R. Gulwirthów) ma 2 dm. i 27 mk. a Wólka Plebańska 18 dm. i 78 mk. Wraz z gruntami uprawnemi (633 roli, 42 łąk i 140 morg past.) zajmuje obszar miejski 5000 morg; majątek gminy składa się z 152 mr. past., wartości 2000 zł. i 19 mr., lasu oszacowanego na 1800 złr. Dochód roczny wynosi 1800 złr. R. ma kościół paraf. rzym.-kat., sąd powiat., urz. poczt., czteroklasową szkołę ludową, młyn wodny. Sąd obejmuje 43 gmin i 33 obszarów więk. posiadłości, na obszarze tym znajduje się: 6416 dm., 33,220 mk., 29358 rzym.-kat., 19 gr.-kat., 519 prot. i 3324 izrael.; 32495 Polaków, 650 Niemców, 9 Rusinów i 2 cudzoziemców. Ludność trudni się

rolnictwem i garncarstwem. W miasteczku przebywa dwóch lekarzy, jest apteka, kilka sklepów żydowskich, odbywają się targi i dwa jarmarki doroczne na bydło, trzodę, płótno i zboże. Miasteczko założył w 1581 r. Mikołaj Firlej, kaszt. biecki, na gruntach wsi Rudy i Dolczy, należących do jego żony Ligięzianki, za przywilejem Stefana Batorego. Mieszkańcom przyznano 4 lata wolności od wszelkich danin, targ i dwa jarmarki. Parafia erygowana dopiero 1599 r. Na prośby Mik. Firleja, kaszt. wojnickiego, dodał Zygmunt III w 1631 jarmarki: w poniedziałek po niedzieli suchej, na św. Wawrzyńca i WW. Świętych. W 1646 wydano akt lokacyjny parafii i nakładem Mik. Firleja zbudowano drewniany kościół p. t. św. Mikołaja i Nawiedzenia N. P. M., który poświęcił 1740 bisk. Michał Kunicki. R. przeszedł już wtedy w dom Wodzickich z Granowa, a gdy spłonął kościół, Eliasz Wodzicki wymurował nowy, ceglany, który poświęcił Floryan Janowski zmieniając tytuł na „Przemienienia Pańskiego.“ Utworzono też prepozyturę, która istniała do r. 1800. Oprócz kościoła parafialnego był drewniany kościołek św. Stanisława, w którego miejsce w 1851 r. wymurowano kaplicę. Obok kościoła są dwie murowane kaplice, wzniesione w obecnym stuleciu. Na Wólce Plebańskiej stał do r. 1800 drewniany kościół p. t. Przemienienia Pańskiego, zniesiony jako beneficium simplex w 1783; w jego miejscu wymurowano ex voto za pomocą składek piękny kościół na pamiątkę cholery w r. 1873. Par. należy do dyec. tarnowskiej, dek. radomyskiego i obejmuje Bresów, Wólkę Dulecką, Dulczę Małą i Malec. R. graniczy na płd. z Wólką Dulecką, na zachód z Dulczą Wielką i Małą, na płn. z Partyniem i Podlesiem a na wschód z Rudą. 2.) **R.** *nad Sanem*, mtko w pow. tarnobrzeskim, na prawym brzegu Sanu, wznies. 169 mt. npm., w pobliżu granicy królestwa polskiego. Od wschodu i północy ciągną się bory sosnowe i w miejscach wytrzebionych wydmy piaszczyste. Miasteczko składa się z osobnego rynku i kilku szerokich ulic, wogóle ma 217 dm. i 1339 mk., z nich 923 rzym.-kat., 3 ewang. i 413 izrael. Zniszczone powodzią 25 marca 1888 r. miasteczko, zajmuje wraz z rolami i nieużytkami (pos. mn. 429 roli, 88 łąk, 625 past. i 42 m. lasu) 931·5 ha powierzchni, niema majątku ani rozwiniętego przemysłu, wskutek czego dochody płyną jedynie z opłat targowych i podatków. Jest tu kościół par. rzym.-kat., urząd poczt., szkoła ludowa 2 klasowa, zakład dla ubogich i stowarzyszenie oszczędności i pożyczkowe (146 członk., kapit. 35674 złr.). Fundusz dla ubogich powstał ze spadku po proboszczu Tad. Bąkowskim († 1817), posiada 100 złr. kapitału. Miasto założył w 1556 Jakub z Sienna Sieneński, który też zbudował kościół drewniany i utrzymywał księdza. Syn jego Abraham sprowadził augustyanów z Krakowa, lecz dopiero r. 1625 oddał im zarząd parafii bisk. Marcin Szyszkowski. Po kasacyi klasztorów usunięto augustyanów od probostwa. Teraźniejszy kościół wybudowany z drzewa w 1828 r., na cmentarzu jest kaplica M. B. Bolesnej. Par. należy do dyec. przemyskiej, dek. miechocińskiego i obejmuje też wsie Żabno i Nowiny. Smutna okolica Radomyśla zamieniła się powoli w pustynię piaszczystą wskutek nieoględnego wycinania lasu, a nawet w stronie zachodniej ku Sanowi utworzyła się wyniosła wydma, sięgająca aż pod progi mieszkań i zagrażająca kościołowi. Wydma ta zajmuje około 38 morg. Zachodnie stoki tej wydmy zalesiono świeżo. Wylew Sanu w 1813 r. zniszczył prawie całe miasto. Nad rzeką stał dawniej zamek a raczej pałac w pobliżu folwarku Podzamcze. R. graniczy na płd. z Żabnem, na płn. z Pniowem, na zach. oblewa go San a na wschód otaczają bory i wydmy piaszczyste, ciągnące się po granicę królestwa polskiego. *Mac.*

Radomyszl, ob. *Radomyśl.*

Radoń, rzeczka, wypływa w obr. Ciszowy Wielkiej, w pow. bielskim, obw. sąd. skoczowskim, z pod góry Czantoryi Małej (864 mt.), w Beskidzie szląskim; płynie na płn. przez Ciszową Wielką i Małą (Zeislowitz), gdzie z lew. brzegu zabiera strugę Rzeczycę; następnie w biegu płn. zrasza Krzakowice Górne i Dolne, jakoteż Godziszów i wreszcie na granicy Godziszowa i Bladnicy (właśc. Błotnicy), uchodzi z lew. brzegu do Błotnicy, dopływu Wisły pod Skoczowem. Długość biegu 9 klm.

Radonek, wś i fol., pow. opoczyński, gm. Sworzyce, par. Bedlno. Odl. od Opoczna 12 w., ma 7 dm., 57 mk., 200 mr. dworsk., 48 mr. włośc.

Radonek, małe jezioro na płn. granicy pow. tucholskiego, przy Brodach.

Radonia 1.) w XVI w. *Radunya*, wś i fol., pow. opoczyński, gm. Radonia, par. Błogie. Odl. od Opoczna 22 w., ma 18 dm., 210 mk. Staranne gospodarstwo folwarczne. W 1827 r. było 21 dm., 135 mk. W potwierdzeniu posiadłości cystersów sulejowskich przez Grzegorza IX z 1229 r. wymieniono także „possesiones de Rudnou“ (Kod. Małop., II, 42). Potwierdzenie Bolesława Wstydliwego z 1262 r. wymienia wś Rudeno (Mucz. Rz., K. dypl., I, 87). W XV w. R., wś szlachecka, miała łany kmiece, z których dziesięcinę płacono kanclerzowi kolegiaty łęczyckiej i magistrom kościoła św. Floryana. Była tam karczma, zagr., folwark, dające też dziesięcinę (Długosz, L. B., I, 505). W XVI w. jest tu dwór i wś.

Dwór ma niewiele roli, gdyż dziesięcina, dawana plebanowi w Błogiem, miała wartość do trzech fertonów (Łaski, Lib. Ben., I, 628). W 1876 r. fol. R. rozl. mr. 363: gr. or. i ogr. mr. 316, łąk mr. 31, nieuż. mr. 16; bud. mur. 12, z drzewa 8; płodozmian 10 i 13 polowy. W skład dóbr wchodziły poprzednio wsi: R. os. 28, z gr. mr. 323; Sieciechów os. 8, z gr. mr. 165; Maryanka os. 6, z gr. mr. 119; Pieńki os. 2, z gr. mr. 48; Olimpiów os. 8, z gr. mr. 163; Honoratów os. 11, z gr. mr. 254; Kazimierzów os. 9, z gr. mr. 105; Władysławów os. 11, z gr. mr. 195. R., gmina z urzędem we wsi Mniszków, ma 2463 mk. i 8945 mr., w tem ziemi dwor. 4624 mr.: sąd gm. okr. V w Wójcinie, st. p. w Sulejowie. W skład gminy wchodzą: Dąbrowa, Grabowa, Grabowskie Olendry, Honoratów, Jaksonek, Jawór, Józefów, Karczonek, Kazimierzów, Maryampol, Maryanka, Mikułowice (A i B), Mniszków, Olimpiów, Pieńki, Radonia, Stoczki, Stok, Świeciechów, Taraska, Władysławów, Włodzimierzów. 2.) **R.,** w XVI w. *Radunya*, wś włośc., pow. opoczyński, gm. Janków, par. Sławno, odl. od Opoczna 12 w., ma 19 dm., 64 mk., 191 mr. włośc. Lib. Ben. Łaskiego (I, 633) w opisie par. Sławno wymienia R. lecz nie daje żadnych szczegółów. Widocznie była to mała osada. W 1508 r. Radunia, własność Wilama, płaciła poboru gr. 22. W 1577 r. własność Piotra Radońskiego ma 8 łan., 2 zagr. (Pawiński, Małop., 292, 481). *Br. Ch.*

Radonice, wś i fol., pow. błoński, gm. Pass, par. Błonie, odl. 3 w. od Błonia, ma 191 mk. W 1884 r. fol. R. rozl mr. 465: gr. or. i ogr. mr. 419, łąk mr. 21, nieuż. mr. 25; bud. z drzewa 22; płodozmian 8 i 11-polowy; wiatrak. Wś R. os. 18, z gr. mr. 27.

Radonie, wś i fol., pow. błoński, gm. i par. Grodzisk, odl. 3 w. od Grodziska. Posiada browar, z produkcyą roczną na 28,000 rs. (1878), zajmujący 6 robotników, wiatrak, młyn i 183 mk. W 1827 r. było 18 dm., 142 mk. W 1885 r. folw. R. z przyl. Dąbrowka rozl. mr. 526: gr. or. i ogr. mr. 367, łąk mr. 47, past. mr. 35, lasu mr. 40, w os. mr. 10, nieuż. mr. 21; bud. mur. 5, z drzewa 8; las nieurządzony, pokłady torfu. Wś R. os. 12, z gr. mr. 39. *Br. Ch.*

Radoniek, wś i fol., pow. opoczyński, ob. *Radonek*.

Radonka, os., pow. opoczyński, gm. Owczary, par. Podklasztor Sulejowski. Odl. od Opoczna 26 w., ma 1 dm., 23 mr. dwors.

Radońsk, niem. *Radonsk*, 1653 *Radunsk*, wś, pow. złotowski, st. p. Lutowo, par. kat. Sypniewo odl. $1^1/_2$ mili. Ma 718 ha (453 roli orn., 78 łąk, 92 past.). W 1868 r. 92 bud., 33 dm., 235 mk., 1 kat., 234 ewang. (par. gronowska). W 1885 r. było 46 dm., 47 dym., 304 mk., 11 kat., 293 ew. Już r. 1766 istniała tu szk. ewang. W R. mieszkało tu 10 włośc., którzy płacili mesznego po 3 flor. (ob. Wizyt. Trebnica, str. 157). *Ks. Fr.*

Radontowo, niem. *Reinholdsthal*, folw. dóbr borzechowskich obejmował 105 mr. W nowszych spisach nie wymieniony. *Ks. Fr.*

Radonupis, rzeczka w pow. telszewskim, prawy dopływ Okmiany, przyjmuje od prawego brzegu Ružułupis.

Radopol, łotew. *Radopols*, folw. dóbr Wielony, pow. rzeżycki, par. i gm. Wielony (o 5 w.), o 30 w. od mta Rzeżycy, ma 1005 dzies. obszaru. Jest tu kaplica kat., stanowiąca filię kośc. par. wielońskiego, przy której od 1753 do 1830 r. wznosił się słynny na całą okolicę klasztor bernardynów wielońskich (ob. *Wielony*). *G. M.*

Radoryska Huta, wś włośc., pow. łukowski, gm. i par. Radoryż, ma 28 os., 607 mr.; wchodziła w skład dóbr Radoryż.

Radoryska Wólka, wś włośc., pow. łukowski, gm. i par. Radoryż, ma 25 os., 472 mr.; wchodziła w skład dóbr Radoryż.

Radoryż 1.) *Szydłowski*, wś i folw. nad rz. Białowodą, pow. łukowski, gm. i par. Radoryż, odl. 22 w. od Łukowa, posiada urząd gminny, młyn wodny, tartak, cegielnię, gorzelnię (1871 r.), 50 dm., 450 mk. W 1827 r. było 12 dm., 100 mk. Na obszarze R. bierze początek rzeczka Białowoda, al. Mała Bystrzyca, dopływ Bystrzycy, wpadającej powyżej Tchórzewa do Tyśmienicy. Dobra R. składały się w 1871 r. z folw. R. i nomenkl. Orle Gniazdo, rozl. mr. 3185: gr. or. i ogr. mr. 796, łąk 176, past. 223, lasu 1244, zarośli 236, wody 101, nieuż. 79, zarośli (w nomenklaturze Orle Gniazdo) mr. 33; bud. mur. 13, z drzewa 33; płodozmian 7 i 11 polowy; las nieurządzony. W skład dobr wchodziły poprzednio: Wś R. os. 29, z gr. mr. 222, wś Wielgolas os. 10, z gr. mr. 152; wś Wólka Radoryska os. 25, z gr. mr. 472; wś Cisownik os. 24, z gr. mr. 458; wś Huta Radoryska os. 28, z gr. mr. 607; wś Laski os. 15, z gr. mr. 225; wś Wierzcholina os. 5, z gr. mr. 83. 2.) **R.** *Kościelny*, wś, pow. łukowski, gm. i par. Radoryż, posiada kościół par. drewniany, 25 dm., 249 mk., 686 mr. ziemi. Wchodził w skład dóbr Krzywda. W 1827 r. było 24 dm., 195 mk. W połowie XV w. wś Radorzysz Wielki (Magna), w par. Tuchowicz, własność Jana Pękosławskiego h. Habdank, miała łany km., z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 10 grzyw., dawano bisk. krakowskiemu. R. Mały (Parva), w par. Wojcieszków, własność Mikołaja Sobieskiego h. Janina, miała łany km., z których dziesięcinę snopową i ko-

nopną, wartości 4 grzyw., dawano bisk. krakowskiemu (Długosz, L. B., t. II, str. 558, 561). Według reg. pob. pow. łukowskiego, z r. 1531, wś Radorzis magna, w par. Tuchowicz, miała 7½ łan, 1 młyn. W r. 1552 wś R., w par. Tuchowicz, własność Zofii Radorziskiej, miała 7 osad. Część Gabryela Radorziskiego miała 7 os., koło l. W r. 1580 wś R., własność Piotra Goiczskiego, który płacił od 2½ włók osiadłych fl. 2 gr. 15, od 2 zagród bez ról gr. 8; p. Janowa Morawczowa od półpiętej włóki ze wszystkich wsi fl. 4 gr. 15; p. Mikołaj Radorziski infra. summa fl. 7 gr. 8 (Pawiński, Małop., 378, 393, 430). Kościół parafialny erygował w 1588 r. Jan Czyszkowski, obecny wzniósł Jezierski w 1735 r. R. par., dek. łukowski, 1434 dusz. R. gm., należy do s. gm. okr. II w Tuchowiczu, st. p. w Żelechowie, graniczy z gm. Wojcieszków, Gułów, Jarczew i Mysłów, ma 2,274 mk. i 10,723 mr. obszaru. W skład gm. wchodzą: Budki, Cisownik, Drozdak, Fiukówka, Huta, Józefinów, Kożuchówka, Krzywda, Laski, Radoryska Huta, Radoryska Wólka, Radoryż Kościelny, R. Szydłowski, Wielgolas, Wierzcholina. *Br. Ch.*

Radoryżec, wś nieistniejąca obecnie, w par. Okrzeja (pow. łukowski). Według reg. pob. pow. stężyckiego z r. 1569 we wsiach: Cisownik (Cisownik) i Radorzirzec, w par. Okrzeya, Krystyan Sobieski posiadał w Ratorirzu 9 półłanków, w Radorzirzu piętnaście półłanków (Pawiński, Małop., 333).

Radość 1.) zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Daugieliszki, o 4 w. od gminy a 26½ w. od Święcian, ma 1 dm., 9 mk. kat. (podług spisu z 1864 r. 14 dm. rewiz.). 2) **R.** (*Radost'*), u Echarda *Radoszcz*, wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Kamieniec Litewski, o 32 w. od Brześcia. Niegdyś królewszczyzna, opłacająca 100 złp. kwarty.

Radość, wólka w pow. jasielskim, nad bezim. pot., praw. dopł. Ropy, przy drodze do Jasła, w okolicy pagórkowatej (286 mt. npm.), ma 26 dm. i 116 mk. rzym.-kat. Obszar więk. (Stef. Wilkoszewski) ma 31 mr. past. i 16 mr. lasu; pos. mniejsza 115 roli, 44 łąk, 20 past. i 226 mr. lasu. Stanowi część gm. Pagórka. Parafia rzym.-kat. w Cieklinie. Graniczy na płn. z Pagórkiem, na płd. z Cieklinem, na wschód z Duląbką a na zachód przez las Dębinę z Rozdzielem i Lipnikami. *Mac.*

Radoska, wś włośc., pow. konecki, gm. Grodzisko, par. Radoszyce. Odl. od Końskich 18 w., ma 50 dm., 295 mk., 367 mr. włośc. i 2 mr. dwors. W 1827 roku było 21 dm., 144 mk.

Radost (*Radość?*), wś, pow. sokołowski, gm. Sterdyń. Ma 16 dm., 145 mk., 83 mr.

Radostawka, mylnie *Radosławka*, potok, nazwa dolnego biegu Baczki, dopływu Styru. Ob. *Baczka.* *Br. G.*

Radostków, wś, folw. i os. młyn., pow. częstochowski, gm. Mykanów, par. Borowno, Odl. 10 w. na północ od Częstochowy. Posiada piec wapienny, młyn wodny, pokłady wapna i torfu, 41 dm., 322 mk. W 1827 r. było 30 dm., 275 mk. Dobra R. składały się w 1879 r. z folw.: R., Nałęcz, nomenkl.: Bentkowskie i Teofilów; rozl. mr. 1329: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 549, łąk mr. 19, past. mr. 3, lasu mr. 467, nieuż. mr. 28, razem mr. 1066; bud. mur. 10, z drzewa 8; płodozmian 8-polowy; fol. Nałęcz gr. or. i ogr. mr. 108, łąk mr. 86, past. mr. 1, lasu mr. 54, nieuż. mr. 13, razem mr. 263; bud. z drzewa 3; las nieurządzony. Wś R. os. 44, z gr. m. 384. W XVI w. łany kmiece i fol. dają dziesięcinę i kolędę pleb. w Borownie (Łaski, L. B., I, 522). W 1552 r. własność Felicyi i Sebastyana Pągowskich, miała 10 osad, 1½ łan., 2 młyny o 1 i o 2 kołach (Pawiński, Wielkp., II, 300). *Br. Ch.*

Radostów 1.) wś u źródeł rzki Oleśnicy (lew. dopł. Warty), pow. wieluński, gm. Czastary, par. Dzietrzkowice, odl. od Wielunia 19 w., ma 57 dm., 534 mk.; os. rząd. 1 dm. W 1527 r. wś rząd., ma 39 dm., 396 mk. W 1303 r. Ubisław, kaszt. kaliski, nadaje R. i Białę Ołobocką klasztorowi klarysek w Ołoboku (ob. t. VII, 523). R. należał jeszcze na początku XVI w. do par. w Łubnicy. Już jednak Lib. Ben. Łaskiego (II, 142) zaznacza, że par. ta ma być złączona z par. Dzietrzkowice, co też i nastąpiło. W 1552 r. R., w par. Millesyn (Mieleszyn), własność klasztoru w Ołoboku, miał 8 os., 3 łany i 1 łan sołtysi, dziedziczny (Pawiński, Wielkp., II, 302). 2.) **R.,** wś, fol. i dobra nad rzką Łagowicą, pow. opatowski, gm. Rembów, par. Szumsko, leży o milę na płd. od Łagowa, od Opatowa odl. 30 w., posiada kuźnicę żelaza, która w 1875 r. wyrobiła 500 pudów kutego żelaza, młyn wodny, tartak, cegielnię, pokłady torfu. W 1827 r. było 32 dm., 144 mk. Dobra R. składały się w 1879 r. z fol. R., Zaolesie, nomenkl.: Antoniów, Fryszerka i Skrzynki rozl. mr. 2649: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 417, łąk mr. 100, past. mr. 93, nieuż. mr. 20, razem mr. 630; bud. mur. 2, z drzewa 15; płodozmian 14-polowy; fol. Zaolesie gr. or. i ogr. mr. 211, łąk mr. 79, past. mr. 28, wody i nieuż. mr. 11, razem mr. 329; bud. z drzewa 3; płodozmian 8-polowy; nomekl.: Antoniów, Fryszerka i Skrzynki gr. or. i ogr. mr. 19, łąk mr. 5, lasu mr. 1645, nieuż. mr. 22, razem mr. 2691; bud. z drzewa 15; las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 41, z gr. mr. 267; wś Anto-

niów os. 1, z gr. mr. 1, wś Skrzynki, os. 4, z gr. mr. 3. W 1578 r. wś R., w par. Sumsko, własność Stanisława Duczymińskiego, miała 4 osad, 1 łan, 6 zag., 1 rzem. (Pawiński, Małop., 170). 3.) **R.,** wś i folw., pow. hrubieszowski, gm. Mircze, par. Nabroż, odl. 28 w. od Hrubieszowa, posiada cerkiew drewnianą po-unicką, filią par. Wiszniew. Dawniej była osobna parafia w dek. tyszowieckim. W 1887 r. folw. R. rozl. mr. 593: gr. or. i ogr. mr. 513, łąk mr. 51, lasu 4, odpadki mr. 6, nieużytki mr. 19; bud. mur. 10, z drzewa 19. płodozmian 16-polowy. Wś R. os. 63, z gr. mr. 557. Por. *Łykoszyn.* *Br. Ch.*

Radostów, wś, w płn. części pow. kowelskiego.

Radostowice, niem. *Radostowitz*, wś, pow. pszczyński, odl. ¾ mili od Pszczyny, gdzie jest par. rz.-kat. W 1861 r. 40 dm., 382 mk. (44 ew., 2 żyd.) i 369 mr. obszaru wiejskiego i 131 mr. dominial.

Radostowa Wola, w dokum. *libertas Radostonis*, osada nieistniejąca obecnie, między Jaworem a Wolą Śmiłową (dziś Doły), w pow. brzeskim, par. Poręba Uszwicka. Andrzej Wanrowicz, podsędek krak., w Krakowie 3 listopada 1364 r. miejscowość tę przyznał biskupowi krakowskiemu (Kod. dypl. Kat. krak., wyd. Piekosińskiego, I, 284). *Mac.*

Radostowo, niem. *Rathstube*, dok. *Radostovo*, (1224), *Radastowe*, *Radestaw*, *Radistowo*, *Ratstowe*, domena królewska, w nowo-utworzonym pow. tczewskim, niedaleko kolei wschodniej, niespełna pół mili od st. kol. poczt. i par. kat. w Subkach; par. ewang. Rudno. Szkoła kat. (53 dzieci) w miejscu. Jest także gorzelnia parowa i młyn do szrótowania zboża. R. z fol. Starzęcinem obejmuje 3555·18 mr. i t. zw. radosławskie łąki pod Tczewem, obejmujące 276·96 mr. W 1869 r. było w R. 19 dm., 309 mk., 285 kat., 24 ew. W skład gminy wchodzi R., Starzęcin i dworzec subkowski, 2 klm. odl. Obszar wynosi 786 ha, (700 roli orn. i 59 łąk). W 1885 r. liczyły te miejscowości 20 dm., 56 dym. i 337 mk., z których na R. samo przypada 12 dm. i 258 mk. Z R. rozchodzą się drogi do Brzuszcza, Subków, Rajków i Gręblina; rola jest urodzajna. R. jest starą osadą. W 1224 r. darował ją Sambor oliwskim cystersom jako zapomogę do rozpoczęcia nowej budowy klasztoru, który co tylko zburzyli byli Prusacy (ob. Perlbach, P. U. B., str. 24). W 1249 r. ugodzili się cystersi z bisk. kujawskim Michałem względem dziesięcin, za wszystkie dziesięciny ustąpili mu R. i Dzierżążnę pod Wejherowem (tamże, str. 109). Ugodę później zmieniono, bo r. 1276 klasztor znów posiada R. (Tamże str. 235). W 1279 r. przyrzeka klasztor od wsi swoich, między któremi jest i R., dawać rocznie 6 grz. toruń. zamiast dziesięcin (str. 262). R. 1289 nadaje Mestwin klaszt. oliwskiemu R. i Rajkowy, które mu przypadły po śmierci Sambora (str. 406). R. 1301 ustępuje opat oliwski Ruediger wsie R., Kwasin i Brzeźno bisk. kujaw., za to mają wszystkie inne wsie klasztorne wolne być od dziesięcin (str. 531). Klasztor jednak znowu wieś tę pozyskał i posiadał ją aż do kasaty. W ostatnich wiekach prowadzili zakonnicy sami gospodarstwo i przysyłali zawsze jednego jako ekonoma, dla którego tu utrzymywali osobną domową kaplicę. Stała tuż przy dworze i była bardzo szczupła. Dopiero r. 1689 wystawił opat Hacki wielką kaplicę z 3 ołtarzami. Była cała w cegłę budowana, dachówką pokryta. Cmentarz około kaplicy był dobrze ogrodzony. W r. 1780 kaplica jeszcze stała, kiedy zaginęła nie wiemy (ob. Utracone kośc. Fankidejskiego, str. 208). W 1657 r. podczas drugiej wojny szwedzkiej Stefan Czarniecki stanął pod R. obozem, który opuścił dnia 8 lipca (ob. „Opactwo Peplińskie“ p. ks. Kujota, str. 435). W 1878 r. w jesieni znaleziono na obszarze dóbr 22 monet złotych, z których każda miała 12 marek wartości i kawał złota, wartujący 180 mrk. Prof. Roeper w Gdańsku uznał te monety za byzantyńskie z V w. *Ks. Fr.*

Radostowo, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, wśród bagien południowej części powiatu, blisko granicy król. polskiego, o 6 klm. na wschód od st. p. Lipowca. Należała dawniej do wójtostwa wielbarskiego; założona r. 1763. *Ad. N.*

Radostynia, niem. *Radstein*, 1531 *Radostina*, 1534 *Radostny*, wś i fol., pow. prądnicki, par. Ligota, odl. 2 mil od Prądnika. Folwark ma 1018 mr. (868 roli, 24 wody, 35 nieuż.), wś 1946 mr. W 1861 r. 110 dm., 739 mk. (22 ew.); szkoła w miejscu.

Radoszew al. *Radosiew*, *Radosiewie*, *Radosiw*, *Siedliska*, wś, pow. czarnkowski, o 9 klm. na płn.-zach. od Czarnkowa, o tyleż na płd. od Trzcianki, nad strugą, która powyżej Czarnkowa wpada do Noteci; par. i poczta w Czarnkowie, st. dr. żel. w Trzciance. W r. 1580 należał R. do Barbary Rogozińskiej; później wchodził w skład dóbr Biała, z któremi dzielił swe losy. Pod wsią odkopano cmentarzysko z popielnicami i naszyjnik złoty. Wś ma 29 dm., 272 mk. (204 kat., 68 prot.). Folwark liczy 70 mk. w 3 dm. i należy do okr. domin. Hamernia Czarnkowska; obszaru ma 355,27 ha, czyli 222·88 roli, 33·24 łąk, 7·19 past., 87·79 lasu i 4·17 nieuż.; czyst. doch. grunt. 2554 mrk. *E. Cal.*

Radoszewo, niem. *Reddischau*, 1649 *Radessino* (Ossowski mylnie *Radziszewo)*, dobra ryc. na Kaszubach, po kasz. *Redeszewo*, pow.

wejherowski, st. p. i par. kat. Starzyn 2 klm. odl., par. ew. Krokowo, odl. od Wejherowa 20 klm. na płd., ma 331 ha (239 roli or., 14 łąk); młyn parowy. W 1869 r. 8 dm., 120 mk., 103 kat., 17 ew., w 1885 r. zaś 9 dm., 18 dym., 127 mk. kat. Właśc. 1885 Konstancya Łyśniewska. Tutejsza szkoła katol. miała 1877 r. 1 nauc. i 100 dzieci. O parę set kroków od siedziby dworskiej, na nie wielkiem wzgórzu wśród równiny, znajduje się cmentarzysko. Przy wydobywaniu zwiru natrafiano często na groby skrzynkowe. Jedna urna twarzowa znajduje się w muzeum berlińskiem. Właścicielka dóbr posiadała z tegoż cmentarzyska nie wielką urnę i pokrywę od innej, czarną, pięknie rytowaną, którą r. 1877 ofiarowała do muzeum Tow. N. w Toruniu (ob. Objaś. do mapy arch. Prus. Zach., str. 64). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili w R.: Radoszewski od 3 wł. fol. 3 fl., Piotr Balga od 1 wł. fol. 1 fl., Jan Balga od 1 wł. fol. 1 fl. R. należało wówczas do pow. puckiego (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 194). Podług taryfy na symplę z r. 1717 płacili tu: Jerzy Kolkowski (?) 4 gr., Radoszewscy successores 4 gr., Filip Radoszewski 4 gr., Krzysztof Malotke 3 gr. 13½ den. (ob. Cod. Belnensis, str. 102). Wizyt. Gniewosza z r. 1649 donosi, że tu wtedy było 5 działów szlacheckich, mesznego mieli dawać każdy 1½ korca żyta i tyleż owsa, ale płacili tylko po 1 korcu owsa (str. 886). W wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 czytamy, że prob. pobierał stąd 4 kor. żyta i tyleż owsa (str. 60). W kopenhadzkich tablicach woskowych z XIV i XV w. zowie się ta miejscowość Redeschs, Redischow i Redysow. R 1395 zostaje Hartwig z R. oskarżony raz o skaleczenie, a drugi raz nieco później o zabójstwo. W tychże tablicach jest jeszcze wymieniony Jeske von Reddischow (ob. Zeitsch. d. Westpreuss. Gesch. Ver., IV, 76). W gdańskich tablicach woskowych zapisany jest pod r. 1399 Domislaus z R. jako świadek (ob. tamże, XI, 56). *Ks. Fr.*

Radoszewa al. *Gać*, nazwa dawana rzeczce Luciąży w jej początkowym biegu, od źródeł do Starej Wsi. Ob. *Luciąża*.

Radoszewice 1.) wś i fol. nad rz. Wartą, pow. wieluński, gm. Radoszewice, par. Osyaków, odl. 21 w. od Wielunia, posiada kościół murowany filialny i szkołę początkową. Wieś składa się z dwóch części, mających razem 56 dm., 625 mk. R. zostały, wedle tradycyi zapisanej w herbarzach Okolskiego i Niesieckiego, nadane przez Bolesława Krzywoustego wychodzcy czeskiemu Janowi (Geskowi) Wrszowcowi, zabójcy ks. Świętopełka. Dał on tu początek Okszycom, którzy od wsi przybrali nazwisko Radoszewskich i Siemkowskich. Oni to założyli w Siemkowicach kościół i parafię około XIII w., do której na początku XVI w. należy dwór i folwark w R., podczas gdy łany częściowej szlachty i kmiece należą do par. w Ossyakowie. Dziesięcinę z folw. bierze pleb. w Siemkowicach, któremu też łany kmiece i szlacheckie dają mesne po korcy żyta i owsa, zagrodnicy zaś i komornicy dają po groszu pleb. w Ossyakowie. Radoszewscy nosili przydomek Boksa, może dla odróżnienia od drobnej szlachty Okszyców, zamieszkujących i Radoszewice i sąsiednie wsi (Siemkowice, Chorzów). W 1552 roku R. są własnością Jana, Hieronima i Mikołaja Radossowskich, miały 26 osad, 11 łan. Były 2 młyny, nowo-zbudowane o jednym i dwóch kołach (Pawiński, Wielkp., II, 289). Na początku XVII w. Marcin Boksa Radoszewski z Siemikowic wystawił kościół, konsekrowany 1625 r. p. w. Maryi Magdaleny. Był on początkowo filią Ossyakowa (1650 roku) i miał uposażenie dla kapelana. Kościół ten w 1760 r. zrestaurowany, podupadł i zastąpiony został nowym, murowanym wystawionym na początku obecnego stulecia. Obecnie kościół ten jest filią parafii w Ossyakowie. Dobra R. składały się w 1885 r. z folwarku R., Kuszyna i Dolina, kolonii wieczysto - czynszowych: Mierzanów, Katarzynopol; os. młyn. Borkowe; przyległ. Sznury, Wymysłówek, rozl. mr. 3824: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 918, łąk mr. 193, past. mr. 101, lasu mr. 1967, w osadach wieczysto-czynsz. mr. 1400, nieuż. mr. 66, razem mr. 3246; bud. mur. 7, z drzewa 33; płodozmian 13-polowy; fol. Kuszyna gr. or. i ogr. mr. 321, łąk mr. 70, past. mr. 3, nieuż. mr. 17, razem mr. 411; bud. mur. 2, z drzewa 9; płodozmian 13-polowy; fol. Dolina gr. or. i ogr. mr. 60, łąk mr. 1, past. mr. 43, nieuż. mr. 9, razem mr. 93; bud. z drzewa 2; os. młyn. Borkowe gr. or. i ogr. mr. 46, łąk mr. 3, past. mr. 12, nieuż. mr. 13; bud. z drzewa 4; las urządzony. W skład dóbr wchodziły popoprzednio: wś R. os. 83, z gr. mr. 536; wś Kuszyna os. 21, z gr. mr. 259; wś Kusznica al. Kuźnica os. 30, z gr. mr. 231; wś Laski os. 26, z gr. mr. 292; wś Zamyślona os. 18, z gr. mr. 227; wś Tądle os. 2, z gr. mr. 29; wś Gabryelów os. 12, z gr. mr. 144; wś Kije os. 4, z gr. mr. 53; wś Bugaj os. 9, z gr. mr. 142. R. gmina należy do s. gm. okr. III w Ossyakowie, st. poczt. w Wieluniu. W skład gm. wchodzi 12 wsi włośc., 17 osad włośc. odrębnych, 9 fol., 23 os. młyn., leśn., rozkolonizowanych folwarków. Osady te posiadały 684 dm. (16 mur.), 5739 mk. (2756 męż., 2983 kob.). 2.) **R.**, wś i fol. nad jez. Brdowskiem, pow. kolski, gm. Lubotyn, par. Brdów, odl. od Koła 20 w., ma 5 dm., 60 mk., olejarnię

i młyn poruszany siłą lokomobili. W 1887 r. fol R. rozl. mr. 520; gr. or. i ogr. m. 460, łąk mr. 2, past. mr. 33, lasu mr. 15, nieuż. mr. 11; bud. mur. 17, z drzewa 2; płodozmian 9-polowy. Wś R. os. 19, z gr. mr. 17. Według reg. pob. pow. przedeckiego z r. 1557 wś R., w par. Brdowo, własność Stanisława Rysińskiego, miała 9 łan (Pawiński, Wielkp., II, 20). 3.) **R.**, w 1271 r. *Radosczewic*, w 1275 *Radostovici*, wś nie istniejąca obecnie. Leżała w pobliżu Łukowy, wsi kościelnej, w pow. sandomierskim, stanowiła własność cystersów w Wąchocku (Kod. Małop., II, 130). Potwierdzenie posiadłości przez Leszka z 1284 r. nie wymienia R. w liczbie wsi klasztornych. 4.) **R.**, wś nieistniejąca obecnie, w okolicy Czerwińska, nadana w XII w. klasztorowi czerwińskiemu (ob. t. VIII, 658). *Br. Ch.*

Radoszewizna, os. leś., pow. częstochowski, ob. *Julianka*.

Radoszewnica, w XVI w. *Radoschewnycza* i *Radochownycza*, wś i fol. nad rz. Pilicą, pow. noworadomski, gm. i par. Koniecpol, odl. 35 w. od Radomska; wś ma 54 dm., 408 mk.; fol. 7 dm., 49 mk., młyn wodny i tartak. W 1827 r. było 39 dm., 294 mk. Dobra Radoszewnica składały się w 1884 r. z folw. R., Łysiny, Stanisławice i Borowa, rozl. mr. 4510: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 330, łąk mr. 105, pastw. mr. 154, wody mr. 24, lasu mr. 1301, zarośli mr. 10, w os. mr. 21, nieuż. mr. 34, razem mr. 1980; bud. mur. 7, z drzewa 14; płodozmian 7 i 12-polowy; fol. Łysiny gr. or. i ogr. mr. 361, łąk mr. 26, pastw. mr. 88, wody mr. 4, w os. mr. 17, nieuż. mr. 12, razem mr. 508; bud. mur. 10, z drzewa 12; płodozmian 10-polowy; fol. Stanisławice gr. or. i ogr. mr. 433, łąk mr. 63, pastw. mr. 99, wody mr. 3, w os. mr. 18, nieuż. mr. 17, razem mr. 635; bud. mur. 2, z drzewa 12; płodozmian 9 i 10-polowy; fol. Borowo pastw. mr. 33, wody mr. 13, lasu mr. 1244, zarośli mr. 19, w osad. mr. 63, nieuż. mr. 15, razem mr. 1387; bud. z drzewa 14; las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś R. os. 45, z gr. mr. 536; wś Stanisławice os. 14, z gr. mr. 192; wś Borowa os. 15, z gr. mr. 261; wś Łysiny os. 38, z gr. mr. 298; wś Łabędź os. 21, z gr. mr. 180; wś Borowa os. 54, z gr. mr. 622; wś Pustkowie Jatno os. 4, z gr. mr. 35. Według Łaskiego (Lib. B., I, 560) łany kmiece i folw. dawały dziesięcinę, wartości do czterech grzywien, plebanowi w Chrząstowie (Koniecpol Stary). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1552—1553 wś Radochownicza (Radoszownica), własność Tomasza Radochowskiego, w par. Chrząstów, miała 8 osad, 2 łany, młyn (Pawiński, Wielkp., II, 278). *Br. Ch.*

Radoszki, wś włośc. nad rz. Opatówką, pow. sandomierski, gm. Wilczyce, par. Jankowice, odl. od Sandomierza 6 w., ma 61 dm., 305 mk., 1099 mr. W 1827 r. było 57 dm., 246 mk.

Radoszki, niem. *Radoszk*, w dok. z 1408 r. *Radischkow*, 1411 *Rediszkow*, 1412 *Radisk*, wś kośc. nad jeziorem Samin, niedaleko rzeki Branicy i drogi bitej do Lidzbarka, pow. brodnicki, st. pocz. Bartniczki, par. ew. Górzno, obejmuje 1087 ha (766 roli i 194 łąk). W 1868 r. 127 bud., 58 dm., 432 mk., 411 kat., 21 ew., 1885 r. zaś 73 dm., 109 dym., 542 mk., 530 kat., 12 ew. We wsi dwuklasowa szkoła kat. z 2 nauczyc. i 154 dziećmi (1887). Od niedawna R. posiadają przyst. kolei na linii z Brodnicy do Działdowa. Kościół p. w. św. Wawrzyńca i św. Mikołaja, dawniej patronatu kapitulnego, dziś w nieparzystych miesiącach przysługuje prawo rządowi, w parzystych biskupowi. Teraźniejszy kościół pochodzi podobno z r. 1717. Przy kościele istnieje bractwo trzeźwości (od 1855 r.). Do par. (dekanat lidzbarski) należą: Radoszki, Dębowo i Kozieniec, Gutowo, Leżenko, Samin, Traczyska i Zembrze. W 1867 r. liczyła par. 1249 dusz, zaś 1885 r. 1424 dusz. Dawniej R. należały do kapituły chełmińskiej. W 1408 r. wynagradzają reprezentanci kapituły lemanowi Clawco Steywege to co mu brak do 24 włók w Radoszkach przez nadanie mu dwóch morgów łąk nad Branicą, drzewa opałowego i innych przywilejów. Dan w Chełmży (ob. Urk. B. des Bist. Culm. v. Woelky, str. 364). R. 1414 skarży się kapituła, że wskutek ostatniej wojny wś tyle ucierpiała, że ma tylko 2 gospodarzy (tamże, str. 392). I młynarz tutejszy znaczną poniósł szkodę. W wizyt. Strzesza z r. 1667 czytamy, że R. należały wtedy do pow. kurzętnickiego, rozpadały na 9 działów szlacheckich. Kościół był drewniany. Do probostwa należały 4 wł. Patronem kościoła był dawniej tylko św. Mikołaj bisk., r. 1537 został na prośby parafian dodany św. Wawrzyniec. Prob. byli tu dawniej: Andrzej Ciszewski, Andrzej Olszewski, 1667 Michał Wlewski, instytuowany r. 1664. Wś cała obejmowała 60 wł. włącznie z 4 proboszczowskiemi. Od każdego płacono mesznego 1 korzec żyta i 1 korz. owsa. Szkoła znajdowała się w dobrym stanie; nauczycielem był Paweł Osiecki. Parafian liczono 359 (ob. str. 374). R. 1686 był prob. Ossedowski, 1706 Szymon Krzyżanowski (ob. Wizyt. Potockiego, str. 632); w nowszych zaś czasach: Andrzej Słoszewski r. 1848 i Józef Sartowski, instytuowany r. 1856. *Ks. Fr.*

Radoszkowicze 1.) dawniej *Radoszkowice*, mto nadetatowe przy ujściu Hujki do Wiazynki al. Lipieniówki, pow. wilejski, na pograniczu powiatu mińskiego, w pięknem położeniu, pomiędzy górami, przy b. dr. poczt.

z Wilna do Mińska, odl. o 52 w. od Wilejki a 140½ w. od Wilna, o 8 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej R. (w pow. mińskim). Posiada urząd policyi miejskiej, niezależny od komisarza okręgu policyjnego (stanowego prystawa), 220 dm. należących do mieszczan chrześcian i 110 do żydów, 2250 mk. (200 prawosł., 883 katol., 7 mahom. i 1160 żydów), zarząd miejski (duma), zarząd gminy włościan okolicznych, szkółkę ludową (w 1885/6 r. 32 uczniów), cerkiew paraf., kościół paraf. katol., synagogę, aptekę, 4 domy zajezdne, 6 sklepów, około 100 rzemieślników (głównie cieśli, kowali, mularzy itd.), st. pocz., młyn wodny o 3 kamieniach, browar piwny, 3 niewielkie garbarnie. W 1859 r. było 222 dm., 1223 mk.; dochody i wydatki mta wynosiły 485 rs. 66½; w 1866 r. było 225 dm. i 1125 mk. Na św. Trójcę odbywa się jarmark trzydniowy, głównie na konie i bydło, głośny na całą okolicę, nadto co tydzień są targi. Z wyjątkiem żydów, zajętych zwykłym handlem drobiazgowym, przeważna ilość mieszkańców trudni się rolnictwem. W ostatnich czasach rozwinęło się tu na wielką skalę koniokradztwo i handel kradzionymi końmi. Okolice R. mało posiadają lasów, pastwiska i łąki w dobrym gatunku, grunta faliste, dosyć żyzne, produkują głównie żyto, owies, groch i jęczmień. Rzeczki Wiazynka i Hujka są dosyć rybne, poławiają się w nich nawet pstrągi. Z Wiazynką łączy się rzeczka Unimanka, tworząca spławną o 3 w. za R. rz. Udrankę (dopływ Wilii), i tu znajduje się przystań dla składu wyrobów leśnych, spławianych przez Wilią i Niemen do Prus. Cerkiew par. Pokrowska, drewniana, wzniesioną została w 1848 r. Par. praw., dekanatu (błahoczyńca) mołodeczniańskiego, ma 3512 wiernych (1757 męż. i 1755 kob.) i 3 kaplice cmentarne. Kośc. katol. par. p. w. św. Trójcy, fundowany w 1447 r. przez Piotra Sienkę Giedygołdowicza, namiestnika smoleńskiego i kasztelana wileńskiego, i uposażony spólnie z żoną Bogumiłą (Baliński, Star. Polska, III: 827, mylnie podaje datę fundacyi 1467 r., gdyż Giedygołdowicz umarł w kwietniu 1451 r.). Na miejsce popadłego w ruinę pierwotnego kościoła wzniesiony został z drzewa w 1734 r., a gdy ten przez pożar zniszczonym został, ze składek parafian oraz sąsiednich mieszkańców, a zwłaszcza hojnego daru p. Wołodkowiczowej, staraniem ówczesnego proboszcza ks. Żylińskiego, założono w 1855 r. fundamenta obszernej sklepionej świątyni, murowanej z cegły, ozdobionej z frontu dwiema wyniosłemi wieżami. W ciągu kilku lat następnych ukończony kościół, konsekrowany przez biskupa Żylińskiego w 1859 r., posiada figury Pana Jezusa i św. Antoniego, cudami słynące. Par. katol., dek. wilejskiego, ma 2501 wiernych. Ma filią w Budźkach oraz kaplice na cmentarzu grzebalnym w R., fundacyi Wołodkowiczów, z grobami tej rodziny, i w Krzemieńcu. Dawniej istniała filia w Baturynie oraz kaplice w Łukowcu i Karpowiczach. Na miejscowym cmentarzu spoczywają zwłoki Aleksandra Tyszyńskiego, znanego krytyka, b. profesora szkoły głównej w Warszawie, zmarłego w 1880 r. w rodzinnym swym folwarku Miassocie. Jest to stara osada, choć czas jej założenia nie jest znanym. R. były niezawodnie od dawnych czasów królewszczyzną. Podług spisów podskarbińskich z 1569 r. należały do stołu królewskiego i obejmowały mko R. z zamkiem i przyległościami. W 1568 r. Zygmunt August zebrał pod R. około 100,000 zbrojnej szlachty, celem rozpoczęcia kroków wojennych z Rossyą, z powodu uwięzienia w Moskwie w roku poprzedzającym posła króla, Bykowskiego. Ale niesforność szlachty i opieszałość królewska stały się powodem, że po trzytygodniowem obozowaniu, cała wyprawa na niczem spełzła i szlachta rozpuszczoną została. Od 1576—79 r. sstą niegrodowym radoszkowskim był Jan Janowicz Hlebowicz († w 1591 r.), w 1594 r. zaś również Jan Hlebowicz, stolnik nadworny († w 1604 r.). Za czasów drugiej wojny szwedzkiej w 1708 r. Karol XII przebywał w tych okolicach i mieszkał w R. przeszło jedenaście tygodni. Udając się stąd na Ukrainę, gdzie go czekała klęska połtawska, pożegnał swego sprzymierzeńca Stanisława Leszczyńskiego, zostawiwszy przy jego boku pułkownika Stanisława Poniatowskiego, zmarłego w 1762 r. kasztelanem krakowskim, ojca króla Stanisława Augusta. W 1709 r. pod wodzą Hrehorego Ogińskiego zniesiony został pod R. oddział szwedzki. Korejwo (w Opisie gub. wileńskiej, str. 743) a za nim Encykl. Ungra, mylnie twierdzą, że R. były niegdyś w posiadaniu Tyszkiewiczów, którym Zygmunt August oddał dobra w zastaw za wziętą jakoby od nich sumę. Być może, że który z Tyszkiewiczów był sstą radoszkowskim a więc dożywotnim posiadaczem tego miasteczka. Do 1762 r. sstą radoszkowskim był Antoni Ogiński, od 1762 r. Michał Massalski, 1768 r. Stanisław Brzostowski a 1771 r. ks. Michał Radziwiłł, krajczy litewski, opłacając zeń kwarty 3199 złp. i 28 gr. a hyberny 1382 złp. W 1792 r. Stanisław August nadał R. prawo magdeburskie oraz przywileje z jakich korzystały inne miasta litewskie. Do 1793 r. R. należały do wwdztwa mińskiego, następnie do 1842 r. do gub. mińskiej. Tu w 1821 r. urodził się Julian Horain, literat. Gmina R. należy do 1 okręgu policyjnego, 1 okr. pok. do spraw włośc., 2 rewiru powołanych do służby wojskowej z pow. wi-

lejskiego oraz 5 okr. sądu pokoju smorgońskiego, dzieli się na 6 okr. wiejskich: Ogarki, Putniki, Głowacze (Hołowacze), Klimonty, Bachmetówka i Średnia, obejmuje 65 wsi, mających 570 osad, zamieszkałych przez 5444 włościan. Podług spisu z 1864 r. było w gminie 1696 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych i 472 b. włośc. skarbowych. 2.) **R.,** st. dr. żel. lipawo-romeńskiej, na przestrzeni Wilejka-Romny, zwana pierwotnie Petryszki (Petraszki), w pow. mińskim, gm. Zasław, o $1^1/_2$ w. od wsi Petryszki, pomiędzy st. Ratomka (o 17 w.) a Alechnowicze (o 13 w.), o 141 w. od st. Wilejka, 33 od Mińska a 571 w. od st. Romny. *A. Ch.—J. Krz.*

Radoszkówka, rzeczka w pow. wilejskim, przepływa pod wsią Jarmolicze.

Radoszkowo 1.) wś i folw., pow. szremski, o 2 klm. na płd.-wschód od par. i poczty w Książu, st. dr. żel. w Chociczy o 6 klm. W r. 1580 było w R. 25 owiec; w końcu zeszłego wieku należało z holendrami do Ignacego Zakrzewskiego, kaszt. nakielskiego. Wś ma 5 dm., 81 mk. (77 kat., 4 prot.). Folwark, należący do majętności Książek, nie tworzy odrębnej całości. 2.) **R.** al. *Radoszkowskie Holendry*, tamże, liczą 121 mk. (82 kat., 39 prot.) w 12 dm. *E. Cal.*

Radoszów 1.) wś i dobra, pow. kozielski, par. Uciszków (Autischkau), leży w dolinie, śród lesistych gór. W 1861 r. 59 dm., 476 mk. (8 ew.). Obszar większ. własn. miał 2148 mr. (1284 mr. roli, 709 mr. lasu); wś 661 mr. (645 mr. roli). We wsi kościół katol. filialny, zbudowany z drzewa 1730 r., szkoła katol. od 1795 r. 2.) **R.,** niem. *Radoschau*, wś, pow. bytomski, par. Kochlowice, leży przy drodze z Kochlowic do Katowic, w wyniosłem położeniu. Obszar dominialny ma 3722 mr. lasu; wieś ma 205 mr. W 1861 r. 44 dm., 447 mk. (3 ew., 4 żyd.). Na obszarze R. przed 1861 r. istniały liczne kopalnie węgla (Baehrenhof i inne), dające zatrudnienie ludności. Gleba uboga. 3.) **R.** *Górny* i *R. Królewski*, dwie wsi, pow. rybnicki, odl. 1 milę od Rybnika, w którym jest par. rzym.-kat. R. Górny leży nad Rybnicką wodą, na północnym stoku wyniosłego pasa, dzielącego dorzecze Olszy od dorzecza Rudy. Mała wioska na 329 mr. obszaru. W 1861 r. było 28 dm., 254 mk. (7 ew. i 5 żyd.). Ludność żyje z pracy w kopalniach węgla (Heitzgrube), którego pokłady znajdują się na obszarze wsi. R. Królewski sąsiaduje z R. Górnym, ma 222 mr., 19 dm., 161 mk. (1861 r.). 4.) **R.** *Dolny*, niem. *Nieder Radoschau*, 1228 r. *Radosevici*, 1288 *Radoscow*, wś i dobra, pow. rybnicki, par. Rybnik. Leży o 1 milę od Rybnika, niedaleko źródeł Rybnickiej wody, w środku obszaru węglowego w powiecie. Obszar dóbr ma 545 mr., roli do wsi należy tylko 76 mr. Ludność pracuje w kopalniach. W 1861 r. 18 dm., 168 mk. (2 ewang.). *Br. Ch.*

Radoszówka 1.) wś cerkiewna nad bezim. dopł. Horynia, pow. krzemieniecki, na płn.-zachód od Jampola. Należała dawniej do zamku krzemienieckiego. Podług lustracyi z 1545 r. wś ta osiadła na gruntach wsi Leperówki przed trzema laty, w niej trzech bojarów putnych, którzy koniem służą (Jabłonowski, Rewizye, 104). W 1860 r. należała do Jana Czosnowskiego. 2.) **R.,** wś, pow. zasławski, własność Sanguszki, posiada dwa piece wapienne. *J. Krz.*

Radoszyce, os. miejska, przedtem miasteczko, pow. konecki, gm. i par. Radoszyce, nad strumieniami Pisną (Lipską) i Rojscem (Róziec), które biorą początek ze stoków wyniosłego tarasu, śród którego leżą R. i okrążywszy ten taras od płd.-zach. i wschodu, łączą się z sobą o 3 w. na północ od R. Zdaje się, iż tu znajdował się dawniej wielki staw, zwany Łączeń. Po złączeniu tworzą rzeczkę Bobrowiec, płynącą w stronę zach.-półn. do Taraski, praw. dopływu Pilicy. Wyżyna radoszycka stanowi część wyniosłej części powiatu, będącej działem wód dorzecza Pilicy, Wisły i Nidy. Osada leży w odl. 17 w. od Końskich a 36 w. od Przedborza (nad Pilicą), 9 w. od st. poczt. w Rudzie Malenieckiej, posiada kościół par. murowany, synagogę, szkołę początkową, sąd gminny okr. III, urz. gminny, urząd leśny leśnictwa rząd. Przedbórz, aptekę. Istniejąca tu dawniej st. poczt. została zniesioną. Z zakładów fabrycznych istnieją: mały browar, gorzelnia, dwie cegielnie. R. liczą 350 dm., 3169 mk. (1336 żydów). W 1827 r. było 252 dm. i 1425 mk., w 1858 r. 264 dm. (3 murow.), 1934 mk. Dochód miasta w 1858 r. wynosił 1264 rs.; ubezpieczenie budowli od ognia 28,990 rs. Do osady należy 1806 mr. ziemi ornej i 676 mr. łąk. Rynek zabudowany domami murowanemi, brukowany. W osadzie odbywają się targi tygodniowe (co środa) i 6 jarmarków. Głównym przedmiotem handlu jest trzoda chlewna i woły, których hodowlę doprowadzili okoliczni włościanie do znacznej doskonałości (około 1880 r. płacono 200 do 300 rs. za parę). Ludność osady chrześciańska trudni się rolnictwem a z rzemiosł przeważnie kołodziejstwem. Wyrabiane tu bryczki i wozy (do 3000 sztuk rocznie) rozsyłane bywają na jarmarki do Opatowa, Sandomierza, Sieradza, Łowicza. W okolicy R. istnieją fabryki żelazne w Sielpi (rządowa), Rudzie Malenieckiej i Fałkowie. R. jeszcze w czasach historycznych były osadą leśną i górniczą na obszarze królewskich puszcz, zalegających tutejszą wyżynę. Przy osadzie znajdował się dwór myśliwski a za-

pewne przemieszkiwał tu i starosta królewski. Być może iż Kazimierz W., zwiedzający często te okolice (Opoczno, Przedborz), dał początek przemysłowi górniczemu. Dobywanie rudy a zapewne i wyrób żelaza, a prócz tego łomy kamieni (lapides molares) istnieją tu już w XV w. Motorem jest woda, potworzonych w tym celu zbiorników. W 1564 r. jest w lasach królewskich 6 hut (z tych jedna nieczynna). Nad stawem Łączeń powstaje osada górnicza t. n., o której wspomina Lib. Ben. Łaskiego (I, 597). Prócz tego jeszcze w XVI w. dawny przemysł leśny utrzymuje się tu, jako bartnictwo i wyrób smoły. Pasieka i prawo polowania należy do uposażenia plebana. Choć nazwa sąsiedniej wsi (Grodzisko) wskazuje na dawne zasiedlenie okolicy, jednak mniemanie o starożytności parafii i kościoła, oparte jakoby na dacie (1004) wyrytej na piaskowcu nad drzwiami, nie ma podstaw. Długosz opisując R. (L. B., I, 368, 369) wyraźnie powiada, iż istnieje tu kościół murowany „novae fundationis“. Był on zresztą p. w. św. Pawła apost. i Stanisława bisk. (L. B., I, 595) a więc co najwcześniej możnaby erekcyą odnieść do końca XIII w. Długosz założenie miasta przypisuje Kazimierzowi W. Zapewne parafia z kościołem drewnianym powstała w tym czasie. Za czasów Długosza było tu 12 łanów miejskich, dających dziesięcinę zdawna prebendzie Jaszkowskiej (al. Radoszyckiej) przy katedrze sandomierskiej. Wartość dziesięciny wynosiła od 8 do 10 grzywien. Konopnej dawali po 4 pęki. Wójtowskie łany oddawały plebanowi w Opocznie. Nowo osadzone łany i folwark królewski dawały na prośbę króla i za zezwoleniem arcybisk. gnieźnieńskiego plebanowi miejscowemu. Władysław Jagiełło zatrzymał się w R. w 1411 r. jadąc na wyprawę do Prus; tu obchodził święto Trzech Króli i odesławszy ztąd królowę Annę do Krakowa, sam ruszył na Sulejów, Łęczycę, Brześć do Torunia. Zatrzymuje się tu w 1425 r. jadąc z Wielkopolski (na Przedborz) na Ruś. Kazimierz Jagiellończyk bawi tu w 1450 r. Rodzina królewska, królewny mianowicie, bawią w R. może dla ochrony przed morowem powietrzem, jak o tem świadczy przytoczony poniżej akt Zygmunta I. Według Balińskiego, Władysław Jagiełło przeniósł R. z prawa polskiego na niemieckie w 1428 r. Może to było tylko ponowienie aktu Kazimierza W. Prócz tego tenże król zaprowadza targ we wtorek, jarmarki: w poniedziałek po Narodzeniu N. P. i na św. Dorotę; ustanawia skład na kamienie młyńskie (depositorium alias szklath lapidum molarium) w ten sposób: ażeby wiozący takowe do Radomska, Opoczna, Piotrkowa i pobliskich okolic tu się zatrzymywali i wedle zwyczaju w Tęczynie istniejącego sprzedawali. Kazimierz Jagiellończyk potwierdza 1456 r. przywileje swoich poprzedników, uwalniające mieszczan od wszelkich ceł w kraju, jako też pozwolenie by każdy w żupach król. nabywać mógł co tydzień 10 centn. soli, centnar po 6 gr. Gdy uskarżali się mieszczanie, powiada Zygmunt I w rozporządzeniu z 1525 r., że Hier. Szafraniec, ststa chęciński, corocznie od nich stacyą wymaga, której nigdy nie dostarczali, prócz dla królewien, córek króla Kazimierza, a siostr naszych, kiedy w Radoszycach przebywały; stanowimy przeto: iż jeżeli 2 radnych i 2 mieszczan stwierdzą przysięgą przed ststą, jakoby od najdawniejszych czasów nie dawali stacyi ststom, w takim razie od uiszczania takowej mają być uwolnieni. A ponieważ użalali się także o zabronienie używania im ścieżki przez grunta wsi Radoszki do ich ogrodów prowadzącej, polecamy przeto: ażeby 2 starców wybranych z gminy miejskiej, usprawiedliwili przez przysięgę, iż oddawna w używaniu tej ścieżki byli; skoro zaś na to wykonają przysięgę, takowa ścieżka wymierzoną być ma na 3 dłonie (palmarum) i do użytku im oddana. Podług lustracyi z 1564 r. należały R. do ststwa chęcińskiego. Przyległe wsi: Radoszka i Grodzisko były przedmieściami; rzeźnicy ogółem składają grzyw. 5 i 2 kamienie łoju; 8 piekarzy płaci po groszu; owsa stacyjnego dają mieszczanie korcy 48, na koronacyą na pierścień grzyw. 2, a zamiast wozu wojen. grzyw. 6; łaźni nie ma. Żalił się wójt, iż ststa chęciński odjął mu 6-ty grosz od czynszu, 3-ci od spraw sądzonych, jako też połowę czynszu od jatek rzeźniczych. Na rzece Łęczynie są 2 młyny, w lesie hut 5, szósta od lat 4 spustoszała. Po wojnie szwedzkiej powoli zaczęli się żydzi wciskać do miasta; lustracya 1660 r. zastała już dwóch gospodarzy, płacących po zł. 6. Że ich coraz więcej przybywało, dowodzi uchwała magistratu z r. 1740: „My Burmistrz z Raycami, za zgodą pospólstwa takowe laudum postanawiamy: iż żydzi niewierni, których się już napełniło, dla większego uciśnienia y zniszczenia nas y na większą przeszkodę, która się iuż dosyć z nich dzieie w ubogich handlach naszych, zabiegaiąc ku większemu ich zgromadzeniu, aby się żaden nie ważył, niewiernemu żydowi domu albo gruntu na budowanie przedać, zastawić, albo dla mieszkania orędować, pod winą 40 grzywien. Któryby się poważył przedać, zastawić, albo orędować domu, winy się nie obawiaiąc, tedy dom iego albo grunt konfiskowany y na potrzebę pospólstwa obrócony, a on z miasta precz wypędzony. Także białogłowa którakolwiekby na służbę żydowską się udała, z miasteczka wypędzeniem ma bydź karana“. Stanisław

August wracając z Krakowa 1787 r. przybył tu 14 lipca i dwudniowy pobyt poświęcił na zwiedzanie pobliskich fabryk żelaznych, pieców, machin, fryszerek. Zatwierdzając tenże król 1788 r. używanie prawa magdeb., postanawia: „aby porządki miasta się składały z radnych dożywotnich, 6 ławników i 6 gminnych. A z pomiędzy radnych na urząd burmistrza, aby 4 było obranych kandydatów, do potwierdzenia przez urząd starościński, którato elekcya co rok w dzień Nowego Roku aby się odprawiała. Tegoż dnia na wójta 4 kandydatów być ma elekcya przez ławników i gminnych, z których jednego urząd staroś. na landwójta wybierze, który wójt po wykonanej przysiędze miejsce zasiąść ma po burmistrzu zaraz i sądy wójtowskie w komplecie 3 ławników sądzić, z wolną do pośredniczej juryzdykcyi appellacyą. Rachunkowe księgi, tudzież tranzakcyj miejskich być mają oprawne i do wynotowania każdemu chcącemu mieć excerpt. Studnie z potrzebnemi narzędziami i inne ogniowe porządki, aby utrzymywane były. Dozwalamy rzemieślnikom będącym, w jeden cech czyli bractwo się złączyć, t. j. cieślom, kołodziejom i szklarzom. Niemniej odżywiamy jarmarki: w poniedziałek po 3 Królach, w poniedz. po św. Annie, w poniedz. po Narodz. N. P., w poniedz. po św. Marcinie bisk., targi zaś w poniedziałek". Lustracya 1789 r. podaje: „Jaka jest lokacya miasta i wiele pod tymże bydź może łanów, nie można wiedzieć z żadnej lustracyi, albowiem nie składali przywileju originalis locationis. Stacya: lustracye przepisały rok rocznie płacić na pamięć powinności tej zł. 3; dawać przytem powinni sepowy owies, który się także stacyjny bydź rozumie, kor. 48 na miarę warszawską. Dla pewności skarbu Rzpltej, za miary piwnego słodu zł. 62, a za miary gorzałczanego zł. 32 postanawiamy. Że zaś mieszczanie mają wolność robienia piwa i gorzałek palenia, browarek więc jeden miasto mieć powinno. Od 1775 r. zaarendowało miasto propinacyą JW. Hyacyntowi hr. Małachowskiemu, kancl. w. k., stście radoszyc., który płaci rocznie po zł. 600. Z tej propinacyi wystawiony ratusz w rynku, na nim zegar i dwie studnie na rogach porządnie, z bezpieczeństwem i wygodą powszechną. Targi bywają w poniedziałki, jarmarków zaś 12. Most na rzece Rożecu, w trakcie pocztowym ku Końskim, przez mieszczan wystawiony i od nich utrzymywany. Bywały cechy kupieckie i rzemieślników, do których należeli: kołodzieje, rzeźnicy i szewcy, którzy jeszcze cień tych porządków cechowych utrzymują, ale z tego żadnej nie masz prowencyi. Jest przy mieście wójtowstwo, Grodzisko zwane, należą do niego 2 stawy, jeden na rzece Cwiklina czyli Szczeklina, na którym bywał młyn, a teraz jest piec wielki do topienia rudy żelaznej i lania surowizny, Antoninów zwany, znacznym kosztem i nakładem wystawiony. Drugi staw, Łęczeń zwany, na którym jest młyn, z którego młynarz daje czynszu zł. 260. Na gruncie wójtowskim, przy mieście, są lokowani żydzi, których się znajduje gospodarzy 14, z tych dwóch mają w rynku domy na placu gdzie dwór królewski dawne wspominają lustracye; z domów tych płacą zł. 44. Reszta żydów składają czynszu zł. 189 gr. 25; mają także i bóżnicę niedawno wystawioną. Budynki dworskie: pałac drewniany z drzewa kostkowego nowo postawiony; przy jednym rogu skarbiec murowany, kratami żelaznemi, okiennicami i drzwiami takiemiż opatrzony. Ogród nowo zaplantowany, potarzeryja i t. d. Summa intraty ogólnej ststwa zł. 22,278 gr. 8 den. 12." Radoszyckie ststwo niegrodowe, w pow. chęcińskim, podług lustracyi z r. 1765 obejmowało Radoszyce oraz wsie: Radoszkę albo Przedmieście, Przyłogi, Cisownik, Wolę Dzibałtowską, Wolę Kamienną al. Zatorowską i dawniejsze huty: zwane: Lewaszów, Kopałów, Molarzów, Łysaków, Nalewajków, Sałata, Kozów, Juźwików, Gruszka, wreszcie rudy: Królewiec, Adamów al. Rokitowy Kiersz. W r. 1771 posiadał je Józef Czartoryski, stolnik w. ks. litewskiego, opłacając zeń kwarty złp. 1495 gr. 22 i hyberny złp. 1940. Na sejmie z r. 1773—75 stany Rzpltej nadały te dobra narodowe w posiadanie emfiteutyczne Małachowskiemu, referendarzowi koron., łącznie z ststwem radzickiem. Na tymże sejmie wyznaczono oddzielną komisyą z 14 urzędników i dygnitarzy do oznaczenia granic tego starostwa. Z pamiątek przeszłości przechowały się w R. prócz kościoła, po rozebranym około 1860 r. dawnym dworze starościńskim, dwa tak zwane skarbce, budowle z cegły i kamienia, o ścianach dwułokciowej grubości, z odrzwiami ciosowemi, żelaznemi drzwiami i okiennicami. Ludność okoliczna przedstawia mieszaninę różnoplemiennych przybyszów: Mazurów, Szlązaków, Litwinów, Niemców. O pół mili na zachód od R., we wsi Jakimowice, ostatki wojska polskiego złożyły broń dnia 18 listopada 1794 r. R. par., dek. konecki (dawniej szydłowiecki), ma przeszło 8000 dusz. R. gmina należy do sądu gm. okr. w miejscu, st. poczt. w Rudzie Malenieckiej. Gmina ma 3121 mr. obszaru, 297 dm. i 3158 mk. R. fol. i os. leś., pow. konecki, gm. Grodzisko, par. Radoszyce, odl. od Końskich 18 w.; os. leś. ma 3 dm., 12 mk., 47 mr.; fol. 4 dm., 54 mk., 416 mr. W 1827 r. było 22 dm., 310 mk. *Br. Ch.*

Radoszyce 1.) wś, pow. sanocki, w Beskidzie nad Barburą, lewym dopł. Osławicy, przy

gościńcu z Bukowska do Węgier, odl. 6 klm. od urz. poczt. i st. dr. żel. przemysko-łupkowskiej w Komańczy. Osada zajmuje dolinę pot. w najniższem miejscu (501 mt. n. p. m.), zasłonięta od zachodu lasem pokrywającym główne pasmo Beskidu, na dziale wodnym Laborczy i Osławicy. Pasmo to tworzy tu siodełko (645 mt. wznies.) między szczytami Horb średni (922 mt.) i Groń (698 mt.). Przez to siodełko poprowadzono gościniec. Od północy wznosi się Kiczera 718 mt. i Kawałówka (616 mt.), od płd. góra Radoszyce (738 mt.) i Roztok (600 mt.). Gleba zimna i kamienista, lasy przeważnie świerkowe. Wś ma 148 dm. i 940 mk. (470 męż., 470 kob.), z nich 25 rz.-kat., 871 gr.-kat. i 44 izrael. Jest tu szkoła ludowa, młyn wodny zwyczajny, cerkiew drewniana paraf. Po zaborze Galicyi mieściła się tu komora celna na granicy od Węgier. Gmina nabyła obszar więk. pos. i posiada w ogóle 4351 mr. (1917 roli, 389 łąk, 877 pastw. i 1168 mr. lasu). Uposażenie proboszcza stanowi 106 mr. roli i 36 mr. łąk; nadto wspólne pastwisko z gminą, 20 sągów na opał i 1 buk na materyał. Par. należy do dyec. przemyskiej, dek. jaśliskiego. Obejmuje Osławicę. Dawniej była to wieś królewska, bo w r. 1445 zeznał ststa Kuropatwa wobec aktów grodzkich (A. G. Z., XI, 252, nr. 2011), że miał na wsi Radischicze 50 grzywien u królowej; w r. 1450 (ibid., str. 359, nr. 2865) toczył się spór o sołtystwo w tej wsi. Graniczy na płn. z Dołżycą, na płd. z Osławicą, na zach. z Węgrami a na wsch. z Duszatynem, od którego dzieli ją Osławica, kolej przemysko-łupkowska i lesiste pasmo wzgórz ze szczytem Jasieniowa (735 mt.) tworzące dział wód Osławicy i Osławy. 2.) **R.**, część mka Szerzyn, w pow. jasielskim. *Mac.*

Radoszycki potok, powstaje w obr. Radoszyc, w pow. sanockim, z pod góry Poborza (716 mt.), płynie ku płn. i ubiegłszy $2^1/_2$ klm. uchodzi z prawego brzegu do Barbury, dopływu Osławicy. *Br. G.*

Radoszyn, w dokum. *Radoszyny*, wś, pow. kowelski, na zachód od mka Mielnicy; własność Skorupskiego i Kinda. Uroczyska noszą nazwy: Dolkowirżyca, Maczutysza, Sedylna, Siedliszcze, Werbeń i Zastawie. Podług rewizyi zamku łuckiego z 1545 r. wś należała do Semena i Hawryła Radoszyńskich, którzy obowiązani byli utrzymywać jedną horodnią w zamku i przyczyniać się wespół z innymi do naprawy („poboy robiti“) dwóch innych. Włościanie winni byli dostawiać „ternicę“ drew do zamku. O R. znajdują się liczne wzmianki w dokumentach; ob. Skorowidz Nowickiego, str. 671. Por. *Pogruszewo.*

Radoszyna, wś i dobra, pow. radzymiński, gm. Strachówka, par. Pniewnik. Spis urzęd. osad i wsi gub. warszawskiej nie podaje tej miejscowości. W 1827 r. było 15 dm., 108 mk. Ob. *Jaczewek.*

Radoszyńska Wólka, wś, pow. kowelski, własność Wielobyckiego. *A. K. Ł.*

Radoszyny, ob. *Radoszyn.*

Radotki, wś włośc. nad rz. Skrwą, pow. lipnowski, gm. Brudzeń, par. Siecień, odl. o 38 w. od Lipna, ma młyn wodny, 9 dm., 42 mk., 45 mr. Fol. R. należy do dóbr Siecień. Znaleziono tu popielnice niekształtnie wyrobione. Według reg. pob. ziemi dobrzyńskiej z r. 1564 wś Radothki, w par. Rokicze, wdowy Eufemii Radockiej, miała $1^1/_2$ łan. i zagrodn. Blassius młynarz, poddany Stanisława Myszlyborskiego od dwóch kół wolnych. Płacono poboru 1 fl. 26 gr. (Pawiński, Wielkop., I, 279).

Radow, ob. *Radowel.*

Radowa, strumień, powstaje w obrębie gminy Perechińsko, pow. doliński, ze źródeł leśnych, u płn.-wschod. podnóża grzbietu górskiego Wulkanu (1021 mt.), w lesie Głębokim. Strugi spływające na wschód, płn.-wsch. i północ, połączywszy się u zachod. stóp lesistej góry „Pod zastupką“, tworzą silny strumień, który podąża leśnym jarem na półn.-wschód a potem śród łąk Perchińska i zachodnią część wsi. Poniżej wsi łączy się od prawego brzegu z dwiema odnogami Łomnicy, poczem zwraca się na płn.-zach., zrasza obszar Olchówki, tworzy granicę między Dubą a Cieniawą i na obszarze Cieniawy uchodzi do potoku Duby z praw. brzegu. Z lewego brzegu przyjmuje Radówkę i Gniły potok. Długość biegu 16 klm. Źródła leżą na wys. 900 mt., ujście 410 mt. *Br. G.*

Radowa, szczyt w Karpatach wschodnich, w dziale dunajecko-popradzkim, na granicy gmin: Roztoki (pow. sądecki) i Czarnej Wody (pow. nowotarski), między szczytami Przehybą (1195 mt.) od płn.-zach. a Wielkim Rogaczem (1182 mt.) od płd.-wsch.; wznosi się 1265 mt. Z półn. spływają wody za pomocą Roztoki Małej i Wielkiej do Popradu, a z południa Czarnawoda uchodzi do Ruskiej, dopł. Dunajca. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Radowa, wś w hr. szaryskiem, ma kościół katol. paraf., piękne łąki, lasy, pastwiska, 301 mk.

Radoważ, u Długosza *Radobansz*, wś i fol. nad rz. Wisłą, pow. sandomierski, gm. i par. Koprzywnica, odl. od Sandomierza 18 w., ma 20 dm., 117 mk., 40 mr. ziemi dwor., 24 mr. włośc. W 1827 r. było 16 dm., 82 mk. Las t. n. zapewne z osadą leśną, wspomina dokum. z 1166 r., którym kapituła krakowska oddaje kilka posiadłości swych w zamian za inne ks. Maryi, żonie Bolesława Kędzierzawego (ob. t. VIII, 659, 2.). W XV w. R., wś w par. Michocin, własność Domarata Kobylańskiego

h. Grzymała i Jakuba Domarata Grzymały, miała łany kmiece, karczmę, zagrod. Z folw. rycerskiego płacono dziesięcinę w Michocinie (Długosz, L. B., II, 360). *Br. Ch.*

Radowce, *Radowcy* (ross.), ob. *Radziejowce.*

Radowce, niem. *Radautz*, rus. *Radiwci*, miasto powiat. na Bukowinie, pod 43° 35′ wsch. dłg. (Ferro) a 47° 50′ 45″ płn. szer. g. Obszar miasta graniczy od płn. z Fratowcami Starymi i Andrasfalvą, od wschodu z Satulmare, od płd. z Wołowcem a od zach. z Horodnikiem Górnym. Wzdłuż półn. granicy płynie potok Pozen, przez płn.-wschod. część obszaru. Od potoku, przy gościńcu do Andrasfalvy, odrywa się wodne ramię Temnik, płynące wschodnim brzegiem miasta i łączące się z Fontynelem, powstającym na obszarze Horodnika Górnego. Opuściwszy miasto zwraca się potok na płd.-wschód i przeszedłszy na obszar Satulmare uchodzi do Suczawy z praw. brzegu. Obszar R. opada w kierunku płd.-wsch. Błonia w płn.-zach. narożniku leżą 376 mt., rynek 374 mt., most na Fontynelu 365 mt., płd. granica 372 mt., wschodnia granica 350 mt. Część płd. nachyla się do doliny rzeki Suczawicy, płynącej prawie równolegle do granicy R., w odległości 400—1000 mt. Między Pozeniem a Temnikiem wzgórze Crucci (Kreutzberg). Najwyższy punkt obszaru R. ma 391 mt. Przechodzą przez R. dwa gościńce, jeden z Wikowa Niżniego przez Suczawę rz., Fratowce Stare do Sołki, drugi z Seretu do Suczawicy. Miasto legło wśród rozległej równiny, pokrytej żyznemi polami i łąkami. Zabudowało się rozciągle w rozłożysty rynek i długie przedmieścia. Mimo pięćsetletniej przeszłości miasto ma wygląd świeżej osady. Przed r. 1393 należały R. do niejakiego Radomira. Wojewoda Aleksander I Dobry, organizator państwa mołdawskiego (1401—32), urządzając hierarchią kościelną, umieścił w R. stolicę biskupią. Jako centr kościelny odgrywały R. wybitniejszą rolę w dziejach Bukowiny, a wielu z książąt multańskich znalazło w radowieckiej katedrze schronienie dla swoich popiołów. Dopiero po przyłączeniu Bukowiny do Austryi przeniesiono r. 1781 biskupstwo do Czerniowiec. Dzisiejszy kościół parafialny p. w. św. Mikołaja istniał już przed r. 1402, w którym Aleksander I fundował przy nim biskupstwo; przy kościele był klasztor. Wzniesiony w stylu starożytnych bazylik bez kopuł i wież, powstał zapewne przed XV wiekiem. W kościele znajdują się nagrobki książąt: Bogdana I († około 1370 r.), Lazcu († ok. 1370), Romana I († ok. 1392), Stefana I († 1398) i Bogdana II († 1451), jako też Maryi, córki Anastazyi a wnuczki ks. Lazcu; Anastazya ta ofiarowała klasztorowi dobra Kocmań, o czem świadczy napis na nagrobku. W r. 1599 ks. Aleksander Lapuszneanul dobudował przedsionek do kościoła. W r. 1882 odnowiono kościół kosztem funduszu religijnego, zachowując starożytne malowidło alfresco. Biskupstwo na mocy darowizny z 6 lipca 1413 i 8 sierpnia 1420 r. posiadało miasta: Radowce, Kocmań i do Kocmania należące włości: Sadowę, Suchowerchów, Kliwodyn, Dawidów al. Dawidestie i Rohożnę. Biskupstwo to obejmujące górną część kraju, podlegało metropolicie w Suczawie, a po przeniesieniu stolicy do Jas w r. 1564, metropolicie tamecznemu aż do r. 1781. Biskupi radowieccy idą następną koleją: 1) Jan (Joanichin), wspominany w dok. z 1472 (w sprawie dóbr Ostrycy) i 1502 r. (nadanie klasztorowi w Putnie). Choć Aleksander I Dobry uposażył biskupstwo włościami kocmańskiemi w 1413 r., wszelako stolica biskupia nie zaraz była obsadzoną. 2) Pachomiu, przytoczony w donacyjnym przywileju rodziny Korlazanów z 18 lutego 1515 r. dla klasztoru w Mołdawicy, następnie w przywileju z 6 paźdz. 1520 potwierdzającym posiadłości biskup. radowieckiego. 3) Prokop, przytoczony w powyższym przywileju jako następca Pachomiego. 4) Teofan I, w przywileju z 16 stycz. 1528 r. mocą którego mnich Nicefor ofiaruje dobra Dulcesci klasztorowi w Neamz. 5) Teodozy I, kupuje na mocy przywileju z 2 marca 1548 dobra Ortesci za 200 tatarskich flor. 6) Mikrofan, w przyw. z 5 czerwca 1551, mocą którego ks. Stefan Locusteanul winnice skonfiskowane niejakiemu Spatar Jurie darowuje biskupstwu radowieckiemu. 7) Eutymius, 1552—1570. 8) Izajasz do r. 1580. 9) Grzegorz, 1580—86, poczem arcyb. suczawski. 10) Gedeon I, pod r. 1589. 11) Teodozy II, około r. 1592. 12) Amfiloch. 13) Teodozy III, około 1600—1604. 14) Jan, około 1606. 15) Efraim, 1609—17. 16) Atanazy I, 1618. 17) Eulog I, około 1623. 18) Dyonizy, około 1628. 19) Eulog II, 1631—1642. 20) Anastazy, 1642—51. 21) Teofan II, 1652—68. 22) Teodozy IV, 1668—1673, poczem arcybiskup suczawski. 23) Serafin 1673—83. 24) Misail I, 1685—90. 25) Laurencyus 1690—1700. 26) Gedeon II, 1701—1706. 27) Kalistru, 1706—24. 28) Atanazy II, około 1728. 29) Antoni, 1729. 30) Varlaam, 1737. 31) Atanazy III, 1739. 32) Misail II, 1744. 33) Jakub, 1745—1749. 34) Dozyteus, 1740—60 r. Następcy jego rezydują już w Czerniowcach. Dzisiejsza parafia gr.-orm. w R. liczy rodzin 1086, dusz gr.-orm. 3155 (męż. 1568, kob. 1587); dzieci obowiązanych uczęszczać do szkoły 398 (chł, 200, dziew. 198) (według szem. duch. gr.-orm. dyec. z r. 1885). W 1869 było mk. 9007 (męż. 4446, kob. 4561); w r. 1880 zaś mk. 11,162 (męż. 5700, kob. 5462), z czego kat. 4282, gr.-orm.

3049, żyd. 3452, innych wyznań 379; co do narodow.: Niem. 7364, Rus. 441, Rum. 2985, innej narodow. 306. R. są siedzibą dekanatu (protopresbiteratu) gr.-or. W skład jego wchodzą: Radowce, Fratowce Stare, Horodnik Górny i Dolny, Suczawica, Mardzina, Solka, Pojeny, Pertestie Górne z Kaczyką, Pertestie Dolne, Komanestie z Ludihumorą, Todorestie z Sołońcem nad Suczawą, Keszwana, Botuszany, Arbora, Jasłowiec, Burła, Wołowiec, Milleszowce z Badowcami i Satulmare z Hadikfalvą. Cały dekanat liczy rodzin gr.-orm. 10,353 czyli głów 42,434 (męż. 21,180, kob. 21,254). Rz.-katolicy mają w R. kościół paraf. murowany, zbudowany r. 1792, p. w. Wniebowst. N. P. Maryi. Do par. należą: Burła, Galanestie, Milleszowce, Satulmare, Wojtynele i Wołowiec (dusz 4429 w 1885 r.). W tymże kościele odprawiają się także nabożeństwa dla greko-katolików. Do par. gr.-katol. należy Sadem, wólka gm. Seletyna, dusz gr.-katol. 801 (1885). Par. ew.-augsb. od r. 1791 ma dusz 3681 z filią Sereth. Do 1862 r. pastor mieszkał w Milleszowcach. Dom modlitwy istnieje od r. 1871; kościoły we Fratowcach i Terblestie. Obszar R. obejmuje 2763 ha 5 ar. 57 mt. kw. W r. 1869 było 1341 dm. a w 1880 r. 1748 dm. R. są siedzibą starostwa, sądu powiat., urzędu podat., poczt. i telegr. Mają gimnazyum 6-klas., szkołę ludową męzką 4-klas. i szkołę zeńską 6-klas. Załoga wojskowa liczy 209 ludzi. Miasto jest własnością funduszu religijnego gr.-orm. Odbywają się tu bardzo uczęszczane targi tygodniowe. W mieście znajduje się papiernia i zakład wojskowy dla chowu koni poprawnej rasy. *Radowiecki powiat* graniczy od wschodu z pow. suczawskim i sereckim, od płn. z storożynieckim i wyżnickim, od zach. z kossowskim w Galicyi i ziemią siedmiogrodzką, a od płd. z pow. kimpolúńskim czyli dołhopolskim i suczawskim. Największa długość od zachodu ku wschodowi wynosi 83 klm. a największa szerokość z płn. na płd. 45 klm. Główną rzeką powiatu jest Suczawa, która bierze początek w zach. stronie obszaru i płynie łukiem na płn. wydanym od zachodu ku wschodowi, dzieląc powiat na dwie nierówne połaci, północną mniejszą i południową większą. Wszystkie dopływy Suczawy, aż do granicy wschod. powiatu, mają swe źródła w jego obrębie, tak że powiaty na płn. należą do dorzecza Prutu i Seretu a na płd. do dorzecza Mołdawy. Jedynie płd.-zach. część obszaru tego powiatu przez potok Kirlibabę, dopływ Bystrzycy Złotej, należy do dorzecza Mołdawy a przez potok Saratę i Jałowiczorę do dorzecza Czeremoszu, więc Prutu. Poziom obszaru powiatu nachyla się ku wschodowi tak, że gdy okolica położona nad źródłowiskami Suczawy wznosi się 1457 mt., to wschod. granica powiatu nad Suczawą ma 316 mt. Daleko wyżej wzbił się obszar powiatu należący do dorzecza Czeremoszu, bo dochodzi 1567 mt. w szczycie Tomnatyku, niemniej obszar jego w dorzeczu Mołdawy (1487 mt. w szczycie Starej Opejny). Granica półn. powiatu tworzy dział wodny między Suczawą a Seretem, a granica połud. dział wodny między Suczawą a Mołdawą. Wzdłuż granicy półn. wznoszą się następujące szczyty Karpat bukowińskich: Melesz (1398 mt.), dział Szczywiory ze szczytem Stożkiem (1417 mt.), Minty (1326 mt.), Płoska (1132 mt.), Krasny dział (1180 mt.), Wibczyna (1091 mt.), Szurdyn (1307 mt.), Rotundul (1341 mt.), Sungul (1379 mt.), Pietruszka (1145 mt.); na granicy zaś połud.: Tatarka (1552 mt.), Porejka (1425 mt.), Sergiewa (1221 mt.), Syhloja (1225 mt.), Przysłop (1181 mt.), Zofia (1065 mt.), Kostura (960 mt.), Frassyn (934 mt.), Kaczyka (807 mt.); na granicy zaś wschodniej w części jej połud. szczyt Arszyce (494 mt.). Powiat dzieli się pod względem sądowym na dwa okręgi: radowiecki i solecki. Okrąg radowiecki obejmuje 184,281 ha 96 ar. 65 mt. kwadr., a solecki 29,373 ha 56 ar. 2 mt. kw., razem zatem 213,655 ha 52 ar. 67 mt. kwadr. W okręgu radowieckim jest dm. 12,515, mk. 62,118, między nimi: katol. 10,286, gr.-orm. 43,283, żyd. 4,822, innego wyznania 3,727; a co do narodowości: Rumun. 38,015, Niemc. 14,706, Rus. 5,977 a innej narodow. 3,283; w okręgu soleckim zaś dm. 4,031, mk. 19,292, między nimi: katol. 4,285, gr.-orm. 14,271, żyd. 400, innego wyznania 336; co do narodowości: Rumun. 14,273, Niem. 2,630, Rus. 1,026, innej narodow. 1362; razem zatem powiat liczy dm. 16,546, mk. 81,410 (męż. 40,884, kob. 40,526), między nimi: kat. 14,571, gr.-orm. 57,554, żyd. 5,222, innego wyznania 4063; co do narodow. zaś Rumun. 52,288, Niem. 17,336, Rus. 7003, innej narod. 4,645. Urodzajna gleba i obfite wypasy skłoniły rząd do założenia wzorowej ekonomii skarbowej i chowu koni poprawnej rasy. Duże i wygodne murowane stajnie i inne budynki gospodarcze wzniesiono nie tylko w mieście, ale i przyległych włościach, jak w Wojtynelu, Wikowie Górnym, w Hołowcu (Władyka), Fratowcach Nowych (Mitoka) i t. d. W górach tutejszych dobywają jak w Suczawicy płyty piaskowcowe, ztąd mieszkańcy trudnią się przeważnie kamieniarstwem. Okolica Solki słynie łagodnym klimatem, ztąd urządzono tu zakład leczniczy. W Fuerstenthalu huty szklane. Wreszcie Kaczyka i jej okolica obfitują w pokłady solne, wyzyskiwane w salinach kaczyckich. *Br. G.*

Radowel, w dokum. *Radowl*, *Radow*, sioło nad bezim. dopł. Uborci, pow. owrucki, o 16

w. na płd.-wschód od Olewska, posiada kapl. katol. par. Olewsk. Niegdyś własność klasztoru karmelitów w Olewsku. Ob. Arch. J. Z. R., cz. III, t. 2, 16, 23, 288, 290—292; cz. IV, t. 1, 48.

Radowica, lewy dopływ Lutyni, która wpada do Warty, powstaje pod Rosakówkiem, o 5 klm. na płn.-zach. od Dobrzycy, w pow. pleszowskim (Jarocin), obraca młyny Jagłę i Żyburę, mija Witaszyce i uchodzi naprzeciw Woli Książęcej, o 6 klm. na wschód-połud. od Jarocina, ubiegłszy do 6 klm.; ob. *Radobycz.* *E. Cal.*

Radowicze 1.) w dokum. *Rodowicze*, wś, pow. kowelski (dawniej w pow. włodzimierskim), na płd. od Kowla. Podług rewizyi zamku włodzimierskiego z 1545 r. własność wdowy Stadnickiej, która obowiązaną była do utrzymywania w zamku 1 horodni. Nabyta później przez Onufrego Gerwazego Steckiego, dotąd pozostaje w tej rodzinie. Znajduje się tu kapl. katol. par. Turzysk. Ob. Jabłonowski, Rewizye, str. 12 i Pam. Kij. Arch. kom., t. IV, cz. 2: 26, 108, 184. 2.) **R.,** w dokum. *Rodowicze*, wś nad rz. Łuhą, pow. włodzimirski, na płn.-zach. od Porycka. Uroczyska noszą nazwę Żaskowska droga, Trystianiec i Szacniutyński staw. Podług rewizyi zamku włodzimierskiego z 1545 r. należała do Denisa Radowickiego, który obowiązany był do utrzymywania 1 horodni w zamku. Ob. Jabłonowski, Rewizye, str. 51, 54 i 86; Pam. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 113 i Arch. J. Z. R., t. I, cz. 4: 80—88. 3.) **R.,** w dokum. *Radoczeż*, *Radoczyży*, *Naradoczyży*, wś, pow. włodzimierski, na płn.-zach. od Włodzimierza, w sąsiedztwie wsi Spaszczyzna; własność niegdyś monasteru Spasa w Włodzimierzu. *J. Krz.*

Radowiska Wólka, wś, pow. kobryński, na płd.-zach. od Drohiczyna.

Radowiska 1.) *Wielkie* niem. *Gross Radowisk* (dokum. *Gross Reddewisch*, *Redebisch*), wś kośc. w nowo utworzonym pow. wąbrzeskim, odl. milę na płd.-wsch. od Wąbrzeźna; ma agenturę poczt. i dwukl. szkołę katol. (z 2 naucz. i 144 dz.). Obszar wsi i kol. Trzonków wynosi 1053 ha (888 roli or., 81 łąk, 8 lasu). W 1868 r. 178 bud., 101 dm., 682 mk., 572 kat., 110 ew.; 1885 r. 121 dm., 183 dym., 832 mk., 708 kat., 124 ew., z których na Trzonki przypada 44 mk. i 7 dm. Kościół, p. w. św. Jakuba apost., jest patronatu rządowego. Istnieje przy nim bractwo św. Barbary od 1860 r. i bractwo Trzeźwości od 1859 r.; w Kurkocinie jest kościół filialny p. w. św. Bartłomieja. Do par. (dek. golubski), należą: Radowiska W. M., Pułkówko Anielewo, Zaradowiska i Krukocin. W 1867 r. liczyła 1353 dusz, w 1887 r. 1626. R. należały za czasów krzyżackich do komturstwa golubskiego. R. 1418 r. nadaje w. m. Michał Kuechmeister Janowi z Orzechowa (Hannos von Orsechau) za wierne usługi młyn wodny w R. Dan w Papowie (ob. Gesch. d. Stadt. u. d. Kr. Culm v. Schultz, II, 98). Według krzyżackich ksiąg szkodowych z r. 1414 poniosła wś w czasie wojny znaczne szkody (tamże, str. 146). Wizyt. Strzesza z r. 1667 donosi, że do probostwa należy 6 włók na mocy przywileju z r. 1340, wystawionego przez komtura kowalewskiego Betke de Bonszteke. Włościan było 20, dawali mesznego od każdej posiadłości 1¼ korca żyta. Komunikantów było 60. Proboszczem był Jerzy Radomski, przed nim Jan Wygnański (st. 352). Do par. należała filia Zieleń. W nowszych czasach byli prob. Tomasz Grzankowski (r. 1848) i Jakub Kozłowski (r. 1856). 2.) **R.** *Małe*, niem. *Klein Radowisk*, wś, tamże, posiada szkołę ewang. (1 naucz. i 90 dz.), obszaru zaś razem z wyb. Bożąwolą 501 ha, (410 roli or., 27 łąk, 7 lasu). W 1868 r. było we wsi 49 bud., 22 dm., 194 mk., 55 kat., 139 ew., a na folw. 3 bud., 1 dm. i 10 kat. mk.; w 1885 r. zaś 15 dm., 39 dym., 185 mk., 61 kat. 124 ew. Na płn.-zach. od wsi, na prawo od drogi z Wołyczyka, na równinie, naprzeciw jeziora bez nazwy; znajdują się okopy, odznaczające się niezwykle małemi rozmiarami. Średnice ich nie przenoszą 28 do 30 mtr., wysokość 3 do 4 mtr. Obwód koła każdego z nich obłożony jest głazami. Wejścia prowadzące do wnętrza mają po 3 mtr. szerokości (ob. „Objaśnienie do mapy archeol. Prus. Zach. Ossowski, str. 6). Według krzyżackich ksiąg szkodowych z r. 1414 poniosła wś znaczne straty, została bowiem spalona, dobytek zaś uprowadzony. R. 1667 r. płacili gospodarze mesznego 5 korcy żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Strzesza, str. 354). 3.) **R.** *Małe*, niem. *Klein R.*, dobra ryc., tamże; obejmują razem z folw. Bożąwolą (2 dm. i 13 mk.) 320 ha, między temi 159 roli or., 14 łąk, 53 lasu. W 1868 r. było tu 34 bud., 12 dm., 102 mk., samych kat.; r. 1885 zaś 10 dm., 30 dym., 157 mk., 122 kat., 35 ew. Do dóbr należy folw. Bożawola. R. 1667 te dobra były własnością Łosiów. „Curiae duae nihil solvunt,“ pisze wizytator Strzesz (ob. str. 354). R. 1424 zamienia w. m. Paweł v. Russdorf Janowi Orzechowa (Hannos v. Orsechau) wś Sierakowo (Seyfersdorf) na wś M. Radowiska wraz z tamtejszem jeziorem, lasem, łąkami i rozgartami, jako i większem i mniejszem sądownictwem z wyjątkiem drożnych sądów. Osadza go tu na prawie magdeb., ale tak, że gdyby Jan umarł bez męzkich spadkobierców, córkaby go odziedziczyła. Za to będzie służył we wojnie, pomagał przy budowlach i płacił czynszu 1 funt wosku i 1 fen. koloński.

Dan w Malborgu (ob. Schultz, Gesch. d. Stadt u. d. Kr. Culm, II, 100). *Ks. Fr.*

Radówka, ob. *Radawka.*

Radówka 1.) wś włośc. nad rzką Wierszeradówką, pow. trocki, w okr. pol., gm. i dobra skarbowe Merecz, o 6 w. od gminy a 98 w. od Trok, ma 8 dm., 79 mk. katol. (37 dm. rewiz.). W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: R., Dubieniki, Narulańce, Rudnia, Trośniki i Uciecha, oraz zaśc. Wierszeradówka, wogóle 178 dm. rewiz. b. włośc. skarbowych. 2.) **R.** folw., należy do dóbr Chołomierz, pow. horodecki, obejmujących 1986 dziesięcin. *J. Krz.*

Radówka 1.) lewy dopływ Radowy, (dopływ Duby), powstaje w płd.-zach. części Perehińska, w pow. dolińskim. Długość biegu 3 klm. Źródło leży 800 mtr., ujście 525 mtr. npm. 2.) **R.,** potok, w pow. cieszanowskim, wypływa z lasu Kujanka i wpada do Buczałki na obszarze gm. Zarodowy. *Br. Ch.*

Radownica 1.) niem. *Radownitz*, wś kośc. nad Krzywą Strugą (dopły do Głdy), przy szosie do Złotowa (odl. 10,9 klm.) na płn.-zach. Posiada agenturę poczt. i stacyą tel., (od 1886 r.), szkołę kat. (1 naucz. i 64 dz.), szkołę ewang. (1 naucz i 121 dz. w 1887 r.). Par. ewang. Złotowo. Obszar wynosi 752 ha (574 roli or., 31 łąk, 59 lasu). W 1885 r. 63 dm., 100 dym., 471 mk., 342 kat., 118 ew., 11 żyd. Kościół kat. p. w. św. Barbary jest patronatu prywatnego, przy nim bractwo Trzeźwości (od 1859 r.); oprócz tego jest szpital dla 2 ubogich. W skład par. (dek. kamieński) wchodzą: Radownica, Górzna, Kamień (Hohenfier), Strassfurth czyli Gródna, Dwór Lendycki, Pokrzywnica, Franciszkowo, Nowydwór, Bergelau, Barkriege (niem.), Antonienbusch (już nie istnieje), Maryanowo i Józefowo. Obecnie (1887) buduje się nowy kościół w stylu ostrołukowym. Koszta oszacowano na 32,000 marek, z której sumy jedna trzecia przypada na ubogą gminę. Przy kopaniu fundamentów znaleziono w miejscu, gdzie ma stanąć wieża, trzy urny, w których prócz popiołu znajdowały się małe gnaciki białe i kolczyki. Urny stały w rzędzie, jedna przy drugiej, obstawione w czworobok 4 kamieniami, nad urnami zaś leżał duży płaski kamień. Po wydobyciu rozsypały się na kawałki. Par. tutejsza leży na kresach dyecezyi chełmińskiej, w stronie zamieszkanej prawie wyłącznie przez protestantów. W parafii istnieje aż 6 szkół prot., a tylko 2 katol. Kościołów zaś mają tu protest. 4: w Kamieniu, w Grodnej, w Krzywej Wsi i Górznej, a katolicy tylko jeden. Teraźniejszy prob. Dekowski położył około wybudowania nowego kościoła znaczne zasługi. Stary kościół był drewniany. R. 1867 r. liczyła par. 613 dusz, r. 1887 zaś 739. Kościół tutejszy był dawniej filią par. złotowskiej. Odłączenie i erekcya parafii nastąpiło w 1726 r. na podstawie darowizny dziedzica Jana Wiganda v. Osten-Sacken, którą d. 19 maja 1730 r. potwierdził arcyb. gnieźnieński Teodor Potocki; benedykcya nastąpiła r. 1744. Dawniej należała R. do dek. łobżenickiego, właścicielami zaś byli dziedzice dóbr radownickich; uwłaszczenie nastąpiło dopiero w pierwszej połowie bieżącego stulecia. R. 1653 było tu 20 włościan, dawniej 33; byli zobowiązani dawać mesznego po 1 korcu żyta czyli 4 rzeszetniki, owsa zaś per medietatem (Wiz. Tebnica, 169). 2.) **R.,** dobra ryc. tamże, obejmują razem z folw. Józefowem, Maryanowem i Franciszkowem i leśn. Radownicą 3331 ha, między tymi 1874 roli or., 180 łąk, 1180 lasu. W 1885 r. było w R. 12 dm., w Fr. 4 dm., 73 mk., w leśn. 1 dm. i 7 mk.; razem 500 mk., 300 kat., 200 ew. Gorzelnia parowa przerabia dziennie 225 cent. kartofli; oprócz tego jest tu młyn o 2 gankach i hodowla była rasy holenderskiej. Dobra należą do towarzystwa dyskontowego w Berlinie; czysty dochód szacowano r. 1885 na 11,479 mrk. Teraźniejszy administrator dóbr spuszcza jezioro tutejsze do rzeki Głdy przez kanał przekopany w środku wsi. R. 1653 posiadał te dobra Andrzej Grudziński, wojew. kaliski (ob. Wizyt. Trebnica, str. 164); 1695 Maciej Działyński, także woj. kaliski, potem von Osten-Saken, po nich Grabowscy. R. zaś 1866 nabył te dobra Dr. Strousberg (ob. der Kreis Flatow von Schmitt, str. 290). 3.) **R.,** (niem.) *Forsthaus Radawnitz*, leśnictwo, tamże, 1885 r. 1 dm. i 7 mk. *Ks. Fr.*

Radownie, wś, pow. kobryński, w 5 okr. pol., gm. Janów (Iwanowo), o 90 w. od Kobrynia.

Radruż al. *Radroż*, wś, pow rawski, odl. 19 klm. na płd.-zach. od Rawy Ruskiej, 9 klm. od sądu pow. w Niemirowie, 5 klm. od urz. poczt. i st. kol. jarosławsko-sokalskiej w Horyńcu. Na płn.-wschód leży Dziewięcierz, na wschód Wójtowszczyzna, na połud. Smolin, na połud.zach. Huta Kryształowa, na zachód Sieniawka, na płn.-zach. Wólka Horyniecka i Horyniec (4 ostatnie w pow. cieszanowskim). Wieś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Basenki (dopływu Lubaczówki) i Gliniańca, prawobocznego dopływu Basenki. Do Gliniańca podąża z obszaru kilka małych dopływów, wpadających poza obrębem wsi. Wieś składa się z części: Gaje Lasowe (rus. Haji Lisowi, al. Na Lesie), Goły, Hałanie, Hrynie, Kohuty, Kozaki al. Kużyki, Kupibida, Kurji, Kuciery al. Kuczyry, Nakoneczny, Petryczyny, Prusie al. Prusy. Sopot Mały i Wielki. We wschod. wyższej części obszaru wznoszą się: Dąbrowniczy do 355 mt.

(znak triang.) i Załuczka do 351 mt.; w stronie zachodniej Smorodniki do 280 mt. Na płd.-wschód leży las „Sucha Lipa.“ Własn. wiek. (Kazimierza Andruszowskiego) ma roli or. 378, łąk i ogr. 97, past. 37, lasu 931; własn. mn. roli or. 3694, łąk i ogr. 338, past. 788, lasu 25 mr. W r. 1880 było 299 dm., 1564 mk. w gm., 10 dm., 70 mk. na obsz. dw.; 43 rzym.-kat., 1554 gr.-kat., 32 izrael., 5 innych wyznań; 58 Polaków, 1563 Rusinów, 11 Niemców. Par. rzym.-kat. w Horyńcu, gr.-kat. w miejscu, dek. lubaczowski, dyec. przemyska. We wsi jest cerkiew i szkoła jednokl. (od 1873 r.). Za czasów Rzpltej należała wieś do sstwa lubaczowskiego. W lustracyi wojew. bełzkiego z r. 1766 (rkp. Ossol., Nr. 2835, str. 120 nn.) czytamy: „W tej wsi poddani za prawami siedzący reproduxerunt przywileje i prawa swoje, a naprzód: Dubniewicze pokazali konsens czyli prawo od JWPana ssty lubaczewskiego dane, przez Zygmunta III w r. 1605, Jana III w r. 1684 przywilejem potwierdzone, którym to konsensem JW. Płaza młynu i gruntów do niego należących kupienia od Hałania, mielnika radrożskiego, z przyległościami w prawie Hałania wyrażonymi, do tegoż młyna należącymi, to jest niwkę nad potokiem po drogę od Smolina idącą pomiędzy młyn Hrynia ku górze się ciągnącą, tudzież 3 ćwierci między gromadzkimi leżące i czwartą ćwierć oddzielnie, tudzież obszaru przy lesie Gorajców i lesie Potylickim będącego pozwolił, od robocizny, powozów, żyrowizny, dani miodowej, osepu dawania uwolnił, robienia piwa, palenia i szynkowania gorzałki pozwolił, który to konsens królowie Zygmunt III i Jan III, jako wyżej wyrażono, potwierdzili. Dubniewicze pokazali drugi konsens czyli prawo od JW. Lubomirskiego, woj. krakowskiego, in rem szlachetnego Dubniewicza, wójta radrożskiego, dany, przywilejem Jana III w Jaworowie d. 6 lipca 1684 r. potwierdzony, którym konsensem JW. woj. krakowski przy roku 3 ćwierci, to jest półłanku i ćwierci Knyżyńska zwanej z ogrodami i sianożęciami dawniej nadanymi zachowuje i tegoż Dubniewicza wraz z sukcesorami od wszystkich podatków i składek gromadzkich solvis oneribus Respublicae uwalnia, który konsens Jan III potwierdzając, tegoż Dubniewicza przy klinie roli gromadzkiej za łąką nadanej, z sadzawką, ogrodami dwoma, obszarem w lesie Głuchym, do domostwa potylickiego należącym, jako z prawa od JW. Płazy, ssty lubaczewskiego, danego używali, zachowuje i od składek gromadzkich uwalnia salvis oneribus Respublicae. Siedzi poddanych za tem prawem 7, mają pola ćwierci 4 między gromadzkimi i tam ćwierć na Baszenkach na staj 6, kąt od granicy smoleńskiej na staj 23 i zagonów 11, niwę przy tejże granicy na staj 27 i tamże łąki na wozów siana 12 i łąkę pod Czuryłową na wozów siana 8. Z tych pól wyprawują dragana na usługę Huty Kryształowej. *Hałanie*, mielnicy reproduxerunt przywilej Jana Kazimierza, zdarty, zepsuty i żadną miarą nieprzeczytany, na dole tylko pismo. Siedzieli za tem prawem 9, mają młyn na potoku o jednym kamieniu, z którego miarkę trzecią biorą, pola ćwierci 3 między gromadzkimi mają. Powinności ich za niewyprawienie dragana zł. 51 gr. 20, za niekarmienie wieprza zł. 15 gr. 15 z groszowym płacić. Powozów 4 o mil 12 dają i siekierkę na tydzień po 3 dni odbywają. *Hrynie*, mielnicy reproduxerunt przywilej Jana w Jaworowie d. 20 października r. 1679 dany, którym kupienia młyna na potokach między podrożem stojącego, z obszarem pola przy tymże młynie leżącym, trzecią miarkę za grzywien 12 pozwolił, pospieszeństwo tych grzywien na tymże młynie, przedanie młyna tego za wiadomością króla ostrzegł. Żadnego czynszu ani dań z młyna i pól nienaznaczając, ale tylko przychyliwszy się do dawniejszych przywilejów Zygmunta Augusta i Zygmunta III prawo pomienionych mielników w całości zachował. Mielników za tem prawem siedzi gospodarzów 18, mają młyn na potoku o jednym kamieniu, z którego miarkę trzecią biorą, tudzież pola ćwierci dwie między gromadzkimi, niwę, w której staj 130; łąkę na wozów siana 30. Powinności ich: jednego wyprawują dragana, za niewyprawienie drugiego zł. 51 gr. 20, za nieukarmienie wieprza zł. 15 gr. 15 z groszowym płacą, powozów 4 o mil 12 dają, siekierą na tydzień dni 3 odbywają. Osiadłość i powinności tejże wsi: Ta wieś osiadła na łanach $34\frac{1}{2}$, to jest ćwierciach 138 po 12 zagonów mających, zagrodach 16, niw więcej 40 mająca, z których do cerkwi należy ćwierci 4, pod Dubniewiczami ćwierci 5 i niwy, pod mielnikami ćwierci 5, w arendę dodanych ćwierci 5, do Huty Smoleńskiej ćwierci 3; reszta pól pod poddaństwem, do pańszczyzny, i różnym z różnych wsi na czynsz idąca. Poddanych w tej wsi z leśnymi, tywonami, polowymi znajduje się 127. Powinności te: Poddani z ćwierci osiadłej dni 4 pańszczyzny i szarwarku 4, pociężni ciągłem, piesi pieszo odbywają, żurowego zł. 2, czynszyku drobnego gr. 6, kurę jednę i jaj 5 oddają. A ze trzech zagonów osiadłych czwartą część powinności tych pełnią; z pustych ćwierci czynszu stróżnego zł. 18, z pól sznurem mierzonych ze staji ozimego zł. 1 gr. 6, a na jare sianego po gr. 18, a ogrody, sadki, według taksy płacą. Tkacze z warsztatu po półsetka robią. Na zakos, obkos, zażyn, obżyn i tłokę wychodzą; konopi każdy po garści 15 moczy, międli, we-

dług próby oddaje i z pańskiego przędziwa po motków 3 arszenowych przędzie. Osep owsa jak od którego można wziąć podług ustanowienia oddają. Stronki od owcy po gr. 10 płacą, inne zaś powinności, jako to: wywożenie tramu, oranie, radlenie, drew, kołów, żerdzi wożenia, młócenia zwyczajem innych wsi odbywają. Arendy karczemnej podług kontraktu zł. 2550 wypłacającej, commoda et adiuncta takowe: 1) Browar z winnicą i karczmą; 2) młynów 2 o jednym kamieniu z wymiarem dwóch miarek; 3) żarnowe zwyczajem innych wsi; 3) pola ćwierci 5 z ogrodami i łąkami; 5) poddanych pociężnych 6, pieszych 6, po dniu pańszczyzny i dniu szarwarku, tudzież dni powinne latem odbywających. Konserwacya budynków przez arendarza ostrzeżona. Intrata roczna z wsi Radroża (wymieniona szczegółowo, str. 122) efficit 8778 zł. 25 gr. 12 denarów. Onera et expensa fundi (wymienione również szczegółowo) wynoszą 382 zł. 12 gr. *Lu Dz.*

Radrużka, al. *Na Radrużce*, młyn i folw. w Horyniu, pow. cieszanowski.

Radschuetz, 1431 *Ratschicz*, wś nad Odrą, pow. stynawski, par. ew. i kat. Koeben. W W 1842 r. 54 dm., folw., 403 mk. (42 katol.), szkoła ewang., gorzelnia, cegielnia, przewóz na Odrze.

Radstaedt, w pow. babimoskim, ob. *Radomirz.*

Radszen (niem.) 1.) wś na prus. Litwie, pow. pilkałowski, st. pocz. Kussen. 2.) **R.** al. *Szameitkehmen*, wś, tamże, pow. stołupiański, st. pocz. Mehlkehmen. 3.) **R.,** wś, tamże, pow. pilkałowski, st. pocz. Schillehnen. 4.) **R.,** wś, pow. stołupiański, st. pocz. Sodargen. *Ad. N.*

Radszuhnen (niem.), wś, pow. wystrucki, st. pocz. Jodlauken.

Radtkehmen (niem.), wś na prus. Litwie, pow. darkiejmski, st. pocz. Szabienen.

Radtkenhoefen (niem.), dobra, pow. labiewski, 1 klm. od st. poczt., tel. i kol. żel. w Labiewie.

Raduchów 1.) wś, domin. i okr. domin. nad Bystrzem, lewą odnogą Prosny, pow. odolanowski (Ostrów), o 8 klm. na północo-wschód od Grabowa, par. Grabów (dawniej Giżyce w król. polskiem), poczta w Grabowie, st. dr. żel. w Ostrzeszowie o 22 klm. R. istniał już przed r. 1523; w r. 1579 składał się z $2^1/_2$ łanów, 4 zagrod., 1 komorn. i 2 rzemieśln.; właścicielką była Jadwiga Kakawska z pobliskiej Kakawy. W r. 1618 stał tu młyn o 3 kołach a dziedzicem był Andrzej Zajączek. Wś ma obecnie 10 dm., 86 mk. (78 kat., 8 prot.). Dominium liczy 127 mk. w 9 dm.; obszaru ma 635 ha, czyli 345·37 roli, 74·71 łąk, 187·60 lasu, 2·25 nieuż. i 25·57 wody; cz. doch. gr. 4445 mrk; cegielnia i młyn wodny; mleczarnia i chów bydła oldenburskiego. W skład okr. domin. wchodzi młyn Górski na Bystrcu; cały okr. ma 10 dm., 136 mk. (73 kat., 63 prot.). 2.) **R.** al. *Raduchowo*, folw., pow. wschowski (Leszno), tuż pod Osieczną, o 9 klm. na północo-wschód od Leszna, ma obszaru 141·33 ha (109·81 roli, 27·80 łąk, 0·61 pastw., 0·89 nieuż. i 2·22 wody); cz. doch. grunt. 1464 mrk; chów bydła, nabiał i maślarnia. Dawniej wchodził w skład dóbr Osieczno; w Spisie gmin i okręgów nie wykazany. *E. Cal.*

Raducie 1.) wś, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Melegiany, okr. wiejski i dobra Kublickich, Poleś, o 5 w. od gminy, 14 dusz rewiz. 2.) **R.,** zaśc. szlach., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 30 w. od Święcian, ma 2 dm., 17 mk. katol.

Raduciszki, fol., pow. wiłkomierski, gm. i par. Subocz, o 62 w. od Wiłkomierza; własność Chrzczonowiczów.

Raducki Folwark, wś i fol., pow. wieluński, gm. Radoszewice, par. Osyaków, odl. od Wielunia $13^1/_2$ w., ma 6 dm., 40 mk.; ob. *Raduczyce.*

Raducz, wś i fol. nad rz. Rawką i Białką, pow. rawski, gm. Maryanów, par. Babsk, odl. 12 w. od Rawy; wś ma 12 dm., 84 mk.; fol. 7 dm., 71 mk. W 1827 r. było 22 dm., 154 mk. W 1886 r. fol. Raducz lit. AB z nomenkl. Przewodowice rozl. mr. 1493: gr. or. i ogr. mr. 854, łąk mr. 97, lasu mr. 525, nieuż. mr. 17; bud. mur. 7, z drzewa 19; płodozmian 7 i 8-polowy; cegielnia, pokłady torfu. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś R. os. 19, z gr. mr. 20; wś Julianów os. 6, z gr. mr. 125. *Br. Ch.*

Raducze, wś, pow. czauski, gm. Radoml, ma 28 dm. i 212 mk.

Raduczyce al. *Raduszyce*, wś, os. karcz. i dobra nad rz. Wartą, pow. wieluński, gm. Radoszewice, par. Osyaków, odl. od Wielunia 10 w.; wś ma 63 dm., 386 mk.; os. 1 dm., 6 mk.; os. karcz. 1 dm., 4 mk. Lib. Ben. Łaskiego (II, 112 i 133) w opisie par. Osyaków powiada, że R. należą do par. Ruda, a pleban w Osyakowie pobiera tylko po groszu od mieszkańców i za te pieniądze utrzymuje wikaryusza. W opisie zaś par. Ruda powiedziano, że R. należą do par. Osyaków a pleban w R. pobiera tylko świętopietrze. W 1552 r. własność arcyb. gnieźnieńskiego, miały 6 osad., 6 łan. Dwaj sołtysi dziedziczą 1 łan. Kuźnica nowo zbudowana o 1 kole (Pawiński, Wielkp., II, 289). Dobra Raduczyce składały się w 1886 r. z fol. R. al. Raducki fol. Bronisławów i Kazimierzów, rozl. mr. 3371: fol. Raducki gr. or. i ogr. mr. 233 łąk mr. 55, past. mr. 47, lasu mr. 1476, w odpadkach mr. 1130,

nieuż. mr. 37, razem mr. 2978; bud. mur. 4, z drzewa 21; fol. Bronisławów gr. or. i ogr. mr. 281, past. mr. 2, nieuż. mr. 5, razem mr. 288; bud. mur. 2, z drzewa 6; fol. Kazimierzów gr. or. mr. 103, nieuż. mr. 2, razem mr. 105; bud. z drzewa 3; las urządzony w kolei 80-letniej; gorzelnia. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś R. os. 69, z gr. mr. 923; wś Folwark Raducki os. 18, z gr. mr. 187; wś Drobnice os. 63, z gr. mr. 1268. *Br. Ch.*

Raduczyszki, fol. nad potok. Burbiszki, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 36 w. od Trok, 1 dm., 15 mk. (8 katol., 7 prawosł.).

Raduczyzna, zabudowania w Łukawicy, pow. cieszanowski.

Radue al. *Raduee*, dawniej *Radwa*, prawy spławny dopływ Prośnicy (Persante) w Pomeranii.

Raduga, sioło, pow. homelski, gm. Wietka, ma 139 dm. i 247 mk., z których 2 zajmuje się kowalstwem, 50 wychodzi na zarobek.

Radugiszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 55 w. od Nowoaleksandrowska.

Raduhn (niem.), ob. *Radunia.*

Radul, słoboda w pow. horodniańskim gub. czernihowskiej, nad Dnieprem, ma 3000 mk., 2 cerkwie, 2 fabryki powozów, znaczna przystań i st. pocz., 31 w. na północ-zachód od mka Rzepki.

Radule *Szlacheckie* i *Włościańskie* wś nad rz. Narwią, pow. mazowiecki, gm. Stelmachowo, par. Tykocin, posiada wiatrak i 1169 mr. obszaru. Mieszka tu drobna szlachta i włościanie. W 1827 r. było 6 dm., 23 mk. Z. Gloger odnalazł tu zabytki z epoki krzemienia (ob. t. VI, 909).

Radulin, wś, pow. nowograd-wołyński, gm. Smołderów, ma 286 dusz włośc.; ziemi włośc. 1304 dzies. Należy do klucza smołderowskiego hr. Alfreda Potockiego. *L. R.*

Raduł, potok, prawoboczny dopływ pot. Szybenego (dopływu Czeremoszu Czarnego). Nie podaje go ani mapa Galicyi Kumersberga (sekc. 54), ani spec. mapa mon. austr. (Z. 13, Col. 31 i Z. 14, Col. 31). *Br. G.*

Raduń 1.) mko rząd. nad rzką Raduńką, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Raduń, o 28 w. na płn.-zchód od Lidy, 35 w. od Wasiliszek a 77 w. od Wilna, przy bocznej drodze, która w XVI w. była najkrótszym traktem pomiędzy Wilnem a Krakowem. W 1881 r. było 1526 mk. (757 męz. i 769 kob.); w 1866 r. 91 dm., 869 mk. (361 katol. i 508 żydów); kościół katol. drewniany i takaż kaplica, synagoga, zarząd gminy, szkoła ludowa, do której w 1885/6 r. uczęszczało 56 chłopców i 2 dziewczyny. Własność skarbu, który ziemię oddał włościanom na wykup. O ćwierć mili od miasteczka, na rozległej płaszczyźnie, przy wsi Horodyszczu, znajduje się wielki okop, a chociaż mieszkańcy nazywają go szwedzkim, kształt jego wszakże i nazwisko przyległej wsi okazują, że jest dawnem grodziskiem. Podług Balińskiego (Star. Polska, III: 259) R. zwany jest od ziemiopisarzy i wędrowników XVI w. Radomi. Miasteczko stanowiło niegdyś ekonomią stołu królewskiego. Podług lustracyi z 1538 r. było tu 7 ulic prócz rynku i 210 dm. chrześciańskich, bo żydom wzbroniono osiadać. Znajdowało się 35 szynków do sprzedaży piwa, 7 miodu a 1 tylko gorzałki. Następnie R. stanowił ststwo niegrodowe, które w 1770 r. obejmowało w sobie mczko z przyległościami. W 1766 r. posiadał je Józef Tyszkiewicz, kasztelan mścisławski, który zeń opłacał kwarty złp. 2616 gr. 5, a hyberny złp. 2690. Na sejmie z r. 1773—75 Stany Rzpltej załatwiając wielokrotne spory o granice tego sstwa zachodzące, przez oddzielne prawo wyznaczyły komisarzy ad hoc z 6 urzędników, dla ostatecznego ich załatwienia. W Metr. litewskiej szereg starostów raduńskich rozpoczyna pod koniec XV w. Janusz Kostewicz (1498—1527); dalej idą: Jan Hlebowicz (1527), Szymko Maćkiewicz (1532—1541), Stanisław Kieżgajło (1546—1549), Augustyn Fursowicz (1551), Jurij Wołczkowicz (1556), Jan Hercyk (1569) i Mikołaj Talwosz (1581). Kościół par. katol. p. w. N. M. P. Rożańcowej pochodzi z 1838 r., przeniesiony tu ze wsi Koleśniki (z powodu zamknięcia tam klasztoru karmelitów). Poprzednio istniał kościół od 1752 r., który zgorzał; odbudowany w 1801 r., temuż uległ losowi. Na cmentarzu grzebalnym kaplica. Par. kat., dekanatu raduńskiego, 7522 wiernych. Dawniej znajdował się kościół filialny we wsi Dubiczach. Dekanat raduński obejmuje 11 parafii: R., Ejszyszki, Wasiliszki, Nacza, Bieniakonie, Zabłocie, Wawiorka, Iszczołna, Woronów, Ossów i Solecznikі, razem 58,768 wiernych. W parafii powierzchnia równa bezleśna, w niektórych miejscach porosła krzakami i pokryta bagnami. Gleba piaszczysta, żwirowata. Zraszają rzeki: Dzitwa, Pielasa, Raduńka, Naczka, Sopuńka, Jodub. W skład okr. wiejskiego wchodzi mko R., wsie: Juciuny, Straczuny, Horodyszcze, Jatowty, Popiszki, Składańce, Wojkuńce i zaśc. Poraduń, w ogóle w 1864 r. 565 dusz rewiz. włośc. skarbowych, 3 jednodworców i 32 ludzi wolnych. Gmina R. należy do 3 okr. pokoju do spraw włośc. w mku Ejszyszkach oraz do 3 rewiru powołanych do służby z pow. lidzkiego tamże, składa się z 4 okr. wiejskich: R., Możejki, Kiwańce i Pielasa i obejmuje 67 wsi, mających 536 dm., zamieszkałych przez 6969 mk. włościan. Podług spisu z 1864 r. było w gminie 1740 dusz rewiz.

b. włośc. skarb., 346 włościan uwłaszczonych, 85 jednodworców, 56 żydów rolników, i 32 ludzi wolnych, w ogóle 2259 dusz rewiz. 2.) **R.**, wś poradziwiłłowska, na prawym brzegu rzeki Uszy, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. i gm. mirskiej, ma 99 osad pełnonadziałowych; miejscowość bezleśna, grunta pszenne, łąki zalewne wyborne. 3.) **R.**, fol. dóbr Czeresowo, pow. lepelski, własność Reuttów. 4.) **R.**, dobra, pow. połocki, w 1758 r. dziedzictwo Żochowskich. 5.) **R.**, dobra, pow. siebieski, mają 920 dzies. ziemi dworskiej. Należy do nich folw. Położowo. Własność sukcesorów Józefa Ogińskiego. *J. Krz.—A. Jel.*

Raduń 1.) al. *Radun*, niem. *Radun*, wś kośc., pow. i obw. sąd. opawski, na Szląsku austr., nad pot. Radunką, tworzącym granicę od gm. Wirszowic (Wrschowitz). Graniczy od płn. z Kileszowicami (Gilschwitz), od zach. z Chwałkowicami i Wirszowicami, a od wsch. z Podwichowem i Suchemi Łażcami (Sucholasetz). Wznies. 284 mt. npm. W płd. stronie las Radunka. Wś ma 71 dm., 564 mk., 563 rzym.-kat., 1 prot.; 553 Czecho-szląz., 11 Niemców (1880 r.). Kościół par. katol. i szkoła ludowa w miejscu. Sąd, urz. podat. i pocz. w Opawic. Powyżej wsi, pod lasem Radunką, na wzniesieniu, wśród pięknego parku angielskiego, nad romantyczną doliną Radunki, stoi dwupiętrowy zamek Raduń. Jest to ulubione miejsce wycieczek mieszkańców Opawy. Własność hr. Bluecher von Wahlstatt. 2.) **R.** *Wielki*, niem. *Gross-Raaden*, i *Raduniek* al. *Radunek*, niem. *Neu-Raaden*, dwie wsi, tworzące jedną całość tabularną, pow. i obw. sąd. karniowski. Leżą w dolinie pot. Ramsel. Od płn.-wschod. wznosi się Kieferberg (593 mt.), na płn.-zach. Kahlberg (661 mt.), w płd.-zach. Raduńska góra (630 mt.), a na płd.-wsch. Eichberg (528 mt.). Wieś R. Wielki wznies. 370 mt. npm. Obszar obu wsi graniczy od wschodu zapomocą doliny Opawicy z Branczycami (Bransdorf) i Kościelcem (Weisskirch), od płn. z Jeźnikiem (Moessnig) i z Goczałkowicami (Gotschdorf), od zach. z Kronsdorfem, a od płd. z Łączkami (Wiese). Mają 86 dm., 558 mk., 549 kat., 9 prot.; 552 Niemców, 6 Czecho-szląz. (r. 1880). R. Wielki ma szkołę ludową i kościół par. Sąd i urz. podat. w Karniowie ($7^1/_2$ klm.), a urz. pocz. w Kościelcu. *Br. G.*

Raduń 1.) niem. *Raduhn*, wś włośc. na Kaszubach, pow. kościerski, nad jez. Radunią, nad granicą pow. chojnickiego, odl. $3^1/_2$ mili na płd.-wschód od Kościerzyny, st. pocz. Dziemiany, par. kat. Leśno, ew. Lipusz. Zawiera 11 gburs. posiadł. i 12 zagr., razem 1075 ha (900 roli, 62 łąk, 24 lasu). W 1869 r. było 24 dm., 274 mk., 259 kat., 15 ew.; 1885 r. 35 dm., 65 dym., 352 mk., 346 kat., 6 ew. We wsi jednoklasowa szkoła (1 naucz. i 72 dz.). Na północ od R. ciągnie się wyniosły obszar, dochodzący w górze Gomolnik 194 mt. R. 1711 pobierał ztąd prob. mesznego $2^1/_2$ korca żyta i tyleż owsa (Wizyt. Szaniawskiego, str. 69). R. 1772 posiadał tę wieś, wówczas folw., kapitan v. Manteuffel (ob. Zeitsch. des Westpr. Gesch. Ver., XV, str. 107). 2.) **R.**, niem. *Radun*, zamczysko niegdyś i jezioro, które oblewa zachodnią część Wałcza (ob. Pow. wałecki przez Calliera, str. 46 i Kod. dypl. Wielkop., № 865). *Ks. Fr.*

Raduń, 1228 *Raduna*, 1534 *Radonna*, wś, dobra i kol., pow. toszecko-gliwicki, par. Wisznice, odl. $1^1/_4$ mili od Toszka. Dobra ryc. mają 1818 mr. (696 mr. lasu); wś ma szkołę katol., karczmę, młyn na stawie, 821 mr., kol. ma 70 mr. W 1861 r. wś 63 dm., 507 mk. (6 żyd.), kol. 21 dm., 165 mk. katol.

Radunek al. *Rodunek*, *Rudonek*, ob. *Radunek*.

Radunia 1.) kaszub. *Redunia*, niem. *Radaune*, jedna z większych rzek na ziemi kaszubskiej. Ma początek nie w jez. ostrzyckiem, jak często podają, lecz powstaje z połączenia dwóch rzeczek. Większa wypływa z jez. Stasiczna pod Stężycą, w pow. kartuskim, przerzyna potem południ. część jez. raduńskiego, Odnogą zwaną, płynie przez jez. raduńskie więcej jak 2 mile długie i wchodzi pod Chmielonkiem w jez. Kłodno. Ztąd zwraca się pod Zaworami na południe do jez. Małe Brodno, przerzyna szosę kościersko-bytowską i wpada pod Ręboszewem do W. Brodna, a z niego do jez. ostrzyckiego, ciągnącego się w kształcie podkowy u stóp malowniczej wyżyny, lasem pokrytej. Drugi dopływ wychodzi z jez. Długiego, oddzielonego od jez. Stasiczna tylko $^1/_8$ mili szerokim przesmykiem. Ztąd dąży w płn.-wschodnim kierunku przez jez. Grodno al. Dąbrowskie, dalej przez Patulskie, a z niego wpada pod Pierszczewkiem w jez. Kolano, stanowiące płd.-zach. część jez. Ostrzyckiego. Z niego wychodzą oba dopływy już połączone. Radunia odtąd aż do Żukowa przedziera się w płn.-wsch. kierunku przez płaskowzgórze, ciasnem łożyskiem, o stromych malowniczych brzegach. Przepływa ona jez. Trzebno, mija Goręczyn, Somonino i Kiełpin, płynie dalej przy Wyczechowie, Osowie, pod hamernią Rutkami i Borkowcem i przeciąwszy kolej i szosę gdańsko-kartuską dochodzi Żukowa. Tu wstępuje w szeroką dolinę i przyjmuje z lew. brzegu Słupiankę, a za Żukowem strugę Strzelniki, stanowiącą granicę między pow. kartuskim i gdańskim. Przy Luiskach (Ellernitz) wstępuje w pow. gdański i wykręca się ku południowi. Odtąd, płynąc prawie równolegle z torem nowej kolei kartuskiej, tworzy granicę między pow. kar-

tuskim a gdańskim. Zaraz za Luiskami przyjmuje z prawej strony z pod Przyjaźni strugę Ellerbeck (może Luiską?). Potem mija Niestępowo, Sulmin, Widlino, Łapino i Kolbudy. Tu tworzy mały wodospad i przyjąwszy z praw. brzegu Reknicę, przerzyna trakt gdańsko-kościerski. Od Popówki aż do Pruszcza płynie przeważnie w zach. kierunku, tworząc znaczne wygięcia. Na tej przestrzeni leżą nad nią Dolne i Górne Prągowo, Bielkowo i Bielkówko, Gołąbkowo, Goszyn, Prędzieszyn, Straszyn i Jaśki. Nieco przed Pruszczem zwraca się R. nagle ku północy i dzieli się na dwie odnogi, Nową i Starą Radunię. Ostatnia płynie naprzód przy św. Wojciechu i Lipiczu w płn. kierunku; przed wsią Nobel wykręca się ku wschodowi i przy Nonnenhof uchodzi do Motławy. Nowa Radunia nie jest właściwą rzeką, lecz kanałem $1^1/_2$ mili długim, wykopanym za czasów krzyżackich między r. 1348—1354 przez Gdańszczan. Ciągnie się on prostą linią przy Świnich Głowach, Górce (Hoppenbruch) i Starym Szotlądzie (równolegle z szosą i kol. gdańską) do Gdańska, gdzie się łączy z Motławą, zasilając wodą liczne młyny i fabryki. Dla tego w czasach wojennych nieprzyjaciele często go przecinali, co dla Gdańszczan zawsze wielkim było ciosem. Uczynili to najprzód Krzyżacy r. 1454 i 1455, gdy Gdańszczanie stanęli po stronie związkowców. Za ich przykładem poszedł r. 1577 Stefan Batory, potem r. 1734 Rossyanie pod generałem Lascy, wreszcie r. 1811 Francuzi pod ks. Eugeniuszem. Podział wody między Starą a Nową Radunią reguluje śluza przy Pruszczu. Spad ma R. bardzo znaczny. Jezioro Stasiczno bowiem, zkąd wypływa główna jej odnoga, leży 505 st. npm. a długość rzeki od Ostrzyc począwszy wynosi tylko 9, a z zakrętami 13 mil. Spad ten jest nieregularny; bowiem od Ostrzyc do Żukowa na $2^4/_5$ milową przestrzeń przypada 165·33 stóp; od Żukowa do Niestępowa na $1^2/_5$ mili 27 stóp; od Niestępowa do Kolbud na $1^1/_{10}$ mili 173·07; od Kolbud do Jasków na $2^1/_{10}$ mili 20·67 stóp, wreszcie od Jasków do śluzy pod Pruszczem na $^3/_5$ mili 27·12 stóp. R. nie jest spławna, ale pędzi za to wiele młynów i hamerni. Brzegi rzeki są po większej części bardzo wysokie; okolica przez którą płynie należy do najpiękniejszej na ziemi kaszubskiej (ob. Land und Leute des Landkr. Danzig von Brandstaeter, str. 76—80; Program gimn. św. Jana w Gdańsku z r. 1869, gdzie jest i mapa jezior raduńskich; „Kassubei und Tuchler Haide“ von Pernin, str. 68). Niektórzy utrzymują, że Radunia jest to ów „Eridanus“, o którym wspomina już Hezyod (Theog. 338) i Herodot (III, 115), opowiadający, że na północ jest w Europie rzeka Eridanos zwana, wpływająca do morza północnego, zkąd bursztyn pochodzi. W tej rzece utopił się według greckich mitów Facton, strącony gromem Jowisza z rydwanu słonecznego (ob. St. Adalbert von Pawłowski, 1868, str. 57). 2.) **R.**, niem. *Radaunesee*, największe z jezior raduńskich. Do klasztoru w Żukowie należała jego północna cześć od wsi Przewozu do Chmielonka (ob. „Klasztory żeńskie“ p. Fankidejskiego, str. 61). 3.) **R.**, niem. *Raduhner-See*, jezioro na pograniczu pow. kościerskiego i chojnickiego; nad niem leży wś Raduń. *Kś. Fr.*

Radunica, rzka w pow. mozyrskim (ob. *Mozyrz*, t. VI, 758).

Radunin, wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 39 w. od Sokółki.

Raduńka, rzeczka w pow. lidzkim, prawy dopływ Dzitwy, wypływa z błot około wsi Lewkiszki, płynie w kierunku południowowschodnim pod wsiami: Lebiedniki, Nowosady, Maczuńce, Kiwańce, Poluńce, mkiem Raduń, wsiami: Horodyszcze, Rachny, Mielewicze i Kicmejsze.

Radunka, w dokum. *Roduń*, rzeczka na lewym brzegu Dniepru, powyżej Kijowa, dopływ Czartoryi, stanowiła granice ziemi monasteru Michajłowskiego.

Raduńka al. *Radunka*, potok, powstaje w lesie Kożuchu (499 mt.), na granicy gm. Wirszowic i Jakubszowic, w pow. opawskim. Płynie zrazu na płd.-wschód, poczem zwraca się na płn. i wchodzi na obszar Radunia, płynąc uroczą doliną. Przepływa tu trzy stawki, a opuściwszy obszar Radunia, przechodzi na łąki Kileszowic (Gilschwitz) i uchodzi do prawego ramienia Morawicy, zwanego Młynówką (Muehlbach). Długość biegu 9 klm.

Raduńskie jeziora, niem. *Radaune-Seen*, grupa 22 jezior, które rozłożyły się w formie elipsy, dokoła wyniosłego tarasu wyżyny baltyckiej, ciągnącego się z płd.-zach. na płn.-wschód prawie przez środek pow. kartuskiego. Pierwsze z rzędu jest jez. Stasiczno al. Stężyckie, wznies. 162 mt. npm. (zachowujemy tu porządek, w jakiem te jeziora są ponumerowane na mapie dodanej do programu realnego gimnazyum św. Jana w Gdańsku z r. 1869). Z kolei idzie jez. Radunia, największe z całej grupy, także 162 mt. wznies., 2 mile długie a $^1/_{20}$ do $^1/_5$ mili szerokie. W najwęższem miejscu poniżej Przewozu (Lindenhof) przechodzi kartusko-bytowska szosa. Południowa część jeziora nazywa się Odnogą. Zatokami niejako tego jeziora są: pod Łączynem w płd. stronie jez. Łączyńskie, w płn. Nierzostowe. Odnoga przy Łączyńskiej Hucie zowie się Modszadowo a pod Lipowcem Karsno. Z zach. strony spływają do jez. Raduńskiego jeszcze trzy ważniejsze: Nowowiejskie, Borucińskie i Glinno. Między Żurominem a Boru-

cinem leży jez. Żurowiska, małych rozmiarów. Drugi koniec elipsy, którą tworzą jez. Raduńskie, rozpoczyna się jez. Długiem, leżącem w pobliżu od Stężyckiego. Za niem idzie jez. Grodno al. Dąbrowskie, 167 mt. npm., dalej Patuły, 159·5 mt. npm., Kolano pod Pierszczewkiem, stanowiące płd.-wsch. część jez. Ostrzyckiego. Na wschód od Patuł leży jez. Kniewo, spływające do Patuł, a na płd. od niego, między Golubiem a Szymbarkiem, jez. Lubowiska. Między jez. Patułami a Ostrzyckiem są jeszcze jez.: Łąkie, Bok, Kamionka i dalej na północ jez. Buk, na północ od Starych Czapli. Na wschód od jez. Ostrzyckiego leży Trzebno, a na północ jez. W. Brodno, a dalej na północ M. Brodno, 160 mt. npm., między niemi przechodzi szosa kartusko-bytowska. Do M. Brodna uchodzi Smętowska Struga (Smentau Fliess), która płynie przez jez. Strzelno. Dalej na północ schodzą się w jez. Kłodnie obie części elipsy. Północno-zachodnia część Kłodna zowie się jez. Białem, płn.-wschod. zaś Rekowem (Por. Die Kassubei und die Tuchler Haide, von Pernin, str. 31—32 i Sł. geogr. „Kartuzy“, t. III, str. 885—886). Jeziora raduńskie obfitują w różne rodzaje ryb smakowitych, zwłaszcza w marenki. Już w przeszłem stuleciu, pisze Borck w swojem: Echo supulchralis (str. 613, II) „Lacus Radunia est murenarum, truttarum (pstrągi) aliorumque piscium saporis singularis“. Ciekawą jest powiastka kaszubska: „Jak morenczy do Reduni przeszłe. W tech czasach, jak tu jeszcze Krzeżoce żele, nie boło w Reduni żodnych morenków. Jak Krzeżoce roz wesele weprówiale, tak (ł)oni mówiele do kuchorza, że (ł)on miół morenczy (ł)ugotowac. Ale że (ł)on żódnych dostac ni móg, zaczął kląc. Tede przeszed do niego dióból i mówiół, że (ł)on be mu przeniós te rebe, czebe (ł)on mu s(ł)oję deszę zapisół. I kuchórz to też zrobiół. Ale jak le (t. j. tylko) dióból precz poszed, tede kuchórz dostół strach i szed do (ł)organiste i mu powiedzół, żebe (ł)on muszół dióblu s(ł)oję deszę dać, czebe (ł)on przed półniem (południem) morenków przeniós. A (ł)organista mowiół: Temu je do pomożenio. I (ł)on szed chutka (prędko) na tormę (wieżę) i popchnął zegar na dwanóstą i na Aniół pański zazłoniół. A dióból beł z morenkame jeszcze barzo dalek. Jak (ł)on czoł (czuł), że to ju złoniło, tede (ł)on rozerznął miech, chtórym (ł)on je niós i pórę wepuscół. A jak (ł)on prawie nad Redunią lecół, rozerwół mu sę czesto (całkiem) miech i morenczy w Redunią wpadłe. Tede dióból ni móg kuchórzowi nic zrobic, boju downo po półniu beło“ (Według relacyi z miejsca zasiągniętych). W końcu nadmieniamy, że aż do Ręboszewa Radunia należała do panien norbertanek w Żukowie. Począwszy od jez. Ostrzyckiego aż do Kiełpina mieli ją kartuzi. Do Żukowa należała znów od granic Kiełpina aż do Luiska. O ile wiadomo z dok., miały zakonnice na niej 2 jazy na węgorze, w Chmielonku i przy Żukowie. Posiadały i młyny w tychże miejscach (ob. Klasztory żeńskie p. kś. Fankidejskiego, str. 61). *Kś. Fr.*

Raduschkowitz, 1349 *Bischkowitz sive Raduschowitz*, 1360 *Biscopicz seu Radoschowicz*, wś, pow. olawski, par. ewang. Grossburg, katol. Domajowice. W 1842 r. 14 dm., sołtystwo, 101 mk. (10 katol.). Wś ta należała do dóbr bisk. wrocławskiego.

Radusz 1.) al. *Radusza*, wś, pow. bobrujski, w 1 okr. pol., gm. Nowe Stepy, o kilka wiorst od rz. Oły, za poddaństwa własność Pruszanowskich, ma 50 osad pełnonadziałowych; miejscowość lekko falista, lesista, grunta lekkie, łąk dużo. 2.) **R.,** fol., pow. bobrujski, ob. *Janowo*. 3.) **R.** al. *Raduszy*, wś u źródeł rzki Prudok, dopł. praw. Prypeci, pow. mozyrski, w 1 okr. pol. skryhałowskim, o 2 mile od Mozyrza, ma 5 osad; grunta i łąki dobre, miejscowość równa. *A. Jel.*

Radusz, niem. *Obra-See*, jezioro w pow. babimoskim (Wolsztyn), około 3 klm. długie, 1 klm. szerokie, pod Kębłowem, ku zachodowi zlewa się z Obrą; należało dawniej do klasztoru oberskiego (Obra).

Radusz, holendry, pow. międzychodzki, o 9 klm. na zachód-północ od Sierakowa, na prawym brzegu Warty; par. protest. Sieraków, poczta w Nowej Zatomi, st. dr. żel. w Drzeniu o 20 klm.; ma 77 dm., 604 mk. prot. W r. 1845 było 56 dm. i 553 mk. (6 katol.). Przy schyłku zeszłego stulecia wchodził R. w skład dóbr sierakowskich, należących do Bnińskiego, sędzi ziemskiego poznańskiego. *E. Cal.*

Raduszki, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Uciany, o 74 w. od Wiłkomierza.

Raduszy, ob. *Radusz* 3.)

Radutycze, mylnie *Radużycze*, wś i dobra ks. Wittgenstejna nad rz. Ptyczą, pow. bobrujski, w 4 okr. pol. świsłockim, gm. Nowe-Dorohi, ma 11 osad pełnonadziałowych; grunta lekkie, łąki i pastwiska obfite, rybołóstwo znaczne. Lud rolniczy, hoduje pszczoły leśne, wyrabia rogoże z lipowego łyka. Dobra mają przeszło 615 włók. Była tu kaplica katol. par. Hłusk, zamknięta po 1863 r. *A. Jel.*

Radwa, dawna nazwa rzki Radue. Wspominana w dokum. z 1159 r. (ob. t. VIII, str. 658, 2.).

Radwan 1.) fol., pow. opatowski, gm. i par. Iwaniska, odl. od Opatowa 16 w., ma 28 dm., 184 mk., 192 mr. W 1827 r. było 10 dm., 120 mk. 2.) **R.,** wś i folwarki, pow. opoczyński, gm. Topolice, par. Białaczów, odl. od Opoczna 10 w., ma 22 dm., 177 mk. W 1827

r. było 15 dm., 99 mk. Fol. R. lit. B rozl. mr. 112: gr. or. i ogr. mr. 68, past. mr. 4, zarośli mr. 39, nieuż. mr. 1; budowli z drzewa 7. Wś R. lit. B os. 3, z gr. mr. 6. W 1874 r. fol. R. lit. A rozl. mr. 118: gr. or. i ogr. mr. 74, past. mr. 4, zarośli mr. 39, nieuż. mr. 1; bud. z drzewa 1. Fol. R. lit. C rozl. mr. 130: gr. or. i ogr. mr. 84, past. mr. 4, zarośli mr. 41, nieuż. mr. 1; budowli z drzewa 6. Wś R. lit. A os. 22, z gr. mr. 55. Fol. R. lit. E, oddzielony od części lit. B, rozl. mr. 102: gr. or. i ogr. mr. 57, past. mr. 5, zarośli mr. 39, nieuż. mr. 1; bud. z drzewa 5. Fol R. lit. F, oddzielony od części R. lit. E, rozl. mr. 103: gr. or. i ogr. mr. 58, lasu mr. 27, nieuż. mr. 18; bud. z drzewa 4. W połowie XV w. wś ta należy do par. Żarnów. Była wtedy własnością Radwańskiego h. Leliwa, miała 3 łany kmiece, z których dziesięcinę snopową i konopną płacono kantoryi sandomierskiej. Była tam karczma, zagr., fol. rycerski, z których dziesięcinę dawano plebanowi w Żarnowie (Długosz, Lib. Ben., I, 325). Może dopiero nowo wykarczowane części i nowo założoną Wolę Radwańską przyłączono do par. w Białaczowie. Łaski (Lib. Ben., I, 707) wymienia wś Redwan i Redwańską Wolę w opisie par. Białaczów, ale nie podaje szczegółów; widocznie dziesięcinę dawano z niej do innego kościoła, gdyż i Redwańska Wola oddaje pleban. w Bednie dziesięcinę z ról dworskich. W 1508 r. Radwan, Popielawy, Damba i Janków, własność Leonarda Popławskiego, płaciły pob. 1 grzyw. gr. 23. W r. 1577 wś Radwan, w par. Białaczów, własność Piotra i Mikołaja Prymuszów, miała $2^1/_2$ łan., 2 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., 287, 479). *Br. Ch.*

Radwan 1.) z *Podradwanem*, wś, pow. dąbrowski, par. rz.-kat. i urz. poczt. w Szczucinie (odl. o 6 klm.). Leży w równinie nadwiślańskiej (170 mt.), nad Breniem, wólka zaś Podradwanie pod lasem, na połud.-zachód od wsi. Z ogólnej liczby 126 dm. i 735 mk. przypada na wólkę 35 dm. i 195 mk. Na obszarze dworskim (Bog. Bzowski) 8 dm., 54 mk. Co do wyznania jest 765 rz.-kat. a 42 izrael. Kasa pożycz. gminna ma 554 złr. kapitału. Obszar więk. pos. ma 298 roli, 150 łąk i ogr., 97 past. i 161 mr. lasu; pos. mn. 426 roli, 202 łąk i 73 mr. pastw. R. graniczy na płn. ze Skrzynką i Wolą Mędrzechowską, na wschód z Brzeżówką, na płd. z Gruszowem Wielkim i Nieczajną, na zach. ze Smęgorzewem. 2.) **R.**, fol. i gajówka na obszarze dwor. Miłoszowic, pow. lwowski. *Mac.*

Radwańce z *Wólką* al. *Radwaniec*, rus. *Radwańci*, wś, pow. sokalski, 28 klm. na płd.-wschód od sądu pow. w Sokalu, 5 klm. od urz. poczt. w Witkowie Nowym. Na zachód leżą Tyszyca i Jastrzębice, na płn. Hohołów, na płn.-wsch. Witków Nowy, na wsch. Stanin, na płd.-zach. Pawłów (3 ostatnie w pow. kamioneckim). Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem pot. Grabowca al. Peresiki, dopływu Bugu. Obszar przeważnie lesisty. Na płn.-wsch. leżą zabudowania wiejskie, na płd.-wsch. od nich grupa domów: Wólka Radwaniecka al. Wolica. Na płn.-wsch. od zabudowań lasy: Moczula i Czarny las, na płd. Wysoki garb z gajówką (222 mt. wzn.), Kruszyniec, Grabowiec, Oporów (238 mt.), Własn. więk. (hr. Włodzimierza Dzieduszyckiego) ma roli or. 213, łąk i ogr. 177, past. 16, lasu 4166 mr.; wł. mn. roli or. 601, łąk i ogr. 464, past. 104, lasu 417 mr. W r. 1880 było 89 dm., 613 mk. w gminie, 9 dm., 98 mk. na obszarze dwor.; 50 rz.-kat., 610 gr.-kat., 46 izrael., 5 innych wyznań; 90 Polaków, 610 Rusinów, 11 Niemców. Par. rzym.-kat. w Sokalu, gr.-kat. w miejscu, dek. sokalski, dyec. przemyska. Do par. należą: Tyszyca i Hohołów. We wsi jest cerkiew i szkoła filialna. Stoi tu tartak parowy o sile 8 koni, który przerabia rocznie 650 mt. kub. drzewa sosnowego i dębowego, a produkuje 440 mt. kub. desek, łat i brusów. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr koronnych, do ststwa sokalskiego. W lustracyi wojew. bełzkiego z r. 1765 (rkp. Ossol. Nr. 2835, str. 172 nn.) czytamy: „We wsi R. jest pół łanu wybranieckiego, na którym siedzą Jan i Grzegórz Sajkiewiczowie i Ostap Moczulski, którzy reproduxerunt przywilej Augusta III w Warszawie d. 13 kwietnia 1757 r. uczciwym Janowi i Grzegorzowi Sajkiewiczom, i niegdy Janowi Ponurce na pół łanu dany. Przychylając się do przywileju i prawa A. 1676, zakazującego więcej nad gospodarzów 4 na całym zostawać łanie, Jana i Grzegorza Sajkiewiczów przy przywileju i łanie zachowujemy, płacenie łanowego corocznie po złp. 50 zaczynając od raty marcowej przy kwarcie dwoma ratami po złp. 25 naznaczamy, a Ostapa Moczulskiego w poddaństwo JO. Xięcia podkomorzego koronnego, ststy sokalskiego, podajemy. Osiadłość i powinności poddanych Radwanieckich i Woleckich: W tych wsiach pod poddaństwem jest łanów 10, idque ćwierci 32 w Radwańcach, pod Wolanami ćwierci 8 osiadłych; pola dworskiego w obszarach na pługów 54. Reszta pól idzie w najem. Poddanych z gumiennym, tywonem, gajowym jest 30 na ćwierciach siedzących, 4 na ogrodach a 4 na czynszu; a zaś na Woli 8 na ćwierciach, a 2 na zagrodach. Powinności ich są te: Poddani na ćwierciach siedzący, pociężni ciągłem, piesi pieszo, latem od św. Wojciecha do św. Pokrowy, to jest przez niedziel 25 na tydzień po dni 3, zimą od św. Pokrowy do św. Wojciecha po 2 dni w tydzień, a zagrodnicy latem po dni 2, zimą

po dniu jednym w tydzień pańszczyzny, szarwarku na miesiąc każdy dzień jeden, do czego każą, tudzież zakos, obkos, zażyn, obżyn, tłok 3, równie i czynsz łownicy odbywają. Na ćwierci siedzący osypu owsa po ćwierci 2, a garncy 52, kur 3, jajec 10 dają i po motków 6 przędą, do pługa po parze bydła sprzęgają się, z bronami zaś ile bron, tyle dni pańszczyzny wytrąca się, do wożenia nawozu, siana grabienia i żniw pojedynczo wychodzą. Zagrodnicy po kurze jednej, jajec 5 dają i po motków 3 przędą, kapustę sadzą, polewają, konopie moczą, międlą bez pańszczyzny, stróżą do folwarku jako i karczmy stają. Tkacze z warsztatu po półsetku jednym robią, laffy zł. 78, dani zł. 20 płacą, a zaś kwarty do zamku zł. 207 przykładają się, która, jako nienależyta od nich, tak w intratę nie rachuje się. Pola na ćwierciach pustych na dwór zasiewane. Obszar Neszow nazwany od granicy jastrzębickiej na pługów 30; obszar pod dworem na pługów 16; trzeci obszar w Zalisku na pługów 8. Lasy dworkie: Las sosnowy od półn. strony Oczerep nazwany, zaczynający się przy niwkach Hoholowskich i drożynie poprzecznej; tego lasu sosnowego jest na staje do Perewoldka. Dalej zaczyna się las dębowy Perewoldko nazwany, i tego jest w przeciągu na staje do Popowego stawku. Dalej las sosnowy po nad korczyńską granicą, ciągnie się na ćwierć mili do witkowskiej granicy, a od witkowskiej do stanińskiej granicy także sosnowy na pół mili, a od stanińskiej granicy do pawłowskiej na staj dwoje, od niestanińskiej do jastrzębickiej na 3 ćwierci mili, a od jastrzębickiej granicy do Oczerepa wyż wyrażonego polami na ćwierć mili, po nad granicą jastrzębicką i hoholowską, i jest lasu wszystkiego, najwięcej sosnowego na budowle zdatnego, od północnej strony i granicy hoholowskiej do południowej strony i granicy niestanińskiej na milę wzdłuż, wszerz zaś od wschodniej strony i granicy witkowskiej do zachodniej strony i granicy jastrzębickiej na milę, w środku którego lasu wieś, pola, ogrody, łąki dworskie, sołtyskie i gromadzkie. Prowent w Radwańcach (wymieniony szczegółowo na str. 173 i 164) wynosił 3823 zł. 14 gr. 2 den. w r. 1762; 3771 zł. 29 gr. 1 den. w r. 1763; 3722 zł. 26 gr. 2 den. w r. 1764". *Lu. Dz.*

Radwańce, mor. *Radwanice*, niem. *Radwanitz*, z *Lipiną*, dwie wsi, stanowiące całość tabularną, pow. frysztacki i obwód sąd. bogumiński, na Szląsku austr., na praw. brzegu Łuczyny. Graniczą od zach. z Ostrawą Polską, od płd. z Bartułtowicami (Bartelsdorf), od wsch. z Peterswaldem a od płn. z obszarem Ostrawy Polskiej. Leżą przy gościńcu cieszyńsko-ostrawskim. W 1880 r. było tu 174 dm., 1755 mk.; katol. 1552, protest. 158, żyd. 45; Czecho-szląz. 1599, Niem. 118, Pol. 38. W obrębie gm. R. leży os. Salmowiec (19 dm. i 457 mk.); oprócz tego grupa chat Podlesie. W R. jest szkoła ludowa. Sąd i urząd podat. w Boguminie; par. i poczta w Ostrawie Polskiej. *Br. G.*

Radwanczew al. *Radwaniczew*, w XIV w. *Radwanczewo*, wś i fol., pow. słupecki, gm. i par. Skulska Wieś, odl. 35 w. od Słupcy, od zachodu i północy przytyka do granicy w. ks. poznańskiego. Wś ma 10 dm., 95 mk.; fol. 4 dm., 66 mk.; posterunek straży pogranicznej, 1 dm., 7 mk. Fol. R. rozl. mr. 420: gr. or. i ogr. mr. 382, łąk mr. 26, nieuż. mr. 12; bud. mur. 8, z drzewa 2; płodozmian 14-polowy. Wś R. os. 16, z gr. mr. 15; wś Rakowo os. 35, z gr. mr. 132. Według Lib. Ben. Łaskiego (I, 205) R. należało do par. Siedlimowo, lecz plebanowi nic dawało nic prócz dwóch groszy mesznego z łanów kmiecych. Prawdopodobnie dziesięciny pobierał pleban w Skulsku, ztąd nastąpiło później przeniesienie wsi do jego parafii. *Br. Ch.*

Radwanicze 1.) *Zarzeczne*, wś i dobra, powiat brzeski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Radwanicze, o 28 w. od Brześcia. 2.) **R.** *Kościelne (Cerkowne)*, wś i dobra, tamże, o 28 w. od Brześcia.

Radwaniec, w XVII w. *Radwanyecz*, wś, fol., karcz., pow. słupecki, gm. i par. Kazimierz, odl. od Słupcy 12 w. Wś ma 6 dm., 75 mk.; fol. 2 dm., 12 mk.; os. karcz. 2 dm., 10 mk. Fol. R. oddzielony od dóbr Kozarzewek, rozl. mr. 183: gr. or. i ogr. mr. 168, łąk mr. 12, nieuż. mr. 3; bud. mur. 5, z drzewa 3; są pokłady torfu. W XVII w. R. należał do par. Kozarzewek, wcielonej w tym stuleciu do par. Kazimierz. P. stał sam pustkami (Łaski, Lib. Ben., I, 235). *Br. Ch.*

Radwaniszki 1.) zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski Galiniszki, o 17 w. od gminy a 69 w. od Święcian, ma 1 dm., 9 mk. kat. (w 1864 r. 1 dusza rewiz.); należy do dóbr Naniszki, Breniszów. 2.) **R.,** wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski i dobra Jasieńskich Okmiana, o 2 w. od gminy, 20 dusz rewiz. *J. Krz.*

Radwanitz, 1338 *Radwentitz*, wś, pow. wrocławski, par. ewang. i katol. we Wrocławiu. W 1842 r. 18 dm., sołtystwo, 164 mk. (74 kat.). Dawna własność kapituły wrocławskiej.

Radwanka *Duża* i *R. Mała*, os. i kol., pow. rawski, gm. Boguszyce, par. Żelechlinek. R. Duża ma 20 dm., 129 mk., 310 mr. ziemi włośc. R. Mała 2 dm., 5 mk., 39 mr. W 1827 r. było 6 dm., 49 mk. W XVI w. R. należała do par. Żelechlin, miała tylko łany kmiece, które dawały dziesięcinę plebanowi w Głuchowie.

Radwanki, niem. *Radwonke*, w 1578 *Redwąki*, wś i okr. wiejski, w pow. chodzieskim, między Budzyniem a Margoninem, o 6 klm., w okolicy wzgórzystej; par. Chodzież, poczta w Margoninie, st. dr. żel. w Budzyniu. R. istniały już przod r. 1578 (ob. *Radwankowo*); przy schyłku zeszłego wieku należały do Grudzińskich. Wś ma 69 dm., 584 mk.; czysty doch. grun. z ha roli 9 mrk. W skład okręgu wchodzi Katarzynowo (2 dm., 13 mk.); cały okrąg ma 71 dm., 597 mk. (144 katol., 444 prot., i 9 żyd.). *E. Cal.*

Radwanków 1.) al. *R. Królewski*, wś, pow. garwoliński, gm. i par. Warszawice, 11 dm., 86 mk., 41 mr. W 1827 r. było 6 dm., 44 mk. Wchodziła w skład dóbr ststwa czerskiego. 2.) **R.** *Szlachecki* al. *Poświętny*, wś nad Wisłą, pow. garwoliński, gm. Sobienie Jeziory, par. Warszawice, ma 9 dm., 83 mk., 65 mr. ziemi. W 1827 r, było 5 dm., 73 mk. Istniał tu kościół parafialny już w 1417 r., lecz w 1736 r. przeniesiono parafią do wsi Warszawice, staraniem i kosztem Franciszka Bielińskiego. Według lustracyi z 1669 r. R. wchodził w skład dóbr ststwa czerskiego.

Radwankowo, wymien. w aktach grodzkich poznańskich między r. 1386 i 1399 (ogłoszonych w 1887 r.), mylnie objaśnione jako Radwanki w pow. chodzieskim, gdyż jestto Więckówek z pod Niepruszewa, w pow. bukowskim.

Radwankowska Kępa, wś włośc., pow. grójecki, gm. i par. Czersk, ma 47 mk., 270 mr.

Radwanów, wś, pow. konecki, gm. Pijanów, par, Pilczyca, odl. od Końskich 24 w., ma 31 dm., 217 mk. W 1827 r. było 16 dm., 107 mk. W 1876 r. fol. R. rozl. mr. 837: gr. or. i ogr. mr. 282, łąk mr. 104, past. mr. 2, lasu mr. 417, nieuż. mr. 32; bud. z drzewa 9; płodozmian 6-polowy, las nieurządzony; młyn wodny. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś R. os. 26, z gr. mr. 210; wś Słomiana os. 7, z gr. mr. 99. *Br. Ch.*

Radwanów, potok, powstaje w wschod. stronie gm. Nawsia, pow. cieszyński, z połączenia dwu strug, jednej od płn.-wsch. z pod Wielkiego Stożka (975 mt.), drugiej od płd.-wschodu z pod Krkawicy (973 mt.). Płynie na zachód a potem na płd.-zach. lasem, opływając wzgórze Groniczek (833 mt.), przez obszar Nawsia, a w końcu przez półn.-wschodni obszar Jabłonkowa, gdzie między domostwami zlewa się do Olszy. Długość biegu 8 klm. *Br. G.*

Radwanowce, po węg. *Radwany*, wieś w hr. szaryskiem, urodzajna gleba, łąki, lasy, 182 mk.

Radwanowice, wieś, pow. chrzanowski, w okolicy pagórkowatej i lesistej, wznies. 329 mt. n. p. m., u zlewu Sklarki do Zdolskiego potoku, dopływu Rudawy, na granicy królestwa polskiego. Par. rz.-kat. w Rudawie a urząd poczt. w Krzeszowicach (odl. na płd.-zach. o 8 klm.). Liczy 85 dm. i 498 mk., 466 rz.-kat. a 32 izrael. Jest we wsi kaplica. Obszar więk. pos. (dr. W. Włyński) ma 261 roli, 9 łąk, 53 past. i 39 mr. lasu; pos. mn. 291 roli, 23 łąk, 65 past. i 8 mr. lasu. R. był od najdawniejszych czasów wsią drobnej szlachty i dziś część mieszkańców uważa się za szlachtę, chociaż obyczajami i sposobem życia nie wyróżniają się od włościan. Władysław Łokietek d. 13 listop. 1329 (Kod. Małop. Piekosiń., I, 215) dozwolił Hermanowi szklarzowi założyć na prawie średzkiem wś w lasach pobliskich Radwanowicz. W 1373 r. był dziedzicem Jan (Kod. kat. krak., wyd. Piekosiń., II, 50). Dług. (L. B., I, 39) powiada: „nullus emetho sed omnes nobiles de armis Radwanowye". Niektórzy mocą prawa lub zwyczaju płacili dziesięciny z ról, mieli zaś role nierówne; nie liczyli ich też na łany, ale na dwory (curia). Jan Długosz młodszy, kan. prebendy krzeszowskiej, zrobił z nimi układ, by zamiast dziesięcin dawali rocznie 10 grzywien. W innem miejscu (L. B., II, 61) dodaje historyk, że dziedzicami byli szlachcice różnych herbów, którzy sami uprawiali role kmiece. W r. 1581 (Pawiński, Małop., str. 34) dziedziczył R. Stanisław Brachowski i kilku szlachty. Wś miała wówczas 4 łany kmiece, 8 zagród bez roli i 7 komorników bez bydła. R. graniczą na połud. z Rudawą i Pisarami, na wschód z Brzezinką i Kobylanami, na zachód z Czatkowicami a na półn. z Żarami i królestwem polskiem. *Mac.*

Radwanówka, kol., pow. janowski, gm. i par. Potok Wielki. Był tu folwark, część dóbr Potok Wielki (lit. J), który został rozparcelowany po 1864 r. (ob. t. VIII, 868).

Radwańska góra, wzgórze 421 mt. wzniesione, na obszarze gm. Ołpiny, w pow. jasielskim. Pokrywa je las zwany Piekliska.

Radwany, wś, pow. miechowski, gm. i par. Luborzyca, ma 6 os., 34 mr. Wchodziła w skład dóbr Łuczyce.

Radwany *Zaorze*, wś nad rzką Orz, na stokach wyżyny Czerwonego boru, pow. łomżyński, gm. i par. Szumowo. Mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. było 10 dm., 69 mk.

Radwany, przys. i fol. do Wojnicza, w powiecie brzeskim. Leżą na południ. stronie gościńca z Brzeska do Wojnicza. *Mac.*

Radwicie, dobra, pow. rossieński, gm. Konstantynowo, o 83 w. od Rossień.

Radwile, wś, pow. szawelski, gm. Gruździe, o 12 w. od Szawel.

Radwill 1.) *Kindschen* (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. poczt. i tel. 2.) **R.** *Michel* al.

Bartel-Broszien al. *Bruiszen* (niem.), wś, pow. szyłokarczenski, st. poczt. Saugen.

Radwszyszki, okolica, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 35 w. od Kowna.

Rady, trzy dwory na lew. brzegu Niewiaży, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 25 i 24 w. od Poniewieża, par. kat. Krakinów, pomiędzy Nowem Miastem a Krakinowem; jeden z nich leży przy ujściu Upity. Własność Szwojnickich, Kordzikowskich i Zawiszów. Przy dworze Szwojnickich wzniesioną została z muru w 1861 r. kaplica kat., p. w. Pocieszenia N. M. P., przez dziedzica Michała Szwojnickiego. *J. Krz.*

Radyca, słoboda w pow. żyzdryńskim gub. orłowskiej, nad jez., 300 mk. Warsztaty wykończania wagonów i lokomotyw z fabryk Malcowa w Ludynowie; huta szklana.

Radycki potok, potok, powstaje w obr. gm. Radycza, w pow. turczańskim, z pod Minczołu Radyckiego (884 mt.); płynie parowem leśnym na płn., a dosięgnąwszy chat Radycza, zwraca się na zachód i zabiera od prawego brzegu pot. z Opalonka (1098 mt.) i skręca się na płd.-wschód i przez obszar Ilnika podąża do Zawadki. Nad ujściem wznosi się góra Madracz (741 mt.). Długość biegu 6 klm.

Radycz, góra lesista, na granicy gm. Posady Nowomiejskiej i Pietnic (w pow. dobromilskim), a Wołczy Dolnej (w pow. staromiejskim). Od strony płn. leży las Radycz. Od wschodu wypływa Błożewka, dopływ Strwiąża, od płn. Głęboki pot., a od płd. pot. Zawaliny (dopływy Wyrwy). Wzniesienie 524 mt. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Radyczyzna 1) grupa domów w Krechowcach, pow. stanisławowski. 2.) **R.,** karczma, w Berezowicy Wielkiej, pow. tarnopolski.

Radycz, wś, pow. turczański, 10 klm. na płd.-wsch. od sąd. pow. i urz. poczt. w Turce. Na płn. leży Jasionka Steciowa, na płn.-wschód Kondratów, na wschód Żubrzyca (część Hołowska), na płd. i zach. Ilnik; płn.-wschodni narożnik dotyka Łosieńca. Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem kilku strug, które płyną na zach. i łączą się po za obrębem wsi w jeden potok, uchodzący do Zawadki, dopływu Stryja. Na płd. wznosi się Menczoł Radycki do 1044 mt. (znak triang.), na wschód Szymonec do 1132 mt. (znak triang.), na płn. Opołonek do 1098 mt. Własn. więk. (spółki handlowej dla płodów leśnych) ma roli or. 60, łąk i ogr. 42, past. 33, lasu 760 mr.; własn. mniej. roli or. 369, łąk i ogr. 173, past. 225 mr. W 1880 r. było 36 dm., 184 mk. w gminie; 178 gr. kat., 6 izrael., 178 Rusinów, 6 Niemców. Par. gr.-kat. w Łosińcu. We wsi jest cerkiew. W wykazie dokumentów znajdujących się w regestraturze gubernialnej lwowskiej, sporządzonym w 1787 r. (rkp. Oss., № 2837, str. 67 i 68) czytamy: „A. 1561 feria sexta post Octavas Corporis Christi. Vilnae: Privilegium Sigismundi Augusti Provido Telepiano Kraynik, locandi villam in loco *Radicz* dicto, Radycz appelandam, datum. In qua ad Scultetiam duo lanei cum molendino, fromentario et torquatili, Folusz dicto, ac Taberna cum tertia parte dationum, et tortis, ac cincturis equorum dantur. Cui Sculteto subditi, tres dies quotannis laborare, sic licet: arare, metere et falcastrare obstringuntur. Ratione quorum Sculteti, in duobus equis armati servire, tempore belli, et onera subditalia consueta ferre obligantur.“ „A. 1561 feria sexta post Octavas Sacratissimi Corporis Christi. Vilnae. Privilegium Sigismundi Augusti, quo facultas Magnifici Mielecki Telepiano Kraynik, in loco Radycz dicto, de cruda radice villam locandi, Radycz appelandam. In qua ad Scultetiam duo lanei agri, cum molendino frumentario, et alio Folusz dicto, Taberna, tertia parte dationum regalium, tortis, cincturis equorum poprągi dictis, laboribus trium dierum quotannis, scilicet: arationis, falcastrationis et messis, salva expeditione bellica, in duobus equis, bene armatis, salvisque censibus publicis, per Scultetos, juxta consuetudinem, praestari solitis data, approbatur. Cujus per Stephanum regem subsecuta confirmatio Varsaviae in comitiis, die 28 decembris A. 1579.“ „A. 1568 die 10 Aprilis. Knyszyni. Consensus Sigismundi Augusti regis super cessionem per providum Telepianum Kraynik, Provido Joanni Radiczki Advocatiae in villa Radycz cum omnibus utilitatibus et pertinentiis eo antiquitus spectantibus, postea quam facta fuerit, cum conservatione circa eandem jure advitalitio, Providum Joannem factus.“ W tymże wykazie str. 17: „A. 1578 die 27 Septem. Premisliae. Consensus Stephani Regis Nobili Hrickoni Ilnicki Uczylowicz eximendi advocatiam in villis Ilnik, Radycz etc... de manibus quorumvis possessorum, eandemque cum filio Romano, juri advitali possidendi datus.“ Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr koronnych, krainy ilnickiej, w ekonomii samborskiej. W lustracyi z r. 1686 (rkp. Oss., № 1255, str. 153) czytamy: „Ta wieś ma łanów Nro 7, z osobna wójtowskich Nro 2. Jeden pusty. Czynsze na św. Michał; kuchennego od chlebnika każdego, stróżnego, żyrowszczyzny, kop hajduckich, za sądy zborowe trzema ratami tak właśnie płacą jako Ilnik. Czynsze na św. Marcin: Czynszu głównego z każdego łanu po zł. 6; za wołu z każdego łanu płacą zł. 1; kop hajduckich płacą z łanu zł. 2; owsa czynszowego, kury, gęsi z łanu tak dają jako Ilnik; od chyżników, jeśli trzech ich będzie, płacą po gr. Nro 13; z pustych łanów koszonych płacą z łanu każdego zł. 6; z wójtowstwa całego

wszystkiego czynszu zł. 4 gr. 12; z popostwa pop czynszu płaci zł. 3. Czynsze na św. Wojciech: kuchennego od chlebników po gr. 10; stróżnego po gr. 15; kop hajduckich płacą z łanu każdego po zł. 2; owies, kury, gęsi tak dają jako Ilnik; za jagnię i jarząbki, barana kuchennego i baranka tak płacą jako Ilnik; dziesięcinę owczą tak płacą: albo od dwudziestej owcy barana, albo za niego zł. 3, albo od każdej owcy po gr. 4; cieślów wyprawują jako w Ilniku; drzewo dają to jest tarte drzewo jedno, ciosanicę jednę, krokiew jednę, łat dwie, gontów kop. dwie z łanu, albo za drzewo zł. 2. Robotników po 4 posyłają z łanu osiadłego, na cały tydzień, a kiedy kosić każą, to za jednego kosiarza dwóch robotników rachują.“ W inwentarzu z r. 1760 (rkp. Oss., Nr. 1631, str. 176) czytamy: „Ta wieś osiadła na łanach 7. Videlicet sianych $1^3/_4$, koszonych 2, pustych $3^1/_4$. Z osobna wójtowskich łanów 2. Chlebnika ad praesens znajduje się Nr. 15. Czynsze tej wsi (wymienione szczegółowo) czynią 88 zł. $23^1/_2$ gr. Wójtowstwa posessorami JM. PP. Jan Wysoczański i Maryanna z Komarnickich, małżonkowie, na które prawo produxerunt, vigore którego płacić powinni czynszu do kasy ekonomicznej zł. 4 gr. 12. Ad hoc hybernę na gardekurów JKr. Mości i inne onera fundi ferre tenentur. Lasy tej wsi: 1) Las nazwany Opołonok, w którym drzewo smereczyna i buczyna. 2) Las smerekowy od gromady czyli granicy zubrzyckiej. Żalili się poddani tej wsi, że niegdyś Kost Pasternak, poddany tej wsi, zastawił pola na 4 dni do orania Jmć szlachcie possesorom wsi Łozińca, który też sobie za własny przywłaszczają, którego gruntu windykacyą administracyi zalecamy.“ *Lu. Dz.*

Radycze al. *Budy Radycze*, wś, pow. gostyński, gm. Pacyna, par. Gombin, odl. 21 w. od Gostynia, ma 67 mk. W 1827 r. było 4 dm., 46 mk. W 1882 r. fol., R. oddzielony od dóbr Kamień w r. 1881, rozl. mr. 268: gr. or. i ogr. mr. 260, nieuż. mr. 8; bud. mur. 3, z drzewa 3; płodozmian 12-polowy. Wś R. ma 7 os., 6 morg.; wchodziła w skład dóbr Kamień. *Br. Ch.*

Radyczów, al. *Radyszczów*, potok, ramię *Baru* al. *Zbioru*, *Zboru*, powstaje w obr. gm. Nahujowic, w pow. drohobyckim, z połączenia pot. Zboru i Szyszowej (ob. *Kruhelnica*); płynie przez Nahujowice na wschód dolinką wąską, nad którą od płn. wznosi się wysoka góra (342 mt.), a od płd. las Radyczów (357 mt.), a na obszarze gm. Uniatycz łączy się ze Szumówką i Hryszczem, tworząc potok Bar, dopływ Tyśmienicy. Długość biegu 7 klm.

Radyczyny, kol., wś, fol., os. nad rz. Wartą, pow. turecki, gm. Wichertów, par. Psary, odl. od Turka 15 w.; kol. ma 10 dm., 58 mk.; wś 19 dm., 131 mk.; fol. 1 dm.; os. 1 dm., 7 mk. W XVI w. wś ta (Radyczyno) należała do par. Wilamow (Łaski, L. B., I, 363).

Radykalnów al. *Radykalnów*, szczyt, na lew. brzegu Wesełówki, dopływu Białej Orawy, w płn.-zach. stronie obszaru Namiestowa, w pow. namiestowskim, hr. orawskiem, dochodzi 926 mt. npm. Na płd. wznosi się Palenica (860 mt.), na płn.-zach. Pizdyganówka (884 mt.), a na płn.-wsch. Wahanów wierch (922 mt.). Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Radyki 1.) okolica, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 9 w. od Kowna. 2.) **R.**, wś, pow. szawelski, gm. Janiszki, o 35 w. od Szawel.

Radymle, wś w pow. pińskim, ob. *Korosteszów* (t. IV, 419).

Radymno, miasteczko w pow. jarosławskim, w równinie, 206 do 211 mt. npm., na lewym brzegu Sanu, który przed zregulowaniem koryta robił w tem miejscu silne ku zachodowi wygięcie, i przy linii dr. żel. Karola Ludwika (224 klm. od Krakowa, 21 klm. od Przemyśla, a 118 klm. od Lwowa). Z R. prowadzą gościńce na zachód do Krakowa, na wschód do Lwowa a na połud. węgierski przez Przemyśl. Pod samem R. uchodzi do Sanu z lew. brzegu rzeczka Ruda, płynąca na obszarze Ujkowic. Mimo korzystnego położenia uboga osada, znaną jest z wyrobów powroźniczych. R. posiada sąd powiatowy, kościół par. rzym.-kat. i cerkiew gr.-kat., urz. poczt. i tel., a wreszcie dwie jednoklasowe szkoły ludowe męzką i żeńską. Przebywa w niem stale notaryusz i lekarz, jest apteka, kilka sklepów korzennych. W pobliżu miasta stacya kolei. Jarmarki odbywają się 20 maja, 20 sierpnia, 20 września i 20 grudnia, a w poniedziałki i piątki targi tygodniowe. Liczy 293 dm., 1919 mk. (906 m., 1013 k.), z nich 850 rzym.-kat., 171 gr. kat. i 898 izrael. Z obszaru do biskupstwa przemyskiego rzym.-kat. należy 115 roli, 52 łąk, 14 past. i 55 mr. lasu; mieszczanie mają 463 roli, 86 łąk, 86 łąk, 86 past. i 46 mr. lasu. Gleba glinkowa, urodzajna. Sąd pow. obejmuje 32 gminy i 29 obszar. dworskich, w których jest 4555 dm., 25,990 mk., podług wyznania: 7830 rzym.-kat., 16,125 gr.-kat., 8 prot. i 2027 izrael., a pod względem narodowości 17,675 Polaków i 8254 Rusinów. R. zostało założone w XIV w. na polu zwanem Radomie. Kazimierz W. nadał w r. 1366 przywilej lokacyjny wsi Radymna Bernardowi z Szynwałdu na 46 łanach. Za Długoszem (Hist. Pol.) powtarza Siarczyński (rkp. bibl. Oss. w r. 1826) i Baliński (Star. Polska II, 649) jakoby nazwa pochodziła od Radymiczan, szczepu słowiańskiego wymienionego przez Nestora. Prawdopodobnie nie przyszła pierwotna lokacya do skutku, bo później Władysław Opolczyk polecił Ze-

lazigłowie osadzić wieś na 84 łanach. Wójtowi wyznaczył 6 łanów i młyn i nadał inne zwyczajne prawa i przywileje. Ale i to nie ściągnęło mieszkańców, bo wójt Jasko z Mazowsza, rycerz, otrzymawszy od Władysława Opolczyka 1378 r. wójtostwo, ażeby się wykupił z niewoli, w której kilka lat zostawał, sprzedał je za 60 grzywien Marcinowi z Lutkowa, który dopiero na 86 łanach wieś osadził. W 1380 r. nadał R. król Ludwik bisk. przemyskiemu rzym.-kat. a w 1386 wykupił biskup Eryk wójtostwo za 100 grzyw. Bisk. Jan z Lubienia uzyskał w 1431 r. od Władysława Jagiełły przywilej przeistaczający wieś na miasto z prawem magdeburskim i zaprowadzający targi we wtorki i trzechdniowy jarmark na św. Wawrzyńca, do czego 1467 r. dodał Kazimierz Jagiellończyk ośmiodniowy jarmark na św. Mateusza. Wkrótce jednak zaczęły nieszczęścia spadać na nową osadę. W 1498 r. zrabował je Stefan, woj. wołoski, a w 1501 spalili Tatarzy. Wtedy spłonęły i przywileje. Odnowił je 1506 król Aleksander i nadał mieszczanom prawo poboru mostowego i grobelnego a w 1518 dozwolił Zygmunt I bisk. Piotrowi Tomickiemu zbudować zamek obronny i otoczyć miasto murem. Na ten cel odstąpił król biskupowi czopowe na półtora roku a szos z Brzozowa i Radymna na rok, co w 1519 przedłużył na takiż przeciąg czasu, ażeby zamek dobrze był ubezpieczony. W 1533 r. uwolnił król mieszczan od czopowego na kwartał, za co mieli most na Sanie naprawić, później zaś otrzymali na utrzymanie grobel i mostów prawo wybierania większych opłat. Pomnożył jeszcze przywileje mta Zygmunt III w 1589 ale w 1623 zniszczyli je znów Tatarzy białogrodzcy. Władysław IV zakazał w 1640 mieszkać tu żydom, a bisk. Achacy Grabowski otoczył je wałem i rowem. August III ustanowił w R. sześć nowych jarmarków w 1745, które później zniesiono. Rohrer (Eine Reise durch Galizien 1806) chwalił R. z powodu wyrobu sieci, włoków i powrozów i rokował mu świetną przyszłość; podobnie Kuropatnicki w swej geografii Galicyi z r. 1786. Siarczyński utrzymuje, że przed zaprowadzeniem cła na granicy królestwa polskiego handel wyrobami powroźniczemi przynosił 10 tysięcy złr., a jedna robotnica wyrabiała na dzień 16 łokci sieci. Przemysł utrzymywał się stale, ale z powodu wyzyskiwania spekulantów żydowskich, dostarczających rękodzielnikom przędzy, nie wzbogacał ludności; dopiero przed kilku laty założono towarzystwo, mające dostarczać materyału i starać się o zbyt wyrobów. Par. została najprzód założoną w Skołoszowie, co widać z przywileju bisk. Jana Lubienieckiego z r. 1432. Dopiero później wybudowano kościół w mieście p. t. św. Sebastyana i Wawrzyńca, a gdy go Tatarzy spalili powstał teraźniejszy murowany, ukończony 1729 r. Prócz niego był jeszcze kościół z osobnym proboszczem przy szpitalu św. Ducha, zniesiony jako beneficium simplex około 1784 r. W 1749 r. za pozwoleniem Benedykta XIV połączono to probostwo z dochodami stołu kapituły kat. Par. należy do dyec. przemyskiej, dek. jarosławskiego, i obejmuje: Drohojów, Skołoszów, Sotnicę, Święte, Zadąbrowie, Zamiechów i Zamsze. Połączony z kościołem jest instytut ubogich, utworzony w 1838 r. przez mieszczanina Marcina Będzińskiego. Par. gr.-kat. ma cerkiew drewnianą, dosyć okazałą; należy do dyec. i dek. przemyskiego; obejmuje Skołoszów, Zagrody, Zasanie i część Michałówki. Uposażenie proboszcza składa się z 55 mr. roli, 7 mr. łąk, 22 kop. żyta ze skupczyny i 18 sągów drzewa. R. jest miejscem urodzenia Jana Zacharyasiewicza, współczesnego powieściopisarza. Pochodzi on z miejscowej rodziny mieszczańskiej i w R. pobierał początkowe nauki. R. graniczy na zach. i północ z Ostrowem, na płd. ze Skołoszowem a na płd.-wschód z Zagrodami. *Mac.*

Radyń, niem. *Radine*, wś i fol., pow. sycowski, par. ew. Syców. W 1840 r. 16 dm., fol., 157 mk. (23 katol.).

Radynka, wś nad rzką t. n., pow. radomyski, na wschód od Chabnego, o 6 w. od Maksymowicz (par. prawosł.), ma 390 mk., nadzielonych 1147 dzies. ziemi, z której płacą 389 rs. 39 kop. rocznie; wielka smolarnia kupca Chriakowa. Należy do dóbr Martynowicze sukcesorów Steckich. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1, dodatki: 151.

Radyńska Buda al. *Maksymowska Buda*, wś w pobliżu błota Karasie, pow. radomyski, o 7 w. od Maksymowicz (par. prawosł.), ma 140 mk., nadzielonych 203 dzies. ziemi, z której płacą 60 rs. 92 kop. wykupu rocznie. Należy do dóbr Martynowicze sukcesorów Steckich.

Radyowcze, ob. *Radziejowce.*

Radyowka, ob. *Radziejowce.*

Radyówka, rzka, lewy dopływ pot. Lubomirki w pow. łańcuckim.

Radyszki 1.) wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 44 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **R.** 1 i 2, dwa dwory, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 99 i 104 w. od Nowoaleksandrowska. 3.) **R.,** wś, pow. rossieński, par. taurogowska.

Radyszyn, wś i os. leś., pow. włocławski, gm. Łęg, par. Włocławek; wś ma 21 mk., 168 mr.; leś. os. 7 mk., 15 mr. dwor.

Radywanówka al. *Kryżawka*, wś nad Taszłykiem Syrym, pow. czehryński, o 2 w. powyżej mka Telepina, ma 700 mk., 1617 dzies.

ziemi. W 1808 r. było tu 48 osad i 458 mk.; cerkiew Pokrowska, drewniana, niewiadomej erekcyi, uposażona jest 35 dzies. ziemi. Wieś otrzymała nazwę od założyciela (osadczego) Radyona Kryża. Należała dawniej do Zofii Borozdinej, od której w 1819 r. kupił Jan Stojanowski; dziś jego sukcesorów.

Radywonowo, dawna nazwa mka *Żabotyna* (ob.).

Radzanów 1.) i *R. poduchowny*, wś i fol., pow. radomski, gm. i par. Radzanów, odl. od Radomia 28 w., posiada kościół parafialny, urz. gminny, wiatrak, smolarnią, 23 dm., 358 mk. W 1827 r. było 23 dm., 191 mk. Fol. Radzanow rozl. mr. 538: gr. or. i ogr. mr. 279, łąk mr. 21, pastw. mr. 2, lasu mr. 222, nieuż. mr. 14; bud. mur. 10, z drzewa 13; płodozmian 9-polowy; las urządzony w kolei 60-letniej; wiatrak. Wś R. os. 30, z gr. mr. 305; wś R. Poduchowny ma 9 dm., 112 mr. Kościół i par. erekcyi niewiadomej. Według Lib. Ben. Łaskiego (I, 663) już na początku XVI w. stał tu stary drewniany kościół paraf. p. w. św. Marcina. Pleban, prócz domu z ogrodem, miał rozmaite role i łąki, na których osadził kmiecia. O część pól zarosłych drzewami był spór z dziedzicem. Miał też pleban dwie sadzawki. W R. były dwa dwory szlacheckie, dające wraz z jednym łanem, na którym siedziało dwóch kmieci, dziesięcinę wartości do 2 grzyw. plebanowi. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 wś R. z części Jana Radzanowskiego, płaciła poboru gr. 14 d. 4. W r. 1569 Andrzej Spoth miał tu 5 łan. 1 zagr. (Pawiński, Małop., 311, 473). Obecny kościół wzniósł w 1820 r. dziedzic R. Maciej Skrodzki. Według Niesieckiego jest R. gniazdem rodu Radzanowskich. R. par., dek. radomski (dawniej jedliński), 1203 dusz. R. gm. ma 546 dm., 5121 mk., obszaru 18776 mr., w tem ziemi dwor. 11,512, włośc. 7259 mr.; s. gm. okr. III w os. Białobrzegi o 12 w., st. pocz. w os. Przytyk. W skład gm. wchodzą: Błeszno, Błeszna-Kępa, Borki, Brodek, Bugaj, Bukowno, Czarnocin, Dąbrowa, Gołosze, Grzmiąca, Górki, Kadłubska Wola, K. Wólka, Kąty, Kępina, Ludwików, Maksymilianów, Młodynie, Olszowa, Paprotnia, Radzanów, Ratoszyn, Rogolin, Romaników, Smardzów, Szczepanów, Ulaski Grzmiąckie, U. Stamirowskie, Wiktusin, Włodzimierzów, Wyśmierzyce, Zaborze i Zacharzów. 2.) **R.**, wś i folw. pow. stopnicki, gm. Olganów, par. Dobrowoda, odl. od Stopnicy 10 w., posiada dwa młyny wodne, pokłady torfu, zródło wody słono-siarczanej. W 1827 r. było 31 dm., 230 mk. Fol. Radzanów rozl. mr. 775: gr. or. i ogr. mr. 578, łąk mr. 91, pastw. mr. 66, lasu mr. 6, nieuż. mr. 34; bud. mur. 8, z drzewa 13; pokłady torfu. Do fol. należały dawniej: wś R. os. 41, z gr. mr. 291; wś Kawczyce os. 16, z gr. mr. 154. W XV w. R. w par. Dobrowoda, własność Mikołaja h. Habdank, miał łany km., karczmę z rolą, zagr. z rolą, z których dziesięcinę snopową i konopną płacono prob. w Chotlu wsi kustodyi wiślickiej. Wartość dziesięciny 7 grzywien. Był też folwark rycerski, należący do par. Busk, z rolami podzielonemi na 3 pola, z jednego dziesięcinę dawano do Buska, z pozostałych do Książnicy (Długosz, L. B., II, 373, 425). W 1579 r. wś R. w par. Dobrowoda, własność Mikołaja Radzanowskiego, miała 10 osad., 5 łan., 1 zagr., 2 bied. (Pawiń., Małop., 211). 3.) **R.**, kol. włośc., pow. chełmski, gm. Bukowa, ma 207 mr. obsz.. 4.) **R.**, os. miejska, daw. miasteczko, fol. i dobra nad rz. Wkrą (Działdówką), w wyniosłem położeniu, w pobliżu wzgórz Nieckich (ob. Nieckie), niedaleko ujścia Mławki do Wkry, pow. mławski, gm. Ratowo, par. Radzanów, odl. 57 w. od Płocka, 26 w. od Mławy, 8 w. od st. pocz. w Szreńsku. Posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, synagogę, urząd gminny, młyn wodny, trzy wiatraki, 106 dm., 1258 mk. (618 męż., 640 kob.), 1412 mr. ziemi użytk. i 240 mr. nieużytków. R. był siedzibą Radzanowskich h. Prawdzic. Janusz, dziedzic R., otrzymał w 1400 r. od ks. Ziemowita płockiego przywilej na założenie miasta na prawie chełmińskiem, z targami i dwoma jarmarkami. Zapewne sprowadzeni tu z dalszych stron rękodzielnicy rozwinęli przemysł sukienny. W 1532 r. Zygmunt I dozwolił sukiennikom używać własnej cechy na suknach rozwożonych po kraju i wyprowadzanych do Prus. Parafia tutejsza zapewne powstała wraz z miastem. Obecny kościół p. w. św. Franciszka Serafickiego, wzniesiony przez Jerzego Małoszewicza. Za miastem śród bagnisk są okopy, na których miał się wznosić zamek, rezydencya dziedziców. Dykcyonarz Echarda podaje, że istniał tu „stary zamek na skale“ a rodzina Radzanowskich wygasła 1630 r. Na początku obecnego stulecia R. był własnością hr. Moszyńskiej, miał 108 dm., 540 mk. (63 żydów). W 1827 r. było 79 dm., 861 mk. W 1858 r. 100 dm., 1043 mk. W ostatnich czasach istniały tu dwie hamernie, zajmujące do 10 robot., z prod. do 12,000 rs. Fol. Radzanowo-Ratowo al. Ratowo-Radzanowo, z nomenkl. Radzanówek, rozl. w 1883 r. mr. 1964: gr. or. i ogr. mr. 702, łąk mr. 179, past. mr. 29, lasu mr. 985, nieuż. mr. 69; bud. mur. 9, z drzewa 20; płodozmian 10-polowy; las nieurządzony; cegielnia, pokłady torfu. Attyn. Radzanów ma 648 mr. lasu i 150 mr. łąk. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś Ratowo os. 24, z gr. mr. 71; wś Luszewo os. 23, z gr. mr. 584; wś Józefowo os. 16, z gr. mr. 212; wś Trzciniec os. 6, z gr. mr. 159; wś Ce-

gielnia os. 4, z gr. mr. 147; wś Budy Kalasantowo os. 3, z gr. mr. 31. R. par., dek. mławski (dawniej bieżuński), 4229 dusz. *Br. Ch.*

Radzanowo, w 1350 *Radzonowo*, wś i fol., pow. płocki, gm. Rogozino, par. Radzanowo, odl. o 12 w. od Płocka, posiada kościół par. murowany, szkołę początk., karczmę, 62 dm., 589 mk. W 1827 r. 25 dm., 278 mk. W 1881 r. fol. Radzanowo, z attyn. Ślepkowo Królewskie, rozl. mr. 1528: gr. or. i ogr. mr. 714, łąk mr. 60, past. mr. 13, lasu mr. 729, wody mr. 2, nieuż. mr. 10; bud. mur. 11, z drzewa 10; las nieurządzony; wiatrak; nadto attyn. Ślepkowo Królewskie rozl. mr. 240. Wacław, ks. mazowiecki, nadał wieś R., należącą do dóbr stołowych książęcych, Pawłowi zwanemu Warda. W 1350 r. ks. Bolesław potwierdził to nadanie dla syna Pawła, niejakiego Falisława. podkomorz. płockiego (Kod. Maz., 61). Zapewne synem Falisława (jeśli nie bratem) był Paweł „vexillifer Warszowiensis“, podpisany na akcie z 1385 r., sporządzonym w Płocku (Kod. Maz., 105). W 1457 r. dwaj bracia Parys i Sasin dzielą się dobrami swemi w ten sposób, że Sasin bierze Radzanów i Radzanowską Wolę, zaś Parys Michrowo i Michrowską Wolę (w ziemi warszawskiej, dziś pow. grójecki), z tem zastrzeżeniem, że w razie spustoszenia R. „per inimicos partis Prussiae“ będzie miał prawo Sasin do działu na Michrowie (Kod. Maz., 224—225). Kośc. par. erygował w 1611 r. Adam Kosobudzki, dziedzic R. Obecny murowany wznieśli po 1858 r. Hołyńscy. R. par., dek. płocki, 830 dusz. *Br. Ch.*

Radzany, w urzęd. spisie *Rodzany*, kol. i os., pow. kaliski, gm. Ceków, par. Kościelec, odl. od Kalisza w. 23, ma 31 dm., 238 mk. W 1827 r. było 24 dm., 171 mk.

Radzewo, wś, pow. szremski, o 6 klm. na zachód-południe od par. i pocz. w Bninie, st. dr. żel. w Gądkach i Mosinie o 12 klm.; ma 64 dm., 462 mk. (407 katol., 55 prot.); większa posiadłość z obszarem 103 ha należy do Klemensa Żorawskiego. Między r. 1510 i 1696 istniał tu kościół paraf. p. w. N. M. Panny i św. Mikołaja; parafię, złożoną z osad: Cmoń, Konarskie, Niesłabin, Orkowo i R., wcielono do Bnina; w miejsce kościoła stanęła w r. 1710 kapliczka z drzewa. W r. 1578 posiadali tu części: Stanisław Radzewski i Stanisław Górka, woj. poznański, a w r. 1618 Zygmunt Grudziński, kaszt. biechowski; stały wówczas młyny z 5 kołami. Około r. 1564 składało R. dziesięcinę bisk. poznańskim; wcielone z czasem do klucza kurnickiego, wspólnych miewało dziedziców. W nowszych czasach wyorano na R. kilka popielnic. *E. Cal.*

Radzewskie Holendry, niem. *Hohensee*, dawniej *Radzewo-Hauland*, holendry, pow. szremski, między Bninem a Mosiną, o $8^1/_2$ klm., na prawym brzegu Warty; par. katol. i prot. Bnin, poczta w miejscu, st. dr. żelaznej w Mosinie i w Gądkach; 41 dm., 384 mk. (14 katol., 370 prot.). Istniały już w XVIII w. i należały do klucza kurnickiego. Obszar większej posiadłości ma 58 ha.

Radziąc, niem. *Radziunc*, wś, pow. mielicki, par. kat. w miejscu, ewang. Straburek (Trachenberg). Posiada kościół par. katol., szkołę ewang. i katol. W 1841 r. 56 dm., fol., sołtystwo, 536 mk. (234 katol.). Do R. należy kol. Winna Góra, mająca 9 dm., 90 mk. (35 katol.). Istniały tu dawniej winnice.

Radziątków, w XVI w. *Radzathkow*, wś nad rz. Luciążą, z folw. *Kacprów*, pow. piotrkowski, gm. Krzyżanów, par. Bogdanów, odl. 19 w. od Piotrkowa, a 2 w. na płn.-zach. od Jeżowa, ma 22 dm., 144 mk., 184 mr. ziemi włośc. W 1886 r. fol. Radziątków al. Kacprów, oddzielony od dóbr Bogdanów, rozl. mr. 660: gr. or. i ogr. mr. 294, łąk mr. 72, past. mr. 6, lasu mr. 260, nieuż. mr. 28; bud. mur. 1, z drzewa 12; płodozmian 7-polowy; las urządzony. Według Lib. Ben. Łask. (II, 220) dwory szlach. dawały dziesięcinę plebanowi w Bogdanowie, łany kmiece zaś na stół arcybiskupi a pleban. tylko kolędę. Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 155—1553 wś Radziatków w par. Bogdanów, w części Alberta Radziatkowskiego, miała 7 osad., 2 łany. Część Kristoporskiego 8 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 257). *Br. Ch.*

Radziborz Rudka, fol. nad rz. Bzurą, pow. łęczycki, gm. Chociszew, par. Parzęczew, odl. od Łęczycy 16 w., ma 2 dm. a wraz z os. Kukułką i Rudą 27 mk.

Radzice 1.) w XVI w. *Radzycze*, wś i fol. nad rz. Drzewiczką, pow. opoczyński, gm. i par. Drzewica, odl. od Opoczna 12 w., posiada szkołę początkową gminną, 136 dm., 904 mk., 396 mr. ziemi dwor., 3217 mr. włośc. W 1827 r. było 93 dm., 645 mk. R. leżą śród lesistego i bagnistego płaskowzgórza. Między R. i Dąbrówką rozciągają się błota mające 700 mr. obszaru. Lasy rządowe obejmujące około 50,000 mr. przeszły od 1879 r. pod zarząd księstwa łowickiego. W XV w. Radzice wś królewska, w par. Drzewica, miała 30 łan. km., z których dziesięcinę snopową i konopną płacono prebendzie Kobiernickiej. Było też dziewięć karczem z rolą i zagrodnicy, od których dziesięcina dochodziła do 26 grzywien. Z łanu sołtysiego i folwarku płacono dziesięcinę „in gonithwam“ prebendzie sandomierskiej. Fol. królewski dawał dziesięcinę pleb. w Brudzewicach (Długosz, L. B., I, 361). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1577 wś R., w par. Drzewicza, miała 19 łanów, 2 zagrod. z rolą (Pawiński, Małop., 283). R. choć należały do paraf

Drzewica, dawały z łanów folwarcznych dziesięcinę pleb. w Brudzewicach, wartości około połowy seksageny (Łaski, L. B., V, 649). Radzickie starostwo niegrodowe (dzierżawa?), w woj. sandomierskim, pow. opoczyńskim, podług lustracyi z r. 1765 składało się z wsi: Radzice, Domaszno, Wirzynka albo Swirczyna, Brudzewice, Wólka Kuligowa i Wola Podlaskowa. Właściwie była to część sstsa opoczyńskiego (ob.). W r. 1771 posiadał je Mikołaj Małachowski, opłacający zeń kwarty złp. 1161 gr. 25, a hyberny złp. 916 gr. 18. Na sejmie z r. 1773—75 Stany Rzpltej nadały to sstwo w posiadanie emfiteutyczne Małachowskiemu, referendarzowi koronnemu, łącznie z sstwem radoszyckiem. 2.) **R.**, wś i os. młyn., pow. pułtuski, gm. Kleszewo, par. Pułtusk, ma 3 os., 68 mr., młyn wodny. W 1827 r. było 4 dm., 21 mk. Wchodziły w skład dóbr Górki. *Br. Ch.*

Radzice al. *Radzicz*, niem. *Hermannsdorf*, dawniej *Radzitz*, wś, pow. wyrzycki, o 9 klm. na wschód-północ od mta pow., na trakcie z Nakła do Łobżenicy, nad Rudną, dopływem Łobżonki; par. katol. Glesno i Sadki, prot. w miejscu; poczta w Dębionku (Debenke), st. dr. żel. w Walden o 8 klm.; ma 70 dm., 685 mk, (17 katol., 659 prot. i 9 żyd.). Radecznica, o której wspominają dokum. z 1259 i 1366 r. (Kod. Wielkop. n. 382 i 1366), jest zapewne inną wsią. Dambowo Radzlai w r. 1288 (Kod. Wielk., 618), wymienione między osadami, których dziesięciny arcyb. gnieźn. Jakub zamienił na składane klasztorowi Byszewskiemu dziesięciny, uważa wydawca Paprockiego (ob. Indeks do Herb. ryc. wyd. Turowskiego) za dwie odrębne osady: Dębowo i graniczące z niem Radsłaj. W r. 1578 należały R. w jednej części do Radzickiej, a w drugiej do Borzymowskich, w r. 1618 do Łukasza Mościborskiego i P. Sorzynowskiego, przy schyłku zaś zeszłego wieku do Andrzeja Pisarzewskiego, dziedzica Liszkowa. *E. Cal.*

Radzicy, wś nad rzką Mieżnicą, lew. dopł. Naczy, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Łosznica, ma 22 osad pełnonadziałowych. Cerkiew pounicka p. w. św. Eljasza, przeszło 1300 wiernych, ma z dawnych zapisów $2^1/_4$ włóki gruntu; kaplice: w Młochowie i Żabieryczach. *A. Jel.*

Radziczek, posiadłość Krotoskich w r. 1578, którą uprawiali kmiecie z wsi Wiele, położonej o 2 mile na północ-wschód od Radzic (pow. wyrzyski), wchodziła w skład parafii Glesno, pow. nakielskiego; w r. 1618 leżała już pustkami z młynem o 1 kole i z jedną komornicą.

Radzie, wś, pow. białostocki, w 3 okr. pol., gm. Jaświłki, o 48 w. od Białegostoku.

Radzie, niem. *Radzien*, wś na pol.-prus. Mazurach, w płd.-wsch. części pow. leckiego, tuż przy granicy pow. jańsborskiego, nad rzeczką, dopływem Gawlika. Jan v. Tieffen, komtur brandenburski, nadaje Radziowi (Raze) i Mazurowi (? Monsur, Mansur) 10 włók na prawie magdeburskiem. Dan w Lecu r. 1485. *Ad. N.*

Radziechów, sioło skarbowe, pow. włodzimierski, ma 55 chat; był tu kościół i klasztor augustyanów, fundowany w 1701 r. przez Orańskiego. Kościół ten zamieniono dziś na cerkiew prawosławną. Własność niegdyś generała Wydźgi, od którego przeszło do Branickich, wreszcie po 1831 skonfiskowane. Czyt. art. Sendulskiego w „Woł. eparch. Wied." z 1874. *A. K. Ł.*

Radziechów, niekiedy *Raziechów*, rus. *Radychiw*, miasteczko, pow. kamionecki, posiada sąd powiatowy, urz. pocz. i tel., odl. 32 klm. na płn.-wsch. od Kamionki Strumiłowej, leży pod 50°15′ płn. szer., 42°16′ wsch. dług. Na płn.-wschód leżą Tetewczyce, Peratyn i Antonówka, na wsch. Niemiłów, na płd.-wsch. Środopolce, na płd. Krzywe, na płd.-zach. Stanin, na płn.-zach. Józefów. R. leży na linii głównego działu wodnego europejskiego. Płn.-zach. część obszaru należy do dorzecza Wisły, za pośrednictwem Białegostoku, dopływu Bugu, a w części płd.-wsch. płynie pot. Radziechowski al. Ostrówki, dopływ Styru (dorzecze Dniepru). Radziechowski potok powstaje na płd. od zabudowań miejskich i płynie do Środopolec. Na płd. od zabudowań wiejskich leży pasieka dworska i las „Dąbrowa", na płn. gaik „Kopań" (249 mt.), na zach. niwy „Choroszczo" (253 mt.), na płn. niwy „Perewotoki (268 mt.), na wsch. las „Zapust", w nim leśniczówka i chata „Czutrowiną" zwana, na płd.-wschód leży grupa domów „Kąty" (Kuty), z dwoma młynami nad pot. Radziechowskim, z wiatrakiem, folw. i gorzelnią. Własn. wiek. (hr. Stanisław Badeni) ma roli or. 1008, łąk i ogr. 57, pastw. 266, lasu 992 mr.; własn. mn. roli or. 2952, łąk i ogr. 118, past 316 mr. W r. 1880 było 480 dm., 3555 mk. w gminie, 18 dm., 129 mk. na obsz. dwor.; 422 rzym.-kat., 2392 gr.-kat., 818 izrael., 52 innych wyznań; 339 Polaków, 3238 Rusinów, 64 Niemców. Par. rz.-kat. w miejscu, dek. buski. Parafią fundował Józef hr. Mier w r. 1775. Kościół murowany, konsekrowany w r. 1828 p. w. Niepokalanego Poczęcia N. M. P. Do par. należą: Dmytrów, Hanunin, Józefów, Krzywe, Mierów, Pawłów, Peratyn, Płowe, Sieńków, Środopolce, Stanin, Surzno z Tobołowem, Wolica Baryłowa, Wólka z Szczygłówką i Zabawa. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. chołojowski. Do par. należy Józefów. Cerkiew p. w. św. Mikołaja i szkoła etat. 4-klasowa. R. należał dawniej do Łaszczów a

potem do Mierów, którzy wystawili tu obszerny pałac. *Lu. Dz.*

Radziechowice, wś i fol., pow. noworadomski, gm. Radziechowice, par. Radomsk, leży na lewo od drogi z Radomska (odl. 7 w.) do Brzeźnicy. Wś (kolonia) ma urząd gminny, 121 dm., 804 mk., 2232 mr. ziemi; fol. (donacya) 3 dm., 61 mk., 1160 mr. (105 ornej). W 1827 r. było 87 dm., 503 mk. W XVI w. R. dają dziesięcinę katedrze gnieźnieńskiej, plebanowi zaś w Radomsku kolędę po groszu. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1552—1553 wś Radziechowicze, w par. Radomskie, własność S. R. Majestatis Ungariae (Izabelli siostry Zygm. Augusta) miała 10 osad., 8 łan. (Pawiński, Wielkp., II, 272). Dobra Radziechowice składały się w 1854 r. z fol. R. i Dąbrowka, nomenkl. Klekot (młyn), Cerkowizna i Brodowe, zostały wydzielone z dóbr rządowych ekonomii Gidle i nadane w r. 1835 jako majorat generałowi Liprandi. Obszar majoratu wynosi obecnie 1842 mr. W skład tych dóbr wchodziły wsie: R. os. 107, z gr. mr. 2845; wś Dąbrowka os. 12, z gr. mr. 267; wś Cerkowizna os. 4, z gr. mr. 80. *Br. Ch.*

Radziechówka 1.) al. *Radziechowski potok* i *Ostrówka*, potok, wypływa w obr. gm. Radziechowa, w pow. kamioneckim, ze stawku wśród wsi, płynie na wschód przez błota „Na Kaczorówce“, mija Kąty, wólkę Radziechowa, a zabrawszy potok od leśniczówki Pukaczowa w obr. Peratyna, skręca się na płd. obszar przez Środopolce, Niemiłów, wsch. część Mukania, następnie zach. część Chmielna (w pow. brodzkim), następnie przez obr. Łopatyna (Zahajki na błocie), gdzie na granicy ze Stanisławczykiem zlewa swe wody do Styru z lew. brzegu. Zabiera wody z błot i moczarowatych łąk, które legły na całym biegu potoku. Długość biegu 25 klm. 2.) **R.,** potok, powstaje w gm. Radziechów, pow. żywieckim, w lesie Pietruszka (861 mt.); płynie przez wś Radziechowy na wschód i w obr. gm. Wieprza wpada do Soły z lew. brzegu. Długość biegu 6 klm. *Br. G.*

Radziechowy al. *Radzichowy*, *Radziechów*, wś, pow. żywiecki, nad pot. Radziechówką, graniczy od wschodu z Wieprzem, od płn. z Leśną, Lipową, od płn.-zach. z Ostrem i Lipowem, a od płd. z Kamesznicą, odl. 6 klm. na płd. od Żywca. Wzdłuż granicy płn. płynie potok Leśna, a wzdłuż granicy płn.-zach. pot. Twardorzeczka, która w dolnym swym biegu zrasza obszar R., zwany „Plebańską“. Do Twardorzeki wpływa od płd. pot. Magórka, z polany t. n. i płynący na płn. przez obszar R. Obszar R. zraszają dwa potoki: północny Radziechówka, południowy Przybodza, dopływy Soły. Oprócz tego przepływa obszar pot. Rybny. Nad Radziechówką legło jądro wsi, gęsto zabudowanej. W płn. stronie nad Leśną grupa zabudowań Plebańska; między górną częścią R. a Twardorzeką: os. Pawłuśka i Gruszka po płn. stronie lasu Pietruszki; po płd. stronie jego osady: Kapłonka, Karówka i Magórka; po płd. stronie Radziechówki, między nią a Przybodzą, Jaworzynka i Komarek, a na płd. od Przybodzy Bąków. W znies. wsi koło kościoła 447 mt.; Plebańska 491 mt., Pietruszka las 861 mt., Gruszka 665 mt., Magórka 1091 mt., Glinne na płd. granicy 1024 mt. Większa posiadłość liczy łąk i ogr. 1, past. 2, lasu 1972 mr.; mn. posiadłość roli or. 2339, łąk i ogr. 410, past. 849, lasów 18 mr. W r. 1869 było 322 dm., 2493 mk.; w 1880 r. 431 dm., 2876 mk., rz.-kat. 2856, żyd. 20; Polaków 2869, Niemców 7. W miejscu kościół łac. par. murowany, p. w. św. Marcina. Uszkodzone inwentarze wskazują rok 1390 jako datę erekcyi. Podobno husyci zajmowali przez jakiś czas ten kościół za rządów Jana Luksemburczyka. Według reg. pob. pow. szląskiego z r. 1581 wś R., w par. Radziechów, w części Jana Komorowskiego miała $3^1/_2$ łan. km., 3 zag. bez roli, 1 komor. bez bydła. Część Krzysztofa Komorowskiego $3^1/_2$ łan., 2 zag. bez roli (Pawiński, Małop., 107). W inwentarzu paraf. Cięciny, spisanym z 1789 r., czytamy, iż za czasów gdy pan Krzysztof Czarnecki był starostą żywieckim (1626 r.) tak rozległą była parafia radziechowska, że zesłana tu komisya oświadczyła, iż ksiądz nie może wydołać obowiązkom, a więc królowa Konstancya dała r. 1628 fundusz na wikaryuszów; niebawem zaś Jan Kazimierz w Cięcinie wikaryuszów dodał. W r. 1636 Tomasz Oborski, sufragan krak. poświęcił kościół. Przy kościele jest kaplica p. w. św. Izydora, fundowana przez ks. Grzegorza Pikulskiego plebana. W niej dwa ołtarze. W r. 1719 powstało tu bractwo św. Izydora, zatwierdzone przez Klemensa XI. Z czasem bractwo upadło; dopiero r. 1876 zostało wskrzeszone. Par. w miejscu liczy 3198 dusz rz.-kat.; doń należą Leśna z 731 rz.-kat. i Ostre z 366 rz.-kat. W całej par. rz.-kat. 4295, prot. 8, żyd. 42 (1885 r.). Do par. należały dawniej Cięcina, Lipowa i Milówka. W r. 1808 była dziedziczką Rozalia z Moruzyńskich Wielopolska. Dziś R. należy do dóbr arcyks. Albrechta. W miejscu szkoła ludowa. *Br. G.*

Radziej, miejscowość na Łagiewnikach, w pow. krotoszyńskim, gdzie podczas zjazdu szlachty jeden z Potockich miał zabić w pojedynku jakiegoś Radziejowskiego.

Radzieje 1.) *Bedy*, wś, pow. ciechanowski, gm. Bartołdy, par. Pałuki, odl. 13 w. od Ciechanowa, ma 4 dm., 22 mk., 83 mr. 2.) **R.** *Wity*, wś nad rz. Sonią, pow. ciechanowski,

gm. Bartołdy, par. Pałuki, odl. o 13 w. od Ciechanowa, ma 2 dm., 11 mk., 52 mr. W 1781 r. było 18 mk. Obie wsie zamieszkane przez drobną szlachtę.

Radziejewo al. *Rodziejewo*, wś, pow. homelski, gm. Rudzieniec, ma 75 dm. i 398 mk., z których 2 zajmuje się garbarstwem, 1 krawiectwem, 3 szewctwem, 1 stolarstwem, 1 bednarstwem. *J. Krz.*

Radziejewo al. *Radziejowo*, niem. *Rathsdorf*, za czasów krzyżackich *Rautenberg*, dobra ryc. nad jez. borzechowskiem, pow. starogardzki, st. pocz., tel. i kol. Starogard, odl. 11 klm., par. katol. Zblewo, ew. Borzechowo. Posiada gorzelnią parową złączoną z młynem i cegielnią, hodowla bydła i owiec dobrej rasy. Dobra mają 773 ha (452 ha roli or., 23 łąk i 171 lasu). W 1869 r. było 8 dm., 179 mk., 124 kat., 55 ew.; 1885 r. zaś 10 dm., 32 dymów. Według taryfy pobor. z 1648 r. płacił tu Michał Kliński summatim 4 fl. 4 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., r. 1871, str. 173). R. 1711 pobierał ztąd prob. 5 korcy żyta i tyleż owsa (Wizyt. Szaniawskiego, str. 119). Według taryfy na symplę z r. 1717 płaciło R. 13 gr. $4^1/_2$ den. W pierwszej połowie XVI w. nabyli tę wieś Klińscy. Pierwszy, który tam mieszkał, był Leonard Kliński, r. 1533 poseł stanów pruskich do króla Zygmunta I. Żona jego Emerencya z Wojanowskich pisała się po śmierci męża Radziejowska. Leonard zostawił dwóch synów, z których jeden mieszkał w R., a drugi w Niedamowie i odtąd piszą się, jeden Christof Kliński z R., dzierżawca sstwa rogozińskiego 1556 r., drugi zaś Jerzy z Niedamowa. W niem. zaś listach i aktach sądowych grudziądzkich pisze się pierwszy „herr Christof Kliński von Rauttenberg uf Roghausen stadthalter“ (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 144). W drugiej połowie XVIII w. posiadał R. Feliks Pląskowski, który utrzymywał kaplicę w swoim dworze. R. 1780 odprawiał w niej codzień mszę św. kapelan domowy Grzegórz Wilhelm Warmiak. Tylko we większe święta przybywał z państwem do Zblewa, gdzie dopomagał proboszczowi w nabożeństwie (ob. „Utracone kościoły“ p. Fankidejskiego, str. 251). *Ks. Fr.*

Radziejewszczyzna, folw. szlach. nad jez. Gilus, pow. trocki, w 4 okr. pol., odl. 75 w. od Trok, 1 dm., 17 mk. katol.

Radziejów al. *Radziejowo*, w dok. z 1232 r. *Radeiew*, 1306 r. *Radeow*, os. miejska, dawniej miasto powiatowe i sejmikowe, leży w zach. stronie pow. nieszawskiego, odl. 3 w. od granicy w. ks. poznańskiego (pow. inowrocławski), śród równiny wznoszącej się do 420 st. n. p. m., niedaleko od wsch. brzegu jez. Gopła, pod 52°38′3″ szer. płn. i 36°12′9″ dług. wsch., posiada dwa kościoły katol. (parafialny i pofranciszkański), dom przytułku dla 13 starców i kalek, szkołę początkową, sąd gm. okr. III, urząd gminny, st. poczt. odl. 33 w. od Włocławka, 1589 mk., 1794 mr. ziemi do mieszczan należącej. W 1827 r. było 132 dm., 1239 mk.; 1858 r. było 152 dm. (64 murow.) i 1598 mk. (245 żyd., 79 Niemców), budowle ubezpieczone były od ognia na 50,910 rs., a dochód kasy miejskiej wynosił 930 rs. R. należy do rzędu dawniejszych osad. W 1142 księżna Salomeja nadaje R. klasztorowi w Mogilnie (nad Gopłem). Potwierdzenie praw i dóbr kościoła płockiego przez papieża Grzegorza IX w 1232 r. zawiera nadanie Konrada, ks. mazow., w którem powiedziano odnośnie do ciężarów obowiązujących w dobrach biskupich: „Item nova servitus in Radeiev servandi hominem in trunco iudicatum a Judice Crusuicensi et deducendi in Crusuic, deleatur, quia hec non fuit in tempore domine que contulit Deo Radeiov“. (Kod. Maz., 6). Według „Staroż. Polski“ R. jako wś miał należeć do dóbr kapituły płockiej i w 1252 r. otrzymał od Kazimierza, ks. kujawskiego i łęczyckiego, przywilej miejski z prawem magdeburskim. Wątpliwy co do daty przywilej Łokietka (1288 czy 1298) potwierdził mieszczanom prawo magdeburskie, pozwalając im stosować się we wszystkiem do praw i przywilejów Inowrocławia, Brześcia i Sieradza (Mucz. Rzysz., I, 157—159). W 1306 r. Przemysław, ks. kujawski, zawiera w Toruniu umowę z Pawłem de Pauelsteyn, prokuratorem króla czeskiego w Polsce, o cło pobierane w Radziejowie, które miało iść do równego działu między księciem a prokuratorem króla czeskiego, przebywającym w Brześciu Kujawskim. W 1310 r. w Krakowie Łokietek, nagradzając przysługi jakie mu wyświadczał na wygnaniu niejaki Gierko, nadaje mu wójtowstwo radziejowskie, odebrane widocznie od nieprzyjaznego książęciu posiadacza. Ztąd przywilej nakazuje milczenie wieczyste tym, którzyby rościli prawo do tego wójtowstwa. Przywilej nadawał Gierkowi siódmy łan wolny, trzeci denar ze spraw, wolną łaźnią, dwa młyny (wodne czy inne), sześć jatek rzeźniczych i szósty denar z wszelkich opłat. Za sprawy miał pobierać po 4 denary, z tych dwa królowi, trzeci dla siebie. W 1322 r. Łokietek nadał miastu przywilej na wiatrak i prawo posiadania i użytkowania pastwisk i bagien w okolicy miasta, zastrzegając szósty denar z wiatraka i z nowo zoranych pól. Do R. odnosi się niewątpliwie akt mylnie odniesiony przez wydawców Kod. Mazowieckiego do Radzymina, mianowicie uznanie władzy ks. Ziemowita mazow. przez starszyznę miejską w 1383 r. Podpisani tu są: Woyslaus advocatus, Jacusius proconsul, Nicolaus Rachem-

berg, Veruko, Myczko, Clobucznyk, Honko Crusuiczky, Neko Morzyskoth, consules“ (Kod. Maz., 99). Władysław Jagiełło nadał miastu w Korczynie 1404 r. prawo sprzedaży soli (salis minuti), z warunkiem by dochód ztąd był obracany na ulepszenia w mieście. Król ten bywał tu dość częstym gościem. Przejeżdża przez R. w 1418, 1419 r. a w 1422 r. odprawia w tutejszym zamku zaręczyny córki swej Jadwigi z 8-letnim synem margrabi brandeburskiego. W 1459 r. R. dostarcza na wojnę z Krzyżakami dziesięciu zbrojnych pieszych. O pomyślnym stanie miasta świadczą dane z regestrów pobor. z 1566 r. Płaciło miasto wtedy szosu fl. 80, od włóczęgów i komorników fl. 7 gr. 4, od rzemieśl. 20 gr., czopowego za pierwszą ratę fl. 65 gr. 7, za drugą ratę (dwa kwartały) fl. 97, od wina, miodu i piwa gdańskiego 21 fl., za ostatni kwartał czopowe fl. 47, od miodu gr. 19, od piwa gdańskiego gr. 15, od garców gorzałczanych fl. 20 gr. 24. Suma opłat od trunków dorównywa niemal tymże opłatom we Włocławku a szos przewyższa włocławski (48 zł.). Miasto było wówczas stolicą powiatu, zajmującego 13·30 mil kwadr. (732·83 klm.) i obejmującego 20 parafii, 2 miasta i 130 wsi. Odbywały się tu sądy grodzkie i ziemskie i sejmiki wojewódzkie. Klęska głodu a następnie straszna epidemia, przez głód spowodowana, zniweczyła w 1625 r. i następnych latach pomyślność Kujaw. Wojny szwedzkie dopełniły reszty. Około 1800 r. R. jest jeszcze stolicą powiatu ale ma tylko 796 mk. i 123 dm., z tych 2 murow. a 10 drewn. ale dachówką krytych. Po 1815 r. R. zostaje miastem powiatowem, dopiero przy podziale królestwa na 5 gubernii jest wraz z okręgiem wcielony do pow. włocławskiego. Przy nowym podziale w 1867 r. utworzono pierwotnie powiat radziejowski, lecz w cztery lata (1871 r.) obrano Nieszawę za siedzibę władz i ztąd powiat zmienił nazwę. Kościół parafialny istniał tu niewątpliwie (a może w Starym Radziejowie) przy założeniu miasta. Podpisany na akcie z 1249 r. (Kod. Maz., 14) „Wroztlaus pleban de *Radicov*“ jest prawdopodobniej plebanem z Radziejowa (Radicov) niż ze wsi Radziki, zwłaszcza że obok niego podpisał Vitalis, scholastyk włocławski. Obecny kościół p. w. Wniebowzięcia P. M. wzniósł z muru w 1331 r. Jan Grot, bisk. krak. W 1519 r. mieszczanin radziejowski Płaczek zapisał 800 fl. na utrzymywanie mansyonarzy, których bywało 6 do 7. Było też kilka uposażonych altaryi. Do wikaryuszów należały dochody probostwa szpitalnego kościołka św. Ducha, oddane im w 1584 r. przez bisk. Rozdrażewskiego. Szpital sam i kościół istniały już w 1462 r. Łokietek założył tu klasztor franciszkanów z kościołem, który, niszczony przez pożary i rabunki szwedzkie w 1657 r., przetrwał do ostatnich czasów. Prócz tego istniał jeszcze w R. kościołek drewniany św. Jana Chrzciciela. Kościół ten Rafał Leszczyński, ststa radziejowski, oddał luteranom i osadził przy nim około 1580 r. kaznodzieję Adama Prażmowskiego, który z wielkim zapałem i powodzeniem prowadził propagandę religijną i założył przy zborze szkołę. Wizytacya z 1779 r. wspomina o starej, opuszczonej kaplicy w Starym Radziejowie, był to może pierwotny kościołek parafialny. W 1720 r. osiedli w R. pijarzy, którym oddano zarząd parafii, prowadzony przez nich do 1830 r. Przeniesieni do Włocławka, wrócili tu następnie i przebywali do 1864 r. Utrzymywali tu niewielkie kollegium od 1727 r. Zniesione przez rząd pruski szkoły otworzono znowu w 1819 i prowadzili je pijarzy do 1830 r. Obecnie prócz kościoła parafialnego, w stylu ostrołukowym, z cegły bez tynku, przechował się jeszcze kościół pofranciszkański (odnowiony 1857 r.), przy którym mieszka wikary. Gmach klasztorny służył za pomieszczenie biura powiatowego (1867—1871 r.). Radziejowskie starostwo grodowe podług lustracyi z r. 1662 obejmowało: miasto Radziejów, miasteczko Skolsko, wsie: Stary Radziejów, Skotniki, Płowce, Czołowo, oraz 9 łanów dawniej uprawnych a w r. 1662 pusto leżących. W r. 1771 posiadał je Kosowski, opłacając zeń kwarty 695 złp. 12 gr., a hyberny złp. 2543 gr. 26. W metryce koronnej znajduje się (ks. 203 s. 288) przywilej z d. 4 listopada 1663 r. dla Stefana Czarnieckiego, szczegółowo wyliczający wszystkie jego zasługi dla kraju, za które król obdarzył go tem starostwem. R. par., dek. nieszawski, 2560 dusz. R. gmina należy do s. gm. okr. III w Radziejowie, ma rozl. 15,031 mr., w tem domin. 7766 mr., włośc. 7265 mr. *Br. Ch.*

Radziejów, kol., pow. hrubieszowski, gm. Białopole, par. ew. Lublin.

Radziejów 1.) wólka do Wrzępi, w pow. bocheńskim, par. rz.-kat. w Cerekwi, 7 klm. na płd.-wschód od Uścia Solnego, leży w równinie (190 mt.), przy drodze z Cerekwi do Strzelec Wielkich. Od strony połud. ma duży bór kameralny, zwany Bratucickim i wś Bratucice. Składa się z 23 dm. i 100 mk. 2.) **R.,** wólka w gm. Bratuczyce, w tymże powiecie.

Radziejów, niem. *Radzeow*, wś, pow. rybnicki, ma 57 osad; stanowi część Popielowa.

Radziejowa, szczyt w Beskidzie wschodnim, w pasmie góry Lubienia, koło Piwniczney, 1261 mt. wznies., cały pokryty lasem, przerznięty głębokiemi parowami.

Radziejowa, rus. *Radiowa*, także *Rozdziejowa*, wś, pow. liski, par. rz.-kat. w Wołkowyi; posiada drewnianą cerkiew, filią par. gr.-

kat. w Gorzance. Jestto górska osada, leżąca na lesistych wzgórzach, tworzących dział wodny (625 mt.) Solinki i Hoczewki. Wś mieści się nad pot., dopływem Tyszkówki (dopł. Wołkowyjki), na jej obszarze wypływa także potok uchodzący pod Baligrodem (8 klm.) do Hoczewki. Dolinę wsi otacza od płd. i zach. lesiste pasmo ze szczytami: na płd. Kamiona (979 mt.), na zach. Worotnikówka (928 mt.), na wsch. Korbania (694 mt.). Ku płn.-zachodowi pochyla się teren powoli ku dolinie Hoczewki. Wraz z obszarem więk. posiadłości (Ant. Tyszkowski) ma R. 35 dm. i 219 mk.; 14 rz.-kat., 200 gr.-kat. i 5 izrael. Gleba jałowa, górska, lasy szpilkowe. Więk. pos. ma 194 roli, 72 łąk, 46 past. i 508 mr. lasu; mn. pos. 320 roli, 82 łąk, 164 past. i 3 mr. lasu. Do parocha w Gorzance należy 14 mr. roli. Wieś graniczy na płd. z Łopienką, na wsch. z Tyskową, na płn. z Wolą Gorzańską a na zach. z Łubnem. *Mac.*

Radziejowce, pierwotnie *Wnuczkowce*, w dokumen. *Radyowcze*, *Radyowka*, *Radioviensis*, urzęd. *Radowcy*, małorus. *Radiwci*, wś u źródeł rz. Zharu, dopł. Bohu, pow. lityński, na pograniczu pow. latyczowskiego, przy linii dr. żel. odesko-wołoczyskiej, pomiędzy stacyami Serbinowce i Wołkowińce (o 7 w.) oraz przy drodze z Iwanowiec do Hryszek, o 40 w. od Lityna, gm. Owsianiki, par. kat. Bar (o 12 w. na płn.-wschód), ma 212 dm., około 700 mk., 770 dz. ziemi włośc., 272 dz. rządowej, 46 dz. cerkiewnej, reszta obszaru podzielona na 19 drobnych części, należących przeważnie do Radziejowskich. Cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1879 r., ma 1700 parafian. Jestto stara osada szlachecka, należąca dawniej w całości do jednego licznego rodu Radziejowskich. Będąc położona między Barem a Latyczowem, tuż na szlaku tatarskim, przechodziła ważne koleje losu i kilkakrotnie do szczętu była niszczoną przez Kozaków, Tatarów, Turków a nawet Węgrów i Wołochów, lecz zawsze dźwigała się z ruiny a rozproszeni jej dziedzice powracali, acz w przerzedzonych szeregach, na zagon rodzinny, pełniąc dalej obowiązki służby kresowej. Pierwszą wzmiankę w dokumentach o wsi tej spotykamy pod 1439 r., w którym król Władysław III daje w zastaw za sto grzywien monety polskiej wś Wnuczkowce, leżącą pod lasem Zhar, Janowi Fiol de Konariow, dopóki grzywny te jemu lub jego spadkobiercom nie będą zwrócone. Nie wiemy co się dalej dzieje z Fiolem i jego osadą, nie wiemy również czy pozostaje on w jakim związku z drukarzem krakowskim Świętopełkiem Fiolem. Dopiero w 1505 r. król Aleksander na sejmie w Radomiu na prośbę sukcesorów Fiola: Łazarza Radewicza de Onuczkowce i wnuka jego Hryńca, powyższy przywilej zatwierdza. W 1552 r. król Zygmunt August w Piotrkowie potwierdza dawne prawa Eustachemu, Kalimanowi i Hermanowi Radyowskim, przyczem dodaje, że dóbr tych nie pozwoli nikomu wykupić, chyba po zejściu ich sukcesorów, za poprzedniem uiszczeniem zapisanej sumy. Dziwna atoli w tych czasach zachodzi sprzeczność nawet w urzędowych dokumentach, bo gdy z działu 1520 r. sporządzonego w grodzie kamienieckim między Radyowskimi, z testamentu Łazarza Reszki-Radyowskiego w 1522 r. na rzecz sukcesorów tego sporządzonego, a nakoniec i innych dokumentów widzimy, że pierwotna wś Wnuczkowce, zniszczona przez Tatarów, przeniosła się w inne miejsce, posunąwszy się ze szlaku tatarskiego w głąb lasów Zhar i przybrała nową nazwę, rozdzieliwszy się nawet na dwie wsie: Radziejowce i Hryszki i gdy sukcesorowie Jana Fiola, a potem syna jego Łazarza Radewicza przybrali nazwisko Radyowskich od nazwy osady Radyowce, to jednakże w późniejszych przywilejach z 1557, 1559 r., w Piotrkowie przez krola Zygmunta wydanych, dobra te zawsze są zwane Wnuczkowce, a posiadacze ich imionami tylko są oznaczeni z dodatkiem „Ruthenis“. W ostatnim jednakże z powyższych dokumentów nie ma już mowy o wykupie dóbr, lecz są już one nadane prawem lennem, z obowiązkiem pełnienia służby wojskowej. Lustracya z 1569 r. wykazuje, że wieś Wnuczkowce, zniszczona przez Tatarów, dziedzice jej przenieśli się na drugą siedzibę Radyowce, w której jest 30 panów, obowiązanych 17 końmi służyć wojskowo i 8 poddanych. Następna lustracya 1607 r., w Radziejowcach uczyniona, wskazuje, że Radziejowskich może 60 wsiąść na koń; chłopów zaś jest 5 ciągłych, 10 ogrodników. Podług lustracyi Humieckiego, kaszt. kam., w 1616 r. była w posesyi „Radyowskich, których liczba niemała, na którą ukazali prawo lenne od ś. p. króla Augusta de data Petricoviae in conventu regni, in vigilia Trium Regum anno 1559, w którym mencyą czyni na summę starą, którą mieć mieli od ś. p. króla Władysława grzywien sto, które lenno nie nowe jest i wedle prawa zostaćby się nie mogło, ale iż z nich onera równo z inszemi do zamku barskiego odprawują, a do tego, że na tem miejscu ta wieś fundowana, gdzieby Król JMć, za nastąpieniem wprzód rewizyi, wieczności mógł dawać, tedy przy posesyi tych dóbr zostawują, kognicyą jednak praw tych Królowi JMci i Sejmowi zostawujemy“ (Jabłonowski, Lustracye, str. 30). Taryfa 1662 r. pokazuje w R. 97 osób płci męz. i oznacza daniny do zamku barskiego po 2 złp. Późniejsze przywileje królów polskich nie tylko potwierdzały da-

wne prawa Radziejowskich na dobra R., ale zamieniły lenne prawo na dziedziczne, zawsze jednak z obowiązkiem pełnienia służby wojskowej do zamku barskiego. Starostowie barscy nadużywając przywilejów szlachty, obowiązanej wojskowo służyć tylko dla obrony kraju, obowiązek ten wyzyskiwali na własną korzyść; widzimy to ztąd, że król Zygmunt August 1558 r. z Krasnegostawu upomina sstę barskiego Herburta, aby szlachty Radziejowskich „naszych dobrych wojowników“ nie uciskał; również w 1662 r. król Jan Kazimierz z Warszawy takież upomnienie daje staroście barskiemu Janowi Wyhowskiemu, który nawet daniny ze szlachty ciągnął na swoją korzyść. Gdy ststwo barskie w 1658 r. nadane zostało dziedzicznem prawem Janowi Wyhowskiemu a po śmierci tego przeszło we władanie ks. Lubomirskich a później Ponińskiego, poczęli oni na mocy powinności wojskowych, odprawianych do zamku barskiego, a także na mocy daniny przez Jana Wyhowskiego samowolnie ustanowionej, rościć sobie prawa dziedziczne, nie tylko na wieś R. lecz i na wszystkie okoliczne szlacheckie wsie znajdujące się w obrębie Baru i toczyli z dziedzicami onych procesy przez 30 lat, a utworzona tym sposobem olbrzymia sprawa dopiero w 1778 r. przez komisarzy sejmowych w Latyczowie ostatecznie rozwiązaną została, z potwierdzeniem Radziejowskich prawnymi dziedzicami R., na mocy służących im praw i przywilejów. Śladem pierwotnej osady Wnuczkowce, pozostał stawek, dotąd zwany Wnuczkowskim, znajdujący się w stronie południowej dzisiejszej wsi Radziejowice. Że wieś ta zburzoną została w skutek krwawej bitwy, wskazują dziś jeszcze znajdujące się w pobliżu dwa wielkie kurhany, mogiłami zwane; jeden z nich w lesie należącym do dóbr wsi Iwanowiec i już przed kilkudziesięciu laty porosły wiekowemi dębami, a drugi na gruntach wsi R., od granicy wsi Komarowiec. Kurhany te ogromnemi swemi rozmiarami świadczą o morderczej walce, jaka się tu odbyła i o wielkiej liczbie poległych z obu stron wojowników. Że kurhany te nie są to strażnice Scytów, Daków lub innych starożytnych ludów, dowodzi ta okoliczność, że znajdowały się one niegdyś w niedostępnych lasach i puszczach. Jeden z tych kurhanów, od wschodniej strony, zkąd postępować mogli najezdcy, jest mniejszy, drugi zaś kurhan, na zachodniej stronie, gdzie byli obrońcy, jest daleko większy od pierwszego. Z tego wypada, że obrońcy wszyscy polegli i otwarli najezdcom dalszy szlak na Żeniszkowce, Deraźnię, Zińków i dalej w głąb Podola a nawet i samej Polski. Nie rozminiemy się też z rzeczywistością, gdy powiemy, że w drugim tym większym a zachodnim kurhanie, spoczywają bojownicy z okolicznej szlachty, gdyż około Baru i Latyczowa stało kilkanaście szlacheckich osad, na straży od nieprzyjaciół, a dziedzice ich, wszyscy obowiązani służyć ojczyźnie wojskowo. Owi to bojownicy są: Radziejowscy, Wołkowińscy, Wasiutyńscy, Jołtuchowscy, Popowscy, Kożuchowscy, Łopatyńscy, Czerneliowscy, Korostowcy, Halczyńscy, Petrykowscy, Hałuzińscy, Serbinowscy, Petranowscy, Szelechowscy i zapewne wielu innych, którzy już dawno wyginęli w częstych walkach, wiemy bowiem, że kresy te nie bardzo szczodrze były zasilane koronnem wojskiem i że sama szlachta formowała z siebie silne hufce, które broniły ojczystej zagrody. W końcu nadmienić wypada, że R. na Podolu i dziedzice ich szlachta Radziejowscy nie pozostają w żadnym związku z Radziejowem i Radziejowicami w królestwie polskiem, oraz z Hieronimem i prymasem Radziejowskimi i stanowią odrębną gałąź szczepu, który wiekami się formował i trwa dotąd. *Sz. Kostyko Radziejowski.*

Radziejowo *Stare*, wś i dobra donacyjne, pow. nieszawski, gm. Bytoń, par. Radziejów. Obecnie dobra rządowe R. składają się z fol. Opatowice, Pściniek i Łany Wybranieckie. W 1886 r. fol. R. Stare lit. A rozl. mr. 138: gr. or. i ogr. mr. 135, łąk mr. 1, nieużytków mr. 2; bud. murow. 7. Przed uwłaszczeniem włościan należały: kol. Radziejów pod miastem znajdująca się, i Czarnocice. W 1827 r. R. Stare fol. miał 24 dm., 241 mk., kol. 9 dm., 6 mk. i łanectwo 3 dm., 31 mk. Pojedyncze części obszaru noszą jeszcze nazwy: Wójtówka, Jeziorki, Szlachectwo. W 1566 r. wś Stary Radziejów miała 11½ łan., 4 zagr., 2 komorn., 2 rzem. (Pawiński, Wielkop., II, 27). Donacyą tę otrzymał rz. radca stanu Aleksy Bołgowski, po śmierci którego dobra przeszły na własność brata jego generał-lejtenanta i senatora, a następnie na syna jego Sergiusza.

Radziejowice, wś, fol. i dobra nad rzką Pisią al. Radziejówką (dopł. Bzury), pow. błoński, gm. i par. Radziejowice. Leżą o 4 w. na płn.-wschód od Mszczonowa, a około 8 w. od st. dr. żel. warsz.-wied. w Rudzie Guzowskiej, 12 w. od Grodziska, posiadają kościół par. murowany, szkołę początkową, gorzelnią z prod. roczną do 50,000 rs., browar, cegielnią z prod. do 28,000 rs., tartak, 4 młyny wodne (w całych dobrach), 497 mk. W 1827 r. było 25 dm., 249 mk. Na obszarze folwarku piękny pałac i park, wzorowe gospodarstwo, głośna obora i owczarnia. Położona w sąsiedztwie dawnej puszczy książęcej Jaktorowskiej, była ta wieś zapewne nadaną zdawna już przez ks. mazowieckich jednemu z Junoszów, którego potomkowie przyjęli od siedziby miano Radziejowskich. Paprocki powiada, iż był

to „starodawny i możny ród wieku mego, przedtem senatorzy w ks. mazowieckiem bywali, urzędy na sobie znaczne od książąt a potem od królów miewali, jako był Andrzej kasztelanem sochaczewskim“ (Herby rycer., 323). W 1502 r. Aleksander król pozwala wykupić Ninogniewowi Kryskiemu miasto Płońsk, trzymane w zastawie przez Andrzeja „de Radziejowicze“, kaszt. sochaczewskiego (Kod. Maz., 323). Córka tego Andrzeja, Katarzyna była kochanką po kolei obu ostatnich ks. mazowieckich. Przypisywano jej otrucie Stanisława a jednocześnie zamiar nakłonienia Janusza do zawarcia z nią małżeństwa (por. Relacyą o zgonie ostatnich ks. mazowieckich, ze zbioru rękopis. Naruszewicza, ogłoszoną w Album Literackiem Wójcickiego, Warszawa 1848). Tenże Andrzej, jako kasztelan sochaczewski podpisał w 1505 r. w Radomiu odnowiony przywilej na sołtystwo we wsi Glina, wydany przez króla Aleksandra (Mucz., Rzysz., I, 228). Największego znaczenia dosięgła ta rodzina w XVII w. Stanisław Radziejowski, woj. łęczycki, żonaty z Katarzyną Sobieską, pozyskawszy względy Zygmunta III, zbogacił się z łaski królewskiej. Podejmował on nieraz króla i królowę w swej siedzibie (niecałe 6 mil od Warszawy). Synem Stanisława był głośny awanturnik, banita i zdrajca Hieronim, krajczy królowej, podkanclerzy. Podejmował on w R. w 1642 r. Władysława IV wraz z całym dworem. Ojciec Hieronima wystawił tu pałac z obszernemi oficynami dla gości, pozakładał ogrody i zwierzyńce. Hieronim kazał umieścić na pałacu tablicę marmurową, wyliczającą królewskie wizyty. Wyrok skazujący Hieronima na banicyą pociągał konfiskatę majątku, który przeszedł w ręce bisk. Jędrzeja Olszowskiego. Michał, syn Hieronima, wychowany przez Maryą Ludwikę, przy protekcyi Sobieskiego został arcyb. gnieźnieńskim i kardynałem. Odkupił on R. i tu przemieszkiwał, prowadząc wystawne życie. Podejmował tu przybywającą do Polski małżonkę Jakuba Sobieskiego. Jako przeciwnik Augusta II musiał schronić się do Gdańska i wtedy R. zostały złupione przez wojska saskie. Po śmierci prymasa, ostatniego z Radziejowskich, dobra przeszły do jego siostrzeńców Prażmowskich, od których nabyli je Ossolińscy a po nich drogą spadku Krasińscy, w których ręku dotąd pozostają. Ci ostatni odbudowali na nowo pałac, z którego część tylko przechowała się w całości, na miejsce dawnej drewnianej kapliczki wznieśli w 1822 r. obecny murowany kościół i utworzyli w 1786 r. parafią na miejsce dawnej filii par. w Mszczonowie. Opis i widok R. podał Tyg. Illustr. z 1863 r. (t. VIII, 344) i 1869 r. (t. IV, 233). Dobra R. składały się w 1886 r. z fol.: R., Krze, Adamów i Korytów, rozl. mr. 4070: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 542, łąk mr. 157, past. mr. 73, lasu mr. 1519, nieuż. mr. 78, razem mr. 2369; bud. mur. 10, z drzewa 37; płodozmian 11-polowy; fol. Krze gr. or. i ogr. mr. 462, łąk mr. 118, past. mr. 20, lasu mr. 134, nieuż. mr. 20, razem mr. 754; bud. z drzewa 15; płodozmian 10 i 11-polowy; fol. Adamów gr. or. i ogr. mr. 313, past. mr. 24, zarośli mr. 2, nieuż. mr. 6, razem mr. 345; bud. z drzewa 3; płodozmian 9-polowy; fol. Korytów gr. or. i ogr. mr. 304, łąk mr. 36, past. mr. 56, lasu mr. 147, nieuż. mr. 59, razem mr. 602; bud. z drzewa 15; płodozmian 10-polowy; lasy nieurządzone. W skład dóbr wchodziły poprzednio wsie: R. os. 21, z gr. mr. 309; Słabomierz os. 12, z gr. mr. 386; Zboiska os. 9, z gr. mr. 375; wś Korytów os. 22, z gr. mr. 532; Krze os. 42, z gr. mr. 256; Kamionka os. 8, z gr. mr. 257; Wólka Brzozokalska os. 7, z gr. mr. 133; Kuklówka os. 10, z gr. mr. 126; Dobiegała os. 4, z gr. mr. 62; Hamernia os. 3, z gr. mr. 4; Budy Stare os. 23, z gr. mr. 422; Budy Nowe os. 22, z gr. mr. 374; Budy Józefowskie os. 20, z gr. mr. 311; Brzózki os. 5, z gr. mr. 53; Tartak os. 8, z gr. mr. 80; Krzyżówka os. 8, z gr. mr. 101; Podlasie os. 8, z gr. mr. 94; Adamów os. 6, z gr. mr. 102; Podgórze os. 2, z gr. mr. 41. R. par., dek. grodziski (dawniej błoński), 2780 dusz. R. gmina należy do sądu gm. okr. III w Mszczonowie, tamże urząd gm. i st. poczt. Gmina ma 15,300 mr. obszaru i 5124 mk. (2491 męż., 2633 kob.); co do wyznania: 4911 katol., 8 prawosł., 99 ewang., 103 żyd. i 3 innych wyznań; co do stanów: 4999 włościan, 42 szlachty, 33 mieszczan. Na obszarze gminy jest 2195 mr. lasu. W skład gminy wchodzą: Adamów, Brzózki, Brzozokalska Wólka, Budy Stare i Nowe, Chroboty, Ciemne, Czekaj, Dobiegała, Długowizna, Gnojna, Grabce, Grabce Wręckie, Grabce Józefpolskie, Hamernia, Józefpol, Józefowskie Budy, Kamionka, Korytów, Krzyżówka, Kuklówka Zarzeczna, Kuklówka Radziejowska, Krze, Lublinów, Mszczonowskie Budy, Nowydwór, Podlasie, Radziejowice, Słabomierz, Świnice, Świnicka Huta, Tartak, Wójtówka, Wręcza, Wręcka Wólka, Zboiska, Zazdrość. *Br. Ch.*

Radziejówka, rzka, ob *Pisia.*

Radziejowo, ob. *Radziejewo.*

Radziejowszczyzna, w spisie z 1864 r. *Radziewszczyzna*, dobra, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Aleksandrowo (dawniej Oława), okr. wiejski Czyżuny i Żwirżdany, parafia Daugi; własność Mańkowskich. W 1850 r. miały 1189 dzies. i składały się z fol. i 6 wsi. Włościanie wnieśli 4102 rs. i 95 kop. wykupu za wydzieloną im ziemię.

Radzielówka, rzka w pow. rzeszowskim, ob. *Niechobrz.*

Radziemice, właściwie *Radzimice*, wś i fol. nad rzeczką, lewym dopł. Szreniawy, pow. miechowski, gm. Łętkowice, par. Radziemice, odl. 20 w. od Miechowa, 9 w. od Proszowic, posiada łomy kamienia (opoka kredowa), kościół par. murowany, młyn wodny. W 1827 r. było 20 dm., 195 mk. W 1874 r. fol. R. rozl. mr. 781: gr. or. i ogr. mr. 715, łąk mr. 39, past. mr. 4, lasu mr. 2, nieuż. mr. 22; bud. mur. 4, z drzewa 7. Wś R. os. 36, z gr. mr. 164. W sierpniu 1228 r. Kazimierz ks. na Opolu nadał Klemensowi, woj. opolskiemu, między wieloma wsiami i Radziemice (ob. t. VIII, 669; i Kod. dypl. Bartosz. pod 1228 r.). Pierwotnie należała ta wieś, o ile się zdaje, do par. Wrocimowice, do której dotąd należy Radziemska Wola. W połowie XV w. istnieje tu już kościół par. Dziedzicem jest Jan Lasocki h. Dołęga. Wś ma 12 łanów kmiecych, dających dziesięcinę snopową i konopną prebendzie więckowskiej przy katedrze krakowskiej. Dwa łany dają dziesięcinę do Wrocimowic, wartości do 2 grzywien. Dziesięciną z przymiarków dzielą się pleban w Wrocimowicach i prebenda topolska w Krakowie. Folwark daje miejscowemu plebanowi (Długosz, L. B., II, 78). Według wizytacyi Radziwiłła z końca XVI wieku prawo nadania probostwa posiadał Stanisław Tarnowski, kaszt. sandomierski. Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wś R. miała 8 łan. W r. 1581 R. własność pana Radomskiego, miała 9½ łanów km., 2 zagr. z rolą, 4 komor. bez bydła, ¼ roli (Pawiński, Małop., 13, 440). Obecny kościół mur. pochodzi z 1660 r. R. par., dek. miechowski, ma 259 dusz. *Br. Ch.*

Radziemska Wola, wś, pow. miechowski, gm. Pałecznica, par. Wrocimowice.

Radzienen, pow. szczycieński, ob. *Zieleniec.*

Radzieszów, pow. odolanowski, ob. *Radziszew.*

Radziewce, ob. *Radziowce.*

Radziewicze 1.) karcz., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 83 w. od Święcian, 1 dm., 4 mk. żyd. 2.) **R.** *(Radewiczy)*, wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 5 okr. pol., gm. Wierzchowicze, o 44 w. od Brześcia. 3.) **R.,** dobra, pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. Gudziewicze, o 38 w. od Grodna, własność Mikulskich. Włościanie wnieśli 1807 rs. 44 kop. wykupu za ziemię. 4.) **R.,** wś, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Kruglany, o 21 w. od Sokółki. *J. Krz.*

Radziewszczyzna 1.) zaśc. szl., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 34 w. od Oszmiany, 1 dm., 14 mk. kat. 2.) **R.,** ob. *Radziejowszczyzna.*

Radzież 1.) urzęd. *Radesz*, dobra, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Domaczów, o 44 w. od Brześcia, własność Jegoryna. 2.) **R.,** wś, tamże, gm. Ołtusz, o 44 w. od Brześcia.

Radzięcin, w XV w. *Radzanczyn*, wś i fol., pow. zamojski, gm. Goraj, par. Radzięcin. Leży w górzystej okolicy, nad rz. Ładą, o 46 w. na zach. od Zamościa i o 3 w. na połud. od Gorajа. Najbliższa st. poczt. Frampol. Posiada kościół par. mur., szkołę początkową, młyn wodny, 63 dm., 527 mk. rz.-kat. W 1827 r. 53 dm., 310 mk. Ludność trudni się obok uprawy roli pszczolnictwem. Murowany dwór, z ogrodem nad stawem, w pobliżu rzeki, nosi nazwę zamku. Starożytna ta osada nadaną została w 1377 r. przez Ludwika Węgierskiego wraz z zamkiem królewskim Goraj i innemi włościami podskarbiemu królestwa Dymitrowi i bratu jego Iwanowi, dziedzicom z Klecz (Star. Pol., II, 1156). W połowie XV w. R. należy do par. Goraj (Długosz, Lib. Ben., II, 576). Według regestrów pobor. z 1581 roku R. wraz z Wolą mają 12 łanów i młyn (Pawiński, Małop., 355). Dziedzice wsi Gorajscy założyli tu zbór kalwiński. Po Gorajskich posiadali te dobra Potoccy, pod których opieką odbył się tu synod kalwiński 1666 r. W 1771 r. wyrok trybunału nakazał Suchodolskim, dziedzicom wsi, zwrócić zbór katolikom z całem uposażeniem (kś. Bukowski, Hist. Reformacyi, I, 411). Na miejsce starego, drewnianego zapewne kościoła, wzniósł w 1758 r. dziedzic wsi Marek Antoni hr. Butler w 1758 (1715 ?) r. obecny murowany kościół p. w. św. Kazimierza. Konsekracya nastąpiła dopiero w 1794 r., dopełnił jej kś. J. K. Lenczewski, bisk. i sufr. lubelski. Obecnie do parafii należy kościół fil. w Frampolu. W 1870 r. fol. R. rozl. mr. 1253: gr. or. i ogr. mr. 543, łąk mr. 62, past. mr. 275, lasu mr. 154, zarośli mr. 131, nieuż. mr. 88. Wś R. os. 46, z gr. mr. 825; wś Albinów os. 3, z gr. mr. 90; wś Średniówka os. 20, z gr. mr. 459. R. par., dek. zamojski (dawniej zaklikowski), 2869 dusz. W skład par. wchodzą: Abramów, Abramowska Wólka, Hosznia, Majdan Teodorówka, Jędrzejówka, Średniówka, Komodzianka, Smoryń, R. i Radzięcka Wola. *Żuk.—Br. Ch.*

Radzięcka Wola al. *Smoryń*, wś, pow. zamojski, gm. Frampol, par. Radzięcin, odl. 6 w. od Frampola a 40 w. od Zamościa, ma 55 dm., 514 mk. kat. Ziemia urodzajna, położenie płaskie, liczne sadki owocowe, zamożność średnia. W 1887 r. fol. R. Wola al. Smoryń rozl. mr. 753: gr. or. i ogr. mr. 486, łąk mr. 56, lasu mr. 198, nieuż. mr. 13; bud. mur. 1, z drzewa 22, las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. Wola os. 55, z gr. mr. 994; wś Komodzianka os. 40, z gr. mr. 851.

Radziętów al. *Radziątków* al. *Kasprów*, fol.

nad rzeką b. n., pow. piotrkowski, gm. Krzyżanów, 2 dm., 18 mk., 508 mr.

Radzigoła, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 42 w. od Poniewieża.

Radziki 1.) *Wielkie* al. *R. Duże*, w XVI w. *Radzyków* i *Radzyki*, wś, fol. i dobra nad rz. Drwęcą, na granicy od Prus, w równinie, pow. rypiński, gm. Wąpielsk, par. Radziki, odl. 10 w. od Rypina, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, młyn wodny, sklep, karczmę, 49 dm., 64 os. włośc., 334 mk. W 1827 r. R. Małe miały 22 dm., 181 mk., R. Wielkie 39 dm., 230 mk. We wsi są ruiny zamku. Na obszarze dóbr pokłady kamienia wapiennego i torf. Jestto dawna siedziba rodu Ogończyków Radzikowskich. Jakub z Radzików, chorąży dobrzyński, występuje na akcie z 1434 r. (Muczk., Rzysz., II, 859), Mikołaj, kasztelan dobrzyński w 1509 r. (ib., I, 229). Według Niesieckiego ów Mikołaj jest synem Jakuba, wojew. brzesko-kujawskiego. Z tych czasów zapewne gdy R. były siedzibą możnej senatorskiej rodziny, pochodzi zamek, którego szczątki dotąd się przechowały i kościół paraf., niewiadomej erekcyi, który istniał już w 1502 r. Pierwotnie zapewne R. Wielkie i Małe stanowiły jedną całość. Około połowy XVI w. wychodzą z rąk Radzikowskich. Według regestrów pobor. z 1564 r. wś kościelna R. ma 12 kmieci na całych łanach, 4 zagrod., od których pobór wynosił 6 fl. 11 gr. 1 sold. Właścicielem jest Stanisław Plecki (Pawiński, Wielkop., I, 300). W 1789 r. właścicielka Suchorska wysiewa 60 kor. żyta i 7 kor. pszenicy, pobiera czynszu 744 złp. Proboszcz wysiewa 16 kor. żyta i 1 kor. pszenicy. Na początku obecnego stulecia należą do Przeciszewskich. Od nich nabywa w 1840 r. Franc. Salezy Dmochowski (syn tłumacza Iliady) a w ostatnich czasach właścicielami R. są Siemiątkowscy. Dobra R. Wielkie składały się w 1886 r. z fol. R. Wielkie i Kierz Radzikowski, nomenkl. Józefówko i Olszak, rozl. mr. 1770: fol. R. Wielkie gr. or. i ogr. mr. 753, łąk mr. 79, past. mr. 99, lasu mr. 385, nieuż. mr. 62, razem mr. 1379; bud. mur. 13, z drzewa 2; fol. Kierz Radzikowski gr. or. i ogr. mr. 361, łąk mr. 14, nieuż. mr. 16, razem mr. 391; bud. mur. 5, z drzewa 3, las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły poprzednio wsie: R. Wielkie os. 39, z gr. mr. 283; Półko Wielkie os. 4, z gr. mr. 61; Półko Małe os. 2, z gr. mr. 72; Kierz Radzikowski os. 11, z gr. mr. 22; Czernie os. 5, z gr. mr. 64; Kupno os. 8, z gr. mr. 62. Podanie miejscowe tyczące się zamku dostarczyło Franc. Salez. Dmochowskiemu osnowy do powieści „Przekleństwo Matki“ (1860 r.). Por. też: „Koresp. Płocki“ z 1877 r. Nr. 85. Włościanin z dóbr R. Wielkie Dombek, utworzył w r. 1850 wraz z kilku towarzyszami bandę, której był dowódcą i szerzył przez kilka lat postrach w całej okolicy po obu stronach Drwęcy. Sądy pruskie nałożyli wysoką cenę na jego głowę, nakoniec schwytany, zakończył życie w więzieniu fortecznem w Grudziądzu. R. par., dek. rypiński, 300 dusz. 2.) **R.** *Małe*, wś, fol. i dobra nad rzką Drwęcą, pow. rypiński, gm. Osiek pod Brodnicą, par. R. Wielkie, odl. 12 w. od Rypina, leżą na granicy pruskiej, posiadają 25 dm., 259 mk. W 1564 r. był tu właścicielem Sandziwy Żelski, miał 13 łanów, karczmę i 4 zagrod., od których pobór wynosił 7 fl. 26 gr. 2 sol. (Pawiński, Wielkp., I, 300). W 1789 r. posiadał je kś. kanonik Pląskowski, który wysiewał 107 kor. żyta, 9 kor. pszenicy i czynszu pobierał 620 złp. R. Małe są miejscem urodzenia komedyopisarza Józefa Narzymskiego (1839 r.). Dobra R. Małe składały się w 1866 r. z fol. R. Małe, Bolesławice, Łapinożek; nomenkl. Bielany, Bielawki, Brzozówka i Chorab, rozl. ogólna mr. 3014: gr. or. i ogr. mr. 2160, łąk mr. 256, past. i zarośli mr. 87, lasu mr. 451, nieuż. mr. 60. W r. 1871 nastąpił podział dóbr w ten sposób, iż przy dobrach R. Małe, Bielany, Bielawki, Brzozówka i Chorab pozostał obszar 1532 mr., w tem gr. or. i ogr. mr. 908, łąk mr. 60, past. mr. 7, lasu mr. 451, zarośli mr. 66, nieuż. mr. 40; bud. mur. 12, z drzewa 9; płodozmian 9 i 14-polowy; wiatrak, cegielnia; fol. Łapinożek z rozl. mr. 480: gr. or. i ogr. mr. 365, łąk mr. 40, wody mr. 18, nieuż. mr. 6; bud. mur. 5; płodozmian 9-polowy; fol. Bolesławice z przyl. Brzostowiec, Bogaczewko, Czarna Ruda, Ławy, Łamkowizna i Kapuśnik, miał w r. 1885 rozl. mr. 877: gr. or. i ogr. mr. 451, łąk mr. 113, past. mr. 115, lasu mr. 163, nieuż. mr. 35; bud. mur. 7, las nieurządzony, pokłady kamienia wapiennego i torfu. Dawniej wchodziły w skład dóbr wsie: R. Małe os. 33, z gr. mr. 104; Łapinożek os. 22, z gr. mr. 50; Bolesławice os. 22, z gr. mr. 88. *Br. Ch.*

Radzików 1.) wś i fol. nad rz. Mrową, pow. błoński, gm. Radzików, par. Rokitno, odl. 9 w. od Grodziska, 4 w. od Błonia, posiada browar z produkcyą roczną dochodzącą 26,000 rs., cegielnią z prod. na 1200 rs.; ma 197 mk. W1827 r. było 14 dm., 176 mk. W 1887 r. fol. R. rozl. mr. 747: gr. or. i ogr. mr. 642, łąk mr. 69, past. mr. 10, nieuż. mr. 26; bud. mur. 9, z drzewa 13; płodozmian 6 i 9-polowy. Wś R. os. 16, z gr. mr. 86. R. gmina należy do sądu gm. okr. I w Błoniu, tamże st. poczt. Gmina ma 16,583 mr. obszaru i 4666 mk. (2211 męż. i 2455 kob.); co do wyznania 4167 katol., 287 ewang. i 212 żyd. W skład gminy wchodzą: Białuty, Czarnów, Chruślin, Grądy, Giełżew, Gołaszew, Józefów (cukrownia), Kopytów, Kury, Leszno, Łaź-

niew, Łubiec, Michałów, Mytczyn, Pilaszków, Pleśniak, Pogroszew, Płochocin, Radzików, Rokitno, Święcice, Szymanówek, Witki, Wolskie. 2.) **R.,** dawna okolica szlach., w pow. siedleckim, gm. Pióry, par. Zbuczyn, odl. 14 w. od Siedlec. W obrębie jej leżą: *R. Wielki*, wś, ma 52 dm., 322 mk., 1373 mr. W 1827 r. 40 dm., 230 mk. *R. Stopki* (w gm. Czuryły), ma 21 dm., 137 mk., 791 mr. W 1827 r. 17 dm., 109 mk. *R. Oczki*, wś i fol., ma 50 dm., 325 mk. W 1827 r. 15 dm., 82 mk. W 1870 r. fol. R. Oczki rozl. mr. 395. Wś R. os. 11, z gr. mr. 94. *R. Kornica*, wś, ma 24 dm., 178 mk., 550 mr. W 1827 r. 19 dm., 95 mk. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1580, ze wsi R. Wielki, w par. Zbuczyn, Bartizel Nurzimski zapłacił od siebie i od sąsiadów z połowy wsi od 4 włók co sami orzą fl. 2, z drugiej połowicy wsi Kozłowie od 4 włók winni summa fl. 2. R. Oczki w 1531 r. płacił w 1580 r. Józef Radzikowski od 4 włók, które sami orali, fl. 2, od komornicy bez bydła 2 gr., komornik jeden spustoszał a drugi uciekł. Summa fl. 2 gr. 2. W 1531 r. wś R. Stopki, w parafii Zbuczyn, płaciła od $^1/_2$ łanu. W r. 1552 część Bujnowa dawała z $^1/_4$ łana. Część Bartol. z $^1/_4$ łanu. Część Kisielnickich miała 3 osad. W r. 1580 Wacław Wadowski od 3 włók co sam orze z uczestnikami fl. 1 gr. 13, od 3 zagród na roli gr. 18, od 2 zagród bez ról gr. 8. Summa fl. 2 gr. 11. W 1531 r. Mateusz Filipowicz płacił od $^1/_2$ łanu (Pawiński, Małop., 378, 384, 395, 396, 417, 418). *Br. Ch.*

Radzikowo, wś i fol., pow. płoński, gm. Sielec, par. Radzikowo, odl. o 21 w. od Płońska, posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, karczmę, 57 dm., 409 mk., 1331 mr. R. wchodziła w skład dóbr królewskich stotwa wyszogrodzkiego a od 1660 r. w skład ststwa kębłowickiego, oddzielonego od wyszogrodzkiego; ob. *Kębłowice*. Kościół i par. erekcyi niewiadomej. Po spaleniu przez Szwedów w r. 1712 nowy z drzewa wystawił Ludwik Lasocki i Tomasz Romocki. R. par., dek. płoński (dawniej zakroczymski), 584 dusz.

Radziłów, os. miejska, dawniej miasteczko, pow. szczuczyński, gm. i par. Radziłów, nad rz. Wissą, niedaleko jej ujścia do Biebrzy, na zachod. krawędzi błot nadbiebrzańskich. Pod R. wpada do Wissy rzka Matlak z dopływ. Kubrzanką. Odl. 19 w. od Szczuczyna, posiada kościół par. drewniany, synagogę, szkołę początkową, urząd gm. Sąd gm. i st. poczt. w Szczuczynie. Osada ma 163 dm., 1859 mk. (930 męż., 929 kob.) i 1987 mr. ziemi do mieszczan należącej. W 1827 r. było 101 dm., 784 mk.; w 1858 r. 124 dm. drewn., 1539 mk. (658 żyd.). Dochód kasy miejskiej w 1858 r. wynosił 407 rs. 32 kop., ubezpieczenie domów od ognia 20,950 rs. Jestto jedna z dawniejszych osad w ziemi wizkiej. Był tu zdawna warowny gród książęcy na pograniczu od ziem pruskich, przy nim utworzyła się osada miejska, którą Konrad, ks. mazowiecki, przeniósł z polskiego prawa na niemieckie przywilejem wydanym w Wiznie 1466 r. nazajutrz po dniu św. Stanisława. Mieszczanie obowiązani byli dawać czynsz z uprawnego łanu po pół seksageny groszy, sześć korcy owsa i trzy jęczmienia. Prócz tego obowiązani byli naprawiać groblę przy młynie książęcym na rzece, którą akt nazywa „Słucz“ (Kod. Maz., 236, 237). Kościół i parafią erygował tu podobno Janusz, ks. mazowiecki, w 1482 r. Obecny pochodzi z 1740 r. W 1660 r. R. wchodzi w skład ststwa ostrołęckiego (ob. t. VII, 691). Odbywały się tu roki sądowe, gdyż R. był stolicą maleńkiego powiatu w ziemi wizkiej; powiat ten miał jednak swoich urzędników. W 1885 r. fol. R. lit. A (wójtowstwo) rozl. mr. 400: gr. or. i ogr. mr. 309, łąk mr. 73, past. mr. 12, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 12; młyn wodny. R. par., dek. szczuczyński, 2435 dusz. R. gm. ma 4497 mk., 10,232 mr. obszaru; sąd gm. okr. I i st. poczt. w Szczuczynie. W skład gminy wchodzą: Borawskie, Brodowo, Czerwonki, Karwowo, Kieljany, Kownatki, Kramarzewo, Mikuty, Mścichy, Ostrowik, Radziłów, Rydzewo, Słucz, Święcenin i Zakrzewo. Z wymienionych wsi 3 zamieszkuje drobna szlachta, 7 ludność mieszana, resztę włościanie. *Br. Ch.*

Radziłowicze, wś i dobra, pow. mozyrski, w 3 okr. turowskim, gm. Tonicz, ma 68 osad pełnonadziałowych; cerkiew paraf. wzniesiona w 1837 r. p. w. Zmartwychwstania, uposażona 3 włókami gruntu; około 500 parafian. Dobra od 1875 r. należą do kupca Obuchowa, razem z Bukczą (ob.), mają około 1550 włók. Miejscowość odludna, łąk obfitość. *A. Jel.*

Radziłówka, wś w starostwie mielnickiem, ziemi bielskiej, ob. *Mielnik*.

Radzim 1.) mylnie *Radzimin*, gród, kasztelania, królewszczyzna i wś kośc. niegdyś, a dziś folw. proboszczowski z kościołem i leśnictwo królewskie, pow. i dekanat obornicki, o 10 klm. na wschód-południe od Obornik, na lewym brzegu Warty, wśród odwiecznych lasów; par. w miejscu, poczta w Chludowie, st. dr. żel. w Wargowie o 8 klm. Z grodu, który stał na ostrowiu, pozostało wysokie grodzisko, nasypy i głębokie przekopy. Poczet znanych kasztelanów jest następujący: Benjamin r. 1256, Zbilut r. 1271, Chemko r. 1280—1294, Drogosław r. 1294, Piotr z Górki Targowej r. 1343, Markuszy r. 1362—3, Wojciech r. 1374, Markuszy r. 1375, Wojciech r. 1377—1383, Wincenty z Pniew r. 1387—1398 i Jarota w r. 1399. Zachodzący w końcu XIV

w. Radzimscy są albo kasztelanami, albo członkami rodu kasztelańskiego. W r. 1360 zamienili poznańscy kawalerowie św. Jana jerozolimskiego Siedlec, Brzezie i połowę Popowa na królewszczyzny Maniewo, Brzeziny i R. z kościołem. Podczas zaburzeń domowych w marcu r. 1383, gdy w Starczanowie układano się o rozejm, stało pod R. wojsko Wincentego, woj. poznańskiego, a pod Starczanowem oddział Domarata, kaszt. poznańskiego; rzeka Warta przedzielała zapaśników. Mylnie uważają niektórzy R. kronikarski za Radzyń z pod Szamotuł i mylnie tłumaczą go inni nieznaną jakąś rzeką Radzyną (ob. *Starczanów*). W r. 1388 wchodził R. w skład opola chojnickiego; r. 1580 trzymał tę wieś Adam Czarnkowski; po r. 1793 zabrał rząd pruski kawalerom ich posiadłości. Pod R. odkopano podobno przed kilkudziesięciu laty znaczne cmentarzysko z popielnicami. Kościół miejscowy p. w. św. Mikołaja i św. Barbary, stawiany z drzewa i erygowany 28 czerw. 1230 r. przez bisk. poznańskiego Pawła, zawdzięcza swój początek Władysławowi, ks. wielkopolskiemu (J. Korytkowski, Br. Descr. Archid. Gnesn. et Posn., II, 182). W r. 1580 składały par.: Maniewo, Radzim i Trzyskotowo; później przybyły Czerwona Niwa i Gołębowo. W 1873 r. par. obejmowała 830 dusz. Fol. proboszczowski, wcielony do okręgu wiejskiego Maniewo, ma 1 dm. i 9 mk. Leśnictwo, przezwane *Warthewald* (1 dm. z 12 mk.), wchodzi w skład okr. domin. Kąty (Eckstelle). Nazwę niemiecką Warthewald rozciągają niektórzy i na folwark proboszczowski. 2.) **R.**, pow. gnieźnieński, ob. *Rybno-Radzim*. *E. Cal.*

Radzim, ob. *Radźmin*.

Radzimia, os. młyn nad rzką Pokrzywnicą, pow. koniński, gm. Dąbroszyn, par. Rychwał, odl. od Konina 14 w., od Rychwału 4 w., ma 1 dm., 14 mk., 60 mr. Według Lib. Ben. Łaskiego (I, 277) młyn ten dawał pleban. w Rychwale mesznc po korcu mąki żytniej i pszennej.

Radzimice, ob. *Radziemice*.

Radzimin, fol., pow. szubiński, o 2 klm. na południe od Kcyni; par., pocz. i st. dr. żel. w Kcyni, okr. dom. Żurawia; ma 2 dm., 27 mk. Około r. 1830 był R. wsią (12 dm., 122 mk., 89 katol., 4 prot., 29 żyd.); w r. 1794 pisał się Józef Lubicz na R. Radzimiński, woj. gnieźnieński. R. należał do Radzimińskich jeszcze około r. 1845. *E. Cal.*

Radzimin, ob. *Radźmin*.

Radzimów, dwór, pow. szawelski, gm. Gruździe, o 15 w. od Szawel.

Radzimowice, wś i fol. nad rz. Działdówką, pow. mławski, gm. Ratowo, par. Strzegowo, odl. o 23 w. od Mławy, posiada pokłady kamienia wapiennego i torfu, gorzelnią, młyn wodny i tartak, 14 dm., 151 mk. W 1874 r. fol. Radzimowice z attyn. Bieżany rozl. mr. 1938: gr. or. i ogr. mr. 382, łąk mr. 217, past. mr. 76, lasu mr. 1207, nieuż. mr. 56; bud. mur. 5, z drzewa 23; las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś Giełczynek os. 11, z gr. mr. 46; wś Prusocin os. 5, z gr. mr. 63; wś Rydzyn os. 14, z gr. mr. 521; wś Budy Zofijki os. 8, z gr. mr. 81; wś Budy Budzkie os. 2, z gr. mr. 68. *Br. Ch.*

Radzin, fol., pow. nowomiński, ob. *Radzyń*.

Radzin, wś, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. dernowicka, przy dr. ze wsi Kułażyn do wsi Pogonne, ma 46 osad pełnonadziałowych. Okolica nizinna bardzo, mająca jednak tu i owdzie wyniosłości, grunta lekkie, namułowe, urodzajne. *A. Jel.*

Radziniewo, niem. ob. *Raciniewo*.

Radziochy, jezioro pod wsią t. n., w pow. lipnowskim, ma 69 mr. obszaru.

Radziochy, wś i fol. nad jeziorem, pow. lipnowski, gm. Skępe, par. Karnkowo, odl. o 15 w. od Lipna, ma 7 dm., 85 mk. W 1789 r. dziedzic Ign. Zboiński wysiewał tu 15 korcy żyta, czynszu pobierał 485 zł. W 1827 r. fol. Radziochy rozl. mr. 1270: gr. or. i ogr. mr. 209, łąk mr. 68, past. mr. 23, lasu mr. 870, wody mr. 69, nieuż. mr. 32; bud. z drzewa 9; las urządzony. Wś R. miała 4 os., 16 mr. i wchodziła poprzednio w skład dóbr Kikoł. *Br. Ch.*

Radzionków, niem. *Radzionkau*, wś kośc. i dobra, pow. bytomski, o 1 milę od Tarnowic. Posiada kościół katolicki par., który w XVI w. zostawał jakiś czas w ręku protestantów, kopalnie rudy żelaznej, galmanu i łomy wapienia na wzgórzach. St. dr. żel. na linii z Bytomia do Kluczborka, odl. 8 klm. od Bytomia. Dobra mają razem z fol. Strosek, 2759 mr. roli, 198 mr. łąk i 1133 mr. lasu; wś 803 mr. roli, 24 mr. łąk rozdzielonych między 28 gospodarzy, 28 ogrodziarzy i 111 komorn. W 1861 r. było 178 dm. i 1862 mk. (10 ewang. i 27 żyd.). We wsi istnieje kółko włościańskie polskie. R. par., dek. tarnowskiego, miała w 1869 r. 5439 katol., 31 ewang., 76 izrael.

Radziowce, *Radziewce*, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Krasne (Krasnesioło), okr. wiejski i dobra (Świdów) Granicze, o 5 w. od gminy a 43 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Wilna do Mińska, ma 15 dm. i 129 mk. (58 dusz rewiz.).

Radziszew 1.) al. *Radzieszów*, wś, pow. odolanowski (Ostrowo), o 17 klm. na płn. od Grabowa, na lewym brzegu Prosny, o 2 klm. na płn. od ujścia Ołoboczki; par. Gostyczyna, poczta Ołobok, st. dr. żel. w Ostrowie o 19 klm., okr. wiejski Lezionna; ma 3 dm. i 27 mk. Młyn R., znany Długoszowi, istniał już przed

r. 1480. Przy ujściu północnego ramienia Ołoboczki stoi obecnie młyn Sławiński. 2.) **R.**, dok. *Radzesszew*, *Raczesew*, *Raczischew*, os. szl., zachodząca w aktach grodzkich poznańskich między r. 1386 a 1399, z której pisali się Radziszewscy, nie jest Radziszewem w pow. odolanowskim, jak objaśnia wydawca rzeczonych akt, lecz leżała w okolicy Obornik, Szamotuł i Pniew, w pow. poznańskim. Istniejące dotąd jezioro Radziszewskie i pustkowie Radziszewiec upoważniają nas do do wniosku, że zlała się z pobliskiem Chojnem (na zachód od Wartosławia), lub znikła z tej okolicy. 3.) **R.**, *Radzyczew* na mapie Zanoniego, oznaczony na wschód od Obornik, między Rogoźnem i Skokami, w pow. poznańskim, jest *Budziszewem* w pow. obornickim. *E. Cal.*

Radziszewiec, pustk., pow. szamotulski, okr. wiejski Chojno, na zachód od Wartosławia; 1 dm., 5 mk.

Radziszewka, dobra, pow. wiłkomierski, gm. Kowarsk, par. Widziszki (o 4 w.), o 15 w. od Wiłkomierza, 76 w. od Kowna a 49 w. od st. dr. żel. Janów. Położone przy b. szosie warszawsko-petersburskiej, mają 1150 mr. ziemi dworskiej i 180 mr. lasu, łąki nieobszerne lecz bardzo dobrego gatunku, gleba średnia. Mniej niż o 1 w. od samego dworu przepływa rz. Święta, która porą wiosenną służy do spławu drzewa do Wilii i Niemna. O parę wiorst ku południowi przepływa rzka Sesarka, u ujścia której do rz. Świętej stoi młyn wodny. W 1788 r. własność Bartłomieja i Elżbiety z Rudominów Dąbrowskich, nabyta w 1818 r. przez Hoppenów, w ręku których do dziś pozostaje. *Dr. K.*

Radziszewo, wś włośc., pow. włocławski, gm. Baruchowo, par. Białotarsk, odl. 31 w. od Włocławka, ma 3 dm., 34 mk., 41 mr. ziemi. W 1827 r. było 5 dm., 32 mk.

Radziszewo, okolica szlach. nad bezim. dopł. Nurca, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Skórzec, o 41—42 w. od Bielska a 1 milę od mka Ciechanowca, niegdyś w całości własność Radziszewskich, później skutkiem częstych podziałów familijnych i sprzedaży rozdrobniła się na wiele cząstek, składających obecnie okolicę szlachecką. W obrębie jej znajdują się: *R. Króle*, *R. Sobiehowo*, *R. Stare* i *R. Sienczuch.* W R. Królach zmarł d. 3 sierpnia 1885 r. Franciszek Radziszewski, zasłużony pracownik na polu bibliografii polskiej, ur. tamże d. 15 grudnia 1817 r. *J. Krz.*

Radziszewo al. *Radziszewskie*, jezioro, pow. szamotulski, na prawem porzeczu Warty, o 7 klm. na zachód od Wartosławia (Neubruck), pod Chojnem, $1^1/_2$ klm. długie, 1 klm. szerokie, spływa do Warty.

Radziszki, wś włośc., pow. suwalski, gm. Maćkowo, par. Puńsk, odl. od Suwałk 30 w., ma 47 dm., 551 mk., 1537 mr. W 1827 r. było 32 dm., 246 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Krasnowo.

Radziszki, wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Twerecz, okr. wiejski i dobra skarbowe Dzisna, o 11 w. od gminy a 49 w. od Święcian, ma 3 dm., 41 mk. katol.

Radziszów, wś, pow. myślenicki, leży nad Skawiną, do której na obszarze wsi uchodzi pot. Mogiłka z lewego a pot. płynący od Kuleszowa z praw. brzegu, przy gościńcu ze Skawiny (46 klm.) do Myślenic i kolei państwowej, mającej tu stacyą na linii Sucha Skawina (7 klm.). Wieś zajmuje porzecze Skawiny (226 mt.), podnoszące się ku wschodowi (249 na płd., 347 ku płn.) i zachodowi-połud. (Kielek 336 mt.) w kraj falisty, o glebie glinkowej, urodzajnej. W stronie płd.-wschodniej znajduje się las Bronaczowa, zwany w swej północnej części Rozparką, zajmuje on wzgórza 316 do 353 mt. wznies. Obszar wsi graniczy na płn. z Rzozowem i Bukowem, na wsch. z Kuleszowem, na płd. z Wolą Radziszowską, gdzie granicę tworzy Cedron-Skawinka, a na zach. z Jurczycami i Polanką Hallerowską. We wsi jest kościół par. rz.-kat., szkoła ludowa i młyn. Wś ma 262 dm. i 1522 mk. Obszar więk. pos. (spadkobiercy hr. Mieroszewskiego), 2 dm., 17 mk. Z ogólnej liczby 1539 mk. jest 1520 rz.-kat. i 19 izrael. Obszar większy ma 331 mr. roli, 25 mr. łąk i ogr., 32 mr. pastw. i 655 mr. lasu; pos. mn. 1298 mr. roli, 93 mr. łąk i ogr., 73 mr. pastw. i 79 mr. lasu. Wieś położona na dawnej granicy ks. zatorskiego należała do opactwa tynieckiego. Pewnem jest, że w latach 1253—1258 (Cod. dipl. tinec. Kętrzyńskiego, 43) był R. włością klasztoru, bo Bolesław Wstydliwy zatwierdza jego rozgraniczenie (ten dok. także w Cod. Polon., III, 150). Potwierdza to także dokument Michała, opata tyn., z r. 1334 (Kod. Małop., wyd. Piekosińskiego, I, 233) dozwalający Mikołajowi zw. Smarz założyć sołtystwo we wsiach klasztornych Ujazd i Wróblowy (woli) za dane opactwu dwa łany w dziedzicznej wsi opactwa Radeschów i dypl. z 1355 Franciszka, proboszcza kościoła św. Floryana w Krakowie (Cod. tinec., 122 i Cod. Polon., III, 247) wskazujący zarazem, że w tym czasie był tu już kościół parafialny. W 1394 (w dypl. z 29 wrześn. Cod. tinec, 175) nazywa opat Mścisław R. „hereditas“. Pisownia nazwy nie ustalona, brzmi w dokumentach i u Długosza: Radzieschów, Radzeszow, Rachezów, Radessow, Radesow, Radesov, Radesou i Radeseo. Pierwotnie był tu kościół drewniany, potem mały murowany bez sklepienia. Długosz (L. B. II, 134 i III, 192) powiada, że wieś miała 11 łanów i pręt a w zie-

mi zatorskiej 9 łanów i 9 prętów. Mieszkańcy obrabiali łąki klasztorne i dawali poradlne. Folwark klasztorny mały, ale lepszy od łanów sołtysich. Dziesięciny i daniny ceniono na 10 grzyw. Sołtys miał 2 łany i płacił dziesięciny proboszczowi. W innem miejscu (L. B. I, 70) opisuje Długosz, że wś miała 50 kmieci, płacących po 2 grosze praskie klasztorowi a prebendzie zakrzowskiej w kat. krak. dwie kopy groszy za obszar od dawna opuszczonej wsi Brunaczów, który sobie przywłaszczyli z lasami, krzami i pastwiskami. Było 2 sołtysów. Po zaborze Galicyi i zniesieniu opactwa przeszedł R. na własność funduszu religijnego a potem został sprzedany. Między r. 1841 a 1844 zgorzał kościół i w 1857 wymurowano nowy. Par. należy do dyec. krakowskiej, dek. skawińskiego i obejmuje Jurczyce, z ogólną liczbą 1800 rz.-kat. i 40 izr. *Mac.*

Radziszowska Wola, wś, pow. myślenicki, nad Skawinką-Cedronem, w pobliżu ujścia tej rzeki do Skawiny z lew. brzegu, na połud.-zachód od Radziszowa, ciągnie się długą ulicą po obu brzegach rzeczki i drogi do Lanckorony. Ma od połud. wzgórza lesiste (Ostra góra 332 mt.), ku północy zaś otwarta, ku Wiśle pochylona wyżyna. Graniczy na płd. z Podhybiem i Krzywaczką, na wschód z lasami Brunaczową i Głogoczowem, na zach. z Podolanami a na płn. z Polanką Hallerowską i Radziszowem. Wś ma kościół par. rzym.-kat., szkołę ludową i dwa młyny. Odl. od urzędu poczt. w Skawinie 8·1 klm. Składa się wieś z 230 dm. i 1697 mk. 1656 rzym.-kat. i 41 izracl. Posiadłość wieksza (attyn. Radziszowa) ma obszaru 28 roli, 11 łąk. i 29 mr. lasu; pos. mn. 1718 roli, 129 łąk, 227 past. i 285 mr. lasu. Kościół (dyec. krakowska, dek. skawiński) ma wieżę drewnianą, wykonaną na wzór maryackiej w Krakowie. W kościele jest obraz szkoły staroniemieckiej Zwiastowania P. M. z XV w. Bogarodzica trzyma w ręce Gryfa. Obraz, podobnież staroniemiecki, Wniebowzięcia, Przenajśw. Rodziny i Bogarodzicy z XVII w. Dzwony noszą daty 1562 i 1712 (Łepkowski, Rocznik Tow. nauk. krak., 1861, str. 270). Wś była własnością klasztoru tynieckiego i dzieliła lasy Radziszowa. Długosz (L. B., II, 135, III, 227 i 221) powiada, że leży w ziemi zatorskiej i nazywa ją Radessowska seu Brunawska wolya. W aktach paraf. znajduje się też nazwa Radiszow nova. Powstała na gruntach opuszczonej wsi Brunaczowa, co potwierdza wyciąg z lib. benef. parafii w Radziszowie i wizytacye biskupie z 1663 i 1729. *Mac.*

Radziucie (mylnie *Radziñce* i *Radzimice*), wś włośc. nad jez. Gaładuś, pow. sejneński, gm. Krasnowo, par. Sejny, ma 47 dm., 261 mk., 57 osad i 824 mr. W nadaniu sstwa łódzkiego ur. Krzysztofowi Witanowskiemu h. Rawicz przez Władysława IV w r. 1644 nosi nazwę „Radzioczyno“ (ob. Łuździeje). Ostatecznie wchodziła w skład dóbr Jenorajście. *M. R. Wit.*

Radziuczyno, ob. *Radziucie.*

Radziuki 1.) dobra, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Ihumenowo, okr. wiejski Julianowo, o 53 w. od Dzisny; własność Borowskiego, brata biskupa płockiego. Włościanie wnieśli 339 rs. 76 kop. za nadzieloną ziemię. W spisie z 1866 r. podane 2 folw., mające 15 i 24 mk. 2.) **R.**, karczma prywatna, tamże, ma 1 dm., 7 mk. żydów. 3.) **R.,** wś, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wiszniów, okr. wiejski Ancelewszczyzna, o 9 w. od gminy a 30 w. od Oszmiany, ma 13 dm. i 112 mk., w tej liczbie 48 prawosł. i 64 katol. (w 1864 r. 40 dusz rewiz.); należy do dóbr Łostaje, Kryczyńskich. 4.) **R.,** folw., pow. nowogródzki, własność Jezierskich, ma 9 włók. 5.) **R.,** wś, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Koszelewo, ma 4 osady pełnonadziałowe; grunta dobre, lasu dostatek. Przechodzi tu drożyna z Koszelewa do Martynówki i Dybotówki. *J. Krz. Al. Jel.*

Radziule 1.) zaśc. nad bezim. potokiem, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podbrzeź, okr. wiejski Adamejciszki, o 8 w. od gminy a 32 w. od Wilna, ma 2 dm., 19 mk. katol. (8 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Jęczmieniszki. 2.) **R.,** wś, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski Ostrowiec, o $1^1/_2$ w. od gminy a 57 w. od Wilna, ma 7 dm., 68 mk. kat. (30 dusz rewiz.); własność Ostrowickich.

Radziuliszki, zaśc. duchow, nad rz. Łabonarką, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 36 w. od Święcian, 1 dm., 5 mk. kat.

Radziuńce 1.) wś włośc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Raduń, okr. wiejski i dobra skarbowe Kiwańce, o 4 w. od gminy, 31 w. od Lidy a 33 w. od Wasiliszek, ma 8 dm., 68 mk. katol. (w 1864 r. 28 dusz rewiz.). 2.) **R.,** wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Wielki Dwór, o 6 w. od gminy, 30 dusz rewiz.; należy do dóbr Wielki Dwór, Jeleńskich.

Radziunele, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 89 w. od Nowoaleksandrowska.

Radziuniszki, zaśc. rząd., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 13 w. od Oszmiany, 2 dm., 14 mk. katol.

Radziuny, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Olita. Odl. od Kalwaryi 52 w., ma 45 dm., 352 mk. W 1827 r. było 22 dm., 174 mk.

Radziuny 1.) wś i dobra nad bezim. potokiem, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Suchodoły, o 6 w. od gmi-

ny a 10 w. od Oszmiany; folw. ma 1 dm., 5 mk. katol., wś zaś 4 dm. i 26 mk. t. wyzn. (16 dusz rewiz.); własność Kundziewiczów. Włościanie wnieśli 1638 rs. 35 kop. za nadzieloną ziemię. 2.) **R.**, wś wł., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 51 w. od Wilna, 7 dm., 76 mk., (8 prawosł., 68 katol.) 3.) **R.**, wś i dobra, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 86 w. od Nowoaleksandrowska. 4.) **R.**, wś, pow. wiłkomierski, gm. Konstantynowo, o 8 w. od Wiłkomierza. 5.) **R.**, wś, pow. wiłkomierski, gm. Subocz, o 70 w. od Wiłkomierza. 6.) **R.**, wś i folw., pow. wiłkomierski, gm. Towiany, o 19 w. od Wiłkomierza. 7.) **R.**, wś, tamże, gm. i par. Uciany, o 68 w. od Wiłkomierza; uwłaszczona od dóbr Uciany.

Radziusze, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Niestaniszki, okr. wiejski i dobra Chomińskich Dubrowlany (Dobrowlany), o 5 w. od gminy, 39 dusz rewiz.

Radziuszki, wś, pow. sejneński, gm. Krasnopol, par. Sejny. Odl. od Sejn 3 w., ma 20 dm., 231 mk. W 1827 r. było 10 dm., 116 mk.

Radziwanowicze, ob. *Radziwonowicze*.

Radziwie, wś włośc. nad rz. Wisłą, naprzeciw Płocka, pow. gostyński, gm. Łąck, par. Radziwie (ew. Gombin). Leży w nizinie nadrzecznej i stanowi przedmieście Płocka, z którym łączy ją most łyżwowy. R. posiada kościół par. drewniany, niewiadomej erekcyi i szkołę początkową ogólną. Wieś R. wchodziła poprzednio w skład dóbr Górki. R. par., dek. Gostyński, 2035 dusz. Parafia ta należała dawniej do dyecezyi płockiej.

Radziwiliłmonty al. *Radziwilmonty*, dobra, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Hrycewicze, nad rz. Ceprą, dopł. Łani, z rezydencyą dawną ks. Radziwiłłów, ordynatów kleckich; od 1874 r. dołączony do ordynacyi nieświeskiej. Pałac z pamiątkami, kapl. kat. par. Kleck; folw. ma włók 59, grunta i łąki wyborne. O R. pisze Ewa Felińska w swych pamiętnikach. Długi czas przemieszkiwał i zdaje się, że tu się urodził Artur Bartels, humorysta i rysownik. *A. Jel.*

Radziwiliszki 1.) *Radźwiliszki*, żmujdz. *Radziwiliszkies*, mko pryw. przy ujściu Oposzczy do Niemenka, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 74 w. od Poniewieża, przy samej granicy kurlandzkiej, w 1859 r. 14 dm., 193 mk. Posiada kośc. katol. p. w. N. M. P., w 1854 r. z muru wzniesiony przez hr. Tyszkiewicza, filialny birżański, kościół par. ewang.-ref. Par. ewang. ref. ma 1280 wiernych (690 męż. i 590 kob.). Z odnowczego zapisu sporządzonego przez księżnę Ludwikę Karolinę Radziwiłłównę w r. 1687 na zbór birżański i radziwiliski, dowiadujemy się, iż mczko R., w powiecie niegdyś upickim leżące, zostało założone w 1584 r. jednocześnie ze zborem ewangielickim przez ks. Krzysztofa Radziwiłła, wojew. wileńskiego, hetmana w. ks. lit., pradziada ks. Ludw. Karoliny. Podczas wojen szwedzkich za panowania Zygmunta III i Jana Kazimierza mczko wraz z kościołem były do szczętu zburzone, lecz zaraz potem odbudowane na nowo, tak iż nabożeństwo podług obrządku wyzn. reform. aż dotychczas trwało w nim nieprzerwanie. Ostatni kościół był na początku b. stulecia bez żadnego stylu, naprędce z kamieni wapiennych wzniesiony. Na jego szczątkach stanąć niebawem mają mury nowej świątyni podług planu budown. Janiszewskiego z Wilna. Zbór w R. należał dawniej do dystryktu zawilejskiego. Duchowny pobierał pensyą i ordynaryą ze skarbu książęcego. W 1754 r. był przy nim pastorem Michał Cerawski. 2.) **R.**, ob. *Radźwiliszki*. *J. Krz.*

Radziwilmonty, ob. *Radziwilimonty*.

Radziwiłańce, wś włośc., pow. sejneński, gm. i par. Wiejsieje. Odl. od Sejn 27 w., ma 18 dm., 148 mk. W 1827 r. było 7 dm., 85 mk.

Radziwiłka, folw., pow. sochaczewski, gm. i par. Młodzieszyn, odl. 8 w. od Sochaczewa, ma 37 mk. W 1827 r. był 1 dm., 8 mk. Fol. R., w 1877 oddzielony od dóbr Młodzieszyn, rozl. mr. 2461: gr. or. i ogr. mr. 425, łąk mr. 217, past. mr. 128, lasu mr. 1658, nieuż. 33; bud. mur. 1, z drzewa 21, las nieurządzony.

Radziwiłki, wś, pow. augustowski, gm. Wołowiczowce, par. Teolin. Odl. od Augustowa 51 w., leży na wschód od drogi z Sopockiń do Sejn, ma 21 dm., 159 mk. W 1827 r. było 10 dm., 57 mk.

Radziwiłł, jezioro, pow. odolanowski, o 7 klm. na wschód od Odolanowa, w pobliżu Przygodzic, majątku Radziwiłłów; około 2 klm. szerokie $1^1/_2$ klm. długie, przedzielone groblą od jeziora Bagno, przyjmuje od południa odpływy jez. Dębnica, a od północy spływa do Baryczy. Na zachodniem wybrzeżu R., naprzeciw kępy, leży wieś (pustkowie) Nadstawki. *E. Cal.*

Radziwiłłów, wś, fol., dobra i st. dr. żel. warsz.-wied. i st. poczt., pow. łowicki, gm. i par. Bolimów. St. dr. żel. odl. 52 w. od Warszawy, 12 w. od Skierniewic; ma 17 dm., 196 mk. kat. Do włościan należy 187 mr. ziemi, rozdzielonej na 11 osad. Dobra R., w r. 1874 odzielone od dóbr Bolimów, składały się z folw.: R., Mogiły, Joachimów; nomekl.: Grabina Duża, Majdany Bolimowskie, Grabie, Zabudziska, Budy, Bartniki, Tartak, Prochowy Młyn, rozl. mr. 6337: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 339, łąk mr. 134, past. mr. 31, lasu mr. 4881, nieuż. mr. 59, razem mr. 5444; bud. mur. 2, z drzewa 10; fol. Mogiły gr. or. i ogr. m. 405, łąk m. 32, past. mr. 63, nieuż. mr. 11, razem

mr. 511; bud. z drzewa 6; fol. Joachimów gr. or. i ogr. mr. 327, łąk mr. 4, past. mr. 42, lasu mr. 1, nieuż. mr. 8, razem mr. 382; bud. z drzewa 8, nadto bud. w nomenklaturach 19; las urządzony w kolei 80-letniej. *Br. Ch.*

Radziwiłłów, mko pograniczne nad rzką Słownią (Słonówką), powiat krzemieniecki, w okr. pol. poczajowskim, gm. R., o 26 w. od Poczajowa, 5 w. od Krupca, 3 w. od st. dr. żel. połud.-zach. R., a 283 w. od Żytomierza odległe, na wprost mta Brodów położone. W 1870 r. było tu 1077 dm., 2864 mk., w tem 79 procent żydów (dziś liczba mieszkańców przechodzi 7400 dusz), cerkiew, kaplica, kościół par. katol., 2 synagogi, 9 domów modlitwy żydowskich, komora I klasy, st. poczt. i telegr., 3 fabryki świec, cegielnia, piec wapienny, młyn, 124 sklepów, 248 rzemieślników, 2 jarmarki. Przez komorę tutejszą w 1876 r. wywieziono za granicę towarów na 4,377,224 rs., a przywieziono na 3,123,190 rs. Kupcy tutejsi prowadzili dawniej przemytnictwo na wielką skalę. Kościół par. kat. p. w. N. M. P. Bolesnej, erekcyi z 1760 r., wzniesiony z drzewa w 1841 r. przez prob. Moklaka. Par. katol., dek. krzemienieckiego, ma 1680 wiernych i kaplice w Leduchowie, Budach, i Krzywcu. Stacya dr. żel. południowo-zachodniej R., na linii która ze Zdołbunowa dochodzi tutaj do granicy galicyjskiej i łączy się z drogą galicyjską Karola Ludwika, odl. jest o 85 w. od Zdołbunowa. Już sama nazwa wskazuje, że mko to winno swój początek ks. Radziwiłłom, którzy będąc spowinowaceni z Janem III, znaczne posiadali dobra w wwdztwie ruskiem, niewiadomo jednak kto je założył i w jakim czasie. Ze wszystkiego jednak wnosząc osada nie musi być bardzo dawną, a sąsiedztwo Brodów niedozwoliło temu miastu nigdy podnieść się odpowiednio. W 1775 r. właścicielem miasta, składającego się wówczas ze 146 dm., był Ign. Malczewski, regent kancel. mn. koronny. Po Malczewskich odziedziczyli R. Miączyńscy, z których generał Kajetan Miączyński uzyskał dnia 19 lutego 1787 r. przywilej na założenie drukarni ksiąg hebrajskich i żydowskich. Za życia jeszcze gen. Miączyńskiego wierzyciele rozszarpali fortunę jego, którą przegrał w karty, przepił i przemarnotrawił; mto R. dostało się wówczas najznaczniejszemu wierzycielowi jego, bankierowi warszawskiemu Karolowi Schultzowi, który się wiele do wzrostu jego przyczynił. W tym czasie właśnie powstała tutaj słynna garbarnia, założona przez Piotra Paryssota, na którą Stanisław August wydał przywilej pod d. 24 lipca 1789 r., ogłoszony przez Lipińskiego (Staroż. Polska, II, 1422). Po Schultzu R. przeszedł we władanie rodziny Turnów a od tych do dzisiejszego dziedzica hr. Górzyńskiego. W dniu 1 lipca 1863 r. rozbity został pod R. oddział pod dowództwem Józefa Wysockiego, który tędy z Galicyi zamierzał wkroczyć na Wołyń. *J. Krz.*

Radziwiłłów, fol., do Przygodzic, w pow. odolanowskim; poczta w Ostrowie, okr. domin. Przygodzice; ma 3 dm., 100 mk. Powstał w nowszych czasach.

Radziwiłłówka, pow. dzisieński, ob. *Kruki Stare.*

Radziwiłłówka 1) wś, pow. berdyczowski, o 3 w. od Berdyczowa (par. prawosł.), ma 222 mk., 819 dzies. ziemi. Należała do Radziwiłłów. 2.) **R.,** wś, pow. berdyczowski, o 2 w. od Wernihorodka (par. prawosł.), ma 282 mk., 1391 dzies. ziemi. Należała do Alberta Rotariusza, następnie do Kamińskich. 3.) **R.,** słobódka nad rz. Hnyłopiatą, pow. żytomierski, par. Trojanów.

Radziwiłłowski Ortel, ob. *Ortel.*

Radziwiłóborz, wś, pow. ciechanowski, gm. Ojrzeń, par. Łopacin, odl. o 14 w. od Ciechanowa, ma 14 dm., 133 mk., 181 mr.

Radziwiłowce 1.) wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Myto, okr. wiejski Wawiorka, o 20 w. od Lidy a 10 w. od Wasiliszek, ma 3 dm., 19 mk. katol. (9 dusz rewiz.); należy do dóbr Bogdanowszczyzna, Skinderów. 2.) **R.,** okolica, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Myto (dawniej Wawiorka), o 20 w. od Lidy a 14 w. od Wasiliszek, ma 17 dm., 87 mk. katol. i 5 żydów (podług spisu z 1864 r. 5 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Wasiliszki. 3.) **R.,** wś włośc., tamże, okr. wiejski Wawiorka, 17 dusz rewiz.

Radziwiłowicze, wś, pow. sejneński, gm. i par. Lejpuny. Odl. od Sejn 40 w., ma 10 dm., 102 mk. W 1827 r. było 13 dm., 54 mk. Mieszka tu drobna szlachta.

Radziwiłowicze, okolica, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Czemery, o 12 w. od Słonima.

Radziwoniec, zaścianek, pow. miński, gm. Stańkow, par. kat. Kojdanów, należy do dom. Stańkow.

Radziwoniszki 1.) fol. i dobra, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Tarnowszczyzna, okr. wiejski Radziwoniszki, po $20^1/_2$ w. od Lidy i Wasiliszek, po lewej stronie dr. poczt. z Lidy do Grodna, ma 19 mk. prawosł. i tyluż katol.; własność Żórawskich. Była tu kapl. kat. par. Wawiorka. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Mieńkowce, Cwirbuty, Biłtowce i Mańkowce, wogóle 166 dusz rewiz. właśc. uwłaszczonych. 2.) **R.,** okolica szlach., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Myto, okr. wiejski Papiernia, ma 5 dusz rewiz. 3.) **R.,** fol., pow. lidzki, w 4 okr. pol., ma 4 mk. prawosł. i 12 katol.; własność Narbuttów. Wś R. wymieniona jest w XVIII w. jako na-

leżąca do klucza Dzitwa ks. Wiśniowieckich. 4.) **R.,** wś włośc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., przy trakcie poczt. z Lidy do Grodna, po 20 w. od Lidy i Wasiliszek, ma 20 dm., 91 mk. prawosł. i 28 katol.; cerkiew drewniana, wzniesiona w 1696 r. przez dziedzica Chałchowskiego. Par. prawosł., dekanatu (błahoczynia) lidzkiego, 690 wiernych (325 męż. i 365 kob.). 5.) **R.,** ob. *Radźwaniszki. J. Krz.*

Radziwonowicze al. *Radziwanowicze*, sioło nad Niemnem, pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. Łunna, o 39 w. od Grodna, posiada cerkiew par. i stacyę obserwacyjną dla badania stanu wód Niemna. Par. prawosł., dekanatu (błahoczynia) grodzieńskiego, ma 2293 wiernych (1093 męż. i 1200 kob.). W 1686 r. dobra posagowe Helceny z Kierdejów Roemerowej Mateuszowej, ściny sumieliskiej.

Radziwonowszczyzna, wś włośc., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Nowy Pohost, o 2 w. od gminy a 48 w. od Dzisny, ma 5 dm., 39 mk. prawosł. (19 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Linkowszczyzna.

Radzka, niem. *Ratzen*, wś, pow. wojerecki, par. ew. Las. W 1842 r. 8 dm., dwór., fol., 232 mk. ewang. Do 1815 r. należała do Saskich Łużyc. Do R. należały: Kołpin, wioska z fol. i fol. Kisselk. Wieś zamieszkują Serbowie łużyccy.

Radźki *(Rad'ki)*, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i dobra ks. Druckich Lubeckich Mańkowicze, okr. wiejski Radźki, o 6 w. od gminy a 71 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. połockiej, ma 5 dm., 41 mk. praw. i 19 katol. (w 1864 r. 17 dusz rewiz.). W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: R., Jakubowskie, Kuczyńszczyzna, Zanie, Czyleje, Worogi, Baranowo, Miłty, Szczekaty i Kaduszki, wogóle 206 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych.

Radźkowo *(Rad'kowo)*, fol., pow. bychowski, smolarnia i terpentyniarnia, zatrud. 2 ludzi, produkują 1840 pudów i dają dochodu 608 rs., oraz dziegciarnia, zatrudniająca 4 ludzi, produkująca 1500 pudów i dająca dochodu 600 rs. Własność Kamionków.

Radźmin al. *Radzim*, dawniej *Redzmin*, niem. *Resmin*, dok. 1356 *Resemin*, dobra ryc., pow. tucholski, par. kat. i ew., st. p. i tel. Kamień, odl. 5 klm., st. dr. żel. Tuchola 19 klm. odl. Razem z fol. Zarembą i cegielnią obejmuje 687 ha (403 roli or. i ogr., 99 łąk, 43 lasu). W 1868 r. było tu 22 bud., 9 dm., 144 mk., 100 kat., 44 ew. Jest tu także gorzelnia. R. leży na połud.-zach. krańcu powiatu, nad jez. Radzmińskiem. R. 1356 nadaje w. m. Winrich v. Kniprode wiernemu Tomaszowi (?) i jego prawowitym spadkobiercom 24 (40?) wł. na Redzimiu (in dem Rosemin) na prawie chełm. Jeżeliby też między temi granicami nieco mniej się znalazło, my nie będziemy zobowiązani dopełnić liczby ani bracia nasi. Za to będą nam służyli w lekkiej zbroi i pomagać przy budowlach. Ponieważ tu rola lekka, dlatego będzie nam dawał za płużne zboże 1 korzec owsa od włóki na św. Marcin. Jeżeli w ciągu 6 lat nie osadzą tych włók, to znów nam przypadną (ob. Cod. Belnensis, str. 33 i Odpisy Dregera w Peplinie, str. 326 i 103). Dan w Człuchowie, w poniedziałek po św. Lambertym. R. 1359 nadaje Jarosław, arcyb. gnieźn., wś Wawrzyszkowo „sitam in territorio Naklensi,“ szlachetnemu Tomaszowi z Radzmina (Thomasio heredi de Radzim; ob. Kod. dypl. Wielkp., № 1398). Za czasów Rzplitej należał R. do sstwa tucholskiego, którego lustracya z r. 1570 donosi o R. co następuje: Radzienia (?) należy do parafii cerkwickiej. Maciej Prusiecki, szlachcic, posiada 2 1/2 wł., quos ipse arat, ad 12 gr. Łukasz i Maciej Radzieński, także szl., 16 wł. ad 12 gr.; Wojciech Radzieński 4 wł. ad 12 gr. *Ks. Fr.*

Radźmin, niem. *Resminer-See*, dok. 1357 *Redzym*, jezioro na połud.-zach. krańcu pow. tucholskiego; ob. *Jugowo.*

Radzowice, niem. *Reesewitz*, wś i dobra, pow. oleśnicki, posiada kościół par. ewang., odbudowany na nowo z muru 1746 r. W r. 1842 był dwór, folw. i sołtystwo, 63 dm., 521 mk. (22 katol.). Data erekcyi parafii nieznana, księgi metryczne sięgają 1652 roku. W 1654 r. kościół tutejszy oddano katolikom, którzy go posiadali do zajęcia Szląska przez Prussy.

Radźwaniszki 1.) al. *Radziwoniszki* zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Niemenczyn, o 8 1/2 w. od gminy a 32 w. od Wilna, ma 1 dm., 10 mk. katol. (5 dusz rewiz.); należy do dóbr Czarny Dwór Parczewskich. 2.) **R.,** ob. *Radziwoniszki.*

Radźwilany, dobra, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 52 w. od Poniewieża.

Radźwiliszki 1.) folw., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 83 w. od Poniewieża. 2.) **R.,** *Radziwiliszki*, żmujdz. *Radzwiliszkes*, mko i dobra, pow. szawelski, gm. Radziwiliszki, o 13 i 18 w. od Szawel a 197 1/2 w. od Kowna, przy linii dr. lipawskiej; w 1879 r. 31 dm., 469 mk., kośc. katol. paraf., dom schronienia na 3 starców. Posiada st. dr. żel., poczt. i telegr., zarząd gminy, szkołę ludową, do której w r. 1877 uczęszczało 47 dzieci. Kościół p. w. N. M. P., wzniesiony z drzewa przez parafian w 1619 r. a po pożarze w 1870 r. odbudowany; kaplica z 1851 r. Par. katol., dek. szadowskiego, ma 6006 wiernych. Kaplice w Naruszajciach (św. Michała) i w Sznurajciach (św. Antoniego). Gmina składa się z 5 okr. wiejskich (starostw) i obejmuje 52 wsi, zamieszka-

łych przez 3138 mk. St. dr. żel. lipawo-romeńskiej, na przestrzeni Lipawa-Kałkuny, pomiędzy st. Szylany (o 10 w.) a Szadowo (o 18 w.), odległą jest o 177 w. od Lipawy, a 186 w. od Kałkun. 3.) **R.**, ob. *Radziwiliszki*.

Radzwiłańce, folw. i wś, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Butrymańce, okr. wiejski Ajciuny, o 8 w. od gminy a 59 w. od Trok. Folw. ma 1 dm., 5 mk. katol., wś zaś 4 dm. i 54 mk. katol. (w 1864 r. 25 dusz rewiz.); należy do dóbr Jurgielany, Horbaczewskich.

Radzymin, miasto powiatowe gub. warszawskiej, leży pod 52°25′5″ szerok. i 39°2′6′ dług. wschod., w płn.-wschodniej stronie od Warszawy, w odl. 21 w., połączony z Warszawą drogą bitą. Najbliższa st. dr. żel. warsz.-petersb. w Tłuszczu odl. 14 w. Położony w równinie, z glebą sapowatą, na podłożu gliniastem i torfiastem, pochylającej się od płd.-wschodu ku płn.-zachod. ku dolinie Bugu, do którego podąża przepływająca w pobliżu miasta rzka Rządza. Miasto posiada kościół par. murowany, dom modlitwy ewang. murowany, synagogę, szkołę początkową miejską ogólną, sąd pokoju okr. II i sąd gminny okr. I (należące do zjazdu sędziów w Warszawie), urząd powiatowy, urz. miejski, st. pocz. i telegr. Ubogie, niebrukowane, posiada dwa rynki i kilkanaście ulic zabudowanych drewnianymi domami. W 1881 r. było 177 dm. (10 murow.) i 3718 mk. (1802 męż., 1916 kob.). W 1827 r. było 103 dm., 1054 mk.; 1858 r. 129 dm. (5 murow.), 2389 mk. (1281 żyd.); 1870 r. 3232 mk. (1962 żydów, 55 ew.). Obszar miasta i gruntów miejskich wynosi 1338 mr. Dochody miasta w 1858 r. wynosiły 483 rs. 35 kop.; w 1881 r. 2647 rs. (2623 rs. rozchodu). Przemysł fabryczny reprezentują: mydlarnia i olejarnia z produkcyą do 800 rs. rocznie; pięć wiatraków. Dawniej istniała fabryka kafli (z miejscowej dobrej gliny) i fabryka lasek. Miasto cierpi brak wody; ma 45 studzien w domach prywatnych, lecz woda niedobra. R. leży w środku obszaru zawartego między Wisłą, Bugiem i ich dopływami Liwem i Świdrem. Zdawna zapewne istniała tu osada, w której skupiały się interesy nielicznej ludności leśnej puszcz pokrywających to całe międzyrzecze. Wcześnie dość osada ta przybrała charakter targowiska. Kościół i parafia erekcyi niewiadomej. Niepoparte dokumentami wersye przypisują erekcyą parafii bisk. płockiemu Kazimierzowi, ks. mazowieckiemu, w 1473 r. a fundacyą dziedzicowi wsi Janowi, kuchmistrzowi ks. Konrada mazowieckiego. Akt uznania zwierzchnictwa ks. Ziemowita w 1383 r. odnosi się nie do Radzymina, jak mylnie wydrukowano w Kod. Maz. (skutkiem złego odczytania rękopisu (Radzymensis za Radzcoviensis), ale do Radziejowa Kujawskiego. Mimo swego centralnego położenia, R. oddalony od głównych dróg, w biednej, niezludnej okolicy, blizki szybko rozwijającej się Warszawy, nie miał warunków wzrostu. Przeniesienie stolicy do Warszawy skłoniło możniejsze rodziny do nabywania posiadłości w pobliżu stolicy i R. został własnością Leszczyńskich, którzy zapewne uzyskali przywilej miejski a przynajmniej nadanie jarmarków osadzie przez Władysława IV w 1635 a więc współcześnie z przywilejami dla Skaryszewa (przy Pradze) i Pragi. Za Augusta II należały dobra i miasteczko do Bielińskich a od nich przeszło na własność Czartoryskich. Ks. Eleonora Czartoryska wzniosła tu w 1773 r. nowy murowany kościół, założyła szkółkę początkową. Według Dykc. Echarda był tu pałac i piękny, bardzo ogród. Stanisław August nawiedzał tu często swą wujenkę; potwierdził on w 1785 r. swobody i przywileje miasta. W tym czasie proboszczami są dwaj znani z prac literackich ludzie: ks Nagórczewski i Kazimierz Narbutt (pijar). Z kolei przeszły dobra w ręce Lubomirskich; Edward Lubomirski zapisał na tych dobrach znaczne sumy i pałac na zakłady dobroczynne i instytut oftalmiczny w Warszawie. Baron Morenheim nabywszy dobra w 1825 r. spłacił sumy te i wartość pałacu. Od 1843 do 1862 r. mieścił się tu przeniesiony z Łowicza instytut nauczycieli elementarnych. Obecnie gmach ten użyto na biura powiatu. Dobra R. składały się w 1884 r. z folw.: R., Aleksandrów, Mokre, Dybów i Annopol, rozl. mr. 7551: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 185, łąk mr. 40, past. mr. 10, w wieczystych dzierżawach mr. 383, nieuż. mr. 6, razem mr. 624; fol. Aleksandrów gr. or. i ogr. mr. 534, łąk mr. 110, past. mr. 51, lasu mr. 4402, zarośli mr. 50, w osadach mr. 34, wody mr. 15, nieuż. mr. mr. 80, razem mr. 5272; fol. Dybów gr. or. i ogr. mr. 603, łąk mr. 120, past. mr. 90, nieuż. mr. 4, razem mr. 817; fol. Mokre gr. or. i ogr. mr. 424, łąk mr. 135, nieuż. mr. 4, razem mr. 563; fol. Annopol gr. or. i ogr. mr. 182, łąk mr. 45, past. mr. 40, nieuż. mr. 1, razem mr. 268, oraz w odpadkach mr. 7; bud. mur. 13, z drzewa 82 w całych dobrach; las nieurządzony; młyn, wiatrak, pokłady torfu. W skład dóbr wchodziły poprzednio: mto Radzymin posesyi 203, z gruntem mr. 1339; wś Wioska Radzymińska os. 11, z gr. mr. 82; wś Dybów os. 33, z gr. mr. 377; wś Zwierzyniec os. 14, z gr. mr. 280; wś Zawady os. 22, z gr. mr. 373; wś Mokre os. 22, z gr. mr. 52; wś Borki os. 8, z gr. mr. 158; wś Ciemne os. 35, z gr. mr. 681; wś Ruda os. 15, z gr. mr. 216; wś Siwek os. 7, z gr. mr. 161; wś Teodorów os. 5, z gr. mr. 113; wś Teresin al. Osiny os. 3, z gr. mr.

150; wś Trzcianna os. 7, z gr. mr. 144; wś Łoś os. 17, z gr. mr. 346; wś Aleksandrów os. 19, z gr. mr. 44; wś Dąbrowo os. 7, z gr. mr. 211; wś Cegielnia os. 24, z gr. mr. 134. R. par., dekanat radzymiński (dawniej stanisławowski), 4528 dusz. R. gmina należy do s. gm. okr. I w Radzyminie. Obszaru ma 22743 mr. (w tem 13,360 mr. ziemi użytkowanej, w 1868 r.) i 5615 mk. (1878 r.), w tej liczbie 5103 katol., 570 ewang., 7 prawosł. W skład gm. wchodzą: Aleksandrów, fol., Arciechów, wś włośc., Arciechowska Dąbrowa wś, Benjaminów wś włośc., Borki wś., Chorowa Góra wś, Ciemne wś, Cegielnia wś, Czerwone os., Chobre, Dąbrowa os., Dybow fol., Elizów, Franusin, Frydmanów os., Helenów wś, Janków Stary i J. Nowy wś, Kobylak fol., Kobyłka wś, Kempiste kol., Łoś, Łuzy fol., Maciołki wś, Nadma, Ostrów wś, Radzymin, Radzymińska Wioska, Radzymińska Dąbrowa, Radzymińska Wólka, Ruda, Siwek wś, Siedliska os., Słupno fol., Stoki os., Teresin wś, Wincentów os., Wiktorów os., Zawady wś, Zwierzyniec wś, Żdżary os. Kasa gminna wkładowo-zaliczkowa miała na pożyczkach 15,000 rs., w tem własnego kapitału 5000 rs., resztę stanowiły fundusze małoletnich i osób prywatnych. Procent dla składających 6%, dla pożyczających 8%. Utrzymanie gminy kosztowało 1000 rs. *Radzymiński powiat* gub. warszawskiej, utworzony w 1867 r. z połowy pow. stanisławowskiego i 5 wsi pow. warszawskiego, ma 21·42 mil kw. (1036·3 w. kw.) zajmuje część rozległej płaszczyzny zalegającej międzyrzecze Wisły i Bugu. Płaszczyzna ta pochyla się w kierunku od płd.-wschodu ku płn.-zachodowi, ztąd należy ona do dorzecza Bugu nie zaś Wisły, która od ujścia Świdra pod wsią Świdry, na granicy pow. warszawskiego i nowomińskiego, aż do ujścia Narwi nie przyjmuje z praw. brzegu żadnego dopływu. Płaszczyzna ta składa się grubych pokładów utworów napływowych (piaski, zwiry, gliny), na których do niedawnych czasów rozpostarły się puszcze leśne, które stawszy się naturalnymi zbiornikami wód, dały początek licznym a drobnym rzeczkom, bagnom, jeziorkom, które po wycięciu lasów zaczynają stopniowo zanikać. W dolinach rzek (Bugu i Liwca), przy niskich i płaskich brzegach, sprzyjających zalewom, bagna, jeziorka i łachy rzeczne mają zapewnioną sobie dłuższą trwałość. Położony między trzema większemi rzekami obszar powiatu ma za granicę północną koryto Bugu, od zachodu część granicy stanowi Narew (od ujścia Bugu) a płn.-wschodnią granicę w części stanowi Liwiec. Wisła zaś płynie w odl. 7 do 10 w. od południowej i płd.-zachod. granicy. Powiatami przyległemi są: od wschodu węgrowski, od płd. nowomiński i warszawski, od zach. warszawski i po za Narwią pułtuski, płn. Bug a za Bugiem pow. pułtuski. Wody z obszaru powiatu uprowadza do Narwi rzka Rządza, która wziąwszy początek w pow. nowomińskim, przerzyna płd.-zachod. połowę pow. radzymińskiego, przechodzi w pobliżu Radzymina. Do niej wpada pod wsią Pasek rzka Cienka, płynąca od wschodu (z pod Sulejowa, na zachód Jadowa) i przyjmująca od płd.-wschodu Rynią z Borucą. Tym sposobem wody leśne i polne prawie z całego obszarn powiatu spływają do Rządzy. We wschodniej części obszaru rzka Ossownica bierze początek pod Ossownem, w pow. węgrowskim i płynąc z płd. ku północy zabiera drobne strugi z lasów Mlęcina i Czarnogłowia, płynie pod Jadowem i pod Borzymami wpada do Liwca z lew. brzegu. Dopływami jej (z praw. brzegu) są: Pniewniczka, Mostówka i Naborówka. W zach. krańcu powiatu płynie mała rzka Czarna, uchodząca do Narwi. Obfitość wód przy nieprzepuszczalnym gliniastym spodzie i ubogiej roślinności lasów tutejszych (sosna pomieszana miejscami z brzozą) wytworzyła dość ubogą glebę sapowatą (żytnia 2-ej klasy). W niektórych miejscach spodnią warstwę stanowi siwy piasek, chciwie chłonący wodę, zwany przez wieśniaków rzygawicą. Najżyźniejszą częścią jest wynioślejszy nieco pas ziemi w okolicy Radzymina i przyległej gm. Małopole. Lasy, które jeszcze przed 1830 r. zajmowały przeważną część tego obszaru, zaczęły znikać stopniowo wskutek zakładania kolonii niemieckich po 1831 r. i rozwinięcia się drobnej własności po 1864 r. Przeprowadzenie linii kol. żel. warsz.-petersburskiej (w 1860 r.) przyczyniło się wielce do wycinania lasów i powstawania drobnych folwarków i osad w pobliżu stacyi i przystanków (Wołomin i Tłuszcz). W 1880 r. było jeszcze przy ogólnym obszarze powiatu 187,421 mr. (Bokiewicz, Opis pow. radz.), 44,329 mr. lasów prywatnych nieurządzonych, 890 mr. lasów urządzonych, 770 mr. zasianych po wycięciu, 15,058 mr. wyciętych a niezadrzewionych, 5309 mr. oddanych włościanom za serwituty a więc jeszcze w 1880 r. obszar leśny zajmował trzecią część ogólnego obszaru powiatu. Jeżeli dodamy do tego znaczną liczbę nieużytków (wydmy piaszczyste, bagna, wody, drogi), to pozostanie ziemi użytkowej obszar nie przechodzący zapewne 100,000 mr. W latach 1870 do 1872 średni wysiew roczny wynosił w powiecie 700 czetw. pszenicy i 7000 czetw. żyta, zbiór zaś średni 2700 czetw. pszenicy i 46,333 czetw. żyta. O hodowli bydła brak danych. Owiec posiadał powiat 12,162 zwyczajnych, 1,885 poprawnych i 1660 na mięso hodowanych. Przemysł fabryczny na

większą skalę prowadzony nie istnieje. Prócz gorzelni w Rudzienku są tylko drobne zakłady, jak fabryka kafli w Radzyminie, tudzież 34 młynów i wiatraków. W 1867 r. na 40,000 ludności było 338 rzemieślników (77 szewców, 69 kowali, 57 krawców, 29 stolarzy, 25 cieśli, 16 stelmachów itd.). Ludność powiatu w 1867 r. wynosiła 40,186 mk., w 1870 r. 43,212, obecnie 58,470 mk. (5685 miejsk., 52,785 wiej.). Około 1867 r. było 21 szkółek i 1093 uczniów. Na 40,000 mk. umiało czytać tylko 3976, czytać i pisać 1248, średnie i wyższe wykształcenie posiadało 302. W 1883 r. było szkółek 16 we wsiach i osadach: Radzymin, Jadów, Sulejów, Tłuszcz, Rasztowska Wola, Klembów, Dąbrowa, Załubice, Pniewnik, Postoliska, Ręczaje, Ossów, Radzymińska Wioska, Dobre, Strachow, Kukawki. Pod względem kościelnym powiat stanowi Radzymiński dekanat dyec. warszawskiej, obejmujący 13 parafii: Cygów, Dąbrówka, Dobre, Jadów, Klembów, Kobyłka, Niegów, Pniewnik, Postoliska, Radzymin i Sulejów, w pow. radzymińskim, a Kamieńczyk i Kamionna w pow. węgrowskim. Pod względem sądowym składa się powiat z jednego okręgu sądu pokoju (dla Radzymina) i 3 okręgów sądów gminnych: Radzymin, Jadów i Międzyleś. Pod względem administracyjnym składa się z jednego miasta i 9 gmin wiejskich: Jadów, Klembów, Małopole, Międzyleś, Ręczaje, Rudzienko, Strachówka i Zabrodzie. Powiat ten ma specyalną monografią p. t. Opis radzymińskiego powiatu pod względem topograficzno-historycznym, statystycznym, hygienicznym i lekarskim, przez d-ra Leona Bokiewicza, Warszawa, 1872 r. *Br. Ch.*

Radzymin 1.) wś i fol., pow. płoński, gm. Naruszewo, par. Radzymin, odl. o 6 w. od Płońska, posiada kościół par. katol., wiatrak, cegielnią, 25 dm., 177 mk. Na folwarku hodowla owiec. W 1885 r. fol. Radzymin rozl. mr. 1250: gr. or. i ogr. mr. 914, łąk mr. 116, past. mr. 2, lasu mr. 177, nieuż. mr. 41; bud. mur. 8, z drzewa 17; płodozmian 7 i 8-polowy; las nieurządzony; cegielnia. Wś R. os. 21, z gr. mr. 28; wś Radzyminek os. 8, z gr. mr. 200. Z tego R. zapewne pochodził „Petrus Luba de Radzimino curie episcop. cancellarius, canon, plocen.“, podpisany na akcie z 1464 r. (Kod. Maz., 11). Kościół i parafią założyć miał w 1353 r. Ścibor h. Ostoja, prałat katedry płockiej. Obecny z muru wzniósł w 1763 r. dziedzic R. ks. Grzegorz Smoleński. W 1865 r. został odnowiony. R. par., dek. płoński, 1425 dusz. 2.) **R.**, os., pow. ciechanowski, gm. Regimin, par. Ciechanów, odl. o 7 w. od Ciechanowa, ma 1 dm., 28 mk. R. stanowi jedną całość z wsią Kalisz. Fol. należy do dóbr Szulmierz. *Br. Ch.*

Radzyminek, wś, pow. płoński, gm. Naruszewo, par. Radzymin, odl. o 5 w. od Płońska, ma 8 dm., 58 mk., 199 mr.

Radzymińska Wioska, wś, pow. radzymiński, gm. i par. Radzymin, 294 mk., 114 mr. dwors., 355 mr. włośc. Odl. 2 w. od Radzymina, posiada od 1869 r. murowany dom modlitwy, ewang. z mieszkaniem kantora i szkołę ewang., wzniesione kosztem parafian.

Radzymińska Wólka, wś i fol., pow. radzymiński, gm. i par. Radzymin, ma 222 mk., 663 mr. dwors., 92 mr. włośc.

Radzymińskie Budy, wś włośc., pow. płoński, gm. i par. Sarbiewo, ma 12 dm., 94 mk., 194 mr. obszaru.

Radzyń, urz. *Radin*, w XVI w. *Kozirynek*, miasto powiat. gub. lubelskiej, leży pod 51°46′2″ szer. płn. i 40°17′3″ dług. wschod. od Fer. nad rzką Białką praw. dopływem Tyśmienicy. Odl. 60 w. od Lublina, 210 w. od Warszawy, 25 w. od Łukowa st. dr. żel. warsz.-teresp. a 27 w. od Międzyrzecza. Połączony drogami bitymi z obu powyższymi miastami. W odl. 10 w. ku wschodowi od R. leży os. miejska Wohyń. R. położony jest śród płaskowzgórza dość wyniosłego, pokrytego do niedawna rozległemi lasami i bagnami. Miasto założone zostało na obszarze wsi królewskiej Biała, należącej do ststwa Kazimirskiego, przez Grota z Ostrowa, podkomorzego lubelskiego, za przywilejem Kazimierza Jagielończyka w 1468 r. Grotowie h. Rawa mieli w tych stronach liczne włości w XV w. Ostrów z którego się pisali, leży dziś w pow. włodawskim na płd. od Parczewa. Miasto nosiło pierwotnie nazwę Kozirynek (obrębu leśnego zapewne). Długosz wymienia Kozirynek jako „oppidum“ mające kościół par. drewniany p. w. św. Trójcy (Lib. Ben., II, 559). W 1552 r. wś królewska Biała ma 37 osad., Kozirynek 16 os. i 2 koła młyńskie (Pawiński, Małop., 393). Wsi Radzyń wykazy poborowe z XVI w. nie wymieniają, za to wymieniają: „Kozirynek antiquus“ były więc widocznie różne części tego pierwotnego obrębu leśnego, z których jedna dla odróżnienia nosiła dodatkową nazwę Radzyń. Jeszcze w 1552 „oppidum Kozyrynek“ płaci szosu 12 fl. (Łuków wtedy daje 10 fl.). W 1580 r. występuje w wykazach pobor. „oppidum Radzyn“ lecz parafia nosi nazwę Kozirynek. Adam Goszcz rajca Radzinsky od domów szosu według starych kwitów dał fl. 25 gr. 18. od 16 włók bez dziesięciny fl. 8, od 5 bani gorzałcz. fl. 4, od 4 piekarek fl. 2, od 2 kowali fl. 1, od 4 rzeźnik. fl. 2, od 2 komornic gr. 12, od 3 szewców fl. 1 gr. 15, od balwierza fl. 1, od prasola fl. 1, od 5 co szynkują gorzałką za kwartunki fl. 2 gr. 15, p. Bartosz Kazanowski z strony dziesięciny fl. 8. Summa fl. 57. Ze

wsi Kozirynek dał Jakub Iszdebsky od włók z wojtowskimi fl. 10, od zagrody bez roli gr. 4, od 2 komornic gr. 4. Summa fl. 10 gr. 8. Kazanowski Bartłomiej, sędzia łukowski uposażył parafią w 1534 r. funduszem na 4 mansyonarzów i dwu kościelnych z których jeden miał pełnić obowiązki nauczyciela, drugi zakrystyana. Reg. pobor. z 1580 wymieniają „oppidum Budzin“ widocznie osada przyległa do Radzynia z której podsędek Kazanowski dał szosu fl. 1 gr. 18, od 2 komornic gr. 8, od 2 kół młyn. gr. 24 (Pawiński, Małop., 423). Miasto wraz z przyległymi wsiami pozostawało jako dzierżawa królewska w posiadaniu Mniszchów w końcu XVI w. Kościół paraf. w Kozirynku zostawał podobno przez lat 40 w ręku protestantów i dopiero za Stefana Batorego zwrócił go katolikom Mikołaj Mniszech. Za Jana Kazimierza posiadał je Henryk Denhoff, pułkownik królewski. Następnie zostawało w ręku Antoniego Szczuki, podkanclerzego litewskiego, po którym przeszło na Maryą z Kąckich Potocką, żonę Eustachego, gener. artyleryi litewskiej, który wzniósł tu okazały pałac w połowie XVIII w. Pałac ten dotąd istniejący składa się z głównego korpusu z dwupiętrową salą, kaplicą i rotundą ośmioboczną. Po obu skrzydłach ciągną się pawilony. Na dziedziniec pałacowy prowadzą dwie bramy z wieżami, zdobne herbami Pilawa i Brochwic, tudzież posągami przedstawiającymi Herkulesa, Tezeusza i Samsona. Ściany pałacu zdobiły portrety królów polskich naturalnej wielkości. Od Potockich dobra przeszły w 1799 r. do ks. Sapieżyny (z domu Zamojskiej), która w 1831 r. odstąpiła je Szlubowskim. Kościół par. obecny wzniesiony został w 1641 r. przez Mniszchów już na obszarze Radzynia, w miejsce dawnego istniejącego we wsi Kozirynku. Jest to budowla sklepiona w stylu włoskim. W kaplicy M. Boskiej starożytny obraz na drzewie malowany. W kościele znajduje się grobowiec marmurowy bez napisu z posągami leżącymi rycerza i niewiasty. Mają to być fundatorowie kościoła. Oficyny pałacowe już za rządu austryackiego (między 1795 a 1809 r.) użyte zostały na pomieszczenie władz powiatowych. R. jest miejscem urodzenia znakomitego skrzypka i kompozytora Karola Lipińskiego. Ojciec jego był tu dyrektorem pałacowej kapeli. Obecnie znajduje się w mieście kościół par. murowany. cerkiew, synagoga, szpital św. Kunegundy (obecnie św. Georgia) na 16 łóżek, obsługiwany od 1885 r. przez siostry czerwonego Krzyża, szkoła początkowa męzka (100 uczn.), szkoła żeńska (20 uczen.), sąd pokoju okr. I, sąd gminny okr. IV (należące do zjazdu sędziów pokoju w Biały), urząd powiatowy, kasa powiatowa, urząd miejski, st. urz. pocz. i tel., 241 dm. (26 murow.), 8 ulic, 2 place, 4471 mk. (1513 katol., 45 prawosł., 2790 żydów). Do mieszczan należy 2796 mr. ziemi. Miasto przedstawia się ubogo. Domy parterowe (3 o piętrze), oświetlenie skąpe kilku latarniami naftowemi, bruki zaniedbane. Jedyną fabryką jest mały zakład wyrabiający narzędzia rolnicze i młyn parowy pod miastem. Głównym artykułem handlu mąka. Ozdobą miasta jest starannie utrzymywany kościół (nowe okna kolorowe, malowane, rzeźbione piękne stalle, posadzka marmurowa, nowe ołtarze i organy), tudzież piękny park i pałac dziedziców dóbr. R. par., dek. radzyński, ma 7878 dusz. Opis R. podał Tyg. Ilust. z 1860 r. (II, 537). Dobra Radzyń składały się w 1886 r. z fol.: Kozirynek al. Gubernia, Marynin, Adamki z awulsem Biała, nomenkl.: Feliksówka, Radoryż, Gradowiec, Skrzynka, attyn. Oprawy, rozl. mr. 4535: fol. Kozirynek al. Gubernia gr. or. i ogr. 632, łąk mr. 173, pastw. mr. 2, lasu mr. 185, nieuż. mr. 50; bud. mur. 11, z drzewa 17; płodozmian 8-polowy; fol. Marynin gr. or. i ogr. mr. 609, łąk mr. 25, pastw. mr. 9, lasu mr. 104, nieuż. mr. 20; bud. mur. 5, z drzewa 5; płodozmian 9-polowy; fol. Adamki z awulsem Biała gr. or. i ogr. mr. 677, łąk mr. 180, past. mr. 2, lasu mr. 1740, nieuż. mr. 54; bud. mur. 3, z drzewa 20; płodozmian 4 i 7-polowy; las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły poprzednio: Miasto R., os. 446 z gr. mr. 2404; wś Kostunin al. Głubne os. 17, z gr. mr. 41; wś Jaśki os. 8, z gr. mr. 5; wś Rabsztyn os. 7, z gr. mr. 8; wś Ruda os. 4, z gr. mr. 15; wś Olszewnica os. 27, z gr. mr. 561; wś Płudy os. 19, z gr. mr. 731; wś Białki os. 36, z gr. mr. 801; wś Biała os. 50, z gr. mr. 1172; wś Kozirynek os. 33, z gr. mr. 281; wś Zabiele os. 20, z gr. mr. 352; wś Wola Chomejska os. 31, z gr. mr. 621. *Radzyński powiat* gub. siedleckiej, utworzony w 1867 r. z 16 gmin dawniejszego powiatu t. n. (z drugiej połowy powstał włodawski), ma 29·21 mil kwadr. (1434·36 w. kw.) obszaru. Graniczy od płn. z konstantynowskim i bialskim, od wschodu z bialskim i włodawskim, od południa z włodawskim i lubartowskim (w części granicę stanowi Tyśmienica), od zach. z łukowskim i częścią siedleckiego. Obszar powiatu przedstawia lesiste dawniej, dziś obfite w mokradle płaskowzgórze, utworzone z pokładów napływowych. Przez obszar powiatu w części płd.-wschodniej przechodzi linia działu wodnego między Bugiem a Wieprzem. Główna rzeka jest Trzna, która wszedłszy z pow. łukowskiego płynie z zachodu na wschód-północ koło Międzyrzecza. Wody z płd. części powiatu prowadzi do Wieprza Tyśmienica z dopł. Białką (z pod Radzynia). Słabe nachylenie poziomu, utrudniając odpływ wód, sprzyjało wytwarzaniu

się, zwłaszcza w epoce gdy puszcze pokrywały powierzchnią, zbiorników stojących wód, których działanie wytworzyło rozległe pokłady torfów, dochodzące na linii działu wodnego między Tyśmienicą a Krzną do 4 sążni grubości (koło Łuzek i Przegalin). Ten błotno-torfiasty obszar na 6 wiorstowej długości nieprzedstawia najmniejszego spadku. Z ogólnego obszaru powiatu, wynoszącego 291,555 mr. (Pamiat. książka siedl. gub. za 1887 r. podaje 251,137 mr.) zajmują: pola orne 164,204 mr., łąki 33,000 mr., past. 47,322 mr., lasy 21,251 mr., wody, błota i nieuż. 19,196 mr., zabudowania i ogrody 6582 mr. Gleba przeważnie sapowata choć nie brak i obszarów glinkowatych, wydających pszenicę. Na suchszych, wynioślejszych miejscach porozkładały się nieliczne lecz rozległe stosunkowo osady wiejskie. Wielka własność przeważa. Dobra Międzyrzecz (Potockich) mają 41,530 mr., Radzyń (Szlubowskich) 11,268 mr., Suchowola (Kickich) 5760 mr., Milanów (Uruskich) 5657 mr., Żelizna (Zabiełłów) 5494 mr., Wohyń (Brzozowskich) 4819 mr., Siemien, Bezwola, Branica, Kąkolewnica, Ustrzesz mają od 3000 do 4500 mr. (obszary włościańskie tych dóbr nie są tu wliczone). Za to posiadłości od 500 do 2500 mr. jest zaledwie 17 (w 1877 r.). W ogóle obszar większej własności (106 folw.) należy do 40 właścicieli, posiadających 152,418 mr. Z tego tylko 17 folwarków, mających 21,393 mr., zostaje w dzierżawie. Do włościan (149 wsi) należy 124,723 mr., do miast i osad miejskich 14,414 mr. Gospodarstwo rolne wymaga tu znacznych nakładów dla wydobycia plonów z opornej gleby. Dobra Ustrzesz i Przegaliny Wielkie przeprowadziły wydrenowanie. Większa część łąk i pastwisk, wydających lichą, kwaśną trawę, potrzebuje koniecznie osuszenia, które tu musi być przeprowadzone współcześnie na znacznym obszarze. W 1886 r. wysiano; 16,320 korcy pszenicy, 35,017 kor. żyta, 17,148 kor. owsa, 7,457 kor. jęczmienia, 5868 kor. gryki, 3925 kor. innych zbóż, 57,300 kor. kartofli. Zebrano: 65,500 pszen., 124,530 żyta, 138,108 owsa, 55,927 jęczm., 34,308 gryki, 23,590 innych zbóż, 543,830 kart. i 990,000 cent. siana. Hodowlę bydła utrudnia brak dobrej paszy. Wyróżnia się poprawnem bydłem obora w Suchowoli (ks. Czetwertyńska). Ogółem jest 6405 wołów i buhai, 10,170 krów, 6016 jałowizny i 3185 cieląt; koni jest 11,247, z tego u właścicieli większych 2136, u włościan 8522, w miastach 589. Bez wad było 3582. Hodowla owiec rozwija się pomyślnie. Ogólna ilość poprawnych i włościańskich wynosi 70,198. Najznakomitszą mają dobra Radzyń (4300 sztuk), inne znaczniejsze znajdują się w dobrach: Ustrzesz, Branica, Suchowola, Milanów, Planta, Przegaliny, Międzyrzecz. Ogrodnictwo w dość pomyślnym stanie, dzięki wzrastającej dbałości o produkcyą owoców w ogrodach większych posiadłości i u amatorów ogrodnictwa (po miastach i probostwach). Pszczolnictwo znajduje się też na drodze postępu; większa część pasiek założona w ostatnich latach, ztąd rezultaty produkcyi jeszcze nie wielkie. Jedwabnictwo na małą skalę prowadzone jest w Olszewnicy (Al. Błociszewski), z produkcyą kilkunastu funtów jedwabiu rocznie. Gospodarstwo rybne jedno tylko na wielkim stawie i kilkunastu sadzawkach rozpłodowych w Siemieniu. Staw ten, mający 1200 mr., jest zbiornikiem wód dających początek Tyśmienicy. Hodują się w nim karpie; każdy spust daje do 10,000 rs. dochodu. Przemysł fabryczny jest właściwie gałęzią przemysłu rolniczego, gdyż polega na przerabianiu produktów rolnych w młynach, gorzelniach i małych browarach. Młyny parowe istnieją; w Międzyrzeczu 2 (hr. Potockiej przerabiający 60,000 korcy i Szym. Papierni 40,000 kor.), pod Radzyniem (Szl. Klepfisz, 40,000 kor.), w Żeliznie (wydzierżawiony, daje 150 rs. miesięcznie). Młyny wodne walcowe: w Borkach, Borowem, Czechu, Rudzie, Siemieniu, wydzierżawione przez żydów (od 800 do 2200 rs.), przerabiają od 2500 do 7000 kor. rocznie. Jest jeszcze 6 młynów zwykłych. Wiatraki istnieją prawie w każdej wsi a między niemi jeden tylko holenderski, walcowy pod Międzyrzeczem. Gorzelnie, w liczbie 11 (Bojanówka, Branica, Kąkolownica, Maryanka, Milanów, Olszownica, Przegaliny, Rudzieniec, Suchowola, Ustrzesz, Żelizna), przerobiły w 1886 r. 780,000 pud. kartofli i 39,000 pud. słodu, wyrobiły zaś 13 milionów stopni (Tralesa). Przeważna część okowity idzie za granicę. Browar w Bezwoli przerabia 1690 kor. słodu, produkuje do 15,000 antałków piwa i daje zysku czystego do 6,000 rs. Prócz tego istnieją 4 garbarnie, jedna z obrotem rocznym do 40,000 rs. i trzy małe, fabryka mielonej kości pod Międzyrzeczem z prod. na 4000 rs., fabryka zapałek w Międzyrzeczu z prod. do 15,000 rs. rocznie (80 rob.), wreszcie fabryka obsadek do piór stalowych w Międzyrzeczu (50 rob.), spalona niedawno, odbudowuje się na nowo. To ostatnie miasto, stanowiące główne ognisko handlowe i przemysłowe powiatu, posiada dwa zakłady sortowania i czyszczenia szczeciny, puchu, pierza i skórek zajęczych, sprowadzanych tu z Cesarstwa a wyprawianych ztąd po przerobieniu za granicę. Głównymi przedmiotami handlu wywozowego są: okowita, mąka, tudzież tuczne woły (od 40 do 100 sztuk przy każdej gorzelni), barany i świnie. Główną linią komunikacyjną jest droga żel. warsz.-terespolska, przerzynająca powiat na długości 29 w. (stacya w Mię-

dzyrzeczu). Szosa państwowa warszawsko-brzeska na długości 20½ w. a oprócz tego drogi 1-rzędu z Radzynia do Międzyrzecza, Łukowa i Lublina mają 38 w.; dróg 2-rzędu jest 301 w. Ludność powiatu wynosi 72,607, w tej liczbie: 35,423 katol., 23,160 prawosł. (b. unitów), 503 protest., 13,521 żydów. W miastach (Radzyń i Międzyrzec) mieszka 15,937. W 1887 r. urodziło się 1216 chłop., 1325 dziew., umarło 868 męż., 954 kob. W 1878 r. było 67,462 mk. (32,003 kat., 23,352 prawosł., 617 prot., 11,490 żyd.). W 1886 r. było na obszarze powiatu 33,567 budynków. Domów mieszkalnych: w miastach 284 murow. i 516 drewn., we wsiach i folw. 28 murow., 6380 drewn.; zabudowań gospodar. w miastach 5 mur., 846 drewn.; we wsiach 40 murow., 25,468 drewn. Ubezpieczenie rządowe od ognia tych budowli wynosiło 4,706,690 rs. (1,395,670 rs. w miastach i 3,311,020 we wsiach). Zakładów naukowych średnich powiat nie posiada, są tylko szkoły początkowe w liczbie 24. Z tych ważniejsze są: 2-klasowe w Międzyrzeczu i Wohyniu i żeńskie w Radzyniu i Międzyrzeczu. Uczyło się w nich 607 chłopców. Pod względem kościelnym powiat stanowi dekanat katolicki, obejmujący pięć parafii: Radzyń, Międzyrzec, Komarówka, Ostrówki, Wohyń i jeden kościół filialny z prawem parafii w Kąkolownicy. Ludność katolicka powiatu należy we wsiach pogranicznych do parafii w obrębie sąsiednich powiatów (Ulan, Czemierniki, Parczew, Rososz, Biała, Trzebieszów). Dekanat (błahoczynie) prawosławny składa się z 16 parafii: Radzyń, Rusko-Wola, Międzyrzec Stary, Międzyrzec Nowy, Drelów, Dołha, Witoraż, Kolembrod, Szóstka, Bezwola, Wohyń, Rudno, Radcze, Gęś, Jabłoń (z filią Paszenki). Synagogi: 2 mur. w Radzyniu, 2 mur. w Międzyrzecu i 1 drewn. w Wohyniu. Szpital św. Kunegundy (od 1888 r. św. Georgia) w Radzyniu, obsługiwany od 1885 r. przez siostry Krzyża Czerwonego. Szpital w Milanowie na 16 łóżek, fundacyi Wandy hr. Koboga, obsługiwany przez siostry miłosierdzia. Szpital żydowski w Międzyrzeczu, murowany, obszerny, lecz ubogi w fundusze. Pod względem sądowym powiat składa się z 2 okręgów sądów pokoju: Radzyń i Międzyrzecz i 4 okręgów sądów gminnych: Stołpno (sąd w Międzyrzeczu), Przegaliny, Cichostów i Biała. Pod względem administracyjnym powiat rozdziela się na dwa miasta: Radzyń (4640 mk.), Międzyrzecz (11,297 mk.) i 15 gmin: Biała (4719 mk.), Brzozowy Kąt (3547 mk.), Jabłoń (4572 mk.), Kąkolownica (5020 mk.), Lisia Wólka (5164 mk.), Milanów (2972 mk.), Misie (2488 mk.), Siemień (3534 mk.), Sitno (2163 mk.), Szóstka (3221 mk.), Suchowola (3702 mk.), Tłuściec (3754 mk.), Zahajki (3257 mk.), Żelizna (3845 mk.), Żerocin (3038 mk.). (Dane statystyczne odnoszące się do miasta i powiatu zebrał na miejscu p. Levittoux). *Br. Ch.*

Radzyń 1.) al. *Radzin*, fol., pow. nowomiński, gm. Otwock, par. Karczew, odl. 21 w. od Mińska. W 1873 r. fol. Radzin i Celestyny, oddzielony od dóbr Glinki, rozl. mr. 1200: gr. or. i ogr. mr. 199, łąk mr. 6, pastw. mr. 206, lasu mr. 782, nieuż. mr. 8; bud. z drzewa 7; las urządzony w kolei 80-letniej; cegielnia. 2.) **R.,** w XVI w. *Radzeni* al. *Radzynie*, wś i fol., pow. kutnowski, gm. i par. Rdutów, odl. 4 w. od Kutna, ma 20 dm., 199 mk. W 1827 r. było 18 dm., 121 mk. W 1877 r. fol. Radzyń lit. AB. rozl. mr. 798: gr. or. i ogr. mr. 672, łąk mr. 41, pastw. mr. 3, lasu mr. 60, nieuż. mr. 22; bud. mur. 5, z drzewa 15; płodozmian 13-polowy; las nieurządzony; wiatrak. Wś R. os. 31, z gr. mr. 30; wś Nowa Wieś i Piotrowsk Wielki os. 17, z gr. mr. 177. Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś R., w par. Rdułtów, miała w części Marcina Radzyńskiego 1½ łan., 1 zagr., 3 kom., 2 osad. Część Jakuba Radzyńskiego 1 łan., 1 zagr., 1 kom., 1 osad. Część Stan. Radzyńskiego 1 łan., 1 zagr., 1 osad. Część Anny Radzyńskiej 1 łan., 1 zagr. (Pawiński, Wielkp., II, 80).

Radzyń, dawniej *Radzyny*, majętność, w pow. szamotulskim, o 8 klm. na płd. od Szamotuł, nad jeziorkiem, przez które płynie Samica szamotulska; par. i poczta w Kazimierzu, st. dr. żel. w Szamotułach; 5 dm., 114 mk. (1 prot.); obszaru ma 402·82 ha, czyli 199·29 roli, 28·53 łąk, 29·63 past., 128·62 lasa, 6·71 nieuż. i 10·04 wody; czysty doch. grunt. 2150 mrk; młyn wodny i cegielnia. *E. Cal.*

Radzyn, niem. *Rehden*, *Reden*, dok. 1224 r. *Ratzin*, *Rasin*, *Razyn*, 1231 *Rezin*, 1248 *Radinum*, 1278 *Redin*, u Długosza *Radzim* i *Radzin*, miasto w Prusach Zach., w pow. grudziądzkim, przy szosie z Grudziądza do Brodnicy, nad jez. Zamkowem (Schloss-See), odl. 6·6 klm. na płd. od Mełna (st. dr. żel.). Obejmuje 1295 ha (1066 roli orn., 116 łąk, 1 lasu). W 1868 r. było 387 bud., 181 dm., 1692 mk., 806 kat., 721 ewang.; 1885 r. zaś 203 dm., 428 dym., 1941 mk., 1036 kat., 770 ew., 130 żydów, 5 innych wyzn. Gleba gliniasta i żyzna, mieszkańcy trudnią się rolnictwem, drobnym handlem i rękodzielnictwem. Drogi bite rozchodzą się ztąd do Grudziądza (o 20 klm.), do Wąbrzeźna (12·7 klm.), do Jabłonowa (14·1 mt.) i Mełna. W mieście jest 3-klasowa szkoła kat. (3 naucz. i 242 dz.), dalej 3-klasowa szkoła ewang. (3 naucz. i 134 dz.), prywatna szkoła dla dziewcząt i katol. zakład dla preparandów (od 1878 r. z 2 klas. i 62 uczn.). Oprócz tego istnieje tu towarzystwo rolnicze i spółka pożyczkowa, która za r. 1884 wypła-

ciła członkom (w liczbie 312) 9% dywidendy. Istnieje zamiar osuszenia tutejszego jeziora, co zabezpieczyłoby miasto od powodzi ale pozbawiło najpiękniejszej ozdoby. Akta sądowe miejskie poczynające się od r. 1483, odkrył przypadkowo r. 1872 Kętrzyński na poddaszu kościoła farnego. Rzucają one światło na stosunki ziemi chełmińskiej w końcu XV i w początku XVI w. (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. XIII). Jarmarków odbywa się tu rocznie 8. Długosz podaje, że r. 1015, w czasie wyprawy Chrobrego do Prus, zdobyte zostały grody: Romowe, Balga i Radzyn (Radzim al. Radzin), które spustoszono i spalono (I, 208). Czy posiadłość (possessio) Razyn (Rasin, Ratzin), którą pierwszy bisk. pruski Chrystyan około r. 1224 za 90 grz. nabył od opiekunów synów Chrystyna (ob. Preuss. Urk. B. v. Philippi, I, str. 36 i Acta Borussica, I, 276), jest Radzynem czy też Raciniewem w pow. chełmińskim, nie wiadomo. Kętrzyński („O ludn. pol.“, str. 58) jest pierwszego zdania, ostatnie zaś popierają Froehlich (Gesch. d. Graudenzer Kr. I, 244) i za nim Philippi (l. c., str. 36). W 1231 r. ustępuje Chrystyan dobra te (predium in Rezin) Krzyżakom (ob. Preuss. Urk. B., I, str. 63 i Woelky Urk. B. d. Bist. Culm., str. 2). Pomimo to r. 1248 bisk. chełmiński Heidenreich układa się z mistrzem ziemskim krzyżackim i mieszkańcami ziemi chełmińskiej, aby dziesięciny dla kościoła w Chełmży składali w Chełmnie, Toruniu, Chełmży i Radzynie (in Radino). Przecież te dziesięciny zbożowe zwożono tylko do bisk. majątków. Pod r. 1234 powiada Dusburg (III, 12), że Herman Balk, pierwszy mistrz krajowy, po wypędzeniu Prusaków, którzy ziemią zawładnęli, postawił „castrum de Redino ante solitudinem, quae fuit inter terram Pomesaniae et Colmensem in illo loco, ubi continuus insultus fuerat Pruthenorum et introitus ad terram Culmensem“. Krzyżacy chcieli więc oczywiście koniec położyć ciągłym wdzieraniom się Prusaków do ziemi chełmińskiej (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 32). Wspomniana tu puszcza ciągnęła się od Ryńska na Nielub i Wąbrzeźno, aż pod pastwiska radzyńskie, dalej od błot pod Wiecznem aż do Dębowej Łąki i ztąd dalej aż do granicy Pomezanii pod Biskupiec. Zawierała w swoich granicach w kierunku z Wąbrzeźna przez Sitno, Łopatki i Książki ku Lembarkowi także rozległe moczary; była więc dla Prusaków dogodną dla robienia ztąd wycieczek. Już Herm. Balk nadał miastu włók 100. Nowa osada w dalszych zapasach z Prusakami różne przechodziła koleje, raz w nieprzyjacielskich raz w krzyżackich znajdując się ręku. Oto co o tem pisze Dusburg: „Nullus posset ad plenum scribere vel dictare, quanta Fratres et Burgienses de Redino infra secundam apostasiam passi sunt pro defensione fidei christianae a Pruthenis, quia per illum locum quasi continue fuit introitus et exitus ipsorum ad terram Colmensem (c. 150). Ponieważ w tych długich walkach miasto wiele było ucierpiało i dużo mieszczan zginęło, dla tego nowi osadnicy odbudowali je na dogodniejszem miejscu, bliżej zamku. Że między tymi osadnikami byli i Polacy, o tem świadczy statut odnowiony r. 1278 przez Konrada v. Thierberg, gdzie między świadkami wymieniony jest Siecieslaw (Segislaus) Nagusz z Radzyna, a w końcu dodatek: i wszyscy możniejsi Polacy naszego kraju (ob. „O ludn. pol.“, Kętrz., str. 109). Konrad v. Thierberg zaś, ówczesny mistrz, odnowił im r. 1285 ów zaginiony przywilej. Ale zamiast 100 włók, dał za ich zgodą 92, „quorum quilebet undecim virgas in latitudine continebit“. Z tych sołtys dostaje 20. Od każdej z pozostałych włók będą nam właściciele na św. Marcin płacili „maldratam“, t. j. po 3 miary (mansuras) pszenicy, żyta, jęczm. i owsa i 1 wiardunek chełm. monety, a od każdego placu w mieście po 6 den. Plac, gdzie dawniej stał młyn, do sołectwa przyłączony, odtąd do nas będzie należał. Wyższe i niższe sądownictwo do nas będzie należało, tak samo $^2/_3$ kar sądowych, podczas kiedy $^1/_3$ pobierać będzie sołtys. Dajemy także miastu drogę publiczną dla trzód idących na pastwiska „unius funis latam, quo mansi solent in Prussia mansurari“. Oprócz tego nadajemy miastu nad granicą 28 włók dla pastwiska i wspólnego użytku i 12 wł. we wsi Mazankach, jako też prawo rybołówstwa w 3 jez. Bliźnie, Okręglaku i Bobrowie, nie zaś w jez. Zamkowem; wolno im do tego używać wszelkich narzędzi, z wyjątkiem niewodu, ale ryby tylko w Radzynie sprzedawać im pozwalamy. Sądownictwo nad temi 40 wł. i 3 jeziorami nam przysługuje, jako i $^2/_3$ kar, $^1/_3$ zaś będzie miasto pobierało. Będą sobie także sami wybierali burmistrzów i ławników. Pozwalamy także na wystawienie jatek rzeźnickich, sukienniczych i innych. Od tych będzie po 6 latach wolnych komtur pobierał połowę, ale za to będzie i odnośne koszta do połowy ponosił. Datum in Redins. Jeszcze wielu innych przywilejów udzielił zakon miastu, które im z 1472 potwierdził król Kazimierz, a r. 1520 Zygmunt I (ob. Froehlich: „Gesch. d. Graudenzer Kr., I, str. 246—250 i Schultz: Gesch. der Stadt und des Kr. Culm.“, II, str. 92). Po bitwie pod Grunwaldem, gdzie komtur radzyński poległ, zajęli Polacy najprzód tylko miasto Radzyn, zamek zaś mężnie się opierał (Długosz IV, str. 80, ed. Przeździeckiego). Po odstąpieniu od oblężenia Malborka (19 wrz. 1410) ciągnął król przez Sztum i Kwidzyn pod R., gdzie stanął w niedzielę w uroczystość

św. Mikołaja. Dnia 21 września rano rozłożył się obozem nad jez. Mełdzyńskiem; wojsko z własnego popędu przypuściło szturm do zamku, którego załoga po więcej jak pięciogodzinnej walce się poddała. Poruczywszy potem twierdzę Jaśkowi Sokołowi, Czechowi, w którego towarzystwie znajdował się także sławny potem Zyska, wyruszył d. 23 wrz. pod Rogoźno (Dług., 92). Szkody, które w tej i w następnej wojnie miasto, które w tych czasach i jeden kościół utraciło, poniosło, oszacowali Krzyżacy na 4000 grzywien. W wojnie 13-letniej stanęli mieszczanie radzyńscy zaraz z początku po stronie polskiej; zamek, który zrazu opór stawiał, dostał się też jeszcze w r. 1454 w ręce Polaków. Daremnie kusili się Krzyżacy r. 1456 i 1461 napowrót go odzyskać. R. 1503 król Aleksander daje w zastaw zamek i miasto R. z należącemi do nich wsiami bisk. chełmińskiemu Mikołajowi (ob. Woelky: Urk. B. d. Bist. Culm., str. 614). W XV i XVI w. język niemiecki był urzędowym, ale ludność polska zdaje się przeważała. Akta sądowe z XV wieku zawierają nazwiska, jak Mikołaj Szczecinka (Nicolaus Scheschynke, 1484), Stanisław Strupczeski (1484), Michał Krasowski (Crassasky, 1484), Maciej Maciej Kapusta itd. W drugiej połowie XVI w. język niemiecki ginie. Pierwszy dokument polski w aktach sądowych pochodzi z r. 1567 i zaczyna się od słów: Ja Walenty Kania wyznawam itd. (ob. Kętrz., O ludn. polsk., str. 176). R. 1568 srożyło się tu morowe powietrze. W pierwszej wojnie szwedzkiej (1601—29) spalili Szwedzi kościół paraf. św. Anny i szpital. Przy okupacyi w 1772 r. liczyło miasto 52 dm. drew. pod słomą i 260 mk. (8 szewców, 5 krawców, 2 bednarzy, 2 kołodziejów, 2 stolarzy, 1 kowal, 1 ślusarz, 1 garncarz i 1 karczmarz). Jarmarków było 5. Podatki wynosiły 955 fl., z tych 150 fl. hyberny, oprócz tego czynszowano po 150 kor. pszenicy, żyta, jęczm. i owsa do zamku. Burmistrzami byli: Fabian Kelmner i Jakub Lenman 1570, Tomasz Majewski 1707, Albert Opczyński 1722, Jan Czarnecki 1741, Tomasz Radzki 1772 r. Ewangielicki system parafialny został tu w r. 1796 wprowadzony. R. 1836 przeniosły się tu po kasacie benedyktynki z Grudziądza. Najdłużej żyły: ksieni Teresa Żółkowska i Maryanna Paździerska, ostatnia benedyktynka z Grudziądza († 1873). *Zamek* krzyżacki stał na północ od Radzyna, między miastem a Fijewem, nad jeziorem Zamkowem. Sterczące jeszcze dziś ruiny świadczą o jego dawnej okazałości, a wykończone we wszelkim względzie formy tej budowli o tem, że powstał pewnie dopiero w XVI w., nie jest to więc pierwotny zamek. Mury, któremi właściwy zamek był opasany, zachowały się jeszcze całkowicie, a mury przedzamcza w części. Był zbudowany w czworobok, z wieżami po rogach. Dziś stoi tylko front południowy, z dwoma około 110 stóp wysokiemi wieżami i wielką bramą. Na zachód od niej znajdował się kapitularz, 58 stóp długi, na wschód kaplica zamkowa. Najlepiej zachowały się sklepy; powiadają też, że ze zamku prowadzi podziemny ganek aż do kaplicy św. Jerzego na cmentarzu. Cały zamek był pewnie otoczony głęboką fosą, którą w zach. stronie jeszcze dziś widać. *Komturstwo* radzyńskie obejmowało: miasto Radzyn, fol. Świecie w pow. brodnickim, Blizinki (Blise), Wrocławki (Ratzlaw), Mełno (Aldenhof), Nowydwór (Nuwchof) i Babalice (Pauwelsdorf); wsie czynszowe: Gobelndorf, to jest Gawłowice, Zelnowo (Silnau), Czeczewko (Czeczaw), Gołębiewo (Grosse Sagen), Świecie w pow. grudziądzkim (Poln. Swetze), Łopatki (Kezelingswalde), Boguszewo (Bogusch), Linowo (Lindenau), Jarantowice (Arnsdorf), Rychnowo (Richenau), Lipinki (Weykersdorf), Łąkorz (Lynkorn), Bursztynowo (Foerstenau), Rywałd (Liebenwalt), Blizno (Gr. Blese); majątki chełmińskie i dobra szlach.: Trzciano (Czendo), Mgowo (Lugendorff), Piotrowice (Petrendorf), Dziemiany (Schymelaw), Bobrowo (Boberaw), Piotrkowo (Peterkaw), Kitnowo (Kyntnaw), Melno (Alden), Mędrzyce (Mandel), Pęsławice (Panzelndorff), Bogdanki (Bogdamsdorff), Sędzice (Gr. i Kl. Lantrichter), Osetno (Osseten), Wardęgowo (Firdung), Płowęż (Plowese), Nowawieś (Nuwedorff), Białobłoty i Białobłotko (Gr. i Kl. Belblat), Kuligi (Kulingen), Kitnówko (Kinten), Dębieniec (Dammentz), Dąbrówka (Dameraw), Plemięta (Clementkaw), Nielub (Nelaw), Nowy Młyn (Neue Mole), Zakrzewo (Cressau) (ob. Froelich: Gesch. d. Graudenzer Kr., I, 9). Dokładną mapę komturstwa podał Henkel w „Zeitsch. des Westpr. Gesch. Ver.“, 1886 (zesz. XVI, 36). Komturami byli: 1) Hartwich, 1251—52; 2) Hartung, 1278—80; 3) Henryk von Vaternrode; 4) Hartung, 1289—1298; 5) Peter, 1304; 6) Hermann, 1312—21; 7) Dietrich v. Spira, 1332; 8) Henryk v. Bovenden (Bobenczene), 1338; 9) Hartmann, 1339; 10) Schweder (von Pelland ?); 10) Petzold v. Korwis (Kurwis), padł w bitwie pod Radau; 11) Jan v. Rubesom, 1370—77; 12) Henryk Gans v. Webirstete, 1877—82; 13) Gotthold v. Kurwis, 1382, † 1383; 14) Engelhard Rabe v. Wiltstein, został potem nadmarszałkiem; 15) Werner v. Tettingen, 1387—90; 16) Henryk Harder, 1390—$^{29}/_{6}$ 1391; 17) hr. Rudolf v. Kyburg, 1391—1402; 18) Wilhelm Folkolt, 1402—4; 19) Henryk v. Schwelborn, $^{3}/_{2}$ 1404; 20) Eberhard v. Affenfeld, 1404 po $^{19}/_{11}$; 21) Jan v. d. Dollen, 1407—9; 22) Mikołaj v. Melin, 1409, padł w bitwie pod Grun-

waldem; 23) Jerzy v. Wrisberg, 1411; 24) Henryk Hold, 1411; 25) Konrad v. Sefeln, 1411—12; 25) Otto v. Walsbach, 1412—15; 26) Andrzej v. Sekendorf, 1415—16; 27) hr. Fryderyk v. Zollern, umarł po kilku miesiącach na morowe powietrze; 28) Wolf v. Sansenheim (Sawnsheim), 1416—21; 29) Mikołaj v. Bergau, 1421—22; 30) Mik. v. Goerlitz, 1432; 31) Jan v. Pommersheim, 1433—44; 32) Ludwik v. Landsee (Lanse), 1434; 33) Jerzy v. Egeling, 1434—36; 34) Henryk Marschalk, 1436; 35) Jan v. Erlebach, 1437—38; 36) hr. Jan v. Gleichen, 1438—41; 37) Fryderyk v. Nickeritz, 1449; 38) Dyteryk v. Werdenau, 1449—54. W 1446 r. należeli do radzyńskiego konwentu następujący rycerze: 1) kś. Jan Gladiator z Zalewa w pow. morąskim; 2) kś. Mikołaj z Chełmży; 3) Olbracht von Olym, Saksończyk, komtur domowy, posiadał 3 konie i pancerz; 4) Dyteryk Kundig z Miśni, piwniczy, miał 2 konie i pancerz; 5) Fryderyk Schoneberg z nad Renu, 3 konie i panc.; 6) Seiffart Bortwitz z Miśni, 3 konie i panc.; 7) Jan v. Kallenbach z nad Renu, 2 konie i panc.; 8) Daniel v. Pletten z nad Renu, bez konia, posiadał pancerz; 9) Hencze Torcksis z Frankonii, bez koni ale z panc.; 10) Hans v. Gore w infirmeryi. *Starostwo* radzyńskie niegrodowe należało do wojew. chełmińskiego. Tu odbywały się naprzemian z Kowalewem sądy ziemskie i sejmiki wojew. chełmińskiego. Starostami byli: 1) Gabryel Bażyński, 1458; 2) Jan Dąbrowski, 1504; 3) Jan de Lusianis, 1520; 4) Jan de Lusianis, woj. chełmiński, 1539—50; 5) Hugo Dąbrowski, 1568—1570; 6) Jan Dąbrowski, 1592; 7) Paweł Działyński, 1600; 8) Paweł Działyński, 1600; 9) Hugo Dąbrowski; 10) Jan Weyher, kasztelan elbląski, później woj. malborski, 1614—† 1626; 11) Mik. Weyher, 1626—46; 12) Władysław Gnin-Gniński, 1679—99; 13) Piotr Jan Czapski, 1718—1732; 14) Konstancya Czapska z Gnińskich, wdowa po poprzedniku, 1740; 15) Tomasz Czapski, od 14 listop. 1740 — † 1784. Lustracya ststwa z r. 1765 opiewa, że zabudowania na zamku w lichym były stanie. Dochody wynosiły: ze zboża i czynszu zbożowego 1085 fl., za 284 beczek piwa, którego wyszynkiem zajmowali się karczmarze, płacąc od beczki po 3 fl., razem 852 fl.; za 11 beczek okowity à 35 fl. 335 fl.; czynsz w gotówce 9737 fl. 10 gr. W ogóle 12059 fl. 10 gr. Rozchód wynosi 2430 fl. i to głównemu komisarzowi wszystkich starostw płacono 600 fl.; pisarzowi zamkowemu 200 fl.; ekonomom w Radzynie i na folw. w Świeciu à 120 fl. — 240 fl.; gospodarzom w Świeciu, Gołębiewku, Blizenku i Czeczewie à 60 fl. — 240 fl.; strażnikowi zamku 30 fl.; na reperacyą zamku i kaplicy 100 fl.; dwom stróżom leśnym à 60 fl. — 120 fl.; 5 wolarzom à 50 fl. — 250 fl.; 5 służącym i 5 pasterzom 400 fl. Pozostało zatem 9629 fl. 10 gr. czystego dochodu, od których kwarta wynosiła 2407 fl. 10 gr.; do czego jeszcze doliczyć trzeba kwartę od wolnych sołectw à 137 fl., tak że cała kwarta razem wynosiła 5088 fl. 20 gr. Oprócz tego płacili trzej lemani w Rychnowie, 2 w Linowie i 2 w Świeciu każdy po 100 fl. na odnośne regimenty. Na obszarze ststwa było 5 jezior. Miasto posiadało cztery kościoły katol., z tych parafialny św. Anny i dawniejsza prepozytura św. Jerzego do dziś się przechowały, dwa inne i kaplica przy farze zaginęły. Kościół paraf. patronatu rządowego, murowany (sufit drewniany). Na łuku oddzielającym presbiteryum od głównej nawy, jest napis: „Templum hoc aedificatum anno millesimo ducentesimo tricesimo tertio et reparatum et dealbatum anno millesimo octingentesimo tertiodecimo“. Zdaje się, że kościół został zbudowany dopiero po przeniesieniu miasta na teraźniejsze miejsce w końcu XIII w. Ciężka wieża wznosi się na zachod. ramieniu. W głównej wieży wiszą trzy dzwony, lane r. 1789 przez Franciszka Krieger z Torunia. W kościele są trzy nagrobki z r. 1541, 1551 i 1585, poświęcone pamięci woj. chełmińskiego Lusiani i dwóch sędziów ziemskich z familii Plemięckich. W pierwszej wojnie szwedzkiej kościół został spalony. Wtedy nabożeństwo odprawiało się w kaplicy św. Jerzego po za miastem. W 1640 r. odnowił starosta Mik. Wejher całe presbyteryum, po nim ststa Jan Gniński cały chór wielki. Kaplicę Przem. Pańskiego, najpiękniejszą ozdobę kościoła, zbudował w 1601 r. ststa Hugo Dąbrowski, który pod nią groby familijne urządził. Małżonka zaś jego Katarzyna z Działyńskich przeznaczyła na tę kaplicę $1^3/_4$ włóki. Do prob. należy plebanka Wymysłowo (5 włók i 2 ogrody). R. 1582 przyłączył biskup Piotr Kostka prepozyturę św. Jerzego i kaplicę zamkową do fary. W ten sposób dostało się proboszczowi jeszcze 8 włók. Z tych leżą 4 pod Czeczewkiem, $1^1/_2$ zwano Kalwaryą. Proboszczami radzyńskimi byli: Konrad, 1278 r.; Michał Pęcherek, 1601; Łukasz Pilczewski, 1630— † 1654; Tomasz Poniatowski, 1660; Wawrzyniec Pogorzelski, 1674; Chrystyan Pokrzywiński, 1694; Paweł Gostomski, 1707—22; Browiński, † 1737; Stan. Obeszyński, 1741; Kazimierz Zapalski, 1752; Tomasz Krakowski, 1780—89; Ksawery Sampławski, 1848. Kaplica na zamku p. w. św. Krzyża, murowana, okazała, o 8 oknach wielkich i wysokiem sklepieniu. Posiadała jeden ołtarz, z kamienia wyrobiony, z obrazem Matki B. Bolesnej. Po obu stronach stały ozdobne stalle. Kaplica ta i prepozytura św. Jerzego by-

ły od początku ze sobą połączone i stały pod zarządem jednego duchownego, krzyżaka, który w niczem nie zależał od proboszcza w mieście. Jego parafią składała służba krzyżacka i domownicy zamkowi, oprócz tego wszyscy poddani krzyżaccy, gdziekolwiek na ich dobrach osiedli. Takiemi czysto krzyżackiemi osadami były wtedy wioski Hansgut i Mazanki. Dla nich to on osobne odprawiał nabożeństwo, zwykle u św. Jerzego, udzielał sakramentów. W Wielkanoc na znak zależności dawał mu każdy t. z. grosz paschalny. Działalność jego duchowna musiała być niemałą, kiedy mu do pomocy dodano kilku mansyonarzy. Początkowo pobierał 20 grzyw. W 1286 r. nadaje mu komtur tutejszy 8 włók roli i ogród znaczny przy mieście, Rozgart zwany. Prócz tego miał stół wolny na zamku, gdzie z drugimi braćmi zasiadał na obiad i wieczerzę. Jeżeli jakie przeszkody nie pozwalały mu stanąć do stołu, wtedy kucharz wydawał mu przypadające potrawy o trzech daniach, a piwniczy piwa. Zdaje się że podobne rozporządzenia i fundacye poczynili Krzyżacy i przy innych kaplicach zamkowych i prepozyturach miejskich. Dokument tutejszy wciągnięty był do metryk królewskich r. 1477 i dla tego się przechował (ob. Woelky, Urkundenb. d. Bist. Culm, str. 73 i Utracone kośc., przez Fankidejskiego, str. 83). Za czasów Rzpltej utrzymywali tu starostowie radzyńscy domowego kapelana. Kaplica podupadać zaczęła; r. 1801 urządzono w niej magazyn; sklepienie już dawno zapadło, mury niszczeją coraz bardziej. Prepozytura św. Jerzego na cmentarzu, murowana, zawiera grobowiec księży radzyńskich; na cmentarzu znajduje się grobowiec familijny Tokarskich. Kościół mniejszy (minor ecclesia) w mieście wspomina już przywilej z 1286 r., ale o losach jego brak wiadomości. Kaplica Działyńskich, z grobami tej rodziny była przybudowana do północnej strony kościoła paraf. R. 1790 już nie istniała (ob. Utracone kośc., przez Fankidejskiego, str. 85). Do parafii należą: Radzyn, miasto, wś i domena, Nowydwór, Wymysłowo, Szumiłowo, Kitnowo, Mełno, Olenruda, Dąbrówka, Boguszewo, Zakrzewo, Dębieniec, gdzie jest kaplica tyt. św. Wawrzyńca, 1864 r. nowo odbudowana, Bogacz, Klewenau, Wiktorowo, Plemięta, Nicponie, Gołębiewko, Mazanki, Czeczewo, Gołębiewo, Gziki, Gawłowice, Hansgut, Rożental, Zielnowo, Buk i Zielona Góra. R. 1867 liczyła parafia 2977 dusz, a 1886 komun.; 1887 zaś r. 3000 dusz. Przy kościele istnieje bractwo św. Anny, trzeźwości, założone r. 1855; dawniej także rożańcowe i kwitnące jeszcze bractwo literackie (confraternitas Literatorum), które istniało już r. 1593. Wizyt. Strzesza z r. 1667 donosi, że bractwo to posiadało 2 włóki roli od wszelkich ciężarów wolne; darowała je Anna Płąchawska r. 1607. Literaci mieli też członków najliczniejszych i przyczyniali się do uświetnienia uroczystego nabożeństwa, starając się mianowicie o dobry śpiew kościelny i muzykę. Nadmienić jeszcze wypada, że r. 1582 biskup Piotr Kostka, przyłączywszy do fary prepozyturę św. Jerzego i kaplicę zamkową, zobowiązał proboszcza utrzymywać odtąd najmniej 4 wikarych. R. zaś 1775 Józef Zalewski z Lubawy ufundował przy farze nowego prebendarza katechetę, którego głównem zadaniem było uczyć dzieci katechizmu tak w szkole jako i w kościele i dopomagać w nabożeństwie (ob. Fankidejski, Utracone kośc., str. 81). Oprócz tego istnieje tu szpital dla ubogich. Dawniej był tu i osobny lazaret dla trędowatych, który stał po za miastem, ale r. 1472 już nie istniał. Dekanat radzyński składał się r. 1641 z 9 parafii, były niemi: Radzyn, Okonin, Gruta, Linowo, Płowęż, Ostrowite, Jabłonowo, Bursztynowo i Rywałd (ob. Woelky, Urk. B. des B. Culm, str. 1028). Dziś należą do niego te parafie, z wyjątkiem Bursztynowa. 2.) **R**, wś, odl. $^1/_8$ mili od mta Radzyna, obejmuje 1291·98 mr. W 1868 r. było tu 54 bud., 28 dm., 219 mk., 89 kat., 130 ew.; 1885 r. 21 dm., 169 mk. W skład gminy wchodzi wś Proch, która r. 1885 miała 95 mk. i 15 dm. Wś należała dawniej do miasta R., przeszła następnie w posiadanie mieszczan, którzy potem swe działy sprzedali. Za prawo do pastwisk na miejskim obszarze r. 1835 odkupione, włościanie otrzymali (w r. 1835) $43^1/_2$ włók pastwisk, których separacya nastąpiła 1836 r. 3.) **R.**, domena fiskalna, niem. *Domaine Rehden*, tamże, zawiera 2677·25 magd. mr. i cegielnię. W 1868 r. 19 bud., 8 dm., 51 wyłącznie ewang. mk.; 1885 r. 10 dm., 165 mk. Do gminy należy fol. Klewenau (1855 r.) 2 dm., 23 mk., tak że cała gmina liczy 12 dm., 30 dymów, 188 mk., 143 katol., 45 ewang. *Ks. Fr.*

Radzynek, wś i folw. nad rz. Ruziec, pow. rypiński, gm. i par. Żałe, odl. o 11 w. od Rypina, posiada 25 dm., 192 mk., 1104 mr. obszaru (50 mr. nieuż.). Dobra R. składają się z fol. R., Brzuze, Duszoty i Somsiory, mają 1884 mr. obszaru (916 mr. ornej ziemi). Według reg. pob. pow. rypińskiego z r. 1564 we wsi R., w par. Chojno, Tomasz Radzyński miał 2 łany; Józef Radzyński miał 6 łan., 1 zagr.; Szymon i Jan Radzyńscy 2 łany, 1 zagr. trzeci łan spalonego Alberta, wolny od opłaty. Marcin miał 4 zagr. poddanych Jakuba Moszczeńskiego właśc. 1 łanu. Piotr Czietkowski 2 łany. Płacono poboru 5 fl. 22 gr. 2 sołdy. Par. Chojno płaciła 29 fl. 17 gr. 1 sold. (Pawiński, Wielkp., I, 291). W 1789 r. R. był

własnością Ludwika Przeciszewskiego, który wysiewał 45 korcy żyta, $2^1/_2$ kor. pszenicy, i pobierał czynszu 230 złp. *Br. Ch.*

Radzynia, w XVI w. nazwa łąki śród lasu, na obszarze wsi *Niedospielin* (ob.).

Radzynie, posiadłość niegdyś w par. chorzewskiej, w pow. pleszewskim, leżała już pustkami przed r. 1523. Wymieniona między włościami, które Anna z Tęczyna wniosła w r. 1506 Mikołajowi ks. na Raciborzu, mylnie objaśnioną jest Radzimiem, w pow. obornickim (Cod. Dipl. Sil., VI, str. 155).

Radzyny, pow. szamotulski, ob. *Radzyń.*

Raedchen, wś, pow. kożuchowski, par. ew. i kat. Sława. W 1842 r. 38 dm., 195 mk. (34 kat.), młyn wodny.

Raedel, wś, pow. żegański, par. Hartmannsdorf Nieder; 1842 r. 16 dm. fol., 104 mk. ew.

Raedichen, 1361 *Radechow*, wś, pow. Złotoryja-Hajnowski, par. ew. Merzdorf. W 1842 r. 66 dm., dwór i fol., 428 mk. ew.

Raedlitz *Ober* i *Nieder*, 1506 *Redliz*, wś, pow. stynawski, par. ew. Bielwiese. W 1842 r. 42 dm., 2 folw., 271 mk. (3 kat.).

Raësowo, fol. nad jez. Żośle, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 33 w. od Trok, ma 1 dm., 30 mk. (27 kat. i 3 żyd.). W 1850 r. dobra R., w par. Żośle, własność de Raes'ów, składały się z 4 wsi i 2 fol. i miały 960 dz. rozl.

Raetsch, 1309 *Rathschicz*, także zwane *Javorium*, wś, pow. ziębicki, par. Wiesenthal. W 1842 r. 30 dm., 192 mk. (ew.).

Raeudchen 1.) *Gross*, wś i dobra, pow. gurowski (Guhrau), par. ew. Gross-Saul. W 1842 r. 34 dm., fol., 188 mk. ew. Dzieliło się na dwie części: królewską i prywatną. 2.) **R.** *Klein*, 1507 *Reudichenu*, wś i fol., pow. gurowski, par. ew. Gross-Saul. W 1842 r. 24 dm., fol., 197 mk. (4 kat.).

Raeumung-*Kruschin* (niem.), ob. *Kruszyn-Rumunki.*

Raeumung - *Nieziwienc* (niem.), ob. *Nieżywięć.*

Rafa, os. nad rz. Bugiem, pow. węgrowski, gm. i par. Kamieńczyk, ma 1 dm., 15 mk., 39 mr. Wchodziła w skład dóbr Kołodziąż.

Rafa, niem. *Raffa*, osada przy przewozie na Wiśle, leży na praw. brzegu, pow. chełmiński, st. p. i par. ew. Ostromecko, kat. Czarze; 1562·12 magd. mr. obszaru. W 1868 r. 4 bud., 2 dm., 21 mk., 1 kat., 20 ew.; 1885 r. zaś było tu 21 dm., 131 mk. W skład gm. wchodzą: wyb. Szadun (3 dm., 13 mk.) i Sześćstof (niem. Schestoff) 2 dm. i 9 mk. Cała gmina ma 26 dm., 31 dymów, 153 mk., 48 kat., 105 ew.; obszaru zaś 514 ha (68 roli or., 15 łąk, 38 lasu). *Ks. Fr.*

Rafaczówka al. *Rafacówki*, grupa zabudowań w gm. Zubsuche, pow. nowotarski, nad granicą Zakopanego; wznies. 979 mt. *Br. G.*

Rafajłowa al. *Rafajłów*, potok, powstaje w gm. Zielona, pow. nadworniański, ze źródeł leśnych, z pod gory Taupiszyrki (1503 mt.), tuż nad granicą galicyjsko-węgierską. Płynie zrazu leśnym parowem na południe, zabierając liczne potoki i strugi; poczem zwraca się na zachód i leśną debrą podąża na polanę Rafajłową, wśród której wpada do Bystrzycy nadworniańskiej z lew. brzegu; wśród średniego biegu jaz Rafajłowiec. Długość biegu 8 klm. Źródła wznies. 1495 mt., ujście 752 mt. Wzdłuż praw. brzegu wiedzie górzysta ścieżyna do wspomnianego jazu. W wodach R. żyją ryby: babec, pstruh (pstrąg) i pyr (nazwy ludowe). *Br. G.*

Rafalin, fol. nad rzką Pociechą, lew. dopł. Świsłoczy, na płd. krańcu pow. ihumeńskiego, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. Pohorcłe, par. kat. Świsłocz, (w pow. bobrujskim), o 8 w. Dziedzictwo Rewkiewiczów, ma 55 włók; grunta lekkie, łąk obfitość, miejscowość poleska, bogata w lasy. *Al. Jel.*

Rafaliszki, folw. szlach. nad stawem, pow. wileński, w 3 okr. okr. pol., o 62 w. od Wilna, ma 2 dm., 13 mk. katol.; własność Bańkowskich. Włościanie wnieśli 1496 rs. 96 kop. wykupu za wydzieloną ziemię.

Rafalski, folw. u źródeł rzki Niedźwiedzicy, lew. dopł. Prypeci, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. dernowicka, przy drożynie ze wsi Barszczówki do Krasnosielia; grunta namułowe, urodzajne, łąk obfitość.

Rafałka, niem. *Rafalken*, dobra na pol.-prus. Mazurach, tuż przy mieście Lecu.

Rafałów 1.) kol., pow. łęczycki, gm. Piaskowice, par. Parzęczew; odl. od Łęczycy $19^1/_2$ w., ma 20 dm., 122 mk. 2.) **R.,** pow. brzeziński, gm. i par. Dobra. Nie podany w ostatnich urzędowych spisach. W 1827 r. było 7 dm., 49 mk. 3.) **R.,** wś i os. młyn., pow. łódzki, gm. Brużyca Wielka, par. Aleksandrów; wś ma 7 dm., 66 mk., 94 mr.; os. młyn. 1 dm., 5 mk., 10 mr. dwor. W 1829 r. było 5 dm., 54 mk. 4.) **R.,** wś, pow. iłżecki, gm. Wierzchowiska, par. Krępa, odl. od Iłży 23 w., ma 12 dm., 88 mk., 8 mr. dwor., 179 mr. włośc. *Br. Ch.*

Rafałów 1.) al. *Rafałowo*, folw., pow. nowogródzki, od 1870 r. własność mieszczanina Budlewskiego, ma około $9^1/_2$ włók. 2.) **R.,** pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. brahińskim, par. katol. ostrochladzka, należy do domin. Brahin, do 1873 r. własność Rokickich, odtąd kupca Konoplina; grunta urodzajne, namułowe. 3.) **R.,** dobra, pow. mścisławski, należały dawniej do sstwa mścisławskiego, około 1757 były w posiadaniu Mikołaja Łopacińskiego. *A. Jel.*

Rafałówka, wś i folw., pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Zabłudowo, o 14 w. od Białegostoku.

Rafałówka 1.) al. *Annopol*, *Adryanówka* i *Korżowy Chutor*, wś, pow. humański, o 5 w. na płd. od Korżowa (par. praw.), ma 355 mk., 873 dzies. ziemi. Założona w 1826 r. przez byłych dziedziców Korżowa Rafałowiczów, drogą spadku należała w 1863 r. do Michaliny z Podgórskich Żółkiewskiej. 2.) **R.,** w dokum. *Rafałów*, mko nad Styrem, pow. łucki, okr. pol. Włodzimierzec, gm. R., o 28 w. od Gródka, 10 w. od Woli Bielskiej, 22 w. od Włodzimierca, 90 w. na płn.-wschód od Łucka, a 280 w. od Żytomierza odległe. W 1870 r. miało 170 dm., 759 mk., w tem 93% żydów, cerkiew, kapl. katol. par. Włodzimierzec, 2 domy modlitwy żydowskie, 13 sklepów, 20 rzemieślników. Własność niegdyś Narcyza Olizara, dziś skarbowe. Do włości rafałowskiej należały wsie: Bołochowicze, Mosiewicze, Police i Zołudzk Mały. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1, dodatki: 92, 93, 95 i 299.

Rafałówki, os., pow. szczuczyński, gm. Pruska, par. Bargłów; ob. *Kroszewo*.

Rafałowo, właściwie *Hustata*, jez. w pow. dzisieńskim, niedaleko wsi R., $2^1/_2$ w. długie, do 1 w. szerokie.

Rafałowo 1.) folw. i dobra nad jez. t. n., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski Rafałowo, par. kat. Ikaźń, o 79 w. od Dzisny, ma 1 dm., 14 mk. katol. Założony w 1800 r. przez ks. Rafała Święcickiego, kanonika smoleńskiego i od jego imienia nazwany. W 1834 r. dobra liczyły 866 dusz męż., a w 1847 r. 879 dusz i miały 5430 dzies. Własność dawniej Łopacińskich, dziś Aliny Niezabytowskiej. Do R. należą awulsa: Milki, Annopol, Alinów i Klotyldów. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Sokołowszczyzna, Dziernicze (Dyrnicze), Borodzinicze, Rysiewicze, Rudobiście, Repiszcze, Bujowszczyzna, oraz zaśc.: Antonowo, Mickowszczyzna (Mitkowszczyzna), Rydzewszczyzna, Pożordzie al. Maryanów i Mieta, wogóle 431 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz., 15 b. ludzi dworskich, 6 ludzi wolnych i 33 żołnierzy urlopowanych, wogóle 485 dusz rewiz. O 5 w. od dworu, we Borodzinicach, znajduje się kapl. katol. wsi p. w. św. Józefa, z muru wzniesiona w 1832 r. przez Józefa Łopacińskiego, z grobami familijnemi. 2.) **R.,** folw., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Osowo, grunta lekkie kamieniste. 3.) **R.,** folw., pow. mohylewski, dziechciarnia, zatrudniająca 2 ludzi i produkująca rocznie około 1000 pudów i dająca dochodu 600 rs.; własność Olszewskich. 4.) **R.,** ob. *Rafałow*. *J. Krz.*

Rafałowska Wola, wś i fol., pow. nowomiński, gm. i par. Kuflew, ma 252 mk., 401 mr. dwors., 614 mr. włośc.

Rafałowszczyzna, futor nad rz. Rudziszczą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 56 w. od Lidy, 1 dm., 10 mk.

Rafały 1.) fol., pow. makowski, gm. i par. Karniewo, odl. 9 w. od Makowa. W 1827 r. było 12 dm., 72 mk. W 1880 r. fol. R. rozl. mr. 213: gr. or. i ogr. mr. 188, łąk mr. 8, past. mr. 8, wody mr. 2, nieuż. mr. 8; bud. z drzewa 7. 2.) **R.,** pow. makowski; ob. *Glinki—Rafały* i *Jarzyły*. 3.) **R.,** pow. sokołowski, ob. *Krasnodęby—R.*

Raffekrug, ob. *Rafa*.

Raffermuende, folw. dóbr prywatnych Gross-Ekau, w okr. mitawskim, pow. bowski, par. ekawska (Kurlandya).

Ragaischen Alt, fol. na prus. Litwie, pow. darkiejmski. Należy do majątku rządowego Beyershof $4^1/_2$ klm. od st. poczt. i tel. Trempen. Obszar 617 ha.

Ragajsze, wś, pow. szawelski, gm. Kruki, o 58 w. od Szawel.

Raganiszki, dobra, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Butrymańce, okr. wiejski Ajciuny, w 1864 r. własność Wiedeckich. W 1850 r. dobra R., w par. Punie, składały się z fol. i wsi, miały 192 dzies. rozl. i należały do Baranowskich.

Raganówka, grupa zabudowań, w gminie Ostrów Baranowski, pow. kolbuszowski.

Ragap, rzeczka na pol.-prus. Litwie, pow. pilkałowski, obfitująca dawniej w wodę, obecnie latem wysycha.

Ragana, wś, pow. kalwaryjski, gm. Kirsna, par. Święto-Jeziory. Odl. od Kalwaryi 29 w., ma 13 dm., 29 mk.

Ragauen 1.) *Gross* al. *Ragawischken* vel *Gross Rogauen*, wś, pow. darkiejmski, st. p., tel. Darkiejmy. 2.) **R.** *Klein* al. *Rogauen* al. *Nicklauszen*, wś, tamże.

Rageningken, wysepka na rzece Rusi, w pow. szyłokarczemskim, st. poczt. Rus.

Raggenhof, folw. dóbr koronnych Jakobshof, w okr. i par. mitawskiej, pow. dobleński (Kurlandya).

Ragging (niem.), wś, pow. nizinny, st. p. Lappienen.

Ragielowce, wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Wasiliszki, okr. wiejski Szejbakpol, o 6 w. od gminy, 47 w. od Lidy, a 12 w. od Wasiliszek, ma 5 dm., 52 mk. katol. (w 1864 r. 23 dusz rewiz.); należy do dóbr Sarowszczyzna, Aleksandrowiczów i Berdowskich.

Raginiany (od litew. *ragana*—czarownica), wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 31 w. od Poniewieża, ku granicy kurlandzkiej, dziedzictwo Roppów. Na pobliskiej górze palono niegdyś mniemane czarownice. Przy niej wznoszą się kopce sypane czyli kurhany. Rozkopano niegdyś jeden z nich i odkryto w nim szkielet olbrzymiej postaci człowieka, przy którego piersiach leżało 7 czy też 9 cza-

szek ludzkich zwyczajnych. Na palcu miał pierścień żelazny a u boku znaleziono żelazo od dużej włóczni. Groby tutejsze badał Dubois de Montpéreux (De tumulus, des forts etc., Paryż, 1845) i pod samem R. znalazł około 100 mogił, w pobliskich zaś wsiach Pakalniszkach, Rozalinie, Łaudyszkach i Karpiszkach jeszcze około 230. Największe z nich miały 36, najmniejsze 12, zwyczajne zaś 24 stóp średnicy. W rozkopanych 4 grobach pod R. znalazł tylko popiół, troskliwie zebrany w środku i przykryty 1 st. ziemi; w jednym tylko znalazł niespaloną czaszkę (ob. Baliński, Star. Polska, III, 459—466 i Grewingk, Ueber heidnische Graeber Russisch Litauens, 117—118). *J. Krz.*

Raginy, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Pacowszczyzna, o 47 w. od Słonima.

Ragiszki, wś, pow. władysławowski, gm. Zyple, par. Łuksze. Odl. od Władysławowa 32 w., ma 3 dm., 33 mk. W 1827 r. było 3 dm., 33 mk.

Ragneta, litew. *Ragainyte*, w dok. *Ragnit*, miasto na prus. Litwie, stolica powiatu t. n., leży nad Niemnem, o 11 klm. na płd.-wschód od Tylży, pod 55°1′ półn. szer. i 39°41′ ws. dług., nad bitymi traktami z Tylży na R. do Lasdehnen, taki sam trakt prowadzi z R. do Gąbina i Szillen. Powyżej R. wpadają do Niemna: Jura (Szeczuwa) i Szeszupa. Gleba w całej okolicy przeważnie gliniasta, piaszczysta, w spodku mokra, ale wskutek drenowania żyzna. Łąk dużo dobrych. Po drugim brzegu Niemna wielkie bory, także około 30 klm. na wschód od R. znaczne lasy po obu brzegach rzeki. W 1866 r. było 223 dm. i 3746 mk. luteranów. Ludność miasta mówi po niemiecku, podczas gdy w okolicy lud wiejski posługuje się tylko przeważnie językiem litewskim. Trudnią się drobnym handlem, ogrodnictwem i rolnictwem. Sady owocowe R. słyną w okolicy. R. prowadzi handel drzewem z obszaru cesarstwa rosyjskiego; dwa tartaki parowe, fabryka francuskich kamieni młyńskich i browar piwny. R. jest siedzibą superintendenta, landrata, kasy powiatowej, urzędu mierniczego. Poczta i telegraf w miejscu; projektowana kolej żelazna z Tylży do Stołupian pójdzie przez Ragnetę. Poczta osobowa chodzi tu stąd do Gąbina, omnibus prywatny do Tylży i Neu Eggleningken. Jeszcze w epoce przedchrześciańskiej miała gród warowny, który Krzyżacy r. 1277 zdobyli i do szczętu zburzyli. W 1289 r. wybudował mistrz krajowy Meinhard z Kwerfurtu w pobliżu dawnej twierdzy nową i nazwał ją Landeshut; nazwa ta jednak wnet się na „Ragnetę“ zamieniła. Z powodu korzystnego położenia stała się ona stolicą jednej z najgłówniejszych komturyi pruskich, obejmującej okolice nadniemeńskie, na południe aż do Pregoły i wzdłuż kuryjskiej zatoki aż pod Labiewo. Papież Urban V upoważnia we wrześniu 1368 między innym i „dem Gebietiger des Do (Dtschen Ordens) in ....Ragnit“, jeżeli z własnym proporcem do walki idą do używania „altaris portatilis,“ przy którym na stosownych miejscach mogą kapłani „antequam illucescat dies, circa tamen diurnam lucem“ mszę odprawić (ob. Cod. dipl. Warm., III). Znaczenie strategiczne R. zmalało po pokoju toruńskim, a jeszcze więcej, gdy z początkiem XVI wieku została majątkiem stołowym księcia. Komturyą zniesiono, a w jej miejsce utworzono wójtostwo główne, z 10 okręgów się składające. Prawo miejskie nadał R. w 1722 r. Fryd. Wilhelm I. Dziś mieści się w zamku sąd powiatowy i więzienie. W okolicy znaleziono różne zabytki z czasów pogańskich, między innemi brązową ozdobę do włosów w formie igły. *Ragnecki powiat* leży między 39° 28′ a 40° 15′ wsch. dług. i 54° 18′ a 55° 8′ płn. szer.; graniczy ze wschodu z gubernią suwalską i pow. pilkałowskim, z południa także z pilkałowskim i wystruckim, z zachodu z nizinnym, z północy z tylżyckim i gub. kowieńską. Obejmuje 22·3 mile kwadr. Największa długość jego wynosi mil 8, szerokość zaś 5 mil. Obszar powiatu jest nizinną równiną, jedynie w części zachodniej spotykamy tu i owdzie nieznaczne wyniesienia. Na najwyższej z nich leży wieś Lengwethen, 220 stóp n. p. m. Baltyckiego. Na północy podnosi się teren łagodnie aż ku brzegom Niemna, a samo miasto leży na wzgórzu nieznacznem. Gleba różna; na północy prawie wyłącznie pola piaszczyste i bagniste lub nad rzeczkami takież łąki, na południu grunt ciężki, gliniasty. Klimat w ogóle dość ostry. Z wód największy Niemen z Jurą i Szeszupą; prócz nich Wystruć w południ. części, często bardzo z brzegów występująca, i Tylzyl, poboczna Niemna, pod Tylżą doń wpadająca. Ogółem obejmuje powiat 238,440 mr. pól uprawnych, 1,997 mr. ogrodów, 66,052 mr. łąk, 44,038 mr. pastwisk, 96,497 mr. lasów. Uprawia się przeważnie: pszenica, żyto, jęczmień, koniczyna, kartofle, w ostatnim czasie także buraki. Siano nie wiele warte z wyjątkiem łąk nadniemeńskich. Chów koni rozpowszechniony, mianowicie t. z. litewskich, uszlachetnionych krwią arabskich i angielskich, ze stadnin trakeńskich. Chów bydła wzmógł się znacznie ostatniemi czasy, postęp ten jednakże wyłącznie prawie po dominiach widoczny, wieśniak chowa rasę krajową. Hodowla owiec i świń dość znaczna, drobiu nie nad domową potrzebę. Pszczelnictwem zajmują się mało. Zwierzyny w skutek nieurodzajności ziemi nie wiele, więc polowania po lasach nie szcze-

gólne, tem więcej, że mieszkańcy wiosek nad lasami leżących zwierza ochraniać nie umieją. Gospodarstwa rybne nie są prowadzone, choć wody obfite w różne ryb gatunki. Powiat posiada jedno tylko miasto, wsi 311, dóbr z folwarkami 53. Podług ostatniego spisu ludności (1886) było 54,495 mk., w tem $^2/_3$ Niemców, $^1/_3$ Litwinów. Między pierwszymi liczni potomkowie Salzburgczyków, sprowadzonych przez Fryderyka Wilhelma I, a siedzących przeważnie w wsiach Sengwethen, Szillen i Kraupischken. Według statystyk niemieckich z r. 1878 mówiło 35,000 po niemiecku, 17,000 po litewsku, lecz (dodaje taż statystyka) „wielu Niemców tak się zlitwiniło, że choć niemieckie noszą nazwisko, tylko po litewsku mówią i rozumieją“. Są wszyscy wyznania luterskiego i w całym powiecie ledwie kilkuset żyje katolików. Przeważna część mieszkańców trudni się rolnictwem; rzemieślników jest mało; handel ogranicza się prawie wyłącznie na drzewie i produktach rolnych. Z zakładów przemysłowych posiada powiat po kilkanaście gorzelni, cegielni i browarów, znaczną liczbę wiatraków; są także tartaki i większe fabryki papieru w Wischwill. W ogóle jednak ruch przemysłowy jest mały (ob. Weiss, Preus. Littauen und Masuren. Glagau, Littauen und d. Littauer; Toeppen, Hist. comp. Geogr. v. Preussen; Reichspostgebiet). *Ad. N.*

Ragniedino, osada handlowa nad rz. Tuszczą, pow. rostowlski gub. smoleńskiej, około 1000 mk., 2 cerkwie, znaczny handel zbożem, oceniany rocznie na 1 milion rs. Osada stara, podług podania założona w 984 r. przez Rogniedę, żonę ks. Włodzimierza.

Ragnit 1.) *Althof* (niem.), dobra i osada na prus. Litwie, tuż przy mieście Ragnecie. 2.) **R.**-*Preussen* (niem.), wś na prus. Litwie, tuż przy Ragnecie.

Ragojna, nazwa często używana na Litwie dla miasta Ragnety.

Ragosballis (niem.), fol. na prus. Litwie, pow. stołupiański, należy do domeny królew. Goeritten. Poczta, tel. i st. kol. żel. Stołupiany. Obszar 137$^1/_2$ ha.

Ragoschen *Klein* al. *Klein Koenigsberg*, wś, pow. darkiejmski, st. p. i tel. Trempen.

Ragosza, wierch lesisty na granicy gm. Kalnego i Ławocznego, w pow. stryjskim. Od strony półn. powstaje pot. Kalnianka, dopływ Wądrówki, a od połud. pot. z pod Ragoszy al. Czerenina, dopływ Ławoczanki. Wznies. 869 mt. Miejsce znaku triang. Por. *Ławoczne.*

Ragoszballen (niem.), fol., pow. stołupiański, st. p. i tel. Stołupiany.

Ragoszu Werch, szczyt górski, na lewym brzegu Kalnianki, na obszarze gm. Kalnego, w pow. stryjskim; wznies. 869 mt.

Ragówce, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 33 w. od Poniewieża.

Ragowica, rzeczka na pol.-prus. Litwie, pow. darkiejmski, lewoboczny dopływ Węgorapy, wpadająca do niej po przyjęciu Szaltyny przy mieście Darkiejmach.

Ragowiszki, wś, pow. telszewski, w 3 okr. pol., o 57 w. od Telsz.

Raguny, wś, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Podkrzyż, o 4 w. od gminy a 26 w. od Wilna, ma 12 dm., 60 mk. kat. (29 dusz rewiz.); własność Siestrzeńcewiczów.

Ragupis, dwa zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 49 i 46 w. od Nowoaleksandrowska.

Ragupoenen (niem.), wś na prus. Litwie, pow. piłkałowski, st. pocz. Schorellen.

Raguszki, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. i par. Uciany, o 70 w. od Wiłkomierza; uwłaszczony od dóbr Degule.

Raguty, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 46 w. od Nowoaleksandrowska.

Ragy (dok. z r. 1313), jaz w rzece Łebie w Pomeranii, w pow. lęborskim (P. U. B. v. Perlbach, str. 617). *Ks. Fr.*

Ragyóc (węgier.), ob. *Ordzowiany.*

Rahaczew, *Rhaczew*, uroczysko nad rz. Orechowatą, pow. skwirski, o 1$^1/_2$ w. od wsi Topory, podług podania niegdyś miasteczko, mające wiele cerkwi i licznych mieszkańców Greków, zburzone przez Tatarów.

Rahawoje, zaśc., pow. ihumeński, nad błotem Omelne, rozciągającem się ztąd na płn. 6 w. aż ku rzece Siewołosic, dopł. Łoszy, w gminie Puków, par. katoł. uździeńska (o 4 mile), ma 2 osady; miejscowość dzika, grunta lekkie, własność poradziwiłowska, teraz ks. Wittgensteina. *A. Jel.*

Rahinów, przyległ. dóbr Hanuta, w pow. święciańskim.

Rahmel (niem.), ob. *Rumia.*

Rahnau (niem.), wybud., pow. holądzki, st. pocz. i tel. Holąd.

Rahnen (niem.), wś, pow. gąbiński, st. p. Nemmersdorf.

Rahnenberg (niem.), dobra ryc. w Pomezanii, pow. suski, st. poczt., tel. i kol. i par. ew. Prabuty, odl. 1·2 klm., kat. Krasnołąka. W skład gm. wchodzą: wyb. Goerkenhoefchen (1 dm., 8 mk.) i folw. Gąski (2 dm., 29 mk.). Dobra same liczyły w 1868 r. 21 bud., 158 mk., 151 ew., 7 kat.; 1885 r. 10 dm., 129 mk. Cała gmina ma 13 dm., 25 dym., 146 mk., 31 kat., 115 ew.; 619 ha (412 roli or., 103 łąk). Jednoklasowa szk. ewang. (1 naucz. i 65 dz.). W 1809 napotykamy tu jeszcze 11 nazwisk polskich na 27 włościan (ob. Kętrz. „O ludn. pol.“, str. 207). *Ks. Fr.*

Rahnenfeld (niem.), wś na niem. Warmii, pow. brunsberski, st. pocz., tel. i kol. żel. Frombork.

Rahniedź al. *Rahnied*, dawniej jezioro okalające zamek zasławski, nieszczęśliwej kn. waregskiej Rohniedy al. Horysławy, żony Woldemara, kununga kijowskiego. Obecnie całkiem zarosłe, stało się błotem na przestrzeni około 1 włóki, wśród którego wznosi się samotne okopisko ze śladami ruin dawnych; tu przed laty dziesięciu zbudowano cerkiew murowaną. Miejscowość ta jak i cały Zasław należy dziś do urzędnika Chomentowskiego. W pobliżu przechodzi linia dr. żel. lipawo-romeńskiej.

Rahnkalwen (niem.), leśn., pow. wystrucki, st. pocz., tel. i kol. żel. Puschdorf.

Rahnwerder (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Saazig, st. pocz. Gross Mellen.

Raho (węgier.), ob. *Hrachowo*.

Rahodoszcz (mylnie), wś, pow. kobryński, ob. *Radohoszcz*. Stanowiła niegdyś sstwo niegrodowe rahodowskie al. rahowskie, położone w pow. pińskim wwdztwa mińskiego i graniczyło z Gniewczycami. Podług spisów podskarbińskich z 1766 r. posiadał je Orzeszko, opłacając kwarty 553 złp. 22 gr. a hyberny 180 złp.

Rahosielie, wś nad bez. strugą, pow. bobrujski, w 4 okr. pol. świsłockim, gm. Horbacewicze, ma 9 osad; grunta lekkie, miejscowość małoludna. *A. Jel.*

Rahów, potok w pow. gródeckim, dopływ Wiszni (dorzecze Wisły), wpada do niej pod nazwą pot. Struha; przyjmuje pot. Zamłynki.

Rahulce, zaśc. szlach. nad rzką Powianużką, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajów, okr. wiejski Wianuża, o $10^1/_2$ w. od gminy a $14^1/_2$ od Dzisny, ma 2 dm., 23 mk. prawosł. (w 1864 r. 7 dusz rewiz.).

Raickau, ob. *Rajkowy*.

Raindowka, fol. dóbr Jarząbkowice, w pow. pszczyńskim.

Rainz szczyt górski na Śpiżu, wznies. 805 mt., na obszarze gm. Drużbaki.

Raischen, wś i dobra, pow. wołowski, par. ew. Piskorzyna. W 1842 r. 31 dm., dwór i folw., 208 mk. ewang., szkoła ewang.

Raischmannsdorf, wś, pow. lignicki, par Wahlstatt; 1842 r. 19 dm., 126 mk. (16 kat.)

Raisgen-Passon, ob. *Passon-Reisgen*.

Raj 1.) pow. kozienicki, gm. Suskowola par. Sucha. Nie podany w nowszych spisach urzędowych. 2.) **R.**, fol. nad rz. Wisłą, pow. iłżecki, gm. Dziurków, par. Solec, odl. od Iłży 37 w., leży tuż pod Solcem, na górze, ma 10 dm., 57 mk., 397 mr.

Raj 1.) zaśc. rząd. nad jez. Oczko, pow. wileński, w 1 okr. pol., o $10^1/_2$ od Wilna, 1 dm., 9 mk. (1 prawosł., 8 katol.). 2.) **R.,** wś, pow. sieński, gm. Rasna, ma 21 dm. i 153 mk. 3.) **R.,** ob. *Raje*.

Raj, futor, pow. latyczowski, par. Międzybóż, leży między Wołosowcami a Ihnatowcami.

Raj, wś, pow. brzeżański, odl. 3·75 klm. na płd.-zachód od Brzeżan. Granice: wschod. Brzeżany, płd. Olchowiec i Nadorożniów, zach. lasy do dóbr Brzeżany i Kurzany, płn. Leśniki i Brzeżany. Obszar dwor. i włośc. należy do gm. Nadorożniów. W 1880 r. w gminie 461 mk., na obszarze dwor. 131; rz.-kat. 165, gr.-kat. 392, obydwie parafie w Brzeżanach. Pos. więk. należy do dóbr Brzeżany, własność Stanisława hr. Potockiego. Mieści się tu zarząd tych rozległych dóbr, obejmujących 23 folw. i 32,000 mr. lasu. Jest także pałac, stanowiący rezydencyą właścicieli. Za Sieniawskich i Czartoryskich był to zameczek myśliwski, w kwadrat zbudowany, z czterema basztami po rogach. Później wypełniono środek do wysokości baszt, a Elżbieta z książąt Czartoryskich ks. Lubomirska, wdowa po Stanisławie Lubomirskim, marszałku, w. k. przeniosła się tu z Brzeżan. Pałac stoi śród wspaniałego parku, przez którego środek przepływa potok, tworzący sztuczne sadzawki. Rzucone na nich mostki łączą ogród pałacowy z dzikim parkiem. Z okien pałacu otwiera się widok czarujący na parowy i stawy parku i dalszą okolicę górzystą, a oraz na widzialne zdala Brzeżany z klasztorem bernardynów na wysokiej i stromej górze, zbudowanym przez Mikołaja Hieronima Sieniawskiego, wojewodę ruskiego, w 1673 r. Park mający 30 mr. obszaru zasadzony drzewami szpilkowymi, kasztanami, platanami, jesionami rozłożystymi, składa się z dwu nierównych części. W południowej wznoszącej się pochyło ku południowi w 1879 r. wycięto już ginące drzewa i założono tu sad owocowy. Sadzawki zasila źródło Rajówki (uchodzącej pod Brzeżanami do Lipy) wytryskujące w parku. Dawniej było ujęte w groblę, z której tylko głazy zostały. Park nieco zaniedbany; w cieplarniach bardzo stare pomarańcze, cytryny i kamelie sprowadzane jeszcze przez Aleksandra hr. Potockiego. Park dotyka z dwóch stron wsi, której ludność obowiązana dawniej odrabiać pańszczyznę w ogrodzie (folwarku nie było) składa się przeważnie z ogrodników, a z trzeciej strony zabud. gospodarczych i ogrodu strzyżonego francuskiego, dziś zaniedbanego zupełnie, za którym ciągnie się kilka morgowy ogród warzywny, z czwartej (płd.) zaś obszernego lasu bukowego. W pobliżu parku stoi cerkiewka murowana przerobiona w r. 1878 z kuźni. Pałac jest to wysoki czworoboczny piętrowy budynek zakończony na szczycie okrągłą gloryetą. Zbudował go Aleksander hr. Potocki przed

1830 r. Na dole z pięknego westybulu prowadzą schody na piętro, drzwi do kaplicy i do sali bilardowej. Tu wiszą stare portrety. Kaplica ma piękne alabastrowe odrzwia w stylu odrodzenia i takiż sam przedział w sklepieniu, alabastrowy ołtarz dłuta Leonarda Marconiego (około 1879). W sali bilardowej, która służy za salon jadalny, wiszą cztery obrazy przedstawiające wjazd Jerzego Ossolińskiego do Rzymu. Są tu ciekawe weneckie szkła (szklanki) z herbami Sieniawskich (Leliwa). Dalej sala biblioteczna mieszcząca 3030 dzieł w 4032 tomach i 544 broszur między niemi wiele rzadkich paszkwilów i pism politycznych z XVIII w., tudzież 47 rękopisów, z tych najstarszy z XIII w. Znajdują się tu druki halerowskie, rakowskie, biblia ostrogska, Victoria Deorum (ob. Maciszewski, Wiadomość o bibl. hr. S. Potockiego w Raju, Przegląd bibliograficzny, Warszawa 1882, str. 299—312). Piętro ma inny rozkład. Najważniejszy salon duży nad biblioteką, z sufitem malowanym w 1871 r. przez Henryka Conti z Florencyi (malował kaplicę zamkową) i kominkiem (L. Marconiego). Kilka pięknych obrazów i wspaniały gobelin starożytny, przedstawiający scenę wschodnią. Pałacyk gościnny stawiał Zacharjewicz około r. 1882. W dziele „La Pologne“ wyd. przez Chodźkę w Paryżu powiedziano, że Raj założył Adam Sieniawski mający za żonę Ewę. Ewy Sieniawskiej nie było. Akty z r. 1668 wykazują w Raju 12 gospodarzy, pałacyk myśliwski rozwalony jeszcze za czasów szwedzkich. Potem zniszczył go Ad. Smigielski. W 1818 r. gdy dzielono się spuścizną po ks. marszałkowej Lubomirskiej był tak opuszczony, że rodzina nawet na obiad zjeżdżała do Brzeżan. Po Sieniawskich dziedziczyli te dobra Czartoryscy, potem Denhoff, Lubomirscy, wreszcie Aleksander Potocki (syn Stanisława ministra ośw.), po nim Stanisław († 12 grud. 1887). *B. R.-Mac.*

Raj, fol., pow. tłumacki, ob. *Lubiczówka.*

Raj al. *Roy* z *Naliwajką*, wś, pow. i obw. sąd. frysztacki, na Szląsku austr., na praw. brzegu Olszy, przy gościńcu cieszyńsko-frysztackim, 10 klm. na płn. od Cieszyna a 1 klm. od Frysztatu. Graniczy od zach. z Darkowem, od płn. z Frysztatem i Zebrzydowicami (Seibersdorf), od wsch. z Kunczycami Małemi, a płd.-wsch. z Kaczycami i Otrębowem. Płn.-wsch. część obszaru zajmuje Czarny las i wzgórze Raj (305 mt.). W 1880 r. było domów 86, mk. 766, kat. 749, prot. 10, żyd. 7; Polaków 721, Czechoszląz. 5, Niem. 40. Należy do par. rz.-kat. we Frysztacie. We wsi zamek z kaplicą, szkoła ludowa. St. pocz. i tel. Frysztat. *Br. G.*

Raj, karczma, pow. inowrocławski, tuż pod Strzelnem. Nie wykazana w nowszych skorowidzach.

Raj *Panny Maryi*, tak zwano dawniej *Kartuzy* (ob.).

Rajbrot z *Kamionkami*, wś, pow. bocheński, w okolicy podgórskiej i lesistej, u źródeł Uszwicy, na płd. od Lipnicy (6 klm.). Rozległa wś, posiada kościół par. rz.-kat., zajmuje dolinę rzeki (333 mt. wznies. koło kościoła), otoczona od płd. lasami na wzgórzach (góra Kobyla 618 mt.), od wschodu 532 mt. (góra Rogożowa) i 476 mt. (góra Dominikowa) a od zach. do 501 mt. (Gnojnicki las) i 429 mt. (Papracka góra). Prawie ze wszystkich stron otaczają wieś lasy liściowe i szpilkowe, przeważnie jodły i buki. We wsi znajduje się szkoła ludowa. Już w r. 1260 była tu parafia z kościołem drewnianym, erygowana przez Bolesława Wstydliwego. Obecnie R. liczy 377 dm. (3 dm. Kamionki) i 2100 mk. (980 męż., 1120 kob.), mianowicie 2034 rz.-kat. i 66 izrael. Obszar więk. pos. (Ad. Dunikowski) ma 51 mr. roli, 9 mr. łąk, 3 mr. past. i 279 mr. lasu; mn. pos. 1869 mr. roli, 244 mr. łąk, 281 mr. pastw. i 981 mr. lasu. Wieś niegdyś królewska, miała 1581 r. (Pawiński, Małop., 45) 20 łanów kmiecych, 4 zagr. bez roli, 8 komor. z bydłem, 1 łan sołtysi, 5 rzemieśl., 2 piekarzy i 1 rzeźnika. Trzymał ją Ferens. Mieszkańcy nie robili pańszczyzny, ale oddawna siedzieli na czynszach. Pisano wś: Rabrot. Kościół przebudował Dunikowski w XIX w., nabywszy tę wieś od rządu przy sprzedaży ststwa lipnickiego (ob. Lipnica) a 1879 odrestaurowano go i odmalowano. Cmentarz otacza mur z 5 kaplicami, założonemi przez Stan. Katarzyńskiego a na murze ustawiono 13 posągów apostołów. Ludność zamożna i pracowita, udaje się w czasie zbiorów siana i zboża do wsi sąsiednich na zarobek. Graniczy na zach. z Bytomskami, na płn. z Lipnicą, na wschód z Iwkową. *Mac.*

Rajce al. *Rajcy*, wś i dobra nad rzką Mczawną, dopł. Newdy, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, o 3 mile od Nowogródka. Posiada zarząd gminny, szkółkę wiejską, 17 osad pełnonadziałowych; cerkiew pounicką z 1817 r., fundacyi Franciszka Rajeckiego, około 3000 parafian płci obojga. Dobra niegdyś Rajeckich, od początku prawie wieku bieżącego Wereszczaków, około 86 włók obszaru; gospodarstwo staranne, piękny ogród. Miejscowość mocno falista, bezleśna, grunta pszenne, łąki wyborne. Młyny i propinacye przynoszą dochody. Gmina R. składa się z 5 okręgów (starostw) wiejskich, ma 590 osad pełnonadziałowych, zamieszkałych przez 3015 włośc. pł. męz., posiadających 5,722 dzies. gruntu. *A. Jel.*

Rajcerowo, wś, wchodziła w XVI w.

w skład dóbr starostwa koziańskiego (ob. *Koziany*).

Rajchy. Tak lud górnoszląski nazywa osadników niemieckich, śród niego po wsiach żyjących, np. w Hołdanowie, Piasku, koło Pokoju, jako przybyłych z krajów koronnych niemieckich („Reichslaender“).

Rajcieniki, wś, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Merecz, okr. wiejski Rzeczany, o 9 w. od gminy a 70 w. od Trok, ma 17 dm., 118 mk. katol. (w 1864 r. 47 dusz rewiz.); należy do dóbr Mokniuny, Mujżelów.

Rajcy, ob. *Rajce*.

Rajcza *Wielka* i *Mała* al. *Racza*, dwa szczyty w Beskidzie żywieckim, na granicy Galicyi i Węgier, ponad źródliskami Ryczki; szczyt płn. wznies. 1236 mt., płd. 1063 mt. *Br. G.*

Rajcza al. *Rajcza*, wś, pow. żywiecki, w okolicy lesistej i górzystej, przy gościńcu z Żywca do Nowot na Orawie, nad zlewem Słonicy, Rycerki i pot. Ujsolskiego, tworzącym rzekę Sołę, płynącą przez obszar R. wązką doliną i górzystą. Dolinę tę zasłania od zach. góra Zabawa (824 mt.), a od wsch. Sucha góra (1041 mt.). W środku doliny wpada do Soły pot. Nikulina. Wś graniczy od płn.-wsch. z Milówką, od płd.-wsch. z Ujsołami, od płd. z Rycerką Dolną, a od zach. z Nieledwią; dzieli się na R. Dolną i Górną. Zabudowania legły w dolinie Soły i rozłożyły się grupami po stokach Zabawy i Suchej Góry. Noszą one nazwy: Zagarów, Graberki, Dziaski, Basiówka (al. Bosiówska), Surych, Kukułów (al. Kukuków), Nikulina, Polanka, Hetkówka (Hodkawka), Wiercigrochów, Tomniszów, Krzepinów, Gurowa, Jarwówka, Maskierówka, Młodahora, Rycerki, Sarnówka, Śliwkówka i Soblówka. W 1869 r. większa posiadłość miała roli or. 20, łąk i ogr. 6, past. 13, lasu 3191 mr.; mniejsza roli or. 1258, łąk i ogr. 447, past. 1904, lasu 116 mr. W roku 1869 było dm. 325, mk. 1797; w r. 1880 dm. 389, mk. 2037; rz.-kat. 1891, żyd. 140; Polaków 1999, Niemc. 36, innej narod. 2. Jan Kazimierz, wyjeżdżając do Francyi, wstąpił do Żywca i wydanym tu przywilejem 4 czerwca 1669 r. pozwolił poddanym państwa żywieckiego ze wsi Rajczy, Rycerki, Radeczki, Soli i Ujsoł, aby w Rajczy kaplicę czyli kościołek wystawili. Plebanowi w Milówce, do którego ten kościół miał należeć, nadał grunt, tymczasem przez nauczyciela (za czynszem 18 zł.) trzymany. Drewniany ten kościołek stanął r. 1674 p. w. św. Wawrzyńca, należał do par. w Milówce aż do 1844 r., w którym utworzono osobną parafią, włączając do niej Rycerkę Dolną i Górną, Sól i Ujsoły. Król podarował kościołkowi obraz Matki Boskiej częstochowskiej, na blasze malowany (z hebanowemi ramami). Obraz ten ma napis: „Imago haec a Sereniss. Joanne Casimiro Rege P. et Belzensi castro accepta eidemque in omnibus expeditionibus bellicis confidenter auxiliata et post resignationem sceptri ab eodem Gallias abscendenti huic loco donata. A. 1669 4 Julii in altari collocata a. 1684“. R. 1688 Marcin Portas z Bystrzycy z Węgier, z bandą zbójów tutaj grasował. Księgi wspomnień okolicznych kościołów podają straszne szczegóły z czynów tego bandyty. Dziś we wsi jest st. kolei państwowej transwersalnej, st. poczt. i tel. Szkoła ludowa 1-klasowa; kuźnice żelazne. Właściciel Teodor Primavesi. *Br. G.*

Rajczyk, os., pow. będziński, gm. Choroń, ma 50 mr. dwors.

Rajdejkiszki, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Daugieliszki, o $^1/_4$ w. od gminy, 6 dusz rewiz.

Raje al. *Raj*, wś, pow. mścisławski, o 21 w. od Mścisławia, z zarządem gminy nizkowskiej, obejmującej dusz 1214. St. poczt. na trakcie z Orszy do Klimowicz, o $14^1/_2$ w. od st. Berezetnia.

Rajec 1.) *Szlachecki*, wś i fol., pow. radomski, gm. i par. Radom, odl. od Radomia 4 w., ma 12 dm., 183 mk. W 1827 r. było 13 dm., 113 mk. W 1873 r. fol. R. Szlachecki rozl. mr. 240: gr. or. i ogr. mr. 187, łąk mr. 24, past. mr. 25, nieuż. mr. 4; bud. mur. 1, z drzewa 12. Wś R. Szlachecki os. 12, z gr. mr. 42; wś Natalin os. 23, z gr. mr. 321. 2.) **R.** *Duchowny*, pow. radomski, gm. Kozłów, par. Radom, odl. od Radomia 6 w., ma 36 dm., 287 mk., 854 mr. dwors., 486 mr. włośc. W 1827 r. było 16 dm., 138 mk. W XII w. R. daje dziesięciny kolegiacie sandomierskiej. W XV w. Rajec major, w par. Stary Radom, własność opactwa sieciechowskiego, miała 5 łanów km., z których płacono dziesięcinę, wartości grzyw., 3 zagr. dawało dziesięcinę do Sandomierza a fol. szlachecki do Starego Radomia. Klasztor sieciechowski pobierał z łanów km. po fertonie czynszu, tudzież po 30 jaj, 2 koguty, 1 dzień odrabiano w tygodniu. Zagrodnicy płacili ze wszystkich pól dziesięciną snopową, wartości 5 grzyw., kolegiacie sandomierskiej. Dziesięciny konopnej dawano po jednym pęku (kitha) (Długosz, L. B., I, 309 i III, 264). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1569 wś Rajecz nobilium, własność Stanisława Rajeckiego, miała $^1/_4$ łana. Trzech Rajeckich 1 łan, 5 kom.; Rajecki, Białasz i Krogulski 1 łan, 1 kom.; Maciej Wolski $^1/_2$ łanu, 1 kom.; Mikołaj Rajecki $^3/_4$ łanu; zaś Rajecz wś, należąca do opactwa sieciechowskiego, dzierżawiona przez Rogowskiego urzęd., miała 4 łany, 2 zagr. (Pawiński, Małop., 298, 321, 478, 479). *Br. Ch.*

Rajec, wś, pow. nowogradwołyński, gm. Hordijówka, ma 128 dusz męz. włośc., ziemi

włośc. 369 dz. Należy do dóbr romanowskich, dawniej hr. Ilińskich, obecnie Steckich. *L. R.*

Rajek, ob. *Rajki.*

Rajenczyszki, wś, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 63 w. od Kowna.

Rajewka, rzeczka w pow. radomyskim, prawy dopływ rz. Biełki (praw. dopływu Teterowa), przepływa pod wsią t. n. Bieg ma od wschodu ku zachodowi.

Rajewo 1.) mylnie Bajewo (na mapie Chrzanowskiego), przedm. Zbąszynia, pow. międzyrzecki, na lew. brzegu Obry, nad jez. Zbąszyńskiem, pod Zamkiem; par., okr. miejski, poczta i st. dr. żel. w Zbąszyniu; ma 27 dm., 206 mk. W r. 1580 składało się z 13 zagrodników z rolą. 2.) **R.** al. *Rajewskie Holendry*, tamże, o 3 klm. poniżej Rajewa i Zbąszynia, liczą 49 mk. w 7 dm.

Rajewskie, zaśc., należy do mta Mozyrza, obj t. VI, 755.

Rajewszczyzna 1.) dwie wsie i dobra, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Mołodeczno, okr. wiejski Rajewszczyzna, o 5 i 6 w. od gminy a 24 i 25 w. od Wilejki, przy b. drodze poczt. z Wilna do Mińska. Fol. ma 1 dm., 11 mk. prawosł.; wś zaś 16 dm., 148 mk. (w 1864 r. 60 i 8 dusz rewiz.). W 1864 r. własność Oskierków, dawniej attyn. Mołodeczna ks. Ogińskich; podług spisu z 1866 r. własność skarbowa. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: R., Choromczyce, Krynica, Siliwonówka, Adamowicze, Góranin, Wołki, Koszewniki, Wiewiory, Myślewicze, Ruchle, w ogóle 303 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych, 8 jednodworców i 2 b. ludzi dworskich. 2.) **R.,** zaśc. nad bezim. dopł. Niemna, we wschodniej części pow. nowogródzkiego, w 5 okr. pol. snowskim, gm. Horodziej, o 9 w. od st. drogi żel. moskiewsko-brzeskiej Horodziej, ma 16 osad; miejscowość małoleśna, grunta lekko faliste, szczerkowe. 3.) **R.,** wś nad Sożą, pow. mścisławski, posiada prom i przystań dla materyałów leśnych.

Rajgras, fol., pow. ciechanowski, gm. i par. Opinogóra, odl. o 6 w. od Ciechanowa, 1 dm., 11 mk., 91 mr.

Rajgród, osada miejska nad jez. Rajgrodzkiem, przed 1867 r. miasteczko, pow. szczuczyński, gm. Przestrzele, par. Rajgród. Leży przy drodze bitej z Warszawy do Kowna, pomiędzy Grajewem a Augustowem, odl. 224 w. od Warszawy, 31 w. od Szczuczyna, 17½ w. od Grajewa, 3 w. od granicy pruskiej. Osada zajmuje półwysep wchodzący w jezioro, na krańcu półwyspu wznosi się nasyp (grodzisko), zwany Górą zamkową, czworokątny u szczytu, mający 390 kroków obwodu. R. posiada kościół paraf. drewniany, kościół ewang. reformowany, synagogę, szkołę począt., urząd gm., st. poczt., aptekę, 217 dm., 3916 mk. (1932 męż., 1984 kob.). Do osady należy 2696 mr. ziemi. Odbywa się tu 6 jarmarków. Ludność przeważnie żydowska, trudni się drobnym handlem, którego główny artykuł stanowią ryby wędzone (sielawy i węgorze). Około r. 1280 Narymunt, ks. litewski, wkroczył na Podlasie i zająwszy kraj cały, dał go za udział bratu Trojdenowi. Ten dla zabezpieczenia granic od Prusaków i Mazurów, wzniósł gród warowny nad jeziorem. W akcie rozgraniczenia Podlasia (ziemi wizkiej i goniądzkiej) z Litwą w 1358 r. (Kod. Maz., 73), R. wymieniony jest jako punkt graniczny wraz z rzeką Nettą. Czy zamek Rongart, wzniesiony wedle Wiganda w 1360 r. przez Kazimierza W. i zburzony wkrótce przez Krzyżaków, można uważać za Rajgród, jest rzeczą wątpliwą. Zdaje się że R. należał do Litwy i był własnością książęcą, nadaną następnie kniaziom Glińskim. Gdy głośny w dziejach kniaź Michał za zdradę został ukarany konfiskatą, rajgrodzkie dobra 1509 r. nadane zostały przez Zygmunta I Mikołajowi Radziwiłłowi, woj. wileńskiemu. W ciągu XVI w. ststwo rajgrodzkie występuje w regestrach poborowych bądź oddzielnie, bądź też jako „tenuta“, łączona ze ststwem augustowskiem. W 1580 r. dochód z obu oceniony na 2967 zł. gr. 25, kwarta zaś oznaczona 593 fl. 17 gr. W 1593 r. wyznaczono ststwo rajgrodzkie na gwarancyą oprawy dla Anny, żony Zygmunta III (ob. *Podlasie*, t. VIII, 417). W 1616 r. zostaje ststwo w ręku Piotra Dulskiego a w 1632 r. na akcie elekcyi Władysława IV podpisał się Krzysztof Dulski, rajgrodzki i augustowski starosta (Vol. Leg., III, 145 i 365). Lustracya z r. 1664 wspomina, iż na starostwie rajgrodzkiem zabezpieczono posag królowej Maryi Ludwiki; obejmowało wtedy miasto R. z folw. i wsie: Dręstwo, Krocówka, Indziki, Czarnylas, Kosówka, Miecze, Kosiły, Chmiele, Barszcze i dwa lasy, zw. Rybczyna i Bełza. W 1674 r. ststą rajgrodzkim jest Jan Kazimierz Tedwin, podkomorzy derpcki (Vol. Leg., V, 131). Król Jan III przywilejem 1679 r. potwierdza nadane przez Annę z Radziwiłłów Kiszczynę prawo magdeburskie i różne swobody dla tego miasta. W 1771 r. posiadali je Dominik Medeksza, podkomorzy kowieński, wraz z żoną Anną z Wilczewskich, którzy zeń opłacali kwarty złp. 1298 gr. 18, a hyberny złp. 1096 gr. 29; jednakże już na sejmie warszawskim w r. 1775 Stany Rzpltej nadały te dobra narodowe w emfiteutyczne posiadanie Rydzewskiemu, podstolemu wizkiemu, wraz z wójtostwem (Vol. Leg., VIII, 141). D. 22 maja 1831 r. generał rossyjski Sacken, uważając pozycyą R. jako klucz wdztwa augustowskiego i Litwy, zajął miasto z korpusem 7000 żołnierzy, umocniw-

szy wzgórze zamkowe bateryą z 14 dział oraz ostrokołem. Dnia 28 nadciągnął Dembiński w przedniej straży korpusu Giełguda, a po zaciętej walce opanował tę pozycyą. Sacken cofnął się do Augustowa (Puzyrewski, Wojna 1831 r., str. 264; Pam. Dembińskiego, I, 270). Jako punkt pograniczny R. był rynkiem handlowym na produkty litewskie a głównie futra, które do R. sprowadzane, rozchodziły się ztąd po całem Mazowszu. Kościół katol. drewniany, p. w. Narodz. N. M. P., założony był podobno wraz z parafią w 1519 r. przez Mikołaja Radziwiłła. Obecny zbudowany w r. 1764 przez Jana Olszewskiego, proboszcza, a poświęcony dopiero w r. 1820 przez Augusta Marciejewskiego, sufrag. augustowskiego. R. par., dek. szczuczyński (dawniej wąsoski), ma 6073 dusz (w 1885 r.). Opis i rysunek grodziska w R. podał Al. Osipowicz w Tygod. Illustr. z 1867 r. (Nr. 384). W 1859 r. dobra rządowe R. miały ogólnej rozl. mr. 20,330. Z tego w 1841 r. nadano na prawach majoratu radcy tajnemu Czetyrkinowi dobra Netta, składające się z fol. Netta mr. 1083, Borsuki mr. 223, Bargłówka mr. 830, lasu mr. 1426; probostwo Netta mr. 177; osady: Choszczowskie mr. 39, Choszczewo trzciane mr. 58, Stare Nowiny mr. 35; wsie: Netta mr. 2593, Borsuki mr. 351, Czarnybród mr. 55, Naddawki mr. 45, Borki mr. 54, Sosnowo mr. 42, Karpa mr. 102, Lipowo mr. 158, Pieńki mr. 124, Piekutowo mr. 292, Stare Nowiny mr. 150, Pruchnowo mr. 117, Bargłówka mr. 648. W ogóle wydzielono na majorat Netta mr. 8621. W r. 1844 dołączono do majoratu Pruska i Tajno generał-majorowi Zabołockiemu 2 jeziora: Tajno mr. 306, Dręctwo mr. 424, razem mr. 730. Pozostała część dóbr obejmowała mr. 10,797. W skład jej wchodziły: mto Augustów; folw.: Bargłów mr. 239, Augustów mr. 279; osady: Bargłów Kościelny mr. 275, Zalaskowy Kąt mr. 71, Kanałowa Sosnowo mr. 8, Probostwo mr. 105, odpadek Karpa mr. 741. Pod szosą, rzeką i kanałem 62 mr. Wsie: Bargłów Kościelny mr. 1179, Bargłów Dworny mr. 1626, Brzozówka mr. 1421, Rudka Nowa mr. 1495, Rudka Stara mr. 1114, Jeziorki mr. 1652, Uścianki mr. 461, Cerkasowizny mr. 142, Chojnów (rozl. niewykazana), wybraniectwo Rudka mr. 108. Leśnictwo rządowe R. ma obecnie 27,214 mr. obszaru. *M. R. Wit.*

Rajgród, miejscowość leżąca po prawej stronie drogi z Druskienik i Ratnicy do Grodna, w pobliżu brzegu Niemna. Jestto kotlina błotnista po wyschłem jeziorze. Według ludowego podania miało istnieć zapadnięte kiedyś miasto Rajgród (Narbutt, Pisma pomn., Wilno 1856, str. 224—5). Legendę pomieścił Marcin Ciepliński w „Ondynie wód druckienickich (1845, zesz. VI, str. 15). *M. R. Wit.*

Rajgród, folw. dóbr Izabella (Broniewo), w pow. wyrzyskim. W 1879 r. sprzedany przez właściciela dóbr K. Kaczorowskiego Niemcowi za 134,000 mrk, ma 2 dm., 43 mk.; powstał w nowszych czasach.

Rajgródek 1.) urzęd. *Rajgorod*, mko nad rz. Bohem, pow. hajsyński, na pograniczu pow. bracławskiego, o 15 w. na zachód od Bracławia a 23 w. od Hajsyna, okr. pol. Kuna, gm. Kropiwna Niższa (o 10 w.), par. kat. Bracław, ma 215 dm., do 2000 mk., w połowie żydów, 771 dz. ziemi włośc., 2168 dz. dworskiej (z Ostołopowem), 52 dz. cerkiewnej; cerkiew p. w. Wniebowzięcia N. M. P., wzniesiona w 1800 r., z 1210 paraf., kaplica kat. par. Bracław, synagoga. W mku znajduje się 8 sklepów, 15 rzemieśl., fabryka sukna, cegielnia, browar i gorzelnia, założona w 1856 r., z aparatem Pistoriusa, zatrudn. 16 ludzi i produkująca do 1,800,000 stopni spirytusu rocznie. Targi co dwa tygodnie. Gleba czarna, okolica lesista. Jest to stara osada, należąca niegdyś do wygasłego rodu Bajbuzów. W ostatnich czasach należała do Spędowskich i Pinińskich. Od Pinińskich drogą wiana przeszła do Iwanowskich, od tych zaś również jako wiano dostała się Tarnowskim. Do dóbr należy Rajgródzka Słobódka, obok leżąca i mająca 15 osad (ob. też. *Huba*). 2.) **R.,** mko, pow. żytomierski, par. Berdyczów, ma zarząd gminy, st. poczt. na trakcie berdyczowsko-latyczowskim, pomiędzy Berdyczowem a Ułanowem. W 1870 r. było tu 509 mk., w tej liczbie 37 % żydów, 185 dm., cerkiew, synagoga, dom modlitwy, gorzelnia, browar, 26 sklepów, 18 rzemieślników. Podług Echarda R. leży w pięknem położeniu; należał dawniej do Tytusa Sarneckiego, dziś Mieczysława Mazarakiego. 3.) **R.,** ob. *Rajhorodok*. *Dr. M.—J. Krz.*

Rajgrodzkie jezioro, jedno z większych śród pojezierza baltyckiego, rozciąga się w dorzeczu Łyku (dopł. Biebrzy) czterema odnogami, wychodzącymi wachlarzowato z jednego punktu, na wschód od miasta Ełku. Odnogi te zwrócone są ku północy, płn.-wschodowi i płd.-wschodowi. Każda z nich ma od 4 do 5 w. długości a ½ do 1 w. średniej szerokości. Północna i część płn.-wschodniej leżą na obszarze pow. leckiego (w Prusach), pozostałe w pow. szczuczyńskim. Jest ono jednym z ogniw łańcucha jezior ciągnącego się od Węgoborku w płd.-wschodnim kierunku. Objęte ramionami wachlarza obszary lądu są przestrzeniami w części wzgórkowatemi, w części lesistemi i podmokłemi. Przy końcu wschodniego ramienia leży na wchodzącem w jezioro przylądku os. Rajgród, przy której wypływa z jeziora rzka Jegrznia, łącząca je z przyległym (w płd.-wschod. stronie) jez. Dręctwo i pro-

wadząca wody obu jezior do rz. Łyku, na płd. od Ciszewa. Rzeczka ta jest właściwie dalszym ciągiem rzki Lega, łączącej jeziora: Stace i Skawęckie z Rajgródzkiem. Obszar jeziora wynosi podobno do 3000 mr. (w obrębie królestwa), w Prusach znacznie mniejszy. Na wschód i południe rozciągają się rozległe, podmokłe przeważnie lasy leśnictwa rajgrodzkiego, które przerzyna szosa idąca od Łomży na Rajgród do Suwałk. *Br. Ch.*

Rajhorodok al. *Rajhorod*, *Rajgródek*, w dokum. *Rajhorodka*, wś nad rz. Tasminą, pow. czerkaski, na pograniczu pow. czehryńskiego, 66 w. od Łuzanówki, 43 w. od Czerkas, 75 w. od st. dr. żel. Pleciony Taszlik, st. poczt. Smiła. Ma 1181 mk.; cerkiew par. drewniana, wzniesiona w 1850—5 r., na miejscu dawnej, jest uposażona 44 dz. ziemi. Cukrownia założona 1853 r. Własność Krasowskich. Wchodziła niegdyś w skład ststwa czehryńskiego, włości żabotyńskiej.

Rajki, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Dubiażyn, o 4 w. od Bielska.

Rajki 1.) wś nad dopł. rz. Słuczy, pow. nowogrodwołyński, na zachód mka Ostropola, gm. Rajki, ma zarząd gminy, 207 dusz męz. włośc., 630 dz. ziemi włośc. Wielki staw. Własność niegdyś Łozińskich, obecnie Seliwańskiego. 2.) **R.,** przedmieście mka Lińce, w pow. lipowieckim. 3.) **R.,** urzęd. *Rajek*, wś nad Gniłopiatą, dopł. Postołowej, pow. winnicki, na pograniczu gub. kijowskiej, gm. Kutyszcze, par. kat. Pików, odl. 50 w. od Winnicy, ma 53 osad, 186 mk., w tej liczbie 36 jednodworców, ziemi włośc. 345 dz., dworskiej 637 dz.; gleba czarna, grunta równe. Własność Będkowskich. 4.) **R.,** wś nad Hnyłopiatem, dopł. Teterowa, pow. żytomierski, na pograniczu berdyczowskiego, na połud.-wschód od mka Piatka, par. kat. Berdyczów, posiada cerkiew paraf. drewnianą, gorzelnię. Własność Abramowiczów. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1 i 227. *J. Krz.*

Rajkiany, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 90 w. od Nowoaleksandrowska.

Rajków, szczyt górski nad rz. Wiarem, w pow. dobromilskim (ob. t. II, 74).

Rajkowce, wś nad błotami przez które sączy się Smotrycz, pow. proskurowski, przy drodze z Fulsztyna do Andrzejkowiec, okr. pol., gm., par. kat. i st. poczt. Fulsztyn (o 3 w.), o 24 w. od Proskurowa, ma 138 osad, 891 mk., w tej liczbie 28 jednodworców, 961 dz. ziemi włościań., 33 dz. cerkiewnej; cerkiew wzniesiona w 1772 r., z 827 wiernymi. R. należały do Herburtów, następnie Kalinowskich, po których odziedziczył Józef Grabianka, ożeniony z Kalinowską, wraz z całym kluczem fulsztyńskim. Jakiś czas w końcu zeszłego stulecia R. należały, prawem zastawu, do Onufrego Morskiego, kasztel. kamienieckiego, poczem w 1781 r. wróciły znów do Grabianków, od których nabyli Skibniewscy. Dziś Mścisław Skibniewski posiada tu i w sąsiednich wsiach (Andrzejkowcach, Rososzy i Wołkowcach) 2405 dz. ziemi użytkowej. R. miały zameczek obronny, w którym, podług podania, broniła się jedna z właścicielek (Maryanna z Koniecpolskich Grabiańczyna) od Tatarów. Grabiankowie przenieśli się ztąd do Ostapkowiec. Obecnie w R. są 4 folwarki gospodarskie. *Dr. M.*

Rajkowski Młyn, niem. *Raikauer Muehle*, osada młyń. nad Wierzycą; należy do Rajków. W 1885 r. 2 dm., 23 mk.

Rajkowszczyzna, fol. nad rzką Niewiszą, pow. lidzki.

Rajkowy, niem. *Raikau*, dok. 1224 *Raicovo*, 1235 *Raycow*, 1283 *Raichowe*, 1298 *Reykow*, 1439 *Reichenek*, wś włośc. i kośc., pow. tczewski, odl. $^1/_2$ mili na półn. od Peplina (st. p. i kol. żel.), par. ew. Rudno. Wś ma 1978 ha (150 roli or., 108 łąk, 165 lasu); gleba średnia. W 1869 r. wraz z Rajkowskim Młynem było 21 gbur. posiadłości 30 zagr. i 1 majętność większa, 105 dm., 1056 mk. kat., 26 ew. i 5 żyd., razem 1090; 1885 r. było 112 dm., 271 dymów, 1232 mk. (1196 kat., 32 ew., 4 żyd.). W skład gminy wchodzą: os. Józefowo (4 dm., 61 mk.), Ornasowo (6 dm., 71 mk.) i Rajkowski Młyn (2 dm., 25 mk.). Rajkowy same liczyły 1885 r. 100 dm, 1057 mk. Szkoła kat. 2-klasowa (2 naucz. i 199 dzieci). Jest we wsi szpital. Kościół p. w. św. Bartłomieja, patronatu rządowego, murowany (sufit z desek), pochodzi z końca XVII lub początku XVIII w., stoi na pagórku na zachodnim krańcu tej długiej wsi. Przy kościele bractwo trzeźwości od 1854 r., różańcowe od 1852 r. i szkaplerzne. W skład parafii wchodzą te osady co składają gminę; r. 1867 było 1156 dusz, a 1887 r. 1181. Parafia należy do dekanatu gniewskiego. Kościół blizko 30 lat zostawał w ręku innowierców. Odzyskał go napowrót biskup Rozdrażewski r. 1596 (ob. Wizyt. tegoż, str. 256). Do probostwa należą oddawna 4 włóki. Wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 donosi, że kościół był w pruski mur budowany. W środku drewniana wieżyczka z sygnarkiem. Do kościoła należały 2 ogrody przy plebanii, jeden zwany Skrzypiec, drugi Smyczek, a nad granicą Brzeźna i Radostowa była łąka „Parchaty Kąt“ zwana. Mesznego pobierał proboszcz 59 korcy żyta i tyleż owsa, bo wieś obejmowała 108 do 110 włók. Parafia liczyła około 250 dusz. Nauczyciel był zarazem organistą (str. 223). Z proboszczów są znani: Paweł Nurowski 1686 r.; Ćwikliński, zarazem prob. klonowski († 1738); Jankowski (1738—† 1746); Żabiński z Miło-

bądza; Mikołaj Kuchtowski 1748 (ob. Echo sepulchralis przez Borcka, II, str. 501). W nowszych czasach zarządzali parafią: Szymon Horna 1848; Guziński, Robert Kochanke 1863; Kazimierz Schwanitz od r. 1873. R. należy do najstarszych osad. Na polach wsi znajduje się nad Wierzycą okrągły szaniec, przez lud „Zamczykiem“ zwany. O tutejszej głośnej Mater Parowie szczegóły podano w artykule *Parowa*. Na obszarze wsi zaszły w ciągu czasu co do granic wielkie zmiany; powstało bowiem na nim i na polu Radostowskiem aż 5 osad (jak pokazuje dokument w. mistrza Ludolfa Koenig z r. 1323), jako to: Stochow, Stanschin, Sarow, Bresno (Brzeźno) i Bensk (ob. Rzysz., Cod. dipl., II, 682). Z wsi tych istnieje dziś tylko Brzeźno. R. 1224 nadaje ks. Sambor klasztorowi oliwskiemu 10 włók w Rajkowach (ob. Perlbach, P. U. B., str. 24). R. 1289 nadaje ks. Mestwin klasztorowi całą wś Rajkowy i Radostowo, które po śmierci Sambora mu były przypadły (str. 406). Roku 1289 przyznaje król Władysław w sporze klaszt. oliwskiego z Woysilem czyli Wojsławem, wwdą tczewskim, i jego wnukiem Ramotą wś R. klasztorowi (str. 503). R. 1439 odnawia w. mistrz Paweł v. Russdorf przywilej rajkowski (Beicheneck), zatracony w ostatnich wojnach. Z 60 włók, które do wsi należą, posiadać ma proboszcz 4 wolne, a sołtys 6. Od reszty (50 włók) będą nam mieszkańcy płacili od każdej włóki 20 skojców i 18 fen. i 2 kury na św. Marcin. Są także zobowiązani nam służyć, wrazie jeżeli potrzeba kraju tego wymaga i będą czynili tłokę jak inni; ale służba i tłoka mają się tylko do 40 włók odnosić. Sołtys będzie pobierał trzeci fenik kar sądowych, wyjąwszy sądy drożne. Gdyby się przy mierzeniu wykazało, że tu nie ma 60 włók, nie będziemy zobowiązani liczby tej uzupełnić. Gdyby się zaś miał pierwotny przywilej znaleść, nie będzie miał żadnego prawnego znaczenia. Dan w Malborku w wigilią Wszystkich Świętych (ob. Documenta varia w Peplinie, str. 88—89). Za czasów Rzpltej należały R. do ststwa gniewskiego. R. 1611 zeznaje sołtys rajkowski Abraham Grube i Grzegorz, chałupnik, przod ststą gniewskim, że R. obejmują 122 wł., między temi 4 prob. i 10 soleckich (ob. Doc. varia w Peplinie, str. 66). R. 1627 zaszła tu potyczka ze Szwedami; polegli są pochowani w katedrze peplińskiej (ob. Kujot, Opactwo pepliń., str. 66). *Ks. Fr.*

Rajmundowa, fol. szl., pow. wileński, w 5 okr. pol., o 43 w. od Wilna, 1 dm., 13 mk. (3 prawosł., 10 katol.).

Rajmundowo, os., pow. ciechanowski, gm. Regimin, par. Lekowo, odl. o 14 w. od Ciechanowa, 1 dm., 9 mk., 22 mr.

Rajmundowo, fol. do Nekli, pow. średzki, własność Żółtowskich, ma 3 dm. i 32 mk.; powstał w nowszych czasach.

Rajmuntowice, w XV w. *Ramołtowice*, os. leś. nad rz. Koprzywianką, pow. sandomierski, gm. Górki, par. Olbierzowice, odl. od Sandomierza 21 w., 1 dm., 3 mk., 2 mr. dwor. Por. *Klimontów*. W połowie XV w. wś Ramołtowice, w par. Olbierzowice, własność Syrokomlów, miała łany km., karczmę, zagrod., folwark rycerski, z których płacono dziesięcinę do Olbierzowic (Długosz, L. B., II, 347, 349).

Rajna, zaśc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Jezno, okr. wiejski Sabowa, o 10 w. od gminy.

Rajnie, wś i dobra, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 4 w. od Telsz.

Rajniszki, os., pow. władysławowski, gm. i par. Błogosławieństwo, odl. od Władysławowa 41 w., 1 dm., 9 mk.

Rajnów, wś nad Szczarą, pow. słonimski.

Rajnówka, wś, pow. rówieński, ob. *Jabłomne* (t. III, 348).

Rajówka 1.) zaśc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Chotenczyce, okr. wiejski Karpowicze, o 10 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr Zaborze, Hrehorowiczów. 2.) **R.,** fol. i dobra nad rzką Bułachówką, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Porpliszcze, okr. wiejski Rajówka, o 82 w. od Wilejki, 173 mk. kat.; własność ks. Witgensteina. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Porpliszcze, Osinówka, Czeczuki i Kozły. 3.) **R.,** dwie wsie i fol. nad rz. Morocz, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Pociejki, w pobliżu gościńca z mka Cimkowicz do Nieświeża. Wś Mała-R. ma 16 os.; Wielka-R. 27 osad. Fol. do 1874 r. należał do ordynacyi kleckiej ks. Radziwiłłów, odtąd przyłączony do ordynacyi nieświeskiej, razem z fol. Karolin ma około 49 włók; miejscowość lekkofalista, małoleśna, grunta urodzajne, szczerkowe. W 1775 r. był zatarg o R. pomiędzy Kurzenieckiemi, więc stanęła konstytucya o załatwienie tej sprawy (ob. Vol. Leg., VIII, 817). 4.) **R.** *Mała*, wś i fol. nad bezim. rzką, pow. słucki, przy gośc. poczt. nieświesko-słuckim. Wś ma 16 osad pełnonadziałowych; folw. dziedzictwo Półjanowskich, 17 ½ włók, w glebie pięknej; miejscowość dość leśna. 5.) **R.,** wś, pow. mścisławski, posiada kaplicę kat. par. Mścisław; własność Hajków, dziś Anny Tołpyzyny, 1042 dz. ziemi dworskiej, dwa młyny. Pomiędzy mieszkańcami wielu żydów. 6.) **R.,** wś, tamże, własność Henryka Tołpyhy; młyn i folusz. 7.) **R.,** wś, tamże, własność Konstantego Abakanowicza, 317 dzies. *J. Krz.—A. Jel.*

Rajówka al. *Rajewka*, wś nad strum. t. n., uchodzącym zaraz za wsią do rzki Białki, pow. radomyski, odl. 5 w. od wsi Rakowicze a 11 w. od Stawiszcz (par. praw.), lasami oto-

czona, ma 164 mk. prawosł. (oprócz katol. i in. wyznań), nadzielonych 76 dz. ziemi, ocenionej na 576 rs., z której opłacają rocznie 32 rs. 76 kop. wykupu. W pobliżu wsi, w uroczysku Staryckie, znajduje się młyn krupczatny, w uroczysku zaś Cybel smolarnia. Należy do dóbr Miasteczko.

Rajowo 1.) wś (w spisie z 1866 r. zaśc.), pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajów, okr. wiejski Hołomyśl, o 8 w. od gminy a 11 w. od Dzisny, ma 2 dm., 38 mk. (w 1864 r. 9 dusz rewiz.); należy do dóbr Waśkowszczyzna, Orańskich. 2.) **R.**, uroczysko, pow. wołkowyski, w 1 okr. pol., gm. Izabelin, o 17 w. od Wołkowyska. *J. Krz.*

Rajpol 1.) fol., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski Krasnopol, o 16 w. od Dzisny, ma 1 dm., 9 mk. katol.; własność Hrehorowiczów. 2.) **R.**, po łotew. *Rajpols*, wś w pow. dyneburskim, parafii agłońskiej, własność Borowskiego. 3.) **R.**, po łot. *Rajpols*, kościół i plebania (bez wsi), pow. lucyński, o 18 wiorst od Lucyna, niegdyś dobra koronne, należące do ststwa lucyńskiego. Dominikanie posińscy (ob. *Posiń*) założyli tu pod koniec XVII w. kapliczkę, następnie Borchowie wznieśli w 1779 r. kościół paraf. p. w. Jana Chrzciciela. Kościół ten w 1865 r. zapieczętowano a parafią zniesiono. Atoli po kilkunastu latach, na usilną prośbę włościan, dozwolono w nim odprawiać od czasu do czasu nabożeństwo, lubo już nie stanowi on oddzielnej parafii a wchodzi w skład parafii lucyńskiej. Do 1865 r. liczono w R. 2700 parafian. Kościół drewniany, słynie w okolicy cudownym obrazem cierpiącego Zbawiciela.

Rajpole 1.) zaśc. szl., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 26 w. od Dzisny, 1 dm., 4 mk. prawosł. 2.) **R.**, wś rząd. nad jez. Dapy, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 26 w. od Trok, 3 dm., 91 mk. (6 prawosł., 85 katol.). W XVII w. należała do dóbr Bołbiany (ob.). *J. Krz.*

Rajpols, ob. *Rajpol.*

Rajściuki, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski i dobra ks. Witgensteina Baranowo, o 17 w. od gminy, 3 dusze rewiz.

Rajsda, rzka na pruskiej Litwie, w pow. darkiejmskim, dopływ Skardupy, która złączywszy się z Jodupą wpada do Auksumy.

Rajsk, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Rajsk, o 8 w. od Bielska.

Rajska Brama, futor pod Kamieńcem, własność niegdyś i miejsce zamieszkania poety Stacha z Zamiechowa (Starzyńskiego).

Rajskie z *Sakowczykiem*, wś, pow. liski, wznies. 429 mt. n. p. m., na lewym brzegu Sanu, tworzącego w tem miejscu silne zagięcia przy omijaniu stromo w dolinę rzeki spadających ścian pasma górskiego, ciągnącego się w kierunku połud.-wschodnim i tworzącego dział wodny Sanu i Dniestru a przedzielonego doliną Czarnej Sołotwiny (dopł. Sanu z praw. brzegu). Część południ. zwana Odryt i półn. Ostre, ciągną się po za Lutowiska po Dniestrzyk Dubowy, a na lewym brzegu Sanu, wrzynającego się doliną poprzeczną, po Solinę. Na płd.-zach. od wsi szczyt Tousta (748 mt.), na zach. Kiczera (605 mt.), od płd. szczyt Odrytu (752 mt.), od wschodu stoki dochodzące 562 mt. Na zach. od wsi (444 mt.) nad pot. Touste leży wólka Sakowczyk z murowaną cerkwią. Wś graniczy na płd. z Horodkiem (Gródek), na wsch. przez San z Chrewlem (6 klm.), na płd. ze Studennem. Na zach. i wschód oblewają obszar wsi Solinka i San. R. ma parafią gr.-kat. należącą do dyec. przemyskiej, dek. zatwarnickiego, która obejmuje: Horodek (Gródek), Studenne i Sakowczyk. Rz.-katolicy należą do par. w Wołkowyi. Wś R. ma 111 dm., 772 mk., Sakowczyk 26 dm., 189 mk.; obszar więk. posiadł. (Urszuli hr. Golejewskiej) 4 dm., 21 mk. Z ogólnej liczby (793 mk.) jest 11 rz.-kat., 728 gr.-kat. i 54 izrael. Obszar więk. pos. wynosi 256 roli, 48 łąk, 73 past. i 590 mr. lasu; pos. mn. 733 roli, 98 łąk i 114 mr. past. Do pos. mniejszej zalicza się także 84 roli, 7 łąk i 12 mr. pastw., stanowiących uposażenie proboszcza. Wś istniała już w pierwszej połowie XV w. pod nazwą Ralskije i należała do kompleksu dóbr Kmitów z Sobienia od r. 1441 (A. G. Z., XI, str. 178, Nr. 1370; str. 382 i 420 Nr. 3348). *Mac.*

Rajsko 1.) wś i dwa fol., pow. kaliski, gm. Marchwacz, par. Rajsko, odl. od Kalisza 16 w., posiada kościół par. murowany, wiatrak. Wś ma 15 dm. i wraz z wsią Janików 80 mk.; fol. lit. A 3 dm., 15 mk; fol. lit. B 5 dm., 12 mk. W 1827 r. było w ogóle 20 dm., 119 mk. W 1873 r. fol. i wś R. lit. A rozl. mr. 277: gr. or. i ogr. mr. 252, łąk mr. 18, nieuż. mr. 7; bud. mur. 1, z drzewa 9. Wś R. os. 21, z gr. mr. 37. W 1878 r. fol. R. lit. B rozl. mr. 164: gr. or. i ogr. mr. 152, łąk mr. 3, lasu mr. 2, nieuż. mr. 7; bud. z drzewa 11; wiatrak. Kościół paraf. p. w. św. Michała i św. Walentyna założony został podobno w XII w. Napis na dzwonie podaje 1174 r. Jakkolwiek sam tekst napisu (ob. Łaski, Lib. Ben., II, 8, przypisek wydawcy) nasuwa wątpliwość co do dokładnego odczytania daty, starożytność parafii jest wielce prawdopodobną. Akta konsystorza gnieźn. wspominają pod 1434 r. kościół ten jako dawny. Już na początku XVI w. słynął tu cudami obraz św. Anny. W 1607 r. wzniesiono na miejsce zrujnowanego drewnianego nowy murowany, dotąd stojący. Fundatorami byli zapewne Rajscy h. Korab, dziedzice wsi. W 1745 r. pleban a zarazem

dziedzic wsi Jan Kobierzycki, kanonik kaliski, odnowił kościół i założył szpital na 5 ubogich. Ostatnia restauracya dokonaną była w 1868 r. Według Lib. Ben. Łaskiego była przy plebanii szkoła już w XVI w.; pleban miał swój łan roli a drugi w Janikowie. Według reg. pob. pow. kaliskiego z r. 1579 Bartłomiej Janikowski miał $^1/_2$ łanu, Jan Kobierzycki $2^1/_2$ łan., 4 zagr., część Manikowskich $^1/_2$ łanu, 1 zagr., część Liubońskich $^1/_2$ łanu, 1 zagr. (Wielkop., I. 126). R. par., dek. kaliski, 3360 dusz. 2.) **R.**, pustkowie i młyn nad rz. Wartą, pow. częstochowski, gm. Wancerzów, par. Mstów, odl. 14 w. na wschód od Częstochowy. Os. ma 5 dm., 62 mk., 15 mr. włośc.; os. młyn. 3 dm., 8 mk., 55 mr. dwor.; oddzieloną została od dóbr Wancerzów. Była tu mała bibularnia. 3.) **R.** *Duże*, wś, os. młyn. i os. karcz., przy źródłach rzki Luciąży, pow. piotrkowski, gm. Rozprza, par. Mierzyn, odl. $^1/_2$ mili na płd.-wschód od Rozprzy (st. dr. żel. warsz.-wiedeń.). Wś ma 15 dm., 128 mk., 115 mr.; os. 1 dm., 3 mk., 5 mr. włośc.; os. młyn. 1 dm., 3 mk., 34 mr. dwor.; karcz. 1 dm., 4 mk., 5 mr. dwor. W 1827 r. 15 dm., 140 mk. 4.) **R.** *Małe*, wś i b. os. karcz., pow. piotrkowski, gm. Rozprza, par. Mierzyn. Wś ma 22 dm., 167 mk., 151 mr.; b. os. karcz. 1 dm., 3 mk., 5 mr. dwor. W 1827 r. było w ogóle 14 dm., 92 mk. Folw. ma 1 dm., 3 mk., 50 mr. Na początku XVI w. R. duplex daje dziesięciny z łanów kmiecych i folw. plebanowi w Mierzynie (Łaski, L. B., II, 193). Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552—1553 wś Rajsko major, w par. Mierzin, w części Jana Muchy, miała 1 os. Jakub Mucha 1 łan. Część Zuzanny $^1/_2$ łanu. Rajsko minor w części Mateusza Rajskiego 3 osad, $^1/_2$ łanu, Jan Zgadka 1 łan, Mateusz Zaleski 1 łan (Pawiński, Wielkop., II, 253 i 254). 5.) **R.**, fol., pow. jędrzejowski, gm. i par. Sędziszów. W połowie XV w. należała do par. Sędziszów, była własnością Piotra Rosznickiego h. Lis, miała łany km., z których dziesięcinę wartości 12 grzyw., dawano do Sędziszewa (Dług., L. B., II, 70). Według reg. pob. pow. krakowskiego z 1490 r. wś R., w par. Słęcin (Słączyn) stanowiła jedną całość z Wolą Sędziszowską (Pawiński, Małop., 436). *Br. Ch.*

Rajsko 1.) wś, pow. wielicki, par. rz.-kat. w Kosocicach a urząd poczt. w Wieliczce (odl. o 7 klm.). Wioska leży w okolicy pagórkowatej, przy drodze z Wieliczki do Borka Falęckiego, łączącej się tam z gościńcem z Krakowa do Myślenic i Izdebnika. Graniczy na zach. ze Swoszowicami, na wsch. z Kosocicami, na płn. z Kurdwanowem Górnym a na płd. z Soboniowicami. Liczy 84 dm. i 562 mk.; 656 rz.-kat. i 6 izrael. W tej liczbie na obszarze więk. pos. (J. Starowiejskiej) 1 dm. i 34 mk. Obszar większy obejmuje 159 roli, 23 łąk i ogr., 17 past. i 123 mr. lasu; pos. mn. 166 roli, 32 łąk, 20 past. i 8 mr. lasu. Za Długosza (L. B., I, 146) był tu łan kmiecy, karczma z rolą i predium, które kmiecie i karczmarz uprawiali. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 41) należała do Sthokowskich, składała się z 2 łanów kmiecych, 5 zagród bez roli, 7 komorników bez bydła, 1 łanu roli i huty siarczanej, przy której było 1 koło, 1 towarzysz. 2) **R.**, wś, pow. brzeski, w równinie nadwiślańskiej, wznies. 183 mt. npm., na praw. brzegu Uszwi, o 7·5 klm. na wschód od Uścia Solnego a 4 klm. na płd.-zach. od Szczurowy (par. i urz. poczt.). Składa się z dwóch grup chat, północnej, zwanej R. Małe, i południowej R. Wielkie. Na południe przypiera do dużego boru Niedźwiadki, t. j. północnej części Bratucickiego lasu, na zachód graniczy ze Strzelcami Wielkiemi, na płn. ze Strzelcami Małemi a na wschód z Niedzieliskami. Ma dosyć duży staw. Składa się z 57 dm., 256 mk., 240 rz.-kat. i 16 izrael. Obszar więk. pos. (hr. Zamoyskiego) obejmuje 115 roli, 38 łąk i 51 mr. past.; obszar mn. 86 roli, 42 łąk i 99 mr. past. Jako attynencya Radłowa należała do bisk. krakowskiego. Istniała już w XIV w., bo dokumentem z 2 marca 1391 (Kod. kat. krak., wyd. Piekosińskiego, II, 155) zrzekł się przed Spytkiem z Melsztyna, woj. i stst. krak., Mikołaj Wątróbka ze Strzelec praw, które miał do tej wsi. Za Długosza (L. B., II, 138) było tu sołtystwo i małe zagrody, których dziesięciny oddawane biskupom, szacowano na 2 grzywny. W 1581 r. (Pawiński, Małop.) było 7 chałupników i sołtys na połowie łanu a 1536 r. 7 zagrod. na małych półłankach, którzy płacili czynszu po fertonie. Sołtys miał parcele i szósty denar z czynszów. *Mac.*

Rajsko z *Budami*, wś, pow. bialski, na lewym brzegu Soły, przy drodze z Oświęcima (4·5 klm.) do Biały, 245 mt. wznies. Budy leżą dalej ku południowi. Dwa potoki, uchodzące z praw. brzegu do Wisły, biorą swe źródła: jeden powyżej R., drugi w pobliżu Bud. Tor kolei ces. Ferdynanda przecina obie osady. Jest tu szkoła ludowa niezorganizowana. R. należy do parafii w Oświecimiu; liczy 113 dm. i 616 mk., z czego Budy 13 dm. i 31 mk. a dwór 8 dm., 24 mk.; 600 rz.-kat., 1 prot. i 15 izrael. Pos. więk. (spadkob. K. Zwillinga) wynosi 388 roli, 43 łąk i ogr., 52 past. i 88 mr. lasu; pos. mn. 298 roli, 26 łąk, 90 past. i 28 mr. lasu. Za Długosza (L. B., II, 225) była własnością Michała Skedzenskiego i dziesięciny płacono mansyonarzom w Oświęcimiu. Według reg. pob. pow. szląskiego z r. 1581 wś R., w par. Oświecim, własność Stanisława Rajskiego, miała 4 łany km., 7 zagr. z rolą, 2

zagr. bez roli, 3 komor. z bydł., karczm. jako zagr. (Pawiński, Małop., 97). Graniczy na płn. z Brzezinką i Pławami, na wsch. z Harmężami, na płd. z Brzeszczem, Przecieszynem i Wilczkowicami. *Mac.*

Rajsków, wś, kol. i os. przy ujściu Swędrni do Prosny, pow. kaliski, gm. Tyniec, par. Kalisz, odl. od Kalisza 1 w. Wś ma 32 dm., 177 mk.; kol. ma 28 dm., 140 mk.; os. 1 dm., 3 mk. W 1827 r. było w ogóle 23 dm., 221 mk. Wspominana w dok. z 1136 r. Według reg. pob. pow. kaliskiego z r. 1579 wś Rajsko w par. Kalisz, miała 22 zagr., 2 rzeźników (Pawiński, Wielkop., I, 121). W 1872 r. fol. R. i Rypinek rozl. domin. mr. 261. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 27, z gr. mr. 251; kol. R. os. 27, z gr. mr. 52; wś Rypinek os. 12, z gr. mr. 265; wś Stare Miasto os. 21, z gr. mr. 78; wś Tyniec os. 2, z gr. mr. 3. *Br. Ch.*

Rajsnerówka, fol. na obsz. dwor. Laszek Górnych, pow. bóbrecki.

Rajspol, fol. nad rz. Usą, praw. dopł. Berezyny, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Jakszyce; miejscowość poleska, grunta lekkie, łąk wielka obfitość. *A. Jel.*

Rajstele 1.) fol. szl., pow. wileński, w 6 okr. pol., o 3 w. od Wilna, 1 dm., 27 mk. kat. 2.) **R.,** fol., tamże, o 3 w. od Wilna, 1 dm., 31 mk. katol.

Rajszajcie, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 7 w. od Telsz.

Rajsze 1.) wś nad jez., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski i dobra Fryczyńskich, Zameczek, o 17 w. od gminy a 6 w. od Wilna, ma 4 dm., 41 mk. kat. (w 1864 r. 6 dusz rewiz.). 2.) **R.,** wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 70 w. od Nowoaleksandrowska. 3.) **R.** 1 i 2, dwie wsie, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 66 w. od Nowoaleksandrowska.

Rajszele, zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Zameczek, o 17 w. od gminy, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr Bujwidziszki, Tyzenhauzenów.

Rajszew al. *Rojszew*, wś włośc., pow. warszawski, gm. Jabłonna, par. Chotomów, ma 317 mk., 638 mr. W spisie z 1827 r. wś Royszew ma 15 dm., 228 mk.

Rajszupie, wś i os., pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Maryampol, odl. od Maryampola 10 w., ma 20 dm., 216 mk. Os. R. powstała z uwłaszczonych osad, rozl. mr. 174: gr. or. i ogr. mr. 111, łąk mr. 56, past. mr. 4, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 9.

Rajszupka, pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, par. Maryampol, odl. od Maryampola 9 w., ma 8 dm., 84 mk.

Rajszyny, wś, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 12 w. od Telsz.

Rajtarowice al. *Rytarowice*, rus. *Rytarewyczi*, miasteczko, pow. samborski, 18 klm. na płn.-zach. od sądu pow. w Samborze, 8 klm. od urzędu poczt. w Krukienicach, leży pod 49° 38′ płn. szer. a 40° 46′ wsch. dłg. od F. Na wschód leżą Sadkowice, na płd. Wola Baraniecka i Brześciany, na zach. Rogoźno, na płn.-zach. Bolanowice, na płn.-wsch. Krukienice i Chliple (3 ostatnie w pow. mościskim). Przez R. przechodzi główny dział wodny europejski. Przeważna, płd.-wsch. część wsi leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Błażewki (dopływu Strwiąża), zasilonej kilkoma małemi strugami ze środkowej części obszaru. Z pośród tych dopływów znaczniejszy pot. Rudki, płynący wzdłuż granicy od Sadkowic. Mniejsza, lesista, półn. część obszaru należy do dorzecza Wisły za pośrednictwem strug, podążających na półn. ku dopływom Wiszni Sanowej. Najznaczniejszą z nich jest Zazawka, płynąca wzdłuż granicy płn.-zach. Średnia wyniosłość działu wodnego wynosi 319 mt. Płn.-zach. część obszaru opada ku płn.-zach. do 300 mt. a cześć płd.-wsch. ku dolinie Błażewki do 280 mt. Grupa domów z folw. zwie się „Marudką“. Rozróżniamy tu prócz tego wólki: Michalewszczyznę, Na Folwarku, Pod Cerkwią, Podlesie, Władypol i część Załuże. Własn. większa (Maciej Zenon Serwatowski) ma roli or. 652, łąk i ogr. 299, past. 81, lasu 283 mr.; wł. mn. roli or. 744, łąk i ogr. 179, past. 85 mr. W r. 1880 było 198 dm., 1038 mk. w gminie, 8 dm., 43 mk. na obsz. dwor.; 77 rz.-kat., 914 gr.-kat., 86 izrael., 4 innych wyznań; 113 Polaków, 959 Rusinów, 9 Niemców. Par. rz.-kat. w Krukienikach, gr.-kat. w miejscu, dek. mościski Do parafii należą: Rogoźno i Sadkowice. Jest cerkiew murowana p. w. św. Bazylego i szkoła etat. 1-klasowa. W konstytucyach sejmu walnego koron. z r. 1633 (Vol. Leg., 1859, III, 824) czytamy: „Mając przełożono od posłów województwa ruskiego, iż naznaczenie cła na poprawę gaci brześciańskiej i rajterowskiej, sumpty wielkie, które tam urodzony Andrzej Bogucki, kasztelan sanocki, i panny zakonne klasztoru samborskiego podejmują, żadną miarą wydołać nie mogą, przeto znowu rewizory nasze do uznania tego i postanowienia myta naznaczamy, którzy aby nam i Rzpltej naszej na przyszłym da Bóg sześćniedzielnym sejmie o wszystkiem dostatecznie referowali, mieć chcemy“. Żegota Pauli (Starożytności galicyjskie, Lwów 1840, str. 36) podaje: „Koło R. znaleziono okrągłą, niepolewaną misę, z piaskowej, żółtej gliny, mającą 4 cale wysokości, a w przecięciu u góry pół stopy i dwa cale, u dna zaś $3^1/_2$ cala szerokości, i popielnicę takiejże samej roboty co i misa, napełnioną białemi, skalcynowanemi

kościami, 9 cali wysoką, znacznie węższą u góry, najszerszą w środku (2 stopy) a zwężającą się znowu ku dołowi. Popielnicę tę i misę złożyła p. Julia z Dzierzkowskich Cieńska w zakładzie im. Ossolińskich we Lwowie. *Lu. Dz.*

Rajtarówka al. *Czerna*, wś i fol., pow. stopnicki, gm. Łubnice, par. Beszowa. Folw. wchodzi w skład dóbr Łubnice; wś ma 9 os., 294 mr.

Rajtary, fol. poduchowny, pow. włoszczowski, gm. i par. Moskarzów. Nabyty od rządu za 1637 rs. (około 1870 r.), ma 80 mr. obszaru.

Rajuny 1.) okolica i dobra, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 17 w. od Poniewieża. 2.) **R.,** okolica, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 40 w. od Poniewieża.

Rajzgi, wś, pow. szawelski, gm. Szawle, o 9 w. od Szawel.

Rajzgie, jez. w pow. szawelskim, z którego właściwie wypływa Dubissa, może jako dalszy ciąg strumienia Szwentupis, biorącego początek z błota Turule. Jezioro to połączone jest strugą z jez. Gudele. Ma ono brzegi odkryte i dno piaszczyste. Poławiają się w niem szczupaki, okonie i płocie.

Rak 1.) os. młyn. nad rzką Blanówką, pow. będziński, gm. Włodowice (Poręba Mrzygłodzka), par. Mrzygłód, 1 dm., 7 mk., 117 mr. dworskich. 2.) **R.,** wś włośc., pow. rypiński, gm. i par. Skrwilno, odl. o 19 w. od Rypina, ma 28 dm., 167 mk., 545 mr.

Rak 1.) chutor, pow. kijowski, w 1 okr. pol., gm. Borodzianka, o 64 w. od Kijowa, ma 29 mk., 22 dz. ziemi ornej i 579 dz. lasu. Własność ks. Elżbiety Trubeckiej, dziedziczki wsi Gawrońszczyzny. 2.) **R.** al. *Ludwinówka*, chutor nad ruczajem Piaskówką, pow. kijowski, o 2 w. od wsi Majdanówki, par. prawosł. Zabujanie, ma 60 mk. Własność dawniej Rościszewskich, dziś ks. Trubeckich. Ob. też *Ludwinówka* 3.). *J. Krz.*

Rakanciszki, wś włośc. nad stawem i dobra skarbowe, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Mickuny, okr. wiejski Łoźniki, o 8 w. od gminy a 6 w. od Wilna. Wś ma 7 dm., 57 mk. kat. (w 1864 r. 45 dusz rewiz.), fol. zaś 1 dm. i 28 mk. kat. W pobliżu st. dr. żel. warsz.-petersburs. i lipawo-romeńskiej, zwana Wilejka (ob.). W XII w. przodek książąt Holszańskich miał tu zbudować zamek na górze. Niegdyś dzierżawa królewska, następnie starostwo niegrodowe rakanciskie al. rakancieskie. W 1633 r. było we władaniu Stefana Paca, który ceduje żonie swej Maryannie z Rudominów. Dnia 15 lipca 1636 r. hojnie ugaszcza króla Władysława. W 1642 r. Maryanna Pacowa, podkanclerzyna, ustępuje to ststwo synowi swemu Mikołajowi Pacowi. Od 1766 r. posiadał je Zyberg, opłacając zeń kwarty 1406 złp. 24 gr. a hyberny 800 złp.

Rakandzie, wś, pow. szawelski, gm. Gruździe, o 25 w. od Szawel.

Rakarka, rzka, prawy dopływ Widawy (dopł. Warty). Płynie przez Bełchatów i Grocholice w pow. piotrkowskim, wpada za Rzęsawą do Widawy.

Rakarz, pow. ostrowski, gm. Poręba, par. Brok.

Rakecy (łuż.), niem. *Koenigswarthe.*

Rakelwitz al. *Rackelwitz* (niem.), ob. *Racławki.*

Raki 1.) wś włośc. nad rz. Orzyc, pow. makowski, gm. i par. Krasnosielc, ma 46 os., 836 mr. W 1827 r. było 34 dm., 299 mk. Wchodziła w skład dóbr Krasnosielc. 2.) **R.** *Modzele*, pow. płoński, ob. *Modzele.*

Raki, wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Zabłoć, o 50 w. od Lidy a 15 w. od Wasiliszek, ma 7 dm., 70 mk. katol.

Raki, wś, pow. nowogródwołyński, gm. Ostropol (ob. t. VII, 694).

Raki, potok, powstaje w gm. Boryni, pow. turczańskim, z pod góry Madracza (786 mt.); płynie dolina górską i ubiegłszy 4 klm. wpada do Stryja z lew. brzegu. *Br. Ch.*

Rakiany, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o $30^1/_2$ w. od Nowoaleksandrowska.

Rakiciszki, wś i dobra, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 29 w. od Poniewieża.

Rakietka, struga w pow. kozienickim, pod Jedlnią.

Rakiewicze, wś przy ujściu Retymli do Osy, dopł. Wołowni, pow. nowogródzki, gm. Lubcz, przy gościńcu z Niańkowa do Wsielubia, ma 13 osad; miejscowość wzgórzysta, bezleśna, grunta wyborne pszenne, łąki piękne, młyn. *A. Jel.*

Rakińce, wś włośc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., przy b. dr. pocztowej z m. Sosienki do gr. pow. borysowskiego, o 45 w. od Wilejki, ma 19 dm., 258 mk.

Rakiszki 1.) wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Kronie, okr. wiejski Kowale, 82 dusz rewiz.; należy do dóbr Kowale, dawniej Wawrzeckich, dziś Chrapowickich. 2.) **R.,** zaśc. szlach., pow. trocki, w 2 okr. pol., o 41 w. od Trok, 1 dm., 20 mk. osadników wielkorosyjskich. 3.) **R.,** wś szl., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 36 w. od Wilna, 4 dm., 62 mk. (54 katol., 1 prawosł., 5 żydów). 4.) **R.,** sioło, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 22 w. od Kowna. 5.) **R.,** żmujdz. *Rokiszkis*, mko, dwór i wś nad rzką Łaukupą, pow. nowoaleksandrowski, na pograniczu Kurlandyi, w 4 okr. pol., gm. i par. kat. Rakiszki, o 50 w. od Nowoaleksandrowska a niespełna 3 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Rakiszki, ma (w 1885 r.) 187 dm., 2649 mk. (1285 męż. i 1364 kob.) bez dworu i wsi, liczącej 26 chat gospodar-

czych. W 1859 r. było tu 460 mk. W mku znajduje się kościół kat. par., 4 domy modlitwy żydowskie, zarząd okr. pol. (stanu), zarząd gminy, szkółka, sędzia pokoju, sędzia śledczy, komisarz do spraw włościańskich, urzędnik akcyzny, st. pocztowa. Oprócz tego we dworze jest główna administracya klucza rakiskiego dóbr hr. Przeździeckiej, przytułek dla 16 kalek, szkoła organistów, towarzystwo wkładowo-zaliczkowe, kasa emerytalna dla oficyalistów i czeladzi. W 1859 r. we wsi był browar, młyn i wiatrak. Handel drobny pośredniczący, głównie lnem; targi co piątek i kilka większych do roku. W mku zamierzono wystawić cerkiew ze składek, na co wyznaczono już odpowiedni plac. Kościół par. kat. p. w. św. Mateusza Apostoła opatrzył pierwotnie funduszem Aleksander Jagiellończyk, a w 1516 r. Zygmunt I nadanie poprzednika swego znacznie powiększył. Następny kościół, drewniany, wzniosła w 1708 r. (podług Balińskiego w 1716 r.) Helena z Wojnów Tyzenhauzowa, wwdzina mścisławska. Gdy ten zgorzał w 1864 r., nabożeństwo odbywało się do 1877 r. w szopie zbudowanej czasowo na cmentarzu grzebalnym, poczem w 1868 r. Rajnold hr. Tyzenhauz rozpoczął budowę świątyni murowanej w stylu gotyckim, z czerwonej cegły, na zewnątrz nietynkowanej, którą siostra i spadkobierczyni jego Marya hr. Przeździecka, pod kierunkiem architekta Jerzego Wernera z Tyrolu dokończyła. Z lewej strony dobudowała prześliczną wieżę, gdzie umieszczone są dzwony i zegar z cyferblatem i wskazówkami na trzy strony, zrobiony w Strasburgu, z prawej zaś strony postawiła murowaną kaplicę w kształcie rotundy, ze sklepem grzebalnym, niezależnie od krypty, przeznaczonej na groby familijne pod wielkim ołtarzem kościoła. Kościół poświęcony został 22 października 1885 r. przez ks. biskupa Pallulona, przy licznym zjeździe okolicznych mieszkańców. Na pamiątkę konsekracyi kościoła rozdawany był umyślnie w tym celu wybity medal. Wnętrze kościoła wspaniale wykończone w stylu gotyckim; odznacza się zwłaszcza ambona, wielki ołtarz z bronzu, sprowadzony z Belgii, konfesyonał, ławki w prezbiteryum i nawie kościoła, organy i prześliczne okna malowane w Wiedniu. Paraf. katol., dek. abelskiego, ma 7019 wiernych, kaplicę na cmentarzu grzebalnym przy wsi Rakiszkach i filią w Okniście, p. w. św. Ignacego, wzniesioną z drzewa w 1774 r. przez hr. Tyzenhauza. R. stanowiły niegdyś dobra lenne, później dziedziczne własność hr. Tyzenhauzów, a po śmierci ostatniego z nich Rajnolda w 1880 r. przeszły na siostrę jego Maryą hr. Przeździecką. Dnia 15 maja 1831 r. zaszła pod R. potyczka pomiędzy oddziałami Lisieckiego i Grotkowskiego a korpusem Litwinowa. Gmina R. składa się z 10 okr. wiejskich, obejmuje 172 wsi i liczy 4032 mk. włościan. Okrąg policyjny obejmuje 10 miasteczek, 344 wsi, 286 zaśc. i 14,323 mk. włościan. Dobra Rakiszki słyną z produkcyi wybornego lnu, zwanego w handlu „koroną“ i „lnem rakiskim“. Do dóbr należy awulsa: Julianów, Wysoki Dwór, Wederowszczyzna, Oknista, Łukszty, Ignalin, Skiemiany, Rakiszeczki, Dogile, Łasze, Skrobiszki, Litwiniszki, Komaje i Pietraszyszki, zawierają w ogóle 24,617 dzies. ziemi dworskiej. W dobrach znajduje się 3 młyny, 7 jezior i 29 karczem; dochód wykazany jest na 35,125 rs. St. Rakiszki dr. żel. lipawo-romeńskiej, na przestrzeni Kałkuny i Radziwiliszki, pomiędzy stacyami Abele a Poniemuniek, odległą jest o 57 w. od Kałkun a 131 w. od Radziwiliszek. 6.) **R.**, dobra, wchodziły niegdyś w skład sstwa Poswol, w pow. poniewieskim, (ob. t. VIII, 855). 7.) **R.**, folw., pow. szawelski, gm. Gruździe, o 37 w. od Szawel. 8.) **R.**, wś, pow. telszewski, w 3 okr. pol., o 60 w. od Telsz. *J. Krz.*

Rakita, zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski i dobra Minejków Dubinki, o 10 w. od gminy, 5 dusz rewiz.

Rakita, rzeczka w pow. głuchowskim gub. czernihowskiej, ob. *Połoszki*.

Rakitka al. *Gniła*, prawy dopływ Noteci, w pow. wyrzyskim, wypływa z jeziora Zabartowo i uchodzi do Noteci połączywszy się z rzeczką Gnilą.

Rakitka al. *Kamionka*, folw., pow. dzisieński (ob. t. III, 780).

Rakitna, *Rokitna*, rzeczka w pow. homelskim, lewy dopływ rz. Ipuci; płynie od Horoszówki.

Rakitna, wś nad rz. t. n., dopł. Prutu, pow. chocimski gub. bessarabskiej, par. Chocim, przy drodze z Rewkowice do Kalinkauc, ma 212 dm. (w 1864 r.), cerkiew drewnianą, posterunek straży celnej; własność klasztorna.

Rakitna, dopływ Prutu, ob. *Rokitna*.

Rakitnica al. *Rokitnica*, sioło, pow. kowelski, na płd.-wschód od Kowla, na płn.-wschód od Kupieczowa (w pow. włodzimierskim), niegdyś dobra biskupów włodzimierskich. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 1: 374.

Rakitowica, szczyt w płn. rozgałęzieniach Dżumbiru, w Tatrach Niżnich, na płd. od wsi Św. Jana, w hr. liptowskiem, na zach. brzegu Szczawnicy (lew. dopływu Wagu). Wznies. 958 mt. Na płn. od niego szczyt Hradek (879 mt.), a na płd. Okruhła (1084 mt.) a na płd.-zach. Południca (1550 mt.). *Br. G.*

Rakitowszczyzna, wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Wołkołata, okr. wiejski Birże, o 4 w. od gminy a 60 w. od Wilej-

ki, ma 8 dm., 38 mk. katol. (15 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Firkowszczyzna. Był tu młyn wodny.

Rakity, wś, pow. sieński, gm. Pustyń, ma 15 dm. i 96 mk., z których 1 zajmuje się wyrobem naczyń drewnianych.

Rakiwski, grupa zabudowań (rota) w gm. Kuczurmare, pow. czerniowiecki, ma 5 dm. i 22 mk. *Br. G.*

Raklaniszki, ob. *Reklaniszki.*

Raklewicze, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Zdzięcioł, o 50 w. od Słonima.

Rakliszki 1.) *Nowe*, folw. nad rzką Solczyszcze, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski Rakliszki, o 51 w. od Lidy a 15 w. od Ejszyszek, ma 18 mk. katol. i 9 żydów; młyn wodny. 2.) **R.** *Stare*, fol. nad rz. Solczą, tamże, o 54 w. od Lidy a 18 w. od Ejszyszek, ma 8 mk. katol. Należy do klucza horodeńskiego hr. Potockich. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Butrymańce, Redy, Skawidańce, Czurańce, Posol, Popiszki, Kolitańce, Rudnia, Gierkiszki, Kowalki, Poszyleny, Raściuny, Jurańce, Strzelce (Strjelcy) i Porojść, w ogóle 279 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych i 209 b. włośc. skarbowych. 3.) **R.,** zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 51 w. od Nowoaleksandrowska.

Raklowce, wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Tarnowszczyzna, okr. wiejski Olżewo, o 5 w. od gminy a 8 w. od Lidy, ma 11 dm., 94 mk. (w 1864 r. 33 dusz rewiz.); należy do dóbr Olżewo, hr. Keiserlinga.

Rakłowice, niem. *Rackelsdorf*, wś i folw., pow. mielicki, par. ew. Mielice. W 1842 r. 22 dm., folw., 163 mk. (4 katol.), młyn wodny, smolarnia. Do R. należała osada Komlowe.

Rakobołty, ob. *Rakobuty.*

Rakobuty al. *Rakobołty*, wś, pow. kamionecki, odl. 21 klm. na płd.-wsch. od Kamionki Strumiłowej, 7 klm. od sądu pow. i urz. pocz. w Busku. Na płn.-zach. i płn. leżą Derewlany, na wschód Pobużany, na płd.-wsch. Kupcze, na płd.-zach. i zach. Rzepniów. Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Bugu, płynącego przez wschod. część wsi od płd. z Kupcza na płn., przeważnie wzdłuż granicy. Zabudowania wiejskie leżą na lew. brzegu rzeki. W środku obszaru wznies. sięga do 233 mt. Własn. więk. (hr. Kazimierza Badeniego) ma roli or. 7, łąk i ogr. 2, pastw. 1 mr.; własn. mn. roli or. 749, łąk i ogr. 187, pastw. 17 mr. W r. 1880 było 105 dm., 662 mk. w gminie (62 rzym.-kat., 584 gr.-kat., 16 izrael.); wszyscy Rusini. Par. rz.-kat. w Busku, gr.-katol. w miejscu, dek. busecki, archidyec. lwowska. Do par. należy wś Kupcze. We wsi cerkiew p. w. Uspienia N. M. P. i szkoła filialna. *Lu. Dz.*

Rakocz, ob. *Rakowce.*

Rakojady, mylnie *Rakujady*, r. 1579 *Rekoiadi*, 1618 r. *Rękojady* (?), fol. do Roszkowa, pow. wągrowiecki, własność Dziembowskich, odl. 3 klm. na wschód-północ od Skok, po praw. brzegu Wełnianki, w okolicy wzgórzystej i lesistej; par. i poczta w Skokach, okr. domin. Roszkowo, st. dr. żel. w Rogoźnie o 16 klm.; ma 8 dm., 146 mk. W r. 1392 prawował się Kraczek (Raczek?) z Rakojad z Przybysławem Przysieckim; r. 1579 należały R. w jednej części do Piotra Przysieckiego i w drugiej do Jana Podarzewskiego, a w r. 1618 do Wojciecha Podarzewskiego i jednego z Przysieckich. Przy schyłku zeszłego stulecia właścicielem był Wincenty Swinarski.

Rakojedowszczyzna, wś w płd. części pow. mińskiego, w gm. Samochwałowicze, niegdyś radziwiłłowska, ma 7 osad; miejscowość falista, małolcśna, grunta szczerkowo-gliniaste. *A. Jel.*

Rakołauka, ob. *Rakowałki.*

Rakołupce al. *Rakołupińce*, mylnie *Rakołupy*, wś nad rz. Uszycą, pow. uszycki, w 2 okr. pol. (Żwańczyk), gm. Gruszka, par. katol. Stara Uszyca, praw. Czabanówka, o 27 w. od Uszycy, ma 26 osad, 682 mk. (z Czabanówką), 672 dzies. ziemi włośc., 775 dzies. dworskiej. Należy do Czabanówki (ob.).

Rakołupińce, ob. *Rakołupce.*

Rakołupy, wś, fol. i dobra, pow. chełmski, gm. Rakołupy, par. rz.-kat. Kuniów, odl. 18 w. od Chełma, posiada cerkiew paraf. pounicką, szkołę początkową ogólną. Na folw. gorzelnia parowa, z prod. roczną wartości do 50,000 rs., dwa młyny wodne. W 1827 r. było 54 dm., 286 mk. Dobra Rakołupy składały się w 1886 r. z fol. R. i Nowy Folwark, nomenkl. Mańkowszczyzna, rozl. mr. 2392: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 526, łąk mr. 185, pastw. mr. 2, lasu mr. 756, nieuż. mr. 51, razem mr. 1920; bud. mur. 24, z drzewa 54; płodozmian 13-polowy; Fol. Nowy gr. or. i ogr. mr. 376, łąk mr. 44, lasu mr. 41, nieuż. mr. 11, razem mr. 472; bud. mur. 1, z drzewa 4; płodozmian 9-polowy; las urządzony w kolei 80-letniej. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś R. os. 32, z gr. mr. 336; wś Horodysko os. 44, z gr. mr. 794; wś Majdan Leśnianski os. 27, z gr. mr. 490; wś Ostrów os. 40, z gr. mr. 612; wś Majdan Ostrowski os. 53, z gr. mr. 955; wś Janówka os. 22, z gr. mr. 219; wś Kukawka os. 18, z gr. mr. 293; wś Majdan Kukawski os. 14, z gr. mr. 130; wś Plisków os. 41, z gr. mr. 844; wś Politówka os. 11, z gr. mr. 30; wś Leśniewice os. 36, z gr. mr. 687; wś Czarnołozy os. 11, z gr. mr. 257; wś Siennica Rożanna os. 48, z gr. mr. 1130; wś Wola Siennicka os. 34, z gr. mr. 813; wś Wesołówka os. 8, z gr. mr. 37; wś Złośnica os. 6, z gr. mr. 52; wś Kozieniec os. 15, z gr. mr.

231; wś Browarówka os. 11, z gr. mr. 5. Od dóbr R. oddzielono w 1869 r. dobra Ostrów. R. gmina należy do s. gm. okr. IV we wsi Żmudź, st. pocz. Wojsławice, urz. gm. w Horodysku. W skład gm. wchodzą: Czarnołazy, Horodysko, Janówka, Kasiłan, Kukawka, Kukawski Majdan, Kuniów, Leśniewice, Leśniewicki Majdan, Ostrów, Ostrowski Majdan, Pliskó, Politówka, Rakołupy, Sielec. *Br. Ch.*

Rakołupy, ob. *Rakołupce.*

Rakoń, szczyt w Tatrach nowotarsko-orawskich, wznies. 1879 mt., na granicy Galicyi i Oraw, w grzbiecie ciągnącym się od Wołowca (2065 mt.) wprost na północ, a oddzielającym doliną Chochołowską od Studziennej. Rozległy ztąd widok na dolinę pod Rohaczami, wierchy urwistych Rohaczów, Janoszkowe skały, w ogóle całą dolinę Studzienną. Z drugiej strony zaś widać całe Podhale, Beskidy od Sącza po źródła Wisły, również Orawę jak na dłoni. *Br. G.*

Rakonianka, polana i hale góralskie, w gm. Kamesznicy, pow. żywiecki, na płn.-zach. stoku Górki Motykowej (792 mt.), nad pot. Głębówką, dopływem Jaruszówki. *Br. G.*

Rakonica, rzeka, lewy dopływ Berauna, wpadającego z lew. brzegu do Mołdawy, dopływu Elby.

Rakoniewice, niem. *Rakowitz* i *Polnisch Freistadt* (nazwa nie ustalona), miasto, wieś, okr. wiejski, domin. i okr. domin., pow. babimoski (Wolsztyn), dekan. grodziski. Odl. 30 klm. na płn. od Wschowy i 53 klm. na płd.-zachód od Poznania, między Rostarzewem i Wielichowem, na trakcie poznańsko-cylichowskim, nad strugą spływającą do Obry; par. kat. i prot., poczta i st. tel. w miejscu, st. dr. żel. w Wolsztynie o 11 klm. i w Opalenicy o 21 klm. Gleba tutejsza jest lekka, a spodek piaszczysty lub iłowaty; znachodzi się glina garncarska i torfowiska tu owdzie; lasy przeważnie iglaste. Miasto, w ścisłem znaczeniu, ma kościół protestancki, synagogę, aptekę, lekarza, towarzystwo pożyczkowe, złożone z 444 członków, 221 dm. i 2019 mk. (554 katol., 1289 prot. i 176 żyd.); późniejsze spisy podają 2136 mk. (635 kat., 1341 prot., 157 żyd.). Przy schyłku zeszłego stulecia było 176 dm., 6 bud. publ. i 21 wiatraków., 1118 mk. (105 żydów). Dochody miejskie wynosiły 613 tal. Miasto posiadało browar i cegielnię; pogłównego płaciło w r. 1763 złp. 1022 gr. 25 a czopowego 222 złp. W r. 1811 było 952 mk.; 1843 r. 1716 mk.; 1861 r. 1837 mk. i 190 dm. Mieszkańcy, przeważnie Niemcy-protestanci, trudnią się uprawą chmielu, lnu, kukurydzy i wina, wyrobem młynków do kawy i handlem pijawek, który ustaje. W 1839 r. trudniło się tem 80 osób; w ciągu r. 1842 sprowadzono z południowej Rossyi 2,150,000, a w sadzawkach przezimowało 1,400,000 pijawek; tysiąc pijawek sprzedawano w przecięciu po 46 talar.; koszta sprowadzenia ich wynosiły 30 tal. Dochód z hali oblicza się na 9 mrk. Za czasów Rzpltej istniało w R. 12 cechów i bractwo strzeleckie, założone w r. 1698. Cech rzeźniczy powstał w r. 1629, sukienniczy r. 1695, krawiecki r. 1699, szewiecki r. 1700, garncarski r. 1707, bednarski r. 1718, piekarski r. 1721, płócienniczy r. 1723, piwowarski r. 1724, młynarski r. 1727, kuśnierski r. 1735 i kowalski w r. 1736. Kościół protestancki wystawił około 1662 r. dla sprowadzonych osadników Grzymułtowski, założyciel miasta. Równocześnie stanęła szkoła niemiecka. W ołtarzu kościoła znajdował się obraz N. M. Panny, o którym opowiadano, że gdy protestanci kilkakrotnie obraz ten usuwali, zawsze wracał na swe miejsce. W r. 1754 rzeźnik Godfryd Meisner za bluźnienie religii katolickiej skazany został na klęczenie w tym kościele przez trzy niedziele podczas nabożeństwa; gdy zaś w 1757 r. dopuścił się podobnego bluźnierstwa, wtrącony został do więzienia i skazany na śmierć; ułaskawiony przez dziedzica z zastrzeżeniem, że przez 6 niedziel leżeć będzie w szacie śmiertelnej krzyżem przed ołtarzem w tym kościele i potem wyniesie się z miasta. Schwytany potem w okolicy R., ścięty został w r. 1759 na rynku (Rękopis w zbiorach pozn. Tow. Prz. Nauk). W r. 1762 obchodzili uroczyście protestanci rakoniewiccy setną rocznicę zbudowania kościoła (Krumbholz Hundertjaehrige Feier d. Gem. Rakwitz, r. 1762). W r. 1860 parafia protest. obejmowała 28 osad i 3701 dusz wśród 6081 kat. Równocześnie z kościołem powstało miasto w r. 1662. Wieś zaś szlachecka istniała już w XIII w. W r. 1252 nadał ks. Bolesław wś Raczonoviczi niejakiemu Raczonowi za odzyskanie na Niemcach Zbąszynia i Drzenia, uwalniając ją od różnych ciężarów (Kod. Wielkop., N. 305). W r. 1334 pisze się Jakub z R. (Rakonyevycze). Między r. 1541 i 1603 posiadali R. Ossowscy (ob. *Osowa Sień*), późniejszymi dziedzicami byli: Krzysztof Grzymułtowski r. 1662—1687, Maciej z Radomicka Radomicki r. 1695—1729, Jerzy Felicyan na Lachowiczach Sapieha, zięć Radomickiego, r. 1729—1749, Maryanna z Sapiehów 1-o v. Koźmińska, 2-o v. Dąmbska, wojewodzina brzesko-kujawska r. 1749—1781, Nikodem Wysogota Zakrzewski, łowczy poznański, r. 1782—1793, Faustyn Zakrzewski po r. 1793 i Florentyna z Chłapowskich hr. Marcelowa Czarnecka w r. 1835. W r. 1580 tworzyły R. odrębną parafię i składały się z 9 łan. osiadł., 1 pustego, 9 zagrod., 3 komor., 1 rzemieśln. i 25 owiec. Dnia 24 lutego 1662 r. uzyskał Krzysztof

Nieczuja Grzymułtowski, kasztelan, następnie woj. poznański, przyzwolenie na założenie miasta pod nazwą Freystat przy wsi R. Odnośny przywilej nadawał osadnikom prawo niemieckie, targi tygodniowe, 5 jarmarków (później doszły do 9) i herb Nieczuja z odmianą (w niebieskiem polu pień drzewa z 5 sękami, przeszyty na ukos mieczem). W r. 1705 złupili Szwedzi wieś i miasto; r. 1708 spłonęło prawie całe miasto. Około r. 1750 stanął obszerny ratusz dwupiętrowy z wieżą, rozebrany w nowszych czasach. W 1750 r. przechodziło przez R. wojsko rossyjskie pod wodzą gen. Martwinowa z Drewiczem w tylnej straży; r. 1761 zawitały tu wojska pruskie i rossyjskie; r. 1768 pojawili się konfederaci barscy. W 1813 r. przechodziły niedobitki wielkiej armii, a w trop za niemi wojsko rossyjskie, podejmowane przez dziedziczkę Teresę Zakrzewską, stało tu 17 tygodni. W dzień urodzin cesarza Aleksandra I (dnia 23 grudnia) strzelano z armat „aż mury pękały i szyby się tłukły“. W r. 1815 dostały się R. pod panowanie pruskie. W 1835 r. sprzedano tę majętność (należącą do Zakrzewskich) złożoną z Podgradowic, R., Swobody, Tarnowy i Wygody, za 44,500 tal. na subhaście; nabyła ją hr. Czarnecka, małżonka hr. Marcelego, który we wsi wystawił wspaniały pałac, założył park, wzniósł z cegły budynki gospodarcze. W 1831 r., gdy do R. zaprowadzono ordynacyę miejską, ustał dawny stosunek miasta do dziedziców. Pod R. wykopano srebrne kolczyki, pierścień i monety arabskie, anglo-saskie i niemieckie z X i XI w. Kościół parafialny katolicki p. w. św. Marcina istniał w R. przed r. 1580; za Zygmunta Augusta dostał się w ręce dysydentów i wrócił następnie do katolików. Z biegiem czasu runął, a w miejscu jego wystawiono figurę św. Jana. Zabudowania proboszczowskie rozebrano dopiero w nowszych czasach. W r. 1709 stanął na obszarach wiejskich drugi kościół p. w. św. Rocha, z składek zebranych pomiędzy ocaloną od zarazy ludnością miejską. Na wystawienie kościoła przeznaczyła Dąmbska, dziedziczka, 12,000 złp.; następująca dziedziczka Ewa Zakrzewska, kasztelanowa santocka, rozebrać kazała stary kościół i prawie na tem miejscu poczęła w r. 1797 wznosić z cegły palonej nowy kościół, którego budowę ukończono w r. 1805. Na cmentarzu znajdują się grobowce rodziny Czarneckich. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1712. W skład parafii, liczącej 1371 dusz, wchodzą: Józefin, Podgradowice i Rakoniewice. Wś R. ma 6 dm., 47 mk., do okręgu wiejsk. należą Piaski (188 mk. w 20 dm.); cały okrąg ma 26 dm., 235 mk. (84 kat., 151 prot.). Dominium liczy 140 mk. w 13 dm.; obszaru ma wraz z folw.: Józefin, Wygoda, Zygmuntowo, Faustynowo, Terespol i Tarnowa, 1276·78 ha (484·75 roli, 307·62 łąk, 12·79 pastw., 440·14 lasu, 29·11 nieuż. i 2·37 wody); czysty doch. grunt. 7395 mrk; gorzelnia, cegielnia i fabryka serów; chów bydła holenderskiego. Właścicielem od r. 1868 Stanisław hr. Czarnecki, dziedzic Pakosławia. W skład okręgu domin. wchodzą folw.: Józefin, Tarnowa, Wygoda i Zygmuntowo; cały okrąg ma 22 dm., 276 mk. (255 katol., 26 prot.). Monografią R. wydał w r. 1883 dr. Stan. Karwowski. *E. Cal.*

Rakoszyce, białor. *Rakoszyczy*, wś nad rz. Jałówką, praw. dopł. Piereczutej, pow. miński, w 3 okr. pol. i gm. Kojdanów, ma 50 osad pełnonadziałowych; grunta lekko faliste, szczerkowe, urodzajne, łąki wyborne, miejscowość dość leśna. *A. Jel.*

Rakoszyn, w XV w. *Rakoszino*, wś i folw., pow. jędrzejowski, gm. Nagłowice, par. Rakoszyn, odl. 16 w. od Jędrzejowa, przy drodze bitej do Szczekocin, o 2 mile na zach. od Chęcin, posiada kościół par. drewniany, tartak parowy. W 1874 r. była tu gorzelnia. W 1827 r. 22 dm., 255 mk. Wś należała do arcyb. gnieźnieńskich. Jan arcyb., uposażając w 1153 cystersów w Brzeźnicy (Jędrzejowie), nadał między innemi i R. (Kod. Małop. 1, 3, 20). Kościół par. istnieje tu już w połowie XV w. Łany kmiece dawały klasztorowi jaja, sery, koguty, osep, odrabiano powab. Karczma, zagr., folwark i młyn płaciły dziesięcinę klasztorowi jędrzejowskiemu (Długosz, L. B., III, 363). W r. 1581 wś R., w pow. lelowskim, własność Kacpra Kempińskiego, miała $2^1/_2$ łan. km., 7 zagr. bez roli, 1 kom. z byd., 4 kom. bez bydła, 1 rzem. (Pawiński, Małop., 71). Obecny kościół wystawił 1780 r. proboszcz Tomasz Kaliński. Dobra Rakoszyn składały się w 1874 r. z fol. R. i Ignaców, rozl. mr. 2196: folw. R. gr. or. i ogr. mr. 467, łąk mr. 86, pastw. mr. 9, wody mr. 37, lasu mr. 1284, nieuż. mr. 38, razem mr. 1921; bud. mur. 3, z drzewa 22; płodozmian 15-polowy; fol. Ignaców gr. or. i ogr. mr. 269, nieuż. 6, razem mr. 275; bud. mur. 2, z drzewa 2; płodozmian 16-polowy; las nieurządzony. Wś R. os. 20, z gr. mr. 158; Nowawieś os. 18, z gr. mr. 202. R. par., dek. jędrzejowski (dawniej dzierzgowski), 1010 dusz. *Br. Ch.*

Rakoszyn, podmokłe pastwisko w Wierzbicy, na płd. od zabudowań wiejskich, pow. Rawa Ruska.

Raków 1.) wś, kol. i folw., pow. warszawski, gm. Pruszków, par. Służew, odl. 7 w. od Warszawy; wś ma 147 mk., 67 mr. włośc.; kol. 110 mk., 160 mr. Cegielnia z prod. do 38,000 rs. rocznie. Fol. R. wchodzi w skład dóbr Okęcie. W 1827 r. było 24 dm., 195 mk. 2.) **R.,** wś i fol., pow. gostyński,

gm. Szczawin Kościelny, par. Żychlin, odl. 18 w. od Gostynina. Fol. lit. A. B. ma 6 dm., 90 mk., część lit. B i C. ma 11 dm., 97 mk. W 1827 r. było 23 dm., 163 mk. W XVI w. łany folwarczne dawały dziesięcinę pleb. w Żychlinie, kmiece zaś na stół arcybiskupi (Łaski, L. B., II, 497). W 1887 r. fol. R. lit. AB. rozl. mr. 513: gr. or. i ogr. mr. 394, łąk mr. 101, pastw. mr. 2, nieuż. mr. 16; bud. mur. 6, z drzewa 9; płodozmian 13-polowy; fol. Raków lit. CD rozl. mr. 518: gr. or. i ogr. mr. 298, łąk mr. 83, pastw. mr. 48, lasu mr. 78, nieuż. mr. 11; bud. mur. 2, z drzewa 13; płodozmian 10-polowy; las urządzony; wiatrak, pokłady torfu. Wś R. os. 14, z gr. mr. 79. Według reg. pob. pow. orłowskiego z r. 1576 we wsi Rakowo, w par. Żychlin, Kacper Rakowski Deseczka miał 1 łan, Agnieszka Rakowska $^1/_2$ łan., Feliks Rakowski Lisek miał 1 łan., 2 zag., karczmę, 2 wiatraki, 2 osad. W części R. Deseczki: Jan Rakowski Bissaga miał 1 łan, 2 zagr., 1 rzeźnik, 2 osad; Stanisław Rakowski Lenartowicz $^1/_2$ łan, 1 zagr., 1 karczmę, Jan Rakowski Deseczka $^1/_2$ łana, 1 zagr., 1 karczm., Marcin Szleszyński, wojski gostyński, $^1/_2$ łana (Pawiński, Wielkp., II, 109 i 148). 3.) **R.** *Mały* i *Duży*, wś, kol., fol. i os., pow. piotrkowski, gm. Uszczyn, par. Piotrków, w stronie płn. od Piotrkowa. Wś składa się z trzech części: Wygwizdów, R. Duży i R. Mały, ma 41 dm., 432 mk., 745 mr.; folw. 5 dm., 15 mk., 450 mr.; os. leś. i os. karcz. 2 dm., 4 mk., 14 mr. W 1827 r. było 25 dm, 151 mk. Wieś ta stanowiła uposażenie prob. piotrkowskiego, który pobierał dziesięciny zarówno z łanów kmiecych jak folwarcznych, posiadał sadzawki, łąki, lasy i gaje, folwark odrębny i $9^1/_2$ łanów kmiecych, 2 zagrodn. Kmiecie płacili mu czynszu po 3 fertony z łana i obrabiali każdy wyznaczoną część roli folwarcznej; zagrodnicy odrabiali po jednym dniu tygodniowo (Łaski, L. B., II. 223). 4.) **R.**, pow. noworadomski, ob. *Chmielarze*. 5.) **R.**, os. leś. i pustk., pow. częstochowski, gm. Huta Stara, par. Mstów. Wchodzi w skład dóbr Huta Stara. 6.) **R.**, łac. *Racowia*, os. miejska, dawniej miasto, pow. opatowski, gm. Rembów, par. Raków, odl. 31 w. od Opatowa, około 9 w. na południe od Łagowa, leży w piaszczystej dolinie, wznies. 910 st. npm., w punkcie zbiegu rzeczek: Czarnej i Łagowicy, prowadzących wody pobliskich Łysogór. Osada ma obecnie kościół par. murowany i drugi filialny, przytułek dla starców i kalek, szkołę początkową, dwa młyny wodne, tartak, 160 dm., 1971 mk. (przeważnie żydów), 1018 mr. ziemi do mieszczan należącej i rozdzielonej na 232 osad. Obszar większej posiadłości dóbr R. stanowi folw. Jamno, mający 500 mr. (235 mr. roli or., 120 mr. lasu, 110 mr. pastw., 30 mr. łąk, 5 mr. wód i nieuż.). W 1827 r. miasto miało 153 dm., 1232 mk.; 1858 r. 139 dm. (4 murow.) i 1674 mk. (966 żydów); dochód kasy miejskiej wynosił 269 rs. Ludność osady żydowska trudni się drobnym handlem, chrześciańska zaś rzemiosłami i wyrobem motków wełnianych, rozwożonych po jarmarkach. Rozległy obszar piasków, zalegających południowe podnóże Łysogór, dziś jeszcze jest mało zaludnionym. W piętnastym wieku nieliczne jedynie i odosobnione spotykamy tu osady. Właścicielami przeważnej części obszaru są biskupi krakowscy. Od nich zapewne nabył część lasów i łąk nad brzegami rzeki Czarnej, w pobliżu biskupiej wsi Drogowli, Jan Sieniński, kasztelan żarnowski i założył tu w 1509 r. miasteczko, któremu nadał nazwę jakoby od herbu żony swej Jadwigi Gnojeńskiej. Sieniński posiadał w obrębie parafii Potok (do której należały Drogowle a zapewne i obszar na którym powstał Rakow) wsie: Lipiny i Zaleszany. Przemysł górniczy i leśny rozwijał się w tych stronach. Kuźnice, smolarnie i tartaki przedstawiały rozmaite sposoby użytkowania bogactw tutejszej natury. Regestra pobor. z 1579 r. nie wymieniają wcale R. ni w liczbie miast ni między wsiami. Zapewne jak każda nowa osada zwolniony był na pewien czas od podatków. Założyciel lubo wyznania reformowanego, przyjmował jednak wszelkich różnowierców nietylko z Polski ale i z ościennych krajów, celem zapomożenia nowej osady. Znajdowali się między przybyszami i tacy, którzy pod hasłem ścisłego braterstwa i wspólności dóbr, nową Jeruzalem dzwignąć zamyślali. Miejsce to wszakże stało się głównem siedliskiem zwolenników Socyna; od rozmaitego stopniowania opinii i wykładów wiary zwani byli: Socynianie, Unitaryusze (Christiani Unitarii), Anti-Trinitarze, Sakramentarze, Nowochrzczeńcy, Anabaptyści, Bracia Polscy, Bracia małego zboru, a nawet Rakowianie. Często zwoływali tu synody, w celu ustalenia dogmatów. Miasto położone pośród wielkich piasków, szybko wzrosło w okazałe domy, żyzne ogrody; zakwitł przemysł sukienniczy, i inne rzemiosła, papiernia dostarczała obficie dobrego papieru, mieszczanie odznaczali się zamożnością. Około 1575 r. zaprowadzona drukarnia, wyróżniała się pięknością wydawanych tu ksiąg. Aleksy Rodecki, Sebastyan i Paweł Sternaccy, wytłaczali pisma aryańskie, rozsyłając je po Niemczech i do Węgier. W czasie rozdwojonej elekcyi 1587 r., Maksymilian, arcyks. rakuski, ze swymi stronnikami zajmuje R. Rozpisał ztąd listy do stanów Rplitej zebranych w Krakowie, do duchowieństwa i szkoły głównej, w wyrazach pełnych obietnic, słodyczy i uprzejmości. Odebrawszy niepomyślne odpo-

wiedzi, sprawił szyki i ruszył pod stolicę przy końcu października. Jakub Sieniński, syn wzmiankowanego Jana, przyjąwszy wyznanie aryańskie, założył 1602 r. i uposażył szkołę; ta osadzona będąc biegłymi mistrzami, wabiła młodzież nietylko aryańską ale ewangielicką i katolicką, tak dalece, iż liczba uczniów wzrosła do tysiąca, między którymi bywało po 300 szlacheckiej młodzi. Leszczyńscy, Braniccy, Tarłowie, Niezabitowscy i inni pobierali nauki; każdy zaś musiał się przykładać do jakiegoś rzemiosła. Nauczyciele i rektorzy, głośni nauką i przez piśmienne prace, byli: Osterodus, Piotr Statorius, Volkelius, Smalzius, Twardochlebowski, trzej Lubienieccy, Stoińscy, Crellius, Jonas Schlichtingius, Piotr Morszkowski, Jerzy Manlius, Paweł Grokierus, Marcin Ruarus, Jerzy Nigrinus, Joachim i Waw. Stegmann. Uczone zakłady tutejsze, w kwitnącym będące stanie, zjednały sobie imię Aten Sarmackich,(„Athenae Sarmaticae“). R. 1606 podczas rokoszu Zebrzydowskiego, wiele ucierpiało miasto, zwłaszcza że i Sieniński podniósł był oręż przeciw królowi; mieszkańcy obawiając się zemsty, opuścili chwilowo swe siedziby. Obalenie i zelżenie 1638 r. przez młodzież aryańską krzyża, za miastem stojącego, stało się przyczyną upadku R. „Gdy przyszła o tem wiadomość w czasie sejmu, naznaczono komisarzów: jednego senatora, dwóch z izby poselskiej na czynienie inkwizycyi na miejscu. Dnia 19 kwietnia dekret ferowano: aby Sieniński przysiągł zwyczajem katol., że nigdy nie wiedział, ani kazał figury Chrystusa rujnować; szkoły na wieczne czasy są zniesione pod karą 10,000 czerw. zł., toties quoties do skarbu wniesienia na czyjąkolwiek instancyą“. Ubolewając nad tem zdarzeniem Sandius, mówił: post hos casus, Racovia adeo decrevit, ut tantum nil remaneat, nisi magni nominis umbra. Aleksandra z Sienińskich, wdowa po Wiszowatym, odziedziczyła R., a przeszedłszy na łono kośc. katol., czynnie zajęła się wyrugowaniem do szczętu aryanów; domy od wynoszących się za bezcen nabywali żydzi, wojna zaś szwedzka ostateczny zadała cios miastu. W marcu 1657 r. Kozacy z wojska Rakoczego, ks. Siedmiogrodu, w liczbie 400, zaprzątając się rabunkiem, napadnięci zostali przez podjazd polski i do jednego wycięci. Ciała ich przez dni kilkanaście leżały wśród rynku, i dopiero za nadejściem Szwedów uprzątnięte. 6.) **R.**, wś, w 1174 i 1221 r. *Rakovici*, w XV w. *R. major* i *Rakówek*, pow. jędrzejowski, gm. Raków, par. Jędrzejów (odl. 7 w.), posiada urząd gminny. Lud wiejski trudni się wyrobem sit. W 1827 r. było 28 dm., 268 mk. Nadany w 1153 r. (Kod. Małop., II, 1, 8, 11, 20) klasztorowi w Brzeźnicy (Jędrzejowie). W XV w. wś R. major, w par. Jędrzejów, należąca do opactwa jędrzejowskiego, miała łany km., karczmę, zagr., folwark i młyn, z których dziesięcinę snopową i konopną dawano klasztorowi. Prócz tego klasztor pobierał z łanów kmiecych jaja, sery, osep, powabę (Długosz, L. B., II, 71, i III, 364). W 1490 r. istniał Rakówek w par. Imielno (Jemielno). W r. 1581 wś R., w pow. książkim, własność opactwa jędrzejowskiego, miała 6 łan. km., 3 zagr. z rolą, 3 kom. z byd., 1 rzem., ½ karczm. (Pawiński, Małop., 86, 439). W 1833 r. wś i fol. R. wchodzi w skład dóbr rządow. ekonomii Jędrzejów. R. gmina należy do s. gm. okr. I w Jędrzejowie, ma 12,031 mr. obszaru i 3474 mk. (1867 r.). *Br. Ch.*

Raków 1.) mko i dobra nad rz. Isłocz, lewym dopływem Berezyny niemnowej, pow. miński, przy trakcie handlowym z Mińska ku Pierszajom do Wołożyna i dalej w Oszmiańskie, na piaszczystej płaszczyźnie, otoczonej malowniczemi okolicami, w 2 okr. pol. i gm. Raków, o 18 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Radoszkowicze i o 15 mil od Mińska. O przedhistorycznem osiedleniu tego miejsca świadczy dobrze zachowane horodyszcze obok dworu dziedzica, jak niemniej wielki kurhan na rozlewie rz. Isłocz i znajdywane na brzegu tej rzeki narzędzia krzemienne. Horodyszcze wśród gajów, na 18 stóp nad poziom łąk usypane, ma formę nieco wydłużonej podkowy, zwężonej od strony północnej, kędy się znajduje zagłębienie wchodowe. Długość okopiska tego wynosi 110 łokci, szerokość 50 łokci. Na południowym krańcu jego znajduje się taras z wyraźnemi szczątkami murowanego ofiarniczego ołtarza, a wnętrze całego horodyszcza obwiedzione jest wałem, powstałym z okopania tego miejsca rowem, szerokim na kroków kilkanaście, do którego sprowadzono prawdopodobnie wodę z tuż płynącej rzeki, przez co okopisko było zarazem miejscem obronnem. W czasach litewskich R. był własnością w. książąt i wchodził w skład dóbr baksztańskich. W 1465 r. oddany przez króla Kazimierza Jagiellończyka za zasługi jednemu z Kieżgajłłów. W 1550 r. ostatnia z rodu Kieżgajłłówna, wojewodzianka trocka, wniosła R. z przyległościami jako wiano Janowi Zawiszy, stście spiskiemu, zaś w pierwszej połowie XVII w. dostał się on z ręką Anny Zawiszanki, wojewodzianki witebskiej, Szymonowi Samuelowi kn. Sanguszce, wojewodzie witebskiemu (Niesiecki, VIII, 240 i X, 109, wyd. Bobrowicza). Sanguszkowie nazwawszy dobra rakowskie hrabstwem, przyjęli, nawet urzędownie, tytuł hrabiów na Rakowie, tak jak Gasztoldowie na Gieranonach, Chodkiewiczowie na Hłusku, Bychowie i Lachowiczach, Radziwiłłowie na Mirze i Kojdanowie. Za Sanguszków R. był świetny;

miastem i hrabstwem zarządzali gubernatorowie, a na zamku aż do końca XVIII w. odbywały się roczki podkomorskie i nawet powiatowe. Sanguszkowie mieli piękną rezydencyą w pobliżu miasteczka. Od 1750 r. do 1781 władał R. ks. Józef Paulin Sanguszko, w. marszałek litewski. Zostawił on syna Romana z Anny Centnerówny, zmarłego w bezżeństwie. W 1792 r. gubernatorem rakowskim był niejaki Józef Szyszkowski, człowiek widocznie nieuczciwy, bo się w tym czasie toczyły w kryminale sprawy o wspólnictwo jego ze złodziejami mińskimi, którym dopomagał w przemycaniu kradzionych rzeczy. Fundowani w 1686 r. przez Konstancyą Teodorę z Sapiehów, żonę ks. Hieronima Sanguszki, dominikanie, mieli tu nie wielki klasztorek. Klasztor p. w. św. Ducha zgorzał w 1742 r. Za przeorstwa ks. Wołodkowicza i ze składek znowu został odbudowany (ob. Pamiętnik Matuszewicza, II, 9). Po 1835 r. dominikanie zostali skasowani a kościół zamieniony na parafialny. Obecny kościół drewniany, zbudowany został w 1824 r. przez bractwo Rożańca św. Par. katol., dekanatu mińskiego, ma 7707 wiernych; kaplice: cmentarna w R., w Kijowcu, Borzdyniu, Tupalszczyźnie, Zaniewszczyźnie i Wołmie. Do plebanii należy z dawnych zapisów pod pobliską wsią Kuczkuny kawał gruntu. Od kilku lat parafią zarządza światły i zacny kapłan ks. Eustachy Karpowicz, a w drugiej ćwierci bieżącego stulecia był tu długo na probostwie sławny kaznodzieja Wiktor Malewicz, zmarły w Horodyszczu (gub. penzeńskiej) na początku 1887 r. Cerkiew p. w. Przemienienia była tu od dawna. W 1702 r. Kazimierz Sanguszko, wojewoda miński, fundował przy niej klasztor bazylianów, uposażając mnichów zapisem wsi Kuczynka (Kuczkuny) i 300 złot. rocznie na miasteczku Rakowie. Benefaktorami, oprócz Sanguszków, byli: Macewiczowie, Sudakiewiczowie i Zajarscy. Monaster został zamknięty w 1839 r. Cerkiew wtedy zrobiono parochialną a wioskę w 1842 r. wzięto na skarb. Przy monasterze istniały: znaczna biblioteka (dziś rozproszona), archiwum (istnieje teraz), bractwo św. Anny i szpital. Na rzecz dwóch ostatnich instytucyi zapisał w 1794 r. Dominik Zajarski, ststa janowski, 5850 złp. Z przeorów klasztoru bazyliańskiego w R. odznaczali się zacnością i nauką: Adryan Pańkowski (1735), Joachim Obuch (1790—99), Tymoteusz Trzaskowski (1800), Bohuszewicz (1803—5), Antoni Przycieski (1806), Włodzimierz Trzeciakowski (1808—16), Julian Bohdanowicz (1820); ostatnim był Wołonczewski. Obecnie parafia prawosławna liczy około 2500 dusz; kaplice: w pobliżu Rakowa p. w. Podniesienia Krzyża z r. 1737, z obrazem N. M. P. przez metropolitę unickiego Atanazego Szeptyckiego za cudowny przyznanym; w Rakowie, na cmentarzu; w Wielkiem Siole z 1823 r.; w Pereżyrach; w Girowiczach; w Duszkowie, na cmentarzu, i filia w Wyhoniczach z 1773 r., fundacyi Matuszewiczów, z nadaniem przez nich w 1780 r. 3-ch włók ziemi. Przy cerkwi zachowało się przytulisko dla kilku ubogich z zapisów Sanguszków, Zajarskich i in. Istniał w R. niegdyś zbór kalwiński, niewiadomo kiedy i przez kogo założony, który na początku XVIII w. nie był już w ręku kalwinów. Po drugim podziale Rzpltej 1794 r. R. został zasekwestrowany Sanguszkom i oddany przez cesarzowę Katarzynę II wraz z dobrami Ilia (obecnie w powiecie wilejskim) hr. Mikołajowi Sołtykowowi, feldmarszałkowi wojsk ruskich. Po odziedziczeniu przez Sołtykowa dóbr rakowskich, Tomasz Świętorzecki, podstoli mścisławski, właściciel sąsiednich Krzywicz, wytoczył mu w 1798 r. proces o granicę zmienioną w czasie powodzi przez rzeczkę Połoczankę al. Pralnię. Obie strony dopuszczały się gwałtów, aż d. 21 marca 1800 r. zawarto ugodę, na mocy której Świętorzecki zrzekł się protekcyi do łąki zagarniętej mu przez nowe koryto rzeczki, rakowskie zaś dominium ustąpiło na rzecz Krzywicz młyn zwany Borek, wraz z groblą na rzeczce Wisnozie. Nie długo jednak R. zostawał w ręku Sołtykowa, sprzedał bowiem w 1804 r. R. wraz z Ilią Wawrzyńcowi Zdziechowskiemu, po 120 rubli „za każdą duszę rewizką“. Zdziechowski odprzedawszy Ilią w 1806 r. Józefowi Wołodkowiczowi, marszałkowi mińskiemu, R. zatrzymał przy sobie; odtąd czwarte już pokolenie Zdziechowskich włada nim. Tu się urodził około 1860 r. Maryan Zdziechowski, filolog i publicysta. Dobra R. z folw. Pomorszczyzna, bardzo porządnie administrowane przez Edmunda Zdziechowskiego, posiadają grunta w kulturze; młyny, gorzelnia, tartak, arendy i propinacya w miasteczku przynoszą znaczny dochód; lasu i łąk dostatek; ogrodnictwo w rozwoju. Miasteczko posiada przeszło 200 dm. i około 3000 mk., przeważnie żydów, którzy się trudnią drobnym handlem, uprawą warzyw i wyrobem machin rolniczych, mianowicie: sieczkarni, młynków, wialni i młocarni. Wyroby te mają zbyt nie tylko w okolicy, lecz rozchodzą się nawet do gubernii pskowskiej, petersburskiej i in., a obrót roczny tego przemysłu wynosi do 40,000 rubli. Początek onego datuje się od 1843 r. Mieszczanie chrześcianie zajmują się rolnictwem, handlem wieprzowiny i rozmaitemi rzemiosłami, przeważnie garncarstwem. Naczynia polewane tutejsze są poszukiwane przez lud nawet dalszych okolic. W miasteczku jest synagoga żydowska i kilka domów modlitwy.

Targi odbywają się co poniedziałek, na które włościanie zwożą produkta gospodarstwa i przypędzają bydło na sprzedaż. Ostatniemi czasy R. zyskał smutną sławę siedliska koniokradów z różnych stanów i wyznań, przemycających ztąd kradzione konie do dalszych stanowisk złodziejskich w gubernii wileńskiej. Mieszczanie katolicy odznaczają się głębokiem przywiązaniem do swego wyznania. Od lat kilkunastu jest tu szkółka gminna, a w 1887 r. otwartą została st. poczt. listowa. W R. znajduje się zarząd 2 okręgu polic., obejmującego gminy: rakowską, pierszajską, iwieniecką, starosielską i zasławską; tudzież parafie katolickie: rakowską, kamieńską i pierszajską. Gmina rakowska składa się z 12 okręgów (starostw) wiejskich, obejmuje 897 osad, zamieszkałych przez 3680 włościan płci męzkiej, nadzielonych 9,455 dzies. gruntu. 2.) **R.** *Stary*, dobra nad bezim. dopł. Isłoczy, pow. miński, w 2 okr. pol. i par. kat. Raków, gm. Zasław; w XV w. własność Kieżgajłłów, z kolei Zawiszów, Sanguszków i ks. Druckich-Lubeckich, przed 10 laty nabyte przez Edmunda Zdziechowskiego. Razem z folw. Nowe Pole mają około 245 włók, w miejscowości falistej, dość leśnej; grunta szczerkowe dobre, łąk dostatek. *A. Jel.*

Raków, potok, bierze początek na półn.-zachód od Gródka (pow. grodecki). Płynie w kierunku zach. pod Bratkowice i Rodatycze, a następnie wchodzi w obrąb pow. sądowo-wiszeńskiego i wpada w Sądowej Wiszni wraz ze Struhą czyli Glińcem do Wiszni z prawego brzegu. W obrębie pow. grodeckiego przyjmuje od lew. brzegu pot. Zamłynki. Nad górnym biegiem ścielą się moczary i podmokłe łąki. Długość biegu wynosi 18 klm. Źródła leżą 251 mt., ujście 230 mt. npm. Mylnie podany w opisie Dołhomościsk jako dopływ Rakowa pot. Miejski potok. *Br. G.*

Raków, rus. *Rakiw*, wś, pow. doliński, odl. 10 klm. na płn.-wsch. od Doliny, 5 klm. od st. kol., urz. poczt. i tel. w Krechowicach. Na płn. leży Rachiń, na wsch. Krechowice, na płd. Swaryczów i Strutyn Niżny, na zach. Nadziejów. Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Siwki, płynącej środkiem obszaru z Nadziejowa do Krechowic. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Siwki (394 mt.). Doliną tą biegnie kolej państwowa. Dolińsko-kałuski gościniec przerzyna połud. część obszaru. Półn. część wsi lesista. Na płd.-zach. wznosi się przy gościńcu wzgórze Raczyńska do 443 mt. (znak triang.). Własn. więk. (rządowa) ma 1 mr.; wł. mn. 1950 mr. W r. 1880 było 205 dm., 1050 mk. (66 rz.-kat., 971 gr.-kat., 13 izrael.); 13 Polaków, 1037 Rusinów. Par. rz.-kat. w Dolinie, gr.-kat. w miejscu, dek. perehiński. Do par. należy Nadziejów. We wsi jest cerkiew i szkoła etatowa 1-klas. Za czasów Rzpltej należał R. do dóbr koron., do ststwa dolińskiego w pow. żydaczowskim. W lustracyi wojew. ruskiego z r. 1661, 1662 (rkp. Ossol., Nr. 2834, str. 134, 135) czytamy: „Ta wieś zasiadła na łanach 10½. Teraz osiadłych łanów 2. Poddanych w tej wsi bywało 60, teraz tylko 15. Czynszu z łanu dają po złp. 7 gr. 22½, facit z łanów 2 zł. 15 gr. 15. Żyta z łanu półtora macy, facit z łanów 2 mac 3, po 1 zł. = 3 zł. Pszenicy z łanu po 3 ćwierci, facit z łanów 2 mac 1½, po zł. 1 gr. 5 = zł. 2 gr. 7 den. 9. Owsa z łanu po mac 6, facit z łanów 2 mac 12, po gr. 15 = zł. 6. Serów z łanu po 6. Drew z łanu powozów 6. Jałowicę jednę, facit zł. 7. Wieprza jednego. Kur z łanu po 4, dwie zosobna na pana podstarościego. Gęsi z łanu 2, facit 4 po gr. 6 = 24 gr., trzecia na pana podstarościego. Jajec z łanu po kopie; sarnę jednę. Siana urobić powinni stóg, a kiedy nie zrobią, powinni dać zł. 15, które się w prowent skarbowy nie kładą. Powóz powinni odprawić na mil 20. Dziesięciny pszczelnej dziesiąty pień dawać powinni; teraz pszczół nie mieli. Dziesięciny owczej 20-stą owcę; teraz owiec nie mieli. Dziesięciny świnnej, kiedy się żer zrodzi, wieprza dziesiątego, a kiedy się nie zrodzi, od wieprza po gr. 3; teraz świń nie mieli. Za stróża i hajduka dają zł. 60. Kolendy z łanu po gr. 24, facit z 2 łanów 1 zł. 18 gr. Summa prowentu z tej wsi facit 96 zł. 4 gr. 9 den. W inwentarzu z r. 1727 (rkp. Ossol., Nr. 1420, str. 27 do 29) czytamy: „Ta wieś osiadła na łanach dwóch. Osadnicy wsi, w liczbie 51, wymienieni są po nazwisku. Mielnik jest przy młynie przyłączonym do arendy zamkowej, w tej wsi. Powinności poddanych: Pieniędzy czynszowych należy się z łanu jednego 7 zł. 22½ gr., z łanów dwóch zł. 15 gr. 15; żyta z łanu jednego macy półtora; pszenicy z łanu ¾ macy; owsa z łanu mac 6; sera z łanu sztuk 6; gęsi z obu łanów 2; kur prostych z łanu 4; jajec z łanu kopa; osobliwie p. Podstarościemu zamkowemu na sustentament z łanu gęś 1, kur 2 i drzew na opał, co potrzeba; osobliwie z łanu należy drzew wozów 4 po 1 zł., z 2 łanów = 8 zł.; za stróżę i hajduka z łanów 2 = 60 zł.; za 2 styrty siana 60 zł.; za jałowicę 15 zł.; za wieprza 10 zł.; rybackich pieniędzy 5 zł.; kolendnych pieniędzy 5 zł.; za sarnę jednę 2 zł.; spisnego dają ogółem 3 zł. 10 gr.; za podróżę z 2 łanów 15 zł.; z pustych pól około 118 zł. 19 gr.; z gruntu cerkiewnego 12; osobliwie ta wieś według nowego postanowienia płaci za robociznę 140 zł. 3 gr. Jako w całej włości, tak i w tej wsi jest dziesięcina owcza, świnna, pszczelna“. „Arenda rakowska przynosiła 800 zł.“ (l. c., str. 46). W inwentarzu ststwa dolińskiego z r. 1758

(rkp. Ossol., Nr. 1419) podana jest osiadłość wsi R. (str. 10 i 11). Osadników jest 61. Wszyscy mieli 108 wołów, 6 byków, 59 krów, 13 jałówek, 6 koni, 6 owiec, 26 świń. Intrata wsi wynosiła: czynsze 200 zł.; hyberna 150 zł.; pogłówne 24 zł,; smolackie 62 zł.; świąteczne 18 zł.; wieprzowe 18 zł. Arenda z tej wsi wynosiła 1125 zł. Podano też (str. 43) następujący kontrakt na arendę: „Daję ten kontrakt od skarbu JW. JPana Wacława na Rzewuskach, Olesku, Podhajcach, Rejowcu, Rzewuskiego, wojewody podolskiego, hetmana poln. kor., chełmskiego, drohobyckiego, dolińskiego etc. starosty, starozakonnym Lejbom Ickowiczom na arendę wsi Rakowa, ze wszystkiemi do niej należytościami i gruntem do niej należącym za złp. 1125, którą samą dwiema ratami do skarbu wypłacać powinni, pierwszą na dzień 10 grudnia w roku teraźniejszym, drugą na dzień 1 czerwca r. 1759, złotem ważnym, czyli monetą, rachując każdy czerwony złoty po złotych 18. Ten kontrakt zaczynać się ma od dnia 1 sierpnia r. 1758 a kończyć się powinien o takowym dniu r. 1759. Do tejże arendy przydaje się młyn z miarką zwyczajną, w którym ludzie wszyscy z tej wsi mleć zboże powinni, nigdzie indziej. Ten młyn według zwyczaju gromada zawsze reparować powinna. Myto do karczmy tej należące arendarze na siebie wybierać mają, jednak bez extorsyi żadnej. Trunki dobrą ceną i miarą sprawiedliwą, z zamku wydaną i cechowaną, szynkować arendarze wspomnianej wsi powinni wzajemnie. Poddani trunków podwozić ani podnosić w tej wsi nie powinni pod grzywnami i karą od zwierzchności zamkowej ferowaną za dowiedzeniem im tego. Ludziom trunków proporcyonalnie borgować powinni, to jest pociężnemu nie więcej jak zł. 6, pieszemu nie więcej jak zł. 3, które długi za wiadomością i exekucyą zamkową przy porachowaniu się co kwartał arendarskim powinni oddawać. Co utrzymać skarb przyrzeka. Arendarze zaś powinni pod rygorem. Działo się w zamku dolińskim dnia 31 lipca r. 1758“.

Raków 1.) al. *Rakowo*, wś, pow. gnieźnieński (Witkowo), o 4½ klm. na zach. od Czerniejewa (par. i poczta), st. dr. żel. o 7½ klm. w Chwałkowie i w Nekli; ma 15 dm. i 118 mk. (24 kat., 94 prot.). R. istniał już przed r. 1523; w r. 1580 było 6 łanów osiadłych i pół pustego. Około 1618 r. należał do Piotra Opalińskiego, a w końcu zeszłego wieku do Józefa Lipskiego. 2.) **R.**, wś, fol. i okr. domin., pow. ostrzeszowski (Kępno), o 13½ klm. na płd.-wschód od Kępna; par. Siemianice, poczta i st. dr. żel. w Łęce Opatowskiej o 2 klm. W r. 1360 bisk. wrocławski Przecław nadał R. w dożywocie Stefanowi Gromassy, kanon. poznańskiemu. Około 1550 r. należała wś w jednej części do Rakowskich a w drugiej do Siemiańskich; istniała tu huta o 2 kołach i młyn o jednem kole. Regestra poborowe wspominają, że powietrze morowe tu się srożyło. Wś ma 49 dm., 348 mk. (330 kat., 16 protest., 2 żyd.). Fol. R. z Lipiem i młynem Dymacz, tworzą okrąg domin. R., mający 13 dm., 205 mk. (1 prot.); właścicielem jest hr. Piotr Szembek, dziedzic Siemianic. 3.) **R.** al. *Rakowo*, także *Rekowo*, wś i fol., pow. wągrowiecki, o 5 klm. na wschód od Łekna (par. i poczta), st. dr. żel. w Domasławku (Elsenau) o 7½ klm., okr. domin. Kołybki. Wś R. przezwana, urzędownie *Wiegenau*, ma 15 dm. i 146 mk. katol., folwark zaś 125 mk. w 7 dm.; obszaru 322·19 ha (271·96 roli, 42·39 łąk, 7·19 nieuż. i 0·65 wody); czysty dochód grun. 4217 mrk; właścicielem jest Władysław Moszczeński, dziedzic Stempuchowa. W 1214 r. Piotr, syn Sławieńca, wniósł klasztorowi łekneńskiemu R. i Gromadno (pod Kcynią); w r. 1259 wrócił R. do synów Sławieńca na mocy ugody zawartej z klasztorem. W XIV w. płacili kmiecie R. dziesięcinę proboszczom łekneńskim; w r. 1578 składał się R. z 8 śladów osiadłych i 1 zagrod., a w r. 1618 z 10½ łanów, 1 zagrod. i wiatraka. Przy schyłku XVIII w. należał do Tadeusza Trzcińskiego, ststy kruszwickiego, dziedzica Starężynka. 4.) **R.**, w dok. *Rakowa* i *Rakowo*, os., w wojew. poznańskiem, istniała w okolicy Wielenia i Wronek w r. 1515 (Kod. Wielkop. Raczyńskiego, str. 204 i 205). *E. Cal.*

Raków, niem. *Rakau*, wś i dobra, pow. głupczycki, par. Baborów, leży przy drodze bitej i kolei żel. (Raciborz-Głupczyce). Dobra mają 1238 mr.; wś 695 mr. (563 mr. roli); szkoła początkowa. W 1861 r. 69 dm., 548 mk. kat., Polaków i Morawian.

Raków, ob. *Rakowo*.

Rakow *Gross*, dobra w Pomeranii, pow. Grimmen, st. p. Kl. Rackow.

Rakowa 1.) wś nad rz. Rusawą, dopł. Dniestru, pow. jampolski, okr. pol., gm. i par. Tomaszpol, ma 213 osad, 1094 mk. (z przysiołkiem Siedliszcze), w tej liczbie 35 jednodworców, 1724 dz. ziemi włośc., 1285 dz. dwors. Należy do dóbr Tomaszpol, dawniej Branickich, następnie Dołgorukich. 2.) **R.**, słobódka nad jez. Rakowe, przez które płynie rz. Samiec, pow. proskurowski, na granicy pow. latyczowskiego, gm. Malinicze, par. Proskurów, przy trakcie poczt. z Proskurowa do Kopertyna, ma 8 osad. *X. M. O.*

Rakowa, dział górski w Karpatach bukowińskich, na praw. brzegu rz. Putyłówki, między nią a pot. Biskowem, w pow. wyżnickim. Ten dział górski łączy z południ. działami Karpat bukowińskich szczyt Wanczyn (1367 mt.), od którego biegnie grzbiet działu na płn.-zach.

kończąc się nad ujściem Biskowa do Putyłówki. Najwyższy szczyt Senna dochodzi 1285 mt. a Rakowa, cokolwiek na płn. położony, 1278 mt. Wzdłuż grzbietu rozpościerają się połoniny z zabudowaniami halnemi. Stok płn.-wschodni stromo opada do doliny pot. Biskowa; przeciwległy zaś dzielą poprzeczne odnogi na liczne gniazda, wśród których legły doliny zroszone potokami: Porkutyn, Hrabusna al. Tononki, Borobanica, Liskowacz, Harywski, Kiteryn i Beszyński, (prawe dopływy Putyłówki). Południ. część tego działu należy do obszaru Storońca Putyłowskiego, Toraków i Kisielic; północna zaś do Dychtenic i Ujścia Putyłowskiego. *Br. G.*

Rakowa, rzeczka, powstaje w zach. części gm. Pojeni, pow. radowiecki, z pod góry Bałtyna; płynie na wschód wzdłuż połud. granicy gminy a następnie, zabrawszy potok b. n. przez wieś Pojeny przepływający, zwraca się na płd.-wschód, zrasza obszar Botuszan a skierowawszy się na połud., mija Sołoniec Nowy, Pertestie Górne i wreszcie w Pertestie Dolnem zlewa się do Sołońca z lew. brzegu. Nad lew. brzegiem wznosi się dział Rakowy ze szczytami Arszyce (494 mt.) i Derman (501 mt.). Źródła wznies. 691 mt. a ujście 381 mt. Długość biegu 12 klm. *Br. G.*

Rakowa 1.) wś, pow. sanocki, w dolinie górnego biegu Tyrawki, dopływu Sanu z praw. brzegu, wznies. 372 mt. Dolinę zasłania od południa pasmo lesiste, ciągnące się w kierunku płd.-wschodnim od Brzozowa, gdzie się od podgórza oddziela, po dolinę Strwiąża koło Ustrzyk. Na płd. od Rakowy pasmo to sięga w Kamiennej górze 461 mt. a w Słoni 609 mt. wznies. Od płn. ciągnie się pasmo lesiste równoległe poprzedniemu, od doliny Sanu po dolinę Strwiąża, zwane (na wschód od R.) Chwaniowem. Bliżej wsi góra Dąbrowa ma 514 mt. Z tych wzgórz spływa na obszarze R. do Tyrawki z praw. brzegu pot. Tarszewka. Wieś graniczy na płn.-zach. z Tyrawą Wołoską (3·7 klm.), na zach. z Stankową, na płd.-zach. z Paszową, na płn. z Rozpuciem a na płd. z Bermichową. Osada obejmuje 92 dm. i 542 mk.; 53 rz.-kat., 462 gr.-kat. i 27 izrael.; ma cerkiew gr.-kat. drewn., filią par. w Tyrawie Wołoskiej, gdzie jest także parafia rz.-kat. Obszar więk. pos. (Mar. Chylińskiego) zajmuje przestrzeni 350 roli, 22 łąk i ogr., 64 past. i 546 mr. lasu; obszar mn. pos. 671 roli, 53 łąk, 106 past. i 88 mr. lasu. Glebę stanowi glinka a miejscami tłuste iły w miarę podnoszenia się terenu; lasy szpilkowe i liściowe. 2.) **R.,** wś, pow. samborski, o 15 klm. na płn.-zach. od Sambora, 7 klm. od urz. poczt. w Wojutyczach, 6 klm. od st. kol. i tel. w Nadybach (Nadyby-Wojutycze). Na płn. leżą Bylice, na wsch. Brześciany, na płd. Wojutycze, na płd.-zach. i zach. Lutowiska. Środkiem wsi płynie jedno z ramion Błażewki i tworzy stawy, do koła których leżą zabudowania wiejskie (293 mt.). Na płn. od nich znajduje się cegielnia. Na płn.-zach. leży las Dębica, na płd.-wsch. las Rakowa ze szczytem „Na Garbach“ (347 mt.). Część wsi z folwarkiem zwie się Wolą, druga część Józefówką. Jest też leśniczówka „Tytusówką“ zwana, fol. „Zagrobla“ i młyny: Wielki i Mały. Własność więk. (Ludwika Dolańskiego i Czesława Kozłowieckiego) ma roli or. 529, łąk i ogr. 125, past. 97, lasu 587 mr.; wł. mn. roli or. 593, łąk i ogr. 339, past. 18, lasu 11 mr. W r. 1880 było 157 dm., 835 mk. w gminie, 14 dm., 92 mk. na obsz. dwor.; 163 rz.-kat., 763 gr.-kat., 1 wyzn. izrael.; 162 Polaków, 755 Rusinów, 10 Niemców. Parafia rz.-kat. w Wojutyczach, gr.-kat. w miejscu, dek. starosolski, dyec. przemyska. Do par. należą Brześciany. Cerkiew w Rakowie ma według wiadomości z r. 1733 dokumenta erekcyjne od Tomasza i Jana Drohojowskiego z r. 1663 na trzy ćwierci pola. We wsi jest szkoła etatowa 1-klasowa. *Mac.—Lu. Dz.*

Rakowa, część Romanestie (ob.), pow. suczawski, nad granicą gm. Jakobestie, u płd.-zach. stoku góry Okupu (495 mt.). *Br. G.*

Rakowa Noga, zaśc. szl. nad jez. Wojsac, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 28 w. od Trok, 1 dm., 8 mk. kat.

Rakowa Szyjka, jezioro w pow. rohaczewskim; rocznie poławia się około 20 pudów szczupaków, linów, okoni, jazów i płoci.

Rakowa Wola, wś i kol., pow. łódzki, gm. Brójce, par. Kurowice; leży na prawo od drogi bitej z Rokicin do Łodzi, ma 74 dm., 600 mk., 1236 mr. ziemi włośc. i 239 mr. kolonii.

Rakowałki *(Rakołauka),* wś, pow. wiłkomierski, gm. i par. Uciany, o 71 w. od Wiłkomierza; uwłaszczona od dóbr Degule.

Rakowce 1.) wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Wierzchnie, o $1^1/_2$ w. od gminy a 60 w. od Dzisny, ma 28 dm., 307 mk. (w 1864 r. 129 dusz rewiz.). Niegdyś attyn. Szarkowszczyzny. 2.) **R.,** wś nad rz. Janką, tamże, o 62 w. od Dzisny, na 5 dm., 11 mk. kat. (?). 3.) **R.,** wś nad rzką Mamawką, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Krewo, okr. wiejski Rakowce, o 3 w. od gminy a 32 w. od Oszmiany, ma 16 dm. i 121 mk. (97 prawosł., 21 katol. i 3 żyd.). Podług spisu z 1864 r. w części należącej do dóbr Nerówka Sulkowiczów było 10 dusz rewiz. włościan uwłaszcz. i 2 b. ludzi dworskich, w części do dóbr Perłowa Góra Karczewskich 26 dusz rewiz. i 7 b. ludzi dworskich, w części wreszcie do dóbr Krzywsk Soroków 33 dusz rewiz. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: R., Bałabany, Dziejnowce (Dejnowce) Kłysze, Ko-

rale, Krzywsk, Ludwinów, Miażale, Mikulewszczyzna, Nierówka, Nowiki, Rakuciewszczyzna, Sołtany Strugi, Szymaki; zaśc. Jarmaki i okolica Krzywsk, w ogóle 199 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych i 196 b. włościan skarbowych.

Rakowce 1.) wś, pow. krzemieniecki, w r. 1860 własność Erazma Rączkowskiego. 2.) **R.,** ob. *Radkowica.* 3.) **R.,** ob. *Rakówka.*

Rakowce, podmokłe pastwisko w półn.-wschod. stronie Dorożowa, w pow. samborskim, na lewym brzegu Bystrzycy.

Rakowce, węg. *Rakocz*, wś w hr. szaryskiem, kościół filialny gr.-kat., uprawa roli, łąki, lasy, 154 mk.

Rakowcy, wś, pow. borysowski, w gm. Kiszczyna-Słoboda, przy drodze z Kiszczynej Słobody do Brodówki, ma 19 osad; grunta lekkie, miejscowość równa, lesista. *A. Jel.*

Rakowczyk, wś, pow. kołomyjski, przy gościńcu z Kołomyi do Stanisławowa, odl. 13·12 klm. na płn.-zach. od sądu pow. i urz. tel. w Kołomyi a o 3·75 klm. od gr.-kat. parafii i urz. poczt. w Słobódce Leśnej. Granice: wschod. Kamionka Mała, połud. Szeparowce, zachod. Tłumaczyk, półn. Słobódka Leśna. Obszar dwor. 1521, włośc. 1500 mr. W 1857 r. 519 mk.; w 1880 r. w gminie 729 mk., rz.-kat. 40, par. Mariahilf, gr.-kat. 498. Szkoła filialna i kasa pożycz. gm. z kapit. 932 złr. Właściciel posiadłości dworskiej rząd i Zygmunt Piwko.

Rakowe, wś nad jez. Miory, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. i par. Miory, okr. wiejski Miory 3-cie, o 5 w. od gminy, 30 w. od st. dr. żel. dyneb.-witebskiej Balbinowo a 40 w. od Dzisny, ma 4 dm., 19 mk. prawosł. i 33 katol. (w 1864 r. 13 dusz rewiz.); należy do dóbr Miory, Klotów. Włościanie posiadają 99 1/2 mr. gruntu. *J. Krz.*

Rakowe, jezioro, właściwie duży staw, utworzony przez rz. Samiec, pod Proskurowem, na granicy pow. latyczowskiego.

Rakowe, przys. gm. Dychtenicy, w pow. wyżnickim, na dziale wodnym Czeremosza Białego z Putyłówką. *Br. G.*

Rakówek 1.) al. *Zosinów*, pow. warszawski, gm. Pruszków, par. Służew. 2.) **R.,** pow. jędrzejowski, gm. Raków, par. Jędrzejów. W 1827 r. było 3 dm., 15 mk., par. Imielno. 3.) **R.,** wś, pow. suwalski, gm. Czostków, par. Filipów, leży nad jeziorem t. n., na samej granicy od Prus, odl. od Suwałk 30 w., posiada szkołę początk., 32 dm., 354 mk. 4.) **R.,** wś, pow. suwalski, gm. i par. Wiżajny, odl. od Suwałk 27 w., ma 16 dm., 142 mk. W 1827 r. było 13 dm., 91 mk. *Br. Ch.*

Rakówek, jezioro w pow. gołdapskim, ciągnie się wzdłuż granicy król. polskiego, dotyka jej dwoma odnogami, na jakie się tak północny, jak południowy koniec jeziora prawie zupełnie równo dzieli. Jedna z odnóg wchodzi na obszar pow. suwalskiego przy wsi Rakówek, w okolicy Przerośli. Wypływa zeń Rominta. *Ad. N.*

Rakowica, potok w gm. Narajowa, pow. brzeżański, wypływa z pod wzgórza Bruczuchy (405 mt.) i ubiegłszy 2 klm. pod Narajowem wpada do Narajówki z praw. brzegu.

Rakowica 1.) uroczysko leśne śród trzęsawisk i moczarów, pow. rzeczycki, na płn.-zach. od wsi Nieżychów, w obrębie gminy sawickiej. 2.) **R.,** wś i dobra, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Motykały, o 19 i 21 w. od Brześcia. 3.) **R.,** dobra, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Kostrowicze, o 17 1/2 w. od Słonima. Własn. Józefa Makowieckiego, dziś Garbowskiej. Włościanie zapłacili 9143 rs. 82 kop. wykupu za nadzieloną im ziemię. *A. Jel.—J. Krz.*

Rakowica 1.) las w połud.-zachod. stronie Ostrowa, w pow. sokalskim. Potok powstający na płn. jego stoku płynie na płn. i wpada do Sołokii. 2.) **R.,** leśniczówka koło Koniuszy, na obszarze dworskim Rożubowic, pow. przemyski. *L. Dz.*

Rakowica, ob. *Koniusza*, pow. przemyski.

Rakowice, mylnie *Rakowiec*, wyspa na Bohu (Bożku), niedaleko Międzyboża, w pow. latyczowskim, ze śladami jakiegoś gmachu wzniesionego w XVII w. przez Tatarów; ob. *Międzyboż.*

Rakowice 1.) wś i fol., pow. sieradzki, gm. Wróblew, par. Sieradz, odl. od Sieradza 7 w.; mają 18 dm , 123 mk. W 1855 r. fol. R. rozl. mr. 439: gr. or. i ogr. mr. 388, łąk mr. 31, past. mr. 3, nieuż. mr. 17; bud. mur. 2, z drzewa 10; płodozmian 13-polowy; pokłady torfu. Wś R. os. 54, z gr. mr. 101. W XVI w. R. duplex, płaciły z łanów folwar. dziesięcinę plebanowi w Sieradzu (Łaski, L. B., I, 431). Według reg. pob. pow. sieradzkiego wś R. minus, w par. Sieradz, miała w 1553 r. 1/2 łanu a w 1576 r. 2 1/2 łanu (Pawiński, Wielkop., II, 214). 2.) **R.** os. kol., pow. turecki, gmina Strzałków, par. Lisków, odl. od Turka 23 w., ma 3 dm., 21 mk. *Br. Ch.*

Rakowice, potok, wypływa w lesie Rataj, w gm. Łopuszny, pow. samborski; płynie granicą Łopuszny i Manasterca i ubiegłszy 1 1/2 klm. wpada do Spryni. *Br. G.*

Rakowice, wś, pow. krakowski, na płn.-wschód od Krakowa, na lew. brzegu Białego Prądnika. Graniczy na zach. z Olszą, na płn. z Prądnikiem Czerwonym, na wschód z Bieńczycami a na płd. z Dąbiem i przedmieściami Krakowa. Przez wieś prowadzi droga gminna,

łącząca gościniec z Krakowa do Kościelnik, z gościńcem do Michałowic w Prądniku Czerwonym. Parafia u św. Mikołaja w Krakowie. Do wsi należą osady: Wieczysta, Radość, Wygoda i Pod Krzyżem. Wraz z obszarem więk. posiadłości (6 dm., 106 mk.) i dwoma młynami liczy 42 dm., 376 mk., 364 rz.-kat. i 12 izrael. Obszar więk. pos. (A. i M. Rozmanithów) ma 173 roli, 31 łąk i ogr. i 22 mr. past.; obszar mn. pos. 147 roli, 48 łąk i ogr. i 34 mr. past. Gleba jest glinką urodzajną, łąki i pastwiska ciągną się na południe od wsi nad potokiem. Była to niegdyś wieś królewska (Długosz L. B., I, 791, 603), na 7 łanach kmiecych, opłacająca dziesięciny kościołowi św. Idziego pod Zamkiem, wartości 14 grzyw. Stał tu dwór i był folw. królewski, i karczma z rolą i łąką. W prawach i przywilejach mta Krakowa (wyd. Piekosińskiego, 942) jest przywilej Zygmunta Augusta z 22 czerwca 1570 r. zabraniający mieszczanom krakowskim wydzierżawiania lub sprzedawania częściowo pastwiska między Dąbiem a Czyżynami, bo na tem traci Kleparz, gmina Rakowice i folw. królewski w tej wsi. W 1581 (Pawiński, Małop., 5) było tu $4^1/_3$ łanów kmiecych, 2 zagrody z rolą, 2 komor. z bydł., 4 bez bydła i karczma na ćwierci roli. Mimo ogólnego w Krakowie twierdzenia, cmentarz krakowski powszechny nie leży na obszarze tej wsi, ale Prądnika. *Mac.*

Rakowice, niem. *Gross Krebs*, 1293 *Crebissee*, wś, pow. kwidzyński, par. kat. i st. p. Kwidzyn; posiada kościół par. ewang. i szkołę ewang. (3-klas., 2 naucz. i 182 dzieci). Razem z folw. obejmuje 2021 ha (1562 ha roli or., 64 łąk, 99 lasu). W 1868 r. 272 bud., 178 dm., 1358 mk., 80 kat., 1248 ew.; 1885 r. 169 dm., 252 dym., 1166 mk.; 107 kat., 1059 ew. (na folw. 38 mk. i 3 dm.). R. leżą nad szosą z Kwidzyna do Prabut. W 1293 r. nadaje biskup pomezański Henryk Albertowi i Marcinowi (?) i jego synowi Krystyanowi dobra „in Crebissee“, t. j. R. i Rakowskie Pole, z obowiązkiem założenia wsi na prawie chełmińskiem. Albert i dwaj towarzysze dostaną każdą dziesiątą włókę wolną, 4 włóki zostaną przyłączone do kościoła. Od reszty będą płacili po pół grzywny od włóki, po 2 kury na św. Marcin. Udziela się im 11 lat wolnych, po których upływie z osiadłych włók w Liczach (Litschen, dawniej Liczschin) 2 grzyw. rocznie płacić będą. Założyciele wsi będą mieli sądownictwo, z którego $^1/_3$ dla siebie zatrzymują, $^2/_3$ będą oddawali kościołowi. Oprócz tego zezwalamy im wystawić 1 karczmę, jatki dla chleba i mięsa (ob. Bist. Pomesanien v. Cramer, str. 60). Dawniej mieszkali tu Kospotowie Pawłowscy (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 204). Spisy ludności z czasów ststwa kwidzyńskiego wykazują 12 nazwisk polskich a 21 niemieckich (str. 209). R. 1667 był pastorem Marcin Golewiusz. Karczmarz tutejszy Andrzej Brykowski, sprzedając karczmę, wystawił na 225 grzyw., które odebrał od kupującego, kwit po polsku w „Lieśnie“ (może w Liczach; str. 209). Kościół jest już za czasów krzyżackich budowany; był po reformacyi filią do Kwidzyna. R. 1588 nastał tu pierwszy pastor. *Kś. Fr.*

Rakowice, pow. lubawski, ob. *Rakowiec.*

Rakowicze, wś, pow. augustowski, gm. Hołynka, par. Rygałówka (wschod. obrz.), odl. od Augustowa 46 w., ma 54 dm., 398 mk., 52 os., 1117 mr. Wchodziła w skład majoratu rząd. Łabno. W 1827 r. było 54 dm., 186 mk.; należała do par. Teolin.

Rakowicze 1.) wś pryw., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 57 w. od Lidy, 3 dm., 9 mk.; cerkiew prawosł. drewn. (1866); własność Makarewiczów. Włościanie zapłacili 2392 rs. 50 kop. za nadzieloną im ziemię. 2.) **R.,** folw. i dobra skarbowe, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Rożanka, okr. wiejski Rakowicze, o 58 w. od Lidy, ma 1 dm., 13 mk. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Szlachtuny, Łagody, Trochimczyki, Mordasy, Rutnica, Chylczyce, Hołynka, Bogusławowo, Podgajniki, Siemieniaki, Suchary, Wolańczyce, Karpiejczyki, Woroniszki, Balicze, Czerniaki, Krupa, Cierachy, Karpowicze, Turzejsk, Rusaki, Filipowicze, Babicze, Siemiagi, Rutczyzna, Błotniki, Hołownicze (Główniczе), Rózy, w ogóle 792 dusz rewiz. 3.) **R.,** białor. *Rakowiczy*, wś w zachod. części pow. bobrujskiego, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Zabołocie, ma 6 osad; grunta piaszczyste. 4.) **R.,** wś i folw., pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Howiezna, par. kat. Nieśwież. Wś, własność niegdyś ks. Radziwiłłów, ma 28 osad; folw., należący do ordynacyi nieświeskiej, ma 12 włók. Miejscowość lekko falista, małoleśna, grunta urodzajne, szczerkowe. 5.) **R.,** wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Kleniki, o 12 w. od Bielska. 6.) **R.,** wś, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Noski, o 15 w. od Prużany. *A. Jel.—J. Krz.*

Rakowicze, wś nad rzką Żylówką, pow. radomyski, śród lasów położona, w 1 okr. pol., o 17 w. od Radomyśla, na trakcie radomysko-kijowskim, o 6 w. od Stawiszcz (par. prawosł.), ma 516 mk., nadzielonych 301 dz. ziemi, z której rocznie płacą 170 rs. 39 kop. wykupu. Należy do dóbr Miasteczko.

Rakowiec, rzka w pow. chocimskim gub. bessarabskiej, przepływa przez ogromny staw, nad którym leżą Markowce, i uchodzi do Bohu.

Rakowiec 1.) *Wielki*, sioło, pow. krzemieniecki, na płd. od mka Wiszniowca i 2.) **R.** *Mały*, sioło, tamże, na płd.-zach. od Wiszniow-

ca, wymienione w XVIII w. jako należące do klucza wiszniowieckiego. Ob. też Arch. J. Z. R., cz. III, t. 2: 525. 3.) **R.**, ob. *Rakowice.*

Rakowiec 1.) wś, fol. i kol., pow. warszawski, gm. Pruszków, par. Służew, odl. 4 w. od Warszawy, na lewo od drogi bitej do Radomia. Fol. ma 545 mr., kol. 62 mk., 241 mr. i 30 mr. włośc.; wś z fol. 143 mk. i 5 mr. włośc. W 1827 r. było 15 dm., 171 mk. Istnieje tu fabryka pudrety z odchodów kloacznych, z produk. wartości do 5000 rs. (25,000 pudów). R. należy do szpitala św. Rocha w Warszawie, który wypuszcza tę posiadłość w dzierżawę. Bliskość miasta ułatwiła zaprowadzenie starannego, intensywnego gospodarstwa. Na polach R. odbywają się często próby narzędzi rolniczych i konkursy. 2.) **R.**, wś i os. młyn., pow. radzymiński, gm. Rudzienko, par. Dobre, ma 197 mk., 427 mr. włośc. Wchodziła w skład dóbr Dobre. 3.) **R.**, wś i fol., pow. gostyński, gm. Szczawin Kościelny, par. Żychlin, odl. 17 w. od Gostynina, ma 143 mk. W 1827 r. było 11 dm., 142 mk. Fol. R. rozl. mr. 584: gr. or. i ogr. mr. 500, łąk mr. 37, past. mr. 26, lasu mr. 6, nieuż. mr. 15; bud. mur. 8, z drzewa 8; płodozmian 15-polowy. W XVI w. łany folwarczne dawały dziesięcinę plebanowi w Żychlinie, kmiece na stół arcybiskupi (Łaski, L. B., 497). W 1576 r. miała tu Anna Rakowska z córką $1^1/_2$ łanu, 1 młyn, 2 osad.; Albert Rakowski $1^1/_2$ łanu, 1 zagr., karczmę, 3 osad.; Katarzyna Zaborowska $^1/_2$ łanu i karczmę. Część Anny, wdowy po Marcinie Zichelskim, 1 łan (Pawiński, Wielkop., II, 110). *Br. Ch.*

Rakowiec 1.) potok, ma źródła w błudnickim lesie, na granicy Dorochowa i Błudników, w pow. stanisławowskim; płynie na wschód, oddzielając Błudniki od Kurypowa, a na obszarze Kurypowa zwraca się na płn. i uchodzi do Dniestru z praw. brzegu, ubiegłszy 5 klm. 2.) **R.**, potok, lewy dopływ Lutynki, na górnym jej biegu. 3.) **R.**, potok na obszarze Mołodii, w pow. czerniowieckim, wpada do Niewolnicy. 4.) **R.**, potok, wypływa z bagien na granicy gm. Rogożestie, Synowiec Dolnych i Seretu, w pow. sereckim, płynie przez obszar Rogożestie i ubiegłszy 7 klm. uchodzi do Molnicy z praw. brzegu, powyżej Kindestie. 5.) **R.**, potok w hr. spiskiem, wpada poniżej wsi Łuczywny do Popradu. 6.) **R.**, potok w obrębie gm. Benedykowa, w hr. orawskiem, ubiegłszy 2 klm. wpada do Wesełówki z praw. brzegu. 7.) **R.**, ob. *Rakowy. Br. G.*

Rakowiec 1.) rus. *Rakoweć*, fol. na obsz. Monasterca, w pow. drohobyckim. 2.) **R.** z *Derewaczem*, wś, pow. lwowski, 22 klm. na płd. od Lwowa, 12 klm. od sądu pow., st. kol. i urz. tel. w Szczercu, 8 klm. od urzęd. poczt. w Brodkach. Na płn.-zach. leży Kuhajów, na płn.-wsch. i wsch. Podciemno, na płd. Nowosiółki, na zach. Chrusno. Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem pot. Zubrza, płynącego od płn. z Podciemna na płd. do Nowosiółek. W dolinie pot. leżą na praw. brzegu zabudowania wiejskie. Zach. część obszaru wznosi się do 343 mt. Na lew. brzegu Zubrzy, wzdłuż granicy wschod., ciągnie się las. Ta część obszaru wznosi się na 370 mt. Własn. więk. (Dawida Abrahamowicza) ma roli or. 3, łąk i ogr. 36, pastw. 1, lasu 267 mr.; wł. mn. roli or. 548, łąk i ogr. 73, past. 166, lasu 14 mr. W r. 1880 było 86 dm., 519 mk. w gm., 7 dm., 54 mk. na obsz. dwor.; 205 rzym.-kat., 319 gr.-kat., 36 izr., 13 innych wyznań; 233 Polaków, 315 Rusinów, 25 Niemców. Par. rz.-kat. w miejscu, dek. szczerzecki, archid. lwowska. Pierwotna fundacya niewiadoma. Odnowił fundacyą Mikołaj Narajowski, miecznik lwowski, w r. 1598. Kościół murowany, konsekrowany w r. 1856 p. w. św. Walentego. Do par. należą: Bródki, Hucisko, Krasów, Miedziaki, Nowosiółka, Podciemne, Polana i Reichenbach. Par. gr.kat. w Krasowie. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. jednokl. *Lu. Dz.*

Rakowiec 1.) wś, pow. podhajecki, na zach. brzegu rzeki Strypy, o 19·5 klm. na płn.-wsch. od Podhajec a o 2 klm. od st. pocz. w Sosnowie. Granice: wschod. stepy strusowskie a za nimi wś Zazdrość, płd. Sosnów, zach. Małowody, płn. Bieniawa. Obszar dwor. 1267 mr., włośc. 1269 mr. W 1857 r. 625 mk.; w 1880 w gm. 645, na obsz. dwor. 94; rzym.-kat. 30, par. Złotniki, gr.-kat. należą do par. Sosnów. Szkoła fil. o 1 naucz., kasa pożycz. gm. z kap. 1729 złr. Właśc. pos. dwor. Zakład narodowy imienia Ossolińskich we Lwowie. 2.) **R.**, wś, pow. bohorodczański, o 4·1 klm. zach. od sądu pow., par. rzym.-kat., urz. pocz. i tel. w Sołotwinie. Granice: wschód Sołotwina, płd. rz. Bystrzyca, a za nią wsie: Markowa i Maniewa, zach. Krzywice, płn. Rosólna i Dzwiniacz. Jest to górska wieś w dolinie Bystrzycy, do której spływa mnóstwo potoków. Obszar włośc. ma 1135 mr. Par. w miejscu, dek. Bohorodczany, dyec. Stanisławów. W 1857 r. 541 mk., w 1880 r. 724 (rz.-kat. 4). Cerkiew p. w. św. Mikołaja, drewniana, wystawiona 1812 r. Księgi metryk sięgają 1785 r., filia Krzywiec z cerkwią p. w. św. Michała (z 1864 r.). Szkoła niesystemizowana. 3.) **R.**, wś, pow. horodeński, na brzegu Dniestru, który od Niezwisk skręca nagle ku północy, powyżej R. robi duże kolano i skręca ku płd.-wschodowi. Przez wś przepływa potok rozdzielający się na płd. od Semenówki, który wpada na płn.-wsch. od R. do Dniestru. Granice: wschod. Korniów, płd. Semenówka, zach. i płn. Dniestr a za nim wś Łuka z Monasterem. R. odl. od urz. pow. i st. tel. w Horodnie o 22·5 klm., od

st. pocz. w Niezwiskach o 7·5 klm. Obszar dwor. 953 mr., włośc. 1229 mr. W 1857 r. 991 mk., w 1880 w gm. 1001, na obsz. dwor. 38; rz.-kat. 121, par. Czernelica, gr.-katol. 982, par. w miejscu, dek. Horodenka, dyec. Stanisławów. Cerkiew p. w. św. Dymitra, murowana, wystawiona i poświęcona 1857 r. Księgi metryk zaczynają się od 1688 r., pisane są do r. 1782 w języku małoruskim; filia Semenówka, cerkiew p. w. św. Parasciewy (z 1872), z 560 gr.-kat.; ogólna ilość gr.-kat. w par. 1542. Szkoła fil. o 1 naucz., w 1875 r. systemizowana, w 1837 r. dzieci gr.-kat. w wieku szkol. 151; w Semenówce szkoły nie ma, dzieci w wieku szkol. 101. Kasa pożycz. gmin. z kapit. 350 złr. We wsi ruiny zamku, na którego bramie przechował się napis oznajmujący, że wystawiony został w 1658 r. a dziedzicem wsi był wtedy „de Bieniawa Bieniawski". Zamek ten pamiętny jest z mężnego oporu stawionego Tatarom za Sobieskiego. Bieniewski, szukając tu schronienia z ludem i szlachtą, odparł kilkanaście ataków nieprzyjaciela, lecz gdy już zapasy żywności wyszły, zamyślano z Tatarami traktować. Wtedy jakiś odważny młodzieniec, którego nazwiska tradycya nie przekazała, śpuścił się w nocy z prostopadłej skały na sznurze nad rzekę a przepłynąwszy bystre nurty Dniestru, dostał się do obozu polskiego pod Czernelicą. Tam przedstawił smutne położenie obrońców zamku i zapewnił, że Tatarów można łatwo odpędzić, ponieważ gościniec czortkowski nieobsadzony dozwoli niepostrzeżenie podejść pod obóz. Wysłany z obozu oddział wyruszył nocą i zaskoczył śpiącego nieprzyjaciela w chwili, w której i Bieniewski z zamku zrobił wycieczkę. Tatarzy ponieśli zupełną klęskę. Cały obóz z zapasami wpadł w ręce zwycięzców. Obecnym właścicielem R. jest izraelita Samuel Baran. *B. R.*

Rakowiec 1.) gorzelnia w gm. Rogożestie, w pow. sereckim, u płd. stóp wzgórza t. n. (389 mt.), na lew. brzegu Seretu. 2.) **R.,** rus. *Rakoweć*, gorzelnia, dystylarnia, słodownia, karmnik i młyn na obszarze dworskim Bojanu, w pow. czerniowieckim. 3.) **R.,** niem. *Rakoutz*, gajówka na obszarze gm. Piotrowic nad Suczawą. *Br. G.*

Rakowiec 1.) niem. *Rakowetz*, wś, część gm. Rzepiszcza, w pow. cieszyńskim, obw. sąd. frydeckim, obejmuje (z 1880 r.) 25 dm., 153 mk.; kat. 144, prot. 9; wszyscy narod. czesko-szlązkiej. 2.) **R.,** niem. *Rakowetz*, wś, część gm. Smiłowic, w pow. i obw. sąd. cieszyńskim, na praw. brzegu Ropiczanki, u płn. stóp gór Jabłunkowskich. W 1880 r. było dm. 22, mk. 163; kat. 29, prot. 134; Polaków 158, Czechoszl. 1, Niemców 4. *Br. G.*

Rakowiec al. *Rakówiec*, niem. *Rakowitz*, wś włośc. nad szosą z Nowego do Gniewna, pow. kwidzyński, st. pocz. Mała Karczma, kośc. filialny Tyrnawa, par. kat. i ew. Gniew 1¼ mili odl. Ma 2 klas. szkołę kat. (2 naucz. i 141 uczn.). Obszar wynosi 3234·14 mr. W 1868 r. było 160 bud., 91 dm., 707 mk., 597 kat., 110 ew.; 1885 r. 76 dm., 158 dym., 732 mk., 686 kat., 46 ew. W skład gminy wchodzi wybud. Bielica. Do wsi należą dwa rybne jeziora: Staw i Wiejskie jez., wiatrak i młyn. R. 1583 było 12 gburów; płacili mesznego od włóki po pół korca żyta (Wizyt. Rozdrażewskiego, str. 55). Wizyt. Gniewosza z r. 1649 donosi, że R. obejmował 40 włók, mesznego dawali razem 7 korcy żyta i 7 kor. owsa i jęczm. (str. 12). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu Bartliński summatim 29 fl. 6 gr. (ob. Rocz. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 173). R. należał do starostwa gniewskiego. *Kś. Fr.*

Rakowiec 1.) 1667, *Rakowice* 1706, dok. 1374 *Rakewicz*, niem. *Rakowitz*, wś, pow. lubawski, par. kat. Sampława, ¼ mili odl.; ew. Lubawa, st. pocz. i dr. żel. Weissenburg 2 klm. odl.; 169 ha (54 roli orn., 1 łąk i 103 lasu). W 1885 r. 9 dm., 13 dymów, 57 mk., 56 kat., 1 ew. Wizyt. Strzesza z r. 1667 donosi, że wś należała do Wład. Zeleskiego, miała 3 włościan (dawniej 7), oprócz opustoszałych łanów (str. 223). Z wizyt. Potockiego z r. 1706 dowiadujemy się, że proboszcz pobierał 3½ kor. żyta i tyleż owsa (str. 424). 2.) **R.,** dobra ryc., tamże; razem z fol. Weissenburg i Ossowem zawierają 832 ha (594 roli orn., 71 łąk, 100 lasu.). W 1885 r. 12 dm., 272 mk. Cały klucz razem miał 321 mk., 232 kat., 89 ew.; gorzelnia, młyn do śrótowania zboża, hodowla bydła. R. 1374 jest w dok. wymieniony Peregryn z Rakowca; 1433 Tomasz i Adaukt z Rakówca posiadają Teschendorf (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 186). R. 1667 posiadał te dobra Wł. Zeleski; r. 1706 pani Kleszczyńska; proboszcz pobierał z dworu 2½ kor. żyta, tyleż owsa (ob. Wizyt. Potockiego, str. 434). *Kś. Fr.*

Rakowiec, zdrój, łąka i pole na Padniewie, w pow. mogilańskim.

Rakowiska, dawniej *Józefek*, fol., pow. bialski, gm. Sitnik, par. Biała, odl. 4 w. od Biały, ma 1 dm., 32 mk. Rozl. mr. 373: ziemi orn. mr. 243, past. i łąk mr. 63, lasu mr. 61, pod zabudowaniami, wodami i drogami mr. 6. Fol. ten wchodził w skład dóbr Cicibor i Terebela. W r. 1876 oddzielnie sprzedany.

Rakówka, rzeczka, w pow. piotrkowskim, w gm. Łękowa, płynie przez Wolą Łękowską, uchodzi do Widawy.

Rakówka 1.) os., pow. opatowski, gm. Rembów, par. Szumsko. 2.) **R.,** wś, pow. janowski, gm. Kosin, par. Borów. 3.) **R.,** wś,

pow. biłgorajski, gm. Księżpól, par. Łukowa, wsch. obrz. Chmielek.

Rakówka 1.) strumyk wpadający do rz. Rosawy pod mkiem Rosawą. 2.) **R.** al. *Trostynka*, błotnista rzeczka w pow. wasylkowskim, bierze początek pod wsią Trostynka, płynie zrazu na wschód, powyżej Olszanki przybiera kierunek północno-wschodni i pod Kopaczowem uchodzi od prawego brzegu do Stuhny.

Rakówka 1.) al. *Rakowce*, wś przy ujściu rzki Moczułki do Udycza (Hadycza), pow. hajsyński, okr. pol. Teplik, gm. Miahkochody, par. Ternówka, ma 128 osad (w 1868 r. 64 dm.), 384 mk., w tej liczbie 37 jednodworców, 359 dzies. ziemi włośc., 2480 dzies. dwors. z Krasnosiółką i Chmarówką, 72 dzies. ziemi cerkiewnej, 19 dzies. spółki cukrowarnianej w Krasnosiółce. Cerkiew p. w. św. Koźmy i Damiana. Wś ta należała dawniej do Mikołaja Piaseckiego, podkom. krzemienieckiego, następnie kolejno do Szczęsnego Potockiego, Mikołaja Czepielowskiego, obecnie Lipkowskich. 2.) **R.**, przedmieście mta pow. Humania. 3.) **R.**, wś na lewym brz. Irpenia, pow. kijowski, o 30 w. od Kijowa, o 10 w. powyżej Dawidowa (par. prawosł.) i o tyleż od mka Hostomli odległa, ma folwark ekonomiczny z niewielkim sadem owocowym i ogrodem; 238 mk., nadzielonych 192 dzies. ziemi, z której opłacają 125 rs. 26 kop. rocznie. W rozlewach i łachach uformowanych przez Irpeń znajdowała się wielka obfitość raków, zkąd nazwa wsi. Na rzece są ślady długiej grobli, przy której, podług podania, były niegdyś młyny, obracające maszyny służące do rozdrabniania znajdującej się w okolicach rudy żelaznej. R. należy do dóbr demidowskich, dawniej Jakubowskich, Popielów, Michała Apostoła, obecnie Sinielnikowych. 4.) **R.**, przysiołek wsi Łycze, pow. skwirski, w 3 okr. pol., o 42 w. od Skwiry, ma 40 mk.; założona po 1717 r. na obszarze dóbr korniańskich Proskurów. U Pohilewicza (w opisie miejscowości osiadłych gub. kijowskiej) niewymieniona. *J. Krz.—Dr. M.*

Rakówka, las i wzgórze, rozpościerające się na granicy gm. Pstrągówki i Szufnarowej, w pow. jasielskim, między pot. Pstrągówką (od zach.) a Szufnarówką (od wsch.), opadając ku płd. do doliny Wisłoka. Wznies. 441 mt. npm. *Br. G.*

Rakówka al. *Rakówko*, dok. *Racovicz* i *Racowecz*, posiadłość, pow. szremski, o 7 klm. na wschód-południe od Czempinia (poczt. i st. dr. żel.); par. Brodnica, ma 5 dm., 63 mk. (48 kat., 15 prot.); obszaru 143·80 ha (137·26 roli, 0·18 łąk, 1·51 past., 1·19 lasu i 3·06 nieuż.); czysty doch. 1651 mrk. W r. 1371 ustąpili R. Godźwin i matka jego Jawroszka klasztorowi lubińskiemu (Kod. Wielkop.). Regestra poborowe z r. 1580 nie wykazują R., która w XVIII w. należała do Antoniego Zakrzewskiego, podczaszego łęczyckiego, a później do Adama Wasiłkowskiego. *E. Cal.*

Rakówka al. *Rakunka* (?), struga w pow. tucholskim, ma źródła przy leśn. Wolfsgrund, płynie przy Zalesiu, mija Zamarte i Nowe Suminy i uchodzi do Wstążek, lew. dopływu Brdy. Ma milę długości i przyjmuje pół mili długą Rzytnicę. *Ks. Fr.*

Rakówkąt, wś, pow. husiatyński, nad pot. Gniła, o 3 klm. na płn. od st. pocz. we wsi Horodnica. Obszar wsi sięga do rz. Zbrucza, stanowiącej granicę od gub. podolskiej. Granice: wschód rz. Zbrucz, płd. Horodnica, zach. Chłopówka i Uwisła, płn. Postołówka. Obszar dwor.: ról, łąk i past. 396 mr., lasu 856 mr.; włośc. 832 mr. W 1857 r. 544 mk.; w 1880 w gm. 725, na obsz. dwor. 19; rz.-kat. 286, par. Liczkowce, gr.-kat. 537, par. Postołówka. Kasa pożycz. gm. z kapit. 170 złr., sąd pow. Kopyczyńce, urz. tel. i st. kolei tranwersalnej Wasylkowce (odl. 15 klm.). R. należy do ordynacyi Chorostków, obecni właściciele Wilhelm i Zofia z hr. Lewickich hr. Siemieńscy Lewiccy. *B. R.*

Rakówki, os., pow. turecki, gm. Bartochów, par. Warta, odl. od Turka 42 w., ma 1 dm., 20 mk.

Rakówki 1.) gajówka, na obszarze Pstrągówki, w pow. jasielskim. 2.) **R.**, zabudowania w gm. Raniżów, pow. kolbuszowski.

Rakówko 1.) wś na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsborski, odl. 2 klm. od granicy król. polskiego, 5 klm. od Dłutowa (st. pocz. i tel.). Hieronim v. Gebesattel, komtur bardzki, nadaje Krzysztofowi Niedzwiedziowi (Nezewitz, Nyetzew) i Stanisławowi Turowskiemu na prawie magdeburskiem 20 włók między Wicentą, Mazowszem, Jeżami i strumykiem Dziadówka, który uchodzi do Piszy. Dan w Baldze r. 1496. 2.) **R.**, dobra ryc. z fol. Czarnowem i Tarnowem, pow. gołdapski, 9 klm. od st. pocz., tel. i kol. żel. Gołdapi. Obszar 1187 ha. 3.) **R.**, ob. *Kociołek*. *Ad. N.*

Rakownia, wś i fol., pow. obornicki, o $2^1/_2$ klm. na płd.-wschód od Gośliny Murowanej (par. i poczta), nad Goślinką (dopł. Warty), wznies. 93 mt. npm.; st. dr. żel. w Kobylnicy o 13 klm. R. należała około 1580 r. do Piotra Potulickiego, woj. płockiego, a w końcu XVIII w. do Władysława Gurowskiego, dziedzica Gośliny. Wś ma 12 dm., 140 mk. (96 kat., 44 prot.). Fol. 54 mk., 2 dm.; wchodzi w skład klucza i okr. domin. Piła; właścicielem jest ks. Sachsen-Altenburg. *E. Cal.*

Rakowo 1.) wś, pow. słupecki, gm. Skulska Wieś, par. Skulsk, odl. od Słupcy 37 w., ma 35 dm., 114 mk. R. należało pierwotnie do par. Siedlimowo; łany kmiece dawały pleban

za mesznc po 2 gr. z łanu. Zapewne dopiero przy utworzeniu królestwa kongresowego w 1815 r., gdy linia graniczna przeszła przez obszar parafii, wsie pozostałe w królestwie powłączano do sąsiednich parafii. 2.) **R.**, kol. i fol. nad rz. Wisłą, pow. płocki, gm. Rembowo, par. Zakrzewo, odl. o 29 w. od Płocka, ma 25 dm., 311 mk., młyn wodny, 701 mr. obszaru (w tem 107 mr. nieuż.). W 1881 r. fol. Rakowo rozl. mr. 932: gr. or. i ogr. mr. 363, łąk mr. 52, lasu mr. 496, nieuż. mr. 21; bud. z drzewa 12; płodozmian 11-polowy; las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 25, z gr. mr. 181; wś Święcice os. 34, z gr. mr. 198; wś Archutówka os. 12, z gr. mr. 41. 3.) **R.**, wś nad rz. Płonką, pow. płoński, gm. Wójty-Zamoście, par. Skołatowo, odl. 8 w. od Płońska, ma 10 dm., 119 mk., 290 mr. obszaru. 4.) **R.**, wś, fol. i dobra nad jez. Długie, pow. rypiński, gm. Wąpielsk. par. Radziki, odl. o 6 w. od Rypina, ma 9 dm,, 183 mk. Dobra Rakowo składały się w 1879 r. z fol. R. i Czyżewo, rozl. mr. 932: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 438, łąk mr. 8, lasu mr. 23, nieuż. mr. 13, razem mr. 482; bud. mur. 16, z drzewa 4; płodozmian 10-polowy; las nieurządzony; fol. Czyżewo gr. or. i ogr. mr. 398, łąk mr. 44, nieuż. mr. 13, razem mr. 450; bud. mur. 11, z drzewa 4; płodozmian 10-polowy; pokłady torfu, cegielnia. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś R. os. 20, z gr. mr. 41; wś Borowo os. 25, z gr. mr. 201; wś Czyżewo os. 26, z gr. mr. 83. R. 1789 dziedzic Franc. Pląskowski wysiewał tu 67 korcy żyta, 4 kor. pszenicy. Z kolei należały dobra do Borzewskich i Waw. Engestroema, znanego z prac literackich. 5.) **R.**, wś, pow. szczuczyński, gm. Szczuczyn, par. Wąsosz, ma 835 mr. obszaru. W 1827 r. było 11 dm., 54 mk. 6.) **R.** *Boginie*, pow. łomżyński, gm. i par. Drozdowo, odl. 9 w. od Piątnicy nad Narwią (naprzeciw Łomży). Składa się z dwóch części: litera A. ma 8 dm. drobnej szlachty, 38 mk., 537 mr. (358 orn.) i 36 dm. włośc., 189 mk., 64 mr. Literę B. zamieszkuje drobna szlachta, 3 dm., 29 mk., 120 mr. (71 or.). W 1827 r. było 16 dm., 121 mk. 7.) **R.** *Czachy* al. *Czaki*, pow. łomżyński, gm. i par. Drozdowo, leży w pobliżu wsi R. Boginie, ma 29 dm., 279 mk., 238 mr. (142 mr. roli). Mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. było 23 dm., 175 mk. 8.) **R.**, okolica szlachecka nad rz. Skrodą, w pow. kolneńskim, gm. i par. Mały Płock, odl. 7 w. od Kolna. Jest to stare gniazdo Rakowskich, wspominane w akcie z 1433 r., gdzie wymieniano już R. Chmielewo, R. Podleśne i R. Zalesie (Gloger, Ziemia łomżyńska). Te same wsie istnieją obecnie. *R.-Chmielewo*, odl. 8 w. od Kolna a 20 w. od Łomży. W 1827 r. 15 dm., 101 mk. Po za wsią znajduje się na Skrodzie młyn i karczma. *R.-Chmielewo*, przy szosie z Łomży do Kolna, ma 3 mr. *R.-Podleśne*, przy szosie z Łomży do Kolna, w odl. 8¼ w. od Kolna. W 1827 r. 13 dm., 89 mk. W 1886 r. fol. Rakowo Podleśne z nomenkl. R.-Most, i R.-Zalesie, rozl. mr. 629: gr. or. i ogr. mr. 284, łąk mr. 27, pastw. mr. 26, lasu mr. 264, nieuż. mr. 17; bud. mur. 5, z drzewa 6; płodozmian 10-polowy; las nieurządzony. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś R.-Podleśne Stare os. 8, z gr. mr. 38; wś R.-Podleśne Nowe os. 21, z gr. 342; wś R.-Chmielewo os. 7, z gr. mr. 34; wś Krukówka os. 43, z gr. mr. 230. Bliżej o wiorstę ku Łomży na szosie leży *R. Zalesie*. Drobna szlachta ma 212 mr. (150 orn.); włościanie 42 mr. 142 pręt. (35 mr. 223 pręt. ornej). W 1827 r. było 16 dm., 108 mk. *Br. Ch.—L. Krz.*

Rakowo, fol., pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Mieżewicze (al. Miżewicze), o 23 w. od Słonima.

Rakowo, niem. *Rakau* al. *Rackau*, leśn., pow. elbląski, 1¼ mili odl. od Elbląga; 291 ha obszaru (260 lasu). W 1885 r. 10 mk. ewan. *Kś. Fr.*

Rakowo al. *Raków*, niem. *Rackow*, dok. *Rechow*, wś, pow. szczecinkowski, st. pocz. Lubowo, leży na wschod.-północ od Czaplinka, w dawniejszem ststwie drahimskiem. W r. 1641 stała tu kaplica drewniana (ob. Pow. wałecki w XVI w. przez Calliera, str. 46). Na północ od R. ciągnie się jezioro (Kaemmer-See) na jego południowem wybrzeżu, na półwyspie, o 3 klm. na zachód od Rakowa, jest wał czworoboczny, którego korona ma 140 kroków obwodu (ob. Beschreib. der vaterl. Alterthuemer Neustettiner und Schlochauer Kreise von Kasicki, Danzig 1881, str. 20). *Kś. Fr.*

Rakowo 1.) al. *Grabowo*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsborski, 9 klm. na wsch.-płd. od Jansborska, 6½ klm. od Biały (st. pocz. i tel.). R. istniało już 1448 r.; mieszkał tam Piotr Rakowski. Henryk Zollr. v. Richtenberg, komtur baldzki, nadaje Marcinowi z Wergin na prawie chełm. dwór i dobra, które przedtem Staśko Rakowski (Steszke Rekoffske) posiadał, t. j. 48 włók w wszystkimi końmi, krowami, maciorami i bydłem, oraz sądownictwo wyższe i niższe. Granice: Piszowódka i majątek Morasława Gorczenickiego (Gorzenicke). Dan w Baldze r. 1453. Zygfryd Flack v. Schwarzburg, komtur baldzki, sprzedaje Pawłowi Grabowskiemu, chorążemu z Mazowsza, młyn pod kościołem w Dąbrowie Zapiskiej z 2 włókami i 6 morgami na prawie chełmińskiem. Dan w Baldze r. 1472. R. 1532 pozwala starosta Fryderyk Heidek Piotrowi Rakowskiemu pozostawić młyn (ob. Kętrz.,

O ludn.). 2.) **R.**, dobra ryc., tamże. Obszar 436 ha. 3.) **R.**, dobra, tamże, st. pocz. Bajtkowo. Obszar 427 ha. *Ad. N.*

Rakowska Wólka, wś, pow. makowski, gm. i par. Krasnosielc, ma 6 os., 124 mr. Wchodziła w skład dóbr Krasnosielc.

Rakowskie, wś nad rz. Świłką, pow. święciański, w 3 okr. pol., odl. 21 w. od Święcian, gm. Hoduciszki, okr. wiejski Stojaciszki, ma 9 dm., 58 mk. (52 katol., 6 starow.); w 1864 r. 24 dusz rewiz.

Rakowskie Pole, niem. *Klein Krebs*, wś pod Kwidzynem (par. kat. i st. pocz.), par. ewang. Rakowice, ma 656 ha (483 roli orn., 33 łąk, 3 lasu). W 1868 r. 84 bud., 41 dm., 301 mk., 1 kat., 261 ew.; 1885 r. 41 dm., 58 dymów, 302 mk., 11 kat., 291 ew. We wsi szkoła ewang. (1 naucz. i 60 dz.). Starsze spisy ludności ststwa kwidzyńskiego wyliczają tu 4 polskie i 6 niem. nazwisk (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 209). *Ks. Fr.*

Rakowszczyzna 1.) wś nad rz. Berezyną, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., o 49 w. od Oszmiany, 43 dm., 349 mk. (266 prawosł., 73 katol., 10 żydów); drewniana kaplica prawosł. i karczma. 2.) **R.** al. *Dziaciary* (*Djatjary*), zaśc. w uroczysku leśnem, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Parafianowo, okr. wiejski i dobra skarbowe Wiatochma, o 6 w. od gminy a 64 w. od Wilejki, ma 3 dm., 27 mk. katol. (w 1864 r. 4 dusze rewiz.). 3.) **R.**, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 22 w. od Wilna, 1 dm., 8 mk. katol. 4.) **R.**, wś, pow. wiłkomierski, gm. Wojtkuny, o 11 w. od Wiłkomierza. 5.) **R.**, wś, pow. wołkowyski, w 2 okr. pol., gm. Tołoczmany, o 17 w. od Wołkowyska. 6.) **R.**, chutor, tamże, w 3 okr. pol., gm. Szymki, o 37 w. od Wołkowyska. 7.) **R.**, wś, pow. czauski, gm. Rasna, ma 32 dm. i 191 mk., z których 20 zajmuje się tokarstwem. 8.) **R.**, wś, pow. sieński, gm. Zameczek, włość dziedziczna niegdyś Woropajów, potem Ślężanowskich, od r. 1880 Szulca. Grunta urodzajne, łąk i pastwisk dostatek, lasu brak. Ziemi używalnej 136 dzies., nieużytków 5 dzies. *J. Krz.—A. Ch.*

Rakowszczyzna, wś nad Noryniem, pow. owrucki, na płd.-wschód od Owrucza, posiada kapl. katol. parafii Owrucz. W dokum. wymieniane także jako mko. Ob. Arch. J. Z. R., cz. IV, t. 1: 190, 309; cz. V, t. 1: 265—267.

Rakowszczyzna, fol. dworski, w gm. Tymowy, pow. brzeski. *Br. G.*

Rakowy al. *Rakowiec*, potok, powstaje ze źródeł leśnych w Krzywcu, pow. bohorodczańskim, lecz wkrótce przechodzi na obszar Rakowca, zabierając strugi (Studeny potok) z lasu Matyjowca. Płynie on na płn.-wschód granicą gm. Rakowca i Sołotwiny a Kosmacza i Dźwiniacza przez obszar Żuraków i ubiegłszy 13 klm. podąża do Bystrzycy Sołotwińskiej w obrębie gm. Lachowiec. *Br. G.*

Rakowy 1.) przys. Kisielic, w pow. wyżnickim. 2.) **R.**, przys. Toraków, w tymże powiecie. *Br. G.*

Raks al. *Rax* (niem.), wybud. na polskiej Warmii, pow. olsztyński, 8 klm. od Wartemborka.

Raksow al. *Raxow*, jezioro na pols. Warmii. Nazwa w spisach urzędowych niewymieniona; wspomniane w dok. z 1364 r. (ob. *Jedzbark*) i w dok. 1381, nadającym 7 włók „in campo Kirsyn“ (dzisiejsze Odryty) niejakiemu „Hanconi Progressen“. Dostaje się bowiem temuż także wolne rybołóstwo w tem jeziorze. W tej okolicy jednak leży osada Raks. Prawdopodobnie jedno z dwóch w pobliżu tej osady leżących jeziorek jest właśnie owem „Raxow“ z dokumentu. *Ad. N.*

Rakszany, wś szl., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 40 w. od Wilna, 8 dm., 102 mk. katol.

Rakszawa z *Kątami* i *Potokiem*, duża wieś, w piaszczystej, borem sosnowym pokrytej równinie pow. łańcuckiego, par. rz.-kat. w Żołyni (7 klm.) i Trzebosi. Leży nad potokiem (lew. dopł. Wisłoka) naprzeciw Woli Dalszej. Posiada 6 młynów wodnych a przy jednym z nich folusz. Jest także piękny piętrowy dwór. Gleba piaszczysta, nieurodzajna i dla tego ludność zdawna trudni się sukiennictwem. Z 744 dm. i 3966 mk. przypada 3 dm., 57 mk. na obszary dworskie trzech współwłaścicieli, 105 dm. i 598 mk. na wólkę Kąty a 21 dm. i 98 mk. na wólkę Potok. Pod względem wyznania jest 3846 rz.-kat., 120 izrael. Obszar więk. pos. ma 602 roli, 62 łąk i ogr., 44 past. i 638 mr. lasu; pos. mn. 4014 roli, 493 łąk i ogr., 390 past. i 635 mr. lasu. Otoczona ze wszystkich stron sosnowemi borami, graniczy R. na zachód z Węgliskami i Trzebosią, na południe z Dąbrówkami, na wschód z Żołynią i Brzozą Stadnicką a na północ z Wydrzem. *Mac.*

Rakszcza, zaśc. rząd. nad rz. Duśmianką, pow. trocki, w 4 okr. pol., o 60 w. od Trok, 2 dm., 10 mk. kat.

Rakszcze, wś, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Hanuszyszki, okr. wiejski Skobiejki, o 10 w. od gminy, 5 dusz rewiz.

Raksznie, wś do dóbr Sarya, pow. dryświeński, w par. Rosica.

Rakszniewo 1.) wś nad rz. Wiatą, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Leonpol, okr. wiejski i dobra Marcinowskich Oblatowo, o 14 w. od gminy a 48 w. od Dzisny, ma 4 dm., 81 mk. kat. (w 1864 r. 53 dusz rewiz.). 2.) **R.** *Zarzeczne*, wś nad Wiatą, tamże, o 50 w. od Dzisny, ma 6 dm., 54 mk. kat.

Raksztele, wś nad jez. Szwinta, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i do-

bra Zejfertów Zabłociszki, o 4 w. od gminy a 11 w. od Święcian, ma 4 dm., 36 mk. kat. (16 dusz rewiz.).

Raksztowiszki, zaśc. szlach., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 54 w. od Wilna, ma 3 dm., 15 mk. kat.

Rakszyki, wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 41 w. od Trok, 18 dm., 187 mk. (176 katol., 4 prawosł., 7 żyd.).

Rakszyn 1.) wś, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. i gm. paryckiej, przy gośc. poczt. z Parycz do Jakimowskiej-Słobody, ma 18 osad; grunta lekkie; miejscowość lekko falista. 2.) **R.,** wś w gub. witebskiej. *A. Jel.*

Rakszyny, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krajsk, okr. wiejski Starynki, o 8 w. od gminy, 65 dusz rewiz.; należy do dóbr Juncewicze, Borowskich.

Rakucie, wś, pow. wiłkomierski, gm. Ołoty, o 69 w. od Wiłkomierza.

Rakuciniszki, okolica szlach., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 42 w. od Lidy, 18 od Ejszyszek, ma 2 dm., 20 mk. kat.

Rakuciowszczyzna 1.) wś, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Krewo, okr. wiejski Rakowce, o 5 w. od gminy a 36 w. od Oszmiany, ma 7 dm., 79 mk. prawosł. (w 1864 r. 22 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz. i 2 b. ludzi dworskich); należy do dóbr Krzywsk, Soroków. 2.) **R.,** *Rekutowszczyzna, Rękociowszczyzna,* fol. i wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Krasne (Krasnesioło), o 1½ w. od gminy a 35 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Wilna do Mińska. Folw. ma 1 dm., 7 mk. kat., wś zaś 7 dm., 67 mk. prawosł. (37 dusz rewiz.): własność Stecewiczów. Włościanie wnieśli 2344 r. wykupu. 3.) **R.,** folw., tamże, o 46 w. od Wilejki, ma 1 dm., 4 mk. kat.; własność Szymańskich. 4.) **R.,** *Rękociowszczyzna,* wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krzywicze, okr. wiejski i dobra Tomaszewskich, Ustroń, o 5 w. od gminy a 46 w. od Wilejki, ma 5 dm., 38 mk. kat. (19 dusz rewiz.). *J. Krz.*

Rakułowa, rzeczka w pow. bałckim, lewy dopływ Kodymy, ma źródła pod wsią t. n., mija wsie: Płoskę, Kajetanówkę i pod wsią Poznanką wpada do Kodymy.

Rakułowa, wś u źródeł rzki t. n., dopł. Kodymy, pow. bałcki, okr. pol. Sawrań, gm. Korytna, par. i st. poczt. Bałta (o 2 w.), ma 147 osad, 891 mk., w tej liczbie 18 jednodw., 1228 dz. ziemi włośc., 1244 dz. dworskiej, 49 dz. cerkiewnej; cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1875 r., z 1182 wiernymi; kapl. katol. par. Bałta. Należała do Koniecpolskich, Lubomirskich, obecnie Brzozowskich. *Dr. M.*

Rakunty, zaśc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. i okr. wiejski Mickuny, o 3 w. od gminy, 5 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Ławaryszki.

Rakuny, zaśc. szl. nad pot. Drygucze, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 15 w. od Dzisny, 1 dm., 6 mk. kat.

Rakuszka, karczma w pow. bobrujskim, przy drodze ze wsi Poblina do mka Hłuska, w gm. Hłusk. *A. Jel.*

Rakuta, rzeczka w pow. rohaczewskim, lewy dopływ Dniepru, do którego wpada przed ujściem Druci z przeciwnej strony.

Rakutowo, w 1374 r. *Rachutowo,* w XVI w. *Rachułtowo,* wś włośc. nad jeziorem t. n., pow. włocławski, gm. i par. Kowal, odl. 16 w. od Włocławka, posiada szkołę początkową, 799 mk., 1826 mr. W 1827 r. 64 dm., 421 mk. Była to wś książęca, należąca do grodu w Kowalu. Królowa Elżbieta przeniosła ją z prawa polskiego na niemieckie i wydała w 1374 r. przywilej na sołtystwo niejakiemu Wojtkowi Schwolino. Wieś osadzona była na 44 łanach, z tych 4 należały do sołtysa, który otrzymał też młyn, powyżej młyna królewskiego, karczmę, cztery morgi (jugera) łąki, używalność lasu, trzeci denar sądowy. W 1438 r. Władysław Jagiełło pożyczywszy od Piotra z Oporowa, chorążego łęczyckiego, 1000 fl., oddał mu w zastaw gród Kowale z przyległemi wsiami a w tej liczbie Rakutowo (Kod. Mucz. Rzysz., II, 757, 869). Według reg. pob. pow. kowalskiego z r. 1557—1566 wś Rachułtowo, w par. Gollosewo (1557 r. par. Kłotno), miała 39½ łan., 2 komor. Sołtystwo w R. miało 4 łany, 1 zagr. (Pawiński, Wielkop., II, 18, 19). Sołtystwo (wybraniectwo) podług pomiaru z r. 1840 zajmowało 216 mr. 204 pr. Obecnie znajduje się w posiadaniu Józefa Szachogłuchowicza, który na zasadzie ukazu z r. 1864 został uwłaszczony. Na obszarze wsi jedna z większych osad włościańskich, mająca 95 mr. obszaru (56 roli, 32 łąk) stanowi odrębną hypotecznie posiadłość.

Rakutowskie, jezioro na obsz. wsi Rakutowo, w zlewie Zgłowiączki, w pow. włocławskim, ma 180 mr. rozległości i do 18 stóp głębokie; woda czysta, zasilana wieloma źródłami. Brzegi płaskie, bagniste. Wody jeziora odprowadza rzeczka Kłótnia al. Wiślanówka, wpadająca do Dyabełka, dopływu Zgłowiączki. Wąski pas ziemi oddziela jezioro R. od Lubiechowskiego w pow. gostyńskim.

Rakuzański Szczyt, ob. *Kamienna Woda* i *Kamienny Staw.*

Rakuzino, wś, pow. drysieński, par. Leszczyłowo.

Ralce, lesista góra, ze szczytem 602 mt. wznies. (znak triang.), na obszarze Arłomowa, w pow. dobromilskim.

Ralewice, wś i fol., pow. sieradzki, gm. i par. Zadzim, odl. od Sieradza 25 w. Wś ma

11 dm., 252 mk.; fol. 7 dm., 37 mk. Na początku XVI w. łany kmiece i dworskie dają dziesięcinę plebanowi w Zadzimiu (L. B., 387). Prócz tego kmiecie dawali po 2 gr. za dziesięcinę lnianą i kolędę. Na akcie z 1379 r. podpisał się „Joannes de Ralevicze“ (Kod. M. Rzysz., II, 327). W 1552 r. miał tu Budz 10 osad., 5 łan. Część Rudni 4 osad (Pawiński, Wielkop., II, 230). Dobra R. składały się w 1867 r. z fol. R. i Rozalów, rozl. mr. 1480: gr. or. i ogr. mr. 495, łąk mr. 80, lasu mr. 177, past. i zarośli mr. 548, nieuż. mr. 180, dwa młyny. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś R. os. 27, z gr. mr. 149; wś Zielona Wygoda os. 3, z gr. mr. 52; wś Stara Grabina os. 24, z gr. mr. 383; wś Skęczno os. 18, z gr. mr. 276; wś Nowa Grabina os. 12, z gr. mr. 189. *Br. Ch.*

Ralle, wś i fol., pow. kalwaryjski, gm. Kirsna, par. Łoździeje, odl. od Kalwaryi 28 w. Wś ma 18 dm., 193 mk.; fol. 8 dm., 28 mk. W 1827 r. było 12 dm., 96 mk. Fol. R. z nomenkl. Grudziszki al. Gorciszki i Morgi, miał w 1871 r. rozl. mr. 802: gr. or. i ogr. mr. 282, łąk mr. 196, past. mr. 36, lasu mr. 288, nieuż. mr. 17; bud. z drzewa 14; las nieurządzony, młyn wodny. Wś R. os. 19, z gr. mr. 355; wś Wierstomino Ralskie os. 12, z gr. mr. 394. *Br. Ch.*

Ralow (niem.), dobra ryc., pow. rugijski, st. p. Samtens.

Rals, jezioro w pow. wileńskim, przy zaścianku Polesie.

Ralswieck (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. rugijski, st. p. Bergen.

Rałanice, przyległ. Czernichowa, w pow. krakowskim.

Rałktynele, dobra, pow. szawelski, gm. Skiemie, o 59 w. od Szawel.

Rałowce al. *Radłowce*, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Głębokie, okr. wiejski Szarabaje, o 9 w. od gminy a 65 w. od Dzisny, ma 5 dm., 41 mk. katol. (27 dusz rewiz.). 2.) **R.,** wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, okr. wiejski Ostrów, o 9 w. od gminy, 15 dusz rewiz.; należy do dóbr Wereczata, Koziełłów.

Rałowszczyzna al. *Radłowszczyzna*, fol. i wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Korsaków, Graużyszki, o 3 w. od gminy a 10 w. od Oszmiany; fol. ma 1 dm., 13 mk. kat., wś zaś 8 dm. i 93 mk. katol. (w 1864 r. 20 dusz rewiz.). Niegdyś własność Stefana Jerzego Roemera.

Rały, wś w pobliżu rz. Sworotwy, praw. dopływu Mołczadki, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Poczepowo, ma 4 osady pełnonadziałowo; grunta faliste, urodzajne; miejscowość dość leśna. *A. Jel.*

Ramachowy Las al. *Sacinka*, gajówka na obszarze Myszkowic, pow. tarnopolski.

Rambacz, grupa zabudowań w Mokrejwsi, pow. nowosądecki, na granicy ze Świrklą.

Rambau (niem.), ob. *Rębowo.*

Ramberg (niem.), dobra ryc. na prus. Litwie, pow. darkiejmski, 7 klm. od st. p. Szabienen. Obszar 266 ha.

Rambin 1.) wś na Rugii; 1877 r. 805 ew. mk., trudniących się rolnictwem i rękodzielnictwem; w miejscu agentura poczt. 2.) **R.** *Gross*, dobra ryc. i wś w Pomeranii, pow. belgardzki; st. p. i kol. w miejscu. 3.) **R.** *Klein*, dobra ryc. i wś, tamże.

Rambow 1.) ob. *Rębowo.* 2.) **R.,** wś zaginiona pod Garnem w pow. słupskim, w Pomeranii. W 1282 r. zapisuje ją ks. Mestwin ponownie kościołowi św. Stanisława w Garnie (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 299). *Ks. Fr.*

Rambsen (niem.), dobra ryc. z fol. Klein Poninken, pow. frydlądzki, 5 klm. od st. p. Schoenbruch.

Ramejkiszki, ob. *Remejkiszki.*

Ramelow (niem.), wś i dobra ryc., z agenturą poczt., w Pomeranii, pow. kołobrzesko-koerliński, nad traktem z Szczecina do Gdańska. W 1877 r. 488 mk. ewang. Osada ta istniała już w XII w. *Ks. Fr.*

Ramesza, jezioro w pow. święciańskim, pod zaśc. Łozówka.

Ramiejki, wś, pow. nowogródzki, przy gościńcu z Worończy do Rajec, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, ma 14 osad pełnonadziałowych; miejscowość falista, całkiem bezleśna; grunta pszenne. *A. Jel.*

Ramige, nazwa starożytnej warowni koło góry Rombinus, na Litwie pruskiej.

Ramin (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Randow, st. p. Grambow.

Raminowo, dobra, pow. nowoaleksandrowski, własność Aleks. Łopacińskiego, 297 dz. ziemi dworskiej; w spisie urzędowym niepomieszczone. *A. K. L.*

Raminshagen (niem.), fol. w Pomeranii, pow. Randow, st. p. Stolzenburg.

Ramiona al. *Ramion*, wś włośc., pow. przasnyski, gm. i par. Baranowo, odl. o 28 w. od Przasnysza, ma 23 dm., 142 mk., 399 mr. Wchodziła w skład dóbr Krasnosielc.

Ramischau, wś, pow. trzebnicki, par. ew. Paschkermitz. W 1844 r. 24 dm., 139 mk. (6 katol.); młyn wodny.

Ramitz (niem.), fol. w Pomeranii, pow. rugijski, st. p. Patzig.

Ramitzow, dobra ryc. w Pomeranii, pow. gryfijski, st. p. Gr. Buenzow.

Ramizów, ob. *Ranizów.*

Ramkau (niem.), ob. *Rębiechowo.*

Ramle, niem. *Ramley*, wś, pow. kartuski, st. p. i par. ew. Kartuzy, 1 milę odl., kat.

Goręczyn, 325 ha (238 roli or., 9 łąk, 5 lasu). W 1869 r. 30 dm., 231 mk. kat.; 1885 r. 35 dm., 49 dm., 289 mk. (1 ewang.). Wś ta leży wśród t. z. gór Ramlejskich; dawniej było tu tylko leśnictwo, należące do rewiru stęgwałdzkiego; dopiero r. 1868 został ten obszar na własność wydany. We wsi jest szkoła katol. (1 nauczyciel i 84 dzieci). *Ks. Fr.*

Rammonischken (niem.), wś na prus. Litwie, pow. pilkałowski, st. p. Schillehnen.

Ramnowo, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Krasna, odl. od Kalwaryi 18 w., ma 120 dm., 376 mk.

Ramojne, ob. *Romajnie.*

Ramontogis 1.) zaśc. szl. nad rzką t. n., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 36 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. kat. 2.) **R.,** zaśc. szl., tamże, o 35 1/2 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. kat.

Ramoszki, wś, pow. szawelski, gm. Żagory, o 52 w. od Szawel.

Ramoschkehmen (niem.), wś na prus. Litwie, pow. darkiejmski, st. p. Wilhelmsberg.

Ramoten, wś około Swanenfeld pod Licbarkiem, w spisach urzędowych ani u Kętrzyńskiego niepomieszczona. Biskup Eberhart dał swego czasu „Coglinden quondam prutheno, camerario suo pewne dobra circa Cropayn obok dóbr Paythun interpretis nostri". „Ponieważ zaś Willun camerarius nunc noster in Glotovia ac Windil, filii predicti Coglinden" przywilej zgubili, udziela im biskup Herman w 1340 r. nowy, z polepszeniem na prawo chełmińskie „propter eorum benemeritorum" (ob. Sieniawski, Bisk. warm., II).

Ramotki (mylnie), ob. *Ramułki.*

Ramoty, wś, pow. kolneński, gm. Stawiski, par. Romany, mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. było 15 dm., 88 mk.

Ramoty, niem. *Ramten*, dok. 1414 *Rammoth*, 1437 *Ramaw* i *Ramol*, 1509 *Rampten*, 1648 *Ramuty*, 1773 *Ranten*, wś szl. w Pomezanii, pow. sztumski, st. p. i par. ew. Kiszpork, kat. Starytarg; obejmuje 452 ha (408 roli or., 31 łąk). W 1868 r. było 53 bud., 24 dm., 250 mk., 200 kat., 50 ew.; 1885 r. 23 dm., 43 dymów, 213 mk., 178 kat., 34 ew. R. 1772 należała do Bagniewskich, obecnie do hr. Sierakowskiego. *Ks. Fr.*

Ramowszczyzna, zaśc., pow. miński, przy granicy pow. oszmiańskiego, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Pierszaje, ma 1 osadę; grunta szczerkowe, równe, lasu mało. *A. Jel.*

Rampelmuehle, młyn wodny w Steubendorf, pow. głupczycki.

Ramsau, przys. do wsi Lipowej, w pow. frywałdowskim.

Ramsel (niem.), potok, powstaje w gminie Kronsdorf, w pow. i obw. sąd. karniowskim, na Szląsku austr., ze źródeł leśnych, z pod góry Koehlerstein (695 mt.); płynie na wschód przez wś Kronsdorf, następnie zwraca się na płd.-wschód przez Raduniek i Raduń Wielki, a wreszcie przez Branczyce (Bransdorf) w kierunku wschodnim, uchodząc do Opawicy Czarnej. Długość biegu 13 klm. *Br. G.*

Ramsen (niem.), ob. *Ramzy.*

Ramsen, wś, pow. królewiecki, st. poczt. Kobbelbude.

Ramsówko, niem. *Klein Ramsau*, wś na pol. Warmii, pow. olsztyński, 2 klm. na płn.-zachód od Ramsowa, 6 klm. na płn. od Wartemborka (st. p., tel. i kol. żel.). Obejmuje 380 mr. *Ad. N.*

Ramsowo 1.) niem. *Gross Ramsau*, wieś kośc. na pols. Warmii, pow. olsztyński, 4 klm. na płn.-wschód od st. p., tel. i kol. żel. Wartemborku. Obejmuje 850 mr. Kościół paraf. p. w. św. Andrzeja. Mieszkańcy katolicy Polacy. Par. R. obejmuje wsie: R., Kierztanowo, Dobrąg, Gipsowo, Kromerowo, Klimkowo, Rycybałt, Katrajny. Wś założona 1379 r. Dokumentem biskupa warmińskiego Henryka z 9 września, otrzymuje brat tegoż Johannes Sorbom 70 włók na prawie chełm. Biskup mówi w dokumencie: „.... existimantes ecclesie et mense nostre nedum utile, sed eciam necessarium fore, ad solitudines seu loca deserta, in extremis territorii eiusdem ecclesie versus infideles sita et hactenus non inhabitata, homines ad inhabitandum allicere modis, quibus possumus, attrahere et vocare, ac pro conservacione et defesione eorundem locorum et aliorum dicte ecclesie probos viros, qui in armis deserviant, providere. Attendentes eciam multa utilia servicia per dominum Johannem, fratrem nostrum germanum et advocatum..... eidem fratri, eiusque veris heredibus et successoribus..... nemus dictum Rampsow, situm iuxta locum dictum Dobring contulimus....." (ob. Cod. dipl. Warm., III). 2.) **R.,** dobra ryc., tamże, z fol. Baerenbruch i Zimnowem. Obszar 901 ha; cegielnia. W r. 1854 znaleziono tu 336 dobrze zachowanych monet arabskich. Leżały one nie głęboko w ziemi, na przestrzeni około 20 stóp kwadr. Zapewne je więc już dawniej kiedy ruszono, ale nie spostrzeżono. Między niemi znajdują się dwie z czasów panowania Omajadów (742 i 748 al. 9 po Chr.), 333 z czasów Abasydów, jedna z czasów Idrisydów w Maurytanii. Najpóźniejszą datą jest r. 828 po Chr., za panowania kalifa Al-Namun. *Ad. N.*

Ramsowskie, jezioro w pow. sztumskim, przy wsi Ramsowo, było kiedyś bardzo rybnem. Kattenbringk, który naliczył 107 jezior w warmińskich wójtostwach, mówi w „Miscellanea Warmiensia", że łowiono w niem stare karpie, bardzo wielkie, a pokryte mchem, które dla dobrego a słodkiego smaku książę biskup warmiński Szembek, jako osobliwość,

królowi na prezent przesłał (ob. Dittrich, Beitraege z. Gesch. der Fischerei in Ermlande).

Ramstau (niem.), fol., pow. królewiecki, st. p. Waldau.

Ramszyno, wś, pow. witebski, w 1 okr. pol. do spraw włośc., gm. jeremińska, w 1863 r. 67 dusz rewiz.

Ramty 1.) niem. *Ramten Alt*, dobra ryc. z folw. *Ramty N.* i *Dragolice* (*Draglitz*), pow. ostrodzki, na pol. Warmii, blisko jez. Morąg, w okolicy obfitującej w wody, $2^1/_2$ klm. od granicy pow. olsztyńskiego i rz. Pasaryi, 1 klm. od st. p. Łukty. Obszar 1548 ha. 2.) **R.,** dobra na niem. Warmii, pow. reszelski, 4 klm. na płn.-wschód od st. p. i tel. w Reszlu, blisko granicy pow. rastemborskiego, $1^1/_2$ klm. od Świętolipki. Obszar 400 ha. Dokument okupacyjny z r. 1656 podaje następujące szczegóły: Folwark Rambty leży $^1/_2$ mili od miasta (Reszlu), obejmuje 20 włók, zabudowany jest w czworobok, z budynkami nieco staremi. Szopa dla owiec jest dobra i wielka, że 1000 owiec może w niej zimować, zato paszy, siana i słomy mało, bo w jednem polu tylko 60, w drugiem 30 fur zbierają. Krowy są liche, średnio-polskiego gatunku, młode bydło dosyć tłuste, rola prawie całkiem piasczysta, więc nie bardzo urodzajna. Wysiano żyta 1 łaszt 39 szefli, sprzątnięto 8 łasz. 2 szef.; wysiew i wymłóckę ($43^3/_4$ szef.) odciągnąwszy, pozostaje 5 ł. i 39 sz. czyli na pieniądze 763 fl. 6 gr. $4^1/_2$ fen. Jęczmienia wysiano 1 ł. 32 sz., zebrano 57 sz., stracono 35 sz. Owsa wysiano 4 ł. 5 sz., zebrano 1 ł. 32 sz., stracono 2 ł. 33 sz. Z bydła miał folwark: 52 dojnych krów. Od 28 krów odstawiono $28^1/_2$ „achtel“ masła i $85^1/_2$ kóp sera, w wartości 541 fl. 10 gr. Następnie wymienia dokument pojedyńczo wszystko bydło folwarczne i ptastwo i podaje ogólną sumę dochodów z folwarku na 1946 fl. 8 gr. $18^1/_2$ fen. Płaca zarządcy w Ramtach była taką jak w Robabach. Każdy z nich dostawał 30 fl. gotówki, 80 sz. żyta, 2 sz. jęczm., 2 sz. grochu, 2 sz. owsa, 6 kwart oleju, 1 beczkę soli, 2 tuczone świnie (ob. Zeitsch. f. Gesch. Ermlands 1880). 3.) **R.,** fol., pow. welawski, st. p. Taplacken. *Ad. N.*

Ramucie, ob. *Raszucie.*

Ramuk 1.) leśn. rządowe na pol. Warmii, pow. olsztyński, st. p. Butryny. Przed 15 laty trzymały się w kniejach ramuckich niedźwiedzie. 2.) **R.** *Klein*, ob. *Lalka.*

Ramułki, mylnie *Ramutki* i *Ramotki*, niem. *Elisenhof*, fol. do Murzynowa Leśnego, pow. średzki, o 6 klm. od Środy (st. poczt. i st. dr. żel.), nad rzeczką Maskawą, dopł. Warty; par. Nietrzanów; 2 dm., 27 mk.

Ramusucha, lewy dopływ Sudości, praw. dopływu Desny, lew. dopł. Dniepru. Przybiera od lewego brzegu Bołotenkę.

Ramutki, ob. *Ramułki.*

Ramutki al. *Ramotki*, niem. *Ramutken*, dobra, pow. grudziądzki, par. kat. Gruta, ew. Grudziądz, st. p. i kol. Mełno, 7 klm. odl. Obejmują 153 ha (134 roli or., 13 łąk). W 1868 r. 9 bud., 4 dm., 66 mk., 53 katol., 13 ewang.; 1855 r. 4 dm., 13 dym., 80 mk., 67 kat., 13 ew. Właśc. Schelski. Osada ta istnieje od r. 1726, w którym administrator rogozińskiej ekonomii, za zezwoleniem Augusta II, puścił Joachimowi Pawłowi 3 włóki w dzierżawę. Czynsz wynosił 100 prus. zł., hyberna 9 zł., pogłówne 2 zł., był też zobowiązany do tłoki na folw. w Grucie podczas żniw. Ponieważ potem Michał Paweł dobrze tu gospodarzył, nie szczędząc nakładów i czynsz akuratnie płacił, dla tego r. 1761 przedłuża August III dzierżawę na lat 40 za rocznym czynszem w kwocie 100 fl. „Insuper visum nobis est, ut particulam prati et fundi inter limites Grutenses jacentem et scorsivo contractu ad toties dictum praedium annexam sub censu annuo decem fl. pruth., tum quoque mansum unum in virgultis intra limites villae oeconomicae Dąbrówka situm, nondum excultum, sub onere XV fl..... (praedio Ramutki) incorporemus“. Po upływie 40 lat puścił rząd pruski r. 1802 dobra te, obejmujące w ogóle 421 mr. i 117 pręt. dotychczasowemu posiadaczowi Pawłowi Lenz w wieczystą dzierżawę za 170 tal. zakupnego, 72 tal. kanonu rocznego od r. 1801. Miał także dawać 17 korcy i 11 mac żyta, dostarczać koni i podwody dla króla i wrazie mobilizacyi, wreszcie pomagać przy budowaniu fortec, polowaniu na wilki i robotach w lesie. W 1819 r. dołączono do osady jeszcze 16 mr. i 163 pręt. kwadr. lasu wykarczowanego z niewałdzkiego rewiru, za czynszem 4 korcy i 8 mac żyta. Potem unormowano cały podatek na 95 tal. 3 gr. i 4 fen. W nowszych czasach powiększył tutejszy posiadacz te dobra przez zakupienie 10 parceli od gruckich lemanów. R. 1789 były tu tylko 2 dymy (ob. Froehlich: Gesch. d. Graudenzer Kr., str. 243). *Ks. Fr.*

Ramutówko, wś i fol., pow. płocki, gm. Ramutówko, par. Święcieniec, odl. 13 w. od Płocka, liczy 3 dm., 125 mk., 306 mr. R. gmina należy do sądu gm. okr. IV, urząd gm. w Miszewie Murowanym, ma 12,290 mr. obszaru i 4097 mk. (1880 r.). W gm. znajduje się: 5 kościołów, trzy kaplice, dom modlitwy ewang., szkoła, 4 młyny, 4 wiatraki. W skład gminy wchodzą: Barcikowo, Borowice, Borowicka Kępa, Białobrzegi, Cieśle, Chylino, Kanigowo-Płaczkowo, Krawęczyn, Kępa-Polska, Kępa-Niemiecka, Miszewo-Murowane, Małoszewo, Miszewko-Garwackie, Mijakowo, Niesłuchowo, Pepłowo, Ramutówko, Samborz, Stanowo, Święcieniec, Szeligi-Wielkie, Szeli-

gi-Małe, Wylazłowo, Zakrzewo-Kościelne, Zakrzewo-Holendry, Zakrzewo-Kolonia.

Ramutowo *Sielskie* i *R. Kosińskie*, wś i fol., pow. płocki, gm. Rogozino, par. Święcieniec, odl. o 16 w. od Płocka, ma 6 dm., 104 mk. W 1886 r. fol. R. Kosińskie rozl. mr. 417: gr. or. i ogr. mr. 251, łąk mr. 5, past. mr. 9, lasu mr. 142, nieuż. mr. 10; bud. mur. 1, z drzewa 13; płodozmian 7-polowy, las nieurządzony. Wś R. os. 11, z gr. mr. 13. Fol. R. Sielskie z dezertą Piączyniec rozl. mr. 356: gr. or. i ogr. mr. 264, łąk mr. 20, lasu mr. 66, nieuż. mr. 7; bud. mur. 1, z drzewa 6; las nieurządzony. Wś R. Sielskie os. 15, z gr. mr. 10.

Ramutten 1.) al. *Hans Ramutten*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Kukoreiten. 2.) **R.** *Jahn*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Immersatt. 3.) **R.** *Peter* al. *Kurpen*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Kukoreiten. *Ad. N.*

Ramuty, wś, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Bieniakonie, okr. wiejski woronowski, o 6 w. od gminy, 21 dusz rewiz.; należy do dóbr Jodkiszki, Rossudowskich.

Ramuty, ob. *Ramoty.*

Ramuże, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 58 w. od Poniewieża.

Ramzy 1.) *Małe*, niem. *Klein Ramsen*, fol., pow. sztumski, st. p., tel. i kol. Mlecewo, 5 klm. odl.; mają 195 ha (157 roli or., 14 łąk). W 1885 r. 4 dm., 14 dym., 80 mk., 76 kat., 4 ew. Właśc. Ludwik Donimirski. 2.) **R.** *Wielkie*, niem. *Gross Ramsen*, dok. 1295 *Rensyn*, 1402 *Rensen*, *Renczen*, 1408 *Ronsen*, 1530 *Renste*, 1593 *Ramcza* i *Rancze*, 1645 *Ramsy*, dobra ryc. w Pomezanii, pow. sztumski, 5 klm. na płd.-wschód od Sztumu (par. ew. i st. p., tel. i kol.), par. kat. Postolin. Obszar wynosi 261 ha (orn. 162, łąk 31, lasu 1). W 1885 r. 4 dm., 16 dym., 80 mk. kat.; hodowla bydła i koni. Właśc. Zygmunt Donimirski. W 1772 r. posiadali te dobra Kczewscy. W 1878 r. znaleziono tu w pobliżu granicy ze wsią Cygusami, na pochyłej płaszczyźnie, urnę odosobnioną, przykrytą płaskawym kamieniem (ob. Obj. do mapy archeol. Prus Zach. Ossowskiego, str. 94); oprócz tego 2 naszyjniki, sporą ilość zwojów spiralnych z drutu bronzowego i bransoletę (tamże, str. 106). W wojnie od r. 1768—72 dobra tutejsze bardzo zostały spustoszone (ob. Gesch. d. Kr. Stuhm v. Schmitt, str. 233).

Ramżyno, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Głębokie, okr. wiejski Wincentowo, o 9 w. od gminy, 15 dusz rewiz.

Ranachów, wś, fol. i dobra nad rz. Chotecką al. Chotczą, pow. iłżecki, gm. i par. Cielielów, odl. od Iłży 20 w., 22 dm., 204 mk. W 1827 r. było 17 dm., 147 mk. Dobra R. składały się w 1886 r. z fol. R. i Peinolas, rozl. mr. 581: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 169, łąk mr. 39, lasu mr. 95, nieuż. mr. 10, razem mr. 313; bud. mur. 3, z drzewa 6; płodozmian 8-polowy; fol. Peinolas gr. or. i ogr. mr. 225, past. mr. 40, nieuż. mr. 3, razem mr. 268; bud. mur. 2, z drzewa 2, las nieurządzony. Wś R. os. 18, z gr. mr. 301. W 1569 r. wś R., w par. Czepielów, własność Stanisława Ranachowskiego, miała 1 ½ łanu, ¼ łanu 3 zagr., 1 kom. (Pawiń., Małop., 304). *Br. Ch.*

Ranchwitz, wś, pow. niemczyński, par. ew. i kat. Prauss. W 1842 r. 15 dm., dwór, 93 mk. (14 katol.).

Rańcza Wola, wś włośc., pow. pułtuski, gm. Kozłowo, par. Szyszki, ma 78 mk., 169 mr. obszaru.

Randarczyki, zaśc. w dobrach Rybiniszki, pow. rzeżycki.

Randkunis, dwór, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 78 w. od Nowoaleksandrowska.

Randołka, ob. *Arendol.*

Randorowo, wś włośc., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski i dobra skarbowe Kuryłowicze, o 11 w. od gminy a 8 w. od Dzisny, ma 2 dm., 17 mk. (w 1864 r. 3 dusze rewiz.).

Randow, prawy dopływ Ukry, wpadającej do morza Baltyckiego. Złączony teraz z rz. Welse, lewym dopł. Odry dolnej. Rzeka R. według Hilferdinga zwała się pierwotnie Leknica.

Randow (niem.), dobra w Pomeranii, pow. Grimmen, st. p. Demmin.

Randówka, wś, pow. homelski, gm. Telesze, ma 30 dm. i 174 mk., z których 1 zajmuje się bednarstwem.

Randowshof, fol. do Bogucic (Bogschuetz), pow. oleśnicki.

Randzie, okolica, pow. szawelski, gm. Skiemie, o 43 w. od Szawel.

Randziłowszczyzna, dobra, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Kozłowszczyzna, o 25 w. od Słonima.

Ranenburg, właściwie *Oranienburg*, przez lud *Anbur* zwane, mto pow. gub. razańskiej, przy zlewie rz. Jagodnej i Stanowy, o 132 w. od Razania odległe, ma 4816 mk., 5 cerkwi, szkołę powiat. i miejską, szpital, fabryki miodu, mydła, tytuniu, znaczny handel, zwłaszcza zbożem; st. pocz. i st. dr. żel. razańsko-kozłowskiej, pomiędzy st. Szeremetiewo (o 10 w.) a Zimarowo (o 12 w.), o 65 w. od Kozłowa. W XVIII w. folwark ks. Menszykowa, tudzież mała twierdza, zbudowana przez niego na wzór holenderskich i nazwaną Oranienburg, której ślady dotąd pozostały, potem miejsce pobytu więźniów stanu. *Ranenburski powiat* ma na przestrzeni 2701 w. kw. 129,038 mk., trudniących się przeważnie rolnictwem, które jest w stanie kwitnącym. Powierzchnia równa, grunt urodzajny, pod względem geogno-

stycznym należy do formacyi dewońskiej, posiada węgiel kamienny, wapień z licznemi skamieniałościami. Znaczniejsze rzeki: Ranowa, Woroneż, Rjasa; wielkie bagna; lasy zajmują 10% ogólnej przestrzeni.

Rangiele, wś, pow. rossieński, par. wojnucka.

Ranglack, fol., pow. frydlądzki, st. pocz. i tel. Domnau.

Ranglacken, wś i leśn., pow. wystrucki, st. pocz. i tel. Puschdorf.

Rangocin i *Rangoczino*, ob. t. VIII, 909 i 946.

Rangówka, wś, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Wysoki Dwór, okr. wiejski Różewo, w 1864 r. 7 dusz rewiz. Podług spisu z 1866 r. folw. i karczma, o 35 w. od Trok, 3 dm. i 48 mk. (44 katol. i 4 żydów).

Rangowo 1.) zaśc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Wysoki Dwór, okr. wiejski Jasudańce, w 1864 r. 6 dusz rewiz. W spisie z 1866 r. podane 2 zaśc., o 35 w. od Trok mający 3 dm. i 44 mk. katol., oraz o 36½ w. od Trok, 6 dm. i 54 mk. katol. 2.) **R.,** fol. szl. nad pot. Rangówką, pow. trocki, w 3 okr. pol., o 35 w. od Trok, 1 dm., 17 mk. katol.

Rangul, potok, ob. *Negrylassa* i por. też t. IV, 929.

Ranicowo, w dok. *Renickowe*, *Rainikowo*, *Ramikowo*, zaginiona wś pod Kartuzami, w pow. kartuskim. Wś ta leżała między Starem Grabowem a Mączewem (ob. „Majątki biskupie“ p. Kujota, str. 12). Nadał ją w 1241 r. ks. Sambor bisk. kujawskiemu (ob. Zeitsch. d. Westpreuss. Gesch. Ver., X, 102). *Ks. Fr.*

Ranigłów, własność klasztoru w Mogilnie w XI w. (ob. t. VIII, 654).

Ranie, wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Kamieniec Litewski, o 32 w. od Brześcia.

Raniewicze, wś i ferma, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Swisłocz, o 29½ w. od Wołkowyska.

Ranino, wś, pow. witebski, między Witebskiem i Kołyszkami, wysoko wzniesiona npm.

Ranikowo, wś, ob. *Ranicowo*.

Raniowice z *Młynkami Harasymowymi*, po rus. *Ranewyczi*, wś, pow. drohobycki, 5 klm. na wschód od Drohobycza. Na płn. leżą Poczajowice, na płn.-wsch. Marcypol (al. Marcinpol, część Michałowiec), na płd.-wsch. Neudorf i Bolechowce, na płd. Kołpiec, na płd.-zach. Solec, na zach. i płn.-zach. Drohobycz. Wzdłuż granicy płn.-zach. płynie Tyśmienica; środkiem obszaru dopływ Tyśmienicy: Słonica. Wchodzi ona tu od wsch. z Neudorfu i Bolechowiec, płynie na zach., po przyjęciu lewobocznego dopływu Dubicy skręca na płn. i wpada do Tyśmienicy od praw. brzegu. Na praw. brzegu Słonicy leżą zabudowania wiejskie, na zach. od nich, na granicy, grupa domów „Młynki Harasymowe“. Wznies. wynosi 317 mt. na płn., a 284 mt. na zach. Własn. większa (rządowa) ma roli or. 13, łąk i ogr. 17, pastw. 1 mr.; własn. mn. roli orn. 600, łąk i ogr. 212, pastw. 231 mr. W r. 1880 było 109 dm., 606 mk. w gminie; 6 rz.-kat., 582 gr.-kat., 18 izrael.; 5 Polaków, 601 Rusinów. Par. rz.-kat. w Drohobyczu, gr.-kat. w Bolechowcach, dek. drohobycki, dyec. przemyska. We wsi jest cerkiew p. w. św. Piotra i Pawła i kasa pożyczkowa gminna z kap. 5789 zł. w. a. Za czasów Rzpltej należała do dóbr koronnych, ststwa drohobyckiego. Wspomniana już jest w dokumencie z r. 1409 (ob. Akta Gr. i Ziem., t. IV, str. 76). W wykazie dokumentów znajdujących się w archiwum gubernialnem lwowskim, sporządzonym w r. 1787 (Rk. Os. № 2837, str. 188 i 189) czytamy: „A. 1533 Sabbatho infra octav. Ascensionis Christi Cracoviae, Privilegium Sigismundi primi regis, quo mediante idem rex villas Medynice, Raniowicze etc. in Capitaneatu Drohobycensi jacentes, a tributo seu praestatione Boum praedicta Odumarszczyzna nuncupato liberat, tum quoque a censu et podwodis immunes declarat praeter podwodas praesenti rege“. A. 1563 die 27 Februarii. Petricoviae in comitiis. Privilegium Sigismundi Augusti regis, quo mediante innovatur et confirmatur privilegium ejusdum regis d-to in Wolniki feria secunda post festum Nativitatis Beatissimae Virginii Mariae 1555 Generosis Josepho Wojewodka et Sophiae, conjugibus collatum super exemptionem molendini in villa Raniovice Capitaneatus Drohobycensis de manibus Alberti Buchrey et ejus conjugis salva eorundem Generosorum Wojewodkow circa idem molendinum usque ad exemptionem conservatione“. *Lu. Dz.*

Ranis, pierwotna nazwa wsi *Pielgrzymowo*, w pow. niborskim.

Ranis (dok.) ob. *Ryńsk*.

Ranisch (niem.), ob. *Runzka*.

Ranischau, kolonia niemiecka, pow. kolbuszowski, mająca obszar tabularny wspólny z Raniżowem, leży na północ-zachód od Raniżowa, posiada paraf. ewang., 45 dm., 343 mk.; 51 rz.-katol., 248 ewang. i 44 izrael. a pod względem narodowości 285 Niemców i 57 Polaków. Jest to osada nowsza, pochodząca z czasów Józefa II. Posiada kasę pożyczkową gm. z kap. 1907 złr. i szkołę ewangielicką. Par. ewang.-augsb. liczy 1146 dusz, ma kościołek drewn., 1834 r. poświęcony. Filie w Steinau i Sulichowie. *Mac.*

Raniuny, wś, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 53 w. od Kowna.

Raniżów, w dok. *Ramiżów*, *Ramyschów* i *Ramyżów*, wś, pow. kolbuszowski, w piasz-

czystej równinie, pod 39°38′ wsch. dług., a 50°75′30″ płn. szer., wznies. 206 mt. nad Zyzogą, dopł. Łęgu z lew. brzegu. Z R. prowadzą drogi: na zach. do Kolbuszowy, na wschód do Sokołowa koło Rzeszowa, na płd. do Rzeszowa przez Głogów, na płn.-zach. do Lipnicy. Wieś ma szkołę ludową 2-klas. i kasę pożyczk. gm. z kapit. 1128 złr., par. rz.-kat. i urz. pocz. Liczy 237 dm., z tego obszar dwor. 2, a wólki: Lisy 12 dm., 72 mk.; Piaski 39 dm., 156 mk.; Piaskówka 4 dm., 34 mk.; Sudoły 5 dm., 30 mk.; Warzochy 8 dm., 60 mk. i Wilki 6 dm., 40 mk. Według Siarczyńskiego (Słownik geogr. Galicyi, rps. bibl. Ossol. 1826) powstały te osady już po r. 1776. Z ogólnej liczby ludności 2333 mk. jest 2066 rz.-kat., 10 ewang. i 257 izrael.; 267 Niemców a 2066 Polaków. Gleba piaszczysta, nieurodzajna, lasy sosnowe. Obszar więk. pos. (Towarzystwa pomocy obywatelskiej w Jarosławiu) ma 3 mr. roli, 13 mr. łąk, 2 mr. past. i 893 mr. lasu; pos. mn. 1463 mr. roli, 419 mr. łąk, 430 mr. pastw. i 113 mr. lasu. Regularny rozkład zabudowań, znaczna ilość izraelitów i targi, odbywające się każdego czwartku, nadają wsi pozór miasteczka. Parafia ma kościół murowany, wzniesiony w r. 1815, należący do dyec. przemyskiej, dek. głogowskiego. Parafia jest jednak dawną. Dokumentu erekcyjnego niema, ale w r. 1409 świadczy na dokumencie erekcyjnym parafii w Łące proboszcz de Ranischów. Przypisują założenie parafii rodzinie Ramsch lub Ramisch, która w XV w. miała rozległe dobra koło Przeworska. Par., niegdyś do dyec. krakowskiej należąca, obejmuje: Mazury, Wolę Raniżowską, Staniszewskie i Zielonki. Za Długosza (L. B., II, 369) obejmowała tylko Wolę Raniżowską. Miała wówczas duże role, łąki, młyn i sadzawkę, bór z barciami, karczmę z rolą ale tylko 9 zagrodników na rolach. O dziesięciny, wartości 3 grzyw., toczył się spór między plebanem a biskup. krak.; pleban opierał się na prawie parafialnem, biskup zaś twierdził: quod villa ipsa in crudo radice locata sit“. To wskazuje, że R. został na początku XV w. założony. W 1581 r. (Pawiński, Małopolska, 202) było tu 16 kmieci na 5 łanach, 5 zagród z rolą, 1 komornik z bydłem i 2 komor. bez bydła. R. graniczy na płn. z Wolą Raniżowską, na wschód ze Staniszewskiem, na płd. z Pogwizdowem a na zachód z Dzikowcem. *Mac.*

Raniżowska Wola, wś, pow. kolbuszowski, w piaszczystej, borami pokrytej równinie, wznies. 236 mt. npm., na północ od Raniżowa, na lew. brzegu Zyzogi, zabudowana w długą ulicę wzdłuż drogi wiodącej od potoka, za którym rozpoczyna się bór, na wschód do Lipnicy. Odl. o 3·7 klm. na północ od Raniżowa, gdzie ma paraf. rz.-kat. i urz. pocz. Dzieli się na trzy grupy chat: wieś i wólki: Poręby i Stece: pierwsze na wschód od wsi (50 dm., 265 mk.), drugie na płn. (17 dm., 99 mk.), Ogółem jest tu 622 dm. i 3368 mk. (1681 męż., 1687 kob.), mianowicie 3182 rz.-kat., 21 ewang. i 165 izrael., a pod względem narodowości 186 Niemców i 3182 Polaków. We wsi jest kaplica murowana, w której się czasem nabożeństwo odprawia, szkoła ludowa z dwoma nauczycielami i kasa pożyczkowa gm. z kapit. 8063 złr. Gleba piaszczysta a pastwiska składają się przeważnie z wydm, które obecnie zalesiają. Pos. większa (Leonar. Rychlickiego) ma 13 mr. roli, 3 mr. łąk i 5 mr pastw.; pos. mn. 3819 mr. roli, 802 mr. łąk, 837 mr. pastw. i 55 mr. lasu. Była to wieś królewska, należąca wraz z Raniżowem do ststwa sandomierskiego. Za Długosza (L. B.. II, 169) liczyła 40 łanów kmiecych i sołtystwo na wolnych łanach, przytem proboszcz raniżowski miał prawo wykarczowania dla siebie czterech łanów. W 1581 (Pawiński, Małopolska, 202) liczyła 121 kmieci na $50^3/_8$ łan., 5 leśnych na 5 łanach, 2 zagrody, 3 komorników z bydłem, 6 komor. bez bydła, 6 rzemieśl. Sołtys Konarzowski miał oprócz swego łanu 6 kmieci na $1^1/_2$ łanie. Wś otoczona od północy i wschodu borami, graniczy na płn. z Wilczą Wolą, na wschód z Markowizną, na płd. z Raniżowem a na zach. z Lipnicą. Wydmy w stronie południ. (238 mt. npm.) mają nazwę „Stołowe góry“. *Mac.*

Ranje, ob. *Łużyce* (t. V, 842).

Rankau, 1376 *Rankou*, wś i dobra, pow. niemczyński, posiada kościół par. ew., szkołę. Dzieli się na dwie części: królewską i prywatną. W 1842 r. część pryw. 60 dm., dwór i folw., 480 mk. (31 katol.); część królew. 10 dm., 83 mk.

Ranke, rzeka w Inflantach, dopływ rz. *Oger* (ob.).

Rankemuehle, młyn wodny w Henrykowie, pow. ziębicki.

Ranken 1.) dobra koronne, w okr. i pow. goldyngskim, par. frauenburska (Kurlandya). Do dóbr należy folw. Peterhof. 2.) **R.,** dobra koronne, w okr. mitawskim, pow. bowski, par. neugutska (Kurlandya).

Ranna, kol., pow. koniński, gm. i par. Kramsk, odl. od Konina 17 w., ma 13 dm., 57 mk., 36 os., 156 mr. Wchodziła w skład dóbr Kramsk.

Ranna al. *Rauna*, rzka, dopływ rz. *Gauja*.

Ranne, białor. *Rannoje*, wś u źródeł rzki Mużanki al. Możanki, lew. dopł. Berezyny Dnieprowej, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Łosznica, ma 35 osad; cerkiewka na cmentarzu grzebalnym; grunta lekkie, miejscowość dość lesista. *A Jel.*

Ransdorf, 1490 *Rademansdorf*, wś i dobra,

pow. głogowski, par. Jakobskirch. W 1842 r. 38 dm., dwór, folw., sołtystwo, 341 mk. (51 katol.).

Ransen, 1296 i 1442 r. *Ransau*, wś i dobra, pow. stynawski. Posiada kościół par. ewang. (istniał już 1607 r.), szkołę ewang. (w 1650), młyn wodny, cegielnią. W 1842 r. 77 dm., dwór i dwa folw., 579 mk. (17 katol.). Par. katol. Stynawa.

Ransern, 1220 *Randino*, 1257 *Ranzin*, 1315 *Ransen*, wś i fol., pow. wrocławski, par. ew. Psary. W 1842 r. 49 dm., dwór i folw., 350 mk. (62 katol.), szkoła ewang., młyn, olejarnia. Część wsi stanowiła własność klasztoru klarysek w Wrocławiu. Do R. należy folw. Waldvorwerk.

Rańsk, niem. *Rheinswein*, wś i dobra ryc. na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, 22 klm. na płd.-wsch. od Biskupca, pomiędzy jez. Rańskiem a Babięckiem, w okolicy pagórkowatej, z glebą gliniastą i piaszczystą. Mieszkańcy w liczbie 335, protestanci, trudnią się rolnictwem. Pocztowa agentura. Gorzelnia. Nazwa niemiecka „Rheinswein“ miała dostać się wsi od zamku, jaki wielki mistrz dla łowów zbudował tu w XV w. Zamku tego nie ma śladu. Jednakże dokument z tegoż czasu nazywa wieś „Raynsno“ też „Rainske“. Henryk Reuss z Pławna, komtur morąski, nadaje Janowi (Jane), Fryderykowi, Guntrowi i Baltazarowi Kuchmeistrom, braciom, wsie Mingwy, Rańsk wraz z młynem, oraz Orzyny i Rogale (Rogenaw) na prawie magdeburskiem, z wyższem i niższem sądownictwem. Dan w Królewcu w dzień Grzegorza papieża r. 1468. Według rachunków ststwa szczycieńskiego z r. 1601 dwa dobra rańskie obejmowały 261½ włók; wsie: Orzyny, Rańsk, Rogale, Kałęczyn, Grądy, Zalesie, Mingwy (Monmenken), Śledzie (Hering), Mojtyn (Modien), Popowa Wola, Grodzisko i Przytuły. Do kościoła w Rańsku, którego patronem był od r. 1468 Kuechenmeister v. Sternberg, należały 4 włóki i 3 łaszty zboża. Dzisiejsze dobra mają obszaru 917 ha. Znaleziono tu przed laty kamienną siekierę. *Ad. N.*

Rańskie, jezioro na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, około 3 klm. długie, w końcu wschodnim najszersze, a coraz węższe ku zachodowi, wytwarza na północ półwysep, przeszło 1 klm. długi. W środku jeziora leży mała wyspa. Rzeczka łączy je z jez. Babięckiem. *Ad. N.*

Ranty, dobra ryc. na pol. Mazurach, pow. lecki, 6 klm. od st. pocz., tel. i kol. żel. Wydmin. Obszar 615 ha. Cegielnia i wyrób drenów. *Ad. N.*

Ranzin, dobra ryc. w Pomeranii, pow. gryfijski, st. pocz. Zuessow.

Ranzow, dobra ryc. w Pomeranii, pow. rugijski, st. pocz. Nipmerow.

Rapa Nowa, ob. *Nowa Rapa.*

Rapa 1.) wś na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, nad jez. Łuknajńskiem, o 2 klm. na płn. od łuknajńskiego przewozu, gdzie się łączą wody jez. Łuknajńskiego z jez. Śniardawskim, na wschód od Mikołajek (st. p.). 2.) **R.,** ob. *Węgorap.* *Ad. N.*

Rapaty, okolica szlach., w pow. przasnyskim, odl. 26 w. od Przasnysza. W obrębie jej leżą wsie: 1.) **R.**-*Górki*, wś i fol., gm. Bugzy-Płoskie, par. Krzynowłoga-Wielka, ma 2 dm., 27 mk., 94 mr. ziemi użyt. i 60 mr. nieużytk. Fol. R. Górki oddzielony został w 1872 r. od dóbr Duczymin Kościelny. 2.) **R.** *Swęchy*, wś, gm. Bugzy-Płoskie, par. Krzynowłoga-Wielka, ma 5 dm., 40 mk., 74 mr. ziemi użyt. i 40 mr. nieuż. 3.) **R.** *Sulimy*, wś, par. Chorzele, gm. Krzynowłoga, ma 7 dm., 43 mk., 26 mr. Wieś stanowiła jedną całość z wsią Czarzaste Wielkie. 4.) **R.** *Żachy*, wś, gm. Krzynowłoga-Wielka, par. Chorzele, ma 9 dm., 35 mk., 278 mr. użyt. i 53 mr. nieuż.

Rapaty, wś, pow. ostródzki, nad jeziorem, o 2 klm. po prawej stronie toru kol. toruńsko-wystruckiej, 2½ klm. na zach. od Biesalu (st. p., tel. i kol. żel.). Winryk v. Kniprode w. mistrz, nadaje r. 1352 Rapacie czyli Rapocie i braciom jego 40 włók w ziemi saskiej na prawie chełmiń., z obowiązkiem 9 lat służby i 9 lat wolności. *Ad. N.*

Rapczyce, ob. *Rabczyce.*

Rapeczki, wś, pow. wiłkomierski, gm. Ołoty, o 28 w. od Wiłkomierza.

Rapeje, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski i dobra Stackiewiczów, Jodzieniszki, o 5½ w. od gminy, 4 dusze rewiz.

Rapendorf (niem.) wś, pow. pr. holądzki, st. pocz., tel. i kol. żel. Guldenboden. Dnia 25 grudnia 1316 nadaje Fryderyk v. Wildenberg, szpit. i komtur elblągski, Janowi Wigand 42 włóki na prawie chełm. w celu założenia wsi Rapotendorf (dziś Rapendorf), 2 wł. wolne dla sołtysa, każda inna włóka płaci na św. Marcin 1 markę i 2 kurczęta (ob. Regest. Warm., I). *Ad. N.*

Rapenia, zaśc. włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Twerecz, o 3 w. od gminy a 27 w. od Święcian, ma 1 dm., 16 mk. katol. (6 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Dzisna.

Rapiełaławka, w spisie z 1866 r. *Ripieleławkis*, zaśc. nad jez. Bołasze, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Łyngmiany, o 8 w. od gminy a 38 w. od Święcian, ma 5 dm., 43 mk. katol. (w spisie z 1864 r. podana 1 dusza rewiz.).

Rapiszki 1.) wś włośc., pow. święciański,

w 2 okr. pol., gm. Daugieliszki, okr. wiejski Michałowo, o 9 w. od gminy a 23 w. od Święcian, ma 8 dm., 64 mk. katol. (w 1864 r. tylko 18 dusz rewiz.); należą do dóbr skarbowych Dawiliszki. 2.) **R.,** wś włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Daugieliszki, okr. wiejski Ożany, o 4 w. od gminy a 30½ w. od Święcian, ma 4 dm., 29 mk. katol. (14 dusz rewiz.). W spisie z 1866 r. podane jako zaścianek. 3.) **R.,** wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 46 w. od Nowoaleksandrowska. *J. Krz.*

Rapiszkiele, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Zabłociszki, okr. wiejski Cejkinie, o 12 w. od gminy, 4 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Daugieliszki.

Raponiszki, os., pow. władysławowski, gm. Światoszyn, par. Poniemoń, odl. od Władysławowa 44 w., ma 2 dm., 22 mk.

Rappeln (niem.), fol., pow. iławkowski, st. pocz., tel. i kol. żel. Iława.

Rappenhagen, dobra ryc. w Pomeranii, pow. gryfijski, st. pocz. Kemnitz.

Rappin (niem.), mko w pow. werowskim gub. ryskiej, przy ujściu rzki Woo do jez. Ciepłego, 400 mk., znaczny handel lnem, 2 szkoły (niemiecka i estońska), w pobliżu fabryka papieru; założone w 1860 r.

Rappin (niem.), dobra w Pomeranii, pow. rugijski, st. pocz. Patzig.

Rapszany 1.) dobra, pow. wiłkomierski, gm. Kowarsk, o 29 w. od Wiłkomierza; w 1859 r. była tu gorzelnia. 2.) **R.,** wś, pow. wiłkomierski, gm. Kowarsk, o 29 w. od Wiłkomierza; własność Butlerów.

Raptówka, grupa zabudowań w gm. Niedźwiedź, pow. limanowski, tuż nad granicą z Porębą Wielką. *Br. G.*

Raptowo, ob. *Reptowo.*

Rapy *Dylańskie* i *R. Bojarskie,* wś, pow. biłgorajski, gm. Puszcza Solska, par. Biłgoraj. R. Dylańskie mają 8 os., 91 mr., wchodziły w skład dóbr Dyle, zaś R. Bojarskie stanowią część wsi Bojary. W 1827 r. było 8 dm., 54 mk.

Raray (dok.), ob. *Wrocławki.*

Rarfin, dobra ryc. w Pomeranii, pow. białogrodzki, st. pocz. Podewils.

Rarog, os. karcz., pow. płocki, gm. Rogozino, par. Imielnica, odl. o 7 w. od Płocka, ma 1 dm., 3 mk., 65 mr.

Rarówka, polana z zabudowaniami halnymi, gm. Radziechów, w pow. żywieckim, na płn. stoku Glinnego (1021 mt.). *Br. G.*

Rarvin (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. kamieński, st. pocz. Greifenberg.

Rasawa, *Rusawa,* rzka i mko w pow. kaniowskim, oraz rzeczka w pow. jampolskim, ob. *Rosawa.*

Raschdorf 1.) 1316 *Jemna quod Radissindorf dicitur,* wś, pow. ząbkowicki, par. Raudnitz. W 1842 r. 45 dm., folw., 312 mk. (119 ewang.); młyn wodny, warsztaty tkackie. Do R. należy kol. Traenkendorf. 2.) **R.,** przys. do Stephansdorf ober, pow. nowotarski, na Szląsku pruskim.

Raschen, 1203 *Rassovo,* 1348 *Raschov,* wś i dobra, pow. trzebnicki, par. Trzebnica. W 1842 r. 18 dm., dwór, folw., 165 mk. (40 ew.). Dawniej własność klasztoru trzebnickiego.

Raschewitz, 1204 *Rasseuichi,* wś i dobra, pow. trzebnicki, par. ewang. Stroppen. W 1842 r. 67 dm., 364 mk. (12 katol.), dwór, folwark, warsztaty płócienne. Do R. należy przyległe Schidlowe, 13 dm., 69 mk. (4 kat.). młyn wodny.

Raschgrund, wś, pow. ząbkowicki, par. katol. Schoenwalde. W 1842 r. 22 dm., 127 mk. (24 ew.).

Raschnik (niem.), jezioro na obszarze należącym do miasta Jeziorany (Seeburg), w pow. reszelskim.

Raściborz, dawna polska nazwa miasta *Rastembork* (ob.).

Raściuny 1.) wś włośc., pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski Rakliszki, o 9 w. od gminy, 40 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Koniuchy. 2.) **R.,** wś włość. nad rz. Świłką, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 30 w. od Święcian, 15 dm., 179 mk. (173 katol., 6 starowier.). 3.) **R.,** os. karcz., tamże, ma 1 dm., 6 mk. żydów.

Rasdumischken, fol., pow. kłajpedzki, st. pocz., tel. i kol. żel. Kłajpeda.

Rasenfeld (niem.), majętność chełm. w Pomezanii, pow. suski, st. pocz., tel. i kol., par. kat. Susz, o 6 klm., par. ew. Ząbrowo; z folw. Willenbruch obejmuje 331 ha (252 roli orn., 47 łąk, 7 lasu). W 1885 r. R. sam miał 3 dm., 76 mk. ew.; hodowla bydła i owiec (850 sztuk). *Kś. Fr.*

Rasica, rzeczka we wsi Chomentowo, w pow. płockim.

Rasiecy, wś, pow. szawelski, gm. Popielany, o 35 w. od Szawel.

Rasienka, innna nazwa rzki *Kozinki,* w pow. lepelskim.

Rasiński Folwark, niem. *Reimershof,* fol. do Pszczewa, pow. międzyrzecki, o 6 klm. na płd. od Pszczewa, między Obrą a kończyną jeziora Chłop.; par., okr. domin. i poczta w Pszczewie, st. dr. żel. w Bukówcu o 8 klm.; 1 dm., 11 mk.

Rasiukowszczyzna, wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Grażyszki, okr. wiejski Horodniki, o 10 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr Bołtup, Śniadeckich.

Raskaty, wś w gub. samarskiej, posiada kośc. katol. murowany, w 1878 r. przez ks.

Jana Gibuzia, rodem ze Żmujdzi, wzniesiony, Par. katol. ma 2638 dusz.

Raskeim (niem.), pow. bartoszycki, st. p., tel. i kol. Bartoszyce.

Raski, niem. *Rauske*, wś i dobra nad Nissą z praw. brzegu, pow. niemodliński, odl. 2 mile od Niemodlina, par. ewang. Loewen, katol. Schurgast. Dobra mają 1145 mr. (606 mr. roli) a wieś przeszło 300 mr. Młyn wodny. W 1861 r. 141 mk. (58 katol.).

Raslawica 1.) węg. *Magyar-Raszlowicz*, wś, hr. szaryskie, ma kościół paraf. katol., żyzną glebę, 275 mk. 2.) **R.,** po węg. *Toth-Raszlowicz*, wieś w hr. szaryskiem, kościół katol. filial., żyzna gleba, 622 mk.

Raśle, ob. *Rasło.*

Rasławica, ob. *Rostawica.*

Rasło 1.) *Raśle*, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Dubotówka, o 3 w. od gminy a 72 w. od Święcian, ma 38 dm., 279 mk. katol. (w 1864 r. 126 dusz rewiz.); należy do dóbr Żodziszki, dawniej Miłoczewskich, następnie Bokszańskich. 2.) **R.,** rzeczka w pow. mozyrskim, prawy dopływ Słuczy, pomiędzy wsiami: Milewicze i Załutycze, w obrębie gminy Lenin. *J. Krz.—A. Jel.*

Rasmar, rzeczka, lewy dopływ Frischingu, wpadającego do zatoki Świeżej.

Raśna, *Rjasna* 1.) mko i dobra nad rz. Pulwą, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 5 okr. pol., gm. Wysokie Litewskie, o 42 w. od Brześcia a 4 w. od Wysokiego Litewskiego, w 1878 r. 400 mk. (189 męż. i 211 kob.), w tej liczbie 60 żydów; cerkiew, kościół ew.-reform. (w 1857 r. 38 wiernych). Par. praw., dekanatu (błahoczynia) wysokolitewskiego, ma 2598 wiernych (1316 męż. i 1282 kob.). Własność niegdyś ks. Sapiehów, w połowie zeszłego wieku Matuszewiczów, z których Jerzy, cześnik miński, około 1753 r. funduje tu kościół i klasztor maryanów, i uposaża ich fol. Tokary i futorem Zabłocie. Obecnie R. należy do hr. Grabowskich. Włościanie zapłacili 10,711 rs. 20 kop. wykupu za wydzieloną im ziemię. 2.) **R.,** mko nad rzką Wierzbówką (Wierbowką), pow. czausowski, w 2 okr. pol., gm. Raśna, o 25 w. od Czaus, przy b. dr. pocz. z Mohylewa do Mścisławia. Ma 112 dm. drewn. (z nich 55 należy do chrześcian a 57 do żydów), 818 mk. (404 męż. i 414 kob.), 169 prawosł., 8 katol., 1 ewang. i 640 żydów; 16 sklepów, cerkiew drewniana, kośc. katol. filialny murowany, synagoga i dwa domy modlitwy żydowskie. W miasteczku znajduje się zarząd 2 okr. pol., zarząd gminny, szkoła ludowa, młyn wodny, folusz i olejarnia. Odbywają się dwa nieznaczne jarmarki. Własność niegdyś Pociejów, obecnie Spytkowa. Kościół katol. p. w. św. Kazimierza, wzniesiony został w stylu gotyckim z muru w 1819 r. kosztem parafian, na miejscu drewnianego z 1751 r., który spłonął w 1804 r. W wielkim ołtarzu pomieszczony jest obraz św. Kazimierza, pendzla Simlera. Par. ma 971 wiernych i kaplicę w Zabłociu. W okolicy R. grunta są żyzne i urodzajne; znajduje się dużo zaścianków szlacheckich. Jest to dość dawna osada. W latopisach występuje w XIV w. jako mto litewskie. W 1335 r. spalone przez wojsko w. ks. moskiewskiego Iwana Kality. W 1430 r. należało do Świdrygajły. W 1499 r. nadane przez króla Aleksandra, wraz z innemi miastami, ks. Michałowi Żesławskiemu, który przyjął tytuł ks. Mścisławskiego. Na początku XVI w. było miastem powiatowem wwdztwa mścisławskiego i podczas wojen z Rossyą kilkakrotnie uległo zniszczeniu. W czasie wojny północnej w 1708 r. stał w R. przez czas pewien oddział jazdy rossyjskiej. W XVIII w. założoną tu została przez Pocieja misya jezuicka. W 1863 r. oddział powstańców, pod dowództwem Topora (Zwierźdowskiego), zajął R., przyczem zniszczono papiery i akta miejscowego biura policyjnego. Gmina obejmuje 507 dm., zamieszkałych przez 4987 mk. (1900 męż., 1528 kob. i 1559 dzieci). W gminie znajduje się 2820 dzies. lasów prywatnych i 646 dzies. lasów włościańskich. Opis R. podał Tygodnik Illustr. z 1872 r., № 247. 3.) **R.,** wś, pow. czausowski, gm. Rasna, ma 43 dm. i 167 mk., z których 2 zajmuje się krawiectwem, 1 szewctwem, 2 stolarstwem. 4.) **R.,** wś, pow. sieński, gm. Rasna. Gmina ma 7464 mk. (2300 męż., 2475 kob. i 2689 dzieci), z których 550 zajmuje się przemysłem leśnym, używając do pomocy 375 koni. W gminie znajduje się 9505 dzies. lasów prywatnych i 864 dzies. lasów włościańskich. *J. Krz.*

Raśne, jez. w pow. dorohobuskim gub. smoleńskiej, 8 dzies. rozl., niedaleko wsi Biziukowa, o 12 w. od Dorohobuża.

Raśniki 1.) przysiołek w pow. krzemienieckim, zapisany wraz z zamkiem i mkiem Krupa w 1578 r. przez Jerofieja Hostskiego żonie Annie z Kozińskich (ob. t. VIII, 351). 2.) **R.,** wś nad Horyniem, pow. ostrogski, o 45 w. na płn. od Ostrogu, rozłożona na wyniosłem miejscu, posiada piękny pałac z ogromną piętrową oficyną, cerkiew paraf., szkółkę wiejską, kapl. katol. par. Tuczyn, dawniej par. Horyngród. Glebę stanowi czarnoziem pierwszorzędny, pszenny. Włościanie zajmują się rolnictwem i furmaństwem i są w ogóle dość zamożni, pracowici i moralni. Własność niegdyś Łaźnińskich, w 1807 r. nabyta przez Józefa Steckiego, chorążego wwdztwa wołyńskiego, przez wnuka jego Henryka sprzedana ks. Abamelek. *Z. Róż.*

Rasno, małe jezioro w pow. pińskim, w o-

brębie gminy Brodnica, na płd.-wschód od jez. Zawiszcze. *A. Jel.*

Rasochowicze *(Razsochowiczy)*, wś, pow. klimowicki, gm. Kościukowicze, ma 27 dm. i 137 mk., z których 7 wychodzi na zarobek.

Rasochy, sioło, pow. rohaczewski, gm. Rasochy, ma 63 dm. i 307 mk., z których 1 zajmuje się wyrobem wojłoków, 2 krawiectwem, 1 kowalstwem, 15 furmaństwem, 20 wychodzi na zarobek. Gmina R. ma 4690 mk. (1534 męż., 1593 kob. i 1563 dzieci), z których 400 zajmuje się przemysłem leśnym, używając do pomocy 600 koni. W gminie znajduje się 1802 dzies. lasów prywatnych i 446 dzies. lasów włościańskich. *J. Krz.*

Rasochy, wś nad Użem, pow. owrucki.

Rasoka, rzeczka w pow. wilejskim, przepływa pod zaśc. Łaposie.

Rasona al. *Rasonia*, mała odnoga rz. Ługi, łącząca się z rz. Narową (Narwą) przy samem jej ujściu do zatoki Fińskiej.

Rasowa, ob. *Rassy.*

Raspenau, wś, pow. walbrzyski, par. ew. i kat. Friedland. W 1842 r. 80 dm., sołtystwo, 472 mk. (5 katol.), szkoła ewang., młyn wodny, łomy piaskowca, warsztaty płócienne i bawełniane.

Raspol, folw. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 10 w. od m. pow. Wilejki, 1 dm., 10 mk.

Rasselwitz (niem.), ob. *Racławice.*

Rasselwitz 1.) *Gross*, pow. wrocławski, ob. *Jerasselwitz.* 2.) **R.** *Klein*, 1275 *Ratzlawitz*, 1360 *Raslowicz*, par. ew. Piskorzów, katol. Domajewice. W 1842 r. 14 dm., 108 mk. (48 katol.). Dawniej własność klasztoru św. Krzyża w Wrocławiu.

Rasslowitz, obecnie *Heydaenichen*, 1325 *Roslawicz*, wś, pow. wrocławski. W 1842 r. 14 dm., dwór, folw., 121 mk. (28 katol.); par. ew. Domslau.

Rassmansdorf (niem.), dobra w Brandenburgii, pow. Beeskow-Storkow, niegdyś własność Marwiczów.

Rassy al. *Rassowa*, w XVI w. *Raschowy*, kol., pow. piotrkowski, gm. Woźniki, par. Bełchatów, ma 36 dm., 303 mk., 562 mr. ziemi włośc. Wchodziła w skład dóbr Kącik. W XVI w. należy do par. Drużbice, lecz z łanów kmiecych daje dziesięcinę na stół arcybiskupi (Łaski, L. B., I, 461).

Rastag, fol. w pow. wyrzyskim, ob. *Łobżenica.*

Rastauckinia, ob. *Podbirże.*

Rastawica, rzeka w gub. kijowskiej, lewy dopływ Rosi, bierze początek w pow. berdyczowskim, pomiędzy mkami Białołówką a Machnówką, z połączenia kilku jarów, z t. zw. wyżyny Machnowieckiej, za Mecherzyńcami Wołoskiemi, na wysokości Sokulca i Koziatyna, a więc z punktu, w pobliżu którego biorą również źródła Hnyłopiat i Hujwa. Rzeczka ta płynie naprzód w kierunku południowo-wschodnim, potem skręca się na wschód i płynąc około Biłołówki, Pustochy, Rużyna, Jahniatyna, Korabczejowa, kędy aż pięć rozległych zasila stawów, znów swój kierunek na płn.-wschód odmienia, i od Pawołoczy już podaje się więcej ku połud.-wschodowi, a zraszając następnie obszary wsi Strokowa, Buków, Taborowa i Szamrajówki, w pow. wasylkowskim, niedaleko wsi Truszek, uchodzi do Rosi naprzeciwko wsi Pilipczy. Dopływami są: Sytnia (łączy się z nią w Biłołówce), Bystrzyk (w Rużynie), Pawołoczka (w Pawołoczy), Werchowenka al. Podstol i kilka innych pomniejszych. R. w biegu swoim formuje rozległe stawy, zaprzątnięte młynami, dochód znaczny właścicielom przynoszące. Jest to jedna z powabniejszych rzeczek na Ukrainie kijowskiej, przepływa bowiem krainę słynną z płodności gruntu i uroczego położenia. Szczególniej uderza nas rozkoszny widok we wsi Bukach. Rzeka płynie tu w zaciśnionem korycie, a brzegami jej idzie szereg granitowych, wysoko uciętych skał. Osobna i stroma góra dźwiga na sobie grodzisko starożytne. Na polach tychże Buków, jak też i w pobliżu położonego Jahniatyna widzieć się dają całe szeregi mogił, pojedyńczo rozsypanych lub w grupach, a przypominających o bojach z Tatarami tu staczanych. Ciche dziś brzegi R. niejednokrotnie wonczas były widownią bohaterskich czynów. Tu głośny z męztwa rycerz Struss, chcąc przeciąć odwrót Tatarom u Rastawicy, wpadł na ich liczne zastępy. Na czele hufca swojego rzucił się w odmęt walki, ale wobec przeważnej mnogości nieprzyjaciół, „gęstemi przywalon strzałami“, waleczną śmiercią legł na pobojowisku. Pamięć tego zgonu opiewał Mikołaj Sęp Szarzyński. Mogiłę Strussa pokazują dziś jeszcze w pobliskiej wiosce Rohoźnie. Jakub Pretwic, syn Bernarda, co nosił przydomek „postrachu tatarskiego“, tu pod Turobem (dziś Turbijówka), w bliskości Rastawicy położonym, ze szczętem znosi cały kosz tatarski (Niesiecki, III, str. 730). Niemniej i Michał Sokołowski z rodu Gozdawitów, nad tąż Rastawicą, około 1577 r. mężnie z Tatary się uciera i na głowę ich poraża; „vir multis praeliis celeberrimus“ (Okolski, Orbis pol., II, fol. 228). Tu też w 1607 r. pod Biłołówką Jarosz Wilga Godzimirski, w męztwie i świetnych przewagach niepośledni, „zasłaniając piersiami swemi ojczyznę“, podczas boju od tatarskiej ginie szabli (ob. Godzina szczęśliwości etc., kazanie na pogrzebie Teofili z Godzimirskich Wilgów Strybylowej, miane w Berdycz. kośc. karm. przez Jana Chryzo-

stoma Lubińskiego, druk w Berdycz. 1762). Nareszcie ludowa legenda opowiada, że jakoby we wsi Jahniatynie Polacy byli niegdyś wyrznięci przez Tatarów jak „jagnięta“ (ob. Jahniatyn), ztąd nazwisko wsi. W końcu nadmienić należy, że R. nadała nazwę swoją jednej z ugód, jaką zawarto z Kozakami w 1618 r., a to dla tego, że tranzakcya ta komisarska podpisaną została „nad Rastawicą poniżej Pawołoczy“ (Niemcewicz, Zbiór pam. hist., VI, str. 132). R. w czasie wiosennego osobliwie wezbrania wielkie zrządza szkody w groblach i młynach. Grobla we wsi Bukach jest z kamienia. Granit we wsi Jahniatynie siwy, podobny do korosteszowskiego (Teofiłaktów). W biegu swym zrasza powiaty: berdyczowski, skwirski i wasylkowski. *Edward Rulikowski.*

Rastawica, przedmieście mka Białołówki, w pow. berdyczowskim, na praw brzegu rz. Rastawicy, niegdyś sioło pow. żytomierskiego. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 4: 614; cz. III, t. 2: 405; cz. VI, t. I: 350. Por. też *Leśniki* (t. V: 163).

Rastembork, niem. *Rastenburg*, miasto powiatowe regen. królewieckiej, pod 54° 5′ płn. szer. i 39° 5′ wsch. dłg., nad rz. Guberą, dopływem Łyny, na półn. stoku wschodnio-pruskiej wyżyny, wznies. 105 mt., w okolicy urodzajnej, z glebą ciężką, gliniastą, bogatą w wapno, odl. 95 klm. na płd. od Królewca. W 1886 r. było 466 dm., 7188 mk., przeważnie luteran. Część ludności mówi po polsku, ztąd jest tu parafia ewang. polska. Trudnią się handlem, przemysłem i rolnictwem. Pszenica, żyto, groch i buraki stanowią ważne artykuły handlowe. W mieście znajduje się stadnina państwowa. Miasto posiada gimnazyum, szkołę średnią, pensyonat dla panien, zakład dla chorych na umyśle, urząd lantratowy, mierniczy, filią banku państwowego, 2 młyny parowe i wodne, 2 lejarnie, 2 gisernie, 1 browar parowy, kilka cegielni, cukrownię, pocztę, st. tel. i st. dr. żel., odl. 99 klm. od Grajewa. Poczta osobowa kursuje ztąd do Bart, Drengfurtu i Ządzborku; poczta konna do Sztynortu, piesza do Nakomiad (Eichmedien). W 1329 r. Krzyżacy zbudowali obronny zamek, który miał służyć im przy wyprawach na Litwinów i Polaków za punkt oparcia i miejsce wypoczynku, zkąd i nazwisko niemieckie Rastenburg wywodzą. Przy zamku skupili się koloniści niemieccy. W r. 1348 jednakże spustoszyli Litwini zamek i podzamcze. Niedługo wzniósł się zamek na nowo a mianowicie r. 1354—59 nadaje komtur baldzki Johann Schindekop Henrykowi Padelusze (Padeluchen) przywilej na założenie miasta. W. mistrz Winryk v. Kniprode odnowił i potwierdził przywilej ten r. 1378. Gmachy zamkowe utrzymały się do dziś i służą za mieszkanie dzierżawcy domeny rastemborskiej. *Rastemborski powiat* leży we wschodniej części obwodu regencyjnego królewieckiego, między 53° 56′ i 54° 17′ płn. szer. a 38° 37′ i 39° 16′ wsch. dłg. Graniczy z półn. z pow. frydlądzkim i gierdawskim, ze wsch. z węgoborskim i leckim, z połud. z ządzborskim i reszelskim, z zach. z reszelskim i frydlądzkim. Obejmuje 875 klm. kwadr. i liczy podług spisu ludności z 1886 r. 45,112 mk., z tej liczby mieszka 9979 w trzech miastach powiatu (Rastemborku, Barcianach i Dryforcie), zaś 34,081 po wsiach. Rzeki znaczniejsze są: Guber, Fain i Dain. W jeziora obfituje wschodnia i południowa część powiatu, w innych częściach znajdują się tylko nieznaczne jeziorka. Komunikacya w powiecie dogodna, bo bitych traktów dużo, przytem przerzynają powiat tory kolejowe. W powiecie ludność przeważnie niemiecka, ztąd tylko dwie parafie polskie: Rastembork i Bezławki. *Ad. N.*

Rastenburgshoefchen (niem.), dobra w powiecie rastemborskim, st. p. i tel. Rastembork.

Rastenburgswalde al. *Tannenwalde*, dobra w pow. rastemborskim, st. p. i tel. Rastembork.

Rastenburgswiese (niem.), dobra, pow. rastemborski, st. p. i tel. Rastembork.

Rastów, wzgórze na obszarze Mięczyszczowa, w pow. brzeżańskim.

Rastówka 1.) *Mała*, wś nad rzką Żyd, powiat lipowiecki, oddzielona owragiem i niewielką polaną od R. Wielkiej, w 2 okr. pol., o 72 w. od Lipowiec, ma 482 mk.; cerkiew Pokrowska, drewniana, wzniesiona w 1776 r. Własność Koszowskich. Do par. prawosł. należy wś Marwin. 2.) **R.** *Wielka*, nad bezim. dopł. rzki Żyd, pow. lipowiecki, w 2 okr. pol., o 24 w. od Lipowiec, ma 1385 mk., 2092 dz. ziemi. Cerkiew drewniana p. w. św. Michała, wzniesiona w 1763 r., uposażona jest 47 dz. ziemi. Własność Koszowskich. *J. Krz.*

Rasupis, rzeczka w gub. kowieńskiej, lewy dopływ Iszyliny, praw. dopł. Szałtony (lew. dopł. Szeszuwy); przybiera od lewego brzegu strumień Berkupis.

Raszany, wś, pow. rossieński, par. rossieńska.

Raszawy, wś i osada nad rzką Swędrnia, pow. kaliski, gm. Koźminek, par. Chlewo, odl. od Kalisza 22 w. Wś ma 4 dm., 61 mk.; os. 1 dm., 5 mk.

Rasząg 1.) wś na Warmii, pow. reszelski o 9 klm. na płn.-zach. od miasta Biskupca, nad jeziorkiem, tuż przy granicy pow. olsztyńskiego i szczycieńskiego, w równinie z glebą w części piaszczystą a częścią gliniastą. Pokłady torfu, łąki dobre. Ma 600 mk., prawie wyłącznie katolików, w części i Polaków, którzy trudnią się rolnictwem, także

chowem bydła. 2.) **R.,** dobra ryc., tamże; obszar 820 ha; cegielnia, hol. wiatrak, gorzelnia; urząd poczt. w miejscu; poczta piesza do Biskupca. Stanisław Hozyusz, bisk. warmiński, nadaje r. 1569 bratu swemu Janowi 60 włók na prawie magdeburskiem ad utrumque sexum, z obowiązkiem jednej służby zbrojnej. Teodor Potocki, biskup warmiński, podaje do wiadomości, że Marcin Jakubusz, Krzysztof Jakubusz, Adam Szyk, Kacper Zalewski, Tomasz Zalewski, Jerzy Falten, Jan Becz ze wsi Sąpłaty, oraz Marcin Kurek z Małszewskiej Wólki, ziemianie pow. szczycieńskiego (capitaneatus Szczytnensis) w Prusiech brandenburskich, pozbawieni środków utrzymania w skutek ciężarów i podatków nieznośnych, oraz spowodowani chęcią przyjęcia wiary katolickiej, udali się z żonami i dziećmi do biskupstwa warmińskiego, aby się tam osiedlić; w tym celu nadaje biskup 12 włók boru w kameracie jeziorańskim pod Raszągiem. Dan w Warszawie r. 1723. Biskup Szembek zatwierdza r. 1731 powyższe nadania (ob. Kętrzyński, O ludności pol., 559). *Ad. N.*

Raszczyce, niem. *Raschuetz*, 1531 *Rassisitzo*, wś i dobra ryc., pow. raciborski, posiada kościół filialny par. Markowice, odbudowany 1608 r. W 1861 r. 91 dm., 637 mk. (2 ew.); obszar większej własności wchodził w skład dóbr ks. raciborskiego; wieś miała 800 mr., trzy młyny na strumieniu leśnym, szkołę dwuklasową.

Raszelki, wś, pow. sieradzki, gm. Zadzim, par. Rossoszyca, odl. od Sieradza 19½ w., ma 10 dm., 86 mk.

Raszełka, zaśc. szl. nad jez. Łokaje, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 45 w. od Święcian, 2 dm., 13 mk. kat.

Raszew, w XVI w. *Rossewo*, *Roschewo*, wś włośc., pow. kutnowski, gm. i par. Kutno, posiada szkołę początkową i urząd gm., 6 dm., 81 mk., 19 osad, 84 mr. W 1827 r. było 12 dm., 85 mk. Wchodziła w skład dóbr Kutno. W XVI w. łany kmiece dawały dziesięcinę plebanowi w Orłowie, fol. zaś do Kutna (Łaski, Lib. Ben., 480, 491). *Br. Ch.*

Raszewka al. *Raszowka*, w dokum. *Raszawka*, mko nad rz. Psioł, w pow. hadziackim gub. połtawskiej, na pograniczu pow. mirhorodzkiego, na płd.-zachd od Hadziacza, ma 4800 mk., 2 cerkwie, jarmarki, gorzelnią, wyrób miodu, znaczny handel pierzami, puchem i szerścią, st. poczt. o 18 w. na zachód od Hadziacza.

Raszewo, wś i fol., pow. płoński, gm. Sielec, par. Kobylniki, odl. o 23 w. od Płońska, ma 20 dm., 153 mk. W 1887 r. fol. R. z nomenkl. Swarzyce rozl. mr. 674; obecnie rozdzielony między 17 częściowych nabywców. Wś R. os. 22, z gr. mr. 31.

Raszewo, dobra, pow. grodzieński, w 3 okr. pol., gm. Gudziewicze, o 51 wiorst od Grodna.

Raszewo 1.) wś i okr. wiejski, pow. gnieźnieński (Witkowo), o 7½ klm. na płd.-wsch. od Trzemeszna (st. dr. żel.), par. Ostrowite Prymasowskie, poczta w Słowikowie, 7 dm., 63 mk. Około r. 1523 składało się R. z sołtystwa i łanów kmiecych; własnością arcybiskupów było aż do nowszych czasów. Zabrane przez rząd pruski, wcielone zostało do domeny skorzęcińskiej, później gnieźnieńskiej. W skład okręgu wiejskiego wchodzi: leśnictwo Raszewo-Wyrobki (7 mk.); cały okrąg ma 8 dm., 70 mk. (44 kat., 26 prot.). 2.) **R.** *Wyrobki*, niem. *Raschau*, leśnictwo, tamże.

Raszewy 1.) wś i domin., pow. krobski (Gostyń), o 6 klm. na zachód od Kobylina; par. Pępowo, poczta i st. dr. żel. w Kobylinie. R. leżały niegdyś na granicy pow. pyzdrskiego i kościańskiego. Regestra poborowe pow. pyzdrskiego z r. 1578 (Pawiński, I, 217) wykazują między dobrami, niemającemi kmieci, R. siedzibę Raszewskich, o której nie mogliśmy się przekonać, czy jest temi Raszewami. Przy schyłku zeszłego stulecia należały R. do Wilkońskich, a później do Stablewskich. W nowszych czasach wykopano tu garnek z monetami wendyjskiemi z XI w. Wś ma 16 dm., 108 mk. (103 kat., 5 prot.). Dominium liczy 29 mk.; obszaru ma 230·67 ha; chów bydła i owiec. 2.) **R.,** wś i fol., pow. wrzesiński, o 3 klm. na płn.-wschód od Żerkowa (urz. poczt.); par. Żułkowo (dawniej Żerków), st. dr. żel. w Chrzanie. W r. 1578 zarządzał wsią Wojciech Chmielewski, urzędnik Stanisława Zaremby; w r. 1618 posiadał je Adam Czarnkowski, woj. łęczycki. Około 1640 r. właścicielem jest Franciszek Sędziwój Czarnkowski, ststa międzyrzecki i pyzdrski, a przy schyłku zeszłego wieku Poniński, ststa kopanicki. Szczątki fundamentów i stary ogród świerkowy świadczą, że tu stał niegdyś dwór dziedziców. R. leżą o sto stóp wyżej niż łąki, a ku zachodowi ciągnie się pasmo wzgórz, wznoszących się o tyleż nad osadą. Na jednym z pagórków postawili w r. 1831 Prusacy rodzaj obserwatoryum, z którego śledzili ruchy wojska polskiego. Tuż pod R., wśród sześciu starych lip, wypływa zdrój o dziewięciu otworach, Ubiedrzem zwany, ulubione ustronie ststy kopanickiego. Zjeżdżał on tu z pobliskiego Brzostkowa sam lub w towarzystwie gości i raczył się wodą źródlaną. Tą wodą leczą się mieszkańcy okoliczni wrazie zapalenia ócz. Kopiec t. zw. szwedzki, przy domu mieszkalnym, wznosi się 60 stóp nad poziom łąk; z pod niego wypływa drugi zdrój. Podanie mówi, że Szwedzi za Jana Kazimierza, ziemię czapkami znosząc, kopiec ten usy-

pali i że broń i żółte dukaty są tu zachowane. Wś ma 24 dm., 254 mk. kat. Fol. liczy 81 mk. kat. w 5 dm.; obszaru ma 257·60 ha. Właścicielem jest Zygmunt hr. Czarnecki, dziedzic Przybysławia i Ruska. *E. Cal.*

Raszka, rzka, lewy dopływ Mołdawicy.

Raszkieta, rzeczka w gub. kowieńskiej, lewy dopływ Wyrwity, lew. dopł. Wenty; przybiera od lew. brzegu Żyzdzie.

Raszków, wś, fol. i dobra, pow. włoszczowski, gm. i par. Słupia, odl. 28 w. od Włoszczowy; posiada cegielnię i pokłady torfu; st. poczt. w Szczekocinach. W 1827 r. było 43 dm., 385 mk. Dobra R. składają się z folw.: R., Zagórze, nomenkl. Bolesławów, rozl. mr. 1320; fol. R. gr. or. i ogr. mr. 544, łąk mr. 101, past. mr. 5, lasu mr. 377, nieuż. mr. 25, razem mr. 1053; bud. mur. 8, z drzewa 12; płodozmian 6 i 8-polowy; fol. Zagórze gr. or. i ogr. mr. 218, lasu mr. 44, nieuż. mr. 5, razem mr. 267; bud. mur. 1, z drzewa 2; płodozmian 6 i 8-polowy, las nieurządzony. Wś R. os. 69, z gr. mr. 468; wś Wielkopole os. 6, z gr. mr. 57. W XV w. Rasków, w par. Słupia, własność Jana i Mikołaja h. Odrowąż, miał 21 łan. km., z których dziesięcinę, wartości 15 grzyw., dawano prepozyturze krakowskiej; karczma, zagrodnicy, 2 rycerskie dwory miały parafią w Szczekocinach, gdzie z dwóch folw. płacono dziesięcinę, wartości 4 grzyw. (Długosz, L. B., I, 23; II, 208, 214). Według reg. pob. pow. lelowskiego wś R. miała 20 półłanków km., ćwierć karcz., 3 zagr. z rolą, 3 kom. z bydł., 5 kom. bez bydła, 2 rzem. (Pawiński, Małop., 77, 436). *Br. Ch.*

Raszków 1.) mko przy ujściu strugi Raczkowej Doliny do Dniestru, pow. olhopolski, w pobliżu granicy pow. bałckiego, w 3 okr. pol. (Pieszczanka), gm. i par. Raszków, st. p. Krute, o 50 w. na płd.-zachód od Olhopola, 273 w. od Kamieńca a 25 w. od st. dr. żel. kijowsko-odeskiej Kodymy, ma 428 dm., do 2500 mk., w większej połowie żydów, 5 młynów, 1496 dz. ziemi włośc., 4327 dz. dworskiej wraz z Katerynówką, 2 cerkwie, kościół ormiańsko-katol., zarząd gminy, synagogę, 6 garbarni, 26 targów, szkołę miejską, st. poczt., przystań na Dniestrze (roczny ruch towarów wynosi 35,120 rs.), przeprawę promem przez Dniestr do Bessarabii, aptekę, 158 rzemieślników. W skałach nad Dniestrem wykute są obszerne jaskinie, przemieniane w zimie na wygodne owczarnie. Na stokach znajdują się winnice, dające do 1000 wiader wina rocznie. W okolicy znajduje się kamień wapienny, ciosowy, młyński, na brusy i toczydła oraz margiel, glina i piasek do robienia szkła. Jedna z cerkwi p. w. św. Trójcy, wzniesiona w 1760 r. i uposażona 40 dz. ziemi, ma 1131 parafian, druga zaś, p. w. N. M. P., wzniesiona w 1740 r., ma 740 wiernych i 46 dz. ziemi. Kościół orm.-katol. p. w. św. Kajetana, wymurowany w 1749 r. przez ks. Lubomirskiego (podług rubrycelli, w 1786 r. zaś kosztem ks. Józefa Krzysztofowicza podług Marczyńskiego) a w r. 1791 przez arcyb. lwowskiego Tymanowicza konsekrowany. Par. kat. dekan. bałckiego, ma 1087 wiernych i kaplicę w Zahnitkowie. Do par. raszkowskiej, rozciągającej się od wschodu na zachód na 40 w., a z południa ku północy na 25 w., oprócz R., należą mka Kamionka i Zahniatków i wsie: Aleksiejówka, Biłocz, Chrustowa, Jurydyka, Kajetanówka (Teklówka), Katerynówka, Księdzówka (Raszkowska Słobódka), Kuźmin, Oknica, Podejma, Podejmica, Sewerynówka, Stroińce, Studenna, Waladynka i Wodyturkuł. Do gminy raszkowskiej należą: R., Aleksiejówka, Basztanków, Katerynówka, Księdzówka, Podejma, Podejmica, Stroińce, Waladynka i Zahnitków, w ogóle 10 okr. wiejskich (starostw), mających 1782 osad, 10976 mk. włościan (5406 męż. i 5550 kob.), ziemi należącej do włościan 12632 dz. (ornej 8215 dz). Oprócz tego w obrębie gminy zamieszkuje 2454 osób innych stanów i znajduje się 16376 dz. ziemi rządowej i prywatnych właścicieli (7268 dz. ornej), w ogóle więc gmina obejmuje 13420 mk. i 29008 dz. przestrzeni (15483 dz. ornej). Mko założone przy końcu XVII w., należało początkowo do Zamoyskich. Włość raszkowska składała się z miasta i 10 wsi a dochód z niej w 1682 r. wynosił do 140,000 złp. Barbara Zamoyska wniosła jako wiano wraz z całą Szarogrodczyzną, składającą się z 39 miast i 136 wiosek, w dom Koniecpolskich. Miasteczko było wówczas dość ludne, osiadłe przez zamożnych Wołochów, Greków i Ormian, którzy trudnili się rozległym handlem, wyrabiali wyborne safiany i utrzymywali stada koni. Aleksander Koniecpolski, wwoda sandomierski, wypuścił R. Domnie Rozandzie, córce wojewody wołoskiego Bazylego Lupula, wdowie po Tymoszku Chmielnickim, w zastaw za 60,000 złp. Następnie mieszkał tu w zameczku Duka, władca księstwa niemirowskiego z ramienia Turcyi. W czasie rozruchów kozackich a następnie wojen tureckich, miasto bardzo ucierpiało. Po traktacie karłowickim w 1703 r. dobra te wróciły do Koniecpolskich i wkrótce przeszły w posiadanie Lubomirskich. Chociaż znacznie już upadłe, liczyło mko w 1775 r. jeszcze 65 domów w mieście i 255 na przedmieściach. W czasie działu majątków Stanisława Lubomirskiego w 1776 r. między 4 jego synami, klucz raszkowski składał się z miasta i 15 wsi, a dochód z niego określony był na 84,700 złp. Po upadku Rzpltej cesarzowa Katarzyna kupiła tę majętność, przejąwszy 500,000 czerw. złot. długu w banku holender-

skim, zaciągniętego przez Aleksandra Lubomirskiego. Według wykazów rządowych było wtedy w całym kluczu 15,000 dz. ziemi, z tych 5000 dz. z Raszkowem cesarz Paweł darował b. namiestnikowi izasławskiemu (Wołyń) Tutolminowi, wzamian za klucz brusiłowski, który zwrócony był Czackim. Syn namiestnika Aleksander usunął Ormian, którzy przenieśli się do Lwowa i Kamieńca, a z nimi znikł handel i miasto upadło jeszcze więcej. Przez wnuka generała Raszków sprzedany na publicznej licytacyi, nabyty został przez Barszczewskiego, wnuczka którego około 1860 r. zmarła w Kamieńcu prawie w nędzy. Ostatni z Barszczewskich, znany filantrop, zmarły przed kilku laty w Franzensbadzie, zostawił R. w posiadaniu siostry swojej 1mo voto Jurjewiczowej, 2do voto Rodokonaki. 2.) **R.**, dawna nazwa wsi *Horodyszcze*, w pow. taraszczańskim. *Dr. M.*

Raszków, wś nad bezim. dopł. Dniestru, pow. chocimski gub. bessarabskiej, par. Chocim, gm. Rukotyn, przy drodze z Rukotyna do Georgene. Jest tu cerkiew drewniana, posterunek celny, 179 dm. (w 1868 r.). *X. M. O.*

Raszków, wś, pow. horodeński, odl. 9·7 klm. na płn.-zachód od Horodenki (sąd pow., st. poczt. i tel.). Granice: wschod. Potoczyska, południ. Horodenka i Tyszkowce, zachod. Olejowa Korolówka, półn. Czernelica, Dubki, Daleszów i Siemakowce. Obszar dwor. 329, włośc. 734 mr. W 1857 r. 551 mk.; w 1880 r. w gminie 683, na obszarze dwor. 21 mk.; rz.-kat 8, par. Michalcze; gr.-kat. 699, par. Olejowa Korolówka. Kasa pożycz. gm. z kapit. 658 złr. Właściciel posiadł. dwor. Jakub br. Romaszkan. *B. R.*

Raszków, mto i okr. miejski, pow. odolanowski, dek. koźmiński, o 11 klm. na płn.-zach. od Ostrowa, na trakcie krotoszyńskim, w równinie nad Ołoboczką, która je oddziela od Raszkówka. Posiada kościół katol., synagogę, urz. poczt. trzeciorzędny, towarzystwo polskie przemysłowców i 4 jarmarki. Najbliższa st. drogi żel. w Biniewie o 5 klm. Mieszkańcy przeważnie Polacy, trudnią się handlem i uprawą roli. Dawniej kwitło tu garbarstwo. Przy schyłku zeszłego stulecia było tu 18 szewców, 17 gorzelników, 9 kołodziei, 7 mielcarzy, po 5 młynarzy, garncarzy i krawców, 4 płócienników, po 3 piekarzy, bednarzy i kuśnierzy, 2 stolarzy, 1 sukiennik, olejnik, rymarz, ślusarz, kowal, cieśla, golarz i muzykant; miasto utrzymywało dwóch stróży nocnych, a roczne dochody miejskie wynosiły 194 tal. Jarmarków odbywało się 7 do roku. Mieszkańców liczyło miasto 692 (13 żyd.); dymów było 118, wiatraków 6 i 2 kościoły. W r. 1811 liczono 131 dm. i 800 mk.; 1837 r. 130 dm., 1605 mk.; 1839 r. 157 dm., 1526 mk. (1214 kat., 214 żyd. i 98 prot.); 1848 r. 1638 mk. (10 którzy wyłącznie językiem niemieckim władali); 1861 r. 1381 mk.; 1871 r. 120 dm., 1319 mk.; nowsze wykazy nieurzędowe podają 1473 mk. i więcej. Herb miasta wyobraża bramę zamkową z trzema wieżyczkami; na czterech rogach tarczy znajdują się litery M S B R, a u spodu rok 1444. Kościół p. w. św. Marcina i św. Heleny, istniał już przed 1488 r. Jako grożący upadkiem, rozebrany został około 1759 r. Stał tu jeszcze drugi p. w. Znalezienia św. Krzyża; wystawił go Władysław Leszczyński, podkomorzy poznański, dziedzic dóbr, około r. 1660, a poświęcił w r. 1664 Stanisław Domaniewski, sufrag. włocławski. Przy kościele zaprowadzone były bractwa r. 1609 św. Anny i r. 1676 Rożańcowe. Kościół ten zgorzał 1882 r., w miejscu jego stanął w r. 1886 nowy, z cegły palonej, w stylu gotyckim, poświęcony przez ks. Ołyńskiego, dziekana koźmińskiego. Parafią składają: Biegganie, Biegańskie Holendry, Dąbrowa, Drogosław, Głogowa, Józefów, Raszków i Wrzesnica; dusz liczy 2226. Szkoła istniała w Raszkowie około 1683 r.; rekterem był Sebastyan Michałowicz, który zarazem pełnił obowiązki organisty; z miasta pobierał cztery korce żyta i tyleż owsa, a z akcydensów kościelnych część trzecią, mieszkał w domu rektorskim obok kościoła św. Marcina i miał do pomocy nauczyciela, który pobierając pensyą od magistratu, uczył osobno chłopców i osobno dziewczęta w domku wystawionym przez mieszczan. Rektor i nauczyciel mieli, prócz tych dochodów, jeszcze procent od kapitału 200 złot. Szpital o jednej wielkiej izbie ogrzewanej i o sześciu komorach, stał w r. 1683 obok kościoła paraf.; uposażony był folwarczkiem, dwoma ogrodami, z których jeden przy Targowisku i trzema płosami nowin, zwanych Kopaniną. W r. 1885 przy budowie nowego kościoła znaleziono garnek zawierający 240 monet srebrnych, holenderskich i szwajcarskich z r. 1620—1698, wielkości talara, tudzież jednego talara brandenburskiego z 1596 r. Zachodzących w aktach grodzkich poznańskich między r. 1386 i 1390 Raszkowskich odróżnić nie można należycie od Raczkowskich z Raczkowa. W r. 1403 przekazał Wojciech Jastrzebiec, bisk. poznański, dziesięcinę z R. osadzonym przez siebie mansyonarzom. W 1504 r. Jan i Mikołaj de Krasko (?) Raszkowscy sprzedają R., dziedzictwo swoje, za sto grzywien Bieniaszowi Zadorskiemu; z rąk Zadorskich przeszedł do Kościeleckich, z których Jan, podkomorzy krakowski, sprzedał go braciom Chwalczewskim w r. 1540; na jednej atoli części Raszkowa siedział jeszcze wówczas Mikołaj Baran Raszkowski; r. 1637 był właścicielem Raszkowa Piotr Sieniuta; r.

1664 Wacław Leszczyński, woj. podlaski, a w r. 1683 Stanisław Leszczyński; późniejszymi dziedzicami są kolejno Mycielscy i Skórzewscy. W r. 1580 było tu 10 szewców, 6 komorn., po 3 krawców i kowali, po 2 sukienników, płócienników, rzeźników, piekarzy, kołodziei, bednarzy, jeden nieckarz, dziegciarz, olejnik, rymarz i handlarz mąki. Soszu podwójnego złożył ławnik Jan Placek 5 złp. 22 gr.; od 2 mielcarzy nie płacono nic, ponieważ nie warzyli piwa; od 2 kół korzecznych po 24 gr. i od dwu wiatraków po 5 gr. płacił podatek Wojciech Rąbczyński. Ogółem płaciło miasto 47 złp. 14 gr. R. 1618 oddali burmistrz z radą miejską szoszu podwójnego z domów 5 złp. 22 gr. od 6 szewców, 2 płócienników, 3 kowali, ślusarza, 2 sukienników, 2 kołodziei, 2 rzeźników, olejnika, 2 piekarzy, 2 bednarzy i jednego krawca po 15 gr. od 2 przekupek po 12 gr., od 3 komorników po 6 gr. i od jednego źrzebia roli 30 gr.; ogółem 20 złp. 4 gr. W 1637 r. sprowadził Piotr Sieniuta Niemców do Raszkowa, nadając im prawo niemieckie; r. 1771 płacili żydzi raszkowscy 16 złp. pogłównego; r. 1793 przeszło miasto z częścią pow. kaliskiego, do którego należało, pod panowanie pruskie. W r. 1848 d. 26 kwietnia zaszła w Raszkowie potyczka między wojskiem pruskiem, pod dowództwem podpułkownika v. Bonin, a powstańcami, którzy cofnęli się ku Pleszewowi. W skład okr. miejskiego wchodzi: fol. Józefów (5 dm., 103 mk.); cały okrąg ma 125 dm., 1422 mk. (1160 kat., 167 żyd. i 95 prot.). R. par., dek. koźmiński, ma 1852 dusz (1873 r.). *E. Cal.*

Raszkowa-Dolina, struga, bierze początek w pow. bałckim, płynie z północy ku południowi, mija wś Aleksiejówkę i pod m. Raszkowem wpada od lewego brzegu do Dniestru w pow. olhopolskim, ubiegłszy zaledwie 1 milę. *X. M. O.*

Raszkowce, wieś, powiat prużański, na wschód od W. Sioła.

Raszkówek al. *Raszkówko*, wś, domin. i okr. domin., pow. odolanowski, na płn.-zachód od Ostrowa, nad Ołoboczką, par. Pogrzybów, poczta w Raszkowie, st. dr. żel. w Biniewie o 5 klm. R. istniał już przed r. 1579 i należał częściowo do Marcina Rąbczyńskiego i Wojciecha Pacynowskiego; w r. 1618 był dziedzicem Mikołaj Domaniewski; na R. był wtedy jeden tylko łan, 2 zagrodn. i młyn o jednem kole. Wś ma 16 dm. i 142 mk. kat. Domin. liczy 170 mk. w 7 dm.; obszaru ma 1279·74 ha, czyli 849·33 roli, 83·10 łąk, 15·23 pastw., 291·50 lasu, 38.33 nieuż. i 2·25 wody; czysty doch. gr. 11,224 mrk; gorzelnia parowa, młyn i cegielnia; chów bydła; właścicielem jest Kazimierz hr. Skórzewski. W skład okr. domin. wchodzą folw.: Skrzebów, Drogosław, Dąbrowa, leśnictwo Zielonka i os. Piaski; cały okrąg ma 20 dm., 565 mk. (552 kat., 13 prot.). *E. Cal.*

Raszkowice, niem. *Raschkowitz*, wś, pow. frydecki na Szląsku austr., ma 1499 mr. obszaru i 135 mk. We wsi kaplica katol. p. w. N. M. P., filia par. Morawka; par. ew. Ligota.

Raszkowice 1.) niem. *Raschwitz*, 1396 *Rozkowicz*, wś, pow. brzeski (na Szląsku prus.), par. ew. Mąkoszyce. W 1842 r. 52 dm., fol. dóbr rządowych, 284 mk. (20 katol.), królewskie podleśnictwo, szkoła ewang. 2.) **R.,** ob. *Roszwice.*

Raszkowiecka Słobódka, al. *Księdzówka*, słobódka pod Raszkowem, w pow. olhopolskim, ma 26 osad, 168 mk., 110 dz. ziemi. Należała do kościoła w Raszkowie, dziś własność rządu.

Raszkówka al. *Roszkówka*, fol., wś i zaśc. w jednej okolicy, pow. borysowski, w 3 okr. pol., gm. i par. kat. Dokszyce. Wś ma 5 osad pełnonadziałow.; fol. jeszcze w czwartym dziesiątku b. stulecia należał do Świętorzeckich i miał 56 poddanych pł. męz.; obecnie Prószyńskich, ma 788 dzies. ziemi dwors.; grunta lekkie, miejscowość falista, dość leśna. *A. Jel.*

Raszkowo, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Łogumowicze, okr. wiejski Czapuń, o 8 w. od gminy, wraz ze wsiami Czapuń i Przystań 167 dusz rewiz. (w 1864 r.); należy do dóbr Mikołajów, hr. Zamoyskich.

Raszkuciany 1.) wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Graużyszki, okr. wiejski i dobra Umiastowskich, Klewica, o 7 w. od gminy, 18 w. od Oszmiany a 12 w. od Dziewieniszek, ma 34 mk. katol. (podług spisu z 1864 r. 44 dusz rew.). 2.) **R.** al. *Reszkutony*, wś nad potokiem Gromenis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Zabłociszki, okr. wiejski i dobra Perwieniszki, o 7 w. od gminy a 11 w. od Święcian, ma 18 dm., 143 mk. kat. (podług spisu z 1864 r. 109 dusz rewiz., w tej liczbie 4 jednodworców). Dawne dziedzictwo Narbutów, następnie Spitznaglów, później Ertelów.

Raszniówka 1.) al. *Reszniówka*, wieś nad dopł. rz. Słuczy, pow. starokonstantynowski, na pograniczu nowogradwołyńskiego, na zachód od mka Ostropola; ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 291. 2.) **R.** *Wielka*, wś nad dopł. Słuczy, pow. zasławski, na zachód od mka Połonnego (w pow. nowogradwołyńskim); ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1. 290. 3.) **R.** *Kosa*, wś, pow. zasławski, na płd.-wschód od Sudyłkowa; ob. Arch., cz. VI, t. 1: 292.

Rasznowo, wś włośc., pow. maryampolski, gm. Freda, par. Godlewo, odl. od Maryampola 45 w., 15 dm., 114 mk., 16 os., 319 mr. W 1827 r. było 7 dm., 198 mk. Wchodziła w skład dóbr Freda Dolna; obszar dworski i lasy weszły w skład dóbr Mazuryszki (ob.).

Raszowa 1.) niem. *Raschau*, 1401 *Raschow*, 1532 *Raschowy*, wś kośc. nad strum. Dembio, pow. opolski, odl. 2 ⅛ mili od Opola, posiada kościół par. kat., istniejący już w 1297, pierwotnie p. w. św. Stanisława. Po spaleniu wzniesiono 1781 r. nowy murowany p. w. Boskiej Opatrzności. We wsi szkoła kat., młyn. Obszaru 1118 mr.; 1861 r. 76 dm., 482 mk. (1 ewang.). Ludność bezrolna wychodzi w lecie na zarobek przy robotach mularskich i pracuje przy obróbce drzewa w okolicznych lasach królewskich. 2.) **R.**, niem. *Roschowa*, 1532 r. *Russowa*, wś i dobra ryc., pow. kozielski, par. kat. Rokicie. W 1861 r. 51 dm., 475 mk. (1 ewang.). Obszar dóbr 566 mr. (476 mr. roli); wieś 638 mr. (482 mr. roli). Do 1810 r. stanowiła posiadłość klasztoru cystersów w Jemielnicy.

Raszówek, fol. nad rz. Nidą (odl. 1 w.), pow. miechowski, gm. Racławice, par. Kalina Wielka, odl. 14 w. od Miechowa. W 1827 r. było 10 dm., 51 mk. W 1885 r. fol. ten rozl. mr. 350: gr. or. mr. 232, lasu mr. 114, nieuż. mr. 4; bud. mur. 2, z drzewa 7; płodozmian 10-polowy, las nieurządzony.

Raszówka al. *Raszejówka*, os., pow. kielecki, gm. i par. Mniów, leży śród wyniosłości jednej z odnóg pasma Łysogór. W 1827 r. było 2 dm., 7 mk.

Raszowka, ob. *Raszewka*.

Raszówki al. *Raszówka*, karczma na obszarze Siekierczyny, pow. limanowski, przy gościńcu sądecko-limanowskim, wznies. 577 mt.

Rasztobol, wś, pow. suwalski, gm. Jeleniewo, par. Filipowo, odl. od Suwałk 14 w., ma 13 dm., 105 mk. W 1827 r. należała do par. Jeleniewo, miała 15 dm., 95 mk.

Rasztów, wś i fol., pow. radzymiński, gm. i par. Klembów, odl. 5 w. od Radzymina, ma 223 mk. W 1827 r. było 12 dm., 147 mk. Fol. R. w r. 1872 oddzielony od dóbr Kraszew, rozl. mr. 540: gr. or. i ogr. mr. 193, łąk mr. 85, past. mr. 43, lasu mr. 209, nieuż. mr. 10; bud. mur. 1, z drzewa 8; las nieurządzony. Wś R. ma 20 os. i 382 mr.; wchodziła w skład dóbr Kraszew. *Br. Ch.*

Rasztowce ze *Ścianką*, wś, pow. skałacki, nad pot. Gniłą, w pasie pogranicznym; lasy R. dochodzą Zbrucza, oddzielającego Galicyą od gub. podolskiej. Granice: wschod. Zbrucz, połud. Dubkowce, zachod. Soroka i Kluwińce, półn. Borki. Obszar dwor. wraz z Dubkowcami ma ról, łąk i ogr. 1050 mr., lasu 1619 mr.; włośc. 2247 mr. W 1857 r. wraz z Dubkowcami 1272 mk. W 1880 r. bez Dubkowiec w gminie 868, na obszarze dwor. 100; rz.-kat. 294, par. Touste; gr.-kat. 603, par. Dubkowce. Szkoła etat. o 1 naucz., kasa pożycz. gm. z kapit. 2444 złr. Właśc. pos. dwor. spadkobiercy Torosiewiczów. Obszar R. i najbliższa okolica tej wsi (góry Miodoborskie) przedstawia wielką obfitość ciekawych zabytków przedchrześciańskiej kultury. Szereg tych zabytków rozpoczyna Dźwinogród, starożytne grodzisko, oraz w pobliżu dwie tak zwane skałki: Rasztowiecka i Borecka. U stóp Dźwinogrodu leży dolina Babina; dalej Kruhła Hirka na Brzeźniaku, z olbrzymią bryłą kamienną, wspartą na 6 — 7 piętrach większych i mniejszych głazów. W pobliżu jedna z największych i najlepiej zachowanych Dupnych mogił, 18 mt. wysoka, z dwoma wałami. Dalej rozległa góra „Sokolicką“ zwana, której skalisty, brunatny, kręty występ, prawie prostopadle do Zbrucza spada. U stóp tego występu, w dolinie zwanej „Zbiegła“, na pierwszym załomie Zbrucza, w obrębie gm. Horodnica, wydobyto w r. 1848 ze Zbrucza posąg Swiatowida. O ćwierć mili od Sokolicy położone zamczysko, najwyższy punkt w Miodoborach, z wałami, bastyonami, ołtarzem pogańskim i bramą kamienną. U stóp dolina lesista zwana Bohod, oddzielona od przyległych lasów szerokim wałem, który się łączy z wałami zamczyska. Za Sierkowcami jest jeszcze zamczysko, ale mniej ciekawe. Większa część wspomnianych pomników, jak Zamczysko, Bohod i Sokolicha, wraz z cmentarzyskiem, kurhanami, horodyszczem, znajdują się na obszarze wsi Horodnicy nad rz. Gniłą (pow. husiatyński). Podobne zabytki spotykamy i na lewym brzegu Zbrucza w gub. podolskiej, pomiędzy Satanowem a Husiatynem. Takie skupienie zabytków na stosunkowo niewielkiej przestrzeni świadczy, że istniały tu ludne osady, otaczające centralny gród (Dźwinogród), rezydencyą władcy, przy której stała świątynia Swiatowida, z ołtarzami ofiarnemi. Prawdopodobnie po obaleniu Swiatowida, w Liczkowcach wzniesiono świątynię chrześciańską p. w. św. Mikołaja, dotąd istniejącą. Wiadomo bowiem, że Swiatowida przy wprowadzeniu chrześciaństwa u niektórych szczepów zastąpił św. Wit, jak naprzykład w Pradze czeskiej, u innych św. Mikołaj, a jak Swiatowidowi składano w ofierze koguty żywe, to i dziś jeszcze w Liczkowcach w dzień św. Mikołaja znoszą do kościoła koguty i kury, nawet z dalszych okolic z za Zbrucza. Dźwinogród leżący w obrębie Rasztowiec, poprzedzają duże skałki: Rasztowiecka i Bobrecka. Są to olbrzymie, piętrzące się nad parowem skały. Na szczycie pierwszej przechowały się ślady wykuć i wyżłobień. Dźwinogrodem nazywał A. H. Kirkor rozległą górę, w której od płn.-zachod. strony wykuta niewielka pieczara, stale zamieszkała przez pustelnika. W środku urządzony ołtarz, przy którym lud gromadnie, szczególnie w święta, składa swoją daninę. Obok izdebki jest ro-

dzaj niszy, służącej za sypialnię. Dzisiejszy pustelnik kopiąc koło swej siedziby, natrafił na mnóstwo gruboziarnistych skorup. Idąc od pustelni na południe napotyka się fosę mającą 17 mt. głębokości, a za nią szeroki i długi wał. Dalej przeszedłszy 208 mt. spotykamy drugą fosę, a za nią drugi wał. Po za tym ostatnim rozległa równina nosi nazwanie „Starego zamczyska“. Są tu ślady murów kamiennych, z głazów układanych. Głazy te ręką ludzką obrabiane, tkwią w ziemi. Z zachodniej strony, blisko na ćwierć mili ciągnie się głęboki jar, od wschodu zaś i południa otacza Zbrucz. Widoczna zatem, że warownia miała ważne obronne znaczenie. W północnej stronie u stóp Dźwingrodu dolina leśna i dziś nazywa się „Babiną“. Żyją jeszcze ludzie, którzy pamiętają stojący tu posąg kamienny (babę), który przed trzydziestu laty jakiś leśniczy rozbił i użył do budowli. Często powtarzająca się na obszarze Rusi nazwa Dźwinogród (Zwenihorod, Świnihorod) i niezbyt wielka odległość między temi grodami, utrudnia roztrzygnięcie, które z wiadomości kronikarskich odnieść należy do Dźwinogrodu nad Zbruczem. Dalsze losy tego grodu wiążą się z dziejami Trembowli. *B. R.*

Rasztówka, wś, pow. starokonstantynowski, na mocy tranzakcyi kolbuszowskiej w r. 1753 darowana przez ostatniego ordynata Ostrogskiego Ksaw. Szydłowskiemu.

Rasztowska Wola, wś i dobra, pow. radzymiński, gm. i par. Klembów, odl. 5 w. od Radzymina, posiada szkołę początkową ogólną, 387 mk. Przechował się tu stary dwór z końca XVII w. Wś za Jana III należała do Chrzanowskich. Fol. R. Wola miał około 1867 r. 2054 mr. W 1885 r. fol. R. Wola rozl. mr. 481: gr. or. i ogr. mr. 311, łąk mr. 41, past. mr. 17, lasu mr. 90, nieuż. mr. 22; bud. mur. 8, z drzewa 32; las urządzony. Wś R. Wola os. 41, z gr. mr. 423. *Br. Ch.*

Raszucie, u Afanasiewa *Ramucie*, wś i dobra, pow. szawelski, gm. Kurszany, o 77 i 78 wiorst od Szawel.

Raszyn, wś i kol., w równinie nad rzką, dopływem Mrowy (uchodzącej do Bzury), pow. warszawski, gm. Falenty, par. Raszyn. Leży na płd.-zach. od Warszawy, przy drodze bitej, w odl. 11 w., posiada kościół par., szkołę początkową ogólną, sąd gm. okr. II, 252 mk., 25 mr. ziemi dwor., 89 mr. włośc. w kol. i 4 mr. we wsi. W 1827 r. było 13 dm., 145 mk. O starożytności osady świadczy znalezione tu cmentarzysko z popielnicami. W ostatnich wiekach R. wchodzi w skład dóbr Falenty i z niemi wspólne przebywa koleje. W 1603 r. wizyt. Goślickiego, bisk. poznań., wykazuje tu kościół par. drewniany p. w. św. Stefana i św. Anny. Kiedy R. przeszedł w ręce Opackich, dziedziców Falent (z poblizkiego Opacza), wtedy Zygmunt Opacki, wojew. dorpacki, wzniósł nowy murowany kościół w 1654 r. Syn jego Wojciech, podkomorzy warszawski († 1680), przyozdobił kościół i został w nim pochowany. W końcu XVIII w. dziedzicem R. został bankier Piotr Tepper, który z gruntu odnowił i ozdobił kościół w 1790 r. On też udzielił czasowo w R. przytułku żydom, wyrugowanym w 1784 r. ze Starej Warszawy, rozporządzeniem Michała Mniszka, marsz. w. kor. Utworzenie osady żydowskiej w R. obiecywało też same niedogodności dla miasta co i poprzednia kolonia żydowska „Nową Jerozolimą“ nazwana, założona w 1775 r. (za rogatkami jerozolimskiemi) i z tego powodu miasto zakaz wkrótce cofnęło. Położenie R., jako stacyi na drodze idącej od przeprawy przez Pilicę pod Białobrzegami ku przeprawie na Wiśle pod Warszawą, uczyniło wieś polem walki, stoczonej tu w dniu 19 kwietnia 1809 r. przez korpus ks. warszawskiego, pod dowództwem ks. Józefa Poniatowskiego, złożony z 10 do 12,000 Polaków i oddziału Sasów (1200 ludzi), a armią Austryacką pod dowództwem arcyks. Ferdynanda, liczącą do 30,000 ludzi. Wkroczywszy w granice księstwa pod Nowem Miastem (nad Pilicą) dnia 14 kwietnia, posuwali się austryacy ku Warszawie, którą osłaniał korpus polski. Po wstępnych utarczkach rozpoczął się zacięty bój, który trwał do nocy. Korpus polski mimo straty 2000 ludzi (w zabitych) utrzymał się na swych stanowiskach. W boju poległ znany poeta i wojak z legionów włoskich Cypryan Godebski, dowodzący tu 8-ym pułkiem piechoty. O świcie korpus polski cofnął się pod okopy Warszawy. Po upływie 24 godzin dopiero na propozycyą arcyksięcia rozpoczęto układy, których rezultatem było: swobodne odstąpienie wojsk polskich z bronią i bagażami na prawy brzeg Wisły i kapitulacya Warszawy, wprowadzona w wykonanie 23 kwietnia. Pamiątką bitwy były napisy na statuach M. Boskiej w Falentach i Raszynie. R. par., dek. warszawski (dawniej piaseczyński), ma 3200 dusz. O wykopaliskach w R. pisał Al. hr. Przeździecki w Bibl. Warsz. (1852, IV, 574). *Br. Ch.*

Raszyn, wś, pow. kobryński, w 3 okr. pol., gm. Ziołowo, o 41 w. od Kobrynia.

Raszyn, wś wspomniana w dok. z r. 1459 (ob. Alek. hr. Stadnicki, Ziemia lwowska). Leżała w pow. lwowskim; dziś nie istnieje, pod tą nazwą przynajmniej.

Rata, rzeka, lewy dopływ Bugu, ma początek w płaskowzgórzu stanowiącym dział wodny Bugu i Sanu i będącym dalszym ciągiem wyżyny Tomaszowskiej w lubelskiem; płynie w kierunku od płn. ku płd.-wschod. na obszarze pow. Rawa Ruska, przez Werchratę.

Prusie, Hutę Zieloną, a potem na wschód przez Ratę, Rawę Ruską, Hole Rawskie, Hujczę, wzdłuż granicy Wólki Mazowieckiej i Kamionki Lasowej, następnie wchodzi do pow. żołkiewskiego we wsi Przystanie, przepływa Wolicę, Mosty, Borowe, Dworce i uchodzi do Bugu w pow. sokalskim powyżej od Sołokii, uchodzącej pod Krystynopolem. Ważniejsze dopływy R. są w pow. rawskim: z lew. brzegu Błotnia, powstająca w Kuliczkowie z połączenia pot. Wilczyna i Ostryłki; z praw. brzegu: Dziewięcierz, płynący od wsi t. n. a uchodzący pod Werchratą. W pow. żołkiewskim uchodzi z praw. brzegu Tylica (od Potylicza) pod Borowem i Zełdec al. Pasieczny (od Kłodna), Moszczona z Muranką. R. płynie śród bagnistych i lesistych brzegów. Poziom Bugu przy jej ujściu wznies. 198 mt.

Rata, wś, pow. rawski, ob. *Rawa Ruska.*

Rataj Ordynacki, wś, i *R. Suprymowany,* os., pow. janowski, gm. Kawęczyn, par. Janów.

Rataj, jezioro w pow. chodzieskim, 1 klm. szerokie i 2 klm. długie, oblewa wschodnią połać miasta Chodzieża. Zasilane drobnemi przypływami, odpływa rzeczką Bolemką (!) do Noteci. Na wybrzeżach rozłożyły się prócz Chodzieża osady: Buczkowo, Neuwerder i Rataje. *E. Cal.*

Ratajczyce, wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Ratajczyce, o 30 w. od Brześcia.

Ratajczyk, niem. *Subken,* spolszczone *Zobki,* pustkowie, pow. odolanowski, par. i poczta w Sulmierzycach, okr. domin. Chwaliszew, ma 2 dm. i 14 mk.

Rataje 1.) wś, fol. i dobra, pow. gostyński, gm. Rataje, par. Gostynin, odl. 1 w. od Gostynina, posiada kościołek filialny, 281 mk. W 1827 r. było 17 dm., 242 mk. Na obszarze folwarku jezioro Kocioł, mające do 10 mr. rozległości i drugie mniejsze. W R. mieści się cmentarz miejski Gostynina i kościołek filialny św. Jakuba, w którym odbywało się nabożeństwo w latach od 1809 do 1839, gdy kościół w Gostyninie był spalony. W akcie z 1462 r., tyczącym się ziemi gostyńskiej, wymienione są już Rataje (Kod. Maz., 232). Dobra Rataje składały się w 1881 r. z fol. R. i Huta Ratajska: nomenkl. Podzamcze, Ziejka, Zawaliska al. Zawali Droga, rozl. mr. 1081: gr. or. i ogr. mr. 795, łąk mr. 152, pastw. mr. 7, wody mr, 16, lasu mr. 60, nieuż. mr. 51; bud. mur. 6, z drzewa 17; płodozmian i 10-polowy; las nieurządzony; pokłady torfu na obszarze 90 mr., grubości do trzech łokci. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 23, z gr. mr. 273; wś Białotarsk os. 23, z gr. mr. 474; wś Dąbrowka os. 30, z gr. mr. 559; wś Budy Kozickie os. 15, z gr. mr. 383; wś Kozice os. 25, z gr. mr. 676. 2.) **R.,** os., pow. kutnowski, gm. i par. Kutno. Znajduje się tuż przy mieście i na obszarze jednej morgi mieści browar parowy (z prod. na 15,000 rs.), i gorzelnią (z prod. do 52,000 rs.), należące do dóbr Kutno. 3.) **R.,** wś i folw. nad rzeką Wartą, pow. słupecki, gm. Dłusk, par. Samarzewo, odl. od Słupcy 12 w., leży na granicy od w. ks. poznańskiego; wś ma 80 dm., 366 mk.; fol. 4 dm., 42 mk. Dobra R. składały się w 1881 r. z fol. R. i Wymysłów, rozl. mr. 1235: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 589, łąk mr. 192, past. mr. 100, lasu mr. 13, nieuż. mr. 61, razem mr. 955; bud. mur. 16, z drzewa 2; płodozmian 11-polowy; fol. Wymysłów gr. or. i ogr. mr. 274, nieuż. mr. 6, razem mr. 280; bud. mur. 3; płodozmian 10-polowy. W skład dobr wchodziły poprzednio: wś R. os. 69, z gr. 968; wś Walga os. 5, z gr. mr. 38; wś Wojtostwo os. 13, z gr. mr. 50; wś Dłusk os. 32, z gr. mr. 382. Według reg. pob. pow. pyzdreńskiego z r. 1578 wś R., w par. Szamarzewo, własność Stanisława Boboleckiego, podst. pyzdreńskiego, miała 3 ślady, 2 zagr., 1 kom. (Pawiński, Małop., 214). 4.) **R.,** wś i fol., pow. iłżecki, gm. Wielka Wieś, par. Wąchock, odl. od Iłży 26 w. a 7 w. od Wąchocka, ma 18 dm., 82 mk., 367 mr. dwors., 105 mr. włośc. Fol. R. stanowi majorat rządowy, nadany Mikołajowi Milutynowi. 5.) **R.** al. *R. Karskie,* wś nad Wisłą, pow. stopnicki, gm. i par. Pacanów. Leży na granicy od Galicyi, posiada szkołę początkową ogólną i urz. celny, 48 os. i 262 mk. Wchodziła w skład dóbr Pacanów al. Karsy Wielkie. W 1881 r. wywieziono tędy za 132,229 rs. W 1827 r. było 37 dm., 256 mk. W 1508 r. połowa wsi R. wraz z częścią Pacanowa, wsiami Niegosławice, Słup, Szczuczyn i Wola należała do Jana z Pacanowa. Inne części w Ratajach wraz z Pacanowem, Karsami, Książnicami, Ząbrzem do Jana Wapowskiego. W XV w. wś Rathagie, w par. Pacanów, własność klasztoru imramowickiego, miała łany km., z których dawano jaja, sery, koguty, osep, powabę. Karczma, folw., zagr. płaciły ze wszystkich ról dziesięcinę. (Długosz, L. B., III, str. 103, 109). W r. 1579 wś R., w par. Szczuczyn, w części Pacanowskich miała 5 osad., 2 1/2 łan., 3 biednych. Stanisław Karwicki miał 6 osad., 3 łan., 8 zagr., 3 komorn. (Pawiński, Małop., 234, 460, 489). *Br. Ch.*

Rataje, uroczysko około Bohuryna al. Buhryna, wsi pow. ostrogskiego.

Rataje 1.) niem. *Rattay,* dok. *Ratagin,* wś i folw., pow. babimoski (Wolsztyn), o 5 klm. na południe od Grodziska, nad strugą, która spływa do Obry; par. Gnin, poczta w Grodzisku, st. dr. żel. w Opalenicy o 15 klm. W r. 1285 pisał się Burgardus z R.; około 1530 r.

składała się ta osada z 3 łanów, 5 zagrod., 1 komorn., 2 osadn., z dworzyszcza dziedzicznego i wiatraka. W końcu zeszłego stulecia należała do Michała Krzyżanowskiego, kaszt. międzyrzeckiego, dziedzica Ruchocic. Wś R. ma 35 dm. i 260 mk. (70 katol., 190 prot.). Folw. (2 dm., 41 mk.) wchodzi w skład okr. domin. Ruchocice. 2.) **R.**, niem. *Rattay*, wś, pow. chodzieski, o 2 klm. na wschód-północ od Chodzieża, na płn.-wsch. brzegu jez. Rataj, w nizinie nadnoteckiej; par., poczta i st. dr. żel. w Chodzieżu (Kolmar in P.); ma 30 dm., 360 mk. (82 katol., 5 żyd. i 273 prot.). Fol., należący do dóbr podstolickich, nie tworzy odrębnej całości; obszaru ma 191·50 ha. R. były królewszczyzną i różnemi czasy wchodziły w skład starostw: ujskiego, rogozińskiego i budzyńskiego. W r. 1430 zastawił król Władysław Marcinowi z Sławska, miasto Ujście z Ratajami i innemi włościami; w r. 1514 Zygmunt I pozwolił Hieronimowi Moszyńskiemu z Bnina, tenutaryuszowi ujskiemu, wykupić te dobra. Ztąd powstały spory o R. między Moszyńskim a Mikołajem Chodzieskim z Chodzieża, które król rozsądził na korzyść Moszyńskiego (Rykaczewski, Invent., 281, 303 i 4). W r. 1580 składały się R. z 10 pół łanków i 8 zagrodn.; trzymał je wówczas Stanisław Górka, woj. poznański; regestra poborowe wykazują je dwukrotnie pod parafią chodzieską, raz w powiecie poznańskim, drugi raz w kcyńskim. Zabrane przez rząd pruski z innemi dobrami starościńskiemi, wcielone zostały do domeny Podstolice. 3.) **R.**, niem. *Engelsmuehle*, papiernia, w pow. ostrzeszowskim, okr. wiejskim Rojów, w pobliżu Ostrzeszowa. 4.) **R.**, niem. *Rattay*, dok. *Aratorum Campus*, wś, pow. poznański, o 2 klm. na płd. od Poznania, na praw. brzegu Warty; par. św. Jana Jerozolimskiego, poczta i st. dr. żel. w Poznaniu; ma 36 dm., 358 mk. (322 kat., 36 prot.) W r. 1253 ks. Przemysław i Bolesław nadali R. nowemu Poznaniowi na lew. brzegu Warty. W XV w. podczas wojen z Krzyżakami pozwoliło miasto wsie swoje R. i Żegrze puścić w zastaw Kazimierzowi Jagielończykowi, który je też zastawił Pępowskim. Od Ambrożego Pępowskiego, wojewody sieradzkiego, nabył Łukasz Górka, ststa wielkopolski, ten zastaw w r. 1508; syn jego Andrzej Górka ustąpił swych praw do R. Grzegorzowi Lubrańskiemu (1524—1529), a następnie wrócił ten zastaw do Górków. Około r. 1562 Stanisław Górka, woj. poznański, założył na obszarach ratajskich miasteczko, które od swego imienia nazwał Stanisławowem (dzisiejsze Miasteczko); zatargi, jakie ztąd wynikły rozstrzygł wprawdzie król Zygmunt August w r. 1571 na korzyść Poznania i nakazał rozebrać postawione w Stanisławowie domy, lecz wyrok ten nie doczekał się wykonania. Po śmierci wojewody (1592) nabył prawo do R. i Żegrza Henryk Girk, mieszczanin poznański, który w r. 1599 ustąpił miastu swych praw w jednej połowie sposobem darowizny, w drugiej za 3000 ówczesnych złp. Nie wiadomo, jakim sposobem miasto wypuściło te wsie z ręki między r. 1620 i 1632. W drugiej połowie XVII w. dostały się Wojciechowi Bułakowskiemu, pisarzowi grodzkiemu poznańskiemu. Miasto wyrobiło sobie naprzód konstytucyą z r. 1677 wolność odkupienia dóbr, od posiadłości miejskich odpadłych, a potem, na mocy tej konstytucyi, spłaciło w r. 1682 Bułakowskiemu zastaw a R. i Żegrze prawem własności objęło. Instygator koronny wytoczył wprawdzie miastu proces, jakoby R. i Żegrze, jako dobra królewskie, nieprawnie sobie przywłaszczyło, ale Jan III dekretem z 17 lipca 1688 r. oddalił skargę instygatora, i miastu wolne posiadanie wsi tych zapewnił. R. składały się z folw., 12 kmieci i 7 zagrodn. Kmiecie, obowiązani do pańszczyzny, płacili po 22 gr. czynszu, a zagrodnicy po 18 gr.; prócz tego składali jedni i drudzy pewną ilość jaj i kapłonów. W r. 1771 płaciły R. 100 złp. łanowego a wspólnie z Żegrzem 66 złp. 12 gr. hyberny. Zdaje się, że stosunek wsi tych do Poznania doczekał się należytego uregulowania dopiero w nowszych czasach. 5.) **R.**, niem. *Rattay*, dominium, pow. wyrzyski, tuż pod Łobżenicą, par. Łobżenica, okr. domin. Chlebno, st. dr. żel. o 15 klm. w Osieku i nieco dalej w Krajence; ma 13 dm., 222 mk.; wchodzi w skład dóbr łobżeńskich, które w XVIII w. należały do Radolińskich. R. istniały już przed r. 1728. *E. Cal.*

Ratajnica, potok, ob. *Kościeliska Dolina* (IV, 451).

Ratajowa Wola al. *Ratajwola*, os. na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, nad rz. Krutyngiem, wśród krutyńskich lasów, około 30 klm. na płn.-wsch. Ządzborka, 5 klm. na płn.-zach. od st. pocz. Stare Ukty. Wieś polska, założona w r. 1502 przez Jakuba Rataja.

Ratajska Hutta, fol., pow. gostyński, gm. Rataje, par. Gostynin, ma 61 mk., 1275 mr. ziemi dwors. W 1827 r. było 4 dm., 28 mk. Ob. *Rataje*.

Ratajska Wólka, wś nad rz. Białą, pow. janowski, gm. Kawęczyn.

Rataliszki 1.) wś rząd., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 37 w. od Wilna, 5 dm., 43 mk. katol. 2.) **R.**, zaśc. włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Borekuny, o 7 w. od gminy a 29 w. od Wilna, ma 2 dm., 4 mk. praw. i 15 katol. (w 1864 r. 6 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Mussa. 3.) **R.**, wś włośc. nad potok. Pozelwianką, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 68 w.

od Wilna, ma 4 dm., 30 mk. katol. 4.) **R.**, dwa zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podbrzeź i Adamejciszki, o 11 w. od gminy, 12 i 5 dusz rewiz.; należą do dóbr skarbowych Jęczmieniszki. *J. Krz.*

Ratanciszki, dwór, pow. nowoaleksandrowski, 60 dzies., własność Radwańskich; w spisie urzęd. niepomieszczony. *A. K. Ł.*

Ratanica, leśniczówka na obszarze Drogini, pow. myślenicki.

Ratanice, część Czernichowa, pow. krakowski, w płn. części obszaru Czernichowa, nad granicą Przegini Narodowej, nad potok. Rudnem. W 1880 r. 21 dm., 120 mk. Ob. *Czernichów.* *Br. G.*

Rataniec, os. młyn nad rz. Czarną Przemszą, pow. będziński, gm. Wojkowice Kościelne, 1 dm., 4 mk., 28 mr.

Rataszeli, zaśc., pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 25 w. od Kowna.

Ratcza, wś, pow. mohylewski, gm. Krugłe, ma 35 dm. i 222 mk., z których 1 zajmuje się szewctwem.

Ratczansdorf (dok.), ob. *Wrocławki.*

Ratcze, jezioro, na płn.-zach. od wsi Garbatówka, w pow. chełmskim, gm. Cyców. Znajduje się śród błot i lasów, na wschód od większego jez. Uścimierz.

Ratele, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 25 w. od Poniewieża.

Rateniki, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 66 w. od Poniewieża.

Ratgebin (dok.), ob. *Nowydwór* pod Turznem, pow. toruński.

Rathau 1.) wś, pow. brzeski (na Szląsku prus.), par. Brzeg. W 1842 r. 42 dm., 263 mk. (35 katol.). 2.) **R.**, 1201 *Radtaj*, wś, pow. wołowski, par. Lubiąż. W 1842 r. 49 dm., fol. dóbr rząd., 318 mk. (21 ewang.), szkoła katol.

Rathe, 1288 *Rathai*, wś i fol., pow. oleśnicki, par. Oleśnica. W 1842 r. 57 dm., sołtystwo, folw., 396 mk. (23 katol.), szkoła ewang.

Rathebur (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. nakielski, st. pocz. Ducherow.

Rathen 1.) *Nieder* i *Ober*, pow. kładzki na Szląsku prus. R. Nieder, w par. Albendorf, miało w 1842 r. zamek, trzy folw., 122 dm., 444 mk. (1 ewang.); R. Ober, w par. Wuenschelburg, składało się z dwóch części, mających razem 92 dm., 370 mk. katol. 2.) **R.**, *Ober* i *Nieder*, 1336 *Rhaten*, 1361 *Rathen*, wś i dobra, pow. nowotarski (na Szląsku), par. ewang. Hermannsdorf (pow. wrocławski), par. katol. Leśna (Lissa). W 1842 r. dwór, 54 dm., 378 mk. (53 ewang.).

Rathenfeld al. *Rattenfeld*, po polsku *Bambry*, osada wiejska, w pow. kościańskim, o 10 klm. na płd.-wschód od Szmigla; par. Górka Duchowna, poczta i st. dr. żel. w Starem Bojanowie o 6 klm.; ma 13 dm., 81 mk. (63 kat., 18 prot.). Bambry te powstały na obszarach zabranych klasztorowi lubińskiemu.

Rathmannsdorf, 1340 *Raczmannsdorf*, wś, pow. nissański, posiada kościół paraf. katolicki z 1755 r., szkołę 3-klasową, 1971 mr. obszaru, w tem 348 sołtystwa. W 1861 r. 57 dm., 307 mk. katol. Wś, sołtystwo i patronat kościoła należały do bisk. wrocławskich. Par. R., dek. odmuchowskiego, w 1869 obejmowała 1113 katol., 26 ewang.

Rathsberg (niem.), wyb. do Skarszew, pow. kościerski. W 1885 r. 1 dm. i 12 mk. R. 1772 folw. mający $1^1/_2$ włóki, wydzierżawiony za 82 fl. 15 gr. *Kś. Fr.*

Ratschenberg 1.) (*Raczowa góra?*) wzgórze pod Woisdorfem, o trzy ćwierci mili od miasta Jaworza na Szląsku prus. Znajdują się tu szczątki murów, pokryte grubą warstwą ziemi. 2.) **R.**, wś, pow. kładzki, par. katol. Reinerz. Leży na stokach góry t. n., wznies. 2400 stóp (czeska nazwa Hradysz). Wedle tradycyi stał tu gród zburzony przez Hussytów w 1428 r. W 1778 r. stało tu przez 8 tygodni 6000 wojsk austryackich, strzegąc drogi do Czech prowadzącej przez lewińską dolinę (ob. Miesteczek al. Lewin).

Ratschin al. *Rotschoenau*, wś, pow. szunowski (na Szląsku), par. ew. Tiefhartmannsdorf.

Raths-Damnitz, ob. *Damnica Kaszubska.* Należała do r. 1811 do mta Słupska, które ją założyło. W 1877 r. było 1119 mk., ewang. przeważnie. Istnieje tu papiernia, założona r. 1590 i urząd pocz. *Kś. Fr.*

Rathsdorf, ob. *Radziejewo.*

Rathsgrenz 1.) fol., pow. welawski, 7 klm. od st. pocz. Gruenhayn. Obszar 22 ha. 2.) **R.**, os. leś., tamże.

Rathsgrund (niem.), ob. *Rozgrunt.*

Rathsgut (niem.), ob. *Gronowskie pustki.*

Rathshof 1.) *Gross*, pobra ryc. i cegielnia, pow. królewiecki, 4 klm. od Królewca. Obszar 370 ha. Właścicielem jest potomek polskiej rodziny „von Batocky". 2.) **R.** *Klein*, fol., tamże. *Ad. N.*

Rathskampe (niem.), wyb. w dobrach Neukruegerskampe, pow. gdański dolny, 1 dm., 7 mk. *Kś. Fr.*

Rathskaweln, kol. należąca do mta Nowego. W 1885 r. 6 dm., 35 mk.

Rathsthal (niem.), dobra, pow. gierdawski, 6 klm. od st. pocz., tel. i kol. żel. w Gierdawach. Obszar 221 ha.

Rathstube (niem.), ob. *Radostowo.*

Rathswalde (niem.), dobra ryc., młyn i cegielnia, pow. labiewski, 10 klm. od st. pocz. i tel. Laukischken. Obszar $318^1/_2$ ha.

Rathsweide, dobra nad Wisłą z praw. brzegu, pow. kwidzyński, st. pocz. Kurzebrack. Wchodzą w skład gm. Oberfeld. W 1885 r.

2 dm., 30 mk. Należały do Kwidzyna, nadane miastu jeszcze w XIV w. (ob. Kwidzyn, t. V, 23). *Ks. Fr.*

Rathsziegelei (niem.), wś, pow. welawski, st. pocz. i tel. Tapiewo.

Ratibor, ob. *Racibórz.*

Ratine, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 44 w. od Wilna, 3 dm., 14 mk. kat.

Ratkehmen (niem.), maj. na prus. Litwie, pow. darkiejmski, 3 klm. od st. pocz. Szabienen. Obszar 271 ha.

Ratki 1.) fol. szl. nad jez. Kuźmicze, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 49 w. od Święcian, 1 dm., 8 mk. prawosł. 2.) **R.,** ob. *Raćki.*

Ratków, fol., pow. słucki, około 9 włók, należy do ordynacyi nieświeskiej ks. Radziwiłłów. *A. Jel.*

Ratkowo, wś, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Pociejki, przy gośc. z mka Cimkowicz do Nieświeża, ma 3 osady; miejscowość małoleśna, grunta urodzajne, szczerkowe. *A. Jel.*

Ratkowo, węg. *Ratko*, miasteczko w hr. goemoerskiem (Węgry), ma kościół paraf. ewang., st. pocz. Przemysł garbarski, uprawa lnu, tytuniu; 1023 mk.

Ratkowszczyzna al. *Radkowszczyzna*, białoruskie *Ratkouszczyza*, dobra nad rz. Uszą, prawym dopł. Berezyny, pow. ihumeński, w 2 okr. pol. śmiłowickim, gm. Wierchmień. Niegdyś R. należała do klucza śmiłowickiego, od końca XVIII w. dziedzictwo Moniuszków, w pierwszej połowie b. stulecia miała świetną chwilę, gdy filantrop Dominik Moniuszko, syn Stanisława, założył tu dwie szkoły ludowe, w których uczono według metody Pestalozzi'ego i Lankastra. Przy szkole z oddziałami dla chłopców i dziewcząt był piękny ogród, plantacye roślin leczniczych, szpital, laboratoryum chemiczne, którem zawiadywał Sciborowski (później aptekarz w Mińsku), obszerna biblioteka, gabinet fizyczny, zbiór globusów i map. Oprócz nauk elementarnych uczono gimnastyki, sztuki felczerskiej, ogrodnictwa, koszykarstwa, miernictwa, a najzdolniejszym z nauczycieli był miejscowy włościanin Andrzej Klennicki. Moniuszko usamowolnił swych poddanych i rozkolonizował ich w folwarczkach, do 3 włók rozległych. Dziedzic pozostawił dla siebie pewien obszar, lecz mieszkał wśród ludu, w całkiem wieśniaczej zagrodzie i pozostawiwszy ludowi samorząd, zapewnił sobie tylko władzę dla czuwania nad nauką i moralnością włościan. Zakłady naukowe tutejsze stały się tak głośne, że w trzecim dziesiątku b. stulecia cesarz Mikołaj przysłał dla obejrzenia ich gen. Strogonowa, który złożył jak najpochlebniejszą o nich opinią. Około 1838 r. szkoły ludowe w R. i Pocieczole (ob.) istnieć przestały, a założyciel ich zmarł w Mińsku w 1848 r. Dobra przeszły na brata jego Czesława, ojca kompozytora Stanisława. Czesław Moniuszko przez nieumiejętny zarząd nadwerężył i uszczuplił fortunę i tylko tyle położył zasługi, iż wzniósł kamienny obelisk na cześć brata swego Dominika. Po śmierci Czesława Moniuszki rodzina syna jego Stanisława musiała odprzedać R. w 1874 r. p. Drauslau, a następnie kupił ją za 4000 rubli Gardiner, Anglik. Rozległość folwarku wynosi obecnie 50 włók; grunta lekkie, szczerkowe ale urodzajne, miejscowość dość równa i lesista. R. pamiętną jest i tem, że tu 21 lutego 1836 r. zmarł głośny z nauki i filantropii rodzony brat Dominika Kazimierz Moniuszko. *A. Jel.*

Ratkunie, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 43 w. od Nowoaleksandrowska.

Ratkuny 1.) dwór nad rz. Neretką, pow. nowoaleksandrowski, okr. pol. poniedelski, o 92 w. od m. pow., 19 mk., gorzelnia (1859), 1383 dzies. ziemi dworskiej; własność Piotra Komorowskiego. 2.) **R.,** wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 52 w. od Nowoaleksandrowska. 3.) **R.,** wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 62 w. od Poniewieża. *J. Krz.*

Ratmirowicze, wś, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. Broża, ma 13 osad; grunta piaszczyste, włościanie zajmują się pszczolnictwem po lasach. *A. Jel.*

Ratna, zaginione sioło we włości chodorkowskiej, na pograniczu pow. radomyskiego i skwirskiego.

Ratnawica, wś, pow. sanocki, w porzeczu Sanoczka, do którego z obszaru wsi spływa potok uchodzący z praw. brzegu pod Markowcami, leży w okolicy podgórskiej (434 mt. wznies.). Par. rzym.-kat. w Bukowsku (12 klm. na zachód), gr.-kat. w Wolicy. We wsi jest drewniana cerkiew, uposażona 17 mr. roli, 3 mr. łąk i 19 mr, pastw. Wraz z obszarem więk. pos. (Truskulawskich) liczy ta górska osada 33 dm. i 207 mk.; 6 rz.-kat., 193 gr.-kat. i 8 izrael. Obszar więk. ma 329 mr. lasu; mn. pos. 233 mr. roli, 30 mr. łąk i 82 mr. pastw. R. istniała już w XV w. jako atyn. Niebieszczan a dziedzice mieli prawo karania zbrodni wielkich i małych, co widać z procesu o kradzież, znajdującego się w aktach grodzkich i ziemskich sanockich (t. XI, str. 345, 346 i 348 z r. 1449). Z tegoż czasu wspominają akta częściej tę wieś, z powodu różnych układów z Jaćmierzem (352, 381, 386, 387, 399, 440, 451, 461, 471 i 473). R. graniczy na płn. ze Zboiskami, na wsch. z Niebieszczanami, na płd. z Zawadką a na zach. z Wolicą i Bełchówką. *Mac.*

Ratnawy al. *Radnawy*, wólka, grupa domów i folw. w obr. gm. Zamościa, pow. brzeski, na płd. brzegu gościńca tarnowskiego,

wznies. do 275 mt. W 1880 r. 21 dm., 119 mk. (6 żyd.). Ob. *Zamoście*. W Kodeksie małop. (wyd. Piekosińskiego, II) znajduje się dokument z 22 sierpnia 1329 r., w którym Piotr, Mścigniew i Włodko, dziedzice Mikołajowic, przy sposobności sprzedaży sołtystwa Rathnów przez sołtysa Marcina niejakiemu Falisconowi, wyliczają prawa sołtysa i osadników. Osada powstała na prawie nowomiejskiem (nouifori). Sołtys po 20 latach wolności jest obowiązany brać udział w wojnie konno z 2 włóczniami i tarczą. Prawdopodobnie w tym czasie powstaje ta osada na rubieżach. *Mac.*

Ratniki, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 58 w. od Poniewieża.

Ratno 1.) mko rząd. nad Prypecią, przy ujściu rz. Tur, pow. kowelski, w 3 okr. pol. (ratneńskim), gm. Horniki, o 6½ w. od Hornik, 19 w. od Zabłocia, 48 w. na płn.-zchd od Kowla a 357 w. na płn.-wschd od Żytomierza, przy dawnym trakcie brzesko-kijowskim. W 1870 r. było tu 458 dm., 2099 mk., w tem 65% żydów, 3 cerkwie, kościół katol., synagoga, 20 sklepów, 3 jarmarki. W R. znajduje się zarząd okręgu policyjnego i inkwirent sądowy. Pod mkiem most na Prypeci. Kościół paraf. katol. p. w. św. Krzyża, wzniesiony z muru w 1784 r. przez ks. Faliszewskiego. Kościół istniał tu przed 1504 r., jak się okazuje z przywileju króla Aleksandra, wydanego t. r. w Krakowie, mocą którego zatwierdza nadane kościołowi przez Jakuba de Siekluka, kasztel. wojnickiego, ststę bieceńskiego i rateńskiego, dworzyszcze Jaworyszcze, wraz z rolami i łąkami. Par. katol., dek. kowelskiego, ma 351 wiernych; kaplica w Lelikowie. Okrąg policyjny ratneński obejmuje gminy: Horniki, Lelikowo, Chocieszowo, Wielinie i Zabłocie. W dobrach ratneńskich, przy ujściu Wyżwy do Prypeci, znajduje się jezioro, z którego rybołówstwo w pomyślne lata przynosiło do 10000 rs. W pierwszej połowie XV w. R. wraz z powiatem, zawojowane przez Giedymina, zostawało pod władzą jego potomków; posiadał je mianowicie Lubart, ks. wołyński al. włodzimierski, a zarazem pan ziemi chełmskiej. Dopiero Kazimierz Wielki uskromiwszy najazdy Litwinów, zajętych walką z zakonem krzyżackim, zawarł w 1366 r. ugodę z Olgierdem, w. ks. litewskim, i jego lennikami, mocą której powiat ratneński razem z przyległemi ziemiami został przyłączony do Polski i R. zamienione na ststwo niegrodowe. Przywilejem Władysława, króla polskiego i węgierskiego, z 1420 r. w Budzie wydanym, R. przeniesione zostało z prawa polskiego i ruskiego na prawo niemieckie magdeburskie. Podług lustracyi z 1569 r. było w obrębie miasta 278 dm., „z każdego dają czynszu per gr. 3, łaziebnego każdy dom per gr. 6. Placów pustych jest 25, komorników 33, dają każdy z nich po gr. 1, a łaziebnego per gr. 1½; a wszelakoż to łaziebne nie idzie do zamku, ale to obracają na barwierza, bo to jest jego salarium, i owszem jeszcze ktemu dają mu z zamku nadto fl. 6. A iż u rewizorów (poprzedzających) stoi, że niedawno temu barwierzowi jedno flor. 4, tedyśmy go na tem postanowili. Łaników miejskich albo ogrodów jest w rewizyi zapisanych 24, ale ex inquisitione nostra tedy się ich nie pokazało więcej jedno 19. Solnego myta natenczas niearendują, a wszakoż wybrano tego roku tołp 2000, każdy po gr. 10. Rzeźników jest 7, dają czynszu per gr. 15, a ktemu łoju surowego po 1 kamieniu, każdy per flor. 1, i po łopatce do zamku“. W 1570 r. mto przynosiło rocznej intraty 216 zł. 3 gr., ststwo zaś 3079 zł. 8 gr. Zygmunt III przywilejem wydanym d. 21 maja 1615 r. w Warszawie „mając osobliwszy wzgląd i miłościwe baczenie na tak wielkie zniszczenie miasta R.“, pozwala mu szafowanie na własną korzyść gorzałką, pod obowiązkiem składania pewnej opłaty do zamku, przyczem stanowczo dodaje: „Do tego by w młodzi miejskiej reformacya była i ćwiczenie nauki i bojaźni bożej, na bakałarza lackiego przy kościele mieszkającego, któryby uczył dzieci, z tejże gorzałki powinni dawać na każdy rok dwiema ratami fl. 40 polskich; który bakałarz żadnego salarium od dzieci miejskich wyciągać nie ma, ale je darmo ma uczyć, okrom kto mu da co z łaski, to mu się nie zagradza, więc i od obcych może brać zapłaty. Nadto do szpitala polskiego, który będzie znowu budowany, do rąk tego kto będzie starszym nad niem, co rok z tejże gorzałki po fl. 20 polskich dawać winni będą“. Podług lustracyi odbytej w 1628 r. pod przewodnictwem kasztelana radomskiego Słupeckiego posesorem ststwa ratneńskiego był Mikołaj Sieniawski, podczaszy koronny. W skład ststwa wchodziły wówczas: mto R. i wsie: Zamszany (dająca prowentu fl. 349 gr. 12), Datyn (fl. 171 gr. 16), Synów (fl. 208 gr. 6 den. 9), Wielemcze (fl. 285 gr. 8), Tur (fl. 598), Zdomyślany (fl. 187), Kortylesy (fl. 605 gr. 14), Powiecie (fl. 167 gr. 29), Radostów (fl. 192 gr. 27), Szczodrohość (fl. 203 gr. 28), Wiotły (fl. 236 gr. 27 i den. 9), Załosy (fl. 250 gr. 29 i den. 9), Hłuchy (fl. 39 gr. 25), Zastawie al. Przechód (fl. 213 gr. 17 den. 9), Dubieczno (fl. 66 gr. 19), Krymno (fl. 89 gr. 18), Kościenie (fl. 15), Zerzyck (fl. 55 gr. 20), Samarowice (fl. 139), Wydranica (fl. 60) i Postupla (fl. 1 gr. 18). Suma prowentu ze wszystkich wsi wynosiła fl. 4008. Folwarki były: pod zamkiem i w Dubiecznie (fl. 766 gr. 24 den. 9). Arenda karczem, młynów, targowego, mosto-

wego i jarmarcznego wynosiła fl. 950. W ogóle wszystkie dochody ststwa czyniły fl. 6316 gr. 11, po potrąceniu zaś na podstarościego fl. 200 i na dwóch urzędników dwóch folwarków (po fl. 16) fl. 32, pozostała suma fl. 6084 gr. 11. W 1771 r. posiadał je Aleksander Lubomirski, opłacając zeń kwarty 11676 złp. 12 gr. a hyberny 4908 złp. 17 gr. Na sejmie z 1773—75 Stany Rzpltej przez oddzielną konstytucyą nadały te dobra narodowe w posiadanie emfiteutyczne spadkobiercom Wincentego i Katarzyny z Sosnowskich Platerów, pisarzów w. ks. lit., pod warunkami bliżej w prawie wyszczególnionemi. Na tymże sejmie wyznaczono także oddzielną komisyą dla ścisłego oznaczenia granic tego starostwa. Pod miastem znajdował się zamek na wzgórku nad Prypecią, z drugiej strony oblany rz. Tur i zabezpieczony rozległemi błotami. Okolica nosi charakter poleski. Cenną monografią historyczno-ekonomiczną o starostwie rateńskiem podał ks. T. Lubomirski (Bibl. Warsz., 1855 r., t. II, str. 209—232). Porównaj też Jabłonowski, Lustracye królewszczyzn ziem ruskich (str. 152—162). 2.) **R.**, w dokum. *Ratnów*, sioło nad rz. Połonką, pow. łucki, na płd.-zachód od Łucka. Podług rewizyi zamku łuckiego z 1545 r. wś była w posiadaniu Jana Zahorowskiego, który zobowiązany był do utrzymywania 2 horodni w zamku łuckim (ob. Jabłonowski, Rewizye: 39 i 56 i Pam. Kij. Arch. Kom., t. III, cz. 2: 132, 134, 135 i 176; t. IV, cz. 2: 83, 117). W 1860 r. własność Adama hr. Gorajskiego. *J. Krz.*

Ratoczyna, szczyt górski na obszarze gm. Popiele, w pow. drohobyckim, na granicy od Jasienicy Solnej, wznies. 720 mt. Ze stoków R. z leśnych źródlisk wypływa pot. Czecza, łączący się z pot. Ratoczyną i uchodzący do Tyśmienicy z lew. brzegu. W pobliżu bierze początek pot. Ratoczyna, tudzież pot. Kałowiec i Słony łączące się z nim. Ob. *Dereżyce*, *Horodyszcze*.

Ratomka, rzka w pow. mińskim, prawy dopł. Świsłoczy. Bierze początek w podgórzach pod wsią Horany, płynie w zakrętach w kierunku wschodnim koło folw.: Rogowicze, Ratomla i Prudziszcze (młyn), pod wsią Ratomką ma młynek, po za nią przecina linią dr. żel. lipawo-romeńskiej i odtąd, płynąc 4 w. lesistemi nizinami, uchodzi do Świsłoczy. Długość biegu około 2 mil. *A. Jel.*

Ratomka 1.) fol. nad rzką t. n., pow. miński, w pobliżu st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Ratomka, w 2 okr. pol. i par. kat. Raków, około 9½ włók. Od 1872 r. własność Fogelów, ma grunta szczerkowe, z gliną zmieszane; miejscowość dość leśna; młyn wodny. 2.) **R.**, wś nad rz. t. n., pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Zasław, o 1 w. od st. dr. żel. lipawo romeńskiej Ratomka, ma 8 osad; miejscowość dość leśna, nieco falista, grunta szczerkowe. 3.) **R.**, zaśc. w pobliżu rz. t. n. i st. dr. żel. lipawo-romeńskiej, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Zasław, par. kat. Raków, ma 3 osady; miejscowość falista, dość leśna, grunta szczerkowe. 4.) **R.**, st. dr. żel. lipawo-romeńskiej, w pow. mińskim, na przestrzeni Mińsk-Wilno, pomiędzy Mińskiem (o 16 w.) a Radoszkowicami (o 18 w.), o 158 w. od st. Wilejka. Zbudowana na gruntach folw. t. n., własności Hryhorowiczów; okolica bezwodna. *A. Jel.*

Ratomla, fol. nad rz. Ratomką, praw. dopływem Świsłoczy, pow. miński, o 3 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Ratomki, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Zasław, par. kat. dawniej Zasław, teraz Raków; własność dość dawna Naborowskich, należy do dóbr Prudziszcze; miejscowość dość leśna, grunta i łąki dobre. Gniazdo rodziny Ratomskich. *A. Jel.*

Ratoski, ob. *Gosprzydowo.*

Ratoszyn 1.) pow. radomski, gm. i par. Radzanów, odl. od Radomia 35 w., ma 25 dm., 269 mk. W 1827 r. było 17 dm., 196 mk. W 1874 r. fol. R. rozl. mr. 669: gr. or. i ogr. mr. 192, łąk mr. 41, lasu mr. 404, nieuż. mr. 32; bud. mur. 2, z drzewa 10; płodozmian 10-polowy; las nieurządzony, wiatrak. Wś R. os. 33, z gr. mr. 385. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 wś R. i Olszowa, własność Adama z Rathoszyna, płaciły poboru 2 grzyw. gr. 8. W r. 1569 własność Krzysztofa Rathowskiego, miał 4¼ łan., 2 zagr. (Pawiński, Małop., 311, 473). Według Lib. Ben. Łaskiego (I, 661 i 697) łany kmiece w R. dawały dziesięcinę, wartości do 14 grzyw., pleban. we Wrzeszczowie, zaś łany dworskie pleban. w Gowarczowie, wartości do 3 grzyw. Wieś cała należała jednak do par. w Radzanowie. 2.) **R.**, wś i fol., pow. lubelski, gm. i par. Chodel, leży tuż pod osadą Chodel, posiada kościół drewniany, filią par. Chodel. Wś ma 93 os., 1691 mr.; fol. 3283 mr.: 1263 roli, 1871 lasu, 49 mr. wody (stawy). R. wchodził w skład dóbr Chodel. W 1827 r. było 40 dm. 227 mk. Kościół paraf. istniał w R. już w połowie XV w. a wieś należała do Grothka Baluna (Długosz, L. B., II, 544, 545). Wś rządziła się prawem niemieckiem; w 1531 r. spotykamy tu 1 łan wójtowski. Łany kmiece w liczbie 10 i młyn należą do Maciejowskiego, dziedzica Chodla (Pawiński, Małop., 358). Po wzniesieniu kościoła w Chodlu Maciejowscy uzyskali przeniesienie parafii do tej miejskiej osady w 1541 i odtąd kościół w R. został filialnym, choć parafia dotąd nosi nazwę ratoszyńskiej, należy do dek. lubelskiego, ma 1936 dusz. *Br. Ch.*

Ratowce 1.) wś włośc., pow. wilejski, w 3

okr. pol., o 63 w. od m. Wilejki, 4 dm., 47 mk. 2.) **R.,** fol. pryw. nad bezim. rzką, pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 63 w. od Wilejki, 1 dm., 6 mk. katol.

Ratowice, niem. *Rattwitz*, 1352 *Raduschowitz*, 1371 *Rathowicz*, wś i dobra, pow. olawski, par. ew. Laskowice, kat. u św. Małgorzaty w Wrocławiu. Obszar większej posiadłości dzieli się na część królewską (dawniej bisk. wrocław.) i prywatną. W 1842 r. było tu 119 dm., 1115 mk. (316 kat.), szkoła.

Ratowicze, wś, pow. sokólski, w 1857 r. 18 ewang.

Ratowiec, uroczysko i osada, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Czarna Wieś, o 30 w. od Sokółki.

Ratowiecka Wólka, wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Czarna Wieś, o 24 w. od Sokółki.

Ratówka, zaśc. w pobliżu rz. Uszy, pow. ihumeński, przy gośc. pomiędzy zaśc. Szabunie i folw. Ratkowszczyzna, w 2 okr. pol. śmiłowickim, gm. Wierchmień; od końca zeszłego stulecia do niedawna własność Moniuszków; grunta lekkie, miejscowość leśna.

Ratowo 1.) wś, fol. i dobra nad rz. Mławką, przy zbiegu jej z Działdówką, pow. mławski, gm. Ratowo, par. Radzanów, odl. 21 w. od Mławy, posiada kościół i klasztor pobernardyński, kasę wkładowo-zaliczkową, cegielnię, karczmę, 32 dm., 354 mk. i 3404 mr. obszaru (w tem 689 mr. roli, 395 mr. włościańskiej ziemi i 244 mr. nieuż.). Klasztor bernardynów założył tu wraz z kościołem w 1685 r. Tomasz Narzymski dziedzic R. Obecny kościół murowany pochodzi z 1736—45 r. W kościele znajduje się głośny z cudów obraz św. Antoniego z Padwy, gromadzący na odpust 13 czerwca licznych pielgrzymów. Dobra te wraz z Radzanowem od 1806 do 1830 r. były własnością Józefa Niemojewskiego, gener. wojsk polskich, następnie należały do Sadkowskiego. R. gmina należy do sądu gm. II okr., obejmuje 18,413 mr. obszaru (1257 mr. nieuż.), 6206 mk. W gminie znajduje się klasztor i kościół katol., 1 ewang. dom modlitwy, synagoga, 6 wiatraków, 2 tartaki, gorzelnia, 2 młyny wodne, 1 cegielnia, 4 karczmy. W skład gminy wchodzą: Agnieszkowo, Adamowo, Adolfowo, Bębnowo, Bębnówko, Bežany, Budy-Budzkie, B.-Zofijki, B.-Brzeziny, B.-Wolińskie, Breginie, Brzeźno, Bojanowo, Cegielnia, Gradzanowo-Zbieńskie, Giełczyn, Giełczynek, Goszczk, Józefowo, Kalasantowo, Luszewo, Łaszewska Wola, Maryśka, Mączki, Prusocin, Ratowo, Ratowskie-Budy, Radzimowice, Radzanów, Radzanówek, Rydzyn, Staroguby, Trzcieniec, Wygoda, Zgliczyn-Pobodzy, Zgl.-Witowy. 2.) **R.** *Stare* i *R. Piotrowe*, wś szl., pow. łomżyński, gm. i par. Śniadowo. Wspominane w dok. z 1415 r. (Gloger, Ziemia łomżyńska). W 1827 r. R. Stare ma 10 dm., 56 mk. a R. Piotrowe 16 dm., 74 mk. *Br. Ch.*

Ratowo 1.) *Stare*, fol. do Głogowca, pow. mogilnicki, ma 1 dm. i 8 mk. 2.) **R.** *Nowe*, nazwa *Gadowa* (ob.).

Ratowskie-Budy, fol., pow. mławski, gm. Ratowo, par. Radzanów, odl. o 25 w. od Mławy, 1 dm., 7 mk., 45 mr.

Ratowszczyzna, fol., pow. sejneński, gm. i par. Sereje, odl. od Sejn 42 w.

Ratowty 1.) wś, pow. wiłkomierski, gm. i par. Wieprza, o 18 w. od Wiłkomierza; własność Sudyków. 2.) **R.,** okolica, tamże, o 16 w. od Wiłkomierza.

Ratowtyszki, dobra, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 34 w. od Poniewieża.

Ratteick (niem.), dobra ryc., z agenturą poczt., pow. sławiński, w 1877 r. 365 mk. ew. W miejscu jest huta szklana i tartak. *Ks. Fr.*

Ratucicze, ob. *Ratutycze*.

Ratułów, wś, pow. i obw. sąd. nowotarski, nad pot. Bystrym, o 15 klm. na płd.-zach. od Nowegotargu a 7½ klm. na płd.-wschód od Czarnego Dunajca. Graniczy od wsch. z Międzyczerwonem, od płn. i zach. z Cichem, a od płd. z Zubsuchem. Przez obszar R. z płd. na północ przepływa potężny strumień Bystry, dzielący wieś na dwie połaci: wschodnią i zachodnią. Potok ten wpływa tu z obszaru Zubsuchego, a wchodzi następnie na obszar Rogoźnika. W części wschod., nad granicą Międzyczerwonego, rozpościera się wzgórze Bachledówka (952 mt.). Zachodnią zaś połać stanowią stoki wzgórza „Nad górkami“ (844 mt.). Wznies. obszaru: *a*) droga z Miętustwa, do 800 mt., na płd. od granicy R. z Miętustwem, *b*) o 650 mt. dalej na płd. budynki po zach. stronie drogi 707 mt.; *c*) płd. brzeg pot. Bystrego, o 1350 mt. poniżej granicy Ratułowa z Zubsuchem, 758 mt.; *d*) ujście pot. przybywającego od granicy Międzyczerwonego do Bystrego, do 900 mt., poniżej granicy zubsuskiej, 753 mt.; *e*) wierch na granicy Ratułowa z Cichem, po drodze z R. do Kościelisk, 1075 mt., wprost na zach. od poprzedzającego wzgórza, 892 mt. W 1869 r. obszar mniejszej posiadł. obejmował roli or. 2017, łąk i ogr. 199, past. 164, lasów 175 mr. austr. Więk. posiadłości nie ma. W r. 1777 było 175 dm., 828 mk.; 36 źrebiąt, 138 koni, 112 wołów; w 1799 r. 197 dm., 1137 mk.; 4 źrebiąt, 179 koni, 48 wołów; w 1824 r. 206 dm., 1072 mk.; 204 koni, 62 wołów, 473 krów, 409 owiec; w 1869 r. 220 dm., 1139 mk.; w 1880 r. 239 dm., 1085 mk. Wieś ta zwała się pierwotnie Radułtów od sołtysa Radułta. Według lustracyi z roku 1636 było tu siedlarzy i zarębników 19, zagrodnik 1, chałupn. 2; było w niej sołtystwo; czynszu rocznego płacili

złp. 211 gr. 18. Lustracya z r. 1660 powiada. „Jest w tej wsi zagrodników piętnastu; na nierównych zagrodach zasiedli, przeto też nierówny czynsz doroczny płacą. Tego czynszu dorocznego od wszystkich dostaje się złp. 276 gr. 26; ciż kwartalnego dają na kwartał po złp. 10, facit na rok złp. 40; spy owsianej ogólnie wszyscy dają korcy 7 miarek 6, rachując po groszy 12 korzec, facit złp. 3; oprawy dorocznej wszyscy insimul dają łokci 25, łokieć rachując po groszy dwa i pół, facit złp. 2 gr. 2 den. 9. Robią wszyscy dorocznie dni 6 pieszo, bydłem także dni 6 i insze danie wydają jako i w drugich wsiach wyżej opisanych. Tego sołtystwa R. posesorem jest uczciwy Maciej Ratułowski, który przy rozkazywaniu robót po drogach i innych powinności oddaje czynszu dorocznie złp. 12. Pokazał przywilej Serenissimi Sigismundi III de data Varsavie die 17 mensis Julii 1643 in personam rodzica swego konferowany. Item produkował supra scripti privilegii confirmationem Serenissimi Vladislai IV de data Cracoviae in comitiis Felicis Coronationis die 15 mensis Martii 1633. Insuper reproduxit privilegium moderni Srnimi regis Casimiri Domini nostri, de data Varsaviae (1656) super scultetiam in villa Ratułow moderni possessoris Mathiae Ratułowski serviens cum omnibus agris, pratis, campis, lundis, pascuis, silvis, fluviis, molendino et molla certa, vulgo tracz dicta nec non subditis, eorum laboribus, censibus, proventibus, aliisque in genere attinentiis et pertinentiis, nunc et ab antiquo spectantibus ad extrema vitae tempora konferowany. Item intromissionem in eadem bona per ministerialem regni generalem providum Joannem Iskrzycki de Nowytarg et duos nobiles Joannem Gajlicki et Adamum Ostrowski accepit et coram actis castrensibus Sandecensibus feria sexta post Dominicam Judica proxima anno 1644 recognitam reproduxit. Summa census de hac villa exclusis desertatis facit złp. 333 gr. 28 den. 9“. Według lustracyi z r. 1765 było tu osiadłości, inaczej ról 18, młynów 3. Podatku rozmaitego płacono złp. 2157 gr. 2 den. 2. Sołtystwo zaś było w posiadaniu Anton. i Marcina Ratułowskich za przywilejem Augusta III z 12 lipca 1751. Szczegóły o rozwiniętym tu przemyśle ludowym podała „Wisła“ z 1888 r. (t. II, 96). Wś należy do par. łaciń. w Czarnym Dunajcu. St. poczt. Czarny Dunajec. *Br. G.*

Ratułowski al. *Bystry*, potok w obrębie gm. Zubsuche, w pow. nowotarskim, w gm. Ciche, łączy się z pot. Cichy i tworzy z nim pot. Rogoźnik, prawy dopływ Dunajca Czarnego. Ob. *Nadgórkami*.

Ratunciewa, potok, prawy dopływ Łuczki, w pow. kołomyjskim.

Ratupie, zaśc., pow. wiłkomierski, gmina Wojtkuny, o 11 w. od Wiłkomierza.

Ratusz al. *Włodowice*, os. karcz., pow. będziński, gm. Włodowice, 2 dm., 7 mk., 4 mr.

Ratusza, wś nad rzeczką Jałańcem, dopł. Szumiłówki (Markówki), pow. jampolski, gm. Klembówka, par. katol. Dżygówka, prawosł. Jałaniec, ma 66 osad, 272 mk., 488 dz. ziemi włośc., 2096 dz. dwors. (z Jałańcem, do którego należy). Własność Giżyckich. *Dr. M.*

Ratutycze al. *Ratucicze*, białor. *Ratutyczy* al. *Ratuciczy*, wś nad rz. Możanką al. Mużanką, lewym dopł. Berezyny, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Łosznica, ma 49 osad pełnonadziałowych. Cerkiew par. pounicka, wzniesiona w 1784 r. p. w. Opieki N. M. P. przez Guzowskiego, ma około 1300 parafian i do 200 starowierców pł. ob. Uposażona z dawnych zapisów $6^1/_4$ włók., ma filią we wsi Klon. Miejscowość lesista, grunta lekkie, łąk dostatek. Fol. R. niegdyś należał do ststwa borysowskiego, lecz w 1643 r. przez Władysława IV, wraz z folw. i wsiami: Nowosiółki i Klonek, został nadany kościołowi borysowskiemu. Ówczesny ststa borysowski Adam z Kazanowa na Czasznikach Kazanowski, marszałek n. kor., zrzekł się pretensyi do danego na rzecz kościoła obszaru. *A. Jel.*

Ratwaj al. *Ratvaj*, wś, w hr. szaryskiem (Węg.), łąki, lasy, 143 mk.

Ratwica, ob. *Wolaniny*.

Ratyczów, wś i fol., pow. tomaszowski, gm. Czerkasy, par. Łaszczów, wsch. obrz. Żerniki, odl. 24 w. od Tomaszowa, ma 44 dm., 267 mk. (10 rz.-kat.). Cerkiew drewn. Młyn, staw, ludność rolnicza. Folw. R. należy do dom. Żerniki (Świeżawskich). Cerkiew tutejsza niewiadomej erekcyi, filialna par. Żerniki; obecna z 1837 r. W 1827 r. R. miał 36 dm., 206 mk. W 1881 r. fol. R. rozl. mr. 324: gr. or. i ogr. mr. 258, łąk mr. 44, lasu mr. 11, nieuż. mr. 11; bud. mur. 3, z drzewa 8; jest młyn, pokłady torfu. Wś R. os. 39, z gr. mr. 385.

Ratymla, ob. *Retymla*.

Ratyn, wś, fol. i dobra, pow. koniński, gm. Golina, par. Lądek, odl. od Konina 14 w., posiada szkołę począt. ogólną, 44 dm., 237 mk. Dobra R. składały się w 1885 r. z fol. R. i Sługocin, rozl. mr. 1205: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 457, łąk mr. 89, past. mr. 161, w odpadkach mr. 15, nieuż. mr. 60; bud. mur. 9, z drzewa 3; fol. Sługocin gr. or. i ogr. mr. 168, łąk mr. 49, past. mr. 173, nieuż. mr. 35; budowli mur. 2. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 51, z gr. mr. 409; wś Jaroszyn os. 37, z gr. mr. 585; wś Wielodwór os 12, z gr. mr. 74; wś Ląd os. 38, z gr. mr. 195; wś Dolany os. 80, z gr. mr. 1315; wś Sługocin os. 65, z gr. mr. 958; wś Wymysłów os. 2, z gr. mr. 15; wś Wocławek os. 16, z gr. mr. 279.

Wś ta należała pierwotnie do bisk. poznańskich. W 1282 r. biskup Jan zamienił R. na wieś klasztoru lędzkiego Skarboszewo koło Słupcy biskupiej (ob. *Poznań*, VIII, 940). Na początku XVI w. nie było w R. łanów kmiecych, tylko zagrodnicy, płacący pleb. w Lądku meszne (Łaski, L. B, I, 294). Według reg. pob. pow. konińskiego z r. 1579 wś R., w par. Landek, własność opactwa lądzkiego, miała $1^5/_8$ łan., 3 zagr. bez roli, 4 komor. bez bydła, 1 rzeźnik (Pawiński, Wielkp., I, 232). W 1880 r. spadł tu dnia 12 sierpnia aerolit, ważący przeszło 2 funty. *Br. Ch.*

Ratyńce, fol., pow. miński, o 5 w. ku północy od mka Wołmy, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubieżewicze, par. kat. Raków, dawniej Wołma. W pierwszej połowie b. stulecia własność Ratyńskich, teraz Burzyńskich, ma 464 dzies. ziemi dworskiej; miejscowość wzgórzysta, małoleśna, grunta szczerkowe.

Ratyniec 1.) wś włośc., pow. iłżecki, gm. Wierzchowiska, par. Krępa, odl. od Iłży 22 w., ma 12 dm., 146 mk., 275 mr. Wchodziła w skład dóbr Krępa. 2.) **R.** *Nowy* i *R. Stary*, wś, pow. sokołowski, gm. Olszew, par. Kossów. R. Nowy ma 38 dm., 238 mk., 917 mr. W 1827 r. było 29 dm., 166 mk. R. Stary ma 19 dm., 149 mk., 378 mr. W 1827 r. było 21 dm., 139 mk. *Br. Ch.*

Ratysławów, wś włośc., pow. radzymiński, gm. Zabrodzie, par. Niegów, ma 153 mk., 194 mr.

Ratyszcze, wś, pow. brodzki, 32 klm. na płn.-zach. od sądu pow. i urz. poczt. w Załoźcach. Na płn. leży Wierzbowczyk, na wsch. Podbereźce i Załoźce, na płd. Czystopady i Trościaniec Wielki, na zach. Markopol. Przez wieś płynie Seret i tworzy w półn. stronie obszaru staw (wzn. 320 mt.) ratyski, do którego wpadają wszystkie ramiona górnego Seretu. Zabudowania wiejskie leżą na zach. od stawu, u stóp wzgórza (391 mt.). Własność więk. (hr. Włodzimierz Dzieduszycki) ma 796 mr. ziemi, a wł. mn. 1113 mr. W r. 1880 było 81 dm., 661 mk. w gm., 3 dm., 9 mk. na obsz. dwor.; 292 rz.-kat., 328 gr.-kat., 50 izr.; 30 Polaków, 633 Rusinów, 6 Niemców. Par. rz.-kat. w Załoźcach, gr.-kat. w miejscu, dek. załoziecki, archidyec. lwowska. Do par. należą Czystopady. We wsi jest cerkiew p. w. Uspienia N. M. P., szkoła filialna, młyn o kilku kamieniach. *Lu. Dz.*

Ratzdorff, wieś w Nowej Marchii, pow. Landsberg. W 1517 r. należały tu dwa działy do Marwiczów. *Ks. Fr.*

Ratzeberg, góra, wznies. 757 st. n. p. m., odl $1^1/_2$ mili od Marchijskiego Frydlądu, w pow. wałeckim (ob. Gesch. d. Dt. Croner Kreises v. Schmitt, str. 5). *Ks. Fr.*

Ratzebuhr (niem.), ob. *Okonek*.

Ratzeburg (niem.), os. leśn. na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, około 2 mil na wschód od Szczytna, st. poczt. Chochol (Friedrichsfeld). *Ad. N.*

Ratzlasdorf (dok.), ob. *Wrocławki*.

Raubańce, wś włośc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Butrymańce, okr. wiejski Skrejciany, o 5 w. od gminy, 59 dusz rewiz.; należy de dóbr skarbowych Olita.

Raubany, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 42 w. od Poniewieża.

Rauben 1.) wś, pow. wystrucki, st. poczt. Aulowoehnen. 2.) **R.** al. *Degelgirren*, wś na prus. Litwie, pow. darkiejmski, st. poczt., tel. i kol. żel. Darkiejmy. *Ad. N.*

Raubiszki 1.) fol. i wś nad rz. Wersoką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Ejszyszki, okr. wiejski Poraduń, o 40 w. od Lidy a 14 w. od Ejszyszek; fol. ma 19 mk. kat., wś zaś 4 dm. i 32 mk. kat. (w 1864 r. 11 dusz rewiz.); należy do dóbr Haubiszki, Turskich. 2.) **R.,** zaśc. rząd. nad jez. Gulbina, pow. święciański, w 1 okr. pol., ma 3 dm., 43 mk. kat. 3.) **R.,** zaśc., pow. wileński, w 3 okr. poł., gm. Janiszki, okr. wiejski i dobra skarbowe Gockiszki, o 15 w. od gminy a 26 w. od Wilna, ma 1 dm., 12 mk. (w 1864 r. 7 dusz rewiz.). *J. Krz.*

Raubschmalboth al. *Zenkuhnen*, dobra, powiat kłajpedzki, st. p. Carlsberg.

Raubszen-Jon, ob. *Paschelischken*.

Rauby, dobra, pow. szawelski, gm. Radziwiliszki, o 30 w. od Szawel.

Rauchersdorf, kol. niem. w pow. nisieckim, dzieli się na Klein R. (33 dm. i 196 mk.) i Gross R. (30 dm. i 143 mk.). Special-Orts-Repertorium podaje z ogólnej liczby 339 mk., 328 rz.-kat., 3 gr.-kat. i 8 izrael. Pod względem narodowości są według spisu urzędowego Polakami, co wskazuje, że kolonia nie utrzymała się lub spolszczała. Por. *Kurzyna*.

Rauczak, zaśc., pow. ihumeński, w 4 okr. pol. i gm. Puchowicze, par. kat. błońska, o 5 w. na płd. od mka Puchowicz, o 7 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Marina Horka (Maryi Góra). W okolicy kamień narzutowy i glina w podłożach; miejscowość lekko-falista, dość leśna, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Raudamita, rzeczka w pow. trockim, przepływa pod wsią Komaruńce.

Raudań, wś, pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Kalwarya, odl. od Kalwaryi 3 w., ma 13 dm., 41 mk. R. gmina ma 13896 mr. obszaru i 3361 mk., sąd gm. okr. I i st. poczt. w Kalwaryi; urząd gm. we wsi Niemonajcie. W skład gminy wchodzą: Borowszczyzna, Bruki, Butanowice, Dominiszki, Dymitrowszczyzna, Iłgoławka, Iwantyszki, Iwaszki, Jachimowicze, Jawrynie, Jucewicze, Juniszki, Kamszyce, Karoliszki, Kochanowszczyzna wś

i fol., Kwiatkowszczyzna, Łakińskie, Małakorzyść, Michaliszki, Niemonajcie, Nowiny, Palęszczyzna, Palnica, Podkirsna, Pogranty-szki, Pojawiszki, Poszeszupka, Poszyłale, Potrakinie, Raudań, Raudański-Ogród, Raudoniszki, Rudka, Samowszczyzna, Sontoka, Skiersobole-Rządowe, S.-Tatarskie wś i fol., Słobódka, Sośniki, Szarkowszczyzna, Sztegmanowo, Szyłańce, Taborowskie, Traki, Wincentyszki, Wysoka-Buchta, Zapolimo i Zubry.

Raudań al. *Rawdań* (od litew. *raudonas*-czerwony) 1.) dwór i dobra nad Niemnem, przy ujściu rzki Raudony, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 58 w. od Kowna, o 1 milę poniżej Wielony. W 1859 r. była tu kapl. domow. prawosł., st. pocz. i młyn wodny. Posiada pałac nad samym Niemnem, niegdyś zamek krzyżacki, mury którego tworzyły dawniej kwadrat, umocowany wieżami po rogach, z których jedna, wyższa od drugich, przechowuje się w pierwiastkowym kształcie; trzy inne wieże są znacznie uszkodzone a jedna ściana od zachodu zniesiona dla otwarcia widoku na Niemen. Na dziedzińcu zamkowym była niegdyś głęboka studnia, obficie wody dostarczająca, teraz zupełnie zasypana; pod wieżą zaś główną znajdował się loch prostopadły, mający wymiary wieży, która się nad nim wznosiła. Otwór do niego był tak wąski, że jeden tylko człowiek mógł się przezeń przecisnąć; było to zapewne więzienie zamkowe. Zamek ten wzniesiony został podczas wyprawy przedsięwziętej w 1337 r. na Litwę przez w. mistrza Teodoryka z Altenburga, przez głównego dowódcę krzyżowców ks. Henryka bawarskiego i nazwany przez niego Bayern, al. Bayersburg, przez okolicznych zaś mieszkańców Raudonpillis (twierdza Raudony). Miejscowość ta przez samą naturę przeznaczoną została na silny gród warowny. Nie była to góra wysoka, ni stromemi opatrzona skałami, ale panowała daleko, w obie strony, nad Niemnem i traktem Zapuszczańskim. Wkrótce potem ks. Henryk zmuszony był opuścić Litwę, i udał się wezwany sprawami domowemi w rodzinne strony. Przed odjazdem nadał nowemu zamkowi herb Bawaryi, zaopatrzył go w dostateczną załogę oraz zostawił wielkie zapasy. Przejeżdżajac przez Malborg sprzedał zamek R. oraz Friedeberg (wzniesiony na zgliszczach Wielony) w. mistrzowi za znaczną kwotę pieniężną. W następnym roku (1338) Giedymin, powróciwszy z wyprawy tatarskiej, jednemu z synów swoich polecił zdobyć zamek Bayern, ten jednak po dwudziestodniowym oblężeniu, wskutek nadejścia odsieczy pod wodzą marszałka zakonu Henryka Dussmera v. Aifberg i wojewody Renu, zmuszony był ustąpić. W odwrocie swym, który odbył się w zupełnym porządku, zeszedł znienacka i zdobył zamek Friedeberg (Wielonę), zostawił w nim silną i liczną załogę, a następnie z dymem puścił pobliski zamek krzyżacki Romayn-Werder, wzniesiony na wyspie Niemna, w pobliżu dzisiejszego Ługowa, poczem z tryumfem powrócił do Wilna. Na początku 1339 r. Giedymin wyruszył wraz z synami swymi Olgierdem, Kiejstutem i Jawnutem na czele silnego wojska, odebrał zabraną znów przez Niemców Wielonę, poczem całą potęgą uderzył na Bayern, ranny jednak przy szturmie, zmarł w Wielonie i tamże pogrzebany został u podnóża góry zamkowej. Po śmierci ojca Giedyminowicze zebrali się w Kownie i postanowili doprowadzić do celu rozpoczęte przez niego dzieło. Nad zgromadzonym 40,000 tysiącznem wojskiem objął dowództwo najstarszy z braci Montwid i po kilkudniowych zaledwie bojach, zdobył zamek Bayern i całą załogę wziął w niewolę. W 1343 r. zdobyty przez w. mistrza Ludolfa Koeniga von Weizau, został z jego polecenia zburzony i natomiast o milę poniżej, na wyniosłej górze, otoczonej ze wszech stron wąwozami, zbudowany wielki zamek, również Bayerburg zwany. Twierdza ta istnieje do dziś jeszcze i zowie się zamkiem Giełgudowskim, od nazwiska znakomitej rodziny litewskiej, która go zamieszkiwała przed niedawnemi czasy. Od tego czasu zamek Bayern leżał zapomniany w gruzach blisko przez dwa wieki. Dopiero Zygmunt August nadał obszerne dobra raudańskie prawem dziedzicznem Kryszpinowi Kirszenstein, który odbudował zamek i w nim zamieszkał. Jego tarcza herbowa po dziś dzień znajduje się nad głównem wejściem do zamku. W pierwszej połowie XVIII w., po wygaśnięciu Kryszpinów, odziedziczyli dobra raudańskie spokrewnieni z nimi Olendzcy, od których w 1810 r. nabył R. ks. Platon Zubów. Pod kierunkiem biegłego budowniczego polecił on restaurować uszkodzony przez pożar zamek, przed zupełnym jednak wykończeniem gwałtowny ogień zniszczył na nowo dach cały i wewnętrzne urządzenie. Śmierć niedozwoliła mu ukończyć rozpoczętego dzieła. W spadku po nim R. z przyległemi włościami otrzymała baronowa von Pirch, 2-do voto gen. Kajsarowa, która wzięła się do odbudowania rezydencyi. Roboty ukończone zostały w 1871 r., użyty jednak do tego dzieła nieudolny budowniczy zeszpecił zamek, odejmując mu wszelką cechę starożytności. Widok zamku w dzisiejszym stanie pomieścił Orda w swym Albumie, powtórzony w Kłosach (№ 638), dzieje zaś skreślił Baliński w Starożytnej Polsce (t. III, 542—3) i Wład. Zaleski w Kłosach (1879 r., № 711 i 712). 2.) **R.**, *Raudandwaris*, ob. *Czerwony Dwór*. *J. Krz.*

Raudandwaris, ob. *Czerwony Dwór.*

Raudaniszki 1.) zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski Podworańce, o 15 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr Michaliszki, Brzostowskich. 2.) **R.,** zaśc., tamże, o 9 w. od gminy, 7 dusz rewiz.: należy do dóbr Kacienowicze, Krassowskich. 3.) **R.,** zaśc. nad Wilią, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski Podworańce, o 10 w. od gminy a 64 w. od Wilna, ma 2 dm., 12 mk. katol. (6 dusz rewiz.); należy do dóbr Kacienowicze, Krassowskich.

Raude, folw., pow. gierdawski, st. pocz. i tel. Nordenburg.

Rauden 1.) *Raudensche Bach*, rzeczka w Kurlandyi, lewy dopływ Wenty, w par. amboteńskiej, płynie na pograniczu gub. kowieńskiej. 2.) **R.** (łotew. *Raude*), dobra pryw. w Kurlandyi, w okr. i pow. hazenpockim, par. amboteńska. 3.) **R.,** dobra prywatne w Kurlandyi, w okr., pow. i par. tukumskiej. Należy do nich folw. Niederhof.

Rauden 1.) dobra w Pomeranii, pow. białogrodzki, st. pocz. Polzin. 2.) **R.,** ob. *Rudno.* 3.) **R.,** ob. *Ruda.*

Raudenie, wś, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 19 w. od Poniewieża.

Raudis, strumień w pow. telszewskim, w połączeniu ze strumieniem Oszwis, płynącym przez Janowdów, daje początek rz. Okmianie, lew. dopł. Jury.

Raudischken, dobra ryc., z fol. Waldhof, pow. gierdawski, 2 klm. od st. pocz. Perlswalde. Obszaru 945 ha.

Raudnitz (niem.), ob. *Rudzicz.*

Raudnitz, wś, pow. ząbkowicki, par. katol. w miejscu, ewang. w Lampersdorf. W 1842 r. 76 dm., 654 mk. (153 ewang.). Kościół katol. wznies. na nowo 1795 r., szkoła katol od 1752 r. Do R. należy kol. Michelsdorf, założona około 1750 r.

Raudohnen 1.) wś na prus. Litwie, pow. darkiejmski, st. pocz. Kleszczewo. 2.) **R.,** wś na prus. Litwie, pow. stołupiański, st. pocz., tel. i kol. żel. Stołupiany. 3.) **R.,** wś, pow. gołdapski, st. pocz. Tollmingkehmen. *Ad. N.*

Raudonatschen 1.) dobra ryc. z folw. Laugallen, Schackwethen i Wedern, na prus. Litwie, pow. ragnecki, 7 klm. od st. pocz. i tel. Kraupischken. Obszar 1128 ha. Cegielnia i wiatrak. 2.) **R.,** wś, tamże. 3.) **R.** *Klein*, kolon., w tymże powiecie, st. pocz. Rautenberg. *Ad. N.*

Raudoniany, sioło, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 59 w. od Kowna.

Raudonie, zaśc., pow. rossieński, gm Skawdwile, o 34 w. od Rossień.

Raudoniki, wś nad rz. Jesią, pow. kalwaryjski, gm. Nadniemeńska, par. Udrya, odl. od Kalwaryi 55 w., ma 15 dm., 143 mk. W 1827 r. było 11 dm., 73 mk.

Raudonis, jezioro w pow. kalwaryjskim, leży na prawo od drogi bitej z Suwałk do Kalwaryi, przy wsi Raudoniszki, ma brzegi nizkie, błotniste, bezleśne, do 214 mr. obszaru. Wypływa z niego rzeczka Raudonis.

Raudoniszki, wś w pobliżu jeziora Raudonis, pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Kalwarya, odl. od Kalwaryi 5 w., ma 25 dm., 174 mk. Wchodziły w skład majoratu rząd. Kalwarya lit. B.

Raudonupie, wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Płutyszki, odl. od Maryampola 31 w., ma 3 dm., 26 mk.

Raudszen 1.) ob. *Peter Alksnapohl.* 2.) **R.,** wś na prus. Litwie, pow. ragnecki, st. pocz., tel. i kol. żel. Ragneta.

Raudten 1.) miasto w pow. stynawskim, odl. 11 mil od Wrocławia a 2 w. od Stynawy, posiada kościół par. ewang., kościół paraf. katol., szkołę ew. i katol., szpital dla 5 ubogich, przemysł tkacki (płócienny i wełniany), 1314 mk. W 1842 r. było 190 dm., 135 budynków, 1217 mk. (1000 ew., 213 katol., 4 żyd.). Wspominane w dziejach już w 1300 r. Ks. Konrad III potwierdza sprzedaż wójtowstwa miastu w 1409 r. Ks. Fryderyk lignicki udziela w 1527 r. jarmark. Zaraza niszczy miasto w 1631 i 1633 r., Szwedzi w 1642 i 1644 a wojska rossyjskie w 1758 r. 2.) **R.** *Alt*, 1366 *Rudna antiqua*, wś i dobra, pow. stynawski, par. ewang. w miejscu. W 1842 r. zamek z pięknym parkiem, 2 folw., 335 mk. (12 katol.), kopalnie torfu. Do dóbr należały 3 młyny wodne: Eichmuehle, Kirschmuehle, Sandmuehle. 3.) **R.,** 1514 *Burglehen zum Raudenn*, zamek z przyległ., pow. stynawski. Leży tuż przy mieście Raudten. Do R. należy Smolno (Schmohl).

Rauducken (niem.), wś, pow. wystrucki, st. pocz. Berschkallen.

Raudy, zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Bystrzyca, o 4 w. od gminy, 7 dusz rewiz.

Raudyszki, u Buszyńskiego *Rawdyszki*, wś, pow. rossieński, gm. i par. Szweksznie, o 112 w. od Rossień.

Raugale al. *Raugały*, wś nad rz. Nopaitis, pow. władysławowski, gm. Leśnictwo, par. Władysławów (odl. 8 w.), ma 14 dm., 139 mk.

Raugaliszki, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Subocz, o 68 w. od Wiłkomierza.

Raugi al. *Rawgi*, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 47 w. od Nowoaleksandrowska.

Rauki, u Buszyńskiego *Rawkie*, wś, pow. rossieński, gm. i par. Szweksznie, o 126 w. od Rossień.

Raukothienen, wś na prus. Litwie, pow.

tylżycki, st. pocz. Neu-Argeningken.

Rauksztany 1.) wś, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 25 w. od Poniewieża. 2.) **R.,** wś, pow. wiłkomierski, gm. Ołoty, o 62 w. od Wiłkomierza.

Rauksztyszki, wś, pow. rossieński, gm. Jurborg, o 55 w. od Rossień.

Raukucewicze, wś, pow. wilejski, odl. 59 w. od Wilejki, w 1 okr. pol., przy drodze z Wilna do Mińska, ma 16 dm., 135 mk.

Raukucie, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski i dobra (Dowgiałłów) Bebrusy, o 6 w. od gminy, 58 w. od Wilna, ma 3 dm., 33 mk. katol.

Raukutten, wś, pow. szyłokarczemski, st. pocz. Kukoreiten.

Raulinshoefchen, dobra, pow. węgoborski, st. pocz., tel. i kol. żel. Węgobork.

Raulitt al. *Rautitt*, dobra, pow. królewiecki, 9 klm. od Królewca. Obszar 138 ha.

Raum *Gross*, os. leśn., pow. rybacki, st. p. Schugsten.

Raumkienbruch, dawniej *Grill*, leśnictwo królewskie, w pow. czarnkowskim; paraf., poczta i st. dr. żel. w Trzciance, okr. domin. Rychlik; 1 dm., 9 mk.

Raumland-Bresiner, ob. *Rumunki Brzezińskie.*

Raumnitz *Ober* i *Nieder*, kol. i część Ullersdorfu, pow. kładzki.

Raunau (niem.), wś na niem. Warmii, tworzy z Reimerswalde jedną parafią, dekanat i pow. licbarski, st. pocz., tel. i kol. żel. Licbark. Kościół p. w. św. Szymona i Judy. Założona już przed r. 1347, bo dokument z tegoż roku podaje: „prope granicias villarum Runow". Bliższych wiadomości o wsi dostarcza dokument z r. 1359, w którym Jan, biskup warm., mówi, iż jeszcze za życia przeszłego biskupa, zastępując tegoż, ufundował wś Runow i 90 włók jej nadał, a prócz tego kilka włók na to wyznaczył, aby mógł być kościół zbudowany i na utrzymanie księdza. Pierwszym sołtysem był Piotr Krebisse, który otrzymał 9 włók wolnych, sądownictwo niższe, $^1/_3$ wyższego, połowę dochodu z karczmy i prawo wolnego rybołóstwa w jeziorze Bangen na potrzeby własnego stołu. Wszystkie inne włóki płacą po $^1/_2$ marki i 2 kuraki na Boże Narodzenie. W r. 1359 odnawia biskup wszystkie przywileje dla Hermana de Kolberg. W r. 1683 otrzymał 1 lipca Jan Łączyński prawo na użytkowanie z karczmy (Ob. Codex Warm., II). *Ad. N.*

Raune (według W. Pola *Rawna*, *Ranna*), rzeka w gub. inflanckiej (ryskiej), lewy dopływ rz. Aa (Gauja, Gawia), powstaje w par. Ronnenburg (Romberg, Raunas Pillis) z połączenia strum. Sprohe wypływającego z jez. Spander w par. Serben, ze strum. Raunais, wypływającego z jez. t. n., i uchodzi powyżej Kiesi w par. Wenden.

Rauniat, wś, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Prusewicze, ma 3 osady; miejscowość falista, dość leśna. *A. Jel.*

Raupie, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 69 w. od Nowoaleksandrowska.

Raupiszki, kar. rząd. nad jez. Ilgie, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 61 w. od Wilna, 1 dm., 4 mk. katol.

Raupiszro, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 73 w. od Nowoaleksandrowska.

Raupliszki, wś, pow. rossieński, gm. Jurborg, o 40 w. od Rossień.

Rausa al. *Rousa*, rzeczka w gub. inflanckiej (ryskiej), dopływ rzki Palze, lewego dopł. rz. Aa (Gauja, Gawia).

Rausch, rzka, lewy dopływ Popradu.

Rauschbach (niem.), wś, pow. świętosiekierski, st. pocz. Eisenberg Ostpr.

Rausche al. *Rauscha*, wś i dobra, pow. zgorzelicki, posiada kościół par. ewang., szkołę ewang. W 1842 r. było 172 dm., 2 fol., 1025 mk. (10 ew.); smolarnia i huta szklana w os. zwanej Brand. Kościół istniał już w 1346 r.; rozszerzony 1725 r.

Rauschen 1.) dobra ryc. z udziałem do folw. w Altendorf, $1^1/_2$ klm. od Gierdaw. Obszar 131 ha. 2.) **R.,** wś, pow. rybacki, st. p. St. Lorenz. 3. **R.** *Klein*, osada, pow. gierdawski, blisko Gierdaw, kopalnie bursztynu.

Rauschenbach, ob. *Drużbaki.*

Rauschendorf, urzędowa nazwa *Czymanowa* (ob.). Wś ma 286 ha (112 roli orn., 12 łąk, 63 lasu); 1885 r. 10 dm., 17 dym., 93 mk., 48 kat., 45 ew. *Ks. Fr.*

Rauschin, rzeka, płynie na granicy pow. pilkałowskiego i stołupiańskiego, od Torpupoehnen do Daynen i po za granicą król. polskiego, gdzie wpada do Szyrwinty pod osadą Szyrwinty, w pow. władysławowskim. *Ad. N.*

Rauschken 1.) ob. *Ruszkowo.* 2.) **R.,** ob. *Rusek.*

Rauschnick, dobra ryc., pow. świętosiekierski, 3 klm. od st. pocz. Baldiau. Obszar 213 ha.

Rauschninken (niem.), wś, pow. welawski, st. pocz. Goldadler.

Rauschwalde, wś, pow. zgorzelicki, par. ewang. Kunerwitz. W 1842 r. 35 dm., dwór, fol., 174 mk. (1 kat.). Do 1815 r. należała wś do Saskich Łużyc.

Rauschwitz 1.) wś, pow. kładzki, par. kat. Pyskowice (Pischkowitz). W 1842 r. 55 dm., fol., 344 mk. katol. 2.) **R.,** 1290 *Raschowitz*, 1307 *Ruscheuich*, 1311 *Ruschowiz*, wś, pow. głogowski, par. ewang. Głogowa Wielka, par. katol. Jaczów. W 1842 r. 56 dm., 632 mk.

(206 katol.), trzy młyny wodne, papiernia, dwa wiatraki, cegielnia. Dzieliła się na część królewską i na część należącą do miasta Głogowa. Do wsi należała os. Goldammer.

Rausen, wś na Szląsku austr., ob. *Rusin.*

Rausse, 1201 *Ruzke*, 1414 *Raws*, *Rawske*, wś i kol., pow. nowotarski na Szląsku, posiada kościół par. ewang., szkołę ewang., kopalnie gliny, cegielnią. W 1842 r. 49 dm., dwór, 404 mk. (27 katol.). Kolonia t. n. miała 23 dm., 162 mk. (17 katol.). Na jej obszarze znajduje się źródło wody mineralnej żelazistej, podobnej składem do źródeł w Landeck. Przy źródle urządzono zakład kąpielowy.

Raussen, wś, pow. żegański, par. ew. Reichenau.

Rauszki al. *Rawszki*, okolica, pow. rossieński, gm. Pojurze, par. żwingowska, o 80 w. od Rossień. U Buszyńskiego podane jako dwór, własność Jacynicza, i wieś.

Rauszwa, rzeka, wypływa z bagien Packleddim, płynie w kierunku płn.-wschodnim przyjmuje z pilkałowskiego powiatu dopływającą Bredup, nieco więcej na północ jeszcze rzkę Leponę i wpada do Szyrwinty. Długa około $3^1/_2$ mili. Nadbrzeża jej tworzą dobre łąki. *Ad. N.*

Rautelbach, rzka, lewy dopływ rz. Radue w Pomeranii; tworzy granicę między pow. białogrodzkim a bobolickim.

Rauten, jezioro w Kurlandyi, w okr. zelburskim, w pobliżu jez. Subbat i Poniemież, spływa do Dźwiny.

Rautenberg 1.) (dok.), ob. *Sarnowo*, pow. chełmiński. 2.) **R.** (niem.), ob. *Radziejewo.*

Rautenberg 1.) wś, pow. ragnecki, nad traktem z Pilkał do Szilen, 26 klm. na wsch. od Szilen, w urodzajnej równinie. Mieszkańcy ewang., trudnią się rolnictwem, chowem bydła i koni; poczta w miejscu. 2.) **R.** *Gross*, wś kośc. na niem. Warmii, o 10 klm. na płn.-wsch. od Fromborku, 10 klm. od Muehlhausen, nad rz. Bandą, w pobliżu obszernych lasów. Kościół p. w. W. Św., urz. pocz., 417 mk. ewang. Wś założona w r. 1297, dokumentem z 14 marca otrzymała nazwę od pierwszego właściciela Marcina v. Ruthenberch. W r. 1538 sprzedają wikaryusze tumscy z Fromborku kilka włók, jakie tu posiadają, Jerzemu v. Prewke za 310 marek. Dnia 23 marca 1589 r. sprzedał Krysztof Kersten, obywatel z Królewca, 7 włók Jakobi Bartschowi z Brunsbergi za 900 pruskich marek. W r. 1712 nabyła całą wieś kapituła warmińska. W r. 1656 wymienia dokument 50 włók właśc. Wulffen (ob. Codex Warm., I.). 3.) **R.** *Klein*, wś, tamże, o 2 klm. na północ od Gr. R. *Ad. N.*

Rautenburg, wś i dobra ryc., z folw. *Reatischken*, *Endreischken* i *Schoenwiese*, pow. niezinny, 1 klm. od st. pocz. i tel. Lappienen (ob.). Gorzelnia, browar i holend. młyn. Obszaru $2089^1/_2$ ha. *Ad. N.*

Rautensee (łotew. *Raude Mujża)*, dobra prywatne w Kurlandyi, w okr. zelburskim, pow. iłukszteński, par. dyneburska. Należą do nich fol. Marienhof i Komaryszek (Komarischekk).

Rautersfelde, dobra ryc., pow. gierdawski, 6 klm. od Gierdaw (st. pocz., tel. i kol. żel.). Obszar $333^1/_2$ ha.

Rautershof, fol., pow. gierdawski, st. p. Skandau.

Rauthschoys, nazwa jeziora we wsi Jankowo, pow. olsztyńskim, na pols. Warmii (ob. t. III, 603).

Rautnik al. *Dawyd-Pole*, *Dawidpole*, (ob.), fol., pow. miński, w 1 okr. pol., gm. ostrożycko-horodecka, o 9 w. od Mińska, od 1862 r. własność Hindenburgów, ma około $35^1/_4$ włók; miejscowość dość lesista, grunta lekkie.

Rautsery, dobra, pow. rossieński, gm. Kroże, o 33 w. od Rossień.

Ravenhorst 1.) dobra ryc. w Pomeranii, pow. kamieński, st. pocz. Guelzow. 2.) **R.,** dobra ryc. w Pomeranii, pow. Franzburg, st. pocz. Semlow.

Ravensberg, starożytny szaniec okrągły pod Gellen, w pow. szczecinkowskim. Ma 33 mt. średnicy i leży o 300 kroków na południe od Auenfelde. Znaleziono w nim grube skorupy i kości. *Ks. Fr.*

Ravenstein (niem.), domena fiskalna w Pomeranii, pocz. Saazig, st. p. Reetz.

Rawa, miasto powiatowe gub. piotrkowskiej, leży pod 51° 45′ 5″ szer. płn. i 37° 56′ 9″ dłg. wsch., nad rz. Rawką i wpadającą tu do niej Rylską, częścią w dolinie nadrzecznej, częścią na zamykających ją wyniosłościach. Odl. 14 w. od Starej Rawy, 26 w. od st. dr. żel. warsz.-wiedeń. w Skierniewicach, około 80 w. od Warszawy, 56 w. od Piotrkowa, 28 w. od Nowegomiasta (nad Pilicą). Posiada kościół paraf. murowany, kościół poklasztorny, trzy kaplice katol., cerkiew prawosł. (od 1870 r.), kościół ewang. parafialny, synagogę, szpital św. Ducha na 27 chorych i 3 ubogich starców, ochronę dla sierot, szkołę początkową miejską (73 uczn.), szkołę żeńską (52 uczen.), szkołę począt. ewang. (10 uczn. i 3 uczen.), sąd pokoju okr. III, należący do zjazdu sędziów w Piotrkowie, oddział hypoteczny, notaryusza, urząd powiatowy, urząd miejski, urząd poczt. i telegr., straż ogniową ochotniczą od 1881 r. (103 czynnych, 75 honorowych członków), szkołę muzyczną (od 1884 r., ma 20 członków), dwie apteki, piękny park nad rzką Rawką, upiększony i rozszerzony w 1886 r. Z zakładów przemysłowych istnieją: browar (z prod. 13,428 rs.), dwa mły-

ny wodne (prod. 19,194 rs.), dwa wiatraki (prod. 4956 rs.), olejarnia (prod. 1440 rs.), garbarnia (prod. 2300 rs.), cegielnia (prod. 165 rs.). Miasto w obecnym stanie i na obecnem miejscu zabudowało się dopiero od 1824 r. a głównie od 1861 r., po spaleniu się dzielnicy żydowskiej nad rzką Rylską i przeniesieniu się żydów do środka miasta w 1862 r. Obecnie składa się z 284 posesyi i zabudowań (64 mur.), 160 pustych placów; ma 6485 mk. (1887 r.), w tej liczbie 3214 katol., 40 prawosł., 184 protest., 3046 żyd. W 1827 r. było 256 dm., 3189 mk. Posiadłości miejskie stanowią: fol. Fawory, fol. szpitala św. Trójcy, przysiołki: Pasieka pod Głuchówkiem, Pasieka pod Wałowicami, Przy Wilczyńskiej drodze, Nadzieja i Skoczydół; wsi: Chrusty, Osada Dolna z młynem i Podkonice. Ogólny obszar ziemi miejskiej 3831 mr., w tem 3316 ornej, 598 lasów, 326 ziemi włośc., 227 mr. szpitala św. Trójcy. R., podobnie jak Piotrków i Radomsk, leży w zagłębieniu śród wyżyny wznoszącej się od południa i zachodu. Zagłębienie to jest zbiornikiem wód okolicznego płaskowzgórza, ztąd prócz zbiegających się rzek Rawki i Rylska, znajdują się tu obszerne stawy, zasilane wodami Rawki. Nazwisko miasta, będące zarazem mianem herbu a zapewne i starego zawołania rodowego, wskazuje, iż osada zawdzięcza zapewne swój początek Rawitom, których działalność kolonizatorska rozciągała się daleko na wschód północny po Wieprz i Tyśmienicę. Wś Stara Rawa w pow. skierniewickim, około 14 w. na północ od miasta R., także nad rz. Rawką położona, może służyć za ślad kierunku w jakim się oni posuwali, a zapomniane miasteczko Rawa Lubartowska i Rawa Ruska mogą być pamiątkami rozszerzania się Rawitów na wschodnich obszarach. Przy pierwotnej osadzie, którą była dzisiejsza Stara Rawa, istniał gród książęcy a przynajmniej dwór myśliwski, czego pamiątką jest nazwa pobliskiej wsi: Psary. Kiedy gród książęcy przeniesiono do Nowej Rawy niewiadomo i ztąd trudno odgadnąć o ile dawniejsze świadectwa dziejowe odnoszą się do Starej a o ile do Nowej Rawy. *Dzieje.* Pierwszy raz w dokumentach występuje R. jako miejsce urodzenia jednego ze świadków aktu z 1249 r. Marcina, syna Jana „niegdyś z R.“ (Kod. Maz., 14; Rzysz., II, str. 66) oraz Jana, kanonika błońskiego z 1261 r. Istniała już zapewne w końcu poprzedniego (XII) wieku. Zdaje się że osada ta w lesistej, nieludnej okolicy małe miała znaczenie, ztąd w czasie napadu Prusaków (1263 r.) na „kasztelanią łowicką“ i „liczne wsie w okolicy“, które uległy rzezi i pożarom, jedyny zamek płocki uważany był za osłonę Mazowsza (Mon. Hist., II, 588). Na początku XIV w. (1313) jest już kasztelan rawski, a więc istniał już gród w R., która staje się stolicą księstwa odrębnego, wydzielonego z ziemi czerskiej. Chwilowo zabrana przez Kazimierza W., w obawie, by Ziemowit III za przykładem Wańka, swego stryja ks. na Płocku, nie złożył hołdu Czechom, 1355 r. wróciła z zamkiem do Ziemowita z nadania tego króla (Kod. Maz., 69; Dług., IX, 251). W 1374 r. już jest Stara i Nowa R. (Kod. Wlkp., Nr. 1697), pierwsza gdzie wieś Stara R. z dworami w obu książęcemi. Wszakże wyraźnie odróżniające się miejscowości co do fundacyi pobożnych, dostatecznie w dziejach się nie wyosobniają. Dla tego też nie można rozstrzygnąć w której R. Ziemowit II bawił 1313, 1317 r., biorąc tytuł księcia wiskiego, a 1350, 1353 i 1377 Ziemowit III, jako książę rawski. Przed 1382 r. więziona tu była przez męża Eufemia, księżniczka ziembicka, jako podejrzana niesłusznie, za syna wspólnego Henryka, który w ukryciu pod R. się chował, gdy matkę ojciec kazał udusić za mniemane cudzołóztwo (Mon. Hist., II, 693. Dało to treść, jako okazali Koźmian i Elzenberg, „Winter Tale“ Szekspira). Ziemowit IV dziedzic rawskiego od działów 1379 (Kod. Maz.), posiadał obie R. Jedna z nich uległa spustoszeniu od wojsk Zygmunta margr. brandenb. i „pana Polski“ 1383 (Mon. Hist., II, 748). Przed 1400 r. musiała mieć prawo niemieckie, bo tego roku służyła R. za wzór lokacyi Pobiednej. Zapewne też do Nowej R. 1385 r. kazał Ziemowit IV przywieść 10,000 kop gr. prags. będących od korony sumą wykupową za posag, i w niej też z ich odbioru kwitował 26 maja 1389 r. podkanc. Klemensa z Moskarzewa i Hinczka z Przemankowa, podskarbiego (Rzysz., II, 765 i 809). W 1415 był Ziemowit IV w „Starej R.“ i wspomina o prawie niemieckiem „civitatis Ravensis“ (Kod. Maz., II, n. 1). O Ziemowicie V, jego synu wiemy, że zmarł 1442 w Nowym Dworze pod (Starą) R. a pochowany jest w R. (Nowej ? Mon. Hist., III, 123). Ten to Ziemowit „syn Ziemowitowy„ 1436 nadał miastu pobór wszech czynszów od rzemiosł, rezerwując część to jest 80 grzyw. i 100 „spondów“ owsa, do zamku, co wynosiło 1616 r. 80 flor. gotówką i 200 fl. za owies (Lustr. 1616 r., Star. Pol.). W 1449 r. Władysław, trzeci brat Ziemowita IV zostaje przy Rawie Ruskiej i Bełzie; w 1450 r. syn tegoż Władysław II miał pod Rawą (apud Ravam w Nowym Dworze ?) umrzeć, otruty przez Gotarda z Rybna, kasztel. sochaczews., ale pochowany w Płocku (Dług., XVII, 340) 1462 r. Tegoż roku, wcielenie księstwa przez króla Kazimierza III odbyło się „w miasteczku“ (in oppido) R., przyczem zwolnił je od podwód i nadał prawo chełmińskie (Cod. epist.

sec. XV, B; A. G. Z., IX, Nr. 120). Grot z Czaśnik z Nowegomiasta, dzierżący Rawę po śmierci książąt, odparł napad ich siostry Katarzyny, a wdowy po Michałuszku litewskim (Długosz, XVII, 341). Pretensye drugiej siostry Małgorzaty uspokojono 1465 (Długosz) i na tych warunkach wznowione pretensye synów Bolesława IV w 1470 odrzucono co do R. (Długosz). Starostą był najprzód ów Grot z Czaśnik, a potem z Nowegomiasta, później jego syn Hieronim od 1476 do 1484 r. (Kod. Maz.). W tym czasie Bolesław V, jeden z odsądzonych w 1470 r., w 1478 i 1480 przybiera tytuł „pana ziem warszawskiej i rawskiej“ i t. d. (Bandke, Jus Polon., 460; Kod. Maz.). Wydawanie rozporządzeń prawodawczych (1478) z takim tytułem zwierzchniczym, mimo wcielenia ziemi R. do korony, jest dowodem zawisłości R. od tego księcia († 1488). Z czasów Jana Olbrachta datuje 1496 wskazanie R. na miejsce sejmików ziemskich, co wpłynąć musiało na podniesienie życia miejskiego. W 1513 Zygmunt I jadąc z Poznania na Koło i Łęczycę, przejeżdżał do Radomia na Rawę i dał „zakonnikom“ 3 grosze (Ks. stołu 45, Lubom. str. 44). Od 1509 r. dawała R. wóz wojenny, który 1521 miał 4 konie, Mikołaja woźnicę z szablą (framea), dwu pieszych z mieczem i siekierą. Na wozie: łopatę, motykę, siekierę, łańcuch, 6 worków mąki, 4 kopy chlebów, 6 szynek, 94 porcyi wędzonego mięsa i t. d. Od 1539 naznaczone 18 groszy z łanu na wojsko, kazano składać w R.; egzaktor (pierwszy Jan Bogucki, sędzia rawski) brał 10 grzyw. pensyi. D. 18 maja 1555 Zygmunt August nadał przywilej R. (A. G. Z., Nr. 1049). W 1562—63 uchwalono, by 4-tą część dochodów z królewszczyzn (kwartę) składano do R. na wojsko, a do jej szafunku od 1569 r. podskarbi i po 2 członków senatu i izby wyznaczeni (pensye 1000, 300, 200 zł.) i pobór naznaczony w R., wypłata w Łowiczu; sejmik powiatowy, wiece ziemskie i sądowe w R. po św. Marcinie (przen. na św. Jan Chrzc.). Od 1563 do 1569 r. siedział w zamku R. jako więzień stanu Krzysztof Meklemburski, koadyutor arcybiskupa rygskiego. W 1574 r. ciało Zygmunta Augusta ostatniego stycznia przewożono przez Bolimów, pierwszego lutego było w Rawie, gdzie dano ofiarę piętnastu groszy „rektorowi szkoły“ miejscowej (Ks. stołu, 248); następnego dnia ciało było już w Inowłodzu, a trzeciego lutego w Opocznie. W R. odbyły się sejmiki przedelekcyjne 1 stycznia 1575 r. wedle uchwały Jędrzejowskiej. W 1576 r. Stefan Batory z Lubochni przez R. jechał do Bolimowa. W 1576 R. zalegała podatki koronacyjne, wynoszące na raz 32 fl. Podwód opłacała 72 fl. Przed 1578 r. Anzelm Gostomski, wojewoda rawski osadził w zamku swego syna Jana, inowiercę „dla wiary“. Posłusznego w końcu uwolnił (Paprocki, Herby, str. 212). W 1578 r. w zamku został osadzony Gradowski, syn Wawrzyńca, cześnika sochaczewskiego. Bawił się nigromancyą i per „incantationem“ chciał króla Stefana o śmierć przyprawić (Paprocki, Herby, 435). List u Mosbacha (Wiad. 153) zwie go czarnoksiężnikiem, nieznanym zkadinąd, oskarżonym o zamach ten przez czarownicę. Obżałowany winował biskupa poznańskiego Łukasza Mościskiego o podmowę, z czego ten się bronił rozkazem uwięzienia wydanym na Gradowskiego. Dwu pieszych pilnujących więźnia od 25 marca 1578 r. do 10 kwietnia, wzięło 3 zł., a na żywność Andrzej Łożewicki, łożniczy króla w Sandomierzu dostał 10 fl. (Źr. Dziej. Paw., IX *a*, 211). Wedle Paprockiego, otruto go. Tenże Jędrzej Łożewicki do R. ze Lwowa zaprowadził kozaka Podkowę, i na drogę wziął 58 fl. 10 gr. (Źr. Dziej., IX, 193 *a*, Mosbach). W 1581 komornik Jan Godebski przywiózł jeńców z wyprawy północnej do R. i Gostynia, mając danych na drogę 15 fl. (Pawiń., Źr. dziej., IV, B, 16, 46). Mylnie Święcki osadza w R. Filareta, metropolitę rostowskiego i Wasila Galicyna, uwięzionych 1611 r., bo posłów tych obu zawieziono Dnieprem do Kamionki starostwa hetm. Żółkiewskiego i ztamtąd, po śmierci Golicyna, Filaret wyszedł 1620 r. (Niemcewicz, Dzieje Zygm. III, t. II, 56). Za to od 1601 siedział w R. z Pontusem de la Gardie wzięty do niewoli pod Wolmarem przez Zamoyskiego syn nieprawy Karola IX szwedzkiego, Karol (Karolusyn) Gilenhilm. W bezkrólewie, 80,000 fl. z kwarty leżących na zamku w R. starosta owoczesny Stanisław Gostomski wydał Zamoyskiemu, nie chcąc ich strzedz (Heidenstein), co wielce pokrzepiło partyą szwedzką, a gdy Zygmunt III już stanął w Brześciu Kujawskim, Rawianie pod wodzą tegoż Gostomskiego, zarazem kaszt. sochaczewskiego, przybyli pod jego znaki do Piotrkowa, ile że na ten raz u Rawy 8 maja 1587 r. było nakazane „okazowanie“. Z Piotrkowa, Zygmunt III niemając dość wojska, zawrócił do Warszawy, a gdy już umyślne pogłoski o powrocie do Prus rozeszły się, Anna Jagiellonka z Anną królewną pojechały do Warki, a król nagle z Rawy, gdzie więcej wojska zebrał, zawrócił się i pod Nowemmiastem przebył Pilicę, spiesząc do Krakowa, gdzie stanął 8 grudnia 1587 r. (Heidenstein i Piasecki). W 1592 r. po 19 czerwca królewna Anna Jagiellonka z siostrą królewską Anną, przejechały tędy do Warszawy, unikając zarazy w Krakowie. Tędy też z nową królową Anną Rakuską jechał Zygmunt III na sejm wrześniowy inkwizycyjny. W 1595 r. jeździła tam i napowrót do Krako-

wa z Warszawy na chrzest Władysława IV, i tędy ją 1596 r. 29 września wieziono w kondukcie pogrzebowym do Krakowa. W 1616 r. pozwolono Rawianom, kosztem podatku sześciogroszowego z łanu, zbudować „sklep do chowania ksiąg ziemskich“ w R. (Vol. Leg.). W 1640 r. kupcy, mający prawo wywozić saletrę, mogą to czynić tylko na R. (A. G. Z., X, Nr. 4049). W 1659 stało tu wojsko cesarskie, w pomoc nadesłane przeciw Szwedom. W 1662 r. zniesiono kondemnatę z ziemi R. za spalenie wsi Oprzessów (Oprzężów) w czasie wojen ze Szwedami (Vol. Leg.). Kiedy wybuchł zatarg z Lubomirskim, w 1665 r., od 25 wrześ. do 16 paździer., Jan Kazimierz i hetman w. kor. Stanisław Potocki Rewera, stali obozem pod R. (A. G. Z., X, Nr. 4989—4992). Był ten obóz między R. a Głuchowkiem, dziedziczną wsią Sułkowskiego; królestwo oboje w kolegium jezuitów (Pasek 1665 r., str. 244) mieszkali. Spustoszenie też „przez częste stanowiska obozów“ brano w kwestyi finansowej dla rawskiego w rachunek na sejmie 1667 (Vol. Leg., IV, 459) zgodnie z prośbą sejmiku, na którym marszałkował Pasek (str. 267, 272). Lustracya 1616 r. (Star. Polska) wskazała dochodu miejskiego w skutek tego spustoszenia 5 grzywien tylko. Verdum 1671 r. pisze: „Mieszkańcy tych miejscowości, mężczyźni i kobiety są bardzo bezczelni. Przed paru dniami, było tu 5-ciu polskich szlachciców u jednej szlachcianki w gościnie. Kiedy się nie chcieli zachować w spokoju, porwała szlachcianka za szablę ze ściany, zadała nią wszystkim 5-ciu drągalom rany i wypędziła ich sama z domu. Byłaby ich niezawodnie i daléj ścigała, gdyby jeden z nich nie był jej z pistoletu prawej ręki przestrzelił“ (Cudzoziemcy, str. 74). W r. 1672 w grudniu marszałek Jan Sobieski, na czele skonfederowanych wojsk w Szczebrzeszynie, rozbił wojsko konfederacyi gołąbskiej, przychylnej Michałowi królowi, pod Rawą, ciągnąc na Zwoleń do Łowicza. W r. 1690, R. wedle uchwały z 1678 o pogorzelcach, na lat 8 zwolniono od podatków (Vol. Leg.), narówni z Bełzem, Sanokiem, Warką i Grójcem, ile że częste pożary je zniszczyły. W listopadzie 1704 r. goniąc Augusta II, Karol XII szedł z Pragi na Łęczycę przez R. Ststa miejscowy Jan Grudziński poszedł potem do Benderu i sprobował choć daremnie odbudować władzę Karola XII w Polsce 1712 r. W listopadzie 13000 Sasów i Polaków Augusta II pod Flemingiem, stojących w Nowemmieście nad Pilicą, dało się i R. uczuć. August III zwykle jeździł traktem Batorego na Lubocheń, R. do Wrocławia (Kitowicz, I). W 1741 r. murów obwodowych „już mało znać“ (Łubieński). W 1771 r. Pułaski Kazimierz z Częstochowy na Przedbórz i Radom szedł do Rawy przeciw Suworowi, gdy Drewicz maszeruje po rawskiem. W 1791 r. wdowa po aptekarzu Welke w R., dysydentka, za powieszenie medalika św. na szyi lalki przez jej dziecko, ledwo unikła stosu z wyroku komisyi wojsk. cyw. rawskiej, w każdym razie lalkę na stosie spalono (Gaz. Nar. i Obca 1791, Nr. 73, 74). D. 24 lutego 1793 r. Prusaków 600 piechoty i kilkadziesiąt konnych od Łowicza przyciągnęło do R. (Kitowicz, II, 204). Granica ich wzdłuż Pilicy szła od źródła do Nowegomiasta i wzdłuż tej rzeki 7 kwietnia pozakopywali słupy graniczne (206). W 1794 r. brygadyer Madaliński w Starej Rawie i „mieście R.“ pobił Prusaków, ztąd przeszedł do Inowłodza. Wszakże, jak to mówi Kitowicz (II, 238) „jedną rzecz dziką zrobił, porozcinawszy beczki z pruską solą i solarza, prawda że pijanego a przeto zuchwałego zabiwszy“. Po opuszczeniu Warszawy po wielkiejnocy, przez wojsko, marudery łupili kilkakroć Rawę, znęcając się nad kościołami, szlachtą, żydami, kobietami. Od chłopów brali podwody tylko (249). Założono też potem w R. lazaret dla pomocy rannych (254). W 1795 r. Rawa włączona do nowych Prus południowych, kamery i rejencyi. Sobolewski jest pierwszym landratem rawskim (Kit.). Od 1807 należy do departamentu warszawskiego, jako stolica powiatu. W 1816 ma 141 dm. i 1200 mk., stacyą pocztową na trakcie do Wrocławia leżącą. Od 1815 w wojew. mazowieckiem jest stolicą obwodu rawskiego; w 1821 „dość porządna i obszerna“, prócz szkoły ma sąd pokoju, miejsce sejmików i zgromadzeń gminnych, 256 dm. (16 mur.), 3189 mk. (1065 żyd.). *Kościół* parafialny w Starej R. istnieje zapewne dawno, ale dopiero 1430 r. zjawia się w aktach kś. Jan (Kod. Maz.) rektor kościoła paraf. może ten sam, co 1437 r. (Kod. Maz.) kś. Łuba rektor kościoła parafial. w R. W Starej R. jest pod 1521 r. kościół paraf. św. Szymona i Judy (Łaski, Lib. Ben. II, 288) ze wsiami Podolc i Zalesie (wieś z różnoimiennemi połowami), Strzyboga, Kawęczyn, Suliszów, Trzciana z Wolą, Juliszew. W Nowej R. kościół jest pod wez. św. Piotra i Pawła apost. Przed 1526 miał trzech wikaryuszy, a w jego parafii były prócz R. i przedmieść, Wola Zamkowa, Pukienin, Byszowice, Głuchów(ek), Bogusławczewicze potrójne (dziś Bogusławki Wielkie i Małe), Wałowice potrójne (dziś Wałowice i Huta Wałowska), Żydomice (Żytomice), Konopnica. Pobierał proboszcz z miejskich łanów po $2^1/_2$ korcy jęczmienia i po $2^1/_2$ owsa, co wynosiło po 130 korcy jęczmienia i owsa, mesne (missalia) na św. Marcin kolendę po groszu z domu, ab inquilinis po $1^1/_2$ grosza. Miał na ulicy Pasiecznej 7 ogrodów, z czynszem 5 gr. i robocizną pielenia jedno-

dniowego w ogrodzie proboszcza, oraz własny ogród na przedmieściu, między ogrodem Jakóba Kotki i Lieszki. Do proboszcza należała wieś Rzeszkow, parafialna Białej nadana przez Ziemowita; dwa Kłopóczyny (Wielki i Mały), Trębaszów (Trębaczew), Wola T. albo Jajkowa Wola (dziś Jajkowice i folw. Emilin) oraz Lipno z parafii Mogilnickiej (dziś Lubania) dziesięcinę mu dają. W kościele jest kaplica „św. Michała“, fundacyi Kazimierza († 1446) i Władysława († 1455) ks. Mazowsza, z funduszem na Orlej górze (par. Biała). Dla altarysty „na ołtarz książęcy“ 1616 r. (Lustr.) miasto z swych dochodów dawało 6 fl. Przy kościele dom dla dwu gracyalistów (Łaski. Lib. Ben.). Kościół i klasztor augustyanów „N. M. P.“ w Nowej R. fundował Ziemowit III 1353 r. wraz ze swoją żoną Eufemią. Potwierdzenie papiezkie z 1356 r. wymienia tytuł kościoła taki: „N. Ciała Chrystusa, M. Boskiej i św. Jadwigi“ (Tejner, I, 571—2), a w 1372 r. innych patronów dodano (str. 678). Przed 1392 r. przeorem augustyanów był kś. Jan i na jego imię Piotr z Małoszyc, chorąży R., darował łan w Wilkowie (Kod. Maz.). Zdzisław, dziedzic Leszowa „wrotny“ (portulanus) zamku R. nadał pół młyna w Leszowie nad rz. Białą, co Ziemowit płocki, rawski i t. d., potwierdził 1397. W 1400 tenże książę dał młyn w R. Aleksandra Olgierdówna, wdowa Ziemowita IV, darowała augustyanom dom naprzeciw zamku będący i ogród sięgający do mostu zamkowego w 1431 r. Ziemowit V robił z augustyanami wymianę gruntu 1437 r. (Kod. Maz.). Po łacinie pisano regułę św. Augustyna dla tutejszego konwentu w XV w. (Wiślicki, Katalog, Nr. 3542). Za rządów królestwa został zupełnie przerobiony, choć niby styl pierwotny „gotycki“ utrzymano. Od 1775 r. wokoło kościoła, żydzi wyrugowani z Zamkowej Woli za rz. Rylsk, rozsiedli się (Star. Pol., Opis ręk. z 1850). Klasztor skasowany 1864 r. Kościół i klasztor oo. franciszkanów w Starej R. zyskał uposażenie od Stanisława Pukiewskiego w gruntach zwanych Pisarzewskie 1545 (Ks. Met. 70, str. 102, 104). Ten kościół był p. w. św. Stanisława (Star. Polska). Kościół i szpital św. Ducha w Nowej R. z domem ubogich, pod zarządem benedyktynów od św. Wojciecha na zamku płockim. Ma 5 łanów w Nowej R. i ogród w „mieście“ Stara R., dzierżawiony za 9 groszy. Ma własność Komarowa i Byszowic (Łaski, Lib. Ben.). Star. Polska wspomina ten kościół św. Ducha. Kolegium i kościół jezuitów powstał w 1620 r. za sprawą bisk. łuckiego Pawła Wołuckiego. Gdy rozwiązano zgromadzenie 1773 r., gmachy objęli kanonicy regularni grobu Chrystusa z Miechowa, których skasowano 1819 r. W kolegium istniały szkoły. *Szkoła* w R. (niewiadomo której) znaną jest już 1334 w osobie Marcina „rektora szkoły rawskiej i pisarza“ książęcia panującego (Kod. Wlkp., Nr. 1131). Na początku XVI w. (Łaski, Lib. Ben., II, 293) jest szkoła w Nowej R. Że była w Starej R. trzeba się domyślać z wyrazu „minister“ (ib. 188—9, wstęp XXV). W jednej z tych szkół był bakałarzem Błażej z Chroślina, przy którym 1526 r. skończył „Paradoxa Cycerona z polskiemi notami“ Bartłomiej z Nowegomiasta nad Pilicą (Wisłocki, Nr. 2463). Tutejszy ziomek Marcin z R. jest pisarzem arcybisk. gnieźnieńskiego w 1368 (Kod. Wlkp., Nr. 1604), co świadczyć może o wykształceniu mieszczan tutejszych. W Krakowie na uniwersytecie byli następni Rawianie (z R.): 1407 r. Mikołaj syn Bartłomieja z R., 1411 zapisuje się Jan syn Janusza z R., 1412 Marcin syn Macieja, Bartłomiej syn Stoigniewa, Jan syn Stanisława z R.; 1413 Dobiesław syn Mikołaja; 1414 i 1415 Maciej i Stanisław syn Jana; 1427 Marcin syn Stanisława i Mikołaj syn Filipa; 1430 Wojciech syn Janusza z R.; 1431 Mikołaj bakałarzuje się; 1434 Maciej syn Piotra; 1468 jeden Jan bakałarz, 1471 magister; drugi 1484 bak., 1488 mag., trzeci bak. 1511; Grzegorz bak. 1493; Marcin 1496; Paweł syn Andrzeja wpisuje się 1499, 1502 bak., w r. 1538 jest doktorem medycyny; 1505 Feliks z R. „pleban“; 1507 Paweł penitencyaryusz inowłodzki; 1515 Andrzej pierwszy, 1534 drugi, 1550 trzeci bak.; Stanisław pierwszy bak. 1518, drugi 1519 umiera po egzaminie na zarazę; trzeci bak. 1539, czwarty 1540, piąty 1561 r.; Marcin w 1524 jest potem peniten. gnieźn. i dokt. praw. W 1538 r. Paulin z R. „medicus“. W 1525 Walenty bak., 1534 mag., jest penit. krakow. collega domus majoris, 1541 jest dziekanem. Zdaje się, że jego to pracą „Walentego z R. bakałarza sztuk w Krakowie“ jest Liber hymnorum 1533 (Wisłocki, Nr. 2047). Zdaje się, że innym jest Walenty piszący Lecturae Joanni Andreae 1515 r. (Nr. 2069), pobierający czynsz w 1584 do 1614 latach (Nr. 214). W 1561 Wojciech z R. uczy się w Krakowie; 1571 Maciej syn Piotra z R. bak. (Album stud. i Statut n. n. l. prom.). Stanisław z R. „mistrz sztuk wyzwolonych“ drukował swój przekład z niemieckiego w Łowiczu „Przepowiedzenia skutków zaćmienia słonecznego, które lat od Nar. 1567, 1568, 1569 panować będą“. Inne „Przepowiednie“ od 1564 na lat 20, przekład z łacińs. oryginału Serwicyusza, drukował u Siebeneychera w Krakowie 1565 r. (Maciejowski, Piśm. pol., III, 206). Widzimy obok tego na uniwersytecie Jana z Żelazny, syna Prandoty 1403; Spytka syna Stanisława, Marcina syna Przybysława z Jeżowa, Jakóba syna Klemensa w r.

1406, 1408 i 1416; Mikołaja syna Jana z Lubani 1401; Klemensa syna Jana z Lubani 1405; 1410 Mikołaja syna Piotra z Mogilnicy (?). Ze względu że album studentów wyraźnie przy Nowemmieście położyło Korczyn (str. 70) możnaby sądzić, że Nowemiasto nad Pilicą rawskie, wysłało np. 1419 Jana syna Wacława i t. d. Przed 1620 r. Paweł Wołucki, biskup łucki, od 1617 kujawski, zmarły 1622 r. z braćmi założył tu z rezydencyą jezuicką konwikt dla ubogiej młodzieży. Kolegium wspaniałe było przed 1641 r. W latach 1651 i 1674 dostało biblioteki po Marcinie Kalińskim, kanoniku z Chodcza i Floryanie Czartoryskim, arcybiskupie. W 1673 r. kś. Turobojski Walenty, archid. chełmski, bursę dla ubogiej młodzieży, dawniejszą Wołuckich, odnowił (Łukasz., Hist. szkół, IV, 143—4). Pasek do tych szkół uczęszcza (pod 1669 r., str. 70 i 91, wyd. 1877). Po 1773 r. były tu szkoły podwydziałowe o 4 klasach, pod kierunkiem Miechowitów. W 1782—3 było w nich 194 uczni (Łukasz., II, 448). Gazeta Nar. i Obca z 1791 r. wymienia przy popisie 23 lipca tych szkół, uczni obdarzonych medalami z klas 3 do 6. Opis z 1816 r. i Święcki z t. r. szkół nie wspominają, tylko Geografia Stejna z 1821 r. mówi znów o podwydziałowej. Kalendarzyk polski z 1841 r. wymienia szkołę obwodową z inspektorem prefektem i 8 nauczycielami. *Drogi publiczne* do R. szły z półn. przez Maków 1339 r. z Łowicza (Łaski, Lib. Ben., II, 537, 291), z płn.-zach. z Głuchowa i Miłochniewic przed 1521 (II, 328), jedna droga do R., niby dalszy ciąg „publicznej“ z Jeżowa do Dmosina, granicami wsi Kołacin i lasu Przyłęk (dziś wsi) 1334 r. (Kod. Wlkp., Nr. 113); 1385 r. szła droga na Inowłódz do Rawy (Rzysz., II, 766). Ciało Zygmunta Augusta 1574 r. wieziono przez Błonie, Kaski, Bolimów, R. do Inowłodza i Krakowa (Ks. stołu, 298). W 1611 r. uchwalono drogę do Prus na Piotrków, R., Dybów (Vol. Leg.). *Handel* kierujący się przez R. był obciążony cłem 1616 r. (Lustr.), który pobierano w R., Jeżowie, Głównie, Budziszewicach, Mogielnicy i Biały. Dla ststy szło z niego rocznie 120 fl.; 1640 saletrę wozić miano tylko na R. *Hygiena.* Szpital św. Ducha jest znany już na początku XVI w. w Nowej R. Przed 1791 Welkie, protestant trzyma aptekę. Od 1790 Zaor otwiera aptekę (Mat. do dz. Farm., III). Od 1797 r. R. jest stolicą jednego z 10 fizykatów okręgowych, z brzezińskim poddanego opiece dra Borcharda (Mat. do dz. Farm., II). *Przemysłu* ślad w R. w poborze 687 fl. 8 gr. czopowego z 1580 r., który to podatek na 15 miast sstwa rawskiego, ustępuje jedynie łowickiemu (906 fl. 26 gr.), a reszta chwieje się między 15 fl. (Trąbki) a 262 fl. 22 gr. (Sochaczew). Drugą wskazówkę mamy w lustracyi 1616, iż piwowarzy zalewają zboża na słody po 12 korcy. Wybierali zaś rocznie 900 korcy, z czego prócz $^1/_3$ na młynarza 540 fl. szło na zamek dochodu z miasta. Nadto za $4^1/_2$ grosza dawali piwa pół beczki „pruskiej“ do zamku. Na słody gorzałczane zalewają po 12 korcy żyta z owsem; słodów jest rocznie korcy 150. Rzeźnicy wiejscy i miejscy dostarczali łopatek zamkowi; w ogólnej cenie (1616 r.) 30 fl. W 1624 r. przywilej królewski ustanowił cechy: kowali, ślusarzy, kotlarzy, miecczników, paśników i konwisarzy. W 1821 r. była tu fabryka sukna. Sól dla Rawy i całego sstwa była w Pieczyskach (1611, 1623 i t. d.) o co były liczne bójki. *Zamek* w R. (N.?) wymienia akt z 1355 (Kod. Maz. 69) w St. i N. R. w Sochaczewie i Regnowie akt z 1379 (Kod. Wlkp. Nr. 1697). Powstał zapewne między 1263 a 1313, kiedy prócz zamku łowickiego nieznaleźli innych Prusacy, i kiedy pierwszego kasztelana rawskiego poznajemy. W 1374 występuje Henryk prebendarz i pisarz zamku rawskiego (w Nowej R.? Kod. Maz. 84), co może dowodzi istnienia kaplicy zamkowej. W 1509 cieśle królewscy pracowali na zamku w R. (Lubomirski 3 rozdz., str. 21, Kś. Metr. 36). Koło 1521 r. do zamku tego szło 30 miar czyli „spondów“ z Jeżowa (Łaski II, 384). Osiecki kanclerz 18 września 1550 r. przepisał tutejszym sstom aby występni zbrodni „w prędkości dopełnionej“ siedzieli razem, bo mogą na siebie wpłynąć „zwłaszcza jeżeli u nich jest skrucha.“ Występni „zbrodni dowcipnie ułożonej“ mają siedzieć oddzielnie, by samem będąc niekształcili się w „hultajstwie.“ Zaleca wreszcie udzielanie nauk duchownych i dozór nad moralnością. Obok więźniów-zbrodniarzy osadzono tu i więźniów stanu. Słynny był ten zamek z echa, jakie dawały jego obszerne mury (Ładowski Inwentarz 1685). W 1740 Wł. Łubieński w Świecie str. 399, zamek nazywa „zdczelowanym“; 1766 spaliły się akta grodzkie i 1768 do lat dwu przedłużono prawo robienia oblat z ksiąg tych pogorzałych (na mocy innych dowodów) do sądów grodzkich i ziemskich. Gdy znacznie podupadł, 1789 dźwignął zamek sstа Franciszek Lanckoroński, akta uporządkował i do zapisów otworzył (Stara Pol.). Święcki 1816 wzmiankując tradycyę o echu, czerpaną przez się z ust żyjących ludzi, pisze: „nietknięte te mury dopiero przez Prusaków rozebrane.“ Dziś wieża tylko ostro ścięta została i ślady fundamentów (por. Opis z 1850). *Starostwo* rawskie za książąt samodzielnych istnieje jako włodarstwo czy też ekonomia. Kś. Wacław kanonik płocki jest 1334 włodarzem (prokurator) rawskim księcia (Kod. Wlkp. Nr. 1131),

W 1385 r. sstą rawskim jest Junosza, podkomorzy zakroczymski (Kod. Wlkp., Nr. 1839). Junosza ten jest podkomorzym zakroczymskim 1379 r. a przestaje nim być przed 1390 (Kod. Maz.). Czyżby był jednocześnie i ciągle sstą rawskim, choć tylko takim podany 1385 r.? Niewiadomo. Niejesteśmy też pewni, czy Stefan podkomorzy i starosta niby zawski, 1397 (Kod. Maz., str. 122), jest nim istotnie; czy też niejasno podany Stefanem z Jasieńca sstą płockim i podkomorzym gostyńskim (1378—1398). Przybko albo Przybysław 1399—1402 (Kod. Maz. Ryszcz. I), podany wyraźnie sstą rawskim. Po wcieleniu do korony, jest sstą Grot z Nowego miasta, którego syn Hieronim (Piotr) 1476 dostaje toż starostwo za zasługi ojca. W 1484 r. za 450 fl. płatnych do skarbu, Kazimierz III pozwolił je wykupić od Grotów Wincencie z Łążenic wdowie po Piotrze Duninie z Prawkowic wojew. brzeskim, a jej synowi Janowi lub innemu być sztą (Kod. Maz.). Wiadomość ta przeciwi się Paprockiemu (Herby, str. 568) mianującemu już Piotra sstą rawskim (co powtórzył wydawca Łaski, Lib. benef., II, 181). W 1508 r. sstą był Jan Buczacki poseł do Turek kędy umarł 1510 (Lubom. roz. 3, Kś. Metr. 36, 40). Zapewne po nim 1512 Jędrzej z Radziejowic wojewoda płocki (Vol. leg.). W 1515 r. niema tytułu sstyi (Raczyń C. M. P. 206). Paprocki wymienia sstów (540) Jana Pakosza z Rokitnicy i jego syna Jana Lenka, Brykcyusza Sobockiego. W 1569 Anzelm Gostomski kasztelan płocki, 1578—1588 Stanisław z Łążenic Gostomski kaszt. Sochacz. (Vol. leg., Racz. Źr. dziej. IX), 1613 Filip Wołucki ssta. 1631—1642 Sebastyan (ale 1635 Filip) Wołucki kaszt. małagojski, 1648 Samuel Lipski, 1674 Jan Frańciszek Lipski, 1690 Aleksander Szczęsny Lipski, 1703 Jan Grudziński, 1710—36 Józef Załuski, 1764 Frańciszek z Brzezia Lanckoroński—w 1773 dostał je tenże w emfiteutyczne posiadanie z N. dworem Regnowem i wójtostwami. W 1580 sstwo rawskie dawało 1445 fl. 21 gr. dochodu, z tego 289 fl. 4 gr. kwarty, sochaczewskie 6626 fl. 27 gr., gostyńskie 1633. Prócz tego były tenuty Czerwonka, Pleszowice, młyn w sstwie gostyńskim, Regnów, Podskarbice; Długołęka i Bolimów płaciły 3028 fl. 27 gr. W 1664 (lustr.) sstwo rawskie obejmowało miasto, wójtostwo z folwarkiem i wsie: Wolę Zamkową, Księżą i Pukinin. Z miasta, młyna i folwarku 1616 miał ssta dochodu 1771 fl. 6 gr., zaś w 1660 900 fl. 22 gr. W 1718 wyliczono w województwie rawskim sstwa: rawskie z miastem, sochaczewskie, bolimowskie, Wiskitki, gostyńskie i Długołęka; dzierżawy: Kaski, Gąbin i Kapinos. W 1740 (Świat Łubińsk.) wyliczono sstwa niegrodowe: bolimowskie, gąbińskie, wiskickie i długołęskie. W 1776 kwarty było 1189 fl. 25 gr., hyberny 1128 gr. 16. *Ziemia rawska* zdaje się że ze śmiercią Bolesława I Ziemowitowicza wnuka Konrada I, czyli po 25 kwietnia 1313 r. wydzieliła się jako odrębna dzielnica, bo we wrześniu t. s. r. przy jego synu Ziemowicie II Bolesławiczu ks. Mazowsza i Wizny (jeszcze 1324, Kod. Wlkp., Nr. 2044), w R. występuje kasztelan Przecław (1313 — 1317, Kod. Maz.), 1334 włodarz rawski ks Wacław (Kod. Wlkp., Nr. 1131) poprzednik ssty, 1345 Adam sędzia rawski, dwaj (?) podsędkowie Pakosław i Mikołaj Kościesza, oraz podskarbi rawski Tomasz, 1350 chorąży Tomasz, podkomorzy Jan rawscy (Kod. Maz.), 1353 Mikołaj skarbnik rawski (Rzycz. I, 209). W r. 1348 występuje nazwa powiat (districtus) rawski (Kod. Wlkp., Nr. 1278), w 1379 ziemia rawska (Nr. 1697), a Ziemowit III, 1350 r. bierze tytuł dux de Rava et dominus de Czyrnsko (Kod. Maz.). Mamy tedy już w pierwszej połowie XIV w. znamiona zupełnej organizacyi ziemskiej Prócz kasztelana rawskiego, już 1298 (nie 1278) występuje drugi kasztelan w tej ziemi, w Biały, o którym ślad spotykamy 1334 r. Obręb tej ziemi da się wykryć z następujących faktów. Zachodnią granicę wskazują 1399 wsie Świdno i Grzmiąca leżące w „ziemi rawskiej“ (Kod. Maz. 129), tuż pod Brzezinami, które 1332, 1345 i 1488 należały do łęczyckiego (Rzyszcz. II, 249, 691, 577). Stryków 1452 w sprawach granicznych zależący od łęczyckiego podkomorzego (Rz. II, 510), dalej na płn. wytyka ścianę zachodnią. Tu docierają majątki Benedyktynów w Jeżewie, zależne od kasztelana w Biały 1298 (nie 1278 Rz. I, 100 nast., por. wyprawę pod r. 1297, Mon. Hist. II, 883). W 1295 Popień i Budziszewice własność kasztelana z Biały i ks. Bolesława czerskiego (Kod. Maz. 32), zaliczone 1540 do „rawskiej ziemi“ potwierdzają taką styczność na zach. granic ziem łęczyckiej. i rawskiej. Godność podsędka i sędziego R. piastowana przez Jakóba „Kazika“ z Główna od 1430 do 1444 (Kod. Maz.) zdaje się Głowno zaliczać także do rawskiego. Między Sobotą a Bielawą leżą Walewice „w rawskim powiecie“ 1445 (Lib. benef., Łaski II, 264). Ku Pilicy znowu nad rz. Luciążną leżąca wś Glinna, dalej Rzeczyca tak 1364 jak 1505 leżą w pow. brzezińskim ziemi łęczyckiej (Rzyszcz. I, 228). Jak widać z fundacyi Ujazdu (1422—1436), „las“ tej nazwy leżał „na granicy Mazowsza“ (Łaski lib. benef. II, 321), od której jeszcze dzielił go Malec „w ziemi łęczyckiej (nie tęczyńskiej) w powiecie brzezińskim“ (Paprocki, Herby 99) 1539 r., oraz Rzeczyca, Lubochnia i Lubochenek (Lubochnia W. i M.) w XV w. stanowiące uposaże-

nie kancelaryatu łęczyckiego w kapitule krakowskiej (Dług. Lib. benef. I, 509). Fakty te potwierdzają wskazówki powyższe. Na płn. leżące Bielawy 1434 (Łaski II, 254, Rz. I, 316), podobnie jak Sobota (1250 i 1357 Rz., II, 41, I, 304) leżały w łęczyckiem. Walewice koło Bielaw będące, należą do pow. rawskiego (Łaski II, 264). Potwierdzają ten stan rzeczy spisy z XVI w. (Źród. dziej. XIII) uzupełniając ściślej granicę. Gdzieniegdzie tylko jak np. Budziszewice lub Grzmiącę pow. łęczycki zabiera—tak, że Bzura jest zachodnią granicą do Brzezin, a zbliżając się ku Pilicy Lubochnia i Rzeczyca stanowią klin wschodni z łęczyckiego w rawskie. Granica północna ziemi R. wedle określeń pow. łowickiego „leżącego w księstwie Sochaczewskiem“ z r. 1359 (Kod. Wlkp., Nr. 1404) zaczynałaby się linią na Szkoradki, Domaniewice, Kaleniec, Przybyszyce, Słupią i Gzów (na płn. Jeżowa) Głuchów, Miłochniewice, Złotą, Skoczykłody oraz Pamiętną koło Skierniewic (obie ostatnia na zach. od rz. Rawki). Jeżowo z wsiami Górą, Jasień, Mikulin, Krościową w 1298 należy do kasztelanii w Biały (Rzyszcz. I, str. 100 i Kod. Wlkp.), a koło 1521 jako „mko“ składa miejskie daniny „czosy“ i 30 miar czyli „spądów“ do zamku rawskiego (Łaski II, 334), tworząc ząb na zach. we wschodniej granicy łęczyckiego. Granica wschodnia, niedaleko od Pamiętnej ma punkt wytyczny w Chojnatach, nadanych Jeżowu przez Bolesława I († 1313, 1334) a określony w granicach przez sędziego i woźnych rawskich (Kod. Wlkp., Nr. 1131). Na wschód od Chojnat jest granica oddzielająca rawskie od sochaczewskiego w 1451 u rzeczki Korabiewice, wsi Zator (Żuków, Mszczonów, Kod. Maz., str. 215). Wedle aktów z 1472—1532 to i Karnice, koło Korabiewic, leżą w pow. sochacz. (Kapica Herbarz, str. 23) niedaleko Zawad w rawskiem z 1334 r. (Kod. Wlkp., Nr. 1131) położonych. Wilków z 1392 posiadany przez chorążego rawskiego, pod Orlą górą jest w par. Biała rawska (Kod. Maz., str. 115, Lib. benef., Łaski II, 295). Wykaz parafii czerskich (Ks. ziem. Czersk, w Jezierze (Lipiach), Łęczeszycach (z Błędowem), Goszczynie (z Będkowem) i w Przybyszewie oraz Wyśmierzycach wykreśla do reszty granicę wschodnią rawskiego. Pobiedna 1400 „w ziemi rawskiej“ leżąca wskazuje na Wisłę jako granicę ziemi od południa (Kod. Maz.) Stan pierwotny ziemi charakteryzuje rozwój osadnictwa pod Mogilnicą. W 1249 wieś ta ma kaplicę, dwa Otolęże, bobry i karczmy; 1313 przybywa targowy rynek (forum) i rzemieślnicy (fabricae) łąki, łowiska i rybołóstwo, 1317 już jest „nowowykrudowana“ czwarta nomenklatura Dębowa i nadana autonomia miejska, wedle wzoru Środy. W 1350 już miasto Mogielnica ma 2 Otelęże, Popowice, Mnichowice i przewidywany jest przybytek nowych osad. Wóz wojenny idzie z miasta w 3 grzyw. toruńskich (po 20 gr. Kod. Maz.). D. 7 grudnia 1462 r. w miasteczku „Rawie, Kazimierz III wcielił ziemię do Wielkopolski (Kod. epistol. XI, B., str. 215 — 218). Przyznano prawo elekcyi sędziego i podsędka (wybór przez króla z 3 kandydatów), zniesiono dawne kary *jednane* (15 groszy), *swadziebne* (na ślub 20) *pytane*, *piętnadziesiąt* (50 gr.) *niestanie* ($7^1/_2$ gr.). Woźny za visum expert. 1 grosz. Wbrew dotychczasowym prawom, wedle praw koron. córki wbraku synów dziedziczyć będą. Od pozwów pisarz brać będzie $^1/_2$ gr. Służba wojenna wedle wici wielkopolskich i swych przywilei. Wykup ziem i jezior. Wolność od danin prócz 2 gr. z kmiecego łana. Kmieć jeden może ruszać się co roku bezkarnie (inaczej „zbieg“), Zygmunt I 1524 do poboru ceł od 3 „powiatów“ rawskiego, sochaczewskiego i gostyńskiego—wyznaczył jednego dozorcę w osobie Hieronima Okonia, łącząc je w jedną jakby jednostkę finansową (Racz., Wlkp. 222). Poborcy w 1527 wyznaczono 60 grzywien pensyi, gdy poznański i kaliski brali po 900 a podolski, najmniej, 30. W 1539 powołano z rawskiego 350 jezdnych. W sto lat później 1563 r. (Vol. leg.) ziemia czyli *województwo* rawskie obejmowało 4 powiaty: rawski, sochaczewski, gostyński i gąbiński. Tyleż ich wylicza Gwagnin 1578, podając w liczbie urzędników, wojewodę i 3 kasztelanów: rawskiego, sochaczewskiego i gostyńskiego. Zgodnie z Paprockim (Herby), za herb podaje orła czarnego ze złotą literą R. na piersiach w czerwonem polu; okazywanie od 1564 jak sądzę w Sochaczewie. Miejsca w senacie mieli wojewoda 27-e, kasztelan rawski 23-e po podlaskim, od 1569 r. W 1580 województwo obejmowało miast 15 opłacających szosu duplo 724 fl. 1 gr., czopowego 3661 fl. gr. 21, od ryb i śledzi 126 fl. 11 gr. Miasta w rawskim w XVI w. były: Rawa, Nowe Miasto, Głowno, Sochaczew, Bolimów, Gostynin, Kutno, Trąbki, Skierniewice, Mogilnica, Jeżów, Łowicz, Mszczonów, Gąbin, Osmolin (Źródła dziejowe IX). Czopowe z całego województwa wynosiło w latach kolejnych od 1578 do 1582 r. 3661 fl. 21 gr., 3043 fl. 1 gr., 2884 fl. 6 gr. i dwa lata po 8000 fl. Pobór w 1578 wynosił z województwa 11594 fl. 23 gr. W 1636 r. pobór roczny z powiatu rawskiego samego 1948 fl., podymne pojedyncze 3318 fl., czopowe roczne 1100 fl. (Niemcewicz, Dzieje Zygmunta III, wstęp). W 1649 r. podymne z tegoż powiatu dało 3320 fl. (Vol. Leg.). W 1667 r. sejmiki trzech powiatów połączono (poselskie i relacyjne) w Bolimowie, deputackie i urzędni-

cze w Rawie, Sochaczewie i Gombinie. W 1795 r. rejencya i kamera warszawska objęła Rawę, Brzeziny, Sochaczew, Orłów, Gostynin, Łęczycę, Błonie, Czersk i Zgierz. Od 1807 do 1815 jest w departamencie warszawskim, powiat rawski z Rawą, Skierniewicami, Nowemmiastem (obok powiatów: gostyńskiego, brzezińskiego i sochaczewskiego i t. d.). Od 1816 r. obwód rawski ma miast i miasteczek 13, wsi 638, gmin 179; w 1811 ludności 101,090, dwa powiaty rawski i brzeziński, miasta: Rawa, Skierniewice, Nowemiasto, Biała, Brzeziny, Stryków, Ujazd, Inowłodz, Bielawy, Bentków, Głowno, Jeżów, Sobota, wieś Dmosin gdzie hamernia i olejarnia. Kasztelani rawscy znani są: Przecław 1313—1317; Piotr 1350—53 (Kod. Maz.; Mroczek z Kod. Wlkp., Nr. 1403, jest raciązkim nie rawskim); Sasin 1377 (Bandtke, Jus Pol.); Marek z Popienia 1439 (Kod. Maz.); Jan z Prus 1493—97 (M. M. Aevi, V; A. G. Z., VII); Piotr z Niemygłowa 1505—6 (A. G. Z. IX; Vol. Leg.; Bartosz., III, 138); Jan Lutomirski, podskarbi 1564; Piotr z Mirowa Myszkowski 1569 (Paprocki, 176); Anzelm Gostomski 1578 (Racz., Kod. Wlp.); Mikołaj Firlej z Dąbrowicy 1578--89 (Źr. dziej., IX; Vol. Leg.); po Janie Gostomskim od 1596 Stanisław Uchański (Kś. Metr. 136, str. 102); 1596 Trzciński ze Trzciany (Ks. Metr., 140, str. 228); Piotr Myszkowski 1601; Stanisław Radziejowski 1613—21; Walenty Plichta 1629—37; Kacper z Lipia Lipski 1648; Wojciech z Mokronowa Mokronowski 1660—68; Hieronim Załuski, ststa brzesko-kujawski 1696—1710; Trzciński Wacław 1726—40; Józef Siemianowski 1764; Maciej Łuszczewski, ststa sochaczewski 1775. Wojewodowie rawscy poczynają się z Mikołajem z Kutna razem i gostyńskim wojewodą 1464—66 (Cod. epist. XV s., II, 29; Rzysz. II); Grot z Nowegomiasta nad Pilicą, jest 1470 płockim i rawskim, nawet i sochaczewskim, 1468—85 rawskim (Kod. Maz. Raczyń.; Wlkp.; A. G. Z., VII, 126; Rzysz., II; Paprocki, Herby, 545; M. M. Aevi, V); 1493 Andrzej z Kozłowa (A. G. Z., IV, VI, IX; M. M. Aevi V); 1501 Andrzej z Kutna „Kucieński“ (Rzysz. I, Łaski, Lib. Ben., II, 473, 479); 1505—15 Prandota z Trzciany lub Żelaznej (M. M. Aevi, V; Bartosz., III; Vol. Leg.; A. G. Z., IX, II, III; Rzysz. Wlkp. 206); 1518 Andrzej z Żelaznej (A. G. Z., II); 1535 Stanisław (Kś. Gacki Bend. Kl. na Łysej górze); w 1555 znana (wdowa?) Jadwiga z Łaskich Kucieńska wojewod. rawska (Star. Pol., I, 591); 1555—1564 Andrzej Sierpski z Gulczewa, ststa płocki (A. G. Z., I, 15; Vol. Leg.); 1572—85 Anzelm Gostomski (Hejdenstein, Paprocki, Pawiński, Źr. dziej., IX); 1589 Stanisław Gostomski (1587 kaszt. sochaczewski, Hejdenstein) ststa rawski; 1601 Piotr Myszkowski (Vol. Leg.); 1607 Grudziński Zygmunt (manifest Zebrzydowskiego u Niemcewicza); 1618—27 Stanisław Radziejowski (od 1628 wojew. łęczycki); 1628—42 Wołucki Filip; 1648 Andrzej z Grudnej Grudziński; 1667—74 Jan Wojciech Lipski; 1676— † 1693 Aleksander Załuski; 1696 — † 1726 Józef Załuski (złożył urząd); 1726—1733 Głębocki Andrzej; 1740 Jabłonowski; 1764—68 Granowski Kazimierz; 1775—1788 Bazyli Walicki.

Rawski powiat gub. piotrkowskiej utworzony został w 1867 r. z części dawnego powiatu t. n. Graniczy od płn. ze skierniewickim, od wschodu ze skierniewickim i grójeckim, od południa rz. Pilica oddziela go od pow. radomskiego, (pod Nowem Miastem linia graniczna przechodzi na przeciwległy brzeg Pilicy), od zach. z pow. brzezińskim. Obszar powiatu wynosi 23·59 mil kwadr. Zajmuje on stanowisko przejściowe między pasem środkowych dolin a wyżyną małopolską towarzyszącą brzegom Pilicy. Poziom obszaru wznosi się szybko w kierunku od płn.-wschodu ku płd.-zachodowi. W części północnej blisko granicy pow. skierniewickiego wzniesienia sięgają 700 st. Pod Babskiem prawa krawędź doliny Białki (dopł. Rawki) sięga 670 st. ang., pod Miłochniewicami (pow. skierniewicki) o 10 w. na zachód-płn. od Rawy, wyniosły taras sięga 745 st., pod Skoczykłodami (o 6 w. od Rawy) do 730 st. Brak oznaczeń cyfrowych na karcie woj. sztab. (XIX B) obejmującej środkową i południ. część powiatu nie pozwala oznaczyć stopniowego wzrostu wzniesień zbliżających się zapewne do 800 st. na linii działu wodnego Pilicy i Bzury, przechodzącego w odległości 9 do 14 w. od doliny Pilicy. Część wschodnia obszaru zawarta między Rawą, Białą i Nowem Miastem (nad Pilicą) przedstawia lekko sfalowaną równinę o żyznej, w części pszennej glebie (piasek, glinka, margiel). Lasy znikły tu ustępując miejsca licznym wsiom i średniej wielkości folwarkom, przeważnie świeżego pochodzenia. Część płd.-zachodnia powiatu przedstawia wyniosły lesisty a w części i bagnisty obszar, pokryty przez rozległe lasy księstwa łowickiego (leśnictwo Lubocheńskie) śród których znajduje się na folw. leśnym Spała, myśliwski pałac cesarski, wzniesiony przed trzema laty. Wody tego obszaru dają początek Rawce głównej rzece powiatu, którego przeważna część należy do jej dorzecza. W dorzeczu Pilicy spotykamy tylko drobne strumienie, z których ważniejsze są: Spała (z lasów lubocheńskich) i Gostomka (we wschod. krańcu powiatu). Z ogólnej rozległości przypadało na własność większą: ziemi pszennej i pod budynk. 7258 mr., żytniej 54,738 mr., łąk 6795 mr., past-

wisk 14208 mr., lasów 27646 mr., nieużytków 4422 mr., ogółem 115,067 mr. rozdzielonych między 206 folw. i nomenklatur. Z tego należy do cudzoziemców 2342 mr. i do żydów 4107 mr. Zdaje się iż wliczono tu dobra rządowe i instytutowe zajmujące 6·3% obszaru ogólnego, podczas gdy sama prywatna większa własność zajmuje 50·3%. Do własności mniejszej należało: ziemi pszennej i pod budyn. 3693 mr., żytniej 57,195 mr., łąk 4586 mr., pastwisk 16,171 mr., lasów 1478 mr., nieużytków 2021 mr., razem 85,144 mr. rozdzielonych między 319 wsi i stanowiących 43·4% obszaru (ale zapewne z ziemią miejską). Do miast i osad należy ziemi pszennej i pod budynk. 161 mr., żytniej 1,276 mr., łąk 369 mr., pastwisk 411 mr., lasów 1,025 mr., nieużytków 371 mr., razem 3613 mr. Przemysł rolniczy i w ogóle kultura rolna, hodowla owiec i bydła w dobrym znajduje się stanie, a szczególniej w majątkach: Boguszyce, Babsk, Cielądz, Nowemiasto (folwark), Rzeczyca, Trębaczew, Regnów, Zdżary, Gostomia (rybołóstwo wzorowe). Mniejsze gospodarstwa włościańskie najzamożniejsze w gminach: Regnów, Lubania, Góra i Starowieś. Przemysł fabryczny w powiecie przedstawiało w 1887 r.: 11 gorzelni z produkcyą 690,411 rs. i 63 robotnikami; 4 browarów z prod. 18,728 rs. i 11 robot.; 41 młynów w. z prod. 120,624 rs. i 70 robot.; 36 wiatraków z prod. 33,083 rs. i 42 robot.; 1 olejarnia z prod. 1440 rs. i 1 robot.; 1 fabryka pieców z prod. 712 rs. i 2 robot.; 1 garbarnia z prod. 2700 rs. i 2 robot.; 2 cegielnie z prod. 705 rs. i 7 robot.; 2 papiernie z prod. 1116 rs. i 6 robot.; 6 piekarni z prod. 18,418 rs. i 10 robot.; 2 tartaki z prod. 5250 rs. i 10 robot.; ogółem 107 fabryk z prod. na 893,187 rs. zajmujących 224 robot. Przemysł rękodzielniczy przedstawiał: 15 bednarzy z prod. 3200 rs.; 6 powroźników z prod. 800 rs.; 3 waciarzy z prod. 410 rs.; 6 gwoździarzy z prod. 240 rs.; 1 grzebieniarz z prod. 190 rs.; 6 garncarzy z prod. 900 rs.; 5 blacharzy z prod. 1800 rs.; 2 złotników z prod. 450 rs.; 3 cukierników z prod. 900 rs.; 3 kotlarzy z prod. 1600 rs.; 7 kuśnierzy z prod. 7200 rs.; 23 kołodziei z prod. 6500 rs.; 8 koszykarzy z prod. 160 rs.; 64 kowali z prod. 5900 rs.; 47 mularzy z prod. 22,900 rs.; 8 farbiarzy z prod. 3820 rs.; 2 malarzy z prod. 620 rs.; 35 rzeźników z prod. 35,900 rs.; 1 nożownik z prod. 360 rs.; 10 cieśli z prod. 2900 rs.; 6 introligatorów z prod. 1200 rs.; 40 krawców z prod. 13,340 rs.; 6 zdunów z prod. 1200 rs.; 3 piernikarzy z prod. 520 rs.; 130 szewców z prod. 30,380 rs.; 7 siciarzy z prod. 880 rs.; 8 ślusarzy z prod. 6200 rs.; 25 szklarzy z prod. 1900 rs.; 50 stolarzy z prod. 28,500 rs.; 18 siodlarzy z prod. 6600 rs.; 23 tkaczy z prod. 10,800 rs.; 6 tokarzy z prod. 1800 rs.; 10 kominiarzy z prod. 1000 rs.; 2 zegarmistrzów z prod. 7200 rs.; 20 czapników z prod. 2000 rs.; 2 mechaników do naprawy maszyn rol. z prod. 3600 rs. Ogólna suma produkcyi 213,870 rs. Następne drogi bite łączą Rawę z przyległemi miastami i osadami: 1. Trakt grójecko-opoczyński od wsi Brzostowca przez Nowe Miasto, Żdżarki do granicy pow. opoczyńskiego; na tej przestrzeni w granicach powiatu znajduje się 13 wiorst i 12½ saż. szosy. 2. Piotrkowsko-rawski trakt od granicy brzezińskiego powiatu w lesie lubocheńskim, ciągnie się przez wsie Lubochnią, Czerniewice, do Rawy — na tym trakcie w 8 kawałkach 6 wiorst 321 saż. szosy. 3. Nowomiejsko-skierniewski od Nowego Miasta przez wsie: Żdżary, Cielądz, Rawę, Kurzeszyn i Wołuczę do granicy pow. skierniewickiego, na tej przestrzeni szosy 16 wiorst 110 saż. i nowo budującej się między Rawą i Cielądzem 4 wiorsty 172 saż. 4. Łódzko-rawski od Rawy przez Szosyce do st. dr. żel. Rogów, na przestrzeni od Rawy do granicy pow. skier. we wsi Złota wybudowano 2 wiorsty 208 saż. Ogólna ludność powiatu (wraz z Rawą) wynosi 71,935 mianowicie: katolików 58,790, prawosławnych 193, protestantów 3743, żydów 9209. W ciągu roku urodziło się katolików 2357, prawosławn. 10, protestantów 184, żydów 194; umarło katol. 1511, prawosł. 18, protestantów 115, żydów 91. Ogółem urodziło się 2745, zmarło 1735. Szkół początkowych było we wsiach i osadach 26, w Rawie 3. Uczących się 1774 r. (chłopców 1067, dziewcząt 707) nauczycieli 28. Pod względem kościelnym powiat stanowi dekanat rawski dyecezyi warszawskiej, składający się z 21 parafii: Babsk, Biała, Boguszyce, Budziszewice, Cielądz, Czerniewice, Inowłodz, Krzemienica, Kurzeszyn, Lewin, Lubania, Lubochnia, Łęgonice, Nowe Miasto, Rawa, Regnów, Rzeczyca, Sadkowice, Sierzchowy, Żdżary i Żelechlin. Klasztor etatowy kapucynów w Nowem Mieście. Kościołów 22 i 7 kaplic. Rawa należy do parafii prawosławnej w Łodzi. Parafia ewangielicka rawska obejmuje cały powiat. Synagóg 4. Instytucye dobroczynne: ochrona dla sierot w Rawie, dom schronienia dla starców w Czerniewicach. Instytucye sanitarne: szpital św. Ducha w Rawie, zakład wodoleczniczy w osadzie Nowe Miasto nad Pilicą D-ra Jana Bielińskiego założony w 1874 r. Lekarzy w Rawie 6 (4 wojskowych), w Biały 1 wolnopraktykujący, przy Zakładzie wodoleczniczym w Nowem Mieście 2 stałych lekarzy. Aptek: w Rawie 2, w Nowem Mieście 1, w Biały 1, w Inowłodzu (od r. 1888) 1, akuszerek 5, felczerów 18, weterynarz 1. Kasy włościańskie wkładowo-zaliczkowe istnieją w 11 gminach: Budzisze-

wice, Czerniewice, Gortatowice, Góra, Lubochnia, Maryanów, Lubania, Regnów, Rzeczyca, Wałowice, Żelechlin. Pod względem sądowym powiat rawski stanowi: 1 okrąg sądu pokoju dla Rawy, i 4 okręgi sądów gminnych: Boguszyce, Nowe Miasto, Czerniewice, Biała, należące do I okręgu zjazdu sędziów w Piotrkowie. Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na 1 miasto i 13 gmin: Boguszyce, Budziszewice, Czerniewice, Góra (urząd gm. w osadzie Nowe Miasto nad Pilicą), Gortatowice, Lubochnia, Lubania, Maryanów (urz. gm. w os. Biała), Regnów, Rzeczyca, Starawieś, Wałowice, Żelechlin. (Dzieje R. opracował *E. S. Swieżawski*, inne części na podstawie danych zebranych na miejscu przez p. Grotowskiego *Br. Ch.*).

Rawa 1.) *Stara*, wś i kol. nad rz. Rawką, pow. skierniewicki, gm. Doleck, par. Rawa Stara, odl. około 14 w. na północ od miasta Rawy. Posiada kościół par. i szkołę początkową. Wś ma 214 mk., 386 mr.; kol. 83 mk., 100 mr. W 1827 r. było 52 dm., 312 mk. Jest to starożytna osada, zapewne dawny gród książęcy przeniesiony z czasemdo Rawy (miasta). Kościół par. p.w. św. Szymona i Judy niewiadomej erekcyi; obecny z 1731 r. Na początku XVI wieku prawo patronatu należało do króla. Pleban miał dwa łany kmiece, dwóch zagrodników bez roli. Kmiecie płacili po fertonie czynszu i odrabiali jeden dzień w tygodniu, zagrodnicy odprawiali tylko posługi w domu plebana. Prócz tego miał pleban łąkę dającą do 8 wozów siana, łan roli, sadzawkę z rolą. Część wsi dawała dziesięcinę plebanowi, druga część na stół arcybiskupi. Wójtowstwo dawało plebanowi. W skład par. wchodziły: Podole, Zalesie, Strzyboga, Kawęczyn, Trzcianna, Suliszew (Łaski, L. B., II, 288, 209). 2.) **R.**, wś, dawniej miasteczko nad rzką Mininą (dopł. Wieprza) pow. lubartowski, gm. i par. Rudno, leży pomiędzy Michowem, Łysobykami i Firlejem, ma 43 osad, 498 mr. obszaru. W 1827 r. było 27 dm., 204 mk. Długosz mówi o parafii Rudno i wylicza składające ją wsie: Ostrów Wielki, Węgielce, Rudno Wielkie i R. Małe z Wolą, Wolicę, Samoklęski (Sawoklaushy). W tej okolicy mieszkali Rawitowie jak w Starościnie i Ożarowie (L. B., II, 543—556). Być może iż który z nich albo założonej nowo osadzie dał nazwę herbu albo też zmienił dawniejszą nazwę (z tych wsi których dziś nie spotykamy). Kiedy ta Rawa, założona nie wcześniej zapewne jak w końcu XV w., uzyskała przywilej miejski, niewiadomo. Musiała wzrastać dość szybko kiedy w 1569 r. płaci 24 fl. szosu (poblizki Michów tylko 4 fl., Parczów 16 fl., Chodel 4 fl.). Regestra pobor. z 1531 r. nie wymieniają Rawy w liczbie wsi wchodzących w skład par. Rudno, widocznie już była Rawa miastem i prawdopodobnie posiadała kościół parafialny. Zapewne wtedy już weszła w skład rozległych dóbr jakie posiedli w tych stronach Firlejowie. Wzmianka Węgierskiego o zborze w Rudnie odnosi się do poblizkiej Rawie wsi kościelnej. Być może iż po zajęciu kościoła w Rudnie na zbór, nabożeństwo dla katolików odbywało się w Rawie co mogło trwać prawie do połowy XVII w. (Łukaszewicz, Dzieje kośc. helw. w Małopol., 404). Nie mając warunków pomyślnego rozwoju, śród całej grupy drobnych miasteczek, zdala od głównych dróg, R. zatraciła z czasem charakter miasta i stała się wsią. Znikł zrujnowany kościół a z nim parafia, jeżeli takowa istniała. Inwentarz dóbr Lubartowskich z 1788 r. wymienia miasteczko Rawę (ob. Lubartow, t. V, 380). Ani Dykc. Geogr. Echarda ani Staroż. Polska nie wspominają o tej zapomnianej osadzie. *Br. Ch.*

Rawa Ruska, miasto powiatowe, odl. 67 klm. na płn.-zachód od Lwowa, między 50°12′40″ a 50°15′40″ płn. szer. i 41°15′ a 41°20′15″ wsch. dłg. od F., ma sąd powiatowy, st. dr. żel., urząd. poczt. i tel. Na płn. leżą: Hrebenne i Rzeczki, na wschod. Hole rawskie, na płd. Kamionka Wołoska, na płd.-zach. Potylicz, na zach. Huta Zielona, Borowe i Siedliska. Cały obszar leży w dorzeczu Bugu za pośrednictwem Raty. Wchodzi ona tu od zach. z Huty Zielonej a płynie środkiem obszaru do Hola Rawskiego. Na praw. brzegu Raty leży miasteczko, prawie w środku obszaru, na wschód przedmieście Karły, a dalej na wschód grupa domów: Smolicha (al. Smalicha) a na płd.-zach. grupa: Lipnik. Na lew. brzegu Raty leżą: wś Rata, zajmująca płn.-zach. część obszaru, grupy domów: Szabelnia i Hływy wreszcie klasztor reformatów. Najwyżej wznosi się w płd.-wschod. stronie obszaru na granicy Kamionki Wołoskiej góra Wołkowica (349 mt.); w płn.-zach. części obszaru wznosi się punkt jeden do 281 mt.; część płn.-wsch., moczarzysta, spada do 238 mt. Na płn.-wschód od miasteczka leży las „pod Niedźwiedziem“, a w zach. stronie wsi Raty las „Czemernik“ z Babiczą górą. Z miasta wychodzi gościniec i kolej żelazna na płn.-zach. do Bełzca, na płd.-wsch. do Żółkwi, a droga żel. na płd.-zach. do Jarosławia, a na płn.-wsch. do Sokala. Własność większa (ks. Adama Sapiehy) ma roli or. 106, łąk i ogr. 35, pastw. 344, lasu 669 mr.; własn. mn. roli orn. 1128, łąk i ogr. 526, pastw. 196, lasu 61 mr. We wsi Rata własn. więk. roli or. 326, łąk i ogr. 112, pastw. 48, lasu 466 mr.; wł. mn. roli or. 347, łąk i ogr. 73, pastw. 27, lasu 6 mr. W r. 1880 było 891 dm., 6468 mk.

w gm.; 16 dm., 121 mk. na obsz. dwor. (Rata 89 dm., 459 mk. w gm., a 14 dm., 112 mk. na obsz. dwor.). Między mieszkańcami było 1592 obrz. rzym.-kat., 1087 gr.-kat., 3905 izrael.; 3624 Polaków, 742 Rusinów, 2181 Niemców, 29 innych narod. Par. rzym.-kat. w miejscu, dek. żółkiewski. Do par. należą: Hole Rawskie, Hrebenne, Hujcze, Kamionka Wołoska, Lubycza W. i Lubycza Kniazie (wieś), Potok, Rata, Rzeczki, Siedliska, Siękowice, Tyniatyska, Wólka Mazowiecka, Zaborze i Żurawce. Data erekcyi nieznana. Kościół pierwotny, drewniany, wzniósł w r. 1612 Wawrzyniec Trzciński, kaszt. rawski, a dziedzic miasteczka. Dzisiejszy kościół murowany zaczął budować w r. 1770 Andrzej z Wielkiej Rzeczycy Rzeczycki, kaszt. bełzki, z żoną Katarzyną z hr. Krasickich. Budowę ukończono w r. 1775. Konsekrowano w 1843 r. p. w. św. Józefa. Klasztor reformatów założony w r. 1725 przez Grzegorza Rzeczyckiego, ststę bełzkiego, i Józefa Głogowskiego. Przy klasztorze kościół, konsekrowany w r. 1738 p. w. św. Michała archanioła. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. potylicki, dyec. przemyska. Do par. należy wś Rzeczki. W Rawie jest cerkiew murowana, bez kopuł, wzniesiona w r. 1849 p. w. św. Jerzego. Metryki istnieją od r. 1795. W r. 1612 zbudowali rawscy Rusini cerkiew, która stała do r. 1812. W Racie, w miejscu gdzie dziś kaplica, stał klasztor bazylianów. We wsi Rzeczki jest w aktach cerkiewnych dokument z r. 1615, w którym Trzciński pozwala presbyterowi Janowi Popowiczowi pełnić w tej cerkwi funkcye kapłańskie. W mieście jest szkoła etat. męzka 4-klas. i przebywa też rada szkolna okręgowa na powiat rawski. Tutejszy fundusz ubogich (na 6 ubogich) ma majątku 630 złr., a zostaje pod zarządem łacińskiego proboszcza miejscowego. O początku R. nie wiemy nic pewnego. „Staroż. Polska“ (t. II, str. 1227) przypuszcza, iż miasteczko to założył Władysław, ks. bełzki i mazowiecki, około r. 1455 i nazwał je mianem swej dzielnicy Rawy na Mazowszu. Według podania w r. 1509 oddziały Bogdana, wojewody wołoskiego, sprawiły tu wielkie spustoszenie w miasteczku jak i w okolicy. W metryce koron. znajduje się przywilej z r. 1622 na jarmarki w R. (rkp. Ossol., Nr. 2836, str. 236). Sobieski bywał tu często, jeżdżąc z Żółkwi do swoich Pielaskowic w Lubelskiem. Ztąd w r. 1666 donosił żonie, że śpieszy na jej wezwanie (Helcel, Listy Sobieskiego, Kraków 1860, str. 53). W „Dzienniku pogromu Tatarów od Krasnobrodu do Kałuszy z r. 1672“ (Kluczycki, Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego, Kraków 1881, t. I, cz. II, str. 1091) czytamy: „Dnia 6 października pod Rawą p. Atanazy Miączyński, rotmistrz, przed kilką dni na podjazd posłany, Ag- i Zor-Murzów pogromił, Zor-Murzę z niemałą innych zabiwszy, siedmiu żywcem wziąwszy, jasyru kilkaset odbił“. Kiedy August II wybrał się d. 24 lipca 1698 r. z Warszawy na Ruś, gdzie się ściągały koronne i saskie wojska na wojnę turecką i stanął d. 9 sierpnia w Rawie, przybył do niego w odwiedziny Piotr W., wracając z podróży po Europie, na wieść o buncie strzelców w Moskwie. Na dworze Augusta w Rawie znajdował się podówczas naczelnik malkontentów inflanckich Jan Reinhold Patkul. Trzy dni wśród uczt i zabaw gościli tu obaj monarchowie, zawarte zaś ścisłe związki przyjaźni, oraz i plan tu ułożony, stały się na przyszłość podstawą wspólnego działania przeciw Szwecyi, powodem do wojny północnej. Gdy w ciągu tej wojny Karol XII zaopatrzywszy w r. 1704 Lwów w załogę, wybrał się w pochód ku Warszawie wraz z Stanisławem Leszczyńskim, szedł przez Rawę do Hrebennego, gdzie przybył d. 27 września i przez dwa dni się zatrzymał. Słynny zdzierca, kwatermistrz armii szwedzkiej Magnus Stenbock, poprzedzał marsz króla o dni kilka i urządził w Rawie magazyn (Z czasów saskich, Jarochowski, Poznań 1866, str. 332). W r. 1716, w czasie konfederacyi tarnogrodzkiej, wojska polskie i saskie za wdaniem się senatorów obrały R. Ruską za miejsce, gdzie się miały odbywać konferencye pokojowe. Rokowania rozpoczęły się d. 6 stycznia. Zjechał do R. hetman Sieniawski, wojew. Chomentowski i wielu stronników królewskich. Komisarze saskiego wojska Mikołaj Golc i Michał Franciszek Sapieha, pisarz litewski, postawili ostre warunki, jako to: wynagrodzenie wszystkich szkód, zniesienie konfederacyi natychmiast, zwinięcie pułków, które do związku przystąpiły, całoroczny pobyt wojska saskiego w Polsce. Komisarze konfederacyi żądali, aby Sasi natychmiast wyszli z kraju. Pod przewagą żywiołów nieprzyjaznych konfederatom, stanął nareszcie d. 18 stycznia traktat, mocą którego konfederacya i wojska saskie miały pozostać aż do zwołać się mającego sejmu. Wojska zaś saskie miały po 17 tynfów z dymu pobierać na utrzymanie. Fleming ręczył w traktacie słowem honoru, że u króla wyjedna całkowite ustąpienie wojsk saskich. Podobnąż usługę obiecał wyświadczyć co do wojsk cara. Pomiędzy wojskiem związkowem i saskiem miało trwać zawieszenie broni. Rada konfederacka włodzimierska odrzuciła ten traktat jako wymuszony i nieformalny. Właścicielami R. w XVII w. byli: Trzcińscy h. Ślepowron. Na początku XVIII w. była R. wspólnem posiadaniem trzech rodzin: Głogowskich, Suchodolskich i Boguszów. W r. 1739

zmarły Jerzy Rzeczycki, ststa rzeczycki czyli bełzki, zostawił synowi swemu Andrzejowi zjednoczone państwo rawskie. W r. 1791 był dziedzicem R. Franciszek Głogowski, ststa krzywiecki, z żoną Barbarą, z domu Zapłatyńskich. W r. 1808 było miasto w posiadaniu Stanisława Jabłonowskiego, około r. 1828 zaś zostali dziedzicami R. Ludwik i Józef Jabłonowscy. W r. 1862 nawiedził miasto znaczny pożar, ale największą klęską był pożar d. 20 sierpnia 1884 r. Wówczas zgorzało 243 domów mieszkalnych (15 jednopiętrowych). Spalona część była zamieszkaną prawie wyłącznie przez izraelitów; z pogorzałych domów 9 tylko należało do chrześcian. Ogólna szkoda wynosiła do 500,000 złr. *Rawski powiat* (w atlasie Kummersberga karty: 4 i 12; szt. gen. Z. 4, C. 29, 30 i Z. 5, C. 28, 29, 30) leży między 50°4′40″ a 50°28′20″ płn. szer. i 40°59′ a 41°41′ wsch. dłg. od F. graniczy na wschód z pow. sokalskim, na płd.-wsch. z żołkiewskim, na płd. z jaworowskim, na zach. z cieszanowskim. Półn. część powiatu przylega do pow. tomaszowskiego (w królestwie polskiem). Obszar wynosi 1,401·11 klm. kwadr. Gmin katastralnych zawiera 67, administracyjnych 72, obszarów dworskich 66. W obrębie okręgu sądow. niemirowskiego (15 gmin katastr., 13 gmin administr., 13 obsz. dwor.) leżą następujące gminy administracyjne i obszary dworskie: Biała, Huta Obedyńska, Magierów, Niemirów, Olszanka, Parypsy, Przedmieście, Radruż, Smolin, Szczerzec, Ulicko Seredkiewicz, Ulicko Zarębane i Wróblaczyn. W obrębie okr. sądow. rawskiego (24 gmin katastr., 28 gmin admin., 26 obsz. dwor.) leżą: Bełzec, Dziewięcierz, Einsingen, Hole Rawskie, Horodzów, Hrebenne, Hujcze, Huta Lubycka (bez obsz.), Huta Zielona, Kamienna Góra, Kamionka Wołoska, Kornie, Ławryków, Lubycza Kameralna, Lubycza Kniazie, Lubycza Królewska, Monasterek, Mosty Małe, Okopy (bez obsz.), Pogorzeliska, Potylicz, Rawa, Rzeczki, Siedliska, Tyniatyska, Werchrata i Zamek. W obrębie okr. sądow. uhnowskiego (28 gmin katastr., 31 gmin administr., 27 obsz. dwor.) leżą: Bruckenthal, Chlewczany, Choronów, Domaszów, Dyniska, Józefówka (Josefinendorf), Karów, Korczmin, Korczów, Krzewica, Machnów, Michałówka (bez obsz. dwor.), Nowosiółki Kardynalskie, Nowosiółki Przednie, Ostobuż, Poddubce, Rzeczyca, Sałasze, Staje, Szczepiatyn, Tarnoszyn, Tehlów, Uhnów (bez obsz. dwor.), Ulhówek, Wasylów, Wierzbica, Woronów, Wólka Mazowiecka, Zaborze, Zastawie i Żurawce. Obszar powiatu leży w dorzeczu Wisły, a mianowicie przeważna część powiatu w dorzeczu Bugu za pośrednictwem jego lewobocznych dopływów: Sołokii i Raty, a mała cząstka płd.-zach. w dorzeczu Sanu za pośrednictwem dopływów Lubaczówki. Dorzecze Sołokii obejmuje półn. część powiatu. Sołokija wchodzi od płn. z pow. tomaszowskiego do wsi Żurawce, płynie wzdłuż granicy Lubyczy i Rudy Żurawieckiej, przez Tyniatyska, Mosty Małe, Kornie, Wierzbicę i Poddubce aż do Uhnowa, odkąd przybiera znowu kierunek przeważnie wschodni, a przepłynąwszy przez Karów, Domaszów, Ostobuż, Woronów i Tehlów opuszcza powiat i wchodzi do Witkowa w pow. sokalskim. Z dopływów Sołokii ważniejsze: od lewego brzegu: potok Zabrodna, wpadający w Uhnowie; potok Rzeczyca, wchodzący tu z królestwa polskiego, od zachodu ze Sliatyna a płynący zrazu na wschód, potem na płd.-wschód, przez Hubinek, Rzeczycę, Tarnoszyn, Szczepiatyn i Korczmin do Machnówki (pow. sokalski). Od praw. brzegu potoki: Krynica, Łukawica (ob. Lubycza Kniazie) i Prudnik al. Pruśnik. W dorzeczu Raty leży środkowa i płd.-wsch. część powiatu. Wody z płd.-zach. narożnika powiatu płyną do Sanu za pośrednictwem Sołotwiny (z Gliniańcem i Radružką od lew. brzegu) i Smolinki (z Baczenką i Seredenką od praw. boku), które łączą się i tworzą jedno z ramion Lubaczówki, t. zw. Sołotwę, a dalej za pośrednictwem Rybna i Smerdech (z Czerniawką od praw. brz.), które wpadają od praw. brzegu do drugiego ramienia Lubaczówki, t. zw. Zawadówki. Dział wodny między dopływami Bugu a Sanu tworzą wzgórza: Załuska góra (351 mt.), Dubniowice (355 mt.), Tyczna góra (373 mt.), Podłysa góra (379 mt.) i Łysa góra (384 mt.). W zachodniej części powiatu woda spadająca z gór sprawia zwykle wielkie spustoszenia. Parowy wymyte wodą, rozszerzyły się, pogłębiły, a szczególniej przedłużyły nieraz o kilkaset sążni. Porównanie map z r. 1854 z teraźniejszym stanem wykazuje dokładnie te zmiany w układzie powierzchni. Za czasów jurysdykcyi dworskiej przestrzegano surowo, by zasadzaniem wierzb lub kamiennemi zaporami, zresztą płotami, zapobiegać zniszczeniu. Obecnie, gdy właściciele niedbają o utratę gruntu z powodu ubóstwa gleby, dopuszczają, iż często w innej gminie woda i piasek niszczą do szczętu najżyźniejsze łąki. Z innej strony powiat dostarcza przykładu pomyślnego wpływu regulacyi dokonanej częściowo na Sołokii. Wywiera ona na łąki nadbrzeżne wpływ wielce pomyślny (czyt. Wiadomości statyst. o stosunkach krajowych, Lwów 1880, rocznik V, zesz. II, str. 149). Powiat rawski przedstawia się na płn.-wsch. jako rozległa równina, zrazu nieco zapadła, moczarzysta (miejscami opada tu poziom do 204 mt. n. p. m.), a dalej ku płd. i zachod. wznosząca się stopniowo i zamknięta od płd. i

zach. pasmem pagórków, wypełniających płd. i zach. część powiatu. Pagórki te są częścią t. zw. Roztocza Żółkiewskiego, oddzielającego dolinę Bugu od doliny Sanu. W Magierowie wzgórze Jaworniki sięga do 312 mt.; odtąd wznoszą się coraz to wyższe pagórki w kierunku Niemirowa, a mianowicie w Szczerzyku dochodzą Mazury do 350 mt., a w Szczercu Łysa góra do 384 mt. Jest to najwyższe wzniesienie w płd. części powiatu. Ztąd począwszy zniżają się pagórki ku Potyliczowi i Werchracie coraz bardziej (Chomyczyna w Ulicku Seredkiewicz 366 mt.; Topyszka w Potyliczu 352 mt.), aż znów nagle w Lubyczy, na samej granicy Werchraty, wznosi się Kruhły Haraj do 395 mt. Odtąd zniżają się pagórki ponownie ku półn., a w Bełzcu opadają do 321 mt. Stoki tych pagórków, szczególniej północne, są przeważnie mało spadziste, z nielicznemi wyjątkami; więcej strome a nawet spadziste są stoki południowe, z nachyleniem ku zach. i wschodowi, jak Wołkowica, Szczerzec, Przedmieście, Parypsy i inne. Należą one do ogniwa miocenu trzeciorzędnej formacyi, które się tu szeroko rozwinęło. Obfitują począwszy od Potylicza, na Siedliska aż do Lubyczy, w wyborne gliny garncarskie i białe fajansowe, oraz w gruby wapień i piaskowiec drobno-ziarnisty, o silnem spoiwie krzemowem na całem pasmie. Wapienie numulitowe przedarły powierzchnię w kilku miejscach, głównie zaś na wzniesieniach Szczerca, Przedmieścia i Parypsy. Węgiel brunatny znachodzi się sporadycznie, głównie w okolicy Rudy Monastyrek. Piaskowiec stanowi tu cenny materyał do budowy i konserwacyi dróg; miększe gatunki używane są do budowli. Gliny, szczególniej białe, wywołały tu przemysł, dotąd się utrzymujący, lecz upadający obecnie. Z rud żelaznych znajdują się tylko sferosideryty. Nazwy miejscowości: Ruda Magierowska, Ruda Manastyrek i t. p. kazałyby się domyślać, że je dawniej eksploatowano, lecz chyba wspólnie z rudą bagienną, której wytapiania zaniechano dawno z powodu zbytecznej kruchości. Na siarkę wskazują silne źródła żelazisto-siarczane w Niemirowie i w okolicy. Począwszy od płn. i płn.-wsch. końca, t. j. od kończyn ziemi bełzkiej i granicy z królestwem polskiem aż ku Rawie i dalej na płd. w miejscowych podłużnych zagonach ku pagórkom, rozpostarła się formacya kredy, a mianowicie najmłodsze jej ogniwo. I tak: margle sine i białe w pasmach i gniazdach, opoka biała kredowa, siwak, przeciągają z nieregularnemi przerwami, począwszy od Żurawców na granicy aż do Ulicka. Margliste iły łupkowate ciągną się w podłużnych przerywanych pokładach, począwszy od Lubyczy przez Teniatyska, po za Rawę aż do Rudy Magierowskiej i okolicy. Na pokładach kredy osiadły po największej części grube warstwy diluwialne piasku i gliny na przemian, przerwane gniazdami i pasmami iłów sinych i rudych, oraz aluwialne warstwy smugami wzdłuż biegu wód. Rzadko występują na wierzch opoki, zato częściej margle, tuż pod aluwialnym osadem. Na uwagę zasługują głazy eratyczne, rozsiane obficie w środkowej i południowej części tej okolicy, t. j. począwszy od Wołkowicy, grupy domów w Kamionce Wołoskiej pod Rawą, aż na Radróż w jednę, a ku Ulicku Seredkiewicz w drugą stroną. Jedne z nich leżą na powierzchni ziemi, rozrzucone zwykle z jednego punktu środkowego w promieniach, drugie pokryły warstwy diluwialnej gliny, częstokroć na kilka metrów grube. Ulegają one nader powolnie wietrzeniu i dlatego dziś jeszcze większa część z tych, które leżą na powierzchni, zachowała się w stanie twardym, do różnego użytku przydatnym. Szczególnie dobrze są zachowane te, które pokryła glina. To też wytworzył się tu, głównie w okolicy Wołkowicy i dalej, rodzaj kamieniarstwa, polegający na wydobywaniu owych głazów i obrabianiu w kostki, odstawiane do Lwowa, gdzie służą jako wyborowy materyał do brukowania ulic. Inna odmiana tychże głazów używaną jest na stępy do mielenia piasku kwarcowego i tarcia z glinką w fajansarniach (np. w Lubyczy). Florę leśną cechuje sosna pospolita, która tu zajmuje najrozleglejsze obszary, wynoszące razem 70% ogólnego zalesienia. Znachodzimy ją w najrozleglejszych borach, począwszy od Chlewczan na wschod. krańcu aż po Wierzbicę, wszędzie w jednolitych drzewostanach, w których utrzymują się tylko w drobnej przymieszce inne rodzaje drzew. Po małej przerwie od Wierzbicy ku Teniatyskom, ciągnie się od Rawy, na Potylicz, Ratę, Siedliska, Hrebenne, Teniatyska, Mosty Małe, Lubyczę aż do Bełzca drugi pas ziemi, opanowany przeważnie przez sosnę. Postępując na płd. i płd.-zach. na Rudę, Magierów aż do Białej z jednej, a okolice Ulicka i Radruża aż do Niemirowszczyzny z drugiej strony, spotykamy sosnę nie tylko na równiejszych, lecz i na mocno falistych położeniach, wstępującą nawet na pagórki. Dąb zapuszczał tu swe kolonie z bełzkiej ziemi i osiedlał się wszędzie, gdzie tylko kęs lepszej gleby sprzyjał jego bytowi; jak rolnictwo szerzyć się poczęło, ustępował i ustępuje dąb coraz bardziej i tworzy już tylko 7% ogólnego zadrzewienia. Występuje on jeszcze w znaczniejszych drzewostanach w Tarnoszynie, Korczminie i najbliższej okolicy; w drzewostanach jednolitych lub przetkniętych lipą, grabem, wiązem, brzozą i osiką w Wólce Mazowiec-

kiej, Choronowie, Chlewczanach i Karowie; nareszcie pomieszany z wymienionemi już rodzajami w Techlowie, Stajach i Dyniskach. Odtąd, znajdując już coraz mniej warunków istnienia, pojawia się w pomniejszych ostępach i kępach, oraz w pojedynczych osobnikach wpośród borów sosnowych i mieszanych lasów, począwszy od Rzeczek i Siedlisk aż na płd.-zach. kraniec, występując jeszcze w Niemirowie, Wróblaczynie i Radrużu po raz ostatni. Buk zajmował do niedawna dość znaczne stanowisko w tutejszej florze; ustępując jednak zwolna brzozie i osice zajmuje dzisiaj już tylko 2% ogólnego zadrzewienia. Utrzymał się mianowicie w znaczniejszych drzewostanach jednolitych i częściowo mieszanych w Lubyczy, Hucie Lubyckiej, Hrebennem, Werchracie, Prusiem, oraz w Wróblaczynie i Niemirowie z przyległościami. Rozmaitością flory leśnej odznacza się płd.-zach. zakątek powiatu, z panującym szczytem Szczerca. Do opisanych już rodzajów drzew przybywają tu nowe. Pojawia się mianowicie jodła w Wróblaczynie, a obok niej świerk tak tu, jak i w Niemirowie. Obydwa te rodzaje drzew znajdujemy to w całych kępach i pomniejszych ustępach, to w pojedynczych osobnikach, przymieszane do drzewostanów głównych, a obok nich goszczą też: wiąz, klon i grab, tu i owdzie brzoza, a wzdłuż ruczajów i potoków olcha czarna. Świerk znachodzi się jeszcze w Siedliskach wśród sośniny. Dalej ku płn. pojawia się jodła wspólnie z świerkiem na małych wzniesieniach o glebie płytkiej, złożonej głównie z gliny i piasku, na podglebiu z gruzu wapnistego i iłów łupkowato-marglowatych, gdzie występują w całych kępach jednolitych, oraz w całych drzewostanach mieszanych z bukiem i sosną. Nakoniec znachodzimy je jeszcze w narożniku leśnym Bełzca, wysuniętym najdalej na północ. Jodła pozostała tu już w nielicznych pojedynczych osobnikach rozstrzelona, świerk zaś w znacznym jeszcze drzewostanie, zkąd zapuścił dalej zagony swoje w Lubelskie. Grab trzyma się żyźniejszej gleby na płn. od Dynisk aż po Szczepiatyn, w zmieszaniu wspólnem z brzozą i osiką, które go coraz więcej wypierają, a tylko w Stajach i okolicy w znaczniejszych litych drzewostanach. Olsza czarna trzyma się miejsc podmokłych. Do największego rozszerzenia doszła na moczarach Wólki Mazowieckiej, gdzie zajmuje przeszło 197 ha obszaru. Brzozę można tu znaleść wszędzie, na każdym niemal rodzaju gleby; osika unika suchej i jałowej gleby piaszczystej. Do największego rozszerzenia doszły oba gatunki w Dyniskach, Tarnoszynie, Szczepiatynie, Korczminie, oraz w Wierzbicy, Hrebennem, Prusiu i Wołkowicy. Obszar powiatu co do użytkowania przedstawia: 64,564 ha 21 ar. roli, 22,620 ha 60 ar. łąk, 1,466 ha 37 ar. ogrodów, 13,987 ha 36 ar. pastwisk, 33,233 ha 31 ar. lasów, 35 ha 48 ar. moczarów i stawów, 4,207 ha 81 ar. innych gruntów. Co do rodzaju kultury lasów zajmują: wysokopienny liściasty 4,805·73 ha, szpilkowy 22,193·53 ha, niskopienny 4,559·04 ha, pastwiska z podrzędnem użytkowaniem drzewa 1,730·77 ha, nieużytki zdolne pod uprawę leśną 837 ha; gospodarstwo leśne urządzone obejmuje 8,076·13 ha, nieurządzone 23,481·17 ha. W r. 1880 było w powiecie koni 15,473, bydła rogatego 39,119, owiec 15,288, kóz 4, świń 20,134, uli pszczół 6,202. Na jeden klm. kwadr. wypada koni 11·04, bydła rogatego 27·92, owiec 10·91, świń 14·37, uli 4·42. Na sto ludzi wypada: koni 18·14, bydła rogatego 45·86, owiec 17·92, świń 23·61, uli 7·27. W r. 1880 było 85,287 mk. (wraz z wojskiem), a mianowicie: 15,724 w okręgu sąd. niemirowskim, 40,833 w okr. sąd. rawskim a 28,730 w okr. sąd. uhnowskim. Na 1 klm. kwadr. wypada 61 mk., na jednę gminę administr. 1,126, na jeden obszar dworski 63 mk. Wedle wyznania było: 11,636 rz.-kat., 61,268 gr.-kat., 11,898 izrael., 485 innych wyznań. Na 1000 mk. było 136·44 wyznania rz.-kat., 718·37 gr.-kat., 139·50 izrael., 5·69 innych wyznań. Języka polskiego używało 13,388, rusińskiego 62,119, niemieckiego 9,649, innych 29. Na 1000 mk. używało języka polskiego 157·2, ruskiego 729·2, niemieckiego 113·3, innych 0·3. Umiejących czytać i pisać było męż. 3,206, kob. 1,621, razem 4,827; umiejących tylko czytać męż. 869, kob. 597, razem 1,466; nieumiejących ani czytać ani pisać męż. 37,909, kob. 41,085, razem 78,994. Na 1000 mk. umie czytać i pisać męż. 76·4, kob. 37·4; tylko czytać 20·7 męż., 13·8 kob.; ani czytać ani pisać 902·9 męż., 948·8 kob. Według sposobu i źródła zarobkowania na 100 mk.: 80·78% zajmuje się rolnictwem, leśnictwem i żyje z roli; 0·06 górnictwem; 5·67 przemysłem, 3·42 handlem, 0·06 ma zajęcie przy środkach komunikacyjnych lądowych i wodnych; 1·53 przypada na urzędników państwa, kraju, powiatu, gmin, wojskowych czynnych, służbę bezpieczeństwa publicznego, duchownych, nauczycieli, zakłady publiczne, ich rodziny, domowników i służbę; 0·10 na adwokatów, notaryuszów, architektów, inżynierów, geometrów prywatnych, artystów, literatów, lekarzy, służbę zdrowia, ich rodziny, domowników i służbę; 1·10 na właścicieli domów i rentierów, ich rodziny, domowników i służbę; 7·28 na robotników ze zmiennem zajęciem, na służbę dochodzącą i ludność niewiadomego zatrudnienia. Śmiertelność od r. 1878 do 1885 (stosunek zmarłych lub nieżywo urodzonych do 1000 ludności):

w 1878 r. 33·7; w 1879 r. 37·8; w 1880 r. 39·2; w 1881 r. 37·6; w 1882 r. 41·6; średnia śmiertelność 37·9; w 1885 r. 42·4 (powyższe daty statystyczne podane są wedle „Rocznika statystyki Galicyi“, wyd. przez kraj. biuro statyst. pod kierunkiem dra Tadeusza Rutowskiego, Lwów 1887). Od 1 lipca 1888 r. tworzy powiat rawski osobny okrąg szkolny, którego rada szkolna okr. ma swoją siedzibę w Rawie Ruskiej. Szkół średnich nie ma w powiecie. Ze szkół ludowych istnieją: etatowa 4-klas. męz. w Rawie, etatowa 2-klas. męz. w Magierowie, Niemirowie, Potyliczu, Rzeczycy, Uchnowie i Wólce Mazowieckiej; 17 etatowych jednoklas., a mianowicie: w Bełzcu, Chlewczanach, Domaszowie, Dziewięcierzu, Hujcze, Kamionce Bobroidy, Kamionce Pulce, Karowie, Korczminie, Ławrykowie, Lubyczy Kniazie, Lubyczy Wsi, Smolinie, Ulicku, Wasylowie, Werchracie i Żurawcach; 14 filialnych, a mianowicie: w Brokentalu, Horodzowie, Hrebennem, Korczowie, Machnowie, Michałówce, Poddębcach, Rzeczkach, Stajach, Szczepiatynie, Tarnoszynie, Ulhówku, Wierzbicy i Wróblaczynie; etat. 2-klas. żeńska w Uhnowie, i szkoły ewangielickie w Einsingen i Smolinie Niemieckim. Z zakładów przemysłowych istnieją: młyn parowy w Domaszowie (Zofii Zakliczyny); 3 wodne amerykańskie młyny, a mianowicie: Holem Rawskiem (Izydora Łączyńskiego), w Rawie (Mojżesza Scheindlinga), w Uhnowie (Józefa Krausa) i 32 wodnych zwyczajnych młynów, a mianowicie: 2 w Bełzcu (jeden z foluszem), 3 w Dyniskach (1 z tartakiem), w Hucie Zielonej, Karowie, Korczminie, 2 w Korniach, 3 w Lubyczy miasteczku (jeden z tartakiem), w Niemirowie, Potoku, Potyliczu, Przedmieściu, 4 w Rudzie Magierowskiej (jeden z tartakiem), w Rzeczkach (z tartakiem), Rzeczycy, Smolinie, Wasylowie (z foluszem), Werchracie, Wierzbicy (z tartakiem), Wróblaczynie, Wólce Mazowieckiej i 3 w Żurawcach. Gorzelnie są: w Bełzcu, Domanowie, Kamionce Wołoskiej, Karowie, Mostach Małych, Nowosiołkach Kardynalskich, Okopach, Poddubcach, Racie, Rudzie, Starej Wsi, Ulicku Zarębanem, Wasylowie Wielkim, Wierbicy, Zamku i Żurawcach. Browary pospolite: w Niemirowie i Racie. Fabryki fajansu: w Lubyczy Królewskiej, Potyliczu i Siedliskach. Garncarstwo na większe rozmiary: w Dziewięcierzu, Hrebennem, Kamionce Wołoskiej, Potyliczu, Radrużu, Rudzie Magierowskiej i Siedliskach. Cegielnie pospolite: w Dyniskach, Hucie Obedyńskiej, Rawie Ruskiej, Rzeczkach i Wasylowie Wielkim. Wapniarki: w Hucie Lubyckiej i Radrużu. Kamieniołomy: w Werchracie. Olejarnie: w Uhnowie i Magierowie. Papiernia w Wróblaczynie (wyrabiają bibułę). Fabryki terpentyny i mazi: w Choronowie, Lubyczy Królewskiej i Siedliskach. Tartaki wodne: w Hrebennem, Lubyczy, Werchracie, Wróblaczynie i Wólce Mazowieckiej. Powiat rawski otrzymał w ostatnich latach dwie linie kolejowe: jarosławsko-sokalską i lwowsko-bełzecką. Jarosławsko-sokalska wchodzi tu od zachodu z pow. cieszanowskiego, z Horyńca, przerzyna powiat w kierunku przeważnie płn.-wsch. ku granicy pow. sokalskiego i ma stacye: Werchrata, Huta Zielona, Rawa Ruska, Zielona Machnowska, Uchnów i Korczów. Kolej lwowsko-bełzecka (otworzona 23 paźdz. 1887 r.) wchodzi tu od płd.-wschodu z Dobrosina w pow. żółkiewskim a przerzyna powiat w kierunku płn.-zach. ku granicy królestwa polskiego i ma stacye: Kamionka Lipnik, Rawa Ruska, Hrebenne, Lubycza i Bełzec (niedaleko Tomaszowa). W Rawie Ruskiej jest wspólny dworzec dla obu kolei. Kasy pożyczkowe gminne istnieją: w Lubyczy Kniazie, Kamionce Wołoskiej, Magierowie, Nowosiółkach i Ulchówku. Z zakładów dobroczynnych istnieją w powiecie: fundusz ubogich w Magierowie, założony przez Samuela Bełzkiego w r. 1642, z majątkiem zakładowym 1700 zł. w. a.; fundusz ubogich w Niemirowie, założony przez Wiktora Stadnickiego w r. 1860, z mająt. zakł. 1247 zł.; fund. ubog. w Potyliczu, założony ze szczodrobliwych datków w r. 1846, z majątkiem zakł. 200 zł.; fund. ubog. w Rawie, z mająt. zakł. 630 zł.; fund. ubog. w Uhnowie, założony w r. 1697 przez Maryą de Zborów Duniową, właścicielkę Uhnowa. Pod względem fizycznym opisał powiat Al. Nowicki w pracy: „Okolice Rawy“ (Przewod. nauk. i liter., Lwów 1879), na której opartą jest charakterystyka stosunków geologicznych i flory lesnej obszaru. *Lu. Dz.*

Rawa, rzeka w pow. borysowskim, ob. *Rowa.*

Rawałowice, wś i fol., pow. miechowski, gm. i par. Luborzyca, odl. 25 w. od Miechowa. W 1827 r. było 24 dm., 144 mk. W 1873 r. fol. Rawałowice rozl. mr. 393: gr. or. i ogr. mr. 284, łąk mr. 24, lasu mr. 61, nieuż. mr. 24; bud. mur. 1, z drzewa 12; płodozmian 9-polowy; las nieurządzony. Wś R. os. 19, z gr. mr. 133; wś Zielona os. 4, z gr. mr. 20. Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wś Rawolowice miała 4½ łan. W r. 1581 R., w par. Luborzyca, własność starostwa stężyckiego, miała 5 łan. km., ¼ roli, 2 zagr. z rolą, 1 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 20, 441).

Rawanicka Słoboda, wś nad Uszą, pow. ihumeński, posiada fabrykę sukna oraz parową fabrykę gwoździ drewnianych (ob. *Rawanicze*).

Rawanicze al. *Rawenicze*, wś i dobra w północnej części pow. ihumeńskiego, w 3 okr. pol. i par. kat. berezyńskiej, gm. Bieliczany. Niegdyś królewszczyzna, należąca do dzierżawy ochełnickiej (ob. t. VII, str. 362). Pod koniec XVIII w. R. stały się własnością Słotwińskich i do dziś dnia są w ich władaniu. Wieś ma 14 osad pełnonadziałowych; cerkiew paraf. pounicka p. w. Narodzenia N. M. P., fundacyi Słotwińskich z 1799 r., ma około 1200 parafian i ziemi z dawnych zapisów 2 włóki; kaplice na cmentarzu grzeb. w R., w Drechczy i Wołoducie. Kościół katol. murowany p. w. św. Antoniego, fundacyi cześnika Antoniego Słotwińskiego z 1790 r., filialny par. berezyńskiej, z grobami rodziny Słotwińskich. Dobra, rozległe 15,575 dzies. ziemi dworskiej, mają charakter poleski, zrasza je kilka rzek, głównie Usza, prawy dopływ Berezyny. W okolicy rozległe puszcze; grunta chociaż lekkie, lecz z powodu wielkiej ilości siana w dobrej kulturze; znaczne kopalnie wapna i gliny; wypala się jedno i drugie. Do domin. R. należy kilka folwarków i wszystkie są dobrze zagospodarowane. Niedawno zmarły właściciel Ludwik Słotwiński, syn Antoniego, były marszałek gub. mińskiej od 1853 do 1859 r., niezmiernie podniósł R. Założył bowiem o 4 w. od R., nad rzeką Uszą, w Słobodzie Rawanickiej wielką fabrykę sukna, dalej w całej rezydencyi wzniół budynki murowane, wystawił pałac, założył obszerne sady fruktowe, opatrzył włościan swoich. Zostawił syna jedynego Gwidona, obecnego dziedzica. Młyny, propinacye i fabryka sukna czynią przeszło 2000 rubli dochodu. W puszczach znaczny wyrób smoły, dziegciu i terpentyny. W pałacu księgozbiór i archiwum dotyczące w ogóle gub. mińskiej pod względem statystycznym, społecznym i administracyjnym, zebrane i uporządkowane przez Ludwika Słotwińskiego. *A. Jel.*

Rawbajcie, wś, pow. szawelski, gm. Gruździe, o 30 w. od Szawel.

Rawbutanie, wś, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 33 w. od Kowna.

Rawda, rzeczka w gub. kowieńskiej, prawy dopływ Żyżmy, lewego dopływu Wenty (Windawy).

Rawdałki *(Rawdanki)*, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 17 w. od Nowoaleksandrowska, 90 dzies. ziemi; własność Turczyńskich.

Rawdanka al. *Raudanka*, rzeczka w pow. lidzkim, przepływa pod wsią Jurańce i Powiłańce, okol. szlach. Gaworskie, Jurele i Lubiańce oraz fol. Kudajuńce i Milkuńce.

Rawdokle, wś, pow. wiłkomierski, gm. Żmujdki, o 31 w. od Wiłkomierza.

Rawdoniszki, dwór, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 47 w. od Kowna.

Rawdonka 1.) zaśc. szl. nad rzką Rzeszą, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 15 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. katol. 2.) **R.,** zaśc. szlach. nad pot. Kabarszcza, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 65 w. od Wilna, 2 dm., 16 mk. starow.; młyn wodny. 3.) **R.,** kar. szl., pow. wileński, w 5 okr. pol., o 20 w. od Wilna, 1 dm., 14 mk. katol.

Rawdynie, wś, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 46 w. od Telsz.

Rawdyszki 1.) wś, pow. szawelski, gm. Błagowieszczeńsk, o 56 w. od Szawel. 2.) **R.,** obręb, pow. szawelski, gm. Gruździe, o 28 w. od Szawel.

Rawdziany, żmujdz. *Raudinaj*, mko rząd. nad rzką Rawdzą, pow. szawelski, gm. Kurszany, o 37 w. od Szawel, posiada kościół par. p. w. św. Bartłomieja apost., wzniesiony z drzewa w 1739 r. przez ks. Horaina. W 1859 r. 20 dm., 272 mk., dom przytułku dla 9 ubogich. Parafia katol., dekanatu wiekszniańskiego, ma 3569 wiernych. Filia w Józefowie, z kośc. p. w. św. apost. Szymona i Judy, wzniesionym w 1825 r. przez dziedzica Nagórskiego.

Rawdzie, wś, pow. szawelski, gm. Kurszany, o 69 w. od Szawel.

Rawejki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 61 w. od Nowoaleksandrowska.

Raweki, ob. *Rawkie.*

Rawele, wś, pow. suwalski, gm. Kadaryszki, par. Lubowo, odl. od Suwałk 29 w., ma 28 dm., 249 mk. W 1827 r. było 14 dm., 145 mk., należały do par. Wiżajny.

Rawen 1.) folw. dóbr pryw. Zirau (łotew. Zihrawas-Mujża), w okr. i pow. hazenpockim, par. piltyńsko-hazenpocka. 2.) **R.,** folw. dóbr pryw. Pormssaten, w okr. i pow. hazenpockim, par. gramzdeńska. 3.) **R.,** dobra koronne, w okr., pow. i par. tukumskiej.

Rawenicze, ob. *Rawanicze.*

Rawgiele, wś, pow. rossieński, gm. aleksandrowska, o 96 w. od Rossień.

Rawica 1.) pow. brzeziński, ob. *Rewica.* 2.) **R.,** wś, pow. radomski, gm. Kuczki, par. Tczów, odl. od Radomia 18 w., ma 56 dm., 344 mk., 400 mr. ziemi dwors., 805 mr. włośc. W 1827 r. było 42 dm., 350 mk. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1569 wś Rawicza Nowa al. Tczowska Wola, własność Jana Modrzewskiego, burgrabiego radomskiego, miała 10 półłanków (Pawiński, Małop., 323). Według taryfy „Płata Woyska“ (z 1771 r.) R., dzierżawa królewska, w ręku Konstantego Trębeckiego, płaciła kwarty 319 zł. 26 gr.

Rawicz, kol., pow. piotrkowski, gm. Wadlew, par. Drużbice, ma 41 dm., 331 mk., 882

mr. Wchodziła dawniej w skład dóbr Grabica.

Rawicz, niem. *Rawitsch*, miasto powiatowe (od r. 1887), przedtem w pow. krobskim, st. dr. żel. poznańsko-wrocławskiej, odl. o 90 klm. na południe od Poznania i o 63 klm. na północ od Wrocławia. Leży pod 51°37′ płn. szer. i 34°31′ wsch. dług., w pobliżu granicy Szląska, wznies. 97·3 mt. npm., w okolicy wzgórkowatej, lesistej i miejscami bagnistej. Otoczone od wschodu w półkole pagórkami piaszczystemi (stoją na nich wiatraki), mieści się podobno na obszarach, oblanych niegdyś przez jeziora; budowane jest regularnie w szachownicę, z rynkiem w środku. W miejscu dawnych rowów i wałów miejskich pozakładano promenady. Stacya dr. żel. znajduje się na zachodnich krańcach miasta; ku południowi rozsiadły się drobne dworki wiejskie. Herb przedstawia w złotem polu czarnego niedźwiedzia (Rawicz bez panny); u dołu tarczy wije się wstęga z rokiem 1639. Drogi bite rozchodzą się z R. do Bojanowa, Wąsosza, Stramborka, Dupina, tudzież na Sarnowę do Kobylina i Dolska. Miasto ma 2 kościoły par. (katolicki i protestancki), synagogę, lożę wolnych mularzy, ratusz, pomnik na cześć poległych w wojnie francuzkiej, gimnazyum realne, 2 szkoły żeńskie, 6 szkół element., seminaryum nauczycielskie, mieszane co do wyznań i narodowości, zakład karny dla mężczyzn, superintendanturę protestancką, urzędy: ziemiański, budowniczy i katastralny, sąd okręgowy, kasę powiatową, kasę oszczędności miejską, agencyą banku rzeszy niemieckiej, towarzystwo pożyczkowe (388 członków), gazownię, st. tel., urz. pocz. pierwszorzędny, 5 lekarzy, weterynarza, chirurga, 2 aptekarzy i 13 adwokatów. Stoi tu batalion 3 pułku dolno szląskiego. W 1885 r. było 12,919 mk. (7172 męż. i 5747 kob.), co do wyznań 3616 kat., 8226 prot. i 1077 żydów; dymów ma 909, obszaru 1205 ha (911 roli, 173 łąk, 2 lasu). Czysty dochód z ha roli 16·06 mrk, łąk 16·45 mrk, lasów 0·78. Mieszkańcy trudnią się przeważnie handlem i przemysłem. Słynną jest tutejsza tabaka. Znajduje się tu 10 fabryk cygar i tabaki, zatrudniających 550 robot., 3 fabryki mebli (260 robot.), fabryki maszyn i wyrobów żelaznych, grzebieni, mąki z kości, kobierców, oleju, przędzalnia włósia końskiego, 2 gorzelnie, browary, garbarnie i kotlarnie, młyn parowy i 46 wiatraków. Głównemi przedmiotami handlu są: skóry, wina, drzewo, bydło i zboże. Sukiennictwo, które tu kwitło dawniej, upada. Około r. 1804 wyrabiał R. rocznie sukna za 1,167,600 złp., płótna za 87,366, kapeluszów za 39,000, skór za 21,010, oleju za 2610, garnków i kafli za 1800, rękawiczek za 1000, krochmalu za 900, narzędzi żelaznych za 900, piór za 600 i laku za 480 złp. Wyrobów sukiennych wyprowadzono ztąd do królestwa polskiego i dalej na wschód za 800,000 złp. Przy schyłku zeszłego wieku było 355 sukienników, 250 gremplarzy, 80 młynarzy, 63 handlarzy, z których 30 handlowało bydłem, 9 suknem i 2 winem, 51 szewców, 40 krawców, 39 rzeźników, 33 piekarzy, 32 płócienników, 25 kuśnierzy, 16 cieślów, 14 guzikarzy, 11 piwowarów, 10 siodlarzy, tylu muzykantów, po 9 kołodziejów i bednarzy, 8 stolarzy itd. Magistrat składało: 2 burmistrzów i 3 rajców. Rawicz miał 873 dymów, 74 wiatraków, 2 kościoły, 1 klasztor (21 zakonnik.), 8 budynków publicznych. Mieszkańców było 7136, przeważnie protestantów (948 żydów). W 1811 r. było 935 dym. i 7179 mk.; 1816 r. 7456 mk. (1200 żydów); 1837 r. 8316 mk. (1600 żydów); 1858 r. 10,062 mk.; 1861 r. 10,408 mk.; 1871 r. wraz z fol. miejskim (18 dm., 162 mk.) 862 dm., 10.672 mk. (2330 kat., 7177 prot. i 1165 żydów). Kościół paraf. katolicki p. w. św. Antoniego Padewskiego zgorzał i dotąd nie odbudowany. Pierwotne dzieje jego nie są znane, sięgają zaledwie XVII w. Parafią (dek. krobski), liczącą 3701 dusz, wcielono do Łaszczyna, a nabożeństwo odbywa się w kościele poreformackim. W skład par. wchodzą: Dębno Polskie al. Cegielnia, Hoppe-Seidel, Karlsruhe, Kąty (Eckvorwerk), Kitzel, Krystynka, Lindenhof, Masłowo, Rawicz, Sierakowo, Sprette, Szymanowo i Zepter. Franciszkanie-reformaci pojawili się tu w r. 1660. Na kongregacyi, którą zakonnicy ci odprawiali w klasztorze podgórskim dnia 26 sierpnia t. r. „za usilną expostulacyą Jana Opalińskiego, podkom. poznańskiego, oo. pozwolili, iż w dziedzicznem miasteczku jego Rawiczu osiędzie dla rezydencyi kilku braci, z tą kondycyą, aby ta rezydencya miała dependencyą od gwardyana góreckiego i żeby ta rezydencya miała kaplicę do nabożeństwa, dwie izdebki i cel kilka“ (Additament do Kroniki Br. mn. ś. Franciszka, Warszawa, 1722, str. 58 i 9). Obszerniejszy nieco klasztor i kościół z drzewa wzniósł im w r. 1673 tenże Opaliński wspólnie z żoną Zofią z Przyjemskich. W r. 1707 spłonął kościół razem z miastem; w r. 1732 wystawiła Katarzyna z Opalińskich Sapieżyna nowy kościół i klasztor z cegły palonej. W r. 1819 rząd pruski zabrał majątek klasztorny, a klasztor zamienił na więzienie karne. W kościele poreformackim spoczywają zwłoki Jana z Lachowicz Sapiehy († 1730) i syna jego Pawła († 1737). Kościół protestancki stanął w r. 1639 staraniem i nakładem założyciela miasta Adama Olbrachta z Przyjmy Przyjemskiego. Po zburzeniu miasta w r. 1707 przez wojska nieprzyjacielskie wystawili protestanci nowy kościół (1724—5), który zgo-

rzał w pierwszych latach bieżącego stulecia i został następnie zbudowany w kształcie dzisiejszym. W r. 1860 składała się parafia protestancka z 15 osad i liczyła 8462 dusz. Ratusz dzieląc losy miasta, przechował w murach swoich wizerunki Jana III i Stanisława Augusta, tudzież dziedziców: Przyjemskiego, Kretkowskiego, Sapiehy, Katarzyny z Opalińskich Sapieżyny i Mycielskiego, a przytem archiwum złożone z 20 dokumentów pergaminowych i 12 ksiąg miejskich (Acta publica), z których najstarsza sięga do r. 1661. Fundamenta pod ratusz położono w r. 1683, budowę na nowo podjęto w r. 1753. Następnego roku zaciągnięto na wieżę ratuszową złotą gałkę, w której, po zdjęciu przed kilkoma laty, znaleziono różne współczesne monety i dokument w języku łacińskim, opiewający ważniejsze miejscowe wypadki. Zamek dziedziców zgorzał także w r. 1707; ostatnimi z nich byli Mycielscy, potomkowie Jana Nepomucena Mycielskiego, starosty ośniskiego. W skład klucza rawickiego wchodziły: Dębno Polskie al. Cegielnia, Masłowo, Rawicz, Sierakowo i Szymanowo. Drukarnia istniała w R. już w XVII w.; w r. 1697 wyszedł tu elaborat niemiecki p. n. „Eine polnische Muetze auf die franzoesische Peruque“, a w r. 1759 B. Malinowskiego „Stylus ligatus“. W r. 1846 wychodziło pismo niemieckie „Neuigkeitsbote fuer R. und Krotoschin“. Gimnazyum realne liczyło na początku roku 1887-8 uczniów 198 (25 katol., 54 żydów i 119 protest.); grono nauczycielskie składało się z 18 członków. Dzieje R. sięgają do r. 1626. Około tego czasu Adam Olbracht z Przyjmy Przyjemski zaczął osadzać w swych dobrach przesiedlających się skutkiem wojny trzydziestoletniej protestantów. Mieścił ich na południowych obszarach wsi Sierakowa i nadawał im różne przywileje. Najstarszy dokument jego pochodzi z dnia 26 kwietnia 1626 r., inny z 2 czerwca 1638 i trzeci, którym nadał prawo niemieckie osadnikom, z dnia 20 kwietnia 1639. Odnośne przywileje króla Władysława IV są z dnia 1 lutego 1637 i 24 marca 1638, a potwierdzenia następców jego: Jana Kazimierza z r. 1649, Michała z r. 1669, Augusta II z r. 1713, Augusta III z r. 1748 i Stanisława Augusta z r. 1780. Sejm z r. 1638 potwierdził przywileje królewskie na skład przędzy i lnu w R. Obdarzone wielkiemi swobodami, rozwijało się miasto bardzo szybko. W r. 1640 zawiązał się tu cech sukienników. Rowy i mury otaczały osadę, a ulice były wykładane kamieniami. Tygodniowo odbywały się 2 targi, a dorocznie 4 jarmarki. W r. 1704 dnia 14 listopada wkroczył tu Karol XII i bawił do lipca roku następnego. Dnia 18 lipca 1707 zajęły miasto wojska rossyjskie pod dowództwem pułk. Schultza i zburzyły je do szczętu. W r. 1710-1 srożyło się powietrze morowe, na które zmarło 1835 mk. Miasto wybudowało się niebawem; oprócz ratusza wystawiło sobie składy miejskie, nabyło młyn, cegielnie i 8 folwarków; mielcuch miejski wydzierżawiono. Podczas wojny siedmioletniej w r. 1757 R. znowu ucierpiało; wojska rossyjskie założyły tu magazyny, o które kusili się daremnie Prusacy w 1761 r. Konfederaci barscy zburzyli część R. w r. 1768. Żydzi rawiccy płacili w r. 1771 pogłównego 1126 złp. Dnia 25 sierpnia 1794 r. wkroczyły do miasta wojska polskie, lecz opuściły je niebawem za zbliżeniem się Prusaków. Do r. 1791 wchodził R. w skład powiatu kościańskiego, potem wschowskiego; późniejsze losy dzielił z w. ks. poznańskiem. W r. 1832 dnia 17 lipca uzyskał ordynacyę miejską; z r. 1836 ustał dawny stosunek dziedziców do miasta. Podczas ruchów r. 1848 oświadczyli się mieszkańcy R. za wcieleniem do rzeszy niemieckiej. Pod miastem wykopywano popielnice. Tędy szedł dawnemi czasy trakt handlowy z Poznania na Poniec i Stramborek do Wrocławia. Rycinę wyobrażającą dawny R. posiada poznańskie Towarz. Przyj. Nauk. *Powiat rawicki*, utworzony z południowej części pow. krobskiego, graniczy na zachodzie i południu z Szląskiem, na wschodzie z Szląskiem i pow. krotoszyńskim, a na północy z rozpołowionym pow. krobskim. Pod Smolicami, na wysokości Kobylina, pociągnięto linią graniczną ku zachodowi, która pozostawia przy pow. krobskim: Smolice, Raszewy, Oczkowice, Gostkowo, Szurkowo, Dzięczyn, Poniec i Janiszewo, a przy pow. rawickim: Rawicz, Rogożewo, Płaczkowo, Dłonie, Rzyczkowo, Roszkowo, Sowiny, Zawady i Waszków (W. Liebenow, Karte d. Pr. Posen, 1887). Z miast dostały się pow. rawickiemu: Rawicz, Jutrosin, Dupin, Górka Miejska, Sarnowa i Bojanowo. Kościoły paraf. katolickie: Gołaszyn, Łaszczyn, Rawicz, Zakrzew i Sarnowa wchodzą w skład dekanatu krobskiego, Górka Miejska, Golejewko, Konary, Pakosław, Słupia, Sobiałkowo, Dupin, Jutrosin i Szkaradowo należą do dekan. jutrosińskiego. W powiecie są trzy sądy okręgowe, podporządkowane sądowi ziemiańskiemu w Lesznie, 3 okręgi policyjne, 6 miejskich, 79 wiejskich i 56 dominialnych, 197 osad, 5342 dymów i 43 gmachy publiczne. Obszaru zajmuje 49,540 ha (34,365 ha roli, 5347 ha łąk i 4808 lasu); czysty dochód z ha roli wynosi 13·71 mrk, łąk 17·62 mrk, lasu 3·92 mrk. Na miasta przypada 4800 ha i 1930 dym.; na okręgi wiejskie 19,093 ha (14,283 roli, 2286 łąk, 218 lasu) i 3017 dym., a na dominialne 25,647 ha (16,380 roli, 2368 łąk, 4583 lasu) i 395 dym.

Mieszkańców było w 1871 r. 43,487, w 1875 r. 44,341, w 1880 r. 47,402, w 1885 r. 49,227, t. j. 24,218 płci męzkiej i 25,009 żeńskiej, a co do wyznań 28,685 katol., 19,233 prot. i 1309 żydów. Z ostatniej liczby mieszkańców przypada na miasta 21,595 (8019 katol., 12,278 prot., 1298 żyd.); na okręgi wiejskie 21,085 (15,218 kat. i 5867 prot.), a na dominialne 6547 (5448 kat., 1088 prot., 1 żyd i 10 żydówek). Powierzchnia powiatu jest przeważnie równiną falistą; na południu pochyla się ku dolinie Baryczy. Pasmo wzgórz ciągnie się od Krobi pod Rawicz; drobne pagórki rozsiane są w okolicy Pakosławia, Grąbkowa i Górki Miejskiej. Od Bojanowa poza Rawicz zniża się powierzchnia od 116·5 mt. do 94 mt. npm. Główny spadek rzek jest od północy ku południowi. Pod Pawłowem, na południe-zachód od Kobylina, wpływa Orla do powiatu; zasilona Rdzącą i Ochlą pod Jutrosinem, rozdziela się pod Dupinem na trzy koryta i na wysokości Szkaradowa skręca ku zachodowi. W biegu tym przyjmuje z praw. brzegu strugę Grąbkowską poniżej Golejowa, a następnie Dąbrożnę, z którą opuszczając powiat, płynie do Szląska. Długość biegu jej w powiecie wynosi 24 klm. w linii powietrznej; brzegi niskie i przeważnie bagnista, zwłaszcza poniżej Dupina i pod Sowami. Płynąca od Siedlca (między Krobią a Pogorzelą) Dąbrożna wchodzi do powiatu pod Rzyczkowem, płynie łąkami od północy ku południowi, oblewa Górkę Miejską, zasila się Złotnicą na wysokości wsi Zielonej i wpada do Orli pod Widawami (Wydawy); długość biegu jej w powiecie około 20 klm. Trzecią rzeczką jest Kopanica dzięczyńska (niem. Massel i Haupt-Landgraben), płynąca równolegle prawie z Dąbrożną od Dzięczyna (na wschód-południe od Ponieca), wśród łąk i lasów ku południowi. Z prawego brzegu przyjmuje naprzeciw Dąbrówki strumień Trzebosz, który w pobliżu Pakówki wpływa z Szląska; o 5 klm. na południe-zachód od Rawicza opuszcza powiat i wpada do Orli pod Korzeńskiem na Szląsku; długość biegu jej w powiecie wynosi do 20 klm. Jezior nie ma; stawy są nieliczne i nieznaczne, jak np. Ostojskie, Konarskie stawy, Zielony Staw i Górny pod Bojanowem. Łąki ciągną się wzdłuż wymienionych rzek; znaczniejsze lasy są pod Szkaradowem, Pakosławiem i Łaszczynem. Główną komunikacyą w zachodniej części powiatu stanowi droga żel. poznańsko-wrocławska, na przestrzeni 19 klm., ze stac. Bojanowo i Rawicz. Od Bojanowa idzie takaż droga (3 klm.) do Góry Szląskiej. Droga bita z Rawicza na Górkę Miejską i Kobylin do Krotoszyna (23 klm. w pow.) łączy linię poznańsko-wrocławską z koleją gnieźnieńsko-oleśnicką. Inne drogi bite w powiecie są: 2) z R. na Bojanowo do Ponieca (20 klm.), 3) na Sarnowę do Krobi (12 klm.), 4) na Golejewko i Dupin do Jutrosina (24 klm.), 5) do Stramborka ($3^1/_2$ klm.), 6) do Wąsosza (4 klm.), 7) z Jutrosina na Bartoszewicze do Pogorzeli (8 klm.) i 8) z Bojanowa do Góry Szląskiej (3 klm.). Ludność zajmuje się handlem, przemysłem i rolnictwem. Prócz zwykłych zbóż uprawiają się buraki w Golinie i Golejewku, a len w Szkaradowie. Znaczniejsze owczarnie są w Dłoni, Domaradzicach i Ślązkowie; chowem koni słynie Pakosław; chów i tucz bydła jest powszechny w znaczniejszych majątkach; w Sierakowie pod Rawiczem istnieje towarzystwo bartników, a w Kawczu fabryka serów. Gorzelnie czynne są: w Golinie, Gościejewicach, Konarzowie, Łaszczynie i Pakosławiu. Cegielnie w Dłoni, Góreczkach, Kawczu, Konarach, Łaszczynie, Osieku, Sowinach i Żołędnicy; browary w miastach a wiatraki w Osieku i przy każdem mieście (ob. Krobia). Najstarszą (w dokum.) osadą jest Czestram (r. 1136). Granice południowo-zachodnie Polski sięgały wówczas do Baryczy. Po Czestramie pojawiają się: w r. 1237 Sierakowo, r. 1241 Waszków (Weszkowo) i Golina, r. 1243 Rogożew, r. 1252 Konarzewa i Żylica (?), r. 1267 Dupin, r. 1271 Słupia Krobska, r. 1281 Jutrosin, r. 1282 Konary, r. 1284 Masłowo, Osiek, Ślązków i Sowy, r. 1288 Domaradzice, r. 1290 Bartoszewice, r. 1296 Stwolno, r. 1310 Chojno, Gołaszyn, Gościejewice, Łaszczyn, Niemarzyn, Płaczkowo (?), Pakosław, Roszków, Rozstępniewo, Szkaradowo, Sobiałkowo, Woszczków (Woszkowo), Żołędnica i Zawady Ponieckie, r. 1360 Grąbkowo, r. 1375 Pomocno (?), r. 1387 Kawcze, Sarnowa i Zakrzew, r. 1396 Gierłachowo, r. 1440 Jutrosin, r. 1444 Szymanowo, r. 1448 Dłoń, r. 1573 Sielec (Siedlec), r. 1580 Sarnówka, Golinka, Golejewko, Golejewo, Góreczki, Ostrobudki, Sowiny, Szemzdrowo, Tarchalin i Zielona Wieś, r. 1622 Goruszki, r. 1626 Rawicz i w r. 1638 Bojanowo. Z rodzin szlacheckich siedzieli na tym odłamie Wielkopolski w różnych okresach czasu: Bartoszewscy, Bnińscy, Bojanowscy, Bronikowscy, Budziszewscy, Choińscy, Czarneccy, Czartoryscy, Drzewiccy, Duninowie (Dohna?), Działyńscy, Gajewscy, Garczyńscy, Gawieccy, Gołascy, Golińscy, Górkowie, Gostkowscy, Grudzińscy, Jaraczewscy, Jastrzębscy, Jutrosińscy, Karłowscy, Kołaczkowscy, Kołudzcy, Konarscy, Konarzewscy, Koźmińscy, Kretkowscy, Krzekotowscy, Krzyccy, Krzyżanowscy, Lanckorońscy, Łaszczyńscy, Leszczyńscy, Małachowscy, Mieleńscy, Mielżyńscy, Modlibowscy, Mycielscy, Nasiorowscy, Opalińscy, Pakosławscy, Ponieccy, Poniński, Potuliccy, Potworowscy, Pruscy, Przyjemscy, Rogaliń-

scy, Sapiehowie, Sarnowscy, Szczanieccy, Siekierzeccy, Sieniutowie, Siewierscy, Sobiescy, Sułkowscy, Szczurscy, Szołdrscy, Twardowscy, Unrugowie, Wałknowscy, Wargowscy, Wilkońscy, Włościejowscy, Wyganowscy, Zakrzewscy, Zawadzcy, Żelisławscy, Zginalscy i Żychlińscy. Utrzymali się przy ziemi rodzinnej: Czartoryscy, Sułkowscy, Czarneccy, Modlibowscy, Sczanieccy, Szołdrscy, Rogalińscy i Karłowscy. Arcybiskupi gnieźnieńscy posiadali Czestram w r. 1136, kapituła poznańska Stwolno i Słupię (r. 1357), klasztor henrykowski z pod Ziębic: Sierakowo, Konarzewo i Żylicę (?) w r. 1252. Do probostwa niepartskiego należy dotąd Woszczków (Woszkowo). Powiat obejmuje miasta: Bojanowo, Rawicz, Sarnowa, Górka Miejska, Jutrosin i Dupin. Przywileje na prawo niemieckie uzyskały: Osiek i Dupin r. 1284, Sarnowa r. 1407, Jutrosin r. 1534, Bojanowo r. 1638 i Rawicz 1639. Pierwszy kościół posiadało Sobiałkowo w r. 1362, potem Sarnowa (1407), Szkaradowo (1443), Szymanowo (1444), Konary, Dupin i Górka Miejska w r. 1445, Dłoń i Czestram (Golejewko) w r. 1448, Gołaszyn, Pakosław i Zakrzew w r. 1510, Słupia (?) i Goruszki w r. 1622, Rawicz ok. r. 1626. Kościół w Górce Miejskiej słynie cudami; mansyonarze ustanowieni byli przy niem w r. 1553. W ręku protestantów znajdował się kościół w Gołaszynie od r. 1570 do 1631. Bracia czescy mieli swój kościół w Waszkowie pod Poniecem w r. 1609. Kościoły protestanckie istniały już ok. r. 1640 w Jutrosinie i Rawiczu, a klasztory oo. reformatów na Goruszkach w r. 1622 i w Rawiczu w r. 1660. Dom sierot fundacyi Radojewskich stanął w nowszych czasach w Górce Miejskiej. Kasztelania dupińska trwała od r. 1271 do 1278. Zwany obecnie powiatem rawickim skrawek ziem wielkopolskich nie był widownią donioślejszych wypadków dziejowych. Ślady kilkoletniego panowania Henryka szląskiego przechowały się w dyplomatach. Książe ten ustanowił w r. 1310 powiat poniecki, który obejmował całą przestrzeń dzisiejszego pow. rawickiego, a na północno-zachodnich jego krańcach osady: Kaczków, Rojęczyn i Trzebosz, oderwane z biegiem czasu i wcielone do Szląska. W r. 1383 Peregryn z Węgleszyna, ststa wielkopolski, pustoszył okolicę Słupi; r. 1458 dostawiła Sarnowa 4 żołnierzy pieszych, Lozane myasto (?) tyleż i Dupin jednego. W czasie wojny trzydziestoletniej (1618—1648) zbiegali się tu dotknięci przez nią Niemcy protestanci i doznawali gościnnego przyjęcia. W r. 1704 przechodziły tu wojska szwedzkie, a w r. 1707 rossyjskie; w r. 1700—1711 srożyło się powietrze morowe; w r. 1768 pojawili się konfederaci barscy a w r. 1794 wojska polskie. Do r. 1791 wchodził ten kawał ziemi w skład pow. kosciańskiego, potem wschowskiego, a od r. 1815 do 1887 krobskiego. Cmentarzyska przedhistoryczne znajdują się pod Dupinem i Waszkowem; w pagórku „Nagłówka“ pod Sowami znaleziono stare monety i wykopano kości ludzkie. Zamczyska stały w Czestramie i Dupinie. Podania ludowe: o czarnym kocie, o wianie Halinki i o wdowie zamożnej, która schronić chciała przed gromem swego jedynaka, przechowują się w okolicach Bojanowa, Goruszek i Rawicza. *E. Cal.*

Rawiliszki, *Rawaliszki*, wś nad rz. Wilią, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Jewie, okr. wiejski Aleksandryszki, o 8 w. od gminy a 21 w. od Trok, 12 dusz rewiz.; należy do dóbr Oleniszki, dawniej Iliniczów, następnie Michajłowskich. W spisie z 1866 r. podany jako zaśc., mający 2 dm. i 11 mk. (4 prawosł. i 7 katol.).

Rawinowicze, wś, pow. słonimski.

Rawiny al. *Rowiny*, wś i fol. nad rzką Dorogówką, lewym dopł. Serwecza, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim; wś ma 16 osad; miejscowość falista, dość leśna, grunta urodzajne, szczerkowe. *A. Jel.*

Rawiszki (żmuj. *Rawiszkiaj*), fol., pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 100 w. od Nowoaleksandrowska; w 1859 r. 38 mk., gorzelnia.

Rawka al. *Bolimówka*, rzeczka, prawy dopływ Bzury, powstaje w okolicach Rawy z połączenia trzech strumieni, rozlewających się w dwa obszerne stawy pod kol. Frydrychowem i po za osadą fabr. Tatary. Najważniejszy z tych trzech strumieni uprowadza leśne wody stoków płaskowzgórza, którego grzbietem płynie Pilica. Bierze on początek w lasach na północ od Lubochenka, między Stanisławowem a Annopolem, płynie ku wschodowi na Trzemesznę, Chociw i zwróciwszy się ku półn., płynie szeroką doliną o wyniosłych brzegach, przyjmując z lew. brzegu strumienie z pod Ząbek, Czerwonek i największy z lasów z pod Rewicy i Leszczyn. Temu ostatniemu karta szt. gener. (XIX B) daje nazwę Rawki; z praw. brzegu znowu w samej Rawie łączy się strumień Rylski. Płynąc dalej w kierunku półn.-wschod. szeroką doliną, przyjmuje z praw. brzegu większe dopływy: Białkę z pod Biały rawskiej, uchodzącą pod Wołuckim młynkiem, a powyżej Dolecka rzkę b. n. od Woli Pękoszewskiej i Jeruzala. Dolina R. staje się w tych okolicach bagnistą, wyniosłe krawędzie doliny się obniżają, zwłaszcza z praw. brzegu. Od punktu w którym R. przecina tor drogi żel. warsz.-wiedeńskiej w pobliżu Miedniewic (pomiędzy st. Radziwiłłów a Skierniewicami), wchodzi ona w ob-

szar lasów dawnej puszczy bolimowskiej (tu nosi zwykle miano Bolimówki), przepływa pod Bolimowem, pod Budami Bolimowskiemi przyjmuje z praw. brzegu Korabiewkę i pomiędzy Kęszycami a Sierzchowem uchodzi z praw. brzegu do Bzury. Długość ogólną podają zwykle na 10 mil; szerokość średnia 4, miejscami do 10 sążni; głębokość przy dość bystrym biegu i obfitości wody dość znaczna, choć bardzo zmienna. Przy ujściu rozlewa się szeroko, ale staje się płytką. *Br. Ch.*

Rawka 1.) wś włośc., pow. będziński, gm. Górna, ma 20 dm., 179 mk., 157 mr. 2.) **R.,** wś, pow. włoszczowski, gm. i par. Słupia, leży przy drodze z Jędrzejowa do Szczekocin. W 1827 r. było 17 dm., 125 mk.

Rawka, szczyt w dziale dukielsko-skolskim Karpat wschodnich, wznies. 1303 mt.

Rawka, karczma w Przyłbicach, pow. jaworowski.

Rawkie 1.) u Buszyńskiego *Raweki*, wś, pow. rossieński, gm. Andrzejów, o 99 w. od Rossień. 2.) **R.,** ob. *Rauki.*

Rawkieta, rzeczka w pow. święciańskim, dopł. Dzisny, ma ujście pod mkiem Twerecz.

Rawkiszki, wś włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Święciany, o 5 w. od gminy, 4 dusze rewiz.

Rawkle, obręb, pow. rossieński, gm. i par. Szydłów, o 12 w. od Rossień.

Rawkowicze, wś nad rz. Berezyną, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., o 45 w. od Oszmiany, 13 dm., 70 mk. (38 prawosł., 32 katol.).

Rawlack (niem.), wś, pow. rastemborski, st. p., tel. i kol. żel. Rastembork.

Rawłaliszki, wś, pow. szawelski, gm. Poszwityń, o 39 w. od Szawel.

Rawna, wieś, pow. horodecki, wchodziła w skład ststwa Jezierzyszcze.

Rawno (niem.), ob. *Równe.*

Rawnopol 1.) fol. szl., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 13 w. od Oszmiany, 1 dm., 31 mk. kat. 2.) **R.,** karczma szl., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 10 w. od Oszmiany, ma 1 dm., 16 mk. żyd. 3.) **R.,** wś włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Łyntupy, o 8 w. od gminy, 7 dusz rewiz. 4.) **R.,** wś nad rzką Lebiodą, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podbrzeź, okr. wiejski i dobra Jeleńskich Glinciszki, o 2 w. od gminy, a 30 w. od Wilna, ma 4 dm., 71 mk., w tej liczbie 17 prawosł. i 54 katol (podług spisu z 1864 r. 15 dusz rewiz.).

Rawszry, wś, pow. rossieński, gm. Kroże, o 30 w. od Rossień.

Rawtopole, zaśc. szl. nad rz. Wilią, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 22 w. od Trok, 1 dm., 4 mk. katol.

Rawusen (niem.), dok. *Rawos*, *Ragoysen*, wś na niem. Warmii, pow. brunsberski, par. Plastwich, st. p. Packhausen. Dokument lokacyjny mówi, że kapituła warmińska, starając się najgorliwiej o dobro kościoła i myśląc bardziej o przyszłości jak teraźniejszości, postanowiła obsadzić rolnikami bory i miejsca opuszczone, zkąd obecnie nie ma żadnych dochodów. Dla tego oddaje w celu obsadzenia 20 włók w polu Rans nad rz. Ywanthi viris discretis: Tholaymes, Stephano, Michaeli i stenem, Prusakom, ob illibatum constanciam, qua semper religioni katholice pre ceteris neophitis firmiter adheserunt, a to wszystkim jako we współkę (in solidum) jure Theutonicali ac hereditario. Z tych 2 włóki mają wolne. Od pozostałych 18 włók płacą po 13 latach wolności $^1/_2$ grzywny czynszu (nomine census). Oddano im sądownictwo mniejsze i $^1/_3$ dochodów z sądownictwa większego, według prawa chełmińskiego (Judicium quoque iure culmensi videlibet denarium iuramenti etc.). Również pozwolono wspomnionym Prusakom mieć młyn i karczmę i zabezpieczono im razem „cum heredibus suis rusticis“ wszelki użytek co do pszczół i użytków na zawsze w równy sposób, jak to zabezpieczono sołtysom i chłopom po wsiach sąsiednich niemieckich. Dan w Frauenburgu 11 kwietnia 1304 (ob. Codex dipl. Warm., I). *Ad. N.*

Rawuszka, wzgórze, 724 mt. wznies., nad pot. Kolconów, na obszarze Matyaszowiec, w hr. spiskiem.

Rawy 1.) *Gaczkowo* al. *Gackowo*, wś nad rz. Brok, pow. ostrowski, gm. i par. Zaręby Kościelne, ma 20 dm., 129 mk. W 1827 r. 26 dm., 158 mk. Mieszka tu drobna szlachta. 2.) **R.** *Kurzątki* i 3.) *R. Stasie*, wsie szl., pow. makowski, gm. Sypniewo, par. Gąsewo, mają 860 mr. obszaru. W 1827 r. R. Kurzątki miały 28 dm., 156 mk. a R. Stasie 8 dm., 67 mk.

Rawy 1.) zaśc. nad bezim. strumykiem, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Gruzdowo, o 79 w. od Wilejki, ma 4 dm., 23 mk. katol. 2.) **R.,** zaśc. szl. nad potokiem, pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Bystrzyca, o 43 w. od Wilna, ma 2 dm., 5 mk. prawosł. i 10 katol. (w 1864 r. 2 dusze rewiz.).

Rax i *Raxowe*, ob. *Raks* i *Raksowe.*

Rayersdorf, wś, pow. bystrzycki, posiada kościół par. kat. W 1842 r. 138 dm., 2 folw., 766 mk. (8 ewang.), szkoła katol., 4 młyny wodne, olejarnia, gorzelnia.

Razań, *Riazań*, dawniej *Perejasławl Riazański*, główne mto gub. riazańskiej, przy ujściu rz. Łybedi do Trubeży, o 2 w. od ujścia jej do Oki, przy linii dr. żel. łączącej Moskwę przez R., Kozłów i Woroneż z Rostowem, ma 19,990 mk., 21 cerkwi, 3 monastery, ważniejsze z nich: sobor Uśpieński, z cudownym obrazem Bogarodzicy i wielu zabytkami, da-

lej Archangielski, z grobami książąt panujących i in. Z budowli swieckich odznaczają się: teatr, pałac władz rządowych, pałac arcybiskupi, dawniej książęcy, seminaryum, nowe gimnazyum, zamek, ogród botaniczny i in. Posiada gimnazyum męzkie i żeńskie, szkołę powiat. świecką i duchowną, wiele szkół prywatnych, bibliotekę publiczną, zakłady dobroczynne, szpitale, banki, 19 fabryk, produkujących rocznie za 129,425 rs. Rzemiosłami zajmuje się 1211 osób. Handel zbożem i bydłem, przystań, st. poczt., tel. i dr. żel., targi tygodniowe i dwa jarmarki. W przystani tutejszej ładuje się corocznie zboża i innych produktów przeszło na 100,000 rs. W 1876 r. dochód miasta wynosił 57,761 rs., rozchód zaś 58,395 rs. Założone około 1095 r., do XIII w. niewspominane w historyi, wzniosło się dopiero od ustanowienia katedry biskupiej w 1335 r., wkrótce potem stolica udzielnego księstwa, doznało wiele klęsk podczas wojen domowych, między książętami udzielnymi prowadzonych, oraz podczas walk z Tatarami. Od 1517 r. wraz z całem księstwem wcielone do w. ks. moskiewskiego. Opis Olenina i in. *Razański powiat* ma na przestrzeni 3941 w. kwadr. 154,251 mk., zajmujących się głównie rolnictwem i przemysłem rolnym. Powierzchnia równa, zroszona rzekami systemu Oki i jej dopływami, między któremi ważniejsze: Woża, Miecza i Trubież; wiele jezior i bagnisk; lasy zajmują 29% ogólnej przestrzeni. *Razańska gubernia*, jedna ze środkowych Rossyi Europejskiej, graniczy na północ i płn.-wschód z gub. włodzimierską, na wschód i południe z tambowską, na zachód z tulską i moskiewską i na przestrzeni 36,922·5 w. kwadr. ma 1,477,433 mk., zajmujących się głównie rolnictwem i przemysłem. Podług kalendarza Hurlanda z 1879—80 r. było w gubernii 377 żydów. Z całej powierzchni gubernii ziemia uprawna zajmuje $^2/_5$, lasy $^1/_3$ i łąki $^1/_{12}$ część. Rz. Oka dzieli gubernią na dwie nierówne i odmienne części, z tych północna mniejsza, na lew. brzegu Oki leżąca, tak zwana strona meszczerska, jest niska, pokryta błotami i jeziorami i porosła lasem, część zaś południowa jest otwarta, mnóstwem strumieni i parowów poprzecinana, pozbawiona zupełnie lasów. Z rzek, oprócz Oki i Donu, ważniejsze: Trubeż, Pronia, Osietr, Woża i in. Jezior jest wiele; rozległe bagna. Klimat w ogóle zdrowy, umiarkowany, nieco ostrzejszy w części północnej niż południowej; średnia roczna temperatura wynosi w Razaniu + 3·8° R. Pod względem geognostycznym należy gubernia do formacyi węglowej i jurajskiej. Z rzeczy kopalnych znajduje się węgiel kamienny, ruda żelazna, wapień, margiel, glina, gips, torf bardzo obficie. W lasach rośnie: osika, brzoza, olsza, w wielu miejscowościach dąb, klon, lipa, leszczyna, oraz wszędzie niemal drzewa iglaste. Z roślin zbożowych sieją: żyto, owies, tatarkę, pszenicę, groch, jęczmień, proso. Gleba w południowej części gubernii składa się głównie z czarnoziemu, zmieszanego miejscami z mułem, piaskiem i gliną; w północnej zaś jest piaszczystą i niekiedy gliniastą. Przemysł fabryczny, zwłaszcza w części północnej, dość ożywiony. Z pomiędzy fabryk odznaczają się: fabryka zwierciadeł we wsi Kirycy (pow. spaski), zajmująca około 500 robotników, i dwie fabryki szpilek w pow. prońskim. W ogóle w fabrykach, roczna produkcya których podaną jest na 8,167,527 rubli, pracuje 10,527 osób; nadto w gubernii liczą 7040 rzemieślników. Pod względem administracyjnym gubernia dzieli się na 12 powiatów: razański, dankowski, egoriewski, kasimowski, michajłowski, proński, ranenburski, rażski, sapożkowski, skopiński, spaski i zarajski. W gubernii znajduje się 12 miast, 35 słobód i 2024 wsi. Historycznie obszar dzisiejszej gubernii razańskiej zamieszkiwały pierwotnie ludy pochodzenia fińskiego: Mordwa, Murom, Mera al. Meszczera, których ślady dotąd pozostały. W IX w. osiedli między nimi Słowianie; w X w. utworzyło się księstwo muromsko-razańskie, które w 1179 r. rozpadło się na razańskie i prońskie, podbite następnie przez Wszewołoda III, w. ks. kijowskiego. Po wielu daremnych usiłowaniach Gleba Włodzimierzowicza wybicia się z pod władzy książąt kijowskich, R. po jego śmierci poddał się Ingwarowi, synowi Igora, który w 1219 r. został panem wszystkich krajów razańskich. W 1227 r. Batychan zdobył R. i wszystkich jego mieszkańców wraz z książętami w pień wyciął. Potem R. oddany był przez chana pod zarząd baskaków (namiestników), aż Oleg Kraśny wyjednał sobie tytuł w. księcia, zawsze pod zwierzchnictwem chana. Taki stan trwał do 1507 r., w którym Wasili, w. ks. moskiewski, zawezwał Iwana, ks. razańskiego, przed sąd wielkoksiążęcy, za to, że z chanem krymskim Mengli-Girejem zawarł przymierze, wtrącił go do więzienia i ks. razańskie przyłączył do swoich posiadłości. Za panowania książąt z domu Romanowych założono tu linią obronną przeciwko ludom koczującym; w 1719 r. utworzono prowincyą a w 1776 r. namiestnictwo razańskie. Z opisów gubernii najważniejszy Baranowicza (1860 r.); ob. także Iłowajskiego Istorija kn. riazanskago (1859 r.). Razańsko-kozłowska droga żelazna, długa 198 w., oddaną została do użytku publicznego d. 5 września 1866 r. Przebiega w kierunku południowym, nieco ku wschodowi nachylonym, przez gub. razańską i tambowską i ma w ogóle 17 stacyi,

z których główniejsze: Starożyłowo, Korablino, Rażsk, Ranenburg. W Razaniu łączy się z drogą żel. moskiewsko-razańską (długą 165 w.), w Rażsku z rażsko-wiazemską i rażsko-morszańską, w Kozłowie zaś z tambowo-kozłow. i kozłowo-rostowską. *J. Krz.*

Razantowa, ob. *Rozentowo.*

Razbojna, wś, pow. mohylewski, gm. Krugłe, ma 30 dm. i 170 mk., z których 2 zajmuje się garbarstwem, 3 powroźnictwem, 4 wyrobem narzędzi rolniczych.

Razbojnikowo 1.) wś, pow. newelski, w 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. Korotajewo. 2.) **R.,** wś, tamże, gm. Trechalewo.

Razbrosanna, os. włośc., pow. radomski, gm. Skaryszew, par. Odechów, odl. od Radomia 17 w., ma 4 dm., 17 mk., 63 mr. Utworzona i nazwana po 1864 r. przy stosowaniu ukazu o uwłaszczeniu włościan.

Razchodno, wś, pow. sieński, gm. Ulanowicze, ma 23 dm. i 114 mk., z których 1 zajmuje się kołodziejstwem.

Razchody, zaśc., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Hajno, par. kat. do 1865 r. Hajno, odtąd Łohojsk; miejscowość falista, dość leśna; grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Razderka al. *Razdziorka,* u Korejwy *Razdzierze,* wś włośc., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski i dobra skarbowe Pawłowicze, o 18 w. od Dzisny, 4 dusze rew. Była tu st. poczt. na trakcie z Mołodeczna przez Wilejkę do Dzisny.

Razdielnaja, ob. *Rozdzielna.*

Razdolje, wś włośc., pow. wileński, w 5 okręgu pol., gm. Ilino, okr. wiejski Słoboda, o $7^1/_2$ w. od gminy, 9 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Swirany.

Razdor, fol., pow. klimowicki, młyn parowy, zatrudniający 2 ludzi i dający dochodu 1200 rs. rocznie; własność Konosiewiczów.

Razdory, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Wilejka, okr. wiejski Barańce, o 10 w. od gminy a 12 w. od Wilejki, ma 3 dm., 26 mk. prawosł. (w 1864 r. 5 dusz rewiz.); należy do dóbr Teklinopol Skirmuntów.

Razdyna, wś, pow. rossieński, gm. Kołtyniany, o 57 w. od Rossień.

Razdzierka, al. *Razderka.*

Razdzierze, ob. *Razderka.*

Razień, wś, pow. kobryński, na płd.-wsch. od Łosic.

Razjezża, wś, pow. radomyski, o 7 w. od Korohodu (par. prawosł.), a $1^1/_2$ w. od Żołnierzówki, ma 220 mk., nadzielonych 603 dz. ziemi, z której rocznie płacą 257 rs. 22 kop. wykupu. Należy do klucza czarnobylskiego hr. Chodkiewiczów.

Razkazy, wś włośc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski Bukiszki, o 10 w. od gminy, 24 dusz rewiz. osadników w. ross.; należy do dóbr skarb. Ginejciszki.

Razki, wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Bejkany, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr Bryndziszki Zawadzkich.

Razkiczy, wś nad rz. Brożą, pow. bobrujski, w 2 okr. pol., gm. Broża, ma 7 osad; miejscowość poleska, grunta piaszczyste, łąk obfitość. *A. Jel.*

Razlay w dok. z 1251 r. (Woelky, Urk. B. d. Bist. Culm, str. 17), są to Wrocławki w powiecie chełmińskim (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XVI, 32). *Kś. Fr.*

Razlicje al. *Razlito,* wś, pow. borysowski, u źródeł rzeczek Bierezanki i Lipki, prawych dopł. Derażyny (Dzieraczyny), w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Osowo, przy drodze ze wsi Nidal do Klinnik, ma 17 osad pełnonadziałowych; od północy miejscowość nizinna, lesista, od południa wzgórzysta; kamień narzutowy, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Razlito, ob. *Razlicje.*

Razmowje, fol. w pobliżu rz. Omniszewki, dopł. Wilii, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Osowo, przy drożynie ze wsi Słoboda do wsi Łonwa; miejscowość dość równa, grunta lekkie. *A Jel.*

Razmy, wś, pow. rossieński, gm. i par. Szwekszne, o 124 w. od Rossień.

Raznieńskie jezioro, ob. *Raźno.*

Raźniów, rus. *Rażniew,* wś, pow. brodzki, 16 klm. na płd.-zachód od Brodów, 5 klm. na płn.-zach. od urz. poczt. i tel. w Zabłotcach. Na płn. leży Ruda, na wsch. Ponikowica Mała, na płd.-wsch. Zabłotce, na płd. Czechy, na zach. Turze. Wś leży w dorzeczu Dniepru, za pośrednictwem Styru. Przez płn. część obszaru płynie prawe ramię Styru od wschodu z Ponikowicy na zach.; środkiem obszaru przechodzi drugie ramię Styru, tak zwane Łahodów, od płd.-wsch. z Zabłociec na płn.-zach. i tworzy staw podługowaty, z którego wypłynąwszy, łączy się z prawem ramieniem. Przez zach. część wsi płynie trzecie lewe ramię Styru, od płd. z Czech na płn. i łączy się niedaleko granicy z połączonemi dwoma. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie środkowego ramienia. Grupy domów mają nazwy: Babin, Klecki, Lipnik (Łypnyk), Mandycze w Lisku, Srakuła, Wdin (Wełyn). Karczmy dwie: Pod Rudą i Zdybanka. Własn. więk. (Władysław Gniewosz) tu i w Łabaczu ma 1336 mr.; wł. mn. 796 mr. (ob. *Łabacz*). W r. 1880 było 90 dm., 576 mk. w gminie, 13 dm., 93 mk. na obsz. dwor.; 40 rz.-kat., 557 gr.-kat., 72 izrael.; 115 Polaków, 550 Rusinów. Par. rz.-kat. w Olesku, gr.-kat. w miejscu, dek. oleski, archid. lwowska; do par. należy Ruda Brodzka. We wsi jest cerkiew i od 1865 r. szkoła filialna z językiem wykład. ruskim. Gorzelnia i dwa młyny wodne. Dzisiejsza część wsi Babin by-

ła niegdyś wsią odrębną. Wymienia ją dokum. z 1629 r. (ob. Barącz, Wolne miasto handlowe Brody, Lwów 1865, str. 11). Według A. Schneidera (Encykl. do krajoznawstwa Galicyi, t. II, str. 116) została zniszczona przez Tatarów w połowie XVII w. *Lu. Dz.*

Raźno, łotew. *Raznas azars*, niem. *Rasna-See*, jezioro w Inflantach polskich, w połud.-wschod. części pow. rzeczyckiego. Długość $10^1/_2$ w., szerokość 7 w., ma $48^1/_2$ w. kw. powierzchni; największa głębokość wynosi od 10 do 20 sążni. Brzegi przeważnie piaszczyste, otaczają zewsząd wyżyny, po części dosyć znaczne. Ze strony wschodniej wypada rzeka Rzeżyca (po łotew. Rejzieknie), w przebiegu swoim zrasza niemal cały powiat i przyjąwszy kilka pomniejszych dopływów w tymże pow. uchodzi do jeziora Łuban. Część północna jeziora R. tworzy rozległą zatokę, od wnoszącego się nad nią starożytnego dworu jez. Duksztygał zwaną. Jezioro R. zaliczają ogólnie do najbardziej rybnych, a ryba w niem i duża i smakowita. Sędacze, szczupaki, leszcze, okunie oraz słynna stynka raźnieńska (Osmerus eperlanus vel spirynchus) przynoszą rozmaitym właścicielom kilkaset rubli rocznej dzierżawy. U południowych wybrzeży przechodzi pasmo wzgórz, ciągnące się od gub. pskowskiej przez pow. siebieski i luceński a stanowiące dział wodny pomiędzy dopływami rzeki Wielikiej i porzeczem Dźwiny. Na wschodnio-południowym wybrzeżu R. napotykamy najwyższe ze wzgórz okolicznych, noszące nazwę „Góry obłoków“ (Wolkenberg). Góra ta, uwieńczona zwaliskami najstarszego w tym kraju zamczyska, jest niewyczerpanem źródłem do podań i powieści, które zwane są pod nazwą „legend nadraźnieńskich. Podług jednej z nich przed laty cała ta okolica należała do wdowy po władcy na Wolkimborgu. Zmarła ona bez potomstwa męskiego i tylko pozostawiła trzy córy, między które cała ta kraina rozdzieloną została. W każdej z trzech posiadłości wzniósł się zamek obronny, od imienia właścicielki nazwany. Najstarsza Róża otrzymała w dziale Rositen, dziś Rzeżyca, druga Lucya — Lucyn, a najmłodsza Marya — Maryenhauz. Podanie to widocznie jest późniejszego pochodzenia i nie jest wytworem ludowym. Bardziej narodową legendę nadraźnieńską ogłosił ks. Józef Macilewicz w wydanej w Wilnie w 1850 r. książce łotewskiej: „Pawujciejszona un wyssajdi sposobi diel ziemniku Łatwiszu etc.“ (t. t. „Wiadomości i t. d. dla łotewskich wieśniaków“) o przebywającej w podziemiach góry wolkenburskiej zaczarowanej dziewicy oraz znajdujących się tamże skarbach, strzeżonych przez dwa wielkie psy. Baśń tę opowiadają Łotysze w okolicach bardzo wielu zamków inflanckich i kurlandzkich. Od jez. R. bierze swą nazwę obszerny dekanat rzeżycko-raźnieński, w skład którego wchodzi 11 parafij (ob. art. Inflanty, t. III, str. 285). Por. art. Bilensteina w Baltische Monatschrift, t. XXIX, str. 720—721. *G. Manteuffel.*

Rażny, al. *Reżny*, wś, kol. i folw., pow. węgrowski, gm. i par. Sadowne, posiada szkołę początkową ogólną, 111 dm., 734 mk.; kol. ma 117 mr., wieś ma 107 osad i 1984 mr. W 1827 r. było 42 dm., 277 mk. Wchodziła w skład dóbr Kołodziąż. Do 1748 r. istniał tu kościół parafialny.

Razodranka al. *Razadranka*, 1.) *Stara*, wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Kamionka, o 11 w. od Sokółki. 2.) **R.** *Nowa*, wś, tamże, o 10 w. od Sokółki.

Razorówka, wś, pow. mścisławski, gm. Lubawicze, ma 11 dm. i 77 mk.

Razsolne, jezioro w pow. homelskim, rocznie łowi się około 18 pudów płoci, okoni, szczupaków i leszczy.

Raztrebki, zaśc. w południowej części powiatu borysowskiego, w 2 okr. pol. łohojskim, w par. katol. dawniej Hajno, po 1865 r. Łohojsk. Miejscowość lekko-falista, dość leśna, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Razumna, wś włośc., pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Koniawa, okr. wiejski Krzywile, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Dubicze.

Razumowka, wieś, pow. czehryński, ob. *Erazmówka.*

Razunowa, folw. w pow. wilejskim, należy do dóbr Łopaczewo.

Razuwa, karczma w pobliżu rzeki Berezyny, pow. borysowski, przy drodze z folw. Radziwiłowa do miasta Borysowa. *Al. Jel.*

Razuwajka, karcz., pow. borysowski, na gośc. z Ziembina do Zabołocia, w gminie Ziembin. *Al. Jel.*

Razwiedowka, las sosnowy na północno-wschodnim brzegu bagna Griada, w pow. lepelskim.

Razwołoże, podług podania ludu niegdyś gród, stojący na miejscu dzisiejszej wsi Antonów, w pow. skwirskim, zniesiony przez najście Tatarów w połowie XVII w. R. jeszcze w 1592 r. należało do sstwa białocerkiewskiego (ob. *Antonów*).

Raże, wś, pow. szawelski, gm. Gruździe, o 30 w. od Szawel.

Rażepy, wś nad rzką Dunniczem (Dumką), dopł. Rowu, pow. lityński, okr. pol., gm. i par. Meżyrów, o 36 w. od Lityna, ma 80 osad, 280 mk., 337 dzies. ziemi włośc., 418 dzies. dworskiej, 25 dz. cerkiew. Cerkiew p. w. św. Krzyża, wzniesiona w 1795 r., filialna do par. w Stodulcu. Gleba glinkowata. Należała do dóbr koronnych; w czasie ostatniej lustracyi

była w posiadaniu Olszewskich, którzy opłacali 477 złp. kwarty. Następnie władali nią Sakowscy, Bienkiewiczowie, obecnie Stępkowskich. *Dr. M.*

Ražnicze, w dokum. *Raznicze*, wś nad Styrem, pow. łucki, na wprost mka Kołki, należała do zamku łuckiego, nadana ks. Konstantemu Ostrogskiemu wraz z 3 dworzyszczami w Rudnikach i 3 dworzyszczami w Kołkach, które tenże wydając siostrzenicę swą za Jana Duchnę, dał jej tytułem wiana. Ob. Jabłonowski, Rewizye, str. 84 i Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 180.

Ražsk, *Riażsk*, mto pow. gub. razańskiej, nad rz. Chuptą, przy linii dr. żel. łączącej Razań z Kozłowem, z którą zbiegają się w mieście linie idące w przeciwne strony do Wiaźmy i Morszańska, ma 2931 mk., 8 cerkwi, szkołę powiat., miejską, fabrykę skór i potażu, targi i jarmarki. Założone w XVI w., niegdyś warowne. St. dr. żel. razańsko-kozłowskiej, pomiędzy st. Podwisłowo (o 13 w.) a Szeremietiewo (o 15 w.), odległą jest o 107 w. od Razania a 91 w. od Kozłowa. *Raźski powiat* ma na przestrzeni 2651·5 w. kwadr. 111326 mk., zajmujących się rolnictwem. Powierzchnia równa i wzniesiona, gleba czarnoziem, znaczniejsze rzeki Pronia i Chupta, lasy zajmują 21% ogólnej przestrzeni. *Raźsko-morszańska* droga żelazna, długa 121·35 w., otwartą została dnia 2 grudnia 1867 r. Przechodzi w kierunku wschodnio-południowym przez gub. razańską i tambowską. *Raźsko-wiaziemska* droga żelazna, długa 465 w., oddaną została do użytku publicznego częściowo od 1 czerwca 1870 do 15 grudnia 1874 r. Przebiega w kierunku zachodnio-północnym przez gubernie: razańską, tulską, kałuską i smoleńską, z głównemi stacyami: R., Skopin, Uzłowaja, Tuła, Protopopowo, Aleksin, Kaługa, Miatlewo, łącząc się w Wiaźmie z dr. żel. moskiewsko-brzeską w Tule z moskiewsko-kurską. Ze st. Uzłowaja wychodzi linia do Jelca, długa 181 w. *J. Krz.*

Rąb, niem. *Romb*, wyb. do Załęża należące, pow. kartuski, st. p. Przodkowo; 1885 r. 34 dm., 242 mk.

Rąbaniska, leśniczówka na obszarze Wysokiej, pow. myślenicki. *Br. G.*

Rąbany Most (*Rubanyj Most*), wieś, pow. humański i czehryński, ob. *Most.*

Rąbarg, ob. *Rombarg.*

Rąbczyn 1.) niem. *Rombczyn*, wś i folw. nad Ołoboczką, pow. odolanowski, o 2 klm. na połud.-wschód od Raszkowa (urz. poczt.), st. dr. żel. w Biniewie o 5 klm.; par. i okr. domin. Pogrzybów; R. należał w r. 1579 do Marcina Rąbczyńskiego i Wojciecha Pacynowskiego, a w r. 1618 do sukcesorów Daćboga Karnkowskiego. Folw., zwany Starym R., ma 3 dm. i 194 mk. katol. W Spisie gmin i okręgów nie wykazana. 2.) **R.,** niem. *Romczyn* i *Rombczyn*, dok. *Repczino*, *Rapoczino*, *Rapczino*, *Rapcino*, osada wiejska, domin. i okrąg domin., pow. wągrowiecki, o 5 klm. na płn. od Mieściska (urz. poczt.); par. Łekno, st. dr. żel. w Janowcu o 11½ klm. Około r. 1390 pisali się stąd Rąbczyńscy; za czasów arcyb. Łaskiego składał się R. z ról dziedzicznych i kmiecych, z których dawano dziesięcinę snopową prob. w Łeknie; kmiecie płacili też kolędę po groszu od dymu, a zagrodnicy po ½ grosza. Przy schyłku XVIII w. należał R. do Jakuba Radońskiego. Rozkopano tu cmentarzysko, w którem znaleziono popielnice w rodzaju twarzowym z ornamentyką, a w nowszych czasach wyorano garnek z srebrnemi monetami, polskiemi i krzyżackiemi, z XV w. Osada ma 17 dm., 114 mk. (60 kat., 54 prot.). Domin. liczy 239 mk., w 21 dm.; obszaru ma wraz z folw. 2553·22 ha, t. j. 1539·10 roli, 313·50 łąk, 46·74 past., 585·20 lasu, 45·96 nieużyt., 22·72 wody; czysty doch. grunt. 18178 mrk; gorzelnia parowa z młynem i 2 cegielnie; chow bydła i owiec. Do dóbr należy Mrowiniec, Nowa wieś i Augustowo, które z leśniczówką tworzą okręg domin., mający 38 dm., 654 mk. (435 katol., 219 prot.).

Rąbień, w XVI w. *Rambyenie*, kol., folw. i trzy osady, pow. łódzki, gm. Rąbień, par. Kazimierz, odl. 9 w. od Łodzi, posiada kopalnię torfu, z produkcyą dochodzecą do 5000 rs. rocznie. Kol. ma 35 dm., 386 mk., 872 mr. włośc.; folw. 3 dm., 43 mk., 209 mr. dwors.; 1-sza os. 33 mr. dwors.; 2-ga os. 60 mr. włośc.; 3-cia os. 86 mr. dwors.; karcz. 1 dm., 3 mr. dwors. W 1827 r. było 46 dm., 358 mk. Według Lib. Ben. Łask. (II, 379) wieś dawała dziesięcinę kapitule łęczyckiej, zaś pleb. w Kazimierzu tylko kolędę po groszu z łanu. Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś R., w par. Kazimierz, należała w części do Jakuba Stokowskiego, miała 4½ łan, rzem. descruit; 18 osad. Część Jarosza Romiszewskiego miała 4½ łan, 1 karczmę (Pawiński, Wielkop. II, 64). R. gm. należy do s. gm. okr. IV w os. Aleksandrowo (tamże i st. poczt.), ma 1806 mk. (1870 r.). *Br. Ch.*

Rąbierz 1.) al. *Rąbiesz*, wś i folw., pow. radzymiński, gm. Rudzienko, par. Dobre, odl. 33 w. od Radzymina, ma 179 mk. W 1827 r. było 11 dm., 134 mk. W 1885 r. folw. Rąbierz rozl. mr. 611: gr. or. i ogr. mr. 537, łąk mr. 56, past. mr. 6, nieuż. mr. 22; bud. mur. 5, z drzewa 9; płodozmian 11-polowy. Wś R. os. 8, z gr. mr. 236; wś Nowe Rudno os. 12, z gr. m. 40. 2.) **R.** al. *Rąbież*, folw., pow. węgrowski, gm. Jaczew, par. Liw, ma 2 dm., 19 mk , 151 mr. W 1827 r. było 3 dm., 21 mk. 3.) **R.** *(Kryski)*, wś, pow. płoński, gm. Naru-

szewo, par. Krysk, odl. o 12 w. od Płońska, posiada karczmę, 36 dm., 252 mk., 483 morg. 4.) **R.**, wś i folw., pow. ciechanowski, gmina i par. Grudusk, odl. o 23 w. od Ciechanowa, ma 18 dm., 128 mk. W 1876 folw. Rąbierz rozl. mr. 487: gr. or. i ogr. mr. 273, łąk mr. 30, past. mr. 33, lasu mr. 126, zarośli mr. 16, nieuż. mr. 9; bud. mur. 4, z drzewa 11. Wieś R. ma 24 os., 76 mr. 5.) **R.** wś i folw., pow. ciechanowski, gm. i par. Opinogóra, odl. o 11 w. od Ciechanowa, ma 5 dm., 75 mk., 431 mr. obszaru. *Br. Ch.*

Rąbież, ob. *Rąbierz.*

Rąbin 1.) al. *Rąbino*, *Rombino*, wś i folw., pow. inowrocławski, o 2 klm. na połud.-zach. od Inowrocławia (par., poczta i st. dr. żel.). R. wchodził w skład sstwa inowrocławskiego już przed r. 1505 (Kod. dypl. Rzyszcz., II, 977); zabrany przez rząd pruski, wcielony został do t. zw. amtu inowrocławskiego. Wieś ma 24 dm. i 220 mk. (1 prot.). Folw. liczy 66 mk., 5 dm.; obszaru ma 239·34 ha, t. j. 226·93 roli, 0·78 łąk, 6·40 past., 4·86 nieuż., 0·37 wody; czysty doch. grunt. 5854 mrk. 2.) **R.** al. *Rombin*, wś kościelna, domin. i okr. domin., pow. i dek. kościański, o 10 klm. na płn.-wschód od Krzywinia; par. w miejscu, poczta Turew, st. dr. żel. w Szremie o 12 klm. R. znany już w r. 1316 (Kod. Wielkop. 988), był gniazdem rodzinnem Rąbińskich h. Łodzia; stąd pisał się Dzierzysław w r. 1371, Sędziwój w r. 1394 i prawdopodobnie kanonik Piotr, wymieniony w Kod. dypl. Rzyszcz. między r. 1488—1492 (t. II, 575 i 582). Około r. 1580 składał się R. z 15¾ łanów osiadłych, 9 zagrod., 8 komorn., 4 rzemieśl. i 2 wiatraków; owiec było 36. Od Rąbińskich przeszła majętność do Strzeleckich, a następnie Chłapowskich, którzy ją dotąd posiadają. Wykopaliska miejscowe znajdują się w zbiorach Pozn. Tow. Przyj. Nauk. Kościół p. w. św. Piotra i Pawła wystawić miał Piotr Dunin, jak podaje Długosz pod r. 1144; w każdym razie istniał przed r. 1391. Obecny z cegły palonej stawiany był około 1610 r.; rycinę jego zamieścił Przyjaciel Ludu (r. 1841, VIII, 129). Altaryę M. B. Rożańcowej założyła przy nim w r. 1616 i uposażyła Zofia Chrzypska, bractwo rożańcowe zaprowadzone było w r. 1665. W kościele znajdują się nagrobki: Jana Rąbińskiego († 1648 r.) i drugiego Jana Rąbińskiego, zmarłego w podeszłym wieku, opisane przez J. Łukaszewicza (Opis kośc. par., II, 177). Nagrobek Józefa Chłapowskiego, ssty kościańskiego, stoi na cmentarzu. W skład par. wchodzą: Donatowo, Jeleńczewo, Rąbin i Rąbinek. Wieś liczy 42 dm., 346 mk. Dominium ma 16 dm., 246 mk.; obszaru wraz z Rąbinkiem 1336·18 ha, t. j. 563·82 roli, 152·87 łąk, 8·79 past., 563·46 lasu, 44·58 nieuż. i 2·66 wody; czysty dochód grunt. 11447 mrk; cegielnia; właścicielami są Chłapowscy. W skład okr. domin. wchodzą folw. Rąbinek i dom borowy Rąbin-Podborem. Owczarnia Rąbin-Piaski, pod Turwią, nie tworzy odrębnej całości. Cały okrąg liczy 365 mk. katol. w 72 dm. *E. Cal.*

Rąbinek, wś, włośc., pow. łódzki, gm. Rąbień, par. Kazimierz, ma 10 dm., 59 mk., 124 mr. W 1827 r. było 10 dm., 46 mk.

Rąbinek 1.) al. *Rombinek*, posiadłość w pow. inowrocławskim, o 2 klm. na zachód od Inowrocławia (par., poczta i st. dr. żel.), okr. wiejski Grodztwo (Grostwo); 3 dm., 35 mk., ma obszaru 46·87 ha. 2.) **R.** al. *Piaski*, folw. do Rąbina, pow. kościański, o 11 klm. na zachód od Szremu, par. i okr. domin. Rąbin, poczta Turew, st. dr. żel. w Szremie i Czempiniu; 7 dm. i 106 mk.

Rąbkowa, wieś, pow. nowosądecki, par. rzym.-kat. i urz. poczt. w Zbyszycach (o 5 klm.). Wieś leży na lewym brzegu Dunajca, na południowych stokach Ostrej góry. To pasmo lesiste ciągnie się od góry Chełmu (793 mt.) aż po ujście Łososiny do Dunajca pod Witowicami. Przez wieś płynie potok do Dunajca, na południe zaś idzie droga gminna do gościńca słotwińsko-sądeckiego, z którym się łączy w pobliżu kościołka św. Justa. Malownicza okolica pochyla się z 477 mt. w stronę połud. i wschodnią w dolinę Dunajca, którego koryto wznies. 252 mt. Graniczy na zach. z Bilskiem, na wsch. z Tabaszową i Znamirowicami, na płd. z Roćmirową częścią Bilska a na płn. z Witowicami i Witkówką. Z obszaru 515 mr. przypada na własn. więk. (Hipol. Raciewski) 291 mr. (137 roli, 14 łąk i ogr., 72 past. i 68 lasu); własn. mniej. 224 mr. (166 roli, 16 łąk i 42 past.). W 1880 r. było 42 dm. (2 na obszarze więk. pos.) i 263 mk. (127 męż. i 136 kob.); 241 rzym.-kat. i 22 izrael. Izraelici mieszkają na obszarze dworskim. *Mac.*

Rąblów, wś i folw. i R. *Nowy* wś włośc., pow. nowo-aleksandryjski (puławski), gmina Celejów, par. Wąwolnica. W 1827 r. było 26 dm., 164 mk. R., folw. dobr. Celejów, ma 1630 mr. obszaru, w tem 454 mr. roli i 1093 mr. lasu. Do włościan należy 427 mr. Nowy Rąblów, wś włośc., wchodząca w skład dóbr Kazimierz, ma 17 os., 237 mr. Według. reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531, wś Ramblów, w par. Wąwolnica, miała w części Mikołaja Słotwińskiego 1½ łan.; Piotr Przylog, opiekun dzieci Marcina, ½ łan., Piotr Przylog 1 łan, Stan. Podgajny ¼ łan (Pawiński, Małop., 358, 369).

Rączki, w XVI w. *Ranczky*, *Raczkow*, wś, folw. i dobra nad rz Pilicą, pow. konecki, gm. Dobromierz, par. Przedbórz. Odl. od Końskich

39 w., leży nad rzeką; na wybrzeżach której znajduje się na obszarze dóbr 8 małych jezior i 6 stawów. Pokłady torfu i kamienia wapiennego. We wsi szkoła początkowa. Wieś ma 44 dm., 281 mk. Na obszarze dworskim jest kaplica wystawiona przez Stanisława Kłosowskiego, dziedzica. Dobra Rączki składały się w 1870 roku z folwarku Rączki, Wymysłów i Poręba, nomenklatur: Smuga, Grudek, Dolny; os.: Pustkowie Błotne. Rozl. mr. 2619: gr. or. i ogr. mr. 653, łąk mr. 112, past. mr. 45, wody mr. 34, lasu mr. 1564, zarośli mr. 130, w osadach mr. 10, nieużytki mr. 67; bud. mur. 14, z drzewa 16; płodozmian 6 i 10-polowy, las nieurządzony; są trzy młyny wodne. Wieś R. os. 37, z gr. mr. 325; wś Wymysłów os. 10, z gr. mr. 81. Na początku XVI w. R. są osadą przeważnie leśną i nadrzeczną. Chodowla pszczół (liczne pasieki), rybołóstwo i pasterstwo stanowią główne gałęzie przemysłu okolic nadpilickich. Rolnictwo małą odgrywa rolę. Dziesięcina z folwarcznego obszaru w R. i z karczmy miała wartości około 1 ½ grzywny. Z łanów kmiecych, wartości do 3 grzyw., dawana była kanonii i prebendzie kurzelowskiej. Za dziesięcinę konopną płacono po 2 gr. z łanu (Łaski, Lib. Ben., 555, 603, 616—619). Według reg. pob. pow. chęcińskiego z r. 1508 wś Ranczki i Dobromyrz, własność Mikołaja Masłomiackiego, płaciły poboru 2 grzyw. gr. 5. W r. 1540 własność Masłomianckiego, miały 10 km. na pół łan., 3 zagr., 2 karczmy, płacących po 1 grzyw. Był tam dwór, folw., łąki, lasy, 4 sadzawki i młyn. Oceniona na 350 gryw. (Pawiński, Małop., 484, 573). Jeszcze w 1765 r. wś R. obowiązaną była do danin dla starostwa przedborskiego. Należały do rodziny Karwosieckich. Za Stanisława Augusta poszukiwano tu soli, lecz bez skutków. 2.) **R.** *Milewo*, pow. ciechanowski, ob. *Milewo*.

Rączki niem. *Rontzken*, dokum. *Runtzky*, *Rauntzky*, wś na pol.-prus. Mazurach, nad rz. Nidą, pow. niborski, nad traktem z Niborku do Olsztynka, 8 klm. na półn. od Niborku. Wieś założona r. 1351 w dzień po św. Idzim. Gunter von Hohenstein, komtur ostródzki, nadaje swemu słudze Dobrymysławowi 22½ włók chełm. w ziemi saskiej przy granicy Załusek. Książę Olbracht obdarza na polecenie Achacego Czemy, wojewody malborskiego, jego sługę Jerzego Nachtrabe dobrami Rączki. Dan w Królewcu dnia 31 maja 1565 r. W r. 1600 mają Rączki samych mieszkańców polskich (ob. Kętrz., O ludn.). *Ad. N.*

Rączna, wś, pow. krakowski, par. rzym.-kat. i urz. pocz. w Liszkach, odl. o 3·8 klm., na lew. brzegu Wisły, między rzeką a gościńcem z Liszek do Czernichowa. Składa się z pięciu grup chat. Ma 161 dm., 955 mk.; 944 rzym.-kat. i 11 izrael. Dwór zwany Lasem i osada Podlasem 2 dm., 12 mk.; Rączna 124 dm., 734 mk.; wólki: Dzikowiec 5 dm., 24 mk.; Na Powieszonej 4 dm., 18 mk.; Podlasem 19 dm., 119 mk.; Zalasem 7 dm., 60 mk. Obszar większy (Antoni Jezierski) wynosi 131 mr. roli, 21 mr. łąk i ogr., 26 mr. past. i 192 mr. lasu; pos. mn. 607 mr. roli, 187 mr. łąk i 240 mr. past. We wsi znajduje się szkoła ludowa. Wieś założył lub nabył około r. 1456 klasztor tyniecki. Wspomina ją przywilej Kazimierza Jagiellończyka z 6 października 1456, potwierdzający posiadłości klasztorne (Kod. dypl. opactwa tynieck., wyd. Kętrzyńskiego, str. 400). Za Długosza (L. B., I, 123) należała do par. w Tyńcu jako wieś klasztorna, miała 6 i ćwierć łanów kmiecych, karczmę, 3 zagrody z rolą, pół pola zwanego Dąbrówkami i folwark klasztorny. Dąbrówki noszą w tym czasie nazwę Kąty (ibid., III, 185). Prócz zwykłych danin i robót musieli kmiecie zwozić drzewo do klasztoru tynieckiego. W 1581 (Pawiński, Małop., 42) składała się z 31 półłanków kmiecych, 6 zagród z rolą, 2 komorników z bydłem, 1 kom. bez bydła, 4 rzemieśl.; miała nadto ćwierć roli klastornej i ćwierć młynarskiej. Po zniesieniu opactwa została wcielona do funduszu religijnego a w końcu sprzedaną. Graniczy na wschód ze Ściejowicami, na płn. z Liszkami, Kaszowem i Nową Wsią, na wsch. z Zagaciem a na płd. z Wołowicami i Jeziorzanami. *Mac.*

Rączyna, góra lesista, na granicy gm. Rączyny (pow. jarosławski), Huciska (pow. rzeszowski), Drohobyczki i Śliwnicy (pow. przemyski), pod 40°2′ wschod. dłg. a 49°53′ 25″ płn. szer. Od strony płn. mają tu swe źródła Łopuszka i Turzy pot., a od płd. Kamieniec. Las od płn. zwie się Niwą lasową. Wzniesienie 452 mt. *Br. G.*

Rączyna, potok, powstaje na płd.-zach. krańcu wsi t. n., w pow. jarosławskim; płynie na płn.-wsch. między domostwami Rączyny; zwraca się na płn., przechodzi do Pantalowic, przepływa obszar Krzeczowic i w obrębie Rożniatowa uchodzi do Mleczki z lew. brzegu. Długość biegu 12½ klm. Od Pantalowic zwie się także *Pantalówką* (ob.). *Br. G.*

Rączyna, wś w pagórkowatej części pow. jarosławskiego, nad Rączyną, dopływem Pantalówki a z nią Mleczki. Na południu ma duży las na wzgórzach, z których Rączyna sięga 425 mt., na wschód podgórza (275 mt.) oddzielające potok ten od pot. Rzeplina, na zach. płaskowzgórze (341 mt.), dzielące pola Rączyny od Mleczki. Domy ciągną się po brzegach potoku, koło dworu wznies. 245 mt. We wsi szkoła ludowa; par. gr.-kat. w Rozborzu Okrągłym, rzym.-kat. w Pantalowicach, urząd

poczt. w Pruchniku (odl. o 7 klm.). Wieś ma 163 dm. i 891; obszar więk. pos. 9 dm., 93 mk. (40 męż., 53 kob.). Pod względem wyznania jest 788 rzym.-kat., 161 gr.-kat. i 35 izrael. Z całego obszaru 2267 mr. wynosi obszar więk. (Wład. Skrzyński) 1211 mr. (405 roli, 65 łąk i ogr., 31 past. i 705 lasu); mniejszy 1056 morg. (915 roli, 119 łąk, 89 past. i 33 lasu). R. graniczy na zach. z Łopuszką Wielką, na płd. z Swiebodną, a na wschód z Rozborzem Okrągłym i Rzeplinem a na półn. z Pantalowicami. Według Siarczyńskiego (Słow. geogr. Galicyi, Rkp. bibl. Ossol., Nr. 1826) dziedziczyli R. Kmitowie, potem Dereźniakowie, Olszewscy, Żurowscy, Duninowie Borkowscy, a obecnie w posagu za Celiną hr. Dunin-Borkowską otrzymał Władysł. Skrzyński. *Mac.*

Rączy potok, potok podtatrzański, powstaje w gm. Międzyczerwone, pow. nowotarski, płynie na płn., tworzy granicę od Skrzypnego; przechodzi na obszar Maruszyny, zwraca się tutaj na płn.-zach. i w obr. Starego Bystrego uchodzi do Rogoźnika Wielkiego z prawego brzegu. Długość biegu 5 klm. *Br. G.*

Rąkcice, wś i fol., pow. płocki, gm. Mąkolin, par. Orszymowo, odl. 28 w. od Płocka, ma 16 dm., 200 mk. W 1875 r. folw. Rąkcice rozl. mr. 606: gr. or. i ogr. mr. 476, łąk mr. 18, past. mr. 5, lasu mr. 82, nieuż. mr. 25; bud. mur. 4, z drzewa 5; płodozmian 11-polowy. Folw. ten należał dawniej do dóbr Dzierżanowa. Wś R. osad 22, z gr. mr. 168.

Rąkczyn, kol. i os. nad rz. Ner, pow. łęczycki, gm. i par. Poddębice, odl. od Łęczycy 26 w.; kol. ma 16 dm., 134 mk., os. 5 dm., 3 mk. (stałych).

Rąpel, folw., pow. wieluński, gm. Mokrsko, par. Krzyworzeka, odl. od Wielunia 16 w., ma 10 dm., 71 mk.

Ręty al. *Ronty*, niem. *Ronti*, wś na Kaszubach, pow. kartuski, st. poczt. Hopy, par. kat. Goręczyn, ewang. Szymbark. Wieś zawiera 9 gburstw i 2 zagr., 285 ha (176 roli orn., 32 łąk). W 1869 r. 21 dm., 202 mk.; 44 kat., 158 ew.; 1885 r. 23 dm., 143 mk.: 43 kat., 97 ew., 3 innych wyznań. Osada powstała z parcelacyi folw. należącego do Czapielska; w wieczystą dzierżawę została wydana r. 1800. Szkoła ewang. (od 1858 r.) ma 1 naucz. i 65 dzieci. R. 1241 nadaje książe Sambor kasztelanią goręczyńską z 18 wsiami, między któremi są i Ręty (Ranci), biskupowi kujawskiemu (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 63). W dok. z roku 1291 zowie się ta wieś Tranthe (tamże, str. 427). Od roku 1311 należały Ręty do wójtostwa tczewskiego i miały prawo polskie (ob. Zeitschr. d. Westpreuss. Gesch. Ver., VI, 133). Według wizytacyi Szaniawskiego z r. 1710 R. winny dawać mesne 8 kor. żyta i tyleż owsa, ale od lat 15 płacą tylko połowę (str. 18). *Ks. Fr.*

Rchowo, ob. *Orchowo.*

Rdeń, *Rdyń*, ob. *Irdyń.*

Rdeńskie-trzęsawiska, ob. *Irdyń.*

Rdułtów 1.) al. *Rdutów*, właściwie *Rudultowo*, w. XV w. *Rudulthowo*, wś i kol. nad rzką Rgilewką (dopł. Warty), pow. kutnowski, gm. i parafia Rdułtów, posiada kościół parafialny murowany, szkołę początkową, urząd gminny, 32 dm., 271 mk., 796 mr. Ludność zamożna, gleba żyzna, przeważnie pszenna. *R. Poduchowny*, osada, ma 2 dm., 12 mk., 113 mr.; R., folw. donacyi rząd. Kłodawa, ma 4 dm., 44 mk. i 362 mr. obszaru (ob. *Kłodawa*). R. wraz z wsią Koczowy, należał do dóbr arcyb. gnieźnieńskich i posiadał kościół paraf. przynajmniej od XIV w. Arcyb. Gruszczyński (1464—73) nadał probostwo R., za zezwoleniem króla i Rzymu, klasztorowi kanon. lateraneńskich w Kłodawie, przez przyjaźń dla Sędziwoja z Czechla, prob. kłodawskiego. Odtąd aż do kasacyi tego zgromadzenia zarządzało ono parafią. Według wizyt z 1785 r. prob. był ks. Franciszek Hercyk, kan. regularny, a kościół chylił się do upadku. W 1800 r. Tomasz Byszewski, dziedzic Bomyczyn, wystawił nowy, murowany, o trzech ołtarzach. W wielkim ołtarzu obraz przedstawiający N. P. Maryą ma datę 1621 r., odznacza się wartością artystyczną. W 1871—2 r. odnowiono z gruntu zrujnowany kościół. Wieś R. dawała w XVI w. proboszczowi swemu tylko mesne po korcu żyta i pół grosza z łanu a dziesięciny na stół arcybiskupi. Łany wójtowskie dawały pleb. dziesięcinę. Pleban miał swe dwa łany roli z łąkami odpowiedniemi (Łaski, Lib. Ben., II, 459, 460). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576, było 16 łan., 3 zagr., 2 karczmy, 2 szynk., 3 zagr. po 4 grosze, 3 łany wójtow., 2 łany czynszowe, 18 osad (Pawiński, Wielkp., II, 52). R. gm. należy do s. gm. okr. II w Krośniewicach, st. poczt. w Kłodawie. Gmina ma 12,238 mr. obszaru, w tem 3100 mr. włościańskich. Lasy zajmują 869 mr., łąki 90 mr., resztę stanowią ziemie orne, z glebą przeważnie żytnią a w części pszenną. Na obszarze gminy jest 318 dm. i 3635 mk., 12 wsi, 11 folw., 2 kol. i 2 osady. 2.) **R.,** w XVI w. *Rudolthowo*, wieś i dobra, pow. kutnowski, gm. Mikstal, par. Imielno, odl. 13 w. od Kutna; ma 11 dm., 97 mk. W 1827 r. było 8 dm., 62 mk. Dobra Rdułtów, w r. 1886 połączone z dobrami Imielno, składają się z folw. R. i Imielno; rozl. mr. 1145: folw. R. gr. or. i ogr. mr. 162, łąk mr. 30, past. mr. 38, lasu mr. 107, nieuż. mr. 14, razem mr. 351; bud. mur. 3, z drzewa 3; płodozmian 6-polowy; folw. Imielno gr. or. i ogr. mr. 670, łąk mr. 71, past. mr. 2, lasu mr. 15, nieuż. mr. 36, razem

mr. 794; bud. mur. 12, drzewa 7; płodozmian 4 i 11-polowy, las urządzony, wiatrak. Wieś R. os. 10, z gr. mr. 72; wś Imielno os. 19, mr. 178. Pierwotnie należał do par. Grochowo, ale po utworzeniu w XVI w. kaplicy filialnej w Imielnie, zamienionionej w 1698 r. na oddzielną parafię, R. pozostał w parafii Imielno. *Br. Ch.*

Rdułtowice, wś i folw., pow. noworadomski, gm. Przerąb, par. Gorzkowice, odl. 20 w. od Radomska; wieś ma 12 dm., 109 mk., folw. 2 dm., 44 mk. W 1878 r. folw. Rdułtowice rozl. mr. 275: gr. or. i ogr. mr. 191, łąk mr. 73, past. mr. 1, nieuż. mr. 10; bud. z drzewa 8; płodozmian 9-polowy, pokłady torfu. Folw. R. wchodził w skład dóbr Krzemieniewice. Wieś R. osad 14, z gr. mr. 127.

Rdzawa, wś, pow. bocheński, par. rz.-kat. w Trzcianie, leży w okolicy podgórskiej, 406 mt. wznies., u źródłowisk pot. Przcyni (dopł. Tarnawy a z nią Stradomki). Przez wieś prowadzi droga gminna z Rzegociny (7·5 klm.) do Tarnawy. Graniczy na północ z Kierlikówką, na zacóh z Tarnawą, na wschód z Rzegociną, na południe z Bełdnem i Rybiem Starem. Ze wszystkich stron otaczają tą osadę lasy. Liczy ona 55 dm. i 289 mk. rz.-kat. Pos. więk. (K. Wesołowskiego) ma 163 mr. roli, 4 mr. łąk, 10 mr. pastw. i 105 mr. lasu; pos. mn. 213 mr. roli, 51 mr. łąk, 34 mr. pastw. i 67 mr. lasu. Wieś została założona prawdopodobnie w XIII w., mamy bowiem dokument Bolesława Wstydliwego z 9 maja 1262 (Kod. kat. krak. wyd. Piekosińskiego, I, 86) nadający Dzierżykrajowi z Niegowicz i jego bratu Wiskonowi, kan. krak., las w okolicach Bochni *rdzawe*. Za Długosza pisał się stąd Jan Rdzawski. Wieś miała (L. B., II, 178) 7 łanów kmiecych, karczmy i zagrody; dziesięciny od kmieci miały wartość 4 grzywien a z łanów szlacheckich 2 grzywny. W 1581 była własnością Marcina Rdzawskiego, a miała 3 łany kmiece, 7 zagród z rolą, 6 komorników z bydłem, 6 kom. bez bydła i 1 rzemieślnika. *Mac.*

Rdzawe 1.) al. *Rdziawe*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. margrabowski, blisko granicy powiatu gołdapskiego, st. pocz. i tel. Grabowo. Ks. Olbracht nadaje r. 1560 Kasprowi Nostyczowi 60 włók boru w powiecie straduńskim, położonych obok 50 włók, które Nostycz kupił. Granica 60 włók zaczyna się od miejsca, gdzie powiaty straduński i węgoborski się stykają, idzie potem do włości Grzegorza z Domaszewa, który był sołtysem wsi pod wysoką górą, do jeziora rdzawskiego (Riedzewo), do wielkiego kamienia, do włości Grzegorza, sołtysa, i do wsi Wężowo. Na tem terytoryum powstały Rdzawe i Golubie. R. 1589 sprzedaje Fryderyk Nostycz, dziedzic na Lampertsdorfie, radca JXMci, Stańkowi, sołtysowi z Szczybał, Nikołajowi Golubiowi i Szymonowi Gucowi 16 włók, włókę po 50 kop. czyli 100 złot. pol. na prawie chełm., t. j. Rdzawe (ob. Kętrz., O ludn.). 2.) **R.**, dobra ryc., tamże. Obszar 101 ha. *Ad. N.*

Rdzawka, potok, powstaje w obr. gm. Rdzawki, w pow. nowotarskim, na płn.-zach. stokach Gorców. Płynie na płn.-zach. dolinką wzgórzystą, opłukując wschodnie stopy góry Piątkowej (715 mt.); uchodzi do Poniczanki z lew. brz., na płn.-wschod. granicy Rdzawki z Ponicami. Długość biegu $4^1/_2$ klm. Przyjmuje liczne małe strugi. *Br. G.*

Rdzawka, wś nad potokiem t. n., pow. nowotarski, dawniej myślenicki, odl. $10^1/_2$ klm. na płn. od Nowegotargu, przy gościńcu myślenicko-nowotarskim. Graniczy od płn. z Rabką i Habówką, od zach. z Rokicinami i Sieniawą, od płd. z Klikuszową i Obidową, a od wsch. z Ponicami. Obszar wsi legł na płn.-zach. stoku Gorców i opada nagle ku płn. Na płd. bowiem granicy wzbił się do 907 mt. i 840 mt., a na płn. granicy, tuż przy ujściu Rdzawki do Poniczanki, 536 mt. W zach. części góra Piątkowa ma 715 mt. Więk. posiadł. ma 2 mr., a mniejsza gr. or. 1462, łąk i ogr. 46, pastw. 232, a lasu 336 mr. W 1869 r. było 123 dm., 765 mk.; w r. 1880 136 dm., 816 mk.: rz.-kat. 807, żyd. 9. Par. łac. i urz. p. w Rabce. W r. 1869 właścicielem większej posiadłości był Julian Zubrzycki. *Br. G.*

Rdzawki, grupa zabudowań wiejskich w obr. gm. Roździela, pow. bocheński. *Br. G.*

Rdząca al. *Rzedziąca*, *Radząca*, *Rdęca*, *Radenca*, dok. z 1303 r. *Radancza*, rzeczka, powstaje w Borzęciczkach, o 8 klm. na wschód od Pogorzeli, w pow. krotoszyńskim; płynie od północy ku południowi; oblewa Kaczą Górkę, Bułaków, Malejów, Wziąchów, Poradów, Targoszyce, Maryanów, Wilanowo, Wyganów i Fijałów; łączy się pod Kobylinem z Ochlą, z którą wpada do Orli. Z lew. brzegu przyjmuje strugę b. n. pod Malejowem i drugą w pobliżu Kromolic. Długość biegu około 16 klm. *E. Cal.*

Rdziostów, wś w pow. nowosądeckim, na lew. brzegu Dunajca, tworzy wspólną całość tabularną z Chełmcem, paraf. rz.-kat. w Nowym Sączu. Leży przy gościńcu z Nowego Sącza (3·7 klm.) do Marcinkowic. Obszar przecina tor kolei państwowej (Nowy Sącz-Żywiec). Od płd. ma lasy na wzgórzach Chełmiec, zwane Szczabem, na płn. graniczy z Marcinkowicami a na zachód z lasem i Klęczanami. Wraz z os. Drzykową, pod lasem ku zachodowi (9 dm., 59 mk.), liczy 51 dm., 326 mk. Z tej liczby na obszarze więk. pos. (spadk. Teod. Wittiga) 4 dm. 28 mk. Pod względem wyznania jest 242 rz.-kat., 18 ewangielików

i 7 izraelitów. Osada założona w końcu XIII stulecia, zwie się w dokumentach dawniejszych Srostów, u Długosza Vrzostów (L. B., III, 344) i Zwrosztow (ibid., I, 562). Wspomina już tę wieś akt Gryfiny, wdowy po Leszku Czarnym, pani ziemi sądeckiej, dany w Sączu 21 grudnia 1293 Wacławowi synowi Rincona (Kod. Małop., wyd. Piekosińskiego, II, 193). Królowa nadaje tutejsze sołtystwo Wacławowi, który za zgodą ksieni klasztoru klarysek miał założyć w lesie wieś na prawie niemieckim, jakie mają Barcice. Osadnicy będą mieć 15 lat wolności, poczem będą takie daniny płacić jak mieszkańcy Barcic. Sołtys otrzymał karczmę, łan lasu na wieczność i łan pola na czas, jak długo będzie sołtysem, poczem z niego ma zakonnicom płacić czynsze. W dok. danym w Starym Sączu 30 kwietnia 1316 mamy rozgraniczenie Rdziostowa, Chełmca i Chomianic (ibid., 232). Dwie pierwsze wsi należały do klasztoru klarysek, trzecia do Marcina z Brzezia. Za Długosza należała wś do paraf. w Podegrodziu; miała 6 szerokich i długich niemieckich łanów kmiecych, równych 12 innym. Każdy kmieć płacił klasztorowi 8 szkotów czynszu, dawał koguta, dwa sery i 20 jaj. Za osep dawali miarę pszenicy, dwie miary owsa i 4 grochu; robili powabę a dziesięcin prebendzie chochorowskiej w Nowym Sączu dawali 17 do 20 grzywien. Według innej wersyi (L. B., I, 562) należała wieś już wtenczas do parafii w Nowym Sączu i miała 3 łany kmiece i młyn. *Mac.*

Rdzów, w XVI w. *Rzow*, wś, pow. radomski, gm. i par. Potworów, odl. od Radomia 35 w., ma 29 dm., 363 mk., 600 mr. ziemi dwors., 709 mr. włośc. W 1827 r. było 24 dm., 225 mk. Dobra Rdzów składały się w 1880 r. z fol. R. i Wólka Rogalińska, rozl. mr. 1035: gr. or. i ogr. mr. 476, łąk mr. 143, pastw. mr. 86, lasu mr. 136, zarośli mr. 96, nieuż. mr. 98. Wś R. os. 32, z gr. mr. 712. Lib. Ben. Łask. (I, 684) podaje, iż wieś *Rczonicz*, którą wydawcy objaśniają jako Rdzów, dawała dziesięciny wartości do 12 grzyw. (z łanów kmiecych) pleb. we Wrzosie a za dziesięcinę konopną po 2 gr. z łanu. Należała do paraf. Potworów. W spisie par. Potworów wspomniana pod nazwą Rzow. W 1569 r. Rdzów, w par. Potworów, własność Wojciecha Rokickiego, miał $7\frac{1}{2}$ łan., 4 komor. (Pawiński, Małop., 313).

Rdzowska Wólka, ob. *Rogalińska Wólka.*

Rdzuchów, wś i fol. nad rzką Wiązownicą, pow. opoczyński, gm. Rusinów, paraf. Klwów, odl. od Opoczna 28 w., ma 37 dm., 420 mk. W 1827 r. było 25 dm., 148 mk. W 1878 r. fol. Rdzuchów rozl. mr. 988: gr. or. i ogr. mr. 420, łąk mr. 169, pastw. mr. 111, lasu mr. 256, nieuż. mr. 32; bud. mur. 5, z drzewa 21; las nieurządzony. Wś R. os. 18, z gr. mr. 493.

Reatischken 1.) wś i dobra, pow. nizinny, st. p. Joneiten. 2.) **R.,** dobra ryc., tamże, należące do hrabstwa Rautenberg, własn. hr. Keyserlinga. Obszaru 154 ha; st. p. i tel. Lappienen.

Rebedajłówka, *Rebedełówka*, wś nad ruczajem Ławrusychą, pow. czehryński, pomiędzy mkami Żabotynem i Kamianką, w 2 okr. pol., o 49 w. od Czehrynia, w glebie czarnoziemnej, ma 678 mk., w tej liczbie 20 katol. W 1808 r. było tu 51 osad i 506 mk. Cerkiew p. w. N. M. P., drewniana, wzniesiona w 1796 r. na miejscę dawniejszej. Była tu kaplica katol. par. Śmiła. We wsi znujduje się gorzelnia, założona w 1830 r. Dawniej własność Dawydowa, następnie Cichockich, od których przeszła do Trypolskich, którzy wraz z sąsiednią Rewówką mają do 5800 dzies. ziemi. *J. Krz.*

Rebedełówka, ob. *Rebedajłówka.*

Rebeki, ob. *Rabieki.*

Rebel, dobra na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki, st. pocz. Dunajki.

Rebelow (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. nakielski, st. pocz. Wegezin.

Rebeniszki, wś, pow. rzeżycki, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. Salujony, w 1863 r. wraz ze wsią Kościukowe 136 dusz rewiz.

Reberce 1.) os. leś. w Leszczowie Dolnej, pow. dobromilski. 2.) **R.,** grupa domów w Leszczowie Górnej, pow. dobromilski.

Rebiatki, wś, pow. czerykowski, gm. Bielica, ma 41 dm. i 241 mk.

Rebin al. *Rzewoń*, dok. z 1403 *Reban*, 1415 *Rebyn*, dok. łac. z 1328 *Rewan*, fol. zaginiony, w powiecie toruńskim, w pobliżu Młyńca. W 1328 r. nadaje go w. m. Werner v. Orselen benedyktynkom w Toruniu (ob. Woelky: „Urk. B. d. Bist. Culm.“, str. 159). Z r. 1403 jest wiadomość, że mieszkańcy tutejsi jako i z Kamionek, Nowegodworu, Zelgna (Segelin) byli zobowiązani zboże wozić do młyna klasztornego nad rz. Łąką. Księga czynszów z r. 1589 pisze: Rebin albo Rzewoń, pusta majętność, którą trzymają gbury z Młyńca. Uczciwy Jan Strobant, burmistrz, przywiódł ją na czynsz 8 gr. Później R. znika (ob. „Klasztory żeńskie“ p. Fankidejskiego, str. 168). *Ks. Fr.*

Rebki, leśniczówka i tartak koło Majdanu, na obszarze Lelechówka, pow. gródecki.

Reblewo, wś, pow. newelski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. pieszczańska, w 1863 r. 86 dusz rewiz.

Reblin (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. sławiński, st. pocz. Zitzewitz.

Rebrowacz, stok lesisty szczytu górskiego Ryza, na obszarze Mikuliczyna, w pow. nadworniańskim; ob. *Grzebień.*

Rebryszcze al. *Rabryszcze*, zaśc. w płn. części pow. mińskiego, w gm. ostrożycko-horodeckiej; miejscowość nieco falista, dość leśna, grunta szczerkowo-gliniaste. *A. Jel.*

Rebuszówka, rzeczka w pow. kowelskim, pomiędzy Wołoszkami a Lubitowem.

Recens mare (dok. z 1295), ob. *Zatoka świeża.*

Recetis, szczyt w Karpatach bukowińskich, na granicy Fundula Mołdawskiego i Sadowy, w pow. kimpoluńskim, pod 43°5′ wsch. dłg. g. F., a 47°33′46″ płn. sz. g., na lew. brzegu pot. Tymonu, a na płn. od doliny rz. Mołdawy. Od grzbietu, w którym R. się wznosi, odrywa się na wsch. dział górski Mińczoła al. Munczyla. Wznies. 1236 mt. npm. (szt. gen.).

Rechawka, wś, która wchodziła w skład ststwa drohickiego, ob. *Drohiczyn* (t. II, 150).

Rechcino, niem. *Rexin*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. słupski, st. pocz. Stójcino, kol. Potęgowo, 851 ha roli orn. i ogr., 24 łąk, 41 pastw., 150 lasu, razem 1066 ha; czysty dochód 8125 mrk, gorzelnia parowa. W 1284 r. nadaje Mestwin dobra „Bezino“?, t. j. Rechcino i spustoszałe „Kodutow“ Bożejowi, synowi Wetkona, na prawie dziedzicznem. „Volumus etiam, ut nostri praedicti Bozci una cum filio in praedictis hereditatibus dominentur. Si autem virginem ducere voluerit, tunc ad praedictas hereditates ipsa nullum habebit respectum“. Świadkami są: Suncza, kasztelan słupski, Andrzej, kasztelan de danczk (gdański), Unisław i Wawrzyniec, podkomorzowie. Dan w Sławnie (ob. Gesch. d. L. Lauenburg u. Buetow von Cramer, II, 222 i „Odpisy Dregera“ w Peplinie, 72 str.). *Ks. Fr.*

Rechenberg, wś i dobra, pow. złotowsko-hajnowski, par. ew. Konradsdorf.

Rechlin *Gross*, jezioro w zach.-południowej stronie pow. wałeckiego, wznies. 63 mt. npm., $^2/_3$ mili długie.

Rechów, jezioro w dorzeczu Prypeci, w pow. mozyrskim (ob. t. VI, 759).

Rechta 1.) rzeczka, lewy dopływ Gopła, w pow. mogilnickim (Strzelno), bierze początek w pobliżu Strzelna; oblewa Rechtę, Rusewo, Mirosławice, Chrosno i Sierakowo; uchodzi pod Włostowem i Siemionkami, o 10 klm. na południe od Kruszwicy. Długość biegu około 10 klm. 2.) **R.,** dok. *Rekta*, jeden z licznych lewych dopływów Wisły, w pow. bydgoskim, w okolicy Trzęsacza, między Fordoniem a Świeciem (Rzyszcz., Kod. Dypl., II, 169, pod r. 1305).

Rechta (*Rzechta?*), fol. do Suków, pow. mogilnicki (Strzelno), o 5 klm. na wschód-południe od Strzelna (poczta), u źródeł Rechty; par. Polanowice, st. dr. żel. w Janikowie (Amsee) o 20 klm.; okr. domin. Sukowy; ma 4 dm., 42 mk. Kaplica p. w. św. Barbary, wystawiona około 1580 r. przez dziedziców sukowskich. Regestra poborowe z XVI w. nie wykazują R. *E. Cal.*

Rechtów, pow. lubelski, gm. Piotrowice, par. Kiełczowice.

Rechty, rum., pow. sierpecki, gm. Lisewo, par. Mochowo, odl. o 11 w. od Sierpca, ma 2 dm., 20 mk., 34 mr.

Rechy, wzgórze na obszarze wsi Petranka, w pow. kałuskim.

Recice al. *Reszyce* i *Redszyc*, kasz. *Reszece*, niem. *Redschitz* al. *Redzitz*, kol. do Udzierza należąca, pow. świecki. W 1868 r. 3 dm., 32 mk., 9 kat., 23 ewang.; 1885 r. 11 dm., 70 mk.

Recima (dok. z r. 1198), struga pod Skarszewami, w pow. kościerskim (ob. „P. U. B.“ v. Perlbach, str. 9). Wypływa z jez. tejże nazwy pod leśn. Kochanką i uchodzi od północy do Wierzycy.

Rećka, wś nad rz. Prudok, praw. dopł. Prypeci, pow. mozyrski, w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. Słoboda Skryhałowska, o 9 w. od Mozyrza, ma 10 osad pełnonadziałowych; miejscowość falista, grunta szczerkowe, urodzajne. *A. Jel.*

Reckeitschen al. *Rettketschen* al. *Rekaitschen Gross* i *Klein*, wś i os., pow. wystrucki, st. pocz. Aulowoehnen.

Reckeln 1.) wś, pow. gąbiński, st. pocz. i tel. Nemmersdorf. 2.) **R.,** wś, pow. stołupiański, st. pocz. i tel. Stołupiany.

Reckendorf (niem.), ob. *Brzyn.* W 1885 r. 22 dm., 40 dym., 227 mk., 168 ew., 59 kat. Właśc. w 1858 r. v. Reck, od którego zapewne ta wieś przybrała nową nazwę.

Reckfeld, kol., pow. piotrkowski, gm. Ręczno, par. Bęczkowice, ma 20 dm., 125 mk., 240 mr.

Rećki 1.) wś nad rz. Dzisienką, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Mikołajów, okr. wiejski i dobra Miedunieckich Horki, o $2^1/_2$ w. od gminy a 4 w. od Dzisny, ma 2 dm., 22 mk., w tej liczbie 18 prawosł. i 4 katol. (w 1864 r. 6 dusz rewiz.). 2.) **R.,** wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Rajsk, o 8 w. od Bielska.

Recknitz al. *Raxa*, rzeczka, dopływ morza Baltyckiego na Pomorzu; uchodzi po lewej stronie od ujścia Odry.

Reckow 1.) dobra ryc. w Pomeranii, pow. bobolicki, st. pocz. Coesternitz. 2.) **R.,** dobra ryc. w Pomeranii, pow. kamiński, st. p. Parlowkrug.

Rećkowicze, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i dobra Giecewiczów Wiazyń, okr. wiejski jałowski, o 6 w. od gminy a 15 w. od Wilejki, ma 13 dm., 136 mk. (74 dusz rewiz.).

Rećkowo, wś nad rz. Dzisienką, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Hermanowicze, o $31^1/_2$ w. od Dzisny, ma 7 dm., 62 mk. (50 prawosł., 9 katol., 3 żydów).

Reckowszczyzna, folw. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., przy b. dr. pocztowej z m. Mołodeczna do gr. pow. mińskiego, o 50 w. od Wilejki, ma 1 dm., 5 mk.

Recowo, niem. *Ritzow*, wś w Pomeranii, pow. słupski, st. pocz. Łebczyno.

Recz, dawniej *Rdeć* i *Redecz*, wś i domin., pow. wągrowiecki (Żnin), o 6 klm. na zachód-południe od Rogowa, nad jeziorkiem, które łączy się z jeziorem Rogowskiem; par. Kołdrąb, poczta i st. dr. żel. w Łopiennie o 7 klm. Około r. 1523 składał się R. z dwóch folw. szlacheckich i łanów kmiecych; od łanów dziedzicznych składano dziesięcinę snopową proboszczom kołdrąbskim; kmiecie płacili po groszu od łanu, a zagrodnicy po korcu owsa. W r. 1580 należał R. częściowo do Redeckich i Zaleskich; około 1618 r. siedzieli na R. Jan Redecki, Wawrzyniec Siernicki i Wojciech Zaleski; później zlały się te trzy części w jedną całość. Przy schyłku zeszłego wieku był dziedzicem Franciszek Chmielewski, później jeden z Iłowieckich, następnie Feliks Matecki, a w końcu Seweryn Mielęcki. W 1884 r. nabył na subhastacyi Niemiec. Wieś ma 6 dm. i 55 mk. katol. Dominium liczyło w 1871 r. 202 mk. (1 prot.) w 11 dm.; obszaru ma 461·61 ha, t. j. 376·03 roli, 54·47 łąk, 7·66 pastw., 8·13 nieuż. i 15·32 wody; cz. doch. gr. 5080 mrk; cegielnia; chów bydła holenderskiego. *E. Cal.*

Reczany, domek strażnika kolejow., pow. trocki, w 2 okr. pol., 36 w. od Trok, 1 dm., 4 mk. kat.

Reczeń, wś niegdyś ks. Radziwiłłów, w zachodniej części pow. bobrujskiego, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Zabołocie, przy drodze ze wsi Obczyna do wsi Zakolna, ma 52 osad pełnonadziałowych; grunta lekkie, miejscowość dzika, mało ludna. *A. Jel.*

Reczewo, fol., pow. płocki, gm. Lelice, par. Bonisław, odl. o 25 w. od Płocka, ma 1 dm., 18 mk., 419 mr. Wchodzi w skład dóbr Lelice.

Reczki, fol., pow. siedlecki, gm. Skupie, par. Mokobody, ma 1 dm., 14 mk., 156 mr. Ob. *Mokobody.*

Reczki 1.) wś włośc., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 41 w. od Lidy, 6 dm., 80 mk. 2.) **R.,** wś w zach.-płn. części pow. borysowskiego, w 3 okr. pol. dokszyckim, gm. Milcz, przy drodze ze wsi Milcz do Zamosza, ma 5 osad; miejscowość mocno falista, grunta szczerkowe. 3.) **R.,** wś i fol. nad rzką Husaczok, dopływem Usy berezyńskiej, pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Jakszyce, przy gościńcu poczt. z Ihumenia do Jakszyc; wś ma 15 osad pełnonadziałowych. R. do 1863 r. były własnością Swiętorzeckich i należały do domin. Bohuszewicze. Gdy dobra te zasekwestrowano, folwarki rozdano urzędnikom, a R. wziął Iwan Baszkirów. W 1822 r. nabyła R. Eugenia Ostororożyna, z domu Popów, teraz ma być rozparcelowany pomiędzy włościan. Ma on około 33 włók; grunta lekkie, urodzajne, łąk wielka obfitość. 4.) **R.,** zaśc., pow. miński, w gm. Stanków, par. kat. Kojdanów, ma 3 osady; dziedzictwo Czapskich; należy do domin. Stańków. 5.) **R.,** wś, w płn.-zach. części pow. pińskiego, w 4 okr. pol. i gm. Telechany, ma 17 os.; grunta nizinne, piaszczyste, miejscowość dzika, odludna; lud w stanie pierwotnym. *A. Jel.*

Reczki, karczma przy Jaroszowicach, pow. wadowicki, na obszarze Golenia Dolnego.

Reczko al. *Rek*, *Redzkie*, jezioro w pow. wejherowskim; ob. *Gorzyckie jezioro.* O jezioro to toczyły się długie spory między Gdańszczanami, jako tenutaryuszami ststwa puckiego, i dziedzicami Bolszewa. Dopiero r. 1531 został ten proces na korzyść Gdańska rozstrzygnięty. *Kś. Fr.*

Reczków 1.) w 1577 r. *Raczków*, wś i fol., pow. konecki, gm. i par. Skotniki, odl. od Końskich 30 w., ma 23 dm., 199 mk., 222 mr. dwor., 401 mr. włośc. W 1827 r. 10 dm., 80 mk. Lib. Ben Łaskiego (I, 620) w opisie par. Skórkowice podaje wieś Raczków w liczbie składających parafią. Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1577 wś Raczków, w par. Skotniki, własność Stanisława Dobrzykowskiego, miała 4½ łan. (Pawiń., Małop., 295). 2.) **R.,** pow. olkuski, gm. i par. Bolesław.

Reczni, wś na praw. brzegu rz. Berezyny, pow. borysowski, w 3 okr. pol. dokszyckim, gm. Tumiłowicze, ma 15 osad pełnonadziałowych; grunta lekkie, łąk dostatek; miejscowość dość leśna. *A. Jel.*

Reczpol al. *Rzeczpol*, rus. *Reczpil*, wś, pow. przemyski, 14 klm. na zach. od Przemyśla, 3 klm. na płd.-wsch. od urz. poczt. w Krzywczy nad Sanem. Na płn. leży Wola Krzywiecka, na wsch. Korytniki i Krasice, na płd. Chołowice, na płd.-zach. płynie San od płn.-zach. na płd.-wsch. i tworzy na małej przestrzeni granicę połud. Środkiem obszaru płynie od płn.-zach. dopływ Sanu, zasilony od lew. brzegu licznemi strugami. W dolinie tego potoku leżą zabudowania wiejskie. Płn. część wsi przebiega gościniec przemysko-dubiecki (wznies. 365 mt.). Własn. więk. (probostwa łacińsk. w Krasiczynie) ma roli or. 246, łąk i ogr. 30, past. 33, lasu 244 mr.; wł. mn. roli or. 394, łąk i ogr. 49, past. 53, lasu 48 mr. W r. 1880 było 89 dm., 558 mk. w gminie, 1 dm., 22 mk. na obsz. dwor.; 293 obrz. rz.-kat., 264 gr.-kat., 23 izrael.; 326 Polaków, 254 Rusinów. Par. rz.-kat. i gr. kat. w Krzywczy nad Sanem. We wsi jest cerkiew. *Lu. Dz.*

Reczuł al. *Reczule*, wś i fol., pow. skiernie-

wicki, gm. Głuchów, par. Janisławice, ma 110 mk., 296 mr. dwor., 221 mr. włośc. W 1827 r. było 11 dm., 71 mk. W XVI w. dziesięcinę daje wieś pleb. w Godzanowie a właściwemu pleb. w Janisławicach tylko kolędę po groszu (Łaski, Lib. Ben., II, 285, 331). *Br. Ch.*

Reczuny, jezioro w pow. oszmiańskim (ob. t. VII, 753).

Reczyca 1.) odnoga Dniepru w pow. rzeczyckim, w obrębie gm. Jołcza, naprzeciwko słobody Komaryn. W tem miejscu Dniepr dzieląc się na wiele gałęzi, tworzy wyspy; z drugiej strony, już w gub. czernihowskiej, leży wieś Mniewo. 2.) **R.,** wązka odnoga Prypeci, w pow. mozyrskim, naprzeciwko wsi Siemihościczy, gm. Chorsk; kończy się licznem rozgałęzieniem koryt. *A. Jel.*

Reczyca 1.) wś i dobra nad Horyniem, pow. piński, w 3 okr. pol. płotnickim, gm. Stolin, przy linii dr. żel. przeprowadzonej w 1885 r. z Łunińca de Rowna, przy dawnym gościńcu z Wysocka do Stolina, ma 26 osad pełnodziałowych; miejscowość bogata w dary natury, lecz małoludna. Włościanie zajęci rolnictwem, rybołówstwem i flisactwem. Dobra, dość dawna własność Wirionów, 213 włók. 2.) **R.,** ob. *Rzeczyca.* *A. Jel.*

Reczyca 1.) dobra, pow. rówieński, były własnością Ksawerego Jodki. 2.) **R.,** wś nad rz. Kostarówką al. Turyą, dopł. Prypeci, pow. radomyski, na pograniczu gub. mińskiej, o 129 w. od Radomyśla, o 3 w. poniżej sioła Tołsty Les (parafia prawosł.), ma 268 mk., nadzielonych 885 dz. ziemi, z której płacą rocznie 191 rs. 2 kop. wykupu. Należy do Jakuba i Michała Pawszów (11 dz. roli i 47 nieużyt.), Krzyżanowskich (117 roli, 103 lasu, 69 nieużyt.), Żytkowa (272 roli, 175 lasu i 36 nieużyt.) i Zajkowskich (116 roli, 17 lasu i 23 nieużyt.). *J. Krz.*

Reczyce al. *Rzeczyce*, wś, pow. łowicki, gm. Łyszkowice, par. Domaniewice, odl. 16 w. od Łowicza, leży przy drodze z Łyszkowic do Chruślina, ma 65 dm., 444 mk. (1879 r.). W 1810 r. było 236 mk. Wś ma 61 osad i 1834 mr. (w tem 184 mr. nieuż.). Dwa stawy Osowski i Szafarka należą do dóbr księstwa łowickiego. W 1827 r. cesarsz Aleksander I włączył R. do dóbr ks. łowickiego. W XVI w. wieś płaci dziesięcinę na stół arcybiskupi, a plebanowi w Domaniewicach tylko kolędę po groszu z łanu (Łaski, Lib. Ben., II, 345).

Reczyce, ob. *Redczyce*, pow. szubiński.

Reczyczany, ob. *Rzeczyczany.*

Reczyczów, futor, pow. owrucki, na płn. od rz. Hrezli.

Reczyn i *Ręczyn*, niem. *Retschin*, ob. *Rzeczyn*, pow. czarnkowski.

Reczyno, wś i fol., pow. płocki, gm. Mąkolin, par. Bodzanów, odl. o 24 w. od Płocka, ma 38 dm., 269 mk., 986 mr. Fol. R. wchodzi w skład majoratu rząd. Mąkolin.

Reczyszcze 1.) prawa odnoga Prypeci, w pow. mozyrskim, naprzeciwko wsi Dreszewicz, w obrębie gm. Laskowicze, długa na 4 w. Wpada do niej rzka Karasino, w połączeniu ze strugą Jama. 2.) **R.,** duża zatoka rozgałęziona w kotlinie Prypeci, z lewej strony, w pow. rzeczyckim, pomiędzy mkiem Narowlą i wsią Łomot; zatoka ta łączy się z dalszym rozlewem jeziornym, zwanym Łomot, bardzo jest rybna. Półkole, które zatacza, wynosi do 6 wiorst. *A, Jel.*

Reda, niem. *Rheda*, dok. 1245 *Rada*, rzeka na Kaszubach, powstaje w pow. wejherowskim, w pobliżu granicy Pomeranii, z kilku mniejszych dopływów, w rozległej dolinie, wznies. około 46 mt. npm., między Strzebielinem, Charwatynią i dobrami Platen, po półn. stronie toru kolei pomorskiej (por. *Domatowo Wielkie* i *Gorzyckie jezioro*). Płynie $1^1/_5$ mili w kierunku północnym przez uroczą okolicę, śród wzniosłych, lesistych brzegów, mijając Jaegerhof (most), Żelewo i Bielawy, tworzy potem na małej przestrzeni granicę między Zach. Prusami a Pomeranią. Okrążywszy wyżyny pod wsią Górą, zwraca się ku płd.-wsch. i płynie $2^3/_5$ mili aż do wsi i dworca Redy. Wije się więc między Kniewem a Zamostnem, gdzie przez nią przechodzi szosa wejherowsko-żelewska, mija Orle, Bolszewo, Nanic, Wejherowo, Śmiechowę i Pieleszewo, przerzyna szosę pucką i dzieli się przed wsią Redą na 3 ramiona, za wsią jednak łączą się znów te odnogi. Odtąd aż do ujścia wynosi jej bieg już tylko $1^2/_5$ mili. Teraz przybiera R. płn.-wschodni kierunek, mija Ciechocin i wstąpiwszy w powiat pucki, zapuszcza się w Mostowe moczary (das grosse Bruecksche Bruch). Dla osuszenia i melioracyi przyległych łąk przekopano tu przeszło milę długi kanał, który aż do Polchowa płynie prawie równolegle z Redą. Pod Polchowem zaś dzieli się Reda na dwie odnogi, z których północna przybiera miano Stremming al. Stroemming. Obok niej ciągnie się kanał jeszcze na znacznej przestrzeni, aby się ostatecznie z nią połączyć. R. zaś mija teraz już tylko Brzeźno, i zwróciwszy się ku wschodowi, uchodzi pod wyb. Beką do zatoki Puckiej (por. *Lachswehr* i *Jazowe*). Porzecze R. obejmuje blizko 9 mil kwadr., jej długość bez licznych pomniejszych zakrętów wynosi 5 mil; spławną zaś jest niemal na całej przestrzeni. Dla swego nieznacznego spadu i dla licznych serpentyn, jako i dla wzbierania wody w czasie wichrów wschodnich od morza wiejących, występuje R. nieraz ze swego łożyska, zalewając przyległe pola. Pod Bolszewem przyjmuje z prawej strony Bolszewską strugę (Bolschau),

której źródło leży przy Zęblewie (176 mt. n. p. m.), a której długość wynosi nieomal 3 mile. Pod Gościcinem łączy się z Bolszewską strugą Gościcińska (Gossentiner Bach), przychodząca z pod Wysoki. Oba strumyki płyną przez piękną okolicę, którą przerzyna kolej pomerańska, przechodząca przez Bolszewską strugę, między Zieleniszem a wejherowsko-lęborską szosą nawet trzy razy. Pod Wejherowem uchodzi do Redy potok Cedron, $^3/_5$ mili długi, wypływający z lasu gniewowskiego. Niedaleko ujścia zaś wpada do prawej odnogi Stremming rz. Biała. Z lewej strony uchodzą do R. tylko dwa znaczniejsze dopływy: jeden z pod Rybna, drugi z pod Kniewa. Młyny pędzi R. pod Kłębowem, Bolszewcem, Wejherowem, w Nanicu, Pieleszewie, Redzie i Brzeźnie, hamernie zaś w Wejherowie, Nanicu i Redzie. Obfituje w ryby, zwłaszcza łososie. Pod Brzeźnem znajduje się jaz, gdzie chwytają łososie na sprzedaż. W dolnym biegu dzieli R. Pucką kępę od Oksywskiej (ob. Die Kassubei und Tuchler-Haide von Pernin, str. 64 i 65; Gesch. d. Kr. Neustadt von Prutz, str. 3). Co do wzmianek w dok. o R. por. *Grzezowo*, *Mrzezin* i t. VIII, str. 673. *Ks. Fr.*

Reda, niem. *Rheda*, wś włośc. w Kaszubach, nad rz. t. n., pow. wejherowski, odl. 8·1 klm. na wschód od Wejherowa. Posiada kościół katol. filialny, w pruski mur budowany, szkołę 2-klas. (2 naucz., 153 dzieci), st. drogi żel. gdańsko-słupskiej, agenturę poczt. i st. tel., kilka młynów i hamernią. Gleba piaszczysta ale dosyć urodzajna. Znajdują się znaczne pokłady torfu, na wschód ciągną sie wielkie moczary Mostowe (grosses Brueckscbe Bruch), na zachód zaś na wyżynach rozległe lasy. Mieszkańcy trudnią się głównie rolą i hodowlą bydła. Dworzec dr. żel., odl. 2·2 klm. na płd. od wsi. R. obejmuje razem z dworcem 10 gburskich posiadeł i 52 zagród, razem 88 włók i 12 mr., czyli 687 ha. W 1869 r. było 692 mk., 629 kat., 63 ew., 55 dm.; 1885 r. zaś 79 dm., 170 dymów, 784 mk. (691 kat., 90 ew., 1 dysyd. i 2 żyd.). Kościół par. tak kat. jako i ew. znajduje się w Rumii (o 7 klm.). Tutejszy kościół katol. p. w. św. Katarzyny, patronatu rządowego, był dawniej parafialnym. Dopiero r. 1683 został przyłączony do Rumii. Przy kościele istnieje bractwo rożańcowe. W skład filii wchodzą: Reda, Ciechocin wś i fol., Rekowo z wybudowaniami, Łężyce, Zagórze, Gniewowo, Pieleszewo, Biała, Szmelca Zagórska, Zbiechowo, Reszki, Pińsk, Nowydwór, Wyspowo, Starapiła i Widlin z łąkami. Wizytacya Rozdrażewskiego z r. 1583 donosi, że tu był kościół drewniany. Proboszcz posiadał 4 włóki, ale nie całe. Włościan było 5, dawali mesznego od włóki pół korca żyta i tyleż owsa „coloni enim singuli tres cum demidis laneos colunt“. Oprócz tego należały do par. Rakowo, Ciechocin, Gniewowo, Zagórze, Łężyce i Pieleszewo. Proboszczem był Wawrzyniec Barański (str. 12). R. 1635 odnawia Władysław IV sołtysowi Szymonowi Borsch jego przywilej, który w wojnie z Gdańskiem wraz z wsią był się spalił (ob. Gesch. d. Kr. Neustadt, von Prutz, str. 206). Według lustracyi z r. 1658 był tu tylko 1 gbur i 3 puste posiadła (tamże, str. 140). Ciekawe szczegóły zawiera lustracya ststwa puckiego z r. 1678: Reda wieś ma włók 20, kościół w tej wsi juris patronatus J. K. M., kościelnych włók 4. Sołtys Szymon Berzk siedzi na 3 włók. za przywilejem; podwody gdy nakażą z zamku odprawuje, albo jak conventum było z nim, za nie dawać ma fl. 24, zubożał. Gbur w tej wsi szarwarkowy Marcin Zela siedzi na 3 włókach, po większej części zarosłych, powinność jego do folw. pieleszewskiego robić bydłem samowtór 3 dni w tydzień od św. Marcina do św. Wojciecha, a dalej po dni 4 na tydzień. Czynszu daje 4 grzywien pruskich, 6 kur albo pieniędzy za nie fl. 4 gr. 15, jaj mędel albo gr. 6 za nie; przędzę wyprządz na rok łokci 24 albo jeśli zamek będzie chciał, każdy gbur za przędzę da fl. 1 gr. 15. Ten gbur ma budynki dobre, sam je opatruje. Drew na każdy rok pół pręta w lesie wyciąć, wywieść, spławić rzeką i wystawić u Beki powinien, a wtenczas 4 niedziele wolne ma od szarwarku. Osad pański ma taki: wołów 4, krów 2, świni 4, jałowiąt 2, koni 4; dwa wozy bose, na każdem kole po czterech rynkach żelaznych; pług z jedną parą żelaz; cofta (? cofry), oska, wici i inne potrzeby do pługa cale żelazne; szli konopnych 4, uzd konopnych z wędzidłami żelaznemi 4; 1 waga żelazem okowana i wici żelazne przednie, siekiera 1, wideł gnojowych żelaznych 2, widły sianne żelazne 4, kos do traw 2, kosa do sieczki 1, lada z stalnicą 1, babka i młotek do klepania kos 1, żyta wysianego korcy 18, owsa korcy 12, jęczm. 10, jarki 3, grochu 1. Ten gbur ma 3 synów, czwartą dziewczynę, niedorosłe. Notandum taki osad gburów w starostwie całem puckiem jest, który się już pisać nie będzie, ale gdy się wspomni gbur szarwarkowy supponitur, że ma tyle. Jan Helwar, karczmarz, poddany, z żoną, ma dzieci dwoje małych, siedzi na włóce 1 za przywilejem; jego przodek miał dożywocie, bo sam karczmę budował, którą po śmierci jego zamek z gruntami odebrać może successoribus, zapłaciwszy szacunek budynków. Co zleciliśmy uczynić, ponieważ pomarli ci, którym dożywocie służyło. Większy tedy czynsz z tej karczmy iść może, ponieważ dotąd tylko 7 fl. dawano. Piwo i go-

rzałkę pańską w tej karczmie szynkować powinno. Prokop Meyer, poddany, ma dzieci czworo niedorosłych, siedzi na gburstwie, ma włók trzy arendą, daje na rok na św. Marcin fl. 30, robi we żniwa niedziel dwie, z grabiami tydzień, a z kosą drugi tydzień. Tomasz Stubert, wolny, trzyma gburstwo, włók 3, arendą, daje na rok czynszu na św. Marcin fl. 30, we żniwa robi jak i inszy. Wojciech Dobk, poddany, z żoną, ma dzieci troje niedorosłych, na włókach 3, siedzi arendą, daje na rok na św. Marcin fl. 30, we żniwa robi jak i wyższy. Jakub Orzech, poddany, kołodziej, z żoną, daje od rzemiosła na św. Marcin fl. 10, roli nie ma. Andrys Omnis (?), kowal, wolny, na rok daje czynszu pro die prima mai fl. 12 (ob. str. 56—6*a*, manuskrypt w Peplinie). W wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 czytamy, że mesznego miała R. dawać 10 kor. żyta i tyleż owsa, ale płaciła tylko 8 kor. żyta i tyleż owsa. Parafian było około 300. Kościołem zawiadował proboszcz z Rumii (str. 36). Przy dworcu dr. żel. znajduje się na szczycie wyniosłej góry cmentarzysko przedhistoryczne. Przy budowie kolei natrafiono tu na liczne groby skrzynkowe, które zburzono (ob. Objaśnienia do mapy archeol. Prus Zachod. przez Ossowskiego, str. 62). *Ks. Fr.*

Redchenhagen, potok w Beskidach spiskich, lewy dopływ rz. Lubicy (ob.).

Redczyce al. *Reczyce*, dawn. *Raczyce*, niem. *Rettschuetz*, wś i domin., pow. szubiński, o $7^1/_2$ klm. na północ od Żnina, przy strudze, która spływa do Gąsawki; par. i poczta w Chomętowie (Hedwigshorst), st. dr. żel. w Kcyni i w Damasławku o 20 klm. R. składały się w XIII w. z łanów kmiecych i dziedzicznych. Około 1618 r. należała część R. do Popowskich; w końcu zeszłego wieku byli dziedzicami Słupeccy w jednej części a Adam Osłowski w drugiej. Wś ma 15 dm., 148 mk. (46 kat., 102 prot.). Dominium, przezwane *Lawrenzhof* od nazwiska współczesnych właścicieli, liczy w 7 dm. 119 mk. (100 kat., 19 prot.); obszaru ma 513·64 ha, czyli 395·75 roli, 33·77 łąk, 71·71 lasu, 8·29 nieuż. i 4·12 wody; chow i tucz bydła. *E. Cal.*

Redden 1.) fol., pow. welawski, st. p. i tel. Allenburg. 2.) **R.,** wś i dobra, pow. frydlądzki, 4 klm. od st. p. i tel. Domnau. Obszaru 471 ha.

Reddenau al. *Rodenau*, wś, pow. iławkowski, 12 klm. na zachód od Bartoszyc, dokąd prowadzi trakt bity, w okolicy górzystej, z glebą gliniastą. Ma około 500 mk. ewang., trudniących się rolnictwem. Wś egzystowała już w r. 1326, a przed 200 laty więcej liczyła mieszkańców i odbywały się w niej jarmarki. Prawo odbywania jarmarków sprzedano za 200 tal. miastu Landsberg. St. p. w miejscu.

Reddentin al. *Reddenthin*, wś w Pomeranii, pow. Sławno, st. p. Zitzewitz. W dok. z 1297 r. wymieniony jako świadek Virchewicz, miles in Redenthin (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 494). Do dóbr należy folw. Medenick.

Reddestow (niem.), ob. *Redystowo.*

Reddicken, wś, pow. gołdapski, st. poczt. Szittkehmen.

Reddies (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. miastkowski, st. p. Barnow; cegielnia.

Reddischau (niem.), ob. *Radoszewo.*

Redebas (niem.), fol. ze st. p., w Pomeranii, pow. Franzburg.

Redecz 1.) *Wielki*, wś, kol. i fol. i 2.) **R.** *Kalny*, wś i fol., pow. włocławski, gm. Piaski, par. Lubraniec, odl. 20 w. od Włocławka. R. Wielki ma 212 mk., młyn wodny; R. Kalny 179 mk. W 1827 r. R. Wielki miał 134 mk.; R. Kalny 10 dm., 123 mk. W 1887 r. dobra R. Wielki składały się z fol. R. Wielki i R. Kalny rozl. mr. 1568: fol. R. Wielki gr. or. i ogr. mr. 844, łąk mr. 37, past. mr. 2, nieuż. mr. 22; bud. mur. 16, z drzewa 1; płodozmian 10-polowy; fol. R. Kalny gr. or. i ogr. mr. 613, łąk mr. 27, nieuż. mr. 21; bud. mur. 8, z drzewa 2; płodozmian 12-polowy. Wś R. Wielki os. 52, z gr. mr. 244; wś R. Kalny os. 39, z gr. mr. 151. Według reg. pob. pow. brzeskiego z r. 1557—1566 wś Redecz major, w par. Lubraniec, własność kaszt. Erazma z Kretkowa, miała 10 łan., 2 kom. Część Lubienieckiego $12^1/_2$ łan., 2 zagr., 1 kom. W tym czasie istniały jeszcze części: R. Kalni (par. Lubraniec), własność Redeckiego, miała $3^1/_4$ łan. Część Łaskarzewa $3^1/_4$ łan; R. Krowi, własność Bernarda Łaskarza, 2 łany (Pawiński, Wielkop., II, 12). W XVII w. dobra R. były własnością Wojciecha Mora z Korytowa Korytowskiego, a w drugiej połowie XVIII w. należały do Dąbskich (ob. *Rów*, t. III, 270). 2.) **R.** *Krukowy*, wś i fol., pow. włocławski, gm. Falborz, par. Dąbie, odl. 15 w. od Włocławka; ma 110 mk., 644 mr. dwor., 161 mr. włośc. W 1827 r. 7 dm., 134 mk. W 1884 r. fol. R. Krukowy rozl. mr. 683: gr. or. i ogr. mr. 557, łąk mr. 107, nieuż. mr. 19; bud. mur. 9, z drzewa 1; płodozmian 16-polowy. Wś R. Krukowy os. 32, z gr. mr. 164. W 1557 r. wś R. Kruków, w par. Dambie, własność Niemojewskiego i Dambskich, miała $4^1/_2$ łan., 3 zagr. (Pawiński, Wielkop., II, 11).

Redecz, ob. *Recz*, pow. wągrowiecki.

Redel (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. białogrodzki, st. p. w miejscu; hodowla bydła i owiec.

Redemyn (dok.), ob. *Radomno.*

Reden, os. górnicza, kopalnia i pokład węglowy, w pow. będzińskim. Osada i kopalnia leżą w gm. Górniczej, par. Będzin, odl. $1^1/_2$ mili od Będzina, ma szkołę początkową, 182

dm., 1630 mk., 80 mr. włośc. i 163 mr. ziemi rządowej. Stanowi właściwie część wielkiej osady górniczej, zwanej Dąbrowa. Leży w dolinie rzki Bogoryi, o pół mili od Huty Bankowej, także wchodzącej w skład Dąbrowy. Dobywanie węgla w tem miejscu rozpoczęło się już około 1786 roku. Dobywano średnio po 20,000 korcy rocznie. Za rządów pruskich rozpoczęto prawidłową eksploatacyą i wtedy przy kopalni powstała osada, której dano nazwisko ówczesnego dyrektora górnictwa Redena. Czynną była do 1806 r. Za królestwa polskiego kopalnia ta zostawała jako własność rządowa pod administracyą zarządu górniczego. Pożary w 1860 i 1865 r. sprawiały wielkie spustoszenia i przerwały roboty. Nazwa kopalni nadaną została także najważniejszemu pokładowi węgla kamiennego w polsko-szląskiem węglowem zagłębiu. Pofałdowane warstwy tego zagłębia tworzą na przestrzeni między Dąbrową a Sielcami tak zwaną nieckę a między Sielcami a Modrzejowem siodło. Z licznych warstw zagłębia pierwszorzędne znaczenie ma pokład sięgający do 18 mt. grubości. Liczne ale cieńsze i mniej dobre jakościowo pokłady, leżące powyżej tej warstwy, zwane są górnemi a niższe dolnemi, odnośnie do pokładu Reden. Północne skrzydło pokładu występuje najdalej na zachodzie w Wojkowicach Komornych i Grodźcu, ma ono tu do 7·5 mt. grubości, przy lekkiem pochyleniu południowem. Urywa się on nagle na granicy Gródźca i występuje ponownie powyżej Będzina, pomiędzy szosą grodziecką a Brzozowicami, przy grubości do 8 mt. Na wschód od Brzozowic uskok poprzeczny zwraca pokład w górę, tak że jego wychodnia występuje dopiero w Dąbrowie, w kolonii Ksawery. Część tę eksploatowała dawniej kopalnia rządowa Ksawery, a obecnie towarzystwo francuskie w kopalni Koszelew i Barbara. Grubość sięga tu do 14 mt., pochylenie południowe pod kątem 6° do 8°. Na wschodnim krańcu hut cynkowych nowy uskok przerzuca pokład na dół ku kopalni Paryż, a następnie ku kopalni Cieszkowski, gdzie grubość warstwy 18 mt., przy upadzie 50°. Ta ostatnia kopalnia po pożarze w 1873 r. zatopiona, jest dotąd bezczynną, podobnie jak i przyległa rządowa kopalnia Reden, której węgiel zaledwo w dziesiątej części wyczerpany został. Kilkakrotne pożary zatamowały dostęp do znacznej części pola kopalnianego. Nowy uskok prowadzi warstwę węglową na głębszym poziomie ku Zagórzu, gdzie istnieje kopalnia Ignacy (Kramsty). Przy średniej grubości do 15 mt. upad sięga 30°. W lesie na wschód od Zagórza odkryto niedawno wychodnie tego pokładu, podniesionego tu przez uskok. Odbudowują się one obecnie w odkrywce. Ten sam pokład zasila kopalnię Kazimierz. Wychodnie Redenu nie są tu znane, lecz szybem dosięgnięto najgłębszego poziomu tego pokładu na 240 mt. pod powierzchnią. Grubość warstwy zmienna od 6 mt. (wschodni uskok) do 15 mt. (część zachodnia). Dalej na wschód istnieje zalana obecnie kopalnia Feliks I i we wsi Niemce Feliks II, gdzie pokład ma do 7 mt. grubości, przy upadzie 30 mt. Jestto najdalszy znany dotąd wschodni kraniec północnego ciągu Redenu. Być może, iż pokłady w Sierczy (pow. chrzanowski w Galicyi) są dalszym ciągiem. Wychodnie północn. skrzydła Redenu przedstawiają układ schodowy, wywołany przesuwaniem się ciągłem ku północy, przy stopniowem obniżaniu się poziomu, z godną uwagi regularnością. Południowe skrzydło Redenu, z upadem północnym, ciągnie się od Czeladzi przez Milowice, Sosnowiec i Sielec do Dandówki. Pokład ten rozszczepia się (w Sielcu) na dwa, a dalej (Milowice i Czeladź) na trzy oddzielne warstwy, odległe od siebie 15 do 50 mt. Upad północny wynosi w Sielcu 30° do 45°. Istnieją tu kopalnie: Ludwigshoffnung i Fanny. W Milowicach kopalnia Wiktor wyrobiła już pierwszy pokład a drugi zostaje w odbudowie. W Czeladzi istnieją dwie kopalnie: Saturn (ks. Hohenlohe) i Ernest Michał (Société anonyme). Pierwszy pokład ma grubości 4 mt., drugi 7 mt., trzeci przeszło 8 mt. Ostatnie skrzydło Redenu z upadem południowym zajmuje niewielką stosunkowo przestrzeń pomiędzy Modrzejowem a Niwką. Górny poziom tej części koło Modrzejowa, na obszarze koncessyi hr. Renarda, jest zalany od 1881 r., za to w Niwce kopalnie: Jerzy, Karol i Edward (G. v. Kramsty) odbudowują spiesznie bardzo pokład mający do 10 mt. grubości, przy słabym upadzie. Wielka regularność pokładu i silny strop piaskowcowy ułatwiają pracę, ztąd kopalnie te dostarczają obecnie prawie $^1/_3$ całej produkcyi węgla w królestwie. Ogólny zasób węgla w pokładzie Reden wynosi do 700 milionów tonn (tonna = 1000 klgr. = 10 korcom). Wydobyto dotąd 45 milionów tonn. Pokłady górne i dolne zawierają około miliarda tonn. Przy zdwojonej produkcyi zapas ten może starczyć na 400 lat (ob. Nasze kopalnictwo węglowe przez Br. Jasińskiego, Wszechświat, Nr. 24 do 24 z 1888 r.). *Br. Ch.*

Redendorf, część wsi Bielszowic, w pow. bytomskim.

Rederitz (niem.), zwane też *Nadorzyce* (ob.), *Naderitz*, *Rederzyce*, *Nadarzyce*, *Redewice* i *Rozdrżyca*, po obu stronach Piły, na północ od Wałcza. Z wyb. Koenigsfort (1 dm. i 4 mk.) miały R. 1885 r. 1188 mk., 724 kat., 454 ew. i 11 żyd. Wś ta powstała dopiero w XVI w., w czasie szerzenia się tu luteranizmu. Pier-

wszy przywilej nadał jej ststa wałecki Hieronim Gostomski r. 1590. Lokatorem i pierwszym sołtysem był Jan Hutgriger. Już rychło stanął tu kościół ew., który jednak 1616 r. wydać musieli lutrzy katolikom. Gdy zdaje się wskutek tego wybuchły rozruchy, musiała wieś 1624 r. 300 flor. kary zapłacić. R. 1631 był tu proboszczem kat. Baltazar Fuchs. R. 1641 obejmowała ta wieś 42 włók, między temi 9 pustych. W pobliżu R. są znaczne pagórki, zwane po niem. Kaninchenberg i Wessenberg. Wyb. Koenigsfort, pewnie właściwie Koenigsfurt, t. j. Królewskibród, oznacza pewnie miejsce, kędy było przejście przez rz. Piłę (ob. Gesch. d. Westpreuss. Gesch. Ver., XVI, 117 i Powiat wałecki p. Calliera, str. 39). R. 1886 znaleziono tu żelazny garnek z złotemi i srebrnemi monotami z XVII w., z 6 srebrnemi kulkami wielkości włoskiego orzecha i kilku niebieskiemi kamieniami. *Kś. Fr.*

Redershorst, pow. babimostski, ob. *Kaszczor.*

Redgoszcz, jezioro, w pow. wągrowieckim, na południe od Łekna, 1 klm. długie, około $^1/_2$ klm. szerokie, przerznięte przez płynącą od Niemczyska strugę, łączy się z jez. Rgielsko, z którem spływa do Wełny (dopł. Warty). Na wschodnim wybrzeżu leży Redgoszcz, a na płd.-zach. Mrowiniec. *E. Cal.*

Redgoszcz al. *Radgoszcz*, dawniej *Rzedgoszcz*, mylnie *Regdoszcz*, dok. *Radgost*, wś i domin., pow. wągrowiecki, o 4 klm. na płd.-wschód od Łekna (par. i poczta), 7 klm. na północ od Mieściska, nad jeziorem t. n.; st. drogi żel. w Janówcu o 20 klm. W r. 1216 Świętosław, rozporządzając dobrami swemi, zapisał R. żonie swojej; r. 1258 pisał się z R. komes Piotr, r. 1297 Piotrek i Wincenty, r. 1322 Wierzbięta i Wincenty, synowie Piotra, w r. 1398, Wigłosz. Około r. 1523 składał się R. z łanów kmiecych i dziedzicznych; w nowszych czasach należał do Łąckich. Wś ma 7 dm., 54 mk. (47 kat., 7 prot.). Dom. liczy 115 mk. (1 prot.) w 7 dm.; obszaru ma 386·48 ha, czyli 272·52 roli, 75·96 łąk, 1·01 pastw., 7·06 nieuż. i 29·93 wody; właścicielem jest Władysław Janta Połczyński. *E. Cal.*

Redigkainen, ob. *Redykajny.*

Redieszczyk, prawy dopływ pot. Szybenego, ob. *Izwor* i *Radzieska.* *Br. G.*

Rediul, wzgórze polne, na obszarze gm. Ipotestie, w pow. suczawskim, na płd. od wsi, między nią a Bosańczami, dochodzi 432 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Redkodub, wś nad Tykiczem Gniłym, pow. zwinogródzki, w 3 okr. pol., o 38 w. od Zwinogródki, o 4 w. powyżej wsi Kamienny Bród (par. prawosł.), ma 310 mk. Część wsi na prawym brzegu Tykicza zowie się Semenówką. Należy do klucza olszańskiego hr. Branickich.

Redkoduby, *Rydkoduby*, wś nad rzką Wójtowiną, dopł. Bohu, pow. proskurowski, okr. pol., gm., par. i st. poczt. Czarny Ostrów, ma 134 osad, 642 mk., 843 dzies. ziemi włośc., 57 dzies. cerkiewnej. Cerkiew p. w. Wniebowzięcia N. M. P., wzniesiona w 1776 r., ma 930 parafian. Należy do klucza czarnoostrowskiego hr. Maryi z Przeździeckich Walewskiej. *Dr. M.*

Redkowicze, wś poradziwiłłowska w pobliżu rz. Oressy, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, gminie Zabołocie; grunta lekkie; miejscowość pozbawiona dróg. *A. Jel.*

Redkunie, dobra, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 97 w. od Nowoaleksandrowska.

Redla, strumień, wpada do rz. Świder na obszarze Kozłowa, w pow. nowomińskim.

Redlanka, wś włośc., pow. grójecki, gm. Konie, par. Lutkówka, ma 147 mk., 116 mr.

Redlau, zwykle *Hochredlau*, ob. *Radłowo.*

Redlica, os. włośc., pow. radomski, gm. Gzowice, par. Radom, odl. od Radomia 11 w.; ma 1 dm., 5 mk., 20 mr.

Redlin, wś i folw., pow. radomski, gm. Białobrzegi, par. Jasionna, odl. od Radomia o 28 w., ma 11 dm., 165 mk. W 1886 r. folw. Redlin rozl. mr. 688: gr. or. i ogr. mr. 248, łąk mr. 268, pastw. mr. 130, nieuż. mr. 42; bud. mur. 1, z drzewa 12. Wś R. os. 15, z gr. mr. 177.

Redłowo, ob. *Radłowo.*

Rednia al. *Radnia*, rzeczka, właściwie *Redla* (ob.).

Redociny al. *Redociany*, kol. i os. karcz., pow. piotrkowski, gm. Wadlew, par. Dłutów; kol. ma 36 dm., 277 mk., 564 mr. włośc.; os. karcz. 1 dm., 7 mk., 16 mr. dwors. R. wchodziły w skład dóbr Grabica. W 1827 r. było 33 dm., 240 mk.; należała do par. Krzepczów.

Redschitz (niem.), ob. *Recice.*

Reduchów, w XVI w. *Raduchow*, wś i fol., pow. sieradzki, gm. Szadek, par. Korczew, odl. od Sieradza 14 w.; wś ma 7 dm., 72 mk.; fol. 3 dm., 4 mk. Dobra wraz z Boczkami miały 2062 mr. obszaru (1224 mr. lasu). W XVI w. łany kmiece dają dziesięcinę pieniężną na stół arcybiskupi a pleban. w Korczewie kolędę po groszu z łanu. Łany sołtysie dawały za dziesięcinę pleban. w Korczewie po fertonie. Folwarku nie było (Łaski, L. B., I, 481). Według reg. pob. pow. szadkowskiego z r. 1552 i 1553 wś Raduchów, w par. Korczów, miała 10 osad., 3 łany (Pawiński, Wielkp., II, 230).

Reducin, w XVI w. *Raluczin*, wś włośc., pow. garwoliński, gm. i par. Górzno, ma 24

dm., 349 mk., 482 mr. Wchodziła w skład dóbr Górzno. W 1827 r. było 11 dm., 125 mk. Według reg. pob. pow. stężyckiego z r. 1569 wś R., własność Katarzyny Gojskiej, miała 2 łany. Franciszek Goszyński 16 półłanków (Pawiński, Małop., 335).

Reducz, kol. włośc., pow. piotrkowski, gm. i par. Ręczno, ma 16 dm., 170 mk., 223 mr.

Redułty, wś i fol., pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Orla, o 14 w. od Bielska.

Redus, os. leś., pow. piotrkowski, gm. i par. Chabielice, ma 1 dm, 5 mk., 4 mr. dwors.

Reduta, wś, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Łyntupy, okr. wiejski Świrduny, o 6 w. od gminy, 17 w. od Święcian, ma 7 dm., 106 mk. katol. i 5 żyd. W 1864 r. było 27 dusz rewiz.; własność Kątkowskich.

Redutów, fol., leśniczówka i gajówka na obsz. dwor. Siemakowce nad Prutem, pow. kołomyjski.

Redwan, dział górski lesisty, w gm. Mołdawicy Ruskiej, pow. kimpoluńskim, tuż nad zach. granicą z Briazą, na płn. od pot. Czerneńkiego, między nim a Ardżelem (ob. Mołdawica). Zachodni czubek 1336 mt., wschodni 1281 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Redwińce, wś między rzekami Bożkiem i Żyłeczką, pow. latyczowski, gm. Bachmatowce, par. Międzyboż (o 12 w.), ma 141 osad, 632 mk., 1425 dzies. ziemi; cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1741 r. i uposażona 36 dzies. ziemi, ma 862 parafian. Należała do ks. Adama Czartoryskiego, któremu skonfiskowana. *Dr. M.*

Redy, wś, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski i dobra hr. Potockich Rakliszki, o 7 w. od gminy, 65 dusz rewiz.

Redykajny, niem. *Redigkainen*, wś na pol. Warmii, nad jeziorem t. n., blisko brzegów Ływy, o 6 klm. na płn.-zach. od Olsztyna. Należy do par. brunswałckiej. St. pocz., tel., kol. żel., sąd okr. w Olsztynie. Wś polska.

Redykanowo al. *Redykanów*, góra lesista, w Karpatach zachodnich, w dziale babiogórskim, w płd. jego rozgałęzieniach, na granicy Namiestowa i Jasienicy, w hr. orawskim (Węgry), w pow. namiestnikowskim, pod 37°5′41″ wsch. dłg. g. F., a 49°26′46″ płn. sz. g., na lew. brzegu rz. Wesełówki, dopływu Orawy. Wznies. 926 mt. npm. Na płn. wznosi się Radykalnów 934 mt., na płd. Palenica 860 mt., Pelkówka 921 mt. i Ślepczanka 925 mt. *Br. G.*

Redykowce, os. nad Prutem, na Bukowinie (t. IX, 109).

Redystowo, niem. *Reddestow*, dok. *Reddistow* i *Rodistow*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. lęborski, st. pocz. Dzięcielice 3 klm. odl., par. kat. Rozłazin, st. kol. Lębork (9·3 klm.). R. ma 233·83 ha roli or. i ogr., 9·37 łąk, 35·35 pastw., 101·22 lasu; czysty dochód z gruntu 1240·38 mrk; hodowla owiec. R. 1361 feria secunda post festum Joannis B., t. j. 26 czerwca nadaje komtur gdański Giselbrecht v. Dudelsheim Piotrowi z Kaczkowa i jego synowi „Semycauca“ (Semyanta?) za Kaczkowo dobra R. („Redestow“) na prawie magd., znosząc stary czynsz pol. z obowiązkiem płacenia nam 2 grz.; mają nam także służyć jak inni, którzy to samo prawo posiadają (ob. Gesch. d. L. Lauenburg u. Buetow, von Cramer, II, str. 232 i odpisy Dregera w Peplinie, str. 71). W kopenhadzkich tablicach woskowych występuje r. 1392 i 1401 Bartke von Redestow jako ręczyciel, r. zaś 1404 Ratke al. Rutke v. R. (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., IV, str. 76). *Ks. Fr.*

Redz, część gm. Tarnawy Górnej i leśniczówka, w pow. żywieckim. *Br. G.*

Redzeń 1.) kol. i os. włośc., pow. brzeziński, gm. Mikołajew, par. Budziszewice, posiada szkołę początkową ogólną, 51 dm., 560 mk., 1210 mr. włośc. W 1827 r. było 6 dm., 48 mk. 2.) **R.,** kol. i os., pow. sieradzki, gm. Majaczewice, par. Burzenin, odl. od Sieradza 13 w.; kol. ma 10 dm., 64 mk.; os. ma 9 dm.; stanowi jedną całość z wsią Tyczyn. *Br. Ch.*

Redzie, jezioro na obszarze dóbr Orniany, w pow. wileńskim. Należy do całej grupy drobnych jezior.

Redzitz al. *Redschitz*, ob. *Recice.*

Redźki, *Red'ki* 1.) wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Stefanpol,okr. wiejski i dobra Tarkowskich Janowo, o 7 w. od gminy, 30 dusz rewiz. 2.) **R.,** zaśc. szlach., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 6 w. od Dzisny, 1 dm., 5 mk. żydów. 3.) **R.,** wś, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Bienica, okr. wiejski Redźki, o 2 w. od gminy a 52½ w. od Oszmiany, ma 15 dm. i 131 mk. prawosł. (69 dusz rewiz.); należy do dóbr Kazimierzowo Bohdanowiczów. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: R. Długi Ług (Dołgij Łog), Gajewce, Górki, Trzepałowo, Uźlany i zaśc. Uźlany, w ogóle 184 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych i 2 dusze b. włośc. skarb. (w zaśc. Uźlany).

Redzmin ob. *Radźmin.*

Redzyńskie, wś i fol., pow. nowomiński, gm. Iwowe, par. Latowicz, ma 229 mk., 537 mr. dwors., 527 mr. włośc. W 1827 r. było 46 dm., 255 mk.

Reeckow, dobra ryc. w Pomeranii, pow. Regenwalde, st. pocz. Gr. Borkenhagen.

Reegen, folw. dóbr pryw. Telssen, w okr. hazenpockim, pow. i par. grobińska.

Reesau al. *Rehsau*, dobra ryc., pow. węgoborski, 3 klm. od st. pocz. i tel. Drengfurth. Obszar 1277 ha.

Reeszen al. *Roeschen*, dobra, pow. rybacki, st. pocz. Drugehnen.

Reetz 1.) miasto w Nowej Marchii, pow. Arnswalde. W 1878 r. 3128 mk., przeważnie ewang. W 1294 r. został tu założony klasztor cystersek, który zniósł po wprowadzeniu reformacyi margrabia Jan z Kostrzyna. 2.) **R.**, dobra ryc. w Pomeranii, pow. rugijski, st. p. Neuenkirchen. 3.) **R.** *Gross* i *R. Klein*, dobra ryc., pow. miastkowski, st. p. Pollnow. 4.) **R.**, ob. *Raciąż*.

Reff (niem.), ob. *Rewa*.

Reforma, fol., pow. kaliski, gm. Marchwacz, par. Rajsko, odl. od Kalisza 16 w., ma 3 dm., 30 mk. W 1874 r. fol. Reforma rozl. mr. 134: gr. or. i ogr. mr. 125, łąk mr. 2, nieuż. mr. 7; bud. z drzewa 9. Folw. ten oddzielony został od dóbr Marchwacz.

Reforma, folw. nad bezim. rzką, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Pociejki; miejscowość dość leśna, grunta szczerkowe, urodzajne. *A. Jel.*

Reftkiszki, wś, pow. rossieński, par. jurborska.

Refuzowizna, niem. *Refusowiszna*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. margrabowski, o 1 klm. od granicy król. polskiego. St. p. Wieliczki.

Rega 1.) rzeka w Pomeranii, wytryska z płd. stoków wyżyny t. z. pomerańskiej Szwajcaryi, na południe od m. Polzin. Płynie najprzód na południe, lecz wnet zwraca się na północ i tworząc granicę z pow. białogrodzkim, zmienia niebawem kierunek na południowy, mija mto Schivelbein, wykręca się na północ i na północ od Wuhrowa wchodzi w pow. Regenwalde, który przerzyna aż do m. Labes w kierunku południowym. Potem zwraca się na północ aż do Elvershagen, a następnie dąży w płn.-zach. kierunku do m. Regenwalde. Odtąd bieży na zachód, lecz przy Wendlers-Kate zwraca się na północ, przerzyna mto Plathe i wstępuje do pow. Greifenberg, mija Greifenberg i Treptow i wpada przy Ost-Deep do Baltyku. Największym dopływem R. jest Molstow, wpadający z prawej strony pod Behlkow; z lewej zaś R. przyjmuje strugę Zampel. Mniejsze dopływy są: Krebs, Ahl, Batzwitzer i Woedtker-Bach. Długość R. wynosi 25 mil, szerokość za Treptowem 30 mt.; ale ponieważ dolne łożysko jest zamulone, dla tego spław bardzo utrudniony. 2.) **R.** *Stara*, niem. *Alte Rega*, prawe ramię Regi, odłącza się od niej niedaleko ujścia przy West-Deep i uchodzi po krótkim biegu do jeziora Camp, leżącego tuż nad Baltykiem.

Regajnie, wś, pow. szawelski, gm. Kurszany, o 33 w. od Szawel.

Regania, wyniosłość przy os. karcz. Borowa, w pow. piotrkowskim, gm. Łękowa,

Regehnen (niem.), wś, pow. rybacki, st. p. St. Lorenz.

Regel-hruby, ob. *Jaworzynka*, szczyt.

Regellen, wś, pow. gołdapski, przy bitym trakcie z Gąbina do Ełku, na płn.-wsch. od Gołdapi, wznies. 250 mt. npm., ma 390 mk. ewang. Gleba gliniasta, mieszkańcy trudnią się rolnictwem i chowem bydła i koni. St. p. w miejscu. *Ad. N.*

Regencya, wyb. wchodzące w skład gm. Dolnego Młyna, pow. toruński, st. p. Cierpice, par. kat. Podgórz; 181·09 mr. W 1865 r. 4 bud., 2 dm., 31 mk. ewang.; 1885 r. 3 dm. i 22 mk. W miejscu ewang. szkoła (1 naucz. i 115 dz.).

Regensberg al. *Kessel*, wś, pow. lwowski (na Szląsku), par. ew. Giehren. W 1842 r. 58 dm., 252 mk. (8 katol.), szkoła ewang., warsztaty tkackie. Przy wsi na górze miał wznieść jeden z książąt piastowskich, imieniem Bolesław, zamek myśliwski, zwany później Kesselschloss.

Regentówka al. *Rejentówka*, wś, pow. mohylowski, okr. pol., par. i st. pocz. Bar (o 10 w.), gm. Tereszki, ma 25 osad, 138 mk., 125 dzies. ziemi włośc., 156 dzies. dworskiej. Leży w pięknem położeniu, grunta ma glinkowate, miejscami górzyste. Własność Sołowkowa, dawniej Wincent. Andrzejowskiego, podsędka. *Dr. M.*

Regentpole, folw. pryw. nad rz. Dzisienką, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 25 w. od Dzisny, 1 dm., 22 mk. katol.

Regenwalde 1.) miasto nad Regą, w Pomeranii. Położenie wzgórzyste, gleba piaszczysta. Istnieją tu fabryki machin gospodarczych, krochmalu, przędzalnia parowa i inne. Oprócz tego mto jest siedzibą sądu okręgowego, st. meteorologicznej. Poczta osobowa dochodzi do Labes i Greifenberg. W 1885 r. było 3370 mk. 2.) **R.**, dobra ryc., tamże, tuż pod miastem. *Ks. Fr.*

Regerteln, wś na niem. Warmii, pow. licbarski, st. p. Arnsdorf. Wś założona 1297 r. Biskup warmiński Henryk nadaje 14 maja tegoż roku Aleksandrowi „de Lichtenow“ sto włók „in Campo Rogedel“. Później posiadali wieś tę „Peter i Wolfgang von Oelschnitz“, którym biskup Szymon Rudnicki w r. 1618 przywilej odnawia. Na gruncie do wsi należącym założono później jeszcze 3 wsie: Beiswald, Deusterwald i Lauterwald (ob. Cod. dipl. Warm., I D.). *Ad. N.*

Regetówka, rzka w pow. gorlickim, dopływ pot. Konieczna, uchodzącego do Ropy.

Regetowka, węg. *Regetto*, wś w hr. szaryskiem, kościół paraf. gr.-katol., lasy, 303 mk.

Regetzow, dobra ryc. w Pomeranii, pow. Usedom-Wieluń, st. p. Usedom; cegielnia.

Reggen, dobra prywatne w Kurlandyi,

w okr. i pow. hazenpockim, par. alszwangska. Należy do nich fol. Windau.

Regiel al. *Ryyiel*, *Regell*, *Riegell*, *Rygielsk*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, nad jeziorem t. n., na zrębie baranowskich lasów. St. p., tel. i kol. żel. Ełk, o 7 klm. na płn.-zach. R. istniał już r. 1473; Walter Kiekierzyc bowiem nadał, niewiadomo w którym roku, Janowi Rygielskiemu na prawie magdeburskiem 30 włók; przywilej ten odnowił r. 1499 Rudolf v. Diepoltskirchen, komtur ryński, wdowie po Janie Rygielskim. *Ad. N.*

Regielnica al. *Rygielnica* al. *Klein Rygel*, *Rygelnitcze* (dok.), dobra na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, nad jeziorem regielskiem, 7 klm. od Ełku, gdzie st. p., tel. i kol. żel. R. istniała już r. 1484. R. 1544 nadaje ks. Olbracht Janowi Małeckiemu (Maletius), plebanowi łeckiemu, 5 włók i 20 mr. nad jeziorem rygielskim i strumykiem Rygielnica. Dan w Królewcu, 16 października 1544 r. *Ad. N.*

Regielski Róg, niem. *Reglersche Spitze*, os. leśna, na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, nad jez. łeckiem. Osada leży na końcu cypla, jakim jezioro łeckie na wschodnim brzegu w ląd się wrzyna. *Ad. N.*

Regielskie jezioro, małe jez. na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, prawie okrągłe, odl. o 2 klm. od wielkiego jeziora Selment.

Regienenhof, dobra, pow. świętosiekierski, st. p. Brandenburg Ostpr.

Regieniszki, zasc. rząd., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 33 w. od Wilna, 1 dm., 15 mk. katol.

Regieski potok, nazwa średniego biegu pot. *Szybeny* (ob.).

Regietów *Niżny i Wyżny*, dwie wsie górskie nad pot. Regietówką, dopływem pot. Konieczny z lew. brzegu (dopł. Ropy), w pow. gorlickim, na granicy węgierskiej. Leżą w zwartej dolinie potoka. R. Niżny 487 mt., Wyżny 575 mt. npm. Odnogi górskie tworzące poboczne działy wodne otaczają dolinę górską: od zachodu pasmo między Ropą i Regietówką, ze szczytami Hańczowa Góra 821 mt., Kozie Żebro 853 mt. i Jaworzynka 872 mt., od wschodu pasmo między Regietówką i Konieczną potokiem z Randulną lub Ratundą 775 mt., Działem 712 mt. i Jaworzyną 885 mt. bezwzględnej wysokości. Przez wsie prowadzi droga gminna ze Smerekowca do Zbóró na Węgrzech. W obu osadash są drewniane cerkie gr.-kat. a w R. Wyższym parafia i szkoła ludowa. Obszar mn. pos. ma 1352 mr. roli, 444 mr. łąk, 545 mr. pastw. i 475 mr. lasu. W R. Niższym jest 50 dm. i 294 mk.; 4 rz.-kat., 284 gr.-kat. i 6 izrael.; w R. Wyż. 87 dm. i 547 mk.; 536 gr.-kat. i 11 izrael. Cerkiew parafialna wzniesiona w r. 1856, należy do dyec. przemyskiej, dekanatu bieckiego. Parafia obejmuje. R. Niżny i Skwirtne. Uposażenie proboszcza składa się w ogóle z 117 mr. roli w kilku parcelach i 125 złr. dodatku do kongruy. R. należą do urzędu pocztowego w Gładyszowie (odl. o 8 kim.). Graniczą na zachód z Wysową i Hańczową, na płn. ze Skwirtnem i Smerekowcem, na wschód z Ługiem (Łuh), Zdynią i Konieczną. *Mac.*

Regletówka, pot. podgórski, powstaje w obr. Regietowa Wyźniego, pow. gorlickim, ze źródeł leśnych, w paśmie Jaworzyny, z pod grzbietu granicznego Karpat wschodnich, na wys. 646 mt npm. Podąża na płn. między domostwami Regietowa, zabierając strugi z okolicznych stoków; mija szerszą dolinką R. Niżni, płynąc korytem wygiętym na zachód, wreszcie zrosiwszy łąki gm. Smerekowca, uchodzi z lew. brzegu do Koniecznej, praw. dopływu Ropy. Nad praw. brzegiem wznoszą się: Jaworzyna (885 mt.), Dział (712 mt.), Ratunda al. Randulna (776 mt.), a od lew. Jaworzynka (872 mt.), Kozie Żebro (853 mt.), Hańczowa (821 mt.), Banne (594 mt.). Długość biegu 10 klm. Obraca kilka młynów. Źródła wznies. 646 mt., ujście 450 mt. *Br. G.*

Regimin, wś i fol. nad rz. Łydynią, pow. ciechanowski, gm. Regimin, par. Lekowo, odl. o 8 w. od Ciechanowa, posiada szkołę początkową ogólną, urząd gminny, kasę wkładowo-zaliczkową, 23 dm., 212 mk., 653 mr. obszaru. R. gmina należy do sąd. gm. I okr., liczy 785 dm., 8410 mk., 28,569 mr. obszaru, w tem 872 mr. nieuż. W gminie znajdują się: 3 kościoły, 1 kaplica, urząd gm., sąd gminny, 2 szkoły, 2 cegielnie, 2 karczmy. W skład gm. wchodzą: Bolewo, Budy-Bolewskie, Budy-Sułkowskie, Baraki-Pawłowskie, Bogdanka, Czarnocin-Ochotnia, Cz.-Pachtarnia, Cz.-Smętne, Czarnocinek, Feliksowo, Grzybówo, Grabienice Małe, Gr. Wielkie, Detkensowo, Jałowa Wieś, Jankowo, Jarłaty Małe, J. Wielkie, Kalisz, Karniewo, Klin-Lekowski, Klice, Kliczki, Kątki, Kozdroje-Włosty, Koziemędy, Koziczyn, Koziczynek, Konopki-Piaski, Kontrowers, Kozdroje, Koterman, Krośnice, Krajewo, Kałęcz, Lekowo, Lekowiec. Łebki, Leśniewo Dolno, Lipa, Modła, Modełka, Modełka-Józefowo, Mościce, Marylka, Niedzborz, Nieborzyn, Pieńpole, Pawłowo, Pawłowska-Wola, Pawłówko, Pniewo-Wielkie, P. Czeruchy, P.-Nowe, Przedwojewo, Pokrytki, Pokrycki-Las, Radzymin, Rajmundowo, Regimin, Stefankowo, Sułkowo-Polne, Szulmierz, Targane, Trzcianka, Unikowo, Zenbok.

Regina, os, karczma i fabr. nad rz. Liswartą, pow. częstochowski, gm. Lipie, par. Przymiechy, 1 dm., 5 mr. dwors. Należy do dóbr Rembielice.

Reginów 1) kol., pow. brzeziński, gm. Ciosny, par. Budziszewice; ma 12 dm., 76 mk.,

719 mr. włośc. 2.) **R.**, wś, pow. koniński, gm. Piorunów, par. Wyszyna, odl. od Konina 17 w., ma 9 dm., 52 mk.

Reginów al. *Reginowo*, wś, pow. słonimski, była tu kapl. b. parafii katol. Dziewiątkowicze. Własność Jundziłłów.

Regitten 1.) wieś, dobra ryc. z młynem i cegiel. na niem. Warmii, pow. brunsberski, o $3^1/_2$ klm. od Brunsbergi (st. p., tel. i kol. żel.). W r. 1291 nadaje 4 września biskup warmiński Henryk Otonowi de Russen „Campum Rogiten.“ Później kupiła wieś kapituła warmińska i posiadała ją aż do okupacyi w r. 1772. 2.) **R.**, dobra ryc., pow. rybacki, 5 klm. od st. p., tel. i kol. żel. Metgethen. Obszaru 317 ha. 3.) **R.**, os. leś., tamże st. p. Powayen. 4.) **R.**, dobra ryc., pow. królewiecki, 3 klm. od st. p. Trompau. Obszaru 265 ha. *Ad N.*

Reglański, potok tatrzański, prawy dopływ Białej spiskiej, powstaje na płn. stoku Tatr bialskich, na płn. stoku Szalonego wierchu (2061 m.), płynie wąskim i głębokim jarem na płn. do Białej. Długość biegu 3755 metrów. *Br. G.*

Regle, w języku Podhalan są to lesiste zbocza tatrzańskie. Pas ten sięga od 950 mt. do 1800 mt. npm. i obejmuje do 550 mt. pionowego zasiągu. Podzielić je można ze względu na drzewostan na wyższe i niższe. Niższa część R., obejmująca 250 mt. pionowego zasiągu, stanowi wraz z Podhalem krainę buczyny. Obejmuje ona lasy przeważnie liściaste i sięga do górnej granicy buku, rosnącego na północnej stronie Tatr jeszcze na wznies. 1200 mt. W pasie drzew szpilkowych rośnie prócz buku, z drzew liściastych, we wnętrzu Tatr także lipa (Tilia parvi folia), w dolinie Kościeliskiej sadzona (970 mt.) i tamże spotykamy klon (Acer platanoides) jako krzew. Olsza biała (Alnus incana) znajduje się obficie nad potokami aż po za granicę buku. Jawor (Acer Pseudoplatanus) sięga do 1270 mt. a jako krzew wysuwa się po nad górną granicę świerku do 1588 mt., gdy tymczasem krzew mukinia (Sorbus Aria) rośnie tylko w krainie buczyny. Do górnej granicy lasów dochodzi iwa (Salix copraca, 1475 mt.), a jeszcze wyżej (1495 m.) wysuwa się Salix silesiaca. Najwyżej z drzew liściastych sięga brzoza (Betula alba), bo 1550 mt. Buk i olsza rosną w Tatrach gromadnie, inne z drzew liściastych już to po jednemu, już też grupami. Jawor w odległej przeszłości musiał tworzyć po zboczach Tatr całe drzewostany, zaczem przemawiają pojedyńcze odwieczne, po części przez burze pouszkadzane okazy, po różnych miejscach jeszcze dotąd napotykane. Z biegiem czasu miejsce jaworów zajęły buczyny. Górską krainę R. zajmowały niegdyś cisy wysokopienne. Ostatnie ich ślady przechowują się po dziś dzień w postaci nielicznych krzewów. Górna część pasu R., kraina świerczyny, sięga do górnej granicy świerku, obejmując 300 mt. pionowego zasiągu. Ze świerkiem ustają lasy a tę granicę cechuje karłowacenie drzew. W Tatrach karłowacieje świerk na wysokości 1424 mt., a znika w zupełności na wys. 1486 mt. po stronie półn., a 1517 mt. po str. południowej. Między świerkami rośnie w całym paśmie Tatr jodła, nie tworząc wszakże nigdzie jednolitego drzewostanu i ustając już na wysokości 1087 mt. Wyjątkowo tylko na północnych stokach Tatr znachodzi się ona na wapieniach 1292 mt. npm. Miejscami na wsch. i płd. stokach rośnie sosna. Na płn. stronie we wnętrzu Tatr nie ma jej podobno nigdzie, wyjąwszy kilka okazów na Czerwonej Skale nad Białką, idąc z Bukowiny ku Rybiemu. Liczniej znachodzi się modrzew, dzisiaj w wielu miejscach sadzony, sięgając do wys. 1557 mt. Górna granica jodły jest zarazem dolną granicą limby. Piękne to drzewo, lekkomyślnie niszczone a na płd. stronie Tatr odzierane ze szyszek, które na targach sprzedawają, tworzyło niegdyś małe drzewostany, np. nad Rybiem ku Czarnemu Stawu. Zwyczajny zasiąg limby leży między 1295 i 1612 mt. Wyjątkowo napotyka się ją od 1270 do 1700 mt. W krainie R. znajduje się z krzewów aż po górny jej koniec bez koralowy (Sambucus racemosa). Świerk przeważa nad wszelkie inne gatunki drzew, tworzył on niegdyś piękne i gęste lasy, dziś bardzo przerzedzone, a miejscami zupełnie wyniszczone. Gleba tych lasów i poręby pokrywają się nadzwyczaj bujnym i trudnym niekiedy do przebycia zarostem borówki (Vaccinium myrtyllus), pomiędzy którą obficie rosną widłaki, paprocie i inne charakterystyczne rośliny. Ze zwierząt znajdują się w R. i u ich stóp: nietoperze, ryjówki, kret, jeż, lis, tchórz, kuny leśna i domowa, gronostaj i łaska, wiewiórka, pilchy, norniki, myszy, zając, sarna; zdarza się niekiedy niedźwiedź i wilk. Ptaków jest kilkadziesiąt, przeważnie śpiewaków. Drapieżnych niebrak, jak puhacze, orły. Potoki płynące wśród Regli ożywione są kordukami (Cinclus aquaticus) i pliszkami (Motacilla alba, boarula), a stromo ściany skał przeszukuje za żywnością krasnopiory mentel (Tihovroma muraria). W lasach reglańskich przebywa głuszec i jarząbek; po miejscach podmokłych żeruje słomka. W limbach żyje orzechówka (Corvus caryocatactes). Płazów mało spotyka się, np. żmija, padalec, kilka żab, traszki i salamandry. Z ryb stałych są tylko głowacze, strzeble i pstrągi, posuwające się aż do stawów, ale tylko dwóch, t. j. Rybiego i Popradowego. Ze zwierząt bezkręgowych występują najliczniej owady,

po nich pająki, już to w gatunkach wyłącznie R. właściwych, już też znajdujących się w innych krainach. Ozdobą R. jest wspaniały motyl Apolo (Doritis Apollo), tudzież piękny granatowy ślimak Limax Schwabii. R. okrywają na płn. stronie nie tylko zbocza samych Tatr lecz zarazem rząd ostrych malowniczych niższych wierchów, złożonych z wapieni namulitowych i dolomitów, wznoszących się do 1400 mt., jak np. Hruby regiel 1339 mt., Łysanki 1457 mt., Sarnia skała 1375 mt., Białe skałki, Krokiew 1378 mt., Nosal 1215 mt., Kopieniec 1334 mr., Kopy sołtysie 1336 i t. d. Tych przedgórzy urozmaicających rzeźbę Tatr od strony płn. brak na stronie południowej. Dlatego też Tatry widziane od południa nie sprawiają na widzu tak silnego wrażenia, jak od północy. W obrębie R. leżą uprawiane pod siano polany, tudzież szałasy pasterskie. *Br. G.*

Reglitz *Gross* i *Klein* (niem.), ob. *Ryglica.*

Regnitz, ob. *Roegnitz* i *Reknica.*

Regnitz, wś nad Odrą, pow. nowotarski (na Szlązku), par. ew. Rausse, par. katol. Kumejże (Camoese). W 1842 r. 69 dm., sołtystwo, 388 mk. (130 katol.). Wieś należała dawniej do klasztoru lubuskiego. Rozległe łąki nad Odrą, przewóz na rzece; lasy należące do król. podleśnictwa.

Regnów, wś, folw. i prob., pow. rawski, gm. i par. Regnów, odl. 9 w. od Rawy; posiada kościół par. murowany; wś ma 46 dm., 480 mk., 901 mr.; prob. 2 dm., 10 mk., 6 mr.; folw. 9 dm., 66 mk., 719 mr. i obszar nieuprawny 248 mr. R. poduchowny, wś, 9 dm., 92 mk., 137 mr. W 1827 r. było 51 dm., 347 mk. W 1885 r. folw. Regnów z awulsem Sowi Dół, rozl. mr. 962: gr. or. i ogr. mr. 901, łąk mr. 26, past. mr. 1, lasu mr. 18, nieuż. mr. 15; bud. mur. 10, z drzewa 16; płodozmian 7-polowy, cegielnia. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś R. os. 57, z gr. mr. 914; wś Podskarbice os. 14, z gr. mr. 318; wś Annosław os. 25, z gr. mr. 957; wś Kazimirów os. 25, z gr. mr. 606; wś Łaszczyn os. 31, z gr. mr. 945. R. był wsią królewską, która jako dzierżawa zostawała w ręku starostów rawskich. Według wykazu z 1774 r. („Płata wojsk“) zostawała w posiadaniu ssty rawskiego Franc. Lanckorońskiego i płaciła kwarty 688 złp. 2 gr. Kościół i parafią podobno erygował Konrad, ks. mazowiecki. Obecny pochodzi z 1773 r. R. par., dek. rawski, 1367 dusz.

Regny, kol. i os. leś., pow. brzeziński, gm. Mikołajew, par. Budziszewice, odl. 5 w. od Koluszek, st. dr. żel. warsz.-wied. Kol. ma 20 dm., 219 mk., 397 mr. włośc.; os. 1 dm., 9 mk., 31 mr. włośc.; leś. os. 1 dm., 40 mr. W 1827 r. było 6 dm., 48 mk. R. straż leśna leśnictwa lubocheńskiego w ks. łowickiem, obejmuje 5476 mr. lasu. Na tym obszarze znajdują się błota Kiełpień, mające 150 mr. rozległości i dwie osady leśne Białobrzegi (1 dm., 5 mk., 15 mr.) i Jelenia Góra (2 dm., 30 mr.). W XVI w. kmiece łany dawały dziesięcinę na stół arcybiskupi, a pleb. w Budziszewicach tylko kolendę (Łaski, L. B., II, 325).

Regów 1.) wś i folw., pow. błoński, gm. i par. Kaski, ma 243 mk. W 1827 r. było 5 dm., 47 mk. Folw. R. ma 256 mr. obszaru, wchodzi w skład dóbr Kaski; wś ma 21 os., 430 mr. 2.) **R.,** wś i folw. nad rz. Wisłą, pow. kozienicki, gm. Sarnów, par. Regów. Odległa od Kozienic 22 w., posiada kościół par. drewniany, przytułek dla 4 starców, szkołę początkową ogólną, 43 dm., 517 mk. W 1827 r. było 27 dm., 282 mk. Dobra Regów składały się w 1873 r. z folw.: R., Boguszówka i Wysokie Koło, przyl. Figa, osady miejskiej Granica; rozl. mr. 2259: folw. R. gr. or. i ogr. mr. 279, łąk mr. 95, past. mr. 16, lasu mr. 54, nieuż. mr. 18, razem mr. 462; bud. mur. 2, z drzewa 14; płodozmian 6-polowy; folw. Boguszówka gr. or. i ogr. mr. 667, łąk mr. 24, past. mr. 10, wody mr. 2, lasu mr. 395, nieuż. mr. 54, razem mr. 1152; bud. mur. 8, z drzewa 11; płodozmian 10-polowy; folw. Wysokie Koło gr. or. i ogr. mr. 214, łąk mr. 42, past. mr. 223, wody mr. 10, lasu mr. 113, nieuż. mr. 26, razem mr. 628. Nadto w osadzie młyn. mr. 17; bud. z drzewa 8; płodozmian 6-polowy, lasy nieurządzone, młyn wodny, dwa wiatraki i cegielnia. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś R. os. 44, z gr. mr. 353; wś Boguszówka os. 18, z gr. mr. 343; wś Wysokie Koło os. 28, z gr. mr. 481; wś Markowa Wola os. 20, z gr. mr. 429; osada Granica (miasteczko) osad 107, z gr. mr. 169. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 Regów, Wola, Wysokie Koło, własność Stanisława z Regowa, dawały poboru 2 gryw. gr. 3. W r. 1569 R., wś kościelna, własność Mikołaja Ragowskiego i innych, miała $3^3/_4$ łan, 5 zagr., 2 komor. (Pawiński, Małop., str. 319 i 475). R. w XVII wieku wchodził w skład dóbr Jedlonka (ob.). Kościół i parafia erekcyi niewiadomej. Obecny drewniany wystawił 1747 prob. Maciej Gwiazdowski. R. par., dek. kozienicki (dawniej zwoleński), 1150 dusz. 3). **R.** *Nowy*, wś włośc., pow. kozienicki, gm. Sarnów, par. Regów. Odl. od Kozienic 25 w., ma 11 dm., 91 mk., 192 mr. *Br. Ch.*

Reguciszki, dobra, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Zabłociszki, okr. wiejski Ciejkinie, własność Bukowskich.

Regule 1.) wś i dobra, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 76 w. od Kowna. 2.) **R.,** zaśc.,

tamże. 3.) **R.**, wś, pow. prużański, wchodziła w skład dóbr Kabaki, należących do ekonomii prużańskiej.

Regulice, wś, pow. chrzanowski, w okolicy pagórkowatej i lesistej, wzdłuż pot. Regulickiego (dopływ Wisły z lewego brzegu), przy gościńcu z Alwerni (2 klm.) do Chrzanowa, wznies. od 260 do 290 mt. npm. Posiada kościół par. rzym.-kat., szkołę ludową, dwa młyny wodne. Składa się ze 198 dm. i 1197 mk., z tego 3 dm. i 37 mk. na obszarze więk. pos. (Zgromadz. panien franciszkanek w Krakowie). Między mieszkańcami jest 1147 rzym.-kat. a 50 izrael. Obszar większej własności ma 149 mr. roli, 31 mr. łąk, 22 mr. past. i 344 mr. lasu; mniejsza własność 907 mr. roli, 104 mr. łąk, 206 mr. past. i 20 mr. lasu. Kościół par. drewniany, mały, w ziemię wrośnięty, niewiadomej erekcyi, ale przed 1440 r. fundowany, ma w ołtarzu obraz św. Jana Nepomucena, dobrego pędzla, a w bocznych ołtarzach św: Józefa i M. B. zakryte srebrnemi blachami. Na ścianie obraz szkoły staroniemieckiej św. Mikołaja jest dobrze zachowany. Obok kościoła w kaplicy M. B., jest stary na na drzewie malowany obraz przedstawiający M. B. i Maryę Magdalenę, klęczące u stóp krzyża Chr. (por.. Łepkowski, Rocznik Tow. nauk. krak., 1861). Za Długosza (L. B., II, 125, III, 190) były R. wsią opactwa tynieckiego, z kościołem p. t. św. Wawrzyńca i liczyły 9 łanów i 9 prętów roli kmiecej, łan sołtysi, karczmę i zagrody. Roli klasztornej nie było. Dziesięciny pobierał biskup krakowski w wartości 10 gryw., coby wskazywało, że wieś niedawno przedtem została na rubieży założoną. W 1581 (Pawiński, Małop., 31) dziedziczą część tej wsi Reguliccy Bernard, Piotr i Jan i Gabryel Płocki. Pierwsi mieli 5 łanów kmiecych, 6 zagród bez roli i 3 komorników bez bydła; drugi $^1/_2$ łanu kmiecego i 2 zagrody z rolą. Kiedy i od kogo otrzymał te wieś konwent p. franciszkanek nie wiadomo. R. graniczą na płd. z Alwernią i Kwaczałą, na wsch. z Grójcem, zach. z Lipowcem, na płn. Kazimirówką. Par. należy do dyec. krakowskiej, dek. nowogórskiego. Obejmuje Grójec. *Mac.*

Regulice, niem. *Rieglitz*, 1334 *Regulicz*, wś, pow. nissański, par. Nissa. W 1861 r. 35 dm., 220 mk. kat., 1549 mr. obszaru. Dawniej należały w części do biskupów wrocławskich.

Regulka al. *Siemotka*, *Szymotka*, *Regulicki potok*, rzeka, poczyna się w Regulicach, pow. chrzanowski, w dolinie Siemioty (Szymoty), otoczonej z obu stron wysokimi wzgórzami. Płynie wprost na wschód korytem krętym, zabierając od lew. brzegu strumień regulicki, który poczyna się w stronie płn.-wchod. Regulic, w lesie Szymocic. Ten strumień tryska z opoki wapiennej, tworzą stok obszerny; wśród wsi rozdwaja się, obraca młyn, zabiera stoki drobne z lew. brzegu i w stronie płd. Regulic łączy się z głównym ramieniem. Ma dno kamieniste, brzegi 1—2 mt. wysokie. Otacza go wieś, zajmująca wzgórze z praw. brzegu, następnie łąki. Wśród nich dobiega wzgórzy Alwerni; obraca młyny Niezgodę i Zawadę. Poniżej zabiera z lewego brzegu strugi z Kamionki (wólki do Poręby należącej). Pod karczmą Skowronkiem rozdwaja się; zabiera z lew. brzegu strugę od Brodły i Poręby. Poniżej opływa od zach. wzgórza Mirowa. W załamie ku wschodowi oblewa wzgórza lasu Poręby. Tu tworzą się wysokie łęgi, wśród których wije się i dobiega do Okleśny. Wieś ta zajmuje obydwa brzegi, domy wznoszą się nad poziom wody $1^1/_3$—$2^1/_3$ mt. Tu obraca dwa młyny. Na płd. Okleśny wpada do Wisły z lewego brzegu. Ma 4 mt. szer., brzegi 3 mt. wys. Należy do wód szybko po deszczach wzbierających, a wtedy topi łąki Alwerni i Skowronka; niekiedy zalewa Okleśną. Długość biegu $11^1/_2$ kil. *Br. G.*

Regulówka, dobra ryc., pow. węgoborski, 7 klm. od st. p. i tel. Kruklanek, z wiatrakiem. Obszaru 445 ha; wś polska. W r. 1576 mieszka tu Marcin Drygalski.

Reguł al. *Regały*, w spisie urzęd. z 1877 r. *Regut*, wś włośc., pow. garwoliński, gm. i par. Osieck, ma 50 dm., 353 mk., 59 osad, 835 mr. W 1827 r. było 32 dm., 186 mk. Wieś ta wchodziła w skład dóbr sstwa osieckiego, a w ostatnich czasach w skład dóbr Osieck.

Reguły 1.) *Duże*, wś i folw. nad rz Mrową, pow. warszawski, gm. Pruszków, par. Raszyn, odl. o 4 w. na płn.-wschód od Pruszkowa, st. dr. żel. warsz.-wied., mają 180 mk., 568 mr. ziemi dwors., 283 mr. ziemi włośc. W 1827 r. było 11 dm., 63 mk. 2.) **R.** *Kuchy*, wś i folw., pow. warszawski, gm. Pruszków, par. Raszyn, odl. 9 w. od Warszawy, mają 26 mk. W 1827 r. było 7 dm., 47 mk. W 1886 r. folw. Reguły Kuchy rozl. mr. 568: gr. or. i ogr. mr. 485, łąk mr. 60, past. mr. 9, nieuż. mr. 14; bud. mur. 7, z drzewa 11; płodozmian 6 i 9-polowy, pokłady torfu. Folw. ten dawniej należał do dóbr Pęcice. Do włościan należy 8 mr. W r. 1877 folw. R. Malichy A. B. rozl. mr. 79: gr. orn. i ogr. mr. 70, łąk mr. 5, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 6.

Regut, ob. *Regał.*

Rehaagen, wś, pow. licbarski, st. p., tel. i kol. żel. Licbarg. Założona w 1356 r.

Rehberg, folw. dóbr pryw. Adsirn, w okr. tukumskim, pow. talseński, par. kandawska (Kurlandya).

Rehberg, kol. niemiecka, 2 klm. na płd.-zach. od wsi Sarny, w pow. jaworowskim. Szkoła ewangielicka.

Rehberg 1.) folw. i leśn. nad rz. Piłą, pow. wałecki. Należą do Nakielna, powstały w r. 1822; st. p. Jabłonowo, par. kat. Nakielno, ew. Łubno. W 1868 r. 12 bud., 5 dm., 57 mk. ewang.; 1885 r. 4 dm., 56 mk. 2.) **R.,** leśn. król., pow. brodnicki, st. p. Bartniczka; założone 1829 r., należy do nadleś. Rudy; 1885 r. 1 dm., 8 mk. 3.) **R.,** folw. do kadyńskich dóbr ryc. należący, pow. elbląski, st. p. Łęcze, 32 klm. odl.; 275 ha roli orn. i ogr., 50 łąk, 16 past., razem 346 ha. W 1885 r. 6 dm., 86 mk. Osadę tę wspomina już dok. z 1347 r. Naokoło ciągną się piękne lasy bukowe i dębowe. 4.) **R.,** leśn. do Elzanowa należące, pow. człuchowski; 1885 r. 1 dm., 9 mk. 5.) **R.,** ob. *Sarnówek, Sarnia Góra.* *Ks. Fr.*

Rehberg, dobra ryc. w Pomeranii, pow. nakielski, st. p. Clempenow.

Rehberg 1.) folw., pow. morąski, st. poczt. Maldeuten. 2.) **R.,** wś na niem. Warmii, pow. reszelski, st. p. Rothfliess.

Rehbruch, wyb. do Brzezin należące, pow. świecki, st. p. Osie. W 1868 r. 9 dm., 56 mk., 17 kat., 39 ew.; 1885 r. 26 dm., 160 mk.

Rehden (niem.), ob. *Radzyn.*

Rehdorf (niem.), ob. *Sarnowo.*

Rehfeld, kol. niem., tuż na zach. od Sarnik, w pow. bóbreckim. Szkoła filialna.

Rehfeld 1.) osada leśn. na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsborski, st. p. Orzysz. 2.) **R.,** wś, pow. świętosiekierski, st. p. Eisenberg Ostpr. 3.) **R.,** leśniczówka, pow. frydlądzki, st. p. Szępopel.

Rehheide, wś w Pomeranii, pow. sztumski, okr. urz. stanu cywil. Ryjewo, par. kat. Postolin, ew. Louisenwalde; obejmuje 73 ha (49 roli or., 20 łąk); hektar roli przynosi 5·73 mrk dochodu. W 1885 r. było 72 dm., 170 dym., 641 mk. (284 kat., 355 ew., 2 dyss.).

Rehhof 1.) leśn. król., należy do nadleśn. stęgwałdzkiego, pow. kartuski, st. p. Hoppendorf. W 1885 r. 1 dm., 7 mk. 2.) **R.,** ob. *Sarniak, Ryjewo.* 3.) **R.,** nadleśnictwo w pow. suskim, ob. *Gonty.* 4.) **R.,** leśnictwo w pow. kwidzyńskim (ob. t. V, 28).

Rehhof, leśniczówka na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, st. p. Friedrichshof.

Rehkrug 1.) karczma do Drużyn dawniej należąca, pow. brodnicki; 1868 r. 1 dm., 10 mk. (5 ew., 1 kat.). 2.) **R.,** ob. *Sarniak.*

Rehsau al. *Resau,* ob. *Rydzówka.*

Rehstall, dobra ryc. z folw. Stumplack, Ottoswalde i Pastern, pow. rastemborski, 10 klm. od st. p. i kol. żel. Rastemborka. Obszaru 909 ha.

Rehthal, pow. gnieźnieńaki, ob. *Mystki* 2).

Rehthal, os. na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsborski, st. p. Turośl.

Rehwalde 1.) wś na wielkich Żuławach malborskich, pow. malborski, st. p. Nowydwór, par. kat. Tiegenhagen, ew. Tiegenort. Zawiera 4 gburstwa i 2 zagrody, razem 131 ha; hektar roli daje tu 30·35 mrk czystego dochodu. W 1869 r. było 5 dm. i 39 mk. (1 kat., 33 ewang. i 5 menonitów); w 1885 r. 4 dm. i 32 mk. (28 ew. i 4 dysyd.). Odl. od m. pow. wynosi $4^1/_2$ mili. 2.) **R.** i 3.) **R.** *Klein,* ob. *Rywałd* i *Rywałdzik.*

Rehwiese, pow. obornicki, ob. *Igrzyna.*

Rehwinkel 1.) os. leś. do Pruskiego Frydlądu należąca, pow. człuchowski, st. p., par. kat. i ew. Pruski Frydląd. W 1868 r. 1 dm., 9 mk. ewang. 2.) **R.** al. *Jakobswalde,* wyb. tamże; należy do Frydlądu; 1885 r., 3 dm., 39 mk. W 1886 napotkano przy orce wielki grobowiec, w którym oprócz starej broni, różnych ozdób i kości, znajdował się starożytny granitowy posążek, dochodzący 5 stóp wysokości. Posąg ten, grubo obrobiony, przedstawia postać ludzką typu słowiańskiego i służy obecnie za ozdobę ogrodu właściciela posiadłości (ob. Westpreussische Volks Zeitung, 1886, Nr. 138). *Ks. Fr.*

Reibnitz 1.) 1288 *Ribiz,* 1360 *Rybicz,* wś, pow. wrocławski, par. katol. Jaeschguetel. W 1841 r. 13 dm., folw., 86 mk. (30 ew.). Wś należała do katedry wrocławskiej. 2.) **R.,** 1397 *Rybnig,* wś i dobra, pow. jeleniogórski, posiada kościół par. ewang. od 1743 r., kaplicę katol., filię Kemnic (Kępice), szkołę ewang. W 1841 r. było na obszarze dominialnym 2 dm., folw., 24 mk. ewang.; we wsi 224 dm., 1004 mk. (23 katol.). Młyn wodny, warsztaty tkackie, hodowla owiec. Ruiny budowli, zdala na wzgórzu się znajdujące (z datą 1234 r.), podawane bywają za szczątki istniejącego tu jakoby klasztoru reginek (żebrzących mniszek).

Reichandres (niem.), ob. *Rychendrysy.*

Reichau, wś, pow. cieszanowski, 15 klm. na płd.-wsch. od Cieszanowa, 11 klm. od sądu powiat., urz. poczt., tel. i st. kol. jarosławsko-sokalskiej w Lubaczowie. Na zach. i płn. leży Basznia Górna, na wsch. i płd. Sieniawka. Wś leży w dorzeczu Sanu za pośrednictwem Smolinki i Baszenki, płynących środkiem obszaru od płd.-wsch, z Sieniawki na płn.-zach. do Baszni Górnej. Zabudowania wiejskie leżą na lew. brzegu Smolinki. Dolina Smolinki moczarzysta. Na lew. brzegu Smolinki średnie wznies. sięga 236 mt. Włas. więk. (hr. Maryi Gołuchowskiej) ma roli or. 30, łąk i ogr. 42, past. 1, lasu 164 mr.; wł. mn. roli or. 150, łąk i ogr. 78, past. 3 mr. W r. 1880 było 24 dm., 194 mk. w gminie; 9 rz.-kat., 15 gr.-kat., 170 ew.; 9 Polaków, 15 Rusinów, 170 Niemców. Par. rzym. i gr.-kat. w Lubaczowie. Ewangielicy mają kaplicę (od 1856) i parafią, do której należą kolonie: Ostrowiec, Smolin, Einsingen, Lindenau, Deutschbach i

Felsendorf, w ogóle 1150 dusz (750 ewang. augs. i 400 reform.; ob. Bredetzky, Histor. Beitrag zum deutschen Colonialwesen in Europa, Bruenn, 1812). We wsi jest szkoła ewang. Kolonią założył rząd austryacki po zajęciu starostwa lubaczowskiego. Nabył ją był wraz z wsiami Basznią i Hutą Kryształową przy licytacyi w r. 1818 Egidiusz hr. Pawłowski. *Łu. Dz.*

Reichau, wś kośc. i dobra ryc., pow. morąski, o 13 klm. na wschód od Morągu, nad jez. Narien, w okolicy pagórkowatej, lesistej, z gliniastą glebą. Ma 96 mk. ew., rolników. St. poczt. w miejscu. Dobra mają 1958 ha.; gorzelnia. *Ad. N.*

Reichau *Ober* i *Nieder*, 1372 *Reichow*, wś i fol., pow. niemczyński, posiada kościół par. ewang., szkołę ewang. W 1841 r. 38 dm., fol., 290 mk. (21 kat.), młyn wodny, gorzelnia, łomy wapienia.

Reichbarten, fol., pow. morąski, st. poczt. Reichenbach in Ostpr.

Reichen 1.) 1310 *Rychenau*, wś, pow. górski (Guhrau) na Szląsku, par. ew. Heinzendorf. W 1841 r. 24 dm., fol., 172 mk. (13 kat.). 2.) **R.** *Gross*, 1418 *Reichenau*, wś i dobra, pow. lubiński na Szląsku; posiada kościół par. ew. W 1841 r. ma 51 dm., dwór, 341 mk. ew., młyn wodny i wiatrak. Kościół tutejszy już w 1551 roku otrzymał pierwszego pastora. 3.) **R.** *Klein*, 1273 *Richnau*, 1353 *Reichenau*, wś, pow. lubiński. W 1841 r. 22 dm., 118 mk. ewang.

Reichenau (niem.), ob. *Rychnawa.*

Reichenau 1.) wś i dobra, pow. kładzki, posiada kaplicę kat., szkołę, młyn wodny. W 1841 r. 105 dm., 594 mk. kat. 2.) **R.** *Alt* i *Neu*, dwie wsi, pow. bolkowicki, nad Strzygowską wodą. R. Alt ma kościół paraf. kat. (od 1689 r.) z kaplicą św. Anny (od 1736 r.), kościół par. ew. (od 1742 r.), szkołę kat., nadleśnictwo królewskie. W 1841 r. 278 dm., 2226 mk, (1095 ew.); R. Neu 83 dm., 582 mk. (58 kat.), szkołę ew.; par. ew. i kat. w Giesmannsdorf. Do 1810 r. należało do klasztoru w Gryzoborze (Gruessau). 3.) **R.** *Nieder* i *Ober*, wś i dobra, pow. żegański, par. kat. Koźle; posiada kaplicę kat. (do 1668 r. ew.) i szkołę ew. (przed 1668 i od 1742 r.). W 1841 r. było 145 dm., dwór, 2 folw., 744 mk. (24 kat.), dwa młyny wodne, cegielnia, warsztaty płócienne. Do dóbr należały Buschvorwerk i wś Paganz (21 dm., folw., 80 mk.). 4.) **R.** *Ober* i *Unter bei Priebus*, wś i fol., pow. żegański, posiada kościół par. ew., kaplicę kat. W 1842 r. była szkoła ew., dwa folw., 39 dm., 371 mk. (15 kat.). Kościół tutejszy miał już w 1538 r. pastora ew.; w 1668 r. zwrócony katolikom, lecz w 1827 r. ponownie oddany ewangielikom.

Reichenbach, kol. niem., pow. lwowski. W r. 1880 było 31 dm., 226 mk.; 12 rz.-kat., 19 gr.-kat., 191 ew., 4 izrael.; 35 Rusinów, 191 Niemców. Ewangielicy mają swoją parafią w Dornfeldzie. We wsi jest szkoła etat. 1-klasowa. Por. *Krasów.* *Lu. Dz.*

Reichenbach, wś, młyn i leśn., pow. prusko-hołądzki, 17 klm. na płd.-wschód od st. kol. żel. Gueldenboden, nad bitym traktem do Zełwałdu, w górzystej okolicy, z glebą gliniastą, łąkami licznemi i torfiskami, ma 750 mk. ewang.: trudnią się rolnictwem i ogrodnictwem, chowem bydła i koni. Prowadzą handel masłem z Berlinem i Szczecinem. Konie tutejszego chowu chętnie zakupują na remonty dla wojska. W pobliżu znajduje się młyn wodny i olejarnia a także browar. St. poczt. i tel. w miejscu. Omnibus pocztowy do Gueldenboden i Zełwałdu. *Ad. N.*

Reichenbach 1.) 1263 *Richenbach*, wś, pow. żegański, par. kat. Neu-Waldau, ew. Kottwitz. W 1842 r. 80 dm., sołtystwo, 539 mk. (256 kat.), kaplica kat. filialna, szkoła kat., szkoła ew. Wś należała dawniej do klasztoru augustyanów w Żeganiu. Do R. należą młyny: Dobermuehle i Scholzenmuehle nad rzeczką, dopływem Brzeźnicy. 2.) **R.** *Nieder* i *Ober*, wś i majorat, pow. zgorzelicki. Do 1815 r. należał do saskich Łużyc. W 1842 r. R. Nieder 54 dm., dwór, 328 mk. ew.; R. Ober 27 dm., folw., 172 mk. ew. 3.) **R.,** miasto na Łużycach, ob. *Rychenbach.* 4.) **R.,** miasto powiatowe na Szląsku pruskim, ob. *Rychbach.*

Reichenbach (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. pierzycki, st. p. Arnswalde.

Reichenberg (niem.), wś, pow. licbarski, st. p. Liewenberg.

Reichenberg, ob. *Rychemberk.*

Reichenberger Gasse, wyb. do Rychemberka należące, pow. gdański nizinny. W 1885 r. 5 dm., 71 mk.

Reicheneck (dok.), ob. *Rajkowy.*

Reichenforst, wś, pow. kładzki, par. kat. Wuenscheburg; 1842 r. 21 dm., fol., 101 mk. katol.

Reichenhagen, wś, pow. królewiecki, st. poczt. Loewenhagen.

Reichenhoff, fol., pow. welawski, st. poczt. i tel. Puschdorf.

Reichenow, niem. *Reichenau*, 1295 *Richnowe*, wś, pow. ząbkowicki, posiada kościół par. kat. W 1841 r. 77 dm., 522 mk. (3 ew.). Wś należała do 1810 r. do klasztoru w Kamieńcu.

Reichenstein, zwaliska zamku, na górze 464 mt. wysokiej, na płd.-wschód od wsi Krautenwalde, pow. frywałdzki, obwód sąd. jawornicki, na Szląsku austr. Od wschodu opływa górę zamkową pot. Krebsbach. Z rozległości wałów rozpoznać można jeszcze dawny rozkład zamku, z którego pozostałe mu-

ry dowodzą silnej budowy i starożytnego pochodzenia. Odległy od Jawornika 4 klm. na płd.-zachód. *Br. G.*

Reichenstein, miasto w pow. ząbkowickim, wznies. 1103 stóp npm., na północnych stokach Jauersbergu, posiada kościół paraf. ew., kościół par. kat. p. w. Niepokalanego Poczęcia P. Maryi (od 1708 r.), kaplicę cmentarną kat. (od 1583 r.), szkołę kat. i ew., szpital na 10 chorych, szpital dla górników, fabryki tytuniu, krochmalu, porcelany, cegielnie, młyn prochowy pod miastem. Od XII w. kwitnie tu przemysł górniczy. Pierwotnie dobywano tu złoto, którego produkcya w XVI w. dochodziła do 25,000 duk. rocznie. Od 1701 r. wydobywają arszenikowe rudy, przerabiane na miejscu. Miasto samo, pierwotnie prywatna własność, przeszło w ręce ks. Brzegu w 1599 r. W XVII w. zaraza (1643), rabunek (1644) i pożary (1638 i 1796 r.) zadawały mu ciężkie klęski.

Reichenthal, uroczysko, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Gródek, o 36 w. od Białegostoku.

Reichenthal, pow. morąski, st. poczt. i tel. Liebstadt Ostpr.

Reichertswalde, dobra ryc. z fol. Weeskenthal, Goldbach, Gottesgabe, Inruecken, Silberbach, Stobbuitt, Hartwich, Gudnick, Gross i Klein Gillgehnen, Sorehnen, Weeskenitt, Woritten, odl. 7 klm. od st. p. i tel. Goettchendorf. Obszaru 4872 ha. Właściciel hr. Dohna-Lauck. *Ad. N.*

Reichfelde, wś na małych Żuławach malborskich, pow. malborski, nad szosą z Kiszporka do Notzendorf, st. p. i par. ew. Stare Pole, par. kat. Notzendorf. Wś zawiera 7 gburstw i 10 zagr., razem 608 ha (352 roli or. i 226 łąk). Gleba nadzwyczaj urodzajna, gdyż jeden ha roli przynosi 45·04 mrk czystego dochodu, a 1 ha łąk 44·65 mrk. W 1869 r. było 28 dm., 351 mk., 152 kat., 187 ew. 1 menonita, 5 baptystów i 6 żyd.; 1885 r. 30 dm., 64 dym., 304 mk., 120 kat., 167 ew., 8 dyssyd. i 9 żyd. We wsi jest szkoła ew. (1 naucz. i 33 dzieci). Przywilej lokacyjny wystawił w. mistrz Ludwik Koenig r. 1342.

Reichhorst, wś na małych malborskich Żuławach, nad jeziorem Drużnem, $4^3/_4$ mili na wschód od Malborka, pow. malborski, st. p. Hohenwalde, par. kat. Tiergarth, ew. Thiensdorf. Z wyb. Fellermannshuben i Dreirosenkrug obejmuje 12 gburstw i 1 zagr., obszaru 374 ha (38 ha roli or., 61 łąk, 7 lasu). Gleba żyzna; 1 ha roli przynosi 42·3 mrk czyst. dochodu. W 1869 r. było 13 dm. i 91 mk. (4 kat., 51 ew. i 36 menonitów); 1885 r. 15 dm., 19 dym., 88 mk. (2 kat., 52 ew., 33 dyssyd. i 1 żyd.). Wybud. 1^{szo} ma 1 dm. i 7 mk.; 2^{gie} 1 dm., 11 mk. *Kś. Fr.*

Reichow 1.) *Gross,* wś i dobra ryc. w Pomeranii, pow. białogrodzki, nad szosą z Białogrodu do Słupska, st. p. Podewils (o 1·5 klm.). Okolica równa, gleba gliniasta. W 1878 r. 185 mk. ew. 2.) **R.** *Klein,* dobra ryc., tamże, st. p. Podewils. *Kś. Fr.*

Reichsen, wś, pow. licbarski, st. p. Roggenhausen.

Reichsheim, wś, pow. mielecki, jest osadą niemiecką obok wsi Dębiaki i Hyki, leży w piaszczystej równinie (142 mt.), nad Babusowskim pot. (dopł. Wisły). Na wschód przypiera do dużych borów, na płn. do Czajkowy i Padewki, na wschód graniczy z Grochowem a na płd. z Dębiakami. Wś liczy 54 dm. i 262 mk.; 39 rz.-kat., 201 ew. i 22 izrael. Pod względem narodowości 197 Niemców a 65 Polaków. Jest tu kościół i szkoła wyznaniowa ewang. Od r. 1867 filia paraf. ewang. Hohenbach, dusz 230. Od 1784 do 1867 r. była tu par. ewang., z drewnianym domem modlitwy z 1802 r. Posiadłość więk. (bar. M. Hirscha) wynosi 2 roli, 1 łąk, 5 past. i 465 mr. lasu; pos. mn. 606 roli, 155 łąk, 413 past. i 38 mr. lasu. Jestto nowsza osada, z czasów pierwszej połowy bieżącego stulecia. *Mac.*

Reichswalde (niem.), osada, pow. wystrucki, st. p. Neunischken.

Reichthal (niem.), ob. *Rychtal.*

Reichwald, 1301 *Richenwalde,* wś, pow. wołowski, par. ew. Dyhernfurth, kat. Wahren. W 1842 r. była tu kaplica kat., młyn (od 1353), browar, gorzelnia, cegielnia, sołtystwo wolne, folw., 34 dm., 248 mk. (83 kat.). Wieś należała dawniej do klasztoru lubuskiego.

Reichwald (niem.), ob. *Rychwałd.*

Reichwaldau (niem.), ob. *Rychwałd.*

Reichwaldau, wś, pow. szunowski, par. kat. i ew. Schoenau (Szunów). W 1842 r. 56 dm., fol., 391 mk. (56 kat.).

Reichwalde, wś i fol., pow. pr. holądzki, 7 klm. od st. p. i tel. Liebstadt. Obszaru 312 ha.

Reidervitz, dobra ryc. w Pomeranii, pow. rugijski, st. p. Altenkirchen. Własność klasztoru św. Anny i Brygity w Stralsundzie.

Reigelsdorf (niem.), ob. *Rudzików.*

Reihe al. *Reyhe,* wś i fol., pow. głogowski, par. ewang. Dalków. W 1842 r. 13 dm., 127 mk. ewang.

Reiherbusch, obszar nieużytków do Elbląga należących.

Reihergrund, król. leśn., należące do nadleśn. Wierzchlas, pow. tucholski, st. p. i kol. Polski Cekcyn.

Reiherhorst, ob. *Zatomskie leśnictwo,* pow. międzychodzki.

Reiherinsel, kol., pow. ostródzki, tuż przy Ostrodzie.

Reiherlug, leśn. król., pow. obornicki, o 9 klm. na płd. od Rogoźna, w lasach łoskoń-

skich, ztąd zwana też leśnictwem Łoskońskiem; 1 dm., 12 mk.; par. i poczta w Goślinie Długiej, okr. domin. Kąty, st. dr. żel. w Rogoźnie. *E. Cal.*

Reihershorst (Kętrz.), ob. *Zaręby.*

Reihwiesen (niem.), ob. *Rejwiz.*

Reiken, pow. królewiecki, st. poczt. Liska-Schaaken.

Reikeningken *Gross* i *R. Klein*, wś, pow. labiewski, st. p. i tel. Labiewo.

Reimannsfelde, posiadłość prywatna nad zatoką Fryską, o 2 mile na płn. od Elbląga, pow. elbląski, st. p. i par. ew. Łęcze (o 3·5 klm.), par. kat. Elbląg. R. ma 123 ha (76 roli or., 1 łąk, 11 lasu). Około 8 ha zasadzono drzewami owocowemi; są też 2 cegielnie z okrągłemi piecami i 2 młyny wodne. W 1869 r. było 6 dm. i 80 mk., 5 kat., 75 ew.; 1885 r. 9 dm., 12 dym., 67 mk. (8 kat., 59 ew.). Właśc. 1885 r. Albert Orbanowski. Już w r. 1858 istniał tu zakład kąpielowy. Około 1300 r. nadaje komtur elbląski Konrad von Lichtenhayn Janowi, młynarzowi, i jego spadkobiercom 4 włóki w pobliżu wsi Dorrebach (dziś Doerbeck), z obowiązkiem płacenia rocznie od włóki pół grzywny i 4 kury czynszu; płużnego zaś od każdego pługa owych 4 wł. 1 kor. pszenicy i 1 kor. żyta. Nadto pozwalamy mu postawić tam młyn i nadajemy mu na jego terytoryum rybołóstwo, zakazujemy także, aby ktokolwiek w obwodzie jednomilowym z jego szkodą jaki inny młyn zbudował; za to będzie nam rocznie płacił 3 grz. i 30 kur (ob. Cod. dipl. Warmiensis, I, 64). Gdy r. 1347 zakon w pobliskich Kadynach chciał nowy młyn postawić, zawarł z spadkobiercami Jana wprzód ugodę, według której wsie Rehberg, Doerbeck, Łęże i Gr. i Kl. Steinort zboże swoje tylko w tutejszym młynie mleć mogły (ob. Cod. dipl. Warm., II, 88). Od wojny 13-letniej aż do roku mniej więcej 1554 stała tutejsza osada pusta. Dopiero około powyższego roku ustanowiono nanowo czynsz od roli w kwocie 4 grzywien, podczas kiedy od młyna płacić miano 6 grz. Właścicielem był wówczas radny Krzysztof Weinreich. Prawo co do młyna nabyło mto Elbląg r. 1732, ale już r. 1734 ustąpiło je radcy nadwornemu Pochling, który tutejsze dobra był kupił za 3500 złot. Tenże powiększył je także dokupiwszy do nich 2 włóki roli sołeckiej w Łężach (ob. Der Elbinger Kreis, von Rhode, str. 47 i 88). *Ks. Fr.*

Reimannshof al. *Reymannshof*, wś, pow. ostrzeszowski, o 5 klm. na płn. od Ostrzeszowa (par., poczta i st. dr. żel.), graniczy z Siedlikowem; 19 dm., 108 mk. (75 kat., 33 prot.). Osada ta powstała na zabranych przez rząd pruski obszarach. Mapa powiatu z r. 1821 oznacza w tej okolicy nieznane zkądinąd Parciny. *E. Cal.*

Reimen, 1411 r. *Reyman*, wś, pow. nissański, 1¾ mili od Nissy. W 1860 r. było tu sołtystwo rycerskie; wś miała 1894 mr. obszaru, szkołę, gorzelnię, 62 dm., 345 mk. kat. Par. kat. Reinschdorf.

Reimerischken, pow. gierdawski, ob. *Neu-Astrawischken.*

Reimershof 1.) fol., pow. bydgoski, z pocztą w Koronowie (Crone a. d. Brahe), niewykazany w spisie gmin i okręgów. 2.) **R.,** ob. *Rasiński folwark.*

Reimershuben, wyb. do Hejbud należące, pow. malborski, st. poczt. Szymon. W spisie z r. 1885 niewymienione.

Reimerswalde, wś na wielkich Żuławach malborskich, 3¼ mili od Malborga, st. poczt. i par. ew. Nowydwór, kat. Tiegenhagen. Zawiera 13 posiadłości, 255 ha (95 roli or. i 56 łąk). W 1869 r. było tu 127 mk. (15 kat., 40 ew., 72 menonitów), 19 dm.; 1885 r. zaś 18 dm., 22 dym., 121 mk., 11 kat., 78 ew. i 32 dyssydentów. We wsi jest szkoła ewang. (z 1 nauczycielem i 36 dziećmi). *Ks. Fr.*

Reimerswalde, wś, pow. liebarski, st. p. i tel. Liebark.

Reimsbach, właściwie *Reibnitzbach*, wś, pow. walbrzyski, par. ew. Nieder-Wueste-Giersdorf. W 1842 r. 34 dm., sołtystwo wolne, 84 mk. (2 kat.), dwa młyny.

Reimsdorf, fol. należący do domeny rastemborskiej, pow. rastemborski. Obsz. 512 ha

Reimswaldau (*Reibnitzwaldau*), wś, pow. walbrzyski, par. ew. Lang-Waltersdorf. Posiada kaplicę kat. W 1842 r. 108 dm., sołtystwo, 768 mk. (18 kat.), 5 młynów wodnych, krochmalnie, warsztaty bawełn. i płócienne.

Reimswalde, osada, pow. świętosiekierski, st. poczt. Zinten.

Reinau, wś, pow. inowrocławski, o 12 staj od mta pow. na wschód, między osadami: Niemojewo, Nowy Dwór, Modliborzyce i Franopole, wśród lasów; poczta w Pieraniu, st. dr. żel. w Inowrocławiu, ma 28 dm., 299 mk. (202 kat., 97 prot.).

Reinberg, dobra w Pomeranii, pow. Grimmen, st. p. w miejscu.

Reinberg 1.) dawniej *Reibnig*, wś i dobra, pow. kożuchowski. W 1842 r. 103 dm., 896 mk. (51 kat.); par. kat. Bytom nad Odrą (odl. pół mili). Wielka gorzelnia, warsztaty płócienne. Do R. należy Karlsberg, fol. i zamek książęcy z parkiem. 2.) **R.,** wś nad Odrą, pow. głogowski, par. ew. Weissholz. Przewóz na Odrze. W 1847 r. 10 dm., 72 mk. (8 kat.). Do R. należy fol. Perschkevorwerk.

Reinbruch, ob. *Czyste Błoto.* Razem z wyb. Świniarnią (2 dm. i 13 mk.) obejmuje 191 ha. Obie osady liczyły w 1885 r. 24 dm., 30

dym., 150 mk., 93 katol., 57 ewan.; st. poczt. Pokrzydowo.

Reindoerfel, 1404 *Raumedoerfel*, wś i fol., pow. ziębicki, par. kat. i ew. Ziębica. W 1842 r. 65 dm., fol., 445 mk. (175 ew.), 4 młyny wodne, gorzelnia, hodowla owiec. Do R. należał Viehhoefel fol. i 10 dm., 49 mk. (16 kat.).

Reinecken al. *Reineken*, dobra, pow. ragnecki, 6 klm. od st. p. i tel. Kraupischken. Obszaru $68^1/_2$ ha.

Reinersdorf, wś i dobra ryc. nad rz. Protwą (dopł. Prosny), pow. kluczborski, par. ewang. w miejscu. Leży na granicy od w. ks. poznańskiego. Wzgórze, na którym stoi wiatrak, wznies. 500 st. npm. W 1861 r. 101 dm., 1103 mk. (1037 ew., 48 kat., 18 żyd.). Dobra miały 8684 mr. (2669 mr. roli, 416 łąk i 5548 mr. lasu); była cegielnia, tartak, browar, owczarnia (2400 owiec), trzy folw. Wraz z obszarem wiejskim R. miało 11,271 mr. W 1775 r. powstała tu kolonia Freidorf (1607 mr. roli, 73 mr. ogr. i 68 mr. łąk). Kościół ew. istniał tu już w XVI w.; obecny z 1754 r. Szkoła ewang. od połowy zeszłego wieku. Ob. *Komorzno*.

Reinerz, w dok. *Rinharcz*, *Reihartz*, *oppidum Reinhardi*, czeskie *Dusnik*, miasto i zdrojowisko z zakładem kąpielowym, pod 50°30′18″ płn. szer. i 34°3′56″ wschod. dług., na wznies. 1680 do 1719 st. npm., niedaleko granicy czeskiej, na lewym brzegu Bystrzycy Kładzkiej, przy ujściu Romsbachu, w bagnistej dolinie, na stokach południowych Hirtenbergu, w pow. kładzkim. Posiada kościół paraf. katolicki (z 1710 r.), drugi p. w. św. Trójcy na wzgórzu za miastem, zbudowany 1698 na pamiątkę morowej zarazy w 1679 r., kaplicę św. Anny (z 1773 r.), kościół par. ewang., zbudowany przez związek Gustawa Adolfa, huty żelazne pod mistem, 3167 mk. (1872 r.), przeważnie katolików. Jest to dawna osada górnicza, zniszczona w czasie wojny 30-letniej, odżyła później wskutek rozwoju przemysłu płóciennicznego i sukiennictwa. Tutejsze stowarzyszenie muzyczne istnieje od 1591 r. a papiernia od 1562 r. Obecnie rozwinął się przemysł drzewny (drobne wyroby). Zakład zdrojowy powstał na południe od miasta, nad Bystrzycą, przy tryskających tu źródłach (szczawy obfitujące w gaz węglany). Jedno z nich letnie ma ciepłotę 14° R., drugie 9°. Znane były już w XVII w. Obecnemu zakładowi dał początek doktór Mogolla na początku obecnego wieku. Zakład kąpielowy leży na wznies. 1699 do 1720 st., w wąskiej, nieco wilgotnej dolinie. Ważnym czynnikiem leczniczym prócz wód i powietrza górskiego jest serwatka, z której przyrządzania (mleko kozie i ośle) pozyskał zakład sławę. Urządzono tu również kąpiele. *Br. Ch.*

Reinfeld, pow. kartuski, ob. *Przyjaźń* 1).

Reinfeld 1.) wś i dobra ryc. ze st. pocz., w Pomeranii, pow. białogrodzki, nad Regą. W pobliskich wyniosłościach znajdują się pokłady wapienne; w okolicy lasy dębowe i bukowe. W 1878 r. 625 mk. ewang.; trudnią się wywozem wapna i drzewa. 2.) **R.,** dobra ryc. w Pomeranii, pow. miastkowski, st. p. Barnow; 1314·10 ha; czysty dochód z gruntu około 3000 mrk; cegielnia. Dziedzic ks. Bismarck. 3.) **R.,** dobra ryc., tamże, posiadają st. pocz.; gorzelnia.

Reinholdsfelde, dobra w Pomeranii, pow. sławiński, st. pocz. Zollbrueck.

Reinholdshof, fol. do Wyczechowa należący, pow. kartuski; 1885 r. 4 dm., 47 mk.

Reinholdsthal, ob. *Radontowo*.

Reinischdorf (niem.), ob. *Ryńsk*,

Reinken, dobra i młyn, pow. frydlądzki, st. pocz. Schoenbruch.

Reinkendorf *Klein*, dobra w Pomeranii, pow. Randow, st. p. Szczecin, 7 klm. odl.

Reinkenhagen, dobra w Pomeranii, pow. Grimmen, st. p. Miltzow.

Reinlacken, wś, pow. welawski, st. pocz. i tel. Taplacken.

Reinland, wś na wielkich Żuławach malborskich, pow. malborski, st. pocz. i par. ew. Nowydwór, katol. Tiegenhagen, odl. od mta pow. $3^3/_4$ mili, ma 215 ha obszaru (49 roli or., 77 łąk); czysty dochód z 1 ha roli 29·07 mrk. W 1885 r. 26 dm., 159 mk., 20 katol., 97 ew., 42 dyssyd. Szkoła ewang. (1 naucz. i 47 dzieci). *Ks. Fr.*

Reinschenhof (niem.), fol., pow. świętosiekierski, tuż przy mieście powiatowem.

Reinsdorf (dok.), ob. *Kurkocin*.

Reinshain *Ober i Nieder*, 1426 r. *Reinoldishain*, wś i dobra, pow. kożuchowski, par. ew. i kat. Weichau. W 1842 r. R. Nieder 47 dm., 220 mk.; R. Ober 40 dm., 206 mk. (14 kat.), szkoła ewang. Dwa folw., trzy młyny wodne.

Reinwasser 1.) pol. *Czysta Woda*, karczma nad Wierzycą, pow. kościerski, st. pocz., paraf. kat. i ew. Skarszewy, odl. od Kościerzyny $4^1/_2$ mili, gmina Schwarzhof, zawiera 315·81 mr. W 1869 r. 1 dm. i 10 mk. katol.; 1885 r. 2 dm., 32 mk. Tu wpada Wietcysa (Fietze) do Wierzycy. Lustracya komisyi pruskiej z r. 1772 r. donosi: Czysta Woda, folw. i karczma, została r. 1755 sołtysowi w Bożempolu Michałowi Klatt na 50 lat jure emph. sprzedana wraz z 4 włókami. Ten zadzierżawił ją Krystyanowi Zadach za 75 tal. Wysiew wynosi 50 korcy żyta, 10 jęczmienia, 20 owsa, 2 grochu, 3 tatarki, 5 jarki; zbiera trzecie ziarno. Kanonu płaci 50 tal., kwarty 3 tal., hyberny 3 tal. 30 gr., zagłównego 1 tal. 30 gr. (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, 161). 2.) **R.,** pol. *Czysta*

Woda, wyb. a nie wieś (ob. t. I, 885) do dóbr stężyckich należące; 1885 r. 4 dm., 41 mk.

Reinwasser, wś i dobra ryc. ze st. pocz., w Pomeranii, pow. miastkowski, nad szosą bytowską, gleba piaszczysto-gliniasta. Pokłady wapienne i lasy sosnowe. R. ma 489 mk. ewang. (1878). Rolnictwo, hodowla bydła i wywóz tuczonej trzody chlewnej do Berlina i Hamburga.

Reinzig, ob. *Roińskie Holendry*, pow. międzyrzecki.

Reipen, dobra, pow. weławski, 7 klm. od st. p. Gruenhayn, obszaru 373 ha.

Reisau, wś i dobra, pow. niemczyński, par. ew. Gruen Hartau. W 1842 r. 31 dm., dwór i folw., 165 mk. (22 katol.).

Reischen-Jetkant, wś, pow. kłajpedzki, st. pocz. Dt. Crottingen.

Reischvitz, dobra ryc. w Pomeranii, pow. rugijski, st. p. Bergen.

Reisendorf, 1389 *Ruessindorf*, 1417 *Rusindorf*, wś. i dobra, pow. grotkowski, odl. 3 mile od Grotkowa. W 1861 r. było 14 dm., 108 mk. katol. Większa posiadł. miała 292 mr., wś 51 mr.

Reisewitz, 1368 *Rysewicz*, wś i dobra, pow. grotkowski, odl. $3^1/_4$ mili od Grotkowa, 1 m. od Odmuchowa, par. Karłowice Wielkie. W 1861 r. 38 dm., 245 mk. (13 ewang.). Obszar ogólny 1428 mr. (1054 mr. roli), z tego na dobra ryc. przypadało 1276 mr. (450 mr. roli). Młyn wodny, hodowla owiec.

Reisezagel, wś, pow. ząbkowski, par. kat. Baerwalde; 1842 r. 31 dm., 208 mk. (50 ew.).

Reisgen-Passon, ob. *Passon-Reisgen.*

Reisicht 1.) posiadłość, pow. złotoryjsko-hajnowski, odl. $^3/_8$ mili od Złotoryi (Goldberg). 2.) **R.,** wś i dobra, pow. złotoryjsko-hajnowski; 1842 r. 81 dm., dwór, folw., sołtystwo, 591 mk. (14 kat.), szkoła ew., młyn, gorzelnia. Obecnie st. dr. żel. na linii od Lignicy (odl. 24 klm.) do Żegania. Do R. należały: Birkfleck (Ober i Nieder), Nieder Reisicht, os., i Klein Tschirbsdorf, wś, fol. i młyn.

Reiss-Frankenstein, ob. *Frakszтyn*, 1 dm., 13 mk.

Reisterbruch, ob. *Lapissena.*

Reiszdorf, dobra, pow. labiewski, 6 klm. od st. p. i tel. Goldbach. Obszaru $129^1/_2$ ha.

Reitersdorf, wś, pow. prądnicki, odl. $^7/_8$ mili od Głogowy Górnej, par. Kierpień. W 1861 r. 21 dm., 117 mk. katol., 130 mr.

Reitz (niem.), ob. *Rejca.*

Rejbenie, wś, pow. szawelski, gm. Żagory, o 43 w. od Szawel.

Rejbeniszki, wś, pow. szawelski, gm. Żagory, o 44 w. od Szawel.

Rejby, wś i dwór, pow. rossieński, gm. i par. Kielmy, o 38 w. od Rossień; własność Preciszewskich.

Reje, wś u źródeł rz. Kodenki, dopł. Hujwy, pow. żytomierski, par. Kodnia; cerkiew drew. Własność Chuchrowskich. *X. M. O.*

Rejentówka, ob. *Regentówka.*

Rejkie, wś, pow. rossieński, par. gawrańska.

Rejkowszczyzna, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 76 w. od Nowoaleksandrowska.

Rejmentarówka, wś u źródeł Syrego Taszliku, pow. czehryński, w 3 okr. pol., o 70 w. od Czehrynia a 5 w. na południe od Ositniażki, ma 1267 mk. i do 2820 dzies. ziemi. W 1808 r. było 98 osad i 992 mk. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, drewniana, wzniesiona w 1770 r. i uposażona 17 dzies. ziemi. We wsi znajduje się fabryka cukru, założona w 1843 r. Gleba bardzo urodzajna; za czasów poddaństwa właściciel zbierał do 3500 kóp pszenicy i do 11,000 berkowców buraków. Na mocy umowy wykupnej włościanie w 1863 r. nabyli 803 dzies. ziemi za 39,579 rs. Na początku bieżącego wieku własność gen. Dawydowa, od którego w 1807 r. nabył Trębowelski, lecz wkrótce odprzedał Kajetanowi Krasińskiemu, do sukcesorów którego obecnie należy. Nazwę otrzymała wś od regimentarza Stempkowskiego, który przed 1766 r. stał przez czas dłuższy w tych okolicach ze swym oddziałem.

Rejmentarszczyzna al. *Antonówka*, wś nad rzką Uzką, pow. wasylkowski, w 3 okr. pol., o 38 w. od Wasylkowa, o 2 w. poniżej Jankówki (Łopatynszczyzny), ma 1329 mk.; w 1863 r. było 906 mk. praw. i 146 kat. Cerkiew p. w. Podwyższenia krzyża św., drewniana, wzniesiona w 1802, po spaleniu się w 1857 r., na nowo wystawiona w 1858 r., uposażona jest 38 dzies. ziemi. Do par. praw. należy wś Olejnik. R. należy do klucza białocerkiewskiego hr. Branickich.

Rejmikiszki, ob. *Remejkiszki.*

Rejmundowo, ob. *Rajmundowo.*

Rejnie, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 32 w. od Nowoaleksandrowska.

Rejnis, os. leśn. w dobrach Dobrowola, pow. maryampolski.

Rejnowo, wś, pow. drysieński, par. Leszczyłowo.

Rejothen (niem.), fol., pow. świętosiekierski, st. pocz. Wolittnick.

Rejów, os. fabr., kol. i obręb leśny nad rz. Łączną, pow. kielecki, gm. Suchedniów, par. Skarzysko, leży pomiędzy Suchedniowem a Bzinem, w pobliżu drogi żel. dąbrowsko-iwangrodzkiej, odl. 30 w. od Kielc a 43 w. od Radomia. Os. fabr. rządowa zajmuje wraz ze stawem i kanałami 110 mr.; w 1880 r. pracowało w zakładach 100 ludzi. Kolonia, założona w 1857 na odpadkach rządowych lasów le-

śnictwa Samsonów, składa się z 23 osad, mających od 20 do 26 mr. ziemi piaszczystej. W 1827 r. było tu 19 dm., 171 mk. Obszar na którym powstała ta osada stanowił pierwotnie własność klasztoru wąchockiego. Było tu wójtowstwo ale wieś nie istniała czy też opustoszała. Uboga gleba tego lesistego podgórza nie zachęcała do pracy rolniczej. W 1730 r. klasztor wybudował tu dymarkę do wytapiania rud i kucia żelaza. W 1770 r. zniesiono dymarkę a wystawiono wielki piec i fryszerkę. W 1780 r. Józef Szaniawski, opat wąchocki, kanonik krak., wypuścił wójtowstwo Rejów z fabrykami i lasami na lat 50 w dzierżawę Adamowi i Maryannie małżonkom Michalskim. Po śmierci Michalskiego prawo przeszło na jego synowę. Gdy w 1830 r. wyszedł termin przywileju, rząd odebrał R. ze zniszczonemi zupełnie fabrykami. Bank polski objąwszy w 1833 r. zarząd zakładów górniczych kazał stare budowle fabryczne rozebrać a wznieść nowy wielki piec, który ukończony w 1838 r., został w ruch puszczony. Motorem była jak i dawniej siła wodna, dostarczana przez rzkę Łęcznę, mającą na obszarze R. 17 stóp spadku. Wodę przeprowadzono kanałami sklepionemi (doprowadzający 420 st. długi a 7 szer., odprowadzający 600 st. długi). Woda gromadzona w stawie przechodziła do kanału górnego szluzą z kamienia ciosowego. Budowa zakładu kosztowała 789,250 złp. 20 gr. czyli 118,387 rs. 60 kop. Odtąd funkcyonuje ów zakład bez przerwy, produkując surowiec, wytapiany z pomocą węgla drzewnego. Od 1874 r. zaprowadzono przyrząd do ogrzewania powietrza, zmniejszający ilość węgla. W 1876 r. pobudowano piec kupellowy ogrzewany koksem (szląskim i austryackim). Fabryka produkowała głównie żelazo surowcowe a w $^1/_3$ części odlewy. Tu wykonano po części warszawskie bruki żelazne. Roczna produkcya dochodziła do 100,000 pud. surowcu i 30,000 pud. odlewów. *A. W.*

Rejowiec 1.) os. miejska, przed 1867 r. miasteczko, pow. chełmski, gm. Rejowiec, par. rz.-kat. Pawłów. Leży śród wyżyny lubelskiej, sięgającej w okolicy do 800 st. npm., w dolinie rzki b. n., uchodzącej z praw. brzegu do Wieprza. Droga bita z Chełma do Krasnostawu przechodzi przez R. Droga żelazna nadwiślańska ma stacyą t. n. o 4 w. od osady. R. odl. 16 w. od Chełma, 55 w. od Lublina, 227 w. od Warszawy (koleją żel.), posiada cerkiew prawosławną, synagogę, sąd gm. okr. III, urząd gm., szkołę początkową, st. poczt., aptekę, fabrykę wyrobów z miedzi, dwie garbarnie, olejarnią, pałac dziedziców z ogrodem, 121 dm., 1408 mk. (1060 żyd.). Odbywa się tu 6 jarmarków. W 1827 r. było 100 dm., 603 mk.; 1858 r. było 99 dm. (19 murow.), 1159 mk. (802 żyd.); kasa miejska miała dochodu 266 rs. 53 kop. Obszar miejski zajmuje 321 mr. R. założony został przez Mikołaja Reja, który za żoną Zofią Kościeniową z Sędziszowa otrzymał (w 1540 r.) dobra: Kobyle i Siennicę (część zapewne jedną). Na obszarze Kobyla, posiadłości składającej się zapewne z samych lasów, z nieliczną ludnością, żyjącą z przemysłu leśnego głównie, ten energiczny gospodarz i kolonizator zakłada miasteczko (Rejowiec) a zapewne też i wieś (Wólka Rejowiecka). Dziś osada miejska zajmuje 321 mr., Wólka 632 mr. a wieś Kobyle 389 mr., dołączywszy do tego obszar drobnych osad (wś Rybie, Wereśce), wynoszący 600 mr. i obszary folwarczne, wypadnie iż pierwotna rozległość dóbr Kobyle wynosiła do 7000 mr. W 1547 r. Zygmunt I wydał przywilej lokacyjny dla miasta Rejowca, nadając prawo niemieckie, dwa jarmarki i 10 lat wolności. Zdaje się, iż wraz z miastem założył tu Rej zbór kalwiński, łącząc propagandę religijną z działalnością kolonizatorską. Swą gospodarczą działalność rozszerza Rej w różne strony ziemi lubelskiej, chełmskiej i halickiej. Za żoną przypadły mu dwie dzierżawy królewskie: Stajne (w pobliżu Rejowca) i Plisków pod Rakołupami (na płn. od Wojsławic); w 1542 r. wydzierżawia od Odnowskiego Mikołaja: Bochotnicę, Stoczek i Stothlicze (część dóbr Dyss w lubartowskiem pow.); 1545 r. nabywa od Tęczyńskiego Andrzeja Ostrów (w chełmskiem) a oprócz tego w ziemi halickiej wydzierżawia i nabywa: Srzednie i Dubowicę, Kołodziejów i Temerowce a w 1548 r. w ziemi lubelskiej oddaje mu Paweł Bystrom: Popkowice i Skórzyce. Po 1550 działalność Reja przenosi się na obszar Małopolski. Obok odziedziczonych po ojcu nabywa tu rozliczne posiadłości i w 1554 r. zakłada miasto Okszę a w niej zbór kalwiński. Oba te centry działalności Reja zostają w ręku jego potomków do końca XVII w. W 1681 r. R. należy do Bogusława Reja, a ministrem przy zborze był Paweł Nemorecki. W ostatnich latach tego stulecia zbór istniał jeszcze ale brakowało wiernych i patrona, ztąd nie było środków na utrzymanie ministra. W 1720 r. Rzewuscy, właściciele R., wystawili cerkiew unicką i uposażyli parafią. W 1796 r. rozpoczęto budowę murowanej cerkwi, którą wykończyli dziedzice R. Ossolińscy. Z kolei dobra te przechodziły do rąk ks. Woronieckich (około 1853 r.) a wreszcie hr. Łubieńskich. W lesie dóbr R. na wzgórzu stoi budowla piramidalnego kształtu, zwana przez lud „grobisko“. Opis R. podał Tyg. Illustr. z 1863 r. (VIII, 282). Dobra Rejowiec składały się w 1881 r. z folw. R., Adamów, Kadzin i Kostunin, rozl. mr. 5539: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 574, łąk mr.

244, pastw. mr. 190, lasu mr. 1830, nieuż. mr. 132, razem mr. 2972; bud. mur. 18, z drzewa 33; płodozmian 4, 5 i 7-polowy; fol. Adamów gr. or. i ogr. mr. 359, łąk mr. 40, pastw. mr. 5, lasu mr. 276, nieuż. mr. 35, razem mr. 715; bud. mur. 1, z drzewa 11, płodozmian 10-polowy; fol. Kadzin gr. or. i ogr. mr. 212, łąk mr. 1, lasu mr. 466, nieuż. mr. 14, razem mr. 693; bud. mur. 2, z drzewa 4; płodozmian 4-polowy; fol. Kostunin gr. or. i ogr. mr. 465, łąk mr. 152, pastw., mr. 33, lasu mr. 489, nieuż. mr. 19, razem mr. 1158; bud. mur. 4, z drzewa 6; płodozmian 4, 8 i 10-polowy; lasy nieurządzone; młyn wodny i cegielnia, pokłady wapna, torfu. W skład dóbr wchodziły poprzednio: os. R. os. 97, z gr. mr. 321; wś Wólka Rejowiecka os. 32, z gr. mr. 632; wś Kobyle os. 38, z gr. mr. 389; wś Rybie os. 27, z gr. mr. 336; wś Majdan Rybie os. 9, z gr. mr. 80; wś Kadzinek os. 5, z gr. mr. 23; wś Wereśce os. 9, z gr. mr. 161. R. gmina należy do s. gm. okr. III w os. Rejowiec, ma 4846 mk. W skład gm. wchodzą: Aleksandrya, Aleksandrówko, Adamów fol., Budki, Gruszów, Gruszów-Majdan, Felczyn, Kadzinek fol., Klementynów, Kobyle, Krzywowola, Niedziałowice, Rybie, Rybie-Majdan, Stary-Majdan, Siedliszki, Tomaszówka, Wańkowszczyzna, Wereśce, Wańkowszczyzna, Zyngerówka. 2.) **R.,** wś włośc., pow. jędrzejowski, gm. i par. Nagłowice, ma 9 os., 110 mr. obszaru. W 1827 r. było 7 dm., 57 mk. Wchodziła w skład dóbr Nagłowice. *Br. Ch.*

Rejowiec 1.) grupa domów i folw., w gm. Weryni, pow. kolbuszowski, przy drodze z Kolbuszowy do Raniszowa. 2.) **R.,** al. *Rejowin*, folw. na obsz. Rzemienia, na prawym brzegu Wisłoki, pow. mielecki, w płn. stronie obszaru, nad granicą Rzochowa. Obszar dworski, do którego R. należy, ma 5 dm., 150 mk. Obszar folw. przecina tor dr. żel. Karola Ludwika na przestrzeni Dębica-Baranów. Na wschód otacza fol. duży bór, Rzemieński las, będący częścią puszczy sandomierskiej.

Rejowiecka Wólka, wś, pow. chełmski, gm. i par. Rejowiec. Wchodziła w skład dóbr Rejowiec (ob.).

Rejowin, ob. *Rejowiec.*

Rejowiszcze, wś, pow. włodzimierski, wchodziła w skład ststwa lubomelskiego, (V, 445).

Rejst, jezioro w pow. sejneńskim, w gm. Krasnobroda, ma 20 mr. obszaru.

Rejstaniszki 1.) folw., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Ołkuny, należy do dóbr Ołkuny hr. Tyszkiewiczów. 2.) **R.,** wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 13 w. od Nowoaleksandrowska.

Rejstówka, zaśc. włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm., okrąg wiejski i dobra skarbowe Dziewieniszki, o 2 w. od gminy.

Rejstry 1) wś, pow. rossieński, gm. Pojurze, par. żwingowska, o 84 w. od Rossień. 2.) **R.,** dobra, pow. rossieński, gm. Rossienie, par. ławkowska, o 28 w. od Rossień.

Rejszaliszki, zaśc. rząd., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 32 w. od Wilna, 3 dm., 22 mk. katol.

Rejszew, wś i os. leś., pow. warszawski, gm. i par. Jabłonna; wś ma 34 os., 777 mr. Wchodziła w skład dóbr Jabłonna.

Rejsztokiemie, wś, pow. suwalski, gm. Sejwy, par. Puńsk, odl. od Suwałk 23 w., ma 37 dm., 276 mk.

Rejszuła, strumień w pow. kowieńskim, dopływ Niemna.

Rejterada al. *Rajterada* 1.) na Kummersberga mapie Galicyi (sekc. 10) *Raytarda*, grupa domów w gm. Rudny Małej, pow. rzeszowski, tuż przy gościńcu rzeszowsko-głogowskim. Należy do obszaru dworskiego, obejmującego 6 dm., 42 mk. 2.) **R.,** fol. i gorzelnia na obszarze dworskim Rudnej Wielkiej, w tymże powiecie. *Br. G.*

Rejterówka 1) al. *Rychterówka*, os., pow. sandomierski, gm. i par. Połaniec, odl. od Sandomierza 40 w., ma 4 dm., 17 mr. włośc. 2.) **R.,** ob. *Rajtarówka.*

Rejtyniki 1.) fol., pow. rossieński, gm. Mańkuny, o 19 w. od Rossień. 2.) **R.,** wś, tamże, o 20 w. od Rossień.

Rejwiz, niem. *Reihwiesen*, z kol. *Rejwizem Starym* (niem. *Alt-Reihwiesen*), wś, w pow. i obw. sąd. cukmantelskim, na Szląsku austr., w okolicy górzystej, na płd.-zach. od Cukmantla, o 8 klm., przy gościńcu z Cukmantlu do Frywałdu. Graniczy od płn. z Ondrzejowicami, od zach. z Frywałdem i Buchelsdorfem, od płd. i wsch. z Gruntem Górnym (Ober-Grund). W 1880 r. było 69 dm., 393 mk., 387 rz.-kat., 6 prot.; 390 Niemców. Na osadę Stary Rejwiz przypada 13 dm., 79 mk. Szkoła ludowa i kapelania miejscowa. Wś wznies. 757 mt., najwyżej w całym Szląsku austr. Na płd. rozpościera się olbrzymie torfisko (bór), 769 mt. npm., obejmujące 249·71 ha. Wśród niego dwa znaczne jeziora. Tutaj ma źródła swe Czarna Opawica, główne ramię źródlane Opy. *Br. G.*

Rejzekne, ob. *Rzeżyca.*

Rejże 1.) okolica nad rzką Lestą, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i par. Butrymańce, o 5 w. od gminy a 57 w. od Trok, ma 30 dm., 270 mk., w tej liczbie 2 prawosł., 72 katol., 188 mahom. i 8 żydów (w spisie z 1864 r. 25 dusz rewiz.). W 1880 r. okolica składała się z 10 folwarków, 2 wsi, 6 zaśc. Właścicielami byli: Ryzwanowicz (120 dz.), Mokołowicz (40 dz.), Chalecki (17

dz.), Wilczyński (20 dz.), Makowiecki (24 dz.), Jabłoński (16 dz.), Chazbiejewicz (52 dz.), Bohdanowicz (2 dz.) i Abuniewicz (10 dz.). 2.) **R.**, fol., tamże, okr. wiejski Ajciuny, własność meczetu mahometańskiego.

Rejżewo, fol., pow. trocki, ob. *Pieskuńce*. Podług spisu z 1866 r. o 56 w. od Trok, 2 dm., 30 mk. katol. W 1850 r. dobra R., w par. Punie, składały się z 3 wsi, 2 fol. i 1 zaśc., miały 500 dzies. rozległości i należały do Rejżewskich i Zabłockich.

Rek 1.) os., pow. lipnowski, gm. i par. Bobrowniki, odl. o 20 w. od Lipna, ma 1 dm., 9 mk., 73 mr. 2.) **R.**, fol., pow. lipnowski, gm. Szpetal, par. Bobrowniki, odl. o 20 w. od Lipna, 1 dm., 13 mk., 2 mr.

Rekańce, własn. szl. nad stawem, pow. wileński, w 6 okr. pol., o 22 w. od Wilna, 4 dm., 88 mk. katol.

Rekcin, 1648 *Rekcino*, 1710 *Rekczyn*, mylnie *Rexyn* (u Ossowskiego), niem. *Rexin*, dobra ryc., powiat gdański górny, nad szosą ze Skarszew do Gdańska wiodącą, wznies. 319 st. npm. Odl. 6 klm. na zach. od Pruszcza (st. p., tel. i kol.), par. kat. św. Wojciech, ew. Jaśki. Obszaru 288 ha (2 łąk i 275 roli orn.); czysty dochód wynosi 5035 mrk. W 1869 r. 127 mk., 78 kat., 49 ew., 8 dm.; 1885 r. zaś 11 dm., 17 dym., 111 mk., 71 kat., 40 ew. Właścicielem już r. 1858 Bertram. Na obszarze dóbr znaleziono urny twarzowe (ob. Obj. do mapy arch. Prus Zach., Ossowskiego, 57). W drugiej połowie XVIII w. utrzymywał tu Waleryan Piwnicki, miecznik pruski, domową kaplicę; w r. 1782 pełnił przy niej urząd domowego kapelana karmelita ks. Bogusław (ob. „Utracone kościoły“ p. ks. Fankidejskiego, str. 185). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu p. Sartowski od 9 wł. folw. i 4 ogr. 10 fl. 2 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Poznaniu, 1871, str. 173). Taryfa na symplę z r. 1717 pisze: Retcin combustum (ob. Cod. Belnensis, str. 83). W wizytacyi Szaniawskiego z r. 1710 czytamy, że Rekczyn miał mesznego dawać 9 kor. żyta i tyleż owsa, dawał jednak tylko $7^1/_2$ kor. żyta i tyleż owsa (str. 147). W gdańskich tablicach woskowych jest r. 1398 wymieniony Marquart von Rexin, a r. 1411 Hans von Ryxin (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XI, str. 25). *Ks. Fr.*

Rekentin (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Grimmen, st. p. Tribsees.

Rekicie, fol., pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Żydomla, o 21 w. od Grodna.

Rekiczyńce, wś nad rz. Murachwą, pow. jampolski, okr. pol. i par. katol. Murachwa, gm. i st. pocz. Dżuryn, par. praw. Chomeńki, przy trakcie pocz. z Mohylowa do Dżuryna, o 28 w. od st. dr. żel. odeskiej Rachny, ma 95 osad, 598 mk. (z Adamówką), 904 dzies. ziemi włośc., 866 dzies. dworskiej. Własność Sobańskich. *X. M. O.*

Rekiecie 1.) fol. i dobra, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Melegiany, o 22 w. od Święcian. Fol. ma 1 dm. i 29 mk. katol.; własność Bielikowiczów. 2.) **R.**, wś i dwór (Monkiewicza), pow. rossieński, par. pogromoncka. 3.) **R.**, wś, pow. szawelski gm. Wekszne, o 72 w. od Szawel. 4.) **R.**, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 37 w. od Telsz.

Rekieciszki 1.) zaśc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Hoduciszki, o 33 w. od Święcian, ma 2 dm., 25 mk. katol. (w 1864 r. 8 dusz rewiz.). 2.) **R.**, zaśc. szlach., tamże, o 22 w. od Święcian, ma 3 dm., 17 mk. (7 katol. i 10 starow.).

Rekiele, wś, pow. władysławowski, gm. Błogosławieństwo, par. Szaki, odl. od Władysławowa 30 w., ma 2 dm., 37 mk., 93 mr. W 1827 r. było 2 dm., 55 mk. Wchodziła w skład dóbr Giełgudyszki.

Rekieniszki, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Malaty, o 9 w. od gminy, 8 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Czywile.

Rekiewo, ob. *Rekijów*.

Rekijów al. *Rekiewo*, żmujdz. *Rikijaus*, dwór i dobra nad jez. Rekiewskiem al. Karpiowskiem, pow. szawelski, gm. Podubis, par. Pokopie, o 12 w. od Szawel, posiada kościół filialny p. w. Jezusa Chrystusa, wzniesiony w 1657 r. przez biskupa Karpia, wyrestaurowany w 1860 r. przez Eustachego Karpia, b. marszałka szlachty gub. wileńskiej, zmarłego tutaj w 1863 r. Nad brzegiem jeziora znajduje się piękny murowany grób Franciszka Karpia, posła na kilka sejmów. W 1859 r. było tu 62 mk., wiatrak i gorzelnia. Gleba urodzajna. Dawna własność starej rodziny Karpiów. Do dóbr rekijowskich należy kilka wsi i folwarków.

Rekijowskie, jezioro w pow. szawelskim, ob. *Karpiowskie* jezioro. Ma około 12 w. obwodu; głębokość dochodzi od 1—5 sążni. Brzegi od wschodu odkryte, od pozostałych stron porosłe krzakami i błotniste; dno gliniaste i tylko w niektórych miejscach pokryte piaskiem.

Reklaniszki al. *Raklaniszki*, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski Ołkuny, o 14 w. od gminy a 49 w. od Wilna, ma 5 dm., 8 mk. katol. (4 dusze rewiz.); należy do dóbr Janiszki (Iwaniszki) hr. Tyszkiewiczów.

Rekle, wś i fol., pow. noworadomski, gm. Zamoście, par. Rząśnia, odl. 21 w. od Radomska; wś ma 19 dm., 246 mk.; fol. 6 dm., 8 mk. W 1827 r. było 17 dm., 103 mk. W 1885 r. fol.

Rekle roz. mr. 897: gr. or. i ogr. mr. 550, łąk mr. 73, pastw. mr. 9, lasu mr. 241, nieuż. mr. 24; bud. mur. 4, z drzewa 13; płodozmian 4, 8 i 9-polowy; las urządzony. Wś R. os. 30, z gr. mr. 189. W XVI w. były tu części szlacheckie i łany kmiece, dające dziesięcinę plob. w Rząsni; kmiecie prócz tego dawali kolędę (Łaski, L. B., I, 538). W 1552 r. było tu 5 posiadaczy, mających od $^1/_4$ do $^1/_8$ łana (Pawiński, Wielkp., t. II, 283). *Br. Ch.*

Rekle 1.) wś, pow. białostocki, w 3 okr. pol., gm. Krypno, 35 w. od Białegostoku. Wchodziła w skład ststwa knyszyńskiego (ob. Knyszyn). 2.) **R.**, wś, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 10 w. od Poniewieża.

Reklew, fol., pow. sandomierski, gm. Górka, wchodzi w skład dóbr *Konary* (ob.).

Reklin al. *Reklino*, dok. *Reschelin* (1262), *Ercelino?* (1312), Rechelin (1387), wś i domin., pow. babimoski (Wolsztyn), st. dr. żel. wolsztyńsko-zbąszyńskiej, o 8 klm. na północo-zachód od Wolsztyna i o 15 klm. od Zbąszynia; par. Wolsztyn, dawniej Niałek; poczta w miejscu. W r. 1262 Przybysław z Lutomia nadał klasztorowi obrzańskiemu dziedzictwo swoje R. z lasami, łoziną, łąkami, pastwiskami, jeziorami, bagniskami i innemi przyległościami (ob. E. Calliera, Powiat kościański, p. art. Chorzemin). W r. 1387 pisał się Dobrogost z R.; około 1564 płaciła osada bisk. poznańskim od 10 łanów po 8 groszy fertonów; w r. 1580 należał R. do Jaromirskich, z których Zofia posiadała 5 łanów, 4 zagr. i 3 komorn. a Jan $4^1/_2$ łana, 4 zagr. i 2 komor.; późniejszymi dziedzicami byli Aleksander Mielęcki, dziedzic Zakrzewa, około 1793, Prot Mielęcki około 1836 i Jan Bniński około 1843 r. Wś ma 15 dm., 136 mk. (113 katol., 23 prot.). Dominium liczy w 3 dm., 63 mk. (47 katol., 16 prot.); obszaru ma 256·80 ha, czyli 212·36 roli, 29·48 łąk i 14·96 pastw.; czysty doch. gr. 2065 mrk. *E. Cal.*

Rekliniec z *Dąbiem*, rus. *Rekłyneć*, wś, pow. żółkiewski, 30 klm. na płn.-wschód od Żółkwi, 7·5 klm. od sądu pow., urz. pocz. i tel. w Mostach Wielkich. Na płd. leżą Batratycze, Kupiczwola i Strzemień, na zach. Mosty Wielkie i Borowe, na płn. Sielec (w pow. sokalskim), na wschód Stryhanka i Dobrotwór (obie w pow. kamioneckim). Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Zełdca, dopływu Raty. Wchodzi on ze Strzemienia i płynie w kierunku przeważnie płn. do Borowego. W obrębie wsi zasilają go z obu boków małe strugi. W dolinie Zełdca leżą zabudowania wiejskie. Ns lew. brzegu Żełdca leży część wsi Dąb, a na praw. brzegu Kolendy, Lasowe i Za Cegielnią. Obszar w znacznej części lesisty. Najwyżej, do 218 mt., wznosi się „Wysoka Góra“ na płn. granicy wsi. Na płn.-wschód leży las Stebny, na płd.-wsch. Czarny Las, na płd.-zach. Łubne i Parowe. Własn. większa (Włodzimierza Goreckiego) ma roli orn. 435, łąk i ogr. 188, pastw. 68, lasu 2603; wł. mn. roli orn. 701, łąk i ogr. 1485, pastw. 220, lasu 13 mr. W r. 1880 było 195 dm., 1244 mk. w gm.; 5 dm., 54 mk. na obsz. dwors.; 138 rz.-kat., 1106 gr.-kat., 54 izrael.; 141 Polaków, 1102 Rusinów, 55 Niemców. Par. rz.-kat. w Mostach Wielkich, gr.-kat. w miejscu, dek. bełzki, dyec. przemyska. Do par. należy Strzemień. We wsi jest cerkiew p. w. św. Trójcy i szkoła etat. jednokl. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr koronnych, pow. i woj. bełzkiego. Gertrudę Komorowską, porwaną w Nowem Siole d. 13 lutego 1771 r., utopiono w przerębli strugi, płynącej koło wsi Reklińca (ob. Kraszewski, Starościna Bełzka, t. I, str. 153 i 154). W lustracyi z. r. 1765 (Rk. Os. Nr 2835 str. 1 nn.) czytamy: „Dzierżawa Rekliniec w posesyi JW. Pani Ewy de Kaniowskie Potockiej, niegdy JWP. Joachima Potockiego, wojsk kor. generała lejtnanta, małżonka, pozostałej wdowy, vigore juris-communicativi od Augusta III w Schowie d. 7 czerwca r. 1752 tejże Potockiej danego. Osiadłość Reklińca i powinności poddanych: W tej wsi pod poddaństwem pola ćwierci 27 i zagród 8 osiadłych w obszarach dworskich na pługów 60, łąk do dworu należących na kosarzów 80, poddanych z tywonem, gajowymi, mielnikiem i komornikami 54, to jest na ćwierciach siedzących, pańszczyzny i powinności odbywających poddanych 7, a zaś od powinności wolnych tywon, gajowych 4, po pół ćwierci pola mających poddanych 30, zagrodników 8, komorników 3. Powinności ich są te: Pociężny na ćwierci siedzący zimą i latem, pociężny ciągłem, pieszy pieszo dni 2 w tydzień i dni latem powinnych 12, to jest: zaor, obor, zakoś, obkoś, zażyn, obżyn, tłok 6 odbywa. Po pół ćwierci zaś pola trzymający przez rok w tydzień dzień jeden i dni powinnych 6, a zagrodnik także co tydzień dzień jeden i dni powinnych równie jak ćwiertnik lub też czynszownik latem 12 odbywa. Oprócz pańszczyzny tak na zagrodzie jako i ćwierci siedzący kurę jednę, grzybów wieniec seu sztuk 100, chmielu półmacków dwa, czyli za każdy półmacek kurę, lub za kurę po gr. 10 płacąc dają, a półćwiertników dwóch na kurę i wieniec grzybów składają się i po półmacku chmielu każdy oddaje. Komornicy tylko od św. Wojciecha do św. Marcina, to jest przez niedziel 29 co tydzień dzień jeden odrabiają, konopie moczą, wywłoczą i z dworskiego włókna dwudniowi po 6 motków, dniowi po 3 motki (prócz mielnika i komorników) na arszynowe motowidło przędą, kapustę sadzą, polewają bez pańszczyzny, dziesiąty pień

pszczół do podrzynania należy, od owcy i świni stronki po gr. 8 płacą, szarwarki do reperacyi grobli ile potrzeba odbywają. Pola dworskie: 1) obszar Rydarz nazwany na pługów 14; 2) obszar Paproczyzna na pługów 14; 3) niwa w lesie przy granicy od Strzemienia na pługów 14; 4) niwa Ruba na pługów 18. Łąki dworskie: 1) łąka Pyszczek na kosarzów 20; 2) łąka od granicy dobrotworskiej na kosarzów 12; 3) łąka Pański Kąt nazwana na kosarzów 8; 4) łąka na Towarnym na kosarzów 8; 5) łąka na Perebiżu na kosarzów 13; 6) łąka na Parowym na kosarzów 11; 7) łąka od gościńca strumienieckiego na kosarzów 10; 8) łąka na Łanie na kosarzów 8. Lasy reklinieckie: od płn. strony czyli Sielca zacząwszy od rzeki Rany, gdzie się łączy z Zelcem rzeką, ciągnie się na uroczyska, to jest: na Krukową Sosnę, Niżne Hrebelki aż do Perekopu, w którym nie jest lasu na pół mili sosnowego samego obrzedniego, od wschod. strony czyli Dobro... i Stryhanki od Perekopu zacząwszy aż do Rakowej Szyi ciągnie się, od której zaczyna się kontrowersya z WP. Paparą na Bużatym, gdzie jest przyznaka dąb stary zwalony, czyli pień dębowy, od Bużatyna wpół Czarnego lasu, dębowego i różnego drzewa, gdzie przeszedłszy ten las Czarny jest przyznaka wywóz, przez który przed laty droga bywała, ciągnący się na grzędy ku Kołczetu, i tu kontrowersya z wyżej wspomnianym WPanem Paparą, jest lasu na pół mili wzdłuż, a wszerz na pół ćwierci mili różnego, sosnowego i dębowego, a zaś bez kontrowersyi w tę stronę lasu na ćwierć mili. Całego tedy lasu jest wzdłuż na dobre półtory mili i tyleż wszerz, a circiter w około, alias w kwadrat, mil sześć, to jest lasów tych, które są w kontrowersyi, na pół mili wzdłuż, a wszerz ćwierć mili, tych zaś lasów, o które sprzeczki nie ma, na milę i ćwierć wzdłuż, a wszerz na milę, między którymi lasami w pośrodku wieś, pola, łąki, ogrody, dworskie i gromadzkie, wyżej opisane, znajdują się. Prowent z Reklińca roczny 1972 zł. 18 gr. Expensa fundi wynoszą 252 zł., intraty tedy, z której kwarta ma być płacona, zostaje 1720 zł. 13 gr. *Lu. Dz*

Reklińskie Holendry, niem. *Reklin Hauland*, os. wiejska, pow. babimoski (Wolsztyn) o 8 klm. na płn.-zachód od Wolsztyna, par. Siedlec, poczta i st. dr. żel. w Reklinie, ma 27 dm., 175 mk. (4 kat., 171 prot.). Holendry te istniały już w zeszłem stuleciu, wchodziły w skład dóbr Zakrzewo i należały do Aleksandra Mielęckiego. *E. Cal.*

Rekła, wś, pow. czerykowski, par. Worodzków.

Rekłajcie, wś, pow. szawelski, gm. Żagory, o 44 w. od Szawel.

Reknica, także *Bembernica* al. *Czapielska struga*, niem. *Regnitz*, *Czapielkerbach*, a w dolnej części *Sommerkauerfliess*, *Sambritza* (pewnie *Ząbrzyca*, jak to wioska Ząbrcz wskazuje), rzka, prawy dopływ Raduni, w pow. kartuskim. Wypływa z jeziorka pod Dolnem Klonowem, na wznies. 176 mt. npm., wije się potem przez małe jezioro, pomiędzy Dolną i Górną Hutą, przerzyna jeszcze trzecie jezioro, leżące między Dolnym i Górnym Ząbrczem (Sommerkau), oblewa Marszewo, Mały i Wielki Czapielsk, płynąc doliną lesistą, wpada opodal hamerni Louisenthal pod Kolbudami do Raduni. Przy ujściu tworzy dolinę malowniczą (ob. Kassubei und Tuchler-Haide von Pernin, str. 69). *Kś. Fr.*

Reknitz (niem.), ob. *Rekownica.*

Rekoszajcie, wś, okolica szl. i dobra, pow. rossieński, gm. Skawdwille, par. Niemokszty, o 29 w. od Rossień.

Rekowe, leśna osada na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski, st. p. Jedwabno.

Rekowiszki, pow. maryampolski, gm. Gudele, par. Skrawdzie, odl. od Maryampola 25 w., ma 5 dm., 70 mk. W 1827 r. było 4 dm. 44 mk.

Rekówka, wś nad rz. Iłżanką, pow. iłżecki, gm. i par. Ciepielów, odl. od Iłży 29 w., posiada młyn wodny, tartak, 19 dm., 142 mk., 54 mr. ziemi dwors., 503 mr. włośc. W 1827 r. było 17 dm., 147 mk. R. wchodziła w skład dóbr Ciepielów.

Rekownica, 1284 *Netuse ?*, 1687 *Rękownica*, niem. *Recknitz* al. *Reknitz*, wś włośc. na Kaszubach, pow. kościerski, st. p. Nowa Karczma, par. kat. Stare Grabowo (odl. $^1/_2$ mili). Razem z wyb. Śledziową Hutą obejmuje 17 gburstw i 3 zagr., obszaru 561 ha (23 lasu, 47 łąk i 376 roli). W 1869 r. było 23 dm., 199 mk. (72 kat., 127 ew.); 1885 r. zaś 25 dm., 37 dym., 205 mk.; 85 kat., 120 ew. (na Śledziową Hutę przypada 8 dm., 49 mk.). R. leży opodal jez. grabowskiego, po obu stronach Wierzycy. Dawniej były to dobra ryc., których dziedzice mieli prawo zasiadania w sejmiku powiatowym, lecz r. 1834 zostały między czynszowników rozparcelowane a dawnemu posiadaczowi pozostała tylko roczna renta i prawo patronatu nad miejscowym kościołem. Roku 1867 był patronem Lewald Jezierski. W XVI wieku posiadali wieś Doręgowscy, ewangielicy, którzy tu zbór luterański wystawili, potem jednak wrócili do katolicyzmu i zamienili go na kościół katol. Ma on tytuł św. Michała arch.; oprócz R. należą do osady Będomin, Będominek, Kula, Papiermuehle (niem.), Pucka Huta, Śledziowa Huta i Einhaus (niem.). Wizyt. Rozdrażewskiego z r. 1583 donosi, że tu wówczas było 5 gburów (coloni), z których każdy dawał 1 kor. żyta i

tyleż owsa. R. należała wtedy do par. kościerskiej (str. 23). R. 1687 pisze wizytator Albinowski, że w R. jest kat. kościół drewniany, parafialny. We wieży wiszą 2 dzwony, przy kościele stoi kostnica. Do prob. należą 2 wł. roli. Wsie paraf. są: R., Bendomino i Bendominko; dusz kat. jest tylko 12, reszta są lutrzy. Plebanii nie ma, ale jest miejsce dla niej wraz z ogrodem nad rzeką i łąka. Jest także miejsce dla szkoły, która zgorzała i ogród. Obecnie zawiaduje parafią tutejszą prob. z Niedamowa; dziedzicem wsi jest Kliński (str. 73). R. 1710 posiadał R. „Nobilis a Gleysen Dorengowski“ (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 155). Ciekawe szczegóły zawiera lustr. komisyi pruskiej z r. 1772: R. składa się z 2 działów. Do Lewalda, szlachcica w Pucu, należy 7 gburów i półgburów i wyb. Śledziowa Huta, jako i 1 młynarz, do Wysockiego w Kiełpinie pod Gdańskiem 4 gburów. Mieszkańcy religii mieszanej; 9 familii wyznania luterskiego. Cztery włóki roli plebańskiej obsiewa i użytkuje proboszcz z Starego Grabowa, który tu co trzecią niedzielę odprawia nabożeństwo. Gburzy p. Lewalda wysiewają $49^1/_2$ kor. żyta, 8 jęcz., 20 owsa, $5^1/_2$ tatarki, $2^3/_4$ grochu włącznie z młynem i wybudowaniem. Czynszu płacą 56 tal. 30 gr. gdańskiej monety i są wolni od tłoki. Gburzy p. Wysockiego sieją razem 24 kor. żyta, 5 jęcz., $10^1/_2$ owsa, 3 tatarki, $1^1/_2$ grochu; zbierają zaś $2—2^1/_2$ ziarna. Płacą w ogóle 33 tal. 60 gr. i są także wolni od tłoki. Młyn posiada wdowa Burant na prawie dziedzicznem. Dobra Lewalda są zobowiązane tu zboże swoje mleć, za co młyn dostaje od korca jednę macę i po 1 groszu. Czynsz wynosi 20 tal., z których p. Wysocki dostaje 5 tal. za to, że swoich gburów zobowiązuje także tu mleć. Dla dworu w Pucu musi młynarz mleć bez wynagrodzenia, nadto daje panu gęś, 2 kury, i 1 kor. tatarki. Drzewo musi młynarz kupować w Kościerzynie, drzewa na opał nie ma, oprócz kilku lichych zarośli, ale gburzy rzną torf, ale sprzedawać go nie mogą, gdyż w okolicy drzewa dosyć. Jezioro Grabusz dotyka po części osadę i w jednej części tutejsi posiadacze łowią ryby. Poboru płacą na wielkopolski regiment rocznie 10 tal., na co każdy gbur, z wyjątkiem dwóch, daje po 1 tal., młynarz 1 tal. 3 gr.; nadwyżkę wynoszącą 1 złoty dostają żołnierze przy odbieraniu pieniędzy, jako gratyfikacyą. Prob. grabowski pobiera od każdego gbura po $^1/_2$ korca żyta i tyleż owsa; pastor szymbarski zaś od każdego ewang. pół korca owsa. Bydła mają tu 18 krów, 30 owiec i 18 świń (Zeitsch. d. Westpreus. Gesch. Ver., XV, 86). Według taryfy na symplę z r. 1717 płaciła R. 1 fl. 20 gr. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 83). Schuch domyśla się, że wymienione w dok. Mestwina z r. 1284 Netuse, później Neruse, oznacza prawdopodobnie Rekownicę (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., X, 109). *Ks. Fr.*

Rekownica, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski, st. p. Malga.

Rekowo, wś, pow. sierpecki, gm. Kossemin, par. Jeżewo, odl. o 11 w. od Sierpca, ma 9 dm., 51 mk., 111 mr.

Rekowo, płn.-wschodnia odnoga jez. Kłodna, należącego do jezior raduńskich (ob.), w pow. kartuskim. Jest ona $^1/_4$ mili długa a $^1/_{10}$ mili szeroka, wznies. 160·6 mt. n. p. m. Otoczona z jednej strony wyniosłościami a z trzech innych łąkami i polami; dno piaszczyste. Obfituje w leszcze, szczupaki, sumy, płotki, węgorze, liny i karpie, lecz trudno je dostać, bo jezioro głębokie. Panny norbertanki w Żukowie miały tu wolne rybołówstwo (ob. Klasztory żeńskie przez ks. Fankidejskiego, str. 61). *Ks. Fr.*

Rekowo 1.) 1583 i 1678 r. *Rakowo*, niem. *Rekau*, dobra na Kaszubach, pow. pucki, nad szosą pucką, odl. 6·5 klm. na płn. od Redy (st. kol. i katol. kościół paraf.). Wś posiada szkołę ewang. (1 naucz. i 46 dzieci), gorzelnią parową, a od r. 1884 agent. poczt. Razem z fol. Emilshof (2 dm., 13 mk.) i karczmą (1 dm., 7 mk.) obejmuje 683 ha (388 roli or., 70 łąk, 185 lasu). Wszystkie 3 osady razem liczyły 1885 r. 19 dm., 38 dym., 239 mk., 189 kat., 50 ew. Ossowski podaje, że w R. znajdywano zausznice bronzowe i drobne wyroby, wskazujące istnienie grobów skrzynkowych (str. 63). W 1392 r. 19 lipca nadaje komtur gdański Jan Rumpenheim Hermanowi Volczer 43 włók w Rekowie na prawie chełm. i wyznacza dla niego jako sołtysa 4 włóki i 9 mr. wolnych jako i trzeci fenig kar sądowych. Reszta 38 włók i 21 mr. czynszują po 4 skojce i 2 kury od włóki i dają mesznc i dziesięcinę proboszczowi i biskupowi. Sołtysowi wolno w pobliskiem jeziorze wszelkiemi narzędziami ryby łowić, ale zakonowi będzie służył na koniu w lekkiej zbroi przy wyprawach wojennych. Zdaje się, że pierwsza lokacya nie doszła do skutku, bo 14 grudnia 1400 r. potwierdza komtur gdański Albrecht von Schwarzburg przywilej, który niegdyś pierwszy posiadacz wsi Scibor „v. Korstekow“ był wystawił. Według niego zawierają dobra rekowskie, które dzierży Paweł „Swyarowitz“ na prawie chełm., 50 włók. Sołtys posiada 5 wolnych włók i trzeci fenig kar od większych i mniejszych sądów i ma zakonowi służyć we wszystkich wyprawach z koniem wartującym 5 mrk. Reszta włók czynszuje 16 skojców i 2 kury i dają na wyprawy wojenne 1 skojec i $^1/_2$ korca owsa. Mieszkańcy czynią rocznie 1 dzień tłokę (ob. Gesch. d.

Kr. Neustadt v. Prutz, str. 206). Ciekawe szczegóły podaje lustracya ststwa puckiego z r. 1678: „Wś i folw. R. ma włók 50. Folwark. Mieszkanie jedno dla urzędnika. Izba jedna w zrąb, okna dobre, piec dobry, komór dwie, 3 izby poboczne, w sieni stajnia dla koni i chlew dla drobiazgów. Szpichlerz nad izbą i sienią, ale posowa niedobra, dach stary, ale dobry. Stodoła o 3 klepiskach, stara, miejscami podparta, dach niezły. Kłótek żelaznych 6. Po jednej stronie szopa niedobra i dach stary, przy niej owczarnia stara, dach zły, podle niej szopa dla bydła stara, na której dach obalony. Z drugiej strony stodoły szopa stara, niedobra, cwele pogniły, w ziemię wlazła, dach niezgorszy. Przy dworze sad jeden, kiedy obrodzi, prowent z niego na zamek. Kocieł stary dziurawy, żelaza do wieszania kotłów w kominie. Siekiera jedna, kosa do sieczki jedna i lada z stalnicą. Widły gnojowe 1, widły żytne 2, brony żelazne o cynkach 44 i 2 haki żelazne, ław dwie. Czeladź w tym folwarku: urzędnik z żoną poddany; myto i ordynaryą ma taką jak i Pieleszewski, ma ku temu czeladzi dwoje, parobka i dziewkę, których myto i ordynarya taka jak i na folw. pieleszewskim. Bydło: krów 12, od nich taki pakt, jak się opisał przy folw. Pielesz; stadnik 1, jałowic trzyletnich 3, jałowic dwuletnich 1, rocznych 3, juńców rocznych 4, latosich cieląt 5, świni starych 2, stadnik 1, nazimiąt 2, prosiąt 7, gęsi i kur tak jak na drugich folwarkach i pakt taki od nich. Owce: tych załęcznych pańskich dojek jest 162, skopów starych 122, jarlaków owieczek 91, jarlaków skopów 83; między tymi ma owczarz na załęcz piątą owcę, z tego pożytek i szkoda na niego od piątej owcy, a za 4 owce na zamek. Za mleczno zaś daje od wszystkich owiec po gr. 12 i od załęcznych jego rachując. Prócz tych ma owczarz na poły owiec 79, od nich pożytek według trybu owczarskiego w Prusiech, połowa wełny i jagniąt. Za mleczno zaś daje od dojek wszystkich swoich od każdej po gr. 6, tak się był zgodził z zamkiem. Osada wiejska: sołtys Wojciech Gniba z żoną, ma dzieci dwoje, na włókach 4, daje dani na rok 6 gr. i 2 szel. według przywileju, nadto podwody ex usu jak z zamku nakażą odprawuje; ma przy sobie braci 3 dorosłych a jeden z nich Jakub, żonaty, ma dziecię jedno. Gburów tam bywało 5, a teraz ich nie masz żadnego; był niedawno jeden, ale zniszczał i wzięto mu ostatek osady, koni dwa i wołu jednego słabego, które są u inszych gburów. Marcin Elwar, poddany, z żoną, ma dzieci pięcioro, na włókach 2; arendarz, daje czynszu fl. 30 i we żniwa pomaga jak i drudzy arendarze. Jan Elwar, poddany, z żoną, ma dzieci siedmioro na włóce 1; arendarz, daje fl. 27, robi jak i insi we żniwa. Michał Gaik, karczmarz, z żoną, dzieci ma czworo, daje dani fl. 10. Piwo i gorzałkę pańską szynkuje. Adam Elwar, poddany, z żoną, dzieci ma czworo; ogrodnik, siedzi na pustej chałupie gburskiej. Powinność jego jak i drugich ogrodników w starostwie. Jerzy Jętka, poddany, z żoną, dzieci ma siedmioro; dekarz, powinność jego dachy poprawiać. Hendrych Piper, poddany, z żoną, dzieci ma pięcioro; ogrodnik, powinność jego jako i drugich. Melcher Cweybak, poddany, z żoną, dzieci ma pięcioro; ogrodnik, powinność jego jak i drugich. Michał Dzywa, poddany, z żoną, dziecię ma jedno, powinność jego jak i drugich. Owczarz człek wolny, w ogrodniczej chałupie siedzi. Zasiewki: na zimę wysiano żyta łasztów 2 korcy 32. Urzędnik powiedział, że jarzyny wysieje: jęczmienia łaszt 1 korcy 30, owsa może wysiać łaszt 1, jarki korcy 3, grochu korzec 1. Jak wiele na to Ich MM. PP. Gdańszczanie zostawią, będzie niżej. A że pod bytność naszę w tym folwarku stał się przypadek, iż przez nieostrożność jednego poddanego sadze się w kominie zapaliły i za pomocą Bożą zalano, nie tylko ta chałupa, ale i wieś i folwark w niebezpieczeństwie były, tedy uczyniwszy inkwizycyą, ponieważ się pokazało, że sołtys ich w tem nic winien, tedy teraz wolnymeśmy go uczynili, jednak nakazaliśmy, aby co dwie niedziele z którymkolwiek sąsiadem wieś obchodził i kominy oglądał pod winą tal. 6 i siedzenia w więzieniu niedziel 2 w zamku; u któregoby też zastał niewytarty komin, każdego z takich wina gr. 18 i siedzeniem w gąsiorze przez 2 dni karać powinien, nieodwoływając się na zamek. Tego zaś poddanego, u którego się sadze zajęły, ponieważ to z nieostrożności się jego stało, zabiegając dalszym szkodom i przykład dając nieposłusznym, postronkami skarać kazaliśmy (str. 28—30, manuskrypt w Peplinie). Podług wizytacyi Rozdrażewskiego z r. 1583 było tu 7 gburów, każdy dawał mesznego 1 korz. żyta i tyleż owsa (str. 12). Wizytacya zaś Szaniawskiego z r. 1711 pisze, że folwark tutejszy płacił mesznego 6 kor. żyta i tyleż owsa, sołtys zaś i 6 gburów jak wyżej (str. 38). Uwłaszczenie 4 ostatnich gburów nastąpiło tu r. 1808 (ob. Prutz, l. c., str. 170). 2.) **R.**, niem. *Rekau*, leśn. należące do nadleśnictwa wejherowskiego; 1885 r. 1 dm., 3 mk. 3.) **R.**, mlekarnia, niem. *Rekausche-Milcherei*, należy do fiskalnej domeny Ciechocina, pow. wejherowski, 1885 r. 2 dm., 35 mk. *Ks. Fr.*

Rekowo 1.) niem. *Reckow*, wś w Pomeranii, pow. bytowski, leży nad bytowsko-chojnicką szosą, o 11 klm. na płd. od Bytowa; posiada st. p. Gleba bardzo piaszczysta. W 1878 r. 665 mk. Według szematyzmu było tu

w 1867 r. 568 kat., parafia kat. Niezabyszewo. W 1437 r. płaciło R. od 30 włók $1^1/_2$ grzywny i 8 kur i było zobowiązane do jednej służby (ob. Gesch. d. Lande Lauenburg und Buetow, Cramer, II, 302 i 304). R. 1607 d. 15 maja nadaje książę pomorski Franciszek I familiom Styp, Wrycz, Wantoch, Darseck (Dorzick) i Mrozick (Mrozek) 30 włók w R. i wolne rybołóstwo w jeziorze Stanissa i Małem Borowem (Borrua, Borren). Za to powinni nam pomagać przy budowlach, służyć na wszelkich wyprawach z 2 końmi, płacić rocznie 3 grzywny pruskiej monety i 1 funt wosku. Dan w Koszalinie (tamże, str. 189). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili tutejsi włościanie od 30 włók folw. 30 fl. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 199). Wizytacya Szaniawskiego z r. 1710 donosi, że R., wieś szlachecka, dawała mesznego 13 kor. żyta, oprócz tego kolędę (strenam) i jajka wielkanocne; ogrodnicy zaś każdy na kolędę 6 groszy (str. 76). R. 1780 posiadali tu oddzielne części: Jan Trzebiatowski, Józef Wrycza, Jakub Wętoch, Wład. Trzebiatowski, M. Wrycza, Chr. Cyrzan, Kaz. Wrycza, Marcin Styp, Ludw. Gliszczyński, Jan Wrycza, Chr. Wrycza, Jan (Mark (?), M. Cysewski, Marcin Wyszk, Borzyszkowski, M. Wrycza i Jak. Ciemiński. Wś miała 164 mk. (154 kat. i 10 ew.). 2.) **R.,** niem. *Reckow*, wś w Pomeranii, pow. lęborski, st. p. i par. kat. Lębork, $1^3/_4$ mili odl., okr. urz. stanu cywiln. Garcigórz. R. 1393 d. 18 lipca nadaje Jan Rumpenheim, komtur gdański, wiernemu Hermanowi Volczer wś R. z 43 włókami na prawie chełm. z trzecim fenikiem sądów i z 4 włók. i 9 mr. wolnemi. Za każdą włókę będzie na M. B. Gromniczną czynszował 14 skojców i 2 kury, bisk. kujawskiemu pół wiardunka, prob. 1 kor. żyta i tyleż owsa. Sołtys będzie miał wolne rybołóstwo w jeziorze dla własnego stołu. Za to rybołówstwo będzie nam służył na koniu, w lekkiej zbroi, na każde zawołanie. Między świadkami figuruje wójt lęborski Jan v. Techouitz. Dan w Lęborku (ob. Gesch. d. Lande Lauenburg u. Buetow von Cramer, II, 219 i Odpisy Dregera w Peplinie, str. 83). W księgach czynszowych z r. 1437 czytamy, że R. ma 38 wł., każda czynszuje na M. B. Gromn. pół grz., z tych 9 radeł jest jeszcze wolnych, a 2 włóki są jeszcze puste. Z obsadzonych włók ma wpłynąć 16 i pół grz., z wolnych 5 grz., z pustych 1 grz. (tamże, str. 294). Z zapisków ks. Gapińskiego wyjmujemy szczegóły: 1658 r. sołtys Dawid Vick, gburzy Grzegorz Kalke, Paweł Granzin, Adam Gesch, Dawid Vick starszy, Marcin Katke, Jan (Hans) Lucht, Grzegorz Dupke, Dawid Vick i zagrodnik Grzegorz Zizon; mają 15 synów, 18 koni, 3 źrebce, 4 woły, 2 stadniki, 15 krów, 3 jałówki; 66 korcy żyta wysiewają. R. 1710 należało R. do par. garcigórskiej, gburów było 9, każdy dawał mesznego $1^1/_2$ kor. żyta (Wizytacya Szaniawskiego, 94). R. 1780 było 13 kat. i 41 ewang. (ob. Wizyt. Rybińskiego z r. 1780, str. 98). *Ks. Fr.*

Rekście 1.) fol. pryw. nad strugą Niemkrupką, pow. lidzki, w 1 okr. pol., o 14 w. od Lidy, ma 12 mk., młyn wodny. 2.) **R.,** wś włośc., pow. lidzki, w 1 okr. pol., o 10 w. od Lidy, ma 4 dm., 41 mk. 3.) **R.** *Wielkie*, fol. pryw. i okolica szlach. nad rz. Krzywcą, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Żyrmuny, okr. wiejski Apolin, o 5 w. od gminy a 12 w. od Lidy, ma 4 dm., 47 mk. (w 1864 r. 19 dusz rewiz.); własność Rapackich. 4.) **R.** *Małe*, fol. pryw. i okolica szlach., tamże, ma 3 dm. i 52 mk. (w spisie z 1864 r. podana 1 dusza rewiz.). 5.) **R.,** wś, pow. rossieński, gm. Kołtyniany, o 60 w. od Rossień. 6.) **R.,** okolica, pow. rossieński, gm. i par. Szydłów, o 29 w. od Rossień. 7.) **R.,** wś (u Buszyńskiego podana jako okolica szlach.), pow. rossieński, gm. i par. Taurogi, o 88 w. od Rossień. 8.) **R.,** zaśc., pow. szawelski, gm. Popielauy, o 37 w. od Szawel. 9.) **R.,** wś i fol., pow. wołkowyski, w 5 okr. pol., gm. Krzemianica, o 7 w. od Wołkowyska. *J. Krz.*

Reksino, wś, pow. czehryński, ob. *Forpost.*

Rekśnie, zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski Bejwidzie, o 14 w. od gminy a 64 w. od Wilna, ma 2 dm., 18 mk. kat. (7 dusz rew.); należy do dóbr Gursztany Romanowiczów.

Rekśniszki, zaśc. rząd. nad jez. Mołkiasta, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 68 w. od Święcian, 1 dm., 13 mk. kat.

Rekstyszki, wś, pow. rossieński, gm. Szydłów, o 28 w. od Rossień.

Reksul, kol. i os., nad rz. Bzurą, pow. łęczycki, gm. Chociszew, par. Ozorków, odl. od Łęczycy w. 20. Kol. ma 7 dm. a wraz z os. Kobylany 79 mk.; os. dm. 1, mk. 4. Wieś ta wchodziła w skład dóbr rząd. Krzepocin.

Rekszyn, w dok. z XV w. *Radschin*, *Razyn*, *Racschin*, wś, pow. brzeżański, odl. 17·8 klm. na płn.-zach. od Brzeżan a 6·6 klm. od urz. poczt. w Dunajowie. Granice: wschod. Urmań i Poruczyn, połud. Stryhańce, zachod. Nowosiółka, półn. Potoczany. Obszar dwor. 577 mr., włośc. 1247 mr. W 1857 r. 589 mk.; w 1880 r. w gminie 688, na obsz dwor. z folw. Pisarówkę 96 mk.; rz.-kat. 92, par. Dunajów; gr.-kat. 468, par. Stryhańce; szkoła etat. o 1 nauczycielu. Wieś należy do klucza Dunajów, dóbr stołowych arcyb. lwow. W Krakowie 10 marca 1424 r. Władysław Jagiełło nadaje Janowi, arcyb. lwow. i następcom jego, wsie królewskie: Radszyn i Zdutyń, w pow. lwow-

skim położone (A. G. i Z., II, 711). Por. *Pokropiwna* i *Potoczany*. *B. R.*

Rekta 1.) rzka w gub. mohylewskiej, prawy dopływ Łobży, lewego dopływu Soży. 2.) **R.,** rzka w gub. mohylewskiej, prawy dopływ Biesiedzi.

Rekta 1.) sioło, pow. bychowski, gm. Bycz, ma 121 dm. i 554 mk., z których 1 zajmuje się krawiectwem, 1 bednarstwem, 1 kowalstwem, 23 wychodzi na zarobek. 2.) **R.,** wś, pow. rohaczewski, gm. Tichinicze, ma 24 dm, i 167 mk., z których 16 wychodzi na zarobek. Stanowiła niegdyś sstwo niegrodowe rektańskie, położone w wojew. mińskiem, pow. rzeczyckim. Według metryk litewskich obejmowało ono wś R. z przyległościami, z których w 1766 r. opłacano kwarty 639 złp. 28 gr. Od 1720 r. kolejno posiadali je: Dąbrowski, Hornowscy, Indyccy, Kończowie, a wreszcie z mocy przywileju króla Augusta III z d. 30 grudnia 1748 r. Antoni Kończa ustąpił je Michałowi i Justynie Piaseckim, obożnym nowogródzkim. *J. Krz.*

Rekucie, wś nad jez. Wajsnis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Zabłociszki, okr. wiejski i dobra dawniej Spitznaglów, później Ertellów Perwieniszki, o 9 w. od gminy a 16 w. od Święcian, ma 12 dm., 91 mk. katol. i 7 starow. (w 1842 r. 47 dusz rewiz.).

Rekuszki, zaśc, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 46 w. od Nowoaleksandrowska.

Rekutany 1.) zaśc., pow. wiłkomierski, gm. i par. Subocz, o 50 w. od Wiłkomierza. 2.) **R.,** wś, tamże, okr. wiejski Pelisze, o 60 w. od Wiłkomierza; uwłaszczona od dóbr Pelisze Hoppena.

Rekutowszczyzna, ob. *Rakuciowszczyzna.*

Relice, zaśc. szlach., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 54 w. od Święcian, 4 dm., 28 mk. katol.

Relicza, strumień w pow. święciańskim, wpada do jez. Wiszniewskiego.

Reliszki, zaśc. rząd., pow. wileński, w 1 okr. pol., o 15 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. kat.

Relów, węg. *Relyov*, niem. *Rill*, wś w hr. spiskiem, pow. magórzański, w okolicy górzystej, nad górnym biegiem Kowniny, przy gościńcu kieżmarsko-starowiejskim, wznies. 728 mt. Od płn. leżą: Gajc (Hághy), Gibel, Rychwałd, od wschodu Toporec, od płd. Kryg, a od zach. Jeziersko. Południową granicą podchodzi do głównego grzbietu Magóry Spiskiej. Tu powstaje rz. Kownina z połączenia się potoków: Głębokiego i Ścirbowego. W stronie płn. wznosi się na granicy szczyt Holak (1105 mt.), na wschód Palenica (984 mt.), na płd. Bukowina (1008 mt.). W 1780 r. było 83 dm., 423 mk. (Słow.); obszaru 1650 katastr. sążni kwadr. Sąd pow. i urząd podat. w Kieżmarku a urz. poczt. w Starejwsi. W miejscu kościół paraf. rz.-kat. p. w. Podniesienia św. Krzyża. R. 1787 utworzono miejscową kapelanią, a r. 1809 samoistną parafią. Metryki od r. 1788. Do par. należy wś Gaje. Według szem. duch. dyec. spiskiej z r. 1878 było dusz rz.-kat. 420, ew. 2, nieun. 55, żyd. 10, razem 487; wraz z Gajami rz.-kat. 717, ew. 2, nieun. 95, żyd. 15, razem 829. *Br. G.*

Relzow, dobra rycer. w Pomeranii, pow. gryfijski, st. p. Nakło.

Rełówka, rzeczka w pow. łuckim, około wsi Dubiszcze, razem z Czołnicą uchodzi od praw. brzegu do Styru.

Rełowska Puszcza al. *Rełowski las*, w powiecie łuckim, pomiędzy rzką Rełówką a Styrem, na wprost mka Rożyszcze.

Remana, potok, bierze początek w gminie Kosmacz, pow. kossowski, płynie na płn.-wschód i w obrębie tej gminy uchodzi z prawego brzegu do Kosmacza. Dług. biegu 3 klm.

Remberg, niem. nazwa folw. Chlebowo, w dobrach Ludomy, pow. obornicki.

Rembertów 1.) przyst. dr. żel. warsz.-teresp. i osada złożona z kilku willi letnich, odl. 9 w. od Warszawy, pow. warszawski. 2.) **R.,** wś i folw., pow. grójecki, gm. Komorniki, par. Rembertów, posiada kościół paraf. niewiadomej erekcyi. Obecny wzniesiony 1730 r. przez Siekierzyńskich a odnowiony w 1880 r. R. ma 114 mk., 513 mr. dwors., 112 mr. włośc. W 1827 r. było 13 dm., 102 mk. R. par., dek. grójecki (dawniej błoński), 2125 dusz. 3.) **R.,** ob. *Jerierzany*. 4.) **R.,** wś nieistniejąca obecnie. W XV w. należała do par. Sieciechów i była własnością opactwa sieciechowskiego. Miała 6 łan. kmiecych, z których rocznie dawano po fertonie, 30 jaj, 2 koguty, jeden dzień w tygodniu odrobku. Była tam karczma z rolą, 1 zagr. pracujący 1 dzień w tygodniu. Dziesięcinę snopową, wartości 6 grzyw., dawano klaszt. sieciechowskiemu. Dziesięcinę konopną po jednym pęku (Długosz, L. B., III, 266). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1569 wś R., należąca do opactwa sieciechowskiego, miała $3^1/_2$ łan., 4 kom. (Pawiński, Małop., 322). *Br. Ch.*

Rembiechowa, w XVI *Rambiechowa*, wś i folw., pow. jędrzejowski, gm. i par. Węgleszyn, odl. 14 w. od Jędrzejowa. Folw. R., mający 486 mr. obszaru, został rozparcelowany na kolonie; wś ma 14 os. i 310 mr. W r. 1827 r. było 14 dm., 118 mk. Na początku XVI w. dziesięcina z ról kmiecych świeżo wykarczowanych szła dla pleb. w Węgleszynie, z dawniejszych do Mokrska. Wartość pierwszej wynosiło około fertona (Łaski, L. B., I, 585). Według reg. pob. pow. chęcińskiego z r. 1540 wś R., w par. Węgleszyn, własność Feliksa Oleśnickiego, miała $6^1/_2$ łan., z tych jeden osiadły, pozostałe puste;

lasy wspólne z Węgleszynem. Obydwie wsie ocenione na 800 gryw. W r. 1573 miała ¾ łan., 2 zagr. (Pawiński, Małop., 274, 563).

Rembielice 1.) *Szlacheckie*, w XVI w. *Rambyelicze*, wś, folw. i dobra nad rz. Liswartą, pow. częstochowski, gm. Lipie, par. Parzymiechy, odl. 41 w. na płn. od Częstochowy, posiadają pokłady wapienia i torfu. Istnieje tu fryszerka „Regina“, która w 1875 r. wyrobiła 3200 pud. kutego żelaza, gorzelnia (1875 r.), piec wapienny, młyn zwany Kępina, cegielnia. Wś ma 48 dm., 488 mk.; folw 7 dm., 67 mk. W 1827 r. było 42 dm., 398 mk. Dobra R. składały się w 1875 r. z folw.: R., Szyszków, Floryanów; nomenkl. Chwałków, Regina, Wapiennik, wsi R., rozl. mr. 3694: folw. R. gr. or. i ogr. mr. 697, łąk mr. 41, past. mr. 126, lasu mr. 2005, nieuż. mr. 151, razem mr. 2996; bud. mur. 12, z drzewa 23; folw. Szyszków gr. or. i ogr. mr. 387, łąk mr. 25, past. mr. 4; bud. mur. 1, z drzewa 3; folw. Floryanów gr. or. i ogr. mr. 263, łąk mr. 11, past. mr. 8; bud. mur. 2, z drzewa 2. W skład dóbr wschodziły poprzednio: Wieś R. osad 55, z gr. mr. 530; wś Szyszków os. 23, z gr. mr. 271; wś Lindów os. 102, z gr. mr. 925. Na początku XVI w. pleban w Parzymiechach pobierał jako meszne po miarze (cwiertnia) owsa i żyta z łanu, ze sołtystwa 18 gr. za dziesięcinę, od zagrodników po groszu mesznego (Łaski, L. B., II, 115). W 1552 r. wś R., w par. Parzymiechy, własność Krzysztofa Kobylańskiego, miała 19 osad., 5 łan., karczmę, 1 łan sołtysi (Pawiński, Wielkop., II, 299). 2.) **R.** *Królewskie*, kol. i folw., pow. częstochowski, gm. Popów, par. Kłobucko, mają szkołę początkową ogólną, 132 dm., 1021 mk.; w os. karcz. i os. leś. 6 dm., 40 mk. W 1827 r. było 62 dm., 407 mk. Kol. włośc. mają obecnie 4800 mr. ziemi (2126 or.), os. karcz. i folw. rząd. 640 mr., os. leśna 314 mr. (14 mr. roli). W XV w. R. (par. Kłobucko) miały 2 wolne sołtysie łany, z których dziesięcinę pieniężną płacono klasztorowi kłobuckiemu, a snopową bisk. krakowskiemu (Dług., L. B., III, 172). W 1581 R., własność zamku krzepickiego, miały 16 półłanków km., 1 sołtysi, 3 zagr. bez roli, dwa półłanki karcz. (Pawiński, Małop. 79). R. (część rządowa) należały do uposażenia kanoników lateraneńskich w Krzepicach, osadzonych tu przez Kazimierza W. w 1357 r. Zabrane przez rząd pruski w 1800 r., wchodziły następnie w skład ekonomii Iwanowice. Istniał tu rozległy zwierzyniec, którego ogrodzenie, złożone z 5017 przęseł, otrzymywane było przez obowiązanych do tego osadników. *Br. Ch.*

Rembielin 1.) w XVI w. *Rambielino*, wś i folw., pow. lipnowski, gm. Brudzeń, par. Rokicie, odl. o 25 w. od Lipna, posiada wiatrak, 6 dm., 158 mk. W 1885 r. folw. R. lit. CDEH rozl. mr. 320: gr. or. i ogr. mr. 275, łąk mr. 38, nieuż. 7; bud. mur. 5, z drzewa 7; płodozmian 9-polowy. Wieś R. os. 10, z gr. mr. 9. Według reg. pob. ziemi dobrzyńskiej z r. 1564 we wsi Rambielino, w par. Rokicze, było 4 poddanych Alberta Rembielińskiego i Zofii Borzewskiej, 2 zagr., 1 łan. Mateusz Niewiczo, Andrzej Bank, poddani Mateusza Żernickiego; Gorzechowscy mieli 1½ łan. i 3 zagr. Sześciu poddanych Mateusza Mazowieckiego siedziało na 1 łanie. Płacono poboru 6 fl. 7 gr. (Pawiński, Wielkop., t. I, 278). W 1876 r. odkryto tu na polu groby kamienne z epoki bronzu. W 1789 r. były tu 4 części szlacheckie. 2.) **R.** al. *Rembielino*, wieś i folw. nad rzeką Orzyc, pow. przasnyski, gm. Krzynowłoga-Wielka, par. Chorzele, odl. o 25 w. od Przasnysza, posiada cegielnią, 25 dm., 228 mk. W 1885 r. folw. Rembielino lit. AB rozl. mr. 1780: gr. or. i ogr. mr. 486, łąk mr. 176, past. mr. 318, lasu mr. 722, kontrowers mr. 13, nieuż. mr. 65; bud. mur. 4, z drzewa 19; las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 34, z gr. mr. 152; wś Przątalino os. 4, z gr. mr. 34; wś Lipowiec os. 15, z gr. mr. 193; os. Bagienice Garstki os. 1, z gr. mr. 6. 3.) **R.** al. *Zawady*, wś i folw., pow. łomżyński, gm. Kupiski, par. Łomża. W 1866 r. folw. Rembielin rozl. mr. 345. Wś R. al. Zawady os. 12, z gr. mr. 14. Część miasta Łomża Nowa al. R. osad 17, z gr. mr. 10 *Br. Ch.*

Rembielinek, wś nad rz. Orzyc, pow. przasnyski, gm. Krzynowłoga-Wielka, par. Chorzele, odl. o 27 w. od Przasnysza, ma 5 dm., 23 mk.

Rembielszczyzna, wś włośc., pow. warszawski, gm. i par. Nieporęt, leży przy drodze z Białołęki do Nieporętu, ma 160 mk., 451 mr. W 1827 r. było 11 dm., 131 mk.

Rembieskie al. *Rębielskie*, wś i folw. nad rz. Brodnią (dopł. Warty), pow. sieradzki, gm. Wojsławice, par. Korczew, odl. od Sieradza 12 w.; wś ma 17 dm., 210 mk., folw. 4 dm., 56 mk. Na początku XVI w. łany kmiece dawały dziesięcinę na stół arcybiskupi, a plebanowi w Korczewie tylko kolędę po groszu, folw. zaś dawał dziesięcinę plebanowi (Łaski, L. B., I, 48). W 1552 r. wś R., w par. Korczów, miała 4 osad, 2½ łan. Część Kamockiego 1 łan. Część Pratkowskiego 1 łan (Pawiński, Wielkop., II, 229).

Rembieszewska Branica, pow. łaski, ob. *Branica Rembieszowska.*

Rembiesznica al. *Rembiosznica*, dawniej *Czosnówek*, wś, pow. lipnowski, gm. Mazowsze, par. Działyń, odl. o 29 w. od Lipna, ma 3 dm., 27 mk., 100 mr. obszaru. Wchodziła w skład dóbr Działyń. Dobra R. składały się w 1886 r.

z folw. R., Anielów, attynencyi Dębowiec, rozl. mr. 640: folw. R. gr. or. i ogr. mr. 267, łąk mr. 139, past. mr. 42, zarośli mr. 5, nieuż. mr. 37; bud. mur. 9, z drzewa 18; folw. Anielów gr. or. i ogr. mr. 101, łąk mr. 42, past. mr. 4, nieuż. mr. 3. Wieś R. osad 51, z gr. mr. 470.

Rembieszów, w XVI w. *Rabyeschowo*, wś, folw. i osada nad rz. Widawką, pow. łaski, gm. Wola Wężykowa, par. Strońsko, leży na prawo od drogi z Widawy do Sieradza, odl. 14 w. od Sieradza, 10 w. od Widawy, posiada sąd gm. III okr. Wieś ma 52 dm., 405 mk.; folw. 6 dm., 61 mk.; os. 1 dm., 5 mk. W XVI w. łany folw. dają dziesięcinę pleb. w Strońsku, kmiece zaś na stół arcybiskupi (Łaski, L. B., 477). W 1552 r. R., w par. Strońsko, miał 6 osad, $1^1/_2$ łan. (Pawiński, Wielkop., II, 243). *Br. Ch.*

Rembieszyce, 1174 r. *Rambiescici*, wieś i folw. nad rz. Nidą, pow. jędrzejowski, gm. Złotniki, par. Rembieszyce, odl. 15 w. od Jędrzejowa, posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową ogólną, gorzelnię. W 1827 r. było 22 dm., 140 mk. W 1887 r. folw. Rembieszyce rozl. mr. 490: gr. or. i ogr. mr. 248, łąk mr. 57, pastwisk mr. 45, lasu mr. 127, nieużyt. mr. 13; bud. mur. 7, z drzewa 6; płodozmian 4, 6 i 9 polowy, las nieurządzony. Wieś R. os. 28, z gr. mr. 284. Dziesięciny dawane pierwotnie na stół arcybiskupi, przekazał Jan, arcyb. gnieźnieński, klasztorowi w Jędrzejowie przy jego uposażeniu w 1174—76 r. (Kod. Małop., II, 8). W XV w. R. płaciły z łanów km. dziesięcinę snopową i konopną klasz. jędrzejowskiemu. Był folw., karczma i zagrodn. (Długosz, L. B., III, 362, 373). Na początku XVI wieku łany kmiece dają dziesięcinę pleb. w Złotnikach (Łaski, L. B., I, 579). Według reg. pob. pow. chęcińskiego z r. 1508 wś Rembieszyce, Mironice, Karśnica, własność Karśnickiej, płaciły poboru gr. 33. W r. 1540 R., wś kościelna, własn. w połowie Jakuba Karśnickiego i Gabryela Mirońskiego, miała 9 półłanków km., 1 łan pusty, role folwarczne, lasy, 2 sadzawki, łąki wystarczające. W r. 1573 część Karśnickich miała 1 łan, 3 zagr., część Jedliczki $^1/_2$ łana (Pawiński, Małop., 272, 484, 563). Kościół i parafia istniały już 1521 r. Obecny wzniesiony 1797 r. R. par., dek. jędrzejowski, 870 dusz. *Br. Ch.*

Rembiki al. *Rzembiki*, os., pow. łomżyński, gm. Zambrowo, par. Kołaki. W 1827 r. był 1 dm., 12 mk.

Rembinitza (niem.), ob. *Rębinica.*

Rembiocha, wś i folw., pow. lipnowski, gm. Mazowsze, par. Działyń, odl. o 28 w. od Lipna, ma 7 dm., 74 mk. Folw. R. należy do dóbr Działyń (ob.), wś ma 10 os., leży przy jeziorach Korczyn i Gałom. R. 1789 folw. dóbr Działyń, należący do Stanisława Działyńskiego, miał 40 korcy żyta wysiewu.

Rembiosznica, ob. *Rembiesznica.*

Rembiska, kol., pow. nowomiński, gmina i par. Jakubów, ma 4 os., 24 mk., 65 mr. W 1827 r. był 1 dm., 8 mk. Wchodziła w skład dóbr Łaziska.

Rembisze, folw. i kol., pow. ostrołęcki, gm. i par. Goworowo, ma 1666 morg. obszaru. W 1827 r. było 23 dm., 172 mk.

Rembiszewo Studzianki i *R. Żegadły*, wś, pow. łomżyński, gm. Kossaki, par. Kołaki. Mieszka tu częściowa szlachta. W 1827 r. R. Studzianki miały 15 dm., 96 mk., a R. Żegadły 11 dm., 80 mk. Dokumenty sądowe z 1472 r. wymieniają R. Studzianki, R. Żegadły, R. Rzębiki. Jest to gniazdo Rembiszewskich (Gloger, Ziemia łomżyńska).

Rembków, wś, folw. i młyn, pow. garwoliński, gm. Wola Rembkowska, par. Garwolin, leży przy linii dr. żel. nadwiśl., odl. 8 w. od st. Pilawa, ma 67 dm., 681 mk., 1829 mr. obszaru. W 1771 r. („Płata wojsk“) Rębków wraz z Goździkiem, Uninem i ststwem garwolińskiem zostawały w ręku Stanisława Bielińskiego, który płacił z R. kwarty 2079 złp. 9 gr. W 1773 r. konstytucyą sejmową nadano R. na 50 lat Antoniemu Zabłockiemu, delegatowi ziemi czerskiej. Dobra Rembków, oddzielone od dóbr rządowych Garwolin, nadane zostały jako majorat w r. 1836 pułkownikowi Zwierewowi, składają się z folw. Rembków mr. 666, lasów mr. 623, os. młyn. mr. 33 i sołtystwa mr. 73. Wś R. osad 62, z gruntem mr. 1279; wś Zwierewki os. 10, z gr. mr. 62.

Rembkowo, wś i folw., pow. pułtuski, gm. i par. Winnica, odl. 14 wiorst od Pułtuska. W 1827 r. było 20 dm., 168 mk. W 1885 r. folw. Rembkowo rozl. mr. 947: gr. or. i ogr. mr. 515, łąk mr. 93, past. mr. 16, lasu mr. 299, nieuż. mr. 24; bud. mur. 5, z drzewa 12; las urządzony, są pokłady torfu. Wś R. os. 29, z gr. mr. 37.

Rembkowska Wola, wś i folw., pow. garwoliński, gm. Wola Rembkowska, par. Garwolin, odl. 6 w. od Pilawy, st. dr. żel. nadwiśl., posiada szkołę początkową ogólną, 258 mr. folw. i 142 włośc. Podług lustracyi z 1664 r. należała do ststwa garwolińskiego, dziś folw. rządowy.

Rembów 1.) 1297 r. *Rambowo*, wś włośc. i os., pow. gostyński, gm. Rataje, par. Białotarsk, ma 235 mk., 558 mr. W 1827 r. było 19 dm., 127 mk. Wś wchodziła w skład dóbr ststwa kowalskiego a następnie dóbr rząd. Kowal. Osada, na której pomieszczono wysłużonych żołnierzy, ma 4 mk., 106 mr. Bolesław, ks. mazowiecki i czerski, nadał w Socha-

czewie 1292 r. bisk. poznańskiemu pięć wsi (w okolicach Gostynina) a w ich liczbie „Rambowo“. 2.) **R.,** kol. i karcz., pow. łaski, gm. Bałucz, par. Mikołajewice; kol. ma 18 dm., 102 mk., 225 mr. włośc.; karcz. 1 dm., 8 mk., 4 mr. W 1827 r. było 24 dm., 117 mk. 3.) **R.,** folw., pow. sieradzki, gm. i par. Brzeźno, odl. od Sieradza 15 w., ma 2 dm. i wraz z folw. 43 mk. Dobra R.-*Zgórz*, w 1874 r. oddzielone od dóbr Nowa Wieś, składają się w 1884 r. z folw. R. i Zgórz, rozl. mr. 395: folw. R. gr. or. i ogr. mr. 256, łąk mr. 7, past. mr. 8, lasu mr. 24, nieuż. mr. 10; bud. mur. 2, z drzewa 2; folw. Zgórz gr. or. i ogr. mr. 78, łąk mr. 3, past. 2, nieuż. mr. 5; bud. mur. 5, z drzewa 6. 4.) **R.,** wś i folw., pow. opatowski, gm. Rembów, par. Szumsko. Odl. od Opatowa 28 w., posiada urząd gminny, 49 dm., 278 mk. W 1827 r. było 10 dm., 83 mk. W 1886 r. folw. Rembów rozl. mr. 1022: gr. or. i ogr. mr. 254, łąk mr. 41, past. mr. 2, lasu mr. 710, odpadki mr. 1, nieuż. mr. 14; bud. mur. 4, z drzewa 8. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 15 z gr. mr. 106; wś Podzamcze os. 14, z gr. mr. 51; wś Podgrodzie os. 13, z gr. mr. 155; wś Kierdony os. 9, z gr. mr. 134. R. gm. należy do s. gm. okr. II w Iwaniskach, st. poczt. w Łagowie, ma 5046 mk., rozległości 11269 mr., w tem ziemi dwor. 5232. Fabryki papieru i żelaza, 2 tartaki i 4 młyny. W skład gminy wchodzą: Antoniów, Bardo-Dolne, B.-Górne, B.-Plebania, Chałupki, Czyżów-Rządowy, Dębno, Drogowle, Górki, Kajetanów, Kierdony, Krzyżówki-Radostowskie, K.-Zaleskie, Leonów, Lipiny, Mocha, Podgrodzie, Pągowiec, Radostów, Raków, Rakówek, Rembów, Szumsko, Wójteczki, Wąkopna-Wola i Zalesie. 5.) **R.,** wś i folw., pow. pinczowski, gm. Kliszów, par. Kije, leży na lewo od drogi bitej z Jędrzejowa do Chmielnika, w pobliżu Nidy, posiada szkołę początkową. W 1827 r. było 29 dm., 244 mk. Folw. wchodzi w skład dóbr Kliszów. W akcie włączenia prebendy Kije do katedry kieleckiej, na początku XIII w., wymieniono już R. (ob. t. VIII, 666). Według reg. pob. z r. 1540 we wsi R. część Jana Borzychowskiego miała 1 łan wolny, servitori suo est inscriptus per illum et per ipsum servitorem possesus. Był tam młyn na Nidzie. Całość otaksowana na 100 grzyw. W 1573 r. właścicielem jest Jarło (Pawiński, Małop., 271, 587). *Br. G.*

Rembówka, wś rząd., pow. olhopolski, gm. Werbka Czeczelnicka, par. kat. Czeczelnik, o 6 w. od Olhopola, ma 274 mk., 493 dzies. ziemi włośc. Niegdyś dobra starościńskie, ukazem cesarskim w 1818 r. nadane na 12 lat generałowi Karbonierowi, a od niego ustąpione Lipińskiemu. *Dr. M.*

Rembówko, kol. i folw., pow. ciechanowski, gm. Bartołdy, par. Pałuki, odl. o 11 w. od Ciechanowa, ma 6 dm., 82 mk. W 1781 r. było 53 mk. W 1883 r. folw. Rembówko rozl. mr. 370: gr. or. i ogr. mr. 298, łąk mr. 19, past. mr. 3, lasu mr. 39, nieuż. mr. 11; bud. mur. 2, z drzewa 14. Wieś R. osad 13, z gr. mr. 62.

Rembowo 1.) wieś włośc., pow. koniński, gm. Sławoszewek, par. Ślesin, odl. od Konina 14 w., ma 6 dm., 81 mk., 9 os., 177 mr. 2.) **R.,** wś, pow. płocki, gm. Rembowo, par. Wyszogród, odl. 39 w. od Płocka a $1^1/_2$ w. od Wyszogrodu. Posiada kościół drewniany, szkołę początkową, urz. gminny, karczmę, 129 dm., 898 mk., 2143 mr. obszaru. W skład wsi weszły ziemie należące przedtem do mieszczan wyszogrodzkich a wykupione przez włościan rembowskich, i wójtowstwo wyszogrodzkie. Na akcie wydanym w Czerwińsku przez ks. Ziemowita 1257 r. podpisany jest „Boseg de Rubow“ (Kod. Mucz., Rzyszcz., I, 83). W 1300 r. Wacław (Wenceslaus), ks. mazowiecki, nadaje opatom klasztoru miechowskiego prawo patronatu nad kościołami w Rembowie i Wyszogrodzie. Floryan, bisk. płocki, nadanie to potwierdził 1320 r. (Kod. Małop., II, 250). Widocznie więc istniał tu kościół parafialny już XIII w., który następnie wcielono do par. Wyszogród. R. gmina' należy do s. gm. okr. IV, obejmuje 332 dm., 2724 mk., 7758 mr. obszaru, w tem 635 mr. nieuż. W gminie znajduje się kościół, dwie szkoły, młyn wodny, cegielnia, 3 karczmy. W skład gm. wchodzą: Bolino, Brody-Duże, Chmielewo, Drwale, Kupise, Konstancya-Kępa, Podgórze, Rakowo, Rembowo, Rybaki, Starzyno, Starzyńska-Wólka, Wiązówka, Wilczkowo, Wyszogrodzka Kępa, W. Wójtostwo. 3.) **R.,** wś nad rz. Orzyc, pow. przasnyski, gm. Bugzy-Płoskie, par. Janów, odl. o 30 w. od Przasnysza, ma 8 dm., 60 mk., 116 mr. 4.) **R.,** wś i folw. nad rz. Soną, pow. ciechanowski, gm. Bartołdy, par. Pałuki, odl. o 10 w. od Ciechanowa, posiada wiatrak i cegielnię, 152 mk. W 1781 r. było 50 mk. W 1885 r. folw. Rembowo rozl. mr. 530: gr. or. i ogr. 493, łąk mr. 20, nieuż. mr. 17; bud. mur. 9, z drzewa 15; płodozmian 8-polowy. Wś R. os. 19, z gr. mr. 10. *Br. Ch.*

Remejki 1.) wś, pow. nowo-aleksandrowski, w 5 okr. pol., o 70 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **R.,** pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 44 w. od Poniewieża.

Remejkiszki, *Remikiszki*, *Rejmikiszki*, folw. nad rz. Żyganką, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Holszany, okr. wiejski Rogiczynięta, o 15 w. od Oszmiany, ma 1 dm., 27 mk. kat.; własność Schaumanów.

Remel, wś, pow. mozyrski, w 3 okr. pol.

turowskim, gmina Chorsk; mają tu schedy dziedziczne: szlachta Kieniewiczowie 10 włók i mieszczanin Pancewicz $6^3/_4$ włóki *A. Jel.*

Remeniki, zaśc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Traby, okr. wiejski Czeniewicze, 16 dusz rewiz.

Remenów, ruś. *Remeniw*, wś, pow. lwowski, 20 klm. na płn.-wsch. od sądu pow. we Lwowie, 6 klm. od urz. poczt. w Żółtańcach. Na płn. leżą Rudańce, na wsch. Kukizów, na płd.-wsch. Jarynów Stary, na płd. Zapytów, na płd.-zach. Wisłoboki. Półn. część wsi wciska się klinem w obszar pow. żółkiewskiego i graniczy od zach. z Sulimowem, od wschodu z Żółtańcami, a od płn.-zach. ze Zwertowem. Wieś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem dopływu Pełtwi i Kąpielówki, płynącej wzdłuż granicy płd. od zach. na wsch., i jej lewobocznego dopływu Kulikówki, płynącej od zach. z Sulimowa na wschód do Kukizowa. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Kulikówki. Na płd. od nich wznosi się wzgórze „Na werbce“ do 284 mt. i Remenów do 279 mt. Półn. krawędź wsi zajmuje las „Brzezina“, a na płd. od niego leży las „Dębina“. Własn. większa (Czesława Lekczyńskiego) ma roli or. 575, łąk i ogr. 136, past. 6, lasu 389 mr.; własn. mniej. roli or. 1170, łąk i ogr. 232, past. 45, lasu 20 mr. W r. 1880 było 179 dm., 1020 mk. w gminie, 9 dm., 77 mk. na obsz. dwor.; 32 rzym.-kat., 1043 gr.-kat., 22 izrael.; 25 Polaków, 1072 Rusinów. Par. rzym.-kat. w Kukizowie, gr.-kat. w miejscu, dek. kulikowski, dyec. przemyska. Do parafii należą: Wisłoboki. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. dwuklasowa, młyn, folw. „Anielówka“ i karczma „Leszczów“. Wieś ta jest dość starą osadą. Na granicy Kukizowa znajdują się szczątki zamku, który otoczony był niegdyś wałami i rowami. Miejsce to zowią „Zamczyskiem“. W XVII w. należał R. do Sobieskich. Dnia 22 lutego 1671 r. wydzierżawia ją Jan Sobieski, hetm. w. kor., Dominikowi Gumowskiemu (Arch. krajowe we Lwowie, C., t. 425, str. 2324). Później dziedziczyli: Konstanty i Jakub Sobiescy, następnie Michał Radziwiłł, wojew. wileński. Po nim posiadali wieś ks. teatyni lwowscy około r. 1760. W r. 1776 kupił ją Teofil Szczuka za 6000 czer. zł., a w r. 1783 sprzedał ją Janowi Nehrebeckiemu, adw. lwowskiemu. Następnie Augustynowicza, w r. 1817 nabyta przez hr. Komorowskiego. W 1883 wykopano przy budowie drogi, na granicy R. i Żółtaniec, na płd. stoku wzgórza najwyższego w tej okolicy, przedmioty pochodzące z różnych epok. Najwyżej ku płn., na przestrzeni około 200 mt. kwadr., w głębokości około 60 cmt., odkopano 64 szkieletów, z których kilka leżało w różnych pozycyach, reszta zaś na wznak, blisko siebie, twarzami ku wschodowi. W odległości około 50 mt. od szkieletów widoczny jest rów na $1^1/_2$ mt. głęboki, zasypany ziemią, o czem przekonywa różnica koloru ziemi. W rowie tym znaleziono, oprócz wielu skorup różnej roboty, kilka łzawnic w całości zachowanych i przedmiot jakiś gliniany, toczony, prawdopodobnie ku ozdobie służący. Poniżej, w głębokości także około $1^1/_2$ mt., oddalony około 50 m. od poprzedniego, widoczny drugi rów, cały jakby wysiany krustą z wypalonej, niewyrobionej gliny, jakby z długotrwałego ogniska pochodzącej. W rumowisku, którem ten rów jest zasypany, znaleziono kości zwierzęce, dużo skorup, kawałki kamienia granitowego, który nigdzie w tej okolicy się nie pojawia, 3 przedmioty gliniane niewiadomego przeznaczenia, rodzaj ciężarków w formie gruszki spłaszczonej i jedną małą kulę kamienną z czerwonego piaskowca. Zbocze, na którem znaleziono te przedmioty, sięga łąki zwanej „Zamczyskiem“. Część wzgórza na drugiej stronie tej łąki zwie się „Ostrowem“. W szeregu pagórków ciągnących się ku wsch., w odległości około $1^1/_2$ klm. od przekopanego wzgórza, widać z daleka kurchan „Kocurową mogiłę“, nazwany, jak mówią, od pochowanego tamże watażki kozaczego „Kocura.“ *Lu. Dz.*

Remenów al. *Rzemieniów*, węg. *Remenyó*, przys. Frydmana, w hr. spiskiem, w pow. magórzańskim. *Br. G.*

Remenyó (węg.), ob. *Remenów.*

Remerow al. *Rehmerow-See*, jez. w Pomeranii, w pow. szczecinkowskim, 15 klm. na połud. od Szczecinka. Na wschod. brzegu znajduje się na pagórku okop, rowem otoczony i mający 70 kroków obwodu u wierzchu. Znaleziono w nim różne starożytne narzędzia żelazne, skorupy i kości zwierząt domowych i jeleni (ob. Beschr. d. Altert. in Neustettiner u. Schlochauer Kr. v. Kasiski, str. 18).

Remershoff, ob. *Roemershoff.*

Remeseo, potok, ob. *Remizów.*

Remessen, folwark dóbr pryw. Kalwen, w okr. i pow. hazenpockim, par. neuhauzeńska (Kurlandya).

Remestwo, wieś, pow. mścisławski, gm. Szamowo, ma 26 dm. i 187 mk., z których dwóch zajmuje się wyrobem wojłoków, 1 stolarstwem.

Remete *Szepes* (węg.), ob. *Mniszek.*

Remezowszczyzna, zaśc., pow. słucki, w 3 okr. pol. i par. katol. Kopyl, gm. Pociejki, przy drodze z Kokorycz do Pociejek, ma 5 osad; miejscowość dość leśna, grunta urodzajne. *Al. Jel.*

Remezy 1.) wś, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 47 w. od Telsz. 2.) **R.,** wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 52 w. od Telsz. 3.)

R., wś i dobra nad rz. Czercień, lew. dopł. Sławeczny, pow. mozyrski, w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. Mieleszkiewicze. Wś ma 29 osad pełnonadziałowych; cerkiew paraf. p. w. N. M. P., ma około 1400 parafian; do plebanii należy $^1/_2$ włóki ziemi. W drugiej ćwierci bieżącego stulecia R. stały się głośne przez niesłychane okrucieństwa dziedziczki Stockiej, która za straszne zbrodnie popełniane nad ludem skazaną sądownie została do ciężkich robót, lecz zanim wyrok spełniono, otruła się w więzieniu w Mińsku. Sprawa ta została całkiem wiarogodnie opisaną przez Assygryta Łomaczewskiego w dziełku p. t. „Gołuboj Mundir“ (1880 r., str. 22—25). Długi czas dobra Stockich były później pod kuratelą rządową, a w 1874 r. nabył je kupiec ryski Karol Szepeller. Razem z dobrami Dzwiżki obejmują przeszło 795 włók; grunta lekkie, łąk wielka obfitość. Lud oprócz rolnictwa zajmuje się pszczolnictwem w puszczy; niektórzy włościanie mają po 200 kłod i są dostatni. *Al. Jel.*

Remianówka al. *Budyszcze*, wś nad strum. Łumlą, dopł. Ryźni, pow. radomyski, w 1 okr. pol., o 39 w. od Radomyśla, w pobliżu wsi Pirożki (par. praw.), ma 46 mk., nadziclonych 90 dz. ziemi, z której płacą 87 rs. 99 kop. wykupu rocznie. W 1784 r. było w R. 32 mk. Jest to dość dawna osada, założona na gruntach wsi Pirożki przez Iwana Jelca; w 1571 r. własność Dymitra Jelca, miecznika kijowskiego, ożenionego z Olizarówną, po którym odziedziczył Teodor Jelec, chorąży kijowski. Przed ruiną było tu 40 dm., po ruinie zaś została pustką. W 1784 r. wraz z Pirożkami należała do bar. Józefa Defressa. Obecnie należy do dóbr Malin. *J. Krz.*

Remiaszów, potok podtatrzański, powstaje w obrębie gminy Białki, pow. nowotarski, z pod Hornikowa Wierchu (951 mt.); płynie na płn.-wschód i przeciąwszy gościniec białczański (do Jaworzyny spiskiej), uchodzi do Białki z lewego brzegu. Długość biegu $3^1/_2$ kilom. *Br. G.*

Remielewszczyzna, *Remielkowszczyzna*, wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Woropajewszczyzna, okręg wiejski Ikaźń, o 6 w. od gminy a 56 w. od Dzisny, ma 4 dm., 10 mk. prawosł. (w 1864 r. 8 dm., rewiz.); należy do dóbr Nawłok Klotów.

Remielki, wś włośc., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 109 w. od Dzisny, 12 dm., 65 mk. prawosł.

Remielkowszczyzna, wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 83 w. od Dzisny, 3 dm., 25 mk. starow.; własność cerkwi brasławskiej.

Remienkinie, wś, pow. suwalski, gm. Hutta, par. Wigry, odl. od Suwałk 14 w., leży śród błot, między jez. Leszczewo i Żubr, ma 43 dm., 346 mk. W 1827 r. 20 dm., 107 mk.

Remiesławki, wś, pow. rossieński, par. szyłelska.

Remiezowicze, sioło, w pow. owruckim, pierwotnie pusta ziemia Remiezowszczyzna, dziedzictwo ziemian Makarowiczów, na gruntach której wzniesionem zostało później miasteczko Makarów. Ob. Arch. J. Z. R., cz. IV, t. 1: 13—15, 46, 406.

Remigian Polski, os. w Wołczuchach, pow. gródecki.

Remigolskie, błoto w pow. poniewieskim, pomiędzy mkami Remigołą a Truskowem, zajmuje do 120 w. kw. Nie stanowi ono jednak całości, lecz pomiędzy cząstkami różnej wielkości znajdują się pola uprawne. Najznaczniejsza część błota tego, ograniczona od wschodu błotnistą rzeką Upitą, ciągnie się ku zachodowi pod Krakinów i zajmuje przeszło 30 w. kw. Za pośrednictwem błotnistych ruczajów błoto to łączy się od południa z innemi błotami, z których Żałość, pomiędzy mkami Truskowem a Surwiliszkami, ma do 20 w. kw.

Remigoła (żmujdz. *Remigala*), wś i mko rząd. nad rzką Upitą, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 84 w. na płd. od Poniewieża, posiada kościół katol. p. w. św. Jana Chrzciciela, w 1781 r. przez hr. Tyszkiewicza z drzewa wzniesiony. W 1859 r. było tu 63 dm., 1116 mk., dom modlitwy żydowski, dom przytułku dla ubogich. Par. kat., dek. poniewieskiego, ma 5885 wiernych. Kaplice w Borkłojniach, Jaryszkach i Jaskiłdanach.

Remikiszki, ob. *Remejkiszki.*

Remiszew 1.) os. włośc., pow. łaski, gm. Bałucz, ma 1 dm., 9 mk., 16 mr. 2.) **R.,** kol., pow. sieradzki, gm. i par. Szadek, odl. od Sieradza 30 w., ma 28 dm., 145 mk. 3.) **R.** *Mały* i *Wielki*, wś, pow. sokołowski, gm. Wyrozęby, par. Sokołów. R. Wielki ma 13 dm., 101 mk., 180 mr.; R. Mały 6 dm., 40 mk., 189 mr. W 1827 r. 20 dm., 103 mk. *Br. Ch.*

Remiszewice, w XVI w. *Romyschevicze*, *Ronyssowicze*, wś, fol. i os. młyn. nad rz. Wolborką, pow. łódzki, gm. i par. Czarnocin, leży w pobliżu linii dr. żel. warsz.-wiedeń., niedaleko Rokicin i Będkowa, odl. 24 w. od Łodzi, posiada młyn wodny, olejarnię, cegielnię. Wś ma 14 dm., 188 mk.; fol. 4 dm., 29 mk.; młyn 1 dm., 4 mk.; karczma 1 dm., 2 mk. W 1827 r. 18 dm. 141 mk. W 1886 r. fol. R. rozl. mr. 577: gr. or. i ogr. mr. 279, łąk mr. 64, past. mr. 11, lasu mr. 204, nieuż. mr. 19; bud. mur. 4, z drzewa 13; płodozmian 13 polowy; las urządzony w kolei 80-letniej. Wś R. os. 14, z gr. mr. 212. Na początku XVI w. R. należały do par. Czarnocin, lecz dziesięcinę z ról folw. dawały plebanowi w Mierzynie (dziedzicom R. przysługiwał współudział w patronacie tego kościoła), z łanów kmiecych zaś

plebanowi w Wolborzu. Do Czarnocina dawali kmiecie tylko kolędę (Łaski, Lib. Ben., II, 194, 230). Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552—53 wś R., własność Adama Ronissowskiego, miała 9 os,, 5 łanów (Pawiński, Wielkop., II, 266). *Br. Ch.*

Remiszówka, os. wiejska, pow. ostrzeszowski (Kępno), o 12 klm. na płd.-zachód od Baranowa i Kępna, na granicy Szląska, śród lasów; par. Baranów, poczta w Kępnie, st. dr. żel. w Bralinie na Szląsku, o 10 klm., okr. wiejski Grębanin; 10 dm., 104 mk.

Remizów al. *Remiseo*, potok, powstaje w płd.-zach. stronie gm. Wikowa Niżnego, na granicy tejże gminy z gm. Putną; płynie na płn.-wsch. łożyskiem krętem, zabierając liczne strugi, spływające z Aloniszu (916 mt.) i Magóry (832 mt.) i w końcu zwraca się na wschód i kilku ramionami wpada do Suczawy z praw. brzegu. Długość biegu 10 klm. Obraca kilka młynów. Wśród swego biegu płynie przeważnie między domostwami Wikowa Niżnego. *Br. G.*

Remizów al. *Remiseo*, *Remizeu*, część Wikowa Niżniego, pow. radowiecki, nad potokiem Remizowem. *Br. G.*

Remizowce ze *Szpikłosami*, wś, pow. złoczowski, 10 klm. na płd. od sądu pow., urz. poczt., tel. i st. kol. w Złoczowie. Na wschód leżą Snowicz i Czyżów, na płd. Uhorce, na płd.-zach. Żuków, na zach. Gołogóry, na płn.-zach. Majdan. Półn. kraniec wsi wbiega klinem między Zalesie a Złoczów. R. leżą w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem lew. ramienia Złotej Lipy. Płynie ono przez półn. część obszaru i rozlewa się na granicy Snowicza w obszerny staw Remizowski, do którego wpada jeszcze struga płynąca granicą wschodnią, a od wsch. potok ze Snowicza. Wypłynąwszy ze stawu biegnie rzeka wzdłuż granicy wschod. na płd. do Uhorzec. Na zach. od stawu leżą zabud. wiejskie R., grupy domów: Cycy i Hulaki, a na płn. od nich grupa Kurpity i Lasowy; na płn.-zachód od nich, w dolinie Złotej Lipy (zwanej też Łabazką) zabudowania Szpikłosów. Na granicy połud. wznosi się wzgórze Lipki do 405 mt.; na zach. od zabudowań Remizowiec wzgórze Gesle al. Huśle do 411 mt.; na granicy zachod. w lesie kundrakowskim dochodzi wzgórze 435 mt., najwyższe wznies. we wsi. W samym środku R. leży nad stawiszczem błonie, całkiem zamulone piaskami, wypłukanemi z dobry zachodniej, na 2 do 3 klm. długiej. Przeciw tym piaskom budują tamy mało pomocne, gdyż każda ulewa sprowadza nowe masy piasku. Przyczyną tego są poszukiwania garncarzy szpikłosowskich za iłami w górnych częściach zworu tyle niebezpiecznego. Opoka senońska dołuje tu wszędzie aż po zachodni koniec wsi. Dopiero za wsią ustaje kreda, a na niej bezpośrednio leżą białawe i rdzawe piaski, warstwą do kilkunastu metrów. W połowie tej warstwy rozwinęły się iły garncarskie na 2 do 3 mt. grubości, spodem brunatnawo-zielone, środkiem czarne, a powyżej znowu zielonawe. Iły te są przepełnione zwęglonemi szczątkami roślin, które szczególnie w spojach iłów piaskowatych brunatną barwą się wyróżniają. Odciski te są na 4—5 ctm. szerokie, ale tak niewyraźne, że niepodobna ich bliżej oznaczyć. Na kilka decymetrów pod wapieniami litotamniowemi, zajmującemi górną połowę przekroju, ciągnie się w piasku ławica na kilka centymetrów gruba, złożona z bardzo kruchych skorup (ob. Łomnicki, Badania geologiczne między Gniłą Lipą a Strypą, Kosmos, t. V, str. 171). R. tworzą wraz z Szpikłosami jednę gminę katastralną. Własność więk. ma roli or. 644, łąk i ogr. 227, past. 84, lasu 591 mr.; wł. mn. roli or. 2230, łąk i ogr. 762, past. 271, lasu 11 mr. W r. 1880 było w R. 188 dm., 1135 mk. w gminie, 8 dm., 38 mk. na obszarze dwor.; 76 rz.-kat., 1048 gr.-kat., 49 izrael.; 84 Polaków, 1075 Rusinów, 14 Niemców. W Szpikłosach było 134 dm., 799 mk. w gminie, 2 dm., 28 mk. na obszarze dwor.; 266 rz.-kat., 527 gr.-kat., 34 izrael.; 44 Polaków, 783 Rusinów. Par. rz.-kat. w Pomorzanach, gr.-kat. w miejscu (dek. złoczowski, archidyec. lwowska). Cerkwie są dwie: w R. i Szpikłosach. W R. jest szkoła etat. 1-klas. od 1873 r. z językiem wykładowym ruskim; w Szpikłosach szkoła filialna od 1872 r. W R. jest folwark, gorzelnia i młyn. Mieszkańcy Szpikłosów zajmują się garncarstwem. Gliny garncarskiej dostarczają im R. W r. 1415 poświadczają Piotr z Branic, sędzia, i Jan z Wysokiego, podsędek ziemscy lwowscy, że według zapisu w księgach sądu ziemskiego lwowskiego, z czasów urzędowania sędziego Jana z Zimnejwody i podsędka Ścibora z Wiszni, Dymitr ze Szpikłos zapewnił dominikanom lwowskim 12 kóp groszy z każdego spustu stawu urmańskiego, a 4 kopy ze spustu stawu remizowskiego, obowiązując ich do odprawienia mszy św. przed ołtarzem św. Krzyża (czyt. Liske, A. G. Z., II, 122. Wieś Remizowce występuje tu pod nazwą „Rzemyaszowszky"). W r. 1469 Pietr z Branic, sędzia, i Jan z Wysokiego, podsędek ziemscy lwowscy, na skargę prokuratora królewskiego Mikołaja Grzymały, odsądzają Piotra ze Szpikłos od prawa pobierania cła we wsi Remizowcach (Liske, A. G. Z., VI, 120. R. występują tu pod nazwą „Rzemyczowcze"). W XVI w. dziedziczyli R. i Szpikłosy Mikołaj i Piotr Kierdeje, a za zezwoleniem Stefana Batorego zbudowali w latach 1578 i 1579 zamek w R. i zameczek w Szpikłosach (Za-

morski, Kronika Pomorzańska, str. 33). W r. 1604 nabywa Jan Piekarski od Kierdejów obie wsie. Akta z r. 1607 wspominają o zniszczeniu wsi w czasie napadu tatarskiego; odbudował je Piekarski, od niego nabył je Aleksander Brzozdowski, który znów darowuje je Margarecie z Bienkowej, matce Jana Zarzeckiego, w r. 1630. Następnie dziedziczyli wieś Koniecpolscy. W r. 1682 przybył tu król Jan III, aby obaczyć wieś, którą ówczesny jej właściciel Stanisław Koniecpolski, woj. podolski, chciał dać kościołowi żółkiewskiemu w długach i wyderkafach (Helcel, Listy Jana Sobieskiego, Kraków 1860, str. 370). W r. 1694 nabył obie wsie Jan III. W 1699 r. Jakub, królewicz polski, odstępuje Pomorzany, Remizowce i inne wsie bratu swemu Aleksandrowi (Arch. kraj. we Lwowie, C., t. 476, str. 593). W r. 1723 Konstantyn, królewicz, puszcza Antoniemu Bekierskiemu, obożnemu polnemu wojsk kor., dobra swe Remizowce, Szpikłosy, Snowicz i Czyżew w trzyletnią dzierżawę za dłużną mu kwotę 63,000 zł. (Arch. kraj., C., t. 461, str. 771). „Na północ od zabudowań wiejskich ciągną się pola „Koropczyk“ zwane, na których wyorują często kości ludzkie, długie noże, klucze i różne żelaztwo. Podanie głosi, że była tu niegdyś wieś Koropczyk, którą Tatarzy zniszczyli. Na drugim łanie były 3 mogiły, dziś rozrzucone i zaorane“ (Sokalski, Rys geogr.-statys. złoczowskiego okręgu szkol., Złoczów 1885, str. 167). *Lu. Dz.*

Remizowo 1.) fol. nad stawem i dobra skarbowe, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki, okr. wiejski Bieniakonie, o 55 w. od Oszmiany a 12 w. od Dziewieniszek, ma 23 mk. kat. R. al. Remirów należało do dóbr Nosiewicze, które Michał Pac, wwoda wileński, hetman litewski, zapisał na dochód artyleryi. 2.) **R.,** wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Duniłowicze, okr. wiejski i dobra skarbowe Pachowszczyzna, o 3½ w. od gminy, 5 dusz rewiz. osadników w.-rossyj.

Remki, wś, pow. gostyński, gm. i par. Pacyna, ma 21 dm., 198 mk., 650 mr. ziemi należącej do cząstkowych właścicieli szlachty i 84 mr. tworzących 5 osad włośc. W 1827 r. było 24 dm., 177 mk. *W. W.*

Remmen, leśnictwo należące do Breitenfelde, pow. człuchowski, st. p. i par. ewang. Lendyczek, kat. Heinrichswalde. R. Breitenfelder ma 2 dm., 13 mk.; R. Marienfelder 2 dm., 18 mk.; R. fol. 2 dm., 38 mk.

Remne, wś, w pow. wieliskim, z kaplicą katol. parafii Wieliż.

Remołka, ob. *Reszołka.*

Remos, fol. dóbr Kirsna-Ostrów, w pow. kalwaryjskim.

Rempiewo, wś, pow. suraski, w 1 okr. pol. do spraw. włośc., gm. Wyszedy, w 1863 r. 26 dusz rewiz.

Rempin, wś i *R. Budy*, wś, pow. sierpecki, gm. Lisiewo, par. Gozdowo. odl. o 14 w. od Sierpca; R. ma 13 dm., 157 mk.: R. Budy 12 dm., 146 mk. W 1885 r. fol. rozl. mr. 876: gr. or. i ogr. mr. 674, łąk mr. 54, past. mr. 30, lasu mr. 74, nieuż. mr. 40; bud. mur. 5, z drzewa 8; płodozmian 8 i 13-polowy, las nieurządzony; wiatrak i pokłady torfu. Wś R. os. 43, z gr. mr. 179.

Remten, jezioro w Kurlandyi, w okr. tukumskim, w par. kandawskiej, długie 1½ a szerokie 1 w.

Remten, dobra pryw. w Kurlandyi, w okr. tukumskim, pow. talseński, par. kandawska. Znajduje się tu piękny park. Należą do nich folw. Kasuppen i Neuhof.

Remuciszki-Budryszki, zaśc. szl., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 22 w. od Święcian, 2 dm., 10 mk. kat.

Remzy, wś, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra hr. Potockich Zabłoć, o 9 w. od gminy, 52 w. od Lidy a 18 w. od Wasiliszek, ma 10 dm., 89 mk. kat. (40 dusz rew.).

Renard, kopalnia węgla w pow. będzińskim, gm. Górniczej, na obszarze koncesyi hr. Renarda, 1 dm., 61 mr. obszaru. Por. *Reden.*

Renardowice, niem. *Renardowitz*, wś, pow. i obw. sąd. bielski, na Śląsku austr., należy do gm. Czechowic. W 1880 r. 25 dm., 151 mk., 147 kat., 4 żyd.; 147 Polaków, 4 Niemców.

Renbark, ob. *Rynarzewo.*

Renczisko al. *Rencsisso*, wś, hr. szaryskie (Węg.), kościół paraf. gr.-katol., łąki, lasy, 264 mk.

Renczkau (niem.), ob. *Rzęczkowo.*

Rendocin, kopalnia żelaza w pow. koneckim, ob. *Mroczków.*

Rendzin ze *Zwozem*, niem. *Zwoos*, wś, pow. lubliniecki, par. Dobrydzień. W 1861 r. 41 dm., 519 mk. (32 ew.), 360 mr. roli, 166 mr. łąk i 11 mr. ogr. Ludność prócz rolnictwa pracuje w kopalniach i hutach, tudzież przy obrabianiu drzewa.

Rendzińskie, fol., pow. nowomiński, gm. Iwowe, par. Latowicz, odl. 28 w. od Mińska. Fol. ten oddzielony w 1883 r. od dóbr Oleksianka, rozległy mr. 703: gr. or. i ogr. mr. 373, łąk mr. 99, past. mr. 121, lasu mr. 61, nieuż. mr. 50; bud. z drzewa 8.

Renecie, wś, pow. rossieński, par. ławkowska.

Reneciok, os. w Lubowicach, pow. raciborski.

Renewieczyzna, fol., pow. radzymiński, gm. Ręczaje, par. Cygów, odl. 14 w. od Radzymina. Fol. ten z nomenkl. Poświętne w r. 1867 został oddzielony od dóbr Cygów, rozl. mr. 601: gr. or. i ogr. mr. 258, łąk mr. 138,

lasu mr. 182, nieuż. mr. 23; bud. z drzewa 5; las nieurządzony.

Rengaliszki, zaśc. włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 30 w. od Święcian, 3 dm., 30 mk. kat.

Rengenhof, dobra prywatne w Kurlandyi, w okr. i pow. tukumskim, par. neuenburska. Do dóbr należą folw.: Katharinenfeld i Friedrichsfeld.

Rengersdorf 1.) wś i dobra, pow. kłodzki, posiada kościół par. kat., szkołę kat., łomy kamienia na wyrób osełek, trzy młyny wodne. W 1842 r. było 8 części, mających razem 235 dm., dwór, 4 folw., 1170 mk. (4 ew.). Istniała też przędzalnia bawełny i fabryka wyrobów bawełnianych (od 1841 r.). 2.) **R.,** wś, pow. lubawski (Laubau), posiada kościół par. ew., który istniał już w XIV w. Do 1815 r. wieś należała do saskich Łużyc. Szkoła ew. od 1624 r. W 1842 r. 154 dm., 854 mk. (4 kat.), młyn wodny, tkactwo płócienne. 3.) **R.,** wś i dobra ryc., pow. żegański, par. kat. Brzeźnica. W 1842 r. 42 dm., 355 mk. (46 ew.), kaplica kat., szkoła. 4.) **R.** *Nieder*, wś, pow. rozborski, posiada kościół par. ew., istniejący już w 1346 r., szkołę ew. (od 1555 r.). Wieś do 1815 r. należała do saskich Łużyc. W 1842 r. 103 dm., 466 mk. ew. W pobliżu stare sztolnie z XV w. po kopalniach złota. 5.) **R.** *Ober*, wś, pow. rozborski, par. ew. R. Ober, w 1842 r. 67 dm., 332 mk. ew., łomy piaskowca, młyn wodny, piec wapienny.

Rengi, wś, pow. szawelski, gm. Żagory, o 69 w. od Szawel.

Rengieliszki, zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Przebrodź, okr. wiejski i dobra skarbowe Gabryełowo, o 12 w. od gminy, 6 dusz rewiz.

Reni, mto portowe i warowne nad Dunajem, między ujściem Prutu a jez. Kagul, w południowej części Bessarabii; w 1857 r. na mocy traktatu paryskiego przez Rossyą odstąpione Turcyi, a w skutek traktatu berlińskiego z 1878 r. napowrót do Rossyi przyłączone, o 216 w. od Kiszyniewa odległe, ma 7500 mk., st. poczt. i dr. żel., znaczny handel. Obecnie budują port handlowy, na co wyasygnowano 1 milion rs. Stacya pograniczna dr. żel. kijowsko-brzeskiej, na linii Bendery-Reni, odl. jest o 266 w. od Bender.

Reniawa, szczyt tworzący płd.-zach. narożnik pasma Widernego wierchu, należącego do Magóry spiskiej, na granicy gmin Rychwałdu, Lipnika Wielkiego i Toporca, w hr. spiskiem. Dochodzi 1005 mt. npm. Od strony półn. wypływa Sołtysi potok, lewy dopływ Lipnika a od połud. pot. Maltergrund, wpadający do Toporca (dopł. Popradu). *Br. G.*

Reniasz, szczyt w Tatrach spiskich, na płn.-zach. od Przysłopu bialskiego (1531 mt.), nad doliną kieżmarską, cokolwiek na wschód od Białej Wody. Wznies. 1473 mt. npm.

Reniesze, dwór, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 56 w. od Kowna.

Reniów, po rus. *Reniw*, w XVI w. *Roniów*, wś, pow. brodzki, 40 klm. na płd.-wschód od Brodów, sąd pow. i urz. poczt. w Załoźcach. Na płn.-zach. leżą Załoźce, na płn.-wschód Blich, na wschód Mszaniec (w pow. tarnopolskim), na płd.-wsch. Wertełka (w pow. brodzkim), na płd. Horodyszcze i Nosowce (obie w pow. tarnopolskim), na płd.-zach. Neterpińce i Białogłowy (obie w pow. złoczowskim). Środkiem obszaru płynie Seret od płn.-zach. na płd.-wsch., a niedaleko granicy południ. rozlewa się w staw wertełecki (314 mt.). Na praw. brzegu Seretu leżą zabudowania wiejskie, na lewym przysiołek Nowosiołka. Na wschód las wertełecki (384 mt.). Własn. więk. (Włodzimierza hr. Dzieduszyckiego) ma 1696 mr.; wł. mn. 1177 mr. ziemi. Z ziemi urodzajnej przypada 1152 mr. na grunta orne, 313 na łąki i ogrody, 444 na past., 900 na lasy (dworskie, z wyjątkiem 4 mr. należących do gminy). W r. 1880 było 122 dm., 857 mk. w gminie, 6 dm., 32 mk. na obszarze dwor.; 390 rz.-kat., 471 gr.-kat., 28 izracl.; 409 Polaków, 480 Rusinów. Par. rzym. i gr.-kat. w Załoźcach. We wsi jest cerkiew i szkoła filialna, założona w r. 1851, z językiem wykł. polskim. Por. *Olesko* (t. VII, 466). *Lu. Dz.*

Reniszki, zaśc., pow. szawelski, gm. Żagory, o 49 w. od Szawel.

Renkieczkie (dok.), pow. starogardzki, ob. *Klonówka.*

Renkiele, wś, pow. rossieński, gm. Szydłów, o 27 w. od Rossień.

Renneberg (niem.), ob. *Rynarzewo.*

Rennecke, rzeczka, dopływ rz. Rauschin, pow. pilkałowski, obw. reg. gąbiński.

Rennersfeld, wioska należąca do gm. Kolnowic (Kohlsdorf), pow. i obw. sąd. frywałdzki, na Szląsku austr., wznies. 371 mt. W 1880 r. 44 dm., 220 mk., 218 rz.-kat., 1 ew., 1 żyd; 179 Niemców. *Br. G.*

Renówko, niem. *Rennowken*, os. do Bieszkowic należąca, pow. wejherowski. Dziś zwie się Krystkowo (ob.).

Renowo, żmujdz. *Renawas* 1.) mko nad rzką Wardawą, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 35 w. od Telsz, posiada kościół kat. drewniany p. w. św. Izydora, w 1786 r. kosztem barona Roenne wzniesiony, filialny par. Siady, oraz kaplicę drewnianą, wzniesioną w 1826 r. również kosztem bar. Roenne. 2.) **R.,** dwór i dobra, tamże, o 33 w. od Telsz, w 1859 r. 32 mk. i młyn wodny.

Renowszczyzna, wś pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 101 w. od Dzisny, 4 dm., 50 mk.

Rensdorf, ob. *Kołaczkowo*, pow. szubiński.

Rensegut (niem.), wś, pow. świętosiekierski, 4 klm. od st. p., tel. i kol. żel. Wolilluick. Obszaru 148 ha.

Rensekow (niem.), dobra w Pomeranii, pow. Greifenberg, st. p. tamże.

Rensin (niem.), ob. *Rządz.*

Rensin (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Greifenberg, st. p. tamże; hodowla bydła i owiec.

Reńsko, dawniej *Renczko*, *Reczko* i *Rącko*, wś i fol., pow. kościański (Szmigiel), o 6 klm. na wsch.-płd. od Wielichowa, w łęgach nadobrzańskich; par. Wilkowo Polskie, poczta w Wielichowie, st. dr. żel. w Kościanie i Starem Bojanowie o 15 klm. W r. 1416 wchodziło R. w skład opola przemęckiego; r. 1580 było 5 zagrodn., 1 rzemieśl. i 2 łany osiadłe. Około 1793 r. należało do Wincentego Zbijewskiego, dziedzica Białcza. Wś ma 37 dm., 279 mk. (43 kat., 236 prot.). Folwark liczy 15 mk., 2 dm.; właścicielem jest szambelan Marceli Żółtowski. *E. Cal.*

Rensze (dok. z 1514), jezioro w pow. chełmińskim. W 1514 r. komisya królewska rozstrzyga, że mto Chełmno ma wolne rybołówstwo we Wiśle od Topolna aż do jeziora R. (ob. U. B. d. Bist. Culm v. Woelky, str. 660); może jestto jez. Rządz (niem. Rondsen).

Renta, wś nad rz. Prosną, pow. kaliski, gm. Ostrów Kaliski, par. Giżyce, odl. od Kalisza 32 w.; wś ma 15 dm. a wraz z wsią Nieszkodna i Mączyki Nowe 308 mk.

Rentfiny, ob. *Rętfiny.*

Rentker-See (niem.), jezioro w pow. grudziądzkim, może pod os. Rentkokrug.

Rentkokrug (niem.), os. w pow. grudziądzkim, między Kitnowem a Dąbrówką, zaznaczona na mapie Reymana, ale w najnowszych spisach niewymieniona.

Rentyny, niem. *Rentienen*, wś na pol. Warmii, pow. olsztyński, przy ujściu Młyńskiego Rowu do jeziora rentyńskiego, odl. 3 klm. od wschod. granicy pow. ostródzkiego, o $^1/_2$ mili od Gietrzwałdu (kościół parafialny). Wś zdawna i do dziś zupełnie polska. Założona przed r. 1383. W tym to bowiem roku potwierdza kapituła warmińska nadane dawniej 8 włók Rentynom (Ranthenyn) na prawie chełm.; płacić za to zobowiązane po $^1/_2$ marki od włóki na Boże Narodzenie. We wsi stała pierwotnie także karczma, później do młyna Margwarda, a w końcu (około 1423) nad trakt do Stękin prowadzący przeniesiona. W dokumencie okupacyjnym z r. 1656 wymienione są R. z 12 włókami, z których dwie leżą odłogiem.

Renz (niem.) 1.) dobra w Pomeranii, pow. rugijski, st. p. Trent; należą do dóbr ryc. Granskevitz. 2.) **R.,** dobra ryc., tamże, st. p. Garz.

Rentz-Schutsche al. *Barwen* (niem.) wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Kukoreiten.

Repa, grupa domów w Mikuliczynie, pow. nadworniański.

Repa *Czarna*, szczyt w Karpatach wschod., w dziale skolsko-delatyńskim, paśmie pogranicznym między Galicyą a Węgrami, w płd. stronie Różanki Wyżniej, w pow. stryjskim, ponad źródłami Różanki, praw. dopływu Oporu. Wznosi się 1288 mt. npm. Las rozpościerający się od str. płn. zowie się Obnoha.

Repaszy *Niżnie* i *Wyżnie*, węg. *Alsó* i *Felsö-Répás*, niem. *Unter* i *Ober Ripsch*, dwie wsi w hr. spiskim, w pow. lewockim, graniczą od płn. z Błażowem (hr. szaryskie), od wsch. z Olszawicą, od płd. z Pawlanami i Jabłonowem, od zach. z Ułożą, Zawadą i Toryskami. R. Wyżnie leżą nad pot. Rowinami, dopływem Tarczy; R. zaś Niżnie nad pot. Tarczą. W obrębie R. Wyżniej wznosi się w zach. str. Pański Wierch (925 mt.), we wsch. zaś wzgórze Spenar (882 mt.). Obszar R. Wyżnich wynosi 1782 katastr. sąż. kw., zaś R. Niżnich 1740 katastr. sąż. kw. W 1880 r. w R. Wyżnich było 118 dm., 591 mk. (Słow.); w R. zaś Niżnich 132 dm., 702 mk. (Słow.). Obie należą do sądu pow. i urz. podatk. w Lewoczy a do st. pocz. w Podegrodziu Spiskim. W R. Wyżnich jest par. łacińska ze starożytnym kościołem p. w. św. Katarzyny, który istniał już w 1307 r. Metryki kościelne sięgają r. 1681. Do par. należą: R. Niżnie, Pawlany i Toryska. Według szem. dyec. spiskiej z r. 1878 było w par. dusz rz.-kat. 855, gr.-kat. 1887, nieun. 55, żyd. 40, razem 3088, z czego na R. Wyżnie przypada rz.-kat. 505, gr.-kat. 11, nieun. 55, żyd. 4, razem 575. Obszar R. Niżnich zrasza z płd. ku płn. rz. Tarcza, do której wpada potok Kotelec z lew. brzegu. Jest to wieś ruska, z cerkwią parafialną, było tu 28 rz.-kat., 672 gr.-kat., 76 nieun., 16 żyd., razem 792. W obu wsiach liczne młyny wodne. *Br. G.*

Repczyce, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Dubiażyn, o $26^1/_2$ w. od Bielska.

Repechów al. *Rzepechów*, po rus. *Repechiw*, wś, pow. bobrecki, o 14 klm. na płd.-wsch. od sądu powiat. w Bóbrce, 5·7 klm. na płn.-zach. od urzędu pocz. w Strzeliskach Nowych. Na płn. leżą Pietniczany i Żabokruki, na wsch. Trybuchowce i Bakowce, na płd. Kniesioło, na zach. Bertenów i Sieniawka (część Sokołówki). Wzdłuż granicy płd. płynie od zach. na wsch. mały potok, t. zw. Bertenowski, dopływ pot. Bakowieckiego wpadającego do Boberki. W stronie płn.-wsch. nastaje pot. Bakowiecki i płynie na płd.-wsch. do Bakowiec. Zabudowania wiejskie leżą na płn.-wsch., przy drodze wiodącej ze Strzelisk No-

wych do Bóbrki a niedaleko źródeł pot. Bakowieckiego. Własn. więk. (Roberta Domsa) ma roli or. 18, łąk i ogr. 7, pastw. 2 mr.; wł. mn. roli or. 565, łąk i ogr. 100, pastw. 41 mr. W r. 1880 było 82 dm., 458 mk. w gminie; między miesz. 44 obrz. rz.-kat., 405 gr.-kat., 9 wyzn. izrael.; 9 Polaków, 449 Rusinów. Par. rz.-kat. w Sokołówce, gr.-kat. w Bakowcach. We wsi jest cerkiew, szkoła filialna i kasa pożyczk. gmin. z kapit. 787 zł. w. a. Za czasów polskich należała wś do dóbr kor., do dzierżawy bakowieckiej w ziemi lwowskiej. W lustr. wojew. ruskiego z lat 1661 i 1662 (Rkp. Oss. Nr 2834, str. 118 nn.) czytamy: „Wieś *Rzepiechów* juxta assertionem juratorum subditorum zasiadła na łanach 3. Poddanych w tej wsi przed wojną było 15, teraz tylko jeden, co na półdworyszczu, a trzech, co na czetwertynach. Jest tedy osiadłe dworzyszcze jedno i czetwertyna, a rabiają do folwarku bakowieckiego. Innych dworzyszcz najmują. Czynszu z dworzyszcza dają po groszy 6. Pszenicy dają z dworzyszcza macę miary rohatyńskiej, półmacek rachując po zł. 3. Owsa z dworzyszcza dają mac 2 miary rohatyńskiej, rachując półmacek po 1 zł. Kapłonów z dworzyszcza 2 przychodzi, po gr. 6. Kur prostych z dworzyszcza 2 przychodzi, po gr. 3. Jajec nie dają. Dziesięciny pszczelnej tego roku dostało się pniów 3, po zł. 2. Owiec tego roku nie mieli. Zagrodnik jeden, komorników 6. Z najmów ról pustych dostało się tego roku, jako to deductum per inquisitionem juratoreum zł. 36 gr. 27. Młynów w tej wsi bywało 2 i stawów dwa. Teraz spustoszał młyn jeden i staw jeden, którego się przy arendzie prowent położył restaurowany. Summa prowentu z tej wsi facit zł. 56 gr. 10. Wybrańtwo jest w tej dzierżawie, z którego służbę wojenną odprawować powinno, na co mają prawo od króla i aprobacyą lustratorską, wolności na lat 4 od wyprawowania pachołka, a to dla tego, że teraz świeżo to wybrańtwo osiedli. W r. 1663 rozszerza Jan Kazimierz prawo dożywocia na dobrach Bakowce, Repechów itd., przysługujące Annie z Potoka 1-o v. Bogusława Słuszki, na jej drugiego męża Michała Jana Stanisławskiego, kaszt. sądeckiego (Arch. kraj. we Lwowie C., t. 413, str. 791). W r. 1755 rozszerza August III prawo przysługujące Dymitrowi Jabłonowskiemu, staroście kowelskiemu, do wsi Bakowce, Repechów itd. na żonę jego Józefę z Mycielskich (l. c., C., t. 572, str. 927 i t. 584, str. 1437). Według lustracyi z r. 1765 przynosiła wieś prow. 2183 złp. 16 gr., z czego kwarta 545 złp. 16 gr. *Lu. Dz.*

Repecki, folw., ob. *Opatowice.*

Repedaubie, zaśc., pow. rossieński, gm. Botoki, o 47 w. od Rossień.

Repejka, strumień, dopływ rzeczki Chrabrej, wpadającej do Rosi.

Repeliszki, zaśc. włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 30 w. od Święcian, 1 dm., 30 mk. katol.

Repelka, dobra, pow. wołkowyski, w 4 okr. pol., gm. Werejki, o 28 w. od Wołkowyska.

Repeniszki, wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 49 w. od Poniewieża.

Repetajka, niem. *Repeteiken.* Według Kętrz. miejscowość w pow. lubawskim, st. p. Radomno; w najnowszym spisie nie wymieniona.

Repetzko, fol. dóbr Opatowice, w pow. bytomskim.

Repiacha al. *Repiach*, rzeczka w pow. kaniowskim, bierze początek pod wsią Isajki, płynie zrazu z zachodu na wschód, poczem skręca ku północy i pod wsią Chochutwą uchodzi od prawego brzegu do Rosi.

Repice, wś, pow. połocki, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. Kraszuty, w 1863 r. 41 dusz rewiz.

Repichy al. *Repiechy* 1.) wś nad jez. Miadzioł, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Kobylniki, okr. wiejski i dobra Dowojnów Chomejki, o 10 w. od gminy a 51 w. od Święcian, ma 4 dm., 38 mk. prawosł. i 5 żydów (w 1864 r. 10 dusz rewiz.). 2.) **R.,** wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Domejków Sitce, o $2^1/_2$ w. od gminy, 84 dusz rewiz. 3.) **R.,** wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra Domejków Sitce, o $2^1/_2$ w. od gminy a 71 w. od Wilejki, ma 24 dm., 127 mk. prawosł. i 40 katol. (84 dusz rewiz.). 4.) **R.,** wś, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Bajki, o 14 w. od Prużany.

Repiej al. *Woropaj*, wś nad bezim. dopł. Wołmy, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubieżewicze, ma 11 osad; miejscowość wzgórzysta, małoleśna, malownicza, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Repińszczyzna, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 71 w. od Nowoaleksandrowska.

Repiski, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Łosinka, o 27 w. od Bielska.

Repiski, potok, dopływ Demanówki, w dziale Dżumbiru, w Tatrach Niżnich.

Repisko 1.) szczyt w Magórze Spiskiej, na granicy gm. Osturni i Jaworzyny, w hr. spiskim, pow. magórzańskim. Leży na wschód od doliny pot. Jaworzynki; dochodzi wys. 1267 mt. Na płn. od niego legła polana Kacwińska a na płd. szczyt Przysłop (1216 mt.). 2.) **R.,** szczyt w Beskidzie spiskim, na płd. od Jakubian, w hr. spiskim, pow. popradzkim, na granicy tejże gm. z Kolaczkową. Wznies. 1250 mt. npm. Miejsce znaku triang. 3.) **R.,** szczyt w płn. rozgałęzieniach Dżumbiru, na

płn. od dolinki pot. Repiska, wpadającego do Demanówki a na zach. od Demanówki. Wznies. 1204 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Repisko, wś, hr. spiskie, pow. magórzański, w okolicy górskiej, w dorzeczu Białki, w płn. rozgałęzieniach Magóry Spiskiej, graniczy od zach. z Czarnogórą (granica idzie tutaj z poza Pawlikowskiego Wierchu na Grabki a z nich przez Bryowski potok ku pot. Jurgowczykowi); dalej ku płd. z Jurgowem (granicę tworzy pot. Jurgowczyk); wschod. granica z Osturnią idzie od Bryi Wierchu ku płn. popod Krzyżowy i Stary Wierch, po za Pilatów i Pawlikowski Wierch. W tych granicach obejmuje 1639 katastr. sążni kw. W 1880 r. było 113 dm., 603 mk. (Słow.). Cała wieś rozrzucona jest grupami, noszącymi oddzielne nazwiska: Pawlikowce, Sołtysowce, Szyszkowce, Bryjowce, Wojłyczkowce i Grahołowce. Ważniejsze wzniesienia: Pawlikowski Wierch 1018 mt.; Grabki Wierch 929 mt.; Pilatów Wierch 1007 mt.; Przedni Wierch 915 mt.; Pusty Wierch 978 mt.; Stary Wierch 987 mt.; Średni Wierch 923 mt.; Zadni Wierch 928 mt.; Bryja Wierch 1011 mt. Należy do par. rz.-kat. w Jurgowie, sądu pow. i urz. podatk. w Kieżmarku. St. pocz. Starawieś. *Br. G.*

Repiszcza, uroczysko, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. białowiesko-aleksandrowska, o 45 w. od Prużany.

Repiszczański, potok górski, wypływa w obrębie Jakubian, hr. spiskim, pow. popradzkim, z pod góry Repiska (1250 mt.); płynie leśnym jarem na płn.-wsch. a potem zrasza łąki Jakubiańskie i wpada do Jakubianki z lew. brzegu, powyżej Jakubian. Długość biegu 2 ½ klm. *Br. G.*

Repiszcze, zatoka jeziorna z lewej strony rz. Berezyny, na północnym krańcu pow. rzeczyckiego, w gm. jakimowskiej, do niej wpada rzka Rudzianka; bardzo rybna. *A. Jel.*

Repiszcze 1.) wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski i dobra Łopacińskich Rafałowo, o 2 w. od gminy, 25 dusz rewiz. 2.) **R.,** wś, tamże, gm. Pohost, o 58 w. od Dzisny, ma 4 dm., 13 mk. (12 praw. i 1 katol.). 3.) **R.,** wś włośc., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski i dobra skarbowe Kuryłowicze, 7 dusz rewiz. 4.) **R.,** wś nad bezim. rzką, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krajsk, okr. wiejski Głuboczany, o 10 w. od gminy a 69 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. mińskiej, ma 12 dm., 129 mk. (podług spisu z 1864 r. 24 dusz rewiz.); należy do dóbr Truskowszczyzna Łaskich. 5.) **R.,** zaśc. pryw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Porpliszcze, o 79 w. od Wilejki, ma 1 dm., 11 mk. katol. 6.) **R.,** wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Wołkołata, o 10 w. od gminy a 70 w. od Wilejki, ma 6 dm., 55 mk. katol. (28 dusz rewiz.). 7.) **R.,** zaśc., pow. borysowski, w 3 okr. pol. dokszyckim, gm. Witunicze, par. katol. Kiemieszewice, ma 3 osady; grunta szczerkowe, len rodzące, faliste, okolica lesista. 8.) **R.,** okolica szlach., pow. ihumeński, w 4 okr. pol. i gm. Puchowicze, par. katol. Błoń. Mają tu posiadłości: Wależyńcowie i Milkiewiczowie $3^3/_4$ włóki, Zdanowiczowie $6^3/_4$ włóki, Korbut 3 włóki, Jałowscy 3 włóki. W ogóle jest 16 osad. Miejscowość lesista i bogata w dary natury; łąk i pastwisk obficie nad rzeczkami Bołoczą i Ihumenką, grunta szczerkowe, urodzajne. 9.) **R.,** przysiołek, folw. i chutor, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Pacowszczyzna, o 52 w. od Słonima. *J. Krz.—A Jel.*

Repiszcze, wś w pobliżu lew. brzegu Horynia, pow. ostrogski, o 20 w. na płd.-zchd od Ostrogu, wśród lasów położona, ma grunt piaszczysty. Włościanie średnio zamożni, mają łąki nad Horyniem i po kilka morgów ogrodów, koni nietrzymają, tylko bydło i ptactwo wodne; prawie każden z nich zajmuje się jakimś rzemiosłem. Wś ta należała niegdyś do dóbr ks. Ostrogskich, potem do ks. Jabłonowskich, w 1802 r. drogą kupna przeszła do Napruszewskich, obecnie własność Anieli z Napruszewskich Szczepkowskiej. *Z. Róż.*

Repisztje, węg. *Repas*, wś w hr. goemoerskiem. Wyrób grubego sukna, 281 mk.

Repka, takiż *Repla*, nieistniejąca osada nad Brdą, w pobliżu Bydgoszczy. W r. 1280 odbył się tu wiec, na którym ks. pomorski Mściwoj, mianujący się panem na Wyszogrodzie, nadał wsie: Otorowo i Łęgnów Dobiesławowi, mężowi siostry swojej Świnisławy (Perlbach, Pom. Urk. 273-5). Dnia 14 maja 1288 bawiąc tu rzeczony książę zamienił wieś Gardnę, pod Słupskiem pomorskiem, na Małą Ujmę z pod Radziejowa, na Kujawach. R. występuje raz jeszcze w dyplomatach wielkopolskich pod r. 1301, przy oznaczaniu nie istniejącego już Chociszewa, w ziemi włocławskiej, nadanego kościołowi gnieźnieńskiemu. Jeżeli odnośne objaśnienia (Kod. Wlkp., n. 836) są trafne, leżałaby R. pod Bartodziejami, na wschód od Bydgoszczy. *E. Cal.*

Repki 1.) wś, fol. i dobra, pow. sokołowski, gm. Repki, par. rz.-kat. Wyrozęby, gr. obrz. Szkopy, odl. 10 w. od Sokołowa, 28 w. od Siedlec. Posiada kaplicę katol. prywatną (1861 r.), szkołę początkową ogólną, sąd gm. okr. II, 55 dm., 548 mk., 2786 mr. ziemi. Na obszarze folw. gorzelnia (1873), browar, wiatrak, cegielnia. W 1827 r. było 48 dm., 335 mk. Dobra Repki składały się w 1873 r. z fol. R., Kamionka, Józin, Rogów Nowy, Rogów Stary, Bachorze, Miotki i Ewelin al. Rogów, rozl. mr. 5218: fol. R. gr. or. i ogr.

mr. 503, łąk mr. 115, pastw. mr. 6, lasu mr. 705, nieuż. mr. 45; bud. mur. 13, z drzewa 13; płodozmian 10-polowy; fol. Rogów Stary gr. or. i ogr. mr. 342, łąk mr. 43, pastw. mr. 2, lasu mr. 256, nieuż. mr. 8; bud. mur. 2, z drzewa 7; płodozmian 10-polowy; fol. Rogów Nowy gr. or. i ogr. mr. 314, łąk mr. 47, pastw. mr. 10, lasu mr. 728, nieuż. mr. 21, razem mr. 1120; bud. mur. 2, z drzewa 9; płodozmian 10-polowy; fol. Ewelin gr. or. i ogr. mr. 163, łąk mr. 37, nieuż. mr. 1; folw. Józin gr. or. i ogr. mr. 348, łąk mr. 14, nieuż. mr. 14; bud. mur. 1, z drzewa 2; płodozmian 8-polowy; fol. Kamionka gr. or. i ogr. mr. 258, łąk mr. 49, pastw. mr. 19, lasu mr. 428, nieuż. mr. 16; bud. mur. 5, z drzewa 6; folw. Bachorze gr. or. i ogr. mr. 233, łąk mr. 16, pastw. mr. 16, lasu mr. 155, nieuż. mr. 13; bud. mur. 4, z drzewa 10; płodozmian 10-polowy; las urządzony. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś R. os. 41, z gr. mr. 767; wś Rogów os. 49, z gr. 767; wś Kamionka os. 31, z gr. mr. 604; os. Wasilew os. 1, z gr. mr. 9; os. Żółkwia os. 1, z gr. mr. 18. R. gm. należy do s. gm. okr. II w miejscu, st. pocz. Sokołow. Ma 4119 mk., rozl. 17,552 mr. W skład gm. wchodzą: Bachorza, Baczki, Frankopol, Gałki Ruskie, Ignacpol, Kamionka, Karsk, Kończytrudy, Liszki, Mołomotki, Motki, Nowomodna, Ostrówek, Repki, Rogów, Rudniki, Salusin, Skrzeszew, Skwierczyn Ruski, Szkopy, Wasilew Skrzeszewski, Wasilew Szlachecki i Wierów. 2.) **R.**-*Mierzejewo*, wś, pow. ostrołęcki, gm. i par. Troszyn, ma 578 mr. obszaru. Mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. było 15 dm., 75 mk. *Br. Ch.*

Repkiepie, wś, pow. rossieński, par. szydłowska.

Repkow (niem.) 1.) dok. 1299 *Repechowe*, 1306 *Repekowe*, wś pod m. pow. Sławnem, w Pomeranii. R. 1299 podaje rycerz Jan Śledz (Slethz) do wiadomości, że granice między Eventhinem, wsią klasztoru bukowskiego, a swoją wsią Repkowem dokładnie oznaczył: „Primo et principaliter incipientes a pristan brunne usque ad rivulum tendentes qui Swrinze nuncupatur, deinde ad alium rivulum sive locum, cui nomen est Woldwastruga, abinde tendentes ad montem, qui dicitur Jazwineke, deinde ad alium montem qui dicitur Stremogurre sive Hauekesbergk, abinde tendentes ad locum, qui vocatur Bolessowe, deinde ad rivum sive ad antiquum pontem in locum, qui dicitur Grabowastruga, abinde ad alium rivum, qui Polinthz nuncupatur. Datum in Corlin“ (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 511). 2.) **R.,** dobra ryc. w Pomeranii, pow. koszaliński, st. pocz. Schuebben-Zanow, hodowla bydła i owiec. *Ks. Fr.*

Repla, folw. i dobra, pow. wołkowyski, w 4 okr. pol., gm. Werejki, o 32 w. od Wołkowyska. Znajduje się tu kościół par.-katol. drewniany, p. w. św. Anny, stadnina, sklep wiejski; gospodarstwo postępowe. Założycielem pierwotnego kościoła był w 1670 r. Jerzy Scypio, podkom. grodzieński, obecny zaś został wybudowany z drzewa w 1732 r. przez ks. Michała Massalskiego, kasztelana wileńskiego i hetm. poln. w. ks. lit.. Odnowiono go w 1850 r. Kształt ma prostokątny, z dwiema wieżami, długi 29 łokci a 17 szeroki, ma pięć ołtarzy. Par. katol., dekanatu wołkowyskiego, ma 3241 dusz.; kaplica w Tereszkach, dawniej też filia w Werejkach. Dziedzictwo niegdyś Scypionów, drogą wiana za córką Mauteusza Scypiona przeszła do Wołłowiczów, od których sukcesyjnie do ks. Massalskich; obecnie własność Glazerów. Włościanie wnieśli 5699 rs. 12 kop. wykupu za wydzieloną im ziemię. Powierzchnia w części płaska, w części górzysta, bezleśna, gleba dobra. *J. Krz.*

Replaszyńce, słobódka dzygowiecka, nad rz. Trościancem, dopł. Rusowy, pow. jampolski, okr. pol. Babczyńce, gm. i par. Dzygówka. W 1868 r. miała 11 osad.

Repnaja-Hrada, odludne uroczysko leśne, na południowym krańcu pow. ihumeńskiego, w obrębie gm. słobodo-pereszewskiej, o 1 w. ku północy od zaśc. Osowiec, pomiędzy błotami Zadnieje i Bobowe. Należy do kwatery leśnej hreskiej, własność poradziwiłłowska, teraz ks. Wittgensteina. *A. Jel.*

Repnicze, dobra, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Kostrowicze, o 18 w. od Słonima.

Repniki 1.) wś włośc., pow. lidzki, w 1 okr. pol., o 18 w. od Lidy, 11 dm., 106 mk. 2.) **R.,** wś, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Zawyki, o 20 w. od Białegostoku.

Repnowo, fol., pow. władysławowski, gm. Giełgudyszki, par. Szaki, odl. od Władysławowa 28 w., ma 1 dm., 22 mk.

Reppersdorf *Mittel*, *Nieder* i *Ober*, 1371 *Reiprechtsdorff*, wś i dobra, pow. jaworski, par. ew. Jaworz. W miejscu kaplica katol., filia par. Malitsch. W 1842 r. 104 dm., dwór, 4 folw., 664 mk. (55 katol.), szkoła katol., młyn wodny, hodowla owiec i bydła.

Repplin (dok. 1233 *Repelin*, mylnie w dok. z r. 1259 *Teplin*), wś i dobra ryc. w Pomeranii, pow. pierzycki, st. p. Doelitz (ob. Kod. dypl. Wielkop., I, str. 127 i 334, Nr 377).

Repplin, ob. *Rzeplin.*

Reppline, 1252 *Ripplen*, wś, pow. wrocławski, par. ew. Domslau, katol. Thauer. Od 1349 do 1810 r. własność katedry wrocławskiej. W 1842 r. 24 dm., sołtystwo, 191 mk. (79 katol.).

Reppow (niem.), ob. *Rzepowo.*

Repszajcie, wś, pow. telszewski, w 3 okr. pol.

Repsze 1.) wś, pow. szawelski, gm. Szawlany, o 27 w. od Szawel. Należy do dóbr Dyrwiany Lucyana Nagórskiego. 2.) **R.-*Bugienie***, wś i dobra, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 50 w. od Telsz.

Reptów, wś pomorska, w dok. z XII w. wspominana (ob. t. VIII, 660).

Reptówka, jez. w pow. chełmińskim (ob. t. I, 566).

Reptowo (niem.), ob. *Raptowo.*

Repty *Stare* i *R. Nowe*, niem. *Repten Alt* i *Neu*, wś, dobra i kol., wznies. 953 st. npm., pow. bytomski. R. Stare posiadają kościół par. katolicki, szkołę katol. W 1861 r. R. Stare miały 63 dm., 806 mk. (3 ew., 14 żyd.), R. Nowe 60 dm., 717 mk. (23 ew., 5 żyd.). Dobra R. należały od XII do XIV w. do klasztoru św. Wincentego we Wrocławiu (ob. t. VIII, 663). Około 1860 r. właścicielem był hr. Henckel v. Donnersmark. Obszar fol. 806 mr. roli i 700 mr. lasu. Przy wsi znajdował się zwierzyniec (400 mr.), z pałacykiem myśliwskim, otoczony murem. Wieś ma 472 mr. Kol. Nowe R., założona 1748 r., ma 260 mr. i składała się z 60 osad (przez górników zajmowanych). Kościół pochodzi podobno z XI w.; dzwon ma datę 1111 r. R. par., dek. tarnowskiego, 1869 r. miała 4500 katol., 20 ew., 70 izr.

Reptyńce, pow. kamieniecki, ob. *Hołosków* 3.).

Repuszki, wś, pow. wiłkomierski, gm. Androniszki, o 63 w. od Wiłkomierza.

Repuszycha, okol. szlach., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 32 w. od Oszmiany, 7 dm., 135 mk. katol.

Repuszyńce al. *Repużyńce*, wś, pow. horodeński, odl. 18·09 klm. na północ od sądu, urz. pocz. i tel. w Horodence. Leży na płd. brzegu Dniestru, płynącego głębokim jarem, o stromych, lesistych brzegach. Granice: wschod. Kolanki i Daleszów, płd. Dubki, zach. Czernelica, płn. Dniestr, za nim na wysokiej górze Latacz. Obszar dwor. ról, łąk i pastw. 18, lasu 333; włośc. ról, łąk i pastw. 743, lasu 152 mr. W 1857 r. 494 mk.; w 1880 w gm. 578, na obsz. dwor. 8; rz.-kat. 57, par. Michalcze, gr.-kat. 560, par. Dubki (Dąbki). Kasa poż. gm. z kapit. 1000 zł. Właśc. pos. dwor. Mikołaj br. Romaszkan. Dokumentem wystawionym w Śniatynie 2 września 1439 r. Mużyło z Buczacza, ststa śniatyński i kołomyjski, funduje kościół par. w Michalczu, i uposaża takowy wsią swoją Repużyńce, leżącą w pow. koropieckim. „Proinde nos Muzilo de Buczacz, capitaneus Snyathinensis et Kolomiensis, operibus pyetatis deposcentes prevenire, et ut ecclesia parochialis in Mychalcze, oppido collacionis nostre, in honorem omnipotentis Dei et sacratissimi Corporis Dominici, Michaelis Archangeli, sancte Stanislai et sancte Katherine fundata et de novo erecta certis donetur stypendiis (Akt.gr. i ziem., t. V). Kiedy i w jaki sposób przeszła ta wś w posiadanie świeckie, niewiadomo. Por. *Michalcze.* *B. R.*

Reputany 1.) zaśc. włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 62 w. od Wilna, 2 dm., 62 mk. (25 kat., 37 kat.). 2.) **R.,** fol. nad stawem, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Bijuciszki, o 13 w. od gminy a 62 w. od Wilna, ma 31 mk. prawosł. i 30 katol. (w 1864 r. 8 dusz rewiz.); należy do dóbr Zodziszki Pawłowiczów.

Repużyńce, niem. *Repuzynetz* al. *Repuzenitz*, rus. *Repużyńci*, wś kośc., w pow. kocmańskim, obw. sąd. Zastawny, na praw. brzegu Dniestru. Graniczy od zach. ze Zaleszczykami i Dobrowlanami, od płn. i wsch. z obszarem Dobrowlan. Granicę zach., płn. i wsch. od powyższych osad galicyjskich tworzy Dniestr na przestrzeni 9 klm. Od płd.-zachodu przytyka do obsz. Kryszczatyka a od płd.-wschodu sąsiaduje z Kulowcami. Wś legła na wzgórzu, wznies. przeszło 100 mt. nad poziom Dniestru. W 1869 r. obszar obejmował 2313 ha 64 ar. 90 mt. kw.; było 292 dm., 1250 mk. W 1880 r. 304 dm., 1384 mk.; 105 rz.-katol., 1262 gr.-orm., 16 żyd. Co do języka: Rusinów 1289, Niemców 37, Rumunów 8, innej narodowości 50. W miejscu znajduje się cerkiew gr.-orm. p. w. Obrony Maryi, zbudowana przez byłego właściciela wsi Wasyla Marka w 1791—1800. Według szem. archiep. dyec. gr.-orm. z r. 1885 liczyła par. rodzin 335, dusz 1260. Jest tu szkoła ludowa jednoklasowa. Mieszkańcy rz.-kat. i gr.-kat. należą do par. w Zastawnie. Młyny i gorzelnia na obsz. dworskim. St. pocz. Zaleszczyki. Właściciel Emanuel Tabora. *Br. G.*

Repzin (niem.) 1.) dobra w Pomeranii, pow. Schivelbein, st. p. Labenz. 2.) **R.,** jezioro, tamże.

Resa 1.) rz., dopływ rz. Ugry z prawej strony, w gub. smoleńskiej. 2.) **R.,** *Reschje*, ob. *Rimsaht.*

Reschenhof 1.) dobra koronne, w okr. mitawskim, pow. bowski, par. neugutska (Kurlandya). 2.) **R.,** dobra koronne, w okr. i par. mitawskiej, pow. dobleński (Kurlandya).

Reschje, rzeczka w Kurlandyi, ob. *Rimsaht.*

Reschl (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Naugard, st. pocz. Massow.

Reschoeft (niem.), ob. *Rozewie.*

Reselkow (niem.), dobra ryc. i dobra w Pomeranii, pow. Corlberg-Coerlin, st. pocz. Roman.

Resem (dok.), ob. *Prabuty.*

Resenatz, bór podany przy oznaczeniu granic Ciemna, w pow. bytowskim (ob. Gesch. d.

Lande Lauenburg und Buetow von Cramer, II, 173).

Resenburg (dok.), ob. *Prabuty*.

Resenschin (niem.), ob. *Rzeżęcin*.

Resia, starożytna ziemia, ob. *Kwidzyn* (t. V, 31).

Resin, starożytne terytoryum pruskie, ob. *Pomezania* (t. VIII, 739).

Reskowo al. *Reskowskie*, niem. *Roeskauer-See*, jezioro przy wiosce t. n. (Ryskowo), w pow. kartuskim. Pierwotnie wraz z wsią należało do proboszcza w Chmielnie, który z rybołóstwa oddanego wieśniakom pobierał pewną część. Później przejęły je zakonnice z Żukowa. Jeszcze 1833 r. było tu 4 rybaków klasztornych, którzy w zimie około 60 dni dopomagali przy łowieniu, latem zaś co trzeci, w adwencie co tydzień nosili koleją po kobiałce ryb do klasztoru. Do jez. wpływają strumienie: Osusznica i Warznica, przy których był jaz zastawiony na jesiotry (ob. Klasztory żeńskie p. Fankidejskiego, str. 61). Przez tutejsze jezioro płynie rzeczka b. n., która wystąpiwszy z niego wpada do jez. Sianowskiego i potem łączy się z Łebą. Długość jeziora wynosi $^1/_5$ mili, szerok. $^1/_{10}$, obszar około 3 włók; wznies. npm. 161 mt. *Ks. Fr.*

Reskowo, ob. *Ryskowo*.

Resmin (niem.), ob. *Radźmin*.

Resniate, wś, ob. *Rzęśniate*.

Respondy, wś, pow. płocki, ob. *Karwosiek-R.*

Reszece, kasz., ob. *Recice*.

Resta al. *Reta*, rzeka w gub. mohylewskiej, prawy dopływ Proni. Przybiera od prawego brzegu Rudzię, Bielicę i Chocin (Chotin), od lewego zaś Nawoźnicę i Wilią.

Restaniszki, wś nad rzką Lantz (około Dyneburga).

Restarzew, w XV w. *Rzestharzewo*, *Rzeschetarzow*, wś i os. nad rz. Widawką, pow. łaski, gm. Chocin, par. Restarzew, leży przy drodze ze Szczercowa do Widawy, odl. od obu o 9 w., posiada kościół par. drewniany, urząd gminny, 81 dm., 508 mk., 2184 mr. ziemi włośc. (w tem os. R. poduchowny 70 mr.); os. karcz. R. al. Goryń, własność rząd., ma 2 mr., os. prob. 6 mr. W 1827 było 53 dm., 319 mk., Tutejszy kościół wedle tradycyi powstał wraz z parafią w XII w., fundacyi arcyb. gnieźnieńskich, którzy mieli tu prawo patronatu. Akta konsystorskie z XV w. nazywają kościół dawnym. W 1829 r. został rozszerzony przez dodanie nawy drewnianej. Obecnie odnowiony starannie. W XVI w. pleban miał tu swój łan roli, trzy kawałki łąk, trzy place zajęte przez dwie karczmy i zagrodnika; pleban przeniósł karczmarzy na łan swej roli. Z karczem płacili po fertonie a z pół łanu roli po trzy fertony a zagrodnik 6 groszy. R. par., dek. łaski, 2770 dusz.

Restmujża, wś, pow. lucyński, w 2 okr. pol. do spraw włośc., gm. Pyłda, w 1863 r. wraz ze wsią Sawle 175 dusz rewiz.

Restynia, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 25 w. od Nowoaleksandrowska.

Resurs, fol., pow. kalwaryjski, gm. i par. Urdomin, odl. od Kalwaryi 16 w., ma 13 dm., 28 mk.

Resza, rzeka, dopływ rz. Wenty w Kurlandyi (ob. t. IV, 899).

Reszatka, potok w pow. stryjskim, na obszarze Wołosiatki, ob. *Kiczery*.

Reszczuny, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 87 w. od Nowoaleksandrowska.

Reszczyńce, uroczysko, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Nikitycze, o $9^1/_2$ w. od Prużany.

Reszecie al. *Rzeszetniki*, wś, pow. sejneński, gm. Klejwy, par. Sejny, odl. od Sejn 9 w., ma 7 dm., 72 mk. W spisie z 1827 r. wś Rzeszetniki ma 9 dm., 51 mk.

Reszel, niem. *Roessel*, miasto powiatowe na niem. Warmii, pod 54° 3′ półn. szer. i 38° 49′ wsch. dług., odl. 15 klm. od Korsz, st. kolei toruńsko-wystruckiej i południowej wschodnio-pruskiej, przy bitym trakcie do Ządzborku. Leży nad rzeką Zaine albo Eiser, w okolicy pagórkowatej, z urodzajną glebą gliniastą. Ma 4627 mk., z których 27·5% ewang., 3·6% żydów, pozostali są katolicy. Trudnią się przeważnie rolnictwem (uprawiają pszenicę), chowem bydła rogatego rasy holenderskiej i wschodnio-fryzyjskiej, a wreszcie tkactwem. Zboże odstawiają do Królewca, bydło do Berlina. Istnieje tu wyrób grzebieni trzcinowych dla tkaczów, z trzciny rosnącej w pobliskiem jeziorze Zaine. Grzebienie te rozchodzą się po Prusach, Pomorzu, Poznańskiem i Polsce. W mieście znajdują się 2 gorzelnie, 2 browary, 3 cegielnie. Raz do roku odbywa się jarmark na płótna. Miasto posiada gimnazyum, urząd mierniczy, sąd, pocztę i telegraf. Poczta kursuje między Reszlem a Korszami i Reszlem a Ządzborkiem. Zamek w R. zbudowany został zaraz po pierwszem ujarzmieniu Bartów około r. 1240, ale załoga krzyżacka musiała go opuścić w 1262 r., wypędzona przez ludność miejscową. Miasto przy zamku założonem zostało r. 1337 na mocy przywileju z 12 lipca wydanego w Liebargu przez kapitułę warmińską. Założeniem zająć się miał „discretus et fidelis noster, Elerus“, który za to 8 włók (z 80 włók ogółem) jako założyciel, zaś 2 „de speciali gratia“ otrzymuje. Na mieszkańców wolno mu przyjmować tak Niemców jak Prusaków i obdzielać ich gruntami;

6 włók przypada kościołowi. Osadnicy mają 10 lat wolności; od 11 roku płacą od włóki ½ marki czynszu w święto Oczyszczenia M. Boskiej. Dokument ten potwierdza w 3 lata potem (r. 1340) biskup Herman. Owemu Elerusowi w 1368 nadaje biskup Jan na wieczyste czasy sołectwo w Reszlu. I o mieście samem pamiętali biskupi. W 1367 r. nadaje biskup Jan drzewo z 30 włók lasu tak do budowli domów jak i na opał. Po wycięciu wracają włóki w posiadanie biskupa. Dziś budynki zamkowe służą za mieszkania prywatne i rezydencyę pastora, a kościół zamkowy oddano protestantom. Kościół katolicki p. w. św. Piotra i Pawła jest piękną budowlą ostrołukową. Patent okupacyjny z 1656 r. wspomina prócz tego jeszcze kościół jezuicki z klasztorem i szkołą. Jezuici osiedli tu w r. 1631 i zajęli opuszczony klasztor augustyanów. Jan Kazimierz zapisał w 1661 r. dla kollegium tutejszego 100,000 złp., oparte na dobrach żywieckich. Kollegium składało 25 ojców, a dla uczniów były dwa gmachy i tak zw. konwikt, w którym mieszkali ci, co za własne pieniądze się utrzymywali, i bursa, w której mieszkali mniej zamożni, spełniający obowiązki korepetytorów. Także jest tam jeszcze kościół szpitalny pod owe czasy, ale bardzo nędzny, tak samo jak i klasztor zakonnic, których jest 12 a które żadnych innych dochodów nie mając, z szycia i haftowania żyją. Z czasów krzyżackich pochodzi wielki most przez rzekę Eiser, łączący miasto z przedmieściami. W jego filarach urządzono mieszkania dla biednych. Na roli obywatela Olszewskiego znaleziono potłuczone urny z resztkami spalonych kości i t. d. Dawniej był R. stolicą wójtostwa, dziś powiatu. Dokument okupacyjny z 1656 r. zawiera szczegółowy spis inwentarza wójtostwa, wszystkich młynów, folwarków i jezior, wreszcie dochodów i rozchodów, wysiewu na folwarkach; także spis wszystkich wsi wójtostwa, między któremi większość stanowią polskie. Ciekawe są zapiski o pensyach urzędników i cenach bydła i zboża. Wójt dostawał 100 tal. czyli 450 flor., dalej 24 fl. na korzenie, 15 fl. na światło, 100 szef. żyta = 225 flor., 30 szefli jęczmienia = 60 flor., 5 szef. grochu, 3 łaszty i 49 szef. owsa, 6 szef. pszenicy = 27 flor., ⅞ masła = 70 flor., 7 kóp sera = 21 fl., 3 tłuste świnie po 5 tal., 260 kur po 6 groszy, 80 gęsi po 15 groszy, 6 szefli jęczm. na ospę. Zaś 2 studentów w szkole reszelskiej u jezuitów dostaje utrzymanie i to kwartalnie: gotówką 45 flor., 4 szef. żyta, 1 szef. jęczm., ¼ szef. grochu, ½ szef. pszenicy, 2 szef. owsa, 6 kwart masła, 1 kopę sera, 12 kur, 6 gęsi, 4 szefle słodu na piwo, 1 połeć okrasy, 12 klaft drzewa. *Reszelski powiat* leży w wschodniej części regencyi królewieckiej, między 53°45′ i 54°9′ półn. szer. a 38°13′ i 38°53′ wsch. dług. Graniczy z półn. z pow. lickarskim, prusko-holądzkim i rastemborskim, ze wschodu z rastemborskim i ządzborskim, z południa z szczycieńskim i olsztyńskim, z zachodu z olsztyńskim i lickarskim. Obejmuje 852 klm. kwadr. Najznaczniejszą z drobnych rzeczek w powiecie jest Rhain, wypływający z jezior w połud.-wschod. części, który przepłynąwszy jezioro Zain, przybiera jego nazwę i jako Zain wstępuje w granice pow. prusko-holądzkiego. Drugą rzeczką jest Dymra, wypływająca z jeziora t. n. w pow. szczycieńskim, która dosięgnąwszy do Biskupia zwraca się na połud.-zach., przepływa jezioro Krax i wstępuje na obszar pow. olsztyńskiego. Z jezior ważniejsze: Lautern, Dadal, Sprech i Zain. Zain należy do dóbr rycerskich Bischdorfu, a właściciel osusza je obecnie. Obszar osuszony ma według mniemania fachowych ludzi stać się równym holenderskim moczarom. Na melioracyą tę dał powiat 260,000 mrk zapomogi. Obszar powiatu obejmuje 333,426 mr. pruskich, z tego 323,707 mr. opodatkowanych (1866 r.). Roli ornej było 180,681 mr., ogr. 668, łąk 43,214 mr., past. 22,633 mr., borów i lasów 61,330 mr., wód 14,613 mr., nieuż. 565. Obszar ten należał do 3991 właścicieli i dzielił się na 9317 oddzielnych posiadłości, tworzących 83 wsi, 37 dóbr i 4 gminy miejskie: Reszel, Jeziorany, Bisztynek, Biskupice. W 1866 r. było 46,714 mk., 1871 r. 49,398 mk. (43,156 kat., 5798 ewang., 436 izr., 9 dysyd.); w 1886 r. 50,143 mk. Według Schlotta tylko ⅙ część ludności mówi po polsku. W 1864 r. było w powiecie 11,424 koni, 19,149 sztuk bydła, 41,935 owiec, 10,355 świń, 438 kóz, 1943 ulów. *Reszelski dekanat*, dyececzyi warmińskiej, obejmuje parafie: Reszel, Bisztynek, Ządzbork, Glockstein-Schellen, Koellen, Legienen, Plauzy, Santopy, Sturmhuebel i Świętolipka. *Ad. N.*

Reszetyłowka, mko nad Ołtwą (Hołtwą), w pow. i gub. połtawskiej, na zachód od Połtawy, ma 7000 mk., 6 cerkwi, dwa domy modlitwy żydowskie, szkołę miejską, 4 jarmarki, słynne i pokupne wyroby kuśnierskie. Za czasów kozackich mto sotnicze.

Reszewy, wś, ob. *Ostr* (t. VII, 670).

Reszka, os. młyn. nad rzką Osielnicą, pow. gostyński, gm. Skrzany, par. Gombin, młyn wodny o trzech gankach, 1 dm., 12 mk., 50 morg. *W. W.*

Reszki 1.) al. R. *Smolęta*, wś i folw., pow. gostyński, gm. Szczawin Kościelny, par. Gombin, odl. 12 w. od Gostynina, ma 10 dm., 104 mk. W 1827 r. było 11 dm., 48 mk. W 1885 r. folw. Reszki Smolęta rozl. mr. 734: gr. or. i ogr. mr. 551, łąk mr. 19, lasu mr. 152, nieuż.

mr. 11; bud. mur. 3, z drzewa 13; płodozmian 4 i 11 polowy, las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 12, z gr. mr. 29; wś Smolęta os. 17, z gr. mr. 283; wś Jesionka os. 23, z gr. mr. 259; wś Helenów część I os. 20, z gr. mr. 171; wś Helenów część II os. 10, z gr. mr. 36. 2.) **R.**, os., pow. rypiński, gm. i par. Załe, ma 1 dm., 42 mr. Znajduje się na obszarze dóbr Nadróż. 3.) **R.**, pow. mławski, ob. *Olszewo-R.* 4.) **R.**, wś i folw. nad jeziorem t. n., pow. augustowski, gm. Bargłów, par. Rajgród, odl. od Augustowa 18 w.; folw. ma 4 dm., 8 mk.; wś 19 dm., 283 mk. W 1827 r. było 19 dm., 131 mk. Jezioro łączy się kanałem z jez. Kuków.

Reszki, niem. *Reschke* al. *Reschken*, wieś szlach. na Kaszubach, pow. wejherowski, $1^1/_2$ mili na połud.-wsch. od Wejherowa, niedaleko Zagórskiej strugi, par. kat., st. p. i kol. Reda, par. ewang. Rumia. Zawiera 2 zagrody i 9 gburskich posiadłości, 213 ha (51 lasu, 3 łąk i 136 roli). W 1869 r. 11 dm., 124 mk. kat.; 1885 r. zaś 19 dm., 34 dym., 219 mk. kat. R. należały dawniej do dóbr Wejherowo, których dziedzicem jest hr. Keyserling. *Ks. Fr.*

Reszki, wś nad Drwęcą, na pol.-prus. Mazurach, pow. ostródzki, st. p. Bergfreda, par. kat. Grabowo. W. m. Henryk Tusmer nadaje Mikołajowi z Reszek i jego rodzeństwu na prawie chełm. 124 włók w ziemi saskiej, pomiędzy któremi 3 włóki łąk nad Drwęcą, oraz patronat nad kościołem i rybołóstwo wolne w Drwęcy na potrzebę stołową; pełnić zaś winien 2 zwyczajne służby w lekkiej zbroi; wolno mu także bydło paść w puszczy i drzewo stamtąd brać na swoję potrzebę. Granice: Szmykwałd, Nastejki, strumyk Kraplewski, Balice, Naprom, Lipowo, strumyk Gryźlina, Drwęca. Dan w Malborku r. 1347 w dzień św. Jakuba. Reszki mają r. 1621 tylko polskich mieszkańców. Por. *Lichtojny. Ad. N.*

Reszkietany 1.) wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 23 w. od Telsz. 2.) **R.**, okolica, tamże, o 21 w. od Telsz.

Reszkowce 1.) wś, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Romanówka, o 22 w. od Sokółki. 2.) **R.**, uroczysko, tamże, o 21 w. od Sokółki.

Reszkowo, wś pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 64 w. od Dzisny, 5 dm., 29 mk. katol.

Reszkowo, ob. *Ryskowo.*

Reszkutony, ob. *Raszkuciany.*

Reszniate al. *Ryszniate*, po rus. *Ryśniate*, wś, pow. doliniański, 21 klm. na płd.-wschód od Doliny, 9 klm. od Rożniatowa, 6 klm. od urz. poczt. w Perehińsku. Na płd.-zach. leży Cieniawa, na zach. Cieniawa i Duba, na płd.-zach. Olchówka, na płd.-wschód Perehińsko, na płn.-wschód Słoboda Równiańska (pow. kałuski). Wschodnią część wsi przepływa Chłynówka, ramię potoku Radowy, płynące i wpadające w Równi napowrót do Łomnicy. W dolinie potoku leżą zabudowania. Na zachód wznosi się wzgórze do 429 mt. Własn. więk. (fundacyi hr. Skarbka) ma past. 76; wł. mn. roli or. 154, łąk i ogr. 389, past. 435 mr. W r. 1880 było 77 dm., 443 mk. w gm., 1 dm., 9 mk. na obsz. dwor.; 434 gr.-kat. 9 izr.; 434 Rusinów, 9 Niemców. Par. gr.-kat. w Olchówce, rzym.-kat. w Rożniatowie. We wsi jest cerkiew pod wezw. św. Jana Chrzciciela i szkoła niezorganizowana. W inwentarzu klucza rożniatowskiego z r. 1758 (Rkp. Ossol., Nr. 1419) znajduje się (str. 107) kontrakt na arendę tej wsi oraz Olchówki (ob.) *Lu. Dz.*

Reszniówka, ob. *Raszniówka.*

Resznowo, dobra, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Dobromyśl, o 41 w. od Słonima.

Reszołka, w spisie z 1864 r. *Remołka*, wś nad rzką t. n., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Malaty, o 17 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; własność Zajączkowskich. W spisie z 1866 r. podany jako zaśc., mający 1 dm. i 4 mk. katol.

Reszów 1.) opustoszała wieś włości połońskiej, t. j. w dzisiejszym pow. nowogradwołyńskim al. w pogranicznej części pow. zasławskiego; ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 290. 2.) **R.**, futor, pow. owrucki, nad lewym dopływem rz. Hrezli.

Reszow, węg. *Resso*, wś w hr. szaryskiem (Węg.), ma kościół par. gr.-kat., lasy, 276 mk.

Reszuck, w dok. *Roszka*, wś nad Horyniem, pow. rowieński, na wschód od Żukowa; ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 161.

Reszutka, rus. *Reszitka*, grupa domów w Tarnawce, pow. stryjski.

Reszyce, ob. *Recice.*

Reta, ob. *Resta.*

Reta al. *Ritta*, wzgórze polne na granicy gm. Czortowca i Tyszkowiec, pow. horodeński, pod 42° 59′ 8″ wsch. dłg. g. F. a 48° 40′ 55″ płn. sz., wznosi się 306 mt. npm. *Br. G.*

Retel, ludowe, ob. *Rytel.*

Retelitz, dobra ryc. w Pomeranii, pow. rugijski, st. p. Schaprode. W skład dóbr wchodzą: Charlottendorf, Dornhof, Poggenhof, Rosengarten, Schaprode i Trent.

Retenie, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Gawejki, o 7 w. od gminy, 3 dusze rewiz.; należy do dóbr Żylwiszki Aleksandrowiczów.

Reteney al. *Rethen*, wś, pow. ragnecki, st. poczt. Szillen.

Retenta, pole i łąka w pow. kałuskim, na obszarze gm. Kopanka.

Reteryjka, wólka, w obrębie gm. Przegini Duchownej, w pow. krakowskim; ma 7 dm., 51 mk. *Br. G.*

Rethow, terrytoryum ziemi nadrowskiej,

wspominane u Dusburga. Domyślają się, że leżeć musiało w okolicy Welawy, gdzie kilka wsi nosi nazwę „Richau“, w której dopatrują się owego starego Rethow. *Ad. N.*

Retima, rzka w pow. nowogródzkim, prawy dopływ Osy, ob. *Retymla.*

Retiwa, prawy dopływ Snowu, prawego dopływu Desny, lewego dopływu Dniepru.

Retka *Stara* i *Nowa*, wś, pow. makowski, gm. i par. Płoniawy.

Retki 1.) wś włośc. nad rz. Prysową, pow. łowicki, gm. Jeziorko, par. Złaków Kościelny, odl. 10 w. od Łowicza a 3 w. od Złakowa, ma 42 dm., 36 os., 291 mk., 924 mr. (399 mr. nieuż.). W 1827 r. 32 dm., 189 mk. W XVI w. dziesięcina z ról kmiecych i sołtysich szła dla plebana w Złakowie a za kolędę dawano po korcu owsa z łanu (Łaski, L. B., II, 260). Jako wieś rządowa R. wchodziły w skład klucza Jeziorko, wcielonego w 1829 r. do dóbr ks. łowickiego. 2.) **R.,** pow. ciechanowski, ob. *Humięcino-R.*

Retkijówek, wś włośc., pow. łowicki, gm. Łyszkowice, ma 77 mk., 291 mr.

Retkinia, w XVI w. *Rethynya*, wś nad rzką Stawek, pow. łódzki, gm. Bruss, par. Pabianice, leży na lewo od drogi bitej z Łodzi do Konstantynowa; wś ma 50 dm., 560 mk. 1356 mr. ziemi włośc.; karcz. 1 dm., 8 mk., 1 mr. dwor. W 1827 r. 33 dm., 300 mk. Na początku XVI w. R., w par. Pabianice, wieś kapituły krakowskiej, dawała plebanowi tylko kolędę po groszu z domu (Łaski, L. B., I, 381). Według reg. por. pow. brzezińskiego z r. 1576 wś R., w par. Łodzia, miała 12 łan., 5 zagr., 1 komor., karczmę, młyn, 24 osad (Pawiński, Wielkop., II, 98).

Retków, wś, fol. i kol., pow. radzymiński, gm. Międzyleś, par. Stanisławów, odl. 21 w. od Radzymina, ma 131 mk., 748 mr. ziemi dwors., 75 mr. włośc. W 1827 r. 10 dm., 77 mk. W 1871 r. fol. R. rozl. mr. 672: gr. or. i ogr. mr. 112, łąk mr. 152, past. mr. 132, lasu mr. 261, nieuż. mr. 15; bud. z drzewa 14, las nieurządzony. Wś R. os. 11, z gr. mr. 76; wś Papiernia Młyn os. 4, z gr. mr. 11. Obszar folwarczny uległ następnie parcelacyi na drobne folwarczki i kolonie.

Retkowizna, kol., pow. pułtuski, gm. Zegrze, par. Serock.

Retkowo, majętność i st. poczt. w pow. szubińskim, w równej odległości od Kcyni, Żnina i Szubina, par. Brzyskorzystew, st. dr. żel. w Kcyni o 12 klm.; ma 11 dm., 215 mk. (206 kat., 9 prot.); obszaru 586·25 ha, czyli: 453·89 roli, 61·88 łąk, 44·10 past., 10·02 lasu, 13·47 nieuż. i 2·89 ha wody; olejarnia i owczarnia zarodowa Rambouillet; właścicielem jest Eustachy Rogaliński, dziedzic Królikowa, Turzyna i Górek Dębskich. Około r. 1523 składało się R. z łanów kmiecych i dziedzicznych, od pierwszych płacono plebanom brzyskorzystowskim po groszu a od zagrodników po $^1/_2$ grosza; z łanów dawano dziesięcinę snopową proboszczom rynarzewskim. W 1577 r. składało się R. z 15 śladów osiadłych i 4 zagrod. w jednej części i z 2 śladów z 2 zagrodn. (Retkowskich) w drugiej. Około 1618 r. było tu 10 łanów osiadłych, 5 pustych, 3 zagrodn., karczmarz z ćwiercią roli i wiatrak. Przy schyłku zeszłego wieku należało R. do Onufrego Ostrowskiego, dziedzica Górek Dąbskich. *E. Cal.*

Retkowskie Baraki, os., pow. radzymiński, gm. Międzyleś, par. Cygów, ma 53 mk., 31 mórg.

Retkowy, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. niborski, st. p. Zimna Woda.

Retnica, w XVI w. *Rothnycza*, wś, pow. turecki, gm. Grzybki, par. Jeziorsko, odl. od Turka 33 w., ma 13 dm. a wraz z wsią Wolą Zadąbrowską 213 mk. Dziesięcina z ról folwarcznych szła w XVI w. dla wikaryuszów w Jeziorsku a z łanów kmiecych na stół arcybiskupi, pleban brał tylko kolędę (Łaski, Lib. Ben., I, 408).

Retniewice al. *Retniewiec*, wś włośc., pow. łowicki, gm. Łyszkowice, par. Lipce, odl. 20 w. od Łowicza, ma 12 dm., 77 mk., 291 mr. W 1827 r. 4 dm., 30 mk. W 1822 r. została włączoną w skład dóbr ks. łowickiego. Obecnie do dóbr tych należą tylko miejscowe stawy. *R. O.*

Retochowice, niem. *Rettkewitz* al. *Retkewitz*, dok. z XIV w. *Retechowicz* i *Retkowitz Kotzelau*, wś i dobra ryc. na Pomorzu, w pow. lęborskim, niedaleko Łeby, st. p., kol. i par. kat. Lębork (odl. 7·5 klm.). Dobra obejmują 515 ha roli or. i ogr., 162·92 łąk, 212·2 pastw., 168·54 lasu, 10·67 wody, razem 1070·28 ha; czysty doch. z gruntu 4734·63 mrk; cegielnia, hodowla owiec na strzyż i sprzedaż masła. W XIV w. nadaje w. mistrz Teodoryk v. Altenburg (1335—41) wiernemu Janowi Pirich (al. Pirych) za jego usługi dobra „Retechowicz“, rozmierzone przez Macieja, proboszcza lęborskiego, dalej przez Mik. Robicow, sędziego, Jaśka de Janowicz, Wojciecha de Canyn, Subisława z Pogorszewa, Jakuba z Wilkowa, Będzemira de Kodzelow i Marcina de Carsyn: „Ita quod praefata sua dona non debent excedere aquam dictam Leba, sed ab ista parte debent terminari hoc solum adjecto, quod idem Jan et sui posteri debent habere prata ex alia parte Lebae pro VI cumulis feni congregandis et falcandis“. Nadaje mu zaś te dobra na prawie niemieckiem „volentes cum et suos posteros universos a solucione porci et vaccae et ipsorum subditos a servicio quod dicitur falcacio feni de speciali gratia nostra

et favore esse in perpetuum liberos". Nadajemy mu także i jego spadkobiercom sądy większe i mniejsze, zastrzegając sobie tylko sądy drożne. Biskupowi włocławskiemu będzie od każdej uprawionej włóki zamiast dziesięcin płacił pół wiardunka „decimam vero manipulare ipse Jan et sui posteri quod suis censibus poterunt reservare". Za to będzie nam pomagał przy budowlach warownych i przy wyprawach „non propriis expensis et damnis, tamen equis et armis" na każde zawołanie. „Istae sunt graniciae infra Retcovicz et Kuczczelowe (t. j. Chocielewo) prima magna vallis est directa, de valle usque ad minorem aquam, de minore aqua usque ad arborem, de ista arbore usque ad arborem, quae stat supra Lebam, quae proprie dicitur „eyn Erle" (t. j. olsza); item graniciae infra Rethkouicz et Witoradze (t. j. Witoradz) de minore monte ad arborem, de arbore usque ad aquam, quae dicitur Newogene, de ista aqua usque ad Lebam, de Leba usque ad arborem, quae dicitur pinus, proprie „eyn Kinbowm" (sosna) et ista arbor stat infra Retkouicz et Pogrisschow. Item graniciae infra Nyedorf (t. j. Nowa wieś) et Retkouicz arbor et de una arbore ad aliam; item infra Pogrisschow et Rethkouicz graniciae fons, qui jacet in nemore Canyn et Retkouicz magnus mons, de monte ad lapidem infra Janowicz graniciae lapis vansyn et Retkouicz mons" (ob. Gesch. d. Lande Lauenburg und Buetow v. Cramer, II, 226 i odpisy Dregera w Peplinie, str. 67). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płaciła tu Janowska od 3 włók osiadłych i 2 pustych 8 fl. (ob. Roczn. Tow. P. N. w Poznaniu, 1871, str. 198). Por. *Janowiec.* *Ks. Fr.*

Retów, żmujdz. *Rietawas*, mko nad Jurą, pow. rossieński, w 5 okr. pol., gm. Łabardzie, o 84 w. od Rossień, przy trakcie komunikacyjnym z Rossień do Połongi, o 10 mil od Połongi a 6 od Telsz. Ma 1236 mk., wspaniały kościół kat. par. w stylu romańskim, synagogę, szkołę agronomiczną z fermą dla praktyki, założoną w 1859 r. przez ks. Ireneusza Ogińskiego, szkołę muzyki i śpiewu, szkołę ludową, dom dla sierot, dom położniczy, wielki szpital, aptekę, pałac, st. poczt. i tel., zarząd okr. policyjnego (stanu). W 1859 r. było tu 46 dm., 984 mk., cegielnia i piec wapienny. Jest to niewielkie mko, zbudowane bardzo regularnie na równinie, pochyłej nieco w stronę północną ku Jurze. Dzisiejszą swą postać zawdzięcza R. zmarłemu w 1863 r. właścicielowi ks. Ireneuszowi Ogińskiemu, który całe prawie życie poświęcił upiększeniu dziedzictwa swego. Zakupił on stare i nędzne chaty miejskie, miasteczko o 1000 kroków dalej z porządnych domów wystawił a bagnisko, na którem poprzednio były zbudowane, osuszył przez wykopanie wielkiego stawu, po za którym wspaniały pałac z wieżą na rezydencyą dla siebie wystawił. Między pałacem a stawem znajduje się wielki dziedziniec, ozdobiony posągami i kwiatami. Po lewej stronie dziedzińca są wielkie cieplarnie i ogród zimowy, po prawej wznosi się piętrowa oficyna z wieżą, na administracyą, gdzie mieści się zarząd dóbr i pokoje gościnne. Za pałacem ciągnie się park i ogród. Na przeciwko pałacu, za stawem, wśród rynku, wznosi się obszerny kościół paraf. p. w. św. Michała archanioła, zbudowany w latach 1853 do 1874 r. w stylu romańskim, blachą miedzianą kryty, z dwiema wyniosłemi wieżami i kopułą, podług planu budowniczego Gąsowskiego, pod kierunkiem słynnego architekta berlińskiego Stullera. Ogólny koszt budowy tej świątyni wynosił pół miliona rubli ze szkatuły książęcej. Od kościoła rozchodzą się 4 główne ulice: pierwsza ku pałacowi, druga na staw, trzecia ku Płungianom, czwarta ku Rossieniom. Przed miastem od strony Rossień płynie Jura, mająca źródła w błotach na północ od R., na której jest most drewniany na palach. Całe miasteczko jest zabrukowane i ma szerokie ulice. Mieszkańcy słynni z zamożności, prowadzą handel lnem i siemieniem. Odprawiają się dwa targi w tygodniu (we środę i piątek) i jarmark na św. Michała. W mku odbywają się wystawy rolnicze. Podług opisu w 1859 r. dobra retowskie miały 52,274 dz. i 9176 mk. (4196 męż. i 4980 kob.) i obejmowały one 97 wsi z 1200 osadami włościańskiemi i 3 miasteczka: R., Andrzejewo (nazwane później Maryanów) i Wewirżany. Włościanie byli oczynszowani i zamożni. Rozpowszechnioną była pomiędzy nimi hodowla poprawnej rasy koni żmujdzkich. Jest to stara osada. W traktacie Władysława Warneńczyka z Krzyżakami z 1436 r., zawartym w Brześciu, wspomniano, że wszelkie sprawy między księstwem Stolpe i Prusami będą rozbierane jednego roku w Stolpe a drugiego w Ritau, t. j. w dzisiejszym R. W popisie szlachty żmujdzkiej z r. 1529 R. ukazuje się jako naczelne miasto powiatu retowskiego, miał więc swego ciwuna. Nie licznie jednak włość retowska była zamieszkała przez szlachtę, gdyż według tego popisu znajdowało się w niej 5-ciu szlachty, stawiających po jednym koniu. Z ustawy Zygmunta I, nadanej w 1529 r. ziemi żmujdzkiej, widać że R. należał wówczas do dóbr stołowych książąt litewskich, a ponieważ nazwany został tamże miastem, widocznie musiał już posiadać kościół. W 1590 r. Zygmunt III nadał R. targi we środę i piątek oraz jarmark na św. Michał. Zygmunt III przywilejem z 1596 r. (przechowanym w ar-

chiwum kościelnem) nadał nowemu kościołowi retowskiemu, wzniesionemu po kalwińskim, wś Łabardzie, za zgodą ówczesnego starosty retowskiego Lwa Sapiehy, kanclerza litew., dodając wyraźnie, że nadaje kościołowi te same ziemie, które dawniej do niego należały. Mylnie przeto kś. biskup Wołonczewski podał 1606 r. jako datę fundacyi kościoła w R. W 1721 r. Michał Sapieha, wwoda podlaski i ststa retowski, i matka jego Izabela z Tarłów Benedyktowa Sapieżyna, podskarbina litewska, wystawili nowy kościół p. w. św. Michała i Jerzego, który ustąpił miejsca obecnemu kościołowi. Na sejmie w 1661 r. ststwo retowskie dane było w zastaw Pawłowi Janowi Sapiezie, wwodzie wileńskiemu, hetm. litew., za 100,000 złp., który posiadał je już poprzednio dożywotnie. W 1662 r. R. licznie był zaludniony przez żydów. Konstytucyą sejmową z 1674 r. R., za szczególne zasługi Benedykta Sapiehy, syna Pawła Jana, uwolniony był na 6 lat od konsystencyi wojskowej oraz wszelkich ciężarów nakładanych przez hetmanów. Podług spisów podskarbińskich z 1766 r. ststwo niegrodowe retowskie obejmowało mto R. i wsie: Łabardzie, Łużany, Rudzolnie, Szyłany i Skrable. Na sejmie z r. 1773—75 stany Rzpltej w nagrodę zasług położonych zapewniły Ksaweremu Ogińskiemu, strażnikowi polnemu w. ks. litew., ekspektatywę posiadania emfiteutycznego tych dóbr narodowych, z warunkiem opłacania podwójnej kwarty podług taryfy z r. 1765; pojedynczą kwartę opłacano z tego starostwa w ilości 6328 złp. 17 gr. Stanisław August przywilejem 1792 r. ustanowił w R. magdeburgią i nadał miastu za herb: lwa w biegu, z mieczem w paszczy, a nad herbem napis: „za naród, króla i sławę“. W 1812 r. nabył R. na dziedzictwo ks. Michał Ogiński, senator, po którym drogą spadku otrzymał syn jego Ireneusz; dziś własność synów jego Michała i Bogdana. D. 15 maja 1831 r. rozbity został w R. oddział powstańców przez generała Schirmana, który spalił znajdującą się tu fabrykę prochu i zabrał ośm dział, sprowadzonych z Worń. Podług biskupa Wołonczewskiego (Opis biskup. żmujdzkiego) w R. był niegdyś zbór kalwiński, fundowany przez Marka Ławrynowicza, ciwuna retowskiego, uległ jednak zniszczeniu dla braku funduszu. Pamięć o nim pozostała w cmentarzu grzebalnym, dotąd istniejącym za miastem, zwanym mogiłkami kalwińskiemi, na którym grzebią się protestanci retowscy. Przy zborze była szkółka elementarna i drukarnia. O zborze tym, równie jak o szkole i drukarni nie wspomina wcale Łukaszewicz w Dziejach kościoła wyznania helweckiego na Litwie. Parafia retowska, dekanatu t. n., ma 7488 wiernych. Na cmentarzu grzebalnym kaplica murowana p. w. N. Maryi P Ostrobramskiej, wzniesiona w 1844 r. przez ks. Ir. Ogińskiego. Przy kościele są dwie altarye: pierwsza tytułu Jezusa Ukrzyżowanego, fundowana w 1792 r. przez Ignacego Laugmina, skarbnika ks. żmujdzkiego, druga bez tytułu, fundowana tegoż roku przez Antoniego Strawińskiego, chorążego pow. retowskiego, dziedzica Gilogir. Do 1842 r. uposażenie plebanii retowskiej stanowiło 53 włók ziemi, 87 poddanych i 1153 rs. kapitału, oraz juryzdyka za kościołem leżąca. Dekanat retowski, dyecezyi telszewskiej al. żmujdzkiej, obejmuje 13 parafii: Retów, Płungiany, Kule, Gorzdy, Chwejdany, Szwekszne, Nowemiasto, Żwingie, Andrzejowo, Żygajcie, Wiewirżany, Tenenie i Wojnuta, w pow. rossieńskim i telszewskim; 9 filii, 15 kaplic, 59784 wiernych. Opis R. podał Buszyński w Opisaniu pow. rossieńskiego (str. 120—125); widok pałacu i kościoła zamieściły Kłosy (1879 r. Nr. 711 i 712). *J. Krz.*

Retsch, wś na niem. Warmii, pow. licbarski, tuż przy Licbarku.

Retschke, ob. *Drzeczkowo* (właśc. *Drzęczkowo*), pow. wschowski.

Retta, fol. dóbr Smiłowice, w pow. pszczyńskim, nosił dawniej nazwę: *Dzieckowice.*

Rettauen *A* i *B*, dobra, pow. frydlądzki, st. p. Schoenbruch.

Rettkau, 1453 *Retke*, wś i dobra, pow. głogowski, par. ew. Gramschuetz, kat. Wysoki Kościół. W 1842 r. 44 dm., dwór, 2 fol., 364 mk. (91 kat.), szkoła ew., młyn wodny, owczarnia, hodowla bydła.

Rettkewitz (niem.), ob. *Retochowice.*

Rettno, ob. *Rętno.*

Rettschuetz, ob. *Redczyce*, pow. szubiński.

Retunda, wś, pow. chocimski gub. bessarabskiej, par. Chocim, przy drodze z Glinnej do Hrenone-Diżos; cerkiew. Własność Burdyków.

Retyczat, wyniosły szczyt w Karpatach siedmiogrodzkich, wznies. 2484 (ob. t. III, str. 874).

Retyczyn, rzeczka, powstaje z połączenia dwóch strug na granicy Jazowa Starego i Drohomyśla, w pow. jaworowskim, poniżej Tychotyna, przysiołka Wierzbian. Płynie zrazu na płd.-zach. a potem na zach., tworząc granicę między Czerniławą z jednej a Drohomyślem, Semerówką i Nahaczowem z drugiej strony; dalej przepływa obszar Kochanówki, następnie płynie granicą Przedborza i Rudy Kochanowskiej i w końcu poniżej Rudy Kochanowskiej wpada z praw. brzegu do Szkła. Zabiera liczne strugi, między niemi największy Lipowiec. Bieg wód powolny. Źródła leżą na wys. 238 mt., ujście zaś 209 mt. Długość biegu 14 klm. *Br. G.*

Retymla al. *Ratymla*, rzka w pow. nowogródzkim, prawy dopływ Osy. Bierze początek w lesistych podgórzach za okolicą szlach. Bychowszczyzna i Tarasowszczyzna; płynie ścieśnionem, bystrem korytem pomiędzy wyniosłościami około wsi Retymla i Klukowicze, tu z prawej strony zasiliwszy się bezimienną strugą, obraca młyn; dalej pod wsią Worobiewicze, gdzie ściśnięta znowu wzgórzami, płynie pomiędzy niemi aż do ujścia. Długość biegu około dwóch mil. *A. Jel.*

Retymla, wś nad rzką t. n., pow. nowogródzki, w 1 okr. pol. niehniewickim, ma 15 osad pełnonadziałowych; miejscowość mocno falista, bezleśna, grunta wyborne, pszenne.

Retynie, wś i dobra, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 52 w. od Telsz.

Retys, jezioro w pow. trockim, na płd.-wschód od Landwarowa.

Retzin (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. białogródzki, st. p. Gross Rambin.

Reucha, ob. *Rewucha.*

Reuczje, wś, pow. mohylewski, gm. Krugłe, 18 dm. i 171 mk., z których 2 zajmuje się garbarstwem.

Reudchen, wś i fol., pow. wołowski, par. ewang. Mondschuetz; 1842 r. 29 dm., fol., 181 mk. (18 kat.).

Reukuciewicze, wś włośc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Radoszkowicze, okr. wiejski Bachmetówka, o 8 w. od gminy, 66 dusz rewiz.

Reumen, wś, pow. ziębicki, par. kat. Wiesenthal. Należała do klasztoru w Henrychowie. W 1842 r. 45 dm., 328 mk. (9 ew.).

Reur al. *Reul*, wólka, gm. Seletyna, pow. radowiecki; w r. 1880 4 dm., 12 mk. *Br. G.*

Reuschendorf, ob. *Ruska Wieś.*

Reuschenfeld, wś, pow. gierdawski, st. p. i tel. Nordenbork.

Reuschhagen, ob. *Ruszajny.*

Reuschwerder, ob. *Ruskowo.*

Reuseny al. *Reusseni*, z przys. *Pojana Silion*, wś kośc., pow. i obw. sąd. suczawski. Graniczy od pln. z Russ-Manastiora, od zach. ze Sekuryczenami, od płd. z Russ-Plawalarem, a od wsch. z Ujdestie; przez obszar R. przepływa potok nadpływający z Russ-Plawalaru i wpadający w Russ-Manastiora do pobliskiej Suczawy. W 1869 r. obszar wynosił 526 ha 69 ar. 71 mt.; było 155 dm., 678 mk.; w 1880 r. 150 dm., 643 mk. Z tego na przys. Pojana Silion przypada 63 dm., 260 mk. Co do wyznania było 3 kat., 616 gr.-orm., 21 żyd., 3 innego wyznania; co do narodowości było: 620 Rumunów, 23 Niemców. W miejscu znajduje się cerkiew gr.-orm. murowana p. w. Ścięcia św. Jana. Budowę cerkwi rozpoczął Stefan Wielki, ks. multański, r. 1502 a ukończył syn jego Bogdan r. 1504. W r. 1843 otrzymała od ówczesnego dziedzica Grzegorza Prunkuła nowy ikonostas. Do par. gr.-orm. należy wś Sekuryczeny. Cała par. 1885 r. liczyła 135 rodzin, 596 dusz, z czego na R. przypada 84 rodzin, 399 dusz (m. 212, k. 187). Sąd obw. i urz. podat. w Suczawie, st. p. Bosańcze. Właściciel Teodor Prunkuł. *Br. G.*

Reussberg, leśn. do nadleśn. Osieczna należące, pow. starogardzki, st. p. i par. kat. Lubichowo. W 1885 r. 1 dm., 9 mk.

Reussen, ob. *Ruś.*

Reussendorf 1.) 1411 *Rewsendorf*, wś i dobra, pow. walbrzyski, par. ew. i kat. Dittmannsdorf. W 1842 r. 178 dm., dwór i folw., 1679 mk. (210 kat.), szkoła ewang., 3 młyny, warsztaty tkackie (bawełniane *i* płócienne), cegielnia, kopalnie węgla. 2.) **R.** *Ober* i *Nieder*, wś i dobra, pow. kamienogórski (Landeshut), par. ew. Kamienogóra. W 1842 r. 106 dm., dwa folw., 679 mk. (26 kat.), szkoła ew., kaplica kat., młyny wodne, warsztaty tkackie, hodowla owiec i bydła.

Reussenfeldau, wś i dobra, pow. szprotowski, par. ew. Rueckersdorf; 1842 r. 20 dm., 103 mk. ew.

Reussenhof, osada leśn., pow. nizinny, st. poczt. Heinrichswalde.

Reuszwalde 1.) leśniczówka, pow. welawski, st. p. Gross Schirrau. 2.) **R.,** leśniczówka na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, blisko Szczytna.

Reut al. *Rediu-Mare* al. *Bołata*, rzeka, prawy dopływ Dniestru. Od wsi Rediu-Mare płynie przeważnie w kierunku płd.-wschod. Lewe jego dopływy: Kajnara, Kobołta; prawe: Kopaczanka, Wielki Czułek, Średni Czułek, Kula. Uchodzi do Dniestru przy Dubossarach Nowych w gub. chersońskiej.

Reut 1.) wś, pow. rohaczewski, gm. Korma, ma 44 dm. i 289 mk., z których 8 wychodzi na zarobek. 2.) **R.**-*Pole*, fol. w pobliżu strugi Bojna, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Wołosewicze; od 1859 r. własność urzędnika Iwanowa, ma 50 włók. Miejscowość nizinna, dość odludna, grunta lekkie; młyn przynosi około 500 rs. Niegdyś należał do Reutów. *A. Jel.*

Reuten, fol., pow. odolanowski (Ostrów), o 7 klm. na północ od Ostrowa, między Lewkowem a Szczurami, wśród lasów; par. i okr. domin. Lewków, poczta i st. dr. żel. w Ostrowie, 1 dm. i 6 mk.

Reutersdorf, wś, pow. gołdapski, st. p. Grabowo.

Reuthan, 1346 *Rutyn*, wś i dobra, pow. szprotowski, par. ew. Ottendorf. W 1842 r. 65 dm., dwór i fol., 444 mk. (18 kat.), szkoła ewang.

Reutowicze, fol., w pow. dzisieńskim, mający 5 włók rozl., nadany d. 28 maja 1596 r.

kościołowi w Ikaźni przez Leona Sapiehę, kanclerza w. litew.

Reuttowo, fol. w Inflantach polskich, pow. dyneburski, par. Warków.

Reuty 1.) wś włośc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Przebrodź, o 12 w. od gminy, 34 dusz rewiz. 2.) **R.,** wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 45 w. od Nowoaleksandrowska. 3.) **R.,** wś nad Swołną, pow. drysieński, most drewniany przez rzekę.

Revier, ob. *Rojewiec*, pow. wągrowiecki.

Rewa, wś rybacka nad zatoką pucką, w Kaszubach, pow. pucki, odl. 3 mile od Wejherowa, st. p. Kosakowo, par. kat. Oksywie. Posiada szkołę kat. (1 naucz. i 80 dz.), 23 zagród, obszaru ma 176 ha (21 roli i 71 łąk). W 1869 r. 35 dm., 456 mk. (453 kat., 3 ew.); 1885 r. 35 dm., 111 dym., 506 mk. kat. Wizytacya Szaniawskiego z r. 1710 donosi: „Singuli inquilini solvunt circa festum S. Joannis Baptistae gr. octo et pisces vulgo flondrów suchych 15“ (ob. str. 43). Przy wsi rozpoczyna się mielizna, także Rewą zwana, ciągnąca się aż do półwyspu Helu (ob. *Pucka zatoka*). *Ks. Fr.*

Rewakowce, wś, pow. i obw. sąd. kocmański, na lew. brzegu Prutu. Graniczy od zach. z Piedykowcami, od płn. z Osuchlibem, od wsch. z Berhometem Pruckim a od płd. z Hlinicą. Przez obszar R. przechodzi gościniec śniatyńsko-czerniowiecki, jako też tor dr. żel. lwowsko-czerniowiecko-jaskiej. W r. 1869 obszar wynosił 732 ha 68 ar. 7 mt. kw.; było 170 dm., 750 mk. W 1880 r. 187 dm., 817 mk.; 34 rz.-kat., 742 gr.-orm., 41 żyd.; 765 Rusinów, 41 Niemców, 11 innej narodowości. Cerkiew filialna p. w. św. Mikołaja, zbudowana 1765 r., drewniana, należąca do par. w Berhomecie Pruckim al. Bermomitce. W 1885 r. było tu 164 rodzin, 750 dusz. Katolicy należą do par. w Kocmaniu. Sąd obw. i urz. podatk. w Kocmaniu; st. poczt. Niepołokowce. Właściciel Jakub Goldenberg. *Br. G.*

Rewecie, wś i dobra, pow. szawelski, gm. Wekszne, o 82 w. od Szawel.

Rewegów Gaj, gajówka na obsz. dworskim Litowisk, pow. brodzki.

Rewejki, wś, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Malecz, o 21 w. od Prużany. Należała do ekonomii prużańskiej, darowanej przez cesarzowę Katarzynę II gen. Rumiancowowi.

Rewel, niem. *Reval*, estoń. *Tallin*, łotew. *Dahni-Pillis* al. *Danupils* (t. j. duńskie miasto), ruskie dawniej *Koływań*, miasto główne i portowe gub. estońskiej, malowniczo położone na brzegu jednej z odnóg zatoki Finlandzkiej, przy drodze żel. baltyckiej. Posiada wąskie, nieregularne ulice, zabudowane przeważnie domami w stylu średniowiecznym, stare mury i bramy miejskie i ma 50,486 mk. (w 1881 r.). W 1820 r. było tu 12,872 mk., w 1871 r. zaś 31,529 mk. Podług Siemionowa w 1867 r. było w R. 558 katolików. Miasto składa się z dwóch części, górnej dawniejszej i dolnej nowszej, do 1878 r. pod względem zarządu i sądownictwa zupełnie od siebie rozdzielonych, i jest otoczone rozległemi, po większej części z drzewa zabudowanemi przedmieściami. Dolne miasto jest siedzibą władz policyjnych, sądowych i kościelnych, oraz handlu i przemysłu, w górnej natomiast części przebywają wyższe władze państwowe administracyjne, prowincyonalne i szlacheckie (rycerskie). Po 1857 r. przestał R. być warownią. W mieście znajduje się 5 cerkwi prawosł., kościół katol. p. w. św. Piotra i Pawła z 1842 r. i 7 kościołów ewang. (3 niemieckie, 3 estońskie i 1 szwedzki), z pomiędzy których odznacza się kościół św. Olawa z 1240 r., kilkakrotnie przez pożar zniszczony (ostatni raz w 1820 r.) i w 1840 r. wspaniale odbudowany w stylu ostrołukowym, z wieżą 139 metr. wysoką. W kościele św. Mikołaja znajduje się wiele zabytków (wielki ołtarz średniowieczny, taniec śmierci, wiele nagrobków i t. d.). Z pomiędzy budowli świeckich ważniejsze: zamek, ratusz, giełda, szkoła realna i in. Z zakładów naukowych posiada R. gimnazyum rządowe, szkołę szlachecką, szkołę realną i gimnazyum Aleksandryjskie (rossyjskie). Istniejące od 1842 r. towarzystwo literackie posiada piękną bibliotekę, muzeum starożytności estońskich, zbiór matematyczny i etnograficzny oraz bardzo cenny zbiór skamieniałości. Przemysł niezbyt rozwinięty, z fabryk główniejsze: spirytusu, wódek, drożdży prasowanych i obić papierowych; natomiast znaczny handel, który wzmógł się zwłaszcza od czasu otwarcia drogi żel. baltyckiej (w 1869 r.). W 1884 r. do portu rewelskiego przybyło 781 statków, przeważnie parowych, z ładunkiem 376,224 ton. Głównym przedmiotem przywozu były: bawełna, maszyny, wyroby żelazne i stalowe, wino, oliwa, owoce świeże, sól, śledzie, kreda, węgle kamienne i żelazo. Wywożono przeważnie: zboże, spirytus, len, konopie, makuchy, deski, kości, siemię lniane, skóry i szczecinę. W pobliżu miasta znajduje się pałac cesarski z pięknym parkiem, zbudowany przez Piotra W., zwany Katharinenthal. Par. katol., dek. petersburskiego, ma 635 wiernych. St. dr. żel. baltyckiej odległą jest o 45 w. od Baltyckiego Portu a o 323 w. od Petersburga. Założycielem R. był król duński Waldemar II, który w 1219 r. (podług innych 1220 al. 1223) na wzgórzu, będącem podług podania grobowcem bohatera estońskiego Kalewa, na miejscu warowni estońskiej Lindanissa, wzniósł twierdzę, pod zasłoną której

zaczęło się wkrótce rozrastać miasto. Otrzymało ono w 1248 r. od króla Eryka Plaggennig prawo lubeckie i wkrótce potem wstąpiło do związku hanzeatyckiego; w 1310 r. opasane wysokiemi murami podług planu budowniczego duńskiego Jana Kanna, w 1346 r. sprzedane kawalerom mieczowym, od 1561 r. należało do Szwecyi. W 1602 r. pod R. pobił Żółkiewski Szwedów, zdążających na odsiecz twierdzy Biały Kamień (Weissenstein). Od 1710 r. przyłączone do Rossyi. Opisy liczne, z nowszych ważniejsze: Hausena, Fuehrer durch Reval (1878); tegoż: Die Kirchen und ehemaligen Kloester Revals (1885); Ameluna Revaler Altertuemer (1884) i in. *Rewelski* al. *harrieński powiat*, ob. *Harrya. Rewelska gubernia*, ob. *Estońska gubernia.* *J. Krz.*

Rewellen (niem.), pow. szyłokarczemski, st. p. Schakuhnen.

Rewiaczka, wś nad rz. Serwecz, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. i dobra Oskierków Budsław, okr. wiejski Polesie, o $1^1/_2$ w. od gminy a 49 w. od Wilejki, ma 13 dm., 86 mk. kat. (w 1864 r. 52 dusz rewiz.).

Rewiaczyn 1.) fol. nad bezim. dopł. Hajny, pow. borysowski, w okolicy mka Nowa-Hajna, w 2 okr. pol. i par. katol. Łohojsk (do 1865 r. par. Hajna), gm. Hajna; miejscowość malownicza, dość leśna, grunta szczerkowe, kamień narzutowy. 2.) **R.,** wś, pow. czauski, gm. Horodeck, ma 18 dm. i 111 mk., z których 12 zajmuje się furmaństwem. *A. Jel.*

Rewiaki, wś włośc., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Krasne (Krasnosioło), okr. wiejski Granicze, o $3^1/_2$ w. od gminy, 8 dusz rewiz. włościan i 4 żydów rolników.

Rewiatycze 1.) z zaśc. *Zabołcie*, wś i dobra nad Niewiszą, dopł. Kotry, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Dubicze, okr. wiejski Głębokie, o 4 w. od gminy a 30 w. od Szczuczyna. Folw. ma 20 mk., wś zaś 4 dm. i 55 mk. (31 dusz rewiz.); własność von Brennera. 2.) **R.,** wś włośc., tamże, obok poprzedniej, ma 9 dm., 75 mk. (w 1864 r. 32 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Ostryna. 3.) **R.,** wś w pow. orszańskim, gm. St. Tołoczyn, w pobliżu rozległego błota Byk, zajmującego do 2390 dzies. 4.) **R.,** wś, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Rewiatycze, o 30 w. od Prużany, 14 w. od Berezy Kartuskiej a 190 w. od Grodna. Stanowiła niegdyś ststwo niegrodowe, położone w wwdztwie i pow. brzesko-litewskim. Podług spisów podskarbińskich z 1766 r. było w posiadaniu Bułharyna, który zeń opłacał kwarty 1843 złp., a hyberny 560 złp. Na sejmie warszawskim z 1773—1755 r. stany Rzpltej w nagrodę zasług zapewniły ekspektatywę na posiadanie tych dóbr Franciszkowi Ursynowi Niemcewiczowi, sędziemu ziemskiemu i posłowi wwództwa brzesko-litewskiego, z warunkiem opłacania dwu kwart podług taryfy z 1765 do skarbu litewskiego.

Rewica 1.) kol., os. leś. i młyn, pow. brzeziński, gm. Mikołajew, par. Budziszewice; kol. 7 dm., 52 mk., 123 mr. włośc.; trzy os. leś. 3 dm., 10 mk., 1139 mr. lasu i 15 mr. roli; młyn 1 dm., 5 mk., 37 mr. W 1827 r. 3 dm., 51 mk. W XVI w. łany kmiece dawały dziesięcinę na stół arcybiskupi, plebanowi w Jeżowie kolędę a plebanowi w Budziszewicach mesne po korcu owsa z łanu. Łany folw. dawały dziesięcinę plebanowi w Budziszewicach (Łaski, Lib. Ben., II, 325, 335). 2.) **R.,** dwie wsi nad rz. Rewicą, pow. brzeziński, gm. Popień, par. Jeżów; wś 1^{sza} 5 dm., 30 mk., 28 mr.; wś 2^{ga} 28 dm., 121 mk., 607 mr. W 1827 r. było 11 dm., 89 mk.

Rewisznie al. *Rewiśnie*, wś w hr. orawskiem (Węg.), pow. dolno-kubiński, na zach. od Dolnego Kubina. W 1880 r. miała 896 katastr. sążni kw.; 29 dm., 143 mk. Parafia łac. w Wielicznie (Nagyfalu), ewang. w Istebnem. Według szem. dycc. spiskiej z r. 1878 było 40 rz.-kat., 32 ew., 12 żyd. Sąd pow., urząd podatk. i st. p. w Wielicznie. *Br. G.*

Rewki, pow. kolneński, gm. Łyse, par. Lipniki.

Rewki 1.) wś nad rzką Łostajką, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 32 w. od Oszmiany, ma 5 dm., 70 mk. (28 prawosł. i 42 kat.). 2.) **R.,** wś włośc. nad Bereżanką, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wiszniów, okr. wiejski Ancelewszczyzna, o 10 w. od gminy a 35 w. od Oszmiany, ma 8 dm., 28 mk. praw. i 49 katol. (37 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Krewo.

Rewkowce, wś nad rz. Rakitną, dopł. Prutu, pow. chocimski gub. bessarabskiej, par. Chocim, przy drodze ze Stroniec do Rakitnej. Cerkiew.

Rewkowszczyzna, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 16 w. od Nowoaleksandrowska.

Rewkutyszki, dobra, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 34 w. od Poniewieża.

Rewna, lewy dopływ Snowa, prawego dopływu Desny (lew. dopł. Dniepru). Przyjmuje z lewej strony Irwaniec i Słat.

Rewna 1.) z *Burdajem (Burdigeu)*, wś kośc., pow. i obw. sąd. czerniowiecki. Graniczy od płn. za pomocą Prutu z Łużanami, od zach. z Hlinicą, od płd. z Draczyńcem i Michalczem, a od wsch. z Stryłeckim Kutem i Mamajowcami Staremi i Nowemi. Wraz z Burdajem obejmuje obszaru 1473 ha 59 ar. 54 mt. kw.; w r. 1869 było 178 dm., 1096 mk.; w 1880 r. było 241 dm., 1069 mk., z czego na Burdaj przypada 44 dm., 199 mk. Co do wyznania

było 17 rz.-kat., 1040 gr.-orm., 22 żyd.; co do narodowości 1046 Rusinów, 28 Niemców, 5 innej narod. W miejscu znajduje się paraf. drewniana cerkiew gr.-orm. p. w. św. Mikołaja, zbudowana r. 1744 jako kościół klasztorny dla zakonnic przez Izajasza, proigumena monasteru Skiłu pod Maniową w Galicyi; w 1783 zniesiono klasztor i utworzono parafią. Wedł. szem. dyec. archiep. gr.-orm. z r. 1885 było rodzin 533, dusz 2204 wraz z gm. Stryłecki Kut. Jest ta szkoła lud. jednoklasowa. W Burdaju znajduje się również cerkiew par. p. w. Wszystkich św., drewniana, zbudowana r. 1827 przez wieśniaka Stefana Cocoiacinca z Mamajowiec. Parafią utworzono r. 1866. Sąd obw. i urz. podatk. w Czerniowcach; st. pocz. Łużany. Własność funduszu religijnego gr.-orm. 2.) **R.**, ob. *Riwna.* *Br. G.*

Rewnia, potok podgórski, wypływa w obr. Rewny, pow. czerniowieckim, ze źródeł leśnych, na płn.-wsch. stoku góry Spaski (455 mt.), w besarskim lesie; płynie jarkiem leśnym na płn., a przeciąwszy wś Rewną, od której przybiera imię swe, wpada do Prutu z praw. brz. Długość biegu $5^1/_4$ klm. *Br. G.*

Rewok, karczma szlach. nad rzką Łostajką, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 33 w. od Oszmiany, 1 dm., 13 mk. żydów.

Rewówka, wś po obu brzegach rz. Taśminy i ruczaju Prusianki, pow. czehryński, w 2 okr. pol., o 50 w. od Czehrynia a 6 w. na zchd od Rebedajłówki, ma 489 mk.; cerkiew p. w. N. M. P., drewniana, wzniesiona w 1775 r. na miejsce dawniejszej. Niewielka fabryka sukna, założona w 1842 r. W 1808 r. było tu 54 osad i 614 mk. Własność dawniej gen. Dawydowa, następnie Zwolińskich, Pieńkowskich, obecnie Trypolskich. Wchodziła niegdyś w skład ststwa czehryńskiego.

Rewowka, mko nad rz. Cybulniką, w pow. aleksandryjskim gub. chersońskiej, 806 mk., cerkiew, gorzelnia, cegielnia, wyroby garncarskie, 2 jarmarki. Założona przez wychodzców serbskich w połowie XVIII w.

Rewtowicze, wś, pow. słonimski, w 3 okr., gm. Czemery, o 22 w. od Słonima.

Rewuca, rzeka, ob. *Rewuczanka.*

Rewuca *Wyżnia*, *Średnia* i *Niżnia*, węg. *Felsö-*,*Közép-*, *Alsó-Revuca*, al. *Három-Revuca*, wś kośc. nad rz. t. n., hr. liptowskie, pow. rożeński (rozemberski). Leży w okolicy górskiej, u wschod. stóp Fatry, a zach. podnóży Tatr Niżnich, przy gościńcu rożeńsko-zwoleńskim. Na płn. leży Osada, na wschód Korytnica, na płd. Donowal i Motyczko (te dwie w hr. zwoleńskim), a na zach. Błatnica (hr. turczańskie). Granica płd. R. jest zarazem granicą hr. liptowskiego i zwoleńskiego; wschodni jej narożnik tworzy szczyt Zwoleń (1403 mt.), a zachodni Wielkie Krzyżne (1575 mt.); w pośrodku przełęcz Hurecka (1010 mt.); granica zaś zachodnia od szczytu W. Krzyżnego aż po Płaską Halę (1533 mt.) oddziela hr. liptowskie od turczańskiego; reszta zaś jej od tejże Hali Płaskiej aż poza Rakitów (1568 mt.) oddziela obszar R. od obszaru Lubochny (w hr. liptowskiem). W 1880 r. obejmują te trzy R. razem 13,373 katastr. sążni kwadr. i liczą 229 dm., 1010 mk. (Słow.). W R. Średniej kościół łac. par. p. w. Oczyszczenia N. M. P. Par. utworzona r. 1787. Od tegoż roku poczynają się metryki. Według szem. dyec. spiskiej z r. 1878 było w R. Średniej 639 rz.-kat., 191 nieun., 10 żydów; w R. Niżniej 614 rz.-kat., 1 ewang., 4 żyd.; w R. Wyżniej 660 rz.-kat., 4 żydów; w leśniczówce Tepló i na przełęczy Sturecкiej 56 rz.-kat. W ogóle 1969 rz.-kat., 1 ew., 191 nieun., 18 żyd., razem 2179. Sąd pow. i urz. podatk. w Rożeniu; st. p. Osada. *Br. G.*

Rewuca 1.) *Wielka*, węg. *Nagy-Röce*, niem. *Gross-Rauschenbach*, miasteczko w hr. gocmoerskiem, nad pot. t. n., kościół par. katol. i ewang. Na wieży kościoła katol. dzwon z XIII w. Rękodzieła, handel, szczególniej płótnem i deskami, wiele kuźnic żelaza, które kopią na górze Żelezniku, mnóstwo zwierzyny w okolicznych rozległych lasach. Znajdują się też topazy i kryształy górne. Miasto ma 2058 mk. 2.) **R.** *Mała*, węg. *Kis-Röce*, niem. *Klein-Rauschenbach*, wś w pobliżu W. Rewucy, chów owiec, węglarnie, znachodzą się kryształy górne, 483 mk.

Rewuch al. *Rewucz*, *Rewecz*, *Renuch*, posiadłość klasztoru lubińskiego, w Wielkopolsce, między r. 1258 i 1294 (Kod. Wielkop.).

Rewucha 1.) futor nad rzką t. n., do Wołku wpadającą, pow. latyczowski, okr. pol. Derażnia, gm. Wójtowce, par. rz.-kat. Latyczów, gr. Smitówka, leży przy drodze ze Smitówki do Tardówki, jest tu młyn wodny. R. fundacyi Rzewuskich, zapewne była własnością sławnego emira, którego kozacy nazywali Rewuchą. 2.) **R.** al. *Reucha*, wś u źródeł rz. Orechowatki, pow. skwirski, w 1 okr. pol., o 36 w. od Skwiry a 3 w. od wsi Topory (par. praw.), ma 622 mk. prawosł. i 30 kat. Własność Zawadyńskich. 3.) **R.**, uroczysko, pow. radomyski, w 4 okr. pol., o 132 w. od Radomyśla, ma 5 mk. *X. M. O.*

Rewuchoje, mko nad rz. Dobrą, w pow. elizawetgradzkim gub. chersońskiej, 1400 mk., cerkiew ze słynnym obrazem Bogarodzicy, zwiedzanym przez tłumy pobożnych, dom modlitwy żydowski, gorzelnia, cegielnia i targi.

Rewuczanka al. *Rewuca*, rzeka górska, powstaje z połączenia trzech potoków, dwóch od zach. t. j. Łopuszny i Suchej rzeki, a jednego od płd., z pod przecznicy Stureckiej płynącego. Łączą się u Rewucy Wyżniej

w hr. liptowskim, pow. rożeńskim. Odtąd podążają wody potoku wąską górską doliną na płn.-wsch. przez Rewucę Średnią i Niżnią ku wsi Osadzie. Tutaj zasila się z praw. brzegu pot. Korytnicą i Łużnianką al. Łużną i wychodzi na dolinę cokolwiek szerszą i podąża w kierunku płn. przez obszar Osady i Białego Potoku popod Rożeń (Rosenberg), gdzie po wschod. stronie uchodzi do Wagu z lew. brzegu. Długość biegu, licząc od połączenia się potoków, wynosi 25 klm. Doliną rzeki wiedzie od m. Rożenia bity gościniec przez przecznicę Sturecką i dolinę Bystrzycy do Zwolenia w dolinie Wronu. Dolina R., łącząca dol. Wagu zapomocą przecznicy Stureckiej i dol. Bystrzycy z dol. Hronu, tworzy granicę między pasmem górskim Fatrą (od zach.) a Niżniemi Tatrami (od wsch.) Od strony zach. wznoszą się nad doliną wierchy: Wielka Krzyżna (1575 mt.), Ostredok (1591 mt.) nad źródłami Łopuszny, Ostre Brdo (1306 mt.) między Suchą rz. a Łopuszną, Suchy Wierch (1551 mt.), Ploska al. Płaska (1533 mt.), Czarny Kamień (1481 mt.), Mała Robota (1026 mt.), Magóra (1195 mt.), Kraczków (1397 mt.), Rakitów (1568 mt.), Skalna (1222 mt.), Smrekowica (1531 mt.), Dworzysko albo Sypruń (1462 mt.) i Magórki (1208 mt.). Od str. zaś wschod. nad tąż doliną wzbiły się kończyny Niżnich Tatr jak: Zwoleń (1403 mt.), Czarna Hora (1332 mt.), Kończysty (1249 mt.), Magóra (1052 mt.), Czerwona Magóra (1298 mt.) i Wielki Branków (1128 mt.). Spadek wód przedstawia: 850 mt. (złączenie potoków), 688 mt. (Rewuca Średnia), 625 mt. (ujście Skalnego potoku), 609 mt. (Osada), 565 mt. (pod Brankowem), 430 mt. (Rożeń). Z pasma gór tatrzańskich spływają liczne potoki, od których doliny biorą swe nazwy, jak: Pilna, Wielka Tureczka, Wielka Rakitowa, Tepla, Skalna, Szefarka i Matejkowa Wyżnia dolina. Z Niżnich Tatr spływają: Sutecka, Kryczkowa, Korytnica, Łużnianka. W dolinie R., koło wsi Białego Potoku po zach. stronie napotyka się margle neokomskie, jurasowe, wapienie optychowe, margle plamiste, wastwy koczeńskie i piaskowiec czerwony. Te same skały widać także po wschod. stronie doliny R., naprzeciw karczmy Zabawy. Dalej w górę styka się z czerwonym piaskowcem dolomit neokomski, który od Osady ciągnie się po Rakitów i ku Rewucy Średniej. Tutaj i koło Rewucy Wyżniej występują znowu margle neokomskie, jako calec dolomitu neokomskiego, pojawiającego się w kilku miejscach, mianowicie koło R. Wyżniej i poniżej przełęczy Stureckiej z czarnemi topkami proseckiemi. Powyżej R. Wyżniej znaleziono Ammonites difformis Emmr. *Br. G.*

Rewucze, jezioro w pow. homelskim, w pobliżu wsi Morozówki, ma kształt prawie okrągły, do 1 ½ w. średnicy i zajmuje 120 dzies. przestrzeni. Brzegi niskie, błotniste, pokryte obfitą trawą; dno czyste, iłowate.

Rewucze, uroczysko na prawym brzegu Dniepru, w dzisiejszym pow. wierchniedneprowskim gub. ekaterynosławskiej, pomiędzy ujściami rz. Omelnika i Domotkani.

Rewula, karczma na obszarze Wołczuch, pow. gródecki.

Rewy 1.) zaśc., pow. rossieński, gm. Szymkajcie, o 19 w. od Rossień. 2.) **R.,** wś, pow. siebieski, w 4 okr. pok. do spraw włość., gm. Podduby; w 1863 r. 154 dusz rewiz.

Rexin (niem.), ob. *Rekcin* i *Rechcino.*

Reyershof (niem.), wyb. do dóbr Schellmuehl należące, pow. gdański. W najnowszym spisie nie wymienione.

Reysen al. *Resien, terra R.* i *Rezyx*, stare terytoryum pruskie w Pomezanii; posiadało dwie warownie, tam gdzie dziś jest wś Riesenkirch i mto Prabuty. Sięgało aż pod Kwidzyń (ob. Dusburg, III, c. 9 i 14 i Toeppen Hist. comp. Geogr. v. Preussen, str. 12).

Rezáknák (węg.), ob. *Koperszady.*

Rezańce, wś, pow. mścisławski.

Rezany, wś nad rz. Usą, dopł. Niemna, pow. miński, w gm. Kojdanów, ma 5 osad; miejscowość mocno górzysta, malownicza, grunta szczerkowe, łąki dobre. *A. Jel.*

Rezcekow (dok. 1338), jezioro pod Tarczynem, w pow. brodnickim. Należało do bisk chełmińskich (ob. Urk. B. d. Bist. Culm. v. Woelky, str. 199).

Rezena, mko nad Dniestrem, w pow. orgiejewskim gub. bessarabskiej, ma 1200 mk., cerkiew, 2 domy modlitwy żydowskie, 2 jarmarki, przystań, st. pocztowa.

Rezenmujża, wś i dobra, pow. rzeżycki, okr. pol. w Rzeżycy, gm. w miejscu, par. kat. Stalerowszczyzna (Stolarów), odl. o 15 w. od Rzeżycy, w okolicy jeziora Raźno, nad którem leży jeden z folw. rezenmujskich Balinowo, słynny z malowniczego położenia. Znajduje się tu kapl. kat. par. stalerowskiej. Dobra rezenmujskie w lustracyach odbywanych za króla Stefana Batorego (w latach 1583 i 85) nazywane stale „bona Resen“, od czasów krzyżackich aż do końca panowania króla Augusta II wchodziły w skład posiadłości polsko-inflanckiej gałęzi Manteufflów, której, jak świadczy lustracya z r. 1583, nadane zostały przez mistrza krzyżackiego Hazenkampa w 1546 r. na prawie lenno-wieczystem. W 1561 r. 8 września król Zygmunt August za pośrednictwem Mikołaja Radziwiłła utwierdza je jako dziedziczne w domu Jana Manteuffla przydomku Soye. W 1729 r. Anna Gertruda Manteufflówna wnosi je wraz z Dukształtygałom jako wiano w dom Wereszczyńskich. Do-

bra rezenmujskie, zroszone rzeką Rzeżycą, słyną z wielkiej ilości wyborowych łąk nadrzecznych. Obszar ziem dworskich wynosi 2068 dzies. Z tej liczby Ignacy Wereszczyński sprzedał w r. 1871 Stemplowi 1490 dzies. wraz z fermą dworską, zatrzymując dla siebie folwark Balinowo (578 dzies.). Stempel wkrótce odprzedał R. Szwarcowi; obecnie ma przejść do nowego nabywcy. Lud łotewski, rzymsko-katolickiego wyznania. *G. Mant.*

Rezentów, łot. *Rozentowa*, wś i dobra, pow. rzeżycki, stanowią osobną parafią dekanatu rzeżycko-nadraźnieńskiego, która w 1887 r. liczyła 2048 wiernych. Sam dwór R. leży w pięknem położeniu, na wyniosłości, u stóp której przepływa wężykowato rzeka Małta. Przez dobra przechodzi szosa oraz linia dr. żel. petersbursko-warszawskiej, w odległości $^1/_2$ mili od dworu. Najdawniejsze wiadomości o R. sięgają pierwszej połowy XVI w., w którym to czasie R. wchodził w skład dóbr Pressmen i Laedschen, stanowiących od r. 1507 dziedziczną posiadłość rycerskiego rodu de Overlaker, która w d. 2 czerwca 1554 r. za hermistrza Henryka Galena przechodzi do spokrewnionego z rodem Overlaker Wawrzyńca Brink, następnie do Bergów, Grothussów i Borchów. Ci ostatni sprzedają w 1714 r. R. wraz z Prezmą Janowi Sołtanowi. W 1766 r. Piotr Sołtan ustępuje R. i Czerniawsk Falkerzambowi, od spadkobierców którego te dobra w bieżącym wieku prawem sukcesyi przeszły do Bohomolców, w posiadaniu których dotąd się znajdują. Nazwa R. pochodzi od dawnej osady włościańskiej, wznoszącej się niegdyś na miejscu dzisiejszego R., a w której mieszkał włościanin łotewski Rezen. Następnie przez czas krótki nazywano nowo-założony tu dwór Władysławowem (łotew. *Ładyszmojża*), poczem powrócono do nazwy pierwotnej i przezwano dwór Rezentowem. Obszar dóbr wynosi 3086 dzies. Włościanie tworzą osobną gminę rezentowską, której zarząd oraz szkółka gminna znajdują się przy folw. Wirtukszna, nad jeziorem t. n. Na obszarze parafii rezentowskiej napotykamy jeszcze kilka malowniczo położonych jezior. W ogóle obszar obfituje w wody i łąki. Gleba składa się przeważnie ze żwiru, gliny, marglu i piasku. Okolica falista i wzgórkowata. Lud tu czysto łotewski, wyznania rzymsko-katolickiego. We dworze kościół par. założony w 1770 r. przez Antoniego Falkerzamba p. w. Podwyższenia św. Krzyża. Dzieło J. Krzyszt. Brotze'go „Monumenta Livoniae“ podaje widok par. kośc. w R. (t. VII, str. 149) oraz widok dworu rezentowskiego przy końcu zeszłego wieku (t., str. 165). W 1887 r. urządzono we dworze urząd pocztowy, przeniesiony tutaj z pobliskiego Antonopola, st. dr. żel. warszawsko-petersburskiej. *G. Mant.*

Rezgi, *Rezgie* (żmujdzkie *Rezgiej*) 1, 2 i 3, trzy majątki nad Szuszwą, pow. kowieński, w 2 okr. pol., par. Kroki, o 78 i 79 w. od Kowna, z kaplicą drewnianą św. Eustachego, wzniesioną w 1759 r. przez dziedzica Terebeszę. W 1859 r. w jednym z dworów było 21 mk., gorzelnia i młyn.

Rezginki 1 i 2, dwa zaśc., pow. kowieński, w okr. pol., o 73 i 74 w. od Kowna.

Rezgojnie, dobra, pow. rossieński, gm. Skawdwile, o 28 w. od Rossień.

Rezgole 1.) wś, pow. rossieński, gm. Kołtyniany, o 45 w. od Rossień. 2.) **R.,** wś i dwór, pow. rossieński, ob. *Poszyle-Rezgole.* 3.) wś, pow. rossieński, gm. Skawdwile, par. Niemokszty, o 24 w. od Rossień. 4.) **R.,** dwór i dobra, tamże, par. stulgiewska, o 32 w. od Rossień; własność Sobolewskiego.

Rezina hora, wzgórze leśne, na granicy Iliniec i Rudnik, pow. śniatyński, między pot. Dubowcem (od zach.) a Gojanówką (od płd.-wsch.). Na płd.-zach. od niego szczyt Obycz (301 mt.). Wznies. 338 mt. Ku płn. spada nagle do doliny Prutu. W tym miejscu zwierciadło Prutu leży 227 mt. npm. *Br. G.*

Reżny, pow. węgrowski, ob. *Raźny.*

Rezolińce, mylnie ob. *Rezulińce.*

Rezulińce al. *Rezolińce*, wś u źródeł rz. Samiec, pow. proskurowski, okr. pol. i par. Fulsztyn, gm. Malinicze, st. poczt. Jarmolińce, ma 54 osad, 252 mk., 254 dzies. ziemi włośc., 316 dz. dworskiej, Wś bezleśna, grunta częścią równe, częścią pagórkowate. Należała do Turskich, Gąsiorowskich i Chrzanowskich, od których nabył Puzanow, dziś jego spadkobierców. *Dr. M.*

Rezuszka, wólka, w obr. gm. Skei, pow. suczawski; ma 6 dm., 57 mk. *Br. G.*

Rezwy, folw., pow. borysowski, w 3 okr. pol. dokszyckim, gm. Berezyna, w pobliżu dr. z Berezyny do mka Pyszno w Lepelskiem; grunta faliste, szczerkowe, len rodzące.

Rezy 1.) wś włośc. nad rzką Solczyszcze, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 50 w. od Lidy a 14 w. od Ejszyszek, ma 11 dm., 125 mk. kat. 2.) **R.,** wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Rożanka, okr. wiejski Rakowica, o 50 w. od Lidy, przy dr. wołkowyskiej, ma 4 dm., 40 mk. katol. (16 dusz rewiz.); należy do dóbr Rutkiewicze Rychlewiczów. 3.) **R.,** zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Niemenczyn, okr. wiejski Padziuny, o 5 w. od gminy a 27 w. od Wilna, ma 2 dm., 10 mk. katol. (6 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Jęczmieniszki.

Rezyżów, wś, pow. newelski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. rykszyńska, w 1863 r. 23 dusz rewiz.

Reżawa, wś nad Prypecią, pow. rzeczycki.

Reżgale, pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Sudargi, odl. od Władysławowa 33 w., ma 36 dm., 269 mk.

Reżgale, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 37 w. od Telsz.

Reżnica, wś i karczma nad pot. Samawka, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 32 w. od Trok, 4 dm., 21 mk. katol.

Reżuki, pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Sudargi, odl. od Władysławowa 29 w., ma 5 dm., 28 mk. W 1827 r. było 4 dm., 43 mk.

Reżyca, ob. *Rzeżyca.*

Rębakowszczyzna, folw. nad stawem, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 66 w. od Oszmiany a 38 w. od Dziewieniszek, ma 17 mk. katol. i 4 żydów; własność hr. Zamoyskich.

Rębana 1.) leśniczówka i karczma na obszarze Czepielów, pow. brodzki. 2.) **R.,** karczma w Łukawcu, pow. brodzki. 3.) **R.,** leśniczówka w Sewerynce, pow. złoczowski.

Rębiechów al. *Rembiechów,* wś i fol., pow. krotoszyński, o 3 klm. na zach.-północ od Kobylina (par., poczta i st. dr. żel). Wś ma 12 dm., 89 mk. (42 kat., 47 prot.); fol. 5 dm. i 52 mk.; wchodzi w skład dóbr baszkowskich (ks. Reuss). Dawniej miewał R. tych dziedziców co Baszków i Kobylin. Wspomniane w przywileju lokacyjnym Kobylina z r. 1303 *Rambechowo* (Kod. Wielk., 864) nie jest R. lecz pobliskim Rzemiechowem. Regestra poborowe z lat 1580—1618 nie znają R. *E. Cal.*

Rębiechowo, niem. *Ramkau,* 1209 *Rambecove,* 1224 *Rambechovo,* wś włośc., pow. gdański górny, nad Strzelniczką, dopł. Raduni, odl. 3 mile na zach. od Gdańska, st. p. i par. kat. Żukowo. Posiada szk. kat. 3 klas. (1887 r. 2 naucz. i 183 dz.) i zawiera 28 gburstw i 9 zagród, razem 540 ha (47 łąk i 410 roli). W 1869 r. 47 dm., 436 mk. katol.; 1885 r. zaś 55 dm., 89 dym., 508 mk., 506 kat., 2 ew. Już r. 1209 było zapisane przez Mestwina norbertankom w Żukowie (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 13 i Utracone kościoły, ks. Fankidejskiego, str. 57). R. 1317 lokuje klasztor tę wś na nowo na prawie niem., lokatorem był Jan Belaw al. Balicz (ob. Zeitsch. d. Westp. Gesch. Ver., VI, 70). Młyn zaś został w dzierżawę puszczony r. 1318 (ob. tamże). Hirsch utrzymuje, że „Ramicovo" jest Rębiechowo, czemu Perlbach przeczy (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., VI, str. 133). *Ks. Fr.*

Rębielcz, niem. *Rambeltsch,* wś, odl. 22 klm. na płd. od Gdańska, na gdańskich Żuławach, na lewo od kolei i szosy z Tczewa do Gdańska, nad rz. Białą, pow. tczewski, st. p. i kol. Pszczółki, par. kat. Miłobądz. Zawiera 11 gburstw i 8 zagród, 509 ha (3 łąk, 481 roli orn.). W 1869 r. 405 mk., 92 kat., 310 ew., 3 żyd., 35 dm.; 1885 r. zaś 38 dm., 102 dymów, 521 mk., 195 kat., 320 ew., 3 dyssyd., 3 żydów. We wsi jest szk. ew. 3 klas. (2 naucz. i 148 dz.) i ew. kośc. paraf. R. należy dziś do złączonych szpitali św. Ducha i św. Elżbiety w Gdańsku. R. 1332 kasztelan (?) Andrzej, który tę wś był otrzymał od w. m. Karola z Trewiru, nadaje wś za zezwoleniem w. m. Wernera v. Orselen, sołtysowi Jakubowi na prawie chełm. Kiedy szpitale gdańskie ją nabyły niewiadomo. Według Praetoriusa darowała ją córka jakiegoś rycerza. W 1570 r. występuje dozór szpitali jako dzierżyciel tej wsi, on też wystawił r. 1699 tutejszy w pruski mur zbudowany kościół. Ze zabytków sztuki zasługuje na uwagę kielich pozłacany, 18 cm. wysoki, pochodzący z r. 1451, darowany przez patrona r. 1862. Jego rysunek podał budowniczy Heise (Bau und Kunstdenkm., zesz. II, str. 132 i Brandstaeter D. Landkreis Danzig, str. 195). Pierwszy pleban ewang. nastał tu r. 1619. *Ks. Fr.*

Rębienica, niem. *Rembinitza,* wyb. do Tuchlina należące, pow. kartuski, st. p. Sierakowice. W 1885 r. 11 dm., 72 mk.

Rębiska, wyb. do Warzna należące, pow. kartuski, st. p. Kielno. W 1885 r. 15 dm., 103 mk.

Rębiszcze, według Kętrz. miejscowość w pow. lęborskim.

Rębiszewo *Mroczki,* pow. makowski, ob. *Mroczki* 7).

Ręboszewo, 1710 i 1780 *Remboszewo,* dok. *Rambeschowo, Rambessow, Rambessovo, Rambscovo, Rambosovo,* wś pod Kartuzami, pow. kartuski, nad jez. Małe Brodno i przy szosie z Kartuz do Bytowa, par. katol. Chmielno, ew. Kartuzy (odl. 1 milę), szk. kat. w miejscu (1887 r. 1 naucz., 72 dz.). Obejmuje 15 gburs. posiadłości i 10 zagród. Wyb. Poczdam należy do R. Obszar wynosi 416 ha (292 roli orn., 46 łąk i 42 lasu). W 1869 r. 321 mk., 306 kat., 15 ew., 40 dm.; 1885 r. zaś 336 mk., 334 kat., 2 ew., 51 dm., 67 dymów. R. było dawniej własnością norbertanek w Żukowie, nadaną w 1252 r. przez ks. Świętopełka razem z przyległemi jeziorami M. i W. Brodno (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 122). Tutejsze wolne sołectwo posiada przywilej wystawiony w Żukowie d. 19 stycz. 1651 r. Mesznego płaciło R. 1710 r. 5 kor. żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 21). Za Rzpltej należała do pow. mirachowskiego. W wizyt. Rybińskiego z r. 1780 czytamy, że R. liczyło wtedy 77 kat. mk., innowierców zaś żadnych (str. 210). Po pierwszym podziale Polski rząd pruski wś tę sekularyzował i wy-

dał ją r. 1820 ówczesnym 15 czynszownikom na własność. *Ks. Fr.*

Rębowo al. *Rembowo*, dok. *Rambovo*, wś, pow. krobski, o 8 klm. na północo-wschód od Krobi (poczta), tyleż od Gostynia (st. dr. żel.), par. Domachów, ma 35 dm., 232 mk. (227 kat., 5 prot.). W r. 1293 leżało R. pustkami; Dziecirad (Czeczirad), dziedzic, zastawił je za 30 grzywien Janowi, bisk. poznańskiemu, i nie wykupił. Około r. 1564 wchodziło R. w skład klucza krobskiego i składało się z 12 łanów, 2 sołtysich i 2 pustych. Regestra poborowe z r. 1580 wykazują też 2 zagrodn., 3 komorn., 2 rzemieśln. i 4 ubogich komorn.; bisk. poznańskim płacono z łanu po 1 zł. 12 gr. i składano po 2 kapłony, 2 kury i 10 jaj; od 2 łanów pustych płacono 3 talary, cieśla atoli, który uprawiał jeden z tych łanów, dawał tylko 1 talara, ponieważ pracował na folwarku biskupim; sołtys dostarczał podwód. R. pozostawało w ręku biskupów aż do nowszych czasów; zabrane przez rząd pruski, wcielone zostało do t. zw. domeny Chumiętki. *E. Cal.*

Rębowo, niem. *Rambau*, dok. *Rambaw*, fol. do Otomina należący, pow. tczewski; 1885 r. 3 dm. i 78 mk.

Rębowo, niem. *Rambow*, dobra ryc. w pow. słupskim, w Pomeranii, st. p. i tel. Lupowo 5·5 klm. odl., 447 ha roli orn. i ogr., 14 łąk, 57 pastw., 180 lasu, 5 wody, razem 703 ha; czysty dochód z gruntu 4485 mrk. Dziedzic v. Livonius. R. 1294 nadaje Mestwin, ks. pomorski, kościołowi i bisk. poznańskiemu villam Rambowo i uwalnia mieszkańców od wszelkich ciężarów (ob. Kod. dypl. Wielkop., II, str. 87). *Ks. Fr.*

Ręczaje 1.) pow. błoński, gm. Skuły, par. Leszno; ostatnie spisy urzędowe nie podają tej miejscowości. 2.) **R.** *Polskie* i *R. Niemieckie*, dwie wsi, fol. i dobra, pow. radzymiński, gm. Ręczaje, par. Poświętne, odl. 15 w. od Radzymina. R. Polskie mają 229 mk.; w 1827 r. 18 dm., 159 mk. R. Niemieckie mają dom modlitwy drewniany ze szkółką, 341 mk.; 1827 r. było 54 dm., 535 mk. Dobra R. składały się w 1886 r. z fol. R., rozl. mr. 2162: gr. or. i ogr. mr. 522, łąk mr. 312, past. mr. 69, lasu mr. 1197, nieuż. mr. 62; bud. mur. 1, z drzewa 41; las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły wsi: R. Niemieckie os. 29, z gr. mr. 987; R. Polskie os. 21, z gr. mr. 665; Kolno os. 16, z gr. mr. 508; Ossów os. 20, z gr. mr. 627; Grabie os. 39, z gr. mr. 1187; Krzywice os. 12, z gr. mr. 382; Mostówka os. 12, z gr. mr. 364; Majdan os. 16, z gr. mr. 500; Banachowizna i Wilkowizna os. 8, z gr. mr. 201; Łupinowizna os. 13, z gr. mr. 324; Grabicz os. 2, z gr. mr. 62; Leśniakowizna os. 11, z gr. mr. 316; Nadbiel z Zagórnem os. 19, z gr. mr. 603; Wola Ręczajska os. 23, z gr. mr. 723.

Ręczajska Wola, wś i fol., pow. radzymiński, gm. Ręczaje, par. Poświętne, odl. 12 w. od Radzymina. Fol. Ręczajska Wola, w r. 1877 oddzielony od dóbr Ręczaje, rozl. mr. 429: gr. or. i ogr. mr. 227, łąk mr. 46, past. mr. 21, lasu mr. 61, nieuż. mr. 74; bud. mur. 2, z drzewa 9; płodozmian 7-polowy.

Ręczki, część Wiszenki Wielkiej, pow. gródecki.

Ręczno 1.) kol., fol., os. prob., pow. piotrkowski, gm. i par. Ręczno, posiada kościół par. mur. Kol. ma 41 dm., 402 mk., 887 mr. ziemi włośc.; fol. 5 dm., 29 mk., 882 mr. (300 mr. roli); prob. 2 dm., 5 mk., 6 mr.; karczma 1 dm., 44 mr. W 1827 r. 59 dm., 382 mk. Dobra R., oddzielone od dóbr rząd. Łęczno, nadane zostały w r. 1844 na prawach majoratu gen.-majorowi Buturlinowi, składały się w 1854 r. z fol. R. mr. 357, fol. Łęk Królewski mr. 231, lasy mr. 991, razem mr. 1579; prob. R. mr. 236. Wś R. os. 66, z gr. mr. 1241; Łęg Ręczyński os. 15, z gr. mr. 199; wś Elżbinów os. 7, z gr. mr. 76; wś Łęg Królewski os. 13, z gr. mr. 245. Jestto dawna osada, nadana opactwu w Witowie, zapewne przy jego fundacyi w XI w. Kiedy i kto założył tu kościół i parafią niewiadomo. Opaci klasztoru dzielili prawo patronatu z dziedzicami Majkowic (wsi parafialnej). Uposażenie plebana stanowiły: rola, kawał łąki, część boru nad rzką Stobienką z pasieką, część lasu nad Pilicą, dwie sadzawki na Stobience. Prócz tego od każdego waru piwa w karczmach po dwa dzbany, a od przywożonego piwa za każdą razą napoju tego za trzy denary. Dziesięciny ze wsi i z ról folwarku klasztornego należały do klastoru, pleban dostawał tylko po pół grosza kolędy. Tradycya miejscowa głosi, że św. Stanisław, którego obraz starodawny w kościele tutejszym ma sławę cudownego, odpoczywał tu, zaskoczony chorobą, w podróży do Łowicza. Już w XIII w. na miejscu dawnego drewnianego stanął tu kościół murowany, rozprzestrzeniony podobno w XVI w. przez dodanie nawy drewnianej. Po spaleniu w 1813 r. Wojciech Kamieński, opat witowski, wzniósł z pomocą parafian nowy kościół w 1825 r. Do 1600 r. należał do par. Ręczno kościół filialny w Skotnikach, zamieniony następnie na parafialny (Łaski, L. B., II, 196 i 197 i przyp.). R. par., dek. piotrkowski, 3432 dusz. 2.) **R.** *Poduchowne*, kol., ma 14 dm., 149 mk., 223 mr. włośc. 3.) **R.** al. *Sergiejewka*, os. leś., ma 2 dm., 8 mk., 34 mr. 4.) **R.,** ob. *Ignaców Szlachecki. Br. Ch.*

Ręczyński Łęg, kol., pow. piotrkowski, gm. i par. Ręczno, ma 14 dm., 98 mk., 184 mr. włośc.

Rędzin, folw. dóbr Drużykowa, w pow. włoszczowskim.

Rędzina al. *Rendzina*, wś i fol. należące do gm. Moszczanicy, w pow. żywieckim, pomiędzy rzeczką Łękawicą a gościńcem susko-żywieckim (od płn.). W 1880 r. było 34 dm., 196 mk. *Br. G.*

Rędzinie, grupa zabudowań w gminie Moszczanicy, pow. żywiecki, ma 5 dm., 19 mk.

Rędzinowszczyzna, wś, pow. słonimski. Była tu par. kat. dekanatu słonimskiego, z filią w Skrundziach.

Rędzińskie al. *Rędzyńskie*, dziś *Radzińskie*, wieś, pow. nowomiński. Wchodziła w skład ststwa latowickiego a później należała do dóbr Oleksianka (ob.).

Rędziny 1.) fol., pow. wieluński, gm. Galewice, par. Cieszęcin, odl. od Wielunia 27 w., ma 1 dm., 7 mk. 2.) **R.,** fol. i wś, pow. nowo-radomski, gm. i par. Żytno, odl. 14 w. od Radomska, na lewo od drogi do Żytnego. Fol. lit. A ma 7 dm., 37 mk. R. lit. B al. Młynki, fol. i os. leś. 1 dm., 7 mk., 1740 mr. ziemi dwor. R., wś, ma 15 dm., 278 mk., 160 mr. włośc. W 1827 r. było 10 dm., 70 mk. W 1886 r. fol. R. lit. A, oddzielony od dóbr Żytno (1874 r.), rozl. mr. 753: gr. or. i ogr. mr. 421, łąk mr. 57, past. mr. 9, lasu mr. 236, nieuż. mr. 30; bud. mur. 8, z drzewa 13; płodozmian 6, 7 i 10-polowy, las nieurządzony. Dziesięcina ze wszystkich ról należała do pleb. w Żytnem, który pobierał też kolędę po groszu z domu a za dziesięcinę konopną po 2 gr. z łanu (Łaski, L. B., II, 510). W 1552 r. wś Rądziny, własność Życieńskiego, miała 9 osad, 1 łan (Pawiński, Wlkop., II, 277). 3.) **R.,** wś i fol., pow. częstochowski, gm. i par. Rędziny, odl. 8 w. na płn.-wschód od Częstochowy a 4 w. od Rudnik, st. dr. żel. warsz.-wied., posiadają kościół paraf. mur., szkołę począt., urząd gm. i piece wapienne. Wś ma 53 dm., 502 mk., 632 mr.; kol. 8 dm., 56 mk., 58 mr.; fol. 4 dm., 26 mk., 815 mr. (306 mr. roli); os. 2 dm., 2 mk., 30 mr. dwor. W 1827 r. było 44 dm., 366 mk. Iwo Odrowąż, biskup krakowski, potwierdzając w 1220 r. uposażenie klasztoru kanoników regularnych we Mstowie, wymienia w akcie między innemi i dziesięcinę ze wsi „Randzyny“ (Kod. Małop., II, 27). Na wzgórzu panującem nad okolicą wznosi się murowany kościół p. w. św. Otylii, starożytnej budowy, podobno z 1381 r. Głowa świętej przechowuje się w kościele. W pobliżu kościoła, przy drewnianej figurze św. Otylii, wytryska źródło uważane za cudowne, jako lecące choroby oczu. Z tego powodu liczni pątnicy dążący na Jasną Górę corocznie odwiedzają to miejsce. O doznanych tu ulgach głosi marmurowa tablica, wmurowana wewnątrz świątyni. Kościół tutejszy był zapewne pierwotnie kaplicą, należącą do parafii Mstów (jeszcze przy końcu XVI w.). Według reg. pob. pow. krakowskiego z 1490 r. wś Rędziny należała do zamku olsztyńskiego. W r. 1581 R., w par. Mstów, własność Jana Wieliamowskiego, miały $10^1/_8$ łan. km., 10 komor. bez bydła (Pawiński, Małop., 77, 436). 4.) **R.** *Górnicze*, *Górne*, *Dolne* i *Poduchowne*, wsie, kol., folw. i pustkowie, pow. częstochowski, gm. i par. Rędziny. R. Dolne, kol., ma 7 dm., 70 mk., 83 mr. włośc. R. Górne, kol., 24 dm., 185 mk., 205 mr. włośc.; os. prob. 1 dm., 4 mk., 6 mr. R. Poduchowne, wś, 5 dm., 25 mk., 94 mr. włośc. R. Kończywie, os., 4 dm., 92 mr. dwor. R. par., dek. częstochowski, 2235 dusz. R. gmina, pow. częstochowski, należy do sądu gm. okr. IV, ma 5465 mk. (2675 m., 2790 k.), w tem 5487 kat. i 150 żyd. (1880 r.). 5.) **R.,** w XVI w. *Randzyny*, wś, pow. włoszczowski, gm. Moskarzów, par. Dzierzgów. Na początku XVI w. dziesięcina z ról dworskich szła dla plebana w Chrząstowie, miała wartości około seksageny (Łaski, L. B., I, 561). 6.) **R.,** fol., pow. miechowski, gm. i par. Książ Wielki. 7.) **R.,** fol., pow. miechowski, gm. i par. Racławice. Wchodzi w skład dóbr Kalina Wielka. 8.) **R.,** pow. miechowski, gm. Niedźwiedź, par. Goszcza. *Br. Ch.*

Rędziny 1.) grupa zabudowań (rota) w gm. Podole, pow. miłecki, w połud. części obszaru gminy, nad granicą Korzeniowa. 2.) **R.,** karczma na obszarze dworskim Tłuczania Górnego, pow. wadowicki. *Br. G.*

Rędziny, fol., pow. lubliniecki, ob. *Dobrydzień*.

Rękaw 1.) *Biały*, wś, pow. lityński, ob. *Biały-Rękaw*. 2.) **R.** *Smotrycki*, rzeczka, pow. kamieniecki, ob. *Jaromirka*.

Rękaw, las w pow. gorlickim, ob. *Łysa Góra* 16.) (t. V, 855).

Rękaw, wólka, w obr. Wólki Sokołowskiej, pow. kolbuszowski, w płn.-zach. części obszaru. W 1880 r. 31 dm., 168 mk. *Br. G.*

Rękawczyn, wś i fol., pow. sierpecki, gm. Lisewo, par. Gozdowo, odl. o 14 w. od Sierpca, ma 14 dm., 158 mk. W 1875 r. fol. R. rozl. mr. 658: gr. or. i ogr. mr. 364, łąk mr. 55, past. mr. 66, lasu mr. 155, nieuż. mr. 18; bud. z drzewa 18, las nieurządzony, pokłady torfu. Wś R. os. 13, z gr. mr. 21.

Rękawczyn, wś, pow. mogilnicki, o 10 klm. na wsch.-płd. od Trzemeszna (st. dr. żel.), na połud. kończynie jez. Kamienieckiego, nad strugą, którą odpływa jezioro Niedzięgiel; par. Kamieniec, poczta w Słowikowie; 5 dm., 87 mk. (46 kat., 41 prot.); z większych posiadłości jedna ma 114 ha, druga 106 ha. Dziedzicami R. byli w r. 1392 Maciej, Jan i Piotr, którzy prawowali się niepomyślnie z klaszto-

rem trzemeszyńskim o rybołówstwo na jeziorze Kamienieckiem. W r. 1570 składał się R. z 3 części, z których jedna należała do Jakuba Rękawieckiego, druga do Obornickich, a trzecia do Baltazara Turzyńskiego. Około 1618 r. był dziedzicem Stanisław Kunowski, w końcu zeszłego wieku Gabryel Gzowski, a w nowszych czasach Malczewski, właściciel dóbr myślątkowskich. W R. stał niegdyś kościół paraf. p. w. św. Wawrzyńca, sięgający pierwszych lat XV w. Przy schyłku XVI w. gdy Kunowscy, dziedzice miejscowi, przyjęli protestantyzm, a jakiś Czarliński zagarnął grunta plebańskie, opuścił pleban parafią i kościół, który stał pustkami, dopóki w pierwszej połowie XVII w. nie zapadł się ze starości (Łaski, Lib. Ben., I, 197, przyp.). Parafia istniała jeszcze w r. 1618, później wcielono ją do Kamieńca. W skład jej wchodziły: Gałczyn, Gałczynek, Rękawczyn, Rękawczynek, Skubarczewo i Słowikowo. Regestra poborowe z r. 1579 (A. Pawiński, I, 155) wykazują mylnie Gałczyn, Skubarczewo i Słowikowo w par. Rogowo. Pleban miejscowy miał 2 łany roli z przyległemi łąkami, a na Gałczynie dwa wolne jazy; mesznc i dziesięcinę snopową pobierał z wsi parafialnych i z Markowic (par. Ludzisko). *E. Cal.*

Rękawczynek, wś, pow. mogilnicki, o 8 klm. na płd. od Gębic, nad strugą, która spływa do Kwieciszewki; par. Kamieniec (dawniej Rękawczyn), poczta w Orchowie, st. dr. żel. w Trzemesznie o 13 klm. Graniczy z Rękawczynem, ma 12 dm., 105 mk. (16 kat., 89 prot.); większa własność ma 92 ha. R. istniał już przed r. 1523 i składał się z łanów kmiecych i dziedzicznych; w r. 1618 należał do Wojciecha Drachowskiego, przy schyłku zeszłego wieku do Gabryela Gzowskiego, następnie do Ignacego Kossowskiego, a w nowszych czasach do Malczewskiego, dziedzica dóbr myślątkowskich. *E. Cal.*

Rękawek, grupa zabudowań w półn. części Bud, pow. rzeszowski. *Br. G.*

Rękawica, skała w dolinie Prądnika, ob. *Ojców* (t. VII, 416).

Rękawiec al. *Rękowice*, w XVI w. *Rankaczyecz*, wś, kol. i fol., pow. rawski, gm. i par. Budziszewice, odl. 21 w. od Rawy; wś ma 17 dm., 247 mk., 264 mr. włośc.; kol. 6 dm., 24 mk., 167 mr.; fol. 7 dm., 3 mk., 540 mr. dwor. W 1827 r. było 14 dm., 107 mk. Według danych nieurzędowych fol. R. w 1873 r. rozl. mr. 405: gr. or. i ogr. mr. 397, wody mr. 1, nieuż. mr. 7; bud. murow. 2, z drzewa 13. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 18, z gr. mr. 267; wś Agnopol os. 15, z gr. mr. 140; wś Walentynów os. 26, z gr. mr. 249; wś Nepomucenów os. 15, z gr. mr. 133. W XVI w. Rankaczyecz, w par. Budziszewice, daje z łanów folwarcznych dziesięcinę pleban. w Budziszewicach a z łanów kmiecych na stół arcybiskupi a plebanowi tylko kolędę (Łaski, L. B., II, 323). *Br. Ch.*

Rękawka, mylnie *Rejkawka* al. *Teluszowa*, wólka w obrębie Korzenny, pow. grybowski, obejmuje 16 dm., 119 mk. *Br. G.*

Rękawki, wś i kol., pow. gostyński, gm. Słubice, par. Zyck (ew. Iłów), ma 119 mk., 224 mr. włośc. W 1827 r. 9 dm., 94 mk.

Rękociowszczyzna, ob. *Rękuciowszczyzna.*

Rękoraj, kol. i fol., pow. piotrkowski, gm. Podolin, par. Srocko, odl. 8 w. od Piotrkowa; kol. ma 46 dm., 373 mk.; fol. 5 dm., 56 mk. W 1827 r. było 35 dm., 253 mk. Dobra R. w r. 1880 uległy rozdziałowi. Po oddzieleniu z nich fol. Moszczenica składają się z fol. Rękoraj, rozl. mr. 2661: gr. or. i ogr. mr. 630, łąk mr. 129, past. mr. 4, lasu mr. 1833, nieuż. mr. 65; bud. mur. 2, z drzewa 22; płodozmian 11-polowy, las nieurządzony; młyn wodny, pokłady torfu. W skład dóbr wchodziły poprzednio wsi: Rękoraj os. 44, z gr. mr. 662; Sierosław os. 85, z gr. mr, 813; Baby os. 23, z gr. mr. 420; Moszczenica os. 27, z gr. mr. 488; Wola Moszczenicka os. 39, z gr. mr. 90; Kossowo os. 25, z gr. mr. 362; Białkowice os. 22, z gr. mr. 321; Imielnia os. 14, z gr. mr. 24; Srocko os. 8, z gr. mr. 125. W XVI w. łany kmiece dają dziesięcinę scholastykowi łęczyckiemu a folwarczne pleban. w Srocku (Seroczkye; Łaski, L. B., II, 172). W 1552 r. wś Rękoraj miała w części Jana Sośnickiego 21 os., $10^1/_2$ łan., Piotr Dunin 4 os., Jan Rogoziński 2 os., Stan. Pokrzywnicki 5 os. (Pawiński, Wielkop., II, 263). *Br. Ch.*

Rękowice, wś nad rz. Wisłą, pow. kozienicki, gm. Rozniszew, par. Mniszew, odl. od Kozienic 34 w., ma 18 dm., 139 mk., 457 mr. dwor., 127 mr. włośc. W 1827 r. było 10 dm., 111 mk. W 1382 r. Janusz, ks. mazowiecki, nadaje R. prawo niemieckie razem z wsiami Podole, Mniszewo, Słubice. Dziedzicem R. jest Czibor (Kod. Maz., 98). Bolesław, ks. mazowiecki, w akcie wydanym 1297 r. wymienia między posiadłościami bisk. poznańskich wieś Rękowice (ob. t. VIII, 940).

Rękownica, ob. *Rękownica.*

Rękowo, niem. *Adlig Renkau*, dobra szlach. na wielkich Żuławach malborskich, pow. malborski, na prawym brzegu Wisły, $1^3/_4$ mili na zach. od Malborka, zawierają 94 ha (90 roli or.), każdy ha roli przynosi 28·77 mrk czystego dochodu. Par. kat. Mątwy, st. p. Tczew. W 1869 r. 59 mk. (34 kat., 9 ew.); 1885 r. 3 dm., 55 mk., 45 kat. 10 ew.

Rększowice, wś i fol., pow. częstochowski, gm. Rększowice, par. Konopiska, odl. 14 w na płd. od Częstochowy, w pobliżu granicy od Szląska pruskiego. Wś ma 45 dm., 300 mk.,

709 mr.; fol. 1 dm., 11 mk., 215 mr. dwors.; karcz. 1 dm., 1½ mr. W XVI w. istniała tu kuźnica a wś należała do ststwa olsztyńskiego. R. gmina należy do sądu gm. okr. V, ma 2736 mk. (1308 męż., 1428 kob.).

Rękusy, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, 5 klm. na płn.-zach. od Ełku (st. p. i tel.), Wś zdawna i dotąd polska. Rudolf von Diepoltskirchen, komtur ryński, nadaje 1494 r. Maciejowi Rękusowi (Renkus, Rankus) na prawie magdeburskiem 7½ włók między Bartoszami, Czarnym Mikołajem, Kowalem z Szarku i Zceysen. Por. *Kulisze Ad. N.*

Ręszczyzna, dobra, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Gródek, o 25 w. od Białegostoku.

Ręszew, kol. i fol., pow. sieradzki, gm. Majaczewicze, par. Burzenin (ewang. Wieluń), odl. 16 w. od Sieradza. Ma 13 dm., 135 mk., 67 kat., 63 ew., 5 izr. Rozl. 1562 mr., z tego 115 mr. roli or., 35 mr. łąk. Fol. 5 dm., 22 mk. Las należy do dóbr Strzałki. Przed r. 1830 była cała przestrzeń pokryta lasem i należała do dóbr Lipno. Por. *Kamilów* i *Maryanów* 20.).

Rętfiny w XVI w. *Rentphiny*, wś i fol., pow. rypiński, gm. Płonne, par. Radomin, odl. 16 w. od Rypina, mają 9 dm., 192 mk., 1033 mr. użyt. i 27 mr. nieużyt. W 1885 r. fol. R. rozl. mr. 1023: gr. or. i ogr. mr. 775, łąk mr. 16, lasu mr. 190, nieuż. mr. 42; bud. mur. 11, z drzewa 9; płodozmian 12-polowy, las nieurządzony. Wś R. os. 18, z gr. mr. 23. Dawna posiadłość Cissowskich. W 1789 r. R. należały do Radomina i płaciły czynszu 1820 złp. Według reg. pobor. pow. rypińskiego z r. 1564 we wsi R., w parafii Płonne, Piotr Rentfiński miał 1 łan; Grzegorz Rentfiński 2 łany, 1 zagr.; Krzysztof Rentfiński 1 łan, 1 zagr.; Stanisław Sosz 1 poddany na łanie, 2 zagr.; Jakub Rentfiński ½ łanu, 5 poddanych; Mikołaj Narzymski 1 łan, 3 zagr.; Michał i Jakub Wiewiór, poddani Walentego Czerskiego, mieli 1 łan. Płacono poboru 5 fl. 18 gr. Parafia Płonne płaciła pob. 52 fl. 8 gr. 2 sol. (Pawiński, Wielkop., I, 297).

Rętki 1.) pow. sokołowski, ob. *Dmochy R.* 2.) **R.** al. *Rętkie*, pow. siedlecki, ob. *Ługi R.* Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1580 we wsi R. Ługi, par. Zbuczyn, Maciej Lugowski płacił od 2 włók z połowicy wsi fl. 1; Maciej Lawczik z drugiej połowicy wsi, od 2 włók, które sami orzą, fl. 1, summa fl. 2 (Pawiński, Małop., str. 415).

Rętno, niem. *Rettno*, os., pow. brodnicki, par. Pokrzydowo. W najnowszych spisach niewymieniona. W 1848 r. było tu 6 mk. katol.

Rętwiny, ob. *Rętfiny.*

Rgielsko, jezioro w pow. wągrowieckim, na południe od Łekna i na wsch.-płn. od Wągrowca, 4 klm. długie, około 1 klm. szerokie, rozciąga się w wschod. części na 2 klm., tworząc kąt prosty w pobliżu Bracholina. Płd.-wschodnią kończyną przyjmuje odpływ jeziora Redgoszcz, a półn. wybrzeżem odpływ jeziora Łekno. Na połud. wybrzeżu odpływa w samem Rgielsku do Wełny (dopł. Warty), strugą, która uchodzi pod Wągrowcem. Wybrzeża są z małemi wyjątkami niskie; osiadły na nich: Tarnowa, Bracholin, Rgielsko i Kaliska. *E. Cal.*

Rgielsko, dokum. *Erglzko* (1153), *Regliz* (1218), *Ergilzsko* (1222), *Rigielsko* (1392), *Rglzko*, *Rgyelszko*, *Rzgielsk*, wś, okr. wiejski, domin. i okr. domin., pow. wągrowiecki, o 4 klm. na wsch.-płn. od Wągrowca, na wybrzeżu jeziora t. n.; par. Tarnowa, poczta w Wągrowcu, st. dr. żel. w Janówcu i Domasławku o 17 klm. W roku 1153 Zbilut zakładając w Łeknie klasztor cystersów, nadał im R. z jeziorem i inne włości; r. 1218 papież Honoryusz III, przyjmując klasztor ten pod opiekę, wymienia w akcie R. między posiadłościami klasztornemi. W 1222 r. arcyb. gnieźnieński Wincenty potwierdza dziesięciny, dawane klasztorowi z tych posiadłości. W 1578 r. składało się R. z 12 śladów i 4 zagrod.; około 1618 r. było 10 łanów osiadłych, jeden sołtyski i 2 zagrod. Osada ta była własnością klasztoru łekneńskiego (wągrowieckiego) aż do kasacyi. Wieś przechowała swą nazwę pierwotną, lecz folwark miejscowy przezwano *Seehausen.* Wś ma 35 dm. i 245 mk.; w skład okr. wiejskiego wchodzi młyn Straszewski (40 mk. w 2 dm.); cały okrąg ma 37 dm., 285 mk. (269 kat., 16 prot.). Domin. Sechausen liczy 75 mk. w 5 dm.; obszaru ma 757·68 ha, czyli 303·90 roli, 70·28 łąk, 51·24 past., 3·61 lasu, 7·93 nieuż. i 320·72 wody; czysty doch. grunt. 3578 mrk; chów bydła i maślarnia; właścicielem jest rząd pruski. W skład okr. domin. wchodzi fol. Karolinów z 43 mk. w 2 dm.; cały okrąg ma 7 dm. i 118 mk. (38 kat., 80 protest.). *E. Cal.*

Rgilew *Korzecznik*, w XVI w. *Rgylowo*, os. młyn. nad rz. Rgilewką, pow. kolski, gm. Kłodawa, par. Bierzwienna Długa, odl. od Koła w. 19; ma 2 dm. 21 mk. Wspomina tę osadę Lib. Ben. Łaskiego (II, 453) w opisie par. Kłodawa. Istniał także folw. (i wś?) t. n., niewykazany w ostatnich spisach urzędowych. Miał on 24 włók ziemi pszennej (2 wł. łąk). W 1827 r. było tu 14 dm., 118 mk. Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś Rgielewo, w par. Kłodawa, własność Mateusza Rgielewskiego, miała 10 łan., 2 zagr., 9 osad (Pawiński, Wielkp., II, 78).

Rgilewo, ob. *Gilawa.*

Rgilówka al. *Rgilewka* al. *Klodawica*, rzeczka, powstaje w zachodniej części pow. łę-

czyckiego, z błot gminy Mazew, pod wsią Sobótka, na linii wododziału Warty i Wisły. Podczas gdy przeważna część obszaru pow. łęczyckiego i kutnowskiego należy do dorzecza Wisły za pośrednictwem Bzury tudzież Ochni i Przepowy, dopływów Bzury, to z małej części zachodniej pow. kutnowskiego R. uprowadza wody do Warty. Z obszaru gm. Mazew przechodzi ona do gm. Rdutów (pow. kutnowski), płynie przez wsi: Radzyń, Rycerzew i Rdutów, przechodzi na obszar pow. kolskiego, przechodzi przez wsi: Pomorzany, os. Kłodawę, Barłogi, Krzykosy, Grzegorzewice i w gm. Czołowo, pod wsią Powiercie, wpada do Warty powyżej Koła. Długość biegu 5 mil. Przyjmuje w pow. kutnowskim pod Rdutowem z praw. brzegu strugę od Kalenia a w pow. kolskim pod wsią Barłogi rzkę Kąpiel z praw. brzegu. *Br. Ch.*

Rhaczew, pow. skwirski, ob. *Rahaczew* i *Rohaczew*.

Rheda (niem.), ob. *Reda*.

Rheden, ob. *Radzyn*.

Rhein, ob. *Ryn*.

Rheinfeld (niem.), ob. *Przyjaźń*.

Rheinmuehl, dobra, pow. reszelski, st. p. Bischdorf.

Rheinsdorfshof, dobra, pow. reszelski, 1 klm. od Reszla (st. p., tel. i kol. żel.).

Rheinsfelde al. *Stadienhof*, wybud. na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki, st. p. i tel. Ryn.

Rheinsguth, ob. *Ryńskie*.

Rheinshof, dobra na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki, st. p. Ryn.

Rhyn, ob. *Rojewo*, pow. międzychodzki.

Ri..., ob. *Ry....* i *Rz...*

Riabce, ob. *Rabce*.

Riabcowo, wś nad Dnieprem, pow. bielski gub. smoleńskiej, przy drodze z Iwaszkowa do Syczewki, o 22 w. od Iwaszkowa, most na Dnieprze; st. dr. żel. orłowsko-witebskiej, pomiędzy st. Tyczynino (o 9 w.) a Peresna (o 15 w.), o 157 w. od Witebska, 30 w. od Smoleńska, a 331 w. od Orła.

Riabinówka, ob. *Rabinówka*.

Riabki, ob. *Rabki*.

Riabowo, wś, pow. suraski, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. janowicka, w 1863 r. 127 dusz rewiz.

Riapedi, węg. *Repede*, wś, hr. beregskie (Węgry), nad rz. Latorczą, ma kościół paraf. gr.-katol., 492 mk.

Riasna, ob. *Raśna*.

Riazań, ob. *Razań*.

Riażsk, ob. *Raźsk*.

Ribbecardt (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. Greifenberg, st. p. tamże.

Ribben 1.) ob. *Rybno*. 2.) **R.,** ob. *Lepalothen*.

Ribbenischken al. *Ribbeniszken*, wś na prus. Litwie, pow. gołdapski, st. p. Zitkiemy.

Ribbenkrug, wyb. do Maćkow należące, pow. gdański górny; 1885 r. 1 dm., 8 mk.

Ribbertow, dobra ryc. w Pomeranii, pow. kamieński, st. p. Wielun (Wollin).

Ribbiunen, wś, pow. gąbiński, st. Walterkehmen.

Ribenz (niem.), ob. *Rybieniec*.

Ribienke (niem.), ob. *Rybinko*.

Ribizanty al. *Rebizanty*, poszczególne domy koło Huty Rożanieckiej, na obsz. dwor. Rudy Rożanieckiej, w pow. cieszanowskim.

Ribnik, węg. *Uj-Vasar*, wś w hr. goemoerskiem, ma kościół par. ewang., 281 mk.

Ribnosee (niem.), ob. *Rybno*.

Richardshoehe, posiadłość w pow. czarnkowskim, tuż pod Trzcianką, ku południowi; okrąg wiejski, poczta i st. dr. żel. w Trzciance, 1 dm. i 11 mk.

Richau 1.) folw. i karczma, pow. welawski, st. p. i tel. Alembork. 2.) **R.,** wś i fol., tamże, st. p. i tel. Welawa. 3.) **R.** *Klein*, os., tamże.

Richenwalde (niem.), ob. *Rychwałd*.

Richnau (niem.), ob. *Rychnowy* i *Rychnowo*.

Richnó (węg.), ob. *Rychnawa*

Richtenberg, miasto w Pomeranii, pow. Franzburg, o 21 klm. na płd.-zach. od Stralsundu. Gleba piaszczysta, w okolicy torfowe łąki i dobre role orne. Między R. a Franzburgiem leży jeziorko, wydające szkodliwe wyziewy. Równie szkodliwe są wyziewy łąk torfowych, dla tego przy epidemicznych chorobach stan zdrowia tu gorszy, jak gdzieindziej. W 1885 r. było 1970 mk. ewang., trudniących się rolnictwem, handlem zbożowym, drzewa i bydła. W mieście są dwa wielkie browary, trzy gorzelnie, młyn parowy. Gorzelnie wyrabiają też drożdże na większą skalę. Jest w R. zakład dla preparandów, agentura pocztowa.

Richterhof, posiadłość, w pow. krotoszyńskim, o 9 klm. na wschód-północ od Krotoszyna (poczta, st. dr. żel.); par. Kobierno, okr. wiejski Jasnopole (Hellefeld), 1 dm. i 7 mk.

Richterhof (niem.), folw. do Mierzynka należący, pow. lubawski; 1885 r. 1 dm., 3 mk.

Richtersdorf, wś, pow. toszecko-gliwicki, par. Gliwice. Graniczy od północy z Gliwicami. W 1861 r. było 284 dm., 1279 mk. (1 ew., 2 żyd.), 1306 mr. obszaru (900 mr. roli). Szkoła katol. od 1103 r.; cegielnie podmiejskie.

Richthof (niem.), ob. *Rychtowo*.

Richthof, fol., pow. rybacki, st. pocz. Powayen.

Richwald (węg.), ob. *Rychwałd*.

Riczka 1.) al. *Rzeczka* al. *Korczynka*, potok, powstaje z kilku strug spływających z płn.-wsch. stoku ramienia górskiego Paraszki, z lasu Litwiszcza. Płynie pod nazwą Wielkiej Riczki w kierun. płn.-wsch., przyj-

mując od praw. brzegu kilka dopływów, z tych najważniejszy Riczka Mała. Wypływa on z lasu Litwiszcza, płynie wzdłuż płd.-wsch. granicy gm. Korczyna na płn.-wsch. a potem na północ. W całym biegu płynie lasem wśród gęstych zarośli. Ujście R. M. wznies. 423 mt. npm. Dwa klm. na płd.-zach. od tego ujścia koryto rzeki wznosi się nagle do 6 mt. i tworzy wodospad zwany Hurkało, spadający z prostopadłej ściany z wysokości 7 mt., wznies. 549 mt. npm. Powyżej Hurkała jest kilka pomniejszych wodospadów. Od ujścia R. M. przepływa główny potok wś Korczyn, dzieląc ją na Korczyn Rustykalny i Szlachecki. Między R. Małą a Wielką leży lesiste wzgórze Kiczera, ze szczytem 945 mt. npm. Uchodzi do Stryja z praw. brzegu. Długość głównego ramienia, t. j. Wielkiej R., wynosi 9 klm., a Małej R. 7 klm. 2.) **R.** al. *Rzeczka*, potok, powstaje w obr. gm. Rzeczki, w pow. kossowskim, w płd.-zach. części tej gminy, z pod Czarnego Gronia (1374 mt.), szczytu w pasmie karpackim, Ihrec zwanym, ze źródeł leśnych. Płynie na płn. przez obszar gm. Rzeczki, zabierając liczne strugi, między nimi największy Szendriuk i Kamieniec, opływając od zach. znaczny dział górski Bukowiec (1061 mt.), następnie zwraca się na wschód, płynąc doliną górską, nad którą od płn. rozpostarł się dział górski, Bruśny zwany, dochodzący do 966 mt. npm.; wreszcie zwróciwszy się na płn.-wschód w obrębie gm. Sokołówki, u płn. stóp góry Woronicza (749 mt.) a płd. stóp góry Starej Goi (880 mt.), wpada do Rybnicy z lew. brzegu. Długość biegu 15 klm. Źródła leżą na wys. 1100 mt., ujście zaś 450 mt. npm. 3.) **R.** al. *Rzeczka*, potok, powstający w gm. Brykuła Nowa, pow. trembowelski. Płynie na płn.-wschód, przepływa wś Darachów, poniżej której łączy się od lew. brzegu z potokiem napływającym od Tiutkowa i tworzy Darachowski potok, prawy dopływ Seretu. Długość biegu 7 klm. 4.) **R.** *Diduszkowa*, nazwa pot. Czarnej rzeki, dopł. Czeremoszu Czarnego (ob. I, 739). 5.) **R.** al. *Rzeczka*, nazwa ludowa pot. Babicy, dopływu Czarnego pot. (ob.). 6.) **R.**, pot., ob. *Bahnykowaty*. 7.) **R.**, pot., ob. *Rudka Gniła*. 8.) **R.** al. *Rzeczka*, potok, w obr. gm. Wesela, hr. orawskie, pow. namiesłowski. Wypływa ze źródeł leśnych, z pod Wahanowa wierchu (922 mt.), płynie na płd., potem na płd.-zach. i wpada u stóp góry Palenicy (860 mt.) z lew. brzegu do Wesełówki, dopł. Orawy Białej. Długość biegu 5 klm. Od wschodu wznoszą się szczyty Kunów wierch (743 mt.), Pelkówka (921 mt.) i Ślepczanka (925 mt.); od zach. zaś Radykalnów (934 mt.), Redykanowo (926 mt.) i Palenica (860 mt.). *Br G.*

Riczka 1.) al. *Rzeczka*, domy w Turzem, pow. staromiejski. 2.) **R.**, ob. *Rzeczka* i *Riczki*.

Riczki 1.) al. *Riczka*, część Zielonej, w pow. nadworniańskim. 2.) **R.**, ob. *Rzeczki*.

Ridbach, wś na niem. Warmii, pow. reszelski, st. pocz. i tel. Biskupiec.

Riddelsdorf (łotew. *Riddelzeem*), dobra pryw. w Kurlandyi, w okr. tukumskim, pow. talseński, par. kandawska.

Ridszen al. *Peter Minuthen*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Jugnaten.

Rieben (niem.), ob. *Rybno*.

Riebenfelde, majętność prywatna w Pomeranii, pow. pierzycki, st. p. Pierzyce.

Riebenhof (niem.), ob. *Rzepiska*.

Riebenkrug (niem.), ob. *Rybińska Karczma*.

Riebesthal, podleśnictwo, ob. *Golub* (t. II, 660).

Riebitz, dwoje dóbr ryc. w Pomeranii, pow. kamieński, st. p. Gr. Justin.

Riebna, niem. *Riebnig*, wś i dobra nad Odrą, pow. brzeski (na Szląsku), par. ew. Stobrów (Stoberau), kat. Karlowice. W 1842 r. 43 dm., 379 mk. (57 katol.). Szkoła ewang. Hodowla owiec.

Rieck, rzeczka, dopływ Baltyku w Pomeranii, uchodzi na lewo od ujścia Odry.

Riedelsberg 1.) wś kościelna na pruskiej Litwie, pow. gąbiński, posiada kościół paraf. katolicki, należący do dyecezyi warmińskiej. Około 1880 r. było 383 komunikujących. Ludność wsi litewska. 2.) **R.** al. *Riedelsruh*, os., pow. ragnecki, st. Wischwill.

Riedki, wś, pow. orszański, gm. Nowy Tuchyń, ma 24 dm. i 165 mk., z których 1 zajmuje się kołodziejstwem.

Riedseif (niem.), potok, wytryska w Beskidzie spiskim, w obrębie gm. Kryżowej (węg. *Keresztfalu*, niem. *Kreuz*), w hr. spiskim, pow. popradzkim, z pod góry Donnerkaul (828 mt.); płynie na płn.-zach. doliną górską, na płd.-zach. od wsi Krzyżowej wpada do Popradu z praw. brzegu naprzeciwko Białej Spiskiej (Béla). *Br. G.*

Riege (niem.), ob. *Leżenica*.

Riegel (niem.), szczyt w grzbiecie Grani Pośredniej (Mittelgrat), w Tatrach spiskich. Nazwa podana na mapie Tatr Korzistki i mapie okolicy Łomnicy Pauliny'ego. Wznosi się on na płd.-wsch. od turni Pośredniej Grani (2440 mt.), w tym miejscu, gdzie na fotodruk. mapie Tatr (1: 25,000) mamy szczyt *Kirchenturmspitze*. Ob. *Rygle Kolbachu*. *Br. G.*

Riegel 1.) wś i fol. nad rzką Leisebach (dopł. Odry), pow. strzygłowski, par. ewang. Koiskau. W 1842 r. 16 dm., dwór, fol., 106 mk. (2 kat.), młyn wodny. Ruiny starej wieży sklepionej o 3 łokciowych murach. 2.) **R.**, ob. *Roholń*.

Riegenberg al. *Lange Riegenberg*, pol. *Długa*

Góra, wzgórze, w pow. obornickim, na zachód od Ryczywoła i Połajewa, pod Krosinkiem (Mapa sztab.).

Riegersdorf (niem.), ob. *Rudzice*.

Riegersdorf 1.) 1464 *Rudigersdorf*, 1534 *Ruegerstorff*, wś i dobra, pow. prądnicki. Składa się z dwóch oddzielnych wsi. *R. Graeflich* posiada kościół par. katol. (od 1803 r.) i dwie szkoły katol. i ewang. W 1861 r. było 165 dm. i 1181 mk. (301 ewang.), tudzież 3655 mr. (3254 mr. roli). *R. Antheil*, wś i dobra ryc., 1861 r. było 70 dm., 487 mk. (91 ew.). Dobra należały do 1820 r. do miasta Prądnika, mają 532 mr. (435 mr. roli), wś ma 566 mr. R. par., dek. prądnickiego, miała 1869 r. 2796 katol., 1760 ewang. 2.) **R.**, pow. ząbkowicki, ob. *Potworów*.

Rieglitz, niem., ob. *Regulice*.

Riekenhof (niem.), wyb. do wsi Schaeferei należące, pow. kwidzyński; 1885 r. 1 dm., 9 mk.

Riekenhof, pow. elbląski, ob. *Moeskenberg*.

Riekotka, wś, pow. czauski, gm. Horodeck, ma 49 dm. i 255 mk., z których 7 zajmuje się wyrobem naczyń drewnianych, 3 wyrobów z łyka i kory, 2 tokarstwem, 22 furmaństwem.

Rielischken al. *Peter Turnen*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Schakuhnen.

Riemberg 1.) wś i dobra nad rz. Katzbach, pow. złotoryjsko-hajnowski, par. ew. Roechlitz. W 1842 r. 50 dm., dwór, folw., 365 mk. (43 kat.), 2 młyny, fabryka mąki z kości. 2.) **R.**, fol. do Drożek, pow. namysłowski. 3.) **R.**, 1343 *Rimbergk*, 1361 *Rymberg*, wś i fol., pow. wołowski. Posiada kościół par. ewang. W 1842 r. 113 dm., dwór i fol., 673 mk. (27 katol.), szkoła ewang., dwa młyny, cegielnia, gorzelnia. Kościół par. istniał już 1353 r. W 1575 zajęty przez protest. i przebudowany; od 1654 do 1708 r. w ręku katolików. Wieś własnością Wrocławia od 1550 r. Do R. należały: wś i fol. *Jaeckel*, 1301 *Jeykindorf*, 1345 *Jeykowicz*, mające 20 dm., fol., 125 mk. (12 kat.) i osady: Hauffen, Voigtswalde (5 dm., 60 mk.), Warteberg.

Riemendorf, 1397 *Rymendorff*, wś, pow. lwowski (na Szląsku), par. Wuenschendorf. W 1842 r. 46 dm. 194 mk. (5 kat.), szkoła ewang., piec wapienny. Do R. należy Neumuehl, os. nad rz. Bober.

Riemer Berg, góra, 706 mt. wznies., na obszarze wsi Oberszar, w pow. karniowskim.

Riemerstheide, 1338 *Renarsheide*, 1373 *Reynmartsheide*, wś, pow. nissański, posiada kościół par. katolicki, patron. królewskiego (odbudowany po 1791 r.), szkołę katol. W 1861 r. było 112 dm., 749 mk. (2 ew.), 3828 mr. Należała do dóbr biskupich. W 1588 r. według regestrów biskupich było 36 włók, z tych 2 kościelne, 9 sołtysich. Parafia P. obejmowała w 1861 r. 2119 dusz.

Riemesvorwerk, fol., pow. jeleniogórski, odl. 1/4 mili od mta powiat.

Riemswalde, os., pow. świętosiekierski, st. p. Kobbelbude.

Rienau 1.) os. leśn., pow. królewiecki, st. p. Liska-Schaaken. 2.) **R.,** dobra ryc., tamże, 7 klm. od st. p. i tel. Wulfshoefen. Obszaru 1368 1/2 ha. Cegielnia.

Rienow, dobra ryc. w Pomeranii, pow. Regenwalde; st. p. tamże.

Ries, os., pow. czarnkowski, z pocztą w Jędrzejowie (Putzig); nie jest wykazaną w Spisie gmin i okręgów.

Riesdorf (niem.), ob. *Ruszkinowce*.

Rieselei, wyb. do Klaudynowa należące, pow. wałecki; 1885 r. 1 dm., 11 mk.

Rieselfeld, wś, pow. gdański nizinny, st. p. Gdańsk, 4 klm. odl., par. kat. kaplica królewska w Gdańsku, ma 1007 ha (626 lasu); razem z os. leś. Lipą liczyła 1885 r. 4 dm., 7 dym., 33 mk., 4 kat., 29 ew.

Riesenberg al. *Hueningberg* (łotew. *Milsukalns*), wzgórze w Kurlandyi, w par. tukumskiej, wznies. 390 st. reńskich; ob. *Huening*.

Riesenburg (niem.), pow. szubiński, ob. *Oleszno*.

Riesenburg (niem.), ob. *Prabuty*.

Riesenkirch, dok. 1376 *Resinkirch*, wś w Pomezanii, pow. suski, st. p. i par. katol. Prabuty, kościół ewang. w miejscu. Posiada 2 klas. szkołę ewang. (2 naucz. i 146 dz.). Obszar wynosi 1828 ha (250 łąk i 1426 roli). W 1868 r. było 231 bud., 114 dm., 926 mk., 918 ew., 8 kat.; zaś 1885 r. 120 dm., 150 dym. i 815 mk. (798 ew., 12 kat., 5 dyssyd.). R. leży nad południ. brzegiem jez. Dzierzgoń. Kościół istniał tu już w XIII w. (ob. Zeitschr. fuer d. Gesch. Ermlands, V, str. 541). Dusburg donosi, że dawniej stał tu stary gród pruski, który r. 1236 zburzyli Krzyżacy pod wodzą Henryka z Misnii (III, c. 9 i 14). R. 1376 odnawia bisk. pomezański Mikołaj dla wsi tutejszej przywilej na 166 włók na prawie chełmińskim. Proboszcz dostaje 6 włók, sołtys Dyteryk 5 włók wraz z trzecim fenig. kar sądowych. Od każdej włóki ma czynsz wynosić 16 skojców bez 10 fen. i 2 kury rocznie; od 10 wł., podzielonych między mieszkańców, będą płacili pół grzyw. ale względem nich będą wolni od służby. Proboszcz będzie pobierał po pół korcu żyta i tyleż owsa mesznego od każdej włóki. Od ogrodników będzie pobierał po 2 kury od każdego. Wś ma 2 karczmy posiadać, które dawać będą 1 grzyw. czynszu i służbę czynić jak posiadacze 2 włók. Będą także prob. dawały mesznego tyle jak od 2 włók dostaje. Dan w Prabutach (Resinburg) d. 3 lut. (ob. Gesch d. Bisth.

Pomesanien v. Cramer, str. 98). R. 1470 nadaje bisk. pomezański Wincenty Kiełbasa wiernemu Jerzemu Unger przywilej na sołectwo tutejsze, zawierające 5 włók, na prawie chełm., z wolnem ryboł. w jez. Dzierzgoń małemi narzędziami dla własnej potrzeby. Dan w Kwidzynie w dzień św. Małgorzaty (ob. tamże, str. 178). Pierwszy pleban ewang. nastał tu r. 1542. W 1809 r. przypadało tu na 60 (około) mk. 15 nazw polskich (ob. Kętrz. O ludn. pol., str. 207). W w. XVI napotykamy tu także między włościanami dwie polskie nazwy: Ihene Polak, t. j. Jana Polaka i Bartosza Starostę (tamże, str. 206). *Ks. Fr.*

Riesenthal, także *Rischley*, wś, pow. trzebnicki, par. ew. Psary. W 1842 r. 5 dm., 32 mk. (14 kat.).

Riesenthal, leśn. należące do Pruskiego Frydlądu, pow. człuchowski. W 1868 r. 7 bud., 1 dm., 3 mk. kat., 29 ew.; 1885 r. 3 dm., 30 mk.

Riesenwalde (niem.), ob. *Stańkowo.*

Rietawas, ob. *Retów.*

Rieth, dobra ryc. w Pomeranii, pow. Ueckermuende, st. p. Gr. Muetzelburg.

Rietschen, wś, pow. rozborski, par. ew. Dubice (Daubitz). Do 1815 r. należała do Saskich Łużyc. W 1842 r. 38 dm., 298 mk., młyn wodny, smolarnia, cegielnia, łomy kamienia, kopalnie torfu. Leśnictwo królewskie R. obejmuje 10,000 mr.

Rietscheutz *Nieder* i *Ober*, 1368 *Reziz*, *Rzeczyca* (?), wś i dobra, pow. głogowski, par. ew. Rostersdorf, kościół paraf. katol. w miejscu. W 1842 r. 43 dm., dwór, 2 fol., 511 mk. (71 katol.), szkoła ewang. i katol. Dobra należały do fundacyi dla 5 panien szlacheckich (kanoniczek?), założonej w 1782 r. przez hr. von Schwerin. Do dóbr należały lasy rozległe, młyn wodny (nad Czarną wodą), tudzież Teichvorwerk, Waldvorwerk i Ziegelvorwerk.

Rietzken (niem.), ob. *Wygoda.*

Riewalde, ob. *Rywałd.*

Rieżica, ob. *Rzeżyca.*

Riff (niem.), ob. *Rewa.*

Rika, część Żabiego, w pow. kossowskim.

Riki 1.) gajówka na obszarze dwor. Starzysk, pow. jaworowski. 2.) **R.,** ob. *Rzeki.*

Rikijaus (żmujdz.), ob. *Rekijów.*

Rikoczew, jezioro, ob. *Puchaczów.*

Rikowitz (niem.), ob. *Rutkownica.*

Rill (niem.), ob. *Relów.*

Rilla (niem.), ob. *Rylła.*

Rimabanya, wś, hr. goemoerskie (Węg.), st. węg. kol. płn., st. tel., kościół par. ewang., 450 mk. Żyzna gleba, lasy; w okolicznych górach znajdują się kryształy górne i topazy, dawniej było też złoto.

Rimarska *Brczowa*, węg. *Rima Brczo*, wś, w hr. goemoerskiem (Węgry), przyst. węg. kolei płn., kościół par. ew., 460 mk. Nieurodzajna gleba, lasy, zdrój szczawiowy. Odlewnie i kuźnice żelaza.

Rimaszecs, miasto w hr. goemoerskiem (Węg.), st. węg. kol. płn., st. poczt. i tel., kościół paraf. katol. i ewang. Żyzna gleba, przemysł rękodzielniczy, jarmarki, szczególniej na konie, 1378 mk.

Rima Szombat, ob. *Rymarska Sobota.*

Rimawa, lewy dopływ Bodawy, lew. dopływu Hornadu (praw. dopł. Cissy).

Rimawic, węg. *Rimoca*, wś w hr. goemoerskiem, ma 374 mk., utrzymujących się z kołodziejstwa i furmaństwa.

Rima-Zaluzsany, ob. *Zaluzani.*

Rimmlack, wś, pow. iławski, st. p. Wildenhoff.

Rimoca, ob. *Rimawic.*

Rimsaht, rzeczka w Kurlandyi, dopływ Wenty z prawej strony, w par. goldyngskiej. Po przyjęciu Mergunu przybiera nazwę Reschja. Nadto przybiera rzkę Welsen, która na przestrzeni 70—80 stóp przepływa pod ziemią.

Rinachow, pow. wrocławski, ob. *Irsnacow.*

Rinauer Berg, ob. *Galtgarben.*

Rinderort *Alt* i *Neu*, wś, pow. labiewski, st. p. i tel. Labiewo.

Rindseln, dobra pryw. w Kurlandyi, z folw. *Klein-Rindseln*, w okr. tukumskim, pow. talseński, par. kandawska.

Rinduppen, folw., pow. tylżycki, st. p. Tylża.

Ringa, jezioro w pow. święciańskim, pod wsią Podwornie.

Ringels, folw., pow. rybacki, st. p. Laptau.

Ringen 1.) (łotew. *Rubbes)*, dobra pryw. z kośc. ewang., w Kurlandyi, w okr. i pow. goldyngskim, par. frauenburska. Do dóbr R. i Gross-Essern (łotew. Leela-Essere) należy 15 folwarków. Do tutejszego kościoła zalicza się filia Waddaxen, w par. auceńskiej (okr. tukumski). St. dr. żel. mitawskiej (Ryga-Możejki), między Możejkami a Auz, o 112 w. od Rygi a 20 w. od Możejków. 2.) **R.,** wś kośc. w okr. dorpackim gub. inflanckiej (ryskiej), niegdyś zamek, w murach którego jezuici dorpaccy urządzili gałęź kolegium dorpackiego, które tam przetrwało do 1626 r., poczem jezuici wygnani zostali przez Szwedów.

Ringen, ob. *Rynie.*

Ringlacken, wś, pow. welawski, st. p. i tel. Taplacken.

Ringmundshoff, st. dr. żel. rysko-dyneburskiej, w gub. inflanckiej, między Roemershoffem (o 20 w.) i Ogerem (o 16 w.), o 156 w. od Dyneburga, a 49 w. od Rygi.

Rink, jezioro w pow. reszelskim, ob. *Jeziorany* (t. III, 575).

Rinkau, leśnictwo, pow. bydgoski, o 4 klm.

na płn. od Bydgoszczy (par., poczta i st. dr. żel.); ma 5 dm. i 31 mk. (1 kat.).

Rinkowken (niem.), ob. *Rynkówka.*

Rinkuln, przyległ. dóbr pryw. Gross-Wirben, w okr. tukumskim, pow. talseński, par. zabelnska (Kurlandya).

Rinnen, jedno z ramion Nogatu.

Rinnergang *Niżni* i *Wyżni*, osada górnicza w obrębie Hnilca Małego, w hr. spiskiem, pow. hornadzkim, dystrykcie lewockim; ob. *Hnilec Mały.* *Br. G.*

Rinnersdorf *Gross* i *R. Klein*, pow. lubiński (Lueben). R. *Gross*, wś i dobra, posiada kościół par. ewang., założony jeszcze przed reformacyą. W 1842 r. 43 dm., dwór, 322 mk. (4 kat.), 2 młyny wodne, cegielnia, hodowla owiec. R. *Klein*, kat. par. Eisemost; 1842 r. 24 dm., 164 mk. (32 kat.), 2 młyny wodne.

Rinscht (niem.), ob. *Ryńszt.*

Rione, ob. *Riwne.*

Ripeń, ob. *Rypień.*

Ripielełowkis, zaśc., ob. *Rapiełaławka.*

Ripkeim, dobra ryc., pow. welawski, 3 klm. od st. p. Gruenhayn. Obszaru 788 ha, cegielnia.

Riplauken, folw., pow. węgoborski, st. p. Rosengarten.

Rippen 1.) dobra ryc. i młyn, z folw. Erichswalde, Julienhof, Ludwigsthal, Packerau, Wedderau, pow. świętosiekierski, 3 klm. od st. p., tel. i kol. żel. Ludwigsort. Obszaru 1809 ha, cegielnia. Por. *Honeda.* 2.) **R.,** leśniczówka, tamże, st. p. Hermsdorf.

Ripsch (niem.), ob. *Repaszy.*

Rischke (niem.), ob. *Ryszka.*

Risenau, wyb. do Rychemberka należące, pow. gdański nizinny.

Rissdorf (niem.), ob. *Ruszkinowce.*

Rissdorferbach (niem.), ob. *Ruszkinowski potok.*

Rissnow, dobra ryc. w Pomeranii, pow. kamiński, st. p. Alt-Sarnow.

Ristow 1.) dobra ryc. w Pomeranii, pow. białogrodzki, st. p. Wendisch-Tychow. 2.) **R.,** wś pod Sławnem, pow. sławiński w Pomeranii. W 1304 r. występuje jako świadek Henneke de Ristowe (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 554). 3.) **R.** *Stary* i *Wielki*, dobra ryc. i majętność prywatna, w Pomeranii, pow. sławiński, st. p. Sławno al. Latzig.

Riteln, folw. dóbr koronnych Alt-Schwarden (łotew. Wezz-Szwahrdes), w okr. i pow. goldyngskim, par. frauenburska (Kurlandya).

Ritschdorf, przys. w pow. trzebnickim, ob. *Leipe* 4).

Ritschen, ob. *Rujczyn.*

Ritschenwalde, ob. *Ryczywół* w pow. obornickim.

Rittel (niem.), ob. *Rytel.*

Rittenhof, dobra koronne w Kurlandyi, w okr. zelburskim, pow. frydrychsztacki, par. neretеńska.

Ritterbach, rzeka na Łużycach, lewy dopływ Szprewii, ob. *Łużyce* (t. V, 841).

Ritterberk, ob. *Rittersberg.*

Ritterhof, folw., pow. świętosiekierski, st. p. Hermsdorf Ostpr.

Ritters, wybud., pow. morąski, st. p. i tel. Libsztat.

Rittersberg, dobra ryc., pow. człuchowski, st. p. Brzęcznica (niem. Stegers) 5 klm. odl., st. kol. Bacrenwalde (o 7 klm.), par. katol. Fersztnowo, ewang. Elzanowo. Posiada kościół ewang. filialny, 636 ha (48 lasu, 60 łąk i 481 roli). W 1868 r. 25 bud., 9 dm., 85 mk., 15 kat., 70 ew.; 1885 r. 10 dm., 17 dym., 112 mk., 16 kat., 96 ew.; z tego na folw. Huetten przypadały 3 dm. i 32 mk. Właścicielem 1858 r. Demiński; 1885 r. Nehring. Według taryfy poborowej z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu Zychcki od 2 włók osiadł. i 3 ogrod. 4 fl. 24 gr. (ob. Rocz. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 190). Podług taryfy na symplę z r. 1717 płaciły tutejsze dobra 27 gr. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 95). R 1885 nabył dobra v. Livonius z Chojnic za 126,000 mrk. Dawniej istniał tu kościół katolicki. Z akt prowincyonalnego synodu arcyb. Wężyka z r. 1628 dowiadujemy się, że był przez inowierców zabrany. Za czasów oficyała Trebnica r. 1653 istniał już kościół luterański (ob. Utracone kościoły ks. Fankidejskiego, str. 337).

Rittersbergerhuette, dziś *Huette* zwany, folw. należący do Rittersberg.

Rittersfelde al. *Neu Maygunischken*, *Hoffmannshof*, wś, pow. gębiński, st. p. Walterkehmen.

Rittershausen (niem.), ob. *Szczepanki.*

Rittershof, posiadłość w pow. wyrzyskim, tuż pod Nakłem, ku południowi.

Rittersneusaasz al. *Sandershoefchen* (niem.), folw., pow. wystrucki, st. p., tel. i kol. żel. Wystruć.

Ritterstreu, folw. na prus. Litwie, pow. ragnecki, st. p. Kraupischken.

Ritterswalde, 1301 *Rukerswalde*, 1371 *Rugkirswalde*, wieś i dobra rycerskie i królewski obręb leśny, pow. nissański. W 1861 r. 147 dm., 851 mk. Kościół filialny par. Oppersdorf pochodzi z XIII wieku; szkoła katol., młyn wodny. Dobra rycerskie mają 393 mr.; wieś ma 46 gospod., 23 ogrod., 40 komorn.; obręb leśny królewski 857 mr. Ogółem cały obszar miał 6782 mr., w tem 2578 mr. lasu.

Ritterswalde (niem.), os., pow. pilkałowski, st. p. Rautenberg.

Ritterthal, dobra, pow. świętosiekierski, st. p. Balga.

Rittibalde, ob. *Rycybal.*

Rittigkeitschen, wś, pow. stołupiański, st. p. Trakehnen.

Ritzerow (niem.), dobra ryc. w Pomeranii, pow. białogrodzki, st. p. Reinfeld.

Ritzig, dobra ryc. w Pomeranii, pow. Schiwelbein, st. Reinfeld.

Ritzkenkrug al. *Jeruzalem*, karczma w powiecie bydgoskim, o $1^1/_2$ klm. na północ od Fordonia (par. i poczta), stacya drogi żel. w Czersku o $7^1/_2$ klm.; 6 mk. w 1 dm.

Ritzneudorf, wieś w Łużycach, ob. *Nowa Wieś* (t. VII, 213).

Ritzow 1.) dok. *Rithzow*, *Ricevo*, wś w Pomeranii, pod Słupskiem, pow. słupski. W 1240 r. sprzedaje za 2 konie ks. Świętopełk kapelanowi Hermanowi wieś Ricewo in Zlupensi dyoecesi, wolną od wszelkich ciężarów (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 60). Później r. 1288 posiada tę wieś klasztor w Belbuk (tamże, str. 390). 3.) **R.**, ob. *Recowo*. *Kś. Fr.*

Riwe, rzeka w Kurlandyi, płynie w par. Szakkenhausen, uchodzi do Baltyku.

Riwna al. *Rewna* 1.) wś, pow. i obw. sąd. wyżnicki, na praw. brzegu Czeremoszu, między nim a jego dopływem Wyżenką, na zach. od Wyżnicy, należy do obszaru miasta Wyżnicy. W 1880 r. miała R. wraz z wólkami Maleniczne i Mezybrody (al. Międzybrody) 116 dm., 533 mk., z czego na samę Riwną przypada 84 dm., 339 mk. Co do wyznania było 20 rz.-kat., 416 gr.-or., 52 żyd., a co do narodowości 481 Rusinów, 52 Niemców. W r. 1869 było 102 dm., 551 mk. Parafia gr.-orm. we Wyżence Górnej. Jest tu kaplica gr.-orm., zbudowana przez gminę w 1883 r. Właściciel Narcyz Aywas, Zofia Krzysztofowicz i Mieczysław Węgrzynowicz. St. poczt. Wyżnica. 2.) **R.** al. *Równa*, grupa zabudowań na obszarze dworskim gm. Werbowiec, pow. radowicki. *Br. G.*

Riwne (rus.) al. *Rione*, *Równe*, grupa zabudowań wiejskich w gm. Kuczurmare, pow. czerniowiecki. W r. 1880 było tu 9 dm., 46 mieszk. *Br. G.*

Riwnia (rus.) al. *Równia* 1.) przysiołek Stebnego, w pow. wyżnickim. 2.) **R.**, wólka w obr. gm. Banilli Mołdawskiej, w pow. storożynieckim. W r. 1880 było 24 dm., 135 mk.

Riwnyna (rus.) al. *Równina*, folwark na obszarze Zastawny, w pow. kocmańskim, na zach. od Zastawny. *Br. G.*

Rischoeft (niem.), ob. *Rozewie*.

Riza, jezioro w okręgu zelburskim (Kurlandya), w pobliżu granicy gub. kowieńskiej, długie $5^1/_2$ w., szerokie zaś do 2 w., połączone jest za pośrednictwem strugi z jez. Zieło. Spływa do Dźwiny.

Riza. Nazwa pospolita w Karpatach bukowińskich na oznaczenie szczytów, połonin i osad ludzkich. Przytaczamy ważniejsze. 1.) **R.**, szczyt w Karpatach bukowińskich, w okr. Szypotu Kameralnego, pow. radowiecki, pod 42° 43′ 45″ wsch.-dług. g. F. a 47° 46′ 50″ płn. szer. g., na płn.-wsch. od Tomnatyka (1567 mt.), u źródeł pot. Jałowiczory. Na zach. od szczytu połonina Kozarki z zabudowaniami halnymi. Wzniesienie 1377 mt. 2.) **R.**, na zach. od poprzedzającego stanowiska wznosi się szczyt lesisty Groń Riza, wznoszący się 1222 mt., w obrębie powyższej gminy, na pr., t. j. wsch. brzegu pot. Saraty, dopływu Czeremoszu Białego. 3.) **R.**, szczyt w Czarnym Dziale, na płd.-zach. od poprzedzającego, w tejże samej gminie, pod 42° 37′ 30″ wsch. dł. g. F. a 47° 46′ 11″ płn. szer. g., między Czeremoszem Białym (od zachodu) a Saratą, jego dopływem (od wsch.). Wzniesienie 1495 mt. 4.) **R.** al. *Risza*, w obr. gm. Storońca, w pow. wyżnickim, pod 42° 44′ 28″ wsch. dług. F. a 47° 58′ półn. szer., między pot. Storońcem a Rypieniem, dopływami Putyłówki. Wznies. 1032 mt. *Br. G.*

Riza 1.) grupa chat w obr. gm. Storońca, w pow. wyżnickim. 2.) **R.**, grupa chat w gm. Sergieu, w pow. wyżnickim. Na cmentarzu kaplica gr.-orm. *Br. G.*

Rizany jar, uroczysko na lewym brzegu Rosi, pod Korsuniem, pow. humański, naprzeciwko Jabłonówki, w pobliżu Wyhrajowa. Poprzednio nazywał się Głęboki jar; nad nim znajduje się 6 lub 7 mogił (ob. *Korsuń*, V, 39).

Rizy, grupa chat w obr. gm. Uścia Putyłowskiego, w pow. wyżnickim. *Br. G.*

Rjat' al. *Riet'*, rzka, prawy dopływ Sejmu, lewego dopływu Desny, wpadającej z lewej str. do Dniepru. Przybiera Osetę i Osmanię.

Rjeczki 1.) wś, pow. newelski, w 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. Trechalewo, w 1863 r. 5 dusz rewiz. 2.) **R.**, wś, tamże, 14 dusz rewiz.

Rjesak Muehle, tartak i olejarnia, pow. wojerecki, w gm. Czarny Konjec.

Rjesza, ob. *Rzesza*.

Rmostka, szczyt w Karpatach bukowińskich, w dziale wodnym Czeremoszu i Seretu, na granicy gmin Rostok i Berhometu Sereckiego, w pow. wyżnickim, pod 42° 53′ 15″ wsch. dług. od F. a 48° 6′ 20″ płn. szer. Wzniesienie 1084 mt. Od strony płn.-zachod. biją źródła pot. Towarnicy, podążającego na płn.-zachód do Czeremoszu; od strony płd.-wsch. znajdują się źródła Łopuszny, płynącej na płd.-wsch. do Seretu, od strony wsch. potoku Leleczy, również dopływu Seretu. Na zach. pochyłości rozległe połoniny należące do gminy Rostok. *Br. G.*

Rnowa lub *Rnówka*, rzka, ob. *Mrowa*.

Robach i *Hakendorf*, posiadłość w wiecz. dzierż., pow. elbląski, na wielkich Żuławach malborskich, nad lew. brzegiem Nogatu, któ-

ry tu niegdyś dzielić się miał na dwie części, o 1 1/2 mili na zachód od Elbląga (par. kat), st. p. Einlage, ma 64 ha. W 1869 r. 513 mk., 465 ew., 15 kat., 27 baptystów i 6 menonitów, 56 dm.; 1885 r. 58 dm., 105 dymów, 441 mk., 378 ew., 57 dyssyd., 6 kat. *Ks. Fr.*

Robacza łąka al. *Hrobaca, Hrabaca łąka*, szczyt lesistego pasma, na granicy gm. Kóz (od płn.) a Międzybrodzia Kobiernickiego (od płd.), w pow. bialskim; wznosi się 830 mt. npm. Na płn.-wschód szczyt Bujakowska góra, 749 mt. Od strony półn. las Kozy, w którym ma początek pot. Lipnik, dopł. Białej, Pisarzówka, Leśniówka, Węgierka, dopływy Soły. *Br. G.*

Robacznik, dziś *Paradyż*, niem. *Paradies*, wyb. należące do Góry, pow. wejherowski, st. p. Wejherowo. Czy miejscowość Robacznica, wymieniona u Kętrzyń., oznacza tę osadę, nie wiemy.

Robaczyn, wś i fol., pow. kościański (Szmigiel), o 3 klm. na płd.-wschód od Szmigla, nad strugą (dopł. Obry), par. Szmigiel, poczta i st. dr. żel. pod Starem Bojanowem. Między 1386 i 1399 r. występują Polny z R. i różni Robaczyńscy (Akta grodz. pozn.). W 1416 r. wchodzi w skład opola przemęckiego (ob. Przemęt); w1580 r. były tu 2 łany osiadłe, 1/2 pustego, 2 wiatraki, 2 osadn., 5 zagrod. i 30 owiec; R. należał dawniej do Bojanowskich, dziedziców Starego Bojanowa. Wś ma 26 dm., 191 mk. (90 kat., 101 prot.), obszaru 138 ha (98 roli, 17 łąk i 3 lasu); czysty doch. z ha roli 10·57 mrk, łąk 9·79 mrk, lasu 4·31 mrk. Folwark liczy 63 mk. w 4 dm. i wchodzi w skład okr. domin. Stare Bojanowo. Właścicielem jest Biron ks. Kuroński. *E. Cal.*

Robajcie, sioło we włości kroskiej (pow. rossieński), wspomniane w dok. z 1593 r.

Robak, os. młyn. nad Pilicą, pow. konecki, gm. i par. Przedbórz, odl. od Końskich 43 w., ma 42 mr.

Robak, młyn na Nerze (dopł. Prosny), pow. pleszewski, o 2 klm. na płd.-wschód od Pleszewa. Niewykazany w spisach.

Robaków 1.) fol., agent. poczt. i komora celna, na lew. brzegu Prosny, nad odnogą Żegocińską, pow. pleszewski (Jarocin), o 12 klm. na wsch.-płd. od Żerkowa, par. Żegocin (dawniej Szymanowice), poczta w miejscu, st. dr. żel. w Chrzanie o 16 klm. R. składa się z 4 dm. i 43 mk. (34 kat., 9 prot.); obszaru ma 207 ha (157 roli, 3 łąk); czysty doch. z ha roli 17·60 mrk, łąk 13·71 mrk. Właściciel Zygmunt hr. Mycielski. Komora celna należy do okręgu celnego pogorzelickiego. W r. 1876 wprowadzono z królestwa polskiego przez R. 989 hektolitrów pszenicy, 718 żyta, 110 jęczmienia, 100 cntn. rzepaku, 425 siana i słomy, 35 chmielu, 3720 mt. kub. drzewa opałowego, 669 sztuk drzewa użytkowego, 57 koni, 3648 nierogacizny i 2872 owiec. Dochód z opłaty listów i paczek wynosił 1226 mrk. Około r. 1523 składali dziedzice miejscowi proboszczom szymanowickim po 5 spądów żyta i tyleż owsa od ćwierci roli; w r. 1579 zarządzał R. Mikołaj Kamieński, właścicielem był w r. 1618 Łukasz Dzierzbiński. Pod Robakowem rozkopano cmentarzysko przedhistoryczne z grobami obłożonemi kamieniami polnemi, w których znaleziono sprzączkę bronzową, rodzaj dyademu, topór kamienny i perły szklane. Oznaczone na mapie sztabowej młyn robakowski i papiernia dziś już nie istnieją. 2.) **R.** al. *Robakowo*, wś, pow. szremski, o 7 klm. na płn. od Kurnika, w okolicy wzgórzystej, nad strugą spływającą do Maskawy, par. Tulce, poczta i st. dr. żel. w Gądkach (Gondek) o 2 klm.; ma 29 dm., 236 mk. (230 kat., 6 prot.); obszaru 629 ha (542 roli, 16 łąk, 8 lasu), czysty doch. z ha roli 8·22 mrk, łąk 5·87, lasu 0·78. W r. 1396 pisał się Andrzej dziedzicem Gryżyny i R.; 1398 r. toczyły się spory o dziedzictwo R. między Adamem Kowalskim (z Kowalskiego pod Pobiedziskami) a Moszczycem z Stęszewa i Szczedrzykiem z Runowa (pod Kurnikiem); w r. 1580 był dziedzicem Robakowa woj. poznański Stanisław Górka; później wchodziła wieś w skład dóbr kurnickich. 3.) **R.,** dok. *Robacovo*, posiadłość niegdyś klasztoru trzemeszyńskiego, w okolicy Wielatowa, Gębic, Kamieńca i Trzemeszna, w granicach obecnego pow. mogilnickiego, uzyskała potwierdzenia ks. Mieszka w r. 1145 i króla Kazimierza w r. 1368; istniała jeszcze około 1523 r.; pustkami leżała w r. 1567 (Kod. Wielkop. i Łaskiego, Lib. Ben., I, 199). *E. Cal.*

Robakówko, os. w pow. chełmińskim, dziś zwinięta.

Robakowo, jezioro w pow. chełmińskim, ma 170 mr. obszaru. Leżą nad niem dobra ryc. tejże nazwy.

Robakowo 1.) dok. *Rebkau, Robakopha*, dobra ryc. nad jez. t. n., pow. chełmiński, st. p. Trzebieluch, par. kat. Sosnowo. Obejmują 594 ha (3 lasu, 12 łąk, 494 roli). W 1868 r. 22 bud., 10 dm., 184 mk., 126 kat., 58 ew.; 1885 r. 18 dm., 38 dymów, 227 mk., 201 kat., 25 ew., 1 żyd. R. leży niedaleko szosy grudziądzkiej. W wizytacyi Strzesza z r. 1667 czytamy, że tu było 3 kmieci; dwór (dziedzic Sokołowski) dawał mesznego 2 kor. żyta i tyleż owsa (str. 104). R. 1509 kupuje Paweł Sokołowski od Andrzeja Robakowskiego dobra R. i Dąbrowo (ob. Kętrzyński, O narod. pol., str. 137). 2.) **R.,** niem. *Robbakau* al. *Robakau*, dobra ryc. na Kaszubach, pow. wejherowski, st. p. i kol. i par. kat. Luzin, 3 klm. odl., ew. Bolszewo. R. leży opodal dr. żel.

wejherowsko-lęborskiej, niedaleko Bolszewskiej strugi (dopł. Redy), o $1^1/_4$ mili na płd.-zachód od Wejherowa. W 1869 r. było 270 mk., 256 kat., 14 ew., 26 dm.; 1885 r. 28 dm., 51 dym., 326 mk., 294 kat., 32 ew. (wraz z wyb. Świchowem, mającem 15 dm. i 169 mk.). Cały obszar wynosi 1094 ha (100 lasu, 30 łąk i 639 roli). Dobra rozpadają się na cztery działy, których dziedzicami są: Antoni Żelewski, Feliks Malotki, Anastazya Dekowska (ur. Warzewska) i Antoni Sychowski. Do dóbr należy młyn wodny. Jeszcze w 1400 r. miało R. stare prawo polskie i było zobowiązane do jednej służby zbrojnej. Z kopenhadzkich tablic woskowych dowiadujemy się, że między r. 1390—91 jeden dział dóbr tutejszych, który dawniej należał do jakiegoś Stefana i po jego śmierci przypadł znów zakonowi krzyżackiemu, zostaje nadany Henrykowi Woian z obowiązkiem pewnych prestacyi dla wdowy po Stefanie (ob. Zeitsch. d. Westpreus. Gesch. Ver., IV, 76). Przy końcu XIV w. Hinrik Kausi i Swian z R. są oskarżeni i skazani na wygnanie (tamże, str. 76). Według wizytacyi Szaniawskiego z r. 1710 płaciło R. mesznego $2^1/_2$ kor. żyta i tyleż owsa (str. 30). W wizytacyi Rybińskiego z r. 1780 czytamy: R. z attyn. Królewskie posiadały następne familie: Joannes de Janewitz, Joan. de Chmieliński i Adam de Gowiński. Było 140 mk. (8 ew.). Wówczas należały dobra do pow. puckiego. Podług taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płaciła tu Jakubowa Robakowska od 2 włók folw. 2 fl., Michałowa i p. Somnic od $2^1/_2$ wł. folw. 2 fl. 15 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn. 1871, str. 195). Z taryfy na symplę z r. 1717 dowiadujemy się, że Andrzej Gowiński płacił 8 gr. i Krzysztof Donimirski 8 gr. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 102). W 1754 r. dziedzicem R. jest Donimirski. *Kś. Fr.*

Robakowski Młyn al. *Robaczek*, niem. *Robatzkauer Muehle*, os. młyn. nad Prątnicą (dopł. Rogoźnicy), na Kaszubach, przyl. Świecina, pow. pucki, st. p. Starzyn. Zawiera 6 włók i 22 mr. W 1869 r. 2 dm., 20 mk. ew.; 1885 r. 2 dm., 29 mk. Młyn należał dawniej do klasztoru żarnowieckiego. W 1281 r. w wilią św. Marcina Mestwin, ks. pomorski, darował go zakonnicom wraz z wsią Świecinem. R. 1686 dawał czynszu 50 zł.; r. 1750 Jan Ceynowa, młynarz, płacił zł. 130, Chrystyan Zell r. 1765 zł. 160. Zobowiązane były tu mleć wsie klasztorne: Sławoszyn, Warzewo, Świecino i Karlikowo (ob. Klasztory żeńskie p. kś. Fankidejskiego, str. 197). *Kś. Fr.*

Robaszew, wś i majorat, pow. sieradzki, gm. Brzeźnio, par. Godynice, odl. od Sieradza w. $21^1/_2$; ma 19 dm., wraz z majoratem Zwierzyniec i Starce 332 mk.

Robaszkowo, wś, pow. gnieźnieński (Witkowo), o 6 klm. na płn.-wsch. od Wrześni, par. Grzybowo-Chrzanowice, poczta i st. dr. żel. w Wrześni. Około 1830 r. było 10 dym. i 68 mk. kat.; należała do Chrzanowskich, dziedziców Kleparza (1 dm., 14 mk. kat.); powstała w nowszych czasach na gruntach Kleparza. R. tworzy dotąd odrębną całość; wskutek wykupywania włościan podupadła tak dalece, że nazwisko jej zaczyna się już zacierać. Nowsze spisy gmin z r. 1874 i 1888 nie podają R., rozciągając na nie nazwę Kleparza i pod nazwą tą podają wś o 1 dm. z 8 mk. kat. i z obszarem 35 ha i dominium o 7 dm. z 86 mk. (79 kat., 7 prot.) i z obszarem 234 ha; ob. *Kleparz.* *E. Cal.*

Robawy 1.) *Robowy*, *Robowo*, wś na niem. Warmii, pow. reszelski, par. i sąd w Reszlu, ma 52 dm., 546 mk. (450 kat.). Obszaru 1096 ha. Założona na mocy aktu biskupa Jana z 6 sierpnia 1363 r. Pierwszy właściciel był Ditlen Robabe. W 1722 r. posiada Sebastyan Młodzianowski, dworzanin bisk. Teodora Potockiego, karczmę w R. Ignacy Krasicki, bisk. warmiński, nadaje Piotrowi Makomaskiemu, burgrabiemu zamku starogrodzkiego, i jego małżonce Annie Lożance 8 włók w R. na lat 30. 2.) **R.,** leśniczówka, tamże, 1 dm., 7 mk. *Ad. N.*

Robcze, uroczysko na gruntach wsi Łęczyna, w pow. rowieńskim; ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 2: 314.

Robczysko, wś i fol., pow. wschowski (Leszno), o 6 klm. na płn.-zach. od Ponieca, przy dr. żel. z Leszna na Kąkolewo do Ponieca; par. Pawłowice, poczta w Poniecu, st. dr. żel. w Rydzynie (Reisen), Poniecu i Kąkolewie (Kankel). W r. 1310 wchodziło R. w skład pow. ponieckiego; r. 1580 posiadali na R. Bartłomiej Pawłowski $3^1/_4$ łan. os. i 1 zagrodnika, a Stanisław Bojanowski wiatrak, 3 łany osiadłe i 1 karczmarski; około 1793 r. należało R. do Maksymiliana Mielżyńskiego, dziedzica Pawłowic. Wś ma 15 dm., 122 mk. kat. i obszaru 195 ha (163 roli, 22 łąk, 2 lasu); czysty dochód z ha roli 10·18 mrk, łąk 15·27 mrk, lasu 2·35 mrk. Fol. z 7 dm. i 114 mk. należy do dóbr pawłowickich Leona hr. Mielżyńskiego. *E. Cal.*

Robek, wś nad rzeczką Zorą, praw. dopł. Schy, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Zaczyste, ma 4 osady; grunta lekkie, nizinne. *Al. Jel.*

Robeki, wś, pow. dzisieński, ob. *Rabieki*; odl. o 98 w. od Dzisny, ma 9 dm. i 126 mk.

Roben, moraw. *Rowna*, w dok. *Raaben*, wś i dobra, pow. głupczycki. Leży na granicy od Austryi, ma kościół par. kat. pochodzący z XI w., obecny, nowy, po spaleniu wzniesiony w 1832 r. Szkoła od połowy XVII w. W 1861

r. 219 dm., 1237 mk. (104 ew., 4 żyd.), 53 gospodarzy, 19 ogrodz., 99 komor., mających 4579 mr. roli, 100 mr. łąk i 78 mr. zarośli. We wsi były 4 wiatraki, gorzelnia, browar, olejarnia. Okolica lesista, gleba żytnia.

Robert, zaśc., pow. ihumeński, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. Dudzicze, przy gośc. wojenno-komunik. pomiędzy mkiem Dudzicze i mkiem Użlany, ma 1 osadę; należy do dominium Ozieryczyn, niegdyś biskupów wileńskich, obecnie urzędnika Szewicza. Grunta szczerkowe, urodzajne, łąki dość obfite, pastwisko dogodne. *A. Jel.*

Robertów 1.) wś włośc., pow. gostyński, gm. Pacyna, par. Gombin, ma 27 dm., 226 mk., 187 mr. Utworzona w 1865 r. 2.) **R.,** os., pow. piotrkowski, gm. Szydłów, ma 2 dm., 10 mk., 4 mr. dwor.

Robertów, fol., pow. bobrujski, w pobliżu drożyny ze wsi Dobrowolszczy do mka Szedryna, w 1 okr. pol. Dobryszcza, gm. Nowe Stepy; grunta piaszczyste. Należy do dominium Bielcza Pruszanowskich. *Al. Jel.*

Robertowo, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Łuck, okr. wiejski Buki, o 8 w. od gminy a 50 w. od Dzisny, podług spisu w 1864 r. 12 dusz rewiz. W spisie z 1866 r. podane dwa zaśc., jeden mający 2 dm. i 5 mk. kat., drugi 2 dm. i 16 mk. tegoż wyznania.

Robertowo, fol., pow. wągrowiecki (Żnin), o 3 klm. na zachód od Janówca, par., poczta i st. dr. żel. w Janówcu; 2 dymy i 50 mk. Ob. *Janowiec* (t. III, 431).

Robertshof 1.) wybud., pow. olsztyński, st. p., tel. i kol. żel. Wartembork, 2 dm., 38 mk. 2.) **R.,** wybud., pow. niborski, st. p., tel. i kol. żel. Nibork, 2 dm., 57 mk.

Robeż, karczma, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 86 w. od Poniewieża.

Robianka, wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Wojsko, o 41 w. od Brześcia.

Robicze al. *Raubicze,* wś i dwa fol. w płn.-wschod. części pow. mińskiego, w pobliżu rz. Usiaży, w gm. gródecko-ostrożyckiej, dawniej w par. kat. Cholawszczyzna, teraz Mińsk. Wś ma 14 osad; grunta faliste, szczerkowe, urodzajne. *Al. Jel.*

Robiszówka, byłe dobra zadnieprskie ks. Wiszniowieckich (ob. Stecki, Wołyń, II, 231).

Robitten 1.) dobra, pow. świętosiekierski, par. Świętasiekierka, poczta Maraunen, 123 mk., obszaru 425 ha. 2.) **R.,** wś, pow. pr. holądzki, par. Pr. Holąd, 20 dm., 165 mk. Obszaru 449 ha.

Robkojen al. *Jodpiaunen, Jundszen, Dozischken,* wś na prus. Litwie, pow. tylżycki, st. p. Picktupoenen, par. kat. Tylża, 77 dm., 478 mk. (181 kat.). Obszaru 858 ha (ob. t. V, 348).

Robotna, mylnie *Białucha,* potok, powstaje z kilku strug w płn.-zach. stronie Giebułtowa, w pow. krakowskim; płynie łączkami ku płd.-wschod. Od Trojadyna płynie ku Toniom korytem obszerniejszem; poniżej Toń potok rozlewa się we wsi, a przepłynąwszy ją wydobywa się na mokre łąki. Dobiegłszy Olszy, uchodzi poniżej niej do Prądnika z praw. brzegu. Długość 10 klm. W czasie posuchy wysycha. Ob. *Białucha* i *Prądnik.* *Br. G*

Robotno, niem. *Robottno,* leśn. należące do nadleśn. łąkorskiego (niem. Wilhelmsberg); 1885 r. 3 dm., 15 mk.

Robowo, wś nad pot. Robowskim, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Druja, okr. wiejski i dobra Niewęgłowskich Krycewicze, o 7 w. od gminy a $45^1/_2$ w. od Dzisny, ma 2 dm. i 26 mk. kat. (w 1864 r. 11 dusz rewiz).

Robowszczyzna, wś, pow. owrucki, koło Owrucza. W XV w. była własnością Harasyma Stanisławowicza Suryna, ożenionego z Maryną Stecką, córką Stefana Olechnowicza Steckiego (Zł. księga, X, 3). Ob. też Arch. J. Z. R., cz. IV, t. 1: 45.

Robszczyzna, zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 43 w. od Dzisny, 1 dm., 9 mk. katol.

Robszyszki, dobra we włości widuklewskiej (pow. rossieński), wspomniane w dokum. z 1579 r.

Robszyszkia, niwa w Wojdotoniach, we włości kroskiej (pow. rossieński), wspomniana w dokum. z 1593 r.

Roby, wś, ob. *Kraful.*

Roch, młyn, ob. *Pątnów* (VII, 929).

Roch 1.) niem. *Rochusmuehle,* młyn, pow. pleszewski (Jarocin), o 3 klm. od Nowego Miasta (st. poczt.), na strudze wpadającej do Warty; par. Dębno, okr. wiejski Kozia Wolica, st. dr. żel. w Chrzanie o 4 klm.; ma 1 dm. i 20 mk. 2.) **R.,** ob. *Św. Roch.* *E. Cal.*

Rohaczyn, ob. *Rogaczyk.*

Rochaj, las w pow. tomaszowskim, na obsarze Posadowa.

Rochal, os. młyn., pow. rypiński, gm. Sokołowo, par. Ruże, odl. o 19 w. Rypina, 1 dm., 9 mk., 32 mr.

Rochale *Wielkie,* folw., pow. błoński, gm. Pass, par. Leszno, odl. 5 w. od Błonia, o 36 od Warszawy, ma 81 mk. W 1827 r. było 4 dm., 51 mk. W 1886 r. folw. R. Wielkie rozl. mr. 428: gr. or. i ogr. mr. 294, łąk mr. 15, lasu mr. 6, nieuż. mr. 13; bud. mur. 8, z drzewa 9; płodozmian 10 i 4-polowy; pokłady torfu.

Rochaliki al. *Rochale Małe,* fol. i wś nad rz. Mrowną, pow. błoński, gm. Pass, par. Leszno, odl. 3 w. Błonia, o 31 od Warszawy, ma 53 mk., 285 mr. ziemi dwor. i 42 mr. włośc. Gleba pszenna. Davoust otrzymawszy

w 1807 r. dobra Pass osadził tu kolonistów Francuzów. *Sob.*

Rochalina, kol., pow. iłżecki, gm. Łaziska, par. Wielkie, odl. od Iłży 15 w., 1 dm., 5 mk., 189 mr. dwors.

Rochfalva (węg.), ob. *Rochowce.*

Rochlack, wś na Warmii, st. p. Rasząg, par. i sąd Biskupiec, 46 dm., 359 mk. kat. Obszaru 654 ha. R. 1288 zapisuje Caspar v. Baisen swemu słudze Medeten 5 włók w Roklawken (Rochlack) na prawie chełm.

Rochmanki, wś włośc., pow. miński, należała do dóbr Dubowlany (ob.).

Rochmanów, ob. *Rachmanów.*

Rochna al. *Koluszki*, osada młyn. nad rz. Mrożycą, pow. brzeziński, gm. Gałkówek, par. Brzeziny, 1 dm., 15 mk., 28 mr.

Rochnia, wś, pow. mławski, gm. Dąbrowa, par. Szreńsk, odl. o 17 w. od Mławy, posiada wiatrak, 25 dm., 213 mk., 446 mr. Obszar fol. należy do Grodkowa.

Rochny-Bądkowo, ob. *Bądkowo R.*

Rochów, kol., pow. łęczycki, gm. i par. Sobótka (ew. Dąbce), odl. od Łęczycy 20 w., ma 10 dm., 134 mk., 242 mr. ziemi pszennej.

Rochów, *Rochowo*, dobra, pow. rossieński, gm. Rossienie, o 10 w. od Rossień; własność Przeciszewskich.

Rochów, pow. nowotarski na Szląsku, ob. *Rachen.*

Rochówek 1.) kol., pow. łęczycki, gm. i par. Sobótka (ew. Dąbie), odl. od Łęczycy 18 w., ma 15 dm., 126 mk., 355 mr. ziemi pszennej. 2.) **R.,** wś i fol., pow. piotrkowski, gm. Bujny, par. Łobudzice; wś ma 6 dm., 85 mk., 54 mr.; fol. 2 dm., 3 mk., 273 mr.

Rochowce, węg. *Rochfalva*, wś, hr. gœmœrskie, ma kościół filialny ewang.; chów bydła, furmaństwo, 505 mk.

Rochowiec al. *Rachowiec*, wś nad rzką Czerniawką, dopł. Plissy, pow. nowogródzki, w 1 okr. pol. niehniewickim, gm. Wsielub, przy gośc. z Wereszkowa do Wsielubia, ma 20 osad pełnonadziałowych; miejscowość nieco falista, małoleśna, grunta dobre. *Al. Jel.*

Rochtyckie, dobra na Polesiu kijowskiem, graniczące z Ditiatkami, spadłe po Hrinkach Wnuczkiewiczach na Hornostajów; ob. *Domontów* (t. II, 119) i *Hornostajpol* (t. III, 127).

Rochus, *Roks*, *Rokus* (niem.), ob. *Rokusy.*

Rochy, wś, folw. i leśnictwo, pow. krotoszyński, nad Chachełną (dopł. Orli), o 5 klm. na zachód od Zdun (st. dr. żel. i poczta); par. Baszków, okr. wiejski Ruda, 4 dm. i 20 mk. R. były w XVI w. os. młyn.; później utworzono tu folwark dworski (do Baszkowa) i osadzono kilku chałupników; przy schyłku zeszłego stulecia należały do Mielżyńskich, dziedziców Zdun i Baszkowa. Folw. i leśnictwo wchodzą w skład dóbr baszkowskich; fol. ma 6 dm., 92 mk. a leśnictwo 1 dm., 16 mk.; właścicielem jest ks. Reuss. *E. Cal.*

Rockeimswalde, dobra, pow. welawski, st. p. Gruenhayn, sąd w Tapiewie; 9 dm., 132 mk., 373 ha obszaru.

Rockelkeim, wś i fol., pow. welawski, st. p. Gruenhayn. Wś ma 5 dm., 32 mk.; fol. 5 dm., 144 mk.; cegielnia 1 dm., 5 mk. Ogólny obszar 1599 ha.

Rockeln, wś, pow. frydlądzki, st. p. Schoenbruch, sąd okr. w Szępopolu, 11 dm., 130 mk., 295 ha obszaru.

Rockendorf, ob. *Raciniewo.*

Rocki, zaśc., pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. i par. katol. Pierszaje.

Rockiszki, folw. i dobra, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Dziewieniszki, par. Gieranony, o 41 w. od Oszmiany a 6 w. od Dziewieniszek, ma 6 mk. katol.; własność Umiastowskich.

Rocklasz, wś, pow. szczycieński, st. p., par. i sąd Wielbark; 40 dm., 221 mk., 1468 ha obszaru.

Rocławice, pow. inowrocławski, ob. *Racławice.*

Rocławki, niem. *Rakelwitz* al. *Rachelwitz*, dobra ryc., pow. chojnicki, st. p., tel. i kol. Silno (o 3 klm.), par. kat. Ostrowite, ewang. Chojnice (7 klm.). Leżą nad szosą chojnicką i obejmują 393 ha (345 roli, 19 łąk). W 1868 r. było 17 bud., 5 dm., 103 mk., 75 kat., 28 ew.; 1885 r. 6 dm., 18 dym., 119 mk., 86 kat., 33 ew. W 1374 r. Winryk v. Kniprode, w. m. krzyżacki, nadał R. na prawie chełm. braciom: Mikołajowi i Jakubowi i tychże półbraciom Tomaszowi i Tymysławowi. Później posiadali je trzej Gotszalkowie, którzy ufundowali kościołek filial. do Ostrowitego i uposażyli 2 włókami. Proboszcz miał co kwartał odprawiać mszę św. za fundatorów. Gdy kościół tutejszy opustoszał, wydał jakiś Jan de Gottenburg rozkaz, ażeby go więcej nieodbudować. Wizytator biskupi Hugo Lichtenstein r. 1485 nie każe wkładać tego obowiązku na biednych mieszk. (ob. Utracone kościoły p. Fankidejskiego, 311). W 1653 r. donosi wizytator Trebnic, że we wsi R. mieszkali tylko chałupnicy (inquilini), dwór zaś dawał mesznego 1 korz. żyta, 1 owsa (str. 109). Lustracya pow. tucholskiego z r. 1570 donosi, że R. należą do paraf. w Silnie i obejmują 20 włók. Dalej czytamy: Nobilis Michael Becker testimonium a judice attulit se praeterito anno igne percisse, ideo liber est. Eodem Nobilis Joannes Jezierski 2 mansi—ad 12 gr., Nob. Jacob Doerring 2 mansi possesi ad 20 gr.; Nobilis Martinus Stoermer 3 mansi — 12 gr., Nob. Adamus Stoermer 3 mansi — 12 gr. (ob. Odpisy w Peplinie). Później należały R. do

pow. człuchowskiego. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił tu p. Sędzia Człuchowski od 16 włók folw. i 2 ogr. 16 fl. i 16 gr. (ob. Roczn. Tow. Przyj. N. w Poznaniu, 1871, str. 190). Podług taryfy na symplę z r. 1717 płaciły R. 8 gr. (Cod. Belnensis, str. 95).

Roćmirowa także *Rozmirowa*, wś, część Bielska, w pow. nowosądeckim, na lew. brzegu Dunajcu, w okolicy podgórskiej i lesistej, przy gościńcu słotwińsko-sądeckim; 22 dm., 160 mk. *Mac.*

Rocoły, niem. *Rotzollen*, dobra na zach. brzegu jeziora Charzykowskiego, pow. człuchowski, st. p. Ciecholewy, par. kat. Przechlewo, odl. 2 mile, filia Polenica. Ma 1599·03 mr. magd. obszaru. W 1868 r. 15 bud., 9 dm., 117 mk., 64 kat., 53 ew. *Kś. Fr.*

Roczki, wś, pow. szawelski, gm. Żagory, o 35 w. od Szawel.

Roczkiew, wś nad rz. Muszą, gub. kowieńska.

Roczstwo, wś nieistniejąca obecnie, wraz z Klyczkowem, Moszkowcami (pow. katuski) i Sobotowem (pow. stanisławowski), należała do dóbr Martynów (pow. rohatyński), jak dowodzi poświadczenie wydane w Haliczu 30 stycznia 1470 r. przez Ihnata z Kutyszcz, sędziego, i Mikołaja Sieniawskiego, podsędka ziem. halickiego, że Elżbieta ze Żmigroda, córka Teodoryka z Jazłowca, ststy kamienieckiego, zamężna Masłowska, sprzedała Janowi Kole z Dalejowa, podkomorzemu halick., dwie części działu swego na Martynowie a trzecią część mu darowała (A. g. i z., t. IV, str. 189).

Roczynka 1.) al. *Roczonka* i *Targaniczka*, strumień, powstaje w gm. Targanice, pow. wadowickim, ze źródeł leśnych, z pod góry Potrojna (888 mt.), na granicy Kocierza (pow. żywiecki). Płynie leśnym jarem na płn.-zach., poczem wydobywszy się z lasu przerzyna obszar gm. Targanic, a następnie Sułkowic a w końcu Andrychowa, wśród którego uchodzi do Wieprzówki, dopł. Skawy. Obraca 10 młynów. Długość biegu 10 klm. 2.) **R.**, rzeczka, w średnim biegu także *Machutą* zwana, bierze początek w gm. Roczyny, pow. wadowickim, nad granicą Targanic; płynie granicą między Roczynami a Targarnicami i Andrychowem; przyjąwszy od lew. brzegu znaczny strumień Złoty Potok, przepływający wś Roczyny, z pod Złotej Góry, zwraca się na płn.-zach. i zrasza obszar Bulowic. Zasiliwszy się od lew. brzegu pot. Szybówką, przechodzi na obszar gm. Kęt; tu wydostawszy się na obszerną dolinę rz. Soły płynie niemal równolegle do Soły przez gminy Kęty, Nowa Wieś, Malec, Kańczuga, Bielawy i Łęki i wreszcie w obr. Grójca, na płn. od niego, wpada do Soły. Wśród biegu od Kęt począwszy rozdziela się kilkakrotnie na boczne ramiona, z których niektóre uchodzą do Soły. Z praw. brzegu przyjmuje między innymi potok Malecki i Olszyny. Długość biegu wynosi 24 klm. Zródła leżą na wys. 400 mt., ujście 240 mt. (szt. gen.). *Br. G.*

Roczyny, wś, pow. wadowicki, nad Roczynką, dopływem Soły z prawego brzegu, na płd. stronie gościńca z Andrychowa (7 klm.) do Kęt, w okolicy podgórskiej (388 mt. npm.), u stóp Złotej Góry (759 mt.). Ludna wś, słynęła dawniej z wyrobu płóta, podług Siarczyńskiego (rps. bibl. Ossolińskich, Nr 1826) było tu 60 warsztatów drelicharskich i blichy. Dziś ma 257 dm. i 1843 mk rz.-kat., Polaków. Obszar więk. posiadłości (hr. Bobrowski) ma 13 mr. roli, 1 mr. łąk, 17 mr. pastw. i 479 mr. lasu; pos. mn. 1357 mr. roli, 82 mr. łąk, 273 mr. pastw. i 39 mr. lasu. W płd. części obszaru lasy pokrywają wzgórza z kamienia wapnistego, który Szajnocha (Kosmos, 1883 i 1884) uważa za odrębny i najstarszy utwor karpacki. W 1581 (Pawiński, Małopol., 101) była własnością Pieniążka i składała się z 7 zagród z rolą. Par. w Andrychowie. Graniczy na płd. z Brzezinką, na zachód z Czańcem, na wschód z wsią Andrychowem a na płn. z Bulowicami. Brzezinkę uważają także za część Roczyn. *Mac.*

Roczyszki, wś, pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Sudargi, odl. od Władysławowa 29 w., ma 6 dm., 59 mk., 203 mr. obszaru. W 1827 r. było 7 dm., 64 mk. Wchodziła w skład dóbr rządowych Kidule.

Rodahn, wybud. do wsi Bledau należące, pow. królewiecki, st. pocz. Powunden, 3 dm., 38 mk.

Rodaki, wś i fol., pow. olkuski, gm. Ogrodzieniec, par. Chechło, odl. 12 w. od Olkusza, przy drodze do Ogrodzieńca. W 1827 r. było 31 dm., 390 mk. W 1876 r. fol. R. rozl. mr. 1396: gr. or. i ogr. mr. 401, łąk mr. 39, lasu mr. 922, nieuż. mr. 34; bud. mur. 4, z drzewa 18; las młody nieurządzony. Wś R. os. 84, z gr.mr. 537; nadto w r. 1872 w skutek układów o serwituty otrzymali włościanie mr. 304. Obszar folwarczny uległ później parcelacyi. W połowie XV w. wś Rodaki, w par. Chechło, własność Salomona i Piotra h. Łabędź, miała 15 łan. km., z których dziesięciny, wartości 4 grzyw., płacono bisk. krakowskiemu. Z łanu sołtysiego płacono dziesięcinę, wartości 2 grzyw., pleb. w Chechle (Długosz, L. B., II, 196). Według reg. pob. pow. krakowskiego, z r. 1490 wś R. miała 11 łan. W r. 1581 wś R., par. Chechło, własność Bonara, miała $9^1/_2$ łan. km., 1 kom. z bydłem, 2 kom. bez bydła (Pawiński, Małop., 31,435).

Rodaksdorf, ob. *Radaksdorf.*

Rodatycze, rus. *Horodiatyczi*, wś, pow. gró-

decki, 11 klm. na płn.-zach. od st. kol. i tel. w Gródku, urz. pocz. i st. dr. żel. Karola Ludwika w miejscu (odl. 42 klm. od Lwowa). Na wschód leżą Rzeczyczany, Haliczanów i Bratkowice, na płd. Wołczuchy i Milatyn, na zach. Bortiatyn (pow. mościski), na płn. Laszki, Zbadyń z Kuttenbergiem i Tuczapy (wsie pow. jaworowskiego). Środkiem obszaru płynie pot. Raków, dopływ Wiszni Sanowej. Zasila go od lew. brzegu pot. Zamłyński al. Wzduch, nadpływający od płd. z Milatyna, a od praw. brzegu struga powstająca w lesie wołoszowskim. W dolinie Rakowa leżą zabudowania wiejskie, przeważnie na praw. brzegu, w mniejszej części na lew. brzegu. Części wsi zwą się: Mielniki, Mołoszów, Pod Plebanią, Pruszyna, Skotnik, Wójtowszczyzna, Zamłynie. Na płd.-zach. leży las Laszczyna i Zamłynie, na płn.-zach. las Mołoszów (szczyt 269 mt.). Na płn.-wsch. śród niw wzgórze (312 mt.). Płd. część wsi przebiega kolej Karola Ludwika i gościniec lwowsko-przemyski. Własność większa (Maryi Mirskiej) ma roli or. 574, łąk i ogr. 334, pastw. 102, lasu 1963 mr.; wł. mn. roli or. 1797, łąk i ogr. 387, pastw. 237, lasu 3 mr. W r. 1880 było 296 dm., 1885 mk. w gm., 13 dm., 67 mk. na obsz. dwor. Między mieszkańcami było 1830 rz.-kat., 86 gr.-kat., 30 izrael., 6 innych wyznań; 1863 Polaków, 89 Rusinów. Par. rz.-kat. w miejscu, dek. gródecki. Do paraf. należą: Bratkowice, Dobrzany, Koców, Laszki, Leśniowice, Rzeczycany, Tuczapy, Wołczuchy i Zbadyń. Akt erekcyi zaginął. Odnowili ją w r. 1449 bracia Jan, Mikołaj, Piotr i Stanisław, wójtowie Rodatycz. Kościół drewniany, nie konsekrowany, p. w. W. Św. Par. gr.-kat. w Wołczuchach. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. jednokl. Świeżo powstał tu zakład nauki gospodarstwa kobiecego z programem obejmującem wszystko, co wchodzi w zakres domowego zarządu. Zakładem kierować i opiekować się będą siostry opatrzności. Znajdują się 3 karczmy: Murowanka, Lisa Góra i Wydra. W okolicy R. żyły niegdyś bobry, o czem wspomina Zawadzki w swojej „Faunie“. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koronnych, ststwa gródeckiego, w ziemi lwowskiej a wojew. ruskiem. W lustracyi z r. 1661 i 1662 (Rkp. Ossol., Nr 2834, fol. 233) czytamy: „Ta wieś zdawna zasiadła na łanach 26. W tej wsi juxta lustrationem A. 1627 było osiadłych poddanych na półłankach 9. Płacił każdy z nich czynszu po gr. 9, owsa po 4 półmiarki, po kapłonie jednym, dwaj po gęsi jednej. Zagrodników bywało 20. Płacili czynszu po gr. 12. Robocizna jak w inszych wsiach była. Teraz żadnego nie masz osiadłego poddanego, tylko zagrodników jest 28, płaci każdy z nich po gr. 12, facit zł. 11 gr. 6. Ciż powinni dawać po kurze jednej, przychodzi kur 28, po gr. 3, facit 2 zł. 24 gr. Robić powinni po dwa dni w tydzień. Pop z roli i cerkwi płaci zł. 2. Karczma przed wojną była, z której dawano arendy po zł. 25. Teraz jej nie masz. W tej wsi są kmieci osobne i grunta, których jest posesorem JMPan Aleksander Kazimierz Brodowski, chorąży zakroczymski, z JMPanią Morawcówną, małżonką swoją. Summa prowentu z tej wsi facit zł. 16“. W tejże lustracyi (str. 241 l. c.) czytamy: „Wójtostwo we wsi R. z kmieciami czterema. Tego wójtostwa posesorem jest JMPan Aleksander Kazimierz Brodowski, chorąży zakroczymski, wspólnie z JMPanią Morawcówną, małżonką swoją, za przywilejem JMC. króla Jana Kazimierza juris communicationis de dta Varsoviae die 5 Julii A. D. 1659. Na które to wójtostwo intromissyą in castro inferiori Leopoliensi 1659 wziętą i zapisaną. Do tego wójtostwa należą ex fundatione primaeva privilegis Sigismundi Augusti de dta Cracoviae, in conventione regni generali A. 1553: najprzód łanów 4, na których poddani kmiecie są zasadzeni, i dwór przy temże wójtostwie, karczma na półłanku, dwa obszary, na jednym dwór wójtowski, drugi między gajami, ale teraz lasem zarósł. Do tego zapust las wedle tych obszarów, zaś za tym lasem jest niwa Zaruccze nazwana, do tego wójtostwa przynależąca. Łąki do tegoż wójtostwa należą. Zagrodników 8 z placami; jatkę mięsną jedną, gdzie bydło bijać wolno i od każdego bydlęcia po groszu, albo szrot mięsa wójtowi płacić powinno. Cztery sadzawki, jedna Konrudka, druga Pawlika, trzecia Rakówka, czwarta gdzie młyn był, teraz wszystkie puste. Szósty grosz czynszów, szosę, kłodę owsa, szóstą kurę od poddanych starostwa gródeckiego, w Rodatyczach mieszkających należy. Trzeci grosz z tychże poddanych z sądów należy, a dwa grosze do zamku gródeckiego. Item spasne od wołów kupieckich należy temuż wójtowi. Na którem wójtostwie suma 1000 złp. jest włożona i zapisana, z którego niepowinni successores ustępować, ażby suma ta odłożona była. Na toż wójtostwo lenne prawo sobie uprosił JMPan Brodowski i z małżonką do lat 15. Dwór na tem wójtostwie jest z trzech stron ostrogiem oparkaniony. Budynki w nim wszystkie nowe. Budynek pierwszy, w którym izdeb dwie ex opposito z komnatą albo alkierzem jedną, i z izdebką, przy drugiej spiżarnia. Wyszedłszy z tego budynku po lewej stronie piekarnia z drzewa nadgniłego, po prawej stronie stajnia dobra, z dębu robiona; w tyle tego budynku po prawej stronie kuchnia, obora i gumno z chróstów. Na tem wójtostwie półłanków jest 10. Poddanych osiadłych, którzy

pługi swoje mają, jest 4. Ci robią po 5 dni w tydzień od południa w lecie i zimie. Zażen dzień jeden bez pańszczyzny; dają po 4 półmiarki owsa miarą grodecką, co czyni półmiarków 16, po gr. 15 = zł. 8. Kur po 6, za które przychodzi gr. 18. Zagrodników jest 8. Robią po 2 dni w tydzień od południa w lecie i zimie. Komornic jest 4; ci dzień w tydzień od południa robić powinni. Arenda z karczmy, młynka i z mytem i z spasnem na rok facit zł. 100. Staw jest przy tem wójtostwie; ten iż spustoszał, nic nie czyni. Czynszu z pól poddani królewscy i z Rodatycz do starostwa gródeckiego należący, powinni dawać trzeci grosz i trzecią kurę i owies według przywileju dawnego, co teraz nie uczyni tylko zł. 10. Za krestencyą ogólnie oszacowaną kładzie się na rok zł. 100. Summa prowentu z tego wójtostwa rodatyckiego na rok facit zł. 218 gr. 18. Ztąd wytrąciwszy na urzędnika solarium zł. 16. Na budynku, który swym kosztem budował JMPan dzierżawca wytrąca się zł. 77 gr. 18. Restat sumy, od której kwarta ma być płacona na Świątki, pod winami w prawie opisanymi, zł. 125. Deklaracya: Uważając przeszłe lata, iż mrozy do urodzajów tak ozimin jako i jarzyn przeszkodą były, więc i dla przechodzącego żołnierza zasiewy nie mogły być porządne, także i reparacyą budynków, karczmy i młynka przedsięwziąwszy, także okupy poddanych od żołnierzów, do tego załogi wołmi i końmi tychże, także słuszną uznaliśmy, aby od dopłacania za [lata przeszłe] wolen zostawał, a tylko a data lustrationis nostrae kwartę co rok do skarbu na Świątki płacił i wnosił JMPan dzierżawca". W tymże rękopisie podany jest zapisek lustracyjny z r. 1570 (str. 247): „W R. jest ludzi osiadłych dwiema połaciami 47. Każdy z nich siedzi na półłanku. Z każdego półłanku dają czynszu po gr. 9, facit zł. 14 gr. 3, z czego wójt dziedziczny za przywilejem swym bierze szósty grosz. Owsa dannego każdy z nich z półłanku daje po pół kłody miary grodeckiej, po gr. 15, kapłonów z półłanku po jednym. Nadto jest kmieci z osobna na półłankach 5. Czterej z nich dają po zł 3, a piąty po zł. 2, ku temu dają owsa po pół kłody, po kapłonie jednym. Pop ruski z cerkwi i z roli daje czynszu zł. 2. Tywon z łanu nic nie daje. Karczma z półłankiem roli, którą mu przydano, czyni per arendam na rok zł. 20, ku temu kapłonów 3. Nadto są jeszcze dwa półłanki puste, które kmiecie orzą za pewnym czynszem; z jednego półłanku płacą zł. 2, z drugiego zł. 2 gr. 6. Owsa po pół kłody, kapłonów po jednym. Nad te wszystkie role zostawa łanów pustych 8 i ćwierci 3, z których łan jeden rozdzielono, półłanek jeden do karczmy przyłączono, jako się wyżej mianowało przy karczmie, a drugi półłanek dano na zamianę plebanowi za niwę jego, która była przyległa do ról folwarkowych. Teraz zostało tylko łanów 7 a ćwierci 3, które ludzie zaorywają za pewnym czynszem; z każdego łanu dają po zł. 2 gr. 12, owsa po pół kłody, kapłonów po 2". W r. 1553, dokumentem wydanym w Krakowie d. 17 marca, nadaje Zygmunt August sołtystwo Rodatycze Krzysztofowi Wilkowskiemu (Arch. Kraj. we Lwowie, C., t. 376, str. 727). Dnia 23 maja 1566 (w Lublinie) nakazuje Zygmunt August Andrzejowi hr. Górce, wałeckiemu i jaworowskiemu staroście, aby jako dzierżawca wsi król. Tuczemp, w star. jaworowskiem położonej, był obecnym rozgraniczeniu królewszczyzny Rodatycz od wsi Laszki (l. c., C., t. 332, str. 500). W tejże samej sprawie dok. z 16 sierpnia 1566 (l. c., C., t. 332, str. 501). Dnia 1 maja 1571 (w Warszawie) rozkazuje Zygmunt August dzierżawcom sołtystwa Rodatycze okazać przywileje i dokumenta komisarzom, wyznaczonym do oddania tego sołtystwa Pawłowi Jaczimirskiemu (l. c., C., t. 334, str. 618). D. 15 marca 1635 (w Warszawie) pozwala Władysław IV Ferdynandowi z Mirowa Myszkowskiemu na pobór drzewa z wójtostwa Rodatycze (l. c., C., t. 386, str. 1210). D. 2 stycznia 1683 (we Lwowie) zezwala Jan III Aswerowi Wrzospolskiemu, cześnikowi czernichowskiemu, na cesyą dożywocia, które posiada na wójtostwie rodatyckiem, na rzecz Władysława Gnińskiego, starosty grodeckiego (l. c., C., t. 166, str. 668). Dnia 9 lutego 1702 nadaje August II wójtostwo w R. Janowi Gnińskiemu, wojewodzie pomorskiemu, staroście grodeckiemu (l. c., C., t. 481, str. 668). D. 29 sierpnia 1702 poruczа August II Janowi Białoskórskiemu, chorążemu bydgowskiemu, sądy komisarskie w wójtostwie rodatyckiem na czas nieobecności innych urzędników (l. c., C., t. 6, str. 761). D. 7 kwietnia 1703 daje August II Władysławowi Gurowskiemu, towarzyszowi chorągwi Mikołaja Krosnowskiego, podkomorzego lwowskiego, wójtostwo w Rodatyczach, opróżnione przez śmierć Jana Gnińskiego, woj. pomorskiego (l. c., C., t. 481, str. 772). D. 14 maja 1706 r. rozszerza August II prawo do wójtostwa we wsi R., służące Teresie Potockiej, na męża jej Tomasza, ordynata Zamoyskiego, starostę grodeckiego (l. c., C., t. 486, str. 1238). Dnia 5 paźdz. 1746 r. nadaje August III Franciszkowi i Katarzynie Niekraszom wójtostwo w R. (l. c., C., t. 552, str. 1863). D. 23 maja 1765 r. pozwala Stanisław August Izabeli Małachowskiej, wdowie po Janie Małachowskim, kanclerzu w. koron., zrzec się wójtostwa w R. na korzyść Hyacynta Małachowskiego, referendarza kor.,

starosty piotrkowskiego (l. c., C., t. 601, str. 555). *Lu. Dz.*

Rodau 1.) wybud. do wsi Januszkowa należące, pow. ostródzki, st. p. Witramowo. 2.) **R.**, wybud. do wsi Perpolken należące, pow. welawski, st. p. Goldbach, 3 dm., 73 mk.

Rodau, ob. *Rodowo.*

Rodchice al. *Dydłauki (Dydławki)*, wś, pow. rossieński, gm. Konstantynów, ma 1680 dzies. ziemi dworskiej; własność Edwarda Wolmera.

Rodecznica al. *Radecznica*, wś i fol., pow. zamojski, gm. Rodecznica, par. Mokre, odl. 14 w. Szczebrzeszyna i 62 w. od Lublina, ma 63 dm. (6 dworsk.) i 372 mk. (6 praw., 8 żyd.), 30 os. włośc. mających 424 mr. i 27 os. na ziemi poklasztornej, mających 72 mr. Pierwotnie R. zostawała w posiadaniu Świrskich, część obszaru przeszła następnie w posiadanie bernardynów a reszta przeszła w skład ordynacyi Zamoyskich, do której należy i dziś fol. R. Szczegóły historyczne odnoszące się do kościoła i klasztoru podane powyżej, ob. *Radecznica.* Tu dodajemy jako uzupełnienie: Malowniczość swego położenia zawdzięcza R. otaczającym ją wyniosłościom a zwłaszcza najwyższej górze zwanej dawniej Łysą al. Jasną, na której wzniesiono klasztor. U stóp góry wytryska kilka obfitych zdrojów, spływających za pośrednictwem pot. Czarnostockiego do pobliskiego Puru. Obfitość wody i żyzność gleby wywołały bujną roślinność w lasach, łąkach i bogatych sadach owocowych. Klasztor bernardynów istniał tu do 1864 r. Po kasacyi obraz św. Antoniego przeniesiono do kościoła w Łabuniach, inne obrazy i aparaty rozdzielono pomiędzy rozmaite kościoły, a na to miejsce urządzono tu cerkiew greko-unicką. Następnie zniesiono mury klasztorne, przerobiono kościół na cerkiew prawosławną, którą poświęcono w 1880 r. p. w. św. Antonia Pieczerskiego, z zachowaniem dawnego odpustu w dniu 13 czerwca. W 1882 r. zniesiono parafią a cerkiew w 1889 r. przemianowano na cerkiew krzyżową domu bisk. chełmskiego. W tymże roku odnowiono dwie kaplice w lesie i wystawiono pomnik żelazny z wizerunkiem św. Aleksandra Newskiego na cześć cesarza Aleksandra II. R. gmina należy do s. gm. okr. IV w Gorajcu, ma 14,572 mr. 188 pr. ziemi ornej, 7591 mr. 25 pr. łąk, 1580 mr. 108 pr. nieuż., 2414 mr. 262 pr. pod zabudowaniami, 578 mr. 293 pr. wód, 371 mr. błota i 1392 mr. 200 pr. lasu. Gleba po największej części glinkowata, w Zaporzu i Zaburzu jest kamień zwany opoką. Ludność składa się z 4382 kat., 218 prawosł. i 45 żyd., razem 4645 mk. W gminie są dwa młyny wodne i w niektórych wsiach ogrody owocowe, przeważnie śliwkowe sady, z których najpiękniejszym i najobfitszym tak co do ilości drzew jak i do rozmaitości gatunków jest ogród pobernardyński przy cerkwi w R. *T. Ż.*

Rodehlen 1.) wybud. przy wsi Dombehnen, pow. rastemborski, st. pocz. Barten, 7 dm., 163 mk. 2.) **R.** *Adl.*, wś, tamże, 2 dm., 15 mk., 86 ha. 3.) **R.** *Klein*, dobra, tamże, 7 dm., 108 mk., 259 ha obsz.

Rodeit, wybud., pow. niborski, tuż przy mieście powiatowem.

Rodeland 1.) posiadłość włośc. pod Elblągiem, ma 360·64 mr. Należała około r. 1543 do Jerzego Wildfang, członka bractwa św. Jerzego, które też po jego śmierci ją odziedziczyło i jeszcze dziś posiada (ob. Der Elbinger Kreis von Rhode, str. 87). 2.) **R.**, wyb. do wsi Jungfer należące, pow. elbląski. *Ks. Fr.*

Rodeland (niem.), 1.) ob. *Kopalina.* 2.) **R.**, wś, pow. szunowski, par. ew. Ketschdorf i Seitendorf; 1842 r. 13 dm., 72 mk. ew. 3.) **R.**, posiadłość pryw. pod Lignicą.

Rodelshoefen, dobra ryc. na niem Warmii, pow. licbarski, par. kat. w Brunsberdze, 8 dm., 107 mk., 252 ha.

Rodemannsgut 1.) *Rodmannshof* (na map. Chrzan.), dawniej *Borkenhagen*, posiadłość, pow. czarnkowski (Wieleń), o 14 klm. na zachód-północ Wielenia, na lew. brzegu Drawy (dopł. Noteci); par. kat. Wieleń, par. prot., poczta i st. dr. żel. w Krzyżu o 7 klm.; 2 dm., 9 mk. prot. i 46 ha. 2.) **R.**, dawna nazwa os. *Altthiergarten.*

Roden al. *Roddaw* (dok.), wś w komturstwie golubskiem, zniesiona r. 1414 (ob. Kętrz. O ludn. pol., str. 80). Krzyżackie księgi szkodowe z r. 1414 donoszą, że obejmowała 30 włók, ale po spustoszeniu nie odbudowana. *Ks. Fr.*

Rodewald 1.) leśnictwo w pow. międzychodzkim, ob. *Kolno.* 2.) **R.**, ob. *Podborowo.*

Rodionowo-Woskreseńskoje, st. pocz. i st. dr. żel. rybińsko-bołogowskiej, w gub. twerskiej, pomiędzy st. Charino (o 27 w.) a Sawelino (o 27 w.), o 72 w. od Rybińska a 208 w. od Bołogoja.

Rodis, rzka we włości medygiańskiej (pow. telszewskim), wspomniana w dokum z 1575 r.

Roditten (niem.), wś, pow. iławkowski, st. p., tel. i kol. żel. Iławka, par. kat. w Landsbergu, sąd okr. w Iławce, 14 dm., 141 mk., 239 ha obszaru.

Rodkiewicza Brzeg al. *Lubocki Brzeg*, wś nad rz. Pilicą, pow. rawski, gm. Rzeczyca, ma 9 dm., 94 mk., 139 mr. włośc.

Rodkówka, wś, pow. mścisławski, gm. Piriany, ma 18 dm. i 73 mk., z których 6 zajmuje się wyrobem wozów, sań itd.

Rodland, wybud. przy wsi Langenreihe, pow. holądzki, pocz. Hirschfeld, 3 dm., 24 mk.

Rodlofferhuben (niem.), majętność, wie-

czysta dzierżawa, pow. malborski, st. p. Malbork, gm. Kałdowo. Zawiera 4 włóki 12 mr.; 1869 r. 2 dm., 8 mk.kat., 5 ew.

Rodmannshoefen, dobra ryc., pow. królewiecki, st. p. Neuhausen, 9 dm., 160 mk., 354 ha.

Rodneńskie Alpy, nazwa północnego działu Karpat Siedmiogrodzkich.

Rodneńskie Hale, ob. *Inieu.*

Rodnia, ob. *Piekary*, pow. czerkaski.

Rodnia, mko nad bezim. rzką, pow. klimowicki, o 15 w. od Klimowicz, ma 78 dm. drewnianych (37 należy do chrześcian, 26 do żydów), 455 mk. (215 męż. i 240 kob.), w tej liczbie 219 prawosł., 1 katol. i 235 żydów; cerkiew murowana, dom modlitwy żydowski drewniany, młyn wodny, zarząd gminy, szkoła wiejska. Własność Osmołowskich. R. wymieniona jest jako mko w opisie statystycznym gubernii z 1784 r. Gmina Rodnia ma 5000 mk. (1922 męż., 1943 kob. i 1135 dzieci). W gminie znajduje się 7921 dzies. lasów prywatnych i 547 dzies. lasów włościańskich.

Rodniki, st. pocz. w pow. juriewieckim gub. kostromskiej, o 7 w. na południe od st. dr. żel. szujsko-iwanowskiej Gorkino.

Rodoć, folw., pow. piński, na Zarzeczu, w 3 okr. pol. płotnickim, gm. Raczysk al. Radczysk, przy drożynie ze wsi Wiczówki do Żołkina. Dzika, odludna miejscowość. *A. Jel.*

Rodowice, fol., pow. noworadomski, gm. Żytno, 1 dm., 27 mk., 300 mr. dwors.

Rodowicze, ok. *Radowicze.*

Rodówko, niem. *Klein Rodhau,* dobra ryc. w Pomezanii, nad zach. brzegiem jez. Dzierzgoń, pow. suski, st. p. i kol. Mikołajki 7·6 klm. odl., par. kat. Prabuty, ew. Rodowo, 441 ha (58 lasu, 34 łąk, 348 roli). Czysty dochód z gruntu wynosi 5921 mrk; hodowla bydła i owiec. W 1868 r. 15 bud., 8 dm., 95 mk., 29 kat., 66 ew.; 1885 r. 9 dm., 18 dymów, 96 mk., 28 kat., 68 ew. *Kś. Fr.*

Rodowo, niem. *Gross Rohdau*, 1323 *Rodow*, wś w Pomezanii, pow. suski, st. p. i kol. Mikołajki, par. kat. Prabuty. Posiada kościół ewang., szkołę ewang. 2-klas. (2 naucz. i 143 dz.); 422 ha obszaru, 32 łąk i 350 roli orn., której każdy ha przynosi 11·36 mrk czystego dochodu; 1868 r. 116 bud., 56 dm., 467 mk., 34 kat., 433 ew.; 1885 r. 59 dm., 87 dym., 408 mk., 34 kat., 374 ew. R. założył w dobrach sztembarskich Teodoryk Stango, pochodzący z polskiego rodu, w końcu XIII w., a osadził tu, jak z nazwy wsi wynika, Polaków. Tenże Teodoryk dostaje r. 1285 za zamek kwidzyński od bisk. pomezańskiego Heidenryka zamiast 150 grzywien 100 grz. gotówką i 50 włók w Gdakowie i R. Po śmierci Teodoryka posiadali z początku wś Michał z Lniska (Elnis), zięć Teodoryka, i brat jego Wojciech (Albertus), ale już przed r. 1289 zamienili tę wieś z bisk. pomezańskim na Butowo (ob. Kętrz. O ludn. pol., str. 181—183). R. 1361 daje bisk. pomezański Mikołaj I wsi kościelnej R., obejmującej wówczas R. i Rodówko, przywilej na 79½ włók z prawem chełm. Sołtys Segehard dostaje sołectwo i trzecią część kar sądowych i 5 wł. wolnych od czynszu, prob. zaś 4 wolne włóki; od reszty włók będą osadnicy czynszowali po 13 skojców i 2 kury rocznie na św. Marcin. Proboszczowi zaś będą dawali mesznego od każdej włóki po pół korca żyta i tyleż owsa. Dan w Kwidzynie (ob. „Gesch. des Bist. Pomesanien“ v. Cramer, str. 90). R. 1561 nadaje ks. Olbracht wsi R. nowy przywilej na 61½ wł. z prawem chełm., sołtys Rostek dostaje 5 wolnych włók wraz ze sołectwem (ob. tamże, str. 264). Kościół ewang. został tu założony r. 1624. Por. *Prabuty.* *Kś. Fr.*

Rodowo, wybud. na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, blisko jeziora Sorkwitskiego, należy do wsi Jędrychowa, 1 dm., 42 mk.

Rodowsino (w dokum. z 1597 r.), jezioro w dobrach Potykowie, we włości kroskiej (pow. rossieński).

Rodrzyca, pow. wałecki, ob. *Nadorzyce.*

Roduń, ob. *Radunka.*

Rodupie, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 36 w. od Wilna, 1 dm., 10 mk. katol.

Rodupis, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Uciany, o 68 w. od Wiłkomierza.

Rodupla, wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 56 w. Święcian, ma 4 dm., 34 mk. katol.

Rodwalde, wybud. przy dobr. ryc. Kurkenfeld, st. p. Nordenburg, 3 dm., 50 mk.

Rodwicie, wś, pow. rossieński, par. chwejdańska.

Rodyonówka, wś nad Pronią, pow. horecki, młyn wodny.

Rodyszki 1.) okolica szlach., pow. rossieński, par. kołtyniańska. Niegdyś dobra w pobliżu rzki Anczy, we włości kroskiej (w dok. z 1584, 5, 6, 9, 1599 r.). 2.) **R.,** ob. *Rudyszki.*

Rodyszkie, niwa nad rz. Wentą, pod Wiszniami, we włości użwenckiej (pow. szawelski), na trzy beczki posiewu żyta (w dokum. z 1589 r.).

Rodzany, kol., os. straż., pow. kaliski, gm. Ceków, par. Stawiszyn, odl. od Kalisza 23 w., kol. ma 29 dm., 232 mk.; os. straż. drog. 1 dm., 5 mk.

Rodzany, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 46 w. od Nowoaleksandrowska.

Rodzica (*Rodica*), rzeka w gub. mohylewskiej, prawy dopływ Dniepru.

Rodzie, wś włośc. nad pot. Olsie, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Jasiewo, okr. wiejski Nowy Dwór, o 5 w. od gminy a 37 w. od Święcian, ma 5 dm., 56 mk. katol. (26 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Zahacz.

Rodziejewo, ob. *Radziejewo.*

Rodzieńkowo, zaśc. w zach.-płn. części pow. mińskiego, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. i par. katol. Pierszaje, w okolicy wsi Dory, ma 1 osadę; grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Rodziewicze 1.) wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Dubicze, okr. wiejski Nowy Dwór, o 7 w. od gminy, podług spisu z 1865 r. 6 dusz rewiz.; własność Znamierowskich. 2.) **R.,** okolica szlach., tamże, o 7 w. od gminy a 29 w. od Szczuczyna, ma 10 dm., 84 mk. (w 1864 r. 13 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Ostryna. 3.) **R.,** folw. rząd., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Szczuczyn, o 7 w. od Szczuczyna, 32 mk. (1866). 4.) **R.,** okol. szl. nad rz. Żylanką, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 26 w. od Oszmiany, 6 dm., 65 mk. kat. 5.) **R.,** wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Iwie, okr. wiejski Urciszki, o $5^1/_2$ w. od gminy, 59 w. od Oszmiany a 32 w. od Dziewieniszek, ma 14 dm., 82 mk. katol. (w 1864 r. 42 dusz rewiz.); należy do dóbr Jatołtowicze Rymaszewskich. 6.) **R.,** okolica, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Wojstom, o 3 w. od gminy, podług spisu z 1864 r. 23 dusze rewiz. W spisie z 1864 r. podana okol. szlach., odl. o 78 w. od Święcian, mająca 24 dm., 147 mk. katol. i 14 żydów. 7.) **R.,** wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Wojstom, okr. wiejski i dobra Rzewuskich Hanuta, o 8 w. od gminy, podług spisu z 1864 r. 59 dusz rewiz. 8.) **R.,** wś, pow. borysowski, w 1 okr. pol. łohojskim, gm. Hajna, ma 21 osad pełnonadziałowych; miejscowość wzgórzysta, malownicza, dość leśna, grunta szczerkowe, kamień narzutowy. 9.) **R.,** folw., pow. borysowski, ma 25 włók; od 1862 r. własność Tyszkiewiczów, nie noszących tytułu hrabiowskiego. 10.) **R.,** ob. *Radziewicze.* *J. Krz.—A. Jel.*

Rodziewszczyzna 1.) fol. i dobra, pow. dziśieński, w 4 okr. pol., gm. Prozoroki, okr. wiejski Błoszniki, o 23 w. od Dzisny, ma 1 dm., 9 mk. katol.; własność Szyszków i Niemiry. Włościanie wnieśli 1132 rs. 13 kop. wykupu za wydzieloną ziemię. 2.) **R.,** wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Subotniki, okr. wiejski Kudajsze, o 7 w. od gminy, 33 dusz rewiz.; należy do dóbr Kwiatkowce Umiastowskich. 3.) **R.,** wś nad stawem, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gmina i dobra Wołożyn, okr. wiejski Kibudzie, o 62 w. od Oszmiany, ma 5 dm., 55 mk., w tej liczbie 49 prawosł. i 6 katol. (w 1861 r. 22 dusz rewiz.). 4.) **R.,** zaśc. włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. aleksandrowska, okr. wiejski i dobra skarbowe Swirany, o 10 w. od gminy, 18 dusz rewiz. 5.) **R.,** zaśc. rząd. nad rz. Wilią, pow. święciański, w 1 okr. pol., o 35 w. od Święcian, ma 2 dm., 21 mk. katol. 6.) **R.,** wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 75 w. od Nowoaleksandrowska. *J. Krz.*

Rodziszki 1.) wś, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Wysoki Dwór, okr. wiejski różewski, 6 dusz rewiz. 2.) **R.,** wś, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Kuryłowicze, o 40 w. od Słonima. 3.) **R.,** ob. *Radziszki.*

Rodziszywiec, pow. szamotulski, ob. *Radziszewiec.*

Rodzone, wś nad rz. Drwęcą, pow. rypiński, gm. i par. Płonne, odl. o 20 w. od Rypina, ma 6 dm., 129 mk., 127 mr. Obszar dworski w R. należy do dóbr Płonne.

Rodzone 1.) niem. *Rodzonne* al. *Rosen,* dok. 1548 *Rose,* folw. do dóbr sampławskich należący, nad rz. Lubawką i przy źródłach rz. Jesionny (dopł. Drwęcy), pow. lubawski, st. p. Radomno. W 1868 r. 18 bud., 8 dm., 44 mk. kat., 38 ew.; 1885 r. 3 dm., 38 mk. Wizyt. bisk. Strzesz pisze r. 1667: Wś R. szl. Sempławskich zamieszkiwało dawniej 5 kmieci. Teraz tylko jeden karczmarz daje mesznego 1 kor. żyta i tyleż owsa (str. 223). R. 1548 nakazuje Zygmunt August komisyi 'już przez ojca wyznaczonej załatwić spór co do naprawy mostu przez Drwęcę i dróg przy Rodzonem (ob. U. d. B. Culm von Woelky, str. 837.). 2.) **R.,** niem. *Deutsch Rodzonne* al. *Rosenkrug,* wyb., pow. lubawski, st. pocz. i par. katol. Iława, gm. Rudzicz. W 1868 r. 15 bud., 7 dm., 40 mk. kat., 60 ew.; 1885 r. 6 dm., 57 mk.

Roebelnau, os. w pow. szczycieńskim, środ bagien Łatona.

Roebern 1.) *Gross,* majątek chełm. na Żuławach, nad zatoką fryską, o milę na północ od Elbląga (st. p. i par. kat.), pow. elbląski wiejski; 313 ha (55 lasu, 56 łąk i 187 roli). Do dóbr należą: folw. Eichwald (1 dm. i 5 mk. 1885 r.); Dornbusch (2 dm., 14 mk.) i wiatrak. Do osuszania łąk stoi osobny wiatrak. W 1869 r. było 87 mk., 21 kat., 66 ew., 6 dm.; 1885 r. (z folw.) 9 dm., 17 dym., 85 mk., 22 kat., 62 ew., 1 dyssyd. 2.) **R.** *Klein* al. *Gross Teichhof* al. *Jungschulzenhof,* majętność prywatna, $^1/_4$ mili na północ od Elbląga, pow. elbląski wiejski; 63 ha (1 łąk i 35 roli). W 1869 r. 69 mk., 28 kat., 38 ew., 9 menon., 5 dm.; 1885 r. zaś 6 dm., 32 dymów, 126 mk., 31 kat., 95 ew. Sprzedaż masła do Elbląga i uprawa kartofli. *Ks. Fr.*

Roeblau, wś, pow. szczycieński, st. p., tel., sąd okr. w Wielbarku, par. do Lesin, 25 dm., 182 mk., 686 ha.

Roebsden al. *Roebszen, Chatoull-Skoeries* II,

wś na prus. Litwie, pow. szyłokarczemski, st. p. Kolletzischken.

Roechlitz, 1276 *Rochliz*, także *Raclitz*, wś nad Kacbachą, pow. złotoryjsko-hajnowski, posiada kościół par. ewang. (założony podobno przez ks. Jadwigę). W 1842 r. 71 dm., 538 mk. (9 katol.), szkoła ew., młyn, hodowla owiec i bydła. Jest to starożytna osada. Znajdował się tu grod warowny, służący później za miejsce pobytu książąt. Zamek ten ostatecznie zburzony podobno został w 1551 r. przez Wrocławian i Świdniczan, jako siedziba rabusiów rycerskich. Przy zamku stoją ruiny kaplicy zwanej kaplicą św. Jadwigi, która wraz z małżonkiem ks. Henrykiem często tu przebywała.

Roeckels *Preuss.*, dom zajezdny, pow. rybacki, st. p. Gruenhoff, 3 dm., 36 mk.

Roecknitz, rzka, lewy dopływ Sude, lewego dopływu Schale, wpadającej do Elby z praw. brzegu.

Roedersbruch, wybud. przy wsi Augken, pow. welawski, blisko miasta powiatowego.

Roedersdorf 1.) *Gross*, dobra ryc., pow. świętosiekierski, st. p. Hermsdorf, 14 dm., 189 mk., 654 ha. 2.) **R.** *Klein*, dobra ryc., pow. świętosiekierski, st. p. Bladiau, 7 dm., 138 mk., 386 ha. 3.) **R.,** *Koeniglich*, wś, w tymże powiecie, st. p. Eisenberg, 34 dm., 225 mk., 514 ha. *Ad. N.*

Roedershorst 1.) leśnictwo, pow. babimoski, pod Ciosańcem (Schussenze); par. Ciosaniec, okr. domin. Mochy, poczta w Kaszczorze; 1 dm. i 8 mk. 2.) **R.,** wybudowanie, tamże.

Roedszen al. *Roidszen*, wś, pow. gąbiński, st. p. Walterkehmen, 9 dm., 81 mk., 213 ha.

Roegnitz *(Rogoźnica?)* 1.) leśn., pow. człuchowski, st. p. Ciecholewy, par. kat. Przechlewo; 1885 r. 1 dm., 7 mk., gmina Hohenkamp. 2.) **R.,** wyb., tamże; 1885 r. 2 dm., 38 mk.

Roehlau także *Reyow*, wś, pow. kożuchowski, par. ew. Neustaedtel, katol. Lindau; 1842 r. 30 dm., 256 mk. (64 kat.), dwa młyny wodne, warsztaty płócienne.

Roehrfeld, pow. poznański, ob. *Przybroda.*

Roehrsdorf, pow. wschowski, ob. *Osowa Sień.*

Roehrsdorf 1.) *Alt*, 1293 *Rudengeresdorf*, 1372 *Ruedegersdorf*, wś nad Szaloną Nissą, pow. bolkowski. Posiada kościół par. ewang., założony 1742 r. W 1842 r. 131 dm., 1008 mk. (82 katol.), szkoła ewang., kaplica katol., 3 młyny wodne, piece wapienne, płóciennictwo. 2.) **R.** *Neu*, wś, pow. bolkowicki, par. ew. Rochrsdorf Alt; 1842 r. 34 dm., 282 mk. (101 katol.). 3.) **R.** *Bober*, 1369 *Rudigersdorff*, wś i dobra nad rz. Bober, pow. jeleniogórski, posiada kościół par. ewang., zbudowany 1782 r., kościół katol. par., który przed 1653 r. był ewang. W 1842 r. na obszarze większej posiadłości był: zamek, dwa folw., 5 dm., 70 mk. (2 katol.); w gminie 253 dm., 1452 mk. (68 katol.), szkoła ewang. od 1742 r., szkoła katol., piec wapienny, ruiny starego zamku. 4.) **R.** *Klein*, wś, pow. lwowski (na Szląsku), posiada kościół par. katol. p. w. św. Feliksa, od 1558 parafialny; obecny z 1703 r. W 1842 r. 160 dm., 830 mk. (13 ew.), piec wapienny, dwa młyny wodne. 5.) **R.** *am Queis*, 1375 r. *Rudgersdorf*, wś i fol., pow. lwowski (na Szląsku), par. kat. i ew. Friedeberg. W 1842 r. 107 dm., fol., 645 mk. (40 ew.), szkoła ewang., młyn wodny nad Kwiazią, tkactwo. 6.) **R.** *Wueste*, wś, pow. jeleniogórski, par. ew. Kamienogóra. W 1842 r. 100 dm., 661 mk. (3 kat.), szkoła ewang. 1742 r. założona, kaplica katol., dwa młyny wodne, warsztaty płócienne.

Roemershof, *Remershof*, dawniej *Schreibershof*, łotew. *Skrihwere* al. *Reemare-Muiża*, dobra pryw., w okr. ryskim, par. Ascheraden, niegdyś apertynencya dóbr Halswig, nadanych przez Gottharda Kettlera Stefanowi von Roemer. Na gruntach Halswiga Roemerowie założyli Roemershof. Na początku XVII w. Stefan Roemer i Jan Nymayer mieli za sobą dwie rodzone siostry von der Ropp, których wspólne kapitały w ręku Roemera zostawały. Kiedy Stefanowie Roemerowie skutkiem najazdu szwedzkiego do Polski odjechali, szwagier ich Nymayer w 1628 r. zajął opuszczone przez nich dobra, na których kapitał jego żony był oparty, a w 1634 r. Karol Gustaw Adolf zapewnił Nymayerowi posiadanie; następnie, w braku sukcesorów, dobra przyznał niejakiemu Skytte. W 1677 r. J. C. Skytte sprzedał gen. br. M. v. Schulc za 3500 talarów. Obecnie na gruntach R. znajduje się st. dr. żel. dynebursko-ryskiej, między st. Kokenhusen a Ringmundschaft, o 68 w. od Rygi a 136 w. od Dyneburga. Poprzednio przez R. przechodził trakt poczt. z Rygi do Dyneburga, ze st. pocz. w R., odległą o 74 w. od Rygi. *A. R.*

Roennen 1.) dobra pryw., w okr. tukumskim, pow. talseński, par. zabelnska (Kurlandya). Do dóbr należy fol. Friedrichsdorf. 2.) **R.** *Gross*, łot. *Rende*, dobra koronne, w okr., pow. i par. goldyngskiej (Kurlandya), z kośc. ewangielickim. Do dóbr należy fol. Neuhof. 3.) **R.** *Klein*, dobra prywatne, tamże.

Roesen, folw. dóbr koron. Kandau, w okr. tukumskim, pow. talseński, par. kandawska (Kurlandya).

Roeskau (niem.), ob. *Ryskowo.*

Roeske, leśn. należące do nadleśn. Pflastermuehl, pow. człuchowski, st. p. Koczała; 1885 r. 1 dm., 14 mk.

Roesken, dobra, pow. iławkowski, st. p. Reddenau, 4 dm., 45 mk., 167 ha.

Roesnerowy Folwark, niem. *Roesnersches Vorwerk*, posiadłość znanego z sprawy toruńskiej z r. 1724 burmistrza toruńskiego. Leżała tuż przy Toruniu, między miastem a cegielnią. Po konfiskacie tego majątku zostało miasto posiadaczem. Wojska francuskie zniszczyły tę posiadłość a ziemię wydzierżawia miasto teraz włościanom (ob. „Beschr. von Thorn“ Wernicke, str. 221). *Ks. Fr.*

Roesnitz, ob. *Rozumic*,

Roessen al. *Reeszen*, dobra, pow. rybacki, st. p. Dragehnen, 56 dm., 64 mk., 215 ha.

Roethloff, jezioro w pow. pr. holądzkim, 635 ha.

Roethloff, fol., pow. morąski, ob. *Neusass* 9).

Roeversdorf 1.) *Nieder* i *Ober*, wś, pow. szunowski, par. ew. i kat. Szunów. W 1842 r. 19 dm., folw., 119 mk. (2 katol.). 2.) **R.** *Ober*, wś i dobra, pow. szunowski, par. Szunów. W 1842 r. 96 dm., dwór, 2 folw., 600 mk. (6 katol.), szkoła ewang.

Roewersdorf, wś, pow. karniowski, ob. *Trzemeszna*.

Rofelt al. *Rofeld* (niem.), według dok. z. r. 1424 folw. do kapituły chełmińskiej należący, był w dzierżawie benedyktynek z Chełmna (ob. Woelky U. B. d. B. Culm, str. 388). Może to jest dzisiejsze Sarnowo (niem. Rehfeld), w pow. chełmińskim. *Ks. Fr.*

Rog..., ob. *Roh*.....

Rog, rus. *Roh*, *Rich*. Nazwa ta, przywiązana do wielkiej liczby miejscowości, przeważnie leśnych, występuje szczególniej na obszarach Rusi. Roh dawniej u Rusinów był synonimem lasu, a nawet według Moroszkina wyraz ten i dziś jeszcze jest w użyciu na oznaczenie lasu. Przeto nie jest do przyjęcia tłumaczenie tej nazwy miejscowej ani w znaczeniu rogu zwierzęcego ani też w znaczeniu angułu czyli ostrego klinu lasu lub boru (rogu);—nazwa ta stosuje się bowiem wprost do samego lasu, a bynajmniej ani do figury, ani do położenia onego. W nazwie *roh*, *rih*, *róg* tkwi pierwiastek sanskrycki *ruh* (crescere rość); stąd po sanskrycku *rohi*, *ruksza*, drzewo; staroslowiańskie *roszcza* las; rossyjskie *roż* (żyto). W polskim zaś i ruskim języku dalszymi tegoż samego wyrazu pochodnikami są: *rohoża*, *rogoża*, *rózga*, *rohatyna* (włócznia). Wyraz łaciński *rogus* oznacza stos drew, na którym palono umarłych. *Roh* według Narbutta po litewsku oznacza ołtarz; stąd *Swiętyroh*, miejsce na którem później stanęło miasto Wilno. W nazwie uroczysk leśnych albo osad wyraz *Roh*, na Rusiach, albo sam oddzielnie, albo z przyrostkiem przymiotnikowym występuje zwykle, np. Zełenyj roh, Berestowyj roh, Lipow roh, Krasnyj roh, Lisiczy roh. Towstoroli (gęste lasy), lub Bohatyryn roh, Storożowyj roh (lasy gdzie straż od pól odbywali Kozacy ukraińscy); Stryjów roh, Semenow roh, Nikityn roh, Tagan roh. Oto jeszcze w starym dokumencie rozgraniczenia dóbr berdyczowskich i machnowieckich z 1614 r. tenże wyraz *roh* w znaczeniu lasu jest użyty wyraźnie: „tam gdzie przyszła pięta gruntu januszpolskiego“—mówi tenże dokument—„stoi krąg dąbrowy, który zowią *Storożowym lasem* czyli *rogiem*“. Ten las czyli róg Storożowy stał tuż nad Czarnym szlakiem, Słowiańska Raguza, na brzegach morza Adriatyckiego, prawdopodobnie może też pochodzić od wyrazu *roh* pojętego w znaczeniu lasu; to też i *Dubrownik* jest, jak wiadomo, drugiem tegoż miasta nazwiskiem. *Ed. Rul.*

Róg, straż leśna, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Rożany, o 29½ w. od Słonima.

Róg-Mikitin, ob. *Mikitin-Róg*.

Róg 1.) wzgórze polne, w gm. Kalinowice Czeremoskie, pow. starożyniecki, tuż nad granicą gm. Wołoki i Stanowiec Dolnych, na zach. brzegu rz. Bruśnicy, między nią a Wołyczanką, dopływami Czeremoszu. Wznies. 331 mt. (szt. gen.). Miejsce znaku triang. 2.) **R.,** szczyt stanowiący wschodnio-południowy kraniec Ihrowiszcza, pasma górskiego w Beskidzie lesistym, między Łomnicą a Bystrzycą Sołotwińską. Wznies. 1658 mt. 3.) **R.,** ob. *Roh*.

Róg, niem. *Sonnenwalde*, wś w Pomeranii, pow. bytowski, st. p. Studzienice, par. katol. Ugoszcz. Według wizyt. Rybińskiego z r. 1780 było tu 81 mk. kat.

Rog 1.) wś, pow. niborski, st. p. Muszaki, 107 dm., 663 mk., 2047 ha. R. był wsią dannicką, obejmującą 58½ włók; sołtysem w 1571 r. jest Marcin Płoski; r. 1600 mieszkają ta sami Polacy. 2.) **R.,** wś na pol.-prus. Mazurach, na płd. brzegu jez. Święce, naprzeciw Węgoborku położonego, blisko płn. brzegu, pow. węgoborski, tamże st. p., tel. i kol. żel., 6 dm., 39 mk., 184 ha. 3.) **R.,** wybud. przy wsi Pierkunowie, blisko jez. Leckiego, na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki, st. p. i tel. Lec. 4.) **R.** al. *Rock*, *Rogen* (dok.), wś na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki, tuż przy granicy pow. margrabowskiego, nad małem Lękukskiem jeziorem, ½ mili od st. p. i tel. Orłowa. *Ad. N.*

Rogaciszki, *Rogatyszki*, nazwa niwy w Jawgilach, we włości wielońskiej (pow. kowieński), „na trzy beczki zasiewu wileńskiej miary“ (w dokum. w 1597 i 1598 r.).

Rogacz, fol., pow. sandomierski, gm. Klimontów, par. Goźlice, odl. od Sandomierza 20 w. W 1881 r. folw. R., oddzielony od dóbr Przybysławice, rozl. mr. 228: gr. or. i ogr. mr. 140, past. mr. 23, lasu mr. 60, nieuż. mr. 5; bud. z drzewa 4; płodozmian 5 i 7-polowy.

Rogacz, potok górski, powstaje w obrębie Piwnicznej, pow. nowosądecki, ze źródeł leśnych z pod góry Niemkowej (1026 mt.); płynie na płd.-wsch. jarem, uchodząc do potoku Czerczego, dopł. Popradu. Długość 3½ klm.

Rogacz 1.) *Wielki*, szczyt w Beskidzie wschodnim, dziale dunajecko-popradzkim, na granicy gm. Roztoki i Piwnicznej (pow. nowotarski), na płd.-wsch. od szczytu Radowej. Wznies. 1182 mt. (szt. gen.). 2.) **R.,** szczyt górski w Beskidzie zachodnim, w pow. bielskim, wznies. 928 mt. Leży na zachód od Mikuszowic. Por. *Magórka* (t. V, 904). *Br. G.*

Rogacz, fol. na obszarze wsi Kopcia, w powiecie kolbuszowskim, między pot. Przyrwą (od zach.) a jej dopływem Zagrodami, niedaleko granicy od Płazówki. *Br. G.*

Rogacza, niem. *Rogatz*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. słupski, st. p. i tel. Łebczyno, st. kol. Słupsk 9·5 klm., 617 ha; czysty doch. z gruntu 6275 mrk. W 1885 r. 13 dm., 26 dymów, 170 mk. ewang. *Kś. Fr.*

Rogacze 1.) w spisie z 1866 r. *Roganicze*, wś włośc., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Szczuczyn, o 7 w. od Szczuczyna, ma 5 dm., 50 mk. (w 1864 r. tylko 13 dusz rewiz.); należy do dóbr skarb. Rodziewicze. 2.) **R.,** białorus. *Rahaczy*, wś w pobliżu rz. Myszanki, pow. nowogródzki, gm. Krzywoszyn, ma 15 osad. 3.) **R.,** wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 5 okr. pol., gm. Rogacze, o 57 w. od Brześcia. 4.) **R.,** wś, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Indura, o 29 w. od Grodna. 5.) **R.,** wś, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Norki, od 16 w. od Prużany. 6.) **R.,** wś i przysiołek, pow. sokólski, w 1 okr. pol., gm. Grzebienie, o 34 w. od Sokółki.

Rogaczew, osada szlach., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 26 w. od Oszmiany, 1 dm., 11 mk. kat.

Rogaczew, ob. *Rohaczów.*

Rogaczewko al. *Rogaczewek*, *R. Małe*, *R. Skaławskich*, domin. i okr. domin., pow. kościański, o 9 klm. na płn. Krzywińca, na bitym trakcie czempińskim, nad strugą spływającą do jez. Zbęch; par. Wyskoć, poczta w Turwi, st. dr. żel. w Czempiniu i Kościanie, o 12 klm. R. z fol. Moszczenno (1 dm., 24 mk.) tworzą okr. domin. z obszarem 497 ha (426 roli, 32 łąk, 20 lasu); czysty dochód z ha roli 13·71 mrk, łąk 19·19 mrk, lasu 5·09 mrk; obie osady mają 8 dm., 216 mk (1 prot.). Gorzelnia parowa; właściciel Kazimierz Chłapowski. W r. 1366 Jan, bisk. poznański, przekazał kościołowi wyskockiemu dziesięcinę z R., którą około 1564 r. składało bisk. poznańskim z 8 łanów i z 1 pustego 3 złp. 18 gr. fertonów. W r. 1580 posiadał na R. Piotr Skaławski 3 łany osiadłe, 1 pusty, 2 zagrodn. i 1 komor., a Helena Bułakowska wiatrak, 3 łany osiadłe, 1 pusty i 2 zagrodn. Przy schyłku zeszłego stulecia należało R. do Antoniego Domiechowskiego, później do Skórzewskich.

Rogaczewo 1.) al. *Rogaczew*, *R. Wielkie*, wś i domin., pow. kościański, o 9 klm. na płn. od Krzywinia, graniczy z Rogaczewkiem; par. Wyskoć, okr. domin. Kopaszewo, poczta w Turwi, st. dr. żel. w Czempiniu i Szremie o 13 klm. W r. 1366 Jan, biskup poznański, przekazał kościołowi wyskockiemu dziesięcinę z R. Akta grodzkie poznańskie podają pod r. 1391 Andrzeja i Stefana Rogaczewskich w gronie świadków z pod Czempinia i Krzywinia, a pod r. 1393 Bilantę z R., która prawowała się z kmieciem dupiewskim (z Dupiewa pod Bukiem). Około r. 1564 składał Sebastyan Rogaczewski bisk. poznańskim z 3 ćwierci i 3 łanów osiadłych 1 złr. 15 gr. fertonów; w r. 1580 były w R. 4 łany, 4 zagrodn., 1 komor. i 40 owiec. W XVIII w. należało R. do Brzechwy, później do Ludwika Skórzewskiego, dziedzica Kopaszewa. Wś ma 10 dm., 85 mk. kat. i obszaru 82 ha (60 ha roli, 18 łąk); czysty dochód z ha roli 16·45 mrk, łąk 12·92 mrk. Domin. liczy 122 mk. w 7 dm. i wchodzi w skład dóbr kopaszewskich. Właścicielem jest Kazimierz Chłapowski. 2.) **R.,** fol., pow. szremski, o 6 klm. na wschód od Czempinia (poczta i st. dr. żel.) i o 11 klm. na płn. od Rogaczewka i Rogaczewa, par. Brodnica, okr. domin. Szołdry; 7 dm., 77 mk.; właściciel Stanisław Chłapowski. W r. 1580 posiadał Gabryel Brodzki na R. 2 półłanki i 3 zagrodn., a Magdalena Brodzka 1 łan osiadły, $^1/_2$ łanu pustego, 1 zagrodników i 15 owiec. Około r. 1773 był właścicielem R. Zakrzewski, podstoli kaliski, który wiódł spory graniczne z dziedzicami Brodnicy, Grzybna, Sulejowa i Iłówca; później przyłączono R. do Szołdr, własności Ignacego Wilczyńskiego. 3.) **R.** *Małe*, ob. *Rogaczewko.* *E. Cal.*

Rogaczny Las, chutor, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 5 okr. pol., gm. Rogacze, o 57 w. od Brześcia.

Rogaczów, fol., pow. noworadomski, gm. i par. Dąbrowa, ma 3 dm., 41 mk., 805 mr. W r. 1827 był 1 dm., 11 mk. Należy do dóbr Dąbrowa. W XVI w. Rogaczów, wś w par. Dąbrowa, dawał pleb. tylko kolędę a dziesięcinę w części katedrze gnieźnieńskiej, częścią (z folw.) pleb. w Brzykowie a w trzeciej części archidyak. kurzelowskiemu, wartości około grzywny (Łaski, L. B., I, 515, 554).

Rogaczówek, wś i fol., pow. noworadomski, gm. i par. Żytno, odl. 22 w. od Radomska; wś ma 20 dm., 160 mk., 108 mr.; fol. 2 dm., 23 mk., 319 mr. (119 orn., 101 lasu). W 1827 r. było 15 dm., 122 mk. W XVI w. Rogaczewek dawał dziesięciny, wartości dwóch grzyw., wikaryuszom kolegiaty kurzelowskiej a pleb. w Żytnie tylko kolędę po groszu z domu (Łaski, L. B., 511, 557). Według. reg. pob. pow. radomskiego z r. 1552—1553 wś Rogaczówek, w par. Żytne, miała w części Krzysztofa Silnickiego 3 osad i wraz z częścią Zofii Silnickiej 3 łany (Pawiński, Wielkop., II, 277).

Rogaczyk, *Rohaczyk*, w dokum. *Rochaczyn*, rzka w pow. melitopolskim gub. tauryckiej, lewy dopływ Dniepru, do którego uchodzi pomiędzy Biełosierką a Konką. Bierze począ-

tek pod wsią Rogaczyk Wierchni, a wpada pod wsią R. Niżni, rozlewając się w jezioro.

Rogahnen 1.) wś, pow. królewiecki, st. p. Waldau, 18 dm., 200 mk., 304 ha obszaru. 2.) **R.** *Klein*, wybud. przy wsi R., 2 dm., 13 mk.

Rogainen 1.) wś, pow. labiewski, st. p. i sąd okr. w Mehlauken, 25 dm., 144 mk., 162 ha obszaru. 2.) **R.,** wś, pow. nizinny, st. p. Lappienen, sąd okr. w Kaukehmen, 11 dm,, 81 mk., 107 ha obszaru. 3.) **R.,** dobra ryc. z folw. Katharinenhof i Zettmarshuld, pow. gołdapski, st. p. Dubeningken, razem 14 dm., 340 mk., 1084 ha. 4.) **R.,** wś w tymże powiecie, 11 dm., 99 mk. *Ad. N.*

Rogaischen 1.) al. *Paul R.*, wś, pow szyłokarczemski, st. p. Lankuppen. 2.) **R.** *Alt*, dobra z wielką stadniną, w pow. darkiejmskim, st. p. Trempen. 3.) **R.** *Neu*, wś w tymże powiecie, st. p. Socdehnen. *Ad. N.*

Rogajsz, *Rogajszy*, ob. *Rogajże.*

Rogajsze 1.) zaśc., pow. wiłkomierski, gm Uciany, o 56 w. od Wiłkomierza. 2.) **R.,** wś i osada, pow. wiłkomierski, gm. Ołoty, o 66 w. od Wiłkomierza.

Rogajże, *Rogajsz*, po łotew. *Rogajszy*, wś w pow. lucyńskim, parafii brodajskiej, gm. Pyłda, w 1863 r. 102 dusz rewiz. Własność Kiełpszów, ma 782 dz., niegdyś Ryków. Kaplica filialna. Włościanie zapłacili 6890 rs. wykupu za wydzieloną ziemię. W R. znajduje się biuro komisarza 2 okr. pol. (stanowego prystawa). R. i Brodaje w 1599 r. należały do rotmistrza Adama Chotkowskiego; następnie R. przez parę wieków stanowił dziedziczną własność rogajskiej linii Ryków (ob. Manteufel, *Inflanty*, 155).

Rogal 1.) os. leś., pow. słupecki, gm. i par. Zagórów, odl. od Słupcy 15 w., ma 1 dm. 2.) **R.,** kol., pow. kaliski, gm. i par. Koźminek, odl. od Kalisza 15 w., ma 12 dm., 77 mk. 3.) **R.,** fol., pow. sandomierski, gm. Lipnik, par. Malice, odl. od Sandomierza 14 w., ma 1 dm., 5 mk., 150 mr. 4.) **R.,** pow. łomżyński, gm. i par. Miastkowo. W 1827 r. był 1 dm., 10 mk. 5.) **R.,** stary okop w pow. makowskim, ob. *Gąsewo.* 6.) **R.,** os. włośc., pow. lipnowski, gm. Brudzień, par. Bądkowo, odl. o 34 w. od Lipna, ma 1 dm., 6 mk., 21 mr. 7.) **R.,** wś, pow. rypiński, gm. Dzierżno, par. Swiedziebna, odl. o 19 w. od Rypina, ma 3 dm., 14 mk., 36 mr. *Br. Ch.*

Rogal, osada leśna w Czarnotkach, pow. średzki.

Rogal, wybud. do Brzyńska należące, pow. brodnicki. W 1868 r. 18 bud., 10 dm., 49 mk., 35 kat., 14 ew.; 1885 r. 8 dm., 66 mk.

Rogale 1.) wś, pow. bilgorajski, gm. Sól, par. Puszcza Solska (wsch. obrz. Sól). 2) **R.,** wś i fol., pow. łukowski, gm. i par. Trzebieszów, odl. 12 w. od Łukowa, ma 10 dm., 78 mk. W 1827 r. było 10 dm., 39 mk. W 1885 r. fol. R. rozl. mr. 331: gr. or. i ogr. mr. 182, łąk mr. 75, past. mr. 25, lasu mr. 36, nieuż. mr. 13; bud. z drzewa 21; płodozmian 6-polowy, las nieurządzony, wiatrak. Wś R. os. 7, z gr. mr. 69. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1552 wś szlach. Rogale Ruda, w par. Trzebieszów, płaciła od 2 ćwierci łanu i z pół łanu. W. r. 1580 Jan Rogal od 4 włók, które sam orze, płacił 2 fl., od zagrody bez roli 4 gr. Summa fl. 2 gr. 4 (Pawiński, Małop., str. 385, 399, 422). 3.) **R.,** pow. sokołowski, ob. *Dmochy R.* 4.) **R.** *Szlacheckie*, wś i fol., pow. makowski, gm. Gąsewo. W r. 1827 było 5 dm., 28 mk. W 1847 r. fol. R. Szlacheckie rozł. mr. 915: gr. or. i ogr. mr. 423, łąk mr. 120, lasu mr. 180, past. mr. 60, nieuż. mr. 15, gruntów włośc. mr. 117. 5.) **R.,** wś, pow. kolneński, gm. Stawiski, par. Romany, mieszka tu drobna szlachta (ob. *Dzierzbia*). W 1827 r. było 18 dm., 106 mk. 6.) **R.,** pow. sierpecki, ob. *Charzyny R.* 7.) **R.,** przyległość dóbr Lubowidz, w pow. mławskim. 8.) **R.,** wś, pow. przasnyski, gm. i par. Dzierzgowo, odl. o 28 w. od Przasnysza, ma 2 dm., 11 mk., 227 mr. *Br. Ch.*

Rogale 1.) białorus. *Rahali*, wś, pow. bobrujski, w 4 okr. pol. świsłockim, gm. Horbacewicze, ma 5 osad; grunta lekkie. 2.) **R.,** zaśc. na półn. krańcu pow. mińskiego, przy granicy pow. borysowskiego, w gm. Białorucz, ma 2 osady; grunta szczerkowe, nieco faliste. *A. Jel.*

Rogale 1.) wś na prus. Litwie, pow. darkiejmski, st. p. Szabienen, 43 dm., 349 mk. prot., 489 ha. Wś ta, jak świadczy jej nazwa, jest pamiątką działalności kolonizatorskiej Polaków w tym dalekim powiecie; dziś zniemczona zupełnie. 2.) **R.,** dobra ryc. nad jez. t. n., na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, blisko granicy pow. jańsborskiego, poczta w Rańsku, par. w Dźwierzutach; 6 dm., 138 mk., 635 ha. R. istniały już w r. 1436. Należały do klucza rańskiego, jak wskazuje dokument z 1468 r., którym Henryk z Pławna nadaje kuchmistrzowi Sternbergowi ten klucz, a w nim R. z 8 włókami. 3.) **R.** *Wielkie*, wś nad jez. t. n., na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, w pobliżu granicy pow. leckiego, 4 klm. na płd.-zach. od st. p. Grabnika, 38 dm., 264 mk., 770 ha. 4.) **R.** *Małe*, wś, tamże, o 3 klm. na płd. od R. Wielkich. Istniała już r. 1550. Ks. Olbracht podaje r. 1552 do wiadomości, że Jerzy v. Diebes nadał obydwóm sołtysom w Rogalach, Michałowi i Maciejowi, 35 włók boru, celem założenia wsi dannickiej na prawie magdeburskiem, między jeziorami Rogala, Skomackiem, Druglin, Różyńskiem i Grabnikiem; sołtysi otrzymują 5 włók. 5.) **R.** *Wielkie*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsbor-

ski, o 1 klm. od granicy król. polskiego, poniżej jez. Gutskiego, 7 klm. od st. p. Różyńska, sąd okr. w Biale; 34 dm., 240 mk., 537 ha. 6.) **R.** *Małe*, wś, tamże, najdalej na płn.-wsch. położona ze wszystkich miejscowości powiatu; powyżej jez. Gutskiego, st. p. Prostki, sąd okr. w Biale; 10 dm., 71 mk., 171 ha. Zygfryd Flach v. Schwarzburg, komtur baldzki, nadaje Maciejowi Rogali, Maciejowi, Grzegorzowi i Stefanowi 30 włók w Rogalach na prawie magdeburskiem, między granicą mazowiecką, Skarzynem, Szłapiami, Wszczętkami i Lipińskiemi. Dan w Piszu r. 1741. Jan v. Helmstadt, wójt piski, przekazuje Maciejowi Rogali 2 włóki nadwyżki, które przy pomiarach Dąbrowy miernik wykazał. Dan w Piszu r. 1476. *Ad. N.*

Rogalew 1.) wś włośc., pow. jędrzejowski, gm. i par. Mierzwin, ma 6 os., 115 mr., wchodziła w skład dóbr Gruszczyn. 2.) **R.**, wś włośc., pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. Celejów, par. Wąwolnica, ma 15 os., 87 mr. Wchodziła w skład dóbr Kazimierz.

Rogalewo, niem. *Rogulewo*, wyb., pow. wejherowski, st. p. Chylonia; należy do Łężyc; 1885 r. 4 dm., 31 mk.

Rogalewszczyzna, wś, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Wiszniów, okr. wiejski i dobra Chreptowiczów Wójtowicze, o 4 w. od gminy a 43 w. od Oszmiany, ma 12 dm., 101 mk. (95 prawosł. i 6 katol.).

Rogalice, wś nieistniejąca obecnie, w par. Łańcuchów (pow. chełmski). Wspomina ją Długosz (Lib. Ben., II, 547). Według reg. pob. z 1531 r. leżała w pow. lubelskim i wraz z Wolą i Zakrzowem miała 8 łanów (Pawiński, Małop., 352).

Rogalik, dobra na polsko-prus. Mazurach, pow. łecki, st. p. Grabnik; 4 dm., 76 mk., 137 ha.

Rogalin 1.) wś i fol., pow. nieszawski, gm. i par. Piotrków, ma 71 mk. W 1827 r. było 15 dm., 99 mk. W 1867 r. fol. R. rozl. mr. 406: gr. or. i ogr. mr. 345, łąk mr. 15, past. mr. 30, nieuż. mr. 16. Wś R. os. 8, z gr. mr. 8. Według reg. pob. pow. radziejowskiego z r. 1557—1566 wś Rogalino, w par. Kaczewo, miała 3 łany, 3 zagr. (Pawiński, Wlkop., II, 80). 2.) **R.,** fol., pow. iłżecki, gm. Wierzchowiska, par. Krępa, odl. od Iłży 18 w., ma 1 dm., 4 mk. W 1876 r. fol. R., oddzielony od dóbr Jawor Solecki, rozl. mr. 209: gr. or. i ogr. mr. 203, łąk mr. 5, nieuż. mr. 1; bud. z drzewa 2.

Rogalin, wś, pow. czerykowski, gm. Dołgie, ma 65 dm. i 305 mk.

Rogalin 1.) wś i domin., pow. szremski, o 11 klm. na zach. od Bnina, na praw. brzegu Warty, tworzącej liczne łachy; par. Rogalinek, poczta na Holendrach Radzewskich (Hohensee), st. dr. żel. w Mosinie o 6 klm.; przewóz pod Rogalinkiem. W r. 1247 Przemysław I potwierdzając dar kanonika Mikołaja, który nadał R. kościołowi poznańskiemu, przyznał mieszkańcom osady prawa, jakie używały posiadłości kościelne; w r. 1266 odnowił te przywileje Bolesław syn Odonicza. Nadane obszary obejmowały też Rogalinek, który pozostał przy kapitule poznańskiej. W r. 1294 znajduje się R. w ręku Mirosława, syna Przedpełki, któremu Przemysław II pozwala w jego wsiach zaprowadzać prawo niemieckie; r. 1357 pisze się Jakusz dziedzicem Rogalina. Wiadomość, jakoby w r. 1360 król Kazimierz zamienił R. za inne dobra kawalerów św. Jana Jerozolimskiego i wszystkich im na R. praw swoich odstąpił, z wyjątkiem myślistwa na jelenie, polega na mylnem odczytaniu dokumentu z d. 6 marca 1360 r. (ob. Kod. Wielkop., n. 1418). Między r. 1386 i 1399 pisali się ztąd różni Rogalińscy (Akta grodz. pozn.); w r. 1432 Stanisław z R. (Kod. Wielkop., wyd. Raczyńskiego, str. 164) a w r. 1481 Rogalińscy-Łodzice. Z nich Mikołaj sprzedał R. w r. 1511 Janowi Raczyńskiemu za 300 grzyw. groszy średnich; po Raczyńskich przechodził R. kolejno przez ręce Konarskich, Małachowskich i Baranowskich, z których Andrzej posiadał na R. 2 pół-łanki osiadłe i 1 zagrodnika, a Maciej 2 pół-łanki, 2 zagrodników i 1 rybaka. Po Baranowskich nastali Gorajscy i Zakrzewscy. Helena z Zakrzewskich, matka sławnego Krzysztofa Arciszewskiego, który przyszedł tu na świat, wniosła R. w dom Arciszewskich (Raczyński, Wspom., I, 279) i sprzedała go w r. 1605 Mikołajowi Manieckiemu za 12,000 złp. ówczesnych; późniejszymi dziedzicami byli Unrugowie, Szlichtyngowie, Krzyżanowscy i w końcu hr. Raczyńscy, którzy wyzyskawszy urocze położenie tej osady, przekształcili R. na prawdziwie pańską siedzibę. Kaplicę istniejącą jeszcze (około 1784) przy dworze miejscowym zniósł w r. 1820 Edward hr. Raczyński, a wystawił na wzgórzu kościół mający odtworzyć kształty świątyni w Nismes (w południowej Francyi), 70 stóp długi i 42 stopy szeroki, z 10 kolumnami porządku korynckiego, i grobowiec, w którym zgromadził zwłoki przodków swoich. Opis kościoła tego i grobowca z odnośnemi rycinami zamieścił hr. Raczyński w „Wspomnieniach“ (I, 282 i 3), następnie „Przyjaciel Ludu“ leszczyński (VIII, 319) i „Tygodnik Illust.“ (z r. 1860, I, 60 i r. 1862, V, 228). Pałac tutejszy w stylu francuskim, z oficynami w półkole, zawiera cenną zbrojownię i bogaty zbiór rękopisów i dzieł rzadkich. W r. 1848 rozkiełznane żołdactwo pruskie zrabowało zamek, pastwiąc się zwłaszcza nad zbrojownią. Rysunek zamku podaje

„Album“ N. Ordy, a zbrojowni „Przyj. Ludu“ (VII, 153). Za pałacem rozciąga się strzyżony ogród francuski i park angielski, ozdobiony kilkowiekowemi dębami. Na odnodze Warty, która tu tworzy rodzaj wyspy, stoi młyn wodny w kształcie kaplicy gotyckiej (rysunek podają „Wspomnienia“ Raczyńskiego i „Przyj. Ludu“). W lesie, przy drodze do Poznania, stoi krzyż na grobie pustelnika, który tam osiadł około 1780 r. Lasy i zarośla ciągną się od holendrów Radzowskich po pod Rogalinek, wzdłuż Warty, a ku płn.-wschodowi stykają się z lasami Rogalinka, Daszowic i Mieczowa. Wśród tych lasów, dziś już przetrzebionych, między Świątnikami a holendrami Radzewskiemi, stał niegdyś dom borowy Dobiertkami zwany; była to w XVI w. własność Baranowskich, dziedziców Rogalina, wchodząca w skład parafii Mieczowo. Na obszarze R. znajduje się glina i ruda żelazna. W r. 1603 było tu 20 krów, 9 wołów roboczych, 30 świń, 300 owiec, młyn, browar i mielcuch. Obecnie wieś ma 14 dym., 116 mk. (1 prot.) i 178 ha (111 roli, 16 łąk, 2 lasu); czysty dochód z ha roli 6·66 mrk, łąk 5·87 mrk, lasu 2·35 mrk. Dominium z fol. Polesie (1 dm., 23 mk.), który powstał w nowszych czasach, i z wybudowaniami (2 dm., 57 mk.), z któremi tworzy okrąg dominialny, ma 27 dm., 394 mk. (390 kat., 4 prot.) i obszaru 1340 ha (813 roli, 60 łąk, 300 lasu); czysty dochód z ha roli 9·40 mrk, łąk 9·79 mrk, lasu 3·52 mrk; gorzelnia parowa i chów bydła holenderskiego. Właścicielem jest Edward hr. Raczyński. 2.) **R.** al. *Rogalinek* al. *Rogalinko*, osada niegdyś, pod Kłeckiem, w pow. gnieźnieńskim, istniała już w r. 1255; w r. 1445 pleban kłecki Mikołaj sprzedał wikaryuszowi swemu Janowi dziesięciny z R. za 30 grzywien srebra. Około 1523 r. leżała już pustkami (Łaski, L. B., 90 i 92 przyp.). *E. Cal.*

Rogalin 1.) wś, pow. złotowski, st. poczt. i par. kat. Więcbork 1¼ mili odl., filia Wielowicz, 402 ha (25 łąk i 351 roli). W skład gm. wchodzą: Rogalin (1885 r. 14 dm., 79 mk.) i Rogalinerbusch (8 dm., 46 mk.); wś sama liczyła 1868 r. 46 bud., 15 dm., 233 mk. i to 89 kat., 144 ew.; 1885 r. zaś 20 dm. i 125 mk., cała gmina zaś 83 kat, 167 ew., 6 żyd. Dawniej był tu folwark, obecnie sprzedany. Chałupnicy zostali po części rolą obdarzeni, po części zniesieni. Jedną część obszaru włączono do dzisiejszego folw. Rogalina, drugą rozdzielono r. 1826 na parcele, z których powstała kolonia Rogalin (ob. Gesch. d. Kr. Flatow v. Schmitt, str. 268). R. leży na wschód od Więcborka, tuż nad granicą w. ks. poznańskiego i posiada szkołę ew. (1 naucz. i 69 dz.). 2.) **R.**, majętność prywatna, tamże, st. poczt. Wielewicz, 3 klm odl., 249 ha (33 łąk i 196 roli orn.); cegielnia tutejsza wypala dreny; hodowla bydła holend., sprzedaż mleka i wełny. W 1885 r. 7 dm., 14 dym., 98 mk., 22 kat., 76 ew. *Ks. Fr.*

Rogalinek 1.) wś kościelna, pow. szremski, dek. średzki, o 13 klm. na zachód od Kurnika i Bnina, na praw. brzegu Warty, naprzeciw Sowińca i Mosiny, graniczy z Rogalinem; ma 72 dm., 468 mk. (423 kat., 45 prot.) i 507 ha (306 roli, 60 łąk, 66 lasu); czysty dochód z ha roli 7·20 mrk, łąk 11·04 mrk, lasu 2·21 mrk. Parafia w miejscu, poczta na Holendrach Radzewskich (Hohensee), st. dr. żel. w Mosinie o 4 klm. R. był własnością kapituły poznańskiej, zabraną przez rząd pruski. Na obszarach kapitulnych stanęła osada: Saskie Pole (Sachsenfelde) i leśnictwo Waldecke. W 1580 r. posiadała kapituła 4 półłanki i 2 zagrodn. na R. Parafią w regestrach pobor. mylnie „Rogozieniec“ zwaną, składały: Rogalinek, Rogalin i Świątniki; później przybyły Polesie i Saskie Pole. Kościół p. w. św. Michała istniał już przed r. 1510; w miejsce starego wystawił około 1712 r. sufragan poznański Hieronim Wierzbowski nowy kościół. Par. obejmuje 1283 dusz. 2.) **R.**, folwark do Jankowic, w par. Ceradz Kościelny, na pograniczu pow. bukowskiego i szamotulskiego, własność Rozalii z Chłapowskich hr. Engestromowej (około 1793 r.); dziś nie istnieje. 3.) **R.**, pow. gnieźnieński, ob. *Rogalin* pod Kłeckiem.

Rogalinerbusch (niem.), kol., ob. *Rogalin.*

Rogalińska Wólka, fol., pow. radomski, gm. Potworów, par. Bukowno, odl. 28 w. od Radomia. W 1882 r. fol. R. Wólka rozl. mr. 419: gr. or. i ogr. mr. 60, łąk mr. 13, past. mr. 13, lasu mr. 326, wody mr. 1, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 8; las urządzony.

Rogaliszki 1.) okolica szl., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 36 w. od Wilna, 4 dm., 25 mk. kat. 2,) **R.**, dobra, pow. wiłkomierski, gm. Ołoty, o 32 w. od Wiłkomierza.

Rogalki, fol., pow. nieszawski, gm. Czamanin, par. Świerczyn, ma 34 mk., 135 mr.

Rogalów 1.) pow. włoszczowski, gmina i par. Krasocin. 2.) **R.**, przyl. dóbr Grudzyny, w pow. jędrzejowskim. 2.) **R.**, wś nieistniejąca obecnie, w par. Wąwolnica (pow. puławski). W połowie XV w. własność Jana Rogalowskiego h. Nabra, miała łany kmiece i folwark. Ze wszystkich ról płacono dziesięcinę plebanowi w Wąwolnicy, wartości 3 grzyw. Była też karczma i zagrodnicy (Długosz, Lib. Ben., III, 257). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 były tu dwa łany, należące do szlachty niemającej kmieci (Pawiński, Małop., 369).

Rogalskie, jezioro na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, składa się z dwóch części, zwanych Wielkie i Małe jezioro, połączonych

strugą. Jest w związku z całym szeregiem jezior mazurskich. Obszaru przeszło 200 ha.

Rogalski Młyn, niem. *Rogelmuehle*, młyn wodny i domy w Biestrzykowicach, pow. namysłowski.

Rogalwalde, dobra, pow. darkiejmski, st. poczt. Abelischken; 11 dm., 200 mk., 733 ha.

Rogały, dobra, pow. szawelski, gm. Szawkiany, o 23 w. od Szawel.

Rogańce, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 18 w. od Nowoaleksandrowska.

Roganicze 1.) wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Dubicze, okr. wiejski i dobra Mikulskich Głębokie, o $1^1/_2$ w. od gminy a 28 w. od Szczuczyna, ma 20 dm., 182 mk. prawosł. (w 1864 r. 85 dusz rew.). 2.) **R.,** ob. *Rogacze*.

Roganinia, osada, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 57 w. od Poniewieża.

Roganiszki, wś, pow. sejneński, gm. i par. Sereje, odl. od Sejn 38 w., ma 18 dm., 122 mk.

Roganiszki 1.) al. *Zielonka*, fol., pow. święciański, w 1 okr. pol., ma 4 dm., 20 mk. kat. 2.) **R.,** fol. szlach., pow. trocki, w 3 okr. pol., o 66 w. od Trok, 2 dm., 23 mk. (1 prawosł., 22 katol.).

Rogasdowba, rzeczka we włości kroskiej (pow. rossieński), przepływa przez dobra Tryszany, około niwy Kalwy (w dok. z 1598 r.).

Rogasen, pow. obornicki, ob. *Rogoźno*.

Rogasen (niem.), ob. *Rogoźno*.

Rogaskowo, fol., pow. płoński, gm. i par. Sochocin. Fol. ten, oddzielony od dóbr rząd. Gromadzin, rozl. mr. 194: gr. or. i ogr. mr. 147, łąk mr. 27, past. mr. 15, nieuż. mr, 4.

Rogaszyce 1.) wś kośc., okr. wiejski, dominium i okr. domin., pow. i dek. ostrzeszowski, o 5 klm. na płd. od Ostrzeszowa, przy bitym trakcie do Kępna, u źródeł strugi, spływającej do Rudnicy (dopł. Prosny), w okolicy wznoszącej się 232 do 277 mt.; par. w miejscu, poczta w Domaninie, st. dr. żel. w Ostrzeszowie. W r. 1360 nadał R. w dożywocie biskup wrocławski Przecław kanonikowi poznańskiemu Stefanowi Gromossy. Kościół miejscowy p. w. św. Bartłomieja, z drzewa, stanął w r. 1636, w miejsce starego, kosztem Jana Mączyńskiego, dziedzica. Parafią składają: Dobra, Królewskie, Malinów, Rogaszyce, Źródelna i Żyrów, ogółem 1045 dusz. Wś ma 63 dm., 427 mk.; w skład okr. wiejskiego wchodzą: Królewskie (10 dm., 65 mk.), Malinów (1 dm., 24 mk.), Sobolizna (1 dm., 7 mk.), Wiązownia (1 dm., 13 mk.), Źródelna (1 dm., 27 mk.) i Żyrów (35 dm., 178 mk.); cały okr. ma 112 dm., 741 mk. (689 kat., 52 prot.) i obszaru 1355 ha (973 roli, 95 łąk, 185 lasu); czysty dochód z ha roli 5·13 mrk, łąk 11·89 mrk, lasu 0·67 mrk. Dominium liczy 125 mk. w 13 dm.; właścicielem jest Nestor Wężyk; w skład okr. domin. wchodzą: Dobra (4 dm., 73 mk.) i Królewskie (3 dm., 65 mk.); cały okrąg ma 20 dm., 263 mk. (256 kat., 7 prot.) i obszaru 1226 ha (599 roli, 68 łąk, 482 lasu); czysty dochód z ha roli 6·25 mrk, łąk 13·49, lasu 0·87 mrk. 2.) **R.,** fol., pow. wrzesiński (Jarocin), o 5 klm. na wschód od Żerkowa, nad strugą spływającą do Lutyni, okr. domin. Kretków, par. i poczta w Żerkowie, st. dr. żel. w Chrzanie o 9 klm.; ma 3 dm., 66 mk.; właścicielem jest Hipolit Skórzewski. W r. 1578 Jan Dobrosołowski i Krzysztof Rogaski mieli tu $1^1/_2$ śladu osiadłego, 4 zagrod. i 1 komornika, a w r. 1688 Piotr Rogaski prócz tego korzecznik o jednem kole. Rogaszyce wchodziły wówczas w skład par. pogorzelickiej, pow. pyzdrskiego. *E. Cal.*

Rogaszyn 1.) kol. i fol., pow. łęczycki, gm. Balków, par. Piątek, odl. od Łęczycy 12 w., ma 12 dm., 31 mk. Fol. R., w r. 1872 oddzielony od dóbr Pęcławice, rozl. mr. 503: gr. or. i ogr. mr. 303, łąk mr. 130, past. mr. 45, nieuż. mr. 25; bud. z drzewa 11; płodozmian 14-polowy. 2.) **R.** *Orątki*, fol. nad rzką Moszczenicą, pow. łęczycki, gm. Balków, par. Piątek, odl. od Łęczycy 22 w., ma 4 dm., 5 mk. Wojciech Jastrzębiec, arcybiskup gnieźn., nadał przy uposażeniu kollegiaty łowickiej w 1433 r. dziesięciny z ról folwar. w R. i Ragoszynku, zaś dziesięciny z łanów kmiecych oddawano jeszcze w XVI w. na stół arcybiskupi (Łaski, L. B., 420, 510). Według reg. pob. pow. łęczyckiego z r. 1576 wś Rogaszino major, w par. Piątek, własność Jakuba Rogaskiego, miała $1^1/_2$ łanu, 1 karczmę i 4 osad. R. minor miała w części Jakuba Rogaskiego $^1/_2$ łanu, 3 zagr., pustą część; w części Tomasza Dębowskiego $^1/_2$ łanu, 1 zagr., 1 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 57). 3.) **R.** al. *Wapiennik*, fol., pow. noworadomski, gm. Dmenin, par. Kodrąb, ma 5 dm., 17 mk.; należy do dóbr Kodrąb. *Br. Ch.*

Rogatka 1.) os., pow. bialski, gm. Lubienka, par. Łomazy. 2.) **R.,** wś, pow. hrubieszowski, gm. Białopole, par. Dubienka; posiada szkołę początkową ogólną. 3.) **R.,** osada, pow. rypiński, gm. i par. Skrwilno, odl. 17 w. od Rypina, 1 dm., 24 mk., 5 mr.

Rogatka, wś, pow. borysowski, nad lesistą kotliną Berezyny, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Kiszczyna-Słoboda, ma 39 osad pełnonadziałowych. Miejscowość mocno falista, łąk dużo, lud trudni się rolnictwem, uprawą lnu i flisactwem; grunta szczerkowe, z kamieniem narzutowym. *A. Jel.*

Rogatka, leśniczówka w pow. stryjskim, ob. *Lubieńce*.

Rogatka, karczma niegdyś, pod Broniszewicami, w pow. pleszewskim, w pobliżu Pleszewa.

Rogatki, wś, pow. newelski, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. deniska.

Rogatówka, zaśc., pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 87 w. od Kowna.

Rogatynka, potok, powstaje we wschod. części gm. Krecowa, pow. dobromilski, z kilku strug, płynie na zach. przez Kreców a następnie Wolę Krecowską i Siemuszowę (wsi pow. sanockiego) i na granicy Siemuszowej z Tyrawą Solną uchodzi do Tyrawki, dopł. Sanu. Długość biegu 7 klm. *Br. G.*

Rogatyszki, ob. *Rogaciszki.*

Rogau (niem.), struga uchodząca do jez. Druzna, w pow. elbląskim. Powstaje przy Gross Stoboi; za pomocą kanału przeprowadzonego do wsi Bartkam obraca młyn.

Rogau, ob. *Rogów.*

Rogau, wś, pow. holądzki, st. p. Gueldenboden; 20 dm., 165 mk., 474 ha.

Rogau-Rosenau, dwie wsi, przez strumień rozdzielone i dobra, pow. świdnicki, kościół par. ewang., kościół par. katol., szkoła katol., młyn wodny. W 1842 r. 126 dm., 2 fol., starożytny zamek, 1075 mk. (98 katol.).

Rogazy, wś, pow. wilejski, ob. *Rohozy.*

Rogaże, wś i dwór, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 85 w. od Kowna.

Rogehnen 1.) dobra, pow. rybacki, st. p. Powayen, 10 dm., 151 mk., 560 ha. 2.) **R.,** wś, z wybud. Grenzhofen, pow. prusko-holądzki, blisko miasta powiat.; 96 dm., 746 mk., 1345 ha.

Rogelwitz, 1366 *Rogalicz,* wś i dobra, pow. brzeski (na Szląsku), par. ewang. Mąkoszyce, katol. Karlowice. W 1842 r. folw., dawniej dóbr komandoryi maltańskiej, potem domeny królewskiej, sołtystwo wolne, 49 dm., 364 mk. (37 kat.), szkoła ewang., dwa królewskie podleśnictwa. Do R. należały Buckowegrund, kol. i Smolaruck (Pechhutte), osada w pow. prądnickim.

Rogerwick, miasto portowe gub. estońskiej, ob. *Baltycki Port.*

Roggatz (niem.), ob. *Rogacza.*

Roggen, ob. *Róg.*

Roggenhausen i *R. Klein,* ob. *Rogoźno* i *Rogozinko.*

Roggenhausen 1.) ob. *Rogóż.* 2.) **R.,** wś kośc. na niem. Warmii, pow. licbarski, nad bitym traktem z Licbarku do Bartoszyc, w okolicy pagórkowatej, lesistej. Ma 80 dm., 465 kat. mk., trudniących się rolnictwem i chowem bydła, 1026 ha. Poczta w miejscu. Omnibus pocztowy kursuje do dworca bartoszyckiego i Dobrego Miasta. We wsi kościół paraf. p. w. św. Barbary. *Ad. N.*

Roggenmuehle, powiat czarnkowski, ob. *Springmuehle.*

Rogi, kol. nad rz. Bzurą, pow. łódzki, gm. Radogoszcz, par. Łódź, ma 20 dm., 198 mk., 510 mr. włośc. W 1827 r. było 14 dm., 104 mk. W XVI w. łany folw. dawały dziesięcinę pleb. w Łodzi, kmiece zaś na stół arcybiskupi (Łaski, L. B., II, 382). Według reg. pow. brzezińskiego z r. 1476 wś Rogi, w par. Łódź, miała w części Floryana Rogowskiego 1 łan, 2 osad. W części Jerzego i Marcina Rogowskich 2 łany, 4 zagr. (Pawiński, Wielkop., II, 98). 2.) **R.,** wś i fol., pow. noworadomski, gm. Maluszyn, par. Wielgomłyny, leży na prawo od drogi z Przedborza do Maluszyna; fol. ma 3 dm., 30 mk., 1058 mr. (239 mr. ornej); wś 22 dm., 180 mk., 242 mr. W 1827 r. było 12 dm., 102 mk. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1552 wś Rogi, w par. Chełm, własność Zbigniewa Życieńskiego, miała 9 osad, 1½ łanu (Pawiński, Wielkop., II, 275). W XVI w. była to mała wioska w par. Chełm, która dawała plebanowi tylko kolędę. Wikary i kościelny mieli tu swe płace. Dziesięcinę wytyczną i po 2 gr. za konopną pobierał pleban w Wielgomłynach (Łaski, L. B., II, 205, 209).

Rogi 1.) wś, pow. bychowski, gm. Bachań, ma 103 dm., 590 mk. 2.) **R.,** wś, pow. homelski, gm. Rudzieniec, ma 102 dm. i 361 mk., z których 2 zajmuje się garbarstwem, 2 szewctwem, 2 kołodziejstwem, 4 bednarstwem, 1 kowalstwem.

Rogi 1.) wś, pow. krośnieński, zad Lubatówką, dopł. Wisłoka z praw. brzegu, w okolicy podgórskiej (315 mt.), przy drogach: z Iwonicza do Głowienki i z Dukli do Domaradza. Paraf. rzym.-kat. z kościołem drewnianym (cr. 1603 r.), szkoła ludowa i 2 młyny wodne. Co środę odbywają się targi a 27 lipca, 27 sierpnia i 6 grudnia jarmarki na bydło. Wś ma 246 dm. i 1318 mk.; na obszarze więk. pos. (Wandy hr. Dembińskiej) 6 dm., 42 mk.; 1335 rz.-kat. i 25 izrael. Posiadłość większa wynosi 414 mr. roli, 88 mr. łąk, 26 mr. past. i 88 mr. lasu; pos. mn. 979 mr. roli, 119 mr. łąk, 69 mr. pastw. i 17 mr. lasu. Kazimierz W. w r. 1348 sprzedając sołtystwo w Rogach Piotrowi z Kołaczyc wyznaczył łan na kościół. Na początku XV w. wś przeszła w posiadanie Czarnockich; Jan z bratem Michałem sprzedali ją 25 sierpnia 1425 bratu Piotrowi, kanonikowi krakowskiemu (A. G. Z., XI, 21). W 1431 pisze się „Marciszus de Rogy vexilifer cracoviensis“ (ibid., 65). W 1444 powstał spór między grodem sanockim a Czarnockimi, którzy niechcieli naprawiać przęseł w parkanie zamku sanockiego (ibid, 250). Spór ten załatwiono r. 1445 ustanowieniem nowego porządku a mianowicie, że Rogi stawiały przęsła między przęsłami wznoszonemi przez Lubatówkę i Miejsce (ibid, 258), co zatwierdzono 1448 r. (ibid, 335). W tym czasie toczył się proces między Czarnockim de Czar-

noczyni a Januszem, bisk. przemyskim, o prawo kmieci co do ścinania drzewa w lesie biskupim w Lubatowy. Z podziału wsi 22 sierpnia 1462 (ibid, 479, nr. 3708) między Piotra, Jana, Mikołaja, Marcina i Stanisława Czarnockich widać, że był już we wsi wtedy kościół i plebania. Wś miała sadzawki, stawiska, 19 łanów kmiec. i zamek z dwoma wieżami, wielką i małą. Ciekawy choć niejasny jest opis siedziby dziedziców w akcie dzielczym. Na dział Piotra przypadła: „nigra stuba, que est in Kopiecz cum pallacio penes magnam thurrim, duc camere retro eam, parva coquina et stabulum, turris parva“. Jana: „domus magna ante pontem, nigra stuba cum pallacio et cum omnibus cameris et omni iure loci in quo hec domus iuste ab antiquo est constructa“. Młodszych trzech: „magna thurris cum omni iure, alba stuba cum pallacio et caminata et cum pomoerio usque ad fossatum, equistonium alias Stahna et sol cum balneo non movendo in loco, in quo hec omnia ab antiquo sunt aedificata“. Później R. są znowu wsią królewską, mianowicie wójtowstwo. Zygmunt I w 1524 zatwierdził erekcyą parafii wydaną przez Kazimierza W., która też w aktach biskupich jest 1536 wspomnianą. Siarczyński pisze (rps. bibl. Ossol., 1826), że nazwy włościan są niemieckie, jak np. Knap, Pelczer, Len, a wszyscy włościanie umieli czytać, chociaż „panowie nie dozwalali im się uczyć“, o czem mają być wzmianki w aktach parafialnych. Za czasów Rzpltej należała wś do ststwa krośnieńskiego. W lustracyi ziemi sanockiej z r. 1665 (Rkp. Ossol., Nr. 2834, str. 59) czytamy: „Posesorem jest tej wsi JMPan Wojciech Krzycki, stolnik ziemi czerskiej, dworzanin i sekretarz króla JMC., za konsensem króla Jana Kazimierza i cesyą przez JMPana Wojciecha Bieczyńskiego, dworzanina króla JMC., na osobę swoję własną et in curia regia Varsaviensi feria quinta in Crastino Festi Sctae Luciae virginis A. D. 1651 zapisaną. Ta wieś po expiracyi sum starych pierwszy raz przez nas lustrowana jest i do skarbu podana. Z osady powinna mieć w sobie łanów 12. W tej wsi przed wojną było osiadłych kmieci 20. Teraz osiadłych kmieci jest 10. Ciż poddani osiadli, każdy z nich daje czynszu po 1 zł. 18 gr., przychodzi od 10 zł. 16. Czynszowego owsa z łanu po korcy 3, przychodzi z łanów 5 korcy 15, po 2 zł. = 30 zł. Item owsa rownego po korcy 3, czyni 15 po 2 zł. = 30 zł. Robić powinni po 3 dni w tydzień. Zagrodników jest 12. Ci dają czynszu po gr. 12, facit zł. 2 gr. 12. A robić powinni po 2 dni w tydzień. Arenda karczmy i młyna na rok szacuje się zł. 60. Wybraniec w tej wsi, który służbę wojenną odprawować powinien. Wybrańcy na tej wsi mają się zachować skromnie, ról dworskich nie przywłaszczać, ani poddanych do robót przymuszać, czego pan dzierżawca przestrzegać i zabraniać ma, a wybraństwa nie szlachta podług prawa, ale plebae personae trzymać powinni, i w tem ma pan dzierżawca animadwertować, żeby poddanych do dzierżawy należących na wybraństwo nie przywłaszczano, i żadnego protestu a zwłaszcza przeciw temu siedlisku sołtyskiemu będących miał wybraniec ani ich sobie uzurpował, czego dojrzeć ma pan dzierżawca sub poenis o spustoszeniu dóbr króla JMC. et diminutione prowentów. Urodzaj folwarkowy w Rogach: żyta kop. 30 à 1 zł. 15 gr.; pszenicy kop 60 à zł. 2; jęczmienia kop 20 à 1 zł.; owsa kop 40 à 1 zł.; tatarki kop. 34 à 1 zł. Proso i groch, którego się nie wiele rodzi, na wychowanie. Siano także na wychowanie zostawuje się dla bydła i koni. Summa summarum wszystkich prowentów i dochodów ze wsi króla JMC. Rogów i z wójtostwa na roli facit 283 zł. 12 gr. Ztąd wytrąciwszy na urzędnika solarium zł. 30, na budynki postawione kosztem dzierżawcy 53 zł. 12 gr., restat summy, od której kwarta do skarbu Rzpltej ma być co rok płacona pod winami w prawie pospolitem o lustracyach i kwarcie opisanem, zł. 200. Deklaracya: Ratione dopłacania za lata przeszłe. Circa eundem actum lustrationis produkował przed nami JMPan dzierżawca regestra swoich wydatków, jako wiele łożył na załogę poddanych tejże wsi po spaleniu i zniszczeniu przez wojska nieprzyjacielskie węgierskie i kozackie, także i na okupy, chleby, częścią związkowym, częścią koronnym żołnierzom wydane, z których widać, że wszystka intrata przeszłych lat wychodzi na takowe rozchody, a dzierżawcy żadnego pożytku nie było; a to dlatego łożył swoje pieniądze, aby tę wieś na dalsze lata mógł konserwować, skądby i jemu i Rzpltej pożytek na kwartę mógł być; prosił przytem, abyśmy go z tych racyj od płacenia za lata przeszłe uwolnili i wolnym być deklarowali; które to jego expensa uważywszy i z inkwizycyi per juramentum corporale przez poddanych odprawionej doszedłszy do tego, że i w tych leciech jako się nieco uspokoiło, urodzaje nie były, bo żyta od 4 lat zawsze wymarzały, uważywszy i stosując się do słuszności i prawa, od dopłacania za lata przeszłe JMPana dzierżawcę uwalniamy, a tylko a tempore expeditae lustrationis kwartę do skarbu płacić naznaczamy i postanawiamy, ponieważ to deductum, lubo te dobra nie były lustrowane, ale tylko ad rationem płacił, że co dawał nad to więcej pożytku z tej wsi nie miał i mieć nie mógł przez wyż opisane impedimenta“. Podług spisów podskarbińskich z 1771 sstwo obejmowało wś R. z wójtowstwem i przyległościami; posia-

dał je Ignacy Oraczewski za przywilejem Augusta III z d. 10 list. r. 1760, opłacając kwarty złp. 1376 gr. 23, a hyberny złp. 257 gr. 14. Zajęte przez rząd austryacki z d. 11 września 1775, sprzedane zostało w d. 15 stycznia r. 1781 Józefowi Bobowskiemu za 110,300 złp. W ostatnich latach Rzpltej przynosiło wójtowstwo kwarty 1250 zł. Potem sprzedał rząd austryacki wieś Dębowskim, którzy zaprowadzili warsztaty sukiennicze. R. graniczą na płd. z Lubatówką, na zach. z Rownem i Wrocanką, na płn. z Miejscem a na wschód z Iwoniczem. 2.) **R.** albo *Rogów*, wś, pow. nowosądecki, w równinie sądeckiej (459 mt.), na lew. brzegu Słomki, dopł. Dunajca. Graniczy na zachód z Olszaną i Jadamwolą, na płd. z Naszacowicami, na wschód z Podegrodziem a na płn. z Owięcką. Par. rz.-kat. w Podegrodziu, urz. pocz. w Starym Sączu (11·3 klm.). Wś ma 30 dm. i 191 mk. a na obszarze więk. pos. 5 dm., 45 mk.; 231 rz.-kat. i 5 izrael. Obszar więk. (bar. Winc. Gostkowskiego) ma 143 mr. roli, 6 mr. łąk, 6 mr. pastw. i 67 mr. lasu; mn. posiadł. 139 mr. roli, 9 łąk, 16 pastw. i 7 lasu. Za Długosza (L. B., I, 549) Rogy należały do Jana Kandziorki. Dziesięciny wartości 4 grzywien odwozili kmiecie do spichrza archidyakona sądeckiego, na mocy nadania Zbigniewa Oleśnickiego w erekcyi kollegiaty nowosądeckiej (ibid, 572). W 1581 (Pawiński, Małop., 128) była własnością Marcisza Rogowskiego, składała się z $3^1/_2$ łanów km., 9 zagród z rolą, 2 komorn. z bydłem i 1 komorn. bez bydła. *Mac.*

Rogi 1.) niem. *Rogau*, wś i dobra na lew. brzegu Odry, pow. kozielski, par. Koźle (odl. $^1/_2$ mili). W 1861 r. 106 dm., 752 mk. (9 ew.). Dobra ryc. (fol. Rogi i Krzemziel) miały 1108 mr. (721 mr. roli, 330 mr. łąk). Położenie w nizinie nadrzecznej wystawia na częste zalewy. Wś ma 2-klas. szkołę, 2260 mr. obszaru (1314 mr. roli, 562 mr. łąk). 2.) **R.**, niem. *Rogau*, wś i dobra, w dolinie pobocznej względem rz. Niszy, pow. niemodliński, par. Niemodlin. W 1861 r. 46 dm., 297 mk. (149 ew.). Katolicki kościół pomocniczy par. Niemodlin, szkoła ewang. (od połowy XVIII w.). Obszar dóbr wynosi 1336 mr. (627 mr. roli); ogólny obszar (ze wsią) wynosi 2112 mr. (1331 mr. roli).

Rogiczyniata, ob. *Rogincienięta.*

Rogie, dwór, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 77 w. od Poniewieża.

Rogiele 1.) okolica szlachecka, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., o 56 w. od Oszmiany a 26 w. od Dziewieniszek, ma 3 dm., 21 mk. katol.; własność Mickiewiczów. 2.) **R.**, zaśc. włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i par. katol. Komaje, o 3 w. od gminy a 33 w. od Święcian, ma 5 dm., 32 mk. katol. (w 1864 r. 9 dusz rewiz.). 3.) **R.**, żmujdz. *Rogelej*, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 46 w. od Nowoaleksandrowska. W 1859 r. 15 dm., 174 mk. Kościół drewniany, p. w. N. M. P., filialny par. Abele. Wś R. uwłaszczona od dóbr Rakiszki.

Rogienice 1.) wś i fol., pow. włoszczowski, gm. Radków, par. Konieczno, odl. 9 w. od Włoszczowy. Na folw. gorzelnia. W 1827 r. było 21 dm., 126 mk. W 1886 r. fol. R. rozl. mr. 774: gr. or. i ogr. mr. 423, łąk mr. 35, pastw. mr. 17, lasu mr. 278, nieuż. mr. 21; bud. mur. 6, z drzewa 13; płodozmian 10-polowy; las nieurządzony. Wś R. os. 26, z gr. mr. 142; wś Ogarka os. 14, z gr. mr. 108. Dziedzice R. mieli prawo patronatu nad kościołem w Koniecznie, które wykonywali naprzemiany z dziedzicami Bebelna (Łaski, L. B., 570). W 1508 r. wś Roginicze, Lasocin, Świdno i inne, własność Zofii, wdowy po Piotrze Szafrańcu, płaciły poboru 5 grzyw. 39 gr. 13 den. W 1540 r. R., w par. Konieczno, własność Zofii Szafrańcowej, kasztelanowej wiślickiej, miały 3 kmieci, uprawiających 4 łany, $2^1/_2$ puste łany, 2 zagr., młyn pusty, 2 sadzawki, dwór i fol. W r. 1573 $^3/_4$ łan., 3 zagr., 1 rzem. (Pawiński, Małop., 273, 485, 577). 2.) **R.**, wś i fol. i *Rogieniczki*, fol. donacyjny rząd. i wś, pow. płocki, gm. Lelice, par. Bonisław, odl. 21 w. od Płocka, mają 18 dm., 183 mk. (Rogieniczki 7 dm., 100 mk.). W 1879 r. folw. Rogienice miał 334 mr. obszaru a wś R. 12 os., 92 mr., Rogieniczki zaś mają w ogóle 493 mr. (około 50 mr. włośc.). 3.) **R.** *Wielkie*, wś i fol., *R. Wypychy* i *R. Piaseczne*, wsi szlach., pow. kolneński, gm. Rogienice, par. Mały Płock, odl. 17 w. od Kolna. *R. Wielkie* mają urząd gminny, 176 mr. folw. (52 mr. lasu) i 38 os., 280 mr. włośc. i do drobnej szlachty około 1270 mr.; 1827 r. było 23 dm., 137 mk. *R. Wypychy* miały 1827 r. 18 dm., 80 mk. *R. Piaseczne* mają 11 os. i 42 mr.; w 1827 r. 18 dm., 119 mk.; należały do R. Wielkich. W dokum. z 1436 r. występują wszystkie trzy wsie (Gloger ziemia łomżyńska). W 1882 r. całe R. Wielkie spłonęły. R. gmina ma 5142 mk., rozległości 14,754 mr., s. gm. okr. II w os. Mały Płock o 5 w., st. p. Łomża. W skład gm. wchodzi 21 wsi szlacheckich: Chludnie Brzeszczotno, Ch. Rupnino, Ch. Waski, Drożęcin Stary, Górki Sypniewo, Karnowo, Kobylin, Kołaki Wietrzykowo, K. Strumienie, Nagórki, Penza, Popki, Ptaki Nizkie, Rogienice Wypychy, R. Piaseczne, Smiarowo, Trojany, Włodki Białobrzegi, Wysokie Małe, W. Wielkie i Zalesie Karwowo, jedna wś z ludnością mieszaną i 10 wsi włościańskich: Baliki, Cydzyn, Dobrzyjałowo, Drożęcin Lubiejewo, Kisielnicz, Łuby, Mura-

wy, Rogienice Wielkie, Serwatki i Wagi Nagórki, oraz fol. Wygrane. *Br. Ch.*

Rogieniszki, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Podbrzeź, okr. wiejski Adamejciszki, o 16 1/2 w. od gminy, 8 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Jęczmieniszki.

Rogierówko 1.) os. wiejska, pow. poznański, o 15 klm. na zachód-północ od Poznania, na zach.-półn. wybrzeżu jeziora Kiekrskiego; par. Kiekrz, poczta i st. dr. żel. w Rokitnicy o 5 klm. Założona w bieżącym wieku przez Rogiera hr. Raczyńskiego, dziedzica dóbr Kiekrskich; ma 15 dm., 112 mk. (2 prot.) i 242 ha (213 roli, 21 łąk). 2.) **R.,** leśnictwo, do Jeżewa, pow. szremski (Gostyń), z pocztą w Borku, powstało w nowszych czasach.

Rogiń, sioło, pow. rohaczewski, gm. Merkułowicze, ma 93 dm. i 583 mk.,, z których 2 zajmuje się szewctwem, 1 stolarstwem, 1 bednarstwem, 6 wybijaniem oleju konopnego, 1 kowalstwem, 50 furmaństwem, 13 wychodzi na zarobek. Posiada młyn wodny i folusz; własność Dernałowiczów.

Rogińce, wś nad rzką Rudą, dopł. Sniwody, pow, winnicki, okr. pol., gm., par. katol. i st. pocz. Pików, odl. o 55 w. od Winnicy, 50 w. od Berdyczowa a 25 w. od Kalinówki, ma 141 osad, 842 mk., w tej liczbie 21 jednodworców; 1247 dzies. ziemi włośc., 1715 dz. dworskiej, 88 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Jana, wzniesiona w 1751 r., ma 1447 parafian. Gorzelnia (od 1872 r.) zatrudnia 8 ludzi, przerabia 21,000 pudów i produkuje 1,500,000 stop. spirytusu. Grunt równy, oprócz pagórka we wsi. Należała do Tomasza Czerleniewskiego, b. chorążego pow. mohylowskiego, następnie do Sobieszczańskich. *Dr. M.*

Rogincienięta, *Rogiczyniata*, wś nad rz. Olesznicą, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Holszany, okr. wiejski R., o 5 w. od gminy a 13 w. od Oszmiany, ma 13 dm., 111 mk. katol. i 9 praw. (w 1864 r. 40 dusz rewiz.); należy do dóbr Poholsze Pławskich. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: R., Łojciewszczyzna, Wojsznaryszki, Nowosiady, Norszty, Kamionka, w ogóle 202 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz. i 6 b. włośc. skarbowych.

Roginowo, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 12 w. od Nowoaleksandrowska.

Rogis, rzeczka we włości korszowskiej (pow. rossieński), przepływa przez niwy Bortkiszki i Budryszki i uroczysko w dobrach Bordzial (w dokum. z 1586 r.).

Roglajcie, wś i dobra, pow. rossieński, gm. i par. Szydłów, o 21 w. od Rossień, własność Sznabowiczów.

Rogliszki, wś nad Niemnem, pow. władysławowski, gm. Dobrowola, par. Sapieżyszki, odl. od Władysławowa 53 w., ma 23 dm., 194 mk. W 1827 r. było 7 dm., 69 mk.

Rogliszki al. *Ragliszki*, niwa w dobrach Podubis, nad rz. Dubissą, po obu brzegach rzki Łukni (w dokum. z 1599 r.).

Rogoisna, wś i dobra, pow. rybnicki, par. Boguszowice, odl. 1/3 mili od Żórawia. W 1861 r. 28 dm., 237 mk. (4 ew.), szkoła kat. od 1817 r. Obszar dóbr obejmuje 1372 mr. (1062 mr. roli, 240 mr. lasu); do wsi należy 275 mr. roli. Ludność polska, uboga.

Rogójnie 1.) al. *Rogonie*, dok. *Rogun*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. margrabowski, blisko jeziora Haasznen, 4 1/2 klm. na płn.-wschód od st. p. Orłowa; 69 dm., 634 mk., 665 ha. Wawrzyniec v. Halle, ststa straduński, sprzedaje r. 1564 Wawrzyńcowi, Mikołajowi i Pawłowi Rogoniom, braciom z Płociczna, 4 włóki sołeckie, włókę za 60 grzywien, celem założenia wsi dannickiej, na 40 włókach boru, nad strugą Bierkanicą, przy 10 latach wolności. W 1600 r. mieszkali tu sami Polacy. Wspomniani po imieniu Glasenapp-Gliźmińscy. 2) **H.,** dobra, tamże, 3 dm., 45 mk. 3.) **R.** *Małe* al. *Turowo*, leśn., w tymże powiecie, 1 dm., 7 mk. *Ad. N.*

Rogolin, wś i fol., pow. radomski, gm. i par. Radzanów, odl. od Radomia 26 w., ma 22 dm., 217 mk. W 1885 r. fol. R. rozl. mr. 670: gr. or. i ogr. mr. 533, łąk mr. 24, pastw. mr. 5, lasu mr. 91, nieuż. mr. 18; bud. mur. 2, z drzewa 17; płodozmian 4 i 10-polowy; las nieurządzony. Wś R. os. 18, z gr. mr. 261. W XVI w. folwark i dwaj kmiecie na rolach folw. siedzący dawali dziesięcinę, wartości do 4 grzyw., pleb. w Radzanowie (Łaski, L. B., I, 664). W 1508 r. wś Rogolin, część Dąbrówki i Długie, własność Doroty z Rogolina, płaciły poboru 1 grzyw. 24 gr. W r. 1569 R., w par. Radzanów, własność Jana Jarzyny, miał 7 łan. (Pawiński, Małop., 311, 473).

Rogolowiec al. *Rogolowa Góra*, huta żelazna i obszar leśny, w pow. wielkostrzeleckim, nad rz. Brynią i nad stawem mającym 31 mr. W 1860 r. 15 robot. wyprodukowało 1900 cent. żelaza. Dokoła ciągnie się leśnictwo t. n. Założycielem huty był hr. Filip Colonna.

Rogonie, ob. *Rogojnie.*

Rogonnen, ob. *Rogójnie.*

Rogoschestie, ob. *Rogożestie.*

Rogosze, wś nieistniejąca obecnie. Znajdowała się między Wiśniczem Starym a Brzeźnicą, w pow. bocheńskim, gdzie dziś las zwany Gródkiem, Wiśnicz Mały lub wólka Kiebło. O niej pisze Długosz (L. B., I, 95): „villa sub parochia de Wyssnicze sita, cuius haeres rdus Dobeslaus Kmytha de Wysznycze. In cuius villae medietate sunt lanei quatuor, de quibus tantummodo solvitur decima

manipularis pro custodia cracoviensi et solvunt decimam canapi per quatuor iuncturas et aestimatur valor eius ad quatuor marcas. Alia autem medietas eiusdem villae Rogoże solvit decimam manipularem plebano de ecclesia in Brzesznycza". *Mac.*

Rogoszny, pow. ostrzeszowski, ob. *Roguszny.*

Rogoszyce, w dok. *Rogoszicze*, wś wymieniona w dypl. biskupa krakow. Bodzanty z 19 lutego 1360 (Kod. dypl. kat. krak., wyd. Piekosińskiego, I, 275). Biskup nadaje dziesięcinę z tej wsi kustodyi krakowskiej w zamian za dziesięciny z Niepołomic, przyznane tamtejszemu proboszczowi. Wś leżała w okolicy Kobylego. *Mac.*

Rogotworsk, wś, pow. płocki, gm. Góra, par. Rogotworsk, odl. o 30 w. od Płocka, posiada kościół par. drewniany, urząd gminny, karczmę, 10 dm., 110 mk., 214 mr. W dok. z 1395 r. podpisał się „Andreas de R.", kanonik płocki (Kod. Maz., 117). Kościół i par. erekcyi niewiadomej. Obecny kościół drewniany, poświęcony 1739 r. a w 1860 r. odnowiony. R. par., dek. płocki (dawniej płoński), 2100 dusz.

Rogów 1.) folw. dóbr Gaj, w pow. sochaczewskim, ob. *Leonów* 3.). 2.) **R.,** wś i fol. (lit. A i B) nad rzką b. n., pow. turecki, gm. Pęcherzew, par. Turek, odl. od Turka 6 w.; wś ma 5 dm., 102 mk.; fol. 3 dm., 48 mk. Na początku XVI w. kmiecie dawali plebanowi w Turku tylko kolędę po groszu z łanu, toż samo młynarz. Karczmarze prócz kolędy dawali dziesięcinę (Łaski, L. B., I, 263). W 1885 r. fol. lit. A rozl. mr. 423: gr. or. i ogr. mr. 340, łąk mr. 30, past. mr. 19, lasu mr. 20, w odpadkach mr. 2, nieuż. mr. 12; bud. mur. 1, z drzewa 11. Wś R. os. 14, z gr. mr. 60. 3.) **R.,** wś i fol., pow. turecki, gm. Wola Świniecka, par. Świnice, odl. od Turka 30 w.; wś ma 4 dm., 60 mk., 34 mr. obszaru; należała dawniej do dóbr Drozdów; fol. ma 4 dm., 29 mk. W 1879 r. fol. R. z os. młyn. Borek, oddzielony od dóbr Drozdów, rozl. mr. 377: gr. or. i ogr. mr. 235, łąk mr. 72, nieuż. mr. 24; młyn Borek, wieczysta dzierżawa, mr. 46; bud. mur. 3, z drzewa 8; płodozmian 5 i 10 polowy. Na początku XVI w. są tu tylko kmiece łany, dające dziesięcinę, wartości do 2 grzyw., kanonii i prebendzie uniejowskiej. Pleban w Świnicach pobierał kolędę po korcu żyta (Łaski, L. B., I, 351, 364). Według reg. pob. pow. szadkowskiego wś R., w par. Świencze (Świnice), miała w 1552 r. 7 osad i $2^1/_2$ łany (Pawiński, Wielkop., II, 234). 4.) **R.,** nad rzką Mrogą, wś, fol. i st. dr. żel. warsz.-wied., odl. 90 w. od Warszawy, pow. brzeziński, gm. Mroga Dolna, par. Jeżów, odl. 6 w. od Brzezin, przy drodze z Brzezin do Jeżowa. Wś ma 14 dm., 280 mk., 308 mr.; fol. 13 dm., 18 mk., 1193 mr., młyn wodny, cegielnia; os. st. dr. żel. 3 dm., 35 mr. W 1827 r. było 30 dm., 217 mk. W 1879 r. fol. R. rozl. mr. 1333: gr. or. i ogr. mr. 898, łąk mr. 89, wody mr. 28, lasu mr. 148, zarośli mr. 140, nieuż. mr 30; bud. mur. 13, z drzewa 20; płodozmian 13-polowy, las nieurządzony; rzka Mroga tworzy staw rozl. mr. 24. Wś R. os. 14, z gr. mr. 308; wś Maryanów os. 33, z gr. mr. 117. Na początku XVI w. dziesięciny z folw. pobiera pleban w Jeżowie, zaś z łanów km. pleban w Słupi, wsi arcybiskupiej (Łaski, L. B., II, 335). 5.) **R.,** wś kol., pow. radomski, gm. Rogów, par. Jastrząb, odl. 28 w. od Radomia, o 6 w. od st. dr. żel. dąbrowieckiej Jastrząb, posiada urząd gm., 78 dm., 519 mk., 1311 mr. rozl. W 1827 r. 42 dm., 299 mk. Wś R. była własnością biskupstwa krakowskiego wraz z młynem (którego dziś nie ma), dwiema karczmami i 7 łanami km., z których dziesięcinę, wartości do 5 grzyw., pobierał biskup a pleban w Jastrzębiu tylko kolędę. Folwarku, sołtystwa ani zagród wyłącznie biskupich nie było (Długosz, L. B., II, 448). W 1569 r. było 17 półłanków, 2 komor., 1 rzem. (Pawiński, Małop., 322). R. gmina, z urzędem w Śmiłowie, ma 3954 mk., 17,250 mr. obszaru, w tem ziemi dwor. 2860 mr. Sąd gminny okr. VI w Wierzbicy, st. poczt. Szydłowiec. W skład gminy wchodzą: Beszków, Gąsawy-Księże, Gąsawy-Rządowe, Jastrząb, Lepienice, Lepienicka-Wola, Mirów-Nowy, Mirów-Stary, Niedźwiedzi-Kierz, Nowy-Dwór, Orłów, Rogów, Śmiłów i Zbijów. 6.) **R.,** wś i fol., pow. konecki, gm. Duraczów, par. Końskie, odl. od Końskich 2 w.; ma 51 dm., 377 mk., 571 mr. dwor., 458 mr. włośc. W 1827 r. było 34 dm., 215 mk. Wchodziła w skład dóbr Końskie. W połowie XV w. R., wś w par. Końskie, własność Tobiasza z Końskiego h. Odrowąż, miała 10 km. łan., z których dziesięcinę snopową oddawano kustodyi sandomierskiej z różnych pól na przemiany. Z jednego pola płacono dziesięcinę prebendzie sandomierskiej, zwanej Bielowską, z dwóch pól kustodyi. Wartość dziesięciny wyniosła 3 grzyw. Były tam karczmy. Ze wszystkich ról pobierał dziesięcinę konopną po 4 pęki pleban. w Końskich (Długosz, L. B., I, 346, 360, 393). Na początku XVI w. dziesięcinę z większej części łanów km., wartości do 5 grzyw., pobierał proboszcz w Końskich, za konopną płacono po 2 gr. Z pola zwanego Trzemesznik brał pleban w Odrowążu (wartości fertona), z innego jeszcze szła do Sandomierza (Łaski, L. B., I, 700, 704). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508 wś R., część Końskiego, własność Tobiasza z Rogowa, płaciły poboru 2 grzyw., 46 gr. 9 den. W 1577 r. R., wła-

sność Modliszowskich, miał $8^1/_2$ łan., 6 zagr. (Pawiński, Małop., 285, 481). 7.) **R.**, wś i fol. nad Wisłą, pow. pińczowski, gm. Opatowiec, par. Rogów, leży przy drodze z Koszyc do Korczyna (odl. 11 w.), posiada kościół par. drewniany, szkołę gminną, dom schronienia dla starców (fundusz ?). W 1827 r. było 56 dm., 344 mk. W 1879 r. fol. R. rozl. mr. 480: gr. or. i ogr. mr. 276, łąk mr. 89, past. mr. 1, lasu mr. 104, wody mr. 5, nieuż. mr. 13; bud. mur. 1; płodozmian 7 i 10-polowy. Wś R. os. 36, z gr. mr. 258; wś Kozłów os. 10, z gr. mr. 132; wś Bryzdzyn os. 15, z gr. mr. 151. Dobra R. stanowiły poprzednio jedną całość z dobrami Bogdanów. W połowie XV w. R., wś par. blisko Opatowa, miała kościół fundowany przez Hinczkę, podskarbiego królewskiego, za upoważnieniem plebana z Opatowca. Późniejszy dziedzic Eustachy Sprowski h. Odrowąż był jedynym patronem tegoż kościoła. Łany km. dawały dziesięcinę snopową z konopną, wartości 10 grzyw., bisk. krakowskiemu. Dziesięcinę folwarczną, wartości 3 grzyw., dawano pleban. w Opatowcu. Role folwarczne, 2 łąki, karczma z rolą płaciły seksagenę rocznie. Było także wolne rybołówstwo w jeziorze Rogowskiem (Długosz, L. B., II, 409, 410). Według reg. pob. pow. wiślickiego R., własność kaszt. sandomierskiego, miał 6 osad, 4 łany, 3 zagr. z rolą, 2 chaty, 2 kom., 1 biedny, 1 rybak (Pawiń., Małop., 214). Kośc. i parafią erygował podobno Hinko (Hinczko) z Roszkowa, podskarbi królewski. W połowie XVI w. własność Szafrańców, którzy wypuścili wś w zastaw włochowi Prosperowi Prowannie, gorliwemu wyznawcy nauki Kalwina a następnie Socyna. Prowanna z Szafrańcami zamienili tutejszy kościół paraf. na zbór. W 1562 r. odbył się tu zjazd głównych kierowników ruchu antytrynitarskiego, jak: Lutomirski i Grzegorz Pauli. W XVII w. R. przeszedł w ręce Firlejów, którzy znieśli zbór. Obecny kościół wystawiony został w 1751 r. przez ks. Michała Wodzickiego, podkancl. koron., dziedzica R. R. par., dek. pińczowski (dawniej opatowiecki), 1023 dusz. 8.) **R.**, wś i fol., pow. miechowski, gm. i par. Kozłów, odl. 21 w. od Miechowa. W 1827 r. było 30 dm., 195 mk. Dobra R. składały się w 1867 r. z folw.: Rogów, Potulin, Kobiele, Kęsów i Praszka, rozl. ogólna mr. 1775: gr. or. i ogr. mr. 1245, łąk mr. 155, past. mr. 81, lasu mr. 182, nieuż. mr. 112. Do dóbr poprzednio należały: wś R. os. 48, z gr. mr. 192; wś Wyszogród os. 18, z gr. mr. 183; wś Kobiele os. 17, z gr. mr. 167; wś Chrustowice os. 10, z gr. mr. 98; wś Pruska os. 7, z gr. mr. 56; wś Mistrzowice os. 26, z gr. mr. 205; wś Kęsów os. 13, z gr. mr. 102. Rogów, wś w par. Wielki Książ, własność Mikołaja i Jana Szynowczych z Koczyna, h. Stary Koń, miała 7 łan. km., karczmę z rolą, z których dawano dziesięcinę snopową i konopną, wartości 10 grzyw., kapitule krakowskiej. Z folw. rycerskiego dawano dziesięcinę plebanowi w Wielkim Książu (Długosz, L. B., II, 83). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wś R., w par. Książ, miał $1^1/_2$ łanu. W r. 1581 R., w par. Książ Wielki, własność Stanisława Minockiego, miał $3^1/_2$ łany km., 1 zagr. z rolą, 5 pogorzałych, 1 zagr. bez roli, 2 kom. bez bydła, $^1/_2$ łanu karczm. (Pawiński, Małop., 83, 440). 9.) **R.**, wś, pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. Rogów, par. Wilków. W 1827 r. było 50 dm., 354 mk. W połowie XV w. R., wś w par. Wilków, była własnością Mikołaja Kazimirskiego h. Rawa, miała 13 łan. km., z których dawano dziesięcinę, wartości 10 grzyw., klasztorowi św. Krzyża. Zbigniew Oleśnicki, bisk. krakowski, domagał się tej dziesięciny na rzecz biskupstwa, lecz Jarosław, bisk. laodycejski, i Jan, proboszcz z Obrazowa, oficyał sandomierski, rozstrzygnęli te sprawę na korzyść klasztoru św. Krzyża. Z folw. płacono dziesięcinę do Wilkowa (Długosz, L. B., III, 251). R. gmina należy do sądu gm. okr. IV w Polanówce, st. poczt. Kazimierz, urząd gm. w Rogowie. W skład gminy wchodzą: Dąbrówka fol., Dobre, Męćmierz, Podgórz, Polanówka, Rogów, Uściąż, Wólka, Zagajnie, Zastów Polanowski, Zastów Karczmiski. 10.) **R.**, wś i fol., pow. hrubieszowski, gm. Miączyn, par. Grabowiec (wsch. obrz. Miączyn). W r. 1827 było 32 dm., 180 mk. 11.) **R.**, wś i fol., pow. sokołowski, gm. Repki, par. Wyrozęby, posiada cerkiew paraf. pounicką, szkołę początkową ogólną, 52 dm., 496 mk., 1898 mr. W 1827 r. były tu dwie wsi, jedna miała 32 dm., 226 mk.; druga 21 dm., 131 mk. (par. Sokołów). Cerkiew paraf. erygowała 1546 r. Anna ks. Lubecka. W 1815 r. wzniesiona na nowo z drzewa. 12.) **R.**, ob. *Rogowo*. *Br. Ch.*

Rogów 1.) al. *Rogowo*, żmuj. *Ragiwa*, mko nad rz. Niewiażą, pow. wiłkomierski, w 2 okr. pol., gm. i par. Rogów, o 39 w. od Wiłkomierza, przy trakcie z Wiłkomierza do Poniewieża, posiada cerkiew praw. p. w. Narodzenia N. M. P., kościół par. kat., zarząd gminy, szkołę wiejską (z 76 uczniami w 1877 r.), dwa domy modlitwy żydowskie, sąd pokoju, st. poczt., jarmark 15 sierpnia. W 1859 r. było tu 112 dm. i 465 mk. Kościół paraf. kat. p. w. Wniebowzięcia N. M. P., wzniesiony z drzewa w r. 1678 przez wwodę trockiego Marcyana Ogińskiego, odbudowany w 1816 r. przez ks. Zubowicza. Dwie kaplice: N. M. P. Bolejącej, drewniana, wzniesiona w 1817 r. przez ks. Zubowicza, i św. Józefa Oblub., murowana, fundowana w 1851 r. przez Komara. Par. kat., dekan. wiłkomierskiego, ma 4156 wiernych.

Filia w Rogówku. Par. prawosł. ma 283 dusz. Gmina należy do 2 okr. pok. do spraw włośc. i 3 okr. powoł. do służby wojskowej z pow. wiłkomierskiego, dzieli się na 10 okr. wiejskich i obejmuje 97 wsi, zamieszkałych przez 2277 włościan. Dziedzictwo niegdyś książąt Ogińskich, z których Tadeusz i Izabela z ks. Radziwiłłów, kasztel. troccy, w 1751 sprzedają Straszewiczowi, stście starodubowskiemu, w 1831 r. skonfiskowane Józefowi Straszewiczowi na rzecz skarbu. W okolicy znajdują się największe w powiecie lasy, w których zorganizował się oddział Zygmunta Sierakowskiego i stoczył d. 6 kwietnia 1863 r. potyczkę. St. poczt. na trakcie z Wiłkomierza do Poniewieża, między Towianami a Poniewieżem, odl. jest o 27¼ w. od Poniewieża. 2.) **R.**, wś, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Choroszcza, o 16 w. od Białegostoku. 3.) **R.**, wś, pow. mohylewski, gm. Pawłowicze, w pobliżu rozległego błota Nowińskiego al. Chołmickiego (ob.). 4.) **R.**, al. *Rogówka*, wś nad rzeką Utroją, dopł. rz. Wielikiej, pow. lucyński, ob. *Neuterany*. 5.) **R.**, wś, pow. wieliski, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gm. uznowska, w 1863 r. 335 dusz rewiz. 6.) **R.**, ob. *Rogowo*.

Rogów 1.) wólka należąca do Wolicy, pow. krakowski, na lew. brzegu Wisły, na granicy od król. polskiego, 4 dm., 21 mk. 2.) **R.**, ob. *Rogi*. *Mac.*

Rogów 1.) al. *Rogowo*, miasto, pow. mogilnicki, dek. rogowski, o 23 klm. na płn. od Gniezna i o 11 klm. od Łopienna (st. dr. żel.), na bitym trakcie gnieźnieńsko-żnińskim, nad jez. Rogowskiem i Zioło, w równinie piaszczystej; ma 52 dm., 622 mk. (353 kat., 171 żyd. i 98 prot.), 57 ha (36 roli, 7 łąk), kościoły: katolicki (na Rogówku) i protestancki, synagogę, st. tel., 4 jarmarki rocznie. Herb miasta wyobraża łódź z dwoma na krzyż wiosłami, między któremi 3 gwiazdy; u szczytu tarczy skrzydlata głowa anioła. Mieszkańcy chrześcianie trudnią się przeważnie rolnictwem, a żydzi handlem. W 1800 r. było 266 mk.; w 1811 r. 137 mk. w 24 dm.; 1816 r. 23 dm., 210 mk. (82 kat., 128 żyd.); 1831 r. 33 dm., 362 mk. (101 kat., 11 prot., 250 żyd.); 1858 r. 419 mk.; 1871 r. 64 dm., 633 mk. (335 kat., 237 żyd. i 61 prot.). Rzemieślników było w 1579 r. siedmiu, 6 rybitw, 1 komornik i 1 piekarka, a w r. 1618 sześciu, 6 rybitw, 1 prasołka i młyn wodny o 2 kołach; podatków płacono wówczas 4 złp. 6 gr.; w r. 1600 było po 4 szewców i kuśnierzy, po 2 kowali, stolarzy i kołodziejów i 1 cieśla. Kościół p. w. św. Doroty istniał tu już przed r. 1404; dzisiejszy, z cegły palonej, z dwiema wieżami, stanął w r. 1828 staraniem Józefa Korytowskiego, dziedzica na Rogówku, na grobli rozdzielającej jez. Zioło od Rogowskiego. Par., liczącą 1220 dusz, składają: Adamowo, Grochowiska Szlacheckie, Jakubowo, Kostkowice, Łaziska, Młynisko, Narajewo, Ochodza, Ostrów, Rogów, Rogówko, Środka Mała i Wielka, Szkółki, Wiktorowo, Złotniki i Zurawiniec. Kamień węgielny pod kościół protestancki, na środku rynku, położono w nowszych czasach; na wystawienie kościoła tego przeznaczono 50,000 mrk ze składek zbieranych w r. 1833 w czterechsetną rocznicę urodzin Lutra. R. był zdawna miasteczkiem szlacheckiem; w r. 1311 pisał się z R. Mroczko, ojciec Jakuba i Przecława, r. 1364—1370 Janusz, r. 1388—1398 Nastka, wdowa po Januszu, matka Jarosława z Siedlca, później Rogowscy h. Grzymała; przy schyłku zeszłego wieku był dziedzicem R., Rogówka i Szkółek Jakub Korytowski, miecznik gnieźnieński. W r. 1380 występuje wójt rogowski. R. wchodził dawniej w skład pow. gnieźnieńskiego wojew. kaliskiego i leżał na pograniczu pow. kcyńskiego. Miasto to brało czynny udział w ruchach r. 1848; d. 26 lutego 1849 r. wypędzono ztąd żandarmów pruskich. Pod R. odkryto grobowisko z popielnicami. Dekanat rogowski, liczący 12,690 dusz, składa się z parafii: Cerekwica, Górzyce, Gościeszyn, Juńczewo, Izdebno, Lubcz, Nicstronno, Palędzie, Rogowo, Ryszewko, Świątkowo i Żerniki. Szkół parafialnych jest 13. 2.) **R.** al. *Rogowo*, wś i domin., pow. krobski (Gostyń), o 4 klm. na płd. od Krobi (par. i pocz.), nad strugą, dopł. Dąbrożny; st. dr. żel. w Bojanowie o 18 klm. Około r. 1564 płacił R. z 5 łanów osiadłych po 12 gr. fertonów biskupom poznańskim; w r. 1580 posiadał tu Ambroży Czacki 3 łany, 3 zagrodn., komor i wiatrak; w końcu zeszłego wieku był właścicielem R. i Ciołkowa pułkownik Twardowski, po nim Mateusz Błociszewski, a później Kwiatkowscy. Wś ma 12 dm., 83 mk. kat. i 61 ha obszaru (57 roli, 0·4 łąk); czysty dochód z ha roli 15·67 mrk, łąk 23·50 mrk. Domin. ma 4 dm., 125 mk. (115 kat., 10 prot.), obszaru 321 ha (219 roli, 26 łąk, 51 lasu); czysty dochód z ha roli 16·06 mrk, łąk 33·29 mrk, lasu 2·35 mrk; właściciel Albrecht Humboldt. *E. Cal.*

Rogów, ob. *Rogowskie jezioro* i *Rojewo*.

Rogów 1.) niem. *Rogau*, wś i dobra ryc. nad Odrą, z lewego brzegu, pow. opolski, par. kat. Ziemnice Wielkie, odl. 2½ mil od Opola. W 1861 r. 108 dm., 1012 mk. (45 ew.). Dobra ryc. należały w XIII w. do Templaryuszów, następnie przeszły w ręce prywatne i stanowiły część majoratu Krapkowice. Obszar dóbr (z fol. Gwoździce) obejmuje 1770 mr. roli i 2800 lasu. Znajdują się tu łomy kamienia wapiennego, cegielnia i gorzelnia. Rezydencyą właścicieli jest zamek śród pięknego parku, w malowniczem położeniu, nad brzegami Odry. We wsi jest kościół katol., starożytny,

ostrołukowej budowy. Do XVII w. był parafialnym, później filialnym. Szkoła katol. istnieje od 1810 r. Wś ma 800 mr. obszaru. 2.) **R.,** niem. *Rogau*, wś kośc. i dobra, pow. raciborski, na wyniosłym praw. brzegu Odry, na granicy pow. rybnickiego. W 1861 r. 73 dm., 617 mk. (9 ew.), kościół par. kat. Dobra mają 1431 mr.; gmina wiejska 1048 mr. roli, 21 mr. łąk i 18 mr. ogrodów. Starożytny kościół drewn., ciekawy ze względu na szczególną strukturę, istniał już w XIV w.; obecnie należy do dek. pogorzelińskiego. Parafia obejmowała w 1861 r. 2082 dusz. Szkoła dwuklasowa miała 261 uczniów. 3.) **R.,** niem. *Rogau*, wś i dobra, pow. grotkowski, par. kat. Kueschmalz. W 1861 r. 25 dm., 151 mk. (26 ew.). Większa własność (las i torfowisko) należy do miasta Nissy; wś ma 1323 mr. (316 mr. roli). Kaplica katol.

Rogów, niem. *Hornau*, jedyna wś serbska w pow. gubińskim na Łużycach.

Rogowa, wś włośc. nad rz. Radomką, pow. radomski, gm. Wolanów, par. Mniszek, odl. od Radomia 18 w., ma 43 dm., 167 mk., 407 mr. W 1827 r. było 13 dm., 133 mk. W połowie XV w. R., wś w par. Wierzbica, własność klasztoru wąchockiego, miała 2 kmiece łany, z których płacono po fertonie, dawano jaja, koguty, sery, osep i powabę. Była karczma, zagrody, folw. Ze wszystkich ról dawano dziesięcinę do Wąchocka. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1569 we wsi Rogowa, par. Mniszek, Bartosz Łaszcz, służebnik ks. opata wąchockiego, płacił od 5 półłanków; Paweł Rogowski, wójt, $1^1/_2$ łanu, 2 komor. (Pawiński, Małp. 317, 478).

Rogowa, szczyt w Tatrach wapiennych bielskich, w gm. Jaworzynie Spiskiej, hr. spiskiem (Węg.), na płn.-zach. od Murania (1827 mt.), w odnodze odrywającej się od Murania na płn.-zach., tuż nad wsią Jaworzyną i doliną Jaworzynki. Wznies. 1268 mt. (szt. gen.).

Rogowda (w dokum. z 1590, 95, 96 i 98 r.), rzka we włości pojurskiej (pow. rossieński), przepływa przez Rogowdy (Rogowda).

Rogowdy (w dokum. z 1590, 95, 96 i 98 r.), dobra nad rzką t. n., we włości pojurskiej (pow. rossieński).

Rogówek 1.) wś włośc., pow. konecki, gm. i par. Gowarczów, odl. od Końskich 11 w., ma 11 dm., 70 mk., 181 mr. W 1827 r. było 10 dm., 56 mk. Wchodziła w skład dóbr Gowarczów. 2.) **R.,** wś nad rz. Orzyc, pow. łomżyński, gm. i par. Lubotyń.

Rogówek 1.) żmuj. *Raguwiele*, wś i dobra nad rz. Jostą (Juostą), pow. wiłkomierski, gm. i par. Rogowo, o 48 w. od Wiłkomierza. Kościół fil. p. w. św. Stefana, z drzewa wzniesiony w 1796 r. kosztem Komarów; kaplica cmentarna. W 1859 r. było tu 3 dm., 30 mk.; młyn wodny. Własność Komarów; posiada piękną rezydencyą. 2.) **R.** al. *R.-Szlachta*, wś, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Choroszcza, o 15 w. od Białegostoku. 3.) **R.,** ob. *Rogówsk*, pow. wiłkomierki.

Rogowice, wś, pow. kielecki, gm. i par. Mniów. W 1827 r. było 29 dm., 192 mk. W XVI w. wś należała do par. Chełmce, której pleban pobierał dziesięcinę wartości do 40 gr. i po 2 gr. z łanu za dziesięcinę konopną (Łaski, L. B., I, 591).

Rogowicze 1.) wś nad rzką Łudują, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Wiazyń, okr. wiejski Poniatycze, o 8 w. od gminy a 23 w. od Wilejki, ma 13 dm., 126 mk. prawosł. (w 1864 r. 39 dusz rewiz); należy do dóbr Ciurlanowo Klementowiczów. 2.) **R.,** fol. nad rz. Ratomką, pow. miński, w 2 okr. pol. i par. kat. Raków, o 8 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Ratomki, ma $64^1/_2$ włók; grunta szczerkowe, łąki dobre, miejscowość nieco falista, dość leśna. Wspólna własność Naborowskich, Spasowiczów i Pohoskich. *A. Jel.*

Rogowicze, wś nad rz. Łuhą, pow. włodzimierski, na wschód od mka Łokacze; ob. Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 110.

Rogowiec 1.) *Poduchowny*, wś włośc., pow. rawski, gm. Wałowice, par. Kurzeszyn, ma 11 dm., 68 mk., 166 mr. W 1827 r. było 8 dm., 40 mk. Na początku XVI w. dziesięcinę dawano na stół arcybiskupi a pleban w Kurzeszynie pobierał tylko kolędę po pół grosza z łanu (Łaski, L. B., II, 292). 2.) **R.,** wś włośc., pow. piotrkowski, gm. i par. Kleszczów, posiada sąd gm. okr. IV, 28 dm., 278 mk., 457 mr.

Rogowiec, potok, wytryska z pod góry Łączki (835 mt.), w gm. Gródek, pow. cieszyńskim, płynie na płd.-zach. przez obszar Gródka i Nawsia, uchodząc do Olszy z praw. brzegu. Długość biegu 4 klm. *Br. G.*

Rogowiec, kol. na obszarze wsi Rogów, w pow. raciborskim.

Rogowiecka Rzeka, al. *Rogowiecki Potok*, nazwa dolnego biegu pot. Hanaczówki, dopł. Przegnojówki. Ob. *Hanaczówka* i *Przegnojówka*.

Rogowik, zaśc. szl., pow. wileński, w 5 okr. pol., o 24 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. kat.

Rogówka, os., pow. augustowski, gmina Dowspuda, par. Bargłów, odl. od Augustowa 10 w., ma 1 dm.

Rogówka 1.) przys., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Konciarzyn, o 3 w. od gminy, 10 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Kochanówka. 2.) **R.,** zaśc. szl., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 28 w. od Święcian, 1 dm., 4 mk. kat. 3.) **R.,** zaśc. szl., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 33 w. od Święcian, 1 dm., 9 mk. kat. 4.) **R.,** zaśc. włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol.,

o 34 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. kat. 5.) **R.**, karcz. nad jez. Minkele, pow. wileński, w 1 okr. pol., o 32 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. żyd. 6.) **R.**, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Siemiatycze, o 50 w. od Bielska. 7.) **R.**, pow. lucyński, ob. *Rogów* i *Neuterany*.

Rogówka, wś nad lewobocznym dopł. Irszy, pow. żytomierski, o 6 w. od mka Horoszek odległa. Grunta składają się przeważnie z czerwonego granitu. *A. L. Br.*

Rogówki, pow. radzymiński, gm. i par. Radzymin.

Rogówko 1.) wś włośc., pow. radzymiński, gm. Zabrodzie, par. Niegów, ma 26 mk., 40 mr. 2.) **R.**, wś nad jez. Kościanem, pow. rypiński, gm. i par. Rogowo, odl. o 13 w. od Rypina, posiada kościół par., 20 dm., 238 mk., 220 mr. obszaru. Wypalano tu wapno. W 1864 r. Jan Rogowski siedział tu na łanie, Mateusz Rogowski Jakubaszek $^1/_2$ łanu, Albert Rogowski z bratem 1 łan. Płacono poboru 1 flor. (Pawiński, Wielkop., I, 290). W 1789 r. było tu 15-tu właścicieli szlachty, którzy wysiewali 90 korcy żyta. 3.) **R.**, *Rogowo*, pow. augustowski, ob. *Grabowo* 15.).

Rogówko, dawniej *Rogowska Wieś*, domin. i okr. domin., pow. mogilnicki (Żnin), tuż pod Rogowem (par. i poczta) ku południowi, nad stawem Rogowskim, odnogą jez. Zioło; st. dr. żel. w Janówcu i Łopiennie o 11 klm. Około r. 1523 składało się R. z łanów dziedzicznych i kmiecych, z których płacono dziesięcinę snopową plebanom rogowskim; w r. 1578 było tu $3^1/_2$ śladów osiadłych i 5 zagrodn. a w r. 1618 było tylko 4 zagrodn. R. miewało zwykle tych samych co Rogów dziedziców; w nowszych czasach sprzedał je Albin Korytowski Hermannowi Hirschbergowi. Kościół stoi na grobli między jez. Zioło i Rogowskiem. Dominium ma 17 dm., 316 mk.; w skład okr. domin. wchodzą folw.: Jakubowo, Kostkowice, Środka i Wiktorowo; cały okr. ma 21 dm., 371 mk. (342 kat., 15 prot. i 14 żyd.), 992 ha obszaru (386 roli, 75 łąk, 92 lasu). W Rogówku znajduje się gorzelnia i owczarnia Rambouillet. *E. Cal.*

Rogówko, dok. *Klein Rogau*, *parva Rogaw*, *Rogowe*, *Roge*, *Niederthaur* i *Kl. Niedertaur*, wś nad szosą toruńsko-brodnicką, pow. toruński, st. p. i kol. Turzno, par. kat. Gronowo, odl. $^1/_2$ mili; 570 ha. W 1868 r. 63 bud., 19 dm., 194 mk., 12 kat., 182 ew.; 1885 r. 29 dm., 51 dym., 261 mk., 57 kat., 204 ew. Szkoła ew. 1-klasowa (1 naucz. i 55 dzieci). R. należało za czasów krzyżackich do komturstwa toruńskiego i obejmowało 34 włók czynszujących (po 1415 r.) po $13^1/_2$ skojców, a od nadwyżki 1 wiardunek; osadzonych było 30 włók, 2 były puste; czynsz wynosił $18^1/_2$ grzyw. i $4^1/_2$ skojców (ob. Gesch. d. Kr. Kulm von Schultz, II, 115). Według krzyżackich ksiąg szkodowych z r. 1414 poniosła ta osada w ostatniej wojnie 312 grzyw. szkody. R. 1458 poświadcza wojew. Gabryel Bażyński, że wieś została dana r. 1457 Jerzemu Grzegorzowi z Torunia w zastaw za 700 grzyw. Później nabyła ją wdowa po burmistrzu Krueger Krystyna i r. 1520 poświadcza król Zygmunt I, że od niej pożyczył 200 złotych na wieś zapisanych. R. 1526 wykupiło miasto znów tę wieś; przywileje odnośne znajdują się w toruńskiem archiwum. R. 1478 skarżą się dwaj mieszkańcy z R., Szymon Kaufmann i Nikel Roger, że we wsi nie ma karczmy i dla tego aż do Rogowa muszą chodzić (ob. Beschr. v. Thorn v. Wernicke, str. 284). W wizytacyi Strzesza z r. 1667 czytamy, że R., zwane tam na marginesie Klein Niedertaur, liczyło wówczas 6 kmieci (str. 46). Tutejsze rogatki wydzierżawiono przed kilku laty za 1025 mrk. *Kś. Fr.*

Rogówko, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. margrabowski, 8 klm. na płn.-zach. od Margrabowy, blisko bitego traktu do Gołdapu, 7 klm. na płd. od st. p. Kowali, 22 dm., 177 mk., 293 ha obszaru. Henryk Kracht, ststa straduński, sprzedaje r. 1581 Stańkowi Kukowskiemu z Rogowa 4 włóki sołeckie, które przed kilku laty nabył Maciej Czukta z Chełch, ale nie osadził ludźmi, włókę za 60 grzywien, celem założenia wsi dannickiej na 40 włókach. 10 lat wolności. W Rogówku znajdujemy r. 1600 samych Polaków. *Ad. N.*

Rogownica, niem. *Rogownitz*, fol. do dóbr głubczyńskich należący, pow. złotowski, st. p. Krajenka. W 1868 r. 11 bud., 4 dm., 66 mk., 59 kat., 7 ew.; 1885 r. 4 dm., 28 mk. W 1653 r. jeszcze nie istniała, 1766 r. było 9 mk. ew. R. 1785 sprzedał Augustyn Górczyński Sokolno i Rogownicę Andrzejowi Grabowskiomu. *Kś. Fr.*

Rogowo 1.) *Kościelne*, wś, i 2.) **R.**, folw., pow. płocki, gm. Mąkolin, par. Łętowo, odl. o 26 w. od Płocka. Wś ma 17 dm., 174 mk., 621 mr., fol. ma 4 dm., 47 mk., 339 mr. Należy do majoratu rząd. Mąkolin. 3.) **R.** *Szlacheckie*, wś i fol. nad rz. Płonką, pow. płocki, gm. Starożreby, par. Woźniki, odl. o 34 w. od Płocka. Wś ma 5 dm., 82 mk., 52 mr. Folw. obejmował 210 mr. (160 ornej roli). 4.) **R.** *Falencin*, wś nad rz. Płonką, pow. płocki, gm. Starożreby, par. Daniszewo, odl. o 34 w. od Płocka, posiada wiatrak, młyn wodny, 33 dm., 291 mk., 861 mr. obszaru, w tem 81 mr. nieuż.; ob. *Falęcin*. W dok. z 1464 r. występuje Petras de Rogowo Wischegradiensis dapifer (Kod. Maz., 11). 5.) **R.**, wś i fol., pow. rypiński, gm. i par. Rogowo, odl. 12 w. od Rypina, posiada kościół par., szkołę początkową, kasę wkład. zaliczkową, 14 dm., 281

mk., 658 mr. obszaru (19 mr. nieuż.). Folw. rząd. zajmuje z tego przeszło 600 mr.; wś R. wraz z wsią Żołnowo ma 177 mr. Kościół par. niewiadomej erekcyi. Obecny nowo wzniesiony w 1878 r. Według reg. pob. ziemi dobrzyńskiej z r. 1564 we wsi Rogowo, par. Rogowo, Jakub Rogowski miał 1 łan (Pawiński, Wielkp., I, 290). R. 1789 własn. Dobrskich, Rutkowskiego i Czermińskich; 18 kor. żyta wysiewu, 112 złp. czynszu; probostwo wysiewa 13 kor. żyta. R. par., dek. rypiński, 3270 dusz. R. gmina, należy do s. gm. okr. V, obejmuje 407 dm., 4532 mk., obszaru 12,888 mr., w tem 1126 mr. nieuż. W skład gminy wchodzą: Antoniewo, Blinno. Brzeszczki Duże, B. Małe, Borowo, Charzewo, Grądy Nowe, G. Stare, Dziegciary, D. Pleczewo, Kosiorowe Łąki, Kobyle Łąki, Kordyszewo, Kobryniec, K. Stary, Korzeniewo, Krzyżówki, Likiec, Lisiny, Łazy, Pinino, Podlesie, Rogowo, Rogówko, Rojewo, Syberya, Swieżawy, Sosnowo, Turka, Wierzchowiska, Zamość, Żołnowo. 6.) **R.**, wś szlach. i włośc., pow. łomżyński, gm. i par. Lubotyń. Mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. było 20 dm., 138 mk. W 1866 r. folw. R. i Rogówek rozl. mr. 991: gr. or. i ogr. mr. 595, łąk mr. 70, lasu mr. 310, zarośli mr. 2, nieuż. mr. 14. Wś R. os. 19, z gr. mr. 42; wś Rogówek os. 18, z gr. mr. 105. 7.) **R.**, wś szlach., pow. makowski, gm. i par. Płoniawy. Mieszka tu drobna szlachta. 8.) **R.**, pow. maryampolski, gm. Gudele, par. Skrawdzie, odl. od Maryampola 29 w., ma 7 dm., 44 mk. W 1827 r. było 3 dm., 22 mk. *Br. Ch.*

Rogowo 1.) mko nad rz. Hujką, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Radoszkowice, okr. wiejski Hołowacze, o 5 w. od gminy a 58 w. od Wilejki, przy b. dr. pocz. z Wilna do Mińska, ma 2 dm., 28 mk. (w 1864 r. 9 dusz rewiz.); należy do dóbr Nowy Dwór Wołodkowiczów. Cerkiew praw.; par. praw., dek. (błahoczynia) mołodeczniańskiego, ma 1757 wiernych (885 męż. i 902 kob.); kapl. na cmentarzu grzebalnym. 2.) **R.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. poł., o 38 w. od Nowoaleksandrowska. 3.) **R.** (w dokum. o 1599 r.), wś we włości gondyńskiej al. gondyngeńskiej (w pow. telszewskim), w bobruńskim wójtowstwie dóbr Korcian, miała 16 włók obszaru. 4.) **R.**, ob. *Rogów.*

Rogowo, dok. *Gross Rogau* i *Rogoue* i *Roge*, wś, pow. toruński, st. p. i kol. Turzno, par. kat. Gronowo, pół mili odl., opodal dr. żel. toruńsko-brodnickiej. Posiada kościół ewang. i szkołę ew. 1-klas. (1 naucz. i 69 dz.); 530 ha (24 łąk i 491 roli). W 1868 r. 80 bud., 35 dm., 284 mk., 12 kat., 272 ew.; 1885 r. zaś 37 dm., 64 dym., 340 mk., 74 kat., 248 ew., 18 dyssyd. Istniał tu zdawna gród, w którym jeszcze się trzymali Pomezańczycy. Naczelnikiem ich był tu szwagier sławnego Pipina, który się usadowił w Pigrzy (ob.). Krzyżacy zdobyli wnet te zamki, jak donosi kronika oliwska (ob. Script. rer. Prus., V, str. 596 i Kętrz. O narod. pol., str. 51 i 53). Odtąd należało R. do komturstwa toruńskiego i obejmowało po 1415 r. 32 włok, 14 włók czynszowało po 2 grz. a 18 po 15 skojców, 9 ogrodów 7 wiard., karczmarz 8 skojców, razem 34 grz. i 8 skojców (ob. Gesch. d. Kr. Kulm. von Schultz, II, str. 115). Według krzyżackich ksiąg szkodowych z r. 1414 poniosło R. w ostatniej wojnie 414 grz. szkody (ob. tamże, str. 158). Za czasów Rzpltej należało do królewskich dóbr stołowych, darowanych Toruniowi przez Kazimierza. Przy wsi znajduje się kilka kopców (1 ½—2 prętów szerokie i długie), jak się zdaje starożytne mogiły. W pierwszej połowie bieżącego stulecia natrafiano tu na popielnice (ob. Besch. von Thorn v. Wernicke, str. 283). Tutejszy kościół, dawniej katol., był filią Grębocina; prawo patronatu miał magistrat toruński. Równocześnie ze swoją macierzą przeszedł w ręce protestantów. Biskup Opaliński jadąc r. 1682 na installacyą do Chełmży, po drodze z Grębocina wstąpił także do Rogowa, gdzie kościół bez oporu poświęcił i jako filią znowu przyłączył do Grębocina. Ale protestanci przemocą go odebrali. Wskutek ugody z r. 1683 pozostał kośc. rogowski na zawsze przy ewangielikach (ob. Utracone kościoły przez ks. Fankidejskiego, str. 41). *Ks. Fr.*

Rogowo, niem. *Rogau*, pow. szczycieński (Kętrzyński); w spisach urzędowych nie wymienione.

Rogówsk (*Rogówek?*), wś, pow. wiłkomierski, gm. Wojtkuny, o 13 w. od Wiłkomierza.

Rogowska Wieś, ob. *Rogówko.*

Rogowska Wola, wś, pow. dąbrowski, na lew. brzegu Wisły, w urodzajnej namulistej równinie. Składa się z pięciu grup chat i obszaru dworskiego Zofiowa. Wś ma 18 dm. i 118 mk. a wólki: Borek 26 dm., 159 mk., Zagrody 17 dm., 108 mk., Lipie 10 dm., 50 mk., Zawierzbie 15 dm. i 80 mk. Obszar dworski ma nadto 3 dm., 42 mk. Ogółem 89 dm. i 557 mk., 539 rzym.-kat. i 18 izrael. Wieś otacza Wisła od zachodu i północy; na wsch. graniczy z Paluszycami i Dęblinem, na płd. z Miechowicami Wielkiemi i Jagodnikami. Nad Wisłą na wschód od wsi podmokłe łąki i pastwiska. Na przeciwnym brzegu Wisły w królestwie polskiem leży wś Rogów. Obszar więk. pos. (Jadwigi hr. Załuskiej i Zofii Wysockiej) ma 146 mr. roli, 90 mr. łąk i ogr., 226 mr. pastw. i 7 mr. lasu; pos. mn. 228 mr. roli, 75 mr. łąk, 24 mr. pastw. i 4 mr. lasu. *Mac.*

Rogowski Maryanów, wś, pow. brzeziń-

ski, gm. Mroga Dolna, ma 20 dm., 115 mk., 261 mr. włośc.

Rogowski staw, płn.-wschodnia odnoga jez. Zioło, w pow. mogilnickim, tuż pod Rogowem i Rogówkiem, ku południowi, ma obszaru około 600 mt. kwadr. Oddzielona od jez. Zioło dwiema wysepkami, a od jeziora Rogowskiego wyniosłą groblą, na której stoi most. Przez staw ten płynie Wełna, dopł. Warty. *E. Cal.*

Rogowskie, wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Postawy, okr. wiejski Hołbeja, o 40 w. od gminy a 84 w. od Dzisny, ma 3 dm., 35 mk. (w 1864 r. 28 dusz rewiz.).

Rogowskie jezioro 1.) al. *Rogowo*, jezioro, 3 klm. długie, do 2 klm. szerokie, z wyspą lesistą, $1^1/_2$ klm. długą, 300 mt. szeroką, tuż pod Rogowem, w pow. mogilnickim. Druga znacznie mniejsza wysepka sterczy z jeziora przy zachodnim wybrzeżu, w pobliżu Szkółek. Na wybrzeżach rozłożyły się osady: Rogów, Rogówko, Środka i Szkółki. Od północy spływają wody jezior tworzących jedną sieć, jak: Kaczkowskie, Czewujewskie i Izdebno. Wełna wpływa do jez. R. pod Rogówkiem, a wypływa pod Szkółkami. Między jezioro R. a staw Rogowski i jezioro Zioło wrzyna się wyniosła grobla (rodzaj cypla), na której stoi most i kościół rogowski. Jeziora te są rybne; rybołówstwo bywa wydzierżawiane. 2.) **R.,** dok. *Rogov*, nadane w r. 1232 Templaryuszom przez Władysława Odonicza, nie da oznaczyć się bliżej. *E. Cal.*

Rogowszczyzna 1.) wś włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Wojtowstwo Sudaty, o 6 w. od gminy, na zachód od Święcian, ma 14 dm., 134 mk. katol. (w 1864 r. 54 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Antesary. 2.) **R.,** zaśc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski Wazguny, o 10 w. od gminy a 59 w. od Wilna, ma 1 dm., 13 mk. katol. (w 1864 r. 4 dusze rewiz.); należy do dóbr skarbowych Szeszole.

Rogowszczyzna, wybud. przy wsi Świętajnem, na pol.-prus. Mazurach, pow. margrabowski, st. p. Dunajki; 3 dm., 14 mk.

Rogoza, szczyt w Obczyźnie Wielkiej, dziale górskim w Karpatach bukowińskich, na granicy pow. suczawskiego i radowieckiego, wznosi się 1077 mt. npm. (szt. gen.). Ob. *Obczyzna Wielka.* *Br. G.*

Rogoźno, wś i dobra nad bezim. rzką, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krajsk, okr. wiejski i dobra Kamieńskich Rogozin, przy b. dr. pocz. mińskiej, o 1 w. od gminy a 60 w. od Wilejki. Folw. ma 1 dm., 9 mk.; wś zaś 13 dm. i 132 mk.; w 1864 r. 57 dusz rewiz. Była tu cegielnia i młyn wodny drewniany. Włościanie wnieśli 20,850 rs. 36 kop. wykupu za wydzieloną ziemię. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: R., Skoroda, Saczywki, Ścieszyce, Kołodki, Krupowiesy, Bakuńki, Korduny, Adamowszczyzna, w ogóle 269 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych i 21 dusz b. ludzi dworskich.

Rogozinek, folw., pow. płocki, gm. Rogozino, par. Imielnica, odl. o 8 w. od Płocka, ma 1 dm., 14 mk., rozl. mr. 134: gr. or. i ogr. mr. 122, łąk mr. 8, nieuż. mr. 4; bud. mur. 3, z drzewa 1. Przy folw. znajduje się uroczysko zwane Rosica.

Rogoziniec 1.) mylnie *Rogoźnica*, niem. *Rogsen*, wś niegdyś kościelna i przyst. dr. żel. zbąszyńsko-międzyrzeckiej, pow. międzyrzecki, o 8 klm. na wschód od Brojec (Braetz), między Dąbrówką i Chociszewem; par. katol. Chociszew, prot. Chlastawa, poczta w miejscu; 104 dm., 789 mk. (47 kat., 742 prot.) i 1798 ha (712 roli, 89 łąk, 946 lasu); czysty doch. z ha roli 7·83 mrk, łąk 6·27, lasu 1·17 mrk. R. należał dawniej do ststwa międzyrzeckiego; między r. 1425 a 1458 królowie zastawiali wieś i obciążali długami; w r. 1513 Zygmunt I pozwolił Grzegorzowi, opatowi paradyzkiemu, wykupić R. od Stanisława Hinczy; ztąd mylna tradycya, że klasztor był wsi właścicielem; akt wykupienia R. spisali komisarze królewscy w r. 1544 w Międzyrzeczu. W r. 1467 Michał Oganka sprzedał w R. 3 łany sołtyskie; między r. 1525 i 1531 Michał Bielawski sprzedał wójtowstwo miejscowe żonie swojej Barbarze Czackiej (Rykaczewski, Invent., 280—295). Przywilejem z r. 1546 uwolnił Zygmunt I mieszkańców od pańszczyzny, pod warunkiem atoli, że zamiast 2 dukatów węgierskich z każdego łanu odtąd płacić będą do skarbu królewskiego 3 dukaty i talara Joachimskiego; karczmarz prócz tego płacić będzie 2 dukaty z karczmy; zagrodnicy składać będą 6 groszy czynszu i podczas żniw odrabiać 12 dni pańszczyzny, t. j. 2 dni tygodniowo przez 6 tygodni; gdyby ich zaś powoływano częściej, w takim razie otrzyma każdy dziesiątą część tego co skosił, a porą zimową jedenastą część tego, co wymłócił (Kod. Wielkop., wyd. Racz., 242). Około r. 1564 płacono z 15 łanów osiadłych po 6 gr. fertonów bisk. poznańskim; w r. 1580 było tu 17 łanów osiadłych, 9 zagrod., 1 zagrod. wolny, 2 komorn. z bydłem, 8 bez bydła, 3 rzemieśl., 7 chałupn. i 30 owiec. W 1608 r. rozgraniczono R. z Chociszewem i Lutolem Mokrem, wsiami klasztornemi. W 1793 r. zabrał rząd pruski dobra starościńskie i duchowne i sprzedał R. markizowi v. Luchesini. Kościół p. w. św. Józefa był parafialny w r. 1580; wś tworzyła odrębną parafią; w r. 1604 wcielono ten kościół do parafii chociszewskiej; w r. 1640 wszyscy prawie mieszkańcy byli

protestanci. Uposażenie kościoła R. odzyskano z rąk magistratu międzyrzeckiego (J. Łukaszewicz, Kośc. par., II, 356). Kościół runął z biegiem czasu. 2.) **R.,** łąka, na Sławnie, w pow. czarnkowskim. *E. Cal.*

Rogozinka, wś, pow. czauski, gm. Radoml, ma 24 dm. i 193 mk., z których 4 zajmuje się stolarstwem.

Rogozinko, niem. *Klein Roggenhausen*, dok. *Cleyne Roghuszen*, 1533 *Rogoszegk*, wś, w pow. grudziądzkim, złączona obecnie z Rogoźnem. Założoną została przez w. m. Rudolfa Koenig w XVI w. na 22½ włókach, sołtys Jan posiadał 2 wolne wł. i trzecią część kar sądowych, reszta włók płaciła po 11 skojców. Czynsz z karczmy płynął w czwartej części do sołtysa, w ¾ do kasy wiejskiej. W wojnie z r. 1414 poniosło R. 50 grz. szkody. Lustracya z r. 1686 donosi: Wś Rogozinko, pół mili od zamku, leży pusta. Dawniej był tu folwark do Grudziądza należący. Teraz założył tu administrator owczarnią. R. 1722 byli tu następni gburzy: Marchlewicz, Paweł Goryński, Jakub Dixa, Maciej Zacharek, Łukasz Piotrowski i Jan Bielicki. R. 2748 nadał administrator Rafał Gruszczyński 6 wł. do Rogozinka należących na 20 lat mieszkańcom w Rogóźnie; za czynsz byli wszyscy razem odpowiedzialni, mianowicie sołtys, gburzy i lemani. Był to pierwszy krok do zlania się tej wioski z Bogóźnem, co też z czasem nastąpiło. Reszta bowiem obszaru została r. 1799 puszczona rogozińskim gburom w wieczystą dzierżawę. *Ks. Fr.*

Rogozino, wś i fol. przy uroczysku Rosica, pow. płocki, gm. Rogozino, par. Imielnica, odl. 7 w. od Płocka, posiada urząd gminny, 24 dm., 250 mk., 608 mr. obszaru. Folw. R., w r. 1872 oddzielony od dóbr Boryszewo, rozl. mr. 241: gr. or. i ogr. mr. 209, łąk mr. 24, nieuż. mr. 8; bud. mur. 7, z drzewa 7. R. gm. należy do s. gm. okr. I, ma 552 dm., 6729 mk., 20,987 mr. obszaru, w tem nieuż. 1881 mr. W gm. znajdują się: trzy kościoły, dwie szkoły początkowe i 1 szkoła ewang. W skład gm. wchodzą; Boryszewo Nowe, B. Stare, Białkowo, Chełstowo, Chomentowo, Ciołkowo, Ciołkówko, Czerniewo, Dzwierżno, Glinno, Imielnica, Juryszewo, Kosino, Kostrogaj, Łoniewo, Męczenino Małe, M. Duże, Otolino, Podolszczyce, Radzanowo, Ramutowo, Raróg. Rogozino, Rogozinko, Ślepkowo Królewskie, Ś. Szlacheckie, Sniegocin, Stróżenko, Trębin, Wodzymin, Woźniki, Wołowa Wólka.

Rogozino, zaśc. szl., pow. dziśnieński, w 1 okr. pol., o 12 w. od Dzisny, 1 dm., 14 mk. katol.

Rogozińska Wola, wś włośc., pow. łęczycki, gm. Rogoźno, par. Gieczno, odl. 24 w. od Łęczycy, ma 74 os., 363 mr. obszaru. Wchodziła w skład dóbr Rogoźno.

Rogoźna, wś, pow. włocławski, gm. i par. Przedecz, ma 8 dm., 81 mk., 81 mr. obszaru.

Rogoźne, wś, pow. pułtuski, gm. Obrytte, par. Lubiel. W 1827 r. było 7 dm., 42 mk.

Rogóźnia, wś włośc., pow. ostrowski, gm. Komorowo, par. Ostrów, ma 10 os., 62 mr. Wchodziła w skład dóbr Komorowo.

Rogoźnica, wś, pow. radzyński, gm. Tłuściec, par. Międzyrzec, odl. 30 w. od Radzynia a 1 w. na płn.-wschód od Międzyrzecza, ma 42 dm., 309 mk., 2273 mr. W 1827 r. było 48 dm., 270 mk. W dniu 29 sierpnia 1831 r. zaszła tu walka pomiędzy częścią korpusu Romariny a korpusem Rosena, Gołomina i Szuszeryna.

Rogoźnica, wś, pow. rzeszowski, na lew. brzegu Mrówli, dopł. Wisłoka z lew. brzegu, po zachodniej stronie gościńca z Rzeszowa do Głogowa (5·6 klm.). Par. rz.-kat. w Świlczy. Okolica piaszczysta, równa, wznies. 218 mt. npm. Liczy 110 dm. i 516 mk., 513 rz.-kat. i 3 izrael. Mniejsza posiadłość ma 357 mr. roli, 99 mr. łąk i 149 mr. pastw. Od południa role zwane Piaskową, dzielą ją od Rudny Małej, na zachód graniczy z Lipiem i Mrówlą a na płn. i wschód z borami. *Mac.*

Rogoźnica 1.) nizina, pod Bninem, w pow. szremskim. 2.) **R.,** łąka, na Połażejewie, pow. sredzki.

Rogoźnica 1.) struga do jez. charzykowskiego uchodząca, pow. człuchowski. Wymieniona w przywileju Ciecholew r. 1365 (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, str. 19). 2.) **R.,** rzeka, dziś Czarną zwana (ob. t. I, 738), pow. wejherowski, dziś pucki. Już r. 1277 jest o niej wzmianka przy ograniczeniu Karlikowa (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 248).

Rogoźnica, ob. *Roegnitz.*

Rogoźnicki Młyn, niem. *Roegnitz* al. *Regnitz*, os. młyń., pow. człuchowski, st. p. Ciecholewy, par. kat. Przechlewo, par. ewang. Człuchowo, gm. Hohenkamp. W 1868 r. 9 bud., 3 dm., 38 mk., 10 kat., 28 ew.; 1885 r. 2 dm., 38 mk. Młyn ten leży nad Rogoźnicą.

Rogoźniczka, wś i fol., pow. radzyński, gm. Żerocin, par. Biała, odl. 32 w. od Radzynia, ma 37 dm., 218 mk. W 1827 r. było 25 dm., 150 mk. Wykazy urzęd. podają ogólny obszar na 2206 mr., tymczasem wedle spisu Tow. Kred. Ziem. w 1880 r. folw. Rogoźnica Mała al. Rogoźniczka rozl. mr. 212: gr. or. i ogr. mr. 124, łąk mr. 42, past. mr. 19, lasu mr. 15, nieuż. mr. 12; bud. z drzewa 10. Wś R. os. 35, z gr. mr. 601.

Rogoźnik, wś, fol. i os. młyń., pow. będziński, gm. Ożarowice, par. Sączów, na prawo od drogi z Będzina do Bobrownik, posiada pokłady rudy żelaznej i galmanu. Wś 76

dm., 754; folw. 6 dm.; młyn 2 dm., 8 mk. W 1867 r. folw. R. rozl. mr. 1060: gr. or. i ogr. mr. 463, łąk mr. 71, pastw. mr. 182, lasu mr. 51, zarośli mr. 159, nieuż. mr. 134. Wś R. os. 71, z gr. mr. 606. Istniała tu kopalnia galmanu Wilhelma Hordliczki, od r. 1807 czynna, z roczną produkcyą 24,960 kibli galmanu. Reg. pob. pow. siewierskiego z r. 1443 wykazują wś Rogoznik. W 1667 miała 9 kmiecі (Pawiński, Małop., 452, 453).

Rogoźnik 1.) rzeka, powstaje w obr. gm. Starego Bystrego, w pow. nowotarskim, z połączenia dwóch strumieni: Cichego i Ratułowskiego pot. czyli Bystrego. Płynie przez obszar St. Bystrego na płn.-wschód. Następnie przez obszar Rogoźnika na wschód, wreszcie przez obszar Ludźmirza na płn.-wsch. i na płn., uchodząc do Czarnego Dunajca z praw. brzegu, w pobliżu granicy nowotarskiej. Zowią ją też Rogoźnikiem Wielkim. Z praw. brzegu przyjmuje pot. Rączy i Skrzypny al. Rogoźnik Mały lub Rogoźniczek. Długość biegu wynosi 12 klm. Rzeka ta wspominana już w r. 1234 w przywileju Henryka, ks. krakowskiego i szlązkiego, nadającym Teodorowi, woj. krak., wolność zakładania osad w lasach położonych nad Ostrowianką, Dunajcem, Rogoźnikiem itd. W przywileju wydanym w Krakowie 10 maja 1254 r. Klemens i Marek, synowie Teodora, woj. krak., w obecności Bolesława Wstydliwego, potwierdzającym nadania uczynione przez Teodora, woj. krak., na korzyść klasztoru w Szczyrzycach, spotykamy nazwy: Rogoźnik Większy i Mniejszy (Kod. Małop., 21, 45, 229, 263). W wodach tej rzeki żyją: brzana, jelec, lipień, łosoś, pstrąg, strzebla, węgorz. *Br. G.*

Rogoźnik, wś nad pot. t. n., pow. i obw. sąd. nowotarski, odl. 8 klm. na płd.-zach. od Nowego Targu, przy gościńcu z Czarnego Dunajca do Nowego Targu. Graniczy od płn. z Długopolem i Krauszowem, od wschodu z Ludźmirzem, od płd. z Maruszyną a od zach. ze Starym Bystrem. Płn.-zach. granicę tworzy pot. Czarny. Płn. obszar przepływa pot. Czerwony al. Babi, od płd.-zach. na płn.-wsch., płd. zaś obszar zrasza pot. Rogoźnik Wielki. Między gościńcem a Czerwonym pot. legły pola Targanicą zwane, a na płn. od Czerwonego pot. torfisko Puścina. Ważniejsze wzniesienia: a) wzgórze na granicy z Maruszyną, nad pot. powstającym w Maruszynie a podążającym do Rogoźnika, 708 mt.; b) granica zach. wsi ze Starym Bystrem, 654 mt.; c) gościniec czarno-dunajecko-nowotarski, płd. brzeg jego niedaleko krzyża, 631 mt.; d) przecięcie się tegoż gościńca z granicą rogoźnicko-ludźmirską, płn. brzeg tegoż, 619 mt.; e) Targanica, 616 mt. W 1869 r. obszar mniejszej własności liczył roli or. 827, łąk i ogr. 59, pastw. 136, lasu 16 mr.; większej posiadłości niema. W r. 1777 było 56 dm., 342 mk., 22 źrebiąt, 59 koni, 2 woły; 1779 r. 71 dm., 445 mk., 56 koni, 2 woły; w 1824 r. 77 dm., 548 mk., 88 koni, 172 krów; w 1869 r. 121 dm., 635 mk. (307 męż., 328 kob.); w 1880 r. 130 dm., 695 mk. (360 męż., 335 kob.). Wś ta powstała na początku XIII w., gdyż według przywileju Henryka, ks. szląskiego i polskiego, z r. 1237 (Kod. Małop., 27) Teodor, woj. krakowski, nabył R. od synowca swego na rzecz klasztoru cystersów w Ludźmirzu, później w Szczyrzycach, za dwa woły, sześć łokci sukna brunatnego i kilka skórek lisich („duos boues, sex ulnas de brunet et pelles vulpinas"). Według przywileju Henryka z r. 1234, danego w Dankowie, uzyskał Teodor wolność celem założenia klasztoru, zakładania na prawie niemieckim wsi w lasach nad rzekami: Ostrowsko, Dunajec i Dunajec Czarny, Rogoźnik, Lepietnica, Słona, Ratajnica, Nedelska (?), Stradomka (Kod. Małop., 21 i 263). Zdaje się, że wieś powstała między 1234 a 1237 r. Zapewne skutkiem konfiskaty dóbr klasztornych w XV w. wieś stała się królewską. W lustracyi ststwa nowotarskiego z r. 1636 spotykamy wieś *Ciche* al. *Rogoźnik.* „Siodlaków i zarębników 16, płacą czynszu rocznego złp. 158 gr. 18; nowaków 7, czynszu od nich 11 złp.; komornicy płacą złp. 6; sołtys na młynie o jednym kole płaci złp. 11, razem 186 złp. 18 gr.". Lustracya zaś z r. 1660 podaje „*Bystre* al. *Rogoźnek*", wś zaś „*Ciche*" bez tego dodatku. Czytamy tu: „Jest w tej wsi zagrodników 11 z rolami, którzy nie na równych zagrodach siedzą, płacą pro quantitate fundi possessi, wszyscy ogółem czynsz doroczny złp. 268 gr. 3. Ciż kwartalnego dają na kwartał per florenos decem, quod facit od wszystkich złp. 40. Spy owsianej ogółem wszyscy dają korcy nowotarskich 5, rachując korzec po groszy 12, facit złp. 2. Oprawy dorocznej wszyscy dają łokci 23, łokieć po gr. $2^1/_2$, facit złp. 1 gr. 27 den. 9. Item daje każdy z nich 2 kopy gontów i po 2 tramy, które na poprawę budynków obracają, także składają pewne kury i gęsi na wychowanie podstarościemu. Robią wszyscy dni 6 bydłem i pieszo dni 6 do roku. Jest w tej wsi młyn dworski na Bystrej o jednym kole; daje z niego młynarz czynszu rocznego złp. 20. Opowiadał się przed urzędem naszym lustratorskim venerabilis pater Robertus Chmielowski, prior conventus Czyżycensis, nomine perillustris et admodum reverendi patris Praemislai Domiechowski abbatis et totius conventus Czyżycensis ratione de occupationis bonorum Bystre alias Rogoźnik, Ciche et Ratułów, które dobra antiquitus klasztorowi tamecznemu exprivena origine należały, teraz sta-

rostwu nowotarskiemu adhaerent; adevidentius documentum produkował literas originales fundationis Henrici, de data in Dankow 12(3)4, tum et Boleslai Cracoviensis et Sandomiriensis ducis, de data Cracoviae 1251, quibus concedunt et permittunt Comiti Theodoro, Cracoviensi palatino, pro fundatione coenobii facultatem iure teutonico villas in sylvis iuxta fluvios, qui sic vocantur: Ostrowsko, Dunaiec et Dunaiec niger, Rogoźnik, Lepielnica, Słona, Rajtanica, Wedelska, Stradoma locandi. Accessit autoritas Vislai, episcopi cracov., de data Cracoviae 1234, transcripta a Jaroslauo, archidiacono cracov., de data Cracoviae 27 novembris anno 1340, fundatione praedicti Theodori approbantis decimas insuper de toto nemore, ac de omnibus sylvis quae extirpari poterunt, eidem ecclesiae liberaliter impertientis. Te zwyż specyfikowane privilegia ducum, unum venditionis haereditatis super Dłubniam fluviam, alterum Boleslai ducis fundationis villarum cum decimis pro conventu anno 1254 Sigismundus Augustus confirmat et ratificat anno 1560, ubi villae monasterii recensent cum decimis. Nadto produkował dekret pani Zofii Sieniawskiej, natenczas starościny nowotarskiej, ratione de occupationis villae Rogoźnik, intentowany hoc idem iudicium ordinarium tribunalis regni lublinensis decernit restitutionem bonorum praedictorum villarum Rogoźnik majoris et minoris. Jednak non patet, aby tego dekretu effekt był jaki, nec subsecuta restitutio, zaczym in ea perplexitate causae decisionem ejusdem Foro competenti, ubi de iure venerit, venerabili coenobio reservamus". Było tu sołtystwo. Czytamy w lustracyi, że sołtysami byli Jan i Andrzej Krzysztof Gubałowicz według nadania królewskiego z r. 1651. Ze sołtystwa czynszu rocznego złp. 12. Całkowity dochód z wsi wynosił złp. 344 den. 9. Na końcu dodatek: „Z tej wsi większe czynsze bywały, dla teraźniejszych desertat. dworu niedochodzą". Lustracya zaś z r. 1765 nie podaje wcale wsi Rogoźnika. Zatem przejść musiał znowu na własność klasztoru szczyrzyckiego. Z lustracyi z r. 1660 widać, że były dwa Rogoźniki, Większy i Mniejszy. W 1809 r. przeszedł R. w ręce prywatne. W r. 1869 był właścicielem R. Adolf Tetmajer; dziś Aron Mandel. Należy do sądu pow. i urz. podatk. w Nowym Targu, st. p. w Dunaju Czarnym, par. łac. w Ludźmirzu. *Br. G.*

Rogoźnik, wś nieistniejąca obecnie. Za Długosza (L. B., III, 62) należała do parafii w Modlnicy (pow. krakowski), jako własność klasztoru zwierzynieckiego. Były tu łany kmiece, folw., karczma, młyn. Kod. małopolski (wyd. Piekosińskiego, 143) podaje akt, którym 11 listopada 1293 Roman, przełożony klasztoru zwierzynieckiego, zatwierdza sprzedaż „curia sive grangra qui dicitur *Rogosan*, sitam iuxta villam qui *Olesznica* uocatur". Było tu 5 łanów osadzonych na prawie niemieckim, a sprzedano wś za 15 grzywien. *Mac.*

Rogóźno al. *Raguźno*, kol. włośc., pow. łowicki, gm. Dąbkowice, par. Domaniewice, przy drodze z Krempy do Chruślina, odl. 9 w. od Łowicza, ma 54 dm., 352 mk., 1720 mr. (999 mr. pastw. i 159 nieuż.), składa się z trzech części. Było tu dawniej wójtostwo. Obszar większej posiadłości stanowią trzy wielkie stawy: Okręt, Rydwan i Korab, z 4 sadzawkami, należące do dóbr ks. łowickiego. Na początku XVI w. łany sołtysie dawały po pół grzywny (za dziesięcinę) pleban. w Domaniewicach, kmiecie zaś tylko kolędę po groszu z łanu a dziesięcinę po 2 gr. z łanu za dzies. konopną dają wikaryuszom kolleg. łowickiej. Dziesięciny te, należące pierwotnie do stołu arcyb., nadał kollegiacie Jan Sprowski arcyb. 1462 r. (Łaski L. B., II, 251, 345, 532, 533). 2.) **R.**, wś włośc., pow. włocławski, gm. i par. Przedecz, ma 6 os., 51 mk., 81 mr. Wchodziła w skład dóbr ststwa przedeckiego a później w skład majoratu rząd. Przedecz. Według reg. pob. pow. przedeckiego z r. 1587 wś R., w par. Przedecz, miała 4 łany i 3 łany sołt. (Pawiński, Wielkp., II, 22). 3.) **R.**, folw. nad rz. Moszczenicą, pow. łęczycki, gm. Rogoźno, par. Gieczno, odl. od Łęczycy 19 w., ma 5 dm., 184 mk. W 1886 r. dobra R. składały się z folw.: R., Lorenki i Sarnia, młyn wodny Gać, rozl. mr. 1253: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 356, łąk mr. 100, lasu mr. 328, nieuż. mr. 13, razem mr. 797; bud. mur. 11, z drzewa 8; fol. Sarnie gr. or. i ogr. mr. 171, łąk mr. 22, pastw. mr. 29, nieuż. mr. 34, razem mr. 256; bud. z drzewa 4; fol. Lorenki gr. or. i ogr. mr. 173, łąk mr. 16, past. mr. 5, nieuż. mr. 6, razem mr. 200; bud. mur. 1, z drzewa 3; las urządzony, młyn wodny. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś Wola Rogozińska os. 74, z gr. mr. 363; wś Rudno os. 6, z gr. mr. 103; wś Lorenki os. 13, z gr. mr. 213; wś Wały os. 8, z gr. mr. 112; wś Władysławów os. 27, z gr. mr. 528; wś Kwilno os. 51, z gr. mr. 1195. W XVI w. R. i Rogozińska Wola dawały dziesięcinę z łanów kmiecych kanonii i prebendzie łęczyckiej, z folw. zaś pleb. w Giecznie (Łaski, L. B., II, 411). W r. 1576 we wsi R., w par. Gieczno, Stan. Rogoziński miał folw., 2 zagr., młyn, pustą karczmę. Marta Rogozińska zeznała pod przysięgą, że nic nie posiada (Pawiński, Wielkp., II, 61). R. gm. należy do s. gm. okr. III w os. Piątek, tamże i urz. pocz. W skład gm. wchodzą: Astachowice wś, Bądków, Brachowice wś, kol., Gać os., Grabiszew kol., Gieczno wś, G. Poduchowne fol. i os. włośc.,

Kotowice os., Kwilno wś, Lorenki kol., Małachowice wś, Rogoźno fol., Rogozińska Wola wś, Rudno kol., Sarnia fol., Sypin wś, Słodków Rozlazły, S. Podleśny, S. Górny, Silne Błoto os., Wały kol., Wesoła os., Władysławów kol. 4.) **R.** al. *Roguźno*, wś i fol. nad rz. Widawką, pow. łaski, gm. Chociw, par. Widawa, odl. 2 w. od Widawy a 18 w. od Łasku, posiada młyn wodny amerykański. Wś ma 40 dm., 278 mk.; fol. 5 dm., 31 mk. W 1827 r. było 26 dm., 243 mk. Dobra R. i Ruda składały się w 1886 r. z fol. R. i Ruda, attyn. Rosna, rozl. mr. 1956: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 351, łąk mr. 104, pastw. mr. 303, lasu mr. 890, nieuż. mr. 110; bud. mur. 4, z drzewa 9; fol. Ruda gr. or. i ogr. mr. 112, pastw. mr. 19, lasu mr. 63, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 4, lasy urządzone. Wś R. os. 64, z gr. mr. 477; wś Ruda os. 31, z gr. mr. 257. W XVI w. dziesięcinę z całej wsi i kolędę po groszu z łanu pobiera pleban w Widawie (Łaski, L. B., I, 470). 5.) **R.** al. *Roguźno*, wś, pow. biłgorajski, gm. Sól, par. Puszcza Solska, wsch. obrz. Sól. 6.) **R.**, *Rogóźno* al. *Raguźno*, wś, fol. i kol., pow. tomaszowski, gm. i par. Tomaszów. Wś R. leży tuż pod Tomaszowem, ma 60 dm., 504 mk. (304 rz.-kat.), 872 mr. ziemi; folw. R. ma 9 dm., gorzelnią z prod. do 20,000 rs., browar, 546 mr. ziemi ornej; należy do dóbr ordynacyi Zamoyskich. R. kol., odl. $^1/_2$ mili od Tomaszowa, założona w połowie zeszłego wieku przez osiadłych tu Niemców, ma 18 dm., 186 mk. rz.-kat. Na obszarze folwarku stoi słup murowany, 8 łokci wysoki a 2 łok. szerokości w ścianach mający. Przechowywane na miejscu dokumenta świadczą, iż R. istniał już w XV w. Tu urodził się Wasilewski Edmund, poeta, twórca Krakowiaków i Katedry na Wawelu. *Br. Ch.*

Rogoźno 1.) wś, pow. łańcucki, par. rz.-kat. w Kosinie; ma urząd pocztowy i przystanek dr. żel. arcyks. Karola Ludwika, między st. Łańcut i Przeworsk, odl. 184 klm. od Krakowa. Tor kolei otacza wś od północy, gościniec zaś wiedeński z Łańcuta do Przeworska od południa. Leży w równinie, 225 mt. npm.; w północnej części obszerne podmokłe łąki i pastwiska zwane Moczarami. Gleba glinkowa, urodzajna. Wraz z obszarem więk. pos. (ks. Lubomirski) ma 48 dm. i 453 mk., 444 rz.-kat. i 9 izracl. Posiadłość większa obejmuje 289 mr. roli, 44 mr. łąk i 5 mr. pastw.; pos. mn. 328 mr. roli, 57 mr. łąk i 66 mr. pastw. Graniczy na płn. z Korniaktowem, na zach. z Kosiną, na płd. z Nowosielcami a na wschód z Grzęską. 2.) **R.**, rus. *Rohizno*, wś, pow. jaworowski, 9 klm. na płd. od urz. pocz. i tel. w Jaworowie. Na płd.-zach. leżą Siedliska, na zach. Bonów, na płn.-zach. Porudno, na płn. Jaworów, na wschód Czerczyk i Ożomla, na płd. Bortiatyn (wś pow. mościskiego). Płn.-wsch. narożnik wsi przepływa pot. Ożomla i tworzy blisko granicy koło Dymidowa stawek. W obrębie wsi otrzymuje dwa znaczniejsze dopływy od lew. brzegu. Części wsi zwą się: Buczyna, Dernaki, Dymidów, Gorszczyzna, Karolinów, Leszczeszne, Ludwinów, Tratna, Zabrodzie. Prawie w środku obszaru wznosi się wzgórze Rogoźno (289 mt.). Lasy rozłożyły się na granicy płn.-zach. i płd.-wsch. W płd.-wsch. części wsi powstaje mała struga, która w Ożomli uchodzi do pot. Glińca (al. Orysko). Własn. więk. (hr. Michała Karnickiego) ma roli or. 921, łąk i ogr. 359, pastw. 16, lasu 2062 mr.; wł. mn. roli or. 1492, łąk i ogr. 494, pastw. 198, lasu 21 mr. W r. 1880 było 238 dm., 1343 mk. w gminie, 11 dm., 74 mk. na obsz. dwor.; 80 rz.-kat., 1239 gr.-kat., 73 izracl., 25 innych wyznań; 160 Polaków, 1246 Rusinów, 10 Niemców. Par. rz.-kat. w Jaworowie, gr.-kat. w miejscu, dek. jaworowski. Do par. należy wieś Czerczyk. We wsi jest cerkiew p. w. Nar. Najśw. M. P., szkoła etat. jednoklasowa i kasa poż. z kapit. 101 zł. w. a. 3.) **R.**, wś, pow. samborski, 17 klm. na płn.-zach. od urz. pocz. w Samborze, 11 klm. od st. dr. żel. i tel. w Nadybach. Na wschód leżą Rajtarowice, na płd. Brześciany, na zach. Bylice, na płn.-zach. Radochońce, na płn. Bolanowice (trzy ostatnie w pow. mościskim). Środkiem obszaru płynie pot. Radochońce, dopływ Błożewki. W dolinie potoku leżą zabudowania wiejskie. Na płn. od zabudowań fol. i leśniczówka Adamówka (Adamiwka). Płn. i płn.-zach. część wsi lesista. Na płn.-wsch. wzgórze (319 mt.). Własn. więk. (Alfonsa Ulenieckiego) ma roli or. 414 mr., łąk i ogr. 103, pastw. 11, lasu 464; wł. mn. roli or. 508, łąk i ogr. 112, pastw. 62 mr. W r. 1880 było 135 dm., 692 mk. w gminie, 4 dm., 19 mk. na obszarze dwor.; 33 rz.-kat., 639 gr.-kat., 39 izracl.; 79 Polaków, 632 Rusinów. Par. rz.-kat. w Czyszkach, gr.-kat. w Rajtarowicach. We wsi jest cerkiew p. w. Michała Archanioła. W zapiskach cerkiewnych czytamy pod 1733: „Roguźno, cerkiew drewniana nowa, p. w. św. Michała. Obrazy namiestne i apostoły roboty rybotyckiej; cymboryum nie ma, kielich cynowy z pateną i gwiazdą. Hrobnica cynowa; Ewangelia pisana stara jedna, mszał uniowski, mszalik supraślski. Pola pół ćwierci. Inwentarze ma w. ks. Tymofej Terensocia od JMKś. Hieronima Ustrzyckiego, Epa. Przemyskiego. Circumscriptio argenti in Ecclesia Rogoznensi: 1) sukienka srebrna z krzyżem, z sercem wyzłacanem, koroną złotą na głowie Najśw. Panny; 2) votum sercowe potężne; 3) votum dwoje serc spojonych; 4) votum srebrne, na niem dwie osoby wyryte; 5) votum srebrne, na niem piersi wyrażone; 6)

na cymborium krzyżyk srebrny; 7) kielich srebrny, wewnątrz wyzłacany, z patyną; 8) ośm sznurków koralów prawdziwych; 9) ręka srebrna od pana starosty i dziedzica tej wsi; 10) perły wartości 400 zł. od JMPani kasztelanowej Słońskiej; 11) w r. 1777 przybyło 2 serc srebrnych votum potężne od JMPana ststy Konarskiego, dziedzica tej wsi. W cerkwi rogozińskiej był 1734 r. wyzłacany obraz Najśw. P. Maryi, o którym asserebant et patuit ex revisione, że płakał. Ten obraz na obrazie prestolnym wysoko przybiłem dignam semper profunda veneratione wotów wszystkich 78. Ten obraz srebrną sukienką, koroną złotą, perłami prawdziwymi ozdobiony“ (Szematyzm dyec. przemys., 1879, str. 255 i 256). We wsi jest szkoła etat. jednokl. 4.) **R.**, folw. koło Magdalówki, na obsz. dwor. Baworowa w pow. tarnopolskim. 5.) **R.**, wś nad Dniestrem, pow. żydaczowski, odl. 6·8 klm. na płd.-wschód od sądu pow., par. rz.-kat., urz. pocz. i tel. w Żydaczowie. Leży na płd. brzegu Dniestru, poniżej ujścia Stryja. Granice: wschod. Dniestr, płd. Bereźnica Król., zach.-płd. Hnizdyczów, zach.-płn. Żydaczów, płn. rz. Stryj. Obszar dwor. 305 mr.: 3 roli, 184 łąk, 18 pastw., 100 lasu; włośc. 1026 mr. W 1857 r. 322 mk.; w 1880 w gm. 371, rz.-kat. 8, gr.-kat. 356, par. Bereźnica Królewska. Szkoła filialna. Właśc. pos. dwor. probostwo łac. żydaczowskie, któremu nadał tę wś Władysław Jagiełło dokumentem wystawionym w Gródku 30 paźdz. 1387 r. (A. g. i z. t. II, str. 27). *Mac.—Lu. Dz.—B. R.*

Rogoźno, jezioro, w pow. obornickim, pod Rogoźnem, przeszło 4 klm. długie i do 300 mt. szerokie. Wełnianka, dopł. Wełny, wpływa do jeziora pod młynem Owczygłowskim, a wydobywa się w Rogoźnie, tuż przed ujściem swojem. Na wschodniem wybrzeżu leży wś Owcze Głowy, a na zach. Międzylesie i Rogoźno. *E. Cal.*

Rogoźno, niem. *Rogasen*, miasto, pow. obornicki, dek. rogoziński. Posiada st. dr. żel. poznańsko-dzierżłowskiej (Ruegenwalde), między Obornikami a Budzyniem, o 39 klm. na płn. od Poznania. Leży na bitym trakcie z Ryczywoła do Wągrówca, nad jez. Rogoźno, przy ujściu Wełnianki do Wełny, w okolicy wznoszącej się od 73·6 mt. do 74·2 mt. npm. Miasto liczy 4686 mk., 419 dm., ma kościół katolicki i protestancki, synagogę, gimnazyum, zakład przygotowawczy dla nauczycieli elementarnych, wyższą szkołę żeńską, sąd okręgowy, urzędy: celny, katastralny i stanu cywilnego, skład towarów banku rzeszy niemieckiej, st. tel., urz. pocztowy drugorzędny, kasę oszczędności, 2 towarzystwa pożyczkowe (polskie liczy około 100, a niemieckie 87 członków), fabrykę wyrobów miedzianych i 4 jarmarki. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem, chowem bydła, rybołówstwem i handlem; pod miastem dobywają torf i wypalają cegłę. Ludność miejska zmniejszyła się w ostatnich latach. Przy schyłku zeszłego wieku liczyło R. 3160 mk. (1404 męż. i 1756 kob.); w r. 1811 było 404 dm., 3240 mk.; 1841 r. 4200 mk. (1482 żydów); 1858 r. 4520 mk.; 1861 r. 5009 mk.; 1867 r. 5256 mk.; 1871 r. 4857 mk. wraz z wójtowstwem (141 mk. w 14 dm.). O przemyśle i stosunkach miejscowych lustracya z 1564 r. podaje szczegóły: Piwowarów jest 12, którzy gajowego płacą po gr. 18, a każdy z nich dwowa końmi wozi drwa; piwowarów, co jednym koniem drwa wożą, jest 9, płacą po gr. 6; szewców 16, którzy od rzemiosła swego płacą po gr. 6; rzeźników jest 16, którzy mają jatki swoje, z których powinni płacić na św. Marcin po dwu kamieniu i po ćwierci łoju nieszmalcowanego; czynsz rzeźniki od każdego bydlęcia rogatego, które do rzeszy biją, płacą targowego po den. 16, a od skopów, cieląt, wieprzów po den. 4; szynkarek, co piwo biorą na wyszynk, jest 7, płaci każda z nich po gr. 12 czynszu; zdunów 8, płacą po gr. 12; kołodziejów 9, każdy z nich płaci do roku po fl. 1 gr. 18; rybaków 6, płacą czynszu po gr. 24; żydów jest 5, każdy z nich płaci z domu po czerwonym złotym; wóz skarbny, nakryty, naszpicowany żywnością na posp. ruszenie winni mieszczanie wyprawić i pieszych dwu przy wozie. W r. 1580 płaciło miasto 40 zł. 16 gr. soszu i 97 zł. 17 gr. 9 den. podatków od 11 ¼ łan. osiadłych po 30 gr.; od 10 komorn. po 6 gr.; od 12 rzeźników, 8 piekarzy, 6 rybaków i 52 różnych rzemieśl. po 15 gr. i od 6 szynkarzy po 24 gr. Około roku 1793 było w Rogoźnie 27 piwowarów, 26 gorzelników i szynkarzy, 4 rzeźników, 51 szewców, 9 garncarzy, 14 kołodziejów, 118 sukienników, 10 czapników, 8 płócienników, 9 kuśnierzy, 61 krawców, 9 bednarzy, 70 kupców, 6 piekarzy, 5 puszkarzy i kowali, 5 muzykantów, 4 golarzy, po 3 cieśli, tokarzy i siodlarzy, 2 farbierzy, 1 gończiarz, rękawicznik, kapelusznik, garbarz, młynarz, mydlarz, kominiarz, ślusarz, powroźnik, kamieniarz i oberzysta. Herb miasta wyobraża klucz i pół orła polskiego pod koroną królewską. Widok R. podaje „Przyjaciel Ludu“ (1837 r., IV, 148). Stacya dr. żel. znajduje się o 2 klm. na zachód od miasta. Z R. wychodzi bity trakt do Poznania, a przez środek miasta idzie trakt ryczywolsko-wągrowiecki. Zamek niegdyś królewski nie zostawił po sobie śladu; podanie mówi, że krytym gankiem połączony był z kościołem farnym. Kościół parafialny p. w. św. Wita istniał przed r. 1256; w miejsce drewnianego wystawił nowy kościół z cegły palonej w roku 1526 jeden

z Kretkowskich, tenutaryusz ststwa rogozińskiego. Kościół ten opinają szkarpy i zdobią wieżyczkowate strzelnice; sklepienie nawy głównej, wyższej od pobocznych, rozpięte jest w gwiaździste ostrołuki. W ścianie zewnętrznej kościoła, obróconej na zachód, czytać można: Fundacio prima iniectio lapidis tertia Julij 1526 hora 8 i znaki X. D. H. S.; w filarze zaś znajduje się napis: 1526 edificatum per Martinum Mora et Clementinum a Ostrorog. Prócz tych są tam jeszcze inne, późniejsze napisy. O korby i wklęsłoście kuliste na murze kościelnym toczy się obecnie żywa polemika. Roku 1633 odstąpił Władysław IV prawa kolacyi kapitule poznańskiej. Przy kościele zaprowadzone były bractwa: Rożańcowe, św. Anny, św. Izydora i bractwo miłosierdzia. W kaplicy N. Maryi Panny Różańcowej znajduje się nagrobek gipsowy Michała Zebrzydowskiego, woj. krakowskiego, i Jędrzeja Karola Grudzińskiego, woj. poznańskiego. Drugi nagrobek z szarego marmuru wystawił r. 1684 sobie, żonie i dzieciom Jędrzej Zebrzydowski, ststa rogoziński. Nad tym nagrobkiem wiszą trzy na miedzi malowane i pozłacane popiersia, t. j. Jędrzeja Zebrzydowskiego, Anny z Grudzińskich, żony jego, i Jędrzeja, syna obojga. W kościele tym znajduje się starożytna bronzowa chrzcielnica z napisem: Benedic Jesu Christe nomine sancte trinitatis in honorem sancti Viti. Wiadomość o krucyfiksie dłuta Wita Stwosza zdaje się być wątpliwą. Rysunek chrzcielnicy zamieścił E. hr. Raczyński w „Wspomnieniach“ (I, 167), a rysunek kościoła znajduje się w Albumie N. Ordy. W r. 1540 posiadał kościół wś Łosieniec. Par., liczącą 4531 dusz, składają: Biniewo, Bukowiec, Cieśle, Dębniak, Garbatka, Gościejewo, Grudna, Koziepole, Laskowo, Marlewo, Międzylesie, Ninino, Nowy Młyn, Olszyna, Owcze Głowy, Owieczki, Rogoźno, Ruda, Rudnice, Runowo, Runowskie Holendry, Sierniki, Studzieniec, Tarnowo i Żołędzin. W r. 1580 należały do par. nie istniejące dziś Jordanowice, Brzękiniec, Pięcibudy, Młyn Rudny, Huta i kopalnia rudy żelaznej. W skład dek. rogozińskiego wchodzą par.: Białężyn, Goślina Długa i Murowana, Kicin, Lechlin, Owińska, Parkowo, Potulice, Prusce, Rogoźno, Skoki i Wierzenica. Dekanat liczy 19795 dusz, 4 kościoły filialne, jedną kaplicę publiczną, 24 szkół par. i 2 szpitale kościelne. W r. 1408 istniał w R. kościołek św. Marcina i stał nad jeziorem, w pobliżu mostu. Trzeci kościół p. w. św. Ducha stał za miastem około r. 1639; odnowiony w r. 1768 przez Ludwika Gostkowskiego, dziekana rogozińskiego, spalił się w r. 1823. Kościół protestancki powstał w nowszych czasach; parafia liczyła w 1860 r. 45 osad i 4368 dusz obok 5861 katolików. Mylnie odnoszą niektórzy do tego R. wbijanie słupów granicznych przez Bolesława Chrobrego na rz. Osie, w ziemi chełmińskiej; Osa bowiem nie płynie pod R. wielkopolskiem, ziemia chełmińska nie sięgała nigdy do Wełny, która oblewa to Rogoźno, a Chrobry wbijał słupy graniczne na krańcach tylko swego państwa nie zaś o kilka mil od Poznania. Nad Osą, w okolicy Grudziądza, Łaszyna i Szlemna, leży drugie Rogoźno, gdzie z większem prawdopodobieństwem Chrobry mógł wbijać słupy. Dokument z roku 1102, wystawiony jakoby w R. przez Mieczysława V (!), jest falsyfikatem. Pierwsze świadectwo piśmienne o istnieniu R. znachodzimy w dyplomatach 1248 r. W tym czasie była tu już kasztelania, a pierwszym znanym kasztelanem między 1248 i 1251 r. był Gniewomir, drugim Jakub między r. 1280 i 1297; następnie Chwał z Warkowa między r. 1360 i 33; Janusz Furman między r. 1392 i 1397; Jan Potulicki r. 1460; Przecław Potulicki r. 1463 do ok. r. 1480; Jan Wrotowski r. 1496 (Kod. Wielk., wyd. Racz., 195); Jan z Danaborza r. 1515; Mikołaj Potulicki ok. r. 1520; Stanisław Rozdrażewski ok. r. 1560; Jan Tomicki r. 1562; Andrzej Czarnkowski ok. r. 1590; Jan Orzelski w 1607 r.; Eremian Dembiński ok. r. 1660; Krystyan Kierski ok. r. 1697; Przecław Potocki Piława (1699—1709), łowczy kaliski; Adam Koźmiński Poraj, miecznik kaliski (1710—17); Prokop Lipski Grabie, stolnik poznański (1717—1728); Józef Molski Nałęcz, stolnik kaliski (1728—1731); Franciszek Rozdrażewski Doliwa, ststa pyzdrski (1731—1743); Maksymilian Molski Nałęcz (1744—1764); Rafał Gajewski Ostoja, chorąży wschowski (1764—1775); Stanisław Rogaliński Łodzia, kasztelan lędzki (1776—1780); Józef Potocki Piława, kaszt. krzywiński (1780); Jan Józef Kwilecki Śreniawa, kaszt. biechowski (1787) i Adam Malczewski Abdank, pisarz ziemski wschowski, tegoż roku. Roku 1251 istniało miasto R. już na prawie niemieckiem; bowiem Przemysław osadzając Kostrzyn wspomina w przywileju o prawie, używanem przez naszych cudzoziemców w R. Dyplomat z r. 1256 wymienia kościół rogoziński przy potwierdzeniu zamiany, jaką Przemysław przedsięwziął z poznańskimi kawalerami św. Jana Jerozolimskiego. Około r. 1258 wystawia w R. ks. Bolesław przywilej na sołectwo kłeckie a 1259 r. potwierdza tu ugodę między klasztorem łekneńskim a synami Sławieńca. Przywilejem z r. 1280 oddaje Przemysław II Janowi i Piotrowi Dedz miasto R. do lokowania na prawie niemieckiem; zdaje się atoli wynikać z tego, co poprzedza, że miasto używało już w r. 1251

podobnych praw, które Przemysław następnie rozszerzył i uzupełnił zezwalając, między innemi, na posiadanie sześciu jatek rzeźniczych, rybackich i szewskich, tudzież na zakładanie innych i wystawianie łaźni; nadto dał miastu rudę, stojącą na Wełnie, ku ujściu jej, tudzież pozwolił na wybudowanie tam młyna o jednem kole; miejscowość zwaną *Cieśle* wolno było użyć podług upodobania, a *Międzylesie* darował ks. miastu na wieczne czasy. Na Cieślach stanął młyn, a na Międzylesiu wieś. Roku 1284 dnia 8 stycz. nadaje Przemysław w R. kościołowi poznańskiemu Połajewo, a w roku 1286 przysądza tam Charbielin i Dłużynę klaszt. lubińskiemu. „Odprawiwszy, mówi Długosz pod r. 1296, po chrześciańsku i obyczajem ojczystym święta Narodzenia Zbawiciela, udał się Przemysław, król, z Poznania najpierwej do Gniezna, gdzie przez czas niejaki, ile sprawy publiczne wymagały, zatrzymał się, a potem na zapusty zjechał do R., i tam złożył wielki zjazd u dworu, przyczem wyprawił igrzyska, na które powyznaczał zwycięzcom nagrody. Tymczasem Otto Długi i inny Otto, tudzież Jan syn Konrada, margrabiowie brandenburscy, dowiedziawszy się przez szpiegów, że król Przemysław w R. zabawom i uciechom oddany, i znikąd nie obawiający się napaści, nie myśli wcale o bezpieczeństwie życia, wiadomi prócz tego, że zamek tameczny ani wałem ani murem opasany, żadnej nie miał obrony, zebrali liczną zgraję tak swoich jako i obcych ludzi, i w nocy skrytemi manowcami i lasami podchodząc, żeby ich nie spostrzeżono, i aby zamierzając zdradę, sami się raczej nie zdradzili, w sam popielec, dnia ósmego lutego, który był dniem św. Doroty Panny, przypadli do R. o świcie, tak kryjomo i niespodzianie, że ich niczyje oko nie dostrzegło (już się bowiem na to byli umówili) i na króla Przemysława, w swej komnacie królewskiej spoczywającego, tudzież jego rycerzy po różnych domach i gospodach rozmieszczonych, a po napitku i ochocie dnia poprzedzającego twardo zaspanych, zaczem bezbronnych i bynajmniej do walki nie gotowych, bez wieści i poprzedniej odgróżki, zdradziecko i po łotrowsku napadli. A lubo król Przemysław, zbudzony zgiełkiem i rozruchem, nie wiedział, jakich i jak licznych miał nieprzyjaciół, wszelako zebrawszy odwagę, jako mąż dzielny i wielkiego serca, wraz z drużyną swoich dworzan i rycerzy, których do odporu zachęcił słowem i własnym przykładem, uderzył na napastniczą zgraję a stoczywszy walkę, wielu poranił i trupem położył. Ale zmuszony pełnić raczej powinność żołnierza niżeli króla i wodza, pod przemagającą liczbą nieprzyjaciół, nawałem strzał i mieczów, które go zewsząd dosięgały, walcząc chwalebnie, jak na ród jego przystało, omdlał i padł na ziemię mnogiemi okryty ranami. Porwali go Sasi ledwo półżywego z wielką radością i uszczęśliwieniem. Chcieli bowiem Przemysława jakoby na tryumf żywcem do kraju swego prowadzić i tak swoim, jako i obcym ludom sprawić z niego pociechę, sobie zaś zjednać zaszczyt i wielką sławę u Niemców. Ale osłabionego mnogiemi i śmiertelnemi ranami napróżno wsadzali na koń, usiłując go uwieźć do swoich; leciał bowiem z konia i już na wozie nawet wytrzymać nie mógł; mdlejący wreszcie i skonania bliski, padł na ziemi, prawie bez duszy. Gdy więc żadnej już nie było nadziei, ażeby król dożył do dnia następnego, wściekłym uniesieni szałem, na ciało spętane, poranione i już naznaczone znamieniem śmierci, rzucili się z zapalczywością, i zakłuli je licznemi razy. A tak dnia ósmego lutego dopełnili okrutnego morderstwa, tem jedynie do takiej srogości i zbrodni pobudzeni, że Przemysław nie dozwolił im cieszyć się zwycięztwem bezkarnie, wielu bowiem znakomitych między nimi poległo. Jeżeli zaś z tej niecnej i sromotnej zbrodni okazuje się złośliwy i pełen zawiści ku Polakom umysł Niemców, którzy wzrastającą chwałę i potęgę królestwa polskiego usiłowali ile możności tłumić, zacierać i niszczyć, nie można się wydziwić okrucieństwom rzeczonego margrabi brandeburskiego Jana. Ten bowiem siostrzeńcem będąc króla polskiego Przemysława, zrodzonym z jego siostry Konstancyi, córki jego ojca, zaślubionej Konradowi, margrabi brandeburskiemu, nie wzdrygał się wyciągnąć ręki na zagładę wuja własnego i sługę Chrystusa Pana, któremu osobiste nawet winien był poszanowanie, i krew swojego rodzeńca morderczym orężem wytoczyć, a przez to zgubić swą cnotę i sumienie, a cześć swoję i sławę wieczną zmazać ohydą. Twierdzą niektórzy, jakoby uczestnikami morderstwa popełnionego na królu Przemysławie i wspólnikami zbrodni rzeczonego Ottona Długiego i innego Ottona, tudzież Jana, margrabiów brandenburskich, mieli być pewni panowie polscy i szlachta, z Nałęczów i Zarębów domu. Nieszczęsne zwłoki króla Przemysława, gdy z R. prowadzono do Poznania, wielu tak duchownych jak świeckich skropiło je swemi łzami. Płakali wszyscy, że tak dobry monarcha, królestwa polskiego odnowiciel i ojciec, śmiercią tak nagłą i okrutną zginął, i kraje polskie na nowe wystawił sieroctwo“. W 1298 r. Andrzej, bisk. poznański, dzieląc dyecezyą na archidyakonaty, nie wymienia R. W r. 1306 dostało się R. wraz z znaczną częścią Wielkopolski pod panowanie Henryka, ks. szląskiego na Głogowie, lecz wróciło niebawem do Korony. W r. 1326 nadaje król Władysław mistrzowi Janowi ku-

źnicę w R., zwaną Rudą; świadkiem tego nadania był, między innymi, Pakosław, proboszcz rogoziński. R. 1340 dziedzicem R. jest Sędziwój. W 1360 r. istniał jeszcze powiat rogoziński. W 1372 r. potwierdzają w R. Ostenowie, panowie na Drzeniu, posiadłość sołectwa w Tłukawach; proboszczem był wówczas Słupko. W r. 1381 jest dziedzicem R. Henryk Kotek. Występujący w aktach grodzkich poznańskich (Nr 1159, 1307, 1615 i 1689) między r. 1391 i 1393 Drzeńscy z R. (Rogoziński) są wspomnianymi powyżej Ostenami. Do tych czasów odnosimy interdykt rzucony na Drzeń i R. z powodu łupieztw dokonywanych w tej okolicy przez Ostenów. R. 1396 występuje Paweł, rektor szkoły rogozińskiej. W czerwcu r. 1405 Ulryk von der Ost bawiąc na dworze polskim, zobowiązał się do zamiany Drzenia na R., Szrem i Mosinę. Dowiedziawszy się o tem Krzyżacy, zwabili Ostena do Malborka i przywiedli go do tego, że zawartej z królem Władysławem ugody nie dotrzymał. R. 1422 potwierdza król Władysław dawne przywileje miasta, które spłonęły w pożarze: późniejsze potwierdzenia są z r. 1530, 1581, 1594, 1641, 1676, 1716 i 1766. R. 1425 jest Dobrogost wójtem w R. W 1458 r. dostawiło miasto 15 żołnierzy pieszych na wyprawę malborską. R. 1492 odnawia król Kazimierz zaprowadzone zdawna cło i upomina kupców rogozińskich, ażeby odnośnych przestrzegali przepisów. R. 1523 potwierdza król trzy jarmarki, następcy jego powiększyli tę liczbę. R. 1535 pozwolił król Zygmunt przenieść targi niedzielne na sobotę. R. 1556 zezwolił Zygmunt August na czwarty jarmark roczny i nadał miastu pobór mostowego. W 1589 r. uzyskał cech szewski od starosty Michała Sokołowskiego potwierdzenie praw. W 1645 uzyskali piwowarzy potwierdzenie praw swoich, a w r. 1648 krawcy. R. 1655 dnia 20 lipca i r. 1656 dnia 25 kwietnia przechodzili Szwedzi przez R. W 1684 r. z powodu częstych pożarów, zniżyła komisya królewska podatki miejskie na 200 złp. R. 1714, z tych samych powodów, zwolnił król August II mieszczan od podatków i ciężarów. R. 1726 nadał August II młynarzom prawa cechowe, które w r. 1777 potwierdził Stanisław August. R. 1750 dnia 24 lipca założył ststa Władysław Szołdrski nowe miasto nad jeziorem, osadzając je samymi Niemcami, sukiennikami; miasto to miało swój odrębny ratusz, kościół protestancki, szkołę i wagę miejską; przywilej lokacyjny potwierdził August III tegoż samego roku i Stanisław August 1766 r. R. 1766 nadał ststa Antoni Szołdrski kowalom prawa cechowe, potwierdzone następnego roku przez Stanisława Augusta. W r. 1771 płaciło miasto 202 złp. 7 gr. hyberny, a wspólnie z Obornikami, Podmokłem i Grojcami 250 złp. łanowego; żydzi płacili 772 złp. pogłównego; r. 1773—5 toczyły się spory graniczne między miastem R. a Bilińskim, dzierżawcą Międzylesia i Garbatki (Konstyt. Sejm., II, 251). W r. 1835 uzyskało miasto ordynacyą miejską; r. 1848 żyło w R. 3209 Niemców, którzy wrogo występowali przeciw ówczesnym ruchom. Okrąg miejski składa się z wójtowstwa (19 dm., 174 mk.), probostwa (2 dm., 31 mk.), dworca kolei (4 dm., 43 mk.), Smolar (4 dm., 46 mk.) i z miasta w ścisłem znaczeniu. Cały okrąg ma 448 dm., 4980 mk. (2293 kat., 1592 prot., 1095 żyd.) i 1621 ha obszaru (1133 roli, 116 łąk, 1 lasu); czysty doch. z ha roli wynosi 9·79 mrk, łąk 13·32, lasu 1·96 mrk. Wójtowstwo wchodziło dawniej w skład ststwa rogozińskiego; w r. 1771 płaciło 56 złp. 7 gr. kwarty; trzymał je wówczas Bogusław Loga. *Starostwo rogozińskie* po różnych zmianach ukształciło się w jeden kompleks terytoryalny, w którego skład przy schyłku zeszłego wieku wchodziły: Bukowiec, Cieśle, Garbatka, Gościejewo, Gościejewskie Holendry, Miejski Młyn, Nowy Młyn, Owcze Głowy, Owczygłowski Młyn, Owieczki, Ruda, Rybaki (przedmieście), Tarnowiec, Tłukawy, Trzy Góry, Wójtowstwo, Zawady i Żołędzin. Starostwo istniało już w r. 1457; odtąd zaczęli królowie polscy obciążać je różnemi długami. Głównymi wierzycielami byli Kretkowscy; z nich Andrzej w r. 1457 miał zapisanych na starostwie 300 grzywien, Mikołaj w 1512 r. 5900 grzywien i 1500 dukatów a syn jego w 1521 r. 2200 złt. węgierskich. W r. 1476 stanęła między Andrzejem Kretkowskim a tenutaryuszem rogozińskim pewna ugoda, którą w r. 1531 potwierdził król Zygmunt. W r. 1526 trzymali tę dzierżawę Kretkowscy. R. 1530 wykupuje król Zygmunt te dobra za 10,500 zł. węg. i oddaje je w zastaw królowej Bonie, która mu dostarczyła pieniędzy. Odtąd występują starostowie, z których pierwszym de facto był jeden z Kretkowskich; r. 1558 jest ststą Jan Tomicki, r. 1580 Krzysztof Sokołowski, 1589 r. Michał Sokołowski, r. 1641 Jędrzej Grudziński, r. 1684 Jędrzej Zebrzydowski, r. 1750 Władysław Szołdrski, r. 1766 Antoni Szołdrski, r. 1771 Jakub Szołdrski i około r. 1793 Święcicki. W r. 1771 płaciło starostwo 4425 złp. kwarty, 1146 złp. 2 gr. hyberny i 500 złp. łanowego; w r. 1773—5 rozgraniczono starostwo rogozińskie od strony Wyszyn, Wyszyńskiej Nowej Wsi i Prosny, majętności Filipa Raczyńskiego, ststy mieściskiego (Konstyt., II, 160 i 161). W 1788 r. toczyły się przed sądami zadwornymi spory między ststą a osadnikami starościńskimi, streszczone w osobnem dziełku, wydanem około 1792 r. Ostatnim starostą

był Kajetan Święcicki, któremu starostwo wniosła Eufrozyna z Gajewskich, wdowa po Jakubie Szołdrskim. Dobra zabrał rząd pruski. *E. Cal.*

Rogoźno, jezioro na obszarze Domatowa, w pow. wejherowskim.

Rogoźno 1.) niem. *Roggenhausen*, dok. 1285 r. *Rogosen*, *Rogishaus*, *Rogehuwsen*, *Roghus*, *Roghusen*, *Gross Rogis*, *Gross Roghuszen*, wś kośc., pow. grudziądzki, nad rzką Pręczawą i Jardęgą, dopływami pobliskiej Osy, i przy dr. żel. nadwiślańskiej, między Grudziądzem (o 13 klm.) i Gardeją (o 6·9 klm.). Przystanek dr. żel. zamieniono w 1887 r. na stacyą a w 1888 r. urządzono też agenturę pocztową. Szkoła 3-klasowa symultanna liczyła 1887 r. 231 dz. i 3 naucz. Obszaru obejmuje R. 1505 ha (12 lasu, 43 łąk i 1230 roli). W 1868 r. było tu 235 bud., 110 dm., 970 mk., 833 kat., 134 ew.; 1885 r. 111 dm., 208 dym., 932 mk., 816 kat., 112 ew., 4 żyd. W skład wsi wchodzą wybud.: Budy i Na Pręczawie. Ze wzgórz nazywa się jedno Łysą Górą, z jezior jedno Kępniacz a pobliski las Jamy. Kościół par. kat. p. w. św. Wojciecha, patronatu rządowego, pochodzi z XIII al. XIV w. Zbudowany z nieobrobionych kamieni polnych. Od zachodu ma ciężką, niską wieżę czworoboczną, z dużą kruchtą, w której stoi ośmioboczna z kamienia kropielnica. Przy kościele przechowuje się kosztowny biały ornat z 1737 r. Bogate i wypukłe hafty srebrne i jedwabne przedstawiają z przodu św. Helenę z krzyżem, z tyłu św. Józefa i św. Teresę u dołu. Po obu stronach herby ofiarodawcy nieznanego. Przy kościele istnieje szpital dla 2 ubogich i bractwo trzeźwości (od 1857). W skład parafii wchodzą: R., Rogoziński zamek i Podzamcze, Sarnówko, Skurgwy, Ludwichowo, Gruenfelde, Kalmusy, Jamy, Na Pręczawie, Bukowiec, Buczek, Wyszczekanki, Friedenthal, Nowe Mosty, Niedziela i Piątek. Do filii w Dąbrowie, tyt. św. Jakuba, należą: D., Nicponie, Salno i Nowa Góra. R. 1867 liczyła parafia (dek. łasiński) 1989 dusz; 1887 r. 2385 dusz. Dzisiejsze R. obejmuje też obszar dawnej wsi Rogozinko (Cleyne Roghuszen, Kl. Roggenhausen). R. Wielkie założył mistrz ziemski Meinhard von Querfurt w końcu XIII w., nadając sołtysowi Swiker (Swirkocki ?) 62 włók na urządzenie wsi wraz z 4 wolnemi włókami dla sołectwa. Ale lokacya się nie powiodła. Dla tego powtórnie poruczył to komtur rogoziński Elger v. Hohenstein szlach. Teodorykowi, nadając mu 4 włóki wraz z sołectwem; reszta miała czynszować po 16 skojców, 2 kury, po korcu pszenicy i korcu żyta od włóki, a od każdego radła po korcu pszenicy. W 1370 r. nadaje wójt Gottfried von Buken, za zezwoleniem mistrza ziemskiego Konrada Sack, 4 włóki sołeckie sołtysowi Tulense, wolne od szarwarku, ale zobowiązane do zwykłych ciężarów. W 1401 r. otrzymała wś następny przywilej: My Konrad v. Jungingen, w. mistrz, podajemy do wiadomości, że do nas przyszli mieszkańcy W. Rogoźna, prosząc abyśmy im polepszyli dawny przywilej. Co też czyniąc, nadajemy im 60 włók na prawie chełm. Z tych przeznaczamy 2 (?) wolne włóki dla prob., sołtysowi zaś 8 włók, 6 wolnych i 2 czynszowe. Dajemy mu także sołectwo i trzecią część kar sądowych, $^2/_3$ sobie zastrzegając i wolne łowiectwo. Mieszkańcom wsi nadajemy 50 włók, za to będą zobowiązani do tłoki i będą od każdej włóki czynszowali pół grzywny i 4 skojce na św. Marcin i po 2 kury. Od każdego pługa zaś będą nam dawali 1 korzec owsa; powinni się także starać o groblę w Zajączkowie (Sanskau). Sołtysowi nadajemy wolny stół, ile razy do nas na zamek rogoziński przyjdzie. Dan w Sztumie w dzień św. Walentego r. 1401. W 1609 roku potwierdza Zygmunt III przywilej wolnemu sołtysowi Pawłowi Jałowskiemu, a r. 1659 Jan Kazimierz Michałowi Schwarz, dołączając wolny wyszynk piwa i wódki. R. 1678 nadaje mu Jan III wolne drzewo budulcowe i opałowe, pastwisko dla 300 owiec w starościńskich lasach warzenie piwa i wódki dla własnej potrzeby i dla karczmy i wolne rybołówstwo w pobliskich rzekach i jeziorach. R. 1720 potwierdza ten przywilej August II Marcinowi Pfahl. Ponieważ proboszcz na 2 włók. nie mógł się ostać, dla tego starał się ks. Zakobielski (około 1648 r.) o powiększenie roli plebańskiej. Wtedy dołączono mu jeszcze 2 włóki. Do roli plebańskiej należały też 2 małe folw.: Niedziela i Czwartek. Kościół według Strzesza p. w. św. Filipa i Jakuba (według późniejszych wizyt. św. Wojciecha) pochodzi z czasów krzyżackich. Ale dziś zachowały się tylko pierwotne fundamenta, bo Gustaw Adolf spalił go, a w 1656 r. ponownie uległ zniszczeniu. Odbudowa nastąpiła w zeszłem i bieżącem stuleciu. Według krzyżackich ksiąg szkodowych z r. 1414 zabito tu 3 ludzi, a szkoda wynosiła 337 grzywien. Od obowiązku sianożęcia i utrzymywania grobli w Zajączkowie, po drugiej stronie Wisły, zostało R. zwolnione w 1439 r.; za to musieli dawać od włoki po korcu owsa do zamku rogozińskiego. Wybrańcy byli tu od r. 1677, było ich 3, każdy posiadał 2 włóki. Stan wsi po drugiej wojnie szwedzkiej był opłakany. Według lustracyi z r. 1686 np. było w R. samem tylko 3 gburów, posiadających po 2 włóki i płacących po 40 fl.; dalej 3 półgburów, siedzących każdy na włóce i płacących po 20 fl. do zamku, gdzie i tłokę czynili; wreszcie 3 lemanów, każdy na 2 włók.,

dających po 20 fl. W 1772 r. majętność wdowy po wolnym sołtysie Pfahl obejmowała 3 włóki i prawo do emfiteutycznej włóki w Rogozinku; taksa wynosiła 6000 fl.; konie oszacowano na 366 fl., woły i krowy na 524 fl., owce na 261 fl., świnie na 106 fl. Wypożyczonych było 3439 fl., w gotówce 4320 fl. Dzieci było 4; matka zobowiązała się każdemu synowi dać 150 fl. posagu; każdej córce na 2 pary sukien, także 150 fl., pościel na 4 łóżka à 16 fl. 12 gr., 2 powłoki w wartości 13 fl., to wszystko oprócz działu dziedzicznego, na każdego prawnie przypadającego; wreszcie przyrzekła każdej córce wyprawić wesele za 100 fl. Roku 1792 zostało tutejsze wolne sołectwo sprzedane rotmistrzowi von Yorry; obszaru było 5 włók; za to i za wysiew i inwentarz zapłacono 10,830 fl. Wysiew wynosił: 28 korcy pszenicy, 63 żyta, 4 jarki, 24 jęczmienia, 50 owsa, 5 grochu, 5 tatarki, 1 lnu, a dla ludzi $7^1/_2$ k. żyta, 1 jęczm., $1^1/_2$ owsa, 1 lnu, 1 grochu. Inwentarz składały: 4 konie, 8 wołów, 3 krowy, 14 świń, 4 stare gęsi, 1 gąsior, 15 gąsiąt, 50 starych owiec, 50 jagniąt, 13 starych i 22 młodych skopów, 3 stare i 2 młode barany, 10 jarlaków, 2 pługi, 4 radła, 4 brony z drewnianemi i 2 z żelaznemi zębami, 1 wóz kuty czterokonny i t. d. W 1829 r. było w R. 2 wolnych sołtysów, każdy na 4 włók., karczma dziedziczna na 2 włók. i 32 gburów na 39 włók., którzy za pastwiska w Rogozinku płacili 177 tal. 5 sbr. 7 fen. czynszu. Uwłaszczenie nastąpiło tu r. 1831. Obszar R. z nadmiarkiem Piątkiem wyniósł wtedy 43 włók, czynił 351 tal. 12 sbr. 8 fen. Według topografii Goldbecka z r. 1789 liczyło R. i folw. Niedziela wówczas 54 dymów (ob. Gesch. d. Grauden. Kr. v. Froehlich, str. 277—281). 2.) **R.** *Zamek*, *Zamek Rogoziński*, niem. *Schloss-Roggenhausen*, domena fiskalna, pow. grudziądzki, st. p. Rogozińskie Podzamcze, par. kat. Rogoźno, $^1/_4$ mili odl. Ma 494·95 ha roli or. i ogr., 48·10 łąk, 72·33 lasu i past., 12·57 nieuż., 7·69 wody, razem 635·64 ha; czysty dochód wynosi około 9200 mrk; gorzelnia, sprzedaż masła i hodowla bydła i owiec. Dzierżawca v. Kries. R. 1885 wydzierżawiono tę domenę za 14,183 mrk. W 1868 r. było na zamku i przedzamczu 42 bud., 14 dm., 276 mk., 213 kat., 52 ew.; 1885 r. 20 dm., 244 mk. Zamek rogoziński, dziś tylko w niektórych częściach zachowany, stał na stromej wyniosłości, wznies. 150 stóp nad okolicę, przy ujściu Jardęgi do Osy. Stoki góry opadają z trzech stron, miejscami prostopadle, tylko od zachodu jest wolny przystęp. Płaszczyzna tej wyniosłości ma 200 stóp dług. i do 80 stóp szer. Z pozostałych ruin można wnioskować, że zamek był okazałą budowlą. Hartknoch (Altes u. Neues Preussen 1684, str. 412) pisze: „R. ist vor Zeiten ein treffliches Schloss gewesen und man muss noch heutiges Tages durch 7 Thore hindurch, ehe man recht ins Schloss kommet“. Wzmianka o 7 bramach tłumaczy się w ten sposób, że na podzamczu, na moście zwodowym i w dużej wieży były podwójne bramy na zewnątrz i wewnątrz, a do właściwego zamku prowadziła także brama. Najlepiej zachowała się zdalcka widzialna wielka wieża czworoboczna, wzbijająca się na 80 stóp. Oprócz niej istnieje jeszcze inna okrągła wieża, 34 st. wysoka. Szczegółowy opis zamku jako i plan sytuacyjny podał Toeppen w „Zeitschr. d. Westpreus. Gesch. Ver.“ (1882, zeszyt VII, str. 64—68). Zamek ten zbudowali Krzyżacy celem zabezpieczenia sobie jedynego przejścia przez Osę pod Słupem do Pomezanii. W tymże celu wzniesiono warownie w Białochowie i Łasinie. Już w 1285 r. musiał istnieć tu gród warowny, bo napotykamy tu komtura. Od 1333 do 1454 r. zaś siedzieli tu tylko wójtowie. Granice wójtowstwa rogozińskiego ciągnęły się po obu stronach Osy, między bisk. pomezańskiem a komturstwem grudziądzkiem, pokrzywnickiem i radzyńskiem. Zamek wieldządzki (Welsas) z kilku miejscowościami należał do niego, zdaje się po zamianie komturstwa na wójtowstwo. Dawniej tworzyły te ostatnie osobne komturstwo. Po 1416 r. i komturstwo pokrzywnickie zwinięto, połączono z rogozińskiem (Toeppen, Hist. comp. Geogr., str. 172; Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., 1886; mapa G. Henkla i Froehlicha; Gesch. d. Graudenzer Kr., str. 276). Niektóre na lewym brzegu Wisły położone miejscowości, jak Bratwin, Zajączkowo i Czaple (pow. świecki), należały do wójtowstwa rogozińskiego. Komturami byli: Wynandus 1285 r. 12 marca, Arnold v. Kropf 1285 r. 25 paźdz., Sieghard v. Schwarzburg 1290, Henryk v. Wedersberg 1291, Henryk v. Oberlingen 1291 r. 17 czerw., Sigismund v. Schwarzburg 1300, Elger v. Hohenstein 1301—1302, Ulrich 1306—13, Henryk Goldel 1314—15, Mikołaj 1326. Wójtowie: Fryderyk v. Spira 1333, Dyteryk 1336, Ludolph 1336, Fryderyk v. Spira 1339, Jan 1342—43, Jan Wicholz (Wyscholz) 1357—1366, Jan Tristram (Christyan) 1366—69, Gottfried v. Bukin (Bucken) 1370—76, Henryk v. Rennenberg 1376—† 1382, Jan Marschalk v. Froburg 1382, Adolf v. Vyrmynne 1383—88, Henryk v. Harder 1388—90, Jan Marschalk v. Froburg 1390—† 91, Erwin v. Kruftele 1392—93, Paweł Rulmann v. Dademberg 1393—1404, Jan v. d. Dollen (Dolle) 1404—1407, Fryderyk v. Wenden 1407—10, poległ w bitwie pod Grunwaldem, Hermann Lewe (Loewe) 1411, Leopold v. Reitenbach 1412—1414, Henryk Schabe (Schaeven) 1414—15,

Piotr v. Lorch 1415—16, Hermann v. Gans 1416—17, Michał v. Nesse (Nossyn) 1417—1419, Gottfried v. Rodenberg 1419—20, Konrad v. Erlichshausen 1420—21, Hermann v. Gans 1421, Mik. v. Nieckeritz 1423, Jan v. Bichau (Beichau) 1425—29, Jan v. Lutzkenrode 1430, Jan v. Erlebach 1438, Fryderyk v. Nieckeritz 1438, Hartmann v. Windhausen 1438—42, Dyteryk v. Werdenau 1442—43, Wolfgang v. Sauer 1446—48, Egloff v. Rosenberg 1448—54, przeszedł na stronę Polaków. Za czasów w. mistrza Siegfrieda von Feuchtwangen (1309—12) odbyła się na zamku generalna kapituła, na którą przybyło 51 komturów. Cesarzowi Karolowi IV tak się spodobał zamek, że się o niego ubiegał u Krzyżaków, ale mu go nie ustąpili. R. 1388 wyrządziła tu powódź znaczną szkodę. W bitwie pod Grunwaldem dostała się chorągiew tutejszego komturstwa (w białem polu czerwona, ukośnie leżąca belka, z trzema białemi różami, o trzech czerwonych pręcikach) w ręce Polaków. Zamek zajęli Polacy a król dał go Czechowi Hinczkowi (Hinczykoni Bohemo; Dług., 80). Wracając z pod Malborka ciągnął Jagiełło przez Łasin i przybył do R. a ztąd udał się do Golubia. Zdaje się, że w 1414 r. Polacy znów zamek zajęli (Hennenberger, str. 400). W 13-letniej wojnie był zamek w 1454 r. w ręku polskim. W ciągu tej wojny trzymali się tu związkowcy, robiąc liczne wycieczki przeciw osadom z zakonem trzymającym. Pokój toruński z r. 1466 oddał zamek Polsce, ale już od r. 1454 siedzieli tu starostowie. W lustracyi ststwa z r. 1570 czytamy: ststwo rogozińskie trzyma Jan Dulski, do którego ststwa należy miasteczko Łasino, wsi osiadłych 14, pusta dziedzina Czaple, w którem miasteczku i wsiach jest włók osiadłych 777 mr. $5^1/_2$, pustych włók 30, wolnych włók 12, sołtyskich 15, kościel. 30, karczem 28, ogrodn. 83, folw. 5, młynów 4, między któremi młyn jeden pożyteczny na rzece Osie o 9 kołach, którego młyna woda nigdy nie przesycha. Item jezior wielkich 5, mniejszych 15; strugi, z których bywa do zamku pożytek 3, do których woda jezior przyległych bieży. Item do tego ststwa należy puszcza leśna, którą się godzi kopać na grunt rolny, która jest iłowata, której pan starosta już wiele przekopał i pożytku tem do ststwa przyczynił i przyczynia. Jakoż natenczas tempore revisionis na nowe role rozkopane na zimę wysiano żyta 1 łaszt miary chełm. Suma prowentów ststwa tak pieniężnych jako pospolitych na pieniądze oszacowanych czyni fl. 6535 gr. 2 den. 16. Z których na onera uroczyste, zapłacenia myta sługom zamkowym i czeladzi w folwarkach mieszkającej okrom wiktu wydawają fl. 156 (ob. Odpisy w Peplinie). Roku 1590 zostało ststwo rogozińskie zamienione na ekonomią królewską. W 1628 r. 1 kwiet. rozłożyli się Szwedzi pod wodzą Wrangla i hr. Thun między Gardeją a Grudziądzem i zniszczyli około 20 wsi w ststwie rogozińskiem, które trzymał Jan Działyński. Wojsko to wnet się cofnęło, ale niebawem zjawił się król Gustaw Adolf sam pod zamkiem rogozińskim i chcąc doświadczyć nowego rodzaju min, kazał na płd.-zach. stronie jednę część muru zamkowego wraz z okrągłą wieżą wysadzić w powietrze. Miejsce to jeszcze dziś dobrze rozpoznać można. Ale Szwedzi wnet ustąpili i wkrótce napotykamy w zamku polską załogę. Spustoszenia, które r. 1454 i 1628 spotkały zamek, zostały zatarte, ale stare mury coraz bardziej zaczęły podupadać. Przy okupacyi pruskiej stały przynajmniej jeszcze główne części zamku, ale krótko potem zaczęto je rozbierać, celem uzyskania ztąd materyału do twierdzy grudziądzkiej. Rogozińska ekonomia została domeną fiskalną. Starostami byli: Gotthard von Redlyn 1482 r., Hans Redelitz 1500, Łukasz v. Allen (Alten), Jan Dulski 1570, Stanisław z Warzymewa 1577. Ekonomami zaś: Opaliński, marszałek koronny, 1590, Krzysztof Kliński v. Rautenbergk 1593, Bartłomiej Tylicki 1598—1609; jego zastępcami byli Aleksander Klobski 1608 i Abr. Kczewski (? Krzewski), Paweł Działyński 1610, Stanisław Działyński 1614—15, † 1617; przy jego rezygnacyi wyznaczono mu rocznie 2000 fl. dożywocia; Stanisław de Lubieniec Niemojewski, kasztelan elbląski, 1615—† 1626, Władysław Konstantyn Wituski 1648—52, Marcin Borowski 1666, Boydt 1686, Jan Kos, wojewoda chełmiński 1700, Jan Gruszczyński 1720—22, Jakub Gierszewski 1734, Andrzej Jaskólski, wiceadministrator, 1747, Rafał Gruszczyński 1748, Michał Rexin 1759, Jan Lasiewicz 1769, Wyczechowski, podstoli czernichowski, 1772 (ob. Froehlich, l. c., str. 275). Kaplica na zamku w starych spisach inwentarskich ma nazwę kościoła. W czasie reformacyi utraciła pierwotne fundusze i coraz bardziej podupadała. Dopiero od r. 1590 miano o nią lepsze staranie. Z rozkazu królewskiego odnowiono kaplicę i ustanowiono kapelana, któremu Zygmunt III oprócz utrzymania wyznaczył pensyi 80 fl. Podczas pierwszej wojny szwedzkiej kaplica została zrujnowana. Nie lepiej postąpił sobie Gustaw w 1628 r. Po wojnach szwedzkich królowie polscy zamek i kaplicę znów odbudowali i nieraz tu przebywali. Po rozbiorze Rzpltej domagał się pierwszy dzierżawca rogozińskiej domeny, niejaki Stosnowski (r. 1776) u króla pruskiego, aby kaplicę przekazano protestantom, którzy już kilka razy w niej nabożeństwo odprawiali. Później jednak rozebrano ją

wraz z zamkiem. Do zamku należała jeszcze druga kaplica, była to za czasów krzyżackich niezawodnie t. z. prepozytura, przeznaczona do odprawiania nabożeństwa dla służby zamkowej i poddanych, osadzonych po dobrach. Przypuszczenie to potwierdza krótko dodatek w wizytacyi Olszowskiego z r. 1640, że przy owej kaplicy czyli prepozyturze znajdował się i cmentarz dobrze ogrodzony. Zdaje się także, że ta kaplica nie stała u góry na właściwym zamku, tylko po za murami na Podzamczu, u podnóża góry (ob. „Utracone kościoły“, przez Fankidejskiego, str. 113). 3.) **R.,** *Rogozińskie Podzamcze*, niem. *Vorschloss-Roggenhausen*, os. do zamku należąca, nad Osą i u podnóża góry zamkowej. Posiada st. poczt. i telefoniczny związek z Grudziądzem, rogatki, młyn i karczmę. W 1301 r. nadaje mistrz ziemski Helwig v. Goldbach jakiemuś Vilimi i jego spadkobiercom 2 włóki 4 mr. pod zamkiem na prawie chełm., z obowiązkiem pomagania przy łowach i w szaruźni. R. 1306 dostaje sołtys Quetke tamże od mistrza ziemskiego Konrada Sack zarazem prawo zbierania gałęzi w borach. Od 3 włók miał płacić 2 grzyw., drugie 3 były wolne, za to powinien przewozić listy zakonu z zamku krzyżackiego do Nogatu i Wydrzna. O młynie napotykamy wzmiankę r. 1438. R. 1605 dnia 23 lutego zezwala król Zygmunt III, że Urszula, wdowa po Michale Sabel, młyn i karczmę przekazuje synowi swojemu Maciejowi. Roku 1700 nadaje administrator ekonomii rogozińskiej Jan Kos spustoszony młyn zamkowy Jakubowi Reczeńskiemu wraz z wolnem drzewem i rybołówstwem w Osie i stawie zamkowym, wraz z prawem warzenia piwa i wódki. Dostał też pustą włókę we wsi Rogoźnie. Co do tartaku, to od każdej sztuki drzewa powinien młynarz do zamku 2 grosze płacić, także 10 sztuk drzewa budulcowego trzeć bezpłatnie; za to wolno mu było dla siebie z boru jednę sztukę drzewa brać i trzeć (ob. Froehlich, „Gesch. d. Graudenzer Kr.“, str. 276). 4.) **R.,** niem. *Roghusen*, za czasów krzyżackich młyn w wójtowstwie puckiem, dziś już nieistniejący, płacił rocznie 4 grzywny czynszu (ob. „Gesch. d. Kr, Neustadt“ von Prutz, str. 65). 5.) **R.**, niem. *Rogasen*, folw. do dóbr liniewskich należący, pow. kościerski, st. poczt. Liniewo; 1885 r. 1 dm., 16 mk. *Ks. Fr.*

Rogozówka, zaśc. szl., pow. święciański, w 3 okr. pol., o 19 w. od Święcian, 1 dm., 12 mk. starow.

Rogozy, wś, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Pawły, o 38 w. od Bielska.

Rogóż 1.) wś, pow. niborski, 11 klm. na zach. od Niborku, 7 klm. od st. p. Kozłowa, nad rzką Szkotową, 12 dm., 75 mk., 176 ha. 2.) **R.,** dobra ryc., tamże, 10 dm., 106 mk., 482 ha. *Ad. N.*

Rogożajny 1.) wś i fol., pow. suwalski, gm. i par. Wiżajny, odl. od Suwałk 28 w.; wś ma 3 dm., 26 mk.; fol. 1 dm., 4 mk. W 1827 r. było 4 dm., 37 mk. W 1885 r. fol. R. oddzielony w 1870 r. od dóbr Hańcza, rozl. mr. 171: gr. or. i ogr. mr. 108, łąk mr. 46, past. mr. 14, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 3; pokłady wapna i torfu. 2.) **R.** *Małe*, wś i fol. i *R. Wielkie*, wś, pow. suwalski, gm. i par Wiżajny, odl. od Suwałk 28 w. R. Małe mają 10 dm., 97 mk.; R. Wielkie 19 dm., 158 mk. W 1827 r. było 26 dm., 182 mk. Wchodziły w skład dóbr rzad. Kadaryszki.

Rogoże 1.) pow. władysławowski, gm. Zyple, par. Syntowty, odl. od Władysławowa 18 w., ma 7 dm., 66 mk. W 1827 r. było 7 dm., 46 mk. 2.) **R.,** wś, pow. wyłkowyski, gm. Wojtkobole, par. Grażyszki, odl. od Wyłkowyszek 29 w., ma 7 dm., 19 mk.

Rogożek, wś i fol., pow. kozienicki, gm. Maryampol, par. Głowaczów, odl. od Kozienic 16 w., ma 12 dm., 123 mk., 370 mr. dwor., 126 mr. włośc.

Rogożestie al. *Rogoschestie*, *Rogożeste*, wś kośc., pow. i obw. sąd. serecki, nad pot. Rakowcem i Molnicą. Graniczy od płn. z Synowcami Dolnemi i Seretem, od płd. z Kindestiami, od zach. i wsch. z Multanami. Zach. granicę tworzy rz. Seret, wsch. zaś rz. Molnica. Obszar gminy wynosi 972 ha 84 ar. 75 mt. kw. W r. 1869 było 180 dm., 934 mk. (m. 458, k. 476); 1880 r. 219 dm., 1052 mk. (m. 505, k. 547); rz.-kat. 48, gr.-orm. 977, żyd. 27; Rusinów 951, Niemców 14, Rumunów 63, innej narod. 14. W miejscu par. gr.-orm. z cerkwią drewn. (od 1761 r.), odnowioną 1874 r. Do par. należą Kindestie i Góra Molnica. Według szem. dyec. gr.-orm. z 1885 r. liczyła par. rodzin 401, dusz 1679 (m. 837, k. 842). Szkoła ludowa 1-klasowa; dzieci uczęszczało 71 (chłop. 33, dziew. 38). St. pocz. Synowce Dolne. Właściciel Grzegorz Flondor.

Rogożew, wś i fol., pow. gostyński, gm. Lucień, par. Gostynin. Posiada gorzelnią, dystylarnią wódek słodkich z prod. do 5000 rs. i browar z prod. do 17,000 rs. rocznie; 18 dm., 150 mk. W 1827 r. było 12 dm., 156 mk. W 1867 r. dobra R. składały się z fol. R. i Stefanów, rozl. mr. 149: gr. or. i ogr. mr. 111, łąk mr. 28, nieuż. mr. 10. Wś R. os. 11, z gr. mr. 12; wś Stefanów os. 13, z gr. mr. 133; wś Emilianów os. 24, z gr. mr. 670.

Rogożew al. *Rogożewo*, dokum. *Rogozowo* (r. 1243), *Rogassow* (r. 1310), wś i domin., pow. krobski (Rawicz), o 3 klm. na płn. od Jutrosina (par. i poczta), st. dr. żel. w Kobylinie o 6 klm. W 1243 r. bisk. poznański Boguchwał nadał klasztorowi lubińskiemu dzie-

sięciny z R. i innych osad; w r. 1310 wchodził R. w skład pow. ponieckiego; r. 1578 posiadali tę wieś w częściach Wojciech Zakrzewski, Dorota Kołaczkowska i jeden z dostojników kaliskich, w r. 1615 Jędrzej Siewierski, Katarzyna z Grudna Sobieska i Wojciech Kołaczkowski, a w końcu zeszłego wieku Augustyn Koźmiński, dziedzic Jutrosina. Wś ma 31 dm., 244 mk. kat. i 252 ha obszaru (225 roli, 10 łąk); czysty doch. z ha roli 16·84 mrk, łąk 29·37 mrk. Domin. ma 5 dm., 108 mk. (91 kat., 17 prot.); obszaru 329 ha (299 roli, 12 łąk); czysty dochód z ha roli 18·02 mrk, z łąk 30·94 mrk; właścicielem jest ks. Czartoryski. *E. Cal.*

Rogożewek, wś włośc., pow. gostyński, gm. Lucień, par. Gostynin, ma 12 dm., 97 mk., 201 mr. (160 mr. roli i 41 mr. łąk). W 1827 r. było 5 dm., 59 mk.

Rogóżki al. *Romanówka*, ob. *Leżenice.*

Rogożowa, niem. *Rogosowe*, wś i dobra, pow. mielicki, par. kat. i ew. Borkowo Wielkie. W 1842 r. 20 dm., dwór i folw., 142 mk. (64 ew.).

Rogożyn al. *Rohożyn*, wś i fol., pow. augustowski, gm. Petropawłowsk, par. Lipsk, odl. od Augustowa 41 w.; wś ma 20 dm., 134 mk.; fol. 5 dm., 19 mk. W 1827 r. 19 dm., 104 mk. Fol. R. z przyl. Wielhory rozl. mr. 1774: gr. or. i ogr. mr. 269, łąk mr. 55, lasu mr. 300, zarośli mr. 150, nieuż. mr. 1000; bud. mur. 3, z drzewa 11. Wś R. os. 10, z gr. mr. 217.

Rogożynek al. *Rohożynek*, pow. augustowski, gm. Petropawłowsk, par. Lipsk, odl. od Augustowa 38 w., ma 10 dm., 74 mk. W 1827 r. 5 dm., 52 mk.

Rogożysz, dwa jeziora w pow. sejneńskim, na obszarze Łosiewicz; jedno ma 20 mr. a drugie 36 mr. obszaru. *L. Wolski.*

Rogożyszki, zaśc., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Sołeczniki, okr. wiejski i dobra Mianowskich Małe Sołeczniki, o 2 w. od gminy a 28 w. od Wilna, ma 3 dm., 33 mk., w tej liczbie 24 kat. i 9 żyd. (w 1864 r. 8 dusz rew.).

Rogschuetz, ob. *Rackschuetz.*

Rogsen, ob. *Rogoziniec*, pow. międzyrzecki.

Rogula, karczma w Siarach, pow. gorlicki.

Rogulewo (niem.), ob. *Rogalewo.*

Rogulice, wś i fol. nad rz. Bzurą, pow. łęczycki, gm. Balków, par. Góra św. Małgorzaty, odl. od Łęczycy 10 w.; wś ma 7 dm., 105 mk.; fol. 3 dm., 13 mk. W 1886 r. fol. R. rozl. mr. 254: gr. or. i ogr. mr. 168, łąk mr. 37, past. mr. 39, nieuż. mr. 10; bud. mur. 3, z drzewa 6; są pokłady torfu. Wś R. os. 10, z gr. mr. 106. W 1576 r. wś Rogulicze, w par. Góra, własność Marcina Rogulskiego, sędziego ziemi łęczyckiej, który miał ½ łanu km., 1 zagr., ½ łanu pust., młyn opuszczony, 3 osad. (Pawiński, Wielkop., II, 55).

Rogupie, wś, pow. władysławowski, gm. i par. Gryszkabuda, odl. od Władysławowa 19 w., ma 7 dm., 78 mk. W 1827 r. 9 dm., 70 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo.

Rogusko al. *Roguszko*, dok. *Rogosco*, *Rogozek* (r. 1564), wś, pow. pleszewski (Jarocin), o 5 klm. na zach. od Nowego Miasta, na lew. brzegu Warty, przy ujściu strugi od Usłodzin i przy drodze żel. poznańsko-kluczborskiej, par. Solec, poczta w Nowem Mieście, st. dr. żel. w Chociczy (Falkstact) o 2½ klm., 18 dm., 113 mk. (102 kat., 11 prot.) i 261 ha (139 roli, 9 łąk, 26 lasu). Przy wsi znajduje się przewóz. R. leżało dawniej na pograniczu pow. kościańskiego i pyzdrskiego. W 1244 r. ks. Przemysław i Bolesław zwalniając wieś od stróży i podworowego, nadali jej prawa, jakich używały posiadłości kościoła poznańskiego. W 1293 r. Sędziwój z Kolnic zastawił część swoję R. bisk. Janowi II; odtąd cała wieś stała się własnością bisk. poznańskich i weszła następnie w skład klucza soleckiego. W 1371 r. biskup Jan V oddał młynarzowi Staśkowi młyn, który tenże był wystawił na Warcie. Około r. 1564 było w R. 3 zagrod., z których każdy składał bisk. poznańskim baraniego 1½ gr. 3 denary, 4 kury, 20 jaj i 2 wiertele owsa. Zagrodnicy ci najmowali jeziorczyska „wystempne od rzeki“ za roczną opłatą 2 grzywien, ci zaś, którzy stawiali więcierze, dawali po 5 gr. na św. Wojciecha. Z 2 zagród pustych płacono po 8 den. baraniego. Karczmarz płacił z karczmy 14 gr. Młynarz (młyn na Warcie o 1 kole) osadzony był na wymiar trzeciego ziarna (tertia mensura). Regestra pobor. z r. 1578 i 1618 pominęły R., o którego współczesnem istnieniu przecież wątpić nie można. R. było własnością bisk. poznańskich aż do r. 1793; zabrane przez rząd pruski i zwrócone za wkroczeniem Napoleona I, dostało się gener. H. Dąbrowskiemu z Solcem i innemi włościami. *E. Cal.*

Roguszki, fol., pow. kolski, gm. Izbica, par. Błenna, odl. 26 w. od Koła, ma 2 dm., 15 mk., rozl. 262 mr. (218 mr. roli, 18 łąk, 14 past. i 3 mr. wody).

Rogoszny, pow. ostrzeszowski, ob. *Roguszyny.*

Roguszyn 1.) w XV w. *Roguschyno*, okolica szlach. w dawnej ziemi liwskiej, pow. węgrowski, gm. Borze. W skład jej wchodzą: *R. Decie*, wś, par. Pniewnik, ma 13 dm., 66 mk., 286 mr. W 1827 r. było 9 dm., 61 mk. *R. Dzierzki*, wś, par. Czerwonka, ma 11 dm., 104 mk., 223 mr. W 1827 r. 9 dm., 69 mk. *R. Leśniki*, par. Pniewnik. W 1827 r. 53 dm., 242 mk. *R. Stary*, wś, par. Pniewnik, ma 15 dm., 106 mk., 740 mr. W 1827 r. 9 dm., 50 mk. *R. Wypychy*, par. Czerwonka. W 1827 r. 17 dm., 76 mk. W jednej z tych części jest

szkoła początkowa ogólna. Wspomina R. dok. z 1476 r. (Kod. Maz., 272). 2.) **R.**, wś i fol., pow. płoński, gm. Wychodź, par. Chociszewo, odl. o 18 w. od Płońska, ma 6 dm., 120 mk. Wś ma 64 mr. Fol. R. rozl. mr. 396: gr. or. i ogr. mr. 328, łąk mr. 47, past. mr. 8, lasu mr. 3, nieuż. mr. 10; bud. z drzewa 10. *Br. Ch.*

Roguszyny al. *Rogoszny* i *Roguszny*, pustkowie, pow. ostrzeszowski, o 3 klm. na płn.-zachód od Mikształa (poczta); par. i okr. wiejski Kotłów, st. dr. żel. w Antoninie, ma 2 dm., 21 mk.

Roguwy (w dok. z 1589 r.), sioło we włości wielońskiej, w dobrach Żyrnowie, miało 2 włóki osiadłe.

Roguziec, wś, pow. siedlecki, gm. Mordy, ma 20 dm., 143 mk., 640 mr.

Roguźno, jezioro na obszarze dóbr Dratów, w gm. Łęczna, pow. lubartowski, jedno z grupy kilku jezior, leży śród płaszczyzny piaszczystej i bagnistej, ma 107 mr. obszaru i do 78 stóp głębokości. Wznies. o 9 stóp nad pobliskie jezioro Dratowskie.

Roguźno, ob. *Rogoźno.*

Roh...., ob. *Rog....*

Roh, odlew jeziorny z prawej strony Prypeci, w pow. mozyrskim, naprzeciwko miasteczka Turowa. *Al. Jel.*

Roh 1.) wś i fol., pow. mozyrski, w pobliżu rz. Młynok, dopł. Ptycza, w 2 okr. pol. petrykowskim, gm. Kopatkowicze. Wś ma 42 osad; miejscowość nizinna, grunta piaszczyste, łąki obfite. 2.) **R.,** obręb leśny dóbr poradziwiłłowskich, w pow. nowogródzkim, pomiędzy ramionami zlewających się z sobą rzek Uszy i Miranki; prawie przez połowę w granicach gmin Mir i Jeremicze, na 4 wiorst długi i na 2 szeroki; przerznięty drogą ze wsi Przyłuki do wsi Wilcze-Błoto. 3.) **R.**-*Barani*, zaśc., pow. bobrujski, w okolicy jez. Wieczera, w 3 okr. pol. i par. kat. hłuskiej, gm. laskowicka, ma 2 osady; grunta piaszczyste. 4.) **R.**-*Birlejczew*, własność ziemska w pow. bobrujskim, ma około 5 włók, należy do Okuliczów. 5.) **R.** *Famin*, fol., pow. bobrujski, przeszło $7\frac{1}{2}$ włók, od 1862 r. własność mieszczanina Tarasewicza. 6.) **R.**-*Krasny*, wyspa lesista wśród wielkich bagien, w pow. rzeczyckim, w obrębie gminy Wasilewicze. *A. Jel.*

Roh (*Róg*) *Zielony*, wś przy ujściu rzeki Koneły do Tykicza, pow. humański, w 3 okr. pol., gm. Chiżna, o 40 w. od Humania a 2 w. od mka Koneły, ma 1244 mk. W 1868 r. było tu 1020 mk., 2075 dzies. ziemi. Cerkiew p. w. św. Jerzego, drewniana, wzniesiona w r. 1754, uposażona jest 58 dzies. ziemi. Należała do klucza konelskiego Przesmyckich.

Roh al. *Róg*, szczyt w Tatrach orawskich, w Długim Upłazie, odrywającym się od grzbietu, stanowiącego zachod. ścianę doliny Chochołowskiej i tworzącym ścianę graniczną między doliną Zuberską (od płd.-zach.) a doliną Bobrowca (płn.-wsch.), wznosi się 1571 mt. npm. Ob. *Róg.* *Br. G.*

Rohacze 1.) *Rogacze*, wś nad rzką Nurczyk, pow. bielski gub. grodzieńskiej. 2.) **R.,** ob. *Rogacze.*

Rohacze, dawniej *Rohaczew*, wś nad rz. Orechowatką (Orechwatycą), pow. skwirski, w 1 okr. pol., gm. Topory (o 3 w.), o 27 w. od Skwiry, ma 267 mk. W 1863 r. było 520 mk., 1087 dz. ziemi. Cerkiew Pokrowska drewniana, uposażona 35 dz. ziemi, wzniesiona w 1760 r. na miejsce dawnej, opisanej w wizycie dziekana pohrebyszczańskiego z 1746 r. Parochem był wówczas Siemion Chmara, prezentowany przez Teofilę Wiszniowiecką, kasztelanowę krakowską. Podług miejscowego podania na miejscu dzisiejszej wsi stało niegdyś miasto warowne, posiadające kilka cerkwi i osiadłe przez Greków, zwane Rhaczew al. Irhaczew, zburzone w czasie najścia Tatarów. Śladem miasta pozostały wały i rowy. W pobliżu wsi znajdują się na polach dwa niewielkie okopy. R. należały pierwotnie do Pohrebyszcz; w 1785 r. (nie 1875 r. jak mylnie wydrukowano w t. VIII, 528) dostały się w dziale Annie Augustowej Platerowej, kasztelanowej trockiej, córce Stanisława Ferd. Rzewuskiego, chorążego w. lit., feldmarszałka lejt. wojsk cesarsko-austryackich. W 1790 r. sprzedane gen. Lubowickiemu, od którego w 1800 r. kupił Jan Karnicki. Dziś w ręku jego spadkobierców. Por. *Rahaczew. J. Krz.*

Rohacze *Wielki* i *Mały*, dwa szczyty, w głównym grzbiecie Tatr liptowsko-orawskich. Od Wołowca, narożnika dolin Chochołowskiej, Jamnickiej i Rohaczowej al. Studziennej (2065 mt.), zwraca się grzbiet Tatr ku płd.-zach. na przestrzeni 1720 mt. Prawie w środku grzbietu wznosi się R. Mały, a od niego na płd.-zach. (o 785 mt.) R. Wielki, tworząc narożnik dolin Jamnickiej, Smreczańskiej i Rohaczowej. R. Wielki na spec. mapie mon. austr.-węg. (Z. 9, kol. 21) nazwany „Płaczliwy". Wznies. R. Małego 2072 mt.; R. Wielkiego 2126 mt. (szt. gen.). Inne pomiary 2085 mt. (Wahlenberg), 2168 mt. (Oesfeld), 2094 mt. (Steczkowski), 2026 mt. (Rochel), 2025 mt. (Schubert), 2032 mt. (Zejszner). Granit. Od str. płn. rozpościera się dzika dolina Rohaczowa, będąca górną częścią doliny Studziennej. W niej trzy stawki; najwyższy leży 1715 mt. (Zejszner). Geuersich podaje, że w R. zastał opuszczone kopalnie złota i srebra. *Br. G.*

Rohaczew, mto powiatowe gub. mohylewskiej, na prawym wyniosłym brzegu Dniepru, przy ujściu rz. Druci, oraz przy szosie warszawsko-moskiewskiej, pod 53° 4′ płn. szer.

a 35° 5′ wsch. dłg. od Greenwich, odległe o 108½ w. od Mohylewa. Z trzech stron otacza miasto nizina, bogata w rybne jeziora i porosła miejscami lasem liściastym i krzakami. Na wiosnę cała ta nizina bywa zalana wodą, latem zaś zarasta bujną trawą. W okolicach miasta wznosi się mnóstwo kurhanów, w których znajdowano niejednokrotnie cenne zabytki z czasów pogańskich. Samo miasto jest niewielkie, lecz czyste, posiada ulice proste, dobrze splantowane, z których połowa oświetlona jest naftą. Ozdobę R. stanowi piękny murowany pałacyk z wieżą, należący do marszałka szlachty Jołszyna, znajdujący się w środku miasta, oraz założony w 1873 r. ogród miejski. Z innych budowli odznaczają się: gmach władz rządowych, stacya pocztowa i magazyn prowiantowy, będący częścią dawnego zamku, otoczony wałem ziemnym, pozostałością poprzednich fortyfikacyi. Jednocześnie z ogrodem miejskim założono niewielki skwer na wznoszącem się na brzegu Dniepru wzgórzu, zwanem „Kurhanem Ziewakina“, z którego rozciąga się rozległy widok na Dniepr i okoliczne łąki i jeziora oraz widniejące na horyzoncie sosnowe lasy. W r. 1880 było w mieście 4 dm. murowane i 556 drewnian. (z których 220 należało do chrześcian a 340 do żydów), dwie cerkwie (jedna murowana), kościół katol. paraf. drewniany, 7 domów modlitwy żydowskich drewnianych, 120 sklepów drewnianych na rynku miejskim, z których po pożarze w 1881 r. (w sierpniu) pozostało tylko 22. W tymże roku było 4437 mk. (2234 męż. i 2203 kob.), w tej liczbie 2570 prawosł., 171 katol., 19 rozkolników i 1677 żyd. Z zakładów naukowych posiada R.: szkołę miejską 3-klasową, szkołę paraf., ze zmianą dla dziewcząt, i pensyą prywatną zeńską. Oprócz zwykłych władz powiatowych znajdują się tu: opieka szlachecka na dwa powiaty, biuro pomocnika (towarzysza) prokuratora gubernialnego, st. telegr. i magazyn prowiantowy. Z zakładów przemysłowych są: fabryka powroźnicza, browar piwny, mydlarnia, dwie garbarnie, dwie cegielnie, młyn parowy (obecnie nieczynny) i wiatrak. W ogóle w R. znajduje się 10 zakładów przemysłowych, zatrudniających 7 majstrów i 26 robotników (8 prawosł. i 25 żyd.) i produkujących za 8175 rs. rocznie, czyli średnio na 1 fabrykę za 817·50 rs. Rzemieślników jest 180, w tej liczbie 156 żydów. Przed zbudowaniem drogi żel. lipawo-romeńskiej R. pod względem handlowym zajmował po Mohylewie i Homlu pierwsze miejsce z pomiędzy miast gub. mohylewskiej i dopiero po przeniesieniu w 1879 r. przystani do Żłobina, znaczenie miasta upadło. W 1883 r. było w R. 115 sklepów, z obrotem rocznym na 245,000 rs. Na przystani tutejszej ładowano dawniej przeszło 70, wyładowano zaś około 90 statków. Nadto odprawiono przeszło 300 tratew. Obecnie wartość wywozu z tutejszej przystani wynosi do 97,000 rs. rocznie, przywozu zaś do 15,000 rs. Głównemi przedmiotami handlu są: len, pieńka, siemię lniane i zboże, wysyłane do Rygi, oraz budulec i produkta leśne, wysyłane do południowych gubernii bezleśnych. W 1880 r. zaprowadzono w mieście trzy trzechdniowe jarmarki, obrót na których dochodzi zaledwo do 5000 rs. R. jest jednem z najdawniejszych miast gub. mohylewskiej. Podług niektórych badaczy jest to stara litewska osada, a to ze względu na analogią zachodzącą pomiędzy jej nazwą a wyrazem litewskim *ragas*, oznaczającą ołtarz, świątynię. Prawdopodobniej jednak jestto czysto słowiańska osada, nazwa której stoi w związku z wyrazem *roh* w znaczeniu lasu (ob. *Rog*, t. IX, 656). W latopisach występuje R. po raz pierwszy pod 1442 r., w którym w. ks. kijowski Wsiewołod Olgowicz nadał go, w liczbie innych miast, bratu swemu Igorowi. W XIII w. miasto należało już do Litwy i wraz z Orszą stanowiło dzielnicę Dowmunda, syna w. ks. litewskiego Erdziwiłła, poczem aż do końca XV w. giną o niem wzmianki w kronikach. W tym czasie bowiem w. ks. moskiewski Iwan III zamierzał przyłączyć R. na drodze umowy do swych posiadłości i w tym celu wysłał posła swego Iwana Beklemiszewa do króla Kazimierza Jagiellończyka. Zamiar ten spełzł na niczem, poseł bowiem zastał króla na łożu śmiertelnem. Następnie w 1492 r., podczas wojny Iwana z królem Aleksandrem, wojewodzi moskiewscy Wasili Łapin i Andrzej Istoma zdobyli i zniszczyli R. w liczbie innych grodów litewskich. Odtąd podczas następnych walk toczonych pomiędzy Rossyą a Litwą w ciągu XVI i XVII w. R. niejednokrotnie przechodził z rąk jednych do drugich, przyczem zawsze ulegał zniszczeniu; strasznie mianowicie ucierpiało miasto w 1535 r. W XV w. R. należał do dzielnicy książąt pińskich. Aktem zawartym w Wilnie 1509 r. ostatni z książąt pińskich Fiedor Jarosławowicz wraz z żoną swą Heleną zrzeka się, wrazie bezpotomnego zejścia, na rzecz króla Zygmunta I miast i dóbr: Pińska, Klecka, Dawidgródka, Rohaczewa i Wiado. Na mocy aktu tego R. stał się wkrótce własnością korony i stanowił pierwotnie ekonomią królewską, następnie zaś starostwo niegrodowe. Jako najdawniejsi starostowie wymienieni są w metrykach litewskich i innych źródłach: Iwan Michajłowicz (1534—39), Michno Jakubowicz (1545), Paweł Popelżyński (dzierżawca królowej Bony, 1549—1552), Bohdan Dolmat (sprawca, 1552), Maciej Wojciechowicz (1555), Hrehory Baka

(1556), kniaź Bohdan Wasilewicz Sołomerecki (1562—63), Roman Wołłowicz (1594). Podług metryk litewskich ststwo rohaczewskie, położone w pow. rzeczyckim wwdztwa mińskiego, obejmowało w 1576 r. mto Rohaczew z obronnym zamkiem i wsie Bochan i Kuligówkę, które później oderwane zostały. Było ono jednem z większych i intratniejszych na Litwie. W ciągu XVII w. R. niejednokrotnie ucierpiał od Kozaków i wojsk rossyjskich, w skutek czego, pomimo wybornego położenia u zlewu dwóch rzek, miasto nigdy nie rozwinęło się należycie, chociaż, korzystając z przywilejów prawa magdeburskiego, było dość handlowe i uważane było za jedno z ognisk życia umysłowego i przemysłowego w Mohylewszczyźnie. Na początku panowania Stanisława Augusta odbywały się tu przez pewien czas sądy i sejmiki powiatu rzeczyckiego, przeniesione z miasta Rzeczycy. Oprócz wymienionych powyżej byli ststami rzeczyckimi: Strawińscy, Sapiehowie, Bykowscy, Judyccy, Ogińscy, Nieroszyńscy a najdłużej Pociejowie. Ostatnim ststą na mocy przywileju Stanisława Poniatowskiege z d. 21 lipca 1772 r. był po Michale Leonard Pociej, strażnik w. lit., który opłacał ze ststwa kwarty 5696 złp. 18 gr. a hyberny 1170 złp. Po pierwszym podziale Rzpltej R. przyłączony został do Rossyi i w 1777 r. przeznaczony na miasto prowincyonalne gub. mohylewskiej. W tymże roku cesarzowa Katarzyna poleciła wznieść tu twierdzę; rozkaz ten ponowiono również w 1782 r. Od r. 1777 R. został miastem powiatowem. Plan miasta zatwierdzony został w 1778 r. a w 1781 roku nadany był R. herb, przedstawiający w złotem polu czarny róg barani. Parafia katol., dek. rohaczewsko-bychowskiego, ma 772 wiernych. Kościół p. w. Niepokalanego Poczęcia N. M. P., wzniesiony w 1783 r. kosztem parafian. Pod R. znajduje się prom na Dnieprze. Powyżej miasta oraz o 8 w. poniżej są na rzece mielizny. Szerokość Dniepru pod R. dochodzi do 55 sażeni, wysokość zaś wezbrania wiosennego 1·02 saż. *Rohaczewski powiat*, zajmuje wraz z pow. homelskim południową część gub. mohylewskiej i graniczy od płn. z pow. bychowskim i czerykowskim, od wsch. z pow. suraskim gub. czernichowskiej, od płd. z pow. homelskim, od zach. zaś z pow. rzeczyckim i bobrujskim gub. mińskiej. Linia graniczna przeważnie idzie drogą suchą, miejscami tylko poprzerywana biegiem rzek, mianowicie cześć granicy od pow. suraskiego stanowią rz. Kołpyta i Stołbunka, od pow. rzeczyckiego Berezyna (na przestrzeni 15 w.), od pow. bobrujskiego również Berezyna (na przestrzeni 3 w.), dalej Wydryć i Dobyśna. Podług pułkownika Strelbickiego powiat ma rozległości 6547·3 w. kw. czyli 135·32 mil kw. al. 7451 klm. kw., co czyni 682,015 dzies. Wedle pomiarów mierniczych rozległość powiatu wynosi 646,213 dz. czyli o 35,802 dz., t. j. 5·24 % mniej; w tem znajduje się 200,659 dz. gr. or. i ogr., 59,370 łąk, 255,276 lasów, 130,908 pastw., zarośli i nieuż. Powierzchnia powiatu w ogóle równa i niska. Okolica za Drucią, przylegająca do gub. mińskiej, nosi charakter poleski. Na wschód od Dniepru miejscowość więcej odkryta i sucha, za wyjątkiem części południ.-zachod., bogatej w lasy i błota. Pod względem geologicznym występują w części wschodniej powiatu, po nad Sożą i Biesiadzią, obnażenia formacyi kredowej, mianowicie przy wsiach: Pokot, Rudnia Nisimkowicka, Nisimkowicze, Zalesie, Bołotnia, Budyszcze, Sidorowicze, Rudnia Bartołomiejewska i Sałtykówka. Pokłady kredy leżą na piasku i glinie i są pokryte warstwą ziemi ornej. W ogóle jednak przeważa w powiecie formacya trzeciorzędna, a mianowicie niższy jej słój, t. z. formacya eoceniczna. Piaskowce natrafiają się na prawym brzegu Dniepru. Z najnowszej formacyi znajdujemy bogate pokłady torfu, zwłaszcza pod lasami i sianożęciami. W wielu miejscach powiatu znajduje się ruda żelazna zmieszana z glina, zawierająca od 37 do 43 % czystego metalu, zwykle na 1 do 2 stóp pod powierzchnią ziemi. Pod względem gleby rohaczewski powiat należy do uboższych w gubernii. Przeważają w nim grunta lżejsze, piaszczysto-gliniaste; grunta cięższe, iłowate, i t. z. popielatka znajdują się w gminie niedojskiej; w gminach stołbuńskiej i rzeczkowskiej na nieznacznej przestrzeni są lotne piaski. Powiat przerzynają z północy ku południowi rzeki Dniepr i Soż. Pierwsza z nich przyjmuje w granicach powiatu, między innemi, od praw. brzegu rz. Druć, na pograniczu zaś Berezynę. Szerokość Dniepru w granicach powiatu wynosi od 55 (pod Rohaczewem) do 60 saż. (pod Żłobinem), głębokość różna, dochodzi od 3 do 18 stóp. Spadek wód wynosi od północnej granicy powiatu do Rohaczewa 0·051 saż. na 1 wiorstę, później aż do Żłobina 0·043, a między Żłobinem a ujściem Berezyny 0·034 saż. Szybkość biegu do Rohaczewa wynosi 1·70 stóp na sekundę, między Rohaczewem a Żłobinem 1·98 a poniżej Żłobina 1·95 st. Dno rzeki częścią piaszczyste, częścią iłowate. Mielizny znajdują się nieco wyżej i o 8 w. poniżej Rohaczewa, wyspy zaś pod Toszczycą, Świerzniem, Zborowem i Rohaczewem. Mostu w granicach powiatu nie ma na rzece, promy zaś znajdują się pod Rohaczewem i Żłobinem. Rzeka Soż (lewy dopływ Dniepru, uchodząca na pograniczu pow. homelskiego z gub. czernichowską) przybiera od lewego brzegu, oprócz pomniejszych, rz.

Pokot', Akszynkę a zwłaszcza Biesiedź (uchodzącą już w granicach pow. homelskiego). Prawe dopływy nieznaczne, podobnie jak lewe Dniepru. Dno ma przeważnie piaszczyste, rzadko ilaste, mielizny częste, lecz z powodu charakteru dna często zmieniające się; szerokość rzeki dochodzi do 40 saż., głębokość zmienna, od 5 do 20 stóp, szybkość biegu około 1 st. na sekundę. Szerokość rozlewu wiosennego dochodzi miejscami od 3 do 4 wiorst. Mostu na rzece nie ma, promy natomiast znajdują się pod wsiami: Litwinowicze, Denisówką, Wierchy, mkiem Czeczerskiem, w uroczysku Kamiany i pod wsią Jurkowicze; przystanie są: w Czeczersku, oraz dla materyałów leśnych: w Litwinowiczach, Strumieniu, Denisówce, Łaniszewie i Smodyniu. W powiecie znajduje się 190 jezior, zajmujących w ogóle 896 dz. czyli 8·60 w. kw. Są one przeważnie rozłożone w dolinach Dniepru (11 jezior), Soży (do 50), Biesiedzi (24 jezior) i często łączą się z korytem rzeki, tworząc rozlewy rzeczne. Przeważnie są one długie (niekiedy do kilku wiorst) lecz wąskie (szerokość od 10 do 20, rzadko 50 saż.), brzegi mają niskie, pokryte krzakami i trzciną, dno zazwyczaj ilaste, rzadko piaszczyste, powierzchnia pokryta roślinnością wodną. W ogóle jeziora są bardzo rybne. Najważniejsze z nich: Kruszynówka al. Zazerje (do 60 dzies.), Święte (Swiatoje, do 40 dz.), przy wsi Olbie Górnej (również do 40 dz.) i Wielkie (21 dz.). Przeważna liczba jezior (158) ma mniej niż 1 dz. przestrzeni. Bagna, w liczbie 893, zajmują 39,560 dz., czyli 5·8 % całej przestrzeni powiatu. W liczbie bagnisk znajduje się 7 mających przeszło po 1000 dzies., 69 przeszło po 100, 182 po 25 i 635 przeszło po 1 dz. Najważniejsze z nich: błoto bez nazwy w gminie łukowskiej, w pobliżu wsi: Streńki, Nowosiela, Zabołocia, Mazałowa, Werbiczewa, Łuk, Malewicz i Nowikowa (około 3500 dz.); błoto w gm. strzeszyńskiej, w pobliżu wsi: Żyrchówki, Złomnej, Kosakowskiej, Mormoły i Jaszczyc (do 3000 dz.); Hodziłowickie (Gadiłowickie, 3025 dz.); Bluznica (2500 dz.); Czarny Olos (1250 dz.); Podgóreckie al. Królewskie (Korolewo), Żydowskie (2080 dz.) i Korabliszcze (2500 dz.). Przemysł fabryczny, podobnie jak w całej gub. mohylewskiej, słabo rozwinięty, w powiecie bowiem (za wyjątkiem Rohaczewa) znajduje się 94 fabryk, zatrudniających 275 ludzi (79 majstrów i 196 robotników; w tej liczbie 141 prawosł., 75 kat., 24 ew., 32 żyd. i 3 rozkolników) i produkujących za 108,621 rs. rocznie, czyli średnio na 1 fabrykę 1155·54 rs. Gorzelni jest 6, zatrudniających 59 ludzi (6 majstrów i 53 robotników), przerabiających dziennie 242 3/4 pudów mąki i ziarna i 903 1/2 pud. kartofli, produkujących 2,285,471 1/4 stopni spirytusu i dających 21,197 rs. dochodu. Dalej znajduje się w powiecie: 10 garbarni, zatrudniających 14 ludzi i dających 3070 rs. dochodu; 1 fabr. świec łojowych, zatrudn. 2 ludzi, 245 rs. doch.; 37 foluszów, zatrudn. 37 ludzi, 3904 rs. doch.; 11 dziegciarni, smolarni i terpentyniarni, zatrud. 49 ludzi, 18,960 rs. doch.; 1 fabryka posadzek (w uroczysku Nadeżda), zatrudn. 80 ludzi, 50,000 rs. doch.; 16 kaszarni, zatrudn. 16 ludzi, 3905 rs. doch.; 1 fabr. drożdży, zatrudn. 1 człowieka, 210 rs. doch.; 9 cegielni, zatrudn. 27 ludzi, 5510 rs. doch. i 1 fabr. zapałek, zatrudn. 2 ludzi i dająca 1000 rs. doch. W 1881 r. było w powiecie 376 młynów wodnych i wiatraków, zatrudniały one 408 robotników i przyniosły 58,102 rs. dochodu. Zmielono w nich 615,590 czetw. al. 123,118 pud. zboża. Jeden młyn przypada na 391·29 mk. (średnio w gubernii na 721·18 mk.; w pow. sieńskim 1 młyn na 1039·06 mk.). Przemysłem domowym zajmowało się w tymże roku 9355 osób, mając z tego 192,347 rs. dochodu. Z gałęzi tego przemysłu najwięcej poświęcało się: produkcyi przędzy i tkanin lnianych, bo 2350 osób, zarabiając do 12,000 rs.; dalej obróbce konopi 770 osób, zarab. 2000 rs.; krawiectwu 216 osób, zarab. 10,413 rs.; szewctwu 152 osób, zarab. 15,483 rs.; obróbce drzewa 857 osób, zarab. 23,976 rs.; wybijaniu oleju 154 osób, zarab. 1830 rs.; kowalstwu 137 osób, zarab. 7275 rs.; garbarstwu 22 osób, zarab. 460 rs.; rymarstwu 12 osób, zarab. 1345 rs.; wychodzeniu na zarobek 4176 osób, zarab. 106,550 rs.; furmaństwu 479 osób, zarab. 9666 rs. Podług danych w 1881 r. było w powiecie (oprócz Rohaczewa) 582 rzemieślników, w tej liczbie 485 żydów. Handel nieznaczny i, podobnie jak w całej gubernii, znajduje się w ręku żydów i koncentruje się w Rohaczewie (115 sklepów z obrotem rocznym 245,000 rs.), w Czeczersku (75 sklepów z obrotem rocznym około 30,000 rs.) i Żłobinie (67 sklepów, z takimże obrotem rocznym). Jarmarki odbywają się w Rohaczewie (trzy, z obrotem średnio po 5000 rs.), w Czeczersku (13 stycznia, w dzień Wniebowstąpienia, 8 września i w ostatnią niedzielę przed Bożem Narodzeniem, z obrotem około 80,000 rs.) i w Żłobinie (na Pokrowę, 1—8 września, z obrotem do 25,000 rs.). W 1881 r. wykupiono w całym powiecie: 22 świadectwa gildyjne 1 i 2 gildyi, 29 świadectw dla rodzin kupieckich, 167 świadectw na handel drobiazgowy, 3 świadectwa na handel rozwozowy, 124 dla subiektów, 64 na przemysł mieszczański. W tymże roku znajdowało się w powiecie: 9 hurtownych składów trunków, 139 zakładów opłacających patenty i 188 potajemnych, w ogóle 327 zakładów sprzedaży trunków,

czyli 1 szynk na 450 mk. al. na 20 w. kw. W 1881 r. było w powiecie 70,300 sztuk koni, czyli 10·8 na 1 w. kw., 49·8 na 100 mk. i 3·3 sztuk na 1 osadę. Z ogólnej liczby osad włościańskich (18,626) 12·2 % nie prowadzi gospodarstwa rolnego a tem samem nie utrzymuje koni, 13·9 % posiada po 1 koniu, 38·8 % po 2--3, 33·9 % po 4--6 i wreszcie 13 % po 7 lub więcej koni. Z ogólnej liczby było 15·2 % koni rosłych, mających przeszło 1 arszyn 14 wersz. Stajnie zapłodowe znajdują się na folw.: Fedorówka, Starograd, Wykowo i Naspa. Podług danych z 1864 r. było w powiecie: 29,693 koni, 45,692 sztuk bydła rogatego, 44,021 owiec zwyczajnych, 46,007 świń i 1413 kóz. Pod względem rozwoju pszczolnictwa pow. rohaczewski zajmuje, po homelskim, drugie miejsce w gubernii. W 1881 r. było 31,600 ulów pszczół, dających 6825 pud. miodu i 889 pud. wosku, z czego sprzedano 4335 pud. miodu i 600 pud. wosku za 38·000 rs. Z ogólnej przestrzeni powiatu należy: do skarbu 23,892 dzies. (179 dz. gr. or. i ogr., 30 łąk, 23,451 lasów i 232 past. i nieuż.); do cerkwi i monasterów 2050 dz. (1162 dz. gr. or. i ogr., 310 łąk, 48 lasów i 530 past. i nieuż.); do miast 2665 dz. (601 dz. gr. i ogr., 720 łąk, 114 lasów i 1230 past. i nieuż.); do właścicieli prywatnych, posiadających przeszło po 100 dz. 325,543 dz. (42,960 dz. gr. or. i ogr., 16,039 łąk, 199,783 lasów i 66,761 past. i nieuż.); do właścicieli prywatnych posiadających mniej niż po 100 dz. 39,253 dz. (21,910 dz. gr. or. i ogr., 3584 łąk, 6153 lasów, 7606 pastw. i nieuż.); do b. włościan pańszczyźnianych 224,767 dz. (120,714 dz. gr. or. i ogr., 34,086 łąk, 25,472 lasów, 44,495 past. i nieużyt.); do b. włościan skarbowych 25,279 dz. (12,916 dz. gr. or. i ogr., 4509 łąk, 56 lasów i 7798 past. i nieuż.); nabytych przez włościan 553 dz. (202 dz. gr. or. i ogr., 90 łąk, 153 lasów i 108 past. i nieuż.); nabytych przez gminy włościańskie 78 dz. (15 gr. or. i ogr., 2 łąk, 46 lasów i 15 past. i nieuż.); wreszcie pod drogami znajduje się 2131 dz. Lasy stanowią 37·42 % ogólnej przestrzeni. Przeważa w nich sosna (0·5), dalej brzoza (0·2), poczem jodła i osina (po 0·1), na pozostałą część składają się dąb, lipa, olszyna, klon, jesion, brzost i in. Pod względem wartości to 12 % przypada na las towarowy, 21 % na budowlany, 48 % opałowy, 19 % wreszcie na krzaki i zarośla. Cena 1 dzies. lasu rządowego wynosi od 90—400 rs. Do właścicieli prywatnych należy w ogóle 364,796 dz., t. j. przeszło połowa (56·46 %) całej przestrzeni powiatu. Do właścicieli posiadłości większych (przeszło po 1000 dzies.) należy 288,001 dzies., rozdzielonych na 60 majątków, czyli każdy posiada średnio po 4800 dz.; 119 właścicieli średnich (od 100 do 1000 dz.) posiada 37,542 dz., czyli każdy średnio po 315 dz.; wreszcie 2667 właścicieli drobnych (po mniej niż 100 dz.) 39,253 dz., średnio po 15 dz. każdy. Pierwsi więc posiadają 78·95 %, drudzy 10·29, trzeci wreszcie 10·76 % ogólnej posiadłości prywatnej. Przeważa natomiast, podobnie jak i w całej gubernii, liczba właścicieli drobnej posiadłości, wynosi bowiem około 93 %, podczas gdy liczba właścicieli średniej posiadłości dochodzi do 4 % a większej do 2 %. Starowiercy posiadają 639 dz., Łotysze 37 dz. ziemi. Włościanie nadzieleni zostali 250·046 dz., co stanowi 38·70 % ogólnej przestrzeni. W tej liczbie nadział 33,901 b. włościan prywatnych wynosi 224,767 dz. (197,842 użytkowej i 26,925 nieuż.), czyli średnio na 1 duszę 6·62 dz., nadział zaś 4,511 b. włościan skarbowych wynosi 25,279 dz. (21,968 użytkowej i 3311 nieuż.), t. j. średnio na 1 duszę 5·54 dz. W powiecie jest 368 wsi włośc., mających średnio po 35 osad, 104 dusz męz. i 679 dz. ziemi, czyli średnio na 1 osadę przypada 19 dz. Ogólna liczba ludności wynosi 142,852 dusz, z tego w Rohaczewie 4437 dusz (1677 żydów), w miasteczkach 9213 dusz (5638 żydów). Podług wykazu gmin znajduje się w powiecie 104,922 włościan (38,638 męż., 39,824 kob. i 26,460 dzieci). Podług danych z 1864 r. było w pow. 121,627 mk.; 106,663 prawosł., 6643 katol., 27 ew., 872 rozkoln. i 7422 żyd.; podług stanów: 11,347 szlachty dziedzicznej, 249 osobistej, 777 stanu duchownego prawosł., 7 katol., 121 żyd., 8651 mieszczan i 76,350 włościan. Mieszkańcy zajmują się przeważnie rolnictwem. Sieją głównie żyto, niewiele pszenicy, tatarkę, proso i in. Pod uprawą konopi znajduje się 3153 dz.; średni zbiór wynosi z dziesięciny 28 pud. siemienia i 17 pud. pieńki, czyli w ogóle 88,284 pud. siemienia i 53,601 pud. pieńki. Z przemysłów gospodarczych, oprócz 6 gorzelni (w 1864 r. było ich 26), istnieją młyny wodne, foluszc i tartaki. Oprócz rolnictwa włościanie zajmują się dodatkowo przemysłem domowym (ob. wyżej) oraz 11,003 z pomiędzy nich ścinaniem, obróbką i wywozem materyałów leśnych (8296 męż., 421 kob. i 2286 dzieci), używając do pomocy 9479 koni. Pod względem administracyjnym powiat rohaczewski dzieli się na 4 okręgi policyjne (stany), z biurami w miasteczkach: Żłobinie, Horodźcu, Czeczersku i okolicy Żeleźniki i 18 gmin: Strzeszyn (Strjeszin), Rassochy, Dowsk, Polesie, Czeczersk, Łuki, Stara Rudnia, Koszelewo, Stołbun, Dudycze, Merkułowicze, Rzeczki (Rjeczki), Korma, Pokot, Niedojki, Horodziec, Tichinicze i Kistenie. Oprócz Rohaczewa znajduje się w powiecie 9 miasteczek: Czeczersk, Horodziec, Karpiłówka, Korma, Świerżeń, Strzeszyn

(Strjeszin), Szerstyń, Tichinicze i Żłobin. Pod względem oświaty powiat rohaczewski słabo jest uposażony, nie posiada bowiem ani jednego zakładu naukowego wyższego ani średniego. Z niższych znajduje się w Rohaczewie szkoła miejska 3-klasowa, przemieniona w 1878 r. z 2-klas. szkoły powiatowej (powstałej w 1865 r. na miejsce dawniejszej szkoły szlacheckiej 5-klas.), do której w 1883 r. uczęszczało 91 chłopców, nauczycieli było pięciu; dalej szkoła parafialna 1-klas. (od 1819 r.) ze zmianą żeńską od 1865 r. (w 1883 r. 3 nauczycieli, 34 chłopców i 31 dziewcząt) i szkoła pryw. żeńska 2-klas. (od 1862 r.) z 23 uczennicami. Nadto w powiecie znajdowało się 36 szkół ludowych (w tej liczbie 24 wspólnych dla chłopców i dziewcząt), z pomiędzy których w Ozieranach istnieje od 1791 r. W 1833 r. uczęszczało do nich 1085 chłopców i 164 dziewcząt. Służbę sanitarną spełnia 5 lekarzy (2 w R.), 16 felczerów (2 w R.) i 5 akuszerek (1 w R.). Szpitale znajdują się: w R. (10 łóżek) i 4 szpitale wiejskie (w Koszelewie, Merkułowiczach, Rohaczewie i Świątyłowiczach (z 68 łóżkami w ogóle); wreszcie 3 apteki (w R., Czeczersku i Żłobinie). Pod względem komunikacyjnym połud.-zachodnią część powiatu przerzyna droga żelazna lipawo-romeńska, ze stacyami: Żłobin, Sołtanówka i Buda Koszelewska. Półn.-zachodnią część powiatu przerzyna szosa moskiewsko-brzeska (ze stacyami: Dworzec, Rohaczew, Hodziłowicze, Dowsk i Krystopole), biegnąca do Rohaczewa w kierunku wschodnim, odtąd zaś aż do granicy pow. bychowskiego w kierunku półn.-wschodnim. Szosa ta w Dowsku przerzniętą jest przez szosę kijowską (ze stacyami: Lipa, Czeczery, Lasowa-Buda, Dowsk), biegnącą w kierunku półn.-zachodnim od granicy pow. homelskiego do granicy pow. bychowskiego i dzielącą powiat na dwie prawie równe części. Oprócz tego zwykłe trakty pocztowe idą od st. Czeczery do mka Czeczerska ($16^3/_4$ w.), od Rohaczewa do Żłobina ($22^1/_2$) i od Żłobina na Marmol (19 w.) do granicy gub. mińskiej i dalej do Żytomierza. Drogi wojenno-transportowe prowadzą: z Mohylewa przez Kormę, Czeczersk do wsi Siemionówki (w pow. homelskim), gdzie łączy się z szosą kijowską; z Mohylewa, przez Bychów do Rohaczewa (t. z. trakt żytomierski), przedłużenie którego stanowi trakt pocztowy z Rohaczewa przez Żłobin i wś Mormol; z mta Staroduba, przez Nowowybków, Pokot, Świetyłowicze do mka Czeczerska (trakt starodubski), gdzie łączy się z traktem białoruskim; z Wiatki (pow. homelski), przez Krasnopol do Klimowicz. Stacye telegraficzne są: w Rohaczewie (od 1870 r.) i w Czeczersku (od 1875 r.). R. połączony jest linią telegraficzną przez St. Bychów z Mohylewem i przez Żłobin z Homlem, zkąd wychodzi linia do Czeczerska. Pow. rohaczewski ma 4 parafie katolickie: w Rohaczewie, Antuszowie, Czeczersku i Luszowie, w ogóle 4358 wiernych. Rohaczewsko-bychowski dekanat archidyecezyi mohylewskiej rozciąga się na dwa powiaty: część rohaczewskiego i bychowski i obejmuje 4 parafie: Bychów, Żurowice, Rohaczów i Antonów, 5 kaplic i 4190 wiernych. Marszałkami powiatu rohaczewskiego byli (w porządku alfabetycznym): Bykowski Felicyan h. Gryff (1790 r.), Bykowski Gierard h. Gryff (1811—18), Dernałłowicz Doria Wincenty h. Lubicz (1805), Łaniewski h. Korczak (1799—1800), Oskierko Jan h. Murdelio (1858—63), Parczewski Józef h. Nałęcz (1782—83), Puzyna Tomasz h. Oginiec (1812—17), Sakowicz Piotr h. Pomian, Słuczanowski Ludwik, Wołk Łaniewski Mikołaj h. Trąby (1798, 1809), Żukowski Aleksander h. Gryff. Opis powiatu pomieszczony został w Mohil. Guber. Wiedom. w 1873 r. *J. Krz.*

Rohaczew, ob. *Szymanów.*

Rohaczew, ob. *Rohacze* i *Rohaczów.*

Rohaczewo al. *Rohaczów*, wś cerkiewna nad rz. Uścią (Ustją), pow. rówieński, na płd.-wschód od mka Klewania, własność ks. Karola Radziwiłła; ob. Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 81, 86, 105; Arch. J. Z. R., cz II, t. 1: 9.

Rohaczewszczyzna 1.) wś i fol., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Lack, o 3 w. od gminy a 15 w. od Szczuczyna; w 1866 r. wś ma 4 dm., 47 mk.; fol. 4 mk. (podług spisu z 1864 r. 9 dusz rewiz.). 2.) **R.,** fol., pow. lidzki, w 4 okr. pol., o 26 w. od Lidy a 9 w. od Wasiliszek, ma 3 mk. katol. i 9 żyd.; własność Frąckiewiczów.

Rohaczów 1.) mko, pow. nowogradwołyński, gm. Chulsk, przy trakcie dawniej poczt. z Nowogradwołyńska do Połonnego. W 1870 r. 79 dm., 249 mk., w tem 98 procent żydów, cerkiew, dom modlitwy, browar, fabryka szkła; miejsce pobytu komisarza okręgowego (stanowego prystawa). Włościanie nadzieleni 860 dz. ziemi. Dobra rohaczowskie, do których należy wś Ostróżek, osady: Marieville, Tartak i in., z przestrzenią ziemi dworskiej 11,709 dz., dawniej Mnińskich, stanowią dziś własność Sawickich. 2.) **R.,** dawniej las do Sokólca należący, dziś na pole zamieniony, w pow. uszyckim, na pograniczu gruntów żwańczykowskich. Należał dawniej do Dejczmanowej, potem do jej córki Tropszowej, dziś włościan. 3.) **R.,** ob. *Rohaczew.* *L. R.*

Rohaczówka, fol., pow. proskurowski, gm. Jarmolińce, należy do wsi Nowa Sokołówka.

Rohaczyk, ob. *Rogaczyk.*

Rohaczyn z *Miasteczkiem*, wś, pow. brzeżański, o 13·12 klm. na zach. od sądu pow. i

st. tel. w Brzeżanach, o 5 klm. od urz. poczt. w Kurzanach. Obszar dwor. ról, łąk i past. 473, lasu 2216 mr.; włośc. 1384 mr. W 1857 r. 772 mk.; w 1880 r. w Miasteczku 373, w R. 428; na obsz. dwors. w Miasteczku 95, w R. 60 mk.; rz.-kat.: Miasteczko z Hutą 332, R. 73, par. Narajów; gr.-kat. w obydwóch miejscowościach z Hutą 462, par. w miejscu, dek. Narajów, dyec. Lwów. Kasy pożyczk. gminne: w Miasteczku z kapit. 790 złr., w R. z kapit. 899 złr. Gorzelnia i młyn wodny na pot. Narajówka, przepływającym przez Miasteczko. Włość ta graniczy na wschód z Łapszynem i Leśnikami, na połud. z Kurzanami, na zach. ze Stratynem a na półn. z Narajowem. Leży w górach brzeżańskich, których stoki gliniaste i wilgotne nadają się pod lasy więcej, niż pod zboża; doliny za to po nad potokami, zasłonięte od wiatrów, z glebą namułową, mają pierwszorzędnej dobroci glebę.

Rohalewo, zaśc. nad rz. Drujką, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Druja, okr. wiejski i dobra Szaumanów Malkowszczyzna, o 8 w. od gminy, w 1864 r. 8 dusz rewiz. W spisie z 1866 r. podane są dwa zaśc., jeden odl. o 48 w. od Dzisny, mający 1 dm. i 6 mk. kat., drugi o 54½ w. od Dzisny, 1 dm. i 9 mk. starow.

Rohalń, niem. *Riegel*, wś serbska, w pow. wojereckim, nad Małą Szprewią, par. ew. Wojerecy. Do 1815 r. należała do saskich Łużyc. W 1842 r. 13 dm., 89 mk. ew. Serbów Jest to królewskie podleśnictwo; młyn wodny.

Rohanowicze, fol. nad Oświeją i Ułłą, pow. lepelski.

Rohata 1.) karczma na obszarze Czynkowa, w pow. kocmańskim. 2.) **R.,** grupa domów w Kadłubiskach, pow. kocmański. *Br. G.*

Rohatyn, miasto powiatowe nad Gniłą Lipą (dopł. Dniestru), w Galicyi wschodniej, odl. 63 klm. na płd.-wschód od Lwowa, przy gościńcu rząd. Przemyślany-Bursztyn, który w mieście łączy się z gościńcem Rohatyn-Brzeżany. Granice: wschod. Puków, płd. Putiatyńce i Wierzbiłowce, zachod. Psary, płn. Czercze, Zalipie, Podgrodzie i Podwinie. Obszar miejski wynosi 2578 mr. austr. (obszar dworski 227). W 1857 r. było 3975 mk., w 1870 r. 4510 mk., w 1880 r. 5101 mk., w 1887 r. 6548 mk., z tych 942 rz.-kat., 2406 gr.-kat., 8 akat. i 3192 izrael. Stan czynny majątku w 1886 r. wynosił 221,000 zł. 99 ct., bierny 19,368 zł. 11 ct., dochód w 1886 r. 32,714 zł. 76 ct. R. jest siedzibą: starostwa, sądu pow., rady pow., rady szkol. okręg. dla powiatów rohatyńskiego i przemyślańskiego, ma urząd poczt. i tel., par. obu obrządków. Rzym.-kat. par. należy do dek. kąkolnickiego. Z odnowienia dotacyi przez Ottona de Chodecz, woj. krak., w 1535 r. uczynionej, okazuje się, że już dawno przedtem istniała. Kościół murowany w 1666 r. p. w. św. Mikołaja bisk. Oprócz R. należą do parafii 2 miasteczka i 19 wsi: Babińce, będące przedmieściem R. (90 dusz), Babuchów (32), Czercze (16), Dubryniów (9), Koniuszki (36), Kutce (14), Łuczyńce (6), Obelnica (9), Perynówka (56), Podgrodzie, miasteczko (31), Podwinie (48), Potok (10), Puków (16), Putiatyńce (60), Ruda (17), Stratyn, miasteczko (26), Ujazd (10), Wierzbiłowce (5), Zalipie (6), Załanów (28), Załuże, przedm. R. (18), ogółem 1353 dusz, 8 akat., 3814 izrael. W R. jest szkoła męzka i szkoła żeńska, a w obrębie parafii 16 szkół ludowych. W Stratynie znajduje się prywatna kaplica. Gr.-kat. paraf., dekan. Rohatyn, patronem jest bractwo cerkiewne miejscowe. Do macierzystej cerkwi N. P. M. należy 520, do filii w Babińcach Górnych (cerkiew św. Mikołaja) 510, do filii Nowe Miasto (cerkiew św. Ducha) 367, do filii Parynówka (cerk. śś. Piotra i Pawła) 32, razem 1439 gr.-kat. Dotacya gr.-kat. proboszcza: ornego pola mr. 110, sianożęci mr. 30, lasu mr. 13 i 24 złr. Szkoły: 4-klasowa etatowa męzka, 4-klasowa etat. żeńska. Zakład ubogich fundacyi hr. Leopolda Krasińskiego, zatwierdzony 1867 r. Cel: utrzymanie szkoły dla dziewcząt i szpitalu dla ubogich chorych z sąsiednich miejscowości. Majątek zakładowy stanowią dobra Podgrodzie i Zalipie. Przełożony: każdoczesna przełożona instytutu sióstr miłosierdzia we Lwowie. Kasa pożycz. gm. R. 2096 zł. 83 ct. i kasa pożycz. gm. R. z Babińcami 912 zł. 67½ ct. Towarzystwo zaliczkowe na pow. rohatyński (od 1875 r.). Rada zawiadowcza składa się z 9 członków, obecny prezes rady Stanisław hr. Krasiński. Dyrekcya składa się z 3 członków, obecni członkowie dyrekcyi: Izydor Kowalewski, Franciszek Mars i Seweryn Manasterski. Stowarzyszenie to ma zastępstwo banku kraj. na powiat. Towarzystwo kredytowe (od 1882 r.); udziały członków wynoszą od 50 do 2000 zł., najniższa wkładka miesięczna na udział wynosi 2 zł. Rada zawiadowcza składa się z 9 członków; obecny prezes rady Sender Dub. Spółka pożyczkowa (od 1882 r.), udziały członków wynoszą od 5 do 5000 zł., najniższa wkładka miesięczna na udział wynosi 1 zł. w. a. Rada zawiadowcza składa się z 12 członków; obecny prezes rady Asriel Loebel, dyrekcya składa się z 5 członków. Co do przemysłu i rękodzieł, to w 1885 r. było w mieście: kuśnierzy 2, krawiec 1, dzierżawca młyna 1, handlarzy żelazem 2, handlarz jajami 1, kupców zbożowych 13, handlarz szkłem 1, handlarzy mąką 12, handlarzy produktami 4, kupców towarów łokciowych 3, handlujących obówiem 11, handlujących dziegciem 4, szynkarz 1. Obecny właściciel Ludwik hr. Krasiński. Kuropatnicki w Geografii Galicyi

z 1786 r. pisze o Rohatynie: „Miasto z pięknym między fosami domem, niegdyś bogatego domu Łabęckich starostwo, teraz za Dobromil zamienione. Dziedzictwo J. O. Zofii z Korwinów hr. Krasińskich ks. Lubomirskiej, kaszt. krakowskiej". R. jest dość dawną osadą, która już w XIV w. stała się miastem. W Rzymie 15 maja 1390 r. Bonifacy IX papież nakazuje biskupowi przemyskiemu Erykowi, aby zjechał do Lwowa, miasto od interdyktu uwolnił i surowe śledztwo z arcybiskupem halickim Bernardem rozpoczął. W tym dokumencie czytamy: dilectus filius Nobilis Vir Ladislaus Opoliensis tune Russie dux zelo devotionis fidei orthodoxe accensus opidum Rohagyn et castra Oleszko et Tustań in diocesi Haliciensi consistentia, cum districtibus, villis, bonis et eorum pertinentis universis ac unam domum sitam in superiori porte circuli opidi lamburgensis dicte dioecesis iuxta confines eiusdem opidi cum omnibus iuribus et pertinentys suis necnon decimam theolonorum in eodem opido et decimam salis in Drohobicz et in Sudaczoia prefate diocesis tunc ad eundem ducem iusto titulo pertinentia dicte Haliciensi ecclesie in dotem donatione perpetua et irrevocabili concesserat et donaverat itd., Akta gr. i z. (t. II, str. 86—89). We Lwowie 5 października 1440 r. Jan z Tarnowa, dziedzic na Jarosławiu, uposaża altarzystę przy kościele parafialnym w Jarosławiu; w tym dokumencie wspomniany jest Bartłomiej, proboszcz łac. w Rohatynie (Rector ecclesie parochialis in Rohatin; tamże, t. II, str. 203—205). Votczko Rohatiński podpisał, jako świadek, w Gródku 12 czerwca 1416 r. dokument, którym Władysław Jagiełło uposaża probostwo wyznania ruskiego w Stradczu (tamże, t. II, str. 170). W Kołomyi 10 lutego 1444 r. Jan z Czyżowa, kasztelan i ststa krak. i namiestnik król., wraz z asesorami rozkazuje Mużyle z Buczaca, staroście kołomyjskiemu i śniatyńskiemu, aby nie pobierał od mieszczan lwow. cła w Kołomyi, dodając, że w Śniatynie ustanowione tam cło płacić powinni, wyjąwszy od ryb. W tym dokumencie między obecnymi dygnitarzami wymienionym jest Mikołaj Parawa de Lubin, ststa rohatyński i halicki (tamże, t. II, str. 124). Dobra R. z przyległościami posiadali sposobem zastawu Porajowie z Chodcza, którzy pożyczyli około 1460 r. pewną sumę pieniędzy Kazimierzowi Jagielończykowi. Otto z Chodcza, woj. sandomierski, ziem ruskich ststa, w przywileju 1523 r. mówi: „Pragnąc polepszyć stan miasta naszego Rohathin, przychyliliśmy się do prośby poddanych naszych, i ustanawiamy targ wolny na mięso, zwany sochaczki, pod następującymi warunkami: w dni sobotne, począwszy od W. nocy aż do samego Jana Chrzciciela sami tylko rzeźnicy miejscy mogą mięso sprzedawać; od św. Jana zaś aż do Trzech Króli dozwala się mieszkańcom okolicznym przywozić, przynosić, sprzedawać mięso i trudnić się rzezią, za opłatą do skarbu naszego po groszu od wołu, krowy i jałowicy, a po 6 denarów od cielęcia, barana, kozła i mniejszego bydlęcia; od Trzech Króli znowu aż do wielkiego postu prawo sprzedawania mięsa służyć ma wyłącznie rzeźnikom naszego miasta. Z przywileju Zygmunta I, pod 1535 r. okazuje się, iż po śmierci Ottona powróciło starostwo do dóbr stołu królewskiego. Potwierdzając prawo magdebur. król uwalnia na zawsze od daniny owsa, kapłonów, jaj i serów, dozwala wolnego wrębu w lasach itp.; bacząc zaś, iż miasto na częste napady nieprzyjaciół jest wystawione i kilkakrotnie spustoszone zostało, przeznacza na obwarowanie jednoroczny pobór czopowego i opłatę szos zwaną. Przywilej z 1539 r. pozwala zbudować w rynku ratusz, mieć w nim postrzygalnię sukna, z której dochód, jakoteż i od gorzałki, obracany być ma na utrzymanie obwarowań miejskich w należytym stanie. Podług lustracyi z 1572 r. znajdowało się w starem mieście, obwiedzionem parkanem, gospodarzy 115, komorników 18, mieszczan na wale 36; w nowem zaś mieście gospod. 100, komorn. 11. Zygmunt III pozwala 1616 r. nad strugą Babianką, inaczej Babiński potok zwaną, wystawić łaźnię publiczną, przeznaczając z niej dochód na użytek miasta. Lustr. 1663 r. podaje: „Wjazd do zamku od miasta przez cmentarz, potem jest wałem opasany dokoła; pokoje na sklepach postawione; budynki o dachach 3, ale bardzo słabe, na lato będą ich rozbierać, a stawiać insze; na drugiej stronie zamku kuchnia, piekarnia, spiżarnia. Domów w obrębie parkanów było 140, teraz większych 27, mniejszych 33, na glinisku za miastem chałup 4; na nowem mieście domów 31, na wale kletek 6. Skarżyli się mieszczanie, że od nich podwodne pieniądze nieustannie wybierają, gdyż pod posłów cudzoziemskich, tatarskich, kozackich i inszych biorą podwody. Wszystkie role na przedmieściu Babińce pusto leżą, dla zniszczenia przez nieprzyjaciela i żołnierza przechodzącego. Cechy: krawiecki, tkacki, szewski, rzeźnicki, piekarski, kuśnierski, bednarski, muzycki; cech złożony z kowali, ślusarzy, mieczników, rymarzów, kotlarzów, siodlarzy i kołodziejów. Zygm. Karol Przerembski, podkom. sieradzki, ststa rohatyński, pozwolił 1661 r. starszemu muzykowi Tom. Goliszewskiemu, aby pewne artykuły do porządku dobrego i do nabożeństwa należące spisał; przy których utwierdzając i approbując wcale muzyków tych zachowujemy. Szewcy supplikowali na żydów kra-

marzy, którzy na stołkach i w kramach rozmaite trzewiki zamszowe, czerwone i żółte buty, nieopowiedziawszy się cechowi przedają, a powinni się opowiadać i wosku funt do cechu dać; takowych żydów wolno będzie zagrabić, aż funt wosku zapłacą. A gdy czarną robotę, t. j. buty czarne i kurdybanowe będzie w kramie który przedawał, takowego wolno będzie zagrabić ze wszystkim towarem i nie oddawać dokąd cechu doskonale niepogodzi i grzywien dziesiątka nie zapłaci". Lustracya z 1765 r. podaje w starem i nowem mieście: gospodarzów chrześcian 301, żydów 125, na przedmieściu zaś Babieniec zwanem gospod. 113. Znajdują się: fara, klasztor dominikanów, kościół św. Barbary i 5 cerkwi. Ststwo, czyniące czystego dochodu zł. 37,560, posiada Franc. Bieliński, marsz. w. k. Klasztor dominikanów założył w 1614 r. Mikołaj Wysocki z Kwoczan. W 1784 r. został zniesiony. Około 1780 r. stało się miasto własnością ks. Lubomirskich. Chlubi się R., iż jest rodzinnem miejscem sławnej Roksolany, córki popa, która uprowadzona około 1520 r. przez Tatarów, sprzedaną została do haremu Solimana I, zniewoliwszy serce tego potężnego władcy, kierowała przez niejaki czas sprawami w Turcyi. Rohatyńskie starostwo niegrodowe, w woj. ruskiem, ziemi halickiej, podług spisów podskarbińskich z r. 1770 składało się z miasta Rohatyna z zamkiem, oraz wsi: Parynówka, Firlejów, Podgrodzie, Zalipie i Zawadówka. W tym czasie posiadał je kasztelan Józef Bilski, opłacając kwarty złp. 9390 gr. 1, a hyberny złp. 1078 gr. 16. Przez rząd austryacki oddane zostało d. 24 czerwca 1775 r. Zofii ks. Lubomirskiej, jako częściowe wynagrodzenie za zajęte jej dziedziczne dobra dobromilskie. *Rohatyński powiat* wschodniej Galicyi, leży w środku prowincyi. Granice: wschod. pow. brzeżański i podhajecki, płd. stanisławowski i kałuski, zach. żydaczowski, płn. przemyślański. Obejmuje 11·3194 miriam. kwadr. W 1880 r. ludności liczył w sąd. okr. Bursztyn w gminach 42,547, na obszarach dwor. 1857, razem 44,404; w sąd. okr. Rohatyn w gminach 38,915, na obszarach dwor. 1813, razem 40,728; razem w całym administracyjnym powiecie 85,132 mk. W 1886 r. liczył ogółem 86,166 mk. w 105 osadach i 93 gminach katastralnych. W obrębie powiatu są dwa sądy: w Rohatynie i Bursztynie. Rzym.-kat. parafie należące do dek. kąkolnickiego są: Bohuszowce al. Bołszowce, Bursztyn, Kąkolniki, Rohatyn; w dek. świrskim (Świrz) Podkamień, w dek. dolińskim: Bukaczowce, Martynów Nowy i Żuraw. Gr.-kat. dekanat rohatyński obejmuje 29 par. z 37,355 mk. gr.-kat. obrządkn. Szkoły: etatowe męzkie 4-klasowa w Rohatynie, 2-klasowe w Bursztynie i Bołszowcu; 1-klasowe: Babuchów, Bouszów, Bukaczowce, Bybło, Chochoniów, Czahrów, Czerniów, Cześniki, Doliniany, Dubryniów, Firlejów, Fraga, Juraszków Knihynicze (z 2-gim naucz. młodsz.), Koniuszki, Kąkolniki, Kozara, Kunaszów, Lipica Górna, Lipica Dolna, Łuczyńce, Martynów Nowy (z 2-gim naucz. młod.), Podgrodzie, Podkamień, Psary, Puków, Putiatyńce, Sarnki Górne, Sarnki Średnie, Skomorochy Nowe, Stratyn, Załanów, Załuże, Żołczów, Żurów; filialne: Czercze, Demianów, Herbutów, Hrehorów, Jawcze, Kołokolin, Korostowice, Martynów Stary, Nastaszczyn, Obelnica, Oskrzesińce, Podszumlańce, Potok, Ruzdwiany, Swistelniki, Tenetniki, Ujazd, Wasiuczyn, Wierzbołowce, Wiszniów, Zelibory; niezorganizowane: Bieńkowce, Dytiatyn, Jahłusz, Jabłonów, Kleszczówna, Żurawienko. Etatowa żeńska w Rohatynie 4-klasowa. Klasztory: karmelitów w Bohuszowcach, fundowany w 1624 r. przez Marcina Kazanowskiego, woj. podolskiego; sióstr miłosierdzia św. Wincentego a Paulo w Bursztynie, fundowany przez Ignacego hr. Skarbka 1842 r., zakonnice pielęgnują chorych i uczą sieroty. Zakłady dobroczynne: dom ubogich i kalek w Bursztynie, założycielką Julia Rzewuska, cel utrzymanie 6 męzkich i 5 żeńskich, razem 10 ubogich miejscowych. Potrzeby do utrzymania tych ubogich dostarcza państwo bursztyńskie po części w naturaliach, po części w pieniądzach. Przełożony każdoczesny rzym.-kat. proboszcz miejsc. Fundusz ubogich w Firlejowie, założony 1794 r. przez rzym.-kat. parocha w Firlejowie Mikołaja Waszkiewicza, cel: wspieranie ubogich w Firlejowie. Majątek zakładowy składa się z 500 złp., zabezpieczonych w stanie biernym na dobrach Błonia. Zarząd sprawuje rada gminna. Zakład ubogich w Rohatynie, założony przez hr. Leopolda Krasińskiego i zatwierdzony przez namiest. we Lwowie w 1867 r. Cel: utrzymanie szkoły dla dziewcząt i szpitala dla ubogich chorych z sąsiednich miejscowości. Majątek zakładowy każdoczesny dochód z dóbr fund. Podgrodzie i Zalipie. Drogi: rządowy gościniec Brzuchowiec-Bursztyn, przecina ten pow. z północy ku płd., idąc z Brzuchowic przez Firlejów, Rohatyn, Babuchów, Koniuszki, Bursztyn Stary, Martynów Stary, Wojniłów do Kałusza (40 klm.); gościniec kraj. Rohatyn-Tarnopol, z R. przez Brzeżany, Kozowę, Tarnopol do Podwołoczysk (140 klm.), przecina pow. z płd.-zach. ku płn.-wsch.; droga kraj. idąca z Bursztyna przez Halicz, Maryampol do Stanisławowa (18 klm.). Są to drogi zwirowane. Przemysł i handel reprezentują: malarzy i lakierników 2, aptekarzy 4, piekarzy 16, balwierzy i chirurgów 17, budowniczych 3, właścicieli bro-

warów 5, snycerzy 3, właścicieli gorzelń 13, handlujących gorzałką 4, szynkujących wódką i piwem 119, introligatorów 4, destylatorów 2, handlarz dylami 1, handlarzy jajami 5, handlarzy żelazem 12, bednarzy 10, handlujących rybami 4, rzeźników i masarzy 44, liwerantów mięsa 2, furmanów 12, garbarzy 4, ludwisarz 1, prowadzących interesa pieniężne i wekslowe 5, handlarzy towarami mieszanemi 53, handlarzy zbożem 43, szklarzy 7, dzierżawców dóbr i spekulantów 50, trudniących się handlem obnośnym 5, akuszerek 15, liwerant siana 1, handlarzy drzewem 8, hotelarz 1, właścicieli wapniarek, cegielni i pieców do wypalania gipsu 10, grzebieniarzy 3, kramarzy 95, blacharzy 8, węglarzy 2, kotlarzy 1, handlarzy towarami krótkiemi 6, kuśnierzy 21, handlarzy skórami 19, handlujących płótnem 5, faktorów 4, murarzy 19, mechaników 2, handlarzy mąką i krupami 14, mleczarzy 4, właścicieli młynów 40, dzierżawców młynów 49, mielników 58, muzykantów 4, handlujących naftą 5, ogrodników 2, olejarzy 2, handlarzy końmi 5, kołodziejów 7, handlarzy produktami 5, dzierżawców prop. 96, kominiarzy 2, rymarzy 4, handlujących solą 12, szynkarzy 33, ślusarzy 4, kowali 20, krawców 55, handlujących towarami łokciowymi 19, liwerantów szutru 3, szewców 58, mydlarzy 7, powroźnik 1, złotników 2, fabrykantów wody sodowej 2, spedytorów i komisyonerów 3, kupców korzennych 16, kamieniarzy 2, pończoszkarzy i sitarzy 4, handlujących dziegciem 3, stolarzy 26, garncarzy i handlujących naczyniami glinianemi 21, handlarzy suknem 11, postrzygaczy sukna i sukienników 11, zegarmistrzów 5, handlarzy bydłem 8, handlarzy smarowidłem do wozów 3, stelmachów 3, waciarzy 2, tkaczy 7, handlujących i szynkujących wino 11, dzierżawców oberży 7, chirurg 1, cegielnik 1, cieśli 25. Browary piwne: Babińce, Bołszowce, Bukaczowce, Bursztyn, Cześniki; gorzelnie: Bołszowce, Bukaczowce, Czercze, Cześniki, Lubsza, Podkamień, Potok, Putiatyńce, Wasiuczyn, Załanów, Żurów; piec wapienny w Stratynie; maziarnie w Stratynie dwie; młyny wodne: Babińce, Bieńkowce, Bołszowce, Bouszów, Bukaczowce, Bursztyn, Bybło, Chorostków, Czerniów, Dubryniów, Herbutów, Knihynicze, Kołokolin, Koniuszki, Kąkolniki, Kunaszów, Kunicze, Kuroputniki, Lipica Dolna, w Lipicy Górnej 2, Łopuszna, Meducha, Mełna, Międzyhorce, Oskrzesińce, Podborze, Psary, Puków, Putiatyńce, Rohatyn, Rozworzany, Sarnki Górne, Sarnki Średnie, Sarnki Dolne, Siemikowce, Skomorochy Stare, Skomorochy Nowe, Sołońce, Stratyn miasto, Stratyn wś, Świtelniki, Wasiuczyn, Wyspa, Zagórze, Załanów, Żelibory, Żurów; cegielnie: Bołszowce, Bukaczowce, Bursztyn, Stratyn. *B. R.*

Rohatynka, część czyli t. zw. kąt mka Dziuńków, w pow. berdyczowskim.

Rohdau (niem.), ob. *Rodowo.*

Rohden, dobra, pow. pr. hołądzki, st. p. i tel., sąd okr. w Saalfeld; 3 dm., 87 mk., 293 ha.

Rohińce, wś cerkiewna nad rz. Romną, pow. romeński gub. połtawskiej, na płn.-zchd od mta powiatowego.

Rohinia, wś, ob. *Rohynia*, pow. kołomyjski (VI, 395).

Rohizna, las na obszarze Jasienicy, pow. Kamionka Strumiłowa.

Rohizno, leśniczówka, fabryka smoły i terpentyny, na obsz. dwor. Laszkowa, w pow. brodzkim.

Rohlau (niem.), ob. *Rulewo.*

Rohmau (niem.), wś, pow. welawski, st. p. i tel. Tapiewo.

Rohmannsmorgen, wybud. przy wsi Nowawieś, na Mazurach, pow. margrabowski, 1 dm., 12 mk.

Rohnau, 1369 *Ronow*, wś nad pot. Czernicą (Tschirnitzbach), pow. kamionogórski, par. ew. Rudelstadt, kaplica kat., filia par. Kamionogóra, w miejscu. W 1842 r. 100 dm., sołtystwo, 717 mk. (14 katol.), 3 młyny wodne, warsztaty płócienne, kopalnie siarki i fabryka kwasu siarczanego.

Rohosnyik (węg.), ob. *Hroznik.*

Rohostianka, rzeczka w pow. kijowskim, dopływ Irpenia; ob. Mostyszcze (t. VI, 722).

Rohoteńka, folw., pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Rohotna, o 31 w. od Słonima. Była tu kapl. b. par. katol. Rohotna.

Rohotna 1.) wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Rohotna, o 30 w. od Słonima, 15 w. od Zdzięcioła (zarząd okr. pol.) a 145 w. od Grodna. Była tu par. kat. dekanatu słonimskiego, z kaplicą w Rohoteńce. Własność niegdyś Szukiewiczów, później Wołłowiczów. Gmina ma 1430 mk. włościan; powierzchnia górzysta, grunta piaszczyste i kamieniste, lasy, błota; graniczy ze Szczarą. 2.) **R.,** dobra i folw., tamże, o 35 w. od Słonima.

Rohów al. *Rochów*, wś i dobra, pow. raciborski, par. Sudzice (Zauditz). W 1861 r. 102 dm., 606 mk. (18 ew.). Dobra R. z przyległ. Swietłowice (Swietlowetz) mają 1345 mr. (1183 mr. roli). Przeszły one w 1676 r. z rąk Reginy v. Orlick i Anny Jakockow do hr. Lichnowskich. Wś ma 1353 mr. (1181 mr. roli). Szkoła kat. od 1816 r.

Rohowa, wś na pr. brz. Jatrani, pow. humański, w 2 okr. pol., gm. Oksanina, par. kat. Humań, o 11 w. od Podwysokiego a 35 w. od Humania, ma 614 mk. W 1863 r. było 790 mk. (71 rz.-kat.); 1443 dzies. ziemi. Cerkiew p. w. św. Dymitra, drewniana, wzniesiona

w 1781 r., uposażona jest 41 dzies. ziemi. Wś należy do klucza podwysoczańskiego Maryi z hr. Potockich ks. Czetwertyńskiej.

Rohowce, wś, pow. drysieński, attynen. dóbr Justynianowo Szczytów.

Rohowka, *Rogówka*, rzeczka w pow. radomyskim, dopływ Uszy od prawego brzegu, bierze początek pod wsią Józefin, płynie w kierunku północno-wschodnim pod wsiami Rohówka, Jabłońka, Ludwinówka i pod wsią Łuhowiki ma ujście.

Rohowka, *Rogówka*, wś nad rzką t. n., pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. i par. praw. Chabne (o 5 w.), odl. o 99 w od Radomyśla, ma 529 mk.; w 1863 r. było 214 dusz rewiz., nadzielonych 1093 dzies. ziemi. Przez rzekę graniczy ze wsią Jabłońka. Istniała już w 1686 r. i należała do Siemiona Proskury, podczaszego kijowskiego, obecnie wchodzi w skład dóbr Chabne Horwatów.

Rohozianka, wś, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Wołosiewicze, ma 3 osady; grunta lekko faliste, miejscowość od południa małoleśna i nizinna. *A. Jel.*

Rohozianka 1.) część wsi Misajłówki, w pow. kaniowskim, położona w dolinie. 2.) **R.,** ob. *Rohoźna.*

Rohozin, folw. nad moczarami, do których dopływa rzka Szalbienka, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. i gm. Brahin; miejscowość bardzo nizinna, odosobniona. *A. Jel.*

Rohozin, ob. *Rohoźne.*

Rohozina, wś w północnej części pow. borysowskiego, w 3 okr. pol. dokszyckim, gminie Dolce, przy krzyżujących się drogach ze wsi Starzyna do Starosielia i z Wieśnińska do Aferowszczyzny, ma 19 osad pełnonadziałowych; grunta lekkie, okolica dość leśna.

Rohoźna 1.) wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Miedno, o 39 w. od Brześcia. 2.) **R.,** wś i ferma, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Rohoźna, o 17 w. od Kobrynia, 11 w. od Czerwaczyc (zarząd okr. pol.) a 230 w. od Grodna. 3.) **R.** al. *Rohoźne*, wś, pow. mohylewski, gm. Czarnorucz, ma 26 dm. i 181 mk., z których 10 zajmuje się wyrobem naczyń drewnianych, 10 bednarstwem, 1 kowalstwem, 5 kobiet wyrobem płótna.

Rohoźna 1.) wś nad Bohem, pow. bracławski, okr. pol. i st. pocz. Niemierów (o 15 w.), gm. Peczara, par. Krasne, o 20 w. od st. dr. żel. kijowsko-odeskiej Rachny, ma 171 osad, 1000 mk., ziemi włośc. 1041 dzies., dworskiej 1467 dz., cerkiewnej 56 dz. Posiada cerkiew p. w. Wniebowzięcia N. M. P., wzniesioną w 1749 r., z 1467 parafianami; gorzelnię (od 1862 r.) z aparatem Pistoriusza, zatrudniającą 10 ludzi, przerabiającą 36,000 pudów i produkującą 1,400,000 st. spirytusu, dwa młyny murowane; przeprawa promem przez Boh. Są tu szańce nad Bohem, usypane, podług podania, przez Czarnieckiego. Gleba piaszczysta. Jest to stara osada, nadana jeszcze przez Witolda Słupiczom. Następnie należała do możnej rodziny podolskiej Koszków, właścicieli kluczy kraśniańskiego i szpikowskiego. W 1582 r. Iwan i Andrzej Koszkowie uczynili dział tych dóbr i w tymże roku Iwan, sędzia bracławski, całą swą schedę wraz z R. sprzedał ks. Ostrogskiemu (ob. t. IV, 626). W ostatnich czasach R. należała do klucza peczarskiego Potockich, następnie Swiejkowskich, Dzierzków, Dobka, Szarowa, poczem w połowie Zatlerów i Musiałowiczów, przed kilku laty nabyta przez Zmączyłę. 2.) **R.,** *Rohuźna*, wś nad rzką Popówką, dopł. Słuczy, pow. nowograd-wołyński, gm. Mszaniec, par. kat. Ostropol, w 1867 r. 69 dm., 230 dusz włościan, 658 dzies. ziemi włośc., 604 dz. dworskiej; cerkiew drewniana. Należała dawniej do Izbickich, Garlińskich, dziś Jagiełłowiczów. 3.) **R.,** wś na wyniosłej równinie, nad ruczajem Rohoźna, pow. skwirski, w 1 okr. pol., gm. Wołodarka (o 8 w.), o 25 w. od Skwiry, ma 1339 mk. W 1863 r. było tu 1398 mk. prawosł., 5 kat. i 3 żydów; 2609 dzies. ziemi, z której na mocy umowy wykupnej 1406 dzies. wydzielono włościanom, oznaczywszy skup na 54,367 rs. Cerkiew p. w. Archanioła Michała, drewniana, wzniesiona w 1765 r. a przebudowana i rozszerzona w 1849 r., uposażona jest 38 dzies. ziemi. Wś obszerna, ciągnie się wzdłuż rzeczki na przestrzeni 3 wiorst, posiada glebę ciężką, czarnoziemną. Na gruntach wiejskich znajdują się trzy starożytne mogiły, z których największa w pobliżu uroczyska zwanego doliną Wojny (Wojnina dolina). W głębokich jarach tego uroczyska, porosłych dawniej gęstemi krzakami i lasem, zbierali się w 1768 r. hajdamacy. R. należała dawniej do Wiszniowieckich, następnie do kasztelana Rybińskiego, który w końcu zeszłego stulecia sprzedał dobra Aleksandrowi Berezowskiemu, dziś jego spadkobierców. 4.) **R.,** u Pochilewicza *Rohozianka*, wś nad bezim. dopł. Rastawicy, uchodzącym w pobliżu wsi Buki, pow. skwirski, w 2 okr. pol., gm. Czubińce, o 16 w. od Skwiry, ma 669 mk. W 1863 r. było tu 897 mk. prawosł., 89 katol. i 20 żydów. Cerkiew drewniana p. w. Poczęcia św. Anny, wzniesiona w 1803 r., uposażona jest 35 dzies. ziemi. Do par. należy wś Kraśnianka. Jeszcze w końcu zeszłego wieku R. było niewielką wioską, należącą do Czubiniec. W 1814 r. nabyta przez Piotra i Teodora Dunajewskich, wskutek długów podzielona w 1828 r. pomiędzy ich wierzycieli. W 1863 r. największe części posiadali: Kobylańscy (1000 dzies. i 206 dusz rewiz.) i Onichimowscy (346 dzies. i 77 dusz rewiz.);

dalej spadkobiercy Piotrowskiego (84 dzies. i 10 dusz), Borysowicz (70 dz. i 14 dusz) i Benedykt Dunajewski (70 dz. i 16 dusz). 5.) **R.**, wś, pow. uszycki, w pobliżu Dniestru, okr. pol. Zwańczyk, gm. i par. katol. Kitajgród. Leży przy dawnym trakcie z Kamieńca do Uszycy, niedaleko od mka Studenicy, ma 120 osad, 750 mk. wraz ze słobódką Wilanówką, 749 dzies. ziemi włośc., 39 dz. cerkiewnej; ziemi dworskiej w całym kluczu studenickim 3379 dzies. Cerkiew p. w. św. Jana, wzniesiona w 1879 r., 920 parafian. Włościanie posiadają duże sady z wyborowemi drzewami owocowemi i prowadzą znaczny handel śliwkami. Zaludniona niegdyś przez mieszkańców pochodzenia wschodniego, śladem czego pozostał sposób zabudowania, wykopywane kamienie, lochy murowane i znajdowane rozmaite przedmioty, właściwe stanowi kupieckiemu. Należała kolejno do Sadowskich, Potockich, Moszyńskich, Szembeków, od których nabył gen. Lueders, a córka jego sprzedała obecnemu posiadaczowi Haraszczyńskiemu.

Rohoźne, *Rohoźno*, w dokum. także *Rohozin*, wś cerkiewna nad dopł. rz. Styru, pow. dubieński, par. kat. Łysin, na południe od mka Demidówki. Ob. Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 78, 85, 114, 116; Arch. J. Z. R., cz. II, t. 1: 6, 8, 10.

Rohoźnica 1.) *Wielka*, wś, pow. wołkowyski, w 5 okr. pol., gm. Samarowicze, o 15 w. od Wołkowyska, przy drodze z Piasek do Zelwy. 2.) **R.** *Mała*, wś, tamże, o 15 w. od Wołkowyska. 3.) **R.**, osada, tamże, o 16 w. od Wołkowyska. 4.) **R.**, osada, tamże, gm. Krzemianica, o 16 w. od Wołkowyska.

Rohoźno, ob. *Rohoźne*.

Rohozówka, wś powstała około 1776 r. na gruntach Machnówki, pow. berdyczowski (ob. t. V, 878), w spisach urzędowych niezamieszczona.

Rohozy, *Rogazy*, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Mołodeczno, okr. wiejski Chożewo, o 4 w. od gminy a 25 w. od Wilejki, przy b. dr. pocz. z Wilna do Mińska, ma 9 dm., 85 mk. (w 1864 r. 33 dusz rewiz.); należy do dóbr Helenów Wasilewskich.

Rohozyn, dobra, pow. grodzieński, własność niegdyś Gabryela Wojny, podkanclerzego koronnego, dalej kolejno syna jego Jana, ststy mereckiego, i wnuka Kazimierza Gabryela, sędziego ziemi pińskiej, poczem Jana Wojny, następnie Pietkiwiczów, z których Wiktor, stolnik piński, w 1729 r. zapisuje Mikołajowi i Antoninie z Żabów Horodeńskim.

Rohozyn, uroczysko na gruntach mka Hornostajpol, w pow. radomyskim.

Rohożanka, ob. *Rosota*.

Rohożna al. *Rohozna*, wś kośc., pow. czerniowiecki, obw. sąd. sadagórski, tuż pod Sadagórą, odl. 5 klm. od Czerniowiec, na praw. brzegu Zadobrówki. Graniczy od wschodu ze Żuczną Nową, Sadagórą i Zadobrówką, od płn. ze Szubrańcem, od zach. z Lenkowcami al. Łękowem, a od płd. ze Żuczką Starą. W płn. stronie obszaru po wsch. str. pot. Zadobrówki leży folw. Stawiszcze, na płd. od niego wólka Baranówka al. Baraniwka, w płd. zaś części między Zadobrówką a Żuczką Nową legła wólka Medzeluz, a na płd. od niej po zach. str. Zadobrówki wólka Wypchanka. Obszar tej gm. wynosi 2209 ha 67 ar. 59 mt. kw. W r. 1869 było 650 dm., 3748 mk.; w r. 1880 było 686 dm., 3790 mk. (1871 męż., 1919 kob.); między nimi kat 475, gr.-orm. 1913, żyd. 1400, innego wyzn. 2; Rusinów 3103, Rumunów 134, Niemców 485, innej narod. 68. W miejscu jest parafia gr.-or., z cerkwią drewnianą p. w. Narodzenia św. Maryi. Pierwotną, przed 200 laty zbudowaną, cerkiew przebudowano r. 1857 a rozszerzono r. 1875 kosztem gminy. Według szem. dyececzyi gr.-orm. z r. 1875 było w par. rodzin 311, dusz 1400 (763 męż., 617 kob.). Szkoła ludowa jednoklasowa. Sąd pow., urz. podatk. i st. pocz. w Sadagórze. Par. rz.-kat. i gr.-kat. w Sadagórze. Właściciel baron Jan Mustatza. *Br. G.*

Rohożnica, wś nad rz. Myszanką, pow. nowogródzki, w 3 okr. pol. (Nowa Mysz), gm. Jastreblewo, ma 6 osad; grunta mocno faliste wśród otaczających je nizin lesistych. *A. Jel.*

Rohra al. *Krępska Struga*, rzeczka, prawy dopływ Głdy, w pow. wałeckim (ob. Pow. wałecki w XVI w. przez Calliera, str. 31).

Rohrbeck, pow. bydgoski, ob. *Krąpiewo*.

Rohrberg, leśn., pow. czarnkowski, ob. *Miała*. 2).

Rohrbruch, ob. *Rynarzewo*, w pow. szubińskim, i *Trzciniec*, w pow. bydgoskim i szubińskim. Tak też zowie mapa sztabowa *Białe Moczary* pod Krystynką, między Budzyniem a Chodzieżem.

Rohrbruch, kolonia szl., pow. świecki, między r. 1820—1830 na wykarczowanem polu tuszewskiego lasu powstała; należała do Dubielna; dziś już nie istnieje (ob. Zeitschr. d. Westpr. Gesch. Ver., XIX, str. 290).

Rohrdorf, ob. *Trzcianka*.

Rohrdommel, wyb. do wsi Hollm należące, pow. malborski, st. pocz. Nowy Dwór.

Rohrfeld, wś, dobra i młyn, pow. gąbiński, st. pocz. Mallwischken, 25 dm., 161 mk., 147 ha.

Rohrkolk, wyb. do Nowego Prusinowa należące, pow. wałecki, st. pocz. Ruszona. W 1868 r. 11 bud., 3 dm., 47 mk., 25 kat., 22 ew.; 1885 r. 2 dm., 35 mk.

Rohrkrug, wyb. przy wsi Wecskenhof, pow. pr. holądzki, st. pocz. Gueldenboden; 1 dm., 5 mk.

Rohrlach, 1400 *Rorlach;* wś i dobra, pow. szunowski, w górzystem położeniu. W 1842 r. 108 dm., zamek, trzy folw., 690 mk. (19 katol.). Kościół par. ewang. (od 1799 r), szkoła ewang. Par. kat. Schildau. Pokłady torfu eksploatowane.

Rohrland, wyb. do wsi Hollm należące, pow. malborski, st. pocz. Nowydwór.

Rohrmuehle, os. młyń. i kol., do Duliniewa należące, pow. toruński, st. p. Podgórz. W 1868 r. 26 bud., 11 dm., 72 mk., 5 kat., 67 ew.; 1885 r. 11 dm., 96 mk.

Rohrmuehle, dobra, pow. iławkowski, blisko Iławki (st. p. i tel. i sąd); 2 dm., 46 mk., 130 ha.

Rohrplan, wyb. do wsi Hollm należące, pow. malborski, st. p. Nowydwór.

Rohrteich, wś, pow. kościerski, gm. Kamirowskie Piece, st. pocz. i par. kat. Skarszewy. Zawiera 6 gburs. posiadłości i 7 zagród, 247·17 magd. mr. W 1869 r. 116 mk., 39 kat., 77 ew., 13 dm.; 1885 r. 15 dm., 115 mk.

Rohrwiese 1.) wyb., pow. wałecki, gm. Sztybowo, st. pocz. Ruszona; 1868 r. 10 bud., 3 dm., 61 mk., 16 kat., 45 ew.; 1885 r. 3 dm., 58 mk. 2.) **R.,** wyb., pow. kwidzyński, gm. Augustwalde; 1885 r. 8 dm., 53 mk.

Rohrwiese, wś i folw., pow. kożuchowski, par. ew. Niebusch. W 1842 r. 49 dm., folw., 312 mk. (1 katol.), szkoła ewang., warsztaty płócienne.

Rohstock, 1371 *Rodestock*, wś i dobra, pow. bolkowicki, nad Szaloną Nissą, posiada kościół par. ewang. (od 1741), szkołę ewang., kościół par. katol., szkołę katol., piękny zamek z wieżami, otoczony wałem. W 1842 r. było 92 dm., 665 mk. (34 katol.), folw., młyn wodny, hodowla owiec i bydła. Zamek wspomina dokum. z 1380 r., którym Agnieszka, ks. świdnicka, nadaje osadzie prawo sprzedaży soli. W 1547 r. dziedzicami są bracia v. Hochberg a w 1553 r. przechodzi do Fuerstensteinów.

Rohtycze, ob. *Rotycze.*

Rohula, szczyt w Karpatach wschodnich, w dziale dukielskim, po stronie węgierskiej, wznies. 598 mt. (szt. gen.). *Br. G.*

Rohuzka, rzeczka w pow. olhopolskim, lewy dopływ Sawranki. Zaczyna się powyżej wsi Białego Kamienia, mija Rohuzkę, Rębówkę, Słobódkę Olhopolską i pod mtem Olhopolem uchodzi do Sawranki. *X. M. O.*

Rohuzka Berszadzka, wś nad rz. Rohuzką, dopł. Sawranki, pow. olhopolski, w 1 okr. pol. berszadzkim, gm. Werbka Czeczelnicka, par. Czeczelniki, o 6 w. od Olhopola, ma 168 osad, 1050 mk., 996 dzies. ziemi włośc., 1051 dz. dworskiej, 45 dz. cerkiewnej. Cerkiew wzniesiona w 1773 r., ma 1782 parafian. Własność Moszyńskich, obecnie Jurjewiczów.

Rohuźna, ob. *Rohoźna.*

Rohy 1.) wś, pow. humański, w 3 okr. pol., gm. Taljanka, o 5 w. od Kosienówki a 25 w. od Humania, ma 1784 mk. W 1863 r. było tu 1210 mk. i 3005 dzies. ziemi. Cerkiew Bohosłowska, drewniana, wzniesiona w 1780 r., uposażona jest 63 dzies. ziemi. W 1863 r. wś należała do Leona Rusieckiego. 2.) **R.** *Tołste*, wś, pow. zwinogrodzki, w 3 okr. pol., gm. i par. praw. Winograd (o $1^1/_2$ w.), par. kat. Łysianka, o 40 w. od Zwinogródki, ma 580 mk. W 1863 r. 766 mk., pomiędzy którymi wiele szlachty polskiej wyzn. prawosławnego. Należała do klucza winogradzkiego dóbr hr. Branickich. *J. Krz.*

Rohynia al. *Rochynia*, wś, pow. kołomyjski, sąd pow., par. rz.-kat., urz. pocz. i tel. w mku Gwoździec, o 7·5 klm. na południe odległ. Granice: wschd Wierzbowce i Soroki, płd. Chwaliboga i Winograd, zach. Ostrowiec, płn. Czortowiec, Tyszkowce i Okno. Obszar dwor. 467, włośc. 756 mr.; w 1857 r. 444 mk.; w 1870 r. 480 mk.; w 1880 r. w gm. 508, na obsz. dwor. 17 mk.; rz.-kat. 46, gr.-kat. 461, par. Okno. Cerkiew Narodzenia N. P. M., przyłączona 1813 r., drewniana, wystawiona 1843 r.; kasa pożycz. z kapit. 297 zł. Właśc. pos. dwor. Julian i Róża z Rylskich ks. Puzyna. W dokumencie wystawionym w Niepołomicach 26 października 1416 r., którym Władysław Jagiełło potwierdza nadanie Władysława ks. Opolskiego wsi: Strylcze, Wierbiąż i Meketyńce Waszkowi Teptukiewiczowi prawem lennem, jest wymieniona także wś R. „Item Miszin pro locacione ville; item Ostapkowcze; item locum pro situacione ville sub gayo dicto Sroki et cum eodem gayo et Rohin cum Podmerthin; i t. d. (A. gr. i z., t. V, str. 39). *B. R.*

Roi-Darkau, ob. *Darków.*

Roińskie Holendry, niem. *Reinzig*, mylnie *Reitzig*, pow. międzyrzecki, o 6 klm. na płd.-zachód od Pszczewa, nad Obrą, par. katol. Trzciel, protest. Policko, poczta i st. dr. żel. w Międzyrzeczu o 10 klm.; 16 dm., 102 mk. (10 kat., 92 prot.) i 456 ha obszaru (212 roli, 98 łąk, 102 lasu); czysty dochód z ha roli 3·92, łąk 8·62, lasu 0·39 mrk. *E. Cal.*

Roiska, pow. suwalski, gm. i par. Jeleniewo, odl. od Suwałk 10 w., ma 4 dm., 33 mk.

Roj, wzgórze w gm. Roj al. Raj, pow. i obr. sąd. frysztacki, wznosi się 305 mt. npm. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Roj al. *Roy*, ob. *Raj.*

Rój, niem. *Roy*, wś, pow. rybnicki, par. kat. Boguszowice. W 1842 r. 36 dm., 283 mk. (6 ew.), dwa młyny wodne.

Roja, niem. *Rohje*, rz. przymorska w Kurlandyi, ma źródło w okolicy mta Talsen, główny jej kierunek jest północny, lecz płynie

tak kręto, że się po dwakroć zwraca ku południowi, zanim po raz ostatni w tym kierunku wpada do zatoki Rygskiej. W biegu swym przechodzi jeziora Erwaleńskie i Sasmakeńskie i przyjmuje od lewego brzegu wzdłuż przymorza od półn. płynącą Fidel, do której z prawego brzegu wpada Piłupa al. Kalkupa. Nadto przybiera rzkę Welkun (w par. erwaleńskiej).

Rojatele, wś, pow. rossieński, gm. Mańkuny, o 15 w. od Rossień.

Rojatyn, potok, powstaje w obrębie Łuczyc, pow. sokalski, ze źródeł leśnych, płynie na zach. przez obszar Steniatyna, mijając Józefkę i Rojatyn, wólki steniatyńskie, a zwróciwszy się na płd.-zach. wchodzi na obszar Switarzowa, gdzie z praw. brzegu wpada do Karbowa, dopł. Bugu. Długość biegu 12 klm.

Rojatyn 1.) al. *Rohatyn*, karczma w Bobiatynie, pow. sokalski. 2.) **R.,** grupa domów w Steniatynie, pow. sokalski. 3.) **R.,** karczma w Szarpańcach, pow. sokalski.

Rojczany, dobra, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 31 w. od Poniewieża.

Roje 1.) wś, pow. morąski, st. p. Libsztat, 16 dm., 119 mk., 189 ha. 2.) **R.,** wybud. do wsi Ponarien należące, w tymże powiecie; 4 dm., 7 mk.

Rojecina, zaśc., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Jewie, okr. wiejski Abramowsk, o 6 w. od gminy, 10 dusz rewiz.; należy do dóbr Abramowsk hr. Platerów. W wykazie wsi wchodzących w skład okr. wiejskiego Abramowsk mylnie podano Pojecina.

Rojewiec al. *Rojowiec*, niem. *Revier*, dawniej *Refier*, wś z kośc. ewang., pow. wągrowiecki, o 6 klm. na płd. od Skok; par. kat. Dąbrówka, prot. w miejscu, poczta w Skokach, st. dr. żel. w Pobiedziskach o 18 klm.; ma 33 dm., 257 mk. (75 kat.; 182 prot.) i 835 ha (678 roli, 50 łąk, 32 lasu); czysty doch. z ha roli 4·31, łąk 7·83, lasu 1·17 mrk. Par. prot. liczy 20 osad i 877 dusz, obok 1348 katol.

Rojewo, wś, kol. i fol., pow. rypiński, gm. i par. Rogowo, odl. o 14 w. od Rypina, posiada kopalnię torfu, urząd gminny, 31 dm., 266 mk., 488 mr. obszaru. W 1883 r. fol. R. lit. E F rozl. mr. 257: gr. or. i ogr. mr. 161, łąk mr. 35, past. mr. 58, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 4. W 1564 r. we wsi R., w par. Rogowo, bracia Rojewscy mieli na 1 łanie $^1/_2$ łanu; Paweł i Tomasz Rojewscy 2 łany, Albert i Jan Rojewscy 1 łan. Płacono pob. 1 zł. gr. 22 (Pawiński, Wielkop., I, 290).

Rojewo 1.) holendry, pow. bukowski (Grodzisk), o 7 klm. na zach.-płn. od Grodziska; par., poczta i st. dr. żel. w Grodzisku; 25 dm., 162 mk. (7 kat., 155 prot.) i 169 ha (144 roli, 20 lasu); czysty doch. z ha roli 3·92, z ha lasu 0·78 mrk. R. należało w końcu zeszłego wieku do spadkobierców Opalińskich. 2.) **R.,** dok. *Rogowo* (r. 1233), okr. wiejski, domin. i okr. domin., pow. inowrocławski, o 10 klm. na zach. od Gniewkowa; par. Płonkowo, poczta w miejscu, st. dr. żel. w Gniewkowie i Złotnikach. W r. 1233 ks. kujawski Kazimierz potwierdził nadane niegdyś Krzyżakom R. z przyległościami, sięgającemi po pod rowy miejskie Inowrocławia; r. 1235 pozostało R. przy Krzyżakach na mocy ugody zawartej z Konradem mazowieckim; r. 1257 nabył je ks. Kazimierz za 60 grzywien. Wś Rayecz wymieniona między włościami, które król Kazimierz przy zamianie Pyzdr na Nieszawę Starą (Dybów) miał wykupić i oddać królowej Zofii w r. 1454 (Kod. Rzyszcz., II, 900), nie może oznaczać Rojewa, a brak odnośnych źródeł nie pozwala stwierdzić jej tożsamości. W r. 1560 posiadają R. Moszczeńscy, którzy w r. 1583 mieli tam jeszcze 6 łanów osiadłych, 4 zagrodn. i 1 komorn.; druga część R., z 10 łanami osiadł., 2 zagrodn. i 2 rzeźnikami, należała do Andrzeja Kaczkowskiego. Wieś z hubą Wybranowską tworzy okrąg wiejski, który ma 27 dm., 221 mk. (170 kat., 51 prot.) i 120 ha (95 roli, 15 łąk); czysty doch. z ha roli wynosi 18·41 a łąk 19·58 mrk. Domin. ma 10 dm., 181 mk. i 622·8 ha (509·8 roli, 84·3 łąk, 1·9 past., 5 lasu, 13·6 nieuż. i 8·2 wody); czysty doch. grun. 11,884 mrk.; uprawa buraków, tucz i chów bydła i nierogacizny Berkshire. R. połączone jest koleją polową z cukrownią w Wierzchosławicach. W skład okr. domin. wchodzi Wybranowo z 126 mk. w 5 dm.; cały okr. ma 15 dm., 307 mk. (248 kat., 59 prot.) i 988 ha obszaru. 3.) **R.** *Kaczkowskie*, niem. od 1879 *Gruenkirch*, dawniej *Rojewo-Kaczkowerdorf*, wś z kościołem ewang., pow. inowrocławski, o 7 klm. na płn.-zachód od Gniewkowa; par. prot. w miejscu, poczta w Osieku, st. dr. żel. w Gniewkowie, ma 20 dm., 136 mk. prot. i 405 ha obszaru (162 roli, 58 łąk, 4 lasu); czysty doch. z ha roli 7·05, łąk 6·66, lasu 1·17 mrk. Par. prot. liczyła w 1860 r. 59 osad i 5414 dusz obok 1456 katolików. Dzieje gminy protestanckiej i budowli kościoła wydał w r. 1873 R. Reinhard p. t. „Der Kirchenbau in Rojewo-Kaczkowerdorf. Eine Erzaelung von der wundersamen Hilfe des Herrn". 4.) **R.** *Neudorf*, pow. inowrocławski, ob. *Nowa Wieś* (t. VII, str. 207). Nazwa urzędowa tej wsi brzmi także *Neudorf bei Wodek* lub *Neudorf-Rojewo*; po polsku zowie się *Nową Wsią Rojewską*. 5.) **R.** al. *Rojowa*, wś, pow. krotoszyński (Koźmin), między Krotoszynem a Kobylinem, o 7 klm., w okolicy wzgórzystej; par. katol. Starogród, protest. Kobylin, poczta w Kuklinowie. St. dr. żel. w Krotoszynie i Kobylinie; ma 17 dm., 95 mk. (9 kat., 86 prot.) i 135 ha obszaru

(110 roli, 5 łąk, 1 lasu). W r. 1622 Jan Żdżarowski odstąpił R. wraz z Kuklinowem synowi swemu Wojciechowi za 20,000 zł.; późniejszymi dziedzicami byli kolejno Łaccy r. 1639, Wałknowscy 1660—1758, Sokolniccy r. 1789, Węgorzewscy po r. 1793, a w nowszych czasach Chełkowscy. W r. 1710—11 w czasie powietrza morowego wymarli prawie wszyscy mieszkańcy Rojewa; role leżały pustkami jeszcze w r. 1780; później osadzono tu Niemców protestantów. 6.) **R.**, dok. *Rugow* (1312), *Rugew* (1390), niem. *Rhyn*, domin., pow. międzychodzki (Skwirzyna), o 10 klm. na wschód od Bledzewa, między Skwirzyną i Międzyrzeczem; par. katol. Rokitno, protest. Przytocznia, poczta w Skwirzynie, stacya dr. żel. w Międzyrzeczu; ma z folw. Amalienhof 6 dm., 79 mk. (62 kat., 17 prot.) i 292 ha obszaru (220 roli, 24 łąk, 39 lasu). R. pominięte w Regestrach poborowych z r. 1580, znane już było w r. 1312 (Kod. Wielkop., nr. 958 i 979); w r. 1390 sprzedał je Wincenty z Chycin klasztorowi zemskiemu al. bledzewskiemu; w r. 1584 i 1774 prawowali się z tym klasztorem o R. i Kalsko Bukowieccy, dziedzice Chycin. W sierpniu 1763 r. zgorzał folw. rojewski od pioruna. 7.) **R.**, ob. *Rojów*, pow. ostrzeszowski. *E. Cal.*

Rojewo, wyb., pow. lubawski, gm. Tylice; 1855 r. 6 dm., 112 mk.

Rojęczyn, *Roniken*, *Raiacrive*, osada wchodząca w 1310 r. w skład pow. poniecklego (t. VIII, 768).

Rojków, wś, kol. i fol. nad rzką Wolborką, pow. łaski, gm. Zapolice, par. Marzenin, odl. 14 w. od Łasku. Wś ma 7 dm., 45 mk., 63 mr.; kol. 8 dm., 53 mk., 119 mr.; fol. 3 dm., 54 mk. Rozl. mr. 240: gr. or. i ogr. mr. 158, łąk mr. 18, past. mr. 52, nieuż. mr. 12; bud. mur. 5, z drzewa 6; płodozmian 6-polowy. W XVI w. płaci dziesięcinę kanclerzowi kapituły gnieźnieńskiej a plebanowi w Marzenlnie tylko kolędę (Łaski, L. B., I, 483). W r. 1552 wś R., w par. Marzenin, miała 5 osad, 2 łany (Pawiński, Wielkop., II, 242).

Rojków, węg. *Rojké*, wś w hr. liptowskiem, pow. rożeński (Węg.), na południ. brzegu Wagu. Należy do obszaru gm. Stankowian (ob.); wśród łąk nad Wagiem znajduje się w trawertynie szczawa, której temperaturę Zejszner (27 sierpnia 1839 r.) oznaczył 13·75° C. Par. łac. w Stankowianach; dusz rz.-kat. 161 (1878 r.). *Br. G.*

Rojów al. *Rojewo*, okr. wiejski, domin. i okr. domin., pow. ostrzeszowski, o $2^1/_2$ klm. na płd.-zachód od Ostrzeszowa, gdzie par., poczta i st. dr. żel. W r. 1400 Władysław, ks. opolski, poświadczył, ulegając prośbom Anny, żony Jana z Scieniawy, że Mikołaj z Katowic zastawił mu (graniczące z sobą) dobra Olszynę i R., które niegdyś (r. 1396) znajdowały się pod panowaniem jego (Kod. dypl. Pol., IV, 19). R. należał w zeszł. wieku do Psarskich, potem do Frezerów a w końcu do Wężyków. Na pobliskiej górze kościelnej stał niegdyś kościół, który spalił się około r. 1830; w nowszych czasach wystawił tam Bolesław Wężyk kaplicę publiczną z cegły palonej. Pod R. odkryto 4 doły z zuźlami. Wś ma 35 dm. i 276 mk. Okrąg wiejski składają: Dąbrowa, Gęstwa, Meszyny, Piły i Rataje; cały okrąg ma 83 dm., 600 mk. (405 kat., 195 prot.) i 907 ha obszaru (607 roli, 64 łąk, 55 lasu). Dominium ma 10 dm., 134 mk. i z osadami Coraniec, Stamina, Wygoda i Zawada 1209 ha obszaru (300 roli, 44 łąk, 833 lasu); gorzelnia parowa, cegielnia, chów bydła holenderskiego, nabiał i tucz różnego bydła; właścicielem jest Bolesław Wężyk. W skład okr. domin. wchodzą: Stamina, Wygoda, Zawada i Coraniec (Zawaniec w statystyce z r. 1888, Cawanice na mapie sztab., Kawaniec i Cofanice w innych źródłach niemieckich. Cały okrąg ma 17 dm. i 187 mk. (165 katol., 22 protest.). *E. Cal.*

Rojówka, wś, pow. nowosądecki, par. rz.-kat. w Tęgoborzy (5·3 klm.). Leży u źródłowisk pot. Stadnika, lew. dopł. Dunajca. Na zachód wzgórze Chełm ma 793 mt., na północ przytyka do lasu Jodłowca. Graniczy na płd. z Zawadką i Białą, na zach. ze Skrzetlą a na wschód z Tęgoborzą. Ma 10 dm. i 64 mk.; 57 rz.-kat. i 7 izrael. Pos. większa (Fr. Zuk Skarzewskiej) wynosi 99 roli, 4 łąk, 8 pastw. i 127 mr. lasu; pos. mn. 22 roli, 1 łąk i 3 mr. past. Osada istniała w XVI w. a 1581 r. (Pawiński, Małop., 137) była własnością Kempińskiego ze Skrzetli, miała 7 półłan. kmiecych i 2 zagrody z rolą. *Mac.*

Rojowski Młyn, pow. ostrzeszowski, o 3 klm. na płn.-zachód od Ostrzeszowa, na Leśnej strudze czyli Strzygowej (Mapa sztab.); nie istnieje obecnie pod tą nazwą.

Rojowskie Pustkowia, nazwa zbiorowa karczem, młynów i t. p. osad pod Rojowem, w pow. ostrzeszowskim.

Rojowszczyzna, fol. nad rz. Ropą, na obszarze Szymborka, pow. gorlicki, 6 dm., 42 mk.

Rojść, ob. *Ruziec.*

Rojściuny, wś rząd., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 55 w. od Lidy a 19 w. od Ejszyszek, 8 dm., 78 mk. kat. *A. T.*

Rojst, jezioro w pow. sejneńskim, na obszarze dóbr Krasnogruda.

Rojst *Wielki*, błoto w południ. części pow. kowieńskiego, pomiędzy Niemnem a Szeszuwą, na płn. od mka Rumszyszki, ma przeszło 5 w. kw. powierzchni. Jest ono bardzo grzęskie i niemożliwe do przejścia. Po jego po-

wierzchni przepływa kilka błotnistych ruczajów.

Rojstabalis al. *Szyłabalis* (w dok. z 1595 r.), błotniste uroczysko we włości wilkijskiej (pow. kowieński), z którego bierze początek rzka Lipiczna.

Rojstry (*Dubniak*), osada, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Pacowszczyzna, o 43 w. od Słonima.

Rojsty, zaśc. włośc. nad rz. Oszmianką, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski i dobra skarbowe Oszmiana, o 7 w. od gminy a 4 w. od Oszmiany, ma 2 dm., 14 mk. katol.

Rojsze, wś i zaśc. nad rz. Ryczą, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Lack, okr. wiejski Spusza, o 5 w. od gminy a 23 w. od Szczuczyna, mają razem 9 dm. i 118 mk. (w 1864 r. sama wieś 45 dusz rewiz.); należy do dóbr Byczki hr. Uruskich.

Rojszew, ob. *Rajszew.*

Rojtyniki (w dok. z 1581 r.), wś we włości ejragolskiej (pow. kowieński), w pobliżu wsi: Weriadowo, Didiul i rzki Swiryljupi.

Rojzgiszkia (w dok. z 1578 r.), sianożęć w dobrach Pokłoniach, we włości rossieńskiej.

Rojzgupis (w dok. z 1596 r.), rzka we włości rossieńskiej, przepływa przez sianożęć Stany, w pobliżu Rossień.

Rojże (w dok. z 1578 i 1583 r.), wś w okr. wilkijskim (pow. kowieński).

Rok, młyn nad rz. Wartą, pow. będziński, gm. Poręba Mrzygłodzka, 1 dm., 6 mk., 25 mr.

Rokacz, rzka w gub. kijowskiej, lewy dopływ rz. Irpeń, przybiera Kijankę i Orlankę.

Rokaischen, dobra pryw., w okr. i pow. hazenpockim, par. piltyńsko-hazenpocka (Kurlandya). Do dóbr należy fol. Turken.

Rokaiten 1.) wś, pow. nizinny, st. p. Neukirch; 24 dm., 206 mk., 281 ha. 2.) **R.,** wś, tamże, 5 dm., 45 mk., 109 ha.

Rokańce, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. polic., o 36 w. od Nowoaleksandrowska.

Rokanciszki, wś, pow. wileński, ob. *Rakanciszki.* Znajduje się tu fabryka papieru nad płynącą w pobliżu Wilejką. Przez rzekę przechodzi most pod drogą żelazną. Starostwo al. dzierżawa R. było połączone ze ststwem Ławarzyszki (ob.).

Rokany 1.) żmuj. *Rokoniej*, wś i dobra, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 23 i 28 w od Poniewieża. 2.) **R.,** wś, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 70 w. od Poniewieża.

Roki al. *Rokokiemie*, wś, pow. maryampolski, gm. Poniemoń Pożajście, par. Poniemoń, odl. od Maryampola 48 w., ma 38 dm., 279 mk.

Rokichowszczyzna, dawna nazwa wsi *Czurłoń* (ob.), w pow. święciańskim.

Rokiewska Rudnia, wś, pow. owrucki, nad rz. Sławeczną, powyżej Woźnicz.

Rokicie 1.) *Nowe*, wś włośc. nad rz. Jutką, pow. łódzki, gm. Bruss, par. kat. Łódź, ew. Pabianice, ma 59 dm., 560 mk., 504 mr. W 1827 r. było 29 dm., 207 mk. 2.) **R.** *Stare* i *R. Wójtowstwo*, wś i os. młyn. nad rz. Ner, pow. łódzki, gm. Bruss, par. kat. Łódź, ew. Pabianice. Wś ma 57 dm., 728 mk., 764 mr. ziemi włośc.; os. młyn. 4 dm., 40 mk., 96 mr. dwors.; wójtowstwo 7 dm., 35 mk., 211 mr. włośc. Na początku XVI w. łany kmiece dają dziesięcinę na stół arcybiskupi, plebanowi zaś w Łodzi tylko kolędę (Łaski, L. B., II, 382). W 1576 r. wś R., w par. Łódź, własność kapituły krakowskiej, miała 5 łan., 11 zagr. na $5^1/_2$ łan., 1 komor., 1 zagr. z bydł., 2 rzemieśl. z bydł., pusty młyn, 16 osad (Pawiński, Wielkop., II, 98). 3.) **R.,** wś i fol. nad rz. Wisłą, pow. lipnowski, gm. Brudzeń, par. Rokicie, odl. o 37 w. od Lipna, posiada kościół paraf. mur., wiatrak, 12 dm., 219 mk. Fol. R. lit. A rozl. mr. 390. Wś R. os. 32, z gr. mr. 76; wś Józefowo os. 3, z gr. mr. 13. W 1564 r. siedziało tu siedmiu poddanych Stanisława i Mateusza Rokickich, którzy mieli 1 łan, 2 półłany, 2 zagr. (Pawiński, Wielkop., I, 278). W 1789 r. własność Ign. Wendy a w części i Rokickiego. Starożytny kościół tutejszy miał być wystawiony jakoby z pieniędzy zebranych za sprzedaż dzikich koni, które się prawdopodobnie utrzymywały w okolicznych lasach. R. par., dek. lipnowski, 1015 dusz. 4.) **R.,** wś, pow. lipnowski, gm. Osiek, par. Ligowo, odl. o 19 w. od Lipna, ma 18 dm., 319 mk. Fol. R. lit. A B C D E F G rozl. mr. 652: gr. or. i ogr. mr. 457, łąk mr. 82, past. mr. 69, wody mr. 1, nieuż. mr. 43; bud. mur. 6, z drzewa 18, pokłady torfu. Wś R. os. 24, z gr. mr. 180; wś Florencya os. 13, z gr. mr. 201. Według reg. pob. pow. lipnowskiego z r. 1564 część Pawła Rokickiego zwanego Grzymała miała $^1/_2$ łanu; Jan Rokicki $^1/_2$ łanu; Jan Kmiotek, poddany Ambrożego Rokickiego, $^1/_2$ łanu, czterech Rokickich 1 łan., Jan poddany, Mateusz Mieczek, zbieg, zagrodnik, poddani Wawrzyńca Rokickiego na 1 łanie. Płacono podatku 1 zł. 21 gr. (Pawiński, Wielkop., I, 315). W 1789 r. grunta należały do Rokickich, Ligowskiej i Umińskiego, wysiewano razem 26 kor. żyta. Propinacya przynosiła 40 złp. *Br. Ch.*

Rokicie, niem. *Rokitsch*, 1455 *Rokycze*, wś i dobra, pow. kozielski. Leży przy linii dr. żel. górno-szląskiej, w odległ. 1 mili od Koźla. W 1861 r. 55 dm., 485 mk. kat. Obszar dóbr rycer. stanowi jedną całość z Raszową. Wieś posiada kościół paraf. katol., wspominany już w 1733 r., założony prawdopodobnie przez opatów z Jemielnicy, którzy mieli prawo pa-

tronatu. Szkoła dawna także, miała 2 klasy, 270 uczniów. Par. w 1861 r. obejmowała 1584 dusz.

Rokicina, nazwa części obszaru gruntów Kraśnik, w pow. janowskim.

Rokicina, łąka na Murzynowie Kościelnem, pow. sredzki.

Rokiciny, wś, fol. i st. dr. żel. warsz.-wied. (odl. 107 w. od Warszawy), pow. brzeziński, gm. i par. Łaznów. Połączone drogami bitemi z Brzezinami, Ujazdem, Wolborzem i Tomaszowem. Wś 1szа ma 66 dm., 596 mk., 1163 mr.; wś 2gа 22 dm., 98 mk., 22 mr.; os. stac. 3 dm., 64 mk., 6 mr.; fol. 9 dm., 178 mk., 135 mr. W 1827 r. było 51 dm., 288 mk. W XVI w. dają dziesięcinę z łanów kmiecych scholastykowi kolegiaty łowickiej, zaś plebanowi w Łaznowie kolędę po dwa korce żyta i jeden owsa z łanu (Łaski, L. B., II, 225). W 1576 r. R., własność bisk. kujawskiego, miały 8 łan., 3 komor., 1 karczm., 4 rzem., 30 osad (Pawiński, Wielkop., II, 97).

Rokiciny, wś w pow. nowotarskim (dawniej myślenicki), nad rz. Rabą i jej prawym dopływem b. n. Graniczy od płn. z Chabówką i Skawą, od zach. z Rabą Wyżnią, od płd. ze Sieniawą, a od wschodu ze Rdzawką. Obszar większej posiadł. ma 136 mr. roli orn., łąk i ogr. 12, past. 17, lasu 208 mr.; mniejsza pos. roli 682, łąk i ogr. 30, past. 76, lasu 167 mr. W r. 1869 było 73 dm. (2 na obsz. dwor.), 451 mk. W 1880 r. było 78 dm., 483 mk. Sąd pow. i urz. podat. w Nowymtargu a par. łacińska w Rabie Wyżniej. St. poczt. Chabówka. W r. 1869 właścicielem był Leonard Wężyk, dziś Jędrzej Glosser. *Br. G.*

Rokicka Wólka, wś, pow. lubartowski, gm. Łuck.

Rokicki Młynek, pow. będziński, ob. *Młynek* 15.).

Rokiczani, węg. *Berkö* al. *Berki*, wś w hr. szaryskiem, kościół katol. filialny, łąki, pastwiska, lasy, 297 mk.

Rokieta, potok, wypływa w obr. Mikuliczyna, w pow. nadworniańskim, z pod góry Rokiety Wielkiej (1114 mt.), płynie na płd.-wschód lasami i połoninami, wpada do Prutca z praw. brzegu. Długość biegu 6 klm. *Br. G.*

Rokieta 1.) *Mała* i *Wielka*, dwa szczyty w Karpatach wschod., w dziale skolsko-delatyńskim, na wschod. granicy Mikuliczyna, w pow. nadworniańskim, nad źródłami potoków Foreszczynki i Rokiety (dopł. Prutca). R. Mała wznies. 1108 mt., R. Wielka 1114 mt. 2.) **R.** al. *Rokita Seredna*, szczyt w Karpatach wschodnim, w dziale czarnohorskim, w części Żabiego, w pow. kosowskim, na lew. brzegu pot. Ilci, pod 42° 25′ wsch. dłg. g. F. a 48° 14′ 38″ płn. szer., u źródeł pot. Kamienistego i Kici. Wznies. 1484 mt. (szt. gen.). Por. *Rokieta.* *Br. G*

Rokieta *Mała* i *Wielka*, domy w Mikuliczynie, pow. nadworniański.

Rokietnica, potok, powstaje na południ. krańcu gm. Rokietnicy, w pow. jarosławskim, z połączenia strużek leśnych, płynie przez Rokietnicę, zabierając z lew. brzegu potok od Tuliglów. Od ujścia Błotnicy, napływającej od Czelatyc, tworzy granicę między Czelatycami i Rudołowicami (od zach.) a Boratynem od wsch. U zejścia się granic Boratyna, Rudołowic i Jankowic wpada do Łęgu z praw. brzegu. Długość biegu 12 klm. Potok ten uważają też za górny bieg Łęgu, zwanego Radą. *Br. G.*

Rokietnica, wś, pow. jarosławski, nad pot. t. n. (dopływ Łęgu), w równinie wznies. 251 mt. npm. Przez wieś idzie droga do Jarosławia i do Pruchnika. Ma par. rz.-kat. w miejscu a gr.-kat. w Boratynie. Graniczy na płn. z Boratynem, na zach. z Czelatycami i Tuligłowami, na płd. z Dudkówką a na wschód z Tapinem. Do wsi należy wólka Sobolówka (68 dm., 431 mk.). Cała wieś wraz z obszarem więk. posiadł. (8 dm., 97 mk.) liczy 314 dm. i 1956 mk., 1896 rz.-kat., 9 gr. kat. i 51 izrael. Obszar więk. pos. (Zygm. Dembowskiego) wynosi 1164 roli, 141 łąk i ogr., 77 past. i 1709 mr. lasu; pos. mn. 1744 roli, 296 łąk, 157 past. i 56 mr. lasu. Lasy bukowe ciągną się po San ku południowi. Par. rz.kat. (dyec. przemyskiej, dek. pruchnickiego) założyli w r. 1400 bracia Deśniakowie Mikołaj i Stanisław, którzy też wznieśli i kościół. Teraźniejszy wymurowano w r. 1607 i ustanowiono przy nim altarzystę. Gdy po r. 1607 odziedziczył wieś tę Adam z Siecina Krasicki, kaszt. przemyski, powiększył uposażenie parafii, dając proboszczom pole zwane Wysokie a w 1650 utworzył legat. Par. obejmuje Boratyn, Czelatyce i Tapin. *Mac.*

Rokietnica, ob. *Rokitnica*, w pow. poznańskim.

Rokinie, w dok. *Rokiny*. *Rukinie*, wś nad rz. Styrem, pow. łucki, na płn.-zachód od Żydyczyna, niegdyś własność opactwa żydyczyńskiego, nadana przez cesarza Pawła I władyce łuckiemu po zabraniu jego dóbr przez cesarzowę Katarzynę II, dziś rządowa. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 1: 190; cz. I, t. 4: 331.

Rokiszki, os., pow. maryampolski, gm. i par. Wejwery.

Rokiszki 1.) zaśc. nad rz. Dzisną i jez. Audenis, pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Daugieliszki, o 7 w. od gminy a 30 w. od Święcian, ma 3 dm., 26 mk. kat. 2.) **R.,** fol. szl. nad stawem, pow. wileński, w 4 okr. pol., o 36 w. od Wilna, 1 dm., 12 mk. kat.

Rokiszkis (żmujdz.), ob. *Rakiszki* 5.).

Rokita, os., pow. kutnowski, gm. Mikstal, par. Łanięta, ma 10 mk., 4 mr. Należy do dóbr Łanięta.

Rokitełce, część czyli tak zw. kąt wsi Stepok, w pow. skwirskim.

Rokitka, mylnie *Rakitka*, prawy dopływ Noteci, powstaje o 2½ klm. na płd.-wschód od Więcborka, na granicy pow. wyrzyskiego i złotowskiego, w jeziorze zwanem na mapie sztabowej „Bengdoszcz“ (106 mt. npm.), które łączy się z Proboszczowskiem (Probsteisee, 106 mt. npm.). Z jeziora tego wypływa pod Zabartowem dwoma korytami, z których południowem toczy swe wody wzdłuż wspomnionych granic powiatowych, na przestrzeni około 3 klm., wśród łąk bagnistych, odgraniczonych korytem północnem od wzgórz pęperzyńskich, wznoszących się 132 mt. npm.; złączywszy następnie oba koryta w jedno, przyjmuje strugę Pęperzyńską i z nią wpływa do jez. Pęperzyńskiego (103 mt. npm.), zasilanego strugą od północy i odpływem jez. Koprusz od wschodu; wydobywszy się potem z jez. Pęperzyńskiego zlewa się z jez. Wiele (103 mt. npm.), do którego wchodzi dwoma ramionami i z którego tak też wypływa, łącząc i rozdwajając się kolejno. Minąwszy miasto Mroczę, przyjmuje pod Drzążnem Plitwicę. Długość biegu R. włącznie jezior, z któremi zlewa swe wody, wynosi 13 klm. w linii powietrznej; kierunek swój od północy ku południowemu wschodowi zmienia na wysokości Drzążna, zwracając się ku południowemu zachodowi i płynąc na Krukówek, Kozią Górę, Kosowo, gdzie się rozdziela na dwa ramiona, obejmujące osadę Ferdinandsruh i zasila odpływem jez. Kosowskiego; potem oblewa Małocin, Dębowskie Budy (96 mt. npm.), Sadki i Samostrzel, który minąwszy, przecina drogę żelazną bydgosko-pilską pod st. Walden, obraca młyn Słojek i wchodzi w łęgi nadnoteckie, gdzie płynąc sprostowanem korytem, wpada pod Osiłką, o 14 klm. na zachód od Nakła, do Noteci (dawniej do Zgniłej Noteci; ob. *Gniła*, t. II, 639); długość biegu jej od przyjęcia Plitwicy do ujścia wynosi 21 klm. w linii powietrz., ujście 52 mt. npm. *E. Cal.*

Rokitka 1.) niem. *Carlinenhof*, wś, pow. szczycieński (Kętrzyń.); w urzędow. spisach niepomieszona. 2.) **R.** al. *Piwnice Małe* (ob.).

Rokitki, fol., pow. nieszawski, gm. Sędzin, par. Byczyna, ma 8 mk., 130 mr. W 1842 r. było 360 mr. obszaru. W 1827 r. było 2 dm., 20 mk.; par. Radziejowo.

Rokitki 1.) *Królewskie* i *Szlacheckie*, niem. *Rokittken*, wś i fol. na gdańskich nizinach, pow. tczewski, st. p. i par. kat. Tczew (o 4 klm.), razem z Łąkami rokitowskiemi (1885 r. 1 dm., 7 mk.) obejmują 791 ha (44 lasu, 130 łąk i 444 roli). Wś liczy 7 gburs. posiadł. i 2 zagrody; folwark zaś 258·13 ha roli or. i ogr., 36·65 łąk, 5 lasu, 1·58 nieuż., 16 wody, razem 317·36 ha; czysty dochód z grunt. 2595 mrk; są tu znaczne pokłady torfu; hodowla bydła holenderskiego i owiec rasy Rambouillet; mleko sprzedają do Tczewa. W 1885 r. wś i folw. miały 411 mk., 324 kat., 87 ew., 29 dm. Szkoła ewang. liczyła 1887 r. 61 dzieci i 1 naucz. R. leżą nad koleją gdańską i Motławą. W 1627 r. d. 18 sierpnia zaszła tu walka między Koniecpolskim a Gustawem Adolfem. Polacy okopali się prawie w tem samem miejscu co w r. 1577 przed bitwą pod Lubiszewem. Jestto z natury bardzo silna pozycya; na wschód i południe strzeże jej Młynówka, na zachód Lubiechowskie jezioro i niedostępne parowy, na północ wreszcie ku Szpęgawsku rowami poprzerzynana okolica. W chwili gdy Szwedzi osiągnęli zupełną przewagę, wystrzelił ktoś z najbliższego domku w Rokitnie i kula przeszyła prawe ramię Gustawowi, którego na wozie czempredzej przywieziono do Tczewa. To uratowało od porażki polskie hufce (ob. Lengnich, V, 204; Gfroerer, Gesch. Gustav Adolph's, Stuttgardt 1837, str. 250; Preuss, Dirschau's hist. Denkwuerdigkeiten, 1860, str. 32—34). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili tu poddani od 12 włók osiadłych i 2 ogrod. 24 fl. 16 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 177). Roku 1879 srożył się tu wielki pożar. 2.) **R.,** niem. *Klein Rakitt*, wś w Pomeranii, pow. słupski, razem z os. Paschkenkrug (1885 r. 2 dm., 25 mk.) obejmuje ta gmina 518 ha. W 1885 r. było 22 dm., 28 dymów, 187 mk., 185 ewang., 2 katol. *Ks. Fr.*

Rokitna, struga w pow. rawskim, ma początek pod Sadkowicami, na płd. Białej, płynie ku południowi pow. Lutobory, Zabłocie, Rokitnicę, Zdziary i pod Domaniewicami, na zachód Nowego Miastą, wpada z lewego brzegu do Pilicy. Długa 12 wiorst. *J. Bliz.*

Rokitna al. *Rokitnia*, *Rokitno*, wś, pow. garwoliński, gm. Pawłowice, par. Stężyca; posiada szkołę początkową, 65 dm., 513 mk., 1853 mr. W 1827 r. było 55 dm., 297 mk. R. 1664 wś królewska, pow. stężycki, należała do starostwa stężyckiego, miała 30 dm., 2½ łanu.

Rokitna, wś i fol. we wschodniej części pow. pińskiego, w 1 okr. pol. Pohost Zahorodny, gm. Kożangródek, w pobliżu toru dr. żel. z Pińska do Rzeczycy, ma 124 mk.; grunta szczerkowe, lekkie, urodzajne. Własność Szczyttów. *Al. Jel.*

Rokitna, rzeczka w pow. wasylkowskim, lewy dopływ Rosi, bierze początek za wsią Sawińce, płynie z półn. ku południowi z nieznacznem nachyleniem się ku zachodowi i po-

wyżej mka Rokitna uchodzi do Rosi pomiędzy rzeczkami Użynem a Horochowatką.

Rokitna, *Rokitnia*, słoboda na prawym, wyniosłym brzegu Teterowa, przy ujściu do niego rzki Tal, pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. i par. prawosł. Iwanków, o 93 w. od Radomyśla a 4 w. od Iwankowa, ma 95 mk. Należy do klucza iwankowskiego. R., podobnie jak i sąsiednie wsi Szpila i Białybrzeg (Biełyj Biereg), służy za skład materyałów leśnych, przeznaczonych do spławu Teterewem.

Rokitna, ob. *Rakitna*.

Rokitna al. *Rokitno*, mczko nad rzką t. n., dopł. Rosi, pow. wasylkowski, w 3 okr. pol., gm. Rokitna, o 70 w. od Wasylkowa a 109 w. od Kijowa. W 1863 r. było tu 1762 mk. prawosł., 189 katol. i 1294 żyd., obecnie jest 3626 mk. Mczko rozpościera się wzdłuż brzegów rzeczki; las „Bołhun“ otacza je z dwóch stron. Miejscowość równa, licznemi jarami poprzerzynana, sławi się żyznością. W niektórych atoli miejscach gleba żytnia raczej (Żytnie góry) aniżeli pszenna. Że tu niegdyś krwawe staczano boje, świadczą liczne po polach przyległych rozsiane mogiły. Nie ma pewności kiedy ta osada założoną została. W jednym starym dokumencie napotkaliśmy wzmiankę, że miejsce to nazywało się ongi „Krotyłowem“; musiało to wszakże być bardzo dawno, bodaj czy jeszcze przed „wyniatjem“, t. j. zniszczeniem kraju przez Mendligireja, ile że pod obecnem nazwiskiem występuje już w latach 1518—1525. Najdawniejszymi znanymi posiadaczami R. byli Surynowie, starożytni ziemianie kijowscy. Nazwisko Surynów przejawia się w aktach od r. 1525. Według materyałów źródłowych, rodzina ta już na początku XVI w. dzierżyła dość znaczne posiadłości ziemskie, rozrzucone po całej niemal Kijowszczyźnie, zaczynając od rz. Prypeci aż do rz. Rosi. Wchodziły w skład tych posiadłości: Dziadkowszczyzna, Siemaszki, Romanowicze, połowa Wystupowicz i Ilińców, Szepelicze, Suliszcza, Dmitrowicze, Hunicze, Wawerce, Moronin, Rokitna i Olszanica (dawna kwerenda akt w archiw. Chałaimgrodeckiem z lat 1528—1531). Około tego czasu R. i Olszanicę posiadała Duchna z Wołczkiewiczów Surynowa. Miała ona dwóch synów: t. zw. Stasia i Niemirę. Staś Suryn w 1548 r. otrzymał od króla zamek Czarnobyl na dwa lata; miał on synów: Harasyma i Poteja. Harasym był ożeniony z Maryanną Stefanówną Stecką. Taż Duchna Surynowa miała córki: Tomiłę za Józefem Małyszką i Polonię za Kondratem Kniehinińskim. Dalsze potomstwo Duchny Surynowej już w pół wieku potem nie dzierży ani R., ani Olszanicy. Dobra te bowiem zaczynając od czasów bitwy pod Olszanicą z Tatarami w 1527 r. stoczonej, stały się nieustanną prawie widownią zniszczeń tatarskich. Ludność tutejsza powoli albo wybraną, albo wytępioną została. To też Tatarowie swobodnie odtąd po tej całej krainie rozchodząc się, wydeptali tu nawet sobie drogę, „Czarnym szlakiem“ pospolicie zwaną. Surynowie widząc swoję posiadłość pustą i zniszczoną, zostawili ją własnemu losowi. A takowe odstąpienie od dóbr nie było wcale rzadkością w tych czasach i w tych stronach; całe obszary podobnież bywały przez swoich właścicieli poopuszczane. Odtąd też te dzikie, do nikogo już nienależące przestrzenie, zaczęto nazywać urzędownie „pustyniami za Białącerkwią leżącemi“, i rzecz prosta, że jako „res nullius“ musiały one znowu do rozrządzenia Rzpltej powrócić. Jakoż w 1590 r. na sejmie osobną konstytucyą postanowiono, aby te stepy obszerne „do nikogo nienależące, ani prywatnym, ani Rzpltej nieprzynoszące pożytku“, zostały przeznaczone do rozdania „osobom szlacheckim i zasłużonym“. Pustynie te wówczas składały się: z monasteru Czerechczymirowskiego (dziś Trechtymirów), Boryszpola, Horodyszcza Włodareckiego, sieliszcza Wielkiej Słobody, z okolicy nad rzeką Rosią i Rokitną, a także z Horoszy, Ślepoorodu przy granicach Moskwy, jak również z rozległych obszarów ciągnących się ku Oczakowowi i dalej. Obdarowani owemi pustkami, jako nowi kolonizatorowie, mieli przed sobą wielkie zadanie: bo naprzód ludność na tych „confiniach“, jak mawiano, z największą lękliwością osiąść się odważała, albo zupełnie nie chciała osiadać, woląc się trzymać stron poleskich, gdzie z powodu zapór naturalnych więcej się jej przed nabiegami tatarskiemi nastręczało bezpieczeństwa, a nadto podobna kolonizacya koszt za sobą pociągała niemały, bo wypadało zarazem i skolonizować pustkę i postawić ją też na stopie obronnej; na co nie stać było wielom z owych kolonizatorów, gdyż to byli ludzie po większej części bez wszelkiej własnej substancyi, lub też wcale mierne posiadający fundusze. Nowa kolonizacya Rokitnej w tym też samym znalazła się wypadku. Dostał był tę pustkę w posiadanie od Stanów Rzpltej drogą zasługi, a za wstawiennictwem Jana Zamoyskiego, szlachcic polski z Podlasia, niejaki Krzysztof Kosiński. Ale razem z tą darowizną, ma się rozumieć, przyjąć on musiał na siebie też warunek sine qua non osiedlenia tego sporego a pustego kawałka ziemi na własny koszt i ryzyko; widać atoli że nie obliczył się on ze swemi środkami i rzecz prosta, że, jako człek ubogi, nie mógł trudności zadania podołać. Jakoż widzimy, iż niedługo ta sama „pustynia nad rz. Rokitną i Rosią“ przechodzi najpierw do rąk ks. Aleksandra Wiszniowieckie-

go, a następnie dostaje się ks. Januszowi Ostrogskiemu. Jaką drogą stało się to wszystko, prawnie czy nieprawnie, w braku dokumentów objaśnić tego nie możemy. Cokolwiek bądź wiemy atoli i to, że Kosiński za jakieś „złe“ jak mówi Łubieński, obejście się z nim w Konstantynowie, mieście ks. Ostrogskiego, nagle temuż księciu poprzysięga zemstę, którą od tego rozpoczyna najpierw, iż z Kozakami napada d. 29 grudnia 1592 r. na dom w Białejcerkwi tamecznego podstarościego Dymitra kn. Kurcewicza, ograbia go, bierze szkatułkę z pieniędzmi i klejnotami, oraz wychwytuje dokumenta będące u tegoż podstarościego w schowaniu, a należące do ks. Ostrogskiego i wśród których miały się też znajdować i jakieś „membrany“ na grunt rokitiański (Arch. J. Z. R., cz. III, t. 1, str. 31). Wkrótce potem ucieka Kosiński na Niż, gdzie w młodych latach przebywał na służbie Rzpltej i tam zebrawszy 5000 mołojców, wpada do dóbr ks. Ostrogskiego, mieczem je a ogniem niszczy. W dawnym regestrze akt łuckich (w zbiorze Zygm. Radzimińskiego) czytamy list uniwersalny ks. Konstantego Ostrogskiego, wwody kijows. i marszałka ziemi wołyńskiej, do wszystkich obywateli tejże ziemi w 1593 r. pisany, w którym opowiada i użala się, iż jest „zwojowany od ludzi swawolnych“; oraz prosi o instancyę do króla, aby od tych ludzi swawolnych był wolnym. Jakoż na głos ks. wwody liczne zbiegły się poczty paniąt wołyńskich, jako to: ks. Aleksandra Wiszniowieckiego, Jakuba Pretfica, Stanisława Golskiego i wielu in. Pod Piatką, w dobrach ks. Ostrogskiego, kędy się Kosiński okopał, do krwawej przyszło bitwy. Janusz Ostrogski, syn ks. Konstantyna, świetne tu nad Kozakami otrzymał zwycięztwo, zbiwszy ich na głowę, tak że do trzech tysięcy padło ich na placu boju, a Kosiński oddawszy się na łaskę i niełaskę, i wyjechawszy za miasto, padł do nóg ks. Januszowi, o odpuszczenie winy prosząc. Książę przebaczył, z tem jednak, żeby Kosiński Kozakom nie hetmanił, żeby Kozacy posłusznymi byli nadal królowi i Rzpltej, i żeby odtąd nie czynili żadnych leż w dzierżawach i majętnościach książęcych. Kosiński jednakże nie dotrzymał przyrzeczenia i zaraz potem zebrawszy znowu Kozaków „lądem i wodą“ ciągnie ku Czerkasom, aby tam ks. Aleks. Wiszniowieckiego, dla którego niemniej też nienawiść chował, na zamku dobywać. Ale Wiszniowiecki go uprzedził, spotkał się z nim za miastem i tam w boju „ów zdrajca Kosiński był zabit“ (Listy Stan. Żołkiewskiego, str. 27). Tak skończył człowiek, który pierwszy na Ukrainie zapalił płomień buntu, będącego początkiem pasma innych następnych tak długo ciągnących się a krwawych wojen i rozruchów kozackich. Kosiński z Chmielnickim porównany, mógłby nie jednego zajmującego dostarczyć podobieństwa. Pomijamy, że obaj oni pochodzili z rodowitej szlachty mazurskiej, że obaj krzywdy swej osobistej chcieli drogą publicznej zemsty dochodzić, ale jeszcze i ta głównie pomiędzy tymi dwoma ludźmi zachodzi analogia, że Kosiński, tak samo jak później Chmielnicki, nie tylko że przychylał się do Porty i wiódł konszachty z hanem krymskim, by z tegoż pomocą zalać krwią własną ojczyznę, ale i Zaporoże poddał carowi ruskiemu (ob. Listy Stan. Żołkiew., str. 27). W tem się tylko dwaj ludzie ci różnili z sobą, że pierwszego szczęście zawiodło, a drugiemu dopisało. Po przejściu buntu Kosińskiego nie omieszkał ks. Janusz Ostrogski, jako dziedzic R., zająć się czynnie kolonizacyą stepu tego; ściągnął rychło do niego ludność rolniczą, oraz zamek postawił, aby ludność pod jego opieką chętniej się osiedlała. Uczynił przeto w krótkim czasie zadość palącej potrzebie tych stron. Zamek w R. opatrzony był w wały, fosy i baszty, tudzież w strzelbę ku obronie statecznej. Był on odtąd siedzibą straży, która z baszt jego spoglądała na wszystkie strony za nadchodzącymi Tatarami. W obrębie zamku mieściła się i kaplica. Kiedy zaś lustratorowie chcieli lustrować R. i Olszanicę, Piotr Złotopolski, podsędek kijowski, w imieniu ks. Janusza Ostrogskiego oświadczył, iż te dobra są własne dziedziczne tegoż ks. Janusza, „na które on (książę) ma prawo dosyć warowne i niewątpliwe“ (Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1, str. 243). Po bezdzietnej śmierci ks. Janusza Ostrogskiego R. i Olszanica przeszły na ks. Ostrogskich linii Zasławskiej, tak że w 1623 r. był już dziedzicem tychże dóbr ks. Władysław Dominik Zasławski. Książę ten przebywał nawet od czasu do czasu na zamku rokitiańskim. W tymże roku gościł tu hetman w. kor. Stanisław Koniecpolski, wracający z wyprawy przeciwko Kozakom. Zanocowawszy na zamku u księcia, nazajutrz po mszy św. i rannym obiedzie wyruszył dalej w drogę ku Białejcerkwi (Zb. pam. Niemcewicza, VI, str. 160). Ststwo białocerkiewskie, jako przyległe Rokitnej, zaczęło około tego czasu rościć pretensyo do gruntów tejże, a to z powodu chwiejnych i poniekąd tylko domysłowo oznaczonych granic. Jakoż niejaki Górski, podówczas dzierżawca R., prowadził wciąż wojnę sąsiedzką z mieszczanami białocerkiewskiemi o las tak zwany „Bołkun“. Co chwila wszczynane bunty kozackie były powodem, iż hetmani kor. musieli z wojskiem ustawicznie przeciągać temi stronami. W 1638 r. Mikołaj Potocki, hetman polny kor., idąc z wojskiem przeciwko Kozakom, przechodzi przez

R. (Okolski, Dyaryusz tranz. wojen., str. 34). W 1647 r. zaszczycił znów R. swoją bytnością sędziwy hetman w. kor. Stanisław Koniecpolski, nie w przechodzie atoli, jak przedtem przeciwko Kozakom, lecz w przejeździe z dóbr swoich na Zadnieprzu, które na nowo zaczęło się osiedlać i zakwitać (Dyaryusz Oświecima). Niebawem w 1648 r. Rokitna stawszy się zdobyczą Kozaków, na długo wypaść już miała z rąk ks. Zasławskich. Kozacy zająwszy R., zamek i fortyfikacye jeszcze bardziej nowemi okopami umocnili, tak że Cellaryusz zaliczał R. do miejsc dość dobrze umocnionych na Ukrainie. W 1651 r. Chmielnicki z niedobitkami swymi uciekając z pod beresteckiego rozgromu, staje w R., gdzie nad rz. Horochowatką w okopanym zamyka się obozie. Zwycięzki Radziwiłł już wtedy zajął był Kijów, a Mikołaj Potocki, w ślad idąc za Chmielnickim, zdążał również ku okolicy R., gdzie się miał z Radziwiłłem połączyć. „Kozacy o mir wołają“, pisał współczesny świadek, „i Chmielnicki go żąda. Narzekają wszyscy, że Tatarowie żony im i dzieci biorą“. Jakoż zmuszony koniecznością Chmielnicki podpisał niekorzystny dla Kozaków traktat z Rzplitą, t. zw. Białocerkiewskim. W 1664 r. przesiadywał w R. ekshetman Ukrainy Jan Wyhowski, ale podejrzany o zdradę, przez hetmana Teterę i pułkownika Machowskiego schwytany w łóżku, następnie w Korsuniu rozstrzelanym został (Jerlicz). Za Doroszenki stała tu sotnia kozacka. Ale okres ten zaburzeń wyludnił R., zarówno jak całą Ukrainę i z ludnej osady w zupełną przeistoczył pustkę. I ta to pustka dopiero około 1711 r. powróciła do swoich dawnych właścicieli. Ks. Zasławscy wygaśli już wtedy, a więc miejsce to przeszło w spadku do ks. Sanguszków. Ale zanim ks. Sanguszkowie przystąpili do objęcia tych pustych dóbr, już je zagarnął Jan Stanisław Jabłonowski na rzecz swojego białocerkiewskiego starostwa. Jednocześnie też i Surynowie wystąpili ze swojemi prawami do tych dawno od przodków swych uronionych dóbr. Zajęcie przez Jabłonowskiego R. było czystą uzurpacyą, bo ststwo białocerkiewskie, luboć wiodło oddawna z R. spory o granice, ale nie miało ani cienia prawa do całych dóbr. Inna zaś rzecz co do Surynów; ci gruntując się, chociażby na przedawnionych prawach, mogli mieć słuszność za sobą. Nieznany nam jest tok procesu, jaki oni wytoczyli, ale to wiemy, iż dekret trybunalski przysądził im te dobra. Jakoż widzimy, że w 1727 r. na mocy tegoż wyroku kazano wprowadzić ich do dóbr rzeczonych przez faktyczną intromissyę. Niełatwe to było zadanie, bo R. trzymał wciąż Jabłonowski, i żeby zmusić go do ustąpienia z niej, chybaby należało do tego użyć „mocnej egzekucyi“. Pomimo to jednak Józef Stecki, sędzia grodzki owrucki, według sądowego zwyczaju zjechał na grunt do R., założywszy swoję juryzdykcyę w chałupie roboczego Chwed'ka Horodczenka, atamana tamecznego. Przybył też i Jan Jakubowski, miecznik żytom., tak w imieniu dziedziców Surynów, jak i w imieniu żony swej, z domu Surynównej, na którą spadek po Duchnie Surynowej szedł także w pewnej części. Po dokonanej przy świadkach intromissyi, tenże sędzia Stecki zwołał następnie gromadę dla spisania inwentarza, ale gdy już był spisał takowy, przyszedł „z między wałów pustego zamku ur. Jerzy Krechowiecki, i w imieniu ststy Jabłonowskiego, rzekł: Nie pozwalam“. Stecki więc nie mając przy sobie zbrojnej pomocy i nie mogąc skutecznie zaoponować przeciwko oświadczeniu Krechowieckiego, poprzestał tylko na spisaniu aktu o tem, odsyłając sprawę do trybunalu, jako w tej rzeczy kompetencyę mającego, sam zaś odjechał z niczem (Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 2, str. 51—53). Inwentarz, który Stecki spisał, maluje jak w nędznym stanie R. pozostawała, w skutek swego wyludnienia. „W R. quondam mczku, quondam zamek bywał; w nim żadnego budynku nie masz; spustoszone wały, porozkopywane; karczma budynek podły; arendarz w niej mieszka; winnica do niej należąca, arendarz na kotłach swoich robi; arendy daje złotych półtrzeciasta. Chwed'ko Horodczenko ataman, Omelko dobry osadzca, 38 ludzi wszystkiej osiadłości. Ci wszyscy poddani jeszcze na słobodzie siedzą, żadnej robocizny nie robią, ani czynszów nie płacą; wołów i koni onych nie spisywało się, bo żadnej powinności nie odbywają“ (tamże, str. 51, 52, 53). Surynowie przeto niedopuszczeni zostali do dóbr. Ks. Sanguszkowie zaś, chociaż pozwali Jabłonowskiego o niesłuszne trzymanie majątku, ale nie chcąc dalej prowadzić zawiłego procesu, odstąpili praw swoich do R. Józefowi Karwickiemu, regentowi kor. Karwicki rozpoczętą sprawę prowadził dalej, dowodząc, że R. zdawna należała do ks. Ostrogskich, potem do ks. Zasławskich, nareszcie do ks. Sanguszków, od których on sam świeżo nabył prawo do niej, nigdy nie była attynencyą ststwa białocerkiewskiego, a więc najnieprawniej dysponuje tąż majętnością ks. ststa Jabłonowski. Sprawa ta ciągnęła się aż do zaszłej w 1761 r. śmierci Jabłonowskiego, po którym i ststwo białocerkiewskie wraz z R. przeszło w posiadanie Jerzego Mniszcha, marszałka w. kor. Odtąd pomiędzy Mniszchem a Karwickim rozpoczyna się głośny w swoim czasie proces. Sprawa ta, jako ze ststwem, podlegała sądowi zadwornemu, a tem samem

podchodziła pod juryzdykcyą kanclerza Małachowskiego. Jakoż Małachowski przyznawszy forum sprawie tej w swej juryzdykcyi, obłożył Mniszcha kondemnatą, a ta, jak wiadomo, nie dozwalała mu ani sądzić sądów marszałkowskich, ani sprawować u dworu urzędu marszałka. Mniszech przeto zakłada mocyą do trybunału lubelskiego o skassowanie kondemnaty i o przyznanie forum w swojej sprawie o R. z Karwickim, a kanclerza zapozywa o wyrok stronny i niesprawiedliwy. Był to krok wielce śmiały i niepraktykowany. Sądy bowiem zadworne były najwyższą instancyą, i wyroki tej juryzdykcyi w imieniu królewskiem ogłaszały się. Mniszech pozywając kanclerza, pozywał tem samem i króla. Ale August III praw polskich nie znając, nie tylko że kanclerza nie podtrzymał, lecz wziąwszy stronę Mniszcha, przeciw kanclerzowi obrócił się nawet. Przy Mniszchu, mającym tak silne plecy u króla, stanęła prawie cała magnaterya. Czartoryscy tylko, powiada Kitowicz, zawsze przeciwni dworowi, ujęli się za Małachowskim, ile że głowa ich rodu, będąc kanclerzem w. ks. lit., prócz racyi politycznych, miał przyczynę nie dopuszczać takiego przesądu na koledze swoim, który przesąd spraktykowany na jednym, mógłby z czasem spotkać i jego. Ale pomimo to sprawa została przeniesioną do trybunału lubelskiego i przy forsie Mniszcha i jego stronnictwa sprawa Małachowskiego w gorszący sposób, bo przez skaptowanie datkiem sędziów, została przegraną, a Karwicki otrzymał kondemnatę. Ale już nie Karwicki zdawał się teraz we szranki wchodzić z Mniszchem o R. ale raczej kanclerz Małachowski z marszałkiem Mniszchem o przewagę dwu juryzdykcyi. Oba przeciwne stronnictwa jeszcze się bardziej poruszyły i magnaci z licznemi swemi jakby do bitwy orszakami udali się na reassupcyą trybunału do Piotrkowa. Ale w tem król August III umiera (1763); trybunał nie dochodzi, a tem samem powstrzymuje to zawziętość partyi, zapobiega rozlewowi krwi i kładzie nareszcie koniec tym wszystkim zajściom gorszącym. Wkrótce przyszedł sejm konstytucyjny i na nim ostatecznie kazano oddać Karwickiemu R., i iżby nie było pamiątki tak obruszającego pogwałcenia prawa pospolitego z ksiąg dekret trybunału eliminowano, a sentencyą sądów zadwornych przywrócono. Karwicki objął więc nareszcie R. w swoje posiadanie, ale Surynowie, dotąd trzymający się na uboczu, nagle znowu podnieśli nieuśpione pretensye swoje do tych dóbr. Rozpoczyna się tedy nowy spór o tę samę R. pomiędzy Surynami i Karwickim. Sprawa ta oparła się aż o sejm; jakoż sejm z 1768 r. ustanowił był komisyą osobną dla bliższego rozpatrzenia tej całej kwestyi spornej. Komisarze mieli nakaz wejrzenia w dowody obu stron i jeżeli Surynowie dowiodą, iż posiadali R. jeszcze przed konstytucyą 1590 r., to dziedzictwo owych dóbr im przyznać (Vol. Leg., VII, str. 357). Ale komisya ta z niewiadomych nam przyczyn nie przyszła do skutku i dopiero zapis kompromisarski w 1775 r. zakończył sprawę w ten sposób, iż Karwicki, chcąc dzierżenie swe ugruntować, wszedł w polubowne z Surynami i Józefem Jakubowskim (synem wyżej wspomnionego Jana) układy, pewną sumą pretensye ich zaspakajając na zawsze. Moszczeński w swoim pamiętniku bałamutnie podał, że jakoby Karwicki jeszcze przed rozpoczęciem procesu o R. z Mniszchem nabył prawa do tej posiadłości od Jakubowskiego, co się z prawdą nie zgadza, albowiem nie od Jakubowskiego, ale od ks. Sanguszków prawa te był nabył. Nareszcie doczekała się R. cokolwiek lepszej i świetniejszej doli. Ku uregulowaniu swojej własności Karwicki nie szczędził ani kosztu, ani starania. R. wkrótce, administrowana wzorowo, dźwignęła się ze swego upadku, i ludności jej znacznie przybyło, którą dziedzic jej zewsząd „na słobodę“ zapraszał. Oprócz R. i wioski do niej należące, jak Olszanica, Teleszówka, Romaszki, Szarki, zapełniły się również ludnością. Stawy i rzeczki zaprzątnięte młynami zostały. Jeszcze w 1726 r. stanęła w R. cerkiew unicka, przemieniona następnie na prawosławną, w 1854 r. przebudowana, egzystuje dziś p. t. Narodzenia N. Maryi P.; uposażenie jej stanowi 71 dzies. gruntu. Do parafii prawosł. należy wieś Stupnik. W 1774 r. Karwicki zbudował kaplicę publiczną łacińskiego obrządku, z rezydencyą dla księży i izbą dla sług kościelnych; atoli potem na miejscu tejże kaplicy zbudował na nowo kościół z drzewa pod wez. św. Józefa, ale ten nie był ani skończony, ani konsekrowany. Karwicki odprzedał R. w końcu zeszłego wieku hetmanowi Franc. Ksaw. Branickiemu, dziedzicowi sąsiedniej Białocerkiewszczyzny. Za władania już Branickiego kościół z drzewa postawiony przez Karwickiego ale niedokończony podupadł i wtedy Jan Borkowski, komisarz białocerkiewski, potem marszałek pow. wasylkowskiego, wystawił kosztem własnym kaplicę drewnianą w 1818 r., zapisawszy dla niej na dziedzicznej wsi Stawiszczach 3000 rs. Następnie atoli dziedzice hr. Braniccy wystawili tu kościół pod wez. Wniebowzięcia N. M. P., i kazali komisarzowi płacić dla tego kościoła annuatę. Od 1801 r. był tu plebanem światły kapłan ks. Gabryel Spendowski, cks dominikanin, urodzony w 1753 r. we wsi Mszańcu koło Żytomierza. Po nim proboszczami w R. byli kolejno

ks. Cwiejkowski i ks. Jan Zbrożek (Protokół archidyak. kijow.). W kościele znajduje się obraz N. M. P., słynący cudami. Parafia kat., dek. kijowskiego, ma 721 wiernych. Kaplice w Nastaszce i Sieniawie. Z dawnej R. zostały tylko ślady starego zamczyska, świadczące o dawniejszej tego miejsca obronie. Zamczysko to jest kwadratowe, dość obszerne; z północy i zachodu otaczają je dość wysokie wały. Cała przestrzeń objęta wałem nie przechodzi 2500 sążni. Od tego zamku do miasteczka był chód podziemny. R. stanowiąc jedną całość z Białocerkiewszczyzną, działem pomiędzy wnukami hetmana Branickiego dostała się wraz z kluczem bohusławskim hr. Konstantemu Branickiemu, który po 1863 r. sprzedał ten klucz departamentowi dóbr państwa (udiełom). Gmina Rokitna składa się z 5 okr. wiejskich (starostw), obejmuje mko R. i 5 wsi, mających w ogóle 853 osad, zamieszkałych przez 12,411 mk. W gminie znajduje się 22,655 dzies. ziemi (8,375 włościańskiej, 13,947 należącej do depart. dóbr państwa i 333 cerkiewnej). *Edward Rulikowski*

Rokitna 1.) rzeka, lewy dopływ Pełtwi, nosi w biegu swym nazwy: *Polański potok*, *Młynówka*, *Niedzielczyna*, *Pikułówka*, *Tomkowica* i *Jaryczówka*. Powstaje w obr. Polan, pow. żółkiewskim, z kilku strug łączących się w środku obszaru gminy i płynie zrazu na płd., wchodząc na granicę Rokitna (pow. gródecki) i Zarudziec (pow. lwowski). Dostawszy się na obszar Borków Dominikańskich zwraca się nagle na płn.-wschód, przechodząc na obszar Zawadowa i następnie Zaszkowa, gdzie przyjmuje kier. przeważnie wschodni. Tu zwie się Niedzielczyną i przepływa gminy: Grzędę, Sieciechów, Podliski Małe i Zapytów w kier. wschodnim. Dalej zwie się Pikułówką, lecz wkrótce dostaje się na obszar Jaryczowa Starego i odtąd pod imieniem Jaryczówki przepływa stawisko i moczary Jaryczowa Nowego, przyjmuje chwilowo nazwę Tomkowicy, wreszcie jako Jaryczówka zrasza obszar Chreniowa, następnie Zadworza i w końcu na granicy Kędzierzawiec, Pełtwi i Kułkorza wpada do Pełtwi z lew. brzegu. Dno doliny, którą przepływa, przeważnie zabagnione, miejscami torfiaste, nie nadaje się do uprawy a grząskość gruntu utrudnia komunikacyą, szczególnie w czasie wiosennej rozcieczy. Od praw. brzegu w Jaryczowie uchodzi doń Stara rzeka, będąca odpływem stawów w Brzuchowicach i Hamulcu. Dolina tego dopływu ma taki sam charakter co dolina głównego potoku. W celu osuszenia nizin Starej rzeki i Jaryczówki poprowadzono od Grzybowic i Grzędy w kier. wschod. aż do Zadworza kosztem rządu kanał 32 klm. długi, który, uprowadzając zbyteczne wody, ułatwił zamianę nieużytków na łąki i sianożęcia. W górnej części, przypadającej na dolinę Starej rzeki, zwie się on kanałem rządowym a od Jaryczowa począwszy w dolinie Jaryczówki al. Rokitna kanałem jaryczowskim. Spadek kanału przedstawiają liczby: 248 mt. na przecięciu się z gościńcem lwowskim między Grzybowicami Wielkimi i Małymi; 240 mt. w odległ. 8 klm. dalej na wschód między Żydałyczami a Podliskami; 232 mt. w odl. 5 klm. na wschód; 228 mt. w Zadworzu. W Jaryczówce koło Zadworza żyją ryby: czerwinka, jaź, karaś, miętus, okoń, piskorz, płocica, szczupak; w kanale zaś jaryczowskim: karaś, karp, lin, płocica, szczupak. Długość całkowitego biegu 54 klm. 2.) **R.**, potok, powstaje w obr. Wierzblan, koło wólki Miroczyna, pow. Kamionki Strumiłowej, płynie krętym biegiem w kier. zach. przez obszar Buska i na przedmieściu Wolany łączy się z pot. Słotwiną, wpadając pod Ostapkowcami do Bugu z praw. brzegu. Dawniej wpadały te dwa pot. oddzielnie do Bugu. Długość biegu 7 klm. We wodach pot. żyją ryby: czerwonka, jaź, karaś, karp, kiełb, leszcz, lin, maryna, miętus, okoń, piskorz, szczupak węgórz. 3.) **R.** al. *Linówka*, powstaje w obr. gminy Kamiennej, pow. nadworniańskim, ze źródeł łącznych, płynie na płn.-wsch. krętym biegiem przez obszar Ladzkiego (pow. tłumacki); koło kol. Sitanerówki a następnie granicą Ladzkiego, Markowiec i Chomiakówki od zach. a Worony, Słobódki i Czarnołoziec od wschodu, w końcu na granicy Przeniczników i Czarnołoziec uchodzi do Worony z lew. brzegu. Długość biegu 18 klm. Z lew. brzegu przyjmuje mały potok Linówkę. 4.) **R.** al. *Poliński potok*, bierze początek w obr. Narawizowa, pow. nadworniański, płynie na płn.-wschód przez obszary Tarnowicy Leśnej, Przerośli, Cucyłowa, Wołosowa, Weleśnicy Dolnej i Winogradu, a wreszcie przeszedłszy na obszar Worony zwraca się na wschód i w obrębie tej gm. wpada z lew. brzegu do Worony. Długość biegu wynosi 22 klm. 5.) **R.** al. *Rakitna*, graniczna rzeka bukowińska, powstaje w obr. gminy Toporowiec, pow. czerniowieckim, $1^1/_2$ klm. na zach. od granicy kraju; płynie zrazu na wschód a następnie dobiegłszy granicy zwraca się na lekki płd.-wschód, tworząc granicę między Bukowiną a posiadłościami rossyjskimi. Uchodzi pod Nowosielicą do Prutu z lew. brzegu. Długość biegu wynosi 29 klm. U ujścia tej rzeki schodzą się granice Austryi, Rossyi i Rumunii (triplex confinium). *Br. G.*

Rokitna, część Wolicy, pow. żółkiewski.

Rokitniak, os., pow. radzymiński, gm. Jadów, par. Kamieńczyk. Nie wymieniona w ostatnich spisach.

Rokitnica 1.) al. *Rokitnia*, rzka w pow.

błońskim, ma początek pod wsią Radonią, płynie ku północy między Grodziskiem od wschodu a Jordanowicami od zachodu, od wsi Tłuste przybiera kierunek wschodnio-północny, podąża przez Żuków, Kotowice, Giełczew, Rokitno, poczem na wschód Kopytowa wpada z lew. brzegu do Utraty. Długa 16 w. Przyjmuje z prawego brzegu pomiędzy Jordanowicami a Chrzanowem strumień od Książenic, pod Kotowicami strumień od Żółwina, między Kotowicami a Giełczwią strumień od Nadarzyna, nazwany na m. hydr. także Rokitnią. Z lewego: pod Tłustem Mrowę al. Kur. Niekiedy bywa sama ztąd aż do ujścia nazywana Mrową. 2.) **R.** al. *Rokita* al. *Rokitna*, rzka w pow. mazowieckim, poczyna się pod wsią Mocichy, płynie w kierunku wschod.-północnym przez Wykno, Kulesze, Rokitnice, Wnory i pod Piszczatami wpada z lew. brzegu do Sliny. Długa 15 wiorst. Nazywaną jest także Łopuchowo i Jabłoń; ob. *Grodzkie Stare* i *Ślina*. *J. Bliz.*

Rokitnica 1.) wś, folw. i leś. os., pow. rawski, gm. Lubania, par. Żdżary, odl. 19 w od Rawy; wś ma 21 dm., 212 mk., 404 mr. włośc.; folw. 4 dm., 19 mk.; leś. os. 3 dm., 5 mk. W 1827 r. było 12 dm., 102 mk. Fol. R., oddzielony od dóbr Żdżary, rozl. mr. 834: gr. or. i ogr. mr. 367, łąk mr. 122, pastw. mr. 32, lasu mr. 297, nieuż. mr. 16; bud. mur. 3, z drzewa 8; płodozmian 8-polowy; las nieurządzony. 2.) **R.** *Orzełki*, wś włośc. i os. karcz., pow. brzeziński, gm. i par. Bratoszewice, na lewo od drogi bitej z Łowicza do Strykowa; wś ma 20 dm., 273 mk., 491 mr.; os. karcz. 1 dm., 14 mr. W XVI w. należy do par. Strykow; łany kmiece dają dziesięcinę i kolędę (po groszu) pleb. w Strykowie (Łaski, L. B., II, 394). W 1576 r. wś Rokitnica, w par. Stryków, dzierżawiona przez Krzysztofa Rusieckiego, miała 9½ łan., 8 łan. pustych, 17 osad (Pawiński, Wielkp., II, 92). 3.) **R.**, kol. włośc. nad rzką Grabią, pow. łaski, gm. i par. Łask, posiada szkołę początkową, 78 dm., 512 mk., 872 mr. 4.) **R.**, wś, fol. i dobra nad rz. Pisą, pow. rypiński, gm. Dzierżno, par. Swiedziebna, odl. 12 w. od Rypina, przy samej granicy od Prus zachodnich, o 8 w. od Brodnicy. Malownicze położenie i dobra gleba. Wś wraz z wsią Niemojewko ma 42 os., 229 mk.; na obszarze dwor. (z fol. Jawornica) 8 dm., 38 mk. Ogólny obszar 993 mr. użytk. i 20 mr. nieuż. Dobra R. składały się w 1885 r. z folw. R. i Jawornica, rozl. mr. 1095: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 645, łąk mr. 143, pastw. mr. 104, lasu mr. 39, nieuż. mr. 36; bud. mur. 12, z drzewa 22; płodozmian 10-polowy; fol. Jawornica gr. or. i ogr. mr. 111, łąk mr. 12, nieuż. mr. 5; bud. mur. 2, z drzewa 2; płodozmian 4-polowy, są pokłady torfu. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 45, z gr. mr. 121; wś Jawornica os. 17, z gr. mr. 93; wś Tomaszewko os. 2, z gr. mr. 90; wś Grzęby os. 20, z gr. mr. 705; wś Tereszewko os. 2, z gr. mr. 117; wś Szenwałd os. 6, z gr. mr. 320. W 1564 r. we wsi R., w par. Swiedziebna, było 2 poddanych Jana Grzembskiego na 1 łanie. Grzegorz Rokitnicki miał wielu poddanych na jednym łanie, także 3 zagr. Płacono poboru 6 fl. 28 gr. (Pawiński, Wielkp., I, 306). W XVIII w. była własnością Rokitnickiego, chorążego rypińskiego; później należała do Sierakowskich, Dąbrowskich. W 1789 r., za Sierakowskiego, wysiewano tu 91 kor. żyta, 5 pszen.; wś dawała 1045 złp. czynszu. W r. 1833 nabył ją Józef Niemojewski, b. generał wojsk pol. W 1831 r. korpus jen. Rybińskiego zamienił tu ostatnie strzały i złożył broń wkraczając na terytoryum pruskie. *Br. Ch.*

Rokitnica, wś i ferma, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Rohozna, o 24 w. od Kobrynia.

Rokitnica, ob. *Rakitnica*.

Rokitnica al. *Rokietnica*, dominium, pow. poznański, ze st. dr. żel. poznańsko-starogrodzkiej, na pół drogi (16 klm.) między Poznaniem a Szamotułami, na równinie, 95 mt. n. p. m.; par. Cerekwica, poczta i st. dr. żel. w miejscu; ma włącznie ze stacyą 20 dm., 247 mk. (201 kat., 46 prot.) i obszaru 566 ha (501 roli, 38 łąk); ha roli przynosi 18·02, a ha łąk 16·45 mrk; gorzelnia; urząd pocztowy z 6 odchodzącemi dziennie i przychodzącemi pocztami jest trzeciorzędny. Tę Rokitnicę miał Przemysław I w r. 1249 przysądzić klasztorowi oborskiemu (Obra), który ją otrzymał od Strąsławy, córki Wilka, wdowy po Andrzeju, przeciw uroszczeniom komesa Barana (Kod. Wielkop., n. 278). R. posiadłość niegdyś klasztoru owińskiego leży o 10 klm. na północo-wschód od Dobiegniewa, w t. zw. Nowej Marchii, gdzie cysterki owińskie znaczne posiadały dobra. Niewątpliwe natomiast świadectwo starożytności R. poznańskiej zawierają akta grodzkie poznańskie z r. 1386—1394. W r. 1387 toczyła się sprawa między Sędziwojem Psarskim, opiekunem dziedziców Żydowa, a Katarzyną, kasztelanową starogrodzką, o ciężary kmieci rokitnickich. W r. 1393-4 pisała się Wierzbięcina z R.; w r. 1580 posiadał tu Marcin Przecławski 11 łanów osiadłych, kwartę karczmarską i 3 zagrodników; w r. 1773—5 wyznaczył sejm komisyą do rozsądzenia sprawy między sukcesorami Tadeusza Ruszkowskiego, podstolego brzesko-kujawskiego, a posesorami Rokitnicy (Konstyt., II, 227); przy schyłku zeszłego wieku należała R. do Lniskich, później do Mlickich. Między R. a dworcem kolejowym odkopano 2 kościo-

trupy, leżące z czaszkami ku północy; jeden z nich trzymał w ręku nóż żelazny; u głowy obok prawego ramienia stały 2 naczynia gliniane, a u stóp leżały szkielet psa, kawał żelaza i popielnica z szczątkami rybiemi. Wykopany tu naramiennik bronzowy znajduje się w zbiorach pozn. Tow. Przyj. Nauk. *E. Cal.*

Rokitnica, rzeczka, dopływ Ksenity, uchodzącej do Branicy a z nią do Drwęcy. Wypływa z bagna pod Szenkówkiem, w pow. rypińskim (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XVI, str. 17). *Kś. Fr.*

Rokitnica, niem. *Rokittnitz*, 1211 *Rokitniz*, 1332 *Rokytniky*, wś i dobra ryc., pow. bytomski, odl. 1¼ m. od Bytomia, par. kat. w części Wieszowa, w części Miechowice. W 1861 r. 64 dm., 802 mk. (10 ew., 9 żyd.). Obszar dóbr zajmuje 1750 mr. (965 mr. roli); wś ma 378 mr. roli, 39 mr. łąk i 31 mr. ogrod. Szkoła katolicka.

Rokitnik 1.) al. *Rakitnik*, uroczysko, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Rożany, o 32½ w. od Słonima. 2.) **R.**, uroczysko leśne, pow. ihumeński, w obrębie dóbr Zamość (gmina dudzicka), z którego bierze początek rzka Terebelka, dopływająca do jeziora Sierhiejewickiego, zw. Mucha. *A. Jel.*

Rokitno 1.) wś i folw., pow. błoński, gm. Radzików, par. Rokitno, odl. 2 w. od Błonia, posiada kościół par. murowany, 85 mk. W 1827 r. było 9 dm., 81 mk. W 1885 r. fol. R. rozl. mr. 292: gr. or. i ogr. mr. 245, łąk mr. 35, nieuż. mr. 12; bud. z drzewa 10; płodozmian 12-polowy. Do włościan należy 93 mr. W 1279 r. Bolesław, ks. mazowiecki i czerski, rozciąga na Rokitno, wieś archidyakona czerskiego, przywileje nadane pięciu wsiom bisk. poznańskich (K. D. Muczk. i Rzysz., I, 154). Data założenia parafii i kościoła nieznana. Wedle tradycyi założyła, a może tylko uposażyła, kościół pani Kryska z Drobina, która nadała mu wieś Chruślin. Na miejscu dawnego drewnianego, obszerny kościół murowany wystawił Mikołaj Święcicki w ostatnich latach XVIII wieku. Dotychczas jednak, wedle pierwotnego planu nie jest wykończony. Odpusty tutejsze należały do najliczniej uczęszczanych i stanowiły dawniej cel wycieczek Warszawian. R. par., dek. grodziski, 2643 dusz. 2.) **R.** *Szlacheckie*, wś i fol., pow. będziński, gm. Rokitno Szlacheckie, par. Ciągowice, leży na prawo od drogi z Siewierza do Pilicy, posiada pokład węgla brunatnego, grubości około sążnia. Wieś ma szkołę początkową, 99 dm., 753 mk., 1011 mr. (667 ornej); folw. 11 dm., 53 mk., 1993 mr. (98 ornej). W 1827 r. było 76 dm., 468 mk. W połowie XV w. R. było własnością Salomona, rajcy krakowskiego, miała łany km., z których dziesięcinę płacono pleb. w Cięgowicach (Długosz, L. B., II, 188). W 1581 r. wś Rokitno należała do zamku Ogrodzienieckiego, miała 14 półłanków, 2 komór. z bydłem (Pawiński, Małop., 79). Gmina R. Szlacheckie należy do s. gm. okr. II we wsi Ujejsce, st. pocz. Zawiercie. 3.) **R.** *Rządowe*, wś i folw. majorat rząd., pow. włoszczowski, gm. i par. Rokitno, leży na wyniosłem płaskowzgórzu, wznoszącem się do 1400 st., w odl. 3 mil w stronie płn.-wschod. od R. Szlacheckiego, przy drodze z Pilicy do Szczekocin, posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, urząd gminny, 1231 mk. W 1827 r. było 124 dm., 811 mk. Ludność w większej połowie umie czytać i pisać. Dobra rządowe R. składały się w 1854 r. z folw. R., Ołudza i Bonowice; wsi: Rokitno, Kaszczor, Ołudza, Wólka Ołudzka, Grabiec, Bonowice. Z dóbr tych w 1838 r. wydzielono na majorat gener. Lisickiemu fol. Rokitno mr. 446, młyn Kaszczor mr. 24 i lasu mr. 606. Wś R. os. 132, z gr. mr. 2336; wś Kaszczor os. 13, z gr. mr. 237. Pozostały w posiadaniu skarbu: folw. Ołudza mr. 388; Bonowice mr. 63; lasu mr. 1628; wś Ołudza z młynem mr. 876; wś Wólka Ołudzka mr. 446; wś Grabiec z młynem mr. 777; wś Bonowice z młynem mr. 1017. Wś ta należała do klasztoru klarysek w Krakowie (ob. akt z 1257 w K. Dypl. Mucz. Rz., I, 80). W 1319 r. Wirchosława poleca osadzenie wsi na prawie niemieckiem sołtysom: Boguniowi i Wrotkonowi, braciom. Czynsz z osadzonych łanów oznaczona na fertona rocznie. Bartnictwo, myśliwstwo i rybołóstwo stanowiły główne gałęzie przemysłu wiejskiego, ztąd te stosunki głównie akt reguluje. Sołtys otrzymuje prawo trzymania dwóch jatek: chlebnej i mięsnej (Kod. Małop., I, 189). W połowie XV w. istniał tu kościół paraf. p. w. św. Magdaleny. Wieś, własność klasztorna, miała 20 łan. km., z których płacono po 1 fertonie, 60 jaj i 2 koguty. Odrabiano z łanu jutrzynę. Cztery karczmy z rolą płaciły po 1 grzywnie a piąta przy trakcie płaciła 3 grzyw. Czterech zagr. z rolą płaciło po fertonie i odrabiało jeden dzień. Folwark płacił dziesięcinę pleb. w Rokitnie. Młyn z sadzawką i rolą płacił 2 grzyw. i dziesięcinę w Rokitnie. Wszystkie role dawały dziesięcinę, wartości 10 grzyw., klasztorowi św. Andrzeja (Długosz, L. B., t. III, 326, 324). W r. 1581 wś R., w par. Rokitno, własność Szafrańca, miała 12 łan. km., ¼ karczm., 6 zagr. z rolą, 3 kom. z byd., 6 kom. bez byd., 1 rzem. (Pawiński, Małop., 76, 435). Parafia R. leży na granicy dekanatu olkuskiego i włoszczowskiego. Bogata przyroda wpłynęła na dobrobyt tutejszych włościan, którzy wkrótkim czasie z ofiar wybudowali w 1866 r. obecną obszerną świątynię, na miejscu starego drewnianego kościołka. O kościele tym

lud zachował następną tradycyą. W dawnych czasach w okolicy Łan Wielkich, Rokitna, Szczekocin miały być tak gęste lasy, że nie można było przez nie samemu się przedostać i zwano je „Czarnym lasem“. W tym lesie przebywał na czele bandy zbójców niejaki Szafraniec, który na całym dawnym trakcie z Krakowa do Częstochowy napadał na podróżnych pielgrzymów. Schwytany, zeznał przed sądem w Krakowie, iż skarby swoje chował w lipie Czarnego lasu. Gdy znaleziono te pieniądze, część ich według woli rozbójnika obrócono na wybudowanie kościoła w R. p. w. św. Maryi Magdaleny pokutnicy. Kościół ten pierwotny był szczupły, bo wtedy i niewielka była parafia, dopiero od r. 1795, wskutek przeprowadzenia linii granicznej, ludność się powiększyła, bo od kościoła w Łanach W. odpadły dwie obszerne wioski: Jeziorowice i Otola. R. par., dek. włoszczowski (dawniej pilicki), do 3000 dusz. R. gm. należy do s. gm. okr. IV w Irządzach, st. pocz. Szczekociny. Obszar gm. wynosi 9833 mr., ludność 3167. W gm. są: trzy szkoły, 5 młynów wodnych, tartak parowy, dwie cegielnie. 4.) **R.**, wś, fol. i leś. os., pow. konstantynowski, gm. i par. Rokitno, odl. 10 w. od Janowa, posiada cerkiew paraf. pounicką, szkołę początkową ogólną, urząd gminny. Wś i fol. mają 79 dm., 506 mk., 1755 mr. ziemi włośc. i 1312 folw.; leś. os. 1 dm., 5 mk. W 1827 r. było 58 dm., 317 mk., par. Piszczac. R. wchodziło w skład dóbr rząd. Derło i Kornica a poprzednio ststwa łosickiego. Kościół i parafią obrz. unickiego erygował 1699 r. August II. Obecna cerkiew drewniana z 1859 r. R. gm. graniczy z gm.: Bohukały, Witulin, Pawłów i Janów, ma 3470 mk. i 20,552 mr. obszaru. Należy do s. gm. okr. I w Janowie, tamże st. pocz. W gminie znajdują się trzy szkoły: Cieleśnica, Michałki i R., gorzelnia w Klonowicach, browar i gorzelnia w Cieleśnicy. W skład gm. wchodzą: Awuls, Błonie, Cieleśnica, Hołodnica, Klonownica, Lipnica, Michałki, Nowinki, Olszyn, Pokinianka, Rokitno, Serwin, Szarowicze. 5.) **R.**, wś i fol., pow. lubartowski, gm. Łuck, par. Bystrzyca, odl. 9 w. od Lubartowa. Wś ma 32 os. i 402 mr.; folw. 933 mr. (1873 r.). W 1827 r. należała do par. Serniki, miała 29 dm., 154 mk. Istniała już w połowie XV w. i należała do par. Bystrzyca (Długosz, L. B., II, 576). Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 miała $2^1/_2$ łan. (Pawiński, Małop., 350). 6.) **R.**, wś, pow. tomaszowski, gm. Czerkasy, par. Łaszczów. *Br. Ch.*

Rokitno 1.) zaśc. szl., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 65 w. od Wilna, 2 dm., 15 mk. katol. 2.) **R.**, folw. szl., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 45 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. kat. 3.) **R.**, folw., pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. brahińskim, gm. Ruczajówka, dawniej własność Rokickich, w 1873 r. nabyty przez włościanina Kuźmę Olszyńskiego, ma 140 włók; grunta namułowe, urodzajne, łąk obfitość.

Rokitno, błoto między Horyniem a Uborcią.

Rokitno al. *Rokitna*, wś, pow. owrucki, o 10 w. od Kisorycz, na zachód od mka Wieledník a na płn.-zchd od Olewska, posiada kap. katol. par. Olewsk. Własność Witoldowej Mogilnickiej z domu Mężyńskiej, która w 1882 r. sprzedała 1000 włók ziemi z dobrym budulcowym lasem za sumę 50,000 rs., płatne w ciągu 10 lat. Ob. Arch. J. Z. R., cz. III, t. 2: 77; cz. IV, t. 1: 48; cz. VI, t. 1: 251.

Rokitno, wzgórze, na granicy gmin Domaradza (pow. ropczycki) i Gwoźnicy Górnej (pow. rzeszowski), wznosi się 473 mt. Miejsce znaku triang. Od wsch. i płn. płynie pot. Gwoźnica; u stóp płd.-zach. nastaje potok Kobyła, dopływ Stobnicy, a od strony płd. spływają krótkie strugi do Golcówki, wpadającej do Stobnicy. *Br. G.*

Rokitno 1.) wś, pow. gródecki, 28 klm. na płn.-wsch. od Gródka, 14 klm. od Janowa, 11 klm. od urz. pocz. we Lwowie, 6 klm. od st. dr. żel. lwowsko-bełzeckiej w Brzuchowicach. Na zach. leży Dąbrowica i Łozina, na płd.-zach. Jaśniska, na płd. Borki Dominikańskie, na wschód Borki Dominikańskie i Zarudce (przystanek kolei), obie w pow. lwowskim. Wzdłuż granicy wschod. płynie pot. Młynówka. Części wsi zwą się: Góra (Hora), Brodki (Brodek), Naturycze, Nowy Świat, Nyszybok. Przeważna część obszaru lesista. Na krańcu płn. wznosi się wzgórze do 392 mt., na płd. odeń Zielony Garb do 389 mt., dalej na płd. Kamienisty Garb do 375 mt., a dalej na płd. Chryniówka do 384 mt. (znak triang). Dolina Młynówki koło włościańskiej zagrody „Kokurki“ wznosi się 298 mt. npm. Własn. więk. (Edwarda Kopeckiego) ma roli or. 79, łąk i ogr. 42, pastw. 16, lasu 2049 mr.; wł. mn. roli or. 493, łąk i ogr. 312, pastw. 91, lasu 80 mr. W r. 1880 było 150 dm., 923 mk. w gm.; 10 dm., 48 mk. na obsz. dwor.; 68 rz.-kat., 882 gr.-kat., 21 izr.; 87 Polaków, 878 Rusinów, 6 Niemców. Par. rz.-kat. w Rzęśnie Polskiej, gr.-kat. w miejscu, dek. lwowski zamiejski. Do par. należą: Brodek i Borki Dominikańskie. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. jednokl. Jest także os. młyn Antonieczki al. Antoniaczka, z kilkoma chatami, posiadłość emfiteutyczna rodziny Antoniaczków (mielników z profesyi), na obsz. dwor. Zarudzieckim. Czynsze pobiera klasztor dominikanów we Lwowie (Schneider, Encyklop. do krajoznawstwa Galicyi). Według Pamiętnika Krechowskiego miał tu być niegdyś monaster bazyliański (Szematyzm bazylianów, 1867, str.

164). Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koronnych. W lustracyi woj. ruskiego z lat 1661 i 1662 (Rkp. Os., Nr 2834, str. 87 do 91) czytamy: „Tej wsi posesorem jest JMPan Branicki za przywilejem Jana Kazimierza z 23 kwietnia 1659, po urodzonej Zuzannie Grzybowskiej, niegdy JMPana Stanisława Fredra małżonce pozostałej, dla niezapłacenia kwarty danym, także i za dekretem króla Jana Kazimierza z r. 1661, którym król przez komisarzów swoich tę wieś in contumaciam strony pozwanej przysądza i oddać nakazuje, vigore którego dekretu komisya odprawiona i do skutku przywiedziona jest. W tej wsi przed wojną poddanych na czetwertynach osiadłych było 20; teraz poddany na półłanku jeden. Czynszu daje po gr. 20. Tenże daje pół kłody owsa, to jest półmiarków 4, po gr. 20=2 zł. 20 gr. Tenże daje 2 kapłony, po gr. 6=12 gr. Robić powinien z półłanku po 4 dni w tydzień. Drugi poddany siedzi na ćwierci; ten daje czynszu gr. 10, owsa dwa półmiarki, po gr. 20=1 zł. 10 gr., kapłona jednego po gr. 6; robić powinien po 2 dni w tydzień. Zagrodników jest 4. Ci robić powinni po dniu jednym w tydzień. Młyna i karczmy tam nie masz. Urodzaj folwarkowy: żyta kóp 55 à 1 zł. 15 gr.; jęczmienia kóp 11 à 1 zł.; owsa kóp 30 à 20 gr.; tatarki kóp 30 à 1 zł.; grochu kóp 5 à 2 zł.; prosa kóp 5, to na wychowanie. Siana sterta jedna w sążni 4, rocznie zł. 6. Summa summarum prowentów i dochodów tej wsi na rok facit zł. 100 gr. 18. Stąd wytrąciwszy na urzędnika solarium zł. 10 gr. 18; restat zł. 90. Wójtowstwo we wsi Rokitnej. Tego wójtowstwa jest posessorem JMPan Marcin Anczowski, sekretarz i medyk JKrMości z JMPanią Reginą Abermanówną, małżonką, za przywilejem króla Jana Kazimierza z d. 15 lutego 1653. Ciż posessorowie produkowali privilegium conservationis króla Jana Kazimierza z d. 11 maja 1662 nadane, którem to król post constitutionem sejmu anni 1662, żeby advocatiae et scultetiae omnes per plebeos homines posessae bene meritis rozdawane były teraźniejszych posessorów in pacifica posessione sine praepeditione cujusvis konserwować raczy, i też advocatiam numero dziesięciu wójtostw eadem constitutione sibi reservata annumerat. Naostatek produkowany przed nami przywilej króla Stefana z 12 lutego 1585 nadany, konfirmujący erekcyą wójtostwa we wsi R. per Nicolaum Herbert de Fulsztyn, Capitaneum natenczas Leopoliensem, nobili Jacobo Cziarnowski una cum duobus laneis et erectione Ecclesiae ruthenicae cum medio laneo, tum et tabernae cum braxatorio ibidem in medio laneo, nec non molendini libere in medio laneo erigendi nadaną, którą erekcyą pro laboribus, alies na tłoki incolae rokitnicenses 4 in anno advocato sunt adstricti, insuper tertia poenarum, ac sexta censuum pars et decima a porcis ibidem pabulantibus percipiendo sunt concessa. To wójtowstwo zasiadło juxta privilegium locationis na łanach 2. Z osobna pod cerkwią, młynem i karczmą łanów $1^1/_2$. Poddanych do tego wójtowstwa należących, którzy na zagrodach siedzą, jest 5. Ciż sprzężaj mają, tedy po 2 dni w tydzień robotę odprawują. Z osobna poddanych, którzy na zagrodach siedzą, jest 5, którzy po dniu jednym w tydzień robotę odprawować powinni, innych podatków nie dają. Młynik do wójtowstwa należący, który nie często miele, a tak na potrzebę domową zostawuje się. Karczma wójtowska i ta pusta, bez arendy zostaje. Urodzaj folwarkowy w taksę skarbową nie idzie. Że krescencyą, która się rodzi, pługami swemi zarabia JMPan wójt, tedy dni robocze pomienionych poddanych taksują się dzień każdy po gr. 3, uczyni tedy od 5 poddanych, po 2 dni w tydzień rachując, zł. 50, a od 5, po dniu w tydzień rachując, zł. 25. Summa prowentów i dochodów wójtowstwa rokitnickiego na rok, od którego kwarta do skarbu Rzpltej ma być płacona, czyni 75 zł. Querela o spustoszenie puszczy: Uskarża się JMPan Sekretarz o spustoszenie lasów tak przez JMPanią Fredrową jakoteż i JMPana Branickiego, że poddani jego drwa do miasta wożą i drzewo bukowe, lipowe i grabowe tak do Krechowa, do Dąbrowicy, jako i do Jaśniszcz, na palenie węglów przedawają, stawiwszy zaraz woźnego, który jako juratus przed nami zeznał, że do puszczy niedawnymi czasy zjeżdżał i pnie świeże na Nr 500 widział, o które spustoszenie produkował zaraz protestacyą uczynioną w grodzie lwowskim A. D. 1664. Skarżył się i o to, że in custodiam silvarum JMPan Branicki wdziera i one sobie uzurpuje, a nie należy do nich, tylko sam JMPan sekretarz jako wójt podług przywileju locationis z d. 12 lutego 1585; a na ostatek, że tenże JMPan Branicki dwu poddanych recepit, i onych po dziś dzień non restituit. Na co in absentia JMPana Branickiego pan Jan Karczewski, rokitnicki natenczas urzędnik, replikował, że niesłusznie JMPan Branicki accusatus, bo jeżeli jest jakie spustoszenie, tedy przez samego JMPana Anczowskiego, który tak poddanymi jako i końmi swymi drwa woził. A co do leśniczych non negavit, że są leśniczy i puszczy pilnują, bo taki zwyczaj zastał, przyznawszy się do tego, że dwa stożki i to nie wielkie drzewa wyciął na przedaż, gdyż jaki dworek, którego nie masz, chciał i myślał postawić. Ze strony zaś poddanych o tych żadnych nie wie, niedawno za urzędnika przystawszy. A tak my lustratorowie, co się tknie puszczy, utrique poses-

sori injungimus, żeby drzewa i drew nie wywozili ani przedawali, na własną tylko domową potrzebę, i to z ochroną puszczy zażywający. A że JMPanu wójtowi, a nie komu innemu custodia należy, jako to przywilej ma w sobie locationis, tedy JMPan wójt circa privilegium conservatur, a JMPan dzierżawca niech się do straży lasów nie wdziera, ani sobie officium tego uzurpuje. Dezolacya zaś lasów i puszczy, żeby jaka przez kogo nie nastąpiła, powinien JMPan wójt bronić, a nieobroniwszy violatores et invasores puszczy i o spustoszeniu przez nich JMPanu instigatorowi koronnemu nieomieszkanie deferre. A co do poddanych zabranych, jako pro injuria privata in foro fori agat in quantum voluerit. Interwencya Panien zakonnych reguły św. Brygitty: Uskarżając się posessores wsi Rokitnej na spustoszenie puszczy i lasów, opowiedzieli przed nami, że do klasztoru Panieńskiego św. Brygitty kilka wozów drew w tydzień z tejże puszczy do Lwowa wywożą. O czem, kiedy JMPanna Dorota, ksieni tegoż konwentu dowiedziała się, zaraz do nas i z listem kapelana klasztoru ad justificationem przysłała, opowiadający, że nie privata authoritate do tych lasów posyłają, i to ledwo jeden wóz i drugi, we dwie albo we 3 niedziele ob defectum koni, ale za przywilejem od króla Kazimierza z d. 31 lipca 1653 przed nami produkowanym. A tak my lustratorowie przeczytawszy i uważywszy przywilej, pro usu et reperatione monasterii tylko na 3 wozy w tydzień dany, a uczyniwszy inkwizycyą z poddanych i tamecznego urzędnika, że nie więcej wywożą, tylko po 3 wozy w tydzień i to nie zawsze. Tedy conservatur ten klasztor circa privilegium, ponieważ też hanc gratiam król JMĆ. Pan Pobożny in vium Elemosinae temu ubogiemu klasztorowi pozwolił i oddał, takim jednak sposobem, żeby bez wiadomości i opowiedzenia się leśniczych JMPana Marcina Anczowskiego, sekretarza i medyka Króla JMCJ, rokitnickiego na ten czas wójta, któremu a nie komu inszemu custodia właśnie puszczy i lasów podług przywileju locationis należy, drzewa i drew niewywożono". Według lustr. z r. 1765 była wieś i wójtowstwo w posiadaniu Józefa z Miączyna Miączyńskiego i żony Katarzyny z Potockich za przywilejem z d. 10 grudnia 1752 r. i przywil. na jus commun. z d. 13 sierpnia 1787 r., z prow. 1971 złp. 20 gr., z czego kwarta 492 złp. 27 gr. Sprzedana w r. 1776 wraz z Kamienopolem i Podborcami tymże Miączyńskim za 28,600 złr. Według podania obozowało tutaj wojsko szwedzkie w r. 1704, a długi czas pokazywano buk, pod którym Karol XII miał obiadować. 2.) **R.**, część Dmytrza, pow. Kamionka Strumiłowa. *Lu. Dz.*

Rokitno, jezioro, w pow. międzychodzkim, o 10 klm. na północo-wschód od Międzyrzecza, 3 klm. długie, ok. 1 klm. szerokie, spływa do Obry, dopływu Warty.

Rokitno, niem. *Rokitten*, wś kośc., sołtystwo, dominium, dom sierót i leśnictwo. pow. międzychodzki (Skwirzyna), dekan. zbąszyński, odl. o 11 klm. na płd.-wschód od Skwirzyny, na starym trakcie pszczewskim, w pobliżu jeziora t. nazwy; par. w miejscu, st. pocz. w Przytoczni, st. dr. żel. w Międzyrzeczu o 12 klm. R. istniało już przed r. 1333; w r. 1378 zamienił je Mikołaj, kasztelan starogrodzki, na Muchocin i Radgoszcz, posiadłości klasztoru bledzewskiego (Zemsko), przy którym R. pozostało aż do zniesienia klasztorów i zabrania dóbr klasztornych. W r. 1580 było tam 14 łanów osiadłych, 12 zagrodn., 7 komorn., 2 rzemieśln., 50 owiec i jeden owcarz. Kościół miejscowy p. w. Wszystkich Świętych założył Jan Doliwa, bisk. poznański w r. 1333. W miejscu starego rozpoczął budowę nowego kościoła, także z drzewa, ok. r. 1640 Stanisław Dembiński, opat bledzewski. Jan Kazimierz z Bnina Opaliński, jeden z następców jego, wykończył tę budowę między r. 1661 a 1680 i przystawił do kościoła klasztorek, w którym osadził kilku cystersów pod superiorem Stefanem Gabryelewiczem, uposażywszy ich ziemią i mesznem z wsi pobliskich; późniejszy opat Józef Bernard Gurowski przekazał w r. 1704 zgromadzeniu temu folw. Osiecki, a ok. r. 1710 kazał postawić w R. wiatrak, z którego dochodów utrzymywaną być miała kaplica i muzyka przy kościele. Opat ten rozpoczął budowę nowego kościoła z cegły palonej, na pobliskiem wzgórzu, a brat jego Aleksander, także opat, nie zdołał jej wykończyć. Następca ich Michał Józef Górczyński, krótko przed śmiercią swoją kazał w r. 1746 rozebrać ten kościół i wystawić inny, który dotąd istnieje, przeznaczywszy na budowę jego 72,000 złp. Michał Konarzewski, następca Górczyńskiego, dokończył rozpoczętej budowy w r. 1748, opat Józef Loka przyozdobił wnętrze kościoła ok. r. 1756, a opat Onufry Wierzbiński zapisał kościołowi 1000 talarów w r. 1803. W kościele tym znajduje się obraz N. M. Panny, uznany za cudowny przez komisyą biskupią w r. 1760. O przeniesieniu obrazu tego do Poznania w dniu 18 października 1671 r. wspomina kronika poznańska (Łukaszewicz, Obr. m. Pozn., II, 344, podaje Rokitnicę zamiast Rokitna). W r. 1776 w czasie wielkiego jubileuszu w Poznaniu postarał się opat Franciszek Rogaliński o pozwolenie uroczystego odprawienia jubileuszu w R. przez dwa miesiące; następca jego ks. Wierzbiński wyjednał podczas bytności swej w Rzymie

r. 1786 dnia 14 lutego nadanie odpustów dla kościoła rokitnickiego (Kś. Jabczyński, Arch. teolog., II, 66). Około r. 1758 opat Loka wystawił kaplicę z cegły palonej na polu między R. a Lubikowem. Prócz tego są jeszcze 3 kościoły afiliowane do par. R., t. j. w Chełmsku, Kalsku i Twierdzielewie. Parafią R., liczącą 1840 dusz, składają osady: Chełmsko (Chemsko), Kalsko, Rojewo, Rokitno i Twierdzielewo. Wś R. ma 38 dm., 438 mk. (1 prot.) i 887 ha obszaru (665 roli, 9 łąk, 65 lasu); ha roli i łąk przynosi 9·40 a ha lasu 1·96 mrk dochodu. Sołtystwo z obszarem 147·58 ha jest własnością Wiktora Dalskiego. Dominium, włącznie z domem sierót (3 dm., 73 mk.) ma 8 dym., 154 mk. (23 kat., 131 prot.) i 277 ha, (158·4 roli, 5·6 łąk, 8·4 lasu, 3·8 nieuż. i 100·9 wody); cz. doch. grunt. 2123 mrk; chów owiec. Roczne sprawozdanie z domu sierót ogłoszono drukiem w r. 1879 w języku niemieckim. Leśnictwo, o 1 dm. z 7 mk., wchodzi w skład dóbr skwirzyńskich. *E. Cal.*

Rokito 1.) wś nad rz. Toplą, hr. szaryskie, ma kościół katol. filialny; lasy, 353 mk. 2.) **R.** *Humenski* i *Zbucki*, węg. *Homonna-*, *Izbugya-Rokito*, dwie wsi w hr. ziemneńskiem (Zemplin), przedzielone potokiem. Kościół par. gr.-kat., uprawa roli, 698 mk.

Rokitów, pow. krasnostawski, gm. i par. Turobin. W 1827 r. było 25 dm., 171 mk.

Rokitowe 1.) jezioro na obszarze Orzełka, wsi położonej w pow. złotowskim. 2.) **R.,** jezioro w kluczu pogódzkim, pow. starogardzki; należało do cystersów w Peplinie (ob. Opactwo peplińskie przez kś. Kujota, str. 411). Poraz pierwszy napotykamy je w podrobionym dokum. z 1269 r. przy ograniczeniu Pogódek (ob. Perlbach, P. U. B., str. 192).

Rokitowizna, fol., pow. włocławski, gm. Chodecz, par. Lubień, ma 21 mk.

Rokity, wś nad rz. Miadziołką, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Hoduciszki, okr. wiejski Rokity, o 49 w. od Święcian, ma 15 dm., 121 mk., w tej liczbie 115 kat. i 6 żyd. (w 1864 r. 41 dusz rewiz.). W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Barsuczyzna, Baraniszki, Kojry, Moskaliszki, Maszule, Rokity, Rymaldziszki, Spijatyszki, Turły i Woldonie, oraz dwa zaśc. Grygalewszczyzna, w ogóle 388 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych i 14 jednodworców.

Rokity al. *Rokiety*, grupa domów i folw. w Dobrotworze, pow. Kamionka Strumiłowa.

Rokity 1.) niem. *Gross Rakitt*, wś w Pomeranii, pow. słupski, obwód wójtowski Buchówko; 662 ha. W 1885 r. 33 dm., 37 dym., 285 mk., 8 kat., 261 ew., 16 żyd. 2.) **R.,** dobra ryc., tamże, 1064 ha.

Roklas, wś, pow. szczycieński, st. p. Malga.

Rokliszki, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki, okr. wiejski i dobra Umiastowskich Konwaliszki, o $6^1/_2$ w. od gminy a 53 w. od Oszmiany, ma 6 dm., 49 mk. katol.

Rokocin, 1648 i 1717 *Rokoczyn*, niem. *Rokoschin*, dobra ryc., pow. starogardzki, st. p. i kol. i par. kat. Starogard, 5 klm. na zach. odl., 780 ha obszaru (124 lasu, 36 łąk, 568 roli); czysty dochód wynosi 5460 mrk. Szkoła kat. liczyła 1887 r. 83 dzieci. W skład dóbr wchodzi młyn Rokociński (1885 r. 3 dm., 31 mk.) i os. leśn. R. (2 dm., 67 mk.); gorzelnia, hodowla bydła. Cały klucz liczył 1869 r. 263 mk., 173 kat., 90 ew., 18 dm.; 1885 r. zaś 18 dm., 59 dym., 330 mk., 225 kat., 105 ew. R. leży nad strugą do Piaśnicy uchodzącą. Około 1850 r. znaleziono tu kilka srebrnych monet duńskich, z wizerunkiem Ethelberta i napisem: „Ethelbert dux Anglorum“. Książę ten żył w IX w. Napotykamy R. w dok. z XII w. pod nazwą Ricosino, później pod mianem Rykosyn i Ricossev. R. 1198 nadaje ks. Grzymysław tę wś joanitom w Starogardzie (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 10). Dobra R. posiadali dawniej Brantowie (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 201) i Grąbczewscy, którzy tu utrzymywali prywatną kaplicę niedaleko dworu we wsi. W r. 1780 ówczesny bisk. Rybiński odnowił dla niej przywileje na odprawianie mszy św. Kaplica ta dziś już nie istnieje (ob. Utracone kościoły przez Fankidejskiego, str. 246). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacił w R. Willembrok sumatim 28 fl. 20 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 173). Podług taryfy na symplę z r. 1717 płacił. R. 1 zł. 22 gr. 9 den. (Cod. Belnensis w Peplinie, str. 83). Mesznego dawał R. 1710 r. 10 korcy żyta i tyleż owsa (ob. Wizytacya Szaniawskiego, str. 110). *Ks. Fr.*

Rokocina, wś włośc., pow. sochaczewski, gm. i par. Iłów, ma 62 mk., 153 mr.

Rokois (w dokum. z 1595 r.), niwa we wsi Szunoławki, we włości widuklewskiej (pow. rossieński), 18 prętów rozległa.

Rokońce, wś włośc., pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Niedzingi, okr. wiejski Mieszkucie, o 7 w. od gminy a 63 w. od Trok, ma 10 dm., 92 mk. kat. (w 1864 r. 34 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Daugi.

Rokoschin (niem.), ob. *Rokocin.*

Rokoschin, ob. *Rykoszyn.*

Rokosowo al. *Rokossowo*, przez pewien czas *Roksen* i *Roxen*, wś i domin. w pow. krobskim (Gostyń), o 6 klm. na zachód od miasta powiat., nad strumieniem, który spływa do Kopanicy Polskiej, dopł. Baryczy; par., poczta i st. dr. żel. w Poniecu o 7 klm. W r. 1310 wchodziło R. w skład pow. poniecklego; 1393 r. pisał się Kotarba Rokosowski, a w r. 1398

Mikołaj z R.; około r. 1564 płacono bisk. poznańskim z $8^1/_2$ łan. osiadłych po 12 gr. fertonów; w r. 1580 należało R. do trzech Rokosowskich, z których Adam posiadał 1 łan i 1 zagrodnika; Andrzej 1 łan, 2 zagrodn., 1 komor. i osadnika; a Jakub $8^1/_2$ łan., 4 zagrodn., 30 owiec i wiatrak; około r. 1793 dziedziczył tę majętność Jan Lipski, później Mycielscy. Wykopano tu podobno rzadką popielnicę z ozdobną obwódką bronzową. Wś ma 25 dm., 173 mk. i 210 ha. obszaru (176 roli, 17 łąk); hektar roli przynosi 14·10, łąk 24·67 mrk czyst. dochodu. Dominium ma 11 dm., 236 mk. (224 kat., 12 prot.) i 795·71 ha obszaru (369·89 roli, 120·39 łąk, 68·22 past., 221·13 lusu, 15·15 nieuż. i 0·93 wody); czysty doch. grunt. 9404 mrk; pałac i cegielnia; właścicielem jest ks. Czartoryski. Widok pałacu podały Kłosy (Nr. 844). *E. Cal.*

Rokosz, os. młyn. i os. karcz., pow. słupecki, gm. Kazimierz, par. Cienin Kościelny, odl. od Słupcy 6 w., mają 2 dm., 12 mk.

Rokoszanka, uroczysko nad rzką Syrcem, w pobliżu Kijowa, własność niegdyś dominikanów kijowskich.

Rokoszwar al. *Szawulicha*, ob. *Buki* i *Łebedyn* (V, 642).

Rokotany 1.) wś i dobra nad jez. Surgłoć, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. Niedzingi, okr. wiejski Mieszkucie, o 5 w. od gminy a 64 w. od Trok; fol. ma 1 dm. i 9 mk. kat.; wś zaś 11 dm., 103 mk., w tej liczbie 98 kat. i 5 żyd. (w 1864 r. 38 dusz rew.). W 1866 r. własność Czyżów; włościanie wnieśli 549 rs. 68 kop. wykupu za wydzielone grunta. 2.) **R.,** fol. szlach., tamże, o 64 w. od Trok, 1 dm., 14 mk. katol.

Rokotów, fol. i dobra nad rz. Gągoliną, pow. sochaczewski, gm. i par. Kozłów Biskupi, odl. 4 w. od Sochaczewa, ma 158 mk., gorzelnię z produk. na 40,000 rs., cegielnię, wiatrak, staranne gospodarstwo rolne. W 1827 r. było 17 dm., 166 mk. Dobra R. składały się w 1872 r. z fol. Rokotów i Orłów, rozl. mr. 1008: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 466, łąk mr. 42, wody mr. 3, nieuż. mr. 30; bud. mur. 18, z drzewa 10; płodozmian 7 i 8-polowy; fol. Orłów gr. or. i ogr. mr. 359, łąk mr. 8, lasu mr. 82, nieuż. mr. 18; bud. mur. 4, z drzewa 1; płodozmian 4 i 8-polowy. W skład dóbr wchodziła poprzednio wś Marcinów al. Emilów os. 8, z gr. mr. 111.

Roków, wś, pow. wadowicki, u ujścia Kleczówki do Skawy z praw. brzegu, 3·7 klm. na płn.-wschód od Wadowic. Graniczy na płn. z Witanowicami i Babicą, na płd. z Kleczą Dolną. Ku wschodowi przypiera do wzgórz ze szczytem Kleczą (386 mt.). We wsi znajdują się dwa młyny i zabudowania więk. posiadłości (5 dm., 68 mk.). Par. rz.-kat. i urz. poczt. w Wadowicach. Liczy 32 dm. i 268 mk., 254 rz.-kat. i 14 izrael. Posiadłość więk. (Józ. i K. Neumayer) ma obszaru 135 mr. roli, 6 łąk i ogr., 10 past. i 20 mr. lasu; mn. pos. 96 roli, 10 łąk i 22 mr. past. Gleba jest glinką urodzajną, lasy przeważnie świerkowe. Wś należała zdawna do klasztoru zwierzynieckiego. W dyplomie Bolesława Wstydliwego z 30 maja 1254 r., danym w Korczynie (Kod. kat. krak. Piekosińskiego, I, 53), napisano mylnie: „Noków cum Thaberna, pratis et utroque littore flunij Scaue". Po pierwszym rozbiorze przyłączono tę wieś do funduszu religijnego a już w bieżącym wieku sprzedano. *Mac.*

Rokowdzie - *Bumbuliszki - Gojwitis - Pawiszkielis - Promolkarpi* (w dok. z 1596 i 1599 r.), niwa we wsi Lale, we włości widuklewskiej (pow. rossieński), na trzy beczki posiewu żyta.

Roksycka Wola, ob. *Niewierków*, pow. rossieński.

Rokszino, wś, zachodząca w aktach grodzkich poznańskich pod r. 1391, zdaje się być wsią Rosko w pow. czarnkowskim, nad Notecią, na wschód od Wielenia.

Rokszyce 1.) wś i fol. nad rz. Białką, pow. rawski, gm. Maryanów, par. Biała, odl. 13 w. od Rawy. Wś ma 2 dm., 51 mk., 77 mr.; fol. 2 dm., 25 mk. Fol. R. rozl. mr. 173: gr. or. i ogr. mr. 160, łąk mr. 9, nieuż. mr. 4; bud. mur. 3, z drzewa 3. 2.) **R.** al. *Roksyce*, w XVI w. *Rokxycze* i *Rokzycze*, wś i fol., pow. piotrkowski, gm. Szydłów, par. Piotrków, odl. 6 w. od Piotrkowa, przy drodze do Bełchatowa. Fol. ma 6 dm., 59 mk.; wś 30 dm., 252 mk. W 1827 r. było 26 dm., 256 mk. Dobra R. składały się w 1885 r. z fol.: R. i Wólka Rokszycka, rozl. mr. 1796: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 968, łąk mr. 63, past. mr. 23, lasu mr. 443, nieuż. mr. 41; bud. mur. 11, z drzewa 9; fol. Wólka Rokszycka gr. or. i ogr. mr. 241, łąk mr. 10, nieuż. mr. 6; bud. mur. 4, z drzewa 6; las urządzony. Wś R. os. 66, z gr. mr. 235; wś Dąbrówka os. 8, z gr. mr. 52. Na początku XVI w. łany kmiece dawały dziesięcinę klasztorowi w Witowie, zaś łany folw. plebanowi w Piotrkowie (Łaski, Lib. Ben., II, 224).

Rokszyce, rus. *Rokszyczi*, wś, pow. przemyski, 12 klm. na płd.-zach. od sądu pow. w Przemyślu, 3 klm. od urz. poczt. w Olszanach, 8 klm. od urz. tel. w Krasiczynie. Na płn.-wsch. leżą Prałkowce, na wsch. Wituszyńce, na płd. Brylińce, na płn.-zach. Olszany. Połud. część wsi przepływa pot. Głęboki od Olszan do Bryliniec. W jego dolinie leżą zabudowania wiejskie (258 mt.). Na półn. granicy dochodzi wznies. do 407 mt. Na lewym brzegu pot. Głębokiego leży t. zw. „Werzynka", fol. i zagrody włościańskie. Własn. więk. (Eugeniusza Kotkowskiego) ma roli or.

301, łąk i ogr. 26, past. 59, lasu 496 mr.; wł. mn. roli or. 321, łąk i ogr. 67, past. 34, lasu 6 mr. W r. 1880 było 66 dm., 448 mk. w gm., 4 dm., 21 mk. na obsz. dwor.; 66 rz.-kat., 385 gr.-kat., 18 izrael.; 66 Polaków, 400 Rusinów, 3 Niemców. Par. rz.-kat. w Krasiczynie, gr.-kat. w Cisowie. We wsi jest cerkiew. *Lu. Dz.*

Rokszycka Wólka, wś i fol., pow. piotrkowski, gm. Szydłów, par. Piotrków. Należy do dóbr Rokszyce.

Rokszyn 1.) mylnie *Rakszyn* i *Rukszyn*, potok, bierze początek w obrębie gm. Kamienia, w pow. kałuskim, płynie na płn.-zach., a zasiliwszy się z lew. brzegu nieznaczną strugą, tworzącą wschod. granicę tejże gminy, zwraca się na północ a przepłynąwszy obszar Bertohów zwraca się na wschód i na wschod. krańcu Bertohów przyjmuje z praw. brzegu pot. Wiśniówkę i wpada z praw. brz. do Łomnicy. Długość biegu 9 klm. 2.) **R.,** zowie się dawne łożysko ramienia Sanu, które oddzielało gm. Pniów od Antoniowa (w pow. tarnobrzeskim). Ramię to, zwane także pot. Pniowskim, tworzy tu kilka stawków, pospolicie łachami zwanych. *Br. G.*

Rokszyn, grupa domów we wschod. stronie Buska, pow. Kamionka Strumiłowa.

Roktowieszki, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Malaty, o 10 w. od gminy, 5 dusz rewiz; należy do dóbr skarbowych Roupiszki.

Rokusy al. *Rakusy*, niem. *Roks*, węg. *Rokusz*, według Staszica *Rokuzany*, wś w hr. spiskiem, pow. tatrzański, nad pot. Krumseifen, dopł. Czarnej Wody, uchodzącej do Popradu, o 7 klm. na płn.-zach. od Kieżmarku, a 5 klm. na zach. od Białej spiskiej, na płd.-wschod. stoku Tatr spiskich. Leży na rozległem, położystem wzgórzu (756 mt.), w małej kotlinkowatej dolinie, wznies. 704 mt. U stóp półn. tego wzgórza rozpościera się łąka, wśród której sączy się pot. Czarna Woda. W 1880 r. było 108 dm., 659 mk. Słowaków i Niemców. Pierwszą wzmiankę o R. spotykamy pod r. 1307 u Fejera (Cod. dipl. Hungariae, t. 8, cz. I, str. 247). W dokum. nosi nazwy: *Rochus*, *Ruchus*. Wieś posiada dwa kościoły filialne: katol. i prot. Kościół kat. p. w. św. Marcina należy do par. w Kieżmarku. Kościół prot. również do par. ewang. w Kieżmarku. Gmina ewang. otrzymała zezwolenie na budowę kościoła r. 1797.; koszta budowy wynosiły 1227 złr. Protestantyzm rozszerzył się tu już w XVI w. Około r. 1550 kaznodzieją był Piotr Pretorius, 1624 Grzegorz Arelt, syn Jana Arelta, kaznodziei w Spiskiej Sobocie; r. 1660 Jerzy Veisz. Istniały tutaj szczawy i kąpiele mineralne. Dziś znajduje się jeszcze jeden zdrój szczawy. Urząd poczt., tel., podatk. i sąd. w Kieżmarku. *Br. G.*

Rokutów, *Grochuthow* w Długosza (Lib. Ben., III, 24), *Pokuthowo* w Łaskiego (L. B., II, 77), wś i fol., pow. pleszewski, o 10 klm. na płn.-wschód od Pleszewa, na lew. brzegu Prosny, przy ujściu Neru, zwanego niewłaściwie strugą Rokutową. Par. i poczta w Grodzisku, st. dr. żel. w Pleszewie. Około 1160 r. Eudoksya, druga żona Mieczysława, nadała klasztorowi miechowskiemu majętność Grodzisko, w której skład już wówczas wchodzić miały: R., Modłowa, Sierszew i Janków Kuczkowski. Za czasów Długosza płacono w R. bożogrobcom miechowskim po 8 szkotów czynszu z łanu kmiecego i dziesięcinę snopową. W r. 1566 zamienił klasztor Grodzisko, Janków, Sierszew i R. na Głuchów pod Skalmirzem, wś lichą, jak twierdzi Nakielski (Miech., 677), niewytrzymującą porównania z majętnością grodziską. Sprawcą tej wyrządzonej klasztorowi krzywdy był Jan Zborowski, starosta odolanowski; zdaje się, że i biskup Andrzej Zebrzydowski przyczynił się do przeprowadzenia tej zamiany (ob. Acta Hist., I, n. 750). W r. 1579 posiadał Maciej Przybysławski czyli Mierzyński na R. 2 łany osiadłe, 3 zagrodn., 2 smolarzy i 1 komorn., a w r. 1618 Maciej Maniecki 2 łany, 4 zagrodn., 2 komorn., 1 smolarza i młyn o jednem kole walnem. Wś ma 32 dm., 225 mk. (221 kat., 4 prot.) i 237 ha obszaru (157 roli, 10 łąk, 10 lasu). Folwark wchodzi w skład majętności Grodzisko; ma cegielnię, 8 dm. i 121 mk.; właścicielem jest ordynat hr. Taczanowski na Taczanowie. *E. Cal.*

Rola al. *Rala*, zaśc. w północ. części pow. borysowskiego, w 3 okr. pol. i par. katol. Dokszyce, przy drożynie ze wsi Aferowszczyzny do zaśc. Uleniec, ma 2 osady; miejscowość dość leśna, grunta lekkie, kamieniste.

Rola, futor, pow. mohilowski, w 3 okr. pol., gm., par. i st. poczt. Szarogród. W 1868 r. miał 9 dm.

Rola *Kozłowska*, wólka należąca do Nieszkowic Wielkich, pow. bocheński, 7 dm., 47 mk. katol.

Roland (niem.), dobra nad rzką Homulą, pow. elbląski, st. p. i par. kat. Elbląg (odl. 2·5 klm.), razem z wyb. Kupferhammer (3 dm., 14 mk.) obejmuje 139 ha. Czysty dochód z gruntu wynosi 1457 mrk. W 1869 r. było w R. 25 mk., 5 kat., 20 ew., 1 dm.; 1885 r. 5 dm., 12 dym., 54 mk., 9 kat., 45 ew. w obu miejscowościach razem. R. 1779 pozyskał budowniczy młynarski Pahlau część boru tutejszego w wieczystą dzierżawę; kanon wynosił rocznie 40 tal. W 1791 r. urządził tu hamernię, którą sprzedał r. 1795 za 13,000 tal. (ob. Der Elbinger Kreis v. Rhode, str. 129).

Rolandseck, fol., pow. mogilnicki, okr. wiejski Duszyńskie Holendry (Duszno), pocz-

ta w Trzemesznie o 5 klm., ma 3 dm., 41 mk. i 140 ha obszaru: czys. doch. grun. 1250 mrk.

Rolanka, uroczysko, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Łosinka, o 26 w. od Bielska.

Rolbik, niem. *Rollbick*, wś, pow. chojnicki, st. p. Brusy, par. kat. Leśno (o $1^1/_2$ mili), szkoła Widno. Przez wś płynie rzka Zbrzyca (Sbritze), lewy dopływ Brdy; obszar 1163 ha (65 lasu, 9 łąk, 191 roli). W 1868 r. 29 bud., 17 dm., 214 mk., 208 kat., 6 ew.; 1885 r. 21 dm., 39 dym., 228 mk., 218 kat., 10 ew. R. 1350 nadaje komtur tucholski Konrad Vullekop uczciwemu Ehestlein karczmę uff der Rorbeck jure culmensi wraz z rolą nad strugą i 10 mr. łąk za domem nad rz. Otocznik. Dajemy mu także trzeci fenik, gdyby przyszło do burd między jego gościami; czynsz ma wynosić 2 grzyw. (ob. Wyciągi kś. Kujota w Peplinie). Według taryfy z roku 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili w R. poddani od 2 karczem 2 fl. 20 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 186). W lustracyi ststwa tucholskiego z r. 1664 czytamy: Pustkowie Rulbieckie: Jan Rulbicki za prawem krzyżackiem od Władysława IV potwierdzonem r. 1635 mniejszą pieczęcią, daje 19 fl. R. zaliczono wówczas do klucza kosobudzkiego al. zaborskiego. R. 1710 należał R. do par. brzeskiej i dawał mesznego 1 korz. żyta (Wizytacya Szaniawskiego, str. 67). *Ks. Fr.*

Rolce, lesiste wzgórze na obszarze Paportna, w pow. dobromilskim.

Role, wś, pow. łukowski, gm. Celiny, par. Łuków, ma 61 dm., 345 mk., 1187 mr. W r. 1827 było 59 dm., 286 mk. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1531 wś szlachecka Role (Rogale, w r. 1533) w par. Łuków, miała w jednej części $^1/_2$ łanu, w drugiej 2 łany. W r. 1580 Stanisław Rola płacił wraz z sąsiadami od 8 włók, które sami orzą, fl. 4, od 3 zagród na rolach gr. 18, od zagrody bez roli gr. 4, od komornicy bez bydła gr. 2. Suma fl. 4 gr. 24 (Pawiński, Małop., 382, 392, 412).

Role 1.) al. *Górny Folwark*, fol. na obszarze Wojakowej, w pow. brzeskim. 2.) **R.,** wioska w obrębie gm. Suchy, pow. żywiecki, liczy 99 dm., 699 mk. *Br. G.*

Rolek, os. przy fol. Kamienica, pow. lipnowski.

Roleśnia, rzeczka, dopływ Wereśni (prawego dopł. Uszy).

Rolewo, ob. *Rulewo.*

Rolice al. *Rulice*, wś, pow. łowicki, gm. i par. Bielawy, odl. 26 w. od Łowicza, 2 w. od Bielaw, ma 21 dm., 21 osad włościańskich, 168 mk., 328 mr. W 1827 r. było 3 dm., 20 mk. W 1646 r. Stanisław z Popowa Witowski, kasztelan sandomierski, sprzedał J. M. Bykowskiemu za 150,000 fl. klucz bielawski, do którego R. należały. Wówczas fol. R. leżał w woj. łęczyckiem, pow. orłowskim, miał dom, oborę, stodołę, bydła sztuk 21, gęsi 33, kokoszy 31, kmieć 1 (który miał własne 4 woły i 2 konie). W 1662 r. nastąpił dział pomiędzy braćmi i R. dostał Jan Władysław Bykowski, podczaszy łęczycki. *R. Ocz.*

Rolicze, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Wiszniewo, okr. wiejski Nowoaleksandrowo, o 9 w. od gminy a 66 w. od Święcian, ma 15 dm., 197 mk., w tej liczbie 142 prawosł. i 55 katol. (podług spisu z 1864 r. 59 dusz rewiz.); należy do dóbr Czurlony Boczkowskich.

Roliszki, zaśc. i fol., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 66 w. od Poniewieża.

Rolizny, część wsi Czarkówka, w pow. bielskim gub. grodzieńskiej, ob. *Pierlejówka* (t. VIII, 97).

Rolki, wś w dawnem woj. podlaskiem, ziemi drohickiej, należąca do rozległych dóbr ciechanowieckich, w roku 1590 dziedzictwo Krzysztofa Rawicza Witanowskiego i żony jego Elżbiety Ciechanowieckiej (Herbarz K. Milewskiego, str. 71). *M. Wit.*

Rolki, niem. *Rollkoff*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsborski, odl. 4 klm. od granicy król. polskiego, tyleż od Biały, st. p. i tel. Istniały już r. 1480; ob. *Nagórki.*

Rollnau, wś, pow. morąski, st. p. Maldeuten, 20 dm., 167 mk., 167 ha.

Rolniczyn, po łotew. *Rulniczyns*, wś, pow. dyneburski, gm. i par. Dagda, własność Bujnickich.

Rolniki (*Chomsk*), dobra, pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Chomsk, o 52 w. od Kobrynia.

Roloff, fol. dóbr pryw. Telssen, w okr. hazenpockim, pow. i par. grobińska (Kurlandya).

Rolów 1.), rus. *Roliw*, wś, pow. drohobycki, 15 klm. na płn.-wschód od Drohobycza, 10 klm. od Medenic, 6 klm. od st. kol., urz. poczt. i tel. w Dobrowlanach. Na płn. leżą Hruszów, Tynów i Litynia, na płd.-wschód Wróblowice i Lipowice, na płd.-zach. Rychcice, na zachód Dobrowlany. Półn. część wsi przepływa Trudnica, dopływ Tyśmienicy. Wchodzi ona tu od zach. z Dobrowlan a płynie na płn.-wsch. do Lityni. Dolina Trudnicy moczarzysta. Dla osuszenia poprowadzono kanał wzdłuż granicy półn. Na praw. brzegu Trudnicy leżą zabudowania wiejskie. Część wschod. wsi zwie się „Bojary“, zachodnia „Zagacie“. Do obszaru dwor. należą folw.: Brysnik, Łastowieczyzna i Wyhadówka, karczma Tuzy i dwory: Nanowszczyzna i Zofiówka. Własn. więk. (Feliksa Firleja i spółki) ma roli or. 420, łąk i ogr. 231, past. 17, lasu 271 mr.; wł. mn. roli or. 776, łąk i ogr. 362, past. 496, lasu 113 mr.

W r. 1880 było 224 dm., 1124 mk w gminie, 23 dm., 158 mk. na obsz. dwor.; 56 rz.-kat., 1128 gr.-kat., 59 izrael.; 123 Polaków, 1099 Rusinów, 60 Niemców. Par. rz.-kat. w Medenicach, gr.-kat. w miejscu, dek. drohobycki, dyec. przemyska. We wsi jest cerkiew drewniana, szkoła etat. 1-klas. i kasa pożyczk. z kapit. 3045 złr. 2.) **R.**, ob. *Rulów. Lu. Dz.*

Rolów Wierch, wzgórze na Podhalu nowotarskiem, w obrębie Zubsuchego, w pow. nowotarskim, przy drodze ze Zubsuchego do Skrzypnego, wznosi się 1013 mt. npm. Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Rom, *Roma*, pow. wągrowiecki, ob. *Rzym.*

Romachów, wzgórze polne na płn.-wschód od wsi Myszkowic, w pow. tarnopolskim, po wschod. stronie gościńca z Trębowli do Tarnopola, na lew. brzegu Seretu, 355 mt. npm. (szt. gen.). Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Romachy, grupa domów w Kamionce Wołoskiej, pow. Rawa Ruska.

Romacza, ob. *Romata.*

Romajnie 1.) dobra, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 5 w. od Kowna; własność Pusłowskich. 2.) **R.**, dobra, tamże, o 7 w. od Kowna; własność Zagórskich. 3.) **R.**, dobra nad Niewiażą, tamże, o 6 w. od Kowna; własność niegdyś Szymona Syrucia, kasztelana witebskiego, następnie Prozorów, później Medekszów, z których Adam po 1863 r. sprzedał Wakselowi. 4.) **R.**, dobra, tamże, o 7 w. od Kowna, własność L. Nartowskiego. 5.) **R.**, dobra, tamże, o 6 w. od Kowna, własność J. Nartowskiego. 6.) **R.**, zaśc, tamże, o 5 w. od Kowna. 7.) **R.**, dwór tamże, o 5½ w. od Kowna. Niektórzy historycy przypuszczali, że jedno z R., będące przed 1860 r. własnością hr. Benedykta Tyszkiewicza, było starożytnem Romowe, właściwie Rumowe (ob.), miejscem świętem u pogan litewskich, czemu jednak przeczy Buszyński (Brzegi Niewiaży, str. 5).

Roman, mały zaśc. nad rzką Pierszajką, dopływem Isłoczy, na zachod. krańcu pow. mińskiego, przy drożynie z mka Pierszaj do wsi Hołub, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Pierszaje; od południa rozciąga się na kilkanaście wiorst kw. błoto Babie. *A. Jel.*

Romańce 1.) wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 7 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **R.**, wś, pow. wiłkomierski, gm. Traszkuny, o 29 w. od Wiłkomierza.

Romanczuki, wś rząd. nad jeziorem, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Wierzchnie, okr. wiejski Udział, o 10 w. od gminy a 50 w. od Dzisny, ma 5 dm., 49 mk. prawosł. (22 dusz rew.).

Romańczyce, pow. radomyski, ob. *Romanówka.*

Romandorf, kolonia, pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. Potijówka, o 15 w. od Radomyśla, ma 65 mk.

Romanejcze, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 53 w. od Nowoaleksandrowska.

Romanestie, wś na lew. brzegu pot. Horajca, dopł. Suczawy, pow. i obw. sąd. suczawski, po wschod. stronie gośc. suczawsko-sereckiego, 20 klm. na płd. od Seretu, 14 klm. na płd.-wsch. od Radowiec, a 18 klm. na płn.-zach. od Suczawy. Graniczy od płn. z gm. Graniczestie i Gawrenami, od wsch. z Kalinowcami Jenackimi, od płd. z Jakobestie a od zach. ze Słobodzią nad Suczawą i Milleszowcami. Wznies. wsi koło cerkwi 347 mt. npm. We wschodniej części rozpościera się las ze szczytem Okupem (495 mt.); w połud. stronie folw. Korniec i przys. Rakowa. W 1869 r. obejmował obszar gminy 1028 ha 32 ar. 58 mt. kw.; było 164 dm., 760 mk. (384 męż., 376 kob.); w 1880 r. 138 dm., 617 mk. (303 męż., 314 kob.). Pod względem wyznania 9 kat., 594 gr.-orm., 12 żyd., 2 in. wyzn.; 13 Niemców, 19 Rusinów, 582 Rumunów, 3 in. narodow. Jest tu cerkiew gr.-orm. p. w. św. Mikołaja, drewniana, zbudowana w 1759 r. przez gminę. Do par. należą wsi: Gawreny, z cerkwią filialną p. w. św. Dymitra, Słobodzia nad Suczawą, z cerkwią filial. p. w. św. Mikołaja i Jakobestie. Według szem. dyec. archiep. gr.-orm. z 1885 r. było w parafii 439 rodzin, 1662 dusz; 127 dzieci obowiązanych uczęszczać do szkoły (73 chłop. i 54 dziew.). St. poczt. Słobodzia nad Suczawą. Własność Bogdana, Józefa, Łukasza i Emanuela Botuszanów. *Br. G.*

Romanie, okolica, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 44 w. od Kowna.

Romanie, nazwa części jednego z pasu Beskidu karpackiego, w pow. stryjskim (ob. t. IV, 397).

Romaniec 1.) młyn w Bielawcach, pow. brodzki. 2.) **R.**, młyn na obszarze dwor. Niemirowa, pow. Rawa Ruska.

Romaniki i *Romaniszyny*, grupy domów w Jazłowie Starym, pow. jaworowski.

Romaniowce, pasmo górskie w pow. stryjskim, ob. *Hutar.*

Romanisch 1.) *Alt-Fratautz* (niem.), ob. *Stare Fratowce.* 2.) **R.**-*Badautz*, ob. *Badowce.* 3.) **R.**-*Satulmare*, ob. *Satulmare.* 4.) **R.**-*Tereblestie*, ob. *Tereblestie.*

Romaniszczy, wś, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. Czernin, ma 18 osad; grunta piaszczyste. *A. Jel.*

Romaniszka 1.) uroczysko w dobrach Pokopyrniach, we włości rossieńskiej (w dokum. z 1581 r.). 2.) **R.**, uroczysko w dobrach Kolnujach, we włości rossieńskiej (w dok. z r. 1583). 3.) **R.** (w dok. z 1584 r.), niwa na 4

beczki posiewu żyta, w dobrach Golniach, we włości jaswońskiej (w pow. kowieńskim).

Romaniszki 1.) wś i fol., pow. wyłkowyski, gm. Pojeziory, par. Szumsk, odl. od Wyłkowyszek 17 w., ma 16 dm., 156 mk. W 1827 r. było 15 dm., 93 mk., par. Wyłkowyszki. 2.) **R.,** wś, pow. wyłkowyski, gm. i par. Wyłkowyszki, odl. od Wyłkowyszek 4 w., ma 4 dm., 27 mk. W 1827 r. było 4 dm., 27 mk. 3.) **R.** al. *Rymaszyszki*, wś, pow. władysławowski, gmina Świątoszyn, par. Poniemoń Ferg., odl. od Władysławowa 44 w., ma 3 dm., 22 mk. 4.) **R.,** pow. władysławowski, gm. Leśnictwo, par. Władysławów, odl. od Władysławowa 10 w., ma 8 dm., 50 mk. W 1827 r. było 7 dm., 66 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo. 5.) **R.,** wś nad Niemnem, pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Sudargi, odl. od Władysławowa 37 w., leży przy samej granicy od Prus, posiada przykomórek celny, ma 18 dm., 164 mk., 686 mr. W 1827 r. było 21 dm., 143 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Kidule.

Romaniszki 1.) folw. i dobra nad stawem i pot. Pieleka, pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Łyntupy, okr. wiejski Romaniszki; folw. ma 31 mk. katol. i 4 żydów; własność Dowgiałłów; włościanie wnieśli 10,408 rs. 12 kop. wykupu za wydzieloną ziemię. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: Sobołka, Pieleka, Zielonka i Girucie, oraz zaśc.: Dziaboszyszki, Piotrzyszki, Janowo i Margiszki, w ogóle 163 dusz rewiz. włośc. uwłaszczonych. 2.) **R.,** zaśc. włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 24 w. od Święcian, 1 dm., 9 mk. kat. 3.) **R.,** zaśc. szl., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 31 w. od Trok, 1 dm., 14 mk. katol. 4.) **R.,** wś włośc. nad pot. Wirszubką, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Muśniki, o 5 w. od gminy a 41 w. od Wilna, ma 2 dm., 16 mk. katol. (8 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Dukszty. 5.) **R.,** wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Izabelin, o 8 w. od gminy, 18 dusz rewiz.; należy do dóbr Izabelin Wołłowiczów. 6.) **R.,** wś szl., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 37 w. od Wilna, 1 dm., 11 mk. starowier. 7.) **R.,** zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 46 w. od Nowoaleksandrowska. 8.) **R.**, u Buszyńskiego *Romaszkiszki*, dobra, pow. rossieński, gm. Kielmy, o 34 w. od Rossień. 9.) **R.**, folw., pow. rossieński, gm. Szydłów, par. Cytowiany, o 32 w. od Rossień, własność Przeciszewskich. W dokum. z 1595, 6 i 7 r. występują R., folw. dóbr Cytowiany, we włości widuklewskiej. W dokumentach występują jeszcze: R. (z 1598 r.), dobra w Poniewieżu, we włości wilkijskiej (pow. kowieński); R. (z 1592 i 1596 r.), dobra we włości medygiańskiej (pow. telszewski); R., dwór nad Dubissą, we włości rossieńskiej i R., niwa w Mejliszkach, we włości tondziagolskiej (pow. rossieński). 10.) **R.,** wś, pow. rossieński, gm. aleksandrowska, par. nowomiejska, o 111 w. od Rossień. 11.) **R.,** wś, pow. szawelski, gm. Popiclany, o 57 w. od Szawel. 12.) **R.,** folw., pow. wiłkomierski, gm. Żmujdki, o 21 w. od Wiłkomierza. *J. Krz.*

Romaniszkia 1.) niwa we wsi Kompy, we włości wilkijskiej (pow. kowieński), w dok. 1593 r. 2.) **R.** (w dokum. z 1596 r.), uroczysko w dobrach Owksztelki, we włości kroskiej (pow. rossieński). 3.) **R.,** niwa w dobrach Golniach, we włości ejragolskiej (pow. kowieński).

Romaniuki *Nowe* i *Stare*, wś, pow. suwalski, gm. Andrzejewo, par. Puńsk, odl. od Suwałk 23 w. R. Stare mają 9 dm., 67 mk.; R. Nowe 14 dm., 83 mk. W 1827 r. było 3 dm., 32 mk., par. Wiżajny.

Romaniuki, wś nad bezim. dopł. Newdy, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Koszelewo, ma 5 osad pełnonadziałowych; miejscowość dość leśna, lekko falista. *A. Jel.*

Romaniuny, wś włośc. nad rzką Komajką, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Hoduciszki, o 28 w. od Swięcian, ma 26 dm., 209 mk., w tej liczbie 198 katol. i 11 żydów (w 1864 r. tylko 71 dusz rewiz.).

Romanka, szczyt w Beskidzie zach., w dziale płn.-zach., w paśmie poprzecznym, wybiegającym od grzbietu granicznego na północ, mianowicie od Rysanki, hali Lipowskiej i Marszałkowej, a kończącym się ponad Żywcem u ujścia Koszarawy do Soły górą Grójcem. Wznosi się na gr. gmin Żabnicy, Sopotni Małej i Wielkiej, w pow. żywieckim i dochodzi 1366 mt. npm. (szt. gen.). Miejsce znaku triang. Porów. *Lipowska Góra.* *Br. G.*

Romanki, folw., pow. kaliski, gm. Pamięcin, par. Rychnów, odl. od Kalisza 14 w., 1 dm.

Romanki, w dokum. *Romankowo* i *Romankowce*, wś nad strumieniem uchodzącym do Niemii, pow. mohylowski, okr. pol. Łuczyniec, gm. Koryszków, par. Kopajgród, przy trakcie z Kopajgrodu do Dołhowiec, ma 152 osad, 612 mk., 757 dzies. ziemi włośc., 857 dworskiej, 25 cerkiewnej; cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1736 r., filialna par. Kopajgród. Własność niegdyś Borkowskich, następnie Sulatyckich, dziś ich sukcesorów. Niegdyś wchodziła w skład ststwa barskiego. W lustracyi odbytej w 1615 r. przez kaszt. kamienieckiego Humieckiego, wymieniona dwukrotnie, raz pod nazwą Romankowce jako wś w ststwie barskiem podległa lustracyi, do

której, łącznie ze wsiami Agdassów, Serebria i Jurkowce, rościli sobie prawo Mytkowie, powtórnie zaś pod nazwą Romanowo, jako wś starą sumą onerowana, i wraz z Alcydajowem, Koraczyńcami, Oziaryńcami, Srebrną, Huchrynem, Agdasowem, Serebryją i Jurkowcami należąca prawem dożywotniem do ks. z Ostroga Radziwiłłowej, kasztelanki trockiej (ob. Jabłonowski, Lustr. 39 i 68).

Romanki, część Kobylnicy Wołoskiej, w pow. cieszanowskim.

Romanki, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, st. p. Bajtkowo, 5 dm., 27 mk., 119 ha.

Romankoucy, ob. *Romankowce.*

Romankowce, ob. *Romanki.*

Romankowce, mołd. *Romankoucy*, duża wś, pow. chocimski gub. bessarabskiej, gm. R., par. Chocim, przy drodze z Serbiczan do Seliszcz. Posiada cerkiew drewnianą, 206 dm. (1868 r.), zarząd gminny (wołost). Należała do Balanieckiego, potem Komara, dziś Krupeńskiego, marszałka pow. chocimskiego. *X. M. O.*

Romankowo, *Romanówka*, niegdyś *Romankowy -Kurhan*, osada nad Dnieprem, w pow. i gub. ekaterynosławskiej, na pograniczu pow. wierchniednieprowskiego, na płn.-zchd od Ekaterynosławia, ma 600 mk., dwie cerkwie, szkołę, trzy jarmarki bardzo handlowe. W okolicy znajdowała się pierwotna Sicz kozacka.

Romankowy Kurhan, ob. *Romankowo.*

Romanłówka (w dok. z 1589 r.), niwa na granicy dóbr Judajn, we włości retowskiej (pow. rossieński), 2 wł. i 3 mr. rozległa.

Romanów 1.) wś włośc., pow. gostyński, gm. i par. Słubice, ma 7 osad, 65 mk., 186 mr. Wchodziła w skład dóbr Jamno. 2.) **R.,** folw., pow. gostyński, gm. Łąck, par. Gombin, ma 68 mk., 36 mr. 3.) **R.,** cztery folw., pow. łódzki, gm. Rąbień, par. Kazimierz; 1-y ma 1 dm., 69 mr.; 2-i 1 dm., 9 mk., 49 mr.; 3-i 1 dm., 6 mk., 65 mr.; 4-y ma 30 mr. 4.) **R.,** kol. i os. karcz., pow. łódzki, gm. Gospodarz, par. Rzgów; kol. ma 27 dm., 229 mk., 556 mr. włośc.; os. karcz. 1 dm., 6 mk., 94 mr. dwors. 5.) **R.,** folw., pow. łódzki, gm. Puczniew, par. Dalików, ma 1 dm., 10 mk., 94 mr. W 1827 r. było 1 dm., 6 mk. 6.) **R.,** wś, pow. kolski, gm. Kościelec, par. Dobrów, odl. od Koła 4 w., ma 9 dm., 78 mk. 7.) **R.,** folw., pow. turecki, ob. *Grabieniec.* 8.) **R.,** wś i fol., pow. kaliski, gm. i par. Iwanowice, odl. od Kalisza 26 w.; wś ma 3 dm., 46 mk., 13 mr.; folw. 4 dm., 19 mk. Wś wchodziła w skład dóbr Główczyn. Fol. R., w 1869 r. oddzielony od dóbr Główczyn, rozl. mr. 212: gr. or. i ogr. mr. 180, łąk mr. 24, nieuż. mr. 8; bud. z drzewa 11. 9.) **R.,** kol., pow. radomski, gm. Gębarzow, par. Kowala Stępocina, odl. od Radomia 9 w., 16 dm., 95 mk., 253 mr. 10.) **R.,** wś włośc., pow. radomski, gm. i par. Jedlińsk, odl. od Radomia 17 w., ma 8 dm., 136 mk., 220 mr. Wchodziła w skład dóbr Jedlonka. 11.) **R.,** folw., pow. radomski, gm. Radzanów, par. Wyśnierzyce, odl. od Radomia 28 w., 22 dm., 104 mk., 702 mr. 12.) **R.,** os. górn., pow. konecki, gm. Chlewiska, par. Wysoka, odl. od Końskich 36 w., ma 2 dm., 5 mk., 16 mr.; kuźnica żelazna. 13.) **R.,** os. nad rz. Kamienną, pow. opatowski, gm. Częstocice, par. Szewna (par. Ostrowiec), odl. od Opatowa 16 w., ma 1 dm., 5 mk., 1 mr. 14.) **R.,** folw., pow. opatowski, gm. Modliborzyce, par. Strzyżowice, odl. od Opatowa 10 w., ma 2 dm., 4 mk., 272 mr. W 1827 r. był 1 dm., 5 mk. Wchodzi w skład dóbr Kobylany, należących do szpitala w Kurozwękach. 15.) **R.,** folw., pow. pińczowski, gm. i par. Czarnocin, odl. 20 w. od Pińczowa. Oddzielony w 1876 r. od dóbr Czarnocin, ma 270 mr. obszaru. 16.) **R.,** folw., pow. kielecki, gm. i par. Piekoszów. W 1827 r. 1 dm., 3 mk. 17.) **R.,** folw. i wś, pow. lubelski, gm. i par. Krzczonów; folw. ma 860 mr., wchodzi w skład dóbr Jabłonna; wś ma 4 os., 58 mr., wchodziła w skład dóbr Kozarzów. 18.) **R.,** wś i folw. nad rz. Wieprz, pow. krasnostawski, gm. Krasnystaw, par. Tarnogórz, odl. 7 w. od Krasnegostawu. W 1827 r. było 27 dm., 157 mk. W 1871 r. folw. R. lit. A. rozl. mr. 520: gr. or. i ogr. mr. 304, łąk mr. 71, pastw. mr. 7, wody mr. 4, lasu mr. 131, nieuż. mr. 3; bud. mur. 1, z drzewa 13; las nieurządzony. Wś R. os. 22, z gr. mr. 143. 19.) **R.,** folw., pow. garwoliński, gm. Ułęż, par. Żabianka, ma 1 dm., 12 mk., 637 mr. 20.) **R.,** wś włośc., pow. garwoliński, gm. i par. Łaskarzew, ma 11 dm., 106 mk., 137 mr. Wchodziła w skład dóbr rząd. donacyjnych Dąbrowa. 21.) **R.,** folw. i dobra, pow. włodawski, gm. Romanów, par. Wisznice, odl. 21 w. od Włodawy, w pobliżu Bugu, posiada piękną rezydencyą ze starożytnym ogrodem, obserwatoryum meteorologicznym, biblioteką, kaplicą, 10 dm., 59 mk. Spis z 1827 r. podaje 48 dm., 270 mk. i par. Międzyrzec (zapewne wliczono tu ludność przyległych wsi). Dobra R. składały się w 1874 r. z folw.: R., Chmielita i Dąbrowa, wsi: Czeputka, Wygnanka i Sosnówka, rozl. mr. 4794: folw. R. gr. or. i ogr. mr. 720, łąk mr. 249, pastw. mr. 186, lasu mr. 3200, nieuż. mr. 54, razem mr. 4408; bud. mur. 8, z drzewa 40; płodozmian 9-polowy; folw. Chmielita gr. or. i ogr. mr. 103, łąk mr. 97, pastw. mr. 3, nieuż. mr. 11; bud. z drzewa 7; płodozmian 6-polowy; folw. Dąbrowa gr. or. i ogr. mr. 157, lasu mr. 12, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 5; płodozmian 8-polowy; las urządzony, pokłady torfu, 2 cegielnie, wiatrak. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś Czeputka os. 38, z gr. mr. 1068; wś Wygnanka

os. 29, z gr. mr. 718; wś Sosnówka os. 72, z gr. mr. 1478. Była to dawna posiadłość Sapiehów, którzy wznieśli tu drewniany, piętrowy pałac, na murowanych sklepieniach (1580 r.) i założyli ogród. W końcu XVIII w. ks. Teodora z Jabłonowskich Sapieżyna z synem Aleksandrem sprzedała te dobra Malskim. Błażej Malski wystawił na dawnych sklepieniach murowaną rezydencyą, a matka żony jego Konstancya Nowowiejska wzniosła kaplicę w stylu włoskim. Od Malskich przeszły te dobra w ręce Kraszewskich. Tu w młodości przebywał Józef Ignacy Kraszewski, a brat jego Kajetan, znany z prac literackich i naukowych, jest obecnym właścicielem tej pięknej siedziby. Ogród przechował jeszcze piętno włoskich ogrodów XVI ¼w. w swym układzie. Strzyżone szpalery i niebotyczne świerki są jego główną ozdobą. Zasługą obecnego posiadacza jest utworzenie obserwatoryum i bogatego księgozbioru. Obserwatoryum astronomiczne urządzone w r. 1857 posiada wielki refraktor Steinheila z Monachium, lunety i instrumenta Starkego i Ploessla z Wiednia, Leverboursa z Paryża, Mortiusa z Berlina itd., zbiór narzędzi do obserwacyi meteorologicznych. Biblioteka liczy około 10,000 tomów z działu nauk przyrodzonych, fizyki, literatury, historyi. Jest tu prawie kompletny zbiór herbarzy, wiele kronik, rzadkich druków, dokumentów, i oddzielny zbiór autografów, zebrany staraniem Bogusława Kraszewskiego, syna Kajetana. Zbiór oryginalnych współczesnych portretów z XVI, XVII i XVIII w. obejmuje przeszło 80 rzadkich i ciekawych wizerunków, między innemi: Bony, Batorego, Czarnieckiego, Krzysztofa Radziwiłła i jego żony Sobieskiej, Karola Radziwiłła panie kochanku, Stanisława Jabłonowskiego, Kazimierza Pułaskiego, księdza Marka, Bohdana Chmielnickiego, generała Madalińskiego, Adama Ponińskiego (Bacciarelli), Fryderyka Augusta (Vogel) i bardzo wiele innych zasługujących na uwagę. W kaplicy znajduje się kielich pięknej roboty z XVII w., oraz krucyfiks hebanowy z figurką z kości słoniowej, nadzwyczaj piękny, przywieziony z Saragossy przez jednego z legionistów. Opis R. mieszczą: „Kłosy“ (Nr 578 z 1876 r.), „Przyroda i Przemysł (1880 Nr 13), „Złota Księga“ Żychlińskiego (I, 100). R. gmina graniczy z gm. Horodyszcze, Opole i Wyryki, ma 3705 mk. i 2442 mr. obszaru, urząd gm. we wsi Sosnowce, s. gm. okr. I i st. pocz. w os. Wisznice. W skład gm. wchodzą: Aleksandrowo, Chmielita, Czeputki, Dąbrowo, Dybów, Lipinki, Motwica, Perechod, Pohoryle, Romanów, Rozwadówka, Rzeszczynka, Sapiehów, Sosnówka, Wygnanka i Żuławy. *Br. Ch.*

Romanów 1.) odludny zaśc. nad rzką Bereźnicą, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Zaczyste. 2.) **R.** al. *Romanowo*, mko nad rzeką Wuswą, lew. dopł. Morocza, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, o 23 w. od Słucka, przy gośc. ze Słucka do mka Cimkowicz i Nieświeża, ma około 130 osad, zamieszkałych przeważnie przez żydów. Dwie cerkwie: św. Mikołaja i św. Jerzego, zarząd gminny, szkółka ludowa. Gmina romanowska składa się z 9 okręgów (starostw) wiejskich, ma 751 osad, zamieszkałych przez 3834 włościan pł. męz., nadzielonych 10,550 dzies. ziemi. Miejscowość równa, dość leśna, grunta urodzajne, łąki dobre, Mko R. w 1600 r. jako wiano ks. Zofii Olelkiewiczówny przeszło w dom ks. Radziwiłłów, obecnie należy do dóbr Dochtorowice, spadkobierców ks. Wittgensteina. 3.) **R.**, *Romanowo*, wś i dobra, pow. rossieński, gm. i par. Rossienie, o 4 i 5 w. od Rossień; własność Polencza. 4.) **R.**, ob. *Romanowo*. *Al. Jel.*

Romanów 1.) w dokum. *Romanowo*, wś nad rzką Konopelką, pow. łucki, okr. pol. Rożyszcze, gm. Romanów, na pograniczu pow. dubieńskiego, o 22 w. na wschód od Łucka, 10 w. od Ołyki. W połowie XVI w. wraz z Worotniowem należała do Piotra Kiszki al. Kiszczyca. W 1860 r. własność sukcesorów Aleksandra Kożuchowskiego. Do dóbr romanowskich należą wsi: Kleczanie, Kotów, Werchówka, Worotniów i Zwirów. Liczne wzmianki o R. znajdują się w dokum. ogłoszonych przez Kijowską arch. komisyę. 2.) **R.**, dawna nazwa mka Kołki, w pow. łuckim (ob. t. IV, 273). 3.) **R.**, w dokum. *Romanów Wielki*, mko nad rzką Lesną, pow. nowogradwołyński, przy trakcie z Połonnego do Żytomierza, o 60 w. na płd.-wschód od Nowogrodu Wołyńskiego i o tyleż od Żytomierza odległe, ma 141 dm., 818 dusz rewiz. włościan, nadzielonych 1920 dzies. ziemi. Posiada zarząd gminny, cerkiew, dom modlitwy żydowski, aptekę, st. pocz. konną do przewozu urzędników, gorzelnię i smolarnię. Była tu filia parafii katol. Cudnów. Jeszcze w 1850 r. była w R. szkoła głuchoniemych. Od 1817 do 1821 r. istniało tu gimnazyum, utrzymywane przez jezuitów (wiadomość o tych szkołach podał Miesięcznik połocki z 1818 r.). Nadto był tu klasztor wizytek, z pensyonatem dla panien szlacheckiego rodu. Dawniej w R. był wspaniały pałac, przeszło ze stu pokojów składający się, w którym znajdowała się kaplica, bogate zbiory obrazów, rzeźb, starożytności, biurko darowane przez Maryę Antoninę cesarzowej Katarzynie II, ogromnej ceny łoże tejże cesarzowej, prześliczne stoły mozajkowe, malachitowe i inne. Zbiory te przez znawców ocenione były przeszło na milion rubli. Przy pałacu był

wielki park ze zwierzyńcem, teatr, opera i balet. Wszystko to założone i zebrane przez senatora hr. Ilińskiego, który przez cesarza Pawła wyłącznie faworyzowany, ogromnemi przez niego był obdarzony skarbami. Dziś w R. ledwie ślady z tego wszystkiego pozostały. Pałac, który najdłużej i najlepiej się utrzymywał, przed niewielu laty padł pastwą płomieni, a liczne zbiory sztuki i starożytności rozproszyły się po różnych miejscach a wiele z nich od pożaru przepadło. Obecny właściciel Henryk Stecki posiada tu wiele rodzinnych pamiątek, jak zbiory archiwalne, stare portrety, pamiątkowe sprzęty, puchary itp., przeniesione z Międzyrzecza. Dobra romanowieckie, mające 17,152 dzies. ziemi dworskiej, składają się ze wsi: Kozary, Hołubeć, Wróblowiecka Osada, Szulajówka, Rajec, Romanowska Osada, Melańce i Wójtowce. Pomiędzy R. a wsią Kozary bierze początek rzka Niwna (dopł. Słuczy). W R. urodził się muzyk Ign. Feliks Dobrzyński. Rozległą włość romanowską wraz z Cudnowem w połowie XVI w. trzymała „kniahyni Ilinaja“, znana Beata ks. Ostrogska, z domu Kościelecka, nie spełniając przynależnych powinności, jak widać z rewizyi zamku żytomierskiego odbytej 1545 r. Włość romanowska „była k zamku, z toje wołosti była dań hroszowaja i medowaja i służba na zamok, w kotoroj wołosti i teper jest osmdesiat służeb ludej, tuju wołost uprosił sobie u korola JMC starosta żytomirski neboszczyk pan Dmitr i syn jeho Bohuchwał, tuju wołost derżyt knehini Ilinaja k Czudnowu, z toje wołosti żadnoje pomoczy ani roboty niet, wsiu powinowatost ich obernuła k Czudnowu, a na to dej żadnoje twerdosti ne majet“. Włość romanowska zobowiązana była w zamku żytomierskim: „wezu worotnuju i ktomu dwie horodni.....werch pokrywati, i kołodki i kamenie na toj weży i na horodniach kłasti, i klikat', i staceju i podwody dawati, a teper tuju wołost derżyt knahyni Ilinaja k Czudnowu, i toje powinnosti ne każet pełniti“ (Jabłonowski, Rewizye, 142 i 129). Na mocy tranzakcyi kolbuszowskiej ostatni ordynat Ostrogski darował w 1753 r. R. Wielki Ołtarzewskiemu. Następnie włość romanowska przeszła na własność hr. Ilińskiego a w końcu do Steckich. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 2: 484. 4.) **R.**, st. dr. żel. kijowsko-brzeskiej, w pow. nowogradwołyńskim, pomiędzy st. Olszanką (w pow. żytomierskim, o 13 w.) a Peczanówką (o 11 w.), odległą jest o 222 w. od Kijowa, 75 od Koziatyna a 132 w. od Zdołbunowa. 5.) **R.**, wś i folw., pow. zasławski, należy do klucza sławuckiego. 6.) **R.**, wś, pow. zasławski, i folwark należący do klucza białogródeckiego dóbr sławuckich. 7.) **R.**, ob. *Romanowo*, *Romanówka* i *Romanowska Osada*. *J. Krz.*

Romanów 1.) rus. *Romaniw*, wś, pow. bobrecki, 11 klm. na płn.-wsch. od Bóbrki, urz. pocz. w miejscu. Na zach. leżą Podhorodyszcze i Dźwinogród, na płn. Horodysławice, na płn.-wsch. Podjarków, na wschód Siedliska i Kopań, na płd. Świrz (dwie ostatnie w pow. przemyślańskim). Wieś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem potoków: Kiszczyce, powstającego w płn.-zach. narożniku wsi, a uchodzącego do Kabanówki (dopływu Pełtwi), i małej strugi podążającej do pot. Kocurowskiego. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru (280 mt.). Na płd. od nich wznosi się „Kamienna Góra“ do 435 mt. (znak triang). Płd część wsi lesista; zajmują ją las Podhorodyszcze ze szczytem Kamula 477 mt. Na płn. od zabudowań leży folw. i gorzelnia. Płn. część wsi opada do 268 mt. Na nagim szczycie góry Kamiennej (al. Romanowskiej) sterczą ogromne głazy piaskowca nakształt zwalisk. Płn.-wsch. ściana spada stromo ku przepaści, z której sterczą wierzchołki drzew na dnie rosnących. Stok płn.-zach. pokrywa pokład piasku, zawierający między innymi skamieniałościami najliczniej rodzaje *Ostrea* i *Terebratula* (Dzięddzielewicz, Krawędź wyżyny podolskiej między Świrzem a Gniłą Lipą, Kosmos, II, str. 43). Własn. więk. (hr. Alfreda Potockiego) ma roli or. 516, łąk i ogr. 186, pastw. 22, lasu 2247 mr.; wł. mn. roli or. 906, łąk i ogr. 418, pastw. 148, lasu 2 mr. W r. 1880 było 171 dm., 1013 mk. w gm., 16 dm., 148 mk. na obsz. dwor.; 130 rz.-kat., 953 gr.-kat.. 78 izrael.; 185 Polaków, 947 Rusinów, 28 Niemców. Par. rz.-kat. w Bóbrce, gr.-kat. w miejscu, dek. bobrecki, archidyec. lwowska. Do par. należą: folw. Czerniów (al. Czerniejów) i wieś Podhorodyszcze. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała, szkoła etat. jednokl. i kasa pożyczk. z kapit. 1656 złr. W r. 1601 rozgraniczono wsie: Świrz, Romanów i Podhorodyszcze (Arch. kraj. we Lwowie, T., t. 40, str. 1435). W r. 1563 wydany był przywilej założenia miasta Romanowa w ziemi lwowskiej (Rkp. Os. Nr 2836, str. 129). W r. 1689 uwalnia Jan III księdza obrz. gr. w Romanowie Grzegorza Lewickiego od ponoszenia wszelkich ciężarów (l. c. C., t. 458, str. 2724). R. jest miejscem urodzenia (1804 r.) Józefa Supińskiego, ekonomisty, pierwszego u nas samoistnego pracownika na polu socyologii. 2.) **R.**, gajówka i pasieka koło Folwarków, na obsz. dwor. Monasterzysk, w pow. buczackim. 3.) **R.** al. *Romaniw*, grupa domów w Bruchnalu, pow. jaworowski. *Lu. Dz.*

Romanów 1.) al. *Romanowo*, niem. *Romanshof*, osada wiejska, pow. czarnkowski, z kośc. protestanckim, rozciąga się wzdłuż le-

wego brzegu Noteci, na przestrzeni prawie milowej od Wałkowic, naprzeciw Radolina, popod Czarnków; par. katol. Czarnków, prot. w miejscu, poczta i st. dr. żel. w Czarnkowie. R. dzieli się na 2 oddzielne gminy: Górną i Dolną; razem ma 158 dm., 2057 mk. (555 kat., 1502 prot.) i 1220 ha obszaru (925 roli, 33 łąk, 40 lasu); ha roli przynosi od 8·62 do 9·01, łąk 18·80 a lasu 0·78 mrk. W r. 1831 było tu 149 dm., 1111 mk. (136 kat., 975 prot.). Kościół prot. powstał po r. 1860. 2.) **R.**, folwark do Niechanowa, pow. gnieźnieński, o 6 klm. na północo-zachód od Witkowa, przy trakcie gnieźnieńskim, nie wykazany w nowszych spisach urzędowych; ok. r. 1793 należał do Stefana Garczyńskiego, dziedzica dóbr niechanowskich. 3.) **R.**, wś i okrąg wiejski, pow. krotoszyński (Koźmin), o 7 klm. na północo-zachód od Krotoszyna; par. Starogród, poczta w Kuklinowie, st. dr. żel. w Krotoszynie; ma 21 dm., 147 mk. W skład okr. wchodzi probostwo starogrodzkie z 2 dm. i 16 mk.; cały okr. liczy 23 dm., 163 mk. (141 kat., 22 prot.) i 190 ha obszaru (173 roli, 10 łąk); cz. doch. z ha roli wynosi 8·62, z ha łąk 7·44 mrk. R. powstał w bieżącym dopiero stuleciu. 4.) **R.** al. *Romanowo*, wś, pow. średzki, o 6 klm. na północ od Środy, na bitym trakcie kostrzyńskim; par., poczta i st. dr. żel. w Środzie; 18 dm., 141 mk. katol. i 148 ha obszaru (138 roli); ha roli przynosi 14·49 mrk czystego dochodu. *E. Cal.*

Romanow Borysoglebsk, mto powiatowe gub. jarosławskiej, nad rz. Wołgą, o 36 w. od Jarosławia odl., ma 5828 mk., 9 cerkwi, szkołę powiat., szpital, bank, st. pocz. i przystań statków parowych; fabryki kleju, skór, octu, rozwinięte ogrodnictwo; dwa jarmarki. Założone około 1370 r., pierwotnie składało się z mta Romanowa, założonego przez Romana Wasilewicza, ks. jarosławskiego, i słobody Borysoglebska, będącej następnie mtem powiatowem, które zostały połączone w 1822 r. *Romanowo-borysoglebski* powiat ma na przestrzeni 2636·5 w. kw. 88639 mk., zajmujących się rolnictwem. Powierzchnia równa, gleba gliniasta, zroszona rzekami systemu Wołgi, lasy zajmują 16% ogólnej przestrzeni.

Romanów Chutor, wś, pow. lipowiecki, w 1 okr. pol., gm. Ilińce (Lińce), o 10 w. od Lipowca, ma 415 mk.

Romanowa Dolina, folw., pow. konstantynowski, gm. Pawłów, par. i okr. sąd. Janów ma 262 mr. obszaru. *Rz.*

Romanowa Góra, góra na obszarze gm. Łyskowa, pow. żydaczowski, na wsch. od wsi, między pot. Dąbrówką (od zach.), dopł. Świcy, a Podberezą (od wsch.), dopływem Lutynki, wpadającej także do Świcy; 307 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Romanowa Wola, wś, pow. liski, w okolicy górskiej i lesistej, na dziale wodnym dopływów Strwiąża, u źródłowisk Dźwiniackiego pot. i dopływów Soliski, mianowicie u źródeł Olszanicy. Przez dolinę zabudowaną wsiami: Berechy Dolne, Łodyna, Dźwiniacz Dolny, Wola Romanowa i Serednice prowadzi droga łącząca te gminy na płd.-zach. z Ustrzykami a na zachód z Liskiem. Dolinę ścieśnia od południa strome pasmo lesiste Strymyna ze szczytami Magóra (731 mt.) i Kamena (769 mt.), od północy niższe płaskie wzgórze, z najwyższym punktem sięgającym w Wysokim dziale leskowackim 641 mt. Wysokość doliny koło Romanowej Woli wynosi 523 mt. Wś graniczy na płd.-wsch. z Dźwiniaczem Dolnym a na płn.-zach. z Serednią. Najbliższą wsią na płn. jest Leszczowate a na płd. Ustyanowa. Parafia rzym.-kat. w Jasieniu, gr.-kat. w Dźwiniaczu Dolnym a urz. pocz. w Ustrzykach Dolnych (9·3 klm.). Wś wraz z obszarem większej pos. (Abe Beissa) ma 35 dm. i 233 mk.; 30 rzym.-kat., 186 gr.-kat. i 17 izrael. Obszar więk. pos. ma 195 mr. roli, 12 mr. łąk, 21 mr. pastw. i 102 mr. lasu; pos. mn. 299 mr. roli, 28 mr. łak, 74 mr. pastw. i 22 mr. lasu. Gleba iłowata na pokładzie piaskowym a lasy przeważnie świerkowe. *Mac.*

Romanowce *Rządowe* i *R. Prywatne*, wś, pow. sejneński, gm. i par. Krasnopol, odl. od Sejn 8 w. R. Rządowe mają 7 dm., 78 mk., R. Prywatne 17 dm., 143 mk. W 1827 r. R. Prywatne miały 9 dm., 68 mk. a Rządowe 3 dm., 27 mk.

Romanowce 1.) wś nad rzką Jelnianką, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Mikołajów, o 18 w. od Dzisny, ma 2 dm., 15 mk. katol. 2.) **R.**, folw. pryw. nad rz. Lebiodką, pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 21 w. od Szczuczyna, 14 mk. 3.) **R.**, wś, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Dobrowola, o 41 w. od Wołkowyska.

Romanowce, ob. *Romanówka.*

Romanowe sioło, wś, pow. zbaraski, sąd pow. Zbaraż o 15 klm. na płn.-zachód, par. rz.-kat. Hałuszczyńce o 4 klm. na południe, gr.-kat. Kujdańce o 2 klm. na północ, urz. pocz. Romanówka o 7 klm. na płd.-zachód, st. dr. żel. Karola Ludwika i tel. Maksymówka o 9·6 klm. na północ. Granice: wschod. Bogdanówka, płd. Hałuszczyńce, płd.-zach. Romanówka, płn.-zach. Kujdańce, płn. Maksymówka; przestrzeń dwors. 1051, włośc. 1073 mr. Ludność w 1857 r. 709; w 1870 r. 782; w 1880 r. w gm. 744, na obsz. dwor. 92; rz.-kat. 315, gr.-kat. 450; szkoła 1-klasowa etat., kasa pożyczk. z kapit. 1190 złr. Właśc. pos. dwor. Hilary Kemplicz i Bronisław Pokrzywnicki.

Romanowicze 1.) okolica szlach. nad rz.

Derażenką, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Orla, o 55 w. od Lidy, ma 15 dm., 99 mk. (w 1864 r. 24 dusze rewiz.). Obok wś włośc. t. n., 6 dm., 57 mk. (w 1864 r. 29 dusz rewiz.; własność Wojciechowskich). 2.) **R.**, zaśc. na północnym krańcu pow. mińskiego, w pobliżu granicy pow. borysowskiego, w gm. Białarucz; miejscowość lekko falista, dość leśna, grunta szczerkowe. 3.) **R.**, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Pacowszczyzna, o 53 w. od Słonima. 4.) **R.**, (w dokum. z 1592, 6, 7 i 8 r.), dobra we włości wilkijskiej (pow. kowieński). 5.) **R.**, wś nad Ipucią, pow. homelski, gm. Homel, ma 174 dm. i 905 mk., z których 5 zajmuje się stolarstwem, 10 furmaństwem, 30 wychodzi na zarobek. Cegielnia produkująca rocznie 120,000 sztuk cegieł. Przeprawa promem przez rz. Ipuć. *J. Krz.*

Romanowiecka Słoboda, wś, pow. nowogradwołyński, gm. Romanów, ma 63 dusz włościan, ziemi włośc. 400 dz. Należy do dóbr nowo-zwiahelskich, własność z Uwarowych Miezieńcowej. *L. R.*

Romanówka 1.) al. *Rogóżki*, pow. kozienicki, gm. Maryampol, par. Głowaczów, ma 9 os. i 126 mr. W 1827 r. było 10 dm., 176 mk. Wchodziła w skład dóbr Leżenice. 2.) **R.**, folw., pow. sandomierski, gm. Dwikozy, par. Góry Wysokie, odl. od Sandomierza 9 w., ma 1 dm., 3 mk., 200 mr.; należy do dóbr Garbów. 3.) **R.**, wś, pow. tomaszowski, gm. i par. Krynice.

Romanówka 1.) zaśc. szlach., pow wilejski, w 2 okr. pol., gm. Krajsk, okr. wiejski Hryniewicze, o 5 w. od gminy a 65 w. od Wilejki, przy b. dr. pocz. borysowskiej, ma 1 dm., 16 mk. (w 1864 r. 3 dusze rewiz.). 2.) **R.**, wś, pow. mozyrski, w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. Mieleszkiewicze, ma 20 osad pełnonadziałowych; grunta lekkie, nieco falisté, nad poziomem okolicznych bagien. 3.) **R.**, folw., pow. nowogródzki, w 2 okr. horodyszczańskim, gm. Koszelewo, przy drożynie ze wsi Kruciłowa do Nowojełki; miejscowość nieco falista, dość leśna, grunta dobre. 4.) **R.**, folw. w zachodniej stronie pow. rzeczyckiego, nad rzką Brod, uchodzącą do Prypeci pod Narowlą, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Narowla; okolica lesista, tu i owdzie wzgórzami usiana. 5.) **R.**, folw., pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Dworzec, o 49½ w. od Słonima. 6.) **R.**, wś, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. R., o 19 w. od Sokółki. 7.) **R.**, uroczysko, tamże, o 20 w. od Sokółki. 8.) **R.**, wś i dobra, pow. wołkowyski, w 1 okr. pol., gm. Izabelin, o 13 w. od Wołkowyska. 9.) **R.**, wś, pow. wiłkomierski, gm. Uciany, o 47 w. od Wiłkomierza. 10.) **R.**, wś, pow. sieński, gm. Pustyń, ma 35 dm. i 144 mk.

Romanówka, mylnie *Komanówka*, rzeka w pow. olhopolskim, lewy dopływ Jałańca. Ma źródła na gruntach wsi Potaszni, mija wsie: Romanówkę i Kedraszówkę i uchodzi do Jałańca. *X. M. O.*

Romanówka 1.) słoboda, pow. berdyczowski, w 1 okr. pol., gm. Bystrzyk, o 5 w. od Berdyczowa, par. praw. Piatyhorka, ma 898 mk. Za czasów cesarza Mikołaja I założono tu osadę żydowską, z nadziałem ziemi ornej, z uwolnieniem od poboru wojskowego tych żydów, którzyby zajęli się rolnictwem. Były tu fabryki świec łojowych i waty. 2.) **R.**, w dokum. *Romanowce*, wś nad ruczajem nadpływającym od wsi Pałanoczki i uchodzącym we wsi Papużyńcach do Tykicza, pow. humański, na pograniczu pow. zwinogródzkiego, na zachd od mka Talne, w 3 okr. pol., gm. Moszurów, o 32 w. od Humania, ma 1756 mk. W 1863 r. było 1901 mk. prawosł., 16 kat., 10 rozkolników i 23 żydów; 2317 dzies. ziemi. Cerkiew Uśpieńska, drewniana, wzniesiona w 1762 r. i w 1845 r. z gruntu odnowiona, uposażona jest 52 dzies. ziemi. Wś należy do klucza talnowskiego Olgi z hr. Potockich hr. Szuwałowej. 3.) **R.**, wś rząd. na praw. brz. Irpenia, pow. kijowski, w 5 okr. pol., gm. Białogródka (Biełogorodka), o 20 w. od Kijowa a 6 w. od wsi Bielicze (par. prawosł.), ma 102 mk. prawosł. i 20 żydów, nadzielonych 262 dzies., z których płacą 193 rs. 8 kop. wykupu rocznie. Kaplica cmentarna p. w. św. Jerzego, wzniesiona w 1855 r. Wielki młyn wodny z pytlem, zbudowany przy tamie na Irpeniu. 4.) **R.**, wś nad rzką Tną, pow. nowogradwołyński, przy dawnym trakcie pocz. z Żytomierza do Nowograduwołyńskiego, o 68 w. na wschód od Nowogradu Wołyńskiego a 52 w. od Żytomierza. Ma zarząd gminny, 60 dm., 125 dusz włośc., ziemi włośc. 981 dzies. Na polach romanowieckich przy szosie zwiahelsko-żytomierskiej wznosi się kapliczka murowana, postawiona na pamiątkę ocalenia życia cesarza Aleksandra II od strzału Karakazowa. Egzystencyą kapliczki i wiecznej lampy przed obrazem Matki Boskiej zabezpieczono funduszem żelaznym ze składek zebranym. R. należy do dóbr nowozwiahelskich, własność z Uwarowych Miezieńcowej. 5.) **R.**, wś nad rzką t. n., pow. olhopolski, okr. pol. Berszada, gm. Dymówka, par. kat. Czeczelnik, odl. 22 w. od Olhopola, ma 106 osad, 420 mk., 564 dzies. ziemi włośc., 596 dworskiej, 33 cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, wzniesiona w 1777 r., ma 764 parafian. Należała do Moszyńskich, obecnie Jokiszów. 6.) **R.**, w dokum. *Romanczyce*, wś nad Zdwiżem, pow. radomyski, w 1 okr. pol., gm. Wodotyj, na płd-zchd od mka Brusiłowa, o 30 w. od Radomyśla a 6 w. od Wilny (par.

praw.), ma 326 mk.; w 1783 r. było tu 116 mk.; w 1863 r. zaś 283 mk. prawosł. i 30 katol., nadzielonych 486 dzies. ziemi, ocenionej na 9654 rs., z której płacą 576 rs. 84 kop. wykupu rocznie. Własność Wiktora Waksmana, który posiada 263 dzies. ziemi upraw., 322 lasu i 16 nieuż. Ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1, dodatki: 207. 7.) **R.**, wś, pow. radomyski, w 5 okr. pol., gm. Przyborsk, o 102 w. od Radomyśla, ma 109 mk. 8.) **R.**, wś u źródeł rz. Korczyka, dopł. Słuczy, pow. zasławski, par. Sławuta. 9.) **R.**, wś nad rzką Werbowcem, dopł. Tykicza Gniłego, pow. zwinogródzki, w 2 okr. pol., gm. Kalnibłoto, o 19 w. od Zwinogródki (par. katol.) a o 5 w. od wsi Werbowca i tyleż od Kalnibłota, ma 385 mk. Cerkiew drewniana p. w. św. Michała, wzniesiona w 1792 r., uposażona jest 35 dzies. ziemi. Rzeczka Werbowiec dzieli wś na dwie części. Jedna z nich w 1863 r. miała 266 mk. i 778 dzies. ziemi i była niegdyś własnością Piotra Listowskiego, potem drogą spadku Jaworskiego, od niego nabył ją Józef Darowski, który w 1867 r. sprzedał pułkow. Stahlowi. Druga część, zwana Radczycha, z 364 mk. i 387 dzies. ziemi (w 1863 r.); 350 mk. w 1885 r., należy do klucza kalnibłockiego (ekaterynopolskiego) dóbr państwa. Poprzednio wś wchodziła w skład ststwa zwinogródzkiego. *J. Krz.*

Romanowka, w dokum. *Romanów*, mko nad wielkim stawem, utworzonym przez rz. Unawę, dopł. Irpenia, pow. skwirski, w 3 okr. pol., gm. Romanówka, parafia katolicka Nowosielica, o 30 w. na północ od Skwiry odległe. Do miasteczka przylegają przedmieścia, stanowiące obecnie oddzielne wsie: Czerniawka Wielka i Mała. W 1863 r. było w R. 804 mk. w Czerniawce W. 425 a w Cz. M. 150 mk. prawosł.; nadto w ogóle 60 katol. i 10 rodzin żydów rolników. Ziemi należało do mka 1451 dzies., do Czerniawki W. 564 i tyleż do Cz. Małej. Obecnie jest w R. 1016 mk., w Czerniawce Wielkiej 648, w Małej zaś 102 mk. Cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., drewniana, na fundamentach murowanych, wzniesiona w 1853 r. na miejsce dawniejszej z 1701 r., która zgorzała w 1843 r. Uposażenie parocha stanowi 38 dzies. Do par. praw., oprócz R. i Czerniawki W. i M., należy wś Kaszlaki. Nadto w mku, w dworze dziedzica znajduje się kaplica katolicka. Podług podania było niegdyś w R. kilka cerkwi oraz klasztor katolicki, zburzony za czasów Chmielnickiego. Gmina romanowska składa się z 10 okr. wiejskich (starostw), obejmujących miasteczko i 10 wsi, mających w ogóle 1918 osad, zamieszkałych przez 11,630 osób. W gminie jest 17739 dzies. ziemi (8120 włośc., 9366 dwor. i 253 cerkiewnej). Okolica R. bogatą jest w zabytki archeologiczne. Mnóstwo tu jest odwiecznych kurhanów, w których znajdowano przedmioty dające świadectwo o starej kulturze miejscowej. W 1876 r. na sadybie Wolmanowej na Zarzeczu w R., przy kopaniu ogrodu znaleziono w ziemi dwie skorupy naczyń glinianych i 4 figurki lepione z gliny i wypalone na czerwono. Wyobrażają one jakieś zwierzę o 4-ch nogach, głowę jakiegoś bydlęcia z rogami, jakąś postać prawdopodobnie o 3-ch głowach i wyraźny tors kobiety. Wszystkie te zabytki złożone zostały w zbiorach akademii umiejętności w Krakowie. Oprócz tego różnocześnie znaleziono tu kilka złotych przedmiotów, jak np. złote blaszki ze starożytnemi gryfonami. Nareszcie pod kierunkiem prof. Antonowicza prowadzone rozkopy w tutejszych kurhanach wyłoniły z pod ziemi sporą zdobycz archeologiczną. Wszystko to dowodzi, że okolice R. musiały być ogniskiem prastarego osiedlenia. Trudno dziś orzec do jakiej epoki odnieśćby należało to osiedlenie, atoli owe złote blaszki z gryfonami, znajdowane tu a tak bardzo podobne do znajdowanych na Bosforze Cymeryjskim i w starożytnej Olbii, każą wnosić, iż te okolice były zamieszkiwane przez kolonistów Greków, osiedlonych nad morzem Czarnem, a których osady od czasów Herodota aż do pierwszej połowy III w. po nar. Chr. dotrwały. Zakres tych kolonii rozciągać się musiał i na dzisiejszą Ukrainę. Ale od tego czasu wieki całe upłynęły i dopiero za czasów Rusi dzielnicowej napotykamy w tej miejscowości pierwszy ślad życia osiadłego. W tych czasach istniała tu osada „Skwir“ czyli t. zw. „Oddział skwirski“ lub też „Połowieczczyzna“, ztąd tak mianowana, iż rodzina Połowców posiadała ten obszar, nadany jeszcze przez w. ks. kijowskich Tuhorkanowi, chanowi narodu Połowców, a który był jakoby tej rodziny protoplastą. Ta „Połowieczczyzna“ miała znakomitą rozległość, bo leżąc nad Unawą, Rastawicą, Rosią, Olszanką, Kamienicą i Stuchną, sięgała z jednej strony Białejcerkwi późniejszej, a z drugiej późniejszych Chwastowa i Hulanik (Motowidłówki). Wś Połowecka, dziś istniejąca jeszcze w pow. wasylkowskim, jest pamiątką tych czasów. Kiedy cały ten obszar był w ręku rodziny Połowców, która od dóbr Skwiry i Rożnów następnie nosić zaczęła miano ks. ze Skwira Połowców Rożynowskich. Nie wiemy czy już wtedy R. istniała; ale z rodowodu rodziny Połowców widzimy, że Tuhorkan miał syna Karymana, a ten Romana. R. więc mogła być przez tego Romana założoną. Następnie najazd Batego, podobnie jak całą Ruś, wyludnił i te miejscowości. Po przejściu tych krajów pod panowanie litewskie, gdy Włodzimierz syn Olgerda w 1386

r. został panem Kijowa, a kraje te odżyły na nowo, widzimy że tenże wielkorządca kijowski Jerzemu Połowcowi ze Skwira, synowi Iwantego, a wnukowi wyżej wzmiankowanego Romana, potwierdza posiadanie „oddziału przodkowskiego skwirskiego na rzece Rsi (Rosi), Rastawicy i Kamienicy“, który też zwano i „Połowieczczyzną“. Zaledwie atoli życie nowe budzić się zaczęło, gdy w 1399 r. po bitwie pod Worskłą i w 1416 r. ordy Edygi i Timur Kułtuka znowu Kijowszczyznę wyniszczyły do ostatniego, tak że Olelko Włodymirowicz (1443—1455) musiał Michałowi ze Skwira Połowcowi powtórnie potwierdzić posiadanie „ojczyzny jego, bardzo spustoszałej od nieprzyjaciół naszych“ (Opis pow. wasylkowskiego, str. 34—35). Za życia tegoż Michała Połowca burza najezdnicza za Mendligireja (1482) znowu kraj ten w doszczętne obróciła pustkowie. Michał zostawił syna Jacka i córkę Oksenię. Jacek umarł w 1536 r., zostawiwszy syna Damiana w niewoli tatarskiej i małoletnich: syna Temionka i córkę Owdotią. Ale to potomstwo jego rychło wymarło, a spadkobiercą całej fortuny Połowców został Iwan Niemirycz. Ten atoli wyrzekł się dóbr pustych, zostających w okolicy upośledzonej, zniszczonej do szczętu, tak, że już w 1547 r. posiadłość po Połowcach, ile że już niczyjej własności nie podległa, przeszła w ręce sąsiednich mieszczan białocerkiewskish (ob. przywilej Zygmunta III wydany mieszczanom białocerk. w 1547 r. w Opisie pow. wasylkowskiego, str. 91). Żaden z królów polskich nie przyczynił się tak skutecznie do zasiedlenia Ukrainy, jak Zygmunt III. To też w uniwersale swoim na obiorcze sejmiki z r. 1607 tak się wyrażał: „lecz napróżno w tych rozległych pustyniach zamki budować się będą, jeżeli potrzebne nie zaprowadzą się osady, jeżeli ludziom rycerskiego stanu niemające właścicieli stepy prawem dziedzicznem nie rozdadzą się, aby ci z włościany swymi zamków tych strzegli i zagony tatarskie powstrzymywali“ (Niemcewicz, Dzieje panow. Zygmunta III, t. II, str. 137). Jakoż za tego króla kolonizacya znaczne zrobiła postępy na Ukrainie; rzucił on życie na oddalensze jej krańce. Dla rychlejszego osiedlenia kraju król ten, z królewszczyzn większych powydzielał mniejsze, i tak z rozległego a pustego obszaru należącego niegdyś do Połowców a wchłoniętego później do Białejcerkwi, utworzył on jakby odrębne terytoryum, które dał w 1591 r. za krwawe zasługi Mikołajowi Rużyńskiemu, ale ten zapewne wkrótce umarł, gdyż widzimy, że w 1592 r. żona jego Elżbieta ze Służyńskich otrzymuje od króla prawo na odstąpienie tych dóbr królewskich ks. Kirykowi Rużyńskiemu, który pierwszy wznawia tu osiadłość i R. zaopatruje w obronny zameczek. W 1601 r. otrzymuje R., Skwirę, Czerniawkę i Żydowce od króla jako mensae regiae Paweł Piaskowski, który następnie za konsensem też królewskim odstępuje znów te dobra ks. Romanowi Rużyńskiemu. Podczas walnego napadu Tatarów na tę okolicę w r. 1655, tak Skwira jak i R. bardzo ucierpiały. Roman Rużyński umarł w 1610 r. na wyprawie moskiewskiej w Wołoku i ststwo romanowskie przeszło w posiadanie żony jego Zofii z Korapczyjowskich. Lustracya z 1616 r. tak się wyraża o tem ststwie: „Romanów mezko, dzierżawcą jego Ks. Jejmość Romanowa Rużyńska prawem dożywotniem, które niedawno roku przeszłego ze wsiami przez Tatary jest spustoszone. Jest w nim osiadłych ludzi Nr. 52, czynsze przed spustoszeniem tatarskiem różne płacili; tych co dawali po gr. 10 jest 30, tych co po gr. 6 a niektórzy też po 4 ostatek, ale teraz dla spustoszenia przez Tatary nic nie dają. Inszych podatków nie dawali. Arenda młynów i karczmy prócz trzeciej miary młynarskiej czyni na rok fl. 150. Na tymże gruncie są Kołodeski, także Bernawa-Błoto, uroczysko natenczas puste. Staw jeden nowo kosztem Jejmości zbudowany, ten, iż mu spust nie był, respektując na koszt, nie kładzie się natenczas. Summa prowentu mezka tego fl. 150. Jako należące do ststwa wymienione są wsi: Czerniawka al. Hrytkowce, Żydowce al. Matwiowicze, Stawiszcze, Hirsiki, Koszlaki, Skwir horodyszczę, Buki, Struków założone w 1615 r. Z tych w Czarniawce osiadłość było Nr. 30, w Żydowcach Nr. 26, w Stawiszczach Nr. 22, w Hirsikach Nr. 10, w Koszlakach po napadzie tatarskim jeden chłop tylko został; Skwir horodyszcze rok temu osiadłe, osiadłość 30; Buki przez Tatarów zniszczone; Stroków Nr. 30 (bojarowie) ci wszyscy na posłudze pańskiej; podatków nie dają. Za dzierżawy ststwa przez ks. Rużyńską, zamek w R. „stał na wzgórku — mówi lustracya z 1622 r. — przy stawie postawiony, rowem i wałem okopany, palami dębowemi ostawiony; w nim stajnia niemała, brama jedna drewniana; baszta wysoka dębowa; izdeb białych 4; piekarnia jedna; okna ma prawie dobre; piwnica z drzewa zrąbiona. Mezko to na samym Czarnym szlaku osiadłe, wałem i palami dębowemi otoczone. Jest w niem poddanych osiadłych Nr. 20; czynszu żadnego nie dają, względem słobody, albowiem przez obóz za nieboszczyka pana Żołkiewskiego zniesione są. Młynów Nr. 3. Arenda czyni na rok fl. 150. Staw naznaczony na wychowanie urzędnika. Wsi do R. należące: Czarniawka al. Hrytkowo, Żydowce al. Matwijowce, Stawiszcze, Hirszyki, Kozlaki. Te wsi pierwszej lustracyi powinności swoje odda-

wały, teraz dla wielkiego spustoszenia tak przez Tatary, jako i przez położenie obozu na tych gruntach za nieboszczyka p. hetmana kor., od wszystkiego uwolnione są. Skwir horodyszcze i słoboda. To mczko do Romanowa należy; 7 lat jak poczęło osiadać, ma jeszcze wolność do lat 23; powinności żadnej nie odprawują względem słobody. Wsi Buki i Stroków. Te wsi przedtem ciągnęły do Skwira, które i teraz wniwecz, tak jak i drugie przez obóz i Tatary zniesioue są. Summa prowentu tej dzierżawy fl. 150". Niedługo potem dzierżawcą R. za konsensem Króla Imści zostaje Samuel Łaszcz, krewniak ks. Romanowej Rużyńskiej. W 1627 r. już się on tu zainstalował i jako rotmistrz sowity nad żołnierzem powiatowym trzyma rotę kozacką, złożoną ze stu ludzi (Vol. Leg., III, fol. 40). Rota owa wzmocnioną była sporą ilością rozmaitej hałastry, jako to: Wołochów, Serbów, Sabatów, „które prawo pospolite zabraniało chować". Niemniej zgarnęły się pod opiekę jego rozbitki zubożałych na Bracławszczyznie rodów szlacheckich. Wiadomo, że szereg napaści tatarskich, tak częstych a niespodziewanych, wytępił był lub zniszczył na mieniu szlachtę bracławską. Ci z nich, których tatarski miecz oszczędził, bliscy krańca ubóstwa, kozactwem musieli szukać chleba, kozactwem dorabiać się bytu. Samuel Łaszcz został prawdziwym chlebodawcą tych ubogich synów szlacheckich, bo nie tylko przygarniał i wspierał, ale niekiedy rad był swatać i do ożenku im z bogatemi a posażnemi Kijowiankami pomagać. Dla tego to Jerlicz miał ząb do niego i uczciwej też na nim nie pozostawia nitki, mówiąc, że on: „gwałtem panny i wdowy biorąc, za swoje oprawce oddawał" (t. I, str. 83). Samuel Łaszcz, jak wiadomo, był jedną z najbardziej osławionych postaci w dziejach Ukrainy. Słynął on bowiem jako „inwazor i raptor dóbr", ale szczególnie hałastra jego okrzyczaną była z drapiestwa, bo częstokroć i na rozbój gościńcowy się puszczała. Nadto Łaszcz podawał się w nienawiść u ludzi, iż wciąż pluskał cynicznemi i gryzącemi dowcipkami. Charakter był to hulaszczy, biesiadniczy. Ztąd wesołość, choć rubaszna częstokroć, stanowiła tło jego charakteru. Znanem nam jest niewdzięczne postępowanie jego względem ks. Zofii Chodkiewiczowej, której byt swój i wszystko zawdzięczał (ob. *Pawołocz*). Ale zobaczmy i odwrotną stronę medalu. Hetmani cenili go wielce, był bowiem dzielnym wojownikiem. We wszystkich prawie współczesnych bitwach dając dowody doświadczenia wojennego, biegły w ukrywaniu zasadzek na nieprzyjaciela, dzielny oraz odważny, otrzaskany w boju, rzucający się ślepo w największy odmęt walki. Ztąd „pogranicze miało opiekuna, ojczyzna ustawicznego obrońcę"; „strachem tatarskim" nazywano go też. Hetman Stan. Koniecpolski otaczał go szczególnemi względami. Pomimo więc drapiestwa, jakiego się ze swoją hałastrą dopuszczał, pomimo że był „hojny z cudzego", patrzono na to wszystko przez szpary, a król widocznie pobłażał mu nawet, wciąż osłaniając go glejtami. Ale w końcu przepełnił on miarę. Banicyami i infamiami przykryty, za wyrokiem trybunalskim przez t. z. „mocną egzekucyą" z dóbr i z strażnikowstwa kor. jako banita, wyzutym został (ob. *Makarów*). Wówczas król oddał R. Aleksandrowi Zamoyskiemu prawem dożywotniem, który po Łaszczu otrzymał był i straźnikowstwo kor. (Opis akt. knig. kiew. centr. arch., Nr. 17, str. 40 i 58). Za dzierżenia Łaszcza płacono z R. z dymów 18 po zł. 3 (Arch. J. Z. R., cz. VII, t. I, str. 384). W 1648 r., gdy wybuchły wojny kozackie, Łaszcz okazawszy się głuchym na propozycye Chmielnickiego, namawiające go aby przeszedł na jego stronę, do obozu Rzpltej się udał i dzielnie gromił i znosił Kozaków. Po Pilawickiej potrzebie wkrótce umarł, pochowany w Krakowie u św. Stefana. Król przed śmiercią wydał mu glejt aby do czci przywrócony był (Vol. Leg., IV, str. 124). Do ostatniej chwili trzymały się go żarty. „Przed samem skonaniem — opowiada Radziwiłł — niektórzy kredytorowie do niego przyszli, upominając się zapłaty długów; odpowiedział iż z serca życzył tego, ale że nie miał, kazał cyganowi, którego u siebie chował, na skrzypcach im zagrać, co gdy uczynił, ducha wypuścił" (Pam., t. II, str. 367). Aleksander Zamoyski, następca Łaszcza na ststwie romanowskiem, niedługo się tu osiedział i w 1649 r. 29 maja ustąpił ststwa niejakiemu Chodorowskiemu (Arch. Steckich w Romanowie). W 1656 r. w R. rozłożył się obozem wojewoda carski Buturlin z 25-tysiącznem wojskiem; Bohdan Chmielnicki złączył się tu z nim; ale następnie odprowadziwszy go tylko do Berdyczowa i zostawiwszy w okolicy najzupełniej pustej i ogołoconej ze wszystkiego, sam zawrócił do swego Czehryna, pod pozorem że za szczupłe posiada siły do prowadzenia walki z Rzplitą. Już wtedy, mówi Bucińskij, Rossya podejrzywała Chmielnickiego o zdradę (ob. Bucińskij: O Bohdanie Chmielnickim, str. 195—6). Romanówka, podobnie jak i okoliczne wsie: Buki, Stroków, Bakożyn, Czubińce, podczas wojen Chmielnickiego były opustoszone przez Tatarów i Kozaków (Opis akt. knig. centr. arch. Nr. 19, str. 40). Pustą więc zupełnie R. i Skwirę otrzymał dożywotniem prawem od króla Jana Kazimierza w 1659 r. kozak wierny Rzpltej Jan Kowalewski, którego jednocześnie i nobilitowano (Vol. Leg., IV,

str. 304). Ale „ruina“ nie dozwoliła jemu długo się tu osiedzić. W 1700 r. 28 paździer. otrzymuje tę królewszczyznę Adam Olizar, ale i ten był ststą R. z tytułu więcej niż z rzeczy, bo to były czasy buntu Paleja, który rozrządzał się tu jak we własnem dziedzictwie. Olizar przeto w 1710 r. za konsensem królewskim ustąpił tego ststwa Wacławowi Rzewuskiemu, wwdzie podolskiemu. Atoli widzimy, że jednocześnie, bo w tymże 1710 r., otrzymuje R. i Samson Bombek, pułkownik artyl. kor., stolnik kamieniecki i komendant twierdzy kamienieckiej. W 1713 r. jest już ststą romanowieckim Kazimierz Stecki, późniejszy kasztelan kijowski (Arch. Steckich w Romanowie). Ale ststwo to było wielce ukrzywdzone w swych granicach przez sąsiadów. Stecki wszczyna więc proces z ks. Lubomirskim o oderwanie od R. wsi Buków, Bakożyna, Strokowa i Czubiniec. W r. 1737 gubernatorem R. z ręki Steckiego jest Antoni Dorożyński (Arch. J. Z. R., cz. II, str. 255). Po Steckim starostami romanowskimi byli: w 1751 r. Antoni z Ossy Ożga, w 1763 Franciszek Dogiel Cyryna, w 1774 Aleksander Rożniecki, w 1775 r. Józef ks. Lubomirski, w 1775 Jan Stecki. Że zaś ci dwaj ostatni otrzymali przywilej na ststwo jednocześnie, ztąd rozpoczął się spór pomiędzy nimi, który się tem zakończył, że ze ststwa romanowskiego wykrojono mniejsze stawiskie i to ostatnie pozostało przy Steckim. Do ststwa stawiskiego odeszły z R. wsie następujące: Koszlaki, Żydowce, Jerczyki i Czerniawka. Oto co mówi lustracya z 1765 r. o ststwie R. za dzierżawy Ant. z Ossy Ożgi: „To mczko nad rz. Unawą sytuowane; dwór także nad samą rz. Unawą zbudowany; izba z alkierzem i śpiżarnią, piekarnia z komórką, szpichlerz i stajnia. Do tego ststwa mczko Skwira w odległej pozycyi miejsca leżące, należy. Poddani jedni płacą czynsz, drudzy pańszczyznę robią; przytem płacą podorożczyznę i motki z dworskiego przędziwa przędą, po jednemu motku na rok. Żydów osiadłych w R. nie ma. Chałup poddanych liczy się tu 60; chałup kozackich 9. Wsie należące: Czerniawka, mko Skwira, Jarosławka, Zołotucha, Kamienna Grobla, Kazimirówka, Pilipy al. Demontówka. W tej wsi osiedli byli pilipowcy, teraz zaczęli osiadać chrześcianie: jest już osiadłych słobodzianów 4; więc intraty żadnej jeszcze nie ma z tej słobody po wybraniu pilipowców. Intraty rocznej z ststwa całego złp. 18094 i gr. 12. Komisarz Antoni Kobyliński. Kozaków w całem starostwie jest Nr. 46. Kazimierz Cyryna, syn Franciszka Cyryny, ststy taborowskiego, podał i upraszał, aby teraźniejsza lustracya nie odbyła się na krzywdę Taborowa i żeby Rastawica, wieś osadzona na miejscu dawnego Taborowa, nie była zaliczoną do dóbr romanowskich a także i wsie Kamienna Grobla i Zołotucha. Kobyliński komisarz i gromady (z R. ststwa) skarżyły się, że Proskurowie, dziedzice Kornina, od R. wiele gruntów zabrali, siano koszą, lasy rąbią. Skwira zaś cierpi krzywdy od Wołodarki, dóbr Mniszchowej, podkomorzyny litew.; ludzie wołodarscy gwałtownie granicę swą aż pod samę Skwirę rozciągnęli i także tak Skwira od Pawołoczy krzywdy ponosi i od Białejcerkwi tak że ze Skwiry i Romanówki ludzie się porozchodzili“. Rozgraniczenie dóbr jednych od drugich w owe czasy były częstokroć fikcyjne, i ztąd częste pomiędzy jednem a drugiem dominium wyradzały się starcia i najazdy. Najazdy z Kornina Proskurów na R. szczególnie przechowały się dotąd w pamięci ludu miejscowego. Zmarły przed niedawnym czasem Fed'ko Hrywa opowiadał, jak to o granicę gruntu romanowskiego, która sięgać miała do Ostrej mogiły, potykał się walecznie dziad jego; „moho dida kozaka Hrywy — dodawał opowiadacz — ne brała kula, aż dopiro sribnym gudziom wstreływ jeho Proskura. Pochiływsia mij did na konewi i skazaw: zbawyw ty Pane Proskura, kozakowi Hrywi wik jeho mołodećki“. Rozstrzygano spory graniczne bojem na ostre, „bo kołyś tak buwało— mawiał did Hrywa— skilki chto zemli odwojuje, stilki i derżyt“. Kiedy na sejmie czteroletnim zapadło prawo o miastach wolnych, wtedy i R. otrzymała przywilej renowacyjny (1791 r.). Przywilej ten opiewa: „iż R. ma być miastem wolnem i uznaje wszystkich obywatelów w tem mieście, tak teraz osiadłych i w lustracyą ostatnią m. R. i taryfę dymów tegoż miasta zapisanych, jako i na potem osiadać mających i do miasta wciskających się, za ludzi wolnych; ziemię w obrębie tegoż miasta położoną i przez nich osiadłą, ich domy, place, ogrody, łany, niwy zarosłe, futory i całe tegoż miasta terytoryum, jako do niego prawnie należy własnością dziedziczną tegoż miasta i mieszczan w niem osiadłych być uznajemy i od gruntów ststwa romanowskiego i innej natury odgraniczone mieć chcemy“. Dalej przywilej wyjmuje obywateli miasta, bądź szlacheckiego, bądź miejskiego urodzenia, z pod juryzdykcyi ziemiańskiej i starościńskiej; orzeka iż odpowiadać oni mają tylko przed urzędem miejskim, z prawem apelacyi do sądów żytomirskich, lub udawać się do sądów koronnych asesorskich, stosownie do treści sprawy; zapewnia obywatelom wszystkich wyznań chrześciańskich używanie praw i prawa magdeburskiego; ciężary zaś mieszczan ogranicza tylko do podatków gruntowych, wedle uchwał sejmów na rzecz skarbu Rzpltej.

Tymże przywilejem została nadana pieczęć magistratowi miejskiemu (ob. Ludność w starostwie romanowskiem przez Tadeusza Rylskiego, Ateneum 1884, t. III, str. 137—162). Tymczasem jak wiadomo związek Targowicki w 1792 r. obalił ustawy sejmu czteroletniego. Ststa romanowski ks. Józef Lubomirski zaczął też znieważać mieszczan romanowskich do powinności włościańskich; wynikł ztąd proces pomiędzy ststą a mieszczanami, który dotrwał aż do czasów porozbiorowych. Ale ststwo R. przechodzi w poczet dóbr rządowych i w 1811 r. komisya urządzona dla sprzedaży dóbr rządowych w gub. kijowskiej postanawia, aby osady wchodzące w skład byłego ststwa romanowskiego przedane były na własność prywatną (Kopia opredielenija w Komissii uczreżd. w kiews. gub. dlia razprodaži kazionnych imienii w 8 deń marta 1811 goda uczynennoho). Takiego rozwiązania rzeczy—mówi T. Rylski, autor monografii o Romanowszczyźnie — nie mogli się spodziewać nasi posielanie. W 1816 r. włościanie zwracają się jeszcze do ziemskiego sądu skwyrskiego, dowodząc, że jako byli starościńscy, powinni pozostać na prawach włościan skarbowych i nie powinni być sprzedani w ręce prywatne. Otrzymują jednak odmowną odpowiedź na zasadzie komisyi ustanowionej dla sprzedaży dóbr rządowych w gub. kijowskiej. R. w skutek sprzedaży dóbr rządowych przeszła wtedy w posiadanie Józefa Przybyszewskiego. On to zbudował tu dom murowany o piętrze w stylu włoskim, który przed laty kilku zgorzał. W 1844 r. kupił R. od Przybyszewskiego Teodor Rylski, Czerniawkę Małą Biliński, a Wielką Grzegorz Gruszecki. Następnie R. przeszła w posiadanie Rożesława Rylskiego, syna Teodora, a dziś jest własnością jego syna Tadeusza. W mczku są dziś jeszcze widoczne ślady wału, przytykającego dwoma końcami do rz. Unawy, mającego kształt na pół okrągły. Ma on długości 437, wysokości od 1 do 4 sążni. Wewnątrz tego wału nad Unawą, na miejscu wyniosłem, zwanem Burtami, jest zamczyszcze mające 215 sążni. Według opowiadania mieszkańców było ono otoczone dębowym ostrokołem i należało trzy razy objechać krągiem zamek, żeby przez zwodzony most dostać się do niego. Ślady drogi wiodącej do zamku dziś są jeszcze widoczne. *Edward Rulikowski.*

Romanówka 1.) słoboda nad rz. Karają, pow. bałaszowski gub. saratowskiej, o 35 w. na płn.-zach. od Bałaszewa, około 5000 mk., 2 cerkwie, jarmark na zboże; st. pocz. 2.) **R.**, ob. *Romankowo*.

Romanówka, wzgórze lesiste w obrębie gm. Korczyna, pow. sokalski, na wschód od wsi, 229 mt. npm. Miejsce znaku triang. Od strony północ. rozpościerają się na północnej pochyłości lasy: Tretyna i Korylina, a od płd.-zachodniej wzgórze Terniów (223 mt.). U płn.-wschod. podnóża płynie pot. Białystok. *Br. G.*

Romanówka 1.) rus. *Romaniwka*, wś, pow. brodzki, 27 klm. na płn.-zach. od Brodów, 16 klm. od Łopatyna, urz. poczt. w Szczurowicach. Na wschód leży Grzymałówka, na płn. Smarzów, na zach. i płd. Szczurowice. Wzdłuż granicy wschod. płynie Styr. Na lew. brzegu rzeki leżą zabudowania wiejskie. Część domów i folw. zwą się Barszczów (Barszczіw). Własn. więk. ma roli or. 166, łąk i ogr. 27, past. 9, lasu 468 mr.; wł. mn. roli or. 117, łąk i ogr. 50, past. 2 mr. W r. 1880 było 28 dm., 211 mk. w gm.; 15 dm., 91 mk. na obsz. dwor.; 150 rz.-kat., 134 gr.-kat., 17 izrael.; 177 Polaków, 109 Rusinów, 16 Niemców. Par. rzym. i gr.-kat. w Szczurowicach. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koronnych pow. buskiego. 2.) **R.**, grupa domów i tartak w Popielach, pow. drohobycki. 3.) **R.**, karczma na Rodatyczach, pow. gródecki. 4.) **R.**, domy w Janowie, pow. gródecki. 5.) **R.**, wś, pow. kamioneckі, 34 klm. na płn.-wschód od Kamionki Strumiłowej, 8 klm. od Radziechowa, 3 klm. od urz. poczt. w Stojanowie. W r. 1880 było 14 dm., 112 mk. w gminie; 36 rz.-kat., 3 gr.-kat., 9 izrael., 64 innych wyzn.; 16 Polaków, 1 Rusin, 95 Niemców. We wsi jest szkoła niezorganizowana. Por. *Stojanów.* 6.) **R.**, fol. koło Chlewczan, pow. Rawa Ruska. 7.) **R.**, karczma na obszarze Dmytrowic, pow. mościski. 8.) **R.**, fol. i karczma w Jaryczowie Starym, pow. lwowski. 9.) **R.**, wś, pow. rudecki, 7 klm. na wschód od sądu pow., urz. poczt. i tel. w Rudkach. Na zach. leżą Podhajczyki, na płn.-zach. Koropuż, na wsch. Chiszewice i Koniuszki Tuligłowskie, na płd. Ostrów Pohorecki (część Pohorzec). Północną część wsi przepływa pot. Podłużny, zwany w dalszym biegu Smotrycem, dopływ Wereszycy. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru. Przez wieś idzie gościniec rudecko-komarniański. Własn. więk. (Włodzimierza Niezabitowskiego) ma roli or. 16, łąk i ogr. 8, past. 2 mr.; wł. mn. roli or. 247, łąk i ogr. 41, past. 1 mr. W r. 1880 było 39 dm., 231 mk. w gminie; 223 gr.-kat., 8 izrael., wszyscy narodowości rusińskiej. Par. rz.-kat. w Rudkach, gr.-kat. w Koropużu. *Lu. Dz.*

Romanówka 1.) wś, pow. tarnopolski, o 6·8 klm. na wschód od urz. poczt., st. kol. żel. Karola Ludwika i telegr. w Borkach Wielkich. Granice: wschod. Hałuszyńce, południ. Chodaczków i Dyczków, zachod. Borki W., Słupki i Czernielów Pruski, półn. Czernielów Mazowiecki i Kujdańce, płn.-wschod. Romanowe Sioło. Przestrzeni dwor. 758, włośc. 1082 mr. Ludności w 1857 r. 709; w 1870 r. 852; w 1880 w gm. 918, na obszarze dwor. 9;

rz.-kat. 332, par. Czernielów Mazowiecki o 6 klm. oddalony, gr.-kat. 633, par. Stupki; cerkiew św. Mikołaja, dekan. zbaraski, dyec. lwowska. Szkoła filial., kasa pożycz. z kapit. 1143 złr. Właśc. posiadł. dwor. Kazimierz Stopczyński. 2.) **R.**, wś, pow. trembowelski, 15 klm. na płd.-zach. od Trembowli, sąd pow. Bodzanów, o 13 klm. na płd.-wschód oddalony, obydwie parafie w Mogilnicy o 2 klm. na wschód, urz. poczt. Chmielówka (dawniej Wieniawka) o 7 klm. na płn.-zach., urz. tel. Strusów o 18 klm. na płn. Przestrzeni dwor. 758, włośc. 1082 mr.; ludności w 1857 r. 1496; w 1870 r. 1473; w 1880 r. w gm. 1800, na obsz. dwor. 43; rz.-kat. 252, gr.-kat. 1590; szkoła etat. o 1 naucz. Dawniej stanowiła ta wieś wraz z Mogilnicą ststwo mogilnickie, o którem Kuropatnicki w swej geografii Galicyi z 1786 r. pisze: „Mogielnica wieś w cyrkule brzeżańskim, przedtem starostwo domu Skrzetuskich“, przeszła potem w dom Starzeńskich. Józef hr. Starzeński podzielił ten majątek między dwóch synów, młodszy Edmund otrzymał Mogilnicę, starszy Leopold (poeta i pisarz dramatyczny), ożeniony z Leopoldyną hr. Baworowską, otrzymał Romanówkę i sprzedał ją obecnemu właścicielowi Bogdanowiczowi. *B. R.*

Romanówko, pow. pułtuski, gm. Gzowo, par. Smogorzew.

Romanowo 1.) wś i fol., pow. makowski, gm. Karniewo, par. Węgrzynowo, odl. 4 w. od Makowa, ma 789 mr. obszaru. Mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. par. Karniewo, 13 dm., 75 mk. W 1866 r. fol. R. lit. A rozl. mr. 141: gr. or. i ogr. mr. 111, łąk mr. 1, past. mr. 2, lasu mr. 22, nieuż. mr. 5; bud. mur. 4, z drzewa 3. Wś R. os. 8, z gr. mr. 44. 2.) **R.**, fol., pow. ciechanowski, gm. Nużewo, par. Sulerzyż, odl. o 11 w. od Ciechanowa, 1 dm., 12 mk., rozl. mr. 274: gr. or. i ogr. mr. 153, łąk mr. 57, past. mr. 4, lasu mr. 48, nieuż. mr. 12; bud. mr. 1, z drzewa 6. 3.) **R.**, fol., pow. lipnowski, gm. i par. Szpetal, odl. o 17 w. od Lipna, 2 dm.. 19 mk., 25 mr. 4.) **R.**, os. leś., pow. władysławowski, gm. Giełgudyszki, par. Szaki, odl. od Władysławowa 29 w., 1 dm., 12 mk.; należy do dóbr Giełgudyszki Dolne. *Br. Ch.*

Romanowo 1.) zaśc., pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. Sobakińce (Pokrowy), o 55 w. od Lidy a 20 w. od Wasiliszek, ma 1 dm., 7 mk. żyd. 2.) **R.**, wś i dobra, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. i par. Hanuszyszki, okr. wiejski Romanowo, o 4 w. od gminy a 30 w. od Trok; fol. ma 1 dm. i 27 mk. kat., wś zaś 6 dm. i 98 mk. tegoż wyzn. (w 1864 r. 36 dusz rewiz., 1 jednodworzec i 9 b. ludzi dwor.; własność Hrehorowiczów). W 1850 r. własność Żylińskich, 306 dzies. rozl.; w 1866 r. należy do Żyżmowskich i Hrehorowiczów; włościanie wnieśli 1160 rs. 33 kop. wykupu. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: R., Wojckuniszki i zaśc. Peteryszki, w ogóle 65 dusz rewiz. włościan uwłaszcz. i 11 jednodworców. 3.) **R.**, jedno z dawnych przedmieść Mińska, obecnie ulica w obrębie miasta, błotnista, nędzna, pozbawiona wody czystej i wszelkich warunków hygienicznych. 4.) **R.** al. *Romanów*, fol. nad rz. Uszą, lewym dopł. Wilii, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Zasław, własność Januszkiewiczów, ma 25 włók; grunta szczerkowe dobre, łąk dostatek. Tuż przechodzi libawo-romeńska droga żelazna: od stacyi Radoszkowicze 10 w.; w okolicy lasów mało. 5.) **R.**, fol., pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. i gm. Jurewicze; miejscowość falista, malownicza. 6.) **R.**, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Traszkuny, o 64 w. od Wiłkomierza. 7.) **R.**, uroczysko, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Berszty, o 31 w. od Grodna. 8.) **R.**, uroczysko, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Mieżewicze al. Miżewicze, o 29 w. od Słonima. 9.) **R.**, chutor, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Juszków, o 47 w. od Wołkowyska. 10.) **R.**, mko przy ujściu ruczaju Ludnego do rzki Mereji, pow. horecki, w 3 okr. pol., o 18 w. od Horek, przy trakcie poczt. z mka Lady do Horek. Ma 728 mk. (359 męż. i 369 kob.), w tej liczbie 340 prawosł., 5 katol. i 383 żyd., 3 dm. murow. i 87 drewn. (16 należy do chrześcian, 74 do żydów), cerkiew murowana, dom modlitwy żydowski drewniany, st. poczt., szpital miejski, młyn wodny, folusz i gorzelnia zatrudniająca 12 ludzi i produkująca rocznie 507,004 ° spirytusu i dająca dochodu 3,440 rs. St. poczt. na trakcie ze Szkłowa przez Horki do mka Lady i dalej do Krasnego, o $17^1/_2$ w. od Horek a $22^1/_2$ w. od Lad. Własność ks. Dondukowa Korsakowa. R. wspominana jest w latopisach ruskich (Połnoje sobranie litop., t. VI: 256; t. VIII: 257) w XVI w. z powodu spraw pogranicznych pomiędzy Rzplitą a w. ks. moskiewskiem. 11.) **R.**, sioło, pow. homelski, gm. Wylewo, ma 117 dm. i 272 mk., z których 21 wychodzi na zarobek. 12.) **R.**, ob. *Romanów*. *J. Krz.—A. Jel.*

Romanowo, ob. *Romanki* i *Romanów*.

Romanowo al. *Romanowska*, słoboda nad Woroneżą, pow. lipiecki gub. tambowskiej, 5500 mk., 4 cerkwie z soborem św. Michała Archanioła, w którym pochowany jeden z domu Romanowych, szkoła leśniczych. Starożytne, gniazdo domu Romanowych i przez nich założone, potem miasto.

Romanowo, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, $4^1/_2$ klm. na zach. od granicy król. polskiego, 2 klm. od st. p. Borżym, ma 75 dm., 396 mk., 947 ha. Rudolf v. Diepoltskir-

chen, komtur ryński, nadaje Nikołajowi i Jakubowi Inom 33 włók we wsi Romanowie celem lokacyi wsi dannickiej; 3 włóki ziemiańskie przeznacza dla sołtysów na prawie chełmińskiem. Dan w Ełku r. 1513. W 1600 r. mieszkają tu sami Polacy. *Ad. N.*

Romanowska 1.) dwór, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 21 w. od Poniewieża. 2.) **R.,** ob. *Romanowo.*

Romanowska Góra, także *Łysą* al. *Kamienną* zwany, szczyt w Gołogórcach. Ob. *Kamienna* i *Gołogóry.* *Br. G.*

Romanowska Osada al. *Romanów Mały,* wś, pow. nowogradwołyński, gm. Romanów, ma 179 dusz włościan, ziemi włośc. 495 dzies. Należy do dóbr romanowskich, własność dawniej Ilińskich, obecnie Steckich. *L. R.*

Romanowski (w dok. z 1581, 1852 r.), dwór należący do dóbr Cytowiany, we włości widuklewskiej (pow. rossieński).

Romanowskie Włóki, pole na obszarze mta Chełmna, które w 1654 r. zapisuje bisk. chełmiński Jan Gębicki nowej kanonii przy tumie. Dawniej pobierał prowenta z nich kaznodzieja (ob. U. d. B. Culm v. Woelky, str. 1046). *Ks. Fr.*

Romanowszczyzna 1.) wś włośc., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Pohost, 3 dusze rewiz.; należy do dóbr skarbowych Linkowszczyzna. 2.) **R.,** wś włośc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Przebrodź, okr. wiejski Pohost, o 12 w. od gminy, 7 dusz rewiz. 3.) **R.,** wś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Druja, okr. wiejski i dobra Miłoszów Stajki, o 7 w. od gminy a 50 w. od Dzisny, ma 2 dm., 20 mk. kat. (w 1864 r. 8 dusz rew.). 4.) **R.,** fol. szlach., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 22 w. od Oszmiany, 2 dm., 12 mk. kat. 5.) **R.,** zaśc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Miadzioł, okr. wiejski Piotrowo, o 6 w. od gminy a 48 w. od Wilejki, ma 2 dm., 23 mk. prawosł. (w 1864 r. 12 dusz rewiz.). 6.) **R.,** zaśc. różnych właścicieli nad błotami, pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 64 w. od Wilejki, gm. gabska, 1 dm., 13 mk. kat. 7.) **R.,** zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski Kuliszki, o 9 w. od gminy, 4 dusze rewiz.; należy do dóbr Trokieniki Szyszków. 8.) **R.,** zaśc. nad rzką Biereżnicą, dopł. Schy, pow. borysowski, w 1 okr. pol. i par. kat. chołopienickiej, gm. Zaczyste, ma 2 osady; grunta lekkie. 9.) **R.,** białoruskie *Ramanouszczyna,* wieś nad bezim. rzką, w zach.-półn. części pow. mińskiego, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Pierszaje, ma 11 osad; grunta szczerkowe, lasu mało. 10.) **R.,** wś nad bezim. dopł. Świsłoczy, w zach.-półn. części pow. mińskiego, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Zasław, w miejscowości mocno górzystej, malowniczej, mało leśnej; ma 3 osady. 11.) **R.,** fol., pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Kamionka, o 51 w. od Grodna. 12.) **R.,** wś, pow. sieński, gmina Zameczek, ma 8 dm. i 51 mk. *J. Krz.—A. Jel.*

Romansgut, dobra ryc., pow. świętosiekierski, st. p. i tel. Świętosiekierka, 11 dm., 148 mk., 107 ha.

Romanshof, pow. czarnkowski, ob. *Romanów.*

Romanshof, kol., pow. rybnicki, par. Grodzisko (Loslau). Założona na obszarze Radlina, miała w 1861 r. 21 dm., 107 mk. Polaków i 76 mr. roli.

Romansówka 1.) karczma pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 110 w. od Dzisny, 1 dm., 5 mk. kat. 2.) **R.,** zaśc. szlach. nad błotem Kryszańskiem, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 9½ w. od Święcian, 1 dm., 6 mk. kat. 3.) **R.,** zaśc. szlach. przy górach Antonowskich, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 21 w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. kat.

Romantyszki, wś i fol., pow. wyłkowyski, gm. Zielonka, par. Olwita, odl. od Wyłkowyszek 10 w., ma 10 dm., 28 mk. Fol. R. wchodzi w skład dóbr Kotowszczyzna, ma 653 mr. obszaru; wś R. ma 9 osad i 5 mr.

Romanuppen 1.) wś, pow. stołupiański, st. p. Kattenau, 12 dm., 79 mk., 221 ha obszaru. 2.) **R.,** dobra, pow. wystrucki, st. p. Gr. Bubainen, 5 dm., 65 mk. 186 ha.

Romany 1.) osada, pow. węgrowski, gm. Grębków, ma 1 dm., 6 mk., 16 mr. 2.) **R.,** okolica szlach. w pow. przasnyskim, gm. i par. Krzynowłoga Mała, odl. 12 do 20 wiorst od Przasnysza. W obrębie jej znajdują się: *R.-Fuszki,* wś, ma 13 dm., 87 mk., 225 mr. W 1827 r. 15 dm., 83 mk. *R.-Górskie,* wś, ma 7 dm., 71 mk., 191 mr. Spis z 1827 r. nie podaje tej nazwy. *R.-Janki,* wś, ma 3 dm., 19 mk., 134 mr. W 1827 r. 5 dm., 36 mk. *R.-Janowięta,* fol., ma młyn wodny, 2 dm., 10 mk., 200 mr. W 1827 r. 4 dm., 32 mk. *R.-Karcze,* wś, ma 5 dm., 25 mk., 73 mr. W 1827 r. 3 dm., 27 mk. *R.-Sebory* (*Wszebory*), wś i fol., ma karczmę, 14 dm., 174 mk., 257 mr. W 1827 r. 10 dm., 70 mk. *R.-Sędzięta,* wś, ma wiatrak, 11 dm., 102 mk., 200 mr. W 1827 r. 5 dm., 39 mk. *R.-Zajki,* wś, ma 7 dm., 35 mk., 138 mr. W 1827 r. R.-Zejki, 10 dm., 84 mk. *R-Zalesie,* wś, ma 8 dm., 74 mk., 90 mr. W 1827 r. 8 dm., 41 mk. Oprócz drobnych cząstek znajdują się tu dwa większe folwarki: R.-Janowięta i R.-Wszebory. W 1880 r. fol. R.-Janowięta rozl. mr. 322: gr. or. i ogr. mr. 205, łąk mr. 8, past. mr. 18, lasu mr. 77, nieużyt. mr. 14; bud. z drzewa 9, las nieurządzony, młyn wodny, pokłady torfu. Do fol. należały poprzednio: wś Wszebory os. 19, z gr. mr. 126; wś R. Górskie os. 4, z gr. mr. 55. Fol. i wś R.-Wszebory i R.-Kosiorki rozl.

mr. 588: gr. or. i ogr. mr. 289, łąk mr. 33, past. mr. 6, lasu mr. 231, nieuż. mr. 29; bud. mur. 2, z drzewa 11, las nieurządzony, pokłady torfu. Wś R.-Wszebory al. Sebory os. 17, z gr. mr. 134 (Dane te różne od poprzednich urzędowych, czerpane są z opisów dóbr uskutecznianych dla uzyskania pożyczek Towarz. Kred. Ziems.). 3.) **R.**, wś i fol., pow. kolneński, gm. Kubra, par. Romany, odl. 19 w. od Kolna, posiada kościół par. mur. nieznanej erekcyi. W 1827 r. było 28 dm., 164 mk. W 1886 r. fol. R. rozl. mr. 1674: gr. or. i ogr. mr. 773, łąk mr. 165, past. mr. 44, lasu mr. 640, nieuż. mr. 52; bud. mur. 15, z drzewa 1; las nieurządzony, młyn wodny. Wś R. os. 28, z gr. mr. 214. R. par., dek. kolneński (dawniej wizki), 3319 dusz. *Br. Ch.*

Romany 1.) fol. pryw. nad rz. Wasupką, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 53 w. od Lidy a 25 w. od Ejszyszek, ma 13 mk. kat. 2.) **R.**, wś nad Żyżmą, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Siedliszcze (al. Siedlicko), okr. wiejski Gilwińce, o 9 w. od gminy, 65 w. od Oszmiany a 26 w. od Dziewieniszek, ma 4 dm., 30 mk. kat. (w 1866 r.). Podług spisu z 1864 r. w części Sulikowskich było 12, w części zaś Hryniewiczów 14 dusz rewiz. 3.) **R.**, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Subotniki, okr. wiejski Huta, o 4 w. od gminy, 36 w. od Oszmiany a 15 w. od Dziewieniszek, ma 10 domów, 87 mk. kat. (w 1864 r. 38 dusz rew.); należy do dóbr Żemłosław, Umiastowskich. 4.) **R.**, wś nad rz. Uszą, lewym dopł. Wilii, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Zasław, przy linii dr. żel. lipawo-romeńskiej, pomiędzy st. Usza i Radoszkowicze, ma 11 osad pełnonadziałowych; grunta szczerkowe, miejscowość lekko falista, dość leśna, łąki dobre. 5.) **R.**, wś nad bezim. dopływ. Serwecza, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, ma 11 osad; miejscowość nieco falista, grunta urodzajne, lasu mało. 6.) **R.**, wś, pow. kowieński, na płn. od Wilkii a na płd.-wschód od Czekiszek. *J. Krz.—Al. Jel.*

Romany, *Rohmanen*, *Rohme* (dok.), wś na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, $3^1/_2$ klm. od miasta pow., gdzie st. p. i tel., po prawej stronie traktu bitego ze Szczytna do Biskupca, 82 dm., 525 mk., 1002 ha obszaru. Konrad hr. Kiburg, komtur elbląski, nadaje Piotrowi Mirowiczowi (Mirawitz) wś Romany z 50 włók. na prawie chełmińskiem i 5 włók sołeckich celem lokacyi wsi dannickiej. Dan w Paslęku r. 1399 w piątek po św. Marcinie biskupie. R. posiadają r. 1602 przeważnie polskich mieszkańców. *Ad. N.*

Romartów, w XVI w. *Romartowo* i *Romalthowo*, kolonia, pow. łęczycki, gm. Topola, par. Witonia, odl. od Łęczycy 9 w.; 1szа część 50 dm., 415 mk.; 2ga część 8 dm., 70 mk. Pomiędzy koloniami jest kilka mających od 22 do 60 mr. W 1827 r. było tu 35 dm., 295 mk. W XVI w. należy do kustodyi łęczyckiej. Sołtys ze trzech łanów płaci za dziesięcinę pleban. w Mazewie po grzywnie z łanu a kmiecie dają tamże dziesięcinę z czynszem po seksagenie i mierze owsa z łanu, własnemu zaś pleban. w Witoni dają tylko kolędę po groszu z łanu (Łaski, Lib. Ben., II, 464, 488). W 1576 r. wś duchowna R. miała 11 łan., 4 łany puste; wójt Benedykt Wolski 3 łany, 3 zagr., 1 rzem., 15 osad (Pawiński, Wielkop., II, 53). *Br. Ch.*

Romaszewo, fol. pryw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. łuczajska, o 85 w. od Wilejki, 1 dm., 9 mk. kat.

Romaszkajcie (w dok. z 1597 r.), sioło we włości tondziagolskiej (pow. rossieński).

Romaszkańce 1.) wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Siedliszcze (Siedlisko), okr. wiejski Hermaniszki, o 6 w. od gminy, 51 w. od Oszmiany a 15 w. od Dziewieniszek, ma 23 dm., 218 mk. kat. (w 1864 r. 92 dusz rew.); należy do dóbr Hermaniszki bar. Leforta. 2.) **R.**, wś nad pot. Wilczówka, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski i dobra hr. Leduchowskich Poszyrwińcie, o 7 w. od gminy a 46 w. od Wilna, ma 12 dm., 140 mk. kat. (w 1864 r. 42 dusz rewiz.). 3.) **R.**, dwie wsie, zaśc. i pustk., pow. wiłkomierski, gm. Onikszty, o 40 i 43 w. od Wiłkomierza.

Romaszkany, fol., pow. wiłkomierski, gm. i par. Uciany (o 3 w.), o 64 w. od Wiłkomierza; własność Stachowskich. Grunta żyzne; we dworze spora biblioteka.

Romaszki, wś i dwór, pow. włodawski, gm. Horodyszcze, par. Rossosz, odl. 46 w. od Włodawy, ma 46 dm., 346 mk. W 1827 r. było 28 dm., 183 mk. W 1880 r. fol. R. rozl. mr. 1546: gr. or. i ogr. mr. 448, łąk mr. 296, past. mr. 169, lasu mr. 594, nieuż. mr. 39; bud. mur. 3, z drzewa 16, las nieurządzony, pokłady torfu. Przedtem (1880 r.) odłączono fol. Aleksandrówka mr. 113 i Bronisławów mr. 110. Wś R. os. 48, z gr. mr. 583.

Romaszki 1.) wś włośc., pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki, okr. wiejski Szudojnie, 1 dusza rewiz.; należy do dóbr skarbowych Bieniakońska Plebania. 2.) **R.**, wś nad rz. Szewielówką, dopł. Wiedźmy, na południ. krańcu pow. nowogródzkiego, w gm. Darewo, ma 6 osad; miejscowość równa, bezleśna, grunta szczerkowe, urodzajne, łąki bujne. 3.) **R.**, okolica, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 10 w. od Kowna. 4.) **R.**, wś, pow. grodzieński, w 4 okr. pol., gm. Kamionka, o 47 w. od Grodna.

Romaszki 1.) wś, pow. kaniowski, przy głębokich jarach, przylegających do Dniepru,

w 1 okr. pol., gm. Traktomirów, o 26 w. na płn.-zach. od Kaniowa a 2 od Chodorowa, ma 822 mk.; w 1741 r. było tu 20 chat; w 1792 r. 40 chat i 515 mk.; w 1863 r. 660 mk. i 1505 dz. ziemi, z której przeszło 500 dz. odeszło do włościan drogą wykupu. Wś ta wchodziła niegdyś w skład ststwa kaniowskiego. Podług lustracyi odbytej w 1622 r. pod przewodnictwem kasztelana bracławskiego Charlęskiego: „Wsi: Koleszyscza, Romanki, Bukryn słoboda (dziś Bukryn Mały, wś o 2 w. od R., południową część której stanowi Kolesiszcze). Te wsi po śmierci nieboszczyka ks. Janusza Ostrogskiego, kasztelana krakowskiego, odjęli czerncy do Trechtymirowa“. Na początku bieżącego wieku darowana przez gen. Stanisława Poniatowskiego Teodorowi Jaczewskiemu, potem dostała się synowi jego Adamowi, wdowa po którym, 2do voto Mikułowska, sprzedała w 1845 r. Henrykowi Rudnickiemu. We wsi znajduje się cerkiew drewniana Pokrowska, wzniesiona w 1720 r. a 1824 z gruntu odnowiona, oraz kaplica kat. par. Rzyszczów, wzniesiona przez Teodora Jaczewskiego. Do par. prawosł. należy wś Bukryn Wielki. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 3: 594. 2.) **R.,** wś nad rzką Horochowatką, pow. wasylkowski, w 3 okr. pol., gm. Wincentówka, o 65 w. od Wasylkowa, ma 2668 mk. W 1863 r. wraz z przysiołkiem Bakumówką (336 mk.), stanowiącym część wsi leżącą naprzeciw wsi Szarki, miała 1948 mk., 3742 dz. ziemi. W 1790 r. było tu 65 chat i 538 mk. Cerkiew Pokrowska murow., wzniesiona w 1843 r. na miejsce poprzedniej, drewnianej, z 1773 r., która podług wizytacyi była zbudowana „nakształt chałupy, snopkami poszyta, gliną oblepiona“; uposażenie cerkwi stanowi 37 dz. ziemi. Wś należała do Abakumowych, następnie drogą spadku przeszła na Trofimowych a potem na Masłowych.

Romaszkiewicze, wś, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. i par. Komaje, okr. wiejski Korolewce, o 7 w. od gminy a 35½ w. od Święcian, ma 19 dm., 66 mk. kat. (w 1864 r. 70 dusz rewiz.); należy do dóbr Maćkowicze, Czechowiczów.

Romaszkiszki, pow. rossieński, ob. *Romaniszki.*

Romaszków Las, uroczysko na gruntach mka Trypola, pow. kijowski.

Romaszkówka 1.) wś, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Trofimówka, o 25 w. od Sokółki. 2.) **R.,** dobra, tamże, o 27 w. od Sokółki.

Romaszkowszczyzna, fol. i dobra, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Graużyszki, okr. wiejski Klewica, o 15 w. od Oszmiany, ma 1 dm., 20 mk. kat.; własność Korsaków.

Romaszkowszczyzna, wś, pow. rówieński, o 12 w. od Klewania, przy szosie do Łucka.

Romaszówka, wś, pow. czortkowski, sąd pow. Czortków, par. rz.-kat. Chomiakówka, o 4 klm. na wschód, st. poczt. i tel. oraz st.. dr. żel. transwersalnej Dżuryń, o 9 klm. na południe. Granice: wschod. Kossów, Chomiakówka, Rydoduby; południ. Słobódka; zachod. Pyszkowce i Medwedowce; półn. Laskowce i Wierzbowiec. Obszar dworski 1003, włośc. 1347 mr.; ludność w 1857 r. 841; w 1870 r. 887; w 1880 r. w gm. 951, na obsz. dwor. 80; rz.-kat. 169, gr.-kat. 800; par. w miejscu, dek. czortkowski, dyec. stanisławowska, cerkiew paraf. Podwyższenia św. Krzyża, drewniana, erekcyi niewiadomej, poświęcona 1785 r., restaurowana 1852 r., metryki sięgają 1785 r., dom parocha postawiony 1830 r.; filia Biały Potok, cerkiew Pokrowy N. P. M., oddalona o 6 klm., murowana, rok postawienia i poświęcenia niewiadomy; liczba gr.-kat. 240, ogólna liczba gr.-kat. w całej parafii 1040. Szkoła w R. etat. systemizowana 1850 r., dzieci gr.-kat. w wieku szkol. 100; w Białym Potoku szkoła systemiz. 1856 r., dzieci 30. Kasa pożyczk. z kapit. 3010 złr. Właścicielka pos. dwor. Walerya z Podlewskich bar. Haydel, która otrzymała ten majątek w posagu. Po śmierci męża jej Henryka bar. Haydel syn ich Adam prowadził wzorowe gospodarstwo i utrzymywał stadninę koni angielskich, odznaczaną często na wyścigach lwowskich. *B. R.*

Romaszyszki, wś włośc., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Butrymańce, okr. wiejski Piwoszuny, o 4 w. od gminy a 50 w. od Trok, ma 8 dm., 92 mk. kat. (podług spisu z 1864 r. 9 dusz rewiz.); należy do dóbr skarb. Olita.

Romata al. *Romacza* (w dokum. z 1578, 1581, 1590, 1596 i 1599 r.), rzeczka we włości birżańskiej (pow. poniewieski), przepływa przez niwy Jakubowszczyznę i Butykiszkia dóbr Gierdziagoły.

Romatowo, wś i fol., pow. sierpecki, gm. Lisewo, par. Kurowo, odl. o 9 w. od Sierpca, ma 6 dm., 75 mk., 417 mr. obszaru. W 1827 r. 7 dm., 71 mk. Ślady cmentarzyska przedhistorycznego i kurhan śród równiny.

Romatowo, fol., pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Wielkie Ryto, o 30 w. od Brześcia.

Rombarg, 1710 *Rąbark,* niem. *Romberg,* wś, pow. starogardzki, st. p. i par. kat. Nowacerkiew (o 3 klm.), st. dr. żel. Peplin (o 5·5 klm.); zawiera 5 gburskich posiadł., 3 zagrody, 361 ha (33 łąk i 319 roli). W 1869 r. 18 dm., 268 mk. kat.; 1885 r. 17 dm., 44 dym., 190 mk. Ludność zmniejsza się przez wychodźtwo do Ameryki. Jednoklasowa szkoła kat. miała 1887 r. 34 dzieci uczęszczających do niej z R., Smoląga, Smolążka i Bielawskich Pastwisk. R. leży nad szosą z Peplina do Morzeszczyna wiodącą i nad strużką Jonką,

wpadającą do Wierzycy. Na obszarze wsi wznoszą się pagórki Czubatka i Szubienica. Na wschód graniczy R. z Kulicami, na zach. z Królewskim lasem i Smolągiem, na płd. z Nowącerkwią a na płn. z Bielawkami. Powiadają, że gdy się cała wieś spaliła, wybudowali się mieszkańcy na innem, obecnem miejscu. Przed laty był R. otoczony lasem, który został wycięty. Dawniej należał R. do cystersów w Peplinie. Już r. 1302 wspomina tę osadę przywilej dany dla Nowejcerkwi. Cystersi zamienili osadę na folwark i przesiedlili prawdopodobnie starych osadników. Roku 1613 ustąpił opat Kos tę wieś konwentowi, żeby nie potrzebował kupować zboża na chleb i piwo. Ale pod klęskami gospodarstwo tak podupadło, że w R., gdzie według kroniki r. 1512 wszystko było w najlepszym ładzie, w sto lat później inwentarza nie było żadnego, a rola porosła borem. Dla tego pożyczył konwent 2000 zł. na zakupienie wołów i począł karczować zarośla. Ale jeszcze r. 1619 opat Trebnic z Oliwy nazywa R. pustym folwarkiem. Trzymali go osadnicy z Nowejcerkwi i Kulic aż do r. 1623; tamci dawali 200 zł., ci 40 zł. rocznie. R. 1661 wziął dzierżawę na lat 6 Riediger z Gdańska, dawniejszy winiarz. Na wstępie miał zapłacić 100 zł., potem przez 4 lata miał być wolny od czynszu, ale za to wystawiać domostwa i naprawiać ziemię jałową i zarastającą. Za ostatnie dwa lata żądał konwent 200 zł. R. 1671 już zakonnicy sami tu gospodarzyli i wystawili cegielnię. R. 1684 kazali zakonnicy rozszerzyć i wyczyścić staw między folwarkiem a lasem przez kopaczów z Rudna. W XVIII w. zapewne osadził konwent czynszowych gospodarzów, bo po sekularyzacyi mieszkają na znacznych gospodarstwach włościanie. Dawniej stała tu kaplica z pomieszkaniem dla księdza. R. 1512 przeniósł się dotąd jeden z cystersów i został na swej posadzie blisko 8 lat. R. 1518 spalił się dom mieszkalny księdza z wszystkiemi sprzętami, tak że tenże już następnego roku wrócił do Peplina. Od tego czasu już nic nie słychać o rombarskiej kaplicy (ob. Opactwo peplińskie, kś. Kujota, str. 378—380). *Kś. Fr.*

Romberg, wybud. przy wsi Gross Wolfsdorf, pow. rastemborski, 2 dm., 31 mk.

Romberg, 1274 *Samothwora*, 1313 *Ronenberg* i *Santphor*, 1360 *Sampfor*, 1422 *Ronenburgk*, dawniej *Samptfor*, wś i fol., pow. wrocławski Herrmannsdorf. W 1842 r. 26 dm., dwór, fol., 216 mk. (87 kat.), młyn wodny.

Rombin, *Rombinek* i *Rombino* ob. *Rąbin* i *Rąbinek*.

Rombin-*Paskallwen*, wybud. przy wsi Paskallwen, na prus. Litwie, pow. ragnecki, st. poczt., tel. i kol. żel. Ragneta, 2 dm., 19 mk.

Rombinus al. *Rombin*, góra a właściwie wyniosła krawędź wyżyny sambijskiej, stromo spadającej ku dolinie Niemna, wznies. 75 mt., w t. z. Litewskiej Szwajcaryi, na pruskiej Litwie, obejmującej okolice nadniemeńskie od Eisseln do Tylży z lewej, a od Szreitlaugken do góry Rombinus z prawej strony. R. odgrywał w przeszłości ważną rolę jako góra święta, o której podanie i pieśni ludowe często wspominają. Wznosi sie ona tuż od brzegu nagle w górę, a ze szczytu odsłania piękny widok: na prawo leży Tylża, na lewo rozciągają się ogrody Ragnety, Tusseinen i Eisseln, a z przeciwnej strony ginie oko w rozległych nizinach. W dawnych czasach było tu miejsce obrzędów religijnych i siedziba bogów. Wtedy lasy nieprzebyte otaczały górę, a na jej szczycie leżał olbrzymi kamień ofiarny, otoczony podwójnym wałem, do dziś „pillis“, „pillatis“ zwany. Znajdował on się na południowym stoku góry; na wschodnim były mieszkania kapłanów. Czczono tu głównie boga wojny Potrimposa. Pielgrzymi przybywali tu aż z pod Smoleńska, prosząc o radę, której bożek za sowite dary przez usta kapłanów w dwuznacznej udzielał formie. Chorzy kazali się przynosić do świątyni, prosząc o zdrowie i odzyskując je czasami nagle za sprawą bożka. Nietylko jednak był R. siedzibą bogów i miejscem ofiarnem, ale stanowił też miejsce zebrań, Olimpią dla Litwy. Raz w rok zgromadzali się tu Litwini na narodowe święto i zabawę. Oczywiście przytem załatwiali sprawy i poznawali się bliżej. Główny kapłan był zarazem najwyższym sędzią, a na kamieniu ofiarnym wykuty był miecz, na znak, że tam się sądy na śmierć lub życie odbywają. Oprócz Potrimposa czczono tutaj Laimę, boginię szczęścia, Parkę litewską, a zarazem opiekunkę ciężarnych niewiast i pomocniczkę w połogach. Kapłanki jej zwano Laumami. Do ich ołtarzy wolno było niewiastom przystępować tylko w najczystszej i najpiękniejszej odzieży. Oblubieńcy przed ślubem przychodzili tu z darami, prosząc o szczęśliwe pożycie; matki zanosiły westchnienia o szczęście dla nowonarodzonych dzieci. Dla obrony świętego miejsca pobudowano w pobliżu liczne grody. Na tym brzegu, na którym leży góra, zamek Ramige, na przeciwnym Ragainę, od której dzisiejsza Ragneta ma nazwę. Wszędzie po pagórkach okolicznych napotykają się ślady wałów, a z ziemi dobywają broń i narzędzia. Dla okolicznych mieszkańców dotąd ta ziemia i te zabytki starożytności uchodzą za święte a archeologów czyniących poszukiwania mają ze świętokradców. Podania ludowe mówią, iż z przybyciem Krzyżaków w te strony i zaprowadzeniem chrześciaństwa, kapłani Potrimposa uciekli, zosta-

wiając świątynie i bogactwa. Za to kapłanki Laimy, Laumy, pozostały niewidzialne przy górze, a lud czcił je po dawnemu — tajemnie. W dzień nie mogły się boginki te pokazywać, za to wieczorami wychodziły nad brzegi Niemna, śpiewały i bawiły się wesoło, wysłuchiwały próśb matek i dziewic i zadość czyniły ich błaganiom. Wiara w nie tak silną była w ludzie okolicznym, że jeszcze na początku bieżącego wieku każda para nowożeńców z okolicy przychodziła przed ślubem pomodlić się przy kamieniu ofiarnym. Kamień ten, czerwono-czarny granit, miał 15 łokci obwodu, wystawał z jednego końca 5 stóp, z drugiego 9 stóp ponad ziemię, leżał więc skośnie i to niższym końcem na południe, tak iż nań zawsze padały promienie słoneczne; ponieważ zaś powierzchnia jego była gładko obrobiona, błyszczała przy wschodzie i zachodzie słońca przez odbicie się promieni dziwnym blaskiem. Było to więc oczywiście świętokradztwem najwyższem, gdy na początku bieżącego wieku kamień ten prochem rozsadzić postanowiono. Rusałki Laimy, które w mniemaniu ludu ciągle tam jeszcze mieszkały, poczęły zawodzić żale wieczorami nad rzeką; słyszano jak żegnały się z górą i kamieniami i okolicą, widziano, jak ubrane w bieli, z koronami na głowie, chodziły nad brzegiem lub stawały w miejscach, gdzie pod ziemią spoczywały ich skarby. Wreszcie przewiozły się łodzią na drugi brzeg, i zanim znikły, przepowiedziały staremu przewoźnikowi, że z czasem góra osunie się w nurty Niemna, wszyscy zaś, którzy do rozsadzenia kamienia ręki przyłożą, straszną pomrą śmiercią. Mimo tego kamień rozsadzony został prochem. Wistocie wydarzyło się, iż kilku robotników odniosło przytem ciężkie uszkodzenia; najsroższa kara jednak spotkała inicyatorów tego świętokradzkiego dzieła, przedewszystkiem młynarza Schwarza, który sobie z głównego odłamu kamień młyński obrobić kazał. Od tego czasu poczęło mu się nieszczęścić, zubożał, a w końcu przez tenże sam kamień został zmiażdżony. Odtąd ustały kary, a lud okoliczny skrzętnie pozbierał odłamki, aby chować je jak święte pamiątki. Ale proroctwo kapłanek spełnia się, bo część góry, od miejsca gdzie kamień leżał, osunęła się w wody Niemna, a w ludzie żyje silne przekonanie, że niezadługo i dalszy szczyt się osunie; wtedy ukażą się: złota kołyska, motyka, brona, pług i różne przedmioty. Obecnie zamieszkują Rombin, wedle podań i pieśni ludowych, boginie Apmainy, rusałki nocne wabiące przechodniów śpiewem na moczary. Lud litewski dotąd żywi cześć dla góry i jej niewidzialnych mieszkańców. Uwidocznia się to w mowie. Tak mówią Litwini przy nagłych wypadkach do dziś: Taip Laima leme (Tak chciała Laima), albo przy przedsiębiorstwie jakiem: Su Laima laimesu (Z pomocą Laimy będę szczęśliwy). Lipę, drzewo ongi Laimie poświęcone, u stóp Rombinu stojącą a 600 lat starą, mają w wielkiem poszanowaniu. *Ad. N.*

Rombitten, dobra ryc., pow. morąski, st. poczt. Saalfeld; 6 dm., 92 mk., 293 ha.

Romboltyszki, ob. *Rombortyszki.*

Rombortyszki, w dok. *Romboltyszki* i *Rumboltyszki*, dobra nad Krożentą, pow. rossieński, gm. Kroże, o 34 w. od Rossień, niegdyś Marcina Zabiełły, później Przeciszewskich. W dokumencie wymienione jako należące do włości retowskiej oraz kroskiej i posiadające gony bobrowe.

Romczyn, pow. wągrowiecki, ob. *Rąbczyn.*

Romehnen, dobra, pow. rybacki, st. poczt. Germau, 3 dm., 41 mk., 146 ha.

Romejka, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Łabejkiszki, o 18 w. od gminy, 8 dusz rewiz.; należy do dóbr Łowmiany, Kiewliczów.

Romejki 1.) wś, pow. wyłkowyski, gm. Kopsodzie, par. Wierzbołów, odl. od Wyłkowyszek 24 w., ma 13 dm., 97 mk. W 1827 r. było 13 dm., 115 mk. Wchodziły w skład ststwa matławskiego; ob. *Matławka.* 2.) **R.,** wś, pow. kalwaryjski, gm. Balkuny, par. Mirosław, odl. od Kalwaryi 41 w., ma 21 dm., 32 mk. W 1827 r. 8 dm., 56 mk.

Romejki, wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Lida, okr. wiejski i dobra Pileckich, Sukurcze, o 8 w. od gminy, ma 5 dm., 73 mk. (w 1864 r. 22 dusz rewiz.). 2.) **R.,** wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Polany, okr. wiejski Debesie, o 5 w. od gminy a 13 w. od Oszmiany, ma 5 dm., 38 mk. kat. (w 1864 r. tylko 6 rewiz.); należy do dóbr Daniusze, Lenkowskich. 3.) **R.,** wś, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. i par. Komaje, okr. wiejski i dobra Zabłockich Dąbrowszczyzna, o 7 w. od gminy a 31 w. od Święcian, ma 1 dm., 10 mk. kat. (podług spisu z 1864 r. 16 dusz rewiz.). 4.) **R.,** w spisie z 1866 r. *Roszejki*, wś, pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Wiazyń, okr. wiejski Poniatycze, o 8 w. od gminy a 18 w. od Wilejki, ma 5 dm., 55 mk. praw. (w 1864 r. 35 dusz rewiz.); należy do dóbr Ciurlanowa, Klementowiczów. 5.) **R.,** wś nad rz. Łań, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Siniawka, ma 2 osady; grunta i łąki dobre. 6.) **R.,** wś i dobra, pow. białostocki, w 2 okr. pol., gm. Juchnowiec, o 11 w. od Białegostoku; wchodziła w skład ststwa knyszyńskiego. 7.) **R.,** wś, tamże, w 3 okr. pol., gm. Jaświłki, o 43 w. od Białegostoku. 8.) **R.**-*Kołodzieje* al. *Kołodzieje-R.* 9.) **R.,** fol., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 34 w. od No-

woaleksandrowska. 10.) **R.**, wś i okolica, pow. wiłkomierski, gm. Owanty, o 40 i 39 w. od Wiłkomierza. 11.) **R.**, wś, pow. wiłkomierski, gm. Uciany, o 74 w. od Wiłkomierza.

Romejki, w dok. także *Romejkowicze* i *Remejkowicze*, wś, pow. łucki, w 1860 r. własność Józefa Sochaczewskiego. Do dóbr należy wś Wielichów. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 1: 110, 112, 113.

Romejki 1.) wś, pow. stołupiański, st. p. i tel. Ejtkuny, 27 dm., 252 mk., 517 ha obszaru. 2.) **R.**, pow. łecki, miejscowość wymieniona u Kętrzyńskiego, w spisach urzędowych niepomieszczona. Wit v. Gich, komtur brandenburski, nadaje r. 1472 Stanisławowi Romejce na prawie magdeburskiem 15 włók wolnych od czynszu i tłoki nad jez. Krzywianka, z obowiązkiem jednej służby. *Ad. N.*

Romejkinie, os., pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Wysokaruda, odl. od Władysławowa 30 w., 1 dm., 4 mk.

Romejkiszki (w dokum. z 1589 r.), pole we włości telszewskiej, między siołem Rumszajcie i Mockojcie.

Romejkowicze, ob. *Romejki.*

Romejkówka, wś nad bezim. dopł. Gniłego Tykicza, pow. zwinogródzki, w 2 okr. pol., gm. Petrykówka, o 26 w. od Zwinogródki, gdzie par. katol., ma 494 mk. Cerkiew Pokrowska, drewniana, wzniesiona w 1794 r. Jedna część wsi, mająca podług danych z 1863 r. 357 mk. i 988 dzies. ziemi, należy do Ksawerego Montrezora, druga zaś, zwana Gonczarychą, z 558 mk. i 814 dzies. ziemi, należy do skarbu (podług spisu z 1885 r. część ta ma 833 mk.). W 1845 r. o 2 w. od R., pod lasem Tyrandar, znaleziono w mogile bronzowy chełm i nagolenniki, greckiej formy (znajdujące się w zbiorze hr. Potockich w Warszawie). Nadto w temże miejscu znaleziono naczynie gliniane, szczątki miecza zjedzonego przez rdzę, 24 bełtów żelaznych od strzał i niewielką tabliczkę metalową czworokątną z wyobrażeniem orła rozdzierającego rybę.

Romejsie, zaśc. włośc., pow. wileński, o 61 w. od Wilna, 3 dm., 23 mk. katol.

Romejsy, wś i folw., pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 19 w. od Poniewieża.

Romelki, wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Postawy, o 3 w. od gminy, 55 dusz rewiz.

Romen, ob. *Romny.*

Romesławki, wś, pow. rossieński, gm. Pojurze, o 63 w. od Rossień.

Romiany, w dok. *Romiany*, *Rominy* al. *Romiany Kutyszki* (w 1584, 94, 6, 7 i 8 r.), okolica szlach. w pobliżu rz. Niewiaży i Krosty, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 55 w. od Kowna, między Kiejdanami a Datnowem; własność Sipowiczów. Pod R. wysoka góra, na której miał się niegdyś znicz palić. W dokum. występują jako dobra we włości wielońskiej oraz jako niwa w dobrach Roszcze, w tejże włości.

Romiany-Kutyszki, ob. *Romiany.*

Rominek, wybud. na pol.-prus. Mazurach, przy mieście Rynie, pow. lecki, 7 dm., 33 mk.

Romint, jezioro, pow. węgoborski, tuż przy granicy pow. darkiejmskiego, blisko wsi Popioły, 25 ha obszaru.

Rominta, rzeka, poboczna Pregoły, bierze początek w pow. suwalskim pod os. Przerośl, wstępuje w granicę Prus w pow. gołdapskim, przyjmuje z obydwóch brzegów wiele rzeczułek i strug, i przepłynąwszy cały powiat w kierunku z płd.-wschodu na płn.-zachód, zwraca się niedaleko granicy powiatu całkiem na północ wchodzi do pow. gąbińskiego i płynąc ciągle w tym samym kierunku dosięga Gąbina i wpada do Pregoły. *Ad. N.*

Rominten 1.) *Rominty* wś, pow. gołdapski, st. pocz. Kianten, posiada kościół par. ewang., 147 dm., 1118 mk., 784 ha obszaru. 2.) **R.** *Gross*, wś, tamże, 104 dm., 842 mk. 3.) **R.** *Klein*, wś, tamże, 40 dm., 238 mk. Parafia R. obejmuje 21 wsi.

Rominy, ob. *Romiany.*

Romitten (niem.), dobra, pow. sławkowski, st. pocz., tel. i kol. żel. Iławka, 10 dm., 280 mk., 996 ha.

Romla, ob. *Rumia.*

Romlau, wybud. przy wsi Ernsthof, pow. iławkowski, 3 dm., 48 mk.

Romlin (w dokum. z 1592 r.), dwór przy drodze przez dobra Tałajtyszki, we włości jaswońskiej (pow. kowieński).

Rommen 1.) wś i dobra ryc. z agenturą poczt., w Pomeranii, pow. Kołobrzeg-Coerlin, nad drogą ze Szczecina do Gdańska. Gleba średnia, lesista. W 1878 r. 261 mk. ew. Trudnią się rolnictwem, sprzedażą drzewa, wyrabianiem cegły, mączki i syropu. 2.) **R.**, ob. *Rumienica* i *Rumian.*

Rommenau, 1292 *Rommenaw*, 1360 *Rompnow*, wś, pow. nowotarski (na Szląsku), par. kat. Schalkau. W 1842 r. 21 dm., folw., 148 mk. (50 ew.).

Romnitz, 1442 *Rumpnicz*, wś i folw., pow. lignicki, par. ew. Gross-Baudis. W 1842 r. 19 dm., zamek i folw., 124 mk. (7 katol.).

Romnowe, ob. *Romowe* i *Rumowe.*

Romny, w dokum. *Romen* i *Rumno*, *Ramno*, mto powiatowe gub. połtawskiej, przy ujściu rz. Romny do Suły, odl. 169 w. od Połtawy, ma 5952 mk., 8 cerkwi, dom modlitwy żydowski, szkołę powiat. i duchowną, zakłady dobroczynne, 9 fabryk, znaczniejsze: powozów, machin rolniczych, wielu rzemieślników, po

większej części garbarzy i szewców, znaczny handel, wielkie jarmarki; st. poczt. i st. krańcowa dr. żel. lipawo-romeńskiej. Założone w XI w., wzmiankowane w latopisach pod 1095 r., od XV w. należało do Polski, na początku XVII w. własność ks. Wiszniowieckich. Po śmierci ks. Michała († 1618) król Władysław IV całą Romeńszczyznę oddał ulubieńcowi swemu Kazanowskiemu, wróciła jednak niebawem do poprzednich dziedziców. Podług inwentarza dóbr zadnieprskich ks. Jeremiego Wiszniowieckiego było tu 6000 gospodarzy. Tenże książe wzniósł w R. kośc. paraf. katolicki. Za wojen Chmielnickiego zajęte przez kozaków, w 1709 r. zdobyte przez Szwedów, od 1781 r. mto powiatowe. St. dr. żel. lipawo (dawniej landwarowo) romeńskiej, odległą jest o 730 w. od Landwarowa a 1070 w. od Lipawy. *Romeński powiat* ma na przestrzeni 2284·6 w. kw. 147,444 mk., zajmujących się przeważnie rolnictwem. Powierzchnia równa i wzgórzysta, gleba urodzajna, lasy zajmują 18%; znaczniejsza rzeka Suła.

Romocewice, węg. *Romocsahaza*, wś, hr. beregskie (Węgry), 294 mk.

Romolkwitz *Ober* i *Nieder*, 1306 *Ramolchowitz*, *Villa Ramoldi*, 1361 *Romolkowicz*, wś i dwór, pow. nowotarski (na Szląsku), par. ew. Rackschcutz, kat. Illnisch. W 1842 r. 28 dm., dwór, 221 mk. (70 katol.).

Romonajcie, wś, pow. szawelski, gm. Ligunzy, o 31 w. od Szawel.

Romoniszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 71 w. od Nowoaleksandrowska.

Romonoławki, zaśc., pow. rossieński, gm. Szydłów, o 19 w. od Rossień.

Romonowiekie, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 71 w. od Nowoaleksandrowska.

Romotkajcie, wś, pow. szawelski, gm. Kirjanowo, o 50 w. od Szawel.

Romoty, dobra na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, nad bielskiem jeziorem, o 4 klm. od granicy król. polskiego, $2^1/_2$ klm. od st. p. Borzym. Istniały już w r. 1574.

Romotyn, folw. na obszarze Wiszenki, pow. mościski.

Romowe al. *Romnowe*, *Rumowe*. Mianem tem oznaczali starzy Prusacy siedzibę bogów, miejsce ofiarne, świątynię. Ponieważ zaś w całych Prusach kilkanaście było takich miejsc świętych, nazwę tę znachodzimy w różnych stronach ziemi pruskiej. Oznacza ona dosłownie miejsce ciszy. Kwestyą nierozstrzygniętą dotąd jest bliższe oznaczenie głównego Romowe. Podług Hartknocha miało leżeć między rzekami Frisching i Beysleyn, gdzie później stał klasztor, fundowany przez niejakiegoś Piotra Nogel v. Sehr w samym węgle zejścia się rzek, wzniesiony na ruinach świątyni Romowe. Vogt dowodzi, że R. leżało w Sambii, Toeppen wreszcie trzyma się zdania Dusburga, podług którego R. położone było w Nadrowii, przenosząc zdanie to ponad inne dla tego, że ma powagę świadectwa prawie naocznego. Dusburg bowiem pisał kronikę swą w czasach, gdzie jeszcze żyło wielu, którzy bywali w Romowem i ofiary składali. Wśród „świętego“ lasu, na obszernej płaszczyźnie, znajdował się ten przybytek bogów. W środku stał dąb święty, niezmiernej grubości i wysokości. Do koła drzewa był obwód sześciokątny z kamieni; część jego tylna najbardziej była do dębu zbliżona. W przedniej znajdował się szeroki otwór. Przed dębem ku ścianie otwartej stały ołtarze do palenia ofiar i utrzymywania ognia świętego. W wyciętych framugach olbrzymiego pnia umieszczone były posągi bogów. Do koła świątyni rozciągał się plac, na którym gromadził się lud. Na placu tym leżało nagromadzone drzewo do utrzymania ognia świętego przeznaczone. Plac dokoła otaczały domy kapłanów. Wnijście tworzyła brama przodowa. Po prawej ręce bramy był dom arcykapłana, po lewej gospoda, czyli dom gościnny. Trzech bogów tu czczono. Pierwszym z nich i najpotężniejszym był Perkun, bóg ognia. Przedstawiony był w postaci męża gniewnego, z twarzą czerwoną, kędzierzawą brodą i koroną z płomieni na głowie. Na cześć jego palił się przed dębem ciągły ogień, podsycany kłodami z poświęconych dębów. Ofiary składano w płodach, zwierzętach i ludziach. Uważano to jako szczególną łaskę bogów, kiedy kto wskutek porażenia gromem umierał; było to bowiem znakiem, że go Perkun do grona bogów powołał. Najwyższem życzeniem kapłanów było przeto taką śmiercią ze świata schodzić. Czczono Perkuna nietylko jako boga ognia, ale i dawcę słońca, deszczu i zdrowia. Popiół z świętego ogniska leczył choroby, a woda z jeziorjemu poświęconych działała cudownie. Obok niego umieszczony był w framudze posąg Potrympa. Przedstawiony on był jako dorodny młodzieniec, z wieńcem z kłosów na głowie. Był to dawca szczęścia, bóg urodzaju, opiekun rolnictwa. Palono na jego cześć snopki zboża i kadzidła; ofiarowywano mu także i dzieci. Poświęconym był mu wąż, w urnie się chowający a kłosami przykryty, o którym mieli najpilniejsze staranie kapłani. Kiedy mu chciano złożyć ofiarę, kapłani trzy dni przed tem musieli się do tego przygotować, poszcząc, ciało umartwiając i w ogień ofiarny kadzidła sypiąc. Trzeci posąg przedstawiał Pikulla (Pekolo, Patello, Patollo, Potollos), boga śmierci i zniszczenia, w postaci starca z długą brodą, z głową białą chustą

obwiązaną. Jego godłami były trzy trupie czaszki, człowieka, konia i krowy. Przy ofierze palono dlań łój. Ofiary składano mu w zwierzętach i ludziach, a krwią ofiar podlewano dąb, co miało się do ciągłej jego zieloności przyczyniać. Był to bóg najstraszliwszy, nieubłagany, okrutny. Dla przebłagania jego furyi istniały liczne miejsca ofiarne, w których nieustannie ogień na jego cześć płonął; śladem tego są liczne nazwy miejscowości dzisiejszych, których nazwisko oczywiście od nazwy bożka pochodzi, n. p. Potollen, Pokellen, Patollen, Bakollen, Pokolln. Wstęp do wnętrza świątyni był wzbroniony. Dla książąt i możnych czyniono czasem wyjątek i dozwalano im wejść do środka i rozmawiać z krywe-krywejtą. Ale posągów bóstw ich oko nie ujrzało, bo dąb święty obwieszony był ze wszech stron zasłonami. Poza domami kapłanów roztaczał się las kilkumilowego obszaru. I ten las był święty. Obcym nie wolno było doń wstąpić, kto zakaz przekroczył padał ofiarą, a krew jego zraszała korzenie świętego dębu. Taż sama kara czekała tego, ktoby się drzewo w gaju świętym ściąć, zwierzę lub ptaka zabić, a nawet uschłe drzewa i chrust zabrać poważył. Najwyższy kapłan zwał się krywe-krywejtą. Był on nie tylko pierwszym kapłanem, ale i sędzią i mężem potężnego wpływu. Godność jego równała się królewskiej. Rzadko pokazywał się ludowi, ogłaszając mu wolę i rozkazy bóstwa przez usta kapłanów. Tak kapłani, jak wszelki czciciel bogów winien mu był bezwzględne posłuszeństwo. Urząd ten ważny piastował zawsze jeden z najstarszych kapłanów. Pozbawić go godności nie było można, ale wolno było złożyć ją dobrowolnie. Wtedy jednak dłużej żyć nie był powinien i obowiązkiem było, bogom się ofiarując, na stosie spłonąć. Tak kończyło wielu z nich, że doszedłszy wieku takiego, w którym życie ciężarem się staje, przecinali pasmo życia śmiercią ogniową, skarbiąc sobie w ten sposób łaskę bogów. Temuż krywe-krywejcie przy boku i do pomocy stali liczni kapłani. W Romowem było ich trzy klasy. Najwyższą byli t. z. wajdeloci albo krywejci. Liczba ich prawdopodobnie nie przechodziła dwunastu, stanowili oni najbliższe otoczenie i radę krywe-krywejty. Po nich następowali sygoni albo sygonici, (signassen po lit. błogosławieństwo), kapłani, którzy między innemi błogosławieństwa udzielali ludowi i pieczę mieli nad świętym gajem. Jeden z nich właśnie zabił św. Wojciecha (Vita S. Adal. mówi: Igneus Siggo, sacerdos idolorum... lictor ferox...; a dalej pisze, że zabił „ex debito“, z obowiązku). Trzecią wreszcie klasę stanowili t. z. starzy (choć co do wieku młodsi od tamtych, ale także już w latach). Byli to właściwi kapłani ofiarni. Obowiązkiem ich było przygotowanie, poświęcenie i dokonanie ofiary. Tym do pomocy byli jeszcze kapłani niższych stopni. W R. jednak samem było ich niewielu. Pełnili oni obowiązki po innych przybytkach bogów, po kraju rozsianych. Tutaj tylko najgodniejsi służbę czynili. Pisali o Romowem: Vogt, Geschichte Preussens I, i dodatek II; Narbut, Dzieje narodu litewskiego; Toeppen, Geogr. v. Preussen. Porów. *Rumowe.* *Ad. N.*

Romówka, dawna nazwa wsi *Pohoryła,* w pow. humańskim.

Roms, wś, pow. kładzki, par. kat. Reinerz; 1842 r. 41 dm., 222 mk. katol.

Romsdorf 1.) wś, pow. frydlądzki, st. p. i tel. Szępopol, 7 dm., 71 mk., 101 ha. 2.) **R.,** dobra ryc. z cegielnią, w tymże powiecie, 8 dm., 198 mk., 972 ha.

Romtyna (w dokum. z 1595 r.), sianożęć, 15 prętów rozległa, we wsi Szunaławki, we włości widuklewskiej (pow. rossieński).

Romualdów 1.) kol., pow. nowomiński, gm. i par. Jakubów, ma 6 mk., 10 mr. Należała do dóbr Jakubów. 2.) **R.,** os. nad rz. Moszczenicą, pow. brzeziński, gm. Biała, 1 dm., 5 mk.

Romualdów 1.) *Romualdowo,* folw., pow. wiłkomierski, gm. Uciany, par. Dobejki, o 45 w. od Wiłkomierza; własność Jeleńskich. 2.) **R.,** ob. *Romualdowo.*

Romualdowo 1.) zaśc. szl. nad pot. Czpa, pow. święciański, w 2 okr. pol., o 9 w. od Święcian, 1 dm., 8 mk. katol. 2.) **R.,** wś, pow. lucyński, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. Pyłda. 3.) **R.,** ob. *Romualdów.*

Romucie, wś włośc., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 37 w. od Lidy a 24 w. od Ejszyszek, ma 7 dm., 60 mk. katol. *A. T.*

Romuciszki 1.) zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Daugieliszki, o 1 w. od gminy a 23 w. od Święcian, ma 4 dm., 4 mk. katol. i 28 starowier. (w 1864 r. 2 dusze rewiz.). 2.) **R.,** wś, pow. rossieński, par. Tenenie. Podług Hartknocha ciągnął się za pogaństwa przy wsi wielki gaj, zwany gajem świętym.

Romulany, dobra, pow. szawelski, gm. Radziwiliszki, o 14 w. od Szawel.

Romunek, ob. *Rumunek.*

Romunki, ob. *Rumunki.*

Romuntajcie (w dokum. z 1596 r.), sioło we włości Wielkich Dyrwian (pow. szawelski), obok wsi Ogłony.

Rona, wś w pow. borysowskim, u źródeł rz. Mieżanki al. Bołotnicy, dopł. Berezyny.

Rona-Patak, węg., ob. *Rowno.*

Rońdańce (w dokum. z 1596 r.), dobra we włości wielońskiej (pow. kowieński).

Rondsen (niem.), ob. *Rządz.*

Rondzyn, mylnie, ob. *Rządz.*

Rongia (w dokum. z 1590 i 1599 r.), rzeczka we włości pojurskiej (pow. rossieński), przepływa przez niwę Wampuławkas i sianożęć Montejkiszki.

Ronicken, dawniej *Rhoynken*, wś i dobra, pow. gurowski (Guhrau), par. ew. Gross Tschirnau, kat. Katschkau. W 1842 r. 46 dm., folw., 320 mk. (64 katol.). Szkoła ewang.

Ronie, folw., pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 67 w. od Poniewieża.

Ronkalnie 1 i 2, dwa zaśc., pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 30 w. od Telsz.

Ronkuszów al. *Runkuszów*, w dokum. *Runkuszno*, *Runkoszów*, wś nad bezim. dopł. Żwańczyka, pow. uszycki, gm. Gruszka, par. Sokólec, odl. 25 w. od Dunajowiec a 29 w. od Uszycy, ma 97 osad, 897 mk. Cerkiew p. w. Niepokalanego Poczęcia N. M. P., wzniesiona w 1777 r. i uposażona 57 dzies. ziemi, ma 1110 parafian. Niegdyś królewszczyzna. Podług lustracyi z 1616 r. „Tej wsi posesorem urodzony Mikołaj Wolski, na którą pokazał sumę starą, dobrą, przez króla Władysława zapisaną, która iż jeszcze czworgiem dożywocia nie expirowała, bo dopiero w czwartem dożywociu te dobra trzyma, lustracyi natenczas niepodlega". W 1636 r. połowa wsi była w posiadaniu Piotra Makowieckiego, który z niej opłacał kwarty 18 fl. 25 gr. 15 den. W 1765 r. połowę wsi posiadał Józef Humiecki, kaszt. kamien., z opłatą kwarty 274 złp. Część ta, obecnie rządowa, w 1807 r. nadaną została wraz z Przewrociem na lat dwanaście gen. Bystromowi, ten zaś ustąpił swe prawa Albinowi Kogutowskiemu. Część ta ma 774 dzies. Druga połowa, obejmująca 226 dzies. ziemi włośc. i 930 dzies. dwors. wraz z Gruszką, była własnością gen. Witte, od niego nabył Iżycki, od którego drogą wiana przeszła do obecnych właścicieli Karaszewiczów. *Dr. M.*

Ronnenburg, łotew. *Raunas pills*, starożytny zamek i miasto w ruinach, w pow. wendeńskim gub. inflanckiej, nad rz. Raune. W wiekach średnich rezydencya arcybiskupów ryskich, zamek zbudowany w 1262 r., warowny, zdobywany przez rycerzy mieczowych, Polaków, Rossyan i Szwedów, od 1658 r. w ruinach. W pobliżu znajdowało się miasto, zniszczone od ognia w 1708 r., które odtąd już nie powstało.

Rońsko, wś i folw., pow. krasnostawski, gm. i par. Krasnystaw. Folw. ma 523 mr.; wś 6 os., 185 mr. Wchodziła w skład dóbr ststwa krasnostawskiego a obecnie majoratu rządowego Krasnystaw al. Rońsk. W 1827 r. było 6 dm., 40 mk.

Rończol, rzeczka w gub. kowieńskiej, lewy dopływ Poszatryi, prawego dopływu Awnowy (pr. dopł. Wenty).

Rooken, wś, pow. kłajpedzki, st. pocz. Proekuls, 12 dm., 92 mk., 198 ha.

Rooma-saar, zakład kąpielowy na wyspie Oesel (ob. t. VII, 401).

Roon, fort pod Poznaniem, na lewem pobrzeżu Warty; okr. wiejski Winiary; 4 dm., 31 mk.

Roonsdorf (niem.), ob. *Pasieki*, pow. brodnicki. W 1885 r. 96 mk., 78 mk. kat., 18 ew.

Ropa, dział górski i lesisty na granicy Seredniego Wielkiego i Zahoczewia, w pow. liskim, ze szczytem Zakucie al. Zakocie (568 mt.), między doliną Tarnawki a Hoczewki.

Ropa 1.) rzeka, powstaje w obr. gm. Hańczowej, w pow. gorlickim, z połączenia pot. Blechnarki i Ropek, na wysok. 472 mt. npm. Pot. Blechnarka al. Hańczowy jest właściwie górnem ramieniem Ropy. Od Hańczowy płynie R. na płn. wąską doliną, nad którą wznoszą się od wschodu czubki: Hańczowa góra (821 mt.), Międzyryczna (628 mt.), a od zachodu: Dzielec (658 mt.), Jaworzynka (777 mt.) i Bordyów (755 mt.). Dolina R. leży 443 mt. npm. W dalszym biegu przepływa w zakrętach obszar Uścia Ruskiego, gdzie od praw. brzegu przyjmuje strumień Zdynię. Wszedłszy na obszar Klimkówki, ma od lew. brzegu Suchą górę al. Homolę (707 mt.) a od zach. Szczob (669 mt.), u stóp której wpada do R. pot. Przysłop. Minąwszy wś Łosie, dostaje się na obszar gm. Ropy a następnie Szymbarka. W obrębie Ropy przyjmuje od lew. brzegu pot.: Deszówkę, Drągówkę, Górnikowski, Chełm, Chełmówkę, wreszcie Rzeminówkę. Prawy brzeg rzeki przytyka do zach. i płn. podnóży Łysej góry (641 mt.). Od ujścia Chełmówki zwraca się rzeka na płn.-wschód, mija Szymbark, gdzie od praw. brzegu przyjmuje Bielawkę a od lewego Bystrę; następnie zrasza obszar Ropicy Polskiej i dostaje się na obszar mta Gorlic. Tu od od praw. brzegu przyjmuje Przegonkę al. Sękowę. Odtąd dolina R. rozszerza się i wkrótce dosięga obszaru mta Biecza, poniżej którego na obszarze wsi Grudnej i Siepietnicy, od ujścia potoku Olszynki, zwraca się na płn.-wschód, nareszcie od ujścia Lasowej zwraca się na płn.-wschód i przy zejściu się granic Trzcinicy, Łęgorza i mta Jasła wpada do Wisłoki od lew. brzegu. Nazwę otrzymała od rop tłustych, których źródła na jej dorzeczu gęsto się znajdują. Na większej wodzie mogłaby być spławną, ale jazy i młyny stoją na zawadzie. Poniżej Gorlic wychodzi z objęcia gór, odtąd dolina jej jest jedną z najpiękniejszych w kraju; wzdłuż praw. brzegu ciągną się strome ścianki, na których piętrami ścielc się kraj wyższy z osadami: Sokół, Kobylanka, Libusa, Korczyna, Grudna, Kunowa, Pusta Wola, Przysiacz, Osobnica i Brzyście. Po

lew. brzegu ścielą się pologie urodzajne błonia a dalej góry i lasy. Z osad lew. brzegu ważniejsze: Glinik Maryampolski, Zagórzany, Klęczany, Skołyszyn, Sławęcin, Siedliska, Przysieki, Trzcinica. Prawe dopływy są: Blechnarka, Malicza, Konieczna al. Zdynia, Przysłop, Bielanka, Figa, Przegonka, Kobylanka, Libuszanka, Lasowa; z lewego brzegu wpadają: Ropka, Ropki, Drągówka, Deszówka, Górnikowski, Chełm, Chełmówka, Rzeminówka, Bystra, Stróżówka, Moszczanka, Strzeszynka, Sietnica, Olszynka, Trzcinica. Długość biegu licząc od źródeł Blechnarki wynosi 79 klm. Spadek wód wskazują liczby: 800 mt. (źródła), 472 mt. (ujście Ropek), 382 mt. (ujście Przysłopa), 328 mt. (ujście Chełmu), 315 mt. (most w Szymbarku), 284 mt. (ujście Przegonki), 262 mt. (most powyżej Biecza), 233 mt. (ujście Lasowej), 230 mt. (ujście do Wisłoki). Wzdłuż doliny R. ciągnie się z Jasła gościniec rządowy na Biecz, Gorlice i Ropę, gdzie ją porzuca, przechodząc przez górzysty dział wodny między Ropą a Białą Dunajecką do doliny tej ostatniej (Grybów). 2.) **R.**, potok, powstaje na obszarze Chocenia, w pow. liskim, płynie na płn. przez obszar Seredniego Wielkiego, a zabrawszy strugi leśne z działu górskiego Ropa zwanego, zwraca się na zachód i ubiegłszy 3 klm. wpada do Tarnawki z praw. brzegu. 3.) **R.**, potok, wypływa z pod góry Szczawinki (958 mt.), niedaleko gościńca turczańsko-użockiego, w gm. Butelka Wyżnia, pow. turczański, płynie na płn.-wschód przez obszar tej gminy i poniżej kościoła uchodzi do Jaworówki z lew. brzegu. Długość biegu 4 klm. *Br. G.*

Ropa, wś, pow. gorlicki, w uroczej górskiej dolinie, nad Ropą, 322 mt. npm. Gościniec murowany z Gorlic (12·9 klm.) do Grybowa (8 klm.) przecina północny kraniec wsi a od niego oddziela się droga prowadząca brzegiem Ropy do Uścia Ruskiego (12 klm.). Dolinę zasłaniają łagodnie wznoszące się wzgórza, pokryte lasem: na zachód Chełm (779 mt.), na wschód Łysa Góra (641 mt.). Ku północy i południowi podnosi się teren nieznacznie, przez co sama wieś zajmuje kotlinę. Zamożna i ludna osada, ma parafią rz.-kat. z drewnianym kościołem o dwóch czworobocznych wieżyczkach, piękny pałac zbudowany przez hr. Siemieńskiego w pierwszej ćwierci bieżącego wieku, szkołę ludową i rafineryą nafty. Jest tu także kopalnia nafty zajmująca 11 ha a eksploatowana przez dwa towarzystwa, wydająca według mapy wydanej przez wydział krajowy (Kosmos 1881 r.) 291 cetnarów metrycznych ropy. Rozrzucone po wzgórzach chaty przyczyniają się wielce do upiększenia miejsca, z którego przedstawia się piękny widok na ruiny szymbarskiego zamku w stronie północno-wschodniej. Wieś wraz z obszarem większym (11 dm., 146 mk.) liczy 409 dm. i 2399 mk.; 2260 rz.-kat., 8 gr.-kat., 2 anglikań. wyznania i 129 izrael.; pod względem narodowości: 2250 Polaków, 2 Anglików, 9 Rusinów i 138 Niemców. Pos. większa (Fel. Skrochowskiego) ma 384 mr. roli, 56 mr. łąk, 89 mr. pastw. i 696 mr. lasu; pos. mn. 1489 mr. roli, 391 mr. łąk, 981 mr. pastw. i 130 mr. lasu. Erekcya parafii nie znana; wspomina o niej pierwszy Starowolski 1655 r. Należy do dyec. przemyskiej, dek. bieckiego i obejmuje: Blecharkę, Hańczową, Klimkówkę, Kwiatoń, Leszczyny, Łosie, Ropki, Uście Ruskie i Wysową z Hutą, ogółem 2581 rzym.-kat. Wieś należała do ststwa bieckiego. W 1581 trzymał ją Adam Brzeziński; liczyła w owym czasie (Pawiński Małopolska, 113) 6 łanów kmiecych, 1 zagrod. z rolą, 12 komorników z bydłem, 4 komor. bez bydła, 4 rzemieślników i 1 piłę. Według Kuropatnickiego (Geografia Galicyi, 1786) miała tu być fabryka skór, źródło ropy i różne kamienie, nawet złoto. Gdy od rządu austryackiego nabył starostwo bieckie hr. Siemieński założył w tej wsi pałac i park. Starał się on o zmianę jej nazwy, ale bez skutku (Siarczyński, rps. bibl.Ossol., nr. 1826). W 1847 opisał wś i zdjął jej widok M. Stęczyński w „Okolicach Galicyi“ (Lwów, 1847, str. 59), zwracając szczególną uwagę na zbiór portretów i obrazów różnych artystów, znajdujący się w pałacu. R. graniczy na płn. z Gródkiem, na zach. z Kąclową, na wsch. z Bielanką a na płd. z Łosiem. *Mac.*

Ropa 1.) al. *Łazy*, domy i folw. w Brzeżowej, w pow. dobromilskim. 2.) **R.**, część Słobody Rungurskiej, pow. kołomyjskim.

Ropały, wś w pow. wiłkomierskim, wchodząca niegdyś w skład ststwa kurklewskiego, do którego przed 1546 r. przyłączoną została od ststwa onikszciańskiego.

Ropania, grupa domów w Czeremchowie, pow. kołomyjski.

Ropaniszki (w dokum. z 1585 r.), grunt we wsi Krożach, we włości kroskiej (pow. rossieński), przylegający do gościńca wiodącego z Botok i Niemokszt do Kroż.

Ropany, wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 53 w. od Poniewieża.

Ropasie, wś, pow. szawelski, gm. Łukniki, o 57 w. od Szawel.

Ropawsko *Niżne* i *Wyżne*, części Wysocka Niżnego, w pow. turczańskim.

Ropcowizna, dobra, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Zawyki, o 28 w. od Białegostoku.

Ropcze, niem. *Roptsche*, wś kośc. w pow. i obw. sąd. storożynieckim, z obszarami dworskiemi *R. Achner* al. *Słobodzia* i *R. Barbul*, nad

Seretem, który z obszaru Storożyńca wpływa na obszar R. w kierunku płd.-wschod., przechodząc w dalszym biegu do gm. Jordanestie. Seret dzieli obszar R. na część półn. i południ. Część półn. przerzyna gościniec rząd. storożyniecki. Nad nim od płn. wzgórze Dąbrowa (388 mt.) i Przyboń (435 mt.) nad wschodnią granicą. Przez ten obszar z płn. na płd. podąża pot. Hlibiczok, lewy dopływ Seretu. Na południ. granicy tejże gminy rozbiły się szczyty Leurda (482 mt.) z lasami Juchczyną i Watrą Satulni, jakoteż Humoryja (508 mt.). Liczne strugi spływają ku płn. do Seretu. Zabudowania wsi legły rozrzucone po całym obszarze. R. graniczy od zach. ze Storożyńcem, od płn. z Kuczurmare, od wsch. z Jordanestie, a od płd. z Piotrowcami Sereckiemi i Kupką. W tych granicach było w 1869 r. 3825 ha 67 ar. 92 mt. kw. obszaru, 390 dm., 1831 mk.; w r. 1880 było 432 dm., 1972 mk.; z tego na R. Achner przypada 18 dm., 122 mk. a R. Barbul 18 dm., 94 mk. Co do wyznania było 59 kat., 1704 gr.-orm., 207 żyd., 2 innego wyzn.; co do narod.: 3 Niemców, 21 Rusinów, 1940 Rumunów a 8 innej narod. We wsi nad Seretem wólka Słobodzia liczy 14 dm., 60 mk., tak że sama wś liczy 384 dm., 1696 mk. W miejscu cerkiew gr.-orm. drewniana, p. w. Uśpienia Maryi, zbudowana r. 1781—1809 kosztem gminy. Według szem. dyec. archiep. gr.-orm. z r. 1885 było w par. 324 rodzin, 1721 dusz (m. 881, ż. 840); dzieci obowiązanych do szkoły 93. Na obszarze dworskim młyny, folwarki i gorzelnia. St. poczt. Storożyniec. Właściciele: Jan Barbul, Grzegorz Flondor i Salomona Achnera spadkobiercy. *Br. G.*

Ropczyce, mto powiatowe w Galicyi, nad rzką Wielopolką, dopł. Wisłoki z praw. brzegu, pod 39°16′ wschod. dług. od F. a 50°4′ płn. szer. Miasto z przedmieściami: Gryfów (od płd.) i Średnie (od płn.) zajmuje porzecze wznies. 217 mt.; ku północy otwiera się widok na równinę nadwiślańską, ku południowi zaś podnosi się teren w podgórza, pokryte w części liściastym lasem. Dokoła leżą trzy wsi, uważane dawniej za przedmieścia. Na płn. Brzyzna i Witkowice, na płd. Chechły. Nadaje to R. pozór osady rozległej. Miasto samo ma 463 dm., przeważnie drewniane parterowe dworki, zajmujące wraz z ogrodami, rynkiem i ulicami przestrzeń 284 mr. Z tego przypada na Gryfów 30 dm. a na Średnie 237 dm. Z miasta prowadzą gościńce: wiedeński na zachód do Dębicy a na wschód do Sędziszowa, północny do st. Ropczyce dr. żel. arcyks. Karola Ludwika odl. o 3·5 klm. (124 klm. od Krakowa a 118 klm. od Lwowa) i południowy do Wielopola. R. mają 3676 mk. (1838 męż., 1838 kob.), 2359 rzym.-kat., 140 gr.-kat., 12 protest. i 1165 izrael. Od 1870 do 1880 r. wzrosła ludność o 330 osób. Miasto ma czynnego majątku 31,304 złr., biernego 6842 złr., a dochodu rocznego 7039 złr. Kilka korzennych sklepów i apteka zaspakajają codzienne potrzeby mieszkańców. W mieście znajdują się rękodzielnicy, uprawiający wszystkie rodzaje rzemiosł, niema jednak specyalnej gałęzi przemysłu i fabryk. Ludność zajmuje się głównie rolnictwem; do mieszczan należy 1476 mr. roli, 131 mr. łąk, 265 mr. pastw. i 67 mr. lasu. W mieście jest parafia rz.-kat., starostwo, sąd powiatowy, urząd podatkowy, notaryat, urz. pocz. i tel. i szkoła ludowa 4-klasowa mieszana. Humanitarnym celom służy fundusz ubogich niewiadomego założenia. Celem jego jest zaopatrzenie podupadłych mieszkańców. Ma grunta i kapitał 6318 zł. Zawiaduje nim gmina a roczny dochód wynosi około 700 zł. Kościół par. murowany, erygowany w r. 1362, zgorzał w 1873 r., poczem został odbudowany. Nie zawiera zabytków z przeszłości. Od r. 1638 była przy nim prepozytura i 4 mansyonarzy, którzy utrzymywali szkołę i dwie prebendy: św. Ducha i św. Barbary, z drewnianemi kościołami, które po r. 1783 rozebrano. Oprócz kościoła par. jest jeszcze murowany kościół p. w. Imienia N. P. Maryi. Par. (dyec. przemyskiej dek. ropczyckiego) obejmuje Chechły z kościołkiem św. Anny i Brzyznę. Już w XIII w. istniała wieś Ropczyce, pod którą w 1256 r. Pietrasz, woj. krak., i Janusz, sandomierski, pokonali pustoszącego kraj Swarnę. W r. 1362 pozwala Kazimierz W. braciom Janowi i Mikołajowi Gielnicom zamienić wieś królewską R. na miasto na prawie niemieckim (Kod. Małop. Piekosińs., I, 314). Król pozwala zająć wieś i grunta nad Brzeźnicą (Wielopolką) między Łopuchową i Witkowicami, obejmujące 100 łanów a 4 łany przeznacza na pastwisko; uwalnia mieszczan na starych rolach na lat ośm a na zaroślach na lat 20 od wszelkich ciężarów, po upływie zaś lat wolności mają płacić po 8 skojców z łanu, po skojcu z domu, po wiardunku z łanu tytułem dziesięciny, proboszczowi zaś mają dawać na św. Marcina po mierze owsa i żyta. Wójt otrzymał 4 łany, ogród i łaźnię. Król zastrzegł jednak prawo kąpieli bez opłaty dla siebie i dworzan; wójt otrzymał prawo założenia jatek rzeźniczych, piekarskich, szewskich, szlachtuza, sklepów sukienniczych i młyna, z czynszów zaś i od spraw osądzonych miał pobierać szósty denar. Na wyprawę winien był stawać w chełmie, w towarzystwie dwóch balistów. Wraz z burmistrzami (consules) wójt otrzymał prawo miecza. Na budynki publiczne mieszczanie mieli dać jednorazowo 25 grzyw. na cieśli, król zaś zobowiązał się

dostarczyć drzewa budulcowego. Proboszcz otrzymał grunta i daniny. Królowie zjeżdżali tu na łowy; w 1411 r. zakończył w R. życie Mikołaj Kurowski, arcyb. gnieźnieński, spadłszy na łowach z konia. Istniało wówczas „oppidum Robczice i villa antiqua R. ac Chechli et Pietrzeyowa wolya“ (dok. z 5 listop. 1420, Kod. Kat. Krak. II, 463 i z d. 22 listop. 1421, tamże, 478). Do podniesienia się miasta dopomógł Władysław Jagiełło pozwalając rzeźnikom krakowskim i kleparskim prowadzić przez R. bydło z Rusi do Krakowa, byle cło w R. opłacali (Kod. dypl. m. Krakowa, 189, dok. z 1 września 1430), co zatwierdzili później Kazimierz Jagiellończyk 14 czerwca 1451 (ibid., 214), Władysław III 5 sierpn. 1435 (ibid., 360) i Jan Albrecht 1493 (ibid., 284). Kazimierz Jagiellończyk pozwolił nadto mieszczanom pobierać mostowe, dozwalając grabić mienie opornym w połowie na korzyść miasta a w połowie na skarb królewski. W 1536 r. (Pawiński, Małop., 506) piszą lustratorowie: „miasto królewskie trzyma j. w. Janusz Cwierczowski, kaszt. wiślicki, starosta lubelski. Mieszczanie mają grunta wspólne z trzema wsiami podmiejskimi, t. j. przedmieściem Chechli i Pyetrzenyową. Tamże ponoszą przedmieszczanie wraz z mieszczanami wszystkie ciężary, mianowicie podwody, stacye, czynsze i szosy. Suma czynszu i stacyj z tego miasta i rzeczonych wsi wynosi 118 grz. 168 korcy owsa, kury, jaja itd. JKM. płacą podwody i szosy. W 1581 (tamże, 267) wójtem był Jan Witkowski. Szosu podwójnego zapłaciło miasto 38 zł. 12 gr., miało zaś komorn. 28, rzemieśln. 40, krupników 3, młynów 3 dziedzicznych o 7 kołach, rzeźników 6, łaźnię, folusz, stępę, palących gorzałkę 14; na przedmieściach 20 i pół łanów kmiecych, 4 komorn. z bydłem i 8 bez bydła. Suma szosu wynosiła 78 zł. 9 gr. Inna lustracya z tegoż czasu (1564) powiada: „tenuta Robczice należy do ststwa sandomirskiego; prócz łanów kościelnych i wolnych jest 60 czynszowych a oprócz czynszów dają mieszczanie po serze i 2 koguty, z czego wójt szóstą część bierze. Dla podniesienia zamożności mieszczan skarżących się na konkurencyą zakazał Zygmunt III pod karą 100 grzywien mieszkać w R. żydom; wyjątek ustanowiono jedynie dla arendarza dochodów królewskich, ale i ten miał mieszkać w domu starościńskim, celnikowi zaś dozwolono mieszkać przy obywatelu. Lustracya z r. 1630 zawiera: Mieszczanie dawali owsa lepszego po trzy korce z łanu i po 12 jaj; z przedmieścia 81 korcy owsa leśnego a wsi Chechło i Pietrzejowa dostarczały 115 korcy owsa. Czynsz z domów wynosił 24 zł. 4 gr. a stacya wraz z Borkiem i Zagorzycami 60 zł. Część cła pobierał kasztelan sandomirski, część wojewoda a dziesiątą niedzielę biskup. W mieście było 6 tkaczów, na przedmieściach zaś 33, krawców 6, kuśnierz, kowali 5, stolarz, kołodziej, stelmach, bednarzów 8, sukienników 12 i prasół. Pieniądze koronacyjne przynosiły 17 zł. 18 gr., podwodne 14 zł. 12 gr. Miasto posyłać miało na wyprawę wojenną wóz czterokonny suknem pokryty z woźnicą i 2 hajdukami. Mieszczanie żalili się na żydów celników, że palą gorzałkę. Mimo to dozwolił Jan Kazimierz 1662 r. mieszkać żydom na jurydyce starosty. W 1614 r. oddzielone zostało ststwo ropczyckie od sandomierskiego. Składały je: R.; wsi: Łopuchowa, Zagórzyce, Góry, Borek Wielki, Boreczek i Żdżary. Lustracya z r. 1765 notuje, że starostwo dzierżawił Franciszek Salezy Potocki; zastano w mieście liczne nieporządki i skargi na wymiar sprawiedliwości, co lustratorowie przestrzegać polecili. Jarmark na artykuły żywności trwał przez kilka dni po wstępnej środzie. Intrata wynosiła 24755 zł. 25 gr. a hiberna 3488 zł. 25 gr. (Star. Polska, II, 473). Po Fr. Sal. Potockim trzymał starostwo Sadowski Stanisław, żonaty z Franciszką Potocką, i płacił kwarty 6188 zł. Ta po przyłączeniu do Austryi nabył je od rządu a następnie sprzedał hr. Jaworskiemu, po którym przeszły dobra należące do starostwa w dom hr. Starzewskich a obecnie posiada je Artur hr. Potocki, mający na obszarze miejskim 1 mr. pola i prawo propinacyi.

Powiat ropczycki zajmuje 9·85 miriam. kw. Konfiguracya powiatu przypomina nieregularny pięciobok, zwrócony wierzchołkiem na zachód. Graniczy na zachód z pow. pilzneńskim, na północ z mieleckim i kolbuszowskim, na wschód z rzeszowskim a na południe z jasielskim. R. leżą prawie we środku obszaru, przedzielonego przez tor kolei żelaznej na dwie nierówne części: północną (mniejszą), piasczystą, pokrytą sosnowymi borami i południową, podgórską i urodzajną, z gajami liściowymi. W części zachodniej przepływa Wisłoka. Na obszarze powiatu jest obecnie 91 osad a 85 gmin katastralnych i 69,918 mk. tak, że na 1 klm. przypada 95 mk. W 1880 r. było gmin 70, tyleż obszarów więk. posiadłości, 108 miejscowości, nie licząc osobnych domostw. Było też 11813 dm. mieszkalnych i 71,237 mk. (34,858 męż., 36,379 kob.); 63,677 rz.-kat., 408 gr.-kat., 46 protest. i 7106 izr. a pod względem narodowości 70,613 Polaków, 480 Rusinów, 54 Niemców i 15 innych narodowości (różnica zachodząca między temi liczbami może pochodzić z późniejszych mniejszych zmian, lub odmiennego liczenia). W powiecie znajdują się trzy miasta: Ropczyce, Dębica i Sędziów. W Sędziowie jest jedyna czynna w Galicyi fabryka cukru, przyczynia-

jąca się do podniesienia rolnictwa przez uprawę buraków. Powiat ropczycki należy do urodzajniejszych w Galicyi. Lasy zajmują tu piątą część całego obszaru, z nich zaś piąta część należy do posiadłości mniejszej. Orna ziemia, zajmująca najwięcej przestrzeni, należy w trzeciej do obszarów większych, podobnie jak łąki i pastwiska. Na 123,724 mr. (według Skorowidza Orzechowskiego z r. 1870, niema późniejszych wykazów) przypada na role 76.536 mr. (pos. więk. 21,260, pos. mn. 55,276), na łąki 9803 (pos. więk. 2565, pos. mn. 7238), pastwiska 9580 (pos. więk. 2186, pos. mn. 7394) a lasy 27,805 (pos. więk. 20,860, pos. mn. 6945) morgów. W pow. ropczyckim są dwa sądy powiatowe: w Ropczycach i Dębicy. Szkół ludowych jest: czteroklasowych 2, trzechklasowych 1, dwuklasowa 1, jednoklasowych 26. Szkół średnich niema. *Mac.*

Ropczycka góra, ob. *Góra ropczycka.* W 1880 r. było 131 dm. i 849 mk.

Ropedy al. *Ropidy*, wś, pow. władysławowski, gm. i par. Gryszkabuda. Odl. od Władysławowa 23 w., ma 4 dm., 41 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo.

Ropele, wś nad rz. Łydynią, pow. ciechanowski, gm. Nużewo, par. Ciechanów, odl. o 5 w. od Ciechanowa, ma 8 dm., 88 mk., 241 mr.

Ropele, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, nad płn. odnogą jeziora wielko-selmenckiego, o 8 klm. na wschód od Ełku (st. pocz. i tel.); 17 dm., 150 mk., 277 ha. Rudolf v. Diepoltskirchen, wójt ryński, nadaje r. 1505 Janowi Ropelowi (Rapil) 2 włóki na prawie magdeburskiem, między Sędkami a Łaszkami.

Ropen, folw. dóbr koron. Schrunden, w okr. i pow. goldyngskim, par. frauenburska (Kurlandya).

Ropenaczen al. *Roponatschen*, wś, pow. gołdapski, st. pocz. Kianten; 14 dm., 122 mk., 372 ha.

Ropengi, wś, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 56 w. od Kowna.

Ropenhof al. *Charlottenhof*, dobra pryw., w okr. zelburskim, pow. iłukszteński, par. dyneburska (Kurlandya).

Ropiały, dwór, pow. szawelski, gm. Kruki, o 57 w. od Szawel.

Ropianka, wś, pow. krośnieński, w okolicy górskiej dzielącej górny bieg Jasiela i Wisłoki. Na obszarze wsi wytryskają dwa potoki: Obszar dążący na płd.-zachód do Olchowskiego pot. (dopł. Wisłoki) i bezimienny dopływ Mszanki uchodzącej na wschód do Jasiela. Wieś otaczają wyniosłości: od północy Krzemianka (615 mt.) i Krzemionka (646 mt.). od zachodu Jasieniów (632 mt.). Graniczy na północ z Chyrową, na wschód z Mszanną, na połud. z Wilsznią i Olchowcem a na zach. z Polanami. Par. rz.-kat. w Dukli (o 12 klm.) a gr.-kat. w Olchowcu. W 1880 r. było 30 dm. i 224 mk.; 69 rz.-kat., 150 gr.-kat. i 5 izrael.; 108 Polaków i 114 Rusinów. Z obszaru 824 mr. przypada 13 mr. lasu na posiadłość większą (Braci Thorret) a 811 mr. (266 roli, 92 łąk, 301 pastw. i 52 lasu) na pos. mniejszą. Kopalnię nafty znajdującej się w formacyi eocenicznej eksploatują dwa towarzystwa. Obszar naftonośny obejmuje 90 ha a produkcya roczna dochodzi do 3900 mtr. cetn. Jeden szyb zasila Wydział Krajowy w celu pogłębienia. W r. 1884 dotarto do 342 mt. głębokości; ponieważ wydajność ropy była znaczna, przeto zaniechano pogłębiania. W r. 1888 postanowiono przebić dalszą warstwę piaskowca w nadziei że w głębokości 400 mt. znajdzie się druga warstwa ropy. Wś została założoną w drugiej połowie XVI w., była własnością Mikołaja Stadnickiego. W 1581 r. składała się z sołtystwa na 1 łanie i dwóch dworzyszcz. *Mac.*

Ropianka, potok w pow. stryjskim, na obszarze Pohara, dopływ Kwiecina (dopł. Orawy).

Ropica 1.) *Polska*, wś na międzyrzeczu Ropy i Sękowy, pow. gorlicki, w okolicy podgórskiej spadającej ku północy z 346 na 295 mt., przy gościńcach z Gorlic (3 klm.) do Grybowa na zachód i z Gorlic do Zborowa (Zbóró) na Węgrzech na południe. Graniczy na płn. z Gorlicami, na zachód z Szymbarkiem, na płd. z lasem i górą Bartnicą (632 mt.) a na wschód z Siarami i Sokołem. Par. rzym.-kat. w Gorlicach. We wsi szkoła ludowa, młyn wodny a na obszarze większej posiadłości gorzelnia i kopalnia nafty; 207 dm. i 1300 mk. a na obszarze więk. posiadłości (Wład. Płockiego) 8 dm., 118 mk. Pod względem wyznania 1362 rzym.-kat. i 56 izrael. Kopalnie nafty eksploatuje ośm towarzystw. Roczna produkcya wynosi 19,215 cetn. metr. Obszar więk. pos. ma 130 mr. roli, 14 mr. łąk, 26 mr. pastw. i 171 mr. lasu; pos. mn. 603 mr. roli, 111 mr. łąk, 260 mr pastw. 109 mr. lasu. W r. 1581 była ta wieś (dawniej Marcina Rożna) własnością Przecława Pieniążka i składała się z 5½ łan. km., z 5 zagrodn. bez roli, 3 komorn. bez bydła i 3½ prętów roli pustej (Pawiński, Małop., 114). 2.) **R.** *Ruska*, wś, na lew. brzegu Sękowy, przy drodze z Gorlic na Konieczną do Zborowa (Zbóró) na Węgrzech, o 9·9 klm. na płd.-wschód od Gorlic. Leży w dolinie rzeki zawartej od zachodu wzgórzami płaskimi Brusy (569 mt.) a od wschodu Szczoby (469 mt.). Graniczy na północ z Sękową i Męciną Małą, na zachód z Rychwałdem, na płd. z Małastowem i Draganowem a na wschód z Pstrążnem.

Par. rzym.-kat. w Sękowy a gr.-kat. w Małastowie. W południ. stronie stoi cerkiew drewniana. R. należała dawniej do ststwa bieckiego, obecnie liczy 111 dm. i 708 mk., 94 rz.-kat, 576 gr.-kat., 1 ewang. a 37 izrael. Wólka Draganów liczy 5 dm. i 39 mk. Mniejsza posiadł. ma roli 544 mr., 237 łąk i 531 mr. lasu. Kopalnie nafty w formacyi eocenicznej zajmujące obszaru 4 ha eksploatuje 15 towarzystw. Produkcya roczna ropy wynosi 7070 cetn. metr. O geologicznej budowie warstw podają szczegóły pp. Walter i E. Dunikowski w rozprawie: „Geologiczna budowa naftonośnego obszaru zachod. galic. Karpat“ (Kosmos, 1882, str. 264). Podstawę terenu warstwy ropianieckiej tworzą zielonawo szare, drobnoziarniste łupkowate, mikowe piaskowce, pocięte wielokrotnie, pokryte resztkami organizmów i poprzerzynane luźnemi żyłami kalcytu. Ze zwietrzenia tych warstw powstały nieprzemakalne iły i gleba ciemno szara. Czasem trafiają się na najwyższych szczytach bagna i moczary, a w głębokości 50 metrów piaskowiec grubo ziarnisty przesiąkły naftą. Druga skała składa się z czerwonych iłów w głębokości 30 do 100 mt. na warstwach dolno ropianieckich; po za terenem kopalnianym zaś znajduje się piaskowiec eoceniczny, drobno ziarnisty i cienko płytowy. Według spisu poborów z r. 1581 była w R. parafia rz.-katol. do której należała wieś Przegonina i świeżo w owym czasie założony Wołowiec. Wś miała wtedy $6^1/_2$ łana kmiec., 1 komorn. z bydł., 2 komorn. bez bydła, piłę i $1^1/_2$ łan. sołtysiego (Pawiński, Małop., 121). *Mac.*

Ropica al. *Ropice*, niem. *Roppitz*, wś, pow. cieszyński na Szląsku austr., posiada kościół par. katol., szkołę początkową, 1083 mk. i 1741 mr. obszaru. Par. ew. Cieszyn. R. par. katol., dek. jabłonkowskiego, ma 1080 katol., 1136 ew., 4 żydów.

Ropiczanka, rzeczka górska, na Szląsku austryackim, powstaje z połączenia kilku strug, na płn. stoku Ropicy (1082 mt.), w górach Jabłonkowskich, na obszarze gm. Rzeki, w pow. i obw. sąd. cieszyńskim. Płynie na płn. górską doliną między domostwami wsi Rzeki, zrasza obszar gm. Gut, przepływa Śmiłowice, wreszcie wś Ropicę, gdzie od lew. brzegu przyjmuje Wielopolkę i między Szybicami i Błogocicami wpada na płd. granicy mta Cieszyna do Olszy z lew. brzegu. Długość biegu 17 klm. *Br. G.*

Ropida (w dok. z 1596 r.), niwa w dobrach Romanowicze, we włości wilkijskiej (pow. kowieński), ograniczona niwami: Kalnialai i Wcziny, rzką Strabus i sianożęcią Kłoneni-Toklas.

Ropidai 1.) al. *Ropidas* (w dok. z 1598 i 1859 r.), niwa w dobrach Gojżowo al. Romanowicze, we włości wilkijskiej (pow. kowieński. 2.) **R,** al. *Petryszki* (w 1569 r.), uroczysko nad rzką Ryngieją, w dobrach Tryszanele, we włości korszowskiej (pow. rossieński). 3.) **R.** (1599 r.), sianożęć na 4 wozy siana, w dobrach Pokłonie, we włości rossieńskiej.

Ropidas, ob. *Ropidai* i *Ropidy*.

Ropidy al. *Ropidas* (w dok. z 1590 i 99 r.), zaśc. i pastwisko nad rz. Szeszuwą, we włości widuklewskiej (pow. rossieński).

Ropiej 1.) zaśc. szl., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 14 w. od Trok, 2 dm., 7 mk. kat. 2.) **R.,** karcz., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 14 w. od Trok, 1 dm., 7 mk. żyd. 3.) **R.,** leśn. i dwór rząd., pow. trocki, w 1 okr. pol., o 13 w. od Trok, 1 dm., 4 mk. prawosł.

Ropieja, wś włośc. nad jez. Szłowinie, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 75 w. od Wilna, 3 dm., 50 mk. kat.

Ropienka, potok, powstaje w obrębie gm. Ropienki, pow. liski, ze źródeł leśnych, na płd.-zach. stoku grzbietu górskiego Chwaniowa (675 mt.), płynie na płn.-zach. przez obszar Ropienki, a zabrawszy poniżej karczmy potok nadpływający od płn., zwraca się na płd. i na obszarze Wańkowa wpada do Wańkówki z praw. brzegu. Długość biegu 7 klm. *Br. G.*

Ropienka *Dolna* i *Górna*, os. górska w powiecie liskim, w dolinie dopływu Wańkówki, wpadającej do Olszanicy, a z nią pod Zwierzynem z praw. brzegu do Sanu. Dolinę zamyka od wschodu lesiste pasmo Chwaniów (654 mt.), od zach. zaś las Staniska. Wioska liczy 81 dm. we wsi i 5 na obszarze większej posiadł. Parafia rz.-kat. w Nowosielcu a gr.-kat. w Wankowy, st. kolei państwowej i urz. poczt. w Olszanicy (o 10 klm.). We wsi cerkiew drewniana gr.-kat., młyn wodny i kopalnia nafty, która obecnie nie jest wydajną. Według Siarczyńskiego (rkp. Bibl. Ossol., 1826) była tu na początku bieżącego wieku fabryka potażu. Wś obecnie liczy 585 mk., 38 rz.-kat., 516 gr.-kat. i 31 izrael. Posiadł. więk. (Wierzbickich i Fr. Niesiołowskiego) ma 169 roli, 22 łąk, 14 past. i 364 mr. lasu; pos. mn. 772 roli, 99 łąk, 247 past. i 422 mr. lasu. Graniczy na płn.-zachód z Zawadką a na płd.-wschód z Leszczowatem. *Mac.*

Ropienny 1.) potok, powstaje w obr. gminy Słobody Rungurskiej, w pow. kołomyjskim, w lesie Ropą zwanym, z pod góry Ostapiuka (584 mt.), płynie na płd.-wschód, przeważnie granicą Słobody Rungurskiej i Rungur i wreszcie połączywszy się z Berezówką i Pełryszewą tworzy Sopówkę al. Sapiukę. Zowią go także *Małym Suchym* potokiem. Długość biegu 5 klm. 2.) **R.,** potok, powstaje w lesie Wibczynie, w obr. Zabiego, w pow. kossowskim, płynie na płd.-zach. leśnym ja-

rem u płn.-zach. stóp Poharu Wielkiego (1314 mt.), i na polanie Ilci Deliszny wpada z lew. brzegu do Ilci, dopływu Czeremoszu Czarnego. Długość biegu około 4 klm. *Br. G.*

Ropikken, fol. dóbr pryw. Sparen, w okr. tukumskim, pow. i par. talseńska (Kurlandya).

Ropiniki, wś, pow. szawelski, gm. Janiszki, o 43 w. od Szawel.

Ropiszki 1.) zaśc. pryw., pow. święciański, w 1 okr. pol., ma 2 dm., 22 mk. kat. 2.) **R.,** wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 50 w. od Poniewieża.

Ropka, potok, wypływa w obr. Wysowy, w pow. gorlickim, koło osady Huty, z pod Ostrego Wierchu (993 mt.), płn.-zach. szczytu grzbietu granicznego, Cygiełką zwanego; płynie na wschód i ubiegłszy 3 klm. wpada do Blechnarki al. Hanczowego potoku, źródlanego ramienia Ropy. *Br. G.*

Ropki, potok, powstaje w obr. Ropek, pow. gorlicki, z połączenia kilku strug spływających z sąsiednich gór a zwłaszcza Białej Skały (860 mt.) i Białego Wierchu (933 mt.), na granicy Ropek i Bielicznej; płynie na płn.-wschód przez obszar Ropek a potem przez obszar Hańczowy, gdzie na płd. końcu wsi łączy się z Blechnarką, tworząc rz. Ropę. Długość biegu 6 klm. *Br. G.*

Ropki, wś górska, u źródeł potoku t. n., będącego jednem ze źródeł Ropy, pow. gorlicki, w pobliżu granicy węgierskiej, wznies. 562 mt. npm. Wś otaczają dokoła wzgórza lesiste: na płd. na granicy węgierskiej Ostry Werch (933 mt.), od zach. Biała Skała (860 mt.), Sciski (866 mt.) i Swejka (788 mt.), od płn. Dzielec a od wsch. las Bziany (744 mt.). We wsi jest cerkiew gr.-kat., filia parafii w Hańczowy. Osada liczy 56 dm. i 336 mk., 325 gr.-kat. i 11 izrael. Obszar więk. pos. (158 mr. lasu) jest własnością gminy. Pos. mniejsza ma 614 roli, 157 łąk, 298 past. i 354 mr. lasu. Z tego należy do cerkwi 11 mr. roli i kawał lasu w 18 parcelach. Wś założył Adam Brzeński przed r. 1581; w tym roku miała 3 dworzyszcza wołoskie i 1 sołtystwo. Najbliższemi osadami są: na płn. Czertyżne i Hańczowa, na płd.-wschodzie Wysowa a na zachodzie Bieliczna i Izby. *Mac.*

Ropkiepie, wś, pow. rossieński, par. szydłowska, w nowszym spisie niewykazana.

Ropławki, wś, pow. szawelski, gm. Popiclany, o 36 w. od Szawel.

Ropne, główna kopalnia nafty na obszarze Mrażnicy, nad potokiem b. n., dopł. Tyśmienicy, pow. drohobycki (ob. Kosmos, VI, 326).

Ropny Potok, potok, wspomniany w dok., którym ks. Teodor Lubartowicz poświadcza w 1411 r. rozgraniczenie między Rażniatowem i Strutynem. Dziś zwie się ten potok Rypny, wpada z lewej strony do Duby. Od potoku otrzymała nazwę wś Rypna (ob. Przegląd archeol., Lwów, 1882, zesz. I, str. 82).

Ropocice, w XVI w. *Rapaczycze, Rapoczice,* wś i fol., pow. włoszczowski, gm. Secemin, par. Czarnca, odl. 12 w. od Włoszczowy, o 14 w. od Koniecpola, w pobliżu drogi z Włoszczowy do Secemina. Tworzy jedną całość z przyległościami: Bugaj, Lipiny, Dąbrowa, Wałkonowy Górne, Wałkonowy Dolne. W osadach tych jest 429 mk., 60 dm. W 1827 r. było 16 dm., 91 mk. Ziemi ornej włośc. 515 mr., łąk 82, nieuż. 18 mr.; dworskie folwarki R. i Dąbrowa ziemi or. 425, łąk 35, lasów przetrzebionych 1055 mr. Jest w R. szkółka wiejska, w której od listopada do kwietnia uczy się około 60 dzieci. Na początku XVI w. łany kmiece należały do par. Secemin, dworski obszar do par. Czarnca. Dziesięcina zarówno od kmieci jak i z dworu szła dla pleb. w Czarncy, wartości do 2 grzyw.; za konopną dawali kmiecie po 2 gr.; mesznc po groszu od kmiecia a pół grosza od ogrodziarzy szło dla pleb. w Seceminie. Według reg. pob. pow. chęcińskiego z r. 1508 wś R., własność Zebrzydowskiego, płaciła gr. 18. W 1540 r. wieś R., w par. Secemin, własność Kłobukowskiego, miała 3 kmiecі na łanie, dwór, fol. i sadzawkę, oceniona na 80 grzyw. (Pawiński, Małop., 485, 569).

Ropoczel, potok, powstaje w górach bukowińskich, w obr. Seletyna, w pow. i obw. sądowym radowieckim, na płn.-wschod. stoku działu górskiego Szczywior, u płd. podnóża góry Minty (1326 mt.). Płynie na płd. leśnym jarem a od stóp góry Kiczerki (1211 mt.), zabrawszy z praw. brzegu bezimienny potok, zwraca się na płn.-wsch., w końcu wydostawszy się z lasów na obszar Płoski, wólki Seletyna, zlewa wody do Suczawy z lewego brzegu, naprzeciwko Ropoczela, wólki Seletyńskiej. Zabiera liczne potoki bezimienne. Prąd nader szybki. Źródła znajdują się na wys. 1200 mt., ujście 770 mt. npm. Długość biegu 8 klm. *Br. G.*

Ropoczel, wólka w obr. Seletyna, w pow. i obw. sąd. radowieckim, na praw. brz. Suczawy, naprzeciw ujścia pot. Ropoczela, ma 28 dm., 152 mk. Ob. *Seletyn.* *Br. G.*

Ropoczywska, szczyt w górach bukowińskich, na obszarze Szypotu Kameralnego, w pow. i obw. sąd. radowieckim, na lew. brz. Suczawy, między nią a jej dopływem Ropoczelem. Na zach. rozpościera się dział górski Szczywiory ze szczytami Stożek (1417 mt.), Kiczerka (1211 mt.) i Pohar (1266 mt.). Wznies. 1265 mt. Miejsce znaku triang.

Ropole (w dok. z 1597 r.), niwa nad ruczajem Stakiszki, w dobrach Konczuny, we włości wielońskioj (pow. kowieński).

Roponiany (w dok. z 1584 r.), sioło we włości wilkijskiej (pow. kowieński).

Ropotucha, wś nad rzką t. n., dopł. Jatrani, pow. humański, w 2 okr. pol., gm. Ładyżynka, o 18 w. od Humania, ma 886 mk. (20 kat.), 2379 dz. ziemi. Cerkiew Uśpieńska, drewniana, wzniesiona w 1763 r., uposażona jest 48 dz. ziemi. W 1809 r. R. wraz z Szarynem Jarosław hr. Potocki sprzedał Stanisławowi Szołajskiemu, od którego drogą wiana przeszły na Henryka hr. Tyszkiewicza, od 1847 r. syna jego Stanisława.

Roppen, dobra, pow. królewiecki, st. p. Liska-Schaaken, 2 dm., 26 mk., 80 ha.

Ropsk *Nowy*, miasto nad rz. Irpią, w pow. nowoszykowskim gub. czernihowskiej, 3000 mk., 2 cerkwie, targi; starożytne.

Ropsz, las w pow. Nadwórna, (ob. *Krzywy* 6.).

Ropsza, własność cesarska, w pow. peterhofskim gub. petersburskiej, ma 800 mk., cerkiew, kościół ewang., 2 szkoły, wielką papiernię, okazały dwór, piękny park. Z prywatnej własności za panowania cesarzowej Elżbiety przeszła na skarb. W połowie XVIII w. należała do Łazarewa, który wyłożył miliony na upiększenie tego miejsca; nabyta od niego przez cesarza Pawła I za 400,000 rs.

Roptura al. *Ruptura*, część Kostyńca al. Kostestie, w pow. storożynieckim, u podnóża góry t. n. *Br. G.*

Roptura, wzgórze polne, w obr. Kostyńca, w pow. storożynieckim, wznies. 466 mt. U płd. stóp powstaje pot. Bresławiec, podążający na płn.-zach. do Bruszeńki, dopływu Bruśnicy. *Br. G.*

Ropuchy, niem. *Roppuch*, dobra (wieczysta dzierżawa) nad Węgiermucą i bitym traktem starogardzkim, pow. tczewski, st. p. i kol. Peplin (o 4·5 klm.), par. kat. Nowacerkiew; mają 193 ha (10 lasu, 7 łąk, 153 roli); hodowla bydła, owiec i świń; uprawa buraków dla cukrowni peplińskiej. W 1869 r. 56 mk. kat., 18 ewang., 6 dm.; 1885 r. 5 dm., 12 dym., 66 mk., 55 kat., 11 ew. R. należały dawniej do cystersów w Peplinie. W 1367 r. wydał tę wioskę, mającą 6 włók starej miary chełmińskiej, opat Maciej 18 chałupnikom (po 7 mr.), od każdego ogrodu pobierał klasztor 10 skojców, 4 kurczęta i 6 dni szarwarku; gdyby ich zaś wołano do innej roboty, mieli stawać za zapłatą. Sołtys miał trzecią część grzywien sądowych. Po wyliczeniu praw, jak zbierania drzewa na opał i pastwisk, dodaje przywilej: udzielamy im też „unam kamenatam“, którą na zawsze będą mieli wolną, na lanie świec czyli gromnic. Kamenata pewnie podobnie jest utworzoną z polskiego „kamień“, jak „kapeta“, która oznacza kopę. Zapewno więc wyznaczył opat mieszkańcom kamień wosku. R. 1380 urządził opat Piotr z Rogowa karczmę, wolną od robocizn za 1 grz. i 8 skojców. Stosunki gospodarcze nie były tu stałe, bo r. 1545 trzymał całą wś adwokat klasztorny Pomierski. Pod koniec XVI w. zaś, może za Leonarda Rembowskiego II, spotykamy podział na włóki puszczone gospodarzom. Roku 1626 sprzedał Rembowski karczmę z 1 włóką i 3 mr. za 150 zł. pruskich i czynsz. Tegoż roku sprzedał opat włókę „Mrozową“ Elżbiecie Wilonowej, wdowie po Jakubie Sielskim, bartniku opackim, za 200 zł. Do r. 1646 miała zamiast tłoki płacić po 12 zł. R. 1667 odnowił opat Ciecholewski sołtysowi Michałowi Leszczynie stary przywilej już zatarty na 1 włókę i urząd sołecki. Prócz obowiązków zwykłych każe mu opat rocznie odwozić pół łasztu żyta nad Wisłę do Fischbude. R. 1701 sprzedał sołtys Michał Gajdzik Jakubowi Hendzikowi chałupę z półmorgiem roli za 70 zł. i 4 zł. czynszu, a 3 dni roboty we żniwa na strawie sołtysa. R. 1751 potwierdził opat Turno przywilej na karczmę Szymonowi Naclowi, kładąc nań obowiązek 15 zł. czynszu i koszenia 2 mr. zboża. R. 1760 już gospodarzów nie było. Całą wś, prócz karczmy, dzierżawił Chrystyan Arndt na 3 lata za roczną opłatą 600 zł. Zamiast pogłównego, które z Ropuch, jako z wsi gburskiej, szło do klasztoru, miał zapłacić 7 zł. 15 gr. Nadto był zobowiązany stawić 4 podwody do Gdańska. R. 1763 przedłużył opat Turno dzierżawę na 3 lata. R. 1766 wziął R. Michał Helwig z Tczewa za 600 zł. i 4 podwody do Gdańska. Kontrakt jego bywał co 3 lata przedłużany aż do r. 1772 (ob. Opactwo peplińskie przez kś Kujota, str. 335—6). *Kś. Fr.*

Ropyniany, wś, pow. telszewski, w 1 okr. poi., o 21 w. od Telsz.

Rora, wybud., pow. ządzborski, st. p. Rudozany.

Rorimendajtew-Apidemis (w dok. z 1595 r.), sianożęć z zaroślami (4 mr. i 20 prt. rozległa), we wsi Szunoławki, we włości widuklewskiej (pow. rossieński).

Rorów, 1336 *Rorow*, niem. *Rohrau*, wś i dobra, pow. olawski, par. ew. Silmenau, kat. Kattern. W 1842 r. 16 dm., folw., 138 mk. (39 katol.).

Roryszki (w dok. z 1576 r.), dwór nad rz. Wentą, w dobrach Chwałojnie, włości potumszewskiej.

Ros..., ob *Roz...*

Roś, fol. w pobliżu źródeł rzki Rowsi, pow. wyłkowyski, gm. i par. Bartniki, odl. od Wyłkowyszek 21 w., ma 4 dm., 73 mk. W 1827 r. 3 dm., 15 mk. W 1885 r. rozl. mr. 693: gr. or. i ogr. mr. 517, łąk mr. 96, past. mr. 65, nieuż. mr. 14; bud. mur. 9, z drzewa 8; płodozmian 12-polowy, pokłady wapna i tor-

fu. Z folw. tym stanowiły poprzednio jedną całość dóbr: wś Krzywobole os. 13, z gr. mr. 287; wś Smolnica os. 39, z gr. mr. 167; wś Pielany os. 15, z gr. mr. 213; wś Pokalniszki os. 9, z gr. mr. 50. Za czasów Rzpltej stanowiła ststwo niegrodowe rosieńskie położone w wojew. i pow. trockim. Podług spisów podskarbińskich z 1562 r. zaliczało się do dóbr stołu królewskiego, następnie przemienione na starostwo, obejmowało trzy zniszczone bardzo wsie: Roś, Pelikany (dziś Pielany) i Krzywobole, które w 1766 r. posiadał Mateusz Baranowski, opłacając kwarty 150 złp. a hyberny 20 złp. 20 gr.

Roś, *Rossa*, rzeka w gub. grodzieńskiej, lewy dopływ Niemna, bierze początek w pow. wołkowyskim z błota t. n., niedaleko źródeł Zelwy, między mkiem Porozowem a Nowym Dworem, i uchodzi do Niemna pod wsią Koreniszki (w pow. wołkowyskim), o 8 w. poniżej ujścia Zelwy. Długa do 100 w., szeroka do 8 sażeni, spławna na wiosnę; obraca 12 młynów. Brzegi ma nieco wzniesione, dość suche, pokryte dobremi łąkami. Płynie z południowego-wschodu na północny-zachód na Mścibów i Roś. Przybiera rzeczki: Dymówkę, Chorążankę, Łopienicę, Jasionowicę, Wołkowyję, Moczulinę, Porozówkę, Górczycę, Gniecznę, Swięcicę i Nictupę z Ostrowicką i Gniezną. *J. Krz.*

Roś, mko nad rz. Rosią, dopł. Niemna, pow. wołkowyski, w 4 okr. pol., gm. Roś, o 16 w. od Wołkowyska a 65 w. od Grodna, przy drodze poczt. z Wołkowyska do Grodna. W 1878 r. 794 mk. (380 męż. i 414 kob.), w tej liczbie 434 żyd. Posiada zarząd okręgu polic. dla 5 gmin pow. wołkowyskiego i zarząd gminy. Kościół par. p. w. św. Trójcy, z muru wzniesiony w 1611 r. przez hetmana Hieronima Chodkiewicza, ze statuą Zbawiciela, cudami słynącą. Par. kat., dek. wołkowyskiego, ma 1100 wiernych; kaplica w Moczulnej. W parafii powierzchnia wzgórzysta, pokryta krzakami, bagnami i łąkami; gleba piaszczysta, żwirowata i gliniasta. Zroszana rz. Rosią, Moczulanką i Wiechutnianką. Dobra R. należą do Stefana hr. Potockiego. W R. znajdowały się trofea i sprzęty stołu, zdobyte przez Stefana Czarnieckiego w 1656 r. na Karolu Gustawie.

Roś, mylnie *Rośś*, rzeka w gub. kijowskiej, prawy dopływ Dniepru. Bierze początek w pow. berdyczowskim na polach wsi Ordyńce, z urwistego, lasem porosłego owragu, w biegu swym rozgranicza pow. skwirski od taraszczańskiego, przepływa następnie wasylkowski i kaniowski i uchodzi do Dniepru w pow. czerkaskim pod wsią Piekary. Płynie zrazu na wschód, potem ku północy, od Pohrebyszcz wykręca się znowu na wschód, przy Wołodarce zwraca na północ a od Białej Cerkwi na Bohusław i Korsuń znowu ku wschodowi płynie. Od źródła do futoru Bosy Bród brzegi ma płaskie, lasem i trzciną zarosłe, dalej do Wołodarki wysokie i kamieniste, potem niskie i po części błotniste, w pow. wasylkowskim znowu wyższe i skaliste a od Korsunia niskie, piaszczyste lub błotniste. Koło Korsunia R. dzieli się na dwa łożyska, tworzące niewielką wyspę skalistą. Długość biegu wynosi 282 w. Szerokość różna, w górnym biegu od 1 do 10 sażeni, w średnim około 25 saż., a w pow. czerkaskim od 25 do 35 saż.; rozlewa od 300 saż. do 1 wiorsty. Głębokość podczas zwykłych wód wynosi miejscami do 10 stóp, w czasie rozlewu wiosennego znacznie się podnosi i woda niszczy nadbrzeżne tamy i gacie. Szybkość biegu wynosi od $1^3/_4$ do $2^1/_2$ stóp na sekundę. Woda zamarza około 20 listopada (st. st.), puszcza zaś w końcu marca. Dolina R. jest rozgałęziona i szeroko rozlana. Cała okolica, z której R. uprowadza wody, nazywa się Porosiem i tworzy odrębną całość, bo R. jest ostatnią znaczniejszą rzeką, która z prawej strony do Dniepru wpada. Na południe od Porosia zaczynają się już właściwe „suche stepy“. Pod względem przemysłowym rzeka ta przedstawia wielkie korzyści, do czego przyczynia się: obfitość wód, szybkość biegu, brzegi kamieniste oraz bogactwo okolicy. Ważne ma także znaczenie pod względem strategicznym, utrudniając przeprawę wojsk zmierzających w stronę Kijowa. Do rz. Rosi wpadają z lewej strony: Samiec, Orechwatica, Krasnyj Staw, Ruda, Rubczenka, Bereżanka, Skwirka, Rostawica, Kamionka, Protoka, Uzień, Rakitna, Horochowatka, Niechworoszcz, Korsunka, Rosawa; z prawej strony: Kojanka, Rośka, Mołoczna, Torcz, Nastaszka, Baskun, Torkan, Czesnia, Salicha, Kotłuja, Monastyrka, Stara Sinica, Chrabra, Porozowica i wiele in. O Rosi znajdują się liczne wzmianki w dokumentach ogłoszonych przez komisyą archeograficzną w Kijowie (ob. Skorowidz Nowickiego, str. 690). *J. Krz.*

Rosa al. *Rossa*, cmentarz wileński, położony na południe od miasta, pomiędzy przedmieściem Ostry Koniec i Popławy. Zajmuje on przestronną, z licznemi pagórkami dolinę, malowniczo ocienioną w większej części drzewami. Założony został w 1796 r. staraniem ówczesnego burmistrza wileńskiego Bazylego Muellera, który przeznaczył na cmentarz niewielką przestrzeń w dolinie Rosa, staranie nad nim powierzając ks. misyonarzom. Wyznaczony szczupły obręb zapełnił się wkrótce grobami, tak że w 1801 r. misyonarze zmuszeni byli dokupić więcej ziemi, opasali cały cmentarz drewnianym parkanem i wznieśli

murowany domek na szpital. W 1812 roku Francuzi spalili parkan, poczem misyonarze zaczęli wznosić na miejscu jego mur, którym do końca 1820 r. otoczyli cały cmentarz. Ostatni wizytator tego zgromadzenia począł w 1841 r. budować na cmentarzu murowaną kaplicę w stylu gotyckim, z czerwonej cegły. Budowa dla braku środków dopiero w 1850 r. wykończoną została i kaplica w tymże roku poświęconą została przez ks. prałata Fijałkowskiego. Do ukończenia budowy najczynniej przyłożył się Jan Waszkiewicz, b. profesor uniwersytetu wileńskiego, następnie cenzor, który w ołtarzu umieścił piękny obraz Zdjęcie z krzyża Chrystusa, na chórze mały organ a obok kaplicy zbudował drewnianą dzwonnicę. Pod kaplicą znajdują się katakumby, w których spoczywa, między innymi, ks. Józef Bohdanowicz. Oprócz katakumb podkaplicznych wznoszą się nieco opodal dwa oddziały murowanych piętrowych katakumb. W głębi cmentarza, za katakumbami z prawej strony, wznosi się dość wyniosły pagórek, przez lud zazwyczaj Anielską Górką zwany, tam bowiem chowają się niemowlęta i drobne dzieci. Na cmentarzu tym spoczywają zwłoki wielu zasłużonych mężów, pomiędzy innymi: Tomasza Hussarzewskiego, Euzebiusza Słowackiego, Ferdynanda Szpicnagla, ks. Platona Sosnowskiego, Tomasza Zyckiego, ks. Ignacego Borowskiego, Feliksa Rymkiewicza, Augusta Becu, Wawrzyńca Gucewicza, Jana Gw. Rudominy, Justyna Narbutta, ks. Gabryela Ogińskiego, Władysława Syrokomli i w. in.

Rosachy, niem. *Rosochen*, leśn. należące do nadleśnictwa Wilhelmsberg, pow. lubawski. W 1885 r. 1 dm., 11 mk.

Rosalienhof, folw. dóbr Komorzno, pow. kluczborski.

Rosaliszki, wś, pow. wiłkomierski, gmina Żmujdki, o 23 w. od Wiłkomierza.

Rosamundehuette, huta cynkowa w powiecie bytomskim, na obszarze Czarnegolasu (Schwarzwald), założona w 1838 r., odbudowana z muru i rozszerzona 1846 r. Około 1861 r. produkowała do 6000 cent. cynku, przerabiając 45,000 cent. galmanu i 40,000 tonn węgla. Cynk przerabiano w walcowni Emilia-Paulina pod Gliwicami.

Rosanna, ob. *Różanna.*

Rosasenka, *Rossasenka*, ob. *Rososenka.*

Rosasna, *Rossasna*, ob. *Rososna.*

Rosawa 1.) *Rusawa*, *Rasawa*, rzeka w pow. jampolskim, lewy dopływ Dniestru. Bierze początek powyżej Trzebnickiego futoru, płynie z północy na południe na Rosawę, Pieńkowce, Rożniatówkę, Antonówkę, Widły, Sciany, Głębówkę, Pisarzówkę, Dzygów Bród, tworzy jar głęboki i wpada pod Jampolem na porohach Dniestrowych do Dniestru. Od prawego brzegu zabiera z sobą rzeczki Trościaniec i Korytnę, które łączą się z sobą powyżej wsi Dzygów Bród i wpadają do R. poniżej tejże wsi. R. płynie na przestrzeni 9 mil i wraz z dopływami odlewa 6 stawów. 2.) **R.,** *Rasawa*, *Rassawa*, *Rusawa*, w dok. także *Resawa*, *Rosława*, *Rosław*, rzeka w gub. kijowskiej, lewy dopływ Rosi. Bierze początek w pow. kaniowskim, w pobliżu granicy pow. kijowskiego i mka Kahorłyka, z błota przy uroczysku Czerewate Jarki, o 6 w. powyżej wsi Karapysze, płynie zrazu w kierunku południowym, który potem zmienia na wschodni i wsch.-południowy, na Karapysze, Butówkę, Pustowojty, Rosawę, Mironówkę, Kozin, Masłówkę, Stepańce, Rżawiec, Babiczo i pod Mężyryczem w pow. czerkaskim uchodzi do Rosi ubiegłszy przeszło 40 w. Przybiera od lewego brzegu Suchy i Mokry Kahorłyk, łączące się z sobą i wpadające pod Rosawą, oraz kilka pomniejszych strumieni, jak Suchy Byteń (pod Jachnami płynący), Potok (pod mkiem t. n.), Szandrę (pod wsią t. n.) i in.

Rosawa al. *Rossawa*, mylnie *Rasawa*, *Rusawa*, w dok. z 1730 r. *Jaczniki*, mko przy ujściu rzki Kahorłyka i strum. Rakówki do Rosawy, dopł. Rosi, pow. kaniowski, w 2 okr. pol., gm. Kozin, odl. o 42 w. od Kaniowa, o 15 w. na płn.-wschód od Bohusławia a $3^1/_2$ w. od Mironówki. Ma 2258 mk. (w 1885 r.); w 1790 r. było 120 dm. i 1365 mk.; w 1863 r. zaś 1441 mk. prawosł., 11 katol. i 465 żydów. Jest tu szkółka wiejska. Co drugą niedzielę odbywają się targi w miasteczku. R. leży w płytkiej dolinie, grunta ma równe, glebę stanowi czarnoziem, do 18 cali głęboki. Lasów nie ma. Zbiegające się rzeczki tworzą przy młynie dość znaczny staw. Cerkiew par. p. w. św. Mikołaja uposażona 40 dz. ziemi, wzniesioną została w 1752 r. przez parafian, z gruntu zaś odnowioną i podmurowaną w r. 1852. W 1740 r. do parafii należało 30 sadyb w R., 20 w Pustowojtach i 20 w Mironówce. Obecnie ostatnie dwie wsie stanowią oddzielne parafie. Mieszczanie żydzi trudnią się handlem lub drobnym przemysłem, mają też deptaki do wyrabiania jagieł. Chrześcianie zajmują się rolnictwem i odstawą produktów do przystani rzyszczewskiej. Odległa o $2^1/_2$ w. cukrownia w Mironówce znacznie się przyczyniła do polepszenia bytu mieszkańców. W samem miasteczku, między zbiegającemi się rzeczkami, nad stawem, znajduje się okop, bez żadnych śladów zabudowań, który nazywają Zamkowiszczem. W odległości półtorej wiorsty znajduje się ogromna mogiła, zwana Rozkopaną, i wiele pomniejszych, z których kilkanaście rozkopał w 1858 r. Konstanty hr. Branicki. W mogiłach tych znaleziono kości końskie razem z ludzkiemi, a

przy nich szable zlekka zagięte (długie 53 cali ang.), niektóre złocone do połowy długości, spisy, żelazne ostrza strzał, toporki, kolczugi, misiurki, naszyjniki srebrne i miedziane złocone, krzyżyki kamienne, bursztyny i t. p., broni zaś palnej ani śladu. Znaczną część tych przedmiotów złożono w muzeum archeologicznem w Krakowie. R., podobnie jak Mironówka, wchodziła w skład ststwa bohusławskiego, następnie należała do hr. Branickich, obecnie ministeryum dworu. Na początku XVII w. stali tu taborem przez kilka miesięcy Kozacy pod wodzą Tomilenka, w miejsce którego wybrali tutaj na hetmana Sawkę Kononowicza. W 1661 r. stał tu obozem przez kilka miesięcy Jerzy Chmielnicki, oczekując przybycia wojsk polskich, ażeby wspólnie wyruszyć za Dniepr przeciwko Kozakom, trzymającym stronę Rossyi. Z R. wysłał posłów do Czehryna, do siosty swej Heleny i do jej męża pułkownika czehryńskiego Daniela Wyhowskiego, synowca wojewody kijowskiego Jana Wyhowskiego. Jako charakterystyczną cechę obyczajowości ludu miejscowego zaznaczyć należy, że po większej części obcinają psom po jednej nodze przedniej, a barbarzyński ten zwyczaj, lubo nie tak powszechnie, bywa praktykowany i w innych miejscowościach pow. kaniowskiego. *J. Krz.*

Rosawskie, błoto w pow. kaniowskim, między wsiami Rosawą, Pustową i Zieleńkami (Funduklej, Gub. kijowska).

Rosbartyszki, wś, pow. rossieński, gm. Kroże, o 30 w. od Rossień.

Roschau, pow. gnieźnieński, ob. *Raszewo-Wyrobki.*

Roschau *Gross* i *R. Klein* (niem.), ob. *Rościszewo* i *Rościszewko.*

Rosche, jezioro, ob. *Warszowskie* al. *Warzno.*

Roschenen (niem.), dobra ryc., pow. frydlądzki, st. p. i tel., sąd w Szępopolu, 5 dm., 102 mk., 363 ha obszaru.

Roschia al. *Rossia,* część gm. Bosańcze, w pow. i obw. sądowym suczawskim. *Br. G.*

Roschkau, wś i dobra na lewym brzegu Odry, przy linii dr. żel., pow. raciborski, par. Krzyżanowice. W 1861 r. 65 dm., 485 mk. (1 ew.). Obszar dwor. ma 988 mr.; wś obejmuje 843 mr. Wspominane w dok. z XV w.

Roschki 1.) pow. krotoszyński, ob. *Roszki.* 2.) **R.,** pow. szamotulski, ob. *Roszczki.*

Rosch-Manasterziska, przedmieście Czerniowiec, 7695 mk.; przeważnie Niemcy.

Roschnowo, pow. obornicki, ob. *Rożnów.*

Roschowitzdorf, ob. *Rosiownik.*

Roschuetz (niem.), ob. *Rościec.*

Roschuetz, ob. *Rzuszyce.*

Roschwitz, wś, pow. kładzki, par. katol. Kładzko. W 1842 r. 42 dm., 245 mk. katol., szkoła katol., przytułek dla chorych.

Rościec al. *Roszczyce* (1780), niem. *Roschuetz,* dok. *Rossicz* i *Rossytz* 1348 i *Riczsitz,* po kasz. *Roszczece,* dobra ryc. w Pomeranii, pow. lęborski, st. p. Wick (o 7 klm.), par. kat. Lębork (19·5 klm.), dawniej Białogród. Wś obejmuje z młynem 151 ha. W 1885 r. było 16 dm., 29 dym., 172 mk., 166 ew., 4 kat., 2 żyd. Z tego os. młyn. 16 mk. i 2 dm. Dobra ryc. mają 983 ha. W skład ich wchodzą: wyb. Achtersee (1 dm., 13 mk.), Heinrichshof (1 dm., 8 mk.) i Sechof (1 dm. i 9 mk.). Całe dominium liczyło 16 dm., 24 dym., 155 mk., 153 ew., 2 kat. R. 1348 nadaje Gerhard von Stegen, komtur gdański, Bartoszowi de Rossytz i jego spadkobiercom dobra Rościec i Borkowo, obejmujące 40 wł. bez jednego radła, na prawie magd., z większem i mniejszem sądownictwem, wyjąwszy drożne w starych granicach. Za to będzie nam płacił rocznie na św. Marcin $3^1/_2$ grzyw. (?) przez 2 lata, potem 4 et annonam aratri jak inni. Dan w Gdańsku (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, str. 696). Na początku XV w. jest w kopenhadzkich tablicach woskowych wymieniony Wincenty z R. R. 1488 dostaje Wawrzyniec Krokowski po Pawle Rosickim: Rosice, Strzeszewo, Borkowo i Paraszyno. R. 1507 dostają Jan i Jerzy Krokowscy, synowie Wawrzyńca, od Bogusława X potwierdzenie na Rosice, Strzeszewo i Borkowo. R. 1574 jest dziedzicem Reinhold, syn Jerzego Krokowskiego, r. 1639 zaś Teodor Jakub Krokowski. Por. *Gartkowice.* *Ks. Fr.*

Roscięgniewice, *Roscięgniewo* i *Rościejewice,* ob. *Roszczki.*

Rościeszyn, folw., pow. sieradzki, gmina Wierzchy, par. Zadzim, odl. od Sieradza 24 w., ma 3 dm., 10 mk. W 1827 r. 4 dm., 31 mk. W 1877 r. rozl. mr. 486: gr. or. i ogr. mr. 376, łąk mr. 26, lasu mr. 64, nieuż. mr. 20; bud. mur. 2, z drzewa 11; płodozmian 8-polowy, las nieurządzony, pokłady torfu. Folwark ten należał poprzednio do dóbr Wola Flaszczyna. W XVI w. R. był wsią szlachecką, stanowiącą jedną całość z przyległemi Pietrachami. Kmiecі nie było tu wcale, tylko same cząstki szlacheckie, dające dziesięcinę pleban. w Zadzimiu (Łaski, L. B., I, 387, 8). W 1552 r. były tu drobne części szlacheckie: Grzegorz miał ćwierć łanu a Jan i Piotr po $^1/_8$ łanu (Pawiński, Wielkp., II, 245).

Rościewicze, wś, pow. wołkowyski, w 1 okr. pol, gm. Pieniuga, o 32 w. od Wołkowyska.

Rościmin, jezioro w pow. wyrzyskim, na południe od Więcborka i na zach.-północ od Mroczy, w pobliżu Rościmina, $1^1/_2$ klm. długie, do 300 mt. szerokie; wznies. 104 mt. npm. Leży między jeziorami, z których powstaje Rudna, dopływ Noteci; na północy łączy się

z jez. Czarnomskiem, a na południu odpływa Rudną do jez. Witosławskiego. *E. Cal.*

Rościmin, niem. *Rosmin*, wś, pow. wyrzyski, o 7½ klm. na zach.-północ od Mroczy, nad Rudną, uchodzącą tu do jez. Witosławskiego; wznies. 119 mt. npm.; par. kat. Zabartowo, par. prot. i poczta w Mroczy, st. dr. żel. w Nakle o 15 klm.; 47 dm., 387 mk. (30 kat., 355 prot., 2 żyd.) i 988 ha (812 roli, 48 łąk, 67 lasu); czysty doch. z ha roli 6·27, łąk 9·40, lasu 3·52 mrk. W r. 1391 pisał się Orlik z R.; w r. 1578 było tu 21 łanów osiadł., 4 zagrod. i 1 kowal, a w r. 1618 1 łan osiadły, 9 pustych, 11 dotkniętych pożarem i młyn o 2 kołach. *E. Cal.*

Rościnno, mylnie *Kościnino* (u Długosza pod r. 1283 i w „Herbach“ Paprockiego), majętność w pow. wągrowieckim, o 2½ klm. na płn.-zachód od Skok, między jez. Rudnem, Lechlińskiem i Budziszewskiem, par. Lechlin, poczta w Skokach, st. dr. żel. w Rogoźnie o 12 klm.; 8 dm., 149 mk. (135 kat., 14 prot.) i 602 ha obszaru (387 roli, 52 łąk, 59 lasu); czysty doch. z ha roli 7·83, łąk 10·18, lasu 2·35 mrk; chów koni, chów i tucz bydła holenderskiego i owiec angielskich. W r. 1218 Honoryusz III, potwierdzając posiadłości klasztoru w Łeknie, wymienia R.; w r. 1282 nadał tę majętność dominikanom poznańskim Mikołaj, sędzia ziemski poznański, później woj. kaliski; nadanie to zatwierdził Przemysław II w 1282 i 1296 r. (Kod. Wielk., n. 504, 743 i tom IV, str. 332). W 1580 r, było tu 1½ łanu osiadł. i 3 zagr.; w r. 1618 należało R. do Rafała Latalskiego; r. 1773—75 sejm wyznaczył komisyą do rozgraniczenia Lechlina i Przysieki od R. i Roszkowa, dziedzictwa Mikołaja Radolińskiego (Konstyt., II, 275). Około 1793 r. wchodziło R. w skład klucza skockiego, własności Wincent. Swinarskiego.

Rościowszczyzna, fol. i dobra, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Traby, okr. wiejski Gruszczeńce, o 41 w. od Oszmiany a 24 w od Dziewieniszek, ma 13 mk. kat.; własność Walickich.

Rościszewko, niem. *Klein Roschau* al. *Rossiczewken*, domena fiskalna, pow. tczewski, st. poczt. i gm. Sobowidz (o 2·3 klm.), par. kat. Godziszewo (¾ mili odl.); ma 204·01 ha roli or. i ogr., 43·34 łąk, 6·52 pastw., 2·94 nieuż., razem 256·81 ha; czysty doch. z gruntu 3587 mrk. W 1855 r. 6 dm., 91 mk. R. 1583 było tu 16 włościan, którzy jednak od wielu lat nie dawali mesznego (Wizyt. Rozdrażewskiego, str. 39). R. 1710 pobierał proboszcz ztąd mesznego 6 korcy żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 173). *Ks. Fr.*

Rościszewo 1.) wś, fol. i kol., pow. sierpecki, gm. i par. Rościszewo, odl. o 10 w. od Sierpca, posiada kościół par. mur., szkołę początkową, urz. gminny, kasę wkładowo-zaliczkową, gorzelnię, wiatrak i karczmę, 36 dm., 472 mk. W 1827 r. 32 dm., 308 mk. Jest to stare gniazdo rodowe Rościszewskich h. Junosza. Kościół paraf. wystawił 1781 r. Benedykt Jeżewski, generał wojsk koron. W 1785 r. był poświęcony. Dobra R. i Zamość składały się w 1880 r. z fol. R. i Zamość, rozl. mr. 2202: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 922, łąk mr. 122, past. mr. 65, lasu mr. 5, nieuż. mr. 40, razem mr. 1154; bud. mur. 12, z drzewa 12; fol. Zamość gr. or. i ogr. mr. 443, łąk mr. 131, past. mr. 165, lasu mr. 290, nieuż. mr. 19, razem mr. 1048; bud. mur. 3, z drzewa 5; las nieurządzony, wiatrak. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 30, z gr. mr. 55; wś Zamość os. 34, z gr. mr. 124; kol. Rościszewo os. 8, z gr. mr. 162; kol. Zamość os. 12, z gr. mr. 185. R. par., dek. sierpecki, 2796 dusz. R. gmina, należy do sądu gm. okr. II, ma 3620 mk. i 15,324 mr. obszaru, w tem 5210 mr. nieuż. W skład gminy wchodzą: Boguszewice, Borowo, Babc-Piaseczny, Kownatka, Kuski, Komorowo, Lipniki, Nadolnik, Ostrów, Pianki, Polik, Rościszewo, Rzeszotary-Zawady, Rz.-Pszczele, Rz.-Chwały, Rz.-Starawieś, Rz.-Gortaty, Śniedzanowo, Stopino, Stopińskie rum., Września, Zamość. 2.) **R.,** fol. przy wsi Kosiny, w powiecie mławskim. *Br. Ch.*

Rościszewo, niem. *Gross Roschau*, dobra nad Kłodawą i Niną, pow. tczewski, st. p. Sobowidz (o 4 klm.), par. kat. Godziszewo (⅕ mili odl.), 211 ha (26 łąk i 158 roli); czysty dochód oszacowano na 3318 mrk; hodowla bydła, owiec i koni. W 1869 r. 130 mk., 75 kat., 55 ew., 9 dm.; 1885 r. 9 dm., 15 dym., 198 mk., 122 kat., 76 ew. R. 1316 potwierdza komtur gdański Dawid darowiznę braci Sulisława, Domasława i Hieronima, którzy klasztorowi lędzkiemu zapisali dobra Rościszewo „Metae sacpedictae sortis currunt a fluvio, qui Clodawa dicitur, usque ad rivulum Wolschinam et per ascensum ejusdem usque ad lapidem positum subter montem; deinde a lapide directe usque ad paludem, in qua sunt metae inter praedictam Clodaviensem hereditatem et bona Stanislai“. Dan w Gdańsku. Świadkowie: Mikołaj, wicekomtur gdański, br. Reinard, Swento, prokurator, Jesco de Plenichow i Wojsław, kasztelan pucki (ob. Kod. dipl. Wielkop., II, Nr. 986). Według taryfy poborowej z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny, a akcyzę potrójną, płaciła tu p. Lichtianowa summatim 9 fl. 10 gr. (ob. Rocz. T. P. N. w Pozn. 1871, str. 173). Podług taryfy na symplę z r. 1717 dawało R. 12 gr. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie str. 83). R. 1583 było tu 12 włościan, którzy mesznego dawali od włóki pół korca żyta i tyleż ow-

sa (ob. Wizyt. Rozdrażewskiego, str. 39). Roku 1710 pobierał proboszcz ztąd mesznego 6 korcy żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 173). *Ks. Fr.*

Rościszowa, wólka do Naściszowy, pow. nowosądecki; ob. *Naściszowa.*

Rose 1.) pow. bukowski, ob. *Róża.* 2.) **R.,** pow. krobski, ob. *Roża.* 3.) **R.,** pow. krotoszyński, ob. *Biała Róża.*

Rose (niem.) 1.) jezioro wymienione w opisie granic skarszewskich, w pow. kościerskim (ob. Zeitsch. d. Westpreuss. Gesch. Ver., XV, 147). 2.) **R.** (dok. 1548), ob. *Rodzone.* 3.) **R.** (niem.), ob. *Róża.*

Rose, os. leśn. przy wsi Ranglacken, pow. darkiejmski, st. p. Norkitten, 1 dm., 13 mk.

Rosehnen, wś, pow. rybacki, st. p. Cranz; 4 dm.,, 30 mk., 106 ha obszaru.

Rosen (niem.), ob. *Rodzone.*

Rosen, wybud. przy wsi Jaecknitz, pow. świętosiekierski, st. poczt. Hermsdorf, 4 dm., 120 mk.

Rosen 1.) moraw. *Rehoran,* wś, pow. głupczycki, par. kat. Cerekwe (Neu-Kirch), ew. Roesnitz. W 1861 r. 84 dm., 554 mk. (52 ew., 12 żyd.). Szkoła od 1795 r. Obszar wynosi 2348 mr. (2072 mr. roli). 2.) **R.** *Gross,* 1389 r. *Rogozen,* 1391 *Grossen Rogosen,* 1495 *Groszen Roszau,* wś i dobra, pow. strzygłowski, posiada kościół par. ewang. (od 1768 r.), szkołę ewang., kaplicę katol., filią par. Profen, szkołę kat. W 1842 r. 58 dm., zamek, folw., 421 mk. (33 kat.). W 1813 r. 31 maja zaszła tu walka między wojskami rossyjskiemi pod gen. St. Priest a wojskami wirtemberskiemi pod gen. Stockmeyer. Do 3000 rannych i zabitych zasłało pobojowisko. Do R. należy młyn Eichmuehle nad Leisebach. 3.) **R.** *Klein,* 1391 *Weningen Rogosen,* wś, pow. strzygłowski, par. Rosen Gross. W 1842 r. 14 dm., fol. 104 mk. (10 kat.), młyn wodny. 4.) **R.** *Nieder* i *Ober,* 1405 r. *Rosenaw,* wsi i dobra ryc., pow. kluczborski, par. ew. Rosen Ober, kat. Byczyna. W 1861 r. R. Nieder 27 dm., 289 mk. (33 kat., 3 żyd.); R. Ober 30 dm., 299 mk. (15 kat.); R. Nieder dobra, mają 2094 mr. (1260 mr. roli, 602 mr. lasu), gorzelnia, hodowla owiec. Wś ma 250 mr. R. Ober, dobra, ma wraz z fol. Luisenhof 1879 mr. (1068 mr. roli); wś 437 mr. Kościół par. ewang. wzniósł w 1788 r. dziedzic dóbr generał von Eben. 5.) **R.** *Nieder* i *Ober,* wś i dobra, pow. strzeliński. R. Nieder posiada kościół par. ewang., szkołę ewang. W 1842 r. R. Nieder 34 dm., dwór, fol., 238 mk. (17 kat.); R. Ober 53 dm., dwór, fol., 291 mk. (14 kat.). Par. kat. Hohen Gierschdorf.

Rosenau 1.) wyb., pow. gdański nizinny, gm. Koszwały, st. p. W. Cędry; 1885 r. 15 dm., 94 mk. 2.) **R.,** wyb., pow. gdański nizinny, gm. Rychemberk, 1885 r. 5 dm., 35 mk. 3.) **R.,** wyb., pow. gdański nizinny, gm. Wiślinka; 1885 r. 9 dm., 57 mk. 4.) **R.,** wś w Pomezanii, pow. suski, st. p. i par. kat. Susz, 516 ha (45 łąk i 449 roli). W 1868 r. 95 bud., 44 dm., 340 ew. mk.; 1885 r. 40 dm., 61 dym., 320 mk., 5 kat., 315 ew. Szkoła ew. liczyła 1887 r. 71 dzieci. R. 1478 nabywa kapituła pomezańska $3^1/_2$ sołeckich włók i 2 wolne włóki w Piotrkowie, należące do Piotra Szolc, wzamian za $6^1/_2$ pustych w R., które mu nadaje na prawie chełm., za opłatą roczną 10 skojców i 1 grzywnę na św. Marcin; powinien też służyć na koniu o własnej strawie. Wolno mu w jez. Pilmen ryby łowić 2 sakami a w rz. Liwnie jaz wystawić, ale tylko dla własnej potrzeby. Winien też dawać płużne i dziesięciny jak jego sąsiedzi. Dan na naszym zamku w Szymbarku (ob. Gesch. d. Bist. Pomesanien v. Cramer, str. 179). Roku 1492 sprzedaje kapituła sołectwo w R. Jakubowi Starus wraz z 3 wolnemi włókami i jedną czynszową, jako też wolnem rybołówstwem w jez. Pilmen małemi narzędziami. Dan w Szymbarku (ob. tamże, str. 192). Roku 1528 nadaje Erhard Queis wiernemu Andrzejowi Rothstock 4 wolne włóki w R. na prawie magd., za co miał rocznie na św. Marcin dawać 1 korzec żyta i tyleż pszenicy i wrazie potrzeby bronić zamku szymbarskiego. Dzieciom jego wszystkim przysługiwać ma spadkobierstwo. Dan w Kwidzynie. R. 1529 nadaje tenże wiernemu Kilianowi Elsner 6 włók w R. pod temiż warunkami. Przywileje te wystawia Erhard nie jako biskup, lecz jako dziedzic Szymbarka (ob. tamże, str. 228—29). 5.) **R.** al. *Rosenthal,* ob. *Różnowo.* *Ks. Fr.*

Rosenau 1.) dobra, pow. królewiecki, w pobliżu Królewca, 4 dm., 61 mk. 121 ha. 2.) **R.,** dobra, pow. morąski, st. p. Libsztat, 10 dm., 154 mk., 584 ha. 3.) **R.,** wyb. przy wsi Dąbrówce, pow. darkiejmski, st. p. Launingken, 2 dm., 40 mk. 4.) **R.,** ob. *Rożnowo.* 5.) **R.,** ob. *Rogów.* *Ad. N.*

Rosenau 1.) 1350 *Rosenaw,* wś i dobra, pow. lignicki, par. ew. Oyas. W 1842 r. 46 dm., fol., dwór, 387 mk. (37 kat.), szkoła ew. Dobra są własnością akademii rycer. w Lignicy. 2.) **R.,** 1369 *Rosenow,* wś, pow. szunowski, par. ew. Neukirch. W 1842 r. 19 dm., 105 mk. (1 kat.), szkoła ew., młyn wodny. 3.) **R.,** 1389 *Rosenow,* wś, pow. walbrzyski, par. ew. i kat. Friedland. W 1842 r. 41 dm., sołtystwo, 249 mk. (132 kat.), szkoła ew., warsztaty tkackie. 4.) **R.,** ob. *Rogau-Rosenau.*

Rosenbach, 1210 *Rozomuca,* 1260 *Rosomanca,* wś pow. ząbkowicki, posiada kościół par. ew., par. kat. Weigelsdorf. W 1842 r. 47 dm., 355 mk. (138 kat.), szkoła ew., warsztaty tkackie.

Rosenbeck, wś na niem. Warmii, pow. licbarski, st. poczt. Arnsdorf, 40 dm., 230 mk., 502 ha.

Rosenberg, kol. niemiecka, w pow. lwowskim, 36 klm. na płd.-zachód ode Lwowa, sąd pow., st. kol., urz. poczt. i tel. w przyległym Szczercu. Na płn. leży Ostrów, na wschód Szczerzec, na płd. Łany, na zach. Nikonkowice. Południ. część wsi przepływa struga, dopływ Szczerka. Zabudowania wiejskie leżą we wschod. stronie obszaru. W r. 1880 było 15 dm., 119 mk. w gminie; 14 gr.-kat., 2 rz.-kat., 103 innych wyznań; 1 Polak, 13 Rusinów, 105 Niemców. Par. ew. w Dornfeldzie. We wsi jest szkoła ew. Ob. *Szczerzec. Lu. Dz.*

Rosenberg, pow. mogilnicki, ob. *Różagóra.*

Rosenberg 1.) ob. *Rozemberk, Rożankowo* i *Susz.* 2.) **R.,** wyb. do Mszana należące, pow. brodnicki, 1885 r. 2 dm., 17 mk. 3.) **R.** (dok.), ob. *Rozłazin.*

Rosenberg 1.) os. leśn. przy wsi Drusken, pow. labiewski, st. p. Gr. Schirrau, 1 dm., 6 mk. 2.) **R.,** pow. gierdawski, st. p. Friedenberg, 41 dm., 378 mk., 738 ha. 3.) **R.,** wś, pow. świętosiekierski, w pobliżu Świętejsiekierki (st. p. i tel.), 91 dm., 689 mk., 229 ha. 4.) **R.,** wś, pow. darkiejmski, st. p. Sodehnen; 7 dm., 88 mk., 232 ha. 5.) **R.**-*Chatoull,* wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Saugen. *Ad. N.*

Rosenberg (niem.), ob. *Rożeń.*

Rosenberg 1.) miasto pow. na Szląsku, ob. *Oleśno.* 2.) **R.,** ob. *Rostkowicze.* 2.) **R.** *Alt,* pol. *Oleśno Stare,* 1379 r. *Rosenberg villa,* dobra i wś, pow. olesiński, par. Oleśno. W 1861 r. było 35 dm., 356 mk. (70 ew., 1 żyd). Dobra rozdzielone dawniej na cztery części, zostały złączone w latach 1689 do 1740 r., obejmują 3320 mr. magd. (1320 mr. lasu, łąk i wód). Gminę wiejską składa 16 do 18 biednych ogrodziarzy. Na rzece Stober młyny.

Rosenburg, kol. niemiecka, w pow. dobromilskim. Ob. *Pietnice.*

Rosenfeld 1.) pow. pleszewski, ob. *Rudka.* 2. **R.,** pow. krotoszyński, ob. *Różopole.*

Rosenfelde 1.) dobra, pow. welawski, st. poczt. Goldbach, 3 dm., 32 mk., 91 ha. 2.) **R.,** wyb. przy wsi Werdehlischken, pow. pilkałowski, st. p. Malwischken; 1 dm., 9 mk. 3.) **R.,** wś, pow. gąbiński, st. p. Sodehnen; 8 dm., 88 mk., 223 ha. *Ad. N.*

Rosenfelde 1.) dawniej *Rosenwalde,* pol. *Rosenwold,* wś i os. młyń., pow. człuchowski, st. p. Peterswalde, par. kat. Heinrichswalde, 1356 ha (160 lasu, 64 łąk, 928 roli). W 1885 r. 56 dm., 75 dym., 445 mk., 64 kat., 381 ew. Szkoła ew. (1887 r. 88 dz. i 1 naucz.). R. leży na południ. granicy powiatu. Zdawna istniał tu kościół katol., patronatu rządowego, p. w. św. Elżbiety, wybudowany w pruski mur i kryty deskami. Przed reformacyą stanowił osobną parafią. W r. 1410 zalicza go proboszcz i dziekan chojnicki Mikołaj do dekanatu chojnickiego. Proboszcz miał 4 włóki roli, 3 ogrody z plebanią, mesznego pobierał od włościan po półtora korca żyta od włóki; komornicy dawali po 2 korce; na kolędę dawał każdy posiadacz kiełbasę i bochenek chleba; na wielkanoc płacili wszyscy tak zw. grosz paschalny. Dla kościoła były zapisane 3 morgi roli, które posiadacze ze wsi z kolei za darmo uprawiali, czwarty mórg nazywał się Heubenkawel; przy Lauenhagen leżał kawał gruntu Kieil (Keil, Klin) zwany, oprócz tego posiadał kościół ogrody. Ponieważ niemieccy mieszkańcy w R. przyjęli naukę Lutra, dla tego Gębicki zamienił kościół na filią par. Heinrichswalde. Około r. 1695 przyjeżdżał proboszcz co trzecią niedzielę ze samem niemieckiem kazaniem dla inowierców; ale wizytator ówczesny Michał Jezierski, archidyakon i oficyał kamiński, napominał go, ażeby i mszy św. nie opuszczał. R. 1766 istniał jeszcze kościół (ob. Utracone kościoły przez ks. Fankidejskiego, str. 332). Z przywilejów krzyżackich zapisujemy następne: Winryk z Kniprode, w. mistrz, nadaje r. 1365 jakiemuś Eylen (?) 4 włóki w R. na prawie chełm. (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, str. 14 *b*). R. 1366 potwierdza Henryk de Thaba, komtur człuchowski, przywilej dawniejszego komtura Jana z Barkenfelde z r. 1336, wystawiony dla wsi i sołectwa (ob. tamże). Konrad de Walrode, komtur człuchowski (1377—82), nadaje wsi tutejszej nadmiarek wynoszący 8 włók (ob. tamże). 2.) **R.** (niem.), ob. *Różopole.* *Ks. Fr.*

Rosenfier, fol., ob. *Róża.*

Rosengart, ob. *Zeyer.*

Rosengart al. *Rosengarten,* wś kośc., pow. węgoborski, odl. 19 klm. na płn.-wschód od Rastemborka, w pobliżu jez. Dobawskiego, w okolicy pagórkowatej, obfitej w lasy i łąki, z glebą w części gliniastą, w części piaszczystą i kamienistą, ztąd nieurodzajną; są pokłady torfu. Wś ma 922 mk. ewang., mówiących po polsku i po niemiecku, trudniących się rolnictwem i rybołówstwem; agentura pocztowa.

Rosengarten 1.) wś, pow. królewiecki, st. poczt. Lindenau, 7 dm., 41 mk., 171 ha. 2.) **R.,** leśn., pow. welawski, w pobliżu Welawy, 1 dm., 10 mk.

Rosengarth 1.) *Alt,* wś w Pomezanii, pow. malborski, st. p. Grunowo, par. kat. Thiergarth, 382 ha (191 łąk i 147 roli). W 1885 r. 33 dm., 40 dym., 211 mk., 19 kat., 126 ew., 66 dysyd. R. leży na południ. granicy powiatu, śród małych Żuław malborskich o $2^3/_4$ mili na wschód od Malborga. 2.) **R.**-*Preussisch,* wś, tamże, nad rz. Tują (Thiene), 648 ha (277 łąk, 329 roli), każdy ha roli daje

48·17 mrk czystego dochodu. W 1885 r. 55 dm., 76 dym., 367 mk., 76 kat., 188 ew., 103 dysyd. Szkoła ewang. (1887 r. 69 dzieci). Prawo chełm. nadali wsi Krzyżacy w 1355 r. R. 1641 istniał tu kościół katol., należący do archiprezbyteratu kiszporskiego (ob. U. d. B. Culm von Woelky, str. 1028). *Ks. Fr.*

Rosengarth 1.) wś na niem. Warmii, pow. licharski, blisko granicy pow. olsztyńskiego, o 10 klm. na płd. od Dobregomiasta, 7 klm. na wschód od st. poczt. Heiligenthal. Razem z Queetz tworzy parafią w dek. dobromiejskim. Kościół p. w. św. Jakuba i Mateusza; 40 dm., 230 mk., 1574 ha. Dokument okupacyjny z 1656 r. wymienia w R. w wójtostwie dobromiejskiem z 80 włókami, 8 gbur., 2 sołt. i karczmą. Płaci podatku 1 łaszt 30 szfl. owsa, 90 kur, 22 gęsi, 397 fl. gotówki. 2.) **R.**, wś na niem. Warmii, pow. brunsberski, o 3 klm. na wschód od Melzaku, blisko traktu bitego do Landsbergu, nad strugą poboczną pobliskiej Walszy. Poczta, tel. i kol. żel. w Melzaku, par. w Layss (odl. $2^1/_3$ klm.); 30 dm., 369 mk., 936 ha. Dokumentem z 2 lipca potwierdza kapituła warmińska układ między Wilkiem v. Marienfelde, sołtysem w R., i synem jego Hermanem, mocą którego ostatni z sołectwa 3 włóki wraz z urzędem sołtysa, niższemi sądami i $^1/_3$ wyższych otrzymuje. W tymże dokumencie nadaje kapituła gminie 1 włókę do wspólnego użytku i ustanawia czynsz od pozostałych 45 włók na $^1/_2$ marki, tylko młynarz i karczma płacą po 1 marce. R. 1317 nadaje kapituła R. „honesto viro Gerh. de marwitz". *Ad. N.*

Rosengrund, pow. bydgoski, ob. *Rożanna.*

Rosengut (niem.), ob. *Róża.*

Rosenhain 1.) wyb. do Susza należące; 1885 r. 4 dm., 44 mk. 2.) **R.**, ob. *Tylickie Zarośle.*

Rosenhain, kol., pow. olesiński, utworzona w 1776 r. na obszarze miejskich posiadłości Olesina.

Rosenhof, łotew. *Mieżawydi*, wś, pow. lucyński, parafia stygłowska, własność rodu Paulinów.

Rosenhof, pow. wyrzyski, ob. *Rusinów.*

Rosenhof, wyb. do Brzęcznicy należące, pow. człuchowski; 1885 r. 1 dm., 5 mk.

Rosenhof (niem.) 1.) wybud. przy wsi Krausen, pow. reszelski, 2 dm., 17 mk. 2.) **R.**, wybud. przy wsi Rozengarcie, pow. węgoborski, 4 dm., 44 mk. 3.) **R.**, wś, pow. świętosiekierski, blisko mta pow., 2 dm., 18 mk., 58 ha. *Ad. N.*

Rosenig al. *Rosnig*, 1409 *Rosenik*, wś, pow. lignicki, posiada kaplicę ewang., szkołę ew. (od 1760). W 1842 r. 47 dm., dwór, folw., 392 mk. (11 katol.).

Roseningken, dobra ryc. na prus. Litwie, pow. darkiejmski, st. pocz. i tel. Darkiejmy; 5 dm., 104 mk., 599 ha.

Rosenkranz 1.) wś nad Wisłą, w Pomezanii, pow. sztumski, st. pocz. Piekło, par. kat. Sztum; 208 ha (22 lasu, 24 łąk, 114 roli). W 1868 r. 48 bud., 17 dm., 145 mk., 35 kat., 65 ew.; 1885 r. 12 dm., 19 dymów, 122 mk., 23 kat., 25 ew., 47 dysyd. Za czasów Rzpltej należała do sstwa sztumskiego. R. 1745 nadaje ssta Bieliński swemu łowczemu Janowi Henrykowi Krzysztofowi Amelang 1 wł. w R. jure emphyteutico na 60 lat, oprócz tego wolne pastwiska i rybołówstwo w łachach, tworzących się przez wylewy Nogatu. Wolny będzie od wszelkich ciężarów, jako to od kontrybucyi, służb i tłoki. Ale bez zezwolenia ststy nie winien tej włóki sprzedać; kanonu będzie płacił 6 flor. dobrej pruskiej monety. Gdyby mu po 60 latach tę majętność odebrano, zostaną mu nowe budowle i melioracye według taksy wynagrodzone (ob. Gesch. der Stuhmer Kreis von Schmitt, str. 510). 2.) **R.**, kol. do Brzęcznicy (Stegers) należące, pow. człuchowski; w najnowszym spisie nie wymieniona. *Ks. Fr.*

Rosenkrug (niem.), ob. *Rodzone.*

Rosenmuehle 1.) pow. ostrzeszowski, ob. *Papiernia.* 2.) **R.**, pow. poznański, ob. *Stary Młyn.*

Rosenort 1.) wś włośc., pow. elbląski, odl. $2^1/_4$ mili od Elbląga, st. pocz. i par. katol. Nowydwór, zawiera 9 gburs. posiadłości i 2 zagrody, obszaru 241 ha (52 łąk, 143 roli). Szkoła ewang. (1887 r. 25 dz.). W 1869 r. było 98 mk., 4 kat., 42 ew., 12 dm.; 1885 r. 12 dm., 14 dym., 79 mk., 1 kat.. 42 ew., 36 dyssyd. 2.) **R.**, wś, pow. malborski, st. pocz. Hohenwalde, par. kat. Thiergart, odl. $4^1/_4$ mili od Malborga, ma 206 ha (34 łąk i 61 roli); ha roli daje 42·69 mrk czystego zysku. W 1869 r. 93 mk., 4 kat., 70 ew., 19 menonitów, 14 dm.; 1885 r. 13 dm., 15 dym., 89 mk., 1 kat., 70 ew., 18 dyssyd. *Ks. Fr.*

Rosenort 1.) wybud. przy wsi Gr. Dirschkeim, pow. rybacki, st. p. Heiligen-Creutz; 1 dm., 26 mk. 2.) **R.**, wś, pow. frydlądzki, st. pocz. Szępopol; 31 dm., 327 mk., 877 ha. 3.) **R.**, dobra na niem. Warmii, pow. brunsberski, nad zatoką, blisko Fromborku (st. p., tel. i kol.), 5 dm., 84 mk., 240 ha. Założona w r. 1284 przez bisk. Henryka. Nadaną zostaje Theodorykowi, synowi Arnolda. 4.) **R.** al. *Rosenroth*, dobra na niem. Warmii, pow. reszelski, st. p. Bischdorf, 3 dm., 37 mk., 130 ha obszaru. R. 1383 otrzymali Albert camer de Barthyn et Johannes fratres $5^1/_2$ włók in Cudinlawke na prawie chełm., z wyższem i niższem sądownictwem i rybołówstwem.

Rosenów, wś, pow. łódzki, ob. *Rozenów.*

Rosenschoen, wś na niem. Warmii, pow.

reszelski, st. pocz. Bischdorf, 28 dm., 129 mk., 260 ha.

Roseński potok, powstaje w obrębie Chlebówki, w pow. bohorodczańskim, płynie łąkami na płn. przez obszar Chlebówki, oddziela Bohorodczany od Starych Bohorodczan i uchodzi po stronie płn. zabudowań bohorodczańskich do rz. Sadzawki, dopł. Bystrzycy Sołotwińskiej. W Bohorodczanach Starych pod folw. Zamczysko rozdziela się na dwa ramiona. Długość biegu 8 klm. *Br. G.*

Rosenstein, ob. *Rozensztyn.*

Rosenthal 1.) al. *Rozental*, *Rozodol*, folw. niegdyś klasztorny, pow. międzychodzki (Skwirzyna), o 8 klm. na wschód od Bledzewa i tyleż na płn. od Międzyrzecza, w pobliżu Kalska i Popowa, w okolicy wznies. do 56 mt. npm. Michał Konarzewski, opat bledzewski, założył folwark około r. 1750 i nazwał Rozentalem od herbu „Róża“ (Archiw. Teolog. ks. Jabczyńskiego, II, 61). Rząd pruski założył tu leśnictwo (1 dm., 11 mk.), wchodzące w skład nadleśnictwa skwirzyńskiego, poczta w Skwirzynie, st. dr. żel. w Międzyrzeczu 2.) **R.**, domek poborcy szosowego (3 mk.). 3.) **R.**, pow. międzychodzki, ob. *Zamłyńskie Holendry.*

Rosenthal 1.) leśn. należące do nadleśn. Koenigsbruch, pow. tucholski; 1885 r. 1 dm., 5 mk. 2.) **R.**, dobra, pow. wałecki, st. pocz., tel. i kol. Lubianka 4 klm. odl., 300·03 ha roli orn. i ogr., 3·01 łąk, 8·2 pastw., 36·32 lasu, 15·47 nieuż., 7·86 wody, razem 370·89 ha; czysty dochód z gruntu 2303 mrk; hodowla owiec i świń. Par. kat. Skrzetusz, gm. Witkowo. W 1868 r. 9 bud., 3 dm., 72 mk., 54 kat., 18 ew.; 1885 r. 4 dm., 83 mk. 3.) **R.**, kol. do Wierzchów należąca, pow. świecki, st. p. Gacki, par. kat. Osie. W 1868 r. 6 bud., 2 dm., 16 mk., 1 kat., 15 ew.; w najnowszym spisie urzędowym nie podana. 4.) **R.**, dobra, pow. wąbrzeski, par. kat. Ryńsk $^1/_4$ mili odl., 656 ha (21 lasu, 82 łąk, 511 roli). W 1885 r. 12 dm., 40 dym., 194 mk., 165 kat., 29 ew. 5.) **R.**, ob. *Rożental.* *Ks. Fr.*

Rosenthal 1.) wybud. przy mieście Rybakach (Fyszhuza), pow. rybacki, 1 dm., 3 mk. 2.) **R.**, folw., pow. królewiecki, st. p. Waldau; 1 dm., 7 mk., 37 ha. 3.) **R.**, wybud. przy wsi Gomischken, pow. gierdawski, st. p. Muldszen; 2 dm., 27 mk. 4.) **R.**, wybud. przy wsi Pleinlauken, pow. wystrucki, st. poczt. Neunischken; 2 dm., 40 mk. 5.) **R.**, wybud. przy wsi Dąbrówce, pow. węgoborski, 2 dm., 44 mk. 6.) **R.** *Alt*, wś, pow. rastemborski, blisko mta powiatowego, 34 dm., 304 mk., 571 ha. 7.) **R.**, dobra ryc., tamże; 3 dm., 83 mk., 356 ha. 8.) **R.** *Neu*, wś, pow. rastemborski, pod Rastemborkiem, 82 dm., 743 mk., 1309 ha. *Ad. N.*

Rosenthal 1.) ludowe *Rosel*, wś i dobra, pow. wrocławski, par. ew. i kat. we Wrocławiu. Leży tuż pod miastem. W 1842 r. 5 dm., dwór, folw., 576 mk. (78 katol.), szkoła ew., cukrownia, cegielnia. 2.) **R.**, ludowe *Rustel*, 1394 *Rozental*, wś, pow. brzeski na Szląsku, posiada kościół katol. filialny do Lossen. W 1842 r. 120 dm., 615 mk. (121 katol.), sołtystwo, szkoła ewang. 3.) **R.**, ludowe *Rosel*, w dok. z XIII w. *Ossil*, 1369 *Rosental*, wś, pow. bolesławski, par. ew. Aslau. W 1842 r. 86 dm., 605 mk. (3 katol.), szkoła ewang. 4.) **R.**, wś i folw., pow. kożuchowski, par. ewang. Carolath. W 1842 r. 27 dm., folw., 230 mk. ewang., hodowla owiec. Obszar dworski należał do dóbr majoratu i księstwa Carolath. 5.) **R.**, wś, pow. bystrzycki, składa się z dwu części. Część lit. A. ma kościół par. katol. (dek. kładzki), szkołę katol., w 1842 r. 124 dm., 737 mk. (7 ew.); część lit. B. miała 1 dm., 5 mk. katol. Na obszarze wsi było 7 młynów, potażarnia, olejarnia, piec wapienny, łomy wapienne. Ludność zajmowała się tkactwem bawełnianem i lnianem. 6.) **R.**, 1386 *Rosintal*, wś i dobra, pow. świdnicki, par. ew. Ronkau, kat. Queitsch. W 1842 r. 13 dm., fol., dwór, 133 mk. (43 katol.), młyn wodny, hodowla owiec.

Rosenwalde 1.) leśn., pow. labiewski, st. pocz. Goldbach; 1 dm., 11 mk. 2.) **R.**, wś na niem. Warmii, pow. brunsberski, przy granicy pow. królewieckiego, 6 klm. na płn. od st. pocz. i tel. Melzaku, $3^1/_2$ klm. od par. Pietrzwałd; 30 dm., 369 mk., 935 ha obszaru. Dawniej zwała się wś Wunnenthal. R. 1336 nadaje kapituła warmińska 26 włók Wilhelmowi z $2^1/_2$ włóki wolnej, niższymi i $^1/_3$ wyższych sądów, celem założenia wsi, 9 lat wolności. 3.) **R.**, wś, pow. nizinny, st. p. Gr. Friedrichsdorf, 16 dm., 84 mk., 165 ha.

Rosgars (niem.), ob. *Rozgórz.*

Rosica 1.) mko i dobra nad rzkami Rosicą i Perną, pow. dryssieński, w 4 okr. pok. do spraw włościańskich, gm. Sarya, przy trakcie z Dryssy do Osunia, w 1863 r. 33 dusz rewiz. Posiada cerkiew p. w. św. Jana Chrzciciela i kościół par. katol. p. w. św. Trójcy, św. Józefa i Serca Jezusa, wzniesiony przez Mikołaja Łopacińskiego, poświęcony w 1792 r. przez Józefa Łopacińskiego, biskupa trypolitańskiego. Par. katol., dekanatu dryssko-siebieskiego, ma 6009 wiernych; kaplice: Balin, Bigusowo i Newlany. W skład parafii rosickiej wchodzą dwory: Anatowo (Szadurskiego), Balin (Benisławskiej) z kaplicą fundacyi Antoniego Szadurskiego, Bigusowo al. Biegusowo (Nitosławskich) z kaplicą, Cyngle, Czuryłowo, Dworzyszcze, Georginowo (Ankerfelda), Kozłów, Kaluhy, Koławcy (Łopacińskich), Marynowo, Niemizy (Zaborowskiego), Newlany (Szadurskiego) z kaplicą, Nowiki (Bohda-

nowicza), Panory, Pokojowce, Paszenki, Rosica, Sarya (Łopacińskiego), Sondarowo (Zajkowskiego), Sielanka, Stefanowo, Wasilowo, Wejdaki (Kondrackiej), Wykazy i Zapaciszki (Łopacińskich). Rosica stanowi dziedziczną własność rodziny Łopacińskich, dawniej Rosickich. W 1599 r. Leon Sapieha, kanclerz w. lit., kupuje R. od Dawida Aleksiejewicza Rosickiego i od jego sukcesorów. Tenże Leon Sapieha funduje w R. cerkiew p. t. św. Jana Chrzciciela. Zagubiony podczas wojen akt fundacyjny odnowił w 1718 r. Aleksander Sapieha, marszałek lit. W 1753 r. nabywa R. od Sapiehów Mikołaj Łopaciński, wwda brzesko-litewski, i w 1778 r. wznosi kościół par. katolicki i przeznacza na altaryą 2500 talarów bitych, a ks. Rafał Święcicki, kanonik smoleński, daje na tenże cel 3000 złp. Fundacye te dopełnione zostały przez Tomasza Łopacińskiego, wojewodzica brzesko-lit., który położył ewikcyą na wsi Lipniki, do Saryi należącej, dodając do tego funduszu 50 berkowców siana i 20 wozów słomy. W 1807 r. synowa wwdy Łopacińskiego Barbara z Szadurskich funduje szpital na 12 ubogich włościan saryańskich. W 1812 r. Tomasz Łopaciński zapisuje na kościół 4000 złp., z ewikcyą na folwarku Rosica. Po Tomaszu Łopacińskim R. przeszła w 1817 r. do syna jego Józefa, marszałka dryssieńskiego, dziś własność jego wnuka Stanisława. Po 1864 r. wzniesioną została w R. cerkiew kosztem rządu. W kościele katolickim znajdują się groby rodziny Łopacińskich, między innymi Józefa, biskupa trypolitańskiego, zmarłego w Saryi 1803 r. i Barbary z Szadurskich, fundatorki szpitala. 2.) **R.**, łotew. *Rosiejca*, wś i folw., pow. rzeżycki, odl. 20 w. od Rzeżycy, par. Kownata, ma 1920 dzies. ziemi dworskiej, 600 włośc. i obszar leśny wynoszący 1034 dzies. Niegdyś wchodziła R. w skład Hylzenowskich dóbr Kownata. W pierwszej połowie bieżącego stulecia nabył R. Józef Gerald Wyżycki, badacz miejscowej przyrody, mąż czynny, który położył wielkie zasługi w ulepszeniu gospodarstwa w swojej okolicy. Ogłosił on w piśmie zbiorowem Rubon w 1843 r. rozprawę o torfie, oraz oddzielnie „Zielnik ekonomiczno-techniczny itd.“ (2 t., Wilno, 1845 r.), pisany z szczególnem uwzględnieniem flory Inflant polskich i okolic pogranicznych. W dobrach R. znajdują się ogromne, oddawna eksploatowane kopalnie torfu, używanego na opał w domu, gorzelni, cegielni, wapielni i do suszenia zboża. Po śmierci Wyżyckiego R. w 1866 r. sprzedaną została starowierowi Chlebnikowowi, w ręku synów którego dotąd pozostaje. *A. K. Ł.-G. M*

Rosicz, potok górski, wypływa ze źródeł leśnych w obr. Zielonej, pow. nadworniańskim, z pod grupy skalistej Kicią zwanej, wznies. 1447 mt. npm., w paśmie Gorganu Kizieskiego (1616 mt.). Płynie na płn.wschód a potem na płn.-zach. przez las Czernik i w obr. Zielonej wpada do Czernika z praw. brzegu. Długość biegu 4 klm. *Br. G.*

Rosiejca (łotew.), ob. *Rosica.*

Rosiejnie-Podgaje (w dokum. z 1597 r.), dobra we włości rossieńskiej.

Rosiejów, wś i folw., pow. pińczowski, gm. Drożejowice, par. Skalbmierz, odl. 28 w. od Pińczowa, posiada pokłady kamienia budowlanego. W 1827 r. było 27 dm., 185 mk. Dobra R. składały się w 1885 r. z folw. R., Zagaje i Krzysztoforya, rozl. mr. 827: folw. R. grun. or. i ogr. mr. 160, łąk mr. 36, nieuż. i pastw. mr. 24; bud. mur. 6, z drzewa 8; folw. Zagaje grun. or. i ogr. mr. 101, łąk mr. 2, pastw. mr. 8, lasu mr. 90, nieuż. mr. 5; bud. mur. 1, z drzewa 1; folw. Krzysztoforya grun. or. i ogr. mr. 370, łąk mr. 21, pastw. mr. 2, lasu mr. 4, nieuż. mr. 4; bud. z drzewa 2; las nieurządzony. Wś R. os. 40, z gr. mr. 202; os. Krzysztoforya 1 mr. Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wś Roszycylów, w par. Skalmirz, miała 4 łany. W r. 1581 wś Rossiejów, własność kaszt. krak., miała 13 pół łan. km., 3 zagr. bez roli, 5 komorn. bez bydła, 1 rzemieśln., $^1/_4$ roli (Pawiński, Małop., 18, 442). *Br. Ch.*

Rosignaiten, wś, pow. rybacki, st. pocz. Drugehnen; 19 dm., 165 mk., 380 ha.

Rosiniec al. *Roziniec*, lewy dopływ Prosny, w pow. ostrzeszowskim, ma początek pod Chlewem, o 9 klm. na płn.-wschód od Ostrzeszowa; płynie ku wschodowi na Książenice; przecina trakty z Ostrzeszowa i Kępna do Grabowa; uchodzi pod Grabowem około 1 klm. ku południowi. Długość biegu wynosi do 7 klm. *E. Cal.*

Rosinka, dopływ Wagu w obr. Hal Wiaternych. Przyjmuje Ternowską wodę. *Br. G.*

Rosino, wś włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Porpliszcze, o 79 w. od Wilejki, ma 2 dm., 13 mk. (2 prawosł., 11 katol.).

Rosiński, zaśc. na północnym krańcu pow. mińskiego, przy granicy pow. borysowskiego, w gm. Białorucz; miejscowość nieco falista, dość leśna, grunta szczerkowe. *A. Jel.*

Rosińsko, łąka na Chromcu, w pow. pleszewskim, w okolicy Książa.

Rosińsko, ob. *Rożyńsk.*

Rosiówka, potok, w pow. tarnowskim, uchodzi do Biały na obszarze gm. Luboszowy.

Rosiownik, niem. *Roschowitzdorf*, 1531 *Rossowitze*, wś i dobra ryc. nad Odrą, pow. kozielski, par. Lonów (Lohnau), odl. 2 mile od Koźla. W 1861 r. 71 dm., 471 mk. kat. Dobra z folw. Schippowitz, Kopanin i Eichhof miały 2035 mr. (1371 mr. roli, 242 mr. łąk,

353 lasu i 15 wody). Śród lasu leśnictwo Lipowina. Wś ma szkołę katol., 1187 mr. obszaru. Łączy się z nią kol. Plonia.

Rosiowski Las, niem. *Roschowitzwald*, wś, pow. kozielski, par. Lonów. W 1861 r. 71 dm., 471 mk. katol. Założona w 1750 r. na obszarze lasów należących do dóbr Rosiownik (Roschowitzdorf), obejmuje 1255 mr., posiada szkołę katol. Do większej posiadłości należy 216 mr. (174 mr. roli).

Rosischino (dok. 1282), wś zaginiona, wspomniana w opisie granic ziemi tymawskiej. Leżała pod Garcem w pow. tczewskim. W 1336 daje Henryk von Plauen Reyse, wielki komtur i komtur gniewski, którego brak u Voigta (Namencodex) gospodarzom w Garcu 14½ włók „in der Aue“, więc w nizinach. Włóki te, stosunkowo liczne, chyba po zniesionej wsi mogły odłogiem leżeć (ob. „Majątki biskupie“, p. kś. Kujota, str. 35). *Ks. Fr.*

Rosiszny 1.) część wsi Marynicz, w pow. i obw. sąd. wyżnickim. 2.) **R.**, część Uścia Putyłowskiego, w pow. wyżnickim, obw. sąd. putyłowskim. 3.) **R.**, część Roztok, w pow. i obw. sąd. wyżnickim. Ob. *Roszyszny*. *Br. G.*

Rosit, os., pow. wieluński, gm. Naramnice, par. Lututów, odl. od Wielunia w. 12, ma 1 dm., 8 mk.

Rositen, ob. *Rzeżyca*,

Rositten al. *Rosity*, wś, pow. iławkowski, odl. 16 klm. na zach. od Iławki, w pobliżu rzeczki Keister, śród wyżyny, w okolicy lesistej, z średnią glebą i torfiskami; 113 dm., 1068 mk., trudniących się rolnictwem. St. p. w miejscu, poczta piesza do Iławki. 2.) **R.**, wś, pow. rybacki, na kuryjskiej mierzei, w tem miejscu ledwie 4 klm. szerokiej, 35 klm. na płn.-wsch. od Cranz, tuż przy kuryjskiej zatoce, zabezpieczona od morza wysokiemi tamami; 56 dm., 369 mk. ewang., trudniących się głównie rybołówstwem a w części i rolnictwem. Ma 332 ha dobrej gleby (Por. *Kunzen*). Bursztyn znajdują tu w ziemi przy uprawie, lub nad brzegiem morza. Od strony zatoki palą nocą ognie dla wskazówki okrętom, od strony morza znajduje się stacya ratunkowa dla rozbitków. Poczta w miejscu. 3.) **R.**, dobra, pow. prusko holądzki, st. p. Reichenbach; 11 dm., 152 mk., 395 ha. *Ad. N.*

Rosk.... por. *Rozk. ..*

Rośka, rzeka w pow. lipowieckim i taraszczańskim, prawy dopływ rz. Rosi. Powstaje z połączenia kilka stawowych potoków od Medówki, Oczytkowa, Płyskowa, Oratowa i Osiecznej płynących, które się ostatecznie schodzą w Żywotowie; w biegu swym mija Tetyjów i uchodzi do Rosi poniżej Skibiniec, na wprost wsi Kosówki. Długość biegu około 8 mil. Wraz z dopływami odlewa 57 stawów.

Roskeim, wś, pow. frydlądzki, st. p. i tel. Szepopol; 24 dm., 185 mk., 181 ha.

Roskilski, potok, powstaje w obr. Mikuliczyna, pow. nadworniański, na płn. stoku Chomiaku (1544 mt.), w paśmie Gorganu, płynie na płn.-wschód jarem górskim i uchodzi do pot. Zeńca z praw. brzegu. Długość biegu 2·5 klm. *Br. G.*

Rosko, wś kośc., pow. i dekanat czarnkowski (Wieleń), o 10 klm. na wschód od Wielenia, na bitym trakcie czarnkowskim, nad rzką Gulcz, dopływem Noteci; par. kat. i poczta w miejscu, par. prot. i st. dr. żel. w Wieleniu; wraz z Stępą Wrzeszczyńską (1 dm., 7 mk.) 144 dm., 1639 mk. (1421 kat., 215 prot., 3 żyd.) i 3295 ha (1532 roli, 546 łąk, 597 lasu); czysty dochód z ha roli 8·22, łąk 35·64, lasu 0·39 mrk. Na sołtystwo przypada 1046·67 ha, t. j. 442·47 roli, 131·27 łąk, 58·44 pastw., 408·92 lasu, 3·68 nieuż., 2·89 wody; cz. doch. grunt. 9547 mrk; gorzelnia, cegielnia, fabryka serów i chów bydła holenderskiego; właścicielem jest Emil Lenz. W r. 1298 Władysław Łokietek nadał Wincentemu, kaszt. wieleńskiemu, Wieleń i Wronki z przyległościami, do których liczyło się także R. Majętność tę uzyskał od króla Zygmunta w r. 1515 kaszt. poznański Łukasz Górka w zamian za Pobiedziska i 8000 złp., które mu się należały z tenuty kościańskiej (Kod. Wielkop. Racz., 204 i 5). W r. 1580 należało R. do kaszt. międzyrzeckiego Andrzeja Górki; było wówczas 28 półłanków, 1 łan sołtyski, 7 ćwierci karczm., 9 zagrodn., 2 komorn., 28 rybaków i 1 kowal. R. miewało wspólnych dziedziców z Wieleniem. W r. 1710 ks. Sapieha zaludnił wieś sprowadzonymi tu Niemcami i Mazurami. Kościół p. w. WW. Św. i św. Stanisława powstał w r. 1573. Afiliowany był do Wielenia od r. 1630, gdy zaś w miejsce starego, drewnianego, stanął w r. 1856-8 nowy kościół z cegły w stylu gotyckim, tworzy R. odrębną parafią z osadami: Borkowski folwark (Matheysvorwerk), Grabczyn i Stępa Wrzeszczyńska. Par. liczy 1425 dusz. Szkoła istniała tu w r. 1641. Ob. *Rokszino*. *E. Cal.*

Rosko Nowe, folw., pow. połocki, 145 dzies. ziemi dworskiej; własność sukcesorów Malwiny Rudominowej.

Roskoć (węg.), ob. *Roszkowce*.

Roskojce, wś nad Dniestrem, w pow. benderskim gub. bessarabskiej, na wschód od mka Kauszan.

Roskosz 1.) wś i folw., pow. włocławski, gm. Piaski, par. Lubraniec, ma 28 mk. Folw. R. należy do dóbr Krowice, rozl. mr. 90: gr. or. i ogr. mr. 74, łąk mr. 1, lasu mr. 14, nieuż. mr. 1; bud. mur. 4; cegielnia. Do włościan należy 3 mr. 2.) **R.**, pow. siedlecki, gm.

Skurzec, par. Niwiska, 3 dm., 30 mk., 150 mr. 3.) **R.**, fol. i dobra nad rz. Kamionką, pow. konstantynowski, gm. Witulin, par. i st. p. Biała, odl. 4 w. od Biały Radziwiłłowskiej, posiada pałacyk, piękny park, gorzelnią, browar, wiatrak, 9 dm., 69 mk. W 1827 r. było 3 dm., 29 mk. Był tu niegdyś pałacyk myśliwski, bażantarnia i zwierzyniec, założone przez Radziwiłłów. Początek dała prawdopodobnie Katarzyna z Sobieskich Radziwiłłowa, siostra Jana III. Radziwiłłowie dali te dobra jednemu ze sług swoich Michałowskiemu. Obecnie własność hr. Izabelli Mielżyńskiej. Dobra R. i Hrud składały się w 1880 r. z folw. R. z awulsem Kajków, Owczarnia, Zielony i Hrud, rozl. mr. 3170: fol. R. i Kajków gr. or. i ogr. mr. 602, łąk mr. 210, pastw. mr. 9, lasu mr. 69, nieuż. mr. 42, razem mr. 932; bud. mur. 8, z drzewa 19; płodozmian 6 i 12-polowy; folw. Owczarnia gr. or. i ogr. mr. 266, łąk mr. 21, lasu mr. 214, nieuż. mr. 10; bud. mur. 1, z drzewa 5; płodozmian 7 i 12-polowy; folw. Zielony gr. or. i ogr. mr. 464, łąk mr. 100, pastw. mr. 4, lasu mr. 823, nieuż. mr. 120; bud. mur. 2, z drzewa 2; płodozmian 9-polowy; folw. Hrud gr. or. i ogr. mr. 150, łąk mr. 62, nieuż. mr. 4; bud. mur. 2, z drzewa 1; las nieurządzony. Os. Hrud (dawniej miasto) os. 100, z gr. mr. 756. *Br. Ch.*

Roskosz 1.) zaśc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Komaje, okr. wiejski Dąbrowszczyzna, o 16 w. od gminy, 5 dusz rewiz.; należy do dóbr Swirki, Sulistrowskich. 2.) **R.**, dwa poblizkie folw., pow. nowogródzki, w okolicy miasteczka Turca, w 4 okr. pol. mirskim, gm. Jeremicze, w miejscowości falistej, na 88 saż. npm. wzniesionej, całkiem bezleśnej, grunta wyborne pszenne. Niegdyś własność ks. Radziwiłłów, obecnie jeden z nich kupiony z exdywizyi w 1825 r. przez Jodków ma około 8 włók; drugi, od 1870 r. własność urzędnika Homolickiego, około 18 3/4 włók. 3.) **R.**, chutor, pow. wołkowyski, w 5 okr. pol., gm. Piaski, o 23 w. od Wołkowyska. 4.) **R.**, wś, pow. klimowicki, gm. Berezki, ma 44 dm. i 260 mk., z których 2 zajmuje się garbarstwem, 1 bednarstwem, 18 wychodzi na zarobek. 5.) **R.**, wś i folw., pow. rzeżycki, par. Kownata, odl. o 25 w. od Rzeżycy, ma 347 dzies. ziemi dworskiej. Miejscowość wzgórkowata, malownicza, obfitość wód, grunt lekki, żwirowaty. Folwark ten wchodził niegdyś w skład Hylzenowskich dóbr Kownata; w wieku bieżącym nabyty został przez teraźniejszych właścicieli Łukaszewiczów. *A. Jel.—G. M.*

Roskosz, mylnie *Roskosza*, wioska nad rz. Muraszką, dopł. Murachwy, pow. mohylowski, okr. pol., gm., par. i st. pocz. Szarogród, ma 31 osad. Należy do klucza szarogrodzkiego hr. Branickich.

Roskoszna, karcz., pow. wileński, w 2 okr. pol., o 41 3/4 w. od Wilna, 1 dm., 10 mk. (6 katol., 4 żydów).

Roskoszna, wś nad Dereniuchą Mokrą, dopł. Bohu, pow. bałcki, okr. pol., gm., par. i st. pocz. Hołowaniewskie, odl. 125 w. od Bałty, ma 60 osad, 340 mk., 859 dzies. ziemi włośc., 921 dzies. ziemi dworskiej należącej do Hulanickiego i 626 dzies. do Jakubowicza, 52 dzies. ziemi cerkiewnej. Cerkiew wzniesiona w 1781 r., liczy 404 parafian. Dawniej własność Potockich.

Roskoszne, wś, pow. sejneński, gm. Metele, par. Sereje, odl. od Sejn 43 w., ma 14 dm., 57 mk.

Roskoszne, wś nad Tykiczem, pow. taraszczański, właściwie przedmieście mta Stawiszcz po prawej stronie rzeki leżące, w 2 okr. pol., gm. Stawiszcze, o 30 w. od Taraszczy, ma 3334 mk.; cerkiew Uspieńska, przeniesiona tu po 1863 r. z miasta. Hodowla ryb.

Roskoszówka, wś, pow. hrubieszowski, gm. Jarosławiec, par. Uchanie, posiada szkołę początkową. W 1827 r. 67 dm., 293 mk.

Roskoszówka, wś, pow. mścisławski, gm. oślańska, ma 11 dm. i 52 mk., z których 2 zajmuje się garbarstwem.

Roskoszówka, wś u źródeł rzki Tepliczki, dopływu Udycza (Hadycza), pow. hajsyński, okr. pol. i gm. Teplik, par. Ternówka, odl. 39 w. od Hajsyna, ma 90 osad, 516 mk., 859 dzies. ziemi włośc., 52 dzies. cerkiewnej. Cerkiew p. w. św. Paraski, wzniesiona w 1766 r., ma 787 parafian. Należy do klucza bubnowieckiego hr. Aleksandry Potockiej. *Dr. M.*

Roskovany (węg.), ob. *Roszkowiani.*

Rośków, wś, pow. klimowicki, gm. Chotowiż, ma 50 dm. i 304 mk., z których 1 zajmuje się rymarstwem, 1 krawiectwem.

Rośląki, wś włośc. nad rz. Lidzieją, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Lida, okr. wiejski Kołyszki, o 1 w. od Lidy, ma 5 dm., 36 mk. (19 dusz rewiz.).

Rośłany, okolica, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 55 w. od Kowna.

Roslawycze, i *Roslawicze*, cytuje Długosz, (L. R., I, 12 i II, 135), jako wieś należącą do parafii w Jurkowie (pow. brzeski nad Dunajcem), własność Jeszkowskiego h. Strzemię, mającą 3 łany kmiece, pole niwy, karczmę i dwie zagrody bez roli. Kmiecie oddawali dziesięcinę snopową i konopną dziekanowi krakowskiemu. Roli szlacheckiej nie było. Tej nazwy nie ma dzisiaj żadnej osady w pobliżu Jurkowa. *Mac.*

Rośle, w XVI w. *Roslye*, wś i folw., pow. kolski, gm. Karszew, par. Pieczew, odl. od

Koła 24 w., ma 22 dm., 202 mk. Wś ma 33 os. i 405 mr.; fol. 240 mr. Wchodzi w skład dóbr Karszew. W 1827 r. 9 dm., 121 mk. W XVI w. łany folw. dawały dziesięcinę plebanowi w Pieczewie, kmiecie zaś na stół arcybiskupi (Łaski, L. B., II, 439). W 1576 r. wś Roslie, w par. Pieczewo, własność Anny Duninowej, wdowy po Piotrze Duninie, miała 6 łan., 1 zagr., 10 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 75). *Br. Ch.*

Roślinie, dobra i okolica, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 54 w. od Kowna.

Rosliszki, wś, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski i dobra Kiersnowskich Łabejkiszki, o 19 w. od gminy, 17 dusz rewiz.

Rosław, *Rosławl*, w kronikach *Rostisławl*, mto pow. gub. smoleńskiej, przy zbiegu rzeki Stanowej i Głachamojki oraz przy dr. żel. orłowsko-witebskiej. Odl. o 110 w. od Smoleńska, ma 9053 mk., 7 cerkwi z soborem, odznaczającym się obrazem Bogarodzicy, przywiezionym z Malty, bank, szkołe powiat. duchowną i świecką, miejską i prywatną żeńską, 14 fabryk i zakładów przemysłowych, znaczny handel, st. pocz. St. dr. żel. pomiędzy st. Stodoliszeze (o 29 w.) a Iwanowska (o 23 w.), odległą jest o 239 w. od Witebska a 250 w. od Orła. Mto założone w 1098 r., wspominane w latopisach od 1150 r., od XIV w. należało do Litwy i było własnością Świdrygajły, ważną odegrywało rolę w wojnach pomiędzy w. ks. moskiewskim a Litwą, przyłączone do Rossyi od 1686 r. Opis podał Smolen. Wiestnik z 1879 r. *Rosławski powiat* ma na przestrzeni 5502·2 w. kw. 114,910 mk., zajmujących się przeważnie uprawą lnu i konopi. Powierzchnia równa, grunt nieurodzajny, znaczniejsze rzeki Soż i Desna; lasy zajmują 53% ogólnej przestrzeni. W powiecie znajduje się 5 hut szklanych, produkujących rocznie za sumę 258,000 rs. *J. Krz.*

Rosław, *Rosława*, ob. *Rosawa* 2).

Rosławica al. *Rozsławica*, wś, pow. rzeczycki, w gm. Chojniki, 9 osad pełnonadziałowych; grunta namułowe, urodzajne. *A. Jel.*

Rosławicze, wś rząd. u źródeł rzki Rosławki, pow. kijowski, w 5 okr. pol., gm. Chotów, o 27 w. od Kijowa a 3 w. od Gwozdowa, rozłożona pomiędzy górami, ma 1111 mk. (w 1885 r.). Podług Pochilewicza jest tu 1553 mk. (20 żydów), nadzielonych 2561 dzies. ziemi, z której płacą 2737 rs. 72 kop. wykupu rocznie. Cerkiew drewniana p. w. Przemienienia Pańskiego, wzniesiona w 1860 r. na miejsce dawniejszej z 1721 r., uposażona jest 51 dzies. gruntu. Wśród wioski na wyniosłem wzgórzu pozostały ślady starożytnego zamku, zbudowanego w 1602 r. przez ks. Annę Korecką. Miejsce to zwane jest Horodkiem. Po śmierci Koreckiej metropolita kijowski Piotr Mogiła wyprocesował R. na korzyść monasteru wydubickiego, następnie do 1787 r. własność monasteru sofijskiego. *J. Krz.*

Rosławiec, ob. *Rosławka.*

Rosławin, folw., pow. rzeczycki, w gm. Chojniki, grunta nieco faliste, namułowe, urodzajne. *A. Jel.*

Rosławka, mała rzeczka w pow. borysowskim, w obrębie gm. Zaczyste; bierze początek w bagnie pod wsią Sieliszcze, płynie w kierunku zachodnim 3 w. i wpada do rzki Brodnicy. *A. Jel.*

Rosławka, *Rosłówka*, *Rosławiec*, rzeczka w pow. kijowskim, bierze początek pod wsią Rosławicze i przepływa pod Gwozdowem.

Rosławka, lewe ramię Stryja, odrywające się w Dobrzanach, w pow. stryjskim i płynące na płn. przez obszar Dobrzan, następnie Uherska, gdzie znowu łączy się ze Stryjem. Długość tego ramienia wynosi 6 klm. Jest to atoli ramię wodne niestałe. *Br. G.*

Rosławowice, wś, os. młyn. i karcz. nad rz. Białką, pow. rawski, gm. Maryanów, par. Biała; wś ma 26 dm., 206 mk., 666 mr.; os. młyn, 1 dm., 4 mk., 15 mr.; karcz. 1 dm., 2 mk., 1 mr. W 1827 r. było 9 dm., 94 mk. Dobra R. w 1839 r. miały rozległ. w obszarze dworskim około 750 mr., w czem lasu około 210 mr. Wś R. os. 27, z gr. mr. 686; wś Pągów Klin os. 7, z gr. mr. 213.

Rosłonki, pow. nowomiński, gm. Otwock, par. Karczew. Niepomieszczona w ostatnich spisach urzędowych.

Rosłowiec, ob. *Rosławka.*

Rosłówka, ob. *Rosławka.*

Rosmin, pow. wyrzycki, ob. *Rościmin.*

Rosmirka al. *Rozmierka*, wś i folw., pow. wielkostrzelecki, par. Rosmirz. W 1861 r. 79 dm., 705 mk. (5 ew., 6 żyd.). Folw. R. wraz z folw. Pulow i Schymonia miał 1200 mr. Wś miała szkołę katol. od 1736 r. i 1328 mr.

Rosmirz al. *Rozmierz*, wś kośc., pow. wielkostrzelecki. W 1861 r. 75 dm., 555 mk. kat. (3 żyd.). Obszar wynosi 3075 mr. Posiada kościół par. murowany, odnowiony i rozszerzony 1510 r. Wś w 1423 r. została osadzoną. Jeden z dokumentów podaje tradycyą jakoby strumień wytryskujący na obszarze wsi zwany był „Głodową wodą", gdyż w żyznych latach wysychał zupełnie, na lata nieurodzajne wzbierał.

Rosnochau, ob. *Rożnochów.*

Rosnówko, os., pow. poznański, o 7½ klm. na północo-wschód od Stęszewa, przy trakcie poznańskim, nad jez. spływającem do strugi, która pod Komornikami (par. i pocz.) wpada do Ciemnej, dopł. Warty; okr. domin. Rosnowo-Marienberg, st. dr. żel. w Dąbrówce o 7½ klm.; 1 dm. i 17 mk. W r. 1580 nale-

żało R. do trzech Chomęckich, a przy schyłku zeszłego wieku do Gajewskich, dziedziców Rosnowa; około 1840 r. było wsią (6 dm., 71 mk.). Zdaje się, że nomenklatura urzędowa oznacza pod tą nazwą karczmę Rosnowską, a pierwotne R. całkiem znikło. *E. Cal.*

Rosnowo 1.) dok. *Rossnowo*, *Rostnowo* i *Rosznowo*, wś, domin. i okr. domin., pow. poznański, o 8 klm. na północo-wschód od Stęszewa, graniczy z Rosnówkiem; par. i poczta w Komornikach, st. dr. żel. w Dąbrówce o 6 klm. Między r. 1352 i 1378 (pisał się Iwo z R. a później różni Rosnowscy (ob. Akta grodz. pozn. wyd. r. 1888), których niektórzy mieszają z Rożnowskimi z Rożnowa, w pow. obornickim. W r. 1580 posiadali na R. Marcin Chomęcki 4 pół łanki, 3 zagrodn. i 1 komor. a Marcin Aniół Rosnowski 1 pół łanek i 2 zagrodn.; około r. 1793 składała się majętność z R., Rosnówka, Rosnowskich holendrów i Jarosławca; dziedzicami byli Gajewscy, później Pomorscy. Wś ma 3 dm., 101 mk. i wchodzi w skład okr. domin. R. Dominium, przezwane *Marienberg*, ma 8 dm., 200 mk. Około 1884 r. miało 1170·81 ha z folw. Hermannsrode; czysty doch. 11,850 mrk; cegielnia, nabiał i tucz bydła. Okrąg składają: Marienberg (Rosnowo), Herrmannsrode (1 dm., 17 mk.), Rosnówko i Rosnowo; cały okrąg miał w 1888 r. 13 dm., 335 mk. (306 katol., 29 prot.) i 1099 ha (656 roli, 34 łąk, 198 lasu); czysty doch. z ha roli 10·86, łąk 21·04, lasu 4·62 mrk. 2.) **R.**, ob. *Rosnowski Młyn* i *Rosnowskie Holendry*. *E. Cal.*

Rosnowski Młyn, niem. *Rosnowomuehle*, w pow. poznańskim, okr. wiejski Waleryanowo; powstał w nowszych czasach, 1 dm., 7 mk.

Rosnowskie, jezioro, w pow. poznańskim, na wschód-północ od Stęszewa, ku północy od traktu poznańskiego, 3 klm. długie, do 200 mt. szerokie, oddzielone groblą od jeziora Małego i zasilane płynącą od Konarzewa strugą, nie ma wyraźnego odpływu. Zachodnie wybrzeże pokryte jest lasami, a na płd. części wschodniego rozłożyły się holendry Rosnowskie. *E. Cal.*

Rosnowskie Holendry, niem. *Rosnowo-Hauland*, pow. poznański, o $5^1/_2$ klm. na wschód-północ od Stęszewa (urz. pocz.), na wschodn. brzegu jez. Rosnowskiego, przy trakcie poznańskim, w okolicy wznies. 101 mt.; par. katol. Komorniki, prot. Krośno, st. dr. żel. w Dąbrówce o $7^1/_2$ klm. R. liczą 256 mk. w 28 dm. i z Jarosławcem (4 dm., 33 mk.) tworzą okrąg wiejski, który ma 32 dm., 289 mk. (64 kat., 225 prot.) i 263 ha (240 roli, 4 łąk, 1 lasu). R. istniały już przed r. 1793 i należały do Gajewskich, dziedziców Rosnowa.

Rosocha 1.) w XVI w. *Roschocha*, wś i folw., pow. rawski, gm. Wałowice, par. Kurzeszyn, odl. 8 w. od Rawy; wś ma 16 dm., 215 mk.; folw. 8 dm., 7 mk. W 1827 r. było 13 dm., 109 mk. W 1881 r. folw. R. rozl. mr. 637: gr. orn. i ogr. mr. 570, łąk mr. 36, pastw. mr. 5, wody mr. 1, nieuż. mr. 24; bud. mur. 1, z drzewa 19; płodozmian 12-polowy. Poprzednio odłączony został folw. Gaj, rozl. mr. 136. Wieś R. os. 19, z gr. mr. 206. W XVI w. role folw. dają dziesięcinę pleb. w Kurzeszynie, kmiece na stół arcybiskupi, niektóre zaś kawałki pleb. w Godzanowie. Pleban w Kurzeszynie dostawał kolędę po pół grosza z domu (Łaski, L. B., II, 291). 2.) **R.**, w XVI w. *Rossocha*, *Roszocha*, wś i os. karcz., pow. rawski, gm. Góra, par. Nowe Miasto, leży przy drodze z Nowego Miasta do Biały; wś ma 19 dm., 151 mk., 340 mr.; os. karcz. 1 dm., 5 mk.; należy do dóbr Sacin. W 1827 r. było 4 dm., 56 mk. Łany folwarczne dawały w XVI w. dziesięcinę pleb. w Nowem Mieście (Łaski, L. B., II, 308). 3.) **R.**, w XVI w. *Roschocha*, wś włośc., pow. brzeziński, gm. i par. Będków, 13 dm., 108 mk., 246 mr. W 1827 r. było 8 dm., 80 mk. Kościół parafialny musiał istnieć tu już w XIV w., kiedy w 1416 r. pleban tutejszy pozywa o dziesięciny z Kalu, Jakuba, pleb. z Czarnocina. W ciągu XV w. wś należy do Spinków h. Prus, piszących się z Bętkowa. Piotr Spinek, kanon. gnieźn. i pozn., prob. krakowski i ssta uniejowski († 1496), uzyskał od Jana Olbrachta przywilej na założenie miasta na obszarze Bętkowa i wystawił tam kościół murowany, przy którym ustanowił czterech wikaryuszów. Już na początku XVI w. udzielanie sakramentów i nabożeństwo parafialne przeniesiono do Bętkowa a w krótce potem i samą parafią. Kościół w R. stał się filialnym i z czasem, popadłszy w ruinę, znikł. Na początku XVI w. dziesięcina z łanów folw. i kmiecych w R. szła dla miejscowego plebana. Wś Ujazd, należąca do par. R., było w pierwszej połowie XV w. także zamieniona na miasto i otrzymawszy własną parafią, została wyłączoną z par. R. (Łaski, L. B., II, 230—233, 321). 4.) **R.** al. *Rossocha*, wś i folw., pow. koniński, gm. Golina, paraf. Kawnice, odl. od Konina 11 w. Wraz z os. Bandurą, Bijatową i Rudą liczy 18 dm., 173 mk., 223 mr.; folw. 1 dm., 5 mk., należy do dóbr Kawnice. W 1827 r. 6 dm., 42 mk. 5.) **R.** al. *Rosochy*, al. *R. Kościelna*, kol. i folw., pow. kolski, gm. Czołowo, par. Osiek Wielki, odl. od Koła 8 w.; kol. ma 25 dm., 350 mk., 23 os., 367 mr.; folw. 8 dm., 80 mk.; wchodzi w skład donacyi rządowej Kościelec. W 1827 r. wś prywatna, ma 27 dm., 232 mk. W XVI w. łany sołtysie dawały pleban. w Osieku po 6 gr. za dziesięcinę, łany zaś kmiece po groszu kolendy (La-

ski, L. B., I, 221). W 1579 r. wś Rossocha, w par. Ossiek, własność starosty koleńskiego, miała ½ łan., 2 zagr. Część Stanisława Wysockiego 1½ łan. (Pawiński, Wielkp., I, 235). *Br. Ch.*

Rosocha, *Rozsocha*, lewa odnoga Prypeci; oddziela się od głównego koryta w pow. kobryńskim, pod nazwą Krywica, dopływa w kierunku wschodnim do wsi Horki, odkąd, zwróciwszy się na południe i wkroczywszy w powiat piński, przybiera nazwę R.; długość biegu w pow. pińskim przeszło 4 w. *Al. Jel.*

Rosocha 1.) *Rossocha* al. *Rossochy*, wś nad bezim. dopł. Wołku, pow. latyczowski, okr. pol., par. kat. i st. pocz. Derażnia, gm. Wojtowce, ma 51 osad, 360 mk., 434 dzies. ziemi włośc., 714 dworskiej; 2 młynki. Należała do Chlebowskich, dziś Djakowskich. 2.) **R.**, wś, pow. radomyski, na wyniosłości stanowiącej wododział rz. Uszy i Wereśni, w 5 okr. pol., gm. Przyborsk, o 129 w. od Radomyśla a 6 w. od Karpiłówki (par. prawosł.), ma 356 mk. (podług Pochilewicza 530 mk.), nadzielonych 865 dzies. ziemi, z której płacą 353 rs. 35 kop. wykupu rocznie. Wraz ze wsią Potoki ma 2034 dzies. ziemi upraw., 1300 lasów i zarośli i 1152 nieuż. Własność dawniej Bolesława Wierzbickiego, od którego w 1885 r. kupił Sergiusz Rodzianko. 3.) **R.**, ob. *Rosochowata*. *J. Krz.*

Rosocha 1.) potok górski, powstaje w obr. gm. Lubomierza, w pow. limanowskim, ze źródeł leśnych, na płn. stoku lesistego szczytu Kudłonia, wznoszącego się w paśmie Gorców 1276 mt. npm. Płynie on na płn. krętym biegiem i u płn.-wsch. stóp Świniej góry (652 mt.), wpada z lew. brzegu do Mszany w Lubomierzu poniżej kościoła. Długość biegu 5 klm. Źródła leżą przeszło 1200 mt., ujście zaś 568 mt. npm. 2.) **R.**, prawy dopływ *Baczki* (ob.), wpadającej do Styru, powstaje w obr. gm. Brachówki, w pow. brodzkim, w płn.-wsch. stronie obszaru; płynie na zachód i w obr. gm. Sokołówki wpada do Baczki z praw. brzegu. Długość biegu 3 klm. *Br. G.*

Rosocha 1.) gajówka w Iwaniach Pustych, pow. borszczowski. 2.) **R.**, grupa domów w Łabaczu, pow. brodzki. 3.) **R.**, grupa domów w Kutowie, pow. dobromilski. 4.) **R.**, ob. *Rosochy*. *Lu. Dz.*

Rosocha 1.) niem. *Roszochengrund*, nizina, w pow. czarnkowskim, pod Białą, w okolicy Radolina i Trzcianki. 2.) **R.**, miejscowość w pow. średzkim, na Małych Jeziorach, w okolicy Zaniemyśla. *E. Cal.*

Rosocha, niem. *Jaegerswalde*, dobra na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, st. pocz. Ukta; 9 dm., 99 mk., 225 ha.

Rosocha 1.) folw. w dobrach Turawa, pow. opolski. 2.) **R.**, kol. na obszarze Borku Małego, pow. olesiński.

Rosochackie, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. margrabowski, 4 klm. na płn. od mta powiatowego; 33 dm., 268 mk., 516 ha. Bernard v. Balzhofen, komtur brandenburski, nadaje r. 1475 Maciejowi, Jakubowi i Hankowi 15 włók na prawie magdeburskiem. Wawrzyniec v. Halle, ststa straduński, sprzedaje r. 1562 Wojtkowi Rosochackiemu z Czapel trzy włóki boru na solectwo, włókę za 60 grzywien, celem założenia wsi dannickiej na 30 włókach między Kukowem, Dobkami, Jaśkami i Margrabową. R. mają r. 1600 ludność wyłącznie polską. *Ad. N.*

Rosochacz 1.) os., pow. będziński, gm. i par. Włodowice, ma 1 dm., 5 mk., 7 mr. dwors. 2.) **R.**, os. młyn., pow. będziński, ob. *Kądzielowizna*.

Rosochacz 1.) wś, pow. turczański, odl. 24 klm. na płd.-wschód od Turki, 18 klm. od urz. poczt. w Boryni. Na płd.-wschód leży Myta, na płd.-zach. Dołżki, na zach. Zawadka, na płn.-wsch. Majdan (pow. drohobycki). Płd. część wsi przepływa pot. Zawadka i zabiera z obu brzegów kilka małych dopływów. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Zawadki. Najwyższe wznies. na płn. wynosi 982 mt., na płd. 854 mt. Własn. większa (Jana br. Liebiga i spółki) ma roli or. 81, łąk i ogr. 44, pastw. 93, lasu 463; własn. mn. roli or. 828, łąk i ogr. 418, pastw. 780, lasu 87 mr. W r. 1880 było 102 dm., 626 mk. w gm., a mianowicie 569 gr.-kat. Rusinów i 57 izr. Par. rz.-kat. w Turce, gr.-kat. w miejscu, dek. wysoczański, dyec. przemyska. We wsi jest cerkiew p. w. św. Michała. Za czasów Rzpltej należała do dóbr koronnych, krainy podbuskiej, ekonomii samborskiej. W lustracyi z r. 1686 (Rkp. Ossol., Nr 1255, str. 161) czytamy: „Ta wieś ma łanów 9½, wójtowskich 2, wolniczy 1, popowski 1. Czynsze na św. Michał: kuchenne, stróżne, kopy hajduckie, żyrowszczyznę, za sądy zborowe tak płacą jako Ilnik. Czynsze na św. Marcin: czynszu głównego, za wołu, kop hajduckich, owies, gęsi, kury, z pustych koszonych łanów tak płacą jako w Ilniku. Z łanu nowego przyczynionego, kiedy go zażywać będą, płacić powinni zł. 8. Z wójtowstwa płacą na rok zł. 4. Z wolniczego łanu, karczmy i młyna zł. 23. Z obszaru Abrahamowskiego i Hrycowskiego zł. 4. Z popowstwa zł. 2 gr. 6. Czynsze na św. Wojciech: kuchennego, stróżnego, kop hajduckich, owies, kury, gęsi, za jagnię i jarząbki, za barana i baranka, jajca, dziesięcinę owczą, ciciesielszczyznę tak płacą jako w Ilniku. Drzewo i robociznę odprawują jako tamże w Ilniku z łanu każdego“. W inwentarzu z r. 1760 (Rkp. Ossol., 1632, str. 179 i 180) czytamy:

„Ta wieś osiadła na łanach 9½. Videlicet sianych łanów 3¾, koszonych 4, pustych 1¾. Z osobna wójtowskich 2, wolniczy jeden, popowski jeden. Chlebnika ad praesens znajduje się Nr 25. Czynsze tej wsi (wymienione szczegółowo) czynią 185 zł. 15½ gr. Wójtowstwa posessorem JMPan Szymanowski, na które prawa nie pokazał, płacić powinien czynszu na rok zł. 4, tudzież hybernę na gardekurów JKrMości i inne onera fundi ferre tenetur. Wolniczego łanu posessorami też same JMPanie co i wójtowstwa w Zawadzie za jednemże prawem onera fundi solita z tegoż wolnictwa ferre tenetur. Las do tej wsi należący nazwany Połoński, bukowy“. W spisie aktów znajdujących się w archiw. gubern. lwowskiem (Rkp. Ossol., Nr 2837) czytamy (str. 69): „A. 1561, feria sexta post octavas Corporis Christi. Vilnae. Privilegium Sigismundi Augusti, quo facultas per Magnificum Mielecki Providis Joanni Zawadzki et Georgio Bolbasch Scultetis, in loco Rossochaty Potok dicto, de cruda radice, locandi villam, Rosochacz appellandam. In qua ad Scultetiam duo lanei et tertius pro Poponatu, cum molendino frumentario et torquatili Folusz dicto, tertia parte dationum, tortis, cincturis equorum, poprągi appellatis, cum tribus quotannis diebus laborum, scilicet: arationis, messis et falcastrationis salvis expeditione bellica et censibus consuetis, per Scultetos praestari solitis data, approbatur.“ Na str. 70: „A. 1589 die 26 Aprilis. Varsoviae. Privilegium advitalitatis. Sigismundus III rex Tymkoni et Petro Komarnickim, Scultetis villae Rossochaty potok dat, cum conservatione eorundem, circa duas agri portiones, obszary dictas, noviter extirpatas, hortulanosque ibidem locandos Scultetiales, ac omnes attinentias“. Na str. 17: „A. 1578 die 27 Septembris, Premisliae. Consensus Stephani regis Nobili Hrickoni Ilnicki Uczylowicz eximendi advocatiam in villis Ilnik, Rosochacz etc. de manibus quorumvis possessorum, eandemque cum filioRomano, jure advitali possidendi datur“. 2.) **R.**, wś nad pot. Czerniawą, pow. kołomyjski, odl. 5·6 klm. na płn.-zachód od sądu pow., par. rz.-kat., urz. poczt. i tel. w Gwoździcu. Granice: wschod. Ostrowiec i Winogród, południ. Pruchniszcze, zachod. Dżurków, półn. Hańczarów. Obszar dwor. 737, włośc. 1811 mr. W 1857 r. 1225 mk.; w 1880 r. w gm. 1367, na obsz. dwor. 45; rz.-kat. 480, gr.-kat. 885, par. w miejscu, dek. Żuków, dyec. Stanisławów. Cerkiew p. w. Przemienienia Pańskiego, murowana, z 1834 r.; metryki sięgają 1785 r. W przyłączonej filii Pruchniszcze cerkiew św. Trójcy, drewniana, z 1879 r. Ogólna liczba gr.-kat. w parafii 1340; szkoła etatowa 3-klasowa system. 1879 r., dzieci gr.-kat. w wieku szkolnym będących w R. 162, w P. 58. Kasa pożycz. gm. z kapit. 2657 złr. Właściciel pos. dwor. Jan Moysa Rosochacki. 3.) **R.** al. *Rosochaniec*, wś nad Seretem, pow. czortkowski, odl. o 5 klm. na wschód od par. rz.-kat., urz. poczt. i tel. w Jagielnicy, o 7 klm. na płn. od Ułaszkowiec, sławnych jarmarkami. Granice: wschod. Zalesie, południ. Sosolówka, zachod. Jagielnica, półn. Uhryń. Obszar dworski gr. or., łąk i past. 763, lasu 1478 mr.; włośc. 2370 mr. W 1857 r. 1358 mk.; w 1880 r. w gm. 1443, na obsz. dwor. 37; rz.-kat. 227, gr.-kat. 1140, par. w miejscu, dek. skalski, dyec. Stanisławów. Cerkiew par. drewniana, p. w. św. Mikołaja, z 1784 r.; metryki sięgają 1784 r. W filii Sosolówce cerkiew Pokrowy N. P. M., murowana, z 1871 r.; metryki sięgają 1784 r. Ogólna ilość gr.-kat. w par. 2090; szkoła w R. etat. system. 1865 r., dzieci w wieku szkolnym gr.-kat. 200. Par. Rosochacz i Sosolówka należały do dyecezyi kamienieckiej, bo w metryce urodzonych zapisano: „1760 die 13 mensis Januarii sub tempus Visitnis Gnrlis productum J. Gromnicki mp. P. A. Offlis et Visitator Gnrlis Camen“. Kasa pożyczk. z kap. 675 złr. Posiadłość więk. należy do dóbr Jagielnica-Ułaszkowce, będących zdawna własnością Lanckorońskich. *Lu. Dz.—B. R.*

Rosochate 1.) *Kościelne*, wś nad rz. Brok, pow. ostrowski, gm. Dmochy Glinki, par. Rosochate, odl. 8 w. od Wysokiego Mazowieckiego, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, 30 dm., 236 mk. Mieszka tu drobna szlachta i włościanie. W 1827 r. było 9 dm., 67 mk. 2.) **R.** *Probostwo*, osada poproboszcz. tamże. Tutejszy kościół murowany, ostrołukowy, założony był podobno wraz z parafią przez Dorotę ks. mazowiecką, w połowie XV w. W 1546 r. został odbudowany po pożarze przez ks. Serafina Swieszewskiego. Z powodu zniszczenia dachu i sklepienia obniżono dach i ściany szczytowe przy odbudowie. Boczne nawy i prezbiteryum zachowały dawne sklepienia. Rozkład wewnętrzny i cała budowa przypomina wielce kościół w Kleczkowie (pow. ostrołęcki). R. parafia, dek. ostrowski (dawniej andrzejowski), 3516 dusz. 3.) **R.** *Nartolty*, wś, pow. ostrowski, gm. Dmochy Glinki, par. Rosochate, ma 10 dm., 73 mk.; drobna szlachta. W 1827 r. 26 dm., 185 mk. 4.) **R.** *Zalesie*, wś, pow. ostrowski, gm. Dmochy Glinki, par. Czyżewo, ma 10 dm., 90 mk.; drobna szlachta i włościanie. W 1827 r. 11 dm., 63 mk. 5.) **R.**, wś, pow. kolneński, gm. Kubra, par. Romany. Mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. 8 dm., 47 mk. *Br. Ch.*

Rosochate, wś, pow. liski, par. rz.-kat. w Polanie a gr.-kat. w Skorodnem. Wś leży w okolicy lesistej i górskiej, na lew. brzegu

Czarnej rzeki (dopływu Sanu z praw. brzegu). Wznies. osady wynosi 568 mt. Od południa zasłania wieś grzbiet pasma Odryt (847 mt.), od północy Ostre (731 mt.); ku wschodowi i zachodowi otaczają kotlinę niższe wzgórza. Prócz dworu jest tu osada zwana Szambelanówką i młyn wodny. We wsi 29 dm., na obszarze więk. pos. 4, w ogóle 221 mk.; 8 rz.-kat., 182 gr.-kat., 8 ew., 23 izrael. Pod względem narodowości jest 11 Polaków, 6 Niemców, 204 Rusinów. Z obszaru 1186 mr. zajmuje rola 597, łąki 67, past. i nieuż. 113, lasy 409 mr.; z nich ma więk. pos. (Alb. Strien) 206 roli, 1 łąk, 58 past. i 404 mr. lasu. Gleba jałowa górska, lasy przeważnie szpilkowe. R. graniczy na zach. z Polaną, na wsch. z Skorodnem.

Rosochatka 1.) wś, pow. tucholski, st. p. i par. kat. Śliwice, 314 ha (1 lasu, 69 łąk, 130 roli). Gleba nieurodzajna (1·64 mrk dochodu czystego z ha). W 1868 r. 68 bud., 35 dm., 206 mk. kat.; 1885 r. 48 dm., 51 dym., 296 mk., 296 kat., 4 ew. Osada leży tuż na granicy powiatu. Szkoła kat. liczyła 1887 r. 65 dzieci. 2.) **R.,** niem. *Rosahatka*, leśn. należące do nadleśn. Koenigsbruch, pow. tucholski; 1885 r. 1 dm., 6 mk. 3.) **R.,** niem. *Klein Rosochatka*, kol. do Lińska należąca, pow. świecki, st. p. Osie. W 1868 r. 10 bud., 6 dm., 32 kat. mk.; 1885 r. 38 dm., 232 mk. Według taryfy na symplę z r. 1717 płacił piec smolany R. 1 gr. i 9 den. (ob. Cod. Belnensis, str. 80). *Ks. Fr.*

Rosochatka, folw. na obszarze więk. pos. w Kruźlowy Wyżnej, pow. grybowski.

Rosochaty Róg, os., pow. sejneński, gm. Krasnopol, par. Wigry, odl. od Sejn 20 w., ma 12 dm, 166 mk. Powstała z uwłaszczonych osad; ma 120 mr. obszaru (75 roli, 36 łąk, 9 past.).

Rosochów, fol., pow. grójecki, gm. i par. Belsk, ma 72 mk., 212 mr. dwor., 6 mr. włośc. W 1827 r. 6 dm., 52 mk. Wchodzi w skład dóbr Mała Wieś.

Rosochowa, pow. lityński, ob. *Luka Nowokonstantynowska.*

Rosochowaciec 1.) z *Iszczkowem*, wś, pow. podhajecki, odl. 24 klm. na płn.-wschód od st. tel. w Podhajcach, sąd pow. Wiśniowczyk, urz. poczt. w Kozowie (o 12 klm.). Granice: wschod. Bohatkowce i Kupczyńce, południ. Małowody, zachod. Słoboda, półn. Denysów i Kupczyńce. Obszar dworski 2086, włośc. 2659 mr. W1857 r. 1735 mk.; w 1880 r. w Iszczkowie w gm. 1032, na obsz. dwor. 17; w Rosochowańcu w gm. 752, na obsz. dwor. 110; rz.-kat. w Rosochowańcu 384, parafia w miejscu, erygowana 1851 r., systemizowana 1860 r.; kościół murowany niekonsekrowany, p. w. św. Wojciecha. Wcielone do parafii: Bieniawa (394 dusz), Denysów (189), Iszczków (302), Małowody (552), Siemikowce (311); ogólna ilość katol. 2042, izracl. 201. W Bieniawie istnieje kaplica św. Rożańca, wystawiona 1854 r. kosztem gminy. Na cmentarzu wsi Małowody stoi kaplica p. w. św. Łukasza i N. P. M. Gr.-kat. w obydwóch wsiach razem 1192, par. Iszczków, dek. Trembowla, dyec. Lwów; szkoła etat. o 1 naucz. Posiadłość więk. sukcesorów Wojciecha Jankowskiego, głośnego gospodarza, który z dzierżawcy tej włości został jej właścicielem i kilku innych okolicznych. 2.) **R.,** wś, pow. skałacki, odl. 4·5 klm. na wsch. od st. kol. żel. Karola Ludwika, urz. poczt. i tel. w Bogdanówce. Granice: wschod. Supranówka, południ. Mołczanówka, zachod. Bogdanówka, północna Klebanówka i Korzyłówka. Wś leży nad potoczkiem, dopływem pobliskiego Zbrucza. Potoczek tworzy tu znaczny staw, ciągnący się od zachodu ku wschodowi, wieś leży na półn. brzegu stawu i w klinie uformowanym przez ten potok i drugi potok Samiec, płynący z Jacowiec przez Klebanówkę, Korzyłówkę i łączący się na wschód od R. z pierwszym potokiem, na którym przy południ. stronie grobli stoi młyn wodny. Obszar dworski 455 mr., włośc. 1054 mr. W 1857 r. 527 mk.; w 1880 r. w gm. 700, na obsz. dwor. 13, rz.-kat. 406, par. Skałat o 15 klm. na płd., gr.-kat. 308, par. Supranówka. Kasa pożycz. z kapit. 1309 złr. Należy do dóbr Skałat, niegdyś Poniatowskich, przed laty 30 sprzedał ks. Poniatowski, zamieszkały we Włoszech, cały klucz skałacki Schaji Rosenstockowi; obecny właściciel R. Ozyasz Rosenstock. *B. R.*

Rosochowata, *Mały Sonik*, rzeczka, dopływ rz. Sob z prawej strony, uchodzi do Sobi pod Ilińcami; przyjmuje strugi: Faranówkę, Samiec i Jadowicę.

Rosochowata 1.) wś w półn. części pow. hajsyńskiego, okr. pol. Kuna, gm. i par. Granów, odl. 31 w. od Hajsyna, ma 85 osad, 554 mk., w tej liczbie 18 jednodworców, 663 dz. ziemi włośc.. 877 dwor. Cerkiew p. w. św. Jana liczy 929 parafian, przyłączona do Korytny. Należała do klucza granowskiego ks. Adama Czartoryskiego, dziś Nikorowicza i Sznajdera. 2.) **R.,** w dok. *Wsochy* al. *Rosochy*, wś nad rz. Tasówką, dopł. Bohu, pow. lityński, gm. Chmielniki, par. i st. poczt. Nowy Konstantynów, o 22 w. od Lityna, przy trakcie poczt. z Latyczowa do Lityna, ma 70 osad, 266 mk., 663 dz. ziemi włościań. Należy do klucza nowokonstantynowskiego dawniej Jaroszyńskich, dziś Koczubejów. W lasach liczne tartaki. Niegdyś wś bojarska, należąca do ststwa chmielnickiego. W lustracyi z 1616 r., odbytej przez kaszt. kamienieckiego Humieckiego, czytamy: „Wś Wsochy al. Rosochy. Ta wieś na wierzchowinie Sniwody jest zbu-

dowana, posesorami jej Iwan, Daniło, Georgij i z drugimi do prawa tego należącymi za przywilejem ś. p. króla Augusta, niegdy Chwyłonowi synowi Fedorowemu, Borysowi i Karpiowi Buchnowskim, jure feudi danym, de data in Krasnystaw feria sexta in vigilia Visitationis Beate Mariae Virginis anno 1558, na który przywilej ukazali przed nami approbacyą Króla JMci dzisiejszego de data Varsaviae im comitiis regni die 2 julii anno 1593. Ratione cujus onera wszelakie, które się niżej deklarują równo z innemi do zamku chmielnickiego za obwieszczeniem ststy w Chmielniku pro tempore będącego odprawować będą powinni“ (Jabłon., Lustracye, 45). *Dr. M.*

Rosochowatec, wś nad bezim. ruczajem, uchodzącym o 3 w. do Siniuchy, pow. humański, zarząd policyjny w Dubowie, zarząd gminy Podwysokie, poczta Hołowaniewskie, par. kat. Humań 45 w. odległa; z powodu oddalenia obrządki religijne jako też i pogrzeby odbywają się zwykle w Hołowaniewsku, odległ. o 25 w. Najbliższa st. dr. żel. Hołta (Bohopol) 55 w. Grunta wsi wchodzą klinem między gub. chersońską a podolską, między Siniuchą a niedalekiem ujściem Jatrani. Wś ma około 200 chat, 975 mk., ziemi ogółem 3114 dzies. (5674 mr.), w tej liczbie dworskiej 1550 dz., włośc. 1505 dz., cerkiewnej 59 dz. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 706 mk. prawosł., 16 katol. i 7 żyd., podług zaś spisu urzęd. z 1885 r. 651 mk. Posiada cerkiew drewnianą p. w. św. Michała, niewiadomej erekcyi; duży młyn pytlowy. Ziemie te należały niegdyś do Humańszczyzny i jej losy dzieliły. Do czasu zniesienia nowej Siczy zaporoskiej przez Katarzynę II w 1775 r. kraina ta leżała prawie pustką. Kozaczyzna od wschodu, Tatarzy buczaccy od południa, przeszkadzali osiedleniu. Dopiero po drugiej wojnie oczakowskiej 1788 r. (pierwsza 1735 r.) pod dowództwem Potemkina i po zajęciu przez Rossyą kraju między Dniestrem i Bohem ku dolnemu Dnieprowi, napady i rozboje na pograniczu uspokoiły się. Wtedy Szczęsny Potocki zajął się kolonizacyą tych pustek pod osłoną milicyi swojej. Milicya ta broniła także osady od napadów ze strony Nowo-Serbii. W czasie wojny oczakowskiej dostawiano ze skarbu Potockiego prowianty i wódkę pod osłoną owych kozaków dla wojsk rossyjskich. W drodze zostawiano często po traktach parę kuf wódki i trochę prowiantów pod strażą kilku uzbrojonych Kozaków i pod naczelnictwem osadczego, obowiązkiem którego było ściągać po jarmarkach rozmaitych włóczęgów (wołokita, brodiaha w narzeczu miejscowem), zbiegów i t. p. ludność bądź kozacką, bądź z za Dniestru i prowincyi polskich. Otóż zostawiono także na szlaku Gardowym przy gruntach R., parę beczek z gorzałką, krupy, mąkę i zatknięto wysoką żerdź z białą płachtą. Na odgłos o napitku darmo dawanym ściągali się ludzie; kto pił stale należał już do kompanii. Tuż był jar podrośnięty dębiną, tam gdzie dziś wieś leży, ten więc rąbano, stawały chaty, kopanki w ziemi, zwane z tatarska burdij; wzniesiono wkrótce i cerkiew. Cerkiew ową pod wez. św. Michała, o trzech tradycyjnych kopułach ukraińskich, rozebrano jako starą, a na jej miejscu stylem rossyjskim o jednej kopule stanęła nowa (około 1876 r.). Początkowo osadczy był gospodarzem osady, zdającym relacyą gospodarzowi czyli rządcy Potockiego; nie rzadko tenże osadczy otrzymywał nadział ziemi w nadgrodę, dla tego po niektórych wsiach, w następstwie czasów, potomkowie jego noszą miano osadczych. Osadnicy obowiązani byli robić od chaty i pola: 12 dni rocznej powinności, 12 dni szarwarkowych, 12 dni letnich od każdego robotnika w czasie żniw oraz złoty jeden od dymu podatku. Tym sposobem przed stu laty powstało dużo wsi okolicznych ku Bohopolowi aż po za Ładyżynkę, dziś istniejących na przestrzeni zwanej niegdyś Humańszczyzną. Uroczysko, a może jaki futor, zwało się Rosochowatec, zapewne od rozłożonego w dwie strony jaru, grunta dotykały od wschodu do Siniuchy. Przy rozgraniczeniu Ukrainy polskiej od Nowo-Rossyi (także Nową Serbią zwanej) przez komisarzy polskich i rossyjskich w 1781 r. uczynionem, zacytowany akt w dziele: „Traktaty między mocarstwami przez ks. Fr. Siarczyńskiego“ (t. V, str. 126—128) między innemi powiada: „Granica Polski od Nowo-Rossyi nad brzegiem Siniuchy, t. j. od Bohopola ku Targowicy, na prawym brzegu były słupy polskie, na lewym rossyjskie. Po prawej stronie na polskiej, przeszedłszy bałkę Rosochowatę przeciw rossyjskiej słobody Ternówki słup 25-ty, po stronie rossyjskiej u rzeczki Ternówki słup 25-ty“. Rozgraniczenie to po dziśdzień tkwi w pamięci ludu; mieszkaniec prawej strony Siniuchy jadąc na drugą stronę inaczej się nie wyrazi, tylko że jedzie „za hranyciu“; mieszkaniec z przeciwnej strony inaczej nie powie, jak że jedzie „w Polszczu“. Wspólności towarzyskiej żadnej dotąd nie zawiązują. Ukrainiec czuje się wyższym moralnie i rodowo i pomiata tamtemi stosunkami. Na prawej stronie Siniuchy powyżej ujścia rz. Ternówki znajduje się obszerny połóg, a przy nim Carski bród, wspominany w dawnych kronikach. Bród ten dotąd istnieje, wygodny do przeprawy taborów; na wyżynie wielka ilość rozrzuconych mogił dowodzi, że często

tu zakładano obozowiska i staczano bitwy; z obu stron brodu tego wybiega wyżyna stanowiąca dział wodny między Tykiczem uhorskim a rz. Jatranią i Babanką, ciągnąca się na zachód w Ukrainę. Podobna pozycya prowadzi i na wschód ku Żółtym wodom. Oddawna też zwracano baczność na tę miejscowość. Już w 1651 r. pisał han tatarski do Chmielnickiego, że się bardzo uraził, gdy się dowiedział, że Głuch, pułkownik humański, bił Tatarów na Sinych Wodach na Carskim brodzie, za co mu wypowiedział przyjaźń, czem bardzo skonfundowany Chmielnicki wyjechał z Pawołoczy (Starożytności polskie Grabowskiego, t. II, str. 277). Przy tym brodzie stanęła ferma i młyn fabryczny wzniesiony przez Wasiutyńskiego (około 1845 r.). Przy kopaniu kanału natrafiono na znacznej przestrzeni na kości ludzkie, a następnie woda podmywająca brzegi kanału odkryła nowe ich warstwy; nie znaleziono wszakże żadnych zabytków, oprócz przez rdzę zniszczonych bełtów od strzał. Nieopodal jest tak zwany „Suchy jar“, zbiegający do rzeki. W pobliżu rozciąga się w głębokim malowniczym jarze las zwany Czernijów. Podanie niesie, że kiedyś przemieszkiwał tam jakiś watażka, zwany Kołybuń i zakopał zrabowane skarby; mieszkańcy poszukują ich dotąd, ale bez skutku. O kilka wiorst od lasu, w górę rzeki Siniuchy, na lewym jej brzegu położona osada Iwanczukowa (Masłów bród) w gub. chersońskiej, należąca do Fortunaty Wasiutyńskiej, nabyta przed lat dziesiątkiem od Wołyńskich. Szlak zwany Gardowym (u ludu Gordiiw Szlach), idący przez grunta Rosochowatca, wybiega od Bohopola ku mku Pokotyłowi, idzie dalej ku płn.-zachodowi na Rohy i Nesterowieckie Karczmy, gdzie się rozdziela ku północy na Woroczne, ku zachodowi na Sokołówkę i dalej ginie rozgałęziając się w drobne odnogi (ob. Sł. Geog., t. II, str. 488). O 10 w. poniżej Bohopola jest osada Mehyja, przy niej mały wodospad bohowy narzucony skałami, jak lud mniema przez dyabłów, i wyspa, na której była niegdyś stanica Kozaków zaporoskich i gard dla połowu ryb; idące wałki czumaków za solą na jeziora krymskie, tu odbierały glejt od Kozaków i najmowano u nich eskortę dla zabezpieczenia się od rabunku wałęsających się Tatarów budżackich. Po śmierci Szczęsnego Potockiego (1805 r.) klucz hołowaniewski, do którego zaliczony Rosochowatec, przeszedł na schedę syna jego Włodzimierza, pułkownika wojsk polskich, zmarłego z ran w Krakowie 1812 r. Część dóbr jego sprzedana była w r. 1811 a mianowicie: Połonyste (194 dusz, lasu 65 mr., ziemi 3384 mr.), Dawidówka (84 dusz, lasu 65 mr., ziemi 1353 mr.), Tabanowa (111 dusz, lasu 52 mr., ziemi 2253 mr.), Łebedynka (214 dusz, lasu 179 mr., ziemi 3874 mr.), Łuszczowa (63 dusz, lasu 79 mr., ziemi 2406 mr.), Orłowa (124 dusz, lasu 97 mr., ziemi 3236 mr.), mko Pokotyłowo (199 dusz, lasu 146 mr., ziemi 4155 mr.), mko Dubowa (294 dusz, lasu 42 mr., ziemi 4068 mr.), razem lasu 725 mr., ziemi 24729 mr. (Wypis z dawnej mapy klucza podwysockiego). Po śmierci Włodzimierza Potockiego klucz podwysoczański przeszedł na schedę syna jego Stanisława i w 1817 r. powtórnie sprzedano z tego majątku: wś Semyduby (267 dusz męz., lasu 164 mr., ziemi 348 mr.), Kruteńkie (439 dusz, lasu 500 mr., ziemi 5308 mr.), Olszanka (243 dusz, lasu 13 mr., ziemi 3505 mr.), Wiszniopol (733 dusz, lasu 901 mr., ziemi 7024 mr.), Lewkówka (278 dusz, lasu 77 mr., ziemi 3475 mr.), Rosochowatec (300 dusz, lasu 242 mr., ziemi 5085 mr.), Kohotówka (286 dusz, lasu 104 mr., ziemi 3659 mr.), razem (wypis ze wskazanej mapy) lasu 2001 mr., ziemi 31,537 mr. Rosochowatec nabył od Potockiego w r. 1821 Tomasz Kulesza z żoną swą z domu Puszkowską za 48,000 rs.; po bezpotomnem jej zejściu połowa wsi drogą procesu przeszła sukcesyą na Józefa Wasiutyńskiego 1839 r., druga zaś połowa przez tegoż została nabytą od Kuleszy na wspólne imię Elżbiety z Piegłowskich (ob. Hołowczyńce) Wasiutyńskich; zostawili oni synów: Dominika, Maryana, Józefa, Ludwika, Adama i córkę Rozalią. W dziale majątkowym między nimi uczynionym w 1880 r. Rosochowatec został w posiadaniu Dominika, Józefa i Adama Wasiutyńskich. *Maryan Wasiutyński.*

Rosochowatka, *Mokułowka*, rzeka, dopływ rz. Dniepru z prawej strony, uchodzący do Dniepru między Skwirówką a Rosią.

Rosochowatka 1.) wś, pow. czehryński, w 3 okr. pol., gm. i par. prawosł. Ositniażka (o 3 w.), o 73 w. od Czehrynia, ma 112 mk. i wraz ze wsią Pisarzówką 996 dzies. Należy do Zalewskich. 2.) **R.,** wś nad rucz. Kalnibłoto, pow. zwinogródzki, w 2 okr. pol., gm. Husakowa, odl. 20 w. od Zwinogródki (par. katol.) a 2 w. od wsi Nowosielicy, ma 690 mk. W 1863 r. było tu 1446 mk. prawosł. i 25 żyd.; 1817 dzies. ziemi użytk. Cerkiew Pokrowska, drewniana, na fundamencie murowanym, wzniesiona w 1860 r., na miejsce dawnej z 1776 r., uposażona jest 48 dz. ziemi. Poprzednio R. zaliczała się do par. w Nowosielicy. Wieś otoczona jest bagniskami i z trudem dostępną jest na wiosnę i w jesieni. Przed stu laty bagniska te pokryte były lasem, pośród którego znajdowało się kilka chutorów należących do mieszczan mka Olchowca. Za wsią, przy drodze z Humania do

Kalnibłota znajduje się mogiła, w której, podług podań miejscowych, mają być skarby; przy rozkopywaniu jednak znajdowano tylko kości ludzkie. R. wchodziła w skład starostwa zwinogródzkiego, obecnie należy do dóbr państwa. *J. Krz.*

Rosochowaty, niegdyś jezioro słone w powiecie dnieprowskim gub. tauryckiej, na lew. brzegu limanu dnieprowskiego, na wschód od Kinburga, w miejscu gdzie dziś wś Prognojsk.

Rosochowski, futor nad rz. Użem, pow. owrucki.

Rosochy 1.) kol., pow. kaliski, gm. i par. Brudzew Kaliski, odl. od Kalisza 23 w., ma 7 dm., 75 mk., 96 mr. Wchodziła w skład dóbr Lipe. 2.) **R.,** wś, pow. wieluński, gm. i par. Praszka, odl. od Wielunia 19 w., 17 dm., 105 mk. 3.) **R.,** wś, pow. opatowski, gm. Opatów, par. Ptkanów, odl. od Opatowa 5 w., ma 8 dm., 82 mk. W 1827 r. 16 dm., 108 mk. W 1885 r. fol. R. rozl. mr. 563: gr. or. i ogr. mr. 415, łąk mr. 6, past. mr. 67, lasu mr. 64, nieuż. mr. 11; bud. mur. 4, z drzewa 12, las nieurządzony, wiatrak. Wś R. os. 25, z gr. mr. 238. W 1508 r. część Rossochy, Koszyce i Bydziny, własność Bydzińskiego, płaciły poboru 2 grzyw. 6 1/2 gr. W 1578 r. wś Roszochy, w par. Pkanów, własność Alberta Brzeskiego, miała 5 osad, 3 łany, 3 zagr., 2 komorn., 2 biednych, 1 łan pusty (Pawiński, Małop., 182, 458). 4.) **R.,** wś nad rz. Łydynią, pow. mławski, gm. i par. Stupsk, odl. o 16 w. od Mławy, ma 15 dm., 135 mk., 195 mr. gruntu. *Br. Ch.*

Rosochy 1.) wś włośc. nad jez. t. n., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadziol, okr. wiejski Niekazieck, o 15 w. od gminy a 58 w. od Wilejki, ma 7 dm., 55 mk. (w 1864 r. 24 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Przegrodzie. 2.) **R.,** *Rozsochy*, cztery pobliskie zaśc. szlach., pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Pleszczenice, par. katol. chotajewicka, razem mają 12 osad; miejscowość wzgórzysta, dość leśna. Ma tu od 1862 r. szlachcic Janowski schedę dziedziczną, rozległą 7 1/2 włók. 3.) **R.,** zaśc., pow. ihumeński, w 2 okr. pol. świsłockim, dawniej własność Moniuszków. Obecnie mają tu części: Grekowicz od 1869 r. 6 włók; Górski od 1872 r. 3 włóki; Żegliński od 1858 r. około 4 włók; Kudzinowie od 1872 r. 9 włók; Mikuliczowie od 1867 r. 6 włók; Muraszko od 1857 r. 4 włóki; Cimochowicz od 1875 r. 8 1/4 włók. 4.) **R.,** wś, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Noski, o 12 w. od Prużany. *A. Jel.*

Rosochy 1.) mylnie *Rossosze*, mała wioska, pow. bracławski, okr. pol. i par. Woronowica, gm. Łuka, przy trakcie poczt. z Niemirowa do Woronowic, ma wraz z Dubowczykiem 368 mk., 310 dzies. ziemi włośc., 516 dworskiej. Własność dawniej Tadeusza Zielińskiego, dziś sukcesorów Nowińskiego. 2.) **R.,** uroczysko pod mkiem Rożyszcze, w pow. łuckim. 3.) **R.,** mylnie *Rassochy*, wś nad rz. Żerewą, pow. owrucki, w płd.-zach. stronie Narodycz, niegdyś własność monastyru pieczerskiego w Kijowie, zaliczona do włości unińskiej. 4.) **R.,** ob. *Rosocha*. *J. Krz.*

Rosochy, potok, wypływa w obrębie gm. Skwarzawy Nowej, w pow. żółkiewskim, ze źródeł leśnych, płynie na wschód, tworząc granicę między Skwarzawą a Mokrotynem, następnie przez obszar Mokrotyna i wpada tutaj do rz. Świni. Długość biegu 6 1/2 klm.

Rosochy 1.) al. *Rosocha*, osada w Kątach, w pow. brodzkim. 2.) **R.,** leśniczówka koło Wierzbowa, pow. brzeżański. 3.) **R.** al. *Rozsochy*, wś, pow. staromiejski, odl. 16 klm. od sądu pow. w Staremmieście, 14 klm. na płd.-zachód od urz. poczt. i st. kol. w Chyrowie. Na płn. leży Terło, na wschód Libuchowa, na płd.-wsch. Wołoszynowa, na płd. Tycha, na zachód Nanowa i Rudawka (dwie ostatnie w pow. dobromilskim). Wodę z obszaru zabiera powstający tu pot. Łysówka, który łączy się za obrębem wsi z Borsukami, dopływem Strwiąża. W dolinie potoku są zabudowania wiejskie (515 mt. wzn.). Na granicy południ. wznosi się Magura do 728 mt. Tu się zbiegają granice R., Wołoszynówki, Tychej i Nanowej. Własn. więk. (Karola Sartiniego) ma roli or. 28, łąk i ogr. 12, past. 7, lasu 26 mr.; wł. mn. roli or. 658, łąk i ogr. 31, past. 173, lasu 1002 mr. W r. 1880 było 145 dm., 790 mk. w gminie; 6 rz.-kat., 762 gr.-kat., 22 izrael., wszyscy narod. rusińskiej. Par. rz.-kat. w Chyrowie, gr.-kat. w miejscu, dek. starosolski, dyec. przemyska. Do par. należy Libuchowa. We wsi jest cerkiew p. w. Narodzenia Najśw. Maryi P. W spisie dokumentów w Arch. gubern. lwowskiem z 1787 r. (rkps. Ossol., Nr. 2837) czytamy na str. 69: „A. 1566. Fer. secunda post festum Sancti Bartholomei Apostoli. Samboriae. Facultas Magnifici Starzechowski, Providis Joanni et Georgio Scultetis, locandi in rivulo dicto Rosoka, superius villae Antiquae Smoża, villam Rosthoka appellandam, data. In qua, ad Scultetiam, duo lanei agri, et tertius pro Poponatu, cum molendino, taberna, torquatili, de censu ac dationibus tertia parte, laboribus subditorum consuetis, tortis, strennis, conferuntur". W Rozmaitościach z r. 1834 (str. 215 i 273) podał K. J. Turowski wiadomość, że we wsi tej, po większej części przez szlachtę zamieszkałej, znajduje się następujący ordynans hetmana Sieniawskiego z własnoręcznym jego podpisem. „Adam z Granowa Sieniawski, woj. bełzki, hetman w. kor. i t. d. Daję ten mój surowy ordynans do Ichmościów pp. pułko-

wników, oberszterów, rotmistrzów, oberszt-lejtnantów, poruczników, chorążych i innych namiestników z wojsk J. Kr. Mości i Rzpltej, aby za jego pokazaniem wiedzieli, że dobra Terło, Lubochow i Rosochy tak osobliwej u mnie chcą mieć protekcyi, i nie w inszym tylko jako moje własne do wszelkiej obrony (tu wyraz nieczytelny) sobie w ojczyźnie zasługiwali i dotychczas zasługują. Gdzie na sprzeciwiających się tej woli mojej pozwy wydać kazałem, i sądem moim surowym że karać będę, deklaruję. Tudzież zakazuję, aby się żaden tak z chorągwią jako i suplementów w pomienionych dobrach stawać, noclegów i popasów odprawować, stacyi i chlebów pobocznych wybierać, konstytucyi żadnej pretendować i inszych żadnych agrawacyi czynić nie ważył się pod surowością artykułów wojskowych, który to ordynans nie na rok tylko jeden, ale na wszystkie życia mojego lata trwać będzie powinien. Dan we Lwowie d. 18 marca 1708 r.“ W cerkwi jest hakownica, z której niejaki Terlecki miał zabić wodza Tatarów podczas napadu (Rozmaitości, 1834, str. 215). *Lu. Dz.*

Rosochy al. *Rosocha* (Kętrz.), niem. *Rossoch*, posiadłość gburska przyłączona do dóbr ryc. Lewino, pow. wejherowski. W 1885 r. 2 dm., 14 mk.

Rosocken, wś, pow. świętosiekierski, st. poczt. Bladiau; 4 dm., 35 mk., 115 ha.

Rosocki Potok, potok górski, wypływa w obrębie gm. Tuchli, w pow. stryjskim, ze źródeł leśnych, u południ. stóp góry Solaganu (949 mt.); płynie na płn.-wschód i ubiegłszy 3 klm. wpada z prawego brzegu do Kobylca, dopływu Oporu. Ob. *Kobylec*. *Br. G.*

Rosocze, potok, powstaje w gm. Jasienów Górny, pow. kosowski, ze źródeł leśnych, z pod góry Moralowej (1224 mt.); płynie na zachód i między domostwami Jasienowa wpada do Czeremoszu Czarnego z lew. brzegu. Długość biegu 4 klm. *Br. G.*

Rosocze, część Kotówki, pow. husiatyński.

Rosoczyna, dobra, pow. oszmiański, na początku XVII w. należały do Piotra Chomińskiego. Krzysztof Chomiński w roku 1648 i 1649 przykupił dobra Bohdanowszczyznę i Gabryałowszczyznę w Oszmiańskiem, następnie Konstanty sprzedał dobra te Puzynom, a kupił Wierzchnię w Oszmiańskiem i Kamień w Mińskiem (ob. Złota Ks., V, 24).

Rosogity al. *Rosogythen*, dok. *Rosgitten*, *Resigethen*, wś na pols. Warmii, $2^2/_3$ klm. na wschód od st. p. Spręcowa, 9 klm. na płn.-zach. od Wartemborku; 11 dm., 77 mk., 179 ha. R. 1399 odnawia kapituła przywilej wsi i dodaje 10 włók, dotąd do Spręcowa należących i przez Prusaków Sclode i Tustir posiadanych. Jedna włóka wolna do sołtysa, inne płacą po $^1/_2$ marki i 2 kury. Tydeman Gize, kustosz katedralny, i kapituła warmińska nadają Polakowi Stefanowi Laskowskiemu 15 38 r. wś R. z 10 włókami na prawie chełmiń.

Rosohaczka, góra lesista na obszarze gm. Zubrzycy, w pow. turczańskim, w Karpatach wschodnich, w dziale dukielsko-skolskim, w grzbiecie zwanym Minczolski dział, na płn. od Zubrzycy, na praw. brzegu Rybnika zubrzyckiego. Wznies. dochodzi 1044 mt.

Rosohata, szczyt lesisty w Karpatach bukowińskich, w obrębie Szypotu Kameralnego, pow. i obw. sąd. radowiecki, na płn.-zach. od wioski Izworu, między potok. Izworem (od wsch.) a jego dopływem Bobejką (od zach.). Wznies. dochodzi 1152 mt. *Br. G.*

Rosohutka, grzbiet górski ze szczytem 753 mt. wys., wznies. na granicy Cieniawy i Starejwsi, w pow. grybowskim, po nad źródliskami rz. Krużlowej (dopł. Białej Dunajcowej). Miejsce znaku triang. *Br. G.*

Rosolin, wś, pow. liski, nad Czarną rzeką (dopł. Sanu z praw. brzegu), na południ. stoku wzgórza Moklika (676 mt.). Górska wioska, otoczona lasami, ma drewnianą cerkiewkę, 23 dm. (2 na obszarze więk. pos.) i 186 mk., 9 rz.-kat., 170 gr.-kat. i 7 izrael. Obszar więk. pos. (dra L. Popławskiego) wynosi 81 roli, 12 łąk, 28 past. i 180 mr. lasu; pos. mn. 259 roli, 26 łąk i 36 mr. past. Wś zajmująca polanę śród lasów, graniczy na płn.-zach. z Paniszczewem, na płn. z Czarną, na płd. z Polaną, na wschód z lasami pokrywającemi grzbiet Odrytu. St. poczt. w Chrewcie (odl. 9·5 klm.). W. Pol zalicza R. do grupy dawnych osad wołoskich. *Mac.*

Rosolisko al. *Rosula*, fol. na obszarze Wołczuchów, w pow. gródeckim.

Rosoliszki, wś włośc. nad rz. Isłoczą, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Bakszty, o 10 w. od gminy, 80 w. od Oszmiany a 65 w. od Dziewieniszek, ma 18 dm., 179 mk. prawosł. (w spisie z 1864 r. tylko 27 dusz rewiz). Poniżej R. uchodzi do Isłoczy od praw. brzegu rzka Wołożynka.

Rosólna z *Banią*, wś nad pot. Sadzędżawką (dopł. Bystrzycy), pow. bohorodczański, przy gościńcu z Bohorodczan do Rożniatowa, odl. o 10 klm. na płn.-zach. od sądu pow., par. rz.-kat., urz. poczt. i tel. w Sołotwinie. Granice: wschod. Chlebówka i Dzwiniacz, południ. Kosmacz, zachod. lasy i rz. Łukwa, północna Chmielówka. R. rozciąga się na płn. od gościńca, Bania na płd., po obu brzegach potoku. Jestto wś podgórska, poprzecinana potokami. Obszar dworski ról, łąk i past. 100, lasu 1936 mr.; włośc. ról 1061, łąk i ogr. 2390, past. 164, lasu 16 mr., ogółem 5676 mr. W 1857 r. 1626 mk.; w 1880 r. w gminie R. 1252, Bani 699, razem 1951 mk., na obszarze dwor. 116;

gr.-kat. parafia w miejscu, dek. Bohorodczany, dyec. Stanisławów, cerkiew p. w. św. Michała, drewniana, metryki ma od 1762 r. Gr.-kat. 1764, rz.-kat. 65. Szkoła etat. o 1 naucz. Kasa pożycz. z kapit. 2779 złr. Właściciel pos. więk. Jan bar. Liebig. *B. R.*

Rosołacz, nazwa domów w Krasnej, pow. nadworniański.

Rosołowce, wś przy ujściu rzki Ponory do Ikopoti, pow. starokonstantynowski, par. Kulczyny, na płn.-zach. od mka Kuźmina; w 1867 r. 114 dm. Była tu kaplica kat. par. Kulczyny. Pod R. regimentarz Samuel Gruja pobił Tatarów około 1636 r.; w 1648 r. walczy tu ks. Jeremi Wiszniowiecki z Kozakami. Wzmianki o R. znajdują się w Pamiat. kijew. Arch. Kom., t. I, cz. 3: 180, 283, 284, 287; t. IV, cz. 2: 228, 230; Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1. 291; Kronika Wieliczki, t. IV, 17; Kronika Grabianki, 52.

Rososeńka, *Rossasenka*, rzeka w gub. mohylewskiej, lewy dopływ Dniepru, do którego uchodzi pod mkiem Rososną (w pow. horeckim).

Rososna, *Rosasna*, *Rossasna*, mko nad Dnieprem, przy ujściu do niego rzki Rososenki, pow. horecki, w 2 okr. pol., o 52 w. od Horek. Ma 114 dm. drewnianych (83 należy do chrześcian a 21 do żydów) i 609 mk. (298 męż. i 311 kob.), w tej liczbie 245 prawosł. i 364 żyd.; cerkiew drewniana, dom modlitwy żydowski, również drewniany, prom na Dnieprze, młyn wodny i folusz. Własność ks. Lubomirskiego. Jako mko występuje od czasu przyłączenia do Rossyi. W 1812 r. R. zajęły wojska francuskie; z rozebranych domów włościańskich ułożono 4 mosty przez Rososenkę dla przejścia armii ku Moskwie. Napoleon nie przebywał w mku, lecz zatrzymał się w namiocie, rozbitym śród lasu, gdzie też spędził noc z d. 1 na 2 sierpnia. *J. Krz.*

Rososz, ob. *Rossosz*.

Rososz al. *Rosoz* 1.) powstaje w gm. Keszwana, w pow. radowieckim, obw. sąd. soleckim; płynie na płd.-wsch., zrasza łąki keszwańskie i sołonieckie, uchodząc w Sołońcu (pow. suczawski) do Sołońca z lew. brzegu. Długość biegu 4½ klm. Równolegle do R., nieco na płd.-zach. płynie pot. Keszwana ze wsi Keszwany i wpada niedaleko R. do Sołońca, także z lewego brzegu. 2.) **R.** *Mały* i *Wielki*, dwa potoki, wytryskają w obrębie gm. Mołdawicy Ruskiej, w pow. i obw. sąd. kimpolúnskim, w zach. części obszaru, pierwszy z pod Kruhłej Kiczery, drugi z pod góry Paskanu (1483 mt.): obydwa płyną na płn.-wschód jarami leśnemi, obejmując grzbiet górski Oseredek (1300 mt.) i łączą się na wysok. 900 mt. pod Czerlenym Przysłopem w potok, Demakuszą zwany (dopł. Mołdawicy). Długość R. Małego 4½, a R. Wielkiego 6 klm. Nad R. Wielkim od wschodu wznosi się szczyt Tomnatyk (1350 mt.), a nad połączeniem się potoków od płn.-zach. szczyt Turkułowa (1256 mt.). Ob. *Rososza*. *Br. G.*

Rososza, przedm. mezka Krasnego, pow. jampolski.

Rososza al. *Rossoch*, wólka w obrębie gm. Ardżela, pow. i obw. sąd. kimpoluński, 10 dm., 36 mk. *Br. G.*

Rososza, szczyt i polana w Karpatach bukowińskich, na granicy Ardżela i Mołdawicy Ruskiej, w pow. i obw. sąd. kimpolúnskim, nad źródłami pot. Rososzy Małej. Wznies. dochodzi 1236 mt. Na płd. wznosi się Wesznarka (1288 mt.) i Redwan (1336 i 1281 mt.).

Rososza *Mała*, potok powstaje w obrębie gm. Ardżela w pow. i obw. sąd. kimpolúnskim, w lesie z pod góry Rososzy (1236 mt.); płynie doliną nad którą od płd. rozpościera się grzbiet górski Jelemska (1088 mt.) a od płn. potężny grzbiet górski ze szczytem Sergiewa (1221 mt.). Na zachod. krańcu wsi Ardżela wpada do Mołdawicy z lew. brzegu. Długość biegu 10 klm. Ob. *Rososz* i *Rosysz*.

Rososzany, wś nad rzką Nowosielicą, dopływem Łukaszeny, pow. chocimski, par. Chocim, ma cerkiew drewnianą, 117 dm. (w 1869 r.). Własność Kosinuta.

Rososze 1.) *Rossosze*, fol., pow. kobryński, w 5 okr. pol., gm. Osownica, o 104 w. od Kobrynia. 2.) **R.,** właściwie *Rosochy*, wś, pow. rohaczewski, ob. *Rasochy*. Za czasów Rzpltej stanowiła ststwo niegrodowe rososzyckie al. Rosocha, położone w pow. rzeczyckim wojew. mińskiego. Według metryk litewskich powstało w 1582 r. z dawniejszego ststwa czeczerskiego, przez wydzielenie z niego w skutek dekretu bojarów rzeczyckich dwu posiadłości: Rososzy i Merkułowicz (Mierkołowicz), do których następnie dodano Hłyboczyce i Jackowszczyznę a Merkułowicze oderwano. Do 1762 r. były te dobra narodowe w posiadaniu Ujejskich, Judyckich, Tyszkiewiczów, Wrocińskich, Wirpszów, Zawiszów, Sołtanów, Sapiehów, wreszcie z mocy przywileju króla Augusta III z d. 29 paźdz. 1762 r. Jerzy Wirpsza ustąpił ststwo Michałowi i Elżbiecie z Pruszanowskich Skorynom, którzy zeń opłacali kwarty 226 złp. 11 gr. a hyberny 22 złp.

Rososze 1.) wś nad Udyczem (Hadyczem), pow. hajsyński, na pograniczu gub. kijowskiej, okr. pol. i gm. Teplik, par. Ternówka, odl. 40 w. od Hajsyna, 42 w. od Niemirowa, ma 117 osad, 860 mk., 969 dzies. ziemi włościań., 908 dwors., 42 cerkiewnej; cerkiew p. w. św. Krzyża, wzniesiona w 1882 r., ma 1488 parafian. Własność niegdyś Jurjewiczów, dziś Lipkowskich. 2.) **R.,** *Rossosze*,

mko u źródeł rzki Pohanki, dopł. Sobu, pow. lipowiecki, w 2 okr. pol., gm. Lipowiec, o 10 w. od Lipowca (par. kat.), ma 222 dusz, 1659 mk. W 1863 r. było tu 1406 mk. prawosł., 10 katol. i 40 żyd.; wraz z odległą o 6 w. Bohdanówką 4340 dzies. Cerkiew drewniana p. w. św. Dymitra, wzniesiona przez dziedziczkę w 1851 r, na miejsce dawniejszej, uposażona jest 79 dz. ziemi. Przy końcu zeszłego wieku dobra te należały do Antoniego ks. Czetwertyńskiego, następnie, jako wiano, otrzymała je wnuczka jego Honorata, 1mo voto Wróblewska, 2do Linkiewiczowa. 3.) **R.** al. *Rososz*, wś nad rz. Wołkiem, dopł. Bohu, pow. proskurowski, okr. pol. i par. Felsztyn, gm. Malinicze, odl. 13 w. od Proskurowa, ma 125 osad, 920 mk., w tej liczbie 58 jednodworców, 840 dzies. ziemi włośc., 30 cerkiewnej, ziemi dwors. wraz z Wołkowcami 2405 dz. Cerkiew p. w. św. Krzyża, wzniesiona w 1792 r., ma 846 parafian. Własność niegdyś Grabińskich, następnie Rościszewskich, dziś Skibniewskich. 4.) **R.**, dawna nazwa wsi Żytniki, w pow. taraszczańskim. 5.) **R.**, las, pow. uszycki, leży obok lasu Kostanicy. Należał dawniej do Dejczmanowej, potem do jej córki Trapszowej, dziś własność włościan. 6.) **R.**, ob. *Rosochy*. *Dr. M.—X. M. O.—J. Krz.*

Rososzeńce, wś na lew. brzegu Taśminy, naprzeciw Subotowa, pow. czehryński, w 1 okr. pol., gm. Truszowce, par. prawosł. Mordwa (o 6 w.), dawniej Pohorelce, o 7 w. od Czehrynia, ma 674 mk. W 1863 r. było 840 mk., w 1739 r. 80 osad, w 1808 r. 78 osad i 935 mk. Wś ta wchodziła dawniej w skład ststwa czehryńskiego, obecnie należy do dóbr państwa.

Rososzka al. *Futorska Rudnia*, nad rzeką Uszą, pow. owrucki, na południe przy wsi Rosochy, własność monasteru pieczerskiego w Kijowie.

Rososzki 1.) *Rossoszki*, wś u źródeł rzki Udycza, pow. humański, w 1 okr. pol., gm. Oradówka, o 12 w. od Humania, ma 221 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 1126 mk. prawosł., 8 katol., 16 żyd.; 2091 dzies. ziemi. Cerkiew drewniana p. w. św. Paraskewii, wzniesioną została w 1760 r. Wieś należała do Potockich, następnie Nelickich, od których w 1857 r. kupił Konstanty Chomętowski; dziś generałowej Maryi Nowickiej. W R. urodził się znany z rzezi humańskiej Gonta, który do 1768 r. trzymał dzierżawą od hr. Potockiego wieś tę oraz Oradówkę. 2.) **R.**, wś nad bezim. ruczajem, płynącym od Sitkowiec i uchodzącym do Rośki, pow. taraszczański, w 3 okr. pol., gm. Tetyjów (o 6 w.), o 74 w. od Taraszczy, ma 386 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 734 mk. prawosł. i 49 katol.; 2182 dzies. ziemi, po większej części lasem porosłej. Cerkiew p. w. Archanioła Michała, drewniana, niewiadomej erekcyi, uposażona jest 42 dz. ziemi. W końcu zeszłego wieku wraz z Buhajówką należała do hr. Ostrowskiego, dziś Szostakowskich.

Rososzny al. *Rosiszny*, góra w obrębie gm. Mołdawicy Ruskiej, między rz. Mołdawicą a jej dopływem Demakuszą. Od zach. płynie pot. Prut, wpadający do Demakuszy. Wznosi się 975 mt. npm. Miejsce znaku triang.

Rososzyca al. *Rossoszyca* i *Rossoszyce*, wś kościelna, domin., okr. domin., leśnictwo i cegielnia, pow. odolanowski (Ostrów), dekan. ołobocki, o 11 klm. na płn. od Mikształu, przy traktach z Ostrowa i z Skalmirzyc do Grabowa i przy ujściu Baryczki do Ołoboczki, par. i poczta (*Rossoschuetz*) w miejscu, st. dr. żel. w Ostrowie o 15 klm. W r. 1377 Mikołaj, podkomorzy kaliski, rozgraniczył R. od dóbr klasztoru ołobockiego; około 1523 r. należała do Rosowskich-Korabitów i do Piotra Wolickiego; w r. 1579 posiadali tam wspólnie Dorota Sieroszewska, Jakub Rosowski, Jan i Stanisław Wysoccy 7 łan. osiadł., 8 zagrodn., 3 komorn. i 2 rzemieśl.; regestra poborowe z r. 1618 wykazują jednego tylko dziedzica Piotra Rosowskiego (Rososki), 7 łan. os., 7 zagr., 1 rzeźnika i młyn o jednem kole. Później przeszła R. w ręce Wierzbowskich, a w końcu do Skórzewskich. Kościół p. w. św. Marka istniał tu przed r. 1510; Michał Wierzbowski odbudował go z drzewa w r. 1692, a w miejsce tego wystawił nowy kościół z cegły Paweł Skórzewski, woj. kaliski, częścią swoim nakładem, częścią z legatu ks. Bogumiła Grodeckiego, proboszcza. Pod R. odkopano cmentarzysko z popielnicami. Wieś ma 48 dm., 340 mk. (337 kat., 3 prot.) i 361 ha (311 roli, 33 łąk, 1 lasu). Domin. ma 15 dm., 275 mk. i 1009 ha (449 roli, 171 łąk, 207 lasu); czysty doch. z ha roli 8·22, łąk 9·40, lasu 1·57 mrk; cegielnia, znaczne torfowiska, chów bydła i koni; właścicielem jest Piotr Skórzewski. W skład okr. domin. wchodzą: leśnictwo (4 mk., 1 dm.) i cegielnia (9 mk.); cały okrąg ma 17 dm., 289 mk. (1 protest.). Parafią, liczącą 1570 dusz, składają: Głapiniec, Latowice, Maślanka, Psary, Rososzyca, Sieroszewice i Sieroszewiczki. *E. Cal.*

Rososzyno, *Rozsoszyno*, wś nad rzką Kamionką, praw. dopł. Brodni, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Jurewo, grunta lekkie. *Al. Jel.*

Rosota, rzka w pow. czehryńskim, ob. *Osota*. Zwana także Osotianka, Osocianka, przybiera potoki: Rohożankę, Skałkę i Skobczenkę.

Rosowa, wś nad rzką Żerdzianką, dopł. Berezyny, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. i gm. Parycze, ma 9 osad; miejscowość poleska, grunta lekkie, łąk dostatek. *A. Jel.*

Rosówka, wś nad rz. Trościanicą, pow. żytomierski, na pograniczu z pow. radomyskim, o 27 w. od mka Czerniachowa. Nad rzeką spotyka się labradoryt; grunta składają się wyłącznie z gnejsu. *A. Z. Br.*

Rosowo, fol., pow. rzeczycki, w 1870 r. nadany w nagrodę urzędnikowi Włodzimierzowi Semenowowi, ma około $4^3/_4$ włóki.

Rosowski, fol., pow. piński, w 2 okr. pol. lubieszewskim, gm. Brodnica, tuż przy linii dr. żel. brzesko-pińskiej. *A. Jel.*

Rosparka, las należący do dóbr Kuleżów, pow. wielicki.

Rospitz (niem.), ob. *Rozpędziny.*

Rosposz 1.) fol. pryw. nad rz. Dzisienką, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 27 w. od Dzisny, 1 dm., 11 mk. 2.) **R.,** fol. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 14 w. od Dzisny, 1 dm., 5 mk. kat.

Rospuda 1.) al. *Jemieliste*, jezioro w płn.-zach. części pow. suwalskiego, na płn. od Filipowa, ciągnie się wąskim a długim pasem równolegle od granicy pruskiej, ma brzegi bezleśne, płaskie, obfituje w sieławy i sieje. Obszar wynosi 1303 mr., głębokość dochodzi 56 stóp. Wypływa z niego rzka Rospuda, łącząca to jezioro z całym szeregiem drobniejszych i prowadząca jego wody do Biebrzy (za pośrednictwem Netty). 2.) **R.,** nazwa dawana jez. Necko.

Rospuda al. *Rowspuda*, zwana także u początku *Kamienną*, w akcie erekcyi kościoła w Raczkach (z 1599 r.) *Douspuda*, rzeka, prawy dopływ Netty. Początek bierze w jeziorze t. n., w dobrach Motule, pow. suwalskim. Biegnie na południ.-wschód, równolegle z granicą pruską, pod Filipowem, gdzie nosi nazwę Filipówki, zwraca się więcej ku południowi, tworząc dość znaczne łęgi. Przepływając przez obszar gm. Wólka, nieopodal Bakałarzewa, zmienia kierunek na południ.-wschodni i około Małych-Rączek wstępuje w granice gm. Dowspuda, stanowiąc na pewnej przestrzeni granicę między pow. suwalskim i augustowskim. Tu porusza młyn wodny. Na przestrzeni między Filipowem a Raczkami służy ona za łącznik dla całego pasa drobnych jezior, jakoto: Garbaś, Długie, Głębokie, Siekierowo , Sumowo, Okrągłe, Bolesty. Poniżej Raczek Małych płynie uroczą doliną, pod osadą Raczkami opłukuje stopy wzgórza, na którem wznosi się tamtejszy kościół. Piękny most drewniany (zbudowany 1844 r.) łączy Raczki z przeciwległą wsią Rudniki. W dalszym biegu okrąża wspaniałe ruiny pałacu w Dowspudzie. Na przestrzeni dwóch wiorst między Raczkami a Dowspudą hr. Ludwik Pac w r. 1824 porozmieszczał w rzece 12 progów kamiennych, które tworząc tyleż wodospadów, szumem swoim dodawały uroku miejscowości. Dziś z nich trzy tylko pozostały. W pobliżu dowspudzkiego parku liczne nasypy ziemne wskazują na kierunek, w którym zwrócone wody R., zasilały kanały i stawy ogrodowe. Odtąd dążąc coraz więcej na wschód, przepływa między Popaśnią i Chodorkami, poruszając w tych ostatnich młyn wodny. Pod wsią Jałowo zasila się z lewego brzegu wodami jeziora t. n., a dążąc ku Augustowu, wpada do jeziora zwanego też Rospuda al. Necko nie zaś do Białego jak utrzymuje Narbutt. Wody tego jeziora uprowadza rzka Netta do Biebrzy. Przed ujściem przyjmuje z lew. brzegu dopływ Szczebrę. Długość ogólna biegu R. wynosi do 40 w. Według T. Narbutta (Pisma hist., Wilno, 1859, str. 263) począwszy od Bakałarzewa z biegiem R. ciągnęła się granica właściwej Litwy i ziemi pruskiej. Ślady pierwotnej puszczy pozostały dotąd w borach bagnistych, które okrywają z małemi przerwami pobrzeża R., zwłaszcza od wsi Chodorków, na długości 10 w., aż do jej ujścia. *M. R. Wit.*

Rospuda, wś nad jeziorem t. n., pow. suwalski, gm. Czostków, par. Filipów, odl. od Suwałk 25 w., ma 4 dm., 25 mk., 102 mr.; wchodziła w skład dóbr Motule.

Rospy, zaśc. nad rz. Łoszą, pow. ihumeński, w 1 okr. pol. i par. kat. uździeńskiej, gm. Puków, ma 6 osad; własność poradziwiłłowska, teraz ks. Wittgenstejna, należy do dominium Pierewoz. Grunta lekkie, miejscowość odosobniona, dzika. *A. Jel.*

Ross...., ob. *Ros....*

Rossa, ob. *Roś* i *Rosa.*

Rossamuehle, młyn wodny w Rokiciu, pow. kozielski.

Rossberg, 1532 *Rosenbergk*, wś i dobra ryc., pow. bytomski, par. Bytom. Graniczą z miastem Bytomiem. W 1861 r. 162 dm., 1764 mk. (89 ew., 54 żyd.). Obszar dworski należał do dóbr Bytom-Siemianowice i obejmował 397 mr. (369 mr. roli). Wś posiada kościół filialny, istniejący od XIII w., szkołę katol., st. dr. żel. górnoszląskiej, 1737 mr. obszaru (1590 mr. roli). Kopalnie rudy żelaznej.

Rossdorf, 1415 *Rosdorff*, 1534 *Roskhawitz*, wś i folw., pow. niemodliński, par. ew. i kat. Niemodlin. W 1842 r. 48 dm., folw., 368 mk. (130 kat.), szkoła ew., cmentarz, hodowla owiec.

Rossen, w dok. *Russen*, *Reussen*, dobra ryc. i młyn, pow. świętosiekierski, st. pocz. Brunsberga; 11 dm., 148 mk., 801 ha. Gniazdo rodziny pruskiej, która otrzymała niezwykły przywilej co do praw i wolności. W r. 1288 stawił się do w. m. Maynharda „de Quernarth“ syn Junktera (filius Juncteri nobis dilecti prutheni de Russen) i uzyskał odno-

wienie przywileju ojcu wystawionego, który był zgubił, Według tego uzyskał następujące warunki i prawa, które w Warmii są niezwykłe: 1) prawo odziedziczenia dóbr Russen i wszystkich przyległości; 2) wolność od podatków, sam zaś pobiera od swych poddanych dziesięciny (decimaciones et fructus decimarum), poddani mają mu służyć w robotach wiejskich, jak to wymaga zwyczaj krajowy; 3) sądownictwo większe i mniejsze należy się jemu wraz z płynącymi ztąd dochodami; 4) kruszce i sól w tych dobrach zakon sobie rezerwuje; 5) do obrony krajowej z zwykłą bronią powinien się stawić, tak samo dopomagać w założeniu nowych i reparacyi starych warowni i zamków; 6) na uznanie zwierzchnictwa płaci jednę grzywnę wosku (1 markphund) i jeden fenyg koloński lub 6 elbląskich. Z tego rodu pochodzi szereg ludzi zajmujących często pierwsze dostojeństwa w biskupstwie. Piszą się de Russen (Ruthenus), Rossen, Reussen. Zniemczeli szybko. *Ad. N.*

Rossgarten 1.) wś, pow. elbląski, st. pocz. Gronowo, par. kat. Elbląg $1^1/_2$ mili odl.; 100 ha (12 łąk i 40 roli orn.). W 1869 r. 36 mk., 5 dm.; 1885 r. 6 dm., 7 dym., 40 mk., 1 kat., 31 ew., 8 żydów. Osada ta zwała się także Jonasdorfer Weide. R. 1631 została ona wydzierżawiona Kasparowi Platen na lat 15 za 90 zł. od włóki, których było 5 i 5 morgów, r. 1647 zaś Izakowi Spiering na 15 lat, także za 90 zł. od wł. i 1000 zł. zakupnego, 1663 r. Aleksandrowi Jungschultz na 12 lat, jeden rok miał on być wolny, potem miał przez 5 lat płacić 120 mrk. od wł. a przez ostatnie 6 lat 135 mrk (ob. Der Elbinger Kreis von Rhode, str. 92). 2.) **R.**, wyb. do Rychemberka należące, pow. gdański nizinny; 1885 r. 4 dm., 39 mk. 3.) **R.**, wś, gmina Krusze, pow. świecki, 1885 r. 4 dm., 20 mk.; st. pocz. Warlubie. Składa się z 4 posiadłości, z których dwie należą do Krusz a dwie do Osieka. 4.) **R.** przy Walichnowach, wś, pow. kwidzyński, st. Gniew, par. kat. Walichnowy $^1/_8$ mili odl., 256 ha (18 lasu i 117 roli). W 1868 r. 24 bud., 14 dm., 133 mk., 120 kat., 13 ew.; 1885 r. 16 dm., 26 dym., 143 mk., 110 kat., 33 ew. 5.) **R.** pod Kwidzynem, wś w Pomezanii, pow. kwidzyński, 40 ha. W 1868 r. 12 bud., 9 dm., 59 mk., 16 kat., 43 ew.; 1885 r. 10 dm., 18 dym., 88 mk., 38 kat., 50 ew. 6,) **R.**, ogród przed Toruniem, założony d. 1 czerw. 1554 r., leżał po lewej stronie drogi do Świerczynek wiodącej. Nazwa ta dziś się już zatarła (ob. Wernicke Besch v. Thorn, 1832, str. 237). 7.) **R.** (niem.), ob. *Rozgart* i *Rozgardy*. *Ks. Fr.*

Rosshaeuschen, wybud. przy mieście Brunsberdze, 1 dm., 3 mk.

Rosshof, pow. nissański, folw. dóbr Grunów.

Rossia, potok bukowiński, powstaje w obr. gm. Rossańcze, w pow. i obw. suczawskim, z pod wzgórza Formozy (397 mt.); płynie łączkami na płd., przepływa stawki bosanieckie i wpada do pot. Hranicy z lew. brzegu, ubiegłszy do 10 klm. Ob. *Roschia*. *Br. G.*

Rossienie, *Rossiejnie*, urzęd. *Rossieny*, żmujdzkie *Rosejnej*, *Rassiajniaj*, u kronikarzy pruskich *Rossigen*, *Ruschigej*, a najczęściej *Rasseyne*, mto powiatowe gub. kowieńskiej, nad rzką Rossianką, położone pod 55°23′ płn. szerokości a 40°45′ wsch. dług., odl. jest o 12 mil od Kowna a 26 mil od Wilna. Rzeczka Rossianka, płynąca z południa na północ, w zwrocie ku zachodowi tworzy po obu brzegach dwa przeciwległe pagórki, na których jest zabudowane miasto, przedzielone korytem rzeczki na dwie nierówne części. Na wyższem wzgórzu znajduje się kościół paraf. murowany i takiż klasztor ks. dominikanów, panujący nad całem miastem a tuż przy niem leży juryzdyka kościelna i mniejsza część miasta. Na niższem zaś wzgórzu rozpościera się druga połowa miasta i ona to stanowi większą jego część. Obie połowy złączone są z sobą mostem, poniżej którego rzeczka tworzy rozległy staw, dostarczający wody na potrzeby mieszkańców, zwłaszcza w lecie, kiedy Rossianka wysycha i zaledwie się sączy. Od zachodu rozciąga się rozległa płaszczyzna ku Jurborkowi i granicy pruskiej, zwana Stany, stanowiąca dziś pastwisko, na której niegdyś zbierała się szlachta ks. żmujdzkiego na sejmiki, wybierając dwóch (od 1764 r. trzech) posłów na sejm, i trzech (od 1764 r. czterech) deputatów na trybunał główny. Tamże co rok na św. Michał całe zbrojne rycerstwo żmujdzkie odbywało popis. Na płaszczyźnie tej, o $^3/_4$ mili od R., wznoszą się kopce sypane, zwane Kałnuje (od kałnas—góra), przy dworze t. n., a między niemi najwydatniejsza góra Jawojszowska przy wsi Jawojszach. Miasto porządnie zabudowane, ma ulice proste, brukowane, obszerny rynek targowy, 486 dm., 11,512 mk. (5776 męż. i 5736 kob.), w tej liczbie 1814 katol., 851 prawosł., 270 ewang., 8552 żydów i 14 mahometan; podług stanów zaś 678 szlachty, 19 duchown., 33 kupców i obywateli, 9308 mieszczan, 585 włościan i 105 obcokrajowców. W 1857 r. było tu 494 dm. (42 murowanych), 8516 mk. (4526 męż. i 3990 kob.), w tej liczbie 342 prawosł., 3174 katol. i 5000 żydów. Do miasta należało 1811 dzies. i 1797 saż. ziemi (21 dzies. 1008 saż. pod osadami, 161 dz. 1354 saż. ornej, 828 dz. 1235 saż. łąk i 800 dz. pastwisk). W 1876 r. miasto miało 10889 mk. (5487 męż. i 5402 kob.), w tej liczbie 1296 katol. a 8481 żydów,

W tymże roku zawarto 58 związków małżeńskich, urodziło się 250 dzieci (9 nieprawych), zmarło 159 osób, przyrost przeto ludności wynosił +91. W1881 r. dochody miasta wynosiły 24,444 rs. i tyleż wydatki; tak jedne jak i drugie w ostatnich czasach bardzo się powiększyły, podług etatu bowiem na 1857 r. dochody wynosiły 2778 rs. 65½ kop., wydatki zaś 2718 rs. 14 kop. Sklepów i trakterni w 1857 r. było 148 (123 obecnie) i 262 rzemieślników: 63 krawców, 5 modniarek, 42 szewców, 8 stolarzy, 10 cieśli, 12 kowali, 3 ślusarzy, 6 złotników i jubilerów, 27 zdunów i kamieniarzy, 3 kominiarzy, 54 piekarzy, 15 rzeźników, po 1 rękawiczniku i rymarzu, 2 blacharzy, 6 szklarzy i 4 zegarmistrzów. Targi odbywają się w poniedziałki i czwartki na zboże i rozmaite produkty; od 19 marca do 24 czerwca targ w czwartek na konie i bydło i takiż targ 1 października i 6 stycznia. Handel, zostający prawie wyłącznie w ręku żydów, głównie z Prusami przez Jurborg i Taurogi. Przemysł fabryczny reprezentowany jest przez młyn parowy, destylarnią, browar i fabrykę wód gazowych. Miasto posiada: kościół parafialny po-dominikański, cerkiew prawosławną i kapl. na cmentarzu praw., kościół ewangielicki, 6 domów modlitwy żydowskich. Z władz rządowych znajdują się w R.: zarząd policyjny powiatowy, sędzia pokoju, zjazd sędziów pokoju, sędzia śledczy, pomocnik (towarzysz) prokuratora, zarząd akcyzny, inspektor podatkowy, dwóch notaryuszów, kasa powiatowa, biuro konskrypcyjne, opieka szlachecka, zarząd miejski, rada opiekuńcza, kancelarya marszałka szlachty, zarząd naczelnika wojennego powiat., komisya do spraw włościańskich, zarząd pocztowo-telegr. Z zakładów naukowych są tu: szkoła powiatowa, szkółka parafialna i ludowa i pensya 4-klasowa żeńska; z zakładów dobroczynnych: szpital miejski, szpital żydowski dla biednych, dom przytułku dla biednych przy kośc. paraf. Nadto w R. znajdują się; klub miejski, straż ogniowa, zarząd towarzystwa podtrzymywania rasy koni żmujdzkich, kasa oszczędności banku państwa przy miejscowej kasie i towarzystwo zaliczkowo-wkładowe. Przez miasto przechodzi trakt pocztowy z Kowna do Możejek, ze st. pocz. między Wederowem a Niemokształmi, o 23⅓ w. od Niemokszt, oraz wychodzi zwykły trakt na Jurborg do Taurog. Oprócz tego z R. wychodzi codzień dyliżans do szosy na Kielmy a po otwarciu żeglugi na Niemnie chodzi codzień dyliżans i poczta do st. Borek. Kośc. par. katol. murowany, podominikański, p. w. Wniebowzięcia N. M. P., zbudowany w 1421 r. przez w. ks. lit. Aleksandra, należy do dziewięciu najdawniejszych na Żmujdzi świątyń, wzniesionych po zaprowadzeniu chrześcijaństwa. Parafia katol., dek. wielońskiego, ma 6625 dusz. Filia w Kołnujach, fundacyi Jarudów z 1818 r., i kaplica w Olejach. Dawniej do par. rossieńskiej należała nadto filia w Pomituwiu, przyłączona dziś do par. wielońskiej. Par. prawosławna, dekanatu (błahoczynia) kowieńskiego, ma 828 wiernych (573 męż. i 255 kob.). Cerkiew paraf. stoi na miejscu byłego kościoła ks. pijarów. Kościół ewangielicki przerobiony został po 1852 r. z murów niewykończonego kościoła ks. karmelitów. Rossienie są odwieczną siedzibą żmujdzką, nazwę której nadali bezwątpienia Skandynawowie. Oni to bowiem opanowali w IX w. całą krainę leżącą z prawego brzegu dolnego Niemna ku morzu, zwaną Ruśnią a zamieszkałą przez Russów litewskiego plemienia, i z tąd łącznie z Rusnenczykami rozchodzili się na podbijanie okolic nie tylko żmujdzkich lecz i litewskich oraz słowiańskich. Z tej krainy podług mniemań niektórych badaczów wyszedł Ruryk ze swoją drużyną, zaproszony przez Słowian północnych do rządzenia ich ziemią. W dziejach pierwszą wzmiankę o R. spotykamy pod 1254 r., w którym Mendog, król Litwy, przyjąwszy chrzest, nadał biskupowi litewskiemu Chrystyanowi, między innemi dobrami, i połowę Rossień („Rossegene medietatem“, Kodeks dypl. Lit. Raczyńskiego, str. 5), a następnie w 1257 r. darował je rycerzom mieczowym inflanckim (ib., 12). W XIV w. miejsce to zaczęło być pustoszone przez Krzyżaków, mianowicie w latach 1314, 1322, 1344, 1352, 1357 (pod wodzą marszałka zakonu Zygfryda Dauveld), 1370, 1376 (pod wodzą w. mistrza Winryka Kniprode) i w 1377 r. W 1390 r. pomiędzy bojarami żmujdzkimi, zawierającymi ugodę z zakonem pruskim w Królewcu, wymienieni są deputowani z ziemi (powiatu) rossieńskiej. Po zaprowadzeniu chrześcijaństwa na Żmujdzi zaraz tu założono kościół parafialny, przyczem R. musiały otrzymać prawo miejskie. Aktem z d. 1 maja 1549 r. Zygmunt August przeznaczył R., wraz z innemi dobrami, na oprawę wdowią królowej Barbarze. W 1580 r. król Stefan nakazał szlachcie żmujdzkiej zjechać się tegoż roku do R dla wybierania posłów na sejm warszawski. W pięć lat później tenże król przywilejem z d. 16 lutego, na prośbę panów żmujdzkich, dozwolił im wykupić R. z wioską Miniany, będące w zastawie u Pietkiewiczowej, wdowy po Marcinie, cześniku litew., za 12 kop gr. lit., i przeznaczył miasto dla zjazdów na sejmiki oraz na sądy ziemskie i grodzkie a także na archiwum dla całej Żmujdzi. Plac zaś na dom sądowy rozkazał ówczesnemu generalnemu staroście żmujdzkiemu, podczaszemu litew. Janowi Kiszce odznaczyć. Skut-

kiem tego wykupna całe R. rozdzielone zostały na place obywatelskie. Po ustanowieniu dla Żmujdzi sądów ziemskich, pierwsze roki sądowe spraw ziemskich odbyły się w R. w 1575 r. nazajutrz po Trzech Królach. Składali ten sąd: Kazimierz Orwid, sędzia, Krzysztof Stankiewicz, podsędek, i Adam Rustejko, pisarz. W 1581 r. przeznaczono R. na miejsce posiedzeń trybunału żmujdzkiego; postanowienie to jednak pozostało bez skutku, wkrótce bowiem przyłączono Żmujdź do trybunału litewskiego. Rossienie szczyciły się opieką i późniejszych królów polskich, jako to Zygmunta III i Władysława IV. Pierwszy z nich w 1592 r. ochronił mieszczan od niesłusznych wymagań dzierżawcy sstwa rossieńskiego Łukasza Żdana, nakazującego wybudować dom na sądy kosztem miasta, drugi zaś w 1643 r. potwierdził czynności rewizorów królewskich, którzy w 1620 r. odznaczyli place oraz uregulowali czynsze z nich na rzecz króla. Ssta generalny żmujdzki Jarosz Wołłowicz, uważając, że juryzdykcye sądowe mieszczą się w prywatnych domach, darował na ich pomieszczenie własny swój dom; dar ten postanowieniem sejmowym z 1641 r. zatwierdzony został, w późniejszym jednak czasie, dla braku funduszów upadł i dziś na tem miejscu stoi maneż wojskowy. W 1645 r. Mikołaj Stankiewicz-Billewicz, ciwun ejragolski i pisarz w. litewski, oraz Adam, ciwun twerski, rodzeni bracia, osadzili przy parafialnym kościele dominikanów i wznieśli dla nich klasztor murowany na wzgórku nad rzką Rossiańką, w mniejszej części miasta, składającej dawniej samą niemal juryzdykę klasztorną. Fundacyą tę potwierdzili Władysław IV w 1646 r. a Jan Kazimierz w 1649 r. Domikanie, oprócz juryzdyki, posiadali dawniej folwark Olcie i mieli kapitału 14,865 rs. oraz utrzymywali parafią w mieście. W 1720 r. Jakub Wizbor Dowiat, łowczy żmujdzki, ufundował w drugiej części miasta poza groblą kościół i klasztor ks. karmelitów. Kościół jednak niebył wykończony i po 1832 r. przeszedł wraz z klasztorem na własność rządu; w 1852 r. oddany został ewangielikom, którzy niedokończony kościół przerobili na dom modlitwy swego wyznania i pracę tę w bardzo prędkim czasie dokonali. Oprócz tego było w R. kolegium pijarów, fundowane w 1749 r. przez Ludwika Sienickiego h. Bończa i uposażone przez niego folwarkiem Dukszty pod Wilnem, dla odległości zostającym w dzierżawie u pijarów wileńskich. Pijarzy utrzymywali w R. szkołę wyższą, która przez komisyą edukacyjną zamienioną została na podwydziałową o 3 klasach, lecz w późniejszych czasach podniesiono ją do sześciu klas. Szkoła ta pod względem doboru nauczycieli (wykładał tu między innymi ks. Stanisław Jundziłł, późniejszy profesor uniwersytetu wileńskiego), wykładu nauk oraz wzorowego porządku, miała pierwszeństwo pomiędzy szkołami na Żmujdzi, zanim nie otrzymało nad nią przewagę gimnazyum w Krożach. Również i wyznanie helweckie miało w R. swój zbór, fundowany na wyniosłej górze nad rzką Izliną, o 1 w. za miastem od strony Niemokszt, w 1601 r. przez Dorotę z Mitkiewiczów Szemiotową, wdowę po Stanisławie Szemiocie, ciwunie pojurskim, kuchmistrzu lit., bracie rodzonym Melchiora, pierwszego kasztelana żmujdzkiego. Szemiotowa uposażyła zbór ten wsiami: Perkuniszki i Żołpinie, we włości widuklewskiej, oraz Dojnie, w rossieńskiej, mającemi ogółem 35 włók osiadłych i zapisała mu 200 kop gr. lit. Początkowo przy zborze utrzymywało się aż trzech duchownych, (pierwszym ministrem był Benedykt Kotarski). W 1715 r. już tylko jeden się znajdował, żyjąc z roli, a w 1754 r. żadnego ministra nie było, sam zaś zbór afiliowany do kiejdańskiego. Podczas konfederacyi barskiej zbór ten został do szczętu zburzony przez szlachtę pod przewodnictwem Wojciecha Billewicza. Rossienie, niegdyś miejsce sądów tak ziemskich jakoteż grodzkich dla całego księstwa, zostały od 1764 r. głównem miastem pod względem juryzdykcyi sądowej połowy tylko Żmujdzi. Stany bowiem Rzpltej na sejmie koronacyjnym, na prośbę panów, dla prędszego wymiaru sprawiedliwości ustanowiły dwie t. zw. repartycye sądowe na Żmujdzi, w R., do której należało 13 powiatów, i w Telszach, do której dołączono 15 powiatów. Przez konstytucyą z 1766 r. dodano Telszom jeszcze dwa powiaty. Akta ziemskie rossieńskie, przechowywane obecnie w centralnem archiwum w Wilnie, są najstarsze na Żmujdzi, wszakże zaczynają się dopiero od 1575 r. i do 1640 r. pisane są prawie wyłącznie po słowiańsku, podług zwyczaju przyjętego wówczas w całej Litwie. Potem aż do 1697 r. dokumenta były wpisywane do ksiąg aktowych po polsku, lecz arynga urzędowa przy ich wprowadzaniu do akt pisała się po rusku. Od 1697 r. zaś wszystko już w polskim języku zapisywano. Skorowidz nazw geograficznych znajdujących się w 40 księgach akt odnoszących sie do XVI w., obejmujący w sobie 9742 nomenklatur, w tej liczbie 580 nazw rzek, rzeczek i strumieni, wydał archiwista centralnego archiwum w Wilnie Jan Sprogis p. n. „Geogr. słowar' drewnej żomajtskoj zemli XVI stol. (Wilno, 1888). W 1792 r. d. 20 marca Stanisław August nadał R. przywilej renovationis, którym zapewnia mieszczanom dziedzictwo domów i placów oraz podległość tylko magistratowi, z a-

pelacyą do sądów zadwornych. Tymże przywilejem został nadany miastu herb, przedstawiający: rysia w cwał biegącego, z roztwartą paszczą, w polu białem. W aktach miejscowych niema śladu, kiedy R. nadane zostało prawo magdeburskie, podług Buszyńskiego niewcześniej jednak jak w 1575 r. Po przyłączeniu do Rossyi R. w 1796 r. zostały mtem powiatowem namiestnictwa wileńskiego, w 1797 gub. litewskiej, w 1802 r. gub. wileńskiej a od 1842 r. wcielone zostały jako miasto pow. do gub. kowieńskiej. W 1831 r. R. dwukrotnie zajęte były przez powstańców żmujdzkich, mianowicie d. 26 marca i 10 kwietnia; zaś d. 6 lipca stoczył pod miastem potyczkę oddział korpusu gen. Giełguda z przemagającemi siłami rossyjskiemi. Sstwo grodowe rossieńskie podług spisów podskarbińskich z 1766 r. obejmowało mto R., oraz wsi: Plingie, Pokopurnie, Płauginie i Siliwki, które w tym czasie posiadali Billewiczowie, opłacając kwarty 1359 złp. 18 gr. Do sstwa należała puszcza zwana powiatową, łącząca się z puszczą Gojżewską, dla rozgraniczenia których i zabezpieczenia od wdzierających się przygranicznikow na sejmie 1613 r. wyznaczeni byli oddzielni komisarze. W miarę zwiększających się nadużyć, ponownie wyznaczono komisye dla rozgraniczeuia tych puszcz w latach 1631 i 1638, przyczem zostawiono do nich wstęp przygranicznikom, z zastrzeżeniem, aby niewycinano drzewa towarowego; w 1647 r. wzbroniono wstępu do miejsc naznaczonych na łowy królewskie. Wielkość tych puszcz nie jest wiadoma, ponieważ są pominięte w opisie puszcz królewskich, zrobionym w 1559 r. przez Grzegorza Wołłowicza, sstę mścigobowskiego. Sstami sądowymi rossieńskimi byli: Paweł Naruszewicz (1542), Wencław Mikołajewicz (1547—1556), Wacław Szemet al. Szemiot h. Łabędź (1575—1581), Krzysztof Szemiot (1617), Józef Chrząstowski h. Kościesza (1674), Aleksander Jan Mosiewicz (1678), Jerzy Szymon Billewicz h. Mogiła (1764—67), Aleksander Billewicz (1770—75), Mateusz Billewicz (1783—89).

Rossieński powiat zajmuje południowo-zachodnią część gub. kowieńskiej i graniczy od północy z pow. telszewskim i szawelskim, od wschodu z pow. kowieńskim, od południa przez Niemen z gub. suwalską, od południo-zachodu i zachodu z Prusami Wschodniemi. Długość powiatu od północy ku południowi wynosi do 70, szerokości zaś od wschodu ku zachodowi do 120 wiorst. Powierzchnia powiatu w zachodniej części przerznięta jest z północy ku południowi ciągnącem się przedłużeniem gór telszewskich. Nad brzegami zwłaszcza rzek, szczególniej zaś nad Jurą i Dubissą wznoszą się niekiedy bardzo strome wzgórza. Oddzielnie stojące wzgórza są: Medżiokałnas i Zwirokałnas pod Krożami, Jawojszowska i Kołnujska pod Rossieniami i Jauniska za Niemokształmi. Podług pomiarów topograficznych najwyższy punkt w powiecie znajduje się przy Kołtynianach (766 st. ang. upm.); dalej idą: Kwasze (639 st.), Szydłów (507 st.) i Chwejdany (504 st.). We wschodniej części powiatu ciągnie się od Rossień w kierunku ku zachodowi aż do brzegów Niemna obszerna nizina, pokryta błotami. W powiecie znajduje się 56 jezior, lecz wszystkie one są niewielkie. Najważniejsze są: jez. Gasztwinis (u Afanasiewa Gawsztwinia), na północ mka Cytowiany (długie do 5 w., szerokie $1^1/_2$ w.); dalej jez. Parnas w par. ławkowskiej (do 10 włók rozl.), łączące się z jez. Łuksztą za pośrednictwem rzki Situwy; Galis i Apuszys (u Afanasiewa Gilja i Opusza pod Cytowianami, oraz Brydwojz i Tytówka tamże; Prowirszulis w par. szydłowskiej, na pograniczu pow. kowieńskiego i szawelskiego; Szawkota i Gomerta pod Szawkotami; jez. Dowsin (u Afanasiewa Dowsis) pod Krożami i in. Błota zajmują 120 w. kw. al. 12500 dzies., t. j. $^1/_{48}$ całej powierzchni powiatu. Wielkich błot niema wcale. Ze znaczniejszych są: w pobliżu granicy od Prus około st. pocz. Ejcze, na wschód od niej błoto Łankesas, zajmujące do 30w.kw., na zachód błoto Wielkie Plinie, mające do 8 w. kw., na południe zaś błoto Glite do 6 w. kw. Po nich idą błota Erżwiłkowskie, łączące się z Botockiemi, dalej pod Retowem na pobrzeżu Jury, mające do 5 w. kw. i wkońcu Szokornie w par. szydłowskiej, łączące się z błotem Tyrule, najznaczniejszem na całej Żmujdzi a zalegającem pow. szawelski na kilka mil kw. Rzeki powiatu należą do systemu Niemna. Główne z nich: Jura w zachodniej części i Dubissa we wschodniej części powiatu. Po nich najważniejsze są: Mitwa (dopływ Niemna), Szeszuwa (dopływ Jury) z Anczą i Krożenta (dopływ Dubissy). Pod względem geognostycznym nieznaczna część powiatu należy do formacyi dewońskiej, przeważną zaś część zajmuje formacya trzeciorzędna. Około Kołtynian znajduje się wiele kamieni narzutowych. Glebę stanowi w części czarnoziem, niespotykany na większych przestrzeniach, za wyjątkiem okolic Rossień, gdzie ciągnie się na przestrzeni 8 w. od R. do folw. Blinstrubiszek. Glina idzie od Dubissy przez Girtakole do Rossień, skąd na płd.-zchd ciągnie się do Niemna. Na płn.-zchd od Rossień, po prawym brzegu Dubissy, około mczek Widukle, Niemokszty, Lidowiany, Kielmy, Kroże i dalej do rz. Wirwinty (w pow. szawelskim) glebę stanowi piasek z przymieszką czarnoziemu w większej lub mniejszej ilości

Przestrzeń od mka Niemokszty i Kroże w kierunku płn.-zach., t. j. w okolicach miasteczek Kołtyniany, Wornie, Ławków, Chwałojnie, Retowo, Wewirżany, Płungiany i Sałanty, do granicy pruskiej zajmuje również glina, na powierzchni której znajduje się nie wiele piaszczystych pagórków, w przeciwieństwie do okolicy pomiędzy Dubissą a Rossieniami, gęsto usianej takowemi. Zwierzchni pokład stanowi glina z przymieszką czarnoziemu, na pograniczu tylko Prus przeważa piasek. Podłoże stanowi albo piasek zmieszany ze zwirem albo też glina. Gdzie podłoże jest gliniaste, tam gleba urodzajna, gdzie zaś piaszczyste, tam licha, wydająca zaledwo do 4 ziarn. Piaski nie tworzą nigdzie większych przestrzeni, lecz znajdują się tylko miejscami około miasteczek: Grynkiszki, Szydłowo, Cytowiany, Widukle i Niemokszty. W ogóle grunta są żyzne, gdyż zboże nie tylko że wystarcza na miejscowe potrzeby ale stanowi jeszcze przedmiot handlu wywozowego. Średni urodzaj wynosi 5—8 ziarn. Z kopalin znajdują się ślady węgla brunatnego oraz w niektórych miejscowościach bursztyn w niewielkich kawałkach. Klimat umiarkowany lecz równie niestały jak innych powiatów żmujdzkich a to z powodu bliskości morza Baltyckiego. Mrozy dochodzą do —23° a ciepło do +26° R. w cieniu. Panujące wiatry są: zachodni i południowy, któremu prawie zawsze towarzyszy deszcz; wiatr wschodni panuje w styczniu i listopadzie. Rzeki zamarzają pod koniec listopada a puszczają w końcu marca. Ogólna przestrzeń powiatu zajmuje 5850 w. kw. al. 609,375 dzies. (podług innych danych 5689 w. kw.), w tej liczbie 11,354 dz. pod sadybami, 321,875 dz. gr. or., 86,146 dz. lasów (35,901 dz. lasów rządowych), 42,708 dz. zarośli, 78,750 łąk, 33,020 pastwisk, 12,500 błot, 15,416 nieużytków i dróg i 7604 dz. pod wodami. Podług danych z 1861 r. było w powiecie: 36,491 sztuk koni, 59,264 bydła rogatego, 31,433 owiec, 8,909 kóz i 30,446 świń. W 1877 r. było w powiecie (oprócz mta Rossień) 203,700 mk. (101,560 męż. i 102,140 kob.), w tej liczbie, 5389 prawosł., 516 rozkoln., 154,016 katol., 13,184 ewang. i 30,575 żyd.; podług stanów: 171 stanu duchownego, 9878 szlachty, 131 obywateli hon. i kupców, 40,586 mieszczan, 142,101 włościan, 7684 stanu wojskowego, 3149 cudzoziemców. W tymże roku zawarto 1585 związków małżeńskich, urodziło się 8203 dzieci (265 nieprawych), zmarło 4930 osób, przyrost zatem ludności wynosił 3273 dusz. W 1860 r. było w powiecie tylko 125,615 mk., w tej liczbie 101 Białorusinów, 76 Małorusów, 158 Wielkorossyan, 1812 Polaków, 3110 Litwinów (50 prawosł.) i 112,358 Żmujdzinów (44 prawosł.). Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na 5 okręgów policyjnych (stanów): Kroże, Szydłowo, Jurborg, Szyłele i Retowo; 5 rewirów sądów pokoju: Rossienie, Jurborg, Kielmy, Taurogi i Pojurze; 4 rewiry inkwirentów sądowych: Rossienie, Kroże, Taurogi i Nowemiasto; 5 okręgów zarządu akcyznego: Rossienie, Cytowiany, Taurogi, Kielmy i Nowemiasto; 2 okręgi pok. do spraw włościańskich i w końcu 5 okręgów konskrypcyjnych. Ludność wiejska podzieloną jest na 20 gmin: kołtyniańska, kielneńska, mańkuńska, szydłowska, kroska, rossieńska, erżwiłkowska, skawdwilska, jurborska, szymkajska (w 1 okr. pok.), andrzejewska, botocka, wewirżańska, konstantynowska, sartynicka, szwekszniańska, łabordzewska, pojurska, nowomiejska i taurogowska (w 2 okr. pok.). Gminy te dzielą się na 99 okręgów wiejskich (starostw) i obejmują 1832 wsi, zaścianków i t. p. Spis urzędowy z 1886 r. podaje 2612 wszystkich miejscowości zamieszkałych w pow. rossieńskim. Przyczyną tak znacznej różnicy w cyfrach stanowi zamieszczenie miesteczek, folwarków, dworów i dóbr, należących do właścicieli większych posiadłości a niezaliczonych do gmin włościańskich. Do 1864 r. powiat dzielił się na parafie, których obejmował 32 całych i 5 w części. Do 1 okr. pol. (Kroże) należały parafie: kroska, kielmeńska, niemokszty ńska, kołtyniańska i poszylska; do 2 okr. pol. (Szydłowo): szydłowska, cytowiańska, lidowiańska, lalska, widuklewska, rossieńska, girtakolska, część betygolskiej i ejragolskiej; do 3 okr. pol. (Jurborg): jurborska, gawrańska, taurogowska, erżwiłkowska, botocka, pogromoncka i część skirstymońskiej; do 4 okr. pol. (Szyłele): szylelska, stulgiewska, odachowska, skaudwilska, żwingowska, girdyska, nowomiejska i wojnucka; wreszcie do 5 okr. pol. (Retowo): retowska, wewirżańska, andrzejowska, szwekszniańska, teneńska, chwejdańska, oraz części gorzdowskiej i ławkowskiej. Pod względem historycznym dzisiejszy powiat rossieński obejmuje siedem powiatów byłego ks. żmujdzkiego, t. j. rossieński, widuklewski, kroski, retowski, pojurski, korszewski i szawdowski oraz część ejragolskiego i tendziagolskiego. Powiat czyli włość rossieńska była licznie zamieszkałą przez szlachtę; podług bowiem popisu z 1528 r. włość ta stawiła 205 koni zbrojnych. W powiecie znajdowało się 5 szkół ludowych i 19 wiejskich, do których w 1872 r. uczęszczało w ogóle 1083 dzieci (1052 chłopców i 31 dziewcząt). Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo. Przemysł fabryczny mało rozwinięty. Znajduje się tu: 10 gorzelni, 15 browarów piwnych, 2 miodosytnie i 10 dy-

stylarni; dawniej była cukrownia, założona przez Adolfa Przeciszewskiego we wsi Powerpiany, która jednak po kilkoletniej egzystencyi, dla braku materyału surowego, upadła. Również nie utrzymała się założona przez tegoż w dobrach Kroże fabryka płótna. Komory pograniczne celne znajdują się w Jurborgu i Taurogach 1-szej klasy a w Nowem Mieście 3-ciej klassy, rogatki zaś pograniczne handlowe są: Sartyniki, Degucie, Wowery i Ojsiany. Z jarmarków znaczniejsze: w Szydłowie tygodniowy d. 8 września, w Szyłelach, Krożach, Bolsiach i Rossieniach. Pod względem kościelnym znajdują się w powiecie: 3 parafie prawosławne (rossieńska z 828 wiernymi, taurogowska z 1687 wiernymi i cytowiańska z 320 wiernymi), jedna par. ewang.-augsburska (w Taurogach z 12,604 wiernymi), 1 par. ewang.-reform. (w Kielmach z 192 wiernymi) i 34 parafii katolickich, należących do 4 dekanatów: botockiego, retowskiego, szydłowskiego i wielońskiego. Do dekanatu botockiego należy 12 parafii: Girdyszki, Kołtyniany, Szyłele, Poszyle, Stulgie, Niemokszty, Odachów, Skawdwile, Botoki, Pogromoncie, Gawry, Taurogi; do dek. retowskiego 10 par.: Retów, Chwejdany, Szwekszne, Nowe Miasto, Żwingie, Andrzejowo, Żygajcie, Wewirżany, Tenenie i Wojnuta; do szydłowskiego 8 par.: Szydłów, Cytowiany, Kielmy, Kroże, Widukle, Lale, Lidowiany i Erżwiłek; wreszcie do dek. wielońskiego należy 4 par.: Rossienie, Jurburg, Skirstymoń i Girtakol. Pod względem komunikacyjnym przecina powiat rossieński z płn.-wschodu na płd.-zachód trakt bity z Petersburga do Prus, od Szawel przez Kielmy, Skaudwile i Taurogi, długi w powiecie na 84 w., ze stacyami: Miłowidów (przedtem Grymza), Carycyn (przedtem Rombortyszki), Nieskuczna (przedtem Puże) i Taurogi. Od Taurog wzdłuż granicy pruskiej idzie droga pocztowa do Jurborga, długa 42 w., ze stacyą Ejcze (o $22^1/_2$ w. od Jurborga a $19^1/_2$ od Taurog), która w dalszym ciągu dochodzi do Rossień na stacyą Bardzie, długa 50 w. Dalej od Kowna przez Ejragołę, Rossienie, Widukle i Niemokszty prowadzi droga do traktu bitego taurogowskiego, przerżnąwszy który pod karczmą Kryżborg, idzie dalej przez Kołtyniany i Wornie do Telsz. Długa w powiecie na 70 w., ma stacye: Ejragoła, Rossienie, Niemokszty i Kołtyniany. W końcu z Taurog prowadzi trakt do Połągi, ze stacyami Sartyniki, Nowe Miasto i Szwekszne, w kierunku na Gorzdy i Kretyngę (w pow. telszewskim), długi w powiecie około 50 w. Drogi komunikacyjne prowadzą z Rossień przez Szydłów, Cytowiany do Szawel; z Kołtynian przez Ławków, Retów, Płungiany, Kretyngę do Połągi; z Retowa do Gorzd; z Rossień na Ejragołę do Kiejdan i do Kowna. Główne trakty handlowe są: t. z. ryski z Rossień przez Szydłów, Cytowiany na Szawle do Mitawy; trakt pruski z Rossień do Jurborga i trakt bity taurogowski, łączący Taurogi z Mitawą i Rygą. Herb powiatu przedstawia tarczę rozdzieloną na dwie połowy; w górnej części mieszczący herb gubernii, t. j. pomnik w kształcie piramidy, w dolnej zaś dwa rogi obfitości na krzyż złożone. Marszałkami szlachty pow. rossieńskiego byli: Micewicz Ignacy (1798—99), Białłozor Wincenty h. Wieniawa (1805—7), Przeciszewski Ignacy h. Grzymała (1809—11), Micewicz Antoni, Przeciszewski Adam h. Grzymała (1817), Iwanowicz Michał (1820), Billewicz Józef h. Mogiła, Zaleski Wincenty h. Lubicz (1822), Przeciszewski Antoni (1825), Staniewicz Ezechiel h. Leliwa, Billewicz Kacper, Puzyrewski Stefan, hr. Plater Jerzy, Burzyński Antoni, Przeciszewski Adolf, ks. Ogiński Ireneusz, Janczewski Cypryan h. Lubicz (1850), Buszyński Ignacy, Przeciszewski Hieronim, hr. Plater Adam, Przeciszewski Adolf, Draszkowski Jan (naznaczony w 1867 r. przez rząd). Opis powiatu rossieńskiego wydał Ign. Buszyński (Wilno, 1874). *J. Krz.*

Rossnitz, wś, pow. rozborski, par. ewang. Mittel-Zibelle. Do 1815 r. należała do saskich Łużyc. W 1842 r. 30 dm., 149 mk. (1 kat.).

Rossogen, ob. *Rozogi.*

Rossokolnie, wś, pow. trocki, par. Sumiliszki, w 1850 r. 80 dz. rozległa, należała do Turowiczów, Rossochackich, Truchnowskich.

Rossolne, uroczysko, pow. homelski; cegielnia należąca do włościan wsi Rudni.

Rossoły, zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Szumsk, okr. wiejski i dobra (Naborowskich) Drewianiki, o 12 w. od gminy a 39 w. od Wilna, ma 2 dm., 21 mk. kat. (w 1864 r. 3 dusze rewiz.).

Rossossen, wybud. przy wsi Dąbrówce, na prus. Litwie, pow. darkiejmski, st. p. Launingken, 2 dm., 72 mk.

Rossosz 1.) wieś, pow. nowo-miński, gm. i par. Cegłów. Nie pomieszczona w ostatnim spisie urzędowym. W 1827 r. było 7 dm., 64 mk. 2.) **R.,** wieś i fol., pow. grójecki, gm. Czersk, par. Sobików, odl. 16 w. od Grójca, ma 67 mk. W 1827 r. było 8 dm., 54 mk. Folw. R. w 1885 r. rozl. mr. 909: gr. or. i ogr. mr. 728, łąk mr. 36, past. mr. 94, lasu mr. 27, nieuż. mr. 27; bud. mur. 2, z drzewa 8; płodozmian 7 i 9-polowy. Wieś R. ma 47 mr. 3.) **R.,** kol., pow. wieluński, gm. Naramnice, par. Lututów, odl. od Wielunia 12 w., ma 21 dm., 180 mk. W 1827 r. 6 dm., 23 mk. 4.) **R.,** wś, folw. i dobra, pow. garwoliński, gm. i par. Ryki, odl. 40 w. od Garwolina, posiada st. dr. żel. nadwiślańskiej (Leopoldów),

stacyę pocztową, dwa młyny wodne, fabrykę kafli, pokłady glinki, 58 dm., 497 mk. W 1827 r. było 82 dm., 455 mk. W 1885 r. folw. R. z nomenkl. Żelazna rozl. mr. 1127: gr. or. i ogr. mr. 457, łąk mr. 51, past. mr. 26, lasu mr. 490, odpadki mr. 9, nieuż. mr. 94; bud. mur. 1, z drzewa 21; płodozmian 8-polowy, las nieurządzony. Wieś R. os. 58, z gruntem mr. 865; wś Grabów Rykski os. 22, z gr. mr. 396; wś Kruków os. 6, z gr. mr. 116. W 1569 wieś R., należąca do starostwa stężyckiego, miała 23½ łan., 20 zagrodników (Pawiński, Małop., 339). W 1664 r. R., wieś królewska w pow. stężyckim, miała 24 dm., 102 mk.; należała do sstwa Ryki. 5.) **R.**, wś włośc., pow. siedlecki, gmina i par. Żeliszew, ma 19 dm., 312 mk., 578 mr. W 1827 r. było 18 dm., 154 mk. 6.) **R.** al. *Rossosze*, os. miejska, dawniej mko, przy źródłach rzki Zielonej (dopływ Krzny), pow. bialski, gm. i par. wsch. obrz. Rossosz, odl. 21 w. na połud. od Biały. Posiada cerkiew parafialną, kaplicę katol. na cmentarzu, szkołę początkową, urząd gminny, 235 dm., 1903 mk., 361 osad i 8998 mr. ziemi należącej do osady. W 1827 r. było 176 dm., 1092 mk. R. zostawała w XVI w. w ręku Dębickich, którzy założyli tu parafią, wznieśli kościół (1599 r. Kacper Dębicki z żoną Maryą Kopciówną fundują mansyonarzy) i zapewne współcześnie uzyskali przywilej miejski dla osady. W 1624 r. Stanisław Koniecpolski, hetman, odstępuje dobra R. Mikołajowi Firlejowi, kaszt. wojnickiemu. Miasto miało wtedy 242 dm. na części dziedzica, kilkanaście na kościelnych placach, 3 młyny, 13 palących gorzałkę i 2 warzących piwo. Po spaleniu i rabunku przez Lisowczyków w 1640 r. Zbigniew Firlej ponowił dawne przywileje miasta w 1645 r. Z kolei przechodziły dobra z miastem do Rysińskich, Potockich, Ossolińskich. Około 1862 r. posiadał miasto i dobra Jan Skibiczewski. Kościół katol. p. w. św. Stanisława bisk. zniszczony przez pożar około 1861 r. Nabożeństwo odprawiane było potem w kaplicy cmentarnej. W 1861 r. parafia R. obejmowała 1009 rzym.-kat., 4630 gr.-kat. i 270 izrael. R. gm. obejmuje tylko samą osadę R., graniczy z os. Łomazy, ma 1896 mk., 9750 mr. Sąd gm. okr. II w os. Łomazy (o 6 w.), st. poczt. i dr. żel. w Biały (o 20½ w.). 7.) **R.**, pow. ostrowski, ob. *Brzezienko R.* 8.) **R.**, wś włośc., pow. ostrołęcki, gm. Czerwin, par. Wąsewo. W 1827 r. wś prywat., par. Goworowo, 12 dm., 111 mk. 9.) **R.**, wś włośc. nad rz. Rozogą, pow. ostrołęcki, gm. Nasiadki, par. Kadzidło. W 1827 r. wś rząd., 9 dm., 60 mk. *Br. Ch.*

Rossosza, w XVI w. *Rossoscha*, wś i folw. nad rz. Grabią, pow. łaski, gm. Pruszków, par. Marzenin, odl. 6 w. od Łasku, ma 11 dm., 70 mk. W 1827 r. było 8 dm., 21 mk. Folw. R. al. Wólka Marzeńska, z nomenkl. Morzanna, rozl. mr. 517: gr. or. i ogr. mr. 262, łąk mr. 94, past. mr. 21, lasu mr. 94, w odpadkach mr. 4, nieuż. mr. 42; bud. mur. 9, z drzewa 13, młyn amerykański, las nieurządzony. Wieś R. os. 17, z gr. mr. 75; wś Wola Marzeńska os. 10, z gr. mr. 32. W XVI w. wś daje dziesięcinę kapitule gnieźnieńskiej a plebanowi w Marzeninie tylko kolędę (Łaski, L. B., I, 483). W 1552 r. miała 5 osad i 3 łany wspólnie z Wolą Dziekczową (Pawiński, Wielkp., II, 242). *Br. Ch.*

Rossoszka 1.) wś włośc., pow. grójecki, gm. Czersk, pąr. Sobików, ma 229 mk., 157 mr. W 1827 r. było 12 dm., 82 mk. 2.) **R.**, os. włośc., pow. łowicki, gm. Dąbkowice, ma 2 dm., 59 mr. włośc.

Rossoszyca, wieś i folw., pow. sieradzki, gm. Dzierżązna Rządowa, par. Rossoszyca, odl. od Sieradza w. 14, posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową ogólną. Wieś ma 34 dm., 295 mk., folw. 5 dm., 105 mk., 421 mr. (325 mr. roli). R. *Poduchowna*, os. włośc. W 1827 r. było 29 dm., 187 mk. W 1579 r. własność Jakuba Roszowskiego, Stanisława Wysockiego, Doroty Sierakowskiej, miała 7 łan, 8 zagr., 3 kom., 2 rzemieśl. (Pawiński, Wielkp., I, 127). Kościół parafialny p. w. św. Wawrzyńca istniał tu już w 1416 r. Wieś zamieszkana była jeszcze na początku XVI w. przez drobną szlachtę. Do proboszcza należały trzy łany w trzech różnych polach. W 1770 r. Bogumił Pstrokoński, chorąży piotrkowski, dziedzic R., wystawił nowy kościół drewniany, który spłonął w 1781 r. W 1783 r. wdowa po Pstrokońskim Maksyma ze Szembeków wystawiła nowy kościół z drzewa na fundamencie kamiennym. Z powodu szczupłych dochodów parafia bywała administrowana przez jednego z sąsiednich plebanów. W 1880 r. było w parafii tylko 494 dusz, gdy dziś posiada 2,000. Obecnie kościół odnowiony starannie. Na cmentarzu stoi kaplica fundacyi Ign. Pstrokońskiego. R. par., dek. sieradzki, 2140 dusz. *Br. Ch.*

Rossthal, dobra, pow. wystrucki, st. p. Georgenburg, 2 dm., 28 mk., 111 ha.

Rosswald, ob. *Rudolczyce.*

Rossy al. *Rossy*, wś, pow. łukowski, gm. Prawda, par. Stoczek, ma 13 dm., 102 mk., 490 mr. ziemi. W 1827 r. wieś rząd., 12 dm., 83 mk.

Rossya, ruskie *Ruś*, *Rossija*, *Rossijskaja imperija*, łac. *Russia*, cesarstwo, największe państwo na kuli ziemskiej, obejmuje w swych granicach wschodnią połowę Europy oraz północną i w części środkową Azyą; rozciąga się od 34°40′ płn. szer. (na granicy Afganistanu,

która zresztą nie jest dokładnie oznaczoną) do 78°26′ płn. szer. (przylądek półn.-wschodni Czeluskin w Azyi) i od 35°10′ wsch. dług. od Ferro (przy wejściu Warty do królestwa polskiego około mta Pyzdr) do 207°56′ wsch. dług. (przylądek wschodni w Azyi). Podług najnowszych obliczeń rozległość R. wynosi 22,397,460 klm. kw., z czego na R. europejską z królestwem polskiem i Finlandyą przypada 5,389,628 klm. kw., na namiestnictwo kaukazkie 472,666 klm. kw., na kraj zakaspijski 522,500 klm. kw., na Syberyą 12,495,110 klm. kw. i na Azyą środkową 3,011,140 klm. kw. Wpodane liczby nie wchodzi powierzchnia m. Kaspijskiego (439,418 klm. kw.) i m. Aralskiego (66,998 klm. kw.).

Granice. Od północy graniczy R. z m. Lodowatem północnem; od wschodu z oceanem Wielkim albo Spokojnym; od południa dotyka części tegoż oceanu, dalej graniczy z Koreą, Chinami, Karateginem, Bucharyą, Afganistanem, Persyą, Armenią Turecką, m. Czarnem i Rumunią; od zachodu z Rumunią, Bukowiną, Galicyą, Prusami, m. Baltyckiem, Szwecyą i Norwegią. Największa długość R. europejskiej wynosi od fjordu Warangera na pograniczu z Norwegią do południowego wybrzeża Krymu 3000 klm., największa szerokość zaś od Kalisza do Złotoustja w Uralu 2850 klm. Największa długość całej R. od fjordu Warangera do Astary wynosi 3930 zaś do gór Thian-Szan na pograniczu chińskiem 4280 klm., największa szerokość zaś od Kalisza przez Moskwę do Petropawłowska w Kamczatce 15,285 klm. Mimo tak wielkiej rozległości ($^1/_{24}$ część całej kuli ziemskiej a zaś $^1/_7$ część lądu stałego) terytoryum R. przedstawia jednolitą masę, nigdzie niepoprzerywaną przez obce posiadłości. Przewaga granic morskich nad lądowemi (prawie $2^1/_4$ do 1) przedstawiałaby wielkie korzyści dla Rossyi, gdyby nie stosunki klimatyczne, nie dozwalające spożytkować całej prawie północnej granicy i ograniczające używalność tylko na m. Baltyckie, Czarne i części oceanu Wielkiego. Znaczenie granic morskich nieznacznie jest tylko podniesione przez przyległe wyspy, z których zasługują na wzmiankę wyspy Alandzkie, Oezel i Dago na m. Baltyckim i Sachalin na oceanie Wielkim. Wyspy leżące na m. Lodowatem, jak Kałgujew, Nowaja Ziemla, Nowa Syberya i inne, jako niezaludnione i nie zdatne do uprawy, nie przedstawiają żadnych korzyści, podobnie jak przyległe im części lądu stałego.

Położenie i ukształtowanie poziome. Nizina Rossyjska albo Wschodnio-europejska rozciąga się od morza Lodowatego na północy do stóp Kaukazu i brzegów morza Czarnego na południe, oraz od Uralu na wschodzie do wyżyny Finlandzkiej, morza Baltyckiego i wschodnich stoków Karpat na wschodzie. Między Baltykiem a Karpatami granica jest niepewną i tu nizina Wschodnio-europejska zlewa się za pomocą niziny Polskiej z niziną Niemiecką. Karpaty nie dochodzą do m. Czarnego i tutaj znów nizina Wschodnio-europejska zlewa się z niziną Wołoską za pomocą bramy Karpacko-Czarnomorskiej al. Dunajskiej. Wybrzeża oceanu Lodowatego są dość rozczłonkowane, wrzyna się tutaj w ląd morze Białe i zatoka Czeska, tworzące dwa półwyspy: Koła i Kanin. Ocean Lodowaty z samej natury jest niedogodny do żeglugi, jednakże przez długi czas, gdy Rossya była odciętą od innych dogodniejszych mórz, stanowił on jedyną drogę zamorską kontynentalnej Rossyi, szczególniejsze znaczenie miało tu m. Białe, wdzierające się głęboko na południe i przerywające pas bezpłodnych tundr. Wybrzeża m. Baltyckiego są urozmaicone przez zatoki: Botnicką, Fińską i Rygską, tworzące dość niewyraźne półwyspy: Finlandyi, Estonii i Kurlandyi. Morze Baltyckie łączyło się niegdyś przez dzisiejsze jeziora Ładogę i Onegę z m. Białem. Jest ono ze wszystkich czterech mórz najważniejszem dla Rosyi. Ale i ono ma wiele niedogodności: posiada wiele mielizn i skał podwodnych; wyjście na ocean pozostaje w obcem ręku; woda jego jest bardzo mało słoną, przez co okręty zanurzają się zbyt głęboko i prędko ulegają gniciu; przytem, wskutek małej słoności, woda Baltyku łatwo zamarza, tak że czasem całe morze a najczęściej zatoka Botnicka pokrywa się lodem. Wybrzeża m. Czarnego są jednostajne i tylko za pośrednictwem bardzo płytkiego m. Azowskiego, m. Czarne wdziera się nieco głębiej w ląd ku północo-wschodowi, tworząc półwysep Krymski al. Taurycki, który zbliżając się do przeciwległego półwyspu Tamań, oddziela prawie zupełnie m. Azowskie od Czarnego (z wyjątkiem wązkiej cieśniny Kierczeńskiej). Wybrzeża m. Azowskiego, podobnie jak i Czarnego posiadają tylko wogóle półwyspowe smugi, zwane kosami. Wysp niema prawie całkiem. Pomimo tak słabego rozwoju brzegów, m. Czarne, jako stanowiące dalszy ciąg m. Śródziemnego, miało już w starożytności ważne znaczenie handlowe. Niedogodnością tego morza dla Rossyi jest to, że wyjście z niego znajduje się w obcych rękach. Wybrzeża m. Kaspijskiego są również jednostajne a przytem pustynne. Część wybrzeża od ujścia Kamy do ujścia Uralu przedstawia tylko bardzo drobne, wąskie ale liczne smugi piaszczyste, wchodzące w wodę (bugri). Tylko wschodnie wybrzeże posiada znaczniejsze rozgałęzienie, mianowicie zatoki Miortwyj Kułtuk i Kara-Bogaz, obejmujące półwysep Man-

giszlak. Morze Kaspijskie, mimo swych niedogodności, ma jednak pewne znaczenie dla Rossyi: ułatwia stosunki handlowe i wojenne z Turanem, północną Persyą i krajem Zakaukazkim; miałoby zaś jeszcze ważniejsze znaczenie, gdyby zdołano odnowić dawne łożysko Amu-Daryi, którem rzeka ta wpadała do m. Kaspijskiego, oraz połączyć kanałem m. Kaspijskie z Czarnem wzdłuż północnych stóp Kaukazu.

Granice lądowe niziny Rossyjskiej po większej części też są niedogodne. Wschodnią i południową granicę stanowią góry (Uralskie i Kaukazkie), a choć Ural w pobliżu m. Kaspijskiego znacznie się obniża i nie przedstawia orograficznej zapory, to jednak pustynność tych okolic utrudnia komunikacyą. Dogodniejsze dla komunikacyi jest obniżenie środkowego Uralu, gdzie prócz tego rzeki systematu Wołgi (Kama) zbliżają się do rzek systematu Obi (Tobol); tędy to oddawna odbywały się stosunki wojenne i handlowe z Syberyą. Zachodnia granica jest po części niedogodna (Karpaty, mroźny i pustynny przesmyk Skandynawski), po części dogodna i najważniejsza ze wszystkich granic lądowych pod względem wojennym i handlowym (brama Nadwiślańska między Karpatami a Baltykiem i brama Czarnomorska między Karpatami a m. Czarnem).

Ukształtowanie poziome R. przedstawia wielką rozmaitość, począwszy od wydłużonego grzbietu gór Uralskich, wyniosłego Kaukazu, skał granitowych Finlandyi, aż do najniższych nizin na kuli ziemskiej, które, jak nizina uralsko-kaspijska, nieznacznie są wzniesione nad poziom morza a częstokroć leżą niżej od niego. Nizina Rossyjska al. Sarmacka jest to kraina złożona z poziomo prawie ułożonych warstw różnych formacyj, od nastarszych do najmłodszych. Najstarsze formacye, granity i gnejsy, leżą głęboko ukryte i tylko w południowo-zachodniej części niziny występują na jaw w łożyskach Dniestru, Bohu i Dniepru, tworząc porogi. Starsze formacye pierwszorzędne (sylur, dewon) zjawiają się na skrajach, mianowicie u stóp Uralu, wzdłuż południowych wybrzeży zatoki Fińskiej i jeziora Ładogi, oraz na południo-zachodzie w dolinach rzek, głównie systematu Dniestru. Formacya węglowa występuje wąskim pasem wzdłuż Uralu, oraz w środkowej części niziny około Moskwy. Formacya permska zajmuje znaczne obszary na wschodzie niziny do Uralu. Tryjas i jura rozwinięte nieznacznie. Formacye kredowa i trzeciorzędowa zajmują zachodnią i południową część niziny. Ponad temi wszystkiemi formacyami w północnej i środkowej części niziny leżą utwory lodowcowe skandynawskie (wyjąwszy część wschodnią, w pobliżu Uralu, dokąd lodowce skandynawskie nie sięgały). Na południe od utworów czysto lodowcowych leży wietrzany loess. Na południe wreszcie od niego leży nadmorski pas z najmłodszych trzeciorzędowych osadów, powstałych po cofnięciu się ku południowi obszerniejszych niegdyś i połączonych ze sobą mórz Kaspijskiego i Czarnego. Osady te zostały po części pokryte wietrzanym utworem, t. j. lotnym piaskiem.

Taki gieologiczny charakter niziny Rossyjskiej odbija się w jednostajności *ukształtowania pionowego*. Niejakie urozmaicenie, i to głównie na głębokich dolinach rzek, przedstawiają dwa, dość poprzerywane pasma wyżynowe (około 200 mt. wysokości, rzadko wznoszące się ponad 300 mt.), biegnące przez niziny od wschodu na zachód, od północnego Uralu ku Baltykowi i od południowego Uralu ku Karpatom. Pierwsze z tych pasm nosi ogólne miano pasma Uralsko-Baltyckiego i znajduje przedłużenie w Pojezierza Pruskim i Pomorskim i t. d.; drugie, zwane Uralsko-Karpackiem, przedłuża się w wyżynie Polskiej. Oba te pasma łączą się z sobą w dziale wodnym między systematami Dniepru i Wołgi. To szerokie, wyżynowe połączenie, zajmujące środek niziny Rossyjskiej, nosi nazwę wyżyny Centralnej.

Pasmo Uralsko-Baltyckie, obfite w jeziora, źródła słone i lasy, składa się z trzech części: na wschodzie ciągnie się wyżyna Szemachowska al. Uwały, jako dział wodny między systematem Wołgi z jednej, a Dźwiny Północnej i Peczory z drugiej strony. Dalej na zachód wznosi się w okolicach jeziora Ilmen wyżyna Waldajska, wznosząca się najwyżej pomiędzy rz. Łowatią a Mstą w górze Popowej do 350 mt.; wyżyna ta na południu zrasta się z wyżyną Centralną i stanowi razem z nią rozległy, z północy na południe ciągnący się obszar. Jeszcze dalej na zachód, za zagłębieniem jeziora Pejpus i uchodzącej do niego rz. Wielikiej, ciągnie się wyżyna Nadbałtycka, nosząca charakter jeziorny, podobnie jak sąsiednie Pojezierze pruskie, i przedstawiająca, zwłaszcza w dolinach rzek, bardzo malownicze krajobrazy (Liwońska Szwajcarya między Dźwiną a Aa, góry Ponarskie pod Wilnem i t. d.). Południowa gałęź tej wyżyny ciągnie się po lewej stronie Niemna, jako dział wodny między tą rzeką a Prypecią.

Pasmo Uralsko-Karpackie, bezleśne, stepowe, ale pokryte urodzajnym loessem, zamienionym na powierzchni w czarnoziem, składa się z następujących części: Obszczyj Syrt, będący właściwie rozgałęzieniem Uralu, który między rz. Irgizem i Erusłanem oraz przy ujściu Samary przypiera do Wołgi. Góry Nadwołgskie (do 350 mt.), stanowiące prawy,

wysoki brzeg Wołgi, rozgałęziają się na północ do ujścia Oki, a na południe, za zwężeniem między Wołgą a Donem, rozszerzają się w kształcie trójkątnej wyżyny, której wschodnia krawędź, biegnąca wzdłuż rz. Sarpy, wraz z południową krawędzią Obszczego Syrtu stanowi strome wybrzeże dawnego m. Kaspijskiego. Dalej, na systemacie Donu, ciągnie się wyżyna Dońska, która na północy zlewa się z wyżyną Centralną a najwyższe wyniosłości posiada na południu Dońca (Donieckij Kriaż), bogaty w węgiel kamienny. W dolinach Donu i Dońca tworzy ona strome ściany kredowe, spadające ku rzekom. Wyżyna Ukrainy i Podola w dolinach Dniepru, Bohu i Dniestru przedstawia skały granitowe; w zachodniej części powierzchnia tej wyżyny urozmaiconą jest odnogami Karpat. W północnej części, na dziale wodnym między dorzeczem Prypeci od północy a Dniestru i Bohu na południu, wyżyna ta jest najwyższą i w tak zw. górach Awratyńskich, stanowiących dalszy ciąg Woroniaków i Gołogór, sięga do 330 mt.

Powyższe dwa pasma wyżynowe dzielą nizinę Rossyjską na trzy pasma nizinowe, pasmo północne, które dzieli się na wązkie i małe nadbaltyckie i obszerniejsze nad oceanem Lodowatem i m. Białem. Pasmo środkowe dzieli się przez wyżynę Centralną na dwie błotniste kotliny: Polesie na zachodzie i kotliny Średniej Wołgi na wschodzie. Pasmo południowe nakoniec albo stepowa nizina Ponto-Kaspijska, dzieli się też na dwie części, zachodnią, żyźniejszą Czarnomorską (Pontyjską) i wschodnią, bardziej pustynną Kaspijską.

Na krańcach niziny Rossyjskiej wnoszą się góry Uralskie, Kaukazkie, Karpackie (ob. Karpaty i Polska) i Finlandzkie.

Góry Uralskie, rozgraniczające Europę od Azyi, przedstawiają szerokie pasmo, idące od m. Aralskiego aż pod ocean Północy, długie około 2000 w. Dzielą się one na trzy części: Ural południowy, średni al. kruszcowy (rudny) i północny, wogulski al. pusty. Ural południowy rozpoczyna się właściwie między m. Kaspijskiem i Aralskiem, na przesmyku Turkmeńskim, na północ dawnego łożyska Amu-Daryi i stepowej wyżyny Ust-Urt (około 200 mt.). Od wyżyny tej ciągnie się na północ, do zwrotu rz. Ural na zachód, niewiele od niej wyższy łańcuch wzgórzy pod nazwą gór Mugodżarskich. Na północ od zwrotu rz. Uralu systemat rozgałęzia się na trzy równoległe łańcuchy: wschodni, środkowy i zachodni. Pierwszy od drugiego jest oddzielony doliną górnego Uralu, a drugi od trzeciego doliną górnej Białej (dopływ Kamy). Ten ostatni, zwany górami Urengajskiemi, jest najwyższy (szczyt Iremel u źródeł Białej ma przeszło 1500 mt.). Płaskie odgałęzienie jego ku Wołdze nosi nazwę Obszczego Syrtu. Trzy te łańcuchy zbiegają się z sobą pod 55° płn. szer. u źródeł Ufy, dopł. Białej. Ural południowy w stepach środkowo-azyatyckich jest zupełnie bezleśny, natomiast pokryty bujnemi pastwiskami, w miarę zbliżania się ku północy pokryty jest wielkiemi lasami liściastemi. Na północ od źródeł Ufy aż do źródeł Peczory (61° płn. szer.) ciągnie się Ural średni, a z powodu bogactw mineralnych zwany Kruszcowym (Rudnym). W południowej części ulega on znacznemu zniżeniu i spłaszczeniu (kolej żelazna z Permu do Ekaterynburga, przekraczająca tutaj Ural, wznosi się tylko do 350 mt.), dalej jednak na północ około 65° góry znowu się wznoszą, tak że niektóre szczyty, jak Kondżakowski i Denežkin mają przeszło po 1600°. Jest on w tej części pokryty gęstym lasem, od strony europejskiej liściastym, od azyatyckiej iglastym. Na północ od źródeł Peczory Ural przyjmuje nazwę północnego i przedstawia gęsto za sobą idące grupy wysokich szczytów (Toell Pos do 1700 mt.), sterczących z tundry. Główny grzbiet Uralu nie dochodzi do samego wybrzeża zatoki Karskiej, ale za pomocą bocznej północno-zachodniej gałęzi Pae Choj ciągnie się za rz. Karę do cieśniny Wajgackiej, a po za tą cieśniną występuje w górach Wajgaczu i Nowej Ziemli. Na granicy między Uralem średnim a północnym, w okolicach źródeł Peczory, wybiega na zachód pasmo wyżynowe, zwane Uwały albo wyżyną Szemachowską, prócz tego na północo-zachód niewysokie pasmo wzgórzy Timańskich. Ural jakkolwiek niezbyt wysoki, nosi jednak dość wybitne cechy linii granicznej między dwoma częściami świata. Mianowicie pod względem klimatycznym stanowi on pewną zaporę z jednej strony dla zimnych wiatrów północno-wschodnich, z drugiej dla ciepłych i wilgotnych południowo-zachodnich; dlatego klimat po stronie zachodniej Uralu jest cieplejszy niż po wschodniej. Pod względem flory i fauny Ural posiada również graniczne znaczenie, stanowi on mianowicie wschodnią granicę dębu, lipy i drzew owocowych.

Góry Kaukaskie pokrywają większą część kraju między morzem Czarnem a Kaspijskiem i ciągną się z północo-zachodu na południo-wschód długiem na 150 mil pasmem od półwyspu Tamań między m. Czarnem a Azowskiem, do półwyspu Apszeron, wrzynającego się w m. Kaspijskie. Z północy ograniczają je doliny Tereku i Kubania, z południa doliny Kury i Rionu; między temi ostatniemi Kaukaz łączy się z wyżyną Armenii za pomocą gór Imeretyńskich. Kaukaz stanowi niedostępną skalistą ścianę (szczyty: Elbrus 5600 mt., Kazbek 5000 mt.), dzielącą Europę od

Azyi i sięgającą ponad granicę wiecznych śniegów, która na południowym wilgotniejszym stoku leży niżej, aniżeli na północnym. W ścianie tej znajdują się tylko bardzo nieliczne przejścia; najważniejsze z nich są dwa: jedno wzdłuż wybrzeży morza Kaspijskiego, t. z. droga Derbencka, około starożytnej fortecy Derbentu; drugie przez środek łańcucha, sztucznie z wielkim trudem zbudowane, t. z. droga Wojenno-Gruzińska, prowadząca z doliny Tereku koło fortecy Władykaukazu do doliny Kury. Góry Kaukazkie obfitują w źródła mineralne (na północnym stoku) i źródła nafty, szczególniej na dwóch krańcach gór: na półwyspach Tamań i Apszeron.

Góry a właściwie wyżyna Finlandzka zajmuje obszar między oceanem Lodowatym a m. Bałtyckiem (zatoką Botnicką i Fińską), od przesmyku skandynawskiego do jeziornego zagłębienia, ciągnącego się od zatoki Fińskiej do m. Białego i stanowiącego dawniej połączenie Bałtyku z m. Białem. Jestto dalszy ciąg wyżyny Skandynawskiej, złożony jak ona z nagich granitów i gnejsów, ale znacznie niższy, w najwyższej bowiem części, na dziale wodnym między m. Bałtyckiem a oceanem Lodowatym, wyżyna ta wznosi się około 600 mt. i to tylko na północy, w pobliżu przesmyku Skandynawskiego, w górach Manselke, zresztą dosięga zaledwie połowy tej wysokości. Wyżyna Finlandzka usiana jest olbrzymiemi głazami eratycznemi oraz pokrajana wąskiemi i długiemi dolinami, biegnącemi z północo-zachodu na południo-wschód, zupełnie równolegle względem siebie. Doliny te napełnione są licznemi jeziorami, które łączą się z sobą wodospadami. Wpoprzek tych dolin ciągną się długie wały, zwane asar, będące końcowemi morenami dawnych lodowców. Wały te ułatwiają komunikacyą w tym bezdrożnym kraju.

Wody. Większa część rzek niziny Rossyjskiej wypływa albo z samej wyżyny Wałdajskiej, stanowiącej ważny hydrograficzny węzeł wschodniej Europy (Wołga, Dniepr, Dźwina, Łowat', Newa), albo w jej pobliżu (Dźwina północna, Don, Niemen); są to rzeki centralne, z odśrodkowym kierunkiem. Prócz tego z gór granicznych niziny Rossyjskiej wypływają rzeki skrajne; są mianowicie dwie skrajne uralskie: Peczora i Ural; dwie skrajne kaukazkie: Kubań i Terek; dwie skrajne karpackie: Dniepr i Wisła. Oprócz tego ze względu na kierunek głównego działu wód, który przebiega nizinę wschodnio-europejską w kierunku północno-wschodnim do Uralu (u źródeł Peczory), można rzeki wschodniej Europy podzielić na rzeki stoku północno-zachodniego (baltyckie i północne) oraz rzeki stoku południowo-wschodniego (kaspijskie i czarnomorskie, do których pośrednio należą dwie dunajskie: Seret i Prut). Ważniejsze rzeki stoku północno-zachodniego są: Niemen, Dźwina, Newa (powstająca ze zlewu dwóch rzek jeziornych: Wytegry-Swir i Łowati-Wołchowa), Dwina (Dźwina północna), Onega, Mezeń i Peczora. Z pomiędzy rzek stoku południowo-wschodniego najważniejsze są: Wołga, Don, Dniepr i Dniestr. Rzeki wschodniej Europy przedstawiają trzy dogodne warunki, dzięki którym stały się one niezmiernie ważnemi dla tej rozległej równiny. Warunki te są: znaczna długość, rozbieżne kierunki i nieznaczność działów wodnych, która dozwalała dawniej przewozić towary z jednej rzeki na drugą, lub nawet przewłóczyć na walcach łodzie z towarami a w końcu umożliwiła połączenie mórz oblewających Rossyą europejską za pomocą kanałów, wchodzących w skład t. z. *systematów wodnych.* Ogólna długość kanałów i skanalizowanych rzek wynosi w R. 6367 klm. Morze Baltyckie łączy się z Kaspijskiem za pomocą systematów wodnych: Maryjskiego (1054 w.), Tychwińskiego (807 w.) i Wyszniewołodzkiego (1309 w.). Morze Białe z Baltyckiem i Kaspijskiem połączone jest za pomocą systematu ks. Aleksandra Wirtemberskiego (do rz. Szeksny, z której systemat Maryjski prowadzi do Bałtyku, a Wołga do m. Kaspijskiego). Morze Czarne połączone zostało z Baltykiem za pomocą kanałów: Berezyńskiego, Ogińskiego i Muchawieckiego (Królewskiego). W ostatnich czasach dokonano połączenia m. Białego z Kaspijskiem za pomocą systematu, w skład którego wchodzi kanał Katarzyny a nadto zaprojektowano budowę kanału, celem połączenia Donu z Wołgą. Jeziora są bardzo liczne i w samej R. europejskiej zajmują 152,198 klm. kw. przestrzeni. Największą liczbę jezior posiada Finlandya, gdzie w wielu miejscowościach przestrzeń zajęta przez wody przeważa ląd stały. Dalej idzie gub. ołoniecka (1500 jezior, zajmujących 20,700 klm. kw.), petersburska, nowogrodzka, pskowska, inflancka, witebska. Znaczniejsze z nich: Ładoga (największe w Europie), Onega, Wygoziero, Siegoziero, Łacze, Białoziero, Ilmen, Pejpus al. Czudzkie, Pskowskie i w. in. W południowo-wschodnich stepach są nadto liczne jeziora słone, z których najważniejsze: Ełton i Baskunczackie w gub. astrachańskiej. W R. azyatyckiej znajdują się dwa największe jeziora na kuli ziemskiej, mianowicie Kaspijskie (podług obliczenia pułk. Strelbickiego 387,486·9 w. kw.) i Azowskie (wedle tegoż 32,354·4 w. k.). Oprócz tego z jezior R. azyatyckiej ważniejsze: Bajkał (30,695 w. kw.), Bałkasz (18,116), Isyk-Kul (4501), Chanka (3850), Czały (2960) i in.

Klimat i flora. R. w skutek swego położenia geograficznego, zajmując olbrzymią przestrzeń tak z północy na południe, jako też z zachodu na wschód, posiada nader rozmaity klimat, mający przeważnie charakter kontynentalny. R. europejska, za wyjątkiem północnej części od 60° szer. płn., leży w pasie umiarkowanym, klimat jej jest jednakże znacznie ostrzejszym od klimatu zachodniej Europy, a to z powodu znacznego oddalenia od miarkującego wpływu Atlantyku (Golfsztrem); z ograniczenia na zachodzie i południu górami, tamującemi wpływ wilgotnych wiatrów; z wielkiej przewagi lądowego obszaru R. nad długością linii brzegowej oblewających ją mórz, tembardziej że wpływ tych mórz tamowany jest przez góry (góry Kaukazkie i Krymskie tamują wpływ morza Czarnego, góry Finlandzkie — Baltyku) ale także i przez ich zamarzanie. Szczególniej też ocean Północny i m. Białe, pokrywające się w zimie całkowicie lodami, tracą klimatyczny charakter mórz; wszystkie inne morza zamarzają przynajmniej po brzegach (Baltyckie a nawet Azowskie niekiedy zamarzają całkowicie). W końcu wykwity soli na stepach nadkaspijskich, pochłaniające chciwie wilgoć, przyczyniają się do zmniejszenia wpływu sąsiedniego i tak niewielkiego morza. W ogóle przyjąć trzeba, że klimat niziny Rossyjskiej, przy jednakowych szerokościach geograficznych, znacznie jest ostrzejszym od klimatu Europy zachodniej i staje się coraz zimniejszym w miarę postępu na wschód, oraz że w zachodniej części R. lato jest zimniejsze a zima cieplejsza, w wschodniej zaś lato gorętsze a zima ostrzejsza. Tak np. izoterma + 3 idzie przez Petersburg, Nowogród, Niżny Nowogród i Werchneuralsk; izochimena — 6 przez Petersburg, Smoleńsk, Kursk i Carycyn. Własności te klimatyczne wywierają wielki wpływ na roślinność. Tak np. nad Niemnem rosną dęby, buki, jesiony, lubiące klimat bardziej wilgotny; nad Wołgą i Ufą występuje lipa, której sprzyja klimat suchy. Rośliny wieloletnie, nieznoszące silnych mrozów, lepiej udają się w zachodniej R., przeciwnie zaś we wschodnich jej częściach rosliny roczne, potrzebujące więcej ciepła letniego. Tak północna granica drzew owocowych przechodzi przez Rewel, Riazań i Saratów, podczas gdy dynie i arbuzy dojrzewają na brzegach rz. Białej, Sejmu i Desny. Pod względem klimatu R. europejska dzieli się na 4 strefy: zimną, umiarkowaną, ciepłą i gorącą. Strefa zimna leży między oceanem Lodowatym a wyniosłością Uralsko-Ałauńską i zatoką Fińską. Klimat tej strefy, mimo znacznych odcieni, w ogóle odznacza się surowością; wiosna i jesień zlewają się tu z zimą. Strefa umiarkowana leży między zatoką Fińską i wyniosłością Uralsko-Ałauńską a rozgałęzieniem Karpat i wyniosłością Karpacko-Uralską. Część zachodnia tej strefy, w skutek sąsiedztwa Baltyku i obfitości wód, jest cieplejsza i bardziej wilgotna. Różnice pomiędzy porami roku w strefie tej są widoczne. Strefa ciepła obejmuje wyniosłość Karpacko-Uralską i stepy południowe do m. Czarnego i Kaspijskiego oraz gór Kaukazkich i Krymskich. Klimat strefy tej odznacza się upałem lata i chłodem zimy. Strefa gorąca obejmuje południowe wybrzeża Krymu i kraj zakaukazki. W strefie tej zimno jest rzadkiem zjawiskiem. Różnice klimatyczne między północą i południem niziny Rossyjskiej okazują się najlepiej w pasach klimatyczno-roślinnych, które wykazują zarazem główne sposoby do życia oraz zajęcie ludności. Pod tym względem nizina Rossyjska da się podzielić na 7 pasów: 1) Pas lodowaty, obejmujący Nową Ziemlę, wyspę Kałgujew i północne wybrzeża gub. archangielskiej, pozbawiony wszelkiej roślinności i zupełnie niezamieszkały. 2) Pas tundr (bagnisk u spodu wiecznie zamarzniętych), południową granicę którego stanowią: rz. Usa, Cylma i południowe wybrzeża zatoki Onegskiej. Pas ten składa się z obszernych trzęsawisk (tundr), pokrytych mchem, roślinami jagodowemi i niskiemi, karłowatemi drzewami. W pasie tym człowiek przebywa stale, prowadzi jednak życie koczownicze. 3) Pas lasów iglastych i początku uprawy zbóż, do zachodniej Dźwiny, górnej Wołgi i Czusowy. W północnej części tego pasu rośnie owies i jęczmień, do których w południowej części przybywa żyto jare i len. 4) Pas lasów liściastych, ograniczony na południe biegiem Prypeci, Desny, Sejmu i prostą linią do Ufy, wydaje żyto ozime, pszenicę jarą i konopie. 5.) Pas pszenicy i drzew owocowych, rozciąga się do 48° szerokości północnej. Sieją głównie pszenicę, proso, tatarkę; oprócz tego uprawiają buraki cukrowe, tytuń, chmiel i konopie. Mieszkańcy, z powodu bogactwa pastwisk, zajmują się hodowlą bydła. 6) Pas winorośli, kukurydzy i arbuzów, obejmuję całą południową R. aż do m. Czarnego i Kaukazu; kukurydza udaje się zwłaszcza w części zachodniej, drzewa morwowe na całej przestrzeni. Z roślin zbożowych sieją przeważnie pszenicę arnautkę. Wino uprawia się głównie w Bessarabii, Krymie, przy ujściu Donu i nad Terekiem. Na polach dojrzewają melony, arbuzy, morele, brzoskwinie i orzechy tureckie. Znacznie rozwinięta hodowla bydła, szczególniej owiec cienkorunych. 7) Pas drzew oliwnych, jedwabiu i trzciny cukrowej, obejmuje kraj zakaukaski i południowe wybrzeża Krymu. W południowych krańcach tego pa-

su rośnie bawełna, ryż, szafran i inne rośliny strefy gorącej. Drzewo oliwne znajduje się przeważnie w zachodniej części kraju zakaukaskiego, trzcina zaś cukrowa w południowowschodniej.

Ludność. Podług danych z 1882 r. całe cesarstwo rossyjskie liczy 102,541,696 mk., z czego na R. europejską przypada 77,617,697, na królestwo polskie 7,083,475, na Finlandyą 2,060,782, na kraj zakaukazki 6,534.853, na kraj zakaspijski 650,000, na Syberyą 4,093,535 i na prowincye środkowo-azyatyckie 5,151,354 mk. W liczbie tej nie jest podana ludność Merwu i sąsiednich okolic przyłączonych w ostatnich latach do Rossyi. Obliczenie ludności dla uregulowania podatku pogłównego i powinności wojskowej dokonywane bywa co 10 do 15 lat a w razach wyjątkowych co 3—5 lat. Pierwsze obliczenie (czyli tak zwana rewizya) ludności R. miało miejsce z rozkazu Piotra W. w 1722 r. i wykazało 14 milionów mieszkańców. Rewizya z 1742 r. (II) wykazała 16 mil.; rewizya z 1762 r. (III) 19 mil.; z 1782 r. (IV) 28 mil.; z 1796 r. (V) 36 mil.; z 1812 r. (VI) 41 mil.; z 1815 r. (VII) 45 mil.; z 1835 r. (VIII) 60 mil.; z 1851 r. (IX) 68 mil.; z 1858 r. (X) 74 mil. Pod względem liczby mieszkańców zajmuje R. trzecie miejsce między państwami kuli ziemskiej i ustępuje tylko cesarstwu chińskiemu i Anglii wraz z jej koloniami. Stosunkowo jednak do zajmowanej przestrzeni liczba mieszkasców jest bardzo nieznaczną, wynosi bowiem w całem państwie 220 mk. na 1 milę kw., w R. europejskiej zaś około 800 mk. na 1 milę kw. Gęstość zaludnienia na niezmiernym obszarze niziny wschodnioeuropejskiej z przyczyn częścią czysto geograficznych, częścią geograficzno-historycznych, jest dość niejednakowo rozłożoną. Najgęściej zaludnionym (około 2000 mk. na 1 milę kw.) jest obszar zamknięty linią poprowadzoną od ujścia Newy do ujścia Kamy, stąd Wolgą do ujścia Sarpy, następnie do ujścia Dunaju i w końcu zachodnią granicą państwa. W obszarze tym znów najlepiej zaludniony jest żyzny pas czarnoziemny i przemysłowe okolice Moskwy. Zewnątrz powyższego wielokąta leży obszar daleko słabiej zaludniony, szczególniej na stepach nadkaspijskich, gdzie nieurodzajność gruntu i względy geograficzno-historyczne zniżają gęstość zaludnienia do 150 osób na 1 milę, oraz na dalekiej północy nad oceanem Lodowatym, gdzie z powodu wiecznie zamarzniętych tundr, gęstość zaludnienia opada do 20 osob na 1 milę kw.

Pod względem *pochodzenia* ludność R. europejskiej przedstawia rozmaitość, jakiej nie znajdujemy w żadnem innem państwie. Różnobarwność ta etnograficzna, mogąca mieć niekorzystny wpływ na jedność państwa, traci zupełnie swe znaczenie, z powodu że główną masę ludności, tak pod względem liczby jako i oświaty, stanowi panujące plemię słowiańskie. Do plemienia tego zaliczają się: *a*) Wielkorossyanie (około 40 milion.), rozprzestrzenieni w całem państwie i zamieszkujący jednolitą masą gubernie środkowe R. europejskiej. Do Wielkorossyan należą też Kozacy dońscy, oraz pochodzący od nich: kaukazcy, astrachańscy, orenburscy i uralscy. *b*) Małorossyanie (16,370,000), zamieszkują gub. charkowską, połtawską, kijowską, podolską, czernihowską i poczęści wołyńską, kurską i woroneską. Tutaj należą także Małorossyanie zamieszkali w gub. lubelskiej, oraz Kozacy czarnomorscy, kubańscy i azowscy. *c*) Białorusini (3,600,000), stanowią klasę włościańską w tak zw. gub. zachodnich: witebskiej, mohylewskiej, mińskiej, grodzieńskiej i po części wileńskiej, wołyńskiej i siedleckiej. *d*) Polacy (przeszło 6 milion.), stanowią masę ludności w królestwie polskiem (oprócz gub. lubelskiej i siedleckiej) i pogranicznych częściach gub. grodzieńskiej i wołyńskiej, tudzież przeważną część obywateli ziemskich i mieszczan w gub. litewskich i białoruskich oraz w gub. wołyńskiej, podolskiej i kijowskiej. *e*) Serbowie i Bułgary (150,000), w gub. ekaterynosławskiej; w końcu *f*) Czesi (7790), głównie w gub. wołyńskiej. Z plemion niesłowiańskich zamieszkujących R. najważniejsze są: 1) Litewsko-łotyskie (3,623,700), zamieszkujące od zatoki Rygskiej do Bugu i dzielące się na: Litwinów (1,900,000) w gub. wileńskiej i sąsiednich powiatach gub. kowieńskiej, grodzieńskiej i północnej części gub. suwalskiej, Żmujdzinów (623,700) w zachodniej części w gub. kowieńskiej, oraz Łotyszów (1,100,000) w guber. kurlandzkiej i inflanckiej. 2) Grecy (75,000). 3) Rumuni (750,000), stanowiący przeważną część ludności Bessarabii. 4) Inne narody europejskie: 1036 Francuzów, 188 Anglików, 1,000,000 Niemców, 286,000 Szwedów. 5) Ormianie (36,000). 6) Cyganie (111,654). 7) Żydzi (3,000,000). 8) Finowie, zwani przez Rossyan Czudami, zamieszkujący niegdyś całą północną część R. europejskiej od m. Baltyckiego aż do Uralu. Pod względem geograficznym plemię fińskie dzieli się na 4 grupy: *a*) Finów nadbaltyckich, do których zaliczają się Finowie właściwi albo Fino-Karelowie (1,840,000) w w. ks. finlandzkiem; Karelowie (303,000) w gub. petersburskiej, ołonieckiej, nowogrodzkiej i twerskiej; Estończycy (775,000) w Estonii i Inflantach i Liwy (2541) w Kurlandyi. Do Finów nadbaltyckich zaliczyć można Lapończyków (4000) i Samojedów (4000). *b*) Drugą grupę stanowią Fino-

wie nadwołgscy, rozdzieleni na: Czeremisów (260,000), między Wiatką i Wetługą, Mordwinów (1 milion), między Surą, Mokszą i Oką, i Czuwaszów (700,000), między Surą i Oką. *c*) Do Finów uralskich zaliczają się Permiacy (67,000) nad Kamą, Wotiacy (240,500) nad Wiatką i Zyryanie (85,500) nad Wyczegdą i Peczorą. *d*) Do czwartej nareszcie grupy Finowie zauralscy. Bezpośrednio z Finami graniczy 9) plemię turecko-tatarskie, rozsiane na ogromnej przestrzeni. Do plemienia tego zaliczają się Tatarzy (1,213,000), dzielący się na kazańskich, astrachańskich i krymskich, zamieszkali wzdłuż Wołgi, poniżej Kamy oraz na półwyspie krymskim (około 500,000); Baszkiry (750,000), pierwotni mieszkańcy obu stoków południowego Uralu; Meszczeryacy (do 136,500), w gub. ufimskiej i permskiej i Tepterzy (126,000) w gub. ufimskiej, permskiej, wiackiej i samarskiej i Kirgizi (180,000 w R. europejskiej). 10) Plemie mongolsko-mandżurskie, przedstawicielami krórego w R. europejskiej są Kałmycy (120,000), zamieszkujący w gub. astrachańskiej, stawropolskiej i ziemi wojska dońskiego.

Równą rozmaitość jak pod względem etnograficznym przedstawia ludność Rossyi i pod względem religii. Panującą wiarą zarówno z prawa jak i z liczby mieszkańców (65 % ogólnej ludności) jest prawosławna al. grekorossyjska. Rozkolnicy rozmaitych sekt stanowią 10 % ludności, wyznawcy kościoła ormiano-gregoryańskiego 1 %, katolicy rzymscy 8 %, protestanci 4½ %, żydzi 4 %, machometanie 6 %; pozostałą część stanowią poganie i rozmaite sekty chrześciańskie. Kościół prawosławny zostaje pod zarządem świętego Synodu, ustanowionego w 1721 r. przez Piotra W., rezydującego w Petersburgu i zaliczającego się do najwyższych władz państwowych. Członkami synodu są: trzej metropolici: petersburski, moskiewski i kijowski oraz kilku biskupów i księży świeckich. Głównym naczelnikiem synodu jest panujący, którego zastępuje oberprokurator synodu. Całe państwo w 1881 r. podzielone było na 59 eparchii al. dyecezyi biskupich. W tymże roku było 40,569 cerkwi, 37,318 parochów, 7009 dyaków, 620 soborów, 1023 monastyrów z 6438 mnichów i 4759 mniszkami i 14,167 kaplic. Duchowieństwo dzieli się na świeckie czyli białe i zakonne al. czarne. Z zakładów duchowno-naukowych znajduje się w R.: cztery akademie (petersburska, moskiewska, kijowska i kazańska), 51 seminaryów oraz 187 szkół parochialnych. Liczba osób stanu duchownego u rozkolników wynosi 1500, z której większą połowę stanowią kobiety. Kościół rzymsko-katolicki od 1867 r. zostaje pod zarządem kolegium, rezydującego w Petersburgu, prezesem którego jest arcybiskup mohylewski. Oprócz 7 dyecezyi królestwa polskiego (warszawskiej, kalisko-kujawskiej, kieleckiej, lubelskiej, płockiej, sandomierskiej i sejneńskiej), znajduje się w R. 5 dyecezyi, mianowicie: mohylewska (zarazem metropolia), wileńska, telszewska albo żmujdzka, łucko-żytomierska i tyraspolska. W ogóle w 12 dyecezyach znajduje się 2651 parafii, podzielonych na 201 dekanatów, 3481 kościołów, 2086 kaplic i 65 klasztorów (35 męskich i 30 żeńskich). W każdej dyecezyi znajduje się seminaryum duchowne, w Petersburgu zaś akademia. Kościół ormiańsko-gregoryański pozostaje pod zarządem patryarchy al. katolikosa, rezydującego w Eczmiadenie, oraz 6 arcybiskupów: erywańskiego, szyrwańskiego, georgijskiego, Karabagh, astrachańskiego i nachiczewańsko-bessarabskiego. Kościół luterański w Finlandyi stoi pod zarządem trzech biskupów: aboskiego, borgoskiego i kuopioskiego, w pozostałych zaś częściach R. sprawami kościoła kieruje generalny konsystorz w Petersburgu a w królestwie polskiem konsystorze ew.-augsburski i ew.-reformowany w Warszawie. Pod względem administracyjnym kościoły ew.-augsburskie w R. podzielone są na 8 okręgów konsystorskich: petersburski (obejmujący 20 gubernii R. europejskiej), moskiewski (27 gub. R. europejskiej i R. azyatycką), kurlandzki, inflancki, rygski, rewelski i oeselski. Do kształcenia duchownych ewangielickich istnieją fakultety teologiczne w Dorpacie i Helsingforsie. Reformowani znajdują się przeważnie w gub. wileńskiej, grodzieńskiej, prowincyach nadbaltyckich, królestwie polskiem, w Petersburgu, Moskwie i Archangielsku. Hernhuci przebywają głównie w Inflantach i w Sarepcie; menonici pomiędzy kolonistami w gub. tauryckiej (około 15,000) oraz w królestwie polskiem (do 2000). Dla wykształcenia duchowieństwa żydowskiego istnieją (od 1847 r.) utrzymywano kosztem rządu szkoły rabinów w Wilnie i Żytomierzu, a nadto szkoły niższe w Odessie, Kiszyniewie, Winnicy, St. Konstantynowie i Berdyczowie. Prezesem rady kościelnej machometańskiej jest mufty orenburski.

Ustrój społeczny. W żadnym innym kraju Europy ludność wiejska nie stanowi takiej liczebnej przewagi jak w R., gdzie tworzy właściwe jądro narodu. Do niedawna ta masa ludności żyła pod jarzmem poddaństwa, z którego wyzwoloną została przez ukaz z d. 3 marca (19 lutego) 1861 r. Poprzednio rozróżniano trzy klasy włościan: 1) włościanie wolni, koloniści itp.; 2) włościanie zostający pod bezpośrednim zarządem państwa, mianowicie jednodworcy, koloniści wojskowi, włościanie

koronni, górnicy i fabryczni oraz osiedleni w Syberyi; 3) poddani, dzielący się na włościan familii cesarskiej (apanażów) i włościan szlacheckich. Włościanie wolni, utworzeni ukazem cesarza Aleksandra I z 1830 r., mieli częścią własne majątki, częścią dzierżawy, mogli nabywać oraz sprzedawać własność ziemską oraz przechodzić do innych stanów. Koloniści, zarówno osiedleni przez właścicieli ziemskich jak i przez rząd, używali swobody religijnej, byli wolni od służby publicznej i wojskowej, oraz przez pewien czas nie płacili podatków. Z pomiędzy włościan zostających pod bezpośrednim zarządem korony zasługują zwłaszcza na uwagę jednodworcy, powstali częścią ze szlachty zagonowej w guberniach składających niegdyś Rzplitą, oraz ze zubożałej szlachty rossyjskiej, częścią z potomków żołnierzy, obdarzonych ziemią za zasługi. Do 1845 r. jednodworcy tworzyli rodzaj szlachty, mającej prawo nabywania ziemi z poddanymi, lecz tylko od właścicieli swego stanu, wybierania rekrutów itd. Ukazem z 1845 r. zaliczeni zostali do stanu włościańskiego i podług rewizyi z 1858 r. liczyli 1,366,000 głów płci męz. (do 2,700,000 wraz z kobietami). Poddaństwo włościan, zaprowadzone w 1592 r. za czasów regencyi bojara Godunowa, zostało ściślej określone ukazem tegoż z d. 21 listopada 1601 r., obostrzone za Piotra W. i rozszerzone na Małorossyą przez Katarzynę II. Dopiero Aleksander I w celu polepszenia losu włościan ukazem z d. 4 marca (20 lutego) 1803 r. utworzył klasę włościan wolnych. Krok dalej postąpił Mikołaj I, dozwoliwszy ukazem 14 kwietnia 1842 r. zawierać włościanom kontrakty ze swymi panami, oraz ukazem 2 grudnia 1847 r. nabywać gminom wiejskim wystawione na sprzedaż z powodu obdłużenia majątki szlacheckie. Wszystkie te środki niedoprowadziły do celu i dopiero manifestem cesarza Aleksandra II z d. 2 grudnia (20 listopada) 1857 r. rozpoczętą została wiekopomna reforma, wyzwalająca chłopa ruskiego z jarzma poddaństwa, ukończona manifestem z d. 3 marca (19 lutego) 1861 r.

Stan miejski miał nadane pierwsze prawo przez ukaz Piotra W. z d. 6 stycznia 1721 r. Właściwe urządzenie miast nastąpiło przez statut Katarzyny II z d. 5 maja (24 kwietnia) 1785 r., zmodyfikowany za panowania Aleksandra II. Na czele rady miejskiej (dumy), złożonej z 6 a najmniej z 3 członków, wybieranych przez gminę na trzyletni peryod, stoi również na trzy lata wybierany burmistrz (gołowa). Do każdej rady miejskiej dodany jest z urzędu sekretarz, podobnież i do magistratu miejskiego, załatwiającego sprawy miejskie, policyjne i handlowe, i złożonego z dwu przewodniczących i 4 asesorów. Pierwszą osobą po burmistrzu jest komisarz policyjny (czastnyj pristaw), których w większych miastach jest kilku, podlegających gubernatorowi cywilnemu. W miastach gubernialnych znajduje się policmajster (w obu stolicach oberpolicmajster), stojący bezpośrednio pod ministrem spraw wewnętrznych. Miasta w gub. nadbałtyckich mają oddzielne urządzenia. Ludność miejska dzieli się na 6 klas: 1) właścicieli domów, 2) kupców gildyjnych, 3) kupców obcych, 4) mieszczan honorowych, 5) mieszczan właściwych i tak zw. raznoczyncow, t. j. niższych urzędników, artystów, literatów, nauczycieli prywatnych itd., i nakoniec 6) rzemieślników cechowych.

Szlachta rossyjska utraciła dawne swe prawa i znaczenie za Piotra W., który zniósł godność bojarską i przez ukaz z d. 2 lutego (24 stycznia) 1772 r. utworzył szlachtę z zasługi (urzędniczą). Podług tego ukazu wszyscy znajdujący się tak w służbie cywilnej jak i wojskowej podzieleni zostali na 14 klas, z których 8 pierwszych nadawało szlachectwo dziedziczne, 6 zaś ostatnich osobiste. Szlachta rossyjska majątkiem i osobistemi przywilejami zajmowała pierwsze miejsce między szlachtą innych krajów. Przed wyzwoleniem włościan przeszło połowa ziemi uprawnej stanowiła własność szlachty. Były familie (jak Szeremetiewych, Strogonowych, Demidowych) posiadające po 50—100,000 poddanych. Mimo to jednak szlachta rossyjska nie tworzyła potężnej arystokracyi i wpływ jej na rządy kraju oraz na sposób myślenia, uczucia i charakter mas narodu był bardzo małym. W ogóle szlachta rosyjska dzieli się na trzy klasy: 1) książąt, hrabiów, baronów i szlachtę dawną, zapisaną do ksiąg aksamitnych (barchatnych) z 1682 r.; 2) tych którzy otrzymali tytuł szlachecki wskutek szczególnej łaski monarszej i 3) szlachtę z zasługi, urzędniczą. Ks. Dołgorukow wylicza około 220,000 rodzin szlacheckich w R.

Rolnictwo. Główne źródło bogactwa narodowego w R. stanowi rolnictwo, stojące jeszcze na niskim stopniu, a to z powodu braku odpowiednich sił roboczych, trudnego zbytu, umiarkowanych potrzeb mieszkańców, oraz wpływu dawnych stosunków społecznych, do czego w guberniach wielkorossyjskich przyłącza się wspólne użytkowanie z roli. Podług nowszych danych w R. europejskiej z ogólnego obszaru (492,687,000 dzies.) przypada na grunta orne 79,518,000 dzies., więc zaledwo 16·14%. Z powodu obszaru, zajmowanego przez R., oraz rozmaitych warunków klimatycznych, grunt pod względem przemysłu rolniczego da się podzielić na trzy stopnie: 1) zupełnie niezdolne do uprawy okolice podbiegunowe; 2) grunt zdolny do uprawy lecz ma-

ło urodzajny posiadają gubernie: petersburska, nowogorodzka, permska, wiacka i Finlandya, oraz po części gub. saratowska, taurycka i niektóre okolice Kaukazu; 3) grunt urodzajny posiada większość gub. środkowych. Najbardziej urodzajne są gub. kazańska, niżegorodzka, penzeńska, tambowska, kurska, charkowska, tak zwana Małorossya z Ukrainą, oraz niektóre części Kaukazu. Okolice nad Wołgą i jej dopływami wydają największą ilość zboża. Nadmiar zboża pozostający po ilości zużytej na wewnętrzne potrzeby, przerabiają na spirytus lub też wywożą zagranicę. Z rodzajów zboża sieją przeważnie żyto, pszenicę w gub. środkowych i południowych, kukurydzę i proso w gub. tauryckiej i nad Terekiem, ryż w kraju zakaukazkim, jęczmień na całym obszarze R. europejskiej aż pod ocean lodowaty, owies głównie na potrzeby wewnętrzne, tatarkę, groch i inne rośliny strączkowe, głównie w gub. środkowych; kartofle mało są jeszcze rozpowszechnione, zwłaszcza w gub. wielkorossyjskich. Rośliny pastewne, z powodu obfitości pastwisk, mało są jeszcze uprawiane. Uprawa lnu i konopi, zwłaszcza w gub. środkowych i północno-zachodnich, stanowi ważną gałęź przemysłu rolnego i handlu wywozowego. Corocznie wzmaga się (przynajmniej do niedawnego czasu) uprawa buraków cukrowych. Również powiększa się corocznie uprawa wina w guberniach południowych, zwłaszcza w Krymie, w gub. chersońskiej, ekaterynosławskiej, bessarabskiej, ziemi Kozaków dońskich, w gub. astrachańskiej i w kraju zakaukaskim, dostarczającym win najbardziej ognistych. Szczepy dońskie i krymskie wydają wina nietrwałe i silnie musujące. Sadownictwo w ogóle jeszcze stoi na niskim stopniu, choć w ostatnich czasach rząd wiele zrobił dla jego podniesienia. Głównie zajmują się niem na południu i zachodzie, po części także i w gub. środkowych. Ogrody koronne połączone ze szkołami ogrodniczemi istnieją w Odessie, Ekaterynosławiu, Chersoniu, Sewastopolu, Kijowie, Kiszyniewie, Orle, Penzie, Astrachaniu. Plantacye tytoniu kwitną zwłaszcza na Ukrainie, w gub. środkowych, w Krymie i nad Wołgą. Anyż i kminek zbierają na Ukrainie, gorczycę w gub. saratowskiej a najlepszą około Sarepty, opium około Taganrogu i Charkowa. Wyjątkowe stanowisko zajmuje kraj zakaukazki, wydający nietylko szlachetne gatunki wina, oliwę, owoce południowe i pistacye, jak Krym, ale także szafran, indygo, bawełnę, trzcinę cukrową, koszenilę i in. W 1884 r. wywieziono z R. 11,370,000 centn. pszenicy, 7,662,000 żyta, 10,147,000 owsa, 4,982,000 jęczmienia, 1,109,000 kukurydzy, 324,000 grochu, 374,000 mąki. Nadto w 1881 r. wywieziono: 12,976,727 pudów lnu, 1,856,313 pakuł lnianych, 4,740,025 konopi, 280,209 pakuł konopnych, 2,500,442 siemienia lnianego i konopnego. Tytoniu w liściach i wyrobach w 1883 r. wywieziono 128,000 pudów.

Hodowlą bydła zajmują się przeważnie mieszkańcy południowej i południowo-wschodniej R., dalej ludy koczownicze i mieszkańcy stron północnych, gdzie kwitnie zwłaszcza hodowla reniferów. Najlepsze rasy bydła rogatego z hodowanych w pasie czarnoziemnym i stepowym są: ukraińska, czerkieska i stepowa; w R. środkowej bydło jest drobne i w niewielkiej ilości (najlepsze inflanckie i litewskie); w R. północnej słynie mleczna rasa chołmogorska oraz pochodząca od niej mezeńska, kargopolska i wiacka. Hodowla koni bardzo rozwinięta pomiędzy mieszkańcami stepów; dla wielu plemion koczujących mleko i mięso końskie stanowią główny środek wyżywienia. Również kwitnie hodowla koni i bydła w gub. południowo-zachodnich i królestwie polskiem. Konie rossyjskie słyną oddawna z siły i wytrwałości. Najlepsze stadniny znajdują się w gub. moskiewskiej, tambowskiej, charkowskiej, woroneskiej, kijowskiej i in. Znaczną jest także hodowla owiec, przeważnie grubowełnistych. Wzmaga się jednak corocznie chów owiec cienkowełnistych, zwłaszcza w prowincyach nadbałtyckich, król. polskiem i w gub. południowych. Chowem świń zajmują się przeważnie w gub. środkowych a także w południowych i nadbałtyckich. Chodowlą ptactwa domowego zajmują się prawie wszędzie. Pszczelnictwo kwitnie głównie w guberniach wchodzących niegdyś w skład Rzpltej, oraz w gub. nad Wołgą leżących, zwłaszcza w niżegorodzkiej, kazańskiej i symbirskiej, gdzie stanowi główne zajęcie plemion fińskich. R. produkuje rocznie około 2,457,000 kgr. wosku i 7,370,000 kgr. miodu. Jedwabnictwo wprowadzone zostało za czasów Piotra W.; w nowszych czasach wzmaga się szczególniej w gub. astrachańskiej, w Krymie, kraju zakaukazkim i w Małorossyi. W 1883 r. wywieziono 400,000 kgr. jedwabiu surowego i w przędzy.

Przemysł leśny, myślistwo i *rybołówstwo.* Gub astrachańska, ekaterynosławska i chersońska cierpią zupełny niedostatek drzewa, które natomiast w innych guberniach znajduje się w znacznej ilości; mianowicie zaś gub. archangielska, ołoniecka, wołogodzka, wiacka, permska, kostromska i orenburska posiadają ogromne przestrzenie ziemi zajęte przez lasy. W lasach północnej R. (do 65°) przeważa sosna, modrzew i jodła; bardziej na południe zjawia się brzoza; w lasach środkowej i południowej R. częściej trafiają się dąb, buk i klon, a tak-

że lipa, jesion i wiąz. W 1880 r. ogólna przestrzeń zajęta przez lasy wynosiła w R. europejskiej 105,413,257 ha, z czego 82,382,200 ha wypadało na lasy skarbowe, w których zaprowadzone zostało porządne gospodarstwo leśne. Do wykształcenia uczonych leśników służy instytut leśny w Petersburgu, po ukończeniu którego wychowańcy odbywają praktykę w Lissinie (w pow. carskosielskim). Szkoły niższe, kształcące strażników leśnych i strzelców, istnieją w Petersburgu, Moskwie i Grodnie. Podług danych z 1882 r. ogólny dochód z lasów wynosił 7,932,000 rs. Przedmiot myślistwa stanowi dziczyzna wszelkiego rodzaju. Największy dochód przynosi połów zwierząt w Syberyi na futra, zbywane potem na jarmarku w Niżnim Nowgorodzie. Rybołówstwo, z powodu wielkiej obfitości ryb w morzach, jeziorach i rzekach Rossyi, przedstawia ważny przedmiot bogactwa narodowego, daje zatrudnienie masie ludności i dla wielu plemion, zwłaszcza północno-wschodnich, stanowi jedyny sposób utrzymania życia. Nad Uralem i dolną Wołgą mieszkańcy zajmują się przeważnie wyrobem kawioru i karuku. W 1882 r. wywieziono kawioru za 3,596,000 rs. Na oceanie północnym poławiają także wieloryby.

Przemysł górniczy. R. posiada niesłychane bogactwa w świecie kopalnym, znajdują się w niej bowiem prawie wszystkie metale, dlatego też na górnictwo zwrócono oddawna baczną uwagę. Metale szlachetne wydobywają się głównie w R. azyatyckiej. W 1882 r. wydobyto 36,135 kgr. złota (w 1865 tylko 22120 kgr.). Z wyjątkiem złota produkcya innych metali stoi w R. znacznie niżej niż w innych krajach. Srebro znajduje się przeważnie w połączeniu z rudą ołowianą, głównie w Syberyi. W 1882 r. wydobyto 8036 kgr. srebra. Platyna znajduje się prawie wyłącznie na zachodnich stokach Uralu, gdzie w 1882 r. wydobyto jej 4820 kgr. (w 1857 r. 5500 kgr.); do obniżenia produkcyi przyczyniło się głównie zaprzestanie wybijania z niej monety. Bogate kopalnie miedzi znajdują się w Uralu, bogatsze jeszcze lecz mało produkujące w Syberyi Wschodniej. W 1870 r. wydobyto 5,067,316 kgr. miedzi, w 1881 r. zaś tylko 3,383,440 kgr. Ołów wydobywają przeważnie w Ałtaju i prowincyi zabajkalskiej, niepokrywa jednak potrzeb wewnętrznych (w 1870 r. wydobyto 1,648,746 kgr., w 1881 r. tylko 963,488 kgr.). Cyna wydobywa się obok miedzi w Finlandyi (w kopalni Pitkaranda nad jez. Ładoga); cynk znajduje się również w Finlandyi i w król. polskiem (w 1882 r. wydobyto 96,657,203 kgr.). Syberya, oprócz Anglii, dostarcza grafit w najlepszym gatunku i w największej ilości (w 1875 r. wydobyto 303,039 kgr.). Żelazo znajduje się w ogromnej ilości w Uralu, w gub. permskiej, orenburskiej i wiackiej, dalej w wołogodzkiej; w mniejszej w Ałtaju, w krainie zabajkalskiej, w ziemi kozaków dońskich, około Kerczu, w król. polskiem i w Finlandyi. Produkcya żelaza od dawnego czasu ciągle się wzmaga; w 1882 r. otrzymano 467,077,258 kgr. surowcu i 247,971,969 kgr. stali. Węgiel kamienny i antracyt znajduje się w znacznych pokładach w basenie Moskwy, Kijowa i Elizawetgradu, nad Donem, w Uralu, w Król. polskiem, na Kaukazie, Sachalinie, w stepach kirgiskich i w Turkiestanie. W 1882 r. wydobyto 3,775,173,996 kgr. węgla kamiennego i antracytu. Pomimo to do czasu podwyższenia cła na węgiel zagraniczny, przywożono corocznie do 160 mil. kgr. węgla angielskiego. Nader bogatą jest R. w sól kuchenną, znajdującą się zwłaszcza w guberniach leżących na pograniczu Azyi. Łomy soli kamiennej znajdują się w gub. astrachańskiej (Ileckij gorodok), w Kulpinie u stóp Araratu i w Nachiczewaniu (gub. erywańskiej). Nadto otrzymuje się sól z licznych jezior słonych w Krymie i Bessarabii a zwłaszcza z jez. Elton (w gub. astrachańskiej). W 1882 r. ogólna produkcya soli wynosiła 2,033,021,522 kgr., ilość ta jednak w ostatnich czasach znacznie się zwiększyła. Olbrzymie źródła nafty znajdują się na Kaukazie, w ostatnich dopiero latach racyonalnie eksploatowane. W 1883 r. wydobyto około 900 mil. kgr. surowej nafty. Obecnie nafta kaukaska wyparła z kraju prawie zupełnie naftę amerykańską i w znacznej ilości jest wywożoną do Prus i Austryi. Oprócz wymienionych wyżej znajduje się w R. bursztyn na wybrzeżach Kurlandyi, około Helsingforsu, na półwyspie Kanin; dalej granit (zwłaszcza w Finlandyi), porfir, marmur, malachit i inne gatunki kamieni, w wielkiej ilości i w wybornym gatunku. Dyamenty i szmaragdy znajdują się w Uralu, półszlachetne kamienie w Ałtaju; wyborne gatunki porcelany i glinki w Syberyi i w gub. tauryckiej. Słynne są pokłady kaolinu pod Głuchowem w gub. czernihowskiej. Gips i kamień wapienny w wielu miejscowościach. Źródła mineralne najrozmaitszego składu znajdują się prawie we wszystkich częściach obszernego państwa.

Przemysł Przemysł rękodzielniczy rossyjski, jakkolwiek niedający się porównać z zachodnio-europejskim, znajduje się jednak w stanie dość zadawalniającym. Natomiast przemysł fabryczny jest jeszcze na dość niskim stopniu, chociaż w ostatnich czasach, dzięki wysokim cłom ochronnym, zaczyna się pomyślnie rozwijać. Przemysł fabryczny rossyjski jest bardziej wiejskim aniżeli miejskim, nietylko bowiem trzy czwarte części wyrobów

produkuje się po wsiach, ale nadto przeważny zastęp robotników do fabryb miejskich dostarcza ludność wiejska, która w miesiącach letnich (lipiec do września) powraca do zatrudnień wiejskich. Ogniskami przemysłu fabrycznego są przeważnie Moskwa, produkująca za 300 mil. rubli, i Petersburg, za 200 mil. rs. rocznie. Dalej idą: Warszawa (60 mil. rs.), król. polskie, Perm, następnie gubernie leżące w pobliżu Moskwy, Włodzimierz (20 mil. rs.), Kazań i Ryga (30 mil. rs.), Odessa (16 mil. rs.), Twer i Sierpuchów (4 mil. rs. rocznie). W ogóle w 1879 r. wszystkie fabryki wyprodukowały za 1261 mil. rs. Podług wykazów statystycznych urzędowych w 1879 r. było w R. 27,927 zakładów fabrycznych, zatrudniających 689,452 robotników, z ogólną wartością produkcyi 900 mil. rubli. Z pojedynczych gałęzi przemysłu było w t. r.: 74 przędzalni bawełny, zatrudniających 98,213 robotników, z produkcyą 105,190,607 rs.; 647 fabryk wyrobów bawełnianych, z 102,320 robotnikami i 100 mil. rub. produkcyi; 287 fabr. wyrobów wełnianych (28,984 robotników i 30 mil. rub.); 84 przędzalni wełny (6489 robotników i 11,640,000 rs.); 688 fabryk sukna (73,681 robotników i 72 mil. rs.); 156 fabryk wyrobów jedwabnych (11,000 robotników i 8,257,000 rs.); 253 fabryk maszyn (47,800 robotników i 58,637,000 rs.); 236 cukrowni i 50 rafineryi cukru (95,000 robotników i 80 mil. rs.); 3554 fabryk skór (22,480 robotników i 48 mil. rs.); 521 warzelni łoju (3912 robotników i 10½ mil. rs.); 172 fabryk wyrobów chemicznych (4465 robotników i 6½ mil. rs.); 84 fabryk płótna (16,600 robotników i 13 mil. rs.); 324 przędzalni konopi i fabryk powroźniczych (7125 robotników i 7 mil. rs.). W podanej powyżej liczbie zakładów fabrycznych (27,927) nie są zamieszczone gorzelnie, browary i fabryki wyrobów tabacznych. Gorzelni było 2157 (za wyjątkiem Syberyi wschodniej); wyprodukowały one przeszło 4 mil. hektolitrów spirytusu, wartości 320 mil. rs. W 1883 r. było 1690 browarów i 5111 młynów, w 1878 r. zaś 264 fabryk wyrobów tabacznych, które wyprodukowały 3½ mil. pudów wyrobów. Podług danych z 1882 r. było w R. 75,532 zakładów fabrycznych, z ogólną produkcyą 1278 mil. rs. Z gałęzi przemysłu fabrycznego, które dzięki cłom ochronnym, corocznie się wzmagają, zasługują zwłaszcza na uwagę fabryki wyrobów bawełnianych, przerabiające surowy materyał dostarczany z miejsc produkcyi (a nie z Liwerpoolu jak dawniej) a w ostatnich czasach także z Turkiestanu. Z wyprodukowanych wyrobów cztery piąte pozostaje w kraju, pozostała zaś część wywożoną bywa do Azyi. Zarówno podniósł się znacznie i przemysł wełniany. Fabrykacya sukna rozwiniętą jest przeważnie w Petersburgu, Moskwie, Kałudze, Riazaniu i Sarepcie oraz w król. polskiem. Sukna polskie, zwłaszcza w gatunkach wyższych, mają przewagę nad rossyjskimi. Ilość sukna ordynarnego wystarcza w zupełności na potrzeby miejscowe, sukna zaś lepszych gatunków sprowadzają się w dość znacznych ilościach z zagranicy, natomiast znaczna ilość sukna wywozi się corocznie przez Kiachtę do Chin. Z powodu ogromnej masy surowego materyału ważną gałęź przemysłu rossyjskiego stanowią fabryki przerabiające len i konopie; wyroby ich jednak stoją znacznie niżej od zachodnio-europejskich. Przeważnie wyrabiają się tylko grubsze gatunki płótna, spotrzebowywane w kraju, cieńsze natomiast, mimo wysokiego cła wwozowego, sprowadzane są z zagranicy. Tylko fabryki w król. polskiem, w Jarosławiu i Rostowie oraz ręczne warsztaty w Włodzimierzu, Jarosławiu, Moskwie, Kostromie, Kałudze i Archangielsku wyrabiają wyższe gatunki płótna. W kwitnącym i ciągle wzrastającym stanie znajduje się fabrykacya metalów. Istnieje kilkaset hut żelaznych i miedzianych, wielkich pieców i hamerni, najwięcej w gub. permskiej, skoncentrowanych około Ekaterynburga, oraz w orenburgskiej (olbrzymie fabryki Złotoustskie) i w kazańskiej. Słynne są fabryki żelazne rządowe pod Petersburgiem, dalej fabryki Putyłowska i Abuchowska, fabryka broni w gub. wiackiej (Wotka i Isz), zwłaszcza zaś w Tule, gdzie nadto wyrabiane są w wielkiej ilości inne narzędzia żelazne i stalowe. Oprócz tego słyną fabryki wyrobów nożowniczych w Petersburgu, Moskwie, w Bielewie pod Tułą a zwłaszcza w siołach Pawłowo i Worsma (w gub. niżenogorodzkiej), zaopatrujące większą część R. w wyroby żelazne i stalowe i w zamki sztuczne. Mimo ogromnego rozgałęzienia nie zaspakajają jednak fabryki wyrobów metalowych miejscowej potrzeby, tak, że pomimo wysokiego cła, przywozi się z zagranicy znaczna ilość wyrobów metalowych (rocznie za przeszło 15 mil. rs.), przeważnie maszyn. Fabrykacya papieru rozszerzyła się i ulepszyła w nowszych czasach, ilość jednak produkcyi nie wystarcza na wzmagające się coraz bardziej potrzeby. Fabrykacya szkła i kryształu wyrugowała prawie zupełnie towar zagraniczny. Wielkie huty szklane znajdują się w gub. włodzimierskiej, wołyńskiej, inflanckiej i w król. polskiem. Wyborowych tafli zwierciadlanych i wyrobów kryształowych dostarcza fabryka cesarska pod Petersburgiem. Najlepsza i najpiękniejsza porcelana i fajans wyrabiane są we wsi Aleksandrowskaja pod Petersburgiem i w Twerze; najbardziej zaś rozprzestrzenioną jest ta ga-

łęź przemysłu w gub. moskiewskiej, w której znajduje się przeszło 40 fabryk, zaopatrujących całą niemal R. w zwykły fajans. Cegielni i fabryk garncarskich znajduje się wielka liczba. Ważną gałęź przemysłu stanowi wytapianie łoju, tranu, warzenie mydła i kleju oraz wytłaczanie i rafinowanie oleju. Fabrykacya cukru z buraków tak pod względem ilości fabryk jako też i wartości wyrobu może rywalizować z fabrykacyą na Zachodzie. Cukrownie znajdują się głównie w gub. kijowskiej, czernihowskiej i podolskiej oraz król. polskiem. Wielkie rafinerye są w Petersburgu, Moskwie, Rydze. Fabryki chemiczne, skoncentrowane głównie w gub. moskiewskiej, produkują w ilości przewyższającej miejscowe potrzeby: potaż, witryol, saletrę, ałun, siarkę, farby, proch strzelniczy. Liczba gorzelni z powodu podwyższonej opłaty akcyznej, zmniejsza się ciągle, natomiast zwiększa się liczba browarów. W końcu dla gub. północnych i wschodnich oraz litewskich ważną gałęź bogactwa narodowego stanowi przemysł leśny, dostarczający masy drzewa opałowego, budulcowego i fabrycznego, dalej rogóżek, dziegciu, smoły, potażu itd. na potrzeby wewnętrzne, oraz zasilający zagranicę wybornym budulcem okrętowym, deskami, drzewem masztowem itd. Warsztaty budowy okrętów i statków znajdują się w portach m. Baltyckiego, Czerwonego i Azowskiego oraz na Wołdze i jej dopływach.

Handel i środki komunikacyjne. Podobnie jak przemysł tak i handel rossyjski wiele może zawdzięczyć Piotrowi W., który przez swe zdobycze i założenie siły morskiej dał podstawy handlowi morskiemu. Następcy jego wspierali handel przez zawieranie traktatów handlowych, zakładanie banków, kompanii handlowych (jak w 1799 r. kop. rossyjsko-amerykańskiej), towarzystw asekuracyjnych, trybunałów handlowych, szkół handlowych itd. Za panowania Mikołaja I założono 34 towarzystw akcyjnych (do dwóch istniejących dawniej), liczba których pod panowaniem cesarza Aleksandra II wzrosła do 459, z kapitałem obrotowym 172,692,520 rs. kredyt. i 1,111,009,035 rub. metalicznych. Z towarzystw akcyjnych najważniejsze są: rozmaite towarzystwa dróg żelaznych, mianowicie założone w 1857 r. główne towarzystwo dróg żel. rossyjskich, ross. towarz. żeglugi parowej w Odessie (1886), towarz. morza Białego (1858), towarzystwo żeglugi parowej na Wołdze, towarz. ubezpieczeń od ognia moskiewskie i petersburskie i w. in. Ważną gałęź życia ekonomicznego, która zarówno pomyślnie rozwija się w R., stanowią banki. Do 1865 r. jedynym bankiem handlowym w R. był bank państwa ze swemi filiami na prowincyi. Następnie liczba banków ciągle się wzmagała, prawie we wszystkich miastach ważniejszych założono banki miejskie, liczba których w 1883 r. wynosiła 306. Kapitał zakładowy wszystkich tych instytucyj z 4,609,906 rs. podniósł się na 15,289,862 rs. Handel wewnętrzny ułatwiony jest przez drogi bite, kanały i koleje żelazne. Najważniejsze z dróg bitych, mających przeważnie wojskowe znaczenie, są: 1) trakt syberyjski (6375 klm. długi), idący od Petersburga przez Nowogród, Moskwę, Niżni Nowgorod, Kazań, Perm, Ekaterynburg, Tobolsk i Irkuck; 2) trakt nadbałtycki (825 klm. długi), z Taurogów nad granicą pruską, przez Mitawę, Rygę, Dorpat, Narwę do Petersburga; 3) trakt białoruski przez Psków, Dyneburg, Kowno, Augustów do Warszawy, zkąd rozchodzą się odnogi do Kalisza, Krakowa i Lwowa; 4) wielki trakt zachodni pomiędzy Moskwą a Warszawą; 5) wielki trakt południowy, idący z Moskwy przez Tułę, Oreł, Kursk do Charkowa, zkąd rozchodzą się drogi do Odessy, Krymu i na Kaukaz. (Szczegóły o kanałach w R. ob. wyżej pod ustępem Wody).

Drogi żelazne. Rozwój sieci dróg żelaznych w R. wywarł niesłychany wpływ i spowodował zupełny przewrot w stosunkach socyalnych kraju. Rząd przekonawszy się podczas wojny krymskiej o ważności dróg żelaznych pod względem polityczno-wojskowym, natychmiast po jej ukończeniu przedsięwziął budowę wielu dróg. Jak szybki był wzrost dróg żelaznych w R. dowodzą następujące cyfry: w 1838 r. istniała tylko linia łącząca Petersburg z Carskim Siołem, długa 25 w., w 1857 r. drogi żelazne miały dopiero 1092 w. długości, w 1862 r. 3174 w., w 1869 r. 7748 w., w 1870 r. 15,191 w., w końcu 1887 r. cała sieć dr. żel. rossyjskich wynosiła 27,723 wiorst, w tej liczbie 4491 w. dr. żel. rządowych, 20,785 w. dr. żel. towarzystw prywatnych, 1450 w. dr. żel. finlandzkich i 997 w. dr. żel. wojennych zakaspijskich. W ciągu 1887 r. przewieziono na wszystkich drogach R. (z wyjątkiem zakaspijskich, wiadomości o których nie zostały podane) 34,757,923 pasażerów, 2,426,850 wojskowych, 9,858,725 pudów towarów pospiesznych i 3,006,589,907 pudów towarów zwyczajnych. Dochód wynosił w ogóle 249,716,287·69 rs., czyli na 1 w. drogi średnio po 10,078 rs. Przeszło po 20,000 rs. dochodu z 1 w. mają dr. żel.: nikołajewska (36,675 rs.), moskiewsko-riazańska (30,029 rs.), riazańsko-kozłowska (28,727 rs.), warszawsko-wiedeńska (25,664 rs.), łódzka (24,744 rs.), carskosielska (23,386 rs.), moskiewsko-kurska (23,239 rs.) i moskiewsko-niżegorodzka (21,910 rs.). W grudniu 1887 r. oddane były na użytek publiczności następu-

jące drogi: A) rządowe: baskuńczacka (72 w.), charkowsko-nikołajewska (981 w.), ekaterynburgsko-tiumeńska (347 w.), ekaterynińska (471 w.), liweńska wązkotorowa (57 w.), muromska (106 w.), poleskie (1414 w.), tambowsko-saratowska (374 w.), uralska górnicza (669 w.); B) prywatne: baltycka (568 w.), borowicka (28 w.), carskosielska (25 w.), chwastowska (334 w.), doniecka (660 w.), dynebursko-witebska (244 w.), głównego towarzystwa dróg żel. rossyjskich, z liniami: nikołajewską (609 w.), portową (31 w.), warszawsko-petersburską (1207 w.) i moskiewsko-niżegorodzką (426 w.), griaze-carycyńska (698 w.), iwangrodzko-dąbrowska (452 w.), kozłowsko-woronesko-rostowska (780 w.), kursko-charkowsko-azowska (763 w.), kursko-kijowska (439 w.), lipawo-romeńska (1207 w.), łódzko-fabryczna (26 w,), łozowo-sewastopolska (644 w.), mitawska (127 w.), morszańsko-syzrańska (498 w.), moskiewsko-brzeska (1028 w.), moskiewsko-jarosławska i jarosławsko-wołogodzka (464 w.), moskiewsko-kurska (512 w.), moskiewsko-riazańska (243 w.), nadwiślańska (507 w.), nowgorodzka wązkotorowa (30 w.), nowotorska (127 w.), obojańska wązkotorowa (30 w.), orenburska (508 w.), orłowsko-griazka (283 w.), orłowsko-witebska (488 w.), południowo-zachodnie (2297 w.), riazańsko-kozłowska (198 w.), riasko-morszańska (132 w.), riasko-wiazemska (650 w.), rybińsko-bołogowska (280 w.), rysko-dynebursk a (231 w.), rysko-tukkumska (54 w.), szujsko-iwanowska (171 w.), tambowsko-kozłowska (68 w.), warszawsko-bydgoska (138 w.), warszawsko-terespolska (200 w.), wraz z liniami należącymi do rządu: brzesko-chełmską (107 w.) i siedlecko-małkińską (62 w.), warszawsko-wiedeńską (325 w.), władykaukazka (779 w.) i zakaukazka (980 w). W wyższym daleko stopniu jak drogi żelazne wzrosła w ostatnich latach długość sieci telegraficznej w R. Długość ta, wynosząca w 1858 r. 11,732 klm., wzrosła w 1860 r. do 26,806 klm., a 1883 r. wynosiła już 105,161 klm., z 3171 stacyami, które w t. r. podały 10,222,664 depesz. Żegluga parowa odbywa się nietylko na wielkich rzekach R. europejskiej ale także i na rzekach Syberyi, m. Kaspijskiem, Aralskiem, jeziorze Bajkalskiem itd. Handel wewnętrzny jest znacznie rozwinięty. Głównemi rynkami handlowemi są: Moskwa, Petersburg, Rybińsk, Twer, Tuła, Kaługa, Jarosław, Smoleńsk, Kazań, Saratów, Odessa itd. Z jarmarków najważniejsze w Niżnim Nowgorodzie, odbywający się w lipcu i sierpniu, ułatwiający handel pomiędzy Europą a Azyą; dalej w Irbicie, w Kiszeniewie, w Charkowie, Kijowie, Archangielsku, Rostowie, Rydze i in. Handel zamienny R. z Chinami ma miejsce w Kiachcie.

Ważny również jest *handel morski*. Głównem ogniskiem handlu morskiego północno-rossyjskiego jest Kronstadt, właściwy port Petersburga. Handel innych portów m. Baltyckiego, jak Rygi, Rewlu, Narwy, Hapsalu, Arensburga, Pernawy, Windawy, Uleaborga, Abo i Helsingforsu, ogranicza się głównie na handlu nadbrzeżnym oraz stosunkach z Kronsztadtem i Petersburgiem. Handel na m. Białem (port Archangielsk) z powodu położenia i długiej zimy przedstawia małe znaczenie. Ważniejszy natomiast jest handel portów południowych, mianowicie Odessy, dalej Taganrogu, Mariupolu i Berdiańska (na m. Azowskiem), Kerczu, Teodozyi, Eupatoryi (w Krymie) i Poti (w kraju zakaukaskim). Handel na m. Kaspijskiem koncentruje się głównie w Astrachaniu. Z przystani rzecznych najważniejsze, np. Rybińska, należą do systematu Wołgi. Handel zagraniczny wzrasta ciągle i już za panowania cesarza Aleksandra I podwoił się tak wywóz jak i przywóz. Bardziej jeszcze powiększył się handel za panowania cesarza Mikołaja I. Na dalszy rozwój wiele wpłynął cesarz Aleksander II ukazem z d. 30 maja 1857 r., przez który złagodzony został ostry system protekcyjny z 1822. W ostatnich czasach dla podniesienia produkcyi krajowej powrócono znów do wysokich ceł ochronnych a nadto utrudniono przywóz przez pobieranie cła w walucie złotej. Flota handlowa rossyjska w 1878 r. składała się z 3643 statków żaglowych i 259 parowców. W 1882 r. przybyło do portów morza Baltyckiego 7014 statków, do portów m. Czarnego 4835, m. Białego 757, m. Kaspijskiego 1032, w ogóle przeto do portów R. europejskiej 13,638 statków; wypłynęło w tymże roku w ogóle 13,354 statków, mianowicie 8035 z portów m. Baltyckiego, 3827 Czarnego, 773 Białego i 719 Kaspijskiego. W 1884 r. wartość przywozu przez komory celne europejskie wynosiła 491,649,000 rs., wywozu zaś 553,960,000 rs. Przez komory R. azyatyckiej przywieziono towarów za 32,853,000 rs., wywieziono zaś za 13,798,000 rs. Wysokość handlu z Finlandyą w t. r. przedstawiają cyfry: 13,274,000 rs. wywozu i 15,576,000 rs. przywozu. Głównemi przedmiotami przywozu są: cukier surowy, kawa, herbata, owoce świeże, wino, tytuń, sól, bawełna, jedwab, wełna, materyały farbiarskie, wyroby bawełniane, płótno, wyroby jedwabne, wełniane, oliwa, maszyny, kamienie drogie, futra, metale nieobrobione, mianowicie ołów i węgiel kamienny; przedmiotami zaś wywozu są: siemię lniane i konopne, len, konopie, łój, zboże, mąka, deski, miedź, żelazo, szczecina, skóry,

wełna, wyroby bawełniane, sukno, bydło, futra, liny, płótno żaglowe i in.

Oświata. Słabe zawiązki oświaty, powstałe w R. pod wpływem Byzancyjum, zniszczały zupełnie za czasów jarzma mongolskiego. Ślady pierwszych szkół spotykamy w Nowogrodzie i Pskowie za czasów Iwana Groźnego (1533—84). Feodor III założył 1682 r. akademiją duchowną w Moskwie, w której miejsca nauczycielskie obsadził Małorossyanami i Białorusinami. Piotr W. zakładał szkoły wojskowe i morskie i polecił Leibnitzowi ułożenie planu akademii umiejętności. Za jego panowania wyszedł w R. pierwszy kalendarz oraz pierwsza gazeta (1714). On również wyniósł język ludowy rossyjski do stopnia języka książkowego. W ogóle jednak starania jego ściągały się do oświaty klas wyższych, nic nie zrobiono natomiast dla oświaty ludowej. Za panowania Elżbiety, staraniem Iwana Szuwałowa otwarty został w 1755 r. uniwersytet w Moskwie. Katarzyna II położyła wielkie zasługi przez zakładanie licznych szkół ludowych, gimnazyów i instytutów naukowych. Więcej jeszcze dla oświaty narodowej zrobił Aleksander I, za panowania którego powstało w 1802 r. ministeryum oświecenia narodowego. Mikołaj I, zgodnie ze swą polityką, starał się zatamować wielki wpływ obcej oświaty, o ile się ona nieściągała do celów czysto praktycznych, natomiast zwrócono całą uwagę na wychowanie w duchu narodowym i dla tego głównemi przedmiotami w wykładzie szkolnym były: język i literatura, geografija, statystyka i historya R. Nowa epoka nastała za panowania cesarza Aleksandra II. Minister oświecenia publicznego Gołownin (w 1862—66) ułożył i po części wprowadził w życie olbrzymi projekt organizacyi szkół, uzupełnienie którego powierzonem zostało jego następcy hr. Tołstoj. W 1863 r. zreorganizowano uniwersytety; w 1864 r. gimnazyja i progimnazyja, a także i szkoły niższe. Pootwierano wyższe i niższe zakłady naukowe, gimnazyja realne, seminaryja nauczycielskie, zakłady specyjalne itd.; dalej znacznie podwyższono budżet ministeryum oświaty itd. Zaprowadzona w 1796 r. przez cesarza Pawła I cenzura, zostająca pod zarządem ministeryum oświaty, była w 1863 r. przeniesiona pod zarząd ministeryum spraw wewnętrznych; nadto w 1865 r. wydano prawo prasowe, będące przejściem od cenzury prewencyjnej do odpowiedzialności za przewinienia prasowe. Zostające pod zawiadywaniem ministeryum oświaty zakłady naukowe stanowią zaledwo czwartą część ogólnej liczby. Należy tu ośm uniwersytetów: petersburski (zreorganizowany w 1819 r. z głównego instytutu pedagogicznego), moskiewski (założony w 1755 r. przez Szuwałowa), dorpacki (pierwotnie założony w 1632 r., wielokrotnie zamykany lub przenoszony, ostatecznie zreorganizowany w 1802 r.), charkowski (założony w 1804 r.), kijowski św. Włodzimierza (przeniesiony w 1833 r. z Wilna), kazański (założony w 1804 r.), noworossyjski w Odessie (przeorganizowany z liceum ks. Richelieugo) i warszawski (przeorganizowany w 1869 r. ze szkoły głównej), liczących w 1883 r. 12,606 słuchaczy (uniwersytet helsingforski, założony w 1640 r. przez królowę szwedzką Krystynę, nie zależy od ministeryum oświaty). Dalej pod zawiadywaniem ministeryum oświecenia publicznego zostawało w 1884 r.: 146 gimnazyów i 84 progimnazyów, z 60,242 uczniami, szkoły handlowe w Moskwie i Odessie, kilka instytutów szlacheckich, liceum ks. Bezborodko w Nieżynie (gub. czernihowska), liceum Demidowskie w Jarosławiu; trzy szkoły weterynaryi w Dorpacie, Charkowie i Warszawie; około 450 szkół miejskich (dawniej powiatowych) z 32,000 uczniami; 21,666 szkół elementarnych i ludowych z 900,000 uczniami; 84 szkół realnych; 32 gimnazyów i 22 progimnazyów żeńskich, 28 instytutów wychowania panien; 137 państwowych i 1500 prywatnych szkół żydowskich; 157 szkół przy kościołach wyznań nieprawosławnych, z przeszło 30,000 uczniami. W końcu zależne są od ministra oświaty: akademia umiejętności w Petersburgu, cesarska biblioteka publiczna, obserwatoryum w Pułkowie, muzeum Rumiańcowa w Moskwie, 38 towarzystw uczonych; 45 bibliotek publicznych i w. in. Pod zawiadywaniem Synodu św. pozostają: 4 akademie: w Petersburgu, Moskwie, Kijowie i Kazaniu, z 5000 słuchaczami, 53 seminaryów duchownych prawosł., z 14,800 uczniami i 148 szkół duchownych czteroklasowych z 27,981 uczniami. Wszystkie inne zakłady naukowe są zależne od odpowiednich ministeryów, szkoły zaś żeńskie pozostawały pod opieką cesarzowej Maryi. Budżet ministeryum oświecenia publicznego wynosił w 1885 r. 20,392,890 rs. Najhojniej uposażone były uniwersytety (2,906,380 rs.) oraz gimnazya i progimnazya (6,081,298 rs.), najmniej zaś szkoły gminne i wiejskie (1,733,278 rs.). Niezależnie od budżetu ministeryum oświecenia publicznego była przeznaczona na utrzymanie szkół w budżetach innych ministeryów suma rs. 16,600,532, z czego na ministeryum wojny przypadało 8,335,760 rs., na minister. finansów 3,085,536 rs., na minister. spraw wewnętrznych 128,767 rs. Z pomiędzy towarzystw uczonych w R. pierwsze miejsce zajmuje akademia nauk w Petersburgu, założona przez Piotra W. w 1724 r. a otwarta 25 grudnia 1725 r. (6 stycznia 1726 r.). Połączone

z nią jest obserwatoryum astronomiczne w Pułkowie. Dalej istnieje cały szereg towarzystw poświęconych badaniu historyi, starożytności, geografii, nauk przyrodzonych i w. in., mających ważne znaczenie tak z powodu wydawanych sprawozdań i czasopisów, jakoteż z powodu bogatych zbiorów naukowych. Z pomiędzy bibliotek najważniejsze: cesarska biblioteka publiczna w Petersburgu, mająca przeszło 900,000 tomów książek i do 30,000 rękopisów, oraz biblioteka akademii umiejętności w Petersburgu. W ogóle w R. znajduje się 280 bibliotek, w tej liczbie 92 publicznych; resztę stanowi własność klasztorów, stowarzyszeń i osób prywatnych. Liczne są także zbiory muzealne różnych rodzajów. W znacznej liczbie znajdują się w R. zakłady dobroczynne, jak szpitale, domy wdów, sierot i ubogich, instytuty głuchoniemych i ociemniałych i w. in. Z pomiędzy wszystkich tych instytucyj zasługuje zwłaszcza na uwagę olbrzymi dom podrzutków w Moskwie, założony w 1763 r.

Urządzenie i zarząd. R. jest monarchią nieograniczoną, cesarz nosi tytuł: samowładca wszej R., król polski, w. ks. finlandzki i jest najwyższym prawodawcą, rządcą i sędzią oraz, od czasów Piotra W., głową zarządu kościoła prawosławnego. Wedle zasadniczego prawa z 1797 r. następstwo tronu ustanowione zostało w prostej linii zstępnej, z zachowaniem prawa pierworodztwa i utrzymaniem pierwszeństwa płci męskiej nad żeńską. Panujący wraz z małżonką i potomstwem musi należeć do kościoła grecko-prawosławnego. Wedle aktu dodatkowego cesarza Aleksandra I z d. 20 marca 1820 r. dzieci urodzone z małżeństwa z osobą nieodpowiedniego urodzenia, są pozbawione prawa następstwa. Następca tronu dosięga pełnoletności po skończeniu 16 lat, inni zaś członkowie domu panującego po ukończeniu 18 lat. Względem Finlandyi cesarz związany jest aktem wcielającym z 1809 r. Oddzielne urządzenia polityczne w królestwie polskiem zostały odjęte po wypadkach 1831 i 1863 r. Najwyższy zarząd spraw państwa pozostaje w ręku cesarza. Gabinetowi cesarskiemu przewodniczy minister dworu cesarskiego. Sprawy bezpośrednio zależne od cesarza załatwia kancelarya przyboczna, rozdzielona na 4 oddziały: korespondencyi prywatnej, redakcyi praw, ukazów i t. d., wyższej policyi i zostających pod przewodnictwem cesarzowej zakładów dobroczynnych i naukowych. Do kancelaryi przybocznej należy takżo i komisya próśb. Głównemi urzędami w państwie są: rada państwa, senat rządzący i święty synod. Rada państwa, najwyższy zarząd doradczy, ustanowiona 1 (13) stycznia 1810 r. przez cesarza Aleksandra I a zorganizowana w 1810 r., prezydent której i przewodniczący departamentów mianowani są przez cesarza. Do atrybucyi rady państwa należy: roztrząsanie projektów do praw, rozporządzeń i sprawozdań, oraz rewidowanie i zatwierdzanie budżetu. Składa się ona z pełnoletnich członków rodziny cesarskiej, wszystkich ministrów oraz z osób powołanych przez cesarza z pomiędzy wojskowych i urzędników cywilnych trzech pierwszych klas i dzieli na trzy departamenty (poprzednio pięć): prawodawczy i kodyfikacyjny, spraw cywilnych i duchownych oraz gospodarstwa narodowego i finansów. Obok tego ustanowione są trzy komisye: do spraw włościańskich, Kaukazu i królestwa polskiego. Z radą państwa połączona jest kancelarya państwa. Senat był ustanowiony przez Piotra W. 1711 r., wprowadzony w wykonanie 1718 r., zreorganizowany zaś przez Aleksandra I 1802 r., łączył w sobie zarząd wszystkich spraw państwa, kontroli, sprawiedliwości i t. d. Później, z powodu ustanowienia rady państwa i kancelaryi przybocznej, atrybucye senatu zostały znacznie ograniczone i dziś należy do niego ogłaszanie ukazów, manifestów, statutów i t. d., rozstrzyganie w ostatniej instancyi przestępstw politycznych, spraw cywilnych i kryminalnych, rewizya wyroków sądowych i t. d. Liczba senatorów, mianowanych przez cesasza, jest nieograniczoną. Prokuratorem senatu jest minister sprawiedliwości. Św. synod, ustanowiony w 1711 r. i mający swe siedlisko pierwotnie w Moskwie, obecnie w Petersburgu, jest najwyższą władzą w sprawach kościoła grecko-prawosławnego i składa się z metropolitów, niektórych arcybiskupów i biskupów, generalnego prokuratora i kilku prokuratorów. Zarząd administracyjny centralny spoczywa w ręku ministrów, niezależnych jeden od drugiego, zasiadających w radzie państwa i senacie i składających ostatniemu roczne rachunki. Od r. 1861 dla wspólnego rozstrzygania niektórych spraw ustanowioną została rada ministrów, tak zwany komitet ministrów, zostający pod przewodnictwem prezesa rady państwa. Obecnie, z włączeniem kontroli państwa, jest 11 ministeryów: 1) ministeryum dworu cesarskiego i apanażów (udiełow); 2) ministeryum spraw zagranicznych, przewodniczący którego nosi tytuł kanclerza państwa; 3) ministeryum wojny, do którego zalicza się główna kwatera cesarska; 4) ministeryum morskie (marynarki); 5) ministeryum spraw wewnętrznych, do którego zaliczają się: departament policyi, spraw duchownych wyznań obcych, lekarski, pocztowo-telegraficzny, centralny komitet statystyczny, główny zarząd prasy i t. d.; 6) ministeryum oświaty narodowej i

wychowania publicznego; 7) ministeryum finansów; 8) ministeryum sprawiedliwości; 9) ministeryum dóbr państwa; 10) ministeryum komunikacyi i budowli publicznych; 11) kontrola państwa.

Podział. Całe cesarstwo rossyjskie podzielonem jest obecnie na 5 głównych części: R. europejską (z królestwem polskiem), w. ks. finlandzkie, kraj zakaukazki, Syberyę i Azyę centralną (środkową), te znowu pod względem administracyjnym na 100 poddziałów (gubernii, obwodów, ziem i t. d.). Pod względem historycznym lub etnograficznym gubernie i prowincye grupują się w następujący sposób: 1) Wielkorossya obejmuje 20 gubernii środkowych i północnych: petersburską, ołoniecką, wołogodzką, archangielską, nowogrodzką, pskowską, twerską, jarosławską, kostromską, włodzimierską, niżegorodzką, moskiewską, smoleńską, kałuską, tulską, riazańską, tambowską, woroneską, kurską i orłowską. 2) Małorossya 4 gubernie: kijowską, połtawską, chersońską i czernihowską (charkowska zowie się także Ukrainą Słobodzką). 3) Południowa al. Nowa Rossya 4 gubernie: taurycką, chersońską, ekaterynosławską i bessarabską oraz ziemię Kozaków dońskich. 4) R. zachodnia obejmuje 9 gubernii: kijowską, podolską (zwaną też Ukrainą zachodnią), wołyńską, mińską, mohylewską, witebską (trzy ostatnie także Białorusią zwane), wileńską, grodzieńską i kowieńską (Litwa). 5) Prowincye nadbałtyckie al. ostzejskie składają gubernie: kurlandzka, inflandzka i estlandzka. 6) R. wschodnia obejmuje 10 gubernii: permską, wiacką, kazańską, symbirską, penzeńską (składające dawniej carat kazański), astrachańską, samarską, orenburską i ufimską (dawny carat astrachański). 7) królestwo polskie obejmuje 10 gubernii: warszawską, kaliską, kielecką, lubelską, łomżyńską, piotrkowską, płocką, radomską, siedlecką i suwalską. 8) W. ks. finlandzkie składa się z 8 gubernii: abobiorneborskiej, kuopioskiej, niulandzkiej, st. michelskiej, tawastgutskiej, uleaborskiej, wazaskiej i wyborskiej. 9) Kraj zakaukazki obejmuje 6 gubernii: bakińską, elizawetpolską, erywańską, kutaiską, stawropolską i tyfliską; 7 innych poddziałów (okrąg, oddział, obłast'): batumską (obł.), czarnomorski (okr.), dagestańską (obł.), karski (okr.), kubańską (obł.), stawropolską (obł.), suchumski (oddz.), terską (obł.), zakatalski (okr.). Rossya azyatycka obejmuje: 1) Syberyą z 4 guber.: tobolską i tomską (Syberya zachodnia), irkucką i jenisejską (Syberya wschodnia) i 4 obwody lub okręgi: amurski, jakucki, przymorski i zabajkalski. 2) Azyą centralną, obejmującą obwody: akmoliński, semipalatyński, turgajski, uralski i kraj zakaspijski, oraz generał-gubernatorstwo turkiestańskie z okręgami: amudaryjskim, fergańskim, semireczeńskim, syrdaryjskim i zeriawszańskim. Gubernie mają rozmaitą rozległość i dzielą się, równie jak obwody, na powiaty, liczba których bywa rozmaita (od 3 do 15). Gubernie nadbałtyckie i Finlandya mają właściwy swój podział na obwody, te zaś na parafie. Na czele zarządu administracyjnego i policyjnego (poprzednio także sądowego) w gubernii stoi gubernator, zależny od ministeryum spraw wewnętrznych a bezpośrednio od właściwego generał-gubernatora, których obecnie jest dziewięciu: finlandzki, warszawski, wileński, kijowski, moskiewski, orenburski, turkiestański, zachodniej Syberyi i Azyi środkowej wraz z krajem Amurskim. Niezależnie od gubernatora funkcyonują w guberniach władze zależne od innych ministeryów, jak finansów, oświecenia publicznego, komunikacyi i t. d.

Ukazem z d. 1 (13) stycznia 1864 r. dla reprezentowania ludności w guberniach i powiatach ustanowione zostały ziemstwa, funkcyonujące obecnie w guberniach właściwej R. i mające na celu zajmowanie się miejscowemi sprawami ekonomicznemi. Ziemstwa rozdzielają się na powiatowe i gubernialne. Ziemstwa powiatowe składają się ze zgromadzenia powiatowego i urzędu powiatowego. Członkowie zgromadzenia powiatowego wybierani są z właścicieli ziemskich oraz z gmin miejskich i wiejskich; połowę członków stanowią przedstawiciele właścicieli ziemskich, drugą zaś przedstawiciele miast i gmin wiejskich. Dla pierwszych dwu kategoryi ustanowiony jest pewien cenzus i wybierają one bezpośrednio, w gminach zaś wiejskich wybór jest pośredni. Zgromadzeniu przewodniczy marszałek szlachty. Urząd powiatowy składa się z przewodniczącego i dwu członków, których zgromadzenie powiatowe wybiera ze swego łona na lat trzy. Ziemstwo gubernialne dzieli się również na zgromadzenie i zarząd gubernialny. Członków zgromadzenia gubernialnego wybiera ze swego łona na lat trzy zgromadzenie powiatowe; zarząd gubernialny składa się z przewodniczącego i 6 członków, wybranych przez zgromadzenie gubernialne. Zgromadzeniu gubernialnemu przewodniczy gubernialny marszałek szlachty lub osoba naznaczona przez monarchę. Zgromadzenia powiatowe i gubernialne zbierają się raz na rok; wyjąwszy przewodniczącego i członków stałych nikt nie pobiera wynagrodzenia. Gminy dzielą się na miejskie i wiejskie. Pierwsze rządzą się ustawą opartą na podstawie statutu Katarzyny II, zmienionego i uzupełnionego ukazem Aleksandra II z 14 marca i 24 maja 1861 r. Obecnie obowiązująca ustawa

wiejska, oparta na odwiecznych prawach gmin słowiańskich, datuje się również od 1861 r. Na czele gminy (mir) stoi starosta sielski (zwany też starszyną), przewodniczący zgromadzeniu wiejskiemu (sielskij schod). Tak starosta jak i zgromadzenie wybiera się wolnemi głosami.

Sądownictwa. Za panowania cesarza Aleksandra II przeprowadzono w R. nową organizacyę sądową, na zasadzie ukazu z 29 września (11 października) 1862 r., mocą którego rozdzieloną została władza sądowa od wykonawczej, administracyjnej i prawodawczej, dalej zaprowadzono sądy przysięgłych oraz postępowanie ustne i jawne; nadto zapewniono wszystkim mieszkańcom równość w obliczu prawa a tem samem zniesiono dawne przywileje, że każdy mógł być sądzonym tylko przez równego sobie. Wedle nowej ustawy w pierwszej instancyi rozstrzygają sędziowie pokoju, wybierani ze wszystkich klas ludności na lat trzy. Decydują oni w sprawach cywilnych, za wyjątkiem spraw o nieruchomości, gdy przedmiot sprawy nieprzenosi wartości 500 rs., w sprawach zaś kryminalnych, gdy kara nieprzechodzi $1\frac{1}{2}$ roku więzienia, trzech miesięcy aresztu lub 900 rs. kary pieniężnej. Od wyroku sędziego pokoju służy apelacya do zjazdu sędziów pokoju. We wszelkich innych sprawach cywilnych i kryminalnych wyrokują sądy okręgowe, z udziałem przysięgłych, jeżeli sprawa kryminalna pociąga za sobą utratę praw stanu lub obywatelstwa. Drugę i ostateczną instancyą dla spraw cywilnych i kryminalnych, rozstrzygniętych przez sądy okręgowe, są izby sądowe. W razie jeżeli wyrok wydaje się niesprawiedliwym, można się starać o uchylenie go w najwyższym sądzie Kasacyjnym, t. j. Senacie. W sprawach kryminalnych konieczną jest obrona przez adwokata. Sprawy polityczne sądzone są przez sąd kasacyjny, z udziałem marszałka szlachty, głowy miasta i przełożonego gminy. Jawność postępowania sądowego tylko w wyjątkowych razach bywa uchylaną. Ukazem z dnia 28 listopada (10 grudnia) 1861 r. zatwierdzone zostało nowe prawo cywilne i kryminalne oraz kodeks karny. Od 1866 r. przeprowadzono stopniowo radykalną reformę sądownictwa w guberniach. Ukazem dnia 17 (29) kwietnia 1863 r. przeprowadzoną została nowa ustawa, łagodząca postępowanie karne. Zniesioną została kara knuta, przepędzanie przez rózgi, piętnowanie złoczyńców; kara śmierci ograniczoną jest do sądów wojennych, na przestępców politycznych oraz w razie zamachu na osobę panującego. Główną karę stanowi zesłanie do Syberyi, do robót ciężkich lub na osiedlenie. Więzienia są trojakiego rodzaju: policyjne, dla osób oskarżonych, domy poprawy dla mniejszych przestępców i więzienia karne dla przestępców skazanych na dłużej niż na rok jeden.

Finanse. Epoką dla dziejów finansów w R. jest 1862 r., w którym po raz pierwszy ogłoszono budżet państwa. Za Katarzyny I w 1725 r. dochody wynosiły 10,186,000 rs.; za Katarzyny II w 1782 r. powiększyły się do 40,128,000 rs.; za Pawła I w 1801 r. doszły prawie do 80 mil. rs.; za panowania cesarza Aleksandra I w 1804 r. wynosiły 109; 1810—125 mil. rs. Wskutek wojen napoleońskich dochody państwa znacznie się zmniejszyły, podniesione jednakże później zostały za zarządu hr. Cancrina od 1833—44 r. Już 1833 r. wynosiły (wraz z dochodami z królestwa polskiego) $120\frac{1}{2}$ mil. rs., według Tęgoborskiego nieprzeniosły jednak do 1839 r. nigdy $163\frac{3}{4}$ mil. rs. Później, a zwłaszcza za panowania cesarza Aleksandra II dochody znacznie się zwiększyły. Tak pierwszy ogłoszony budżet z r. 1862 obliczał dochody brutto na 310,619,739 r., budżet z 1866 na 382 mil. rs., z 1867 na 420, z 1868 na 423, z 1869 na 457, z 1870 na 482, z 1871 r. na 484, z 1872 na 497, z 1873 na 517 mil. rs. Zwyczajne dochody państwowe pochodzą z trzech głównych źródeł: z podatków bezpośrednich i pośrednich, dochodów z regalij i dochodów z dóbr państwa. Do podatków bezpośrednich należy: pogłówne, od którego wolna jest szlachta, duchowieństwo i kupcy gildyjni a od 1863 i właściwi mieszczanie, opłata gildyjna, oraz opłata procentowa od papierów wartościowych. Do podatków pośrednich należy: akcyza od wódki (monopol wódczany zniesiony został ukazem z 1 13 stycznia 1863), soli, tytuniu, fabrykacyi cukru z buraków, w nowszych czasach nafty i zapałek, dochody celne, stemplowe, paszportowe i t. d., Do regalij państwowych należą: podatki górnicze, dochód z monety, poczty i telegrafów. Do dochodów z dóbr państwa należą: czynsz (obrok) od włościan w dobrach koronnych, czysz dzierżawny z oddzielnych dóbr, dochód ze sprzedaży majątków nieruchomych rządowych, dalej dochód z lasów, zakładów górniczych i dróg żelaznych oraz majątków i kapitałów b. komisyi edukacyjnej. Dochody państwa w ostatnich czasach wynosiły: w 1880 r. 651 mil. rs., 1881 r. 651, 1882 r. 703, 1883 r. 700, 1884 r. 802 i 1885 r. 886 mil. rs. Ostatnia cyfra rozdziela się w następujący sposób: na podatki bezpośrednie 137 mil. rs., na pośrednie 380 mil., na dochód z regaliów 28 mil., 87 mil. czynsz od włościan, 5 mil. ze sprzedaży dóbr państwa, $14\frac{1}{2}$ mil. dochodu z lasów, 5 mil. z zakładów górniczych, 157 mil. z dróg żelaznych, 70 mil. z Kaukazu i 96

mil. rs. z rozmaitych pozycyj. Wydatki państwa wynosiły: w 1880 r. 694,505,313 rs., w 1881 roku 732,413.150 rs., w 1882 roku 701,661,256 rs., w 1883 r. 664 mil., w 1884 r. 718,382,006 rs. a w 1885 r. 781 mil. rs. Wydatki 1886 r. rozdzielały się w następujący sposób: 260½ mil. na spłaty długu państwa, 2 mil. na najwyższe władze państwowe, 10·6 mil. na synod św., 10 mil. ministeryum dworu, 4 mil. ministeryum spraw zagranicznych, 236 min. wojny i marynarki, 99·8 min. skarbu i kontrola państwa, 23·5 min. dóbr państwa, 71·8 min. spraw wewnętrznych, 20·4 min. oświecenia publicznego, 23 min. komunikacyi, 19·7 min. sprawiedliwości, 7·9 mil. rs. zarząd cywilny Kaukazu. Niezależnie od tego istnieje kapitał dróg żelaznych, założony w 1867 r. w wysokości 92 mil. rs., i zużytkowany na budowę dróg żel. rządowych, oraz na dopłatę do dochodów dróg prywatnych, gwarantowych przez rząd. Złą stronę finansów rossyjskich stanowi oddawna system waluty papierowej. Już przy śmierci Katarzyny II było w obiegu za 200 mil. rs. papierów (asygnacyj). Podczas wojen napoleońskich następowały coraz nowe emisye i okoliczność ta doprowadziła finanse do zupełnego rozstroju, tak że w 1815 r. jeden rubel srebrem odpowiadał 4 rub. 18 kop. asygnacyami. Po zawarciu pokoju powszechnego starano się zaradzić złemu przez zaciągnięcie pożyczki za granicą. Po objęciu w 1823 r. zarządu finansów przez hr. Cancrina ilość będących w kursie asygnacyj wynosiła 596 mil. rs.; kurs ich podniósł się do 3 rub. 60 kop. za 1 rub. srebrem, w 1839 r. zaś oznaczony został na 350, t. j. 3½ rub. asygn. za 1 rub. rs. i jednocześnie przyjęto za jednostkę monetarną rubla srebrnego. W 1843 r. dawniejsze asygnacye bankowe zostały zastąpione przez bilety kredytowe, oparte na całkowitym majątku państwa, i nadano im kurs przymusowy. Na początek wypuszczono biletów kredytowych za 170,222,000 rs., dla pokrycia będących jeszcze w kursie 595,776,000 rs. asygnacyami. Ciągłe późniejsze deficyty w budżecie państwowym zmuszały do pokrywania ich nowemi emisyami pieniędzy papierowych. W 1853 r. było ich w obiegu za 332,443,005 rs.; ilość ta znacznie podniosła się po wojnie krymskiej i w 1857 r. wynosiła 735,297,006 rs., t. j. powiększyła się przeszło o połowę (o 400 mil.). Okoliczność ta stanęła na przeszkodzie zaciągnięciu nowej pożyczki, jakkolwiek okoliczności gwałtownie tego wymagały, przeprowadzone bowiem reformy wpłynęły na znaczne zmniejszenie zwykłych dochodów państwowych. Dla zaradzenia złemu wypuszczono kilka seryj procentowych biletów skarbu państwa. Ogólna suma tych papierów w 1860 r. wynosiła 108 mil. rs. Ukazem z d. 20 sierpnia 1859 r. oddano do dyspozycyi ministra finansów wszelkie sumy kościelne i rozmaitych instytucyj, złożone w bankach publicznych, oraz depozyta sądowe i wydano natomiast obligacye pożyczkowe, częścią procentowe (po 4, 3 i 1½%) w części zaś bezprocentowe. Do ostatniej kategoryi zaliczono depozyta sądowe. Ukazem z d. 23 września 1859 r. zamieniono bilety banków pożyczkowych i handlowych oraz kas oszczędności jak również 4% bilety obligacyjne na 5% bilety banku państwa, mające być spłacone w ciągu 37 lat poczynając od 1861 r. W połączeniu z tem pozostawało zniesienie wszystkich dotychczasowych instytucyj kredytowych i zastąpienie ich przez ukaz z 23 września 1861 r. bankiem państwa, posiadającym filie w Moskwie, Odesie, Kijowie, Charkowie, Rydze, Archangielsku i Warszawie oraz czasowo podczas jarmarków w Niżnim-Nowgorodzie, Rybińsku, Połtawie i Irbicie. Oprócz tego istnieje w R. 288 banków prywatnych miejskich, 10 banków akcyjnych z kapit. zakładowym 16½ mil. rs. i 18 banków ziemskich. Ogólny dług państwa w d. 1 stycznia 1884 r. wynosił 75,989,000 flor., 42,281,929 funt. szter. i 182,837,287 rs. W obiegu było 716,515,125 rs. w papierach kredytowych.

Wojsko lądowe i morskie. Armia rossyjska zorganizowaną została na sposób europejski przez Piotra W. i rozwinąwszy się podczas prowadzonych następnie wojen, na nowo urządzoną została za Aleksandra I i jego następcy Mikołaja I, który główną uwagę i pieczołowitość zwrócił na wojsko. Reformy przedsięwzięte przez cesarza Aleksandra II początkowo miały na względzie stronę umysłową i moralną żołnierza, przez zwrócenie uwagi na oświatę, złagodzenie systemu karnego, zniesienie kolonij wojskowych i t. d. Dopiero rezultaty wojny niemieckiej w 1866 r. oraz francusko-niemieckiej z 1870—1 r. wpłynęły na zupełną zmianę dotychczasowego systematu. Ukazem z d. 1 (13) stycznia 1874 r. zaprowadzono w całej R. ogólną powinność wojskową. Czas służby ustanowiony został na 15 lat, z tego 6 w służbie czynnej i 9 w rezerwie, z rozmaitemi ulgami stosownie do stopnia oświecenia. Siła zbrojna składa się z armii stałej i obrony narodowej (opołczenie). Armia stała rozpada się na armię czynną, uzupełnioną przez coroczny pobór, na rezerwy oraz na wojska kozackie (nieregularne). Pod względem administracyjnym całe cesarstwo rossyjskie, za wyjątkiem ziemi kozaków dońskich, podzielone jest na 14 okręgów wojennych: petersburski, finlandzki, wileński, warszawski, kijowski, odesski, charkowski, moskiewski, kazański, orenburski, zachodnio-

syberyjski, wschodnio-syberyjski, turkiestański i kaukazki. Armia czynna regularna liczy 38,052 oficerów, 1,728,196 żołnierzy (w tej liczbie 78,393 pozafrontowych), 222,936 koni i 3596 dział, wojsko kozackie 3386 oficerów, 141,969 ludzi (13,422 pozafrontowych), 138,036 koni i 212 dział, inne zaś wojska nieregularne mają 143 oficerów, 6188 ludzi (136 pozafrontowych) i 5382 koni. Wogóle cała armia czynna rossyjska liczy 1,917,904 ludzi, 366,354 koni i 3808 dział (bez dział oblężniczych i fortecznych). Armia czynna uzbrojona jest karabinami odtylcowemi systematu Berdana; działa artyleryi polowej są 4 i 9-cio funtowe, nabijane z tyłu, częścią ze spiżu, częścią zaś ze stali spiżowej lub lanej. Dla artyleryi fortecznej i oblężniczej przyjęte są działa 6, 8, 9, 10 i 11-to calowe, z żelaza, spiżu, lub stali lanej. Zaprowadzenie ogólnej powinności wojskowej wpłynęło także na rozwój zakładów naukowych wojskowych, które dzielą się na przygotowawcze, średnie, wyższe i specyalne podoficerskie. Do zakładów niższych należą: 8 progimnazyów i 18 gimnazyów wojskowych; do średnich 17 szkół junkierskich, 3 szkoły wojskowe piechotne i jedna kawaleryjska, korpus paziów i korpus kadetów w Finlandyi; do zakładów wyższych: należą akademie: sztabu generalnego, artyleryjska, inżynierów wojskowych, prawna i medyczna; w końcu do zakładów specyalnych podoficerskich zaliczają się: szkoły techniczna i pyrotechniczna w Petersburgu, szkoły puszkarzów w Tule i Iszewsku oraz szkoły felczerów w Petersburgu, Kijowie i Moskwie.

Marynarka wojenna rossyjska dzieli się na flotę m. Baltyckiego, flotę m. Czarnego, flotylę m. Kaspijskiego, flotylę m. Aralskiego i flotylę Syberyjską i składa się w ogóle z 39 pancerników, 92 statków parowych, 135 parowców transportowych, 117 statków torpedowych i 8 statków żaglowych, w ogóle 391 statków wojennych o sile 48,881 koni parowych, uzbrojonych 942 działami i mających 285,644 tonn objętości. Nadto do marynarki wojennej można zaliczyć 7 wielkich parowców floty ochotniczej, pełniących podczas wojny służbę krejserów, podczas pokoju zaś używanych do celów handlowych i jako statki transportowe. W 1885 r. siły morskie rossyjskie składały się z 115 admirałów i generałów, 1450 oficerów morskich, 450 pilotów, 180 oficerów artyleryi, 120 inżynierów, 500 mechaników, 30 inżynierów portowych, 200 urzędników marynarki i 500 urzędników cywilnych w rangach oficerskich, czyli w ogóle 3545 oficerów i 25,600 podoficerów, majtków i t. d. Czas służby w marynarce wynosi 10 lat, mianowicie 7 lat w służbie czynnej i 3 lata w rezerwie. Warsztaty okrętowe są w Petersburgu, Kronsztadzie, Nikołajewie, Ochcie, Chersonie i Archangielsku. Arsenał marynarki znajduje się w Karpinie niedaleko Petersburga.

Opisów cesarstwa rossyjskiego pod względem geograficznym, topograficznym, statystycznym, etnograficznym, historycznym i t. d. istnieje bardzo wiele, w rozmaitych językach. Prawie wszystkie prowincye, gubernie, obwody i znaczniejsze miasta mają osobne opisy, mniej lub więcej dokładne. Celniejsze z dzieł ogólnych są: Semenowa Słownik geograficzno-statystyczny cesarstwa rossyjskiego (t. I—VI, od 1863 r.), tudzież Statystyka Rossyi opracowana przez oficerów sztabu generalnego, pod redakcyą gen. Obruczewa (1871); dalej de Livrona Statisticzeskoje obozrenije rossyjskoj imperii (1875); Snitzlera L'Empire des Csars (3 t., 1856—66) i w. in. Charakterystyka geograficzna R. europejskiej w powyższym artykule podaną została podług W. Nałkowskiego (Zarys geografii powszechnej (1887 r.). *J. Krz.*

Rostajne, górska wieś, w pow. jasielskim, nad pot. Rakiem (prawym dopł. Wisłoki), zajmuje dolinę potoku aż po jego ujście. Wznies. przy drewnianej cerkwi z gr.-kat. kapelanią (dyec. przemyska, dek. dukielski) wynosi 435 mt., przy ujściu potoku 429 mt., ku zachodowi podnosi się teren na 602 do 651 mt., ku wschodowi na 545 do 702 mt., ku południowi 454 mt. Wś graniczy na płd. z Grabem (4·6 klm.), na płn. z Świątkówką, na płn.-zachód z Nieznajową a na płd.-wschód z Żydowskiem. Dokoła otaczają R. świerkowe lasy. We wsi 65 dm., 396 mk., 389 gr.-kat. i 7 izrael. Obszar więk. pos. (J. Lewickiego) wynosi 236 roli, 35 łąk, 31 past. i 599 mr. lasu; pos. mn. 697 roli, 78 łąk, 211 past. i 214 mr. lasu. Uposażenie kapelana składa się z 15 roli, 2 łąk i 53 mr. past. Prócz tego pobiera on $9^1/_2$ kóp owsa za mesznе i 133 złr. dodatku do kongruy. Gleba górska, owsiana. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 122) była własnością Mikołaja Stadnickiego i składała się z 7 dworzyszcz wołoskich. *Mac.*

Rostakiszki, zaśc. włośc. nad rz. Mussą, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 50 w. od Wilna, 2 dm., 23 mk. kat.

Rostanice, pow. będziński, gm. i par. Wojkowice. Niepodane w ostatnich spisach urzęd.

Rostaniszki, zaśc. szlach., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 48 w. od Wilna, 2 dm., 20 mk. kat.

Rostar, węg. *Rester*, wś, hr. goemoerskie, ma kościół par. ewang., węglarnie, kopalnie miedzi, 388 mk.

Rostarzewo, dok. *Rzeszotarzewo* (r. 1379 i 1564), *Restarzewo* (r. 1580), w nowszych czasach dowolnie przez Niemców *Rothenburg* zwa-

ne, miasto w pow. babimoskim, leży o 6 klm. na zachód od Rakoniewic i 59 klm. na płd.-zachód od Poznania, na trakcie poznańsko-cylichowskim, w nizinie; par. kat. Gościeszyn, par. prot. i poczta w miejscu, st. dr. żelaznej w Wolsztynie o 7 klm. Miasto ma ratusz, kościół prot., olejarnię, gorzelnię, kilka wiatraków i cegielni, 136 dm., 1078 mk. (73 kat., 999 prot., 6 żyd.) i 511 ha (444 roli, 41 lasu). Mieszkańcy, sami prawie Niemcy, trudnią się rolnictwem i przemysłem. R. jest siedzibą komisarza obwodowego i ma urząd pocztowy trzeciorzędny; 4 jarmarki do roku. Herb miasta przedstawia gwiazdę o 8 promieniach, nad monogramem R M R, który wyraża nazwę miasta i założyciela Malczewskiego. R. było wsią aż do r. 1752 i pierwotną siedzibą Rzeszotarzewskich. Z R. pisał się Wojciech między r. 1379 i 1399 (Kod. Wielkop. n. 2070 i Akta gr. pozn., wyd. w r. 1888) i następnie inni Rzeszotarzewscy. Późniejszymi dziedzicami byli Tłoccy (r. 1551), Hersztopscy (r. 1580), Żegoccy (r. 1641), Malczewscy (r. 1752), Koczorowscy (r. 1793) i w końcu Mielżyńscy. W r. 1580 posiadał tu Łukasz Hersztopski 2 łany osiadłe, 4 zagrod. i młyn, a Baltazar Tłocki 3 półłanki osiadłe, jeden półłanek pusty, 4 zagr. i 2 komorników. Przywilejem królewskim z d. 27 sierpnia 1752 r., danym dla Macieja Malczewskiego, zostało R. wyniesione do rzędu miast. Około r. 1771 opłacali żydzi 104 złp. pogłównego. Po r. 1793 było tu 89 dm., 7 wiatraków, 2 kościoły i 470 mk. (14 szynkarzy, 8 krawców, 7 młynarzy, po 3 sukienników, szewców i stolarzy, 2 rzeźników, piekarzy i kołodziejów, jeden kuśnierz, olejnik, ślusarz, garncarz, oberżysta, muzykant i 2 handlarzy mąki). Dochody miejskie wynosiły 62 talary; jarmarków odbywało się 7 do roku. W r. 1811 było 449 mk.; 1837 r. 688 mk.; 1843 r. 105 dm., 665 mk. (33 kat., 617 prot., 15 żyd.); 1861 r. 850 mk.; 1871 r. 124 dm., 897 mk. (33 kat., 860 prot., 4 żyd.). Kościół katol. p. w. św. Wojciecha wystawili w r. 1401 bracia Wojciech i Stefan Rostarzewscy czyli Rzeszotarzewscy; parafią składały R., Gola i Komorowo, później, około r. 1564, przyłączono Tuchorzę. O uposażeniu kościoła przez Jana Tłockiego wspominają akta konsystorskie pod r. 1551. W czasie reformacyi dostał się kościół w ręce protestantów; w r. 1580 należało R. do par. wolsztyńskiej. Około 1596 r. Łukasz Hersztopski przywrócił katolikom kościół, który wizyta z r. 1641 została p. w. św. Andrzeja. Spalony w czasie wojny szwedzkiej za Augusta II, jeszcze w 1725 r. nie był odbudowany. W 2 lata potem stanął nowy kościołek z drzewa, afiliowany do Gościeszyna i rozebrany r. 1823 dla braku parafian. W czasie wizyty kościelnej w r. 1641 znajdował się w kościele nagrobek z czarnego marmuru Teresy Żegockiej, córki Krzysztofa, dziedzica miejscowego (J. Łukaszewicz, Kr. op. hist., II, 476—7). Kościół prot. powstał w r. 1785; parafia liczyła w r. 1860 osad 12 i dusz 1727 obok 1800 katolików. Ratusz stanął w r. 1768. *E. Cal.*

Rostau (niem.), ob. *Roszkowo.*

Rostawica, rzeka, ob. *Rastawica.*

Rostawicze, dawna nazwa mka Białołówki, w pow. berdyczowskim. Dzisiaj nazwę Rostawicy al. Rastawicy nosi część miasta, leżąca na prawym brzegu rzeki t. n.

Rostejkiszki, zaśc. włośc. nad rzką Szyrwinczą, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 58 w. od Wilna, 2 dm., 23 mk. katol.

Rostek al. *Rostkowo* 1.) os. leśn., pow. ządzborski, należy do nadleśnictwa w Guziance, 1 dm., 6 mk. 2.) **R.** al. *Schoeneberg*, wybud., pow. gołdapski, tuż przy mieście powiatowem.

Rosteliŭdzie, wś, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski i dobra ks. Giedrójciów Poszyrwińcie II, o 7 w. od gminy a 57 w. od Wilna, ma 4 dm., 53 mk. kat. (w 1864 r. 24 dusz rewiz.).

Rostempniewo, pow. krobski, ob. *Rozstępniewo.*

Rostersdorf, *Ober*, *Mittel* i *Nieder*, 1462 r. *Rostersdorff*, wś i dobra, pow. stynawski, posiada kościół par. ewang. W 1842 r. 81 dm., zamek, trzy folw., 556 mk. (9 kat.). Szkoła ewang., hodowla owiec, płóciennictwo.

Rostesne, *Rostesnoje*, chutor nad wielkiem błotem, pow. radomyski, o 7 w. od wsi Mokrec, pod rządowym lasem dymerskim, ma 55 dzies. ziemi i smolarnią. Z błota bierze początek rzka Żydek (Żydok), która przepłynąwszy wsi: Mokrec, Syczówkę i Tołokuńską Rudnię, poniżej ostatniej wpada do Dniepru. Własność Goriaczkowskiego, który w 1874 r. nabył od Katarzyny Iskra.

Rostisławl, ob. *Rosław.*

Rostki 1.) wś włośc., pow. węgrowski, gm. i par. Miedzne, ma 17 dm., 179 mk., 881 mr. W 1827 r. 19 dm., 129 mk. 2.) **R.** *Wielkie*, wś i 3.) **R.** *Małe*, wś, pow. płoński, gm. Modzele, parafia Nowemiasto, odl. o 21 wiorst od Płońska. R. Wielkie mają 19 dm., 183, mk., 346 mr.; R. Małe 4 dm., 44 mk., 141 mr. W 1827 r. R. Wielkie miały 22 dm., 148 mk. a R. Małe 5 dm., 41 mk. 4.) **R.** *Kaptury*, wś szlach. i włośc. i 5.) **R.** *Stróżne*, wś szlach., pow. makowski, gm. Sielc, par. Szelków, odl. 12 w. od Makowa. W 1827 r. R. Kaptury mają 8 dm., 57 mk.; R. Stróżne 12 dm., 70 mk. Fol. R. Kaptury lit. B E w 1879 r. rozl. mr. 384: gr. or. i ogr. mr. 129, łąk mr. 38, past. mr. 23, lasu mr. 185, nieuż. mr. 9; bud. z drzewa 8, las nieurządzony, cegielnia, po-

kłady torfu. Wś R. Kaptury os. 9, z gr. mr. 56. 6.) **R.**, wś, pow. łomżyński, gm. Borzejowo, par. Jedwabno, ma 13 os., 37 mr.; wchodziła w skład dóbr Olszyny. W 1827 r. Rostki Duże 8 dm., 45 mk.; R. Małe 1 dm., 7 mk. 7.) **R.** *Daćbogi*, 8.) **R.** *Piotrowice* i 9.) **R.** *Wielkie*, pow. ostrowski, gm. Zaremby Kościelne, par. Zuzel. R. Daćbogi mają 5 dm., 76 mk., R. Wielkie 26 dm., 184 mk. Mieszka tu drobna szlachta. W 1827 r. R. Daćbogi miały 5 dm., 33 mk.; R. Piotrowice 6 dm., 59 mk.; R. Wielkie 24 dm., 134 mk. 10.) **R.**, wś, pow. kolneński, gm. Stawiski, par. Romany. W 1827 r. 14 dm., 83 mk. 11.) **R.**, wś, pow. kolneński, gm. i par. Jedwabno. W 1827 r. R. Duże 8 dm., 45 mk.; R. Małe 1 dm., 7 mk. 12.) **R.**, pow. ostrołęcki, gm. Troszyn, par. Czerwin. W 1827 r. 15 dm., 73 mk. *Br. Ch.*

Rostki 1.) wś na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, nad jeziorem t. n., blisko granicy pow. jańsborskiego, $2^1/_2$ klm. na zach. od jez. Orzyskiego, 2 klm. na płn. od Klus, st. p., 38 dm., 248 mk., 500 ha. Jerzy Ramung v. Ramek, komtur ryński, nadaje Grzegorzowi Janowi na prawie magdeburskiem 12 włók wolnych od tłoki pod Cwalinami i nad jez. Krakształyn. Dan w Rynie r. 1483. Faustyn v. Weiblingen, komtur ryński, sprzedaje r. 1523 Markowi z Rostek między jez. Krakształyn a strugą Kamińską 4 włóki boru, nadane prawem magdeburskiem za 32 grzywien. 2.) **R.**, młyn, tamże, 2 dm., 14 mk. 3.) **R.**, wś, pow. łecki, 12 klm. od granicy królestwa polskiego, $2^1/_2$ klm od st. p. Bajtkowa; 11 dm., 102 mk., 118 ha. 4.) **R.**, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki, nad Pamerskiem jeziorem, 8 klm. na płn. od Orzyskiego jeziora, $6^1/_2$ klm. na płd. od st. p. Wydmin. 5.) **R.** al. *Bartosze*, *Bartuschow*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsborski, o 2 klm. od jez. Warszowskiego, 7 klm. na zach. od jez. Śniardawskiego, tyleż od st. p. Kwiki, w okolicy lesistej i w wody obfitującej, 64 dm., 413 mk., 1105 ha. Erazm v. Reizenstein, komtur baldzki, nadaje wiernemu słudze Marcinowi, na prawie magdeburskiem 40 włók w Bartoszach (Rostkach), między strumykiem kotlewskim i Czarną a wsią Pilchy, z obowiązkiem jednej służby zbrojnej. Dan w Piszu r. 1484 w dzień Nawiedzenia N. Maryi P. Jerzy v. Kolbitz, wójt piski, sprzedaje Maciejowi Rostkowi 4 włóki śród granic powyższych na prawie takiem, jakie ma wieś Rostki. Dan w Piszu w poniedziałek w wilią śś. Filipa i Jakuba r. 1515. W R. okazało się w 1537 r. 7 włók nadwyżki; połowę jej kupuje, płacąc za włókę 4 kopy, Ciesin (Szczeschin), drugą zaś Grzegorz, Dzierżek i Aleksy, bracia, synowie Stańka, oraz Jagustyn, Tomek, Paweł, Jan (Jaune) i Jędrzej (Jenderzey) również bracia; dział zaś Wieczorka kupił wyżej wspomniany Tomek a Jakuba dział Ciesin i Grzegórz. R. 1536 sprzedaje ststa Fryderyk Heidek Andrzejowi, Janowi, Tomkowi, Jagustynowi i Pawłowi, braciom z Rostek, 1 włókę nadwyżki. *Ad. N.*

Rostkowa Wola, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. margrabowski. Istniała jeszcze r. 1600; dziś nie ma śladu.

Rostkowice, wś i fol., pow. płocki, gm. Święcice, par. Kobylniki, odl. o 35 w. od Płocka, ma 9 dm., 129 mk. Fol. R., w r. 1874 oddzielony od dóbr Kobylniki, rozl. mr. 217: gr. or. i ogr. mr. 212, nieuż. mr. 5; bud. mur. 1, z drzewa 2; płodozmian 11-polowy. Wś R ma 15 os., 24 mr.

Rostkowicze, niem. *Rosenberg*, 1467 *Rostkowicze*, wś, pow. prądnicki, par. Solec (Zuelz), odl. 2 mile od Prądnika. W 1861 r. 69 dm., 422 mk. kat., 2220 mr. obszaru, w tem 2049 mr. roli. Obszar dworski istniał poprzednio, lecz został rozkupiony częściowo przez włościan miejscowych.

Rostkowiec, błonie, w pow. mogilnickim, o $2^1/_2$ klm. na wsch.-płd. od Strzelna, pod Młynami (Kod. Dypl. Rzyszcz., II, 865, pod r. 1436).

Rostkowo 1.) wś i fol., pow. płocki, gm. i par. Góra, odl. o 33 w. od Płocka, posiada 4 dm., 95 mk., wiatrak. W 1880 r. fol. R. rozl. mr. 453: gr. or. i ogr. mr. 367, łąk mr. 28, past. mr. 27, lasu mr. 14, nieuż. mr. 17; bud. mur. 2, z drzewa 12, pokłady torfu. Wś R. ma 9 os., 7 mr. 2.) **R.**, wś i fol., pow. przasnyski, gm. Chojnowo, par. Węgra, odl. 5 w. od Przasnysza, ma 30 dm., 389 mk. Fol. R. w 1870 r. rozl. mr. 1265: gr. or. i ogr. mr. 737, łąk mr. 108, past. mr. 142, lasu mr. 266, wody mr. 2., nieuż. mr. 10; bud. mur. 6, z drz. 15, pokłady marglu wapiennego. Wś R. os. 41, z gr. mr. 206. Jestto dawna siedziba rodu Kostków i miejsce urodzenia (w 1550 r.) Stanisława Kostki, słynnego z pobożności i ascetycznego życia młodzieńca, kanonizowanego w 1714 r. Dobra Rostkowo w 1594 r. przeszły drogą kupna w ręce Zielińskich i do 1831 r. były w ręku tej rodziny. W 1836 r. zostały sprzedane przez licytacyą. Wkrótce po kanonizacyi św. Stanisława Kostki wzniósł dziedzic R. Zieliński Józef kościół drewniany o dwu wieżach, dachówką kryty. Stanowił on filią par. Przasnysz. O tym kościele mówi już wizyta bisk. Szembeka z 1756 r. Obsługiwali ten kościół jezuici, a po ich kasacie mieszkał tu świecki kapelan. W 1820 r., w skutek zrujnowania budowli, kościół został zapieczętowany a przybory kościelne przeniesiono do Przasnysza. W 1860 r. budynek walący się już został rozebrany. Ob. Uwagi nad artyk. ks. Osieckie-

go: „z Przasnyskiego“, przez Gust. Zielińskiego (Korresp. Płocki, 1880 r. Nr. 93).

Rostkowszczyzna 1.) wś i fol., pow. wyłkowyski, gm. Karkliny, par. Kieturwłoki, odl. od Wyłkowyszek 13 w., ma 17 dm., 154 mk. W 1827 r. 13 dm., 98 mk. Wchodziła w skład ststwa preńskiego a następnie dóbr rząd. i donacyi rząd. (ob. *Preny*). 2.) **R.,** wś i fol., pow. wyłkowyski, gm. Olwita, par. Wierzbołów, odl. od Wyłkowyszek 11 w.. ma 4 dm., 57 mk., 228 mr. folw. i 152 mr. włośc. W 1827 r. było 7 dm., 69 mk. R. wchodziło w skład dóbr Królowe Krzesło w ekonomii Olita a następnie dóbr rządow.

Rostocki Potok 1.) wypływa z pod Milikówki (710 mt.), na granicy Baligrodu i Mchawy, w pow. lisieckim; płynie zrazu granicą, a potem obszarem Baligrodu na płn.-wsch., wpadając na płn. krańcu Baligrodu do Hoczewki z lew. brzegu. Długość biegu 3 klm. 2.) **R. P.,** ob. *Rostoka Mała.* *Br. G.*

Rostoczka, potok, wypływa w gm. Rozhurcze, pow. stryjski, ze źródeł leśnych na tak zwanych Rostoczkach, płynie na płn. przez obszar Rozhurcza, uchodząc do Stryja z praw. brzegu. Długość biegu 4 klm. *Br. G.*

Rostoczki 1.) al. *Rostoka*, pot., powstaje w gm. Rostoczki, pow. doliński, u płn.-wsch. podnóża Średniej góry (709 mt.); płynie na płn.-wschód przez lasy i łąki i między domostwami Rostoczek, gdzie od prawego brzegu przyjmuje pot. Sołotwinę. Zwraca się potem na wschód i na obszarze Witwicy uchodzi do Łużanki z praw. brzegu. Długość biegu 8 klm. 2.) **R.,** potok, wypływa w obr. Skola, w powiecie stryjskim, u półn. podnóża góry Żełemina (1177 mt.), płynie na płn. leśnym parowem i wpada ubiegłszy 3 klm. do pot. Pawłowa, który wypływa w pobliżu Rostoczki i płynie na płn. (4½ klm.) przez las Płaj do Oporu powyżej Skola. *Br. G.*

Rostoczki al. *Roztoczki*, wś, pow. doliński, 16 klm. na zach. od Doliny, 14 klm. na płd.-zach. od sądu pow., urz. poczt., st. kol. i tel. w Bolechowie. Na płn. leżą Stańkowce, na płn.-wsch. Witwica, na płd. wsch. Kalna, na płd.-zach. Lipa, na płn.-zach. Słoboda Bolechowska i Cerkowna. Wzdłuż granicy płynie od płd.-zach. na płn.-wschód pot. Łużanka, dopływ Świcy i przyjmuje w obrębie wsi kilka strug, z których najznaczniejsza Rostoka. Płd.-wsch. część wsi przepływa dopływ Łużanki pot. Putna, zwany w górnym biegu Sołotwyną, a w średnim Rostoczką. W dolinie tego potoku leżą zabudowania wiejskie. Najwyższe wznies. wynosi na płd.-zach. 881 mt. Wznosi się tu jeszcze „Kockowa Góra“ do 793 mt. Na płn.-wschód wznosi się „Werch Wielki“ do 609 mt. Własn. więk. ma roli or. 102, łąk i ogr. 100, past. 196, lasu 1300 mr.; wł. mn. roli or. 587, łąk i ogr. 436, past. 474, lasu 188 mr. W r. 1880 było 122 dm., 603 mk. w gminie, 4 dm., 30 mk. na obsz. dwor.; 6 rz.-kat., 595 gr.-kat., 32 izrael.; 4 Polaków, 614 Rusinów, 15 Niemców. Par. rz.-kat. w Bolechowie, gr.-kat w miejscu, dek. bolechowski. Do parafii należy Kalna. We wsi jest cerkiew pod wez. św. Bazylego i szkoła filialna. *Lu. Dz.*

Rostoczna, potok, ob. *Rostoczny*.

Rostoczna, góra lesista w obr. Stronny, w pow. samborskim, w płd.-zach. stronie tejże gminy, między pot. Semenowem (od płn.) a Czajkami (od płd.-wsch.). Na płn.-zachód wznosi się Wydilok (862 mt.), na zach. Strouski Wierch (811 mt.), na płd. Kochany dział (813 mt.), a na płd.-wsch. Pusta (827 mt.) i Studenka (789 mt.). Wznies. 838 mt. (szt. gen.). Od płn. las „pod Zdzianną“ zwany.

Rostoczny Potok al. *Rostoczna*, potok, powstaje w Tatrach orawsko-liptowskich, z połączenia dwu potoków, w obr. gm. Łuczek, hr. liptowskiem (Węgry), pow. rożeński. Ramię wschodnie wypływa z pod grzbietu Hawrańca, na płn.-zach. jego stoku, w dolinie zwartej od płd. Hawrańcem a od płn. Ostroniem (1105 mt.); płynie łukiem na płn. wygiętym ku zachodowi, ramię zaś zach. powstaje w dzikim jarze po stronie półn. Chocza Wielkiego (1613 mt.); płynie na płn.-wschód, łącząc się pod lasem Praszywą, u stóp Holicy (1089 mt.), z ramieniem wschodniem, na wys. 767 mt. Tak powstały potok R. płynie górską doliną na płd., nad którą od zach. rozpostarł się Chocz Wielki (1613 mt.), a od wsch. Hawraniec i Magóra (1168 mt.). Mija zakład kąpielowy i wś Łuczki, niżej których w obr. gm. Kalomenów łączy się od lewego brzegu z Kalamiczanką, tworząc rz. Teplę, dopływ Wagu. Długość biegu 9 klm. Doliną potoku wiedzie dość dobre przejście przez grzbiet Tatr, między Holicą a Ostroniem, z Osadki na Orawie do Łuczek na Liptowie. Jestto droga jezdna. *Br. G.*

Rostoczyn, potok, w obr. Tureczek Niżnich, w pow. Turka, wytryska z pod działu wodnego między Sanem a Stryjem, u połud.-wsch. stóp góry Byczka (Byczok, 915 mt.); płynie na płn.-wschód i ubiegłszy 3 klm. wpada z praw. brzegu do Jasienia, dopływu pot. Spisanego. *Br. G.*

Rostoczyny, potok, wypływa w obr. gm. Koziowy, w pow. stryjskim, u południ. stóp Kiczery Kropiwnej (1020 i 943 mt.); płynie na płd.-wschód i we wsi Koziowy tuż pod cerkwią wpada do Orawy z lewego brzegu. Długość 3 klm. *Br. G.*

Rostog (niem.), struga w pow. lęborskim.

Rostoja, ob. *Ostoja*.

Rostok, ob. *Rostoka*.

Rostoka 1.) os. leś., pow. błoński, gm. Radzików, par. Leszno, ma 15 mk., 9 mr. dwor. 2.) **R.**, wś włośc., pow. sochaczewski, gm. Kampinos, par. Leszno, 128 mk., 291 mr. (przeważnie łąki); sprzedaż siana do Warszawy. W 1827 r. 8 dm., 50 mk. Wchodziła w skład ekonomii rząd. Kampinos. 3.) **R.**, kol. nad rz. Wartą, pow. koniński, gm. Brzeźno, par. Krzymów, odl. od Konina 16 w., ma 16 dm., 127 mk. 4.) **R.** al. *Rostoki*, w XVI w. *Roszthoka*, wś i fol., pow. koniński, gm. Sławoszewek, par. Kleczew, odl. od Konina 17 w.; wś ma 19 dm., 161 mk.; fol. 4 dm., 39 mk., 187 mr.; wchodzi w skład dóbr Kleczew. W 1827 r. 14 dm., 145 mk. W XVI w. łany folwarczne dają dziesięcinę plebanowi w Kleczewie, kmiece za dziesięcinę płacą po 12 gr. polskich z łanu i dają za meszne po mierze żyta i owsa pleb. w Kleczewie, tak samo i karczmarze (Łaski, Lib. Ben., I, 192). W 1579 r. wś R., w par. Kleczew, własność Rusockiego, miała 17 łan. (Pawiński, Wielkp., I, 230). 5.) **R.**, wś i fol., pow. chełmski, gm. Żmudź, par. Kumów, wsch. obrz. Rakołupy, odl. 21 w. od Chełma, posiada cerkiew pounicką filialną. W 1827 r. 14 dm., 145 mk. W 1886 r. folw. R. rozl. mr. 480: gr. or. i ogr. mr. 378, łąk mr. 79, wody mr. 1, zarośli mr. 22, nieuż. mr. 8; bud. mur. 1, z drzewa 8. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 36, z gr. mr. 745; wś Dryszczów os. 48, z gr. mr. 1291, wś Syczów os. 10, z gr. mr. 210; wś Żmudź os. 55, z gr. mr. 959; wś Lipinki os. 30, z gr. mr. 699; wś Ksawerów os. 24, z gr. mr. 227. Rostockie ststwo niegrodowe, w wdztwie ruskiem, w ziemi chełmskiej, podług spisów podskarbińskich z r. 1716 obejmowało dwie wsie: Rostoka i Lipinki z przyległościami, które w r. 1771 posiadał Jan Zamoyski, ordynat, ststa lubelski, opłacając zeń kwarty złp. 1790 gr. 11, a hyberny złp. 1360 gr. 20. Dykc. geogr. Echarda nazywa R. miastem. Rząd austryacki dobra te sprzedał i odtąd stały się prywatną własnością. *Br. Ch.*

Rostoka 1.) góra i las w obr. gm. Jureczkowej, pow. dobromilski na wschod. brzegu Wiaru, wznies. 625 mt. (szt. gen.). Na wschód rozpościera się Iwiński las. 2.) **R.** al. *Rostok*, góra polna w obr. Radoszyc, w pow. sanockim, na płd.-wschód od wsi, na lew. brzegu Osławicy, między nią a Barbuzą, jej dopływem, pod 39° 44′ wsch. dłg. F. a 49° 18′ płn. szer. Wznies. 600 mt. (szt. gen.). 3.) **R.**, góra, w obr. Żernicy Niżniej, w pow. Lisko, między pot. Ruchlinem (od płd.) a Żerdenką (od płn.). Wznies. 545 mt. npm. (szt. gen.). 4.) **R.**, szczyt w Tatrach liptowskich. Od Bańkowego Wierchu al. Skrzyniarki (2178 mt.), w głównym grzbiecie narożnika dolin Studziennej (od płn.) a Jałowieckiej i Smreczańskiej (od płd.), ciągnie się ku płd.-zachodowi ramię górskie, jako ściana dolin Jałowieckiej i Smreczańskiej, w której wznosi się Przysłop (2145 mt.), a dalej na południe Rostoka (1953 mt.). 5.) **R.**, dział górski w Karpatach wschodnich, dziale skolsko-delatyńskim, na granicy gm. Seneczniowa i Lolina, w pow. dolińskim, między dolinami Ilnicy, dopływu Świcy, a Mizuńki. Ciągnie się od płd.-wsch. na płn. wschód (6 do 7 klm.), ze szczytami: Horodyszcze (1377 mt.), Tomnatyk Mały (1235 mt.) i Tomnatyk Wielki (1204 mt.). Po stronie płn.-wschodniej biją źródła pot. Jałowego. *Br. G.*

Rostoka, potok i dolina tatrzańska, w gm. Brzegi, pow. nowotarskim, na płn. stoku głównego grzbietu Tatr. Od szczytu Swinnicy (2293 mt.), narożnika dolin stawów Gąsienicowych, Cichej i Pięciu stawów polskich, zwraca się główny grzbiet na płd. po szczyt Walętkowa (2158 mt.) a stąd na płd.-wsch. przez szczyt Gładki (2072 mt.) aż po szczyt Miedziane (al. Hruby, 2167 mt.), narożnik dolin Ciemnosmereczyńskiej, doliny Rybiego al. Białki i Pięciu stawów polskich. Grzbiet ten główny, mający 3800 mt. długości, stanowi płd.-wschod. ścianę doliny R. Ściana odrywająca się od Świnnicy na wschód po Kozi Wierch (2259 mt.) i oddzielająca dolinę Czarnego stawu Gąsienicowego i Zamarzłego od doliny Pięciu stawów polskich, ciągnąca się wprost na płn. po Granat, następnie na wschód po Krzyżne do uroczej Płasienki, na zetknięciu się: Buczynowych turni, Koszystej i Wołoszyna, a wreszcie grzbiet Wołoszyna, ciągnący się na płn.-wschód, tworzą płn.-zach. ścianę graniczną doliny Pięciu stawów polskich i R. od dolin Gąsienicowych stawów, Pańszczycy i Waksmundzkiej. Płd.-wschod. zaś ścianę graniczną doliny Pięciu stawów polskich i Rostoki od doliny Rybiego tworzy grzbiet górski, odrywający się od głównego grzbietu Tatr, od szczytów Miedzianych (2167 mt.), przez Opalony Wierch (2239 mt.), Świstówkę, Ubocz (1714 mt.) aż po Czubę Opaloną (1426 mt.). Dolina R. rozdziela się na płd.-zach. część wyższą, zwaną doliną Pięciu stawów polskich i na płn.-wsch. część, będącą właściwą doliną R., którą uważać należy za przedłużenie doliny Pięciu stawów polskich, będącej dla R. jakby górnym tarasem. W dolinie Pięciu stawów polskich legły we wielkim łuku urocze stawy w liczbie pięciu. Jest to rozległa lecz bardzo dzika i najwyżej położona dolina w Tatrach. Niegdyś była ona jednym jeziorem, dopóki od strony płn. ku R. nie przerwały się turnie, które dlań tworzyły wielką groblę. Dziś zalegają jej dno głazy a szczątkami jeziora pierwotnego są owe stawy, największe w Tatrach zbiorowisko wodne.

Najwyżej legł Zadni staw także Zmarzłym albo Podkół zwany, tuż pod Zawratem, obejmujący 5·58 ha przy 29 mt. głębokości; niżej niego Czarny staw, 10·77 ha a 37 mt. głęb., dalej Wielki staw z powierzchnią 33 ha (11 razy większy od rynku krakowskiego), a 78 mt. głęboki; dalej Mały staw wyższy 0·22 ha a 2 mt. głęb.; najdalszy jest Przedni staw, 7 ha obszerny a 30 mt. głęboki. Zadni staw wznies. 1889 mt., Czarny staw 1737 mt., Wielki staw 1676 mt. a Przedni 1674 mt. npm. (Szt. gen.). Do Wielkiego stawu spływa woda osobno z Czarnego, osobno ze Zadniego od strony zach. a z Przedniego za pośrednictwem Małego przychodzi woda od wschod. i dopiero z niego, jakby ze wspólnego zbiornika, spada potok po skale 67 mt. wyniosłej, tworząc największy wodospad tatrzański, Siklawą zwany. Ciepłota wody w najwyższym stawie Zadnim +9°C, w Czarnym, Przednim i Wielkim +10°C, a na dnie Wielkiego i Przedniego ciepłota wody wynosi tylko 6°C. Koło Wielkiego stawu rośnie już kosodrzewina. Przy Małym stawku znajduje się schronisko towarzystwa tatrzańskiego pod imieniem Zajsznera. Po nad Wielkim stawem jest szałas pasterski górali z Białki, którzy tu swoje bydło pasą przez lato. Z doliny Pięciu stawów są przejścia przez Spiglasowe percie w grzbiecie Miedzianych poza Mnich, popod Mięguszowieckie turnie, przez przełęcz między Miedzianymi a Kotelnicą do Ciemnych Smereczyn i między Gładkim Wierchem a Walentkową przez przełęcz Gładką do doliny Cichy. Od Siklawy płynie dziki potok, Rostoką zwany, na płn.-wschód, z początku po gołych głazach, następnie między Kosówką, a wreszcie między lesistemi brzegami, uchodząc do Białki z lew. brzegu u płn. stóp Opalonej Czuby (1426 mt.). Potok ten toczy się w ciągłych kaskadach wskutek nadzwyczajnego spadku doliny Rostoki, bo od spodu Siklawy po ujście R. spadek ten wynosi 560 mt. na przestrzeni 4800 mt. W pobliżu ujścia R. do Białki, pod tak zwaną Czubą, w lesie stoi schronisko Wincentego Pola z szopą na wozy i konie. Dolina R. jest z powodu wycieczek do Pięciu Stawów Polskich i Rybiego od strony polskiej najczęściej zwiedzaną. Ważniejsze szlaki: a) szlak jezdny z Zakopanego przez Poronin, Bukowinę, Głodówkę, Łysą, Polanę do Rostoki; b) szlak pieszy z Zakopanego przez Waksmundzką polanę do Rostoki; c) z Zakopanego przez Gęsią Szyję; d) z Zakopanego przez Zawrat; e) z Zakopanego przez Krzyżne. Z Rostoki od schroniska W. Pola doliną Rostoki ścieżyną aż po Siklawę. Stąd w górę do Pięciu Stawów. Od Wielkiego Stawu przez Świstówkę do Morskiego Oka, czyli Rybiego. Opis tych wycieczek podają: Eljasz Walery, Przewodnik do Tatr i Pienin. Kraków, 1886; Kolbenheyer, Die Hohe Tatra. Teschen, 1888. *Br. G.*

Rostoka 1.) potok, wytryska z Magórki (933 mt.), na płd. jej stoku, w obr. Czernichowa, pow. żywiecki, w lesie Klisiówce. Płynie na płd.-wschód tworząc aż do ujścia do Soły z lew. brzegu granicę między gm. Czernichowem a Tresną. Długość biegu 4 klm. 2.) **R.** *Wielka*, źródlane ramię Żelczy al. Żyłcy w obr. gm. Szczyrka, pow. żywieckim. Ob. Żelcza. 3.) **R.**, potok, powstaje w obr. gm. Ligoty Kameralnej (niem. Kameral-Ellgoth), w pow. i obw. sąd. cieszyńskim, na Śląsku austr., z pod góry Ropiczki (918 mt.), w Beskidzie jabłonkowskim. Płynie leśnym jarem na płn., a przyjąwszy w Ropiczce, od lew. brz. pot. Odnogę, tworzy rz. Stonawkę, lewy dopływ Olszy. Długość biegu 3 klm. 4.) **R.** *Mała*, potok, ma źródło na płn. stoku góry „Nad Kamieniem“ (1083 mt.), w obr. Rostoki Małej, pow. nowosądecki; płynie zrazu łąkami, potem między domostwami gm. Rostoki Małej, następnie miedzy domostwami gm. Składzistego, a wreszcie, zrosiwszy pola Maciejowej, wpada z lew. brzegu do Kamienicy. Długość biegu $5^1/_2$. Od wschodu w obr. R. Małej wznosi się góra Polúńcza (736 mt.). 5.) **R.**, lewy dopływ Przegonki al. Przegoniny, wypływa w obr. gm. Bartnego, w pow. gorlickim, z pod góry Wątkowej (847 mt.), ze źródeł leśnych, i uchodzi w Bartnem do Przegonki. Długość biegu $3^1/_2$ klm. 6.) **R.** al. *Rostoki*, potok, powstaje w obr. gm. Rostoki, w pow. dobromilskim, u płd.-wsch. podnóża góry Bziany (578 klm.), tuż nad granicą z gm. Kuźminą. Płynie przez obszar Rostoki i Trzciańca, gdzie z lew. brzegu wpada do pot. Klimowego, dopł. Wiaru. Długość biegu $3^3/_4$ klm. 7.) **R.**, potok, wytryska w obr. Dublan, w pow. samborskim, z lasu Liskami zwanego, płynie leśną dolinką na płd.-wschód i między domostwami Dublan uchodzi z lew. brz. do Warytyny. Długość biegu 4 klm. 8.) **R.**, potok, wypływa na płd.-wsch. stoku Magóry orawskiej (ob.), w hr. orawskiem, u podnóża Budyna, szczytu tejże Magóry (1220 mt.); płynie na płd.-wsch. przez obszar gm. Dziedziny Ziemiańskiej (węg. Nemes-Dedina), poniżej której wpada do Orawy z pr. brz. Przyjmuje z pr. brz. pot. Hldocin. Ujście leży u płn. stóp góry Ostrażycy (767 mt.). Długość biegu 6 klm. 9.) **R.**, rzeczka, powstaje w obr. gm. Rostoki Ryterskiej, w pow. nowosądeckim, z połączenia dwu ramion, Rostoki Wielkiej i R. Małej, tuż nad granicą tejże gm. z Rytrem. R. Wielka wypływa ze źródeł leśnych, z pod Przehyby (1195 mt.), na płn.-zach. od polany Koniecznej; płynie na płn.-wschód, zabierając od praw. brzegu

a strony płd. dwie strugi górskie, z pod góry Radowy (1265 mt.). R. Mała powstaje również w obr. gminy Rostoki Ryterskiej, z pod Wielkiego Rogacza (1182 mt.); zabiera obustronnie liczne stoki wodne, spływające z okolicznych gór. Połączony strumień podąża wąską dolinką na wschód przez obszar Rytra, do Popradu z lew. brzegu, naprzeciw ruin zamku Rytra. Długość R. Wielkiej 6 klm., R Małej 7 klm., długość samej R. 1875 mt. Nad R. Wielką od płn. wznoszą się szczyty: Tylowskie (1037 mt.), Żary wyżnie, al. Wdzary (821 mt.) i Gaszkowa (715 mt.); między R. Wielką a Małą, Skałka (1082 mt.), Mogurzyca i Jaworzyna (946 mt.), a od płd.-wsch. R. Małej: Niemkowa (1026 mt.) i Kordowiec (763 mt.). 10.) **R.**, potok, powstaje w obr. gm. Rostoki Wielkiej, w pow. nowosądeckim, ze źródeł leśnych, z nad granicy gm. Krynicy, w kotlinie górskiej, nad którą od wschodu wznosi się Jaworzyna (904 mt.), od płd.-zach. Przysłop (944 mt.), a od zach. Ostry wierch (874 mt.). Płynie na płn. między domostwami Rostoki Wk., i dobiegłszy gościńca rządowego tylicko-sądeckiego łączy się od pr. brzegu z Krzyżówką, tworząc rz. Kamienną. Nazwa R. towarzyszy tej rzece aż po wieś Łabową. Długość biegu 4 klm. 11.) **R.**, potok, wypływa w obr. Maniowy, pow. lisiecki, ze źródeł leśnych. Płynie zrazu na zach., potem na płd. dolinę górską, uchodząc poniżej cerkwi maniowskiej do Osławicy. Długość biegu 4½ klm. Od wschodu wznosi się nad doliną góra Dylec (937 mt.), a od zachodu Pawlat (651 mt.). 12.) **R.** al. *Rostok*, potok, powstaje w obr. gm. Rostok Górnych, pow. lisiecki, z pod głównego grzbietu Karpat wschodnich, na płn. stoku Sinkowej (995 mt.). Płynie leśnym parowem pomiędzy domostwami Rostok Górnych, następnie po pod wieś Lisznę i pod Majdanem (grupą domów w Lisznie) uchodzi z prawego brzegu do Solinki. Na górnym biegu od lew. brzegu przyjmuje pot. Kisielicznik i Węzłową, a od prawego Huty potok. Nad doliną od zach. rozpościera się dział Hyrlaty (1103 mt.), ze szczytami Berdą (1043 mt.), Rozsochą (może Rostoką ?, 1093 mt.) i Kiczurką (909 mt.), a od wschodu: Wiasiel (1153 mt.), Wiasiel Mały (1097 mt), Różki (935 mt.) i Różki groń (855 mt.) tuż nad ujściem. Długość biegu 8 klm. 13.) **R.**, potok, wypływa z lasu na wsch. stoku Megelina gronia (759 mt.), w obr. gm. Łupkowa, w pow. lisieckim. Płynie na wschód i na górnym końcu wsi Łupkowa uchodzi do Smolniczka, dopł. Osławy. Długość biegu do 3 klm. Od praw. brzegu przyjmuje liczne dopływy z granicznego grzbietu Karpat. 14.) **R.**, potok, w obr. Jabłonki Wyżniej, pow. turczański, z pod działu wodnego między Sanem a Stryjem, na płn.-wschodnim stoku Szańskiego tarnawskiego (873 mt.). Płynie na wschód, zabierając strugi ze Szańskiego jabłońskiego i w Jabłonce Niżniej wpada z praw. brzegu do Jabłonki, dopł. Stryja. Długość biegu 5¼ klm. 15.) **R.** al. *Rostok*, lewe ramię Świcy, odrywające się od Świcy na obszarze Sulatycz, w pow. żydaczowskim. Płynie zrazu na płn.-wschód przez Lachowice Podróżne a potem na wschód do Włodzimirzec, gdzie łączy się napowrót z głównem łożyskiem. Długość biegu 12 klm. 16.) **R.**, potok, w obr. gm. Żupania, pow. stryjski, wypływa z płd.-wschod. podnóża góry Waleczniny (1184 mt.), w dolinie, nad którą od zach. wznosi się pomieniony szczyt, od płn. Menczel (al Mińczoł, 1113 mt.), a od wschodu Berdo (1199 mt.). Płynie na płd. leśnym wądołem, nad którym od wsch. wzbija się Płaj (1157 mt.) i Staneszcza (1158 mt.), a od zach. las Jazestrów. Dobiegłszy pierwszych chat wsi Żupanie, zwraca się na płd.-zach., między domostwami uchodzi do Stryja z praw. brzegu. Długość biegu 8 klm. Nad średnim biegiem wznosi się od południa góra lesista Jabłonka (al. Jablinka, 909 mt.). 17.) **R.**, potok, w obr. gm. Wyzłowa, w pow. stryjskim, wypływa u płd. podnóża góry Staneszczy (1158 mt.) i Obnohy (1111 mt.). Płynie na płd. łąkami śródleśnemi i u płd. stóp gory Żołoba (901 mt.) zasila z prawego brzegu Stryj na jego biegu górnym, w okolicy źródlisk jego. Długość biegu 4 klm. Ujście 818 mt. npm. (st. gen.) 18.). **R.**, potok, powstaje w obr. Tucholki, pow. stryjski, z pod Łysej (1022 m.), w dolinie, nad którą od płd. rozpościera się lesiste wzgórze Romaniowce. Płynie na płn.-wschód popod Sołotwiną (830 mt.) i w Tucholce łączy się z Kopaniną, tworząc rzekę Brynówkę. Długość biegu 4 klm. 19.) **R.**, potok, wypływa w obr. gm. Mizunia, w pow. dolińskim, z pod góry Lutej (1093 mt.); płynie na płd.-zach. i poniżej polany Poharu wpada do Falaczerskiego pot. z lew. brzegu. Długość biegu 3 klm. 20.) **R.**, potok, wypływa w obr. Hnyły, pow. turczański, z pod Drohobyckiego Kamienia (1187 mt.); płynie na płn.-wsch., uchodząc w Hnyle do rz. Gniłej al. Hnyłej. Długość biegu 3¾ klm. Ujście 769 mt. npm. 21.) **R.** *Czarna*, górska rzeka, w obr. gm. Wyszkowa, w pow. dolińskim, wypływa kilku strugami na płn.-zach. Gorganu wyszkowskiego (1443 mt.); płynie na płn., zabierając liczne dopływy tak od zachodu ze Szerokiego Beskidu (1127 mt.), jak od wschodu z Długiej góry (1102 mt.) i w dolinie zwartej od płn.-zach. Hecą Krajną (1045 mt.) a od płd.-wsch. Meglą średnią (1312 mt.) wpada do Świcy od lew. brzegu. Długość biegu 7 klm. Ujście 804 mt. npm. (szt. gen.). 22.) **R.**, potok, powstaje w obr.

gm. Kalny, w pow. dolińskim, ze źródeł leśnych, u płn.-wsch. podnóża góry Przysłopu (1012 mt.), między nią a górą Leksorem (1038 mt.) w tak zwanym Gorganie jaworzyńskim. Płynie leśną doliną na płn.-zach. przez obszar Kalny, a następnie granicą Lipy i Rostoczek; uchodzi do Łużanki. Z lewego brzegu przyjmuje pot. Lipę. Długość biegu 6 klm. Na prawym brzegu wznosi się Luta rostoka (929 mr.), a na lewym Łysa (772 mt.). Ujście 554 mt. npm. 23.) **R.**, potok, powstaje w obr. Wyszkowa, pow. doliński, ze źródeł u płd.-zach podnóża Pustego wierchu (1358 mt.); płynie doliną śródleśną i wpada u płd. stóp Diloka Poharu (995 mt.) do Mizuńki z prawego brzegu. Długość biegu 3 klm. Od płd. wznosi się góra Heczka (1108 mt.). 24.) **R.**, prawe ramię Czeremoszu, odrywające się na obszarze gm. Ispasa, w pow. wyżnickim, i łączące się z korytem Czeremoszu w obr. gm. Millie, naprzeciw wsi Rybna, w pow. kosowskim. Między R. a Czeremoszem obszerne kamieńce. Długość biegu 7 klm. Południowy koniec wznies. 316 mt., płn. 275 npm. W dalszym ciągu odrywa się od R. ramię wodne, Młyńskim potokiem zwane, uchodzące do Czeremoszu w Banilli Ruskiej. Tą samą nazwą mianują lewe ramię Czeremoszu, odrywające się od Czeremoszu w obrębie gm. Popielnik, w pow. śniatyńskim i łączące się napowrót w Tuczapach z Czeremoszem. Długość tego ramienia 8 klm. Wpada doń od zach. pot. Olchowiec. *Br. G.*

Rostoka 1.) wś, pow. brzeski. na lewym brzegu Dunajca, przy drodze z Wojnicza do Zakluczyna (2 klm.); par. rz.-kat. w Olszynach. Mała osada (22 dm. na obszarze mniejszej a 7 dm. na obszarze większej posiadł.), wznies. 213 mt. opodal brzegu rzeki. Samo pobrzeże tworzy podmokłe łąki, porosłe wikliną, prócz miejsca, w którem Dunajec tworzy ku zachodowi wygięty zakręt. W tem miejscu znajdują się trzy młyny. Z liczby 180 mk. jest 130 rz.-kat. a 9 izrael. Obszar więk. pos. (Ludw. Kochanowskiego) ma 147 mr. roli, 4 mr. łąk i ogr., 83 mr. pastw. i 123 mr. lasu; pos. mn. 76 mr. roli, 14 mr. łąk, 12 mr. past. i 5 mr. lasu. Długosz (L. B., II, 272 i 275) wymienia tę wieś pod nazwą „Rosthok“. Miała wówczas 8 zagrod. na niewymierzonych rolach, którzy płacili dziesięcinę, wartości 12 grzywien, prebendarzowi w Dębnie. W 1581 r. należała do Taszyckiego i liczyła 6 zagrod. z rolą. Graniczy na płn. z Olszynami, na płd. przez rzekę, na której w tem miejscu jest przewóz, z Zakluczynem, na zach. z Zawadką Małą. 2.) **R.** i *Brzeziny*, wś, pow. nowosądecki, na praw. brzegu Dunajca, przy ujściu Majdańskiego pot. Składa się z 74 dm. (4 na obszarze większ. posiadł.). Od południa i wschodu otaczają wieś lesiste wzgórza, ze szczytem Majdan (503 mt.), ku północy wznoszą się lesiste podgórza (434 mt.), sama osada wznies. 419 mt. Przysiołki Brzeziny leżą na wschód i północ od wsi. Z 528 mk. przebywa 47 osób na obszarze więk. pos. (p. A. Prohazkowej); mieszkańcy Polacy, rz.-kat. (11 izrael.). Więk. pos. ma 153 mr. roli, 15 mr. łąk i ogr., 66 mr. pastw. i 440 mr. lasu; pos. mniejsza 363 mr. roli, 30 mr. łąk, 127 mr. pastw. i 62 mr. lasu. Paraf. rz.-kat. w Tropiu a urz. pocz. w Gródku n. Dunajcem (8·3 klm.). W 1581 r. (Pawiński, Małop., 141) były 4 łany szlach., 1 łan kmiecy i 4 zagrod. z rolą, właścicielami byli: Kazimierz i Zofia Rostoccy, Jan Kaczeło, Marcin i Mat. Witkowscy i ks. Ostrowski. Położona w pobliżu starożytnych osad z ruinami zamków Tropsztyna i Rożnowa, graniczy wś na płn. z Rudą, na zachód z Wiatrowicami, na płd. z Rożnowem i Radajowicami a na wschód z Dzierżaninami. 3.) **R.** *Rytersk*a, wś, pow. nowosądecki, przy ujściu pot. t. n. do Popradu z lew. brzegu, na południe od wsi i st. dr. żel. Rytro. Od zachodu i południa otaczają wieś lesiste wzgórza, na południe graniczy z Obłazami a przez rzekę na wschód z Suchą Strugą. Odl. o 12 klm. na południe od Starego Sącza, należy do paraf. rzym.kat. w Barczycach. Dolinę, w której wś (340 do 456 mt.) się rozłożyła, otaczają stoki Niemkowy (1026 mt.), od południa ze szczytem Jaworzyna (946 mt.) a Wdżary Wyżne (821 mt.) od zachodu. Ku wschodowi otwiera się widok na ruiny zamczyska Rytro, na praw. brzegu Popradu, na skale 463 mt. wzniesionej. Wioska liczy 29 dm. i 210 mk., 206 rz.-kat. i 4 ewang. Obszar więk. pos. (br. Jana Liebiga) ma 1 mr. roli, 13 mr. łąk, 2 mr. pastw. i 3565 mr. lasu; pos. mn. 101 mr. roli, 164 mr. łąk i 63 mr. pastw. Gleba górska, nieurodzajna a lasy świerkowe. W XVII w. wchodziła w skład dóbr Nawojowa (ob.). 4.) **R.**, wś, pow. limanowski, u źródłowisk Łukowicy, dopływu Słomki, wznies. 807 mt., na wschodnim stoku Modyni góry (1032 mt.) i Ostrej góry (928 mt.). Od północy zasłania las Jazowowola (888 mt.) i Łyska (807 mt.). Osada ma 97 dm., 647 mk., 628 rz.-kat. i 19 izrael.; par. rz.-kat. w Łukowicy, urz. pocz. w Limanowy (odl. 13 klm.). Niedostępna ta osada graniczy na południe z Młyńczykiem, na wschód z Zawadą i Łukowicą, na płn. z Siekierzyną a na zachód z Zalesiem. 5.) **R.** *Mała* al. *Rostoczka*, wś, pow. nowosądecki, wzdłuż pot. t. n., dopływu Kamienicy (dopł. Dunajca). Poziom wsi opada ku płn.-wschodowi z 593 na 523 mt. Par. rz.-katol. w Nawojowej a gr.-kat. w Maciejowej, urz. pocz. w Łabowy (odl. 8 klm.). W stronie wschodniej szczyt Składziste al. Pohruca

(736 mt.) na południe zaś Nad Kamieniem (1083 mt.). Od południa ciągną się rozległe lasy. Wś mała, ma 22 dm. i 142 mk. rz.-kat., zajmuje obszaru 1122 morg., z czego przypada na obszar większy (Edw. hr. Stadnickiego) 448 mr. (2 roli, 2 ogr., 27 past. i 417 lasu) a na pos. mn. 574 mr. (258 roli, 89 ogr., 173 past. i 54 lasu). Graniczy na płd. z Baranowicami, na zach. z Czaczowem, na wschód z Nową Wsią Uhryńską a na płd. z Maciejową. 8.) **R.** *Wielka*, wś z kapelanią grecko-katolicką, nad pot. Rostoczą i Kamienicą, pow. nowosądecki, na płd.-zach. stronie gościńca z Nowego Sącza do Tylicza a na wschód od poprzedniej wsi. Wznies. 623 mt. (przy cerkwi). Graniczy na zachód z Łosiem, na wschód z Krzyżówką; od północy zasłania ją góra Pasieczka (793 mt.), od płd. Przysłop (944 mt.) i Jaworzyna (904 mt.). Odl. od Krynicy 10 klm. We wsi jest szkoła filialna, 3 młyny wodne, 73 dm., 442 mk., 2 rz.-kat., 409 gr.-kat. i 31 izracl. Obszar więk. pos. (Edw. hr. Stadnickiego) wynosi 24 mr. roli, 3 mr. łąk, 33 mr. pastw. i 23 mr. lasu; pos. mn. 602 mr. roli, 75 mr. łąk, 363 mr. pastw. i 273 mr. lasu. Kapelania należy do dyec. przemyskiej, dek. muszyńskiego i obejmuje Krzyżową, z ogólną liczbą 581 parafian. Uposażenie kapelana składa się z 29 mr. roli, 2 mr. łąk, 11 mr. pastw., z 136 złr. dodatku do kongruy i procentów od obligacyj na 700 złr. Siarczyński (Rps. bibl. Ossol., nr. 1829) powiada o R., że obfituje w gips i źródła wody żelazistej. 7.) **R.** al. *Roztoki*, wś, pow. dobromilski, 25 klm. na zach. od Dobromila, 12 klm. od sądu powiat. i urz. tel. w Birczy, 10 klm. od urz. pocz. w Wojtkowej. Na płn. leży Leszczawa Górna, na wsch. Trzcianiec, na zach. Kuźmina; płd. narożnik dotyka Zawadki (pow. liski). W płn. stronie wsi na stoku wzgórza „Bziany“ (578 mt.) powstaje pot. Roztoki i płynie przez płn.-wsch. część obszaru do Trzciańca, gdzie wpada do Klimowa, dopł. Wiaru. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru. Własn. więk. ma roli or. 99, łąk i ogr. 4, pastw. 8, lasu 4 mr.; wł. mn. ma roli or. 253, łąk i ogr. 15, pastw. 28, lasu 1 mr. W r. 1880 było 36 dm., 206 mk. w gminie, 1 dm., 9 mk. ną obsz. dwor.; 206 gr.-kat., narod. rusińskiej, 9 izr., narod. niemieckiej. Par. rz.-kat. w Nowosielcach Koziekich, gr.-kat. w Trzciańcu. We wsi jest cerkiew. 8.) **R.**, młyn na obsz. dwor. w Baliczach Podróżnych, pow. żydaczowski. 9.) **R.** *pławiańska*, część Orawczyka, w pow. stryjskim. 10.) **R.** *pod Tysowcym*, rus. *Rostoki Solobczyki*, część Orawczyka, w pow. stryjskim. 11.) **R.**, ob. *Roztoka*. *Mac.—Lu. Dz.*

Rostoka, rz., ob. *Kleśnica*.

Rostoki, wś nad dopł. rz. Ikwy, pow. krzemieniecki, w pobliżu granicy Galicyi, na płd. od mka Nowego Poczajowa; własność Miłowiczów, Wietrzyńskich i Świętochowskich. Ob. Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 200, 210.

Rostoki 1.) źródlane ramię pot. Czerny, w obr. gm. Soli, w pow. żywieckim, dopływu Słonicy. 2.) **R.**, potok podgórski, powstaje w obr. gm. Woli Piotrowej, w pow. sanockim, z pod działu górskiego Bukowicą zwanego, ze źródeł leśnych; płynie na płn., tworząc granicę między gm. Wolą Piotrową a Tokarnią, następnie zrasza obszar Tokarni i Bukowska, gdzie na granicy gm. Bukowska z Nagórzanami wpada do Sanoczka. Od lewego brzegu przyjmuje znaczny potok z Tokarni napływający. Długość biegu 6½ klm. Ujście 398 mt. npm. (szt. gen.). 3.) **R.**, potok górski, powstaje w obr. Turzego, w powiecie staromiejskim, z pod góry Małowienki (852 mt.); płynie na płd.-zach. do Turzanki, do której uchodzi ubiegłszy 3 klm. 4.) **R.**, potok, powstaje na granicy gm. Dubowy Siedlackiej (węg. Paraszt-Dubova) i Chlebnic, w hr. orawskiem (Węg.), w pow. warskim; płynie na płd.-wsch., tworząc aż do swego ujścia powyższą granicę. Uchodzi do Chlebnicy, dopł. Orawy. Długość biegu 3 klm. Nad ujściem góra Rostoki (710 mt.). 5.) **R.**, potok, wytryska na płn.-wschod. stoku Krzemienia (1335 mt.), w głębokim górskim parowie, w obr. Tarnawy Niżniej, w pow. lisieckim; płynie leśnemi jarami na płn.-wschód, zwartemi od płn.-zach. górą Obnohą i lasem tejże nazwy, zabierając od praw. brz. znaczną strugę z pod Halicza (1335 mt.) płynącą; na dolnym biegu tworzy granicę między Tarnawa Niżnią a Dźwiniaczem Górnym. Wpada do Sanu z lew. brzegu. Długość biegu 10 klm. 6.) **R.**, potok, wypływa w obr. gm. Truchanowa, w pow. stryjskim, z lasu Tyrczy, płynie na płn. i uchodzi w Truchanowie do Tyszownicy z lew. brzegu. Długość biegu 4 klm. 7.) **R.**, potok, wypływa w obr. gm. Różanki Niżnej, w pow. stryjskim, ze źródeł leśnych, w paśmie Sekula, na półn. stoku góry Czyraka (1283 mt.); płynie na płn. leśnym parowem i po 4 klm. wpada do Różaneczki. Ujście 673 mt. npm. *Br. G.*

Rostoki 1.) przys. do Czarnej Wody, pow. nowosądecki, w górach, nad potokiem, który płynie koło Szczawnicy. 2.) **R.** *Górne*, przys. do Solinki, w pow. liskim, w pobliżu granicy węgierskiej, nad pot. Rostoką, uchodzącym z praw. brzegu do Solinki. Wznies. 672 mt.; od zachodu góra Kiczurka (909 mt.), od południa Sinkowa (995 mt.) i Rupi wierch (995 mt.) a od wschodu Wiasiel (1153 mt.). Osada ma 15 dm. i 93 mk. 3.) **R.** *Dolne*, wś, pow. liski, nad dopływem Hoczewki, o 6·5 klm., na zachód od Baligrodu, wznies. 494 mt. npm. Od

zachodu i płd. otacza wieś Żebracki las, wzgórze ze szczytem Żebrak (711 mt.) i Milikówka (710 mt.). Graniczy na płd. z Huczwicami, na zach. z Sukowatem i Kalnicą, na płn. z Kielczawą a na wsch. z Baligrodem. We wsi cerkiew drewniana, należąca do par. gr.-kat. w Mchawie. Rzym.-kat. należą do par. w Hoczwi. Wieś liczy 31 dm. (3 na obszarze więk. pos. Herscha Grossigera) i 227 mk., 21 rzym.-kat., 175 gr.-kat. i 31 izrael. Z obszaru 1187 mr. przypada na większą posiadłość 698 mr. (136 mr. roli, 18 mr. łąk, 116 mr. pastw. i 428 mr. lasu), na pos. mniejszą 489 mr. (293 roli, 31 łąk i 165 lasu). Gleba owsiana, lasy świerkowe. 4.) **R.**, przys. Szczyrka, w pow. bialskim, nad pot. Żylcą, dopł. Soły; 11 dm. i 59 mk. rz.-kat. 5.) **R.** z *Gliniczkiem*, wś przy ujściu pot. Glinickiego do Jasiołki, pow. jasielski, par. rz.-kat. i urz. pocz. w Jaśle (o 8 klm.); wznies. 228 mt. npm. Graniczy na zachód z Hańkówką, na płn. z Zimną Wodą, na wsch. z Sadkową a na płd. z Czelażnicą. Wś liczy 57 dm. i 281 mk. rzym.-kat. Z 557 mr. obszaru należy do więk. posiadłości (K. Pilińskiego) 192 mr. (135 roli, 31 łąk i ogr. i 26 mr. pastw.), do pos. mniejszej 365 mr. (257 roli, 54 łąk i 64 pastw.). Za Długosza (L. B., I, 492 i II, 285) dziedzicem był chorążyc h. Półkozic, było tu sołtystwo i łany kmiece. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 119) należała do Stanisława Glińskiego; składała się z 3 łan. km., 1 komor. z bydłem, 1 bez bydła i karczmy z półłankiem. 6.) **R.**, os. należąca do Sękowy Woli, pow. sanocki, u źródeł pot. Pielnicy. 7.) **R.**, część Pasiecznej, w pow. nadworniańskim. 8.) **R.**, część Boryni, w pow. turczańskim. 9.) **R.**, ob. *Rostoka*.

Rostoki 1.) polana w obr. Witowa, w pow. nowotarskim, między pot. Chochołowskim a Lejowem, nad ujściem tego ostatniego do pot. Chochołowskiego. 2.) **R.**, karczma w Brzegach, pow. nowotarski. 3.) **R.**, część wsi Piwnicznej, w pow. nowosądeckim. 4.) **R.**, polana z zabudowaniami halnemi, w obr. gm. Lipowej, w pow. żywieckim. 5.) **R.**, część Stryszawy, w pow. żywieckim. *Br. G.*

Rostoki, wś, pow. kossowski, sąd pow., urz. pocz. i tel. w Kutach o 15 klm. na północ. Wieś leży nad Czeremoszem, po obu brzegach rzeki, w głębokich górach Karpackich. Granice: wschod. nad granicą Bukowiny, góry lesiste, parowy aż do rzeki Seret Wielki; płd. Białobereska, zach. góry lesiste aż do osad: Jasienów Górny, Krzyworównica i Jaworów, płn. Rożen Wielki. Obszar dwor. łąk 1, pastw. 463, lasu 919 mr.; włośc. ról 341, łąk i ogrod. 1931, pastw. 885, lasu 96 mr. W 1857 r. 1476 mk.; w 1880 r. 1497; rz.-kat. 18, gr.-katol. parafia w miejscu, dekanat kossowski dyecezya Stanisławów, cerkiew św. Michała, wystawiona 1814r., poświęcona 1847 r., metryki ma od 1777 r. Kaplica drewniana św. Koźmy i Damiana Gr.-kat. w parafii 1444 dusz, szkoła etat. systemizowana 1878 r. W cerkwi znachodzą się: Okton z 1689 r., Posłania apostolskie z 1666 r., drukowane w Stauropigii lwowskiej, ewangelie pisane kirylicą ręką M. P. Dorożyńskiego. Posiadłość tabularna należy do dóbr rządowych. Poprzednio R. wchodziła w skład dobr królewskich Kuty. *B. R.*

Rostoki al. *Roztoki*, *Rostocze*, także *Rostoki Wołoskie*, wś kośc., pow. i obw. sąd. wyżnicki, na praw. brzegu Czeremoszu. Graniczy od zach. z Rostokami (pow. kosowski), od płn. z Podzaharyczem, od wsch. z obsz. Wyżnicy i Berhometu Sereckiego, a od płd. z Petryszenami. Liczy 5163 ha 9 ar. 16 mt. kw. W 1869 r. 358 dm., 1367 mk.; w 1880 r. 402 dm., 1575 mk. Co do wyznania było 7 kat., 1407 gr.-orm., 161 żyd., a co do narodowości 136 Niemców, 1437 Rusinów. Granicę płn.-wsch. tworzy rz. Czeremosz na przestrzeni 7500 mt.; wzdłuż płn.-wsch. granicy płynie pot. Smuhar; płd.-zach. obszar przepływa pot. Towarnica. Na płd.-wsch. od wsi wznosi się góra Czeresznia 878 mt.; między Smuharem a Towarnicą. Nad źródłami Towarnicy szczyt Rmostka (1084 mt.) i Smydowata (1143 mt.), wreszcie na płd.-zach. szczyt Poczkiu (1240 mt.). Wznies. wsi 400 mt. Grupy chat noszą nazwy: Smuhar, Bosna, Okolona, Kinaszka, Burcel, Lenciuleny, Czeresznia i Towarnica. Cerkiew par. drewniana p. w. Uśpienia Maryi, zbudowana w latach 1872—75 kosztem gminy. Według szem. dyec. archiep. gr.-orm. z r. 1885 było rodzin 495, dusz 1564. Szkoła ludowa 1-klas. Dzieci obowiązanych uczęszczać do szkoły 182, uczęszcza zaś 44. St. poczt. w miejscu. Właściciel Narcyz Aywas i Leib Schaerf. *Br. G.*

Rostoki, ob. *Roztoki*.

Rostoki Wierch, szczyt lesisty w płn.-zach. odnogach Magóry spiskiej (ob.), w hr. spiskiem (Węgry), w obr. gm. Osturni, w powiecie magórzańskim, na praw. brzegu Kacwińskiej rzeki (ob.), między jej dopływami Bystrym (od wsch.) a Petrołowskim (od zach.). Wznies. 1005 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Rostołty, wś. pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Zawyki, o 18 w. od Białegostoku.

Rostów 1.) u latopisców *Rostów Wielki*, mto powiatowe gub. jarosławskiej, nad jez. Rostowskiem al. Nero, przy dr. żel. moskiewsko-jarosławskiej, odl. o 52 w. od Jarosławia. Posiada 10,424 mk., 31 cerkwi, z pomiędzy których godny uwagi starożytny sobór Bogarodzicy, wzniesiony w 1231 r., z grobowcami kilku świętych, słynnym obrazem N. M. P. z XI w. oraz wielu zabytkami malarstwa i

rzeźby. W mieście znajdują się szkoły publiczne świeckie i duchowne, zakłady dobroczynne, bank miejski, ogród publiczny, st. p., tel. i dr. żel. Przemysł rozwinięty, zwłaszcza malowanie obrazów świętych, które mają wielki odbyt; jest tu 18 fabryk, z których znaczniejsze: świec woskowych i łojowych, skór, miodu i konfitur. Jarmark wielkopostny trzydniowy, niegdyś mający 8 milionów rs. obrotu, obecnie znacznie podupadł. Kupcy tutejsi prowadzą znaczny handel z odległemi okolicami cesarstwa, tudzież z Chiwą i Bucharą. Jest to jedno z najdawniejszych miast w Rossyi, wspominane przez Nestora już pod 862 r. W X w. stołeczne księstwa zależnego od Kijowa, od XII do końca XIII w. niezawisłego, które w dobie podziałów rozdrobnione, poczęło się chylić do upadku, przeszło pod wpływ w. ks. moskiewskiego, do którego wcielone zostało w 1474 r. przez Iwana Groźnego. Warowne, często było pustoszone i palone. St. dr. żel. moskiewsko-jarosławskiej, pomiędzy st. Petrowsk (o 22 w.) a Semibratowo (o 14 w.), odległą jest o 209 w. od Moskwy. *Rostowski powiat* ma na przestrzeni 3797·4 w. kw. 143,860 mk., zajmujących się rolnictwem. Powierzchnia wzgórzysta, grunt ilasty i gliniasty, zdroje słone. Znaczniejsze rzeki Kotorośl, Nerla i Ustia, oraz jez. Nero i kilka innych mniejszych. Lasy zajmują 3% ogólnej przestrzeni. 2.) **R.** *nad Donem*, mto powiatowe i portowe gub. ekaterynosławskiej, na prawym brzegu Donu, przy ujściu rz. Teminuku, odl. o 511 w. od Ekaterynosławia. W R. zbiegają się linie dr. żel. kozłowo-woronesko-rostowskiej, kursko-charkowo-azowskiej i rostowo-władykaukazkiej. Miasto dobrze zabudowane, ma 56,595 mk., 5 cerkwi, synagogę, szkoły, zakłady dobroczynne, bank, teatr, ogród publiczny, komorę celną, 35 fabryk, głównie: mydła, skór, miodu, wosku, makaronu, tytuniu; rzemiosła rozwinięte, handel kwitnący, słynny jarmark; st. pocz., telegr., dr. żel., przystań statków parowych. R. założony został w 1749 r. wraz z fortecą św. Dymitra, dziś zniesioną i pierwotnie nazwany był Dałomanówką; od 1796 r. otrzymał nazwę teraźniejszą. St. krańcowa dr. żel. kozłowo-woronesko-rostowskiej odległą jest o 781 w. od Kozłowa a 614 w. od Woroneżu; takaż stacya dr. żel. kursko-charkowo-azowskiej (rostowskiej), jest odl. o 765 w. od Kurska a 537 w. od Charkowa. Dr. żel. rostowo-władykaukaska, długa 652 w., biegnie w kierunku południowo-wschodnim u północnych stoków gór kaukazkich przez gub. ekaterynosławską, ziemię kozaków dońskich i gub. kubańską. Oddaną została do publicznego użytku w grudniu 1875 r. *Rostowski powiat* ma na przestrzeni 3800·8 w. kw. około 197,000 mk., zajmujących się przeważnie rolnictwem. Powierzchnia wzgórzysta i równa, gleba urodzajna, brak lasów, zraszają go rzeki Don i Mius. *J. Krz.*

Rostowa, wś włośc., pow. sierpecki, gm. i par. Gradzanowo, odl. o 24 w. od Sierpca, ma 14 dm., 78 mk., 240 mr.

Rostowce, opustoszała wieś we włości konstantynowskiej, t. j. w dzisiejszym pow. starokonstantynowskim; ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 291.

Rostówka *Mała* i *Wielka*, pow. lipowiecki, ob. *Rastówka.*

Rostówka, potok, bierze początek w gm. Jodłówka, pow. jasielskim, z pod góry Brzanki (538 mt.); płynie zrazu na płd. a w końcu, zwróciwszy się na płn., zrasza obszar Lubaszowy (pow. tarnowski) i tamże wpada do Białej Dunajeckiej. Długość biegu 8 klm.

Rostowsk, mko rząd., pow. poniewieski, ob. *Podbirże.*

Rostropa, (dokum.) ob. *Ostropa.*

Rostropice, niem. *Rostropitz*, wś, pow. bielski, obw. sąd. skoczowski, na Szląsku austr. Wś leży nad pot. Łazińskim, który nadpływa z gm. Wieszczątu i uchodzi na zach. końcu wsi do pot. Iłownicy (dopł. Białej). Graniczy od płn. z Iłownicą, od wschodu z Rudzicą, od płd. Wieszczątem i Kowalami, a od zach. z Pierściecem. W płn. stronie wzgórze 354 mt., w płd. zaś drugie do 336 mt. W 1880 r. było 59 dm., 474 mk., 332 kat., 142 prot.; 460 Polaków, 2 Czechoszląz., 12 Niemców. Wraz z Bielowiczkiem, Świętoszówką i Bierowem należą tutejsze trzy folwarki do klucza grodzieckiego. We wsi szkoła ludowa. Par. rz.-kat. w Pierściecu. St. pocz. Skoczów. *Br. G.*

Rostroszewo, wś, pow. szczuczyński, ob. *Koniecki R.*

Rostrzembowo, pow. szubiński, ob. *Roztrębowo.*

Rostrzeniec, wś, pow. włocławski, gm. Lubień, ma 24 mk., 40 mr.

Rostylice, w XV w. *Rostilicze*, wś i os. młyn., pow. opatowski, gm. Boksice, par. Waśniów, odl. od Opatowa 17 w.; wś ma 10 dm., 82 mk., 159 mr.; młyn 1 dm., 6 mk., 1 mr. dwors. W 1827 r. było 6 dm., 39 mk. i 3 dm., 16 mk. W połowie XV w. R., własność Nagorskiego, płaciły dziesięcinę z łan. km. plebanowi w Waśniowie (Długosz L. B., II, 474). W 1578 r. Mikołaj Socha miał ¼ łan., 2 zagr. z rolą, 1 ubogi, Floryan Sapiński sam uprawiał ½ łan, 1 zagrodn. (Pawiński, Małop., 194). *Br. Ch.*

Rostyniany, wś i dobra, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Mejszagoła, okr. wiejski Rostyniany, par. Suderwa, o 13 w. od gminy a o 3 mile od Wilna przy drodze do mka Duk-

szty; w 1864 r. 14 dusz rewiz. Własność Izmailskich. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: R., Dąbrowciszki, Purwiszki, Żemaguły, Podwarańce, Buby, Pakańce, Michaliszki, Antokolce, Giełaże, Puryszki, Gwałty, Pilimy, Ponarzyszki, Zawiasy, Pugajnie, oraz zaśc.: Klewiny, Bujnówka, Szykoniszki, Żodziszki, Brozowiszka, Cegielnia, Pilimy, Jurkiszki, Pugajnie, Popiszki, Nadbrożeło, w ogóle 278 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz. i 169 b. włościan skarbowych (w 1864 r.). O pół mili od R. znajduje się kościołek filialny w Szyłanach, z obrazem N. M. P., cudami słynącym. Gleba gliniasta ale żyzna; lasy w okolicy nie zupełnie jeszcze wytrzebione. Prawy brzeg Wilii, gdzie jest wś Elnakumpie, odległy od R. o ćwierć mili. Okolica malownicza, zwłaszcza w stronie pobliskiej góry Pieklina. Przed 1592 r. częścią R. władali Prozorowie; ostatnim dziedzicem z tego rodu był Maciej syn Pawła. Następnie ta część R. należała do Jakuba Zalewskiego a w 1594 r. nabyli ją za 500 kóp groszy litewskich małżonkowie Jan i Magdalena Kosmowscy h. Trąby, sekret. królewscy. W tym czasie w części tej R. było 4 poddanych płci męz. i 5 żeńskiej. W tymże roku Jan Kosmowski nabył od Zaleskich za 40 kóp gr. lit. także grunta rostyniańskie Kołtyniszki, własność niegdyś Ławrynowiczów — Ślepowiczów. Rodzeni bracia Jana Kosmowskiego Jakub i Marcin w następnych latach nabyli dalsze części R., niewiadomo jednak od kogo. Część R. po Marcinie Kosmowskim przeszła podobno do Andrzeja Rudominy, jezuity, który nadał ją sąsiadującym z R. jezuitom wileńskim, z którymi potem przez pół wieku ciągnie się zatarg Kosmowskich, zakończony ugodą. Podług Złotej ks. szl. (X, 296) w XVII w. R. były własnością Szymona Zabiełły. Części R. Jana i Jakuba Kosmowskich po 1653 r. spadły na syna tego ostatniego Macieja i odtąd przez pięć pokoleń pozostawały w ręku Kosmowskich, będąc podzielone najczęściej niewięcej jak na dwa lub trzy folwarki. Kosmowscy gospodarowali zawsze sami, nie cisnąc się nigdy na służbę do dworów pańskich. W trzecim a ostatecznie na początku szóstego dziesiątka bieżącego wieku wyszły R. z rąk Kosmowskich przez sprzedaż ich marszałkowi powiatu wileńskiego Gasparowi Hornowskiemu, po którym odziedziczyła jego córka Kostrowicka. Gdy ustępowali z dziedzictwa swego Kosmowscy (z jednej linii Tomasz i Atanazy oraz ich synowiec Marcin, z drugiej zaś bracia Tomasz i Adam) R. miały już wszystkiego tylko 15 włók ziemi. Kostrowicka po 1863 r. zmuszona była sprzedać całe R. Izmailskiemu, b. policmajstrowi Wilna. Pamięć o dziedziczeniu R. w ciągu półtrzecia wieku przez Kosmowskich przechowała się w urzędowej nazwie majętności R. Kosmowszczyzna. *Ad. Fl. Kosm.*

Rostworowo, ob. *Roztworowo.*

Rosulna, ob. *Rosólna.*

Rosuszka 1.) grupa domów w Brzeżowej, w pow. dobromilskim. 2.) **R.** al. *Rosuczka*, część Leszczawki, w pow. dobromilskim.

Roswałd, ob. *Różopole.*

Rosynowski Beriłł, część Zawadki, pow. turczański.

Rosysz *Mały* i *Wielki*, potoki, dopływy Krywca, praw. dopływu Ilci, w obr. gm. Żabiego, w pow. kosowskim. Por. *Rososz* i *Rososza*, jakoteż *Roszyszne.* *Br. G.*

Rosz 1.) z *Monasterzyskami*, przedmieście Czerniowiec, nad rz. Klokoczką. W r. 1869 obszar przedmieścia obejmował 2817 ha 89 ar.; 1134 dm., 6448 mk. W r. 1880 było 1409 dm., 7695 mk. Cerkiew paraf. gr.-orm., drewniana, p. w. Archaniołów Michała i Gabryela, zbudowana r. 1768 przez mieszczan czerniowieckich: Konstantyna Janosza, Konstantyna i Lazara Greka, Stanisława Grygorasza, Jana i Wasyla Żamy. Dwie szkoły ludowe czteroklasowe. 2.) **R.**, przys. gm. Dorny Watry, w pow. kimpolúńskim, w dolinie pot. t. n.

Rosza, jezioro w pow. święciańskim, na brzegach którego leżą zaśc. Podrosze, Porosza, Łukosała.

Roszcze 1.) okolica, pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 54 w. od Kowna. 2.) **R.**, dobra, pow. rossieński, gm. Mańkuny, par. Ejragoła, o 21 w. od Rossień; własność Łosińskich. 3.) **R.**, dwór, tamże, o 20 w. od Rossień. 4.) **R.**, wś, tamże, o 17 w. od Rossień. 5.) **R.** (w dokum. z 1574 do 1599), dobra nad rzką Kasurą, niekiedy wymieniane jako leżące nad rz. Mitwą, we włości ejragolskiej (pow. rossieński), na pograniczu sioła Wilaszajte. 6.) **R.** (w dokum. z 1595 r.), świeżo osadzona wś na 9 włókach, z dwoma zaściankami, w wojtowstwie Okołodworze, w dzierżawie jaswońskiej (pow. kowieński). 7.) **R.** (wielokrotnie w dokum. od 1578—1599 r.), dobra lub okolica nad rzką Raminią (Rominis), Ejsmilgą (Esmilgis), Pleksą i Jagilą (Jawgilą), we włości wielońskiej (pow. kowieński), na pograniczu z Jaswojniami, przy drodze do Kiejdan.

Roszczep, wś i folw., pow. radzymiński, gm. i par. Klembów, odl. 9 w. od Radzymina, ma 218 mk. W 1827 r. było 15 dm., 154 mk. W 1878 r. folw. R. rozl. mr. 1161: gr. or. i ogr. mr. 794, łąk mr. 31, pastw. mr. 211, lasu mr. 84, nieuż. mr. 41; bud. mur. 1, z drzewa 17; las nieurządzony. Wś R. os. 33, z gr. mr. 317.

Roszczki, dawniej *Rościegniewice* (r. 1397—1580), *Rosciegniewo* i *Rościejewice*, niem. *Roschki*, ztąd mylnie *Roszki*, wś i folwark, pow. szamotulski, o 14 klm. na południo-zachód od

mta pow., na zachodnim wybrzeżu jez. Bytyńskiego; par. i poczta w Bytyniu, st. dr. żel. w Szamotułach. W r. 1397 zachodziła w grodzie pozn. sprawa odnosząca się do R. między synem Zdzisławy z Witkowic a Jarątem z Baborowa; w r. 1580 posiadali na R. Dorota Konarzewska 2 łany osiadł., Mikołaj Pawłowski tyleż i Wojciech Bobolecki 6 łan. osiadłych, 2 puste i 2 zagrod.; przy schyłku zeszłego wieku wchodziły R. w skład dóbr bytyńskich i należały do Felicyana Niegolewskiego, stolnika wschowskiego. Wś ma 11 dm., 120 mk. (107 kat., 13 prot.) i 100 ha (45 roli, 14 łąk); czysty doch. z ha roli 12·14, z łąk 10·18 mrk. Folwark liczy 118 mk. w 10 dm. i wchodzi w skład okr. domin. Bytyń; właścicielem jest Bronisław Gąsiorowski. *E. Cal.*

Roszczyno, zaśc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Przebrodź, okrąg wiejski i dobra skarbowe Gabryałowo, o 15 w. od gminy.

Roszejki, ob. *Romejki.*

Roszk....., ob. *Ruszk.....*

Roszki 1.) okolica szlachecka, w pow. mazowieckim, gm. Sokoły, par. Płonka. W XVI w. należała do ziemi bielskiej i składające ją wsie wspominane są w dokum. z lat 1545 do 1548 r. (Gloger, Ziemia bielska). Obecnie istnieją: *R. Bieńki*, w 1827 r. 2 dm., 10 dm.; *R. Chrzczony*, w 1827 r. 19 dm., 94 mk.; *R. Leśne*, w 1827 r. 10 dm., 70 mk.; *R. Sączki* al. *Saczki*, w 1827 r. 5 dm., 31 mk.; *R. Włodki*, w 1827 r. 13 dm., 82 mk.; *R. Woczki*, w 1827 r. 24 dm., 139 mk.; *R. Ziemaki*, w 1827 r. 30 dm., 150 mk. W spisie z 1827 r. podano jeszcze *R. Rochale* i *R. Trojany*, mające razem 3 dm., 20 mk. We wsiach tych mieszka dotąd drobna szlachta. 2.) **R.,** ob. *Rożki.*

Roszki 1.) niem. *Roschki*, wś i folw., pow. krotoszyński, 10 klm. na zach.-półn. od Raszkowa, przy zejściu się traktów z Dobrzycy i z Raszkowa do Krotoszyna (st. dr. żel.); par. Janków Zaleśny, poczta i szkoła w miejscu; ma 107 dm., 768 mk. (763 kat., 5 prot.) i 769 ha (701 roli, 17 łąk, 2 lasu); czysty doch. z ha. roli 10·18, łąk 11·36, lasu 4·70 mrk. Folw. 1 dm. i 6 mk. należy do ks. Krotoszyńskiego. R. istniały już przed r. 1793. 2.) **R.,** ob. *Roszczki*, pow. szamotulski. *E. Cal.*

Roszków al. *Roszkowszczyzna Mała*, mko w dawnym pow. kowieńskim (wwdztwa trockiego), stanowiło sstwo niegrodowe roszkowskie, które w 1766 r. posiadał Koziorowski, komornik smoleński, opłacając zeń kwarty 47 złp. 17 gr., a hyberny 24 złp.

Roszków 1.) al. *Roszkowo*, w 1580 *Raskowo*, wś i folw., pow. kościański, o 9 klm. na północ od Kościana (st. dr. żel. i poczta), nad kanałem Oberskim (Obra); par. Modrze, szkoła w miejscu. W 1580 leżała wieś pustkami, a na folw. siedział jeden osadnik; około roku 1793 należał R. do Jana Chłapowskiego, dziedzica Modrza. Wieś wchodzi w skład okr. wiejsk. Zadory, ma 46 mk. w 5 dym. Folw. (35 mk. w 5 dm.) należy do domin. i okr. domin. Zadory; właścicielem jest Stefan hr. Żółtowski. 2.) **R.** al. *Roszkowo*, wś, pow. krobski (Rawicz), o 4 klm. na półn.-zach. od Górki Miejskiej, par. i poczta w tejże Górce (*Goerchen*), szkoła w miejscu, stacya dr. żel. w Rawiczu o 10 klm.; 54 dm., 371 mk. (1 prot.), 345 ha (302 roli, 29 łąk). W r. 1310 wchodziła wieś w skład pow. poniecklego; r. 1580 było 21 łan. osiadłych i 25 owiec; około 1793 należała do ks. Sułkowskich. 3.) **R.,** wś, folw. i leśnictwo, pow. pleszewski (Jarocin), o 4 klm. na zach.-połud. od Jarocina, nad strugą wpadającą do Lubieszczki (dopł. Lutyni); par. Siedlemin, szkoła w miejscu, poczta w Górze (Gora Bz. Posen). W r. 1578 było w R. 7 śladów osiadłych, 1 pusty, 4 zagrodn. i 4 komorn.; majątkiem zarządzał Mikołaj Noskowski, porucznik Stanisława Chwalibowskiego; r. 1618 posiadała Barbara Chwalibowska 6 śladów osiadł., 4 zagrodn., 2 komorn. i 1 młyn o jednem kole; około 1793 r. należał do Jana Radolińskiego, podkomorzego wschowskiego, dziedzica Jarocina. W r. 1564 płacono bisk. poznańskim z 7 śladów po 12 gr. fertonów. Wieś ma obecnie 24 dm., 192 mk. katol. i 131 ha (108 roli, 9 łąk, 2 lasu). Folw. (234 mk. w 13 dm.) i leśnictwo (6 mk.), wchodzą w skład okr. domin. Bogusław i są własnością H. ks. Radolińskiego. 4.) **R.** al. *Roszkowo*, dawniej *Raskowo*, *Raszkowo*, *Rożkowo*, domin. i okr. domin., pow. wągrowiecki, o 4 klm. na półn.-wschód od Skok, na bitym trakcie poznańskim, nad stawem, który spływa do jeziora Rudno (Hammersee); par. Skoki (daw. Lechlin), poczta w Skokach (Schokken), st. dr. żel. w Rogoźnie o 14 klm. Dominium ma 15 dm., 218 mk. i 1337·18 ha wraz z Rakowicami (623·10 roli, 98·18 łąk, 102·57 past., 478·39 lasu, 29·33 nieuż. i 4·61 wody); czysty dochód grunt. 7826 mrk. W 1884 r. istniały tu: gorzelnia, cegielnia, fabryka serów, chów bydła holenderskiego; właścicielem jest Konstanty Dziembowski. W r. 1580 posiadał tu Jan Niwiński $5^1/_2$ łan. osiadł., 1 rybitwę i 4 zagrodn.; r. 1618 należał R. do Mikołaja Latalskiego, około 1773 do Mikołaja Radolińskiego, a następnie do Wincentego Świnarskiego. Okrąg domin. składają R., Rakojady (11 dm., 124 mk.), Sosnówka (2 dm., 6 mk.) i Młyn Nadolny (3 dm., 11 mk.); cały okr. ma 31 dm., 359 mk. (335 kat., 24 prot.) i 1542 ha (780 roli, 110 łąk i 488 lasu); czysty dochód z ha roli 7·44, łąk 11·75, lasu 4·31 mrk. *E. Cal.*

Roszkowa *Wola* 1.) wś, folw. i os. młyn. nad rz. Pilicą, pow. rawski, gm. Góra, par.

Łęgonice, odl. 17 w. od Rawy, ma 40 dm., 322 mk. W 1827 r. 29 dm., 203 mk. Dobra R. Wola składały się w 1886 r. z folw. i wsi Roszkowa Wola i Jezierzec, rozl. mr. 1184: fol. R. Wola gr. or. i ogr. mr. 363, łąk mr. 76, past. mr. 83, odpadki mr. 19, nieuż. mr. 43; bud. mur. 1, z drzewa 14; płodozmian 9-polowy; folw. Jezierzec gr. or. i ogr. mr. 493, lasu mr. 100, nieuż. mr. 7; bud. z drzewa 6; płodozmian 9-polowy. Wś R. Wola os. 28, z gr. mr. 690; wś Jezierzec os. 7, z gr. mr. 180. 2.) **R.** *Wola*, wś i folw., pow. noworadomski, gm. Wielgomłyny, par. Niedośpielin, odl. 16 w. od Radomska. W 1827 r. 18 dm., 140 mk. W 1875 r. folw. R. Wola rozl. mr. 498: gr. or. i ogr. mr. 343, łąk mr. 55, past. mr. 3, lasu mr. 87, nieuż. mr. 10; bud. z drzewa 13; płodozmian 8 i 9-polowy, młyn wodny, pokłady torfu i rudy żelaznej. Wieś R. Wola osad 57, z gr. mr. 293. Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1552 wieś Roskowo (1553 Wola Rozkowa), w par. Niedospyelin, własność Rozkowskich, miało 9 osad, 2 łan. (Pawiński, Wielkp., II, 276). *Br. Ch.*

Roszkowce al. *Roszkowiec*, węg. *Roskoć*, wieś, hr. spiskie, pow. lewocki, 4 klm. na wschód od Lewoczy, w okolicy górzystej. W 1880 r. 15 dm., 89 mk., 267 kwadr. sążni obszaru. Par. rz.-kat. w Harchowie (węg. Görgö). We wsi kaplica p. w. N. M. P. St. poczt. Lewocza. *Br. G.*

Roszkowiani, węg. *Roskowany*, wieś, hr. szaryskie, nad rz. Torysą, kościół kat. paraf., uprawa żyta, łąki, obszerne lasy, młyny wodne, tartaki, 616 mk.

Roszkowice al. *Rozkowice*, część wsi Gołąbkowice, pow. nowosądecki, na praw. brzegu Dunajca, o 1·3 klm. na północ od Nowego Sącza, graniczą na północ z Zabełczem, na wschód z Januszową i Grabową a na płd. z Załubińczami. Składa się z 8 dm. i 60 mk. rzym.-kat. Parafia w Nowym Sączu. Nazwę osady spotykamy w dypl. Zbigniewa Oleśnickiego z r. 1448, zamieniającym parafię sądecką na kolegiatę, i u Długosza (L. B., I, 561 i 573). Była własnością burmistrzów Nowego Sącza. Z łanów kmiecych dziesięciny pobierał biskup krakowski. *Mac.*

Roszkowice, niem. *Roschkowitz*, 1409 *Ruschindorf*, *Ruschkendorf*, wś i dobra ryc., pow. kluczborski, odl. $2^3/_4$ mili od Kluczborka a pół mili od Byczyny. W 1861 r. 91 dm., 953 mk. (213 katol., 11 żyd.). Obszar dóbr rozpada się na: R. Stare z folw. Albertinenhof, mające 2261 mr., i R. Nowe z folw. Borek, 3824 mr. Ogółem 6085 mr. (1430 mr. lasu). Piękny zamek i park. Hodowla karpi, gorzelnia wielka. Wieś obejmowała 1552 mr. (1216 mr. roli). Kościół par. ewang. istnieje od wprowadzenia reformacyi. Stał on już w XIV w. Po spaleniu się starego kościoła wzniesiono nowy w 1849 r. Szkoła ewang. 2 klasowa w miejscu.

Roszkówka, wieś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Dymitrowicze, o 50 w. od Brześcia.

Roszkówka 1.) pow. zwinogródzki, jestto północna część wsi Okniny (ob.). 2.) **R.,** ob. *Raszkówka*.

Roszkówko 1.) folw., pow. krobski (Rawicz), o $2^1/_2$ klm. na półn.-zachód od Górki Miejskiej, par. i poczta tamże, stacya dr. żel. w Rawiczu o 10 klm., ma 5 dm., 142 mk. (123 kat., 19 prot.) i 627 ha (545 roli, 30 łąk, 25 lasu); czysty dochód z ha roli 14·40, łąk 25·40, lasu 4·00 mrk; właścicielem jest ks. ordynat Sułkowski. R. istniała już przed r. 1793. 2.) **R.,** folw., pow. pleszewski (Jarocin), o 5 klm. na półn.-zach. od Dobrzycy, u źródeł Radowicy (dopł. Lutyni); par. Witaszyce, poczta w Dobrzycy, stacya dr. żel. w Jarocinie o $8^1/_2$ klm., okr. domin. Zakrzew; 4 dm., 107 mk. 3.) **R.,** wś, pow. wągrowicki, poczta i par. w Skokach, 11 dm., 81 mk. (66 kat., 15 prot.) i 153 ha (127 roli, 11 łąk, 11 lasu).

Roszkowo, niem. *Rostau*, wś, pow. gdański nizinny, odl. 2 mile od Gdańska, st. p. Pruszcz, par. kat. św. Wojciech, ma 6 gburs. posiadł., 296 ha (16 łąk, 191 roli). W 1869 r. (z wyb. Schmaudkrug) 200 mk.: 68 kat., 132 ew., 23 dm.; 1885 r. 23 dm., 36 dym., 168 mk. (56 kat., 110 ew., 2 dysyd.). Szkoła ew. liczyła 1887 r. 43 dzieci. *Ks. Fr.*

Roszkowszczyzna 1.) wś w dawnym pow. kowieńskim (wwdztwa trockiego), stanowiła sstwo niegrodowe roszkowskie, obejmujące wsie R. i Giesłoryszki, które posiadała Tymonowa, 2-do voto Bystrzyna, łow. nadw. lit., opłacając zeń kwarty 474 złp. 29 gr. a hyberny 322 złp. 2.) **R.** *Mała*, ob. *Roszków*.

Roszwice, niem. *Roschwitz*, 1534 *Rodoschowitz*, wś, pow. niemodliński, odl. $1^1/_4$ mili od Niemodlina. W 1861 r. 102 dm., 588 mk. (99 katol.), par. ewang. Mąkoszyce, katol. Karlowice. Szkoła ewang. w miejscu. Obszar 2006 mr. (1634 mr. roli).

Roszysnia, zaśc., pow. kowieński, w 3 okr. pol., o 79 w. od Kowna.

Roszysznc al. *Rosisz*, potok, w obr. gm. Seletyna, w pow. i obw. sądowym radowieckim, wypływa z pod pasma górskiego Lungula; płynie na płd.-zach. doliną górską, nad którą od zach. wznosi się szczyt Roszyszny (1289 mt.), a od wschodu polana Zubry (1300 mt.). Przyjąwszy od lew. brzegu pot. Zubry, uchodzi do pot. Ruskiej (lew. dopływu Suczawy). Długość biegu do 5 klm. *Br. G.*

Roszyszny, nazwa kilku szczytów w Karpatach bukowińskich: a) szczyt na obszarze gm. Seletyna, w pow. radowieckim, między

potokiem Ruską a jej dopł. Roszysznem; na grzbiecie obszerne połoniny ze zabudowaniami halnymi; płn. 1289 mt., płd. zaś 1141 mt.; b) szczyt i góra lesista w obr. gm. Storońca Putyłowskiego, w pow. wyżnickim, między dwoma pot. tworzącymi strumień górski Putyłówkę, dopływ Putyłówki al. Putylli, wznosi się 1021 mt. npm.; c) góra na praw. brzegu pot. Lastuna (dopł. Putyłówki), w obr. gm. Sergie, pow. wyżnicki, wznies. 957 mt. npm. Ob. *Rosiszny*. *Br. G.*

Rotale, wieś, pow. rosieński, gm. Kielmy, o 40 w. od Rosień.

Rotbaumgrund, (niem.) ob. *Suchy potok*.

Rote Bank (niem.), przełącz w głównym grzbiecie Tatr, prowadząca z dol. Jaworzynki (al. Jaworowej) do Staroleśniańskiej, ponad Żabiem Jaworowem jeziorem (1887 mt.). Jestto najniższe, ale najniebezpieczniejsze przejście przez główny grzbiet Tatr (ob. *Na-Karb* i *Weisse Bank*). Czyt. V. Lorenz, Einige Uebergaenge ueber die Tatra (w Jahrb. d. ung. Karpathen- Vereins, t. VI, p. 346). *Br. G.*

Rotembark al. *Rotębark*, niem. *Rottenberg*, wś włośc. na Kaszubach, pow. kościerski, st. poczt. i par. kat. Kościerzyna ½ mili odległa, zawiera 6 gburs. posiadł. i 4 zagrody, 456 ha (21 łąk i 108 roli). W 1885 r. 21 dm., 31 dym., 171 mk. kat. Lustracya pruska z r. 1772 donosi: Tu mieszka 4 pol. gospodarzy, z których dwóch jedną posiadłość wspólnie mają; na mocy przywileju ssty kościerskiego Nowowiejskiego z dnia 6 października 1764 r. są oni właścicielami tych posiadłości. Osadzono ich tu przed 12 laty na świeżo wykarczowanem polu i rola została im prętem w równych częściach wydzielona. Każdy wysiewa 15—16 korcy żyta, 2 jęczm., 6 tatarki i grochu; zbiera tylko drugie ziarno. Jeżeli rok nie jest za suchy, to żniwią 2 fury siana i muszą jeszcze dokupić, mają wolne drzewo budulcowe i na opał z królewskiego lasu, kupują drzewo, rzną deski i jeżdżą z niemi do Gdańska, aby co zarobić; znajdują się w lichem położeniu; 6 włók; od posiadłości płacą 33 tal. 30 gr., zresztą żadnych innych podatków. Każdy jest obowiązany jednę furę zboża do Gdańska przywieść i 2 fury drzewa do Kościerzyny, zresztą są od tłoki wolni. Bydło: 9 krów, 66 owiec, 12 świni (ob Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XV, str. 109). Wizytacya Rybińskiego z r. 1870 donosi: Rotembark cum taberna et Ferszt liczy 43 kat. i 4 ew. (str. 117). *Kś. Fr.*

Rotengrund, pol. *Czerwonogrunt*, wś, należąca do obszaru gm. Nowych Wilemowic (Neu-Wilmsdorf), w pow. frywałdzkim, obw. sąd. jawornickim, na Szląsku austr. Leży na płn. od Wilemowic, wznies. 479 m. npm.; 23 dm., 94 mk. rz.-kat. Niemców. Par. Wilemowice. St. p. Wilczyce. Ob. *Wilemowice Nowe*.

Rotenhof, dobra pryw., w obr. i pow. hazenpockim, par. sakenhauska (Kurlandya).

Rote Seespitze al. *Rotenturmspitze*, ob. *Czerwonostawiański Szczyt*. Właściwa nazwa tego szczytu tatrzańskiego od strony półn. jest *Kołowy* (ob). *Br. G.*

Roter Flussturm (niem.), ob. *Świstowa Turnia*.

Roter Lehm (niem.), ob. *Czerwone Glinki*.

Roter See (niem.), ob. *Czerwony staw Kieżmarski*.

Roter Turm (niem.), szczyt w Tatrach spiskich, narożnik Jaworzynki, Staroleśniańskiej i Małozimnowodzkiej doliny, u polskich pisarzy zwany Czerwoną Turnią Jaworowych Sadów. Komisya delegowana przez wydział Tow. tatrzańskiego do opracowania imiennictwa Tatr, uznała za odpowiednie nadać temu szczytowi nazwę „Lodowego Małego“, dla sąsiedztwa z położonym na płn. szczytem Lodowym. Wznies. 2465 mt. szt. gen. Ob. *Grań pośrednia i Jaworzynka*. *Br. G.*

Rothbach al. *Czerwona Woda*, potok, lewy dopływ Nowoleśniańskiego potoku.

Rothbruennig, wieś, pow. złotoryjsko-hajnowski, posiada kościół par. katol. W 1842 r. 53 dm., sołtystwo, 368 mk. (61 ewang.).

Rothdorf, pow. kościański, ob. *Czerwona Wieś* (Por. E. Calliera, Powiat kościański, 37—9).

Rothebude 1.) wyb., pow. elbląski, st. p. i par. kat. Elbląg, gm. Herrenpferl, 1 dm., 4 mk. 2.) **R.,** wyb., pow. malborski, gm. Baarenhof, w 1885 r. 3 dm., 17 mk. 3.) **R.,** wieś, pow. malborski, par. kat. Fiszewo, 343 ha (18 lasu, 24 łąk, 83 roli); 1885 r. 28 dm., 45 dymów, 188 mk., 55 kat., 133 ew. 4) **R.,** karczma do wsi Kurzebrack należąca, pow. kwidzyński. 5.) **R.,** ob. *Czerwona Buda* i *Czerwony Dwór*. *Kś. Fr.*

Rotheheide, pow. międzychodzki, ob. *Czerwiniec* al. *Czerwieniec*.

Rothekrug, wyb., pow. gdański nizinny, gm. Wiślinka, 1885 r. 1 dm., 4 mk.

Rothekrug 1.) wybud., pow. ostródzki, 2 dm., 10 mk. 2.) **R.,** wybud. przy wsi Grabowie, pow. wystrucki, 1 dm., 10 mk.

Rothe Muehle, dwa młyny wodne, w pow. głupczyckim, na obszarze wsi Bloden i Krastillau; młyn w Tannenbergu, pow. rychbachowski i w Sycowskim zamku, pow. sycowski.

Rothenau, fol., pow. babimoski, o 3 klm. na połud. od Kargowej, na granicy Szląska, par. Kopanica, okr. domin. i poczta w Kargowej (Karge-Unruhstadt), st. dr. żel. w Babimoście o 13 klm.

Rothenberg al. *Bruendlheide*, szczyt górski w Sudetach austryacko-szląskich, wzniesiony 1333 mt.

Rothenberg i **Rothenburg,** ob. *Rostarzewo.*

Rothendorf, pow. pleszowski, ob. *Karmin* (holendry).

Rothenen 1.) wieś, pow. rybacki, blisko mta powiatowego, 2.) **R.,** wś, pow. iławkowski, st. p. Iława; 10 dm., 92 mk., 257 ha.

Rothenhof, pol. *Kawęczyńskie Proboszczowskie* i *Kawęczyńskie Szlacheckie,* mylnie *Kawczynki,* urzędownie dotąd jeszcze *Kawczynski* zwane, posiadłości w pow. międzyrzeckim, o 2 klm. na wschód od Zbąszynia; par., poczta i st. dr. żel. w Zbąszyniu(jedna z nich ma 4 dm., 52 mk., druga liczy 26 mk. w 2 dm.; obie wchodzą w skład okr. domin. Nowy Dwór (Weidenvorwerk). *E. Col.*

Rothe See, pol. *Czerwone Jezioro,* pow. wyrzyski, o 8 klm. na półn.-wschód od Łobżenicy, pod Małem Dzwierzchnem, 1 klm. długie, 200 mt. szer., odpływa do jeziora Wiatrogoszcz, a z niem do Łobżonki, dopływu Noteci. *E. Cal.*

Rothenstein, wybud. przy wsi Quednau, pow. królewiecki, st. poczt. Quednau; 5 dm., 132 mk.

Rothenturmspitze, ob. *Czerwono-stawiański szczyt.*

Rothenzechau, wieś, pow. jeleniogórski, par. ew. Ober-Haselbach. W 1842 r. 49 dm., 294 mk. (1 katol.), szkoła ew., kopalnie arszeniku, piece wapienne, tkactwo. Do R. należały leśn. Jaegerhaus, kolonie: Neugrundhaeuser, Rothenzechauer Grund i Stollengrund.

Rotherinne, wieś, pow. oleśnicki, par. ew. Juliusburg; 1842 r. 17 dm., folw., 95 mk. ew., młyn wodny.

Rother Krug 1.) pow. bydgoski, ob. *Zgon.* 2.) **R.** *Krug,* pow. szubiński, ob. *Czerwoniak* al. *Czerwonak.*

Rother Krug, wybud. przy dobrach ryc. Nemmersdorf, pow. gąbiński; 1 dm., 9 mk.

Rother Steingalgen, góra na Szląsku, w pow. lignickim, ob. *Nikolstadt.*

Rothes Fliess, pol. *Czerwona Struga,* rzeczka, lewy dopływ Piły (ob.).

Rothfliess, pol. *Czerwona Struga,* rzeczka, dopływ rz. Kłodawy, w pow. gdańskim. 2.) **R.,** wyb. do Braunsdorf należące, pow. gdański górny, 1885 r. 2 dm., 19 mk.

Rothfliess, al. *Czerwonka,* dok. *Cirwoncken,* wś prawie na granicy niem. i pol. Warmii, pow. reszelski, st. poczt., tel. i kol. żel. toruńsko-wystruckiej, 8 klm. na płn. od Biskupca, w okolicy pagórkowatej; 79 dm., 597 mk. Polaków, trudniących się rolnictwem i chowem bydła. Poczta chodzi do Biskupca, Szczytna, Wielbarku. R. 1365 nadaje biskup Jan „ad loca deserta nostrii teritorii inhabitatores vocare et locare cupientes" Tylonowi de Bemen 40 włók. Dawniejsza nazwa Kurken, dzisiejsza Rothfliess. Ks. Olbracht sprzedaje r. 1548 Pawłowi Bronakowi 3 włóki soleckie na prawie chełmińskiem w Czerwonce (Rotenfliess) celem założenia wsi dannickiej na 30 włókach między jeziorem Żawindy, Liskami w straduńskim powiecie a Grabnikiem. R. 1600 mieszkają tu sami Polacy, między nimi Dąbrowscy i Hozyuszowie. *Ad. N.*

Rothfloessel, wś, pow. wojerecki, par. kat. Mittelwalde. W 1842 r. 25 dm., 127 mk. kat., szkoła kat., tkactwo.

Rothgoerken 1.) dobra, pow. frydlądzki, st. poczt. Bartoszyce, 5 dm., 67 mk., 256 ha. 2.) **R.,** leśn., tamże, 1 dm., 5 mk.

Rothhaus 1.) fol., pow. brzeski (Szląsk); 1842 r. 6 dm., 52 mk. (16 kat., 4 żyd.), par. ew. Briesen. 2.) **R.,** wś, pow. niszeński, par. kat. Riemertsheide; 1842 r. 22 dm., 118 mk. kat., leśnictwo miasta Nissy. 3.) **R.,** kol., pow. opolski, par. kat. Kompracheice; 1842 r. 12 dm., 71 mk. (9 ew.).

Rothhof, łotew. *Szarkana-Mujża,* dobra koronne w okr. goldyngskim, pow. i par. windawska (Kurlandya). Do dóbr należą folw. Kusten i Pazzkuln.

Rothhof 1.) posiadł., pow. wyrzyski, o $5^1/_2$ klm. na płd. od Więcborka, między Runowem a Rościminem, na wschod. brzegu jez. Czarnomskiego, okr. domin. Runowo; 2 dm., 25 mk. 2.) **R.,** pow. pleszewski, ob. *Rudka.*

Rothhof 1.) pol. *Czerwony Dwór* (ob.), pow. sztumski, st. p. Dąbrówka Niemiecka, 146 ha (11 łąk, 128 roli). W 1868 r. 15 bud., 5 dm., 43 mk., 13 kat., 19 ew.; 1885 r. 5 dm., 5 dym., 52 mk., 10 kat., 33 ew., 9 dysyd. Dawniej posiadali tę wś Przeszmińscy. R. 1527 daje Maciej Trebnicz z Pomorza swemu szwagrowi Piecewskiemu dobra Czerwony Dwór, Bągart, Czołpa, Zalewice, Dubiel i Namirowo (ob. Kętrz., O ludn. pol., str. 187 i 200). Por. *Grzymała.* 2.) **R.,** ob. *Czerwony Dwór,* pow. kwidzyński; 1885 r. 14 dm., 19 dym., 125 mk., 45 kat., 70 ew. (10 dysyd.). 3.) **R.**-*Alt,* ob. *Stary Czerwony Dwór;* 1885 r. 3 dm., 7 dym., 34 mk., 14 kat., 20 ew., 50 ha. 4.) **R.,** fol., pow. grudziądzki, st. p. i par. kat. Grudziądz. W 1868 r. 8 bud., 4 dm., 64 mk., 3 kat., 61 ew. Folw. leży na obszarze miasta Grudziądza i stanowił dawniej własność szpitala ewang. W 1790 r. został puszczony w wieczystą dzierżawę, obecnie odkupiony przez miasto (ob. Gesch. d. Graudenzer Kr. v. Froehlich, I, str. 282). 5.) **R.,** wyb., pow. gdański górny, gm. Zaspa; 1885 r. 8 dm., 99 mk. 6.) **R.,** fol. do M. Słońcy należący, pow. starogardzki; 1885 r. 1 dm., 13 mk. *Ks. Fr.*

Rothhof (niem.) 1.) fol., pow. brunsberski, należy do kapituły fromborskiej, poczta, tel. i st. kol. żel. w Fromborku; 3 dm., 22 mk. 2.) **R.,** fol. do dóbr Rautenburg należący,

pow. nizinny, st. p. Lappienen; 5 dm., 46 mk. 3.) **R.**, wybud. przy wsi Paszniszen, na prus. Litwie, pow. ragnecki, 4 dm., 25 mk. 4.) **R.**, wybud. przy mieście Węgoborku, 2 dm., 33 mk. 5.) **R.**, wybud. przy Ełku, 3 dm., 59 mk.

Rothkirch 1366 *Ruffa ecclesia*, 1414 *Rotin Kirchin*, wś i dobra, pow. lignicki, posiada kościół par. ew., szkołę ew. W 1842 r. 56 dm., 348 mk. (4 kat.), dwór, 2 fol., hodowla owiec.

Rothlach al. *Nieder-Eckersdorf*, 1399 *Wenig* i *Groszin Rotlach*, wś i dobra, pow. bolesławski, par. kat. i ew. w Bolesławiu. W 1842 r. 57 dm., dwór, fol., 386 mk. (6 kat.), młyn wodny. Do R. należy kol. Leitenhaeuser.

Rothnausslitz, ob. *Nowoślicy* 2.).

Roth Neudorf, ob. *Neudorf* 32.)

Rothschloss, dawniej *Schloss am Teiche*, wś i dobra król., pow. niemczyński, par. kat. z kościołem w miejscu. W 1842 r. 23 dm., zamek (na czerwono malowany), folw., 210 mk. (56 kat.), szkoła kat.; kwitnęła tu hodowla owiec i gospodarstwo rybne, później zaniedbane. Odnajdywano groby z urnami.

Rothseden, folw. dóbr prywat. Laidsen, w okr. tukumskim, pow. i par. talseńska (Kurlandya).

Rothstruempchen, wyb. do Górnego Ząbrcza należące, pow. kartuski, st. p. Stęgwałd; 1885 r. 14 dm., 123 mk.

Rothsyrben, 1252 *Zarowina*, 1254 *Sorawin seu Replino*, 1338 *Serwin*, 1579 *Rotensirben*, targowisko i dobra, pow. wrocławski. Par. ew. Wilschau, kat. w miejscu. Kościół istniał już w 1353 r. W 1842 r. było 61 dm., 660 mk. (280 kat.), szkoła kat., szkoła ew., zamek, 2 fol., 3 jarmarki rocznie. Do R. należały folw. Sattkau i Sorge.

Rothwalde 1.) leśn. blisko Wartemborku, pow. olsztyński, 1 dm., 3 mk. 2.) **R.**, wyb. tamże, 1 dm., 3 mk.

Rothwasser, pow. frywałdzki, ob. *Rotwasser.*

Rothwasser, wieś, pow. zgorzelicki. Do 1815 r. należała do saskich Łużyc. Kościół par. ew. w miejscu, do 1560 r. był filią do Waldau. Obecny nowy z 1785 r. W 1842 r. 267 dm., 1661 mk. (10 kat.), szkoła ewang., młyn wodny, warsztaty tkackie, liczni rzemieślnicy.

Rothwasser 1.) pol. *Czerwona Woda*, wś w Pomezanii, pow. suski, st. p. Susz, par. kat. Iława, 86 ha (1 lasu, 12 łąk, 69 roli). W 1868 r. 55 bud., 23 dm., 233 ew. mk.; 1885 r. 25 dm., 50 dym., 223 mk., 3 kat., 220 ewang. 2.) **R.**, las, pow. toruński, 4 klm. od Torunia, ma 1887 ha (31 roli or., 6 łąk i 1783 lasu). W 1885 r. 6 dm., 8 dym., 51 mk. kat., z których na leśn. Barbarkę przypada 9 mk. i 1 dm., na Okraczyn 1 dm. i 10 mk., na Smolnik 1 dm. i 11 mk. Jedna część tego lasu należy do miasta Torunia (ob. Wernicke, Beschr. von Thorn, str. 237). *Kś. Fr.*

Rothwasser, pol. *Czerwona Woda*, wś na pol. Warmii, pow. ostródzki, $5^1/_4$ klm. od Olsztynka, blisko traktu olsztynkowsko-ostródzkiego, na zrębie lasu ostródzkiego, st. p., tel. i kol. żel. w Olsztynku; 7 dm., 56 mk., 68 ha.

Rotinau, kolonia, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Romanówka, o 31 w. od Sokółki.

Rotka, *Rutka*, rzeczka w pow. wasylkowskim, ob. *Protoka* i *Rutek.*

Rotkiewicze 1.) wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., o 89 w. od Święcian, 17 dm., 171 mk. prawosł. 2.) **R.**, zaśc. szl., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 52 w. od Święcian, 3 dm., 18 mk. kat.

Rotkowszczyzna, wś nad bezim. dopł. Wołmy, pow. miński, przy gościńcu handlowym z Kojdanowa do Iwieńca, ma 12 osad; miejscowość wzgórzysta, dość leśna, grunta szczerkowe, miernie urodzajne. *A. Jel.*

Rotkuny, wś, pow. szawelski, gm. Gruździe, o 26 w. od Szawel.

Rotmanka, niem. *Rottmannsdorf*, dobra szl., pow. gdański górny, odl. $1^1/_4$ mili od Gdańska, st. p. i kol. Pruszcz (o 3 klm.), par. kat. u św. Wojciecha w Gdańsku. Mają 169 ha (8 lasu i 149 roli). W 1869 r. 119 mk., 59 kat., 60 ew., 5 dm.; 1885 r. 8 dm., 30 dym., 199 mk., 119 kat., 80 ew.; hodowla bydła holenderskiej rasy, sprzedaż mleka do Gdańska. Szkoła ewang. 1-klas. Według taryfy z r. 1648 płacił tu p. Eberhard Ferber od 7 włók folw. i 2 włók nad Radunią 12 fl. 10 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 173). Podług taryfy na symplę z r. 1717 płaciły R. 1 zł. 22 gr. 9 den. (ob. Cod. Belnensis, str. 83). W wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 czytamy: Ratman praedium Gedanense solvit siliginis modios 5, avenae totidem (str. 147). Brandstaeter (Landkr. Danzig, str. 249) donosi, że tu znaleziono groby skrzynkowe.

Rotmistrzówka 1.) wś, pow. lipowiecki, w 2 okr. pol., gm. i par. Zozów (o 5 w.), o 20 w. od Lipowca, o $1^1/_2$ w. od st. p. t. n., między Lipowcem a Samhorodkiem, ma 293 mk. (w 1863 r. podług Pochilewicza 375 mk.) i 1021 dzies. Położona na wyniosłem miejscu, należała do 1832 r. do dóbr zozowskich Kozłowskiego, poczem nabyta przez Wojciechowskiego, od którego przeszła do Rebindera a następnie do Jana Jaroszyńskiego. 2.) **R.**, mko nad dopł. rzki Serebrianki, pow. czerkaski, w 3 okr. pol., gm. R., o 45 w. od Czerkas, przy trakcie poczt. ze Śmiły do Szpoły, ma 2202 mk. W 1865 r. było tu 1934 mk. prawosł., 12 katol. i 965 żyd.; około 4000 dz. ziemi. Cerkiew drewniana p. w. Archanioła

Michała, uposażona 38 dz., wzniesioną została w zeszłym wieku; kapl. katol. par. śmilańskiej, wzniesiona w 1817 r. Wieś podług podania osadzoną została po ruinie przez rotmistrza Omiecińskiego. W początku b. wieku należała do hr. Samojłowa, od którego nabył w 1817 r. Fl. Zaleski; dziś jego spadkobierców. Gmina R. składa się z 4 okr. wiejskich (starostw), obejmuje 7 miejscowości zamieszkałych, mających 1720 osad. W gminie znajduje się 8483 mk. i 13687 dz. ziemi (5176 włośc., 8364 dworskiej i 147 cerkiewnej).

Rotmistrzówka 1.) wś nad rz. Bronicą, dopł. Dniestru, pow. mohylowski, gm. Bronica, par. i st. poczt. Mohylów, ma 65 os., 254 mk., 345 dz. ziemi włośc., 345 dz. dworskiej. Własność dawniej Mikołaja ks. Sapiehy, dziś Krasowskich. 2.) **R.**, przysiołek mka Miastkówki (ob.), w pow. olhopolskim, z cerkwią N. M., P., wzniesioną w 1847 r., uposażoną 82 dz. ziemi i posiadającą 2940 parafian.

Rotnia, potok, powstaje w obr. gm. Białej, w pow. myślenickim, wchodzi na obszar gm. Skawicy i tuż na granicy skawicko-bialskiej uchodzi do Skawicy z praw. brzegu. Łoże kamieniste; prąd szybki. Długość biegu 4 klm.

Rotnica 1.) mko nad rz. Rotniczanką, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. i par. Merecz, okr. wiejski Nerowo, o 24 w. od gminy, 108 w. od Trok a 133 w. od Wilna, 38 w. od Grodna a 18 w. od Druskienik, przy b. trakcie handlowym z Grodna do Wilna i Kowna, ma 435 mk. W 1866 r. było tu 44 dm., 217 mk., w tej liczbie 46 kat. i 171 żyd.; kościół kat. drewniany i dom modlitwy żydowski. Tutejszy kościół kat. filialny, par. Merecz, założony około 1762 r. przez ks. Leona Sapiehę. Do filii należy 4856 wiernych. Na miejscowym cmentarzu spoczywają zwłoki Jana Czeczota, zmarłego 1846 roku w Druskienikach. 2.) **R.**, wś, pow. grodzieński, w 5 okr. pol., gm. Berszty, o 38 w. od Grodna. *J. Krz.*

Rotnica, wś i dobra, pow. sieński, gm. Łukoml, posiadłość niegdyś Łukomskich, weszła następnie w dom Sakowiczów, zdawna osiedlonych na Białorusi, jako wiano jednej z Łukomskich. Ostatni dziedzice R. Sakowiczowie bracia rodzeni: Antoni, podkomorzy sieński († 1841 r.) i Cypryan, marszałek tegoż powiatu († 1848 r.), zacnością charakteru, staropolską gościnnością i patryarchalnym stosunkiem z włościanami pamiętni dotychczas w całej okolicy. R. jest obecnie własnością spadkobiercy Sakowiczów Cypryana Dłużniewskiego. Do składu pomienionych dóbr należy jeszcze fol. Wołownia, także intratny młyn z krupiarnią na rzece Łukomce w sąsiedniej wsi Rudnicy zbudowany. Miejscowość zaleca się położeniem malowniczem, glebą urodzajną, dostatkiem lasu, łąk i pastwisk. Ogólna przestrzeń zawiera ziemi używalnej 1300 dz., nieużytków 734 dz. Na fol. znajduje się gorzelnia, zatrudniająca 4 ludzi i produkująca w ciągu roku 66,806 1/2 stopni spirytusu. *A. Ch.*

Rotniczanka al. *Rotnica*, rzka, prawy dopływ Niemna, wypływa w pow. grodzieńskim z jeziora, leżącego w pobliżu jez. Sałaty, na przestrzeni 9 w. rozgranicza pow. trocki od gub. grodzieńskiej i uchodzi do Niemna pod Druskienikami. Oddziela ludność litewską od słowiańskiej. Nad brzegami R. znalazł Zyg. Gloger w 1871 i 1872 r. znaczną liczbę wyrobów krzemiennych, świadczących o zamieszkaniu tych okolic w czasach przedhistorycznych. Rzka R. przybiera w pow. grodzieńskim rzkę Kusienkę.

Rotno, wś, pow. sieński, gm. Łukoml, ma 48 dm. i 188 mk., z których 1 zajmuje się bednarstwem.

Rotny Dwór, kordon, pow. telszewski, gm. Kretynga, o 63 w. od Telsz.

Rotoka, rzka w pow. wasylkowskim, ob. *Protoka.*

Rotokalnie, wś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 21 w. od Telsz.

Rotokiszki, fol., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 29 w. od Nowoaleksandrowska.

Rotola 1.) (w dokum. z 1591 r.), rzeczka we włości kroskiej (pow. rossieński), przepływa przez niwę Purwię, w dobrach Pluszcze. 2.) **R.**, *Ratele* (w dok. z 1585 i 1590 r.), sianożęć i niwa we włości kroskiej, w dobrach Pluszcze.

Rotołowo al. *Rotołowski* (w dok. z 1581 i 1583 r.), dwór we włości wilkijskiej (pow. kowieński), własność Bohdana Pawłowicza Sapiehy.

Rotów, fol., pow. błoński, gm. Guzów, par. Wiskitki, ma 7 mk., 253 mr.; wchodzi w skład dóbr Guzów.

Rotowo, niem. *Rotten*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. słupski, st. p. Objazda, 282 ha. Razem z os. Lotken (1885 r. 3 dm., 71 mk.) ma 6 dm., 15 dym, 99 mk. ewang.

Rotschinhof, fol. dóbr Grafenort, w powiecie bystrzyckim.

Rotten (niem.), ob. *Rotowo.*

Rottenberg (niem.), ob. *Rotembark.*

Rottenhan al. *Rothenhahn*, kol. niemiecka nad rz. Wereszycą, w pow. gródeckim, odl. 15 klm. na płn.-wsch. od Gródka, 5 klm. od urz. poczt. w Janowie, tuż na płn. od Porzecza Janowskiego. W r. 1880 było 19 dm., 137 mk. w gm.; 17 gr.-kat., 1 izrael., 119 innych wyznań; 124 Niemców, 2 Polaków, 11 Rusinów. We wsi jest szkoła ewang. *Lu. Dz.*

Rottmannsdorf, ob. *Rotmanka.*

Rottwitz, wś, pow. nissański, par. kat.

Glaesendorf. W 1842 r. 11 dm., 99 mk. kat., młyn wodny.

Rotule, wś, pow. rossieński, gm. Jurborg, o 44 w. od Rossień.

Rotunda, szczyt w Karpatach bukowińskich, w dziale Obczyny Wielkiej, na dziale wodnym między Humorą a Mołdawicą, na granicy pow. suczawskiego i radowieckiego, dochodzi 1183 mt. npm. Od zach. spływają liczne strugi do Frumosy, dopł. Mołdawicy, a od wschodu krótkie dopływy Humory.

Rotundal, szczyt w Karpatach wschodnich, w dziale czarnohorskim, na obszarze gm. Żabiego, w pow. kosowskim, na zachod. brzegu Czeremoszu Czarnego, na płn. od jego źródłowisk. Na rozległych połoninach znajduje się kilka szałasów. Na płn. wznosi się Pnewie (1585 mt.) a na płn.-wschód Listowaty (1525 mt.) i Hostyn (1583 mt.); na płd. zaś na samej granicy od Węgier Koman 1722 mt.) i Komanowe (1734 mt.). Wznies. 1571 mt. (szt. gen.). Miejsce znaku triang. Ob. *Rotundul.*

Rotundul 1.) szczyt lesisty na granicy gm. Berezowa i Tekuczy, w pow. kołomyjskim, pod 42° 26′ wsch. dłg. g. F. a 48° 23′ 48″ płn. sz., między pot. Lungą (al. Hlibokim) od płn., a Pleszywą od płd.; wznosi się 916 mt. npm. 2.) **R.,** szczyt w Karpatach bukowińskich, na granicy gm. Seletyna i Szypotu a pow. radowieckiego i wyżnickiego, na płn.-zach. od szczytów Lungula Starego i Nowego. Wznies. 1341 mt. npm. Z północ. stoku spływają potoki do Bursukiwa (Borsukiw), dopł. Seretu, a od płd. bierze początek potok Roszyszny, dopływ Ruskiej, wpadającej do Suczawy. Ob. *Rotundal.* *Br. G.*

Rotusz, uroczysko w pow. rossieńskim, o 14 w. od Kołtynian, ze „świętym dębem“, pod którym dotąd lud modły odprawia co piątek.

Rotwasser, pol. *Czerwona Woda*, wieś, w skład której wchodzą: *Johanka* (Johannaburg), *Nowa Krasz Mała* (Neuklein-Krosse), *Czerwona Woda Stara* (Alt-Rotwasser), *Czerwona Woda Nowa* (Neu-Rotwasser), *Czerwona Woda Dolna* (Nieder-Rotwasser), *Stachlowice* (Stachlowitz) i *Widyniowskie wójtowstwo* (Weidenau-Vogtei), pow. frywałdzki, obw. sąd. widyniowski, na Szląsku austr. Graniczy od płn. z Widyniowem (Weidenau), od wschodu z Kuńczycami Wielkiemi (Gross-Kunzendorf), Supikowicami (Saubsdorf) i Sandhuebel, od płd. z Graefenbergiem, od zach. z Czarną Wodą (Schwarzwasser) i Kobyłą (Jungferndorf), a od płn.-zach. z Kraszą Wielką (Gross-Krosse). Leży w dolinie strumienia, dopł. Widyniówki, podążającej na płn. do Nissy. W płd. części obszaru wznoszą się lesiste działy, jak Habicht Berg (506 mt.), Hollunder Kuppe (685 mt.), Falken-Berg (964 mt.), Wurzel-Berg (781 mt.), Fuchshuebel (669 mt.), Gross-Ulmrich (601 mt.), Silber-Berg (462 mt.) i Salz-Berg (451 mt.). Najdalej na płd. legła Nowa Czerwona Woda (350 mt.), dalej na płn. Dolna Czerwona Woda, wreszcie w płn. stronie Stachlowice, Nowa Krasz Mała (247 mt.) i Widyniowskie wójtowstwo (240 mt.). Na płn. prowadzi gościniec do Widyniowa a ztąd na Szląsk pruski do Nissy; na wschód gościniec północny do Kmiczyc Wielkich i Cukmantla, jakoteż i na Szląsk pruski do Ziegenhals; drugi zaś południowy do Supikowic a ztąd do Frywałdu. W 1880 r. było 401 dm., 2541 mk.; rz.-kat. 2540, prot. 1; Niemc. 2485, reszta Czecho-Szląz. Na poszczególne osady przypada: *a*) Johanka, tuż nad granicą Szląska pruskiego, 9 dm., 58 mk.; *b*) Nowa Krasz Mała 10 dm., 47 mk.; *c*) Stara Czer. Woda 194 dm., 1274 mk.; *d*) Nowa Czer. Woda 143 dm., 893 mk.; *e*) Dolna Czer. Woda 15 dm., 111 mk.; *f*) Stachlowice 18 dm., 96 mk.; *g*) Widyniowskie wójtowstwo 12 dm., 62 mk. Obszar allodyalny Dolnej Czerwonej Wody wraz z Szropengruntem (ob. *Schwarzwasser*) obejmuje roli 162·85, łąk 14·39, ogr. 2·88, past. 1·15, lasu 168·03, stawów 2·30, na drogi i budowle 1.15, nieuż. 0·58 razem 353·33 ha. Właściciel Anton Latzel. Jest tu gorzelnia i fabryka cygar; tracz. Parafia łac. w Starej Czerwonej Wodzie. St. poczt. tamże. Szkoła ludowa. *Br. G.*

Rotycze, *Rutycze*, *Rohtycze* al. *Ruchtycze*, wś na lewym brzegu Teterowa, w pobliżu ujścia do Dniepru, pow. radomyski, w 5 okr. pol., gm. Hornostajpol, o 128 w. od Radomyśla a 8 w. od Hornostajpola, ma 631 mk., a wraz z przysiołkiem Dyabołowicze (u Pochilewicza Djawołocz), mającym 117 mk. i stanowiącym zachodnią część wsi, 2095 dzies. ziemi włośc., z której wykup wynosi 906 rs. 36 kop. rocznie. Ziemi dworskiej w całym majątku, składającym się ze wsi: R., Medwin, Łaputki, Stracholesie, Domontów i Suchołuczje, znajduje się: 2009 dz. uprawnej, 7304 lasów i karczowisk i 4659 nieużytków. Cerkiew drewniana p. w. św. Trójcy, wzniesiona w 1700 r., uposażona jest 78 dz. Do par. należą wsi: Medwin, Stracholesie, Domontów (Dowmontów) i Suchołuczje. W zeszłym wieku R. z należącemi do nich wsiami wchodziły w skład klucza hornostajpolskiego hr. Mniszchów. Nabyte w 1843 r. przez Antoniego Rychelskiego, zmieniały często właścicieli, dziś kupca Chrjakowa. Lasy, stanowiące główną wartość dóbr, są prawie zupełnie wyniszczone. W pobliżu ujścia Teterowa do Dniepru, znalazł Eichwald obnażenia skał wulkanicznych.

Rotyczka, potok, powstaje w obr. gm. Cisowa, w pow. stryjskim, ze źródeł leśnych i ubiegłszy 2¼ klm. wpada do Beniowa z lewego brzegu. *Br. G.*

Rotyń, wś, pow. sieński, gm. Bóbr, ma 23 dm. i 183 mk., z których jeden zajmuje się szewctwem.

Rotysko al. *Rutyska*, fol. i grupa domów w Kobylnicy Ruskiej, pow. cieszanowski.

Rotyszcze, *Rotiszcze*, prawy dopł. Dniepru, ma ujście między Gruszewką a Czertomelikiem (ob. t. II, 49).

Rotzung, wś, pow. morąski, st. p. Saalfeld; 6 dm., 48 mk., 129 ha.

Roubańcy, wś rząd., pow. trocki, w 3 okr. pol., o 18 w. od Trok, 13 dm., 94 mk. kat.

Roubeck, wś, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. Suchopol, o 27 w. od Prużany.

Roubiszki, zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dobra skarbowe Preny, o 16 w. od gminy, 10 dusz rew.

Roubowicze al. *Rowbowicze*, wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Lipniszki, okr. wiejski Roubowicze, o 5 w. od gminy, 45 w. od Oszmiany a 12 w. od Dziewieniszek, ma 7 dm., 48 mk. kat. (w 1864 r. 64 dusz rewiz.); należy do dóbr Gieranony, Korwinów Milewskich. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: R., Białozoryszki, Cykony, Joducie, Opita, Suroż i Telkowszczyzna, w ogóle 274 dusz rewiz. włościan uwłaszczonych.

Rouby, okolica szlach. nad rz. Lebiodką, pow. lidzki, w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Lebioda, po prawej stronie drogi poczt. z Lidy do Grodna, ma 127 mk. kat. (w 1864 r. 40 dusz rewiz.).

Roudomańce 1.) wś włośc. nad jez. t. n., pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Merecz, okr. wiejski Roudomańce, o 14 w. od gminy a 90 w. od Trok, ma 18 dm., 178 mk. kat. (w 1865 r. 68 dusz rewiz.). W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie: R., Maksymańce i Żagiele oraz zaśc. Sznupie, w ogóle 68 dusz włośc. uwłaszczonych i 77 b. włośc. skarbowych. 2.) **R.,** *Rowdomańce*, okolica szl., pow. trocki; ob *Bołbiany*. *J. Krz.*

Roupiszki, wś włośc. i dobra skarbowe, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Malaty, o 6 w. od gminy, 23 dusz rewiz.

Rousa, ob. *Rausa*.

Rów 1.) mały prawy dopływ, raczej wąska odnoga Prypeci, w pow. mozyrskim, łączy się z korytem rzeki naprzeciwko wsi Drereszewicze, w miejscowości kędy się oddziela nowa, szeroka odnoga, zwana Reczyszcze. 2.) **R.,** ruczaj, w pow. sieńskim, dopływ jeziora Saro. *A. Jel.*

Rów, rzka w gub. podolskiej, prawy dopływ Bohu. Wypływa z błota w okolicy Starych Netyczyniec, powyżej słobódki Ochrymówki, w pow. latyczowskim, rozlewa się w wielki staw, zwany Chłopskiem jeziorem, płynie kręto z zachodu na wschód, mija wieś Szersznie, poczem wchodzi do pow. mohylowskiego, przepływa pod mkiem Barem, które także przedtem zwało się Rowem, dalej pod wsiami: Antonówką, Gliniańskiem, Sewerynówką, mkiem Meżyrowem, wsią Rowem, po za którą przechodzi do pow. winnickiego, oblewa wsi: Tartaki, Siomiaki, mko Brahiłów i pod wsią Mohylówką wpada do Bohu, ubiegłszy przeszło 10 mil. Dolinę ma bagnistą i oblewa 18 stawów. Nad brzegami znajduje się kamień wapienny. Od praw. brzegu przybiera mały strumień Brahę (nad którym leży mto Brahiłów), od lewego zaś brzegu rzeczki: Rowek, Szewczyczkę i Dumnicz al. Dumkę.

Rów, *Rowy*, wś nad rz. t. n., dopł. Bohu, pow. lityński, na pograniczu winnickiego, w 3 okr. pol., gm. i par. Meżyrów, odl. 40 w. od Lityna, ma 55 osad, 272 mk., 358 dz. ziemi włośc., 45 cerkiewnej, dworska należy do Meżyrowa. Cerkiew p. w. św. Jana, wzniesiona w 1780 r., obecnie filia par. Bilikowiec. Był tu wspaniały dom mieszkalny i piękny ogród. Gleba czarna, z gliną pomieszana. Wś ta należała dawniej do ststwa barskiego, darowanego Wyhowskim, od których nabył Jerzy Dominik Lubomirski i odprzedał Mikołajowi Piaskowskiemu. Następny właściciel Józef Potocki sprzedał w 1784 r. Andrzejowi Orłowskiemu, obecnie wraz z całym kluczem meżyrowskim w posiadaniu z Orłowskich Czeremzinowej. *Dr. M.*

Rów, potok łączny, wytryska w obr. Cyranki, pow. mielecki, przepływa w kierunku wschod.-płn.-wschod. wsi: Trześnią, Grochów, Czajkową, Jaślany, Padew i w ostatniej uchodzi z lewego brzegu do Babułówki. Długość biegu 18 klm. *Br. G.*

Rów, w górnym biegu *Biczem* zwany, potok, wypływa z borów sosnowych, w obr. Ciośmy, pow. biłgorajski, płynie na płd.-zach. przez Ciośmy, Hutę Krzeszowską, Gózd, poczem wchodzi na obszar Kurzyn w Galicyi, w pow. Nisko, gdzie oddzielając Kurzynę Małą od Kurzyny Wielkiej, wpada z praw. brzegu do Tanwi. Przejście przez granicę wznies. 174 mt., ujście 168 mt. npm. Długość biegu 19 klm., z czego na Galicyą przypada 4¼ klm.

Rów, niem. *Row*, wś na Kaszubach, pow. kościerski, st. p. Kalisz, par. kat. Wielc (o ¾ mili), gm. Plęsy. Zawiera 3 gbur. posiadłości, 933·13 mr.; 1869 r. 32 mk. kat., 3 dm.; 1885 r. 7 dm., 58 mk. Na własność została wś tutejsza wydana d. 15 grudnia 1752 r. przywilejem wystawionym w Warszawie. Wizyt. Rybińskiego z r. 1780 podaje, że wś liczyła 20 katolików i należała do pow. mirachowskiego. Lustracya pruska z r. 1772 donosi co następuje: Rów, nad granicą ststwa tucholskiego, ma 2 gospodarzy Polaków kat. i mają kontrakt od przeszłego ststy. Gleba bardzo licha. Cały wysiew wynosi 16 korcy żyta,

$2^1/_2$ jęczm., 5 tatarki, $1^1/_2$ grochu; żniwują $2^1/_2$ ziarna; siano muszą kupować. Mają wolne pastwisko w borach tucholskich. Drzewo budulcowe i opałowe mają jeszcze w swoich granicach. Czynsz wynosi 6 tal. 60 gr., tyleż pogłówne; innych podatków nie ponoszą. Dostawiają 2 podwody do Gdańska i 4 z drzewem do Kościerzyny; bydło: 2 krowy, 14 owiec i 4 świnie (ob. Zeitsch. d. West.-Preus. Gesch. Ver., XV, str. 109). *Ks. Fr.*

Rów, młyn na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, st. p. Rańsk, 1 dm., 14 mk.

Rowa al. *Rawa*, rzka w pow. borysowskim, prawy dopł. Berezyny. Wypływa z jeziora Rybaczne, znajdującego się na granicy pow. ihumeńskiego i borysowskiego; płynie lesistemi nizinami w kierunku północnym do wsi Zabaszówki, kędy na rozlewie porusza młyn i przeciąwszy gościniec dociera do fol. Krasne, dalej do zaśc. Pierścień, odkąd zwróciwszy się na wschód o wiorstę od zaśc. Bielin ma ujście, ubiegłszy 20 w. Wiosną spławiają na niej drzewo z okolicznych puszcz do Berezyny; rybna, w dolnym biegu na brzegach obfite łąki. *A. Jel.*

Rowańce, wś włośc., pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okr. wiejski i dobra skarbowe Ponary, o 10 wiorst od gminy, 20 dusz rewiz.

Rowańce, w dok. także *Rowarycze*, wś nad Styrem, pow. łucki, rzeką przedzielona od Łucka, własność niegdyś kapituły gr.-unickiej łuckiej, dziś rządowa. Ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 1: 181.

Rowbajcie, wś, pow. szawelski, gm. Ligumy, o 23 w. od Szawel.

Rówce, wś włośc., pow. siedlecki, gm. i par. Zbuczyn, ma 20 dm., 128 mk., 449 mr. W 1827 r. 13 dm., 104 mk. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1552, wś Rowcze w parafii Zbuczyn miała 6 osad. W r. 1580 siedzieli tu: Jan Zdanowski, który płacił od 3 włók bez dziesięciny fl. 1 gr. 15, pan starosta ze strony dziesięciny fl. 1 gr. 15, zagroda spustoszała, od której ani wtorego poboru nie brano. Summa fl. 3 (Pawiński, Małop., 394, 415).

Rowce, zaśc. szlach., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., o 113 w. od Oszmiany, 2 dm., 30 mk. katol.

Rowczak, wś cerkiewna nad rzeczką t. n., w pow. nieżyńskim gub. czernihowskiej, na płd.-zachód od mka Łosinówki.

Rowdan, wś, pow. rossieński, ob. *Puźyszki.*

Rowdana al. *Rawdona* (w dok. z 1581 i 1594 r.), rzeczka we włości wielońskiej (pow. kowieński), w pobliżu mta Wielony, przepływa przez dobra Poniemoń i wś Kibortyszki.

Rowdopis (w dok. z 1595 r.), wś we włości wiekszniańskiej.

Rowdzia (w dokumentach z 1582 do 1588 i 1590 do 1599 r.), rzeczka we włości korklańskiej, powondeńskiej, grusteńskiej, korszowskiej, birżańskiej.

Rowdziany (w dok. z 1586 i 1589 r.), wś we włości Dyrwiany Wielkie (pow. szawelski).

Rowdzie 1.) *Rowdis* (w dok. z 1585, 1586 i 1598 r.), jezioro w dobrach Judkajcie, we włości grusteńskiej, oraz w dobrach Grustie, we włości telszewskiej. 2.) **R.** (w dokum. z 1593 r.), dobra nad jez. Rowdzie, przez które przepływa rzka Łakowsza i rz. Lauda, we włości wielońskiej (pow. kowieński). 3.) **R.** (w dok. 1581 r.), wś we włości korklańskiej (pow. rossieński).

Rowe, fol. i karczma na obszarze Wiszenki Wielkiej, w pow. gródeckim.

Rowek (*Rowok*), wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Ostrów, o 15 w. od Sokółki.

Rowek, rzeczka w pow. latyczowskim, lewy dopływ Rowu, zaczyna się powyżej wsi Maźniki, pomija tę wś, Jańczyńce, Szelechów, St. Szelechówkę, Szyińce, Stare i Nowe Harmaki i uchodzi do Rowu. *X. M. O.*

Rówek, niem. *Klein Rowe*, fol. do Smołdzina należący, pow. słupski; 1885 r. 8 dm., 49 mk.

Rowenko, młyn na obszarze Gruszki, w powiecie tłumackim.

Roweńska, zabudowanie wiejskie w Zarzeczu, w pow. nadworniańskim.

Rowguwa (w dok. z 1593 r.), niwa nad Niemnem, we włości wilkijskiej (pow. kowieński).

Rowiec, jezioro w pow. rohaczewskim; rocznie poławia się około 50 pudów szczupaków, okoni, płoci i uklejek.

Rowiec, rzeczka w pow. lityńskim i winnickim, prawy dopływ Bohu. Bierze początek w pow. lityńskim, o kilka wiorst powyżej wsi Poczapliniec, między tą wsią a Dubową, płynie od zachodu na płd.-wschód, mija wsi: Lisiankę, Machnówkę, Półtowce, Szeroką Groblę, Ilkówkę i pod wsią Rowcem uchodzi do Bohu w pow. winnickim. Długość biegu przeszło cztery mile. Tworzy 9 stawów. Od lew. brzegu przybiera rzkę Draganke. *X. M. O.*

Rowiec, wioska przy ujściu rzki t. n. do Bohu, pow. winnicki, o 18 w. od Winnicy, gm. Jóźwin, par. Woroszyłówka, ma cerkiew, 22 osad, 210 dz. ziemi włośc. Dziedzictwo Czerlenkowskich, z których ostatni z rodu przeznaczył ją na utrzymanie bazylianów, późniejsi jednak właściciele wykupili ją. W ostatnich czasach własność Szczeniowskich, dziś należy do klucza gniewańskiego Jaroszyńskich, obejmującego 2677 dzies. ziemi używalnej. *Dr. M.*

Rowieja, rzeczka w gub. kowieńskiej, prawy dopływ Oposzczy, lew. dopływu Niemen-

ka, ma źródła na płn.-wschód od mka Popiele, uchodzi na północ od jez. Birże.

Rowien 1.) nazwa *Rozłucza* (pow. turczański) w dok. z r. 1511 (ob. *Rozłucz*). 2.) **R.**, domy w Dołhem koło Podbuża, w pow. drohobyckim. 3.) **R.**, młyn i tartak na obszarze dwor. Ławrowa, w pow. staromiejskim.

Rówienica, niem. *Rowinitza*, dok. *Rofenitz*, dobra ryc., pow. świecki, st. p. i kol. i par. kat. Drzycim (o 2·3 klm.), 594 ha (56 lasu, 10 łąk, 449 roli). W 1868 r. 20 bud., 9 dm., 130 mk., 84 kat., 46 ew.; 1885 r. 9 dm., 23 dym., 130 mk., 107 kat., 23 ew. Za czasów krzyżackich była R. obowiązana do służby konnej i należała do komturstwa świeckiego. W XV w. występuje w dok. Sybold von Rovenitz (ob. Wegner: Gesch. d. Kr. Schwetz, II, str. 433). Według taryfy poborowej z r. 1648 płacił tu Borowski 24 gr., Mokierski z części p. Spławskiego 24 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Poznaniu, 1871, str. 180). Podług wizytacyi Szaniawskiego z r. 1710 płaciła Rówienica mesznego 2 korcy żyta i tyleż owsa (str. 261). R. 1676 należały dobra do Macieja Laskowskiego, asesora ziemskiego sądu w Człuchowie. R. 1725 sprzedaje Mik. Pląskowski R. synowi Józefowi, który tu założył pustkowia: Żuławkę, Grabową Hutę i Zdunki. R. 1773 były dobra wydzierżawione Sawatowskiemu, od r. zaś 1755 posiadał je Izydor Wincenty Pląskowski; r. 1805 nabywa R. Józef Kospot Pawłowski za 41,500 zł. R. 1833 nabył R. wraz z Wirami Paesler za 22,875 tal. od banku ziemskiego. R. 1865 nabywa R. Strousberg za 100,000 mrk, a 1868 r. firma Moses Jaques za 133,000 mrk. Roku 1777 należała R. do pow. chojnickiego (ob. Ztsch. d. Westp. Gesch. Ver., XIX, str. 292).

Rówienka, połogie wzgórze, poczęści zalesione, na granicy Dobrzanki i Lachawy, w powiecie dobromilskim, wznies. 556 mt. npm. Na płn.-zach. szczyt Taniów (531 mt.) a na płd.-wschód Horodek (585 mt.); na płn. płynie pot. Dobrzanka, dopływ Lipy. *Br. G.*

Rówienki al. *Rowienki Źleby*, dolina tatrzańska, nad potokiem t. n., tworząca płd.-wschod. odnogę doliny Białej Wody. Sięga ona po pod sam główny grzbiet Tatr spiskich, który od Swistowej Turni (2378 mt.) ciągnie się na płn.-wschód po Jaworowe Sady jako ściana graniczna między tąż doliną a doliną Staroleśniańską, do której przez przełęcz wiedzie perć używana przez turystów dążących ze strony polskiej do Szczaw Sławkowskich. Wschodnią ścianę od doliny Jaworzynki tworzy dział górski Jaworowych Sadów, a od zachodu grzbiet górski, odrywający się od Swistowej Turni ku płn.-zach., oddziela dolinę Rówienek od doliny Swistowej. Z Roztoki doliną Białej Wody dochodzi się w $1^1/_2$ godziny do ujścia potoku z górnej doliny Rówienek płynącego. Percią pomiędzy kosodrzewiną lewym bokiem (wsch.) postępuje się zwolna pod górę i wychodzi w końcu na rozległą, prawie równą, zupełnie dziką dolinę R., prostopadle ciągnącą się do głównego grzbietu Tatr. W dwie przeszło godziny staje się przed usypiskiem, po którem wchodzi się do żlebu po pod Jaworowe Sady, a z niego w godzinę staje się na przełęczy. Jest inna droga z R. na przełęcz „beim Mautstein“ zwaną, wiodąca ku południ. w stronę Swistowych Turni. Zkąd spuszcza się do doliny staroleśniańskiej po nad Zmarzły Staw staroleśniański. W odległości 2150 mt. w górę od ujścia potoku tej doliny w Białą Wodę, górna część doliny wznosi się 1732 mt. (szt. gen.). *Br. G.*

Rowieńska-Słoboda, wieś z zarządem gminnym, pow. rzeczycki, w 4 okr. pol. rzeczyckim, o 15 w. od Rzeczycy, ma 78 osad, szkółkę wiejską. Cerkiew z 1848 r., erygowana przez rząd, około 1000 parafian płci obojga; paroch ma z dawnych zapisów 49 dz. gruntu. Okolica od zachodu nizinna. została skanalizowaną w ostatnich latach, grunta urodzajne. Gmina rowieńska składa się z 16 okręgów (starostw) wiejskich, liczy 831 osad, 1936 włościan płci męzkiej, nadzielonych 12,399 dzies. ziemi. *A. Jel.*

Rowin, wś, pow. rybnicki, par. kat. Boguszowice. W 1861 r. 47 dm., 391 mk. (5 żyd.), 395 mr. roli; ludność polska. Młyn wodny zwany Bys, tartak i kuźnica.

Rowina, potok, powstaje w gm. Ławoczne, pow. stryjski, ze źródeł leśnych, z pod góry Obnohy (1111 mt.), między nią (od płn.) a Horbem Męczołowskim (od płd.); płynie leśnym parowem, a potem łąkami na wschód i pomiędzy domostwami Ławocznego uchodzi z lew. brzegu do Ławoczanki. Długość biegu $5^1/_2$ klm. Zabiera kilka strug z Horbu Męczołowskiego. *Br. G.*

Rowinki, grupa domów w Zawoi, pow. myślenicki. *Br. G.*

Rowiny, wś i folw., pow. włodawski, gm. Horodyszcze, par. Wisznice, ma 37 dm., 284 mk., 3162 mr., w tem 927 mr. włośc. W 1827 r. było 22 dm., 138 mk. Wieś R. wchodziła w skład dóbr Curyn.

Rowiny 1.) wieś, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mirskim, gm. Korelicze, ma 16 osad pełnonadziałowych; miejscowość nieco falista, bezleśna, grunta wyborne, pszenne. 2.) **R.**, wś i dobra, pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Drohiczyn, o 60 i 57 w. od Kobrynia. 3.) **R.**, ob. *Rawiny*.

Rowiny, potok, powstaje w obr. Repasz Wyżnich, w hr. spiskiem (Węgry), w pow. lewockim, płynie na płn. pomiędzy domostwami Repasz Wyżnich, dolinką górską, nad któ-

rą od zach. wznoszą się wierchy: Pański (924 mt.) i Sadów (913 mt.) a od wschodu Spenar (882 mt.) i ubiegłszy 4 klm. wpada z praw. brzegu do Tarczy nad granicą z Repaszami Niźnimi. *Br. G.*

Rowiska 1.) w XVI w. *Mrowyska*, wieś włośc., pow. skierniewicki, gm. Dębowa Góra, par. Żelazna, ma 15 osad, 97 mk., 207 mr. W 1827 r. było 7 dm., 62 mk. Wieś wchodziła w skład dóbr Dębowa Góra. W XVI w. łany folw. dają dziesięcinę pleb. w Żelazny, kmiece zaś do Skierniewic (Łaski, L. B., II, 287). 2.) **R.**, wś włośc., pow. węgrowski, gm. Jaczew, par. Korytnica, ma 34 dm., 241 mk., 757 mr. W 1827 r. było 26 dm., 154 mk. Wieś powstała w 1425 r., założona przez Bolesława, ks. mazowieckiego, który nadał 10 łanów w ziemi liwskiej (ob. Korytnica, t. IV, 428). W 1476 r. mieszka tu kilku właścicieli (ob. Kod. Maz., 274). *Br. Ch.*

Rowisko, kol. czynszowa, pow. włodawski, na obszarze dóbr Lejno.

Rowista, dobra ryc., pow. człuchowski, st. poczt. Ciecholewy, par. kat. Konarzyny (odl. 1 milę). Należą do Zychc, mają 602·26 magd. mr. W 1868 r. 6 bud., 3 dm., 29 mk., 7 kat., 22 ew.; 1885 r. 4 dm., 36 mk.

Rowiszcze, młyn koło Szmitkowa, na obszarze Poturzycy, pow. sokalski.

Rowiszki (w dokum. z 1596 r.), pustkowie po obu brzegach Dubissy, we włości kroskiej (pow. rossieński), obok wsi Gordziany.

Rowki, wś włośc. nad rz. Orzyc, pow. przasnyski, gm. i par. Zaręby, odl. o 31 w. od Przasnysza, ma 15 dm., 106 mk., 147 mr.

Rowki 1.) wś, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Krewo, okr. wiejski Wierbuszki, o 8 w. od gminy, w 1864 r. 18 dusz rewiz.; należy do dóbr Łostaje, Sulkiewiczów. 2.) **R.**, wś, pow. nowogródzki, w 1 okr. pol. niehniewickim, gm. Szczorse, za poddaństwa własność Chreptowiczów, ma 15 osad pełnonadziałowych; grunta wyborne, pszenne, miejscowość wzgórzysta, całkiem bezleśna. *Al. Jel.*

Rowki, wś, pow. ostrogski, w równinie położona, o 30 w. na wschód od Ostrogu. Glebę stanowi czarnoziem, średniej dobroci, włościanie zajmują się przeważnie rolnictwem i mają dosyć inwentarza. Własność niegdyś ks. Ostrogskich, następnie należała do klucza annopolskiego ks. Jabłonowskich, od nich przeszła do Krasińskich, potem Lenkiewiczów, w końcu drogą spadku Oktawii Walewskiej. W 1820 r. na polach Rowek i Annopola w. ks. Konstanty odbył rewię z korpusem litewskim. *Z. Róż.*

Rowkiety (w dokum. z 1599 r.), niwa w dobrach Żojginie, we włości rossieńskiej, w pobliżu ruczaju Bitupis.

Rowkowicze 1.) wś, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Horodźki, okr. wiejski Filipinięta, o 9 w. od gminy, w 1864 r. 47 dusz rewiz.; należy do dóbr Wiszniów, hr. Chreptowiczów. 2.) **R.**, sioło, pow. rohaczewski, gm. Czeczersk, ma 77 dm., 333 mk., z których 1 zajmuje się garbarstwem, 1 krawiectwem, 1 wyrobem naczyń drewnianych, 1 bednarstwem, 15 furmaństwem. *J. Krz.*

Rowle (w dokum. z 1583, 1586, 1590, 1592, 1599 r.), dobra nad rzką Olsojcie al. Olsą, we włości widuklewskiej (pow. rossieński).

Równa, wś, folw. i dobra, pow. sieradzki, gm. i par. Gruszczyce, odl. od Sieradza 16½ w. Wieś ma 14 dm., wraz z pust.: Mierzane i Rubice 289 mk.; fol. 5 dm., 78 dm. W 1827 r. 17 dm., 42 mk. Dobra R. składały się w 1884 r. z folw. R., nomenkl.: Zakrzewy, Sikuta i Plichna, rozl. mr. 691: gr. or. i ogr. mr. 525, łąk mr. 45, past. mr. 100, nieuż. mr. 21; bud. mur. 5, z drzewa 14, jest wiatrak. Wieś R. os. 20, z gr. mr. 182; wś Mierzane os. 2, z gr. mr. 21; wś Rubice os. 6, z gr. mr. 39. W XVI w. łany kmiece należały do par. Gruszczyce lecz dawały pleb. tylko po groszu mesznego, zaś obszar folwarczny należał do par. Błaszki i tam dawał dziesięcinę (Łaski, L. B., II, 57, 58). W 1734 r. oddział wojska Augusta III zniszczył wieś. *B. Ch.*

Równa, wś nad rz. Krajcem (Karajcem), dopływem Dniestru, pow. mohylowski, gm. Kukawka, par. Jaryszów, odl. o 30 w. od Mohylowa a 14 w. od Jaryszowa, przy trakcie poczt. z Uszycy do Mohylowa, ma 215 osad, 942 mk., 1108 dzies. ziemi włośc., 924 dzies. dworskiej, 47 cerkiewnej; st. poczt. konna, z przyjęciem wszelkiego rodzaju korespondencyi, między Kuryłowcami Murowanymi a Jaryszowem. Cerkiew pounicka p. w. św. Jana, 1228 paraf. Należała do Kossakowskich, Komarów, obecnie Zaleskich. *Dr. M.*

Równa al. *Równo*, niem. *Ruwna* i *Świniarki-Huben*, huby, pow. gnieźnieński, par. Kłecko, poczta w Łopiennie; 7 dm., 50 mk. katol. i 45 ha (43 roli, z czystym doch. 13·71 mrk. z hekt.); zlewają się z Świniarkami.

Rowna 1.) węg. *Rovna*, wś, hr. szaryskie (Węgry), 479 mk. Rusinów. 2.) **R.** *Wyżnia*, węg. *Felsö Róna*, wś, hr. maramoroskie (Węgry), 622 mk. Rusinów. 3.) **R.** *Polana*, węg. *Róna Polyana*, wś, tamże, 115 mk. Rusinów.

Równa Góra, szczyt lesisty na prawym brzegu Stynawki, na granicy Orowa (pow. drohobycki) i Jamielnicy (pow. stryjski). Wznies. 766 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Równe i *Równiskie Budy*, wś i folw., pow. radzymiński, gm. Strachówka, par. Sulejów, odl. 28 w. od Radzymina, mają 458 mk. W 1827 r. było 40 dm., 291 mk. Dobra R. składały się w 1870 r. z folw. R., Góry

i Dzierżanów. Rozl. dominialna wynosiła mr. 2073. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś R. osad 39, z gr. mr. 249; wś Dzierżanów os. 6, z gr. mr. 12; wś Piaski os. 14, z gr. mr. 160. *Br. Ch.*

Równe al. *Równo*, miasto powiatowe gub. wołyńskiej, nad rzką Ustiją (dopł. Horynia) i wielkim stawem położone, przy linii dr. żel. kijowsko-brzeskiej oraz odnodze dróg poleskich, łączącej R. z Wilnem, pod 50°37′ płn. szer. i 43°54′ wschod. dług. geogr. od Ferro, odl. 176 w. od Żytomierza. Nazwę swą otrzymała osada od charakteru miejscowości, w której założoną została, mianowicie w równinie otoczonej górami. Podług danych urzędowych z 1885 r. było tu 676 dm. (64 murowanych), 218 sklepów i magazynów (64 murowanych) i 7357 mk. (3576 męż. i 3781 kob.), w tej liczbie: 1763 prawosł., 664 katol., 58 ewang., 17 husytów, 4850 żydów i 5 machom., podług stanów zaś: 800 szlachty dziedzicznej, 157 szlachty osobistej, 22 osób stanu duchownego (wraz z rodzinami duch. prawosł.), 31 obywateli honorowych, 125 kupców, 5105 mieszczan, 658 włościan, 17 kolonistów Czechów, 88 rolników żydów, 698 żołnierzy urlopowanych i dymisyowanych i ich rodzin, wreszcie 165 cudzoziemców. W tymże roku zawarto 96 małżeństw, urodziło się 451 dzieci (16 nieprawych), zmarło 388 osób, przyrost przeto ludności wyniosł 63 dusz. W 1863 r. było w R. 6402 mk. Na rozwój miasta wywarło wielki wpływ otwarcie dr. żel. kijowsko-brzeskiej, a zwłaszcza zaś nadzwyczaj szybki wzrost miasta datuje się od oddania na użytek publiczny drogi rowieńsko-wileńskiej, tak że już w 1886 r. było tu 689 dm. (73 murowanych), 296 sklepów i magazynów (68 murowanych) i 9793 mk. W mieście znajduje się: 6-cio klasowa szkoła realna, powstała na miejscu gimnazyum, przeniesionego z Klewania, pensya pryw. żeńska 7-mio klasowa, pensya żydowska żeńska, szkółka dwuklasowa żydowska męzka, szkoła ludowa; 2 cerkwie murowane i 2 drewniane, kapl. praw. murowana, rozpoczęty przed 30 laty lecz dotychczas niewykończony kościół katol., 2 kapl. katol. (1 mur. i 1 drew.), synagoga murowana i 5 domów modlitwy żydowskich (4 mur. i 1 drew.). Z władz rządowych przebywają: zarząd powiatowy, miejski, gminny, policyjny, 2 sędziów pokoju, komisarz do spraw włościańskich; jest tu dalej szpital miejski, wojskowy i żydowski, towarzystwo pomocy dla biednych uczniów, straż ogniowa miejska, klub, 7 lekarzy, 2 apteki, drukarnia, 3 księgarnie, st. poczt., telegraf i 2 stacye dróg żelaznych. Z fabryk ważniejsze: 2 fabryki świec łojowych z roczną produkcyą 750 rs., browar wyrabiający piwo czeskie, własność ks. Lubomirskiego, z roczną produk. 4000 rs., 3 cegielnie z prod. roczną 4000 rs., fabryka octu, z produkcyą 720 rs., fabryka mydła; 637 rzemieślników. Ruch handlowy w ostatnich latach bardzo się wzmaga; R. dostarcza wszelkich towarów na przylegające Polesie wołyńskie. Odbywa się tu 7 jarmarków do roku, targi zaś 2 razy na tydzień. Przed kilku laty rozpoczęto w około miasta znaczne roboty fortyfikacyjne, które zapomocą okalających fortów ziemnych zmienią z czasem R. w silny obóz oszańcowany. Przy wjeździe do miasta od strony Korca stanął już szereg drewnianych baraków na skład zapasów i prowiantów wojskowych a przy wjeździe od Klewania w 1887 r. poczęto budować obszerne piętrowe koszary dla pomieszczenia pułku piechoty i 2 brygad artyleryi, z końmi, działami i pociągami. Z pomiędzy cerkwi najdawniejszą jest soborna Woskreseńska, wzniesiona pierwotnie prawdopodobnie przez ks. Maryę Semenową Rówieńską przy przekształceniu wsi Równe na miasto. Pierwotna erekcya zaginęła, jednak dowiadujemy się o niej z przywileju ks. Ostrogskiego, wwdy kijowskiego z Satyjowa, d. 25 czerwca 1680 r. wydanego, którym poleca wypłacać księżom, według dawnej fundacyi, na rok 6 kóp groszy lit., dawać im trzy kożuchy oraz nadaje im prawo wolnego mlewu i połowu ryb w stawie na własną potrzebę. Gdy cerkiew ta podupadła ze starości, wzniesiono inną w 1731 r., na miejscu gdzie i dziś stoi. Zarządzali nią unici; erekcyę otrzymała w 1773 r. od Fran. Ksawerego Lubomirskiego, który nadał jej ziemię, dziesięciny i wolne mlewo. W 1795 r. otrzymała tytuł sobornej; księgi metryczne sięgają od 1733 r. Uposażona jest 44 dzies. ziemi. Oprócz cerkwi Woskreseńskiej znajdują się cerkwie: Uspenia M. B., zwana także Omelańską, wzniesiona w 1761 r. i uposażona 35 dzies. gruntu; dalej św. Stefana, wzniesiona na cmentarzu grzebalnym w 1846 r. przez generałowę Katarzynę Krassowską, która uposażyła ją zapisem 1000 rs.; w końcu cerkiew na cmentarzu Woli, wzniesiona w 1785 r. przez miejscowych unitów za zezwoleniem biskupa Cypryana Steckiego, opustoszała następnie i odnowiona w 1845 r. Kościół katolicki wzniosła w R. pierwotnie Beata z Kościeleckich ks. Ilina Ostrogska pod wezw. Wniebowzięcia N. M. P. i aktem erekcyjnym z d. 18 września 1548 r. w Ostrogu sporządzonym a przechowywanym dotychczas przy kościele, przeznaczyła dziesięcinę z gruntów dworskich Zaborola i Nowegodworu, oznaczyła plac na budynki plebańskie oraz nadała na własność kościołowi wieś Tiutkiewicze, ze wszystkimi ludźmi, polami i łąkami. Napad Tatarów w 1570 r. a następnie zajazdy

Łukasza z Górki, wwdy poznańskiego, i Olbrachta Łaskiego, wwdy sieradzkiego, zniszczyły miasto, przyczem kościoł popadł w ruinę. Dopiero w 1606 r. Anna z Sztembergów ks. Aleksandrowa Ostrogska, wwodzina wołyńska, listem z dnia 2 grudnia t. r. danym w Jarosławiu, odnawia erekcyę kościoła rówieńskiego. Następni dziedzice potwierdzali takową fundacyę i powiększali uposażenie proboszcza. W skutek zamieszek krajowych na początku XVIII w. kościół znowu podupadł tak dalece, że w 1718 r. ówczesny proboszcz ks. Stanisław Rzewuski świątynię tę po raz trzeci z gruzów prawie podźwignął, do czego przyczynili się hojnemi ofiarami nowi dziedzice Lubomirscy. Gdy i ten kościół z drzewa wzniesiony, do upadku kłonić się począł, w 1774 r. ks. Józef Junosza Piaskowski, proboszcz rówieński, położył kamień węgielny pod nową świątynię murowaną, budowę której ukończono dopiero w 1813 r. Z powodu jednak obrania niewłaściwego miejsca na moczarach i trzęsawiskach, z trzech stron wodą oblanych, mury wkrótce zaczęły się rysować, tak że w 1849 r. kościół zamknięto a nabożeństwo przeniesiono do małej cmentarnej kapliczki. W 1858 r. staraniem dziedzica ks. Kazimierza Lubomirskiego oraz miejscowego proboszcza ks. Stanisława Moroza rozpoczęto budowę nowej świątyni, która, z powodu nieuzyskania zezwolenia władzy, niezostała dotychczas ukończoną. Kościół rówieński był hojnie uposażony, oprócz wsi Tiutkiewicz i jurydyki kościelnej, z daru Koniecpolskiego, miał lokowaną u Lubomirskich sumę 52,000 złp. oraz u okolicznej szlachty 48,996 złp. 20 gr., nadto posiadały oddzielne uposażenie istniejące przy niem altarye (w liczbie sześciu), dwie prebendy i dwa wikaryaty. W ostatnich czasach wiele funduszów i legatów tego kościoła zaginęło, a ostatecznie w 1855 r. majątki i reszta kapitałów zostały zabrane na rzecz rządu. Przy kościele były bractwa: św. Anny, zaprowadzone w 1663 r. przez ks. Szymona Brzeskiego i św. Trójcy, fundowane w 1753 r. przez Jana Peretyatkowicza. Z powodu niewykończenia budowy kościoła paraf. jedyną obecnie świątynią katolicką w R. jest kaplica cmentarna pod wezw. św. Józefa, z muru wzniesiona w 1764 r. przez ks. Lubomirskiego, podstolego koronnego. Nadto istniała kaplica przy miejscowem gimnazyum, wzniesiona w 1856 r. pod wezw. św. Stanisława, zamknięta w 1863 roku. Parafia kat., dek. rówieńskiego ma 1040 wiernych; kaplice: w Gródku, Omelanach, Arestowie, Chociniu. St. dr. żel. kijowsko-brzeskiej, pomiędzy st. Zdołbunowo (o 12 w.) a Klewaniem (o 21 w.), odległą jest o 366 w. od Kijowa, 126 w. od Kowla a 242 od Brześcia. Krańcowa st. dr. żel. rówieńsko-wileńskiej, będącej odnogą dróg poleskich, odległą jest o 478 w. od Wilna.

R. jest jednem z dawniejszych miast na Wołyniu, o początkach którego przechowały się piśmienne ślady. Na początku XV w. R., będąc jeszcze siołem, wraz z przyległemi włościami należało do rodziny Dyczka, ziemianina łuckiego. Jeden z jego potomków Iwaszko Dyczko Wasylewicz sprzedaje to mienie w 1461 r. kn. Semenowi Wasilewiczowi Nieświckiemu za 300 kóp szerokich groszy praskich. Kn. Semen zmarł w 1479 r., zapisawszy całe swe mienie żonie swej Maryi i córce Anastazyi, wydanej za kn. Semena Jurjewicza Holszańskiego. Kn. Marya objąwszy zarząd majętności, zięć jej bowiem oddany całkiem na posługi kraju, nie miał na to czasu, poczęła budować w R. wielki zamek i osiedlać to miejsce, przeznaczając je na miasto i od założonego przez siebie zamku ks. Rówieńską zwać się poczyna. Na jej prośby król Kazimierz Jagiellończyk nadał miastu prawo magdeburskie i w ogólności otaczał je wielką pieczołowitością. Król Aleksander dnia 21 grudnia 1500 r. nadaje miastu przywilej na jarmark na św. Szymona Letoprowodcy, a Zygmunt I d. 11 czerwca 1507 r. zatwierdza dawne przywileje oraz uwalnia R. od zmiany podwód gościnnych. Wkrótce potem zamek rowieński zgorzał a kn. Marya nowy budować rozpoczęła. Po śmierci kn. Semena Holszańskiego († 1503 r.) zaczęły się nowe kłopoty dla kn. Maryi. Sąsiedzi jej, ziemianie wołyńscy Ihnat, Bohdan i Iwaszko Dziewszyce poczęli rościć pretensye do posiadłości jej w okolicach R. Dopiero wyrokiem Zygmunta I d. 11 lipca 1515 r. w Wilnie wydanym, pretensye Dziewszyców uznano za niesłuszne a kn. Maryi spokojnego posiadania dóbr tych dozwolono. Wkrótce potem kn. Marya usunęła się od zarządu dóbr, zdając je na jedyną wnuczkę Annę Tatianę, pierwszą żonę ks. Konstantego Ostrogskiego, hetmana w. litew., który w faktyczne władanie dóbr wstąpił po śmierci kn. Maryi Rówieńskiej, zmarłej w 1518 roku. Ks. Anna Tatiana nieowiele przeżyła babkę, zmarła bowiem w 1521 r., pozostawiając małżonkowi jedynego syna Eliasza (Ilija), który w dziale po śmierci ojca (1531 r.) odziedziczył Równe. Kn. Ilij, ssta bracławski i winnicki, zaręczył się w 1536 r. z Anną Radziwiłłówną, córką Jerzego, hetmana w. lit., przyrzeczoną już pierwej Gasztoldowi, wwodzie nowogródzkiemu, który ustępując swego prawa ks. Ostrogskiemu, pojął za żonę młodszą siostrę Barbarę. Jednak i Ilij chciał się wycofać ze swych zobowiązań, z czego wynikła rozgłośna sprawa, która oparła się aż o sejm. Dekretem z d. 27 gru

dnia 1537 r. król wespół z pany i rady swojemi zwolnił Ostrogskiego od odpowiedzialności w tej sprawie i od zobowiązań względem hetmanówny, poczem w 1538 r. ożeniono go z Beatą Kościelecką, córką królewską z Katarzyny Telniczanki. W kilka miesięcy potem zmarł kn. Ilij, niedoczekawszy się nawet urodzenia córki, głośnej później Halszki z Ostroga, zapisawszy ks. Beacie na własność część włości swych (Stepań, Horodziec, Satyjów, Chłapotyn, Zarzyck i połowę Borblina), zamek zaś R. z miastem i przyległościami tytułem zastawu w 6000 kóp groszy lit. Tymczasem chciwa zbiorów i dostatków Beata zatrzymała przy sobie R. nie jako zastaw lecz jako dziedzictwo, wskutek czego wszczął się długo trwający spór pomiędzy nią a bratem przyrodnim jej męża kn. Konstantynem Wasylem Ostrogskim. Musiał on jednak odstąpić od swych pretensyj, bowiem król Zygmunt dekretem z dnia 19 grudnia 1541 r. nadał R. z przynależytościami ks. Beacie i jej córce Elżbiecie oraz ich potomkom. Pomimo to jednak początkowo majętność ta pozostawała w pewnego rodzaju zależności od króla i Rzplitej, przyczem rządy Beaty słabo się tylko rysują. W lustracyi zamków wołyńskich z 1545 r. występuje R. jako włość królewska, którą dzierży kn. Kurcewicz (lustracya zamku łuckiego) i kn. Bułycha (lustracya zamku krzemienieckiego). Stan ten trwał jednak niedługo, już bowiem w 1547 r. otrzymuje Beata nowe potwierdzenie królewskie co do dóbr zapisanych jej przez męża. W końcu potem znajdujemy ślady czynnych jej rządów: w 1547 r. funduje kościół katolicki w R.; otrzymuje dla tego miasta potwierdzenie wszystkich dawnych przywilejów na jarmarki i czynnie zajmuje się podniesieniem miasta. W ogóle jednak działalność jej niezbyt świetnie zapisała się w dziejach. Skąpa i chciwa bogactw, całe swe życie spędziła jak najburzliwiej, to zajeżdżając dobra swych sąsiadów, to pieniając się z nimi, niepokojąc i wichrząc starego króla i sejmy, to wreszcie awanturując się z córką, nieszczęsną Halszką i zięciami, co tylu rozgłośnych i dramatycznych scen w kraju było powodem. W 1555 r. Dymitr Fedorowicz kn. Sanguszko, mając za sobą kn. Konstantego Wasila Ostrogskiego, pojął za żonę Halszkę, wbrew woli matki, lecz gdy wkrótce potem, skazany przez sejm na banicyę, zabity został w Czechach przez kasztelana krakowskiego Zborowskiego, Halszka za staraniem Zygmunta Augusta poślubioną została Łukaszowi hr. z Górki, wojewodzie łęczyckiemu. Chcąc przeszkodzić temu małżeństwu Beata wywiozła córkę do jednego z klasztorów lwowskich i tam potajemnie wydała ją za Siemiona kn. Słuckiego, pod naciskiem jednak królewskim przymuszoną była zwrócić ją Łukaszowi z Górki. Widząc wówczas niepodobieństwo rozciągnięcia nadal swej władzy nad ogromną majętnością córki, chcąc się nadto zemścić na narzuconym sobie zięciu, wyszła w 1564 r. za Olbrachta Łaskiego, wwodę sieradzkiego, któremu zapisała dnia 6 kwietnia 1565 r., pomiędzy innemi dobrami, zamek Równeński z przyległościami. Po śmierci Beaty († 1569 r.) majątki jej, które miała zapisane od ks. Ilij, uznane zostały tylko za dożywotnie i król Zygmunt August przyznał dobra, darowane przez nią Łaskiemu, własnością kn. Konstantego Wasyla Ostrogskiego i jego bratanki Halszki. Pomimo to Łaski nie ustąpił i niezważając na dekret królewski najspokojniej gospodarował w Równieńszczyźnie i aż do śmierci ciągle prawie włada Równem. W takich okolicznościach miasto, będące podobnie jak i cała Równieńszczyzna, polem najazdów ze strony obu do władania nią pretendentów: Olbrachta Łaskiego i Łukasza z Górki, coraz więcej niszczało. Przyczynił się do tego napad i rabunek Tatarów w 1569 r., który zniszczył miasto, przyczem kościół został zrujnowany i ograbiony. Po śmierci dopiero Łaskiego i Górki, R. wróciło w dom ks. Ostrogskich. Za życia jeszcze ks. Konstantego († 1608 r.) dwaj żyjący jeszcze wówczas synowie w 1603 r. zrobili pomiędzy sobą dział ojcowizny, mocą którego Janusz, kasztelan krakowski, wziął Ostróg, Stepań i inne dobra, Równieńszczyzna zaś dostała się Aleksandrowi, wwodzie wołyńskiemu. Aleksander zmarł w kilka miesięcy po tym podziale dóbr, zostawiając dwóch synów: Pawła Janusza i Aleksandra-Konstantego i trzy córki: Zofię, Annę Aloizę i Katarzynę, przeznaczając testamentem na opiekunkę żonę swą Annę de Sztemberg. Ks. Anna usiłowała podnieść R., zniszczone poprzedniemi klęskami, ciągłe jednak napady tatarskie na okoliczne włości stawały temu na przeszkodzie. Ostatecznie w marcu 1617 r. i powtórnie w maju 1619 r. Tatarzy wpadli do samego miasta R., zrabowali i spalili je. Po śmierci obu synów ks. Anna powtórnie bierze intromisyę do Równego d. 28 sierpnia 1819 r. wraz z dwiema niezamężnemi jeszcze córkami: Katarzyną i Anną Aloizą, najstarsza bowiem Zofia była już za Stanisławem hr. na Wiśniczu Lubomirskim. Wkrótce potem (w 1620 r.) ks. Katarzyna poślubioną została Tomaszowi Zamoyskiemu, wówczas wojewodzie kijowskiemu, późniejszemu kanclerzowi w. kor., i jej w dziale uczynionym w następnym roku pomiędzy siostrami, dostało się R. z przyległościami. W maju 1624 r. miasto wiele ucierpiało od ognia. Dla polepszenia bytu mieszkańców Zamoyski, pomiędzy innemi, wyjednał u króla Zygmunta

przywilej na jarmark (dnia 30 września 1634 r.). W 1638 r. zmarł Zamoyski, pozostawiając dwie córki: Gryzeldę-Katarzynę i Joannę Barbarę oraz syna Jana, mianując opiekunką dzieci żonę swą Katarzynę. W 1642 r. Joanna Barbara wyszła za Aleksandra Koniecpolskiego, chorążego w. kor., następnie wwodę sandomierskiego, i w dziale pomiędzy rodzeństwem otrzymała R. Majętność ta po śmierci Koniecpolskiego († 1659) przeszła na syna ich Stanisława. W 1660 r. stał w R. przez czas niejaki Stefan Czarniecki z 6000 hufcem. W 1667 r. grasowało straszliwie w mieście i okolicach powietrze morowe. W 1680 r. Rówieńszczyzna spustoszoną została tak dalece przez kozactwo, że miasto płaciło tylko 500 złp. szelążnego. W 1682 r. zmarł bezpotomnie Stanisław Koniecpolski, zapisawszy ogromną swą majętność Janowi Aleksandrowi Koniecpolskiemu, wojewodzicowi bełzkiemu. Pod koniec XVII i na początku XVIII w. klęski jedna po drugiej nawiedzały miasto, podobnie jak całą Ruś a zwłaszcza Wołyń. W 1691 r. R. uległo pożarowi. W pierwszych dniach czerwca 1706 r. zajęli je Szwedzi, zastawszy jednak miasto pustem, zrabowali tylko co pozostało i zniszczywszy kilka domów, poszli w dalszą drogę. W kilka tygodni potem zajęło miasto i okolicę wojsko rossyjskie, w sile do 10 pułków, i stało tu do października 1707 r. Ciągłe te klęski i niepowodzenia, a w połączeniu z tem bezrząd domowy i oddalenie dziedziców, którzy zarząd dóbr powierzali chciwym gubernatorom lub dzierżawcom, dokonały ostatecznego zniszczenia R. Domy miejskie wszystkie prawie groziły ruiną i stały pustkami. Jeden tylko zamek, starożytna fundacya ks. Nieświckiej, podtrzymywany przez Ostrogskich, utrzymywał się jako tako. Nie dziw przeto, że kiedy Jan Aleksander Koniecpolski, wwoda sieradzki, zmarł bezpotomnie w 1720 r. i całe dziedzictwo po nim spadło na Aleksandra i Franciszka Walewskich, synów Zygmunta, kasztelana rospierkiego i Maryanny z Koniecpolskich, to ci, niezamożni z siebie spadkobiercy, nie widzieli sposobu podołać obciążającym majętności długom i przeleli w 1723 r. swe prawa na rzecz dalekiego krewnego, czy tylko imiennika swego Aleksandra Walewskiego, miecznika sieradzkiego. Był on właściwie podstawiony tylko przez Jerzego Aleksandra Lubomirskiego, wwodę sandomierskiego, który poprzednio już acz bezskutecznie, proponował Walewskim nabycie spadku ich po Koniecpolskich. Dowodzi tego ta okoliczność, że w tymże jeszcze roku miecznik Walewski przyznał donacyę na tę dobra, składające się z 30 miast i 435 folw., Jerzemu Aleksandrowi Lubomirskiemu, hrabi na Wiśniczu i Jarosławiu, ks. państwa rzymskiego. Nabycie to było piewszą podstawą późniejszego wzniesienia się rodu Lubomirskich. Odtąd zaczyna się nowa era dla R. Miasto po tylu klęskach zniszczone, podnosi się i jakby na nowo się odradza. Zaraz po nabyciu R. ks. Jerzy wziął się do przebudowania na pałac dawnego zamku, do szczętu spalonego w 1694 r. Budowla wykończoną została dopiero przez syna wojewody ks. Stanisława, który dzieląc się majętnością ojcowską z bratem Józefem, otrzymał w 1738 r. na swą schedę między innemi dobrami i Równo. Ks. Stanisław dokończywszy przebudowy zamku wziął się do polepszenia bytu miasta i pragnąc podnieść handel i rzemiosła, znajdujące się już wtedy przeważnie w rękach żydowskich, sprzyjał napływowi tego elementu i postanowił zająć się jego organizacyą, w tym też celu nadał d. 13 sierpnia 1749 r. prawa żydom, złożone z jedenastu punktów. W rok później d. 18 maja 1750 r. ustanawia cech krawiecki i kuśnierski, któremu nadaje także ustawę, złożoną z 13 artykułów. Na mocy tranzakcyi kolbuszowskiej z d. 7 grudnia 1753 r. ks. Stanisław znacznie powiększył swój majątek, uzyskał bowiem Dubno, Warkowicze i 72 wsi, brat zaś jego ks. Józef dostał Stepań z 83 wsiami a w dodatku klucz czartoryski. Gdy wkrótce potem umarł bezpotomnie brat jego Józef, podskarbi lit., spadł na ks. Stanisława ogromny spadek po nim, wtedy na dworze rówieńskim zaczął się prawdziwy przepych i okazałość, które dały początek późniejszym księcia zachciankom otrzymania korony. Pomnożył liczbę sług, zwiększył i tak już znaczną milicyę nadworną, uformował komput janczarów. W tym czasie R. składało się z czterech części: głównego miasta, przedmieść Ostrogskiego i Dubieńskiego, Wolą zwanego, i z ekonomii al. komisaryatu. Domów w samem mieście było 370, na przedmieściu Ostrogskiem 103, od drogi Międzyrzeckiej do Tiutkiewicz i młynka miejskiego chat 160, na Woli chat 50; w ogóle w całem R. 683 dm. Spis ludności żydowskiej w 1765 r. w R. dokonany wykazuje, że było 196 rodzin, liczących 434 męż. i 456 kob. Prócz tego do kahału rówieńskiego należało 5 parafii, składających się w ogóle z 47 wsi, w których żyło 58 rodzin, złożonych z 155 męż. i 141 kob., czyli w ogóle w kahale rówieńskim było 254 rodzin, mających 1085 osób płci obojga. Po śmierci Augusta III ks. Stanisław, niemieszający się dotychczas do spraw publicznych, postawił niespodziewanie swą kandydaturę do tronu, naraziwszy się jednak na śmieszność, powrócił do życia prywatnego i coraz bardziej począł zdradzać aberacyą umysłową. Gdy do tego przyłączyło się niepomierne

marnotrawstwo, wystąpili jego synowie: Aleksander, Józef, Michał i Ksawery o wzięcie go w kuratelę i wymogli w końcu w 1770 r. na nim tranzakcyą, mocą której zrzekł się fortuny na rzecz synów i poprzestał na znacznej pensyi. Był on wówczas dziedzicem 31 miast i 738 wsi, które czyniły 2,919,641 złp. intraty rocznej. Po ordynacyi niegdyś ostrogskiej była to największa fortuna, jaka w Polsce była kiedykolwiek w jednych rękach. Dobra te były bardzo obdłużone, nadto panował niesłychany chaos i nieład w administracyi, podział przeto fortuny pomiędzy braci przedstawił tak wielkie trudności, że młodzi dziedzice sami podołać im i porozumieć się niebyli w stanie. Przez sejm więc ekstraordynaryjny warszawski naznaczoną została d. 3 października 1774 r. osobna komisya, która miała interesa tych dóbr rozpatrzeć, ułożyć i braci podzielić. Lecz komisya ta przez złą wolę składających ją członków i postronne intrygi rozprzęgła się nic nie zrobiwszy. Sejm przeto wyznaczył na d. 1 lipca 1775 r. nową komisyą, która uczyniła dział między braćmi, mocą którego R., trzy inne miasta i 76 wsi przypadły na schedę Józefa, kasztelana kijowskiego, żonatego z Ludwiką Sosnowską, głośną z miłości do niej Kościuszki. Scheda ta oszacowaną była na 6,835,474 złp. 26 gr.; intraty rocznej wyliczono z niej 359,785 złp. 15 gr., w czem samo R. czyniło 27,029 złp. 12 gr. Ks. Józef zrobił bardzo wiele dla miasta. W 1778 r. wyrobił u króla przywilej na jarmark czteroniedzielny, poczynający się w dzień św. Jerzego podług kalendarza ruskiego. Następnie d. 21 kwietnia 1789 r. potwierdził wszystkie przywileje żydom, dozwolił zbudować synagogę itp. Największą jednak działalność rozwinął w przerobieniu i przyozdobieniu dawnego zamku, ostatecznie na pałac wtedy przekształconego i w urządzeniu wspaniałych ogrodów. Wszystkie te fantazye pochłonęły krocie, a gdy nadto ówczesne okoliczności krajowe wymagały znacznych ofiar, majątek się więc obdłużył, a za pożyczkę znaczną w banku holenderskim zaciągniętą wzięto w 1791 r. Równieńszczyznę w administracyą. Pomimo to książę zręcznie utrzymywał się przy wszystkich dobrach i wierzycieli łagodzono. W 1792 r. R. wybrane zostało na główne miasto utworzonego na sejmiku w Łucku (d. 14 lutego t. r.) powiatu horyńskiego. Pod jesień t. r. gościł przez parę dni w R. Kościuszko. Na wiosnę następnego roku część Wołynia przeszła pod panowanie Rossyi, nazwana została namiestnictwem izasławskiem i podzieloną na 23 powiaty, w liczbie których były R. i Dąbrowica. Po śmierci Katarzyny ustanowiono gub. wołyńską, w której powiat równieński złączono z dąbrowickim i R. przeznaczone zostało na mto powiatowe. Tymczasem interesa ks. Józefa coraz się pogarszały, aż ostatecznie Równieńszczyznę oddano pod rozbiór, czemu zapobiegając zrezygnował on wszystkie swe dobra żonie Ludwice z Sosnowskich. Zasoby możnego domu Sosnowskich przyszły w pomoc, a księżna z całą energią zajęła się poprawą administracyi i spłaceniem długów. Ks. Józef umarł w 1817 r. spokojny o los dzieci, którym matka uratowała majątek i zapewniała opiekę. D. 6 lutego 1822 r. nastąpił dział pomiędzy pozostałemi dziećmi: Henrykiem, Fryderykiem i Heleną, wydaną za hr. Stanisława Mniszka. Dziedzicem kluczów równieńskiego i aleksandryjskiego został ks. Fryderyk, ulubioną rozrywką którego było budownictwo. Miasto na tem jego upodobaniu wielce zyskało. Jemu też zawdzięcza R. gimnazyum, przeniesione tu, dzięki jego staraniom, w 1839 r. z Klewania. Za jego czasów podupadł pałac, ks. Fryderyk bowiem zbudował sobie domek za miastem na Górce, i otoczywszy go ogrodem, przeniósł się tam na mieszkanie i tu zmarł w 1848 r. Z Załuskiej miał dwóch synów: Kazimierza, ożenionego z Zenajdą Hołyńską, sympatycznego kompozytora muzycznego († 1865 r.), i Władysława, oficera artyleryi b. wojsk polskich († 1848 r.). Obecnym dziedzicem R. jest syn Kazimierza ks. Stanisław, ożeniony z ks. Wandą Lubomirską. Obszerną monografią o przeszłości R. przez T. J. Steckiego ogłosiła Niwa (zeszyt 112 i następ. z 1879 r., osobna odbitka w 1880 r.). Porów. nadto: Gazeta Polska Nr 113 z 1884 r.; Tyg. Ilustrowany z 1872 r. (t. IX, str. 93); Sendulskij, Wołyn. eparch. wied. (1880 r.).

Równieński powiat gub. wołyńskiej graniczy od północy z gub. mińską, od wschodu z pow. owruckim i nowogródwołyńskim, od południa z pow. ostrogskim i dubieńskim a od zachodu z łuckim i podobnie jak łucki i owrucki należy do powiatów poleskich. Południowa tylko część jego, oddzielona korytem Horynia (od ujścia Stubła do Tuczyna) i dalej traktem idącym z Tuczyna przez Międzyrzecz do Korca, ma charakter odmienny, czysto wołyński. Powierzchnia w ogóle równa i tylko część południowo-zachodnia przerzniętą jest wyniosłościami, przechodzącemi z pow. dubieńskiego. Jeziora są nieznaczne i rozrzucone śród obszernych błot Polesia, częścią odkrytych, w części zaś porosłych lasem sosnowym. W części południowej powiatu przeważają lasy liściaste. Głównemi rzekami są Horyń i Słucz (dopł. Horynia) z licznemi dopływami. Pod względem geologicznym przeważna część powiatu należy do formacyi kredowej; południową część zajmuje miocen, wschodnią zaś granit, występujący w kilku miejscach na

powierzchnią ziemi, zwłaszcza zaś pod mkiem Berezne nad Słuczą. Gleba przeważnie błotnista i piaszczysta, w części południowej gliniasta i czarnoziemna. Podług obliczenia pułkownika Strzelbickiego powierzchnia powiatu zajmuje 7567 w. kw. al. 788,229·4 dzies., podług zaś Stołpiańskiego 8382 w. kw. al. 873,156 dzies., w tej liczbie 198,300 dzies. roli ornej, 131,160 łąk, 25,970 wygonów, dróg i zarośli, 471,860 lasów, 15,120 wód i bagnisk, 30,755 pod sadybami i ogrodami. W 1885 r. było w powiecie: 38,995 sztuk koni, 82,312 sztuk bydła rogatego, 46,966 owiec zwyczajnych, 11,451 owiec rasy poprawnej, 52,397 świń i 989 kóz, w ogóle 233,110 sztuk zwierząt domowych. W tymże roku wysiano: 8699 czet. pszenicy ozimej, 661 jarej, 46,645 żyta, 30,739 owsa, 12,101 jęczmienia, 9726 tatarki, 670 prosa, 51,187 kartofli, zebrano zaś 48,422 czetw. pszenicy ozimej, 1643 jarej, 202,989 żyta, 112,426 owsa, 53,034 jęczmienia, 33,427 tatarki, 9503 prosa, 216,548 kartofli. Liczba mieszkańców stale wzrasta, i tak w 1858 r. było w powiecie 111,004 mk.; w 1861 r. 118,758 mk.; w 1881 r. 158,760 mk., t. j. 20·9 na 1 w. kw. (średnie zaludnienie w gub. wołyńskiej wynosiło wówczas 30·9 na 1 w. kw.); w 1885 r. zaś już 183,829 mk. (92,707 męż. i 91,122 kob.). Podług stanów było w tymże roku: 800 szlachty dziedzicznej, 157 szlachty osobistej, 719 duchowieństwa prawosławnego z rodzinami, 10 księży katol., 4 duch. czeskiego husyckiego, 30 żydowskiego z rodzinami; 36 obywateli honorowych, 165 kupców, 32,717 mieszczan, 576 cechowych; 112,821 włościan, 8931 kolonistów, 2565 osadników czeskich, 9884 żydów rolników; 963 wojska regul., 3510 żołnierzy urlopowanych, 10,438 żołnierzy dymisyonowanych i ich rodzin i 1466 cudzoziemców. Podług wyznania w tymże roku było: 126,671 prawosławnych, 15,526 katolików, 2565 husytów czeskich, 15,211 luteranów, 375 baptystów i 23,381 żydów. Zawarto 1881 małżeństw, urodziło się 9275 dzieci (89 nieprawych) i zmarło 5543 osób, przyrost przeto ludności wynosił w 1885 r. 3732 dusz. Pod względem administracyjnym powiat dzieli się na 4 okręgi policyjne (stany): Klewań, Tuczyn (dawniej Międzyrzec), Bereźne (dawniej Stepań) i Dąbrowica; 2 okręgi pokojowe do spraw włościańskich: Równe i Bereźne; 4 rewiry konskrypcyjne; Równe, Międzyrzecz, Bereźne i Dąbrowica; 4 rewiry sądów pokoju: dwa w Równem, Deraźne i Bereźne i 18 gmin: Równe, Dziatkowicze, Klewań, Deraźne, Kustyń, Tuczyn, Międzyrzecz, Sieliszcze, Glińsk, Bereźne, Stepań, Niemowicze, Wyry, Lubikowicze, Dąbrowica, Wysock, Kostopol i Stydynie Wielkie. W powiecie znajduje się w ogóle 440 miejsc zaludnionych. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo i przemysł leśny. Przemysł fabryczny słabo rozwinięty. W 1885 r. było w powiecie w ogóle 114 fabryk, zatrudniających 1340 ludzi i produkujących na 2,127,383 rs. Ważniejsze z nich: 2 cukrownie, zatrudniające 903 ludzi i produkujące za 1,439,568 rs.; 14 gorzelni, zatr. 90 ludzi i prod. za 434,531 rs.; 10 browarów piwnych, zatrud. 23 ludzi i prod. za 44,020 rs.; 34 smolarni, zatr. 89 ludzi i prod. za 30,212 rs. i 5 tartaków, zatr. 106 ludzi i prod. za 156,750 rs. Liczba rzemieślników w tymże roku wynosiła: 2383 majstrów, 569 czeladników i 562 uczniów. Pod względem kościelnym w 1885 r. znajdowało się w powiecie: 17 cerkwi murowanych i 122 drewnianych, 2 kaplice prawosł. drewniane; 12 kościołów katol. murow., 15 kaplic katol. murow. i 12 drewn.; 35 domów modlitwy ewang. drewn.; 3 synagogi murowane i 1 drewn., oraz 8 domów modlitwy żydowskich murow. i 24 drewn. W powiecie jest 104 parafii prawosł., podzielonych na 5 dekanatów (błahoczynij). Dekanat katol. rówieński, dyecezyi łucko-żytomierskiej, obejmuje w pow. rówieńskim i nowogradwołyńskim 14 parafii: Zwiahel, Korzec, Bereźne, Równe, Klewań, Berezdów, Tuczyn, Niewirków, Aleksandrya, Deraźne, Kazimirka, Szpanów, Stepań, Międzyrzecz-Korecki (dawniej 15-ta Horyngród) i ma w ogóle 24,050 wiernych. Szpitale znajdują się przy cukrowniach aleksinieckiej i żytyńskiej, przy tartaku w Stepaniu i utrzymywany kosztem drogi żel. rówieńsko-wileńskiej w Kostopolu; apteki są w Bereźnem, Dąbrowicy i Stepaniu. Pod względem komunikacyjnym południową część powiatu przerzyna droga żel. kijowsko-brzeska ze stacyami Klewań i Równe, oraz z południa ku północy droga rówieńsko-wileńska, ze stacyami: Równe, Lubomirka, Kostopol, Wołczja, Stepań, Sarny, Dąbrowica i Wysock. Nadto przez południową część powiatu przechodzi trakt bity brzesko-kijowski. Marszałkami szlachty pow. rówieńskiego byli: Paweł Jałowiecki (1807), Józef Stecki h. Radwan (1809—1811), Wład. Bożydar Podhorodeński h. Korczak (1812), Gracyan Lenkiewicz h. Kotwicz (1812—17), Aleksander Walewski h. Kolumna (1820), Hieronim Walewski h. Kolumna (1822), Adam Kamieński h. Łuk napięty (1825). *J. Krz.*

Równe 1.) wś, pow. krośnieński, na praw. brzegu Jasiela. Naziom opada tu łagodnie w kierunku półn.-zachodnim. Nad brzegiem Jasiela wznies. wynosi tylko 303 mt., na północy ma góra Biała, oddzielająca wieś od Rogów, 373 mt., na południu zaś góra Pachnów, oddzielająca ją od Dukli, 512 mt. Granica

wschodnia z wsią Lubatówką ciągnie się działem wodnym między źródłowiskami potoku a rzką Lubatówką. W półn. stronie małe wznies. nosi nazwę Rowińskiej Góry. Przez wieś prowadzi gościniec z Miejsca do Dukli (4 klm.). Znajduje się tu parafia rzym.-kat., szkoła ludowa, 191 dm. (2 na obszarze więk. pos. kapituły przemyskiej rzym.-kat.) i 1100 mk.: 1084 rzym.-kat., 2 gr.-kat. i 14 izrael. Obszar więk. pos. wynosi 324 mr. roli, 58 łąk i ogr., 76 past. i 308 lasu; pos. mn. ma 1258 mr. roli, 105 łąk, 139 past. i 26 lasu. Kościół par. drewniany (dyec. przemyska, dek. rymanowski) pochodzi podobno z 1406 r.; tę datę podaje wizytacya bisk. Sierakowskiego. Wieś została założona 1352 r., w tym bowiem czasie wydał Kazimierz W. dyplom Dytmarowi, mieszczaninowi sanockiemu, na założenie wsi Równe w lasach nad rzeką Yessel (Jasiołką) na 50 łanach, przyczem wyznaczył łan dla kościoła i polecił, by mieszkańcy dawali corocznie proboszczowi miarę pszenicy i owsa tytułem daniny. 2.) **R.,** leśniczówka koło wsi Narajowa w pow. brzeżańskim. 3.) **R.,** rus. *Riwne*, folw. koło Pomonięty, na obsz. dwor. Psar, w pow. rohatyńskim. 4.) **R.,** ob. *Koenigsau.* *Mac.—Lu Dz.*

Równe, niem. *Rowen*, dok. 1289 *Rofne*, wś szlachecka na Kaszubach, pow. kościerski, st. poczt. Liniewo, par. kat. Garczyn, pół mili odl. Obejmuje 8 gbur. posiadłości i 3 zagr., razem 129 ha (4 łąk i 102 roli). W 1869 r. 97 mk., 12 kat., 85 ew., 11 dm.; 1885 r. 12 dm., 19 dym., 102 mk., 40 kat., 62 ew. Według wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 płaciło Równe mesznego 6 korcy żyta i tyleż owsa (str. 158). W dok. napotykamy tę wieś po raz pierwszy r. 1289 przy rozgraniczeniu Polaszek (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 404). *Ks. Fr.*

Równe, niem. *Rowen*, dobra ryc. w Pomeranii, pow. słupski, st. p. Główczyce. Razem z Teichkathen (1885 r. 2 dm., 33 mk.) i folw. (3 dm., 37 mk.) obejmują 683 ha. W 1883 r. 15 dm., 27 dym., 182 mk.

Rowne al. *Rhona*, niem. *Rohne*, wieś, pow. rozborski, par. ew. Ślepe (Schleife). Do 1815 r. należała do Saskich Łużyc. W 1842 r. 39 dm., 284 mk. ewang.

Rowneja, niem. *Zelman*, osada niemiecka nad rz. Podstępną, w pobliżu Wołgi, pow. nowouzeński gub. samarskiej, 2100 mk., kościół i kaplica katol., szkoła, st. p. i przystań bardzo handlowa.

Równia 1.) wzgórze polne, w gm. Sarańczuki, w pow. brzeżańskim, między wsią Sarańczukami a jej przys. Baźnikówką a między doliną Złotej Lipy (od zach.) a Litiatyńskim pot. (od wsch.), dopływem pobliskiej Złotej Lipy. Wznies. 372 mt. Na południe leżą grzbiety wzgórzyste Holicami zwane (365 mt. i 342 mt.). 2.) **R.,** las w pow. żywieckim, na zachód od wsi Lipowo. Tu bierze początek pot. Kalna. *Br. G.*

Równia, wyniosłość w Beskidzie zachodnim bielskim, ob. *Jaworze.*

Równia, potok, wypływa w obr. gm. Równi, w pow. Lisko, z pod działu górskiego Żukowo; płynie jarem, a potem między domostwami Równi na płn. zachód, uchodząc do Strwiąża od praw. brzegu. Potok ten uważać można za górne ramię źródlane Strwiąża. Długość biegu $6^1/_2$ klm. *Br. G.*

Równia 1.) wieś, pow. liski, nad pot. t. n. (dopł. Strwiąża z praw. brzegu), na płd.-zach. od Ustrzyc Dolnych (4·7 klm.). Granice wsi ciągną się działami wodnymi, mianowicie pasmem Żuków, dzielącem dopływy Strwiąża od Sanu (dochodzącem 745 mt.), od wsi Telesznicy Oszwarowej (płd.), Łobozewa (zach.) a działem pot. Równi i Jasienki (na 652 mt. wznies.) od wsi Jasienia (wsch.), działem zaś Rowni i Strywnika, dopływu Jasienki (548 m. wzn.), (płd.) od Hoszowczyka. Wznies. wsi nad pot. wynosi 505 mt. Par. rzym.-kat. w Jasieniu, a gr.-kat. w Ustyanowy. Wieś liczy 92 dm. i 580 mk.: 18 rzym.-kat., 235 gr.-kat., 9 prot. i 18 izr. Pos. więk. (d-ra Józ. Wereszczyńskiego) ma 374 mr. roli, 92 mr. łąk i ogr., 25 mr. past. i 126 mr. lasu; pos. mniej. 909 mr. roli, 184 mr. łąk i ogr., 171 m. past. i 135 mr. lasu. We wsi drewniana cerkiew i młyn wodny. Do cerkwi należy 35 mr. roli, 10 mr. łąk, 4 mr. past. i 2 mr. lasu. Mieszkańcy dają proboszczowi w Ustyanowy 50 korcy owsa proskurnego. 2.) **R.,** część wsi Gromnika, w pow. tarnowskim, 3 dm. i 15 mk. 3.) **R.,** rus. *Riwnia*, wś, pow. kałuski, 20 klm. na płd.-zach. od sądu pow. i st. kol. w Kałuszu, 6 klm. od urz. poczt. w Roźniatowie. Na płn.-wschód leży Topolsko, na płd. Słoboda Równiańska, na płd.-zach. Cieniew, na zach. Roźniatów, na płn.-zach. Swaryczów (trzy ostatnie w pow. doliniańskim). Wzdłuż granicy wschod. płynie Łomnica. W jej dolinie leżą zabudowania wiejskie. W środku obszaru wznosi się punkt do 387 mt. (znak triang.). Wieś tworzy wraz ze Słobodą Równiańską jedną gminę katastralną i ma roli ornej 552, łąk i ogr. 1053, past. 1107 mr. W r. 1880 było w Równi 167 dm., 824 mk. w gm., 3 dm., 6 mk. na obsz. dwor.; 24 rzym.-kat., 779 gr.-kat., 27 izrael.; 27 Polaków, 797 Rusinów. Parafia rzym.-kat. w Roźniatowie, gr.-kat. w miejscu, dek. kałuski. Do par. należy Słoboda Równiańska. We wsi jest cerkiew i szkoła filialna. Za czasów Rzplitej należała wieś do dóbr koronnych, do sstwa kałuskiego a ziemi halickiej. Por. *Rahiń.* *Mac.—Lu. Dz.*

Równia Toporowa, gm. Mur, pow. nowo-

tarski, kopiec graniczny, na granicy lasu, 1025 mt. *Br. G.*

Równianki, fol., pow. krasnostawski, gm. Rudniki, par. Płonka, odl. 25 w. od Krasnegostawu. Folw. R. w 1872 oddzielony od dóbr Wierzbica, rozl. mr. 548: gr. or. i ogr. mr. 370, łąk mr. 29, lasu mr. 140, nieuż. mr. 9; bud. z drzewa 15; płodozmian 11-polowy, las nieurządzony.

Równica, szczyt w Beskidzie zachodnim, pomiędzy Wisłą a granicą Galicyi i Szląska, w pobliżu źródeł pot. Liśnicy. Wznies. 883 mt.

Równica, niem. *Rownitza*, dobra, pow. brodnicki, st. dr. żel. Brodnica o 14 klm. odl., st. poczt. i par. kat. Pokrzydowo pół mili odl. Mają 68 ha (3 łąk, 57 roli). W 1868 r. 8 bud., 4 dm., 32 kat. mk.; 1885 r. 2 dm., 5 dym., 19 mk. kat. Dziedzic 1858 r. Bogdański, 1885 r. Prass.

Równiewicze, wś, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. i gm. Horodyszcze, ma 15 osad; miejscowość falista, małoleśna, grunta urodzajne. *Al. Jel.*

Równik 1.) nazwa dawana żyznym, uprawnym równinom w okolicach Owrucza i Norzyńska. 2.) **R.,** uroczysko koło Newmirycz, części wsi Lewkowicz, w pow. owruckim; ob. Arch. J. Z. R., cz. IV, t. 1: 60.

Rownin, kol., w pow. raciborskim, weszła w części w skład Raciborza a w części Długiej wsi (Dlouha Wes),

Równino, dok. 1198 r. *Reveninow*, 1290 r. *Rounino*, wś zaginiona pod Skarszewami, pow. kościerski. W 1198 r. nadaje ją Grzymisław, ks. pomorski, joanitom w Starogardzie (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 7 i 418). *Ks. Fr.*

Równiny 1.) folw., pow. stopnicki, gm. i par. Strożyska, odl. 14 w. od Stopnicy. Oddzielony w 1879 r. od dóbr Górki, rozl. mr. 301: gr. or. i ogr. mr. 207, łąk mr. 36, past. mr. 52, zarośli mr. 1, nieuż. mr. 5; budowli z drzewa 5. 2.) **R.,** os., pow. suwalski, gm. Hutta, par. Suwałki. Odl. od Suwałk 8 w., ma 1 dm., 7 mk.

Równiny, folw. i gajówka koło Łyśca Starego, pow. bohorodczański.

Równo 1.) *Rownoje* białoruskie *Rounoje*, wś, pow. rzeczycki, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. Rowieńska Słoboda, ma 35 osad pełnonadziałowych, miejscowość nizinna, poleska, grunta urodzajne. 2.) **R.,** dobra, pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Drohiczyn, o 57 w. od Kobrynia. 3.) **R.,** dobra, pow. prużański, w 3 okr. pol., gm. Horodeczna, o 23 w. od Prużany, z kapl. katol. par. Kiwatycze. 4) **R.,** wś, pow. horodecki gub. witebskiej, w 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. Rowno, w 1863 r. 179 dusz rewiz. Gmina w t. r. liczyła 789 dusz. Dobra R. wchodziły niegdyś w skład sstwa niegrodowego Ostrowno al. stajeńskiego, położonego w wwdztwie i pow. witebskim. 5.) **R.,** wś w pow. siebieskim, z kaplicą katolicką parafii Siebież.

Rowno 1.) wś, hr. szaryskie (Węg.), kościół filial. gr.-katol., lasy 385 mk. 2.) **R.,** węg. *Rona-Patak*, wś, hr. gœmoerskie. Wyrób drewnianych sprzętów domowych, kilka zdrojów szczawiowych, jeden gorzki, 190 mk.

Równopol 1.) folw., pow. oszmiański, ob. *Rawnopol*. Własność niegdyś Andrzeja Śniadeckiego. Włościanie wnieśli 2040 rs. 58 kop. za wydzieloną ziemię. 2.) **R.,** karczma przy trakcie z Oszmiany do Wilna, ob. *Rawnopol*. 3.) **R.,** ob. *Równopole*.

Równopole 1.) wś, pow. święciański, ob. *Rawnopol*. Był tu kościół katol., filia parafii Łyntupy. 2.) **R.,** zaśc. na prawym brzegu rz. Wilii, pow. wileński, w 2 okr. pol., o 74 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. katol. 3.) **R.,** wś nad Wilenką, stanowiąca właściwie przedmieście mta Wilna, pow. wileński, w 6 okr. pol., o 1 w. na wschód od Wilna, tuż za Popowszczyzną, w 1866 r. 23 dm., 273 mk, (19 prawosł., 114 katol., 140 żydów), cegielnia. 4.) **R.,** zaśc. rząd., pow. wileński, w 6 okr. pol., o 6 w. od Wilna, 1 dm., 12 mk. katol. 5.) **R.,** dwa pobliskie zaśc. nad jez. Łuczyło, pow. borysowski, par. katol. Berezyna, gm. Dolce, mają razem 5 osad; miejscowość falista, grunta szczerkowe, len rodzące; kamień narzutowy. 6.) **R.** al. *Słoboda-Anetowska*, wś, pow. ihumeński, w gminie dukorskiej, o 4 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Rudzieńsk, nieopodal kotliny rzeki Świsłoczy, ma 27 osad pełnonadziałowych; grunta urodzajne szczerkowe, łąki obfite nad Świsłoczą, miejscowość nieco falista, dość leśna. Wieś za poddaństwa należała do Osztorpów, następnie do Charewiczów, robiła pańszczyznę do dworu Anetowa. 7.) **R.,** folw. Charewiczów, pow. ihumeńskim, ob. *Anetów*. 8.) **R.,** folw., pow. nowogródzki, oddany w 1860 r. tytułem nadgrody urzędnikowi Tarasowowi, ma około 24 włók. 9.) **R.,** ob. *Równopol* i *Rawnopol*.

Równopole, wś, pow. chodzieski, o 5 klm. na zachód od Miasteczka, rozciąga się na przestrzeni około 2 klm. po obu stronach drogi żel. bydgosko-pilskiej, wśród wzgórz wznoszących się 100 do 130 mt. npm.; st. dr. żel. w Miasteczku (Friedheim), poczta w Kaczorach; ma 52 dm., 419 mk. (295 kat., 124 prot.) i 276 ha (202 roli, 12 łąk). *E. Cal.*

Równy 1.) potok, powstaje w obr. Karapczud, w pow. storożynieckim, obw. sąd. stanowieckim, w lesie Czorloj, płynie jarem na płn.-wsch. i wpada do Bruśnicy, dopł. Prutu. Długość biegu $3^3/_4$ klm. 2.) **R.** al. *Równe*, potok, powstaje w obr. Równego, pow. krośnieński, z pod góry Pachnowa (al. Pachanowej, 512 mt.); płynie pomiędzy domostwa-

mi Równego, i zwraca się na płn., uchodząc z praw. brzegu do Jasiołki. Długość biegu 5¼ klm. Od strony płn. nad pot. wznosi się polne wzgórze, Równińską górą zwane (417 mt.). 3.) **R.** al. *Równe*, potok, powstaje na granicy gm. Żydowskiego i Wyszowadki, w pow. krośnieńskim, podąża obszarami leśnymi do rz. Ryjaka, do której uchodzi z praw. brzegu, tworząc przedtem granicę między Wyszowadką a Rozstajnem. Długość biegu do 4 klm. *Br. G.*

Rowsia al. *Rauszwia*, rzka w pow. wyłkowyskim, poczyna się na granicy pow. kalwaryjskiego, na południe od folw. Roś pod Aleksandrowem, płynie ku północy przez Roś, Potylcze, Rutuny, Porowsie, Kieturwłoki, przepływa jez. pod wsią Ruda i pod Pilunami na wschód Pilwiszek wpada z lew. brzegu do Szeszupy. Długa około 35 wiorst. Poniżej Kieturwłok stanowi na długości 2 w. granicę z pow. kalwaryjskim. Przyjmuje od prawego brzegu rz. Pajki. *J. Bliz.*

Rowska Wola (*Stara* i *Nowa*), wś włośc. pow. garwoliński, gm. Górzno, par. Łaskarzew, przy linii dr. żel. nadwiślańskiej, odl. 14 w. od Pilawy (ku Sobolewowi), ma 24 dm., 301 mk. Obszaru ma R. Wola Stara 242 mr. a Nowa 170 mr. W 1827 r. było 17 dm., 117 mk. Wchodziła w skład dóbr Rowy.

Rowy 1.) wś nad błotem Goździec, pow. sieradzki, gm. Wróblew, par. Charłupia Wielka, odl. od Sieradza 1 w., ma 18 dm. i wraz z osadą Krzakowizna i Michalszczyzna 283 mk. W 1827 roku 18 dm., 183 mk. W XVI w. dziesięcinę pobiera ztąd dziekan wieluński, zaś pleban w Charłupi kolędę po groszu z łanu (Łaski L. B., I, 418). 2.) **R.**, fol. i dobra, pow. garwoliński, gm. Górzno, par. Łaskarzew, odl. 7 w. od Garwolina, 25 dm., 309 mk., 736 mr. ziemi. W 1827 r. było 18 dm., 124 mk. Dobra Rowy składały się w 1888 r. z folw. Rowy z awulsem Jeleniec, rozl. mr. 1576: gr. or. i ogr. mr. 467, łąk mr. 98, pastw. mr. 55, lasu mr. 913, nieuż. mr. 43; bud. mur. 6, z drzewa 21; las nieurządzony; dwa młyny wodne, pokłady torfu; os. R. z gr. mr. 5; wś Wola Rowska Stara os. 16, z gr. mr. 242; wś Wola Rowska Nowa os. 10, z gr. mr. 170. 3.) **R.**, os., pow. bielski, gm. Sidorki, par. Biała, wsch. obrz. Dokudów. Nie pomieszczona w ostatnich spisach. 4.) **R.**, wś, pow. pułtuski, gm. Obrytte, par. Zambski. W 1827 r. było 8 dm., 31 mk. 5.) **R.**, wś i os., pow. sejneński, gm. i par. Mirosław, odl. od Sejn 56 w., ma 5 dm., 62 mk. 6.) **R.**, fol., pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Preny, odl. od Maryampola 36 w., 1 dm., 10 mk. W 1827 r. był 1 dm., 5 mk. *Br. Ch.*

Rowy 1.) wś i dobra nad rz. Łostajką, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Holszany, okr. wiejski Bieniuny, o 9 w. od gminy a 22 w. od Oszmiany. Folw. ma 1 dm., 5 mk. kat., wś zaś 4 dm., 35 mk. praw. (w 1864 r. 13 dusz rewiz.); własność Ogonowskich. Włościanie wnieśli 1040 rs. 30 kop. wykupu za wydzieloną im ziemię. 2.) **R.**, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Daugieliszki, okr. wiejski Izabelin, o 6 w. od gminy a 31 w. od Święcian, 1 dm., 6 mk. katol. (w 1864 r. 10 dusz rewiz.). 3.) **R.**, zaśc. szl. nad Niemnem, pow. trocki, w 4 okr. pol., o 80 w. od Trok, 1 dm., 9 mk. katol. 4.) **R.**, wś, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. Rzesza, okr. wiejski i dobra Fryczyńskich Zameczek, o 18 w. od gminy a 7 w. od Wilna, ma 3 dm., 28 mk. katol. (10 dusz rewiz. w 1864 r.). 5.) **R.**, uroczysko i karczma, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Pruska, o 16 w. od Kobrynia. *J. Krz.*

Rowy, wś, pow. radomyski, na pograniczu pow. kijowskiego, w 5 okr. pol., gm. Hornostajpol, o 130 w. od Radomyśla a 4 w. od wsi Mokrzec (par. praw.), ma 138 mk., nadzielonych 300 dzies. ziemi. Do właściciela należy 158 dzies. ziemi upraw., 481 lasu i 8 nieużytków. Poprzednio był tu przytułek dla wdów włościan, założony i utrzymywany przez poprzedniego dziedzica Wasila Iskrę. W 1844 r. po śmierci Iskry R. otrzymała wdowa po nim, która niebawem sprzedała wieś Nowoszyckiemu, obecnie od 1870 r. Stefana Wertiporocha.

Rowy, *Rowo-Bruch* (na mapie sztab.), bagnisko, w pow. czarnkowskim, o 11½ klm. na południo-zachód od Wielenia, na lewym brzegu Noteci, między dwoma jez. Okonin, z których większe spływa do Noteci. *E. Cal.*

Roxen (niem.), ob. *Rokosowo*, w pow. krobskim.

Roxolania, łacińska nazwa *Rusi Czerwonej.*

Roy, wś, pow. rybnicki, par. Bogusławice, 1·3 mili od Rybnika. W 1861 r. 43 dm., 305 mk. (3 ew.), 1466 mr. (730 mr. roli), dwa młyny wodne.

Roy, wś na Szląsku austr., ma szkołę ludową, główny zarząd dóbr bar. von Beess.

Royen, ob. *Roje.*

Rozajny 1.) *Wielkie*, niem. *Gross Rosainen*, 1504 *Rosenhayn*, dobra ryc. w Pomezanii, pow. kwidzyński, st. pocz. Nowa Wioska 3·7 klm. odl., st. kol. Gardeja 8·5 klm. odl., par. katol. Gross Schoenwalde. Mają 586 ha (14 lasu, 35 łąk, 510 roli). Czysty dochód wynosi 6709 mrk. Hodowla bydła i owiec; co rok sprzedają około 100 skopów. W 1885 r. 10 dm., 25 dym., 146 mk., 46 kat., 100 ew. Szkoła ew. liczyła w 1887 r. 57 dzieci. R. 1504 nadaje bisk. pomezański Job Dobeneck dobra Zebrdowo i Rozajny, które od bitwy pod Tannenbergiem leżały puste, za zezwoleniem kapitu-

ły, bratu swemu Jerzemu jako lenno dziedziczne, w męzkiej linii, z obowiązkiem służenia na koniu w zbroi. Po upływie kilku lat będzie biskupowi płacił dziesięciny; do spadkobierstwa zostali równocześnie i dwaj inni bracia Jakub i Jan przypuszczeni i ich kuzynowie. Dan w Prabutach (ob. Gesch. d. L. Pomesanien von Cramer, str. 206). R. 1552 nadaje książę Albrecht puste dobra Zebrdowo i R., które dawniej Dobenkom były dane, w zastaw Andrzejowi Brand na prawie lennem; do spadkobierstwa przypuszczeni być mają także bracia i kuzynowie Andrzeja. Dołącza oprócz tego małe i wielkie sądy, drożne wyjąwszy, i wolne rybołówstwo w dwóch jez. M. i W. Płonskiem; po 20 latach wolnych będą czynili 2 służby zbrojne. Dan w Królewcu (ob. tamże, str. 261). 2.) **R.** *Małe*, niem. *Klein Rosainen* al. *Lentzruhe* (od nazwy dawniejszego dziedzica), dobra ryc., tamże, 234 ha (13 lasu, 18 łąk, 138 roli). W 1885 r. 5 dm., 13 dym., 79 mk., 6 kat., 73 ew. *Ks. Fr.*

Rozakalnis, osada, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 57 w. od Poniewieża.

Rozalia Święta, wś i nadleśnictwo, pow. makowski, gm. Orzyc. Należy do dóbr Magnuszewo, stanowiących klucz dóbr Krasne. Wś ma 4 os. i 34 mr., nadleśnictwo obejmuje 2555 mr.

Rozalin 1.) wś i folw., pow. błoński, gm. Młochów, par. Żelechów, odl. 10 w. od Grodziska, ma 144 mk., 380 mr. ziemi dwors., 307 mr. włośc. Nazwę otrzymała ta wieś od Rozalii Rzewuskiej (z domu Lubomirskiej), która na obszarze wsi Stara Wioska założyła folwark i utworzyła piękny i rozległy park. 2.) **R.**, fol., pow. radzymiński, gm. Zabrodzie, par. Kamieńczyk. 3.) **R.**, wś włośc., pow. radzymiński, gm. Strachówka, par. Jadów, ma 357 mk., 730 mr. 4.) **R.**, kol., pow. koniński, gm. Dąbroszyn, par. Grabienice, odl. od Konina 25 w., mają 29 dm., 392 mk. i 528 mr. obszaru. Kolonie te powstały na obszarze rozparcelowanego folw., należącego do dóbr Kuchary Borowe. 5.) **R.**, kol. i fol., pow. słupecki, gm. i par. Młodojewo, odl. od Słupcy 6 w.; kol. ma 42 dm., 253 mk.; wś 5 dm., 27 mk. Folw. Rozalin, w 1873 r. oddzielony od dóbr Młodojewo, rozl. mr. 379: gr. or. i ogr. mr. 364, pastw. mr. 2, nieuż. mr. 13; bud. mur. 6, z drzewa 1. 6.) **R.**, wś włośc. i leś. os., pow. częstochowski, gm. Lipie, par. Parzymiechy; wś ma 16 dm., 54 mk., 194 mr.; leś. os. 1 dm., 6 mk., 3 mr. dwor. 7.) **R.**, fol., pow. miechowski, gm. Klimontów, par. Proszowice. 8.) **R.**, pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. Karczmiska, par. Opole. 9.) **R.**, folw. nad rz. Sonią, pow. ciechanowski, gm. Opinogóra, par. Ciechanów, odl. o 5 w. od Ciechanowa, 1 dm., 16 mk., 91 mr. 10.) **R.** i *Czepiery*, os., pow. augustowski, gm. Bargłów, par. Rajgród, odl. od Augustowa 10 w., ma 4 dm., 16 mk. *Br. Ch.*

Rozalin 1.) mko pryw. nad rzką Dawgiwcną, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 38 w. od Poniewieża. W 1859 r. 10 dm., 107 mk., kośc. katol., kaplica, dom schronienia. Kośc. paraf. p. w. N. M. P., wzniesiony z drzewa w 1770 r. przez Drobisza, sstę pojeziorskiego. Tenże wzniósł na cmentarzu kaplicę J. Chr. Par. katol., dekanatu szadowskiego, ma 2473 dusz. St. pocz. odl. o 21 w. od st. dr. żel. Szadowo. Własność Karoliny z Białłozorów Bohdanowiczowej, dawniej Stan. Białłozora. W 1865 r. spalił się duży i starożytny dworzec ze znacznem archiwum. 2.) **R.**, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Andruniszki, o 63 w. od Wiłkomierza. 3.) **R.**, uroczysko, pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Gródek, o 21 w. od Białegostoku. 4.) **R.**, folw., pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Ratajczyce, o 32 w. od Brześcia. 5.) **R.**, dobra, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 5 okr. pol., gm. Rogacze, o 55 w. od Brześcia, wraz z Telatyczami własność Kowalewskiej. 6.) **R.**, folw., pow. wołkowyski, w 2 okr. pol., gm. Łyskowo, o 41 w. od Wołkowyska. 7.) **R.**, ob. *Rozalino*. *J. Krz.*

Rozalin z *Gabryelinem*, wś i attyn. dóbr Dzikowa, pow. tarnobrzeski, w piaszczystej równinie nadwiślańskiej, pokrytej sosnowym borem, po lewej stronie gościńca z Majdanu (9 klm.) do Tarnobrzegu. Osada Gabryelin (43 dm. i 248 mk.) bliżej drogi, ku zachodowi zaś Rozalin (42 dm., 235 mk.). Dworski obszar ma 2 dm. i 11 mk. Mieszkańcy (prócz 8 izrael.) są rz.-kat. wyznania. Od północy i południa zasłaniają obydwie osady bory, na zach. graniczy Rozalin z Kaczakami, a Gabryelin na wschód z Tarnowską Wolą. *Mac.*

Rozalin, niem. *Rosalin*, posiadłość, pow. poznański, o 12 klm. na wschód-północ od Buku; par. Lusowo, okr. domin. Lusówko, poczta w Wielkim Gaju, st. dr. żel. w Dąbrówce o 7 klm.; 1 dm., 35 mk.

Rozalinda, folw. dóbr Strażwaldu, w pow. rzeżyckim, gm. Sułojony.

Rozalinek, kol., pow. koniński, gm. Dąbroszyn, par. Grabienice, odl. od Konina 15 w., ma 91 mr. obszaru.

Rozalino 1.) folw. szl. nad rzką Orczanką, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 35 ½ w. od Dzisny, 1 dm., 5 mk. katol. 2.) **R.**, folw. dóbr Kniażyce, w pow. drysieńskim, par. Leszczyłowo, własność Swołyńskich.

Rozalinów, wś włośc., pow. brzeziński, gm. i par. Dobra, ma 5 dm., 36 mk., 29 mr.

Rozalinowo 1.) fol. rząd. nad pot. Sugodeniec, pow. święciański, w 3 okr. pol., o 35 w. od Święcian, 1 dm., 9 mk. katol. 2.) **R.**,

wś i folw., pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 60 i 61 w. od Nowoaleksandrowska. 3.) **R.**, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 48 w. od Nowoaleksandrowska. *J. Krz.*

Rozalinowo, niem. *Rosalinowo*, wś, pow. szubiński (Żnin), o 7 klm. na wschód-północ od Gąsawy (poczta), na wschod. wybrzeżu jez. Ostrowieckiego, śród lasów; par. Wenecya, st. dr. żel. w Mogilnie o 17 klm.; ma 16 dm., 100 mk. katol. i 58 ha obszaru (51 roli, 1 łąk).

Rozaliów al. *Piła*, os. młyn. nad strum. Szadkówka, pow. sieradzki, gm. i par. Zadzim, odl. od Sieradza 27 w., ma 1 dm., 6 mk.

Rozaliówka al. *Rozoliówka*, *Rozoliewka*, wś, pow. wasylkowski, w 3 okr. pol., gm. Wasylów al. Wasylewszczyzna, o 40 w. Wasylkowa a o 3 w. od Spendówki (par. praw.), ma 1322 mk. i wraz z Ludwinówką 3131 dzies. ziemi. W 1793 r. było tu 19 osad i 214 mk., w 1863 r. zaś 881 mk. Należy wraz z Ludwinówką do Piotrowskich. Na miejscowym cmentarzu wzniół Piotrowski w 1825 r. cerkiew murowaną cmentarną.

Rozaliszek, właściwie *Rozaliszki*, niem. *Rosalischekk*, dobra pryw., w okr. zelburskim, pow. iłukszteński, par. ueberlautzka (Kurlandya); ob. t. III: 279.

Rozaliszki 1.) al. *Łabejki*, wś, pow. wileński, z kapl. katol. parafii szeszolskiej. 2.) **R.**, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 64 w. od Nowoaleksandrowska. 3.) **R.**, dwór, pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 81 w. od Poniewieża. 4.) **R.**, wś w Kurlandyi, ob. *Rozaliszek*. *J. Krz.*

Rozalka, folw., pow. ostrzeszowski (Kępno), o 7 klm. na płn.-wschód od Kępna, przy trakcie grabowskim; par. i okr. domin. Myjomice, poczta w Domaninie, st. dr. żel. w Kępnie; 1 dm. i 13 mk.; właścicielem jest Władysław Wężyk.

Rozalmów, wś, pow. klimowicki, gm. Zabiełyszyn, ma 17 dm. i 48 mk.

Rozalówka, rus. *Rozaliwka*, grupa domów na obszarze dwor. Steniatyna, w pow. sokalskim.

Rozalszczyzna, *Rossalszczyzna* 1.) wś, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Traby, okr. wiejski Senkienięta (Senkieniata), o 30 w. od Oszmiany a 21 w. od Dziewieniszek, ma 38 mk. prawosł. i 27 kat. (w 1864 r. 37 dusz rewiz.); należy do dóbr Zagórowszczyzna, Eysmontów. 2.) **R.**, folw. i dobra, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Holszany, okr. wiejski Michałowszczyzna, ma 22 mk. katol.; własność Eysmontów. *J. Krz.*

Rozana, w dok. z 1433 r. (Liske, A. gr. i ziem., II, 102), nazwa Horożany, w pow. rudeckim.

Rozanowo, pow. włocławski, gm. Łęg, par. Włocławek.

Rozanowo, folw. pryw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Sitce, o 74 w. od Wilejki, 1 dm., 11 mk. kat.

Rozanowszczyzna, wś, pow. słonimski, w 3 okr. pol., gm. Czemery, o 3 w. od Słonima.

Rozawiszki, wś, pow. szawelski, gm. Janiszki, o 47 w. od Szawel.

Rozbiegajówka, dwór, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 53 w. od Kowna.

Rozbita Mogiła, ob. *Mogiła* 19) (t. VI, 591).

Rozbitek, wś, okr. wiejski, dom. i okr. dom., pow. międzychodzki, o 8 klm. na wsch.-południe od Kamionny, wznies. 93 mt. npm.; par. i poczta w Kwilczu, st. dr. żel. w Wronkach o 27 klm. Około r. 1564 płacił R. z 9 łanów osiadł. po 8 gr. fertonów bisk. pozn.; w r. 1580 posiadała tu Elżbieta Rozbicka $6^1/_2$ łan., 1 ćwierć karczm. i 7 zagrodn. Około 1793 należała osada do Mielęckich. Wieś ma 5 dm., 132 mk.; w skład okr. wiejsk. wchodzą: Trzeszczak (1 dm., 15 mk.) i Wielki Młyn (1 dm., 10 mk.); cały okr. ma 7 dm., 157 mk. (118 kat., 39 prot.) i 28 ha (27 roli, 1 łąk). Domin. R. z folw. Borek (2 dm., 14 mk.) ma 17 dm., 233 mk. (171 kat., 62 prot.) i 1317 ha (794 roli, 32 łąk, 453 lasu); czysty doch. z ha roli 6·27, łąk 5·09, lasu 3·13 mrk; gorzelnia parowa z młynem, kopalnie węgla brunatnego, chów bydła, koni, owiec i nierogacizny. *E. Cal.*

Rozbitówka, wś włośc., pow. bielski, gm. Międzyleś, par. Zabłoć, ma 24 os., 523 mr.; wchodziła w skład dóbr Kodeń. W 1827 r. było 27 dm., 175 mk., należała do par. Kodeń.

Rozbity Kamień, wś i folw., pow. sokołowski, gm. Grochów, par. Rozbity Kamień, odl. 10 w. od Sokołowa, posiada kościół par. drewniany, 18 dm., 125 mk., 374 mr. ziemi, folw. i 11 os. i 63 mr. włośc. W 1827 r. było 13 dm., 85 mk. Kościół i parafią erygował Domicyan Wąż niewiadomo kiedy. Obecny pochodzi z 1778 r. R. Kamień par., dek. sokołowski (dawniej siedlecki), obejmuje 3967 dusz. *Br. Ch.*

Rozbójna, dawniejsza nazwa wsi Czarnomin, w pow. olhopolskim.

Rozbórz 1.) wś, pow. łańcucki, nad pot. Chałupskim, dopł. Mleczki z praw. brzegu, w okolicy pagórkowatej, urodzajnej, między stacyą kolei arcyks. Karola Ludwika w Przeworsku i przyst. Pełkinie. Graniczy: na zach. z Przeworskiem (4 klm.), na wschód z Pełkiniami, na płd. z Mirocinem a na płn. z Chałupkami. Wznies. wynosi od 199 do 249 mt. Na potoku jest młyn. Par. rz.-kat. w Prze-

worsku. Wieś jest attynencyą ordynacyi ks. And. Lubomirskiego i liczy 208 dm. i 1130 mk. (546 męż., 584 kob.); 906 rz.-kat., 206 gr.-kat. i 18 izracl. Obszar więk. pos. ma 227 mr. roli, 83 mr. łąk i ogrodu, 2 mr. pastw. i 7 mr. lasu; pos. mn. 1492 mr. roli, 630 mr. łąk, 104 mr. pastw. i 11 mr. lasu. Zdawna wchodziła w skład dóbr przeworskich (ob. t. IX, 185). Gleba jest glinką zmieszaną z piaskiem. 2.) **R.** *Okrągły*, wś, pow. jarosławski, w równinie lekko falistej, urodzajnej, wznies. 238 mt. npm., o 3·1 klm. od Pruchnika. Domy, w liczbie 83, są skupione, podobnie jak w miasteczkach. We wsi jest szkoła etatowa; par. rz.-kat. w Pruchniku, gr.-kat. we wsi. Graniczy na płn. z Rozborzem Długim, na zach. z Świebodną, na płd. z Jodłówką. Z 464 mk. jest 135 rz.-kat. Polaków, 307 gr.-kat. Rusinów i 22 izrael. Pos. większa (Hel. Zaklika) wynosi 25 mr. roli, 5 mr. łąk, 9 mr. pastw. i 25 mr. lasu; pos. mn. 479 mr. roli, 29 mr. łąk, 35 mr. pastw. i 22 mr. lasu. Cerkiew parafialna jest murowaną (dyec. przemyska, dek. pruchnicki). Par. obejmuje Rozborz Długi, Rzeplin, Jodłową, Świebodnę, Czudowice i Raczynę, z ogólną liczbą 1181 dusz. Uposażenie proboszcza składa się z 84 mr. roli i 6 mr. łąk a skupczyny 43 kóp., żyta 10 korcy żyta osypu, 15 kor. jęczmienia, 13 kor. owsa i 54 złr. dodatku do kongruy. 3.) **R.** *Długi*, na północ od poprzedniego (wzn. 252 mt.), graniczy na zach. z Rzeplinem, na wschód z Hawłowicami Długimi a na płn. z Siennowem. Odl. 3·4 klm. od Pruchnika. Liczy 82 dm. (6 na obszarze więk. pos. Heleny Zaklika) i 451 mk.; 158 rz.-kat., 273 gr.-kat. i 20 izracl.

Rozczypiryna, karczma na drodze z Baru do Palijówki, pow. mohylowski, gm. Tereszki, par. Bar.

Rozdis (w dokum. z 1590 r.), rzeczka we włości korszowskiej (pow. rossieński).

Rozdole, pow. kielecki, gm. Morawica, par. Brzeziny.

Rozdole, część Zawadowa, pow. lwowski.

Rozdół, wś nad rz. Dereniuchą (Mołdawką), pow. bałcki, okr. pol., par. i st. pocz. Hołowaniewskie, gm. Lipoweńka, o 70 w. od Bałty, ma 80 osad, 677 mk., 1124 dzies. ziemi włośc., 1620 dworskiej, 72 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., wzniesiona w 1760 r., ma 935 parafian. Nad rz. Dereniuchą leżą futory Rozdolskie. Gleba żyzna, gospodarstwo wzorowe, gorzelnia, stadnina koni wschodnich pół krwi. Wś należała do klucza olchowackiego hr. Potockich, nabyta od nich przez b. dyrektora depart. dóbr państwa szambelana Różyckiego, obecnie wnuka jego Czesława Zdziechowskiego. *Dr. M.*

Rozdół z *Olchowcem*, miasto nad Dniestrem, pow. żydaczowski, leży na półn. brzegu Dniestru, wzdłuż potoku płynącego od Stulska. Granice: wschod. Malechów, Brzozdowce, południowa Dniestr, za nim Demeńka Poddniestrzańska, półn. lasy a za niemi Stulsko. Obszar dwor. 744 mr., włośc. 567 mr. W 1857 r. 4043 mk.; w 1880 r. w gminie 4542, na obszarze dwor. 104. W 1880 r. wielki pożar zniszczył miasto. Istnieje tu drobny przemysł, polegający na wyrobie korali z wapienia czerwonego. Rz.-kat. par. w miejscu, erygowana 1647 r.; kościół murowany fundował Mateusz Czerniejowski, kaszt. halicki, a klasztor karmelitów założył Stanisław Rzewuski, miecznik bracławski. Kościół mur. poświęcony 1774 r. p. w. św. Trójcy, przyłączony do konwentu karmelitów. Parafia liczy w mieście 1314 dusz, prócz tego należą: Brzezina (172 dusz), Czernica (196), Demeńka Leśna (61), Demeńka Poddniestrzańska (62), Derżów (372), Kijowiec (36), Krupsko (65), Piaseczna (61), Rudniki (76), razem katol. 2415, izracl. 2147, akat. 5. Na cmentarzu stoi kaplica. Klasztor sióstr miłosierdzia św. Wincentego à Paulo, fundowany przez Franciszkę Rzewuską 1780 r.; siostry w liczbie siedmiu zajmują się pielęgnowaniem chorych i wychowaniem sierot. Gr.-kat. parafia w miejscu ma 870 dusz: przyłączone: Brzezina (996), Krupsko (750), razem 2616 gr.-kat. Szkoła etat. męska o 3 naucz. i szkoła klasztorna żeńska o 1 naucz. Fundacya dla sierot Kajetana Żmigrodzkiego, b. prałata kapituły lwows., przy zakładzie sióstr miłosierdzia, z kapitałem 1000 złr. Dom ubogich założony w r. 1730 przez Michała Rzewuskiego na 12 ubogich. Majątek zakładowy 17,000 złp. Dochód w 1887 r. wynosił 89 złr. 28 ct. Przełożonym jest przeor klasztoru karmelitów. Druga fundacya Rzewuskiego, zatwierdzona reskryptem c. kr. namiestnictwa w 1857 r., ma za cel wspieranie gmin niegdyś poddańczych klucza rozdolskiego: Rozdołu z Olechowcami, Brzeziny, Krupska i Malechowa, przez założenie szpichlerzów gromadzkich, udzielanie zapomogi dotkniętym powodzią, gradobiciem, pożarem, pomoc w uiszczaniu opłat publicznych i na wszelkie nieprzewidziane potrzeby gmin. Majątek zakładowy 5250 złr. 50 ct., którym zawiadują przedstawiciele obdarzonych gmin. Na obszarze dworskim stoi browar piwny i gorzelnia. Właśc. posiadł. dwor. Karol hr. Lanckoroński. Stupnicki wspomina, iż istnieje tu źródło wody mineralnej (siarczystej). „Staroż. Polska“ podaje: „Zygmunt August wydał 1571 r. wyrok następujący: Gdy donieśli nam lustratorowie i ststa lwowski, iż Maciej Czerniejewski, na mocy jakowegoś przywileju, poważył się gwałtownym sposobem (violenter) założyć miasto Rozdół w borach królewskich, przez co zrządził szkodę skarbowi na 20,000 grzy-

wien i z tego powodu już zapozwany został; dozwalamy temuż posiadać wzmiankowane miasto aż do chwili ostatecznego rozstrzygnięcia sprawy przez wyznaczonych kommisarzów". Że komisarze czynności swej i w lat kilka nie skończyli, dowodzi potwierdzenie Stefana Batorego 1576 r. wyroku poprzedniego. Ostatecznie utrzymali się Czerniejewscy przy tej majętności, którą w posagu odziedziczył około 1650 r. Stanisław Rzewuski, sędzia ziemski lwowski. Jego następcy, pisząc się na R., znaczne w wojew. ruskiem posiadali dobra. Mała ta mieścina, przy wielkich leżąca lasach, ozdobiona była kośc. karmelitów, w którym pogrzebiony został Stan. Mateusz Rzewuski, woj. bełzki, hetman w. kor., zmarły we Lwowie 4 listopada 1728 r. W aktach grodz. i ziem. arch. kraj. we Lwowie czytamy: „W Knyszynie 12 września 1569 r. Zygmunt August król dowiedziawszy się, że Piotr Borecki przywłaszczył sobie niektóre części dóbr królewskich Sołonki i Porszny, a Maciej Czerniejewski zagarnął bezprawnie grunta miasta Rozdołu, rozkazuje Andrzejowi Barzemu z Blozewa, zastępcy ststy lwowskiego, wglądać w tę sprawę" (str. 100, ustp. 1508). W Winnicy 21 lipca 1636 r. Stanisław i Anna Rzewuscy sprzedają kościół w Rozdole (str. 241, ustp. 3927). *B. R.*

Rozdoły, fol. na obszarze Olszanicy, pow. złoczowski.

Rozdrażew al. *Rozdrażewo*, *Rozrażewo*, wś kośc. i fol., pow. krotoszyński, dek. koźmiński, o 6 klm. na płd.-wschód od Koźmina, przy spływie strugi rozdrażewskiej z Trzebawą, dopł. Orli; par., szkoła i poczta w miejscu; st. dr. żel. w Koźminie. R. jest gniazdem Rozdrażewskich h. Doliwa, których heraldycy wywodzą od Świętomira z R., żyjącego w r. 1270. W r. 1358 syn Maćka Borkowicza, woj. poznańskiego, najeżdżając tę majętność, obskoczony został przez wieśniaków i ubity wraz ze wspólnikami Długosz, który szczegół ten podaje, zowie R. miasteczkiem, co późniejsze źródła potwierdzają. W r. 1363 biskup poznański Jan przekazał dziesięcinę z Pławiec kościołowi w R., dziedzictwie brata swego Wincentego, kaszt. kamieńskiego; r. 1394 pisał się Wawrzyniec Rozdrażewski, a w r. 1422 Pasko, sędzia poznański, dziedzicem Rozdrażewa; w r. 1458 dostarczył R. dwóch żołnierzy pieszych na wyprawę malborską; r. 1462 dziedziczył tę majętność Jarosław, a w r. 1471 Jan, który wydał córkę swoję Annę za Marcina Krotoskiego, dziedzica dóbr krotoszyńskich. Stanisław Rozdrażewski, kasztelan rogoziński, przez opór stawiany małżeństwu Zygmunta Augusta z Barbarą Radziwiłłówną, naraził się na niełaskę króla i na zemstę, która, jak opiewa kronika rodzinna, wyraziła się w pięciokrotnej pogorzeli R. wraz z 3 zamkami. W skutek tego wziął Rozdrażewski od Wacława Leszczyńskiego wieś Dębnik (Ponsdorf) na Szląsku w zamian za R. Leszczyński ten pisał się w r. 1561 panem na Lesznie i R. (Rosswarzaw, Wuttke, St. d. L. Posen, 101). Później wrócił R. do Rozdrażewskich, z których Jan, podkom. poznański, posiadał go od r. 1578. R. był wówczas wsią kościelną, mającą 14¼ ślad. osiadł., 3 zagrod. i 3 rzemieśl.; r. 1690 spalono tu 4 niewiasty, posądzone o czary. W miejsce zburzonych wystawili sobie Rozdrażewscy jeden zamek, w którym jeszcze mieszkali ostatni z nich na R. Stanisław i Michał, synowie Jakuba († 1659), wojew. inowrocławskiego. Zadłużone dobra wraz z krotoszyńskiemi nabył około 1690 r. Fran. Zygmunt Gałecki, kuchmistrz koronny, ststa bydgoski, † 1709 woj. poznańskim, ulubieniec Jana III; wdowa po Gałeckim, Rozalia z Dzieduszyckich (ob. Listy Jana Sobieskiego w Bibl. ord. Myszkowskiej, str. 539) trzymała je do śmierci około r. 1715, a po niej córka ich Zofia Anna. Później przechodziły te dobra przez ręce Potockich, Gadomskich, Paulitz'a, Husarzewskiego i ministra Goerne, któremu je skonfiskował rząd pruski za różne przeniewierstwa i nadał ks. Turn-Taxis za poczty nadreńskie. Kościół rozdrażewski p. w. św. Katarzyny istniał już przed r. 1363, stał jeszcze w r. 1684, groził następnie upadkiem i znikł z biegiem czasu; obok niego wystawiono około 1640 r. z legatu Hieronima Rozdrażewskiego, bisk. kujawskiego, nowy kościół z cegły p. w. św. Jana Chrzciciela, poświęcony w r. 1664 przez sufragana poznańskiego Jana z Zalesia Bajkowskiego. Nad drzwiami zakrystyi znajduje się wizerunek tego prałata z napisem łacińskim, powtórzonym przez J. Łukaszewicza (Kr. op. hist. kośc. par., II, 151). W presbiteryum, na podłodze, jest nagrobek z ciosowego kamienia, wyobrażający kapłana, z napisem nieczytelnym. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1736. Par., liczącą 4569 dusz, składają: Blankensee, Carl-Alexander-Ruh, Dębowiec, Dzielice, Emilshof, Grębów, Grębowski folw., Haugfeld, Heinrichsfeld, Henzel, Maciejewo, Nowawieś, Rozdrażew, Rozdrażewko, Rybka, Trzemeszno, Wolenice, Wygoda i Zgórny Kokot. Szkoła istniała w 1684 r., ale nauczyciela nie było. Szpital założył tu w r. 1599 Jan Rozdrażewski, kaszt. poznański, uposażywszy go 2 ćwierciami roli, 3 łąkami i 2 ogrodami. Szpital ten spłonął, a w miejsce jego stanął r. 1680 inny, który gdy także pogorzał w r. 1733, ówczesny dziekan koźmiński ks. Lagner rozdał ziemię szpitalną między chłopów proboszczowskich. Obecnie wś ma 135 dm., 989 mk. (947 kat., 42 prot.) i 921 ha (814 roli,

66 łąk); czysty dochód z ha roli 11·75 mrk, łąk 16.84 mrk. Folwark wchodzący w skład ks. krotoszyńskiego ma 6 dm., 180 mk. i 462·07 ha. *E. Cal.*

Rozdrażewko, wś, pow. krotoszyński, o 8 klm. na płd.-wschód od Koźmina; par. i pocz. w Rozdrażewie, st. dr. żel. w Koźminie; 60 dm., 406 mk. (357 kat., 49 prot.) i 315 ha (282 roli, 16 łąk); czysty dochód z ha roli 9·40 mrk, łąk 11·75 mrk. R. powstało dopiero w bieżącem stuleciu.

Rozdroże, karcz., pow. iłżecki, gm. Łaziska, par. Krępa, odl. od Iłży 22 w.; ma 1 dm., 1 mr. ziemi dwor. W 1827 r. 2 dm., 9 mk.

Rozdrżyca, ob. *Nadorzyce* i *Rederitz*.

Rozdział, ros. *Razdiel*, wś, pow. mścisławski, gm. Szamowo, ma 38 dm. i 274 mk., z których 2 zajmuje się wyrobem wozów, sań i t. d., 2 stolarstwem.

Rożdziałów z *Andrzejówką*, rus. *Rożdżaliw z Andrijwką*, wś, w pow. sokalskim, 22 klm. na płd.-wschód od sądu pow. w Sokalu, 6 klm. od urz. poczt. w Byszowie. Na płd. leży Korczyn, na zach. Zubków, na płn. Perespa i Byszów, na wschód Ordów i Sierzno (obie w pow. kamioneckim). Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Białegostoku, praw. dopływu Bugu. Wchodzi on tu od płd.-wschodu ze Suszna i płynie ku płn.-zach. do Korczyna. W obrębie wsi przyjmuje z praw. brzegu Młynówkę, płynącą wzdłuż granicy półn. Dolina Białegostoku moczarzysta, wzniesienie średnie 208 mt. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru. Część wsi zwie się „Andrzejówką“; jedna grupa domów „Osikową“, druga „Lachami“ na praw. brzegu Młynówki, w płd.-zach. narożniku wsi. Grupa domów „Łozowa“ leży na płn.-zach. Do obszaru dworskiego należą karczmy: „Wygoda“ i „Hromosz“. W środku obszaru wznosi się wzgórze Rożdziałów do 223 mt. Własność wiek. (hr. Alberta Cetnera) ma roli or. 350, łąk i ogr. 211, past. 3, lasu 106 mr.; wł. mn. roli or. 995, łąk i ogr. 927, past. 472 mr. W r. 1880 było 172 dm., 1125 mk. w gminie, 12 dm., 79 mk. na obsz. dwor.; 64 rz.-kat., 1044 gr.-kat., 83 izrael., 13 innych wyznań; 161 Polaków, 1043 Rusinów. Par. rz.-kat. w Witkowie, gr.-kat. w miejscu, dek. sokalski, dyec. przemyska. Do par. należy wieś Korczyn. We wsi jest cerkiew drewniana i szkoła etat. 1-klas. Wśród pola ornego znajduje się tu znaczny okop, a opodal mogiła, dziś już prawie całkiem zaorana. *Lu. Dz.*

Rozdziałowicze al. *Radziałowicze*, wś i dobra w płn.-zachod. części pow. pińskiego, w 1 okr. pol., gm. Chotynicze, par. kat. do 1865 r. Łohiszyn, teraz Pińsk. Niegdyś własność radziwiłłowska. Około 1589 r. ks. Mikołaj Krzysztof Radziwiłł nadał R. wraz z innemi dobrami w województwie nowogródzkiem kolegium jezuitów w Nieświeżu. Po kasacie zakonu w 1775 r. przeszły R. w ręce osób świeckich; oddawna dobra są we władaniu Potockich, i razem z dobrami Milkowicze mają 3363 włók. Wieś ma 26 osad pełnonadziałowych; cerkiewka na cmentarzu grzebalnym. Miejscowość całkiem odludna, bez dróg; okoliczne puszcze słynne są z wielkiej ilości różnej zwierzyny. *Al. Jel.*

Rozdziałowice, rus. *Rozdiłowyczi*, wś, powiat rudecki, odl. 9 klm. na zachód od sądu pow., urz. poczt. i tel. w Rudkach. Na płn.-wschód leżą Kanafosty, na wschód Szeptyce, na płd. i zach. Kupnowice. Narożnik płn.-zach. wciska się klinem w pow. mościski i sąsiaduje z Mokrzanami i Makuniowem. Środkiem obszaru płynie od zach. na wschód Wiszenka. Własn. wiek. ma roli or. 32, łąk i ogr. 9 mr.; wł. mn. roli or. 654, łąk i ogr. 172, pastw. 21 mr. W r. 1880 było 86 dm., 469 mk. w gminie; 2 obrz. rz.-kat., 465 gr.-kat., 2 izrael.; 2 Polaków, 467 Rusinów. Par. rz.-kat. w Rudkach, gr.-kat. w Kupnowicach Starych. We wsi jest cerkiew i szkoła 1-klasowa niezorganizowana. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koronnych, klucza kupnowskiego. W lustracyi z r. 1686 (rkps. Ossol. Nr. 1255, str. 108) czytamy: „Ta wieś osiadła zdawna na łanach 4 i ćwierci. Między temi są popowskie ćwierci dwie, karczmarska jedna, mielnickie dwie. Powinności wsi: Robociznę takąż robią jaką w Kupnowicach, to jest po 3 dni z ćwierci do południa. Zażen, obżen, zakos, obkos, konopie moczyć i międlić, przędziwo także. Stróży i do grabienia siana i inne powinności tak odrabiają, jako w Kupnowicach. Sól także wywozić powinni, jako i w Kupnowicach. Na szarwark do mostu chodzą, i karczmarz z nimi chodzić powinien. Pop także należał chodzić na zakos i obkos, zażen i obżen, jako gromada, ale się zasłania libertacyą, której nie pokazał. Czynszu na rok płacą z każdej ćwierci osiadłej zł. 6. Owsa z ćwierci kłodę, co czyni półmiarków 8. Kury, kapłony, jajca tak dają jako w Kupnowicach. Pop z ćwierci na cerkiew wydzielonych daje zł. 1 gr. 8. Z ćwierci zaś gromadzkiej sobie przyłączonej dawać będzie zł. 6, a innych nic powinien do tego równo z gromadą powinności pełnić. Młynarz trzyma dwie ćwierci, z których nic nie robi. Według przywileju królewskiego (z 12 czerwca r. 1678) ani z siekierą do dworu chodzić na robotę powinien, inszych nic odprawuje powinności, przy onym zachowaliśmy go. Tenże młynarz płacił za wymiar na rok przedtem zł. 30, teraz, że ten młyn opustoszał, bo woda niezastanowiona, tedy po staremu daje aż do zamełcia zł. 30. Karczmarz daje czynszu na

rok z roli swojej zł. 18. Szynk wolny piwa i gorzałki w tejże karczmie przy dyspozycyi dworskiej zostaje. Na szarwark powinna gromada jako się wyżej opisało chodzić do stawu, groblę tarasować i upust naprawiać". W inwentarzu z r. 1760 (rkp. Ossol. Nr. 1632, str. 166) czytamy: „Ta wieś osiadła na łanach $4^1/_2$, czyni ćwierci 17. Videlicet gromadzkich ćwierci 12, mielniczych 2, popowskich 2, karczmarska jedna, której ani osiadłość chlebnika, ani kmieci i ich sprzężaju tak jak w innych wsiach tego klucza nie explikują się, a to z racyi, iż w dożywociu za przywilejem seu nabyciem prawa in virtute consensus S. R. Majestatis, WJPan Bazyli Turkuł, ststa czerniejowski, w posesyi zostaje i wszelkie powinności, które podług inwentarzów do skarbu J. Kr. Mości należały, partycypuje. Jednak na szarwark do stawu szeptyckiego i do mostu błażewskiego chodzić powinni i naprawiać. Karczmarz także z nimi chodzi. Wywóz soli na składy J. Kr. Mości ta wieś podług despartymentu zamkowego odbywać ma". Przywilej Jana III dla karczmarza rozdziałowickiego z r. 1677 podany w Dodatku do Gazety Lwow. (r. 1855, Nr. 3, str. 12). *Lu. Dz.*

Rozdziały 1.) wś włośc., pow. pułtuski, gm. Obrytte, par. Zambski, ma 28 os., 283 mr.; wchodziła w skład dóbr Gostkowo. W 1827 r. 12 dm., 109 mk. 2.) **R.**, ob. *Rozdziały.*

Rozdziele, wś, pow. gorlicki, w okolicy pagórkowatej, przy drodze z Gorlic na wsch. do Żmigrodu, u zlewu pot. Wapienki i Węglisk, dopł. Libuszanki. Par. rz.-kat. w Kobylance a gr.-kat. w Męcinie. Odl. od Biecza 12 klm. na płd.-wschód. Położona w okolicy ropodajnej, ma kopalnię nafty, którą eksploatują 3 towarzystwa; 93 dm. i 547 mk., 35 rz.-kat., 507 gr.-kat i 3 izrael. W środku wsi znajduje się murowana cerkiew, filia do par. w Męcinie. Obszar więk. pos. (Ad. Skrzyńskiego) ma 43 mr. lasu; pos. mn. wynosi 588 roli, 200 łąk i 500 past. W 1581 r. była wś własnością Cieklińskiego (Pawiński, Małop. 114). Graniczy na zachód z Krygiem, na wschód z Bednarką, na płn. z Lipnikami a na płd. z Męciną Wielką i Wapiennem. 2.) **R.** *Dolne* i *Górne*, dwie wsi w pow. bocheńskim, tworzą wspólny korpus tabularny. Parafia i urz. poczt. w Rzegocinie (o 3·7 do 5·6 klm.) Leżą w okolicy podgórskiej i lesistej, przy gościńcu z Bochni do Limanowy. R. Dolne wznies. 379 mt., ma 36 dm. i 287 mk. R. Górne zajmuje szczyt wzgórza (415 do 535 mt.); liczy 110 dm. i 823 mk. Prócz tego na rozparcelowanym obecnie obszarze więk. posiadłości jest 4 dm. i 21 mk. Pod względem wyznania jest ogółem 1098 rz.-kat. i 33 izrael. Nazwę tę napotykamy w dypl. Bolesława Wstydliwego z d. 9 maja 1262 (Kod. dypl. kat. krak., wyd. Piekosiński, I, 86), w którym książę nadał las Rozdziele, położony w okolicy Bochni, Dzierżykrajowi z Niegowici i jego bratu Wrzonowi, kanon. krak. W r. 1581 (Pawiński, Małop., 55) dzieliło się R. Dolne na dwie części: Otfinowskiego, mającą $2^3/_4$ łanu kmiec. i Zofii Kowalewskiej z $^3/_4$ łanu kmiec.; Górne zaś, należące do par. w Tęgoborzy (tamże, 137), również na dwie części: Andrzeja Tęgoborskiego z półłankiem kmiecym i spadkobierców Jerzego Jordana z 3 półłankami i zagrodą z rolą. *Mac.*

Rozdzielna al. *Kuźmy*, fol., pow. łowicki, gm. Lubianków, par. Pszczonów, odl. 22 w. od Łowicza a 7 w. od Płyćwi, ma 7 dm., 43 mk. Ob. *Kuźmy.*

Rozdzielna, *Razdielnaja*, st. dr. żel. odesko-wołoczyskiej, w gub. chersońskiej, pomiędzy st. Kołłątajówką (o 20 w.) a Migajewo (o 15 w.), o 68 w. od Odessy a 445 w. od Wołoczysk.

Rozdzielne, pow. gorlicki, ob. *Rozdziele.*

Rozdzienice al. *Rożdżenice*, wś włośc., pow. włocławski, gm. i par. Lubień, ma 40 mr. obszaru; wchodziła w skład dóbr Kąty. W 1827 r. było 3 dm., 15 mk.

Rozdzierka, ob. *Razderka.* W spisie z 1866 r. podane 2 zaśc., o $19^1/_2$ i 20 w. od Dzisny, mające: 1 dm. i 4 mk. oraz 4 dm. i 27 mk.

Rozdzin al. *Rozdzyń*, w XVI w. *Rosdzyn*, wś włośc. i os. karcz. nad strum Żabińcem, pow. piotrkowski, gm. Kluki, par. Parzno; wś ma 38 dm., 271 mk., 392 mr.; karcz. 1 dm., 6 mk., 4 mr. dwor. W 1827 r. 22 dm., 120 mk. W XVI w. dziesięciny z łanów kmiecych i folw. pobierał pleban w Parznie, a prócz tego i kolędę po groszu z łanu (Łaski, Lib. Ben., I, 462). Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552 wś arcybiskupia R., w par. Parzno, miała 10 os., 6 łan., 1 łan sołtysi, 1 łan (Pawiński, Wielkop., II, 255). *Br. Ch.*

Rozdzin al. *Rozdzień*, wś i dobra, pow. bytomski, par. Mysłowice (odl. 1 milę). Więk. posiadł. (cześć dóbr Mysłowice) 3859 mr. (3111 mr. lasu), gmina wiejska ma 923 mr. roli, 222 mr. łąk, 64 mr. ogr. i 25 mr. zarośli. Szkoła katol. od 1825 r. Na obszarze wsi wielki piec: Dietrichshuette i kopalnie węgla; wielki piec połączono linią boczną z drogą żel. górno-szląską. R. zdawna wchodził w skład dóbr Mysłowice (ob. t. VI, 835). Par. R., dek. mysłowickiego, miała 1869 r. 2114 katol., 79 ewang., 56 izrael.

Rozefpol, fol. szl., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 58 w. od Oszmiany, 1 dm., 9 mk. katol.

Rozeft, ob. *Rozewie.*

Rozemb, miejsc. w pow. ządzborskim, st. poczt. Rydwąg.

Rozembark, w dok. *Rozumbark*, *Roszembark* i *Rozumberg*, wś, pow. gorlicki, w okolicy podgórskiej, lesistej, u źródłowisk potoku Sietnicy, uchodzącego z lew. brzegu do Ropy. Obszar wsi przerzyna kilka potoków spływających z działu Ropy i Biały, którego szczyty noszą na północ i zachód od wsi nazwę Babia góra. Szczyty te dochodzą 309 mt. Przez wieś prowadzi droga z Biecza (7.5 klm.) do Ciężkowic. We wsi jest par. rz.-katol., szkoła ludowa, młyn wodny, 221 dm. (3 na obszarze więk. pos.) i 1207 mk. (591 męż., 616 kob.), z których 1192 rz.-kat. a 15 izr. Obszar więk. pos. (St. Więckowskiego) ma 310 roli, 11 łąk i ogr., 29 past. i 110 mr. lasu; pos. mn. 1523 roli, 106 łąk i ogr., 239 past. i 169 mr. lasu. Kościół drewniany zbudowany 1756 r. Par. (dyec. przemyskiej, dek. bieckiego) obejmuje Bugaj, Racławice i Sietnicę, z ogólną liczbą 2905 dusz i 41 izrael. Długosz (L. B., III, 201 i 465) powiada, że Wacław czeski zaraz po koronacyi nadał Biecz z zamkiem i wsią Rozumbark „cum suo districtu“ biskupowi krakow. w zamian za wieś Kamienicę, którą na miasto Nowy Sącz zamienił, a w innem miejscu (I, 485) powiada, że kolatorem kościoła ze zwyczaju i prawa jest bisk. krakowski a dziedzicem król. W takim razie podanie Starowolskiego (Gesta episc. crac.), jakoby wieś założył biskup Muskata mogłoby się utrzymać, biskup bowiem mógł otrzymać puszczę z prawem założenia osady, której nazwę naprzód oznaczono. Natomiast podrobionym jest erekcyjny dokument Wład. Jagiełły z 14 listop. 1389 r., albowiem w dyplomie Kazimierza W. z 19 maja 1354 r., zwracającym dobra zagrabione biskupom, podana wś Rozumbark (Kod. kat. krak., I, 252). Być może, że Jagiełło założył tylko parafią. *Mac.*

Rozemberk, niem. *Rosenberg*, wś włośc., pow. gdański górny, st. p. Pszczółki, par. kat. Łęgnowo, st. drogi żel. gdańsko-tczewskiej w miejscu; zawiera 13 gbur. posiadłości i 25 zagród, 824 ha obszaru (259 łąk i 422 roli). W 1869 r. 48 dm., 605 mk., 508 kat., 52 ew., 6 menonitów, 9 żyd.; 1885 r. 52 dm., 118 dym., 541 mk., 472 kat., 65 ew., 4 żyd. Szkoła kat. 2-klas. miała w 1887 r. 98 dzieci. R. leży w żyznych nizinach gdańskich, nad szosą gdańsko-tczewską. We wsi jest kościół kat. murowany, dawniej parafialny, obecnie filialny p. w. św. Wawrzyńca, zbudowany w 1746 r. przez przeora oliwskiego Iwona Rohweder, jak utrzymuje Borck (Echo Sepulchralis, II, str. 55). Już r. 1614 przyłączył go biskup Gębicki jako filią do Łęgnowa. Patronat przysługiwał dawniej cystersom w Oliwie. Przy kościele bractwo Matki Boskiej Bolesnej, założone 1746 r. Po lewej stronie widać w murze kulę armatnią, pamiątkę utarczki zaszłej tu d. 14 stycznia 1813 r. między Francuzami a Rossyanami. Proboszcz łęgnowski posiada tu 4 włóki. Proboszczami byli tu: Reiss † 1737, Piotr Ganswind † 1737, Jan Gręca, Wojciech Sobocki, który r. 1740 został zamordowany (ob. Borck, l. c., str. 54). Pierwszą wzmiankę o R. napotykamy już na początku XIV w. przy oznaczeniu granic Oliwy. Roku 1347 nadaje w. mistrz Henryk Tusmer wsi Rozemberk 40 włók na prawie chełm. Sołtys Jan Schrickstrich dostaje 4 wolne włóki i trzecią część kar sądowych, wyjąwszy przestępstwa dróżne; proboszcz ma także mieć 4 włóki. Od reszty włók będą nam osadnicy płacili po 11 skojców i 2 kury na św. Marcin, a biskupowi po pół flor. od włóki. Oprócz tego będą sołtys i osadnicy te służby czynili, jak poddani naszych wsi niemieckich w Prusach. Datum in curia Libenhoff, dominica, qua canitur Misericordia Domini (ob. Odpisy Dregera w Peplinie, str. 896). R. 1460 ucierpiała wś od wojsk krzyżackich. Według taryfy z r. 1648 płacili tu poddani od 30 włók osiadł., 2 ogrodz., 5 włók zaciężnych, karczmy 64 fl. 8 gr. (ob. Roczn. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 173). Podług taryfy na symplę z r. 1717 płacił Rozenberk 11 zł. 15 gr. (ob. Cod. Belnensis, str. 84). R. 1758 d. 6 listop. nadaje August III sołectwo tutejsze ławnikowi sądu ziemiańskiego Janowi Trembeckiemu w Tczewie. W dużym ołtarzu tutejszym wiszą portrety rodziny Trembeckich, z czego wnioskować można, że go fundowali. W 1783 r. wś została puszczona osadnikom ówczesnym w wieczystą dzierżawę. Ze starszych wizytacyi wypisujemy tu kilka szczegółów: W 1583 r. posiadał R. Jan Sorcz prawem dziedzicznem; w plebanii siedział od kilku lat pastor luterski, który nie dopuścił wizytacyi kościoła (ob. Wizyt. Rozdrażewskiego, str. 31). Kiedy r. 1686 Albinowski wizytował dyecezyę, kościół wrócił znowu do katolików, był murowany i parafialny. Do probostwa należały 4 włóki, do kościoła kawał roli z chałupą, za którą jednak ówczesny komornik dla ubóstwa nic nie płacił. Parafian było tylko około 70, zresztą byli luteranie. Zabudowań plebańskich nie było; za proboszczowską łąkę, Popówką zwaną, płacono dzierżawy 100 flor. rocznie. Nauczyciel miał osobne mieszkanie i ogród, pobierał od gburów po pół korca żyta i 40 gr.; od ogrodników zaś po kilka groszy; posiadał także łąkę. Nabożeństwo odprawiał tu co drugą niedzielę zakonnik z Oliwy nadesłany (ob. Wizyt. Madalińskiego z r. 1686, str. 62). R. 1710 pobierał tu proboszcz 30 kor. żyta i 30 owsa, oprócz tego czynsz od 6 chałup. Nauczyciel pobierał za nakręcanie zegara na wieży od włościan drzewo, był on zarazem organistą (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 150).

Rozen al. *Rozyn*, fol. szl., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 17 w. od Dzisny, 1 dm., 4 mk. katol.

Rozengart 1.) wś na pol.-prus Mazurach, pow. węgoborski, 19 klm. na płn.-wschód od Rastemborku, w pobliżu jeziora Dobskiego, w okolicy pagórkowatej, lesistej i obfitującej w łąki, z glebą gliniastą, piaszczystą i kamienistą, średniej dobroci, z pokładami torfu. Wś ma 89 dm., 893 mk., Polaków ewan., trudniących sią rolnictwem i rybołóstwem, 1425 ha obszaru. Agentura poczt. w miejscu. Poczta konna z Rastemborku na Rozengart do Sztynortu. Jan v. Beenhausen, komtur brandenburski, nadaje Janowi Waschau 6 wł. ziemiańskich na prawie chełmiń. Dan r. 1437 w dzień przed nar. N. M. Panny. Tenże nadaje r. 1437 Misiowi Plastwik 6 włók sołeckich, celem założenia wsi dannickiej na 58 włókach chełmiń. Prawo sądzenia Prusaków zakon sobie zastrzega. R. 1600 nadaje książę Fryderyk Janowi Cholewie, karczmarzowi w Rozengarcie, 6 włók ziemiańskich na prawie chełmiń., z obowiązkiem jednej służby zbrojnej. R. 1631 mieszka w R. Dołęga. R. 1781 posiada Krzysztof Bużełło 2 włóki i karczmę; tegoż roku nabywa Michał Bużełło karczmę Kozanowskiego; r. 1792 ma tam Jerzy Górski posiadłość. W r. 1525 był kościół w Rozengarcie uposażony 4 włókami, z 2 łasztami i 20 szeflami zboża. W dokumencie fundacyjnym z r. 1437 powiedziano, iż z 58 włók ma proboszcz mieć 4 na chwałę Boga i św. Mikołaja. Tamże wspomniana jest dziesięcina, wynosząca 1 szef. żyta i 1 szef. owsa z włóki. 2.) **R.** *Mały*, wybudowanie, tamże, 4 dm., 58 mk. 3.) **R.**, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, blisko granicy król. polskiego, 7 klm. na płd. od Rozogów, st. poczt. i tel., 10 dm., 68 mk. *Ad. N.*

Rozenmujża, ob. *Rezenmujża.*

Rozenów *Stary*, *R. Nowy* i *R. Podleśny*, kol., pow. łódzki, gm. Leśmierz, par. Zgierz. R. Stary ma 10 dm., 120 mk., 67 mr.; R. Nowy 19 dm., 150 mk., 193 mr.; R. Podleśny 10 dm., 64 mk., 109 mr. W 1827 r. 1 dm., 9 mk.

Rozensztyn, dobra na pol.-prus. Mazurach, pow. węgoborski, nad jez. Rydzowskiem, blisko granicy pow. rastemborskiego, 5 klm. na płn.-wschód od Dryfortu, 3 klm. od st. poczt. Węgielsztyna; 3 dm., 53 mk., 149 ha. *Ad. N.*

Rozentowo, łotew. *Rozentowa*, ob. *Rezentów.*

Rozeto, wieś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 47 w. od Nowoaleksandrowska.

Rozewie al. *Rozeft* i *Rozyft*, niem. *Rixhoeft*, dok. 1359 *Resehubt* i *Resehoupt*, wyb. do Tupadeł należące, pow. pucki, st. p. Starzyn, par. kat. Strzelno odl. 1 milę, 1885 r. 8 dm., 38 mk. R. leży na Kaszubach, na t. zw. Swarzewskiej Kępie, tuż nad Baltykiem. Stoi tu latarnia morska, sięgająca światłem nieomal do Helu. Ławy morskie dochodzą 200 stóp wysokości. R. 1359 nadaje komtur gdański Konrad von Baldersheim wiernemu Janowi (Hans) Cluckow i Maciejowi (Mathis) Cuniken 30 włók w R., na których później powstała wś Chłapowo (ob. Gesch. d. Kr. Neustadt von Prutz, str. 49). Niemcy wywodzą nazwę tutejszej osady od Riesenhaupt; na mapie Pufendorfa z r. 1729 zowie się ona Resehoeft. Znaleziono tu groby przedhistoryczne (ob. Preuss. Prov. Bl., 1855, II, str. 43) i pokłady węgla brunatnego (ob. Landkreis Danzig v. Brandstaeter, str. 124). *Ks. Fr.*

Rozgajciszki, osada rząd. nad rz. Mereczanką, pow. trocki, w 4 okr. pol., o 54 w. od Trok, 1 dm.

Rozgale, wś, pow. rossieński, gm. Kroże, o 24 w. od Rossień.

Rozgardy, niem. *Rossgarten*, hamernia nad rzką Mątawą, pow. świecki, gm. Rulewo, st. poczt. Warlubie, par. kat. W. Komorsk odl. 1 milę. W 1868 r. 15 bud., 5 dm., 87 mk., 57 kat., 30 ew.; 1885 r. 9 dm., 66 mk.

Rozgart 1.) niem. *Rossgarten Koeniglich*, wś, pow. toruński, st. p. Toruń, par. kat. w kościele N. M. Panny w Toruniu. Wś ma 225 ha (3 lasu, 23 łąk, 49 roli). W 1868 r. 18 bud., 10 dm., 74 mk., 4 kat., 70 ew.; 1885 r. 29 dm., 32 dym., 175 mk., 16 kat., 159 ew. Szkoła ew. liczyła 1887 r. 97 dzieci. R. 1727 postanawia magistrat toruński gburom tutejszym nie dać żadnego przywileju, tylko kontrakt. 2.) **R.** *Chełmiński*, niem. *Rossgarten Kulmisch*, wś, pow. chełmiński, st. poczt. Grudziądz, par. kat. Szynych; 334 ha (17 lasu, 26 łąk, 207 roli). W 1868 r. 34 bud., 10 dm., 90 mk., 4 kat., 69 ew.; 1887 r. 13 dm., 18 dym., 132 mk., 22 kat., 79 ew., 31 dysyd. Szkoła ewang. liczyła 1887 r. 99 dzieci i 1 naucz. 3.) **R.** *Królewski*, dawniej *Rozgarty*, niem. *Koeniglich Rossgarth*, dobra, pow. wąbrzeski, parafia katolicka i stacya poczt. Wąbrzeźno $^1/_8$ mili odl., mają 80 ha (26 łąk i 53 roli). W 1885 r. 5 dm., 13 dym., 66 mk., 10 kat., 56 ew. Leży między dwoma jeziorami, na płn. od Wąbrzeźna. Dawniej dobra należały do biskupów chełmińskich. W inwentarzu z r. 1731 czytamy: W Rozgartach mieszka do zamku (pewnie wąbrzeskiego) należący Jakub Bon za kontraktem na lat 10 od r. 1730 d. 23 junii, według którego płaci corocznie na św. Marcin 50 zł. Roli nie ma opisanej wiele trzyma; ten kontrakt dany od pana Brezy; szarwarkuje ludźmi i bydłem tak jak drudzy, którzy sobie grunta wykopali (ob. str. 31). Dobra te składają się dziś do połowy z folw. R. i do połowy z roli do Wąbrzeźna należącej. 4.) **R.**, łąki przy Chełmnie nad Wisłą; kupiła je ksieni panien benedyk-

tynek w Chełmnie r. 1588 od Bajerskiego za 620 zł. Zdaje się, że te same łąki posiadają jeszcze w spadku po benedyktynkach siostry miłosierdzia (ob. klasztory żeńskie kś. Fankidejskiego, str. 116). 5.) **R.**, niem. *Rossgart*, fol. do Ryńska należący, pow. wąbrzeski; 1885 r. 5 dm., 79 mk. *Kś. Fr.*

Rozgart, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, nad jez Babięckiem, przy granicy pow. jańsborskiego, 3 klm. na płd. od st. pocz. Rybna, 3½ klm. od Rańska; 9 dm., 158 mk., 442 ha. *Ad. N.*

Rozgary, zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 12 w. od Dzisny, 1 dm., 5 mk. kat.

Rózgi, kol., pow. radomski, gm. Gzowice, par. Suche, odl. od Radomia 18 w., 2 dm., 28 mk., 68 mr.; wchodziła w skład dóbr Czarna.

Rózgi 1.) wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 51 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **R.**, wś i dobra, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 58 w. od Telsz; wspomniana w dokumencie z 1589 r. jako leżąca we włości grusteńskiej. 3.) **R.**, wś i osada, pow. wiłkomierski, gm. Ołoty, o 77 w. od Wiłkomierza.

Rozgiele, wś, pow. szawelski, gm. Szawkiany, o 15 w. od Szawel.

Rózgiszki 1.) 1 i 2, dwa zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Sudejki, o 68 i 70 w. od Wiłkomierza. 2.) **R.** *Dowboja* (w dok. z 1598 r.), niwa w dobrach Pogirżducie Mańkiszki, we włości korklańskiej (pow. rossieński), na dwie beczki posiewu żyta.

Rozgólna, wś, pow. suwalski, gm. i par. Wiżajny, odl. od Suwałk 28 w., ma 7 dm., 72 mk.

Rozgół 1.) os. włośc. nad rz. Pilicą, pow. opoczyński, gm. Owczary, par. Podklasztor Sulejowski, odl. od Opoczna 25 w., ma 2 dm., 13 mk., 9 mr. 2.) **R.**, wś, pow. konecki, gm. i par. Miedzierza, odl. od Końskich 14 w., 10 dm., 96 mk., 62 mr. Osady te utworzone zostały i nazwane przez komisarzy włościańskich, przy stosowaniu ukazu z 1864 r.

Rozgórz 1.) niem. *Rorsgars*, wś na Pomorzu niemieckiem, pow. lęborski, par. kat. Lębork, 156 ha. W 1885 r. 2 dm., 15 mk. ew. 2.) **R.**, dobra ryc., tamże, st. p. W. Janowiec, 371 ha. R. 1392 r. jest w kopenhadzkich tablicach woskowych wymieniony Mikusch z R. (v. Rosgars; ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., IV, 76). W 1885 r. 13 dm., 28 dym., 199 mk. ew. Por. *Janowiec Wielki.* *Kś. Fr.*

Rozgrunt, niem. *Rathsgrund*, wś, pow. chełmiński, st. p. i par. kat. i ew. Chełmno, odl. 1 milę, ma 69 ha (53 roli or. i 1 lasu). W 1868 r. było 50 dm., 85 dym., 349 mk., 50 kat., 299 ew. Wieś założona w 1816 r.

Rozhadów, rus. *Rozhadiw*, wś, pow. złoczowski, odl. 30 klm. na płd. od Złoczowa, 16 klm. od Zborowa, 4 klm. od urz. poczt. w Pomorzanach. Na płn. leżą Pomorzany, Kalne i Hodów, na płn.-wsch. Hodów, na płd.-wsch. Koniuchy, na płd. Urmań, na zach. Krasnopuszcza (3 ostatnie w pow. brzeżańskim). Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Złotej Lipy, płynącej wzdłuż granicy zachodniej. Od lew. brzegu wpada do niej mała struga, powstająca wśród lasu, na wschód od leśniczówki, a płynąca prawie środkiem obszaru. W dolinie strugi tudzież przy gościńcu złoczowsko-brzeżańskim leżą zabudowania wiejskie. W półn. stronie wsi las „Błyszczawka* (384 mt. na zach., 416 mt. na wschód), a na płd. od niego las „Werbów“ (398 mt.). Na wschod. krańcu obszaru dochodzi pukt jeden do 408 mt. Drzewostan w lasach mieszany, przeważa dębina. Własność więk. (hr. Romana Potockiego) ma roli or. 8, łąk i ogr. 10, past. 13, lasu 830·5 ha; własn. mn. roli or. 556, łąk i ogr. 173·7, past. 67, lasu 17 ha. Gleba przeważnie gliniasta, nad rzeką moczarowata. W r. 1880 było 97 dm., 683 mk. w gminie, 5 dm., 40 mk. na obszarze dworskim; 120 obrz. rz.-kat., 579 gr.-kat., 24 izrael.; 150 Polaków, 573 Rusinów. Par. rz.-kat. w Pomorzanach, gr.-kat. w miejscu, dek. złoczowski. We wsi jest cerkiew p. w. św. Parascewii, młyn wodny, tartak i szkoła etat. 1-klas. od 1858 r. z językiem wykł. ruskim. W lasach istniał dawniej monaster bazyliański. Jan Sobieski odnowił ten monaster i nazwał go „Krasnopuszczą“. Zwie się też w niektórych dokumentach „Rozhadowskim“. Kopia fundacyjnego dokumentu znajduje się w bibliotece monasteru krechowskiego (Szematyzm bazylianów, Lwów 1867, str. 164). R. wchodził w skład dóbr Pomorzany (ob. t. VIII, 750). *Lu. Dz.*

Rozbrebne, wś, pow. wasylkowski, ob. *Kamianka.*

Rozhurcze al. *Rozhórcze*, rus. *Rozhircze*, wś, pow. stryjski, 22 klm. na płd.-zach. od Stryja, 4 klm. na płd. od urz. pocz. w Lubieńcach. Na płd.-zach. leży Synowódzko Niżne (st. dr. żel.), na płn.-zach. Stynawa Niżna i Lubieńce, na płd.-wschód Siemieginów, na płd.-wschód Taniawa (pow. doliniański). Płn.-zach. część wsi przepływa Stryj od płd.-zach. na płn.-wsch. i przyjmuje tu od praw. brzegu kilka strug, z których znaczniejsze: Młynówka (powstaje na płd. krańcu wsi a płynie na płn.) i Roztoczka. Zabudowania wiejskie leżą na praw. brzegu Stryja; na płd.-zach. od nich, nad Młynówką, część wsi Monasterzec al. Monaster. Płd. część obszaru lesista. Na płd. od Monasterca, w dorzeczu Młynówki, leży las „Winnica dworska“, dalej na płd. Szołkowiec, a jeszcze dalej na płd. Borsyczyn (wzn. 481 mt.); na płd.-wsch. leżą lasy: Pohorylec, Kiczerka, Lechowski, Roztoczki (wznies. 505

mt.). Własn. więk. ma roli or. 161, łąk i ogr. 113, patw. 16, lasu 1565 mr.; wł. mn. roli or. 606, łąk i ogr. 570, past. 247, lasu 199 mr. W r. 1880 było 188 dm., 909 mk. w gm.; 4 dm., 19 mk. na obsz. dwor.; 50 obrz. rz.-kat., 863 gr.-kat., 11 izrael., 4 innych wyzn.; 22 Polaków, 902 Rusinów, 4 Niemców. Par. rz.-kat. w Żuliuie, gr.-kat. w miejscu, dek. bolechowski. We wsi cerkiew p. w. św. Mikołaja i szkoła filialna. Był tu monaster bazyliański, który niewiadomo kiedy istnieć przestał. Istniał tu także dawniej klasztor bazylianek. Świadczy o tem wzmianka w opisie dyecezyi przemyskiej, sporządzonym w r. 1761 na rozkaz biskupa Szumlańskiego. Czytamy tam: „In eadem dioecesi Premisliensi reperiuntur moniales S. Basilii, habent suum monasterium in Smolnica, et alias duas residentias, unam in civitate Jaworów et aliam in villa Rozhorcze etc.“. (Peremyszlianyn, 1857, str. 127). Godne uwagi są w tej wsi bołdy, podobne do polanickich (ob. Polanica), zajmujące obszar trochę mniejszy; nie są tak olbrzymie, ale pod względem wykończenia staranniejsze, czy też lepiej zachowane. O bołdach tych wiadomości podawano w Przyjacielu domowym (1853 r., str. 143), w krakowskim kalendarzu Wildta na rok 1860 (str. 21), w kalendarzu „Haliczanin“ na rok 1861 (str. 46 z ryciną), w Literaturnym Sbornyku (z r. 1870, str. 66), w ruskiem czasop. „Słowo“ (Lwów, 1872, Nr 67 i 68), w „Trudach pierwaho archeołogiczeskaho sjezda 1869 hoda (t. I, str. 220—223), w „Kuryerze stryjskim“ (z r. 1880, Nr 1); w „Albumie dla Stryja“ (1886, str. 75). Jan Wagilewicz pisał o rozhurczowskich Berdach i Uszczołbach w „Czasopisie Czeskiego muzeum“ (z r. 1836), o runach zaś, które jakoby znalazł w Rozhurczu, Pogodin ogłosił list jego w „Moskowskom Nabludatiele“ z 1834 r. Najdokładniejszą wiadomość podał A. H. Kirkor w „Zbiorze wiadomości do antropologii krajowej“ (Kraków, t. III, 1879). Według tego opisu głazy piaskowca skalnego w Rozhurczu przedstawiają trzy oddziały, piętrzące się jeden na drugim, a stanowią właściwie jeden zabytek. W pierwszym oddziale, na samym dole, widzimy izbę wykutą w skale i położoną na północ. Otwór wchodowy ma 179 cmt. wysok., 108 cmt. szerok. i 65 cmt. grubości. Ze środka są oddrzwia na 18 cmt. szerokie i 13 cmt. głębokie. Długość tej izby wynosi 880 cmt., szerokość 715, wysokość największa w samym środku 346. Sklepienie owalne, bardzo foremne. Od wschodu jest okno na 1 metr szerokie i wysokie. Nad samem wejściem wykute okrągłe, niewielkie okienko, którego przeciętna wynosi 45 cmt. Po prawej stronie, w głębi, raczej w samym rogu, był podłużny otwór, jakby szczelina, pomiędzy dwoma zbiegającymi się tu skałami. Otwór ten zamurowano. Obok tej głównej izby od wschodu, zaraz za oknem, trzy stopnie prowadzą do małej izdebki, zupełnie ciemnej. Wejście do niej ma 57 cmt. szerokości i 185 wysokości. Wewnątrz oddrzwia, starannie obrobione, 15 cmt. szerokie, mają wykute dziury do zawiasów na wysokości 134 cmt. od poziomu. Izdebka ma 207 cmt. długości, 276 szerokości i 176 wysokości. Nad wejściem okrągławe wcięcia stanowią ciekawą ornamentykę, zupełnie taką, jaka jest nad jedną z izb dolnych w bołdach Polanickich. Ponad główną dolną izbą widzimy przestronny taras w głazie wykuty. Wgłębi onego wznosi się wspaniały, wysoki głaz stojący, pionowo ścięty, a w nim wykuty podłużny czworobok, rodzaj niży, bardzo foremnej, z zagłębieniem w dole przy wykutej ścianie w środku niży, widocznie dla osadzenia niewiadomego przedmiotu. Wysokość jej 120 cmt., szerokość 90, głębokość wykucia 22 cmt. Mierząc przez wierzch tego głazu, w którym wykute wyżłobienie w rodzaju niży, pochyłą linią aż do poziomu, u stóp wchodowych drzwi do dolnej głównej izby, otrzymaliśmy 780 cmt. Na lewej stronie tarasu wznosi się inny jeszcze głaz, niewysoki, z gładko uciętym wierzchołkiem. Nie dozwalając sobie żadnych dowolnych przypuszczeń, domyślać się można, że w wyżłobieniu stojącego głazu, raczej w niży, musiał stać bałwan, dla umocowania którego właśnie i wykuta wklęsłość u spodu kamienia, w głąb idąca. Na bocznym zaś głazie, którego wierzchołek gładko zrównany, mógł kapłan sprawiać obiaty. Siedm wykutych w skale stopni prowadzi od dołu na galeryjkę wykutą w tejże skale, którą wchodzi się na wyżej opisany taras. Po obu stronach tej galeryjki są trzy niewielkie dziury wykute w skale, które zapewne służyły do osadzenia zapór, którymi zamykano wejście na taras. Te same 7 stopni zostają w połączeniu z głównymi schodami, prowadzącymi do górnej izby i zaczynają się od 8 stopnia na wschod. stronie, kręto zwracając się na prawo. Wszystkich stopni jest 30, wykutych w jednej bryle głazu, ale od dołu kilka widocznie w późniejszych czasach dorobione albo zrestaurowane, górne zaś dobrze zachowane i noszą cechy pierwotnego wykucia. Tymi schodami wchodzi się najprzód na niewielką platformę, z której cztery inne stopnie prowadzą na wyższą część tej samej galeryjki, o której wyżej wspomnieliśmy. Galeryjka ma w tem miejscu szerokości 146 cmt. (licząc od schodów do odrzwi). Następnie z galeryjki wchodzi się do przedsionka, którego szerokość 100, długość 160 cmt., na lewo zaś otwór na wejście

z progiem bardzo złagodzonym, szerokim na 10 cmt. Wysokość otworu na wejście 190, szerokość 109 cmt. Z wnętrza izby, do której to wejście prowadzi, wykute wyżłobienie dla odrzwi 14 cmt. głębokie a 15 cmt. szerokie. Po bokach widać dwie wykute dziury, jedna nad drugą, na jednometrowej odległości, widocznie dla osadzenia zawias. Izba górna oświecona dwoma oknami, z tych jedno na północ, drugie na północny-wschód. W górze po nad pierwszem oknem, już pod samem sklepieniem jest trzecie okno, rozmiarami odpowiadające poprzednim. Okna ze strony północnej wysokie na 73, szerokie na 62 cmt. W każdem z nich wykuto po trzy otwory okrągłe, jak się zdaje dla umocowania krat. Okno ze strony płn.-wschod. ma 73 ctm. wysokości a 53 szerokości. To trzecie okno wykuto w nyży, idącej wzdłuż ściany wschodniopółnocnej. Nyża ta głęboka na 180, szeroka na 203, wysoka na 211 cmt. Podwyższenie nyży od poziomu izby na 15 cmt. W tej nyży, przez całą jej długość jest ława wykuta w głazie, mająca 55 cmt. wysokości a 35 cmt. szerokości. Sama izba ma długości 590, głębokości 527 cmt. Wysokość jej w samym środku wynosi 338 cmt. Po prawej ręce, we wschodniej części jest inna nyża, grubo i chropowato wykuta, głęboka na 60 cmt., wysoka na 133 i długa na 219 cmt. Po obu stronach wielkiej nyży wykute framugi, głębokie na 40, wysokie na 62 cmt. Po lewej stronie po za framugą są trzy wcięcia. Takież wcięcie widzimy w podłodze, równolegle ze ścianą południową. Jest ono podłużne, na 18 cmt. szerokie a 130 cmt. długie. W ścianie przeciwległej nyży są jeszcze trzy framugi półokrągłe, w równej od siebie odległości położone, na 125 cmt. od spodu, głębokie na 40 a wysokie na 55 cmt. Trzeci oddział bołdów stanowi taras albo platforma, wykuta na wierzchołku skały, ponad górną, wyżej opisaną izbą. Wchodzi się na nią głównymi schodami, które prowadziły do górnej izby i na galerye. Stopnie dobrze zachowane, chociaż miejscami starte, mają 22 cmt. wysokości, 28 szerokości a 135 długości. Jest jeszcze i drugie wejście na sam wierzchołek skały, a mianowicie ośm stopni grubo w skale wykutych, krętych i dziś prawie nie do przebycia, idących z galeryi niższej, a łączących się z głównymi schodami, jak również ze stopniami prowadzącymi w poprzek skały z galeryi na dół. Najwyższa ta platforma ma długości 7 metrów, szerokości 380 mt. Środek jej trochę wypukły, chropowaty; trudno ze stanowczością orzec, czy ten wierzchołek ręką ludzką obrobiony; ale za to widzimy tu wyraźne a nawet misterne wykucie czworoboku, którego głębokość 34, dług. 48, a szerok. 40 cmt. wynosi. Jest to widoczny otwór dla osadzenia jakiegoś słupa, lub podstawy od niewiadomego przedmiotu; tu zapewne stał posąg bóstwa, może jaki Światowit w kształcie słupa w tym otworze osadzony. Wysokość tej platformy jest równoległą w tem miejscu z poziomem góry Szczołb, a na odległości 26 m. 50 cmt. od niej na prawo wznoszą się dwa inne głazy, olbrzymiej, prawie jednostajnej wysokości, obok siebie stojące i przedzielone odległością z brzegu 68, a w środku 90 cmt. Są i tu ślady wrębów, w obu głazach wykutych. Można domyślać się, że głazów tych używano jako bramy głównej wchodowej na sam szczyt świątyni prowadzącej.“ *Lu. Dz.*

Rozięcin, wś, pow. chełmski, gm. i par. Wojsławice.

Rózin 1.) kol., pow. łęczycki, gm. Piaskowice, par. Solca Wielka, odl. od Łęczycy 17 w., ma 8 dm., 51 mk. 2.) **R.** al. *Swieciechów*, fol. nad Wisłą, pow. janowski, gm. Annopol, odl. 42. w. od Janowa. Folw. ten utworzony na gruntach poduchownych, ma 170 mr. obszaru (84 ornej ziemi, 85 łąk i 1 mr. nieuż.).

Roziniec, ob. *Rosiniec.*

Rozińsko, ob. *Różyńsk.*

Rozkochów, wś nad rzką Kwaczałką, pow. chrzanowski, par. rz.-kat. w Babicach, odl. 4·5 klm od Alwerni. Posiada szkołę ludową, 109 dm. i 659 mk.; 650 rz.-kat. i 9 izracl. Więk. pos. (hr. Gw. Henkel de Donnermark) obejmuje 6 mr. łąk i 168 lasu; pos. mn. 718 roli, 183 łąk, 249 past. i 20 mr. lasu. Klemens z Ruszczy, kaszt. krak., darował tę wieś klasztorowi w Staniątkach, później jednak w r. 1242 zamienił ją Andrzej, bisk. płocki, z braćmi Jankiem, kaszt. de Ruda, i Wierzbiętą (Wirbyantha), przełożonym „de Stanyathecky“. Książę Konrad potwierdził tę zamianę (Kod. dypl. Bartoszewicza, 1858, t. III, 433 pod r. 1464; Lib. Ben. Długosza, t. III, 298 i Kod. Małop., II, 63). Według reg. pob. pow. krakowskiego z r. 1490 wieś Rozkoszów miała 1 ½ łanu. W r. 1581 R., w par. Babica, własność bisk. krakow., miała 2½ łan. kmiec., 1 komor. z bydłem, 1 czynsz., 1 rybitwa (Pawiński, Małop., 37 i 433). *Mac.*

Rozkochów al. *Rozkochowo*, dok. *Rozkochowo*, osada niegdyś, pow. krobski, w okolicy Jutrosina, istniała jeszcze w XV w. W r. 1284 Przemysław II pozwolił Stefanowi, kasztel. krobskiemu, osadzać na prawie niemieckiem wś Ślaszków z działem R., który to dział Stefan był nabył od Wojciecha (Kod. Wielkop., n. 549). Rozkochowem zowie się dotąd cegielnia (1 dm. i 17 mk.) grąbkowska, leżąca o 2½ klm. na zachód od Jutrosina, tuż pod Ślaszkowem. *E. Cal.*

Rozkoliska al. *Rozkołyska*, szczyt karpacki w dziale skolsko-delatyńskim, pow. doliński,

nad pot. Lisną (dopł. Ilemki), nad źródłami pot. Pohareckiego. Wznies. 1060 mt. Por. *Magóra* 19).

Rozkoliszcze, szczyt karpacki, wznies. 953 mt., nad pot. Pohareckim, w pow. dolińskim, w pobliżu szczytu Rozkoliska.

Rozkopaczów, wś, pow. lubartowski, gm. i par. Syrniki. Na obszarze wsi jez. Matycz. W 1827 r. wś duchowna, w par. Ostrów, ma 57 dm., 350 mk. W 1531 r. wś R., w par. Ostrów, miała 3 łan., 1 młyn (Pawiński, Małop., 351). Piotr Czerny, chorąży lubelski, dziedzic Kijan, zakładając w 1618 r. klasztor bernardynek w Lublinie, dał im R. za uposażenie.

Rozkopana 1.) wś nad rzką Kojanką al. Kozą, pow. berdyczowski, w 2 okr. pol., gm. Dziuńków, a 82 w. od Berdyczowa, ma 752 mk.; w 1863 r. było tu 916 mk. prawosł. i 176 katol. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, drewniana, wzniesiona w połowie zeszłego wieku a odnowiona w 1847 r., uposażona jest z zapisu hr. Adama Rzewuskiego z 1785 r. 69 dz. ziemi. Włościanie nadzieleni zostali 951 dz. ziemi, ocenionej na 45,244 rs. Należy do klucza pohrebyszczańskiego hr. Rzewuskich. 2.) **R.** *Grobla* uroczysko na gruntach wsi Dziuńków, w pow. berdyczowskim. 3.) **R.** *Mogiła* uroczysko w pobliżu wsi Horodyszcza, w powiecie skwirskim. 4.) **R.** *Mogiła* uroczysko na gruntach wsi Helenówka, w powiecie wasylkowskim. 5.) **R.** *Mogiła* wieś, pow. żytomierski, o 6 w. na wschód od mka Kodni. Na gruntach tej wsi znajdnje się ślad rozkopanej wielkiej mogiły. *J. Krz.*

Rozkopańce al. *Rozkopińce*, wś, pow. kaniowski, w 2 okr. pol., gm. i par. Bohusław, o 1 w. odległa, o 47 w. od Kaniowa, ma 845 mk. (453 mk. w 1863 r.). Należy do klucza bohusławskiego dóbr hr. Branickich.

Rozlazłów 1.) *Szlachecki*, fol. nad rz. Bzurą, pow. sochaczewski, gm. Chodaków, par. Sochaczew, odl. 1 w. od Sochaczewa, ma 138 mk. W 1827 r. 12 dm., 122 mk. Folw. R. z nomenkl. Bzurno, rozl. w 1870 r. mr. 509: grunta orne i ogrody mr. 397, łąk mr. 8, pastwisk mr. 48, nieuż. mr. 56; bud. mur. 13, z drzewa 12; wiatrak. 2.) **R.** *Królewski*, wś, włośc., pow. sochaczewski, gm. Kozłów Biskupi, par. Sochaczew, ma 60 mk., 5 os., 196 mr.; wchodziła w skład dóbr Kuznocin. W 1827 r. było 5 dm., 52 mk. Była to zdawna wś książęca w ziemi gostyńskiej. Wymienia ją akt z 1462 r. (Kod. Maz., 232). *Br. Ch.*

Rozlewicze, wś i fol., pow. bobrujski, w 3 okr. pol. i gm. Hłusk, w pobliżu kotliny rz. Ptycza, przy drożynie z Poblina do Żukowicz i Bierozówki, ma 11 osad. Grunta lekkie, w kulturze, łąki obfite, rybołówstwo znaczne; lud oprócz rolnictwa, trudni się pszczolnictwem po lasach. Folwark, własność Rajkiewiczów, ma około 22 włók. *A. Jel.*

Rozliwa, wś nad rzką Koszarką, pow. czehryński, w 3 okr. pol., gm. i par. prawosł. Złotopol (o 1 w.), o 88 w. od Czehrynia odległa, ma 207 mk. Należy do klucza żurawskiego dóbr hr. Bobryńskiej.

Rozławka, część Winnik, pow. lwowski.

Rozłazin, niem. *Roslasin*, 1438 *Roslasyn*, wś z kośc. katol. par. w Pomeranii, pow. lęborski, st. p. Bożepole. Razem z wyb. Borem (1885 r. 3 dm., 16 mk.) i Rozłazińskim młynem (3 dm., 13 mk.) obejmuje gmina 857 ha, 66 dm., 108 dym., 567 mk., 154 kat., 413 ew. Kościół, p. w. św. Wojciecha, jest patronatu rządowego na mocy traktatu Welawskiego z r. 1657. Parafialnym został w 1864 r.; zbudowany w 1840/41 a 1841 r. benedykowany. Istnieje przy nim bractwo trzeźwości (od 1866 r.). W skład parafii (dek. lęborski) wchodzą: R., Parasino, Strażnik, Porzecze, Osiek, Łowicz Górny, Średni i Dolny, Jeżewo, Borowe (?), Antonshof, Redystowo, Popowo, Bór, Dzięcielec, Wielestowo, Gojtowo, Bożepole W. i M., Lubowidze, Lubowidzkie bagna (?), Chmieleniec, Mokrybór, Nowydwór, Dąbrówka, Albeka, Nawcze, Kętrzyno i Okalice. W 1867 r. było 1134 dusz a 1887 r. 1537 dusz. W 1356 r. nadaje komtur gdański Sweder von Pfelland wś R. z 50 włók. na prawie chełm. uczciwym Rychardowi (Richarden) i Sulkowi (Sulken). Lokatorom nadaje komtur dziesiątą włókę wolną z sołectwem i trzecim fen. kar sądowych. Ale naszych polskich poddanych i tych co nie mają prawa niemieckiego, nie będzie sądził. Wykroczenia na drogach publicznych zaś, w granicy wsi popełnione, mają być sądzone według prawa krajowego w obecności naszych braci; trzeci fenig z kar ma sołtys pobierać. Zastrzegamy sobie także wszelkie młyny, karczmy i kruszce, jako i zakładanie dróg, gdzie nam się będzie podobało. Na chwałę Boską i dla pociechy dusz ma w R. kościół być pobudowany. Proboszcz ma posiadać 4 włóki wolne i pobierać po korcu żyta i owsa od włóki. Po 3 wolnych latach będą płacili do Gdańska od każdej włóki po 13 skojców i 2 kury na M. B. Gromniczną. Według opisu granic leżała ta wś Rosenberg między Nawczem, Redystowem, Dąbrową, Wielestowem, Bożempolem i Jeżewem, więc tam, gdzie dzisiejszy Rozłazin. Zdaje się, że z czasem utraciła swą nazwę niemiecką a przybrała obecną polską. Przywilej powyższy jest wystawiony w Lęborku; jako świadkowie występują: Matczei von Malczicz, sędzia ziemiański, Jeske Swinochnitz i Steffan Kmiostonitz (ob. Gesch. d. Lande Lauenburg und Buetow von Cramer, II, str. 215 i Odpisy Dregera w Peplinie. str. 76 *b* i 90). Pro-

boszcz był tu już r. 1414. W 1438 r. podaje komtur gdański Mikołaj Poster do wiadomości, że do niego przyszli mieszkańcy Rozłazina, skarżąc się, że ich wieś coraz bardziej podupada, a to dlatego, że jest wydana na włóki a nie na radła. Uznając słuszność ich zażaleń osadzamy niniejszem wieś tę na 25 radłach, z prawem chełm. Sołtysowi nadajemy 2½ radła wolne, jako do sołectwa należące i trzeci fenik sądów niemieckich, z wyjątkiem naszych polskich ludzi jako i tych, którzy innego jak niemieckiego narzecza używają i nie mają prawa chełmińskiego, tych tylko my albo nasi bracia sądzić będziemy. Zastrzegamy sobie także młyny, karczmy i wszelkie kruszce i zakładanie dróg i ścieżek, gdzie nam się to będzie zdawało być pożytecznem. Bogu na chwałę i duszom na pociechę ma tu być zbudowany kościół; dla proboszcza wyznaczamy dwa wolne radła. Od każdego radła będą nam mieszkańcy dawali 1 grz. i 2 skojce pruskiej monety i po 4 kury od włóki na M. B. Gromniczną. Świadkami są: nasz brat Frederich Nickericz, komtur naddworny, Ulrich Czenger, mistrz rybacki, Segemunt von Noten, wójt w Lęborku, Herman Huwg von heiligen Berge, nasz łowczy, Frederich von Wylzdorff, nasz marszałek, i wielu innych. Dan w Lęborku w sobotę przed Judica (ob. tamże, str. 220—222). Krzyżacka księga czynszowa z r. 1437 donosi: R. na 41 wł., każda czynszuje 13 skojców, z tych jest 10 wolnych, 2 mają czynszować w 29 roku, jedna w 11-ym, dwie w 13-ym, trzy w 14-ym, wreszcie dwie w 46 roku. Karczmarz płaci 5 wiardunków. Z osadzonych włók wpływa więc 18 grz. i 14 skojców; z wolnych wynosi czynsz 4 grz. i 21 skojców (str. 295). R. 1658 należał folwark, obejmujący 23½ włók, do zamku lęborskiego. Do folw. były przyłączone 2½ wł. sołeckie i inne 1½ wł. Pustkami stało 1½ wł., 4 gburstwa z 6 włókami, na 12 innych siedziało 8 poddanych, którzy czynszu płacili 21 zł. 18 gr., 27 korcy owsa i 27 kur, młynarz zaś dawał 9 zł. i 24 korcy żyta. Gburami byli: Albrecht Borschoffke, Jakub Borsoffke, Marcin Krus, Maciej Kleber, Schwantes Kleber, Michał Krus, Hans Naatz i Jakub Kasub; mieli 14 synów w latach: 5, 10, 18, 24 i 25, 8 koni, 10 wołów, 3 krowy, 60 kor. żyta wysiewu i 103 tal. długu. Dawniej był tu sołtys, 14 gburów i młynarz (Zapiski ks. Gapińskiego). Z wizytacyi Madalińskiego z r. 1686 dowiadujemy się, że kościół tutejszy leżał wtedy w gruzach; stała tylko drewniana dzwonnica z 3 dzwonami; w niej miewał wikary czasem kazanie. Z ogrodów plebańskich pobierał proboszcz 40 fl. czynszu; dusz było tylko 15, ich pieczą zajmował się prob. lęborski (str. 37). W skład parafii wchodziły: Rozłazino, Jeżowo, Dąbrówka, Albek, Goytowo, Wielestowo, Bożepole Małe i Wielkie, Parasino, Osiek, Łowcze, Nawcze, Kętrzyno i Lubowidze, z których prob. pobierał mesne (str. 376). W wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 czytamy, że ówczesny kościół, w pruski mur budowany, wystawił tu przed blisko 23 laty własnym kosztem biskup Madaliński (str. 94). R. 1780 liczył Rozłazin 40 kat. i 60 innowierców (ob. Wizyt. Rybińskiego, str. 98). Proboszcz pobierał od 4½ włóki roli 80 fl. czynszu, oprócz tego mesznego 88 korcy żyta i tyleż owsa i niektóre wiktuały. *Kś. Fr.*

Rozłąciszki 1.) folw. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 64 w. od Dzisny, 1 dm., 9 mk. kat. 2.) **R.,** zaśc. pryw., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 64 w. od Dzisny, 1 dm., 6 mk. kat.

Rozłęka al. *Rozłuka*, przedm. Komarna, pow. rudecki.

Rozłopy al. *Rozłupy*, wś, pow. zamojski, gm. Sułów, par. rz.-katol. i prawosł. Szczebrzeszyn, odl. 27 w. na zachód od Zamościa a 3 w. od Szczebrzeszyna. Leżą w pięknej równinie, na stoku płaskowzgórza szczebrzeskiego. R. mają 484 mk. (260 katol., 224 prawosł.); 1827 r. było 42 dm., 255 mk.; obszaru obejmują 1118 mr. w 45 osad. i 36 mr. (2 os.) poproboszczowskich. Gleba lekka, urodzajna, pastwiska i łąk nie ma. Wchodziły w skład dóbr Bodaczew, należących do ordynacyi Zamoyskich. *T. Żuk.*

Rozłucz, szczyt górski, w pasmie górskim t. n., w pow. turczańskim, gm. Rozłucza, wznies. 933 mt. U stóp jego znajdują się źródła Dniestru (ob. t. II, 51).

Rozłucz, nazwa dawana w dolnym biegu pot. Jasienica, dopływowi Dniestru.

Rozłucz, wś, pow. turczański, 13 klm. na płn.-zach. od Turki, 9 klm. od urzędu poczt. w Łopuszance Chominej. Na płn. leżą Rypiany i Jasienica Zamkowa, na wsch. Wołosianka Mała, na płd.-wsch. Jawora, na płd. Szumiacz i Przysłóp, na płd.-zach. Wołcza, za zach. Smereczka. Wieś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem jego dopływu Rozłucza al. Jasienicy. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie górnego biegu potoku. Na granicy płd. wznosi się góra Rozłucz do 933 mt. (znak triang.), na zach. „Terkaliwski“ do 892 mt., na płn. Kochanowiec do 717 mt. Wschodnią część wsi przebiega gościniec staromiejsko-turczański. Własn. większa ma roli ornej 22, łąk i ogr. 14, past. 11, lasu 1587; własn. mniej. roli ornej 2055, łąk i ogr. 142, past. 382, lasu 103 mr. W r. 1880 było 188 dm., 1049 mk. w gm., a mianowicie 122 rzym.-kat., 880 gr.-kat., 47 izrael.; 23 Polaków, 894 Rusinów, 132 Niemców. Parafia rzym.-kat. w Turce, gr.-kat. w miejscu, dek.

żukotyński, dyec. przemyska. We wsi jest cerkiew drewniana, niedawno zbudowana, poświęcona dnia 7 listopada 1876 r. Metryki ma cerkiew od r. 1775. Jest także szkoła etat. jednoklasowa. Tutejszy tartak wodny o jednym gatrze i jednej pile przerabia rocznie 320 metr. kub. drzewa a produkuje 200 metr. kub. desek. Za czasów Rzplitej należała wieś do dóbr koronnych, krainy rozłuckiej, w ekonomii samborskiej a ziemi przemyskiej. Oprócz tej wsi należały do krainy rozłuckiej: Przysłóp, Wołcza, Żukotyn, Smereczka, Rypianka, Dniestrzyk Dubowy, Jabłonka Wyźna czyli Dubowa, Jabłonka Niźna, Tureczka Słopuścianka lub Niźna, Tureczka Matenczyna lub Wyźna. Zygmunt III nadał R. za zasługi rycerskie Prokopowi Nowickiemu, rotmistrzowi; po wygasłem jego potomstwie wróciła do skarbu. W lustracyi z 1686 (Rkp. Ossol. Nr. 1255, str. 144 nn.) czytamy: „Wieś Rozłucz al. Borysowa Wola, ma łanów 17 1/4, między tymi hajducki łan jeden, wójtow. 2, popowski 1. Czynsze na św. Michał: kuchenne, stroźne, żyrowszczyznę, kopy hajduckie, za sądy zborowe tak płacą jako wieś Wołcze. Czynsze na św. Marcin: Czynszu głównego z łanu każdego płacą zł. 5 i po szelągu; za wołu płacą z każdego łanu zł. 1. Za kopy hajduckie także płacą z łanu zł. 2. Z potoka Piczerowskiego gromada płaci zł. 100. Z lasów nowo przysadzonych gromada płaci zł. 6. Od chyżników dwóch dają od każdego po gr. 12. Z pustych, koszonych łanów dają z każdego po zł. 6. Owies, kury, gęsi tak dają z każdego łanu jako wieś Wołcze. Z wójtowstwa za pokłon i stacyą, także z karczmy dają czynszu zł. 2 gr. 6. Czynsze na św. Wojciech: kuchenne, stroźne, kopy hajduckie, za jagnię i jarząbki, owies, kury, gęsi, za barana kuchennego i baranka jednego, jajca, dań owczą tak płacą jako Wołcze, drzewo i robotników także wysyłają z łanu każdego jako wieś Wołcze“. O krainie rozłuckiej podaje wiadomość ten sam rękopis (str. 141 do 150). W inwentarzu z r. 1760 (Rkp. Ossol. Nr. 1632, str. 198) czytamy: „Ta wieś osiadła na łanach 16 1/4. Videlicet: sianych łanów 10, koszonych 3, pustych 3 1/4. Zosobna wójtowskich 2, wolniczego 1/2, popowski jeden, hajducki seu sołtyski jeden. Chlebnika ad praesens znajduje się Nr. 55. Czynsze tej wsi (wymienione szczegółowo) czynią 432 zł. 5 gr. Ad haec wójtowstwa półtora łanu posessor Imć Pan Antoni Wołczański, na które prawo produxit, vigore którego do kasy płacić ma dwiema ratami, pierwszą na św. Marcin, drugą na św. Wojciech zł. 358 gr. 15, tudzież hybernę na gardekurów JKr. Mości atque alia onera fundi ferre tenetur. Pół łanu wójtowskiego posessores Jmć PP. Rozłuccy prawa non produxerunt, jednak płacić mają czynszu zł. 2 gr. 6, oraz hybernę na gardekurów JKr. Mości i inne onera fundi. Z wolniczego pół łanu Jmć Pan Wołczański płacić powinien do skarbu czynszu zł. 16 gr. 15. Lasy tej wsi: Las od Wołosianki Małej, nazwany Puziat, w nim drzewo jedlina i topolina. Las od Jaworowa i Szumiaczego, nazwany Platerych i Rozłączka, bukowy i smerekowy. W spisie dokumentów znajdujących się w archiwum gubernialnem lwowskiem, sporządzonym w r. 1787 (Rkp. Oss. Nr. 2837) czytamy na str. 70: „A. 1511 ipso die decollationis Sancti Joannis. Samboriae, Facultas Magnifici Odrowąż Provido Borysz Sculteto locandi villam in vastitate, in silwa Rossen, sub monte dicto Rozłuczem circa rivulum dictum Roschony, *Rowien* appellandam. In qua ad Scultetiam area integra una, cum pratis, campis ac attinentiis, molendino extruendo, emolumentisque percipiendis, ac duorum dierum laborum subditatium, scilicet arationis et falcastrationis, datur. Ratione quorum Scultetus, pro qualibet bellica expeditione (cum solus ipse servire renuerit) unam sexagenam pecuniarum solvere tenetur, praecisis dationibus, per subditos aliarum villarum, Scultetis suis praestari solitis. Cujus per Sigismundum I facta confirmatio Cracoviae, die dominico, ante festum Sancti Jacobi A. 1519“. Na str. 71 czytamy: „A. 1567. fer. secunda post dominicam Rogationum. Petricoviae. Privilegium Sigismundi Augusti Michaeli Sculteto datum. Quo molendinum cum torquatili inferius villae Rozłucz alias *Rowien*, in fundo ejusdem villae, in flumine Jasiennica, et in rivulo Stary Potoczek dicto, ubi videlicet isti duo rivuli superius specificati confluunt, cum taberna, uno laneo agri ex opposito aliorum, agrorum Scultetialium confertur“. Na str. 71 czytamy następnie: „A. 1534, fer. quinta post festum undecim milia Virginum. Samboriae. Poponatum in villa Boryszowa Wola Magnificus Odrowąż Religioso Lazar, cum una integra area alias dworzyszcze Ecclesiae rit. gr. Tituli Nativitatis Beatissimae Virginis Mariae, salvo censu floreni unius, quotannis per Popones praestando confert“. W rewizyi praw etc. z r. 1756 (Dod. mies. do Gazety lwowskiej 1872, t. I, str. 157) czytamy: „Ta wieś ma łanów 17 1/2, to jest sianych 12, koszonych 2, pustych 3 1/2; z osobna wójtowskich 2, wolniczy 1, hajduczy 1, cerkiewny 1. Duchowny ad praesens 1, chlebnika gromadzkiego 57, popowiczów 5, syłtysów 3. Posessorami wójtowstwa Jmć Państwo Wołczańscy. Produkowali przywilej Augusta III w Warszawie d. 30 października 1760 r. urodzonym Franciszkowi i Agnieszce Barbarze Wołczańskim,

bratu i siostrze rodzonym, na toż wójtowstwo cum omnibus usufructibus et pertinentiis ad vitae eorum tempora cum censu annuo incorporato zł. 358 nadany, mocą którego posiadając, mają z karczmy, młynów i innych powinności i użytków rocznego prowentu demptis oneribus fundi ac censu suprascripto incorporato zł. 800. Łan wolniczy post extincta fata uprzywilejowanych posesorów przywłaszczyli go do posesyi swojej wspomnieni wójtowstwa posesorowie mieniąc go być gruntem Gorolowina zwanym, z którego jako za osobliwem prawem dawniej chodzącego distinctim importują skarbowi zł. 16 gr. 15. Sołtysi łanowi regimentu Rzplitej uczciwi Iwan Łepisz, Jurko Mazurk, Fedio Hurnicz, posiadają gruntu ćwierci dwie i pół, a ćwierć jednę i pół gromada opłaca. Prawa żadnego nie produkowali na łan takowego sołtystwa". Przywilej Augusta III na wójtowstwo w R. podany jest w całej osnowie w dod. mies. do Gaz. lwow., 1872, t. I, str. 191). *Lu. Dz.*

Rozłuki, wś wchodziła w skład dóbr sstwa mrzygłódzkiego w Sanockiem, ob. Mrzygłód (t. VI, 772).

Rozmarynówka, os. fabr., cukrownia, na obszarze Mironówki, w pow. kaniowskim.

Rozmarynowo, niem. *Rosmarinowo*, folw., pow. wrzesiński, z pocztą w Żerkowie, ma 306·52 ha (171·92 roli, 19·08 łąk, 12·22 past., 92·53 lasu, 10·23 nieuż. i 0·54 wody); właścicielem jest Walery Robowski. Najnowszy spis gmin i okręgów z r. 1888 nie wykazuje tej osady.

Rozmiarki (*Razmierki*), wieś, pow. słonimki, w 1 okr. pol., gm. Kossów, o 52 w. od Słonima.

Rozmienna Góra, wieś, pow. kolski, gm. Sompolno, par. Lubstówek, odl. od Koła 16 w., ma 5 dm., 27 mk. W 1827 r. 3 dm., 12 mk.

Rozmirów, przysioł. wsi Bilsko, w pow. nowosądeckim.

Rozmówka, białoruskie *Razmouka*, karczma, w pow. rzeczyckim, w gm. karpowickiej, w okolicy mka Eutuszkiewicz, przy drożynie z Eutuszkiewicz do wsi Miechowszczyzny i wsi Zaljo. *Al. Jel.*

Rozmówka, os., pow. pleszewski (Jarocin), o 2 klm. na wschód od Dobrzycy; okr. wiejski Fabianowo, poczta w Dobrzycy, st. dr. żel. w Kotlinie o 5 klm.; 4 dm., 11 mk.

Rozmy Pourykie, wieś, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 35 w. od Telsz.

Rozmyśl, kol. na obszarze dóbr Krobanówek, pow. sieradzki, gm. Zduńska Wola, ma 29 osad, 101 mr.

Rozniatycze 1.) wieś nad rzką Lebiodką, pow. lidzki w 4 okr. pol., gm. i okr. wiejski Wasiliszki, o 4 w. od gminy, ma 2 dm., 33 mk. katol. (1864 r. 11 dusz rewiz.); należy do dóbr Lebiodka Potockich. 2.) **R.,** okolica szlach. nad rzką Lebiodką, tamże, o 34 w. od Lidy a 1½ od Wasiliszek, ma 3 dm., 29 mk. katol. *J. Krz*

Rozniszew, ob. *Rożniszów*.

Roznos, pow. olkuski, gm. i par. Bolesław.

Roznoszyńce, wś nad rz. Mołdawką, pow. bałcki, okr. pol., par. i st. poczt. Hołowaniewskie, gm. Daniłowa Bałka, odl. 80 w. od Bałty, ma 107 osad, 1065 mk., w tej liczbie 96 jednodworców, 1774 dzies. ziemi włośc., 2890 dworskiej, 112 cerkiewnej; cerkiew p. w. św. Michała, wzniesiona w 1774 r., ma 1392 parafian. Dziedzictwo Potockich, następnie z Potockich Strogonowej, która sprzedała udiełom.

Roznoszyńce, wieś, pow. zbaraski, o 78 klm. na północ od sądu pow., poczty i telegr. w Zbarażu. Obszar dwor. 422 mr., włośc. 721 mr. W 1857 r. 683, w 1880 w gm. 774, na obsz. dwor. 112 mk.; rzym.-kat. 39, gr.-kat. 826, par. Krasnosielce. Kasa pożyczkowa z kapit. 781 złr. Właśc. pos. dwor. ks. Jadwiga de Ligne. Wieś leży na granicy Galicyi i Wołynia, w okręgu cłowo-granicznym.

Roznotołka, wieś włośc., pow. wileński w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejsk. i dobra hr. Tyszkiewiczów, Dubinki, o 11 wi od gminy, 9 dusz rewiz.

Rozny, *Rożny*, mylnie *Rożna*, wś rząd. nad strugą Kudrynką (Kudynką), dopł. Sobu, pow. łatyczowski, na pograniczu lityńskiego, gm. Susłowce, par. kat. Nowy Konstantynów, ma 82 osad, 476 mk., 969 dzies. ziemi włośc., 50 cerkiewnej, 133 w fermie należącej do Terleckiego. Cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1862 r., z 564 parafianami. Jest to stara osada, należąca początkowo do sstwa barskiego a następnie tworząca oddzielne sstwo rozniańskie. W lustracyi z 1616 r., odbytej przez kaszt. kamien. Humieckiego, czytamy: „Ta wieś należała przedtem do Baru, lecz za ustąpieniem prawa sławnej pamięci nieboszczyka p. Golskiego, wwdy ruskiego, ad extenuationem nieboszczykowi p. Janowi Potockiemu i sukcesorom jego annorum 50 dana. Z czynszów owsianych, bo pieniężnego niedają, daninami etc., z stawem, młynem, folwarkiem, którego krescencya na wychowanie excluditur, i posesor go swym kosztem odrabia. Suma prowentu facit fl. 46 gr. 15. Przychodzi kwarty od tego fl. 9 gr. 9". (Jabłonowski, Lustracye, 7). Podczas następnej lustracyi z 1636 r. posesorem był Stefan Potocki, wwda bracławski. Wieś czyniła 66 fl. 21 gr. 9 den. W 1797 r. oddana na 50 lat Woronieckim, którzy odstąpili prawo swe Borzęckiemu. Kwarta wynosiła 752 rs. *Dr. M.*

Rozoga al. *Rożoga*, rzeka, ma początek w pow. szczycieńskim (Prusy wschodnie),

w bagnach koło wsi: Kiełbasy i Radostowo, w pobliżu granicy król. pols., następnie wchodzi na obszar pow. ostrołęckiego, płynie w kierunku wschod.-połud. pod Myszyńcem i Dręż-kiem. Pod Todzią dzieli się na dwa koryta: główne płynie dalej w poprzednio przybranym kierunku i powyżej Ostrołęki wpada dwoma ramionami z praw. brzegu do Narwi; drugie przechodzi ku połud.-zachod. przez jezioro śród bagien Karaska, poczem równolegle od głównego płynie pod nazwą Piaseczniey (m. hydr.) ku południowi pod Piaseczną, Szafarnią i pod wsią Kruki wpada z lewego brzegu do Omulewa, nieco powyżej ujścia tegoż do Narwi. Długa około 50 w. *J. Bliz.*

Rozoga, rzeka, na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński. Wypływa z jeziora Łączykowskiego, w pupskich lasach położonego i przepłynąwszy powiat w kierunku połud.-wschod. przekracza granicę król. polskiego i odtąd jako Skwa podąża ku Narwi. Ob. *Skwa. Ad. N.*

Rozogi 1.) wieś na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, blisko granicy pow. szczycieńskiego i jez. Strumyk, o 12 klm. na zach.-płd. od Biskupca, 3 klm. od st. poczt. Rybna. Par. w Biskupcu, 36 dm., 281 mk., 396 ha obszaru. 2.) **R.,** wybud. przy wsi t. n., 2 dm., 23 mk. 3.) **R.,** dobra, tamże, 9 dm., 158 mk., 442 ha. 4.) **R.** al. *Frydrychowo*, niem. *Friedrichsdorf*, targowisko nad rzką Rozogą, na pol.-prus. Mazurach, pow. szczycieński, 27 klm. na poł.-wsch. od Szczytna, 3 klm. od granicy król. polskiego; 204 dm., 2171 mk. Polaków-ewang., 2221 ha obszaru. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem i przemytnictwem sukna, tytuniu i wódki. W pobliżu znajdują się trzy gorzelnie i dwie cegielnie. Drzewo z rozległych lasów odstawiają do Gdańska i Królewca. Poczta i tel. w miejscu, Zakład dla preparandów naucz. i seminaryum naucz., urząd celny. Wś założona r. 1448 przez komtura baldzkiego Eberharda. v. Wesentau. Przy wsi znajduje się cmentarzysko z czasów pogańskich, co oczywistym jest dowodem, że już w czasach dawnych, przed przybyciem krzyżowców, okolice te były zaludnione. W lasach okolicznych odkryto r. 1811 pokłady bursztynu. Chłopi poczęli go z ziemi wydobywać i sprzedawać zagranicę za tanie pieniądze. Dopiero po 2 latach wdał się rząd w tę sprawę i wydzierżawił pokłady dzierżawcom wybrzeża baltyckiego za 200 tal. W drugiej połowie XVI w. znajdowały się w lasach tutejszych, nad granicą mazowiecką, tury i łosie. Por. *Kozłowskie Dobra.*

Rozoliówka, *Rozoliewka*, ob. *Rozaliówka.*

Rozostowa Wola, folw., pow. kolski, gm. i par. Brudzew, odl. 17 w. od Koła; ma 7 dm., 34 mk. Dobra R. Wola składały się w 1867 r. z fol. R. Wola, Bogdałowo, Krwony i Bratoszyno, rozl. mr. 3280: gr. or. i ogr. mr. 1165, łąk mr. 158, past. mr. 663, lasu mr. 1010, zarośli mr. 208, nieuż. mr. 76. W skład dóbr poprzednio wchodziły wsi włośc.: wś Wola Rozostowa os. 29, z gr. mr. 89; wś Bratoszyno os. 9, z gr. mr. 36; wś Krwony os. 57, z gr. mr. 313; wś Galewo os. 11, z gr. mr. 67; wś Wincentowo os. 9, z gr. mr. 9; wś Józefowo os. 21, z gr. mr. 322; wś Kalinowo os. 46, z gr. mr. 638; wś Huta Józefowska os. 20, z gr. mr. 48; wś Bogdałów os. 2, z gr. mr. 3. *A. Pal.*

Rozpasz, folw., pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Wołosewicze; grunta faliste, od wschodu miejscowość nizinna, dość odludna. *Al. Jel.*

Rozpęd, os. młyn. nad rzką Mękwą, pow. nowo-radomski, gm. Kobiele, par. Kobiele Wielkie, ma 2 dm., 7 mk., 99 mr.; należy do dóbr Cadów. W 1827 r. 1 dm., 13 mk.

Rozpędziny, niem. *Rospitz*, wś w Pomezanii, pow. kwidzyński, st. p. i par. kat. Kwidzyn; 706 ha (112 łąk i 439 roli). Położenie malownicze. W 1868 r. 107 bud., 74 dm., 678 mk., 72 kat., 606 ew.; w 1885 r. 90 dm., 132 dym., 606 mk., 103 kat., 503 ew. Szkoła ewang. 3-klasowa liczyła w 1887 r. 179 dzieci. *Ks. Fr.*

Rozpętek al. *Rospętek*, niem. *Rospentek*, majętność, pow. szubiński, o 7½ klm. na zachód od Kcyni (poczta i st. dr. żel.), na trakcie do Margonina i Gołańczy; par. Panigródz 10 dm., 146 mk. (131 kat., 15 prot.), i 420 ha (348 roli, 18 łąk). Około r. 1523 składano plebanowi w Panigrodzie z łanów kmiecych R. po korcu żyta i owsa mesznego, a plebanowi w Kcyni dziesięcinę snopową. W r. 1577 było 17 śladów osiadł. i 5 zagrod.; w 1579 r. 20 śl. os., 1 pusty, 7 zagr. i 2 rzemieśl.; regestra poborowe z r. 1618 wykazują tylko 3 łany. W r. 1793 należał R. do Jana Kalksteina, około r. 1843 do Teodora Dembińskiego. *E. Cal.*

Rozpłucie (*Rozpucie?*), wś, pow. lubartowski, gm. Ludwin, par. Kijany, posiada szkołę początkową ogólną.

Rozprza, w dok. *Rospir*, *Rospra*, *Rospiria*, osada, dawniej miasteczko nad rzką Luciążą, pow. piotrkowski, gm. i par. Rozprza. Leży przy linii dr. żel. warsz.-wied., mającej tu przyst. i st. towarową, odl. 148 w. od Warszawy, 12 w. od Piotrkowa. Posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, sąd gm. okr. V, urząd gminny, 58 dm. (10 mur.), 955 mk. (593 żyd.). Do osady należy 147 mr. W 1827 r. było 44 dm. (3 mur.) i 448 mk. (213 żyd.). W 1860 r. 43 dm., 637 mk. Osada leży w bagnistej kotlinie wytworzonej przez dwie zbiegające się tu rzeczki: Luciążę i Prudkę (Bogdanówkę). Tędy projektował

architekt Nax przeprowadzić (1775 r.) kanał mający łączyć Wartę z Pilicą. Zawiązkiem osady było przedhistoryczne grodzisko, leżące śród bagien we wschodniej stronie od miasta (Łaski, L. B., 191), przy łące plebana. Dotąd przechowane przysłowie: „Starsza Rozprza od Piotrkowa" stwierdza drogą tradycyi znaczenie tego grodu, na pograniczu Wielkopolski położonego. Pierwszą wzmiankę o R. znajdujemy w nadaniu Bolesława Śmiałego dla klasztoru benedyktynów w Mogilnie z r. 1065, który to dyplomat uważa Helcel za potwierdzenie pierwotnego nadania przez Bol. Kędzierzawego i odnosi go do 1165 r. Nadanie to przeznacza dla klasztoru z Rozprzy 7 grzywien. Jako gród (castellum) pierwszy raz wspomina R. bulla Inocentego II-go z r. 1136, potwierdzająca posiadłości i przywileje archikatedry gnieźnieńskiej. Pod r. 1247 czytamy w kronice Wielkopolskiej i kronice Boguchwała, że po śmierci Konrada Mazowieckiego, syn jego Kazimierz (ks. kujawski), zagarnął młodszemu bratu Ziemowitowi zamki: Spicymirz, Przedbórz i Rozprzę. Musiała kasztelania rozpierska niepoślednie mieć znaczenie, skoro spotykamy na tej godności najznakomitsze rody i tak wybitne osobistości jak Dersława z Rytwian, który potem na krakowskiego kasztelana postępuje, Hinczę z Rogowa, kasztelana sieradzkiego i podskarbiego koronnego, Piotra Myszkowskiego, później łęczyckiego wojewodę i t. d. Lista kasztelanów rozpierskich o ile starczą świadectwa tak się przedstawia: 1227—1243 r. Mikołaj, 1246—1264 Floryan, 1273—4 Dziwisz, 1286 Paweł, 1287 Mścigniew, 1291 Tomasz, 1310 Jędrzej, w tymże roku Spitygniew, 1339 Jędrzej, 1342—1346 Jarand, 1352—53 Sieciech, 1386 Przybysław, 1398—1401 Jakub, 1402 Maciej, 1415—1433 Zbigniew Bąk z Góry (de Alto-Monte), 1434—1448 Przedbór z Koniecpola, 1448—1452 Hincza z Rogowa, 1453—54 Dersław z Rytwian, 1458 Grabiński, 1468 Zbigniew Bąk z Hohenbergu (Bąkowej Góry, de Alto-Monte), 1475—77 Dobiesław z Kurozwęk, 1485 Mikołaj z Kurozwęk, 1488—93 Ambroży Pampowski, 1496 Piotr Myszkowski, 1505 Hieronim z Kobylina Konarski, (?) Wincenty Przerębski, 1548 Stanisław Gomoliński, (?) Zaleski, 1569 Mikołaj Przedbór Koniecpolski, (?) Jan Rudnicki, 1574 Świętosław Lipicki, 1589 Marcin Falęcki, 1611—16 Hieronim Miłoński, 1620 Jan Remiszewski, 1632 Samuel Słodkowski, (?) Adam Dzierżek, 1653—55 Samuel Stanisław Nadolski, 1655—1688 Stanisław Suchecki, 1690 Wojciech Urbański, (?) Władysław Biernacki, 1701—1733 Zygmunt Walewski, 1734—1749 Kazimierz Rychłowski, 1753—4 Felicyan Walewski, 1755 Edward Garczyński. Przywileje miejskie R. nieprzechowały się. Jak wskazują fundamenta, na które przy uprawie pól często robotnicy w kierunku północnym od miasta natrafiają, musiała dawniej osada znacznie większą przestrzeń zajmować. Leżąc tuż przy trakcie wielkopolskim ucierpiała zapewne R. niemało w czasie wojen szwedzkich. O przejściu tędy Szwedów świadczy wykopany wśród łąk szaniec, na którym znajdywane przedmioty, do tych właśnie czasów odnieść go każą. Okolica obfituje w cmentarzyska pogańskie. Dobra R. była zawsze własnością prywatną. W połowie XV w. należy R. do Bąków z Góry (de Alto-Monte) h. Zadora, z których Zbigniew był kasztelanem rozpierskim a tegoż syn Henryk, autor „Tractatus contra Cruciferos", nazwiska Rozpierski często używał. Podług aktów kościelnych należy R. w r. 1501 do Żeromskich h. Pobóg, w r. 1523 do Gomolińskich h. Jelita, w 1643 do Sładkowskich h. Jastrzębiec, w 1677 do Gomolińskich, około 1680 do Sucheckich, od 1729—1739 do Kowalskich, w r. 1741 przechodzi do Zarembów. Od nich w r. 1798 nabywa Ignacy Suchecki, chorąży sieradzki, starosta kahorlicki. Z dziewięciorga dzieci tegoż dostała się R. najmłodszemu Janowi. Syn tegoż z drugiej żony także Jan odziedziczył R. w r. 1848 i majątek dotąd w ręku rodziny pozostaje. Kościół parafialny, według wszelkiego prawdopodobieństwa, miała już R. w XI w. Akta grodu piotrkowskiego wspominają o kościele drewnianym, fundowanym przed r. 1470; kościół ten spalił się a na jego miejscu wystawił własnym kosztem murowany, obszerny, Szymon Zaremba, kasztelan sieradzki, właściciel R. w r. 1763. Kościół ten nic godnego uwagi nie zawiera prócz starego obrazu Najświętszej Maryi Panny, przeniesionego z dawnego kościoła, a uważanego powszechnie za cudowny. W bocznych nawach wiszą portrety fundatora i Józefa Zaremby, marszałka konfederacyi barskiej, który tutaj życie zakończył. Majątek składa się z folw.: Rozprza, Białocin, Dzięciary i Magdalenka. Ogólna przestrzeń 2521 mr., 18 pręt. Po uregulowaniu serwitutów włościańskich, które zostało dokonane w r. 1887, odpadło 605 mr., pozostało zatem 1916 mr., poszczególniej zaś: gruntów ornych mr. 856, łąk mr. 243, past. 93, lasów mr. 594, nieuż. mr. 73, pod zabudowaniami mr. 11, ogr. mr. 17, zarośli mr. 4, łąk leśnych mr. 23; grunta orne w połowie pszenne II-ej klasy, w połowie żytnie, dobre. W XVI w. (Pawiński, Wielkp.) istniały tu 4 młyny: Opielicze, groczki (miejski), Napolny i Przymiejski (mol. penes oppidum), z tych obecnie jeden tylko pozostał. R. par., dek. piotrkowski, ma 4590 dusz (1887 r.). R. gm. należy do s. gm.

okr. V, ma 8412 mk. (6611 katol., 1040 ew., 761 żyd.). Szkół w gminie trzy. *St. Such.*

Rozpucie, kol., pow. włodawski, leży między jeziorami Bikcze i Piaseczno.

Rozpucie al. *Zabołocie,* wś, pow. ihumeński, w gm. Dudzice, nad błotnistemi uroczyskami: Komarowszczyzna i Koty. Za poddaństwa należała do domin. Dudzicze Jelskich, a po podziale familijnym w 1857 r. do domin. Zamość, miała 10 osad pełnonadziałowych, 108 mk. (56 męż., 52 kob.); włościanie w 1857 r. posiadali: 17 koni, 31 wołów, 22 krów, 16 cieląt i jałowizny, 98 owiec, 44 świń, 58 gęsi, 29 kłód pszczół; odrabiali do dworu z każdej siedziby po 2 dni uprzężą i po 2 dni pieszo w tygodniu; nadto każdy dorosły odrabiał po 12 dni tak zwanych gwałtów w porze letniej. Co zaś do danin to wieś cała wciągu roku wnosiła 50 kur, 150 jaj, 3 kosze grzybów i przędła 50 talek z lnu dziedzica. W 1862 r. wydzielono włościanom około 310 morgów gruntów i łąk, z warunkiem opłacania dziedzicowi rocznego czynszu około 287 rubli, co wrazie przejścia na wykup odpowiadało kapitałowi około 4775 rubli. W 1866 r. zredukowano czynsz do 98 rubli, wykupną sumę oznaczono na 1640, więc o 3,135 rubli mniej, a ponieważ do tego czasu włościanie opłacali czynsz według poprzedniej normy, nastąpiło więc potrącenie z kapitału owej przewyżki czynszów ponad nową normę tak, że dziedzic, dodawszy jeszcze do dawnego nadziału 51 morg., czyli razem wydzielając włościanom na własność 361 morgów, wziął za nie 1073 ruble. R. po podziałach familijnych ma dziś 40 osad; grunta są wyborne i pastwisko zapewnione włościanom we wszystkich lasach dziedzica jako serwitut. Lud tu pracowity i zostaje w najlepszym z dworem stosunku. Oprócz rolnictwa niektórzy włościanie trudnią się bednarstwem, stolarstwem i wyrabianiem naczyń dłubanych z drzewa, które sprzedają na kiermaszach w blizkich Dudziczach. R. razem ze wsią Terebelką stanowią jedno starostwo wiejskie. Kobiety odznaczają się obyczajnością, są gospodarne i roztropne. *Al. Jel.*

Rozpucie, po rus. *Rozputie,* wś, pow. dobromilski, 30 klm. na zach. od Dobromila, 15 klm. od sądu pow. w Birczy, 4 klm. od urz. pocz. w Tyrawie Wołoskiej, 12 klm. na płn.-wsch. od st. kolei galicyjsko-węgierskiej (łupkowskiej) w Żałużu. Na płn.-zach. leży Kreców, na płn.-wsch. Kuźmina, na płd.-wsch. Stankowa (pow. liski), na płd.-zach. Tyrawa Wołoska (pow. sanocki). Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Tyrawy (dopł. Sanu). Dopływ ten wchodzi tu od płn. z Kuźminy, a płynie na płd.-zach. do Tyrawy Wołoskiej i przyjmuje w obrębie wsi większą strugę od lew. brzegu. W dolinie strugi leżą zabudowania wiejskie. Najwyższe wznies. wynosi na płn. krańcu obszaru 519 mt. Własn. więk. ma roli or. 236, łąk i ogr. 35, pastw. 31, lasu 599 mr.; wł. mn. roli or. 697, łąk i ogr. 78, pastw. 211, lasu 214 mr. W r. 1880 było 98 dm., 576 mk. w gminie, 5 dm., 32 mk. na obsz. dwor.; 261 rzym.-kat., 310 gr.-kat., 37 izrael.; 262 Polaków, 309 Rusinów, 36 Niemców. Par. rzym.-kat. w Tyrawie Wołoskiej, gr.-kat. w Zawadce. *Lu. Dz.*

Rozpudy, ob. *Rospuda.*

Rozputie, grupa domów w pow. żydaczowskim, w pobliżu Łyskowa, na obszarze Lachowic Podróżnych.

Rozrazów, karcz., pow. noworadomski, gm. i par. Radomsk. W 1827 r. 1 dm., 3 mk. Wchodzi w skład dóbr Gidle.

Rozrażewo, ob. *Rozdrażew.*

Rozróg, nazwa ludowa krzyżujących się pasm górskich w Karpatach, na wschód od Czarnohory. Ob. t. II, 446.

Rozruszyno, karczma przy trakcie pocztowym z Kamieńca do Nihina, pow. kamieniecki, par. Czercza.

Rozrywka 1.) osada, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., o 23 w. od Oszmiany, 1 dm., 5 mk. katol. 2.) **R.,** folw., pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Krasnołuki, od 1845 r. własność Janowieckich; za poddaństwa należało tu dwie wioski z 44 włośc. pł. męz. Obecnie folw. ma 20 włók; grunta lekkie, szczerkowe, w okolicy dużo lasów. 3.) **R.,** zaśc., pow. borysowski, w 3 okr. pol., par. kat. Dokszycze, gm. Berezyna; grunta szczerkowe, faliste, lecz urodzajne; miejscowość dość leśna. *A. Jel.*

Rozsocha, ob. *Rosocha.*

Rozsocha, wierch, ob. *Hyrlota.*

Rozsołotwina, grupa domów w Krasnej, pow. nadworniański.

Rozstanki, wybud. przy wsi Ublik, na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsborski, st. p. i tel. Orzysz; 1 dm. 5 mk.

Rozstępniewo al. *Rostępniewo, Roztępniewo, Rostempniewo,* wś i fol., pow. krobski (Rawicz), o $3^1/_2$ klm. na płn. od Górki Miejskiej, nad Dąbrożną, dopł. Orli; par. i poczta w Górce Miejskiej (Goerchen), szkoła w miejscu, st. dr. żel. w Rawiczu o 12 klm. W 1310 r. wchodziło R. w skład pow. ponieckiego; r. 1580 było tam 5 łanów osiadł., 1 pusty, 2 zagrodn. i 2 komorn.; około r. 1793 należało R. do klucza miejskogórskiego, własność ks. Sułkowskich. Obecnie ma 37 dm., 265 mk. (258 kat., 7 prot.) i 162 ha (137 roli, 12 łąk). Fol. ma 1 dm., 50 mk. (47 kat., 3 prot.) i 263 ha (230 roli, 14 łąk). *E. Cal.*

Rozterk, os. karcz. nad rzką Śmierdzącą,

pow. wieluński, gm. i par. Praszka, odl. od Wielunia 19 w., ma 2 dm., 21 mk.

Roztockie łąki, powiat złotowski. Mają być osuszone a z niemi razem błota Zboskie (Gruenlinde) i jez. Mazurskie, przez co 2700 mr. zamieni się na uprawną ziemię. *Ks. Fr.*

Roztocze, Nad kotliną lwowską łączy się wyniosłym upłazem z zachod. stokiem Gołogór inne pasmo wzgórz, zwane Roztoczem. Pasmo to, zaczynając się w okolicy Zamarstynowa i Kleparowa pod Lwowem, ciągnie się w wysokości około 379 mt. ku płn.-zach. do Magierowa, a ztamtąd dalej w równej prawie odległości od Bugu i Sanu na Potyliczę, Werchratę i Bełżec. Tworzy ono dział wodny Bugu i Sanu. Główny grzbiet Roztocza ma postać wydłużonéj a wąskiej wyżyny, nad którą wznoszą się odosobnione garby. Ku wsch. odrywają się od głównego pasma tylko dwie dłuższe, niskie ciekliny i posuwają za biegiem Pełtwi i Jaryczówki aż po Zadwórze i Milatyn. Od góry Haraj nad Żółkwią dalej ku płn. odrzyna sią już wschodni stok Roztocza stromiéj, a poprzedzierany jest w wielu miejscach głębokiemi dolinami i parowami o bokach skalistych i o dnie zasypanem wielkiemi złomami piaskowca. Pochyłość zachodnia jest o wiele łagodniejsza, rozgałęzia się szeroko piaszczystymi i lesistymi pagórkami, które sięgają gdzieniegdzie aż do samego brzegu Sanu. Ob. *Galicya* (t. II, 444—448).

Roztrębowo, w dok. z 1373 r. *Rostrobowo*, później *Rostrambowo*, *Rostrąbowo*, *Rostrembowo*, dziś urzęd. *Rostrzembowo*, wś, pow. szubiński, o 5 klm. na płn.-wschód od Kcyni (par. i poczta), tuż pod Szczepicami (st. dr. żel.), w okolicy wznies. 101—114 mt. npm., przy bitym trakcie i drodze żel. gnieźnieńsko-nakielskiej; 14 dm., 147 mk. (23 kat., 124 prot.) i 539 ha obszaru (276 roli, 73 łąk, 70 lasu); czysty doch. z ha roli 13·32, łąk 12·92, lasu 1·17 mrk. W r. 1373 arcyb. Jarosław zamienił czynsz z młynów kwieciszewskich, przeznaczony na utrzymanie altaryi św. Mikołaja w katedrze gnieźnieńskiej, na dziesięcinę z R. i Niedźwiad, swych dóbr stołowych; około 1523 r. składało się R. z samych łanów kmiecych, z których płacono po groszu kolędy plebanowi kcyńskiemu, z jednego zaś łanu, na którym siedział Lelosz, płacono dziesięcinę snopową. W 1577 r. było 6 śladów i 3 zagrodn. a w r. 1579 śladów 5, zagrodn. 4 i komorn. 2; przy schyłku zeszłego stulecia należała wieś do Mikołaja Bojanowskiego, dziedzica Szczepic. *E. Cal.*

Roztropna, folw., pow. sochaczewski, gm. Szymanów, par. Mikołajów, odl. 9 w. od Sochaczewa. Folw. ten, oddzielony od dóbr Skotniki, miał w 1885 r. rozl. mr. 280: gr. or. i ogr. mr. 29, łąk mr. 57, lasu mr. 192, nieuż. mr. 2; bud. mur. 1, z drzewa 4.

Roztworowo al. *Rostworowo*, dawniej *Rozworowo*, *Rosworowo*, majętność w pow. poznańskim, o 12 klm. na płd.-zachód od Obornik, na lew. brzegu Samicy Kiekrskiej, w nizinie; par. Żydowo, poczta i st. dr. żel. w Rokitnicy o 3 klm.; ma 9 dm., 170 mk. (167 katol., 3 prot.) i 594·85 ha (503·77 roli, 41·08 łąk, 20·06 pastw., 15·02 lasu, 14·41 nieuż. i 0·51 wody); czysty doch. grunt. 7949 mrk; chów koni, bydła i owiec; właścicielem jest Jan Szołdrski na Żydowie. W r. 1386 rozgraniczono Nieczajnę od R. Pisali się z R. Roswworowscy (Rostworowscy) Bronisz r. 1387—1392, Wojciech r. 1387—1398. Wichna, wdowa po Iwonie, r. 1388, Piotr r. 1391, Mikołaj r. 1391—3 (Akta gr. pozn. wyd. r. 1888) i Dzierzysław w r. 1432 (Kod. Wielk. Racz., str. 164). W r. 1580 posiadał tu Maciej Rosworowski 6 łanów osiadłych, 1 ćwierć karczm. i 4 zagrodn.; około r. 1793 należał R. do Krzyżanowskich, później do Szołdrskich.

Roztyczki, dawny las jodłowy w pow. turczańskim, ob. *Łomna* 2).

Rozumic, niem. *Roesnitz*, wś nad rzką Pśćina, pow. głupczycki, posiada kościół par. ewang. Leży na granicy powiatu, w dolinie, śród pagórkowatej okolicy. Gleba żyzna, ludność zamożna. W 1861 r. 177 dm., 1036 mk. (54 katol., 3 żyd.), 4119 mr (3811 mr. roli). W 1504 r. wykupiła sobie wieś list swobody od ówczesnego dziedzica. Protestantyzm rozszerzył się tu bardzo wcześnie. W 1659 odebrano kościół ewangielikom. Rząd pruski dozwolił w 1743 zbudować dom modlitwy. Drogą procesu odebrali ewangielicy w 1791 r. kościół, szkołę i plebanią. Obecny kościół wzniesiono 1804 r.

Rozumnica, wś, pow. taraszczański, w 2 okr. pol., gm. Stawiszcze, przy dr. handlowej ze Stawiszcz do Humania, odl. 40 w. od Taraszczy, ma 1009 mk. W 1863 r. było tu 665 mk., w połowie szlachty, z której do 50 wyznawało religią rz.-katol. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, wzniesiona z drzewa w 1767 r. przez miejscowego parocha Szarajewskiego. Należy do klucza stawiszczańskiego dóbr hr. Branickich.

Rozwadów 1.) wś nad rz. Bystrzycą (dopł. Tyśmienicy), pow. łukowski, gm. i par. Ulan, niepomieszczona w ostatnich spisach urzędowych. W 1827 r. było 19 dm., 117 mk. Według reg. pob. pow. łukowskiego z r. 1531 we wsi Roswadów Magna, w par. Ulan, Stan. Paskawiata miał $^1/_2$ łan., Jakub Ługowski i Powalkowie $^1/_2$ łan., Borkatowie $^1/_2$ łan. Część Missowia $^1/_2$ łan. W 1552 r. posiadali tu Missiowie dwie ćwierci, Paskowięta $^3/_4$ łan., Powalkowie $^3/_4$ łan., Biskup i Borkath $^3/_4$ łan.

(Pawiński, Małop. 386 i 400). Z czasem obszar pierwotny rozpada się na drobniejsze części. W 1580 r. jest już R. Stary, z którego Andrzej Modrus i od sąsiadów swych, od 6 włók, które sami orzą, fl. 3. Summa fl. 3. Na części zwanej R. Sędki siedzą w 1552 r. Andrzej Rozwadowski (1/3 łan.), Dziewulski (2/4 łan.), Franczek i Bembenek (2/4 łan.). Na części R. Setki siedzą: Jakub Rozwadowski z połowicy wsi od 3 włók, które z sąsiady orze, fl. 1 gr. 15, Jan Kozik od 3 ćwierci, jednej osiadłej a dwu pustych, gr. 12½. Summa fl. 1 gr. 27½. Wreszcie w części R. Majnoty w 1580r. siedzą: Jan Kozik od półwłóczka osiadłego gr. 15, Maciej Laski od siebie i uczestników swych od 2 włók, które sami orzą, fl. 1, od zagrody bez roli gr. 4. Summa fl. 1 gr. 19 (Pawiński, Małop. 386, 400, 401, 427). 2.) **R.**, folw., pow. konstantynowski, gm. Chlebczyn, par. Sarnaki; wsch. obrz. Chłopków, ma 3 dm., 86 mk., 586 mr., należy do dóbr Klimczyce. W 1827 r. było 19 dm., 124 mk. *Br. Ch.*

Rozwadów 1.) miasteczko, pow. tarnobrzeski, wznies. 165 mt. npm., na lewym brzegu Sanu. Okolica jest piaszczystą równiną, pokrytą borami sosnowymi. Do mka prowadzi gościniec z Niska, który na płn. rozdziela się na dwa ramiona: do Radomyśla nad Sanem i Nadbrzezia, świeżo zbudowanej odnogi kolei arcks. Karola Ludwika: Dębica-Nadbrzezie. Obszar miejski ma 186·5 ha. Osada liczy 234 dm., przeważnie parterowych drewnianych, w których mieszka 2153 mk. (1015 męż., 1138 kob.), a mianowicie 512 rz.-katol., 12 akat., 1 gr.-kat. i 1628 izrael. Ubogie mko ma dochody z opłat targowych i dodatków gminnych do podatków, z czego utrzymuje magistrat, złożony z burmistra, zastępcy, sekretarza i lekarza. Posiada szkołę ludową 2-klasową, urz. poczt., tel., aptekę i klasztor ks. kapucynów. Mieszczanie chrześciańscy trudnią się rolnictwem, które jednak nieopłaca się, gdyż rola jest nieurodzajna. Mają oni 193 mr. roli, 20 mr. łąk i 69 mr. past. Ludność izraelska trudni się drobnym handlem i rzemiosłami. Od r. 1869 podniosła się ludność zaledwie o 40 osób. Według Balińskiego (Staroż. Polska, II, 470) Jerzy Lubomirski, ssta ryczwolski, wyjednał w r. 1744 przywilej Augusta III, ustanawiający targi w niedzielę i czwartki a następnie w 1749 r. założył klasztor ks. kapucynów. R. należał do par. w sąsiednich Charzewicach i dopiero rząd austryacki przeniósł parafią w r. 1797 do klasztoru, pozostawiając w Charzewicach kościół jako prywatną kaplicę. Klasztor, przy którym kościół zbudowano w r. 1744, zajmuje południową część mka. W północnej części, przy drodze do Charzewic, stoi zamek mieszkalny ks. Lubomirskich, punkt centralny ordynacyi rozwadowskiej. Ordynacya ta utworzona w r. 1887 w domu ks. Lubomirskich, składa się z dóbr: Rozwadów, Charzewice, Pilchów, Dąbrowa i Kępa-Rzeczyca Długa i Kochany, Brandwica, Musików, Wola Rzeczycka, Turbia z Obojną i Wólką Turebską, Jastrowice z Wolą Jastkowską i Rzeczyca Okrągła. Wartość szacunkowa tych dóbr podana przy oszacowaniu na 462,830 złr. Obszar wynosi 17,307 mr., z czego wypada na pola orne 2155 mr., a na lasy 13,848 mr. Par. obejmuje Branowice z Bąkowem i Bartnią Łąką, Charzewice i Sochy, Dąbrowę, Golano, Kępę, Pilchów, Agatówkę, Pławo, Rzeczycę Długą z Musikowem i Kochanem, Rzeczycę Okrągłą i Wolę Rzeczycką, z ogólną liczbą 4,900 dusz. R. graniczy na płd. z Pławem, na północ z Charzewicami, na zachód ma bory. Na Sanie ku Brandwicy znajduje się przewóz. 2.) **R.**, wś nad Dniestrem, pow. żydaczowski, o 4 klm. na połud. od sądu pow., par. rzym.-kat., urz. poczt. i telegr. Mikołajów. Obszar dwor. 317 mr., włośc. 2093 mr. W 1857 r. 1313 mk.; w 1880 r. w gm. 1565, rzym.-kat. 42, gr. kat. par. w miejscu, dek. Rozdół, dyec. Lwów (1523 dusz), szkoła etat. o 1 naucz., kasa pożyczk. z kapit. 4559 złr. Jest tu most na Dniestrze. Wś należy do dóbr Drohowyż, fundacyi hr. Skarbka. W aktach grodz. i ziem. arch. kraj. we Lwowie czytamy (t. X, str. 67, ustęp. 1006): W Knyszynie 6 stycznia 1554 r. Zygmunt August, król, uwiadamia Jana Tarłę, wojskiego lwow., Mikołaja Tarłę ze Szczekarzowic, Jerzego Jazłowieckiego i Stanisława Fredrusza, że zezwolił Gabryelowi Tarle ze Szczekarzowic, ochmistrzowi dworu królowej i sscie chełmskiemu, wykupić od nich wsi: Drohowyż, Rozwadów, Verin, Uście, Nadzieyczice, Stolsko i Demnię (str. 71, ustęp. 1072). W Wołkinnikach 18 września 1555 r. Zygmunt August, król, daje Gabryelowi Tarle, kasztel. radomskiemu i ochmistrzowi królowej, stacyjne z wsi Usczie, Rozwadów, Nadzyeyczicze i Skolsko (str. 318, ustęp. 5320). W Warszawie 28 listopada 1671 r. Michał, król, nadaje Maksymowi, Seniowi, Iwanowi i Matfijowi Sentysiom, zięciom sołtysa z R., łan w Rozwadowie (str. 378, ustęp 6347). W Warszawie 6 sierpnia 1699 r. August II poleca ście drohowyskiemu Franciszkowi Rojowskiemu, by nie naruszał przywileju sołtysów z R. *Mac.—B. R.*

Rozwadówek, fol., pow. lubartowski, gm. i par. Syrniki. Wchodził w skład dóbr Wola Skromowska, stanowiących część dóbr kockich. W 1827 r. 10 dm., 61 mk., par. Kock.

Rozwadówka, wś i fol., pow. włodawski, gm. Romanów, par. Wisznice, odl. 25 w. od

Włodawy, posiada szkołę początkową ogólną, cerkiew parafialną pounicką, 74 dm., 705 mk. W 1827 r. 67 dm., 452 mk., par. Rozwadówka. W 1887 r. fol. R. rozl. mr. 1307: gr. or. i ogr. mr. 583, łąk mr. 107, past. mr. 95, lasu mr. 243, nieuż. mr. 9; bud. mur. 11, z drzewa 13; płodozmian 8-polowy, las nieurządzony, cegielnia. Wś R. os. 83, z gr mr. 1915. Cerkiew i parafia cerkcyi niewiadomej. Obecną fundował w 1779 r. ks. Ksawery Sapieha. Wś i fol. wchodziły w skład dóbr Wisznice i na początku obecnego stulecia zostały oddzielone i nabyte przez Jasieńskich a później przeszły do Zaborowskich. *Br. Ch.*

Rozwady al. *Rozwody*, wieś i fol. nad rz. Brzuśnią, pow. opoczyński, gm. Krzczonów, par. Gielniów. Odl. od Opoczna 11 w., ma 14 dm., 184 mk. W 1827 r. było 13 dm., 70 mk. Dobra R. składały się w 1866 r. z folw.: R. i Mroczków Ślepy, rozl. mr. 2793: gr. or. i ogr. mr. 345, łąk mr. 88, lasu mr. 2303, zarośli mr. 39, nieuż. mr. 18, las urządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wieś R. os. 41, z gr. mr. 38; wś Mroczków Ślepy os. 55, z gr. mr. 652; wś Brud os. 4, z gr. mr. 16; wś Budy os. 10, z gr. mr. 6; wś Drynia os. 5, z gr. mr. 24; wś Bochenka os. 3, z gr. mr. 17; wś Snarki os. 16, z gr. 56. W XVI w. dziesięcina z całej wsi, wartości do 3 grzyw., szła dla wikaryusza w Gielniowie, prócz tego dawano za dzies. konopną po 2 gr. z łanu (Łaski, L. B., I, 713). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508 wś R., Brzeszynki, Golki, własność Brzeszyńskiego, płaciły pob. 8 grzyw. 13 gr. 9 den. W r. 1577 R., w par. Gielniów, własność Mikołaja Brzezińskiego, miały $2^1/_2$ łan., 6 zagr. z rolą (Pawiński, Małop., 283, 481). *Br. Ch.*

Rozwadza, niem. *Roswadze*, 1302 *Rosuatzha*, wś i dobra, pow. wielkostrzelecki, par. kat. Żyrowa. W 1842 r. 56 dm., dwor. i folw., 441 mk. (1 ew., 6 żyd.), szkoła katol., kopalnie torfu. Do R. należały dwa folw.: Karolinenhof i Theresienhof i trzy młyny: Mittelmuehle, Niedermuehle i Schlossmuehle.

Rozwał, leśniczówka, koło Słobodki Janowskiej, w pow. trembowelskim.

Rozwareckie, pow. szubiński, ob. *Wojciechowo R.*

Rozwarka, niem. *Rozworka*, młyn niegdyś na strudze (dopł. Noteci), folw. następnie i wś, pow. szubiński, o 10 klm. na płd.-zach. od Nakła, w okolicy Kowalewka. Folw. założony był około 1820 r. Cała os. miała w r. 1831 r. 123 mk.; wchodziła w skład dóbr kowalewskich, dziedzictwa Radzymińskich; par. Kcyń. *E. Cal.*

Rozwarowo, os. niegdyś w ziemi przemęckiej, przeznaczona w r. 1210 na uposażenie klasztoru cystersów, który później stanął w Wieleniu, a następnie przeniesiony został do Przemętu (Kod. Wielk., n. 66). *E. Cal.*

Rozwarzyn, wś niegdyś, pow. szubiński, o 7 klm. na płd.-zach. od Nakła. Na jej obszarach w r. 1791 Józef Lubicz Radzimiński, woj. gnieźnieński, założył osadę niemiecką i nazwał od imienia swego Józefowem (później Józefkowo).

Rozważ, wś. pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Pacowszczyzna, o 53 w. od Słonima.

Rozważ 1.) w dokum. *Rozważe*, wś nad Horyniem, pow. ostrogski, o 2 w. na płn. od Ostroga, przy dawnym trakcie rowieńskim, posiada cerkiew parafialną. Glebę stanowi czarnoziem o podłożu gliniastem. Wieśniacy trudnią się rolnictwem oraz chowem koni, bydła, trzody chlewnej, owiec i ptactwa domowego i mając łatwy zbyt z powodu bliskości miasta, są wogóle zamożni. W mowie i stroju zaczynają naśladować mieszczan. Pod wsią ciągną się wyniosłości, będące odroślami gór Karpackich, które idąc brzegiem Horynia, przechodzą pow. rowieński i nikną dopiero nad Prypecią. Na granicy R. z Chorowem bije źródło czystej wody, zbytek której odprowadza ku Horyniowi prostopadle wykopany rów. O obfitości wody świadczy ta okoliczność, że o $1^1/_2$ w. od początku strumień obraca młyn o czterech kamieniach. Na gruntach R. znajdują się wielkie mogiły, w liczbie kilkudziesięciu, będące pamiątką pogromu Tatarów w 1578 r. przez ks. Konstantego Ostrogskiego, wwodę kijowskiego, który rozbiwszy ich na głowę wyparł za Horyń i gromił ich następnie przy wsiach: Mohylany, Kurhany i Wielbowno (ob. Stebelski, Genealogia ks. Ostrogskich, str. 113). Wś R. pierwotnie była własnością ks. Ostrogskich i należała do dóbr ordynackich. Na mocy tranzakcyi kolbuszowskiej w 1755 r. wraz z innemi majętnościami przeszła do Małachowskiego, kanclerza w. kor., od tego do Tadeusza Czackiego, ssty nowogródzkiego, poczem skonfiskowana i darowana gen. Ferzenowi, od którego w 1802 r. nabył Józef August hr. Iliński a wnuk jego przed kilku laty odprzedał hr. Antoninie Błudowej. 2.) **R.,** dawna nazwa mka *Pełcza* (ob.), w pow. owruckim. *Z. Róż.*

Rozważ z *Sobolówką*, wś, pow. złoczowski, 16 klm. na płn.-zach. od Złoczowa, 10 klm. od sądu pow. w Olesku, 4 klm. od urz. poczt. w Białymkamieniu. Na płn. leżą Zakomarze i Podlesie, na wschód Białykamień, na płd. Białykamień, Bużek i Pitrycze, na zach. Pitrycze. Płd.-zach. kraniec wsi przepływa Bug, którego jedno ramię wchodzi tu z Bużka i płynie na płn.-zach. aż do Sobolówki, a ztąd na zach. i płd.-zach. Zabudowania wiejskie Rozważa leżą w płd. stronie obszaru, na płd.-zach. od nich Sobolówka, a na płd.-zach.

od Sobolówki należąca do niej grupa domów Podlipce. Na granicy Podlesia leży grupa domów Doużenka. Średnie wznies. obszaru 246 do 250 mt. Obie wsie tworzą jednę gminę katastralną i mają 1630 ha. Połowę obszaru posiada rz.-kat. probostwo w Olesku, resztę gmina. W r. 1880 było w R. 142 dm., 748 mk. w gm., 3 dm., 11 mk. na obsz. dwor.; 235 rz.-kat., 492 gr.-kat., 32 izrael., 307 Polaków, 452 Rusinów. W Sobolówce było 19 dm., 105 mk.; z tych 26 rz.-kat., 64 ew., 15 izrael.; 58 Polaków, 47 Niemców. Par. rz.-kat. w Olesku, gr.-kat. w Podlesiu. W R. jest cerkiew p. w. św. Michała i szkoła etatowa 1-klas. (od r. 1866) z językiem wykładowym polskim i ruskim. W Sobolówce jest szkoła ewang. (od r. 1868) z językiem wykład. niemieckim. W R. jest młyn wodny. *Lu Dz.*

Rozważów, wś nad rzką Żerewą, pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. Rozważów, o 69 w. od Radomyśla a 10 w. na płn. od Unina. Wś położona w miejscowości wyniosłej i urwistej, składa się właściwie z dwóch części: jednej na lewym brzegu Żerewy, z cerkwią i dworem właściciela oraz drugiej, na prawym brzegu rzeczki, z kościołem katolickim, zwanej Żerewpole i stanowiącej od 1803 r. własność domu inwalidów przy miejscowym kościele. Podług Pochilewicza R. wraz z Słobodą Inwalidną (Żerewpolem) i Łukaszówką ma 848 mk. prawosł., 400 katol. i 196 żydów. Spis urzędowy z 1885 r. podaje w R. 351 mk., w Łukaszówce 76 mk. i w Żerewpolu 260 mk. Włościanie nadzieleni zostali 991 dzies. ziemi, z której płacą 258 rs. 64 k. wykupu rocznie. Mieszkańcy Żerewpola i Łukaszówki są przeważnie pochodzenia szlacheckiego. Cerkiew drewniana p. w. Narodzenia N. M. P., uposażona 35 dzies. ziemi, wzniesioną została w 1838 r. na miejsce dawniejszej z 1723 r., która zgorzała w 1830 r. Do par. prawosł. należą wsie: Starowicze, Oliwa, Krapiwna, Wyszewa, Sidorowicze, Sidorowska Rudnia, Waworsk, Werchalew, Polidorówka i chutory: Swirydówka i Rafałówka. Kościół katolicki drewniany i kaplica na cmentarzu grzebalnym. Par. kat., dek. radomyskiego, 812 wiernych. Gmina rozważowska składa się z 17 okręgów wiejskich (starostw), obejmujących 33 wsie (4 chutory), mających wogóle 1610 osad, 12,768 mk., 50,238 dzies. ziemi (12,882 dzies. włośc., 37,072 dworskiej, 274 cerkiewnej). Obszar zajmowany przez wieś zdawna wchodził w skład tak zwanej „Trudynowszczyzny“ czyli „ziemi Trudynowskiej“, która obejmuje wielkie obszary nad Teterowem i Zdwiżem, zrazu skąpo zasiedlona, potem w liczne obfitująca włości i sioła, porozpadała się na mniejsze dobra, należące różnemi czasy do kniaziów Rożynowskich, Kmitów, Juchnowiczów, Łozków i Proskurów. Z części będącej w posiadaniu Proskurów wytworzył się odrębny klucz iwankowski i został następnie sprzedany Stanisławowi Koniecpolskiemu, hetm. w. kor., z wyjątkiem chyba jednego Rozważowa, który już w 1637 r. należał do Mikołaja Cetnera, ożenionego z Krystyną Kaszowską, dziedzica Różowa w kijowskiem. Cetner zmarł około 1642 r., bo w dokumentach występuje w 1644 r. wdowa jego z synami małoletnimi: Marcinem i Stanisławem. Opiekunem ich był stryj Aleksander Centner. Już w 1650 r. posiadaczami R. są Lenkiewicze Ipohorscy. R. zniszczony przez wojny kozackie stał pustką; w 1683 r. mieszkał tu tylko jeden „osadzca Sawicki“ (Arch. J. Z. B., część VI, t. 1, str. 155, w dodatkach). Koniecpolscy zaliczali wciąż R. do dóbr iwankowskich i dowodzili, że Lenkiewicze „niewiedzieć jakiem prawem R. trzymają“. Niewiemy jak się skończył ten spór; to pewna, że już w pierwszym dziesiątku XVIII w. R. należał do Jana Rybińskiego, generała artyleryi kor. Rybiński, człowiek zabiegliwy, osiedlił na nowo pusty R. W 1716 r. trzymał on w dzierżawie od ks. Szujskich Jasnohorodkę, którą, dzięki wstawieniu się swemu do ks. Galicyna, ocalił od zniszczenia przez Kozaków. Został generałem artyl. kor. po Klemensie Branickim w 1735 r. Obmyślił on dla oddziałów konnych, wyprawianych przeciw hajdamakom, armatki kute z szyn, a tak lekkie, iż dwóch ludzi wygodnie jedną sztukę na ramionach nosić mogło (Dzieje krótko zebrane generałów artyl. kor., rkp.). Umarł Rybiński w 1746 r. Po nim odziedziczył R. Jan Nepomucen Rybiński, cześnik kijowski. Za niego w 1758 r. R. został złupiony przez hajdamaków (Arch. J. Z. R., część III, t. 3, str. 702). Jan Rybinski był posłem z województwa kijowskiego na sejm czteroletni, i szambelanem dworu pruskiego. Ogłosił drukiem: „Głos na sesyi sejmowej d. 21 nowembra 1791“, w którym popierał projekt sprzedania starostw na dziedzictwo. Niejaki Leon Kondracki drukował wiersz w Berdyczowie: „Na akt weselny JW. Jana Nepomucena Rybińskiego z W. Teklą Peszyńską, chorążanką żyt.“ Założył on w R. w 1801 r. kościół katolicki p. w. św. Jana Nepomucena. Konsekracyi dopełnił w 1803 r. ks. Godlewski. Parafia zaś została wydzieloną przez ks. Stanisława Kwiatkowskiego, kan. kijow. (Protokół czynności archid. kijow. r. 1811). Oprócz kościoła wzniósł tu dziedzic dom przytułku dla starców i kalek, pochodzących z dóbr jego, tak ze szlachty czynszowej, jak i poddanych. Na utrzymanie tego zakładu zapisał słobodę Żerewpol, w której wtedy było 44 dusz i 74½ dzies. Proboszcze rozważowscy rządzili sło-

bodą do 1833 r., potem została ona oddaną pod zarząd instytutu kijow. dobroczynności publicznej. Za rządów księżny płacili poddani tej słobody czynsz; za administracyi rządowej odrabiali pańszczyznę. W 1819 r. dziedzicem R. był Łukasz Rybiński, kasztelan owrucki, po którym odziedziczyła w 1758 r. jego córka Emilia Pontus. Po 1863 r. dobra rozważowskie były wystawione na przymusową sprzedaż, przyczem Emili Pontusowej początkowo wydzielono 250 dzies. po wyrąbanym lesie w Inwalidnej Słobodzie, lecz następnie i ten udział włączono do całości i sprzedano dobra w 1872 r. Mikołajowi Zawadzkiemu. Obszar dóbr wynosił wówczas: 12 dzies. pod zabudowaniami, 178 dzies. gr. ornych, 14 sianożęci, 2362 lasów i zarośli i 300 dzies. nieużytków. Po śmierci Zawadzkiego dobra przeszły na jego spadkobierców, z których główny Sawa Kapiszewski. *Edward Rulikowski.*

Rozwiej, folw., pow. borysowski, od 1873 r. własność urzędnika Bielajewa, ma około $14^1/_2$ włók. *A. Jel.*

Rozwienica al. *Rozwiennica*, wś, pow. jarosławski, w lekko sfałdowanej równinie, wznies. 248 mt. npm., przy drodze z Jarosławia (10 klm.) do Pruchnika. Par. rz.-kat. w Rudołowicach, gr.-kat. w Pełniatyczach. Ma szkołę ludową filialną, 74 dm. (4 na obszarze więk. posiadł. Bol. Górskiego) 392 mk.; 238 rzym.-kat., 134 gr.-kat. i 19 izr. Obszar więk. posiadł. ma 412 roli, 79 łąk i ogr., 18 pastw. i 582 mr. lasu; posiadł. mn. składa się z 317 roli, 28 łąk i ogr., 44 pastw. i 3 mr. lasu. Las rozwieniecki leży na płn. od wsi, oddzielając ją od Cieszacina Wielkiego. Gleba glinkowa przepuszczalna, urodzajna. Wieś graniczy na wschód z Jankowicami i Rudołowicami, na płd. z Bystrowicami, na zachód z Okopem (ruiną), Cząstkowicami i Wolą Rozwieniecką. *Mac.*

Rozwieniecka Wola, wś, pow. jarosławski, na płn.-zach. od Rozwienicy, przy drodze do Kańczugi, nad pot. Pruchnikiem, uchodzącym z praw. brz. do Mleczki. Ciągnie się długą ulicą wzdłuż rzeki. Liczy 97 dm. (4 na obszarze więk. posiadł. Wł. hr. Dzieduszyckiego) i 521 mk.; 234 rz.-kat., 267 gr.-kat. i 20 izrael. Par. rzym.-kat. w Rudołowicach a gr.-kat. w Pełniatyczach. Obszar więk. pos. ma 268 roli, 42 łąk, 160 past. i 309 mr. lasu; pos. mn. wynosi 499 roli, 128 łąk i 69 mr. pastw. Graniczy na płd.-wschód z Rozwienicą, na zach z Pełniatyczami, na płn. z Zarzycami a na wschód z lasem rozwienieckim. *Mac.*

Rozwody, ob. *Rozwady.*

Rozwodów, os., pow. brzeziński, gm. Mikołajów, ma 1 dm., 2 mk., 459 mr. dwors. (30 mr. roli).

Rozwójka, strużka uchodząca do Wisły, o ćwierć mili od Gdańska, przy szańcu pod wsią Rueckfort (ob. Die Weichsel von Brandstaeter, str. 116).

Rozwołoże, *Rozwołoże*, osada dawna, na miejscu której powstała wś Antonów, w pow. skwirskim, zburzona podczas najścia Tatarów. W 1592 r. R. wchodziła w skład ststwa białocerkiewskiego, będącego w posiadaniu Janusza Ostrogskiego, pod zawiadywaniem podstarosty kn. Dmytra Kurcewicza Bułyhy, który zanosi skargę o napaść na grunta rozwołoskie przez hetmana Krzysztofa Kosińskiego (Arch. J. Z. R., cz. III, t. I, 32). Nowicki (Skorowidz do wydań Kom. Arch. Kijowskiej) przypuszcza, że R. stało na miejscu dzisiejszej Wołodarki. *J. Krz.*

Rozwory 1.) wś i folw., pow. ostrołęcki, gm. Rzekuń, par. Miastkowo, mają 254 mk., 1651 mr. obszaru. W 1827 r. 16 dm., 103 mk. 2.) **R.** *Purzyce*, ob. *Purzyce* 2.).

Rozworzany, wś, pow. przemyślański, o 3·7 klm. od sądu pow. i poczty w Glinianach, o 9 klm. od st. kolei żel. Kar. Ludwika i tel. w Zadwórzu. Granice: wschod. Gliniany, połudn. Poluchów, zachod. Laszki Królewskie, półn. rz. Pełtew a za nią wś Pełtew i Zeniów. Obszar dwor. 701 mr., włośc. 666 mr. W 1857 r. 426 mk.; w 1888 r. w gm. 562, na obszarze dwor. 73; rz.-kat. 63, par. Wyźniany, gr.-kat. 597, par. Poluchów Wielki; szkoła filial. Właśc. pos. dwor. Alfred hr. Potocki. *B. R.*

Rozworzyn, w XVI w. *Rosworzyn*, wś i fol. nad rz. Mrogą (Mrożycą), pow. brzeziński, gm. Mroga Dolna, par. Brzeziny, odl. 6 w. od Brzezin. Wś ma 11 dm., 133 mk.; fol. 3 dm., 4 mk. W 1827 r. 16 dm., 117 mk. W 1872 r. fol. R. rozl. mr. 436: gr. or. i ogr. mr. 394, łąk mr. 15, past. mr. 4, nieuż. mr. 23; bud. z drzewa 10; płodozmian 4-polowy. Wś R. os. 11, z gr. mr. 240. Dziesięciny ze wsi szły dla katedry gnieźnieńskiej, a pleban w Brzezinach pobierał tylko kołędę (Łaski, Lib. Ben., II, 400). *Br. Ch.*

Rozwozin, z osadami *Wygoda* i *Majdany*, wś, fol. i dobra nad rz. Działdówką, w bagnistem położeniu, pow. mławski, gm. Rozwozin, par. Lubowidz, odl. 35 w. od Mławy, posiada gorzelnię przerabiającą do 100 korcy kartofli dziennie, 24 dm., 198 mk. W 1827 r. było 15 dm., 175 mk. Osuszono tu znaczny obszar bagien i pól ornych. Dobra R. składały się w 1885 r. z fol.: R. i Sierakowo, rozl. mr. 1828: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 625, łąk mr. 108, past. mr. 77, nieuż. mr. 36; bud. mur. 10, z drzewa 9; płodozmian 13-polowy; fol. Sierakowo gr. or. i ogr. mr. 246, łąk mr. 193, past. mr. 99, lasu mr. 417, nieuż. mr. 26; bud. mur. 1, z drzewa 8, las urządzony. Poprzednio dobra te obejmowały do 300 włók; w 1880 r. było przeszło 60 włók lasu. W skład dóbr

poprzednio wchodziły: wś R. os. 19, z gr. mr. 26; wś Dziwy os. 10, z gr. mr. 25; wś Wapniska os. 6, z gr. mr. 166; wś Rynowo os. 11, z gr. mr. 343; wś Będzemin os. 26, z gr. mr. 120; wś Siemcicha os. 21, z gr. mr. 57; wś Raczyny os. 35, z gr. mr. 865; wś Żarnówko os. 8, z gr. mr. 203; wś Dąbrowice os. 15, z gr. mr. 348; wś Syberya os. 25, z gr. mr. 362; wś Sinogóra os. 26, z gr. mr. 824; wś Tadajówka os. 12, z gr. mr. 314; wś Psota os. 8, z gr. mr. 61; os. Białydwór gr. mr. 17. R. gm. należy do sądu gm. I okr., ma 479 dm., 4553 mk., 24,105 mr. obszaru (693 mr. nieuż.), w tem 6531 mr. ziemi włośc. W gminie znajdują się: kościół paraf., sąd gm., urząd gm. (we wsi Raczyny), kasa wkładowo-zaliczkowa, trzy szkoły (321 uczn. w 1879 r.), browar, 2 gorzelnie, 2 młyny wodne, 4 wiatraki, 3 cegielnie, smolarnia, 3 karczmy. W skład gm. wchodzą: Będzemin, Bądzyń-Ruda, Bądzyń, Borczyny, Brudnice, Chromakowo, Cieszki, Dąbrowice, Dziwy, Galomin, Głęboka, Jakubowo, Lubowidz, Łazy, Okrąglik, Przeradz-Wielki, Przeradz-Mały, Paulinowo, Psota, Pątki, Rozwozin z os. Majdany, Raczyny, Rozwozinek, Rynowo, Rudniwa, Rzężawy, Sierakowo, Syberya, Sinogóra, Siemcicha, Sztok, Tadajówka, Wapniska. *Br. Ch.*

Rozwozinek, fol., pow. mławski, gm. Rozwozin, par. Lubowidz, odl. o 40 w. od Mławy, ma 2 dm., 13 mk. W 1885 r. fol. R., oddzielony od dóbr Rozwozin (w 1884 r.), rozl. mr. 277: gr. or. i ogr. mr. 178, łąk mr. 67, past. mr. 26, nieuż. mr. 6; bud. z drzewa 6; pokłady torfu, *Br. Ch.*

Rozyft, ob. *Rozewie.*

Rozynów 1.) fol., pow. błoński, gm. Guzów, par. Wiskitki, odl. 24 w. od Błonia, ma 12 mk. Fol. ten, w r. 1873 oddzielony od dóbr Guzów, rozl. mr. 594: gr. or. i ogr. mr. 440, łąk mr. 133, nieuż. mr. 21; bud. mur. 7, z drzewa 1. 2.) **R.,** wś i fol., pow. łęczycki, gm. i par. Dalików, odl. od Łęczycy 19 w. Wś ma 2 dm., 7 mk.; fol. 3 dm., 26 mk.

Rozynowo, pow. włocławski, gm. Łęg, par. Wieniec. Niepomieszczone w ostatnich spisach.

Róża 1.) kol. i leśn. os., pow. łaski, gm. Wymysłów, par. Dobroń, na lewo od drogi bitej z Pabianic do Łasku; kol. ma 26 dm., 206 mk., 530 mr. włośc.; leś. os. 2 dm., 15 mr. dwor. 2.) **R.,** kol., pow. słupecki, gm. i par. Młodojewo, odl. od Słupcy 3 w.; ma 8 dm., 42 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Koszuty. 3.) **R.,** wś, pow. biłgorajski, gm. Majdan Sopocki, par. Krasnobród, ma 17 os., 118 mr. obszaru. Wchodziła w skład dóbr Ciotusza. 4.) **R.,** wś nad rzką Różanką, pow. łukowski, gm. Prawda, par. Stoczek łukowski, ma 94 dm., 770 mk., 2562 mr. W 1827 r. było 74 dm., 434 mk. W XVII w. wchodziła w skład ststwa Latowicz. W 1863 r. d. 23 czerwca oddział Lelewela poniósł tu porażkę.

Róża 1.) słobódka, pow. kamieniecki, w 2 okr. pol. i gm. Lanckoroń, par. rz.-kat. Zbrzyż, grec. Zatawa. Własność dawniej Drużbackiego, dziś Kazimierza Horbackiego. W 1868 r. miała 41 dm., 246 mk., 171 dz. 2.) **R.,** fut., pow. lityński, par. Chmielnik, przy trakcie pocztowym z Chmielnika do Nowego Konstantynowa. *J. Krz.*

Róża-*Kamień,* zaśc. szlach., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 33 w. od Wilna, 1 dm., 9 mk. katol.

Róża, wś, pow. pilzneński, w równinie piaszczystej, wznies. 263 mt. npm., nad pot. Wolskim, uchodzącym wraz z pot. Grabaniny do Wisłoki. Wś zabudowana w długą ulicę, jest przecięta drogą gminną, łączącą Wiewiorkę z Jastrząbką Starą. Prócz tego przecinają R. dwa gościńce: z Pilzna i Czarny, st. dr. żel. arcyks. Karola Ludwika, do Radomyśla. Na płn. graniczy R. z Przerytymborem, Dąbiem i Zassowem (4 klm.), na płd. z Jaźwinami i Borową. Par. rzym.-kat. w Zassowie. Wś liczy 321 dm. (3 na obszarze więk. pos. P. Horodyńskiego) i 1587 mk. (778 męż., 809 kob.); 1502 rz.-kat. a 85 izrael. Z obszaru 2751 mr. przypada większej posiadł. 667 mr. (623 roli, 26 łąk i ogr. i 18 past.) a 2084 mr. mniejszej posiadł. (1699 roli, 175 łąk i 210 past.). Najdawniejszą wzmiankę o wsi mamy w dok. z 23 sierp. 1419 r. (Kod. kat. krak. Piekosińskiego, II, 450), jako o wsi Rosza Navogij. Za Długosza (L. B., II, 259 i 438) należała do kilku współwłaścicieli i składała się z 11 łan. kmiec., z których pobierał dziesięciny dziekan. krak. w wartości 3 grzywien bez fertona. Następnie posiada ją ks. Ostrogski (Pawiński, Małop., 247). Było wtedy 7 łan. kmiec., 4 zagrod., 3 komorn. z bydłem, 4 komor. bez bydła i 1 rzemieślnik. W 1508 r. (ibid., 467) dziedziczyli ją Andrzej Rozemberski i Janusz de Róża, którzy zapłacili kwarty 8 grzyw. 27 gr. i 12 den. W otaksowaniu z r. 1536 (ibid., 553) czytamy: Roza wieś należąca do Wiewiorki, z której trzecia część jest dziedziczną, dwie zaś tytułem zastawu; ich dziedzicem jest JW. Jan z Tarnowa, dziedzic na Wiewiórze. Jest w tej wsi 20 kmieci, płacących czynszu 13 grzyw. 6 gr., 2 karczmy płacące 2 grzywny i 2 kamienie łoju, 3 zagrodn., 11 mierzyc owsa, kury, jaja i t. d. Predium. Szacują wieś na 800 grzyw. *Mac.*

Róża 1.) niem. *Rose,* wś i dom., pow. bukowski (Lutomyśl), o 7 klm. na wsch.-półn. od Lutomyśla, nad Sątopem, dopł. Obry; par. Wytomyśl, poczta i st. dr. żel. Eichenhorst (pod Bukowcem) o 7 klm. R. istniała przed rokiem 1580; około tego czasu posiadał ją

Marcin Lwowski-Ostroróg. Było 8 pół-łanków osiadłych, 2 puste i 1 karczmarski, 1 łan sołtysi, 4 zagrodn., 5 komorn. i 1 kołodziej. Około 1793 r. należała R. do Szołdrskich, dziedziców Wytomyśla. Obecnie ma 17 dm., 139 mk. (102 kat., 37 prot.) i 176 ha obszaru (156 roli, 3 łąk, 6 lasu); czysty dochód z ha roli 7·44, łąk 6·27, lasu 0·39 mrk. Dominium ma 7 dm., 67 mk. (47 kat., 20 prot.) i 620 ha (148 roli, 26 łąk, 428 lasu); czysty doch. z ha roli 5·87, łąk 11·75, lasu 0·78 mrk.; gorzelnia, chów bydła holenderskiego. 2.) **R.** *Nowa*, niem. *Neurose*, holendry, pow. bukowski, o 6 klm. na wsch.-półn. od Lutomyśla; par. kat. Wytomyśl, prot. Lutomyśl (Neutomischel), poczta i st. dr. żel. Eichenhorst (pod Bukowcem) o 6 klm.; 54 dm., 369 mk. (1 kat., 368 prot.), 478 ha (374 roli, 13 łąk, 76 lasu). 3.) **R.**, niem. *Ruza*, wś i fol., pow. gnieźnieński, o 3 klm. na wsch.-półn. od Gniezna (par., poczta i st. dr. żel.). Około r. 1793 wchodziła R. w skład dóbr arkuszewskich, dziedzictwa Józefa Skórzewskiego, ststy gnieźnieńskiego. Wś z fol. tworzą okrąg wiejski i mają 10 dm., 92 mk. (75 kat., 17 prot.) i 162 ha (147 roli, 8 łąk); czysty doch. z ha roli 9·40, łąk 12·92 mr. Fol. (2 dm., 33 mk.) jest własnością Moszczeńskich. 4.) **R.** *Góra*, niem. *Rozagura*, dawniej *Rosenberg*, posiadłość, pow. mogilnicki (Żnin), o 6 klm. na płd. od Gąsawy (par. i poczta), na starym trakcie gnieźnieńsko-żnińskim; okr. wiejski Szelejewo, st. dr. żel. w Mogilnie o 15 klm.; 2 dm., 10 mk. 5.) **R.**, niem. *Rose*, na mapie sztab. *Weisse Rose*, posiadłość, pow. krobski (Gostyń), o 4 klm. na płd. od Gostynia (st. dr. żel. i poczta), na trakcie krobskim, par. Domachowo, okr. domin. Krajewice, 2 dm., 15 mk. 6.) **R.** *Biała*, pow. krotoszyński, ob. *Biała Róża*. 7.) **R.** *Wykowa*, pow. krotoszyński, ob. *Wyki*. *E. Cal.*

Róża 1.) niem. *Rose* al. *Koeniglich Rose*, duża wś paraf., pow. wałecki, st. p. w miejscu. Posiada kościół par. kat., szkołę 3-klas. kat., która 1887 r. liczyła 2 naucz. i 235 dz. i jedno-klas. szkołę ew. (59 dz.). Z wybud. Rosengut (1885 r. 5 dm., 47 mk.) liczyła wś 2207 ha (39 lasu, 48 łąk i 1962 roli). Gleba gliniasta, okolica górzysta; mieszkańcy trudnią się rolnictwem, hodowlą bydła i rzemiosłami. Do Gostomia dochodzi poczta posłańcowa. W 1868 r. było 457 bud., 150 dm., 1275 mk., 882 kat., 379 ew.; 1885 r. 154 dm., 232 dym., 1267 mk., 981 kat., 269 ew., 10 dysyd., 7 żyd. Wś leży między Wałczem a Trzcianką, na zach. od Piły; została założoną około 1555 r. W pierwszej połowie obecnego stulecia znaleziono tu monety rzymskie (ob. Gesch. d. Dt. Kroner Kr. von Schmitt, str. 22). R. 1621 nadaje Zygmunt III sołectwo tutejsze za zbrojną służbę familii Kion. Także Kilian Malina-Malinowice otrzymuje tu grunta z obowiązkiem zbrojnej służby. W 1593 r. posiadali tu ewangielicy kościół, który im później odebrano. Już w 1628 r. był drewniany kościół katol. Wójtowstwo Róży i Gapy czyli Kłody płaciło w r. 1771 kwarty 270 złp. i hyberny 57 złp. 20 gr.; trzymał je wówczas Ludwik Dorpowski, major wojsk koron. (ob. Powiat wałecki w XVI w. przez Calliera, str. 46). Teraźniejszy kościół murowany pochodzi z r. 1862. 2.) **R.**, niem. *Rose* al. *Adlig R.*, dobra ryc., pow. wałecki, st. p. i par. kat. wś Róża. Z fol. Rosenfier (1885 r. 1 dm., 3 mk.) obejmują dobra 381 ha (35 lasu, 20 łąk i 295 roli). W 1885 r. 5 dm., 93 mk., po większej części kat. 3.) **R.**, tak zwały się podobno Dudylany w pow. wałeckim r. 1582 (ob. Powiat wałecki w XVI w. przez Calliera, str. 23). *Ks. Fr.*

Rożajcie 1.) wś, pow. rossieński, gm. Mańkuny, par. Girtakol, o 9 w. od Rossień, wspomniana w dokum. z 1597 r. jako należące do dóbr rossieńskich. 2.) **R.**, wś, pow. rossieński, gm. Mańkuny, par. Girtakol, o 17 w. od Rossień.

Rożajtele, wś, pow. rossieński, gm. Mańkuny, par. Girtakol. o 17 w. od Rossień.

Rożan, os. miejska nad rz. Narwią, przy ujściu rzki Rożanicy, pow. makowski, gm. Sieluń, par. Rożan, odl. 88 w. od Warszawy, z którą połączony szosą warszawsko-kowieńską, 34 w. od Pułtuska, 28 w. od Ostrołęki a 62 w. od Łomży. Posiada kościół par. murowany, synagogę, szkołę począt., urząd gm., st. poczt., browar i fabrykę miodu, 172 dm., 2414 mk. W 1828 r. było 114 dm., 1021 mk. (304 żyd.); 1860 r. 151 dm., 1810 mk. Znalezione tu urny i ślady okopów świadczą o przedhistorycznem istnieniu siedziby ludzkiej. Osada ta wcześnie zapewne stała się centrem sądowem i handlowem dla okolicy. Koło grodu, zajmującego wzgórze nad Narwią, kupiła się osada, która zapewne już w XV w. uzyskała przywilej miejski. Jan ks. mazowiecki w 1401 r. nadaje niejakiemu Koprzywkowi 29 włók ziemi dla dołączenia do wójtowstwa Różana. Dokument tegoż księcia z 1403 r. w Ciechanowie wydany, jest tylko potwierdzeniem a zapewne i rozszerzeniem pierwotnego przywileju (nadanie łaźni, postrzygalni, wagi, zwolnienie od ceł). Po przyłączenia Mazowsza do korony, R. stał się siedzibą ststy grodowego. Odbywały się tu sądy ziemskie i grodzkie. Święcicki nazywa R. miastem ruchliwem. Wedle tradycyi Bona zamek tutejszy odbudowała i w nim niekiedy przebywała. Według lustracyi z 1564 r. było w mieście 320 domów niepłacących czynszu. W 1581 r. ustanowiony tu został skład soli; żupnik miał dostarczać co rok 1000 be-

czek soli wielickiej i 500 bocheńskiej. Szlachcie służyło pierwszeństwo do kupna po oznaczonej cenie. Dopiero po czterotygodniowym terminie mógł żupnik sprzedawać sól kupcom. Dochód z przewozu na Narwi należał do miasta. W 1526 r. Anna, ks. mazowiecka, wydała w Warszawie przywilej na most, potwierdzony w 1566 r. przez Zygmunta. Królowa Bona w 1549 r. nadała mieszczanom wolny wrąb w lasach starostwa. Wedle lustracyi z 1564 r. ogólny obszar gruntów miejskich obejmował $36^1/_2$ włók, w tem 6 wójtowskich, 3 proboszcza i 3 brześciańskie. W 1789 r. było wraz z placami i pastwiskami 76 włók i 25 mórg; obecny obszar użytkowej ziemi miejskiej wynosi 1943 mórg, a wraz z nieużytkami podobno do 165 włók. Rożańskie starostwo grodowe podług lustracyi z r. 1664 składało się z miasta Rożan i z wsi: Perzanów, Łoś, Załuże, Rzaniec, Grabówka i Zołotówka (por. *Jadów*). W r. 1765 posiadał je Stanisław Kostka Młodzianowski, opłacając kwarty złp. 1619 gr. 1, a hyberny złp. 1012 gr. 24. Na sejmie z r. 1773—75 stany Rzeczypospolitej nadały te dobra w posiadanie emfiteutyczne Ignacemu Łempickiemu wraz z ststwem makowskiem i dzierżawami Chotecka, Czarna i Biała. Wójtowstwo R. posiadał wtedy Antoni Kowalski i płacił kwarty 16 złp. Ziemia rożańska dzieliła się na dwa powiaty: rożański i makowski. Zniszczone przez wojny w XVII w. i morowe powietrze w r. 1708, zaczęło się miasto podnosić dopiero w obecnem stuleciu. Z zabytków przeszłości przechował się tylko kościół parafialny p. w. św. Anny, odnowiony 1841 r., który pierwotnie miał być kolegiatą. Późniejsze przeróbki i dodatki zatarły ostrołukowy charakter budowli, pochodzącej z początku XVI w. Po za miastem stały na wzgórzach dwa (drewniane zapewne) kościołki: św. Jana (rozebrany w XVIII w. przez strostę Łempickiego) o trzy wiorsty od miasta, św. Szczepana o pół wiorsty, tudzież w mieście przy ulicy sieluńskiej stał kościołek św. Kazimierza. Z kościołów tych również jak i z zamku nie zostało śladu nawet. Dawniejszy ratusz z wieżą zniszczał zapewne w pożarze z 1813 r. Z tego miasta podobno pochodził Maciej z R., kanonik warszawski, pleban czerski i pisarz książęcy, który około 1430 r. dokonał polskiego przekładu ustaw mazowieckich. R. par., dek. makowski, 5596 dusz; do par. należy filia Zawada-Ponikwa. Historyą R. wraz z dokumentem z 1403 r. podał W. H. Gawarecki w „Pamięt. Płockim“ z 1830 r. Dobra rządowe R. składały się w 1854 r. z folw.: Byszewo (667 mr.), Prycanowo (228 mr.), lasu 2951 mr.; os. młyn.: Gościejewo (23 mr.), Olda (7 mr.), Wyszel; wójtow. Gościejewo (52 mr.), wójtow. Rożan (167 mr.), Załuże (53 mr.), Maków (83 mr.); grunta Gorzanka Poduchowna (246 mr.). Wsie: Byszewo (213 mr.), Gościejewo (259 mr.), Prycanowo (228 mr.), Załuże (873 mr.), Łoś (920 mr.), Perzanowo (750 mr.), Jankowo (496 mr.), Słoniawy (941 mr.). Wsie: Rożan, Rżaniec, Dłutówka, Grabówka, Witowy Most, Zimna Woda, Wyszel, Olkowa Kępa, Gutowo (rozległość niepodana). Z dóbr tych wydzielono w 1835 r. na majorat dla pułkow. Teodora Moeller folw.: Smrock (517 mr.), Bazar (465 mr.), lasu 1139 mr.; młyny: Smrock (23 mr.), Bazar (11 mr.); wsie: Smrock (394 mr.), Makowiec (915 mr.), Daniłów (153 mr.). Na obszarze lasów rządowych odkryto w 1817 r. bursztyn. Z opłaty za prawo poszukiwania zebrano w ogóle 4612 rs. *Br. Ch.*

Różana, ob. *Siennica Różana.*

Różana 1.) mko nad Zelwianką, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Różana, o 36 w. od Słonima a 119 w. od Grodna, przy trakcie z Grodna przez Wołkowysk do Słonima. Ma 2767 mk. (1398 męż. i 1369 kob.), w tej liczbie 1805 żyd., obszerny rynek, sklepy murowane, zarząd okr. polic. dla gmin: R., Trybuszki (maryińska), Mieżewicze i Podlesie (żyrowicka), zarząd gminy, urząd miejski, st. poczt. na rozdrożu pomiędzy traktami wiodącymi do Słonima, do Prużany i do Wołkowyska, cerkiew paraf. z b. monasteru bazylianów, kapl. prawosł. cmentarną, kośc. katol. paraf. z b. kośc. dominikańskiego i kaplicę cmentarną, kilka fabryk sukna. Par. prawosł., dekan. (błahoczynia) kossowskiego, ma 3623 wiernych. Kościół katol. p. w. św. Trójcy, z muru w 1617 r. wzniesiony przez Lwa Sapiehę. Par. katol., dekanatu sokólskiego, ma 1254 wiernych. Dawniej należała do parafii kaplica w Połońsku. W parafii powierzchnia nierówna, grunta gliniaste, kamieniste i żwirowate; łąk i lasów dużo. Zraszają rzeki Zelwianka i Różanka. Zaraz za miastem na wzgórzu, w pięknem położeniu, wznosił się wspaniały pałac ks. Sapiehów, wymurowany w guście francuskim, z obszernemi skrzydłami i pięknym portykiem, sprzedany później żydom i na fabrykę sukna przerobiony. Dawniej znajdowały się w mieście klasztory dominikanów i bazylianów. R. oddawna stanowiła dziedzictwo Sapiehów, którzy niejednokrotnie przyjmowali tu monarchów i odbywali ważne narady w sprawach krajowych. Najpierwszym z królów, który odwiedził R., był Zygmunt I, przyjmowany wspaniale przez Jana Sapiehę, wojew. podlaskiego. W 1617 r. królewicz Władysław udający się na wyprawę wojenną, przybył tu w sierpniu i przez dwa dni odpoczywał, hojnie ugaszczany przez Lwa Sapiehę, kanclerza w. litew., który zgroma-

dziwszy zaciągnione przez siebie hufce, wyruszył razem z królewiczem w dalszy pochód, jako komisarz od sejmu przydany. W tymże roku funduje Lew Sapieha kościół paraf. w R. W 1644 r. Władysław już jako król powtórnie gości przez 9 dni w R. wraz z Cecylią Renatą i całym dworem, z niesłychanym zbytkiem podejmowany przez Kazimierza Lwa Sapiehę, marszałka nadwornego. Opis przyjęcia z Pamiętników Albr. Stan. Radziwiłła (t. II, 120); powtórzył Baliński (Star. Polska, t. III, 692). Pamięć tych odwiedzin uwiecznił właściciel R. stosownym napisem w języku łacińskim, na marmurowej tablicy, pomieszczonej w sali pałacu. W tejże samej sali zawieszono wkrótce i drugą tablicę marmurową z napisem: Divo Casimiro sacrum, tutaj bowiem przez kilka lat złożone były zwłoki św. Kazimierza, wywiezione w 1655 r. z kaplicy kościoła katedralnego wileńskiego przed spodziewanem najściem wojska Aleksego Michajłowicza. W 1650 r. Kazimierz Lew Sapieha funduje szpital na 12 ubogich przy kościele paraf. W tymże czasie piszący Cellaryusz i Starowolski powiadają, że R. słynęła pysznym zamkiem, na kilko-piętrowych sklepionych piwnicach opartym, swoimi pięknymi murami w rynku miejskim, prostemi ulicami i wygodnemi drogami przerzynającemi jej okolice. Miasto doznało wielkiego spustoszenia od wojsk skonfederowanych i szlachty podczas jej zatargów z domem Sapiehów w r. 1698. Karol XII w pochodzie swoim z Litwy na Wołyń, stanąwszy tu 14 kwietnia 1706 r., znalazł miasto i zamek zupełnie zniszczone przez stronnictwo Ogińskich i wojska obce i opuszczone od mieszkańców. Zamożność jednak dziedziców zdołała dźwignąć z upadku i na nowo przyozdobić tę wspaniałą dziedzinę. W odrodzonej już R. Aleksander ks. Sapieha, kanclerz w. lit., przyjmował d. 12 września 1784 r. Stanisława Augusta jadącego na sejm do Grodna, przyczem król zwiedził bibliotekę i bogate archiwum miejscowe. We dwa lata później Sapieha przeniósł swą rezydencyę do Dereczyna, pałac zaś w R. sprzedał starozakonnemu przedsiębiercy, który założył w nim fabrykę sukna. W tym też czasie istniały w R. fabryki materyi jedwabnych, pasów, obić adamaszkowych, atłasów, sukna i bai, obrusów, serwet, świec jarzących, karet i pojazdów lakierowanych, które jednak wkrótce podupadły. Dla podniesienia handlu i przemysłu Aleksander ks. Sapieha oprócz targów 3 razy w tygodniu odbywających się, zaprowadził jarmarki: na środopoście ruskie, na św. Piotra ruskiego i na Spasa w sierpniu. Por. Baliński, Staroż. Polska (t. III, 691—5); Niemcewicz, Podróże historyczne (str. 348). 2.) **R.**, wś, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Pacowszczyzna, o $37^1/_2$ w. od Słonima. *J. Krz.*

Różanica al. *Różana*, rzeczka, płynie pod osadą Różanem i wpada tamże do Narwi z prawego brzegu.

Różaneczka al. *Różaniecki potok*, powstaje w obrębie Libochory, pow. stryjski, ze źródeł leśnych, u zach. podnóży Magóry (963 mt.); płynie leśnym parowem na płd.-zach. przez Libochorę, a następnie Rożankę Niżnią. Od półn. wznoszą się szczyty Serednycia (954 mt.) i Tatarówka (1151 mt.), a od płd.-wsch. Minczoł (1175 mt.) i Czyrak (1283 mt.) w paśmie Sekula. Przyjmuje od lew. brzegu pot. Rostoki. Wpada do Różanki z praw. brzegu. Długość biegu $5^1/_4$ klm. *Br. G.*

Rożanica, rzeczka na pol.-prus. Mazurach. Wypływa z jez. Długochorzelskiego a wpada za jez. Łeckiem do Stradunka, który także ztąd nosi nazwę Rożanicy. Ob. *Stradunek*. *Ad. N.*

Różaniec, wś i fol., pow. biłgorajski, gm. Wola Rożaniecka, par. Tarnogród, leży przy granicy od Galicyi, śród wyżyny wznies. 818 st. npm., posiada cerkiew pounicką drewnianą, niewiadomej erekcyi, która 1811 r. była filią par. Babice, od 1842 r. oddzielną parafią tworzyła. Fol. R., Główny zwany, należy do dóbr ordynacyi Zamoyskich, ma 1198 mr. (484 mr. roli). W 1827 r. 206 dm., 1433 mk.

Różaniec al. *Różaniecki potok*, powstaje w obrębie Rudy Różanieckiej, w pow. cieszanowskim, nad granicą od Płazowa, około Kuryj, grupy chat należących do Rudy Różanieckiej, u płn.-zach. podnóża pagórka Przepaśniska (324 mt.). Płynie łąkami śródleśnemi na zach. koło osad: Kuryj, Grodów i Żuków, przepływa wieś Rudę Różaniecką, gdzie zasila dwa znaczne stawy, następnie popod Łysą górę (233 mt.) i Rożańca (221 mt.), wreszcie przechodzi na obszar Lublińca Nowego, gdzie poniżej przys. Dąbrówki uchodzi do Wirowej z praw. brzegu. Długość biegu wynosi 15 klm. Przyjmuje od lew. brzegu Lubówkę (ob.). Źródła leżą na wys. 300 mt., ujście 210 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Różaniec, niem. *Rosenkranz*, wioska, na obszarze gm. Białej Wody (Weisswasser), w powiecie frywałdzkim, obwod. sąd. jawornickim. W 1880 r. 14 dm., 44 mk. rz.-kat., Niemców. Leży tuż nad granicą Szląska pruskiego, wznies. 583 mt., przy drodze prowadzącej do Landku (pow. bystrzycki). Ob. *Weisswasser*.

Rożaniecka Ruda, ob. *Ruda Rożaniecka*.

Rożaniecka Wola, wś, pow. biłgorajski, ob. *Wola Różaniecka*.

Różaniecki Potok, ob. *Różaneczka*, *Różaniec*.

Różanieckie Przedmieście, część Tarnogrodu, w pow. biłgorajskim.

Rożanka 1.) pow. stopnicki, gm. Drugnia,

par. Pierzchnica. 2.) **R.**, wś i fol. nad Bugiem, pow. włodawski, gm. i par. Włodawa, odl. 7 w. od Włodawy, posiada cerkiew paraf. pounicką, szkołę początkową, piękny pałac z parkiem, 103 dm., 863 mk., 2282 mr. W r. 1827 było 104 dm., 651 mk. Jestto dawna siedziba Pociejów. Tu w 1541 urodził się Adam Hippacy Pociej, metropolita kijowski, jeden z głównych sprawców unii brzeskiej w 1595 r. Ludwik Pociej, hetman w. litewski, jeden z najbogatszych panów litewskich, wzniósł w R. istniejący dotąd pałac. Istnieje jednakże tradycya, jakoby Piotr W. bawiąc w czasie wojny z Karolem XII w sąsiedniej wsi Pocieja (Stawki) i zdziwiony skromnością rezydencyi magnackiej, miał następnie hetmana zabrać ze sobą na cały rok do Petersburga, a tymczasem wystawić mu kazał w Rożanie okazały pałac. Gmach ten w stylu włoskim spoczywał na wielkich dwupiętrowych piwnicach. Dół zawierał 24 pokoi sklepionych. Wspaniała sala, przez dwa piętra sięgająca, zajmowała środek gmachu. Od strony rzeki ciągnął się ganek 40 łokci długi a 5 szeroki, na marmurowych arkadach wsparty. Oddrzwia i kominki wszystkie były też z marmuru. Nad dachem wznosiła się miedziana, pozłacana brama z herbem Pociejów. Zniszczony przez pożar (około 1850 r.), pałac ten został odbudowany przez hr. Augusta Potockiego, dziedzica R. Pamiątek przeszłości ni dzieł sztuki nie ma wcale. Cerkiew we wsi wraz z parafią założył w 1757 r. Antoni Pociej. W 1845 r. wzniesiono murowaną. Szczegóły podaje Antoni Wieniarski w artykule: „Rożanka i Włodawa“ (Biblioteka Warsz., 1860 r., III, 433). *Br. Ch.*

Rożanka 1.) mko rząd. nad Turejką, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Rożanka, o 56 w. od Lidy a 144 w. od Wilna, ma 883 mk. (445 męż. i 438 kob.). Kościół par. katol. p. w. św. Piotra i Pawła z muru wzniesiony w 1764 r. przez wojewodę Paca. Par. kat., dek. lidzkiego, 2097 wiernych; kaplica na cmentarzu grzebalnym. Okolica częścią wyniosła, częścią zaś równa, grunt zwirowaty, lasów mało. Dziedzictwo niegdyś Paców, dziś własność rządu, który ziemię oddał włościanom na wykup. Gmina Rożanka należy do 2 okr. pokojowego do spraw włościańskich, 2 rewiru powołanych do służby wojskowej z pow. lidzkiego oraz 2 okr. sądow., obejmuje 64 wsi, mających 351 osad, zamieszkałych przez 4264 włościan płci ob.; składa się z 2 okr. wiejskich: Rożanka i Rakowicze. Szkoła gminna znajduje się w R. (75 uczn.). Podług spisu z 1864 r. było w gminie 619 dusz rewiz. włośc. uwłaszcz. i 1011 b. włośc. skarbowych. W skład okręgu wiejskiego wchodzą: mko R., wsi: Podzamcze, Dowklewszczyzna, Wierzbiłki, Bobra, Podbobra, Zaborze, Potoka, Nowo-Różanka, Kryszyłki, Dziakowce, Malewicze Dolne i Górne, Podróżanka, Ciejkowszczyzna, Makiowce, Dolina Zarzeczna, Dolina, Turówka; zaśc. Kryłyszki i Klimowszczyzna, oraz kolonia żydów rolników Malewicze, w ogóle w 1864 r. 838 dusz rewiz. b. włościan skarbow. 2.) **R.** *Nowa*, wś włośc., pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm., okr. wiejski Rożanka, 2 dusze rewiz. *J. Krz.*

Różanka, potok, powstaje w obr. Różanki wyżniej, w pow. stryjskim, w lesie Obnoha z pod granicznego grzbietu Karpat wschodnich, w dolinie, nad którą od zach. wynosi się Czarna Repa (1288 mt.), nieopodal granicy Seneczowa. Płynie na półn. leśnym jarem, zabierając liczne strugi, nad którym od zach. wznosi się Hnyłyszcze i Ostry al. Wysoki Wierch (1245 mt.), a od wsch. Dychtowiec (1098 mt.). Dosięgnąwszy krańca gm. Różanki wyżniej zwraca się cokolwiek na półn.-wschód aż po ujście Sekula; odtąd płynie na północ przez obszar Różanki niżniej a wreszcie od ujścia Sokoliszcza tworzy aż do końca biegu granicę między Tuchlą i Sławskiem. Uchodzi z praw. brzegu do Oporu. Dolina potoku nader urocza. Od zach. wznoszą się, dalej na półn. od Wysokiego Wierchu (1245 mt.) szczyty: Kozanowiec (987 mt.), Płaj (876 mt.), Sysylak (839 mt.), Demkowiec (824 mt.), Kiczerka (845 mt.) i Wysoki Horb (845 mt.) nad ujściem do Oporu. Od wschodu zaś: grzbiet Sekula z szczytami Bajtyna (948 mt.), Olszanowiec (1043 mt.), Czyrak płd. (1251 mt.), Czyrak płn. (1283 mt.), wreszcie Tatarówka (1151 mt.). Przyjmuje liczne potoki, między nimi od lew. brzegu Kliwiński i Sokoliszcze, a od praw. Sekul z Sopuchem, Krzywy, Zwir z Norą i Rozlicznym, wreszcie Różaneczkę. Długość biegu 21 klm. Źródła leżą około 1180 mt., ujście zaś 561 mt. npm. *Br. G.*

Różanka, niem. *Rosaschutzhaus*, al. *Rosahütte*, węg. *Rózamenház*, schronisko w dolinie Zimnej Wody, w Tatrach spiskich, zbudowane r. 1875 przez węg. tow. karpackie. Miejsce, na którem się wznosi, o godzinę drogi wgórę ponad Szmeksem, zwało się dawniej *Kazalnicą*. W r. 1885 wystawiono opodal od R. hotel, *Kolbach* zwany, z restauracyą i pokojami dla turystów. Z obszernej werandy hotelu cudowny widok na Łomnicę i całe jej otoczenie. Ob. *Zimna Woda*. *Br. G.*

Rożanka 1.) z *Sebastyanową*, wś, pow. jasielski, w okolicy lesistej, u źródeł pot. Grodziskiej, uchodzącego pod Strzyżowem do Wisłoka. Wznies. wsi sięga 340 mt. Graniczy na zach. z Szufnarową, na połud. z Niewodną, na wschód z Grodziskiem a na północ z Zawadką. Wś ma 102 dm. a obszar więk.

posiadł. (M. Wykowskiej i 5 współwłaścicieli) 17 dm. Z 808 mk. przypada 660 na gminę a 148 na obszar większy. Co do wyznania jest 796 rz.-kat. i 21 izrael. Pos. więk. ma 616 roli, 66 łąk, 29 past. i 357 mr. lasu; pos. mn. 639 roli, 46 łąk, 42 past. i 64 mr. lasu. W r. 1536 (Pawiński, Małop. 522) R. lub Sebastyanówka należała do Mik. Klymuntha, Agnieszki i Feliksa Thulkowskiego a nadto Andrzeja i Stanisława Swoschów; miała nierówne grunta szlacheckie, nieurodzajne, sadzawkę i młyn opuszczony, wreszcie wspólny las. Dwóch kmieci płaciło czynszu po 40 gr., 3 km. po pół grzywny i 2 korce owsa, karczma dawała grzywnę a młyn pół kamienia łoju; 7 ról było pustych. Szacowano wieś wówczas na 300 grzywien. 2.) **R.**, przys., pow. brzozowski, u źródeł Golcówki. 3.) **R.**, fol. koło Tartakowa, pow. sokalski. 4.) **R.** z *Ignacówką*, wś, pow. żółkiewski, 28 klm. na płn.-wschód od Żółkwi, 17 klm. od sądu pow. w Mostach Wielkich, 9 klm. od urz. poczt. i tel. w Kamionce Strumiłowej. Na południe leżą Zubow Most i Batiatycze, nach. Batiatycze, na półn. Dobrotwór i Sielec Bieńków, na wschód Ruda Sielecka i Obydów (3 ostatnie w pow. kamioneckim). Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Batiaczki, dopływu Bugu. Zabudowania wiejskie leżą na płd., a mianowicie: Rożanki na wsch., a Ignacówki na zach. Płn.-wsch. część obszaru zajmują lasy (220 mt. wznies.). W r. 1880 było 68 dm., 417 mk. w gminie; 269 rz.-kat., 48 gr.-kat., 51 izrael.; 122 Polaków, 247 Niemców, 48 Rusinów. Par. rz.-kat. w Kamionce Strumiłowej, gr.-kat. w Batiatyczach. We wsi jest szkoła etat. 1-klas. 5.) **R.** *Niżna*, wś, pow. stryjski, 65 klm. na płd.-zach. od Stryja, 30 klm. od sądu pow., urz. poczt. i tel. w Skolem, 12 klm. na wschód od st. kol. w Ławocznem. Na płn. leżą Libochora i Tuchla, na zach. Sławsko i Wołosianka, na płd. Rożanka Wyżna, na wsch. Mizuń i Kalna (obie w pow. dolińskim). Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Rożanki, praw. dopływu Oporu. Rożanka wchodzi tu od płd. z Rożanki Wyżnej i w obrębie wsi przyjmuje liczne dopływy, z których znaczniejsze od praw. brzegu: Sopuch, Krywy Zwir (z Norą i Rozlicznym od praw. brzegu), Rożaneczka al. pot. Rożaniecki (z Roztokami od lew. brzegu) a od lew. brzegu pot. Kliwiński i Sokoliszcze. Zabudowania wiejskie leżą na praw. brzegu Rożanki, głównie nad dolnym Zwirem. Na płn. od zabudowań leżą na praw. brzegu Rożanki grupy domów: Płaj, Piza, Berda, Łuh; na lewym brzegu grupy domów: Lewowa, Czerenina, Kozanowiec, Wołosan, Demkowiec, Chalczyszcze. Dolina R. dochodzi 660 mt. wznies., opada do 620 mt. na płn. Na lew. brzegu R. wznosi się na płd.-zach. „Szpylak“ (839 mt.). Daleko wyżej wznosi się obszar na prawym brzegu Rożanki. Ciągnie się tu krótkie ramię górskie „Sekul“ od doliny pot. Różanieckiego na płd.-wschód i wysyła ramiona na wschód i zachód. W środku pasma wznosi się szczyt „Czyrak“ a raczej „Magej“ do 1283 mt.; na płd. od niego „Sekul Wielki“ do 1275 mt. i Czyrak do 1251 mt., a na płn. od Czyraka „Sekul Mały“ do 1215 mt. Na granicy półn. Tatariwka do 1151 mt. Magej ma kształt stożkowaty; najwyższy szczyt jego łysy, kulisto zaokrąglony. Rośnie tu obficie arnika, tudzież tak zw. kostrzyca, ulubiona pasza dla owiec i kóz. Własność więk. tu i w R. Wyżnej ma roli or. 8, łąk i ogr. 39, past. 143, lasu 6979 mr.; wł. mn. gr. or. 1864, łąk i ogr. 2426, past. 1615, lasu 618 mr. W r. 1880 było w R. Niżnej 98 dm., 500 mk. w gm.; 2 dm., 16 mk. na obsz. dwor.; 1 rz.-kat., 494 gr.-kat., 21 izrael., wszyscy narodow. rusińskiej. Par. rz.-kat. w Skolem, gr.-kat. w R. Wyżnej. We wsi jest cerkiew i szkoła niezorganizowana. 6.) **R.** *Wyżna* al. *Górna*, wś, pow. stryjski, 69 klm. na płd.-zach. od Stryja, 34 klm. na płd. od sądu pow., urz. poczt., st. kol. i tel. w Skolem, 12 klm. od st. kol. w Ławocznem. Na zach. leżą Jelenkowate i Wołosianka, na płn. Rożanka Niżna, na zachód. Mizuń i Seneczów (obie w pow. dolińskim), na płd. Priszlop na Węgrzech. Wś leży w dorzeczu Dniestru za pośrednictwem Rożanki, powstającej na płd. granicy wsi, na płn. stoku wzgórza (1218 mt.), z licznych strug, podążającej do Rożanki Niżnej. Z obu boków przyjmuje ona w obrębie wsi małe dopływy, z których najznaczniejszy Sekul od praw. brzegu. Zabudowania wiejskie leżą nad Rożanką, na płn.-zach. Niektóre grupy domów mają odrębne nazwy: Dychowiec, Dmytrówka, Jałyna al. Jalina, Pysana Kiernycia, Trepełosik al. Trepelosik. Płd. część wsi zajmuje las Obnoha. Na samej granicy płd. wznosi się Czorna Repa do 1288 mt. (znak triang.). Na lewym brzegu Rożanki wznoszą się idąc od płd. ku płn.: Tousty Żołob (1258 mt.), Knyliszcza (1218 mt.). Wysoki Werch al. Ostry Werch (do 1245 mt., znak triang.), Jałyna na granicy płn. (869 mt. na zach., a 846 mt. na wschód wznies.). Na praw. brzegu Rożanki wznoszą się: Dychowiec (1098 mt.); na lew. brzegu Sekula las Dmytrówka, a na granicy płn.-wsch. Olsza al. Olszanowiec do 1043 mt. W r. 1880 było 153 dm., 734 mk. w gm.; 2 dm., 8 mk. na obszarze dwor.; 3 rz.-kat., 734 gr.-kat., 5 izr., wszyscy narodow. rusińskiej, z wyjątkiem 2 narodow. polskiej. Par. rz.-kat. w Skolem, gr.-kat. w miejscu, dek. skolski. Do par. należy Rożanka Niżna. We wsi jest cerkiew p. w. Zesłania Ducha św. i szkoła niezorgani-

zowana. Mężczyźni w obu wsiach noszą kapelusze ciężkie, z szerokiemi w górę wygiętemi krysami, smołą lub woskiem zapuszczone. W zimie noszą kudłate kuczmy baranie, kształtu stożkowatego. Koszule, niekiedy naokoło czarną włóczką obszyte, opasują szerokim pasem skórzanym, ozdobionym guzikami, łańcuszkami i kółkami; na koszulę biorą dość długi kożuch, najczęściej bez rękawów, zwany bundą, a na to średnio krótki, z fałdami po bokach serdak czyli sierak czarny, noszony najczęściej, z wyjątkiem zimy, na paszki. Obuwiem są chodaki. Kobiety splatają włosy w kosę, do której przywiązują kolorową włóczkę. Głowę owijają dwoma, czasem kolorowemi, pstrokatemi chustkami. Koszule krótkie, na ramionach ślicznie włóczką wyszyte, na to lniane, szerokie, białe spódnice, t. zw. fartuchy, dołem haftowane, z przodu pstrokaty fartuszek własnego wyrobu, najczęściej czerwono biały, na to szeroki, czerwony, włóczkowy pas. Na szyi różnokolorowe paciorki i blaszane krzyżyki i trójkąty. Na wierzchu noszą długie serdaki, na nogach chodaki. Lud tutejszy mniema, że skora czapla leci pod wodę, należy się deszczu spodziewać. *Mac.—Lu. Dz.*

Rożankowo, niem. *Rosenberg*, dobra, pow. toruński, st. p. Toruń, 10·5 klm. odl. i Ostaszewo 6·5 klm., par. kat. Świerczynki; 466 ha (138 lasu, 1 łąk, 272 roli or.), cegielnia, mlekarnia. W 1868 r. 15 bud., 7 dm., 148 mk., 83 kat., 58 ew.; 1885 r. 10 dm., 30 dym., 157 mk., 113 kat., 44 ew. Osada ta powstała dopiero 1819 r. na obszarze należącym do Torunia. *Ks. Fr.*

Rożanna 1.) wś włośc., pow. opoczyński, gm. i par. Opoczno, odl. od Opoczna 3 w., ma 11 dm., 93 mk., 214 mr.. W 1827 r. było 8 dm., 51 mk. 2.) **R.,** wś włośc. nad rzeczką Kiełcznicą, pow. opoczyński, gm. Ossa, par. Odrzywół, odl. od Opoczna 26 w., od Nowego Miasta 7 w., ma 14 dm., 113 mk., 311 mr.; gleba kamienista i piaszczysta. W 1827 r. 10 dm., 60 mk. O 1 w. od wsi w lesie na wzgórzu kapliczka zwana królewską, przy której niegdyś mieszkał pustelnik. W tymże lesie kilka mogił. *Br. Ch.*

Rożanna, dok. *Roszenna*, *Rosenna*, rzeczka, prawy dopływ Kwieciszewicy, dopł. Noteci, wypływa ze stawów Proczyńskich, o 5 klm. na płd. od Gębic, pow. mogilnicki, płynie ku płd. zach., mija wś Rożannę i uchodzi, przebiegłszy około 3 klm. Wspomnianą powyżej Kwieciszewicę zowią niektórzy Małą Notecią, nie umiejąc pogodzić rzeczywistej Noteci z odpływem jez. Skorzęcińskiego, który zabrawszy inne wody, zlewa się z Notecią w jeziorze Trląg. Najnowsza mapa w. ks. poznańskiego oznacza źródła Noteci w jez. Skorzęcińskiem a wypływającą z Gopła, rzeczywistą Noteć, zowie Montweg Fluss. Tak zwana Mała Noteć ma tymczasem swą nazwę historyczną, używaną jeszcze przed kilkudziesięciu laty; jest nią Kwieciszewica (Zwieczissenica w Kod. Wielkop., n. 33) lub Kwieciszówka (Qwyeczyschowka dividens terras Maioris Poloniae a Cuiaviensibus) u Długosza, która wypływa z jeziora Skorzęcińskiego. W dyplomatach wielkopolskich z r. 1363 i 1367 spotykamy się z rzeką Rożanną, która niewątpliwie wyraża Kwieciszewicę, młyn bowiem między Proczynem i Kamionkiem, przysądzony klasztorowi trzemeszeńskiemu mógł tylko stać na Kwieciszewicy, która tam płynie i dotąd obraca młyn, zwany Gacią. Nazwa R. mogła być wzięta od dopływu lub od pobliskiej osady, leżącej nad Rożanną. Ob. *Skorzęcińskie jezioro.* *E. Cal.*

Rożanna 1.) al. *Rożanno*, niem. *Rosengrund*, nadleśnictwo król. i okr. domin., w pow. bydgoskim, o 9 klm. na płn. od Koronowa, na półn. brzegu Brdy, w lasach poklasztornych; par. i poczta w Koronowie, st. dr. żel. w Kotomirzu; 1 dm., 9 mk. W skład okr. domin. wchodzą leśnictwa: Brahthal, Entenpfuhl, Kleinheide, Kuhbrueck, Thiloshoehe; cały okrąg ma 6 dm., 47 mk. (5 kat., 42 protest.) i 4694 ha obszaru (52 roli, 10 łąk, 4694 lasu przeważnie sosnowego); czysty dochód z ha roli 8·58, łąk 17·69, lasu 2·35 mrk. 2.) **R.** al. *Rożanno*, 1557 *Ruzenna*, wś i domin., pow. mogilnicki, o 6 klm. na płd. od Gębic, nad Rożanną, dopł. Kwieciszewicy; par. i poczta w Gębicach, szkoła w miejscu, st. drogi żel. w Mogilnie i Trzemesznie o 14 klm. Około r. 1557 należała R. do Rożańskich i Bartłomieja Rogalińskiego; było tam 9 śladów osiadłych i 2 zagrodn. W końcu zeszłego wieku dziedzicem był Ignacy Kossowski. Wś ma obecnie 11 dm., 88 mk. (76 kat., 12 prot.) i 199 ha (192 roli, 3 łąk); czysty dochód z ha roli 12·53, łąk 18·02 mrk. Domin. ma 7 dm., 151 mk. (129 kat., 22 prot.) i 458 ha (347 roli, 50 łąk, 32 lasu); czysty dochód z ha roli wynosi 9·40, łąk 6.66, lasu 4·31 mrk. *E. Cal.*

Rożanna 1.) niem. *Roschanno*, dok. *Rosehnne*, wś, pow. świecki, st. p. i kol. Terespol 8 klm. odl., par. kat. Polskie Łąkie. W 1868 r. 32 bud., 10 dm.. 175 mk., 148 kat., 24 ew.; 1885 r. 16 dm., 188 mk.; szkoła kat. (1887 r. 38 dzieci). 2.) **R.,** fol., tamże, 342·3 ha roli or. i ogr., 6·52 łąk, 2·56 pastw., 9·27 nieuż., razem 360·65 ha; czysty doch. z gruntu 3093 mrk; hodowla bydła. W krzyżackiej księdze czynszowej czytamy: Rosehnne ma 37 włók, z których sołtys posiada 4 wolne i Englico (proboszczowi ?) 6 wolnych; reszta czynszuje od każdej włóki pół grzywny i 2 kury na gody; osadzonych jest 6 włók (ob. Wegner,

Gesch. d. Kr. Schwetz, II, 67). Mesznego dawała R. dawniej 14 korcy żyta i tyleż owsa; r. 1710 tylko 2 korce żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 246). Według taryfy na symplę z r. 1717 płaciła R. 10 gr. i 9 den. (ob. Codex Belnensis w Peplinie, str. 88). R. należało do ststwa świeckiego. Roku 1773 należała wś i folw. do generała Czapskiego, który je wydzierżawił. Było tu 10 chełm. włók włośc. i 10 folw., 18 dm., 88 mk. kat. i ew. wyznania, między nimi 6 gburów i 3 rzemieśl. Później folw. od wsi odłączono i przeszedł mocą testamentu r. 1848 w ręce Fabiana Podjaskiego. W 1853 r. nabył go Henryk Tessmar za 32,000 tal. (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XIX, str. 291). *Ks. Fr.*

Różanna, wybud. przy wsi Gnie, pow. morąski, st. p. Kl. Gnie, 1 dm., 26 mk.

Rożanów 1.) łotew. *Rożanowa*, wś przy ujściu Fejmanki do Dubny, pow. dyneburski, przy trakcie z Prel do Liwenhofu, par. Warków, własność Reuttów, niegdyś Sielickich, następnie Borchów. 2.) **R.**, *Różanowo*, wś, pow. lepelski, ma 32 chat, 760 dz. 3.) **R.**, łotew. *Rożanowa*, wś i folw., pow. lucyński gm. i par. Ewersmujża, odl. o 10 w. od Lucyna, ma 818 dz. ziemi dwors.; własność Aleksandra Karnickiego. Wchodził niegdyś wraz z Ludzmujżą, i Franopolem w skład dóbr ewersmujskich, stanowiących przez parę wieków główną dziedziczną posiadłość polsko-inflanckiej gałęzi Karnickich. W 1863 r. było w R. 172 dusz rewiz. *G. M.*

Rożanówka 1.) folw. na obsz. dwor. Zawadki, w pow. kałuskim. 2.) **R.** z *Teklówką*, wś, pow. zaleszczycki, przy gościńcu czortkowsko-zaleszczyckim, o 2·8 klm. na płd. od sądu pow., par. rz.-kat. i gr.-kat., urz. poczt. i tel. w Tłustem. Granice: wschod. Tłuste wś i Hołowczyńce, połud. Karolówka i Słone, zachod. Nyrków i Capowce, półn. Angelówka i Tłuste, miasto. Obszar dwor. 912 mr., włośc. 524 mr. W 1857 r. 582 mk.; w 1880 r. w gm. 596, na obsz. dwor. 104; rz.-kat. 214, gr.-kat. 420. Właśc. posiadł. więk. spadkobiercy J. Starzyńskiej. *B. R.*

Rożanowo al. *Razanowo*, zaśc., pow. bobrujski, w 3 okr. pol. i par. kat. Hłusk; własność Łukawskich, ma 10 włók; grunta piaszczyste. *A. Jel.*

Rożanpol, fol. i dobra, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Jazno, okr. wiejski Krasnopol, o 24 w. od Dzisny, ma 1 dm., 12 mk. kat.; własność Korsaków. Do dóbr należy mko Błoszniki i wsi: Saprunczyki, Maźniewo i Karasie. 2.) **R.**, fol. pryw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Sitce, o 77 w. od Wilejki, 1 dm., 11 mk. kat. 3.) **R.**, fol. pryw. nad stawem, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. zareżska, o 68 w. od Wilejki, ma 1 dm., 10 mk. (2 prawosł. i 8 katol.). 4.) **R.**, zaśc. szl., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 46 w. od Wilna, 1 dm., 8 mk. kat. 5.) **R.**, *Różampol*, białoruskie *Rużampole*, fol., pow. ihumeński, w 4 okr. pol. i gm. Puchowicze, par. kat. Błoń, o 6 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Maryi-Górka, przy gościńcu z mka Błonia do mka Dukory, dość dawna własność Rusieckich, ma około 15 włók; miejscowość równa, dość leśna, grunta szczerkowe z gliną w podłożach; folwark dobrze zagospodarowany.

Różanpole, fol. rząd., pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 67½ w. od Dzisny, 1 dm., 7 mk. prawosł.

Rożańska Wólka, wś włośc., pow. łukowski, gm. Prawda, par. Stoczek, ma 15 dm., 108 mk., 314 mr. W 1827 r. 14 dm., 86 mk.

Rożański, osada, pow. mozyrski, w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. Bujnowicze; miejscowość całkiem odludna, nizinna, bez dróg.

Rożany, dawniejsza nazwa wsi *Berłohy* al. *Perłohy* (ob.), w pow. kałuskim. Za czasów Rzpltej należała do dóbr koronnych ststwa kałuskiego. W lustracyi z r. 1556 (rkp. Oss., Nr. 2127, str. 73) czytamy: „Wś Rożany, którą Jm. Pan woj. ruski od lat 15 począł sadzić na surowem korzeniu, w gruncie starostwa halickiego, nad rzeką Łomnicą, w lesiech wielkich między połoninami. W niej ludzi osiadłych jest 9, którzy dają czynszu dorocznego po grzywien dwie i po jednej kunie, valoris groszy 30, kur po dwie, valoris gr. 1, jajec po 12, valoris pół groszka, to wszystko uczyni zł. 38 gr. 7 den. 9. A imiona ich te są: Iwan Kniaziow syn, Klim Uperowicz, Waśko Isaiowicz, Wasyl Karacko, Dmytr Daskowicz, Iwan Hrycewicz, Hnat Merszczyc, Jacko Hołczański, Fedor Przyszły. Fedor Maricicz liber, wieprze i woły dawa. Nowotny kmieć wolen jeszcze od dani do lat czterech. Dań barania: Tamże kto ma owce, dawa barana dwudziestego i ser jeden valoris gr. 6 i poprąg jeden valoris gr. 3, czego iż jeszcze nie dawali, tedy to próżno rachować, ale w przyszłym roku poczną dawać. Dań wieprzowa: Gdy żer jest, dawają wieprza dwudziestego, według listu osadnego, a gdy żeru nie masz, tedy każdy po gr. 15. Dostało się anno praesenti wieprzów 5, valoris każdy po złotemu i gr. 6, i pieniędzy od 5 dostało się zł. półtrzecia; to wszystko uczyni zł. 8 gr. 15. Ktoby miał pszczoły, winien dać od nich pień dziesiąty; ale ich jeszcze nie mają. Powołowczyznę siódmego roku dają, przyjdzie od nich wołów 9, każdego szacując za zł. 4, to wyrachowawszy część szóstą na jeden rok, czyni zł. 6. Summa z tej wsi czyni zł. 52 gr. 22“.

Rożany 1.) *Młyn*, al. *Różanny*, pow. poznański, ob. *Stary Młyn*. 2.) **R.** *Młyn*, tak zowie

się młyn łomnicki, w pow. czarnkowskim. 3.) **R.** *Młyn*, pow. ostrzeszowski, ob. *Papiernia*.

Różanystok, dziś *Krasnystok*, *Krasnostok*, wś i uroczysko, pow. sokólski, w 2 okr. pol., gm. Kamionna, o 27 w. od Sokółki, 30 w. od Grodna, w pobliżu mka Dąbrowa, posiada cerkiew paraf., przerobioną po 1866 r. z kościoła katol. Par. prawosł., dekanatu (błahoczynia) sokólskiego, 1484 wiernych. Poprzednio znajdował się tu wspaniały kościół i klasztor ks. dominikanów, z cudownym obrazem N. M. P., wymalowanym w Grodnie w 1652 r. przez protestanta, na zamówienie Szczęsnego Tyszkiewicza, stolnika derpskiego. Obraz ten, pomieszczony pierwotnie w domu Tyszkiewicza w Krzywym Stoku, zasłynął cudami i w 1659 r. przeniesiony został do drewnianego kościoła, wzniesionego przez Szczęsnego i Eufrozynę Tyszkiewiczów, na folwarku Tabańszczyzna al. Krzywy Stok, od mnóstwa róż przezwanym Różanym Stokiem. Wkrótce potem Tyszkiewicz wywiózł obraz na Podlasie, pomimo to jednak dostał się w ręce Szwedów, który porzucili go w jakiejś wsi, zkąd dostał się na czas krótki do kościoła juchnowieckiego a w 1660 r. przeniesiony został napowrót do Różanego Stoku. W 1662 r. biskup wileński Jerzy Białłozor wyznaczył specyalną komisyę dla zbadania cudów jakie miały miejsce, poczem d. 21 listopada tegoż roku kanclerz dyecezyi wileńskiej Kazimierz Jan Wojsznarowicz dopełnił benedykcyi cudownego obrazu. Jednocześnie, za zezwoleniem biskupa, Tyszkiewicz sprowadził tu 12 dominikanów, wymurował dla nich niewielki klasztorek, istniejący jeszcze pod nazwą murowanki, i zapisał na kościół wś Stok z 29 dymami i folwarkiem. Gdy w następstwie tutejszy obraz Bogarodzicy zasłynął licznymi cudami i począł ściągać pątników z dalekich stron, kościół okazał się niedostatecznym, w skutek czego dominikanie w 1759 r. postanowili z własnych funduszów wznieść duży murowany kościół z odpowiednim klasztorem, Budowa kościoła ukończoną została w 1785 r. i w tymże roku konsekrowany przez biskupa Tomasza Ignacego Zieńkowicza, klasztoru zaś dopiero w 1794 r. W zamian wsi Stok, zabranej w 1797 r. przez rząd pruski, klasztor różanostocki otrzymał jednorazowo wynagrodzenie w wysokości 20,000 tal. i roczną płacę, wyrównywającą dochodowi ze wsi. W 1842 r. zniesiono klasztor, kościół zaś zamieniono na parafialny dek. sokólskiego. Parafia tutejsza w 1859 r. miała do 3400 wiernych. Główne odpusty miały miejsce: na Zielone Świątki, w dzień św. Piotra i Pawła i N. M. P. Rożańcowej i ściągały po kilka tysięcy pobożnych z bliższych i dalszych okolic. Kościół miał kształt krzyża łacińskiego, zaokrąglonego od strony ołtarza i ozdobionego z frontu dwiema wieżami. W wielkim ołtarzu znajdował się cudowny obraz N. M. P., po obu stronach ołtarza portrety fundatorów Szczęsnego i Eufrozyny Tyszkiewiczów, zwłoki których spoczywały w grobach kościelnych. Ołtarzy bocznych było dwanaście. Konfesyonały, ambona i ławki były zrobione z drzewa dębowego. Posiadał on niezwykłych rozmiarów organy o 36 tonach, roboty Mikołaja Jansona. Bliższe szczegóły o założeniu kościoła i o cudownym obrazie zamieszcza dziełko: „Cudowny Obraz Bogarodzicy w Różanymstoku“ (1-sze wydanie 1677, 2-gie 1762, 3cie Wilno 1857 r.). O 400 sażeni od kościoła, przy drodze do Grodna, znajdują się ślady nasypu ziemnego z wałem i głębokimi rowami, pochodzącego podług podania z czasów wojen szwedzkich. *J. Krz.*

Różawa, rzka w pow. rzeczyckim, dopływ Prypeci z prawej strony, ma ujście poniżej Sławecznej.

Różawiec, dopływ rzeczki Ilii, lewego dopływu Użu.

Rożce, w spisie z 1827 r. *Rojsce*, fol., wś i kol,, pow. grójecki, gm. Lipie, par. Belsk, odl. 7 w. od Grójca, ma 137 mk. W 1827 r. 10 dm., 85 mk. W 1885 r. fol. R. rozl. mr. 652: gr. or. i ogr. mr. 626, łąk mr. 4, lasu mr. 8, nieuż. mr. 14; bud. mur. 3, z drzewa 9; płodozmian 12-polowy. Wś R. os. 19, z gr. mr. 101; kol. Konstantynów os. 5, z gr. mr. 129.

Rożdestwenno, st. poczt. w pow. myszkińskim gub. jarosławskiej, o 16 w. na południe od przystanku dr. żel. rybińsko-bołogowskiej Masłowo.

Rożdiestwenska, wś włośc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Bebrusy, o 5 w. od gminy, 13 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Inturki.

Rożdżałów, wś, pow. chełmski, gm. Krzywiczki, par. Kumów, wsch. obrz. Chełm. Posiada szkołę początkową ogólną. W 1827 r. było 49 dm., 310 mk.

Rożdżały 1.) w XVI w. *Rozdzalow* i *Rosdzały*, wś i fol. nad rzką Swędrnią, pow. kaliski, gm. Kamień, par. Tłokinia, odl. 7 w. od Kalisza. Leży pomiędzy dwoma szosami z Kalisza do Łodzi i Kutna wiodącemi. Położenie wyniosłe, w dolinie rzeczki obfite pokłady torfu. Wś z fol. ma 249 mk. i 12 dm. W 1827 r. 15 dm., 144 mk. Zabudowania folwarczne murowane, piękny dwór z parkiem i ogrodem owocowym, oranżeryą i winnicą. W 1887 r. fol. R. rozl. mr. 590: gr. or. i ogr. mr. 305, łąk mr. 55, past. mr. 24, lasu mr. 192, wody mr. 4, nieuż. mr. 18; bud. mur. 20, z drzewa 2; płodozmian 8-polowy; las nieurządzony; młyn, pokłady torfu. Wś R. os. 26, z gr. mr. 86. W XVI w. łany kmiece i folw. dają dzie-

sięcinę plebanowi w Tłokini (Łaski, L. B., II, 66). W 1579 r. Potworowski miał tu 1 łan. (Pawiński, Wielkop., I, 131). 2.) **R.** al. *Rozdziały*, wś, młyn i fol. nad rz. Brodnicą, pow. sieradzki, gm. Zadzim, par. Rossoszyca, odl. od Sieradza 18 w.; wś ma 29 dm., 280 mk.; os. młyn. 1 dm., 6 mk.; fol. 6 dm., 65 mk. W 1827 r. 17 dm., 123 mk. W XVI w. R. należały do par. Rososzyca, lecz z łanów folwarcznych dawały dziesięcinę pleb. w Drużbinie (Łaski, L. B., I, 388, 397). Według reg. pob. pow. szadkowskiego R. i część Ptaszkowa, miały 2 osad., $^1/_2$ łanu (Pawiński, Wielkop., II, 230). *Br. Ch.*

Rożdżenice, wś, ob. *Roździenice*.

Róże 1.) wś, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 6 w. od Kowna. 2.) **R.,** zaśc., tamże, o 7 w. od Kowna. 3.) **R.,** dwór, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 46 w. od Kowna.

Rożek 1.) *Brzeziński*, kol., pow. koniński, gm. Brzeźno, par. Konin, odl. od Konina 7 w., ma 8 dm., 42 mk. 2.) **R.** *Krzymowski*, kol. i os. nad rzką b. n., pow. koniński, gm. Brzeźno, par. Krzymów, odl. od Konina 8 w.; kol. ma 19 dm., 147 mk.; os. 1 dm., 7 mk. 3.) **R.,** os. dwor., os. młyn. i os. karcz. nad rz. Brzuśnią, pow. opoczyński, gm. Krzczonów, par. Gielniów, odl. od Opoczna 12 w.; os. dwor. ma 3 dm., 31 mk., 30 mr.; os. młyn. 1 dm., 78 mk., 31 mr. ziemi dwor.; os. karcz., 1 dm., 1 mr. 4.) **R.,** os. młyn., pow. opoczyński, gm. i par. Skrzyńsko, odl. od Opoczna 29 w., ma 1 dm., 6 mk., 30 mr. dwor. 5.) **R.** al. *Rożen*, wś, pow. nieszawski, gm. Ruszkowo, par. Broniszewo. *Br. Ch.*

Rózek (*Rożok*), dobra, pow. kobryński, w 3 okr. pol., gm. Ziołowo, o 47 w. od Kobrynia.

Rożek *Mikuliński*, wś nad Zharem, który tworzy duży staw pomiędzy tą wsią a Mikulińcami, pow. lityński, na pograniczu winnickiego, gm. Bahrynowce, par. kat. Lityn, odl. 12 w. od Lityna, 34 w. od Winnicy, ma 50 osad, 264 mk., 694 dzies. ziemi włośc., 210 dworskiej. Własność dawniej Michałowskich, później Komarnickich, dziś Somowa. *Dr. M.*

Rożek 1.) folw. na obsz. dwor. Hostowa, w pow. tłumackim. 2.) **R.,** leśniczówka na obsz. dwor. Myszkowa, w pow. zaleszczyckim.

Rożele, wś, fol. i dobra nad rzką Jesią, pow. maryampolski, gm. i par. Poniemoń Pożajście, odl. od Maryampola 48 w.; posiadają młyn parowy mielący zboże i kości, cegielnią, pokłady torfu. W 1827 r. było 6 dm., 72 mk. Dobra R. składały się w 1886 r. z folw.: R., Podrożele, Grabowiec, Jodwarys, Wojtkiewiczyszki al. Zaścianek Rożelski i Bobikały, rozl. mr. 2369: folw. R. gr. or. i ogr. mr. 498, łąk mr. 110, pastw. mr. 17, lasu mr. 108, nieuż. mr. 29; bud. mur. 7, z drzewa 22; płodozmian 4-polowy; fol. Podrożele gr. or. i ogr. mr. 177, łąk mr. 4, past. mr. 8, nieuż. mr. 9; bud. z drzewa 7; płodozmian 7-polowy; fol. Grabowiec gr. or. i ogr. mr. 171, łąk mr. 16, pastw. mr. 5, lasu mr. 344, nieuż. mr. 5; bud. z drzewa 5; płodozmian 9-polowy; fol. Jodwarys gr. or. i ogr. mr. 235, łąk mr. 27, pastw. mr. 11, lasu mr. 108, nieuż. mr. 13; bud. mur. 2, z drzewa 5; płodozmian 10-polowy; fol. Wojtkiewiczyszki al. Zaścianek Rożelski gr. or. i ogr. mr. 49, łąk mr. 14, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 5; płodozmian 7-polowy; fol. Bobikały gr. or. i ogr. mr. 153, łąk mr. 14, lasu mr. 236, nieuż. mr. 6; budowli z drzewa 5; płodozmian 10-polowy; lasy nieurządzone. W skład dóbr poprzednio wchodziły wsi: wś Powicie os. 12, z gr. mr. 610; wś Podrożele os. 5, z gr. mr. 39; wś Pogiermoń os. 6, z gr. mr. 275; wś Morgieniki Rożelskie os. 16, z gr. mr. 792; wś Bobikły al. Wicie os. 18, z gr. mr. 94; wś Wojnotraki Rożelskie os. 12, z gr. mr. 547. *Br. Ch.*

Rożele, dwór, pow. szawelski, gm. Łukniki, o 57 w. od Szawel.

Rożemni, folw. nad rzką Sudziłówką, lew. dopł. Prypeci, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. i gm. Jurewicze; grunta namułowe, urodzajne, łąki dobre, miejscowość nizinna, w ostatnich latach skanalizowana. *Al. Jel.*

Rożen, wś i fol., pow. nieszawski, gm. i par. Służewo, ma 71 mk., 66 mr. włośc. W 1827 r. było 6 dm., 61 mk.

Rożeń 1.) *Mały*, pot., ma źródła w gm. Rożeń Mały, pow. kosowskim, w płn.-zach. stronie obszaru, tuż nad granicą Babina, u płd. stóp Chomeńskiego grzbietu (879 mt.), w lesie Tersą zwanym. Płynie na płd.-wsch. między domostwami gm. Rożenia, a następnie przez Tudiów, w obrębie którego zlewa swe wody do Czeremoszu z lew brz. Dolina potoku górska, zamknięta od płn. grzbietem Chomeńskim, a od płd. Sokólskim (882 mt.). Zasilają go liczne krótkie strugi spływające z obu tych grzbietów. Długość biegu 6 klm. 2.) **R.** *Wielki*, w górnym biegu *Dubiwskim potokiem* zwany, potok powstaje w obr. gm. Rożenia Wielkiego, w pow. kosowskim, z pod góry Płoskami zwanej (914 mt.); płynie zrazu nd wsch., potem płn.-wsch., a wreszcie na płd.-wsch. przez obszar Rożenia Wielkiego; tuż przed ujściem zwraca się na płn., uchodząc z lew. brz. do Czeremoszu. Przyjmuje od lew. brzegu bezimienny potok z obszaru Jaworowa napływający, a z praw. brzegu pot. Łużki. Długość biegu 11 klm. *Br. G.*

Rożeń 1.) *Mały*, wś, pow. kossowski, odl. 9 klm. na płd.-zach. od sądu pow., par. rz. kat., urz. pocz. i tel. w Kutach. Wieś rozrzucona śród gór nad potokiem wpadającym do pobliskiego Czeremoszu i nad licznymi potoczkami, dopływami tego większego. Granice:

wschod. Tudiów, płd. lasy, góry i potok Woronec a za nim Rożeń Wielki, zachód lasy i góry a za nimi Jaworów, płn.-zachód Babin, płn. Kossów, płn.-wschod. Czerniówka i Kuty. Obszar dwor. 138, włośc. 2787 mr. W 1857 r. 1021 mk.; w 1880 w gm. 906, rzym.-kat. 4. Gr.-kat. cerkiew p. w. św. Jana Chrzciciela, drewniana, z 1852 r. Dusz gr.-kat. 882, par. Tudiów. Obszar większej posiadłości należy do rządu. 2.) **R.** *Wielki*, wś, pow. kossowski, graniczy na płd. z R. Małem, nad pot. Rożeń. Granice: wschd. Czeremosz a za nim Bukowina, płd. lasy a za nimi Białobereska, zachod. Jaworów, płn. R. Mały. Obszar dwor. 1555 mr., włośc. 2730 mr. W 1857 r. 1177 mk.; 1880 r. w gm. 1437, rzym.-kat. 4, par. Kuty. Gr.-kat. par. w miejscu, dek. Kossów, dycc. Stanisławów, cerkiew drewniana św. Dymitra, wystawiona 1783 r., metryki sięgają 1784 r. Dusz gr.-kat. 1548. Obszar większ. posiadłości należy do rządu. *B. R.*

Rożeń al. *Rozembark*, niem. *Rosenberg*, węg. *Rozsahegy*, mto powiat. w hr. liptowskiem, nad rz. Wagiem. Wznies. 440 mt. npm. Posiada kościół par. katol. z XIV w., kościół popijarski, st. dr. żel. koszycko-bogumińskiej, 417 dm., 3247 mk. słowaków. Garncarstwo, płóciennictwo, spław soli. Powiat ma 13 mil kwadr. obszaru po obu brzegach Wagu.

Rożenek, w XVI w. *Rozannek*, wś i folw. nad rz. Czarną, pow. opoczyński, gm. Niewierszyn, par. Dąbrowa, odl. od Opoczna 23 w., posiada gorzelnią, młyn wodny, plantacye chmielu; wś ma 16 dm., 56 mk.; młyn 1 dm., 13 mk. W 1827 r. było 31 dm., 205 mk. W 1884 r. folw. Rożenek rozl. mr. 1028: gr. or. i ogr. mr. 433, łąk mr. 89, pastw. mr. 81, lasu mr. 375, nieuż. mr. 50; bud. mur. 4, z drzewa 20; płodozmian 6, 7 i 8-polowy; las urządzony. Wś R. os. 14, z gr. mr. 10; wś Ciechomia os. 107, z gr. mr. 852. W XV w. wś R., w par. Skórkowice, była własnością Krzątkowskiego, miała łany km., z których dziesięcinę snopową i konopną dawano prebendzie Krzconowskiej. Wartość dziesięciny wynosiła od $^1/_2$ grzyw. do 2 grzyw. Karczma, zagrod., folwark rycerski, dawały dziesięcinę snopową do Skórkowic (Długosz, L. B., I, 382). W XVI w. wś należała do par. Dąbrowa, dwór zaś do Sławna i tamże dawał dziesięcinę (Łaski, L. B., I, 636). Według reg. pob. pow. opoczyńskiego z r. 1508 wś Rosznek i Ciechonin, własność Mikołaja Chocimira, płaciły pob. gr. 27. W r. 1577 we wsi R., w par. Dambrowa, posiadali: Stanisław Ciesielski $^1/_2$ łan., 1 zagr. z rolą, Piotr Kretowski $^1/_8$ łan., 3 zagr., Wielewicki $^1/_2$ łan., Jakub Krzetowski $1\,^1/_2$ łan. (Pawiński, Małop., 293, 482). *Br. Ch.*

Rożenno, wś i folw. nad strum. b. n., pow. kaliski, gm. Ostrów Kaliski, par. Wójków, odl. od Kalisza w. 28; wś ma 18 dm., 106 mk., 185 mr.; fol. 1 dm. Wieś należała do dóbr Opatówek.

Rożental 1.) niem. *Rosenthal*, wś, pow. grudziądzki, st. pocz. i par. kat. Radzyn odl. $^1/_4$ mili; 206 ha (29 łąk i 119 roli orn., której ha daje 24·28 mrk czyst. dochodu. W 1868 r. 23 bud., 7 dm., 66 mk., 5 kat., 53 ew.; 1885 r. 7 dm., 62 mk., 4 kat., 58 ew. Wś ta została założona około połowy XVII w. Pierwsi osadnicy byli Niemcy, wzdragali się płacić meszne. Pierwszą o tej wsi wzmiankę mamy z 1674 r. W r. 1831 nastąpiło uwłaszczenie 5 gburów; za 20 wł. 11 mr. i 25 kw. prętów płacili 166tal. 13 sbr. 6 fen. rocznie i 17 korcy 4 mace żyta, albo po 20 groszy za korzec. Później zamieniono ten czynsz na amortyzującą się rentę (ob. Frochlich: Gesch. d. Graudenzer Kr., str. 282). 2.) **R.**, niem. *Rosenthal*, wś, pow. starogardzki, st. p. Peplin, par. kat. Nowacerkiew, odl. $2\,^1/_4$ mili od Stargardu; zawiera 12 gburs. posiadeł i 20 zagród, 705 ha (3 lasu, 21 łąk, 594 roli or.). Szkoła kat. 2-klasowa liczyła 1887 r. 160 dz. i 2 naucz. W 1869 r. było 502 mk., 454 kat., 39 ew., 9 żydów, 45 dm.; 1885 r. 52 dm., 128 dym., 574 mk., 533 kat., 41 ew. R. leży nad Wierzycą i koleją wschodnią, nad drogą z Peplina do Kulic. Mieszkańcy trudnią się głównie rolnictwem lecz pracują też w peplińskiej cukrowni. W stronę ku Nowejcerkwi są dwie góry: Łysa i Czubatka. Między Peplinem a R. wije się granica nowo utworzonego pow. tczewskiego. Peplin należy do tczewskiego, R. już do starogardzkiego. Na obszarze wsi odkryto nad Wierzycą stare cmentarzysko (ob. Pielgrzym, 1879 r., Nr. 5). R. należał dawniej do cystersów w Peplinie. Dawniejszy przywilej tej wsi zniósł opat Piotr z Rogowa r. 1372 i wystawił nowy na 35 włók i 7 mr., sołtys miał $3\,^1/_2$ wł. prawem chełm., gospodarze dawali po 3 wiardunki i 2 kurczęta od włóki. Sołtysem był Jan Wernersdorf. Tegoż roku urządzoną została karczma, na której siedział Mik. Dalof, który płacił 2 grz. za wolność przedawania pokarmów. R. 1414 zniżył opat Piotr Honigfeld roczną dań; zapisek w kronice pozwala się domyśleć, że cały obszar był w ręku chałupników; szkoda, że ich przywilej się zagubił. R. 1493 zmienił znów opat Michał Fischaw porządek wsi, wydając ją sołtysowi i gospodarzom prawem chełm.; podatki zostały te same co r. 1372. Od roli nad rzeką mieli płacić wspólnie 5 grz. i 6 kurcząt. Sołtysem był Holcsteynn. R. 1600 odnowił opat Kostka przywilej sołtysa Marcina Majewskiego. Tegoż roku i przywilej wszystkich gospodarzy został odświeżony. Oprócz tego nabył

Bernard Klinda chałupnictwo za 50 marek, a klasztor dla usług długoletnich puścił mu włókę na lat 12 za 5 marek; od chałupy miał kupujący wysyłać dwie osoby do żniw za płacą klasztoru. R. 1613 nowy sołtys, który pojął wdowę po Majewskim, dostał w dożywocie 1 włókę, bo wiernie służył opatowi. R. 1631 kupił Jędrzej Popek chałupę od Klindy za 200 mrk. Opat potwierdził kupno za roczny czynsz 2 marek i tyleż kurcząt. Włóka puszczona poprzednikowi, wróciła do wspólnego majątku wsi. R. 1667 dał opat Ciecholewski słudze Szymonowi Boreckiemu 3 włóki po Kuchowskim na własność, opuszczając tłokę, ale zastrzegając sobie dawniejsze usługi Szymona. Czynsz miał wynosić po 3 zł. od włóki, za które pozwalał przywilej warzyć piwo dla potrzeb domowych. R. 1681 pozwolił opat Łoś słudze Skwierczyńskiemu wystawić chałupę za roczny czynsz 2 marek. R. 1723 dał opat Tomasz Czapski Kazubowi chatę na granicy Peplina, która za opata Tokarzewskiego przyłączoną została do Maciejewa (folw. peplińskiego). R. 1772 w maju zebrali się taksatorowie i opiekunowie dzieci pozostałych po sołtysie Kleinowskim i oceniwszy majątek, 4 włóki obejmujący, na 7057 zł. prusk. a długi pozostałe na 803 zł. 27 groszy, poprosili opata, by sołtystwo raczył przedać, bo spadkobiercy byli za młodzi. Akt ten podpisali: ojciec Jerzy, ekonom opata, Walenty Liczner, sołtys z Morzeszczyna, Stefan Kuropatwiński, sołtys z Nowej Cerkwi, Michał Klewicz, młynarz pepliński, trzymanem piórem, jako opiekun Tomasz Frost, sołtys z Pomyj i Jan Laskowski, przysiężny, także opiekuni, a Marcin Paszkowski jako świadek. Opat przystał na zdanie taksatorów i sprzedał sołtystwo Kamrowskiemu do Morzeszczyna za taksę 10 maja r. 1772. Jest to może ostatni przywilej jaki opat pepliński za pol. rządów wystawił, bo w kwartał potem już Prusy Królewskie pierwszym podziałem Polski do Prus zagarnięte zostały (ob. „Opactwo peplińskie“ przez ks. Kujota, str. 333—335). Z innych zdarzeń zapisujemy następujące: R. 1657 d. 29 sierp. rozłożył się na górze między Rożentalem i Peplinem Stefan Czarniecki. R. 1660 już po pokoju oliwskim zgraja żołnierzy między Peplinem a Rożentalem zabiła dowódcę Rusickiego i kazała na drugi dzień z wielkiem nabożeństwem pochować go w klasztorze (ob. Opactwo peplińskie, p. ks. Kujota, str. 485 i 486). R. 1710 płacił R. mesznego od 36 włók 18 korcy żyta (ob. Wizyt. Szaniawskiego, str. 223). 3.) **R.**, niem. *Rosenthal*, wielka wś kośc. w płn. klinie pow. lubawskiego, odl. przeszło milę na północ od Lubawy (st. p.). Przez wś wije się strużka uchodząca do Drwęcy i szosa łącząca się z traktem lubawsko-ostródzkim. Obszar wynosi wraz z przyległościami 1605 ha (80 lasu, 22 łąk, 1396 roli orn.). Każdy ha roli przynosi 5·48 mrk dochodu. W 1868 r. było 260 bud., 125 dm., 1078 mk., 1066 kat., 12 ew.; 1885 r. zaś 144 dm., 256 dym., 1302 mk., 1249 kat., 53 ew., z których na os. młyń. Biedaczek przypadało 7 mk. i 1 dm., na wyb. Diebsack 1 dm. i 11 mk., na wyb. Kienbruch 3 dm., 22 mk., na dobra Rożental 4 dm., 90 mk. Trzyklasowa szkoła kat. liczyła 1887 r. 3 naucz., 271 dz. Kościół p. w. św. Wawrzyńca, zbudowany z drzewa r. 1761, konsekrowany r. 1763. Istnieje przy nim bractwo trzeźwości, założone r. 1855. W skład par. (dek. lubawski) wchodzą: R., Pomierki, Gierłoża Pol. i Niem., Lichotki i Dankelwalde. W 1867 r. liczyła par. 1288 dusz (781 komunikantów), r. 1887 zaś 1408 dusz. Przed r. 1880 był R. prawie czysto polski i katolicki. Teraz osiedli tam i niemieccy gospodarze. W 1667 r. Strzesz zastał kościół tutejszy w lichym stanie. Prezbyteryum wprawdzie naprawiono ale wykończeniu drugiej części przeszkodziła wojna i wielka powódź. Do probostwa należały pierwotnie 4 włóki, ale ponieważ gleba nie była żyzną, dla tego dołączyli biskupi jeszcze 3 włóki. Prob. byli tu: Marcin Gamalski, a od r. 1664 Wawrzyniec Froschek, oraz prob. lubawski i kanonik kollegiaty szamotulskiej. Mesznego pobierał prob. od każdej włóki po 1 kor. żyta i tyleż owsa, tak że dawniej dostawał 99 kor. żyta i tyleż owsa. Ale ponieważ z czasem kilka włók w jednę się zlały, dla tego wówczas liczono tu tylko 20 włók osiadłych i 12 pustych, oprócz tego był sołtys na włókach siedzący i karczmarz. W skład par. wchodził: R,, Pomierki, młyn Lichotki o 2 chałupach i dobra biskupie Gierłosz. Parafian było około 300, oprócz tych, co przychodzili z Prus Książęcych (str. 232—235). W wizytacyi Potockiego z r. 1706 czytamy, że tu był kościół drewniany. W bibliotece plebańskiej znajdował się między innemi książkami także Gospodarz nieba i ziemi, gospodyni nieba i ziemi i Ogród różowy. Do kościoła należały 2 włóki, ogród, domek i nieco wypożyczonego kapitału. Wieś obejmowała 100 włók, między temi 7 proboszcz, i 13 pustych, w liczbie tych jedna zwana Zalewna, gdzie dawniej był staw biskupi Biedaczek zwany. Pozostaje więc 80 włók, od których prob. pobierał rocznie po 1 kor. żyta i tyleż owsa. Koni robotnych miał ksiądz 4, koni starych i słabych 2, wołów 6, z których 2 słabe, krów 4, jałowica, nicuk dwuletni; wieprz, świnia, prosiaków latosich 4, owiec 6, gęsi 6, kur prostych 11, kogut, kaczek 4. Siew: Na zimę wysiano żyta korcy 50, na jarzynę jęczmienia korcy 17, owsa kor.

50, grochu kor. 2, gryki kor. ½ W szkole mieszkał nauczyciel, który był zarazem organistą. Za nakręcanie zegara pobierał dawniej po 2 snopki od włóki. Komunikantów było około 350. Tylko jeden luter (owczarz) mieszkał w Gierłoży; prob. był wówczas Franciszek Antoni Klecki. R. należał dawniej do biskupów chełmińskich. W 1700 r. nadaje Teodor Potocki, bisk. chełm., trzy od wojny szwedzkiej pusto leżące włóki w R. organiście tutejszemu Szymonowi Kościńskiemu i jego żonie Barb. Ewentownej na lat 30 „utpote duos Jagwędrowskie dictos inter mansos sculteti alias Czarny Szołtys dicti ex una et laboriosi Łas cmethonis ejusdem villae Rosental ex altera, tertium vero Piotrowski nuncupatum inter duos Piotrowskie dictos ab una ex altera vero parte penes rivum Ryki vulgo nuncupatum jacentes“... Za to będą nam jako i inni płacili od każdej wł. po 1 korcu pszenicy i 1 kor. żyta i po 4 fl. i 2 tłuste kury na św. Marcin. Dan w Lubawie (ob. P. U. B. v. Woelky, str. 1107). Przywilej ten potwierdza bisk. Kretkowski r. 1724. Ciekawe szczegóły zawiera inwentarz biskupstwa chełmińskiego z r. 1731: „Opisanie wsi Rożentala do folw. Byszwałdzkiego należącej: Karczmarz Leman za prawem wiecznym na włókach 3; Kowal na półwłoczku pustym, prawa niema, daje 3 zł.; Krauza, gbur, mediocriter dobra chałupa, stodoła zła, ale drzewo ma od Pana do budowania iey; Kołodziej na Gmińskim, pustą włókę trzyma, bez prawa, daje 10 zł.; Ornet na włókach dwóch gburskich na dani z budynkami dobremi; Michał Dresler Leman na włókach 2, jednę z prawem doczesnym na lat 40, drugą wiecznym. Wawrzeńcowa wdowa, Lemanka, na włókach 2, na jednej prawnej in expirio, drugiej pustej; Kiempka gbur, chałupa, stodoły i chlewy niezłe, ale reparacyi potrzebują; Jan Leman in fundo ecclesiastico, pustą włókę trzyma bez prawa; Jakub Leman in fundo villae trzyma 2 wł., jednę za prawem świeżo kupionem ad decursum 40 annorum, a drugą in oppignoratione brata do lat 30; Klata gbur z domostwem nowem; stodoły i szopy naprawy potrzebują i dachy niedobre; Graski gbur z wszystkiemi budynkami dobremi; Nadala gbur, chałupa naprawy potrzebuje, stodoła i szopy niezłe, ma drzewo do chałupy; Andrzej Szołtys, leman na włókach 2 za prawem do lat 40; Nykiel gbur, teraz na dani, bo buduje, stodoła nowa, chałupa nowa, niedokończone: Rozner gbur, chałupa niezła, ale poprawy potrzebuje, stodoła w szachulec niezła, szopa i śpichlerz znacznej naprawy potrzebują; Balcer, kościelny in fundo ecclesiastico liber ab omnibus; sołtys Mayzer za prawem wiecznem; Chybiasz gbur, chałupa nowa, ale znacznie niedokonana, stodoła w szachulec utcunque, szopa krzywa; Sałata, chałupa stara podwleczona, stodółka i szopka od lat 2 budowane; Chudzik za prawem, leman włóki mający 1 wieczną a 2 doczesne; Las gbur, chałupa dobra, stodoła z dachem stare; Czaplewski gbur, dom nowy, stodoła niezła, szopki złe; Walenty (?) gbur, dom totaliter zły, stodoła dobra, szopka i ta nie zła; Klepal gbur, wszystko dobre; Cymbalista na gburskich włókach, dannik, dom dobry oprócz dachu, stodoła i szopka reparacyi potrzebują; Sadłowski leman za prawem do lat 40 wolny; Kołodziej Maciej, leman za prawem do lat 40; Antoni leman za prawem do lat 40; Zdrojewski leman za prawem do lat 40; Nowosbur (? sic) gbur, budynek dobry, szopa i stodoły naprawy potrzebują; Andrzej sołtys, wolny, za prawem do lat 40; Długojurek leman similis aliis; Jękier gbur, chałupa znacznej naprawy potrzebuje, stodoła i szopa dobre; Galder leman wolny, za prawem do lat 40, Burbatowizna, gburstwo in ruinam poszło, włóki do niego należące trzymają gburzy za puste; reliquos 3 mansos puste trzymają gburzy za dań. Młynarz wolny za prawem wiecznem, lecz mu zgniło, ut refert sołtys. Jedno sołectwo spustoszało w budynkach totaliter (ob. str. 59—61). *Ks. Fr.*

Rożestwenno al. *Rożdziestweno*, wś, pow. królewiecki gub. czernihowskiej, na płd. od mka Koropa, niegdyś mto sotni kozackiej pułku nieżyńskiego.

Rożewicze, wś, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Połoczany, okr. wiejski Szypolicze, o 10 w. od gminy a 55 w. od Oszmiany, ma 2 dm., 15 mk. prawosł. (9 dusz rewiz.); należy do dóbr Józefpol, Pobojewskich.

Różewo 1.) folw., pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. i par. Wysoki Dwór, okr. wiejski Różewo. W skład okręgu wchodzą wsie: Antowiersza, Krunciki, Korejwiszki, Intupańce, Rongówka i Rodziszki, w ogóle 113 dusz rewiz. W 1850 r. dobra R. składały się z folw., zaśc. i 3 wsi, należały do Żyzniewskich i miały 522 dzies. rozł. 2.) **R.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 51 w. od Nowoaleksandrowska.

Różewski, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 61 w. od Nowoaleksandrowska.

Rózgiszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 35 w. od Nowoaleksandrowska.

Rożki 1.) kol. włośc., pow. łódzki, gm. Radogoszcz, par. Łódź, ma 12 dm., 121 mk., 163 mr. W 1827 r. było 3 dm., 77 mk. 2.) **R.**, w XVI w. *Roski*, wś i folw., pow. radomski, gm. Orońsk, par. Kowala Stępocina, odl. od Radomia 11 w., 14 dm., 127 mk. W 1827 r. było 9 dm., 32 mk. W 1875 r. folw. R.

rozl. mr. 507: gr. or. i ogr. mr. 181, łąk mr. 72, pastw. mr. 64, lasu mr. 175, nieuż. mr. 15; bud. z drzewa 12; las nieurządzony, pokłady torfu. Wś R. os. 19, z gr. mr. 148. W XV w. łany kmiece dawały dziesięcinę bisk. krakowskiemu (Długosz, L. B., II, 520). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1569 we wsi Roski, par. Kowala Stępocina, Mikołaj Roskowski miał ½ łan., 2 zagr., Piotr Skarbek miał 2 łany (Pawiński, Małop., str. 306). 3.) **R**, al. *Roszki*, wś i folw., pow. sandomierski, gm. i par. Obrazów, odl. od Sandomierza 9 w., posiada dom przytułku założony z zapisu hr. Lanckorońskiego, 25 dm., 231 mk., 746 mr.; folw. stanowiący własność zakładu dobroczynnego i 9 mr. włośc. W 1827 r. było 36 dm., 182 mk, W XV w. siedzieli tu: Wisek, Bozek Sekula i bracia Świdry h. Nieczuja, mieli własne folwarki, z których dziesięcinę płacono do Obrazowa. Były też 2 łan. km., 2 karczmy z rolą, 3 zagr. z rolą, z których dziesięcinę konopną i snopową, wartości 8 grzyw., dawali do Obrazowa. Z niektórych pól wsi Rożki, leżących przy trakcie do Sandomirza, dawano dziesięcinę do Pkanowa (Długosz, L. B., II, 352—354). W 1508 r. wś Roszki i Racławice, część Pilchowa, własność Roszkowskiego, płaciły poboru 1 grz. gr. 15. W r. 1578 we wsi Rosky, w par. Obrazów, Grzegorz i Sebastyan Dębińscy mieli prop. cult. ½ łana, Jan Roskowski miał 8 osad., 4½ łan., 7 zagr. z rolą, 2 kom., pistor (Pawiński, Małop., 171, 457). 4.) **R**. *Udryckie*, folw. i kol., pow. zamojski, gm. Stary Zamość, odl. 7 w. od Zamościa. Kolonia powstała na 100 mr. ziemi nabytej z majątku Udrycze. Folw. R. Udryckie, w r. 1885 oddzielony od dóbr Udrycze, rozl. mr. 300: gr. or. i ogr. mr. 209, łąk mr. 59, lasu mr. 30, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 3. 5.) **R**., wś i folw., pow. krasnostawski, gm. i par. Żółkiewka, odl. 26 w. od Krasnegostawu, posiada szkołę początkową, gorzelnią, browar, cegielnią, pokłady kamienia wapiennego, 30 dm., 289 mk. rz.-kat. W 1827 r. było 27 dm., 126 mk. W 1886 r. folw. R. oddzielony od dóbr Żołkiewka, rozl. mr. 1356: gr. or. i ogr. mr. 729, łąk mr. 29, pastw. mr. 3, lasu mr. 582, nieuż. mr. 13; bud. mur. 9, z drzewa 15; płodozmian 9-polowy; las nieurządzony. 6.) **R**. al. *Roszki*, ob. *Ruszki*. *Br. Ch.*

Rożki 1.) wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, okr. wiejski Ostrów, o 7 w. od gminy a 60 w. od Wilejki, ma 4 dm., 28 mk. prowosł. i 8 kat. (w 1864 r. 13 dusz rewiz.); należy do dóbr Korejwica, Petelczyców. 2.) **R**., wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i dobra Koziełłów, Miadzioł, okr. wiejski Miadzioł Uzła, o 4 w. od gminy a 60 w. od Wilejki, ma 10 dm., 95 mk., w tej liczbie 88 katol. i 7 prawosł. (w 1864 r. 32 dusz rewiz.). 3.) **R**., wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 55 w. od Nowoaleksandrowska. 4.) **R**., wś i chutor, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Świsłocz, o 32 w. od Wołkowyska.

Rożki, *Różki* 1.) wś nad ruczajem Żygałką, dopł. Nastaszki, pow. taraszczański, w 1 okr. pol., gm. Juszków Róg, o 20 w. od Taraszczy a 6 w. od Nastaszki, w urodzajnej równinie leżąca, ma 1782 mk., w ⅔ dawnej szlachty polskiej, z której mała tylko cząstka utrzymała się przy wyznaniu rz.-katol. Na mocy umowy wykupnej włościanie w 1863 r. nabyli 1049 dzies. ziemi za 43,934 rs. Cerkiew p. w. św. Łukasza, murowana, z dzwonnicą drewnianą, wzniesiona w 1848 r. na miejsce dawniejszej, która zgorzała w 1847 r. Na zachód od wsi znajduje się mogiła zwana Czarną i dwie inne, noszące nazwę Bliźniąt. Należy do klucza stawiszczańskiego dóbr hr. Branickich. 2.) **R**., wś, pow. żytomierski, par. Trojanów, leży przy drodze z Tatarynówki do Sołotwina. *J. Krz.*

Rożki. Na granicy gm. Strubowisk, Solinki i Przysłopu, w pow. liskim, tuż na płn. od głównego granicznego grzbietu Karpat wschodnich, w dziale dukielsko-skolskim, wznosi się szczyt Wiasiel (1153 mt.), od którego na płn.-zach. ciągnie się ramię górskie aż dolinę rzeki Solinki, kończąc się nad ujściem Rostoki do Solinki, szczytem Rożkami (935 mt.) i grzbietem podłużnym, Rożkami groniem zwanym, 855 mt. wys., na granicy gm. Lisznej i Cisnej, w pow. liskim. *Br. G.*

Rożkowicze, wś, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Rudniki, o 13 w. od Prużany.

Rożkowa al. *Różków*, grupa chat i folw. w obr. Dąbrowicy, w pow. dąbrowskim.

Rożkowo, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Wierzchnie, okr. wiejski konstantynowski, o 9 w. od gminy, 15 dusz rewiz.

Rożmital, niem. *Rosental*, wioska z os. *Antonihaus*, w gm. Cukmantel, pow. frywałdzki, obw. sąd. cukmantelski. W 1880 r. 30 dm., 193 mk. rz.-kat., Niemców. *Br. G.*

Rożna, wś, pow. borysowski, w 3 okr. pol. dokszyckim, gm. Berezyna, ma 12 osad pełnonadziałowych; miejscowość odosobniona, nizinna, grunta orne nieco faliste, lekkie.

Rożna, mylnie ob. *Rożny*.

Rożnań, niem. *Rosenhain*, 1288 *Rosinhaim*, wś, pow. olawski, posiada kościół par. ewang. (metryki od 1723 r.), szkołę ewang., dom dla ubogich. W 1842 r. 67 dm., sołtystwo, 469 mk. (43 kat.); uprawa tytuniu, lnu, hodowla pszczół i owiec.

Rożnawa, węg. *Rozsnyobanya*, zwykle *Rozsnyo*, niem. *Rosenau*, łac. *Rosnavia*, główne miasto hr. goemoerskiego (Węg.), nad pot. spływającym z góry Wolowec, st. węg. kolei pół-

nocnej, st. pocz. i tel., siedziba biskupia i wielu władz rządowych. W pięknem, równem położeniu, dokoła otoczona górami. Miasto tworzy niemal równy czworokąt, posiada 10 ulic i rynek, na którego środku wznosi się piękny kościół katedralny i parafialny z wysoką wieżą, naprzeciw niego jest rezydencya biskupia (dawniej kolegium jezuitów) i mieszkanie kanoników. Prócz tego jest jeszcze drugi kościół katol., zwany większym, klasztor franciszkanów, gimnazyum, szpital, kościół ewang., góra Kalwaryjska z kaplicą, wygodne zajazdy, młyny wodne i papiernie, kopalnie i kuźnice żelaza. Mieszkańcy w liczbie 4856, Węgrzy, Słowacy i Niemcy, trudnią się rękodziełami i handlują żelazem, antymonem, winami, miodem, który tu w wybornym gatunku i w znacznej ilości wyrabiają, woskiem, świecami woskowemi, miodem do picia, słoniną, płótnem i owocami. Jarmarki i tygodniowe targi są tak ożywione, że cały rynek i poblizkie ulice zapchane są wozami. W r. 1291 należała R. do dóbr arcybiskupstwa ostrzyhońskiego (Gran); król Ludwik I wyniósł ją do rzędu miast, co też potwierdził r. 1382 arcyb. Demetryusz; król Zygmunt obdarował miasto r. 1410 zaginionemi dawniej przywilejami i wyniósł je do rzędu miast górniczych; wydobywano wtedy z wielu kopalń okolicznych znaczną ilość złota, srebra i miedzi. W XV w. przeszła R. pod władzę Husytów, a 1556 ucierpiała wiele od Turków. Około r. 1710, kiedy panowała zaraza morowa, osiedlili się jezuici i wzięli w posiadanie kościół ewang., lecz za panowania Józefa II zniesiono ich zgromadzenie, poczem nastąpiła fundacya obecnego biskupstwa. *H. M.*

Rożniatów, wś i folw., pow. turecki, gm. Skotniki, par. Wielenin, odl. od Turka w. 29; ma pokłady wapienia i kamienia budowlanego. Wś ma 8 dm., 166 mk.; folw. 6 dm., 90 mk. W 1887 r. folw. Rożniatów rozl. mr. 685: gr. or. i ogr. mr. 414, łąk mr. 59, pastw. mr. 55, lasu mr. 141, nieuż. mr. 16; bud. mur. 17, z drzewa 1; płodozmian 9-polowy; las młody nieurządzony. Wś R. os. 14, z gr. mr. 63; kol. Dąbrowa os. 10, z gr. mr. 225. Według Lib. Ben. Łask. (I, 343, 360) łany kmiece dawały dziesięcinę wartości do 2 grzyw. proboszczowi kolegiaty uniejowskiej, obszar szlachecki, należący do częściowej szlachty, dawał z pięciu dworów dziesięcinę, wartości fertona, pleb. w Wieleninie, który pobierał też dziesięcinę z nowo oranych kawałków (przymiarki) i kolędę od kmieci po korcu owsa. W 1552 r. posiadał tu Jan Kaznow i Kiełczowski 8 osad., $6^1/_2$ łan., Boniek $^1/_2$ łana (Pawiński, Wielkp., II, 233 i 246). *Br. Ch.*

Rożniatów 1.) rus. *Rożniatiw*, miasteczko, w pow. dolińskim, 12 klm. na płd.-wschód od Doliny, pod 48°56′ płn. szerok., a 41°50′ wsch. dług., posiada sąd powiat. i urz. pocz. Na płd. leżą Ceniawa i Jasienowiec, na zach. i płn.-zach. Strutyn Niżny, na płn. i płn.-wsch. Swaryczów, na wschód Równia. Przez płn.-zach. narożnik płynie Czeczwa, dopływ Łomnicy, a środkiem obszaru od płd. na płn. Duba, prawy dopływ Czeczwy, Od lew. brzegu podąża tu do Duby pot. Syhły. Zabudowania leżą w dolinie Duby, głównie na lew. jej brzegu. Do miasteczka należy miejscowość Podsuchy al. Podsuche i część Staraviеś. Płd.-zach. część obszaru zajmuje las, a na jego granicy płn. wznosi się wzgórze Batyn do 425 mt. (znak triang). Własn. więk. (hr. Skarbka) ma roli or. 410, łąk i ogr. 429, pastw. 297, lasu 310 mr.; wł. mn. ma roli or. 439, łąk i ogr. 946, pastw. 100, lasu 1 mr. W r. 1880 było 409 dm., 2876 mk. w gm., 7 dm., 63 mk. na obsz. dwor., 500 rzym.-katol., 929 gr.-kat., 1506 izrael.; 430 Polaków, 1359 Rusinów, 1147 Niemców. Do obszaru dworskiego w R. należą wsie: Ceniawa, Duba, Dubszara, Janówka, Jasienowiec, Kniażowskie, Lecówka, Olchówka i Reszniate. Par. rz.-kat. w miejscu, dek. doliński. Do par. należą: R., Broszniów, Ceniawa, Demnia, Duba, Dubszara, Janówka, Jasień, Jasienowiec, Kamień, Kniaziowskie, Krasne, Krechowice, Lecówka, Łdziany, Majdan, Niebyłów, Olchówka, Perehińsko, Petraszka, Podluty, Podsuche, Pohorylec, Przysłop, Reszniate, Równia, Rypne, Śliwki, Słoboda Równiańska, Słoboda Niebyłowska, Strutyn Niżny, Strutyn Wyżny, Swaryczów i Topólsko. Kościół z rezydencyą jezuitów fundowany w r. 1703 przez Jana Aleksandra Koniecpolskiego, konsekrowany w r. 1838 p. w. N. M. P. Bolesnej. Par. gr.-kat. w miejscu, dek. perehiński. Cerkiew p. w. Narodzenia Chr. Pana. Szkoła etatowa dwuklasowa, cegielnia, młyn, gorzelnia i browar. Do obwodu sądu powiat. w R. należą: Broszniów, Ceniawa, Duba, Dubszara, Hołyń, Janówka, Jasienowiec, Kniaziowskie, Krechowice, Lecówka, Łuhy, Olchówka, Perehińsko. Reszniate, Rożniatów, Rypne, Spas, Strutyn Niżny i Wyżny i Swaryczów. Dnia 29 czerwca 1411 r. poświadcza ks. Teodor Lubartowicz o zdziałanem rozgraniczeniu między wsiami Rożniatowem i Strutynem Niżnym (Przegląd archeol., Lwów, 1882, zesz. I, str. 80). W inwentarzu klucza rożniatowskiego z r. 1758 (Rkp. Ossol. Nr 1419) jest (str. 105) kontrakt na arendę gorzalczaną miejską rożniatowską: „Daję ten kontrakt od skarbu JWPana Wacława na Rzewuskach, Olesku itd. Rzewuskiego, wojew. podolskiego, hetmana poln. kor., drohobyckiego, dolińskiego etc. starosty, starozakonnemu Bendusiewiczowi na arendę miejską rożniatowską w ten tu-

taj opisany sposób: Iż pomienionemu arendarzowi puszcza się arendę a to za summę 3000 złp., którą summę dwiema ratami do skarbu wypłacać powinien, pierwszą ratę 10 grudnia r. 1758; drugą na dzień 26 maja 1759 r. złotem ważnym czyli monetą rachując każdy czerwony złoty po zł. 18. Do tej arendy przyłącza się szynk, poddanych 3 pociężnych, młynów 2 o 4 kamieniach z stępami do tłuczenia jagieł, myta na targach i jarmarkach proporcyonalnie bez zdzierstwa, także od przechodzących kupców według prawa i dawnych zwyczajów brać powinni, szczególnie waruje się dla lepszych targów i jarmarków, szynkowanie wolne trunków, płacenie należytego podatku czopowego. Szynkarze zacierający na gorzałkę od jednej kadzi powinni arendarzowi dawać po złotemu jednemu i gr. 15, od słodu miarki zł. 1 gr. 4, od garnca miodu dolińskiego gr. 12. Gorzałkę z przeszłorocznego wywarzenia, u któregoby się znajdować miała, wolno lub sprzedać, lub też samemu szynkować, zapłaciwszy wprzódy arendarzowi, przedaż zaś takowej gorzałki nie gdzieindziej być powinna, tylko w powiecie rożniatowskim. Muzyka jedna w arendzie grywać powinna na wszelkie potrzeby. Trunki wszelkie u arendarza brać powinni; ludziom trunków żaden borgować nie powinien pod przepadkiem; arendarzowi zaś pozwala się, jednak co kwartał rachować się z ludźmi powinien i długi za wiadomością dworską wybierać. Piekarz każdy od miarki żyta powinien dawać arendarzowi zł. 2, od miarki pszenicy zł. 2 gr. 20 a to za miarę dziesiątą. Ropy aby więcej nikt nie przedawał w mieście tylko arendarz pod wolnem zabraniem, excypując jarmarki. W młynach od miarki słodu nie więcej arendarz brać powinien jak gr. 4, od innego zaś zboża miara dziesiąta według dawnego zwyczaju naznacza się. Na potrzebę zamkową wolne kurzenie gorzałki, sycenie miodu i piwa robienie na kotłach arendarskich, tudzież na drobiazg folwarczny braha brać pozwala się. Rzeźnicy od koszernego bydlęcia wielkiego zł. 1 gr. 10, od trefnego wielkiego zł. 1; od małego koszernego gr. 20, od trefnego gr. 15 płacić powinni, jako to od wieprzów. Do tej arendy przydają się czynsze wszystkie od domów żydowskich, rachując z domu czynszowego zł. 10, od zatylnego zł. 5, od komornika zł. 4 i rogowszczyzna od żydów według dawnego zwyczaju. W szabas albo święto, oprócz Wielkiejnocy, nikomu w domach szynkować nie wolno tylko arendarzowi. Przydaje się do tej arendy pół czetwertyny pola i sianożęć. Na targi i jarmarki dwóch poberežników do pomocy dwór dać powinien. Myto od przechodzących z wołami, cieniawski i smoryczewski arendarze do arendy miejskiej odbierać powinni. Reparacya młynów powinna być od mieszczan i Starej wsi, kamieni zaś, ile będzie potrzeba, kahał obowiązuje się sprawić, któremu kahałowi szarwark opuszcza się, oprócz parkanów zamkowych dzielnic i dróg naprawiania, wraz z szarwarkiem mieszczanów i starosielskich odbywać powinni, które podług dyspozycyi wójtowi ordynowane być mają. Poawala się szynkarzom w jarmark na targowicy szynk mieć jeden, a arendarzowi trzy. Co trzymać przyrzeka się, arendarz zaś powinien, pod postąpieniem sobie z nim sposobem wszelkim. Działo się w zamku dolińskim dnia 22 czerwca R. P. 1758". W tymże inwentarzu znajduje się kontrakt na arendę żup rożniatowskich. „Daję ten kontrakt od skarbu JWPana Wacława itd. Rzewuskiego na żupy rożniatowskie, to jest Starą Banię, Batynę, Sołotwinkę, Jasienówkę, Jakubowi Fiszelowiczowi i Szmujłowi Jakubowiczowi synowi, obywatelom kałuskim, a to za sumę złp. 2200, którą sumę razem przed świętami polskimi Bożego Narodzenia wyliczyć i oddać powinien bez żadnego zawodu monetą czyli złotem ważnym, rachując każdy czerwony złoty po zł. 18. Ostrzega się na stronę kwotnika Jakuba, ażeby nikt z klucza rożniatowskiego bądź mieszczanin, bądź żyd jakikolwiek i poddani nie mają się ważyć, pod grzywien sto, brać soli w cudzych żupach, póki nie wybiorą z żnp rożniatowskich. Drwa za pieniądze powinien kupować pomieniony Jakub, bez krzywdy jednak ludzi. Drwa świąteczną, zimową porą lub sposobnym czasem dwa razy każdy wołowy ma odwieźć do żup. Koni 4 karatnych daje się do karatu i ciągnienia surowicy, przestrzegać zaś kwotnik powinien, żeby z okazyi karatnika, albo kogo innego nie poginęli, gdyżby musiał za to odpowiedzieć. Stróżów dwóch i pachołka jednego do żup przydaje się. A że Jakub kwotnik stara się do perfekcyi żupy przyprowadzić, przeto JWPan Ekonom rozkaże ludzi dodać, czyli za pańszczyznę, czyli za szarwark, do reparacyi żup, pomiarkowanie i co potrzeba. Ten kontrakt zaczyna się od dnia 14 września 1758, a kończy się 14 września 1759. Panwi 2 nowych daje się ze skarbu; tudzież kosze i linwy skorkowe być powinne. Co strzymać skarb przyrzeka, Jakub zaś kwotnik powinien pod wszelkim rygorem i wolnem z nim na każdem miejscu postąpieniem. Działo się w zamku rożniatowskim dnia 21 sierpnia 1758 roku". Do tego kontraktu przydano następujące punkta: (l. c., str. 109): „Ten kontrakt aprobuję z tymi kondycyami: Naprzód starozakonny Jakub kwotnik za reperacyą żup nie ma górników inaczej płacić, tylko za wiadomościa Imć Pana ekonoma Roż-

niatowskiego i ta expens na reparacyą tylko co do jednej zapłaty górników ściągająca się, powinna być wytrącona z sumy od niego do skarbu należącej w kontrakcie wyrażonej. Potem, jeżeli Jakub zreparuje żupy rożniatowskie, że będą mogły do kilkunastu tysięcy albo więcej intraty rocznej uczynić i jeżeli te nadzieje uczyni lub pokaże po skończonym tym roku, tedy i na dalsze lata, to jest na lat 3, do r. 1761, trzymać będzie też żupy rożniatowskie nie za większą sumę, tylko za 2200 zł. co rok. To się zaś ostrzega, że w następujących dwóch latach nie będzie się Jakubowi nic potrącało. Jeżeliby zaś Jakub kwotnik nie przyprowadził do perfekcyi i do znacznej intraty żup pomienionych, tedy koszt jego wszystek na reparacyą poniesiony, nie ma być ze skarbu bonifikowany, ale nawet i za pierwszy rok zupełną sumę, t. j. zł. 2200 oddać do skarbu powinien i na to się zapisuje. Poddani wszyscy klucza rożniatowskiego solą handlujący, tymże kontraktem do brania soli na handel w żupach rożniatowskich obowiązani, nie mają taniej płacić beczki, jak po gr. 50, podług dawnej ustawy. Ostrzega się, aby pomieniony Jakub soli i z innych żup kupionej, targiem wyżej ustanowionym, to jest po gr. 50, na ludzi nie narzucał, tylko szczególnie sól na rożniatowskich żupach robioną podług dyspartymentu ażeby ludziom wydawał. Działo się w Rożniatowie d. 28 października r. 1758. Podpisano: Radwański, sekretarz.“ Dnia 6 sierpnia 1888 r. nawiedził to miasteczko pożar i zniszczył przeszło 80 domostw a także kościół parafialny. Spalił się mianowicie do szczętu dach na całym kościele, zakrystyi i t. zw. skarbcu, a przez popękane od gorąca okna uszkodziło się na ukończeniu będące malowanie ścian kościoła i wielkiego ołtarza. 2.) **R.**, wieś, pow. jarosławski, par. rzym.-katol. w Zarzeczu (3·7 klm.), a gr.-katol. w Pełniatyczach. Leży w urodzajnej równinie, 225 mt. npm., przy drodze z Jarosławia do Kańczugi. W południowej stronie wsi stoi drewniana cerkiew p. w. św. Michała a za nią wznoszą się dwa wzgórza, z których bliższe ma 251 mt., dalsze 265 mt. Na północ od wsi ciągną się podmokłe łąki nad Mleczką i pot. Zarzyckiem, wśród których znajdują się stare okopy. Wś rozciągnięta ulicą wzdłuż gościńca, graniczy na zach. z Krzeszowicami, na płd. Siennowem i Czudowicami, na wschód z Pełniatyczami a na płn. z Zarzycami i Łapajówką. R. ma 92 dm. (4 na obsz. więk. Włodz. hr. Dzieduszyckiego) i 521 mk., 309 rz.-kat., 199 gr.-kat. i 13 izr. Z obszaru 970 mr. należy do więk. własn. 551 mr. (307 roli, 78 łąk i ogr., 68 past. i 98 lasu), a 419 mr. do własn. mniej. (308 roli, 57 łąk i 54 past.). *Lu. Dz.—Mac.*

Rożniatowice, w XVI w. *Roznyathovicze*, wś i folw., pow. piotrkowski, gm. Bujny, par. Łobudzice, odl. 24 w. od Piotrkowa. Wś 8 dm., 149 mk., folw. 3 dm. W 1827 r. było 23 dm., 126 mk. W 1886 r. folw. R. rozl. mr. 599: gr. or. i ogr. mr. 384, łąk mr. 45, past. mr. 32, lasu mr. 127, nieuż. mr. 11; bud. mur. 1, z drzewa 10; płodozmian 17-polowy. Wś R. osad 22, z gr. mr. 52. W XVI w. łany kmiece dawały dziesięcinę pleb. w Drużbicach, dworskie zaś do Łobudzic. Według reg. pob. pow. piotrkowskiego z r. 1552, w części Krzysztofa Roszniatowskiego było 12 osad, 5 łan., młyn, karczma. Część Mateusza Roszniatowskiego 1 osad. (Pawiński, Wielkp., II, 260). *Br. Ch.*

Rożniatówka, wś u źródeł rzki Opaszówki, lew. dopł. Kałamaszówki (Buszki), pow. jampolski, okr. pol. i par. Tomaszpol, gm. w miejscu, odl. o 36 w. od Jampola, 40 w. od Mohylowa, a 30 w. od st. dr. żel. odesskiej Rachny, ma 248 osad, 1548 mk., 1846 dzies. ziemi włośc., 1767 dzies. dworskiej, 45 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Narodzenia N. M. P., wzniesiona w 1883 r., ma 1917 parafian. Jest tu urząd gminny i st. poczt. wiejska do przewozu urzędników. Do gminy należy mko Dżuryn i wsie: R., Adamówka, Antonówka, Elżbietówka, Gołączyńce, Kalitynka, Pokutyna, Rebczyńce, Sadkowce i Sapieżanka, razem 10 starostw wiejskich, obejmujących 1953 osad, zamieszkałych przez 10,277 włościan, nadzielonych 11,827 dzies. ziemi (6731 ornej). Oprócz tego w obrębie gminy zamieszkuje 1723 osób innych stanów i znajduje się 12,475 dzies. ziemi rządowej i prywatnej (7554 ornej), w ogóle więc cały obszar gminy obejmuje 24,302 dzies. (14,285 ornej) i 12,000 mk. Własność dawniej Trzecieskich, Przeradowskich, Sławoszewskich, dziś Jełowickich. *Dr. M.*

Rożniatowo, zasc. szlach., pow. bobrujski, w 4 okr. pol. swisłockim, gm. Zamosze; mają tu schedy: Hurynowiczowie 9 włók, Zdanowiczowie $3^3/_4$ włóki. Grunta piaszczyste, miejscowość nizinna, w okolicy niezmierne puszcze. W ostatnich latach przeprowadzono tu roboty kanalizacyjne. *Al. Jel.*

Rożniatowska Wola, wś i os. leśna, pow. piotrkowski, gm. Wadlew, par. Łobudzice, ma 18 dm., 151 mk., 669 mr. ziemi włośc.; os. leś. 1 dm., 4 mk., 6 mr.; należy do dóbr Głupice.

Rożniatowskie, błota w pow. inowrocławskim, na półn.-zach. od Kruszwicy, zasilane leniwą Śmiernią (dopł. Noteci) i jej przypływami, ciągną się na przestrzeni około 7 klm. od Sławska popod Kruszę Zamkową. Nazwę biorą od pobliskich Rożniat.

Rożniaty, dawniej *Rożniatowy* i *Rożniatawy*,

folw. pow. inowrocławski (Strzelno), o 4 klm. na półn.-zachód od Kruszwicy (poczta); par. Sławsko, szkoła w miejscu, stacya dr. żel. w Inowrocławiu o 7 klm., okr. domin. Kobylniki; 8 dm., 165 mk. i 462·17 ha obszaru (350·82 roli, 75·22 łąk, 16·88 lasu, 12·87 nieuż. i 6·38 wody); wiatrak i znaczne torfowiska. Z R. pochodził Maciej Pałuka, bisk. włocławski od r. 1323—1364 (Długosz i Damalewicz). Za czasów arcyb. Łaskiego płacono prob. lubstowskim (pow. kolski) dziesięcinę snopową z 2 łanów rożniatowskich (Lib. Ben., I, 211). W r. 1583 składały się R. z Małych i Wielkich R.; Małe posiadał Wojciech Tupadlski, sędzia ziemski inowrocławski, a Wielkie Makowieccy. *E. Cal.*

Rożniaty, wś, pow. mielecki, ob. *Niziny*.

Rożniątów, *Rozniontow*, niem. *Rosniontau*, wś i dobra ryc., pow. wielkostrzelecki, par. Strzelce Wielkie. W 1861 r. było 36 dm., 352 mk. (17 ew.). Wś R. nadaną została klasztorowi cystersów w Jemielnicy przy jego fundacyi, do 1810 r. było własnością klasztorną. Po sekularyzacyi rząd zatrzymał sobie prawo patronatu i juryzdykcyą, folwark sprzedano w 1817 r. a piękny las bukowy po wycięciu przez innego nabywcę został przyłączony do folwarku. Ogólny obszar wynosi 1594 mr. Obszar wsi wynosi 689 mr. (650 mr. roli). Na obszarze R. wytryska strumień tak silny, że o 500 kroków od źródła obraca młyn, lecz o 2000 kroków dalej, wprowadziwszy w ruch trzy młyny w Szymiszowie, znika. Prawdopodobnie ten sam strumień pod nazwą Dembio występuje w Suchy.

Rożnica, w XVI w. *Rożenica*, wś i folw., pow. włoszczowski, gm. Słupia, par. Sędziszów, odl. 30 w. od Włoszczowy, posiada gorzelnią (1872 r.). W 1827 r. było 42 dm., 322 mk. Dobra R. składały się w 1872 r. z folw.: R., Nowa Wieś i Modlin al. Podczarne, rozl. mr. 1696: folw. R. gr. or. i ogr. 460, past. mr. 10, lasu mr. 376, nieuż mr. 23; bud. mur. 19, z drzewa 4; płodozmian 10 i 12-polowy.; fol. Modlin al. Podczarne gr. or. i ogr. mr. 286, past. mr. 2, nieuż. mr. 9; bud. mur. 1, z drzewa 2; fol. Nowa Wieś gr. or. i ogr. mr. 343, łąk mr. 4, past. 4, lasu mr. 94, nieuż. mr. 85; bud. mur. 4, z drzewa 1; płodozmian 14-polowy, las nieurządzony. Wś R. os. 51, z gr. mr. 401; wś Nowa Wś os. 17, z gr. mr. 110. W XV w. R., w par. Sędziszów, była własnością Rożnieckiego h. Lis, miała łany kmiece, z których dziesięcinę snopową i konopną, wartości 12 grzyw., dawano do Sędziszewa (Długosz, L. B., II, 70). Według reg. pobor. pow. księzkiego z 1581 r. dziedziczył tu Bartłomiej Bużeński i posiadał 9 łan. km., 1 zagr. i 2 rzem. (Pawiński, Małop., 85). *Br. Ch.*

Rożnica, wólka należąca do Wadowskiej Woli, pow. mielecki. Leży nad pot. Jamnicą, ma 21 dm., 119 mk.

Rożniów, wś, pow. tłumacki, odl. o 1 klm. od urz. poczt. w Stryhańcach, a o 10 klm. od st. tel. Jezupol. Granice: wschod. Dniestr a za nim Petryków, połud. Miłowanie, zachod. Uzin, Hanuszowce i Pobereże, półn. Strychańce. Obszar dwor. 1897 mr., włośc. 1519 mr. W 1857 r. 1148 mk., w 1870 r. w gm. 973, na obsz. dwor. 48; rzym.-kat. 20, par. Tyśmienica, gr. kat. par. w miejscu, dek. Tyśmienica, dyec. Stanisławów. Cerkiew drew. św. Michała, metryki ma od r. 1785, dusz gr.-kat. 1005. Skoła założona 1886 r. Właśc. pos. dwor. Wanda Bielska. *B. R.*

Rożniszew, wś i fol. nad rz. Pilicą, pow. kozienicki, gm. i par. Rożniszew. Odl. od Kozienic 28 w., posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową (od 1868 r.), 34 dm., 296 mk., 876 mr. ziemi dwor., 252 mr. włośc. W 1827 r. było 22 dm., 242 mk. W 1881 r. dobra R. składały się z folw. R. i Anielin, rozl. mr. 1350: folw. R. gr. or. i ogr. mr. 639, łąk mr. 222, past. mr. 8, lasu mr. 142, nieuż. mr. 57; bud. mur. 18, z drzewa 21; płodozmian 11-polowy; fol. Anielin gr. or. i ogr. mr. 176, łąk mr. 49, past. mr. 34, nieuż. mr. 23; bud. z drzewa 6, las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 23, z gr. mr. 228, wś Boguszków os. 12, z gr. mr. 448, wś Zagroby os. 12, z gr. mr. 436. Jestto starożytna osada, powstała w pobliżu przeprawy przez Pilicę, na której stał przez jakiś czas most gdy tędy szedł trakt z Warszawy do Puław. Jestto podobno jedno z głównych gniazd rodu Ciołków. W 1363 r. ks. Ziemowit nadaje Petroneli i Mikołajowi z Rożniszewa wsi: Chabdzino i Brzeście, które mu przypadły spuścizną po Krzczonku (Kod. Maz., 78, 79). Kościół par. istniał już w XVI w., gdyż w 1616 r. jest już zrujnowany. Obecny, drewniany, z XVII w. zapewne, niedługo istnieć będzie, gdyż zmarły właściciel R. Józef Więckowski zostawił 18,000 rs. na budowę nowego. Kościół tutejszy posiada obraz M. Boskiej słynący z cudów i gromadzący na odpusty tłumy pobożnych. R., par., dek. kozienicki, ma 1000 dusz. R. gm., należy do s. gm. okr. IV w Magnuszewie, urząd gm. w Wilczkowicach Dolnych, st. poczt. Magnuszew. Gmina ma 10,875 mr., w tem ziemi dwor. 6032 mr., 397 dm. (24 mur.) i 3848 mk. Na obszarze gminy rozległe lasy i 5 małych jezior. W gminie istnieje cukrownia i gorzelnia. W skład gm. wchodzą: Anielin, Boguszków, Chmielów, Chmielówek, Dębowa Góra, Dąbrówka, Gruszczyn, Gruszczyńska Kępa, Holendry Wilczkowskie, Kępa za Pałacem, Mniszów, Mniszów Nowy, Odcinki, Osiemborów, Piaski, Rękowice, Rożniszew, R. Nowy,

Tarnowska Wólka, Urszulin, Wielkolas, Wilczkowice Dolne. Wodanówk, Wymysłów, Zagroby, Zakrzów, Zosin i Żelazna. *Br. Ch.*

Rożnochów, niem. *Rosnochau*, wieś kośc. i dobra, pow. prądnicki, odl. $^3/_4$ mili od Głogowy Górnej. W 1861 r. 88 dm., 582 mk. (4 ew.). Dobra mają, wraz z folw. Brzezina, 1807 mr. (1455 m. roli). Gospodarstwo staranne, stąd upowszechniła się kultura traw pastewnych. Wieś posiada kościół paraf. katol. zbudowany na nowo 1817 r. i szkołę. Obszaru ma 1410 mr.

Rożnów 1.) wś i ruiny zamku, pow. nowosądecki, na prawym brzegu Dunajca, który wstrzymany przez wzgórza w swym północnym kierunku, zwraca się tu i okalając zamek i przysiołek Łaziska tworzy wielki łuk i odzyskuje dawny kierunek. Chaty nad kilkoma potokami i Dunajcem stoją na wzgórzach (od 305 do 358 mt. wzn.). Ruiny zamku znajdują się w miejscu, gdzie Dunajec tworzy wyspę i gdzie koryto rzeki odzyskuje pierwotny północny kierunek, tworząc przesmyk zaledwie 0·3 klm. szeroki. Zamek stał na skale, stromo ku rzece opadającej a pokrytej jodłowym lasem. Pozostały obecnie złomy dwóch baszt i kawałek zewnętrznego muru, na którym rosną drzewa. W pobliżu ruin, w środku przesmyka, stoi drewniany kościół, otoczony lipami a dalej piękny dwór i gorzelnia przerobiona ze zboru aryańskiego. Po pod te budynki i ruiny prowadzi obecnie gminna droga z Gródka nad Dunajcem (o 3·7 klm.) do Wiatrowic i Tropiego. Naziom wznosi się tu ku wschodowi we wzgórza pokryte jodłowym borem a lewy brzeg Dunajca lesisty i górzysty, dochodzi w Ostrej Górze do 459 mt. We wsi jest szkoła ludowa. R. liczy 52 domy, z nich 8 na obszarze więk. pos. hr. Stadnickiego (pierwej Dobrzyńskich) i 406 mk. (210 męż., 196 kob.). Prócz 8 izraelitów są mieszkańcy wyznania rzym.-kat. Z 805 mr. ziemi przypada 429 mr. (224, roli, 24 łąk i ogr., 100 past. i 81 lasu) na pos. większą a 429 (304 roli, 17 łąk i ogr. 64 past. i 144 lasu) na posiadłość mniejszą. Starożytna osada, była gniazdem rodziny Rożnów, którym a mianowicie Piotrowi, wymienionemu w dok. z r. 1386 (Kod. Kat. Krak., II, 107), przypisują zbudowanie zamku. W r. 1409 przeszedł zamek i dobra w ręce Piotra z Kurowa, nabywcy w następnym roku dóbr Gródek nad Dunajcem i od tego czasu należał do tych samych właścicieli co Gródek (ob.). Andrzej Wiszowaty, zmarły w 1678 r. w Amsterdamie, miał tu być jakiś czas kaznodzieją aryańskim. Par. założył w r. 1661 Jan Wielopolski. Metryki przechowują się od r. 1662. Par. należy do dyec. tarnowskiej, dek. bobowskiego i obejmuje Brzeziny z Rostokami, Radziejowice, Witkówkę i Zagórze. R. graniczy na południe z Witkówką, na zach. z Bielskiem i Witkowicami, a na płn. z Zagórzem (za Dunajcem), na wschód z Radajowicami i Gródkiem. 2.) **R.,** wś, pow. śniatyński, o 15 klm. na południe od st. kol. żel. czerniowieckiej Zabłotów. Granice: wschod. Nowosielica, połud. Kabaki, zachod. Chomczyn, półn. Trościańce. Obszar dwor. 1597 mr., włośc. 4688 mr. W 1880 r. w gm. 5353 mk., na obsz. dwors. 92 mk.; rz.-kat. 80, par. Kosów, gr.-kat. par. w miejscu, dek. Śniatyń. W 1828 r. połączono 4 parafie i utworzono jedną w R. Cerkiew drewniana N. M. P., wystawiona 1868 r., metryki sięgają 1784 r. Gr.-kat. 1653 należących do cerkwi matrycznej, prócz niej 3 cerkwie filialne: Przemienienia Pańskiego, drewniana, wystawiona 1837 r. (1531 dusz), św. Bazylego drewniana z 1840 r. (1059 dusz), św. Michała drewniana z 1852 r. (1445 gr.-kat.), ogólna liczba gr.-kat. parafian 4688. Szkoła etat. o 2 nauczyc., systemizowana 1875 r., dzieci w wieku szkol. 600. Właśc. dr. Dyonizy Jamiński. *Mac.—B. R.*

Rożnów 1.) niem. *Roschnowo*, majętność z kościołem paraf. i okr. domin., w pow. i dek. obornickim, o 6 klm. na wschód-półn. od Obornik (poczta i st. dr.żel.), nad strugą Nieszawską, która wpada do Wełny, dopł. Warty; par. i szkoła w miejscu, 16 dm., 340 mk. i z folw. Marszewcem 1128·31 ha (878·41 roli, 80·57 łąk, 125·81 lasu, 41·26 nieuż. i 2·26 wody), czysty doch. grunt. 12,207 mrk, gorzelnia parowa. R. jest gniazdem Rożnowskich-Jastrzębców. W r. 1387 i następnych toczyły się spory o R. między Januszem Skockim z Skok, zwanym także Janem Radłem, a Sędziwojem Objezierskim z Objezierza, synem Mikosza (Akta gr. pozn. wyd. r. 1888); r. 1388 wchodził R. w skład opola chojnickiego. Dziedziców R. mieszają niektórzy z Rosnowskimi z Rosnowa, w pow. poznańskim. W r. 1680 posiadali R. Wacław Jabłkowski i Rożnowscy: Wawrzyniec, Jan, Stanisław i Wojciech; Wacław miał 11 łanów osiadłych i 2 zagr., Wawrzyniec 5 łan. i 2 zagr., Jan 2 pół łanki, 5 zagr., 15 owiec 1 owczarza, Stanisław 1 łan i 3 zagr., a Wojciech 2 tylko zagrodników. Przy schyłku zeszłego wieku składały tę majętność: Marszewiec, R., Rożnowski Młyn, Rożnowskie Holendry i Zaganka; właścicielami byli Józef, następnie Karol Gliszczyńscy, a w nowszych czasach Baranowscy. Pod R. odkopano grobowisko z popielnicami. Kościół p. w. św. Katarzyny istniał tu przed r. 1399; wspominają o nim akta grodzkie poznańskie (n. 3018); po zburzeniu go w r. 1656 przez Szwedów, wystawili nowy kościół Stefan i Katarzyna Rożnowscy w r. 1660. Ten Rożnowski wybu-

dował w r. 1654 na pół drogi między Rożnowem a Kowanówkiem kaplicę pod imieniem św. Anny, w miejsce której, około r. 1780, wzniósł nową Józef Gliszczyński, ówczesny dziedzic Rożnowa. Nagrobek jego wraz z portretem znajdował się w kościele. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1656. Par., liczącą przeszło 534 dusz (451 w Rubryceli), składają: Marszewiec, R., Rożnowskie Holendry i Huby. W skład domin. wchodzą: Marszewiec (6 dm., 90 mk.) i Zaganka (1 dm., 10 mk.); cały okr. ma 23 dm., 440 mk. (372 kat., 67 prot., 1 żyd.) i według statystyki z 1888 r. 1151 ha (738 roli, 73 łąk, 233 lasu); czysty doch. z ha roli 13·52, łąk 19·97, lasu 1·96 mrk. 2.) **R.**, ob. *Rożnowski Młyn*, *Rożnowskie Holendry i Rożnowskie Huby*. 3.) **R.** al. *Rożnowo*, wś, pow. wyrzyski, o 5½ klm. na połud.-zachód od Wyrzyska, w okolicy wznoszącej się do 193 mt. npm.; par. Krostkowo, poczta i st. dr. żel. w Białośliwiu; ma 3 dm., 22 mk. katol. i 15 ha (12 roli, 3 łąk), czysty doch. z ha roli 14·10, łąk 11·75 mrk. *E. Cal.*

Rożnów, niem. *Rosnau*, miasto w Morawii, w malowniczem położeniu, nad dolną Beczwą, u stóp góry Radhost. Stacya klimatyczna, wygodnie urządzona i licznie uczęszczana; kuracya żętycą.

Rożnowa, wś, pow. koniński, gm. Sławoszewek, par. Ślesin, odl. od Konina w. 20; ma 12 dm., 84 mk.

Rożnowa, wś, pow. wielicki, odl. 2 klm. na połud. od Wieliczki, przy gościńcu do Dziekanowic, składa się z 24 dm. i 152 mk., 147 rzym.-kat. i 5 izrael. Par. w Wieliczce. Obszar więk. pos. należy do miasta Wieliczki. Wieś, jako własność Jakóba i Paczolda de Rosnow wspomina dok. Władysława Łokietka z 21 grudnia 1311 r. (Cod. dipl. tinec. ed. Kętrzyński, 78). Właściciele jako buntownicy zostali wówczas pozbawieni wsi. Graniczy na płd. z Taszycami, na zach z Sierczą, a na wsch. z Lednicą Górną. *Mac.*

Rożnówka, wś i folw., pow. biłgorajski, gm. Puszcza Solska, par. Biłgoraj, posiada browar z prod. roczną do 2000 rs. W 1827 r. było 14 dm., 86 mk.

Rożnówka, wieś nad Szczarą, pow. słonimski.

Rożnówka, fólw. na obszarze Michalczowy, w pow. nowosądeckim. *Br. G.*

Rożnowo, niem. *Rosenau* al. *Rosenthal*, wś w nizinie, na praw. brzegu Wisły, zaludniona głównie przez tak zw. Olędrów, pow. chełmiński, st. p. Chełmno, par. kat. Starogród, odl. ½ pół mili. Ma szkołę ew. i 473 ha obszaru (230 łąk, 210 roli orn.). W 1868 r. było 63 bud., 24 dm., 228 mk., 34 kat., 189 ew.; 1885 r. 29 dm., 40 dym., 208 mk., 186 ew., 22 kat. R. założyli podobno pomorscy koloniści (ob. Gesch. d. Stadt u. d. Kr. Kulm von Schultz, I, str. 202), dawniej był to majątek bisk. chełmińskich (ob. U. d. B. Culm von Woelky, str. 1005). W inwentarzu bisk. chełm. z 1731 r. czytamy: Wś R. ma włók 26. Ta wś także siedzi za prawem na lat 40 od r. 1724; płacą także z morgów, których mają 780, z każdego morgu według prawa gr. 20, czyni in summa 520 zł. Ci także mają ograniczone grunta swoje. Te pieniądze powinni razem zapłacić bez wszelkiej trudności pod utratą prawa pro festo P. B. V. M., dają także przy oddaniu czynszu tego szynek 4 i serów 4. Prima Mai przy obieraniu sołtysa dają szynkę 1, na św. Marcin także przy obieraniu sołtysa dają szynkę 1. Od szarwarku wolni są (ob. str. 13). *Ks. Fr.*

Różnowo, niem. *Rosenau*, wś na pol. Warmii, nad jez. t. n., pow. olsztyński, przy trakcie z Olsztyna (odl. 8½ klm.) od Dobrego Miasta, 7 klm. od Wartemborku, 4½ klm. na półn.-zachód od st. p. Spręcowa. Par. w Dywitach; 115 dm., 769 mk., 1183 ha. Jan Kretzmer, dziekan katedry, czyni r. 1596 ugodę z poddanymi swymi w Różnowie, którzy posiadają 8¾ włók. Nazwiska ich są: Paweł Hepner, Walenty Pestka, Maciej Strąk, Jan Głąb i Jerzy Gabryel. R. 1665 odnawiają też ugodę: Paweł Golan, Bartłomiej Pestka, Szymon Strąk, Albrecht Głąb i Błażej Glaber, kmiecie różnowscy. *Ad. N.*

Różnowskie, jezioro na polskiej Warmii, pow. olsztyński. Poczyna się przy wsi t. n. i ciągnie się ku półn.-zach., prawie do bitego traktu dobromiejsko-olsztyńskiego. Zasilają je trzy rzeczki, z których jedna łączy się z pobliską Łyną. Obszaru ma 75 ha, na brzegach łąki. *Ad. N.*

Rożnowskie Holendry, niem. *Roschnowo Hauland*, pow. obornicki, o 6½ klm. na półn.-wschód od Obornik (poczta i st. dr. żel.), par. Rożnów. Rozłożyły się nad strugą dopływ. Wełny; mają 10 dm., 81 mk. (5 kat., 76 prot.) i 202 ha (147 roli, 7 łąk, 16 lasu).

Rożnowskie Huby, niem. *Roschnowo Abbau*, pow. obornicki (ob. Rożnów); 18 dm., 178 mk. (141 kat., 37 prot.) i 240 ha (201 roli, 10 łąk, 9 lasu).

Rożnowski Młyn, niem. *Roschnowo Muehle*, młyn i tartak nad Wełną (dopł. Warty), w pow. obornickim, o 7 klm. na półn.-wschód od Obornik (poczta i st. dr. żel.), par. Rożnów, 2 dm., 18 mk. (16 kat., 2 prot.), 87 ha (39 roli, 16 łąk, 2 lasu). *E. Cal.*

Rożny, w XVI w. *Roszny*, wś i folw., pow. noworadomski, gm. Radziechowice, par. Radomsk (odl. 7 w.); wś ma 12 dm., 121 mk., folw. 3 dm., 33 mk. W 1827 r. było 11 dm., 38 mk. W 1873 r. fol. R. rozl. mr. 358: gr. or. i ogr. mr. 253, łąk mr. 26, nieuż. mr. 17;

bud. mur. 1, z drzewa 9, pokłady torfu. Wieś R. os. 17, z gr. mr. 163. W XVI w. dziesięcinę z łanów dwor. i kmiecych pobiera pleban w Radomsku (Łaski, Lib. Ben., I, 496. W 1552 r. Hieronim Rożnowski miał 1 osad). część N. Różnowskiego 1 osad., ½ łan. (Pawiński, Wielkp. II, 273). *Br. Ch.*

Rożny, zaśc. szl. nad jez. Uhle, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 69 w. od Dzisny, 1 dm., 2 mk. prawosł.

Rożny, wś, pow. latyczowski, ob. *Rozny.*

Różomyśl Osmólska, kol., pow. sieradzki, gm. i par. Zduńska Wola, odl. od Sieradza 15 w., ma 22 dm., 301 mk.

Rożonka, zaśc. pow. święciański, par. Komaje.

Różopol, wś włośc., pow. kutnowski, gm. i par. Dąbrowice, ma 8 dm., 69 mk., 186 mr. W 1827 r. było 8 dm., 70 mk.

Różopole, fol. nad jez. Ślesińskiem, pow. kolski, gm. Piotrkowice, par. Wąsosze, odl. od Koła 32 w., ma 3 dm., 26 mk.

Różopole, pow. święciański, ob. *Kluszczany.*

Różopole al. *Różepole* i *Różowepole*, niem. *Rosenfeld*, osada wiejska, pow. krotoszyński, o 6½ klm. na wschód-półn. od Krotoszyna (par. prot., poczta i st. dr. żel.), par. katol. Kobierno; 45 dm., 261 mk. (46 kat., 215 prot.) i 206 ha (195 hekt. roli). *E. Cal.*

Różopole 1.) u Kętrz. *Roswałd*, *Rozwala*, *Rozwald*, *Roszwelte*, niem. *Rosenfelde* al. *Koeniyl. R.*, wś z kośc. kat. i ew., na południe od Wałcza, pow. wałecki, st. p. Gostomia, kat. par. Skrzetusz; 2392 ha, 14 lasu, 55 łąk i 2126 roli ornej, której ha daje 13·32 mrk czystego dochodu. W 1868 r. 474 bud., 117 dm., 1065 mk., 706 kat., 347 ew.; 1885 r. 119 dm., 189 dym., 1081 mk., 739 kat., 331 ew., 11 żyd. Szkoła katol. 2-klasowa i ewang. 1-klasowa. R. istniało przed r. 1400, dawniej było 4 sołtysów. Kościół ewang., filialny do Wałcza, pochodzi z r. 1844 (ob. Gesch. d. Dr. Croner Kr. von Schmitt, str. 221). Kościół katol. filialny drewniany, pochodzi z r. 1708. 2.) **R.**, dobra ryc., tamże, 624 ha (4 lasu, 3 łąk, 582 roli), gorzel. parowa i cegielnia. W 1868 r. 28 bud., 7 dm., 115 mk., 35 kat., 80 ew.; 1885 r. razem z folw. Buschvorwerk (1885 r. 2 dm., 51 mk.) 7 dm., 23 dymów, 168 mk., 56 kat., 112 ew. Na początku panowania pruskiego zostały te dobra nadane Herzbergowi z prawem szlacheckiem. *Ks. Fr.*

Rożów, *Rożew*, mko rząd. na lewym brzegu rz. Zdwiżu, który przecina tu dawną drogę pocztową z Kijowa do Żytomierza, w pow. radomyskim, na pograniczu pow. kijowskiego, w 1 okr. polic., gm. Brusiłów, o 35 w. na płd.-wschód od Radomyśla a 65 w. od Kijowa odległe. Podług Pochilewicza jest tu 1209 mk. prawosł., 7 katol. i 1630 żyd. Spis urzędowy z 1885 r. podaje w R. 692 mk., w kolonii Rożewskiej 209 mk., w kol. Sitniakowskiej 260 mk. i w Żmurówce (Żmurkówce), stanowiącej przedmieście R., na lewym brzegu Zdwiżu leżące, 95 mk., w ogóle 1196 mk. Ludność mka składa się w większej połowie z mieszczan i jednodworców, w mniejszej zaś z włościan. Mieszczan chrześcian było 360 płci męz., żydów 226, włościan zaś 169 dusz rewiz., nadzielonych 1393 dzies. ziemi, z której płacą 654 rs. 95 kop. wykupu rocznie. W 1789 r. było w R. 70 dm. chrześciańskich i 7 żydowskich. Mieszkańcy z powodu ubóstwa gleby mało zajmują się rolnictwem, przeważnie zaś przemysłem leśnym, mianowicie wyrobem kół, wozów i klepek, które sprzedają w Bałcie, Elizawetgradzie i Odessie. Odbywa się tu w ciągu roku 12 jarmarków, na których sprzedają głównie zboże i przedmioty zaspakajające potrzeby włościan. Od 1867 r. istnieje tu szkoła elementarna. W 1881 r. spłonęło w R. 23 dm. O 1½ w. na zachód od miasteczka wznosi się wyniosła mogiła, zamieniona obecnie na cmentarz grzebalny. Znajdowane tu dość często odłamki granatów, zardzewiałe kule żelazne i rozmaite szczątki broni, wskazują na stoczoną tu niegdyś bitwę. Cerkiew paraf. drewniana p. w. Nawiedzenia N. M. P., wzniesiona w r. 1798 na miejscu dawniejszej, uposażona jest 38 dzies. ziemi. O ile sięgają dokumenta, pierwszymi dziedzicami tego obszaru już przy końcu XV w. byli Łozowie al. Łozkowie, pochodzący z okolic Brześcia Lit. Pierwszym, który zamieszkał w Kijowszczyźnie, był Fed'ko Łoza, ożeniony z Maruszą Juchnowiczówną, córką Iwana, posiadacza znacznych „imion“ w ziemi kijowskiej (por. *Kornin* i *Kozin*). Łoza wziął za żoną liczne dobra za Dnieprem, sam zaś był dziedzicem Rożowa. Syn jego Borys „posłem chodził od hospodara króla Aleksandra do ordy z upominkami; tam jego car w ordzie na gardło w więzieniu osadził, i tam siedm lat siedział, tylko Matka Boża i hospodar jego ztamtąd wyjął, i kiedy do hospodara przyjechał, nie był żyw pięć niedziel i umarł“. Synów miał trzech: Jędrzeja, Olechna i Jacka. Ci zaraz po śmierci ojca (w 1507 r.) zrobili dział dóbr „z miłości ku sobie, żeby się nie kłócić“. I tak najstarszemu Jędrzejowi dostała się włość Dobryń pod Brześciem Lit., z mkiem i dworem Mytnicą, i z siołami należącemi, nadto dwór z siołem Poźnym i połowa dwóch siół pod Turowem, z dworem Ludki i Hilczyce; Olechno, średni, wziął Łukę W. i Małą nad Bohem pod Bracławiem, tudzież Sukin, Kabany i Uzkę nad Teterowem, Trudenowę, Czaporowszczyznę, Telenowszczyznę z Zarudziem i Wicherowem, a

także połowę sioła Ludki i Hilczyce. Najmłodszemu Jackowi przypadły dobra w Kijowszczyźnie: Pukowo (dziś Karabaczyn) z dworem nad Zdwiżem, a także Batyjowo z monastyryszczem i cerkwią niedaleko Batyjowa, z siołem Szczykowo i Żabiczną, ostrowem „co na tę cerkiew ciotka (Łozów) ks. Romanowa (?) nadała“, tudzież dwa jeziora na rz. Uszy, sioło Wysokie, Stawiszcze Wielkie i Małe, Korbczyce, Sitnikowszczyznę nad Zdwiżem, mto Korszew i Rożew, i sioła pod Mozyrem, Szyrejkowicze z sieliszczem i bojarzynem pańskim „który podle Rudki nad rz. Zdwizdeniem od Batyjowa i Pukowa o granicę Zdwiżeni ziemi monastyru Pieczarskiego Brusiłowszczyzny żyje i nad tą rz. Zdwizdeniem siedzi“. Bracia ci, uczynili dział ten pod zaręką na hospodara króla 300 rubli groszy szerokich, na wojewodę kijow. 100 rubli gr. szer., na namiestnika kijow. 50 gr. szer. List zaś ten dzielczy był spisany w Brześciu Lit. w 1507 r., przyczem świadkami byli: Pan Kostiuszko Fedorowicz, kniaź Iwan Fedorowicz Massalski i p. Iwan Jacewicz, i p. Semen Wasilewicz czyli p. Michajło Żuk. Jacko Łoza zostawszy właścicielem R., na starem horodyszczu wzniósł zameczek. Za syna jego Wasyla (w 1574 r.) granice dóbr rożowskich od Jasnohorodki i Byszowa były następujące: „Najpersze wziawszy ot reczki Butci bołotom prozwyszczem Chwoszczowatoju, tam postupywszy odnohoju na prawuju ruku aż po Sitnikowatoje ozero, zełenoju rudkoju, mimo Ładnow, liesom, s toj werszyny tojej reczki, i tam s toj werszynu w berezinu Hłuszynu, poszowszy Hłuszynoju do Perekopanoho lisa; z liesu wyszowszy na Zahruznyja ozera. Toje rozgraniczenie Bohuszow Hulkiewiczow ot Jasnohorodki. Z Zahruznych ozer na Kruhlany ozera, ot ozer na Pleczyny dub, ot Pleczyna duba na Wesołoju mohyłu, ot mohyły na Kalinowoje, ot Kalinowoj dorohoju Stolianskuju, ot Stolian na welikoje powalje, na Breszanow liesom, nedochodiaczy samoho lieska, wstupiwszy w perełok po prawoj rukie, powernuwszy na lewuju storonu, tym perełokom w połohi w werszynu reczki Chwasowoj. Toje wyższe wyrażonoje rozgraniczenje ot Byszowa pp. Charlenskich buło“. Wasyl Łoza miał synów: Ławryna (Wawrzeńca), dworzanina JKM., potem podczaszego kijow., ożenionego z Anną Hulewiczówną (2-do voto Jaroszową Kierdejową Kozińską); Stefana, marszałka mozyrskiego, ożenionego po raz pierwszy z Anną Bohowitynówną, po raz drugi z Halszką czyli Haleną (tak jest nazwana w rodowodzie Łozków) Hulewiczówną, Wasyla bezżennego i Iwana z Magdaleną Szczyrską. R. na mocy działu 1603 r. przeszedł w posiadanie Stefana Łozki. W 1618 r. wdowa jego Halszka z Hulewiczów występuje już jako właścicielka dożywotnia R. Była ona fundatorką szkół brackich w Kijowie. Po śmierci męża zajęła się pilnie rządem majątków, R. wyniosła na miasteczko. Ale w 1618 d. 19 sierpnia spotkała osadę smutna przygoda. Niejaki Jarosz Suma, pułkownik kozacki, pod pretekstem wyprawy na Moskwę, zrobiwszy zaciąg, wpadł do R. a gdy dzierżawca Chruśliński stawił mu opór, zajął je przemocą, opanował zameczek, splondrował i ludzi pozabijał (Arch. J. Z. R., t. I, str. 259—262). Stefan Łozka z Halszką (Heleną) z Hulewiczów zostawił synów: Józefa, marszałka mozyrskiego, dziedzica Stawiszcz, ożenionego z Elżbietą Rejówną, Michała, dziedzica Rożowa, który dwa razy się żenił, 1-mo voto z Zofią Kaszowską, 2-do z Barbarą Judycką, i córki: Reginę za Filipem Jelcem i Anastazyę za Michałem Chołoniewskim. Michał Łoza był ostatnim z rodu dziedzicem R.; nagabany wciąż przez znanego „impugnatora dóbr“ Samuela Łaszcza, w 1638 roku wieczyście rezygnował R. Mikołajowi z Czertwic Cetnerowi, stście bareckiemu. Cetner lubo rezydował w Tartakowie (w Bełzkiem), często atoli dojeżdżał do R., urządzał i kolonizował dobra. W sąsiedztwie dokupił od Żmijowskich Karaszyn. Założył w R. browar piwny, który, jak to widzimy z dokumentów majątkowych, z wyrobu piwa rozgłos w Kijowszczyźnie zyskał. Łaszcz, który się usadowił w sąsiedztwie R., dokuczał i Cetnerowi: jakoż pod samą Sitnikowszczyzną, na gruncie rożowskim założył wieś Zawałówkę, która, jak mówi dokument, dlatego tak była nazwana, iż za trzema wałami osiadła. Ale wkrótce (zdaje się, że w 1642 lub 43) Mikołaj Cetner, ożeniony z Krystyną Kaszowską, umarł i Rożowszczyzna przeszła do jego synów małoletnich: Marcina i Stanisława, będących w opiece stryja ich Aleksandra Cetnera. Wszelako, gdy wkrótce (1648) nastąpiła pożoga wojen kozackich, Cetnerowie na długo z dóbr ustąpić musieli. Kozactwo kraj zalało, i w R. też stanęła sotnia, należąca do pułku białocerkiewskiego, której sotnikiem był Michał Starodubenko (Bodiańskij). W 1660 r. po bitwie pod Cudnowem, w której Szeremet się poddał, w R. rozłożył się obozem kniaź Juryi Boratyńskij (Ojczys. spom., I, str. 163). Wiadomo, że za hetmana Doroszenka polska stała załoga strzegła Białejcerkwi. Energiczny komendant fortecy Jan Stachórski nie tylko iż nieprzyjacielowi wstręt czynił, ale dla utrzymania związków z Polesiem, zkąd żywności dostawał, urządził łańcuch posterunków wojskowych, alarmując Kijów podjazdami swemi. Atoli nieprzyjaciel z Kijowa (we wrześniu 1666 r.) wpadłszy do R. znienacka, wyparował zeń załogę polską (z listu

generała Stachórskiego). R. 1672 oddział załogi białocerkiewskiej wpadł pod R. i ludzi „pościnali“ (list Teodora Laszka setnika do Jakuba Dmitraszka, pułkow. kijow., 29 marca 1672). Lustracya podymnego wojew. kijow. z 1683 r., uwydatniająca straszliwe wyludnienie tego kraju podczas wojen kozackich, mówi o R. „Rożów pana Cetnera, dymów dwa, złoty jeden“ (Arch. J. Z. R., część VII, t. 1, str. 496). Tak zwane „hostica“ trwały do 1713 r. i dopiero od tego czasu Centnerowie zaczęli się zajmować dobrami opuszczonemi i opustoszałemi. Powoli za staraniem Józefa Cetnera, kaszt. wołyńskiego, Rożowszczyzna zaczęła się na nowo osiedlać, tak że po śmierci Cetnera a za władania żony tegoż, która wyszła za Potockiego, ststę bełzkiego, rządca Kotowski już „wielkie do skarbu dziedziczki importował dochody“. Atoli w 1734 r. poddani nie chcąc żadnej powinności odbywać, zbuntowali się a Kotowski wraz z żoną umknął z R. (Arch. J. Z. R., cz. III, t. 3, str. 52—53). Następnie właścicielem R. został Antoni Cetner, ststa Korytnicki, ożeniony z Anną Krasicką, miał syna Ignacego Aleksandra. Ten z Charlęskimi, sąsiadami z Byszowa, wiódł spór graniczny. Charlęscy pomimo dawne rozgraniczenia, siedliska: Jabłonystc, Obidnę, Czeremosznę i Poboiska jakoby przywłaszczali sobie. Ignacy Cetner (ur. 1726) był obożnym kor. i woj. bełzkim. Rezydował w Krakowcu, gdzie założył ogród głośny z rzadkich drzew i krzewów. W 1764 r. zamienił R. na królewszczyznę: Bonów, Lubień, Hotyńczę i część Hruszowa tudzież Drohomyślę i Kniazię w wojew. ruskiem (Vol. Leg.). Odtąd więc Rożów zostaje starostwem czyli dzierżawą, której dzierżawcą jest tenże Cetner. W zarządzie dóbr królewskich zastępuje go niejaki Piotr Czernichowski. W 1768 r. wpadają do R. „kolije“ pod wodzą Bondarenka i rabują miasto. Ststwo z miasteczkiem R., wsiami Nebelicą, Sitniakami, Komorówką, z Rudnią i Zmorówką płaciło kwarty 3706 zł. i gr. 6 (Sumar. ststw 1770, wydał Eligi Piotrowski). Samemu zaś stście do 1787 r. przynosiło rocznie intraty 17,847 zł. gr. 23 (Star. Polska). Ignacy Cetner w 1783 r. złożył województwo bełzkie a od r. 1785 był już obywatelem Galicyi. Zostawił (z Potockiej) córkę Annę za ks. Sanguszką, powtórnie za ks. Kazim. Nestor. Sapiehą, w trzecim związku za Kajetanem Potockim, w czwartym nareszcie za ks. Karolem lotaryńskim. Po Cetnerze został ststą Jan Rościszewski. Kiedy zaś prawo o „miastach wolnych“ zapadło na sejmie czteroletnim, wtedy deputaci miast żytomierskiego okręgu zalecili swym posłom na sejm, aby się domagali „o zaszczycenie temiż wolnościami zarówno i wszystkich miasteczek niegdyś dziedzicznych a teraz w zamian na królewskie obróconych“, jak Hermanówkę, Rożów i inne. Jakoż R. udzieloną przez sejm została wolność „na wzór innych miast królewskich“. To też niebawem ukonstytuował się tutaj magistrat. Pisarzem magistrackim został Wincenty Majewski (Arch. J. Z. R., cz. V, t. 1, str. 523). Po rozbiorze kraju R. przeszedł na własność rządu i wchodząc w skład izasławskiej gubernii przez czas pewien był stolicą okręgu (Andrejewskij, Istor. mater., zesz. 10, str. 150). Dziś te dobra skarbowe składają się z R., Sitniaków, Nebelicy, Jurówki, Borówki, Komarówki i Zmurówki. Znajduje się tu leśnictwo rządowe. Starożytne wały sypane w różnych kierunkach przerzynają okolicę. Trakt pocztowy, który niegdyś ożywiał miasteczko, dziś nie istnieje. W 1817 r. Anglik pułkownik Johnson przejeżdżał z Kijowa przez R. Opowiada on w opisie swojej podróży, że gościniec, lubo niezbyt szeroki, ale dobrze był utrzymany i stacyami pocztowemi obsadzony. Po obu stronach drogi widział okolicę to przystrojoną w gaje, to znów zdobną w zieleń łąk, tak że mu się wydawało, iż jedzie niby jakąś smakownie zarysowaną aleją w parku (Voyages de l'Inde en Angleterre etc. faits en 1819 etc., str. 215). We wsi Sitnikach około 1840 r. założoną została kolonia rolnicza żydowska. *Edward Rulikowski.*

Rożówka al. *Popówka Meżyrycka*, wś, pow. czerkaski, w 2 okr. pol., gm. Meżyrycz, o 68 w. od Czerkas, ma 1745 mk. W 1863 r. było 1040 mk. Cerkiew Uśpieńska, drewniana, wzniesiona 1797 r., odnowioną została w 1885 r. Do par. należy wś Worobiewska Buda. R. rozrzuconą jest po górach i jarach, otoczona wielkiemi lasami, ma glebę czarnoziemną. Należy do dóbr meżyryckich Parczewskich.

Rożówka, wś w pobliżu Desny, powiat osterski, na płn. od mka Browary; ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1: 575.

Różowo, pow. dzisieński, ob. *Kłotyldowo.*

Różowy las, os., pow. konstantynowski, gm. Kornica, par. Górki, ma 1 dm., 11 mk.

Różowy potok, powstaje z połączenia potoku Falejówki i pot. bezimiennego napływającego od wsi Jurowiec, w obr. gm. Srogowa Górnego, w pow. sanockim; płynie na płd.-wsch. popod wzgórze Niwę główną (364 mt.) przez obszar Srogowa Dolnego a w obrębie Trepczy wpada do Sanoczka. Długość biegu blisko 3 klm. Potok od Jurowiec płynący powstaje w obr. gm. Strachociny, pomiędzy domostwami tejże wsi i płynie na wsch. krętym brzegiem przez Strachocinę i Jurowce. Długość jego biegu 6 klm. *Br. G.*

Rożubowice, rus. *Rożubowyczi*, wś, pow. przemyski, o 10 klm. na płd.-wsch. od Prze-

myśla, 7 klm. od sądu pow., st. kol., urz. pocz. i tel. w Niżankowicach. Na płn. leżą Łuczyce i Jaksmanice, na wschód i płd.-wsch. Cyków, na płd. i płd.-zach. Stanisławczyk, na zach. Nehrybka. Wś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Wiaru, dopł. Sanu. Wchodzi on tu od płd.-zach. ze Stanisławczyka, a płynie w końcu na płn.-zach. do Nehrybki. Zabudowania wiejskie leżą na praw. brzegu Wiaru. Na płd. od nich wznosi się Złota góra do 282 mt. Własność większa (ks. Karoliny Lubomirskiej) ma roli or. 249, łąk i ogr. 11, past. 41 mr.; wł. mn. roli or. 323, łąk i ogr. 12, pastw. 21 mr. W r. 1880 było 55 dm., 322 mk. w gm.; 5 dm., 58 mk. na obsz. dwor.; 63 rzym.-kat., 307 gr.-kat., 10 izrael.; 98 Polaków, 282 Rusinów. Par. rz.-kat. w Niżankowicach, gr.-kat. w Cykowie. We wsi jest cerkiew p. w. św. Mikołaja. We wsi tej znaleziono w wodzie nóż (ofiarniczy?), mający przeszło stopę długości, z czerwonego mosiądzu, podobnego do spiżu. Znajduje się w zbiorze Pawlikowskiego w Medyce (Żegota Pauli, Starożytności galicyjskie, Lwów, 1840, str. 27). *Lu. Dz.*

Różyce, w XVI w. *Rosycze* i *Roshycze*, wś włośc., pow. łowicki, gm. Jeziorko, par. Kocierzew, odl. 14 w. od Łowicza, posiada szkołę początkową ogólną, 75 dm., 549 mk., 1886 mr., w tem 732 mr. pastw. i 86 mr. nieuż. Włościanie zajmują się hodowlą koni i wołów a prócz tego tkactwem. Są oni bardzo zamożni. Jeden z nich przyczynił się wielce do budowy nowego kościoła w Kocierzewie, młynarz tutejszy znowu zrobił zapis w ilości 20,000 złp. na wzniesienie kościoła w Różycach. Wieś tę założył na prawie niemieckim arcyb. Jarosław Bogorya ze Skotnik w 1345 r. (ob. Przegląd Katolicki z 1886 r.). Ziemowit, ks. mazowiecki, potwierdzając w 1359 r. aktem wydanym w Skierniewicach swobody i posiadłości dóbr arcybiskupich, wymienia w liczbie wsi i R. (Korytkowski Arcybisk. gnieźn.). W XVI w. sołtysi dają dziesięcinę pieniężną pleb. w Kocierzewie w ilości fertona, zaś kmiecie dają tylko meszne po 3 korce żyta i tyleż owsa z łanu. Za to wolni są od kolędy (Łaski, L. B., II, 262). Wieś ta wraz z wójtowstwem i folw. wchodziła następnie w skład dóbr rząd. Jeziorko (ob.) i wraz z niemi w 1829 r. wcieloną została do dóbr ks. łowickiego. *R. O.*

Różyce 1.) *Grochowe* al. *Chrząstówek*, wś i folw., pow. łęczycki, gm. Tkaczew, par. Leźnica Wielka, odl. od Łęczycy w. 9. Wś ma 3 dm., 26 mk.; folw. 4 dm., 95 mk. 2.) **R.** *Trojany* i *R. Sulimy*, wś i folw., pow. łęczycki, gm. Tkaczew, par. Leźnica Wielka, odl. 7 w. od Łęczycy. Folw. R. Trojany ma 4 dm., 48 mk., R. Sulimy 1 dm., 13 mk.; wś Trojany ma 8 dm., 102 mk. W 1866 r. fol. R. Trojany i R. Sulimy rozl. mr. 546: gr. or. i ogr. mr. 407, łąk mr. 18, pastw. mr. 72, lasu mr. 70, nieuż. mr. 19; bud. mur. 4, z drzewa 9; las nieurządzony. Wieś R. Trojany i R. Sulimy os. 17, z gr. mr. 66. 3.) **R.** *Żmijowe*, wś i fol. nad rzką Gnidą (dopł. Neru), pow. łęczycki, gm. Tkaczew, par. Leźnica Wielka, odl. od Łęczycy 8 w.; wś ma 5 dm., 91 mk.; folw. 3 dm., 36 mk. W 1885 r. folw. Różyce Żmijowe rozl. mr. 381: gr. or. i ogr. mr. 329, łąk mr. 26, lasu mr. 11, nieuż. mr. 15; bud. mur. 8, z drzewa 9; płodozmian 5-polowy. Wś R. os. 13, z gr. mr. 16, W XVI w. R. Żmijowe (Smyyovj) dawały plebau. w Leznicy dziesięcinę z łanów folw. i kolędę od kmieci. Toż samo miało miejsce we wsi Trojany (Troyanovj) i w części R. Sulimy. Łany kmiece we wszystkich wsiach dawały dziesięcinę prebendzie i kanonii łęczyckiej (Łaski, L. B., II, 360, 361). W 1576 r. we wsi R. Sulimowe miał Walenty, syn Pawła Bóżyckiego, 1¾ łan., 2 zagr. pust., Jan Różycki wspólnie z Piotrem 1½ łan., Jan Dambrowski ½ łan. W części R. Trojanowe Barbara Różycka ½ łan., 2 zagr., 1 osad. W części R. Żmyowe Jan Rożycki 2 łan., 4 osad., Grochowieccy teraz Buscy 2 łan., 1 zagr., 5 osad. Istniała też część R. Tryowe (w spisie z r. 1552 Wola Zalesna), tu Szymon Suski miał ½ łan, ½ łan pusty, i karczmę, 1 rzem., 2 zagr., 3 osad. (Pawiński, Wielkp. II, 69, 70). *Br. Ch.*

Rożyczanka, wś rząd. nad rz. Wołkiem, dopł. Bohu, pow. proskurowski, gm. Malinicze, par. Proskurów, odl. 10 w. od Proskurowa, ma 117 osad, 918 mk., 2136 dzies. ziemi włośc., 30 cerkiewnej. Cerkiew p. w. Przemienienia, wzniesiona w 1716 r., przyłączona do parafii Karpowiec; filia ma 1021 wiernych. Własność niegdyś Malinowskich, skonfiskowana w 1831 r. i zamieniona przez czas jakiś na osady wojenne, po których pozostały obszerne budynki murowane. *Dr. M.*

Różyczka, os. i leśnictwo, pow. ostrzeszowski (Kępno), o 10½ klm. na płd.-zachód od Baranowa i Kępna, przy trakcie do Rychtala; par. i poczta w Trzcinicy, st. dr. żel. w Łęce Opatowskiej o 10½ klm. Osada ma 2 dm., 13 mk. i wchodzi w skład okr. wiejskiego Smardze. Leśnictwo (1 dm., 7 mk.) należy do okr. domin. Laski. *E. Cal.*

Różyczna 1.) w dokum. *Różyczna Wielka*, wś rząd. nad rz. Samcem (dopł. Bohu), który tworzy tu duży staw, pow. proskurowski, gm. Malinicze, o 4 w. od Proskurowa, przy trakcie pocz. z Antonowicz do Proskurowa, ma 182 osad, 670 mk., 1691 dzies. ziemi włośc., 49 dzies. cerkiewnej. Cerkiew p. w. Wniebowzięcia, wzniesiona w 1853 r., liczy 916 parafian. Wś bezleśna, grunt pagórkowaty,

młyn o trzech postawach. Własność niegdyś Malinowskich, skonfiskowana po 1831 r. i zamieniona na kolonie wojenne (posielenia), po których pozostały obszerne budynki murowane. Pomiędzy R. a Szumowcami bierze początek rz. Wołk, dopł. Bohu. 2.) **R.** al. *Rożyczna*, wś nad bezim. ruczajem płynącym od Oratówki a uchodzącym do Roski, pow. taraszczański, na pograniczu lipowieckiego, w 3 okr. pol., gm. Żywotów, o 90 w. od Taraszczy a 1 w. od Oratówki, ma 401 mk. Podług Pochilewicza w 1863 r. było tu 756 mk. prawosł. i 4 katol.; 1461 dzies. ziemi. Cerkiew p. w. św. Onufrego, drewniana, wzniesiona w 1711 r. Własność niegdyś Bratkowskich, od których nabyta przez Teofila Łosińskiego, dziś jego spadkobierców. *Dr. M.—J. Krz.*

Różylas, przyległość dóbr Czeberaki, w pow. konstantynowskim.

Rożyn al. *Rożan*, dwie wsi i dobra, pow. słucki, w 1 okr. pol. starobińskim, gm. Wyzna. Wś Wielki R., z prawej strony rzeki, ma 60 osad pełnonadziałowych, cerkiew; Mały R., z lewej strony rzeki, ma 14 osad. Dobra, własność niegdyś ks. Radziwiłłów, obecnie spadkob. ks. Wittgensteina, mają 728 włók. Miejscowość odludna, nizinna, grunta lekkie, łąk obfitość, w lasach znaczny wyrób smoły i terpentyny. Włościanie hodują dużo bydła i mają niemało pszczół w puszczy.

Różyn, *Rużyn* 1.) wś, pow. kowelski (dawniej w pow. włodzimierskim), na płd.-wsch. od Kowla, posiada kapl. katol. par. Turzysk, dawniej par. Kowel. Własność Siemiątkowskich. Uroczyska noszą nazwy: Bryszczycha, Hirki, Klinaczewice, Kolesiec, Krymno, Łokosz, Naddej, Osowieckie błoto, Siewieruhy, Sieleckie błoto, Tatarska Struga, Tyrysk, Zabrodzie, Zalesie, Zielonka. Wzmianki o R. znajdują się w Pamiat. Kij. Arch. Kom., t. IV, cz. 2: 23; Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 1; 314—337, 454, 455; dodatki: 17 i w Pamiętniku Kurbskiego, t. II: 100, 104. 2.) **R.**, mko po obu brzegach Rastawicy, przy ujściu do niej rzki Bystryka (Bystrzyka), pow. skwirski, w 2 okr. pol., gm. Różyn, odl. 32 w. od Skwiry a 145 w. od Kijowa, przy trakcie pocz. z Berdyczowa do Skwiry, ma wraz z przedmieściem Bałamutówką 4568 mk. (3702 mk. R., 866 Bałamutówka). W 1863 r. było tu w ogóle 3401 mk. (1700 prawosł., 216 katol., 1485 żydów); 3066 dzies. ziemi i lasów. Posiada dwie cerkwie: jedną pośrodku mka, na lewym brz. Rastawicy, p. w. św. Mikołaja, wzniesioną z muru w 1821 r., na miejsce dawniejszej z 1761 r., i uposażoną 108 dzies. ziemi, drugą zaś drewnianą na przedmieściu Bałamutówce, na lewym brz. rzeki, p. w. św. Parascewii, wzniesioną w 1845 r. na miejsce dawniejszej w 1740 r., i uposażoną 94 dzies. ziemi. W cerkwi św. Mikołaja znajduje się obraz Bogarodzicy, słynący cudami, znaleziony podług podania o 1 w. od mka obok studni, przy której oddawna wzniesiono drewnianą kaplicę. Obraz ten ściąga, zwłaszcza w czasie lata, mnóstwo pobożnych z okolicznych wsi. Do par. prawosławnej św. Mikołaja należy wś Pustocha. Kościół paraf. katol. p. w. Bożego Ciała, z muru wzniesiony w 1809 r. przez hr. Kalinowskiego. Par. katol., dek. skwirskiego, ma 937 wiernych. W mku znajduje się zarząd gminy, st. pocz., fabryka sukna (od 1811 r.); targi co drugi czwartek. Na wschód od R. przez grunta wsi: Płoskiej, Mołczanówki i Krzywoszyiniec przechodzi wał, zwany Żmijowym. Gmina różyńska składa się z 6 okręgów wiejskich (starostw), obejmujących mko R. i 8 wsi, mających w ogóle 1310 osad i 12,952 mk., 16,924 dzies. ziemi (8180 włośc., 8157 dworskiej, 587 cerkiewnej). Jest to dość dawna osada, istniejąca już na początku XVI w., i w tym czasie gniazdo książąt ze Skwira Połowców Różynowskich. Otaczające mko wały i nasypy ziemne noszą charakter odleglejszej epoki. Niewiadomo do kogo należał następnie R. i dopiero po zupełnym uspokojeniu Ukrainy znajdujemy go w posiadaniu ks. Lubomirskich, najprzód Jerzego, wwdy sandomierskiego, następnie kolejno syna jego Józefa, potem Stanisława i Kacpra. Po śmiorci Kacpra w 1780 r. R. wraz z wsiami: Bystrzykiem, Mińkowcami, Płoską, Karabczyjowem, Jahniatynem, Mołczanówką, Parypsami, Popielnią i Małemi Lasowcami dostał się w spadku córce jego, zamężnej za Jakubem Potockim, następnie po wzięciu z nim rozwodu za gen. Waleryanem Zubowem a po jego śmierci za Uwarowem. W 1806 r. odziedziczyła dobra różyńskie córka jej Emilia Potocka, 1-mo voto hr. Kalinowska a 2-do Czeliszczewa (od 1825 r.). Od 1854 r. R. należy do Złotnickich. *J. Krz.*

Różyna al. *Kalinowa*, prawy dopływ Teterowa.

Rożyńsk 1.) wś na pol.-prus. Mazurach, pow. łecki, nad jez. Druglinem, o 12 klm. na zach. od Ełku i tyleż na wschód od Orzysza, st. pocz. w Klusach, par. w Ełku; 71 dm., 465 mk., 1051 ha. Ks. Olbracht nadaje Łukaszowi Rożyńskiemu 4 włóki sołeckie, włókę za 33 grzywien, celem założenia wsi dannickiej na 40 włókach między Rogalami a jez. Druglin, oraz wolne rybołóstwo w jez. Druglin. Dan w Królewcu r. 1550. R. 1565 byli tam sołtysami Oleksy i Jan, bracia. 2.) **R.** al. *Rosinsky*, dok. *Rusinsken*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsborski, 31 klm. na płn.-wschód od Jańsborka, 23 klm. na płn.-zach. od Ełku, około 7 klm. od granicy król. polskiego; 88 dm., 575 mk. Polaków-ewang., 1233 ha. Gle-

ba urodzajna, prawie wszędzie gliniasta. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem i chowem bydła. Zygfryd Flach v. Schwarzburg, komtur baldzki, nadaje Maciejowi, Jerzemu, Janowi i Bartłomiejowi, braciom, i Maciejowi i Pawłowi, ich siostrzeńcom, na prawie magdeburskiem 60 włók w Rożyńsku z obowiązkiem 2 służb zbrojnych. Dan w Piszu r. 1475. Tenże nadaje wiernemu słudze Andrzejowi Ortlis na prawie magdeburskiem 60 włók w R. w dąbrowie między Kustawam i Gaewtkofken (?), z sądownictwem wyższem i niższem i 2 służbami zbrojnemi, 15 lat wolności. Dan w Baldze r. 1476 w niedzielę piątą po Wielkiejnocy. Parafia liczy 3200 Polaków; posiada bardzo stary kościół, zbudowany r. 1589, który ocalenie swe podczas napadu Tatarów r. 1656 zawdzięcza temu, że w oknach na szkle malowane były obrazy świętych, które Tatarzy uszanowali. W dzień Przemienienia Pańskiego odbywają się, przynajmniej przed niedawnym czasem jeszcze tak było, pobożne wędrówki mazurskiego ludu do tego kościoła. Ludzie składają różne daniny na ołtarzu, jak jaja, pieniądze, świece i spodziewają się w skutek tego uzdrowienia i polepszenia swej doli. Od r. 1738 posiada R. szkołę. W owym czasie pobierał nauczyciel 10 tal. 30 gr. pensyi, prócz tego z kasy szkolnej 22 gr. 9 fen., 12 szefl. żyta, 6 szefl. jęcz. i 3 sążnie drzewa na opał. 3.) **R.**, niem. *R. Klein*, wś, tamże, 7 dm., 47 mk., 91 ha. 4.) **R.**, niem. *R. Gross*, wś, pow. gołdapski, st. p. Bodschwingken, 11 klm. na płd.-zach od Gołdapu, przy granicy pow. darkiejmskiego, 2 klm. od st. pocz., 32 dm., 233 mk., 636 ha. 5.) **R.**, niem. *R. Klein*, wś, tamże, 4 dm., 61 mk., 155 ha. 6.) **R.**, niem. *R. Gross* al. *Schaetzels*, dobra, tamże, blisko Gołdapu; 3 dm., 37 mk., 168 ha. *Ad. N.*

Różyńsko, pow. szczuczyński, ob. *Kurki R.*

Rożyska, wś nad Zbruczem, pow. skałacki, o 18·7 klm. od ststwa, sądu pow. i urz. tel. w Skałacie, leży na granicy Galicyi i gub. podolskiej. Granice: wsch. Zbrucz, płd.-wsch. Tarnoruda, płd. Turówka, zach. Iwanówka, płn. Orzechowiec. Obszar dwor. 502 mr., włośc. 1284 mr. W 1857 r. 792 mk., w 1880 w gm. 862, na obsz. dwor. 89; rz.-katol. par. Tarnoruda (210 dusz), gr.-kat. par. w miejscu, dek. skałacki, wraz z filią Tarnorudą ma 905 dusz, szkoła filialna, kasa pożyczk. z kapit. 3521 złr. Wś ta należała do klucza grzymałowskiego, Sieniawskich. Drogą spadku przeszła na Rzewuską, matkę Wacława emira. Gdy z powodu niewypłacalności ogłoszonej przez Rzewuską klucz grzymałowski rozprzedawano, R. kupił Kazimierz Rozwadowski, pułk. b. wojsk polskich. Po jego śmierci (1836 r.) majątek objął syn Wiktor Rozwadowski, gdy jednak starosta tarnopolski Sacher w 1846 roku szlachtę całego obwodu zamknął w więzieniach tarnopolskich i prześladował, a szczególniej rodzinę Rozwadowskich, sprzedał Wiktor Rozwadowski w 1847 r. R. Kazimierzowi Grocholskiemu, prezesowi koła polskiego w radzie państwa we Wiedniu, znanemu z nieskazitelnego charakteru, uczuć obywatelskich, żelaznej pracy i wytrawnego sądu. Dzięki tym niezwykłym przymiotom niebogaty szlachcic na jednej wiosce zajął takwybitne stanowisko publiczne. *B. R.*

Rożysław, dobra, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Horodźki, okr. wiejski Kobylczyce, posiada kapl. katol., par. Zabrzeź. Własność Aramowiczów; włościanie wnieśli 1390 rs. 45 kop. wykupu za ziemię.

Rożyszcze, zaśc., pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. pohorelska, ma 3 osady; w około rozległe puszcze dębowe, jesionowe, lipowe i sosnowe. *A. Jel.*

Rożyszcze, w dokum. *Rożyszcza*, mko nad Styrem i przy linii dr. żel. kijowsko-brzeskiej, pow. łucki, okr. pol. i gm. Rożyszcze, o 21 w. na płn. od Łucka a 312 w. od Żytomierza odległe. W 1870 r. było tu 192 dm., 860 mk., w tem 67% żydów, cerkiew, kaplica katol. parafii Wiszenki, dom modlitwy ewang., synagoga, 27 warsztatów sukna, 2 cegielnie, browar, 17 sklepow, 2 jarmarki. W mku przebywa: komisarz policyjny, sędzia pokoju, inkwirent sądowy, wójt gminy, lekarz i apteka. Okrąg policyjny różyski obejmuje gminy: R., Romanów, Silne i Trościanicc. St. dr. żel. kijowsko-brzeskiej R., położona między st. Hołoby (o 25 w.) a Kiwerce (o 16 w.), odległą jest o 166 w. od Brześcia a 442 w. od Kijowa. R. należały niegdyś do uposażenia biskupstwa łuckiego i ostrogskiego obrządku wschodniego; w 1777 r. zamieszkał tu Cypryan Stecki, bisk. łucki, egzarcha metropolii ruskiej. Następnie własność Strojnowskich, potem ks. Bagrationa Imeretyńskiego, dziś Siemiątkowskich. Do włości rożyskiej należały wsie: Dubiszcze, Kobcze, Podtopolno, Wola Pożaryszcze i Żołobów. W dokumentach wymienione są uroczyska: Bobrowe Stawiszcze, Biała Góra, Czarny Las, Czołnica, Czyżówka, Glimienice, Kamień, Lutyca, Moszonka, Pieszczanka, Prudnik, Rolówka, Rakowska Puszcza, Rosochy, Swinka, Topolna i Wyszczup. *J. Krz.*

Rożyszki, wś włośc. nad rz. Jesią, pow. maryampolski, gm. Freda, par. Godlewo, odl. od Maryampola 46 w., ma 16 osad, 18 dm., 153 mk., 324 mr.; wchodziła w skład dóbr Freda Dolna. W 1827 r. było 11 dm., 50 mk.

Różyszki 1.) zaśc., pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Niemenczyn, o 10

w. od gminy, 34 w. od Wilna, ma 5 dm., 27 mk. katol. Dawniej było 5 dusz rewiz. Należy do dóbr Czarny Dwór, Parczewskich. 2.) **R.**, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 70 w. od Nowoaleksandrowska. 3.) **R.**, wś, pow. rossieński, gm. Sartyniki, o 88 w. od Rossień. *J. Krz.*

Rpeń, ob. *Irpień.*

Rpiszewo, pow. krotoszyński, ob. *Orpiszewo.*

Rsza, ob. *Orsza.*

Rszew al. *Rszewo*, wś i folw., pow. łódzki, gm. Rszew, par. Konstantynów, leży na prawo od drogi bitej z Konstantynowa do Lutomierska; wś ma 6 dm., 16 mk.; fol 5 dm., 112 mk. W 1827 r. było 4 dm., 47 mk., par. Kazimierz. W 1866 r. folw. R. rozl. mr. 879: gr. or. i ogr. mr. 762, łąk mr. 41, pastw. mr. 31, nieuż. mr. 45. Wś Rszew os. 6, z gr. mr. 31; wś Niesięcin os. 21, z gr. mr. 314; wś Krzywiec os. 31, z gr. mr. 371. R. gmina należy do s. gm. okr. IV w Aleksandrowie, st. pocz. w Konstantynowie. W gminie znajduje się: 5 szkół początkowych (1 żeńska), 6 fabryk sukna (małych), fabryka sukna i kortów (siłą pary pędzona), gorzelnia, 2 olejarnie, 4 młyny wodne, 5 wiatraków, 6036 mk. *Br. Ch.*

Ruba, nazwa kilku progów na Dźwinie, z których ważniejsze: *R. Cicha*, między Stablitem a Ewstem; *R. Kokenhuska*, pomiędzy Jakobstadtem a Rammeln; *R. Kaszeniecka*, pomiędzy Gross Jungernhof i Lennewaden i *R. Ryska*, inaczej zwana *Rummel* (ob.) i in.

Rubaitschen al. *Gross Bretschkehmen*, wś, pow. darkiejmski, blizko miasta powiatowego.

Rubajcie 1.) dobra, pow. rossieński, gm. Pojurze, par. Szyłele, o 70 w. od Rossień. 2.) **R.**, wś, pow. rossieński, par. Chwejdany.

Rubakulis, zaśc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i okr. wiejski Kukuciszki, o 5 w. od gminy, 3 dusze rewiz.; należy do dóbr Prusakiszki, Jałowieckich.

Rubań, wś, pow. bracławski, w 3 okr. pol., gm. Rubań, par. kat. i st. pocz. Niemirów (o 10 w.), ma 241 osad, 1321 mk. (wraz z Korowajną), w tej liczbie 22 jednodworców, 1908 dzies. ziemi włośc.; cerkiew p. w. Zmartwychwstania, wzniesiona w 1860 r. i uposażona 48 dzies. ziemi, ma 2469 parafian. Zarząd gminy, do której należą: R., Bijowce, Bondurówka, Chwastowce, Czekołapówka, Jar, Krzykowce, Maryanówka, Raczki, Sipaczki, Sorokotiażyńce i Spodochy, razem 12 starostw wiejskich, mających 1639 osad i 9783 mk. włościan, nadzielonych 9899 dzies. ziemi (7072 ornej). Oprócz tego w obrębie gminy zamieszkuje 531 mk. innych stanów. Wś należała do klucza niemirowskiego hr. Potockich, następnie drogą wiana przeszła do Strogonowych, dziś Szczerbatowych. *Dr. M.*

Rubań, las, w pow. rudeckim, na obszarze gm. Kołodruby.

Rubaniki, wś nad jez. Kaczawka, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Miadzioł, okr. wiejski i dobra Chreptowiczów, Posopowo, o 12 w. od gminy a 65 w. od Wilejki, przy b. dr. pocz. połockiej, ma 61 mk., w tej liczbie 16 prawosł. i 45 katol. (w 1864 r. 23 dusz rewiz.). *J. Krz.*

Rubanka, wś nad Issą, w gub. witebskiej.

Rubanka 1.) wś nad dopł. Hnyłopiatu, pow. berdyczowski, w 1 okr. pol., gm. Koziatyn, par. praw. Pikowiec (o 2 w.), kat. Machnówka, o 28 w. od Berdyczowa, ma 276 mk., 1061 dzies. ziemi. Powstała na gruntach Machnówki po 1776 r.; w 1863 r. należała do Michaliny Rotariusz. 2.) **R.**, karczma, pow. berdyczowski, w 1 okr. pol., gm. Puzyrki, o 6 w. od Berdyczowa, ma 10 mk. 3.) **R.**, wś, pow. humański, ob. *Most Rąbany.* Należy do 3 okr. pol., gm. Rusałówka, odl. o 52 w. od Humania, ma 1202 mk.

Rubanówka Mała, wś, pow. mścisławski, gm. Szamowo, ma 25 dm. i 148 mk.

Rubany, wś, pow. drysieński, par. Oświej.

Rubany 1.) las i wzgórze nad Bystrzycą tyśmienicką, na obszarze Podbuża, w pow. drohobyckim, wznies. 685 mt. 2.) **R.**, grupa domów w Iwanowcach, pow. kołomyjskim.

Rubany Most, ob. *Most Rąbany.*

Rubaszki, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Łużki, okr. wiejski i dobra Szyrynów, Porzecze, o 5 w. od gminy a 36 w. od Dzisny, ma 14 dm., 151 mk. (w 1864 r. 66 dusz rewiz.).

Rubbeln, ob. *Todden Jacob.*

Rubcowo, wś i folw., pow. augustowski, gm. Kuryanki, par. Lipsk, odl. od Augustowa 36 w., od szosy 6 w.; wś ma 7 dm., 53 mk., 6 mr.; folw. 3 dm., 13 mk., 1348 mr. W 1827 r. było 3 dm., 20 mk. Folw. R. wchodzi w skład dóbr Hołynka. *Br. Ch.*

Rubcowskie, jezioro w pow. mozyrskim.

Rubczenka, rzeczka, lewy dopływ rz. Rosi, uchodzi do Rosi między rzekami Rudą a Bereżanką; płynie od Rubczenki pod Rohożną i Zawadówką.

Rubczenki, wś u źródeł rzki Rohoźny, pow. skwirski, w 1 okr. pol., gm. Wołodarka, o 3 w. na południe od wsi Ławryki a 20 w. od Skwiry, ma 1358 mk. praw., 72 katol. i 15 żydów; pomiędzy mieszkańcami do 150 b. szlachty drobnej. Cerkiew Pokrowska, uposażona 69 dzies. ziemi, została z muru wzniesioną w 1828 r. przez owczesnego dziedzica podkomorzego Wiktora Zaleskiego, na miejsce dawniejszej, pochodzącej z połowy XVIII w. W 1863 r. R. z Rudym Siołem i 6005 dzies. ziemi należała do Felicyi Iwanowskiej;

nadto 451 dzies. i 87 dusz rewiz. posiadał Stanisław Lipoman. *J. Krz.*

Rube, os. karcz., pow. częstochowski, gm. Opatów, ma 1 dm., 1 mr.

Rubele, okolica, pow. telszewski, w 4 okr. pol., o 19 w. od Telsz.

Rubeny Most, wś, pow. czehryński, ob. *Omelgorod.*

Rubeżyszki, wś, pow. szawelski, ob. *Meszkinis.*

Rubice, w XVI w. *Rubycze*, pustk., pow. sieradzki, gm. i par. Gruszczyce, odl. od Sieradza $16^1/_2$ w., ma 4 dm.; stanowi jedną całość ze wsią Równa. W XVI w. była to wioska należąca do par. Gruszczyce (Łaski, L. B., II, 57). W 1553 r. R., w par. Grusczicze, miały 2 łany a w 1576 r. 1 łan. (Pawiński, Wielkp., II, 218). *Br. Ch.*

Rubie, wś i *R.*, majdan, pow. chełmski, gm. Rejowiec, par. Depułtycze (wsch. obrz.). W 1827 r. było 20 dm., 77 mk., par. Pawłów.

Rubiel, wś nad Horyniem, na zachodnim krańcu pow. mozyrskiego, tuż przy granicy pińskiego, w 3 okr. pol. turowskim, gm. Chorsk, ma 135 osad pełnonadziałowych. Cerkiew paraf. z 1796 r. p. w. św. Michała, około 1250 wiernych; paroch posiada do 2 włók ziemi. Miejscowość bogata w rybę, łąki i lasy, grunta namułowe, urodzajne; lud zamożny, trudni się rolnictwem, rybołówstwem i flisactwem. *A. Jel.*

Rubielnikl, wś, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Melegiany, o 4 w. od gminy a 23 w. od Święcian, ma 16 dm., 123 mk. katol. i 9 żydów (w 1864 r. 42 dusz rewiz.); należy do dóbr Rekiecie, Bielikowiezów.

Rubienka al. *Rubionka*, folw. i dobra skarbowe, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Mickuny, okr. wiejski Ławaryszki, o 20 w. od gminy a 24 w. od Wilna, w pobliżu bocznego traktu połockiego. Folw. ma 1 dm., 13 mk. katol. (8 dusz rewiz.).

Rubieszka, os., pow. suwalski, gm. Sejwy, par. Kaletnik. W 1827 r. było 2 dm., 8 mk. Ostatnie spisy urzęd. nie podają tej osady.

Rubiesznia, prawy dopływ rz. Wereśni, wpadającej do Uszy (Użu).

Rubieszów, ob. *Hrubieszów.*

Rubież 1.) ruczaj, lewy dopływ Dźwiny, w górnym biegu przepływa południowowschodnią granicę gub. kowieńskiej, kurlandzkiej i wileńskiej, i uchodzi o 5 w. poniżej Drui. 2.) **R.**, u W. Pola *Rubicz*, rzeczka w pow. dzisieńskim, lewy dopływ Drujki, do której uchodzi powyżej wsi Gawejki, odprowadza wody jeziora, nad ktorem osada Obabie. 3.) **R.**, potok, w pow. święciańskim, płynie pod wsią Mikitki. *J. Krz.*

Rubież 1.) wś pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 60 w. od m. Wilejki, przy b. dr. pocztowej z mka Ilii do mka Radoszkowicz, 1 dm., 4 mk. katol. 2.) **R.**, zaśc. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 60 w. od m. Wilejki, przy b. dr. pocz. z mka Ilii do mka Radoszkowicz, 1 dm., 5 mk. prawosł.; należał do cerkwi w Biesiadach. 3.) **R.**, zaśc. pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 56 w. od m. Wilejki, przy b. dr. pocz. z mka Ilii do mka Radoszkowicz, 1 dm., 5 mk. prawosł. 4.) **R.**, wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Jasiewo, okr. wiejski Słowiki (Sołowii), o 5 od gminy a 42 w. od Święcian, ma 7 dm., 65 mk. katol. (34 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Zahacz. 5.) **R.** *Stajki*, zaśc. nad Dźwiną, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., o 51 w. od Dzisny, ma 1 dm., 5 mk. żydów. 6.) **R.**, folw., pow. borysowski, od 1700 r. własność Owłoczyńskich, ma 6 włók. 7.) **R.**, wś, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Jurewicze, ma 6 osad; miejscowość falista, dość malownicza. 8.) **R.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 58 w. od Nowoaleksandrowska. 9.) **R.**, wś, pow. mohylewski, gm. Pawłowicze, ma 19 dm. i 152 mk., z których 6 są powroźnikami. *J. Krz.*

Rubieża, wś, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Międzyrzecze, okr. wiejski i dobra hr. Tyszkiewiczów, Landwarowo, o 17 w. od gminy a $7^1/_2$ w. od Trok, w 1884 r. 10 dusz rewiz.

Rubieżajcie, okolica, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 7 w. na płd. od Telsz. D. 20 czerwca 1831 r. kolumna rossyjska uderzyła tu na oddziały powstańcze Dowbora, Urbanowicza i Kamieńskiego, które cofnęły się ku Krepsztom i Żoranom.

Rubieżanka, wś, pow. sejneński, gm. Krasnowo, par. Sejny, odl. od Sejn 7 w., ma 4 dm., 35 mk., 9 mr. Wchodziła w skład dóbr Ochotniki.

Rubieże, zaśc. pryw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. zareska, o 85 w. od Wilejki, ma 1 dm., 6 mk. katol.

Rubieżewicze, mko z zarządem gminnym i dobra, pow. miński, pomiędzy dwiema równolegle i blisko siebie płynącemi rzekami Sułą i Pierekałką, w okr. pol. kojdanowskim, w 5 okr. sądowym, par. katol. Kajdanów, o 58 w. od Mińska, a 18 w. od st. dr. żel. moskiewsko-brzeskiej Niehorełe, w miejscowości wzgórzystej, malowniczej, obfitej w żywą wodę. Do drugiej połowy XIII w. granica starej Litwy od strony wschodniopółnocnej ciągnęła się prawie w prostej linii, począwszy z pod Brześcia, przez zachodnie okolice Nowogródka, Mińska i aż za Dźwinę ku pskowskim posiadłościom. Nieopodal tej granicy, na terytoryum kraju mińskiego, leżały sławiańskie Rubieży (kresy). Istniał tu zapewne gród pograniczny, do czego się nada-

wało położenie górzyste i wodą oblane. Gdy granice Litwy przesunęły się dalej na wschód, straciły znaczenie dawne gródki obronne, zwane niekiedy Baksztami; straciły więc je zapewne wtedy i R., zostając już tylko własnością w. ks. litewskich, jako część klucza ekonomicznego kojdanowskiego. Kiedy 1550 r. Zygmunt August darował na wieczność Kojdanów Mikołajowi Radziwiłłowi Rudemu, wtedy i R. weszły w skład nowoutworzonego hrabstwa w domu Radziwiłłów. W sto lat później, w 1652 r. ks. Bogusław Radziwiłł, koniuszy litewski, zastawia R. z folw. Rudzica i Niehorełe za 92,000 złotych Pakoszowi, chorążemu nadwornemu. Podług dokumentów w tym czasie R. z atynencyami należały do tak zwanych dóbr Neuburskich. Na początku XVIII w. trzyma R. w zastawie od ks. Hieronima Floryana Radziwiłła, Stefan Oborski, ssta horbowski, z żoną Heleną z Domasławskich, w sumie 40,000 złotych, a 1736 r. Oborscy na krótko ustępują temuż dziedzicowi dzierżawę za 4000 złotych rocznie. Kiedy w 1761 r. Teofila Radziwiłłówna, pasierbica ks. Michała „Rybeńka“, wyszła za Stanisława Brzostowskiego, wwodę inflanckiego, dano jej przywianek na R. i tu małżonkowie często przemieszkiwali. W 1769 r. wojewodzina Brzostowska wespół z mężem puszczają R. w zastaw Franciszkowi Ratyńskiemu, ścieśnianiawskiemu, i małżonce jego Elżbiecie z Juniewiczów, w sumie 1550 dukatów i 30,455 złotych. Wkrótce potem wwoda umarł, wdowa zaś wyszła za pułkownika rossyjskiego Ferzena. Gdy formalności zastawu na rzecz Ratyńskich po terminie nie dopełniono, ci pozywali dłużników Brzostowskich do kalkulacyi i sprawa w 1772 r. oparła się aż o króla, który manifestem nakłaniał strony do porozumienia się. Wreszcie w 1775 r. Ratyńscy otrzymali dekret na posesyę R. z zaśc.: Zdanowicze, Dołnarowszczyzna, Taturszczyzna i Zuje, przynoszącemi rocznie 967 zł.; tudzież 6 karczmami, arendą z miasteczka i młynem, czyniącymi rocznie intraty 3702 złp. Pod koniec XVIII w. musiano spłacić Ratyńskich, ponieważ R. władają, wskutek układów familijnych, Łopotowie, spokrewnieni z Radziwiłłami, a w 1811 r. R. zostały zasekwestrowane u Łopotów za długi skarbowe i prywatne i oddane z urzędu w administracyę Kozakiewiczowi, komornikowi mozyrskiemu. W skutek skarg na niego o ucisk ludu wiejskiego wyznaczono w 1814 r. komisyę, która wypuściła na krótko R. w dzierżawę Rudolfowi Piszczale w sumie 12,510 rubli asygn., a potem ogłoszono exdywizyę. Gdy inne folwarki poszły na wierzycieli, same R. zostały przy Radziwiłłach i przez wiano i zapis ks. Stefanii Radziwiłłówny, jedynej córki ks. ordynata Dominika, przeszły do Wittgenstejnów i do dziś dnia zostają w ich władaniu. Dobra te mają 225 włók w glebie szczerkowej, dość urodzajnej. W pobliżu jest i drugi folw. t. n., oddzielony od masy, własność rodziny Wołodzków, mający około 16 włók. Miasteczko ma do 200 domów drewnianych i przeszło 2000 mk., przeważnie żydów. Istniała tu cerkiew unicka prawie do połowy XVIII w., lecz po pożarze w 1740 r. nieodbudowana, kościół zaś fundacyi radziwiłowskiej, zaliczony do dekanatu nadniemeńskiego, miał kaplicę w Sule i przetrwał do 1866 r. w tym bowiem czasie miejscowy proboszcz ks. Antoni Swieboda uroczyście przyjął prawosławie i znaczną część parafian za sobą pociągnął. Kościół przerobiony na cerkiew, wyświęcony został przez episkopa mińskiego Michała Hołobowicza, a katoliccy parafianie zaliczeni do par.: kojdanowskiej, swierżeńskiej i rakowskiej. Obecnie prawosławna parafia rubieżewicka liczy przeszło 2060 dusz i oprócz mka obejmuje wsi i zaśc.: Simkowicze, Lichacze, Mikulicze, Kuliki, Teleszewicze, Pietryszewicze, Osowo, Rusieckowszczyzna, Żydowicze, Bordzi, Morozowicze, Dziawgi, Downary, Październia, Hnieck, Korobiszcze, Słoboda, Nowiki, Nosale, Rudnia, Zuje, Hryniówka, Okołowo, Józefinów i Januszki. W 1867 r. cesarz Aleksander II przysłał do cerkwi bogaty obraz N. P. Kazańskiej. O dawnej cerkwi w R. pisał Łukasz Szumakowicz w „Mińskich eparchialnych wiedomostiach“ (1873 r., str. 33—38). Praca ta jednostronna, niekrytyczna. W mku jest szkółka gminna od 1866 r. Targi i jarmarki bywają: 9 maja, 29 czerwca, 15 sierpnia, 8 września i 6 grudnia. R. niegdyś świetne przez rezydencyę Radziwiłłów i Brzostowskich, niezachowały śladów przeszłości. Gmina składa się z 9 okręgów wiejskich, liczy 1089 osad, 5137 włościan pł. męz., nadzielonych 14,873 dzies. gruntów. *Jel. Al.*

Rubieżnica, rzeczka w pow. orszańskim, dopływ Moszny (praw. dopł. Czernicy).

Rubieżnica, rzeczka w pow. radomyskim, lewy dopływ Irszy, do której uchodzi między wsiami Melenie i Czopowicie.

Rubieżniki 1.) wieś, pow. szawelski, gm. Gruździe, o 39 w. od Szawel. 2.) **R.,** wś nad Niewiedranką, pow. siebieski. Pod wsią znajduje się most drewniany na rzece.

Rubieżówka 1.) wś przy ujściu Myśliny do Buczy, pow. kijowski, w 1 okr. pol., gm. Hostomel, par. kat. Mukarów, o 25 w. od Kijowa, 10 w. od wsi Bielicz i o 6 w. od szosy kijowsko-brzeskiej, ma 729 mk. Oprócz tego we wsi Michajłówce, stanowiącej część wsi R. na lewym brzegu rz. Myśliny położonej, jest 708 mk. Pochilewicz podaje 1513 mk. prawosł., 19 kat., 69 żyd. Włościanie nadzie-

leni zostali 1797 dz. ziemi, za opłatą roczną 1805 r. 49 kop. W 1778 r. w całej parafii było 757 mk. Cerkiew p. w. św. Michała, drewniana, uposażona 45 dz. ziemi, wzniesioną została w 1855 r. na miejsce dawniejszej, spalonej w 1835 r. O poprzedniej cerkwi znajdujemy wzmiankę w wizytacyi dziekana dymerskiego w 1784 r.: „którego roku a prima radice wystawiona cerkiew, wyraźnie mieszkańcy nie pamiętają. Zeznają jednak, iż stoi lat 40. Instrumenta na założenie i poświęcenie cerkwi z palącą się plebanią spłonione ogniem zaświadczają". Do par. prawosł. należą wsie Kozińce, Żuków Chutor i Semenówka. Była tu także kaplica kat. par. Mukarów. R. powstała pod koniec XVII w. na ziemiach monasteru Pieczerskiego w Kijowie; przez Katarzynę II nadaną została Sackenowi, który w 1815 r. połowę wsi, leżącą na lewym brzegu rzki Myśliny, sprzedał Joachimowi Ruszczycowi. Część tę nabył od syna jego Czesława i córki Karoliny, zamężnej Perro, w 1841 r. Paszkowski, który w 1850 r. sprzedaje ją Sinielnikowi. Obecnie posiadała tu Aleksandra Frej 976 dzies. ziemi uprawnej, oraz Zofia Dobrowolska 270 dzies. ziemi uprawnej i 611 lasów. Drugą połowę R. sprzedał Sacken w 1820 r. Kandybie, od spadkobierców którego część tę, mającą 442 dzies., nabyło w 1875 r. za 15,000 rs. towarzystwo osad rolnych dla małoletnich przestępców w Kijowie, celem założenia kolonii poprawczej, gdy jednak takowa nie wydała spodziewanych rezultatów, w 1884 r. zamieniono ją na osadę rzemieślniczą i przeniesiono do Kijowa. 2.) **R.**, wś, pow. owrucki, na wschod. granicy powiatu *J. Krz.*

Rubieży 1.) wś u źródeł rzki Niertki, lew. dopł. Oressy, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Nowe Dorohi, ma 12 osad pełnonadziałowych; grunta piaszczyste; lud zajmuje się rolnictwem, polowaniem i pszczolnictwem w lasach. 2.) **R.** al. *Rubież*, fol., pow. borysowski, od 1870 r. własność urzędnika Fiedorowicza, ma 15 włók i 18 mr. 3.) **R.**, karczma nad rz. Wołmą, pow. miński, przy gościńcu z Kojdanowa, pod mkiem Iwieńcem. 4.) **R.**, wś, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, przy drodze z Ostrowczyc do Płoskowicz, ma 24 osad; miejscowość lekko falista, grunta urodzajne. *A. Jel.*

Rubieżynie, karczma, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 66 w. od Nowoaleksandrowska.

Rubieżyszki, okolica, pow. szawelski, gm. Szawlany, o 30 w. od Szawel.

Rubikale, wś, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 27 w. od Telsz.

Rubikańce, wś włośc., pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Szyrwinty, okr. wiejski Rubikańce, o 15 w. od gminy a 61 w. od Wilna, ma 15 dm., 188 mk. kat. (w 1864 r. 70 dusz rewiz); należy do dóbr skarbowych Szeszole. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: R., Krewny, Pażusie, Uździany, Bojary, oraz zaśc.: Wojtkuszki, Dekśnie 1 i 2, Szczurzyszki 1 i 2, Kiemieliszki, Kiewkle, Jusiszki, Najdy, Jodopurwie, Sarafaniszki 1 i 2, Jodele, Potylce, w ogóle 426 dusz rewiz. włościan skarbowych (w 1864 r.). *J. Krz.*

Rubiki, żmujdz. *Rubikuežeras*, jezioro w powiecie wiłkomierskim, na płd.-wschód od mka Onikszty, długie 4½ w., szerokie około 3 w., ma około 15 w. obwodu. Znajduje się na niem 8 wysepek. Z płd.-zach. strony wypływa rz. Onikszta al. Oniksztynka, uchodząca pod miasteczkiem Onikszty do rz. Świętej.

Rubiki 1.) futor i zaśc. pryw., pow. lidzki, w 1 okr. pol. o 11 w. od Lidy, 7 mk. (1866). 2.) **R.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 68 w. od Nowoaleksandrowska. 3.) **R.**, wś, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 22 w. od Telsz. 4.) **R.**, wś rząd. nad jeziorem t. n., pow. wiłkomierski, gm. i par. Onikszty, o 48 w. od Wiłkomierza.

Rubiłki, zaśc. u źródeł rz. Uździanki, dopływu Usy, pow. miński, gm. Samochwałowicze, niegdyś własność radziwiłłowska w hr. kojdanowskiem; ma 20 osad włócznych; kaplica katol. par. kojdanowskiej; grunta nieco faliste, szczerkowo-gliniaste, urodzajne, miejscowość bezleśna. Jest podanie, że kiedyś w tej okolicy rosły obficie modrzewie, o czem ma świadczyć pozostały olbrzymi modrzew, w niezbyt odległym zaścianku Tomaszewiczach, o którym wspominają stare inwentarze, z zastrzeżeniem, aby dzierżawcy pielęgnowali to drzewo starannie. *A. Jel.*

Rubin, zaśc., pow. szawelski, gm. Kurszany, o 89 w. od Szawel.

Rubin, niem. *Rubinen*, wś w okr. zelburskim, pow. iłłukszteński, par. dyneburska (Kurlandya). Posiada kościoł katol. św. Piotra i Pawła, wzniesiony w 1759 r. przez gen. Jana Zyberga, filialny par. Bebra.

Rubinki, pow. bocheński, ob. *Gierczyce.*

Rubinkowo, dobra ryc., pow. toruński, st. p. Toruń, 6 klm. odl., par. kat. tamże przy kościele N. M. P. Razem z kol. t. n. obejmują dobra 350 ha (33 lasu, 46 łąk i 226 roli orn.). R. 1868 liczyły dobra 9 bud., 5 dm., 56 mk., 32 kat., 24 ew., kol. zaś 23 bud., 22 dm., 125 mk., 62 kat., 63 ew. W 1885 r. było razem 39 dm., 88 dym., 309 mk. (212 kat., 97 ew.), z których na kol. przypadało 35 dm. i 264 mk. Szkoła kat. liczyła 1857 r. 66 dz. i 1 nauczyc. R. leży na obszarze m. Torunia i wzięło swą nazwę od dawniejszego dziedzica Rubinkowskiego. Posiadłość ta powstała z częściowo zakupywanych gruntów przed-

miejskich do Mokrego należących. Posiadacz starał się dobra te wynieść do rzędu szlacheckich, by uwolnić się od jurysdykcyi miejskiej, ale rada się temu zawsze sprzeciwiała. Dopiero r. 1772 przy okupacyi pruskiej udało się dziedzicowi wymódz na komisyi katastrowej, że dobra zapisała jako szlacheckie. W taki sposób wyjaśnia się, że tu na obszarze miejskim spotykamy dobra szlacheckie (ob. Besch. Thorn's von Wernicke, str. 238).

Rubinów al. *Rubinowo*, fol., pow. rossieński, gm. Pojurze, par. Szyłele, o 73 1/2 w. od Rossień; własność Wołłowiczów.

Rubinsztajszczyzna, os. żydowska, pow. makowski, gm. Smrock, par. Maków.

Rubiszki, wś i dobra, pow. rossieński, gm. Konstantynowo, par. Chwejdany, o 92 w. od Rossień.

Rublewka, w dok. *Rublew*, *Rublówka*, słoboda nad rz. Merlą, w pow. bohoduchowskim gub. charkowskiej, na pograniczu pow. zińkowskiego i połtawskiego, o 60 w. na płd.-zachód od mta powiatowego, ma 818 dm., do 5000 mk. (w 1856 r.), 2 cerkwie i 4 jarmarki. Niegdyś mko sotni pułku achtyrskiego, posiadało warownię, ślady której pozostały; w okolicy na prawym, wyniosłym brzegu Merli szereg kurhanów strażniczych. O 1 1/2 w. od słobody znajduje się wysoki kurhan, zwany Rozrytą Mogiłą al. Szwedzkim gródkiem.

Rublin, potok, prawy dopływ Hoczewki, przyjmuje pot. Żerdenkę.

Rubniszcze, potok w pow. dolińskim, lewy dopływ Łużanki.

Rubno, mko, wś i fol., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dobra Daukszów Rubno, o 16 w. od gminy a 31 w. od Wilna; fol. ma 1 dm., 14 mk. kat., wś zaś 15 dm., 83 mk. tegoż wyzn. (podług spisu z 1864 r. mko ma 14 dusz, wś zaś 33 dusz rewiz.). Znajduje się tu kaplica kat. par. Bujwidze. W skład okręgu wiejskiego wchodzi mko R., wsie: Podworzyszki, Rubno, Nowosiołki, Podjeziorki, Berezówka (Brzozówka), Dębina, Dziekaniszki, Łabińce i zaśc.: Munduciszki, Szałkowszczyzna, Popalcie, Czyrele, Grygiszki, Mościszcze 1 i 2, Przybliżyszki, Czyrwiszki, Wiżyszki, Karoliszki, Podjeziorki (Podozierki), w ogóle 119 dusz rewiz. b. włośc. skarb., 157 włośc. uwłaszcz. i 36 ludzi dworskich. *J. Krz.*

Rubocken al. *Jon Drucken*, wś, pow. szyłokarczemski, blisko miasta powiat., 14 dm., 79 mk., 202 ha.

Rubon i *Rudon* (u Marcyana z Heraklei), starożytna nazwa rz. Dźwiny zachodniej. O pochodzeniu wyrazu Rubon pisał Adam hr. Plater w czasopiśmie K. Bujnickiego p. t. Rubon (t. I, Wilno, 1842).

Rubryn, osada nad rz. Stwigą, pow. mozyrski, w 3 okr. pol. turowskim; miejscowość całkiem odludna, bez dróg. *A. Jel.*

Rubsus, zaśc. włośc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., o 73 w. od Wilejki, 1 dm., 17 mk. (5 prawosł., 12 katol.).

Rubszławki, wś, pow. rossieński, gm. Kołtyniany, o 55 w. od Rossień.

Rubule, wś, pow. telszewski, gm. Kretynga, o 54 w. od Telsz.

Rucewko, dawniej *Rzuczewo Małe*, majętność, pow. inowrocławski, o 11 1/2 klm. na płn. od Pakości, par. Lisewo, poczta i st. dr. żel. w Złotnikach o 4 klm.; 7 dm., 153 mk. (126 kat., 27 prot.) i 328 ha (299 roli, 19 łąk); czysty doch. z ha roli 22·72, łąk 13·32 mrk. Między r. 1560—1583 należało R. do Piotra Sośnickiego, było tu 8 łanów, 10 zagr., 1 komornik i 2 rzemieślników. *E. Cal.*

Rucewo 1.) *Ruczow* w r. 1327, później *Rzuczow*, *Rzuczewo*, *Rsuczow* i *Ruczewo*, majętność i okr. domin., w pow. inowrocławskim, o 11 klm. na płn. od Pakości, par. Lisewo, poczta i st. dr. żel. w Złotnikach; 14 dm., 240 mk. i 558·25 ha (509·36 roli, 28·34 łąk, 2·43 lasu, 17·52 nieuż. i 0·60 wody); czysty doch. 13·693 mrk (1884); chów bydła holenderskiego, nabiał i sery. W r. 1327 pisał się Jan z R., zięć Wincentego z Smogorzewa, a w r. 1363—1364 Ludka, wdowa po Janie; około 1583 r. należało R. do Racieskich i Niemojewskich. W skład okr. domin. wchodzą: Dobrogościce (6 dm., 90 mk.) i Milewo (1 dm., 10 mk.); cały okrąg ma 21 dm., 340 mk. (246 kat., 94 prot.) i 1188 ha (808 roli, 171 łąk); czysty doch. z ha roli 24·28, łąk 34·07 mrk (1888). 2.) **R.,** folw. do Suków, pow. inowrocławski, o 7 1/2 klm. na płd.-wsch. od Strzelna, nad Rechtą, dopł. Gopla; par. Polanowice, poczta i st. dr. żel. w Strzelnie, okr. domin. Sukowy; 4 dm., 47 mk. W najnowszym spisie gmin i okręgów niewyszczególnione. W 1557—66 należało do Piaskowskich i Budzisławskich, później do Markowskich, a w nowszych czasach do Zawadzkich. *E. Cal.*

Rucewo, u Kętrz. *Rzucewo*, 1440 *Rzucow*, 1648 *Rucewo*, niem. *Rutzau*, dobra ryc. z pięknym zamkiem, na Kaszubach, na puckiej kępie, tuż nad zatoką Pucką, przez rybaków Wikiem zwaną, pow. pucki, st. p. i par. kat. Puck (o 5 klm.), st. kol. Reda (o 12 klm.); 339·73 ha roli or. i ogr., 24·25 łąk, 65 past., 6·3 lasu, 18·75 nieuż., razem 454·03 ha; czysty doch. z gruntu 4700 mrk; cegielnia. Tutejsza 1-klas. szkoła kat. liczyła 1887 r. 106 dzieci i 1 naucz. Razem z os. rybacką Lachswehr liczyły dobra 1869 r. 206 mk., 168 kat., 38 ew., 12 dm. Obecnie należą do okr. domin. oprócz R. Nowe Błądzikowo (1885 r. 1 dm., 10 mk.), Osłanin (9 dm., 214 mk.) i Żelistrze-

wo (4 dm., 92 mk.); cały okrąg obejmuje 1470 ha (104 lasu, 225 łąk i 897 roli or.), 28 dm., 80 dym., 503 mk. (423 kat., 80 ew.). W muzeum w Królewcu znajduje się urna z pokrywą, pochodząca z grobów skrzynkowych tu znalezionych (ob. Objaśn. do mapy arch. Prus Zach., przez Ossowskiego, str. 63). Za czasów krzyżackich należało R. do wójtowstwa puckiego i było zobowiązane do jednej służby (Gesch d. Kr. Neustadt von Prutz, str. 56). W wizyt. Rozdrażewskiego z r. 1583 czytamy, że dwór tutejszy (curia) płacił mesznego albo 4 grzywny albo 4 korce żyta (str. 4). Podług wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 płaciło R. 10 korcy jęczmienia (str. 49). Ks. reformatom w Wejherowie dawało R. 40 beczek piwa i 30 łososi, a w ostatnim czasie zamiast tego 80 korcy jęczmienia i 6 tal. Dań tę wyznaczył Jakub Weiher a r. 1683 potwierdził ją król Jan Sobieski, r. zaś 1766 ststa Ignacy Przebendowski (ob. Prutz, l. c., str. 176). Przez pewien czas należało R. do Sobieskich, którzy tu podobno założyli park piękny. W 1851 r. d. 28 lipca król pruski Fryderyk Wilhelm IV w R., dokąd w tym celu umyślnie okrętem był przyjechał, przypatrywał się całkowitemu zaćmieniu słońca, które najlepiej było widzialne w Prusach zachodnich. Jeszcze dziś powiadają, że mu się bardzo podobały nasze polskie pieśni kościelne: Kto się w opiekę, Boże w dobroci i inne, tak że zdjąwszy czapkę wszedł między lud i dziękował za piękny śpiew. *Ks. Fr.*

Ruchaje, w spisie z 1827 r. *Ruchcice*, wś, pow. ostrołęcki, gm. Wach, par. Myszyniec. W 1827 r. było 14 dm., 96 mk.

Ruchcice, ob. *Ruchaje.*

Ruchcza, wś i dobra nad jeziorem, pow. piński, przy drodze z mka Stolina do Wulwicz i w prawo do Płotnicy, w 3 okr. pol. płotnickim, gm. Radczysk. Wś ma 25 osad pełnonadziałowych, kaplicę paraf. Radczysk, fundacyi Skirmuntów; dobra, do 1868 r. własność Kazimierza Skirmunta, obecnie hr. Hartinga, należą do domin. Kołodno, i wraz z folw. Cmień mają przeszło 530 włók, przeważnie w puszczach i łąkach błotnych; miejscowość odludna, nizinna, grunta lekkie.

Ruchendorf (niem.), ob. *Raciniewo.*

Ruchenka, wś i fol., pow. węgrowski, gm. Ruchna, par. Węgrów, ma 17 dm., 260 mk., 254 mr.

Ruchenna, kol. i os. leś., pow. kolski, gm. Czołowo, par. Osiek Wielki, odl. od Koła 3 w. Kol. ma 15 dm., 124 mk., 781 mr.; os. leś. 1 dm., 8 mk. R. wchodziła w skład dóbr starostwa kolskiego (ob. *Koło*, IV, 275) a później w skład dóbr rząd. Kościelec. W XVI w. łany kmiece dawały pleb. w Osieku tylko kolędę po groszu z łanu, zaś sołtysie płaciły za dziesięcinę po 6 gr. (Łaski, Lib. Ben., I, 221). W 1579 r. R., w par. Ossiek, należąca do starostwa kolskiego, miała 3 łany (Pawiński, Wielkop., I, 235). *Br. Ch.*

Ruchle, w spisie z 1866 r. *Rujale*, wś i fol., pow. wilejski, w 1 okr. pol., gm. Mołodeczno, okr. wiejski Rajewszczyzna, o 9 w. od gminy a 25 w. od Wilejki, przy b. dr. poczt. z Wilna do Mińska. Folw. ma 1 dm., 5 mk. prawosł., wś zaś 2 dm., 33 mk. tegoż wyznania (w 1864 r. 14 dusz rewiz.). Własność Przybylskich. *J. Krz.*

Ruchlin, potok górski, powstaje w obrębie Żernicy Wyżniej, w pow. liskim, na płn. stoku góry Markowskiej (747 mt.), kilku strugami, spływającemi na płn., poczem zwraca się na płn.-zach., płynąc między domostwami Żernicy, doliną górską, nad którą od północy wznoszą się: Biały Wierch (608 mt.), Bania (613 mt.) i Rostoka (545 mt.). Poniżej Żernicy Niżniej podąża na północ a zabrawszy z praw. brzegu pot. Żerdenkę wpada na granicy Zahoczewia do Hoczewki z lew. brzegu. Długość biegu 6 klm. *Br. G.*

Ruchna 1.) al. *Ruchno*, fol., pow. łowicki, gm. Lubianków, par. Głowno, odl. 22 w. od Łowicza, ma 3 dm., 11 mk. W 1887 r. fol. R. lit. A rozl. mr. 241: gr. or. i ogr. mr. 227, łąk mr. 5, lasu mr. 5, nieuż. mr. 4; bud. mur. 1, z drzewa 5. W XVI w. była to wieś arcybiskupia, dająca dziesięciny na stół arcybiskupi. Jan Gruszczyński nadaniami z 1462 i 1467 r. przeznaczył dziesięciny z R. na uposażenie wikaryuszów i mansyonarzy przy kolegiacie łowickiej (Łaski, L. B., II, 519, 532). 2.) **R.,** fol., pow. brzeziński, gm. Bratoszewice, par. Głowno, ma 2 dm., 10 mk., 329 mr.; wchodzi w skład dóbr Głowno. W 1827 r. było 2 dm., 9 mk., par. Brzeziny. Folw. ten graniczy z poprzednim. Stanowiły one zapewne kiedyś jedną całość. W XVI w. jedna część (dziś w pow. łowickim) należy do arcybiskupa gnieźn., druga zaś (dziś pow. brzeziński) stanowi własność szlachecką i daje dziesięcinę pleb. w Głównie (Domaniewice). Por. Łaskiego, Lib. B. (II, 251, 344, 346). 3.) **R.,** wś i fol., pow. węgrowski, gm. Ruchna, par, Węgrów, odl. $3^1/_2$ w. od Węgrowa, posiada urząd gminny, 56 dm., 633 mk., 2332 mr. W 1827 r. 60 dm., 424 mk. R. gmina należy do sądu gm. okr. III w Liwie, st. poczt. w Węgrowie. Gmina ma 18,357 mr. obszaru i 3877 mk. W skład gm. wchodzą: Jarnice, Krypy, Liw, Ruchna, Ruchenka, Snice, Szaruty, Warchoły, Zając. *Br. Ch.*

Ruchocice 1.) wś kośc., domin. i okrąg domin., pow. babimoski, dek. grodzicki, o 5 klm. na płd. od Grodziska, na trakcie rakoniewickim, wznies. 93 mt. npm.; par. i szkoła w miejscu, poczta i st. dr. żel. w Grodzisku

(Graetz, Bz. Posen). W r. 1357 bisk. poznański Jan oddał Bogdanowi, synowi Pawła z R. (de Ruchoczino), wś Trzcinicę (o 7 klm. na płd.-wschód od R.) do osadzania na prawie niemieckiem (Kod. Wielkop., n. 1361, objaśnia Ruchoczino nicistniejącym w tej okolicy Ruchocinem). Około r. 1564 pobierali biskupi z 19 łanów 4 grzywny 36 gr. fert. Dziedzicami byli: Piotr Żegocki, ststa kościański, w r. 1641, Samuel Tyszewicz w r. 1725, który wydał córkę Joannę za Kazimierza Kierskiego, kaszt. kamieńskiego, około r. 1793 Michał Krzyżanowski, kaszt. międzyrzecki. Kościół p. w. św. Urszuli istniał w R. już przed r. 1510; w miejsce starego wystawił w r. 1731 Kazimierz Kierski nowy kościół z drzewa, poświęcony w r. 1739 przez bisk. Kierskiego. Księgi kościelne zaczynają się od r. 1631. Par., liczącą 584 dusz, składają: Dębowiec, Elżbietowo, Guździn (Goździn), Narożnik Mały i Wielki i R. Wieś ma 26 dm., 267 mk. kat. i 266 ha (236 roli, 14 łąk); czysty dochód z ha roli 20·37, łąki 12·53 mrk. Domin. ma 10 dm., 199 mk. i 873·72 ha (607·40 roli, 63·36 łąk, 30·35 past., 144·20 lasu i 28·41 nieuż.); czysty doch. grunt. 12691 mrk; gorzelnia, tucz bydła. W skład okr. domin. wchodzą: Dębowiec (1 dm., 14 mk,) i Rataje (3 dm., 47 mk.); cały okr. ma 14 dm. i 260 mk. (225 kat., 35 prot.). 2.) **R.,** ob. *Ruchocin*, pow. babimoski. *E. Cal.*

Ruchocin 1.) dok. *Ruchocina Gac* (r. 1304), *Rugenzinne Gaz* (r. 1312), *Rugecinne* (r. 1311), *Ruchocina Gacz* (r. 1360), później *Ruchocki Młyn* i *Ruchocice*, obecnie *Ruchotscher Muehle*, młyn, pow. babimoski, o $5^1/_2$ klm. na płn. od Wolsztyna, na zachod. ramieniu Dojcy (dopł. Obry), wypływającej z jeziora Wioska; par., poczta i st. dr. żel. w Wolsztynie, okrąg wiejski Blumskie Holendry (Blumer Hauland); 2 dm., 16 mk. Około r. 1304 podkomorzy Mikołaj Bodzantycz nadał młyn ten klasztorowi oberskiemu; nadanie z dorzuceniem 2 dziedzictw: Nieborze i Chorzemin powtórzyli w r. 1312 Mikołaj Bodzanta i żona jego Małgorzata z Kębłowa. W 1623 r. zamienił klasztor młyn ten na wś Wojnowo pod Babimostem; przy schyłku zeszłego stulecia należał R. do Adama Mielęckiego, dziedzica Starej Jabłonny. 2.) **R.,** majętność w pow. gnieźnieńskim (Witkowo), o 3 klm. na wschód od Mielżyna, na starym trakcie powidzkim, par. Powidz, poczta w Mielżynie, stacya dr. żel. w Odrowążu o 5 klm. R. włącznie z leśnictwem, folw. i cegielnią miał 12 dm., 214 mk. kat. i 925·69 ha (375·00 roli, 28·30 łąk, 46·47 past., 452·75 lasu, 22·65 nieuż. i 0·52 wody), czysty doch. grunt. 3341 mrk; wiatrak. Ostatnia dziedziczka R. Gutowska sprzedała go obecnie komisyi kolonizacyjnej. R. znany już był w r. 1399 (Kod. Wielkp., n. 2004); około r. 1523 płacono proboszczowi powidzkiemu dziesięcinę snopową z łanów dziedzicznych, a z kmiecych po 11 gr.; zagrodnicy dawali po korcu owsa lub płacili po groszu. W r. 1579 posiadała tu Barbara Bratuska 5 łanów, 2 zagr. i 2 komorn., w r. zaś 1618 Łukasz Mielżyński, kasztelan gnieźnieński, 3 łany i 2 zagr. Około 1793 r. należał R. do Józefa Trąmpczyńskiego, później do Logów. *E. Cal.*

Ruchocinek 1.) wś i domin., pow. gnieźnieński (Witkowo), o $4^1/_2$ klm. na półn.-wsch. od Mielżyna, par. Powidz, poczta w Witkowie, st. dr. żel. w Odrowążu o 5 klm. Około roku 1523 płacono prob. powidzkim dziesięcinę snopowę z łanów folw., a z kmiecych po 11 gr.; zagrodnicy po korcu owsa, lub płacili po groszu. W r. 1579 posiadali tu Mielżyńscy $2^1/_2$ łan. osiadł., jeden pusty i 2 zagr., a w r. 1618 Krzysztof Mielżyński 3 łany i 3 zagr. Około r. 1793 należał R. do Wojciecha Zbyszewskiego, a później do Jakuba Bieńkowskiego. Na gruntach R. kopie się ruda żelazna, glina i margiel wapienny. Wś ma 7 dm., 48 mk. (19 kat., 29 prot.) i 132 ha (93 roli, 14 łąk). Domin. ma 9 dm., 169 mk. katol. i 592·57 ha (476·45 roli, 38·68 łąk, 7·77 past., 58·68 lasu i 10·99 nieuż.), czysty doch. grunt. 2347 mrk; cegielnia; właścicielem jest Fr. hr. Żółtowski na Niechanowie. W 1888 r. czysty doch. z ha roli wynosił 3·52, łąk 12·53, lasu 2·35 mrk. 2.) **R.,** tak zwał się folw. ruchociński, sprzedany kolonizacyi niemieckiej. *E. Cal.*

Ruchomowszczyzna, zaśc. pryw., pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 16 w. od Szczuczyna, 1 dm., 5 mk. (1866 r.).

Ruchopol, zaśc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Łyntupy, okr. wiejski i dobra Szyrynów Kluszczany, o 9 w. od gminy, 2 dusze rewiz.

Ruchotin (ross.), ob. *Rukotyn.*

Ruchowicze, wś, pow. kobryński, w 2 okr. pol., gm. Błota, o 17 w. od Kobrynia, przy drodze z Kobrynia do Dywina.

Ruchowka, rzeczka w gub. mińskiej, dopływ jeziora Wieczara.

Ruchowo, wś nad rzeką Plusną, pow. bobrujski, w 3 okr. pol. hłuskim, gm. Osowiec, ma 20 osad pełnonadziałowych; grunta piaszczyste i nieco faliste wśród otaczających je nizin lesistych, miejscowość odludna.

Ruciany, wieś, pow. sokołowski, gm. Kowiesy, par. Rozbity Kamień, ma 21 dm., 162 mk., 278 mr. W 1827 r. było 20 dm., 121 mk.

Rucica, wś nad rz. Rutą, pow. nowogródzki, w 4 okr. pol. mirskim, gm. Korelicze, o 1 w. od mka Korelicz, ma 17 osad pełnonadziałowych; grunta faliste, wyborne, pszenne, łąki dobre, młyn; miejscowość bezleśna. *Al. Jel.*

Rucieliszki, folw. szlach., pow. oszmiań-

ski, w 1 okr. pol., o 15 w. od Oszmiany, 1 dm., 12 mk. katol.

Ruck, *Rudzk*, wś i folw. nad rzeką Niesłuchą, dopł. lewym Piny, pow. piński, w 2 okr. pol. lubieszewskim, w gm. dawniej dubojskiej, od 1885 r. brodnickiej. Wieś ma 24 osad pełnonadziałowych; folw., dziedzictwo Czechowskich, około 32 włók; grunta lekkie w kulturze, łąki obfite. *Al. Jel.*

Rucken (niem.) 1.) wś, pow. nizinny, st. poczt. i paraf. ewang. Gross Friedrichsdorf, 56 dm., 444 mk., 187 ha. 2.) **R.**, wś, tamże, st. p. i par. ew. Lapienen, 14 dm., 97 mk., 132 ha. 3.) **R.**, wś, pow. tylżycki, st. poczt. Schillgallen, kościół ewang. w miejscu, katol. par. w Tylży, 203 dm., 858 mk., 534 ha. 4.) **R.**, wś, pow. ragnecki, st. p. Kraupischken, 15 dm., 84 mk., 166 ha. 5.) **R.**, wś, pow. pilkałowski, st. p. Lasdehnen, 26 dm., 119 mk., 243 ha. *Ad. N.*

Ruckenau, ob. *Rueckenau.*

Ruckownitza, ob. *Rudkownica.*

Ruczaj, rzka, dopływ Łani (dopł. Prypeci). Por. *Łań.*

Ruczaj 1.) wś nad rz. Mierzycą, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Ihumenowo, okr. wiejski i dobra Zdrojewskich Sebastyanowo, o 8 w. od gminy a 49 w. od Dzisny, ma 14 dm., 119 mk., w tej liczbie 64 prawosł., 46 katol., 4 starow. i 5 żydów (53 dusz rewiz. w 1864 r.). 2.) **R.**, zaśc. pryw. nad rz. Berezwicą, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 50 w. od Dzisny, 1 dm., 9 mk. katol. 3.) **R.** *Czarny*, wieś, pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Druja, okr. wiejski i dobra Niewęgłowskich Krycewicze, o 3 w. od gminy, 3 dusze rewiz. 4.) **R.** *Kruty*, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Łuck, obw. wiejski Buki. 5.) **R.**, zaśc. pryw., pow. lidzki, w 3 okr. pol., o 26 w. od Szczuczyna, 7 mk. (1866 r.) 6.) **R.** *Czarny*, zaśc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Twerecz, okr. wiejski i dobra skarbowe Dzisna, o 15 w. od gminy, 5 dusz rewiz. 7.) **R.** *Siny*, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Niestaniszki, okr. wiejski i dobra Chomińskich Dubrowlany (Dobrowlany), o 2 w. od gminy, 16 dusz rewiz. 8.) **R.**, folw., pow. wileński, należy do dóbr Jaszuny, Balińskich. 9.) **R.**, wś, pow. borysowski, przy gościńcu z mka Dołhinowa do Milcza, w 3 okr. pol. dokszyckim, miejscowość falista. *J. Krz.*

Ruczajówka, wś nad rz. Piaszczanką, pow. rzeczycki, z zarządem gminnym, w 1 okr. pol. brahińskim, o 79 w. od Rzeczycy, ma 40 osad pełnonadziałowych, cerkiew parafialną pod wezw. św. Jana, przeszło 2200 wiernych; benefaktorami cerkwi byli Rokiccy; szkółkę gminną. Za poddaństwa wś była własnością Rokickich. Gmina składa się z 12 okręgów wiejskich, liczy 349 osad, 991 włościan płci męz., nadzielonych 4456 dzies. wybornych gruntów. *Al. Jel.*

Ruczanki, ob. *Nida* 2.).

Ruczany 1.) zaśc., pow. wileński, w 5 okr. pol., o 24 w. od Wilna, 1 dm., 14 mk. katol. 2.) **R.**, wś i dobra, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 57 w. od Poniewieża.

Ruczkałka 1.) potok w pow. cieszanowskim, ob. *Miłków.* 2.) **R.**, tartak i gajówka, koło Miłkowa, w pow. cieszanowskim.

Ruczki 1.) zaśc. szlach., w półn.-wschod. części pow. mińskiego, w gm. ostrożycko-horodeckiej, ma 1 osadę; miejscowość falista, dość leśna, grunta szczerkowo-gliniaste. 2.) **R.**, dobra, pow. kobryński, w 4 okr. pol., gm. Drohiczyn, o 59 w. od Kobrynia. 3.) **R.**, wś, pow. szawelski, gm. Skiemie, o 44 w. od Szawel.

Ruczki, przys. dóbr Kulczyce, w pow. samborskim.

Ruczkonie, okolica, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 32 w. od Kowna.

Ruczkunie, wś, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 30 w. od Kowna.

Ruczowe, rus. *Ruczewoje*, zaśc., pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Wilejka, o 9 w. od gminy, 11 dusz rewiz.

Ruczuny, wś, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 40 w. od Kowna.

Ruczyca, w spisie z 1866 r. *Ruszczyca*, wś, pow. wilejski, w 2 okr. pol., gm. Wilejka, okr. wiejski Ruczyce, o 15 w. od gminy a 8 w. od Wilejki, ma 18 dm., 235 mk. (112 dusz rewiz.); należy do dóbr Hanuta (w pow. święciańskim) Rzewuskich. Okr. wiejski składa wś Ruczyca i zaśc. Cna al. Łozawiec, w ogóle 118 dusz rewiz. włośc. uwłasz. *J. Krz.*

Ruczyn, dwa folw., pow. miński, jeden własność Chmielewskich od 1847 r., ma $6^3/_4$ włók, drugi, własność Ćwirków, około 4 włók. *Al. Jel.*

Ruczyńce, byłe dobra zadnieprskie ks. Wiśniowieckich, obecnie w pow. mirhorodzkim gub. połtawskiej, podług inwentarza dóbr zadnieprskich ks. Jeremiego (ob. Stecki, Wołyń, II, 231) razem z dobrami Komiszno (dziś Komysznia) miały 1194 gospodarzy i 9 kół młyńskich.

Ruczynów, w 1579 r. *Ruczlynoff*, w spisie z 1827 r. *Raczynów*, wś, pow. stopnicki, gm. Szczytniki, par. Janina. W 1827 r. była to wś prywatna, miała 14 dm., 95 mk. Według regestr. pobor. z 1579 r. dziedzicem był Sepichowski, a dzierżawcą Stan. Ligęza, było wtedy 9 osad. i $9^1/_2$ łanow (Pawiń., Małop. 232). *Br. Ch.*

Ruda 1.) fol. i kol., pow. warszawski, gm. Młociny, par. Wawrzyszew. Leży w stronie płn.-zachod. od Warszawy, między Marymon-

tem a Bielanami. Ruda dawniej w części należała do kamedułów z Bielan, w drugiej zaś części stanowi prywatną własność. W 1818 r. nadaną została instytutowi agronomicznemu w Marymoncie. Znajduje się tu urząd gminy Młociny. Liczne letnie mieszkania dla Warszawian, piękny ogród, stawy. 2.) **R.** *Majoracka*, fol., pow. warszawski, gm. Młociny, par. Wawrzyszew, ma 57 mk., 357 mr. dwor. i 3 mr. włośc. 3.) **R.** *Mintra*, kol., pow. warszawski, gm. Młociny, par. Wawrzyszew, ma 34 mk., 20 mr. Domki i wille podmiejskie, zamieszkiwane w porze letniej. 4.) **R.** *Guzowska*, wś i fol., pow. błoński, gm. Żyrardów, par. Wiskitki, odl. 40 w. od Warszawy, posiada st. dr. żel. warsz.-wiedeń., st. poczt. i tel., liczne domy dla przybywających tu w lecie gości, 615 mk. W 1827 r. było 11 dm., 151 mk. W sąsiedztwie R. a w części i na jej terytoryum znajduje się fabryka Żyrardów i utworzona przy niej osada. Fol. R. Guzowska, w r. 1873 oddzielony od dóbr Guzów, rozl. mr. 1725: gr. or. i ogr. mr. 364, łąk mr. 61, past. mr. 12, lasu mr. 1197, w osadach wieczysto-czynszowych mr. 48, nieuż. mr. 44; bud. mur. 11, z drzewa 12; płodozmian 7-polowy, las urządzony, pokłady torfu, młyn wodny. Do włościan należy 36 mr. Por. *Guzów*. 5.) **R.**, wś włośc., pow. grójecki, gm. Komorniki, par. Tarczyn, ma 101 mk., 252 mr. i młyn wodny. W 1827 r. było 10 dm., 65 mk. 6.) **R.**, wś włośc., pow. radzymiński, gm. i par. Radzymin, ma 145 mk., 184 mr. W 1827 r. było 25 dm., 308 mk. 7.) **R.**, wś, pow. radzymiński, gm. Rudzienko, par. Dobre. W nowszych spisach urzęd. pominięta. W 1827 r. było 6 dm., 42 mk. 8.) **R.**, wś, fol. i dobra, pow. nowomiński, gm. Glinianka, par. Mińsk, odl. 6 w. od Mińska, ma 215 mk., Znajdują się tu dwa młyny. W 1827 roku było 9 dm., 117 mk.; par. Mińsk. Dobra R. składały się w 1884 r. z fol.: R., Tadzew, Teresław i osad młyn.: Bykowizna i Poręby, rozl. mr. 2629: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 378, łąk mr. 230, past. mr. 18, lasu mr. 819, w odpadkach mr. 451, nieuż. mr. 145; bud. mur. 4, z drzewa 29; fol. Tadzew gr. or. i ogr. mr. 186, łąk mr. 5, past. mr. 49; bud. z drzewa 3; fol. Teresław gr. or. i ogr. mr. 117, łąk mr. 4, past. mr. 162; bud. mur. 1, z drzewa 3, w osadach młyn. Bykowizna i Poręby mr. 61; bud. mur. 1, z drzewa 7, las nieurządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 12, z gr. mr. 15; wś Chruśla os. 20, z gr. mr. 136; wś Górki os. 15, z gr. mr. 404; wś Poręby os. 16, z gr. mr. 214; wś Bykowizna os. 4, z gr. mr. 30; kol. Choszczak os. 4, z gr. mr. 53; kol. Choszczówka os. 4, z gr. mr. 68; kol. Teresław os. 4, z gr. mr. 19. 9.) **R.** *Pniewnicka*, pow. radzymiński, gm. Strachówka, par. Pniewnik. W najnowszych spisach niepodana. W 1827 r. było 4 dm., 27 mk. 10.) **R.** *Barania* al. *Rudka*, wś i fol., pow. nowomiński, gm. i par. Kuflew. Fol., wchodzący w skład dóbr Kuflew, ma 755 mr., wś włośc. 5 os., 22 mr. 11.) **R.**, wś i os. nad rzką Rawką, pow. skierniewicki, gm. Skierniewka, par. Skierniewice, leży przy linii dr. żel. warsz.-wied., między Radziwiłłowem a Skierniewicami, ma 146 mk., 33 mr. dwor., 255 mr. włośc. W 1827 r. było 14 dm., 97 mk. 12.) **R.**, wś włośc., pow. gostyński, gm. Duninów, par. Gostynin, ma 6 dm., 66 mk., 64 mr. W 1827 r. było 5 dm., 63 mk. Wchodziła w skład dóbr Lucień. 13.) **R.**, os. młyn., pow. gostyński, gm. Skrzany, par. Trębki, ma 1 dm., 9 mk., 45 mr. ziemi; młyn wodny cylindrowy. 14.) **R.**, wś włośc., pow. włocławski, gm. Łęg, par. Włocławek, ma 51 mk., 107 mr. W 1827 r. było 3 dm., 12 mk. Wchodziła w skład dóbr Lisek-Błażejewo. 15.) **R.**, os. młyn., pow. włocławski, gm. Dobiegniewo, ma 29 mk. Wchodziła w skład dóbr Kępka. 16.) **R.** *Chodecka*, os. włośc., pow. włocławski, gm. i par. Chodecz, ma 16 mk., 60 mr. W 1827 r. było 2 dm., 18 mk. 17.) **R.** *Leśna*, os., pow. włocławski, gm. Dobiegniewo, par. Nowawieś, ma 10 mk. 18.) **R.** *Lubieniecka*, wś włośc., pow. włocławski, gm. i par. Chodecz, ma 24 os. 106 mr. W 1827 r. było 1 dm., 16 mk. Wchodziła w skład dóbr Lubieniec. 19.) **R.**, kol. i os. młyn., pow. nieszawski, gm. Ruszkowo, par. Broniszewo. Kol. ma 309 mk., 177 mr. włośc., os. młyn. 11 mk. W 1827 r. kol. miała 27 dm., 141 mk., os. młyn. 3 dm., 20 mk. 20.) **R.**, os. nad rz. Bzurą, pow. łęczycki, gm. Chociszew, par. Parzęczew, odl. od Łęczycy 16½ w., ma 1 dm. Ob. *Radziborz-Rudka*. 21.) **R.**, wś, os. leś., os. karcz. i młyn., pow. koniński, gm. Tuliszków, par. Grzymiszew, odl. od Konina 19 w. Wś ma 27 dm., 250 mk., 36 os. i 337 mr.; os leś. 1 dm.; os. młyn. 1 dm., 6 mk., 36 mr. w wieczystej dzierżawie. Wś ta wchodziła w skład dóbr Grzymiszew. 22.) **R.**, os. i os. młyn., pow. koniński, gm. Golina, par. Kawnice, odl. od Konina 7 w., ma 2 dm.; stanowi jednę całość z Rosochą; os. młyn. 1 dm., 5 mk. 23.) **R.**, kol. i os. karcz. nad rz. Wartą, pow. sieradzki, gm. i par. Męka, odl. od Sieradza 9 w.; kol. ma 58 dm., 380 mk.; os. karcz. 1 dm., 7 mk. W 1827 r. wś rząd., 37 dm., 255 mk. Na początku XVI w. było tu 12 łanów kmiec., dających plebanowi za dziesięcinę po 4 gr. z łanu (Łaski, L. B., I, 392). W 1553 r. miała 8 łan. a w 1576 r. 12 łan. (Pawiński, Wlkop., II, 227). 24.) **R.**, fol., pow. sieradzki, należy do dóbr Jeżów. 25.) **R.** *Buda*, os. i kol., pow. sieradzki, gm. Krokocice, par. Małyń, odl. od Sieradza 38 w. Os. ma 2 dm., 21 mk.; kol. 4 dm., 17 mk. 26.) **R.**

Jeżewska, kol, fol. i młyn nad rz. Ner, pow. sieradzki, gm. Krokocice, odl. od Sieradza 38 w. Kol. ma 9 dm., 107 mk.; fol. 3 dm., 13 mk.; os. młyn. 2 dm., 17 mk. 27.) **R.** *Komorska*, wś i os. nad rz. Prosną, na granicy od w. ks. poznańskiego, pow. słupecki, gm. Dłusk, par. Pyzdry, odl. od Słupcy 23 w. Wś ma 25 dm., 188 mk.; os. 2 dm. W 1827 r. 14 dm., 158 mk. W XVI w. należała do par. Pogorzelica. W 1578 r. Marcin, urzędnik p. Krzysztofa Iwińskiego, płacił od 2 śladów osiadł., 2 zagr., 1 komor., 2 półśladów (Pawiński, Wielkop., I, 210). 28.) **R.** *Wieczyńska*, wś i fol. nad rz. Prosną, pow. słupecki, gm. i par. Szymanowice, odl. od Słupcy 34 w., leży na samej granicy od w. ks. poznańskiego. Wś ma 13 dm., 168 mk.; fol. 4 dm., 52 mk. Jest tu posterunek straży pogranicznej. W 1877 r. fol. rozl. mr. 626: gr. or. i ogr. mr. 348, łąk mr. 26, past. mr. 8, lasu mr. 182, nieuż. mr. 57; bud. mur. 7, z drzewa 12; płodozmian 4, 9 i 12-polowy, las nieurządzony. Wś R. os. 25, z gr. mr. 122; wś Sokółek os. 4, z gr. mr. 52. 29.) **R.** *Wieluńska*, wś i fol., pow. wieluński, gm. Starzenice, par. Ruda, odl. 3 w. od Wielunia, posiada starożytny kościół paraf. murowany, browar, gorzelnię (1871 r.), wiatrak, piec wapienny, pokłady wapienia i torfu, 61 dm., 512 mk. W 1827 r. 34 dm., 268 mk. Dobra R. składały się w 1871 r. z fol.: R., Taczanów i Emanuelin, rozl. mr. 1788: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 568, łąk mr. 44, past. mr. 35, lasu mr. 535, zarośli mr. 23, wieczyste dzierżawy mr. 20, nieuż. mr. 12; bud. mur. 25, z drzewa 4; płodozmian 15-polowy; fol. Taczanów gr. or. i ogr. mr. 484, nieuż. mr. 1; bud. mur. 5; płodozmian 10-polowy; fol. Emanuelin gr. or. i ogr. mr. 65, nieuż mr. 1; bud. z drzewa 3; las urządzony w kolei 80-letniej. Wś R. os. 50, z gr. mr. 809; wś Przycłapy os. 5, z gr. mr. 40; wś Nowy Świat os. 10, z gr. mr. 48. Jestto starożytna osada, pierwotny centr kościelny i polityczny całej ziemi wieluńskiej, niegdyś rudzką zwanej. Wznosił się tu gród warowny, przy grodzie powstał najpierwszy w całej ziemi kościół parafialny p. w. św. Wojciecha, pierwotnie z drzewa a w początku XII w. (1104 ?), wedle tradycyi, wystawiony z kamienia przez Piotra Własta (Dunina). Przy kościele tym, wcześnie bardzo, ufundowano kollegiatę złożoną z kilku prałatów i pewnej liczby kanoników. Wedle podania miał tu apostołować św. Wojciech. Dokoła tego centrum rozłożyły się wsi częściowej szlachty, towarzyszące zwykle dawnym grodom książęcym. W potwierdzeniu papieskiem posiadłości i dochodów arcybiskupów gnieźnieńskich z 1136 r. wymienioną jest Ruda. Pod 1185 r. wspomina Długosz Stańczyka z Rudy, starostę rudzkiego, u Paprockiego zaś występuje „Bogumilus de Ruda, castellanus, comes de Krzywosąd“ pod 1250 r. (Herby ryc., 344). W dokum. z 1242 r. wystąpuje „Janko castellanus de Ruda“, brat Andrzeja, biskupa płockiego, a w akcie z 1239 r. „Volimirus archidiaconus de Ruda (Kod. Małopolski Piekos., II, 62 i 63). Widocznie więc w 1239 r. istniała tu już kolegiata. Kronika Wielkopolska a za nią Długosz opowiadają, iż w 1251 r. Władysław, ks. opolski, chcąc Judycie, wdowie po Mieczysławie, ks. raciborskim, spłacić posag 500 grzyw. srebra, wniesiony na ks. raciborskie przez jej ojca Konrada, ks. mazowieckiego, oddał jej ziemię rudzką „od głównego zamku i miasta Rudy tak nazwaną, która teraz zowie się wieluńską, po przeniesieniu miasta w okolicę piękniejszą, na płaszczyznę pochyłą i żyzną, strugami bieżącej wody zwilżoną, gdy Ruda, stojąca na wzgórzystem miejscu, miała grunt nieużyty i bezwodny“ (Długosz). Ziemię tę i zamek opanował jeszcze Kazimierz ks. opolski. Widząc teraz Władysław, że nie będzie mógł utrzymać się przy ziemi, zdecydował się wydać ją Judycie za zgodą jej brata Kazimierza, ks. kujawskiego i łęczyckiego. Tymczasem na wieść o tym układzie Przemysław, ks. poznański i kaliski, nie chcąc dopuścić oddania zamku i ziemi w obce ręce, skorzystał z ustąpienia załogi ks. opolskiego i zamek zajął, powitany przez szlachtę okoliczną jako prawy dziedzic ziemi. Władysław nie śmiał wystąpić przeciwko niemu i wypłacił Judycie posag. Zapewne dopiero Kazimierz W., który około 1350 r. wzniósł zamek wieluński, przeniósł tam kasztelanię z R. Wzrost Wielunia opustoszył zapewne osedę jaka mogła istnieć przy grodzie rudzkim tak, że wreszcie i duchowieństwo zdecydowało się na przeniesienie kolegiaty do Wielunia w 1420 r. Kościół w R. pozostał odtąd parafialnym. W r. 1641 pleban Zamarski wystarał się o stały fundusz w ilości 3900 złp. na utrzymanie dwóch mansyonarzy. W 1694 r. rodzina Miaskowskich wystawiła przy kościele kaplicę murowaną z grobami familijnemi. W 1720 r. odbudowano z gruntu kościół i wzniesiono dwa nowe ołtarze. Około 1820 r. rozebrano wieżę z zegarem, grożącą upadkiem. W ostatnich czasach otoczono kościół murem, wystawiono dwa nowe ołtarze i organy. Cechy starożytności zatarły się zupełnie; zostały tylko w murach części pierwotnej kamiennej budowli i starożytna chrzcielnica z piaskowca, w kształcie kielicha, z niezgrabną rzeźbą, 3 stopy wysoka. Przechowały się dotąd też dawne aparaty kościelne. Wieś sama na początku XVI w. była zamieszkana przez częściową szlachtę i kmieci. Dziesięcina z 10 ła-

nów osiadłych szła na stół arcybisk. w Gnieźnie, proboszcz miejscowy pobierał tylko po fertonie i mierze (ćwiertnia) owsa i żyta z łanu. Z łanów nieosiadłych brał dziesięcinę wartości do 5 grzyw. Folwarki szlacheckie, łan sołtysi i łany trzech wolnych kmieci dawały plebanowi dziesięcinę przynoszącą do 2 grzyw. (Łaski, L. B., II, 95, 111). Według reg. pob. pow. wieluńskiego z r. 1552 i 1553 posiadał tu Piotr Masłowski, sędzia wieluński, karczmę i 18 osad., 2 łany karczemne; Stanisław Urbański 1 osadę; Jakub Rychłowski $^1/_4$ łanu; wolni ludzie królewscy do zamku wieluńskiego należący i niepłacący poboru byli w liczbie czterech (Pawiński, Wielkop., II, 289). Opis Rudy i kościoła podał Wincenty Gawarecki w Pamiętniku relig.-moralnym (1854, t. 26, 1). 30.) **R.**, os. młyn., pow. brzeziński, gm. Łazisko, par. Ujazd. W 1827 r. 1 dm., 13 mk. 31.) **R.**, wś, os. kośc. i os. młyn., pow. łódzki, gm. Brużyca Wielka, par. Aleksandrów, przy drodze bitej z Łodzi do Rogowa, posiada kościół par. ew., 23 dm., 251 mk., 521 mr. włośc.; prob. ew. 1 dm., 5 mk., 40 mr.; młyn 2 dm., 7 mk., 53 mr. dwor. W 1827 r. 21 dm., 215 mk. Na początku XVI w. nie było tu żadnych pól uprawnych, ztąd nie płacono dziesięciny. Osada należała do par. w Zgierzu (Łaski, L. B., II, 388). 32.) **R.** *Pabianicka*, kol., fol. i os. fabr. nad rz. Ner, pow. łódzki, gm. Bruss, par. Górka Pabiańska, odl. 8 w. od Łodzi; posiada cukrownię (Loewenberga), która w 1869 r. zatrudniała 322 robotników i produkowała za 253,500 rs. Kol. ma 9 dm., 49 mk., 127 mr. włośc.; fol. z os. fabr. 16 dm., 645 mk., 1289 mr. dwor. (695 roli ornej). Istniała już na początku XVI w., lecz była to zapewne mała osada leśna. Lib. Ben. Łaskiego (I, 381) wymienia ją w opisie par. Pabianice. 33.) **R.**, wś i fol. nad rz. Widawką, pow. łaski, gm. Chociw, par. Widawa. Wś ma 27 dm., 165 mk., 257 mr.; fol. 2 dm., 4 mk., 361 mr. W 1827 r. 9 dm., 90 mk. 34.) **R.**, wś i os. karcz. nad rz. Wiercicą, pow. noworadomski, gm. i par. Gidle. Wś ma 39 dm., 295 mk., 601 mr. włośc. (185 ornej); karcz. 1 dm., 4 mk., 3 mr. Wchodziła w skład dóbr rząd. Gidle. 35.) **R.** al. *Pikosy*, wś i os. młyn. nad rz. Widawką, pow. noworadomski, gm. i par. Dobryszyce, ma 5 dm., 69 mk., 186 mr. Istniała na początku XVI w. Wspomniana w opisie par. Dobryszyce (Lib. Ben. Łask., I, 499). 36.) **R.** *Mała*, pow. radomski, gm. i par. Kowala Stępocina, odl. od Radomia 14 w., ma 11 dm., 60 mk. i 12 oddzielnych folwarczków, mających od 90 do 108 mr. obszaru, utworzonych na obszarze dóbr Ruda Wielka. 37.) **R.** *Wielka*, wś i fol., pow. radomski, gm. i par. Kowala Stępocina, odl. od Radomia 13 w., ma pokłady torfu, wiatrak, 69 dm., 701 mk. W 1827 r. 21 dm., 145 mk. W 1881 r. fol. R. Wielka po dopełnionej parcelacyi z dawnego obszaru 2040 mr. obejmował mr. 945: gr. or. i ogr. mr. 777, łąk mr. 63, past. mr. 4, lasu mr. 71, nieuż. mr. 30; bud. mur. 3, z drzewa 17; płodozmian 10-polowy, las nieurządzony. Wś R. Wielka os. 56, z gr. mr. 1136. Długosz opisuje trzykrotnie tę wieś. W pierwszym opisie powiada, iż były tu trzy folwarki szlacheckie należące do Stanisława h. Wąż, posiadacza większej części wsi, do Gąbki i Wilka. Dwa ostatnie folwarki, jako założone na rolach kmiecych, dawały dziesięcinę dziekanowi kieleckiemu, tylko Wąż ze swego dawał plebanowi w Wierzbicy. Łany kmiece snopową i konopną dziesięcinę dawały dziekanowi. W drugim opisie powiada Długosz, iż mieszka tu częściowa szlachta Wężykowie, w liczbie 20, z tych Jan Rudzki posiada większą część. Części szlacheckie wszystkie dają dziesięcinę pleb. w Wierzbicy a pozostałe łany kmiece dziekanowi kieleckiemu. Nareszcie po raz trzeci mówi o R. w opisie uposażeń klasztoru wąchockiego. Ten trzeci opis niewykończony pozwala domyślać się tylko jakichś praw czy pretensyi klasztoru do dziesięcin z jakiejś części a może z innej Rudy w tejże parafii leżącej (L. B., I, 446, II, 516, III, 417). Według reg. pob. pow. radomskiego z r. 1508 część wsi R. Magna, własność Marcina Sobkowicza i Mateusza z Rudy, płaciła poboru gr. 2. Młodnice i Magna R., własność Jana Chlochola, płaciły poboru 1 grzyw. 37 gr. 9 den. W r. 1569 wieś Ruda Magna, w par. Wierzbicza (Pawiński, Małop., 307, 472, 475). 38.) **R.**, fol., pow. kozienicki, gm. Grabów nad Wisłą, par. Janowiec, odl. od Kozienic 28 w., ma młyn wodny, 2 dm., 8 mk. W 1887 r. fol. R., w r. 1876 oddzielony od dóbr Przyłęk, miał rozl. mr. 303: gr. or. i ogr. mr. 93, łąk mr. 51, past. mr. 4, lasu mr. 111, nieuż. mr. 44; bud. z drzewa 5, las nieurządzony. 39.) **R.**, wś i fol., pow. kozienicki, gm. i par. Brzeźnica, odl. od Kozienic 3 w., ma 12 dm., 116 mk., 76 mr. dwor., 338 mr. włośc. W 1827 r. 9 dm., 82 mk. Zapewne o tej wsi wspomina Długosz, podając ją pod nazwą Ruda Janikowska (w par. Sieciechów) „in crudo radice extirpata“ o 6 kmieciach (L. R., II, 565, 566). 40.) **R.**, wś i os. młyn., pow. opoczyński, gm. Niewierszyn, par. Dąbrowa, odl. od Opoczna 26 w., ma 6 dm., 37 mk., 43 mr. Wchodziła w skład dóbr Dębowa Góra (ob.). W 1577 r. R. ta nosiła miano Taraska. miała 1 zagr. z rolą i w spisie pobor. figuruje jako pustka (Pawiński, Małop., 292). 41.) **R.** *Białaczowska*, wś, pow. opoczyński, gm. Białaczów, pow. Gowarczów, odl. od Opoczna 12 w., ma 38 dm., 316 mk., fabryki

żelazne, które około 1870 r. zatrudniały 133 robotn. i produkowały za 23,172 rs. W 1827 r. 20 dm., 154 mk. Wielki piec założył tu w 1762 r. Małachowski, kanclerz kor. 42.) **R.** *Opoczyńska*, zakład żelazny prywatny nad rzką Czarną, w dawnym pow. opoczyńskim. Piec wielki założyła tu w 1762 r. wdowa po Janie Małachowskim, kancl. kor. Istniał między 1850 a 1860 i produkował do 1500 cent. rocznie. Nowsze spisy urzędowe nie podają miejscowości tego nazwiska. Prawdopodobnie ta sama osada p. n. Ruda Przysuska podana jest w spisach pobor. z r. 1569 w par. Stary Skrzyn, jako Stanisława Mecziny, który miał tu 3 robotn. (Pawiński, Małop., 316). 43.) **R.** *Maleniecka*, wś, fol. i zakłady żelazne nad rzką Czarną, pow. konecki, gm. Ruda Maleniecka, par. Lipa. Leży śród lesistej wyżyny, w zagłębieniu stanowiącem zbiornik wód okolicznych lasów, w stronie płd.-zachod. od Końskich (odl. 15 w.), przy drogach bitych prowadzących do Przedborza, Opoczna i Radoszyc. Skupienie w jednym punkcie licznych bogactw przyrodzonych, jak woda (stawy i rzeczki), drzewo (do 14,000 mr. lasu), ruda żelazna, glinka ogniotrwała, torf, umożebniło rozwinięcie się zakładów żelaznych. Obecnie istnieją tu: wielki piec, pudlingarnia, walcownia, odlewnia, warsztaty mechaniczne, walcownia blachy, gwoździarnia, fabryka łopat, sztyftów i okuć, cegielnie (cegła zwyczajna i ogniotrwała), młyn wodny. Budynki fabryczne i folwarczne (39 murow. i 135 drewn.) ubezpieczone są od ognia na 74,590 rs. W r. 1875 wyrobiono żelaza surowcu 42,175 pud., kutego 35,550 pud., blachy 6500 pud., wyrobów żelaznych i drutu 9500 pud. W 1880 r. było tu 39 dm., 564 mk.; 1827 r. 25 dm., 156 mk. Fol. R. Maleniecka wchodzi w skład dóbr Lipa-Maleniec (ob.); wś włośc. ma 64 os., 189 mr. Pierwszy wielki piec założony został w tych dobrach w Cieklińsku (przyl. Rudy) w 1805 r. W 1838 r. wzniesiono nowy we wsi Kawęczynie. Piece te wydawały do 85,000 pud. surowca rocznie. Fryszerka o 4 ogniskach w Maleńcu i o jednym w Rudzie Maleniecklej wydawała do 10,000 pud. kutego żelaza. W 1835 r. założono w Cieklińsku jedną a następnie w Rudzie drugą pudlingarnię (o 2 piecach), które wydawały do 75,000 pud. rocznie. Walcownia w Maleńcu o 2 walcach i z 2 piecami żarzystemi wyrabiała do 7,500 pud. blachy. W 1853 r. założono gwoździarnię machinową. Rudy żelaznej dostarczała głównie kopalnia w Miedzierzy, urządzona z regularną odbudową, przy użyciu (1839 r.) machiny parowej o sile 16 koni. R. Maleniecka gmina ma 5961 mk., rozległości 19,756 mr., w tem ziemi dwor. 13,535 mr. Sąd gm. okr. V w Fałkowie; fabryk żelaznych 6, gorzelnia 1. W skład gminy wchodzą: Budy, Cieklisko, Cis, Dęba, Fałków, Franciszków, Greszczyn, Hucisko, Koliszowy, Kołoniec, Kopalnia, Lipa, Mołtkowice, Podzamcze, Ruda-Maleniecka, Sęp, Starzechowice, Studzieniec, Szkucin, Szkucka Wola, Wyszyna-Fałkowska, Wyszyna-Machorowska, Wyszyna-Rudzka i Zbójno. 44.) **R.** *Pilczycka*, wś, pow. konecki, gm. Pijanów, par. Pilczyca, odl. od Końskich 29 w., ma 26 dm., 353 mk., 225 mr. dwor. i 227 mr. włośc. W 1827 r. 21 dm., 145 mk. Była to pierwotnie osada górnicza (minera). Dziesięcina z ról, kiedy je obsiewano, miała w XVI w. wartości około fertona (Łaski, L. B., I, 605). 45.) **R.** al. *R. Stara*, wś nad rz. Kamienną, pow. iłżecki, gmina Wierzbnik, par. Krynki, odl. od Iłży 18 w., 36 dm., 252 mk., 466 mr. ziemi włościań. W 1827 r. 20 dm., 141 mk. 46.) **R.** *Kozioro-wa*, wś i os. leś. nad rz. Iłżanką, pow. iłżecki, gm. Miechów, par. Odechów, odl. od Iłży 16 w., ma 27 dm., 164 mk., 178 mr. ziemi dwor., 335 mr. włośc.; os. leś. 1 dm., 5 mk., 15 mr. dwor. W 1827 r. 15 dm., 90 mk. 47.) **R.,** wś, pow. opatowski, gm. Gęsice, par. Zbilutka, odl. od Opatowa 24 w., ma 17 dm., 96 mk., 2 mr. dwor., 289 mr. włośc. W 1827 r. 18 dm., 115 mk. 48.) **R.** *Bałtowska*, wś, pow. opatowski, gm. i par. Ruda Kościelna, odl. od Opatowa 22 w., ma 22 dm., 170 mk., 1 mr. dwor., 248 mr. włośc. W 1827 r. 23 dm., 184 mk. 49.) **R.** *Kościelna*, wś i fol. nad rz. Kamienną, pow. opatowski, gm. i par. Ruda Kościelna, odl. od Opatowa 21 w.; posiada pokłady wapna, glinki ogniotrwałej, kościół parafialny drewniany z XVIII w., gorzelnię, 34 dm., 396 mk. W 1827 r. 23 dm., 184 mk. Dobra R. Kościelna składały się w 1885 r. z fol. Ruda i Wólka, rozl. mr. 1834: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 158, łąk mr. 152, zarośli i wyciętego lasu mr. 668, nieuż. mr. 24; bud. mur. 4, z drzewa 21; fol. Wólka gr. or. i ogr. mr. 368, łąk mr. 22, past. mr. 4, zarośli i wyciętego obsz. leśnego mr. 418, nieuż. mr. 20, razem mr. 832; bud. mur. 1, z drzewa 9; płodozmian 6 i 8 polowy. Wś R. Kościelna os. 35, z gr. mr. 343. R. Kościelna gmina, z urzędem we wsi Stokach, ma 2415 mk. i 8850 mr. obszaru, w tem ziemi dwor. 3760 mr. Sąd gm. okr. V w Cmielowie, st. poczt. Ostrowiec. W gminie jest gorzelnia, 3 młyny i 1 wiatrak. W skład gminy wchodzą: Bałtowska-Ruda, Boryja, Borownia-Bodzechowska, Borownia-Brzostowska, Borownia-Rudzka, Czarna-Glina, Dębowawola-Bodzechowska, Dębowawola-Sienno, Dunale, Folwarczysko, Jeziorko, Koryciska, Lemieże, Maciąg, Mazianka, Pałęczyca, Podgrodzie, Ruda-Kościelna, Sarnówek, Stoki i Wiktorzyn. R. Kościelna par., dek. opatowski, 487 dusz. 50.) **R.,** wś, pow. sandomier-

ski, gm. Rytwiany, par. Połaniec, odl. od Sandomierza 44 w., ma 49 dm., 272 mk., 4 mr. dwor., 791 mr. włośc. W 1827 r. 22 dm., 212 mk. W XV w. Ruda (w par. Połaniec), własność Jana Rytwiańskiego, kaszt. krakow., miała 4 łany km., z których dziesięcinę, wartości 3 grzyw., dawano biskupowi krakow. (Dług., L. B., II, 450, 451). Według reg. pobor. pow. wiślickiego z r. 1579 wś R., własność kaszt. bełzkiego, miała 4 osad, 2 łany (Pawiński, Małop., 231). 51.) **R.**, wś, pow. sandomierski, gm. Rytwiany, par. Wiązownica, odl. od Sandomierza 44 w., ma 49 dm., 272 mk., 4 mr. dwor., 791 mr. włośc. 52.) **R.**, zwana też *R. Zajączkowska*, wś i fol., pow. kielecki, gm. Zajączków, par. Małogoszcz. W 1827 r. 15 dm., 86 mk. Stanowiła niegdyś ststwo niegrodowe w wojew. sandomierskiem, pow. chęcińskim, podług spisów podskarbińskich z r. 1716 obejmujące dobra: Zajączków i Wesołą Górę z przyległościami, które w r. 1771 posiadał Mikołaj Małachowski, starosta opoczyński, opłacając z nich kwarty złp. 806 gr. 10, a hyberny złp. 706 gr. 20. Na sejmie r. 1773—75 stany Rzpltej nadały to ststwo w posiadanie emfiteutyczne Sucheckiemu, stolnikowi sieradzkiemu, łącznie z starostwami: kahorlickiem, szadkowskiem i Piekarami. 53.) **R.** *Strawczyńska*, wś, pow. kielecki, gm. Snochowice, par. Strawczyn. W 1827 r. 55 dm., 445 mk. 54.) **R.**, wś, pow. stopnicki, gm. Grabki, par. Kargów. W 1827 r. 13 dm., 103 mk. 55.) **R.** *Maciejowska*, wś włośc., pow. nowoaleksandryjski (puławski), gmina Opole, par. Chodel, ma 9 os., 53 mr.; stanowiła przyległość dóbr Komarzyce i wchodziła w skład dóbr Godów. Część zapewne tejże wsi wchodziła w skład dóbr Maciejowice, miała 8 os., 105 mr. Spis wsi z 1827 r. podaje, iż R. Maciejowska, w par. Chodel, była wsią suprymowaną (poklasztorną ?) i miała 40 dm., 227 mk. 56.) **R.**, wś włośc. nad rzką Białą, pow. janowski, gm. Kawenczyn, par. Janów, odl. 2 w. od Janowa, ma 36 dm., 319 mk. (311 rz.-kat. i 8 żyd.). Gleba piaszczysta, rozległe bagniste łąki w dolinie rzeczki obfitują w ptastwo wodne. We wsi źródła żelaziste. Wś wchodziła w skład dóbr ordynacyi Zamoyskich. 57.) **R.**, wś i dwa folw. (A i B) nad rzką Uherką, pow. chełmski, gm. Świerze, par. Uhrusk, wsch. obrz. Ruda, odl. 12 w. od Chełma, posiada cerkiew par. pounicką, szkołę początkową ogólną, hutę szklaną. W 1827 r. 40 dm., 201 mk. Por. *Huta Rudzieńska*. Cerkiew drewniana i parafia erekcyi niewiadomej, 1790 r. przez Stan. Augusta potwierdzone. W 1822 r. fol. R. lit. A rozl. mr. 664: gr. or. i ogr. mr. 341, łąk mr. 235, wody mr. 19, lasu mr. 32, zarośli mr. 25, nieuż. mr. 21; bud. mur. 4, z drzewa 17; pokłady torfu. Wś R. os. 47, z gr. mr. 1346; wś Rudka os. 30, z gr. mr. 1052. Fol. R. lit. B, w r. 1881 oddzielony od dóbr Ruda lit. A, rozl. mr. 595: gr. or. i ogr. mr. 223, łąk mr. 123, lasu mr. 221, w odpadkach mr. 14, nieuż. mr. 14; bud. z drzewa 13, las nieurządzony. 58.) **R.**, wś, pow. biłgorajski, gm. Sól, par. Puszcza Solska i Sól (wsch. obrz.). 59.) **R.** al. *Karolówka*, fol. dóbr Kąty, pow. zamojski. 60.) **R.** *Wołoska*, wś i fol., pow. tomaszowski, gm. Majdan Górny, par. Tomaszów, odl. 5 w. od Tomaszowa; ma pokłady wapna i torfu. W r. 1874 folw. R. Wołoska rozl. mr. 616: gr. or. i ogr. mr. 279, łąk mr. 113, past. mr. 8, wody mr. 38, lasu mr. 145, zarośli mr. 18, nieuż. mr. 9; bud. z drzewa 15. Wś R. Wołoska os. 32, z gr. mr. 490. 61.) **R.** *Żelazna*, wś i fol., pow. tomaszowski, gm. Majdan Górny, par. Chodywańce, odl. 6 w. od Tomaszowa, na granicy od Galicyi, ma 10 dm., 116 mk. (77 rz.-kat.), gruntu 139 mr. (116 mr. roli), częścią borowina i piaski. Fol. z 3 domami ma 411 mr. obszaru, w tem 180 mr. roli, 120 mr. lasu. Młyn i staw. Własność Szeptyckiego. Ludność rolnicza. W 1827 r. było tu 11 dm., 42 mk. 62.) **R.**, wś włośc., pow. siedlecki, gm. Wola-Wodyńska, par. Wodynie, 7 dm., 48 mk., 60 mr. W 1827 r. 2 dm., 17 mk. Należała do dóbr Wola Wodyńska. 63.) **R.** *Szostkowska*, wś, pow. siedlecki, gm. i par. Wodynie, ma 4 dm., 15 mk., 48 mr. 64.) **R.** al. *Kąty Ruda*, wś, pow. węgrowski, gm. Jaczew, par. Jadów, 5 dm., 29 mk. 100 mr. W 1827 r. 5 dm., 36 mk. W 1564 r. nosiła nazwę Ruda Wesslowa, miała 24 włók i stanowiła przyległość Kątów, z którymi należała do ststwa korytnickiego. W XVI w. istniał tu duży staw, młyn, kuźnica, karczma, budynki dla węglarzy. 65.) **R.**, wś nad rzką Różanką, pow. łukowski, gm. Prawda, par. Stoczek, ma młyn wodny, 8 dm., 63 mk., 149 mr. W 1827 r. 6 dm., 43 mk. W 1580 r. we wsi R., w parafii Tuchowicz, Szczęsny Iwanowski od p. sędziego łukowskiego ziemskiego pobrał od włóki osiadłej fl. 1, od 3 zagród bez ról gr. 12, od 2 kół młyńskich gr. 24. Summa fl. 2 gr. 6. (Pawiński, Małop., str. 430). 66.) **R.** *Babska* al. *Łukowska*, wś włośc. i fol., pow. łukowski, gm. Stanin, par. Wojcieszków, odl. 16 w. od Łukowa, ma młyn wodny, pokłady torfu, 16 dm., 112 mk. W 1827 r. 8 dm., 57 mk. W 1872 r. fol. R. rozl. mr. 630: gr. or. i ogr. mr. 261, łąk mr. 84, past. mr. 54, lasu mr. 159, nieuż. mr. 72; bud. z drzewa 15; płodozmian 8-polowy, las nieurządzony. Wś R. os. 13, z gr. mr. 119. Według regestrów poborowych pow. stężyckiego z r. 1569 wieś Ruda, w par. Wojcieszków z Adamowem, własność Jana Sobieskiego, miała $^3/_4$ łanu (Pawiński, Małop., str. 338).

67.) **R.** *Radzyńska*, wś i folw. nad rzką Czarną, pow. łukowski, gm. Białobrzegi, par. Serokomla, odl. 28 w. od Łukowa. W 1887 r. folw. Ruda Radzyńska rozl. mr. 226: gr. or. i ogr. mr. 136, łąk mr. 38, pastw. mr. 9, lasu mr. 34, nieuż. mr. 9; bud. mur. 6, z drzewa 8; płodozmian 6-polowy. Wś R. Radzyńska os. 23, z gr. mr. 610. W 1580 r. wś R. (w par. Kocz) jest własnością Pawła Klebowskiego, który płacił od 10 półwłoczków fl. 5, od 2 kół młyn. gr. 24, od piły koła jednego gr. 15. Suma fl. 6 gr. 9 (Pawiński, Małop., 424). 68.) **R.** *Talubska*, wś i folw., pow. garwoliński, gm. Górzno, par. Łaskarzew, leży przy linii dr. żel. nadwiślańskiej, o 12 w. za Pilawą, odl. 5 w. od Garwolina, ma młyn wodny, 23 dm., 234 mk. W 1827 r. było 12 dm., 78 mk., par. Garwolin. W 1875 r. folw. Ruda Talubska, oddzielony od dóbr Taluba, rozl. mr. 585: gr. or. i ogr. mr. 237, łąk mr. 106, pastw. mr. 24, lasu mr. 196, nieuż. mr. 22; bud. mur. 1, z drzewa 22; płodozmian 7-polowy; las urządzony. 69.) **R.** *Tarnowska*, wś i folw., pow. garwoliński, gm. Podłęż, par. Samogoszcz, 10 dm., 80 mk., 810 mr. W 1827 r. było 12 dm., 108 mk., par. Tarnówek. 70.) **R.**, pow. radzyński, gm. Biała, par. Ulan, 6 dm., 18 mk., 16 mr. 71.) **R.** *Drażniewska*, wś, pow. sokołowski, gm. Korczew, par. Rusków, ma 3 dm., 26 mk., 75 mr. W 1827 r. było 4 dm., 35 mk. Wchodziła w skład dóbr Drażniew. 72.) **R.** *Instytutowa* al. *Pojezuicka*, wś i folw., pow. sokołowski, gm. Korczew, par. Rusków, ma 19 dm., 158 mk. W 1827 r. było 25 dm., 154 mk. W 1866 r. folw. Ruda Pojezuicka rozl. mr. 475: gr. or. i ogr. mr. 241, łąk mr. 41, pastw. mr. 2, lasu mr. 42, zarośli mr. 99, nieuż. mr. 50. Wś Ruda Pojezuicka os. 21, z gr. mr. 301. 73.) **R.** *Patrykoska*, folw., pow. sokołowski, gm. Kowiesy, par. Kożuchówek. Wchodzi w skład dóbr Patrykozy (ob.). W 1827 r. było tu 8 dm., 46 mk. 74.) **R.**, wś i folw., pow. przasnyski, gm. i par. Dzierzgowo, odl. o 17 w. od Przasnysza, ma 10 dm., 96 mk. W 1827 r. 8 dm., 62 mk. W 1872 r. fol. i wsie: Ruda i Dzierzgowo (lit. B. F.) rozl. mr. 1825: gr. or. i ogr. 535, łąk mr. 221, past. mr. 224, lasu mr. 577, zarośli mr. 232, wody mr. 3, nieuż. mr. 33; bud. mur. 1, z drzewa 18; las nieurządzony; wiatrak; pokłady torfu. Wś R. os. 11, z gr. mr. 220; wś Dzierzgowo os. 33, z gr. mr. 292. R. wchodziła dawniej w skład dóbr ststwa przasnyskiego. 75.) **R.**, wś i os. nad rz. Działdówką, pow. mławski, gm. i par. Zieluń, odl. o 36 w. od Mławy, posiada młyn wodny i tartak, 15 dm., 134 mk., 468 mr. obszaru. Wchodziła w skład dóbr Dłutowo. 76.) **R.**, os. młyn. nad rz. Mławką, pow. mławski, gm. i par, Mława, odl. o 6 w. od Mławy, młyn wodny, 1 dm., 9 mk., 56 mr. Wchodziła w skład dóbr ststwa mławskiego. 77.) **R.**, wś włośc. nad rz. Skrwą, pow. rypiński, gm. i par. Skrwilno, odl. o 16 w. od Rypina, ma 36 dm., 356 mk., 297 mr. obszaru. 78.) **R.** *Żelska*, wś i folw. nad jeziorem, pow. rypiński, gm. i par. Żałe, odl. o 9 w. od Rypina, młyn wodny, 26 dm., 210 mk. Folw. 418 mr. obszaru, wchodzi w skład dóbr Giżynek, zaś wś ma 17 os. i 168 mr. 79.) **R.**, os. młyn., pow. pułtuski, gm. Kleszewo, par. Pułtusk. W 1827 r. był 1 dm., 10 mk. Należała do dóbr Górki. 80.) **R.**, pow. pułtuski, gm. i par. Lubiel. 81.) **R.** *Rumunek*, pow. ostrowski, gm. Orło, par. Brok. Istniała tu fabryka terpentyny. W 1827 r. było 3 dm., 33 mk. 82.) **R.**, wś włośc., pow. ostrowski, gm. Komorowo, par. Długosiodło, ma 6 os., 125 mr. obszaru. W 1827 r. było 2 dm., 17 mk. Wchodziła w skład dóbr Grądy i Komorowo. 83.) **R.**, wś nad rz. Biebrzą, pow. szczuczyński, gm. Ruda, par. Białaszewo, posiada szkołę początkową ogólną, urząd leśny, dwa młyny wodne. W 1827 r. było 39 dm., 243 mk. R. gm., z urzęd. we wsi Przechody, ma 3561 mk. i 23618 mr. obszaru. Sąd gm. okr. II i st. p. w os. Grajewo. W skład gm. wchodzą: Budne-Żarnowo, Kapice, Osowiec, Płochno, Przechody, Ruda, Sójczyn i Wólka Piaseczna. Wś Budne-Żarnowo zamieszkała w połowie przez szlachtę, w połowie przez włościan. 84.) **R.** *Osowiecka*, wś włośc.. pow. kolneński, gm. Gawrychy, par. Nowogród, leży śród błot zalegających dorzecze Narwi, ma 14 os., 380 mr. W 1827 r. było 12 dm., 65 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Nowogród. 85.) **R.** *Skroda*, wś i folw. nad rz. Skrodą, pow. kolneński, gm. i par. Mały Płock, odl. 15½ w. od Kolna, 24 w. od Łomży. Niegdyś osada młynarska i kopalisko rudy, wchodzące w skład ststwa łomżyńskiego. W 1800 jest tu 6 czynsz.; gruntu 10 włók 24 mr. magd.; 7 koni, 9 woł., 12 krów, 6 jał., 18 owiec, 10 świń. W 1842 r. 6 osad czynszowych, zajmujących 515 mr. 75 pręt.; czynsz wynosił 77 złp. z roli, 4 zł. 6⅔ gr. za dranice; nadto czynszownicy obowiązani byli odrobić 58 dni sprzęż. i 54 pieszych robocizny; oprócz czynszowników znajdowało się dwóch chałupników. W 1848 r. urządzono wś kolonialnie; utworzono 12 osad rolnych, 16 ogrodniczych i karczemną, czynsz ustanowiono na 153 rs. 35 kop. W 1852 r. było 48 męż., 46 kob., 15 koni, 4 jałow, 15 krów, 3 woł., 4 cieląt, 10 świń, 27 owiec. W 1878 r. włościanie posiadają 251 mr. 174 pr. (140 mr. orn.); łąki rządowe 145 mr. Młyn. 86.) **R.**, wś i os. młyn., pow. suwalski, gm. Wólka, par. Bakałarzewo, odl. od Suwałk 17 w., ma 9 dm., 60 mk., 8 os., 87 mr. W 1827 r. było 4 dm., 31 mk. Należała do dóbr Nowydwór. 87.) **R.**, wś,

pow. sejneński, gm. i par. Wiejsieje, odl. od Sejn 25 w., ma 7 dm., 58 mk., młyn wodny. W 1827 r. było 6 dm., 54 mk. 88.) **R.**, os. nad rzką Jesią, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 30 w., ma 5 dm., 50 mk. W 1827 r. był 1 dm., 5 mk. 89.) **R.** al. *Kumiecie*, obrąb lasów błotnych śród bagien Pale, w pow. kalwaryjskim, należący do leśnictwa maryampolskiego, ma 1790 mr. obszaru. 90.) **R.**, wś. włośc., pow. wyłkowyski, gm. i par. Giże, odl. od Wyłkowyszek 10 w., ma 109 dm., 744 mk., 54 osad i 1608 mr. W 1827 r. było 48 dm., 468 mk. Należała do dóbr Giże. Śród drobnych osad włościańskich istnieje osada Ruda i Giże, utworzona z połączenia 4 osad włościańskich, rozl. mr. 96: gr. or. i ogr. mr. 85, łąk mr. 8, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 8. *Br. Ch.*

Ruda 1.) wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Łuck, okr. wiejski Żelazowszczyzna, o 5 w. od gminy, 34 dusz rewiz. 2.) **R.**, wś, pow. dzisieński, w 1 okr. pol., gm. Łuck, okr. wiejski Ruda, o 35 w. od gminy, 27 dusz rewiz. W skład okr. wiejskiego wchodzą wsie: Ruda, Ankudy, Czarna, Masztorki, Rzeczkowszczyzna i Żuperki, w ogóle 235 dusz rewiz. 3.) **R.**, wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Nowy Pohost, okr. wiejski i dobra Jundziłowo, dawniej Szyrynów, następnie Sobolewskich, o 8 w. od gminy, 5 dusz rewiz. 4.) **R.**, wś pryw. nad jez. Czarnem, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 64 w. od Dzisny, 16 dm., 152 mk. 5.) **R.**, wś, pow. lidzki, w 1 okr. pol., gm. Gonczary, okr. wiejski i dobra ks. Witgensteina Sielce, o 8 w. gminy a 25 w. od Lidy, ma 15 dm., 165 mk. (w 1864 r. 83 dusz rewiz.). 6.) **R.**, wś nad rz. Rudnianką, pow. lidzki, w 3 okr. pol, gm. Orla, okr. wiejski Korytnica, o 58 w. od Lidy, ma 19 dm., 142 mk. (w 1864 r. 58 dusz rewiz.); własność Uruskich. 7.) **R.** *Jaworska*, wś, pow. lidzki, w 3 okr. pol., gm. Żołudek, okr. wiejski i dobra Grabowskich Dąbrowa, 14 dusz rewiz. (1864 r.). 8.) **R.**, okolica szlachecka, pow. nowogródzki, w 5 okr. pol. snowskim, par. kat. darewska, przy gośc. ze wsi Hryckiewicz do mka Swojatycz; miejscowość bezleśna, grunta urodzajne, dość równe. 9.) **R.** *Wielkie*, oparzeliste błoto w północnej części pow. pińskiego, w obrębie gmin dobrosławskiej i chotynickiej; jest to jedna z najdzikszych i odludnych miejscowości Pińszczyzny. 10.) **R.**, wś, pow. białostocki, w 3 okr. pol., gm. Krypno, o 25 w. od Białegostoku; wchodziła niegdyś w skład sstwa knyszyńskiego. 11.) **R.**, dobra, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 2 okr. pol., gm. Miedno, o 36 w. od Brześcia a 238 w. od Grodna, b. st. pocz. przy trakcie z Brześcia do Kijowa. Posiada zarząd policyjny dla 4 gmin powiatu: Wielkoryte, Małoryte, Radwanicze, Kamienica-Żyrowicka. W dawnej parafii katol. powierzchnia płaska, lesista, grunta piaszczyste; zraszają rzeki: Bug, Muchawiec, Kamionka, Olszanka, Ryta, Lena. 12.) **R.**, wś, pow. grodzieński. Była tu kapl. kat. parafii Jeziory. 13.) **R.**, wś i dobra, pow. słonimski, w 1 okr. pol., gm. Giczycc, o 41 w. od Słonima. 14.) **R.**, wś, folw. i dobra, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Pacowszczyzna, o 42 i 43 w. od Słonima. 15.) **R.** *Chorobrowicz*, wś i uroczysko, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Kozłowszczyzna, o 18 w. od Słonima. 16.) **R.** *Jaworska*. wś nad rz. Jaworką, pow. słonimski, na zachód od Wiązowca. 17.) **R.** *Rzeczka*, wś, pow. sokólski, w 3 okr. pol., gm. Czarna Wieś, o 25 w. od Sokółki. 18.) **R.**, zaśc., pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 32 w. od Poniewieża. 19.) **R.**, wś, pow. sieński, gm. Ostrowno, ma 12 dm. i 82 mk. *J. Krz.—A. Jel.*

Ruda 1.) rz., dopływ rz. Irpeń z prawej strony. 2.) **R.**, rz., dopływ rz. Rosi, wpada do Rosi między rz. Krasnym Stawem a Rubczenką. 3.) **R.** *Szeroka*, rzeczka w pow. lipowieckim, pr. dopływ rz. Sobi, do której uchodzi pod wsią Hordyjówką. 4.) **R.** *Wielka* al. *Domacha*, rzeka w pow. lityńskim, lewy dopływ Bohu, bierze początek powyżej Markowego futoru, płynie na przestrzeni przeszło 3 mil z północy ku południowi, mija wsi: Szpiczyńce, Kumanowce, Krupin i pod wsią Berezną wpada do Bohu. Od prawego brzegu przybiera rzkę Ikówkę. 5.) **R.**, rzeczka w pow. winnickim, prawy dopływ Wytekły, zaczyna się powyżej wsi Klitenek, mija tę wś, Kropiwnę, Stupnik i powyżej wsi Ostróżka uchodzi do Wytekły. 6.) **R.**, rzeczka w pow. winnickim, bierze początek pod wsią Popówką, mija wsie: Antopol, Rogińce i pod wsią Szepijówką uchodzi do wielkiego stawu, przez który płynie rz. Śniwoda. 7.) **R.**, rzeczka w pow. winnickim, prawy dopływ Postołowej (Pustołów), ma źródła powyżej wsi Niemierzyniec, mija tę wieś, Napadówkę, Radawkę, Zofijówkę i poniżej futoru Kozaka uchodzi do Postołowej. 8.) **R.**, rzeka, lewy dopływ Perewodu, prawego dopływu Udaja (prawego dopł. Suły).

Ruda 1.) wś u źródeł rzki t. n., pow. kamieniecki, w 1 okr. pol. i par. Żwaniec, gm. Hawryszówka, przy drodze ze Żwańca do Kizi, o 5 w. od Żwańca, ma 120 osad, 615 mk., w tej liczbie 3 jednodworców, 623 dzies. ziemi włośc., 648 dworskiej, 72 cerkiewnej; cerkiew p. w. N. M. P., wzniesiona w 1866 r., 938 wiernych. Wś należała do klucza żwanieckiego Lanckorońskich, następnie Jordanów, Starzyńskich, Petrykowskich, Gajewskich, obecnie Żebrowskich. 2.) **R.**, wś, pow. rówieński, posiada tartak. 3.) **R.**, wś

nad wielkim błotem, pow. wasylkowski, w 2 okr. pol., gm. Połowieckie Małe, o 4 w. na wschód od Szamrajówki a 68 w. od Wasylkowa, ma 1115 mk., nadzielonych 903 dzies. ziemi, za opłatą 36,500 rs. Cerkiew drewniana p. w. św. Mikołaja, uposażona 34 dzies. ziemi, wzniesioną została w 1855 r. na miejsce dawniejszej, popadłej w ruinę. Należy do klucza białocerkiewskiego hr. Branickich. 4.) **R.**, wś cerkiewna nad Turyą, pow. włodzimierski, na płn. od sioła Wierby. W rewizyi zamku łuckiego z 1545 r. wymieniona jako przysiołek wsi Wierby, nadanej przez króla Aleksandra Sołtanowi. 5.) **R.**, wś, pow. włodzimierski, na granicy pow. kowelskiego, przy linii dr. żel. kijowsko-brzeskiej, na płn.-zchd od sioła Wierby. 6.) **R.** *Gorczyczańska*, wś, pow. uszycki, w 1 okr. pol. i gm. Dunajowce, par. praw. Gorczyczna, katol. Mukarów, w pobliżu traktu pocz. z Dunajowiec do Uszycy, ma 53 dm., do 150 mk. jednodworców. Należy do dóbr Gorczyczna, Zaleskich. 7.) **R.** *Malawka* i *Ruda Rujnaja*, nieistniejące dziś sioła w pow. berdyczowskim, należące niegdyś do Łozowickich, ob. *Chałaimgródek*. 8.) **R.** *Parobecza*, dawna nazwa wsi *Jołtuchy*, w pow. latyczowskim. 9. **R.** *Popielówka*, pow. uszycki, ob. *Popielówka* 2.) *J. Krz.*

Ruda 1.) potok, powstaje w gm. Dobrynin, pow. mielecki, w lesie Sokolnym. Zabierając wody z moczarów leśnych, zasila staw dobryniński, przez który przepływa, a przyjąwszy od lew. brzegu strugę Bliznę, przechodzi na obszar gm. Rzemienia, gdzie przyjmuje od lew. brzegu strumień od Tuszymy napływający; wreszcie przeciąwszy gościniec dębicko-mielecki, poniżej Rzemienia uchodzi do Wisłoki z praw. brzegu. Długość biegu 7·5 klm. Źródła wznies. 196 mt., ujście 180 mt. npm. (szt. gen.). Od pr. brzegu przyjmuje pot. Rzemień. 2.) **R.**, potok, powstaje w gm. Pokropiwna, pow. brzeżański, ze źródeł łącznych; wkrótce dostaje się w biegu płd.-wsch. na obszar Dołżanki; następuie zrasza Janówkę, Petryków i tworzy granicę między gm. Ostrowem a Berezowicą Wielką, uchodząc do Seretu z praw. brzegu. Od Janówki począwszy ginie częstokroć, przedewszystkiem w posuchy; jedynie na wiosnę i w jesieni wypełnia się wodą. Źródła 349 mt., ujście 294 mt. Długość biegu 21 klm. 3.) **R.**, potok łączny, powstaje w gm. Nadorożna, pow. tłumacki; płynie przez obszar tej gminy, uchodząc w płd.-zach. stronie miasta do rzki Tłumacza z lew. brzegu. Długość biegu $4^1/_2$ klm. 4.) **R.**, potok. wypływa w obrębie Krzywotuł Nowych, pow. tłumacki i tworzy granicę między Tarnowicą Polną (od płd.) a Czarnołożcami i Hryniowcami (od płn.). Uchodzi do Tłumacza z lew. brzegu. Długość biegu $5^1/_4$ klm. 5.) **R.**, potok, powstaje w obr. gm. Bojan, w pow. czerniowieckim, płynie na płd., uchodząc do Prutu z lew. brzegu. Długość 6 klm. 6.) **R.**, potok, powstaje w obr. Bainiec, w pow. sereckim, w płn. stronie obszaru, płynie dalej przez Nowe Fratowce i Hadikfalvę, uchodząc w zach. stronie Hadikfalvy do Suczawy z lew. brzegu. Płynie wzdłuż toru kolei żel. lwow.-czerniow.-jaskiej. Długość 14 klm. 7.) **R.**, nazwa dolnego biegu pot. *Dąbrówki* (dopł. pot. Partyńskiego). Ob. *Dąbrówka* (t. I, 943) i *Zyórsko*. 8.) **R.**, nazwa górnego biegu strumienia Brodka (ob.), dopł. Seretu. *Br. G.*

Ruda 1.) wólka należąca do Przyszowa Kameralnego, w pow. nisieckim, ob. *Przyszów*. 2.) **R.** *Szczutkowska*, przys. Dąbrowy, pow. cieszanowski. 3.) **R.**, przys. Poręby Dymarskiej, w pow. kolbuszowskim. 4.) **R.**, wólka i folw. w Miechowcu, pow. kolbuszowski, nad pot. Przyszwa; 8 dm. i 61 mk. 5.) **R.**, folw. do Ostrowa należący, pow. ropczycki. 6.) **R.**, wólka w gm. Wał-Ruda, pow. brzeski. Gmina ta składa się z trzech części: Wał-Ruda, Ruda i Śmietana, leży nad pot. Kisieliną, dopł. Dunajca, na północny-zachód od Radłowa, ma 29 dm. i 149 mk. rzym.-kat. 7.) **R.** *Kameralna*, wś, pow. brzeski, par. rz.-kat. w Czchowie (o 7·5 klm.). Leży na praw. brzegu Dunajca, u źródeł pot. Newsie. Graniczy na płd. z Brzezinami (wólką do Rostoki), na zach. z lasami ciągnącymi się po Dunajec, na północ z Piaskami, Drużkowem i lasami dzielącymi ją od Filipowic. Okolica podgórska i lesista. We wsi znajduje się 116 dm. i 595 mk.; 575 rz.-kat. i 20 izracl. Dawna własność bisk. krakowskich, należy teraz do funduszu religijnego, który ma 4 mr. roli, 134 mr. pastw. i 113 mr. lasu; pos. mniejsza 446 mr. roli, 56 mr. łąk, 134 mr. pastw. i 341 mr. lasu. W kod. katedr. krakow. (ed. Piekosiński, II, 44) znajdujemy dokument z 28 maja 1372, w którym Pasco de Brzana dozwala braciom Błażejowi i Filipowi, synom Mikołaja z Tworkowy, założyć w lasach nad pot. Świdnikiem Wielkim i Małym wieś na prawie magdeburskiem, mającą się nazywać Rudą. Wydawca kodeksu przypuszcza, że dokument może odnosić się do osady Świdnika, leżącej na płn. od Tęgoborzy, nad pot. tegoż nazwiska, uchodzącym z lew. brzegu do Dunajca a nazwa R. nie utrzymała się; być jednak może, że nazwa potoka pod Rudą uległa zmianie. W nadaniu otrzymuje sołtys łan roli i półłanek a właśnie za Długosza (L. B., II, 239) miał sołtys w R. 2 łany, z których dawał dziesięcinę prob. we Czchowie. Kmiecie oddawali dziesięciny bisk. krak. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 141) trzymał R. Piotr Wielogłowski; było w niej 3 półłanki kmiece, 2

komorn. bez bydła i sołtys. 8.) **R.**, wś, pow. dąbrowski, na praw. brzegu Brenia, o 3·7 klm na północ od Dąbrowy, przy drodze do Kupienina nad Wisłą, w równinie wznies. 190 mt. npm. Par. rz.-kat. w Dąbrowy. Wś ma 38 dm. (3 na obszarze więk. posiadłości Mojżesza Mestera) i 218 mk.; 192 rz.-kat. i 26 izrael. Obszar więk. pos. ma 245 mr. roli, 37 mr. łąk i 27 mr. pastw.; pos. mn. 547 mr. roli, 78 mr. łąk, 93 mr. pastw. i 5 mr. lasu. W 1577 r. (Pawiń., Małop., 292) należała do Andrzeja Dembowskiego i składała się z półłanka kmiecego i zagrody. Graniczy na zachód z Kozubowem, na płn. ze Swarzowem a na wschód z Gruszowem Wielkim. 9.) **R.** *Górska*, wś, pow. ropczycki, u źródeł pot. Kamionki, który pod nazwą Ocieki uchodzi pod Męciszewem do Wisłoki, odl. 10 klm. na płn. od Sędziszowa, w okolicy równej, piaszczystej i lesistej, graniczy na płn. z Kamionką i Cierpiszem, na płd. z Boreczkiem a na zach. ze Żdżarami. Paraf. w Czarny. Wieś liczy 62 dm. i 328 mk.; 324 rz.-kat. i 4 izrael. Obszar większej pos. (Artura hr. Potockiego) składa się z 5 mr. roli, 72 mr. łąk, 2 mr. pastw. i 371 mr. lasu; obszar pos. mn. z 519 mr. roli, 154 mr. łąk, 102 mr. pastw. i 22 mr. lasu. Lasy sosnowe. 10.) **R.**, wś podana u Długosza (L. B., II, 261) w opisie parafii Straszęcin (pow. pilzneński), dziś nie istnieje. Należała do Jana Przygrodzkiego i miała łany kmiece. 11.) **R.**, wś, pow. łańcucki, par. rz.-kat. w Szarzynie (pow. niski), leży w piaszczystej równinie, na praw. brzegu Trzebośny (dopł. Sanu), przy drodze z Leżajska do Rudnika. Graniczy na wsch. z Łukową, na płd. z Jelną, na zach. przez duży bór z Łętownią a na płn. z Szarzyną. W płd.-zach. stronie nad pot. i między lasami ma wólkę Jandę (14 dm. i 35 mk.). Obszar więk. pos. ma 5 dm. Cała osada liczy 39 dm. i 410 mk.; 345 rz.-katol., 9 ewang., 41 gr.-kat. i 15 izrael. Więk. pos. (attyn. ordynacyi łańcuckiej) liczy 175 mr. roli, 86 mr. łąk i ogr., 127 mr. pastw. i 1720 mr. lasu; pos. mn. 392 mr. roli, 35 mr. łąk, 277 mr. pastw. i 7 mr. lasu. Lasy sosnowe. Dawniej R. wchodziła w skład ststwa leżajskiego. 12.) **R.**, wś, pow. mielecki, nad Breniem, w piaszczystej równinie, przy gościńcu z Pilzna do Mielca. Par. rz.-kat. w Przecławiu, urz. pocz. w Radomyślu (o 3 klm.). Wś ciągnie się wzdłuż gościńca i potoku, graniczc na płn. z Grzybowem a na płd. z Dąbrówka. Na zach. ma Radomyśl, na wschód zaś duży bór przecławski. Dzieli się na R. Dolną (48 dm.) i R. Górną (99 dm.), ku Radomyślowi os. Schabowiec i Słomiankę, a na wschodzie między Goleszowskim lasem i wsią Witowem Kądziołki (63 dm.). Na obszarze więk. pos. (Ludw. Kosturkiewicza) znajduje się 5 dm. W ogóle jest 214 dm., 1197 mk.; 1148 rz.-kat. i 49 izrael. Z 4026 mr. obszaru przypada na własność większą 1425 mr. (1184 roli, 146 łąk i ogr., 69 pastw. i 26 lasu) a 2601 na własn. mniejszą (2055 roli, 220 łąk, 282 pastw. i 44 lasu). W 1536 r. (Pawiński, Małop., 501) było tu 13 kmieci, z których niektórzy jeszcze wolni siedzieli na rolach nie wykarczowanych. We wsi były 2 sadzawki a trzecia w lesie i karczma płacąca grzywnę czynszu. Kmiecie na rolach wykarczowanych płacili czynszu po 6 groszy, dawali po 9 jaj, 2 kury i 4 grosze za łój. 13.) **R.** *Tanewska*, os. w pow. niskim, na praw. brzegu Tanwi, przy ujściu do niej pot. Kurzynki, wznies. 168 mt. Jest częścią wsi Dąbrówki, położonej na zachód i składa się z 21 dm. i 124 mk. (58 męż., 66 kob.) rzym.-kat. Graniczy na wschód z Kurzyną Wielką, na płn. z Kurzyną Małą czyli Rauchersdorfem. 14.) **R.** *Jastkowska*, część Łętowni, w pow. rzeszowskim. 15.) **R.**, karczma w Gorliczynie, w pow. łańcuckim. 16.) **R.**, rota zabudowań w obr. Dobrynina, w pow. mieleckim, na płd. brzegu stawu, przez który przepływa pot. Ruda. 17.) **R.**, leśniczówka i młyn w Dobryninie, nad pot. Rudą. Tak leśniczówka jak młyn należą do obsz. dwor. w Przecławiu. 18.) **R.**, część Ostrowa, w pow. ropczyckim. 19.) **R.**, grupa zabudowań w obr. mta Tarnowa. 20.) **R.** al. *Rudy*, wólka, folw. i młyn, w obr. Tarnowa, w powiecie tarnowskim, 2 dm., 6 mk. *Mac.—Br. G.*

Ruda 1.) koło Brzozdowiec, wś, pow. bóbrecki, 21 klm. na płd.-zach. od Bóbrki, 10 klm. od sądu pow. w Chodorowie, 8 klm. od urz. pocz. w Brzozdowcach, 7·5 klm. od st. kol. i tel. w Boryniczach. Na płn. leżą Laszki Dolne, na płn.-wschód Ostrów, na wschód Horodyszcze Królewskie, na płd. Żyrowa i Czartorya, na płd.-zach. Podniestrzany i Stankowce, na zach. Brzozdowce i Kuty. W płn.-zach. stronie wsi powstaje pot. Rudka i płynie do Horodyszcza Królewskiego, na którego granicy wschod. wpada do „Stawu za Wierzchowiną“, utworzonego przez Boberkę, dopływ Dniestru. W obrębie wsi przyjmuje Rudka maleńkie strugi od praw. brzegu i tworzy w środku obszaru stawek. Dolina Rudki wznies. 260 do 289 mt. Zabudowania wiejskie leżą w dolnie rzeczki. Na płn. od nich leży karczma „Wygoda“ i wznosi się wzgórze do 303 mt. Własn. więk. (Alojzego Bocheńskiego) ma roli or. 467, łąk i ogr. 41, pastw. 11, lasu 45 mr.; wł. mn. roli or. 738, łąk i ogr. 80, pastw. 13, lasu 8 mr. W r. 1880 było 75 dm., 520 mk. w gminie; 6 dm., 28 mk. na obsz. dwor.; 58 rz.-kat., 471 gr.-kat., 19 izrael.; 12 Polaków, 517 Rusinów, 19 Niemców. Par. rz.-kat. w Brzozdowcach, gr.-

kat. w Ostrowie. We wsi jest cerkiew i szkoła filialna. Za wsią po lewej stronie drogi z Brzozdowiec do Chodorowa znajduje się mogiła, zwana już w r. 1555 „starą“. Na płn. od mogiły, przy tej samej drodze, koło lasku nie wielki kopiec, z którego przed laty wygrzebano dwie trumny. W jednej trumnie spoczywały w czarnej żelaznej zbroi zwłoki mężczyzny, w drugiej zwłoki kobiety. Na kopcu był ostrosłup trójgraniasty z granitu, wysokości dwóch sążni, dziś złamany i powalony leży obok kopca. Z dwóch stron tego ostrosłupa są ślady herbów i napisów dziś nieczytelne. Z notatki dawnej rozgraniczenia wsi Rudy, Zalesie, Czartoryi i Międzyrzec okazuje się, że były to zwłoki Stanisława i Anny Orzechowskich, dawnych dziedziców R., pomordowanych w napadzie r. 1665 dnia 10 kwietnia (czyt. Zamorski, Kronika Pomorzańska, Lwów 1867, str. 134 i 134). 2.) **R.**, grupa domów w Baszni, pow. cieszanowski. 3.) **R.**, os. koło Wielkopola, pow. gródecki. 4.) **R.**, młyn na obsz. dwor. Starzysk, pow. jaworowski. 5.) **R.** al. *Ruda Sielecka*, wś, pow. kamionecki, 7 klm. na płn.-wschód od sądu pow., urz. pocz. i tel. w Kamionce Strumiłowej. Na płn. leży Sielec Bieńków, na wsch. Budki, na płd. Jasienica Polska, Łany, Łapajówka i Obydów, na zach. Różanka (pow. żółkiewski). Wieś leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Bugu. Wchodzi on tu od płd. i płynie środkiem obsz., dzieląc się na ramiona i tworząc liczne ostrowy. W dolinie Bugu leżą zabudowania wiejskie. W stronie płn.-zach., w oddaleniu 2 klm. od wsi, leży grupa domów „Iwanki“, a na płn.-wschód od zabudowań wiejskich dom „Na Hawlińcu“. Inna grupa domów zwie się Koziurami. Zach. część obszaru lesista wznosi się do 205 mt.; część płd.-wsch. również lesista do 227 mt. Własność większa (hr. Heleny Mierowej) ma roli or. 12, łąk i ogr. 20, past. 252, lasu 1200 mr.; wł. mn. roli or. 597, łąk i ogr. 750, pastw. 122, lasu 13 mr. W r. 1880 było 155 dm., 1067 mk. w gm.; 276 rz.-kat., 762 gr.-kat., 29 izrael.; 394 Polaków, 673 Rusinów. Par. rz.-kat. w Kamionce, gr.-katol. w miejscu, dek. buski, archidyec. lwowska. Do par. należy Jasienica. We wsi jest cerkiew p. w. św. Jerzego i szkoła filialna i młyn. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr koronnych, ststwa kamioneckiego, ziemi lwowskiej. W lustracyi wojew. ruskiego z lat 1661 i 1662 (Rk. Os. Nr 2834, str. 212) czytamy: „W tej wsi juxta anteriores lustrationes et revisiones przed Tatarszczyzną ludzi pociągłych na dworzyszczach bywało Nr 22. Juxta vero lustrationem A. 1628 po Tatarszczyźnie pociągłych dworzyszcz było 8, a na ćwierci jeden. Czynszu płacili inkludując w to i za poprągi po gr. 14. Wszystka gromada dawała za ser zł. 2, po kapłonie jednym z dworzyszcza. Rybitwów było 2, dawali po gr. 12. Od bydlęcia ludzie wszyscy, którzy bydło chowali, dawali po gr. 9. Młynarz na trzeciej mierze dawał zł. 3. Dziesięcina barania bywała. Teraz te dworzyszcza wszystkie puste, tylko na zagrodach jest poddanych 2, którzy czynszu dają po złotym jednym. Robią po 2 dni w tydzień. Rybaków 2, dają po zł. 4. Staw na Bugu w tej wsi, na którym młyn, w którym kamieni 4; ten do arendy generalnej się położy. Mielnik tego młyna na trzeciej mierze postanowiony, wieprzowszczyzny ma dać. Summa prowentu z tej wsi facit zł. 20“. 6.) **R.**, karczma na obsz. dwor. Chwaliboga, w pow. kołomyjskim. 7.) **R.**, karczma na obszarze dwor. Kabarowiec, w pow. złoczowskim. 8.) **R.** *Brodzka*, wś, pow. brodzki, 16 klm. na zach. od Brodów, 17 klm. od sądu pow. w Łopatynie, 8 klm. od urz. pocz., st. kol. i tel. w Zabłotcach. Na płn. leży Manastyrek, na wsch. Brody, na płd.-wsch. Ponikowica, na płd. Rażniów, na zach. Turze. Wś leży w dorzeczu Dniepru za pośrednictwem Styru, płynącego od płd. na płn.-zach. wzdłuż granicy. W południ. części wsi leżą zabudowania wiejskie. Przeważna część obszaru lesista (lasy: „Pod Styrem“ na zach., „Sucholesie“ i „Borusinek“ na półn., „Świdowiec“ na wsch.). Śród lasów mieszczą się grupy domów: Czornobilawa, Mamczuny i Węglarki (al. Węglarka). Najwyższe wznies. (242 mt.) w środku obszaru; najniższe nad Styrem (209 mt.). Własn. więk. ma roli or. 162, łąk i ogr. 270, past. 46, lasu 3724 mr.; wł. mn. roli or. 354, łąk i ogr. 490, past. 22, lasu 10 mr. W r. 1880 było 123 dm., 770 mk. w gm., 9 dm., 58 mk. na obsz. dwor.; 429 obrz. rz.-kat., 343 gr.-kat., 60 izrael.; 617 Polaków, 181 Rusinów, 30 Niemców. Par. rz.-kat. w Stanisławczyku, gr.-kat. w Rażniowie. We wsi jest kaplica, szkoła etat. 1-klas. (od 1858 r.), mająca 21·5 mr. ogrodu. Język wykładowy polski. Piaszczysta i torfiasta gleba rodzi żyto, jęczmień, hreczkę i len. Mieszkańcy trudnią się wyrobem drewnianych pudeł i przetaków. Na obsz. dwor. znajdują się trzy młyny wodne i nieczynny tartak parowy. 9.) **R.** *Głęboka*, karczma na obszarze dwor. Mikłaszowa, pow. lwowski. 10.) **R.** *Horyniecka*, część Horyńca, w pow. cieszanowskim. 11.) **R.** *Kochanowska*, wś, pow. jaworowski, 18 klm. na płn.-zach. od Jaworowa, 3 klm. od sądu pow. i urzędu poczt. w Krakowcu. Na płn. leży Świdnica, na wsch. Horodnie (część Świdnicy), na płd. Ruda Krakowiecka, na zachód Krakowiec. Wzdłuż granicy płn. płynie potok Retyczyn. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru. Własn. więk. tu i w Rudzie Krakowieckiej

ma roli or. 3, łąk i ogr. 1, past. 6, lasu 73 mr.; wł. mn. roli or. 311, łąk i ogr. 124, past. 109, lasu 9 mr. W r. 1880 było w R. Kochanowskiej 42 dm., 212 mk. w gminie; 113 rz.-kat., 95 gr.-kat., 4 izrael.; 127 Polaków, 85 Rusinów. Par. rz.-kat. w Krakowcu, gr.-kat. w Świdnicy. 12.) **R.** *Kołtowska*, wś, pow. złoczowski. Ob. *Kołtów*. 13.) **R.** *Krakowiecka*, wś, pow. jaworowski, 16 klm. na płn.-zach. od Jaworowa, 2 klm. od sądu pow. i urzędu poczt. w Krakowcu. Na płn. leży Ruda Kochanowska, na wschód Przedborze, na płd. i zach. Krakowiec. Wzdłuż granicy płn. płynie Retyczyn. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru. Płd. część wsi przebiega gościniec ze Lwowa przez Jaworów do Radymna. W r. 1880 było 36 dm., 188 mk. w gm.; 99 rz.-kat., 84 gr.-kat., 5 izrael.; 118 Polaków, 70 Rusinów. Par. rzym. i gr.-kat.. w Krakowcu. 14.) **R.** *Krechowska*, wś, pow. żółkiewski, 13 klm. na zach. od sądu pow. w Żółkwi, 6 klm. od urz. poczt. w Krechowie. Na płn.-zach., płn. i płn.-wschód leży Kunin, na wschód Glińsko, na płd. Skwarzawa Nowa i Krechów, na płd.-zach. Krechów. Płd.-zach. część wsi przepływa pot. Bzynka, dopł. Derewenki, wpadającej do Świni (dopł. Raty) i przyjmuje w obrębie wsi od lew. brzegu pot. Kiślankę. Zabudowania wiejskie leżą na płd.-wschód. Na płn.-wsch. od nich grupa domów „Czornyje“, a na wschód grupa domów „Chamy“. Własn. więk. (Micewskich) ma roli or. 101, łąk i ogr. 115, past. 23, lasu 6 mr.; wł. mn. roli or. 511, łąk i ogr. 184, past. 153 mr. W r. 1880 było 78 dm., 445 mk. w gminie; 6 obrz. rz.-kat., 426 gr.-kat., 13 izrael.; 432 Rusinów, 13 Niemców. Par. rz.-kat. w Żołkwi, gr.-kat. w Krechowie. 15.) **R.** *Lasowa* al. *Leśna*, przys. Ławrykowa, pow. Rawa Ruska. Jest tu parafia gr.-kat., do której należą: Ławryków, Okopy i Pogorzelisko. Cerkiew drewniana p. w. Narodz. Najśw. M. P., postawiona w r. 1769. 16.) **R.** *Lubycka* al. *Folusiewicze*, grupa domów we wsi Lubycza Kniazie i Lubycza Kameralna, pow. Rawa Ruska. 17.) **R.** *Magierowska*, ogólna nazwa obszaru gmin: Ławrykowa, Okopów, Pogorzelisk i Zamku, pow. Rawa Ruska. 18.) **R.** *Manastyrska*, gr.-kat. parafia w Manastyrku, pow. Rawa Ruska. Ob. *Manastyrce*. Wedle podania istniał tu niegdyś klasztor bazylianów, zkąd też i nazwa ma pochodzić. 19.) **R.** *Rożaniecka*, wś, pow. cieszanowski, 13 klm. na płn.-wschód od sądu pow. i urz. poczt. w Cieszanowie. Na płn. leży Huta Rożaniecka, na wschód Płazów, na płd. Żuków, na zach. Lubliniec Nowy. Wody płyną od Wyrowy, dopływu Tanwi. Południ. część wsi mianowicie przepływa potok Rożaniec al. Rożaniecki od płn.-wsch. na płd.-zach. i lewoboczny jego dopływ Lubówka al. Łabówka; część płn. zaś pot. Pancza od wschodu na zachód, tworząc na znacznej przestrzeni granicę półn. między Rudą Rożaniecką a Hutą Rożaniecką. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie pot. Rożanieckiego. Jedna grupa domów zwie się „Korkorze“. Jest tu także folwark i gajówka objęte nazwą Krupiec; grupa domów i młyn Stara Piła i młyn Tłuczka. Na wsch. od zabudowań leży nad pot. Rożanieckim młyn Folusz; a na płn.-wschód fol. Jezioro. W płd.-zach. stronie obszaru leży las Popilne. Na granicy zach. wznosi się t. zw. Łysa Góra do 235 mt.; na płn.-wsch. Czupiranka do 309 mt. a na płn. od niej wzgórze Nad Banachem do 323 mt. Własn. więk. (Br. Jana Brunickiego) ma roli or. 160, łąk i ogr. 71, past. 37, lasu 3907 mr.; wł. mn. roli or. 1359, łąk i ogr. 268, past. 47, lasu 38 mr. W r. 1880 było 157 dm., 838 mk. w gm., 14 dm., 113 mk. na obszarze dwor.; 866 rz.-kat., 34 gr.-kat., 51 izrael., 3 innych wyznań; 855 Polaków, 34 Rusinów, 52 Niemców. Par. rzym. i gr.-kat. w Płazowie. We wsi szkoła etatowa 1-klasowa i tartak parowy o sile 20 koni, o jednym gatrze i 12 piłach. Tartak ten przerabia rocznie 1200 mt. kub. drzewa sosnowego i jodłowego a produkuje 775 mt. kub. desek. Za czasów Rzpltej należała wieś do dóbr koronnych, do pow. lubaczowskiego. W lustracyi z r. 1765 (rkp. Ossol., Nr. 2835, str. 109) czytamy: „W tej wsi ćwierci formalnych niema, tylko na polach z lasów wykopanych osiadła; poddanych z wójtem, leśnymi, na pańszczyźnie znajduje się 41; czynszujących pola poddanych 46. Poddany do dwóch dni pańszczyzny ciągłem odbywanej ma wyznaczonych staj 7, co zaś oprócz tych staj trzyma, z każdego staja tak ozimego jak i jarego po zł. jednym płaci. Szarwarków nie robią i żadnych danin nie dają. Pieszy do dnia jednego pańszczyzny 3 staj ma wydzielonych. Każdy motków 3 przędzie i dni 4 letnich zakos, obkos, zażyn, obżyn odbywa. Stawek *Grochów*, między miastem Płazowem a Rudą Rożaniecką leżący, na spuście nie bywa. Młyn na tym stawie, czyli bardziej na rzece Rożańcu zastawiony, o jednym kamieniu będący, który młyn za prawem trzymający mielnicy Grochy reproduxerunt konsens JW. Lubomirskiego, wojewody krakowskiego, Semkowi Jaremczukowi i synowi jego na wolne wystawienie młyna niżej młyna sprzążnego nazwanego, nadany, który król August III d. 20 lutego 1736 r. potwierdzając, tychże Jaremczuków czyli Grochy nazwanych, przy młynie, gruntach pod miastem Płazowem leżących zachował, budynek stawić pozwolił, miarkę trzecią z młyna naznaczył, pole na węglarzyskach nadał, od wszelkich podatków

Rzpltej uwolnił, karmienie wieprza do zamku lubaczewskiego i dzień siekierkowy naznaczył. Za tem prawem przy młynie zostaje 6, robią siekierką na tydzień dni 3, za niewyprawę dragona z groszowym płacą zł. 51 gr. 20; za niekarmienie wieprza dają zł. 15 gr. 15, powozów 4 o mil 12 do roku odbywają, tudzież z węglarzysk z pola ćwierci zł. 157 gr. 2 płacą. Stawek *Żukowców* między Płazowem i Rudą, na rzece Rożańcu będący, spustu na nim nie bywa i niezarybiony. Młyn na tym stawku a bardziej rzece Rożańcu zastawiony o jednym kamieniu, a mielnicy, których jest 5, robią na tydzień siekierką dni 2. Powozów 4 o mil 12 dają, dragona, z powodu że grunt piaskiem zawiany, nie dają, tylko czynszu zł. 15 gr. 15 i za niekarmienie wieprza drugie zł. 15 gr. 15 płacą. Stawek trzeci *Kurejów* bywał, ad praesens go nie masz. Mielnicy, których jest 2, z gruntu, częścią piaskiem zawianego, dają zł. 7, siekierką na tydzień dzień jeden odbywają. Oprócz tych stawków w tej wsi opisanych w różnych miejscach stawków czyli bardziej wody przystawionej dla fryszerek 4 i piąty na kuźni czyli piecu wielkim, z których dwa stawy na spuście po zł. 150 idące do intraty z Rudy Rożanieckiej wyprowadzonej przyłączają się, a prowent z kuźni osobliwie sumaryuszem wyprowadzony. Intrata roczna z Rudy Rożanieckiej (wymieniona szczegółowo) czyni 1935 zł. 20 gr. Expensa tej wsi przy kuźni Rudy Rożanieckiej niżej opisanej wyrażone. Intrata roczna z kuźni Rudy Rożanieckiej: za żelaza giętego kutego cetnarów 113 funt. 61 = 2728 zł. 19 gr.; za żelaza giętego kutego podlejszego na naczynia różne cetn. 957 fun. 88 = 19,157 zł. 18 gr.; za żelaza kutego lanego w glinie cetn. 366 fun. 57 = 6598 zł. 7 gr.; za blachy z herbami lane w piasku cetn. 45 fun. 25 = 543 zł.; za gwoździe gontowe 1056 zł. Za propinacyą z Rudy i Huty Rożanieckiej 6573 zł. Summa intraty rocznej 36,656 zł. 14 gr. Expensa roczna do tejże kuźni: Pisarzom salarium z ordynacyą: kuźnicznemu zł. 600, magazynowemu zł. 600; majstrowi piecowemu z szmelcyrzami i szychtyrzami zł. 2943; fryszerzom i kowalom zł. 2439 gr. 11; expensa na gotowe gwoździe 690 zł.; za węgle do pieca wielkiego na rok koszów 1871 à 1 zł. = 1871 zł.; do suszenia modeł koszów 80 à 1 zł. = 80 zł.; za węgle fryszerzom, chociaż w kuźniach polskich na wykucie cetnarów 3 dają koszów 2, a że ta kuźnia nie jest zupełnie uregulowana, więc na wykucie cetnara i utarcie prochu rachuje się koszów 2; pokazało się tedy cetnarów wykutych przez rok 1171 funtów 41, na których najwięcej wyjść mogło koszów 2343 à 1 zł. = 2343 zł.; płókarzom od kiblów 4022 à gr. 5 = zł. 670 gr. 10; od oprawy kamienia do zaprawy pieca zł. 80; na reparacyą budynków kuźniczych i karczem zł. 300; od tejże kuźni za pańszczyznę ciągłą, pieszą, szarwarki, podwody 3221 zł. 6 gr.; expensa na różne naczynia i potrzeby kuźnicze 493 zł. 17 gr.; expensa na słody i trunki propinacyi starościńskiej w Rudzie i Hucie Rożanieckiej wydane 3702 zł. 14 gr. Summa expensy kuźniczej na rok 20,033 zł. 22 gr.“ 20.) **R.** *Szczutkowska*, przys. Dąbrowy, pow. cieszanowski. Za czasów Rzpltej należała do dóbr koronnych, pow. lubaczowskiego. W lustracyi z r. 1765 (rkp. Ossol., Nr. 2835, str. 108) czytamy: „Ta wioska osiadła na niwie Rudniczej. Poddanych jest 8 i prawnych Żuków 10, na czynsz pole siejących. Poddani pod pańszczyznę mają wydzielonych po staj 6, a co więcej pola mają, to czynsz z niego płacą, a z pola pod pańszczyznę zimą i latem, kto czem ma, dzień pańszczyzny, dzień szarwarku na tydzień i dni powinnych na rok 5 odbywa, po motków 3 przędą. Osepu owsa nie dają i hyberny nie płacą, tak poddani jako i Żuki za prawem siedzący, którego nie pokazali. Intrata in anno 1764 (wymieniona szczegółowo) czyniła zł. 323 gr. 16. Expensu fundi żadnego w tej wsi nie masz“. 21.) **R.** *Świdnicka*, część Świdnicy, pow. jaworowski. 22.) **R.** *Turyniecka*, grupa domów w Turynce, pow. żołkiewski. 23.) **R.** *Wróblaczyńska*, część Wróblaczyna, pow. Rawa Ruska. 24.) **R.** *Żurawiecka*, część Żurawiec, powiat Rawa Ruska. *Lu. Dz.*

Ruda 1.) z *Ganowcami* i *Kochawina*, miasto nad rz. Stryj, pow. żydaczowski, odl. 11·25 klm. na płd. od sądu pow. i st. tel. w Żydaczowie a o 3·5 klm. od urz. pocz. Nowesioło. Granice: wschod. Łowczyce i Obłaźnica, południ. Nowesioło i Kornelówka, zachod. Jusypczyce, Hanowce i Pokrowce, półn. rz. Stryj i Hnizdyczów wieś. Są to właściwie dwie osady: Ruda na płd., Kochawina na płn., stanowiące jedną gminę administracyjną. Obszar dwor. 321 mr., włośc. 805 mr. W 1857 r. 790 mk.; w 1880 r. w gm. 785, na obsz. dwor. 75; rz.-kat. par. Kochawina, dek. Stryj. Pierwotna parafia była w Rudzie, fundowana 1627 r. przez Jana z Żurowa Daniłowicza, woj. ruskiego; obecny kościół w Kochawinie wystawiony w 1738 r. przez Konstantego Wychowskiego, chorążego bydgoskiego. Po spaleniu kościoła, parafia w Rudzie została (1784) oddana karmelitom w Rozdole; w 1789 r. napowrót powierzona świeckiemu duchowieństwu. Kościół drewniany p. w. Wniebowz. N. M. P., której obraz cudami słynący w wielkim ołtarzu się znajduje. Rzym.-katol. w miejscu 17; prócz tego należą do par.: Daszawa (62 dusz), Gelsendorf (2), Hanowce (39), Hnizdyczów

(38), Jajkowce (33), Jaroszyce (4), Jusypczyce (43), Łowczyce (36), Obłaźnica (108), Oleksice (15), Ruda (527), Strahańce (12), Wolica (8), Żyrawa (43), razem rz.-kat. 987, izrael. 213, akat. 535; w samej Kochawinie niedaleko od kościoła stoi kaplica wyrestaurowana 1848 r., poświęcona 1855 r. Gr.-kat. parafia w miejscu (dek. stryjski), liczy dusz w Rudzie z Kochawiną 247; w filiach: Łowczyce 765, Hanowce 313, razem 1325 gr.-kat. Szkoła filialna, kasa pożycz. z kapit. 1151 zł. Fundusz ubogich w Kochawinie 400 zł. Właściciele pos. dwor. Konstantego z Siemuszowa Pietruskiego spadkobiercy. Na dokumencie wystawionym w Żydaczowie d. 5 marca 1435 r., którym Ziemowit, ks. mazowiecki, zwalnia właścicieli Obłaznic od wszelkich ciężarów, przenosząc ich z prawa poddaństwa na prawo ziemskie, podpisany jest jako świadek Demetrius Danylowicz de Ruda (Akta gr. i ziem., III, 200). D. 17 sierpnia 1461 r. Jerzy Strumiło z Dymoszyna, podkomorzy lwow., rozgranicza wsie Ostrów i Łuczany; jako świadek występuje: Mikołaj Korythko de Ruda (t. VI, 66). We Lwowie 28 maja 1484 r. Gunter z Sieniawy, sędzia, i Piotr Gołąbek z Zimnowody, podsędek, poświadczają, jako przed nimi Dymitr Daniłowicz, dziedzic Rudy, i Prokop Korawa, dziedzic Malechowa, uskutecznili podział dóbr po wuju swym Pawle Jurkowskim (VII, 146). W Rudzie 6 czerwca 1627 r. Jan Daniłowicz, dziedzic na Olesku, woj. ruski a buski, korsuński i czehryński ststa, funduje i uposaża kościół (X, 218, ust. 3489). 2.) **R.** *Mała koło Podkamienia*, wś nad rz. Gniłą Lipą, pow. rohatyński, odl. o 7 klm. na płn. od Rohatyna, gdzie sąd, par. rz.-kat., urz. pocz. i tel., przy gościńcu z Przemyślan do Rohatyn. Granice: wschod. lasy a za niemi Stratyn, połud. Podgrodzie i Zalipie, zachod. Załanów i Dziczki, półn. Firlejów i Kleszczowna. Obszar dwor. 261 mr., włość. 615 mr. W 1857 r. 358 mk.; w 1880 r. w gm. 398, na obsz. dwor. 24; rz.-kat. 17, gr.-kat. 410, par. Załanów, kasa pożycz. z kapit. 159 złr. Właśc. pos. dwor. spadkob. Michaliny Wereszczyńskiej. We Lwowie 5 stycznia 1498 r. Piotr Otto i Rafał z Chodcza pożyczają od Klary al. Milochny, dziedziczki Koczarowa, 350 grzyw. i zobowiązują się wrazie niewypłaty odstąpić jej prawa do wsi swoich Matejowa i Rudy (Akta gr. i ziem., X, 12, ust. 175). W Wilnie 31 stycznia 1534 r. Zygmunt I poleca Bernardowi, arcyb. lwow., Janowi Kamionackiemu, staroście grodeckiemu i drohobyckiemu, Pawłowi Tarle, sędziemu ziemskiemu lwow., rozsądzić sprawę między Piotrem Goldaczem a Ottonem z Chodcza o wsi, Rudę i Matiów (str. 35, ust. 524). *B. R.*

Ruda 1.) przys. Bainiec, w pow. sereckim, st. dr. żel. lwow.-czerniow.-jaskiej, nad pot. Rudą. Liczy 7 dm., 24 mk. W samych Baińcach (ob. *Bainicze*) było w 1880 r. 3 dm., 13 mk.; razem cała gm. Bainiec liczyła 10 dm., 37 mk.; kat. 15, gr.-orm. 4, żyd. 18; a Niemców 20, Rusin 1, Rumunów 5, innej narod. 11. 2.) **R.**, część Fratowiec Nowych, w pow. radowieckim, 10 dm., 34 mk. Ob. *Nowe Fratowce*. *Br. G.*

Ruda, rzka, prawy dopł. Warty, powstaje pod Władysławowem, o 8½ klm. na wschód-płd. od Czarnkowa, w pow. czarnkowskim; minąwszy Władysławów, skręca ku połud. i wchodzi do pow. obornickiego, na Przyborówko, Przyborowo i Piotrów; między Piotrowem a Połajewem rozdziela się na dwa ramiona, które łączą się; poniżej Połajewa przyjmuje z praw. brzegu strugę od Krosinka. Minąwszy Połajewo, płynie przez łąki Sierakówka i pastwiska Godosy; pod Młyńskiem zdąża do bagien Kończakiem zwanych; w pobliżu Długiego Brodu łączy się z strugą Boruszyńską i z nią wpada do Warty pod Stobnicą, o 5 klm. na wschód od Obrzycka, w powiecie obornickim. Powyżej Piotrowa obraca młyn, a o 1½ klm. przed ujściem papiernię stobnicką. Długość biegu w pow. czarnkowskim wynosi 3 klm.; cały bieg 19 klm. w linii powietrznej. Wijące się pod Skrzetuszem strugi bez wyraźnego ujścia wprowadzają w błąd, jakoby Ruda uchodziła tam do Golnicy, dopł. Wełny. *E. Cal.*

Ruda 1.) dawn. *Ruda Bestwińska*, wś i okr. wiejski, pow. krotoszyński, między Jutrosinem a Zdunami, o 6½ klm. na płd.-wschód od Kobylina, nad Chachełną, dopł. Orli, par. Baszków, poczta i st. dr. żel. w Zdunach o 7 klm., ma 33 dm. i 250 mk. R. istniała już przed r. 1523, około tego czasu składała proboszczom baszkowskim 1 ferton i pług żelazny; dziedzicami byli Karnkowscy (1527 r.), Konarscy między r. 1552 i 1578, potem Zborowscy, Sieniutowie, Leszczyńscy, Sułkowscy i Mielżyńscy. Łukaszewicz w Opisie pow. krotoszyńskiego (I, 420) wyróżnia w tej okolicy trzy Rudy: Bestwińską, Żelazną i Rudę, folw. z młynem na rzeczce Świeca (?); osady te zlały się prawdopodobnie w jednę całość. Rudę Żelazną wraz z innemi posiadłościami sprzedał w r. 1505 Jan Bniński synowcom swoim Janowi i Mikołajowi. W r. 1578 było w R. Bestwińskiej 7 rudników; regestra poborowe z r. 1618—1620 nie wykazują tej R. W skład okr. wiejs. wchodzą: Rochy (20 mk., 4 dm.); cały okrąg ma 37 dm., 270 mk. (34 kat., 236 prot.) i 356 ha (232 roli, 60 łąk); czysty dochód z ha roli i łąk 7·83 mrk. 2.) **R.**, huby, pow. krotoszyński, o 9½ klm. na płn.-wschód od Sulmierzyc, nad strugą Orpiszewską; par. Jan-

ków Zaleśny, okr. wiejski Świnków; poczta w Daniszynie, st. drogi żel. w Krotoszynie, o 12 klm.; ma 6 dm. i 45 mk. 3.) **R.**, fol. i młyn nad rz. Lutynią, pow. krotoszyński, o $3^1/_2$ klm. na płn.-wschód od Dobrzycy; par. i okr. domin. Lutynia, poczta w Dobrzycy, st. dr. żel. w Kowalewie Pleszewskiem o 7 klm.; fol. liczy 25 mk. i 1 dm., a młyn, wchodzący w skład okręgu wiejskiego Lutyńka, 9 mk. 4.) **R.** i *Rudny Młyn*, wś i młyn, pow. obornicki, o 4 klm. na zach.-płn. od Rogoźna, nad Wełną, przy traktach: obornicko-chodzieskim i wągrowiecko-czarnkowskim, które się tu krzyżują; par., poczta i st. dr. żel. w Rogoźnie; 9 dm., 95 mk. (62 kat., 33 prot.) i 259 ha (194 roli, 29 łąk, 3 lasu). Do R. i młyna odnoszą się wspomniane w przywileju lokacyjnym Rogoźna z r. 1280 „opus ferri“, tudzież w regest. pobor. z r. 1580 „Huta i minera ferri“. Wś i młyn wchodziły dawniej w skład ststwa rogozińskiego. 5.) **R.**, kawał roli (8 ha), w pow. pleszewskim, należący do Rudy Wieczyńskiej, w królestwie polskiem. 6.) **R.**, niem. *Ruden*, wś i okr. wiejski, pow. szubiński, o 3 klm. na wsch.-płd. od Rynarzewa, wzdłuż lew. brzegu Noteci, na przestrzeni przeszło 2 klm.; par. i poczta w Rynarzewie, szkoła w miejscu, st. drogi żel. w Chmielnikach o 11 klm.; 27 dm., 198 mk.; powstała w nowszych dopiero czasach. O mieście R., które na mocy przywileju króla Kazimierza (Kod. Wielkop., n. 1165) z r. 1337 bracia Wojciech i Marcin założyć mieli w okolicy Samoklęsk, Szubina i Rynarzewa, milczą późniejsze źródła. W skład okr. wiejs. wchodzi Popielarka (30 mk., 2 dm.); cały okr. ma 29 dm., 228 mk. (16 kat., 212 prot.) i 442 ha (268 roli, 130 łąk, 1 lasu); czysty doch. z ha roli 9·79, łąk 19·19, z lasu 1·17 mrk. 7.) **R.** nad rz. Wełną, os. i okr. wiejski, pow. wągrowiecki, tuż pod Mieściskiem, ku płn.; par. i poczta w Mieścisku, st. dr. żel. w Janowcu o $10^1/_2$ klm.; 6 dm. i 65 mk. Osadę pierwotnie stanowił młyn, należący do klasztoru wągrowieckiego. W pobliżu znajduje się grodzisko na wyspie i ślady cmentarzyska z popielnicami. W skład okr. wiejskiego wchodzi dworek Koźlanka (11 mk. w 2 dm.); cały okr. ma 8 dm., 76 mk. (60 kat., 16 prot.) i 61 ha (34 roli, 26 łąk, 1 lasu). 8.) **R.**, niem. *Johannisburg*, os. i okr. wiejski, pow. wyrzyski, o 4 klm na wschód od mta pow., przy trakcie nakielskim, nad Rudną, dopł. Łobzówki. Powstała w nowszych czasach w miejscu karczmy Rudy. Par. Glesno, poczta w Wyrzysku, st. dr. żel. w Osieku (o 4 klm.); 16 dm. i 134 mk. W skład okr. wchodzi Rudzki młyn (10 mk. w 1 dm.); cały okr. ma 17 dm., 144 mk. (132 kat., 12 prot.) i 133 ha (85 roli, 36 łąk, 2 lasu). 9.) **R.**, fol. niegdyś, w pow. gnieźnieńskim, w okolicy Witkowa i Gniezna, należał w końcu zeszłego wieku do Stefana Garczyńskiego. 10.) **R.**, tak zowie się też Krzywizna w pow. ostrzeszowskim. 11.) **R.**, ob. *Rudna*, *Rudzki młyn* i *Rudy*. *E. Cal.*

Ruda, niem. *Rudafliess*, rzeczka w pow. tucholskim. Powstaje w lasach nadleśnictwa świeckiego, z jeziora przy młynie Ruda zwanym, przyjmuje z lew. brzegu dopływ Rzytnicę i uchodzi z lew. brzegu do Brdy.

Ruda 1.) niem. *Koenigl. Ruda*, dok. 1222 *Ruthe*, 1232 *Rude*, *Rauden*, wś, pow. chełmiński, st. p. Trzebieluch, par. kat. Sarnowo, okr. urz. st. cywil. Szynych. Wś ma 104 ha (2 łąk i 100 roli). W 1868 r. 55 bud., 25 dm., 172 mk., 36 kat., 136 ew.; 1885 r. 23 dm., 29 dym., 119 mk., 25 kat., 94 ew. Szkoła ew. liczyła 1887 r. 81 dz. i 1 naucz. R. wchodziła dawniej w skład pow. grudziądzkiego; leży przy szosie grudziądzkiej, nad rzeczką do Wisły uchodzącą i obracającą młyn. W r. 1222 w przywileju łowickim wymieniona jest R., jako nadana przez Konrada, ks. mazowieckiego biskupowi Chrystyanowi. Zawierała ona pierwotnie 28 włók, karczmę i młyn. R. 1336 oznajmia Zygmunt v. Schwarzburg, komtur grudziądzki, że młyn w R., który dawniej posiadał Konrad z Paczkowa (de Paczkow), nadał Piotrowi, który go nabył od wdowy i synów Konrada. Za to miał nam dać 12 grzywien. Ponieważ tych pieniędzy nie zapłacił, chociaż kilkakrotnie był napominany, dlatego obłożyliśmy jego posiadłość aresztem. Na prośby wdowy po Piotrze, poparte wstawieniem się wiernego nam proboszcza grudziądzkiego Piotra, kontentujemy się 20 grzyw. i pozostawiamy jej młyn nasz na prawie dziedzicznem, z wszelkiemi wolnościami i przywilejami, jakie miał Konrad. Są te zaś następujące: wolne drzewo w naszym lesie i w granicach wsi Rudy, zakazane też było pobliskim młynarzom tamować bieg wody, quam ut mos est ad unius molaris lapidis sectionem. Nie było wolno wystawić drugi młyn w pobliżu, chyba żeby tutejszemu młynowi to nie wyszło na szkodę, a i tedy tylko za naszem zezwoleniem. Te prawa ma i wdowa po Piotrze posiadać. Będzie nam jednak za młyn i ogród rocznie 4 grzyw. i 15 kur dawała na św. Marcin. Dan w Grudziądzu. W wojnie z r. 1414 poniosła R. szkodę wynoszącą 450 grzyw., które następnie Krzyżacy na 200 zniżyli. R. 1499 było tu 2 karczmarzy Tomasz i Stencel, sołtys Steffen; ławnikami byli Kaspar i Piotr. R. 1591 posiadał młyn Walenty Lis, na co miał przywilej króla Stefana z r. 1576. Lustracya z r. 1664 wykazuje, że karczmarz miał tylko 3 morgi pod pługiem, sołectwo, obejmujące 4 włóki,

od których tłokę i służbę konną trzeba było czynić, posiadało dwóch mieszkańców w podeszłym wieku, reszta obszaru, t. j. 25 włók leżała odłogiem, zabudowań brakło. Tylko młyn o 2 gankach istniał jeszcze, posiadał go Jan Bogusz. W wizytacyi Strzesza z r. 1667 czytamy, że tu było 7 włościan. Dwór, t. j. Ruda szl., dawał mesznego 1 korzec żyta i tyleż owsa (str. 105). R. 1670 nadaje król Michał spustoszoną karczmę z 3 włókami roli i 40 mr. łąk, Biendugą zwanych, na prawie chełm. Tomaszowi Kierszkowicowi za 40 fl. czynszu, który miał płacić na św. Marcin, ale dla koniecznych budowli dopiero po 4 latach. Wolno mu było warzyć piwo i gorzałkę, sprzedawać te trunki i wiktuały; inne piwo tylko z Grudziądza sprowadzać powinien. Na mocy przywileju tegoż samego króla z r. 1670 d. 24 grudnia dostaje wdowa Katarzyna Scholl sołectwo w Rudzie z 4 włókami wolnemi i wszystkiemi przez Krzyżaków nadanemi prawami. Z czasem nabył Maciej Kierszkowicz oprócz karczmy także młyn i wolne sołectwo. Po nim dzierżyli ten majątek Jakub i Anna Kierszkowicz, r. 1765 zaś Marcin K. Przy okupacyi pruskiej należały tu 4 włóki 8 mr. i 4 wł. i 10 mr. do Wojciecha Kierszkowicza; po jego śmierci został ten majątek podzielony między 3 dzieci. Lemaństwo z 2 włókami 8 mr. i 150 kwadr. prętami dostał Aleksander Kierszkowicz, który 12 mr. puścił trzem chałupnikom w wieczystą dzierżawę. R. 1837 nadał dziedzic Hooff z Rządza 12 zagrodnikom 54 mr. za rentę w kwocie 86 tal. 15 sbr. na własność; 2 posiadłości o 11 mr. i 20 mr. zostały już r. 1825 wydane na własność za czynsz 39 tal. rocznie. Według topografii Goldbecka z r. 1789 zawierała R. 3 wolne sołectwa (lemaństwa) i młyn, razem 20 dymów (ob. Gesch. d. Graudenzer Kr. von Froehlich, I, 282). 2.) **R.** *Szlachecka.* niem. *Adlig Ruda*, dobra, pow. chełmiński, st. p. Trzebieluch, par. kat. Sarnowo; razem z folw. Średnią Rudą (Mittel-R., 1885 r. 2 dm., 19 mk.) i Górną R. (Ober-R., 1 dm., 10 mk.) liczą te dobra 30 dm., 43 dym., 211 mk., 50 kat., 152 ewang., 9 dysyd. 440 ha (33 lasu, 21 łąk i 354 roli or.) której ha przynosi 8·62 mrk czystego dochodu. R. 1667 dawała R. mesznego 1 korzec żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Strzesza, str. 105). 3.) **R.**, nadleśn. król., pow. brodnicki, st. p. i par. kat. Górzno 4 klm. odl. Do niego należy 7 leśnictw: Borek (1 dm., 9 mk. 1885 r.), Bryńsk (1 dm., 7 mk.), Buczkowo (1 dm., 5 mk.), Traczyska (Eichhorst, 1 dm., 7 mk), Górzno (1 dm., 10 mk.), Nowy Świat (1 dm., 4 mk.) i Rehberg (1 dm., 8 mk.); oprócz tego osady: Bryńsk-Fijałki (49 dm., 348 mk.), Buczkowo (7 dm., 49 mk.), Czarny Bryńsk (17 dm., 107 mk.), Djabelec (2 dm., 21 mk.), Falk (1 dm., 5 mk.), Gacia (Gatcz, 1 dm., 12 mk.), Heydekrug (1 dm., 23 mk.), Kozioł (1 dm., 7 mk.), Nowy Świat (24 dm., 139 mk.), Pol. Brzezin (4 dm., 44 mk.), Rudzisko (2 dm., 12 mk.), Traczyska (6 dm., 42 mk.) i rogatki Heydekrug (1 dm., 2 mk.). Cały ten kompleks obejmuje 7757 ha (6795 lasu, 219 łąk i 624 roli). We wszystkich miejscowościach było (1885 r.) 870 mk., 777 kat., 93 ew., 125 dm., 180 dym. 4.) **R.**, niem. *Rudda*, młyn nad rz. Wierzycą i karczma, pow. kościerski, st. p. i par. kat. Stara Kiszewa (o 6 klm.), st. kol. Zblewo (16 klm.); 298 ha (50 lasu, 20 łąk, 113 roli), odl. od Kościerzyny $2^1/_2$ mili. W 1864 r. 44 mk., 25 kat., 10 ew., 4 dm.; 1885 r. 8 dm., 9 dym., 65 mk., 43 kat., 22 ew. Młyn wodny o 3 gankach, tartak i cegielnia. R. 1625 wystawił Samuel Konarski, woj. malborski, ststa kiszporski i kiszewski, dla osady tej przywilej: „Ponieważ w teraźniejszej wojnie dobra starościńskie i młyn w Rudzie bardzo podupadły, dlatego dajemy młynarzowi Schnase, który go za własne pieniądze kupił, następny kontrakt: Udzielamy mu 3 lata wolne dla jego młyna i tartaka, w ciągu których powinien sukiennikowi Janowi znów odbudować folusz i oprócz tego 2 chałupy. Na każdy Nowy Rok będzie dawał 1 łaszt żyta i 20 korcy jęczmienia i będzie tuczył 2 świnie z zamku. Od tartaka winien płacić 100 fl. a 2 kopy belek potrzeć bezpłatnie. Od folusza będzie 20 fl. płacił, a 3 sztuki sukna będzie robił i folował, wełnę na to będzie dostawał z zamku. Wolno mu tylko własne wyroby folować, nie zaś obce. Pozwalamy mu dla własnego stołu ryby łowić w jez. Czerwonku, a w strudze, która z długiego jeziora granicznego do stawu płynie, wolno mu saki postawić i za konsensem ryby ztąd sprzedawać“. Przywilej ten potwierdza Władysław IV d. 21 czerwca 1625 a r. 1720 d. 15 września August II Jakubowi Kręckiemu. Podług wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 płacił młyn mesznego 1 korzec żyta (str. 125). Pruska komisya katastrowa zdała r. 1772 o R. następne sprawozdanie: R. należały do ststwa kiszewskiego. Znajduje się tu młyn, tartak i karczma. Młyn należy do młynarza Kroenke, który jest Niemcem luterskiego wyznania, prawem dziedzicznem, karczma do Jakuba Lemke ewang., prawem emfiteutycznem na 50 lat od r. 1735. Młynarz wysiewa 35 korcy żyta, 4 jęczm., 10 tatarki, daje kanonu 100 fl. i 69 kor. czystego zboża, 20 kor. jęczmienia; powinien 2 świnie za darmo tuczyć i 2 kopy belek trzeć na tarcice. Za zwinięty folusz płaci 20 fl., pogłównego 16 fl., hiberny 46 fl., stróży 18 gr. Karczmarz wysiewa 12 kor. żyta, 2 jęczm., 5 tatarki, daje czynszu 8

tal., 1 gąsiora, 2 kury, pogłównego 4 fl., hiberny 8 fl., stróży 6 gr. (ob. Zeitschr. des Westpr. Gesch. Ver., XV, 142). Uwłaszczenie młynarza nastąpiło 1786 r. 5.) **R.**, niem. *Rudamuehl*, os. młyn., pow. tucholski, st. p. Tuchola (o 5 klm.), par. kat. Bysław (1¼ mili). Leży przy szosie tucholsko-terespolskiej, nad jeziorem z którego wypływa rzka Ruda, uchodząca do Brdy. Osada ma 28·08 ha roli or. i ogr., 33·19 łąk, 25·53 lasu, 1·02 nieuż., 17·87 wody, razem 105·69 ha. Oprócz młyna o 5 gankach jest tartak. W 1868 r. 11 bud., 3 dm., 31 mk., 9 kat., 22 ew.; 1885 r. 3 dm., 16 mk. R. 1402 nadaje komtur tucholski Jan v. Streiffen młyn zwany Nowy Młyn, przy Brdzie leżący, ze 4 kołami Janowi i Mikołajowi, braciom, za zwyczajny czynsz, którego nam mają dać co rok 41 grzywien tutejszej monety, t. j. na każde suche dni 10 grzyw. i 1 wiardunek bez odwłoki. Chcemy też, aby kiedy młyn nasz zamkowy nie będzie mógł mleć, nam do potrzeby naszej zamkowej darmo mełli. A cokolwiek słodu z miasta zawiozą, tedy z zamku miara odebraną być powinna. A kiedy zaś funtową mąkę damy mleć, tedy nam powinni będą mleć nad dwudziesty łaszt, który im obiecujemy dać. Do tego użyczamy im i ich następcom 12 morgów roli i lasu i pozwalamy im wolne drzewo do budowania młyna w borach naszych i leżące drzewa jako też i pastwiska wolne do ich potrzeby. A gdyby kupernik albo folusz miał zniszczeć, tedy nam wolno będzie go naprawić. Dan w wigilią św. Wawrzyńca (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 26). Według lustr. z r. 1664 płacił młyn 66 fl. czynszu do starostwa tucholskiego. 6.) **R.**, wyb., pow. lubawski, gm. Zarybinek. W 1885 r. 1 dm., 5 mk. R. 1667 posiadał ten majątek Stanisław Milewski (nobilis), obszar obejmował 3 włóki (ob. Wizyt. Strzesza, str. 246). R. 1706 pobierał ztąd prob. rumiański 1 korzec żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Potockiego, str. 461). 7.) **R.**, majętność chełmińska, pow. lubawski, st. p. i par. kat. Radomno, odl. 2·5 klm., st. kol. Nowy Folwark 4 klm. odl., 79 ha (68 roli). W 1868 r. 12 bud., 4 dm., 47 mk., 26 kat., 21 ew.; 1885 r. zaś 4 dm., 8 dym., 49 mk., 27 kat., 22 ew.; 50 dojnych krów holend. rasy; masło wysyłają do Berlina. 8.) **R.**, niem. *Ruden*, wś w Pomezanii, pow. kwidzyński, st. p. Rundewiese, par. kat. Kwidzyn; razem z wyb. Alt-Muehlbach obejmuje 49 ha (27 roli). W 1868 r. było 61 bud., 57 dm., 412 mk., 26 kat., 386 ew.; r. 1885 było we wsi i na wyb. razem 64 dm., 102 dym., 380 mk., 14 kat., 366 ew. (z tego 15 dm. i 89 mk. na wybudowanie). W 1586 r. mieszkają w Alt-Muehlbach Jerzy, Piotr, Kalikst, Wojciech (Woyczech) i Jakub Rudnikowie; ojcowie ich Maciej, Walenty i Andrzej byli braćmi, od nich przyjmuje Alt-Muehlbach nazwę „Ruda“ (ob. Kętrzyński, O ludn. pols., 201). 9.) **R.**, niem. *Ruden*, leśn. król., pow. kwidzyński, st. poczt. Rundewiese, par. katol. Kwidzyn, nadleśn. Jamy. W 1868 r. 3 bud., 6 mk. ew. 10.) **R.**, niem. *Bluecherrode*, wyb. gm. Bojan, pow. wejherowski; 1885 r. 3 dm., 28 mk. 11.) **R.**, ob. *Malga*. *Ks. Fr.*

Ruda 1.) wś na pol.-prus. Mazurach, pow. lecki. Leży na półwyspie utworzonym przez jeziora: Niewocińskie i Rudzkie, blisko jez. Kępskiego. Po nad brzegami jezior idzie droga bita do Lecu (st. p. i tel.), odl. 1 milę. Wś ma 23 dm., 138 mk., 352 ha. Mieszkańcy Polacy ewangielicy. W 1625 r. mieszkają tu sami Polacy. R. 1630 sprzedaje ks. Jerzy Wilhelm Marcinowi Rudzkiemu młyn rudzki z 9 mr. lasu. 2.) **R.** al. *Kisiny*, *Kischein*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsborski, blisko zach.-płd. zatoki jeziora Warszowskiego, nad rzką Konopką, dopływem tegoż jeziora, odl. 12 klm. na wschód od Jańsborku, 7 klm. na płd.-zach. od st. p. Drygał, 37 dm., 181 mk., 708 ha. 3.) **R.**, niem. *Hammersgehsen*, wś z młynem, na pol.-prus. Mazurach, pow. jańsborski, wśród nowo-jańsborskich lasów, nad rz. Pisek, ½ mili od granicy król. polskiego, 3 klm. na płn. od st. p. Dłotowa; 5 dm., 42 mk., 153 ha. Zygfryd Flach von Schwarzburg, komtur baldzki, nadaje Andrzejowi, młynarzowi, 2 włóki w Kisinach (Rudzie) z młynem. Dan w Piszu r. 1471. W XVI w. młyn był w posiadaniu Rudnika, od którego miejscowość przybrała dzisiejsze nazwisko. R. 1563 ziemianie rudzcy posiadają 16½ włóki. *Ad. N.*

Ruda 1.) niem. *Gross-Rauden*, wś, dobra i os. fabr. nad rzką Rudą, pow. rybnicki, o 2 mile na płn.-wschód od Rybnika, w szerokiej dolinie, zamkniętej z dwu stron lesistami, łagodnie pochylonemi wzgórzami. Posiada kościół par. (po cystersach), szkołę kat. 3-klasową (do 500 uczniów), prywatną szkółkę, szkołę dla dziewcząt, zakład dla pielęgnowania chorych (od 1858 r.), zamek (dawny klasztor), młyn amerykański, huty żelazne. W 1861 r. było 190 dm., 6 zakład. fabrycz., 1966 mk. (111 ew.). Z tego na Rudę przypadało 195 gospodarstw i 1131 mk., w połowie Polaków; obszar wiejski obejmował 1227 mr. roli. Os. fabr. (huty) *Brontolka* liczyła 34 gospodarstw i 189 mk.; leśnictwo *Ruda* 10 mk.; os. *Przerycie* 37 gospodarstw i 207 mk.; os. *Damascus* 11 gospod. i 58 mk., Polaków samych; *Paproć* (kuźnica i młyn) 14 gospod. i 122 mk.; *Szybki* 14 gospod. i 77 mk. Kuźnice tutejsze przerabiały surowiec dostarczany przez wielkie piece dóbr ks. raciborskiego

w okręgu gliwickim. W odległości 1/3 mili od R. leży folwark dóbr książęcych Weisshof z wzorowem gospodarstwem. Cały obszar wydrenowany, drogi i granice pól obsadzone drzewami owocowemi; hodowla bydła, świń, drobiu i gołębi doprowadzona do wysokiego stopnia doskonałości. Dobra te należały pierwotnie do klasztoru cystersów, założonego tu w 1258 r. przez Władysława, ks. opolskiego. Po sekularyzacyi wcielone zostały dobra w skład ks. raciborskiego. Dawny klasztor przerobiony został na rezydencyę dziedziców. W rozległym parku przechowały się tysiącletnie dęby. Park ten łączy się z lasem Buk zwanym, tworząc rozległy obszar. Kościół został przez dziedziców na nowo odbudowany w 1861 i 1862 r. Śród ludu polskiego zamieszkującego R. zostały przeważnie zebrane przez doktora Rogera „Pieśni ludu polskiego w Górnym Szląsku“ (Wrocław 1863). 2.) **R.** *Kozielska*, niem. *Rauden Klein*, wś odl. 1/3 mili od poprzedniej, nad rzką Rudą. W 1861 r. było 103 gospodarstw, 490 mk. Polaków, 1538 mr. roli, szkoła, młyn amerykański. Do R. należały: młyn Quidate i leśniczówka Wildeck. 3.) **R.**, wś, dobra i os. fabr., pow. bytomski, par. Biskupice, odl. 1 milę od Bytomia W 1861 r. było 225 dm., 9 bud. fabr., 3242 mk. (117 ew. i 37 żyd.), st. dr. żel. górno-szląskiej, urz. poczt., urz. górniczy, szkoła katol. Obszar dóbr, należących kiedyś do templaryuszów, wynosi 3235 mr. (688 mr. roli, 2179 mr. lasu). Istnieją tu w lesie pokłady i kopalnie glinki ogniotrwałej. Z zamku templaryuszów przechowały się ruiny. Wś R. istniała już przy końcu XV w. Rozwinięty tu przemysł górniczy i fabryczny wywołał powstanie całej grupy kolonii: Rudahammer, Carlscolonie, Glueckauf, Poremba. Ogólny obszar wsi obejmuje 2172 mr. (1521 mr. roli, 307 mr. łąk). W obrębie wsi mieszczą się liczne kopalnie węgla, które w 1859 r. wydały 1,040,095 ton węgla i zajmowały 1045 robotników. Z fabryk istniały: huta cynkowa Carlshuette od 1840 r.; w 1859 r. wyrobiła 27,383 centn. blachy cynkowej i zajmowała 186 robotn.; huta żelazna Bertha (od 1856 r.) zajmowała 20 robotn., machinę parową o sile 40 koni i produkowała 42,877 centn. surowca. 4.) **R.**, wś przy ujściu Rudki do Odry, w nizinie nadrzecznej, pow. raciborski, kościół kat. w Mistitz (Miestyce), filia Sławikowa. W 1861 r. 46 dm., 299 mk., 298 mr. (264 mr. roli), młyn wodny Zwaka. 5.) **R.**, leśnictwo w Klarenkranst, pow. wrocławski. 6.) **R.**, niem. *Alt-Hammer*, pow. mielicki, pod Mieliczem. 7.) **R.** *Lasoki*, część wsi Dzierzgowice, w pow. kozielskim. 8.) **R.**, niem. *Ruda Muehle*, os. młyn. nad rz. Rudą i stawem, w pow. rybnickim, na obszarze wsi Wielopole. 8.) **R.** al. *Rudno*, niem. *Rauden*, 1261 *Rutno*, wś, pow. kożuchowski, posiada kościół par. katol., złączony z par. Neusalz. W 1847 r. 55 dm., 374 mk. (170 kat.), szkoła katol., warsztaty płócienne. *Br. Ch.*

Rudabrueck (niem.), ob. *Rudzki Most.*

Rudaczka, potok, powstaje w obr. Wiszenki Małej, w pow. jaworowskim, płynie na płd.-wschód łąkami podmokłymi, dolinką, nad którą od płn. rozpościera się Czarny Horb (372 mt.), od płd. Wywszana (392 mt.), Owsiana góra (375 mt.) i Popowa góra (352 mt.). U podnóża góry Popowej zwraca się między tą górą (od zach.) a Królową (od wsch. 357 mt.) na płd., przepływa obszerny staw i dostaje się na obszar Majdanu, gdzie tworzy drugi również rozległy staw, poniżej którego wpada do Wereszycy. Długość biegu 15 klm. Źródła leżą na wys. 345 mt., ujście 312 mt. Po zach. brzegu wznosi się góra Pawłowa (382 mt.), a po wschod. Wojciecha i Kubin (399 mt.). *Br. G.*

Rudaer Muehlenflies (niem.), zapewne *Ruda* al. *Młynówka*, struga w pow. chełmińskim, powstaje pod Rudą, gdzie pędzi młyn, płynie w płn.-zach. kierunku i po półmilowym biegu uchodzi przy Szynychu do głównego rowu nizin chełmińskich (ob. „Statistische Darstellung das Culmer Kr.“ von Schroetter, str. 7 i 11). *Kś. Fr.*

Rudajcie 1.) wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 38 w. od Telsz. 2.) **R.**, dobra, tamże, o 30 w. od Telsz. 3.) **R.**, wś i kordon, pow. telszewski, gm. Kretynga, o 71 w. od Telsz. 4.) **R.**, wś, pow. telszewski, gm. Kretynga, o 77 w. od Telsz. 5.) **R.**-*Miedsiady*, wś, tamże, o 78 w. od Telsz.

Rudak 1.) dok. *Rodek*, wś, pow. toruński, st. pocz. Toruń, par. kat. Podgórz. Do R. należą wyb.: Nad fortem kolejowym (Am Eisenbahnfort, 1885 r. 2 dm., 23 mk.), Nad VII fortem (3 dm., 22 mk.), Nad granicą Stawek (7 dm., 67 mk.), Auf den Fennen (8 dm., 119 mk.). Cały obszar wynosi 812 ha (142 lasu, 51 łąk, 256 roli orn.), której każdy ha przynosi 5·48 mrk czyst. dochodu. Wszystkie osady miały 785 mk., 164 kat., 620 ew., 1 dyss., 67 dm., 152 dym. Szkoła ewang. liczyła 1887 r. 61 dz. i 1 naucz. 2.) **R.**, leśnictwo, pow. toruński, 1 dm., 11 mk. *Kś. Fr.*

Rudakasie, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 31 w. od Nowoaleksandrowska.

Rudakasy 1.) zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 14 w. od Nowoaleksandrowska. 2.) **R.**, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Onikszty, o 74 w. od Wiłkomierza.

Rudaki 1.) wś pryw., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 38 w. od Dzisny, 2 dm., 15 mk. prawosł. 2.) **R.**, wś, pow. dzisieński, w 3 okr.

pol., gm. Druja, okr. wiejski i dobra Miłoszów Idołta, o 4 w. od gminy a 39 w. od Dzisny, ma 5 dm., 48 mk. katol. i 1 prawosł. (27 dusz rewiz. w 1864 r.). 3.) **R.**, fol. szl., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 54 w. od Święcian, 1 dm., 4 mk. katol. 4.) **R.**, wś wł., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 49 w. od Wilna, 3 dm., 37 mk. katol. 5.) **R.**, zaśc. szlach., pow. wileński, w 3 okr. pol., o 49 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. katol. 6.) **R.**, wś, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Hołynka, o 56 w. od Grodna. 7.) **R.**, wś, pow. lucyński, w pobliżu wznosi się w lesie najwyższe wzgórze w powiecie, t. z. góra Litewska al. Lauderska. 8.) **R.**, wś nad rz. Isłocz, pow. miński, w 2 okr. pol. i gm. Raków, ma 6 osad pełnonadziałowych; miejscowość wzgórzysta, dość leśna, grunta szczerkowe. 9.) **R.**, wś, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 57 w. od Kowna. 10.) **R.**, wś, pow. orszański, gm. Wysokie, ma 5 dm., 33 mk., z których 1 zajmuje się stolarstwem. *J. Krz.*

Rudakiszki 1.) dwie wsie włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Kukuciszki, okr. wiejski Purwieniszki, o 5 w. od gminy a 54 w. od Święcian, 8 i 5 dusz rewiz.; należą do dóbr skarbowych Poniewież. W spisie z 1866 r. podane jako zaśc., mający 3 dm. i 27 mk. katol. 2.) **R.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 28 w. od Nowoaleksandrowska. *J. Krz.*

Rudaków, wś i dobra, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. brahińskim, gm. Mikulicze, par. katol. Ostrohlady, przy drodze z Brahina przez Ostrohlady do Chojnik. Wś ma 36 osad pełnonadziałowych, dobra zaś 371 włók; grunta faliste, urodzajne, rezydencya dawna, zamożna, we dworze archiwum rodzinne i nieco pamiątek; lud zamożny. Niegdyś miejscowość ta należała do dóbr brahińskich ks. Wiśniowieckich, z kolei przeszła do Rokickich. Izabella Rokicka wniosła R. z przyległościami w dom Oskierków h. Murdelio w wieku XVIII. W 1816 r. na mocy ugody familijnej Władysław Oskierko, podkomorzy rzeczycki, wziął w podziale fundum R. wraz z wsiami i folw.: Czechy, Rudy i Worotec; zaś siostra jego Ludwika otrzymała: fundum Mokisz i Babczyn z przyległościami. Umowa rodzinna podpisaną została przez Karola Prozora, obożnego w. ks. lit., i przez kilku innych zasłużonych obywateli. W szóstym dziesiątku b. stulecia władał R. Henryk Oskierko, a dziś jest własnością córek jego: Maryi i Heleny.

Rudakowicze, wś nad rzeką Ptyczem, pow. bobrujski, w gm. Hłusk, ma 10 osad pełnonadziałowych; grunta lekkie, łąk obfitość, rybołówstwo znaczne. *A. Jel.*

Rudakowo, jezioro w pow. wilejskim, pod zaśc. Justynowo.

Rudakowo, zaśc., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Norzyca, o 7 w. od gminy a 89 w. od Wilejki, ma 1 dm., 14 mk. (w 1864 r. 4 dusze rewiz.); należy do dóbr Hulidowo, Okuszków.

Rudalce, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 10 w. od Nowoaleksandrowska.

Rudale, wś, pow. rossieński, gm. Pojurze, par. Szyłele, o 63 w. od Rossień.

Rudaliszki, wś, pow. szawelski, gm. Krupie, o 53 w. od Szawel.

Rudalszczyzna, struga w pow. trockim, przepływa pod wsią Mierszlany.

Rudańce, po rus. *Rudanci*, wś, pow. lwowski, 24 klm. na płn.-wsch. od sądu pow. we Lwowie, 15 klm. od st. kol. w Kulikowie, 6 klm. na płn od urz. pocz. w Jaryczowie Nowym. Na wschód leży Kukizów, na płd. Kukizów i Remenów, na zach. i płn. Żółtańce (pow. żółkiewski). Wieś leży w dorzeczu Pełtwi za pośrednictwem strug, podążających na płd. do Kulikówki. Zabudowania wiejskie leżą w płd. stronie obszaru, na zach. od nich grupa domów „Leszczów“ (rus. Liszczіw). Na płn. od zabudowań wzgórze Kalaczów (267 mt.). Własn. więk. (Strzeleckich) ma roli or. 327, łąk i ogr. 60, pastw. 37, lasu 257 mr.; własn. mn. roli or. 862, łąk i ogr. 178, pastw. 13, lasu 5 mr. W r. 1880 było 142 dm., 762 mk. w gm., 2 dm., 24 mk. na obsz. dwor.; 33 rz.-kat., 736 gr.-kat., 17 izrael.; 762 Rusinów, 24 Polaków. Par. rz.-kat. i gr.-kat. w Kukizowie. Do r. 1880 była w R. osobna parafia gr.-kat. Po śmierci ostatniego proboszcza przyłączono tę parafię do Kukizowa. We wsi jest cerkiew i szkoła filialna. Dnia 27 marca 1462 r. poświadcza Albert Swatek z Hermanowa, sędzia grodzki lwowski, że Piotr Wołczkowicz z Kłodzienic winien Michałowi Bielikowi, mieszczaninowi lwowskiemu, 20 grzywien bez 6 groszy, który to dług na wsi Rudańce zabezpiecza (Liske, A. G. Z., t. IX, str. 86 nn.) *Lu. Dz.*

Rudany, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 36 w. od Nowoaleksandrowska.

Rudasze al. *Rudaszy*, wś i folw. na praw. brzegu rz. Serwecz, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Cyryn. Wieś ma 4 osad; miejscowość falista, bezleśna, grunta pszenne, łąki obfite. *A. Jel.*

Rudaszyszki, zaśc. włośc., pow. święciański, w 1 okr. pol., gm. Święciany, okr. wiejski Wójtowstwo Sudaty, o 16 w. od gminy, 6 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Antesary.

Rudau, wólka, w obr. Zamarska, w pow. i obw. sąd. cieszyńskim, liczy 32 dm., 212 mk. Ob. *Zamarsk.* *Br. G.*

Rudau 1.) terytoryum ziemi sambijskiej. Przy utworzeniu biskupstwa sambijskiego i podziale w r. 1258 pozostało przy zakonie. Wprawdzie odnośny dokument nic wymienia go wyraźnie, ale dzieje późniejsze to stwierdzają. Odtąd zwie się terytoryum to kameratem. Leży na granicy posiadłości biskupich i zakonnych, obok kameratu Wargen, Quednau i Powunden. 2.) **R.**, wś, pow. rybacki, st. pocz. Laptau; 35 dm., 450 mk., 131 ha. Tu zaszła w 1370 r. walka między Krzyżakami a Litwinami. *Ad. N.*

Rudaw 1.) wś i folw. nad jez. Piotrkowskiem, pow. lipnowski, gm. i par. Nowogród, odl. o 20 w. od Lipna, ma 13 dm., 230 mk. Folw. R. rozl. w 1885 r. mr. 855: gr. or. i ogr. mr. 633, łąk mr. 143, pastw. mr. 17, wody mr. 28, nieuż. mr. 34; bud. mur. 11, z drzewa 2; płodozmian 11-polowy. Do włościan należy 30 os. i 441 mr. 2.) **R.**, rumunek, pow. lipnowski, gm. i par. Nowogród, odl. o 24 w. od Lipna, ma 4 dm., 36 mk., 247 mr. Według reg. pob. pow. lipnowskiego z r. 1564 we wsi Rudaw, w par. Nowogród, siedzieli: Kalich, Federek, Krzywda, Kraczala, Porsz, Dzadzo, Liska i inni. Był tam karczmarz, rzem., 4 zagr., 3 hultaje, młyn Bierzgiel o 2 kołach, 2 sołtysie łany. Wszyscy poddani bisk. kujawskiego. Płacono poboru 10 fl. 22 gr. (Pawiński, Wielkp., II, 330). *Br. Ch.*

Rudawa, wś i folw., pow. pińczowski, gm. Złota, par. Chroberz, odl. 9 w. od Pińczowa, posiada młyn wodny i 37 osad włośc. W 1827 r. było 24 dm., 176 mk. W 1873 r. folw. Rudawa rozl. mr. 473: gr. or. i ogr. mr. 256, łąk mr. 103, pastw. mr. 26, lasu mr. 66, nieuż. mr. 22; bud. mur. 5, z drzewa 8; płodozmian 5-polowy; las urządzony. Wś R. os. 37, z gr. mr. 118. W XV w. R., w par. Chroberz, należała do Jakuba i Jana z Międzygórza h. Kopaszyna, miała $2^1/_2$ łany km. i karczmę z rolą. Dziesięcinę snopową i po 4 pęki konopi dawano prebendzie Nieprowskiej. Wartość dziesięciny wynosiła 4 grzywny. Był też dwór i dwa folwarki, z których dziesięcinę snopową dawano par. św. Wawrzyńca w Wiślicy (Długosz, L. B., I, 427 i II, 371). W 1579 r. Katarzyna Jasińska miała tu 4 osadn., 2 łany, 2 zagr., 3 biednych, 2 rybak., 1 rzem., 1 łan pusty (Pawiński, Małop., 218). *Br. Ch.*

Rudawa 1.) wś, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski Zamosz, o 12 w. od gminy a 92 w. od Dzisny, ma 17 dm., 100 mk. różnych wyznań (w 1864 r. 35 dusz rewiz.); należy do dóbr Janowo, Roemerów. 2.) **R.**, wś i dobra nad bezim. rzką, tamże, o 12 w. od gminy a $91^1/_2$ w. od Dzisny, 1 dm., 9 mk. starow. (w 1864 r. 7 dusz rewiz.); własność Łastowskich. 3.) **R.**, dobra, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Hołynka, o 62 w. od Grodna. Była tu filia b. parafii katol. w Wielkiej Brzostowicy. *J. Krz.*

Rudawa al. *Rudawka*, prawy dopływ rzeczki Ilii, w pow. kijowskim.

Rudawa, rzeka, lewy dopływ Wisły. Powstaje w obr. gm. Rudawy, pow. chrzanowski, z połączenia Rudawki al. Racławki z Krzeszówką, pomiędzy torem kolei żel. ces. Ferdynanda (od płn.) a gościńcem krakowsko-trzebińskim, na wys. 247 mt. npm. Podąża w kierunku wsch. przez obszar Rudawy, Kleszczów, Zabierzów, gdzie przerzuca się na płn. stronę toru drogi żel., zwracając się zarazem na płd.-wsch. Na tej przestrzeni przyjmuje Bętkówkę (al. Łączki), płynącą z pow. olkuskiego; poczem się dwoi, zanim zabierze strumień Zelkówkę. Dalej wije się R. tuż na płn.-wschod. granicy Zabierzowa; brzegi nagle się obniżają, a pokrywające je łąki stają się mokrzejsze, a po części zalane. Płynąc dalej ku płd.-wsch. zabiera z lew. brz. Wierzchówkę al. Kluczwodę, a cokolwiek poniżej Wodonkę czyli Wodonczą. Od ujścia tych strumieni koryto R. zmienia kierunek na płd.-zach. Przerzyna obszerne, często zalewane łąki, następnie dosięga skał zabierzowsko-szczyglickich. Płynąc popod uroczą Skałą Kmity, zrasza łąki szczyglickie, a od ujścia strugi od Balic, zwraca się na płd.-wschód. Koryto ma 4 mt. szer., nurt 60 cmt., brzegi $1^1/_4$ mt. wysokie. Od Szczyglic do Mydlnik napotykamy ślady dwu dawnych koryt. Prawe, suche, odbiega nieregularnie ku płd., lewe zaś bieży wprost na wschód tuż obok skał Młynki (262 mt.), tworzy z prawem wyspę; dalej płyną rozdwojone równolegle, lewe idzie na młyn Podkamycze, prawe opływa go od płd. Minąwszy Mydlniki płynie stale dwoma ramionami. Koryto prawe (dzikie) od Mydlnik aż do Krakowa w kierunku wschod. przez błonia. Koło tak zwanej Retoryki na Piasku w Krakowie łączy się z korytem lewem (roboczym). Pod wsią Kawiory rozdwojone, wysyła ku płd. ramię robocze. Na płn. od Zwierzyńca, pod mostem koryto się rozszerza, dopiero pomiędzy ogrodami zwierzynieckimi, ujęte powtórnie rowem, idzie na młyn klasztorny i wpada do Wisły. Zdaje się, że pod Mydlnikami koryto prawe jest dzikie, a lewe robocze. Koryto lewe sięga czasów Łokietka. Ponieważ otoczone murami miasto, nieposiadało dostatecznej ilości wody, przeto Mikołaj Gierlak postarał się o sprowadzenie jej rowami z Rudawy, co własnym nakładem i według swego planu uskutecznił. Do dziś to sztuczne koryto płynie na płn. od dzikiego, pod Kawiorami, a dopłynąwszy Łobzowa, zagina się znów na płn., mija pałac łobzowski, pod Czarną Wsią (ocembrowane) przybiera kierunek płd., dostarcza wody łazienkom, obraca mły-

ny górne. Odtąd korytem ocembrowanym (4 mt. szer., $1^3/_4$ mt. wys., nurt 60 cmt.) płynie przez Piasek koło Garbarskiej ulicy ku zach., obraca młyny dolne. Poniżej wypływa na błonia i dążąc korytem (6 mt. szer.) ku płd. łączy się z dzikiem ramieniem. Opłynąwszy od zach. dzielnicę Smoleńska (8 mt. szer., brzegi 4 mt. wys.), wpada do Wisły, poniżej mostu zwierzynieckiego. Dodać należy, że koryto Mikołaja Gierlaka, pod Kawiorami wykopane jest w gruncie ornym, pod Łobzowem płynie po grobli 60 centym. do $1^1/_4$ mt. nad poziom pól przyległych wzniesionej, tuż w samym Łobzowie. Długość 10 klm. Oprócz tego przy młynach górnych rozpadało się to koryto na dwa. Ramię prawe szło na zach. od reformatów, napełniało rurmasę, leżącą na miejscu dzisiejszego ogrodu, dalej zwracało się ku zachodowi, następnie idąc ku płd. przez ulicę Kanoniczą, dostarczała wody łaźniom królewskim, zajmującem brzeg lewy, dalej szło na młyn, leżący pomiędzy Kurzą stopą a kościołkiem św. Idziego, dążąc dalej ku płd. obracało młyn pod bernardynami. Odtąd płynąc ku wsch. rozdzielało łąkę św. Sebastyana od murów ogrodu misyonarzy, a zabrawszy lewe ramię wpadało do Wisły Starej. Ramię zaś lewe płynęło od młynów górnych wprost ku wsch. rowami, otaczającymi mury miejskie; pod furtką mikołajską obracało młyn, zwany za Zygmunta Augusta młynem Kutkowskim. Dążąc ku płd. obracało młyny pod klasztorem dominikańskim, nareszcie zwróciwszy się ku wsch., na zach. stawu św. Sebastyana (przed 12 laty jeszcze łąka, dziś zabudowana) wpadało do koryta poprzedzającego. Obydwa zasilały miasto wodą, a wspomniana rurmassa służyła za zbiornik. R. wzbiera peryodycznie w czasie roztopu śniegów i po długich i gwałtownych deszczach. Obficie dostarczają wody strumienie wpadające z lew. brzegu, daleko mniej stoki z praw. brzegu. Wylewając topi Mydlniki i łąki pod Zabierzowem. Inne wioski zajmując wzgórza, wylewom nie podlegają. W 1813 r. woda pod Czarną płynęła przez szczyt mostu, Krzeszowice były całkiem zalane, też Wola Filipowska, przez potoki tworzące Krzeszówkę, w dalszym ciągu Mydlniki, błonia między Wolą, Zwierzyńcem, Krakowem i Łobzowem. W ogóle obszerna dolina Rudawy przedstawiała jezioro mające od 1 do 6 mt. głębokości. Toż samo było w r. 1884 podczas wylewu Wisły. Długość biegu od wsi Rudawy 25 klm. Spad wskazują liczby: 247 mt. (początek Rudawy); 234 mt. (most kolejowy powyżej Zabierzowa); 224 mt. (pod Szczyglicami); 214 mt. (pod Mydlnikami); 213 mt. (pod ogrodem łobzowskiego pałacu); 210 mt. (ujście). Z ryb posiada: brzanki, jazgary, jazie, karasie, karpie, kiełbie, klonki, kolki, miętusy, minożki, okonie, piskorze, płocie, pstrąg (w Mydlnikach), strzeble, siekierki, sumy (czasem), szczupak, ślizy i ukleje. *Br. G.*

Rudawa, wś, pow. chrzanowski, u ujścia Rudawki do Krzeszówki, przy gościńcu z Krakowa do Krzeszowic (6 klm.). Posiada przystanek dr. żel. północnej ces. Ferdynanda, między st. Zabierzów i Krzeszowice, paraf. rzym.-kat., szkołę ludową i młyn wodny. Wś skupiona około kościoła, mieści się na stokach wzgórz opadających lekko od północy ku Krzeszówce, nad którą ciągną się podmokłe łąki (wznies. 248 mt. npm.). Na praw. brzegu Krzeszówki wznoszą się wzgórza Zwierzyńca Krzeszowickiego i wsi Nielepic. Na wschód graniczy R. z Niegoszowicami, na zach. z Pisarami a na płn. z Dubiem. Wś ma 95 dm., a 3 dm. obszar więk. (kapituły katedry krakowskiej) i 648 mk.; 618 rz.-katol. i 30 izrael. Pos. więk. ma 203 mr. (158 roli, 31 łąk, 9 pastw. i 5 lasu); pos. mniejsza 668 mr. (493 roli, 77 łąk, 92 pastw. i 6 lasu). Par. należy do dyec. krakowskiej, dek. czernichowskiego i obejmuje: Radwanowice, Brzezinkę, Nielepice, Młynnę, Siedlec, Pisary, Dubie, Niegoszowice i Kochanów, w ogóle 3261 dusz. Na północ od wsi znajdują się łomy czarnego marmuru. Kościół ma murowany, z ostrołukowem sklepieniem nad wielkim ołtarzem. Na przecięciu żeber znajdują się herby Radwan i Pomian. Jest podanie, że kościół zbudował niejaki Radwan, ostatni potomek towarzysza Bolesława Śmiałego przy zabiciu św. Stanisława, który podzieliwszy wieś Radwanowice między 12 kmieci, przybrał ich do swego herbu i nazwiska. Ma być pochowany w kościele a na chórze pokazują jego portret, przedstawiający męża w zakonnym białym stroju, trzymającego na dłoni kościół. Obraz na drzewie malowany z datą 1608 r. Koło ambony znajduje się pomnik z piaskowca, wyobrażający niewiastę, mający na obramieniu herby Bernstein i Jelita (rycinę pomnika podał Przyjaciel Ludu z r. 1848, nr 1). Znajdują się też grobowe napisy polskie z r. 1576 Elżbiety z Pisarskich Giebułtowskirj i z r. 1709 Elżbiety Zagorskiej. Podaje je Łepkowski (Roczn. Tow. nauk. krak. z r. 1861, str. 137). Zewnątrz kościoła jest 5 rzeźb: Chrystus w Ogrójcu według modelu Wita Stwosza i szczątki drewnianego ołtarza, w którego treść wchodziła wypukło-rzeźba, przedstawiająca w środku Chrystusa na Krzyżu a po bokach dwie grupy osób, w których św. Stanisław przedstawia Chrystusowi Bolesława z grzechu obmytego. Dzwony pochodzą z r. 1622, 1624, 1674 i 1763. Z zestawienia dat dzwonów z datą, w której wieś przeszła w posiadanie kapituły, wypada, że kościół uległ

zniszczeniu około r. 1600 i został następnie odbudowany przez duchownego, którego portret się przechował. Długosz pisze, że R. darował kapitule szlachcic (miles) Jan, zwany także Gniewomirem († 1185). W 1436 przeniósł ją, jako wieś kapitulną, Władysław Jagiełło na prawo magdeburskie, co w. 1464 potwierdził Kazimierz Jagiellończyk. W owym czasie był tam proboszczem Jan z Latoszyna († 1474 r.). Za Długosza (L. B., II, 60) miał kościół murowany chór i drewnianą nawę. We wsi było 14 1/2 łanów kmiecych, praedium kanonickie, 3 karczmy i 3 zagrody z rolą. Dziesięciny dawane kościołowi miały wartości 15 grzyw. Był też dwór kapitulny (L. B., I, 165) i zabudowania gospodarcze. Role kapitulne w trzech rękach. Z 14 łanów kmiecych płacono po 17 szkotów a z 1/2 łana grzywnę czynszu; nadto odrabiali pańszczyzny dzień ciągły w tygodniu od św. Michała do św. Jana Chrz. a potem dwa dni; nadto zwózkę stosownie do pańszczyzny i dawali po 30 jaj i 3 kapłony rocznie. Z trzech karczem jedna miała cały łan kmiecy i płaciła 3 grzyw. i 17 skot. czynszu, inne miały małe grunta i dobre łąki i płaciły po 3/4 grzyw. Zagrodnicy dawali po 30 gr. i odrabiali po 1 dniu w tygodniu, a wraz z kmieciami kosili łąki za powinność i robili zimową powabę, kmiecie zaś także wiosenną. Na rzece Chechel (Rudawce) były dwa młyny z łąkami, które płaciły po 3 grzyw. Na granicach z Radwanowicami, Siedlcem, Pisarami, Górą, Nielepicami i Brzezinką nie było kopców lecz miedze (ujazdy) i dębniki (querceti). W 1581 r. (Pawiński, Małop., 33) było tylko 10 łanów km., lecz za to 4 czynszowników, 4 zagrody z rolą, 2 komor. z bydłem, 2 komor. bez bydła, 4 rzem., duda, piekarz i karczma (1/2 łanu). Prócz części kapitulnej miał Andrzej Niemiłowski 3 zagrody z rolą, 4 komor. bez bydła i piekarza, Stan. Piekarski 3 zagrody z rolą, a 9 bez roli i Czerski 1 zagr. z rolą i karczmę. *Mac.*

Rudawica, pow. grójecki, gm. Lechanice, par. Wrociszew.

Rudawica, wś i dobra, pow. grodzieński, w 1 okr. pol., gm. Łasza, o 23 w. od Grodna.

Rudawiec 1.) wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 4 okr. pol., gm. Ratajczyce, o 28 w. od Brześcia. 2.) **R.**, wś, pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 5 okr. pol., gm. Wołczyn, o 20 w. od Brześcia. 3.) **R.**, dobra, pow. prużański, w 4 okr. pol., gm. Suchopol, o 22 w. od Prużany, *J. Krz.*

Rudawiec, góra lesista na granicy gm. Jabłonki i Przysietnicy, w pow. brzozowskim, po płn. stronie doliny pot. Jabłonki (dopł. Sanu) a po wsch. stronie pot. Przysietnickiego, źródlanego ramienia Stobnicy. Wznosi się 468 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Rudawino al. *Rudawin*, wś nad kotliną rz. Jasiołdy, przy ujściu do niej rzki Stawek, pow. piński, w 1 okr. pol., gm. i par. praw. Stawek, ma 20 osad pełnonadziałowych; miejscowość bogata w łąki i rybę, lud rolniczy, rybaczy i flisaczy, grunta urodzajne, namułowe. Własność hr. Potockiego. *A. Jel.*

Rudawka, rzka, ob. *Marycha.*

Rudawka 1.) wś włośc., pow. augustowski, gm. Kuryanki, par. Teolin, odl. od Augustowa 34 w., leży w pobliżu kanału augustowskiego, ma 19 dm., 129 mk., 671 mr. W 1827 r. było 9 dm., 50 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Adamowicze, stanowiących część dóbr Łabno. 2.) **R.**, wś nad rz. Rudawką (Marychą), pow. suwalski, gm. Sejny, par. Sejny, odl. od Suwałk 21 w., ma 10 dm., 89 mk. W 1827 r. było 7 dm., 68 mk. 3.) **R.**, folw. i dobra, pow. kalwaryjski, gm. i par. Krasna, odl. od Kalwaryi 24 w., ma 9 dm., 46 mk. W 1827 r. był 1 dm., 19 mk. Dobra rządowe Rudawka składały się w 1854 r. z fol. R. mr. 917, Smolnica mr. 223, Rządziszki mr. 179, Przełomszczyzna mr. 160, Metelica mr. 245, Buchcienniki mr. 740, Margołówka mr. 147, Skitury mr. 210, Radziłów; prócz tego lasów mr. 1038. Odpadki: Pustosz Litwiańszczyzna mr. 335, Gierajcie mr. 137. Osady: Ostęp mr. 34, Podpedziszki mr. 54, Leśna Smolnica mr. 38, Leśna Kuchciszki mr. 61, Leśna Holendry mr. 25. Wsie: Nowe Włóki mr. 859, Warty mr. 777, Olechmiany mr. 607, Żuwinty mr. 935, Zajle mr. 777, Skitury mr. 334, Posiemnicze mr. 176, Pedziszki mr. mr. 866, Holendry mr. 177, Sobieniszki mr. 1023, Iszłądze mr. 884, Kraśniany mr. 929, Dolnica mr. 472, Smolnica mr. 180, obszar wsi Delegat i Czarna nie oznaczony, Kalniszki mr. 29, Rządziszki mr. 265, Bobrowniki mr. 863, Barcie mr. 271, Metelica mr. 573, Buchcieniki mr. 241, Głośniki (nieznany), Dubienki mr. 111, Ochotka mr. 108, Pawelona mr. 106, razem mr. 16,110. Nadto wydzielono na majoraty; w 1843 r. generałowi jazdy Strandmannowi dobra Pryga i Krasne, składające się z fol.: Krasne mr. 512, Ateśniki mr. 723, Siemieniszki mr. 304, Pryga mr. 397, lasu mr. 998; osady: Nowinka mr. 34, Makowszczyzna mr. 41, Probostwo Krasna mr. 5; wsie: Krasna mr. 3, Birszcze mr. 555, Turyszki mr. 400, Grabówka mr. 367, Ateśniki mr. 588, Siemieniszki mr. 538, Pryga mr. 400, razem mr. 5875. W 1838 r. nadano generał-majorowi Paton dobra Kirsna, obejmujące folw. Kirsna mr. 500, lasu mr. 388; wsie: Kirsna mr. 901 i Gudeliszki mr. 388, razem mr. 2265. W 1836 r. nadano generał-lejtnantowi Stegmannowi łąki od wsi Iszłondze odpadłe mr. 77, przyłączone do majoratu Kalwarya. W 1835 r. nadano generałowi

Berg folw. Pożelstwo mr. 307 i wś Pożelstwo mr. 348, które to nomenklatury przyłączone zostały do majoratu Ludwinów. *Br. Ch.*

Rudawka 1.) mała rzeczka leśna, wypływająca z puszczy białowieskiej, prawy dopływ rz. Narwi, do której uchodzi przy Rudni, naprzeciw Niemierzy. 2.) **R.**, rzeczka, prawy dopływ Swisłoczy, lewego dopływu Niemna. 3.) **R.**, strumyk, poczynający się z bagien pod Szawlami, przerzyna mto Szawle i wpada do jeziora szawelskiego.

Rudawka 1.) wś rządowa, pow. dzisieński, w 2 okr. pol., o 88 w. od Dzisny, 5 dm., 62 mk. 2.) **R.**, karczma pryw., pow. wilejski, w 1 okr. pol., o 33 w. od m. Wilejki, przy b. dr. pocz. z Wilna do Mińska; 1 dm., 5 mk. żydów. 3. **R.** al. *Rudawa*, wś i dobra poduchowne, na płd.-wschodnim krańcu pow. nowogródzkiego, przy gośc. pocz. z Nieświeża do Horodzieja, o 2 w. od Nieświeża, w gminie Horodziej, w 5 okr. pol. snowskim, gm. Horodziej. Wś ma 31 osad pełnonadziałowych; dobra, wraz z folw. Uszonka al. Użanka, około 53½ włók; grunta dobre szczerkowe, miejscowość małoleśna. Była tu kapl. katol. b. parafii Iszkołdź. Około 1589 r. ks. Mikołaj Krzysztof Radziwiłł, zwany Sierotka, oddał R. wraz z wsiami i folw. Tuchowicze, Święcice, Rodziałowicze, Załuże, Zalipienie, Nowosiołki i Uszonka jezuitom nieświeskim. W 1762 r. gdy ks. Karol Radziwiłł „Panie Kochanku“ po śmierci ojca odbywał solenny wjazd na ordynacyę do Nieświeża, ceremoniał uroczystości rozpoczął się od R., kędy wjeżdzającego księcia spotkały wojska ordynackie i tłumnie zebrana szlachta (ob. Kotłubaja, Galer. nieświez., str. 468). Po kasacie jezuitów w 1775 r. R. zdaje się, iż wróciła chwilowo do Radziwiłłów; obecnie jest własnością Korbutów. 4.) H., wś, pow. słonimski, w 2 okr. pol., gm. Mieżewicze al. Miżewicze, o 29 w. od Słonima. 5.) **R.**, wś i uroczysko, pow. sokólski, gm. Ostra Góra, o 20 w. od Sokółki, śród wielkich lasów położona, ma 60 dm. i 400 mk. 6.) **R.**, wś i dobra, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Świsłocz, o 28 w. od Wołkowyska. *J. Krz.—Al. Jel.*

Rudawka 1.) al. *Kotówka*, potok, powstaje w gm. Kotów, pow. dobromilski, u wschod. podnóża góry Bosaczki (495 mt.); płynie zrazu na wsch. u podnóża góry Moczarów (439 mt.); następnie w Kotowie zwraca się na płd., przepływa wś Rudawkę i w obr. Birczy Starej wpada do Stopnicy z lew. brzegu. Długość biegu 7 klm. 2.) **R.**, potok, powstaje w gm. Rudawka, pow. liski, w lesie Jacyninie, z pod góry Wisiwni (733 mt.); płynie zrazu leśnym parowem, następnie pomiędzy domostwami Rudawki; przyjąwszy od lew. brzegu pot. Zahajków, zwraca się na płn., a od ujścia Łużka z lew. brzegu zrasza obszar Smolnicy, na którym uchodzi z praw. brzegu do Strwiąża. Długość biegu 5¼ klm. Od zach. wznosi się Oratyk (642 mt.) i Ostrykowiec (605 mt.). 3.) **R.** al. *Racławka*, potok, wytryska na płn. od wsi Czubrawic, a na płd. od Przegini, w pow. olkuskim; płynie korytem międzywzgórzystem wprost na płd. przez Czubrawice i Racławice, od których nosi nazwę „Racławka“. Poniżej Racławic śród jaru wapieni czerwonych wchodzi do Galicyi i płynie granicą Paczołtowic i Żarów, w pow. chrzanowskim, zach. brzegiem lasu żarskiego, pod nazwą „Zdolskiego potoku“ ku płd.-wsch. Od słupa granicznego (wznies. 346 mt.) aż do Paczołtowic płynie korytem kamienistym; od zach. rozpościerają się lekko wznoszące się pola, a od zach. las. Przy Paczołtowicach rozdwaja się. Ramie prawe, płynąc ku wschodowi, obraca młyn. Ramię zaś lewe bieży tuż obok skał, zabiera źródła pod nimi bijące, następnie zakręciwszy się ku wschodowi mija wieś. Odtąd wypływa na obszerniejszą dolinę, otoczoną wysokimi wzgórzami. Koryto zawalone bryłami kamieni. Nieco niżej wpada w las. Tuż pod Dubiem zabiera z lew. brzegu pot. Szklarkę. Odtąd brzegi się wznoszą. Opływa wś Dubie od wschodu. Przechodzi na obszar Pisar, a wreszcie Rudawy, od której przyjmuje nazwę Rudawki. Pod wsią R. koryto ma 3 mt. szer., brzegi 2¼ mt. wys., nurt 30—60 cmt. Minąwszy wieś, wpada do Krzeszówki prawie pod kątem prostym, tworząc z nią rz. *Rudawę*. Długość 15 klm., ujście 246 mt. npm. *Br. G.*

Rudawka 1.) *Jaśliska*, wś, pow. sanocki, u źródeł pot. Jasiela, w pobliżu granicy węgierskiej, w okolicy górskiej, lesistej, wznies. 564 mt. npm. Dolinę otaczają zewsząd lasy, pokrywające Beskid. Wś graniczy na płd. z Jasielem, na płn. przez lasy z Wolą Wyżnią a na wschód z Wisłokiem Górnym. Par. gr.-kat. w Woli Niżnej, rz.-kat. i urz. pocz. w Jaśliskach (o 11 klm.). We wsi 26 dm. i 157 mk. gr.-kat. Obszar więk. pos. należy do bisk. przemyskiego rz.-kat. i składa się z 231 mr. lasu; mniejsza pos. ma 283 mr. roli, 91 mr. łąk, 141 mr. pastw. i 15 mr. lasu. 2.) **R.** *Rymanowska*, wś, pow. sanocki, na lew. brzegu Wisłoka, wznies. 350 mt. npm. Góry pokryte jodłowymi lasami mają formacyą kredową. W lasach na płn.-wschód od wsi, na praw. brzegu Wisłoka, jest kopalnia nafty na 12 ha, wydająca 372 cetn. metr. ropy (Kosmos 1885, zesz. 6). Dawniej przysiołek do Zawojów, należy R. do par. rz.-kat. w Rymanowie (o 12 klm. na płn.-zachód), a par. gr.-katol. w pogranicznej Tarnawce. Wś ma 32 dm. i 195 mk.; 3 rz.-kat., 184 gr.-kat. i 8 izr. 3.) **R.** (koło Birczy al. koło Kotowa), wś, pow.

dobromilski, 32 klm. na płn.-zach. od Dobromila, 4 klm. od sądu pow., urz. pocz. i tel. w Birczy. Na płn. leży Jasienica Sufczyńska, na wsch. Sufczyna i Nowa Wieś, na płd. Bircza Stara, na płd.-zach. Lipa, na płn.-zach. Kotów. Środkiem wsi płynie potok od Kotowa, i wpada poza obrębem wsi do Stopnicy (praw. dopł. Sanu). Potok ten przyjmuje w obrębie wsi małe dopływy. W dolinie jego leżą zabudowania wiejskie. Na płn. od nich stoi huta szklana. Najwyższe wznies. wynosi 442 mt. na płn. Własn. większa ma roli or. 298, łąk i ogr. 39, pastw. 70, lasu 667 mr.; włas. mn. roli or. 475, łąk i ogr. 52, pastw. 93, lasu 98 mr. W r. 1880 było 85 dm., 547 mk. w gm., 10 dm., 54 mk. na obsz. dwor.; 212 rz.-kat., 361 gr.-kat., 26 izrael., 2 innych wyznań; 227 Polaków, 346 Rusinów, 26 Niemców. Par. rz.-kat. i gr.-kat. w Birczy. We wsi jest cerkiew. 4.) **R.** (koło Nanowy i Krościenka), wś, pow. dobromilski, 16 klm na płd.-zach. od sądu pow. w Dobromilu, 6 klm. od urz. pocz. i tel. w Krościenku koło Chyrowa. Na płd. leży Nanowa, na zach. Krościenko, na płn. Smolnica, na wschód Rosochy (pow. staromiejski). Wś leży w dorzeczu Dniestru. We wschod. stronie ma początek mały prawoboczny dopływ Strwiąża, pot. Zabola; na zach. od niego płynie prawie środkiem wsi prawy dopływ Strwiąża: Rudawka od płd.-wschód z Nanowy, na płn.-zach. do Smolnicy i przyjmuje w obrębie wsi od lew. brzegu pot. Zahajków, przepływający wschod. część wsi, i pot. Łużek, płynący wzdłuż granicy płn. Zabudowania wiejskie leżą na wsch. w dolinie Rudawki (cerkiew 464 mt.). Zach. część obszaru lesista. Między potokami: Łużkiem i Zahajkowem leży las „Gliwa“, ze szczytem 609 mt. wznies. Najwyższe wznies. na płd. granicy wynosi 630 mt. Własn. więk. (rządowa) w R. i Smolnicy ma roli or. 11, łąk i ogr. 39, pastw. 11, lasu 1323 mr.; wł. mn. roli or. 182, łąk i ogr. 35, pastw. 84, lasu 600 mr. W r. 1880 było w R. 30 dm., 115 mk. w gm.; 4 obrz. rz.-kat., 107 gr.-kat., 7 izrael.; 104 Rusinów, 11 Niemców. Par. rz.-kat. w Jasieniu, gr.-kat. w Nanowej. We wsi jest cerkiew drewniana p. w. św. Michała, niewiadomej daty. *Mac.-Lu. Dz.*

Rudawki, pole na obszarze wsi Sumina, w pow. lubawskim, na wschód od wsi.

Rudawy, wś włośc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Przebrodź, okr. wiejski i dobra skarbowe Gabryałowo, o 18 w. o gminy, 35 dusz rewiz.

Rudawy. Nazwę tę dają polscy geografowie trzem pasmom górskim, z których dwa należą do systemu karpackiego, trzecie zaś do systemu gór czeskich. To ostatnie pasmo nazywają częściej górami Kruszcowymi (niem. Erzgebirge). a) *R. Węgierskie* stanowią płd. działy Beskidów zachodnich w pasmie Karpat. Działy te górskie rzadko się wznoszą poza granicę drzew i tworzą liczne grupy górskie, lesiste, bogate w rudy kruszcowe. Obok lasów spotykamy tu paszniste łąki a na stokach pagórków rozległe winnice. R. węgierskie obejmują wszystkie działy górskie, które jakby wielkim wieńcem otoczyły pasmo Tatr od południa i płd.-wschodu. Między górnym Wagiem (aż po Ratków) i górnym Hronem (aż po Bańską Bystrzycę), a na wschód po Wernarską przecznicę między źródłami Czarnego Wagu, Hornadu, Słonej i Hronu legły Tatry Niżnie czyli Liptowskie, z Kralową Holą czyli Królewską Halą (1946 mt.) i Dżumbirem (2048 mt.). Znajdują tu się kopalnie siarczyku antymonu i złota rodzimego. Najbogatsza kopalnia (Magórka) leży na zachodnim krańcu. Bezpośrednio z nimi styka się pasmo górskie, do ich układu należące, 15 klm. długie a 3 klm. szerokie, bogate niezmiernie w rudy, ciągnące się z płn.-wsch. ku płd.-zach., od góry Praszyny aż za wioskę Harmaniec. Tu znajdują się starożytne kopalnie Szpanej doliny (Herrengrund), Starych Hor (Altgebirge) i Ballasza. Następnie między Nitrą i Turczanką od zach. a Hronem, na środkowym i dolnym jego biegu rozłożył się zachodni dział R. Węgierskich, który od leżącego tu miasta nazwać można Kremnickim. Najwyższe wznies. Ptacznik (1348 mt.) i Ławryn (962 mt.). Na wschód od Hronu aż ku źródłom jego, między nim a Ipolą aż po źródła Słonej legł wschodni dział R., podzielony na kilka pomniejszych gniazd, z których płd.-zach. między Hronem a Krapiną i Szczawnickimi górami bierze nazwę od miasta górniczego Szczawnic Bańskich (Schemnitz). Zowią je także Ostrowskiemi górami. Najwyższe wznies. Wierch Polana (1451 mt.) i Fabowa Hala (1447 mt.). Wreszcie obszar zawarty między Słoną od zach. i płd. a Hornadem od wsch. i płn. rozdziela się też na pomniejsze gniazda, poprzegradzane dolinami potoków. Z nich najważniejszą jest północna część: Rudawy Spiskie, rozsypane na wschód od przecznicy Wernarskiej w kierunku ku Koszycom, po obu brzegach Gielnicy (Hnilicy), a na płd. stronie Hornadu. W paśmie Tatr Niżnich ważniejsze kopalnie są: a) kopalnia Hodrusia; b) Rocza, jedna z najdawniejszych i najbogatszych kopalni złota na Węgrzech, dziś zupełnie podupadła; c) Magórka (złoto i antymon); d) Ryszczanka (antymon); e) Moczydło na Kluczańskiej Hali (siarczyk antymonu); f) Karola w dolinie Lubelli Królewskiej (antymon); g) kopalnia antymonu w dolinie Dubrawskiej; h) kopalnie Kasparis, Józefa, Marya, Barbara i Karolina, należące do rodziny Platych, następnie Ose-

redok, Wiesner, Ignacego dostarczają antymonu. Wszystkie te kopalnie leżą na płn. pochyłości Tatr Niżnich. Na płd. stoku istnieją roboty górnicze tylko przy wiosce Jaraba; dawniej w kilku innych miejscach dobywano rudę. Marmury z Tatr Niżnich dają wyborne wapno, ale do obrabiania niezdatne. W niektórych miejscach łupku talkowego używają na budowle. Z metali uwagi godnymi są: złoto, srebro, miedź, ołów, antymon. W R. Spiskich legły osady górnicze: Giełnica (Hnilec), Stelbach, Krompach, Stoos, Wagendruessel al. Wondrysel, Smolnik i Nowawieś Spiska. Kopalnie znajdują się: w Altwasser (1), Mniszku (8), Folkmarze (5), Gielnicy (106), Helcmanowcach (32), Nowejwsi Spiskiej (151), Jaklowcach (2), Kluknawie (6), Krompachu (14), Margeczanach (1), Markuszowcach (2), Mikluszowcach (2), Opace (1), Poraczu i Kotterbachu (12), Prakendorf (7), Smolniku (44), Szwedlerze (12), Stelbachu (2), Stoosie (7), Szwabowcach (1), Słowence (74), Tepliczce (4), Wondryselu (8), Zawadce (24), Żakarowcu (29); razem 553. W r. 1876 wydobyto (w 141) rudy miedzianej 2,159,865 klg., miedzi i srebra (w 47) 566,185 klg., rudy żelaznej (w 50) 50,196,018 klg., antymonu (w 6) 37,700 klg., rtęci i cynobru (w 3) 2,638 klg., oprócz tego iskrzyku żelaza (w 3) 25,696,359 klg., błyszczu szarego (w 10) 1,384,193 klg. Huty żelazne istnieją w Altwasser, Buszowcach, Mniszku, Krompachu, Hrabuszycach, Prakendorf, Śmiżanach, Smolniku, Wondryślu i w dolnej dolinie Hnilicy. b) *Rudawy Siedmiogrodzkie* zajmują zachodnie działy Karpat siedmiogrodzkich, z tak zwanymi działami: biharskim, Czerną Horą i Pojaną Ruską. Składają się z wielu pasm od wsch. ku zach. równolegle się ciągnących i gniazd górskich od 1000 do 1800 mt. wznies., z głębokiemi jarami i dolinami, zwykle od zach. tylko dostępnymi. Obfitują przeważnie w złoto. Znakomitsze szczyty są: Kukurbeta (1814 mt.), Bihar (1657 mt.), Vledjassa (1863 mt.), Dimbo (1368 mt.), Vulkoj (1302 mt.), Giamina (1365 mt.). c) *Rudawy Czeskie* legły na płn.-zach. granicy Czech od Saksonii. Poczynają się na wysoczyźnie przypierającej w płn.-wsch. stronie do skalistych działów gór Smreczanych (Fichtelgebirge), niedaleko miejscowości Asch, w płn.-zach. Czechach, nad źródłami Halsztrowa Białego (Weisse Elster), dopływu Soły (Saale), szczytem Kaplicą (Kapellenberg, 757 mt.) jak dział gór Halsztrowskich (Elstergebirge). Odtąd ciągną się na płn.-wsch., na przestrzeni 160 klm. długości a 59—74 klm. szerok. aż do przesmyku neklerowskiego (Nollendorfer-Pass), oddzielającego R. od piaskowcowych gór połabskich (Elbsandsteingebirge), czyli tak zwanej Szwajcaryi Saskiej. W południowej części przedstawiają R. skalisty mur, wznoszący się 650—800 mt. stromo do góry. Na zach. wstępują łagodnie i nieznacznie w szeroką wysoczyznę łupkową nad górną Sołą i ku stronie saskiej, a na płn.-zach. opadają ku głębokiej nizinie altenbursko-lipskiej. Wskutek takiego ukształtowania łańcuch ten wysyła ku płd. do rz. Ohrzy (Eger) tylko krótkie strugi, podczas gdy w silnie zalesionej płn. części R. rozwijają się nad dwoma Muldami (frejberską i ćwikawską), jakoteż nad Plissą (Pleisse) i innymi stokami z Halsztrowa, piękne, długie, w górnej części nader dziko-romantyczne, w dolnej zaś urodzajne i ożywione doliny. Z szerokiego grzbietu R., wznoszącego się przecięciowo 800 mt. npm., strzelają w górę lesiste kopuły, jakby góry na górach, częstokroć ponad 1200 mt., ale tylko o 300 mt. względnej wysokości. Środkową część R., położoną nad czesko-saską granicą, między Eibenstock, Johanngeorgenstadt, Jachimowem (Joachimstal) i Wiesental, tworzy szeroka wysoczyzna, dosięgająca w przecięciu 1130 mt., na której rozpościera się miasto Boże Dary (Gottesgab), najwyżej położone w całych Czechach (1072 mt. npm.), a o 172 mt. wyżej od najwyższego stanowiska Saksonii (Oberwiesental, na stoku Klinu, 900 mt.). W tej części rozbił się szczyt R., Klin (Keilberg) do 1275 mt., na płd.-zach. od niego szczyt Spiczak (Spitzberg) 1107 mt., a jeszcze dalej na płd.-zach. Wysoki Kamień (Hoher Stein) 1204 mt. npm. Przejścia przez pasmo R., które przecinają je z płd. na płn., ciągną się poziomo przez szeroki, płaski grzbiet R. Co do geologicznej budowy występują w R. gnejsy, łupkie i fility. Gnejs tworzy płasko wypukły rdzeń całego łańcucha, do którego na płn. i zach. stoku przypierają pokłady łupku, nad którymi rozpościerają się fility. Gnejsy przeważnie występują w środkowym, łupki i fility w płd.-zach. dziale pasma. Pokłady te przecinają dość znacznymi warstwami granity i syjenity, dyjoryty łyszczykowe, melafiry i porfiry; tu i owdzie pokazują się jako oddzielne wyspy kopuły bazaltowe i fonolitowe. W r. 1163 odkryto poraz pierwszy obfite pokłady srebra. Odtąd poczęto robić poszukiwania za rudami i znaleziono cynę (Geyer, Ehrenfriedersdorf, Zinnwald), nikiel i kobalt (Annaberg, Schneeberg), ołów i rudę żelazną czerwoną i magnetyczną. Pokłady srebra ciągną się z Miśnii przez Freiberg, Marienberg, Annaberg aż do Jachimowa w kierunku płd.-płd.-zach. Najważniejszy okręg górniczy jest Freiberg. Czyt. Wegweiser durch das saechsisch-boehmische Erzgebirge, Annaberg, 1880; Moser, Reisehandbuch f. d. saechsische Erzgebirge und das Voigtland, Leipzig, 1882; Erlaeuterungen zur

geolog. Spezialkarte von Sachsen, Leipzig, 1880—1883. *Br. G.*

Rudbalis, os. włośc., pow. władysławowski, gm. Sapieżyszki, par. Dobrowola, odl. 56 w. od Władysławowa, ma 92 mr. obszaru, w tem 30 mr. roli, 22 mr. łąk, 34 mr. lasu i 6 mr. pastw.; 4 bud. z drzewa.

Rudbardszen (niem.), wś, pow. gąbiński, 16 dm., 84 mk., 160 ha; st. p. Trakehnen.

Rudbaren, rzka w Kurlandyi, lewy dopływ Wenty, w parafii Frauenburg.

Rudbaren z folw. *Feldhof* i *Marienhof*, dobra, w okr. i pow. hazenpockim, par. neuhauzeńska (Kurlandya).

Rudczański powiat, ob. *Rudki.*

Rudczany 1.) leśniczówka na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski, odl. 35 klm. na płn.-wschód od Ządzborka, przy bitym trakcie do Jańsborku, wśród lasów jańsborskich i krutyńskich. Klimat tu wskutek bliskości lasu i jezior łagodny; 1 dm., 9 mk. Poczta w miejscu. 2.) **R.**, dworzec, dom zajezdny, piła, tamże. 3.) **R.**, leśn. do nadleśnictwa guziankowskiego należące, 1 dm., 4 mk.

Rudcze, jezioro, w pow. chełmskim, gm. Cyców, na obszarze folw. Garbatówka.

Rudcze, folw. szl. nad jez. t. n., pow. trocki, w 2 okr. pol., o 40 w. od Trok, 6 dm., 63 mk. katol.

Rudczeńki, obecnie *Rubczenki* (ob.), wś, pow. skwirski, wymieniona w dok. z XVIII w. jako należąca do klucza antonowskiego własność ks. Wiśniowieckich.

Rudczyłki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 5 okr. pol., o 98 w. od Nowoaleksandrowska.

Rudczyszki, wś, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 18 w. od Trok, 6 dm., 51 mk. katol.

Rudczyzna, os. młyn, pow. brzeziński, gm. Łagiewniki, ma 2 dm., 11 mk., 71 mr. dwors.

Ruddecken, wś, pow. ragnecki, st. pocz. Szillen; 87 dm., 418 mk., 590 ha.

Ruddeilen-Peter, pow. kłajpedzki, ob. *Hans-Mueller-Matz.*

Rudden, z folw. *Gollangen*, dobra pryw., w okr. i pow. hazenpockim, par. neuhauseńska (Kurlandya).

Ruddinn, os. przy wsi Pruszischken, pow. gąbiński; 2 dm., 22 mk.

Rudecki potok al. *Rutka*, *Rudka*, wypływa ze źródeł łącznych, na wschód od wsi Cieniawy, w pow. kołomyjskim, na granicy od Podhajczyk. Płynie tąż granicą, potem zrasza obszar gm. Kornicza, Matyjowiec, Zamuliniec, a wreszcie na obszarze Siemiakowiec przerzyna gościniec rządowy kołomyjsko-śniatyński i uchodzi do Prutu z lew. brzegu. Długość biegu 11 klm.

Rudecus, dok. *Rudicus campus in districto Heilsberg*, pod Licbarkiem, na praw. brzegu Łyny. Miejsce święte u pogan, bożkowi piekielnemu Rudekowi poświęcone. *Ad. N.*

Rudej, niem. *Rauden*, wś, pow. wojerecki, par. ew. Uhyst. Do 1815 r. należała do saskich Łużyc. W 1842 r. 25 dm., folw., 117 mk., szkoła ewang. W 1840 r. było 116, w 1860 r. 135, w 1880 r. 150 Serbów.

Rudejkiszki, zaśc. nad jez. Dejnie, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Muśniki, okr. wiejski Kiernów, o 4 w. od gminy a 40 w. od Wilna, ma 2 dm., 27 mk. katol. (podług spisu z 1864 r. 5 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Kiernów.

Rudek, pow. szamotulski, ob. *Rudki* i *Rudzkie Huby.*

Rudekszna al. *Rudekszna*, rzeczka w gub. kowieńskiej, prawy dopływ Abeli (lewego dopł. Niewiaży).

Rudele 1.) wś nad bezimiennym dopływem Wołmy, pow. miński, w miejscowości wzgórzystej, dość malowniczej, małoleśnej, ma 15 osad; grunta szczerkowe. 2.) **R.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 49 w. od Nowoaleksandrowska. 3.) **R.**, okolica, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., o 32 w. od Poniewieża. 4.) **R.**, wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 74 w. od Poniewieża. 5.) **R.**, zaśc., pow. szawelski, gm. Szawłany, o 29 w. od Szawel. *J. Krz.*

Rudelsdorf 1.), 1370 *Rudolffdorf*, wś i dobra, pow. niemczyński, par. ewang. w miejscu. W 1842 r. 65 dm., zamek, folw., 437 mk. (22 kat.), kościół ewang., szkoła, hodowla owiec. Przy drodze stoi dawny stary gród. 2.) **R.**, ob. *Drołtowice.* R. par., dek. sycowskiego, w 1869 r. obejmowała 710 katol., 5000 ewang., 5 izr., 1 dyss. 3.) **R.** *Nieder* i *Ober*, targowisko, pow. lubawski, do 1815 r. należało do Saskich Łużyc. Par. ew. Seindenberg. W 1842 r. *R. Nieder* miało 72 dm., zamek, 338 mk. (2 katol.), szkołę ewang., młyn wodny i dwa targi na bydło rocznie; *R. Ober* 39 dm., zamek, 211 mk. (1 katol.), warsztaty tkackie. *Br. Ch.*

Rudelstadt, 1203 *Rudolfesdorf*, targowisko nad rz. Bober i dobra, pow. bolkowiecki, wznies. 1261 st. npm., odl. $1^3/_8$ mili od Bolkowic. Pierwotnie wieś zwana Rudelsdorf, w 1754 r. zostało górniczym miasteczkiem, składającem się z dwóch części: górnej i dolnej. Posiada kościół par. katol. z XV w., kościół par. ewang. od 1742, szkołę ewang., zamek dziedzica. W 1842 r. było 154 dm., 1182 mk. (43 katol.), folw., 3 młyny wodne, olejarnia, cegielnia, gorzelnia. Tutejsze pokłady rud miedzianych i siarki są wyzyskiwane przez otwarte tu kopalnie i łączące się z niemi zakłady fabryczne: huty miedziane i fabrykę kwasu siarczanego. Do R. należy folw. Schoenbach; 1842 r. 25 dm., 161 mk. (8 katol.).

Ruden (niem.), pow. bydgoski, ob. *Rudy*, *Ruda* i *Rudna*.

Ruden (niem.), ob. *Ruda* i *Rudna*.

Rudeńce, obecnie łąka na obszarze Korczyna, w pow. sokalskim. Wedle tradycyi stało tu niegdyś miasto (zapewne gród), zburzone w czasie wojny. Dotąd znajdują się szczątki okopów i ślady murów. Por. *Korczyn* (t. IV, 397).

Rudeniszki, wś, pow. wiłkomierski, gm. Onikszty, o 46 w. od Wiłkomierza.

Rudenik, bór na polskiej Warmii, pow. olsztyński.

Rudeńka 1.) wś przy ujściu odnogi Tremli do Ptycza, pow. mozyrski, tuż przy granicy pow. rzeczyckiego, w 2 okr. pol. petrykowskim, gm. Kopatkiewicze, ma 3 osady; miejscowość odosobniona, od wschodu całkiem nizinna, skanalizowana w ostatnich latach w kierunku ku Prypeci. 2.) **R.**, wś, pow. rohaczewski, posiada cegielnią, produkująca 200,000 sztuk cegieł rocznie, wartości 2000 rs.; własność Sołtanów. *Al. Jel.*

Rudenka, dawna nazwa wsi *Annopol*, w pow. radomyskim, w 3 okr. pol., gm. Potyjówka, par. praw. Horbulew (o 4 w.), o 30 w. od Radomyśla, ma 332 mk.; w 1783 r. było tu 5 chat i 38 dusz.

Rudenka al. *Smiacz*, rzeka, prawy dopływ Snowa (prawego dopł. Desny); przybiera Horodnią.

Rudenka al. *Łęki*, potok, powstaje w obr. Rudenki, pow. liski, z pod góry Rudenki (461 mt.); płynie wprost na płd. u zach. podnóża góry Kamionki (465 mt.), a u wsch. stóp Czarnego Działu (485 mt.), a dostawszy się na obszar gm. Uherce i przeciąwszy tor kolei żel. łupkowskiej, wpada do Olszanicy z praw. brzegu. Długość biegu 3 klm. *Br. G.*

Rudeńka, wś, pow. liski, w zwartej dolinie pot. Lekiego, dopł. Olszanicy, wznies. 394 mt. (przy cerkwi), na wschód w górach Rudence sięga 461 mt. i Kamionce do 465 mt., ku zachodowi w Czarnym Dziale do 485 mt. Okolica lesista. Tor dr. żel. przemysko-łupkowskiej między st. Olszanicą (4 klm.) i Uherce, jako też gościniec z Liska do Ustrzyk Dolnych dotykają południowej granicy wsi. Wś R. posiada cerkiew drewnianą p. w. św. Szczepana, 68 mk. (1 na obszarze więk. pos. Wład. Bala), 406 mk.; 69 rz.-kat., 326 gr.-kat. i 11 izrael., pod względem narodowości jest 158 Polaków i 247 Rusinów. Par. gr.-kat. i rz.-kat. w Uhercach. Obszar więk. pos. ma 148 mr. roli, 27 mr. łąk, 18 mr. pastw. i 30 mr. lasu; mn. pos. 386 mr. roli, 74 mr. łąk, 111 mr. pastw. i 85 mr. lasu. Gleba składa się z glinki na podstawie przepuszczalnej, piaskowców ławicowych; lasy szpilkowe. Graniczy na wschód z Olszanicą, na płn.-zach. z Bermichową Górną, na zach. z Jankowcami a na płd. z Uhercami. *Mac.*

Rudenko Lackie i *R. Ruskie*, dwie wsi, pow. brodzki, o 34 klm. na płn.-zach. od Brodów, 6 klm. na płn.-zach. od sądu pow. i urz. pocz. w Łopatynie. Na zach. i płd. leży Chmielno, na wsch. Kustyń, Batyjów i Zawidcze, na płn. Uwin, Baryłów i Kulików (ostatnia w pow. kamioneckim). Oba R. leżą w dorzeczu Styru za pośrednictwem potoku powstającego w płn.-wsch. stronie obszaru a płynącego na wschód pod nazwą Rzeczki i wpadającego do Styru w Szczurowicach. Na płd.-wschód leżą zabudowania wiejskie R. Lackiego, a na wsch. od nich R. Ruskiego. Na płd. od zabudowań stoi wiatrak. W płn.-zach. stronie R. Lackiego wznosi się „Sobin“ do 239 mt. Na płn. od zabudowań R. Ruskiego leżą lasy: „Brzezina“ i „Czarny bór“, a w płn.-wsch. stronie wsi las „Dębowica“. Najwyższe wznies. w płd.-zach. stronie obszaru wynosi 251 mt. R. Lackie tworzy osobną gminę katastralną. Własn. więk. ma roli or. 307, łąk i ogr. 75, past. 16, lasu 20 mr.; wł. mn. roli or. 281, łąk i ogr. 78, lasu 1 mr. R. Ruskie tworzy gminę katastralną wraz z Kustyniem (ob.). Glebę mają piaszczystą, częścią torfiastą i czarnoziem z pokładem gliny. W r. 1880 było w R. Lackiem 48 dm., 248 mk. w gm., 3 dm., 16 mk. na obsz. dwor.; 22 rz.-kat., 213 gr.-kat. 29 izrael.; 11 Polaków, 224 Rusinów, 29 Niemców. W R. Ruskiem było 38 dm., 209 mk. w gm., 30 obrz. rz-kat., 157 gr.-kat., 22 izr.; 187 Rusinów, 22 Niemców. Par. rz.-katol. w Łopatynie, gr.-kat. w Kustyniu dla R. Ruskiego, a w Kulikowie dla R. Lackiego. W R. Lackiem jest cerkiew p. w. św. Michała i szkoła filialna (od r. 1865) z językiem wykładowym ruskim. Za czasów Rzpltej należały te wsie do dóbr koronnych, pow. buskiego, woj. bełzkiego. Według wykazu kwarty z r. 1770 były one wraz z Kustyniem w posiadaniu Adama Rzyszczewskiego. *Lu. Dz.*

Ruden See, ob. *Orchowe Jezioro.*

Rudeny, zaśc., pow. poniewieski, w 4 okr. pol., o 59 w. od Poniewieża.

Ruderswald, w dok. *Rodeswald*, *Rudiswald*, wś i dobra, pow. raciborski, posiada kościół par. katol. od XII w. (filia Tworkowa). W 1861 r. było 83 dm., 534 mk. (1 ew., 2 żyd.); obszar dóbr wynosił 586 mr. a gminy wiejskiej 1003 mr. R. par., dek. raciborskiego, w 1869 r. miała 661 katol., 1 ewang., 2 izrael.

Rudesa, zaśc. nad jez. t. n., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Bebrusy, o 8 w. od gminy a 62 w. od Wilna, ma 3 dm., 27 mk. katol. (w 1864 r. 10 dusz. rewiz.), kaplica katol. par. Inturki; należy do dóbr skarbowych Inturki.

Rudesioło, *Rudosioło*, w dokum. *Rudeszło*,

wś nad bezim. dopł. rz. Strugi, pow. skwirski, w 1 okr. pol., gm. Wołodarka, o 30 w. od Skwiry a o 7 w. od wsi Kosówka i Rubczenki odległa. Ma 1055 mk., w czwartej części byłej szlachty polskiej; w 1863 r. było 1062 mk. praw., 98 katol. i 7 żydów. Cerkiew p. w. św. Trójcy, murowana, wzniesiona na miejsce dawnej w 1841 r. przez ówczesnego właściciela wsi Stanisława Zalewskiego, uposażona 38 dzies. ziemi, z obrazem N. M. P., uważanym przez ludność za cudowny; kościół kat. murowany, wzniesiony przez tegoż Zalewskiego, filialny par. Wołodarka. Na gruntach wsi znajdują się uroczyska: Sieliska, na wschodnim brzegu rzeczki, i Karpeńki, o 3 w. odległe, nad rz. Rosią. Podług podań mieszkańców na miejscu obu tych uroczysk znajdowała się niegdyś wś R. W dokumentach wś R. wymieniona jest jako należąca do klucza wołodarskiego ks. Wiśniowieckich, od 1840 r. należała do Felicyi Iwanowskiej *J. Krz.*

Rudestie al. *Gropana*, wś, w pow. i obw. sąd. sereckim, 6 klm. na płd. od Seretu, nad granicą mołdowską, przy gościńcu sereckosuczawskim. Graniczy od płn. z Negostyną, od zach. z Balkowcami, a od płd. z Botuszanicą; od wsch. przypiera do wsi multańskiej Rudesty. W r. 1869 obszar wynosił 438 ha 74 ar., było 42 dm., 277 mk; w r. 1880 na obsz. włośc. 52 dm., 204 mk., na obsz. dwor. 2 dm., 31 mk.; 123 rz.-kat., 104 gr.-orm., 8 żyd.; Rusinów 211, Niemców 14, Rumun. 1, innej narod. 9. Par. rz.-kat. i gr.-kat. w Serecie, par. gr.-orm. w Botuszanicy. St. pocz. Seret. Własność baronowej Antoniny Kapri. Wznies. wsi 424 mt. npm. *Br. G.*

Rudeszka, zaśc. nad jez. Rudesie, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 67 w. od Wilna, 1 dm, 9 mk. katol.

Rudeż, zaśc. pryw., pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. mańkowiecka, o 73 w. od Wilejki, przy b. drodze pocztowej połockiej, 1 dm., 17 mk.

Rudflorlauken, os. przy wsi Drusken, pow. labiewski, st. poczt. Mehlawischken; 11 dm., 73 mk.

Rudgalwie, wś, pow. rossieński, gm. Andrzejów, par. Wewirżany, o 105 w. od Rossień.

Rudie al. *Na Zalesiu*, część Zuchorzyc, pow. lwowski.

Rudienen, wś, pow. szyłokarczemski, blisko Szyłokarczmy (st. pocz. i tel.), 35 dm., 177 mk., 584 ha.

Rudies, ob. *Matz Praetz* al. *Kuppern.*

Rudinen, folw. dóbr prywat. Sahrzen, w okr. tukumskim, pow. talseński, par. zabelnska (Kurlandya).

Ruditen (dok.), tak zwał się dawniej Buchwald w pow. sztumskim, gniazdo Donimirskich. Tak Buchwałd jako i Telkwice, przedtem Azmiten zwane i także do Donimirskich należące, są to osady staro-pruskie. Kiedy r. 1303 Krzyżacy zakładali parafią posylijską, do której Buchwałd należy, Prusak Kropolto otrzymał w zamian za 9 włók dla nowej osady oddanych na wieczną własność Ruditen i Azmiten, prócz innych, które przywilej owego roku z Kiszporka datowany wylicza. W r. 1454 już Ruditen Buchwałdem się zowie; dzierży je Michał z Buchwałdu, a Krzyżacy odbierają mu je, może dla tego, że sprzyjał Polakom rozpoczynającym wtedy wojnę dla odzyskania Prus zachod., i Fritza Lokau dobrami obdarzają. Za rządów polskich dobra buchwałdzkie dostają się Gablenzom, przechodzą do Balińskich, następnie do Muellerów i do Szydłowieckich. W r. 1742 jest posiadaczem Unruh, po rozbiorze Polski zaś szambelan Maciej Grąbczewski. Od tego kupuje je r. 1804 Antoni Donimirski, następnie długoletni radca ziemiański pow. sztumskiego, ożeniony z Białobłocką, ojciec Teodora Donimirskiego, który umarł r. 1884 w Telkwicach (ob. Pielgrzym 1844, Nr. 56). *Kś. Fr.*

Rudka, pow. wałecki, ob. *Rudki.*

Rudka 1.) al. *Rudna*, wś, pow. nowomiński, gm. i par. Kuflew, ma 100 mk., 1 mr. ziemi dwor., 11 os., 355 mr. włośc. W 1827 r. było 7 dm., 45 mk. Wchodziła w skład dóbr Kuflew. 2.) **R.** *Barania*, wś i fol., pow. nowomiński, ob. *Ruda Barania.* 3.) **R.,** wś włośc., pow. skierniewicki, gm. Korabiewice, par. Skierniewice, ma 60 mk., 151 mr. W 1827 r. było 5 dm., 32 mk. 4.) **R.,** wś włośc., pow. rawski, gm. i par. Lubania, ma 6 dm., 62 mk., 123 mr. 5.) **R.,** w XVI w. *Ruthka*, wś, fol. i dobra nad rz. Pilicą, pow. noworadomski, gm. Wielgomłyny, par. Chełmo, odl. 26 w. od Radomska; wś ma 29 dm., 287 mk., 286 mr.; fol. 8 dm., 4 mk., 730 mr. (446 mr. roli). W 1827 r. było 21 dm., 168 mk. Dobra R. składały się w 1884 r. z folw.: R., Borowiec, Rogi, Trzebce i Pratkowice, rozl. mr. 5000: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 247, łąk mr. 83, past. mr. 39, wody mr. 11, lasu mr. 2379, zarośli mr. 17, w osadach mr. 61, nieuż. mr. 23; bud. mur. 7, z drzewa 23; płodozmian 8-polowy; fol. Borowiec gr. or. i ogr. mr. 453, łąk mr. 21, past. mr. 14, wody mr. 14, zarośli mr. 17, w osadach mr. 51, nieuż. mr. 22; bud. mur. 5, z drzewa 7; płodozmian 8 i 10-polowy; fol. Rogi gr. or. i ogr. mr. 228, łąk mr. 6, w osadach mr. 10, nieuż. mr. 7; bud. mur. 1, z drzewa 7, płodozmian 10-polowy; fol. Trzebce gr. or. i ogr. mr. 472, łąk mr. 29, wody mr. 2, zarośli mr. 12, w osadach mr. 9, nieuż. mr. 15; bud. mr. 3, z drzewa 10; płodozm. 10-polowy; fol. Pratkowice gr. or. i ogr. mr. 410, łąk mr. 65, past. mr. 122, wody mr. 17, zarośli mr.

100, w osadach mr. 25, nieuż. mr. 17; bud. mur. 1, z drzewa 13; płodozm. 11-polowy, las urządzony, gorzelnia, cegielnia, dwa młyny, pokłady torfu. W skład dóbr wchodziły dawniej: wś R. os. 17, z gr. mr. 286; wś Rogi os. 14, z gr. mr. 242; wś Trzebce os. 26, z gr. mr. 433, wś Kruszyna os. 12, z gr. mr. 144; wś Pratkowice os. 31, z gr. mr. 544. Łany kmiece dawały w XVI w. dziesięcinę na stół arcybiskupi, plebanowi zaś tylko kolędę po pół grosza, która szła dla wikaryusza. Łany folw. oddawały plebanowi (Łaski, Lib. Ben., II, 201). W 1553 r. jest własnością Rudzkiego, który miał 2 osad., 1 łan (Pawiński, Wielkop., II, 275). 6.) **R.**, wś, pow. konecki, gm. Czermno, par. Fałków, odl. od Końskich 25 w., 12 dm., 87 mk., 15 mr. dwors., 45 mr. włośc. W 1827 r. było 5 dm., 33 mk. Wchodziła w skład dóbr Czermno. 7.) **R.**, wś i fol., pow. opatowski, gm. i par. Kunów, odl. od Końskich 23 w., ma 11 dm., 66 mk., 476 mr. folw., 17 mr. włośc. W 1827 r. było 2 dm., 9 mk. Fol R. wchodzi w skład dóbr majoratu rządow. Kunów. 8.) **R.** *Bałtowska*, pow. opatowski, ob. *Ruda Bałtowska*. 9.) **R.**, os., pow. włoszczowski, gm. i par. Kluczewsko. W 1827 r. było 2 dm., 9 mk. 10.) **R.**, os., pow. iłżecki, gm. Wielka Wieś, par. Wąchock. Niepodana w ostatnich spisach urzędowych. W 1827 r. był 1 dm., 4 mk. 11.) **R.**, os. karcz. i włośc., pow. krasnostawski, gm. Rudka, par. Krasnystaw, wschod. obrz. Krupe. R. gmina należy do sądu gm. okr. IV w Krasnymstawie, urz. gm. we wsi Siennica Różana. Gmina ma 4427 mk. (2824 Polaków i 1603 Rusinów). W skład gminy wchodzą: Bzite, Brykowiec, Elżbiecin, Kassyan, Kozieniec, Kostusin, Krupe, Krupiec, Maciejów, Oleśnica, Ostrów, Rudka, Siennica Nadolna, Siennica Różana, Siennica Królewska, Toruń, Wierzchowina, Wincentów, Wola Siennicka, Zagroda, Złośnica, Żdżanne. 12.) **R.** al. *R. Kozłowska*, wś. włośc., pow. lubartowski, gm. Niemce, par. Dyss, ma 39 osad, 905 mr. W 1827 r. 35 dm., 274 mk. Wchodziła w skład dóbr Kozłówka. W 1531 r. wś R., w par. Dys, miała 5 1/2 łan. (Pawiński, Małop., str. 348). 13.) **R.** *Kijańska*, wś włośc., pow. lubartowski, gm. Ludwin, par. Ostrów, ma 4 os., 44 mr. W 1827 r. był 1 dm., 21 mk. Wchodziła w skład dóbr lubartowskich. 14.) **R.** *Gołębska*, wś, pow. lubartowski, gm. Samoklęski, par. Rudno; 12 os., 149 mk. i 156 mr. obszaru (1886 r.). Należała dawniej do dóbr lubartowskich. W 1827 r. było 7 dm., 48 mk. 15.) **R.**, wś nad rz. Wieprzem, pow. zamojski. gm. Zwierzyniec, par. Szczebrzeszyn, odl. od Zamościa (na płd.-zach.) 32 1/2 w., od Zwierzyńca 1 w. Posiada szkołę począt., 63 os., ziemi włośc. 312 mr., dwor. 8 mr., 258 mk. katol., 95 prawosł., 78 żyd. W 1827 r. było 31 dm., 231 mk. 16.) **R.**, os., pow. chełmski, gm. Krzywiczki, par. Chełm; smolarnia i cegielnia. 17.) **R.** *Łowecka*, kol. włośc., pow. chełmski, gm. Bukowo, par. Sawin, ma 12 os., 360 mr., młyn wodny. W 1827 r. było 13 dm., 81 mk. Wchodziła w skład dóbr Łowcza. 18.) **R.**, wś włośc., pow. chełmski, gm. Świerze, par. Uhrusk. W 1827 r. było 31 dm., 215 mk. 19.) **R.** *Korybutowa*, wś, pow. włodawski, gm. Uścimów, par. Ostrów, 19 dm., 139 mk., 348 mr. Wś ta wchodziła w skład ststwa parczewskiego w 1660 r. Następnie należała do dóbr rząd. Parczew, miała 484 mr. 20.) **R.**, wś i fol. nad rzką Grabarką (dopł. Trzny), pow. konstantynowski, gm., par. i okr. sąd. Huszlew, poczta Międzyrzec. Ma 25 dm., 216 mk. 451 mr. włość. Folw. należy do dóbr Kobylany. W 1827 r. było tu 21 dm., 120 mk. R. wraz ze wsią Mierzwice stanowiła królewszczyznę i Stanisław August dał obie te wsie w dożywotnie władanie pułkow. Józefowi Byszewskiemu, a po jego śmierci w 1792 r. Tomaszowi Aleksandrowiczowi, wojew. podlaskiemu. Później została własnością rządową. 21.) **R.**, os. młyn., pow. kolneński, gm. Stawiski, par. Poryte. 22.) **R.** *Skroda*, wś włośc., pow. kolneński, gm. i par. Mały Płock. W 1827 r. było 7 dm., 38 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Mały Płock. 23.) **R.**, wś włośc. nad rzką Kirsną (dopł. Szeszupy), pow. suwalski, gm. Maćkowo, par. Puńsk, odl. od Suwałk 39 w., ma 5 dm., 82 mk., 7 os., 465 mr. Wchodziła w skład dóbr Maćkowo. 24.) **R.** al. *Rutka* al. *Tartak*, wś włośc., pow. suwalski, gm. Kadaryszki, par. Lubowo, odl. od Suwałk 25 w. na drodze ze Suwałk do Wiżajn, ma 19 dm., 180 mk. W r. 1831 d. 25 maja zaszła tu potyczka między wojskami rossyjskiemi a oddziałami Puszeta i Prozora. *Br. Ch.*

Rudka, ruczaj w pow. mohylewskim, wypływa z rozległego błota Nowińskiego al. Chołmickiego.

Rudka 1.) wś w pobliżu kotliny rz. Stochodu, pow. piński, w gm. lubieszewskiej, ma 15 os.; grunta piaszczyste, łąki obfite. 2.) **R.**, wś pod kotliną Jasiołdy, pow. piński, w 4 okr. pol. telechańskim, gm. Porzecze, przy gościńcu z Pińska do Porzecza, ma 20 os. pełnonadziałowych; miejscowość bogata w dary natury, szczególnie w łąki i rybę; grunta w kulturze szczerkowe, lekkie, urodzajne; lud rolniczy i flisaczy. 3.) **R.**, fol. nad bezim. rzką, pow. piński, w 2 okr. pol. lubieszewskim, gm. Zabczyce, własność dość dawna Czarneckich, ma około 27 włók; grunta lekkie, łąk dostatek, lasu równie. Zdaje się że o tej R. wspomniano w lokacyi wojska z 1717 r. (ob. Vol. Leg., VI, fol. 373), tudzież pod

1775 r. jako o królewszczyźnie (Rutkowskie-Włóki), danej Leopoldowi Orzeszce, sędziemu pińskiemu (ob. Vol. Leg., VIII, fol. 681). 4.) **R.**-*Czerwiszcze* al. *R. Czerwiska*, wś nad Stochodem, na płd.-zachod. krańcu pow. pińskiego, gm. uchrynicka, ma 50 osad pełnonadziałowych; własność niegdyś Czarneckich, potem Załęskich, obecnie Ordów. Ob. *Czerwiszcze*. 5.) **R.**, fol., pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. brahińskim, par. kat. Ostrohlady, przy drożynie z Głuchowicz do Ostrohlad; grunta lekko faliste, namułowe, urodzajne. 8.) **R.**, wś i dobra, pow. bielski gub. grodzieńskiej, w 3 okr. pol., gm. Grodzisk, o 31 w. od Bielska, na zach. od Brańska, posiada kościół paraf. katol. p. w. św. Trójcy, z muru wzniesiony w 1754 r. przez hr. Ossolińskiego. Par. kat., dek. bielskiego, ma 2371 wiernych. Dobra R. należały niegdyś do hr. Ossolińskich, dziś ks. Wandy Jabłonowskiej. 7.) **R.**, wś i dobra, pow. kobryński, w 1 okr. pol., gm. Zbirogi, o 29 w. od Kobrynia. 8.) **R.**, straż leśna, pow. prużański, w 2 okr. pol., gm. Malecz, o 21 w. od Prużany. *A. Jel.—J. Krz.*

Rudka 1.) rzka w pow. kamienieckim, lewy dopływ Olchówki al. Muszki, zaczyna się na gruntach wsi Józefówki, płynie z południa ku północy. 2.) **R.**, rzka w pow. uszyckim, lewy dopływ Dniestru, bierze początek na gruntach wsi Nefedowiec i Kruszanówki, płynie z północy na południe obok wsi Kołodijówki i Teremkowiec (Teremce) i pod Bakotą uchodzi do Dniestru. 3.) **R.**, potok, dopływ rz. Skwirki. *J. Krz.*

Rudka 1.) w dok. *Rudce*, sioło nad dopł. rzeki Styru, pow. dubieński, par. kat. Łysin, we wschod. stronie Demidówki. Podług lustracyi zamku łuckiego z 1545 r. należała do Wasila Rudzkiego. 2.) **R.**, wś, pow. kamieniecki, gm. i par. Smotrycz, przy trakcie poczt. z Proskurowa do Kamieńca, o 27 w. od Jarmoliniec, 20 w. od Dunajowiec a 33 w. od Kamieńca, ma 170 os., 866 mk., w tej liczbie 77 jednodworców, 751 dz ziemi włośc., 1374 dz. dwors. w dwóch folwarkach. Cerkiew pod wez. św. Michała, wzniesiona w 1774 r. i uposażona 35 dz. ziemi, ma 701 parafian. Wś ta stanowiła niegdyś królewszczyznę i podczas lustracyi kasztel. kamienieckiego Humieckiego z 1616 r. była wraz z Smotryczem w posiadaniu Mikołaja Potockiego, wojewodzica bracławskiego, za opłatą 83 fl. 2 gr.; następnie skutkiem zamiany na ststwo jarugskie przeszła w posiadanie Potockich, dziś Włodzimierza Potockiego. 3.) **R.**, wś, pow. kowelski, własność Jakutowiczów. 4.) **R.**, sioło nad rz. Ikwą, pow. krzemieniecki, na płd.-zachód od Krzemieńca, należało niegdyś do zamku krzemienieckiego. Podług rewizyi z r. 1545 było w niej 9 ludzi ciągłych; wś nabytą została przez ks. biskupa wileńskiego Janusza (syna Zygmunta z Telniczówny) od Marszałkowiczów. 5.) **R.**, wś, pow. łucki, na płn.-zachód od Rożyszcz, w zachod. stronie sioła Lubca, wymieniona w dokumentach jako jej przysiołek; własność monasteru łuckiego. 6.) **R.**, wś, pow. łucki, wraz z Malczycami attynencya Bliskiej Woli, własność Kaliksta Orzeszki. 7.) **R.**, wś, pow. łucki, własność Anieli Szemiotowej. 8.) **R.**, wś, pow. łucki, wraz ze wsią Kukły należy do Cieleckich. 9.) **R.**, uroczysko około Hrusiatyna, wsi pow. łuckiego. 10.) **R.**, uroczysko koło Tuczyna, mka pow. rówieńskiego. 11.) **R.** al. *Stasiów*, os. leśna, pow. uszycki, w 1 okr. pol. Dunajowce, gm. Rachnówka, par. prawosł. Hołozubińce, katol. Żwańczyk; należy do klucza hołozubinieckiego Wiktora Skibniewskiego.

Rudka, wzgórze polne w obr. Boratyna, pow. sokalski, między wsią Boratynem a Madziarkami, na płn. brzegu pot. Tarhoszyny (dopł. Bugu); wznies. 218 mt. *Br. G.*

Rudka 1.) al. *Młynówka*, potok, powstaje w obr. Zubkowa, pow. sokalski; płynie na wschód i przechodzi na obszar Perespy, gdzie zwraca się na płd.-zachód i dostaje się znowu na obszar Zubkowa, gdzie uchodzi do Białegostoku z praw. brzegu. Długość biegu 9 klm. 2.) **R.**, potok, wypływa po płd. stronie wzgórza Peredsile (256 mt.), na zach. granicy gm. Rzepniowa, w pow. kamioneckim; płynie łączkami po pod Rzepniów, następnie zwraca się na płd.-wschód tworząc granicę Rakobut i Kupczego, a wreszcie na obszarze Rakobut wpada u płd. krańca wsi do Bugu z lew. brzegu. Długość biegu 7 klm. 3.) **R.**, potok, powstaje na łąkach, na granicy Wojciechowic i Dobrzanicy, w pow. przemyślańskim; płynie po pod wzgórze Niwki (298 mt.) tąż granicą, następnie granicą Brzuchowic i Korzelic. Uchodzi do Lipy Gniłej z praw. brzegu, naprzeciw ujścia rz. Błotni. Długość biegu $3^3/_4$ klm. 4.) **R.**, potok, ma początek w płd.-wsch. stronie gm. Stryjówki, pow. zbaraski, u podnóża góry Podmogila (352 mt.); płynie przez płd. obszar Stryjówki, następnie Zarudzia, wreszcie Czerniłowa Mazowieckiego, w pow. tarnopolskim, gdzie wpada do stawu, utworzonego przez rz. Gniezną. Długość biegu 7 klm. 5.) **R.**, potok, wypływa w obr. Wiszniowa, pow. rohatyński, ze stawku pod folw. Wandoliną; płynie łączkami przez obszar Czerniowa; przeciąwszy tor kolei żelaz. lwowsko-czerniowiecko-jaskiej, uchodzi po płn.-wsch. stronie wsi Czerniowa do stawu, utworzonego przez rz. Świerz. Długość biegu $3^3/_4$ klm. 6.) **R.**, potok, powstaje w obr. Rasztowiec, pow. skałacki, w lesie „Stare Zręby“ (407 mt.); zabiera strugi spływające z Jańcowej góry (411 mt.), w obr. gm. Bor-

ków Małych; tworzy granicę między Borkami a Rasztowcami, uchodzi do Gniłej z lew. brzegu. Dawniej był tu staw, dziś spuszczony i zamieniony na łąki. Dług. biegu 4 klm. 7.) **R.**, rzeczka, właściwie prawa odnoga Bystrzycy sołotwińskiej. Poczyna się ona w obr. Stebnika, pow. bohorodczański, na płd.-zach. mstka Łyśca; płynie równolegle do głównego ramienia Bystrzycy; przepływa płn.-zach. część Łyśca, następnie obszar Drohomirczan (pow. stanisławowski). Na obszarze Krechowiec rozdwaja się; lewe ramię płynie wprost do Bystrzycy, prawe zaś do stawku krechowieckiogo, a z niego przez obszar gm. Stanisławowa dwoma korytami, uchodząc na obszarze Knihynina do Bystrzycy sołotwińskiej. Przyjmuje z praw. brzegu pot. Radczankę. Długość biegu 13 klm. Pod Drohomirczanami wysyła krótkie ramię do Bystrzycy. 8.) **R.**, potok, wypływa w obr. Pomorzec, w pow. buczackim, z mokrzadeł koło karczmy Semeńki; płynie na płd.-wsch., zrasza obszar Pauszówki (pow. czortkowski), tam uchodzi do stawku utworzonego przez rzekę Dżuryn. Długość biegu 6 klm. 9.) **R.**, potok, wypływa z łąk na płd. obszarze gm. Krzyweńkiego, w pow. husiatyńskim, na granicy z Czarnokońcami Wielkiemi, wznies. 287 mt. npm. Płynie przez obszar Krzyweńkiego, Wasylkowa, następnie Kociubińczyków, gdzie przepływa staw, wreszcie granicą Bosyr i Siekierzyniec, uchodząc do Bosyrskiego pot. z lew. brzegu. Po zachod. stronie wznosi się Rozbita mogiła (304 mt.). Długość biegu 10 klm. 10.) **R.**, potok, wypływa z łąk Czarnokonieckiej Woli, w pow. husiatyńskim, po płd.-zach. stronie Rozbitej mogiły (304 mt.), na wys. 285 mt. npm. Tworzy granicę między Czarnokoniecką Wolą a Czarnokońcami Wielkiemi; zabiera od lew. brzegu strugę z Czarnokonieckiej Woli; przepływa środkiem wieś i staw, poczem przechodzi do Czarnokońców Małych, gdzie od praw. brzegu zabiera potok b. n. od Kociubiniec. Tu zwraca się na płd.-zach., uchodząc z lew. brz. do Niczławy pod nazwą Czarnokonieckiego potoku. Długość biegu 12 klm. Ujście 236 mt. npm. 11.) **R.**, nazwa górnego biegu Cyganki (dopł. Niczławy). 12.) **R.**, potok, powstaje z dwu strug, płynących od Szuparki, w pow. zaleszczyckim, i łączących się na obszarze Sinkowa. Płynie krętem korytem przez obszar tejże gminy, wreszcie zwróciwszy się na płd.-wsch. i przepłynąwszy wś Sinków wpada do Dniestru z lew. brzegu. Długość biegu 8 klm. 13.) **R.**, potok, dziś wyschły, wpadał do Dniestru z praw. brzegu między Podwerbcami i Harasymowem, w pow. Horodenka. 14.) **R.**, potok, wypływa z bagien na granicy Ostrowca (pow. kołomyjski) i Czortowca (pow. Horodenka), w sąsiedztwie źródeł rz. Czortowca (dopł. Dniestru). R. płynie na płd. przez obszar Ostrowca i wśród wsi wpada do stawu, który zasilają wody napływające od płn.-zach. z pod Ostrej mogiły (283 mt.) i od płd.-wsch. z obszaru Rohini. Dalszego przepływu R. nie ma z powodu wzniesionego dokoła naziomu, bowiem wieś Ostrowiec leży w dolinie nieckowatej, wznies. 240 mt., podczas gdy naziom okoliczny wznosi się po nad 260 mt. Długość biegu R. $4^1/_2$. 15.) **R.** al. *Rutka*, ob. *Rudecki potok*. 16.) **R.** *Gniła*, strumień, także *Ryczką* (Riczka, Rzeczka) zwany, powstaje w stepach strusowskich, na gruntach do wsi Brykuły Starej i Chmielówki, w pow. trębowelskim. Płynie na płd.-wschód przez Romanówkę i Mogilnicę, następnie granicą lasów mogilnickich i budzanowskich i pod przysiołkiem Zniesienie wpada do Seretu z praw. brzegu. Długość biegu 18 klm. Pędzi kilka młynów. *Br. G.*

Rudka 1.) wś, pow. jarosławski, w piaszczystej równinie, nad Lubenią, uchodzącą z praw. brzegu do Sanu, o 6 klm. na płn. od mka Sieniawy, ma na zach. las zwany Borem Wielkim, na płn. i płd. piaszczyska a na płd.-wschód las sieniawski. Par. rzym. i gr. kat. w Sieniawie. Wydmy piaszczyste zostały w r. 1885 zalesione. Wś ma 174 dm., cerkiew drewnianą, filią par. sieniawskiej. Na obszarze większym (Izab. hr. Działyńskiej) stoi 3 dm. Cała ludność składa się z 903 mk., 623 rz.-kat., 258 gr.-kat., 22 izr. Obszar więk. pos. ma 375 roli, 89 łąk, 148 past. i 199 mr. lasu; obszar mn. pos. 950 roli, 207 łąk i 562 mr. past. Gleba piaszczysta jest urodzajną, pastwiska zaś są pustką, pokrytą lotnym piaskiem. 2.) **R.** al. *Rutka*, *Rutki*, wś, pow. tarnowski, na lewym brzegu Dunajca, należy w części do par. rz.-kat. w Radłowie (o 7 klm. na płn.-zachód) a w części do par. w Wierzchosławicach. W środku wsi znajdują się dwa stawy. Wś ma 84 dm., 436 mk.; 430 rz.-kat. i 6 izrael. Pos. więk. (ks. Sanguszków) wynosi 130 roli, 22 łąk i 20 mr. pastw.; pos. mn. 341 roli, 73 łąk i 36 mr. pastw. Gleba namulista, urodzajna. Wioska była pierwotnie w części własnością klasztoru tynieckiego, wymienioną w interpolowanej buli Grzegorza IX z 26 maja 1229 r. (Cod. tiniec, ed. Kętrzyński, 21) i potwierdzeniu posiadłości klasztornych przez Kazimierza Jagiellończyka z 6 październ. 1456 (tamże, 406). Za Długosza (L. B., II, 137, 274; III, 196 i I, 422) część klasztorna miała 4 łany kmiece, karczmę z rolą i 3 zagr. z rolą, część zaś należała do Jana Sląka h. Kopasszchyna (lub Kopaschyna). Kmiecie osadzeni na szlacheckiej części płacili dziesięciny, wartości 6 grzyw., kościołowi w Opatkowicach pod Melsztynem.

Klasztor tyniecki miał własne grunta a część szlachecka dawała dziesięciny prob. w Radłowie w wartości 2 grzyw. Czterej zagrodnicy dawali dziesięciny prebendzie wiślickiej. W r. 1536 należała wieś do bisk. krakowskich. Było 9 kmieci na 6 łanach, z których 4 płaciło po 22 gr., 4 po 16 gr. a 1 fertona czynszu, 4 wreszcie dawało królowi stacyę, t. j. owies i pszenicę. Dochód z karczmy wynosił grzywnę. W 1581 r. było 9 kmieci na 4½ łan., 2 zagrody, 2 komorn. z bydłem, 2 chałupn., 4 komorn. bez bydła i 1 rzemieśl. (Pawiński, Małop., 263). Za Długosza graniczyła Rudka z Radłowem, Jurkowem, Łąką, Dobrzycami, Wierzchosławicami, Gosławicami, Komorowem, Bobrownikami i Bielną. Prawdopodobnie pod Łąką rozumieć wypada Niwkę, leżącą na zach. od R., a pod Byelną wś Białę na prawym brzegu Dunajca, u ujścia Biały, naprzeciw Rudki. 3.) **R.**, wś, pow. brzeski, par. rz.-kat. w Wojniczu (5·3 klm. na płn.-wsch.), u źródeł dopływu Dunajca z lew. brzegu. Graniczy na zach. z Łysą Górą, na płn. z Więckowicami, na wsch. z Wielką Wsią a na płd. z Grabnem. Liczy 32 dm. we wsi a 1 na obszarze więk. (Salom. Dąbskiej), 176 mk., 172 rz.-kat. i 4 izrael. Obszar więk. posiadł. wynosi 144 roli, 14 łąk, 24 past. i 131 mr. lasu; mn. pos. 82 roli, 10 łąk i 5 mr. past. Role są glinkowe, urodzajne. Za Długosza (L. B., II, 306) była R. własnością Rudeckiego i oddawała dziesięciny prepozyturze w Wojniczu. W 1581 (Pawiński, Małop., 143) miała 2 łany kmiece, 4 zagr. bez roli i 2 komor. bez bydła. 4.) **R.**, pasieka na obsz. dwor. Batkowa, pow. brodzki. 5.) **R.** al. *Rudki*, wś, pow. cieszanowski, 12 klm. na wsch. od sądu pow., urz. poczt. i tel. w Cieszanowie, 10 klm. na płn.-zach. od st. kol. w Horyńcu. Na płn. leży Łowcza, na wsch. Brusno Nowe, na płd.-zach. Chotylub. Płd. część wsi przepływa potok Brusienka al. Brodki, dopływ Wyrowy, wpadającej do Tanwi. Wchodzi on tu od wschodu z Brusna Nowego a płynie na płd.-zach. do Chotylubia. W dolinie Brusianki leżą zabudowania wiejskie. W płn. stronie obszaru leży „Las Dworski“. Własn. więk. ma roli or. 14, łąk i ogr. 12, past. 1, lasu 497 mr.; wł. mn. roli or. 351, łąk i ogr. 134, past. 59, lasu 3 mr. W r. 1880 było 58 dm., 339 mk. w gm., 2 dm. na obsz. dwor.; 331 mk. rz.-kat., 8 izr.; 331 Polaków, 8 Niemców. Par. rzym. i gr.-kat. w Płazowie. 6.) **R.**, os. włośc. w Chorostkowie, pow. husiatyński. 7.) **R.**, grupa domów w Wólce Mazowieckiej, pow. Rawa Ruska. *Mac.—Lu. Dz.*

Rudka 1.) rzeczka, prawy dopływ Noteci, poczyna się w lęgach noteckich, o 8 klm. na wsch. od Nakła, na wysokości Górzyna, w powiecie bydgoskim; płynie od wschodu ku zachodowi wśród łęgów (60 mt. npm.), obraca młyn Rudkę, potem rozdziela się na 2 ramiona, wpływa do miasta Nakła i uchodzi na przedmieściach; długość biegu około 10 klm. 2.) **R.**, rzeczka, lewy dopływ Strugi, która z Meszną czyli Powicznicą wpada do Warty, powstaje pod Rudami w pow. wrzesińskim, o 2½ klm. na płd.-wsch. od Mielżyna; uchodzi pod Brudzewem, ubiegłszy do 2 klm. 3.) **R.**, rzeczka, prawy dopływ Wełny (dopł. Warty), bierze początek pod Kopaszynem, o 8 klm. na płn. od Wągrówca, w pow. wągrowieckim; płynie od wschodu ku zachodowi; na wysokości Kamieńca skręca ku płd.-zach., oblewa Sarbkę, Żelice, Potulice i holendry Potulickie, poniżej których, o 1½ klm. na płn. od Rogoźna, uchodzi, ubiegłszy około 17 klm. Z praw. brzegu przyjmuje Tymienicę; na holendrach Potulickich obraca młyn. Niektóre mapy oznaczają źródła Rudki w jez. Tuniszewskiem, w pobliżu Kopaszyna. 4.) **R.**, rzeczka, lewy dopływ Wisły, w pow. bydgoskim, wypływa ze stawu rudzkiego, w lesie miejskim soleckim, o 4½ klm. na płd.-zach. od Solca; pędzi młyn rudzki, oblewa Rudy, zasila się z praw. brzegu drobnemi przypływami, przecina tor kolei warszaw.-bydgoskiej i trakt bydgosko-solecki, gdzie obraca młyn otorowski; uchodzi o 3 klm. na zachód od Solca, ubiegłszy około 4 klm. *E. Cal.*

Rudka 1.) niem. *Rosenfeld*, mylnie *Rotka* i *Rothhof*, wś, pow. pleszewski (Jarocin), o 9 klm. na wsch.-płd. od Żerkowa, między Miniszewem a Wielką Lubienią; par. Kretków, poczta w Robakowie, st. dr. żel. w Chrzanie pod Żerkowem (o 13 klm.), 20 dm., 144 mk. (65 kat., 79 prot.), 89 ha (86 roli i 3 ha lasu). Mapa Chrzanowskiego niedokładnie oznacza R. o 9 klm. na płd.-wsch. od Żerkowa, nad Lubianką, powyżej Dobieszczyzny. 2.) **R.**, ob. *Rudki*. *E. Cal.*

Rudka 1.) grupa zabudowań na obszarze gm. Wołoki, w pow. czerniowieckim. 2.) **R.**, fol. na obszarze Babina, w pow. kocmańskim.

Rudki 1.) wś włośc., pow. nieszawski, gm. Ruszkowo, par. Broniszewo, ma 9 mk., 48 mr. W 1827 r. 4 dm., 36 mk. 2.) **R.**, wś i fol., pow. rawski, gm. Gortatowice, par. Żdżary, odl. 14 w. od Rawy; wś ma 13 dm., 105 mk.; fol. 4 dm., 46 mk. W 1827 r. 15 dm., 78 mk. Fol. R. rozl. w 1885 r. mr. 372: gr. or. i ogr. mr. 327, łąk mr. 36, past. mr. 2, nieuż. mr. 7; bud. mur. 1, z drzewa 9. Wś R. os. 16, z gr. mr. 212. 3.) **R.**, wś i fol., pow. kozienicki, gm. Oblassy, par. Janowiec, odl. od Kozienic 37 w., ma 51 dm., 299 mk., 482 mr. włośc. W 1827 r. 25 dm., 168 mk. Fol. R., oddzielony od dóbr Brześce lit. A, rozl. mr. 453: gr. or. i ogr. mr. 281, łąk mr. 8, lasu mr. 112, zarośli mr. 34, wody mr. 7, nieuż. mr. 11; bud z drze-

wa 4; las nieurządzony, pokłady torfu, młyn wodny. W 1508 r. R. należały do kaszt. lubelskiego. W r. 1569 wymienione są w par. Janowiec al. Serokomla (Pawiński, Małop., 319, 478). 4.) **R.**, pow. jędrzejowski, gm. Brzegi, par. Mnichów. 5.) **R.**, pow. stopnicki, gm. i par. Potok. 6.) **R.**, os. fabr., pow. janowski, gm. Brzozówka, odl. 5 w. od Kraśnika, w pobliżu wsi Zaleszówka. Zarząd dóbr ordynacyi Zamoyskich założył tu w 1874 r. fabrykę przetworów żywicznych z pni sosnowych. Os. fabr. ma 4 dm., 48 mk., 36 mr. roli po wykarczowanym lesie. Produkcya roczna dochodzi do 10,000 rs. wartości. Pracuje stale 12 robotników, prócz wykopujących pnie. 7.) **R.** al. *Rudka*, os., pow. bialski, gm. Sidorki, par. Biała, wsch. obrz. Dokudów, ma 1 dm., 2 mk., 15 mr. W 1827 r. 2 dm., 7 mk. 8.) **R.**, os., pow. hrubieszowski, gm. Białopole, par. Dubienka. 9.) **R.**, fol., pow. tomaszowski, gm. Kotlice, par. Dub. Wchodzi w skład dóbr Dub. 10.) **R.**, ob. *Rutki*. *Br. Ch.*

Rudki, wś nad rz. Naczą, dopł. Łani, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, gm. Siniawka, ma 15 os. pełnonadziałowych; grunta faliste, miejscowość lesista, grunta i łąki dobre, młyn. *A. Jel.*

Rudki, wś rząd., pow. radomyski, w 5 okr. pol., gm. Szepielicze, par. prawosł. Denisowicze (o 12 w.), o 136 w. od Radomyśla, śród lasu rządowego położona, ma 155 mk., nadzielonych 405 dz. ziemi, z której płacą 87 rs. 46 kop. wykupu rocznie.

Rudki, wzgórze polne, na płn.-wschód od Kopeczyniec, w pow. husiatyńskim, na lew. brzegu Niczławy; wzniesione 339 mt. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Rudki, potoczek, płynący granicą gm. Sadkowic i Rajtarowic, w pow. samborskim, rowem wykopanym, uchodzi na płd. Sadkowic, na granicy z gminą Wolą Baraniecką do Błożewki z lew. brzegu. Długość biegu $2^1/_4$ klm.

Rudki 1.) os. domin. na lew. brzegu Wisłoka, należąca do Starowiny, pow. rzeszowski. 2.) **R.**, grupa domów w Laszkowie, pow. brodzki. 3.) **R.**, karczma na obszarze dwor. Czernelicy, pow. horodeński. 4.) **R.**, osada włościańska w Paćkowicach, pow. przemyski. 5.) **R.** *Lubyckie*, część Lubyczy Kniazie, pow. Rawa Ruska. 6.) **R.**, gajówka koło Dobrynowa, pow. rohatyński. 7.) **R.**, miasteczko powiatowe w Galicyi, pod 41° 9′ wsch. dług. od F. a pod 49° 30′ płn. szer. Na płn. leży Bieńkowa Wisznia, na wsch. Podhajczyki, na płd.-wsch. Kołbajowice, na płd.-zach. Nowosiołki Gościnne, na zach. Wistowice. Północną część obszaru przepływa potok Wiszenka. Wchodzi ona tu od zach. z Wistowic i wchodzi do Bieńkowej Wiszni, odkąd pod nazwą Wiszni podąża ku Sanowi. Część wody odpływa na płd. ku Dniestrowi. Zabudowania leżą w płn. stronie obszaru, w dolinie Wiszenki (282 mt.). W płd. stronie obszaru leży las „Żurawnik“. Przez miasteczko idzie gościniec lwowsko-samborski. Własn. więk. (Jana Aleksandra hr. Fredry) ma roli or. 79, łąk i ogr. 38, past. 31, lasu 153 mr.; wł. mn. roli or. 388, łąk i ogr. 71, past. 33 mr. W r. 1880 było 296 dm., 2582 mk. w gm.; 945 rz.-kat., 283 gr.-kat., 1352 izrael., 2 innych wyznań; 2569 Polaków, 11 Rusinów, 1 Niemiec. Par. rz. kat. w miejscu, dek. drohobycki, dyec. przemyska. Pierwotna fundacya tej parafii ma pochodzić z XIV w.; akt erekcyjny zaginął. Około r. 1550 zajęli protestanci kościół wraz z dotacyą i zniszczyli wszystkie przywileje. Przywrócił świątynię katolikom Jan Dymitr Solikowski, arcyb. lwowski. Ponownie fundował parafię w r. 1606 Jerzy de Niedzielsko Madaliński, chorążyc wieluński, dziedzic Podhajec, Dołubowa, Rudek, Nowosielec, Wistowic, Jarembowa, Kołbajowic i Zastawic, krewny Solikowskiego. Do par. należą: Bieńkowa Wisznia, Błażew, Chłopczyce, Czajkowice, Dołubów, Hoszany, Jaremków, Kanafosty, Kiszewice, Kołbajowice, Koniuszki Siemianowskie, Kupnowice, Koropuż, Michałowice, Mokrzany Małe, Nowosiółki Gościnne, Ostrów, Podhajczyk, Rozdziałowice, Romanówka, Szeptyce, Wańkowice, Wistowice, Woszczańce i Zagórz. W XIV w. R. były przysiołkiem do Bieńkowej Wiszni. Jeden z dziedzicow wsi, Ścibor, zbudował w R. dla wygody katolików kościół, który poświęcił w XV w. Piotr Strzygonia Chrząstowski, bisk. przemyski. Kościół ten kilkakrotnie pohańcy palili. W r. 1728 wzniósł Michał z Urbanic Urbański, cześnik żydaczowski, w miejsce starego drewnianego okazały kościół murowany, konsekrowany w r. 1741. W kościele tym znajduje się cudowny obraz Matki Boskiej, malowany na drzewie w stylu bizantyńskim i pochodzący z kościoła we wsi Żelezniczy. Wieś ta w r. 1612 w czasie napadu tatarskiego uległa zniszczeniu, a w zgliszczach kościoła znaleziono nieuszkodzony obraz Matki Boskiej, malowany na tablicy lipowej. Jerzy na Goraju Curyłło uwożąc obraz gdy przyjechał do Rudek zatrzymał się, gdyż wedle tradycyi konie nie chciały iść dalej. Curyłło więc ofiarował obraz do kościoła rudeckiego, gdzie on też słynie odtąd cudami, o których świadczą liczne wota, a między niemi złocista lampa, ofiarowana przez Jana Kazimierza (Kamiński, Wiadomość o cudownym obrazie M. Boskiej w R., Lwów 1879). Przy kościele istniały niegdyś: 1) fundacya dwóch mansyonarzów, utworzona w r. 1649 przez Wojciecha Aleksandra z Przedwojowa Przedwojowskiego, kasztel. lubaczowskiego, i Ludwikę Ozi-

gaskę, dziedzica Bieńkowej Wiszni; 2) kolegium 4 wikaryuszów, fundowane w r. 1660 przez Andrzeja z Grudowa Grudowskiego, kanonika chełmińskiego a proboszcza rudeckiego, i dziedzica dóbr Podhajczyki, Rudki, Nowosiółki Gościnne, Wistowice i t. d.; 3) fundacya 5 altarzystów z 1734 r. przez Andrzeja Michalewskiego, miecznika brzesko-kujawskiego i 4) fundacya penitencyaryusza w 1763 przez Konstancyą Karnicką. W r. 1800 przeszły dochody powyższych fundacyi na rzecz funduszu religijnego. Obok kościoła stoi trzypiętrowa wieża fundacyi ks. Jakóba Grodzkiego. Jest tu także cerkiew p. w. Narodz. N. M. P., filia parafii gr.-kat. w Bieńkowej Wiszni. R. posiadają urząd powiat., sąd powiat., szkołę 4-klasową, urząd poczt. i telegr. a od r. 1888 radę szkolną okręgową dla pow. rudeckiego. Rudki są miejscem urodzenia powieściopisarza Walerego Łozińskiego (w r. 1836). *Rudecki powiat* (w atlasie Kummersberga karty: 21, 30 i 31; szt. gen. Z. 6, C. 29; Z. 7, C. 28, 29, 30; Z. 8, C. 29 i 30) leży między 49° 29′ a 49° 45′ 30″ płn. szer. i między 40° 54′ a 41° 36′ wsch. dłg. od F. Na płd. leżą wsie pow. samborskiego: Brzegi, Piniany, Kaisersdorf (al. Kalinów), Kornalowice, Hordynia, Bilinka, Bilina Wielka, Majnicz i Wołoszcza i wsie pow. drohobyckiego: Litynia, Medenice, Lipice i Radelicz; na wschód wsie pow. żydaczowskiego: Uście, Drohowyż i Demnia, i wsie pow. lwowskiego: Lubiana, Czerkasy, Dmytne, Humieniec, Jastrzębów i Seredcza; na płn. wsie pow. gródeckiego: Lubień Mały, Lubień Wielki, Porzecze Gródeckie, Żaszkowice, Zawidowicze, Uherce Niezabitowskie, Stodółki, Doliniany, Dobrzany, Putiatycze i wsie pow. mościskiego: Milczyce, Orchowice, Makuniów, Mokrzany Małe, Mokrzany Wielkie, Wiszenka; na zachód wsie pow. mościskiego: Chliple, Sutkowice i Jatwięgi i wsie pow. samborskiego: Kornice, Kowenice, Mistkowice i Łanowice. Największa długość od gm. Laszki Zawiązane na płn.-zach. aż do Sajków na płd.-wschód wynosi w prostej linii 53 klm.; szerokość zaś od Hodwiszni na płn. do Terszakowa na płd. 32 klm. Obszar wynosi 692·340 klm. kwadr. Gmin katastralnych zawiera 73, administracyjnych 72, obszarów dworskich 53. W obrębie okręgu sądowego komarnickiego (38 gmin katastr., 35 admin., 28 obsz. dworskich) leżą: Andryanów, Brzeziec, Buczały, Burcze, Chłopy, Czerkasy, Czułowice, Hołodówka, Honiatycze, Horbacze, Horożanna Mała, Horożanna Wielka, Jakimczyce, Kahujów, Kataryniec, Kołodruby, Komarno, Koniuszki Królewskie, Koniuszki Tuligłowskie, Łowczyce, Małpa, Manasterzec, Mosty, Nowa Wieś, Nowosiółki Oparskie, Podolce, Podzwierzyniec, Pohorce, Porzecze, Powerchów, Rumno, Ryczychów, Susułów, Tatarynów, Terszaków, Tuligłowy i Werbiż. W obrębie okręgu sądowego rudeckiego (35 gmin katastr., 37 admin., 25 obszarów dwor.) leżą: Bieńkowa Wisznia, Błożew Dolna, Chyszowice, Chłopczyce, Czajkowice, Czernichów, Dołobów, Dubaniowice, Hodwisznia, Hoszany, Jaremków, Jatwięgi, Kanafosty, Kułhyniec, Kołbajowice, Koniuszki Siemianowskie, Koropuż, Kościelniki, Kropielniki Kupnowice Nowe, Kupnowice Stare, Laszki Zawiązane, Michalewice, Nihowice, Nowosiołki Gościnne, Ostrów, Podhajczyki, Romanówka, Rozdziałowice, Rudki, Szeptyce, Szołomienice, Uherce Wieniawskie, Wańkowice, Wistowice, Woszczańce i Zagórze. Powiat leży w dorzeczu Dniestru i Wisły, na głównym dziale wodnym europejskim, który przechodzi przez Laszki Zawiązane, Kropielniki, Kupnowice, Rozdziałowice, Szeptyce, Rudki, Podhajczyki, Dubaniowice i Hoszany. Mały płn.-zach, skrawek powiatu należy do dorzecza Wisły, reszta leży w dorzeczu Dniestru. Do Wisły wodę prowadzi Wisznia, dopływ Sanu. Ze wsi Wiszenki mianowicie wchodzi tu potok Wiszenka i płynie zrazu wzdłuż granicy Laszek Zawiązanych, Kościelnik i Kupnowic z jednej, a Wiszenki, Mokrzan Małych i Wielkich z drugiej strony, w kierunku płd.-wsch. Wszedłszy w obręb powiatu płynie Wiszenka na wschód przez Rozdziałowice, Szeptyce, Michalewice i Wistowice do R. Tu odpływa jedna część jej wód pod nazwą Wiszni na płn. przez Bieńkową Wisznię i Jatwięgi do Milczyc w pow. mościskim, a druga na płd. ku Nowosiołkom Gościnnym, gdzie się łączy z potokiem Łącznym i podąża ku Dniestrowi. W swym biegu przez powiat przyjmuje Wisznia tylko drobne dopływy. Do dorzecza Dniestru należy powiat za pośrednictwem samego Dniestru i jego znaczniejszych lewobocznych dopływów: Strwiąża, pot. Łącznego (al. Wiszenki), Wereszycy, pot. Kożusznego i Szczerka i prawobocznego dopływu Tyśmienicy. Dniestr wchodzi tu do Dołobowa od płd.-zach. z Hordyni (w pow. samborskim) za pośrednictwem kanału i płynie zrazu na płn.-wsch., a potem na płd.-wsch. przez Czajkowice, Pohorce, Podolce, Susułów, Mosty, Manasterzec, Terszaków, Powerchów, gdzie skręca na płd., poczem znowu wschodni przybiera kierunek i płynąc krętym biegiem wzdłuż granicy Kołodrub, Saski Dominikańskiej, Horożanny Małej i Sajkowa z jednej, a Lipic, Radelicza i Uścia z drugiej strony, wchodzi do pow. żydaczowskiego. Z powodu małego spadu wody (271 mt. przy wejściu do powiatu, 264 mt. przy wyjściu z powiatu po 38-kilometrowym biegu) i płytkiego łożyska, uścielonego namułem, nie jest Dniestr spławnym i pod względ-

dem komunikacyi żadnego nie ma znaczenia. Strwiąż wchodzi do powiatu od płd. z Brzegów i płynie przez Koniuszki Sieniawskie, Chłopczyce i Dołobów, gdzie wpada do Dniestru. Do Strwiąża wpada w Czernichowie od lew. brzegu pot. Błożewka, płynący przez Barczyce Stare i Błożew Dolną do ujścia na południe. Pot. Łączny powstaje w Kupnowicach Nowych, płynie przez Ostrów i Koniuszki Sieniawskie, Chłopczyce, Nowosiółki Gościnne, a przyjąwszy od lew. brzegu wody od Rudek pod nazwą Wiszenki, przybiera kierunek płd. i płynie t. zw. „Rowem Granicznym“ między Dołobowem a Czajkowicami do Dniestru. Wereszyca wchodzi od płn. z Porzecza Gródeckiego i płynie na płd. przez Porzecze Zadworne, Czułowice, Katarzyniec, Jakimczyce, Klicko, Komarno, Brzeziec, Nową Wieś, Tatarynów i Powerchów, gdzie wpada do Dniestru. Ze znaczniejszych dopływów przyjmuje w obrębie powiatu od praw. brzegu pot. Zaszkowice w Porzeczu Zadwornem; Krupkę ze Strubą od lew. brzegu w Katarzyńcu; pot. Podłużny al. Smotryce w Klicku (wpada do stawu Kliteckiego); dopływ od wsi Chłopy Łukacz w Brzeźcu i potok Grzęski, płynący z Pohorzec przez Hołodówkę, Małpę i Nową Wieś (ujście). Od lew. brzegu wpada do Wereszycy pot. Gasiska. Powstaje on w płn. stronie Horożanny Wielkiej, na zach. stoku wzgórza 286 mt. wys. i płynie na zach. przez Rumno i Andryanów, gdzie południ. przybiera kierunek i przez Nową Wieś podąża do Wereszycy. Pot. Kożuszny wpada do Dniestru w Saskiej Dominikalnej. Szczerek wchodzi od płn. z Czerkasów a płynie na płd. przez Kahujów, Honiatycze i Werbiż, tworząc przy końcu biegu aż do ujścia prawie między Werbiżem a Drohowyżem i Uściem, w której to wsi wpada do Dniestru. Tyśmienica wchodzi do wsi Terszakowa z powiatu drohobyckiego i wpada do Dniestru przyjąwszy Bystrzycę, nadpływającą z pow. samborskiego. Dniestr i jego dopływy wylewają na wiosnę, a bardzo często w lipcu i jesieni i wyrządzają znaczne szkody. W skutek częstych wylewów i niedostatecznego odpływu ich wód, łąki położone nad brzegami Dniestru i Strwiąża są bagniste i wydają kwaśne siano. Urządzeń, chroniących od powodzi, nie ma w powiecie. W r. 1828—29 wykopał właściciel dóbr Komarna kanał, regulujący bieg Wereszycy. Kanał ten poczyna się we wsi Porzecze Zadwórne i ciągnie się aż do Powerchowa, gdzie wpada do Dniestru. Długość kanału wynosi około 26 klm. Od r. 1870 do 1878 osuszono w dobrach Komarno za pomocą rowów otwartych do 1600 morgów przestrzeni pól, łąk i lasów; za pomocą zaś rowów krytych, faszyną wypełnionych, około 100 morgów roli. Rezultaty okazały się pomyślne i to zaraz w pierwszym roku po wykonaniu robót. W nizinie nad Dniestrem, Tyśmienicą i Bystrzycą osuszono za pomocą rowów i kanałów przeszło 300 morgów łąk, poprzednio zabagnionych. Ogólna przestrzeń gruntów zabagnionych zajmuje prawie ósmą część powiatu (Wiadom. statyst. o stosunkach krajowych, Rocznik V, zeszyt 2-gi, Lwów, 1880, str. 175). Pod względem ukształtowania powierzchni przedstawia się płd. i wschod. część powiatu jako nizina, część płn.-zach. jako kraina pagórkowata. Na płd. ściele się nizina, przeszło 7 klm. szeroka, nad Błożewką, Strwiążem i Dniestrem. Pochyla się ona nieznacznie od zach. ku wsch. Nad Błożewką wznies. do 273 mt. (w Błożwi Dolnej), nad Strwiążem do 272 mt. (w Czernichowie), nad Dniestrem do 271 na zach. a do 260 mt. na wschód. Najwyższe wznies. w Czernichowie (278 mt.). Pod Nową Wsią i Tatarynowem łączy się nizina naddniestrzańska z doliną Wereszycy, która wznosi się w Porzeczu Zadwórnem do 269 mt., a następnie opada do 267 w Komarnie, a do 263 mt. koło ujścia. Niziny te pokryte są przeważnie łąkami i pastwiskami a poprzerzynane licznymi strumieniami. Nieznaczne pochylenie utrudnia odpływ wód, a w skutek tego potworzyły się tu liczne bagna i moczary, stanowiące pasmo błot, ciągnące się wzdłuż płd. krawędzi powiatu. Ztąd częste tu nazwy: Rudki i Rudawka. Między niziną Błożewki i Strwiąża a doliną Wiszenki leży obszar pagórkowaty, wznoszący się najwyżej do 327 mt. (w płn.-wsch. stronie Kropielnik). Na obszarze między Wereszycą a Wiszenką znajduje się najwyższy punkt w powiecie, w Hoszanach, wznies. 331 mt. Na wschód od Wereszycy, we wsch. krańcu powiatu, najwyższe wznies. sięga 310 mt. (w Ryczychowie). Ze względu na formacyą gleby podzielić można powiat na dwa działy. Do pierwszego należą ziemie pochodzenia diluwialnego. Są to warstwy gliny do kilkunastu sążni grube, osiadłe w falistych pagórkach. Gliny te, pierwotnie barwy żółtawej, są zazwyczaj zwięzłe, zbite i stanowią podglebisko nieprzepuszczalne. Składowe ich części przedstawiają mieszaninę korzystną dla roślinności. Urodzajność zmniejsza się jednak w miarę bystrzejszego pochylenia pagórków ku wschodowi a jeszcze bardziej ku płn. stronie i zmniejszającej się głębokości wierzchniej warstwy gruntu. Okoliczność ta sprawia, że obszary mniej pochyłe i ku płd. opadające posiadając bujniejszą wegetacyą, wytworzyły większy zasób pruchnicy. W mniej korzystnych położeniach zachowuje gleba barwę pierwotną, żółtawą i potrzebuje silniejszego ocieplania przez nawożenie. Ten gatunek gleby

zalega cały prawie powiat. W południowej krawędzi powiatu tylko znajduje się gleba należąca do rodzaju ziemi napływowej (alluvium). Gleba ta, utworzona z napływów rzecznych, jest połączeniem miałkiego piasku, gliny z małą domieszką wapna i pruchnicy, i leży na nieprzepuszczalnym ile lub na pokładach torfowych. W napływach tych rozróżnić można: a) Namuły z większą przymieszkę pruchnicy ciągnące się wzdłuż rzek: Strwiąża, Dniestru a po części i Wereszycy; b) gliniastą smugę, biegnącą w niejakiej odległości od Dniestru począwszy od gm. Podolce aż do Werbiża. Jest to glina zwięzła, barwy jaśniejszej, na podglebiu nieprzepuszczalnem; c) namuliska piaszczyste w kilku gminach nad Dniestrem, Wereszycą i Szczerkiem i d) pokłady torfów, które w rozkładzie mało postąpiły. Stosunki klimatyczne powiatu są dość niekorzystne. Rośliny ziarnowe wszystkie się udają, jednak kukurydza nie dojrzewa. Wiatry południowozachodnie sprowadzają grady, które często nawiedzają gminy: Czajkowice, Pohorce, Podolce, Hołodówkę, Tuligłowy, Koniuszki Tuligłowskie, Koniuszki Królewskie, Chłopy, Komarno, Rumno, Koropuż, Hoszany, Szołomieniec, Hodwisznią i Kupnowice. Obszar powiatu co do użytkowania rozpada się: 35,586 ha roli, 14,084 ha łak, 1640 ha ogrodów, 5,562 ha pastwisk, 8,153 ha lasów, 2,176 ha jezior, moczarów i stawów, 2028 innych gruntów. Lasy: wysokopienne liściaste 2.997·3 ha, szpilkowe 262·67 ha, niskopienne 5,110·82 ha, pastwiska z podrzędnem użytkowaniem drzewa 37·40 ha, nieużytki zdolne pod uprawę leśną 34·52 ha, gospodarstwa leśne urządzone obejmują 6,003 ha, nieurządzone 2,367·52 ha. W r. 1880 było w powiecie: koni 12,689, bydła rogatego 19,375, owiec 360, świń 6,312, uli pszczół 1,804. Na jeden klm. kwadr. wypada koni 18·33, bydła rogatego 27·99, owiec 0·52, świń 9·12, uli pszczół 2·60. Na stu ludzi wypada koni 21·56, bydła rogatego 32·91, owiec 0·61, świń 10·72, uli pszczół 3·06. W r. 1880 było w powiecie 10,001 dm., 58,857 mk., a mianowicie 5532 dm., 33,567 mk. w okr. sądowym komarniańskim, a 4469 dm., 25,290 mk. w okr. sądowym rudeckim. Według płci było 29,100 mężczyzn a 29,757 kobiet. Na jeden klm. kwadr. wypada 84 mk., na jedną gminę administracyjną 779 a na jeden obszar dworski 33. Wedle wyznania było 13,847 rz.-kat., 39,554 gr.-kat., 475 wyzn. augsburskiogo, 2 wyzn. helweckiego, 67 menonitów, 4911 izraelitów, 1 bezwyznaniowy. Na 1000 mk. było wyznania rz.-kat. 235·26, gr.-kat. 672·04, izrael. 83·44, innych wyznań 9·26. Języka polskiego używało 19,020, rusińskiego 37,058, niemieckiego 2737, innych języków 2. Na 1000 mk. używało języka polskiego 323·2, rusińskiego 629·8, niemieckiego 47. Umiejących czytać i pisać 3,445 (2556 męż., 889 kob.), umiejących tylko czytać 1601 (970 męż., 631 kob,), nie umiejących ani czytać ani pisać 53,811 (25,574 męż., 28,237 kob.). Na 1000 mk. umie czytać i pisać 87·8 męż., 29·9 kob.; umie tylko czytać 23·3 męż., 21·2 kob.; nie umie ani czytać ani pisać 878·9 męż., 948·9 kob. Według sposobu i źródła zarobkowania na 100 mk. zajmuje się rolnictwem, leśnictwem i żyje z roli 86·45%, przemysłem 5·11%, handlem 2·36%, 0·03% ma zajęcie przy środkach komunikacyjnych, 1·63% przypada na urzędników, duchownych, nauczycieli, zakłady publiczne, ich rodzinę, domowników i służbę; 0·10% na adwokatów, notaryuszów, architektów, inżynierów, lekarzy; 0·67% na właścicieli domów i rentierów, ich rodziny; 3·65% na robotników ze zmiennem zajęciem, na służbę dochodzącą i ludność niewiadomego zatrudnienia. Śmiertelność od r. 1878 do 1885 (stosunek zmarłych do 1000 ludności): w 1878 r. 38·2; w 1879 r. 39·1; w 1880 r. 38·5; w 1881 r. 41·5; w 1882 r. 47·8; średnia śmiertelność 41·0; w 1885 r. 38·3 (ob. „Rocznik statystyki Galicyi“, wyd. przez kraj. biuro statyst., Lwów, 1887). Od 1-go lipca 1888 r. tworzy powiat osobny okrąg szkolny, którego rada szkolna okręgowa ma swoją siedzibę w Rudkach. Szkół średnich nie ma w powiecie. Ze szkół ludowych istnieją: etatowe męzkie 4-klasowe w Rudkach i Komarnie; dwuklasowe w Rumnie; jednoklasowe w Brzeźcu, Chłopach, Czajkowicach, Horożannie Wielkiej, Hoszanach, Kołbajowicach, Koropużu, Kołodrubach, Koniuszkach Tuligłowskich, Laszkach Zawiązanych, Michalewicach, Nowosiółkach Gościnnych, Tuligłowach i Werbiżu, filialne w Bieńkowej Wiszni, Podhajczykach, Pohorcach i Powerchowie; jednoklasowe: nieetatowe w Chyszowicach, Hołodówce, Horożannie Małej, Kupnowicach Starych, Łowczycach, Podolcach, Rozdziałowicach, Tatarynowie i Zagórzu; ewangielickie w Horożannie Nowej i w Kupnowicach Nowych. Przedsiębiorstw przemysłowych jest w powiecie mało. Trzy młyny, jeden wodny amerykański (K. hr. Lanckorońskiego) w Nowej wsi, a dwa wodne zwyczajne. Siedm gorzelni: w Hoszanach, Bieńkowej Wiszni, Podhajczykach, Nowosiółkach, Koniuszkach Siemianowskich, w Andryanowie i Tuligłowach. Browar jest w Andryanowie, olejarnia w Rudkach; drobniejszych wyrobow tkackich dostarczają: Hoszany, Kołbajowice, Komarno i Uherce Wieniawskie. Cegielni stale urządzonych nie ma. Prawie w każdej wiosce znajdzie się kilku włościan, którzy oprócz rolnictwa trudnią się tkactwem. Płótno przez nich wyrobione wy-

starcza zaledwie na potrzeby miejscowe. W kilku wioskach leżących nad Dniestrem a zwłaszcza w Dołobowie i Czajkowicach trudni się część włościan wyplataniem półkoszków i koszyków z łoziny, które sprzedają w sąsiednich miastach. W południowej części nad Dniestrem trudnią się włościanie połowem ryb (karasi, szczupaków, płocic, czasem linów i karpi, piskorzy). Bagniste łąki nadniestrzańskie obfitują w dzikie ptactwo, mianowicie kaczki, cyranki, bekasy, dzikie kurki. Mieszkańcy tych okolic łowią ptactwo za pomocą sidełek i prowadzą niem handel. Głównym środkiem komunikacyjnym w powiecie jest gościniec murowany lwowsko-samborski. Wchodzi on tu od płd.-zach. z Pinian (w pow. samborskim) a przerzynając płn.-zach. część powiatu przechodzi przez Czernichów, Koniuszki Siemianowskie, Chłopczyce, Nowosiółki Gościnne, Rudki, Bieńkową Wisznię, Hoszany, Koropuż i Chyszowice do Zawidowic w pow. gródeckim. Część tego gościńca od Pinian do Koniuszek, wiodąca przez okolice, które przecina rzeka Strwiąż, jest co roku na wiosnę narażona na wylewy wód, przez co komunikacya ze Samborem przez długi czas bywa przerwaną lub utrudnioną. Z Gródkiem połączony jest powiat gościńcem murowanym. Drogi gminne, które powiat w różnych kierunkach przerzynają, są tak liche (w części dla braku kamienia), że przez znaczną część roku tylko z wielkimi trudnościami przebyte być mogą. Kolej żelazna przecina wschodnią krawędź powiatu na przestrzeni 4 klm. Wchodzi ona tu od płn. z Czerkasów (w pow. lwowskim) do Honiatycz i biegnie na płd. przez Werbiż do Drohowyża w pow. żydaczowskim. Rudki oddalone są 19 klm. na płd. od stacyi kol. w Gródku, 27 klm. na zach. od st. kol. w Szczercu, 20 klm. na płn.-wsch. od st. kol. Dublany-Kranzberg, 27 klm. na płn.wsch. od st. kol. w Samborze. Kasy pożyczkowe gminne istnieją: w Bieńkowej Wiszni, Chyszowicach, Honiatyczach, Horożannie Wielkiej, Komarnie, Koropużu, Laszkach, Nowosiółkach Gościnnych, Rudkach i Werbiżu. Z zakładów dobroczynnych istnieją w pow.: szpital ubogich w Komarnie, założony przez posiadłość dworską tamże, i fundusz ubogich w Tuligłowach, założony przez Stanisława Korytkę w r. 1633. *Lu. Dz.*

Rudki 1.) niem. *Rutke*, wś, pow. chodzieski, o 5 klm. na wschód od Chodzieża; paraf., poczta i st. dr. żel. w Chodzieżu; 7 dm., 45 mk. (21 katol., 24 prot.) i 23 ha (10 roli i 6 łąk). Około r. 1830 zwano R. także *Sancta Anna*; było tam wówczas 69 mk. w 10 dym. 2.) **R.**, niem. *Rutke*, os. rybacka, w pow. chodzieskim, o 3½ klm. na płn.-wschód od Margonina (par. i poczta), st. dr. żel. w Chodzieżu o 10 klm., okr. dom. Margonińska Wieś; 1 dm., 12 mk. 3.) **R.**, folw., pow. gnieźnieński (Witkowo), o 7½ klm. na płn.-wschód od Witkowa (poczta); par. Ostrowite Prymasowskie, okr. wiejski Gaj, st. dr. żel. w Trzemesznie o 8 klm.; 3 dm., 54 mk. i 91 ha. Nabyty drogą subhasty przez kolonizacyą niemiecką za 30,000 mrk. 4.) **R.**, mylnie *Rutki*, wś, pow. mogilnicki, o 2 klm. na zachód od Trzemeszna; par., poczta i st. dr. żel. w Trzemesznie; 9 dm., 106 mk. (91 kat., 15 prot.) i 240 ha (175 roli, 32 łąk). Folw., własność Antoniego Meissnera (w r. 1884), ma 183 ha obszaru, z cz. doch. grunt. 879 mrk. Młyn stoi na strudze, która spływa do jez. Trzemeszyńskiego. R. należały dawniej do klasztoru trzemeszyńskiego; opat Kosmowski przekazał je z innemi posiadłościami szkole i szpitalowi, które założył r. 1773 w Trzemesznie. 5.) **R.**, os., pow. mogilnicki, o 1 klm. na płd. od Pakości (par., pocztą i st. dr. żel.). Około 1830 r. 2 dm., 19 mk. (12 katol., 7 prot.); najnowsza statystyka z r. 1888 nie wykazuje tej osady. 6) **R.**, os., pow. mogilnicki, o 8 klm. na płn.-wschód od Gniezna, na praw. brzegu Wełny, między Jezierzanami a Dębowcem (mapy Chrzanowskiego i Engelhardta), jest dzisiejszą Gołaźnią. 7.) **R.**, dom. i okr. dom., pow. obornicki, o 2½ klm. na płn. od m. pow., na praw. brzegu Wełny i przy trakcie rogozińskim; par., poczta i st. dr. żel. w Obornikach. Dom. ma 6 dm., 76 mk. i 351·31 ha (151·82 roli, 10·10 łąk, 63·90 pastw., 112·80 lasu, 12·16 nieuż. i 0·73 wody); cz. doch. grun. 685 mrk; gorzelnia; właścicielem był w r. 1884 Leon Siewicz. W skład okr. dom. wchodzi karczma t. n. (1 dm., 6 mk.) i domek poborcy szosowego (8 mk.); cały okr. ma 8 dm., 90 mk. (81 kat., 9 prot.) i 358 ha. Pod R. wykopano miecz bronzowy, a w nowszych czasach 2 szpilki bronzowe, połowę siekierki, gruchawkę glinianą i 83 różnych naczyń z ozdobami. Mapa sztabowa zowie to R. Wielkiemi, a statystyka z r. 1888 wykazuje w os. t. n. 2 dm. i 30 mk. Wchodzi w skład okręgu miejskiego Oborniki. 8.) **R.** *Małe*, os., pow. obornicki, o 3½ klm. na płn.-zachód od Obornik (par., okr. miejski, poczta i st. dr. żel); 3 dm., 26 mk. 9.) **R.**, okr. dom., pow. szamotulski, o 3 klm. na płd. od Ostroroga (par. i poczta), st. dr. żel. w Szamotułach o 7 klm. Dom. ma 13 dm., 228 mk. i z folw. Szczepami 1027·43 ha (582·65 roli, 74·04 łąk, 1·05 past., 345·41 lasu, 22·54 nieuż. i 1·74 wody); cz. doch. grun. 7935 mrk; cegielnia i chów bydła holenderskiego; właścicielem jest Napoleon Ksawery Mańkowski; w 1888 r. czysty doch. z ha roli 11·36, łąk 13·32, lasu 3·13 mrk. R. znane już były w r. 1391; około tego czasu pisał się ztąd Stanisław Rudzki (Akta grodz.

pozn., wyd. w r. 1888, mylnie te R. objaśniają Rudkami w pow. obornickim). W r. 1580 posiadał w R. Marcin Młodawski 3 łany osiadłe, 2 zagr. i 2 komorn., a Jan Krzyszkowski 2 łany i 4 zagrodn.; przy schyłku zeszłego wieku należały do Cieleckich, później do Węgierskich. Pod R. odkopano grobowisko skrzynkowe, w którem znaleziono wielką popielnicę glinianą, a w niej 3 celty, sprzączkę i 5 naramienników z czystej miedzi, tudzież szczątki naramiennika srebrnego; o $1^1/_2$ klm. na południe od Rudek w lesie znajdują się 2 grodziska, z których większe ma 430 kroków objętości, a mniejsze 100 kroków; pierwsze sterczy wśród bagien, a drugie przypiera do wsi Ostrolesia (ob. Dr. F. L. H. Schwartz, Mater. z. praehist. Kartogr. d. Pr. Pos., II, Nacht. 17, 26 i III, 3, tudzież opis Moraczewskiego w Przeglądzie Wielkopolskim z r 1867, str. 221 i 2). Wś R. zwą też hubami Rudzkiemi. 10.) **R.** al. *Rudka*, mylnie *Rutki* i *Rutker Hauland*, holendry, pow. szamotulski, o 4 klm. na płn. od Pniew, nad strugą, spływającą do jez. Psarskiego; par. i pocz. w Pniewach, st. dr. żel. w Wronkach (o 20 klm.); 21 dm., 177 mk. (42 kat., 135 prot.) i 391 ha (315 roli, 33 łąk, 26 lasu); cz. doch. z ha roli 7·05, łąk 7·83, lasu 3.52 mrk. Około r. 1793 należały R. do Maksym. Mielżyńskiego, dziedzica Pniew. 11.) **R.**, posiadłość, pow. szremski, tuż pod Dolskiem, 1 dm., 9 mk. 12.) **R.**, folw., pow. wągrowiecki, o 5 klm. na płn. od Łekna, przy trakcie wągrowiecko-kcyńskim; par. Łekno, okr. domin. Łukowo, poczta w Gołańczy, st. dr. żel. w Wapnie (o 11 klm.); 1 dm., 17 mk. Około 1793 r. należał do Józefa Koszutskiego. 13.) **R.**, posiadłość, tuż pod Wągrowcem, nie tworzy odrębnej całości. 14.) **R.**, wś, pow. wrzesiński, o $3^1/_2$ klm. na wschód od Miłosławia (par., poczta i st. dr. żel.); 16 dm., 141 mk. katol. i 221 ha (208 roli, 2 łąk). 15.) **R.** al. *Rudka*, *Rudzki Młyn*, *Rutki*, *Rudtki*, urzęd. *Rudkemuehle*, młyn, pow. wyrzycki, na Rudce, dopł. Noteci, o $1^1/_4$ klm. na wschód od Nakła (par., pocz. i st. dr. żel.); 7 dm., 99 mk. (36 katol., 63 prot.) i 141 ha (40 roli, 67 łąk, 2 lasu). R. istniały już przed r. 1578 i wchodziły w skład ststwa nakielskiego (Pawiński, Wielkp., I, 177; Wuttke, Staedteb. d. L. Posen., 127). 16.) **R.**, cegielnia, tamże, o $1^1/_2$ klm. na płn. od Nakła, nie tworzy odrębnej całości. 17.) **R.**, os. w r. 1366, po lewym brzegu Cybiny, w okolicy Swarzędza i Kobylego Pola, w pow. poznańskim, nie istniała już w XVI w. (Kod. Wielkp. n. 1555). 18.) **R.**, łąka, pod Prochami, w pow. kościańskim, w okolicy Rakoniewic i Wielichowa, tak zwaną była w r. 1380 (Kod. Wielkop., n. 1783). *E. Cal.*

Rudki, 1717 *Rutki*, niem. *Rutken* al. *Rudtken*, przed r. 1410 *Rutk*, wś, pow. świecki, st. pocz. Gruczno, par. kat. i okr. urz. stanu cywilnego Topólno, $^1/_{16}$ mili odl. Ma 331 ha (14 łąk, 249 roli). W 1868 r. 36 bud., 11 dm., 87 mk. katol.; 1885 r. 10 dm., 13 dym., 108 mk. katol. R. leżą w nizinach nadwiślańskich; gleba żyzna. Za czasów krzyżackich było R. zobowiązane do służby rycerskiej (ob. Gesch. d. Kr. Schwetz von Wegner, II, str. 53). Niewiadomo kiedy tę wieś otrzymały cysterki w Chełmnie od Mikołaja Rutki, o czem świadczy napis na obrazie wiszącym w klasztorze sióstr miłosierdzia w Chełmnie. Za czasów bisk. chełmińskiego Lubodzińskiego (1551—62) dostał tę wieś Michał Wutkowski, chorąży pomorski. Ksieni Mortęska napowrót ją odzyskała. R. 1598 osadzono tu na nowo 3 poddanych (ob. „Klasztory żeńskie“ p. ks. Fankidejskiego, str. 116). Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płaciła ksieni chełmińska z Grabowa 30 fl. 8 gr. (ob. Rocz. T. P. N. w Pozn., 1871, str. 180). Podług taryfy na symplę z r. 1717 płaciły R. 4 zł. 5 gr. $15^1/_2$ den. (ob. Cod. Belnensis w Peplinie, str. 86). R. nazywały się r. 1400 Rotk, 1415 Ruck, 1675 Rutki. R. 1676 trzymała tę wś pewnie w dzierżawie „magnifica Barbara de Werdy-Garczyńska“, wdowa po chorążym chełmińskim. Tegoż roku zostały R. odłączone od Topólna i przyłączone do par. w Grucznie. R. 1669 było tu 40 osiad. i 12 pustych mr. włośc., 3 mk. i 1 kowal. R. 1773 folw. klasztorny i wś obejmował 6 chełm. włók i 15 mr., 11 dym. z 72 kat. mk., między nimi 10 gburów na dzierżawach, 3 rzemieśl. i 2 przemysłowców. R. należały r. 1789 do pow. chojnickiego, lecz do wójtostwa świeckiego (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., XIX, 293). R. 1773 był tu stan żywego inwentarza następ.: koni 20, wołów 12, krów 17, jałowic 3, owiec 75, świń 15; wysiew: pszenicy 10 korcy, żyta 100, jęczm. 30, owsa 40, grochu 10, tatarki $2^1/_2$, lnu $2^1/_2$; siana zebrano 10 fur. *Ks Fr*).

Rudki, niem. *Ruthken* al. *Ruttken*, hamernia, młyn i tartak nad Radunią, pow. kartuski, st. p. i par. kat. Żukowo, gm. Nowy Glińcz; 1885 r. 3 dm., 56 mk.

Rudki 1.) al. *Rudka*, niem. *Hoffstaedt*, wś, pow. wałecki, st. p. i okr. urz. stanu cyw. Wielboki, par. kat. Wałcz (odl. 18·5 klm.), 2-klasowa ewang. szkoła liczyła 1887 r. 154 dz. i 2 naucz. Razem z Rudzkim młynem (Hoffstaedtermuehle) obejmują R. 456 ha (16 lasu, 28 łąk, 399 roli orn.). W 1885 r. było 33 dm., 50 dym., 299 mk., 296 ew., 1 kat. 2 żyd.; na os. młyńską przypada z nich 11 mk. i 1 dm. We wsi jest filialny kościół ewang. 2.) **R.**, dobra ryc., tamże, st. p. Wielboki, 3 klm. odl. Oprócz R. należą do klucza: folw. Do-

brzyckie Pole (1885 r. 7 dm., 100 mk.), leśn. Rudki (1 dm., 4 mk), folw. Joachimsthal (4 dm., 57 mk.), folw. Karlswerk (1 dm., 13 mk.) i cegielnia (1 dm., 6 mk.). Ogółem w 1885 r. było 24 dm., 52 dym., 358 mk., 3 kat., 355 ew., 2720 ha (1190 lasu, 96 łąk i 1317 roli orn., z której każdy ha przynosi 7·05 mrk czystego dochodu); hodowla bydła. R. 1783 posiadają Kiesembork, Długi Dwór, Łączyk, Machliny i Nowąwieś (Schoenhoelzig) podpułkownik v. Dittmer i bracia Golczowie. Wartość R. oszacowano około r. 1807 na 51,500 tal. (ob. Schmitt Gesch. des Dt. Kroner Kr., 244). *Ks. Fr.*

Rudkiewicze al. *Rutkowicze*, folw. w pobliżu rzki Sinierzycy, dopł. lew. Newdy, pow. nowogródzki, w miejscowości falistej, bezleśnej, grunta urodzajne, pszenne. Parafia katolicka nowogródzka. *Al. Jel.*

Rudko, pod Grudziądzem, ob. *Rudnik.*

Rudków, os. włośc., pow. konecki, gm. Chlewiska, par. Borkowice, odl. od Końskich 21 w., 8 dm., 29 mk., 34 mr.

Rudkowce, wś przy ujściu Boryczowy do Dniestru, pow. uszycki, w 2 okr. pol. Żwańczyk, gm. i st. pocz. Kalus, par. kat. Wierzbowiec, o 29 w. od Uszycy, ma 120 osad, 600 mk., w tej liczbie 5 jednodworców, 591 dzies. ziemi włośc., 2740 dzies. dworskiej wraz z Haraczyńcami i Kalusem i 34 dzies. cerkiewnej. Cerkiew z 1742 r., ma 936 parafian. Należała do Lipińskich, Rościszewskich, obecnie Dabicy. *Mr. M.*

Rudkówka, wś nad rz. Niesłuchą, dopł. lewym Piny, pow. piński, w 2 okr. pol. lubieszewskim, gm. dawniej dubajska, teraz brodnicka, ma 6 osad; łąki i rybołówstwo obfite, grunta lekkie. Ob. *Pieszków.* *Al. Jel.*

Rudkowo, obszerne uroczysko i grupa małych zaśc., pow. ihumeński, w pobliżu rz. Osoki i gościńca wojennego z Ihumenia do Uzdy, w 1 okr. pol. uździeńskim, gm. Dudzicze, par. katol. poprzednio Annopol, obecnie Kalwarya, odl. o 7 mil. Należy do dominium Ciepleń, dziedzictwa Uniechowskich; miejscowość lesista, równa, grunta piaszczyste, słabo urodzajne; osiedleńcy Rudkowa posiadają nadziały od $^3/_4$ do 2 włók; płacą dziedzicowi rocznej dzierżawy po 75 rubli z włóki, a przytem dają kilka furmanek pod transporta na odległość 6-ciu mil i leśne daniny. Lud to po większej części katolicki, od szlachty pochodzący, ubogi i daleko niżej stojący w obyczajach i oświacie od włościan. W R. jest młynek na Osoce tudzież karczma przy gościńcu. Miejsce to przed kilkudziesięcią laty upamiętnione zostało krwawemi zatargami z sąsiednim majątkiem Dudzicze, którego dziedzice rościli jakieś prawa do R. Spór skończył się układem i formalnem rozgraniczeniem w r. 1857 r. *A. Jel.*

Rudkowska, pow. kolneński, gm. i par. Jedwabno.

Rudkowszczyzna 1.) wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., o 28 w. od Trok, 1 dm., 10 mk. katol. 2.) **R.**, wś, pow. horecki; pomiędzy mieszkańcami znajduje się wielu żydów. 3.) **R.**, wś, pow. sieński, gm. Pustyń, ma 5 dm., 48 mk., z których 8 zajmuje się bednarstwem.

Rudlacken 1.) dobra, pow. welawski, st. pocz. Gruenhayn; 4 dm., 19 mk. 2.) **R.**, wś, pow. wystrucki, st. pocz. Norkitten; 7 dm., 55 mk. 3.) **R.**, os. przy wsi Blockinnen, pow. wystrucki, st. pocz. Jodlauken. *Ad. N.*

Rudlauken 1.) wś, pow. wystrucki, st. pocz. Aulowoehnen; 16 dm., 101 mk., 348 ha. 2.) **R.**, wś, pow. labiewski, st. pocz. Mehlawischken; 6 dm., 24 mk., 69 ha. 3.) **R.** *Gross*, wś, pow. labiewski, st. p. Laukischken; 37 dm., 190 mk., 154 ha. 4.) **R.** *Klein*, wybud., tamże, przy leśn. Neu Sternberg. *Ad. N.*

Rudlewo, w dokum. *Rudlew*, sioło nad Ikwą, pow. dubieński, na płd.-wschód od mka Targowicy; niegdyś w pow. łuckim, dobra monasteru żydyczyńskiego.

Rudlice, wś i folw. nad rzką Glinianką, pow. wieluński, gm. Skrzynno, par. Rudlice, odl. 11 w. od Wielunia. Posiada kościół par. drewniany, 33 dm., 298 mk. wraz z os. R.-poduchowne. Co do folw. ob. *Ostrówek* 13.) W 1827 r. było 26 dm., 391 mk. W 1885 r. fol. R. al. Ostrówek mr. 2117: gr. or. i ogr. mr. 666, łąk mr. 155, lasu mr. 1268, nieuż. mr. 28; bud. mur. 3, z drzewa 20; płodozmian 6, 7 i 8-polowy; las urządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 37, z gr. mr. 393; wś Ostrówek os. 37, z gr. mr. 142; wś Wola Rudlicka os. 60, z gr. mr. 359; wś Jackowskie os. 4, z gr. mr. 42; wś Dobromiły os. 33, z gr. mr. 35; wś Kuźnica os. 7, z gr. mr. 18. Kościół par. p. w. św. Mikołaja istniał tu już w XV w. Wś sama wtedy należała do drobnoszlacheckiej rodziny Zajączków. Łany kmiece i folwar. dawały dziesięcinę pleb. w Unikowie. Pleban rudlicki pobierał dziesięcinę tylko z 2 łan. sołtysich, które w XVI w. zabrał dziedzic, z innych zaś łanów brał meszne po korcu żyta i owsa a od zagrodników i karczmarzy po groszu. Pleban miał prócz ogrodu dwa łany roli z łąkami. W 1432 r. Piotr Zajączek ufundował przy kościele altaryę p. w. św. Wojciecha, uposażywszy $3^1/_2$ grzyw. rocznego dochodu. W 1601 r. poświęcono nowy kościół drewniany. W 1760 r. Piotr Karśnicki wystawił wielki ołtarz z obrazem M. Boskiej w srebrnej sukience. W 1765 r. było 5 bractw przy kościele. Dziedzice wsi Rychłowscy wznieśli w 1809 r. nowy kościół, dotąd stojący i niedawno wyrestauro-

wany (Łaski, L. B., I, 423 i II, 133, 135). W 1553 r. Andrzej Brodnicki miał tu 11 osad., 3 łan., młyn o 2 koł., kuźnica (minera) o 3 kołach (Pawiński, Wielkp., II, 294). R. par., dek. wieluński, 2700 dusz. *Br. Ch.*

Rudlicka Wola, wś włośc., pow. wieluński, gm. Skrzynno, par. Rudlice. Odl. 16 w. od Wielunia, ma 38 dm., 253 mk.; os. dwor. ma 1 dm., 3 mk.

Rudławki, wś, pow. rossieński, par. lalska.

Rudniany 1.) zaśc., pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 11 w. od Kowna. 2.) **R.**, wś, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 23 w. od Kowna.

Rudnimmen 1.) *Gross*, wś, pow. pilkałowski, st. p. Lasdehnen; 81 dm., 419 mk., 396 ha. 2.) **R.** *Klein* al. *Szirnuppen*, wś, tamże; 15 dm., 83 mk., 156 ha.

Rudna, pow. włoszczowski, gm. Irządze, par. Nakło.

Rudna 1.) wś nad jez. Bałażery, pow. trocki, w 4 okr. pol., o 89 w. Trok, 4 dm., 30 mk. katol. 2.) **R.**, wś, tamże, ma 3 dm., 30 mk. katol. 3.) **R.**, wś nad bezim. dopł Moży, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Cimkowicze, przy gośc. z mka Cimkowicz do Nieświeża, ma 28 osad pełnonadziałowych; grunta i łąki piękne, miejscowość małoleśna.

Rudna 1.) wzgórze polne, w obr. Ostapkowiec, pow. kołomyjski, na płn.-wschód od wsi, na lew. brz. Czerniawy; wznies. 297 mt. npm., a 40 mt. nad doliną rz. Czerniawy. 2.) **R.** *Góra*, w obrębie gm. Jelenia, pow. chrzanowski, na lew. brz. Przemszy, między nią a jej dopływem Strugą; wznies. 309 mt. npm. a nad doliną Przemszy 68 mt. Kopalnie węgla łupkowego, na wschod. stoku góry. Na płd.-wsch. leży Bielana góra (316 mt.), a na płd. Glinna góra (267 mt.). *Br. G.*

Rudna *Mała* i *R. Wielka*, dwie wsi, pow. rzeszowski. *R. Mała* leży nad Mrówką, dopł. Wisłoka z lew. brzegu, przy gościńcu z Rzeszowa na płn. (9 klm.) do Głogową, *R. Wielka* zaś na płd. od poprzedniej, przy torze kolei arc. Karola Ludwika (8 klm. od Rzeszowa na zachód), która ma tu stacyą. Nad rzeką dzielącą obydwie wsi ciągną się podmokłe łąki; wznies. 207 mt., ku północy podnosi się naziom na 218 mt. we wzgórzu zwanem Piaskową a na płd. do 225 mt. przy stacyi w niwach zwanych Pod Miłocinem. Okolica lesista, ku płd. wytrzebiona i gęsto osiadła, lecz na płn. i na płn.-zachód olbrzymie bory, tylko nad potokami wytrzebione i osiadłe. Par. rz.-kat. w Świlczy. R. Mała graniczy na płn. z Rogoźnicą, na zach. z Mrówką, na wschód z Zaczerniem; R. W. na zach. z Kameszynem i Świlczą, na płd. z Przybyszwem i Miłocinem, na wsch. z Trzebowiskiem. Obszar wiek. w obydwóch należy do rodziny Dąbskich. R. Mała ma gorzelnię, i os. Budki pod lasem (30 dm., 148 mk.), położoną na płn. od wsi i wznies. 218 mt., jako też folw. Rajteradę lub Rajtardę przy gościńcu w pobliżu wsi, w R. Wielkiej prócz st. kolejowej (między Trzcianą, 143 klm. od Krakowa a Rzeszowem, 158 od Krakowa) jest młyn wodny zwyczajny, wólka Pogwizdów (111 dm. i 505 mk.) a na obszarze wiek. pos. osada Słomianka w miejscu gdzie się przecina gościniec głogowski z sokołowskim na Trzebowisko prowadzącym. R. Małe liczy z Budkami i obszarem dworskim (6 dm., 42 mk.) 182 domów i 886 mk. (439 męż., 447 kob.), mianowicie 863 rz.-kat. i 23 izraelitów. Obszar wiek. pos. ma 267 mr. roli, 92 mr. łąk, 119 mr. pastw. i 867 mr. lasu; obszar mn. pos. 473 mr. roli, 142 mr. łąk i 127 mr. pastw. R. Wielka liczy z wólką, osadą i obszarem dworskim (7 dm., 79 mk.) 274 dm. i 1306 mk.; 1271 rz.-kat., 35 izral. Obszar wiek. pos. ma 295 mr. roli, 76 mr. łąk i 9 mr. pastw.; obszar mn. 575 mr. roli, 186 mr. łąk i 172 mr. pstw. Rola piaszczysta ale obfita w wilgoć i dla tego urodzajna; lasy szpilkowe. *Mac.*

Rudna 1.) rzeczka, dopływ Łobzonki (dopływ Noteci), bierze początek pod Wielewiczkiem (Klein Woellwitz), w pow. złotowskim, o 10 klm. na płd.-wschód od Sępolna, w okolicy wznies. do 135 mt. npm.; płynie w kierunku zach.-płd., oblewa Wielewiczek, Budy Lipowe, Dębowiec (Schoenwalde), mija Wielewice (Gross Woellwitz), zasila bagnisko Roztokami zwane (117 mt. npm.), zdąża potem na Suchoręczek, gdzie skręca ku południowi, i pod Ostrówkiem Więcborskim wpada do jeziora Więcborskiego (109 mt. npm.); wypływa następnie z płd.-zachodniej kończyny jeziora, przecina trakt nakielski i minąwszy młyn runowski (pow. wyrzyski) zlewa się z wielkiem jeziorem Runowskim (104 mt. npm.). W dalszym biegu odtąd łączy na przestrzeni około 9 klm. sieć jezior (Czarnomskie, Rościmińskie i Witosławskie, 104 mt. npm.), ciągnącą się od Runowa do Witosławia i Orla; z Orla płynie na Wyrzę, gdzie zwraca się ku zachodowi, potem na Janowo (97 mt. npm.), Broniewo, Radzice, Kraczki i Rudę Wyrzyską, poniżej której, o 2 klm. na wschód od Wyrzyska, wpada do Łobżonki (59 mt. npm.). Z prawego brzegu przyjmuje strugę Witosławską (79 mt. npm.) pod Radzicami, tudzież z obu brzegów różne drobne przypływy bezimienne; obraca młyny Runowski, Orle, Nowy, Broniewski, Sadkowski, Rudzki i Dąbkowski pod Dąbkami. Długość biegu od źródeł do jeziora Więcborskiego wynosi do 13 klm.; od wyjścia z tego jeziora do wsi Orle 10 klm. w linii powietrznej; od Orla do Wyrzy $3^1/_2$ klm.; ztąd do Radzic 10 klm.,

z Radzic do ujścia około 10 klm. Nowsze mapy niemieckie zowią tę rzekę *Orla* od wsi Orle, dawniejsze *Rudner Fliess*; pierwotna jej nazwa brzmiała może Wyrza. Wieś tej nazwy nad R. i miasto Wyrzysko w pobliżu jej ujścia usprawiedliwiają to przypuszczenie, którą rozciągamy na Długoszową *Wyerscha*, nad której brzegami, na polach wsi Dąbki, w okolicy Nakła (19 klm. od Dąbek), w r. 1431 wojsko polskie zadało klęskę rycerzom inflanckim, posiłkującym Krzyżaków (ob. E. Calliera, Powiat nakielski, art. Dąbki). 2.) **R.**, rzka, dopływ jez. Rudno, w pow. mogilnickim, powstaje pod Łaziskami, o 2 klm. na wschód-północ od Rogowa; płynie od wschodu ku zachodowi, skręca następnie ku południowi, oblewa wschodnią krawędź Rogowa i uchodzi do jeziora przebiegłszy do 3 klm. 3.) **R.**, rzka, lewy dopływ Żrenicy, która wpada do Maskawy. Bierze początek pod Żernikami, o 6 klm. na zachód od Września, w pow. średzkim; oblewa Podstolice, płynie między Gąsiorowem a Laskami, mija holendry Chłapowskie i Góreckie; uchodzi pod młynem nekielskim, o 1½ klm. na płd. od Nekli. Długość biegu wynosi do 8 klm. *E. Cal.*

Rudna 1.) al. *Rudnia*, niem. *Ruden*, wś i okr. wiejski, pow. babimoski, o 9 klm. na płd.-zachód od Kębłowa, nad jez. Orchowem i kanałem oberskim, wznies. 58 mt. npm.; par. kat. Kębłów, prot. Świętno, poczta w Obrze, st. dr. żel. w Wolsztynie (o 15 klm.); wś ma 26 dm., 177 mk. W skład okr. wchodzi os. t. n.; cały okr. ma 28 dm., 186 mk. (14 kat., 172 prot.) i 321 ha (216 roli, 9 łąk, 65 lasu); cz. doch. z ha roli 3·13, łąk 5·09, lasu 1·17 mrk. R. należała około 1793 r. do Bielińskich, dziedziców Kębłowa. 2.) **R.**, os., tamże, o 7 klm. na płd.-zachód od Kębłowa; ma 2 dm., 9 mk. 3.) **R.**, posiadłość, tamże; 2 dm., 6 mk.; wchodzi w skład okr. domin. Mochy. 4.) **R.** al. *Rudno*, folw. do Chudopsic, pow. bukowski, o 4½ klm. na płn.-zachód od Lwówka; 1871 r. 1 dm. i 2 mk.; w nowszych spisach nie podany. 5.) **R.** al. *Ruda*, niem. *Deutsch Ruhden*, wś i okr. wiejski, pow. wyrzyski, o 4½ klm. na zach.-płn. od Wysokiej (par. i poczta), wznies. 118 mt. npm.; u źródeł Strużnicy, dopł. Głomnicy (Głumia), st. dr. żel. w Krajence o 10⅓ klm.; 31 dm., 258 mk. W r. 1578 było w R. 12 łanów osiadłych, 2 puste i 3 zagrod. Reg. pobor. z r. 1618—20 (A. J. Parczewski, 284) wykazują pod par. Wysoka, Rudnę Mniejszą z 2 działami, z których jeden Wojciecha Moszczeńskiego o 5 półłankach osiadłych, a drugi o 6 łanach pustych i 2 półłank. osiadł. z 3 zagrod. Przy schyłku zeszłego wieku rozróżniano w dawnym pow. nakielskim R. Wielką (par. Wysoka), własność Kazimierza Raczyńskiego, od R. Małej (Ruda Polska nad Łobżonką, w pow. złotowskim, na mapie Chrzanowskiego), w par. Sławianowo (Skicz), własność Jakuba Działyńskiego. W braku danych pogodzić musimy R. Mniejszą i R. Wielką z R. w pow. wyrzyskim. Pod tą R. znaleziono odłam zapinki bronzowej. W skład okręgu wiejskiego wchodzi os. Rudna Nowa; cały okrąg ma 34 dm., 312 mk. (37 kat., 275 prot.) i 852 ha (687 roli, 60 łąk, 44 lasu); cz. doch. z ha roli 9·01, łąk 15·67. lasu 3·52 mrk. 6.) **R.** *Nowa*, niem. *Neu Ruhden* i *Klein Ruhden*, os., tamże, o 3½ klm. na zach.-północ od Wysokiej, 3 dm., 54 mk.; wchodzi w skład okr. wiejskiego R. 7.) **R.** czyli *Pod Rudną*, miejscowość, w Jarocinie, pow. pleszewski. *E. Cal.*

Rudna, niem. *Ruden* al. *Poln. Ruden*, wś, pow. złotowski, st. p. Kujan, par.-kat. Sławianowo, odl. 1 milę. Szkoła jednoklasowa ewang. liczyła 1887 r. 76 dzieci. Wś ma 876 ha (102 lasu, 79 łąk, 413 roli). W 1868 r. 101 bud., 42 dm., 352 mk., 172 kat., 180 ew.; 1885 r. 56 dm., 66 dym., 358 mk., 153 kat., 205 ew. W wizyt. Trebnica z r. 1653 czytamy, że tu było 8 włościan dających mesznego po 2 korce żyta i tyleż owsa. 2.) **R.**, leśn., tamże, należy do nadleśn. kujańskiego; 1885 r. 1 dm., 12 mk. *Ks. Fr.*

Rudnaja-Hrada, uroczysko leśne na południowym krańcu pow. ihumeńskiego, w obrębie gm. słobodo-pereszewskiej, w okolicy zaśc. Osowiec, niegdyś własność radziwiłłowska, teraz ks. Wittgensteina; miejscowość całkiem odludna. *A. Jel.*

Rudne Doły, os. włośc., pow. opoczyński, gm. Sworzyce, par. Żarnów, odl. od Opoczna 14 w., ma 2 dm., 16 mk., 197 mr.

Rudner Fliess, struga w pow. złotowskim, pod Więborkiem zowie się Vandsburger Fliess (ob. Gesch. d. Kr. Flatow von Schmitt, str. 7).

Rudnerweide (niem.), ob. *Rudzińska Wieś.*

Rudne-Sioło, dobra, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, w piątym dziesiątku b. stulecia należały do Sipajłow, obejmowały 4 wsi i liczyły 145 włościan pł. męz. Od 1854 r. dotychczas własność Napleszczyców, mają około 60 włók. *A. Jel.*

Rudnia 1.) os. włośc., pow. brzeziński, gm. Biała, ma 2 dm., 14 mk., 37 mr. 2.) **R.**, wś i fol. nad rzką Uherką, pow. chełmski, gm. Bukowa, paraf. Uhrusk, odl. 15 w. od Chełma, wieś ma 60 mr. włośc. W 1827 r. było 2 dm., 24 mk., par. Sawin. Folw. ten r. 1873 oddzielony od dóbr Łukówek Piękny, rozl. mr. 227: gr. or. i gr. mr. 79, łąk mr. 62, pastw. mr. 47, lasu mr. 30, nieuż. mr. 9; bud. z drzewa 7; las nieurządzony.

Rudnia 1.) rzeczka w gub. grodzieńskiej, prawy dopływ Narwi. 2.) **R.**, rzeczka w gub. mińskiej, lewy dopływ Nienaczy (lew. dopł.

Prypeci). 3.) **R.**, rzeka w gub. witebskiej, lewy dopły Uświaty. Bierze początek w lasach, płynie na przestrzeni 22 w. śród dość wyniosłych, piaszczysto gliniastych brzegów, porosłych lasem sosnowym. 4.) **R.** al. *R. Czarna*, nazwa nadawana przy ujściu rz. Czerniawce al. Czerni, lew dopł. rz. Obol. 5.) **R.**, rzeczka w gub. podolskiej, dopływ Desny Bohowej. *J. Krz.*

Rudnia 1.) wś nad rz. Jelnianką, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra dawniej Kamieńskich, następnie Wasieńki, Stefanpol, o 4 1/2 w. od gminy a 21 w. od Dzisny, ma 4 dm., 50 mk. praw. (w 1864 r. 16 dusz rewiz.). 2.) **R.**, wś nad rz. Solczą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. Aleksandrowo, okr. wiejski i dobra hr. Potockich, Rakliszki, o 13 w. od gminy, 56 w. od Lidy a 20 w. od Ejszyszek, ma młyn wodny, 4 dm., 17 mk. katol. (w 1864 r. 21 dusz rewiz.). Była tu kopalnia rudy żelaznej i fabryka wyrobów żelaznych. 3.) **R.**, wś włośc. nad rz. Ułą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Koniawa, okr. wiejski R., o 7 w. od gminy, 52 w. od Lidy a 30 w. od Ejszyszek, na wyniosłem miejscu śród lasów położona, ma 17 dm. i 207 mk. katol. (w 1864 r. 94 dusz rewiz.). Grunta piaszczyste, łąk mało. Mieszkańcy ciągną zyski z chmielu, którzy uprawiają w swych ogrodach i z grzybów. Wś ta należała niegdyś do sstwa koniawskiego; były tu przed laty piece do przetapiania rudy żelaznej, zkąd nazwa wsi. W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsi: R., Lipnica, Krakszle, Kaszety, Drućminy, Zierwiny, Grzybosze, Montaty, Borowo, Dubicze, Półkabel i zaśc. Powosupie, w ogóle 546 dusz rewiz. b. włośc. skarb. 4.) **R.**, wś włośc., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Holszany, okr. wiejski Goreckowszczyzna, w 1864 wraz ze wsią Mościszcze 11 dusz rewiz. 5.) **R.**, zaśc. szl., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 34 w. od Oszmiany, 2 dm., 21 mk. katol. 6.) **R.**, zaśc. szl., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 37 w. od Oszmiany, 5 dm., 31 mk. katol. 7.) **R.**, wś nad rz. Wilią, pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Bienica, okr. wiejski zawilejski, o 12 w. od gminy a 43 w. od Oszmiany, ma 3 dm., 21 mk. katol. (w 1864 r. 23 dusz rewiz.); należy do dóbr Zaleś, ks. Ogińskich. 8.) **R.**, wś nad stawem, pow. oszmiański, w 3 okr. pol., gm. Dziewieniszki, okr. wiejski Milkuny, o 4 w. od gminy a 26 w. od Oszmiany, ma 2 dm., 18 mk. katol. (w 1864 r. 13 dusz rewiz.); należy do dóbr Giełoża, Umiastowskich. 9.) **R.**, wś, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. i dobra ks. Wittgensteina Naliboki, okr. wiejski Prudy, o 8 w. od gminy, 111 dusz rewiz. 10.) **R.**, wś, tamże, okr. wiejski i dobra Pilnica, Wierzbowskich, o 7 w. od gminy, 28 dusz rewiz. 11.) **R.**, wś włośc., tamże, o 10 w. od gminy, 3 dusz rewiz. 12.) **R.** *Nowa*, wś nad rzką Rudnią, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Dubotówka, okr. wiejski i dobra Czarnowskich, Daniszewo, o 8 w. od gminy a 79 w. od Święcian, ma 4 dm., 25 mk. katol. (8 dusz rewiz.). 13.) **R.** *Stara*, wś, tamże, o 8 w. od gminy a 80 w. od Święcian, ma 5 dm., 31 mk. kat. (19 dusz rewiz.). 14.) **R.**, zaśc. szl., pow. święciański, w 4 okr. pol., o 54 w. od Święcian, 3 dm., 15 mk. katol. 15.) **R.**, zaśc. nad rzką t. n., pow. święciański, w 1 okr. pol., ma 1 dm., 13 mk. katol. 16.) **R.**, wś włośc., pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Międzyrzecze, okr. wiejski Rudniki, o 18 w. od gminy a 30 w. od Trok, ma 6 dm., 45 mk. katol. (w 1864 r. 27 dusz rewiz.). 17.) **R.**, wś, pow. trocki, w 3 okr. pol., gm. Hanuszyszki, okr. wiejski Rudnia, o 9 w. od gminy a 43 w. od Trok, ma 6 dm., 65 mk. katol. i 6 żydów (w 1864 r. 34 dusz rewiz.). W skład okręgu wiejskiego wchodzą wsie Rudnia i Huta, w ogóle 53 dusz rewiz. 18.) **R.**, wś włośc. nad Mereczanką, pow. trocki, w 4 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Merecz, okr. wiejski Radówka, o 14 w. od gminy a 9 w. od Trok, ma 3 dm., 32 mk. kat. i 10 żydów (w 1864 r. 15 dusz rewiz.). 19.) **R.**, wś włośc., tamże, okr. wiejski Nieciosy, o 12 w. od gminy, 13 dusz rewiz. 20.) **R.**, fol. pryw. nad rz. Izlanką, pow. wilejski, w 2 okr. pol., o 15 w. od m. Wilejki, przy b. dr. pocz. miadziolskiej, 1 dm., 24 mk. prawosł. 21.) **R.**, wś szl., pow. wileński, w 4 okr. pol., o 60 w. od Wilna, 4 dm., 26 mk. katol. 22.) **R.**, wś przy ujściu rzki Pieszczanki do Rudzianki, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. paryckiej, ma 7 osad; młyny na rozlewie; grunta lekkie, łąki obfite. 23.) **R.**, wś nad rzką Żerdzianką, w pobliżu ujścia jej do Berezyny, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. i gm. Parycze, przy gośc. z Parycz do Jakimowskiej Słobody, ma 16 osad, młyn; miejscowość poleska, bogata w łąki i rybę. 24.) **R.**, wś nad rzką Nierotówką, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, gm. Rudobiełka, za poddaństwa należała do dom. Rudobiełka, Łappów; ma 9 osad pełnonadziałowych, lud zamożny, grunta w kulturze. 25.) **R.**, wś nad rzeką Suszą, pow. bobrujski, w 4 okr. pol. Świsłockim, gm. Bacewicze, ma 2 osady; młyn wodny. W okolicznych puszczach dużo dębiny, lipy, olchy, jesionu. 26.) **R.**, posiadłość ziemska w pow. borysowskim, od 1863 r. własność Żabów, około 2 3/4 włóki. 27.) **R.**, zaśc. nad rzką Wieczerynką, dopł. Brusiaty, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Dymitrowicze, ma 3 osady; miejscowość poleska, grunta lekkie, łąk i pastwisk dużo. 28.) **R.**, wś nad rz. Naczą, dopł. Bobra, pow. bory-

sowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, gm. Wielatycze, ma 4 osady pełnonadziałowe, młyn na rozlewie; grunta lekkie. 29.) **R.**, osada nad rzeką Śliżanką, dopł. Ilii, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Hajna; młyn, miejscowość lesista. 30.) **R.**, wś na lewym brzegu rzeki Hajny, dopł. Berezyny, pow. borysowski, w 2 okr. pol. i gm. Łohojsk, ma 17 osad pełnonadziałowych; miejscowość lesista, kamień narzutowy, ślady pokładów rudy żelaznej. 31.) **R.**, wś nad Dzwinosą, lew. dopł. Wilii, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Prusewicze; ma 8 osad pełnonadziałowych; cerkiewka cmentarna. 32.) **R.**, wś nad bezim. dopł. Czernienki, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Ziembin, ma 5 osad; miejscowość mocno falista i lesista, obfita w kamień narzutowy. 33.) **R.**, wś nad rzką Cimochówką, przy ujściu do niej rzki Małki, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim. gm. Pleszczenice, ma 14 osad pełnonadziałowych, 2 młyny na rozlewie. 34.) **R.**, wś, nad bezim. dopł. Essy, pow. borysowski, w 1 okr. pol. chołopienickim, ma 13 osad pełnonadziałowych, cerkiewkę cmentarną; grunta faliste, szczerkowe, łąk dostatek; miejscowość lesista, w nizinach ruda żelazna. 35.) **R.**, wś nad rzką Essą, dopływem jez. Lepelskiego, pow. borysowski, w 1 okr. chołopienickim, gm. Wołosiewicze, ma 18 os. pełnonadziałowych, cerkiew cmentarną; łąk dużo, rybołówstwo znaczne, lud trudni się oprócz rolnictwa flisactwem; pokłady rudy żelaznej. 36.) **R.**, zaśc. nad rzką Czernicą, praw. dopływem Cny, pow. borysowski, w 2 okr. pol. łohojskim, gm. Ziembin, ma 2 osady. Pasmo wzgórz znacznych, lasy, kamień narzutowy. 37.) **R.**, wś nad rzką Sosną, dopł. Mraja, pow. borysowski, gm. Ziembin, ma 4 osady; miejscowość od płd. wzgórzysta, od płn. lesisto nizinna. 38.) **R.**, zaśc. nad rzeczułką Chytrą, praw. dopł. Berezyny, pow. borysowski, gm. i par. kat. Ziembin, ma 3 osady; miejscowość poleska. 39.) **R.** al. *Ostrowitowa-Rudnia* (ob.), wś i dobra nad rz. Hać, lewym dopł. Wołmy, pow. ihumeński, w 2 okr. pol. śmiłowickim, gm. Klinek, przy gośc. poczt. z Marynej Górki i Śmiłowicz do Ihumenia, o 12 w. od Ihumenia (par. kat.). Od pierwszej połowy b. stulecia własność Bułhaków, przez wiano Elżbiety, córki Wincentego Bułhaka, przechodzi do Ossowskich, ma 376 włók. Grunta lekkie w kulturze, łąk obfitość; dochód z młynów, propinacyi i smolarni. 40.) **R.**, wś nad rz. Wołmą, dopł. Isłoczy, pow. miński, w 2 okr. pol. rakowskim, gm. Iwieniec, ma 4 osady, młyn. 41.) **R.**, wś nad rozlewem rz. Pierecżuty, pow. miński, gm. Kojdanów, o 1 w. od st. dr. żel. moskiewsko-brzeskiej Niehorełe, ma 20 osad, młyn; miejscowość leśna. 42.) **R.**, wś nad Sułą, praw. dopł. Niemna, pow. miński, w 3 okr. pol. kojdanowskim, gm. Rubieżewicze, ma 12 osad pełnonadziałowych, młyn; grunta szczerkowe, urodzajne, łąki zalewne, obfite, miejscowość falista, bezleśna. 43.) **R.**, wś nad rz. Uborć, pow. mozyrski, w 3 okr. pol. turowskim, gm. Tonież, ma 5 osad; miejscowość nizinna, łąk dużo. 44.) **R.**, zaśc. nad jez. uformowanem z rozlewu rz. Wołchy (dopł. Słuczy), pow. mozyrski, w 4 okr. pol. i gm. Lenin, ma 3 osady, młyn; o kilka wiorst przechodzi linia dr. żel. z Pińska do Rzeczycy. Własność ks. Wittgensteina. 45.) **R.**, zaśc., pow. mozyrski, w 2 okr. pol. petrykowskim, gm. Dziakowicze, ma 2 osady. 46.) **R.**, wś nad rz. Utwochą, lew. dopł. Prypeci, pow. mozyrski, w 4 okr. pol. lenińskim, gm. Żytkowicze; miejscowość nizinna, łąk dostatek. 47.) **R.**, zaśc., pow. mozyrski, w 3 okr. pol. turowskim, za rz. Swinowodą, w okolicy wsi Chłupice. 48.) **R.**, wś nad rz. Zaprudą, dopł. Wiślicy, pow. piński, gm. Telechany, ma 12 osad, 62 mk.; własność Pusłowskiego. 49.) **R.**, wś nad rz. Nienacz, lew. dopł. Prypeci, w zach. części pow. rzeczyckiego, przy granicy pow. mozyrskiego, w 3 okr. pol. Wasilewicze, gm. Dudzicze, ma 20 osad pełnonadziałowych, młyny; łąk obfitość; rybołówstwo i flisactwo stanowią przeważne zajęcie ludności. 50.) **R.**, wś poleska nad rozlewem rz. Ippy, w półn. części pow. rzeczyckiego, w 3 okr. pol. wasilewickim, gm. Karpowicze, w okolicy Eutuszkiewicz, przy trakcie poczt. pomiędzy Jakimowską-Słobodą i mkiem Domanowicze, ma 10 osad. 51.) **R.**, wś nad rzką Rudzianką, pow. rzeczycki, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. Jakimowska-Słoboda, ma 2 osady, młyn. 52.) **R.**, wś poradziwiłłowska nad rz. Słucz, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Hresk, ma 20 osad pełnonadziałowych, dwa młyny; łąk obfitość; włościanie hodują drobne bydło. 53.) **R.**, własność ziemska, pow. słucki, w 2 okr. pol. kleckim, należy do domin. Bereśniewicze, Nowickich. Razem z dominium i z folw. Jeleńszczyzna ma około 279 włók. 54.) **R.**-*Aleksandrowa*, wś nad rz. Ilią, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Dernowicze, ma 13 osad pełnonadział. 55.) **R.**-*Biełobierezka*, wś nad rz. Sławeczną, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Narowla, ma 22 osad pełnonadziałowych; miejscowość bogata w łąki i w rybę, lud zamożny, grunta w kulturze. 56.) **R.**-*Buk*, wś nad rzką Buk, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Dernowicze, ma 13 osad pełnonadziałowych; grunta lekkie. 57.) **R.**-*Chowla*, wś nad bezim. dopływem Oressy, pow. mozyrski, w 2 okr. pol. petrykowskim, gm. Komarowicze, ma 2 osady; miejscowość poleska,

58.) **R.**-*Cieszkowa*, zaśc. nad rz. Sławeczną, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Narowla; bogata w łąki i w rybę. 59.) **R.**-*Czernowa*, ob. *Czernowa-Rudnia*, pow. ihumeński. Po Werenkach odziedziczyli niedawno Suszyńscy, a część odkupili Korkozewiczowie, wyrabiają puszcze na pole i kolonizują czynszownikami. 60.) **R.**-*Dudzicka*, wś nad rz. Hłyboczek, pow. rzeczycki, w 3 okr. pol. poprzednio z biurem w Kalenkowiczach, od 1885 r. w Wasilewiczach, gm. Dudzicze, 10 osad pełnonadziałowych; lasy, łąki; w pobliżu przechodzi kolej żelazna z Pińska do Rzeczycy. 61.) **R.**-*Dziemiachowska* al. *Słoboda-Dziemiachowska*, wś nad bezim. dopływ. rz. Wiedrec, pow. rzeczycki, w 4 okr. pol. rzeczyckim, gm. Rowieńska-Słoboda, o kilka wiorst od linii dr. żel. z Pińska do Rzeczycy, ma 36 osad pełnonadziałowych; lasu i łąk dostatek; ostatniemi laty miejscowość tę osuszono przez skanalizowanie. 62.) **R.**-*Dziemidowicka* al. *Demidowska*, wś nad odnogami rz. Sławeczny, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Narowla, ma 10 os. pełnonadziałowych; miejscowość nizinna, obfita w rybę i łąki, co stanowi główny dochód ludu zamożnego. 63.) **R.**-*Golicka*, wś nad rz. Bobryk, pow. mozyrski, w 2 okr. pol. i gm. Petryków, w pobliżu linii dr. żel. z Pińska do Rzeczycy, ma 12 osad, młyn; łąki obfite, grunta lekkie. Przechodzi tędy drożyna z Ogolicz do Słobody Krasnosielskiej. 64.) **R.**-*Hamalnia*, wś nad rz. Sławeczną, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Narowla, ma 9 osad pełnonadziałowych; obfitość łąk i ryby. 65.) **R.**-*Hlebowa*, wś, pow. bobrujski, ob. *Hlebowska-Rudnia*. 66.) **R.**-*Jakimowska*, wś nad jeziorem uformowanem z rozlewu rz. Ippy, pow. rzeczycki, w 3 okr. pol. Wasilewicze, gm. Dudzicze, ma 9 osad; miejscowość nizinna, w łąki i rybę obfita. Ob. *Jakimowicka-Rudnia*. 67.) **R.**-*Kamieńska*, wś nad rz. Prudok, przy ujściu do niej rz. Tura, pow. mozyrski, w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. Słoboda-Skryhałowska, o 12 w. od Mozyrza, ma 9 osad pełnonadziałowych, młyn; grunta dobre, urodzajne, namułowe; od wschodu miejscowość coraz bardziej falista aż ku Mozyrzowi. 68.) **R.**-*Komarowicka* al. *R.-Fastowska*, wś nad jeziorem uformowanem z rozlewu Oressy, pow. mozyrski, w 2 okr. pol. petrykowskim, gm. komarowicka, 2 młyny; miejscowość poleska, bogata w łąki i rybę. 69.) **R.**-*Lelczycka* al. *Korostyń*, wś nad strugą Korostynką, pow. mozyrski, w 3 okr. pol. turowskim, gm. Lelczyce, ma 20 osad; miejscowość nizinna. 70.) **R.**-*Łoknicka*, wś, pow. mozyrski, ob. *Łoknicka Rudnia*. 71.) **R.** *Nowo-Karolińska*, wś nad dopływem rz. Sławeczny, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Narowla, ma 9 osad pełnonadziałowych; łąki obfite i ryby dostatek; lud trudni się rolnictwem, rybołówstwem i pszczolnictwem. 72.) **R.**-*Osipowska*, wś nad rz. Nienacz, pow. rzeczycki, w 3 okr. pol. Wasilewicze, gm. Dudzicze, ma 3 osady; miejscowość nizinna, przed paru laty skanalizowana. 73.) **R.**-*Piaseczańska*, wś nad rozlewem rz. Piaseczanki, pow, rzeczycki, w 1 okr. pol. brahińskim, gm. i par. prawosł. Ruczajówka, ma 23 osad, młyn; grunta lekkie, namułowe, nizinne, łąk dużo. 74.) **R.**-*Przylepska*, białoruskie *Prylepskaja-Rudnia*, wś nad rz. Usiażą, praw. dopływem Hajny, w płn.-wschodniej części pow. mińskiego, gm. ostrożycko-horodecka, ma 34 osad pełnonadziałowych; miejscowość falista, dość leśna, grunta szczerkowe. 75.) **R.**-*Saniukowska*, wś nad rz. Mytwą, pow. mozyrski, w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. Michałki, ma 8 osad pełnonadziałowych, młyn. 76.) **R.**-*Simonowska* al. *Simonowicka*, wś nad rz. Swinowodą, praw. dopływem Prypeci, pow. mozyrski, w 3 okr. pol. turowskim, gm. Lelczyce. 77.) **R.**-*Slinkowa*, wś i fol. nad rz. Bobryk, lew. dopływem Prypeci, pow. mozyrski, gm. Petryków, przy drodze z Petrykowa do Bahrymowicz, ma 11 osąd pełnonadziałowych, młyn; łąki obfite. W pobliżu przechodzi linia drogi żel. z Pińska do Rzeczycy. 78.) **R.**-*Smoligowska* al. *Smolikowska*, wś nad rz. Mytwą, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Narowla, ma 15 os. pełnonadziałowych, młyn; grunta namułowe, urodzajne, łąk obfitość. 79.) **R.**-*Średnia*, wś nad rz. Bobryk, pow. mozyrski, w 2 okr. pol. i gm. Petryków, w pobliżu dr. żel. z Pińska do Rzeczycy, ma 16 osad, młyn, łąki. 80.) **R.**-*Udalewska*, wś nad rz. Brahinką, pow. rzeczycki w 1 okr. pol., gm. Ruczajówka, ma 18 os. pełnonadziałowych, młyn; łąk dużo, pszczolnictwo w puszczy, lud zamożny. 81.) **R.**-*Waławska*, wś nad jeziorem z którego wypływa rz. Batywla, lewy dopływ Sławecznej, pow. mozyrski, w 1 okr. pol. skryhałowskim, gm. Skorodno, ma 13 osad pełnonadziałowych, młyny, rybołóstwo znaczne. Nizinne Polesie, lud w stanie pierwotnym. 82.) **R.**-*Żmurniańska*, wś nad rz. Żmurnią, praw. dopł. Uborcia, pow. mozyrski, w 3 okr. pol. turowskim, gm. lelczycka, ma 15 osad pełnonadziałowych; grunta piaszczyste, lud na niskim stopniu kultury. Pod wsią rzeka rozlewa się w jezioro mające kilkadziesiąt morgów. 83.) **R.**-*Żurawlowa*, wś nad rz. Brahinką, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. i gm Brahin, ma 19 osad pełnonadziałowych. 84.) **R.**, przys , pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 1 okr. pol., gm. Domaczów, o 43 w. od Brześcia. 85.) **R.**, wś, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Byteń, o 30 w. od Słonima. Była tu filia par. katol. Dziewiętkiewicze. 86.) **R.**, dobra, tamże, gm. Do-

bromyśl, o 45 w. od Słonima. 87.) **R.**, uroczysko, tamże, gm. Szydłowicze, o 8 w. od Słonima. 88.) **R.**, dwa przysiołki, tamże, gm. Derewna, o 19 i 12 w. od Słonima. 89.) **R.**, uroczysko, tamże, o 52 wiorst od Słonima. 90.) **R.**, wś nad Narwią, pow. wołkowyski, w 3 okr. pol., gm. Dobrowola, o 57 w. od Wołkowyska, między Świsłoczą i Białowieżą, posiada kaplicę katol. par. Świsłocz. 91.) **R.**, wś, tamże, gm. Juszków, o 51 w. od Wołkowyska. 92.) **R.**, wś, pow. wołkowyski, w 2 okr. pol., gm. Łyskowo, o 37 w. od Wołkowyska. 93.) **R.**, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 50 w. od Nowoaleksandrowska. 94.) **R.**, wś, pow. bychowski, gm. Bycz, ma 45 dm. i 143 mk. 95.) **R.**, wś, pow. bychowski, gm. Propojsk, ma 65 dm. i 260 mk.; posiada folusz. 96.) **R.**, uroczysko pod wsią Poczepy, pow. czerykowski; znajduje się tu pokład rudy żelaznej. 97.) **R.**, sioło, pow. homelski; folusz, dający rocznie 332 rs. dochodu. 98.) **R.** *Cato*, wś, pow. homelski, ma 45 dm. i 303 mk. 99.) **R.** *Oczesa*, wś, tamże, gm. Wylewo, ma 89 dm. i 225 mk. 100.) **R.** *Popowska*, wś, pow. homelski, w pobliżu jez. Głuszec. 101.) **R.** *Przybytkowska*, wś, pow. homelski, gm. Nosowicze, ma 67 dm. i 417 mk., z których 2 zajmuje się krawiectwem, 3 stolarstwem, 23 obróbką materyałów leśnych, 7 wychodzi na zarobek; folusz, młyn wodny, stępy do kory łozowej; własność ks. Paskiewicza. 102.) **R.** *Słojnicka*, wś, tamże; folusz, dający rocznie 200 rs. dochodu. 103.) **R.** *Sponicka*, wś, pow. homelski, gm. Wietka, ma 79 dm. i 249 mk., z których 14 zajmuje się kowalstwem, 18 wychodzi na zarobek, 6 zajmuje się furmaństwem. 104.) **R.** *Teleszewska*, wś, pow. homelski, gm. Telesze, ma 137 dm., 432 mk.; posiada olejarnię, z produkcyą roczną na 175 rs. 105.) **R.**, wś, pow. horecki, gm. Horodyszcze, ma 30 dm., 265 mk., z których 25 zajmuje się wyrobem naczyń drewnianych. 106.) **R.**, wś, pow. klimowicki, posiada folusz; własność Hołyńskich. 107.) **R.**, wś, pow. mohylewski, gm. nieżkowska, ma 17 dm. i 113 mk., z których 15 zajmuje się wyrobem wozów, sań i t. d.; posiada folusz. 108.) **R.**, fol., pow. mścisławski, młyn wodny i folusz; własność Oczkina. 109.) **R.**, w dokum. z XIV w. *Rodnia* al. *Rodeń*, mko nad rz. Berezyną, pow. orszański, w 4 okr. pol., o 70 w. od Orszy, przy szosie witebsko-smoleńskiej, o $2^1/_2$ w. od st. dr. żel. orłowsko-witebskiej Rudnia. Ma 1 dm. mur. i 242 drewn. (w tej liczbie 74 należy do chrześcian i 169 do żydów), 1216 mk. (572 męż. i 644 kob.), w tej liczbie 296 prawosł., 1 kat., 1 ew. i 918 żyd.; dwie cerkwie (jedna mur.) i trzy domy modlitwy żydowskie drewn. Był tu kościół kat. drewn., skasowany w 1866 r.; 20 sklepów, 2 garbarnie, produkujące rocznie za 510 rs., olejarnia. W miasteczku znajduje się zarząd gminy, szkoła ludowa, st. poczt., sąd pokoju 4 rewiru i inkwirent sądowy 2 rewiru pow. orszańskiego. Targi 4 razy do roku jednodniowe, Jest tu dawna osada. W XIV w. zaliczała się do ks. smoleńskiego, w 1363 r. została zdobytą przez ks. połockiego Andrzeja Olgierdowicza. W r. 1812 pod R. miała miejsce ważna potyczka pomiędzy kozakami Płatowa a oddziałem wojska francuskiego pod wodzą Sebastyaniego. Obecnie R. należy do Szebeków. Gmina Rudnia ma 5911 mk. (2400 męż., 2403 kob. i 1108 dzieci), z których 230 zajmuje się przemysłem leśnym, używając do pomocy 230 koni. W gminie znajduje się 14,072 dz. lasów prywatnych i 49 dz. lasów włościańskich. 110.) **R.**, stacya dr. żel. orłowsko-witebskiej, w pow. orszańskim, o $2^1/_2$ w. od mka Rudni, pomiędzy st. Szebiakinem (o 19 w.) a Hołynkami (o 11 w.), o 63 od Witebska. Średnio w ciągu 13 lat (1870—1882) wywieziono 1,034,400, przywieziono zaś 174,100 pudów różnych towarów. 111.) **R.**, wś, pow. rohaczewski, gm. Korma, ma 11 dm. i 73 mk. 112.) **R.**, wś, pow. rohaczewski, młyn wodny i folusz, olejarnia; własność Żukowskich. 113.) **R.** *Bartłomiejewska* (*Bartołomiejewska*), wś, pow. rohaczewski, gm. Polesie, ma 50 dm. i 287 mk. Kaplica kat. par. Czeczersk. Znajduje się tu młyn wodny i folusz; własność hr. Czernyszewa Kruglikowa. 114.) **R.** *Brońska*, wieś, pow. rohaczewski, folusz, dający 300 rs. dochodu rocznie; własność Reinhardów. 115.) **R.** *Dobrzycka*, wś, tamże, folusz; własność Laszkiewiczów. 116.) **R.** *Hulejewa*, wś, tamże, gm. Rzeczki, ma 43 dz. i 131 mk., młyn wodny i folusz; własność Boczkowa. 117.) **R.** *Koszelowska*, wś, tamże, gm. Koszelów, ma 32 dm. i 256 mk., z których 62 wychodzi na zarobek; młyn wodny i folusz; własność cerkwi w Koszelowie. 118.) **R.** *Lipnicka*, wś, pow. rohaczewski, posiada młyn wodny i folusz; własność Dernałowiczów. 119.) **R.** *Łozowska*, wś, pow. rohaczewski, gm. Merkułowicze, ma 32 dm. i 198 mk., z których 4 zajmuje się wybijaniem oleju konopnego, 2 kowalstwem, 18 furmaństwem, 8 wychodzi na zarobek. 120.) **R.** *Nisimkowicka*, wś, pow. rohaczewski, gm. pokocka, ma 76 dm., 176 mk., z których 16 zajmuje się wyrobem naczyń drewnianych, 1 przedmiotów z kory i łyka, 1 stolarstwem, 1 bednarstwem, 1 kowalstwem, 16 wychodzi na zarobek. 121.) **R.** *Nowa*, wś, pow. rohaczewski, gm. Łuki, ma 34 dm. i 216 mk. 122.) **R.** *Stara* al. *Malewicka*, wś, tamże, ma 24 dm. i 184 mk. 123.) **R.** *Stara*, wś, pow. rohaczewski, gm. Stara Rudnia, ma 42 dm. i 107 mk. Gmina R. Stara

ma 5121 mk. (1954 męż., 1951 kob. i 1216 dzieci), z których 1300 zajmuje się przemysłem leśnym, używając do pomocy 600 koni. W gminie znajduje się 4775 dz. lasów prywatnych i 1200 dz. lasów włościań. 124.) **R.** *Szlagin*, wś, tamże, folusz; własność Szulców. 125.) **R.** *Stołbuńska*, wś, pow. rohaczewski, gm. Stołbuny, ma 73 dm. i 380 mk. 126.) **R.** *Dudycka*, wś, pow. rohaczewski, gm. Dudycze, ma 28 dm. i 143 mk. 127.) **R.**, dobra, pow. horodecki, w 1 okr. pol. do spraw włośc., gm. Koziany; w 1863 r. 117 dusz rewiz. Wraz ze wsią Dubokraj własność Rokossowskich, ma 6928 dz. ziemi. 128.) **R.**, dobra skarbowe, pow. horodecki, okrąg wiejski Rudnia; w 1863 r. 1100 dusz rewiz. 129.) **R.**, wś, pow. horodecki, w 2 okr. pol., o 40 w. od Horodka, rezydencya komisarza policyjnego; własność bar. Rosena, ma 475 dz. ziemi dworskiej. 130.) **R.**, dobra, pow. lepelski, mają 1794 dz. ziemi dworskiej. Włościanie wnieśli 16,995 rs. 65 kop. wykupu za wydzieloną im ziemię. W 1716 r. własność Krzysztofa Pakosza, chorążego litew., później Trojana Pakosza, Piotra Obrąpalskiego, dziś Spaskiego. 131.) **R.**, dobra, pow. newelski, w 4 okr. pok. do spraw włośc., gm. deniska; w 1863 r. 60 dusz rewiz. 132.) **R.**, dobra, pow. połocki, w 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. bonońska; w 1863 r. 280 dusz rewiz. 133.) **R.**, wś nad rz. Czernią (Czernieją), pow. siebieski, przy trakcie z Połocka do Siebieża. 134.) **R.**, dobra, pow. wieliski, w 2 okr. pok. do spraw włośc., gm. Budnica; w 1863 r. 163 dusz rew. 135.) **R.**, dobra, tamże, gm. sertejska; w 1863 r. 212 dusz rewiz. 136.) **R.**, dobra, tamże, w 3 okr. pok. do spraw włośc., gmina Cerkowiszcze, w 1863 r. 59 dusz rewiz. 137.) **R.**, dobra, tamże, gm. budniacka. *J. Krz.—A. Jel.*

Rudnia 1.) chutor, pow. kijowski, w 1 okr. pol., gm. Hostomel, o 19 w. od Kijowa, ma 6 mk. 2.) **R.** *Dymerska*, wś na praw. brzegu rz. Zdwiża, pow. kijowski, w 1 okr. pol., gm. i par. prawosł. Dymer (o 16 w.), o 61 w. od Kijowa, ma 105 mk. Podług Pochilewicza jest tu 130 mk., w tej liczbie 15 dusz rewiz. włościan, nadzielonych 68 dz. ziemi, z której płacą 35 rs. 60 kop wykupu rocznie. Pozostałą liczbę mieszkańców stanowią mieszczanie. Mieszkańcy zajmują się wypalaniem węgli drzewnych. 3.) **R.** *Piaskowska*, chutor nad rzką Piaskówką, pow. kijowski, w 1 okr, pol., gm. Borodzianka, par. praw. Zahalce, o 72 w. od Kijowa, ma 50 mk.; folusz. 4.) **R.** *Szybeńska*, chutor na praw. brzegu Zdwiża, pow. kijowski, w 1 okr. pol., gm. Dymer, par. prawosł. Szybene, o 45 w. od Kijowa, ma 31 mk.; należy do dóbr Łubianka, Hudym Lewkowiczów. 5.) **R.** *Borowiańska*, pod wsią Borowem, pow. kowelski, na zachód od mka Nieruchojeże, wspomniana w Pamiętn. kn. Kurbskiego (t. II: 274). 6.) **R.**, wś nad Wołkiem, dopł. Bohu, pow. latyczowski, tuż pod Latyczowem, którego stanowi właściwie przedmieście, par. Latyczów, gm. Wójtowce, ma 58 os., 215 mk., 236 dz. ziemi włośc., 1253 dz. dworskiej wraz z Terłówką i Zalatyczówką. Jest tu piec wapienny, zatrudniający od 6 do 12 ludzi i produkujący rocznie do 12,000 pudów wapna, wartości 1200 rs. Wś ta wchodziła niegdyś w skład ststwa latyczowskiego, darowanego w 1797 r. hr. Morkowowi. 7.) **R.**, wś. pow. łucki, wraz z wsiami Sitnicą i Buchajec attynencya Omelny, własność Zygmunta hr. Krasickiego. 8.) **R.**, wś, pow. łucki, wraz ze wsiami Sitnica i Jeziorno w r. 1860 własność Władysława Młokoszewicza. 9.) **R.**, wś nad Chomorem, dopł. Słuczy, pow. nowogradwołyński, par. Połonne, ma 13 dm. 10.) **R.**, wś nad Żaborzeczką, dopł. Słuczy, pow. nowogradwołyński, par. Miropol, ma 6 dm. 11.) **R.**, wś, pow. nowogradwołyński, posiada cegielnię, należy do dóbr Chulsk ks. Ludgardy z Tyszkiewiczów Jabłonowskiej. 12.) **R.**, wś nad rz. Uż, pow. owrucki, poniżej Uszomierza. 13.) **R.**, wś nad rz. Kamionką, pow. owrucki, poniżej Sawłuk. 14.) **R.**, wś, pow. owrucki, w płd.-wschod. kącie powiatu. 15.) **R.** *Bazarska*, wś, pow. owrucki, z kaplicą katol. parafii Narodycze. 16.) **R.** *Iskoroska*, wś, pow. owrucki, w pobliżu mka Iskorości, niegdyś własność klasztoru karmelitów w Dorohostaju; ob. Arch. J. Z. R., cz. III, t. 2: 611. 17.) **R.** *Narodycka*, wś, pow. owrucki, w pobliżu mka Narodycze. 18.) **R.** *Niżnia*, *Średnia* i *Werchnia*, trzy wsie nad rz. Sławeczną, w południ. części pow. owruckiego. 19.) **R.** *Ozierańska*, wś, pow. owrucki, o 23 w. od Sławeczna, o 30 w. od Olewska. 20.) **R.** *Rososka* al. *Futorska*, obecnie *Rososki Futor*, wś nad rz. Uszą, pow. owrucki, koło wsi Rosochy, należała niegdyś do dóbr monasteru pieczerskiego w Kijowie; ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 4: 83, 643. 21.) **R.** *Stara* i *Nowa*, kilka wsi nad rz. Żerewem, pow. owrucki. 22.) **R.** *Zwiedajska* (w dokum.), wś, pow. owrucki, ob. *Zwizdal.* 23.) **R.**, przedmieście miasta Radomyśla, oddzielone od mta Teterewem; w 1863 r. 50 chat i 319 mk. 24.) **R.** *Bobryk*, kolonia, pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. Martynowicze, o 138 w. od Radomyśla, ma 204 mk. 25.) **R.** *Bobryki*, wś, pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. Martynowicze, o 132 w. od Radomyśla, ma 148 mk. 26.) **R.** *Bykowska*, wś nad rz. Trościanicą, pow. radomyski, par. prawosł. Janówka, o 1 w. powyżej Syczówki. 27.) **R.** *Czopowska*, wś, pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. Malin, par. Czopowicze, o 45 w. od Radomyśla, ma 52 mk. 28.) **R.** *Horodyszczańska*, wś, pow. radomyski, w 3 okr. pol.,

gm. i par. Malin, o 27 w. od Radomyśla, ma 28 mk. Wraz z wsią Horodyszcze przy końcu zeszłego wieku należała do Antoniego Chaleckiego, komornika owruckiego, około 1860 r. do Władysława Kownackiego, obecnie Elżbiety Giżyckiej. 29.) **R.** *Horodzka* al. *Horodecka*, zwana też *Kalinówką*, wś na praw. brzegu Teterewa, przy ujściu rzki Wilii, pow. radomyski, w 2 okr. pol., gm. Kiczkiry, par. prawosł. Mininy (dawniej Horodzk), o 9 w. od Radomyśla, ma 130 mk., przeważnie mieszczan; młyn wodny na Wilii. W 1783 r. było tu 8 dm., 37 dusz i huta żelazna. 30.) **R.** *Hreźla*, wś nad rzką Hreźlą, pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. i par. prawosł. Chabne, o 117 w. od Radomyśla, ma 83 mk. 31.) **R.** *Ilińska*, wś i kol. nad rzką Ilią, o 1 w. od ujścia jej do Użu, pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. Martynowicze, par. prawosł. Steczanka, o 2 w. od wsi Ilińce a 107 i 108 w. od Radomyśla; wś ma 299 mk. (220 prawosł.), kol. zaś 9 mk. 32.) **R.** *Jałcowska*, chutor, pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. Malin, o 19 w. od Radomyśla, ma 67 mk. 33.) **R.** *Kalinowska*, wś, pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. Martynowicze, o 162 w. od Radomyśla, ma 186 mk. 34.) **R.** *Komarowska*, wś, pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. Wyszewicze, par. prawosł. Nebylica, o 20 w. od Radomyśla, ma 49 mk. 35.) **R.** *Krymska* al. *Krymka*, wś nad rzką Białką, w pobliżu ujścia jej od lew. brzegu do Teterowa, pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. Wyszewicze, par. prawosł. Czudzin (o 4 w.), par. kat. Makarów, odl. o 18 w. od Radomyśla, ma 586 mk. Pochilewicz podaje 120 mk. prawosł., 50 katol. i 161 dusz męz. b. szlachty polskiej, zapisanych obecnie do stanu mieszczańskiego. We wsi znajduje się drewniana kaplica katol. z cudownym obrazem św. Antoniego Padewskiego, ściągającym, zwłaszcza podczas odpustu d. 13 czerwca, mnóstwo okolicznych mieszkańców. Podczas tego odpustu odbywa się tu dość ożywiony jarmark. We wsi znajdują się także: smolarnia, dwa młyny krupczatne i tartak. Wś należy do klucza mežyryckiego, obecnie Złotnickich, niegdyś własność metropolii kijowskiej. 36.) **R.** al. *Słoboda Kucharska*, ob. *Kuchary*. 37.) **R.** *Lewkowska*, wś na praw. brzegu Wereśni, pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. i par. prawosł. Kresiatycze, o 100 w. od Radomyśla a 4 w. od Lewkowicz, ma 224 mk. 38.) **R.** *Michalska* al. *Mihalska Wyższa*, wś, pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. Wyszewicze, par. Michałki, o 28 w. od Radomyśla, ma 42 mk.; niegdyś własność metropolii kijowskiej. 39.) **R.** *Michalska Niższa*, wś, tamże, ma 25 mk. 40.) **R.** *Oblitkowska*, wś, pow. radomyski, koło wsi Oblitki, niegdyś własność monasteru pieczerskiego w Kijowie; ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 4: 642. 41.) **R.** *Rychta*, chutor, pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. Malin, o 40 w. od Radomyśla, 46 mk. 42.) **R.** *Sachan*, wś przy ujściu ruczaju Sachan do Prypeci, pow. radomyski, gm. i par. Szepielicze, o 150 w. od Radomyśla, ma 224 mk. 43.) **R.** *Sidorowiecka*, wś na lew. brzegu rz. Żerewa, pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. i par. Rozważów (o 4 w.), o 70 w. od Radomyśla, ma 108 mk., nadzielonych 239 dz. ziemi, z której płacą 79 rs. 9 kop. wykupu rocznie. 44.) **R.** *Stara*, wś nad pot. Wilczym (Wołczyj), pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. Martynowicze, par. prawosł. Warowicze, o 122 w. od Radomyśla, ma 106 mk. 45.) **R.** *Stasiowska*, ob. *Stasiowa* al. *Stasiewa*. 46.) **R.** *Syczowska*, ob. *Syczówka*. 47.) **R.** *Szerszniewska*, wś nad rz. Irszą, pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. Malin, par. prawosł. Szersznie, o 54 w. od Radomyśla, ma 75 mk., w tej liczbie 32 kat.; odlewnia żelaza i do 10 kuźni. 48.) **R.** *Szpilewska*, wś nad rzką Tal, pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. Iwanków, par. prawosł. Koleńce (o 10 w.), o 94 w. od Radomyśla, ma 227 mk., nadzielonych 117 dz. ziemi, z której płacą 28 rs. 13 kop. wykupu rocznie. 49.) **R.** *Talska*, wś nad rz. Tal, pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. Iwanków, par. prawosł. Koleńce, o 97 w. od Radomyśla, ma 190 mk., nadzielonych 384 dz. ziemi, z której płacą 80 rs. 55 kop. wykupu rocznie. Należy do klucza iwankowskiego. 50.) **R.** *Tołokuńska*, wś nad Dnieprem, pow. radomyski, na pograniczu kijowskiego, w 5 okr. pol., gm. Hornostajpol, par. praw. Jasnohorodka (w powiecie kijowskim), o 140 w. od Radomyśla, ma 223 mk., nadzielonych 224 dz. ziemi, z opłatą roczną 86 rs. 24 kop. Własność dawniej Iskry, obecnie Breszczyńskich, posiadających tu 175 dz. ziemi użytkowej, 800 lasu i 690 nieużytków. 51.) **R.** *Wereśnia*, wś na praw. brzegu rz. Uszy, przy ujściu do niej Wereśni, pow. radomyski, w 5 okr. pol., gm. Czarnobyl, o 128 w. od Radomyśla a 3 w. od Czerewacza (par. prawosł.), przy drodze z Czarnobyla do Radomyśla, ma 301 mk., w połowie prawosławnych. Należy do klucza czarnobylskiego Bolesława hr. Chodkiewicza. 52.) **R.** *Worsowska*, wś nad rz. Woźnią, pow. radomyski, w 8 okr. pol., gm. Malin, par. prawosł. Worsowka (o $^1/_2$ w. odległa), o 23 w. od Radomyśla, ma 65 mk. 53.) **R.** *Zańkowska*, wś nad Szlamarką, pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. Potyjówka, par. prawosł. Zańki (o 7 w.), o 17 w. od Radomyśla, ma 101 mk., 176 dz. ziemi dworskiej (spadkobierców Kamili Mianowskiej), w tej liczbie 40 dz. gruntów orn., 132 lasu i 4 nieużytków. 54.) *Zadkowska* al. *Wiślanka*, wś, pow. radomyski, w 3 okr. pol., gm. Potyjówka, par. prawosł. Wydybór, o 30

w. od Radomyśla, ma 50 mk. 55.) **R.** *Żerewa*, *Żerewska* al. *Zerewa*, wś nad rzką Żerewą, pow. radomyski, w 4 okr. pol., gm. Rozważów, par. prawosł. Unin (o 5 w. odl.), o 60 w. od Radomyśla, ma 139 mk. Niegdyś własność monasteru pieczerskiego w Kijowie; ob. Arch. J. Z. R., cz. I, t. 4: 643. 56.) **R.** *Łęczyńska*, wś, pow. rówieński, pod Łęczynem, w kluczu bereżeńskim, ma 6 chat budników, młyn i fryszerkę. 57.) **R.**, wś nad Kwiatochą, dopł. Horynia, pow. załawski, par. Sławuta. 58.) **R.**, wś, pow. żytomierski, na zachód od Studenicy. 59.) **R.** *Leśna*, wioska nad rz. Leśną, dopł. Teterewa, pow żytomierski, par. Cudnów; w 1867 r. 20 dm. 60.) **R.** *Borowa*, wś przy ujściu Zemli (od lew. brzegu) do Irszy, pow. żytomierski, o 35 w. od Horoszek odległa; grunta gnejsowe, nad rzeką labradoryt. 61.) **R.** *Fasowska*, wś przy ujściu bezim. strugi do Trościanicy, pow. żytomierski, odl. o 26 w. od mka Czerniachowa, przy trakcie poczt. z Żytomierza do Owrucza. Grunta składa gnejs i czerwony granit; nad rzeką labradoryt. 62.) **R.** *Haćkowska*, wś, pow. żytomierski; ob. *Haćkówka*. 63.) **R.** *Horoszkowska*, wś nad rz. Irszą, przy ujściu do niej od lew. brzegu potoku Luboczek, pow. żytomierski, o 2 w. od mka Horoszek odległa. Rz. Irsza rozdziela się tu na dwa ramiona, które wkrótce łączą się z sobą. Grunta gnejsowe, nad rzeką labradoryt. 64.) **R.** *Hutka*, wś przy ujściu bezim. potoku do Irszy, pow. żytomierski, o 30 w. w. od mka Horoszek odległa. Grunta gnejsowe, nad rzeką labradoryty. 65.) **R.** *Kamień*, wś nad rz. Irszą, przy ujściu do niej od lewego brzegu Irszycy Wierzchniej, tworzącej tu rozległy staw, powiat żytomierski, o 29 w. od mka Horoszek odległa. Grunta składa wyłącznie gnejs. 66.) **R.** *Kropiweńka*, wś nad Irszą, pow. żytomierski, o 23 w. od mka Horoszek odległa. Irsza tworzy tu staw i przybiera dwie strugi, jednę z prawej, drugą z lewej strony. Grunta składa gnejs i labradoryt nad rzeką. 67.) **R.** *Moszna*, wś przy ujściu od praw. brzegu bezimiennej rzki do Użu, pow. żytomierski, na pograniczu owruckiego, o 8 w. od mka Uszomierza odległa. Składową część gleby stanowi czerwony granit i gnejs. 68.) **R.** *Skirtiańska*, wś nad rzką Bodiaczkiem, pow. żytomierski, o 7 w. od mka Czerniachowa odległa. Składową część gruntów z praw. strony rzeki stanowi gnejs, z lewej zaś czerwony granit; nad rzeką labradoryt. 69.) **R.**, w dokum. *R. Stara*, wś przy ujściu rz. Hujwy do Teterawa, pow. żytomierski, na wschód pod Żytomierzem; ob. Arch. J. Z. R., cz. VI, t. 2: 484. 70.) **R.** *Starykowska*, wś nad rz. Irszą, pow. żytomierski, na pograniczu radomyskiego, o 38 w. od Horoszek odległa. Składową część gruntu stanowi gnejs, czerwony granit, nad rzeką zaś labradoryt. 71.) **R.**. *Szlachowa* al. *Szlachtowa*, wś przy ujściu od praw. brzegu bezim. rzki do Irszy, pow. żytomierski, o 5 w. od Horoszek odległa. Grunt składa gnejs; ślady labradorytu. 72.) **R.** *Toporyska*, wś nad rz. Trościanicą, tworzącą tu rozległy staw, pow. żytomierski, przy szosie z Żytomierza do Owrucza, o 16 w. od mka Horoszek a 20 w. od mka Czerniachowa odległa. Grunta stanowi gnejs i czerwony granit. 73.) **R.** *Zakomornia*, wś nad bezim. ruczajem, pow. żytomierski, o 18 w. od miasteczka Horoszek odległa. Grunta składa gnejs i czerwony granit. *J. Krz.*

Rudnia 1.) dolina na Podstolicach, w pow. średzkim. 2.) **R.**, ob. *Rudna*, pow. babimoski.

Rudnianka 1.) rzka w gub. wileńskiej, lewy dopływ Wilii, w pobliżu zaścianków Oszmianiec. 2.) **R.**, rzka w pow. lidzkim, płynie pod wsią Ruda.

Rudniany, wś, pow. słonimski, z fabryką sukna.

Rudnic, las pod Starą Kiszewą, pow. kościerski. Wymieniony w przywileju Mestwina z r. 1280, przy oznaczeniu granic Polaszek (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 400).

Rudnica, os. młyn. nad rzką Rudnicą, pow. iłżecki, gm. Błaziny, par. Iłża, odl. od Iłży 8 w., ma 1 dm., 4 mk., 3 mr.

Rudnica 1.) rzka w pow. święciańskim, przepływa pod wsią Łokciany i fol. Dworczany. 2.) **R.**, rzeka w gub. mohylewskiej, prawy dopływ Soży.

Rudnica 1.) wś, pow. dzisieński, w 1 okr, pol., gm. Zaleś, okr. wiejski i dobra Korsaków Uzrzec, o 7 w. od gminy a 50 w. od Dzisny, ma 4 dm., 41 mk. prawosł. (w 1864 r. 26 dusz rewiz.). 2.) **R.**, osada, pow. rzeczycki, w okolicy Dudzicz, gm. dudzicka. 3.) **R.**, wś. pow. białostocki, w 1 okr. pol., gm. Zabłudowo, o 16 w. od Białegostoku. 4.) **R.**, uroczysko, pow. słonimski, w 4 okr. pol., gm. Dworzec, o 41 w. od Słonima. 5.) **R.**, wś, pow. sieński, gm. Łukoml, ma 13 dm. i 57 mk., z których 1 zajmuje się kowalstwem, 2 wychodzi na zarobek. 6.) **R.**, wś, pow. sieński, gm. Ulanowicze, ma 24 dm. i 164 mk.; posiada młyn wodny, folusz, krupiarnię, olejarnię; własność Dłużniewskiego. *J. Krz.*

Rudnica 1.) rzeczka, lewy dopływ Prosny, w pow. ostrzeszowskim, powstaje pod folw. Turze, o $7^1/_2$ klm. na płd. od Ostrzeszowa; płynie od zach. ku wschodowi na Mikorzyn, oblewa Rudniczysko, Zalesie, Doruchów, Kuźnicę Starą, Marcinkowskie i Kuźnicę Bobrowską, poniżej której uchodzi. Z lew. brzegu przyjmuje strugę od Rogaszyc, Wiązownię i strugę Doruchowską, a z prawego zasila się strumykiem od Myjomic i Domanina;

obraca młyny: Świtoń, Krzywiznę, zaleski, doruchowski, papiernię i dwie kuźnice; długość biegu wynosi przeszło 20 klm. 2.) **R.**, rzeczka, lewy dopływ Warty, w pow. poznańskim, powstaje z spływu strumieni: Skórzewskiego, Ławickiego i Junikowskiego o 6 klm. na płd.-zachód od Poznania, poniżej Junikowa i Rudnic; płynie ku płd.-wschodowi, oblewa Żabików, gdzie z prawego brzegu przyjmuje strugę od Łęczycy i uchodzi pod Luboń, o $7^1/_2$ klm. na płd. od Poznania; długość biegu od połączenia się strumieni do ujścia około 5 klm. *E. Cal.*

Rudnica, niem. *Rudnitza-See*, jezioro w powiecie tucholskim, pod Raciążem, niedaleko granicy pow. chojnickiego; od płn. połączone z jez. Przylonkiem, od płd. zaś z Raciąskiem. Przez jezioro to płynie struga Raciąska.

Rudnice 1.) al. *Rudnicze* i *Rudnica*, dok. *Rudniche*, wś, pow. poznański, o $7^1/_2$ klm. od Poznania (poczta), par. Komorniki, okr. wiejski Junikowo, st. dr. żel. pod Górczynem o $2^1/_2$ klm.; 15 dm., 148 mk. Przemysław nadał R. dominikankom poznańskim w p. 1296; w ich ręku pozostawały aż do zniesienia klasztorów. 2.) **R.** al. *Rudnicz* i *Rudnicze*, niem. *Rudnitsch*, wś i dom., pow. wągrowiecki, o 6 klm. na zach. od Wągrowca (poczta) na trakcie rogozińskim, par. i st. dr. żel. Rogoźno (o 10 klm.), szkoła w miejscu. Dawniej par. Potulice. W r. 1577 było $5^1/_2$ śladów osiadł., w r. 1579 śladów 11 i zagrodn. 4, a w r. 1618 śladów osiadł. $5^1/_2$, jeden pusty i 3 zagrodn.; około 1793 r. dziedzicem był Wojciech Lipski, łowczy kaliski, około r. 1830 Seweryn Zakrzewski, potem Józef Radoński, a około r. 1884 Jan Gortych. Wś ma 12 dm., 94 mk. (71 kat., 23 prot.) i 178 ha (141 roli, 1 łąk, 2 lasu). Domin. ma 13 dm., 135 mk. (133 kat., 2 prot.) i 596 ha (490 roli, 40 łąk, 40 lasu).

Rudnicka Wola i *R. Wólka*, wś, pow. janowski, gm. i par. Wilkołaz. W 1827 r. R. Wola miała 13 dm., 69 mk.; R. Wólka 4 dm., 19 mk.

Rudnicka Puszcza, na Litwie, między wsią Rudnikami a Niemnem, niegdyś co do wielkości nieustępująca białowieskiej, oddawna wytrzebiona, dotąd po niej został t. zw. Międzyrzecki las rządowy, w pow. trockim, zajmujący 28,844 dzies. przestrzeni.

Rudnicki Potok 1.) powstaje w obr. Rudnika, pow. myślenicki, na wsch. krańcu wsi; płynie przez wieś na wschód, przeciąwszy gościniec wadowicki zwraca się na płn.-zachód a na obszarze Biertowic wpada z praw. brzegu do Harbutowickiego potoku. Długość biegu 6 klm. Wzbiera nagle i rozlewa się po obszernym kamieńcu. 2.) **R.** *Potok* al. *Głęboka*, potok, ma źródło w obr. Jeżowa, pow. niski, u płn. podnóża Kamiennej Góry (198 mt.), tuż nad granicą gm. Zalesia. Płynie przez obszar Jeżowa, a następnie na obszarze Rudnika, zwraca się przez bory sosnowe Wyszków grunt na płd.-wschód i zabrawszy od praw. brzegu strugi leśne dosięga wsi Rudnika, którą opływa od płd. i wschodu, poniżej której uchodzi do Sanu z lew. brzegu. Źródło leży 180 mt., ujście 162 mt. npm. Długość biegu 14 klm. *Br. G.*

Rudnickie al. *Rudnica*, wś, pow. olhopolski, w 2 okr. pol., gm. Łuh, par. Kodyma, w pobliżu linii dr. żel. kijowsko-odeskiej, przy trakcie poczt. z Łuh do Wygody, o 36 w. od Olhopola, ma 235 os., 1400 mk., 1399 dz. ziemi włośc., 1437 dworskiej, 50 cerkiewnej. Cerkiew pod wez. Podwyższenia Krzyża św., wzniesiona w 1869 r., ma 1993 parafian. Przystanek dr. żel. kijowsko-odeskiej, pomiędzy st. Popieluchy (o 6 w.) a Krzyżopol (o 14 w.); st. telegr. W okolicy źródła rz. Sawranki. Darowana generałowi Tutolminowi, obecnie Szczerbatowa. *Dr. M.*

Rudnickie Jezioro, pow. babimoski, ob. *Orchowe*.

Rudniczysko, wś, okr. wiej., domin. i okr. domin., pow. ostrzeszowski (Kępno), o $10^1/_2$ klm. na wsch.-płd. od Ostrzeszowa, nad Rudnicą, dopł. Prosny; par. Mikorzyn, poczta w Doruchowie, st. dr. żel. pod Domaninem o $7^1/_2$ klm. R. istniało już przed r. 1553; około r. 1840 posiadał je Konstanty Rekowski. Wś liczy 18 mk. i 1 dm.; w skład okr. wiejs. wchodzi młyn Piła (12 mk., 1 dm.); cały okr. ma 2 dm., 30 mk. (8 kat., 22 prot.) i 25 ha (17 roli, 2 łąk, 3 lasu). Domin. ma 7 dm., 106 mk. i 781 ha (509 roli, 65 łąk, 105 lasu); gorzelnia; właścicielem jest Wojciech Zakrzewski. W skład okr. domin. wchodzą: fol. Ciupka (Czupka), Domicela (2 dm., 23 mk.) i młyn Krzywizna (2 dm., 68 mk.). *E. Cal.*

Rudnidół, dolina pod Żarnowcem, pow. pucki, wymieniona w przywileju Mestwina z r. 1277 (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 247). Por. *Odargowo*.

Rudnie 1.) dwór, pow. wiłkomierski, gm. Lubocz, o 69 w. od Wiłkomierza; własność Horbowskiej. 2.) **R.**, wś, tamże, okr. wiejski Lwowszczyzna, o 71 w. od Wiłkomierza.

Rudnik 1.) wś i fol., pow. nowomiński, gm. i par. Cegłów, ma 189 mk., 344 mr. folw., 294 mr. włośc. W 1827 r. było 16 dm., 124 mk. Wś ta wchodziła w skład dóbr ststwa Latowicz (ob.). 2.) **R.**, fol., pow. radzymiński, gm. Kąkolownica, par. Międzyrzec, 1 dm., 6 mk., 80 mr. 3.) **R.**, wś i fol. nad rzką b. n., dopł. Mrogi, pow. łowicki, gm. Lubianków, par. Dmosin, odl. 24 w. od Łowicza a 3 w. od Główna, ma 16 os., 152 mk. W 1827 r. było 15 dm., 95 mk. Fol. R. rozl. w 1885 r. 679 mr.: gr. or. i ogr. mr. 542, łąk mr. 27, pastw.

mr. 3, lasu mr. 85, nieuż. mr. 23; bud. mur. 8, z drzewa 11; płodozm. 13-polowy. Wś ma 16 os., 208 mr. Na początku XVI w. łany folw. dają dziesięcinę pleb. w Dmosinie, kmiece zaś prebendzie kollegiaty łęczyckiej, pleb. zaś w Dmosinie tylko kolędę (Łaski, L. B., II, 342). W 1670 r. Ostrołęka i R. należą do Aleks. Głowińskiego. 4.) **R.**, wś i fol., pow. brzeziński, gm. i par. Będków, pomiędzy Wolborzem a Będkowem, odl. 21 w. od Brzezin. Wś ma 8 dm., 71 mk.; fol. 4 dm., 50 mk. W 1576 r. R., w par. Rossocha, własność Stanisława Rudnickiego, miała 6½ łan., 2 zagr., karczmę, 13 zagr. (Pawiński, Wielkp., II, 96). 5.) **R.**, przyległ. dóbr Dobrosołowo, w pow. słupeckim. 6.) **R.**, os., pow. turecki, gm. Bartochów, par. Tubądzin (ob.) 7.) **R.**, w XVI w. *Rudnyk*, staw w Wielgomłynach, pow. noworadomski (Łaski, L. B., II, 208). 8.) **R.** *Mały*, wś nad rz. Odrzywołem, pow. będziński, gm. Rudnik Wielki, par. Koziegłowy, ma 32 dm., 305 mk., 660 mr. (301 mr. roli); os. karcz. 1 dm., 2 mr. dwor W 1827 r. było 31 dm., 189 mk. 9.) **R.** *Wielki*, wś włośc. nad rz. Odrzywołem, pow. będziński, gm. Rudnik Wielki, par. Koziegłowy, leży na prawo od drogi z Częstochowy do Koziegłów, posiada szkołę początkową; wś ma 46 dm., 436 mk., 898 mr. (462 mr. roli); os. 1 dm., 14 mr. dwor.; karcz. 1 dm., 6 mr. dwor. W 1827 r. było 34 dm., 176 mk. Wś ta wchodziła w skład dóbr rząd. Koziegłówki. R. Wielki gmina należy do s. gm. okr. IV w Koziegłowach, st. poczt. Myszków, posiada cztery szkoły początkowe i 6009 mk. (1870 r.). 10.) **R.**, os., pow. opoczyński, gm. i par. Skrzyńsko, odl. od Opoczna 26 w., 1 dm., 3 mk., 4 mr. dwor. 11.) **R.**, pow. włoszczowski, gm. Oleszno, par. Włoszczowa. W 1872 r. rozl. 870 mr.: gr. or. i ogr, mr. 286, lasu mr. 420, zarośli mr. 142, nieuż. mr. 22; bud. mr. 1, z drzewa 6; las urządzony w kolei 100-letniej. Wś R. os. 11, z gr. mr. 42. 12.) **R.**, wś i fol., pow. lubelski, gm. Wólka, par. Kalinowszczyzna, odl. 3 w. od Lublina. W 1884 r. fol. R., 1869 r. oddzielony od dóbr Jakubowice Murowane, rozl. mr. 563: gr. or. i ogr. mr. 446, łąk mr. 1, past. mr. 36, lasu mr. 71, nieuż. mr. 8; bud. z drzewa 9; płodozm. 9-polowy; las nieurządzony. Wś ma 14 os., 214 mr. Wspomina tę wś już Długosz (L. B., II, 537). W 1531 r. wś Jakubowice (Murowane) i Rudnik, w par. Lublin, płaciły z 5 łanów 2 fl. (Pawiński, Małop., 347), 13.) **R.** *Szlachecki*, wś i fol., pow. janowski, gm. i par. Wilkołaz, leży przy drodze bitej z Lublina przez Kraśnik do Janowa prowadzącej, odl. 35 w. od Janowa. W pobliżu wsi znajdują się błota zwane Jazy. W r. 1827 było 12 dm., 89 mk. Fol. rozl. 490 mr.: gr. or. i ogr. mr. 422, łąk mr. 8, lasu mr. 41, nieuż. mr. 19; bud. z drzewa 13; las nieurządzony. Wś miała w 1876 r. os. 24, z gr. mr. 294. W połowie XV w. wś R. (par. Kiełczewice), założona świeżo na leśnych obszarach Zakrzewa, Bystrzycy i Sudołu, należała do klasztoru koprzywnickiego. Było tu 20 łanów kmiecych, dających za czynsz po fertonie i z każdego łanu dawano dwa korce zboża miary i dwa na ozimy wysiew, prócz tego po dwa koguty, 10 jaj, jeden ser i wołową dań. Płacono klasztorowi za dziesięcinę po 8 groszy, z łanu sołtysiego też 8 groszy. Karczma sołtysia z rolą płaciła 1 grzywnę. Karczma klasztorna z rolą płaciła 1 grzywnę a za dziesięcinę 6 szerokich pragskich groszy. Dwa folw. szlach. dawały dziesięciną pleb. w Wilkołazie (Długosz, L. B., t. III, str. 385, 386, 394, 397). W 1531 r. mieli tu Lassota i Gotard 2 łany, Jan Rudnicki 1 łan (Pawiński, Małop., 366). 14.) **R.**, zwany przez lud *R. Złodziejski*, wś, pow. janowski, gm. i par. Zakrzówek. W 1827 r. było 33 dm., 221 mk. Wś ta wchodziła w skład dóbr ordynacyi Zamoyskich. 15.) **R.** *Niższy*, wś, fol. i dobra, pow. krasnostawski, gm. Rudnik, par. Płonka, odl. 19 w. od Krasnegostawu, posiada urząd gminny. W 1827 r. było 75 dm., 414 mk. Dobra R. Niższy lit. B i D składały się w 1875 r. z folw.: R. Niższy z Pszonkowizną i Kozyry, rozl. mr. 838: fol. R. z Pszonkowizną gr. or. i ogr. mr. 325, łąk mr. 15, past. mr. 9, lasu mr. 165, nieuż. mr. 24; bud. z drzewa 17; płodozmian 17-polowy; fol. Kozyry gr. or. i ogr. mr. 210, past. mr. 8, lasu mr. 74, nieuż. mr. 8; bud. z drzewa 6; las nieurządzony, pokłady kamienia wapiennego. Wś R. Niższy os. 19, z gr. mr. 195; wś Potażnia os. 3, z gr. mr. 35; wś Suszeń os. 17, z gr. mr. 164. Gmina R. należy do s. gm. okr. II w Żółkiewce, tamże st. poczt. W skład gm. wchodzą: Bzowiec Górny, Bzowiec Dolny, Borów, Bobrowszczyzna, Kozyry, Kaszuby, Łapiguz, Majdan-Borsuk, Majdan Borowski, Majdan Kobylański, Majdan Łuczycki, Majdan Średni, Mościska, Maszów Mniejszy fol., Maszów Średni, fol., Maszów Szlachta, Płonka, Potażnia, Równianki, R. Niższy, R. Wyższy, R. Górny, R. Królewski. Suchelice, Suszeń, Urszulin Mały. 16.) **R.** *Wyższy*, fol. i wś, pow. krasnostawski, gm. Rudnik, par. Płonka, odl. 2½ w. od Krasnegostawu. Zapewne do R. Wyższego należą R. Górny i R. Królewski. W 1870 r. fol. R. lit. A rozl. mr. 463: gr. or. i ogr. mr. 286, łąk mr. 28, lasu mr. 101, past. i zarośli mr. 32, nieuż. mr. 16. Wś R. os. 8, z grun. mr. 4; wś Potażnia os. 8, z grun. mr. 104; wś Majdan Średni os. 9, z grun. mr. 121. 17.) **R.**, wś, pow. łukowski, gm. Prawda, par. Miastków, 31 dm., 235 mk., 661 mr. W 1827 r. było 3 dm., 11 mk. 18.) **R.**, wś włośc.,

pow. garwoliński, gm. i par. Osieck, 19 dm., 134 mk., 285 mr. W 1827 r. było 16 dm., 77 mk. Wchodziła poprzednio w skład dóbr Osieck. 19.) **R.** *Biernaty*, wś i fol., pow. konstantynowski; ob. *Biernaty*. 20.) **R.**, os., pow. sierpecki, gm. Lisewo, par. Kurowo, odl. o 6 w. od Sierpca, ma 3 dm., 29 mk., 97 mr. *Br. Ch.*

Rudnik, potok, powstaje z połączenia dwu strug, jednej od Raciborska, w pow. wielickim, drugiej z nad granicy Jankówki i Raciborska; płynie na płd.-wschód przez obszar Rudnika i Dziekanowic, uchodząc poniżej gościńca myślenicko-gdowskiego do Raby z lewego brzegu. Zabiera kilka strug b. n., z których największą z pod Grajowa. Długość biegu 5¼ klm. *Br. G.*

Rudnik 1.) wś, pow. wielicki, nad pot. t. n., dopł. lew. Raby, leży w okolicy pagórkowatej, lesistej, między Sierakowem (zach.), Niżową (wsch.), Dziekanowicami (płd.) i Zbyszowem (płn.). Par. rz.-kat. w Dziekanowicach. Wś ma 33 dm. i 197 mk.; 190 rz.-kat. i 7 izrael. Długosz mówi o R. dwa razy ale odmiennie. Raz podaje za właścicieli: Stanisława i Jana Marszałkowiczów de Brzeszcze h. Zadora (L. B, II, 113), drugi raz nazywa R. wsią królewską (III, 434). Według pierwszego opisu było 5 łan. km., 4 młyny i 2 karczmy; kmiecie dawali dziesięciny klasztorowi mogilskiemu wartości 6 grzyw. a prob. w Dziekanowicach półtorej grzywny, karczmy zaś i młyny płaciły po groszu i po mierzycy owsa. W drugim opisie podaje, iż było 5 łanów kmiecych, płacących dziesięciny klasztorowi w Mogile a proboszczowi mesznego 2 korce pszenicy i 3 korce owsa, ale roli szlacheckiej, zagród i karczem nie było. W 1581 (Pawiński, Małop., 51) miała wś 6 półłanków km., 2 zagrody z rolą, 1 zagr. bez roli; mieszkał nadto szewc i czynszownik. 2.) **R.**, os. dom. do Ołpin, pow. jasielski. 3.) **R.**, wś, pow. myślenicki, przy gościńcu z Myślenic (5·6 klm.) do Kalwaryi, w szerokiej dolinie pot. t. n. (praw. dopł. Skawiny). Od płn. zamykają dolinę wzgórza, tworzące dział wodny dopływów Skawiny i Raby, ze szczytami Bukowiec (445 mt.) i Działami (407 mt.), od południa Barnasiówka (573 mt.), będąca przedłużeniem na zachód pasma Dalina. Wzgórza rozsuwają się ku płd.-zachodowi w szeroką dolinę Skawy. Wś graniczy na zach. z Sułkowicami, na płd. przez góry z Jasienicą, na płn. również przez góry z Bęczarką. Góry są pokryte świerkowym lasem. Gleba glinkowa, średnio urodzajna. Wś ma 226 dm., dwór i 1318 mk.; 1292 rz.-kat. i 26 izrael. Posiadłość więk. (Cec. ks. Lubomirskiej), jako attyn. dóbr myślenickich, składa się z 148 mr. roli, 10 mr. łąk, 12 mr. pastw. i 204 mr. lasu; pos. mn. ma 922 mr. roli, 96 mr. łąk, 292 mr. pastw. i 794 mr. lasu. W 1581 r. (Pawiński, Małop., 47) należał R. do zamku lanckorońskiego i miał 11 półłanków km., 12 zagród z rolą; 6 komor. z bydłem, 3 kom. bez bydła, 2 przekupniów i 1 dudkę. W późniejszych czasach przechodził te same koleje co Izdebnik i Myślenice. 4.) **R.** z *Kępą Rudnicką*, mtko w pow. niskim, pod 39°55′ wsch. dług. od Ferro a 50°26′30″ płn. szerok., na lew. brzegu Sanu, u ujścia pot. Głębokiego, zwanego też Rudnikiem. Okolica jest równiną, wznies. 200 mt., na porzeczu namulista i urodzajna, dalej jednak od rzeki piaszczysta, pokryta sosnowymi borami. Cała też okolica z wyjątkiem porzecza jest borem, częścią dawnej sandomierskiej puszczy. Mtko ma 379 dm. drewnianych parterowych i 2 młyny wodne, 2585 mk.; 1474 rz.-kat. i 1111 izrael. Przy gościńcu z Leżajska do Niska, na płd. od mtka, stoją zabudowania więk. posiadłości, z dużym dworem. Dawniej handlowa osada, miała dwa spichrze na 12,000 korcy zboża, które spławiano do Gdańska. Obecnie ludność chrześciańska trudni się przeważnie rolnictwem a izraelicka drobnym handlem i rękodziełami. Obszar więk. pos. (F. bar. Hompescha) składa się z 2 mr. roli, 280 mr. łąk, 28 mr. pastw. i 2569 mr. lasu; pos. mn. z 1203 mr. roli, 480 mr. łąk, 91 mr. pastw. i 29 mr. lasu. Targi odbywają się tu we czwartki. Jest w mtku kościół par. rz.-kat., drewniany, zbudowany w r. 1791, szkoła ludowa jednoklasowa o 3 naucz. i urząd pocztowy. Według Siarczyńskiego dobywano dawniej rudę żelazną błotnistą (Rps. bibl. Ossol., nr. 1826). Mtko dozwolił założyć Zygmunt August w r. 1552, wynagradzając wierne zasługi Krzysztofa Gnojeńskiego, na gruntach wsi Kopki, należącej do jego żony Katarzyny z Tarnowskich. Otrzymało prawo magdeburskie, targi w soboty i jarmarki na św. Agnieszkę i św. Mateusza. Następnie na prośbę dziedziczki Anny Lipnickiej i jej syna Stanisława potwierdził król ten przywilej w r. 1557. W tym czasie (1585) przeniósł bisk. Myszkowski parafią, założoną w 1583 r. przez Annę z Lipnika, wdowę po Piusie (Zbożnym) Komarnickim, kaszt. czchowskim, w Kopkach, do Rudnika. W czasie wojen szwedzkich napadł tu rotmistrz Stefana Czarnieckiego w r. 1656 Karola X, jedzącego obiad na plebanii w Kopkach i o mało nie pojmał w niewolę. Zdarzenie te przedstawił H. Sienkiewicz w Potopie. Wyciąg z dok. erekcyjnego podał Baliński w Starож. Polsce (t. II, 471); wzmiankę o klęsce Szwedów podaje Francofortana Relatio 1656 (pag. 17) i Cellarius, Descriptio Pol. (Amst. 1659, p. 181). Par. należy do dyec. przemyskiej, dek. rudnickiego, i obejmuje: Kopki, Koziarnię i Tarnogórę. Najbliższemi wsiami są na płd. Kopki, na płn. Stróża. *Mac.*

Rudnik 1.) wólka, w obr. gm. Pruchny, pow. bielski, obw. sąd. strumieński, na Szląsku austr., 8 dm., 69 mk. Ob. *Pruchna*. 2.) **R.**, ob. *Rudniki*. *Br. G.*

Rudnik 1.) dawniej *Niedźwiadka* al. *Niedźwiedzica*, dok. *Rivus Ursi* w r. 1251, mylnie *Hamer*, niem. *Radnack*, *Radenacker*, *Miala*, *Mialla*, *Maehlen* i *Hammer-Fliess*, rzka, lewy dopływ Noteci, w pow. czarnkowskim, powstaje w płn.-wschod. części lasów kruteckich (Krucz), pod wsią Nowiną, o 12 klm. na płd.-zach. od Czarnkowa. Płynie od wschodu ku zachodowi; między Kruczem a holendrami Kruteckimi wpada, ubiegłszy $2^1/_2$ klm., do jez. Wielkiego, które potem łączy z jez. Rudno, a to, pod Hamrzyskiem, z jez. Białem. Odtąd tworzy na przestrzeni około 11 klm. sieć jezior popod Miałę, jako to: Górne, Bend (?) pod Mężykiem czyli Niedźwiadą (w r. 1515 t. zw.), Tobołek, Szczerki, Wądół i Główki pod Miałą; oblewa następnie Maryanowo, Kamiennik i Chełst, poniżej którego w Brandenburgii, naprzeciw Starych Bielic, o 6 klm. na wschód od Drzenia (Driesen) uchodził dawniej wprost do Noteci. Obecnie sprowadza go rów chełstowski (Neuteich) do t. zw. Starej Noteci czyli Bierzwienny. R. płynie wśród samych prawie lasów od źródeł popod Kamiennik, zasilając się odpływami stawów i ściekami bagnisk; z lew. brzegu przyjmuje odpływy: Zdroiska pod Mężykiem, Okonina pod Miałą, Rakówek pod Piłką i Wilczych Błot powyżej Kamiennika; jeziorka na prawym brzegu: Święte i Moczydło nie mają wyraźnych odpływów. R. pędzi młyny, papiernię, hamry i piły w osadach, które oblewa; długość biegu wynosi około 38 klm. 2.) **R.**, obecnie *Bogdanka*, rzka, lewy dopł. Warty, w pow. poznańskim, wypływa z jez. Strzeszyńskiego, o 9 klm. na zach.-północ od Poznania, płynie ku płd.-wsch. śród łąk i ogrodów, mija Strzeszyn, obraca młyny strzeszyński i niestachowski pod Sołaczem, oblewa Jeżyce i Grudzieniec, poniżej którego wpływa do miasta Poznania i tam uchodzi, przebiegłszy przeszło 10 klm. *E. Cal.*

Rudnik, jezioro, w pow. grudziądzkim, przy wsi t. n., o milę na płd. od Grudziądza, wznies. 23 mt. npm. R. 1748 było ono wydane w dzierżawę za opłatą czynszu 160 fl. R. 1782 zaś zostało puszczone w dzierżawę wieczystą; czynsz wynosić miał 65 tal., kontrybucya zaś 5 tal. 53 gr. 6 fen. (ob. Gesch. d. Graudenzer Kr. von Froehlich, I, str. 287). *Kś. Fr.*

Rudnik 1.) *Mały*, niem. *Adamsdorf*, wś, pow. grudziądzki, okr. urz. stanu cyw. Rządz, par. kat. Sarnowo, ew. Grudziądz; 286 ha (2 lasu, 81 łąk, 181 roli). W 1885 r. 84 dm., 99 dym., 439 mk.; 37 kat., 384 ew., 18 dyssyd. 2.) **R.**, niem. *Rudnick*, wś nad jez. t. n., pow. grudziądzki, o 1 milę na płd. od Grudziądza, w którym jest par. kat., okr. urz. stanu cyw. Rządz. Razem z wyb. M. Rudnikiem i z leśn. R. obejmuje 572 ha (63 lasu, 69 łąk i 155 roli). W 1885 r. było 85 dm., 127 dym. i 547 mk.; 20 kat. i 527 ew. (leśn. 9 mk. i 1 dm., wyb. 51 mk. i 8 dm.). Szkoła ewang. liczyła 1885 r. 104 dzieci i 1 naucz. Lustracya z r. 1664 donosi: R. ma mieć 8 włók; była to wś królewska, płacąca rocznie 50 fl. czynszu, teraz nie jest tam nic. R. 1681 wzniosła się na nowo, w tym bowiem roku wydał ją ststa grudziądzki Marcin Borowski na dożywotną dzierżawę. R. 1667 dawała wś mesznego 4 korce żyta i tyleż owsa (ob. Wizyt. Strzesza, str. 174). Po upływie emfiteutycznego kontraktu nadał r. 1721 Jan na Słupowie Szembek, kancl. kor. i ststa grudziądzki, sołtysowi Piotrowi Macz i włościanom Marcinowi Bork, Chrystyanowi Steinke i towarzyszom ich posiadła na dalsze lat 40. Sołtysa mogli sobie sami wybierać, powinni mu jednak być posłuszni stosownie do wilkierza przez ststę potwierdzonego. Dla małoletnich powinni się postarać o opiekuna, któryby zarządzał majątkiem aż do pełnoletności spadkobierców, którym potem jest zobowiązany do składania rachunku. Przy sprzedażach wystarczało zawiadomienie ststy przez sołtysa i skonstatowanie, że dochody ststwa przez to nie poniosą uszczerbku. Oprócz tego mieli wolne pastwisko w lesie starościńskim, mogli także brać drzewa obalone i w rzece do jez. uchodzącej bydło poić, nie przeszkadzając rybakowi. Za to płacili 10 zł. od włóki, więc razem 80 zł.; od tłoki byli wolni. W połowie XVIII w. sukiennicy grudziądzcy wystawili tu sobie folusz. Starościni Dorota Amalia Buchholz Keyserling popierała ten zamiar, nadając im różne przywileje. Za to miał cech płacić rocznie 82 zł. pruskich w dwóch ratach aż do upływu kontraktu po 40 latach. Z lustr. z r. 1765 dowiadujemy się, że we wsi było 13 gburów: Zube, Garnbach, Kremin, Gehrmann, Jahnke, Mager, Berent, Thiel, Bohl, Krueger, Hartke, Hartmann i Stockmann; oprócz 8 włók mieli jeszcze inne pola w dzierżawie, za które płacili rocznie 47 fl. 15 gr. Za czasów pruskich nastąpiło uwłaszczenie i to w ten sposób, że r. 1833 trzynastu gburów otrzymało 9 włók 2 morgi $221^1/_2$ pręt. na własność; czynsz wynosił rocznie 31 tal., później zamieniono go na amortyzującą się rentę. I folusz przeszedł r. 1835 na własność prywatną za opłatą czynszu 10 tal. R. 1789 liczył R. z foluszem 21 dymów (ob. Gesch. d. Graudenzer Kr. von Froehlich, I, 286). 3.) **R.**, pustk., pow. człuchowski, st. p. Lipienice, par. kat. Borzyszkowy, $1^1/_2$ mili odl., gm.

Lubonie; 793 mr. W 1868 r. 7 bud., 2 dm., 24 kat. mk.; 1885 r. 3 dm., 34 mk. *Ks. Fr.*

Rudnik, wś i dobra, pow. raciborski, par. kat. w miejscu. W 1861 r. było 107 dm., 889 mk. (12 ewang.), szkoła (od 1823 r.), licząca w 2 klas. 225 uczniów, młyn wodny, wiatrak. Obszar dóbr wynosił 2656 mr. a gminy wiejskiej z kol. Sanssouci 784 mr. (683 mr. roli). Kościół tutejszy i parafia istniały już w XIV w. i zależały pierwotnie od Bożogrobców w Nissie, którym w 1302 r. ks. Przemysław nadał 6 włók ziemi w R. wraz z patronatem kościoła św. Katarzyny.

Rudniki 1.) wś i fol., pow. radzymiński, gm. Międzyleś, par. Postoliska, odl. 21 w. od Radzymina, ma 42 mk. W 1827 r. było 4 dm., 22 mk. Fol. Rudniki, w r. 1872 oddzielony od dóbr Międzylesie, rozl. mr. 270: gr. or. i ogr. mr. 66, łąk mr. 99, pastw. mr. 47, lasu mr. 55, nieuż. mr. 3; bud. z drzewa 7, Wś R. ma 3 os., 16 mr. 2.) **R.**, fol., pow. łęczycki, gm. i par. Witonia, odl. od Łęczycy w. 16, ma 4 dm., 45 mk., 360 mr. 3.) **R.**, wś i fol., pow. turecki, gm. Lubola, par. Pięczniew, odl. od Turka 34 w.; wś ma 55 dm., 440 mk.; dwie os. 4 dm., 12 mk.; fol. 5 dm., 39 mk. W 1827 r. było 35 dm., 420 mk. Dobra Rudniki składały się w 1876 r. z folw.: R., Karolew i Wielkopole, rozl. mr. 2923: fol. R. gr. or. i ogr. mr. 721, łąk mr. 298, pastw. mr. 554, wody mr. 5, lasu mr. 532, nieuż. mr. 119; bud. mur. 8, z drzewa 14; płodozmian 8-polowy; las nieurządzony; folw. Karolew gr. or. i ogr. mr. 240, pastw. mr. 23, nieuż. mr. 15; bud. mur. 4; płodozmian 8-polowy; folw. Wielopole gr. or. i ogr. mr. 226, łąk mr. 27, pastw. mr. 56, lasu mr. 63, nieuż. mr. 49; bud. mur. 2, z drzewa 3; płodozmian 7-polowy; młyn wodny. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 98, z gr. mr. 369; wś Ossowiec os. 28, z gr. mr. 335; wś Przywidz os. 23, z gr. mr. 284; wś Jasieniec os. 8, z gr. mr. 41. Na początku XVI w. były tu części szlacheckie, dające dziesięcinę do Pięczniewa i łany kmiece dające kollegiacie uniejowskiej (wartości do 6 grzyw.). Pleban dostawał od kmieci po groszu kolędy a od ogrodziarzy i karczmarzy po pół grosza (Łaski, L. B., I, 353, 396). W 1553 r. w części Pięcznowskiej było 9 osad., część Malkowskiej 1 osad., obydwie części miały $4^1/_2$ łan. (Pawiński, Wielkp., II, 231). 4.) **R.**, pow. turecki, gm. i par. Niemysłów. Najnowsze spisy urzędowe nie podają tej miejscowości. 5.) **R.**, wś, pow. kaliski, gm. Zbiersk, par. Dzierzbin; odl. od Kalisza 30 w., ma 12 dm., 81 mk. 6.) **R.**, wś, fol. i dobra, pow. wieluński, gm. i par. Rudniki, odl. 19 w. od Wielunia, posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, 74 dm. (10 folw.) i 693 mk. (142 na folw.). Kol. R. Młyny ma 8 dm., 42 mk. W 1827 r. było w ogóle 60 dm., 564 mk. Dobra Rudniki lit. A. składały się w 1886 r. z folw.: R., Błonie, Faustyanka i Kuźnica, młyna Szafranek wieczystoczynszowego, wsi: Rudniki, Młyny i Dalachów, rozl. mr. 2915: fol. R. z os.: Młyny, Janinów i Dalachów gr. or. i ogr. mr. 530, łąk mr. 128, pastw. mr. 18, lasu mr. 637, w os. wieczysto czynszowych mr. 51, nieuż. mr. 39; bud. mur. 11, z drzewa 32; fol. Kuźnica gr. or. i ogr. mr. 201, łąk mr. 94, pastw. mr. 13, lasu mr. 41, nieuż. mr. 15; bud. z drzewa 6; fol. Faustyanka gr. or. i ogr. mr. 364, łąk mr. 53, lasu mr. 19, nieuż. mr. 13; bud. z drzewa 3; fol. Błonie gr. or. i ogr. mr. 532, łąk mr. 119, lasu mr. 24, nieuż. mr. 24; bud. mur. 6; las nieurządzony; młyn wodny, pokłady rudy i torfu. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 52, z gr. mr. 348; wś Młyny os. 20, z gr. mr. 243; wś Dalachów os. 69, z gr. mr. 939. Kościół paraf. istniał tu już w XV w. Wieś sama była gniazdem Rudnickich h. Lis. Zapewne Klemens z R. kustosz, gniezn., archidyakon uniejowski, albo też Jan, kanon. gniezn. i też archid. uniejowski, byli fundatorami parafii. Nowy, też drewniany kościół, z 6 ołtarzami, zbudował miejscowy kmieć Marcin Szafranek. W 1838 r. z zapisu proboszcza miejscowego stanął kościół murowany. Z trzech zapisów w XVIII w. uczynionych powstała przy kościele altarya p. w. Niepokalanego Poczęcia M. P. Zdawna istniał też tu przytułek dla chorych i ubogich. Na początku XVI w. całą parafią stanowiła wś R. i trzech górników (mineratores, rudnicy). Dziesięciny z łanów osiadłych szły na stół arcybiskupi, jeden tylko kmieć, zwany Wolny, z łanu i puste łany sołtysie dawały plebanowi. Z innych łanów pleban pobierał meszne po korcu żyta i owsa a od zagrodników po groszu (Łaski, L. B., II, 121). W 1553 r. Stanisław i Mikołaj Rusoccy mieli tu 21 osad., 5 łan., młyn o 1 kole, kuźnicę o 3 kołach (Pawiński, Wielkp., II, 302). W końcu XVII w. R. przeszły w ręce Masłowskich i zostawały w posiadaniu tej rodziny do 1839 r., w którym dostały się Miączyńskim w posagu za Masłowską. Dwór tutejszy zbudowany był w 1666 r. W ogrodzie dworskim znajduje się stary kurhan, nazywany szwedzkim. R. par., dek. wieluński, 1500 dusz. 7.) **R.** al. *R. Mstowskie*, wś, fol. i st. dr. żel., pow. częstochowski, gm. i par. Rędziny, odl. 13 w. na płn. od Częstochowy. Posiadają pokłady kamienia wapiennego, piece wapienne produkujące do 300 korcy wapna dziennie. Dla wywozu wapna urządzono tu przystanek dr. żel. warsz.-wied. Wś ma 52 dm., 143 mk., fol. i karcz., 5 dm., 36 mk., os. stacyi dr. żel. 3 dm., 13 mk., 7 mr.; os. fabr. 4 dm., 4 mk., 60 mr.

W 1827 r. było 30 dm., 203 mk. W 1877 r. fol. Rudnik rozl. mr. 915: gr. or. i ogr. mr. 460, łąk mr. 11, lasu mr. 384, nieuż. mr. 60; bud. mur. 10, z drzewa 5; las nieurządzony. Wś R. os. 39, z gr. mr. 420. W XV w. R., w par. Mstów, wś królewska, miała łany kmiece, karczmę, zagrod. Dziesięcinę, wartości do 6 grzyw., dawano do Moskorzowa, nadaną tam przez arcyb. gnieźn. Trąbę. Łany sołtysie dawały dziesięcinę do Mstowa, wartości 1 grzyw. (Długosz, L. B., II, 102, III, 155). W 1490 r. R. należały do zamku olsztyńskiego. W r. 1581 Stolnikowa płaci tu z 6 łan. kmiecych, 1 sołt., 1 karcz., 4 zagr. bez roli, 2 rzem. (Pawiński, Małop., 77, 436). R. wchodziły w skład dóbr królewskich Konary i Gidle; ob. *Konary* 6). 8.) **R.** al. *Rudnik Kostrzyna*, os. nad rz. Liswartą, pow. częstochowski, gm. Panki, ma 1 dm., 5 mk., 57 mr. dwors. 9.) **R.**, wś, fol. i os., pow. będziński, gm. i par. Włodowice, leżą przy drodze z Mrzygłodu do Kromołowa, posiadają szkołę początkową ogólną. Wś ma 63 dm., 497 mk.; fol. 9 dm., 33 mk.; os. 1 dm., 6 mk. Dobra Rudniki składały się w 1866 r. z fol.: R. i Nierada, os. Kręciwian, rozl. mr. 1303: gr. or. i ogr. mr. 620, łąk mr. 175, pastw. mr. 17, lasu mr. 347, zarośli mr. 15, nieuż. mr. 129; bud. mur. 15, z drzewa 6. Wś R. os. 39, z gr. mr. 566; wś Nierady os. 15, z gr. mr. 209; wś Skałka os. 16, z gr. mr. 225; wś Kosowska Niwa os. 18, z gr. mr. 280. W XV w. R., w par. Włodowice, własność Salomona, dawały z łanów kmiecych dziesięcinę snopową i konopną bisk. krakowskiemu (Długosz, L. B., II, 216). W r. 1581 Sandecka miała tu $6^1/_2$ łan., 2 kom. bez bydła, karczmę zakupną na czynsz. Tejże Kuźnica. Andrzej Marczisz łan. kuźń. $^1/_2$, koła kuźnicze 2, towarz. 2 (Pawiński, Małop., 73, 436). 10.) **R.**, wś i fol., pow. konecki, gm. Pijanów, par. Mnin, odl. od Końskich 28 w., ma 15 dm., 93 mk., 287 mr. dwors., 195 mr. włośc. W 1827 r. było 7 dm., 17 mk. 11.) **R.**, wś i folw., pow. opatowski, gm. i par. Modliborzyce, odl. od Opatowa 7 w., mają 34 dm., 327 mk. W 1827 r. było 22 dm., 158 mk. W 1886 r. fol. Rudniki rozl. mr. 549: gr. or. i ogr. mr. 369, łąk mr. 41, pastw. mr. 2, lasu mr. 121, nieuż. mr. 14; bud. z drzewa 19; płodozmian 9-polowy; las nieurządzony. Wś R. os. 39, z gr. mr. 119. W XV w. R., w par. Modliborzyce, własność Prokopa h. Nieczuja i Skrobotowa h. Strzegomia, miały łany kmiece, karczmę i zagrod. Dawały dziesięcinę bisk. krakowskiemu. Fol. rycerski składał dziesięcinę w Modliborzycach (Długosz, L. B., II, 330, 329). W 1578 r. Będziński miał tu 4 osadn., 2 łany, 6 zagr. z rolą, 4 kom., 2 biednych (Pawiński, Małop., 187). 12.) **R.**, wś i fol., pow. sandomierski, gm. Tursko, par. Połaniec, odl. od Sandomierza 39 w., mają młyn wodny na rz. Czarnej, 42 dm., 385 mk., 510 mr. dwor., 563 włośc. W 1827 r. było 34 dm., 222 mk. W XV w. R. są własnością Jana Rytwiańskiego, kaszt. krakowskiego, który miał tu 12 łan. kmiecych, karczmę, 1 zagr. z rolą. Dziesięcinę snopową i konopną, wartości 8 grzyw., dawano bisk. krakowskiemu (Długosz, L. B., II, 450, 451). W 1578 r. własność kaszt. radomskiego, miała 24 osad., 6 łan., 1 zagr. z rolą, 3 kom., 3 biednych, 1 rzem. (Pawiński, Małop., 169). 13.) **R.**, wś, pow. włoszczowski, gm. Chrząstów, par. Kurzelów. W 1827 r. było 17 dm., 87 mk. Dobra poduchowne Rudniki, które składały: fol. i wś Rudniki, młyn na rz. Pilicy, wsie: Oblasy, Kuźnica, Wólka i Pękowiec z młynem na rz. Zwleczy, miały obszaru w 1832 r. 3546 morgów. Nadana w XIII w. cystersom jędrzejowskim przez Bolesława Wstydliwego. Już wtedy istniały tu kopalnie rudy i młyn do mielenia minerału (ob. t, VI, 68). Lib. Ben. Łaskiego wspomina, iż opaci jako właściciele R., przywłaszczyli sobie nieprawnie przyległe role i części szlacheckie w Jeżowicach (I, 546). W 1540 r. wś R.; w par. Kurzelów, należała do klasztoru jędrzejowskiego. Było tam 2 kmieci na 3 łanach, 2 na 2 łanach, 2 na 1 łanie. W ogóle 6 łanów, sadzawka, 1 zagr. Płacono 30 groszy. Ogólna wartość 70 grzyw. W r. 1573 były tu dwa łany arcybiskupie (Pawiński, Małop., 273, 572). Dnia 28 lipca 1863 r. zaszła tu walka z oddziałem Chmielińskiego. 14.) **R.**, fol., pow. krasnostawski, gm. i par. Płonka, odl. 21 w. od Krasnegostawu. W 1873 r. fol. R. lit. E. z częścią Bobrowszczyzna na Maszewie rozl. mr. 125: gr. or. i ogr. mr. 94, łąk mr. 6, lasu mr. 20, nieuż. mr. 5; bud. z drzewa 5; las nieurządzony. 15.) **R.**, wś włośc., pow. radzyński, gm. Zagajki, par. Międzyrzec, ma 6 dm., 44 mk., 201 mr. W 1827 r. było 4 dm., 22 mk. 16.) **R.**, wś włośc., pow. sokołowski, gm. Repki, par. Skrzeszew, ma 26 dm., 194 mk., 468 mr. W 1827 r. było 23 dm., 183 mk. 17.) **R.**, wś i fol., pow. łomżyński, gm. Chlebiotki, par. Zawady, odl. 26 w. od Łomży. W 1827 r. było 12 dm., 88 mk. W 1885 r. folw. R. Kurpiki lit. H. Ponikle rozl. mr. 126 (łąki). Wś R. ma 448 mr. Jestto gniazdo rodowe Rudnickich, w dawnej ziemi łomżyńskiej (Gloger, Ziemia łomż.). W ostatnich czasach R. były wsią rządową. Dziś istnieje straż leśna R. w leśnictwie Zambrów. 18.) **R.**, wś, pow. suwalski, gm. Koniecbór, par. Raczki, odl. od Suwałk 14 w., ma 30 dm., 304 mk. W 1827 r. było 31 dm., 181 mk. 19.) **R.**, wś włośc., pow. suwalski, gm. Maćkowo, par. Puńsk, odl. od Suwałk 31 w., ma 18 osad, 24 dm., 188 mk., 644 mr. W 1827 r. było 16

dm., 118 mk. Wchodziła w skład majoratu rząd. Maćkowo. *Br. Ch.*

Rudniki 1.) osada szlach., pow. dzisieński, w 1 okr. pol., o 34 w. od Dzisny, 1 dm., 5 mk. katol. 2.) **R.**, zaśc., pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm. Prozoroki, okr. wiejski i dobra Samojłów, Dziewniki, o 6 w. od gminy, 7 dusz rewiz. 3.) **R.**, wś, pow. dzisieński, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra hr. Chrapowickich, Prozoroki, o 6 w. od gminy a 31 w. od Dzisny, ma 8 dm., 82 mk. (w 1864 r. 35 dusz rewiz.). 4.) **R.**, wś, tamże, okr. wiejski Sanniki, o 4 w. od gminy a 36 w. od Dzisny, ma 5 dm., 36 mk. (podług spisu z 1864 r. tylko 6 dusz rewiz.); należy do dóbr Zarembowo, Twardomańskich. 5.) **R.**, wś nad rz. Berezyną, pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. i dobra hr. Chreptowiczów Wiszniów, okr. wiejski Wieronie, o 8 w. od gminy a 42 w. od Oszmiany, ma 8 dm., 35 mk. praw. i 28 katol. (w 1864 r. 26 dusz rewiz.). 6.) **R.**, zaśc., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra hr. Tyszkiewiczów, Wołożyn, 10 dusz rewiz. (w 1864 r.). 7.) **R.**, wś rząd., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., o 56 w. od Oszmiany, 7 dm., 51 mk. prawosł. 8.) **R.**, fol. rząd., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., o 56 w. od Oszmiany, 1 dm., 8 mk. prawosł. 9.) **R.**, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., gm. Niestaniszki, okr. wiejski i dobra Chomińskich, Dubrowlany (Dobrowlany), o 2 w. od gminy, 24 dusz rewiz. 10.) **R.**, w dokum. *Rudnicum*, mko rząd. nad rz. Mereczanką, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Międzyrzecze, okr. wiejski Rudniki, o 13 w. od gminy, 25 w. na południe od Wilna a 22 w. od Trok odległe, w 1881 r. 230 mk. Podług spisu z 1866 r. było tu 15 dm. i 160 mk., w tej liczbie 150 katol. i 10 żydów. Kościół katol. p. w. św. Trójcy, założony w 1511 r. przez Zygmunta Starego, uposażony nadaniem gruntów d. 26 października 1611 r. przez Zygmunta III, spalony w 1655 r. podczas najazdu Szwedów, odbudowany został w 1790 r. nakładem Heleny Dąbrowskiej, podwojewodziny smoleńskiej i ściny międzyrzeckiej. Parafia katol., dekanatu trockiego, ma 1094 wiernych. Dawniej była kaplica w Jaszunach. W skład okręgu wiejskiego wchodzi mko R., wsie: Mikaszuny, Rudnia, Zwierzyniec, Pokremnie, Żegaryno, zaśc.: Mieszczele, Zwierzyniec, Pokremnie, Kiernowo i Czudówka, oraz osada leśna Giry, w ogóle podług spisu z 1864 r. 227 dusz rewiz. b. włośc. skarbowych, 2 osadników w. rossyjskich i 2 żydów rolników. Jest to miejsce historyczne, jakkolwiek dziś mało komu znane, nie przechowało bowiem śladów dawnej swojej świetności. Prawdopodobnie Kazimierz IV Jagiellończyk, będąc jeszcze w. ks. litewskim i większą część życia trawiąc na łowach, upodobawszy sobie to miejsce, dogodne z powodu bliskości stolicy, polecił zbudować tu dwór myśliwski. Zdaje się, że dwór ten stanął około 1470 r., gdy król z żoną dłużej na zimowych łowach w okolicy Wilna przebywał. Zygmunt Stary w 1511 r. zbudował w R. kościół parafialny i w miejsce skromnego domu myśliwskiego wzniósł trzy oddzielne pałacyki z ogromnych bali sosnowych, na wysokiem podmurowaniu, otoczone sadzawkami i ogrodem. Główny gmach stał na małym wzgórku oblanym w półkole Mereczanką. Na górze w tym pałacu był alkierz i pokoje królewskie, w których w 1554 r. Zygmunt August złożył zwłoki żony swej Barbary, kiedy je na pogrzeb z Krakowa do Wilna prowadził. O kilkaset kroków, także nad Mereczanką, były dwa inne mniejsze dwory, w jednym z których zwykł był mieszkać Zygmunt Stary, w drugim zaś królowa Bona. Opodal znajdowały się inne jeszcze zabudowania dla łowczych i dworzan, oraz stajnie królewskie. W około osady znajdowały się odwieczne puszcze, pełne łosi, sarn i niedźwiedzi. W głębi puszczy znajdował się około półtory mili od Rudnik ku Międzyrzecowi ogromny zwierzyniec, rzką Zgwiżdą przerznięty i parkanem ogrodzony, pamięć o którym przechowała się w nazwie wsi i zaśc. Zwierzyniec. W tym czasie przez Rudniki przechodził główny trakt łączący Wilno z Krakowem. Tędy w 1517 r. jechał do Wilna Herberstein, poseł cesarski do Moskwy. Od czasów Zygmuntów znaczenie Rudnik tak dalece urosło, że brama miejska w Wilnie od przedmieścia leżącego ku drodze do Rudnik prowadzącej, nazwaną została Rudnicką. Zygmunt III chociaż rzadko przebywał w Litwie, nie dozwolił jednak upaść Rudnikom. Syn jego Władysław IV częściej tu przebywał, kazał lepiej urządzić straż leśną i opisać puszcze łowiectwa rudnickiego. Starowolski, piszący około 1630 r., z wielką pochwałą mówi o pałacu rudnickim; opis jego powtórzył w 1659 r. Cellaryusz, już po zniszczeniu w czasie najazdu Szwedów w 1655 r., którzy spalili pałac ze wszystkiemi przyległemi gmachani oraz kościół rudnicki. Wówczas spłonęły także dokumenty i metryki kościelne, poczem parafią rudnicką przyłączono do kościoła św. Stefana na przedmieściu wileńskim, następnie zaś do parafii starotrockiej. Podług podania w lasach rudnickich napadnięty został w 1661 r. przez dwóch zbójców żydów jadący z Wilna do Warszawy Piotr de Ry Dankoersee, nadworny malarz Władysława IV, który pozostawił po sobie piękne malowidła na ścianach kaplicy św. Kazimierza w Wilnie. Dankoersee pomimo 78 lat wieku i otrzymanych dziesięciu ran,

po przywiezieniu do Rudnik tyle miał siły i pamięci, że mdlejącą już ręką nakreślił tak wiernie rysy owych żydów, że na trzeci dzień po jego zgonie (d. 9 października) poznani w Wilnie, ujęci i ukarani zostali. Nazwa osady poszła od znacznych pokładów rudy żelaznej, znajdującej się po łąkach błotnych i niższych lasach. W drugiej połowie XV w. założono w pobliżu piec do wytapiania rudy błotnej i kuźnię do jej kowania. Do dziś dnia pozostała w pobliżu wś Rudnia, osadzona nad małem jeziorem Popiszki. Starostwo niegrodowe rudnickie, stanowiące podług spisów podskarbińskich z 1569 r. uposażenie stołu królewskiego, obejmowało R., wś Tararyszki (Taraszyszki) i leśnictwo międzyrzeckie. W 1766 r. posiadał je Michał Brzostowski, pisarz w. litew., łącznie ze sstwem orańskiem i daugowskiem, opłacając ze sstwa rudnickiego kwarty 967 złp. 8 gr. a hyberny 1260 złp. W końcu było w posiadaniu Heleny Dąbrowskiej, podwojewodziny smoleńskiej, która starannie odbudowała spalony przez Szwedów kościół w Rudnikach. 11.) **R.**, posiadłość, pow. nowogródzki, własność Owerkowiczów, około $5^3/_4$ włók. 12.) **R.**, wś nad rzeką Turyą, lewym dopł. Niemna, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Teladowicze, ma 15 osad pełnonadziałowych; miejscowość lesista, grunta urodzajne, łąki obfite. 13.) **R.** *Zarzeczne*, osada, pow. słucki, ma 3 włóki; należy do ordynacyi nieświeskiej ks. Radziwiłłów. 14.) **R.**, wś, pow. słucki, w 3 okr. pol. kopylskim, gm. Teladowicze, ma 3 osady; miejscowość dość leśna, grunta szczerkowe, urodzajne. 15.) **R.**, fol., pow. brzeski gub. grodzieńskiej, w 5 okr. pol., gm. Wołczyn, o 30 w. od Brześcia. 16.) **R.**, wś, pow. poniewieski, w 1 okr. pol., gm. Rudniki, o 14 w. od Prużany, 28 w. od Sielca a 155 w. od Grodna. 17.) **R.**, dobra, pow. lepelski, w 1684 r. własność Maksymiliana i Felicyi z Giedrojciów Korsaków, którzy w tymże roku sprzedają Zacharyaszowi i Maryannie Korsakom za 3000 złp.; w 1702 r. przechodzą na ich syna Hrehorego. *J. Krz.—Al. Jel.—A. K. Ł.*

Rudniki 1.) wś, pow. łucki, należy do dóbr Kołki, Antoniego Kożuchowskiego. 2.) **R.**, wś rządowa, pow. łucki, należała niegdyś do uposażenia probostwa Kołki.

Rudniki al. *Rudnik*, wś należąca do obszaru gm. Kunczyce Wielkich (Gross-Kuntschitz), w pow. i obw. sąd. frysztackim, na Szląsku austr.; 48 dm., 346 mk. rel. rz.-kat., narod. polskiej. Ob. *Kończyce Wielkie*. *Br. G.*

Rudniki al. *Rudniki Lackie*, wś, pow. mościski, 2 klm. na płn.-wsch. od sądu pow., urz. pocz., tel. i st. kolei w Mościskach. Na płn. leżą Sokola i Podgać, na wsch. Laszki Gościńcowe, na płd.-zach. Mościska, na zach. Sułkowszczyzna i Hodynie. Wś leży w dorzeczu Wisły. Przez płn. koniec obszaru płynie Wisznia, dopływ Sanu, i tworzy na małej przestrzeni granicę. Wzdłuż płd.-zach. i zach. granicy płynie pot. Siekanica (al. Sieczna), dopływ Wiszni. Zabudowania wiejskie leżą w zach. stronie obszaru, na praw. brzegu Siekanicy. Na wschód od nich cegielnia. Najwyższe wznies. na płd.-wschód wynosi 242 mt., najniższe, w dolinie Wiszni, 206 mt. Własn. więk. w R., Sułkowszczyźnie i Zawadowie ma roli or. 502, łąk i ogr. 91, pastw. 8, lasu 211; wł. mn. roli or. 1168, łąk i ogr. 225, pastw. 278, lasu 2 mr. W r. 1880 było 152 dm., 855 mk. w gm., 10 dm., 65 mk. na obsz. dwor.; 816 obrz. rz.-kat., 79 gr.-kat., 25 izrael.; 875 Polaków, 45 Rusinów. Par. rz.-kat. w Mościskach. We wsi jest kaplica murowana i cerkiew drewniana. Par. gr.-katol. w Mościskach. Dokumenty odnoszące się do erekcyi filialnej cerkwi rudeńskiej podane w szematyzmie gr.-kat. dyecezyi przemyskiej (Przemyśl, 1878, str. 249), a mianowicie dokument wydany przez Jana Kazimierza w r. 1669 i Michała Wiśniowieckiego z r. 1671. Za czasów Rzpltej należała wś do dóbr koronnych, sstwa mościskiego. W r. 1593 uwiadamia Zygmunt III Jana Feliksa Herburta, dzierżawcę dóbr mościskich, że wysłał komisarzy celem rozgraniczenia Mościsk od dóbr dunikowskich: Rudniki Nowe i Stare (Arch. krajowe we Lwowie, C., t. 349, str. 416—421). Pałac tutejszy opisany i ilustrowany w dziele „Galicya w obrazach“, (zesz. II, 1838). Widok pałacu znajduje się w zbiorach Pawlikowskiego w Medyce (Nr. 4778—4781). *Lu. Dz.*

Rudniki 1.) wś, pow. śniatyński, o 7 klm. na płd.-wschód od Zabłotowa (sąd pow., par. rz.-kat., kol. żel., urz. poczt.), nad rzką Rybnicą, wpadającą na obszarze Rudnik do Prutu. Granice: wschod. rzka Rybnica a za nią: Drahasymów i Kniaże (nad Czeremoszem), na granicy Bukowiny i Galicyi; połud. Dżurów; zachod. Ilińce, półn. rz. Prut, a za nią Oleszków. Obszar dworski ról, łąk, ogr. i pastw. 452, lasu 700 mr.; włośc. 1783 mr. W 1857 r. 1376 mk.; w 1880 r. w gm. 1354, na obszarze dwor. 47; rz.-kat. 62; gr.-kat. filia w miejscu, dek. Śniatyn. Cerkiew p. w. N. P. M. drewniana (z 1815 r.). Metryki ma od 1784 r.; dusz 1200. Szkoła etat. systemizowana 1875 r.; kasa pożycz. z kapit. 2295 złr. Właściciel posiadł. dwor. Jan Mojsa Rosochacki. D. 5 październ. 1475 r. Prokopowicz z Gwoździca, podczaszy halicki, funduje i uposaża kościół paraf. w Ostapkowcach na cześć Zwiastowania N. P. M. Między wsiami zaliczonemi do nowej parafii są także Rudniki (Akta gr. i ziem., 182, 184). 2.) **R.**, wś, pow. ży-

daczowski, o 8 klm. na płd.-zach. od Mikołajowa (sąd pow. i urz. tel.). Granice: wschod. Piaseczna; połud. błota i lasy, a za niemi Pietniczany i Wolica; zachod. pot. Kłodnica, za nim wsie Borucko i Radelicz; półn. rzeka Dniestr, a za nim: Drohowyże, Mikołajów i Rozwadów. Przez obszar wsi przechodzi kolej żelazna (Lwów-Stryj) i gościniec rządowy. Obszar dwor roli or. 639, łąk i ogr. 561, past. 37, lasu 1619 mr.; włośc. 3272 mr. W 1857 r. 954 mk.; w 1880 r. w gminie 1327, na obsz. dwor. 115; rz.-kat. 76, par. Rozdół, gr.-kat. filia w miejscu, dek. Rozdół, dyec. Lwów, 1262 gr.-kat.; szkoła etat., kasa pożycz. z kapitałem 3878 złr. Właśc. posiadł. dwor. Teodozy Polański. 3.) **R.**, wś, pow. podhajecki, o 10 klm. od Podhajec (sąd pow. i urz. tel.). Granice: wschod. Podhajce; połud. Łysa; zachod. lasy, a za niemi Boków; półn. Litwinów. Wś leży w dolinie, nad Złotą Lipą, na wschód i zachód rozciągają się lasy podhajeckie i bożykowskie (rozdzielone na drobne części przy rozprzedaży dóbr). Obszar dwor. 1437, włośc. 1280 mr. W 1857 r. 330 mk.; w 1880 r. w gminie 389, na obsz. dwor. 111; rz.-kat. 18, par. Zawałów, gr.-kat. 348, par. Litwinów. Kasa pożycz. z kapit. 982 złr. Wś należy do klucza Podhajce (Marceliny ks. Czartoryskiej). W dok. wystawionym w Szarańczukach 2 maja 1476 którym Jan Buczacki, dziedzic Litwinowa, i Jan Skarbek ze Szarańczuk uposażają kościół w Litwinowie a pierwszy potwierdza zapisy ojca swojego Jana Litwinowskiego, ststy trembowelskiego, temuż kościołowi uczynione, powiedziano: „de piscina, que adjacet ville vulgariter Ruthnyky, unum vas“ i t. d. (Akta gr. i ziem., II, 220). W dok. wystawionym w Litwinowie 31 stycznia 1483 r., którym Anna z Litwinowa i Jan Skarbek z Szarańczuk uposażają kościół w Litwinowie, powiedziano: „Item qualibet emissione piscinarum videlicet in Lythwynow, Rudnyky, Boszyków tria vasa piscium damus“ i t. d, oraz „Item in Rudnyky, Boszyków piscinis plebano et successoribus suis eam Tracone alias wlokyem seu Barso alias Szakyem libere prandere damus“ (t. III, 244). W dok. wystawionym w Dunajowie 8 maja 1495 r. Andrzej Róża, arcyb. lwowski, potwierdza erekcyę służby bożej przy ołtarzu Narodzenia N. P. M. i św. Stanisława, wzniesionym w katedrze lwow. przez Annę z Buczacza, dziedziczkę Litwinowa, żonę Dersława z Hownowa, kaszt. bełzkiego: „Ipsa domina Anna viginti marcas communis pecunie in regno et terris Russie comuniter currentis, quadraginta octo grossos marcam in quamlibet computando, in et super piscinis majoribus, in opidis et villis suis hereditariis Lithvinow, Rudniky, Brzozowicza et Ostrów existentibus“ i t. d. (VII, 188). Obecnie stawy są spuszczone, na ich miejscu rozciągają się nad Złotą Lipą obszerne, w części bagniste siano żęcia, są jednak widoczne ślady stawów, które ciągnęły się wzdłuż Złotej Lipy nieprzerwanym łańcuchem; pozostały z nich tylko: w Urmaniu, Brzeżanach i Szarańczukach. *B. R.*

Rudniki 1.) urzęd. *Rudnik*, wś i fol., pow. bukowski (Grodzisk), o 4 klm. na płn. od Opalenicy, na bitym trakcie lwóweckim, nad strumieniem (dopł. Mogilnicy); par. Michorzewo, szkoła w miejscu, poczta i st. dr. żel. w Opalenicy. Między r. 1388 a 1399 pisał się z R. Przybysław Rudnicki, wójt bukowski, i inni (Akta gr. pozn. wyd. r. 1888: Rudniki, Rudna, Rudno i Rudnicze). R. były przez kilka wieków w ręku Opalińskich z Bnina; Jan posiadał w r. 1580 na R. 8 łanów, jeden karczmarski, 12 zagrodn. i 3 komorn.; Wojciech wiódł spory graniczne około r. 1773 z Kazimierzem Raczyńskim, dziedzicem Daków Mokrych (Konst. sejm., II, 159). Wś ma 61 dm., 471 mk. (396 kat., 75 prot.) i 537 ha (412 roli, 89 łąk); czysty dochód z ha roli 14·88, łąk 12·53 mrk. Fol. wchodzi w skład okręgu domin. i dóbr opalenickich (227 mk. w 11 dm.). 2.) **R.**, dezerta około 1773—75 r., pod Przysieką, w okolicy Skok, Rogoźna i Wągrówca (Konst. sejm., II, 155). Na R. stał młyn, który ks. Bolesław darował dominikanom poznańskim; Przemysław I potwierdził tę darowiznę w r. 1257 (Kod. Wielkop., n. 352); ob. *Poznań* (VIII, 924). 3.) **R.**, źródło w pow. czarnkowskim, pod Dębem, w pobliżu Czarnkowa, na lewem porzeczu Noteci. *E. Cal.*

Rudnin, wś i fol., pow. nowomiński, gm. Cegłów, ma 189 mk., 344 mr. dwor., 294 mr. włościańskich.

Rudniszki, wś, pow. święciański, w 4 okr. pol., o 47 w. od Święcian, 2 dm., 9 mk. kat.

Rudniwa, wś, pow. mławski, gm. Rozwozin, par. Lubowidz, odl. o 40 w. od Mławy, ma 1 dm., 8 mk., 70 mr.

Rudnizna, os., pow. piotrkowski, gm. Kamieńsk, ma 1 dm., 11 mk., 30 mr. włośc.

Rudno 1.) *Stare*, wś i 2.) **R.** *Nowe*, wś i fol., pow. radzymiński, gm. Rudzienko, par. Dobre, odl. 35 w. od Radzymina, R. Stare, wś, ma 69 mk.: R. Nowe 71 mk., 39 mr. W r. 1827 było 14 dm., 224 mk. Fol. R., oddzielony od dóbr Dobre i Rudzienko, rozl. mr. 508: gr. or. i ogr. mr. 347, łąk mr. 50, past. mr. 94, nieuż. mr. 16; bud. z drzewa 17; płodozmian 8-polowy. 3.) **R.**, wś i fol. nad rzeką Świder, pow. nowomiński, gm. i par. Kołbiel, odl. 10 w. od Mińska, ma 328 mk. W 1827 r. było 28 dm., 249 mk. Fol. R. w 1872 r. rozległ. mr. 2004: gr. or. i ogr. mr. 656, łąk mr. 145, past. mr. 155, lasu mr. 1004, nieuż. mr.

44; bud. mur. 8, z drzewa 12; płodozmian 8-polowy, las urządzony. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś R. os. 32, z gr. mr. 304; wś Sempochów os. 26, z gr. mr. 221; wś Oleksin os. 7, z gr. mr. 72; wś Borków os. 4, z gr. mr. 101; wś Podgórzno os. 8, z gr. mr. 229, wś Teresin os. 8, z gr. mr. 83; os. Utrata gr. mr. 27; os. Anielin gr. mr. 120. 4.) **R.**, kol., pow. łęczycki, gm. Rogoźno, par. Gieczno, odl. od Łęczycy 18 w., ma 5 dm., 28 mk. 5.) **R.**, wś włośc., pow. konecki, gm. i par. Borkowice, odl. od Końskich 23 w., ma 25 dm., 193 mk., 328 mr. włośc. i 3 mr. dwor. W 1827 r. było 14 dm., 125 mk. W potwierdzeniu posiadłości cystersów sulejowskich przez Władysława Łokietka w 1308 r. wymieniona jest wieś Rudno. Zdaje się, że odnieść to należy do dzisiejszego R., pomimo iż w późniejszych wiekach jest ono wsią szlachecką (Kod.Małop., II, 213). Na początku XVI w. łany kmiece i trzecie pole folw. dawały dziesięcinę, wartości do 2 seksagen, plebanowi w Skrzynnie, zaś pleb. w Borkowicach pobierał tylko mesznc po groszu z łanu (Łaski, L. B., I, 693). W 1508 r. R. wraz z Ruskowicami, własność Andrzeja Modliszewskiego, płaciło poboru gr. 24 den. 9. W r. 1569 Stanisław Górski miał na R. $1^1/_2$ łana, 1 zagr. (Pawiński, Małop., 315, 474). 6.) **R.** *Dolne*, wś i fol., pow. miechowski, gm. Wawrzeńczyce, par. Brzesko Nowe, odl. 35 w. od Miechowa. W 1827 r. było 27 dm., 195 mk., par. Poborowice. Dobra R. Dolne składały się w 1886 r. z fol. R. Dolne i Józefów, rozl. mr. 771: fol. R. Dolne gr. or. i ogr. mr. 419, łąk mr. 29, past. mr. 3, lasu mr. 64, nieuż. mr. 13; bud. mur. 3, z drzewa 12; fol. Józefów gr. or. i ogr. mr. 233, past. mr. 6, nieuż. mr. 4; bud. mur. 2, z drzewa 4, las nieurządzony. Wś R. Dolne os. 26, z gr. mr. 135. 7.) **R.** *Górne*, wś i fol., pow. miechowski, gm. Kowala, par. Poborowice, odl. 35 w. od Miechowa. W 1827 r. było 13 dm., 102 mk. Fol. R. Górne rozl. w 1885 r. mr. 339: gr. or. i ogr. mr. 294, łąk mr. 21, lasu mr. 15, nieuż. mr. 9; bud. z drzewa 10. Wś R. Górne os. 15, z gr. mr. 88. 8.) **R.** *Średnie*, wś i fol., pow. miechowski, gm. Kowala, par. Poborowice, odl. 28 w. od Miechowa, posiada szkołę początkową. W 1827 r. było 14 dm., 99 mk. W 1885 r. fol. R. Średnie al. Górne Bulińskie rozl. mr. 181: gr. or. i ogr. mr. 171, łąk mr. 4, w odpadkach mr. 2, nieuż. mr. 4; bud. mur. 5, z drzewa 4; płodozm. 8 i 12-polowy. Wś R. Średnie os. 9, z gr. mr. 37. W XV w. R., w par. Poborowice, jest własnością Stanisława i Jana z Wronina (Długosz, L. B., III, 76, 77, 79, 211). 9.) **R.**, wś i fol., pow. lubartowski, gm. i par. Rudno, odl. 17 w. od Lubartowa, posiada kościół par. murow., urząd gminny. W 1827 r. było 21 dm., 228 mk. R. wchodziło w skład dóbr Lubartów. Za czasów gdy należały te dobra do banku polskiego fol. R. miał roli or. mr. 208, łąk mr. 26, pastw. mr. 49, nieuż. mr. 23, lasu mr. 177, ogółem mr. 483. We wsi było 27 os., 367 mr. W 1876 r. fol. ten, oddzielony od dóbr Lubarów, rozl. mr. 740: gr. or. i ogr. mr. 210, łąk mr. 26, past. mr. 5, lasu mr. 424, zarośli mr. 44, nieuż. mr. 30; las nieurządzony; bud. mur. 2, z drz. 13. W XV w. istniał tu już kościół par. p. w. św. Mikołaja i św. Jakuba apost. Wieś składała się z dwóch części R. Wielkie i Małe i była też Wola do Małego Rudna (Rudzienko ?; Długosz, L. B., II, 543, 556). W 1531 r. wś R. major, par. Rudno (1564 r. al. Mychów), miała w części Prusińskiego $^1/_2$ łanu, $^1/_2$ młyn. W części Grotonisa $^1/_2$ łanu, 1 młyn. Istniała też kuźnica (officina minera) Bieleckiej; płaciła 9 gr. Filip Krupa miał z bratem 1 łan (Pawiński, Małop., 349). Obecny kościół wystawił 1785 r. ks. Paweł Sanguszko. R. par., dek. lubartowski, 5520 dusz. R. gmina należy do s. gm. okr. II w Stalewnie, st. poczt. w Lubartowie. W skład gminy wchodzą: Aleksandrówka, Białki, Elżbietów, Gawłówka, Gołąb, Giżyce, Grabów, Justynów, Krupy, Lipniak, Młynisko, Podlodówek, Rawa, Rudno, Stanisławów, Stasin, Wieluń, Wilhelmów, Wólka, Wypnicha, Zofianówka. W gminie jest 3655 mk. (1870 r.), dwa kantoraty ewang. (Justynów i Giżyce), młyn wodny z tartakiem, trzy smolarnie, dwa wiatraki, olejarnia. 10.) **R.**, przyległość dóbr Klesztów w pow. chełmskim, gm. Żmudź. Około 1870 r. istniała tu gorzelnia. 11.) **R.**, wś i os. włośc., pow. radzyński, gm. Brzozowy Kąt, par. Komarówka, wsch. obrz. Rudno, posiada cerkiew paraf. pounicką. Wś ma 166 dm., 1128 mk., 3499 mr.; os. 2 dm., 4 mk., 2 mr. W 1827 r. było 155 dm., 777 mk. Cerkiew paraf. erygowana przed 1550 r. Stanisł. August w 1782 r. potwierdził jej nadania; od 1818 r. nowa drewniana. Należała do dekan. wisznickiego. 12.) **R.**-*Jeziorowe*, wś nad jeziorem, pow. przasnyski, gm. i par. Krzynowłoga-Mała, odl. o 15 w. od Przasnysza, ma 18 dm., 135 mk., 431 mr. (26 mr. nieuż.). W 1827 r. 18 dm., 90 mk. 13.) **R.** *Kmiece*, wś, pow. przasnyski, gm. Chojnowo, par. Krzynowłoga-Mała, odl. o 14 w. od Przasnysza, ma 12 dm., 128 mk., 284 mr. W 1827 r. 11 dm., 87 mk. 14.) **R.**-*Kosiły*, wś, pow. przasnyski, gm. i par. Krzynowłoga-Mała, odl. o 16 w. od Przasnysza, ma 14 dm., 101 mk., 283 mr. W 1827 r. było 9 dm., 60 mk. *Br. Ch.*

Rudno 1.) *Rudnoje*, wś, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Chojniki, ma 31 osad pełnonadziałowych; miejscowość lekko falista, grunta namułowe, urodzajne. Za

poddaństwa własność Prozorów. 2.) **R.**, osada, pow. słucki, należy do ordynacyi nieświeskiej, ma $2^1/_2$ włóki. *A. Jel.*

Rudno al. *Liguniówka*, rzka, ma początek na połud. stronie wzgórza z ruinami zamku tenczyńskiego, gm. Rudno, pow. chrzanowski. Między Grójcem (od płd.-zach.) a Zalasem od wsch. legła mokra łąka, na której 7 ramionami wypływa R. Trzy strumyki z pod lasu tęczyńskiego tworzą stok 60 ctm. szeroki, który płynąc ku płd., zabiera z lew. brzegu odpływ ze stawu leśniczego, położonego na zach. stoku wzgórzy Zalasa. Minąwszy łąki Rudna i wał je otaczający, wchodzi w las. Tu ma 2 mt. szer., nurt 16 ctm., brzegi 2 mt. wys. z namulisk utworzone. Tutaj zabiera z prawego brzegu strugę płynącą od Rudna i strugę środkiem wsi Grójca. Nieco niżej wpada do R. woda od Grójca i Poręby Żegoty. Odtąd R. ma $3^1/_2$ mt. szer., brzegi $3^3/_4$ mt., dno z namulisk. Wije się śród zarośli i wypływa na dolinę otoczoną wzgórzami wapiennemi, zabierając od lew. brzegu strugę od Zalasia. Opływa w dalszym ciągu obszerne łąki i na granicy Brodeł i Rybny zabiera Rybiankę od lew. brzegu. Przecina gościniec krakowsko-oświecimski i przechodzi na obszar Przegini Duchownej i Narodowej. Pod wzgórzem Kajasówką (312 mt.) dzieli się. Prawe ramię (robocze, sztuczne) idzie tuż obok wzgórza, lewe środkiem doliny. Od Ratanic, przys. Czernichowa, bieży rowem 2 mt. szer. a 3 mt. wysokim ku płd., dotyka stawów pod Górkami, ostatecznie między Kępą a stawem Klaryńskim opuściwszy rowy, w obr. Kłokoczyna, na zach. Pasieki, wpada do Wisły z lew. brzegu. Zalewa łąki Rybny, topi Przeginię, Ratanice, wylewa pod Kępą i Pasieką. Nierybna. Woda miękka, nieprzyjemna. Długość biegu 16 klm. *Br. G.*

Rudno 1.) wś, pow. chrzanowski, na płn. (o4 klm.) od Alwerni. Przypiera półn. krańcem do borów Chechła i Rudna, wschodnią do Zwierzyńca Tenczyńskiego, na którego kraju wznoszą się ruiny zamku Tenczyna. Naziom opada od tych skalistych wzgórz ku połud., osiągając we wsi przy drodze do Alwerni 370 mt. wznies. Na płd. graniczy z Grójcem a na zach. z Regulicami. We wsi znajdują się kopalnie węgla kamiennego i glinki ogniotrwałej Art. hr. Potockiego. R. ma 94 dm. (3 na obszarze więk. pos.), 625 mk. rz.-kat. (2 izr.), szkołę ludową. Par. w Tenczynku. Więk. pos. składa się ze 163 roli, 31 łąk i ogr., 28 past. i 585 mr. lasu; pos. mn. ma 307 roli, 38 łąk, 69 past. i 5 mr. lasu. R. należała do klucza tenczyńskiego. Wymienia je Długosz L. B., III, 190). W 1581 r. (Pawiński, Małop., 33) była tu 1 zagroda czynszowa, 6 komor. bez roli, 1 komor. z bydłem, rzemieślnik i karczma ($^1/_2$ łanu roli). 2.) **R.**, wś należąca do obszaru gm. Ilkowic, w pow. tarnowskim, obejmuje 36 dm., 233 mk., 227 rz.-kat., 6 żyd. Ob. *Ilkowice*. 3.) **R.**, wś, pow. lwowski, 11 klm. na zach. od sądu pow. we Lwowie. Na płn. leżą Rzęsna Ruska i Polska, na wsch. Biłohorszcze, na płd. Zimnawoda, (st. dr. żel.), na zach. Wroców (pow. gródecki). Wś leży w dorzeczu Dniestru. Zach. częścią przepływa pot. Zimnawoda i tworzy na granicy płn. staw, do którego wpada od wschodu pot. Biłohorski, nadpływający z Biłohorszczy. Wody wypływające z tego stawku podążają na płn.-zach. do pot. Domażyru (al. Starej rzeki), dopływu Wereszycy. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Zimnejwody, na praw. brzegu. Na lew. brzegu Zimnejwody, w zach. stronie obszaru, ciągnie się las. Na płn.-wschód leży grupa domów Parna, na płn.-zach. nad stawem fol. i młyn Strychowacz (al. Strychowalec). Własność więk. ma roli or. 48, łąk i ogr. 122, past. 6, lasu 290 mr.; wł. mn. roli or. 363, łąk i ogr. 268, past. 43 mr. W r. 1880 było 70 dm., 480 mk. w gm., 5 dm., 37 mk. na obsz. dwor.; 71 obrz. rz.-kat., 418 gr.-kat., 11 izr., 17 innych wyznań; 48 Polaków, 463 Rusinów, 5 Niemców. Par. rz.-kat. w Zimnejwodzie, gr.-kat. w miejscu, dek. lwowski zamiejski. Do par. należą: Rzęsna Ruska i Polska, Zimnowódka, Signiówka, Bogdanówka, Biłohorszcze i Zimnowoda. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. 1-klas. W XVIII w. stał tu klasztor bazyliański. Na mocy testamentu Stadnickiego ze Zmigroda, ststy przemyskiego (r. 1607), przeszła wieś do jezuitów. Po kasacie zakonu przyłączono R. w r. 1774 do ststwa lwowskiego, a w r. 1834 sprzedano wraz z Zimnowodą Michałowi Czackiemu za 65,300 złr. W r. 1884 powstał tu był pierwszy w Galicyi zakład kumysowy. 2.) **R.**, grupa domów, browar i karczma w Biskowicach, pow. samborski. *Mac.—Lu. Dz.*

Rudno 1.) jezioro w pow. czarnkowskim, o 13 klm. na płn.-zach. od Obrzycka, około 2 klm. długie i do 300 mt. szerokie; łączy je rz. Rudnik al. Niedźwiadka z jez. Wielkiem na wschodzie i Białem na zachodzie. 2.) **R.**, jeziorko w pow. mogilnickim, ma $^1/_2$ klm. kw. obszaru, leży tuż pod Rogowem, zasilane strugą Rudną, bez odpływu. 3.) **R.**, jezioro w powiecie wągrowieckim, pod Skokami, ku płn., około $1^1/_2$ klm. długie, 1 klm. szerokie, odpływa do Wełnianki, dopł. Wełny, dwoma strumieniami, z których wschodni obraca młyn Nadolny. Od płn. spływa do R. jez. Lechlińskie, a od płn.-wsch. jez. Roszkowskie. 4.) **R.**, las, w pow. pleszewskim, na lew. brzegu Prosny, między Rokutowem a Grodziskiem, na wsch.-płn. od Pleszewa (Nakielski, Miech., 96). 5.) **R.**, pow. bukowski, ob. *Rudna*. *E. Cal.*

Rudno 1.) niem. *Adlg Rauden*, dok. 1229 *Rudna*, 1250 *Rudeue*, wś szlach., pow. kwidzyński, st. p. Peplin, odl. pół mili, par. kat. W. Garc, kośc. ewang. w miejscu; szkoła 2-klasowa symultanna liczyła 1887 r. 87 dzieci i 2 naucz. (1 kat. i 1 ew.). Wś ma 1060 ha (28 łąk i 959 roli or.); każdy ha roli przynosi 28·98 mrk czyst. dochodu. W 1868 r. 76 bud., 39 dm., 547 mk., 378 kat., 169 ew.; 1885 r. 43 dym., 119 dm., 573 mk., 446 kat., 127 ew. R. jest starą osadą. Leży ona na wznies. 60 mt. npm.; na stoku wyżyny nadbałtyckiej, opadającej ku Wiśle. Na zachodnim horyzoncie rysuje się wieża katedry peplińskiej, na płn. Tczew a dalej ku wschodowi zamek malborski, u podnóża zaś ścielą się żyzne niziny nadwiślańskie. Krzyżują sie tu szosy: tczewsko-gniewska i starogardzko-walichnowska. Pierwotnie należała wś do t. z. ziemi wąskiej (terra Wansca, ob.), którą r. 1229 ks. Sambor z Lubiszewa i Świętopełk z Gdańska nadali cystersom w Oliwie. Przywilej ten podpisuje jako świadek Pantinus castellanus de Rudna (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 34). Roku 1250 podaje Sambor do wiadomości, że bisk. kujawski Michał podczas swego wygnania dał 300 grzyw., za co mu ustępuje oprócz innych wsi R. (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 111). R. 1279 oddaje ks. Mestwin bisk. kujawskiemu Alberowi drugą połowę R., którą mu zabrał Sambor (tamże, str. 1279). R. 1282 zwrócił bisk. Wojciech R. Mestwinowi, gdy tenże ziemię gniewską miał oddać Krzyżakom (tamże, str. 300). Tegoż roku nabyli całą ziemię wąską, a z nią i R. Krzyżacy, którzy tu sprowadzili niezawodnie osadników niemieckich. Ztąd pochodzi, że dziś jeszcze włościanie, t. z. Feteraki, są Niemcami, ewang. wyznania; ludność robocza zaś polska i katolicka. Za czasów krzyżackich należało R. do komturstwa gniewskiego. Luteranizm wcześnie się tu rozszerzył; luteranie nie chcieli wypełniać obowiązków względem kat. kościoła par. w Garcu. Dopiero r. 1676 stanęła ugoda, której treść już podana w opisie Gręblina (ob.; por. także: Documenta varia, str. 77 i Varia acta, str. 51, w Peplinie). Pierwszy pleban ewang. występuje tu r. 1640. Za czasów Rzpltej stanowiło R. wraz z pobliskiemi Lignowami intratne dobra ststwa gniewskiego, zazwyczaj oddzielnie puszczane w dzierżawę. R. 1565 trzymał je Jerzy Konopacki, kaszt. chełmiński. R. 1583 pobierał ztąd proboszcz w Garcu „ex singulis domibus“ trzy wiertle żyta i trzy jęczm. (ob. Wizyt. Rozdrażewskiego, str. 271). R. 1598 dawało R. mesznego 17 korcy żyta i tyleż owsa (tamże, str. 273). W pierwszej wojnie szwedzkiej zaszła tu r. 1627 potyczka; polegli spoczywają przed ołtarzem św. Urszuli i Piotra i Pawła w katedrze peplińskiej (ob. Opactwo peplińskie przez ks. Kujota, str. 112). W drugiej wojnie szwedzkiej rozłożył się r. 1659 królewicz szwedzki Adolf między Rudnem, Lignowami i Garcem. Według taryfy z r. 1648, gdzie uchwalono pobór podwójny a akcyzę potrójną, płacili tu poddani od 60 włók osiadłych, 2 karczem kupnych, 4 ogrod. wolnych, 6 rzem., hakarza, 2 karcz. szynk., 2 kół młyń. 172 fl. 4 gr. (ob. Rocz. T. P. N. w Poznaniu 1871, str. 173) W wizyt. Szaniawskiego z r. 1710 czytamy, że R. dawało od 42 włók mesznego do Garca 21 korcy żyta i tyleż owsa (str. 229). Podług taryfy na symplę z r. 1717 płaciło R. 23 zł. 1 gr. (ob. Cod. Belnensis, manuskr. w Peplinie, str. 85). 2.) **R.**, leśn. król., pow. świecki, st. p. Świekatowo, par. kat. Serock. Należy do nadleśn. Świekatówka (Gruenfelde). W 1868 r. 2 bud., 9 ew. mk.; 1885 r. 1 dm., 10 mk. *Kś. Fr.*

Rudno, niem. *Rauden*, wś na pol.-prus. Mazurach, pow. ostródzki, śród zajączkowskich lasów, $2^1/_2$ klm. na płd. od Brzydowa (st. p.), a 9 klm. od Ostrodu. Wś istniała już r. 1437. Stefan v. Streitberg, komtur ostródzki, nadaje Sciborowi Zaborowskiemu, Moreczkowi Zaborowskiemu (Saborowski), Zacharyaszowi i Piotrowi w ziemi saskiej majątek Rudno, obejmujący 20 włók chełm. Granice: Szmykwałd, Brzydowo, Dziadyk, Sompolin, majątek Konrada Doring, Pobórze, Petersgut, Tulcinkengut. Dan w Ostródzie r. 1480. *Ad. N.*

Rudno *Wielkie* i *Małe*, wś i dobra, pow. toszecko-gliwicki, kościół par. kat. w miejscu. W 1861 r. było 60 dm., 603 mk. (1 ew.). Obszar dóbr wynosił 654 roli, 73 łąk, 62 zarośli, 12 stawu i 2473 mr. lasu. Wś obejmowała 896 mr. (534 roli, 99 mr. łąk). We wsi jest drewniany kościół kat. i szkoła kat. murowana (od 1803 r.). Do par. należą: R. Łaskarzówka, Rudziniec, Pławniowice i Tatyszów (Tatischau), ogółem 4237 dusz (1861 r.).

Rudny, potok, ma początek w płd.-zachod. stronie Biskowic, pow. samborski, na stoku wzgórza Baszty (344 mt.), z pól radzieckich (339 mt.); tworzy granicę gm. Biskowic i Sambora; w dolnym tylko biegu płynie przez płd.-wsch. obszar Biskowic kilku rowami i jednym z nich uchodzi do Strwiąża, drugim zaś na obszarze Sambora do Dąbrówki (dopł. Strwiąża). Długość biegu 10 klm. *Br. G.*

Rudny Biesiekierz, kol. i fol., pow. brzeziński, gm. Biała. Kol. ma 37 dm., 310 mk., 494 mr. włośc.; fol. 1 dm., 8 mk., 115 mr.; karcz. 1 dm., 2 mk., 5 mr. dwor.

Rudobiełka al. *Karpiłówka*, wś z zarządem gminnym i dobra nad rzką Nierotówką, pow. bobrujski, w 2 okr. pol. paryckim, o 70 w. od Bobrujska. Niegdyś ta osada była królewszczyzną w pow. mozyrskim; w 1661 r. od-

dana za zasługi wiecznemi czasy Aleksandrowi Połubińskiemu, pisarzowi polnemu w. ks. lit. (ob. Vol. Leg., IV, fol. 806, w wyd. Ohr.). Z kolei stała się własnością Łappów. Dominik Łappa, staranny gospodarz, w pierwszej połowie b. stulecia osuszył olbrzymie błota okoliczne za pomocą systematycznej kanalizacyi, przez co podniósł znacznie urodzajność gleby i w ogóle wzorowo urządził gospodarstwo. Syn jego Aleksander Łappa, marszałek pow. bobrujskiego a następnie gub. mińskiej (od 1859 do 1862 r.), szedł śladami ojca. Aleksander Łappa zmarł po 1863 r. zdala od kraju a R. w 1874 r. przymusowo sprzedano; nabył ją bar. Lilienfeld. Dobra te mają 600 włók, przeważnie w puszczach i nizinach lesistych, grunta lekkie, łąk wielka obfitość; dwa młyny, smolarnie i dziegciarnie, tudzież propinacye dają wielki dochód dziedzicowi; chów bydła systematyczny. Kaplica katol. parafii Choromce. Rezydencya wspaniała, sady fruktowe obszerne z ogrodnictwem. Wieś ma 25 osad. Cerkiew p. w. Opieki N. P., pounicka, z 1770 r., ma z dawnych zapisów znaczne uposażenie w gruntach; przeszło 1500 parafian; filialna cerkiew p. w. Opieki N. P. we wsi Szkowie; szkółka wiejska. Gmina rudobielska składa się z 10 okręgów wiejskich, ma 515 osad, liczy 3442 włościan pł. męz., których nadzielano 19,500 dzies. ziemi. *A. Jel.*

Rudobieść, zaśc. prywat., pow. święciański, w 1 okr. pol., ma 2 dm., 11 mk. katol.

Rudobiście, urzęd. *Rudobist'*, wś, pow. dziśieński, w 2 okr. pol., gm. Jody, okr. wiejski i dobra Łopacińskich, Rafałowo, o 2 w. od gminy a 75 w. od Dzisny, ma 7 dm., 94 mk. (46 dusz rewiz.).

Rudody, dwa poblizkie zaśc., pow. miński, pomiędzy wsiami Wiazynka i Nowosady; oba mają 7 osad; miejscowość mocno falista, małoleśna; szlachta Olechnowicze mają tu około 5 ¼ włók. *A. Jel.*

Rudolcice 1.) mor. *Rudoltice* al. *Ruswald*, niem. *Rosswald*, wś z kol. *Amalienfeld* i *Neuwald*, w pow. karniowskim, obw. sąd. osoblahskim, 8 klm. na płd. od Osoblahy. Na wschód leżą Rudolcice (miasteczko), na płn. Powelice Dolne i Górne, na zach. Buszowiec (Butschafka), a od płd. Wino (Weine) i Pielgrzymów (Pilgersdorf). Wieś leży w okolicy podgórskiej (wznies. 235 mt.). Na płn.-zach. od wsi wzgórze Schaeferberg i Jachelberg (326 mt.), u których stóp leży kol. Amalienfeld. U płd. zaś podnóża wzgórza Jachelberg leży folw. Hoditzhof. Z płd.-zach. obszaru R. płynie na płn.-wsch. potok, zwany Młynówką Rudolcicką (niem. Rosswalder Muehlbach), który od praw. brzegu zabiera strugę nadpływającą z obszaru Wina. Potok przepływa wś i mtko Rudolcice, poza którym zwraca się na płn., a potem na wschód, uchodząc na granicy Powelic Dolnych, Kobierna (Kawarn) i Fuellsteinu do rz. Osy. W dolinie potoku legła kol. Neuwald. Na płn.-zach. i płd.-zach. rozpościerają się pagóry lesiste, sięgające w Felchenberg do 524 mt., a w Gemeindeberg 561 mt. Na płn. granicy R. z Powelicami Górnymi, śród lasu miejsce Helenenruh (394 mt.). W 1880 r. było w samych R. 65 dm., 427 mk.; rz.-kat. 413, prot. 13, żyd. 1; Niemców 395, Czechoszląz. 32; w kol. Amalienfeld 21 dm., 126 mk. rz.-kat. Niemców; w kol. Neuwald 44 dm., 259 mk. rz.-katol. Niemców. R. wraz z Fuellsteinem i Powelicami Dolnymi i Górnymi tworzą dobra alodyalne, należące do bar. Franciszka v. Badenfeld. Obejmują roli 225·98 ha, ogrodów 4·69, łąk 31·48, pastw. 6·65, lasu 479·26, nieuż. 2·61, dróg i zabudowań 2·61. Browar. St. p. mstko Rudolcice. Par. łac. w miejscu. 2.) **R.**, mstko z os. dom. *Grenzhaensel*, w pow. karniowskim, obw. sąd. osoblahskim, tuż na wschód od wsi t. n.; przytyka na płn. do obszaru Powelic Dolnych, na wschód do Kobierna i Hrozowy (Grosse). Liczy 53 dm., 453 mk. rz.-katol. Niemców. W miejscu poczta i szkoła ludowa. Par. łac. we wsi Rudolcicach. Tak wś jak miasteczko R. stanowiły dawniej jedną gminę. R. istniały już w XIII w. Teodoryk Herbort z Brody, założyciel zamku w Fuellsteinie, otrzymał za obronę dóbr biskupich od Władysława, ks. opolskiego, w r. 1255 R. i Fuellstein. Rodzina jego siedziała tu prawie trzy wieki. W połowie XVI w. baron Wencel Sedlnickij z Chołcic (pow. i obw. sąd. opawski) żeni się z baronówną Heleną Herbortówną, ostatnią z domu Herbortów. Z jej ręką przechodzą dobra Rosswald i Fuellstein na dom Sedlnickich. Jeden z jego synów jest autorem dzieła „Codex Sedlnickianus“, drugi zaś Jarosław był w r. 1592 rektorem uniwersytetu w Frankfurcie n. M. Sedlniccy popierali protestantyzm. Jeden z nich sprzedał dobra za 15,000 tal. bar. Jerzemu z Hodic. Ostatni potomek i właściciel R. z tego rodu był br. Albert Hodic. Ten wybudował tu piękny pałac śród uroczego ogrodu i parku i urządził tu prawdziwie uroczą i czarodziejską siedzibę. Stajnie wspaniałe, sklepione, mieściły w sobie wyborowe bydło rogate, stojące przy żłobach marmurowych, nad którymi błyszczały posągi Europy, Junony itd. Wieńce z kwiatów zdobiły rogi jego w dni uroczyste; z olbrzymich, ozdobnych wazonów rozpościerała się aromatyczna woń kwiatów. Urządzenie to kosztowało rozrzutnego Alberta przeszło trzy miliony złr. Odwiedził go tu cesarz Józef II i król pruski Fryderyk II. Z tym ostatnim grał partyą szachów na pobliskiej łące, która służyła za szachownicę. Podzielono

ją na 64 kwadratów. Trzydziestu dwóch poddanych hrabiego, ubranych w odpowiednie strojne szaty i oznaki, odgrywało rolę figur, które na rozkaz grających się posuwały. Popadłszy w długi, żył w końcu na łaskawym chlebie Fryderyka II w Poczdamie. Zwłoki jego sprowadzono do kościoła w R. Dobra przeszły na własność biskupstwa ołomunieckiego. W r. 1791 biskupstwo sprzedało R. wraz z Fuellsteinem i Powelicami Karolowi v. Badenfeld za 113,000 złr. W rękach tejże rodziny pozostają R. Z dawnego pałacu i cudownego parku nic nie pozostało. *Br. G.*

Rudolfchen, wybud. przy wsi Faulhoeden, 1 dm., 8 mk.

Rudolfin, fol. i uroczysko, pow. słonimski, w 5 okr. pol., gm. Byteń, o 24 w. od Słonima.

Rudolfshof 1.) fol. do Dykowa należący, pow. wałecki, st. p. Arnopol, par. kat. Nakielno. Założony r. 1846. W 1868 r. 4 bud., 1 dm., 22 mk., 13 kat., 9 ew. 2.) **R.**, fol. do Rynkówki należący, pow. kwidzyński, st. p. Czerwińsk; 1829 r. założony. W 1868 r. 11 bud., 4 dm., 85 mk., 72 kat., 13 ew.; 1885 r 10 dm., 59 mk. 3.) **R.**, ob. *Nowe* (t. VII, 220).

Rudolfsmuehle, fol. z młynem, pow. pr. holądzki, st. p. Goettchendorf; 1 dm., 11 mk., 48 ha.

Rudolphsbach, wś, pow. lignicki, par. ew. i kat. w Lignicy. W 1842 r. 12 dm., 83 mk. (2 kat.).

Rudolphshammer, fol., pow. świętosiekierski, przy mieście Zinten (poczta i tel.); 3 dm., 25 mk.

Rudolphsort, kol. do Borynia Górnego należąca, pow. pszczyński.

Rudolphswalde, leśn. przy majątku Niederhof, pow. reszelski, st. p. Teitstimmen.

Rudolphswaldau *Nieder* i *Ober*, 1399 *Rudilswalde*, wś, pow. walbrzyski, par. ew. Nieder Wuestegiesdorf. W 1842 r. R. Nieder miało 19 dm., sołtystwo, 135 mk. (15 katol.), dwa młyny wodne, warsztaty tkackie; R. Ober miało kościół katol., filialny do Waldenburga (Walbrzychu), szkołę katol., dwa młyny wodne, liczne warsztaty tkackie, bawełniane i lniane.

Rudoltyce, wś, ob. *Rudolcice.*

Rudołowice, wś, pow. jarosławski, w równinie urodzajnej, wznies. 224 mt. npm., odl. 11·4 klm. od Jarosławia. Posiada kościół par. rz.-kat. i szkołę ludową. Wieś przecina gościniec z Jarosławia do Tuligłów. Do wsi należy karczma Mokra. Dwór (spadk. W. hr. Dembińskiej) składa się z 9 zabudowań mieszkalnych i cegielni. Wś liczy 107 dm. i wraz z obszarem więk. pos. 682 mk.; 621 rz.-kat., 9 gr.-kat. i 52 izrael. Gr.-kat. należą do par. w Pełniatyczach. Obszar więk. pos. ma 611 mr. roli, 61 mr. łąk i ogr., 24 mr. pastw. i 113 mr. lasu; pos. mn. wynosi 545 mr. roli, 66 mr. łąk i ogr., 31 mr. pastw. i 2 mr. lasu. We wsi znajduje się mały staw, z którego wypływa potok uchodzący z lew. brzegu do Rokietnicy wpadającej jako Łęk (Rada) do Sanu z lew. brzegu. W 1393 r. należały R. do kompleksu dóbr (Tuligłowy, Rudołowice, Więckowice, Rudnik i Strzelczyce) Mikołaja Mzurowskiego, który tu założył parafią. W 1446 r. objęli ją w administracyą Bożogrobcy (Miechowici), którzy utrzymali się jeszcze do zniesienia tego zakonu w Galicyi. Napad Tatarów w r. 1624 zniszczył wś i kościół i dopiero w r. 1646 odbudował z muru, do dziś stojący kościół proboszcz ks. Marcin z Brzeska. Par. należy do dyec. przemyskiej, dek. pruchnickiego i obejmuje: Bystrowice, Cząstkowice, Rozwienicę i Wolę Rozwienicką (ob. Nakielskiego, Miechovia, p. r. 1393). *Mac.*

Rudołtowice, niem. *Rudoltowitz*, wś i dobra nad rz. Wisłą, pow. pszczyński, odl. $^3/_4$ mili od Pszczyny, par. Cwiklice. W 1861 r. było 88 dm., 728 mk. (25 ew.). Obszar większej posiadłości miał 1200 mr. roli, 1000 mr. lasu, 200 mr. łąk i 15 mr. ogrodu; wś obejmowała 800 mr. roli, 100 mr. łąk i 25 mr. ogrodów.

Rudomiejka, wś i 2 folw. nad bezim. dopł. Usiaży, pow. miński, w gm. ostrożycko-gródeckiej, ma 9 osad; grunta mocno faliste z kamieniem narzutowym; łąki obfite, miejscowość dość leśna. Jeden folw., od 1847 r. własność Kuczyńskich, ma $12^1/_2$ włók; drugi, własność Rajewskich od 1845 r., ma 10 włók i 6 mr. *A. Jel.*

Rudomin, pow. rypiński, mylnie zamiast Radomin (ob.).

Rudomina, rzeczka, w pow. wileńskim, przepływa pod zaśc. Jeziorszczyzna.

Rudomino, w kronikach krzyżackich *Rudminne*, mko nad rzką Rudominką, pow. wileński, w 6 okr. pol., gm. Rudomino, okrąg wiejski i dobra hr. Tyszkiewiczów Niemeż, o 17 w. na płd.-zach. od Wilna, przy trakcie pocztowym oszmiańskim; ma 201 mk. (w 1881 r.). Podług spisu z 1866 r. było tu 16 dm., 281 mk. (26 prawosł., 135 katol., 20 żydów); cerkiew parafialna, zarząd gminny, szkoła gminna (w 1885/6 r. 60 dzieci). Dawniej był tu kościół paraf. katol., wzniesiony w 1592 r. przez podkomorzego grodzieńskiego Grzegorza Massalskiego, odrestaurowany przez Maszewskiego oraz powtórnie w 1832 przez ks. Michała Tyszkiewicza. Do parafii należała filia w Porudominie oraz kaplica w Szwajcarach. Paraf. prawosławna, dekanatu (błahoczynia) wileńskiego, ma 574 wiernych. Gmina należy do 2 okr. pokoju do spraw. włośc., 1 rewiru konskrypcyjnego, oraz 7 rewiru są-

du pokoju, składa się z 8 okręgów wiejskich (starostw), ma 82 wsi, 643 dm. i 5596 mk. włościan. Poprzednio w skład gminy wchodziło 7 okręgów wiejskich: Niemeż, Szwajcary, Szkodziszki, Tatarka, Petesza (Pietiesza), Ponary i Biała Waka. Jestto stara osada, często wspominana w kronikach krzyżaków, którzy plondrując Litwę, nieraz spotykali się tu z wojskiem litewskim. Między innemi stoczono tu 1377 r. za Olgierda świetną walkę, w której 700 jazdy litewskiej rozbiło Krzyżaków, skutkiem czego skwapliwie przystąpili do układów z Kiejstutem. Mniej pomyślne było spotkanie w 1394 r. Witold wtedy mylnie mniemając, że ma przeciwko sobie całą siłę w. mistrza, cofnął się z pospiechem, chociaż tylko cztery chorągwie niemieckie były w tem miejscu. W spotkaniu tem dostał się do niewoli niemieckiej Jan ks. Holszański. Podług miejscowego podania, za Jagiełły, kiedy cały naród porzucał pogaństwo, przodek domu Rudominów, a dziedzic tej majętności, wraz z całą rodziną i ludem swoim w wodach Rudominki ochrzczony został. *J. Krz.*

Rudon (u Marcyana z Heraklei), starożytna nazwa Dźwiny Zachodniej.

Rudosiołka, zaśc. nad jez. Rudcza, pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Malaty, okr. wiejski Bebrusy, o 6 w. od gminy a 60 w. od Wilna, ma 2 dm., 22 mk. katol. (10 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Inturki.

Rudoszany, wś i dobra, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Kobylniki, okr. wiejski Świrany, o 5 w. od gminy a 39 i 40 w. od Święcian. Fol. ma 1 dm. i 12 mk. katol., wś zaś 8 dm. i 68 mk. katol. i 4 żydów (w 1864 r. 32 dusz rewiz.); własność Trzeciaków. Włościanie wnieśli 1370 rs. 41 kop. wykupu za wydzieloną im ziemię. *J. Krz.*

Rudoszelki, zaśc., pow. wileński, w 3 okr. pol., gm. Janiszki, okr. wiejski i dobra ks. Wittgensteina Baranowo, o 10 w. od gminy, 3 dusze rewiz.

Rudow-Jar, uroczysko około mka Medwedówki, w pow. czehryńskim.

Rudowa, wś dziś nie istniejąca. Wchodziła w skład wójtowstwa działdowskiego, a także i niborskiego. W. m. Winryk v. Kniprode nadaje Nikoszowi Rudowskiemu i jego potomkom 10 włók chełm., a jego braciom i ich potomkom również 10 włók chełm., z obowiązkiem 2 służb pruskich. Dan w Dąbrównie w dzień św. Hieronima r. 1359. *Ad. N.*

Rudowieje, wś, pow. wileński, w 1 okr. pol., gm. i okr. wiejski Niemenczyn, o 9 w. od gminy a 31 w. od Wilna, ma 6 dm., 109 mk. katol. (podług spisu z 1864 r. 31 dusz rewiz.); należy do dóbr Czarny Dwór, Parczewskich.

Rudówka 1.) leśn. przy wsi Osie, na pol.-prus. Mazurach, pow. ządzborski; 1 dm., 6 mk.; st. p. Ryn. 2.) **R.**, wybud., tamże, st. p. Szymonka; 1 dm., 7 mk. 3.) **R.** *Stara* wś, tamże, odl. $7^1/_2$ klm. od st. p. i tel. w Rynie; 58 dm., 267 mk., 724 ha. Ks. Fryderyk Wilhelm nadaje r. 1663 Zbigniewowi z Raciborska Morsztynowi, miecznikowi mozyrskiemu, 20 włók pustych w Rudówce na czas życia jego i jego małżonki. R. 1675 wydał Zbigniew w Rudówce pannę Annę z Szapanowa Czaplicównę za pana Stefana Błędowskiego z Błędowa a r. 1678 Konstancyą, córkę p. Władysława Kazimierskiego z Bibersteinu, za pana Aleksandra z Konar Konarskiego. 4.) **R.** *Nowa*, wś, tamże, o $1^1/_2$ klm. na zach. od Starej R., 6 klm. od Rynu; 42 dm., 204 mk., 351 ha. *Ad. N.*

Rudówko, wś i folw., pow. płocki, gm. Kleniewo, par. Bielsk, odl. 17 w. od Płocka. W 1827 r. 4 dm., 66 mk. W 1873 r. folw. Rudówko rozl. mr. 265: gr. or. i ogr. 204, łąk mr. 51, nieuż. mr. 10; bud. mur. 1, z drzewa 14. Wś R. os. 8, z gr. mr. 9.

Rudówkowskie, lasy na granicy powiatu ządzborskiego i leckiego, na pol.-prus. Mazurach, obejmują 301 ha obszaru.

Rudowlany, wś, pow. grodzieński, w 2 okr. pol., gm. Hołynka, o 60 w. od Grodna.

Rudowo 1.) wś i fol. nad rzką Sierpienicą, pow. płocki, gm. Kleniewo, par. Bielsk, odl. 19 w. od Płocka, ma 7 dm., 82 mk., 412 mr. ogólnego obszaru. W 1827 r. było 10 dm., 24 mk. W 1874 r, folw. Rudowo Brody lit. DJC rozl. mr. 252: gr. or. i ogr. mr. 192, łąk mr. 20, pastw. mr. 33, nieuż. mr. 7; bud. z drzewa 12. 2.) **R.**, wś włośc., pow. mławski, gm. Mostowo, par. Dąbrowa, odl. o 23 w. od Mławy, ma 6 dm., 127 mk., 201 mr. W 1827 r. 8 dm., 54 mk. *Br. Ch.*

Rudowo 1.) folw., pow. lidzki, w 4 okr. pol., o 38 w. od Lidy a 3 w. od Wasiliszek, ma 9 mk. katol. i 4 żydów; własność Tabeńskich. 2.) **R.**, okolica szlach., tamże, o 38 w. od Lidy a 3 w. od Wasiliszek, ma 4 dm., 35 mk. katol.

Rudowsie, fol. i dwór nad rz. Szwentupis, pow. szawelski, gm. Krupie, par. Popielany, o 52 w. od Szawel a 10 w. od st. dr. żel. lipawo-romeńskiej Popielany. Miejscowość równa, zarośnięta jodłowemi lasami, grunt piaszczysty. Własność Michała Szabuniewicza.

Rudowszczyzna 1.) folw. i dobra, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. i par. Soleczniki, okr. wiejski Soleczniki Małe, o 32 w. od Wilna. Folw. ma 1 dm., 4 mk. katol., 119 dzies. ziemi uprawnej, 100 dz. lasu. Własność niegdyś Korzeniowskich, dziś Jankowskiego, Koczana i Bołtucia. 2.) **R.**, wś i dobra, pow. wileński, ob. *Nowosady* 27).

Rudstannen, wś, pow. gąbiński, st. pocz. Mallwischken; 57 dm., 253 mk., 253 ha.

Rudszen 1.) wś, pow. stołupiański, st. p. Pillupoenen; 10 dm., 76 mk., 157 ha. 2.) **R.** *Gross*, wś, pow. pilkałowski, w pobliżu Pilkał (st. p. i tel.); 74 dm., 372 mk., 563 ha. 3,) **R.** *Klein*, wś, tamże. 4.) **R.** *Neu*, wś, tamże, tuż przy Gr. R.; 8 dm., 42 mk., 141 ha.

Rudułtowo, ob. *Rdułtów.*

Rudunek 1.) kol., pow. turecki, gm. Kowale Pańskie, par. Przespolew, odl. od Turka 13 w., ma 8 dm. Stanowi jedną całość z kol. Nowy Świat. 2.) **R.** *Przysieczna*, kol., pow. koniński, gm. Staremiasto, par. Lisiec Wielki, odl. od Konina 10 w., ma 4 dm., 20 mk.

Rudunek 1.) mylnie *Rudonek*, folw., pow. gnieźnieński (Witkowo), o 2 klm. na płd. od Powidza (par. i poczta), okr. domin. Rzymachowo, st. dr. żel. w Odrowążu o 12 klm.; 2 dm., 27 mk. 2.) **R.** mylnie, *Radunek*, posiadłość, w pow. inowrocławskim (Strzelno), o 8 klm. na płd.-wschód od Strzelna; par. Kościeszki, poczta w Włostowie (Lostau), st. dr. żel. o 23 klm. w Inowrocławiu; 3 dm., 21 mk. kat. i 101 ha; właścicielem jest Witold Jaraczewski. 3.) **R.** *Lubecki* al. *Radunek Lubcz*, os. wiejska, w pow. mogilnickim, okr. wiejski Lubcz; 6 dm., 51 mk. 4.) **R.**, fol., pow. szremski, o 5½ na płn. od Szremu (par. i st. dr. żel.), okr. domin. Niesłabiu, poczta w Cmoniu (Czmon), 1 dm., 15 mk. 5.) **R.**, leśnictwo do Smogulca, pow. wągrowiecki, istniało jeszcze około 1830 r. 6.) **R.**, pole na Kaliszkowicach Kaliskich, pow. ostrzeszowski. *E. Cal.*

Rudunki 1.) al. *Wilhelmówek*, wś i folw., pow. łódzki, gm. Łagiewniki, par. Zgierz; wś ma 8 dm., 148 mk., 46 mr.; folw. 2 dm., 6 mk., 169 mr. 2.) **R.**, os., pow. łódzki, gm. Łagiewniki, par. Zgierz, 1 dm., 2 mk., 4 mr. dwors. 3.) **R.** *Starowiejskie*, wś, pow. nieszawski, gm. i par. Służewo, 181 mk., 116 mr.

Rudup, rzeka, dopływ Pisy, wypływa z pod wsi Kinderkauken, w pow. stołupiańskim, płynąc w kierunku płn.-wsch. dosięga blisko Bajorgallen granicy pow. gąbińskiego i odtąd płynie równolegle od granicy tej aż do ujścia do Pisy pod Guddin, w pow. gąbińskim.

Rudupie 1.) wś, pow. maryampolski, gm. Antonowo, par. Pilwiszki, odl. od Maryampola 20 w., ma 7 dm., 57 mk. W 1827 r. było 4 dm., 34 mk. 2.) **R.**, folw., i *R. Nowe*, wś nad rz. Niemnem, pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Preny, odl. od Maryampola 49 w., a 7 w. od Pren. Fol., donacya gener. Belgarda, ma 70 mk., 453 mr. Przystań na Niemnie. Wś ma 71 mk., 20 mr. R. wchodziły w skład dóbr rząd. Preny. *Br. Ch.*

Rudupie 1.) zaśc. pryw., pow. rossieński, o 32 w. od Rossień, w spisie urzędowym niepomieszczony. 2.) **R.**, zaśc., pow. wileński, ob. *Mieżyszki.*

Rudupis, zaśc. włośc. nad jez. Porzekstis. pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. Łabonary, okr. wiejski Łabonary II, o 3 w. od gminy a 35 w. od Święcian, ma 1 dm., 4 mk. kat. (w 1864 r. 10 dusz rewiz.); należy do dóbr skarbowych Łyngmiany.

Rudupla, wś, pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. i okr. wiejski Kobylniki, o 10 w. od gminy, 21 dusz rewiz.; należy do dóbr Kułażyn, Kozłowickich.

Rudupoenen 1.) wś, pow. gąbiński, st. p. Judschen; 22 dm., 131 mk., 219 ha. 2.) **R.**, folw., tamże; 1 dm., 11 mk., 120 ha.

Rudusk, wś, pow. rypiński, gm. Sokołowo, par. Ruże, odl. o 21 w. od Rypina, ma 9 dm., 82 mk., 262 mr. W 1827 r. 5 dm,, 61 mk. Fol. R. należy do dóbr Zbójno. Wś R. stanowiła jedną całość z wsią Kaźmirzewo.

Ruduskie, jezioro na obszarze wsi Rudusk, w pow. rypińskim, o 1 w. na wschód od Zbójna, ma 60 mr. obszaru, 1½ w. szerok. a ½ w. długości. Brzegi wyniosłe, bezleśne, tylko od południa nizkie. Wody jeziora uprowadza rzka Ruziec.

Rudusze, wś, pow. szawelski, gm. Żagory, o 63 w. od Szawel.

Rudwaliszki, wś włośc., pow. kalwaryjski, gm. i par. Ludwinów, odl. od Kalwaryi 16 w., ma 3 dm., 42 mk., 65 mr. W 1827 r. był 1 dm., 9 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Ludwinów.

Rudwangen, ob. *Rydwągi.*

Rudwice, dwór, pow. telszewski, w 1 okr. pol., o 7 w. od Telsz.

Rudwieców, wś (ob. *Czarnów*), mylnie zamiast Ludwinów.

Rudy 1.) *Łazowskie*, kol., pow. będziński, gm. Łosień, ma 12 dm., 38 mk., 26 mr. włośc. 2.) **R.** *Okradzionowskie*, kol., pow. będziński, gm. Łosień; 6 dm., 41 mk., 79 mr. włośc. 3.) **R.**, wś, pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. Nowa Aleksandrya, par. Końskowola, leży tuż pod Końskowolą. Według reg. pob. pow. lubelskiego z r. 1531 wś R., w par. Końskowola, miała z Młynkami i Końskowolą 15 łan. i 1 młyn (Pawiński, Małop., 359). 4.) **R.** *Zagrody*, wś, pow. biłgorajski, gm. Sól, par. Puszcza Solska wsch. obrz., Sól. W 1827 r. było 29 dm., 259 mk. *Br. Ch.*

Rudy, wś, pow. rzeczycki, w 1 okr. pol. brahińskim, gm. Mikulicze, ma 14 osad pełnonadziałowych; grunta namułowe urodzajne, miejscowość lekko falista; za poddaństwa była własnością Oskierków, należąc do dom. Rudaków. *A. Jel.*

Rudy, potok, ma początek w obr. Mielnicy, pow. borszczowski, po zach. stronie Mogiłek (303 mt.); zabiera od pr. brz. strugę od

stawu pod folw. Brzozówką (Brusówką), przepływa stawy pod folw. Julianówką, następnie przechodzi do gm. Olchowca; poniżej Sawarowa (al. Zielonej), przys. Olchowca, zwraca się na zachód, a dosiągnąwszy wsi Olchowca, uchodzi między jej domostwami do Dniestru z lew. brzegu. Długość biegu 12 klm. *Br. G.*

Rudy 1.) al. *Ruda*, wólka, w obr. gm. Rysich Rud, w pow. brzeskim, nad pot. Łętowiną (dopł. Uszwi), 196 mt. npm., 28 dm., 138 mk. Na płd. od osady bagna i moczary. 2.) **R.**, grupa zabudowań w obr. Chorościec, pow. brzeżański. 3.) **R.**, wólka, w obr. Wilczej Woli, w pow. kolbuszowskim. 4.) **R.**, tracz przy Koszycach Wielkich, pow, tarnowski, należący do Gumnisk. *Br. G.*

Rudy 1.) al. *Ruda*, *Rudne*, *Rudny Młyn*, niem. *Ruden* i *Ruhden*, posiadłość, pow. bydgoski, o 4 klm na płd.-zachód od Solca, na trakcie bydgosko-gniewkowskim, u źródeł Rudki, dopł. Wisły; par., poczta i st. dr. żel. w Solcu (Schulitz); 9 dm., 104 mk. (8 katol., 96 prot.) i 480 ha (147 roli, 20 łąk, 271 lasu). R. istniały już przed r. 1583 i wchodziły w skład ststwa bydgoskiego. 2.) **R.**, posiadłość, pow. wrzesiński, o $2^1/_2$ klm. na płd.-wschód od Mielżyna, u źródeł Rudki, dopł. Strugi; par. Brudzewo, poczta w Mielżynie, st. dr. żel. w Odrowążu o $5^1/_2$ klm.; 6 dm., 84 mk. katol. i 307 ha (216 roli, 25 łąk, 29 lasu). Około r. 1523 pobierał proboszcz brudzewski od łanu kmiecego na R. po 2 korce pszenicy i owsa (Łaski, Lib. Ben., I, 324, mylnie Budy); w r. 1578 posiadała tu Mielżyńska 2 komorn., 1 zagrod. i rzem.; w r. 1618 było 3 ślady osiadł. i 1 zagr. Około 1793 r. należały R. do Mikorskiego, pisarza ziem. kaliskiego, później do Żychlińskich. 2.) **R.**, dok. *Rude*, bagnisko w pobliżu Trzemeszna, w pow. mogilnickim, w r. 1360 (Kod. Wielkop., n. 1424). 4.) **R.**, pow. mogilnicki, ob. *Rudki*. *E. Cal.*

Rudy-*Piekary*, 1532 r. *Radín Pekary*, wś i dobra, pow. bytomski, odl. 1·3 mili od Bytomia, par. Radzionków. W 1861 r. 66 dm., 632 mk. (7 ew. i 21 żyd.), 862 mr. więk. posiadł. i 574 mr. gminy wiejskiej. Szkoła 2-klasowa (233 dzieci). Kopalnie rudy żelaznej i łomy kamienia.

Rudyki, dobra nad Wentą, pow. szawelski, gm. Popielany, o 38 w. od Szawel.

Rudykiszki, wś, pow. rossieński, par. pogromoncka.

Rudylce, wś, pow. wiłkomierski, gm. Uciany, o 36 w. od Wiłkomierza.

Rudyłówka, potok, wypływa w płn. stronie gm. Kołomyi, pow. kołomyjskim, niedaleko os. Baginsberg. Płynie popod domostwa Kołomyi, rozdziela się na błoniach kołomyjskich w płd.-wschod. stronie na kilka ramion, z których północne podąża na obszar Korolówki i Kornicza, gdzie wpada do Prutu z lew. brzegu, południowe zaś płynie północną granicą Oskrzesiniec i w Korniczu łączy się z ramieniem północnym. Długość biegu 9 klm.

Rudynia, zaśc., pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 17 w. od Nowoaleksandrowska.

Rudynie 1.) al. *Trynkuny*, wś włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 33 w. od Święcian, 5 dm., 51 mk. katol. 2.) **R.** al. *Powiżyńcie*, zaśc. szl., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 37 w. od Święcian, 2 dm., 12 mk. kat. 3.) **R.**, wś, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 72 w. od Kowna.

Rudynka, uroczysko w dobrach Orniany, pow. wileński.

Rudyszki 1.) al. *Rodyszki*, wś, pow. szawelski, gm. Gruździe, o 28 w. od Szawel, posiada kościół katol. p. w. św. Filipa i Jakuba Ap., wzniesiony w 1670 r. z drzewa przez mieszkańców, filialny par. Janiszki. Wś należy do dóbr Gruździe, Naryszkinów. 2.) **R.**, folw., tamże, gm. Kruki, o 48 w. od Szawel. 3.) **R.**, wś, pow. szawelski, gm. Błagowieszczeńsk, o 55 w. od Szawel. 4.) **R.**, zaśc., pow. wiłkomierski, gm. Subocz, o 64 w. od Wiłkomierza. *J. Krz.*

Rudzaty, po łotew. *Rudzati*, wś i dobra, pow. rzeżycki, par. borchowska, gm. sterniańska, odl. o 22 w. od Warklan a 60 w. od Rzeżycy, od 1853 r. własność Stanisława hr. Plater-Zyberka, ma w ogóle 3221 dzies. ziemi dworskiej. Gleba żyzna, gliniasta, dostatek lasu, okolica płaska i równa, trzęsawiska i błota rozległe, zajmujące 1355 dzies. przestrzeni. Lud czysto łotewski, wyznania rz.-katol. R. wchodziły niegdyś w skład klucza warklańskiego, stanowiącego odwieczną posiadłość dziedziczną polsko-inflanckiej gałęzi Borchów. *G. Man.*

Rudze, wś, pow. wadowicki, na lew. brzegu Skawy, na płn. od ujścia Wieprzówki, przy gościńcu z Zatora (3 klm.) do Wadowic. Ma szkołę ludową i młyn wodny. Par. rz.-katol. w Zatorze. Wś składa się z 46 dm. i 227 mk. Na obszarze więk. pos. hr. Bobrowskich jest 5 dm. i 47 mk. (22 męż., 25 kob.). Wśród ludności 17 izrael. Pos. więk. ma 269 mr. roli, 31 mr. łąk, 23 mr. past. i 92 mr. lasu; pos. mn. 184 mr. roli, 9 mr. łąk, 11 mr. pastw. i 3 mr. lasu. Gleba napływowa, urodzajna. Wś wspomina Długosz (L. B., III, 68). W 1581 należała do Zygmunta Palczowskiego, miała trzy półłanki km., 8 zagród z rolą, 2 komor. z bydłem i 3 bez bydła. Graniczy na płn. z Zatorem, na zachód z Piotrowicami, na wschód przez rzekę z Grodziskiem i Trzebieszycami a na płd. z Graboszycami. *Mac.*

Rudziańce, wś nad jez. Dudajcie, pow.

wileński, w 3 okr. pol., gm. Giedrojcie, okr. wiejski Marciniszki, o 6 w. od gminy a 47 w. od Wilna, ma 6 dm., 14 mk. prawosł. i 99 katol. (w 1864 r. 47 dusz rewiz.); należy do dóbr Jodzieniany, Ruszczyców.

Rudzianek, jezioro pod Gostoczynem, w pow. tucholskim.

Rudzianka 1.) rzeka w pow. bobrujskim, prawy dopływ Berezyny, zaczyna się w bagnie zwanem Kaczaj-Bołoto za wsią Knyszewicami, płynie w kierunku wschodnim ku wsi Rudnia, tu rozlana w jeziorko, przyjąwszy z prawej strony rzeczkę Pieszczankę ma młyny, potem kieruje się bardziej ku północy i pod wsią Skałki rozlana w jeziorko obraca młyny; tu przeciąwszy gośc. poczt. z mta Parycz do Jakimowskiej-Słobody płynie 2 w. dwoma korytami, a na 1 w. od ujścia wypuszcza od lewego brzegu ramię trzecie zwane Uża. Prawa odnoga przedłuża się aż ku wsi Worotniki, płynąc równolegle w pobliżu do Berezyny przeszło 2 wiorsty. Długość biegu w liniach prostych około 3 mil. 2.) **R.**, mała rzeczka w pow. borysowskim, dająca początek, wraz z innymi, rzece Ilii, lewemu dopł. Wilii. 3.) **R.**, potok w pow. święciańskim, płynie pod wsią Jodziszkańce, fol. Lubychowo i osadą Podwejno. *A. Jel.*

Rudziany, wś, pow. maryampolski, gm. Balwierzyszki, par. Gudele, odl. od Maryampola 27 w., ma 36 dm., 310 mk. W 1827 r. było 21 dm., 168 mk.

Rudziany 1.) okol. szlach. nad pot. t. u., pow. święciański, w 2 okr. pol., o 9 w. od Święcian, 20 dm., 81 mk. katol. 2.) **R.**, ferma, pow. kowieński, w 4 okr. pol., o 47 w. od Kowna. 3.) **R.**, wś, pow. poniewieski, w 3 okr. pol., o 47 w. od Poniewieża. 4.) **R.**, wś szlach., pow. szawelski, w 2 okr. pol., gm. Kurszany, par. Rawdziany; należy do dóbr Dyrwiany, Nagórskich. 5.) **R.**, okolica, pow. wiłkomierski, gm. Pogiry, o 32 w. od Wiłkomierza. 6.) **R.**, okolica, tamże, gm. Szaty, o 30 w. od Wiłkomierza. 7.) **R.**, wś, pow. wiłkomierski, gm. Traszkuny, o 40 w. od Wiłkomierza. *J. Krz.*

Rudziąż, ob. *Rudzicz.*

Rudzica, wś i fol. nad strugą Gosławicką, pow. koniński, gm. Gosławice, par. Morzysław, odl. od Konina 8 w.; wś ma 14 dm., 172 mk., 66 mr.; fol. 6 dm., 59 mk., 324 mr. W 1827 r. było 10 dm., 100 mk. Folw. R. wchodzi w skład dóbr Gosławice. W 1419 r. pleban morzysławski Mikołaj prowadzi spór w sądzie duchownym o dziesięciny z R., z Kiełczonem i Chrystyanem, dziedzicami wsi. Na początku XVI w. łany kmiece i fol. dają dziesięcinę do Morzysławia, zaś za konopną płacą po 2 gr. z łanu; z niektórych pól folwarcznych pobierał dziesięcinę pleb. w Krzymowie (Łaski, L. B., II, 238, 245). W 1579 r. były tu części Stanisława Gosławskiego i Barbara Osieckia, miała 1 łan pusty, 1½ łan., 2 zagr. bez roli, 1 kom. bez bydła (Pawiński, Wielkp., I, 234). *Br. Ch.*

Rudzica 1.) jezioro w pow. dzisieńskim, pod wsią Lachowszczyzna. 2.) **R.**, błotniste moczary na północnym krańcu pow. pińskiego, przy granicy pow. słuckiego, na płn. od folw. Zawierzenie, w obrębie gminy chotynickiej. Przez błoto Lipsk łączy się ono z bagnami Hryczyn. *A. Jel.*

Rudzica 1.) mała rzeczka w pow. ihumeńsktm, prawy dopł. Osoki. Zaczyna się w rdzawem błocie, na obszarze dóbr Ciepleń, poczem upłynąwszy 1 wiorstę w kierunku zachodnim przez uroczysko Rudkowo i przeciąwszy gościniec wojenny ihumeńsko-uździeński ma ujście. Wskutek tego, że bagna okoliczne obfitują w żelazo, woda w R. prawie zawsze ma kolor brunatny i jest przykrego smaku. W punkcie się połączenia R. z Osoką, w porze zimowej napływa ryba nieraz w wielkiej obfitości, tak, że poławiają po kilkadziesiąt pudów na raz zwyczajnemi siatkami. 2.) **R.**, rzeczka w pow. mińskim, dopływ prawy Piereczuty. Bierze początek w błotnistem jeziorku pod zaśc. Kuliki, płynie w kierunku północno-wschodnim koło wsi Syrowitki, Stroczany, folw. Rudzicy, kędy się rozlewa w jezioro prawie na 2 w. długie i ⅓ w. szerokie i obraca młyn; w okolicy wsi Kosiłowicz zasiliwszy się z obu stron bezimiennemi bystremi dopływami dociera do wsi Stara Rudzica i po za nią ma ujście; długość biegu około 2 mil, przeważnie w miejscowościach falistych. 3.) **R.**, mała rzeczka w pow. nowogródzkim, lewy dopływ Dzwiei; zaczyna się za wsią Bortniki, płynie pomiędzy wzgórzami w kierunku wschodnim koło wsi Golenia, wsi i folw. Wolna; przecina gośc. z mka Połoneczki do Snowia i tu na małym rozlewie porusza młyn, następnie ubiegłszy 2 w. ma ujście dwoma korytami, naprzeciwko folw. Sawicze. Długość biegu około 8 w. *Al. Jel.*

Rudzica 1.) uroczysko leśne na południowym krańcu pow. ihumeńskiego, w obrębie gminy doniedawna porzeckiej teraz Omelno, pomiędzy błotem Sielec i uroczyskiem Horeły-Łuh; należy do domin. Szczytkowice, dawniej ks. Radziwiłłów teraz spadkobierców ks. Wittgensteina. 2.) **R.**, wś i dobra nad rz. Rudzicą, dopł. Piereczutej, pow. miński, w 3 okręgu policyjnym., gminy i parafii katol. Kojdanów. Wś zwana Stara Rudzica, w pobliżu ujścia Rudzicy do Piereczutej, ma 23 osad pełnonadziałowych; nieco odosobniona cerkiew pounicka parafialna, z 1756 r., fundacyi ks. Woronieckiej, uposażona przez Kazimierza Pakosza; z dawnych zapisów ma 3

włóki gruntu, około 1400 parafian. Do XVI w. R. była własnością w. ks. litewskich; w r. 1550 Zygmunt August razem z kluczem kojdanowskim i Rubieżewiczami nadał ją na wieczną własność Radziwiłłom. Dobra te stanowiąc część tak zwaną hr. kojdanowskiego, podzielały jego losy. W 1652 r. ks. Bogusław Radziwiłł, koniuszy litewski, zastawia R. wraz z folw. Niehorełe niejakiemu Mirskiemu, strażnikowi w. ks. lit. W pierwszej ćwierci b. stulecia nabyli R. Dybowscy i dotychczas jest w ich posiadaniu. Folwark, nad szerokim rozlewem rzeki, ma około 117 włók, w gruntach szczerkowych dobrych; łąk dostatek; miejscowość falista, dość leśna; propinacye, młyn i arendy czynią około 2000 rubli dochodu. Rezydencya porządna, sady owocowe. *Al. Jel.*

Rudzica, niem. *Riegiersdorf*, wś i dobra, pow. pszczyński, par. kat. Susiec, ew. Żóraw. W 1866 r. 28 dm., 252 mk. (31 ew.). Dobra ryc. miały 1490 mr. (722 roli, 607 lasu, 117 mr. wody); wś 242 mr. i os. młyn. z młynem wodnym i 24 mr. ziemi.

Rudzice al. *Rudzica*, mor. *Rudice*, niem. *Riegersdorf*, wś z kol. *Laryszów* (*Larischau*), w pow. bielskim, obw. sąd. strumieńskim, na Szląsku austr., o 10 klm. na płd.-wschód od Strumienia a 11 klm. od Bielska. Na północ leżą wsi Landek i Brunów (Braunau); na płn.-wschód Ligota (Ellgoth), na wschód Międzyrzece Górne i Dolne (Kurzwald), od południa Łazy, a od zach. Rostropice i Ilownica. Wieś legła na wzgórzu (345 mt.), opadającym na płn. do doliny pot. Ilownickiego, a na wsch. do pot. Jasienicy. Przez obszar R. idzie gościniec z Jasienicy do Landku. Płd.-wschod. część wsi zowie się Rudnicą Małą (Klein-Riegersdorf). Środek wraz z kościołem rozpostarł się w miejscu krzyżowania dróg. Zachodnia część wsi zwie się Althof (306 mt.). Na płn. granicy grupa chat „Na Zalesiu“. W południowej części obszaru, tuż nad granicą z gm. Łazami, kol. Laryszów i fol. Neuhof (329 mt.). W 1880 r. było w Laryszowie 9 dm., 72 mk.; 14 kat., 58 prot., wszyscy Polacy; w R. 154 dm., 1219 mk.; 1144 kat., 65 prot., 10 żyd.; 1192 Polaków, 27 Niemców. Kościół par. łac. p. w. św. Jana Chrzciciela, z kaplicą św. Wendelina w lesie do probostwa należącym i kaplicą p. w. Serca Jezusa w Brunowie. Do par. należą: Rudzice z Laryszowem, Ilownica, Landek, Brunów i część Chybiego. W 1885 r. dusz rz.-kat. 2947, prot. 221, żyd. 32. Szkoła ludowa 2-klas., st. pocz. Własność arcyks. Albrechta. *Br. G.*

Rudzickie Jezioro, ob. *Orchowe Jezioro.*

Rudzicz al. *Rudziąż*, *Rudzienice*, niem. *Raudnitz*, 1249 *Raydez*, 1250 *Rudenz*, dobra ryc., z agenturą poczt. i st. kolei wschodniej, pow. suski, 9 klm. na płn.-wschód od Iławy (par. kat.), w żyznej okolicy, lasem otoczonej. Szkoła 1-klas. ew.; w 1887 r. miała 120 dzieci i 1 naucz. W skład dóbr wchodzą: zamek myśliwski Alt-Eiche (1885 r. 3 dm., 43 mk.), dworzec rudzicki (3 dm., 38 mk), fol. Dąbrowo (1 dm., 7 mk.), fol. Niemieckie Rodzone (6 dm., 57 mk.), fol. Gramoty (10 dm., 233 mk.); fol. Dziarny (4 dm., 134 mk.), wś Zielona Karczma (7 dm., 37 mk.), fol. Ławice (10 dm., 251 mk.), Julienhof (5 dm., 98 mk.); fol. Karłowo (2 dm., 22 mk.), wś Nowa Wieś (9 dm., 217 mk.), leśn. Katarzynki (7 dm., 65 mk.), Nowy Ostrów (1 dm., 10 mk.), Rosenkrug (3 dm., 31 mk.). Cały klucz obejmuje 8632 ha (4179 ha lasu, 600 łąk i 2631 roli or., której ha przynosi 9·4 mrk czystego zysku); 89 bud., 284 dm., 1534 mk. (247 kat., 1285 ew., 2 żyd.). W R. jest gorzelnia parowa i młyn parowy, w Ławicach i Nowej Wsi cegielnie; hodowla bydła i owiec. Dziedzic (1885 r.) ks. Henryk Reuss XIV z młodszej linii. R. jest starą osadą. Już r. 1249 obowiązują się Pomezańczycy pobudować tu kościół (ob. Kętrz., O ludn. pol,, str. 28). Był to więc polski gród wśród pruskiej ziemi, założony przez Pomorzan i Polaków, aby zwyciężonych Prusaków utrzymać w posłuszeństwie. Kościół ewang. został tu ufundowany r. 1738; od tego czasu jest kościół w Frednowach (z 1594 r.) filią. *Ks. Fr.*

Rudzie 1.) wś włośc., pow. wyłkowyski, gm. Zielonka, par. Olwita, odl. od Wyłkowyszek 11 w., ma 4 dm., 53 mk., 7 os., 172 mr. W 1827 r. było 7 dm., 48 mk. Wś wchodziła w skład dóbr Kotowszczyzna. 2.) **R.,** wś, pow. władysławowski, gm. i par. Błogosławieństwo, odl. od Władysławowa 37 w., ma 5 dm., 82 mk. W 1827 r. było 5 dm., 67 mk. 3.) **R**, wś, pow. władysławowski, gm. Leśnictwo, par. Władysławów, odl. od Władysławowa 6 w., ma 12 dm., 107 mk. W 1827 r. było 11 dm., 66 mk. Wchodziła w skład dóbr rząd. Leśnictwo. *Br. Ch.*

Rudzie 1.) wś, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Graużyszki, okr. wiejski i dobra (Umiastowskich) Klewica, o 7 w. od gminy, 28 dusz rewiz. 2.) **R.,** wś włośc., pow. święciański, w 3 okr. pol., gm. Jasiewo, okr. wiejski i dobra skarbowe Zahacz, o 4 w. od gminy a 38 w. od Święcian, ma 10 dm., 114 mk. kat. (w 1864 r. 41 dusz rewiz.). 3.) **R,,** wś, pow. trocki, w 2 okr. pol., gm. Zośle, okr. wiejski Stabinciszki, o 8 w. od gminy, 27 dusz rewiz. 4.) **R.,** zaśc. tamże. 5.) **R.,** wś, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 90 w. od Kowna. 6.) **R.,** wś, tamże, w 3 okr. pol., o 63 w. od Kowna. 7.) **R.,** *Rudze*, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 56 w. od Nowoaleksandrowska. 8.) **R.,** wś i fol., pow. no-

woaleksandrowski, w 3 okr. pol., o 40 w. od Nowoaleksandrowska. 9.) **R.**, wś i os., pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 21 i 23 w. od Poniewieża. 10.) **R.**, wś, pow. rossieński, gm. Szymkajcie, par. Girtakol, o 13 w. od Rossień. 11.) **R.**, zaśc., pow. rossieński, gm. Skawdwile, o 36 w. od Rossień. 12.) **R.**, wś, pow. rossieński, par. gawrańska. *J. Krz.*

Rudzic, wólka w Muszenicy, pow. serecki.

Rudzie, wś, pow. gołdapski, blisko granicy pow. margrabowskiego, po prawej stronie traktu z Margrabowy do Gołdapi, o $10^1/_2$ klm. od Gołdapi, 6 klm. od Grabowa (st. p.), 45 dm., 230 mk., 549 ha. Mieszkańcy Polacy ewangielicy. *Ad. N.*

Rudziec (*Rudec*), wś i dobra, pow. kobryński, w 3 okr. pol., gm.Horodec (Grodziec), o 27 w. od Kobrynia.

Rudzieja, rzeczka w gub. mohylewskiej, prawy dopływ Resty.

Rudziekampie, pow. maryampolski, gm. i par. Balwierzyszki, odl. od Maryampola 37 w., ma 10 dm. 77 mk.

Rudzienice, ob. *Rudzicz.*

Rudzieniec, fol. i dobra, pow. radzyński, gm. Jabłoń, par. Gęś, odl. 24 w. od Radzynia, ma 13 dm., 68 mk. W 1827 r. 8 dm., 33 mk. Dobra R. (własność ks. Maryi Czetwertyńskiej) składały się w 1887 r. z fol. R. z awulsem Wandopol, Łubno, Gęś i Amelin, rozl. mr. 4548: fol. R. z awulsem Wandopol gr. or. i ogr. mr. 1050, łąk mr. 329, past. mr. 11, lasu mr. 983, w os. mr. 5, nieuż. mr. 77; bud. mur. 3, z drzewa 31; płodozmian 11-polowy; fol. Amelin gr. or. i ogr. mr. 318, łąk mr. 158, past. mr. 73, w os. mr. 22, nieuż mr. 11; bud. z drzewa 8; fol. Gęś gr. or. i ogr. mr. 277, łąk mr. 120, past. mr. 13, lasu mr. 174, w os. mr. 48, nieuż. mr. 12; bud. z drzewa 14; fol. Łubna gr. or. i ogr. mr. 783, łąk mr. 64, nieużyt. mr. 21; bud. mur. 1, z drzewa 9, płodozmian 9-polowy; las nieurządzony, gorzelnia, cegielnia, wiatrak. W skład dóbr poprzednio wchodziły: wś Radcze os. 105, z gr. mr. 2204; wś Gęś os. 132, z gr. mr. 2619. *A. Pal.*

Rudzieniec (*Rudieniec*), sioło, pow. homelski, gm. Rudzieniec, ma 88 dm. i 350 mk. Gmina Rudzieniec ma 9144 mk. (3030 męż., 3307 kob. i 2807 dzieci). W gminie znajduje się 2333 dz. lasów prywatnych.

Rudzieniszki, zaśc. szlach., pow. oszmiański, w 1 okr. pol., o 12 w. od Oszmiany, 1 dm., 10 mk. kat.

Rudzienka al. *Rudzianka* 1.) rzka w pow. borysowskim, mały prawy dopływ Dźwinosy, zaczyna się pod fol. Dobrowol, płynie w kierunku zachodnim około wsi Bury i Słoboda i za zaśc. Huba ma ujście. Długość biegu prawie 7 w. 2.) **R.** al. *Rudzianka*, mała rzka w pow. rzeczyckim, zaczyna się na półn. krańcu powiatu, w obrębie gm. jakimowskiej, płynie w kierunku południ. koło folw. Kabanówka, przed wsią Rudnia zasila się z lewej strony bezim. rzką, rozlewa się w stawek i ma młyn; o półtorej w. za Rudnią wpada do zatoki Berezyny, zwanej Repiszcze, z lewej strony. Długość biegu około 10 w. *A. Jel.*

Rudzienka, wś nad bezim. rzką, pow. rzeczycki, w 2 okr. pol. jurewickim, gm. Chojniki, ma 10 osad, młyn; miejscowość tę przed paru laty skanalizowano w stronę rz. Wić.

Rudzienko 1.) wś i fol., pow. radzymiński, gm. Rudzienko, par. Dobre, posiada gorzelnię z produkcyą roczną do 50,000 rs.; 432 mk., 4515 mr. ziemi dwor., 584 (45 osad) włośc. W 1827 r. było 18 dm., 229 mk. Fol. R. wchodzi w skład dóbr Dobre. 2.) **R.**, wś i fol. nad rz. Świder, pow. nowomiński, gm. Glinianka, par. Kołbiel, odl. 8 w. od Mińska, posiada pokłady torfu eksploatowane, ma 353 mk. W 1827 r. było 27 dm., 223 mk. Fol. R. rozl. w 1887 r. mr. 435: gr. or. i ogr. mr. 314, łąk mr. 85, past. mr. 21, nieuż. mr. 15; bud. mur. 6, z drzewa 11. W skład dóbr wchodziły poprzednio: wś R. os. 54, z gr. mr. 655; wś Zamienie os. 27, z gr. mr. 482; wś Podrudzie os. 16, z gr. mr. 257; os. Grembiszew z gr. mr. 5. 3.) **R.**, wś i fol., pow. lubartowski, gm. Chudowola, par. Michów. W 1827 r. było 26 dm., 153 mk., par. Rudno. *Br. Ch.*

Rudzienków, fol., pow. ihumeński, w 3 okr. pol. berezyńskim, gm. Pohost, w pobliżu drogi wiodącej ze wsi Maciejewicz do wsi Wiazy. *A. Jel.*

Rudzieńsk, *Rudeńsk*, wś, fol. i st. dr. żel. lipawo-romeńskiej, pow. ihumeński, w 4 okr. pol. puchowickim, gm. Citwa, par. kat. Błonie. Wś ma 14 osad pełnonadziałowych; fol., do niedawna dziedzictwo Szyszków, po 1877 r. nabyty przez urzędnika Gubina, ma 865 dz. ziemi dwor. Grunta szczerkowe, dość urodzajne, łąki dobre i dostateczne, rezydencya niewielka, była bardzo opuszczona, teraz nieco się podnosi; miejscowość lekko falista, dość leśna. Nowy dziedzic założył duży sad fruktowy i dla dogodności okolicy postarał się o pocztę listową tuż przy st. kolei, która leży pomiędzy stacyami Maryna-Górka (o 21 w.) i Michanowicze (o 19 w.), odl. jest o 39 w. od Mińska a 427 od Bachmacza. Położenie folwarku niezmiernie dogodne pod każdym względem. Znaczny dochód z czynszów i propinacyi. *A. Jel.*

Rudziewicze 1.) wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Łuczaj, okr. wiejski i dobra (hr. Mostowskich) Stary Dwór, o 10 w. od gminy, a 73 w. od Wilejki, ma 16 dm., 204 mk. kat. i 7 prawosł. (w 1864 r. 97 dusz rew.). 2.) **R.**, wś, pow. wilejski, w 3 okr. pol., gm. Kniahinin, okr. wiejski i dobra (Oskierków) Marcya-

nów, o 13 w. od gminy a 53 w. od Wilejki, ma 7 dm., 102 mk. (podług spisu z 1864 r. 35 dusz rewiz.). 3.) **R.,** wś nad rz. Sułą, praw. dopł. Niemna, pow. miński, ma 17 osad; miejscowość wzgórzysta, grunta szczerkowe, lasu mało. 4.) **R.,** wś i dobra, pow. wołkowyski, w 1 okr. pol., gm. Międzyrzecz (Mežyrjecz), o 24 w. od Wołkowyska; własność Jodków. Włościanie wnieśli 1633 rs. 16 kop. wykupu za wydzieloną im ziemię. *J. Krz.*

Rudziewszczyzna, wś włośc., pow. oszmiański, w 2 okr. pol., gm. Horodźki, okr. wiejski i dobra skarbowe Łosk, o 8 w. od gminy a 43 w. od Oszmiany, ma 6 dm., 45 mk. prawosł. (18 dusz rewiz. w 1864 r.).

Rudzików, mor. *Rudikowy*, niem. *Reigelsdorf*, *Stary* i *Nowy*, dwie wsi stanowiące jednę gminę katastrainą, w pow. karniowskim, obw. sąd. albrechcickim, 3 klm. na płn. od Albrechcic (Olbersdorf), przy torze kolei żel. i gościńcu karniowskim. Stary R. zajmuje część półn., Nowy część połud. Od płn. leży Trzemeszna (Roewersdorf), a od płd. Albrechcice. W 1880 r. było 78 dm., 501 mk. rz.-kat., narodowości niem. (490 Niemców), z czego na R. Stary przypada 59 dm., 387 mk., na R. Nowy 19 dm., 114 mk. St. p. i par. w Albrechcicach. *Br. G.*

Rudzina, wś włośc., pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Rukojnie, okr. wiejski Broskowszczyzna, o 5 w. od gminy, 9 dusz rewiz.; należy do dóbr skarbowych Świrany.

Rudzinek, 1676 *Rudzynek*, majętność pod Niem. Łąkiem, pow. świecki, st. p. Świekatowo, 5 klm. odl., par. kat. Serock, okr. urz. stanu cywil. Świekatówko (Gruenfelde), 169 ha (4 lasu, 21 łąk, 121 roli). W 1868 r. 9 bud., 3 dm., 34 mk., 15 kat., 19 ew.; 1885 r. 3 dm., 7 dym., 36 mk., 21 kat., 15 ew. R. 1676 posiadał ten majątek Jan Stefan Komorski na Jasińcu; mieszk. było tu wtedy 46. R. 1773 należało do R. 7 włók 24 mr. ziemi włośc., 3 dymy z 13 mk. ew. R. był wówczas przyłączony do pow. chojnickiego (ob. Zeitsch. d. Westpr. Gesch. Ver., 19, 293). *Ks. Fr.*

Rudziniec, niem. *Rudzinitz*, wś nad kanałem Kłodnickim i dobra, pow. toszecko-gliwicki, par. Rudno, st. dr. żel. górno-szląskiej w miejscu. W 1861 r. było 117 dm., 1340 mk. (92 ew. i 7 żyd.). Kościół drewn., filia Rudna, szkoła i fabryki żelazne (kuźnice, walcownie), które wtedy zatrudniały do 400 robotników i produkowały do 150,000 cnt. wyrobów żelaznych. Obszar dóbr obejmował 3 fol., mające 1900 mr. roli, 325 mr. łąk, 3180 lasu sosnowego.

Rudzińska Wieś al. *Rudzińska Pastwa*, niem. *Rudnerweide*, dok. 1773 *Raudnerweide*, *Pascua Benow*, 1608 *Pastwiska przy Benhowie*, 1659 *Pastwiska Kalwińskie*, wś w Pomezanii, pow. sztumski, st. pocz. Ryjewo, parafia kat. Sztumska Wieś, urz. stanu cywil. Szadrowo, 388 ha (36 lasu, 20 łąk, 224 roli or.). W 1868 r. 39 bud., 13 dm., 101 mk. (14 kat., 25 ew.); 1885 r. 13 dm., 13 dym., 95 mk., 23 kat., 25 ew., 47 dysyd. Wieś leży nad prawym brzegiem Wisły, dawniej stanowiła pertynencyę Pszczolego Dworu. Na początku XVII w. posiadał ją Jerzy Baliński; 1608 r. Loka i Lapiński, szambelani ks. Anny; na końcu XVII w. byli dziedzicami równocześnie wojewoda płocki i major Chryzostom Dorpowski. R. 1768 obliczono szkodę przez Wisłę wyrządzoną na 2374 tal. 60 gr. (ob Gesch. d. Stuhmer Kreises v. Schmitt, str. 198 i 210).

Rudziny, wś, pow. chojnicki, st. p. Karsin, gm. Huta, par. kat. Wiele; 1373·53 mr. magd;. 1868 r. 24 bud., 12 dm., 98 mk., 78 kat., 20 ew.; 1885 r. 15 dm., 128 mk.

Rudziska, wś włośc., pow. rypiński, gm. i par. Skrwilno, odl. o 21 w. od Rypina, ma 3 dm., 9 mk., 47 mr. Stanowiła jednę całość ze wsią Czarnia.

Rudziska, wólka do Trześni, pow. miełecki, składa się z 20 dm. i 116 mk.

Rudziska, wś na pol.-prus. Mazurach, pow, szczycieński, nad granicą polskiej Warmii. nad strugą, dopływem jeziora Dymrowskiego, o 4 ½ klm. od Biskupca (st. p., tel. i par.), R. mają 539 mk. (362 kat.), wszyscy Polacy. 105 dm., 741 ha. Istniały już r. 1558; roku 1602 mieszkają tam sami Polacy; sołtysem był w R. 1615 r. Kacper Sokół. *Ad. N.*

Rudziska, łąki na obszarze Śliwic, w powiecie tucholskim.

Rudzisko, struga, dopływ Widawki pod wsią Szczercowską, w pow. łaskim, gmina Dzbanki.

Rudzisko 1.) kol., os. i karcz. nad rz. Plisią, pow. łaski, gm. Dzbanki, par. Restarzew kol. ma 20 dm., 256 mk., 314 mr. włośc.; os. 1 dm., 13 mk., 38 mr. dwor.; karcz. 1 dm., 3 mk., 8 mr. W 1827 r. było 10 dm., 70 mk. 2.) **R.,** wś, pow. konecki, gm. Czermno, par. Fałków. Niepodana w ostatnich spisach urzęd. W 1827 r. było 4 dm., 30 mk. Wchodziła poprzednio w skład dóbr ststwa opoczyńskiego.

Rudzisko 1.) wś, pow. brodnicki, st. i par. kat. Górzno, 147·74 mr. magd.; 1868 r. 8 bud., 8 dm., 16 mk. kat.; 1885 r. 2 dm., 12 mk. 3.) **R.,** według Kętrz. miejscowość w pow. lubawskim, w spisach urzęd. niewymieniona

Rudziszcze 1.) wś włośc. nad rz. Rudziszczą, pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 57 w. od Lidy, 4 dm., 24 mk. (1866). 2.) **R.,** fol., pow. nowogródzki, własność ks. Wittgensteina, w kluczu mirskim, przeszło 4 włóki. 3.) **R.,** zaśc., nad rz. Niemnem, naprzeciwko ujścia rz. Jaczonki, koło Żukowego-Borka, pow. no-

wogródzki, w 4 okr. pol. i gm. Mir, par. kat. połonecka, ma 7 osad; miejscowość bezleśna, grunta piaszczyste, łąk obfitość. *A. Jel.*

Rudziszki 1.) wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny, odl. od Maryampola 28 w.; ma 3 dm., 50 mk. W 1827 r. było 4 dm., 75 mk. 2.) **R.** *Kwieciskie*, os., pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, par. Maryampol, odl. od Maryampola 4 w., 2 dm., 17 mk. W 1827 r. był 1 dm., 7 mk. 3.) **R.** *Dźbiecińskie*, pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, par. Maryampol, odl. od Maryampola 11 w., 4 dm., 30 mk. W 1827 r. 3 dm., 24 mk. *Br. Ch.*

Rudziszki 1.) wś, podług spisu z 1866 r. zaśc. nad rz. Sikuń, pow. oszmiański, w 1 okr. pol., gm. Soły, okr. wiejski i dobra (Sulistrowskich) Kuszlany, o 4 w. od gminy a 17 w. od Oszmiany, 3 dm., 33 mk. kat. (w 1864 r. 23 dusz rew.). 2.) **R.**, wś włośc. i os. karcz. nad potokiem, pow. trocki, w 1 okr. pol., gm. Międzyrzecz, okr. wiejski Angliniki, o 21 w. od gminy a 12 w. od Trok. Podług spisu w 1866 r. wś ma 7 dm. i 23 mk. kat., os. karcz. zaś 2 dm. i 7 mk. żyd. (w spisie z 1864 r. 17 dusz rew.); należy do dóbr dawniej Fohlerów, dziś skarbowych Michniszki. Stacya dr. żel. warszawsko-petersburskiej, między Olkienikami (o 18 w.) a Landwarowem (o 19 w.), o 36 w. od Wilna a 190 w. od Białegostoku. 3.) **R.**, zaśc. szl. nad pot. Rywką, pow. trocki, w 1 okr. pol., o 11 w. od Trok, 1 dm., 5 mk. kat. 4.) **R.**, fol. nad rz. Papsią, pow. trocki, w 3 okr. pol., par. Wysoki Dwór, o 42 w. od Trok, ma 2 dm., 16 mk. kat.; w 1850 r. własność Zyżniewskich, miał 50 dzies. Por. *Rodziszki*. 5.) **R.**, zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Bystrzyca, o 2 w. od gminy, 5 dusz rewiz. 6.) **R.**, *Rudyszki*, zaśc., tamże, o 2 w. od gminy (14 dusz rewiz.). 7.) **R.**, zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski Góra, o 7 w. od gminy, 2 dusze rewiz.; należy do dóbr Szulniki, Zajączkowskich. 8.) **R.**, zaśc. włośc., tamże, o 6 w. od gminy, 6 dusz rewiz. 9.) **R.**, zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Worniany, okr. wiejski Podworany, o 8 w. od gminy, 15 dusz rewiz.; należy do dóbr Kacianowicze, Krassowskich. 10.) **R.**, zaśc., pow. wileński, w 4 okr. pol., gm. Bystrzyca, okr. wiejski i dobra skarbowe Rytenie, o 10 w. od gminy. W spisie z 1866 r. podano 6 zaśc.: dwa odl. o 41 w. od Wilna, mające po 1 dm. i 8 mk. kat.; 3-ci o 46 w. od Wilna, 8 dm., 78 mk. (36 prawosł. i 42 kat.); 4-ty o 48 w. od Wilna, 1 dm. i 9 mk. kat.; 5-ty o 51 w. od Wilna, 2 dm., 12 mk. kat. i 6-ty o 56 w. od Wilna, 1 dm., 11 mk. kat. 11.) **R.**, wś, pow. wileński, w 5 okr. pol., gm. Ilino, okr. wiejski Balejkowo, o 5 w. od gminy a 34 w. od Wilna, ma 6 dm., 57 mk. kat. (29 dusz rewiz.); należy do dóbr Taboryszki Ważyńskich. *J. Krz.*

Rudziszna, rzeczka w pow. lidzkim.

Rudzk 1.) *Mały*, wś, pow. nieszawski, gm. Roszkowo, par. Połajewo, odl. 44 w. od Nieszawy, ma 171 mk. W 1827 r. było 14 dm., 92 mk. W 1855 r. fol. R. Mały rozl. mr. 732: gr. or. i ogr. mr. 504, łąk mr. 62, past. mr. 63, lasu mr. 85, nieuż. mr. 18; bud. mur. 12, z drzewa 5; las nieurządzony, pokłady torfu. Wś R. Mały os. 22, z gr. mr. 70. W 1557 r. wś Ruczko major, własność Laurentego Tarnowskiego, miała 5 łan., 3 zagr., 1 vag, 1 rzem. (Pawiński, Wielkop., II, 29). 2.) **R.** *Wielki*, wś włośc.. pow. nieszawski, gm. Ruszkowo, par. Połajewo, posiada urz. gminny, ma 210 mk., 15 mr. dwor., 1189 mr. włośc. W 1827 r. było 19 dm., 142 mk. W 1557 r. wś R. major, własność Adryana Rogalińskiego, miała 8 łan., 2 zagr. (Pawiński, Wielkop., II, 32). *Br. Ch.*

Rudzk, ob. *Ruck*.

Rudzka Wola, wś, pow. nowoaleksandryjski (puławski), gm. i par. Opole.

Rudźki, wś, pow. witebski, w 1 okr. pok. do spraw włośc., gm. jeremińska, w 1863 r. 92 dusz rewiz.

Rudzki 1.) *Most Miejski*, niem. *Staedtisch-Rudabrueck*, kol. na praw. brzegu Brdy, przy szosie tucholsko-terespolskiej, pow. tucholski, st. p. Tuchola (o pół mili), par. kat. Bysław ($1^1/_2$ mili). Osada składa się z karczmy i kilku chat; 1885 r. było 7 dm. i 47 mk. 2.) **R.** *Most Królewski*, niem. *Kocnigl.-Rudabrueck*, leśnictwo król., tamże, za mostem, na lewej stronie Brdy. W 1885 r. 4 dm., 33 mk. Jest tu tartak, młyn parowy do rznięcia desek, łat i drzewa budulcowego, sprowadzanego kanałem z Brdy. *Ks. Fr.*

Rudzki Młyn 1.) niem. *Ruda-Muehle*, pow. wyrzyski, na Rudnej, dopł. Łobżonki, o $4^1/_2$ klm. na wschód od Wyrzyska (poczta); par. Glesno, okr. wiejski Ruda, st. dr. żel. w Osieku (Netzthal) o 5 klm., 1 dm. i 10 mk. 2.) **R.** pod Nakłem, pow. wyrzyski; ob. *Rudki*.

Rudzkie, jezioro przy wsi Ruda, w pow. rypińskim, gm. Żałe, śród wzgórkowatych i lesistych wybrzeży, dla braku wody zamienia się stopniowo w błoto zarosłe trzciną. W pobliżu znajduje się znacznie większe jezioro Żałe.

Rudzkie Budy, pow. sieradzki, ob. *Budy Rudzkie*.

Rudzkie, jezioro na pols.-prus, Mazurach, pow. lecki, stanowi odnogę jez. Niewocińskiego, ciągnie się w kierunku płn.-płd., wąskiem a przeszło pół mili długiem łożyskiem. Na południowym końcu łączy je struga z jez. Buwelneńskiem. Ma 31 ha obszaru. *Ad. N.*

Rudzkie Huby al. *Rudki*, mylnie *Rudek*,

wś, pow. szamotulski, o $2^1/_2$ klm. na płd. od Ostroroga (par. i poczta), st. dr. żel. w Szamotułach o 8 klm.; 4 dm., 37 mk. (32 kat., 5 prot.) i 61 ha. *E. Cal.*

Rudźma, zasc. szl., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., o 120 w. od Oszmiany, 2 dm., 19 mk. kat.

Ruebbenhof (niem.), ob. *Rzepiska.*

Ruebenau, dawniej *Neu-Sorge*, niem. nazwa posiadł. Kłopot, w pow. inowrocławskim.

Ruebenzahl, ob. *Rybical.*

Rueckenau 1.) wś włośc. w Pomezanii, pow. elbląski, st. p. Tolkmicko, par. kat. Neukirch Hoehe, ma 250 ha (14 lasu, 31 łąk, 177 roli), zawiera 16 gbur. posiadeł i 7 zagród, odl. od Elbląga $2^5/_8$ mili. W 1868 r. 230 mk., 177 kat., 51 ew., 27 dm.; 1885 r. 32 dm., 49 dym., 240 mk., 201 kat., 39 ew. Dawniej był to fol. domeny krzyżackiej, później starostwa tolkmickiego, a w końcu pruskiej domeny. W 1802 r. został puszczony w wieczystą dzierżawę; nabył go Jan Godfryd Lebeus z Marcushof za 4100 tal. zakupnego i roczny kanon 286 tal. 22 sbr., lub 430 korcy, 2 mace żyta, którego 33 kor. i 15 mac in natura miał odstawiać do król. śpichlerza w Elblągu. Później uległ folwark subhastacyi i parcelacyi. Już r. 1767 i 1769 nadał ststa v. Korff 7 zagrodnikom po kawałku roli na prawie emfiteutycznem a r. 1792 i 1799 rząd pruski 2 zagrodnikom prawem dziedzicznem (ob. Der Elbinger Kreis von Rhode, str. 131). 2.) **R.,** wś w Pomezanii, pow. malborski, st. poczt. Nowydwór, parafia katol. Marynowy, odl. od Malborga $2^1/_2$ mili. Razem z wybud. Rueckenauerfelde (liczącem 14 włók, 1 dm. i 10 mk.) obejmuje ta wś 544 ha (100 łąk i 402 roli or., której ha daje 36·03 mrk dochodu). R. 1869 było we wsi i na wyb. 291 mk., 69 kat., 173 ew., 49 menonitów, 31 dm.; 1885 r. 34 dm., 56 dym., 306 mk., 29 kat., 220 ew., 57 dysyd. R. 1321 nadał tej wsi przywilej fundacyjny Werner v. Orselen, wielki komtur malborski. Szkoła ewang. liczyła 1887 r. 44 dzieci i 1 nauczyciela. *Ks. Fr.*

Rueckenwaldau, wś, pow. bolesławski, par. ew. w miejscu. W 1842 r. część lit. A, należąca do mta Bolesławia, miała kościół par. ew., 91 dm., 450 mk. ew., szkołę ew.; część lit. B, dobra prywatne, 4 dm., 16 mk.

Rueckers, wś i dobra, pow. kładzki, posiada kościół par. kat. W 1842 r. było 110 dm., zamek, folwark, leśnictwo, 935 mk. (23 ew.), szkoła kat. (od 1841), szpital, młyn wodny, gorzelnia, szlifiernie szkła, warsztaty tkackie, łomy kamienia. Do R. należały: Glaesendorf (16 dm., 114 mk. kat.), Steinbruch (3 dm., 18 mk.), Friedrichsgrund (24 dm., 154 mk. kat., 2 ew.) z pięknym zamkiem w staro-niemieckim stylu.

Rueckfort, karczma do Thiensdorf należąca, pow. malborski, st. p. Grunowo, 1 dm., 9 mk.

Rueckgarben, dobra ryc., pow. frydlądzki, st. p. Woeterkeim; 17 dm., 93 mk., 361 ha.

Ruedigsheim (niem.), ob. *Słomowo.*

Ruedlauken, dobra, pow. labiewski, blisko miasta Labiawy (st. p. i tel.); 12 dm., 60 mk., 283 ha.

Ruegenwalde, po polsku *Dyrłow* al. *Dzierzłów*, dok. z 1205 *Dirlov*, 1271 *Rugenwolde*, *Rugenwaldt*, *Rugewolde*, *Ruyenwalde*, *Ruyenwolde*, miasto portowe w Pomeranii, pow. sławiński, nad rzką Wieprzem (Wipper), z którą się tu łączy rzka Grabów i nad Bałtykiem. W 1884 r. było tu 5442 mk., przeważnie ewang., trudniących się żeglarstwem, rybołówstwem, rolą i hodowlą bydła. Wysyłają masło, tłuste gęsi i łososie; zboże i drzewo wywożą do Danii. R. 1887 posiadało miasto 47 statków handlowych, obejmujących 16,084 ton. W r. 1875 przybyło tu 323 okrętów, opuściło zaś port 313. Tuż nad morzem w Muende czyli Ruegenwaldermuende są kąpiele morskie, w których bywa około 200 gości. W mieście urząd poczt. II klasy, sąd okr., główny urząd celny, prowincyonalny zakład dla obłąkanych, st. kol. wiodącej na Szczecinek do Poznania i t. d. Gleba gliniasta, położenie niskie, niezdrowe. R. 1270 był tu panem ks. Wisław II z Rugii. W 1277 r. sprzedał on tutejszą ziemię margrabiom brandeburskim Ottonowi i Konradowi („terram Zlaunensem cum castris suis et civitate Ruyenwolde"; ob. Perlbach, P. U. B., str. 243). R. 1368 dostało się miasto ks. pomorskim, których członkowie nieraz tu rezydowali. Gdy r. 1637 ostatni ks. pomorski Bogusław XIV umarł, jego małżonka Elżbieta, szleswicko-holsztyńsko-gluecksburskiej linii, dostała zamek w dożywocie i rezydowała tu aż do śmierci (1659). Część zamku, która już oddawna jest rozebrana, zawierała ozdobny kościół św. Elżbiety, wystawiony przez wspomnianą księżniczkę. W kościele par. N. M. P. znajduje się jeszcze familijny grobowiec książąt pomorskich, a w nim drewniana trumna Eryka I, króla Danii, Szwecyi i Norwegii (1412—1435), który tu umarł w 78 r. życia. Dalej spoczywają tam zwłoki księżniczki Elżbiety i Jadwigi, małżonki ks. Ulryka pomorskiego, w cynowych trumnach. Kościół N. M. P. został zbudowany w XIV w. w stylu ostrołukowym; główny ołtarz sprawiony przez ks. Filipa II. Ostrołukowa kazalnica znajduje się w kościele św. Gertrudy, pochodzącym z XIV w. Dawniej mieli tu kartuzyanie swój klasztor, założony r. 1407 i zwany Marien-Krone. *Ks. Fr.*

Ruekersdorf, 1427 *Ruckirsdorf*, wś i dobra, pow. szprotowski. W 1842 r. było 205

dm., zamek, 4 folw., 1184 mk. (23 kat.). Parafia tutejsza już w 1530 r. przyjęła wyznanie augsburskie a w 1540 r. ostatecznie została urządzona gmina kościelna. W 1668 r. odebrano gminie kościół i zwrócono go wraz ze szkołą katolikom. Ewangielicy wystawili dom modlitwy 1744 r., kościół kat. dla braku parafian zamknięty został w 1758 r., lecz dopiero po 1840 r. zwrócony ewangielikom.

Ruellenhaeuser (niem.), ob. *Rylówka.*

Rueppertswalde 1.) *Gross*, fol., pow. morąski, st. p. Maldeuten; 9 dm., 137 mk. 2.) **R.** *Klein*, fol., tamże; 4 dm., 66 mk.

Ruesshof (niem.), ob. *Rysowo.*

Ruestern *Mittel*, *Nieder* i *Ober*, wś i dobra, pow. lignicki, par. ew. Ober Ruestern, kat. w Lignicy. W r. 1842 R. Mittel miało 43 dm., 282 mk. (58 kat.); R. Nieder 29 dm., zamek, 237 mk. (35 kat.); R. Ober 54 dm., 323 mk. (29 kat.), kościół par. ew., szkołę ew., fabrykę syropu kartoflanego.

Rufinek, ob. *Podszynkowiszki.*

Rugajec, wś włośc., pow. oszmiański, w 4 okr. pol., gm. Derewno, okr. wiejski Suporośna Słoboda, o 14 w. od gminy a 116 w. od Oszmiany, ma 19 dm. i 142 mk. kat. (75 dusz rewiz.

Rugale 1.) wś, pow. rossieński, gm. Taurogi, o 73 w. od Rossień. 2.) **R.**, wś, tamże, o 73 w. od Rossień.

Rugi, u Buszyńskiego *Rugie*, wś, pow. rossieński, gm. i par. Kołtyniany, o 44 w. od Rossień.

Rugiany, wś, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 58 w. od Kowna.

Rugia, wyspa na morzu Baltyckiem, przedzielona ciaśniną Sztralzundzką od stałego lądu, łączyła się niegdyś z lądem. Płn.-wschodnie i wschodnie burze morskie, przynoszące lody z Botnickiej i Fińskiej zatoki, uderzały tak długo o ten wyskok stałego lądu, aż z czasem stał się półwysep wyspą, a raczej ostrowiskiem. R. należy do wysp płaskich; spodni jej pokład stanowią formacye kredowe, które w ostrych przylądkach wybiegły ku północy i płn.-wschodowi stromo po nad morze. Obszar wyspy obejmuje 17½ mil kwadr., obwód brzegów wynosi przeszło 50 mil. Biegną one tak kręto, a morze tak liczne tworzy zatoki i cieśniny, że na całej wyspie nie ma ani jednego punktu oddalonego od morza więcej niż o milę. Na pokładach kredowych leżą warstwy napływowe, odznaczające się rozmaitością wielką tak pod względem składu, jako też i kształtów poziomu. Cały zrąb wyspy jest wysoki, więcej zbieżysty ku zachodowi, a podnoszący się zlekka ku środkowi. Powierzchnia wyspy nie ma gór właściwych, ale tylko lekkie pagórki, pasma wyżyn lesistych i obnażenia skał kredowych, które ostro spadają ku morzu. Najwyższym punktem wyspy jest Stopnica Kamienna, dziś Stubenkammer zwana, wznosząca się 128 mt. npm. Jedna jej część opada urwistym brzegiem ku morzu, druga, dalsza, częścią ostremi przylądkami, które łagodnym łukiem oprawiają brzeg wyspy. Najbardziej poszarpane, prócz zatoki Podbórza, są brzegi półwyspów, które się z obszarem wyspy łączą. Główniejsze półwyspy są wszystkie na otwarte morze rzucone, są niemi: Mnichów, Jasmund, Witów, Wałów, Chełm i Żudar, oprócz dwudziestu wysp i ostrowów drobnych, które do tego ostrowiska należą. Dzięki pokładowi żyznej gleby pięknie zieleni się ostrów i uroczo sklepią się buczyny cieniste po wynioślejszych częściach. Rzek większych nie ma, ale do dwudziestu potoków przerzyna głębsze doliny i wąwozy, uchodząc w nagłych spadkach do morza i tworząc na samych wybrzeżach zwierciadło przymorskich jezior, oddzielonych od morza niekiedy tak wąskim przesmykiem, że z kąpieli morskiej do jeziornej przestąpić można jednym krokiem. Razem z przyległemi wysepkami tworzy wyspa powiat należący do obwodu regencyi sztralzundzkiej. Ma on obszaru 967 klm. kwadr. i 45,318 mk. Miastem powiatowem są Góry (Bergen), górujące rzeczywiście nad wyspą; wznies. 250 st. npm. Była tu niegdyś stolica książąt panujących w Rójgrodzie (Rugigród, Rugard). Na płn. ztąd wznoszą się malownicze wzgórza Granicy, a na najwyższym punkcie stoi myśliwski zamek księcia Podbórz, Rezydencya książęca w Podbórzu (Putbus) blisko morza, licząca około 1800 mk., przedstawia się wspaniale. Jestto jakby jeden park wielki, starannie pielęgnowany. Znajduje się tu teatr i liczne piękne gmachy; między innemi i instytut pedagogiczny. Z powodu kąpieli bardzo odwiedzanych, pobudowano tu hotele, kurhauzy i t. p. zakłady. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem i chowem bydła, mianowicie na półwyspie Witów, który nazywają spiżarnią wyspy. Pierwszą wzmiankę o mieszkańcach wyspy znajdujemy u Widukinda. Wspomina o nich jako o sprzymierzeńcach Otona I przeciw Słowianom. Powtarza toż za nim Sakso, kronikarz, zowiąc ich Rivani. W połowie XI w. pisze o nich Adam, biskup bremeński (Bremen), nazywając ich Rani, Runi, a wyspę Reune. Odtąd napotykają się u różnych kronikarzy różne nazwy i mieszkańców i wyspy. I tak: Verani, Rani, Rugani, Roiani, Rjanen,— Verania, Ruia, Ruja, Roja, Royen, Rivien, Ruń. Dzisiejsza nazwa „Rugia“ (Ruegen) dostała się wyspie dopiero w wiekach średnich. Wywodzono nazwę od owych Rugian (Rugier), którzy z Herulami Italię podbili, poparto twierdzenie po-

wagą Ptolomeusza i Jornandesa i nazwa przyjęła się, najprzód w świecie uczonym, zkąd przeszła do klasy wykształceńszej samych mieszkańców wyspy i zyskała u nich prawo obywatelstwa. Lud do dziś nazywa siebie „Rujanen“, a ponieważ „u“ wymawia prawie jak „e“, więc ztąd nazwa podobieństwem brzmienia bardzo się do owej starej „Rjanen“ zbliża. Najgłówniejszą jest jednak, że owi „Ruiani“ albo Rugianie (jak ich pisarze polscy dziś nazywają) należeli do szczepu słowiańskiego i byli pobratymcami mieszkańców wybrzeża pomorskiego. Posiadali oni nawet prócz wyspy także przestrzenie wybrzeża lądu stałego; nie wiadomo tylko, czy ztąd wychodząc, opanowali wyspę, czy przeciwnie wyspiarze podbili sobie owe posiadłości na lądzie stałym, również, jak trudno dociec, czy Rugianie biorą początek od szczepów pomorskich, czy też od spokrewnionych z tymiż plemion lutyckich. Na widowni dziejowej występują od razu jako lud liczny, zamożny, trudniący się rolnictwem, handlem i przemysłem, posiadający znaczne siły wojenne. Od najdawniejszych czasów widać pewne współubieganie się o pierwszeństwo między Rugianami i sprzymierzonymi ludami Lutyków, w którem ich chciwość zajęcia najpierwszego miejsca między Słowianami tak zaślepiła, że nie zważając na interes szczepu, stanęli w walce cesarza Otona z królem lutyckim Stojgniewem, albo raczej ze związkiem lutyckim, po stronie niemieckiej. Wybawili oni z Geronem wojska cesarskie z rozpaczliwego położenia nad rzeką Raksą (Warnabą ?). Cesarz, odwdzięczając się za przysługę, posłał im Adalberta, później arcyb. magdeburskiego, celem zaprowadzenia chrześciaństwa, ale Rugianie odesłali go, pozostając wiernymi swym bogom. Głównem bóstwem ich był Światowid arkoński. Świątynia stała w środku miasta. Była to najokazalsza w mieście budowla; w niej stał posąg Światowida, przechodzący rozmiarami postać ludzką. Z czterech głów bóstwa, dwie zdawały się wychodzić z piersi, dwie zaś z pleców. W prawem ręku trzymał róg, wykładany misternie różnorodnym kruszcem, który kapłan rokrocznie napełniał winem, aby dochodzić ze stanu tego płynu, czy rok następny będzie urodzajnym. Lewa ręka łukowato wygięta wspierała się na boku. W pobliżu znajdowała się uzda i siodło bożyszcza i liczne inne przedmioty. Najwięcej podziwu wzbudzał miecz wielkości okazałej, którego pochwa i rękojeść odznaczały się nie tylko ozdobą rzeźby wyśmienitej, ale i zewnętrznym połyskiem srebra. Bóstwo miało trzysta koni i tyluż jeźdźców. Czciła je nietylko cała Słowiańszczyzna, ale też sąsiedni królowie składali na jego cześć podarki, nawet chrześciańscy, ale świeżo nawróceni, jak duński Sweno. Ztąd w skarbcu świątyni nagromadzone były niezmierne skarby, purpury zaś tyle, że się psuła. Nic dziwnego, ponieważ każdy czciciel Światowida zobowiązany był corocznie płacić na ofiarę dla niego pewien pieniądz jako podatek. Bóstwo to miało ciągły i stanowczy wpływ na wszelkie sprawy publiczne i domowe, od niego zależał pokój i wojna, do niego zwracano się w każdej potrzebie i przyjmowano wyroki z uległością i bezwzględnem posłuszeństwem. Prócz tego bóstwa czczono jeszcze bożka Rugjaevitha. Świątynia jego stała w mieście Karenzy. Posąg jego, również ogromny, miał siedmioro twarzy, podobnych do ludzkich. Tyleż mieczy wisiało mu u pasa, zaś ósmy dobyty trzymał w ręku. Miał to być bożek wojny. W drugiej świątyni tamże czczono Porewitza, a w trzeciej Porenutiusa. Ostatni przedstawiony był o czterech głowach, podczas gdy piątą nosił na piersiach; czoła tejże dotykał się lewą ręką, podbródka prawą. Po klęskach i niepowodzeniach Lutyków wzmogła się sława i poważanie Rugian; okazują się oni wszędzie, dokąd ich wpływy sięgają, jako zagorzali zwolennicy i obrońcy wyobrażeń narodowo-religijnych. Długo nie doznawali najazdów ze strony Niemców, tylko królowie duńscy zmuszali ich czasem do danin. Jeżeli zaś Bolesław Krzywousty przyjął od cesarza Lothara na sejmie merseburgskim 1135 r. obok Pomorza także Rugian w lenno, może to jedynie odnosić się do posiadłości rugiańskich na lądzie stałym. Dopiero Henryk, młodszy syn Gotszalka, „król w Sławii i pan nad Nordalbingami“, miał z nimi zatargi. Rugianie bowiem, mimo, że potęga Henryka wielką była, odważyli się napaść na Lubekę i Bukowiec, gdzie Henryk właśnie bawił. Stało się to tak niespodzianie, że ocalenie króla zdawało się niemożliwem. Mimo to jednak odważny Henryk przerznął się nocą przez obóz nieprzyjacielski, zebrał na prędce zastępy wiernych mu Holzatów, zaskoczył z tyłu nieprzyjaciół i straszną śród nich rzeź sprawił. Mogiłę, wznosząca się nad ciałami pobitych Rugian, lud okoliczny nazywa górą rugiańską (Ranenhuegel). Wkrótce potem Henryk wysłał syna swego Włodzimierza przeciw Rugianom, ale ten w utarczce sam poległ. W zimie r. 1112 Henryk urządził walną wyprawę na Rugian. Cieśnina pomiędzy lądem a wyspą zamarzła, wojska Henryka szły prawie przez dzień cały po lodzie, zanim wstąpiły na brzegi wyspy. Strwożeni Rugianie wysłali najwyższego kapłana swego, aby przebłagać Henryka; stanęła ugoda, którą zobowiązali się złożyć jako okup 4400 grzywien. Ponieważ Rugianie monetą się nie po-

sługiwali, zastąpili ją płótnem i kosztownościami ze skarbu Świątowida a zapłacili w istocie o wiele więcej, w skutek tego, że Henrykowi posłańcy nierzetelnej użyli wagi. Zamożność Rugian tak podnieciła chciwość chrześcian, że następnej zimy r. 1114 nawet książę saksoński, późniejszy Lothar III, wybrał się w towarzystwie króla Henryka na grabież w daleki kraj Rugian. Lecz tym razem szczęście nie sprzyjało; lód bowiem już trzeciego dnia topnieć począł, a wojsko sprzymierzonych z trudem z wyspy na ląd stały ujść zdołało. Podług innych kronikarzy i ta wyprawa skończyć się miała pomyślnie dla Henryka a król rugiański własnego brata w zakład oddał, zaś książę rugiański Dumar, pan pobrzeża lądu stałego naprzeciwko wyspy położonego, uznał zwierzchnictwo chrześcian. Roku 1147 wspierali Rugianie dzielnego króla Obotrytów Niklota przeciw niemieckim lub raczej chrześciańskim Krzyżowcom, a w r. 1160 przeciw Henrykowi Lwu i jego sprzymierzeńcom, jak niemniej opiekowali się walecznymi synami Niklota. Ale już wybiła godzina, w której także Rugia stracić miała niezależność; panami jej stali się Duńczycy. W tym czasie siedział na tronie duńskim Waldemar, a przy boku jego niespracowany przyjaciel jego, biskup roskildzki Absalon. Dwaj ci mężowie ojczyznę swą z niedoli do wysokiej potęgi podźwignęli. Dawniej płaciła Dania podatek książętom saksońskim, aby ją przed napadami Słowian (także więc i Rugian) bronili; jeszcze r. 1158 zapłaciła za to 1000 grzywien srebra. Król Waldemar i biskup Absalon postanowili radzić sobie sami. W tym celu rozpoczęli systematyczną wojnę celem podbicia całego nadbrzeża słowiańskiego. Najpierw zwrócili się przeciw wyspiarzom, którzy się ukorzyli i podatek przyrzekli. Stan ten trwał niedługo, bo ledwie Duńczycy odpłynęli, Rugianie o przyrzeczeniach zapomnieli. Do tego sprzyjał im los. Książęta saksońscy bowiem, zazdroszcząc Duńczykom powodzenia, także podjęli wyprawę na wyspę; to wywołało wdanie się Duńczyków i sprowadziło zatarg między niemi a Saksonami, a następnie i kilkoletnią wojnę, z której skorzystali Rugianie nie płacąc nikomu danin. Dopiero w r. 1168, gdy Henryk Lew zajęty był walką z książętami niemieckimi, tak się poszczęściło Duńczykom, że całą Rugię pod swą władzę podbili, przy pomocy książąt pomorskich, tudzież posiłków obotryckich. Była to ósma wyprawa Waldemara przeciw Rugianom. Poddała się stolica Arkona, poddała Karenza, złożyli hołd królowie Tetysław i Jaromar. Z upadkiem samodzielności narodowej padło i pogaństwo; posąg Świątowida, wszechwładnego niedawno, zburzono, Rugia ukorzyła się przed znakiem krzyża. Do wprowadzenia chrześciaństwa przyłożył się wielce dawny kapłan i król Jaromar. Tenże sam książę sprowadzał z Niemiec księży, i następnie osadników niemieckich. Powoli też przeobrażały się w ślad za religijnymi stosunkami stosunki społeczne; ludność słowiańska zamieniała się na niemiecką. Przykład szedł z góry: najprzód wynarodowili się możni, ci pociągli za sobą przedniejsze warstwy, za temi poszedł lud. Książęta, których protoplastą jest właśnie ów pierwszy chrześcianin Jaromar, zwą się dziś „von und zu Puttbus“. Rodzina ta przetrwała wszystkie burze dziejów od XII w. Była najprzód słowiańską, potem duńską, następnie szwedzką, a dziś jest niemiecką, gdy od czasu kongresu wiedeńskiego Rugia Prusom się dostała. Po pierwotnej ludności pozostały ślady tylko w nazwach miejscowych; z 522 nazw bowiem jest 410 słowiańskich a tylko 112 niemieckich. Prócz tego przechowały się liczne grodziska. Zakładano je na wyżej położonych miejscach, wzgórzach nawet, podczas gdy na Pomorzu wybierano na ten cel moczary. Składają się zwykle te grodziska z ziemnego wału, przed którym jeszcze jeden, czasami dwa wały usypywano. Więcej stosunkowo przechowało się zabytków z czasów jeszcze przedhistorycznych, z epoki kiedy wyspę zamieszk wała ludność, o której plemiennych cechach nie mamy wiadomości. Zabytków tej odległej epoki dostarcza najwięcej półwysep, noszący nazwę Witów i Jasmund i wyżyna Hiddensoe. Badanie Hagenowa, Baiera i Scholza wykazały, iż w epoce kamiennej znajdowały się na Rugii liczne pracownie wyrobów krzemiennych. Materyał ten występuje tu w obfitych pokładach. Jedna z takich stacyi istniała na Jasmondzie, przy dzisiejszej wsi Lietzow, druga na Witowie, przy miejscowości Gramsitz, trzecia na górze Banzelvitz. To były główne punkty; prócz nich znajdowały się liczne dość mniejsze. Wyrabiano tam: broń, sprzęty domowe i gospodarcze, naczynia, zausznice, szpilki, naramiennice itp. Znajdujemy te przedmioty w dwóch postaciach: wykończone do najdrobniejszych szczegółów, lub też mniej kształtne, roboty ciężkiej. Być może także, że jedne są produktem epoki dawniejszej, drugie późniejszej; przy pierwszych wyrabiano np. ostrze przy nożach przez odłupanie od bryły, przy drugich już je szlifują. Wyroby grubszej roboty znajdują się przedewszystkiem w północno-wschodniej części wyspy. Najwięcej spotyka się pryzmatycznych noży. Wykonywano je przez odłupywanie od głazu krzemiennego (nucleus), dla tego też jedna strona ostrza jest gładsza. Noży długich, formy lancetowej i spiczastej, używano do

rzucania w bitwie, zakrzywionych, z garbatem ostrzem, do krajania, innych wreszcie do uprawy ziemi. Dalej znajdują się między zabytkami skrobacze, siekiery, różne dłuta, lance, strzały; trzy ostatnie tworzą przejście od łupanych do szlifowanych wyrobów. Do wykonywania tych przedmiotów potrzebne były odpowiednie narzędzia. To też znajdują się na wyspie kamienie do łupania, do uderzania w bryły, zastępujące dzisiejsze młoty, w formie kul (5—10 cm. średnicy), dalej kamienie do szlifowania, zwykle piaskowce, których gładka jedna lub więcej stron jasno wskazuje cel, do jakiego ich używano; te ostatnie sprowadzano prawdopodobnie z Szwecyi. Znaleziono także narzędzia powyższe odrobione z granitu, ale w małej liczbie; produkt zapewne obcy. Prócz zastosowania praktycznego tych różnych wyrobów, trzeba przypuścić, że używano ich niekiedy jako przedmioty ofiarne dla bogów; znajdują się bowiem także zupełnie nowe, wykończone narzędzia, poukładane jakby w pewnym porządku. Zabytki te wskazują, że mieszkańcy wyspy dosięgli w obrabianiu kamienia pewnej doskonałości, tak dalece, że gdy spiż zastępować począł kamień, Rugianie naśladowali nowe wyroby, posługując się ciągle jeszcze kamieniem. Choć niewątpliwie i Rugia miała swą epokę spiżową, t. j. mieszkańców, którzy spiżu jako materyału na broń i narzędzia używali, to jednak przemysł ten nie rozszerzył się tak, jak kamienny. Przedmioty epoki pierwszej były oryginalne, samodzielne, miały cechy odrębne od podobnych wyrobów innych narodów, przedmioty drugiej są dowożone lub naśladowane. Archeolodzy północni podają rok 1500 przed Chr. jako kres epoki kamiennej. W przybliżeniu też tylko można podać czas wprowadzenia żelaza; mogło to nastąpić krótko przed narodzeniem Chrystusa. Znalezione bowiem zabytki tej epoki podobne są kształtem i wykonaniem do znalezionych w mieszkaniach nawodnych w Szwajcaryi przedmiotów, a wszystko przemawia za tem, że wyrabianiem tychże zajmowały się narody Galii w I lub II w. przed Chr. Ostatniemi czasy znaleziono takich przedmiotów sporo, ale niczem to jest w porównaniu do ilości wyrobów epoki kamiennej. Pomniki nagrobne na Rugii są rozmaite. Pierwszy rodzaj tworzą tak zwane grobowce kamienne różnej wielkości. Są to groby zbudowane w podłużny czworobok, pokryte z wierzchu wiekami kamiennemi, na których się jeszcze wznosi stos wielkich granitowych brył. Znajdują się w nich popielnice, czasem też kości zmarłych. Lud nazywa je także grobami olbrzymów (Huenengraeber). Drugi rodzaj jest tylko odmianą pierwszych, bo zbudowane tak samo, tylko bez kopczyka granitowego, którego miejsce czasem zastępuje kopczyk z ziemi usypany. Trzecim a najzwyklejszym rodzajem są mogiły usypane z ziemi w kształcie dzwonów, w których się tylko popielnice znajdują. Te natrafia się pojedyńczo, albo po kilka razem, zwykle po 7, ustawione w szeregach, w kierunku z zachodu ku wschodowi. Czwarty rodzaj tworzą olbrzymie łożyska kamienne, podłużne, ziemne nasypy, po środku nieco wklęsłe, które uważać należy za grobowiska. Po całej wyspie ich pełno, najwięcej na Jasmundzie i między Granicą, Mnichowem a Podbórzem. Najbardziej zasługującą na uwagę jest grupa mogił leżących na drodze z Pacyku do Gór, niedaleko wsi Worki, znanych pod nazwą mogił olbrzymich pod Workami. Stoi tu grób przy grobie, ogromne sterty kamieni i pomników po rozdołach, pagórkach, pośród pól ornych. Na jednym z pagórków leży głaz 42 stopy obwodu mający. Zapewne to grób jakiego sławnego wodza lub księcia, olbrzymi, zbudowany z misternie rzeźbionego i ogładzonego granitu, w kształcie trumny sklepionej w górze. Wykopaliska i zabytki starożytnicze R. mieszczą się przeważnie w muzeum berlińskiem, a są tak co do liczby przedmiotów, co do rozmaitości i doboru znanych, odkrytych dotąd rzeczy jakoteż doboru egzemplarzy, jeżeli nie jedynem, to najbogatszem źródłem dla badacza starożytności słowiańskich. Prócz tego bogate jest pod tym względem muzeum prowincyonalne pomorskie w Szczecinie. Obszerniej o R. piszą: Sieniawski, Dzieje Słowian nadłabskich; Barthold, Ruegen u. Pommern; Baier, Insel Ruegen; W. Pol, Obrazy z życia i natury I, IV, 113. *Ad. N.*

Rugianiszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 1 okr. pol., o 51 w. od Nowoaleksandrowska.

Rugie, wś, pow. władysławowski, gm. Leśnictwo, par. Syntowty, odl. od Władysławowa 13 w., ma 13 dm., 118 mk. W 1827 r. 13 dm., 121 mk.

Rugie, ob. *Rugi*,

Ruginie, wś, pow. telszewski, gm. Kretynga, o 76 w. od Telsz.

Rugno, jezioro pod Piechowicami, w pow. kościerskim, wymienione w przywileju Mestwina z r. 1290 (ob. P. U. B. von Perlbach, str. 422). Ob. *Kiszewa Stara.*

Rugull 1) al. *Rugeln Alt.*, dobra, pow. szyłokarczemski, st. p. Kinten; 6 dm., 36 mk. 2.) **R.** *Neu*, wybud. przy wsi Feilenhof, tamże, 18 dm., 105 mk.

Ruhbank, 1399 *Rubank*, wś, pow. bolkowicki, par. ew. i katol. w Giessmannsdorf. W 1842 r. 41 dm., 379 mk. (32 katol.), szkoła ew. od 1833 r., młyn wodny, warsztaty płó-

cienne. Do 1810 r. wieś była własnością klasztoru w Gryzoborze.

Ruhberg, wybud. przy wsi Schillehlen, pow. darkiejmski, st. pocz. Sodehnen; 3 dm., 33 mk.

Ruhberg 1.) góra 83 st. wznies., pomiędzy Świdnicą a Rychbachem. Przechodzi przez nią droga bita łączące te miasta. Na górze są ruiny starożytnego grodu czy też świątyni. 2.) **R.**, góra w pow. jeleniogórskim, z pięknym zamkiem, należącym od 1826 r. do ks. Radziwiłła. Przedtem właścicielem był hr. Hoym, minister.

Ruhden, ob. *Ruda.*

Ruheberg, część Nowych Łasków, w pow. czarnkowskim, pod Wieleniem; 1 dm., 12 mk.

Ruhendorf, wybud. wsi Jodlauken; 12 dm., 77 mk.

Ruhenthal, łotew. *Runde* al. *Rundale*, wś i dobra pryw., w okr. mitawskim, pow. i par. bowska (Kurlandya). W dobrach, stanowiących niegdyś własność książąt kurlandzkich, znajduje się największy i najpiękniejszy z byłych pałaców książęcych, otoczony wspaniałym ogrodem. Do dóbr należą fol.: Gross i Klein Swirkaln, Klein Ruhenthal, Wirsitten, Klein Bersteln, Neu-Bersteln i Lindenhof.

Ruhenthal (niem.), ob. *Zacisz.*

Ruhenwalde, karczma do Miłogoszcza należąca, pow. wałeckl, par. rz.-kat. Mielęcin. W 1868 r. 9 mk., 5 kat., 4 ew.

Ruhfelde (niem.), ob. *Mierucin*, w pow. mogilnickim. W ostatnich czasach przezwano tę wieś *Ruhheim.*

Ruhjenes (łotew.), ob. *Rujen.*

Ruhnenberg, fol., pow. świętosiekierski, st. p. Brunsberga.

Ruhnowfliess (niem.), struga w pow. wałeckim, wypływa z jez. Tuczna, pod miastem t. n., i biegnie ku zachodowi (ob. Die Kassubei u. Tuchler Haide von Pernin, str. 59).

Ruhland, łużyckie *Rugtan* al. *Rugwan*, miasto nad Czarną Elsterą, przy ujściu Młynówki (Muehlbach al. Schwarzwasser), pow. wojerecki. Odl. 24 mil na zachód od Lignicy a 32 mil od Wrocławia, na granicy Szląska Pruskiego i Brandeburgii, w pobliżu linii dr. żel. Do 1815 r. należało do saskich Łużyc a dopiero w 1823 r. wcielone w obręb Szląska. Posiada kościół par. ewang., papiernią, do 2000 mk. Tradycya miejscowa przypisuje założenie miasta, jakoby najstarszego w Łużycach, Karolowi W. w 790 r. W 1221 należało do Brandenburgu, w 1319 r. przeszło pod panowanie czeskie. W 1842 r. było tu 223 dm. i 1357 mk. (1350 ewang. i 7 katol.). W 1840 r. mieszkało tu 119 Serbów, w 1860 tylko 20 a w 1880 r. nie było już żadnego.

Ruhwalde, wś, pow. ostródzki, 63 dm., 340 mk., 211 ha.

Ruina, góra na wschód od Seretu, między Seretem a granicą bukowińską, na praw. brzegu rz. Seretu. Wznies. 389 mt. npm. *Br. G.*

Ruina 1.) gajówka na obszarze Negostyny, pow. serecki, 2.) **R.**, przedmieście mta Seretu. *Br. G.*

Rujak, potok, wypływa na obszarze Zwięczycy, w pow. rzeszowskim, płynie wzdłuż granicy od gm. Rzeszowa, biegiem bardzo krętym, przechodzi na obszar Rzeszowa, a opłynąwszy od płn. wólkę Rudki wpada do Wisłoka z lew. brzegu. Długość biegu $4^1/_2$ klm. *Br. G.*

Rujale, ob. *Ruchle.*

Rujbiszki 1.) wś, pow. rossieński, gm. Skawdwile, par. Girdyszki, o 43 w. od Rossień. 2.) **R.**, wś, pow. rossieński, gm. i par. Botoki, o 49 w. od Rossień.

Rujczyn, niem. *Ritschen*, w dok. *villa Ruyczyny olaviensis districtus*, wś kośc. na płn. od Brzegu (na Szląsku, niedaleko Odry). Istniała jeszcze w 1456 r. Stenzel udowodnił (Verhandl. d. schles. Gesell. fuer vaterlaend. Cultur, 1837 i 1838 r.), że do tej wsi odnieść należy wzmianki w czeskich i szląskich rocznikach o kasztelanii Reczen (Redsen, Retschen, Rezen). Między wsiami: Rogalice (Rogelwitz) i Szydłowice (Scheidelwitz), w okolicy Brzegu, jest dotąd las zwany Ritscher Wald, w którym przechowały się szczątki grodziska. Przy grodzie tym miała być druga z kolei (pierwsza w Smogorzowie) siedziba biskupstwa szląskiego. Dochował się dokument, którym Henryk III, ks. wrocławski, nadaje wś Ritsche miejscowemu proboszczowi (por. t. VIII, 654, 658 i 672). *Br. Ch.*

Ruje al. *Rujen*, rzeka w gub. ryskiej, bierze początek w południowo-zachodniej części okr. parnawskiego z jez. Ruje, płynie w licznych zagięciach przeważnie w kierunku południowo-zachodnim, po południowo-zachodnich stokach wododziału felińskiego, zrasza najbardziej zaludnione okolice okr. wolmarskiego i przebiegłszy 65 w. uchodzi do jez. Burtneek (139 st. npm.). Przybiera rzeczki: Guldurg al. Juldrug, Kirre, Pesta, Patmat, Ohle, Azze, Wirke i in. Rz. Ruje i Sedde uważane są za początek rz. Salis, wypływającej z jez. Burtneek. *J. Krz.*

Rujen, łotew. *Ruhjenes*, wś paraf. i 3 dobra (R.-Radenhof, R.-Toernei i R.-Grosshof), w okr. wolmarskim (Inflanty), z zamkiem pokrzyżackim, wzniesionym około 1260 r. jednocześnie z kośc. par. Podług danych z 1859 r. w parafii było 326 Niemców i 13504 Łotyszów i Estów (niewielu).

Rujeszyszki, wś, pow. rossieński, par. girtakolska.

Rujgie, u Buszyńskiego *Rungie*, wś, pow

rossieński, gm. i par. Wewirżany, o 126 w. od Rossień.

Rujki, wś, pow. rossieński, gm. Sartyniki, o 82 w. od Rossień.

Rujnie, wś, pow. rossieński, par. taurogowska.

Rujsce, pow. średzki, ob. *Ruszcza.*

Rujszczyk, folw., pow. błoński, gm. Młochów, par. Tarczyn, ma 11 mk.

Rukajcie 1.) wś, pow. szawelski, gm. Radziwiliszki, o 18 w. od Szawel. 2.) **R.**, wś, pow. szawelski, gm. Krupie, o 53 w. od Szawel. 3.) **R.**, wś, tamże, gm. Poszwityń, o 46 w. od Szawel.

Rukały, pow. mławski, ob. *Grzybowo-R.*

Rukańce 1.) okolica szlach., pow. lidzki, w 2 okr. pol., o 52 w. od Lidy a 17 w. od Ejszyszek, ma 19 mk. katol. 2.) **R.** al. *Zabrzezie*, wś i folw., tamże, o 53 w. od Lidy a 19 w. od Ejszyszek, ma 3 dm., 33 mk. katol. 3.) **R.**, okolica szlach., pow. lidzki, w 4 okr. pol., o 42 w. od Lidy a 24 w. od Wasiliszek, ma 2 dm., 10 mk. katol. *J. Krz.*

Rukany, wś, pow. poniewieski, w 2 okr. pol., o 39 w. od Poniewieża.

Rukawczyce, wś nad kotliną rz. Serwecz, dopł. lewego Niemna, pow. nowogródzki, w 2 okr. pol. horodyszczańskim, gm. Cyryn, ma 11 osad pełnonadziałowych; miejscowość falista i bezleśna, grunta pszenne, wyborne, łąki obfite. *A. Jel.*

Rukawiec, dobra, pow. prużański, w 1 okr. pol., gm. Kotra, o 17 w. od Prużany.

Ruki 1.) wś, pow. kowieński, w 2 okr. pol., o 80 w. od Kowna. 2.) **R.**, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 69 w. od Nowoaleksandrowska.

Rukiele, wś, pow. nowoaleksandrowski, w 4 okr. pol., o 48 w. od Nowoaleksandrowska.

Rukiszki 1.) wś włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm. i dobra skarbowe Łyngmiany, okr. wiejski Antołkiena, o 5 w. od gminy a 29 w. od Święcian, ma 2 dm., 15 mk. katol. (w spisie z 1864 r. 15 dusz rewiz.). 2.) **R.**, dwór, pow. kowieński, w 1 okr. pol., o 48 w. od Kowna. 3.) **R.**, wś, pow. rossieński, par. rossieńska. 4.) **R.**, wś, pow. telszewski, w 2 okr. pol., o 49 w. od Telsz. 5.) **R.**, dobra, pow. wiłkomierski, gm. Rogowo, o 51 w. od Wiłkomierza. 6.) **R.**, wś, tamże, gm. Traszkuny, o 52 w. od Wiłkomierza.

Rukle, pow. ciechanowski, ob. *Mossaki.*

Rukle, wś, pow. wiłkomierski, gm. i par. Sudejki, o 76 w. od Wiłkomierza; uwłaszczoczona od dóbr Dekszniany.

Rukła 1.) wś i dobra nad rz. Wilią, pow. wileński, w 2 okr. pol., gm. Giełwany, okr. wiejski Kiejżany, o 20 w. od gm. a 87 w. od Wilna. Folw. ma 1 dm., 15 mk., kaplicę kat. drewn. par. Giegużyn, młyn wodny i gorzelnię, wś zaś 7 dm. i 65 mk. kat. (w 1864 r. 35 dusz rew.); własność hr. Kossakowskich. Włościanie w R. i Kiejżanach wnieśli 11,594 rs. 15 kop. wykupu. 2.) **R.** *Górne*, wś, tamże, o 25 w. od gminy, 31 dusz rewiz. 3.) **R.**, zaśc., tamże, o 25 w. od gminy, 11 dusz rew.

Rukocin, niem. *Rukoschin*, 1686 *Rukosin*, 1710 *Rukoczyn*, wś, pow. tczewski, st. p. i par. kat. Tczew, filia Lubiszewo, okr. urz. stanu cywil. Dalwin, 256 ha (8 łąk, 201 roli or.), 2 zagr. i 5 gbur. posiadeł. W 1869 r. 160 mk., 113 kat., 47 ew., 15 dm.; 1885 r. 15 dm., 35 dym., 179 mk., 106 kat., 73 ew. R. leży nad szosą z Tczewa do Skarszew. R. 1258 należał R do Gotschalka ze Starogardu, który wyznaczył cystersom w Pogódkach znaczną daninę pszennej mąki, zapisując ją na Rukocinie (ob. Opactwo peplińskie, przez ks. Kujota, str. 42). R. 1583 było tu 16 włościan, każdy dawał mesznego od włóki po 1 korcu żyta (ob. Wizyt. Rozdrażewskiego, str. 40). *Ks. Fr.*

Rukojnie 1.) *Rukojny*, niekiedy *Rykony*, mko rząd. pow. wileński, w 5 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Rukojnie, o 18 w. na płd.-wschód od Wilna, przy trakcie pocztowym z Wilna przez Oszmianę do Mińska, w 1881 r. 323 mk. (155 męż. i 168 kob.). W 1859 r. było tu 26 dm., 244 mk.; w 1866 r. zaś 25 dm. i 364 mk. (53 prawosł., 261 kat., 50 żyd.). Posiada cerkiew paraf. murow., zarząd gminy, szkołę wiejską (w 1885/6 r. 21 dzieci), magazyn zbożowy murow.; była tu st. poczt. Do niedawna był w R. kościół paraf. katol., wzniesiony w 1814 r., na miejsce dawniejszego, spalonego w 1812 r. przez Francuzów, kosztem archidyakona katedry wileńskiej Michała Dłuskiego. Do parafii należały kaplice w Kijanach i Kienie. Przy kościele w R. był proboszczem ks. Paweł Brzostowski (1825—27 r.). Parafia prawosł., dekanatu (błahoczynia) szumskiego, ma 621 wiernych. Mko stanowiło niegdyś uposażenie kapituły wileńskiej. Gmina należy do 2 okr. pok. do spraw włośc., 7 rewiru sądu pokoju oraz 2 okr. konskrypcyjnego, obejmuje 72 wsi, 322 osad, zamieszkałych przez 4985 włościan. Podług spisu z 1864 r. było w gminie 1379 dusz rewiz. b. włościan skarb., 364 włośc. uwłaszczonych i 10 jednodworców. Gmina składała się z 7 (obecnie 8) okręgów wiejskich: Rukojnie, Zakońce, Broskowszczyzna, Jukszany, Kiena, Kiena-Wołkorabiszki i Czarna. W skład okręgu wiejskiego wchodzą: mko R., wsi: Kijany al. Oszmianka i Nowosady, zaśc.: Krzyżówka, Oblizanka, Smolanka i Stołbowy, w ogóle w 1864 r. 206 dusz rewiz. b. włośc. skarb. i 10 jednodworców. 2.) **R.**, fol. rząd. nad bezim. rzką,

pow. wileński, w 5 okr. pol., o 16 w. od Wilna, 1 dm., 11 mk. (4 prawosł., 7 katol.), młyn wodny. 3.) **R.,** karczma rząd., o 17 w. od Wilna, 1 dm., 5 mk. żyd. *J. Krz.*

Rukoły, wś, pow. mławski, nad bagnami Niemyje, zwie się właściwie Grzybowo-Rukały.

Rukomielnie, zaśc. szl. nad jez. Dubinki, pow. wileński, w 3 okr. pol., o 52 w. od Wilna, 1 dm., 9 mk. kat.

Rukomysz, wś, pow. buczacki, o 4·5 klm. na płn. od Buczacza (sąd pow., urz. poczt. i tel., rz.-kat. par.), na zach. brzegu Strypy. Granice: wschod. Medwedowce, połud. Dźwinogród i Buczacz, zachod. Jezierzany, półn. Przewłoka i Żurawińce. W 1880 r. w gminie 406 mk., na obsz. dwor. 60; rz.-kat. 102; gr.-kat. par. w miejscu, dek. buczacki. Cerkiew mur. p. w. św. Onufreja sięga XVII w., metryki ma od 1754 r. W R. dusz gr.-kat. 398, w Żurawińcach (cerkiew drewniana z 1818 r.) 682, razem 1080 gr.-kat.; kasa pożycz. gm. z kapit. 850 złr. Właśc. posiadł. dwor. Marya z Wolańskich Bogucka. W aktach grodz. i ziem. wydanych przez wydział krajowy znajdują się wzmianki o R. (t. II, str. 68). W dok. w Petlikowcach d. 14 sierpnia 1421 r. którym Albert, dziedzic na Petlikowcach, uposaża tamże kościół, jest podpisany jako świadek Abraham alias Awdanecz de Rukomesze (Akta gr. i ziem., II, 68). W dok. z 28 lipca 1379 r., którym Michał Habdank z Buczacza uposaża założony przez siebie kościół w Buczaczu, wymieniona jest po kilkakroć wś R. „pro qua quidem ecclesia et ipsius rectoribus, pro tempore stantibus, dedimus etc. vastitatem nostram dictam Zorawyncze ad locandam villam et in novo erigendam, iuxta flumen Strippam iacentem, utramque rippam tenentem inter nostras villas Przewloka et Rukumesche sitam“ i t. d. (t. V, 18, 19; ob. też 31). *B. R.*

Rukostowo, dawna nazwa wsi Małe Liniewo. Pruska komisya z r. 1772 pisze, że na pustkowiu R. (Kl. Liniewo) mieszka arendarz płacący 290 fl. (ob. Zeitsch. d. West-Preuss. Gesch. Ver., XV, 129).

Rukoszyn, duża wś nad rz. Berestem, dopływem Dniestru, pow. chocimski, par. Chocim, leży przy drodze z Chocimia do Czeponosów. W 1868 r. było tu 355 dm.

Rukotyn, ross. *Ruchotin*, wś nad bezim. dopł. Dniestru, pow. chocimski, par. Chocim. Jest tu cerkiew drewniana, zarząd gminny (wołost'). W 1858 r. miała 21 dm. *X. M. O.*

Ruków al. *Butka Bukoluj*, góra lesista w Karpatach bukowińskich, na obszarze gm. Straży, w pow. radowieckim, na płn.-zach. od wsi Straży, po płn. stronie doliny rz. Suczawy. Po stronie płn. bierze początek pot. Laura (lewy dopł. Suczawy). Wznies. 1107 mt. npm. Znak triang. *Br. G.*

Rukownica al. *Rutkownica*, dok. *Rudcovinicza*, *Ruckovinicze*, *Rutchovenicza*, *Ruckownitza*, struga pod Skarszewami, w pow. kościerskim. Jest to lewy dopływ Wietcisy. Po raz pierwszy wymieniona w przywileju Grzymisława z r. 1198 (ob. P. U. B. v. Perlbach, str. 7).

Ruks al. *Ruksy*, niem. *Rux*, os. młyn. i okr. domin., w pow. obornickim, na lewym brzegu Warty, przy ujściu Samicy Kiekrskiej, o 9 klm. na płn.-wschód od Szamotuł (poczta, st. dr. żel.), par. Oborniki, 2 dm., 2 młyny, 21 mk. i 79·72 ha; właściciel Ludwik Golisz. W skład okr. domin. wchodzą huby i fol. Dołęga (6 dm., 43 mk.); cały okr. ma 8 dm., 64 mk. (49 kat., 15 prot.) i 251 ha (176 roli, 4 łąk, 38 lasu). *E. Cal.*

Ruksliszki, ob. *Rusaliszki.*

Rukstinkrandt, fol., pow. szyłokarczemski, 17 dm., 107 mk.

Rukszany 1.) w spisie z 1866 r. *Ruksztany*, wś włośc., pow. święciański, w 2 okr. pol., gm., okr. wiejski i dobra skarbowe Łyngmiany, o 3 w. od gminy a 35 w. od Święcian, 5 dm., 40 mk. kat. (w 1864 r. 22 dusz rewiz.). 2.) **R.,** wś i dobra nad Ormianką, dopływem Niemna, pow. kowieński (dawniej rossieński), w 1 okr. pol., par. Wielona, odl. o 51 w. od Kowna, 10 w. od st. poczt. Czekiszek a 2 w. od Niemna. Dobra mają 65 włók; lud litewski, wyznania rz.-kat., grunta lekkie piaszczyste. Dobra R. składają się z 3 fol.: R., Goniuny i Moropol (Leokadyów). Wś założona w 1640 r. przez Ludwika Talk-Iłgowskiego Hryncewicza, prałata katedry żmujdzkiej proboszcza wielońskiego, stanowiła dziedzictwo rodziny Hryncewiczów do 1867 r., w którym w skutek sekwestru nałożonego po wypadkach 1863 r. sprzedaną została rotmistrzowi gwardyi Aleksandrowi Wakselowi. *Dr. T. Hr.*

Ruksze 1.) wś włośc., pow. dzisieński, w 3 okr. pol., gm. Przebrodź, okr. wiejski Hustata, o 19 w. od gminy, 30 dusz rewiz. 2.) **R.,** wś, pow. rossieński, par. poszylska. 3.) **R.,** okolica, pow. rossieński, gm. i par. Kołtyniany, o 56 w: od Rossień. 4.) **R.,** fol., pow. wiłkomierski, par. poniemuniecka; należy do dóbr Soły. *J. Krz.*

KONIEC TOMU DZIEWIĄTEGO.

Biblioteka Główna
Akademii Sztuki Wojennej
19/3 t. 9
13-000019-009-0